The Hindu Philosophy of Life, Ethics and Religion.

ఓం తత్సత్

శ్రీ భగవద్గీతారహస్యము

అను

కర్మయోగశాస్త్రము

ఉపోద్ఘాత బహిరంగ పరీక్షణమును, మూల సంస్కృత శ్లోకములును, అర్థమును
నిర్ణయించు టిప్పణములును, పాశ్చాత్య తత్త్వజ్ఞానము, హైందవ
తత్త్వజ్ఞానము మతములను పోల్చిచూపుట మొదలగు
వానితోఁ గూడినది.

మహారాష్ట్ర భాషయందు

లోకమాన్య శ్రీ బాలగంగాధర తిలక కృతము.

[illegible]నాటి సంస్కృత కాలేజి ప్రధానోపాధ్యాయుఁడగు
నోరి. సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిచే ఆంధ్రీకృతము.

శ్లో॥ తస్మాదసక్తః సతతం కార్యం కర్మ సమాచర,
అసక్తో హ్యాచరన్ కర్మ పరమాప్నోతి పూరుషః.

గీతాసు. ౩. ౧౯

చెన్నపురి:
వావిళ్ల. రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్సు వారిచే
వావిళ్ల ప్రెస్సున ముద్రితము.

పునహా:
కేసరి ఆఫీసు వారిచే
ప్రకటితము.

క్రీ. శ. 1918. శాలివాహన కాళయుక్తి సంవత్సరము.

PRINTED BY
V. RAMASWAMY SASTRULU & SONS,
AT THE 'VAVILLA' PRESS, TONDIARPET, MADRAS.—1918.
FIRST EDITION.—4000 COPIES.

అథ గ్రంథకర్తృసమర్పణమ్.

శ్రీగీతార్థః క్వ గంభీరో వ్యాఖ్యాతః కవిభిః పురా,
ఆచార్యైర్యశ్చ విపూఢా క్వ, మేఽల్పా విషయా మతిః.

తథాపి చాపలాదస్మి వక్తుం తం పునరుద్యతః,
శాస్త్రార్థాన్ సంముఖీకృత్య ప్రత్నాన్ నవ్యైః సహోచితైః.

తమార్యాః శ్రోతుమర్హంతి కార్యాకార్య-దిదృక్షవః,
ఏవం విజ్ఞాప్య సుజనాన్ కాళిదాసాక్షరైః ప్రియైః.

బాలో గంగాధరశ్చాఽహం తిలకాన్వయజో ద్విజః,
మహారాష్ట్రే పుణ్యపురే వసన్ శాండిల్యగోత్రభృత్.

శాకే మున్యగ్ని వసుభూ-సంమితే శాలివాహనే,
అనుసృత్య సతాం మార్గం స్మరంశ్చాపి వచో † హరేః.

సమర్పయే గ్రంథమిమం శ్రీశాయ-జనతాత్మనే,
అనేన ప్రీయతాం దేవో భగవాన్ పురుషః పరః.

యత్కరోషి యదశ్నాసి యజ్జుహోషి దదాసి యత్,
యత్తపస్యసి కౌంతేయ తత్కురుష్వ మదర్పణమ్.

గీతా, ౯. ౨౭.

లోకమాన్య శ్రీ బాలగంగాధరతిలకగారి

సంగ్రహజీవనచరిత్రము.

ఏమహనీయుఁడు దొరతనమువారి బిరుదు లైహికాముష్మికసాధనములని భ్రమనొందక "లోకమాన్యుఁడ"ను ప్రజలిచ్చినబిరుదుచే జగద్విఖ్యాతిఁ గాంచెనో, యేమహామహుఁడు దేశోద్ధరణమునకై కంకణముఁ గట్టుకొన్నవారికెల్లరకును మకుటప్రాయుఁడై సత్యాసక్తియందు హరిశ్చంద్రునిపగిది కష్టములఁ బడియును సత్యమును స్థాపించుచుండెనో, యేమహాయశుఁడు భారతమాతృపుత్రులకెల్ల గురుస్థానము నలంకరించి రాజకీయ సాంఘిక విషయములందువలెనే, హిందూమత విషయములో సైతము కృషిఁజేయుచు హిందూమతమునకు నూతనోజ్జీవమును గలిగించుచుండెనో, యేమహామహుని పాదరజము సోకినంతనే సర్వపీడాపరిహారమగునని యాతపల్ప్రాంతములందలి మహారాష్ట్రజనులు భావించుచుండిరో, యేసద్గుణసంపన్ను నాంధ్రులు "భగవాన్ తిలక" యని పేర్కొనసాగిరో యా 'లోకమాన్యబాలగంగాధరతిలక' ధీవరుని పావనచరిత్రమును సంగ్రహముగ నెఱుఁగుట మహాభాగ్యము కదా!

మహారాష్ట్రమున రాజ్యమేలిన పేష్వాలును, నానాఫడ్నీస్, రాస్తే, గోపాలకృష్ణగోఖలే మొదలగు జగద్విఖ్యాతపురుషు లెల్లరును కొంకణస్థ (అనఁగా: సహ్యాద్రిపర్వతములకును— (Western Ghauts) అరబ్బీసముద్రమునకును మధ్యనుండు దేశములోని) చిత్పవనబ్రాహ్మణులే. అట్టి పేరొందిన బ్రాహ్మణవంశస్థుఁడగు గంగాధరరామచంద్రతిలక (తిలకయను గృహనామముగల రామచంద్రరావుగారి కొమరుఁడగు గంగాధరరావు) అనువారు మహారాష్ట్రదేశములోని రత్నగిరి యను పట్టణమున నొకపాఠశాలలోఁ బ్రధానోపాధ్యాయులుగ నుండిరి. వీరిభార్య పార్వతీబాయి యను సతీమణి. ఈదంపతు లొకకొమరుని మువ్వురుకొమార్తెలనుఁ బడసిరి. ఈకొమరుఁడే మనయిప్పటి కథానాయకుఁడగు బాలగంగాధరతిలక. వీరు శాలివాహనశకపు సం ౧౭౭౮కి సరియగు రాక్షససంవత్సర ఆషాఢబహుళ షష్ఠి బుధవారము (క్రీ. శ 1856 సం. జూలై 23.) శుభలగ్నమున జననమందిరి. వీరికి బల్వంతరావు (లేక బాలగంగాధరతిలక) యని నామకరణముఁ జేసిరి. బల్వంతరావు

A

తాతకు పేరుండెను. వారికి వారితల్లియగు పార్వతీబాయియు, వారిపదునాఱవయేట తండ్రి శ్రీగంగాధరరావుగారును కీర్తిశేషులైరి. గంగాధరరావు సదాచారసంపన్నుఁడగు పండితుఁడు. తెలివిగలవాఁడగు బల్వంతరావునకుఁ జిన్నతనమునుండి సద్విద్యాభ్యాసమునందభిరుచి గలుగుచుండెను. అందుచే బల్వంతరావు తనపదునైదవయేట హైస్కూలులో ప్రవేశపరీక్షయం దుత్తీర్ణుఁడయ్యెను. మరుసటిసంవత్సరముననే పితృవియోగము ప్రాప్తమాయెను. ద్రవ్యోపపత్తికిఁ గొఱతలేమిచే నాంగ్లపాఠశాలయందుఁ జదువుచుండి ౧౮౭౭ న సంవత్సరమున బి. యే. పట్టపరీక్షనిచ్చెను. పిదప మూఁడేండ్లకు నుత్తమన్యాయవాదిపరీక్ష(యల్.యల్.బీ) యందును గృతార్థులైరి. కుశాగ్రబుద్ధియగు బల్వంతరావునకు దేశాభిమాన ముగ్గుపాలతోనే పోయఁబడినది. అది యాతనిమనమున నాతనిని కార్యరూపముగఁ జూపఁ బ్రేరేపింపఁజొచ్చెను. అగర్కార్, విష్ణుశాస్త్రిచిప్లుంకార్, నామజోషి మున్నగు దేశాభిమానులతో నిష్పాదు మైత్రి కుదిరెను. ౧౮౮౦ సంవత్సరమున బల్వంతరావు, నూతనాంగ్లపాఠశాల నొకదానిఁ బ్రతిష్ఠించి దానియభివృద్ధికై రేయుంబవళ్లు తదేకనిష్ఠతోఁ బనిఁజేయుచుండెను. పాఠశాలాభివృద్ధి కడుఁదృప్తికరముగా నుండెను. కావున తమప్రయత్నపూర్వకముగ నొకకళాశాల (The Fergusson College) ను ౧౮౮౫ వ సంవత్సరమున స్థాపించి వీరందఱం దుపాధ్యాయులుగ నుండిరి. బాలగంగాధరతిలకుగారు గణితశాస్త్రమును, ప్రకృతిరసాయనశాస్త్రాదులను, సంస్కృతమునుఁ గూడ బోధించుచుండెను. వేతనమునకై పాటుపడు సామాన్యపుటుపాధ్యాయులవలెగాక, వీరనేకవిశేషాంశములను బోధించుచుండుటచే వీరియెడ విద్యార్థులపరిమితానురాగముతో మెలఁగెడువారు. "కళాశాలలో సంస్కృతమును బోధించునంతటిపాండిత్య మీయువకున కెట్లుకలిగెను? ఏగురువునొద్ద వీరుపదేశము నొందిరను ప్రశ్నలు సహజములగును. బోధమునుగాని గురుముఖమున నభ్యసింపకయే వీరు స్వయముగ వేదములను, షడ్దర్శనములను కరతలామలకముగఁ జేసికొనిరి. ఇట్టి ధీమంతులయెడల యనురాగము జనింపనివా రుందురా?

వీరిచే స్థాపితమైన యీకళాశాల దొరతనమువారివలన నెట్టియుపకారమును పొందకయే, యీదేశమునకుఁ బ్రతిష్ఠ నార్జింపవలయునని యిష్టమిత్రుల యాశయము. కాని అగర్కారు మొదలగుసహకారులు భిన్నాభిప్రాయులగుటంజేసి, దినదినాభివృద్ధిఁ గాంచుచున్నకళాశాలాధ్యక్షులలో భిన్నాభిప్రాయములును, తన్మూలమున నైకమత్యములును బొడముసూచనలు గన్పట్టెను. అట్టియెడ వీరయుక్తప్రతిష్ఠాపన కుంతరించు పరిస్థితులవలనను, మఱికొన్ని కారణములవలనను, తన

మనస్సాక్షికి విరుద్ధముగఁ జరింపనివ్వాఁడగుటచే, వీరాకళాశాలతోఁ దనకుగల సంబంధమును ౧౮౯౧ వ సంవత్సరములో వదలుకొనిరి. ఇందువలన నుభయపక్షములవారికిని వాదములు హెచ్చినవి. ప్రతికక్షులలోని ఆగర్కారుగారు "కేసరి" యనుపత్రికను, తిలకుగారు "మహారాష్ట్ర" యనుపత్రికను స్థాపించి వాదప్రతివాదములను జరుపసాగిరి. పిదప కొన్నినాళ్లకిరుపక్షములవారును సంపూర్ణ దేశాభిమాననిరతులు గావున నొకరినొకరు నిందించుటను మాని మరల మిత్రులైరి. వీరిరువురు కొల్హాపురపుమహారాజగు శివాజీరావు (Shivaji Row) బహద్దర్ గారి విషయములోఁ దమపత్రికలయందు తీవ్రచర్చను జరిపిరని దండాధ్యక్షుఁడు (Magistrate) వీరిరువురను నేరస్థులఁ జేసి ౧౦౦ దినములు కారాగారమున నుండునట్లు విధించెను. అటుపిదప వీరిరువురకును సాంఘికమతవిషయములలో భిన్నాభిప్రాయములు బొడమినందున ఆగర్కారు కేసరిపత్రికను విడనాడి 'సుధారక్'' అనుపత్రిక నారంభించిరి. పండితపక్షపాతియగు తిలకుగారు కేసరి పత్రికను సైతము స్వీకరించి నడుపుచుండిరి.

ఇట్టిస్థితిలో నిండియాదేశపు శాసననిర్మాణసభలో "అంగీకారవయస్సు చట్టము"(Age of Consent Bill) విషయమై చర్చయొకటి ప్రారంభమాయెను. అది హిందువుల సాంఘికమతవిషయకమైనది. "దొరతనమువా రిట్టివిషయములలో నెట్టిబదనామిఁ గలుగఁజేసికొనినను హిందూప్రజలయాచారమునకు భంగకర" మని తిలకుగారికి తోఁచినది. కావున నట్టిచట్టము నధిక్షేపించుచు పండితులపక్ష మవలంబించి యతిధైర్యస్థైర్యసామర్థ్యములతో మహానీయులగుతిలకుగారు తీక్ష్ణముగ వ్రాసిరి. ఈతరుణముననే పుణే (పునహా) పట్టణములో న్యాయశాస్త్రపాఠశాల (Law College) నొకదానిని నెలకొల్పి తిలకుగా రందు బోధించుచుండిరి. ఇదిమొదలు మనమహానీయులు రాజకీయాందోళనమునఁ గడుశ్రద్ధతో విశేషముగఁ బనిచేయసాగిరి.

శ్రీయుత లోకమాన్యుల రాజకీయప్రయత్నములును, అందువలన నాసత్యసంధునకుఁ గలిగినయిక్కట్టులును ప్రస్తుతము మన కవసరములేదని తోఁచినను నట్టి ముఖ్యవిషయములు లేక, వారిజీవితచరిత్ర యసంపూర్ణముగను, హాస్యాస్పదముగ నుండుటచే నీక్రింద నించుక వానిని మందలింపవలసివచ్చినది.

మహారాష్ట్రభాషలోఁ బ్రచురితమగుచున్న "కేసరి" పత్రికవలననే లోకమాన్యుల పేరుప్రతిష్ఠలు మహారాష్ట్రదేశమునందు హెచ్చుగాఁ జొచ్చెను. ఇంతి

యుగోక పుణేనగరమునఁ బ్రసిద్ధినొందిన "బాపట్" కేసువలనను, ముంబయి (బొంబయి) రాష్ట్రీయమహాసభకుఁ గార్యదర్శిగానుండి చేసినపనివలనను, రాయఘడమునందు శివాజీమహారాజుయొక్క సమాధిని పునరుద్ధరణఁజేసి దేశమునం దామహారాజస్మరణచిహ్నమును గౌరవించుటవలనను, పుణేపట్టణమున పురపాలకసభలో సభ్యుఁడుగనుండి వహించినశ్రద్ధవలనను, ముంబయిరాష్ట్రీయశాసననిర్మాణసభలో గౌరవసభ్యుఁడుగ నుండినందునను, సార్వజనికసభయందు జేసినకృషివలనను తిలకుగారికీర్తి దిగంతముల వ్యాపించి వారికి ప్రజానాయకత్వ మిప్పించెను.

ఇట్టిసమయమున పుణేనగరమున మహామారిజాడ్యము ప్రబలమైనది. ఈ వ్యాధి నణచుటకు దొరతనమువారు చేయుప్రయత్నములు ప్రజల కతృప్తికరములాయెను. అల్లరు లారంభించెను. ౧౮౯౭ సం. జూన్ నెల ౨౨వ తేదీ నాడు 'ర్యాండు, లెప్టినెంటు అయర్స్' లను నైరోపీయోద్యోగులు దుర్మరణము నొందిరి. ఇట్టిస్థితిలో నియల్లరులఁగూర్చి కేసరిపత్రిక సింహనాదముఁజేసెను; పునాలో జరిగిన శ్రీ శివాజి పట్టాభిషేకోత్సవదినమున లోకమాన్యుఁడిచ్చిన యుపన్యాసము ౧౮౯౭ సం జూన్ తే ౧౫డి కేసరియందు ప్రచురమాయెను. ఈసందర్భములు దొరతనమువారికి ససృహములై తిలకువంటినాయకులను శిక్షించినచో నల్లరులు తగ్గునని యెంచి, తిలకుగారిపై బొంబయిలోని యున్నతన్యాయస్థానమున (High Court) రాజద్రోహపునేర మారోపింపఁబడి విచారణకు వచ్చెను. ఈయభియోగమునకు పంచాయతీలుగా నాల్గురైరోపియనులును, ముగ్గురుభారతీయులు నేర్పఱుపఁబడిరి. వీరిలో నైరోపీయపట్కము తిలకుగారిని 'దోషి' యనియు, ముగ్గురు భారతీయులు 'నిర్దోషి' యనియు నభిప్రాయము నిచ్చిరి. న్యాయమూర్తి స్ట్రాచీ (Justice Strachy)గా రెక్కువమంది యభిప్రాయానుసారముగ శ్రీతిలకుగారికి ఒకటిన్నరసంవత్సరము కారాగారమునఁ గఠినశిక్ష ననుభవించునట్లు తీర్మానించిరి. ప్రధానన్యాయస్థానమునకు (Privy Council) నభియోగము కొంపోఁబడినది (అప్పీలు చేయఁబడినది) గాని తిలకుగారి కుపయోగము లేకపోయెను. అయినను సంస్కృతవిద్యాభిమాని యగు మాక్సుములరు (Prof. Max Muller) గారి ప్రేరేపణమున దొరతనమువార్లు తిలకుగారిని ౧౮౯౮ సం. సెప్టంబరు నెల. తే ౬డీ శిక్షనుండి విడుదలఁజేసిరి. కారాగృహమునుండి విడుదలకాగానే తిలకుగారు చెన్నపురిలో జరిగిన దేశీయమహాజనసభ కేతెంచి యచటినుండియు సింహళమువఱకును యాత్రగావించి, పునహానగరము మరలఁ జేరి శ్రీశివాజీమహారాజుయొక్క పట్టాభిషేకదినోత్సవము నతివైభవముతో జరుప నారంభించిరి.

మహారాష్ట్రదేశములో నొకసంస్థాను "బాబామహారాజు" అనునతఁడు స్వర్గస్థుఁ డగుతఱి (7-8-1897) బాలగంగాధరతిలకు, శ్రీకృష్ణకపర్ది, రావుసాహెబ్ కంభోజ్కార్, నాగపూర్ కొర్ గార్లను తనయాస్తికి పాలకులుగ (Trustees) నియమించి, వారియిష్టానుసారము లేనిచో, తనభార్యయగు శ్రీ శుకవార్ బాయి (లేక తాయిమహారాజు) యొప్పఁదగిన చిన్నవానిని స్వీకార మొనర్చుట కనుజ్ఞ నిచ్చుచు మరణశాసనమును వ్రాసెను.

వీరిలో రావుసాహెబ్ గారును, పిదప నాగపూర్ కొర్ గారును ట్రస్టీలై యుండుట మానుకొనిరి. తిలకుగారును, కపర్దిగారును, కంభోజ్కార్ గారును తాయిమహారాజు నిచ్ఛానుసారముగ నామెభర్తవంశమునకు సంబంధించిన జగన్నాథ్ అనువాని నేర్పాటుచేసి, తాయిమహారాజుచే దత్తస్వీకారము యథావిధిగఁ జేయించిరి. కాని, కొందఱి దురాలోచనలవలన నామె మఱియొక చిన్నవానినిగూడ స్వీకరించి జగన్నాథుని వెడలఁగొట్టెను. అంత జగన్నాథుని దత్తునుఁగూర్చి ట్రస్టీలు పునహాయందలి సబ్ జడ్జిగారి న్యాయస్థానమున వ్యాజ్యముఁ దెచ్చి యచ్చట జయమొందిరి. కాని తాయిమహారాజు బొంబయి హైకోర్టులో నప్పీలుచేసి గెలిచినది. అయినను ట్రస్టీలు ప్రధానన్యాయస్థానమున (Privy Council) నప్పీలు చేయఁగా జగన్నాథునిదత్తత స్థిరపడి వీరికి జయముగలిగినది. ఈసందర్భమున తిలకుగారును, మఱికొందఱును అబద్ధపుసాక్ష్యమును చెప్పినట్లును, మోసము చేసినట్లును వారిపై నేరము మోపింపఁబడినది. ఇందుకై తిలకు గారికి పదునెనిమిదిమాసములు కారాగారపుకఠినశిక్ష విధింపఁబడెను. కాని అపీలులో తిలకుగారే జయమొందిరి. మఱియు నీవ్యవహారమునందును తిలకుగారు వారిపరోపకారబుద్ధికై ప్రధానన్యాయస్థానమువలన మెప్పువడసిరి.

స్వదేశోద్యమము, విదేశవస్తుబహిష్కారము, జాతీయవిద్య, స్వరాజ్యాందోళనముల విషయములలో తిలకుగారు చేసినకృషి యింతింతయని వ్రాయనలవి కాదు. సర్వకాలసర్వావస్థలయందును దేశాభిమానమే స్వర్గతుల్యముగ నెంచు మహానీయుఁ డిట్టివిషయములలోఁ బట్టుదలను పెంపుచేయునుగాని యుపేక్ష వహించునా? సమర్థవిద్యాలయము, పైసానిధి (Paisa Fund) తలేగాంను నందలి గాజుసామగ్రిఁ దయారుచేయు యంత్రశాల యున్నగువానికి వీరే కారకు లన నొప్పును. వీరెల్లప్పుడును రాజాంగవిధానమునందలి లోపముల నతితీక్ష్ణముగను, నిర్భయముగను, సహేతుకముగను 'కేసరి', 'మహారాష్ట్ర' పత్రికలయందు విమర్శించుచు చర్చించుచుండువారు. ౧౯౦౭ వ సంవత్సరము డిసెంబరు నెలలో సూరతు

పట్టణములో సమావేశమైన దేశీయమహాజనసభకు విఘ్నము తటస్థించినది. అప్పటి నుండియు దేశీయప్రముఖులలో మితవాదులు, అతివాదులు, అని రెండుపక్షము లేర్పడినవి. తిలకుగారును వారియనుచరులును అతివాదులుగ భావింపఁబడిరి. మితవాదులు దొరతనమువారి యనుగ్రహమునకు పాత్రులైరి. తిలకుగారే సూరతు దేశీయమహాజనసభ విఘ్నమగుటకు కారణులని మితవాదులు చెప్పి తిలకుగారిని నిందింపుచువచ్చిరి. ఇంతియకాక తిలకుగారు మితవాదులయభిప్రాయములకు లొంగక పోవుటయేగాక యప్పటిమితవాదులందఱిపుడు వారియభిప్రాయమును సరియే యని యొప్పుకొనిరి.

1908 వ సం. జూలై నెలలో మరల రాజద్రోహపు నేరము తిలకుగారిపై యారోపింపఁబడెను. అందుకై బొంబయిలోని యున్నతన్యాయస్థానము (High Court) న విచారింపఁబడిరి. న్యాయమూర్తి "దావరు" గారు తిలకుగారిని నేరస్థులని తీర్మానించి యాఱుసంవత్సరములు కారాగారబద్ధునిగాఁ జేసిరి. కొద్దికాలము 'బర్మతీ' యందు కారాగారవాసము చేయించినపిదప తిలకుగారిని బర్మాయందలి 'మాండలే' (Mandalay) కు రహస్యముగఁ గొంపోయి యచ్చోట కారాగారమున దొరతనమువా రుంచిరి. కాని, కఠినశిక్షనుండి విడిశిక్ష జేసి, దొరతనమువారు, తిలకుగారికి గ్రంథములు పఠించుట కవకాశ మొసఁగిరి. మాండలేయందు శిక్ష ననుభవించు కాలమున నీమహనీయుని సహధర్మచారిణి సత్యభామాబాయి స్వర్గస్థురాలాయెను. ఈవార్తను విని ధైర్యము చెడక భగవంతునిపై భారమువైచి తిలకుగారు శిక్షాకాలమును పూర్తిగ జరిపి 1914 వ సంవత్సరములో విడుదలచేయఁబడిరి. అప్పటినుండియు మరల దేశోపకారకార్యములయందు బద్ధకంకణులై శ్రీమతి, అనిబెసంటు దొరసానిగారికి సాయమొసఁగుచు నతివాదులను మితవాదుల నేకము చేయుటయేగాక 1916 వ సంవత్సరారంభమున పునహానగరమందు "ఆంగ్లసామ్రాజ్యస్థస్వరాజ్య సంఘము"ను స్థాపించి తత్సంఘమున కధ్యక్షుఁడుగ నుండి స్వరాజ్యప్రాప్తియే భరతఖండమునకుఁ బరమావధి యనునమ్మకముతో నలుదెసల సంచరించి యుపన్యాసముల నిచ్చుటమూలమునను, పత్రికలయందు వ్యాసములు రచించి ప్రకటించుట మూలమునను అతిశ్రద్ధతో సర్వదా పనిఁజేయుచున్నారు. "రాజ్యాంగ విషయములలో సహజముగ నభిప్రాయభేద మొల్లవారికివలె నాకుఁగూడ నుండి నందువలన చక్రవర్తిగారి పరిపాలనమునకు నేను విరుద్ధభావమును వహించితినని గాని, విరుద్ధముగఁ బనిచేయుచుంటినని గాని యెంచుట హాస్యాస్పదము. అది నాయుద్దేశము గాని యాశయముగాని కాదు. పరిపాలనావిధానముల మార్చుటకై రెండులో

ఐరిషుస్వరాజ్యవాదులు ప్రయత్నించుచున్నట్లు హిందూదేశీయులును ప్రయత్నించుచున్నారనియు, కొందరనుకొనునట్లు వారు బ్రిటిషువారిని వెడలగొట్టుటకు ప్రయత్నించుట లేదనియును నేను స్పష్టపఱచుచున్నాను..... వారికోరిక బ్రిటిషు సామ్రాజ్యములోనివారిగా నుండుటయే గాక, కాలక్రమముగ హిందూదేశములోని యన్నిజాతులకు నన్నిమతముల వారికి నైకమత్యభావము గలిగించి బ్రిటిషు సంయుక్తజాతియని పేరుపెట్టదగినట్లు బ్రిటిషు పరిపాలనము మహోపకారము నొనరించుచున్నదని న్యాయముగఁ జెప్పఁబడుచున్నది. స్వాతంత్ర్యమును ప్రేమించు బ్రిటిషువారు గాక నింకెవరైనను మన పరిపాలకులైనచో మనజాతీయాదర్శము నింతగా నిర్మించి పెంపుజేయుటకు మనకు సహకారులై యుండురని నేను నమ్మను. ఇదియును, బ్రిటిషు పరిపాలనమునఁగలుగు నితరప్రయోజనములను హిందూదేశాభివృద్ధిఁగోరు ప్రతివారును పూర్తిగ నెఱిఁగి యున్నారు" అని శ్రీతిలకుగారు వ్రాసినారు. ("Bal Gangadhar Tilak," Ganesh & Co,PP. 346-347) బ్రిటిషుసామ్రాజ్యమునం దింతయభిమానము గల శ్రీతిలకుగా రెట్లు రాజద్రోహియగును ?

1916 వ సంవత్సరాంతమున లక్ష్మణపుర(లక్నో)యందును, 1917 వ సంవత్సరాంతమునఁ గాళీఘట్టము (కలకత్తా) నందును జరిగిన దేశీయమహాజనసభల కీమహనీయుఁ డతివైభవముతోఁ జేరి తన వాగ్దంభనచే మాతృభక్తిని వెదచల్లెను. ఇండియాదేశపు పరిస్థితుల నింగ్లాండులోని ప్రజకుఁ దెల్పి, మనదేశమునకు స్వరాజ్యము నిచ్చునట్లు వారి నభిముఖులఁజేయుటకై ఆంగ్లసామ్రాజ్యస్వరాజ్యసంఘమువారిచే నియమింపఁబడి శ్రీతిలకుగారును, కపర్దిగారును, కేల్కారుగారును, విపినచంద్రపాలుగారును, సయ్యదుహుసైనుగారును ఇండియాదేశపు ప్రభుత్వమువారి యనుమతిఁబొంది యీ 1918 సం|| యేప్రెల్ నెల తే 27వ దిని బొంబయిపట్టణమునుండి యింగ్లాండునకు రాయబారులుగఁ బయలుదేరి సింహళముఁజేరిరి ; కాని ఇంగ్లండులోని బ్రిటిషు దొరతనమువారి యుత్తరవుచొప్పున నాయుద్యమమును ప్రస్తుతము మానవలసినవారై వెనుకకువచ్చుటకు తమ యొసికిపట్టును మరలిరి.

రాజకీయాంశములయందు చిక్కులు వాటిల్లినను, ధైర్యమును పోవాడక, సత్యమునందు నిరుపమాన మగుపట్టుదలఁగలిగి, స్వార్థముఁ ద్యజించి, లోకోపకారదీక్షితుఁ డగుటచే నీమహాత్మునందు "లోకమాన్య" బిరుదము సార్థకమైనది. ప్రపంచమునం దంతట వీరిని గారవింపనివా రుండరు.

ఈలోకమాన్యుఁడు లోకోత్తరమగు "మృగశీర్షానక్షత్రము" అను (Orion) గ్రంథమును ఇంగ్లీషుభాషయందు వ్రాసి, ఋగ్వేదము క్రీస్తుశకము

నాఁటి బూర్వ దేశమును నాలుగు వేలసంవత్సరముల క్రిందట నుండినట్లు సిద్ధాంతము చేసెను.

1907 వ సంవత్సరమున నితఁడు మహారాజు చెఱసాలయం దుండి (Arctic Home in the Vedas) "వేదములయందలి యార్యులయుత్తర ధ్రువ (లేక నమేరు) నివాసము" అను నసాధారణప్రజ్ఞావిశేషములుగల గ్రంథమును వ్రాసెను. అం దనేకయుగముల క్రిందట నార్యు లుత్తర ధ్రువప్రాంతనివాసులై యుండిరనియు, పిదపఁ గాలక్రమాంతరములచే దక్షిణాభిముఖముగ వచ్చిరనియును, పిదపఁ గొందఱు మన భూమిని కనుగొంచిరనియు, వారే యార్యావర్తమును తమ నివాసముగఁ జేసికొనిరనియును వేదములను ప్రమాణములుగఁ గైకొని వ్రాసియున్నాఁడు. పాశ్చాత్యపండితులనేకులు నీ గ్రంథమును బరికించి యత్యద్భుత మొందినవారై తమకుఁగల యభిప్రాయములను మార్చుకొని శ్రీలోకమాన్యుని సిద్ధాంతము నంగీకరించిరి.

1908 వ సంవత్సరము మొదలు 1914 వ సంవత్సరమువఱకు నాఱుసంవత్సరములు కారాగృహవాసమున్నను, సతీవియోగము గల్గినను, ప్రవాసమున నుండుటచే నైనను హిందూమతమును నుద్ధరింపఁబూని పలు గ్రంథసామగ్రిని సేకరించుకొని విమర్శనబుద్ధితోఁ బరికించి హిందూమతమునకు వన్నె దెచ్చిన శ్రీభగవద్గీతారహస్యమును హిందువసోదరులకు నుపదేశించుటకై మాతృభాషాభిమాని గావున స్వభాషయగు మహారాష్ట్రభాషయందు భాషావైచిత్ర్యములను బెంపొందింపుచు "గీతారహస్యము, లేక కర్మయోగము" అను సద్గ్రంథమును వ్రాసి 1914 వ సంవత్సరములోఁ జెఱసాలయందుండి విముక్తిఁ బొందినవెంటనే ప్రచురపఱచెను. ఈగ్రంథ మమూల్య మగుటచే మహారాష్ట్రభాష యలవాటులేని యితరపండితపామరజనులెల్లరకును, సుబోధ్యమగునట్లు గుజరాతి, హిందీ భాషలలో భాషాంతరీకృతమై కర్ణాటాంధ్రద్రావిడాదిభాషలయందు సైతము భాషాంతరీకరణంబు గావింపఁబడుచున్నది.

శ్రీలోకమాన్యతిలకుగారికి ముగ్గురు కొమార్తెలును, ముగ్గురుకొమారులును గలిగిరి. కొమార్తె లందఱును వివాహితలై తమతమభర్తలతోఁ గాపురములు చేయుచు సుఖముగ నున్నారు. పెద్దకొమార్తెకు 37 యేండ్లప్రాయము. కాని పెద్దకుమారుఁడు బి. ఏ. పరీక్షయందు త్తీర్ణుఁడై 1908 వ సంవత్సరములో నకాలమరణమునొంది తలిదండ్రులకు మితిమీరిన దుఃఖమును గావించెను. ఇపు డుండు కుమారు లిరువురిలో పెద్దవాఁడు రామచంద్రరా వనువాఁడు, అతను యిరువది

మూఁడేండ్లవాఁడు, రెండవవాఁడు శ్రీధరరావు. ఇతఁడు యిరువదియొక్కయేండ్ల వాఁడు. వీరిరువురును కళాశాలలయందుఁ జదువుచున్నారు.

హిందూమతపోషకుఁడును, ప్రజానాయకుఁడును, పండితోత్తముఁడును, కర్మయోగియును, పరోపకారధురంధరుఁడును, సత్యసంధుండును, ధైర్యసాహసాది సద్గుణసంపన్నుండు నగు శ్రీలోకమాన్య బాలగంగాధరతిలకుచే మహారాష్ట్ర లోకమున కొసంగఁబడిన యీయుత్కృష్టగ్రంథమ్ము నాంధ్రులెల్లరును బఠించి కృతార్థులయ్యెదరుగాత! శ్రీకృష్ణభగవానులు లోకమాన్య బాలగంగాధరతిలకునకు నాయురారోగ్యైశ్వర్యాదు లొసంగి ప్రపంచమునం దెల్ల నీగ్రంథప్రభావ మప్రతిమానమై వెలయించుగాత!

"ఓంతత్సత్.—"

తెనాలి.
15. 9. 18.

పెద్దిభట్ల. లక్ష్మీనరసింహం,
ప్లీడరు.

గ్రంథకర్తయొక్క ప్రస్తావన.

సంతాంచీ ఉచ్ఛిష్టే బోలతోఁ ఉత్తరే,
కాయ్ మ్యా పామరే జాణావే హే.

"నేను చెప్పువాక్యములు సత్పురుషుల యుచ్ఛిష్టము. పామరుఁడ నగు నేను వానిభేదము నే మెఱుంగగలను"? — తుకారాం.

శ్రీమద్భగవద్గీతపై ననేకము లగుసంస్కృతభాష్యములు, టీకలు లేక ప్రాకృతభాషాంతరములు, మఱియు విస్తృతములు, సర్వసామాన్యము లగునిరూపణములు నుండగా నీగ్రంథమును ప్రచురించుటకు కారణము గ్రంథారంభముననె చెప్పఁబడినను గ్రంథములోఁ బ్రతిపాద్యములగు కొన్నివిషయములయొక్క వివేచన యందు చేయుటకు వీలులేకపోవుటచే వానినిఁ బ్రకాశింపఁజేయుటకై ప్రస్తావన దక్క మఱియొకమార్గ మేమియు లేదు. వీనిలో మొదటిది గ్రంథకర్తనుగురించినవిషయము (స్వవిషయము.) నాకు భగవద్గీతతో మొదటిపరిచయము నేటికి సుమారు నలుబదిమూఁడుసంవత్సరములక్రిందట నైనది. క్రీ.సం. ౧౮౭౨వ సంవత్సరమున నాతండ్రిగారు తా మంతిమవ్యాధిగ్రస్తులై యుండి భగవద్గీతపైనున్న "భాషావివృతి" యనుపేరి ప్రాకృతటీకను తమకు వినుపింపుమని నా కాజ్ఞ యొసఁగిరి. అప్పుడు (అనఁగా: నాపదునాఱవయేట) గీతలయొక్క భావార్థము పూర్ణముగఁ దెలిసికొనుటకు శక్యముగాకుండెను. అయినను బాల్యమున మనస్సునకు సంభవించినసంస్కారము స్థిరమయి యుండునుగాన సంస్కృతముయొక్కయు నాంగ్లభాషయొక్కయు నభ్యాస మధికమైనపిదప గీతలపైనున్న సంస్కృతభాష్యములను, ఇతరములగు టీకలను ఇంగ్లీషునందును మహారాష్ట్రమునందును ననేకులగు పండితులచేఁ జేయఁబడిన వివేచనలను సైత మప్పుడప్పుడు చదువుచుంటిని. కాని స్వకీయులతో యుద్ధము చేయుట గొప్పపాపకార్య మనియెన్ని ఖిన్నుఁడైన యర్జును నాయుద్ధమునందే ప్రవర్తింపఁజేయుటకుఁ జెప్పఁబడినగీతలయందు బ్రహ్మజ్ఞానముచేగాని,

భక్తిచేఁగాని మోక్ష మెట్లు లభించును? లేక యీగ్రంథమున మోక్షమార్గము యొక్క వివేచన యేల చేయవలయును? అనుశంక మనస్సున నెగడి యదియే మునుముందు ప్రబలుచుండెను. కారణ మేమన: గీతలయొక్క టీకలయందును దానికి తగిన సమాధానము గన్పట్టలేదు. ఈశంక నాకేగాక యితరుల కేకిని గలిగి యుండకపోదు. కాని టీకలనే చూచుచుండువాఁడు టీకాకారులచేఁ జెప్పఁబడిన సమాధానము సరియైనది కాకున్నను నదిదక్క మఱియొక సమాధాన మేమియు స్ఫురింపదు. కాన నన్నిటీకలను భాష్యములను దూరముగనునిచి కేవలగీతలనే స్వతంత్రముగ విచారించుచు పలుమారు పారాయణములు చేసియుంటిని. అప్పుడు టీకాకారుల శైలిని వదలి మూలగీత నివృత్తికొఱకుఁగా దనియు, కర్మయోగపరమేనియు, వేయేల? గీతయందున్న 'యోగ' యనువ్యస్తపదమే 'కర్మయోగ' మనునర్థమునఁ బ్రయోగింపఁబడిన దనియు నేను తెలిసికొంటిని; మహాభారతమును, వేదాంతసూత్రములను, ఉపనిషత్తులను, వేదాంతశాస్త్రముపై నున్న సంస్కృతగ్రంథములను, నాంగ్లగ్రంథములను పఠించినను నాయభిప్రాయమే దృఢమైనందున దానిని లోకమునఁ బ్రకాశింపఁజేయుటవలన నీవిషయమును గుఱించి యూహాపోహ లధికముగ నగుననియు, నిజమును నిశ్చయించుటకు సౌలభ్యము గలుగుననియు నూహచే నీవిషయములనుగురించి నాలుగైదుస్థలములయందు వెవ్వేఱుసమయముల సభలలో నుపన్యసించితిని. ౧౯౦౨-వ సంవత్సరము జనవరి నెలలో నాగపూరున నొకయుపన్యాసముఁ గావించితిని. మఱియు, కరవీర, సంకేశ్వరమఠాధిపతు లగు శ్రీజగద్గురు శంకరాచార్యులవారల సమక్షమున వారియాజ్ఞ ననుసరించియె ౧౯౦౪-వ సంవత్సరము ఆగష్టు నెలలో నీవిషయమునే యుపన్యసించితిని. నాగపూరులోఁ గావింపఁబడిన యుపన్యాస మప్పటి వార్తాపత్రికలలోఁ బ్రకటింపఁబడినది. నాకుఁ దోఁచిన యీవిషయమును వెల్లడింపవలయు ననుతలంపుననే యవకాశము లభించి నప్పుడెల్లను కొంతమంది గొప్పవిద్వాంసులసమక్షమునను వాదోపవాదములఁ జరుపుచుంటిని. నామిత్రులలోనే స్వర్గస్థ శ్రీపతి బువాభింగార్కరుగా రొకరుండిరి. వారిసహవాసముచే భాగవతసంప్రదాయమునందున్న కొన్నిమహారాష్ట్రభాషయందలి గ్రంథములఁ జూచుట సంభవించెను. గీతారహస్యములోఁ జెప్పఁబడిన కొన్నివిషయములు బువాగారికిని నాకును జరిగినవాదోపవాదములవలనే మొదట నిశ్చయింపఁబడెను. బువాగారీగ్రంథమును జూచువఱకును జీవించియుండకఁ బోవుట నాకు మిగులదుఃఖకరముగనున్నది. అదియట్లుండనిమ్ము; ఇట్లు గీతయందు ప్రతిపాద్యములైనవిషయము ప్రవృత్తిపరమైనదే యనుమతము స్థిరపడినది. దానిని

వ్రాయవలెనను నిశ్చయము బహుకాలముక్రిందటనె కలిగెను. కాని ప్రస్తుత మనకుం గన్పట్టుచున్న భాష్యములయందును, టీకలయందును, భాషాంతరముల యందును స్వీకరింపఁబడని యీగీతాతాత్పర్యము (అనఁగా: ప్రాచీనులగు టీకా కారులచే నిశ్చయింపఁబడని తాత్పర్యము) నాకుమాత్రమేల గ్రాహ్యము కాదో కారణముఁ జూపక గ్రంథరూపముగఁ బ్రచురపఱచితినేని మిక్కిలి యన్యాయమై యుండును; టీకాకారులయందఱమతమును సంగ్రహించి వానియందుండులోప ములను సకారణముగఁ జూపించుటయును, గీతాధర్మముల నితరధర్మములతో లేక తత్త్వజ్ఞానముతో సరిపోల్చిచూపుటయు ననుకార్యము బహుప్రయాససాధ్యమయి నందున నది కొలఁదిదినములలో స్పష్టముగ నుపపాదింప శక్యముగాకుండెను. కాని నేను గీతపై నొకక్రొత్తగ్రంథమును శీఘ్రముగనే ప్రచురించుచున్నానని నా మిత్రులగు రా. రా. దాజీసాహెబ్ ఖరేగారిని కొంతతొందఱపఱచి మొదటనే ప్రచురించినను, నిట్లుచేయుటకు నాకు సంపూర్ణమగుసామగ్రి యప్పటికి లేదని తోఁచినందున గ్రంథము వ్రాయుట యనుకార్యము జరుగకనేయుండెను; పిదప ౧౯౦౮ వ-సంవత్సరము శిక్షితుఁడనై బ్రహ్మదేశము (బర్మా)లో మాండలేయను పట్టణమున నున్నప్పుడీగ్రంథము వ్రాయువిషయమున బొత్తుగ నిరాశనుజెంది యుంటిని. కాని గ్రంథము వ్రాయుటకు నావశ్యకమగుపుస్తకాదిసామగ్రి పునహా (పుణ్యపురి) నుండి నాయుండుచోటికిఁ గైకొనివెళ్లుటకు దొరతనమువా రనుమతించి నందున ౧౯౧౦-౧౧ సంవత్సరములసంధిలో (శక ౧౮౩౨) కార్తికశు౧, ఫాల్గున బ. ౩౦ (అమావాస్యలోపల గ్రంథముయొక్క సామాన్యస్వరూపము (ముసా యిదా) మాండలేలో కారాగృహమున మొదట వ్రాయఁబడినది. పిమ్మట నాయా సమయములయందుఁ దోఁచినవిషయములనప్పుడప్పుడు వ్రాయుచుండినను, పుస్త కములన్నియు నాయొద్దలేనందున ననేకస్థలములయందున్నలోపముల నచ్చోటినుండి విముక్తుఁడనైన పిదపఁ బూర్తిగా సవరించితిని. ఇప్పటికి నీగ్రంథములో వ్రాయవల సినవిషయములన్నియుఁ బూర్తియైనవియని చెప్పుటకు వీలులేదు. కారణ మేమన: మోక్షముయొక్కయు నీతిధర్మములయొక్కయు సిద్ధాంతములు గూఢములగు నందున వానివిషయమై ప్రాచీనులు నవీనులు నైనయనేకపండితులును, వ్యర్థముగ గ్రంథబాహుళ్యముచేయక యీచిన్నగ్రంథమువందు నిర్ణయించుట కవకాశము కావలెఁ, విస్తృతమగువివేచనఁ జేసియున్నారు. కాని మహారాష్ట్రకవివర్యులగు మోరోపంతుగారు—

కృతాంతకటకామలధ్వజజరాదృశో లాంగలీ,
పురః సరిగదాం సక్త్యేష్వగతాం తనూభాగలీ.

"యమునిసేనలోని విమలమగు ధ్వజము నాకిప్పుడు కొంచెము కన్పట్టు చున్నది. రోగములతో యుద్ధముఁజేయుచు నాదేహము క్షీణించుచున్నది." అని చెప్పినట్లు నా స్థితియుఁ బ్రస్తుతమున నటులే యయినది. గృహస్థాశ్రమమునందున్న సహచారిణిస్తు మొదట పరమపదమును బ్రాపించినది. కాని మనచే గ్రహింపఁ బడినవిషయమును, నాకు స్ఫురించినవిచారమును, లోకములోఁ బ్రచురపఱచితి నేని యెవరైన సమానధర్ములు (నావంటివారు) ముందు వెలువడి పూర్తిచేయుదు రని నమ్మి యీ గ్రంథమును బ్రచురింపఁదలంచితిని.

సాంసారికకర్మలు గౌణములని, లేక త్యాజ్యములని నిశ్చయించి, బ్రహ్మ జ్ఞానము, భక్తి మొదలగు కేవలనివృత్తిపరమగు మోక్షమార్గమే గీతలయందు నిరూపింపఁబడిన దనుమతము నాకు సమ్మతము కాకున్నను మోక్షప్రాప్తికి గలమార్గము బొత్తిగ వివేచింపఁబడలేదని నే ననని యారంభమునందె ముఖ్యముగఁ జెప్పు చున్నాఁడను. వేయేల? ప్రతిమనుజుఁడును శుద్ధమగు పరమేశ్వరస్వరూపమును దెలిసికొని దానినుండి తనయొక్క బుద్ధిని శక్యమైనంతనిర్మలముగను పవిత్రముగను చేసికొనుట గీతాశాస్త్రానుసారముగ నీజగమునం దెల్లవారికి నవశ్యకర్తవ్యమనియు నీగ్రంథమున స్పష్టముగ నిరూపించితిని. కాని యిది గీతకు ముఖ్యమగు విషయము కాదు. యుద్ధము చేయుట క్షాత్రధర్మమైనను, కులక్షయము మొదలగు ఘోరపాతకములు విపరీతముగ సంఘటిల్లును. గావున నే యుద్ధము మోక్షప్రాప్తిరూపమగు నాత్మకల్యాణమును నశింపఁజేయునో యట్టిదానినిఁ జేయుదునా? మానుదునా? యని యర్జునుఁడు యుద్ధారంభమునందె కర్తవ్యమోహమును జెందెను. కాన నా మోహమును నివర్తింపఁజేయుటకై వేదాంతశాస్త్రాధారమున శుద్ధముగ కర్మాకర్మలను మోక్షోపాయమును పూర్ణముగ వివేచించి మఱియుఁ గర్మ లెప్పుడును వీడవు, వీడుటకు వీలుసైతము లేదనియు నిశ్చయించి యేయుక్తిచే కర్మ చేసినను నేవిధమైన పాపమును తగులక తుదకు మోక్షముసైతము లభించునో, యాయుక్తియే యనఁగా జ్ఞానమూలకమును భక్తిప్రధానమును నగు కర్మయోగమే గీతలయందు భగవంతుఁడు ప్రతిపాదించెనని నాయభిప్రాయము. కర్మాకర్మలయొక్క లేక ధర్మాధర్మములయొక్క యీ వివేచనము నే యాధునికులగు కేవలాధిభౌతిక పండితులు నీతిశాస్త్ర

మని పేర్కొనుచున్నారు. ఈవివేచనము గీతలలో నెట్లు చేయఁబడినదో సామాన్య పద్ధతి ననుసరించి గీతలలోని శ్లోకానుసారముగ వ్యాఖ్యానముచేసి నిరూపించుటకు సాధ్యము కాకపోయెను. కాని, వేదాంతము, మీమాంసము, సాంఖ్యము, కర్మ విపాకము, లేక భక్తి మున్నగు శాస్త్రములయందున్న యనేకవాదములయొక్కయు ప్రమేయములయొక్కయు నాధారముచే కర్మయోగము గీతలయందు ప్రతిపాదింపఁబడినదనియు నాశాస్త్రము అప్పుడప్పుడు మిక్కిలి సంకుచితముగ ప్రతిపాదింపఁబడినదనియు శాస్త్రీయసిద్ధాంతములను ప్రథమమున తెలిసికొనవలయు ననియు, లేనిచో గీతలయందున్న వివేచనముయొక్క రహస్యము పూర్ణముగను శీఘ్రముగను మనస్సునకుఁ దోఁపదనియు నిశ్చయించి యిందులకై గీతలయందేయే విషయములును సిద్ధాంతములును చెప్పఁబడినవో వానిని శాస్త్రీయరీతి ననుసరించి ప్రకరణములుగ విభజించి దానియందున్న ముఖ్యములగు యుక్తివాదములను సైతము గీతారహస్యమునందు మొదట సంక్షేపముగ నిరూపించినాఁడను. ఈపుస్తకమునందు మొదట వ్రాయఁబడిన గీతారహస్యమను నిబంధన మీవిధముగ కర్మయోగమును గురించి వ్రాయఁబడినదియు, స్వతంత్రమైనదియు నగునొకచిన్న గ్రంథమని చెప్పవచ్చును. కాని యేమి చెప్పినను ఇట్టి సామాన్యనిరూపణమునందు గీతలయందున్న శ్లోకములలో ప్రతిశ్లోకమును పూర్ణముగ విచారించుట శక్యముగాకపోయెను. కాన తుదను గీతలలోని శ్లోకములన్నింటికి నర్థము వ్రాసి పూర్వాపరసందర్భములు మనస్సునకుఁ దోఁచునిమిత్తమును, లేక ప్రాచీనులగు టీకాకారులు తమతమసంప్రదాయసిద్ధికొఱకు గీతయందలి కొన్ని శ్లోకముల నెట్లు తికమక జేసినదియు (గీ. ౩. ౧౭-౧౯; ౬-౩; మఱియు ౧౮-౨ చూడుము) స్పష్టముగ నిరూపించుటకును, లేక గీతారహస్యమునఁ జెప్పఁబడిన సిద్ధాంతములలోను, గీతలయందున్న సిద్ధాంతములలోను గీతలయందున్న సంవాదాత్మక పద్ధతిననుసరించి, యేయే సిద్ధాంతము లెక్కడెక్కడ నెట్లున్నది చూపుటకును, టీకారూపముగ భాషాంతరమును జేసి యాయాస్థలములయందు క్రింద టిప్పణి వ్రాసితిని. ఈరీతిని బట్టి కొన్ని కొన్ని విషయములకు ద్విరుక్తియయినదన్నటలో సందేహములేదు; కాని గీతాగ్రంథముయొక్క తాత్పర్యవిషయమై సామాన్యు లగు చదువరులకుఁ ప్రస్తుతమున గల్గుభ్రమను పూర్ణముగ నివారించుట మఱియొకరీతిచే శక్యముగాదని తోఁచినందున గీతారహస్యవివేచనమును గీతలయొక్క భాషాంతరముకంటె వేఱుగ వ్రాసితిని; మఱియు దానిమూలమున వేదాంతము, మీమాంసము, భక్తి, మొదలగు విషయములయందు, గీతలయొక్క సిద్ధాంతములు, భారతము, సాంఖ్యశాస్త్రము, వేదాంతసూత్రములు, ఉపనిషత్తులు,

మీమాంసయు మొదలగు మూలగ్రంథములలో నెక్కడెక్కడ వ్రాయబడినదో వానిని పూర్వమునం దున్న ఇతిహాసములతోడను నాధారములతోడను గాన్పించుటకును, సన్న్యాసము కర్మయోగము ననురెండుమార్గముల యొక్కయు గలభేదమును స్పష్టముగ నుపపాదించుటకును లేక గీతల నితరములగు ధార్మికములగు నగుమతముల తోడను తత్త్వజ్ఞానములతోడను పోల్చి వ్యావహారికదృష్టిచే గీతలయందుగల మాహాత్మ్యమును యోగ్యముగ నిరూపించుటకును మిక్కిలి యుపకారము గలిగెను. గీతలపై ననేకవిధములగు టీకలు బయలువెడలి గీతార్థము ననేకు లనేకవిధములఁ బ్రతిపాదింపనిచో నా గ్రంథమునందున్న సిద్ధాంతములకు నాధారభూతములగు మూల సంస్కృతవచనములను వ్రాయుట కేమియు నవసరము లేకపోవును. కాని యిట్టికాల మిట్టిది కానందున నాచెప్పఁబడిన గీతార్థము, లేక సిద్ధాంతము యుక్తమైనదియా? కాదా? యనువిషయమై యనేకులు సంశయపడవచ్చును. కాన నేనేయు సిద్ధాంతములకుగల యాధారమును నాయా స్థలములయందు వ్రాసి మిక్కిలి ముఖ్యమగు ప్రదేశములయందు మూలసంస్కృతవచనములనుసైతము భాషాంతరముకావించి వ్రాసియుంటిని. వీనిలో నెక్కువవచనములు తఱుచుగ వేదాంతగ్రంథములయందే ప్రమాణముగఁ గైకొనఁబడియుండుటచే జనువరుల కావచనము సహజముగ తెలిసియుండుటంబట్టి వానియందున్న సిద్ధాంతములను, మనస్సులో నుంచుకొనుటకు, సులభముగ నుండునదియు, సంస్కృతవచనములను వ్రాయుటకు మఱియొక యంతరాయముగలదు. చదువరు లందఱును సంస్కృతమును దెలిసినవారె యగుట సంభవింపనందున సంస్కృతము తెలుగనివారలు సంస్కృతశ్లోకములను వదలి చదువుదురేని యావచనములయర్థ మెచ్చోటను సందేహాస్పదముగ నుండఁగూడదనియు మొత్తముపై గ్రంథము నీతీరున రచించితిని. దీన్నినుండి సంస్కృతశ్లోకములకు శబ్దార్థములంబట్టి భాషాంతరము చేయక వాని సారాంశములనే యనేకస్థలములయందు నిర్వహింపవలసివచ్చెను. కాని మూలశ్లోకములను తప్పక పైన వ్రాసినందున నీరీతింబట్టి కొంచమైనను భ్రమచెందుదు రనిభీతిలేదు.

కోహినూరు మాణిక్యము విషయమై హిందూస్థానములోనుండి ఇంగ్లాండునకుఁ గైకొనిపోయినపిదప నచ్చో నూతనములైన ప్రకాశము వెలువడినదనియు, దానివలన నది మిక్కిలి కాంతితోఁ గాన్పించుచుండుననియు లోకమునందు ప్రవాద కలదు. మాణిక్యమునకు సంబంధించు నీన్యాయము సత్యరూపముగను రత్నమునకును సంబంధించును. గీతలయందున్న ధర్మము సత్యమ్ము నదియు నభయమైనదియూ నను విషయమయి సందియమేమియు లేదు. కాని యది యేకాలమున నేస్వరూపముగఁ

చెప్పఁబడినవో పూర్వకాలీనులకన్న నర్వాచీనమున నాతేజస్వినేతలకంటె కిప్పు డాకటిగఁ గాన్పించుటలేదు. ఏకర్మ మంచిదో, యేకర్మ చెడుదో నిశ్చయింపఁబడక పోవుటయేగాక కర్మ నొనర్పవలయునా? వలదా? యనిసైతము సామాన్యముగ ప్రశ్న చేయుకాలమునందు నీవలు చెప్పఁబడియుండుటంబట్టి వానియందు విశేష భాగ మిప్పుడు కొందఱ కనావశ్యకముగఁ దోఁచుచున్నది. మఱియు నివృత్తిమార్గీయులగు టీకాకారు లాగీతలకు మిక్కిలివ్యాఖ్యానములను జేసియుండుటచే గీతలయందున్న కర్మయోగవివేచన మనేకులకు ప్రస్తుతము దుర్బోధముగ నున్నది. ఇంతియకాక యీకాలమున పాశ్చాత్త్యులదేశమున నాధిభౌతికజ్ఞానము విశేషముగ వృద్ధి బొందుచున్నందున నధ్యాత్మశాస్త్రానుసారముగ పూర్వకాలమునందు చేయఁబడిన కర్మయోగవివేచనలు ప్రస్తుతకాలమున పూర్ణముగ ననుకూలములుకావనియు ననేకులను దీనులైన విద్వాంసులయభిప్రాయమైయున్నది. ఈయభిప్రాయము సరియైనదికాదని నిరూపించుటకై గీతారహస్యమునందలి వివేచనలయందు గీతలయొక్క సిద్ధాంతములతో సదృశములగు పాశ్చాత్త్యపండితులయొక్క సిద్ధాంతమును నేనాయాకడ సంక్షేపముగ వ్రాసియుంటిని. యథార్థముగఁ జూచితిమేని గీతలయందున్న ధర్మాధర్మవివేచనల నీవిధముగఁ బోల్చిచూచుటచే గలుగు నధికమగు ప్రాబల్యమేమియును లేదు. అయినను ప్రస్తుతకాలమందు గలిగినయాధిభౌతికశాస్త్రముయొక్క యశ్రుతపూర్వముగువృద్ధిచే నెవరియొక్క బుద్ధి యాశాస్త్రమున నమ్మకముగలదియాయెనో, లేక ప్రస్తుతకాలమునందున్నయేకదేశీయమగు విద్యాశిక్షణపద్ధతిచే నీతిశాస్త్రముయొక్క విచార మాధిభౌతికదృష్టితో ననఁగా: బాహ్యవిచక్షణమున నే చేయఁబడవలయునని శిక్షింపఁబడిరో వారికి మోక్షధర్మములు నీతియు ననురెండు విషయములు నాధిభౌతికజ్ఞానమునకు పరమం దున్నవనియు, పూర్వకాలమున మన శాస్త్రకారు లీవిషయమై చేసినసిద్ధాంతములకంటె వారలజ్ఞానముయొక్క గతి నేటికిని విశేషదూరముగ బోలేదనియు, నింతియగాక పాశ్చాత్త్యదేశమునందును నధ్యాత్మదృష్టిచే నీవిషయములయూహాపోహలు నేటికిని చేయఁబడుచు నేయుండినను నీయాధ్యాత్మికగ్రంథకారులవిచారము గీతాశాస్త్రమునందలిసిద్ధాంతములకంటె విస్తారము వేఱుగ లేదనియు నీసరిపోల్చిచూచుటవలన స్పష్టమగును. గీతారహస్యమందలి వేర్వేఱుప్రకరణములయం దున్నతులనాత్మకమగు వివేచనవలన నీవిషయము స్పష్టమగును. కాని యీవిషయము మిక్కిలి వ్యాపకమైనందున పాశ్చాత్త్యపండితులమతమునందలి స్వార్థాంశ మాయాకడ వ్రాయుట గీతార్థమును ప్రతిపాదించుటయే నాయొక్క ముఖ్యోద్దేశమైనందున గీతయందలి సిద్ధాంతములను

ప్రమాణములుగఁ గైకొని నాటికిని పాశ్చాత్యనీతిశాస్త్రజ్ఞులయొక్క లేక పండితులయొక్క సిద్ధాంతములకు నెంతవఱకు కలయిక యున్నదో చూపుటకొఱకే యనియు, నదియును సామాన్యులగు దేశభాషలను జదువువారలకు (మహారాష్ట్రము) వానియందలి సిద్ధాంతము సుగమముగఁ దెలియునట్లుగనే, వ్రాసితిననియు నిచ్చో ముఖ్యముగఁ జెప్పవలసివచ్చెను. అనఁగా: రెండింటియందును గలభేదము స్వల్పమో యధికమో తెలిసికొనఁదలచువారును నీసిద్ధాంతములయొక్క యుపపాదనము పూర్ణముగను విరివిగను తెలిసికొనఁదలచువారును మూలభూతములగు పాశ్చాత్త్యగ్రంథములనే నిర్వివాదముగ చూడవలసినదేయుండును? కర్మాకర్మవివేకము, లేక నీతిశాస్త్రముపై మొదటిమార్గప్రదర్శకమగు గ్రంథము 'అరిస్టోటిల్' అనుపేరుగల గ్రీకుతత్త్వజ్ఞునిచే వ్రాయఁబడినదని పాశ్చాత్త్యవిద్వాంసులు చెప్పుచున్నారు. కాని 'అరిస్టోటల్' కంటెను పూర్వమునం దతని గ్రంథముకంటెను మిక్కిలివ్యాపకమైనదనియు నీవిషయములవిచారము మిక్కిలి తాత్త్వికమగుదృష్టితో శ్రీమహాభారతమునందును శ్రీమద్భగవద్గీతలయందును చేయఁబడినదనియు, నధ్యాత్మదృష్టితో గీతలయందు ప్రతిపాదింపఁబడిన నీతిసిద్ధాంతములకంటె వేఱగు నీతితత్త్వము నేటికిని బయల్పడలేదనియు, మాయభిప్రాయము. సన్న్యాసులవలె నుండి తత్త్వజ్ఞానముయొక్క విచారమునందు, శాంతముగ నాయుష్యమంతయు గడపుట మంచిదా? లేక యనేకవిధము లగు రాజకీయవ్యవహారములలో చిక్కులు పడుట యుక్తమా? యనువిషయమైయరిస్టోటల్ చేఁ జేయఁబడిన వ్యాఖ్యానమంతయు గీతలయం దున్నది. మఱియు మనుజుఁడు చేయుపాపమంతయు నజ్ఞానముచేఁ జేయఁబడునది యను సాక్రటీసుయొక్క మతమును నొకవిధముగ గీతలలో నంతర్భూతమయియేయున్నది. కారణ మేమన బ్రహ్మజ్ఞానముచే బుద్ధి సమమయిన పిదప వారొనర్చిన కార్యములకు పాపము సంఘటిల్లుట శక్యము కాదని గీతలలోని సిద్ధాంతము. పూర్ణావస్థనుజెందిన పరమజ్ఞానియొక్క యాచరణమే నీతిదృష్టిచే నెల్లవారికిని పుస్తకమువలె ప్రమాణమ్ముగ నుండునని 'ఎపిక్యూరియన్' అనునట్టియు, 'స్టోయిక్' అనునట్టియు మార్గములయందలి గ్రీకుపండితులయొక్క మతములును గీతలలో చెప్పినట్లే యున్నవి. ఈమతములయందు వర్ణన వారిచేఁ జేయఁబడిన పరమజ్ఞానులయొక్క స్థితియు, గీతలయందు వర్ణింపఁబడిన స్థితప్రజ్ఞునియొక్క స్థితియును, నొకవిధముగనే యున్నవి. అటులే "మానవజాతులలో నెల్లవారికిని ప్రత్యేకముగా హితార్థమై ప్రవర్తించుట యనునదియే నీతియందలి పరమసిద్ధాంతము, లేక నికషోపలము," అనుమిల్లుయొక్కయు, స్పెన్సరుయొక్కయు, కోంట్సు మొదలగు

సాధిభౌతికవాదులయొక్కయు సిద్ధాంతములును గీతలయందు వర్ణింపఁబడిన స్థిత ప్రజ్ఞునియొక్క "సర్వభూతహితేరతః" అను బాహ్యలక్షణములయందే సంగ్రహింపఁబడినవి. మఱియు కాంటుయొక్కయు, గ్రీనుయొక్కయు నీతిశాస్త్రములయందలి యుపపత్తులును, ఇచ్ఛాస్వాతంత్ర్యమువిషయమై యున్న సిద్ధాంతములును, ఉపనిషత్తులయాధారమునుబట్టి గీతలలో వర్ణింపఁబడినవి. గీతలయం దింతకంటె విశేష మేమియు లేకున్నను గీత యందలిను గౌరవింపఁదగియే యుండనున్నను. కాని యింతమాత్రముతోఁ దృప్తినొందక మోక్షము, భక్తి, నీతిధర్మములు ననువానివిషయమై యాధిభౌతికగ్రంథకారులకు స్ఫురించుచున్న విరోధములను, లేక జ్ఞానము, కర్మము, ననువానివిషయమై సన్న్యాసమార్గావలంబులయాముతానుసారముగ నుండువిరోధమును సత్యమైనది కాదనియు, బ్రహ్మవిద్యయొక్కయు, భక్తియొక్కయు, మూలసిద్ధాంతములే నీతికిని సత్కర్మములకును మూలాధారములనియు నిరూపించి జ్ఞానము, సన్న్యాసము, కర్మము భక్తియు ననువానికిఁ గల యోగ్యమగుపరస్పరసంబంధముచే మనుజుఁ డిహలోకమునందు జీవితకాలము నెల్లు గడుపవలసినదనియు గీతలయందు నిర్ణయింపఁబడినది. గీతాగ్రంథ మీరీతిని ప్రధానముగ కర్మయోగపరమే యయినందుననే "బ్రహ్మవిద్యాంతర్గత (కర్మ-) యోగశాస్త్ర" మను పేరితో సమస్తవైదికగ్రంథములలోను దానికి నగ్రస్థాన మీయఁబడినది. "గీతా సుగీతా కర్తవ్యా కిమన్యైః శాస్త్రవిస్తరైః" — ఒక గీతాగ్రంథమునే పూర్తిగ చదివెనేని చాలును. మిగిలినశాస్త్రములనెడు గ్రంథవిస్తారములతో నేమిప్రయోజనము?" అనిచెప్పిన దేమాత్రము నసత్యమైనది కాదు. కావుననే హిందూధర్మములకును నీతిశాస్త్రమునకుం గలమూలసిద్ధాంతములను తెలిసికొనవలయునని తలంచువారీయపూర్వగ్రంథమునే మొదట చదువవలయునని వినయపూర్వకముగ పట్టుదలతోడను చెప్పుచున్నాఁడను. కారణ మేమన సాంఖ్యము, న్యాయము, మీమాంస, ఉపనిషత్తులు, వేదాంతములు మొన్నగుక్షరాక్షరసృష్టిని, క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞజ్ఞానమును బోధించు ప్రాచీనశాస్త్రములు శక్యమగునంతపూర్ణావస్థలోనికి వచ్చినపిదప వైదికధర్మములకు జ్ఞానమూలకమగుభక్తి ప్రధానమైనదియు, కర్మయోగపరమైనదియు, చిట్టచివరకు గల్గినదగు స్వరూపమునందు ప్రకృతమున ప్రచారములోనున్న వైదికధర్మములమూలమును ననువదియే గీతలయందు ప్రతిపాదింపఁబడుటంబట్టి సంక్షేపముగను నిస్సందేహముగను ప్రస్తుతమందున్న హిందూధర్మములసిద్ధాంతములను బోధించు గీతవంటి

మఱియొక గ్రంథము సంస్కృతవాఙ్మయమున నెచ్చోటను లేదని చెప్పుట యతి
శయోక్తి కానేరదు.

గీతారహస్యములోనున్న వివేచనయొక్క సామాన్యముగు స్వరూపము పైఁ జెప్పఁబడినదానింబట్టి చదువరులకు బోధపడగలదు. గీతలపై కర్మయోగపరమగు టీక మొదటినుండియు వచ్చునని గీతలపై శాంకరభాష్యముయొక్క మూఁడవ యధ్యాయారంభమున ప్రాచీనటీకాకారుల యభిప్రాయము వ్రాయఁబడుటచేతఁ స్పష్టముగఁ గాన్పించును. ఆటీక యిప్పుడు దొరకదు; కాని గీతలకు కర్మయోగపరమును తులనాత్మకమును నగు వివేచనమున కిదియే మొదటిగ్రంథ మని చెప్పుటకు నేమియు నభ్యంతరములేదు. ఇందు కొన్నిశ్లోకముల కిదివఱకున్న టీకాకారులు వ్రాసినయర్థముకంటె వేఱగునర్థము వ్రాయఁబడినది. మహారాష్ట్రభాషయందు పూర్వము నెచ్చోటను సవిస్తరముగ వర్ణింపఁబడని యనేకవిషయములను నీగ్రంథమున సవిస్తరముగ వర్ణింపఁబడినవి. ఆవిషయములను వానికిఁగల యుపపత్తియును శక్యమయినంత సంక్షేపముగను సుబోధకముగను వ్రాయుటకు నే యత్నించితిని. చెప్పినమాట మరల చెప్పవలసివచ్చినను లక్ష్యపెట్టకయే శబ్దముల యర్థము మహారాష్ట్రమునందు (ప్రాకృతభాషలో) నేటికిని సుప్రసిద్ధముకాలేదో యాశబ్దములకు పర్యాయశబ్దములను జేర్చియే యనేకస్థలములయందు ముఖ్యముగఁ బ్రతిపాదించితిని. ఇంతియకాక యీవిషయమునందలి ముఖ్యములగు సిద్ధాంతము లాయాస్థలములయందు సారాంశరూపముగ నుపపాదించి వేఱుగఁ జూపింపఁబడినవి. అయినను శాస్త్రీయములును, గూఢములు నగువిషయములచర్చ వాడుకలోనున్న శబ్దములతోఁ జేయుట మిక్కిలి కష్టము. ఆవిషయములకు సంబంధించిన మహారాష్ట్రములోని (ప్రాకృతభాషలోని) పారిభాషికశబ్దములు నేటికిని నిర్ణీతములుకాలేదు. కాన భ్రమచేతను, దృష్టిదోషముచేతను, లేక కారణాంతరములచేతను నాసంబంధ మగు నీక్రొత్తవివేచనయందు కాఠిన్యమును, దుర్బోధత, (తెలిసికొనలేకపోవుట) అపూర్ణత మొదలగుదోషములు నుండియుండునని నేను పూర్ణముగఁ దెలిసికొనుచున్నాడను. అయినను భగవద్గీత చదువరులకు నపరిచితమయినది కాదు. గీత బహుజనులకు నిత్యమును పారాయణములో నుండును. దానిని శాస్త్రీయదృష్టితో నధ్యయనము చేసినవారును, చేయుచున్నవారును అనేకులు గలరు. అదియునుగాక యాయధికారముగల పురుషులు తామీగ్రంథమును చదివినప్పుడు పూర్వోక్తములగుదోషములు కనఁబడునేని, యుపకారపూర్వకముగ వానిని నాకుఁ దెలుపవలయునని, నీగ్రం

గ్రమును పునల ముద్రింపించినప్పు డచ్చుతప్పులను సవరింపవలయునేని సవరిం చెదననియు ప్రార్థించుచున్నాఁడను. నేనేదో యొకసంప్రదాయములోనివాఁడ ననియు, దానిని స్థిరపఱచుటకై యేదోనూతనార్థమును వ్రాయుచున్నాననియు నెవ్వరు నూహింపవచ్చును. ఏలయన గీతారహస్యమను గ్రంథ మేదో యొకసంప్ర దాయ ప్రవర్తకునిగాని, లేక సంప్రదాయమునుగాని యుద్దేశించి వ్రాయలేదని నేను నొక్కి వక్కాణించుచున్నాఁడను. నాబుద్ధిని బట్టి గీతయందలిశ్లోకములకు నేయర్థము సరళమైనదిగఁ దోఁచెనో యాయర్థమును వ్రాసితిని. ప్రస్తుతమునందు సంస్కృతము విశేషప్రచారములోనుండుటచే నేచేయునర్థము సరళముగ నున్న దియు, లేనిదియు ననేకులకు సహజముగనే తెలియవచ్చును. ఇట్లు సరళమగునర్థమును జేసినప్పుడు, దానియందే దేదైన సాంప్రదాయార్థ మున్నచో నది గీతలోనిదే కాని నాదికాదు. “నాకు రెండుమూఁడుమార్గములను చెప్పి నన్ను భ్రమింపఁజేయక నాకు వానిలో శ్రేయస్కరమగు నొకమార్గమునే నిశ్చయముగ చెప్పుము.” (గీ; ౩. ౨; ౫. ౧) అని యర్జునుఁడు భగవంతుని స్పష్టముగ నడిగినందున గీతల యం దేదైననొక్కటియే నిర్ణీతమైనమతము ప్రతిపాద్యముగ నుండవలయు నను మాట స్పష్టమే. (గీ. ౩. ౩౧) మఱియు నది యేదైయుండును నని గీతామూలమునే యర్థముఁజేసికొని నిరాగ్రహబుద్ధితో మనము చూడవలయును ; మొదట నేదో యొకమతమునం దభిమానము నుంచుకొని దానికి సంబంధింపని శ్లోకములయర్థ ములను తలక్రిందు చేయరాదు. గీతలలోని నిజమగు రహస్యమునందలి సారాం శమే సంప్రదాయమునకైనను, పంథకైనను సంబంధించియున్నను దానిని గీతా భక్తులకుఁ దెలిపి భగవంతుఁడు అర్జునునకుఁ జెప్పిన జ్ఞానయజ్ఞమునుఁ జేయు టకు నే ప్రవర్తించితిని ; ఆయజ్ఞమున్ పూర్తిఁజేయు నిమిత్తమై పైనఁ జెప్పఁబడిన జ్ఞానభిక్షను నాయొక్క దేశబంధువులును ధర్మబంధువులును నాకు పరమసంతో షముతో నిడుదురని నమ్ముచున్నాఁడను.

ప్రాచీనటీకాకారులచే ప్రతిపాదింపఁబడిన గీతాతాత్పర్యమునందును నే చెప్పిన గీతారహస్యమునందును నున్న భేదమునకుఁ గారణములు గీతారహస్యము నందు సవిస్తరముగ నిరూపింపఁబడినవి; కాని గీతాతాత్పర్యమునం దిట్టిమతభేదము లున్నను గీతపై వ్యాఖ్యానము చేసినభాష్యకారులును, టీకాకారులును, పూర్వ మువారుగాని, యిప్పుడుగాని ప్రాకృతభాషలలో వ్యాఖ్యానములఁజేసినవారును నేనీ గ్రంథమును వ్రాయుటకు నాకు సహాయులయినందున వారలయందఱకును నేను

కృతజ్ఞుఁడను(విధేయుఁడ) అని యిచ్చట ముఖ్యముగఁ జెప్పుచున్నాఁడను. అటులనే యేపాశ్చాత్త్యపండితుల గ్రంథములయందలి సిద్ధాంతముల నాక్షేపక నుల్లేఖించి తనో పరిచేసైతము నేను కృతోపకారుఁడనని యెన్నుచున్నాను. వేయేల ? ఈ గ్రంథముల యన్నింటియొక్కయు, సహాయము లేనిచో నీగ్రంథమును వ్రాయ గలుగుదునా ; లేనా ? యనువిషయము సందిగ్ధమైనందున నీప్రస్తావనారంభమున "సంతాంచీ ఉచ్ఛిష్టే బోలతో ఉత్తరే"—నేను చెప్పువాక్యములు సత్పురుషుల యొక్క యుచ్ఛిష్టములే యని తుకారాంబువాగారియొక్క పదమును నేను వ్రాసి తిని. ఎల్లప్పుడు నొకరీతిగనే యుండునదియునుగాక త్రికాలాబాధితమగుజ్ఞానమును బోధించునట్టి గీతలవంటి గ్రంథము కాలభేదముచే నూతనమగుస్ఫూర్తిని కలిగించు చున్నదనువిషయమం దాశ్చర్యమేమియు లేదు. కారణ మేమన నిట్టివ్యాపకమగు గ్రంథమునకు నిదిసహజ మగుధర్మమే యైయున్నది. కాని యంతమాత్రముచే ప్రాచీనపండితు లిట్టిగ్రంథముపైఁ జేసినపరిశ్రమ వ్యర్థము కాదు. గీకు, నింగ్లీషు, జర్మని మొదలగుభాషలలో జేసినభాషాంతరములును నిట్లే యుపయోగకరములై యున్నవి. ఈభాషాంతరములును తఱుచుగ ప్రాచీనులగుటీకాకారుల ననుసరించియే చేయఁబడియుండును. అయినను కొందఱు పాశ్చాత్త్యపండితులు గీతలకు స్వతంత్రరీతిచే నర్థముచేయుటకును విశేషమగుప్రయత్నము చేయనారంభించిరి. అయినను సత్యమగు (కర్మ—)యోగముయొక్క తత్త్వము, లేక వైదికములైన ధార్మికసంప్రదాయముల యితిహాసము బాగుగ గమనింపనందున, లేక బహిరంగపరీక్షణమునందె వారిదృష్టిని విశేషముగ వ్యాపింపఁజేయుటచే, లేకయితరములగు నిట్టికారణములచేతనే పాశ్చాత్త్యపండితు లీ వివేచనము ననేకస్థలములయం దపూర్ణముగను కొన్నిస్థలములయందు నిస్సంశయముగ భ్రాంతిఁ గలుగఁజేయునటులుగను తప్పులుగఁ జేసిరి. గీతలపై పాశ్చాత్త్యపండితుల గ్రంథముల నిచ్చో విస్తరముగ పరీక్షించుటకుగాని, విచారించుటకుగాని యవసరము లేదు. వారు సిద్ధాంతించిన ముఖ్యవిషయములనుగురించి నేచెప్పునదంతయు నీగ్రంథముయొక్క పరిశిష్టప్రకరణములో వ్రాసినాను. అయినను ప్రస్తుతమందు నేను జూచియున్న కొందఱు వ్రాసిన గీతలపై కొన్ని యింగ్లీషులేఖనముల నిచ్చో చెప్పుట యావశ్యకము. మొదటిది మి. బ్రుక్సుడి. సి. బ్రుక్సనునతఁడు థియాసఫిస్టుం (దివ్యజ్ఞానసామాజికుఁడు) భగవద్గీత కర్మయోగపరముగనే యున్నదని తా రచియించినగ్రంథమున నిరూపించెను. తనవ్యాఖ్యానమునందు నామతమునే ప్రతి

పాదించెను. రెండవది మద్రపురిలోని మి. యస్. రాధాకృష్ణ యనువారిది. అది చిన్ననిబంధరూపముగ నమెరికాలోని సార్వరాష్ట్రీయనీతిశాస్త్రములబోధించు త్రైమాసికపత్రికలో ప్రచురింపఁబడినది. (జూలై. ౧౯౧౧) దానియందు ఆత్మస్వాతంత్ర్యము, నీతిధర్మ మనీ రెండువిషయములలోను, గీత, క్యాంటుమతముతోఁ బోల్చి నిరూపింపఁబడినది. ఈసామ్య మితరవిషయములయందు సైతము వ్యాపకమైనదనియు, గ్రీనుయొక్క నైతికమగు నుపపత్తి క్యాంటుకంటెను గీతలతో నధికముగ సంబంధించియున్నదనియు నామతము. కాని యీరెండువిషయముల వ్యాఖ్యానమును ఈగ్రంథమునందుఁ జేయఁబడియుండుటచే దాని నిచ్చోట మరల చెప్పనవసరములేదు. అటులనే పండిత సీతానాథతత్త్వభూషణ యనువారియొక్క 'కృష్ణ; మరియు గీత;' యనిపేరు గల యీగ్రంథముసైతము ప్రస్తుతము ప్రచురింపఁబడినది. దానిలో నీపండితుఁడు గీతలపై వ్రాయఁబడిన ౧౨ పండ్రెండువ్యాఖ్యానముల ముద్రించినాఁడు. కాని యీపండితునియొక్కగాని, మి. బ్రుక్సుయొక్కగాని ప్రతిపాదనమునకును, నాప్రతిపాదనమునకును గలభేదము లీగ్రంథమును జదువునప్పుడు చదువరులకు స్పష్టములగును. అయినను పైనచెప్పినలేఖనములకంటె గీతాసంబంధములో నాయొక్క విచార మపూర్వముకాదనియు, గీతలయందున్న కర్మయోగముపైపునకు లోకులు మిక్కిలియధికముగ లక్ష్యముంచుచుండుచిహ్నము కనఁబట్టుచున్నదనియు నీయాధునికములగు లేఖనముల నన్నింటిని నేనభినందించుచున్నాఁడను.

ఈగ్రంథము మాండలేలో నున్నప్పుడు వ్రాయఁబడినదనుట నిజమే. కాని పెన్సిలుతో వ్రాయఁబడినదగుటచే దాని ననేకస్థలములయందుఁ గొట్టివైచి సవరణచేసినాఁడను. కాన పిదప నాపుస్తకము దొరతనమువారు శోధించి మరల నాకంపఁగా ముద్రింపించుటకై శుద్ధప్రతి వ్రాయవలసివచ్చెను. మఱియు నీకార్యమును నేనొక్కఁడనే చేసినచోఁ బ్రచురించుటకు నింక నెంతకాలమగునో తెలియదు; కాని, వామనగోపాలజోసిగారును, నారాయణ కృష్ణగోగటెగారును, రామకృష్ణదత్తాత్రేయపరాడకరుగారును, రామకృష్ణసదాశివ పింపుటుకర్ గారును, అప్పాజీవిష్ణుకులకర్ణిగారును, మొదలగుగృహస్థు లీకార్యమున మనఃపూర్వముగ సాహాయ్యముచేయుటచే శీఘ్రముగ పూర్తియైనందున వారియందరివిషయమునను కృతజ్ఞుఁడను. అట్లే రా. రా. కృష్ణాజీఖడిల్కరుగారును మఱియు విశేషముగ వేదశాస్త్రసంపన్నులగు దీక్షితకాశీనాథశాస్త్రిలేలేగారును నీపనికై బొంబయినుండి యిచ్చోటికి (పూనాకు) విచ్చి యీవ్రాసినగ్రంథమును చదివి యనేకములగు

నుపయోగకరములును, రహస్యవిషయములు నగువానిని దెలియఁజెప్పిరి. కావున నీవిషయమున వారు నాకు మహోపకారులు. అయినను నీగ్రంథమునందున్న విషయముయొక్క బాధ్యతయంతయు నాయదియే గ్రంథ మీరీతిగ ముద్రింపించుటకు సిద్ధమైనది; కాని యుద్ధమువలన కాకితములు దొరకనిసమయము తటస్థించినది. అయినను బొంబయిలోనున్న కాగల (కాకిత) యంత్రాధికారియగు మెసర్సు. డి. పదమ్జీ వారు ఉచితకాలమున నాయభిప్రాయానుసారముగ మంచికాకితముల నిచ్చుటచే నాలోపము తీరినది. మఱియు గీతాగ్రంథము మంచిస్వదేశ కాకితములపై నచ్చువేయఁబడినది. అయినను గ్రంథమును ముద్రించునప్పుడు నాయూహకంటె గ్రంథము వృద్ధినొందినందున మరల కాకితములకు లోపము వాటిల్లెను; మఱియు పునహా (పుణ్యపురి) లోనున్న రే. కాకితయంత్రాలయముయొక్క యధికారిచే నాలోపము తీర్పఁబడనిచో నింకకొన్ని నెలలవఱకును నీగ్రంథము ప్రచురింపఁబడుటకు చదువరు లెదురుచూచుచునే యుండవలసినవారు. కాన పైనజెప్పిన కాకితయంత్రాధికారులకు నేనేగాక చదువరులుసైతము కృతజ్ఞతను జూపవలయును. తుదకు శోధనీయపత్రములను శోధించెడుకార్యము మిగిలెను. దీనిని. రా. రా. రామకృష్ణసదాశివపింప్రుటీకరుగారును, రా. రా. హరిరఘునాథభాగవతులుగారును స్వీకరించిరి. దానియందును నాయాకడ వ్రాయఁబడిన యితరగ్రంథము లసంఖ్యాదికము సరిగ నున్నదా? లేదా? యనుదానిని శోధించుటయు పొరబాటున్నచో చూపించుటయు ననుకార్యము రా. రా. హరిరఘునాథభాగవతు లొక్కరే చేసిరి. అనఁగా వీరెల్ల వారిసహాయము లేనిచో నీగ్రంథ మింతశీఘ్రముగ నాయొక్కనిచేతనే ప్రచురింపఁబడుట శక్యముగాకనేపోవును. కాన వీరెల్లరకును నేను మనఃపూర్వకముగ ధన్యవాదములనిచ్చుచున్నాఁడను. ఇప్పుడు ముద్రించుటయే యవశిష్టమైనందున చిత్రశాలాముద్రణాయంత్రాధిపతి యీపుస్తకమును మనఃపూర్వకముగను, సావధానముగను, శీఘ్రముగను ముద్రించెదనని యంగీకరించి తదనుసారముగ నీకార్యమును నెరవేర్చినందున వారికి నేను ధన్యవాదముల నర్పించుచున్నాఁడను. క్షేత్రము ఫలించినను ధాన్యమును పక్వముచేసి తినుటకు వీలగువఱకు ననేకులసాహాయ్యము నపేక్షించునటులనే కొన్నివిషయములలో గ్రంథకారునియొక్క స్థితి పరాధీనమైయుండును. ఎవరిది కాకున్నను నాయొక్క స్థితి యటువంటిదిగనున్నదని చెప్పుటకు నాకొంక మేమియు లేదు; కావున పైనచెప్పినయట్లు నాకు సహాయపడినవారల పేరు లిచ్చో వ్రాయఁబడినను లేకున్నను వారలకందఱకును తిరిగి యొకసారి ధన్యవాదముల నిచ్చి యీప్రస్తావనను ముగించుచున్నాఁడను.

ప్రస్తాపన ముగిసినది. ఏవిషయమున్న విచారించుచు నేటివఱకు ననేకసంవత్సరములు కాలక్షేపముచేసితినో, దేనియొక్క నిత్యమగుసహవాసముచేతను చింతనచే నా మనస్సున విశ్రాంతిగల్గి యానందముగల్గినదో యావిషయము నన్నువదలి గ్రంథరూపముగ వెడలిపోవుట నామనస్సునకు కష్టముగనున్నను నేజేసిన యీవిచారమును రాఁగలతరమువారు నాకంటె నధికముగఁగాని లేక యున్నదియున్నట్టుగగాని చేయునట్లు చేసితినిగదా యని నేను సంతసించుచున్నాఁడను. కాన వైదికశాస్త్రములయందున్న రాజగుహ్య మనునీవిషయమును "ఉత్తిష్ఠత! జాగ్రత! ప్రాప్య వరాన్నిబోధత." లెండు! మేల్కొనుఁడు! (మఱియు భగవంతునిచే నీయఁబడిన) ఈవరములను తెలిసికొనుఁడు!—అనుకఠోపనిషత్తునందున్న మంత్రపూర్వకముగను ప్రేమయను నుదకముతోడను (కఠ.3. ౧౪) ముందురాఁబోవుపాఠకులకు స్వాధీనము చేయుచున్నాఁడను. దీనియందే కర్మాకర్మలసంపూర్ణబీజ మున్నది. మఱియు నీధర్మములయొక్క యాచరణ స్వల్పమైనను, మహాసంకటమునుండి యుద్ధరించునని స్వయముగ భగవంతుఁడే చెప్పెనని నిశ్చయపూర్వకముగఁ జెప్పుచున్నాఁడను. ఇంతకంటె విశేష మేమికావలయును? "చేసిననే కాని యేమియుఁ గానేరదు; అను సృష్టినియమమును మనస్సున నిడికొని నీవు మాత్రము నిష్కామబుద్ధితోఁ జేసినఁజాలును. కేవలస్వార్థపరాయణమగుబుద్ధితో సంసారముచేసి యలసి కాలమును వ్యర్థపఱుపుమనిగాని, సంసారమును వదలుటకు సిద్ధుఁడవు కమ్మనిగాని గీతచెప్పదు. సంసారమునే మోక్షదృష్టితో నెట్లుచేయవలసినదియుఁ దెల్పుటకును మనుష్యమాత్రులకు సంసారమునందు నిజమగుకర్తవ్య మేదియో తాత్త్వికదృష్టితో నుపదేశించుటకును గీతాశాస్త్రము బయలువెడలినది. కావున పూర్వవయస్సుననే గృహస్థాశ్రమసంబంధమైన, లేక సంసారమునుగురించిన యీప్రాచీనమగుశాస్త్రమును శక్యమయినంత తొందరతో ప్రతిమనుజుఁడును తెలిసికొనకయుండఁగూడ దని మాత్రమే నాయొక్క కడపటి విన్నపము.

పూనహా, అధికవైశాఖము,
శకము. ౧౮౩౭.

బాలగంగాధరతిలక్.

అనువాదకుని విజ్ఞాపనము.

అనువాదమును జేయువారల్లరును గ్రంథకారుని గుఱించియు నాగ్రంథములోని విషయమును గుఱించియు వ్రాయుట సంప్రదాయముగ నున్నది. కాని యీగ్రంథకారులు లోకమాన్యులును లోకవిదితులు నగుటచే వారిని బ్రకాశింపఁ జేయ నేఁజేయు యత్నములు సూర్యునిఁ జూపుటకై సంపాదింపఁబడు దీపాది సాధనములవలె యనవసరములగుటయే కాక వారిభూమికచే గ్రంథములోని విషయము సైతము వివరింపఁబడుటచే దానిఁగూర్చియు నాప్రయత్నమునకుఁ గొంచెమైన నవకాశము కాన్పింపదు. కావున ననువాదకుఁ డేమైనను గ్రంథమును గురించి వ్రాయవలయునను సాంప్రదాయికోక్తిని నెఱవేర్చుటకై శ్రీమచ్ఛంకరభగవత్పాదులకును లోకమాన్యులకును గీతలవిషయమునఁ గలయభిప్రాయము లెంతవఱకు నేకీభవించునో యెంతవఱకు భేదించునో చూపుటకై నాశక్తికొలఁదిని నే నింతదనుక ఖండనమండనాదులవలనఁ దెలిసికొనినంతవఱకును చదువరులకు మనోరంజనముఁ గావింపఁ బూనెదను.

భగవత్పాదు లసామాన్యప్రజ్ఞ గలవారనియును, ఇట్టి యలౌకికప్రజ్ఞ గలవారు సంస్కృతవాఙ్మయమున నేగాక మఱియెక్కడను లేరనియు వారియాధ్యాత్మికజ్ఞానము ననుసరించియే యధ్యాత్మప్రకరణమును వ్రాయుచున్నాననియు నిరూపించుటఁబట్టి చూడ నీగ్రంథకారులు తదనుయాయివర్గములోనివా రనియు వారికిని వీరికిని ముఖ్యాంశములలో భేదము విశేషముగ లేదనియుఁ జెప్పుటకేమియు నభ్యంతరము లేదు. కాని లోకమాన్యుల గ్రంథము వెలువడినపిదప కొన్నియంశములలో భగవత్పాదుల భాష్యమునకు విరుద్ధముగ నుండుటంబట్టి యీగ్రంథము సిద్ధాంతవిరుద్ధమనియు కావున నే భ్రమజనకమనియు నీగ్రంథకారుని గుఱించియు, నీగ్రంథమునందలి సిద్ధాంతములను గుఱించియు మఱియొక యూహ కలుగవచ్చును. కాన శ్రీమచ్ఛంకరభగవత్పాదులవారికిని ఈగ్రంథకారులకును నిజముగా మతములో నేమైన భేద మున్నదా? ఉన్నచో నది [illegible] నాభేద మెచ్చోట? వీరిలో నెవరు మతివిన్నది [illegible] యని నిష్పక్ష

D

పాతబుద్ధితోఁ [illegible] నిరూపించుట యావశ్యకము. అయినను శ్రీ భగవత్పాదులవారి గ్రంథములను సంపూర్ణముగఁ దెలిసికొనునంతశక్తి నాకు లేనందున వారి సిద్ధాంతములలోఁ బ్రవేశింపక వారిమతము నీగ్రంథకారు లెటుల గ్రహించియున్నారో చూపుటకై కొంచెము ప్రయత్నించెదను. అందు ప్రథమమున శ్రీ శంకరభగవత్పాదులమతమును సంక్షేపముగఁ జెప్పెదను.

బంధమన జననమరణాదిరూపమగు సంసారము. మోక్షము, లేక ముక్తి యన జననమరణరూపమగు బంధమునుండి పూర్తిగ తప్పించుకొనుట. బంధము కర్మ వలనఁ బ్రాప్తమగును; మోక్షము బ్రహ్మాత్మైక్యజ్ఞానముచే సిద్ధించును; ఈజ్ఞానము శ్రౌతస్మార్తకర్మలను నిష్కామబుద్ధితో నాచరించుటచే లభ్యమగును; జ్ఞానము కలిగినపిదప జ్ఞానముకలుగకమునుపు సంచితములైన (అనఁగా: ఏకర్మఫలము లారంభింపఁబడలేదో యవి) పుణ్యపాపకర్మలన్నియు నశించును. కాని యేకర్మల ఫలమారంభింపఁబడినందున జ్ఞానికి దేహము లభించినదో యాకర్మలమాత్రము జ్ఞానముచే నశింపవు. అవి యుపభోగముచేతనే నశించును. "భోగేన త్వితరే క్షపయిత్వా సంపద్యతే" (బ్ర. సూ. ౪-౧. ౧౯.) అందువలన జ్ఞాని బ్రహ్మతాదాత్మ్యము నొందుటకు దేహప్రాప్తి సాధనములగు కర్మలు క్షయమగువఱకును వేచియుండవలసివచ్చును. మఱియు "అనారబ్ధకార్యే ఏవతు పూర్వే తదవధేః" (బ్ర. సూ. ౪. ౧. ౧౫.) జ్ఞానము కలిగినపిదప దేహపాతమువఱకు నుండు జ్ఞానియొక్క స్థితిని జీవన్ముక్తావస్థ యని పేర్కొనుచున్నారు. ఈయవస్థయందున్న జ్ఞానిచేఁ జేయఁబడు నేవిధమగు పుణ్యపాపకర్మలయొక్కయు కర్తృత్వ మాతని కుండదు. జ్ఞానమువలన వానికి ఫలమును బుట్టించుశక్తి నశించును. అవి యున్నను లేనివానితో సమానములే. మోక్షమునకుఁ బ్రతిబంధకములగు పూర్వోత్తరములగు పుణ్యపాపకర్మలు జ్ఞానముచే నశించును గావునను, అవి వాని నంటనేరవు కావునను జ్ఞానికి దేహపాతానంతర మవశ్యము ముక్తి లభించును. "తదధిగమ ఉత్తరపూర్వాఘయోరశ్లేషవినాశౌ తద్వ్యపదేశాత్" (బ్ర. సూ. ౪. ౧. ౧౩.) "ఇతరస్యాప్యేవ మసంశ్లేషః" (బ్ర. సూ. ౪. ౧. ౧౪.) అనునది శ్రీ శంకరభగవత్పాదులవారి మతసిద్ధాంతము.

శ్రీ భగవత్పాదులవారిచేఁ జేయఁబడిన యీ వేదాంతసిద్ధాంతము లోకమాన్యులకు సంపూర్ణముగ సమ్మతమైనదే. కాని జ్ఞానము కలిగినపిదప దేహపాతము పర్యంతము [illegible] లగడపవలయునను ప్రశ్నమున కుత్తరమును జెప్ప

టలో మాత్ర మాచార్యులకును లోకమాన్యులకును మతభేదము కలదు. ఆత్మజ్ఞానికి యావత్తు సమస్తకాములు నెరవేరియుండుటచే (సర్వకామములను పొందియుండుటచే) ప్రాప్తవ్యమేమియు (అనగా: పొందదగిన దేదియు) లేనే లేదు. కాన నాతడు సర్వకర్మములను, కర్మసాధనములను యజ్ఞోపవీతము, శిఖ మొదలగు వన్నింటిని పరిత్యజించి యుదరనిర్వాహార్థమై భిక్షాటనమును మాత్రము చేయవలయు ననియు మిగిలిన కాలమునంతను నాత్మచింతనమునందే గడపవలయుననియు, మఱియొక కార్యము నెంతమాత్రమును జేయగూడదనియు భగవత్పాదుల యభిప్రాయము. ఆత్మజ్ఞాని తనకొఱకు గాకపోయినను లోకసంగ్రహార్థమే యైనను (అనగా: లోకుల కుపకారము జేయవలయుననను నూహతోనైన) వెనుకటివలెనే సర్వకర్మలను జేయుచు నుండుటయే మిక్కిలి ప్రశస్తమనియు నలసునివలె కాలక్షేపమును మాత్రము జూచుకొనగూడదనియు, తిలకమహాశయుని యభిప్రాయము. భగవత్పాదులకును, లోకమాన్యులకును మతభేదము జ్ఞాని జ్ఞానము కలిగినపిదప నెట్లు ప్రవర్తింపవలయు ననువిషయమునుగూర్చి వెలువడినది. వీనిలో శ్రీ భగవత్పాదులవారిమార్గము సన్న్యాసమార్గమనియు, నివృత్తిమార్గమనియు జెప్పబడును. లోకమాన్యుల మార్గము కర్మమార్గమనియు, ప్రవృత్తిమార్గమనియు జెప్పబడును. వ్యాకరణ మహాభాష్యగతములను, శంకరభాష్యగతములను నగు కొన్ని వాక్యములను నవీన గ్రంథములలో నేకదేశిభాష్యమనియు, ప్రౌఢోక్తియనియు జెప్పుచు వాదము చేయుట గ్రంథకారుల శైలి కావున నంతమాత్రముచే నవీనులని నిందింపక మనము విచారమువైపునే దృష్టినుంచి యుక్తిప్రతియుక్తులను పరీక్షింపవలయును. ఇట్టి యుక్తులు బుద్ధిమంతులకు వానిని జదివిన పిదప దోచుటవలనను ప్రాచీన గ్రంథములయందలి మహత్త్వమునకు మఱింత తోడుపడుటయే యగును. జ్ఞానము కలుగనిచో ముక్తి కలుగదనియు, నంతఃకరణశుద్ధి లేనిచో విచారముగుండా జ్ఞానము కలుగుటకు వీలులేదనియు వర్ణాశ్రమవిహితములను జేసినచో గాని చిత్తశుద్ధి గలుగదనియు జెప్పు శ్రీ భగవత్పాదులవారిమతము లోకమాన్యులకును సమ్మతమే. సంశయమేమియు లేదు. కాని సన్న్యాసాశ్రమమును స్వీకరించిననే గాని మోక్షము లభించుటకు వీలు లేదని శ్రీ భగవత్పాదులు సెప్పుచున్నారు. జ్ఞానము కలిగినచో వర్ణాశ్రమవిహితమగు ననుష్ఠానము జేయుచు నుండినను మోక్షము లభించునని లోకమాన్య తిలకమహాశయులు సెప్పుచున్నారు. జ్ఞానము కలిగినపిదప సన్న్యాసాశ్రమమును స్వీకరించినచో మోక్షము లభింపదనిమాత్రము చెప్పరు. కాని తిలకమహాశయుని మతమే శ్రుతిస్మృతిప్రమాణములచే సిద్ధమగుచున్నదో విచా

పించుట వారికని కష్టమైన విషయమే. కావున నీవిషయ మే ప్రమాణములచే సిద్ధ మగునో నిరూపించుట యావశ్యకము.

మొదట జ్ఞాని కర్మ చేయుటకు శక్యమగునా ? కానేరదా ? యనువిషయము విచారణకు గావించెదము. ఈవిషయమున సాచార్యశిష్యులగు శ్రీ విద్యారణ్యుల వారు "విద్వాంశ్చేత్తా దృశాన్మధ్యే తిష్ఠేత్తదనురోధతః, కాయేన, మనసా, వాచా కరో త్యేవాఖిలాః క్రియాః" అట్టివారిలో (అనఁగా: జ్ఞానులలో) నుండ దలఁచినపుడు తత్త్వజ్ఞాని వారి ననుసరించియే తన కాయిక వాచిక మానసికములగు కర్మల నన్నింటిని జేయుచున్నాఁడని చెప్పిరి. (పంచదశి. ప్ర. ౭) శ్రీ భగవత్పాదులును "కామప్రహాణేతు విద్యమాన మపి కర్మ పుణ్యాపుణ్యోపచయ కరం న భవతి" "ఉచ్ఛిన్నకామస్య విద్యమానాన్యపి కర్మాణి బ్రహ్మవిదో వంధ్యప్రసవాని భవంతి" కోరికలు నశించినపిదప కర్మయున్నను పుణ్యపాపములను సంపాదింప నేరదు. కామములు నశించిన బ్రహ్మజ్ఞానియొక్క కర్మలున్నను ఫలమును సంపాదించునవి కావని బృహదారణ్యక భాష్యమునఁ జెప్పిరి. "విదుషా క్రియమాణమపి కర్మ పరమార్థతో௨కర్మైవ" గీతాభాష్యమునను (౪-౨౦) విద్వాంసుఁడు కర్మఁ జేసినను నిజముగ నది యకర్మయే యనియుఁ జెప్పిరి. భగవత్పాదులు జ్ఞానికి కర్మఁ జేయుటకు శక్యమగునని యొప్పుకొనుటయేగాక, "యస్యసర్వేసమారంభాః కామ సంకల్పవర్జితాః) జ్ఞానాగ్ని దగ్ధకర్మాణం తమాహుః పండితం బుధాః" (గీ.౪-౧౯) అనుశ్లోకముయొక్క భాష్యములో జ్ఞానులను ప్రవృత్తులనియు (ప్రవృత్తిమార్గావలంబులనియు) నివృత్తులనియు (నివృత్తిమార్గావలంబులనియు) రెండు తెగలుగ విభజించి జ్ఞానులు జీవితమును గడపుటకు రెండుస్వతంత్రము లగుమార్గములు గల వని చూపించి, కొంతమందిజ్ఞానులు తమయిచ్ఛానుసారముగ లోకసంగ్రహమును చేయుటకును మఱికొందఱు తమశరీరనిర్వాహమును చేసికొనుటకును కర్మలనన్నింటినిఁజేయుచునే యున్నారని స్పష్టముగఁ జెప్పిరి. అచ్చో భాష్యమున 'అస్యాయథోక్తదర్శినః (కర్మణ్యకర్మ అకర్మణి చ కర్మ పశ్యతః) సర్వే యావంతః సమారంభాః కర్మాణి .. కామసంకల్పవర్జితాః కామైస్తత్కారణైశ్చసంకల్పైర్వర్జితాః-ముధైవ చేష్టామాత్రా అనుష్ఠీయంతే ప్రవృత్తేన చేల్లోకసంగ్రహార్థం నివృత్తేన చే జ్జీవన మాత్రార్థం తం జ్ఞానాగ్ని దగ్ధకర్మాణం.....ఆహుః పరమార్థతః పండితం బుధాః".—"కర్మయందు అకర్మదృష్టియు నీకర్మయందు కర్మదృష్టియుఁ గలిగిన యాపురుషుని కర్మ లన్నియుఁ గోర్కెలతోడను వానికి కారణభూతములగు సంకల్పములతోడను శూన్యములైనవో; (అనఁగా: ప్రవృత్తిమార్గములోనుండు నేని లోక

సంగ్రహాముకొఱకును నివృత్తిమార్గములో నుండునేని జీవన్ముక్తొఱకును నైనికర్మ లన్నియు స్వార్థ చేష్టలై నను(ష్ఠింపబడినవో) వానిని నిజముగ జ్ఞానాగ్నిచే దహింపఁ బడినకర్మలు గలిగినపండితుఁడని బ్రహ్మవేత్తలు చెప్పుచున్నారు" అని యున్నది.

పైవివేచనవలన జ్ఞానము కలిగినపిదప జ్ఞాని జీవితకాలమును గడపుటకై ప్రవృత్తిమార్గము నివృత్తిమార్గము ననునీ రెంటిలోఁ దేనికిష్టము వచ్చిన దేని యొక మార్గమును గ్రహింపవచ్చునుగాన ప్రవృత్తిమార్గావలంబియగు నేని లోకసంగ్రహార్థమై యన్నికర్మలను, నివృత్తిమార్గావలంబియగు నేని దేహధారణోపయుక్త మాత్ర మగుభిక్షాచరణాదికర్మను చేయుచు జీవితశేషమును నాత్మచింతనముచే గడుపవలయునని శ్రీభగవత్పాదులుసైత మంగీకరించినటుల నిర్వివాదముగ నే సిద్ధమగుచున్నది. ఇంతియఁగాక జ్ఞాని క్షత్రియుఁడో, లేక వైశ్యుఁడో యగునేని స్వార్థ మేమియు లేకపోయినను లోకులకై ప్రవృత్తిమార్గము నే యవలంబింపవల యును. నివృత్తిమార్గము నవలంబింపనే కూడదని సైత మాచార్యులు ముఖ్యముగఁ జెప్పుచున్నారు. "బ్రాహ్మణానా మేవాధికారో వ్యుత్థానే" (బృ. భాష్యం) బ్రాహ్మణులకే సన్న్యాసాధికారముగాని క్షత్రియులకును వైశ్యులకును లేదు.

భగవత్పాదులమతము ననుసరించియే క్షత్రియులును, వైశ్యులును, జ్ఞానము గలిగిన పిదప లోకసంగ్రహార్థమై యనఁగా: కేవలము లోకోపకారముకొఱకై కడవఱకును కర్మలనుఁ జేయుచునే యుండవలయును. వారికి రెండవమార్గము లేనే లేదు. "ఇతరవర్ణాపేక్షయా వా యావజ్జీవశ్రుతిః నహి క్షత్రియవైశ్యయోః పారివ్రాజ్యప్రవృత్తి రస్తి" (బృ. భాష్యం). మఱియు బ్రాహ్మణులకుఁ బ్రవృత్తి నివృత్తిమార్గముల రెండింటియందును నధికార ముండుటచే వారి కిష్టమైనమార్గ మవలంబింపవచ్చునని స్పష్టమగుచున్న దని సారాంశము. ఈవిషయములో శ్రీభగవత్పాదులకును లోకమాన్యులకును నేమియు విరోధము లేదని స్పష్టముగ నెల్లవారు నెఱుంగవలయును.

కాని, "తస్మాద్గీతాశాస్త్రే ఈషన్మాత్రేణాపి శ్రౌతేన స్మార్తేనవా కర్మణా ఆత్మజ్ఞానస్య సముచ్చయో న కేనచిద్దర్శయితుం శక్యః" (గీతాభాష్య. అ. ౨. శ్లో. ౧౦.) మఱియు "తస్మాద్గీతాశాస్త్రే ఆత్మజ్ఞానవతస్సన్న్యాస ఏవాధికారో న కర్మణీతి తత్ర తత్ర ఉపదిష్టా దాత్మజ్ఞానప్రకరణే దర్శయిష్యామః" అనఁగా: "గీతలలో కొంచెమైన శ్రౌతములుగాని లేక స్మార్తములుగాని యగుకర్మలతో జ్ఞానమునకు సముచ్చయముఁ జెప్పఁబడిన దెవరును చెప్పుటకు వీలులేదు" "కావున గీతాశాస్త్రమునం దాత్మజ్ఞానికి సన్న్యాసమునందే యధికారముగాని కర్మ లయం

దధికారము లేనట్లు సిద్ధమగుచున్నది. జ్ఞానప్రకరణములయం దక్కడక్కడ నిరూపించబడియెనని శ్రీభగవత్పాదులవారనేకస్థలములయందుఁ జెప్పిన దానికర్థమేమి యని శంకింపవచ్చును. అయినను శ్రీభగవత్పాదులవారేజ్ఞానకర్మసముచ్చయము నశక్యమని చెప్పిరో దానికర్థము తెలియనందున నీశంక బయల్పడును. అది తెలిసికొనినచో నీప్రశ్నకును నవకాశమే యుండదు. కాన శ్రీభగవత్పాదులవారశక్యమని చెప్పిన జ్ఞానకర్మసముచ్చయమున కర్థ మేమో యిచ్చో వివరించుట యావశ్యకము.

మోక్షము జ్ఞానము చేతనే లభించుననియు, మోక్షము లభించుటకై జ్ఞానమునకు కర్మాపేక్షయేమియు నుండదనియు, కర్మ యనునది జ్ఞానోత్పత్తికి కారణమనియు, ఆజ్ఞానము కలిగినచో కర్మలయావశ్యకత యేమియు నుండదనియు, జ్ఞానము మోక్షమునకు స్వతంత్రమయిన సాధనమనియు శ్రీభగవత్పాదులవారి సిద్ధాంతము. దీనికి విరుద్ధముగ జ్ఞానమాత్రముచే మోక్షప్రాప్తికి వీలులేదనియు, జ్ఞానమునకు (ఆత్మజ్ఞానమునకు) కర్మసంబంధముండిననే తప్ప మోక్షము సిద్ధించుటకు వీలు లేదనియు, నాత్మజ్ఞానము స్వతంత్రమైనది కాదనియు నది కర్మకంగమనియు(అనఁగా: నేజ్ఞానమునకును, ఆత్మజ్ఞానమునకును, కర్మతో సముచ్చయము గలదో యాకర్మసముచ్చితమగు జ్ఞానమే— (ఆత్మజ్ఞానమే) మోక్షము నిచ్చుటకు సమర్థమైనదనియు) కేవలాత్మజ్ఞానముచే మోక్షము దొరకుటకు వీలులేదనియు సముచ్చయవాదులు చెప్పుదురు. ఈజ్ఞాన, కర్మ, సముచ్చయపక్షమును (అనఁగా: కర్మసముచ్చితమగు జ్ఞానముచేతనే మోక్షము సిద్ధించుననియు, జ్ఞానమాత్రముచే మోక్షము ప్రాప్తింపదను పక్షమును) శ్రీభగవత్పాదులవారు తమభాష్యములో నాయాకడల ఖండించిరి. మఱియు దీనికి విరుద్ధమగుపక్షము నాచార్యులవారి భాష్యమును లెస్సగఁ జదివినవారికిఁ దెలియఁగలదు. ఉదాహరణము:— గీతాభాష్యమునందు "తస్మాద్గీతాసు కేవలాదేవ తత్త్వజ్ఞానాన్మోక్షప్రాప్తిః నకర్మసముచ్చితాదితి నిశ్చితోఽర్థః" "యథా భగవతో వాసుదేవస్య క్షాత్రధర్మ చేష్టితం న జ్ఞానేన సముచ్చీయతే పురుషార్థసిద్ధయే" "తస్మాత్ కేవలాదేవ తత్త్వజ్ఞానాన్మోక్ష ఇత్యేషోఽర్థో నిశ్చితో గీతాసు సర్వోపనిషత్సు చ" ఇత్యాదికము గీతాభాష్యమునందే చెప్పఁబడినది. ఈస్థలములయన్నింటి యందును పురుషార్థసిద్ధికొఱకు (అనఁగా: మోక్షప్రాప్తికొఱకు, నిశ్శ్రేయసముకొఱకు) ఆత్మజ్ఞానమునకు కర్మయొక్క సహాయ మేమియు లేదని యున్నది.

"అతశ్చ కర్మాణి విద్యయా ఫలసిద్ధౌ నాపేక్ష్యంతే." (బ్ర. సూ. భా. ౩. ౪—౨౫.) కేవలము జ్ఞానముచేతనే మోక్షము గల్గును అని యాచార్యులవారు చెప్పి

నట్లు స్పష్టముగఁ గన్పట్టుచున్నది. ఎక్కడ 'పురుషార్థసిద్ధికొఱకు,' 'మోక్ష ప్రాప్తికొఱకు మొదలగు శబ్దములనుఁ బ్రయోగింపకయే జ్ఞానకర్మ సముచ్చయము నిషేధింపఁబడినదో యది పురుషార్థసాధన మనుదృష్టితోడనే నిషేధింపఁబడినదని యెఱుంగవలయును. ఆచార్యులవారే జ్ఞానకర్మసముచ్చయపక్షమును ఖండించిరో అది గీతారహస్యకారులమతము కాదని నిర్వివాదమే. లోకమాన్యులే జ్ఞానకర్మసముచ్చయమును చెప్పుచున్నారో యది యాచార్యులవారు నిషేధించిన సముచ్చయవాదము కాదు. కారణ మేమన, జ్ఞానము కల్గినపిదప లోకసంగ్రహార్థమై (మోక్షము కొఱకు గాదు) చేయఁబడిన కర్మ యాచార్యులవారిదృష్టిచేఁబట్టి కర్మయే కాదు. "గీతాశాస్త్రే.....కర్మణాజ్ఞానస్య సముచ్చయో నకేనచిత్ దర్శయితుం శక్యః" అనిచెప్పి వెంటనే "యస్యతు అజ్ఞానా ద్రాగాదిదోషతో వా కర్మణి ప్రవృత్తస్య యజ్ఞేన దానేన తపసావా విశుద్ధ సత్వస్య జ్ఞాన ముత్పన్నం పరమార్థ తత్త్వవిషయ మేక మేవేదం సర్వం బ్రహ్మ అకర్తృచేతి తస్య కర్మణి కర్మప్రయోజనేచ నివృత్తేః లోకసంగ్రహార్థం యత్నపూర్వం యథాప్రవృత్తస్తథైవ ప్రవృత్తస్యకర్మణి యత్ప్రవృత్తిరూపం దృశ్యతే న తత్కర్మ యేన బుద్ధేస్సముచ్చయస్స్యాత్." (గీ. భా. అ. ౨. అవతరణము) అనుభాష్యగ్రంథమును చూడుము. (అనఁగా: గీతాశాస్త్రమునందు జ్ఞానముతో కర్మకు సముచ్చయము కలదని యెవరును నిరూపించుటకు వీలు లేదు) కాని యజ్ఞము దానము తపస్సనువాని సంబంధముచే నంతఃకరణము శుద్ధమైనందున నీసర్వమును బ్రహ్మయే యనియు నది అకర్తృత్వ హీనమైనదనియు పారమార్థికవిషయమగు జ్ఞానముకలిగి, కర్మమునుండియు కర్మలప్రయోజనమునుండియు నెవరు నివృత్తిఁ బొందినారో వారు పూర్వమువలెనే యత్నపూర్వకముగ కర్మలలో వర్తించినట్లు కాన్పించినను వారు సేయునది కర్మయే కానేరదు. వారిజ్ఞానమునకు కర్మలతో సముచ్చయ మెటులుండును?

అటులనే "విదుషా క్రియమాణం కర్మ పరమార్థతోఽకర్మైవ తస్య నిష్క్రియాత్మదర్శన సంపన్నత్వాత్" "కర్మణ్యభిప్రవృత్తోపి నిష్క్రియాత్మదర్శన సంపన్నత్వాన్నైవ కించిత్కరోతి." (గీ. భా. ౪. ౨౦) "ఏవం లోకసంగ్రహం చికీర్షుణాఽపి క్రియమాణం కర్మ పరమార్థతోఽకర్మ బ్రహ్మబుద్ధ్యుపమృదితత్వాత్" "ఇదంతు బ్రహ్మ బుద్ధ్యుపమృదితార్పణాదికర్మ అకర్మైవతత్"— (గీ. భా. ౪. ౨౪) మొదలగు ననేకవచనముల నాచార్యులవారిభాష్యమునఁ జూపవచ్చును. వానిలో "నేను నిష్క్రియుడగు బ్రహ్మను" అనుజ్ఞానము

వారు చేసినవి కర్మలే కావని యాచార్యులవారు నిశ్చయించి చెప్పినారు. దీని విషయమై పైనఁజూపిన ప్రమాణములు చాలునని నాయభిప్రాయము. ఆచార్యుల వారిసిద్ధాంతమునకును, లోకమాన్యులసిద్ధాంతమునకును లేశమాత్రమైనను విరోధము లేదను విషయము నిర్వివాదముగనే యున్నది.

విరోధము లేకపోయినను రుచిభేదముమాత్రము గలదు. జ్ఞానము గలిగిన పిదప జ్ఞానికి జీవితమును (దేహపాతము వఱకు నుండుకాలమును) గడపుటకు ప్రవృత్తిమార్గము నివృత్తిమార్గము నను నీరెండిటి యందును సంపూర్ణముగ నధికారమున్నదని యిరువురు నొప్పుకొన్నను జ్ఞాని కర్మసన్న్యాసమును గ్రహించి భిక్షావృత్తితో నుండుటయనునదియే శ్రేయస్కరమని యాచార్యులును, జ్ఞాని కర్మసన్న్యాసమునుఁ జేయక లోకోపకారార్థమై కర్మలను చేయుచునే యుండుట మిక్కిలి మంచిదనియు లోకమాన్యులు సెప్పుచున్నారు. "భిన్నరుచిర్హి లోకః" అనున్యాయమునుఁ బట్టి "నచ వేద సమ్యక్ ద్రష్టుం" అని యీ యిరువురిలో నెవరిని యనుటకు సాధ్యముకాదు.

ఇంతవఱకు శ్రీభగవత్పాదులవారికిని లోకమాన్యులకును గలయభిప్రాయము కలసియే యుండెను. అయినను ముందుఁ జెప్పఁబోవువిషయముం బట్టి వీరియువురకు నపరిహార్యమగు నొకవిరోధము బయలువెడలును. జ్ఞానము కలిగినపిదప నివృత్తి మార్గమును స్వీకరించుట (అనఁగా: సర్వకర్మ సన్న్యాసముం జేయుట) మిక్కిలి శ్రేయస్కరమనియు గీతల కీమతమే సమ్మతమనియు శ్రీభగవత్పాదులవారు సెప్పుచున్నారు. ("తస్యాస్య గీతాశాస్త్రస్య సంక్షేపతః ప్రయోజనం పరం నిశ్శ్రేయసం.....తచ్చ సర్వకర్మసన్న్యాస పూర్వకాత్ ఆత్మజ్ఞాన నిష్ఠారూపాత్ ధర్మాద్భవతి") జ్ఞానము కలిగినపిదప ప్రవృత్తిమార్గమును స్వీకరించుట (అనఁగా: సర్వకర్మలను చేయుచుండుట) మిక్కిలి మంచిదనియు, గీతల కీమతమే సమ్మతమై యదనియు లోకమాన్యులు సెప్పుచున్నారు (కర్మసన్న్యాసాత్ కర్మయోగో విశిష్యతే "కర్మజ్యాయోహ్యకర్మణః") అని గీతలయొక్క ముఖ్యసిద్ధాంతము (గీ. ర. పుట. ౪౩౪, ౪౩౫ చూడుఁ.)

ఈరెండుపక్షములలోను గీతలకు సమ్మతమైన దేది యని విచారింపవలసియున్నది. ఇప్పటికి సుమారు ౧౨౦౦ ల సంవత్సరములుగా శ్రీభగవత్పాదులవారి భాష్యము వందలును పఠించుచుండుట బట్టి వారిపక్షమునే గీత యంగీకరించుచున్నదని దృఢమైన నమ్మకము కలదు. అట్టిస్థితిలో లోకమాన్యులు తమసిద్ధాంతమును నెరవేర్చుటకై చూపుచున్న ప్రమాణములను కొంచెము విచారింతము,

సన్న్యాసం కర్మణాం కృష్ణ పునర్యోగంచ శంససి,
యచ్ఛ్రేయ ఏతయో రేకం తన్మే బ్రూహి సునిశ్చితం.
(గీ. ౫. ౧.)

ఓకృష్ణా! యొకపరి సన్న్యాసమును, యొకపరి కర్మయోగమును, (అనఁగా: కర్మను చేయుచుండవలయునను మార్గమును) నుత్తించుచు చెప్పుచున్నావు. ఈరెంటిలో నేది మంచిదియో (మిక్కిలి ప్రశస్తమైనదో) దాని నొక్కదానినే నిశ్చయముగా నాకుఁ జెప్పుము. అను ప్రశ్నమునకు నుత్తరమిచ్చునప్పుడు—

సన్న్యాసః కర్మయోగశ్చ నిశ్శ్రేయసకరా వుభౌ,
తయోస్తు కర్మసన్న్యాసాత్ కర్మయోగో విశిష్యతే.
(గీ. ౫. ౨.)

కర్మసన్న్యాసమును కర్మయోగమును రెండును నిశ్శ్రేయసకరములే (అనఁగా: మోక్షమును గలుగఁజేయునవియే), కాని (అనఁగా: మోక్షమును సంపాదించుటకు సమానమైనయోగ్యతఁ గలవైనను) యీరెంటిలో కర్మసన్న్యాసముకంటె కర్మయోగము విశేషమైనయోగ్యతఁ గలిగినది—అను ప్రశ్నోత్తరములు రెండును నిస్సందిగ్ధములైనవియు స్పష్టములునై యున్నవి. మొదటిశ్లోకమునందున్న శ్రేయశ్శబ్దమునకు మిక్కిలి ప్రశస్యము (బహుమంచిది) అని వ్యాకరణశాస్త్రానుసారముగ నర్థమును చెప్పవలయును. రెండుమార్గములలో నున్న తారతమ్యమును గుఱించిన యర్జునుని ప్రశ్నమునకే 'కర్మయోగోవిశిష్యతే' కర్మయోగము మిక్కిలి గొప్పదని భగవంతుఁ డుత్తరమిచ్చినందున కర్మయోగపక్షమే మిక్కిలి గొప్పదని చెప్పుటకు ప్రమాణమని లోకమాన్యులు చెప్పుచున్నారు. జ్ఞానముకలిగినపిదప కర్మలు సేయనక్కఱలేదను విషయము భగవంతునకు సమ్మతమైనచో "నీరెంటిలో సన్న్యాసమే శ్రేష్ఠ"మని యర్జునునకు నేల యుత్తరమీయలేదు? అట్లుచెప్పక "కర్మలను చేయుటయు, మఱియు కర్మలను విడిచిపెట్టుటయు సమానముగనే మోక్షదాయకములని రెండవశ్లోకముయొక్క మొదటిపాదమునఁ జెప్పి పిదప 'తు' అనఁగా 'గాని' అను పదమును ప్రయోగించి 'తయోః' అనఁగా నీరెండుమార్గములలో ను కర్మలను విడుచుమార్గమునకంటె కర్మలను జేయవలయునను మార్గమే మిక్కిలి ప్రశస్తము (శ్రేయము) అని భగవంతుఁడు నిస్సందిగ్ధముగా విధించియున్నందున సాధనావస్థయందు జ్ఞానము లభించుటకై యేనిష్కామకర్మలను జేయవలయునో వాని నే పిదప [illegible] యందు సైతము లోకసంగ్రహార్థమై జ్ఞాని యానర్థ[illegible]

E

చేయుటయే నుండవలయు ననుమతము భగవంతున కిష్టమైనదని పూర్ణముగ సిద్ధముగనున్నది. (గీతారహస్యము. పుట. ౯౪౯ చూడు.)

ఇప్పటి ప్రశ్నకైతె సమాధానమునైతము స్పష్టముగను సరళముగను నున్నది. "కర్మములను విడలుట యుక్తమా? లేక చేయుట యుక్తమా?" అని యర్జునుఁడు ప్రశ్నచేయఁగా మోక్షదృష్టిలో నవిరెండును సమానములుగనున్నను కర్మను త్యజించుటకంటె నాచరించుటయే యుక్తమని భగవంతుఁడు సమాధానము చెప్పెను.

శ్రీశంకరులు చెప్పువిషయము నిట్లు కొంచెము గమనింపవలయును.— అర్జునుని ప్రశ్నకు నిది యాశయము కానేరదు. భగవంతుని సమాధానమునకును నిది యాశయము కానేరదు. నాలవయధ్యాయమున "కర్మణ్యకర్మ యః పశ్యేత్", (౪. ౧౮) మొదలు "యోగసన్న్యస్తకర్మాణం.....కర్మాణి ననిబధ్నంతి ధనంజయ" (౪. ౪౧) అనువఱకును భగవంతుఁడు సర్వకర్మసన్న్యాసమునుఁ జెప్పి, మరల "ఛిత్త్వైనం సంశయం యోగమాతిష్ఠోత్తిష్ఠ భారత" అను శ్లోకముచే నీవు కర్మయోగము నాచరింపుమని చెప్పెను. కాని కర్మయోగకర్మసన్న్యాసములు స్థితిగతులవలె (కూర్చుండుట నడచుటవలె) పరస్పరవిరుద్ధములు గావున వీనిరెంటిని యొకఁడే, యొకసమయముననే యాచరించుట శక్యముకాదు. మంచిది; కాలభేదమునఁ జేయవలయునని చెప్పాదుమేని (అనఁగా: నొకదాని నాచరించి పిదప మఱియొకదాని నాచరింపవలయునందుమేని) అట్లు భగవంతుఁడు చెప్పలేదు. కాన నేదో యొకదానినే యాచరింపవలయును. వానిలో నేదియుక్తమో దానిని చేయుదమన్న వభిప్రాయమును మనస్సున నిడికొని యర్జునుఁ డడుగుచున్నాఁడు.— "యచ్ఛ్రేయ ఏతయోరేకం తన్మే బ్రూహి సునిశ్చితం" "యోగసన్న్యస్తకర్మాణం" అను శ్లోకమున (మఱియు నింతకు పూర్వమున మఱికొన్నిశ్లోకములయందును) ఆత్మవేత్తనుద్దేశించి కర్మసన్న్యాసము చెప్పఁబడినదనియు "ఛిత్త్వైనం సంశయం యోగమాతిష్ఠ" యనుశ్లోకమునం దనాత్మవేత్తను గుఱించి కర్మయోగము చెప్పఁబడినదనియుఁ దోఁచి యీప్రశ్నమును చేసినటుల భగవంతుఁడు చెప్పిన యుత్తరమును బట్టి కానిపించుచున్నది. కారణ మేమన: "సన్న్యాసం కర్మయోగశ్చ నిశ్శ్రేయసకరావుభౌ" సన్న్యాసమును కర్మయోగమును రెండును మోక్షము నిచ్చునవే యని భగవంతుఁడు సమాధానమును జెప్పినాఁడు. కాని యీరెండును నాత్మవేత్తకు నిశ్శ్రేయసకరములా?. ఆత్మవేత్తకు నిశ్శ్రేయసకరము అందుమేని యాత్మవేత్తకు నాత్మజ్ఞానముచేతనే నిశ్శ్రేయసము (మోక్షము) లభించునుగాన నతనికి

(ముక్తునకు) సన్న్యాసము ముక్తి నిచ్చునదా? లేక కర్మయోగమా? యను ప్రశ్నమే యసంగతమగును. కావున ననాత్మజ్ఞునకు (ఆత్మజ్ఞానములేనివానికి) నవి మోక్షము నిచ్చునవి యని చెప్పవలసివచ్చును. అనఁగా : ననాత్మవేత్తకే కర్మసన్న్యాసము కర్మయోగము నను నీరెండును మోక్షము నిచ్చునవి యని భగవంతుఁడుత్తర మిచ్చుటంబట్టి యర్జునునిప్రశ్నమును ననాత్మవేత్తనుగురించియే చేయఁబడినదని స్పష్టముగఁ గాన్పించుచున్నది.

(౧) "యోగసన్న్యస్త కర్మాణమ్" (౪. ౪౧) మొదలగుశ్లోకములం దాత్మవేత్త సన్న్యాసమునే గ్రహింపవలయునని చెప్పఁబడినది. (౨) 'తస్మా దజ్ఞాన సంభూతమ్, (౪౪. ౨) మొదలగు శ్లోకములయం దనాత్మవేత్త కర్మయోగము నాచరింపవలయునని చెప్పఁబడినది. (౩) కాని కర్మత్యాగము కర్మయోగము నను నీరెండును ననాత్మవేత్త నుద్దేశించియే చెప్పఁబడినవని యర్జునుఁడు భ్రమఁజెందెనని "నిశ్శ్రేయసకరా వుభౌ" అను భగవంతుని యుత్తరమువలనఁ గాన్పించుచున్నది. (౪) తాను తెలిసికొనిన విషయమును బట్టి "యనాత్మవేత్తకు కర్మలను త్యజించుట మంచిదా? కర్మయోగము మంచిదా?" యని యర్జునుఁ డడిగెను. (౫) ఆప్రశ్నమున ననాత్మవేత్త కర్మములను సన్న్యసించుటకంటె కర్మములను చేయుటయే లగ్గని, (యుత్తమమని) భగవంతుఁడు సెప్పిన భగవత్పాదులభాష్యము నందలి సారాంశము.

కాని యాత్మవేత్తచేతను చేయఁబడు కర్మసన్న్యాసకర్మయోగములలో నేది మిక్కిలి శ్రేయస్కరమని యర్జునునిప్రశ్నమనియు నాత్మవేత్త కర్మలను త్యజించుటకంటె కర్మయోగము నాచరించుటయే మిక్కిలి శ్రేష్ఠమని భగవంతుఁడుత్తర మిచ్చెననియు లోకమాన్యులగు తిలకమహాశయులు చెప్పుచున్నారు.

ఈరెండుమతములలో నేది యుక్తమో విచారింపవలయును. అందుకై తొలుత నాచార్యులమతమును విచారింతము. శ్రీభగవత్పాదులు భగవంతుని యుత్తరమునుబట్టి యర్జునునిప్రశ్నకభిప్రాయమును తెలిసికొనవలయునని నిశ్చయించినారు. కాని భగవంతునియొక్క యుత్తరములో నేమి చెప్పఁబడినది యను విషయమే ముఖ్యముగ విచారింపఁదగినదై యున్నందున దానినిఁబట్టి ప్రశ్నమునకభిప్రాయమును నిర్ణయించుట శక్యముగాదని లోకమాన్యులు నుడివెదరు. అనఁగా నేవచనముయొక్క యర్థమును నిర్ణయింపవలయునో యావచనముయొక్క నిర్ణయింపఁబడినయర్థమునుండియే యితరవచనముల కర్థమును నిర్ణయింప [illegible] లేదని యభిప్రాయము. ఇందులకు శ్రీభగవత్పాదులవా [illegible]

యొక్క సంబంధముచే నర్జునున్నిప్రశ్నకభిప్రాయమును నిశ్చయించిరో వానినే విచారించుట యావశ్యకము.

భగవంతుఁడు 'యోగసన్న్యస్తకర్మాణం' అనుశ్లోకమునం దాత్మవేత్త కర్మసన్న్యాసమునుఁ జేయువలయునని చెప్పినాఁడనియు దానికి పిదపనున్న 'తస్మాదజ్ఞానసంభూతం' అనుశ్లోకమున నాత్మవేత్త కర్మయోగము నాచరింపవలయునని చెప్పినాఁడనియు శ్రీభగవత్పాదులు సెప్పుచున్నారు. కాని వీరు సెప్పినసంగతి యెంత వఱకు యుక్తమైనదో చూచుటకై నీరెండుశ్లోకములను నర్థముతోఁగూడ వ్రాయవలయును.

శ్లో. యోగసన్న్యస్తకర్మాణం జ్ఞానసంఛిన్నసంశయమ్,
ఆత్మవంతం నకర్మాణి నిబధ్నంతి ధనంజయ. ౪౧
తస్మా దజ్ఞానసంభూతం హృత్స్థం జ్ఞానాసి నాత్మనః,
ఛిత్త్వైనం సంశయం యోగ మాతిష్ఠోత్తిష్ఠ భారత. ౪౨
(గీ. అ. ౪.)

(౪౧) ఓయర్జునా! పరమార్థదర్శనరూప మగుయోగముచే నెవరు కర్మలను వదలిరో, మఱియు నేకత్వజ్ఞానముచే నెవరిసంశయము నశించినదో యాయాత్మవంతుని (అప్రమాదశీలుఁడగుపురుషుని) కర్మలు బంధింపవు. కావున జ్ఞానముగలిగిన పిదప కర్మలయొక్క లేపము తగులదు.—(౪౨) 'తస్మాత్'—ఈ హేతువుచే (వస్తుస్థితి యటులుండుటచే) నజ్ఞానమునుండి బయలువెడలినదియు, నీహృదయమునం దున్నదియు నగుసంశయమును జ్ఞానఖడ్గముచే ఛేదించి యోగమును (ఆత్మజ్ఞానోపాయమగు కర్మానుష్ఠానమును) ఆచరింపుము. ఓయర్జునా! నీవు యుద్ధమును జేయుటకై లెమ్ము.—అని శ్రీభగవత్పాదులవారు చేసినయర్థము. కాని మొదటి శ్లోకములోని మొదటిచరణమునకు నింకనూ స్పష్టముగ నర్థమును చేయవలయును. భాష్యములో 'యోగసన్న్యస్తకర్మాణం' అనుదానికి 'పరమార్థరూప మగుయోగముచే కర్మలను వదలివేసినవారు' అని యర్థమును జేసినను నాపరమార్థదర్శనము పరోక్షజ్ఞానమా? అపరోక్షజ్ఞానమా? యనియు కర్మలను వదలివేయుట యనఁగా కర్మలను స్వరూపతః (బొత్తుగా) త్యజించుటయా? లేక కర్మఫలత్యాగమా? యను రెండువిధములగు సందియములు బయలువెడలును. వానిలో నిచ్చో శ్రీభగవత్పాదు లేయర్థము నొప్పుకొనిరో మనకుఁ దెలియుటకు వీలులేదు. ఆనందగిరి వ్యాఖ్యానమునుఁ జూచితిమేని "తచ్చ (పరమార్థదర్శనం) వైధసన్న్యాసపక్షే

పరోక్షం, ఫలసన్న్యాసపక్షే త్వపరోక్షమిత్యభిప్రాయః" — అనగా : "సన్న్యస్త కర్మాణ" మనుటకు, కర్మలను స్వరూపతః వదలినవాడని యర్థము, పరమార్థ దర్శన మనగా : నపరోక్షజ్ఞానమని యర్థము, ఫలతః కర్మలను వదలినవాడు (కర్మఫల ములను వదలినవాడు)ను నర్థమున, "పరమార్థదర్శన" మనగా : పరోక్షజ్ఞాన మనియు నర్థమును చేసికొనవలయునని చెప్పుటచే నిరుభయార్థములును యుక్తములైనవే యని యానందగిరియతి చెప్పెను. కాని దీనిచే నాచార్యులవారి కేయర్థము వివ క్షితమో తెలిసికొనుట కానందగిరి తోడ్పడదు. కాని కర్మలను బొత్తుగ త్యజిం చుట యనునర్థము "యోగసన్న్యస్త కర్మాణం" అనుదానికి జేసినచో నుత్తరార్థ ముతో సుసంగతము కానేరదు. కావున మేమన : "కర్మలను బొత్తుగా వదలిన వారిని కర్మలు బంధింపవు" అని చెప్పుటలో కర్మములే లేనిచో కర్మలు బంధింప వని చెప్పుటవలన ప్రయోజన మేమియుండును? నిషేధము ప్రాప్తిపూర్వకమై యుండునుగాన ప్రాప్తియే లేనపుడు నిషేధ మెటులుండును? కర్మలు బంధింప వని చెప్పుటంబట్టియే కర్మలున్నట్లు తెలియ వచ్చుచున్నది. అనగా : "యోగ సన్న్యస్తకర్మాణ"మనుశబ్దమునకు యోగముచే కర్మములను వదలినవాని (అనగా: కర్మలను బొత్తుగా త్యజింపక కేవలకర్మఫలములను, కర్మబంధనములను వదలిన వాని) నను నర్థమే యుక్తమగునట్లు కాన్పించుచున్నది.

'యోగసన్న్యస్త కర్మాణం' అన్నపదమున యోగయుక్తమునకు శ్రీభగవ త్పాదులు ప్రతిస్థలమునందును 'జేయుచున్న సమత్వబుద్ధియుక్తమగు కర్మానుష్ఠానము (జ్ఞానోపాయభూతమగు కర్మానుష్ఠానము) అను నర్థమును వదలి ప్రస్తుతమున 'పర మార్థదర్శరూపమగు జ్ఞాన'మని యపూర్వముగ నర్థముం జేసిరి. అనగా : నిచోట 'జ్ఞానముయొక్కయుపాయమునే జ్ఞాన' మనిరి. (సాధనమునే సాధ్యమనిరి) అని లోకమాన్య లందురు. దీనింబట్టి యాచార్యులవారియర్థమునకంటె లోకమాన్యులు చేసిన 'సమత్వబుద్ధియుక్తమగు కర్మానుష్ఠానము'అనునర్థమే మంచిదని మన మొప్పు కొన్నను ఆచార్యులు చెప్పిన యర్థము విరుద్ధముగ నుండదని తేలుచున్నది. కావున నీశ్లోకార్థము విషయమై యేవిధమగు వాదమును లేనందున యోగశబ్దమున కాచార్యులవారు చేసిన 'పరమార్థదర్శన'మను నర్థమునే గ్రహించి, 'యోగ సన్న్యస్తకర్మాణం' అనుటకు 'జ్ఞానముయొక్క యోగముచే నెవరు కర్మలను త్యజిం చిరో' (అనగా : నెవరికర్మ సన్న్యాసము జ్ఞానమూలభూతమైనదో) యని యర్థము చేసికొని పిదప నన్న రెండవ శ్లోకభావము పై పునకు మలుపుదము.

తస్మా దజ్ఞానసంభూతం హృత్స్థం జ్ఞానాసి నాత్మనః,
ఛిత్త్వైనం సంశయం యోగ మాతిష్ఠోత్తిష్ఠ భారత.

ఈశ్లోకమునకు భాష్యములలో నుండునదియు, పరస్పరవిరుద్ధముగ నుండునట్లు తోఁచునదియు నగు భాగమునుమాత్ర మిచ్చో వ్రాసెదము.

"తస్మా త్పాపిష్ఠ మజ్ఞానసంభూతం......హృత్స్థం జ్ఞానాసినా శోకమోహాదిదోషహరం సమ్యగ్దర్శనం జ్ఞానం తదేవాసిః ఖడ్గః తేన జ్ఞానాసినా స్వస్య ఆత్మనః......ఛిత్త్వా ఏనం సంశయం స్వవినాశహేతుభూతం యోగం సమ్యగ్దర్శనోపాయం కర్మానుష్ఠానం ఆతిష్ఠ కురు ఇత్యర్థః"

ఈభాష్యమునకు "నీవు జ్ఞానముచే నీసంశయమును ఛేదించుకొని పిదప జ్ఞానమును సంపాదించుకొనుటకై యుపాయము నవలంబింపుము" అని సంక్షేపముగ నర్థము. ఈయర్థము 'ముందుగ భార్యవలన సంతానమును బొంది పిదప వివాహమాడు'మని చెప్పినటులుండును కావున నీయనుపపత్తి ప్రస్తుతశ్లోకమున 'తస్మాత్' అను పదమును తీసివైచినఁగాని వారింపఁబడదు. మఱియు దీనిని తీసివైచితిమేని 'జ్ఞానము కలిగినపిదప కర్మయోగము నాచరింపు'మని భగవంతుఁ డర్జునునకుఁ జెప్పినటు లర్థమగును. అటులగునేని లోకమాన్యులయర్థము సిద్ధాంతమనియు, నది గీతలకు సమ్మతమైనదనియు తేలును. అది యెటు లుండుగాక.

ఈ (౪.౪౨) శ్లోకమున భగవంతుఁడు 'ఆత్మజ్ఞానమును సంపాదించుకొనిన పిదప కర్మయోగము నాచరింపు'మని యర్జునునకుఁ జెప్పెనని సిద్ధమయినపిదప దీనికి ముందున (౪.౪౧) శ్లోకమున నాచార్యులుచెప్పినటుల భగవంతుఁడు జ్ఞానము కలిగినపిదప కర్మసన్న్యాసమును జెప్పినటులును (యోగసన్న్యస్తకర్మాణ మిత్యంతై ర్వచనైః కర్మసన్న్యాసమవోచద్భగవాన్) పంచమాధ్యాయారంభమున మొదటి శ్లోకములో నవఁగ "సన్న్యాసం కర్మణాం కృష్ణ పునర్యోగం చ శంససి" అను శ్లోకమున నాత్మజ్ఞానము కలిగినపిదపనే సన్న్యాసము యుక్తమా? కర్మయోగము యుక్తమా? అని యర్జునుఁడు ప్రశ్నఁజేసెననియుఁ జెప్పుట, నేప్రామాణికులైనను విరుద్ధమని జెప్పఁజాలరు. కాని భగవంతునియుత్తరములంబట్టి 'జ్ఞానము కలుగక పూర్వము సన్న్యాసము మంచిదా? కర్మయోగము మంచిదా?' యని యర్జునుని ప్రశ్నమునకు అభిప్రాయమని శ్రీ భగవత్పాదు లనుచున్నారు.

భగవంతుని యుత్తరముంబట్టి చూచిన నర్జునుఁడు జ్ఞానము కలిగిన పిదప నా సన్న్యాసకర్మయోగములలో నేది మంచిదని యడిగెననియు, జ్ఞానము కలిగిన పిదప కర్మయోగము మంచిదని భగవంతుఁ డుత్తరమును జెప్పెనని లోకమాన్యు లనుచున్నారు. కాని 'నిశ్శ్రేయసకరౌ' అను దానికి యర్థము చేయునప్పుడు శ్రీభగవత్పాదు లేమేమికల్పింపవలసివచ్చెనో కొంచెము విచారింతము. (౧) (౪.౪౧) శ్లోకమునందలి యోగశబ్దమునకు జ్ఞానమని యర్థముఁ జేయుట, (౨) దానికి పరముం దున్న (౪.౪౨) శ్లోకమునందలి యోగశబ్దమునకే జ్ఞానోపాయమని యర్థముఁ జెప్పుట, (3) దానివలన నాశ్లోకార్థమునందు సమాధానము చెప్ప నర్హముగాని యనుపపత్తిని స్వీకరించుట, (౪) అర్జునునకు భగవంతుఁడు చెప్పినమాట తెలియలేదని చెప్పుట, (౫) 'కర్మయోగో విశిష్యతే' యనునది యర్థవాదమని యంగీకరించుట, (౬) అర్జునుఁడు కేవలసన్న్యాసము యోగము ననువిషయములఁ బ్రశ్నించినను అజ్ఞానికర్తృకము లగు సన్న్యాసము యోగము ననురెండు విషయములకును భగవంతుఁ డుత్తరము చెప్పెనని కల్పించుట, (౭) అయిదవయధ్యాయమునందలి నాల్గవశ్లోకమునందు సాంఖ్యము (అనఁగా: జ్ఞానోత్తరసన్న్యాసము) నిశ్శ్రేయసఫలప్రదమని ప్రతిపాదించి యావిరోధమును పరిహరించునిమిత్తమై యింత శ్రమపడిరో యాయాపత్తిని తిరిగి తమమీఁదికిఁ దెచ్చుకొన్నట్లు, (౮) అయిదవ శ్లోకమున 'యోగైర్గమ్యతే' అనుపదములకు మాత్రము "జ్ఞానప్రాప్త్యుపాయత్వేన ఈశ్వరే సమర్ప్య కర్మాణి ఆత్మనః ఫల మనభిసంధాయ అనుతిష్ఠద్భిః పరమార్థజ్ఞానసన్న్యాసప్రాప్తిద్వారేణ గమ్యతే" అను నింతపెద్దయర్థమును స్వీకరించుట. (౯) మొదటిరెండు శ్లోకములయందున్న సన్న్యాసశబ్దమునకు కేవలసన్న్యాసమని యర్థము చెప్పి, దానికి విరుద్ధముగ నాఱవశ్లోకమునందు 'సన్న్యాస' శబ్దమునకు పారమార్థిక సన్న్యాసమని యర్థముఁ జెప్పుట. (౧౦) దానియందున్న బ్రహ్మశబ్దమునకు సన్న్యాసమనెడు విలక్షణార్థమును శ్రీభగవంతుఁడు స్వీకరించుచున్నాఁడనునది మొదలు, గాఁగల సంగతులఁ జెప్పిరి. ఇంతియఁగాక యాచార్యులవారి శబ్దములయర్థమును తలక్రిందుఁ జేయుటలోఁ జదువరులకు తిరిగి నివారింపరానియాపత్తి స్ఫురించుచున్నది. ఆయాపత్తి నాల్గైదుశ్లోకములయొక్క యర్థమునకు సంబంధించియున్నది. అది యెట్టులన:—

సాంఖ్యయోగౌ పృథగ్బాలాః ప్రవదంతి నపండితాః,
ఏకమప్యాస్థిత స్సమ్య గుభయో ర్విందతే ఫలమ్. ౪
యత్సాంఖ్యైః ప్రాప్యతే స్థానం తద్యోగై రపి గమ్యతే,
ఏకం సాంఖ్యం చ యోగం చ యః పశ్యతి సపశ్యతి. ౫

ఇందులో రెండవశ్లోకముయొక్క యవతరణమునందు "ఏకస్యాపి సమ్యగనుష్ఠానాత్ కథం ఉభయోః ఫలం విందతే" ఇత్యాహ. రెండింటిలో దేనినో యొకదానిని సుస్థిరముగ నాచరించుటచే రెండింటియొక్క ఫలము నెట్లు పొందుచున్నాఁడని శంకించి సమాధానములను చెప్పుచున్నాఁడని చెప్పి "యత్సాంఖ్యైః జ్ఞాననిష్ఠైః సన్న్యాసిభిః ప్రాప్యతే స్థానం మోక్షాఖ్యం తద్యోగై రపి........ పరమార్థజ్ఞాన సన్న్యాస ప్రాప్తిద్వారేణ గమ్యతే ఇత్యభిప్రాయః" అనఁగా: 'సాంఖ్యులకు (జ్ఞానయుక్తసన్న్యాసులకు) మోక్షసంజ్ఞికమగు నేస్థానము లభించునో యది యోగులకును (కర్మ-యోగులకును) జ్ఞానయుక్తమగు సన్న్యాసము వలన ప్రాప్తమగును' అని చెప్పఁబడినది. జ్ఞానయుక్తుఁడగు సన్న్యాసికి సాక్షాత్తుగ మోక్షము లభించుననియు, (కర్మ-)యోగికి జ్ఞానయుక్తమగు సన్న్యాసము వలన మోక్షము దొరకుననియు దీనికి స్పష్టార్థము. అనఁగా: (కర్మ-)యోగి జ్ఞానయుక్తుఁడైన సన్న్యాసియైననేగాని మోక్షము లభింపదు. ఇంతియఁగాక కర్మయోగము నాచరించినగాని, జ్ఞానయుక్తమగు సన్న్యాసము లభించుట దుర్లభమనియు శ్రీశంకరులు చెప్పుచున్నారు. (గీ. ౫-౬) "యేషాం స్సన్న్యాసపూర్వికా జ్ఞాననిష్ఠాదృశ్యతే తేషాం తయైవ లింగేన ప్రాగ్జన్మసుభగవదర్పితకర్మనిష్ఠా అనుమీయతే, కారణమంతరేణ కార్యోత్పత్త్యయోగాత్". తదుక్తం. శ్లో. యాన్యతోఽన్యాని జన్మాని తేషు నూనం కృతం భవేత్, సత్కృత్యం పురుషేణేహ నాన్యథా బ్రహ్మణి స్థితిః" అని మధుసూదనసరస్వతియుఁ జెప్పెను. బ్రహ్మజ్ఞానముఁ గలిగినవారు ఈజన్మమున కాకున్నను పూర్వజన్మమునైన నిష్కామకర్మయోగానుష్ఠానము చేసియేయుండవలయును. లేనిచో బ్రహ్మజ్ఞానము లభింపశక్యముకాదు.

కారణములేనిదే కార్యము పుట్టుటకు శక్యముకాదు. దీనింబట్టి (కర్మ)-యోగము, మఱియు సాంఖ్యము (జ్ఞానయుక్తసన్న్యాసము) అనువానిపౌర్వాపర్యక్రమమునకు వ్యభిచారములేదని నిర్వివాదముగ సిద్ధమగును. ఇట్టిస్థితిలో, "ఏకమప్యాస్థిత స్సమ్య గుభయో ర్విందతే ఫలమ్" మొదలగునది చెప్పుట బొత్తుగ నసంగతమని యందఱును సులభముగఁ దెలియఁగలదు. కారణమేమన రెండుసాధనములును నొకఫలమునే స్వతంత్రముగ నిచ్చునవియయిననే కాని "ఏకమప్యాస్థిత స్సమ్య గుభయో ర్విందతే ఫలమ్" అని చెప్పుట కెప్పుడును శక్యము కాదు. ఈ సిద్ధాంత మొంకదృష్టాంతముచే స్పష్టముగ దృఢపరుపవచ్చును.

వ్యాకరణాధ్యయనముచే [illegible] యొక్క మహాభాష్యమును బాగుగ నధ్యయనము జేసిన వ్యాప్తమగును. ఒక సిద్ధాంతకౌముదిని బాగుగఁ జదివినను గలుగును. సిద్ధాంతకౌముదిని బాగుగ [illegible] వ్యాకరణాధ్యయన ఫలము లభించుటకు వాఁడు మహాభాష్యము నధ్యయనముఁ జేసియే యుండవలయునను నియమము లేదు. కావున మహాభాష్యమును సిద్ధాంతకౌముదియు ననువానివిషయములో ఫలమొక్కటియే; లేక "ఏకమప్యాస్థితస్సమ్యగుభయోర్విందతేఫలమ్" అని చెప్పవచ్చును. కాని మీమాంసాశాస్త్రముయొక్క పూర్వార్థమును నుత్తరార్థమును వేఱుగఁ జదివికొనుచున్న యెడల ఫలమొక్కటియే యనిగాని లేక "పృథక్పూర్వాపరౌ బాలాః ప్రవదంతి నపండితాః, ఏకమప్యాస్థితస్సమ్యగుభయోర్విందతే ఫలమ్, యత్పూర్వేణ ప్రాప్యతేజ్ఞానం తత్పరేణాపి గమ్యతే, ఏవం పూర్వం పరం చార్థం యః పశ్యతి సపశ్యతి" అని చెప్పుటకు వీలుండునా? ఎప్పుడును సాధ్యముకాదు. ఏలయన రెండుభాగములును స్వతంత్రముగ వేఱువేఱుఫలముల నిచ్చునవి కావు. ఫలము నిచ్చుటకు నొకదాని యపేక్ష మఱియొకదానికి గలిగియే యున్నది. అటులనే కర్మయోగమనునది మోక్షరూపమగుఫలము నిచ్చుటకు స్వతంత్రమైనదికాదు. జ్ఞానయుక్తమగు సన్న్యాసము నవలంబించియే యున్నది. కౌముదియొక్క రెండుభాగములకును పౌర్వాపర్యసంబంధమున్నట్లు కర్మయోగమును సాంఖ్యమును నను(సాంఖ్యమనః జ్ఞానయుక్తసన్న్యాసము) వీరెంటికిని పౌర్వాపర్యసంబంధము కలదు. కాన కౌముదియొక్క పూర్వోత్తర భాగములవిషయమై పృథగిత్యాదికమును చెప్పుటకు వీలులేనటుల, కర్మయోగ సాంఖ్యములవిషయమై గూడ "సాంఖ్యయోగౌ పృథగ్బాలాః ప్రవదంతి" ఇత్యాదికమునుఁ జెప్ప వీలులేదు.

ఎనిమిదిశ్లోకములలో శ్రీభగవత్పాదులు పదిస్థలములయందు తికమకఁ జేయవలసినట్లు తలుస్థించమను గాన రెండుస్థలములయందును ననుపపన్నమగు నర్థమును స్వీకరింపవలసివచ్చునని పాఠాంశము.

కాని యింతక్లేశము 'నిశ్శ్రేయసకరౌ' అనునొకశబ్దముయొక్క యర్థము కొఱకుగదా! దాని కర్థము మాత్రము చేయుట యంతకష్టమైనపని కాదు. శ్రీశంకరులే "సర్వకర్మసన్న్యాసపూర్వకా యాదాత్మజ్ఞాననిష్ఠారూపాదధ్వరాత్ పరం నిశ్శ్రేయసం భవతి" అనియు, "త్యాగఫలం (గీ. ౧౮. ౯) జ్ఞానపూర్వక స్సర్వకర్మత్యాగస్యఫలం మోక్షాఖ్యం" అనియు నిట్టిమొదలగుస్థలములయందుఁ జెప్పియుండుటవలన భగవంతుఁడగు శ్రీకృష్ణుని సంభాషణమునకుఁగూడ నర్థము

వాడ్చినఁ జాలును. ఇటులుండ శ్రీభగవత్పాదులు శ్రీకృష్ణుని యీమాట కింత విస్తృతపుగు నర్థము నేల చేయవలయునో తెలియదు. "అర్కే చేన్మధు విందేత కిమర్థం పర్వతం వ్రజేత్" అను న్యాయముచే నొకచోట గౌణార్థమును స్వీకరించుటచే నంతయు సమన్వయమైనచో, పదిస్థలములయందు గౌణార్థమును ననుపపన్నార్థమును కల్పించుకష్టమెందులకు? "నిశ్శ్రేయసకరౌ" అనఁగా: నిశ్శ్రేయసప్రతిబంధకములు కావనిగాని, నిశ్శ్రేయసప్రతిబంధకనివారకము లనిగాని యర్థముఁ జేసినచో నన్నివిరోధములును పరిహృతములగును.

జ్ఞానము కలిగినపిదప కర్మయోగము నాచరించుటకు వీలులేదని చెప్పుటకును సాధ్యముఁ గాదు. అట్లు చెప్పుట టీకాకారు లెల్లరకును సాధ్యముఁగాదు:—

"సక్తాః కర్మణ్యవిద్వాంసో యథా కుర్వంతి భారత,
కుర్యాద్విద్వాం స్తథాఽసక్తః చికీర్షు ర్లోకసంగ్రహమ్."

(గీ. ౩. ౨౫)

అని భగవంతుఁ డాజ్ఞ యిచ్చియున్నందున నీవిషయ మందఱు నంగీకరింపక తప్పదు. ఇప్పుడు జ్ఞాని కర్మను చేయుటకు వీలున్నదా? లేదా? యని నిరూపింపఁబడినది.

ఇఁక లోకమాన్యులు చెప్పునర్థమునఁ గలయనుపపత్తులను విచారించుదము. (౧) 'నిశ్శ్రేయస' శబ్దమునకు లాక్షణికార్థమును గ్రహించుట, (౨) యోగశబ్దమునకు కర్మయోగమను లాక్షణికార్థమునుఁ జెప్పుట, (౩) తమకు సమ్మతమగు నర్థమునకు "కర్మజ్యాయోహ్యకర్మణః" "కర్మయోగో విశిష్యతే" అను గీతావచనములు ప్రమాణములని చెప్పినను, స్మృతికి శ్రుతిమూలమున ప్రామాణ్యము గలదు గాని, స్వయముగఁ బ్రామాణ్యము లేనందున నే శ్రుతిమూలమున నీస్మృతికి ప్రామాణ్యము వచ్చినదనియును నిరూపింప వీలులేకపోవుట, (౪) "పురుషార్థసిద్ధికౌ" అని చెప్పకయే సముచ్చయవాదమును ఖండించినచోట్ల నెల్ల "పురుషార్థసిద్ధయే" యని యధ్యాహారముఁ జేసికొనుట, (౫) లోకసంగ్రహార్థమై జ్ఞాని కర్మలనుఁ జేయుటయనునది లోకోపకారార్థమైనను నాలోకోపకారము సిద్ధించుటకు ప్రతిబంధకమువచ్చినచో దానిని నిరాకరించుటకొఱకు జ్ఞాని తన చిత్తమును బహిర్ముఖముగఁ జేయక తప్పకపోవుటయు, (౬) సాంఖ్యయోగమును మొదటఁ జెప్పి కర్మయోగమును పిదపఁ జెప్పినను ప్రశ్నము ననుసరించి సాంఖ్యయోగము మొదటఁ జెప్పఁబడినది గాని కర్మయోగమే భగవంతుఁడు గీతలకు ముఖ్యశాస్త్ర

మని యంగీకరించుచున్నాఁడనుట మెచ్చఁదగు శంకరభక్తులు, లోకమాన్యులవారును నంశయము గల పని విశదమగుచున్నది.

కాని విద్వాంసులీవిషయమై తారతమ్యమును బాగుగ నాలోచించి భేదములు చూపినచో నందులకు నంగీకారమ్యమునఁ బూజ్యమగు నొప్పుటకు సందియ మేమియుఁ లేదు. మఱియు నెవరైన బాగుగ పరిశీలించి లోని పైని పూర్వపక్షసిద్ధాంతములరీతిని ఖండనమండనములఁ జూపుచు శేషి లోకమాన్యుల తాత్పర్యములనుఁ దెలియపఱచి పునర్ముద్రణమునకైన ముద్రించునటుల ప్రయత్నించెద. ఈఖండనమండనాదులయందు లోకమాన్యులును మిక్కిలి యుత్సాహము గలవారలే. మఱియు "యత్సారభూతం తదేవగ్రాహ్యం" అనువిషయమున వారే యగ్రగణ్యులు గాన తమమాటయే గెలువవలయునని యేవాఁడును ననఁడు. నేనైతే నింతవఱకు శ్రీభగవత్పాదులకును, శ్రీలోకమాన్యులకును నుండు తారతమ్యమును లేశమాత్రముగఁ జూపించినాఁడను. శ్రీలోకమాన్యులు గీతలకు కర్మపరమగు భాష్యమును వ్రాసినారని చెప్పుటకు వీలులేదు. శ్రీశంకరభగవత్పాదులు వ్రాసిన జ్ఞానపరమగు భాష్యము ననుసరించి సిద్ధాంతభేదము లేకున్నను రుచిభేదము మాత్ర మున్నదని చెప్పుచు నీతారతమ్యవిచారము నింతటితో విరమించెదను.

ఈగ్రంథము నాంధ్రీకరించుటనుగురించిన స్వవిషయమును కొంచెము వ్రాయుచున్నాఁడను. ప్రథమమున నాకు మిత్రులును తెనాలిలో న్యాయవాదులునై యుండిన బ్రహ్మశ్రీ పెద్దిభొట్ల. లక్ష్మీనరసింహముగారిని కొనియాడవలసియున్నది. వారే యీ యాంధ్రీకరణమునకు మూలస్తంభముఁగాంటివ్వారు. వారిసంబంధము దీనికై తటస్థించినవిధమును కొంచె మీ ప్రస్తావనయందు లేనిచో నేను ఏమాత్రమును కృతజ్ఞతయే లేనివాఁడ నగుదును. ఈలక్ష్మీనరసింహముగారికిని ధారువాడనివాసులును న్యాయవాదులు నగు శ్రీయుత. వి. బి. ఆలూరు. బి. ఏ., ఎల్. ఎల్. బి.గారికిని విశేషమైత్రి. ఒకప్పుడు ధారువాడను శ్రీ. లక్ష్మీనరసింహముగారు పోయియుండగా శ్రీయుత. ఆలూరుగారు "గీతారహస్యము నాంధ్రీకరింపఁజేయుటకు శ్రీలోకమాన్యులు యత్నించుచున్నారు. కావున నెవరినైన తగుమైనవారిని మీ రాలోచించి ప్రవర్తింపఁజేయుఁ"డని చెప్పి గీతారహస్యముగ్రంథముయొక్క మహారాష్ట్రప్రతి నొకదానిని వారిచేతి కిచ్చిరి. ఈగ్రంథమునుఁ గైకొని తెనాలికి వచ్చి నాకుఁ జూపిరి. నేను ఆగ్రంథములోని కొన్నివిషయములనుఁ జదివి యచ్చో గొప్పహారగుకొందఱికర్థముఁ జెప్పఁగా వారు

దీని నాంధ్రీకరింపుమని నన్ను ప్రోత్సాహపరచిరి. కాని, యాభాషను, శ్రీలోకమాన్యుల గొప్పశైలిని గమనించి యాంధ్రభాషకు వారిభావములనన్నియును మోచికొనిపోవుటకు శక్తిలేనివాఁడనుగనుక నంగీకరింపకయుంటిని. కాని, శ్రీ లక్ష్మీనరసింహముగారికీకార్యనిర్వహణమునకు నన్ను మిక్కిలి ప్రోత్సాహపరచుటయేగాక, తెనాలియందుండు గొప్పవారందఱును, మిక్కిలిగా మాసంస్కృతకాలేజి కార్యదర్శిగారైన శ్రీ పిల్లుట్ల. ఆంజనేయశాస్త్రులగారును నేనికార్యమునుఁ బూనుకొనునట్లు నన్ను వదలకపోయిరి. నేనికార్యమునకసమర్థుఁడనయినను గొప్పవారగు వీరందఱియాజ్ఞయయినను నామార్గ మీయకఁబోవునా యని ధైర్యముతో నొప్పుకొనినంతన, లోకమాన్యులును, నేను కాశీపట్టణములో బహుకాలము నివసించుట మొదలగుసంగతులను కర్ణాకర్ణిగా విని, యాంధ్రీకరింపుమని యాజ్ఞ నొసంగిరి. కాని, గ్రంథ మతివిస్తృతమైనందునను, సంస్కృతమును, నాంధ్రమును బాగుగఁ దెలిసి వ్రాయువారు లభ్యపడకపోవుటవల్లను కాలయాపనజరుగుచు కష్టపడుచుంటిని. అంతట నాతో విద్యాసంబంధము గలిగిన బ్రహ్మశ్రీ. బుర్రా పూర్ణయ్యశాస్త్రులవారను హైస్కూలుపండితులు శ్రీభారతమును వ్రాయునపుడు వేదవ్యాసులకు గజాననుఁడు తోడ్పడినటుల నాకుఁ దోడ్పడి యీగ్రంథమును సంపూర్ణముగ వ్రాసిరి. వారెంత బాగుగ వ్రాసినను శ్రీలోకమాన్యులశైలి మహారాష్ట్రభాషలో లోకోత్తరమగుటచేతను, గ్రంథ మతివిస్తృతమగుటచేతను నాలోచించి వ్రాసినచో నొకపుటయైనను పూర్తిఁజేయుట కశక్యముగ నుండినందున 'మక్షికాస్థానే మక్షికా' న్యాయముగ వ్రాసితిమి. కాని, విశేషణప్రాయముగా నుండు నాంధ్రభాషలోని కుపవాక్యప్రాయ మగుమహారాష్ట్రభాషను మార్చుట మహాప్రయాసమైనది. ఈస్థితిలో బ్రహ్మశ్రీ వేదాంత. శ్రీరామశాస్త్రులవారను హైస్కూలుపండితులు పూర్వమునందెపుడో నాయొద్ద వ్యాకరణ మభ్యసించియుండి "ఏకాక్షరప్రదాతార" మనున్యాయము ననుసరించి నాయెడ విశ్వాసము నుంచి యీగ్రంథమును మొదటియక్షరము మొదలుకొని యంత్యాక్షరమువఱకున్ను నాతో సమానముగ పరిశ్రమఁజేసి సరిచూచి సంస్కరించి బాగుఁజేసిరి. పై యిరువురును జీవనోపాయమైన నిర్బంధోద్యోగములయం దుండియు శ్రమను సహించి కార్యము నెఱవేఱునటుల నాకు దాసానుదాసులయి నా కీకార్యనిర్వహణమున చక్రరక్షకులుగ నుండినందున నేను వారికి మిక్కిలి కృతజ్ఞుఁడను. ఈ గ్రంథ మిటుల వ్రాయఁబడినను, దీని భాషారచన యాంధ్రలోకమునకు మెప్పు పుట్టించువట్లును, స్త్రీబాలురకును సుబోధక మగుసులభశైలి నేర్పఱచి చిత్తప్రతు

లను సరిచేసి ముద్రణమున కుపయుక్తములగునట్లు పరిష్కరించిన నెల్లూరుజిల్లా, పుదూరుగ్రామనివాసియగు బ్ర. శ్రీ. సీతారామశాస్త్రులవారు నాకు మిత్రులు శ్రీ వావిళ్ల. రామస్వామిశాస్త్రులవారి కొమారులు శ్రీ వేంకటేశ్వరశాస్త్రులవారి ప్రోత్సాహమునం జేసిన మితిలేని యుపకారమును స్మరింపఁజాలను.

మఱియు నిందుకు సహాయముగ ముద్రణాలయమునకు వ్రాతప్రతులు ముద్రణకు సిద్ధమైపోయినపిదప నీగ్రంథమును ప్రారంభము మొదలు తుదవఱకును మూలమహారాష్ట్రప్రతికి సరియైన యాంధ్రభాషాంతరములగునై యున్నవా? లేవా? యని శోధించి పొరఁబడి వదలిన భాగములను నాకుఁ దెలిపి భాషాంతరమును చెప్పించియు తామే సవరింపఁజాలినవానిని ఓపికతో శ్రీ వావిళ్ల. వేంకటేశ్వరశాస్త్రులతోఁగూడి సవరించియు ప్రూఫుప్రతుల శోధించిన విద్వాంసులు శ్రీ మాన్. ఉత్పల. వేంకటనరసింహాచార్యులును నాకృతజ్ఞతకు పాత్రులు.

ఇఁక నీగ్రంథము ప్రచురింపఁబడుటకును, శ్రీ లోకమాన్యులకు భరతఖండము లోనికీర్తి యీగ్రంథముచే నాంధ్రలోకమున మఱింత విస్తరిల్లవలయునని యత్యుత్సాహముతో శ్రీ లోకమాన్యుల యాజ్ఞ ననుసరించి ముద్రించి ప్రకటించినవారును, నిందులకై యొకపర్యాయము కలకత్తాకును, నింకొకపర్యాయము బొంబాయికిని మఱియొకపర్యాయము పునహాకును మార్గాయాసమున కోర్చి పోయి, ముద్రణపరికరము లన్నియును ప్రస్తుతపు ఐరోపామహాసంగ్రామముచే నపారము లగు మూల్యములుగలవైనను, శ్రీలోకమాన్యులయందు తమకుఁగల యాంతరంగమును, బాహ్యమును నగు భక్తిచే వారియిష్టానుసారముగ రమ్యముగ ముద్రింపించి ప్రకటించిన శ్రీయుత వావిళ్ల. వేంకటేశ్వరశాస్త్రులవారి సహాయము లేనిచో నీగ్రంథము ప్రకటింపఁబడుటకు వీలు లేకయే పోవును గాన వారిని నే నేమని శ్లాఘింపవలయునో తోఁచలేదు.

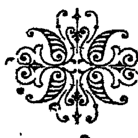
కాని, పూర్వము చెప్పినకారణములను బట్టి విశేషకాల మాలస్యమైనందు నకు క్షమింపవలసినదిగా నాంధ్రలోకమును ప్రార్థించుచున్నాఁడను. మఱియు, నాకు మహారాష్ట్రభాషాజ్ఞానము చాలమిచేఁగాని, యక్షరయోజకుల దృష్టిదోషముచేఁగాని యితరములగు మఱికొన్ని కానరానికారణములచేఁగాని యనేక స్ఖాలిత్యము లుండవచ్చును. కావున బుద్ధిమంతులగు చదువరులు బాగుగ పరిశీలించి నాకుఁ దెలిపినచో వానిని శిరసావహించి పునర్ముద్రణమున బాగుచేయింతునని విన్నవించుచున్నాఁడను.

ఈ గ్రంథము నాంధ్రీకరించుట విషయమునను, నచ్చొత్తించుటయందును మొదటనుండియు నధికశ్రద్ధతోఁ బనిఁజేసియుఁ బ్రోత్సాహపఱచియు నాంధ్ర లోకమున కుపకారముఁ జేయఁబూనిన బ్రహ్మశ్రీ, పెద్దిభొట్ల. లక్ష్మీనరసింహము గారును, ముద్రణాలయమునందుండిన పండితులును నీ గ్రంథముయొక్క సవరణలలో నిప్పటిస్థితికిఁ దోడ్పడినవారైన విద్వాన్. శ్రీ ఉత్పలవేంకటనరసింహాచార్యులును గ్రంథము సమాప్తియగునప్పటికి పరలోకగతులగుట యాంధ్రుల కందఱకును విచారకరముగనున్నది.

ఇట్లు,

శ్రీ దండిభొట్ల. విశ్వనాథశాస్త్రి భట్టాచార్యులవారిశిష్యుఁడును, గోదావరీతీర విరాజమాన రాజమహేంద్రవరపురసమీపమునందున్న మునికూడలి గ్రామ మభిజనంబుగ నున్న,

నోరి. సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి,
వ్యాకరణాచార్యః.

గీతారహస్యమునందలి విషయములకు ఆయా ప్రకరణములయందున్న యనుక్రమణిక.

మొదటి ప్రకరణము - విషయప్రవేశము.

రెండవప్రకరణము - కర్మజిజ్ఞాస.

ఆస్తేయమును తదపవాదమును... 'చచ్చుటకంటె జీవించియుండుట శ్రేయస్కరము' అనుదానికపవాదము... ఆత్మసంరక్షణము... మాతాపితరులును గురువును మొదలుగాగల పూజ్యులవిషయమైన కర్తవ్యమును దానికపవాదమును... కామము, క్రోధము లోభము నను వాని నిగ్రహమునందలి తారతమ్యము... ధైర్యాదిగుణములయొక్క ప్రసంగము 'దేశకాలాదిమర్యాదయు... ఆచారములయొక్క తారతమ్యము ..ధర్మాధర్మములయొక్క సూక్ష్మత్వమును గీతయొక్క యపూర్వతయు...
.... (పుట.. ౪౦—౭౦)

మూఁడవప్రకరణము - కర్మయోగశాస్త్రము.

కర్మజిజ్ఞాసయొక్క మహత్త్వము, గీతలలోని ప్రథమాధ్యాయమును, కర్మయోగశాస్త్రముయొక్క యావశ్యకతయు ..కర్మశబ్దముయొక్క యర్థనిర్ణయము... మీమాంసకుల మతానుసారముగ కర్మవిభాగము ..యోగశబ్దముయొక్క యర్థనిర్ణయము...గీతలయందున్న యోగము=కర్మయోగము, మఱియు నదియే ప్రతిపాద్యము...కర్మాకర్మలకు పర్యాయశబ్దములు ... శాస్త్రీయప్రతిపాదనమున నాధిభౌతికమనియు, నాధిదైవికమనియు, నాధ్యాత్మికమనియు మార్గములు మూఁడు... ఈమార్గములయొక్క భేదమునకు కారణము...కోంటుయొక్క మతము...గీతలను బట్టి యధ్యాత్మదృష్టిశ్రేష్ఠము ..ధర్మశబ్దమునకు రెండర్థములు, పారలౌకికమును వ్యావహారికమును...చాతుర్వర్ణ్యాదిధర్మములు...జగత్తును ధరించునది గాన ధర్మము... ధర్మాధర్మనిర్ణయార్థమైన సామాన్యనియమము...'మహాజనో యేన గతః స పంథాః' అనునదియును దానియందున్న దోషమును...'అతి సర్వత్ర వర్జయేత్' అనునదియు దానియొక్క యపూర్ణతయు...విరోధము లేకుండ ధర్మనిర్ణయము ..కర్మయోగశాస్త్రముయొక్క కార్యము .... (పుట. ౭౧—౧౦౦)

నాల్గవప్రకరణము - ఆధిభౌతికసుఖవాదము.

స్వరూపప్రస్తావన...ధర్మాధర్మములను నిర్ణయించు తత్త్వములు... చార్వాకులయొక్క కేవలస్వార్థము...స్వార్థబుద్ధివలెనే పరోపకారబుద్ధియు నైసర్గికము ...యాజ్ఞవల్క్యులయొక్క యాత్మార్థము...స్వార్థపరార్థోభయవాదము లేక (ఉదాత్త లేక ఉచ్చ) స్వార్థము...వానియాక్షేపము...పరార్థప్రధానపక్షము;... ఎక్కువమంది కెక్కువసుఖము... దానిపై నాక్షేపము ... ఎక్కువమంది కెక్కువహిత మెవనిచే మఱియు నెట్లు నిర్ణయింపబడును ... కర్మకంటె కర్తను

సంబంధించినబుద్ధియొక్క మహత్త్వము.. పరోపకార మేల్లచేయవలెను?... మనుష్యజాతియొక్క పూర్ణావస్థ ..శ్రేయమును, ప్రేయమును..సుఖదుఃఖముల యొక్క యనిత్యత్త్వము నీతిధర్మములయొక్క నిత్యత్త్వమును ... ... (పుట. ౧౧౧—౧౩౫)

ఐదవ ప్రకరణము - సుఖదుఃఖవివేకము.

సుఖార్థమై ప్రతిజీవుని యొక్క ప్రవృత్తియు ..సుఖదుఃఖములయొక్క లక్షణమును వానియందలి భేదమును...సుఖము స్వతంత్రమైనదా? దుఃఖాభావరూపమైనదా?...సన్న్యాసమార్గావలంబులయొక్క మతము...దానిఖండనము ..గీతయందలి సిద్ధాంతము...సుఖదుఃఖము లనునవి రెండును స్వతంత్రములైన భావపదార్థములు...ఇహలోకమునందు ప్రాప్తమగు సుఖదుఃఖములయొక్క విపర్యాయము ...సంసారమందు సుఖ మధికమా? దుఃఖ మధికమా? .. పాశ్చాత్త్యులయొక్క సుఖాధిక్యవాదము . మనుజుం డాత్మహత్య చేసికొనక పోవుటమాత్రముచే సంసారము సుఖమయమని సిద్ధము కానేరదు...సుఖేచ్ఛయొక్క యపారమగువృద్ధి .. సుఖోపభోగముచే సుఖేచ్ఛ తృప్తిపొందుట కశక్యము కావున సంసారమున దుఃఖాధిక్యము...తదనుకూలముగ మనశాస్త్రకారులసిద్ధాంతము...శోపెన్‌హారయెర్ యొక్క మతము...అసంతోషముయొక్క యుపయోగము .. దానియొక్క దుష్పరిణామమును దప్పించుకొనుట కుపాయము ..సుఖదుఃఖానుభవము నకు నాత్మవశమగుట, మఱియు ఫలాశయొక్క లక్షణము...ఫలాశను త్యజించుటవలననే దుఃఖనివారణ మగును గాన కర్మత్యాగమును నిషేధించుట ..ఇంద్రియనిగ్రహము యొక్క పరిమితి ..కర్మయోగముయొక్క చతుస్సూత్రి ..శారీరకమగు సుఖము పశుధర్మ మగుట...ఆత్మప్రసాదజమగు (ఆధ్యాత్మికమగు) సుఖముయొక్క శ్రేష్ఠత్వమును నిత్యత్వమును ఈరెండుసుఖములయొక్క మేళనమనునదియే కర్మయోగ దృష్టిచే పరమసాధ్యము...విషయోపభోగసుఖము అనిత్యమును పరమసాధ్య మగుట కయోగ్యమును ..ఆధిభౌతికసుఖవాదముయొక్క అసంపూర్ణత ... ... (పుట. ౧౩౬—౧౬౫)

ఆఱవ ప్రకరణము - ఆధిదైవతపక్షమును, క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞవిచారమును.

పాశ్చాత్త్యుల సదసద్వివేక దేవతాపక్షము ..దానితో సమానమైన మనో దేవతావిషయమై మన గ్రంథములయం దున్నవచనములు ..ఆధిదైవతపక్షము పై నాధి

భౌతికపక్షమునాక్షేపణ... అలవాటుచేతను (అభ్యాసముచేతను) కార్యాకార్యవివేకము శీఘ్రముగ నగును...సదసద్వివేకమనునది వేఱైనశక్తి కాదు... ఆధ్యాత్మపక్షముయొక్క యాక్షేపణము, మనుష్యదేహరూపమగు గొప్పకర్మాగారము...కర్మేంద్రియములయొక్కయు జ్ఞానేంద్రియములయొక్కయు వ్యాపారము...మనస్సుయొక్కయు బుద్ధియొక్కయు వేర్వేఱగు కార్యములు...వ్యవసాయాత్మకమును వాసనాత్మకమును నగుబుద్ధులయొక్క భేదమును సంబంధమును... వ్యవసాయాత్మక మగుబుద్ధి యొకటియే సాత్త్వికాదిభేదములచే మూఁడువిధములు...సదసద్వివేకబుద్ధి దానియందే యంతర్గతమగును వేఱుకాదు ..క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞవిచారముయొక్కయు, క్షరాక్షరవిచారముయొక్కయు స్వరూపమును కర్మయోగముతోసంబంధమును .. క్షేత్రశబ్దార్థము .. క్షేత్రజ్ఞునియొక్క యనఁగ నాత్మయొక్క యస్తిత్వము ..క్షరాక్షరవిచారముయొక్క ప్రస్తావన. ... ... (పుట. ౧౬౬—౧౯౯)

ఏడవప్రకరణము - కాపిలసాంఖ్యశాస్త్రము.
లేక, క్షరాక్షరవిచారము.

“క్షరాక్షరములను విచారించు శాస్త్రములు...కాణాదుల పరమాణువాదము...కాపిలసాంఖ్యము...సాంఖ్యశబ్దార్థము...కాపిలసాంఖ్యవిషయికమయిన గ్రంథములు...సత్కార్యవాదము...జగత్తునకు మూలభూతమగు ద్రవ్యము లేక ప్రకృతియొకటియే ..సత్త్వరజస్తమోగుణములనునవి దానియొక్క మూఁడు భాగములు...గుణత్రయముయొక్క సామ్యావస్థయు నన్యోన్యమేళనముచే నానా పదార్థములయొక్క యుత్పత్తియు...ప్రకృతి, అవ్యక్తమును, అఖండమును, ఏకమును, అచేతనమును ..అవ్యక్తములనుండి వ్యక్తము...ప్రకృతినుండియే మనస్సును బుద్ధియును... హేకెలు అనువానియొక్క జడాద్వైతమును, ప్రకృతినుండి యాత్మయొక్క యుత్పత్తియును సాంఖ్యశాస్త్రమునకు సమ్మతము కాదు...ప్రకృతి పురుషు లనునీరెండును స్వతంత్రమగు తత్త్వములు...వీనిలో పురుషుఁ డకర్తయును, నిర్గుణుఁడును నుదాసీనుఁడు నైనందున కర్తృత్వ మంతయు ప్రకృతికే చెందియున్నది...రెంటియొక్క సంయోగముచే సృష్టియొక్క వ్యాప్తి...ప్రకృతిపురుషులయొక్క భేదమును తెలిసికొనుటచే కైవల్యము (మోక్షము) లభించుట ...మోక్ష మెవరికి ప్రకృతికా?పురుషునకా? సాంఖ్యమతమున పురుషు లసంఖ్య

లును వేదాంతులమతమున పురుషుడు ద్రష్టయగుట. ప్రకృతిపురుషాత్మ.. సాంఖ్యముయొక్కయు తత్సదృశమైన గీతలయొక్కయు సిద్ధాంతములయందున్న భేదము.

.... (పుట. ౨౦౦—౨౨౬).

ఎనిమిదవప్రకరణము - ప్రపంచముయొక్క యుత్పత్తియు, సంహారమును.

ప్రకృతియొక్క విస్తారము.. జ్ఞానవిజ్ఞానముల లక్షణము.. సృష్ట్యుత్పత్తిని గుఱించి వేర్వేఱగు క్రమములను తుదకు వానికేకవాక్యతయు.. ఆధునికమగు ఉత్క్రాంతివాదముయొక్క స్వరూపమును దానికి సాంఖ్యులయొక్క గుణోత్కర్షతత్త్వముతో సాదృశ్యమును.. గుణోత్కర్షవాదముయొక్క (లేక గుణపరిణామవాదముయొక్క) నిరూపణము.. ప్రకృతినుండి మొదట వ్యవసాయాత్మకబుద్ధియు పిదప నహంకారముయొక్కయు నుత్పత్తి. దానియొక్క త్రిఘాతముచే ననంతభేదములు.. అహంకారమునుండి బయలుదేఱిన సేంద్రియ సృష్టియందు మనస్సుతోగూడ పదునొకొండగుతత్త్వములయొక్కయు నింద్రియ సృష్టియందు తన్మాత్రరూపములయిన యైదుతత్త్వములయొక్కయు నుత్పత్తి... తన్మాత్రలైదేలయుండవలయును? సూక్ష్మేంద్రియములు పదునొకండేల కావలయును? అనుదానికి కారణము... సూక్ష్మసృష్టియందుండి స్థూలమగు విశేషము... ఇరువదియైదుతత్త్వములు గల బ్రహ్మాండవృక్షము... అనుగీతలయందున్న బ్రహ్మవృక్షమును గీతలయందున్న యశ్వత్థవృక్షమును. ఇరువదియైదుతత్త్వములను వర్గీకరణము చేయు సాంఖ్యులయొక్కయు వేదాంతులయొక్కయు వేర్వేఱగురీతులు... దానికోష్టకము.. స్థూలములగు పంచమహాభూతములయొక్క యుత్పత్తివిషయమై వేదాంతగ్రంథములయందు వర్ణింపబడిన క్రమము. మఱియు పిదప పంచీకరణముచే స్థూలపదార్థములన్నియు... ఉపనిషత్తులయందున్న త్రివృత్కరణముతో దానిని పోల్చుట.. సజీవసృష్టియు లింగశరీరమును... వేదాంతమునందలి లింగశరీరమునకును సాంఖ్యుల లింగశరీరమునకును భేదము.. బుద్ధియొక్క భావమును వేదాంతములయందున్న కర్మయు... ప్రళయము ... ఉత్పత్తిప్రళయకాలములు.. కల్పయుగమానములు. బ్రహ్మదేవునియొక్క రేయింబవళ్లును మొత్తముపై నాతని యాయుర్దాయమును... ఇతరములగు సృష్ట్యుత్పత్తిక్రమములతో విరోధమును, ఏకవాక్యతయును.... .... (పుట. ౨౨౭—౨౫౫)

తొమ్మిదవ ప్రకరణము - అధ్యాత్మము.

ప్రకృతియు పురుషుఁడు ననుద్వైతముపై నాక్షేపము... ఈ రెండింటికంటె పరమంటున్న వానిని విచారించు పద్ధతి... ఈ రెండింటికంటెను పరమంటున్నవాఁడు పరమాత్మ... అతఁడొక్కఁడే లేక పరపురుషుఁ డొక్కఁడే... ప్రకృతి (జగత్తు) పురుషుఁడు (జీవుఁడు) పరమేశ్వరుఁడనునీముగ్గురు... గీతలయందు వర్ణింపఁబడిన పరమేశ్వర స్వరూపము... వ్యక్తము లేక సగుణము నగురూపమును దానియొక్క గౌణత్వమును... అవ్యక్తమైనను మాయచే వ్యక్తమగును... అవ్యక్తమునకే సగుణమనియు, నిర్గుణమనియు, సగుణనిర్గుణమనియు మూఁడు భేదములు... ఉపనిషత్తులలోని తత్సదృశమగు వర్ణనము... ఉపనిషత్తులయందుపాసనార్థమై చెప్పఁబడిన విద్యలును ప్రతీకములును. మూఁడు విధములగు నవ్యక్తరూపములయందును నిర్గుణమే శ్రేష్ఠము (పేజీ ౨౫౬, ౨౫౭) పై సిద్ధాంతమునకు శాస్త్రీయమగు నుపపత్తి... నిర్గుణమునకును సగుణమునకును గూఢ మగునర్థము... అమృతత్వమునకు స్వభావసిద్ధమైన కల్పన... సృష్టిజ్ఞాన మెట్లు గల్గును? మఱియు నెవరికిగల్గును?... జ్ఞానక్రియయొక్క వర్ణనమును, నామరూపములయొక్క వ్యాఖ్యయు... నామరూపము లనుదృశ్యమును వస్తుతత్త్వమును... సత్యముయొక్క వ్యాఖ్యానము.. నామరూపములు నశ్వరములైనందున నసత్యములైనవియు వస్తుతత్త్వము నిత్యమైనందున సత్యమైనదియు... వస్తుతత్త్వమనునదియే యక్షరబ్రహ్మము మఱియు నామరూపము లనునది మాయ... సత్యశబ్దమునకు మిథ్యాశబ్దమునకును వేదాంతమునందలి యర్థము... ఆధిభౌతికశాస్త్రములు వేదాంతమునందలి యర్థము... ఆధిభౌతికశాస్త్రములు నామరూపాత్మకములు (పేజీ ౩౦౦, ౩౦౧)... విజ్ఞానవాదము వేదాంతులకు గ్రాహ్యముకాదు... మాయావాదము ప్రాచీనమైనది... నామరూపములచే నాచ్ఛాదింపఁబడిన నిత్యబ్రహ్మయొక్కయు శారీరమగు నాత్మయొక్కయు స్వరూప మొక్కటియే... ఇరువురను చిద్రూపులనియే చెప్పుదురు... బ్రహ్మాత్మైక్యమునగా 'పిండమందున్నదే బ్రహ్మాండమందున్నది' ... బ్రహ్మానందము... నేను అనువానికి మరణము తురీయావస్థ లేక నిర్వికల్పసమాధి... అమృతత్వముయొక్క హద్దు మఱియు మరణముయొక్క మరణము (పేజీ ౩౧౮)... ద్వైతవాదముయొక్క యుత్పత్తి... గీతలును నుపనిషత్తులును నద్వైతవేదాంతమునే ప్రతిపాదించుచున్నవి ... సగుణమగు మాయ నిర్గుణమునుండె ట్లుత్పత్తియగుచున్నది ?... వివర్తవాదమును గుణపరిణామవాదమును... జగత్తు, జీవుఁడు, పరమేశ్వరుఁడు అనువారివిషయమై

యధ్యాత్మశాస్త్రముయొక్క సంక్షిప్తమగు సిద్ధాంతము (పేజి ౩౩౭). బ్రహ్మయొక్క సత్యతయు నసత్యతయు...ఓంతత్సత్ మొదలుగాగల బ్రహ్మనిర్దేశము...జీవుడు పరమేశ్వరునియొక్క 'అంశ' మెట్లగును?...పరమేశ్వరుడు, ఒకొక్కలాగుచే నపరిచ్ఛిన్నుడు (పేజి ౩౭౩) ..అధ్యాత్మశాస్త్రముయొక్క చరమసిద్ధాంతము...' దేహేంద్రియములయందు నిండియున్న సామ్యబుద్ధి ,, మోక్షస్వరూపముయొక్కయు సిద్ధావస్థయొక్కయు వర్ణనము (పేజి ౭౮౫, ౭౮౯)...బుగ్వేదమునందున్న నాసదీయసూక్తము నర్థముతో వివరించుట...పూర్వాపర ప్రకరణముల సంగతి

.... (పుట. ౨౬౯—౩౫౫)

పదియవ ప్రకరణము - కర్మవిపాకమును, ఆత్మస్వాతంత్ర్యమును.

మాయాసృష్టియు బ్రహ్మసృష్టియు... దేహముయొక్క కోశములును కర్మము నాశ్రయమగు లింగశరీరమును...కర్మయును నామరూపములును మాయయు నను- వానికి గల పరస్పరసంబంధములును...కర్మయొక్కయు మాయయొక్కయు వ్యాఖ్యానము...మాయయొక్క మూల మగమ్యమైనందున మాయ పరతంత్రురాలయైనను నిత్యాదియయినది ..మాయాత్మకమగు ప్రకృతియొక్క వ్యాప్తి లేక, సృష్టి యనునదియే కర్మము ..కావున కర్మమును ననాదియె ..కర్మముయొక్క యఖండమగు ప్రయత్నము...పరమేశ్వరుడు దానియందేమియు బ్రవర్తింపక కర్మానుసారముగనే ఫలము నిచ్చుచున్నాడు (పేజి ౩౬౭)...కాని కర్మ చేయుటకు సాధనములు...కర్మబంధముయొక్కయు ప్రవృత్తిస్వాతంత్ర్యముయొక్కయు. ప్రస్తావన ...కర్మవిభాగము, ప్రారబ్ధము, క్రియమాణమును...ప్రారబ్ధకర్మణాం భోగాదేవ క్షయః ..మీమాంసకులయొక్క నైష్కర్మ్యసిద్ధివాదము వేదాంతులకు గ్రాహ్యముకాదు...జ్ఞానముదక్క కర్మబంధమునుండి విముక్తిచేయున దెద్దియును లేదు... జ్ఞానశబ్దార్థము ..జ్ఞానమును సంపాదించుకొనుటకు జీవుడు స్వతంత్రుడు (పేజి ౩౭౭, ౩౭౮)...కాని కర్మచేయుటకు సాధనము లతనియొద్ద లేకుండుటచే నంతమాత్రమే పరాపేక్షగలవాడు ..మోక్షమునొందుట కాచరింపబడినకర్మ స్వల్పమైనను వ్యర్థముకానేరదు... కావున నొకప్పుడైనను దీర్ఘప్రయత్నముచే స్వయముగనే సిద్ధించును ..కర్మక్షయముయొక్క స్వరూపము ..కర్మలను విడుట శక్యముగాదు...ఫలాశను వదలుము ..కర్మల కుండుబంధకత్వము మనోమూలకము ...కర్మలు బంధకములుగావు...కాన జ్ఞాన మెప్పుడుగల్గినను దానినుండి మోక్షమనుఫలమే గలుగును ..అప్పటికిని నవస్థానకోశముయొక్క మహాత్మ్యము (పేజీ

౩౯౮, ౩౯౯) ... కర్మకాండమును జ్ఞానకాండమును .. శ్రౌతయజ్ఞమును స్మార్తయజ్ఞమును ... కర్మపతితమయిన గృహస్థాశ్రమప్రవృత్తి ... కర్మములు జ్ఞానయుక్తములనియు జ్ఞానవిరహితములనియు .. తెదనుసారముగ వేర్వేఱగుగతి ... జీవన్ముక్తావస్థను వర్ణించుట .... (పుట. ౩౫౬—౪౧౨)

పదునొకండవ ప్రకరణము - సన్న్యాసమును, కర్మయోగమును.

సన్న్యాసము కర్మయోగము ననునీరెంటిలోను శ్రేష్ఠమగుమార్గ మేదియని యర్జునుఁడు ప్రశ్నించుట ... ఈమార్గములవంటివే పాశ్చాత్త్యులమార్గములు ... సన్న్యాసము కర్మయోగము ననువానికి పర్యాయశబ్దములు .. వీనిలో సన్న్యాసశబ్దముయొక్క యర్థము కర్మయోగము ... సన్న్యాసమార్గమున కంగము కానందున రెండును స్వతంత్రములైనవి ... టీకాకారు లీవిషయమున వ్రాసినయంగాంగిభావములు ... ఈరెండుమార్గములలోను కర్మయోగమే శ్రేష్ఠమని గీతలయొక్క స్పష్టమగు సిద్ధాంతము : సన్న్యాసమార్గీయులగు టీకాకారులచే చేయఁబడినవిపర్యాసము ... అందుకు సమాధానము ... అర్జునుఁ డజ్ఞానియనుకొనుటకు వీలులేదు ... (పేజీ౩౬౬) .. కర్మయోగమే శ్రేష్ఠ మేలయాయె ననువిషయమై గీతలలోఁ జెప్పఁబడినకారణములు .. ఈయాచార మనాదినుండియు ద్వివిధములుగ నేయున్నది కాన శ్రేష్ఠత్వమును నిర్ణయించుట వ్యర్థము ... జనకునిచే వర్ణింపఁబడిన మూఁడు నిష్ఠలును గీతలయందు వర్ణింపఁబడిన రెండునిష్ఠలును ... కర్మలు బంధకములని చెప్పుటచే వానినే వదలివేయవలయునని సిద్ధింపదు ... ఫలాశను వదలుటచే నిర్వాహకము కానేరదు ... కర్మ వదలుట కశక్యము .. కర్మలను వదలుదు మేని యాహారము కూడ లభింపదు ... జ్ఞానము కల్గినపిదప స్వార్థమై కర్తవ్య మేమియు లేకున్నను, లేక వాసనాక్షయమైనను కర్మలు వీడవు ... కాన స్వార్థబుద్ధి లేకున్నను జ్ఞానముకలిగిన పిదపను కర్మలు తప్పక చేయవలయును ... భగవంతునియొక్కయు, జనకునియొక్కయు నుదాహరణము ... ఫలాశాత్యాగమ్ము, వైరాగ్యమును, కర్మోత్సాహమును (పేజీ౩౭౬, ౩౭౭) ... లోకసంగ్రహమును దానిలక్షణమును .. ఇదియె బ్రహ్మజ్ఞానమునకు నిజమగుపర్యవసానము ... ఆలోకసంగ్రహమైనను చాతుర్వర్ణ్యానుసారముగను నిష్కామముగను చేయవలయును (పేజీ౪౭౪) ... స్మృతిగ్రంథములలో వర్ణింపఁబడిన యాశ్రమచతుష్టయమునందలి జీవితమును గడపుమార్గమును ... గృహస్థాశ్రమ మాహాత్మ్యము ... భాగవతధర్మములు స్మార్తధర్మములన నెందటియర్థ మేమియో వివరింపుట గీతలయందున్న కర్మయోగమున భాగవతధర్మములె ప్రతి

పాద్యమనుట...గీతలయందున్న కర్మయోగమునకును మీమాంసకుల కర్మమార్గమునకును భేదము...స్మార్తసన్న్యాసమునకును భాగవతసన్న్యాసమునకును గల భేదము...ఈ రెంటికినుండు నేకవాక్యత...మనుస్మృతియందున్న వైదికకర్మయోగమునకును, భాగవతధర్మములకును గల ప్రాచీనత...గీతలయందున్న యధ్యాయసమాప్తిసూచకమగు సంకల్పమునకు గల యర్థము ..గీతలయొక్క యపూర్వతయు ప్రస్థానత్రయమునందున్న మూఁడుభాగములకు సార్థక్యము (పేజీ ౪౮౭)...సన్న్యాసమును (సాంఖ్యమును) కర్మయోగమును (యోగమును) ననునీరెండు మార్గములయందును గలభేదాభేదములకు కోష్టకరూపము క్లిప్తమగునిరూపణము...దానిని ప్రతిపాదించునట్టి ఈశావాస్యోపనిషత్తునందలి మంత్రము...దానినిగుఱించిన శంకరభాష్యమునందలి విచారము ..మనుస్మృతియందును నితర స్మృతులయందును గల జ్ఞానకర్మసముచ్చయాత్మకములగు వచనములు. ... ...

.... (పుట. ౪౧౩—౫౦౬)

పన్నెండవప్రకరణము - సిద్ధావస్థయు, వ్యవహారమును.

సంఘముయొక్క పూర్ణావస్థ ..పూర్ణావస్థయందున్నవా రందఱును స్థితప్రజ్ఞులే...నీతియొక్క పరమావధి ... పాశ్చాత్త్యులమతానుసారముగ స్థితప్రజ్ఞుఁడు ...స్థితప్రజ్ఞునియొక్క విధి నియమములతో సంబంధించియుండదు...కర్మయోగియగు స్థితప్రజ్ఞునియొక్క స్థితియే పరమనీతి...పూర్ణావస్థయందలి పరమావధియగునీతియు, లోభులగు సామాజికులయొక్క నీతియు ననువానిభేదములు...దాసబోధయందు చెప్పఁబడిన యుత్తమపురుషునివర్ణన ..కాని యీభేదముచే నీతిధర్మములయందునిత్యత్వము తగ్గదు. (పుట ౫౧౭)... స్థితప్రజ్ఞుఁడీభేదవిషయమున నేమి చేయుచున్నాఁడు ?...సమాజమునకు శ్రేయస్సు, కల్యాణము, లేక సర్వభూతహితము...అయిన నీబాహ్యధోరణికంటె సామ్యబుద్ధియే శ్రేష్ఠమయినది...అనేకుల కెక్కువహితమును సామ్యబుద్ధియు ననునీరెండింటిని పోల్చిచూచుట...సామ్యబుద్ధిచే జగత్తునందలి యాచరణము ..పరోపకారమును స్వీయమగుయోగక్షేమమును ... ఆత్మౌపమ్యబుద్ధియు...దానియొక్క వ్యాపకతయు, మాహాత్మ్యము, నుపపత్తియు..."వసుధైవ" కుటుంబము (పేజి ౫౩౯, ౫౪౦)...బుద్ధి సమమయినను పాత్రాపాత్రవిచారము వదలనేరదు..నిర్వైరుఁ డనఁగా నిష్క్రియుఁడుగాని, లేక ప్రతిక్రియ చేయనివాఁడుగాని కాఁడు...ఎట్టివానిటులె... దుష్టనిగ్రహము...దేశాభిమానము, కులాభిమానము మొదలగువాని

కుపపత్తి ..దేశకాలమర్యాదాపరిపాలనము ఆత్మసంరక్షణము ...జ్ఞానియొక్క కర్తవ్యము , లోకసంగ్రహమును కర్మయోగమును...విషయసమారోపము... స్వార్థమును, పరార్థమును, పరమార్థమును... ... (పుట. ౨౦౭—౨౨౯)

పదమూఁడవప్రకరణము - భక్తిమార్గము.

నిర్గుణబ్రహ్మస్వరూపము అల్పబుద్ధిగల సామాన్యమనుజులకు దుర్బోధ్యము ... జ్ఞానప్రాప్తికి సాధనములును, శ్రద్ధయు, బుద్ధియు ...రెండింటికి నుండు పరస్పరాపేక్ష ..శ్రద్ధచే వ్యవహారసిద్ధి...శ్రద్ధచే పరమేశ్వరజ్ఞానము గలిగినను నిర్వాహకము కానేరదు ...అది మనస్సునకుఁ దెలియుటకై నిరతిశయము, నిర్హేతుకము నగు ప్రేమచే పరమేశ్వరుని చింతింపవలసివచ్చును...దీనిపేరే భక్తి... సగుణమగు నవ్యక్తముయొక్క చింతనము కష్టమయమును దుర్ఘటమును...కాన నుపాసనకు ప్రత్యక్షమయినవస్తువు కావలయును ..జ్ఞానమార్గమును, భక్తిమార్గమును పరిణామమునం దొకవిధమె యయినను జ్ఞానమువలె భక్తి స్వతంత్రమగు నిష్ఠ కానేరదు ... పరమేశ్వరుని భక్తికొఱకై గ్రహింపఁబడిన ప్రేమ గమ్యము ప్రత్యక్షమునగు రూపము...ప్రతీకశబ్దార్థకము ..రాజవిద్యయు, రాజగుహ్యము, అనుశబ్దములకు నర్థము...గీతలయందు చెప్పఁబడిన ప్రేమరసము...(పుట ౨౭౬, ౨౭౭) ..పరమేశ్వరుని యనేకవిభూతులలో నేదైనను, ప్రతీకమగును ... అనేకులకు ననేకప్రతీకములును, వానినుండి కలుగఁబోవు ననర్థములును, వానిని తప్పించుటకు పాయము . ప్రతీకముయొక్కయు, ప్రతీకసంబంధభావమునకును నుండు భేదము ...ప్రతీక మేదైనను భావనానుసారముగ ఫలమునొందును...వెవ్వేఱగు దేవతల యుపాసన...వానియందును ఫలదాత పరమేశ్వరుఁడొక్కఁడె...దేవతలు కారు...ఎదేవతను భజించినను నాభజించుట విధిచోదితముగాని పరమేశ్వరుని యొక్క భజనమే యగును...ఈదృష్టితోఁ జూచిన గీతలయందున్న భక్తిమార్గమునకు గలశ్రేష్ఠత్వము...శ్రద్ధయొక్కయు ప్రేమయొక్కయు శుద్ధత్వాశుద్ధత్వములు...ఉద్యోగముచే క్రమముగ సుధారణ ..మఱియు ననేకజన్మములయొక్క యంతమందు సిద్ధియు...శ్రద్ధయు, బుద్ధియు లేనివాఁడు చెడిపోవును...బుద్ధిచేతను భక్తిచేతను తుదకు నొకఁడే యగు నద్వైతబ్రహ్మయొక్క జ్ఞానము ప్రాప్తమగును(పుట. ౨౯౦)...కర్మవిపాకప్రక్రియయందున్నట్టియు నధ్యాత్మమం దున్నట్టియు సిద్ధాంతములన్నియు భక్తిమార్గమునసైతము గ్రాహ్యములే ..ఉదాహరణమేమనఁగా:—గీతలయందున్న జీవపరమేశ్వరులయొక్క స్వరూపము అయినను నీ

సిద్ధాంతములవిషయమున నక్కడక్కడ శబ్దభేదమే యుండును. ఉదాహరణము:—కర్మయనఁగా: కర్మయోగమార్గమునందు పరమేశ్వరునికై యగును .. బ్రహ్మార్పణమును, కృష్ణార్పణము నయినను నర్థభేద ముండునట్లు కేవలము శేని శబ్దభేద మును చేయలేదు .. గీతాధర్మములయందు గ్రహింపఁబడిన శ్రద్ధకును జ్ఞానమునకును సంబంధము .. భక్తిమార్గమునకు సన్న్యాసధర్మముయొక్క యపేక్ష లేదు .. భక్తికిని కర్మకును విరోధము లేదు .. భగవద్భక్తియు లోకసంగ్రహమును .. తమతమకర్మలచేతనే భగవంతుని యజనపూజనములు ?. జ్ఞానమార్గమున త్రైవర్ణికులకే యధికారము కలదు .. భక్తిమార్గమున స్త్రీశూద్రాదుల కెల్లరకును నధికారము గలదు ... అంతకాలమునందైనను పరమేశ్వరుని యనన్యభావముచే శరణుఁ జొచ్చునేని ముక్తిగలుగును ... గీతలయందున్న ధర్మముల కితరధర్మముల యన్నింటి కంటె శ్రేష్ఠత్వము ... ... (పుట. ౫౬౦—౬౦౮).

పదునాల్గవ ప్రకరణము - గీతాధ్యాయసంగతి.

విషయమునుఁ బ్రతిపాదించుటకు శాస్త్రీయమనియు సంవాదాత్మకమనియు రెండుమార్గములు .. సంవాదాత్మకపద్ధతియందున్న దోషములు గుణములు .. గీతల యొక్క ప్రారంభము ... ప్రథమాధ్యాయము ... ద్వితీయాధ్యాయమునందున్న 'సాంఖ్యమును యోగమును' అను రెండుమార్గములనుండియే యారంభము ... మూఁడు, నాలుగు, అయిదు అధ్యాయములయందున్న కర్మయోగవివేచనము ... కర్మకంటె సామ్యబుద్ధి శ్రేష్ఠమైనది .. కర్మలు వదలవు ... సాంఖ్యనిష్ఠకంటె కర్మయోగము శ్రేయస్కరము ... సామ్యబుద్ధిప్రాప్తి కింద్రియనిగ్రహ మావశ్యకము .. ఆఱవ యధ్యాయమునందున్న యింద్రియనిగ్రహసాధనములు ... కర్మయు, భక్తియు, జ్ఞానము నని గీతలను విభజించుట యోగ్యము కాదు ... జ్ఞానము భక్తియు ననునవి కర్మయోగమునందున్న సామ్యబుద్ధికి సాధనములు .. కాన 'త్వం తత్ అసి' యను దానిగుఱించి యాఱు అధ్యాయములు చెప్పఁబడలేదు .. ఏడవయధ్యాయము మొదలు పండ్రెండవయధ్యాయమువఱకు నుండు తాత్పర్యము ... ఈ యధ్యాయములయందును భక్తియును, జ్ఞానము, గీతలయందు వేర్వేఱుగ వర్ణింపఁబడలేదు ... ఒకదానిలో నొకటి చేర్పఁబడినది ... మఱియు వానికి జ్ఞానవిజ్ఞానములని యొక్క పేరే పెట్టఁబడినది ... పదుమూడవయధ్యాయము మొదలు పదునేనవయధ్యాయమువఱకును సారాంశము ... పదునెనిమిదవయధ్యాయమునందున్న యుపసంహారము

కర్మయోగపరమైనదే... కాన నుపక్రమోపసంహారము మొదలుగాగల మీమాంసకుల నిబంధననుబట్టియు గీతలయందు కర్మయోగమే ప్రతిపాద్యమగును... చతుర్విధపురుషార్థములు... అర్థము, కామము ధర్మము ననుసరించియే యుండవలయును ..కాని మోక్షమునకును ధర్మమునకును విరోధము లేదు...గీతలకు సన్న్యాసపరమగు నర్థ మెట్లు చేయఁబడినది...సాంఖ్యము + నిష్కామకర్మము = కర్మయోగము...గీతలయందు లేని దేదియైనను తుదకు కర్మయోగమే ప్రతిపాద్యము... సన్న్యాసమార్గీయులకు విజ్ఞప్తి (ప్రార్థన)... ...(పుట. ౧౦౯—౧౪౭)

పదునేనవప్రకరణము - ఉపసంహారము.

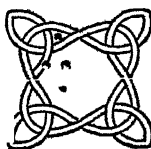
కర్మయోగశాస్త్రమునందును, ఆచారసంగ్రహమునందును గలభేదము... వేదాంతశాస్త్రముతో నీతిశాస్త్రమున కుపపత్తి కుదురదని భ్రమఁజెందుట...గీతయా యుపపత్తినే చెప్పుచున్నది ..కేవల నీతిదృష్టిచే గీతాధర్మముల వివేచనము... కర్మకంటె బుద్ధి శ్రేష్ఠము...నకులోపాఖ్యానము...తత్సదృశములగు బౌద్ధక్రైస్తవసిద్ధాంతములు...అనేకుల కధికహితమును మనోదైవతము ననెడు నీరెండు పాశ్చాత్త్యసిద్ధాంతములతో గీతలయొక్క సామ్యబుద్ధిని పోల్చుట ..పాశ్చాత్త్యుల యాధ్యాత్మికపక్షముతో గీతలయందున్న యుపపత్తికి గలసామ్యము... కాంటు,గ్రీన్ అనువానిసిద్ధాంతము .. వేదాంతము నీతియు (పుట. ౧౧౧)...నీతిశాస్త్రమునందు వేర్వేఱుమార్గములు పుట్టుటకు కారణము... పిండబ్రహ్మాండముయొక్క రచనవిషయమై మతభేదము...గీతలయొక్క యాధ్యాత్మికమగు నుపపాదనమం దున్న మహత్త్వవిశేషము... మోక్షము,నీతిధర్మములును, వ్యవహారమనువాని నేకవాక్యత...క్రైస్తవసన్న్యాసమార్గము సుఖహేతుకమగు పాశ్చాత్త్యకర్మమార్గములు ..వానిని గీతలయందున్న కర్మమార్గముతోఁ బోల్చుట... చాతుర్వర్ణ్యవ్యవస్థయందును నీతిధర్మములయందును భేదము...దుఃఖనివారకమగు పాశ్చాత్త్యకర్మమార్గమును నిష్కామగీతాధర్మములును (పుట. ౧౫౩) ...కలియుగమం దున్న సంక్షిప్తమగు కర్మయోగమునుగుఱించిన యితిహాసము...జైనబౌద్ధయతులు..శంకరాచార్యులవారి సన్న్యాసమార్గము...తురకలరాజ్యము... భగవద్భక్తులు, సత్పురుషసముదాయమును, రామదాసుగారును...గీతాధర్మములు నేటికి వాడుకలో నుండుట...గీతాధర్మముయొక్క యభయత్వము, నిత్యతయు, సమతయు... దేవతాప్రార్థన.... .... (పుట. ౧౪౫—౧౫౭)

పరిశిష్టప్రకరణము - గీతలయొక్క బహిరంగపరీక్ష.

గీత మహాభారతమునందు యోగ్యమగు కారణముచే యోగ్యమగు స్థలము నందె చెప్పఁబడినది; ప్రక్షిప్తము కాదు... (మొదటిభాగము) గీతయొక్కయు మహాభారతముయొక్కయు కర్తృత్వము ... గీతలయొక్క ప్రస్తుతమగు స్వరూపము ... మహాభారతముయొక్క ప్రస్తుతస్వరూపము... మహాభారతమునం గీతలవిషయమగు నేడుల్లేఖములు ( ) రెండింటియందును నొకవిధముననే యున్న శ్లోకములును, భాషాసాదృశ్యమును... నటులే యర్థసాదృశ్యమును... దీనినుండి గీతయు, మహాభారతమునను, రెండు గ్రంథములకును గ్రంథకర్త యొకడె యని సిద్ధించును. (రెండవభాగము) గీతలను ఉపనిషత్తులను పోల్చిచూచుట ...శబ్దసాదృశ్యమును, అర్థసాదృశ్యమును... గీతలయందున్న యధ్యాత్మజ్ఞానము, గీతలలోఁ బ్రతిపాదింపఁబడినదే .. ఉపనిషత్తులయందును గీతలయందును నున్న మాయావాదము ... ఉపనిషత్తులకంటె గీతలయందున్న విశేషము ... సాంఖ్యజ్ఞానము వేదాంతజ్ఞానము ననువానికి నేకవాక్యత ..వ్యక్తోపాసన, లేక భక్తిమార్గము,.. కాని కర్మయోగమార్గముయొక్క ప్రతిపాదనమునెడు విశేష మన్ని గ్రంథములకంటెను గీతలయందధికము ..గీతలయందున్న యింద్రియనిగ్రహార్థమై చెప్పఁబడినయోగము, పాతంజలయోగము, ఉపనిషత్తులును...(మూఁడవభాగము) గీతలయొక్కయు బ్రహ్మసూత్రములయొక్కయు ప్రాచీన-నవీన భావము...గీతలయందు బ్రహ్మసూత్రములు స్పష్టముగ నుల్లేఖింపఁబడుట... బ్రహ్మసూత్రములయందు గీత'స్మృతి'శబ్దముచే ననేకపర్యాయము లుల్లేఖింపఁబడుట... రెండు గ్రంథములకును గలపౌర్వాపర్యవిచారము... బ్రహ్మసూత్రములు ప్రస్తుతమందున్న గీతలకు సమకాలీనములై యుండవచ్చును... లేదా ప్రాచీనములైనవి... కాని పిదప రచింపఁబడినవి కావు... గీతలయందు బ్రహ్మసూత్రముల నుల్లేఖించుట ప్రబలమగు నొకకారణము ..(నాల్గవభాగము) భాగవతధర్మములయొక్క యుదయమును గీతలును....గీతలయందున్న భక్తిమార్గము వేదాంతము, సాంఖ్యమును, యోగమును సంబంధించియే యున్నవి. వేదాంతులమతానుసారముగ గీతలలో తర్వాత చేర్పఁబడినవి కావు ..వైదికధర్మములయొక్క యత్యంతమగు ప్రాచీనత్వము...కర్మప్రధానమైనది...తదనంతరము నజ్ఞానముయొక్కయు(అనఁగా: వేదాంతముయొక్కయు)సాంఖ్యవైరాగ్యములయొక్కయు

ప్రామాణ్యమైనది... వీనికి నేకవాక్యత చిరకాలమునందే చేయఁబడినది... పిమ్మట భక్తియొక్క యుద్భవమైనది... కాన భక్తికి పూర్వోక్తములగు మార్గములతో మొదటినుండియును నేకవాక్యత చేయుట యావశ్యకము... భాగవతధర్మములయొక్క ప్రాచీనతయు నిజమే!... గీతలయందున్న జ్ఞానకర్మసముచ్చయ ముపనిషత్తులలోనిదే... కాని భక్తిసంబంధముమాత్ర మధికముగ నున్నది... భాగవతధర్మములయందలి ప్రాచీనగ్రంథములు... గీతయు నారాయణీయోపాఖ్యానము... శ్రీకృష్ణునియొక్కయు సాత్త్వతములైన లేక భాగవతములయినధర్మములయొక్కయు నుదయకాల మొక్కటియే... బుద్ధునికి పూర్వము సుమారు నేడెనిమిదివందలసంవత్సరములు అనఁగా: క్రీస్తునకు పూర్వము పదునైదువందలసంవత్సరములకు పూర్వము... అని యంగీకరించుటకు కారణము... అట్లంగీకరింపనిచోఁ గలుగఁబోవు ననవస్థ.. భాగవతధర్మములయొక్క మూలస్వరూపము నైష్కర్మ్యపరము అనంతరము భక్తిపరమును... మూలభూతమగు గీత క్రీస్తునకంటె పూర్వమందు సుమారు తొమ్మిదివందలసంవత్సరముల క్రిందట బయలువెడలెను...(అయిదవభాగము) ప్రస్తుతమందున్న గీతల కాలము.... ప్రస్తుతమందున్న మహాభారతముయొక్కయు ప్రస్తుతమందున్న గీతలయొక్కయు కాల మొక్కటియే...వీనిలో ప్రస్తుతమందున్న మహాభారతము భాసునికంటెను నశ్వఘోషునికంటెను, నాశ్వలాయనునికంటెను, నలెగ్జాండరుకంటెను, మేష్టాదిగణనకంటెను నెన్నకనే యున్నది గాని బుద్ధుని యనంతరమున బయలువెడలినది... కాన సుమా రైదువందలశకవర్షములకంటె ప్రాచీనమైయున్నది... ప్రస్తుతమందున్న గీత కాళిదాసునికంటెను, బాణభట్టునికంటెను, భాసకవికంటెను, పురాణములకన్నను, బౌధాయనునికన్నను, బౌద్ధధర్మములయందున్న మహాయానపథముకన్నను ప్రాచీనమైనది. అనఁగా : శకవర్షములకంటె నయిదుస్సంవత్సరములు ప్రాచీనము...(ఆఱవభాగము) గీతయు బౌద్ధగ్రంథములును... గీతలయందున్న స్థితప్రజ్ఞునియొక్కయు బౌద్ధమతమునందలి యర్హతునియొక్కయు వర్ణనమునందలి సామ్యము, బౌద్ధధర్మముయొక్క స్వరూపమును తత్పూర్వమున నున్న బ్రాహ్మణధర్మములనుండి దానియుత్పత్తియు... ఉపనిషత్తులయందున్న యాత్మవాదమును వదలి కేవల నివృత్తిపరమగు నాచారములమాత్రమే బుద్ధుఁడు స్వీకరించినాఁడు... బౌద్ధమతానుసారముగ నీయాచారమునకు దృశ్యములగు కారణములు, లేక నాలుగు ఆర్యసత్యలు... బౌద్ధమగు గార్హస్థ్యధర్మమునకును వైదికమగు స్మార్తధర్మమునకును గలసామ్యము... ఈవిచార

మంతయు మూలవైదికధర్మములలోనిదియే... అయినను మహాభారతమును గీతయును నీవిషయమై వేఱుగ విచారించుటకు కారణము.. మూలభూతములును ననాత్మబోధకములును, నివృత్తిపరములును నధర్మములనుండియే వైదిక భక్తిపరములగు బౌద్ధధర్మములు బయలువెడలుట యసంభవము... మహాయాన పంథయొక్కయుత్పత్తి... దానియందలి ప్రవృత్తిపరమగు భక్తిధర్మము, గీతలయందుండియే గ్రహింపఁబడిన దని యంగీకరించుటకు కారణములు... మఱియు దానింబట్టి యేర్పడుగీతలయొక్క కాలనిర్ణయము ..(ఏడవభాగము) గీతలును, క్రైస్తవ బైబిలును ... క్రైస్తవధర్మములలోనుండి గీతలలోని కొన్నిసిద్ధాంతములు గ్రహించుట యసంభవము...యహూదీయధర్మములనుండి క్రైస్తవధర్మములు స్వతంత్రరీతిచే మెల్లమెల్లగ బయలువెడలినవి కావు. అది దేనినుండి యుద్భవించిన దనువిషయమై ప్రాచీనక్రైస్తవపండితులమతములు ..ఎసీన్ పంథయును గ్రీకుతత్త్వజ్ఞానమును... బౌద్ధధర్మములకు క్రైస్తవధర్మములతో నుండువిలక్షణ సామ్యములు...వీనిలో బౌద్ధధర్మములకు ప్రాచీనత్వము నిస్సంశయము . బౌద్ధయతులకు యహూదీయమతావలంబుల, దేశమునందు చిరకాలముక్రిందటనే ప్రవేశ మున్నది...కాన క్రైస్తవధర్మములయందున్న సిద్ధాంతములు బౌద్ధధర్మములనుండియె లేక గీతలనుండియె బయలుదేరినవి యని చెప్పుటకు పూర్ణముగా నవకాశము... దానినుండి సిద్ధముకాఁబోవు గీతలయొక్క ప్రాచీనత్వము నిస్సంశయముగ నున్నది... ... .(పుట. ౫౭౮—౬౧౮)

గీతారహస్యమునందలి సంక్షిప్తములగు చిహ్నముల వ్యాఖ్యానము; సంక్షిప్త చిహ్నములచే సూచింపఁబడిన గ్రంథముల విషయమై పరిచయమును.

అథర్వ. అథర్వవేదము. కాండము, సూక్తము, ఋక్కులు, అనుక్రమముచే సంఖ్య.

అష్టా. అష్టావక్రగీత. అధ్యాయము, శ్లోకమును. అష్టకర్, మఱియు సంఘము యొక్క గీతాసంగ్రహపుస్తకము.

ఈశ. ఈశావాస్యోపనిషత్తు. ఆనందాశ్రమములోఁ బ్రచురింపఁబడినది.

ఋ. ఋగ్వేదము. మండలము, సూక్తము, ఋక్.

ఐ. లేక **ఐ. ఉ.** ఐతరేయోపనిషత్తు. అధ్యాయమును, ఖండమును, శ్లోకములును. ఆనందాశ్రమము. సంస్కరణము.

ఐ. బ్రా. ఐతరేయబ్రాహ్మణము. పంచికయు, ఖండమును. డా. హౌగ్ యొక్క సంస్కరణము.

క. లేక **కఠ.** కఠోపనిషత్తు. వల్లియు, మంత్రమును. ఆనంద. సంస్క.

కేన. కేనోపనిషత్తు (=తలవకారోపనిషత్తు). ఖండమును, మంత్రమును. ఆనంద. సంస్క.

కై. కైవల్యోపనిషత్తు. ఖండమును, మంత్రమును. ౨౮ ఉపనిషత్తులు, నిర్ణయసాగరమున సంస్కరింపఁబడినది.

కౌషీ. కౌషీతక్యుపనిషత్తు, లేక కౌషీతకీబ్రాహ్మణోపనిషత్తు. అధ్యాయమును, ఖండమును. కొన్నిచోట్ల నీయుపనిషత్తు యొక్క ప్రథమాధ్యాయమునే బ్రాహ్మణానుక్రమమున తృతీయాధ్యాయమని చెప్పుదురు. ఆనంద. సంస్క.

గా. తుకారాం బువాగారి 'గాథ.' దామోదరసాంబళారామసంస్కరణము.
సకె. ౧౮౨౨.

గీ. భగవద్గీత. అధ్యాయము, శ్లోకము. గీ. శాం. భా. గీతాశాంకరభాష్యము, గీ. రా. భా. గీతారామానుజభాష్యము. గీతలకును శాంకరభాష్యమునకును ఆనందాశ్రమములో ముద్రింపఁబడిన పుస్తకముచివర అకారాదిక్రమముగ శబ్దములసూచి యుండినందున దానికర్తకు నేను చాల కృతకృత్యుఁడను. రామానుజభాష్యము వేంకటేశ్వరసమాచారముద్రాలయమున ముద్రింపఁబడినది; మాధ్వభాష్యము కుంభకోణమునందున్న కృష్ణాచార్యులవారిచే ముద్రింపఁబడినది. ఆనందగిరియొక్క టీకయు పరమార్థప్రపయను వ్యాఖ్యానమును, జగద్ధితేచ్ఛుముద్రణాలయమునందు ముద్రింపఁబడినవి. శ్రీధరీటీకయు, వామనీ (మరాఠీవ్యాఖ్యానము) నిర్ణయసాగరమున ముద్రింపఁబడినది. పైశాచ్యభాష్యము. ఆనందాశ్రమములో ముద్రింపఁబడినది. వల్లభసంప్రదాయానుసారి యగుతత్త్వదీపిక గుజరాతీప్రింటింగ్ప్రెస్‌లో ముద్రింపఁబడినది. బొంబయిలో నున్న మహాభారతమునందు నీలకంఠీ యచ్చుపడినది. బ్రహ్మానంది మద్రపురిలో నచ్చుపడినది. ఈవ్యాఖ్యానములన్నియుఁ జూడఁబడినవి. కాని వీనిలో పైశాచ్యభాష్యమును, బ్రహ్మానందియు దక్క మిగిలిన వన్నియు నింబార్కసంప్రదాయముయొక్క టీకతోనున్నా ఇంకను కొన్నిటీకలతోనున్న కల్గని ౧౧ టీకలతో గుజరాతీ ప్రింటింగ్ప్రెస్సునందు ప్రస్తుతమునందె ముద్రించి ప్రకటించినందున యీయొకగ్రంథము చేతనే యన్నిపుస్తకములయుపయోగము గల్గును.

గీ. ర. లేక గీతా. ర. గీతారహస్యము. నాపుస్తకముయొక్క మొదటిభాగము.

ఛాం. ఛాందోగ్యోపనిషత్తు. అధ్యాయము, ఖండము, మంత్రము. ఆనంద. సంస్క.

జై. సూ. జైమినియొక్క మీమాంసాసూత్రములు. అధ్యాయము, పాదములు, సూత్రములు. కలకత్తాసంస్కరణము.

జ్ఞా. జ్ఞానేశ్వరీ అర్థసహితము. ఇందిరాముద్రాలయము. సంస్కరణము.

తుకా. గా. తుకారాంబువాగారి గాథ. పైన. గా. చూడు.

తై. లేక తై. ఉ. తైత్తిరీయోపనిషత్తు. వల్లి, అనువాకము, మంత్రము. ఆనంద. సంస్క.

తై. బ్రా. తైత్తిరీయబ్రాహ్మణము. కాండము, ప్రపాఠకము, అనువాకము, మంత్రమును. ఆనంద. సంస్క.

తై. సం. తైత్తిరీయసంహిత. కాండము, ప్రపాఠకము, అనువాకము, మంత్రమును.

దా. లేక. దాస. శ్రీసమర్థులవారిచే చేయఁబడిన దాసబోధము. ఛల్ల్యాసత్కార్యోత్తేజకసభయొక్క సంస్కరణము. చిత్రశాలాముద్రాలయమునం దచ్చుపడినది. కాందీయనువాద (?)

నా. పం. నారద పంచరాత్రములు. కలకత్తాసంస్కరణము.

నా. సూ. నారద సూత్రములు. బొంబయిసంస్కరణము.

నృసింహా. ఉ. నృసింహోత్తరతాపనీయోపనిషత్తు.

పాతంజల. సూ. పాతంజలయోగసూత్రములు. తుకారాంతాత్యాసంస్కరణములు.

పంచ. పంచదశీ. సటీకము. నిర్ణయసాగరసంస్కరణము.

ప్రశ్న. ప్రశ్నోపనిషత్తు. ప్రశ్నమును, మంత్రమును, ఆనం. సంస్కరణము.

బృ. లేక. బృహా. బృహదారణ్యకోపనిషత్తు. అధ్యాయము, బ్రాహ్మణము, మంత్రము. ఆనం. సంస్క. సామాన్యముగ కాణ్వపాఠము గ్రహింపఁబడినది. ఒకప్రదేశమునందుమాత్రము మాధ్యందినశాఖయొక్క పాఠము మాత్ర ముల్లేఖింపఁబడినది.

బ్ర. సూ. ముందున్న వేదాంతసూత్రము చూడు.

భాగ. శ్రీమద్భాగవతపురాణము. నిర్ణయసాగర సంస్కరణము.

భా. జ్యో. భారతీయ జ్యోతిశ్శాస్త్రము; కై. శంకరబాలకృష్ణదీక్షితకృతము.

మత్స్య. మత్స్యపురాణము. ఆనం. సంస్కరణము.

మను. మనుస్మృతి. అధ్యాయము, శ్లోకమును. డా. జాలీయొక్క సంస్కరణము. కాని మండలీకునియొక్క, లేక యింక మఱియొకరియొక్క సంస్కరణమునందు నీశ్లోకము లె తఱుచుగ నిచ్చోటనే కాన్పించును. మనుస్మృతిమీఁది టీక మండలీకుని సంస్కరణమునం దున్నది.*

మ. భా. ప్రక్కనున్న బ్రాకెట్టులోపల యున్నయక్షరములు వేర్వేఱుపర్వములను, అంకెలు అధ్యాయములకు శ్లోకములను సూచించునవి. బాబు ప్రతాపచంద్రరాయునిచే కలకత్తాలో ముద్రింపఁబడిన సంస్కృత ప్రతిని నేనిచ్చట నుపయోగించినాను. బొంబయిప్రతిలో నీశ్లోకములు చూచినయెడల యవి కొంచెము వెనుకముందుగ దొరుకును.

మి. ప్ర. మిళిందప్రశ్నము. పాళీగ్రంథము. ఇంగ్లీషుభాషాంతరము. S. B. E.

ముం. ముండకోపనిషత్తు. ముండకము, ఖండకము, మంత్రమును. ఆనంద. సంస్కృ.

మైత్రి. మైత్ర్యుపనిషత్తు, లేక మైత్రాయణ్యుపనిషత్తు. ప్రపాఠకమును, మంత్రమును. ఆనం. సంస్కృ.

యాజ్ఞ. యాజ్ఞవల్క్యస్మృతి. అధ్యాయమును, శ్లోకమును. బొంబయిప్రతి. దీనిపై అపరార్కునిటీకయు. (అనంద. సంస్కరణము) ఒకటి రెండు చోట్ల నుల్లేఖింపఁబడినది.

యో. లేక. యోగ. యోగవాసిష్ఠము. ప్రకరణము, సర్గ, శ్లోకము. ఆఱవ ప్రకరణమునకు పూర్వార్ధమునకు (పూ.) అనియు ఉత్తరార్ధమునకు (ఉ) అనియు రెండుభాగము లున్నవి. సటీకముగ నిర్ణయసాగరముద్రాలయములో సంస్కరింపఁబడినది.

రామ. పూ. రామపూర్వతాపిన్యుపనిషత్తు. ఆనంద. సంస్కృ.

వాజ. సం. వాజసనేయసంహిత. అధ్యాయము, మంత్రమును. వేబరనువాని సంస్కరణము.

వాల్మీకి. రా. లేక వా. రా. వాల్మీకిరామాయణము. కాండము, సర్గము, శ్లోకములు, బొంబయిసంస్కరణము.

విష్ణు. విష్ణుపురాణము. అంశము, అధ్యాయము, శ్లోకములు. బొంబయిసంస్కరణము.

వే. సూ. వేదాంతసూత్రములు లేక, బ్రహ్మసూత్రములు. అధ్యాయము, పాదము, సూత్రము. వే.సూ.శాం.భా. వేదాంతసూత్రములు—శాంకర

భాష్యము. ఆనందాశ్రమములో ముద్రింపఁబడినప్రతియే యంతట నుపయోగింపఁబడినది.

శాం. సూ. శాండిల్యసూత్రములు. బొంబయిలో సంస్కరింపఁబడినది.

శివ. శివగీత. అధ్యాయము, శ్లోకము. అష్టేకర్ సంఘముయొక్క గీతాసంగ్రహ సంస్కరణము.

శ్వే. శ్వేతాశ్వతరోపనిషత్తు. అధ్యాయము, మంత్రము. ఆనంద. సంస్కరణము.

S. B. E. Sacred Books of the East Series.

సాం. కా. సాంఖ్యకారిక. తుకారాంతాత్యాగారిచే సంస్కరింపఁబడినది.

సూర్య. గీ. సూర్యగీతా. అధ్యాయము, శ్లోకములు. మద్రపురిలో సంస్కరింపఁబడినది.

హరి. హరివంశము. పర్వము, అధ్యాయము, శ్లోకము. బొంబయిలో సంస్కరింపఁబడినది.

టిప్పణి. ఇవియేగాక యింకననేకములగు, సంస్కృతగ్రంథములు, ఆంగ్లగ్రంథములు, పాలీగ్రంథములును యాకడ నుల్లేఖింపఁబడినవి. కాని వాని పేర్లు తఱుచుగ నక్కడక్కడనే వ్రాయఁబడియుండుటచే, లేక తెలిసికొనుటకు వీలుగ నుండుటచే నవి పై పట్టికలో నుదాహరింపఁబడలేదు.

గీతారహస్యములోని సామాన్యమగు అనుక్రమణిక.

శ్రీగణేశాయనమః.

ఓమ్ తత్సత్.

శ్రీమద్భగవద్

గీతారహస్యము

అను

కర్మయోగశాస్త్రము

ప్రథమప్రకరణము.

※ విషయప్రవేశము. ※

"* నారాయణం నమస్కృత్య నరం చైవ నరోత్తమమ్,
దేవీం సరస్వతీం వ్యాసం తతో జయ ముదీరయేత్."

శ్రీమహాభారతము, ప్రథమశ్లోకము.

శ్రీమద్భగవద్గీత యనునది మన క్షున్నధర్మగ్రంథములలో నత్యంత తేజోవంతమును నిర్మలము నగునొకరత్నముగా నున్నది. పిండబ్రహ్మాండజ్ఞానపూర్వకముగ గూఢమును పవిత్రము నగునాత్మవిద్యాతత్త్వమును సంగ్రహముగనే కాక నిస్సంశయముగ సైతము చెప్పుచు నాయాధారమున మనుష్యమాత్రులకుఁ దుర్య్యా

* నారాయణుని, నరులలోనుత్తముఁ డగునరుని, వేదవ్యాసుని, సరస్వతీదేవిని, నమస్కరించి తరువాత జయము (మహాభారతము)ను జదువవలయును. పూర్వము పరమాత్మయే నరనారాయణు లనునిద్దఱు మహర్షులుగ నవతరించెను.

ధ్యాత్మికపూర్ణావస్థను (పరమపురుషార్థమును) తెల్పుచు దానితోఁ గూడ భ_
క్తియు, జ్ఞానముల యొక్కయు, మన కీ రెంటికిని శాస్త్రమువలనఁ గలిగిన వ్యవహా
రము యుక్తియుక్తమును మనోహరము నగుసంబంధము నేర్పఱిచి సంసార
మును బాధించు జనులమనసులకు శాంతిని, విశేషముగ నిష్కామకర్తవ్యాచరణ
(ఫలమునం దాసక్తిలేక శాస్త్రవిహితము లగుకర్మలను చేయుట) నందుఁ బ్రవృ
త్తిని గలిగించు నిట్టి బాలబోధకగ్రంథము సంస్కృతముననే కాక ప్రపంచము
లోని యేభాషయందైనను దొరకుట కడు దుర్లభము. ఈగ్రంథమును
సాకారస్వరూపముతోఁ బరిశీలించినను, నాత్మజ్ఞానముయొక్క యనేకగూఢసిద్ధాన్త
ములను సులభముగ [illegible] బోధపఱచుచు జ్ఞానముతోఁ గూడినభక్తి
మిక్కిలి ఆదరణీయమున్నది గాన నీగ్రంథ ముత్తమకావ్యములలో గణింపఁ
బడును. ఇదను సకలవైదికధర్మసారము నీగ్రంథమున భగవద్వాక్యముచేఁ జెప్పఁ
బడియుండఁగా నీగ్రంథముయొక్క యోగ్యత యింత యని చెప్ప నెవ్వరితరము?
భారతయుద్ధ మైనపిదప నొకనాఁడు శ్రీకృష్ణార్జునులు ప్రేమతోఁ బరస్పరము
మాటలాడుకొనునపు డర్జునుఁడు భగవన్ముఖమునుండి గీతల మరల వినఁదలంచి
శ్రీకృష్ణభగవానునితో—"యుద్ధారంభమున నీవు చేసినయుపదేశము మఱచితి.
మరలఁ గృపతో నను గ్రహింపవలయు"నని యడుగ "ఆయుపదేశ మప్పు డత్యంత
యోగయుక్త మగుమనస్సులో చింతన జేయఁబడినది గాన నావిషయ మారీతిఁగనే
మరలఁజెప్పుట నాకును నశక్యమే" యని భగవంతుఁ డతనికి-నుత్తరము చెప్పె నని
యనుగీతారంభమునఁ జెప్పఁబడినది. (మ. భా. అశ్వమేధ. అ. ౧౬. శ్లో. ౧౦-౧౩).

ఋషివరు లా నరనారాయణులే శ్రీకృష్ణార్జునులుగ నవతరించి రని శ్రీమహాభార
తములో నున్నది. [మ. భా. ఉ. ౪౯. ౨-౯, ౨౦-౨౨; వన. ౧౨. ౪౪-౪౬.] ఈనర
నారాయణులే నిష్కామకర్మపరమగునారాయణీయము (భాగవతధర్మము)ను బ్రవ
ర్తింపఁజేసిరి. కావుననే భాగవతధర్మమును బోధించు నన్నిగ్రంథముల యారంభము
నను వీరినే నమస్కరింతురు. ఈశ్లోకమున 'వ్యాసం' అనుచో 'చైవ' అను పాఠా
న్తరము కలదని కొందఱందురు; కాని మా కది మంచి దని తోఁచుట లేదు. ఏల
యన:—ఈభాగవతధర్మములను నారాయణమహర్షి ప్రవర్తింపఁజేసినను, ఈధర్మముల
లోని ముఖ్యగ్రంథము లగుభారతభగవద్గీతలను వ్రాసినవ్యాసులవారిని నమస్కరిం
చుట మంచిదని తోఁచుచున్నది. మహాభారతమును పూర్వులు జయ మనిపేర్కొని
యున్నారు. [మ. భా. ఆ. ౬౨. ౨౦].

నిజముగ. నాలోచించిన భగవంతున కక్కఱ యేదియు లేదు. అయినను భగవంతుఁడు సైతము మరలఁ జెప్ప నక్కఱ యనుటఁ జూడఁ గీతామహత్త్వ మెంత గొప్పదియో సుస్పష్ట మగును.

వైదికధర్మములలో వేఱువేఱుసంప్రదాయములకు వేదమువలె నీగ్రంథము సుమారు 2500 సంవత్సరములనుండి యెల్లవారలకు నేకరీతిగ మాన్యమును ప్రమాణము నగుటకు భగవంతుం డిట్లు చెప్పుటయే కారణము. కావుననే:—

"సర్వోపనిషదో గావో దోగ్ధా గోపాలనందనః,
పార్థో వత్స స్సుధీ ర్భోక్తా దుగ్ధం గీతామృతం మహత్."

"ఉపనిషత్తులన్నియు గోవులు; శ్రీకృష్ణభగవానుఁడు పాలుపితుకువాఁడు; బుద్ధిశాలి యగునర్జునుఁడు (ఆగోవులకుఁ జేఁపుఁదీయునట్టి) భోక్త యగువత్సము(లేఁగ, దూడ); (ఇట్టియపూర్వసామగ్రిఁ గూర్చి) పితుకఁ బడినక్షీరమే గీతామృతము,"

అని స్మృతులకాలములో నేర్పడినగ్రంథములోని గీతాధ్యానశ్లోక మలంకారయుక్తమైనను యథార్థముగనే చెప్పుచున్నది. హిందూస్థానములోని యన్ని ప్రాకృతభాషలలోను దీనికి వ్యాఖ్యానములును భాషాన్తరీకరణములును, నిరూపణలును జేయఁబడి యున్న వనుటలో నేమియు నాశ్చర్యము లేదు. ఇంతియ కాక పాశ్చాత్త్యులకు సంస్కృతమునఁ బ్రవేశముకలిగినపిదప గ్రీకు, లాటిన్, జర్మని, ఫ్రెంచి, ఇంగ్లీషు లోనగుభాషలలోనికిని, ఆభాషలలోనుండి సైత మితరభాషలలోనికిని దర్జుమా చేయఁబడుచునీయద్వితీయగ్రంథరాజ మిప్పటి కన్నిదేశములయందును బ్రసిద్ధిఁగాంచినది.

సర్వోపనిషత్సార మీగ్రంథమం దంతర్భూత మగుటయే కాక యీగ్రంథమునకు "శ్రీమద్భగవద్గీతా-ఉపనిషత్" అనునది సంపూర్ణనామమై యున్నది. గీతలలోఁ బ్రత్యధ్యాయాంతమునందును నధ్యాయసమాప్తిని సూచించుసంకల్పములో "ఇతి శ్రీమద్భగవద్గీతా సూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం యోగశాస్త్రే," ఇవి మొదలగుశబ్దము లున్నవి. ఈసంకల్పము మూలభారతములో లేకున్నను గీతాగ్రంథముయొక్క-పుస్తకములన్నింటిలో నియతముగ నుండుటవలన నియమపూర్వకమగు పారాయణమునకై భారతమునుండి గీతలను వేఱుపఱిచినది మొదలు (గీతలపై నేవ్యాఖ్యానముంబుట్టకమునుపటినుండియు) నీసంకల్పము ప్రచారములో నున్నదని యనుమానప్రమాణముచే నిశ్చయింపఁబడినది. ఈదృష్టిచే గీతాతాత్పర్యమును

నిశ్చయించుటవలన నీసంకల్పమున నేమిమహత్త్వ మున్నదియు ముందుఁ జెప్పఁబడును. మొట్టమొదట నీసంకల్పములోని "భగవద్గీతాసు – ఉపనిషత్సు" అను నీరెండుపదముల విచారించవలసియున్నది. 'ఉపనిషత్' అను నీశబ్దము మహారాష్ట్రాది భాషలలో నపుంసకమయినను సంస్కృతమున స్త్రీలింగమే; కావున "భగవంతునిచే గానముచేయఁబడిన (చెప్పఁబడిన) యుపనిషత్తు" అను నీయర్థమున 'భగవద్గీతా–ఉపనిషత్' అను విశేష్యవిశేషణభావము రెంటికింగుదిరినది. గ్రంథ మొక్కటియైనను గౌరవార్థమున బహువచనప్రయోగముల వాడుకలో నుండుటవలన 'శ్రీమద్భగవద్గీతాసు – ఉపనిషత్సు' అని సప్తమీబహువచనాంతప్రయోగము చేయఁబడినది. ఈకారణముననే యాచార్యులవారిభాష్యములోఁ గూడ 'ఇతి గీతాసు' అని బహువచన ప్రయోగము చేయఁబడినది. ఐనను సంగ్రహముగఁ జెప్పునప్పు డాదరార్థక బహువచనమును, శ్రీమదిత్యాదిపదమును జివర నున్న జాతివాచకసామాన్యశబ్దమగు నుపనిషచ్ఛబ్దమును దీసివైచి కేన, కఠ, ఛాందోగ్యాదిసంక్షిప్తనామములవలె 'శ్రీమద్భగవద్గీతా – ఉపనిషత్' అను ప్రథమైకవచనాంతద్వయమును, మొదట 'భగవద్గీతా' అనియు, రానురాను, 'గీతా' అనియు నతిసంగ్రహముగ వాడఁబడినది. ఉపనిషచ్ఛబ్దము మొదటినామములో లేనియెడల, భారతం, భాగవతం, గోపీగీతం, ఇత్యాదిశబ్దములవలె నీగ్రంథనామము భగవద్గీత మని యేనియు గీత మని యేనియు నపుంసకలింగముగనే ప్రయోగింపఁబడి యుండును. అట్లు గాక భగవద్గీత యనియు, గీతయనియు స్త్రీలింగరూపప్రయోగమే యంతటఁ గానఁబడుచుండుటవలన నుపనిషచ్ఛబ్ద మెల్లపు డధ్యాహార్య మని తెలియ నగును. అర్జునమిశ్రవిరచితమగు నను గీతావ్యాఖ్యానమునను, గీతాశబ్దమునకు నిట్లే యర్థము చెప్పఁబడినది.

ఐనను గీతాశబ్ద మేడువందలశ్లోకముల భగవద్గీతను మాత్రమె చెప్పక రూఢ్యర్థమువలన నితరము లగు ననేకజ్ఞానబోధకగ్రంథముల సైతము చెప్పుచున్నది. మహాభారతమున శాంతిపర్వాంతర్గతమోక్షధర్మపర్వములోని కొన్నిచిన్నప్రకరణములకు, పింగళగీత, శంపాకగీత, మంకిగీత, బోధ్యగీత, విచఖ్యుగీత, హారీతగీత, వృత్రగీత, పరాశరగీత, హంసగీత, లోనగునామము లుండుటయు, నశ్వమేధపర్వములోని యనుగీతలో నొకభాగమునకు బ్రహ్మగీత యని వేఱుగ విశిష్టనామ ముండుటయు, నిందుకుఁ దార్కాణము. ఇంతియ కాక, అవధూతగీత, అష్టావక్రగీత, ఈశ్వరగీత, ఉత్తరగీత, కపిలగీత, గణేశగీత, దేవీగీత, పాండవగీత, బ్రహ్మగీత, భిక్షుగీత, యమగీత, రామగీత, వ్యాసగీత, శివగీత, సూతగీత, సూర్యగీత మున్నగు ననేకగీతలు

సుప్రసిద్ధములుగ నున్నవి. వీనిలోఁ గొన్ని స్వతంత్రరీతిగ నిరూపింపఁబడినవియు, మఱికొన్ని వేర్వేఱు పురాణములలో నిమిడియున్నవి. ఎట్లన:— గణేశగీత గణేశపురాణముచివరఁ గ్రీడాఖండము ౧౩౮, ౧౪౮ యధ్యాయములలో నున్నది. అది కొంచెము శబ్దభేదముగ భగవద్గీతకు సరి యగు ప్రతిబింబ (ద్వితీయరూప) మనుట యేమియు బాధకము గాదు. ఈశ్వరగీత కూర్మపురాణోత్తరభాగమున మొదటిపదునొకండధ్యాయములలో నున్నది. తర్వాతి యధ్యాయములలో వ్యాసగీత యారబ్ధమైనది. మఱియు స్కాందపురాణాంతర్గతసూతసంహితఁ జతుర్థప్రకరణ మగుయజ్ఞవైభవఖండములో నుపరిభాగమునఁ బ్రథమాధ్యాయము మొదలు పండ్రెండవయధ్యాయమువఱకు బ్రహ్మగీతయు, తరువాతి యెనిమిది యధ్యాయములలో సూతగీతయు నున్నవి. స్కాందపురాణములోని యీబ్రహ్మగీతకన్న వేఱగు మఱియొక బ్రహ్మగీత యోగవాసిష్ఠమున నిర్వాణప్రకరణమున నుత్తరార్ధములో ౧౭౩ వ సర్గ మొదలు ౧౮౧ వ సర్గవఱకు నున్నది. యమగీత మూఁడువిధములుగ నున్నది. అందు, మొదటిది విష్ణుపురాణము తృతీయాంశమున నేడవయధ్యాయమునను, రెండవది యగ్నిపురాణమునఁ దృతీయఖండములో ౩౮౧ వ యధ్యాయమునను, మూఁడవది నృసింహపురాణమున నెనిమిదియవయధ్యాయమున నున్నది. రామగీతసంగతియు నిట్లే యున్నది. మావైపునఁ బ్రచారములో నున్న రామగీత యధ్యాత్మరామాయణమున నుత్తరకాండములో నయిదవసర్గలో నున్నది. ఈయధ్యాత్మరామాయణము బ్రహ్మాండపురాణములో నొకభాగముగ నంగీకరింపఁబడు చున్నది. ఇంతియకాక రెండవరామగీత చెన్నపురి ప్రాంతమున ప్రసిద్ధమగు 'గురుజ్ఞానవాసిష్ఠ-తత్త్వసారాయణ' నామకగ్రంథమం దున్నది. ఈగ్రంథము వేదాంతసంబద్ధమై జ్ఞాన, ఉపాసన, కర్మ లనుమూఁడుకాండములతోఁ గూడి యున్నది. పైగ్రంథములో నుపాసనాకాండద్వితీయపాదములోని మొదటిపదునెనిమిది యధ్యాయములలో రామగీత యున్నది. మఱియు మూఁడవదియగు కర్మకాండయొక్క తృతీయపాదములోని మొదటియైదధ్యాయములలో సూర్యగీత యున్నది. శివగీత పద్మపురాణములోఁ బాతాళఖండములో నున్న దని చెప్పుదురు; కాని పునహాలో నానందాశ్రమముద్రాశాలాముద్రిత మగుపద్మపురాణములో శివగీత కానరాదు. పండిత జ్వాలాప్రసాదుగారు తమయష్టాదశపురాణదర్శన మనుగ్రంథమున గౌడీయపద్మోత్తరపురాణమున శివగీత యున్న దని చెప్పిరి. నారదపురాణములో నితరపురాణములకువలెఁ బద్మపురాణమునకుఁ జెప్పబడినవిషయానుక్రమణికలో శివగీత పే[illegible]

బడియున్నది. ఇంతియకాక శ్రీ[illegible]తపురాణములో నేకాదశస్కంధమునం బను మూఁడవయధ్యాయమున హంసగీతయు నిరువదిమూఁడవయధ్యాయమున భిక్షుగీతయు నున్నవి. మూఁడవస్కంధములోని కాపిలేయోపాఖ్యానమును (౨౩-౩౩) 'కపిలగీత'యని యనేకులు వ్యవహరించుచున్నారు; కాని 'కపిలగీత'యని ప్రత్యేకముగ ముద్రిత మైనస్వతంత్రగ్రంథము మాయొద్ద నున్నది. ఈకపిలగీత హఠయోగప్రధాన మైనది. ఇది పద్మపురాణాంతర్గత మని దానియందే వ్రాయఁబడియున్నది. కాని యిది పద్మపురాణమున దొరకమియ కాక యిందొకచోట (౪-౭) జైన, జంగమ(లింగాయితు), సూఫీల (ముసల్మానుసాధువుల) యుల్లేఖ ముండుటచేఁ దురుష్కసామ్రాజ్యకాలమున మీఁగీత వ్రాయఁబడియుండునని చెప్పవలసియున్నది. భాగవతపురాణమునంబోలె దేవీభాగవతమునను నేడవస్కంధమున ౩౧ వ యధ్యాయము మొదలు ౪౦ వ యధ్యాయమువఱకు నొకగీత యున్నది. దీనిని దేవి చెప్పుటచే 'దేవీగీత'యని యందురు. ఇంతియకాక భగవద్గీతాసారమే యగ్నిపురాణతృతీయఖండమున ౩౮౦ వ యధ్యాయమునను, గరుడపురాణపూర్వఖండమున ౨౪౨ వ యధ్యాయమునను గలదు. అటులే యోగవాసిష్ఠ మనుగ్రంథము రామావతారమున వసిష్ఠునిచే రామున కుపదేశింపఁబడినదని చెప్పఁబడినను, ఈపురాణమున నే యర్జునోపాఖ్యాన మనుపేరఁ గృష్ణావతారమున భగవంతునిచే నర్జునునకుఁ జెప్పబడిన భగవద్గీతాసారము భగవంతుఁ డర్జునునకుపదేశించినయనేకశ్లోకములయానుపూర్వితోఁ గూడ నిర్వాణప్రకరణమున సువిపులమైగ నున్నది. (యోగ. ౬. పూ. సర్గ. ౫౨-౫౮.) పూనాలో నచ్చుపడినపద్మపురాణములో శివగీత లే దని యిదివఱకే చెప్పియున్నాము; కాని శివగీత లేక పోయినను, ఈగ్రంథముయొక్క 'యుత్తరఖండములో' అ. ౧౭౧ మొదలు ౧౮౮ వఱకు భగవద్గీతామాహాత్మ్యము వర్ణింపఁబడియుండుటయే కాక భగవద్గీతలలోనియొక్కొకయధ్యాయములోని మాహాత్మ్యమును గుఱించి యొక్కొకయధ్యాయము రచింపఁబడియున్నది. దానిలో సంబంధమైనకథ సూచింపఁబడియున్నది. ఇదియునుగాక వరాహపురాణములో నొక గీతామాహాత్మ్యము గలదు. శైవపురాణముననో వాయుపురాణముననో మూఁడవవిధ మగుమఱియొకగీతామాహాత్మ్యము గల దని చెప్పుదురు; గాని కలకత్తాలో ముద్రిత మైనవాయుపురాణములో నది కానరాదు. గీతాధ్యాన మనునొకనవశ్లోకీప్రకరణము భగవద్గీతయొక్క ముద్రితపుస్తకముల నారంభము ననే యున్నది. ఈ నవశ్లోకి యెచ్చటనుండి గ్రహింపఁబడినదో తెలియదు; కానియీశ్లోకములలో "భీష్మ

ద్రోణతటా జయద్రథజలా" అనుశ్లోక మిం చుక శబ్దభేదముగా నర్వాచీనకాలమున బ్రసిద్ధుఁ డగుభాసకవిచే విరచిత మైన 'ఊరుభంగ' నామనాటకారంభమున వ్రాయఁబడినది. కావుననే యీధ్యానశ్లోకమునకుఁ దఱచుగా భాసకవికాలానంతరమునఁ బ్రచారము గలిగినట్లున్నది. కాని మేమనఁ బ్రసిద్ధకవీశ్వరుఁ డగుభాసుఁ డీశ్లోకమును గీతాధ్యానములోనుండి గ్రహించి యుండు ననుట కన్న గీతాధ్యానమే వేర్వేఱుగ్రంథములలోని శ్లోకములఁ దీసి కొంచెము మార్చి నవీనముగ వ్రాయఁబడిన దనుట యుక్తియుక్తముగ నుండును. భాసకవి కాళిదాసుకన్నఁ బూర్వకాలికుఁ డగుటచే నెంతతగ్గించినను శకాబ్దములకు మున్నూఱు కంటె నధికముగా నవీనుఁ డని చెప్పుటకు వలనుపడదు. *

పైఁజెప్పఁబడిన సంగతులఁబట్టి భగవద్గీతల కే వేవియో యెన్నెన్నియో వ్యాఖ్యానములును, భాషాంతరీకరణములును, కొంతమార్పు గలయితరగ్రంథములును, దాత్పర్యములును, మాహాత్మ్యములును, పురాణములలోనుండి వెలువడినట్లు స్పష్టమగుచున్నది. అవధూతగీత, యష్టావక్రగీత మొదలగుకొన్నిగీత లేపురాణమున నున్నవో తెలియకున్నను, పురాణమున లేకయే యున్నను నట్టిస్వతంత్రగ్రంథము లేకాలమున నెవరు రచించి రనునదియుఁ దెలియఁబడుట లేదు. అయినను నీసమస్తగీతలరచనాప్రకారమును, వానిలోనివిషయవిభాగప్రకారమును జూడ నీగ్రంథములు భగవద్గీత సుప్రసిద్ధ మైనతర్వాతను, దానిలోకపూజ్యతం గనుగొనిన తర్వాతను రచింపఁబడినట్లు కన్పట్టుచున్నది. పేరేల? భగవద్గీతంబోలు నొకగీత లేవు విశిష్టమార్గమునను బురాణములను లేనిచో నామార్గమునకుఁ బూర్ణత్వము రానేరదని తలఁచిరేమో యీభిన్నభిన్నగీతలు రచించియుందు రని చెప్పినను బాగుగ నుండును. భగవద్గీతలలో భగవంతుఁ డర్జునున కేరీతి విశ్వరూపముఁ జూపి జ్ఞానమును బోధించెనో యావిధముననే శివగీత, దేవీగీత, గణేశగీతలలోను వర్ణన మున్నది. మఱియు శివగీత, యీశ్వరగీత మొదలగు కొన్నిగీతలలో భగవద్గీతలలోని కొన్నిశ్లోకము లేమియు మార్పకయే వ్రాయఁబడియున్నవి. జ్ఞానదృష్టిచేఁ జూచినను భగవద్గీతలలోకన్న నీగీతలలో నేమియు విశేషము లేమియే కాక యధ్యాత్మజ్ఞానముఁ గర్మయు ననునీరెంటిసంబంధములను జెప్పుటలోఁ గూడ భగవద్గీతల యపూర్వశైలి వీనిలో నేగీతలోను స్వచ్ఛముగఁ గనఁబడదు. భగవద్గీతలలో పాతం

* పైనఁ జెప్పినగీతలలో నధికభాగమును నింక ననేకగీతలను (భగవద్గీతతోఁ గూడ) రా. రా. హరిరఘునాథభాగవతులనువారు పూనాలో ముద్రింపించి ప్రచురించుచున్నారు.

జలయోగ మేనియు, హఠయోగ మేనియుఁ, గర్మత్యాగరూపసన్న్యాస మేనియుఁ
గావలసినంతవిస్పష్టముగఁ జర్చింపఁబడ లే దని కొంతమంది కైనను తోఁచియునికిం జేసి
కృష్ణార్జునసంవాదరూప మగు భగవద్గీతకుఁ బూరణమను పేర నుత్తరగీత వెనుక
రచింపఁబడినది. మఱియు నవధూతగీత, యష్టావక్రగీత మొదలగు కొన్ని గీతలు
కేవల వేదాంతమునే (అనఁగా సన్న్యాసమార్గమునే) ప్రతిపాదించు చున్నవి.
యమగీత, పాండవగీత, మొదలగు కొన్ని రెండవతరగతిగీతలు స్తోత్రములవలె
మిక్కిలి సంక్షిప్తములుగను, భక్తిపరములుగను నున్నవి. శివగీత, గణేశగీత, సూర్య
గీత లట్లుగాక, సయుక్తికముగ జ్ఞానకర్మల సమర్థించిన వనుట నిజమే. అయినను
వానిలోని ప్రతిపాదనప్రకారము తఱచుగ భగవద్గీతనుండియే గ్రహింపఁబడుట
వలన వానిలోఁ గ్రొత్తవిషయ మేమియుఁ గనఁబడదు. కావుననే ప్రగల్భమును
వ్యాపకమునగు భగవద్గీతా తేజముముందఱఁ దర్వాత వ్రాయఁబడిన పౌరాణికము
లగు చిన్నచిన్న గీతలవ్యాప్తి లేకపోవుటే కాక యీ ప్రతిబింబములుగా నున్న గీతలు
చిట్టచివరకు విశేషముగ భగవద్గీతామహత్త్వమునే యధికముగను స్పష్టముగను
స్థాపించుచున్నవి. మఱియు 'గీతా' అనునీశబ్దమునకు 'భగవద్గీత' యనునర్థమే ప్రధాన
ముగ రూఢ మైనది. అధ్యాత్మరామాయణమును, యోగవాసిష్ఠమును విస్తృ
తము లైనను భగవద్గీతకన్న నవీనము లనుసంగతి వానిరచనవలననే స్పష్టమగుచు
న్నది. చెన్నపురిప్రాంతమున ముద్రిత మైనగురుజ్ఞానవాసిష్ఠ (తత్త్వసారాయణ
గ్రంథ) మతిప్రాచీనమని యనేకులుచెప్పుదురు; కాని, మాకో మాత్ర మట్లు
తోఁపలేదు. ఏలయన : ఆగ్రంథములో నష్టోత్తరశతోపనిషత్తులుఁ బేర్కొనఁబడి
యుండుటచే నవియన్నియుఁ బ్రాచీనములే యని యొప్పుకొనుటకు సాధ్యము
కాదు. మఱియు సూర్యగీతఁ జూచినచో నందు విశిష్టాద్వైతవర్ణనము కనఁబడు
చున్నది. (౩. ౩౦) కొన్నికొన్నిస్థలముల భగవద్గీతనుండియే కోటిక్రమము (పూర్వ
పక్షసిద్ధాంతములరీతి) గ్రహింపఁబడినట్లు కనఁబడుచున్నది. (౧. ౬౮) కావుననే
యీగ్రంథముకూడ, పిమ్మట, వేయేల? శ్రీశంకరాచార్యులవారియనంతరము
వ్రాయఁబడి యుండు ననుట యుక్తమని తోఁచుచున్నది.

ఈ అనేకగీత లున్నను భగవద్గీతశ్రేష్ఠత్వము పైనఁ జెప్పఁబడినకారణమువలన
నిర్వివాద మగుటం జేసి యితరగీతల లక్ష్యముసేయక భగవద్గీతను బరిశీలించుచు
దానితాత్పర్యమును తమధర్మబంధువులకుఁ జెప్పిననే తమజన్మకుసాఫల్యము సంభ
వించు నని యర్వాచీనులగు వైదికధర్మబోధకులు నగుపండితులు తలంచుచు
వచ్చిరి.

గ్రంథవిమర్శనము రెండువిధములుగ నుండును. అవి (1) అంతరంగపరీక్ష, (2) బహిరంగపరీక్షయనునవి; గ్రంథమును సమగ్రముగఁ బరిశీలించి యందలి మర్మమును, రహస్యమును, మథితార్థమును, లేక, ప్రమేయమును జెల్లముగ వెల్లడించుటకే యంతరంగపరీక్ష యని పేరు. ఎవ్వఁ డేకాలమున నెచ్చో గ్రంథమును రచించె ననియు, నాగ్రంథరచనాశైలి (భాష)యెట్లున్నది యనియుఁ, గావ్యదృష్టిచే నందు మాధుర్యమైనను బ్రసాదమైన నెంత యున్న దనియు, గ్రంథములోని శబ్దరచన వ్యాకరణసమ్మతముగ నున్నదియు, లేనిదియు, దానిలో నేవేని ప్రాచీన ప్రయోగము (ఆర్షము)లున్నవియు, లేనిదియు, నేయేమతములయొక్కగాని, వ్యక్తులయొక్కగాని నిరూపణలు కలవో లేవో యనియు, అందుండి గ్రంథకాలనిర్ణయమును జేయుటనుగుఱించి యైనను, ఆకాలమందలిసమాజస్థితినిగుఱించి యైనను తెలిసికొన సాధనము లున్నవియు, లేనిదియు, గ్రంథములోనివిచారము స్వతంత్రమైనదియుఁ, గానిదియు, నితరగ్రంథములనుండి తీసి వ్రాయఁబడెనేని యెచ్చట నుండి యేవిషయ మనునవి మొదలగుబాహ్యాంగములవివేచనకు బహిరంగపరీక్ష యని పేరు. గీతలమీఁద భాష్యములను గాని వ్యాఖ్యానములను గాని చేసినప్రాచీన పండితులు బహిరంగపరీక్షపై నేమియు దృష్టి వేయలేదు; ఏలయన: భగవద్గీత యను నలౌకికగ్రంథమును బరీక్షించుచు బాహ్యాంగపరీక్షఁ జేయుట వారి యభిప్రాయమును బట్టి చూడ నేదే నొకయుత్తమపుష్పము కనఁబడినపు డాపుష్పపు సువాసనయు, వన్నెయు, సౌందర్యము ననువిషయములయం దుత్సాహము వదలి దానివెడల్పును బొడవును గొలుచుటవలెను, తేనెలో నిండినతేనెతెట్టె దొరకి నపుడు దానిరంధ్రములపరీక్షకుఁ గాల మంతయుఁ గడపునట్లును వ్యర్థ మని తోఁచియే యని తోఁచుచున్నది; కాని పాశ్చాత్యపండితులవలె నిటీవలిపండితులు గీతయొక్క బాహ్యాంగములంగూడ విశేషముగనే పరీక్షించు చున్నారు. ఒక పండితుఁడు గీతలలోని యార్షప్రయోగముల నన్నింటి లెక్కించి చూచి యీ గ్రంథము యేసుక్రీస్తుజన్మకంటెఁ గొన్నిశతాబ్దము లేనియుఁ బిమ్మట వ్రాయఁబడి యుండు నని నిర్ణయించెను. దీనివలన గీతలలోనిభక్తిమార్గము తదుత్తరకాలమున వ్రాయఁబడి ప్రచారములోనున్న క్రైస్తవధర్మమునుండి గ్రహింపఁబడియుండు ననువారియూహ నిష్ప్రమాణ మని తేలుచున్నది. మఱియొకపండితుఁడు పదు నాఱవయధ్యాయమున నిరూపింపఁబడిననాస్తికధర్మప్రకరణమును జూచి యీ ధర్మములు తఱుచుగ బౌద్ధమతసంబద్ధములు గాన బుద్ధునియనంతరము బౌద్ధ మతమునుండి గ్రహించి వ్రాయఁబడియుండు నని యూహించెను. మఱియొక

పండితుఁడు పదుమూఁడవ యధ్యాయములోని "బ్రహ్మసూత్రపదైశ్చైవ" అనుశ్లోకములో బ్రహ్మసూత్రములనిరూపణ యుండుటచే బ్రహ్మసూత్రానంతరము గీత వ్రాయఁబడియుండు ననియెను; కాని యీయంశమునకు విరుద్ధముగఁ బ్రహ్మసూత్రములలోఁ గొన్నికొన్నిచోట్ల గీతనే యాధారముగఁ జేసికొనిన విషయము నిర్ణయింపఁబడుటచే గీతలు బ్రహ్మసూత్రములతర్వాత వ్రాయఁబడిన వని చెప్పుటకు సాధ్యము కాదని యనేకు లనుచున్నారు. మఱికొందఱు యుద్ధభూమిలో శస్త్రసంపాతసమయమున నేడువందలశ్లోకములు గలగీతఁ జెప్పనవకాశ ముండదనియు, నిసమయమం దతిత్వరఁగాఁ బాతికపాలో పరకపాలో ముఖ్యము లైనశ్లోకము లర్జునున కుపదేశింపఁబడి యుండు ననియు, వానినే విస్తరించికొనుచు సంజయుఁడు ధృతరాష్ట్రునకును, వ్యాసుఁడు శుకునకును, వైశంపాయనుఁడు జనమేజయునకు, ననంతరము సూతుఁడు శౌనకునకును జెప్పుచు రాఁగాఁ జివరకు మూలభారతమును రచించినవారిచేత యీగీత లింతవిస్తృతముగ వ్రాయఁబడియుండు ననియుఁ జెప్పుదురు. గీతలరచనావిషయమై యిట్టినిశ్చయము లోకులకు బాగుగఁ గలిగినపిదప గీతాసాగరమున మునిఁగి యీఁతలు కొట్టి కొందఱు గీత సప్తశ్లోకి † యనియు కొంద ఱష్టావింశశ్లోకి యనియు, షట్త్రింశశ్లోకి యనియు, మఱికొందఱు శతశ్లోకి యనియు నిట్లు గీతలమూలభూతశ్లోకముల వెదకి వెదకి తీసిరి. చిట్టచివర కనేకులు రణభూమియందు గీతలలోని బ్రహ్మజ్ఞాన మర్జునున కుపదేశించుట కేమియు ఫలము లేనందున వేదాంతార్థప్రతిపాదకం బగునీయుత్తమగ్రంథమును తర్వాత నెవరో భారతములో నిఱికించి నారని తలంచిరి. బహిరంగపరీక్షాసంబంధములగు నీప్రశ్నలు బొత్తిగ నిరర్థకములు గావు. ఉదాహరణమునకు వెనుకఁ జెప్పఁబడిన, ౧. పుష్పము రేకుల గొలుచుటయు, ౨. తేనెతెట్టె రంధ్రముల లెక్కించుటయు గ్రహింపుము. వృక్షముల ప్రభేదములఁ బరీక్షించునపుడు పుష్పపరిమాణా

---

† ఇప్పుడు సప్తశ్లోకీగీతను ప్రచురించి యున్నారు. దానిలో ౧. "ఓమిత్యేకాక్షరం బ్రహ్మ" (గీ. ౮. ౧౩); ౨. "స్థానే హృషీకేశ తవ ప్రకీర్త్యా." (గీ.౧౧.౩౬); ౩. "సర్వతః పాణిపాదం తత్" (గీ.౧౩.౧౩); ౪. "కవిం పురాణ మనుశాసితారం" (గీ. ౮. ౯); ౫. "ఊర్ధ్వమూల మధశ్శాఖం" (గీ. ౧౫. ౧); ౬. "సర్వస్య చాహం హృది సన్నివిష్టః" (గీ.౧౫.౧౫); ౭. "మన్మనా భవ మద్భక్తః" (గీ. ౧౮. ౬౫); అనుశ్లోకములు మాత్ర మున్నవి. ఇట్లు భగవద్గీత కనేకములగు సంగ్రహగ్రంథములు వ్రాయఁబడినవి.

ములు కూడ పరీక్షణములోఁ జాల నుపయోగకరములు *. కావున నిట్టియుపయోగమున దృష్టి యుంచి నే నీగ్రంథరాజముయొక్క బహిరంగపరీక్షాంతర్గత మగు మహత్త్వమును బ్రతిపాదించుటకై యీగ్రంథపరిశిష్టప్రకరణమునఁ గొంతవిచారణముఁ జేసి యున్నాను; కాని గ్రంథరహస్యము సంపూర్ణముగఁ దెలిసికొనఁ దలఁచినవారికి మాత్ర మీబాహ్యాంగపరీక్షలో విశేష ముపయోగకర మగుసంగతి యేమియు లేదు. వాగ్దేవీరహస్యము దెలిసికొన్నవారికిని నామెబాహ్యసేవ చేయువారికిని నుండుభేదముం జూప, మురారినాటకకవీశ్వరుఁ డొకసరస మైన దృష్టాంతము రచించియున్నాఁడు. అదేమన:—

శ్లో. "అబ్ధి ర్లంఘిత ఏవ వానరభటైః కిం త్వస్య గంభీరతా,
మాపాతాళనిమగ్నపీవరతను ర్జానాతి మంథాచలః."

"అగాధ మగుసముద్రప్రదేశ మెక్కడ నున్నదియు నెంత లోఁతున్నదియు విచారింపవలసిన నెవరి విచారింపవలయును? రామరావణయుద్ధప్రసంగమున గొప్పగొప్పవారుగ నెన్నఁబడి గబగబ తరంగముల దాఁటి లంకలోనికి వెళ్ళినచపల వానరవీరులనా? అగాధ మగుసముద్రప్రదేశము వారి కెట్లు తెలియును? సముద్రమథనసమయమునఁ గవ్వముగఁ జేసి దేవత లేపర్వతమును సముద్రముయొక్క యట్టడుగునకును వదలిరో యాపర్వతమునకే గూడా శరీర మంతయు మునుఁగుటం జేసి నిజ మైనలోఁతు తెలియును," అని మురారికవిచేఁ జెప్పఁబడిన యీన్యాయము ననుసరించి గీతారహస్యమును దెలిసికొన ననేకులగు పండితులచేతను నాచార్యులచేతను మథింపఁబడినయీగ్రంథముపై మనము సంపూర్ణదృష్టి నుంచవలయును. ఈపండితులలో మహాభారతకారుఁడే యగ్రగణ్యుఁడు. వేయేల? ప్రస్తుతగీతల కాయన యొకవిధ మగుకర్త యనినను దప్పు లేదు. కావున మహా

* తేనెతెట్టెయందు తేనెపరిమాణము తక్కువ గాకుండునట్లును, తేనెకు వెలుపల నావరణముగ నుండుమైనము మిక్కిలి తక్కువగా నుండునట్లును తేనెటీఁగలు రంధ్రములఁ జేయును. (అనఁగా మైనముయొక్క తూనికయు వదియుండు ప్రదేశముయొక్క కొలఁతయు పృష్ఠఫలప్రమాణముగ నుండునట్లును జేయును. (౬-కి, ఘనఫలము ౬×౬×౬=౨౧౬. అదే ౬-కి పృష్ఠఫలము ౨౧౬) కావున గణితముచే నారంధ్రములఁ బరీక్షించుటవలన నైతము తేనెటీఁగలకు పుట్టుకతోనే కలిగిన యీగణితచాతుర్యమున్ను తెలిసికొనుట కుపయోగించును.

భారతకారునిమతానుసారముగ గీతలోని తాత్పర్యమును ముందు సంక్షేపముగఁ
జెప్పెదను.

"భగవద్గీత", లేక, "భగవంతునిచే గానము చేయఁబడిన యుపనిషత్తు" అను పేరునుబట్టియే గీతలలో నర్జును నుద్దేశించి చేయఁబడినయుపదేశము ప్రధానముగ భాగవత (అనఁగా, భగవంతునిచేఁ బ్రవర్తింపఁజేయఁబడినధర్మ) మని కనఁబడుచున్నది. ఏలయన: శ్రీకృష్ణునకు "భగవాన్" అనుపేరు సాధారణముగ భాగవతధర్మములలోఁ బ్రచారము గలిగియున్నది. ఈయుపదేశము క్రొత్తది కాదు. భగవంతుఁడు పూర్వ మీయుపదేశము నే వివస్వంతునకును, వివస్వంతుఁడు మనువునకును, మను విక్ష్వాకునకును, జేసినట్లు గీతలలోఁ జతుర్థాధ్యాయారంభమున నున్నది. (౪. ౧-౩) మహాభారతములో శాంతిపర్వముచివర "నారాయణీయధర్మములయొక్క, లేక, భాగవతధర్మములయొక్క సవిస్తరనిరూపణములో బ్రహ్మదేవుని వేర్వేఱుజన్మములలో (కల్పాంతరములయందు) భాగవతధర్మములపరంపర యెట్లున్నదియు వర్ణింపఁబడినది. తుదకు బ్రహ్మదేవుని ప్రస్తుతజన్మములో (త్రేతాయుగమునందు)

శ్లో. "త్రేతాయుగాదౌ చ తతో వివస్వాన్ మనవే దదౌ,
మనుశ్చ లోకభృత్యర్థం సుతా యేక్ష్వాకవే దదౌ.
ఇక్ష్వాకుణా చ కథితో వ్యాప్య లోకా నవస్థితః."

అని యీభాగవతధర్మము వివస్వంతుఁడు, మనువు, ఇక్ష్వాకువు, ననువారలకుఁ బారంపర్యముగఁ బ్రసరించిన దని యున్నది. (చూ. మ. భా. శాం. ౩౪౮. ౫౧-౫౨.) ఈరెండుపరంపరలు పరస్పరము సంబంధించి యున్నవి. (గీత. ౪. ౧. మీఁద నావ్యాఖ్యానము చూడుము) మఱియు వేర్వేఱైనయీరెండుధర్మముల పరంపరయు నొకటియే యైనందున గీతార్థమును భాగవతధర్మమును నొకటియై యుండవలయు నని యీపరంపరైక్యమును బట్టియు నూహింపఁదగు; కాని యీ విషయము కేవలము అనుమితి (ఊహ)చే లభ్యమే కాదు. కారణ మేమన:— నారాయణీయధర్మములయొక్క, లేక, భాగవతధర్మములయొక్క నిరూపణము గల భారతముననే:—

శ్లో. "ఏవ మేష మహాన్ ధర్మః స తే పూర్వం నృపోత్తమ,
కథితో హరిగీతాసు సమాసవిధికల్పితః."

"రాజోత్తమా! జనమేజయా! ఇదియే గొప్పభాగవతధర్మము; ఇది విధి సహితముగను సంక్షేపముగను హరిగీతలయందు (భగవద్గీతలయందు) పూర్వము నీకుఁ జెప్పఁబడినది." (మ. భా. శాం. ౩౪౬. ౧౦.) అని వైశంపాయనులు జనమేజయునకు గీతాతాత్పర్యమును వర్ణించిరి. ఇంతియకాక యందే యొకయధ్యాయము వదలఁగఁ దదనంతరాధ్యాయమున:—

శ్లో. "సముపోఢేష్వనీకేషు కురుపాండవయోర్మృధే,
అర్జునే విమనస్కే చ గీతా భగవతా స్వయమ్."
(మ. భా. శాం. ౩౪౮-౮.)

"కౌరవపాండవులయుద్ధమం దుభయసేనలును యుద్ధమునకు సిద్ధమై యుండఁగా నర్జునుఁడు విమనస్కుఁడు కాఁగా (దిగులుపడఁగా) నతనికి భగవానుఁడు గీతను స్వయముగాఁ జెప్పె"నని నారాయణీయధర్మమున స్పష్టముగనే యున్నది. దీనినిఁబట్టిచూడ హరిగీతాశబ్దముచే, భగవద్గీతయే యిచ్చట వివక్షిత యనువిషయమున సంశయ మేమియు లేదు. గురుపరంపర యొక్కటియై యుండుటయ కాక, గీతాప్రతిపాదితమని స్పష్టముగ రెండుపర్యాయములు వర్ణింపఁబడిన "నారాయణీయధర్మములకు", లేక, "భాగవతధర్మములకే," "సాత్వతధర్మములు", లేక, "ఏకాంతికధర్మము"లని రెండవపేరు గలదు. మఱియు నాధర్మమును నిరూపించుచు శాంతిపర్వమునందలి—

శ్లో. "నారాయణపరో ధర్మః పునరావృత్తిదుర్లభః,
ప్రవృత్తిలక్షణశ్చైవ ధర్మో నారాయణాత్మకః."
(మ. భా. శాం, ౩౪౭. ౮౦-౮౧)

"ఈనారాయణీయధర్మము పునర్జన్మము నివారించునది(అనఁగా:పూర్ణమోక్షప్రద మగుచుఁ బ్రవృత్తిపరముగ నున్నది.)"అనుశ్లోకము దానిద్వివిధలక్షణములను నిర్వచించు చున్నది. అనంతర మీధర్మము ప్రవృత్తిపర మెట్లో యాసంగతి పూర్ణముగ స్పష్టీకరింపఁబడినది. ప్రవృత్తి యనఁగా: సన్న్యాసము పుచ్చుకొనక మరణపర్యంతమును చాతుర్వర్ణ్యవిహితనిష్కామకర్మఁ జేయుటయే,యనునర్థము ప్రసిద్ధముగనే యున్నది. కావున గీతలలో నర్జునునకుఁ జేసినయుపదేశము భాగవతధర్మసంబద్ధ మగుటచేతను, నాధర్మము ప్రవృత్తిపరముగా నుండుటచేతను, నాయుపదేశము ప్రవృత్తిపర మని మహాభారతకారుఁడు తలఁచె నని సుస్పష్ట మగుచున్నది.

ఆయినను గీత కేవలము ప్రవృత్తిపర మగుభాగవతధర్మమునే ప్రతిపాదింపలేదు. ఇంక నేమన:— ఈభాగవతధర్మమును

శ్లో. "యతీనాం చాపి యో ధర్మ స్స తే పూర్వం నృపోత్తమ,
కథితో హరిగీతాసు సమాసవిధికల్పితః."

(మ. భా. శాం. ౩౪౮. ౫౩.)

"దానితోపాటు (చాపి) యతులయొక్క—(స న్యాసులయొక్క—) నివృత్తిపరధర్మమును, ఓరాజా! నీకు పూర్వము భగవద్గీతలలో విధిసహితముగను, సంక్షేపముగను జెప్పఁబడినది." అని జనమేజయుఁడు వైశంపాయనునితో మరలఁ జెప్పెను; కాని ప్రవృత్తిధర్మముతోనే యతులనివృత్తిపరధర్మముకూడ జెప్పఁబడినను మను విక్ష్వాకువు మొదలగువారిగీతాధర్మపరంపర యతిధర్మములకు బొత్తిగ సంబంధింపదు. భాగవతధర్మముతో మాత్ర మీపరంపర సంబంధించును. కావుననే గీతలలో నర్జునునకుఁ జేయఁబడినయుపదేశము ముఖ్యముగ మనువు, ఇక్ష్వాకువు లోనగువారిపరంపరగ వచ్చినప్రవృత్తిపరభాగవతధర్మసంబద్ధ మగుచు నాపరంపరాసంబంధమున (అనఁగా: అప్రధానముగా) నివృత్తిపరయతిధర్మమును నిరూపించునది యై యున్నది. ఇది మహాభారతకారునియభిప్రాయ మనుసంగతి పూర్వోక్త వచనములయొక వాక్యతవలనఁ దేలును. మహాభారతములోని యీప్రవృత్తిపర మగు నారాయణీయధర్మమును, భాగవతములోనిభాగవతధర్మమును మొదట నొకటిగనె యుండె నని, పృథువు, ప్రియవ్రతుఁడు, ప్రహ్లాదుఁడు మొదలగు భగవద్భక్తుల కథలవలనఁ గాని, భాగవతములో మఱియొకచోట నున్న నిష్కామకర్మవర్ణనవలనఁ గాని స్పష్ట మగుచున్నది. (భాగవత. ౪. ౨౨-౫౧-౫౨; ౭. ౧౦-౨౩; ౧౧. ౪-౬; చూడుము.) ఐనను భాగవతధర్మములలోఁ గర్మపరమగు ప్రవృత్తితత్త్వమును సమర్థించుట భాగవతపురాణముఖ్యోద్దేశము కాదు. ఈసమర్థనము మహాభారతమునందే, విశేషముగ గీతలలోనే చేయఁబడినది; కాని యీసమర్థనముతోపాటు భాగవతధర్మమం దున్నభక్తిరహస్యమును జగురీతి నాభారతమున వ్యక్తపఱుచుట వ్యాసులవా రప్పుడు మఱచిరి. భక్తి లేని కేవలనిష్కామకర్మ వ్యర్థ మని భాగవతమున నున్నది. (భాగ. ౧. ౫-౧౨; చూ.) ఈసంగతి తోఁచియే వ్యాసులు భారతములోనియీలోపమును బూర్తి చేయుటకు భాగవతపురాణమును దర్వాతఁ బ్రత్యేకముగఁ జెప్పవలసి వచ్చె నని భాగవతారంభమున వర్ణింపఁబడియున్నది. భాగవతపురాణమును జెప్పుటకు ముఖ్యహేతు విదియే యని యాగ్రంథమువలన స్పష్ట మగుచున్నది. మఱియు నీ భాగవతధర్మమును ననేకవిధము లగు మార్గ

కథలు చెప్పఁబడుచున్నవి; కాని భాగవతధర్మములలోని భగవద్భక్తిమాహాత్మ్యము భాగవతములో వర్ణింపఁబడినట్లు భాగవతధర్మములోనికర్మపర మైనయంగముల వివేచన యుచ్చో నంతగ వర్ణింపఁబడలేదు. వేయేల? సమస్తకర్మయోగమును భక్తి లేమి వ్యర్థ మని భాగవతకారునిమతము! (భాగ. ౧. ౫.-౩౪.) కావున గీతాతాత్పర్యము నిశ్చయింపవలసివచ్చినప్పుడు, గీత యేభారతములోఁ జెప్పఁబడెనో, దాని లోనే యున్న నారాయణీయోపాఖ్యానమున కనుకూలముగ నిర్ణయించి తీరవల యును; కాని భాగవతపురాణము భాగవతధర్మసంబంధముగ నున్నను కేవలము భక్తిప్రధాన మగుటవలన నారాయణీయోపాఖ్యానసంబంధ మైన దనుటకు వీలు లేదు; ఒకవేళ నట్లన్నను భారత భాగవతముల యుద్దేశములును కాలములును వేర్వే అని యొఱిఁగి యే చెప్పవలయు.

నివృత్తిపరయతిధర్మములయు, ప్రవృత్తిపరభాగవతధర్మములయు, మూల స్వరూపము లేవి? ఇవి వేర్వే అగుటకుఁ గారణ మే మైయుండును? మూలభాగ వతధర్మములు ప్రకృత మేరూపాంతరములఁ బొంది యున్నవి? అను నిట్టిప్రశ్నల విచారము ముందుగ్రంథములో స్పష్టముగ నిరూపణ చేయఁబడును.

ఇంతదనుక మహాభారతకారుని మతానుసారముగ గీతాతాత్పర్యము వర్ణింపఁ బడినది. ఇఁక గీతమీఁద భాష్యకారులచేతను, టీకాకారులచేతను, నేమి నిశ్చ యింపఁబడినదో విచారింతము.

ఈభాష్యములలోను, టీకలలోను శ్రీశంకరాచార్యులవారి గీతాభాష్యమే యతిప్రాచీన మని ప్రకృతకాలమునఁ దలఁపఁబడుచున్నది. ఆభాష్యముకన్నఁ బూ ర్వము గీతలమీఁద మంచిమంచిభాష్యములును టీకలును వ్రాయఁబడియుండె ననుట కేమియు సంశయములేదు; కాని యాటీకలు ప్రకృతము కనిపింపనందున మహా భారతానంతరము శ్రీశంకరాచార్యులవారియవతారముకంటెఁ బూర్వము గీతల యర్థ మేవిధముగ యోజన చేయఁబడినదో తెలిసికొనుట కిప్పుడు సాధనము లేవియు లేవు. అయినను శాంకరభాష్యమందే యున్న ప్రాచీనటీకాకారులమతస్వరూప నిరూపణవలననే యాచార్యులవారికన్నఁ బూర్వు లగుటీకాకారులచే గీతలయర్థము మహాభారతకారానుమతముగనే, జ్ఞానకర్మసముచ్చయాత్మకముగ (అనఁగా; జ్ఞాన ముతోఁగూడనే జ్ఞానియగువాఁడు మరణపర్యంతము స్వధర్మోక్తకర్మ చేయవలయు నని) ప్రవృత్తిపరముగ యోజన చేయఁబడిన దని స్పష్ట మగు చున్నది. (గీ. శాం. భాష్య. ౨; ౧౦, ౩; వీనియుపోద్ఘాతము. చూ.) కాని వైదికకర్మయోగము బోధింపు నివిద్ధాన్తము శ్రీశంకరాచార్యులవారి కంగీకర్తవ్యము కాకపోవుటవలననే యా

భగవద్గీతలోని కర్మయోగ గ్రంథమున కతిప్రయాసతోను బట్టుదలతోను భాష్యము వ్రాసినారని యీశాంకరభాష్యోపోద్ఘాతములోనే స్పష్టముగ నున్నది. వేయేల? భాష్యశబ్దార్థనిర్వచనమును గనుఁడు. భాష్యటీకాశబ్దములు రెండును సమానార్థకము లనుట కనేక ప్రామాణిక ప్రయోగములు గలవు; కాని టీక యనుదానిలో మూలగ్రంథమునకు సులభమగు నన్వయమును, దానిలోనిశబ్దములకు సుగమమైన యర్థము నుండును. భాష్యకర్త లంతమాత్రముతోఁ దృప్తిఁ జెందక, సంపూర్ణ గ్రంథమును న్యాయరీతిగఁ బర్యాలోచించుచు స్వమతానుసారముగ నాగ్రంథములోనితాత్పర్యమును దదనుసారముగ గ్రంథార్థమును యోజించురీతిని కూడఁ జెప్పుదురు. గీతలమీఁదిశాంకరభాష్య మీరీతిగనే యున్నది; కాని గీతాతాత్పర్య నిరూపణములో నాచార్యులవారు భారతకారునిమతమునకంటె వేఱుగాఁ జెప్పుటకుఁ గారణము నెఱింగింప ముందుగా నొకవిషయ మిచ్చటఁ జెప్పవలసియున్నది. అదేమన:—

వైదికధర్మము కేవలతాంత్రికము కాకుండుటచే నిధర్మముయొక్క గూఢతత్త్వ మేమియో తెలిసికొనుటకుఁ బూర్వమే యుపనిషత్తులలో సూక్ష్మవిచారణ చేయఁబడినది; కాని యీయుపనిషత్తులు వేర్వేఱుమునులచే వేర్వేఱుకాలములందు నిరూపింపఁబడుటం జేసి వానిలో ననేకవిధములగు విచారణలు గలవు. మఱియు వానిలోఁ జూపులకుఁ గొంచెము పరస్పరవిరుద్ధములుగ నుండునంశములుఁ గలవు. అయినను వైదికధర్మములలోనితత్త్వజ్ఞానవిచార మింతమాత్రముచే పూర్తికానేరదు. ఏల యనగా:—ఉపనిషత్తులలోఁ బ్రతిపాదితమైనజ్ఞానము తఱుచుగ వైరాగ్యపరమై (అనఁగా: నివృత్తిపరమై) యుండును. వేదాంతసూత్రము లుపనిషత్తులకేకవాక్యతఁ జేయుటకే రచింపఁబడిన వగుటచే వానిలో వైదికప్రవృత్తిమార్గసంబంధమైనతత్త్వ మెక్కుడను సవిస్తరముగఁ బ్రతిపాదింపఁబడలేదు. కావుననే వెనుకఁ జెప్పఁబడినరీతిగఁ బ్రవృత్తిమార్గప్రతిపాదకమైనభగవద్గీతచే నాయుభయమండలిలోపమును బూర్తి చేయఁబడినది. ఈధార్మికతత్త్వజ్ఞానమును బూర్తి చేయునది యీభగవద్గీతయే కాన నీగ్రంథము సర్వాంగీకర్తవ్యమును, బ్రమాణమును నైయున్నది. ఇందువలన(1)ఉపనిషత్తులు, (2) వేదాన్తసూత్రములు, (3)భగవద్గీతయు ననునీమూఁడుగ్రంథములకును బ్రస్థానత్రయ మనుపేరు వచ్చినది. ప్రస్థానత్రయ మనఁగా: ప్రవృత్తినివృత్తిమార్గములకు రెంటికిని మార్గప్రదర్శకములును, తాత్త్వికవివేచన చేయునవియును, వైదికధర్మసంబద్ధములు నగుమూఁడు ముఖ్యాధారగ్రంథములు;

లేక, ఆవైదికధర్మముపోషణమునకు మూఁడు ముఖ్యాధారస్తంభములై యున్నవి. భగవద్గీత కీవిధముగఁ బ్రస్థానత్రయమున సమావేశము కలిగినది. ఇట్టి ప్రస్థానత్రయసామ్రాజ్య మేకకాలమందు స్థాపితమైనపిదప, నేమతధర్మము లీమూఁడు గ్రంథములకు సంబంధించి యుండవో, లేక, యీమూఁటిలో నేమతమునకు సమావేశము కానేరదో, యామతములు నాసంప్రదాయములును వైదికధర్మములలో గౌణములనియు నగ్రాహ్యము లనియు లోకులెన్నుచు వచ్చిరి. తుదకీవిషయ మెట్లు పరిణమించె ననఁగా:—అద్వైతము, విశిష్టాద్వైతము, ద్వైతము, శుద్ధాద్వైతము ననుమతములును (ఆమతసంబంధమైనసన్న్యాసము, భక్తి మొదలగు వైదికధర్మములయొక్క యేయేసంప్రదాయములు బౌద్ధధర్మము క్షీణించినపిమ్మట హిందూస్థానములోఁ బ్రచారమునకు వచ్చినవో యవియును) బయలుదేఱుటచే వానిలోఁ బ్రతిసంప్రదాయప్రవర్తకుఁడైన ప్రత్యాచార్యుఁడును ప్రస్థానత్రయములోనిమూఁడుగ్రంథములకును; (అనఁగా: భగవద్గీతకుఁగూడ) భాష్యములు వ్రాసి యీసర్వసంప్రదాయములు బయలుదేఱుటకుఁ బూర్వమే ధర్మగ్రంథము లని చెప్పఁబడి ప్రమాణభూతము లగునీమూఁడుగ్రంథములయందును దమసంప్రదాయమే సత్యముగా నిలుచు ననియు నితరసంప్రదాయము లీధర్మగ్రంథసమ్మతములు కావనియు సిద్ధము చేసి చూపుట ప్రాప్తమైనది.

కారణ మేమన:—తమసంప్రదాయమే కాక యితరమార్గములు గూడ, ప్రమాణభూతములగునీధర్మగ్రంథములమూలమున గ్రాహ్యములుగానున్నవని యొప్పుకొనినయెడలఁ దమసంప్రదాయముయొక్క మహత్త్వమునకు లోపము కలుగును. ఇట్లు లోపము కలుగుట యేసంప్రదాయమునకు నిష్టము కానేరదు; సంప్రదాయము ననుసరించి ప్రస్థానత్రయముమీఁదను భాష్యములు వ్రాయుట యనుమార్గ మారంభమైనతర్వాత వేర్వేఱుపండితులు తమసంప్రదాయములో నుండుభాష్యములయొక్క యాధారముననే తమచే రచింపఁబడినటీకలమూలమున గీతార్థముఁ బ్రతిపాదించుచు వచ్చిరి. మఱియు నాయాసంప్రదాయములలో నాయాటీకల కధికగౌరవము వచ్చుచుండెను. గీతలమీఁదఁ బ్రస్తుతమెట్టిభాష్యములును టీకలును కనఁబడుచున్నవో యాసర్వగ్రంథము లట్టి వేర్వేఱుసంప్రదాయములకు సంబంధించినయాచార్యులవి గాని పండితులవి గాని యై యున్నవి. ఈసర్వసంప్రదాయములలోను మొదటిది, అనఁగా: ప్రాచీనసంప్రదాయము, శ్రీశంకరాచార్యులదై యున్నది. తత్త్వజ్ఞానము ననుసరించిన యాసంప్రదాయమే హిందూస్థానములో బహుమాన్యముగా

నున్నది. శ్రీమదాద్యశంకరాచార్యులవారు శాలివాహనశకము ౭౧౦-న సంవత్సరమున జన్మించి ముప్పదిరెండవసంవత్సరమున గుహాప్రవేశము చేసిరని ప్రస్తుతము కొందఱు నిశ్చయించియున్నారు.(శాలి.శక.౭౧౦-౭౪౨)* ఆచార్యులవారు గొప్ప యలౌకికజ్ఞానులై తమబుద్ధిసామర్థ్యముచే నాసమయమున సర్వదేశములయందును వ్యాపించియుండిన జైన బౌద్ధమతములను ఖండించి తమయద్వైతమతమును స్థాపించిరి. మఱియు శ్రౌత స్మార్త వైదికధర్మసంరక్షణార్థమై భరతఖండములో నాలుగుదిక్కులను నాలుగుమఠములను స్థాపించి, నివృత్తిపరమును, వైదికము నగు సన్న్యాసధర్మమును, లేక, సంప్రదాయమును, కలియుగమున మరల స్థాపించిరి. ఈ కథ యందఱకును తెలిసినదియే. ప్రతిధార్మికసంప్రదాయమునకును స్వాభావికముగా రెండుభాగము లుండును. మొదటిది తత్త్వజ్ఞానసంబంధమైనది. రెండవది యాచరణసంబంధమైనది. మొదటిదానిలో పిండబ్రహ్మాండవిచారణచే పరమేశ్వరస్వరూప మేది యని తెలిపి యాసంగతిఁ జెప్పి మోక్ష మనఁగా నేమి యనునది యోగశాస్త్రదృష్టిచే నిర్ణయింపఁబడును. రెండవభాగమున మోక్షము సిద్ధించుటకు సాధనములు, లేక, యుపాయము లనువిషయముతో నీప్రపంచమున మనుష్యుఁ డెట్లు ప్రవర్తింపవలసినదియు నిర్ణయింపఁబడును. కావున శాంకరమతమునందలి మొదటి భాగమునకైనము శంకరులు తత్త్వదృష్టిచే నిట్లు చెప్పుదురు.

౧. నేను, నీవు, లేక, మనుష్యులకుఁ గంటికి గనఁబడుప్రపంచ మంతయు, అనఁగా: సృష్టిలోనుండు పదార్థముల కున్న నానాత్వము, సత్యము కాదు. ఈసమస్తమునందు నొకటియును శుద్ధమును నిత్యమునైన పరబ్రహ్మము నిండి యున్నది. మఱియు నట్టిపరబ్రహ్మమాయచేత మనుష్యులయింద్రియములకు నానాత్వము భాసమానమగుచున్నది. ౨. అట్లే మనుష్యునియాత్మయు మొదట పరబ్రహ్మరూపమునే యున్నది. ౩. జీవాత్మపరమాత్మల యేకత్వముయొక్క పూర్ణజ్ఞానము, అనఁగా: స్వానుభవాత్మకనిశ్చయము, కలిగిననే కాని యెవరికిని మోక్షము సిద్ధించుట అసాధ్యము. దీనినే యద్వైతవాదమని చెప్పుదురు. కారణమేమనఁగా:——ఏకమును నిత్యశుద్ధబుద్ధముక్తస్వభావమును నగుపరబ్రహ్మకంటె వేఱుగా స్వతంత్రమును సత్యమును నైనరెండవవస్తు వేమియును లేదు. నేత్రములకు గోచరించు నానాత్వము

* శ్రీమదాద్యశంకరాచార్యులకాల మింకను నూఱేండ్లు పూర్వమని మా మతము. పరిశిష్టప్రకరణమున దానియాధారముల వ్రాసితిమి. కాన నచట చూచుకొనవలయును.

మానవదృష్టియొక్క భ్రమ గాని, మాయయొక్క యుపాధ్యనుగుణమున నగు చున్నయాభాసము గాని యై యున్నది. మాయ రెండవస్వతంత్రవస్తువు కాదు. మిథ్యగా నున్న దని యీసిద్ధాంతతాత్పర్యమై యున్నది. మఱియుఁ గేవలతత్త్వ జ్ఞానవిచారమే కర్తవ్య మైనప్పుడు శాంకరసంప్రదాయ మంటేకంటె నధికముగాఁ జేయుట కావశ్యకత యుండదు. ఐనను శాంకరసంప్రదాయ మింతమాత్రము తోనే పూర్ణము కానేరదు. అద్వైతతత్త్వజ్ఞానమునకు సంబంధించినదియు, శాంకర సంప్రదాయములోనితత్త్వజ్ఞానమహత్త్వమంతటిమహత్త్వము గలదియు, నాచరణ దృష్టిలో నున్నదియు నగు రెండవసిద్ధాంత మేది యనఁగా:—

చిత్తము శుద్ధమై బ్రహ్మాత్మైక్యజ్ఞానము పొందుయోగ్యత వచ్చుటకు స్మృత్యుక్తము లైనగృహస్థాశ్రమకర్మలు చేయవలసియున్నను నీకర్మలు సర్వదా చేయ నక్కఱలేదు. తుదకు సర్వకర్మత్యాగము చేసి సన్న్యాసాశ్రమమునఁ బ్రవే శించిననే తప్ప మోక్షప్రాప్తి దుర్లభము. ఏలయన:—కర్మజ్ఞానములు రెండును చీఁకటియు వెలుతురునువలె పరస్పరవిరుద్ధములగుటచే సర్వవాసనలును కర్మ లును వదలి పోయినఁ గాని బ్రహ్మజ్ఞానముయొక్క పూర్ణత్వము సిద్ధింపదు. ఈరెం డవసిద్ధాంతమును నివృత్తిమార్గమని కాని, తుదకు సర్వకర్మసన్న్యాసముఁ జేసి జ్ఞాన ముననే మగ్నుఁడై యుండును గాన సన్న్యాసనిష్ఠ యని కాని చెప్పుదురు.

ఉపనిషత్తులలోను బ్రహ్మసూత్రములలోను కేవలాద్వైతజ్ఞానోపదేశమే కాక శాంకరసంప్రదాయ మగుసన్న్యాసమార్గముయొక్కయు పూర్వోక్తములగు రెండుభాగములయొక్కయు నుపదేశమును కలదు. ఈతీరున నీరెండుగ్రంథముల శాంకరభాష్యములలోను ప్రతిపాదనము చేయఁబడినది. భగవద్గీతలకుసైత మిదే తాత్పర్య మని గీతలశాంకరభాష్యములో నిర్ణయింపఁబడినది. (గీతా. శాం. భా. ఉపోద్ఘాతము; బ్రహ్మసూ. శాం. భా. ౩-౪-౧౮-చూడుము.) మఱియు దీనికి ప్రమాణము:—"జ్ఞానాగ్నిః సర్వకర్మాణి భస్మసాత్ కురుతేఽర్జున!" (గీ-౪-౩౭) "జ్ఞానరూపాగ్నిహోత్రము సర్వకర్మలను దగ్ధముఁ జేసి బూడిద చేయుచున్నది." అనియు, "సర్వం కర్మాఖిలం పార్థ! జ్ఞానే పరిసమాప్యతే" (గీ-౪-౩౩) "సర్వ కర్మలసమాప్తియు జ్ఞానమందే యగుచున్నది," అనియు నిట్టి గీతావాక్యములు చూపింపఁబడినవి. సారాంశ మేమన:— బౌద్ధధర్మసమాప్త్యనంతరమున నీవిశిష్ట మార్గ మెక్కటియే శ్రేష్ఠమని నిశ్చయించి శ్రీశంకరాచార్యులవారు దీని స్థాపిం చిరి. తదనుకూలముగనే గీతార్థమున్నది. పూర్వటీకాకారులు చెప్పినట్లు జ్ఞానకర్మల

సముచ్చయము గీతలలోఁ బ్రతిపాద్యము కాదు; కాని జ్ఞానప్రాప్తికి సాధనము అనఁగా: గౌణసాధనము. తుదకు సర్వకర్మసన్న్యాసపూర్వక మగుజ్ఞానముచేతనే మోక్షము సిద్ధించు నని యీశాంకరసంప్రదాయసిద్ధాన్తమునే భగవద్గీతలలో శ్రీకృష్ణభగవానుఁ డర్జునున కుపదేశించెను. ఈవిషయము నిరూపించుటకే శాంకరభాష్యము వ్రాయఁబడినది. శంకరాచార్యులవారికంటె పూర్వమునం దీగీతలకు సన్న్యాసపరముగ నేదో యొకటీక యుండి యుండును. అది యిప్పు డలభ్యము. కావుననే గీతలయొక్క ప్రవృత్తిపరమైనటీకను తీసివైచి, దానికి నివృత్తిపరమైనసాంప్రదాయిక రూపమును కలుగఁ జేయుటకు శాంకరభాష్యమే మొట్టమొదట నారంభించిన దని చెప్పవలయును. శంకరాచార్యులతర్వాతనుండి వారిసంప్రదాయమ్మున కనుయాయు లైన మధుసూదనసరస్వతి మొదలగు ననేకటీకాకారు లీవిషయమున ముఖ్యముగ నాచార్యులవారినే యనుకరించిరి. ఐనను తరువాత మఱియొకచమత్కారమగుకల్పన వెలువడెను. అది యేమన:—అద్వైతమతమునకు మూలభూతము లగు మహావాక్యములలో "తత్త్వమసి" "అది (అపరబ్రహ్మము) నీవు (శ్వేతకేతువు) అయితివి," అను ఛాందోగ్యోపనిషత్తులోనిముఖ్య మగునిమహావాక్యముయొక్క వివరణమే గీతలలో పదునెనిమిదియధ్యాయములలో నున్నది. కాని మహావాక్యములో నున్నపదములక్రమమును మార్చి మొదట "త్వమ్" అనియు, పిదప "తత్" అనియు, నటుపిమ్మట "అసి" యనియు నీపదములఁ జేకొని యీనూతనక్రమ్మాను సారముగ నారంభము మొద లొక్కొకయాఱధ్యాయములను భగవంతుఁడు నిష్పక్షపాతబుద్ధితో సరసగా సరిగా పంచిపెట్టినాఁడు. గీతలమీఁదఁ బైశాచభాష్య మనునదే సంప్రదాయానుసారమునను గాక స్వతంత్రముగా నున్న దనియు, నాభాష్యమును హనుమంతుఁడు (మారుతి) రచించె ననియు ననేకులు తలఁచుచున్నారు. కాని యిది సత్యము కాదు. భాగవతవ్యాఖ్యాన మొనర్చినహనుమత్పండితునిచేతనే యీభాష్యము రచింపఁబడి సన్న్యాసమార్గసంబంధిగ నున్నది. మఱియు నాభాష్యములో కొన్నిచోట్ల శాంకరభాష్యమ్ములో నున్నయర్థమే యాశబ్దములతోనే రచింపఁబడినది. ఇటులే పూర్వమం దైనను పిదప నైనను రచింపఁబడిన గీతలమహారాష్ట్రిభాషాంతరీకరణములలో నైనను, అభాషలోని నిరూపణలలో నైనను తఱుచుగ శాంకరభాష్యానుసారముగనే యర్థ మున్నది. ప్రొఫెసర్, మాక్సుమూలరుచే సంకలింపఁబడినప్రాచ్యధర్మ పుస్తకమాలలోను, కై. కాశీనాథపంత్ తెలంగుగారిచే నొనర్పఁబడినయాంగ్లభాషాంతరీకరణమునను, శ్రీశంక

రాచార్యులనుగాని, శాంకరసంప్రదాయపు జైనటీకాకారులనుగాని యనుసరించి యే యర్థము వ్రాయఁబడినది. ఇటులే భాషాంతరీకరణగ్రంథప్రస్తావనలో చెప్పఁ వ్రాయఁబడినది.

గీతలమీఁద నైనను ప్రస్థానత్రయములోనిగ్రంథములమీఁద నైనను, సాంప్రదాయికభాష్యగ్రంథములు వ్రాయునాచార మిటుల నొకతీరునఁ బ్రారంభమైన పిదప నితరసంప్రదాయములయందును దానికే (శాంకరమతమునకే) యనుకరణము చేయఁ బడినది. మాయావాదమును, అద్వైతమును, సన్న్యాసమును ప్రతిపాదించు శాంకరసంప్రదాయానంతరమున దాదాపు ౨౫౦ సంవత్సరములకు శ్రీరామానుజాచార్యుల [జన్మశకము ౯౩౮] వారిచే విశిష్టాద్వైతసంప్రదాయము ప్రవర్తింపఁ జేయఁబడినది. మఱియు నాసంప్రదాయమును స్థిరపఱచుటకు శ్రీశంకరాచార్యుల వలెనే రామానుజాచార్యులును ప్రస్థానత్రయముమీఁదను (అనఁగా: గీతలమీఁదఁ గూడ) స్వతంత్రమైనభాష్యమును రచించినారు. శ్రీశంకరాచార్యులవారిమాయా మిథ్యాత్వవాదము, నద్వైతసిద్ధాంతమును సత్యములు కావనియు, జీవుఁడు, జగత్తు, ఈశ్వరుఁ డనునిమూఁడుతత్త్వములును భిన్నము లైనను, జీవుఁడు (చిత్) జగత్తు (అచిత్) అనునిరెండు నొకయీశ్వరునిశరీరముగ నుండుటచేఁ జిదచిద్విశిష్టుఁ డగు నీశ్వరుఁ డొక్కఁడే యనియు, ఈశ్వరశరీరములో నున్నయీసూక్ష్మచిదచిద్వస్తువులందుండియే యనంతరమ్మున స్థూలచిదచిద్వస్తువులు (అనఁగా: అనేకజీవములు, జగత్తులు) నిర్మింపఁబడుచున్న వనియు రామానుజులవారి సంప్రదాయము. మఱియు నీమతమే యుపనిషత్తులలో బ్రహ్మసూత్రములలో గీతలలోఁ బ్రతిపాదిత మని రామానుజాచార్యులవారు తత్త్వజ్ఞానదృష్టిచే నుడివిరి. (గీ. రా. భా. ౨-౧౨; ౧౩-౨) వేయేల? భాగవతధర్మములు విశిష్టాద్వైతధర్మము నాక్రమించుకొనుటకు వీరిగ్రంథమే కారణమైన దని వక్కాణింపవచ్చును. కారణ మేమన:—తత్పూర్వమందు మహాభారతములోను గీతలలో నున్నభాగవతధర్మనిరూపణ మద్వైతమతమును స్వీకరించి రచియింపఁబడినట్లు కానఁబడుటయే. రామానుజాచార్యులవారు భాగవతధర్మమున నుండినవా రగుటచే గీతలలోఁ బ్రవృత్తిపర మగుకర్మయోగము ప్రతిపాద్య మనువిషయమును యథార్థముగ నూహింపవలసినవారే; కాని రామానుజాచార్యులవారికాలమున మూలభూతము లగుభాగవతధర్మములలోఁ గర్మయోగము విశేషభాగము లుప్తప్రాయమై దానికి తత్త్వజ్ఞానము ననుసరించి విశిష్టాద్వైతపర మైనదియు, నాచారము ననుసరించి ప్రధానముగ భక్తిపర మైనదియు

నసంన్యాసరూపము ప్రాప్తమగుటచే, గీతలలో జ్ఞానము, కర్మ, భక్తియను మూఁడును చెప్పఁబడినను, తత్త్వజ్ఞానదృష్టిచే విశిష్టాద్వైతము, నాచారదృష్టిచే వాసుదేవ భక్తియు నను రెండే గీతలకు సారభూతములు. కర్మనిష్ఠయే జ్ఞాననిష్ఠాసంపాదకము. స్వతంత్రము కాదు; అని రామానుజాచార్యులవారిచే నిర్ణయింపఁబడినది. (గీ. రా. భా. ౧౮-౧; మఱియు ౩-౧; చూడుము) కాని యద్వైతజ్ఞానస్థానమున విశిష్టాద్వైతమును, సన్న్యాసమునకు మాఱుగ భక్తియును శాంకరసంప్రదాయమునకంటె రామానుజసంప్రదాయమున వేఱై యున్నను తుద నాచరణకాలమున భక్తియు కర్తవ్యమని చెప్పఁబడును. మఱియుఁ జాతుర్వర్ణ్యమునకును స్వధర్మోక్త కర్మాదికకర్మ లామరణాంతము చేయవలసినవియే యనుపక్షము గౌణముగ నున్నది. ఈకారణమున గీతలకు రామానుజులవారితాత్పర్యము సైత మొకవిధమైనకర్మసన్న్యాసయోగముగనే యున్న దని చెప్పవలయును. కారణ మేమన:— కర్మలచేఁ జిత్తము శుద్ధమై, జ్ఞానోత్పత్తి యైనపిదపఁ జతుర్థాశ్రమమునఁ బ్రవేశించి, బ్రహ్మచింతనలో మునిఁగి యుండిన నేమి? ప్రేమచే నిరతిశయవాసుదేవభక్తిప్రవాహమున నీఁదులాడిన నేమి? రెండుమార్గములును కర్మయోగదృష్టిచే నొక్కటియే, అనఁగా: నివృత్తిపరములే. మఱియు నీయాక్షేపణయే రామానుజాచార్యులవారి యనంతరము వెలువడినసంప్రదాయములను సంబంధించుచున్నది.

“మాయామిథ్యాత్వవాదము సత్యము కాదు. కావున వాసుదేవభక్తిచేతనే యంతిమమోక్షము లభించుచున్నది. పరబ్రహ్మమును జీవునకును కొన్నియంశములచే నైక్య మున్నను నంశాంతరములచే భేద మొప్పుకొనుట పరస్పరవిరుద్ధమై యసంబద్ధ మగును. కావున నీరెండును సర్వదా భిన్నములే యని యెఱుంగవలయును. పూర్ణత్వము గాని, యంశముగుంపు గాని రెంటికి నైక్యమగుట గాని, సంభవము కాదు,” అని శ్రీరామానుజాచార్యులవారియనంతరము వెలువడినమూఁడవసంప్రదాయముయొక్క యభిప్రాయముగ నున్నది. ఈకారణముచేతనే దీనిని ద్వైతసంప్రదాయ మని చెప్పుదురు. ఈసంప్రదాయప్రవర్తకు లగుశ్రీమదానందతీర్థులను నామాంతరము గల శ్రీమధ్వాచార్యులవారు, ౧౧౨౦-వ శకవత్సరమున సమాధిస్థులైరి. మరణసమయమున ౭౯ సంవత్సరములవయస్సు గలవారై యుండి రని మాధ్వసంప్రదాయకులు వచించెదరు; కాని డాక్టర్ భాండారకరునిచేఁ బ్రకటింపఁబడిన “శైవ, వైష్ణవ, ఇతరుల పంథ” యనునాంగ్లగ్రంథము ౫౯-వ పేజీలో మధ్వాచార్యులవారికాలము ౧౧౧౯-వ శకవత్సరము మొదలు ౧౧౯౮-వ వత్సర

పర్యంతమై యున్న దని శిలాలేఖాదికము లగు ప్రమాణాంతరములచే నిశ్చయింపఁబడినది. శ్రీమధ్వాచార్యులు ప్రస్థానత్రయముమీఁద (అనఁగా: గీతలమీఁద నైతము) రచించిన భాష్యమునుండి యీసర్వగ్రంథములును ద్వైతసంప్రదాయ సంబంధములే యని తేలుచున్నది. "నిష్కామకర్మయొక్క మహత్త్వము గీతలలో వర్ణింపఁబడినను, నిష్కామకర్మ సాధన మగును కాని, భక్తియే పరమము (ముఖ్య సాధనము.)" అని తమగీతాభాష్యములో శ్రీమధ్వాచార్యులవారు వక్కాణించుచున్నారు. "భక్తి సిద్ధమైనపిదపఁ గర్మ చేసినను చేయకపోయినను విశేష మేమియు లేదు." "ధ్యానాత్కర్మఫలత్యాగః," "పరమేశ్వరధ్యానముకంటె (అనఁగా: భక్తికంటె) కర్మఫలత్యాగము, లేక, నిష్కామకర్మ, శ్రేష్ఠము"—ఇత్యాదికము లగు కొన్ని గీతావచనములే యీసిద్ధాంతమునకు విరుద్ధములుగ నున్నవి. ఈవచనములు పరమార్థముగా (అక్షరశః) సత్యములు గావు. అర్థవాదాత్మకము లని యెఱుంగ వలయును," అని భగవద్గీతల మాధ్వభాష్యములో నున్నది.(గీ. మా. భా. ౧౨-౧౩.)

నాల్గవసంప్రదాయము శ్రీవల్లభాచార్యులవారది, (జన్మశకము ౧౪౦౧); శ్రీరామానుజాచార్యమధ్వాచార్యుల సంప్రదాయములవలెనే యీసంప్రదాయమును వైష్ణవమార్గములోనిదే; కాని విశిష్టాద్వైతద్వైతమతములకంటె జీవేశ్వరజగత్తుల సంబంధవిషయమున నీసాంప్రదాయికమతము వేఱైనది. "మాయావిరహితమును (అనఁగా:శుద్ధజీవము)పరబ్రహ్మయు నొక్కటియే; రెండుకా"వని వచించుట యీ సంప్రదాయోద్దేశము. కావుననే వీరిని శుద్ధాద్వైతు లని చెప్పుచున్నారు. అయినను శ్రీశంకరాచార్యమతానుసారముగ జీవబ్రహ్మల నైక్య మంగీకరింపక 'అగ్నివిష్ఫులింగ' న్యాయరీతిగ "జీవుఁ డీశ్వరాంశముగ నున్నాఁడు; మాయాత్మకజగత్తు మిథ్య కాదు. ఎందుచే ననః—మాయయే పరమేశ్వరేచ్ఛచే నీశ్వరనుండి విభక్తమైనయొకశక్తిగ నున్నది. మాయాపరతంత్రుఁ డగుజీవునకు మోక్షప్రాప్తిజనక మగుజ్ఞాన మీశ్వరానుగ్రహము లేక లభించుట యసంభవము గాన భగవద్భక్తియే మోక్షమునకు ముఖ్యసాధన"మని యీసంప్రదాయమందలి రెండవ సిద్ధాంత మగుటచే శాంకరసంప్రదాయముకంటె నిది వేఱుగ నున్నది. ఈపరమేశ్వరానుగ్రహమునకే పుష్టి యనియు, పోషణ యనియు, నామాంతరము లుండుటచే నీసంప్రదాయమును పుష్టిమార్గ మనియుఁ జెప్పవాడుక గలదు. ఈసంప్రదాయము ననుసరించి గీతలమీఁద వ్రాయఁబడిన "తత్త్వదీపికా" దిగ్రంథములలోఁ బ్రతిపాదింపఁబడి నిశ్చయింపఁబడినవిషయ మేమనః—"సాంఖ్యజ్ఞానమును, కర్మ

యోగమును నర్జునున కుపదేశించి తుద కతనిచే భక్త్యమృతపానముఁ జేయించి భగవంతుఁ డతనిఁ గృతకృత్యునిఁ జేసినకారణమున గృహదారాదుల వదలివేయఁ దగినట్టి కేవలనివృత్తిపర మగుపుష్టిమార్గీయభక్తి యనునదే సర్వగీతాతాత్పర్యము. మఱియు నీహేతువుచే భగవంతుఁడు.— "సర్వధర్మాన్ పరిత్యజ్య మా మేకం శరణం వ్రజ" (గీ. ౧౮-౬౬) "సర్వధర్మములు వదలి నన్నొక్కనినే శరణు చెందుము." అని తుద కుపదేశించినాఁడు."

ఇదియకాక నింబార్కాచార్యులవారిమతము రాధాకృష్ణపరమై భక్తి ప్రధాన మగునొక వైష్ణవసంప్రదాయముగ నున్నది; ఈయాచార్యులవారు శ్రీరామానుజాచార్యులవారి యనంతరమునను శ్రీమధ్వాచార్యులవారికిఁ బూర్వమునను (శక. ౧౧౬౨) నుండిరని డాక్టరు భాండారకరుగారిచే నిశ్చయింపఁబడినది. జీవేశ్వరజగత్తులు మూఁడును వేర్వేఱైనను జీవ జగత్తులయస్థితివ్యాపారములు స్వతంత్రములు గాక యీశ్వరేచ్ఛ నవలంబించియున్నవనియు, మూలభూతుఁ డగుపరమేశ్వరునియందే జీవ జగత్తులసూక్ష్మత్వము లంతర్భూతము లగుచున్నవనియు నింబార్కాచార్యులవారిమతము. ఈమతసిద్ధాంతమునకు నింబార్కాచార్యులు వేదాంతసూత్రములమీఁద స్వతంత్రమగునొకభాష్యమును వ్రాసిరి. ఈసంప్రదాయము ననుసరించి కేశవకాశ్మీరభట్టాచార్యులవారు భగవద్గీతలకుఁ 'తత్త్వప్రకాశిక' యనునొకవ్యాఖ్య వ్రాసి యాగ్రంథమున గీతార్థ మీసంప్రదాయమున కనుకూలించి యున్నదని నిరూపించిరి. శ్రీరామానుజాచార్యులవారిసంప్రదాయమునకు నీసంప్రదాయమునకు భేదము చూపుటకు దీనిని ద్వైతాద్వైతసంప్రదాయ మని చెప్పుట యుక్తముగ నున్నది. నేత్రములకుఁ బ్రత్యక్షగోచరము లగువస్తువులు సత్యములని యంగీకరింపక పోవుటచే, వ్యక్తముయొక్క యుపాసనము (అనఁగా : భక్తి). నిరాధార మగును. కొన్నికొన్ని యంశములలో నసత్య మగుననుతలంపుచే శాంకరసంప్రదాయ మగుమాయావాదమును స్వీకరింపక ద్వైతవిశిష్టాద్వైతుల వేర్వేఱగు భక్తిపరసంప్రదాయములు ప్రవృత్తము లైన వనుసంగతి స్పష్టమగుచున్నది. భక్తియొక్క యుపపత్తి సంబంధించుటకొఱకే యద్వైతమ్మును మాయావాదమును వదలవలయు నని వచించుట కశక్యము. మాయావాదమును నద్వైతమును స్వీకరించియే మహారాష్ట్రసాధుసత్పురుషులు భక్తిని సమర్థించియున్నందున నీ మార్గము శ్రీశంకరాచార్యులకుఁ బూర్వమునందుండియే వచ్చుచున్నదని యూహ తోఁచుచున్నది. అద్వైతము, మాయామిథ్యాత్వము, కర్మత్యాగావశ్యకత

యను శాంకరసంప్రదాయము లగుమాయావాదసిద్ధాంతములు [illegible]గనే యున్నవి. * "తుజేహ్వావా ఆహే కేం రేం హా సుల[illegible]" "సంసారమును దరించుటకు నీనాఁ పేరట సులభ మగునదే యగును." (తుకా. గా. ౩౦౦౨. ౨) అని తుకారాంబావాగారి వచనప్రమాణమున—"ప్రత్యైక్యరూప మగుమోక్షము నొందుటకు కన్న యనేకసాధనములలో భక్తిమార్గము మిక్కిలి సులభమైనది." అని యీ సంప్రదాయములోని సమస్తజనుల కుప దేశింపఁబడినది, గాన భగవద్గీతలలోనే:— "క్లేశో౽ధికతర స్తేషా మవ్యక్తాసక్తచేతసామ్" "అవ్యక్తబ్రహ్మయందుఁ జిత్తము నుంచుట మిక్కిలి కష్ట మైన క్లేశము" (గీ. ౧౨. ౫) అని ముందుగఁ గారణమును జూపుచు వెంబనే "భక్తా స్తే౽తీవ మే ప్రియాః" "నాభక్తులే నాకు మిక్కిలి ప్రీతిపాత్రులగుచున్నారు." (గీ.౧౨.౨౦) అని భగవంతుఁ డర్జునున కుపదేశించిన కారణముననే యద్వైతపర్యవసాయి యగుభక్తిమార్గమే గీతలలో ముఖ్యప్రతిపాద్యవిషయ మగును; అనియు వారు యుక్తిఁ జెప్పుదురు. శ్రీధరస్వాములవారు గీతపైఁ దమటీకలో (గీ. ౧౮.౬౫) నితాత్పర్యమునే వ్రాసిరి. ఐనను గీతల కీసంప్రదాయసంబంధ మగుజ్ఞానేశ్వరి యనుగ్రంథము మహారాష్ట్రభాషలో వ్రాయఁబడినను నుత్తమ మగునదిగనే యున్నది. ఇందు గీతాష్టాదశాధ్యాయముల లోను తొలినాలుగధ్యాయములోఁ గర్మము, పిమ్మట నేడధ్యాయములలో నుపాసనయుఁ, దదనంతరాధ్యాయములలో జ్ఞానమును బ్రతిపాద్యము లని యున్నది. మఱియుఁ దమటీక శాంకరభాష్యప్రవేశమునకు మార్గదర్శక మగు నట్లు రచింపఁబడిన దని జ్ఞానేశ్వరిగారు తమగ్రంథాంతమున స్వయముగఁ జెప్పి యున్నారు. మఱియు గీతార్థము ననేకసరసదృష్టాంతములచే విస్తరింపఁజేసి వర్ణించు జ్ఞానేశ్వరిమహారాజుగారిశైలి యలౌకిక మగుటయుకాక శ్రీశంకరాచార్యుల వారికంటెను విశేషము భక్తిమార్గమునే నిష్కామకర్మమును సమర్థించి యుం డుటం జేసి జ్ఞానేశ్వరి యనుగ్రంథము గీతలమీఁద నొకస్వతంత్రభాష్యగ్రంథ ముగ నంగీకరింపఁబడఁదగినది. జ్ఞానేశ్వరమహారాజు తానుయోగి గాన గీతాషష్ఠా ధ్యాయమునఁ బాతంజలయోగాభ్యాసవిషయము గలశ్లోకములకు టీకలు విస్తరించి రచించెను. ఆయధ్యాయము సమాప్తియందు "తస్మాద్యోగీ భవార్జున" "కావున నో యర్జునా! యోగి వగుము," (అనఁగా యోగాభ్యాసములోఁ బ్రవీణుఁడవు కమ్ము.) (గీ. ౬. ౪౬.) అని భగవంతుఁ డర్జునున కుపదేశముచే[illegible]మార్గ

ములలోఁ బాతంజలయోగము సర్వోత్తమ మని స్థాపించె నని జ్ఞానేశ్వరులు స్పష్టీకరించిరి.

సారాంశ మేమన:— గీతలలో నుపదేశింపఁబడిన ప్రవృత్తిపరకర్మమార్గము గౌణము (అనఁగా జ్ఞానమునకుఁ గేవలసాధనము); అని నిర్ణయించి, తమతమ సంప్రదాయములలో వర్ణింపఁబడిన తత్త్వజ్ఞానమును, దానితోపాటు మోక్షదృష్టిచేఁ గుదకు గర్తవ్యములని వర్ణింపఁబడినయాచారములే, అనఁగా : మాయావాదాత్మక మగునద్వైతము కర్మసన్న్యాసము, మాయాసత్యత్వప్రతిపాదకవిశిష్టాద్వైతము వాసుదేవభక్తి, ద్వైతము విష్ణుభక్తియును, శుద్ధాద్వైతము భక్తియును, శాంకరాద్వైతము భక్తియును, లేక, పాతంజలయోగము భక్తియును, లేక, కేవలభక్తియు, కేవలయోగమును, కేవలబ్రహ్మజ్ఞానము ననున నేకవిధము లగుకేవల నివృత్తిపరము లైనమోక్షధర్మములు, గీతలలో ప్రతిపాద్యములుగా నున్న వని వేర్వేఱు భాష్యకర్తలును, టీకాకారులును తమతమగీతార్థములను నిశ్చయించియున్నారు. *

భగవద్గీతలలోఁ గర్మయోగము ప్రధానముగఁ బ్రతిపాద్య మని యెవ్వరును చెప్పరని నే ననుటయే కాక ప్రసిద్ధులును మహారాష్ట్రకవులునగు వామనపండితులును నీసంగతినే చెప్పుచు గీతలకుఁ దమచే విస్తృతముగ రచియింపఁబడిన 'యథార్థదీపిక' యనుమహారాష్ట్రభాషాటీకయొక్క యుపోద్ఘాతమున నిట్లనిరి.— "పరి ఆజీ భగవంతజీ, యాకలియుగామాజీ, జో తో గీతార్థ యోజీ, మ్హతానురూప." "స్వామీ! యీకలియుగమున ననేకులు తమతమమతముల కనుకూలముగ గీతార్థమును వ్రాసియున్నారు." అని చెప్పి యనంతరమున:— "కోణ్యామి సేతరీకోణీ గీతార్థ అన్యథా వాఖాణీ, మజనావ దేఈ కోరాచీ హీకరణీ కాయకరూజీ భగవంతా." "ఓ పరాత్పరా! ఏకో యొకకారణమున నందఱును గీతలకు తోఁచినటులెల్ల నర్థము వ్రాసిరి. కాని వీరు వ్రాసినయర్థము నాకిష్టములేదు. భగవంతుఁడా! నేనేమి చేయుదును?" అని భగవంతునిసమీపమున నిందారూపముగ గాన మొనర్చిరి. అనేక

* వేర్వేఱుసంప్రదాయములను బ్రవర్తింపఁజేయునట్టి యాచార్యులగీతా భాష్యములును, ఆయాసంప్రదాయముల ననుసరించి భాష్యములమీఁద వ్రాసిన టీకలును, మొత్తమున పదియేను టీకలు బొంబయిలో నున్న గుజరాతిప్రింటింగ్ ప్రెస్ ముద్రాక్షరశాలాధిపతిచేఁ బ్రచురింపఁబడినది. వేర్వేఱుటీకాకారులయభిప్రాయముల నొక్కసారిగఁ జూచుట కీగ్రంథము మిక్కిలి యుపయోగించును.

సంప్రదాయములవారగు గీతాటీకాకారులు వేర్వేఱుమతముల యాశయోహాలములను జూచి కొందఱు "ఈసంప్రదాయములన్నియు పరస్పరవిరుద్ధములైనందున వానిలో నొక్కటియే గీతాప్రతిపాద్యమని నిశ్చయించి చెప్పుట సాధ్యముకాదు. అందుచే నైనుదహరింపఁబడిన సర్వమోక్షసాధనములను, వానిలో నైనను ముఖ్యముగ కర్మ భక్తి జ్ఞానము లనునిమూఁటిని స్వతంత్రములుగను, వేర్వేఱుగను, సంక్షేపముగను, సారవత్తరముగను, వర్ణించి భగవంతుఁడు రణభూమియందు నుపదేశించుటచే ననేక మోక్షోపాయముల కలవరములో నున్నయర్జునుని గీతలవలన సమాధానపఱుచుటచే నంగీకరించుట ప్రాప్తమైనది." అని యందురు. అనేకవిధమోక్షోపాయములయీ వర్ణనలు పరస్పరాసంబద్ధములు గానుండి నేకవాక్యతఁజేసి గీతలో నిరూపింపఁబడినదని కొందఱనేకులు నుడువుదురు. మఱియుఁ గొందఱు గీతలలో నున్న బ్రహ్మవిద్య పై కత్యంతసులభమై కనఁబడినను, వానిలో నున్నసత్యమైనమర్మము మిక్కిలి గూఢము. అందుచే గురుముఖమునందుండి వినక యెవ్వరికిని స్పష్టపడదనియు ననేకులు చెప్పుదురు. (గీ.౪.౩౪) గీతలపై ననేకవ్యాఖ్యానము లున్నను వాని యర్థము తెలిసి కొనుటకు గురుముఖమునకన్న వేఱుత్రోవలేదు.

ఈప్రకారము, ౧. మహాభారతకారులచే స్వయముగఁ బ్రతిపాదింపఁబడిన భాగవతధర్మముల ననుసరించినదియు, అనఁగా : ప్రవృత్తిపరముగునదియు, ౨. వారిపిదపఁ బ్రబలించిన విద్వాంసులు ననేకాచార్యులచే, యోగులచే, భగవద్భక్తులచేఁ దమతమసంప్రదాయముల కనుకూలముగఁ బ్రతిపాదింపఁబడినదియు, ౩. శుద్ధనివృత్తిపరములును నైనయనేకవిధతాత్పర్యములఁ జూచి యేమియుఁ దోఁపక యెవ్వఁడైన "నిపరస్పరవిరుద్ధములగు ననేకతాత్పర్యములలో గ్రంథమునుండి వెలివడుట శక్యమగునా?" యని సహజముగఁ బ్రశ్నించును.

శక్యమా? యనుమాట దూరముగ నుండనిమ్ము. ఇష్టమా? ఇట్లగునేని యట్లుండుటకుఁ గారణమేమి? వేర్వేఱుభాష్యకర్తలగు నాచార్యులు, విద్వాంసులు ధార్మికులు నత్యంతసత్యశీలురు నైతే యనువిషయమున నెవారికిని సంశయము లేదు. వేయేల? శ్రీశంకరాచార్యులవారివంటి మహాతత్త్వజ్ఞాని యింతవఱకు ప్రపంచమునందీజగమున పుట్టనే లేదన్న నతిశయోక్తి కానేరదు. కాని వారికిని వారితరువాత బయల్పడి ప్రబలినయాచార్యులకు నింతమహాభేద మేమి? గీతలలోనుండి యెల్లవారును దమతమ యిష్టానుసారముగ నర్థము వెలువరించుట కది యొకయింద్రజాలమా? పూర్వోక్త సర్వసంప్రదాయములు నైతము వెలువడుటకుఁ బూర్వముననే రచియింపఁబడినగీత

యర్జునుని భ్రమ నశించుటకు శ్రీకృష్ణభగవానునిచే నుపదేశింపఁబడినదే కాని యిటుల భ్రమ వృద్ధిఁ బొందుటకుఁ గాదు. మఱియు నీగీతలలో నిశ్చితార్థ మొక్కటియే యర్జునున కుపదేశింపఁబడుటచే (గీ. ౫. ౧-౨) నతని కాయుపదేశ మటుల పరిణమించినది.

అటులే యైన నీగీతల తాత్పర్యవిషయమున నిన్ని భేదము లేల? సత్యమే! ప్రశ్నకఠినముగనే యున్నది; కాని దానికి సమాధానము విచారించినతర్వాతఁ గొంత నసుకొన్నంతకఠిన మైనదిగ నుండదు. అందులకు నొకదృష్టాంతము:— మధురమై, రసయుక్త మైనయొకపక్వాన్నమును (మిఠాయి) జూచి యొకఁడది గోధూమధాన్యసంబంధి యనియు, మఱియొకఁడు ఘృతసంబంధి యనియు, నింకొకఁడు శర్కరాసంబంధి యనియుఁ దమతమయభిరుచి ననుసరించి చెప్పినచో, వానిలో నెవది యసత్య మని యందుము? ముగ్గురును దమతమమతముల ననుసరించి యథార్థమునే చెప్పుచున్నారు. మఱియు నింతయైన నాపక్వాన్న మేది? యనుప్రశ్న కావలసి యైన సమాధానము తెలియక ప్రశ్న పూర్వమువలెనే యున్నది. ఏలన:— గోధుమలు, నేయి, పంచదారయు నీమూఁడుపదార్థముల నేకముగఁ జేసి, అందుండి లాడు, జిలేబి, మోతిచూర్ మొదలగు ననేకపక్వాన్నములు (మిఠాయీలు) చేయుటకు వీలుండుటచే, వానిలో ప్రస్తుతపక్వాన్న మేది? యనుదానినిర్ణయము, గోధూమప్రధాన మని యైనను, ఘృతప్రధాన మని యైనను, శర్కరాప్రధాన మని యైనను చెప్పినంతమాత్రముననే చేయుట శక్యము కాదు. మఱియు రెండవ దృష్టాంతము:— సముద్రమథనసమయమం దెటు లొకరి కమృతము, నింకొకరికి విషము, మఱియు ననేకులకు ప్రాప్త్యనుసారముగ లక్ష్మి, కౌస్తుభము, నైరావతము, పారిజాతము మొదలగు వేర్వేఱువస్తువులు లభించినంతమాత్రమున, సముద్రముయొక్క యాథార్థ్యస్వరూపనిర్ణయ మెటుల గోచరము లేదో, యటులే సాంప్రదాయరీతి ననుసరించి గీతాసముద్రమథన మొనర్చుటీకాకారుల భిన్నభిన్న తాత్పర్యనిరూపణమాత్రముచే గీతాతాత్పర్యయాథార్థ్యనిర్ణయము గోచరముకాదు. మఱియుఁ గంసవధసమయమున సభామంటపములోనికి నిశ్శంకముగాఁ బోయిన శ్రీకృష్ణభగవానుఁ డొక్కఁడే యెటుల వేర్వేఱుమనుష్యులకు వేర్వేఱుగ (అనఁగా మల్లురకు వజ్రసన్నిభునిగను, కామినులకు మదనునివలెను, మాతాపితరులకుఁ బుత్త్రునివలెను) భాసించెనో (భాగ. ౧౦. పూ. ౪౩. ౧౭.) యటులే, భగవద్గీత యొక్కటియై వేర్వేఱుసాంప్రదాయికులకు వేర్వేఱుగఁ గానిపించుచున్న దని చెప్పుట తప్పు కాదు. ఏధర్మసంప్రదాయ మైనను సాధారణముగఁ బ్రమాణభూతము

లగుధర్మగ్రంథముల ననుసరించి యుండవలయుననుట స్పష్టమే. కారణ మేమనఁగా:— ధర్మగ్రంథముల ననుసరించి యుండనిచో నా సంప్రదాయ మంతయు నప్రమాణమై లోకుల కనంగీకార్య మగును. కాన, వైదికధర్మముల సంప్రదాయము లెన్ని యున్నను, ఈశ్వరుఁడు, జీవుఁడు, జగత్తు—వీని పరస్పరసంబంధము మొదలగు విశేషవిషయములలోఁ దక్క సాధారణముగ నితరవిషయములు సర్వసంప్రదాయములలో నొకవిధముగనే యుండును. మఱియు నాకారణముననే మనధర్మశాస్త్రములలోని ప్రమాణభూతగ్రంథములపై నున్న సాంప్రదాయికవ్యాఖ్యానములలోఁ గాని, టీకలలోఁ గాని నూటికి తొంబదియో, లేక, యింకను నధికసంఖ్యగల శ్లోకముల యభిప్రాయ మొక్క విధముగనే యోజింపఁబడియున్నది. భిన్నభేదమంతయు మిగిలిన వచనముల సంబంధముచేతనే యున్నది. ఆశ్లోకములను సరళమైన యర్థమే చేసిన సర్వసంప్రదాయముల కొంతకొంతగనే యనుకూలముగ సంభవింపదు. ఈకారణముచే వీనిలోఁ దమసంప్రదాయముల కనుకూలముగ నుండుశ్లోకములు మాత్రమే ప్రధానవచనములనియు, నితరములు గౌణము లనియుఁ, బ్రతికూలవచనములుండినచో వానికర్థమును యుక్తిగ మార్చుచు, మఱియు సాధ్యమైనచోట సుగమములును సరళములు నైనవచనములలోఁ దమ కనుకూలముగ క్లిష్టార్థము ననుమానమును దీయుచుఁ, దమసంప్రదాయమే యాగ్రంథమునుండి సిద్ధమగుచున్న దని వేర్వేఱు సాంప్రదాయికటీకాకారులు ప్రతిపాదనఁ జేయుచున్నారు. (గీ. ౨. ౧౨. ౧౬; ౩. ౧౯; ౬. ౩; ౧౮. ౨. శ్లోకములపై నావ్యాఖ్యానము చూడుడు.) కాని యీతీరున నొకగ్రంథతాత్పర్యము నిర్ణయించుటయు, దమసంప్రదాయమే గీతలలోఁ బ్రతిపాద్యమై యుండవలయునని యైనను మఱి యేయభిమానము నైనఁ బెట్టుకొనక సమగ్రగ్రంథపరీక్షణము స్వతంత్రరీతితోఁ జేసి కేవలము దానినుండియే వచ్చులోనిముఖ్యార్థము వెల్లడించుటయు ననునీరెండుసంగతులు స్వభావముచేతనే యత్యంతభిన్నములుగా నున్న సంగతి యెవరికైనను సహజముగఁ దోఁపవచ్చును. గ్రంథతాత్పర్యనిర్ణయ మనువిషయమున సాంప్రదాయికదృష్టి, దోషయుక్త మని వదలినయెడల గీతాతాత్పర్యము లేదో చెప్పఁబడవలయును. గ్రంథమునకైనను, వాక్యముల కైనను నర్థనిర్ణయములో నత్యంతకుశలు రగు మీమాంసకుల కందఱకు మాన్య మగు

"శ్లో. ఉపక్రమోపసంహారా వభ్యాసోఽపూర్వతా ఫలమ్,
అర్థవాదోపపత్తీ చ లింగం తాత్పర్యనిర్ణయే."

అనుసరించి వ్రాసినశ్లోకము కల్పదు. ఏవ్రాత కైనను ప్రకరణమున కైనను గ్రంథమున కైనను తాత్పర్యము నిర్ణయింపవలసినచో నీశ్లోకమునఁ జెప్పఁబడిన యేడు సంగతులు సాధనభూతము లగుటచే వాని నవశ్యము విచారణ చేయవలయు నని మీమాంసకులందురు. దీనిలో "ఉపక్రమోపసంహారౌ", అనఁగా: గ్రంథాద్యంతములు, మొదలు తుదలను విషయము లై యున్నవి. ఎవరైన మనస్సున నేదో యొక నూతనోద్దేశము నుంచుకొని గ్రంథరచన కారంభింతురు. మఱియుఁ బ్రకృత మగు తన నూతనోద్దేశము సిద్ధమైనపిదప గ్రంథసమాప్తిఁ జేయుదురు. కావుననే గ్రంథోపక్రమోపసంహారములను గ్రంథతాత్పర్యనిర్ణయవిషయమున ముఖ్యముగ విచారింపవలయును. సరళరేఖ యనఁగ నేమియో వివరించునప్పుడు భూమితిశాస్త్రమున (అనఁగా: రేఖాగణితశాస్త్రమున) "ప్రారంభమం దున్న బిందువునుండి కుడివైపున కైనను, ఎడమవైపునకైనను, క్రిందికిగాని పైకిఁగాని వంపులేక నేరేఖ సరిగా వెళ్ళునో యది సరళరేఖ" యని చెప్పవలయునని నిర్ణయింపఁ బడినది. గ్రంథతాత్పర్యమునకు నీ న్యాయమే సంబంధించియున్నది. ఏతాత్పర్యము గ్రంథాద్యంతములను వదలిపెట్టక యా రెండుగుర్తులకు మధ్య సరిగా నిమిడియుండునో యది యా గ్రంథమునకు సరళ మగు తాత్పర్యమగును. ప్రారంభము మొదలు సమాప్తిపర్యంతము నడచుట కితరము లగుమార్గము లున్నను నవియన్నియు వంకరత్రోవలే యని యెఱుంగవలయు. ఆద్యంతములు చూచి యిట్టుల గ్రంథతాత్పర్యమార్గము ముందుగ నిశ్చయించి, పిమ్మట నా గ్రంథములో 'నభ్యాసము' (పునరుక్తి; లేక, మాటిమాటికి చెప్పినసంగతి) చూడవలయును. ఎందులకు కారణము; గ్రంథకారునిమనస్సులో నేసంగతి స్థిరపఱుపవలయు నని యుండునో ఆద్దానిసమర్థించుటకై పలుమారు ననేకకారణములచేఁ బ్రతిసమయమునను "కావుననే యీసంగతి సిద్ధమైన" దనియైనను, లేక, "యీసంగతి యిట్లొనర్పవలయు" ననియైనను మాటిమాటికి నొకనిశ్చితమైనసిద్ధాంతమునే చెప్పును. గ్రంథతాత్పర్యమును నిశ్చయించుటలో నాలవదైనసాధనము లగు 'నపూర్వత'యును, ఫల' మునై యున్నవి. అపూర్వత యన నవీనత్వము; ఏగ్రంథకారుఁ డైనను తా నొకక్రొత్త సంగతిని చెప్పక యెన్నఁడును నవీనగ్రంథరచనలోఁ బ్రవర్తింపఁడు. పూర్వము ముద్రణయంత్రములు లేనప్పుడు సైత మట్టుల ప్రవర్తింపలేదు. కావున నేదైననొక గ్రంథతాత్పర్యము నిర్ణయించుటకంటె ముందు పూర్వగ్రంథములో నపూర్వత్వము, లేక, నవీనత్వ మేమి కలదో చూడవలసివచ్చును. అటులే యా వ్రాతకైనను, గ్రంథమున కైనను, అనఁగా: వానినుండి లబ్ధమైనపరిణామ మేమియో, విచారింపవలయును.

ఏలన:—ఈఫలము సిద్ధింపవలయు ననియు, లేక, నిష్పన్నము కావలయునని తలంపు కలిగి గ్రంథము రచింపఁబడుటచే సిద్ధించినపరిణామము ననుసరించియే గ్రంథకర్త యొక్క యాశయ మవశ్యము నిర్ణయింపఁబడవలసియుండును.

ఆఱవ యేడవసాధనము 'అర్థవాదము, నుపపత్తియు; 'అర్థవాద' మనునది మీమాంసకులపారిభాషికశబ్దము. (జై. సూ. ౧. ౨; ౧. ౧౫) మనకు నేసంగతి నేని ముఖ్యముగ విధించుటకు నైన, సిద్ధింపఁజేయుటకు నైన, నది సిద్ధ మైనపిదప నుపపాదనారీతుల సంఘములోఁ జేరుటకైనను, పోలికగుండ నేకవాక్యతఁ జేయుట కైనను, సామ్యము నైనను భేదము నైనను నిరూపించుటకైనను, ఇతరపక్షములలో దోషములఁ జెప్పి స్వపక్షమున గుణమును నిరూపించుట కైనను, నలంకారార్థము గాని, యతిశయోక్తికిఁ గాని, యుక్తివాదమునకుఁ బోషక మను ప్రశ్న యొక్క పూర్వేతిహాససంబంధముచే నైనను, నితరకారణములచే నైనను నొకప్పుడేమియు నూతనోద్దేశము లేకపోయినను, ఇతరములగు ననేకవిషయప్రసంగములంబట్టి గ్రంథకారుఁ డీయర్థవాదము నుపయోగించుచుండును. ఇట్టిసమయములయందు గ్రంథకారునిచే వర్ణింపఁబడువిషయము కేవల మసంబద్ధముగా నుండక పోయినను గౌరవార్థమును, స్పష్టీకరణార్థమును, పూర్త్యర్థము నైనను జెప్పఁబడియుండుటచే నాయర్థవాదములు పరమార్థముగ సత్యము లై యుండు నని నియమము లేదు. వేయేల ? ఇట్టివిధానముల సంబంధములో నర్థవాదములు ప్రత్యక్షరముగ సత్యము లగునా? కావా! యని విచారించుటయందును, గ్రంథకారులు ప్రయత్నము చేయరని నైతము చెప్పవచ్చును. *కావుననే యీవిధానములు ప్రమాణభూతములు (అనఁగా:వానిలోనున్న వేఱువేఱువిషయములసంబంధముచే గ్రంథకారుని సిద్ధాన్తమును దెలియఁజేయునవి) అని యంగీకరింపక, యవి కేవలము ప్రశంసాపరము (స్వార్థములు) లో, యాగంతుకములో, స్తుత్యర్థములో యని తెలిసికొని మీమాంసకులు వానికర్థవాదము లని నామ మిడిరి. మఱియు నర్థవాదాత్మకవిధానములను వదలియే, గ్రంథతాత్పర్యమును నిశ్చయించుచున్నారు. ఇంత విచారించినను తుద కుపపత్తిని నైతము

* ౧. గుణవాదము, ౨. అనువాదము, ౩. భూతార్థవాద మన్ని యర్థవాదము మూఁడువిధములు. ౧. ఇతరప్రమాణములకు విరుద్ధమగునది గుణవాదము. ౨. ఇతరప్రమాణములవలన సిద్ధమగునది యనువాదము. ౩. ఇతరప్రమాణములకు విరుద్ధముగాని, ఇతరప్రమాణములవలన సిద్ధమగునదిగాని గాకుండునది భూతార్థవాదము.

చూచియే తీరవలయును. ఒకానొకనూతనవిషయనిరూపణకు బాధకప్రమాణములను విమర్శించి కుమరక సాధకప్రమాణములను తర్కశాస్త్రానుసారముగ నిరూపించుటయే యుపపత్తి యని యైన నుపపాదన మని యైనఁ జెప్పుదురు. ఉపక్రమోపసంహారరూపము లగురెండుహద్దులును మొదట స్థిర మైనపిమ్మట మధ్యమార్గ మర్థవాదోపపత్తులసంబంధముచే నిశ్చయించుటకు వీలగును. ఏవిషయ మప్రస్తుతముగాఁ గాని యానుషంగికము గాఁ గాని యున్నదో యాసంగతి యర్థవాదమునుండియె తెలుసుకొనఁబడుచుండుటచే నొక పర్యాయ మర్థవాదముయొక్క నిర్ణయ మైనపక్షమున గ్రంథతాత్పర్యమును నిశ్చయించి చూచుమనుష్యుఁడు పెడత్రోవల నన్నిటిని విడిచి వేయును. కుమార్గమును వదలి సుమార్గమునకు వచ్చినతర్వాత, నుపపత్తిసరణి, సముద్రముయొక్క తరంగములవలె, వాచకుల నైనను గ్రంథపరీక్షకుల నైనను క్రమముగ దొర్లించుచుఁ దుదకుఁ తాత్పర్యపర్యంతమును సరళముగఁ దీసికొనిపోయి వదలును. మన ప్రాచీనమీమాంసకులచే నిశ్చయింపఁబడి వదలివేయఁబడినయీగ్రంథనిర్ణయనియమము సమస్తదేశములలో నున్నవిద్వాంసులకు నొక తీరుననే సమ్మత మగుటచే. వానియుపయోగవిషయముగాని, యావశ్యకతావిషయమునఁగాని యిక్కడ విశేషముగ వివేచన చేయ నక్కఱలేదు. *

ఇంతవిమర్శ యైనపిమ్మట సైత మెవ రైన "ఈమీమాంసకుల నియమము సంప్రదాయప్రవర్తకు లగునాచార్యులకుఁ దెలియదా? వారిగ్రంథములనుండియే యవి మీచే గ్రహింపఁబడినయెడల వారిచే నిర్ణయింపఁబడిన గీతాతాత్పర్య మేకదేశీయముగ నున్న దనుటకుఁ గారణ మేమి?" యని శంకింతురు. ఈప్రశ్నలకు సమాధానమును వచించెద:—దృష్టి యొకపర్యాయము సాంప్రదాయిక మైన

* గ్రంథతాత్పర్యముల నిర్ణయించు నీ విషయములు ఇంగ్లీషువారివ్యవహారములలో సైతము గన్పట్టుచున్నవి. ఉదాహరణము— ఏదైన నొకతీర్పునందుఁ గావలసినవిషయము తేలనియెడల హుకుంనామాను (డిక్రి) చూచుకొని తీర్పుయొక్క యర్థమునుగాని, ఫలితార్థమును గాని నిర్ణయించుకొన వలసివచ్చును. ఆ తీర్పునందలి ముఖ్యాంశమును నిర్ణయించుట కుపయోగింపనిసంగతు లున్నయెడల నవి మఱియొకవ్యవహారమునందుఁ బ్రమాణములుగ నొప్పుకొనఁబడవు. ఇట్టివిషయము నింగ్లీషులో ఆబిటర్ డిక్టా (Obiter dicta) అనఁగా: ప్రకృతమునకు సంబంధింపనివిషయములందురు, బాగుగ విచారింతు మేని యదియు నర్థవాదములో నొకభేదము కావచ్చును.

పక్షమునఁ బ్రమాణభూతము లగుగ్రంథములలోఁ దమసంప్రదాయమే వర్ణితమైన దని నిరూపించుటకు వీలైనవిధమునే సాంప్రదాయిక టీకాకారులు స్వీకరింతురు. ఏలన:— తమసంప్రదాయమే కాక, పైగ్రంథమునకు రెండవయర్థమే మైన నున్న నది సత్యముకా దనియు నట్లుండుటకు నేదో హేతువు వేఱై యున్నదనియు, సాంప్రదాయికటీకాకారులు గ్రంథతాత్పర్యసందర్భమున ముందే నిశ్చయించుకొని యుందురు. మఱియుఁ దమమతమున కనుసారముగ మొదటనే సత్యమని నిశ్చయించుకొన్నయర్థమే యంతటను బ్రతిపాద్యముగ నున్న దని నిరూపించుచున్న యీటీకాకారులకు మీమాంసాశాస్త్రముయొక్క కొన్ని నియమములకు బాధకలిగినను బూర్వోక్తమగు దృఢనిశ్చయముచే మీమాంసానియమముల మహత్త్వ మెంతమాత్ర మిష్టము కాదు.

హిందూధర్మశాస్త్రములలో 'మితాక్షర, దాయభాగము', మొదలగుగ్రంథములలో నున్నస్మృతివచనములయొక్క వ్యవస్థ యేకవాక్యతనుసైత మీతత్త్వమ్మననుసరించియే (సాంప్రదాయికదృఢనిశ్చయముతోనే) చేయఁబలసివచ్చు చున్నది; కాని కేవలహిందూధర్మగ్రంథములలోనే యీపద్ధతి గ్రహింపఁబడలేదు. క్రైస్తవులయొక్కయు మహమ్మదీయులయొక్కయు ధర్మముల కాదిగ్రంథము లగు 'బైబిలు, ఖురాను' లలోఁగూడ ననంతరము వెలువడినయనేకులగు నాయాసాంప్రదాయికగ్రంథకారులచేతను, నిటులే యర్థాంతరములు రచింపఁబడినవి. మఱియు బైబిలుయొక్క ప్రాచీననిర్ణయములలో నున్నకొన్నికొన్ని వాక్యములకు నర్థమీన్యాయము ననుసరించియే యూహూదీయుల (Jews) యర్థములనుండి, క్రైస్తవభక్తులచేఁ దమ కనుకూల మగునర్థము వేర్వేఱై కల్పింపఁబడియున్నది. వేయేల ? ఏదైన నొకవిషయముపై నుండుప్రమాణభూతగ్రంథములు గాని, లేఖములు గాని యెచ్చటెచ్చట మునుపే నిర్ణయింపఁబడియుండునో, మఱియు నెచ్చటెచ్చట ప్రమాణభూతము లగు నీ నియ్యమితగ్రంథములయాధారముచేతనే మూంచు సర్వమును నిర్ణయింపఁబడవలయునో, అచ్చటచ్చట నిట్టిగ్రంథార్థనిర్ణయపద్ధతియే స్వీకరింపఁబడియుండునట్లు స్పష్ట మగుచున్నది. ఆధునికు లగుగొప్పధర్మశాస్త్రపండితులును, వకీల్లును, న్యాయాధీశులును ప్రాచీనప్రమాణభూతధర్మగ్రంథములయొక్కయు, నిర్ణయములయొక్కయు, విషయమును దమతమమతాననుసారముగనే క్రిందుమీఁదు చేయుట కిదియే కారణము. శుద్ధలౌకికవిషయముననే యిట్టిస్థితి సంభవించునెడల నుపనిషత్తులు — వేదాన్తసూత్రములవలెనే ప్రస్థానత్రయములోనిగ్రంథ మగుభగవద్గీతపైనను సంప్రదాయము ననుసరించి వేర్వేఱు

భాష్యములు బయలుదేరుట యాశ్చర్యకరమగుటకు నేమియుఁ గారణము లేదు; కాని యీ సాంప్రదాయికమార్గమును వదలి పూర్వోక్తరీతిగ భగవద్గీతయొక్క యుపక్రమోపసంహారాదికముపై దృష్టియుంచినచో, భారతీయయుద్ధారంభమునకంటెఁ బూర్వమునసే కురుక్షేత్రమున నుభయసైన్యములు యుద్ధసన్నద్ధము లై పరస్పరముఁ బ్రత్యక్షముగ శస్త్రసంపాతనోద్యమమున నుండునంతలో, హఠాత్తుగ బ్రహ్మజ్ఞానప్రసంగతులు చెప్పుచు విమనస్కుఁడును సన్యసించుటకు సిద్ధుఁడునైనయర్జునుని దనక్షాత్రకర్మయందుఁ బ్రవర్తింపఁజేయుటకు భగవంతునిచే గీతయుపదేశింపఁబడినదని తేలును. దుష్టుఁ డగుదుర్యోధనునకు సహాయభూతు లై తనతో యుద్ధోపక్రమమునకై యెవ రెవరు వచ్చి యున్నారో వారి నందఱను జూచుచుండ, నర్జునునకు వృద్ధుఁ డగుభీష్మపితామహుఁడును, గురుఁడగుద్రోణాచార్యుఁడును, గురుపుత్త్రుఁ డగునశ్వత్థామయుఁ, బ్రతిపక్షు లైనను బాంధవులే యగుకౌరవులును, నితరు లగుస్నేహితులును, నాప్తులును, సంబంధులును, మిత్త్రులును, మామలును, పినతండ్రులును, బావమఱఁదులును, రాజులును, రాజపుత్త్రులు మొదలగువారును, గనఁబడిరి. మఱియు "కేవలహస్తినాపురరాజ్యసంపాదనకొఱకే వీరిని జంపి కులక్షయాదిమహాపాపములను మనము చేయుట కుద్యుక్తులమైతిమే" యనువిచార మర్జునునకు మనంబున నుద్భవిల్లుటచేఁ జిత్తము మిక్కిలి క్షోభముఁ జెందెను. ఒకవైపున యుద్ధము చేయుమని క్షాత్త్రధర్మముచెప్పుచుండెను. పితృభక్తియు, గురుభక్తియు, బన్ధుప్రేమయు, సుహృత్ప్రీతియు మొదలగు ధర్మములు వెనుకకు లాగుచుండెను. యుద్ధము కర్తవ్య మైనను స్వీయులతోనే యగుటచేఁ బితామహగుర్వాప్తాదులహింసచే ఘోరపాతకము సంభవించును. చేయనియెడల క్షాత్త్రధర్మమే యంతరించును. ఇటు లొకవైపున గోయియు నొకవైపున నూయియు నుండుటచే రెండుగొఱ్ఱెపోతుల దెబ్బలమధ్యమునఁ బడిన యొకదుర్బలప్రాణి యవస్థవలె నర్జునునిగతి యాయెను. అర్జునుఁడు మహాయోధుఁడనుమాట సత్యమే; కాని ధర్మాధర్మసంబంధనీతి యనుబోనులో హఠాత్తుగఁ జిక్కుటచే నిజముగ నతనిముఖ మెండిపోయెను. దేహము గగుర్పడెను. చేతివిల్లుజాఱిపోయెను. "నేను యుద్ధము చేయ" నని యేడ్చుచు రథముపై దిగులుచేఁ జతికిలఁబడెను. మఱియుఁ దుదకుఁ జిరకాలమునుండి పరంపరగ వచ్చుచున్నక్షత్త్రియధర్మమునకంటె నధికమని స్వభావముగనే మిక్కిలి ప్రియమై తోఁచుచున్నమమత్వముయొక్క (అనఁగా: సమీపమందున్నబంధువులపైని స్నేహముయొక్క) మహత్త్వమును స్థిరపఱుచుకొని మోహముచే "పితృవధ, గురువధ, బంధువధ, సుహృద్వధ, కుల

క్షయము మొదలగుఘోరపాపములఁ జేసి రాజ్యసంపాదనచేయుటకంటె నుదరం భరిత్వముకొఱకు బిచ్చ మెత్తుట తప్పిదమా?" యనుకొని యర్జునుఁ డిట్లుచెప్ప నారంభించెను. "ఈసమయమున శస్త్రమును వదలిన నన్నుఁ జూచి శత్రువులు నాతలఁ దఱిగినను మేలే. యుద్ధమున స్వకీయులను వధించి వారినెత్తుటిచేనపరిశుద్ధములు నభిశప్తము (అనఁగా: శాపమునొందినవి) లగుభోగముల ననుభోగించుట కే నిష్టపడను. క్షాత్రధర్మ మెట్టిదైన నేమి? అందుకై పితృవధ, బంధువధ, గురువధ మొదలగుభయంకరము లగుపాతకములఁ జేయవలసివచ్చె నేని నాక్షాత్రధర్మము దగ్ధ మగుఁ గాక? ఆక్షాత్రకతికి నిప్పంటుకొనుఁగాక? ఈసంగతిఁ దెలియనివారై ప్రతిపక్షులు దుష్టవర్తనులైనను నేను సైతే మటులే ప్రవర్తించుట యుక్తము కాదు. నాయాత్మకు నిజమగు కళ్యాణ మెటు లగునో యాసంగతి నేను జూచుకొనవలయును. మఱియు "నటువంటిఘోరపాతకముఁ జేయుట శ్రేయస్కర మని నాకుఁ దోఁపనియెడల క్షత్రధర్మ మెంతశాస్త్రోక్త మైనను నిట్టి ప్రసంగమున నాకు దానితోఁ బనియేమి?" యని యాతనిమనంబే యాతనికి నిరుత్సాహంబుఁ గల్పింపఁగ ధర్మసమ్మూఢుఁడై (కర్తవ్య మేదియో లోఁపనివాఁడై) శ్రీకృష్ణుని శరణుఁ జొచ్చినపిమ్మట భగవంతుఁ డర్జునునకు గీతల నుపదేశించి మార్గములోనికిఁ దెచ్చెను. మఱియు నాతనికి యుద్ధము కర్తవ్యమైనను, ఆసమయమున భీష్మాదులను వధింపవలయు ననుభీతి యాతనికిఁ గలుగుటచే యుద్ధము చేయ నొల్లని యర్జునునకు నాయుద్ధమే స్వేచ్ఛచేఁ జేయవలసివచ్చెను. గీతలలో నున్నరహస్యమును బయలుపఱుపవలసియున్న నది యీయుపక్రమోపసంహారములనుఫలము ననుసరించియే యుండవలయును. "భక్తిచే మోక్ష మెట్లు సిద్ధించును? బ్రహ్మజ్ఞానముచే నైనను, పాతంజలయోగముచే నైన నది యెట్లు సిద్ధించును?" ఇత్యాదికేవలనివృత్తిపరమార్గము, లేక, కేవలకర్మత్యాగరూపమగు సన్యాసధర్మమును, చెప్పుటవలన నిక్కడ నేమియుఁ బ్రయోజనము లేదు. శ్రీకృష్ణుని మనంబున, నర్జునుఁడు సన్యసించి విరాగియై బిచ్చ మెత్తుచు వనములకుఁ బోవలయునని యూహ కాని; కాపీనధారియై వేపాకుఁ దినుచు మరణాంతము యోగాభ్యాసము చేయుటకొఱకు హిమవత్ప్రాంతములకుఁ బోవలయు నని తలంపుగాని; ధనుర్బాణములకు బదులు, తాళము మద్దెల వీణయు నర్జునునిచేతికిచ్చి వాని నాదములోనే భక్తిచే భగవన్నామఘోషణముఁ జేయుచుఁ బ్రేమరూపానందభరితుండై కురుక్షేత్ర మనుధర్మభూమియందు భారతవర్షములోని సకలక్షాత్రసమాజము

నెనుట బృహన్నలచే వలె నర్జునునిచే దరల నాట్యము చేయింపవలయు నని కాని యభిప్రాయము లేదు. అజ్ఞాతవాసానంతరమునఁ గురుక్షేత్రమునఁ బ్రవేశించి చేయవలసిననాట్యము బృహన్నలనాట్యమునకంటెఁ గఠినమైనదియు భిన్నమైనదియు నై యున్నది. గీతల నుపదేశించుచు ననేకస్థలములయం దనేకవిధము లగు కారణముల నిరూపించుచుఁ జివరకు 'తస్మాత్,' అనఁగా: 'కావున', లేక, 'ఆహేతువువలన' అను నర్థముగలపదము (అనఁగా: అనుమానదర్శకమహత్త్వబోధకపదమును) ప్రయోగించి "తస్మాద్యుధ్యస్వ భారత." "కావున నోయర్జునా! యుద్ధము సేయుము;" (గీ. ౨-౧౮) "తస్మా దుత్తిష్ఠ కౌన్తేయ యుద్ధాయ కృతనిశ్చయః" "కావున నో కౌన్తేయా! యుద్ధమునకుఁ గృతనిశ్చయుండవగుము; లెమ్ము." (గీ. ౨-౩౭) "తస్మా దసక్త స్సతతం కార్యం కర్మ సమాచర" "కావున నాసక్తిని వదలి నీవు చేయవలసినకార్యమును చేయుము." (గీ. ౩-౧౯) "కురు కర్మైవ తస్మా త్త్వం" "కావున నీవు కర్మనే చేయుము;" (గీ. ౪-౧౫) "మా మనుస్మర యుధ్య చ" "కావున నన్ను స్మరించుచు యుద్ధము చేయుము." (గీ. ౮-౭) "సర్వకర్తయును సర్వకారయితయును నేనే యగుటచే నీవు నిమిత్తమాత్రుఁడవై యుండి యుద్ధమొనర్పుము. శత్రువుల జయింపుము." (గీ. ౧౧-౩౩) "శాస్త్రప్రామాణ్యముచేఁ బ్రాప్త మైన కర్తవ్యము నొనర్చుటయే నీ కుచితముగ నున్నది." (గీ. ౧౬-౨౪) అని యిటుల నిశ్చితార్థమును గర్మపరము నైనయుపదేశమును నర్జునునకుఁ జేసి పదునెనిమిదవయధ్యాయమున నుపసంహారార్థమున మరల "ఈసమస్తకర్మల నొనర్చియే తీరవలయును" (గీ. ౧౮-౬) అని నిశ్చితమును నుత్తమమునైన స్వమతమును భగవంతుఁడుపదేశించెను. మఱియుఁ దుదకు "అర్జునా! నీకజ్ఞానమోహ మిప్పటి కైనను నశించినదా? లేదా"! (గీ. ౧౮-౭౨) యని ప్రశ్న చేసి యతనివలన.—

"శ్లో. నష్టో మోహః స్మృతి ర్లబ్ధా త్వత్ప్రసాదా న్మయాఽచ్యుత,
స్థితోఽస్మి గతసందేహః కరిష్యే వచనం తవ॥

[గీ. ౧౮. ౭౩]

"స్వామీ! నాయజ్ఞానమును, సంశయమును నశించినవి; ఇంకఁ దమ యిష్టము ననుసరించినకార్యమును జేయుదును;" అని ప్రత్యుత్తరమును రాఁబట్టుకొనెను. ఇటుల వాగ్రూపముగనే యర్జునుఁడు ప్రత్యుత్తర మీయలేదు; తానాడినమాట సత్య మగునటులఁ జేసి ప్రసంగోపాత్తమైనయాయుద్ధమున భీష్మ కర్ణ

జయద్రథాదులను వధించెను. ఇందువలన నశేస లర్జునునకు భగవంతునిచేఁ జేయఁబడినయుపదేశము నివృత్తిపర మగుజ్ఞానమునకును యోగమునకును భక్తికిని సంబంధించిన దగుటచే, నదియే ముఖ్యప్రతిపాద్యవిషయ మను చున్నారు; కాని యుద్ధారంభ మైనది కాఁబట్టి నడుమనడుమఁ గర్మను గొంతకొంత ప్రశంసించుచు భగవంతుఁ డర్జునునిచే నాయుద్ధమును సమాప్తి నొందించెను. ఇచ్చట యుద్ధము నెఱవేర్చుట యనువిషయము ముఖ్యము కాదు. దీనిని ఆనుషంగిక మని కాని, యర్థవాదాత్మక మని కాని చెప్పుచున్నారు; కాని వారిటుల కోటిక్రమమును దబ్బిబ్బులుగ నెటులో నిర్వహించినను గీతయొక్క యుపక్రమోపసంహారములకుఁ గాని ఫలమునకుఁ గాని యుపపత్తి కుదరదు. ఏలయన:—స్వధర్మానుసారముగఁ బ్రాప్త మైన కర్తవ్య మెట్టి దైనను మరణాంతము నొనర్చుచునే యుండవలసిన దానియొక్క మహత్త్వమును నావశ్యకతయు నీసమయమున భగవంతుం డగుశ్రీకృష్ణునిచే నిరూపింపఁబడఁదగి యున్నది. మఱియు నావిషయమును సిద్ధింపఁజేయుటకు వెనుకఁ జెప్పినటుల గీతలలో నెక్కడను సూచింపఁబడియుండలేదు. ఒకవేళ నట్లు సూచింపఁబడి యుండినను, బుద్ధిమంతుఁడును వివేకియు నైనయర్జునున కాయసంబద్ధము లగుసిద్ధాంతములు మనస్కరింపక యైన నుండవలయును.

భయంకర మైనకులక్షయ మగుననుసంగతి కంటి కెదుటఁ గనఁబడుచుండఁగనే, "యుద్ధము కర్తవ్యమా?, కాదా? కర్తవ్యమనుపక్షమును స్వీకరించినచోఁ బాపము లేకుండ నెట్లు చేయవలయును?" అనియే యర్జునునిముఖ్యప్రశ్న యై యున్నది. మఱియు నెంతకలవరము కలిగించినను, నిష్కామబుద్ధితో యుద్ధము చేయుమని యైనను, కర్మ చేయుమని యైనను జెప్పినయీసమాధానము (అనఁగా: ముఖ్యప్రశ్నకు సమాధానము) అర్థవాద మని చెప్పి తప్పించుకొనఁబూనుటకు సాధ్యముకాదు. యజమానునింట యజమానినే యతిథిఁగ భావించుటవంటి దగును. వేదాన్తము, భక్తి, పాతంజలయోగము ననునవి గీతలలోఁ బొత్తిగ నుపదేశింపఁబడలేదని మే మనము. మఱియేమన: గీతలలో నీమూఁడువిషయములకుఁ గలసంబంధము, పరస్పరవిరుద్ధధర్మముల యొక్క భయంకర మైనయల్లరిలోఁ బడుటచే "ఈపని చేయుదునా? యాపని చేయుదునా?" యని సందేహపడి, కర్తవ్యమూఢుఁ డైనయర్జునునకుఁ గర్తవ్య మైన నిష్పాపమార్గమును బోధించి క్షాత్రధర్మానుసారముగ స్వీయశాస్త్రోక్తకర్మ నొనర్చుటకుఁ బ్రవృత్తుఁ డగునట్లు చేయునదిగనే యుండవలయు నని యందుము. ఈసందర్భమునఁ బ్రవృత్తిపరధర్మజ్ఞానమే ప్రస్తుతము ముఖ్య మగుటచే నితరవిషయములు

తత్సిద్ధ్యర్థము లగుచు,(అనఁగా: 'ఆనుషంగికము లగుచు). గాన, గీతాధర్మరహస్యము ప్రవృత్తిపరమే (కర్మపరమే) యయి యుండవలయు నను విషయము స్పష్టమగుచునే యున్నది; కాని, "యీప్రవృత్తిపరరహస్య మెద్ది? అది వేదాన్తశాస్త్రమునుండియే యెటుల నిష్పన్న మగును?" అను విషయమై యేటీకాకారునిచే నైనను సరి యగు నిరూపణ చేయఁబడ లేదు. ఏటీకాకారులును గీతోపక్రమ గీతోపసంహారములను ఫల్లమును జూడకయే, గీతలలో బ్రహ్మజ్ఞానము గాని, భక్తిగాని తమతమసంప్రదాయముల కనుకూల మగునటుల నివృత్తిపరదృష్టితో సిద్ధాన్తముచేయ నాసక్తులై యున్నారు. భక్తికిఁ గాని జ్ఞానమునకుఁ గాని కర్మతో సదాసంబంధము గల్పించుటయే యొకమహాపాతకము. ఈశంకనే యొకరు చేసికొని శ్రీకృష్ణునిస్వీయచరిత్రను కంటియెదుట నుంచుకొని భగవద్గీతార్థము నిర్ణయింపఁబడవలయు నని వ్రాసియున్నారు.*మఱియు శ్రీకాశీక్షేత్రమందు సమాధిస్థులును ప్రసిద్ధులు నద్వైతులు నగు పరమహంస శ్రీకృష్ణానందస్వాములవారు 'గీతార్థపరామర్శ' మను పేరు గలచిన్న సంస్కృతనిబంధమును వ్రాసియున్నారు. దానిలో "తస్మా ద్గీతా నామ బ్రహ్మవిద్యామూలం నీతిశాస్త్రమ్" "కావున గీత యన బ్రహ్మవిద్యనుండి సిద్ధ మగు నీతిశాస్త్ర (కర్తవ్యధర్మశాస్త్ర)" మని సిద్ధాన్తపఱిచినారు. † జర్మనుపండితుఁడు (ప్రో. డాయసన్) తన యుపనిషత్తులలో నున్న 'తత్త్వజ్ఞాన' మను గ్రంథములో నొకచోట భగవద్గీతాసందర్భమున నీరీతిగనే వ్రాసియుండుటచే నితరులును ననేకు లగుపాశ్చాత్యులును, పౌరస్త్యులు (Oriental) నగు గీతాపరీక్షకులచే నీమతమే నిర్ధారింపఁబడినది. అయినను వీరిలో నెవరును సమగ్రగీతాగ్రంథమును బరీక్షించి కర్మపరదృష్టితో వానిలో నున్న సర్వప్రతిపాదనలయొక్క గాని యధ్యాములయొక్క గాని సందర్భము లెట్లు కూడునో యావిషయమును స్పష్టముగ నిరూ

* ఈవ్యాఖ్యానకారునిపేరును, ఈవ్యాఖ్యానములోని కొంతవిషయమును, చిరకాలముక్రిందట నొకగృహస్థుఁ డుత్తరమునుండ నాకుఁ దెలిపెను; కాని నా కున్నవ్యవహారపుఁ దొందరలలో నాయుత్తర మెచ్చటనో పడిపోయినది. ఇంకను గనుపడలేదు.

† శ్రీకృష్ణానందస్వామి రచించిన గీతారహస్యము, గీతాధర్మప్రకాశము, గీతార్థపరామర్శము, గీతాసారోద్ధారము, నను నాల్గుగ్రంథములఁ జేర్చి యొకసంపుటముగనే రాజకోట యనుపట్టణమున ముద్రిత మైనది.

పించుటకుఁ బ్రయత్నము చేసినవారు కారు; అట్లు ప్రయత్నము చేయకపోవుటయే కాక, విపరీతముగా "ఈసి ప్రతిపాదన కష్టసాధ్య" మని సైతము 'డాయసన్' అను పండితుఁడు వ్రాసియున్నాఁడు.* కావున నీగీతలఁ బరీక్షించి దానిలో నుండు విషయమును నిరూపించుటయే యీగీతారహస్యమను గ్రంథముయొక్క ముఖ్యోద్దేశము. కాని యిట్లు చేయుటకుఁ బూర్వము గీతాప్రారంభమునఁ బరస్పరవిరుద్ధము లగు నీతిధర్మములనడుమఁ జిక్కినయర్జునునిసంకటస్వరూపము స్పష్టపఱుచుట యావశ్యకము. ఇంతమాత్రముననే గీతలయందుండు విషయమర్మము వాచకులకుఁ బూర్తిగ గోచరముగానేరదు. కావునఁ గర్మాకర్మల వివేచనయందలిసంకట మెట్టులుండునో యదియు, "ఈకార్య మొనర్తునా? యాకార్య మొనర్తునా?" యని సందేహపడి యనేక ప్రసంగములలోఁ జీకాకుపడినమనుష్యుఁ డెట్లుకర్తవ్యమూఢుఁడగునో (అనఁగా: దిక్కుతోఁపక యుండునో) యదియు, ననునీవిషయములు బాగుగఁ దెలియుటకై శాస్త్రములలోను నంతకంటె యధికముగ మహాభారతములోను నున్న యిట్టి ప్రసంగములలోని యనేకము లగునుదాహరణములచే నిప్పుడు ముందుగ విచారింతము.

ఇది విషయప్రవేశ మను ప్రథమప్రకరణము.

---

* Prof. Deussen's Philosophy of the Upanishads P. 362-(English Translation, 1906.)

ద్వితీయ ప్రకరణము.

కర్మ జిజ్ఞాస.

"శ్లో. కిం కర్మ కిమకర్మేతి కవయోఽప్యత్ర మోహితాః." *
[గీ. ౪—౧౬]

భగవద్గీతా ప్రారంభమునఁ బరస్పరవిరుద్ధము లగు రెండుధర్మములలోఁ జిక్కుపడుటచే కర్తవ్యమూఢుఁ డగునర్జునునకు సంభవించినప్రసంగ మెంతెయు నూతనము కానేరదు. సన్యసించి జగద్గోష్ఠి వదలి మఠములలో నుండువానియొక్కయు, లేక, అశక్తిచే జగత్తులోనియనేకము లగునన్యాయములఁ గేవలమూకభావమున సహించునట్టియుదరంభరులయొక్కయు సంగతియువేఱుకాని, ప్రపంచగోష్ఠిలో గొప్పవాఁడును నిర్వాహకుఁడునై సంసారమందలిస్వకర్తవ్యమును ధర్మానుసారముగ్గను నీత్యనుసారముగను జేయవలసినవాని కిట్టిసందర్భము (స్థితు) లనేకసమయముల సంభవించుచునే యుండును. అర్జునునకుఁ గర్తవ్యజిజ్ఞాసయు మోహమును యుద్ధారంభమునఁ గలిగెను. ఆమోహమే తుదకు యుద్ధమున మృతులగుబంధువులకు శ్రాద్ధములు చేయవలసివచ్చినప్పుడు ధర్మరాజునకు సైతము తోలిగెను. అట్టివానిమోహమును శాంతింపఁ జేయుటకు శాంతిపర్వము చెప్పఁబడియె. కర్మాకర్మసంశయమున, దేయేల? యిట్టి ప్రసంగము లెచ్చో నున్నవో వెదకి కాని కల్పించికాని యీవిషయములపై గొప్ప గొప్పకవీశ్వరులచే సరసకావ్యములును త్తమనాటకములును రచింపఁబడినవి. ఉదాహరణార్థమై ప్రసిద్ధుఁడు నాంగ్లేయభాషలో ననేకనాటకకారుఁ డగు "షేక్స్పీయరు" యొక్క "హామ్లెట్" అనునాటకమును గ్రహింతము. డెన్మార్కుదేశమునఁ బూర్వకాలమున 'హామ్లెట్టు'నురాజపుత్త్రుఁ డొకఁ డుండెను. వానిపిన తండ్రి, రాజును దనయన్నయు నైన 'హామ్లెట్' తండ్రిని జంపి, 'హామ్లెట్' తల్లితో మైత్రి సంపాదించుకొని సింహాసనముసైతము నాక్రమించుకొనెను.

---

* "కర్మ యన నేమి? అకర్మ యన నేమి? యనువిషయమునఁ బండితులు సైతము పొరపడుదురు." అని శ్లోకార్థము. ఇచట అకర్మశబ్దమునకు కర్మాభావము, లేక తప్పు పని యని యర్థము చేసికొనవలయును. ఈశ్లోకవ్యాఖ్యానముఁ జూడుఁడు.

పాపి యగుపినతండ్రిం జంపి, పుత్రధర్మానుసారముగఁ బిత్రృణమునుండి ముక్తుఁడు గావలసినవాఁడా? లేక, కేవలము పినతండ్రి యుఁ, దల్లిదండ్రికిఁ బిమ్మట నతనితోఁ సమానముగాఁబూజనీయుఁడును, సింహాసనారూఢుఁడు నను కారణముచే 'హామ్లెట్టు' ఊరకుండవలసినవాఁడా? ఇట్టిమోహములోఁ బడి, కలతఁ జెందినమనంబు గల్గినవాఁడును దరుణవయస్కుఁడునగు 'హామ్లెట్టు'న కెట్టియవస్థ సంప్రాప్తమైనదో కనుఁడు. అతరుణమున శ్రీకృష్ణునివంటియోగ్యుఁడును మార్గదర్శకుఁడు సంగరక్షకుఁడు నగు పురుషుఁ డాలోచన చెప్పుటకు లేకపోవుటచే, 'హామ్లెట్' వెట్టియెత్తి బ్రతుకవలసినవాఁడా? చావవలసినవాఁడా? ఈయవస్థలోఁ గర్తవ్యతావిచారముతో, పాపము హామ్లెట్టున కెటుల తుదకు మరణము సంభవించెనో యాచిత్ర మీనాటకమున నధికముగఁ జమత్కరింపఁబడినది. మఱియు 'కోరియలానెస్' అను మఱియొక నాటకములో సైత మిటులే 'షేక్స్పీయరు' మఱియొక ప్రసంగము వర్ణించియున్నాఁడు. శూరుఁడును రోమకదేశపువాఁడు నగు 'కోరియలానెస్' అనువాఁడు తన్ను రోమకపురవాసు లాయూరినుండి వెడలఁగొట్టుటచే నతఁడు రోమకదేశపుశత్రువులపక్షపువాఁ డైనదియేకాక వారిగుట్టును రోమకపురవాసుల కెన్నటికిని జెప్పనని వారి నమ్మకమునకై ప్రతిజ్ఞఁ జేసెను. పిమ్మటఁ గొంతకాలమున కీశత్రుసహాయముచే రోమకజనులపై దండెత్తి దేశముల జయించుచు రోమకపట్టణసింహద్వారమునందే రోమనులశత్రుసైన్యముల నిలిపెను. అప్పుడు రోమకపురమున నున్న స్త్రీలందఱును 'కోరియలానెస్' భార్యను, తల్లిని ముందుంచుకొని వచ్చి, మాతృభూమివిషయమున నతనికిఁ గర్తవ్యము నుపదేశించిరి. పిమ్మట రోమకపురజనుల శత్రువులకిచ్చిన యభయవచనము నా 'కోరియలానెస్' తానే యతిక్రమించి ప్రవర్తింపవలసివచ్చెను. కర్తవ్యాకర్తవ్యమోహమునఁ బడుటకు కిట్టియితరోదాహరణము లెన్నియో ప్రాచీనము లైనవి జగత్తున నితిహాసగ్రంథములలో నున్నవి; కాని యింతదూరము మనము పరుగిడ నవసరము లేదు. మనమహాభారతమను గ్రంథ మిట్టిసందర్భముల కొకగని యనునది యతిశయోక్తి కానేరదు. గ్రంథారంభమున (ఆ.౧) భారతమును వర్ణించుచు వ్యాసులవారు "సూక్ష్మార్థం న్యాయయుక్తం" "అనేకసమయాన్వితమ్" అని మహాభారతమునకు విశేషణములఁ జెప్పి, యీగ్రంథములో సర్వధర్మశాస్త్రములు నర్థశాస్త్రములు మోక్షశాస్త్రములు సైతము వర్ణితములై యున్నవని చెప్పుటయే కాక, యీవిషయమున "యదిహాస్తి తదన్యత్ర యన్నేహాస్తి న తత్క్వచిత్" (ఆ.౬౨. ౫౩) "ఇంధములో నున్నవిషయములె ఇతరగ్రంథ

ములలో వర్ణితము లైనవి. మఱియు నిచ్చోట లేనివిషయము లెచ్చోటను వర్ణితములు కావు" అని యీభారతమహత్త్వమును కొనియాడెను. వేయేల? సంసారమందలి యనేకాపత్ప్రసంగములలోఁ బ్రాచీను లగుమహాపురుషు లేయేవిధముగఁ బ్రవర్తించిరో యావిషయముల వ్యాఖ్యానము సులభముగ సామాన్యజనులకు బోధించునదగుటచే, భారతము మహాభారతమయ్యెను. కేవలము 'భారతయుద్ధ' మని యైనను, 'పాండవవిజయ' మని యైనను బేరుగల యితిహాసమును వర్ణించుటయే యైనచో నష్టాదశపర్వములు చెప్పునంతయావశ్యకత యుండకయే పోవును.

"శ్రీకృష్ణార్జునలసందర్భమును వదలినచో మన కీ మహాచర్చవలన లాభ మేమి? మన్వాదిస్మృతికర్తలు తమతమస్మృతులలో మానవు లెటుల సంసారమునఁ బ్రవర్తింపవలసినదియు, ఆసందర్భమున స్పష్ట మగునియమములను వ్రాయలేదా? "హింసను వధను జేయకుఁడు. నీతితోఁ బ్రవర్తింపుఁడు. సత్య మాడుఁడు. వృద్ధులకు గురువులకు సన్మాన మొనర్పుఁడు. చౌర్యవ్యభిచారములు చేయకుఁడు;" ఇత్యాదు లగుసర్వసామాన్యనియమములు సర్వధర్మములలోను విధింపఁబడినవానిని జూచిన యెడల మరల నియ్యల్లరిలోఁ బడుట కేమి కారణ?" మని కొందఱడుగుదురు; కాని విపరీతముగ నిటుల సైతము విచారింపఁబడినది. ఆయంశ మేమన:—జగత్తునసర్వజనులు నెంతపర్యంత మీనియమము ననుసరించి ప్రవర్తింపరో, యంతపర్యంత మీ పామరజనులవలలోఁ బడి సజ్జనుఁడు తనసద్వర్తనమును వదలకయుండవలయునా? లేక, వారిప్రతిక్రియనిమిత్తమై యెట్టివానియొద్ద నట్లు ప్రవర్తించి తన్ను రక్షించుకొనవలయునా? ఇంతియకాక, యీసామాన్యనియమములు నిత్యములుఁ బ్రమాణములని యంగీకరించినను, కర్త యగుపురుషున కనేకపర్యాయము లీసామాన్యనియమములలో రెండుమూఁడు నియమము లొకసమయముననే ప్రాప్తము లగుచున్నవి. మఱియుఁ గర్త యగుపురుషుఁడు "ఇది చేయుదునా? అది చేయుదునా?" యనువివేచనలోఁబడి పిచ్చివాఁ డగుచున్నాఁడు. అర్జునునకు సంభవించినప్రసంగము వీనిలోనిదే; కాని యర్జునునకే కాక యితరు లగుగొప్పవారికి నిట్టిసందిగ్ధావస్థ యేల వచ్చునో యీసందర్భము మహాభారతములో ననేకస్థలములలో సమూలముగ విమర్శితమై యున్నది. ఉదాహరణ మేమన:—మనువుచే సర్వవర్ణములకు సామాన్య మని చెప్పఁబడిన "అహింసా సత్య మస్తేయం శౌచ మింద్రియనిగ్రహః" (మను. ౧౦. ౬౩) అహింస, సత్యము, అస్తేయము, మనోవాక్కాయములశుద్ధతయు, నింద్రియనిగ్రహము ననునవియైనసనాతననీతిధర్మములలో నహింసయొక్క విషయమే

మనము గ్రహింతము. "అహింసా పరమో ధర్మః" (మ.భా. ఆ. ౧౧. ౧౩) ఈ తత్త్వము మనవైదికధర్మములలోనే కాక యితరులసర్వధర్మములలోను ముఖ్యముగఁ బరిగణింపఁబడియున్నది. బుద్ధక్రీస్తుధర్మగ్రంథములలో నున్నయాజ్ఞలలో "హింస చేయకుము" అనునీయాజ్ఞ మనుస్మృతియందువలెనే యగ్రగణ్యమైనది. హింస యనఁగా : కేవలము జీవమును దీయుటయే కానేరదు. ఇతరప్రాణియొక్క మనసున కైనను శరీరమున కైనను నుపద్రవముఁజేయుటసైతము హింసయే! హింస యనః సచేతన మగుప్రాణికి నేవిధ మగు పీడకలిగింపక పోవుటయే; పితృవధ, మాతృవధ, మనుష్యవధ మొదలగునవి హింసలలో ఘోరము లై యున్నవి. కావున జగత్తులోని సర్వమతసంప్రదాయములలో నీయహింసాధర్మము సర్వధర్మముల లోను శ్రేష్ఠ మైన దని యంగీకరింపఁబడినది. ఐనను ప్రకృతము తెలిసికొనవలసిన విషయ మే మన:—మనప్రాణము దీయుటకైనను, భార్య, కొమార్తె వీరిని బలాత్కారపఱచుటకైనను, మనయింటికి నిప్పంటించుటకైనను, మన స్థిరచరాత్మక సర్వధనహరణమున కైనను, నెవఁ డైనదుష్టుఁడు కత్తి చేఁబూని సన్నద్ధుఁడు కాఁగా, సమీపమున రెండవవాఁడు లేనప్పు డిట్టియాతతాయిని "అహింసా పరమో ధర్మః" అని చెప్పి కన్నులు మూసికొని యుపేక్షింపవలయునా? లేక యాదుష్టుని సామోపాయములచేతను, లేక, విననియెడల దండోపాయముల చేతను యథాశక్తిగ శాసింపవలయునా?

"శ్లో. గురుం వా బాలవృద్ధౌ వా బ్రాహ్మణం వా బహుశ్రుతమ్,
ఆతతాయిన మాయాంతం హన్యా దేవావిచారయన్."

(మను. ౮. ౩౫౦)

ఇటువంటియాతతాయి (దుష్టుఁడు) గురువుగాని, వృద్ధుఁడుగాని, బాలుఁడుగాని, విద్వాంసుఁడగు బ్రాహ్మణుఁడుగాని యైనను నీవిషయముల విచారింపకయే నిశ్శంకముగ వానిఁ జంపి తీరవలయును; కారణ మేమన:—ఇట్టిసమయములలో హింసాసంబంధ మగుపాపము హింసకునికిఁ దగులదు. ఆతతాయి తనయధర్మముచేతనే చంపఁబడుచున్నాఁడు. అని మనుస్మృతికర్త చెప్పుచున్నాఁడు. మనువుచేతనేకాక యితరు లగునవీనదండశాస్త్రకర్తలునీతిననుసరించి యైన నాత్మసంరక్షణ మనువాక్యమునకు గొప్పగౌరవ మంగీకరింపఁబడినది. ఇట్టిసందర్భములలో నహింసకంటె నాత్మసంరక్షణయోగ్యతయే యధికముగ నంగీకరింపఁబడినది. భ్రూణహత్య (గర్భస్థశిశుహత్య) యందఱిచే నతిగర్హ్యముగఁ నెన్నఁబడినది; కాని తల్లికి హాని

కలుగు నెడ నాగర్భస్థశిశువును పాత్రము నటికి పోఱువేయ నక్కఱ లేదా? యజ్ఞములో నున్న పశువధ వేదముచేతనే ప్రశస్తమని యంగీకరింపఁబడినది. (మను. ౫. ౩౧) అయినను పిష్టపశువును జేసి యదియు నొకానొకసమయమున నెఱవేర్పుటకు సాధ్య మగును. (మ.భా.శాం. ౩౩౭; అను. ౧౧౫. ౫౬.) కాని వాయువులో, ఫలములలో, జలము మొదలగువస్తువులలో నిండి యత్యల్పము లగు ననేకజీవములను జంపకుండ మనుష్యుఁ డెట్లు ప్రవర్తింపఁగలఁడు?. మహాభారతములో—

శ్లో. "సూక్ష్మయోనీని భూతాని తర్కగమ్యాని కానిచిత్
పక్ష్మణోఽపి నిపాతేన యేషాం స్యాత్ స్కంధపర్యయః."
(మ. భా. శాం. ౧౫. ౨౬.

"కన్నులకుఁ గనఁబడక పోయినను, వేని (యేజంతువుల) యస్తిత్వము తర్కముచేఁ దెలిసికొనఁబడునో యట్టిసూక్ష్మజంతువు లీజగమున నిండియున్నవి. అనఁగా: మనము మనకంటిరెప్పలను గదల్చినమాత్రముననే యీజీవములహస్తపాదాదులు విఱిగి క్రిందఁబడును." "ఇటులుండ హింసఁ జేయుము, హింసఁ జేయకుమని నోట నన్నమాత్రమున నేమిప్రయోజనము?" అని యర్జునుఁడు చెప్పుచున్నాఁడు. ఈసారాసారమునే విచారణఁ జేసి యనుశాసనపర్వములో(అను. ౧౧౬) మృగయావిషయమును సమర్థించినారు. అరణ్యపర్వములో నున్న కథ యేమనఁగా:—కోపమున నొక పతివ్రతను భస్మము చేయుట కుద్యుక్తుఁడైన బ్రాహ్మణునిప్రయత్నము నిష్ఫలము కాఁగా, నాబ్రాహ్మణుఁ డాపతివ్రతను శరణు వేఁడెను. పిమ్మట సత్యమగు ధర్మరహస్యమును తెలిసికొనుటకు నాబ్రాహ్మణు నొకానొకవ్యాధునివద్ద కాపతివ్రత పంపెను. ఆవ్యాధుఁడు మాంసవిక్రేతయయ్యు నత్యధిక మగుమాతృపితృభక్తి గలవాఁడై యుండెను. ఈవ్యాధునివ్యాపారమును జూచినయీబ్రాహ్మణున కత్యంత విస్మయమును, ఖేదమును గలిగెను. అప్పు డావ్యాధుఁడు బ్రాహ్మణునకు నిజమగు తత్త్వమును జెప్పి నమ్మకము కల్గునటుల చేసెను. జగత్తున నెవ రెవరిని దినుట లేదు? "జీవో జీవస్య జీవనం" (భాగ. ౧. ౧౩. ౪౬) ఈవ్యవహార మెల్లప్పుడును జరుగుచునే యున్నది. కావున నాపత్కాలమం దైన "ప్రాణ స్యాన్న మిదం సర్వం" (మను. ౫—౨౮; మహాభా. శాం. ౧౫. ౨౧) అనిస్మృతికారులచేతనే కాక యుపనిషత్తులలో సైతము స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడినది. (వే. సూ. ౩. ౪. ౨౮; ఛాం. ౫. ౨. ౧; బృ—౬. ౧—౧౪). అందఱచేతను హింస వదలి వేయఁబడినయెడల క్షాత్రధర్మముమాత్ర మెటుల నిలిచును? క్షాత్రధర్మము నశించినయెడఁ బ్రజలకు

రక్షకుఁడెవఁడు? ప్రతిమనుజుఁడు తనకంటె బలహీనుఁడగువాని నెల్లఁ బట్టి హింసించుట సంభవించును. సారాంశ మేమన:—నీతియొక్క సామాన్యనియమముల వలనఁ గొన్నిసమయములలో తప్పక కార్యనిర్వాహము గాకపోవుచున్నది. కావున నీతిశాస్త్రములో ముఖ్య మని చెప్పఁబడినయహింసయొక్క నియమములయందు సైతము కర్తవ్యాకర్తవ్యములతారతమ్యవిచారము లేకపోలేదు.

అహింసాధర్మము ననుసరించియే, క్షమ, శాంతి, దయ యనునీగుణములు శాస్త్రములోఁ జెప్పఁబడినవి; కాని యీశాంతి యన్నిసందర్భముల నెటుల నడచును?. శాంతముగ నుండువానిభార్యాపుత్త్రాదులసైతము నితరులు వానియొట్టయెదుటనే యపహరించుకొనిపోకుండ నుండ రనునీకారణమును ముందు నిరూపించి, పిమ్మట ప్రహ్లాదుఁడు తనమునిమనుమఁ డగు బలికి మహాభారతమున—

శ్లో. "న శ్రేయ స్సతతం తేజో న నిత్యం శ్రేయసీ క్షమా

....

తస్మా న్నిత్యం క్షమా తాత! పండితై రపవాదితా."

(వన. ౨౮. ౬—౮)

"సర్వదా క్షమయు, సర్వదా తైక్ష్ణ్యమును శ్రేయస్కరము గానేరదు. నాయనా! యీకారణముననే పండితులు క్షమ కపవాదమును జెప్పియున్నారు." అని చెప్పెను. పిమ్మట క్షమయే యోగ్యమను ప్రసంగములలోఁ గొన్ని ప్రసంగములు ప్రహ్లాదునిచే వర్ణితములు లైనవి. అయిన నీప్రసంగముల నెట్లు తెలిసికొనవలయునో యాతత్త్వమును బ్రహ్లాదుఁడు చెప్పలేదు. కాని ప్రసంగమును దెలిసికొనక యీయపవాదము నెవఁడైన నుపయోగించిన వాఁడే దుర్వర్తన గలవాఁడుగ నుండును. కావుననే యీప్రసంగము నెటుల రెఱుంగవలయునో యాతత్త్వము నెఱుంగుటయే యత్యంత మహత్త్వకారణముగ నున్నది.

జగత్తున సర్వదేశములలో సర్వధర్మములలో నాబాలవృద్ధముగ స్త్రీపురుషుల కన్నిటికంటె మాన్యముఁ బ్రమాణము నగురెండవతత్త్వము 'సత్యము.' దానిమహత్త్వ మెంతని వర్ణింతుము? సృష్టిలోఁ బ్రప్రథమమున "ఋతము" "సత్యము" నుత్పన్నము లైన వనియు, నాసత్యముచేతనే యాకాశము, పృథ్వి, వాయువు మొదలగు పంచభూతములును వ్యాపించి ధరింపఁబడినవనియు వేదములలోనే సత్యముయొక్క మహత్త్వము స్తుతింపఁబడినది. "ఋతంచ సత్యం చాభీద్ధా త్తప

సో ఽధ్యజాయత." (ఋ.౧౦౧౯౦౧) "సత్యే నో త్తభితా భూమిః." (ఋ. ౧౦. ౮౫. ౧) ఇత్యాదిమంత్రములంజూడుము. "ఉండునది." అనఁగా "సదానాస్తిత్వమును బొందునది కాదు," లేక, "త్రికాలములయందున బాధితముగ నుండునది." అని సత్యశబ్దముయొక్క ధాత్వర్థము. కావుననే "సత్యా పరతా నాహిం ధర్మ, సత్యతేచీ పరబ్రహ్మ" "సత్యముకన్న చే అగుధర్మము లేదు. సత్యమే పరబ్రహ్మస్వరూపము." అని సత్యముయొక్క యథార్థమహత్త్వము వర్ణితము. "నాస్తి సత్యాత్పరో ధర్మః" (శాం. ౧౬౨. ౨౪). ఈవచనము మహాభారతములో ననేకస్థలముల వచ్చియున్నది. ఇంతియకాక—

శ్లో. "అశ్వమేధసహస్రం చ సత్యం చ తులయా ధృతమ్
అశ్వమేధసహస్రాద్ధి సత్య మేవ విశిష్యతే."

(ఆ. ౭౪. ౧౦౨)

"వేయియశ్వమేధములను సత్యమును త్రాసున నుంచి తూఁచఁగ సత్యమే యెక్కువ బరు వగును" అనియు సామాన్యసత్యసంబంధమునఁ జెప్పఁబడినది. సత్యమాడుట యనుసంబంధమున మనువు—

శ్లో. "వాచ్యర్థా నియతా స్సర్వే వాఙ్మూలా వాగ్వినిస్సృతాః
తాం తు యస్స్తేనయే ద్వాచం స సర్వ స్తేయకృ న్నరః."

(మను. ౪. ౨౫౬.)

"మనుష్యమాత్రుని సర్వవ్యవహారములు వాక్కుచే నడచుచున్నవి. ఒకని యూహ మఱియొకని కెఱుకపఱచుటకు శబ్దమువంటి ముఖ్యసాధన మింకొకటి కానేరదు. సర్వవ్యవహారములకు నాశ్రయభూతమగు నీవాగూపమూలము నెవఁడు కొంచె మతిక్రమించునో (వాక్కును ప్రతారణచేయువాఁడగునో), వాఁడు సమస్తవిషయముల నొక్కపర్యాయమే మ్రుచ్చిలినవాఁడను" అని సవిశేషముగఁ జెప్పుచున్నాఁడు. కావుననే మనువు— "సత్యపూతాంవదేద్వాచమ్" (మను. ౬–౪౬) "నీవిషయమును మాటలాడవలయునో దానిని సత్యముచే పవిత్రమొనర్చి మాటలాడుము" అని చెప్పెను. ఉపనిషత్తులలో సైతము— 'సత్యంవద, ధర్మం చర" (తై. ౧.౧౧ ౧) అని యితరధర్మములకంటె సత్యమునకే యగ్రస్థానమియ్యఁబడుటచే, శరపంజరమున్మీఁదఁ బడియున్నభీష్మాచార్యులవారిచే, శాంత్యానుశాసనికపర్వములలో సైతము యుధిష్ఠిరునకును సర్వధర్మముల నుపదేశించిన

పిమ్మట వారు తమప్రాణములను వదలుటకు పూర్వము—"సత్యేషు యతితవ్యం వ స్సత్యం హి పరమం బలమ్." (మ. భా. అను. ౧౬౭. ౫౦) అని, సర్వధర్మముల సారమని సర్వోపదేశములతుద నొకసత్యమే పరిపాలింపఁబడవలయునని చెప్పఁబడినది. బౌద్ధధర్మములలోను, క్రైస్తవధర్మములలోను నీ నియమానువాదమే చేయఁబడినటుల స్పష్టమగుచున్నది.

ఇటు లన్నిమతసిద్ధాన్తముల నుండి సిద్ధమైనదియు, స్థిరకాలస్థాయియు నగు సత్యమున కెట్టియపవాదముండు నని యేరికైన స్వప్నమునైనఁ దోఁచియుండునా? కాని, దుష్టులచే నిండియున్న యీప్రపంచమునఁ జరించుట మిక్కిలికష్టముగనున్నది. కావున తెలియవలసినవిషయము ప్రకృతమున నేమనఁగా:—ఎవరైనను ఘాతుకునిచేతులలోనుండి తప్పించుకొని దాగికొనుటకు పాఱిపోవుచు మనకు కనఁబడిన వెంటనె వెనుకనుండి వానిఁ జంపుటకుఁ జేతికరవాలముతో వెంబడించి వచ్చినాఘాతుకుఁడు "ఇప్పు డిటు పరువెత్తుకొని వచ్చినమనుజుఁ డేవైపున పోయెను?" అని మనల విచారించిన, మన మేమిసమాధానమ్ముఁ జెప్పవలయును? సత్యముచెప్పుదమా? పాపమా నిరపరాధిప్రాణముల నసత్యమాడి తప్పింతమా? ఇటు లేల యడుగవలయు ననిన, నిరపరాధి యగు ప్రాణియొక్కహింసను తప్పించుటయు సత్య మంత మహత్త్వముగలిగిన ధర్మమే శ్లో. "నాపృష్టః కస్యచి ద్బ్రూయా న్నచాన్యాయేన పృచ్ఛతః." "అడుగనిదే యెవరితోను మాటలాడఁ గూడదు. మఱియు నన్యాయముగ ప్రశ్నఁజేసి విచారించినను సమాధాన మియ్యరాదు."(మను. ౨. ౧౧౦; మ. భా. శాం. ౨౮౭. ౩౮) "జానన్నపి హి మేధావీజడవల్లోక ఆచరేత్" "ఆవిషయము తెలిసినను పిచ్చివానివలె హూఁహూఁయనుచుఁ గాలక్షేపముఁ జేయవలయును." అని మనువు చెప్పుచున్నాఁడు. సరియే. బాగుగనే యున్నది ! హూఁహూఁ యని ధ్వనిచేయుట మాత్ర మసత్యమాడుట కాదా? "న వ్యాజేన చరే ద్ధర్మం" (మ. భా. ఆది. ౨౧౫. ౩౮) "మోసముఁజేసి నీ తెలివి తేటలను ధర్మమున నుపయోగింపకుము. ధర్మమును వంచన చేయరాదు. కాన నీవే వంచింపఁబడుదువు" అని భారతములోనే యనేకప్రదేశములలోఁ జెప్పఁబడియున్నది; కాని హూఁహూఁ యని కాలక్షేపముఁ జేయుటకు సైతము వీలులేనియెడల నేమిచేయవలయును? చోరుఁడు శస్త్రపాణియై ఱొమ్ముపై నెక్కి "నీద్రవ్య మెక్కడ నున్న?"దని యడుగ, సమాధానముఁ జెప్పనియెడల ప్రాణహాని యగునపు డేమి చెప్పవలయును? సకలధర్మరహస్యముల నెఱింగిన శ్రీకృష్ణభగవానుఁడు పూర్వోక్త

మైనఘాతుకుని విషయోదాహరణ మిచ్చి కర్ణపర్వములో నర్జునునకును, (కర్ణ. ౬౯. ౬౧) భీష్ములవారు శాంతిపర్వములోని సత్యానృతాధ్యాయమున యుధిష్ఠిరునకును

శ్లో. "అకూజనేన చేన్మోక్షో నావకూజేత్కథంచన
అవశ్యం కూజితవ్యే వా శంకేరన్వాఽ ప్యకూజనాత్
శ్రేయ స్తత్రానృతం వక్తుం సత్యా దితి విచారితమ్".
(మ. భా. శాం. ౧౦౯. ౧౫-౧౬)

"మాటలాడకుండఁగనే వదలించుకొనుట శక్య మైనపక్షమున నేమైనను సరే! మాట లాడ కూడదు; మాటలాడ వలసినదియే యావశ్యక మైనపక్షమునను, మాట లాడక పోయిన నితరులకు సందేహము కలుగుట సంభవించుపక్షమునను, అప్పుడు సత్యమాడుటకంటె నసత్యమాడుటయే మేలైనది." అని చెప్పి విచారణచేసి నిశ్చయించిరి. కారణ మేమన:—సత్యధర్మము కేవలశబ్దోచ్చారణమాత్రముతో సమాప్తము కానేరదు. కావున, ఏ వాగ్వ్యవహారముచే సమస్తజనులకుఁ గల్యాణ మగునో, యావాగ్వ్యవహారము కేవలశబ్దోచ్చారణముచేత యనర్థమైనంతమాత్రమున నింద్యమనుటకు సాధ్యము కాదు. దేనిచే సమస్తజనులకు హానికలుఁగునో యది సత్యము గాని, యహింస గాని కానేరదు.

శ్లో. "సత్యస్య వచనం శ్రేయ స్సత్యా దపి హితం వదేత్
య ద్భూతహిత మత్యంత మేత త్సత్యం మతం మమ."
(మ.భా. శాం. ౩౨౯. ౧౩; ౨౮౭. ౧౯)

"నిజ మాడుట ప్రశస్తము. సత్యముకంటె సర్వభూతహిత మైనమాట లాడుట ప్రశస్త మైనది. ఏలయన : దేనివలన సర్వభూతములకు నత్యంతహిత మగునో యదియే సత్య మని నాయభిప్రాయము" అని శాంతిపర్వమునఁ, దనకు సనత్కుమారులవారు చెప్పినట్టుల, నారదులు శ్రీశుకునకుఁ జెప్పినారు. "యద్భూతహితం" అనుపదమును జూడఁగ, నాభునికి లగునాంగ్లేయోపయుక్తవాదుల స్మరణ కలుఁగుటచే నీవచన మెవనిచేతనో ప్రక్షిప్తముగ వ్రాయఁబడిన దేమో యను కొన నక్కఱలేదు. ఈవచనము మహాభారతమున నరణ్యపర్వాంతర్గత బ్రాహ్మణవ్యాధ సంవాదమున సైతము రెండుమూఁడు పర్యాయములు వచ్చినది. అందొకచో—
శ్లో. "అహింసా సత్యవచనం సర్వభూతహితం పరం" (వన. ౨౦౬. ౭౩)అనియు, మఱియొకచోట— శ్లో. "య ద్భూతహిత మత్యంతం త త్సత్య మితి ధారణా"

(వన. ౨౦౯.౮)అనియుఁ గొంతపాఠభేదముగనున్నది. సత్యప్రతిజ్ఞుఁ డగుయుధిష్ఠిరుఁడు ద్రోణునకు "నరో వా కుంజరో వా" యని యుత్తర మిచ్చి వ్యామోహమును గలిగించుట కింతకంటె వేఱు కారణ మేదియులేదు. కావున నిట్టి యితరవిషయముల సైత మీన్యాయమే సంబంధించియుండును. హత్యఁజేసినమనుష్యునిజీవము నసత్యమాడి రక్షింపవలయు నని మనశాస్త్రములు వచింపవు. కారణ మేమన:— శాస్త్రములలో హత్యఁ జేసినమనుష్యునకు దేహాంతప్రాయశ్చిత్త మైనను,వధయైనను జెప్పఁబడియుండుటచే నట్టివాఁడు శిక్షణీయుఁడుగను వధ్యుఁడుగను నగును. ఈవిషయమున నైనను,నింక నిట్టియితరప్రసంగములలో నైనను, నబద్ధపుసాక్ష్య మిచ్చు మానవునికిఁ బూర్వ మేడుతరముల పితరులును,ఇంక నంతకన్నఁబూర్వులును, ఆతఁడును తప్పక నరకమును బొందుదు రని శాస్త్రకారులును వచించి యున్నారు. (మను.౮. ౮౯-౯౯; మ. భా. ఆ. ౭.౩) కాని పైఁ జెప్పఁబడిన కష్టపర్వములోని ఘాతుకునిప్రశ్నయందువలె మనము సత్యము వచించినచో, నిరపరాధి యగుమానవునిప్రాణము నిష్కారణముగఁ బోవునంతసమయము వచ్చెనేని యేమిచేయుదుము? 'గ్రీ'నను పేరు గలయొకయింగ్లీషుగ్రంథకర్త "నీతిశాస్త్రోపోద్ఘాత" మనుతనగ్రంథమున నిట్టి ప్రసంగములలో నీతిశాస్త్రము నోరు మూసుకొనికూర్చుండు నని వ్రాసినాఁడు; మనువు, యాజ్ఞవల్క్యులు నిట్టిప్రసంగములను సత్యాపవాదములలోఁ బరిగణింతురనుట సత్యమే. అయిన నట్లు చేయుటసైతము వారిమతమున సామాన్యముగ గౌణమై యుండుటచే, శ్లో. "తత్పావనాయ నిర్వాప్య శ్చరు స్సారస్వతో ద్విజైః." (యాజ్ఞ. ౨. ౮౩; మను ౮. ౧౦౪-౧౦౬) అని తుదకాతనికిఁ బ్రాయశ్చిత్తము విధింపఁబడినది. అహింసాపవాదమునుగుఱించి యాశ్చర్యపడకపోయినను కొంతమందిగొప్పయాంగ్లేయులు సత్యవిషయమున మనధర్మశాస్త్రకారులకుఁ బేర్లు పెట్టుటకు, (నాక్షేపించుటకు) ప్రయత్నించినారు. కావుననే ప్రమాణభూతు లగుక్రైస్తవధర్మోపదేశకులును, నీతిశాస్త్రగ్రంథకర్తలగు నాంగ్లేయులును నీవిషయమున వచించుదాని నిచ్చోఁ జెప్పుచున్నాను. "నాయసత్యసంభాషణచేఁ బ్రభువుసత్యమహిమ యధికమై వృద్ధిఁ బొందెనేని (అనఁగా: క్రైస్తవధర్మమునకధికప్రచారము కలిగెనేని) దానివలన నేనెట్లు పాపి నగుదును?" (రోమా. ౩.౭) అని క్రీస్తుశిష్యుఁ డగు 'పాల్' అనువానినోటనుండి వచ్చినసంభాషణ బైబిలుక్రొత్తనిబంధనయాజ్ఞలలో (కరారులలో) కనఁబడుచున్నది. ప్రాచీనక్రైస్తవధర్మోపదేశకు లెన్నిపర్యాయము లిట్టు లాచరించుచు వచ్చిరో యాసంగతి క్రైస్తవధర్మేతిహాసకారుఁ డగు "మిల్మ" నునువానిచేఁ జెప్పఁబడినది. ఎవరి నైనఁ

బీడించి యైనను, నిర్బంధించి యైనను బ్రవర్తించుట న్యాయ్యమని తలఁచువారు వర్తమానకాలికు లగుపాశ్చాత్యనీతిశాస్త్రజ్ఞులలో సామాన్యముగ లేరని చెప్పవచ్చును. అయినను సత్యధర్మము నిరపవాదమని వారును జెప్పరు. ఉదాహరణార్థము, "సిజ్విక్" అను పండితుని నీతిశాస్త్రగ్రంథము ప్రస్తుతపాఠశాలలలోఁ జదివింపఁబడుచున్నది గావున దానినే తీసికొందము. సిజ్విక్కు, కర్మాకర్మముల సంశయస్థలమున "నెక్కువజనుల కెక్కువసుఖ" మనునీతత్త్వముయొక్క యాధారముచే నీతినిర్ణయముఁ జేయుచు నీమార్గము ననుసరించి తుదకు నిట్టిప్రసంగములలోఁ బసిబాలురకును బిచ్చివారికిని నశక్తులకును (సత్యమాడినఁ బ్రకృతికపాయము గల్గువారికి) దమ శత్రువులకును చోరులకును (మాటలాడకపోయిన నిలువఁజాలని వారికి) తన్నుద్దేశించి యన్యాయముగఁ బ్రశ్న చేయువారికిని నుత్తరము చెప్పునప్పుడును, న్యాయవాదులు తమకర్తవ్యముననును, 'నసత్యసంభాషణ చేయుట తప్పు కా" దని నిశ్చయించెను. * మిల్లు తననీతిశాస్త్రగ్రంథమున వీని నపవాదములలోఁ జేర్చెను. † ఈయపవాదములే కాక సిజ్విక్కు తనగ్రంథములో "అందఱును సత్యముగనే నడచుకొనవలయు"నని చెప్పినను, "ఏరాజకీయపురుషునకుఁ దనకార్య [illegible] స్యంబులు [illegible] యూ కొ [illegible] దెసిప [illegible] సత్యము గాని, యహింసించుకొనవలయునో యాతఁడితరులకును, వ్యాపారులకును, "సత్తముములలో నియతముగ సత్యమే చెప్పవలయునని నేను చెప్పుటలే" ము వ్రాసినాఁడు. ‡ (మూఁడవస్థలములో నిట్టిసంగతియే పాదిరీభటులకును, సిపాయీలకును, జెందియున్న దని సిజ్విక్కు చెప్పియున్నాఁడు.) ఆధిభౌతిక దృష్టిచే నీతిశాస్త్రముయొక్క యూహాపోహాలను జేసిన "లెస్లీస్టీఫన్" అను నింగ్లీషుగ్రంథకర్త యిట్టి మఱియొకయుదాహరణ మిచ్చి తుదకు "నామతమును బట్టి యేకార్యపరిణామమునైనను పూర్తిగ విచారించియే దాని నీతిమత్త నిశ్చయింపఁబడవలసినది. అసత్యసంభాషణచే నందఱకును గళ్యాణ మగునని నాకు నిశ్చయము కలిగినపక్షమున నసత్యసంభాషణకు నేను భయపడువాఁడను గాను మఱియు నీనిశ్చయ మిటులే యుండుటకు శక్య మగు నేని యాసమయము

* Sidgwick's *Methods of Ethics*, Book III. Chap. XI § 6. p. 355 (7th Ed.). Also see pp. 315-317 (same Ed.).

† Mill's *Utilitarianism*, Chap. II. pp. 33-34 (15th Ed. Longmans 1907).

‡ Sidgwick's *Methods of Ethics*, Book IV. Chap. III § 7. p. 454 (7th Ed.); and Book II. Chap. V. § 3 p. 169.

నని దసత్యసంభాషణమే కర్తవ్య మని నేననుకొందు" నని వ్రాసినాఁడు. *నీతి శాస్త్రము నధ్యాత్మదృష్టిచే విచారణ చేయు "గ్రీన్" దొరగా రటులే యుపన్య సించి "యీసందర్భములలో నీతిశాస్త్రము మానవుల సందేహనివృత్తిఁ జేయనేర" దని స్పష్టముగఁ జెప్పుచున్నారు. మఱియు సామాన్యవిధి యెద్దియైనను విధియే కావున, సదా యావిధిని బరిపాలించుటలో నేమాత్రమైనను మహత్త్వ మున్న దనిచెప్పక, సామాన్యముగ దానిని బరిపాలించుటలో మనకు శ్రేయస్సు కల దని మాత్రమే నీతిశాస్త్రము చెప్పు"నని తుదకు సిద్ధాంతపఱిచెను. కారణ మేమన:— ఇట్టిసమయములలో మనము, కేవలము నీతికొఱకే, లోభమూలకములు నీ క్షుద్రములు నైన మనమనోవృత్తులను త్యజించుట కభ్యసించు చుందుము. † నీతిశాస్త్రమును గుఱించి గ్రంథములు వ్రాసిన "బెయను, హ్వెవెల్," మొదలగునితరాంగ్లేయ పండితులమతముసైత మిట్టిదే. ‡

పైఁజెప్పఁబడినయింగ్లీషుగ్రంథకర్తలయొక్క మతమును, మనధర్మశాస్త్ర కారులచే విధింపఁబడిననియమములను జూచినయెడల "సత్య" విషయమున నధిక మగుపట్టుదలి కలవా రెవరైనదియు సహజముగ గోచరించును.

శ్లో. "న నర్మయుక్తంవచనం హినస్తి న స్త్రీషు రాజన్! న వివాహకాలే
ప్రాణాత్యయేసర్వధనాపహారే పంచానృతా న్యాహురపాతకాని."

[మహాభారతము ... ఆదిపర్వము ౮౨ — ౧౬]

"హాస్యమునందును, స్త్రీలవిషయమునందును, వివాహాదములలోను, ప్రాణాపాయము సంభవించునపుడును, తనసర్వధన మపహృతమగునపుడును మాత్రము మీఁద నీయైదువిషయములయందును నసత్యసంభాషణము పాతకము కాదు." ఈవిషయము శాంతిపర్వమునను(శాం.౧౦౯)మనుస్మృతి(మను.౮.౧౧౨)యందును కలదు. ఈతీరున మనశాస్త్రములలోఁ జెప్పఁబడియుండుట సత్యమే; కాని దీని

---

* Leslie Stephen's *Science of Ethics,* Chap. IX § 29. p. 369 (2nd Ed.) "And the certainty might be such a kind as to make me think it a duty to lie."

† Green's *Prolegomena to Ethics,* § 315. p. 379 (5th Cheaper Edition.).

‡ Bain's *Mental and Moral Science,* p. 445. (Ed. 1875); and Whewell's *Elements of Morality,* Book II. Chaps. XIII and XIV. (4th Edition. 1864).

యర్థము, స్త్రీలయొద్దఁ దప్పక యసత్యమాడవలయు నని కానేరదు. సిడ్జివిక్ దొరగారే యీయూహానుమానంబున నిడుకొని బాలోన్మత్తరోగులవిషయముల నపవాదమును జెప్పిరో, యాయూహయే మహాభారతములో నభిప్రేత మైనది. ఐనను పారలౌకికము నాధ్యాత్మికము నైనదృష్టి కలవరింపఁ జేయునింగ్లీషు గ్రంథకర్త లింకను దూరముగఁ బోయి యాలోచించి వ్యాపారులు సైతము స్వలాభార్థ మసత్య మాడినను తప్పులే దనిరి. కాని "మత్తయి" చేఁ జెప్పఁబడిననీతిమాత్రము మనశాస్త్రకర్తలచే నెప్పుడు నంగీకరింపఁబడలేదు. సత్యశబ్దోచ్చారణము కేవలవాచికశబ్ద మనియు, సర్వభూతహిత మన వాస్తవికసత్యమనియుఁ జెప్పి, యీరెంటికి విరోధము సంభవించిన యెడల, వ్యవహారదృష్టిచే నపరిహార్యమని యసత్య మాడి నిర్వహించుకొనుట కొన్నిస్థలములందు మనవారిచే నంగీకరింపఁబడినమాట సత్యమే. అయినను సత్యాది నీతిధర్మములు మనవారిమతములో నిత్యము (అనఁగా: సర్వకాలములయందు నేకరీతిగనే యబాధితము)లై యుండుటచే పారలౌకికదృష్టి ననుసరించిన నిది కొంచెమైనను సామాన్యముగఁ బాపముగనే యున్నదని నిశ్చయించి యందుకొఱకుఁ బ్రాయశ్చిత్తమును సైతము విధించిరి. ఈప్రాయశ్చిత్తములు నిరర్థకములని శుద్ధాధిభౌతికశాస్త్రజ్ఞులు చెప్పుచున్నారు. ఈప్రాయశ్చిత్తములు విధించినవారియొక్కయు, ఏకారణమున నితరులచే నవి వ్యర్థములని చెప్పఁబడుచున్నవో వారియొక్కయు, దృష్టి యేకరీతిగ నుండకపోవుటచేఁ బూర్వోక్తము లగునిరెండుసత్యాపవాదములును గౌణముగనే యంగీకరింపఁ బడవలయునని సిద్ధాన్తము చేయవలసి వచ్చుచున్నది. మఱియు నీయర్థమే యీసంబంధములో నున్నకథానకములలోఁ బ్రతిపాదింపఁబడినది. ఉదాహరణము:—యుధిష్ఠిరుఁడు "నరో వా కుంజరో వా" యని తనపని కంతరాయజనక మగుప్రసంగమున నొక్కపర్యాయమే యెటులో చెప్పెను. ఈ హేతువుచేతనే యంతకుఁ బూర్వము నేల వదలి నాలుగంగళముల యెత్తున నంతరిక్షమున నడచెడియతనిరథము పిదప నితరులరథముల వలెనే నేలమీఁదనే నడచుచుండెను. తుద కాకారణముననే గడియ యైన నరకములో వాసము చేయవలసి వచ్చినదని మహాభారతములోఁ జెప్పఁబడినది. (ద్రో. ౧౯౧. ౫౭-౫౮; స్వర్గ. ౩. ౧౫) ఇటులే భీష్మవధయుఁ క్షాత్రధర్మప్రమాణముగనే చేయఁబడినది. అయిన శిఖండిని ముందుంచుకొని యటుల చేయుటచే నర్జునునకుఁ దనకుమారుఁ డగు బభ్రువాహనునిచే ననంతరముఁ గలిగిన పరిభవమును సహించుట ప్రాప్త మైనది. (మ. భా. అశ్వ. ౮౧. ౧౦). ఈయుదాహరణములవలన ప్రసంగవిశేషములందుఁ

జెప్పఁబడినపూర్వోక్తాపవాదములు ముఖ్యము లగుప్రమాణములు. కాకపోవుటచే మహాదేవుఁడు పార్వతికి చెప్పినటుల.—

శ్లో. "ఆత్మహేతోః పరార్థే వా, నర్మహాస్యాశ్రయా త్తథా
యే మృషా న వద న్తీహ తే నరా స్స్వర్గగామినః."
(భా. అను. ౧౪౪. ౧౯)

"స్వార్థమునకైనను, పరహితమునకైనను, హాస్యమునకైన, నెక్కుడ నైన నేపురుషుఁ డసత్యమాడఁడో యాతనికే స్వర్గప్రాప్తి యగు"నని మహాశాస్త్రకారుల నిశ్చయసిద్ధ మగుతాత్త్వికసిద్ధాన్త మని చెప్పఁబడియున్నది. తనమాట నైనను ప్రతిజ్ఞనైనను పరిపాలించుట యనునది సత్యములో నంతర్భూత మగును. "హిమాలయ మైనఁ గదలిక నొందును. అగ్ని యైనఁ జల్లఁదనము నొందును. కాని నావాక్య మన్యథా కానేరదు" అని శ్రీకృష్ణునిచేతను, భీష్మునిచేతను చెప్పఁబడినది. (మ. భా. ఆ. ౧౦౩; ఉ. ౮౧. ౪౮) భర్తృహరి సైతము.—

శ్లో. "తేజస్విన స్సుఖ మసూ నపి సంత్యజంతి
సత్యవ్రతవ్యసనినో న పునః ప్రతిజ్ఞా[illegible]"

"తేజోవంతుఁడు సంతోషముగఁ బ్రాణముల నైన విడుచును కాని తనప్రతిజ్ఞను మాత్రము విడువఁడు." (భర్తృ[illegible]ండు నని వ్రాసి [illegible] షులను వర్ణించియున్నాఁడు. అటులే శ్లో "ద్వి శ్శరం [illegible]దములలోఁ [illegible] ర్నాభిభాషతే." అని దశరథరామచంద్రునియొక్క [illegible] సమానముగ నేకబాణవ్రతమును నేకవచనవ్రతమును సైతము ప్రసిద్ధము లై యున్నవి. మఱియు స్వప్నమునఁ జేయఁబడినప్రతిజ్ఞను సత్యముగఁ జేయుటకై హరిశ్చంద్రుఁడు చండాలురయింట నీళ్ళు మోసినటుల పురాణములలో కథయున్నది. కాని యిందులకు వ్యతిరేకముగ నింద్రాదిదేవతలు వృత్రాసురాదులతోఁ బ్రతిజ్ఞలఁ జేసి వాని నుల్లంఘించి, లేక, యందులకై వానిలో నేవో కొన్ని కారణముల నాలోచించి యైన నావృత్రాసురాదుల వధించి రని వేదములలో వర్ణితములై యున్నవి. తదనుసారముగనే హిరణ్యకశిపునివధవిషయక మగుసంగతి పురాణప్రసిద్ధము. ఇంతియ కాక వ్యవహారములలో సైతము కొన్ని ప్రతిజ్ఞలు న్యాయస్థానములలో న్యాయబహిర్భూతములనికాని, పరిపాలించుట కయోగ్యములని కాని యంగీకరింపఁబడుచున్నవి. అర్జునవిషయమై యిటులే యొకకథ మహాభారతములో వర్ణిత మై యున్నది.

"నీచే నున్న గాండీవము నితరుని కిమ్మని నన్నడుగువానిని నిస్సంశయముగ నఱికి చంపుదు" నని యర్జునుఁడు ప్రతిజ్ఞఁ జేసెను. పిమ్మట యుద్ధములో కర్ణునిచేఁ బరాజితుఁడైన యుధిష్ఠిరుని నోట "నీ గాండీవముతో నేమి యుపయోగము? ఆధనుస్సును నీ చేతనుండి పాఱవేయుము" అని యర్జునునుద్దేశించి నిరాశచే సాహసిక మగువార్త వెలివడఁగనే యర్జునుఁడు ఖడ్గపాణియై యుధిష్ఠిరుని జంపుటకు సిద్ధుఁ డయ్యెను. శ్రీకృష్ణుఁ డాసమయమున సమీపవర్తి యగుటచే, సత్యధర్మమనఁగా నేమియో, తత్త్వజ్ఞానదృష్టిననుసరించి సమర్థకముగ విమర్శనఁజేసి "నీవు మూఢుఁడవుగ నున్నావు; ఇప్పటికిని నీకు ధర్మసూక్ష్మము తెలియ దయ్యె. అది వృద్ధులచే లెస్సగ నుపదేశింపఁ బడవలయును." "న వృద్ధా స్సేవితా స్త్వయా" "నీవు వృద్ధుల సేవఁ జేయ లేదు." నీ ప్రతిజ్ఞ నీవు పరిపాలింపఁదగినది యైనపక్షమున యుధిష్ఠిరుని నిందింపుము; ఏలయన:—గౌరవార్హులగువారికి నిర్భర్త్సనమే (నిందించుటయే) వధగనుండును." అనియర్జునున కుపదేశించెను. మఱియు నవిచారణగఁ దనచేతనే తాఁ దెచ్చుకొనఁబోవు జ్యేష్ఠభ్రాతృవధజన్యపాతకమునుండి, యర్జునుని నివర్తింపఁజేసె నని కర్ణుఁడు చెప్పెను. (మ. భా. కర్ణ. ౬౯) శ్రీకృష్ణునిచే నాసమయమునఁ జెప్పఁబడిన ~~సత్యానృతవివేకోపదేశము చున్నారు.~~ శాంతిపర్వమున సత్యానృతాధ్యాయములో భీష్మునిచే యుధిష్ఠిరున కుపదేశింపఁబడినది. (మ. భా. శాం. ~~౧౦౯~~) మఱియు వ్యవహారమున సర్వధర్మసూక్ష్మములో నెల్లవారిచే నావిషయము గమనింపఁబడవలసినది. అయిన నీధర్మసూక్ష్మములో నెల్లవారిచే నావిషయము గమనింపఁబడవలసినది. ~~(ఈ)~~ అయిన నీధర్మసూక్ష్మ మెటు లెఱుంగవలయునో వచించుట యసాధ్యము. కారణ మేమన:—భ్రాతృధర్మము సత్యముకంటెఁ బ్రకృతోదాహరణమున శ్రేష్ఠమైనది యైనను, గీతలలో నందుకు వ్యతిరేకముగ బంధుప్రీతికంటె క్షాత్రధర్మమె బలవత్తర మని నిర్ణయింపఁ బడినదని చదువరులు సహజముగ నూహింతురు.

అహింసయు, సత్యము-ననువానిలో నింతవాద ముండ నస్తేయమనుమూఁడవసామాన్యధర్మమునకైన నెంతవాద ముదిఱిన నేమి యాశ్చర్యము? ఒకఁడు యథాన్యాయముగ సంపాదించినధనమును, నిరాటంక మగుచౌర్యముచే నైనను, బందిపోటుచే నైనఁ గోలుపోవుట సంభవించినటు లైన, ద్రవ్యసంచయమే చేయుటయే యసంభవ మగుటచే నెల్లవారికీ నష్టమగును. మఱియు జనులకట్టుఁబాటు చెడి యెల్లెడలను నేనియమమును లేకయే పోవు ననునంశము నిర్వివాదమే. కాని యీనియమముల కపవాద మున్నది. ఎట్లనఁగ:—నలుదిక్కులఁ దుర్భిక్షము సంభవించుటచే, క్రయమున కైనను, గూలిచేయునర్చి సంపాదించుట కైనను, లేక, ధర్మార్థముగ నైనను

నాహారము లభింపక పోవుట యనునాపద సంభవింపఁగఁ జౌర్యముచే నాత్మసం రక్షణ చేసికొనఁదలఁచువారిని పాపు లని తలఁతుమా? ద్వాదశవర్ష క్షామము సంభవింపఁగా విశ్వామిత్రున కిట్టి దురవస్థ ప్రాపించి యాముని శ్వపాకుని (కుక్కను తినువాని) యింటనున్నకుక్కమాంసము గలపాత్ర నెత్తికొని పోయి యభక్ష్య మగునాయన్నముచే నాత్మసంరక్షణఁ జేసికొనెనని మహాభారతములో నున్నది. (శాం.౧౪౧) శ్వపచునిచే విశ్వామిత్రునకు "పంచ పంచనఖా భక్ష్యాః" (మను. ౫. ౧౮) * మొదలగు శాస్త్రప్రమాణములవలన నభక్ష్యభక్షణము కూడ దనియు, నదియుఁ జౌర్యముచే బొత్తుగఁ దగ దనియు శాస్త్రానుసారముగ ననేకోపదేశములు చేయఁబడెను. కాని—

శ్లో. "పిబం త్యేవోదకం గావో మండూకేషు రుద త్స్వపి,
న తేఽధికారో ధర్మేఽస్తి మా భూ రాత్మప్రశంసకః."

"ఓరీ! కప్ప లేడ్చుచున్నను గోవులు నీరు ద్రావక మానవు; నోరెత్తకుము; నాకు ధర్మోపదేశ మొనర్చుటకు నీ కధికారము లేదు. వ్యర్థముగ నీ ప్రగల్భతఁ జూపకుము" అని చెప్పి విశ్వామిత్రుఁ డాశ్వపచుని నవమానించెను. "జీవితం మరణా చ్ఛ్రేయో జీవ న్ధర్మ మవాప్నుయాత్." "బ్రతికియుండిన ధర్మ మొనర్పనగును. కావుననే ధర్మదృష్టి ననుసరించి చూచినను మరణముకంటె

* కుక్క, కోఁతి, మొదలగు నైదుగోళ్లజంతువులలో నేముపంది, అడవి పంది, కుందేలు, ఉడుము, తాఁబేలు అను నైదుజంతువులమాంసమే భక్షింపఁ దగినది. (మను. ౫. ౧౮; యాజ్ఞ. ౧. ౧౭౭) ఈయయిదుజంతువులమాంసమే కాక ఖడ్గమృగపుమాంసము నైతము భక్షింపఁదగు నని మనువు ఒప్పుకొనెను. ఈవిషయము వికల్ప మని వ్యాఖ్యాతలయభిప్రాయము. ఈవికల్పమును వదలిన యెడల మిగిలినయైదుజంతువులమాంసమే భక్షింపఁదగినది. "పంచ పంచనఖా భక్ష్యాః" అనుమనువచనమున కిదియే యర్థము; కాని ఎవరు మాంసము తినవచ్చునని విధి కలదో వా రీయైదుగోళ్లు గలజంతుమాంసమునుదప్ప వేఱుగుజంతుమాంసమును దినకూడదు. ఈజంతువులమాంసముల నెల్లవారును దప్పక తినవలయు నన్న నర్థము కాదని యీవ్యవస్థకు భావార్థమని మీమాంసకులు చెప్పుచున్నారు. ఈపారిభాషికార్థమును వారు పరిసంఖ్య యందురు. పరిసంఖ్యకు "పంచ పంచనఖా భక్ష్యాః" అనునదియే ముఖ్యోదాహరణము. మాంసభక్షణము నిషేధింపఁబడినది మొద లీయైదుజంతువుల మాంసము నైతము నిషిద్ధమే యని యెఱుఁగునది.

జీవితము శ్రేయస్కరము.'' అని యాసమయమున విశ్వామిత్రుఁడు సమాధానముచెప్పెను. మఱియు విశ్వామిత్రుఁడే కాక యిట్టిప్రసంగములలో 'నజీగర్తుఁడు, వామదేవుఁడు' మొద లగున నేకమహార్షులు నై తమిటులే యొనర్చి రని యాచరణకర్తలయుదాహరణము మనువుచే నియ్యఁబడినది. (మను. ౧౦. ౧౦౫-౧౦౮) 'హాబ్స'ను పేరు గలయాంగ్లేయగ్రంథకర్త తనగ్రంథమున "ఒకానొకకఠిన మగుదుష్కాలమున, కొనుటకుఁగాని,ధర్మార్థముగఁగాని యన్నము లభింపనప్పుడుదరపోషణార్థమై చౌర్యమునైనను సాహసము నైనను జేసినపక్షమున వానియాయపరాధము మన్నింపఁబడవలసినదే.'' యని చెప్పెను. † మఱియు 'మిల్ల'ను పండితుఁ డిట్టిసమయమున చౌర్యము నైనం జేసి తనప్రాణమును కాపాడుకొనుటయే మనుష్యునకుఁ గర్తవ్య మని వ్రాసెను. "మరణముకంటె జీవితము శ్రేయస్కర'' మను నీవిశ్వామిత్రునిసిద్ధాంతముమాత్ర మన్నివిధముల నిరపవాద మై యున్నదా? జగమున బ్రతుకుటయే పురుషార్థము కానేరదు. కాకులును బలులఁ దిని యనేకవత్సరంబులు జీవించును. వీరపత్ని యగు 'విదుల'యనుస్త్రీ, "తనపుత్రులతోఁ బ్రక్కాపై[illegible]వీయ. మః [illegible] బడి యవ్యక్తధ్వనులతో నఱచుచు నూఱేం డ్లింట వ్యర్థకాలక్షేపముఁ జేయుటకంటె నొకగంటయైనను బరాక్రమజ్యోతిని జూపి మరణించుటయే గొప్ప''యని చెప్పెను."ముహూర్తం శ్రేయో న చ ధూమాయితం చిరం''(మ.భా. ఉ. ౧౩౨. ౧౫). "నేఁడైనను, రేపైనను, దుదకు నూఱేండ్ల కైనను, మృత్యువు తప్పనిదే''యని భాగవతమున నున్నది. (భాగ. ౧౦.౧.౩౮;గీత. ౨.౨౭) అటులైన నీమరణవిషయమున, భయ మైనను, రోదన మైనను, భీతియైనను, నాక్రోశ మైనను బొంద నేల? అధ్యాత్మశాస్త్రప్రమాణముగ వీక్షించిన నాత్మ నిత్య మగుటచే దానికెల్లప్పుడు మరణము రానేరదు. కావుననే మరణవిచారము చేయుసమయముననే ప్రారబ్ధకర్మానుసారముగఁ బ్రాప్త మైనశరీరవిచారణయు ముఖ్యముగఁ జేయవలసి యున్నది. ఈశరీరము, నడచుచు మాటల్లాడుచున్నను నాశము గలదియే!. కాని, యాత్మయొక్క శ్రేయస్సునకై యీజగత్తునఁ జేయవలసినకార్యములకన్నిటికిని నశ్వర మైన యీమానుషదేహమే ముఖ్యసాధనమగుటచేతనే "ఆత్మానం సతతం రక్షేత్

† Hobbes' "*Leviathan*, Part II. chap. XXVII. p. 139 (Morley's Universal Library Edition). Mill's "*Utilitariainism*, Chap. V. p. 95. (15th Edn.)— "Thus to save a life, it may not only be allowable but a duty to steal etc."

దారై రపి ధనై రపి" "భార్యచేతను, ధనముచేతనుం గూడ దన్నెపుడును రక్షించుకొనవలయు" నని మనువు చెప్పెను(మను. ౭.౨౧౩). అయినన్ని దుర్లభము నశ్వరమునైన యీమానవదేహమును వ్యయపఱిచి యింతకంటె నధికము శాశ్వతము నగునొకవస్తువును సంపాదించుకొనవలసి యుండుటచే, దేశముకొఱకును, సత్యముకొఱకును, ధర్మముకొఱకును, తనబాణము నైనను, వ్రతమునైనను, బ్రాణము నైనను సంరక్షించుకొనుటకును, మర్యాదకొఱకును, గీర్తికొఱకును, సర్వభూతహితముకొఱకును, ననేకు లగుమహాత్ములచే ననేకసమయములలో నీతీవ్రకర్తవ్యాగ్నిహోత్రమందు నానందముగఁ దమప్రాణములుసైత మాహుతిగ వ్రేల్వఁబడినవి. (౧) వసిష్ఠమహామునియావును సింహమునుండి తప్పించుటకై తనదేహమును సింహమునకు బలియిచ్చుట కుద్యుక్తుఁ డైనదిలీపుఁడు "మాబోఁటివారికిఁ బాంచభౌతిక శరీరములపై నాసక్తి యుండదు. కావున జడమగు నాశరీరముపైఁ గరుణ చూపుటకంటె నాయశశ్శరీరవిషయమున నెక్కువ దయయుంచుట శ్రేయస్కరము. కావున నటు లొనర్పుము." అని సింహమును బ్రార్థించినటుల రఘువంశగ్రంథమునందుఁ జెప్పఁబడినది (రఘు. ౨.౫౭). (౨) మఱియు సర్వప్రాణసంరక్షణార్థమై గరుడునకు స్వదేహమును జీమూతవాహనుఁ డర్పించుకొనినటుల కథాసరిత్సాగరమునను నాగానందమునను వర్ణితమైనది. (౩) మృచ్ఛకటిక యనునాటకమున

శ్లో. "న భీతో మరణా దస్మి కేవలం దూషితం యశః
విశుద్ధ స్య హి మే మృత్యుః పుత్రజన్మసమః కిల."
(మృచ్ఛ. ౧౦.౨౭)

"నేను మరణమువలన భయపడను. కీర్తికిఁ గళంకము వచ్చిన దనియే నాకు దుఃఖముగ నున్నది. కీర్తి శుద్ధముగ నుండి చావు వచ్చినను నాకు సత్యముగఁ బుత్రోత్సవముతో సమాన మగునదియే" యని చారుదత్తుఁడు చెప్పెను. (౪) మఱియు నేతన్న్యాయానుసరణముగనే శిబిచక్రవర్తి తన్ను శరణుఁ జొచ్చినకపోతమును రక్షించుటకై శ్యేనరూపముతో నీకపోతమువెంటనంటి వచ్చినధర్మదేవతకుఁ దనదేహమునందలి మాంసమును గోసి యిచ్చెను. (౫) మఱియు దేవశత్రు వగు వృత్రాసురువధకై దధీచిమహర్షియెముక యగువజ్రము కావలసి రాఁగా సర్వదేవతలు నీఋషీశ్వరుని సమీపించి "శరీరత్యాగం లోకహితార్థం భవాన్ కర్తు మర్హతి." "మహానుభావా! సమస్తరోగములశుభమునకై తాము దేహత్యాగము జేయవలయును" అని విన్నవింప నాదధీచియు మహానందముతోఁ బ్రాణములు వదలి తనదేహమునందలితనయెముకను (వజ్రమును) దేవతల కిచ్చెను. ఈకథయంతయు

భారతమున వనపర్వములో నున్నది (వన. ౧౦౦;౧౩౧; శాం. ౩౮-౨). (౬) కర్ణునకు శరీరముతోనే పుట్టినకవచకుండలములు హరించుటకై బ్రాహ్మణరూప ధారియై యింద్రుఁడు దానశూరుఁ డగుకర్ణుని యాచింపవచ్చునని యెఱింగి, సూర్యుఁడు మునుపే యాకవచకుండలముల నేరికిని యొసంగవల దని సూచనగఁ గర్ణునకుఁ జెప్పెను. ఇంతియ కాక "నీవు దానశూరుఁడ వని కీర్తియున్నను గవచకుండలము లిచ్చుటచే నీజీవితమున కపాయము రానున్నది. కావున వానిని మాత్ర మేరికి నియ్యకుము. ఏలనః— "మృతస్య కీర్త్యా కిం కార్యం" "మరణానంతరము కీర్తి వలన నుపయోగ మేమి?" అని సైతము తండ్రి యగు సూర్యుఁడు కర్ణునకు నొక్కి చెప్ప, సూర్యువచనంబుల విని "జీవితే నాపి మే రక్ష్యా కీర్తి స్తద్విద్ధి మే వ్రతమ్." "నా ప్రాణముల నిచ్చియైనను నాకీర్తిని రక్షించుకొనుటయే నావ్రతము" (మ. భా. వన. ౨౯౯.౩౮). అని కర్ణుఁడు సూర్యునకు స్పష్టముగ సమాధానము నుడివెను. వేయేల? "చచ్చెద వేని స్వర్గమును బొందుదువు, జయించెద వేని రాజ్యభోగముల సుఖింతువు" (గీ. ౨.౩౭). ఇత్యాదిక్షాత్రధర్మము గాని, "స్వధర్మే నిధనం శ్రేయః" (గీ. ౩.౩౫) అనుసిద్ధాంతము గాని యీన్యాయము నవలంబించియే యున్నది. మఱియు దాని ననుసరించియే, "కీర్తి పాహీఁ జాతాఁ సుఖ నాహీఁ, సుఖ పాహతాఁ కీర్తి నాహీఁ" "కీర్తి కావలయు ననుకొనిన సుఖ ముండదు. సుఖము కావలయు ననుకొనినఁ గీర్తి యుండదు" (దాస. ౧౨.౧౦-౧౯; ౧౮.౧౦-౨౫) కావుననే "దేహ త్యాగితాఁ, కీర్తి మాగేఁ ఉరావీ, మనా సజ్జనా హేచి క్రియా కరావీ" "ఓమానస సజ్జనుఁడా! మరణానంతరమున సైతము కీర్తి వృద్ధినొందు పనిసలుపుమా" అని శ్రీ సమర్థ రామదాసస్వామివారు రుపదేశించిరి. పరోపకారముచేఁ గీర్తి వచ్చు ననునది సత్యమైనను జచ్చినపిదప నాకీర్తియొక్క యుపయోగ మేమి? మఱియు సంభావిత పురుషునకు దుష్కీర్తికంటె మరణ మైనను, (గీ. ౨.౩౪) జీవితముకంటె పరోపకార మైనను నధిక ప్రియ మని యేల తోఁచును.? అనుసీప్రశ్నలకు సమాధానము వచించుట కాత్మానాత్మవిచారమునఁ బ్రవేశించుట కన్న వేఱుమార్గ మేదియుఁ గానరాదు. మఱియు సమాధానము వచించినను నేసమయమున జీవుఁ డుదారుఁ డగుట మంచిదియో, యేసమయమునఁ గాదో, యెఱుంగుటకై కర్మాకర్మశాస్త్రము సైతము విచారింప నగు. లేనియెడల నుదారుఁడై యనంతకీర్తిని సంపాదించుకొనుట యటులుండ, మూర్ఖత్వముచే నాత్మహత్య నొనర్చికొనినపాపము మాత్రము పైఁ బడక తప్పదు.

మాతాపితలును గురువును మొదలగు వంద్యులుఁ బూజ్యులు నగువారిని దేవతలవలెఁ బూజించుటయు, శుశ్రూషఁ జేయుటయు ననునివియే సామాన్యము లును సర్వమాన్యములును నగుధర్మములలోఁ బ్రధానములుగ నెన్నఁబడుచున్నవి. కారణ మేమన:—అటుల కానిచో, కుటుంబముయొక్క గాని, గురుకులముయొక్క గాని, లేక, మొత్తమున సమాజముయొక్క గాని సరి యగువ్యవస్థ యేనాఁడు నుండ కయే పోవును. కావుననే స్మృతులలోనే కాక యుపనిషత్తులలోసైతము "సత్యం వద ధర్మంచర" యని తొలుత బోధించి, యనంతరమందు "మాతృదేవో భవ, పితృదేవోభవ, ఆచార్యదేవో భవ" అని యధ్యయనమును బూర్తి చేసికొని పోవుచున్న ప్రతిశిష్యునకును గురు వుపదేశింపవలయునని చెప్పఁబడినది (తై. ౧. ౧౧. ౧—౨). మహాభారతమునందలి బ్రాహ్మణవ్యాధోపాఖ్యానముయొక్క తాత్పర్యము సైత మిదియ (వన. అ.—౨౧౩); కానియీధర్మముల నాచరించునపుడు సైత మనేకవిధములగు నకల్పితప్రతిబంధములు సంభవించుచున్నవి.

శ్లో. "ఉపాధ్యాయాన్ దశాచార్యః ఆచార్యాణాం శతం పితా।
సహస్రం తు పితౄన్ మాతా గౌరవే ణాతిరిచ్యతే."

(మను. ౨. ౧౪౫)

"పదిమందియుపాధ్యాయులకంటె నాచార్యుఁడును, నూర్గురాచార్యుల కంటెఁ దండ్రియు, వేయిమందితండ్రులకంటెఁ దల్లియు గౌరవవిషయమున నధికులు" అని మనువు చెప్పుచున్నాఁడు. అయినను దల్లి మహాపరాధ మొనర్చె నని పితృాజ్ఞచేఁ బరశురాముఁడు తనతల్లికుత్తుక తెగ నఱికెను. ఈకథప్రసిద్ధమైనదే (వన. ౧౧౬. ౧౪). మఱియు శాంతిపర్వమున జిరకార్యుపాఖ్యానమున (శాం. ౨౬౫)నిట్టి మఱియొకసందర్భమున, పితృాజ్ఞానుసారిముగ దల్లిని జంపుట శ్రేయస్కరమా? లేక, పితృాజ్ఞాభంగము శ్రేయస్కరమా? యనునంశమున నీధర్మముల రెంటియొక్క తారతమ్యనిర్ణయమునకై యనేకసాధకబాధకప్రమాణములు నిరూపితీములైనవి. మఱియు వేఱొకయధ్యాయములో వేఱొకవిచారణ సవిస్తరముగఁ జేయఁబడినది. వీనివలన నిటువంటిసూక్ష్మధర్మప్రసంగమున, నీతిశాస్త్రదృష్టి ననుసరించి యూహాపోహలు చేయుట యనునాచారము మహాభారతరచనాకాలమందుఁ బూర్ణమైనప్రచారమున నుండిన దని స్పష్ట మగుచున్నది. తండ్రియొక్క ప్రతిజ్ఞను సత్య మొనర్చుటకై శ్రీరామచంద్రుఁడు పదునాలుగువత్సరంబులు వనవాస

మొనర్చుట యాబాలవృద్ధ మెఱింగినదేకదా! కాని, పూర్వమందు మాతృసంబంధమునఁ జెప్పఁబడిన న్యాయమే తండ్రికిసైతము సంబంధింపఁజేయుసమయ మప్పుడప్పుడు రావచ్చును. ఉదాహరణము:—కుమారుఁడు స్వపరాక్రమముచే రాజయిన పిదపఁ దండ్రియొనర్చిన నేరము సుతునియొద్దకు విచారణకు వచ్చిన, రాజగు సుతుఁడు తనయధికారముతీరునఁ దండ్రిని శిక్షింపవలయునా? లేక కన్నవాఁడని వదలవలయునా?

శ్లో. "పితాఽఽచార్యస్సుహృన్మాతా భార్యా పుత్రః పురోహితః
నాదండ్యో నామ రాజ్ఞోఽస్తి యస్స్వధర్మే న తిష్ఠతి."
(మను. ౮.౩౩౫.)

"తండ్రియు, నాచార్యుఁడును, మిత్రుఁడును, తల్లియు, భార్యయు, పుత్త్రుఁడును, పురోహితుఁడును, నింతకంటె నెక్కువవారైనను స్వధర్మప్రమాణముగ నడువనియెడల రాజుచే దండింపఁబడఁదగినవారలే" యని మనువునక్కాణించియున్నాఁడు (మ. భా. శా. ౧౨౧. ౬౦). కారణ మేమన:—ఈవిషయమునఁ బుత్త్రధర్మమునకంటె రాజధర్మ మధికయోగ్యత గలదై యున్నది. ఈధర్మము ననుసరించియే మహాపరాక్రమశాలియు, సూర్యవంశజుఁడు నగుసగరచక్రవర్తి తన పుత్త్రుఁ డగునసమంజుఁడు దుర్వృత్తి నవలంబించి ప్రజలను దుఃఖపెట్టుచున్నాఁ డని స్పష్టముగ నెఱిఁగినప్పుడు తనరాజ్యమునుండి యతని వెడలఁ గొట్టెను. ఇటుల మహాభారతమునను శ్రీరామాయణమునను వర్ణితమై యున్నది (మ. భా. వ. ౧౦౭; రామా. ౧.౩౮). మనుస్మృతియందుసైత మిట్టిదే యొకవిషయ మున్నది. ఏమన:—అంగిరసుఁ డనుపేరు గలయొకఋషికి నల్పవయస్సుననే యుత్తమ జ్ఞానముసిద్ధించుటచే నాతనిపినతండ్రులు, మేనమామలు మొదలగుపెద్ద లతనియొద్ద నధ్యయనము సలుపుచుండిరి. అప్పుడొకనాఁడు పాఠము జరుగుచుండఁగ, శిష్యులను గురు వెప్పుడును బిలుచునటు లొకసందర్భమున నంగిరస్సునోటనుండి, పినతండ్రి మొదలగువారి నుద్దేశించి "బిడ్డలారా" యనుశబ్దము స్వభావముగ వచ్చెను. "పుత్త్రకా ఇతి హోవాచ జ్ఞానేన పరిగృహ్య తాన్!". అపుడేమి చెప్పుదు? ఆశిష్యు లగువృద్ధుల కందఱకుఁ గోపాగ్ని తల కెక్కుటచే "ఈపిల్లవాఁడు పొగరుబోతు" అని నిశ్చయించి యతనికిఁ దగినశిక్ష విధింపఁబడవలయు నని దేవతలయొద్ద నభియోగము (వ్యాజ్యము) దెచ్చిరి. ఉభయపక్షములయుక్తులను వాదములను

నాకర్ణించినపిదప, దేవతలు తుదకు "అంగిరస్సు చెప్పినదే న్యాయ్య"మని తీర్పుఁ జెప్పిరి. కారణమేమన:—

శ్లో. "న తేన వృద్ధో భవతి యే నాస్య పలితం శిరః,
యో వై యువాఽప్యధీయాన స్తం దేవా స్థవిరం విదుః."
(మను. ౨.౧౫౬)

"తల నరసినమాత్రముననే మనుజుఁడు పెద్దవాఁడు కానేరఁడు. తరుణ వయస్కుఁడైనను జ్ఞానవంతుఁడైనవాఁడే వృద్ధుఁడని దేవతలు తలఁచుచున్నారు" (మ. భా. వన. ౧౩౩.౧౧; శల్య. ౫౧.౪౭). మనువునకును, వ్యాసునకే కాక యీ ధర్మము బుద్ధునకును మాన్యమే. ఎటులన:—మనుస్మృతిలో నున్నపై శ్లోక ప్రథమ పాదము * 'ధమ్మపద' యను పేరుగల పాళీభాషలోఁ బ్రసిద్ధమైననీతిపర మగు బౌద్ధగ్రంథములోఁ బ్రత్యక్షర ముండుటచే (ధమ్మపద. ౨౬౦) "కేవలవయస్సు చేతనే పరిపక్వమైనవానిజీవనము వ్యర్థము. సత్యముగ వృద్ధుఁడును ధార్మికుఁడు నగుటకు సత్యము నహింసయు మొదలగు సద్గుణము లుండి తీరవలయును." అని చెప్పుటచేతను, "చుల్లవగ్గ" యనుపేరిటి మఱియొకబౌద్ధధర్మగ్రంథమున, "ధర్మము నిరూపించుభిక్షువు నవీనుఁడైనను స్వయముగ నున్నతాసనోపవిష్టుఁడై ప్రాచీనులకుసైతము(నవీనునికంటెఁ బూర్వమే దీక్షవహించినవారికి; అనఁగా: వయోవృద్ధులగు భిక్షువులకుసైతము) ఈనవీనునిచే ధర్మ ముపదేశింపఁబడవలసినదే" యని బుద్ధునిచే నాజ్ఞాపింపఁబడినదగుటచేఁ గూడ స్పష్ట మగుచున్నది (చుల్లవగ్గ. ౬. ౧౩.౧.). ప్రహ్లాదుఁడు తండ్రి యగుహిరణ్యకశిపుఁ దిరస్కరించి భగవంతుని ప్రత్యక్షము చేసికొనినట్లు పౌరాణికకథ నందఱు విని్నయేయున్నారు. మఱియు నాగ్రంథమునఁ జిన్నపెద్దలదే కాక పితాపుత్త్రులసర్వసామాన్యసంబంధములలో సైతమొకానొకప్పుడు చిన్నవానికే పూజ్యపదవి సంభవించినయెడల నాకార్యము తుగియు

* 'ధమ్మపద' గ్రంథమునకు ప్రాచ్యధర్మపుస్తకమాలయందు (Sacred Books of the East, Volume X) తర్జుమాయై యున్నది. చుల్లవగ్గ యను దానికి నాగ్రంథమాలలోనే (Volume X VII, XX) తర్జుమాయై యున్నది. 'ధమ్మపద' గ్రంథముయొక్క పాళీభాషలోనిశ్లోకము.— "న తేన థేరో హోతి యేనస్స పలితం సిరో, పరిపక్కో వయో తస్స మోఘ జిణ్ణో తి వుచ్చతి." 'థేర' శబ్దమునకు బౌద్ధయతు లని యర్థము. ఇది సంస్కృతభాషయందలి 'స్థవిర' శబ్దముయొక్క అపభ్రంశరూపము.

నంతవనుక నొండొకయుపాయము లేమిచే క్షణమాత్ర మాజన్యజనకభావము మఱవవలసివచ్చు నని తాత్పర్య మగుచున్నది. కాని యిట్టిసమయము లభింపకున్నను నీన్యాయమును వలసినపుడెల్ల నుపయోగించుచు నెవ్వఁడేని దుష్టబాలుఁడు దండ్రినిఁ దిరస్కరించిన వానిని మనము పశువులలో గణింపకుందుమా? "గురుర్గరీయాన్ పితృతో మాతృతశ్చేతి మే మతిః" "తలిదండ్రులకన్నను గురువు శ్రేష్ఠుఁడు" (శాంతి. ౧౦౮. ౧౭). అని భీష్ముఁడు ధర్మరాజునకుఁ జెప్పెను. ఐనను మరుత్తుఁ డనురాజుగురువు లోభమున నతని స్వయముగ వదలినపిదప నారాజు:—

"గురో రప్యవలిప్తస్య కార్యాకార్య మజానతః
ఉత్పథం ప్రతిపన్నస్య న్యాయ్యం భవతి శాసనమ్॥"

"కర్తవ్యాకర్తవ్యముల నెఱుఁగక గర్వమున నపమార్గమున సంచరించు గురువును సైతము శిక్షింపఁ దగును" అని చెప్పె నని మహాభారతమునఁ గలదు. ఆమహాభారతమున నీశ్లోకము నాలుగుచోట్లఁ గలదు (మ. భా. ఆ. ౧౪౨.౫౨–౫౩; ఉ. ౧౭౯. ౨౪; శాం. ౫౭. ౭; ౧౪౦. ౪౮.). వీనిలో మొదటిపాఠము ముందుఁ జెప్పఁబడినరీతిగనున్నది. ఇతరస్థలములయందుఁ జతుర్థపాదస్థానమునఁ "దండో భవతి శాశ్వతః" అనియు "పరిత్యాగో విధీయతే" అనియుఁ బాఠాంతరము లున్నవి. కాని వాల్మీకిరామాయణమునఁ (రామా. ౨. ౨౧. ౧౩) దీశ్లోకము చెప్పునపుడెల్ల మొదటిపాఠమే కనఁబడుచున్నందున నేనాపాఠమునే యిచట గ్రహించితిని. భీష్ముఁడు పరశురామునితోడను, నర్జునుఁడు ద్రోణాచార్యునితోడను జేసినయుద్ధమున నీన్యాయమే మూలము; హిరణ్యకశిపుచే నియమింపఁబడిన ప్రహ్లాదునిగురువు భగవత్ప్రాప్తికి విరుద్ధ మగునుపదేశము నతనికిఁ జేయునపుడీన్యాయము ననుసరించియే ప్రహ్లాదుఁ డాయుపదేశమును నిరాకరించెను. శాంతిపర్వమునందు భీష్ముఁడు స్వయముగ శ్రీకృష్ణునితో "గురువు పూజ్యుఁ డగుట సత్యమే కాని యతఁడును నీతికి బద్ధుఁడు గావలయును; కాదేని:—

"సమయత్యాగినో లుబ్ధాన్ గురూ నపి చ కేశవ!
నిహన్తి సమరే పాపాన్ క్షత్రియ స్స హి ధర్మవిత్ ॥"

(శాంతి. ౫౫. ౧౬)

"కేశవా! మర్యాదను, నీతిని, శిష్టాచారమును బరిపాలింపక లోభియుఁ బాపియు నగువాఁడు గురువయ్యును వానిని యుద్ధమునం జంపినక్షత్రియుఁడే

ధర్మజ్ఞుఁడు” అని చెప్పెను. ఇట్లే తైత్తిరీయోపనిషత్తునందును “ఆచార్యదేవో భవ” అనిమొదటఁజెప్పి, వెంటనే “యా న్యస్మాకగ్ం సుచరితాని, తాని త్వయోపాస్యాని, నో ఇతరాణి” “మాసత్కర్మల మాత్ర మనుకరింపవలయును. ఇతరముల వదలవలయును” (తై. ౧. ౧౧. ౨). అనిచెప్పఁబడియున్నది. దీనివలన నీవు పితృదేవుఁడ (తండ్రిని దైవముగఁ దలఁచువాఁడ) వైనను నాచార్యదేవుఁడ (గురువును దైవముగఁ దలఁచువాఁడ) వైనను దండ్రియేనియు గురువేనియు సురాపానముఁ జేయుచున్నారని సురాపానము సేయకుము. కారణ మేమనః—తల్లిదండ్రి గురువు మున్నగు నందఱి యధికారముకన్న నీతిమర్యాదయొక్కయు ధర్మముయొక్కయు నధికారము మిక్కిలి బలవత్తరమైనదని యుపనిషత్తులయందు స్పష్టముగ సిద్ధాంతీకరింపఁబడియున్నది. “ధర్మమును గాపాడుము; ధర్మము నెవ్వఁడేని యతిక్రమించిన నది యతని నశింపఁజేయక మానదు” (౮.౧౪.౧౬). అని మనువు విధించుట కిదియే బీజము. “రాజు గురువుకన్న శ్రేష్ఠ యగు నొకదేవతయే” (మను. ౭. ౮; మ. భా. శాం.౬౮.౪౦). కాని యతఁడు గూడ నీధర్మము నుల్లఘింపఁ గూడదు. ధర్మము నతిక్రమించిన నతఁడును నశించు నని మనుస్మృతిలోఁ జెప్పఁబడుటచే మహాభారతమునందు నీవిషయమే వేనుఁడు ఖనినేత్రుఁడు నను రాజుల కథానకమువలన స్పష్టపఱుపఁబడినది (మను. ౭. ౪౧; ౮.౧౨౮; మ. భా. శాం. ౫౮.౯౨-౧౦౦; అశ్వ. ౪.)

అహింసయు, సత్యము, నస్తేయము నను వానివలె నింద్రియనిగ్రహము గూడ సామాన్యధర్మములలోఁ బరిగణింపఁబడుచున్నది. (మను. ౧౦.౬౩). కామము, క్రోధము, లోభము నను నవి మనుష్యులకు శత్రువులై యుండుటవలనఁ బ్రతిమనుష్యుఁడును వానిం బూర్ణముగ జయించినం గాని యతనికి నాసమాజమునకును శ్రేయము గలుగ దనునుపదేశము సర్వశాస్త్రములందును జేయఁబడియున్నది. కాఁబట్టియే విదురనీతియందును, భగద్గీతయందును

“త్రివిధం నరక స్యేదం ద్వారం నాశన మాత్మనః
కామః క్రోధ స్తథా లోభ స్తస్మా దేత త్త్రయం త్యజేత్॥”
(గీత. ౧౬.౨౧. మహాభా. ఉ. ౩౨.౭౦)

“కామము, క్రోధము, లోభము నను మూఁడును నరకమునకు ద్వారములై యాత్మ నాశనముఁ జేయునవి. కావున వానిం ద్యజింపవలయును;” అని చెప్పఁబడినది. కాని గీతలలోనే భగవంతుఁడు “ధర్మావిరుద్ధో భూతేషు కామో ఽస్మి భరత

ర్షభ!" "ఓయర్జునా! ప్రాణిమాత్రమునందు ధర్మము ననుసరించి యేకామముండునో యది నేనే" (గీత. ౭-౧౧) యని తనస్వరూపమును వర్ణించి యున్నాఁడు. ఈ పై గ్రంథము ధర్మవిరుద్ధ మగుకామమే నరకమునకు ముఖ్యద్వారమనియు, నట్టిది కాక మఱియొకవిధమగు కామము భగవంతునకు మాన్యముగ నున్నదనియు స్పష్టమగు చున్నది. మఱియు "పరిత్యజే దర్థకామౌ యౌ స్యాతాం ధర్మవర్జితౌ" "ధర్మము నకు విరుద్ధములగునర్థకామములమాత్రమునదలవలయును" (మను. ౪-౧౭౬)అనిమను వుచేఁ జెప్పఁబడినది. సర్వప్రాణులును రేపే కామమహారాజున కధీనులుగ నుండకుం డునట్లు శపథముఁ జేసికొని మరణపర్యంతము బ్రహ్మచర్యవ్రతమును బూనున ట్లుద్దే శించినచో నేఁబదియేండ్లలో గాని, యెక్కువగఁ గడచిన నూఱేండ్లల్లోఁ గాని సమస్తజీవకోటిసృష్టియు లయించి యెచ్చటి దచ్చటనే శూన్యమగును. ఇంతియ కాక యేసృష్టి నశింపఁ గూడ దని యాయాసమయముల భగవంతుఁ డవతరించు టయుఁ గలదో యదియంతయుఁ గొలఁదికాలముననే నశించిపోవును. కామక్రోధ ములు శత్రువు లనుమాట సత్యమే; కాని, 'యెప్పుడు?. నిరోధింపఁబడకున్నంతకా లమే'. సృష్టిప్రారంభమాదిగ సృష్టిక్రమము జరుగుచుండుటకుఁ దగినంత నియమ ముతో వాని (కామక్రోధాదులయొక్క) యత్యంతావశ్యకత ప్రళయపర్యంత ముండియే యున్నది. ఈవిషయము మన్వాదిశాస్త్రకారులకును సమ్మతమే ! (మను. ౫-౫౬). సర్వమును సరిగ నుంచుట్లయనఁగ నీకామక్రోధములను యోగ్యవిషయ మున నుపయోగించుటయే కాని వానిని సమూలముగ నశింపఁజేయుట కాదు.

"లోకేవ్యవాయామిషమద్యసేవా నిత్యాస్తుజన్తోర్నహి తత్ర చోదనా
వ్యవస్థితి స్తేషు వివాహయజ్ఞసురాగ్రహై రాసు నివృత్తి రిష్టా"
(భాగ. ౧౧. ౫. ౧౧)

"ఈలోకములో మైథునము, మద్యమాంసములసేవయుఁ జేయుఁ మని యెవ నికిఁ జెప్ప నక్కఱలేదు. వీనిని నరులు స్వభావముగనే యపేక్షించుచుందురు. ఈ మూఁడింటికి నేదేని వ్యవస్థ చేయవలయు ననిన నొకకట్టుఁబాటుచేసి సమయము నేర్ప ఱుపవలయు. కావుననే వివాహము, సోమయాగము, సౌత్రామణియజ్ఞము నను నవి యనుక్రమముగ శాస్త్రకారులచే యోజనచేయఁబడినవి. కాని వానియందును నివృత్తి(నిష్కామాచరణమే)యిష్టమైనదని భాగవతమునఁ జెప్పఁబడినది. ఈనివృత్తి శబ్దమునకుఁ బంచమ్యంతపదములతో సంబంధ ముండుటచే, 'ఈవిషయమునుండి నివృత్తి'యనఁగా కనికర్మసీ బూర్ణముగ వదలుట' యని యే యర్థమగుచున్నది. వినను

కర్మయోగమునందు నివృత్తి యను విశేషణము కర్మకే సంబంధించియుండుటచే నివృత్తి కర్మయన నిష్కామబుద్ధితోఁ జేయఁబడుకర్మ యని యర్థమని యీకర్మ యోగప్రకరణమున మఱవకుండవలయును. ఈయర్థమే మనుస్మృతియందును భాగవతమునందును స్పష్టముగనున్నది (మను. ౧౨.౮౯; భాగ. ౧౧.౧౦.౧; ౭.౧౫.౪౭).

కిరాతార్జునీయమను కావ్యమున నీకోపమావశ్యకమనువిషయముగురించి—

“ అమర్షశూన్యేన జనస్య జన్తునా
న జాతహార్దేన చ విద్విషాదరః.”

(భారవి. ౧. ౩౩)

“తన కవమానమైనను నెవనికి రోషముగాని చీఁదరకాని కలుగదో యట్టివానితో స్నేహమున్నను ద్వేషమున్నను బ్రయోజనము సమమే” యని భారవి చెప్పినాఁడు. క్షాత్రధర్మప్రమాణముగఁ జూచిన యెడల—

“ ఏతావా నేవ పురుషో య దమర్షీ య దక్షమః,
క్షమావా న్నిరమర్షశ్చ నైవ స్త్రీ న పునః పుమాన్. ”

(మ. భా. ౧౩౨. ౩౩)

“ఎవని కితరుఁ డవమానము సేసె నని కోపము గలుగునో, యెవఁ డవమానమును సహింపఁడో వాఁడే పురుషుఁడని చెప్పవలయును. అట్టిసమయమున నెవనికి రోషముగాని చీఁదరగాని కలుగదో వాఁడును నపుంసకుఁడును సమానులే” యని పెద్దలు వక్కాణించియున్నారు. లోకవ్యవహారము జరుగుటకు నియతముగఁ గ్రోధము గాని పరాక్రమముగాని యుపయోగించునవి కావు. క్షమయే నియతముగఁ గార్యసాధకము గా దనుసంగతి పైనఁ జెప్పఁబడినది. లోభమునకుఁ గూడ నీన్యాయము సంబంధించి యున్నది. ఏలయన:—సన్యాసి యయ్యును మోక్షము నే కోరవలసియున్నది గదా!.

శౌర్యము, ధైర్యము, దయ, శీలము, మైత్రి, సమత మున్నగుసకలసద్గుణములకుఁ బరస్పరవిరోధము లేకుండ దేశకాలాదులమర్యాదయు సంబంధించియే యున్నదని వ్యాసుఁడు మహాభారతమున ననేకస్థలముల నాయాకథానకములలోఁ బ్రతిపాదించి యున్నాఁడు. ఏసద్గుణమైనను సర్వకాలసర్వావస్థలయందును నుపయోగించునట్లు లేదు.

“ విపది ధైర్య మ థాభ్యుదయే క్షమా
సదసి వాక్పటుతా యుధి విక్రమః”

(నీతి. ౬౩)

"కష్టకాలమునందు ధైర్యము, ఉత్కర్షకాలమునందు (శిక్షించుసామర్థ్యము శరీరమున నుండఁగా)క్షమయు, సభయందు వక్తృత్వము, యుద్ధమునందు శౌర్యము నుండవలెను" నని భర్తృహరి సుగుణములఁ బ్రకాశింపఁ జేయఁదగిన కాలములఁజెప్పి యున్నాఁడు. శాంతసమయములయందు తత్తరనివలెఁ బ్రగల్భవాక్యములఁ బల్కువారివలన నుపయోగమేమి?. మఱియు నింట నుండి భార్యముక్కునత్తులోగుండ గుఱిగ బాణము వేయఁగల మహావీరు లనేకులున్నను యుద్ధరంగమున ధనుర్ధరుఁ డని ప్రసిద్ధికెక్కినవాఁ డెవఁడో యొక్కఁడే యగును. ధైర్యాది గుణములు పూర్వోక్తసమయములయందే శోభించును. ఇంతియకాక, యిట్టిసందర్భములు లేకున్నచో నాగుణములసత్యమగుపరీక్ష కానేరదు. సుఖసమయమునందు మిత్రులు సహాయులుగ నుందురు గాని "నికషగ్రావా తు తేషాం విపత్" "ఆపత్కాలమే వారికి నిజమైన నికషోపలము (బంగారమునన్నెఁదెలిసికొను నొరిపిడిరాయి)గ నున్నది." ప్రసంగశబ్దమునందే దేశకాలములే కాక పాత్రాపాత్రవిషయము గూడ నిమిడియున్నది. సమత్వముకంటె మఱియేగుణమును శ్రేష్ఠముగాదు. "సమః సర్వేషు భూతేషు" అనునిది సిద్ధపురుషులలక్షణమని భగవద్గీతలో స్పష్టముగనున్నది; కాని సమతయనఁగ నేమి? యోగ్యతఁ గనిపట్టకయే యొకఁడందఱికి సమముగ దానముఁజేసిన నతని బుద్ధిమంతుఁడందుమా? వెఱ్ఱివాఁడందుమా? భగవద్గీతలయందే "దేశే కాలే చ పాత్రే చ తద్దానం సాత్త్వికం విదుః" "దేశకాలపాత్రములవిచారించియిచ్చినదానమే సాత్త్వికదానము" (గీ. ౧౭-౨౦). అని యీవిషయము నిర్ణయింపఁబడినది. కాలమర్యాద యనఁ గేవలము వర్తమానకాలము పూర్ణమగువఱకే యని కాదు; కాలమే యేవిధముల మాఱునో యాయా విధముల నెల్ల వ్యావహారికధర్మములందును మార్పు గలుగుచున్నది; కావుననే పూర్వకాలములోని యొకానొకవిషయమునందలియోగ్యతాయోగ్యతల నిర్ణయింపవలసినచో నాపూర్వకాలములోని ధర్మాధర్మములవిజ్ఞానమును సైతము విచారింపవలసియుండును.

"అన్యే కృతయుగే ధర్మా స్త్రేతాయాం ద్వాపరే పరే
అన్యే కలియుగే నృణాం యుగహ్రాసానురూపతః"

(మను. ౧. ౮౫)

"యుగముల మానము ననుసరించి కృతత్రేతాద్వాపరకలియుగములలోని ధర్మములును భిన్నభిన్నములుగ నున్నవి" అని మనువును వ్యాసులును (మహాభా.

శాం. ౨౬౯. ౨) జెప్పుచున్నారు. మఱియుఁ బూర్వకాలమున స్త్రీలకు వివాహమర్యాదయే లేదు. వా రీవిషయమునందు స్వతంత్రులు నస్వాస్వతులు నై యుండిరి. కాని తరువాత నీయాచారమున దుష్పరిపాకము గనఁబడఁగనే, శ్వేతకేతు వీవివాహమర్యాద నేర్పఱచెను(మ. భా. ఆ. ౧౧౨). ఇట్లే సురాపానవిషయమున నిషేధము తొలుదొలుత శుక్రాచార్యుఁడు ప్రవర్తింపఁజేసెను. ఈకథ మహాభారతమున నున్నది (మ. భా. ఆ. ౭౬) కావున నీనిర్బంధ మాచారములో లేనికాలపు ధర్మములనిర్ణయమును, దరువాతికాలమునందలి ధర్మాధర్మములనిర్ణయమును భిన్నరీతిగనే చేయఁబడవలయు నని తేలును. మఱియు నారీతిగనే వర్తమానకాలధర్మ ముత్తరకాలమున మాఱినయెడలఁ దొల్లిటివలెనే భవిష్యత్కాలికము లగుధర్మాధర్మముల వివేచనయు భిన్నముగనే చేయఁబడవలయును. కాలమానానుసారముగ దేశాచారములును, గులాచారములును, జాతిధర్మములు నిట్లే మార్పుఁ జెందవలసి వచ్చును. కారణ మేమనఁగా:—ఆచారమే సర్వధర్మములకు మూలము. అయిన నొకయాచారమునకు మఱియొకయాచారముతో సమావేశము లేమిచే—

"న హి సర్వహితః కశ్చిదాచారస్సంప్రవర్తతే
తే నైవాన్యః ప్రభవతి సోఽపరం బాధతే పునః."

(మ. భా. శాం. ౨౬౯. ౧౭-౧౮)

"అందఱకు నెప్పుడు నొక్కతీరుననే సదా హితకర మగునాచారము లభింపదు. ఒకయాచారమును గ్రహించినచో రెండవది దానిని మించి యుండును. మఱియు నీరెండవదియాచారమునకు మార్గ మిచ్చిన నది మూఁడవదానికి మరల విరుద్ధమగును." అని యాచారభేదమును వర్ణించి యొక్కొకయాచారమునకు నున్న తారతమ్యమును సైతము చూడవలసివచ్చు నని భీష్మునిచేఁ జెప్పఁబడినది. అది యటుండనిమ్ము. కర్మాకర్మలయొక్కగాని, ధర్మాధర్మములయొక్కగాని సంశయమునకు సంబంధించిన పూర్వపక్షసిద్ధాన్తముల నన్నిటి నీరీతిగ మాటలాడ నారంభించిన రెండవ మహాభారతమే వ్రాయవలసివచ్చును. గీతారంభమున క్షాత్రధర్మము-బంధుప్రేమ యనువానిమధ్యమునఁ జిక్కుకొనినయర్జునునిపై వచ్చినసందర్భము లోకవిలక్షణము కా దనియు, నట్టిసందర్భములు సంసారమునఁ గర్తయగు గొప్పవాఁడు నగువానికిఁ బలుమాఱులు గలుగుచునే యుండు ననియు, నింతియ కాక యొకప్పు డహింసయు నాత్మరక్షణయు, మఱియొకప్పుడు సత్యము సర్వభూతహితమును, నింకొకప్పుడు దేహసంరక్షణయు యశస్సును, వేఱువేఱుకారణముల చేనుపస్థితము లగుకర్తవ్యము

లైనను వీనిలోన్నే తిరుగుడుపడుచు శాస్త్రోక్తములును సామాన్యములును సర్వసామాన్యములు నగునీతిశాస్త్రనియమముల ననుసరించి యేకర్తవ్యమును వదలని వానికి సైత మానియమము నుల్లంఘింపవలసినంతస్థితి యిటుల వచ్చు ననియు, సాధారణమనుష్యులకే కాక గొప్పగొప్పపండితులకు నిట్టిసమయములఁ గార్యాకార్యవ్యవస్థితిఁ (కర్తవ్యాకర్తవ్యధర్మములనిర్ణయమును) జేయుట కేదేని నిశ్చిత మార్గము గాని యుక్తిగాని యున్నదో లేదో తెలిసికొన నిచ్ఛ స్వాభావికముగ నిటుల కలుగు ననియుఁ జదువరులకుఁ దెల్ల మగుటకై పైవివేచన చేయఁబడినది.

కఱవునంటిసంకటసమయమున నాపద్ధర్మము లని శాస్త్రములఁ గొన్నియపవాదములు సెప్పఁబడియుండుట సత్యమే; ఉదాహరణము:—ఆపత్కాలమున బ్రాహ్మణుఁ డెక్కడ నన్నము గ్రహించినను దోషము లేదని స్మృతికారులు సెప్పియున్నారు. మఱియు ఛాందోగ్యోపనిషత్తులో "ఉషస్తిచాక్రాయణుని" చే నీప్రకారముగ నాచరింపఁబడినటుల కథ యున్నది (యాజ్ఞ. ౩. ౪౧; ఛాం. ౧.౧౦). దానిలోను బైనఁ జెప్పఁబడినసందర్భమున శాస్త్రధర్మమునకును, నాఁకలి దప్పి మొదలగునింద్రియవృత్తులకును విరోధము కలిగి యింద్రియము లోకవైపునకును, శాస్త్రధర్మము రెండవవైపునకును లాగుచు నుండును. పైఁజెప్పఁబడిన ప్రసంగములో నింద్రియవృత్తులకును శాస్త్రధర్మములకును గాక, శాస్త్రముననే రెండుధర్మములకుఁ బరస్పరవిరోధము గలుగుటచేఁ గర్తవ్య మిదియా? యదియా? యనుసూక్ష్మ విచారణ చేయుట యావశ్యకముగఁ గాన్పట్టును. మఱియు వీనిలోఁ గొన్ని విషయముల నిర్ణయము ప్రాచీనసత్పురుషు లిట్టిసమయమున నాచరించినయాచరణమును బట్టియే సామాన్యులకు సైతము నిశ్చయింప శక్యమైయున్నను, మఱికొన్ని సందర్భములలో బుద్ధిమంతులమనస్సు సైతము భ్రమపడుచున్నది. కారణ మేమన:—ఎంత విచార మధికముగఁ జేయుకొలఁదిఁ బూర్వపక్షసిద్ధాంతములు నంత యధికముగ నిష్పన్నములగుటచేఁ దుదకు నిర్ణయించుట దుర్ఘటముగ నున్నది. మఱియు యుక్తాయుక్తనిర్ణయము కానిచో మనచేతిమీఁదుగ నధర్మముగాని యపరాధముగాని చేయుట సంభవింపవచ్చును. ఇట్టిదృష్టితోఁ జూచిన, ధర్మాధర్మములయొక్కగాని కర్మాకర్మలయొక్కగాని వివేచనయే యొకస్వతంత్రశాస్త్రమై తర్కవ్యాకరణములకన్న గూఢముగ నుండును. నీతిశాస్త్రమనుశబ్దము నవీనసంస్కృతగ్రంథములందుఁ దఱచుగ రాజనీతి శాస్త్రపరముగ వాడఁబడియున్నది. అందుచేఁ గర్తవ్యాకర్తవ్యశాస్త్రమును ధర్మశాస్త్ర మని చెప్పుట ప్రాచీనపద్ధతిగనే యున్నది; కాని నీతిశబ్దములోనే కర్తవ్యమును సద్వర్తనము నిమిడి యుండుటచేనే నీనవీనపద్ధతి ననుసరించియే ధర్మాధర్మముల

దైనను గర్మాకర్మల దైనను వివేచనను నీతిశాస్త్ర మనియే యీ గ్రంథమునఁ జెప్పి నాఁడను. నీతియొక్క (కర్మాకర్మలయొక్క) గాని ధర్మాధర్మములయొక్క గాని వివేచన యనుశాస్త్రము గహనముగ నున్నది. ఈసంగతిఁ దెలుపుటకే "సూక్ష్మా గతి ర్హి ధర్మస్య" "ధర్మ (వ్యావహారిక మగునీతిధర్మ) స్వరూపము సూక్ష్మముగ నున్నది." అనువచనము మహాభారతమున ననేకస్థలములవచ్చియున్నది. "పంచపాండవులచే నొక ద్రౌపది యెటులవివాహమాడఁబడినది? ద్రౌపదీవస్త్రాపహరణసమయమున భీష్మద్రోణాదులు శూన్యహృదయులై యేలమౌనముఁదాల్చియుండిరి? మఱియు దుష్టుఁడగుదుర్యోధనునిపక్షమున యుద్ధముఁ జేయుచు భీష్మద్రోణులచేఁ దమపక్షము సమర్థింప "అర్థస్య పురుషో దాసో దాస స్త్వర్థో న కస్య చిత్" "పురుషుఁ డర్థమునకు దాసుఁడు. అర్థ మెవరికిని దాసుఁడు గాదు" (మ. భా. భీ. ౪౩.౩౫) అని చెప్పఁబడినది. ఈన్యాయము సరిగ నున్నదా? లేక, తప్పుగ నున్నదా? ఎట్లైనను "సేవా శ్వవృత్తి రాఖ్యాతా" (మను. ౪.౬). అని సేవాధర్మము కుక్కవృత్తివలె నింద్యముగ గ్రహింపఁబడినచో, ధనమునకు దాసుఁ డగుటకు బదులుగ, భీష్మాదులు దుర్యోధనుని సేవ నేల వదలలేదు?" ఇవి మొదలగు ప్రశ్నలకు సదుత్తరములు చెప్పుట మిక్కిలి కష్టముగ నుండును. ఇట్టిస్థలములలో నొక్కొక్కరు ప్రసంగానుసారముగ నొక్కొక్క నిర్ణయముఁ జేయుదురు. "సూక్ష్మా గతి ర్హి ధర్మస్య" "ధర్మతత్త్వము సూక్ష్మమైనది" (మ. భా. అను. ౧౦. ౭౦) అనియుఁ, దర్వాత "బహుశాఖా హ్యనంతికా" (మ.భా. వన. ౨౦౮.౨) "దానికనేకములగుకొమ్మ లుండుటచే వానివలనఁ గలుగఁబోవునను మానములును ననేకములుగ నుండు" ననియుమహాభారతమ్మున నేచెప్పఁబడి యున్నది. తులాధారజాజలిసంవాదమునఁ దులాధారుఁడే ధర్మమువిషయమై వివేచన చేయుచు "సూక్ష్మత్వా న్న స విజ్ఞాతుం శక్యతే బహునిహ్నవః" "ధర్మము, సూక్ష్మము ననేకాపవాదములు గలదియు నగుటచే ననేకసమయములఁ దెలియఁబడదు" (మ. భా. శాంతి ౨౬౧. ౩౭) అని వ్రాసి నాఁడు. మహాభారతకారున కీసూక్ష్మప్రసంగము పూర్ణముగఁ దెలియుటచే నిట్టివిషయములలోఁ బ్రాచీనమహాపురుషులచే నాచరింపఁబడినదానిఁ జెప్పుటకే భారతమున ననేకకథానకములు సంగ్రహింపఁబడినవి. కాని సర్వవిషయములు శాస్త్రీయరీతిగ వివేచనఁ జేసి వానిలోని సామాన్యమర్మమును భారతమువంటిధర్మగ్రంథములలో నెక్కడనైనఁ జెప్పుటయావశ్యకమే. పూర్వ మర్జునునకు శ్రీకృష్ణుఁడు కర్తవ్యమోహమును నివారించుట కుపదేశించిన యుపదేశము నాధారముగఁ జేసికొని వ్యాసుఁడు భగవద్గీతలో నీమర్మమును బ్రతిపాదించెను. మఱియు నాహేతువున గీతయనునది మహాభారతమునకు రహస్యోప

నిషత్తును శిరోభూషణమును నై యున్నది. ఇంతియకాక మహాభారతమే గీతలలోఁ బ్రతిపాదింపఁబడిన మూలభూతకర్మతత్త్వమునకు సోదాహరణమగు విస్తృతవ్యాఖ్యానము నై యున్నది. గీతాగ్రంథము మహాభారతములో నిటీవలఁ జేర్పఁబడిన దని యనుకొనువా రీవిషయమును ముఖ్యముగా గమనింపవలయునని సూచించుచున్నాను. వేయేల? గీతాగ్రంథమున కేదేని గౌరవ ముండినయెడల నా గౌరవము దీనివలనఁ గలిగినదే యని చెప్ప నగును. ఏల యనః—కేవలమోక్షశాస్త్రమును (వేదాన్తమును బ్రతిపాదించు నుపనిషదాదికమును), అహింసాదిసదాచరణములనియమ మాత్రమును జెప్పుస్మృత్యాదిగ్రంథములును ననేకము లున్నను వేదాన్తములో దురవగాహ మగుతత్త్వజ్ఞానముయొక్క యాధారమున, కార్యాకార్యవ్యవస్థితిని సమన్వయింపఁ జేయుగీతను బోలుప్రాచీనగ్రంథ మిప్పటికిని సంస్కృతవాఙ్మయమున స్పష్టముగఁ గన్పట్టదు. ‘కార్యాకార్యవ్యవస్థితి’ యను నీశబ్దము స్వకపోలకల్పితము గాదు. గీతలలోనే యున్నది (గీత. ౧౬. ౨౪). ఈవిషయము గీతాభక్తులకుఁ జెప్ప నవసరము లేదు. భగవద్గీతానుసారముగనే యోగవాసిష్ఠమందును జ్ఞానమూలక మగుప్రవృత్తిమార్గమే వసిష్ఠుఁడు రామున కుపదేశించెను. కాన గీతతరువాత వెలువడి, గీతలనే యనుకరించుగ్రంథములచేఁ బైఁ జెప్పఁబడినగీతలయపూర్వతకేమియు బాధ రానేరదు.

ఇది కర్మజిజ్ఞాస యన్న ద్వితీయప్రకరణము.

తృతీయప్రకరణము.

కర్మయోగశాస్త్రము.

"తస్మాద్యోగాయ యుజ్యస్వ యోగః కర్మసు కౌశలం"*

(గీత. ౨.౫౦)

ఏవరికైన నేశాస్త్రమందేనియుఁ బ్రవేశము కలుగఁజేసికొన నిచ్ఛ మొట్ట మొదట లేనిచో వారాశాస్త్రముల నభ్యసించుట కనధికారులు. మఱియు నట్టి యనధికారులగువారికి శాస్త్రములను జెప్పుట బోరగించినఘటముపై నీటిని బోయునటు లుండును. దానివలన శిష్యున కేమియు లాభము లేక పోవుటయే కాక గురువునకు నిష్ఫలశ్రమ మగుటచే నీయిద్దఱికాలము వ్యర్థముగఁ గడచి పోవును. జైమిని బాదరాయణులచే, పూర్వోత్తరమీమాంసలయారంభమున "అథాతో ధర్మజిజ్ఞాసా" అనియు, "అథాతో బ్రహ్మజిజ్ఞాసా" అనియు సూత్రము లిందులకే వ్రాయఁబడినవి. ఎటుల ధర్మోపదేశము ధర్మేచ్ఛులకును, బ్రహ్మోపదేశము ముముక్షువులకును జేయఁదగినదో యటులే కర్మశాస్త్రోపదేశము సంసారమునందుఁ గర్మల నెటుల చేయవలయునో తెలిసికొన నిచ్ఛగలవారికే చేయఁదగినది. కావుననే యీగ్రంథమునఁ బ్రథమప్రకరణమున విషయప్రవేశమును, రెండవప్రకరణమునఁ గర్మజిజ్ఞాసాస్వరూపమును, గర్మయోగశాస్త్రమహత్త్వమును దిగ్దర్శనముగఁ బ్రతిపాదింపఁబడినవి. ఈస్థలమునఁ బూర్వపక్షము గల దని ముందుగఁ దెలిసికొనకున్నచో, సిద్ధాంతమహత్త్వము పూర్ణముగఁ దెలియదు. మఱియు మహత్త్వము దెలియక పోవుటచే కేవలము పోవనమూలమున వచ్చినశాస్త్రమును ధారణ చేయుట (జ్ఞప్తినుంచుకొనుట) కష్టము. ఈకారణముననే మంచిగురువు, శిష్యునకు జిజ్ఞాస యున్నదా? లేదా? యన్ని మొదటనే విచారించి యది లేనియెడల దానియుత్తేజనముఁ జేయుటకుసైతము ప్రయ

---

* "కావున యోగము నాశ్రయింపుము. యోగ మన: కర్మల నాచరించుటయందలి చాతుర్యము, లేక, నేర్పు." అని యోగమునకు లక్షణము. ఈవిషయమునఁ జాలవిచారణ మీప్రకరణముననే చేయఁబడినది.

త్రించును. గీతలలోఁ గర్మయోగశాస్త్రవివేచన యీతీరుననే చేయఁబడినది. ఏ యుద్ధమునఁ దనచేతిమీఁదుగఁ బితృవధయు, గురువధయు, సమస్తరాజవధయు,బంధువధయు నగునో యట్టిఘోరయుద్ధమును జేయుట న్యాయ్యమా? యన్యాయ్యమా? యనుశంక మనస్సునఁ దగిలి యర్జునుఁడు యుద్ధేచ్ఛ వదలి సన్యసించుటకు సిద్ధుఁడు కాఁగాఁ బ్రాప్త, మగుకర్మను వదలివేయుట వెఱ్ఱితనమునకును దుర్బలత్వమునకును లక్షణ మగుననియు, నటుల వదలుటచే స్వర్గదూరుఁడ వగుటయే కాక యపకీర్తికిసైతము పాల్పడుదు వనియు, సామాన్యయుక్తివాదమును జేసి యప్పటికిని వినక పోఁగా "అశోచ్యా నన్వశోచ స్త్వం ప్రజ్ఞావాదాం శ్చ భాషసే" "నీవు శోకింపఁదగనివారిని గుఱించి శోకించుచున్నావు. ఇంతియకాక బ్రహ్మజ్ఞానుల పెద్దపెద్దమాటలను చెప్పుచున్నావు" (గీ. ౨.౧౧) అని కొంచెముపరిహాసముఁజేసి శ్రీకృష్ణుఁడు కర్మజ్ఞానము లతని కుపదేశించెను. అర్జునునిశంక నిరాధారముకాదు. గొప్పవిద్వాంసులకు సైతము మొక్కొకసందర్భమున "ఏమిచేయఁదగును?. ఏమిచేయఁదగదు?" అనువిషయమున వ్యామోహ మెటుల గలుగునో పూర్వప్రకరణమున నిరూపించితిని. కాని కర్మాకర్మలవివేచనలో ననేకప్రతిబంధకములు బయలుదేఱు నని కర్మను వదలుట యుక్తము గాదు. కాన, నేయుక్తిచే జగత్తులోఁ గర్మకు లోపము లేకుండునో, యేయుక్తిచేఁ గర్మలబంధము గాని పాపముగాని యెంతమాత్రమును మనకుఁ దగుల్లదో, యట్టి 'యోగము' (యుక్తి) నేర్పఱిచియె స్వీకరింపవలెను. "తస్మా ద్యోగాయ యుజ్యస్వ" "కావున నీవును దానినే స్వీకరింపుము." అని శ్రీకృష్ణుఁడు మొదట నర్జునునకుఁ జెప్పెను. ఈయోగమనఁగా కర్మయోగశాస్త్రము. మఱియు నర్జునునకు సంభవించిన సందర్భము లోకవిలక్షణము గాదు. సంసారములోఁ జిన్నవియుఁ బెద్దవియు నగునిట్టిసంకటము లందఱకును సంభవించుచునే యుండును. కావున భగవద్గీతలలోఁ జేయఁబడిన 'కర్మయోగశాస్త్రవివేచనను మనమందఱము నభ్యసించుట యావశ్యకము. కాని యేశాస్త్రమున నైనను బ్రతిపాదనలో రాఁబోవుముఖ్యశబ్దములయర్థము బాగుగఁ దెలియుటకై యాశబ్దములకు మంచివ్యాఖ్యానమును,నాశాస్త్రమున నుపపాదింపఁబడుమూలభూత మగుసరణియు, మొదట సంక్షేపముగ నుండవలయును. కాదేని యుత్తరగ్రంథమున ననేకవిధము లగునన్యథాజ్ఞానములు ననుపపత్తులును గలుగును. ఈకారణముననే యీసామాన్యపద్ధతి ననుసరించి ముందుగ నీశాస్త్రమున రాఁబోవు కొన్నిముఖ్యశబ్దములయర్థమును బరీక్షించుచున్నాను. వానిలో మొదటిది కర్మశబ్దము.

ఈకర్మశబ్దము 'కృ' ధాతువువలన నిష్పన్న మైనది. కావున దానికి 'చేయుట' యని కాని, 'నడవడి' యని కాని, 'వ్యాపార' మని కాని యర్థము. ఇదియు సామాన్యార్థమే భగవద్గీతయందును వివక్షితముగ నున్నది. ఈశబ్దమునకు మీమాంసాశాస్త్రమునఁ గాని యన్యస్థలములలోఁ గాని యున్నసంకుచితార్థము లన్నియు గోచరములై పాఠకులు పొరపడకుండునటుల చేయుటకై యిటుల చెప్పుచున్నాను. ఏమతధర్మమును విచారించినను దానిలో 'ఈశ్వరప్రాప్తి కేదేని యొక కర్మను జేయవలయు' నని చెప్పఁబడియే యుండును. ప్రాచీనవైదికధర్మానుసారముగ యజ్ఞయాగాదికములే కర్మలు. మఱియు నీయజ్ఞయాగాదు లెటుల చేయవలయునో యావిధులఁ జెప్పువైదికగ్రంథములలో ననేకస్థలములయం దనేకవిధములుగను, ఒకానొకచోఁ బైకి విరుద్ధములుగను, గన్పట్టుచున్నయనేకవచనములకు సంగతమైనయేకవాక్యత యెటుల గలుగునో, నిరూపించుటకే జైమినియొక్క పూర్వమీమాంసాశాస్త్రము ప్రవర్తించినది. జైమినిమతమున నీవైదికములు, లేక, శ్రౌతములు నగుయజ్ఞయాగాదులఁ జేయుటయే ముఖ్యమును ప్రాచీనము నగుధర్మముగ నున్నది. మనుష్యుఁ డేమిచేసినను యజ్ఞార్థముగనే చేయవలయును. అతఁడు ధనమార్జించినను యజ్ఞార్థమే; ధాన్యసంగ్రహము చేసినను యజ్ఞార్థమే యని తెలిసి తెలిసికొనవలయు నని మహాభారతమున నున్నది. (మ. భా. శాం. ౨౬. ౨౫) యజ్ఞమును జేయవలయు నని వేదమే విధించెను గాన యజ్ఞార్థమై చేయఁబడిన యేకర్మ మైనను మనుష్యునకు స్వయముగ బంధహేతువు కాదు. యజ్ఞమునకు సాధనమే యగును. స్వతంత్రమైనసాధ్యము కానేరదు. నీయజ్ఞమువలన వచ్చు ఫలములోనే యీసాధనములఫలము లంతర్భూతము లగును. సాధనములకు ప్రత్యేకముగ ఫలము లేదు. కాని యజ్ఞార్థమై చేయఁబడినకర్మలు స్వతంత్రములుగా ఫలదాయకములు గానున్నను యజ్ఞముచేతనే స్వర్గప్రాప్తి(అనఁగా: మీమాంసకమతానుసారముగ నొకవిధ మగుసుఖప్రాప్తి) యగును కాన నాస్వర్గప్రాప్తికొఱకే యజ్ఞకర్త యగుపురుషుఁ డిచ్ఛాపూర్వకముగ (అనఁగా: కావలయు నని) యజ్ఞమును జేయుచున్నాఁడు. కావుననే యజ్ఞ మనుకర్మ ప్రత్యేకముగఁ బురుషార్థములలో నొకటిగఁ బరిగణింపఁబడుచున్నది. మనుష్యున కిష్టమైనవస్తువును పొందవలయు నను నిచ్ఛయే పురుషార్థ మని చెప్పుదురు. (జై. సూ. ౪. ౧. ౧; ౨) యజ్ఞమునకే 'క్రతు' వని పర్యాయపదము. కనుక 'యజ్ఞార్థ' శబ్దమునకు మాఱుగ 'క్రత్వర్థ' శబ్దమును మార్చుట యుక్తము. మఱియు యజ్ఞార్థములు (క్రత్వర్థములు) స్వతంత్రముగ ఫలము నీయనివి కావుననే బంధకములు కావు. మఱియు 'పురుషార్థములు' పురు

షునకు లాభదాయకములు, కావుననే బంధకములు. అని కర్మ లన్నియు రెండువిధములు. సంహితలోను బ్రాహ్మణగ్రంథములోను నుండువిషయమంతయు యజ్ఞయాగాదికములగురించియే; ఋగ్వేదసంహితలో నింద్రాదిదేవతాస్తుతిపరములగు సూక్తములుండును. సత్యమే! కాని, వానివినియోగము యజ్ఞసమయముననే కర్తవ్య మగుటచే, సర్వశ్రుతిగ్రంథములును యజ్ఞాదికర్మప్రతిపాదకములే యని మీమాంసకులు చెప్పెదరు. ఏమియుం దెలిసికొనకయే చేసినను, బ్రహ్మజ్ఞానపూర్వకముగం జేసినను, వేదోక్తము లగుయజ్ఞయాగాదికములం జేసిననే స్వర్గము సిద్ధించునుగాని యూరక యేమిచేసినను సిద్ధింప దని కర్మఠులు, లేక, యాజ్ఞికులు, లేక, కేవల కర్మవాదులు చెప్పెదరు. ఉపనిషత్తులలో నీయజ్ఞములు గ్రాహ్యములుగ నంగీకరింపంబడినను వానియోగ్యత బ్రహ్మజ్ఞానమునకుం గ్రిందిమెట్టని నిశ్చయింపంబడుటచే స్వర్గప్రాప్తి కలిగినను నిత్యమగుమోక్షసంపాదనకు బ్రహ్మజ్ఞానమే యావశ్యక మని చెప్పంబడినది. భగవద్గీతరెండవయధ్యాయమునం జెప్పంబడిన—"వేదవాదరతాః పార్థ నాన్యదస్తీతి వాదినః" (గీ. ౨. ౪౨) ఇత్యాదియజ్ఞయాగాదికర్మలను బ్రహ్మజ్ఞానము లేకుండం జేసినం బైనం జెప్పినటుల మోక్షము నీయనివే యగును. అటులే గీతలలోని—"యజ్ఞార్థాత్కర్మణోఽన్యత్ర లోకోఽయం కర్మబంధనః" "యజ్ఞార్థము చేయంబడినకర్మలు తక్క మిగిలినకర్మ లన్నియు బంధహేతువులు" (గీ. ౩. ౯) అనునదియు మీమాంసకమతముయొక్క యనువాదమే. ఈయజ్ఞాదివైదికకర్మలు (అనంగా: శ్రౌతకర్మలు) గాక వేఱువిధ మైన[illegible], ధార్మికదృష్టిచే నావశ్యకములు నైన కర్మలు చాతుర్వర్ణ్య[illegible] క్షత్రియులకు యుద్ధము, వైశ్యులకు వాణిజ్యము [illegible]నవి మనుస్మృత్యాదిధర్మగ్రంథములలోం జెప్పంబడినవి. మఱియు నిది ముందుగా స్మృతులలోనే వ్యవస్థానుసారముగం జెప్పంబడుటచే వీనిని స్మార్తకర్మలని కాని స్మార్తయజ్ఞము లని కాని యందురు. ఈశ్రౌతస్మార్తకర్మలు గాక కొన్ని ధార్మికకర్మలు (వ్రతోపవాసాదికములు) పురాణములలో మొదట విస్తారముగం బ్రతిపాదింపంబడుటచే వానికిం బౌరాణికకర్మ లని పేరిడిరి. ఈకర్మ లన్నియు, నిత్యములు, నైమిత్తికములు, కామ్యము లని మూండువిధములుగ విభజింపంబడినవి. నియమముగం జేయంబడుస్నానసంధ్యాదికములు నిత్యములు. వీనినాచరించుటచే నేమియు ఫలసిద్ధి కాని యర్థసిద్ధి కాని లేదు; కాని యాచరింపనియెడల దోషము వచ్చును. నైమిత్తికము లన నేదైన నొకకారణము మొదటం బ్రసక్త మగుటచేం జేయవలసివచ్చుకర్మలు. అవి అనిష్టగ్రహశాంతి ప్రాయశ్చిత్తము మొదలగునవి. దేనికొఱకు మనము శాంతిని గాని ప్రాయశ్చిత్తమును గాని చేసికొనుచున్నామో యా

నిమిత్తము పూర్వమందు సిద్ధముగానియెడల్నీకర్మలయొక్క కర్తవ్యత యావశ్యకముగాదు. మన కేదేని యొకక్రొత్తవిషయమం దిచ్ఛగలిగి దానిం బొందుట కనేకపర్యాయములు శాస్త్రానుసారముగ నేకర్మ లొనర్చెదమో యవి కామ్యకర్మలు. వర్షములు కురియుటకుఁ గాని, పుత్త్రప్రాప్త్యర్థము గాని యజ్ఞములు చేయుట కామ్యకర్మలలోనిది. నిత్యనైమిత్తికకామ్యములు గాక సురాపానము మొదలగు కొన్ని నిషిద్ధకర్మములుగలవు. అవి యెల్లప్పుడు త్యాజ్యము లని శాస్త్రములు విధించుటచే, నిషిద్ధకర్మలనఁబడును. నిత్యకర్మ లెవ్వియో, నైమిత్తికము లెవ్వియో, కామ్యములును, నిషిద్ధములు నెవ్వియో, వానిని ధర్మశాస్త్రములు సిద్ధాన్తీకరించియున్నవి. మఱియు 'వీనిచేఁ జేయఁబడిన యీకర్మ పాపకరమా? పుణ్యప్రదమా?' యని యెవ రేని ధర్మశాస్త్రజ్ఞు నడిగిన నతఁడు ధర్మశాస్త్రవిధి ననుసరించి 'యీకర్మయజ్ఞార్థమా? లేక, పురుషార్థమా?' యనియు, 'నిత్యమా? నైమిత్తికమా?' యనియు, 'కామ్యమా? నిషిద్ధమా?' యనియు విచారించి తర్వాత నిర్ణయమును జెప్పును. భగవద్గీతదృష్టి యీపండితదృష్టి కన్న మిగుల వ్యాపకము. వేయేల? ధర్మశాస్త్రదృష్టికంటె కూడ దూరదృష్టి యని చెప్పవచ్చును. శాస్త్రముచే నొకానొకకర్మ నిషిద్ధ మని చెప్పఁబడక యుండును. ఇంత యేల? అది విహితముగ నే(అనఁగా: మనకుఁ గర్తవ్యములు గాఁ జెప్పఁబడినకర్మలలో నొకటి గనే) యుండును. ప్రకృతప్రసంగమున క్షాత్త్రధర్మము నే యుదాహరణముగ నెన్నుకొందము. ఇది యర్జునునకు విహితమే; కాని యంతమాత్రముచే నాకర్మ నతఁడు నియమముగఁ జేయవలసినది లేదు. ఒకవేళ చేసినను నది నియమముగ శ్రేయస్కరమే యని నమ్మకమును లేదు. మఱియు శాస్త్రవిధులలోనే యనేకసందర్భములు పరస్పరవిరుద్ధములుగ నుండు నని పూర్వప్రకరణమునఁ జెప్పఁబడియే యున్నది. అట్టిసమయమున, మనుష్యుఁ డేమి చేయవలయునో నిర్ణయించుట కేదేని యుక్తి కలదా? ఉండిన నది యేది? యనువిషయమే గీతలచేఁ బ్రతిపాద్యము. ఆప్రతిపాదనఁ జేయుటకై పైఁ జెప్పఁబడినకర్మభేదము విశేషముగఁ బరిశీలింప నవసరము లేదు. యజ్ఞాదివైదికకర్మలవిషయమునఁ గాని, లేక, నాలుగువర్ణముల యితరకర్మల విషయమునఁ గాని మీమాంసకు లొనర్చినసిద్ధాన్తము గీతలలోఁ బ్రతిపాదింపఁబడిన కర్మయోగమున కెంతవఱకు సంబంధించి యుండునో నిరూపించుటకై మీమాంసకులసిద్ధాన్తముపైతము గీతలలోఁ బ్రసంగానుసారముగ విచారింపఁబడినది. చిట్టచివరయధ్యాయములో యజ్ఞయాగాదికర్మలు ధయను ప్రశ్నకు సంక్షేపముగ నుత్తరము చెప్పఁబడినది గీతలలో

ముఖ్యముగఁ జెప్పువిషయ మింతకన్న వ్యాపక మగుటచే గీతాప్రతిపాదనమునఁ గర్మశబ్దార్థము కేవల శ్రౌతకర్మయే యని కాని శ్రౌతస్మార్తకర్మలే యని కాని సంకోచము చేసికొనక యా శ్రౌతస్మార్తకర్మలకన్న విశేషవ్యాపక మైనది గ్రహింపఁ బడవలయును. సారాంశ మేమన:—తినుట, త్రాగుట, ఆడుట, కూర్చుండుట, లేచుట, ఉండుట, ఉచ్ఛ్వాసనిశ్వాసముల విడుచుట, నవ్వుట, ఏడ్చుట, వాసనఁ జూచుట, చూచుట, మాటలాడుట, వినుట, నడచుట, ఇచ్చుట, పుచ్చుకొనుట, నిద్రించుట, మేలుకొనుట, చంపుట, యుద్ధము చేయుట, మననధ్యానములఁ జేయుట, విధిని గాని నిషేధమును గాని చేయుట, దానముఁ జేయుట, యజ్ఞయాగాదులు చేయుట, వ్యవసాయమును గాని వ్యాపారమును గాని జేయుట, ఇచ్ఛయించుట, నిశ్చయించుట, నోరు మూసికొని యూరకుండుట, మొదలగునవి యన్నియు భగవద్గీతలోని కర్మశబ్దముచే వాచ్యములే; ఆకర్మలు కాయికములైనను, వాచికములైనను, మానసికములైన నిష్టమే (గీ. ౫.౮-౯). వేయేల! దేహము జీవముతో నునికియు, మరణము సైతము కర్మలే. మఱియుఁ బ్రసంగానుసారముగ, జీవించుటయు, మృతియు ననువీరెంటిలో నేది గొప్పదో యనుసంగతి విచారించుట యావశ్యకముగ నున్నది. ఈవిచారమే ప్రసక్తమైనయెడలఁ గర్మశబ్దమునకే కర్తవ్యకర్మ యని యైన, విహితకర్మ యని యైన, నర్థ మగుచున్నది (గీ. ౪.౧౬.). మనుష్యులకర్మవిషయ మగువిచారణ యైనది. ఇఁక నింతకంటెను మొదటికిఁ బోయి సర్వచరాచర (చేతనాచేతన) వస్తువుల వ్యాపారములకు సైతము కర్మశబ్దమే సంబంధించి యున్న దని నిరూపణ చేయవలయును. కాని దానివిచారణ యుత్తరగ్రంథమునఁ గర్మవిపాకప్రక్రియలోఁ జేయఁబడును.

కర్మశబ్దముకన్న నెక్కుడు వివాదాస్పద మైనది 'యోగ' శబ్దము. ఈశబ్దమునకుఁ బ్రస్తుతమందురూఢార్థము "ప్రాణాయామాదిసాధనములచేఁ జిత్తవృత్తి నైన నింద్రియముల నైన నిరోధించుట", లేక, "పాతంజలసూత్రోక్త మగుసమాధి.", లేక, "ధ్యానయోగము." కావున్న నీయర్థమందు నుపనిషత్తులలో సైత మీ శబ్దము ప్రయోగింపఁబడినది (కఠ. ౬.౧౧); కాని యీసంకుచితార్థము భగవద్గీతలో సామాన్యముగ వివక్షితము కానేర దనువిషయము తొలుత గమనింపవలయును. 'యోగ' శబ్దము 'యుజ' యనుధాతువునుండి నిష్పన్న మగుటచే దానిధాత్వర్థము, 'కలయుట' 'సంబంధించుట' 'సంపాదించుట' 'సంగతి' 'ఒకచోటనుం [illegible] మఱియు నుత్తరగ్రంథమున నట్టిస్థితి గలుగుటకు 'ఉపా [illegible] యుక్తి', లేక, 'నివర్తనోపాయ' మనియు నర్థము. "యోగ

స్సన్నహనోపాయధ్యానసంగతియుక్తిషు” (అమరము. 3.3.౨౨).అని యమరకోశములోఁ గూడ నీయర్థము లన్నియుఁ జెప్పఁబడియున్నవి. ఫలజ్యోతిషములో నేదేని కొన్ని గ్రహము లిష్టముగఁ గాని, యనిష్టముగఁ గాని యునికింజేసి యాగ్రహములయోగము నిష్ట మని కాని యనిష్ట మని కాని ఘనము చెప్పుదుము. “యోగక్షేమము”లనెడి సమాసపదమున నున్న “యోగ” పదమునకు “లభింపనివస్తువును సంపాదించుకొనుట” యని యర్థము (గీ. ౯-౨౨).భారతయుద్ధమున ద్రోణాచార్యుల జయింప నశక్య మని తెలిసికొని యాయనను జయించుట కొక్క-యోగమే ‘సాధనమే’,లేక,‘యుక్తియే’యున్న దని—“ఏకో హి యోగో ఽస్య భవేద్వధాయ” (మ.భా. ౧౮౧.౩౧) యని శ్రీకృష్ణునిచేఁ జెప్పఁబడినది. మఱియు నుత్తర గ్రంథమున జరాసంధాదిరాజులు పూర్వము ధర్మసంరక్షణార్థమై యోగముచేతనే యెటుల చంపఁబడిరో! యనిసైత మున్నది. భీష్ములవా రంబాంబికాంబాలికల నపహరించినపిదప నితరరాజులు “యోగము యోగ” మని చెప్పుచు నతని వెంబడించిరని యుద్యోగపర్వమునఁ జెప్పఁబడి యున్నది (మ. భా. ఉ. అ. ౧౭౨). మఱియు భారతమున నితరస్థలములయందు నీయర్థముననే యోగశబ్దము ప్రయోగింపఁబడినది. గీతలలో ‘యోగ’ ‘యోగి’ శబ్దములనుండి యేర్పడినసామాసికశబ్దములు దాదాపుగ నెనుబది గలవు; కాని యేనాలుగైదుస్థలములనో తక్క- (గీ. ౬.౧౦-౨౩) పాతంజలయోగ మనునర్థము విశేషముగ నెక్క-డను నిష్టము కానేరదు. యుక్తి, కౌశల్యము, సాధనము, ఉపాయము, కలియుట యనునీయర్థములే కొంచెము మార్పుతో నంతటను సుస్పష్టముగఁ బ్రయోగింపఁబడియుండుటచే గీతాశాస్త్రములోనివ్యాపకశబ్దములలో నిది యొకటి యని చెప్పుట కేమియు సందియము లేదు. అయినను‘యోగ’మనఁగా:సాధనము,కౌశల్యము,లేక,యుక్తి యని సామాన్యముగఁ జెప్పినను నంతయు సమకూడ నేరదు. కారణ మేమనఁగా:—వక్తయొక్క- యిచ్ఛననుసరించి యీసాధనము, సన్యాసమునకుఁ గాని, కర్మకుఁ గాని, చిత్తనిరోధమునకుఁ గాని, మోక్షమునకుఁ గాని, మఱియొకదానికిఁ గాని, తుదకు దేనికైనను సాధనము కావచ్చును. ఉదాహరణమే:—గీతలలో రెండుమూఁడుచోటులలో భగవంతుని నానావిధ మగువ్యక్తసృష్టిని. నిర్మించుకౌశల్యమునకుఁ గాని, యద్భుతసామర్థ్యమునకుఁ గాని ‘యోగ’ మనుశబ్దము ప్రయోగింపఁబడినది (గీ. ౭.౨౫; ౯.౫; ౧౦.౭; ౧౧.౮). ఈయర్థమునుబట్టియే భగవంతుఁడు యోగేశ్వరుఁ డని చెప్పఁబడినాఁడు. (గీ. ౧౮.౭౫) కాని గీతలలోని ‘యోగ’శబ్దమున కివి యేవియును ముఖ్యార్థములు కావు. కావున ‘యోగ’ శబ్దముచే నేవిలక్షణ మగు కౌశల్యము,సాధ

నము, యుక్తి, లేక, యుపాయము, గీతలలో ముఖ్యముగ వివక్షితమై యున్నదో దానిని జెప్పు "యోగః కర్మసు కౌశలం" "యోగ మనఁగాఁ కర్మలఁ జేయుటయందలి నేర్పరితనము, యుక్తి, చాతుర్యము, లేక, శైలి" (గీ. ౨. ౫౦) యనుదానిచే నీశబ్ద వ్యాఖ్యానము గీతలలో స్పష్టపఱుపఁబడినది. మఱియు నటుపిమ్మట శాంకరభాష్యములో సైతము "యోగః కర్మసు కౌశలం" అనుపదములకుఁ గర్మవిషయమున స్వభావముగ నున్న బంధకత్వమును లేకుండఁ జేయుయుక్తియే యోగ మని యర్థము చేయఁబడినది. సామాన్యముగఁ జూచినయెడల నొకకర్మనే చేయుట కనేకయోగములు, లేక, యుపాయము లుండును. వానిలో నుత్తమ మగుసాధనమునకు యోగ మనుశబ్దము విశేషముగ వాడఁబడుచున్నది. ఉదాహరణము:—ద్రవ్యసంపాదన చేయవలసినచో నది, చౌర్యము, ఉద్బంధము, భిక్ష, సేవ, ఋణము, శరీరపరిశ్రమము మున్నగు ననేకసాధనములచే సంపాదింపఁదగియున్నది. వానిలో ప్రతిసాధనమునకును 'యోగ'శబ్దము ధాత్వర్థానుసారముగఁ బ్రయోగించుటకు వీలుండినను, దనస్వాతంత్ర్యమును బోగొట్టుకొనకుండ శ్రమచేసి ద్రవ్యమును సంపాదించుటయే ముఖ్యార్థము. ఈయుపాయమునే ముఖ్యముగ 'ద్రవ్యప్రాప్తియోగ'మని చెప్పుటయుఁ గలదు.

"యోగః కర్మసు కౌశలమ్" "కర్మను జేయుటలో నొకవిధ మగువిశేషయుక్తియే యోగ"మని స్వయముగ భగవంతుఁడే వ్యాఖ్యానము చేయుటచే వాస్తవముగ విచారింప గీతలలో నీశబ్దమునకు ముఖ్యార్థ మేమియగు ననువిషయమున శంక యనవసరము: కాని భగవంతునిచేఁ జేయఁబడిన యీవ్యాఖ్యానమున దృష్టియుంచక గీతలకు గొప్పగొప్పవ్యాఖ్యానము నొనర్చినవారీశబ్దముఁ గ్రిందుమీఁదు చేసి యనేకవిధముల గీతలమథితార్థముఁ దీయుటచే వారు చేసినయీయోగశబ్దార్థములో లోపమును నిరూపించుటకై యోగశబ్దార్థవిచారణ యిచ్చో నావశ్యకమై యున్నది. యోగశబ్దము గీత రెండవయధ్యాయమ్ము మొట్టమొదట వచ్చి యుండుటచే నచటనే దానియర్థము స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడియున్నది. "యుద్ధ మేల చేయవలయునో, సాంఖ్యమతప్రమాణముగ నుపపత్తిని జెప్పినపిదప నిప్పుడు నీకు యోగమార్గానుసారముగ నుపపత్తిని జెప్పుచున్నాను." (గీ. ౨-౩౯) అని భగవంతుఁ డారంభించుటచేఁ బ్రథమమున యజ్ఞయాగాదికామ్యకర్మలలోనే యెల్లపుడు మునిఁగియున్న లోకులబుద్ధి ఫలాశామూలమున నెటుల వ్యగ్ర మగునో వర్ణితమైనది (గీ. ౨. ౪౧-౪౬). పిదప నిటుల బుద్ధిని వ్యగ్ర పడనీయక "ఆసక్తిని వదలుము. బొత్తిగ కర్మలనే వదలి వేయవలయు ననునభినివేశమునఁ బడకుము" అని వచించి "యోగస్థుఁడవై కర్మలను జేయుము"

(గీ. ౨. ౪౮) అని యుపదేశింపఁబడినది. మఱియు నచ్చో 'యోగ' మనఁగా సిద్ధి విషయకము గాని యసిద్ధివిషయకముగాని యగుసమత్వబుద్ధి" యని యోగశబ్దార్థము ముందుస్పష్టముగఁ జెప్పఁబడినది. పిదప "ఫలాశచేఁ గర్మ చేయుటకంటె సమత్వ బుద్ధిరూప మగునీయోగమే శ్రేష్ఠమైనది (గీ. ౨-౪౯). బుద్ధిసమత్వయుక్త యగువా డలఁ గర్మసంబంధ మగుపాపపుణ్యముల బాధ కర్తకుఁ దగులదు. కాన నీవీయోగ మును సంపాదింపుము" అని చెప్పి వెంటనే "యోగః కర్మసు కౌశలం" (గీ. ౨. ౫౦) అని యోగలక్షణము మరలఁ జెప్పఁబడినది. దీనినిఁ బట్టి చూడఁగఁ గర్మపాపము సంబంధింప కుండఁ గర్మఁ జేయుట యనుసమత్వబుద్ధిరూప మగునే విశేషయుక్తి ప్రథమమునఁ జెప్పఁబడినదో యాశక్తికే కౌశల మని నామముగావున నీయుక్తిచేఁ గర్మను జేయుటయే యోగ మని గీతలలోఁ జెప్పఁబడినటుల కనఁబడు చున్నది. మఱియు నీయర్థమే యుత్తరగ్రంథమున—"యో ఽయం యోగ స్త్వయా ప్రోక్తః సామ్యేన మధుసూదన" "సమత్వబుద్ధిస్వరూప మగుయోగము నీచే నాకుఁ జెప్పఁబడినది."(గీ: ౬. ౩౩) యనియీశ్లోకమున నర్జునునిచే మరల స్పష్టపఱు పఁబడినది. జ్ఞాని యగువానిచే నీజగత్తున నెటుల వ్యవహరింపఁబడవలయునో యావి షయమున శ్రీశంకరాచార్యులవారికంటెను సైతము పూర్వమునుండి వచ్చుచున్న వైదికధర్మముల ననుసరించియే రెండుమార్గములున్నవి. వానిలో, జ్ఞానోత్ప త్తియైనపిదపసర్వకర్మములను బొత్తిగ వదలుట యొకమార్గము; జ్ఞానోత్పత్తియైనను గర్మలను వదలక వాని పుణ్యపాపముల బాధ తగులనియకయే, యుక్తిచే వానినే యామరణాంతమును జేయుచుండుట రెండవమార్గము. ఈరెండుమార్గముల నుద్దే శించియే గీతలలో ముందు (గీ. ౫-౨) సన్న్యాస మనియు, కర్మయోగ మనియు వాడఁబడినది. సన్న్యాస మనఁగా వదలిపెట్టుట; యోగ మనఁగా సంబంధము. పర్య వసానమునకుఁ గర్మలత్యాగము, సంబంధము నను రెండును భిన్నమార్గములుగ నున్నవి. సాంఖ్యము, యోగము, "సాంఖ్యయోగా" అనియును సంక్షిప్తము లగువేఱు నామములు సైతము త్తరగ్రంథమున (గీ. ౫. ౪) నీరెండుమార్గముల ననుసరించియే వాడఁబడినవి. బుద్ధిని స్థిరముఁ జేయుటకుఁ బాతంజలయోగములో నున్నయాసనా దులవర్ణన యీయాఱవయధ్యాయముననున్నది నిజమే! కాని, యది యెవరికొఱకు? తప స్వికొఱకా? కానేరదు; కర్మయోగికొఱకు; (యుక్తిచేఁ గర్మలఁజేయువానికొఱకు). అతఁడు సమత యనుయుక్తిని సాధించుకొనుటకై చెప్పఁబడినది. కానిచో "తపస్వి భ్యో ఽధికో యోగీ" యనువాక్యమే యనన్వితమగును. ఇటులే—"తస్మా ద్యోగీ భవార్జున" (గీ. ౬. ౪౬) అని యీయధ్యాయాంతమున నర్జునునకుఁ జేయఁబడిన

యుపదేశముయొక్క యర్థము కూడ.—"యోగస్థః కురు కర్మాణి" (గీ. ౨-౪౮) "తస్మా ద్యోగాయ యుజ్యస్వ యోగః కర్మసు కౌశలమ్"(గీ. ౨-౫౦) "యోగ మాతిష్ఠోత్తిష్ఠ భారత" (గీ. ౪-౪౨) యనుచోటుల నుండునర్థముతో సమానమైనది. యుక్తిచేఁ గర్మను జేయుయోగి (అనఁగా కర్మయోగి) యగు మని యర్థము గ్రహించుటయే యావశ్యకముగనున్నది. కారణ మేమన:—పాతంజలయోగము నాశ్రయించియుద్ధమున లెమ్మని చెప్పుటయు నసంగతమే; యటు లొనర్చుటయు నశక్యమే. "కర్మయోగేన యోగినామ్" "యోగులగువారు కర్మలను జేయుచునే యుందురు," (గీ. 3-3) అని పూర్వమే స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడియుండుటచే, మహాభారతమున నారాయణీయధర్మములయొక్క, లేక, భాగవతధర్మములయొక్క వివేచనలోనే యాధర్మాచరణ లొనర్చువారు తమతమకర్మల వదలక వానినే యుక్తిచేఁ జేయుచుఁ "సుప్రయుక్తేన కర్మణా" (మ. భా. శాం. ౩౪౮. ౫౬) బరమేశ్వర ప్రాప్తిని చేసికొనుచున్నారని చెప్పఁబడినది. పైనఁ జెప్పఁబడినటుల, 'యోగీ' 'కర్మయోగీ' యనునీ రెండుశబ్దములును గీతలలో సమానార్థకము లగుటచే వానియర్థము 'యుక్తిచేఁగర్మఁ జేయువాఁడని స్పష్టమగుచునే యున్నది. 'కర్మయోగ' మనునీ పెద్దపదమునకు మాఱుగ, 'యోగ'మ నుచిన్నపదమే గీతలలోను, మహాభారతమంతటను నధికముగ వాడఁబడియున్నది. "నాచే నీకుఁ జెప్పఁబడినయోగమే పూర్వము వివస్వంతునకుఁ జెప్పఁబడినది. (గీ. ౪.౧) వివస్వంతునిచే మనువునకుఁ జెప్పఁబడినది. కాని యాయోగము తర్వాత నష్టమగుటచే నిప్పుడు నీకుఁ గ్రొత్తగ నాయోగమే చెప్పవలసివచ్చిన" దని భగవంతుఁడు యోగశబ్దమును మూఁడుపర్యాయములు ప్రయోగించుటచేఁ బాతంజలయోగము వివక్షితము కానేరదు. కర్మ యొనర్చుటలో నొకవిలక్షణయుక్తి యని కాని, సాధనమనికాని, లేక, విలక్షణమార్గ మని కాని యర్థము గ్రహింపవలసివచ్చును. అటులె గీతలలో శ్రీకృష్ణార్జునులసంవాదమును సంజయుఁడు యోగ మని చెప్పినప్పుడును (గీ. ౧౮. ౭౫) నీయర్థమే సమ్మతమై యున్నది. శ్రీశంకరాచార్యులవారు తాము సన్యాసమార్గప్రవర్తకు లయ్యును తమగీతాభాష్యారంభముననే వైదికధర్మమునకు నివృత్తి యనియు, ప్రవృత్తి యనియు రెండుభేదములఁ జెప్పెను. మఱియు యోగశబ్దార్థమును, భగవంతునిచేఁ జేయఁబడిన వ్యాఖ్యానము ననుసరించి యొకానొకచో "సమ్యగ్దర్శనోపాయకర్మానుష్ఠానం" (గీ.౪. ౪౨) అనియు మఱియొకచో "యోగః యుక్తిః" (గీ.౧౦. ౭) అనియును జెప్పఁబడినది. అటులే మహాభారతమునసైతము "ప్రవృత్తిలక్షణో యోగః జ్ఞానం సన్న్యాసలక్షణమ్." (మ. భా. అశ్వ. ౪౩. ౨౫). "యోగ మనఁగా ప్రవృత్తి

మార్గము జ్ఞాన మనఁగా సన్న్యాసము, లేక, నివృత్తిమార్గము;" అని యీరెండు శబ్దములయర్థమును గీతలలో స్పష్టపఱుపఁబడినది. మఱియు శాంతిపర్వమందు, నారాయణీయోపాఖ్యానమునమాత్రము సాంఖ్యయోగశబ్దము లీయర్థమందే యనేకపర్యాయములు వచ్చియుండుటచే నీరెండుమార్గములును సృష్ట్యారంభముననే భగవంతునిచే నెందులకై యేవిధమున నిర్మింపఁబడినదియుఁ జెప్పఁబడినది (మ. భా. శాం. ౨౪౦; ౩౪౮). భగవద్గీతలలో నీనారాయణీయధర్మముగాని, భాగవతధర్మము గాని, ప్రతిపాద్య మనువిషయము మొదటి ప్రకరణమ్మున నుదాహరింపఁబడినమహాభారతవచనములవలన స్పష్ట మగును. కావుననే సాంఖ్యమనఁగా నివృత్తిమార్గము, యోగమనఁగా ప్రవృత్తిమార్గము ననియీశబ్దములకు నారాయణీయధర్మములలోనిదియుఁ, బ్రాచీనమును, పారిభాషికము నగునర్థమే గీతలలో వివక్షితముగ నున్న దని చెప్పవలసివచ్చినది. మఱియు నీవిషయమై యేదేని సంశయ మున్నయెడల "సమత్వం యోగ ఉచ్యతే," "యోగః కర్మసు కౌశలమ్." అని గీతలలోని యీశ్లోకములవ్యాఖ్యానముచేతను, "కర్మయోగేన యోగినాం" మొదలగు పైఁజెప్పఁబడిన గీతావచనములచే సైత మది పూర్ణముగ నిరసింపఁబడుటచే గీతలలోనియోగశబ్దము ప్రవృత్తిమార్గ (కర్మయోగ) మను నర్థమందే ప్రయోగింపఁబడిన దనువిషయము నిర్వివాదముగ సిద్ధ మగుచున్నది. వైదికధర్మగ్రంథములలోనే కాక, పాళీ, సంస్కృత, బౌద్ధధర్మగ్రంథములలో సైతము యోగశబ్ద మీయర్థమందే ప్రయోగింపఁబడినటుల స్పష్ట మగుచున్నది. ఉదాహరణము:— శకము ౨౦౦ ప్రాంతమున వ్రాయఁబడిన 'మిళిందప్రశ్న' యనుపాళీభాషా గ్రంథమున "పుబ్బయోగో" (పూర్వయోగ) యనుశబ్దముండుటచే దానియర్థము "పుబ్బకమ్మ" (పూర్వకర్మ)యని యచ్చో వ్రాయఁబడినది. (మి. ప్ర. ౧. ౪.) మఱియు శాలివాహనశకారంభమున నుండిన యశ్వఘోషుఁడను కవియొక్క "బుద్ధచరిత" యనుసంస్కృతకావ్యమ్మునయొక్క ప్రథమసర్గములో ౫౦వ శ్లోకమున.—"ఆచార్యకం యోగవిధౌ ద్విజానా మప్రాప్త మన్యై ర్జనకో జగామ" "బ్రాహ్మణులచే యోగవిధి నభ్యసింపఁజేయుపనిలో జనకమహారాజు ఆచార్యుఁడాయెను. జనకునికంటెఁ బూర్వమం దిట్టియాచార్యత్వ మేరికిని సంభవింప లే" దని చెప్పఁబడినది. ఇచ్చో 'యోగవిధి' యన, 'నిష్కామకర్మయోగవిధి' యనియే యర్థము చేయవలసియున్నది. కారణ మేమనః—జనకునినడవడియందలిరహస్య మిదియే యని గీతాదిగ్రంథములు ఘోషించుటచే, నశ్వఘోషునిచే 'బుద్ధచరిత్ర'

మున(౯.౧౯—౨౦.) గృహస్థాశ్రమమున నుండియే మోక్ష మెటుల సంపాదింపఁ బడవలయునో నిరూపించుటకు జనకునియుదాహరణమే యియ్యఁబడినది. జనకుని చేఁ బ్రవర్తింపఁజేయఁబడిన మార్గమునకు యోగ మనియే పేరు. ఇంతవిషయ మిటులీబౌద్ధగ్రంథములనుండి సైతము సిద్ధ మగుటచే గీతలలోని యోగశబ్దమునకును నీయర్థమే గ్రహింపవలసివచ్చును. కారణ మేమన: జనకునిమార్గమే గీతలలోఁ బ్రతిపాద్యముగ నున్న దని గీతయే చెప్పుచున్నది (గీ. ౩. ౨౦). సాంఖ్యము, యోగము నను నీరెండుమార్గములవిషయమై యధికవిచారము ముందు చేయఁబడును. 'యోగ' శబ్దప్రయోగము గీతలలో నే యర్థమునఁ జేయఁబడిన దనువిషయము మాత్రమే ప్రస్తుతప్రశ్న యై యున్నది.

'యోగ' మనఁగఁ 'గర్మయోగ' మనియు, 'యోగి' యనఁ 'గర్మయోగి' యనియు గీతలలో నున్నశబ్దములకు ముఖ్యార్థ మని యొకపర్యాయము నిర్ణీతమైనపిదప భగవద్గీతలలోఁ బ్రతిపాద్య మగువిషయ మేదియని వేఱుగఁ జెప్ప నక్కఱలేదు. భగవంతుఁడు తనయుపదేశమునకు యోగ మని పేరుఁ బెట్టియున్నాఁడు (గీ. ౪.౧-౩). మఱియు నాఱవయధ్యాయమున నర్జునుఁడును (గీ.౬.౩౩.) గీతలతుద నుపసంహారములో (గీ.౧౮. ౭౫.) సంజయుఁడును గీతలలో నున్నయుపదేశమునకు 'యోగ' మని నామ మిడి రని పైనఁ జెప్పఁబడియే యున్నది. అటులే ప్రతిగీతాధ్యాయాంతమునను నధ్యాయసమాప్తిదర్శక మగుసంకల్పమున సైతము 'యోగశాస్త్ర' మనునదియే గీతలలోఁ బ్రతిపాద్యమైనవిషయమని స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడినది. కాని యీసంకల్పములో నున్నశబ్దములయర్థవిషయము ప్రస్తుతటీకాకారు లెవరును గమనించినటుల తోఁపదు. "శ్రీమద్భగవద్గీతా సూపనిషత్సు" అను నారంభమున నున్నరెండుపదము లైనపిదప మ్ముం దీసంకల్పములో "బ్రహ్మవిద్యాయాం యోగశాస్త్రే" యని రెండుశబ్దము లున్నవి. పైవానిలో మొదటి రెండుపదములకును నర్థము "భగవంతునిచే గానము చేయఁబడిన యుపనిషత్తులలో" నని యగుటచేఁ దర్వాత రెండుశబ్దములచేతను "బ్రహ్మవిద్యలో యోగశాస్త్రము, అనఁగా: కర్మయోగశాస్త్రము. ఇది దానిలో నుండువిషయ" మని యిపుడు స్పష్టపడుచున్నది. బ్రహ్మవిద్య యనఁగా బ్రహ్మజ్ఞానము. అది కలిగినపిదప జ్ఞాను లగువారికి రెండు నిష్ఠలు, గానిమార్గములు గాని (గీ. ౩.౩) చూపఁబడియున్నవి. సాంఖ్యము, లేక, సన్న్యాస మనునది యొకమార్గము. అనఁగా:—జ్ఞానానంతరమున జగత్తులోని సర్వకర్మల వదలి విరక్తుఁడై యుండుట; రెండవది యోగము, లేక, కర్మయోగము. అనఁగా:—కర్మల వదలక వానిమోక్షప్రాప్తి కెపుడును నడ్డులేకుండుయుక్తిచే

నియమముగ నొనర్చుట. ఈరెండుమార్గములలో మొదటిదానికి జ్ఞాననిష్ఠ యనియు, మఱియొకనామమిడుటంజేసి దానివివేచన యుపనిషత్తులలో ననేకఋషులచేతను, నితరగ్రంథకర్తలచేతను జేయఁబడినది; కాని బ్రహ్మవిద్యాన్తర్గత మగుకర్మయోగము యొక్క కాని, యోగశాస్త్రముయొక్క కాని తాత్త్విక, మగునుపపాదనము భగవద్గీతయందుఁదక్క మఱియెచటను గానరాదు. కావుననే యెవరిచే నీసంకల్పము మున్ముందు రచింపఁబడినదో (అది గీతాప్రతులన్నిటిలోను స్పష్టముగ నుండుటచే గీతలకేవ్యాఖ్యానము చేయఁబడకమునుపే రచింపఁబడియుండు నని యనుమానము చేయఁబడినట్లు వెనుకనే చెప్పఁబడినది.) వారిచే గీతాశాస్త్రవిషయముయొక్క యపూర్వతను నిరూపించుటకొఱకు "బ్రహ్మవిద్యాయాం యోగశాస్త్రే" యను నీపదము లాసంకల్పమున నాధారసహితముగను సహేతుకముగను వ్రాయఁబడినవి. వ్యర్థములుగాని మనఃకల్పితములుగాని కావనియు నిప్పుడు స్పష్టమగుచున్నది. మఱియు గీతలపై సాంప్రదాయికములగుటీకలు వ్రాయకమునుపు గీతలతాత్పర్యమేమని నిర్ణయించుకొనినదియు నీసంకల్పముచేతనే సహజముగఁ దెలియును. నాయదృష్ట మేమి!. యోగమార్గప్రవర్తకుఁడును, సర్వయోగములకును సాక్షాదీశ్వరుఁడు నగు (యోగ + ఈశ్వర) శ్రీకృష్ణభగవానుఁడు సర్వభూతహితము కొఱకు స్వయముగఁ బట్టుపట్టి దేనియందలి రహస్యమును పూర్వ మర్జునునకు బోధించెనో యట్టికర్మయోగమును బ్రతిపాదించుట యనునది సంభవించినది. 'యోగము' 'యోగశాస్త్రము' అను గీతల్లలోనిశబ్దములకంటె, 'కర్మయోగము' 'కర్మయోగశాస్త్రము' అనుపదములు పెద్దవి యగుట సత్యమే. కాని గీతలలోఁ బ్రతిపాద్య మగువిషయములో మరల నేవిధమైనసందేహము నుండకూడ దను తలంపుతో నీగ్రంథమునకును, నీప్రకరణమునకును "కర్మయోగశాస్త్రము" అను గొప్పనామము నే నిడితిని.

"ఒకకర్మను జేయుటకే, యేయనేకయోగములు గాని, లేక, సాధనములు గాని కలవో వానిలో నేది మిక్కిలి మంచిదియు శుద్ధము నైనమార్గమో! దానిని నియమముతో నాచరించుట శక్యమగునా? కాదా? కానియెడల దాని కపవాదమేమి? మఱియు దేనికొఱకుఁ గలిగినది? మనము మంచిదనుకొనుమార్గ మేకారణమున మంచిది? ఏకారణమున మనము చెడు దనుకొనునది చెడుద్ది? మఱియు నీమంచిచెడుగులెవనిచే నేవిధముగ నిశ్చయింపఁబడవలయును? అట్లు నిశ్చయించుటకుఁగారణమేమి?" అనునిట్టివిషయము లేశాస్త్రముయొక్కయాధారముచే నిశ్చయింప వచ్చునో దానికి "కర్మయోగశాస్త్ర"మని కాని, గీతలలోనున్న సంక్షిప్తశబ్దానుసారముగ

"యోగశాస్త్ర" మని కాని సామాన్య మంచిచెడుగు లనునీపదములు సామాన్యము లుగ నున్నవి. మఱియు న్యాయర్థమునందే యొకానొకప్పుడు శుభాశుభము లనియు, నింకొకసమయమున హితాహితము లనియు, వేఱొకసమయమున శ్రేయస్కరా శ్రేయస్కరము లనియు, మఱియొకప్పుడు పాపపుణ్యము లనియుఁ బదముల వాడు చున్నారు. కార్యాకార్యములు, కర్తవ్యాకర్తవ్యములు, న్యాయాన్యాయములు ననునీద్వంద్వములను బోధించుశబ్దములకు నిదియ యర్థము. అయిన నీశబ్దమును బ్రయోగించువారిసృష్టిరచనావిషయకము లగుమతములు వేర్వేఱుగ నుండుటచేఁ గర్మయోగశాస్త్రనిరూపణప్రకారములును వేర్వేఱుగనే యున్నవి. ఏశాస్త్ర విచారము చేసినను దానిలోనివిషయముల చర్చ సామాన్యముగ మూఁడువిధములుగఁ జేయవచ్చును. (౧) "జడసృష్టిలో నున్నపదార్థములు, మనయింద్రియములకు గోచ రించునటులే యున్నవి; అంతకంటె వానియందు దేవతాదికము లేమియు లేవు." అనునూహతోఁ బదార్థములవిచారణ చేయుటయే వీనిలో మొదటిది. దీనినే యాధి భౌతికవివేచన యని పచింతురు. ఉదాహరణము:—సూర్యుఁ డనునది యొకదేవత యని యంగీకరింపక కేవలపాంచభౌతిక మగుజడపదార్థపుముద్ద యని వక్కాణించి, ఉష్ణత, ప్రకాశము, బరువు, ఆకర్షణము, మొద లగునాపదార్థపుగుణధర్మములనే పరీక్షించుట సూర్యునియాధిభౌతికవివేచన యనఁ బడును. రెండవయుదాహరణ మున నొకవృక్షమును గ్రహింతము. వృక్షమున కంకురోద్భేదము మొదలగునవి యంతర్గత మగునేశక్తిచే నగునో దాన్ని విచారింపక "క్షేత్రమున బీజములు నాటిన నంకురము గలుగును. పిదప నాయంకురమువృద్ధి పొంది, కొమ్మలు, ఆకులు, పూవులు, కాయలు మొదలగుదానిదృశ్యవికారము లగును." అని దానిని కేవల బాహ్యదృష్టితో విచారించుట వృక్షముయొక్క యాధిభౌతికవివేచన యనఁ బడును. రసాయనశాస్త్రము, పదార్థవిజ్ఞానశాస్త్రము, విద్యుచ్ఛాస్త్రము మొదలగు నాధునికశాస్త్రములలో నుండువివేచన యిటులే యుండును. వేయేల? ఇటు లొకవస్తువుయొక్క దృశ్యగుణవిచారణ యైనమాత్రముననే తమకృత్యము నెఱ వేఱిన దనియు నింతకంటె సృష్టిలో నున్నపదార్థములను విశేషము విచారించుట వలన ఫల మేమియు లే దనియు నాధిభౌతికపండితులు తలంతురు. (౨) ఈపూ ర్వోక్త మగునూహను వదలి "జడసృష్టిలోనుండుపదార్థములమూల మేమై యుం డును? ఈపదార్థములవ్యవహారము వానిగుణధర్మములచే మాత్రమే యగునా? లేక, వానియందు మఱియొకతత్త్వ మేదైనఁ గలదా?" యనునూహతో విచారించు నెడల నాధిభౌతికవివేచనకంటె నెక్కువగ మొదటికిఁ బోయి విచారింపవలసి

వచ్చును. ఉదాహరణము:—పాంచభౌతిక మగుసూర్యుని, జడము, లేక, యచేతన మగుగోళములోఁ దదధిష్ఠాత్రి యగుసూర్యనామకదేవత యుండుటచే నదియే జడ మగుసూర్యునివ్యవహారమును నడపించుచున్న దని తలఁచుటయే యాధిదైవిక వివేచన యనఁబడును. ఈమతము ననుసరించి చెట్టు, నీరు, గాలి, మొదలగుసర్వ పదార్థములలోను నాజడపదార్థములకంటె వే ఱగున నేకదేవతలుండుటచే వారే జడపదార్థములవ్యవహారముల నడపించుచున్నా రనిచెప్పఁబడును. (3) కాని, జడ సృష్టిలో నున్న వేలకొలఁదిజడపదార్థముల కిటుల వేలకొలఁది వేర్వేఱుదేవత లున్నా రని యంగీకరింపక "బాహ్యసృష్టియొక్క సర్వవ్యవహారములను నడపించుచు మనుష్యులశరీరములలో నాత్మస్వరూపముగ నుండి యాజనులకు సకలసృష్టి జ్ఞానమును నిచ్చునింద్రియాతీత మగునొకచిచ్ఛక్తియే యీజగత్తున నుండుటచే నాశక్తియే యీజగత్తును నడపించుచున్న" దని చెప్పుటయే యాధ్యాత్మికవివేచన యగును. ఉదాహృత మగుసూర్యచంద్రాదులవ్యవహారమువలెనే చెట్ల యాకులు కదలుటయు, నీయచింత్యశక్తిప్రేరణచేతనే యగు ననియు, సూర్యునియందేనియు నితరపదార్థములయం దేనియు స్వతంత్ర లగు వేర్వేఱుదేవతలు లే రనియు నధ్యాత్మవాదులందురు. ఏవిషయము వివేచనఁ జేసినను నీమూఁడుమార్గములు చాలకాలమునుండి వచ్చుచుండుటచే నుపనిషద్గ్రంథములలో సైతము వాని యుపయోగము చేయఁబడినటుల గోచరించుచున్నది. ఉదాహరణము:—"జ్ఞానేంద్రియములు, ప్రాణము, వీనిలో శ్రేష్ఠమగున దేది?" యని విచారణఁ జేయుచు నొకప్పుడీయింద్రియములయగ్న్యాదిదేవతలను, నొకప్పుడు వానిసూక్ష్మస్వరూపమును (అధ్యాత్మను) గ్రహించి బృహదారణ్యకాద్యుపనిషత్తులలో వీనిబలాబలవివేచన చేయఁబడినది (బృ. ౧. ౫. ౨౧-౨౨; ఛాం. ౧. ౨-౩; కౌషీ. ౨. ౮.). మఱియు గీతలసప్తమాధ్యాయముతుదను నెనిమిదవయధ్యాయారంభమునను జెప్పఁబడినయీశ్వరస్వరూపవిచారణయు నీయూహతోనే చేయఁబడినది. వానిలో "అధ్యాత్మవిద్యా విద్యానాం" (గీ. ౧౦. ౩౨.) అనునీవాక్యము ననుసరించియు నాధ్యాత్మికవివరణమునే మనశాస్త్రకర్తలితరులకంటె నధికముగ గౌరవించుచున్నారు. ఇటీవల పైనఁ జెప్పఁబడినమూఁడుశబ్దములయర్థమును కొంతమార్చి ఫ్రెంచి (French) దేశజుఁడును ప్రసిద్ధుఁడు నగు "కొంటు" అను నాధిభౌతిక పండితుఁడు * ఆధిభౌతికప్రతిపాదనమే సర్వోత్తమ మనెను. అతఁడు "సృష్టికి

* ఫ్రాన్సుదేశమున ఆగస్టుకొంట్ (Auguste Comte) అనువాఁడు వెనుకటిశతాబ్దమున నుండెను. ఈతఁడు, సమాజరచన, శాస్త్రీయ మగురీతిలో

బూర్వ మేతత్త్వమున్నదో తెలిసికొనవలసినది గాని చెలియవలసినది గాని యవసరము లేదనియు, నాతత్త్వ మగమ్య మగుటవలన(అనఁగా: ఎప్పుడును తెలిసికొనుటకు వీలుకాని దగుటచే) దానియాధారమున నొకశాస్త్రరూప మగుపెద్ద గృహనిర్మాణ మసమర్థము నశక్యము ననియు, పామరజనము, చెట్లు, మబ్బులు, జ్వాలాముఖులు, (అగ్నిపర్వతములు, Valcanoes) మొదలగుకదలుచున్న వస్తువులను దొలుతఁజూచినప్పుడివి యన్నియు, దేవతలే యని ధర్మవిషయక మగుమూఢభక్తిచే ననుకొనియెననియు, తనమతమున నిదియే యాధిదైవికవిచార మనియు, పిదప, మనుష్యులు కొలఁదికాలమునకే యీకల్పనను వదలి యీసమస్తవస్తువులలో నేదేని యొక యాత్మతత్త్వము నిండియుండుననియనుకొనసాగి రనియు, నిది తనమతమున మానవీయ జ్ఞానప్రగతికి(పద్ధతికి) రెండవమెట్టనియు, నిదియే యాధ్యాత్మికవివేచన యనియు, కాని సృష్టి నీవిధమున విచారించినను బ్రత్యక్షముగ నుపయోగించుశాస్త్రీయజ్ఞానమున కేమియు వృద్ధి లేకునికిఁ, దుదకు సృష్టిలో నున్నవస్తువులయదృశ్యము లగుగుణధర్మములనే మనుష్యుఁ డత్యధికముగ శోధనఁ జేయుట కారంభించె ననియు, దాని వలననే మనుష్యులకిప్పుడు, ధూమశకటము, విద్యుద్వార్తాయంత్రములవంటియుక్తులు చూపించుటచే బాహ్యసృష్టిపై దానియధిక మగువ్యాపారము నడచుట కారంభించినదనియు, తనమతమున నిదియే యాధిభౌతికవివేచన యనియు, నేశాస్త్రము నైన, నేవిషయము నైన వివేచన సేయుట కీమార్గమే యితరమార్గముల కన్న నధికముగ లాభదాయకము, శ్రేష్ఠము ననియు, కోంటు నిర్ణయించెను. కోంటుమతానుసారముగ సమాజశాస్త్రముయొక్క గాని కర్మయోగశాస్త్రముయొక్క గాని తాత్త్విక విచారమును జేయుట కీదృష్టినే గ్రహింపవలయును. మఱియు నాసంగతినిగ్రహించి,

---

నెటుల విమర్శింపవలసిన దనియుఁ గొలుపునట్టి యొకపెద్దగ్రంథమును సమాజశాస్త్రముపై రచించెను. ఏశాస్త్రమును దీసికొన్నను మొదట Theological పద్ధతి ననుసరించి చేయవలయును. పిమ్మట Metaphysical పద్ధతి ననుసరించి చేయవలయును. తుదకు దాని Positive స్వరూపము సిద్ధించును. అని యనేకశాస్త్రముల నాలోచించి యతఁడు నిశ్చయించెను. ఈమూఁడుమార్గములకుఁ బ్రాచీనములగు ఆధిదైవికాధ్యాత్మికాధిభౌతికము లను పేళ్లనే యీగ్రంథమున నుంచితిని. కాని యీమార్గములను 'కోంటు' క్రొత్తగా కనిపట్టలేదు. ఇవన్నియు పూర్వకాలమున నున్నవియే. అయినను దాని నాతఁ డైతిహాసక్రమమున నుపపాదించెను. దానిలో Positive (ఆధిభౌతిక) మార్గమే శ్రేష్ఠ మని యాతఁ డెంచెను. చాలును,

యితిహాసాలోకనముఁ జేసి ప్రతిమనుజుఁడును సర్వమానవజాతియందును ప్రేమ యుంచి సదా సమస్తజనుల క్షేమకళ్యాణములకొఱకుఁ బ్రయత్నము చేయుటయే జగత్తులోఁ బరమ మైనధర్మ మని సర్వవ్యవహారశాస్త్రములమథితార్థ మీతనిచే, నిర్ణయింపఁబడినది. మిల్లు, స్పెన్సర్ మొదలగు నింగ్లీషుశాస్త్రజ్ఞు లీమతమునే పురస్కరించి రని చెప్పవచ్చును. కొంటు, హెగిల్, శోఫెన్, హాయర్ మొదలగు జర్మనితత్త్వజ్ఞులీయాధిభౌతికపద్ధతి నీతిశాస్త్రవివేచనకుఁ జాల దని నిశ్చయించి మనవేదాన్తము ననుసరించి యధ్యాత్మదృష్టిచేతనే నీతిని సమర్థించుమార్గము నీ కాలమునఁ గొంటుమతమునకు విరుద్ధముగ నైరోపాఖండమున మరల స్థాపించిరి. ఈవిషయమై పెక్కు సంగతు లుత్తరగ్రంథమునఁ జెప్పెదను.

విషయప్రతిపాదనమున నొక్కొక్కరి దృష్టియు, మార్గము నొక్కొక్కటి యగుటచే, మంచిచెడుగు లనునొకవిషయమునే చెప్పఁదలఁచినను, కార్యాకార్యములు, ధర్మాధర్మ్యములు, మొదలగువేర్వేఱుపర్యాయపదములను బ్రయోగింపవలసివచ్చినది. "భీష్మద్రోణాద్యులవధ యేయుద్ధమునఁ జేయవలసివచ్చునో యాయుద్ధమును నేనుజేయుట శ్రేయస్కర మగునా? కానేరదా?" యని యర్జునుశంక (గీ. ౨.౬). ఒకయాధిభౌతికపండితుఁ డీప్రశ్నకు సమాధానముఁ జెప్పనెడల, భారతయుద్ధమువలన నర్జునునకుఁ దోఁచినలాభాలాభములను, మొత్తముపై సమాజమునకుఁ గలుగుపరిణామమును, సారాసారవిచారమును జేసి, యుద్ధముఁ జేయుట న్యాయ్యమో యన్యాయ్యమో నిర్ణయించి యుండును. కారణ మేమన:—ఏకర్మకైనను జగత్తులోఁ గల్గునాధిభౌతికపరిణామము (అనఁగా: ప్రత్యక్షమగుబాహ్యపరిణామము)ను వదలినయెడల నాకర్మయొక్క మంచిచెడుగుల నిర్ణయించుటకు, మఱియొక్క సాధన మైనను, పద్ధతి యైనను, ఆధిభౌతికపండితులకు సమ్మతము కానేరదు. కాని యిట్టియుత్తరముచే నర్జునుని సంశయము నివర్తింపనేరదు. ఏల యనఁగా:— అర్జునునిదృష్టి యింతకంటె వ్యాపకముగ నుండెను. కేవల మీలోకమున నీశరీరమునకే కాక, పరలోకమునసైతము తనయాత్మకు పరిణామమును గలుగఁజేయు నీయుద్ధము శ్రేయస్కర మగునా? కానేరదా? యనువిషయమున, నిర్ణయ మాతనికావశ్యకముగ నుండెను. యుద్ధమందు భీష్మద్రోణాదులు చచ్చినఁ దనకు రాజ్యప్రాప్తియై యిహలోకము లభించునా? లభింపదా? లోకులకుఁ దమరాజ్యశాసనము, దుర్యోధనరాజ్యశాసనముకంటె సుఖకర మగునా? కానేరదా? యను విష

ఈమాత్ర మైన కొంటు క్రొత్తగ విమర్శించెను. కొంటు రచించినగ్రంథము లనేకము లింగ్లీషులోనికిఁ దర్జుమా చేయఁబడినవి.

యమున నతనికి సంశయము లేదు. మఱి యే మన:—తాఁ జేయునది ధర్మ్యమా? అధర్మ్యమా? పుణ్యమా? పాపమా? యనువిషయ మాతనికి తెలిసికొనవలసిన దైయుండెను. మఱియు గీతలలో నున్నవివేచనయు నాదృష్టితోనే చేయఁబడినది. గీతలలో కాక, మహాభారతములో నితరప్రదేశములలో నుండు కర్మాకర్మలవివేచనయు నీతిరుననే (అనఁగా: పారలౌకికము నాధ్యాత్మికము నగు దృష్టితోనే) చేయఁబడుటవలన దానిలోనే కర్మయొక్క మంచిచెడుగులను నిరూపించుట కైనను ధర్మాధర్మశబ్దములే తఱచుగ నన్నిస్థలముల వాడఁబడియున్నవి. కాని ధర్మము, దానికి ప్రతియోగి (అనఁగా: విరుద్ధము) అగు నధర్మము నను నీ రెండుశబ్దములును వానివ్యాపక మగునర్థముచే నొకచో భ్రమమును బుట్టించును. కానఁ గర్మయోగశాస్త్రమున నాశబ్దములు ముఖ్యముగ నేయర్థమున వాడఁబడినవో యనువిషయమున నిక్కడ కొంతవిరివిగ విచారించుట యవశ్యకర్తవ్యము.

నిత్యవ్యవహారమునఁ బలుమాఱు "ధర్మ"శబ్దము స్పష్టముగ "పారలౌకికసుఖము యొక్క మార్గము"అనునర్థమునఁ బ్రయోగించుచుండుట నెఱిఁగియే యున్నాము. మఱియుఁ బ్రసక్తానుసారముగ నెవరినైనను "నీధర్మమేమి?" అని మనమడిగిన,వాఁడు పారలౌకికకళ్యాణార్థమై తా నేమార్గ మవలంబించి యున్నాడో, అనఁగా:—వైదిక, బౌద్ధ, జైన,క్రీస్తు, మహమ్మదీయ, పార్శీమతములలోఁ దా నేమతావలంబకుఁడని యడుగుచున్నా రని యనుకొని పైమతములలో నొకానొకదానిని దా నవలంబించియుండుదానినామము నుడువును? అటులే స్వర్గప్రాప్తిని గుఱించి సాధనభూతము లగుయజ్ఞయాగాదివైదికవిషయములమీమాంస నడచుచుండ "అథాతో ధర్మజిజ్ఞాసా" మొదలగుసూత్రములలో నున్న "ధర్మ" శబ్దమున కీయర్థమే వివక్షితముగ నున్నది; కాని, ధర్మశబ్దమున్న కీమాత్రపుసంకుచితార్థముననే కాక యేతద్వ్యతిరిక్తము లగురాజధర్మములు, ప్రజాధర్మములు, దేశధర్మములు, మొదలగు నైహికనీతినిబంధనలయందును బ్రయోగము కలదు. ధర్మశబ్దమున కీరెండర్థములయందును వేర్వేఱుగఁ బ్రయోగములఁ జూపవచ్చును. పారలౌకికధర్మమునకు మోక్షధర్మమని కాని కేవలమోక్ష మని కాని ప్రయోగ ముండుటయు, వ్యావహారికధర్మములకుఁ గాని, కేవలనీతికిఁ గాని 'ధర్మ'మ ను నీయసమస్తపదమునే బ్రయోగించుటయు నిందుల కాధారములు. ఉదాహరణము:—చతుర్విధపురుషార్థములను లెక్కించునపుడు, ధర్మార్థకామమోక్షము లని మనము చెప్పుచున్నాము. ఈశబ్దములలో మొదటి "ధర్మ" శబ్దములోనే మోక్షము సైతమంతర్భూతమైనచోఁ జివర మోక్షమని వేఱొకపురుషార్థవాచకశబ్దము చెప్ప నేల? దీనివలన ధర్మపదముచే నీస్థలమందు,

జగత్తునఁ గాని, సంసారమునఁ గాని యున్న పలునీతిధర్మములే, శాస్త్రకర్తల కిష్ట మని చెప్పవలయును. దీనినే మనము కర్తవ్యకర్మ యని, నీతిధర్మ మని, సదాచరణ మని ప్రస్తుతమునఁ జెప్పుచున్నాము; కాని ప్రాచీనసంస్కృతగ్రంథములలో 'నీతి' లేక, 'నీతిశాస్త్రము' అనునీశబ్దములు విశేషముగ రాజనీతినే యుద్దేశించి ప్రయోగింపఁబడుచుండుటచేఁ గర్తవ్యకర్మ, సద్వర్తనము—వీనిసామాన్యవివేచనను 'నీ, ప్రవచన'మని చెప్పక 'ధర్మప్రవచన' మనియే పూర్వమందుఁ జెప్పుచు వచ్చిరి. కాని నీతిధర్మశబ్దములరెంటిలో నీపారిభాషికభేదము సర్వసంస్కృతగ్రంథములలో గ్రహింపఁబడిన దనుసిద్ధాంతము కానరాదు. కావున నేనును నీతి, కర్తవ్య, ధర్మ శబ్దము లీగ్రంథమున నొకయర్థముననే ప్రయోగించితి. మఱియు మోక్షవిచారము చేయఁదగియున్నప్రకరణమునకు "అధ్యాత్మ"మనియు, "భక్తిమార్గ"మనియుస్వతంత్ర నామములు ప్రయోగింపఁబడినవి. మహాభారతమున ధర్మశబ్ద మనేకస్థలముల వచ్చి, యుండుటచే "ఒకని లోకకార్యమును జేయుట ధర్మప్రాప్త మయినది" అని విధింపవలసినపుడు ధర్మశబ్దముచే 'కర్తవ్యశాస్త్రము' లేక, 'తాత్కాలికసమాజ వ్యవస్థాశాస్త్రము' అను నర్థమే వివక్షితమగుచున్నది. మఱియుఁ బారలౌకిక కళ్యాణపుమార్గము చెప్పుసమయమున (అనఁగా: శాంతిపర్వపు ఉత్తరార్థమందు) మోక్షధర్మ మని వేఱుపేరు వాడఁబడినది. ఇటులే మన్వాదిస్మృతిగ్రంథములలో సైతము చాతుర్వర్ణ్యము లగుకర్మలఁ జెప్పుచు, ధర్మశబ్దమే పలుమాఱు లనేకస్థలములఁ బ్రయోగింపఁబడుటచే భగవద్గీతలో సైతము—"స్వధర్మ మపి చావేక్ష్య" "స్వధర్మము నాలోచించి యుద్ధముచేయుము" [గీ. ౨. ౩౧] అని యర్జునునకు భగవంతుఁడుపదేశించినపుడును, మఱియు ముందు—"స్వధర్మే నిధనం శ్రేయః పరధర్మో భయావహః" (గీ. ౩. ౩౫) అను స్థలమందును ధర్మశబ్దమైహలౌకిక మగు చాతుర్వర్ణ్యముయొక్క ధర్మ మనునర్థముననే ప్రయోగింపఁబడినది. సమాజపు సర్వవ్యవహారములను సరళముగ నడపించుటకొఱకును, నేదేని యొకవ్యక్తిమీఁదఁ గాని సమాజముమీఁదనే కాని, సర్వభారమును బడకుండ నాసమాజము నన్నివిధముల రక్షించుటకుఁ బోషించుటకును, నాశ్రమవిభాగరూప మగుచాతుర్వర్ణ్య వ్యవస్థ ప్రాచీను లగుమహర్షులచే నేర్పఱుపఁబడినది. కానురా నీచాతుర్వర్ణ్యము వారును కేవలజాతిమాత్రోపజీవులుగా (అనఁగా: సత్యములగుస్వకర్మల మఱచి కేవలనామధారు లగుబ్రాహ్మణులు, క్షత్రియులు, వైశ్యులు, శూద్రులుగా) నుండిరనువిషయము ప్రస్తుత మొకవైపున నుంచుదము. తొలుత నీయవస్థ సమాజధార

ణార్థమై బయల్వెడలినది. కావున చాతుర్వర్ణ్యములో నొకజాతి, స్వధర్మమును (కర్తవ్యము) వదలిపెట్టినఁ గాని, యొకవర్ణము పూర్తిగ నష్టమైనప్పుడు దానిస్థాన మితరులు పూర్తి చేయకపోయినఁగాని, సమాజమంతయు నావిధముననే బొత్తిగ వక్రమై క్రమక్రమముగ నశించును. కాదేని బొత్తిగ నీచావస్థ నైనఁ బొందును. ఈవిషయ మెల్లరకు స్పష్టముగఁ దెలిసినదే. చాతుర్వర్ణ్యవ్యవస్థ లేకుండఁ, దోఁచి నటులుగ వెలువడిన యనేకసమాజములు పాశ్చాత్యఖండములలో నున్నవి; కాని చాతుర్వర్ణ్యవ్యవస్థ లేక పోయినను, నాల్గువర్ణముల సర్వధర్మములును, పుట్టుకను బట్టి లేకున్నను గుణవిభాగరూప మగు వేఱొకవ్యవస్థచే నైన నాదేశములోనిసమాజము లోఁ బ్రబలియున్న వను సంగతి మనము మఱవఁగూడదు. సారాంశ మేమనఁగా:— ధర్మశబ్దమును మనము వ్యావహారికదృష్టితో నుపయోగించునపు డెద్దానిచే సర్వ సమాజ ముద్ధరింపఁబడి పోషింపఁబడునో యద్దాని మనము గ్రహించుచునే యున్నాము. అసుఖోదర్క-(పరిణామమున దుఃఖము నిచ్చు)ధర్మమును వదలవలయు నని మనువు చెప్పుచున్నాఁడు (మను. ౪. ౧౭౬). మఱియు శాంతిపర్వమునందు సత్యానృతాధ్యాయమున (శాం. ౧౦౯. ౧౨) ధర్మాధర్మములవివేచనయందు భీష్ముఁడును, తత్పూర్వమునఁ గర్ణపర్వములో శ్రీకృష్ణుఁడును—

"ధారణా ద్ధర్మ మి త్యాహు ర్ధర్మో ధారయతే ప్రజాః
యత్స్యా ద్ధారణసంయుక్తం స ధర్మ యితి నిశ్చయః.

[మ. భా. కర్ణ. ౬౯. ౫౯]

"ధర్మ" శబ్దము, "ధృ ధారణే" యను ధాతువునుండి నిష్పన్న మగుటచే ధర్మముచేతనే ప్రజ లందఱును బద్ధులు. దేనిచే సమస్తప్రజలధారణ యగునో యదియే ధర్మ మని నిశ్చితమగును." అని చెప్పుచున్నాఁడు. కావుననే యీధర్మము వదిలిపోయినయెడల సమాజబంధనములు (కట్టుబాట్లు) చెడిపోయిన వని యెఱుంగ వలయును. సమాజము కట్టుబాట్లు చెడినయెడల, ఆకర్షణశక్తి లేనప్పు డాకసమున నుండుసూర్యాదిగ్రహములకును, చుక్కాని లేనప్పుడు సంద్రములోని నావకును, గలుగునవస్థయే సమాజమునకుఁ బొడమును. ఈశోచనీయావస్థను బొంది సమాజము నశింపఁగూడదు. కావున ద్రవ్యోపార్జనయందైనను సమాజరూప మగుఘటికా యంత్రమునకు హాని లేక యార్జింపవలయును. కామాదివాసనలఁ దృప్తిఁబొందింప వలసినచో, ధర్మాతిక్రమణము లేక చేయవలయును. ఈతీరున ననేకస్థలములలో వచించి భారతముతుద వేదవ్యాసులు—

శ్లో. "ఊర్ధ్వబాహు ర్విరౌ మ్యేష నచ కశ్చి చ్ఛృణోతి మామ్,
ధర్మా దర్థశ్చ కామ శ్చ స ధర్మః కిం న సేవ్యతే."

"రెండు చేతుల నెత్తికొని యాక్రోశించుచున్నాను; కాని నాయాక్రోశము నెవ్వఁడును వినఁడు. ధర్మముచేతనే యర్థకామములు గలుగును. కావున నాధర్మము నేల యాచరింపరు?" అని చెప్పుచున్నారు. ఈధర్మదృష్టిచేతనే శ్రీమహాభారతమును, ఐదవవేద మనికాని, ధర్మసంహితయనికాని చెప్పుచున్నారు. ఆధర్మసంహితాశబ్దములో "ధర్మ" శబ్దముయొక్క ముఖ్యార్థ మీగ్రంథమువలన వాచకుల మనస్సునకు గోచరించును. పూర్వోత్తరమీమాంస లను సారలౌకికార్థప్రతిపాదకంబు లగుగ్రంథములవలెనే భారతముసైతము ధర్మగ్రంథమే కావున "నారాయణం నమస్కృత్య" యను ప్రతీకశబ్దములచే మహాభారతము సైతము బ్రహ్మయజ్ఞము నందు నిత్యపాఠములలోఁ జేర్చుకొనఁబడియున్నది. పైఁ జెప్పఁబడినధర్మాధర్మనిరూపణలను విని యే రైనను, "1.సమాజధారణము,2.రెండవప్రకరణమున సత్యానృతవివేకమందుఁ జెప్పఁబడినసర్వభూతహితమును, అనునీరెండుతత్త్వములును మీకు మాన్యము లగునెడల మీదృష్టికిని, ఆధిభౌతికదృష్టికిని భేదమేమి? ఈరెండుతత్త్వములును వెలుపలికిఁ బ్రత్యక్షముగ గోచరించునవియే గదా? (అనఁగా నాధిభౌతికములేకదా.)" యని ప్రశ్న చేయుదురు. ఈప్రశ్నకు సవిస్తరవిచారము నుత్తరప్రకరణమునఁ జేసియున్నాము. సమాజధారణమే ధర్మముయొక్క ముఖ్యమగుబాహ్యోపయోగమనుసిద్ధాన్తమును మేమంగీకరించినను, వైదికములుగాని, ఇతరములుగానియగు సర్వధర్మములలో శ్రేష్ఠమైనను, సాధ్యము నైనయాత్మకళ్యాణమును, లేక, మోక్షమును గమనింపకయే నాదృష్టి నెప్పుడును నడువనీయ ననిమాత్ర మిచ్చోఁ జెప్పుచున్నాను. ఇదియే యితరమతములకంటె మామతమున నున్నవిశేషము. సమాజధారణము, సర్వభూతహితము ననునీబాహ్యోపయోగములగు తత్త్వములు మా మోక్షమార్గమునకు బాధకము లగునెడల వాని మేము నిరాకరించెదము. వైద్యశాస్త్రము సైతము శరీరరక్షణముగుండ మోక్షప్రాప్తిసాధన మగుటచే గ్రహింపఁదగియున్న దని మాయాయుర్వేదగ్రంథములచేఁ బ్రతిపాదింపఁబడినచో, నీలోకమున వ్యవహార మెటుల చేయఁబడవలయునో, యామహత్త్వవిషయ మేశాస్త్రమున విచారింపఁబడవలయునో యట్టికర్మయోగశాస్త్ర మాధ్యాత్మిక మగుమోక్షజ్ఞానమును వదలి మాశాస్త్రకర్తలచేఁ జెప్పఁబడిన దనుసంగతి యెప్పుడును సంభవింపదు. కావుననే, మోక్షమునకు (ఆధ్యాత్మికోన్నతికి) అనుకూలము లగుకర్మలే, పుణ్యము

లును, ధర్మములును, శుభములు నైనకర్మలు. మఱియు దానికిఁ బ్రతికూలము లగు కర్మలే పాపములు, నధర్మములు, నశుభములు నగుకర్మ లని తలఁతును. కావుననే కర్తవ్యము, కార్యము, అకర్తవ్యము, అకార్యము ననుశబ్దములయెడ నర్థద్వయ ముండుటచేఁ గొంచెము సందిగ్ధముగ నున్నను ధర్మాధర్మశబ్దములనే తఱుచుగఁ బ్రయోగించుచున్నాను. దీనిలో నున్నమర్మ మిదియే. బాహ్యసృష్టిలో వ్యావహారిక మగుకర్మనుగాని వ్యాపారమునుగాని ప్రస్తుతము ముఖ్యముగ విచారింప వలసియున్నను, అకర్మకు బాహ్యమగుపరిణామముయొక్క విచారముతోఁ గూడనే యీవ్యాపార మాత్మయొక్క కళ్యాణమున కనుకూలమైనదా? లేక, ప్రతికూలమైనదా? యనువిచారముసైతము మనచే నియమముగఁ జేయఁబడుచున్నది. "నాకు హిత మగుదానిని నేను వదలి, లోకులకు హిత మగు దాని నేల చేయవలయు?" నని యాధిభౌతికవాదుల నెవ రైననడిగినయెడల, సామాన్యముగ నది మనుష్యస్వభావ మందురే కాని, మఱియే మని సమాధానముఁ జెప్పుదురు? మనశాస్త్రకర్తలదృష్టి యింతకంటెను సూక్ష్మాంశమును కనిపట్టినది. మఱియు నావ్యాపక మైనయాధ్యాత్మికదృష్టితోనే కర్మయోగశాస్త్రము మహాభారతమున విచారింపఁబడుటచే భగవద్గీతలలో వేదాన్తనిరూపణము నిందులకే-చేయఁబడినది. మానవుల కత్యంతహితమును, సద్గుణములయొక్క 'పరాకాష్ఠ' (అనఁగ:అధిక్యము) మొద లగుకొన్ని ముఖ్యప్రయోజనములను గల్పించి యాధోరణి చేతనే కర్మాకర్మవివేచన చేయఁబడవలయు నని ప్రాచీను లగు గ్రీకుపండితుల మత మగుటచే నాత్మహితమున నీసర్వవిషయసమావేశ మగునని "అరిస్టాటిల్" అనువాఁడు తననీతిశాస్త్రగ్రంథమునఁ జెప్పి యున్నాఁడు. (౧.౭-౮) అయిన నాత్మహితమున కీవిషయమున నియ్యవలసినంత ప్రాధాన్యమును 'అరిస్టాటిల్' ఈయలేదు. మనశాస్త్రకర్తలసంగతి యటుల కానేరదు. ఆత్మయొక్క కళ్యాణము, లేక, ఆధ్యాత్మికపూర్ణావస్థ, అనునదియే ప్రతిమానవునకును బ్రాథమికమును ముఖ్యమును నగుసాధన మై యున్నది. మఱియు నితరము లగుహితములకంటె నదియే ప్రధాన మైన దని యెంచి తదనుసారముగనే ముందు కర్మాకర్మలవిచారణఁ జేయవలయును. అధ్యాత్మవిద్యను వదలి కర్మాకర్మవిచారమును జేయుట యుక్తము గా దని 'యరిస్టాటిల్' సిద్ధాన్తీకరించెను. మఱియుఁ బ్రకృతము పాశ్చాత్యదేశములలోఁ గొందఱు పండితులచేఁ గర్మాకర్మవివేచన కీపద్ధతియే స్వీకరింపఁబడినటుల గోచరించుచున్నది. ఉదాహరణము:—జర్మను తత్త్వజ్ఞాని యగు "కాంటు" అనువానిచేఁ బ్రథమమున "శుద్ధబుద్ధిమీమాంస—(వ్యవసా

యాత్మికబుద్ధియొక్క - మీమాంస)" యనునధ్యాత్మవిషయకగ్రంథము వ్రాయఁబడినపిదప దానిపూరణ మని "వ్యావహారికబుద్ధిమీమాంస - (వాసనాత్మక బుద్ధియొక్క - మీమాంస)" యనునీతిశాస్త్రగ్రంథము వ్రాయఁబడినది.* మఱియు నింగ్లాండులో సైతము 'గ్రీ' నను వానిచేఁ దననీతిశాస్త్రపోద్ఘాతమైన, సృష్టికంటెఁ బూర్వమందున్నయాత్మతత్త్వము మొదలుకొనియే చెప్పుట కారంభింపఁబడెను; కాని యీగ్రంథమునకుఁ బ్రతినిధిగఁ గేవల మాధిభౌతికపండితులనీతిగ్రంథములే మనదేశమందున్న యింగ్లీషుపాఠశాలలలోఁ దఱుచుగఁ జదివింపఁబడుటచే గీతలలోనున్న కర్మయోగశాస్త్రమూలతత్త్వజ్ఞానము మనలో నింగ్లీషుచదివిన కొంతమంది విద్వాంసులకు సైతము సరిగా లేనంతస్థితికి వచ్చినది.

'ధర్మ'మను సామాన్యశబ్దమును ముఖ్యముగ వ్యావహారికనీతినిబంధనలకు నైనను, సమాజధారణార్థమై వెలువడినవ్యవస్థలకు నైనను, నేనేల ప్రయోగింతునో, యీవిషయము పైవివేచనవలనఁ దెలియును. మహాభారత, భగవద్గీత లనుసంస్కృతగ్రంథములందేగాక, మహారాష్ట్రాదిదేశభాషాగ్రంథములలో సైతము, వ్యావహారికకర్తవ్యములు, లేక, నియమములు నను నర్థముననే ధర్మశబ్దము నియమముగఁ బ్రయోగింపఁబడుచున్నది. 'కులధర్మ, కులాచార' శబ్దములను మనము సమానార్థకములుగ నెన్నుచున్నాము. భారతయుద్ధమునఁ బృథ్విలోఁ గ్రుంగినరథచక్రమును బైకెత్తుటకు కర్ణుఁడు రథమునుండి క్రిందికి దిగినపిదప నర్జునుఁడు తన్ను వధించుట కుద్యుక్తుఁడగుటఁ జూచి, "శత్రువు నిరాయుధుఁ డగునప్పుడు చంపుట 'యుద్ధధర్మము' కా" దని కర్ణుడు సెప్ప, శ్రీకృష్ణుఁడు, కర్ణునను ద్రౌపదీవస్త్రాపహరణము, ఏకాకిగ నుండినయభిమన్యుఁ బలువురేకీభవించి యొనర్చినవధము మొదలగు వెనుకటిసంగతుల జ్ఞప్తిపఱచి వానిలోఁ బ్రతివిషయమును —,

"తేహ్వా గేలా హోతా కోఠే రాధాసుతా తుఝా ధర్మ"

"ఓ రాధేయా! నీవు చేయుధర్మోపదేశ మప్పు డే మాయె?" నని యడిగినటుల మహారాష్ట్రకవి యగుమోరోపంతుచే వర్ణితమైనది. మఱియు

* కాంటను నతఁడు జర్మనీదేశపు తత్త్వవేత్తలలో నొకఁడు. ఈతఁడర్వాచీనమగుతత్త్వశాస్త్రమునకు మూలపురుషుఁడు. ఈతని Critique of Pure Reason. (శుద్ధబుద్ధిమీమాంస) అనునదియు, Critique of Practical Reason. (వాసనాత్మకబుద్ధిమీమాంస) అనునదియు రెండుగ్రంథములు సుప్రసిద్ధములు. "గ్రీసు" గ్రంథమునకు Prolegomena to Ethies. అనిపేరు.

మహాభారతముననే యీ ప్రసంగమున "క్వ తే ధర్మ స్తదాగతః?" అని "ధర్మ" శబ్దము ప్రయుక్త మగుటచే తుద కిట్టిధర్మముఁ జేయువారికి "ఎట్టివాని కట్టులే"యనున్యాయానుసారముగ శాసనముఁ జేయుటయే యోగ్య మని నిరూపింపఁబడినది. సారాంశ మేమనఁగా:—సంస్కృతమున నైనను, మహారాష్ట్రాది దేశభాషల నైనను, పెద్దలచేఁ బ్రతివిషయమునను నధ్యాత్మదృష్టితో సమాజధారణార్థమై విధింపఁబడిననీతినియమములు "ధర్మ" శబ్దముచే బోధపఱచుచుండుట యంతట వాడుక యగుటచే నాశబ్దముననే, నేనును నీగ్రంథమున నాయర్థముననే ముఖ్యముగఁ బ్రయోగించితిని. సమాజధారణార్థమై పెద్దలు నియమించినదియు, సర్వసమ్మత మైనదియు నగునీతియొక్క నియమములు (అనఁగా: శిష్టాచారములని మనచేఁజెప్పఁబడినవి) ఈదృష్టిచే ధర్మమునకు మూలము లగుచున్నవి. కావుననే మహాభారతమునను (అను. ౧౦౪. ౧౫౭), స్మృతులలోను "ఆచారః ప్రథమో ధర్మః"యని యైనను; "ఆచారః పరమో ధర్మః (మను. ౧.౧౦౮) యని యైనను, ధర్మముయొక్కమూలములను జెప్పునపుడు "వేదః స్మృతిః సదాచారః స్వస్య చ ప్రియ మాత్మనః" (మను. ౨. ౧౨) అనువచనములు కనఁబడుచున్నవి; కాని కర్మయోగశాస్త్రమున నింతమాత్రముననే నిర్వాహము కాకపోవుటచే, నీయాచారము ప్రవృత్తమగుటకు నైత మేమికారణమై యుండు నను విషయము యొక్క సంపూర్ణము, రహస్యమును నగువిచారము చేయవలసినంత యవసర మేమి గలిగెనో వెనుక రెండవప్రకరణమునఁ జెప్పఁబడినది.

ధర్మశబ్దమునకుఁ బ్రాచీనగ్రంథములలోఁ జేయఁబడినరెండ్వవ్యాఖ్యాన విచారమును నైత మిచ్చోఁ గొంత చేయవలయును. ఇది మీమాంసకులవ్యాఖ్యానము. "చోదనాలక్షణోఽర్థో ధర్మః" (జై. సూ. ౧. ౧. ౨). అని వారిలక్షణము: చోదనయనఁగాఁ బ్రేరణ; ఒకానొకయధికారి యొకపురుషుని, "నీవీపని చేయుము"మని యైనను, "వద్దు"ని యైనను విధించుట, లేక, యాజ్ఞాపించుట; యని దానియర్థము. ఎంతపర్యంత మిట్టివిధి యెవరిచేతను విధింపఁబడదో, లేక, శాస్త్రద్వారా ప్రాప్తము కాదో, యంతపర్యంతము నే విషయము నైన నెవరికైనను జేయుటకుఁ బూర్ణాధికార ముండును. ధర్మమనునది మొట్ట మొదటఁ గట్టుబాటుమూలమున నిర్మింపఁబడిన దని దీనియభిప్రాయము. మఱియుఁ బ్రసిద్ధుఁడును నాంగ్లేయగ్రంథకర్త యగు 'హాబ్స్'యొక్క మతముతో నీశబ్దవ్యాఖ్యానము. కొన్నికొన్నియంశములలో సంబంధపడియున్నది. ప్రతి

మనుష్యుఁడును మూర్ఖావస్థయం దాయాసమయములఁ గలుగుప్రబలమనోవృత్తుల ననుసరించి ప్రవర్తించును. కాని పిదప క్రమముగా నిట్టిస్వైరవర్తనము శ్రేయస్కరము కానేరదని తెలిసికొని యింద్రియములయొక్క యదృచ్ఛావ్యాపారమునకుఁ గట్టుబాటొనరించి, యాహద్దును దాఁటకపోవుటచేతనే యందఱకు శుభ మగు నను నిశ్చయమును బొందును. మఱియు, శిష్టాచారముచే నైనను, అన్య రీతిచే నైనను, కృత మై యున్నహద్దును బ్రతిమనుష్యుఁడు రాజశాసనమువలెఁ బాలించును. ఇట్టి నిబంధనలు బాగుగ స్థిరత్వమును బొందినపిదప నవియే శాస్త్రము లగును. వివాహవ్యవస్థ పూర్వ మాచరణమున లేదు. దానిని మొట్టమొదట శ్వేతకేతు వాచరణలోనికిఁ దెచ్చెను. మఱియు సురాపానము శుక్రాచార్యులచే నిషేధింపఁబడినదని వెనుకటిప్రకరణమునఁ జెప్పితిమి. శ్వేతకేతువును, శుక్రాచార్యులు నీనిబంధనలఁ జేయుటకు నిమిత్తము లేమై యుండు నని విచారింపకయే, యిట్టినిబంధన ననుసరించుటచే వచ్చుకర్తృత్వమునుమాత్రమే మనసున నుంచుకొనుటచే "చోదనా లక్షణో ఽర్థో ధర్మః" అను "ధర్మ" శబ్దవ్యాఖ్యానము నిష్పన్న మైనది. పూర్వమున దానిమహత్త్వ మేమైనఁ దెలిసికొనినయెడల ధర్మమునం దైనను బ్రవృత్తి కలుగును. భుజించుట, పానముఁ జేయుట, యింద్రియసుఖప్రాప్తిఁ జెందుట యనునవి యొక్కని కైనఁ జెప్ప నక్కఱ లేదు. ఏలన: అవి యింద్రియస్వాభావిక ధర్మము లగుటయే కారణము. "న మాంసభక్షణే దోషో న మద్యే న చ మైథునే" "మాంసభక్షణ, మద్యపాన, మైథునములయం దేమియు దోషము (సృష్టికర్మకు విరుద్ధమగువిషయము) కానరాదు." (మను. ౫. ౫౬) అనుమనువచనమున కిదియే తాత్పర్యము. ఈవిషయములు మానవులకే కాక ప్రతిప్రాణికిని రాగముచేతనే ప్రాప్తములగుచున్నవి. "ప్రవృత్తి రేషా భూతానాం" సమాజధారణార్థమై (అనఁగా: సర్వజనసుఖనిమిత్తమై) యీరాగప్రాప్తమైన స్వేచ్ఛాచరణము నణఁగఁ ద్రొక్కుట, యనునదియే ధర్మము. కారణమేమియన:—

శ్లో. "ఆహారనిద్రాభయమైథునం చ సామాన్య మేత త్పశుభి ర్నరాణాం ।
ధర్మో హి తేషా మధికో విశేషో ధర్మేణ హీనాః పశుభి స్సమానాః."

"ఆహారము, నిద్ర, భయము, మైథునము నను నవి మనుష్యులకును పశువులకును సమానముగనే రాగప్రాప్తము లగుచున్నవి. ధర్మము (అనఁగా: వీనిన్ని నీతియొక్క కట్టుబాటులోనుంచుట) అనునదియే మనుష్యునకును పశువునకును గల భేదము. ఇట్టి ధర్మములేనివారు పశువులతోనే సమానులు. మహాభారతమున శాంతిపర్వములో తత్సమానార్థకమగు శ్లోకము కలదు. (మ. భా. శాం. ౨౯౪. ౨౯.

౭౯) ఆహారనిద్రాదులవిధిరాహిత్యమును బోధించు భాగవతములోని శ్లోకము క్రింది ప్రకరణమున వ్రాయఁబడినది. దానిననుసరించియే భగవద్గీతలయందును.—

"ఇంద్రియ స్యేంద్రియ స్యార్థే రాగద్వేషౌ వ్యవస్థితౌ
తయో ర్న వశ మాగచ్ఛే త్తౌ హ్యస్య పరిపంథినౌ." (గీ. 3.34.)

"ఇంద్రియములయందును వానిచే నుపభోగ్యములు గాని త్యాజ్యములుగాని యగుపదార్థములయందును ప్రీతియు, విరోధము ననునవి స్వభావసిద్ధము లై యను క్రమములుగ నున్నవి. వానికి మనము వశులము కాఁగూడదు. ఏలయనఁగా: రాగ ద్వేషములు రెండును మనకు శత్రువులు" అనిభగవంతుఁ డర్జునునకుఁ జెప్పెను. స్వభావముగఁ బ్రాప్తము లగుస్వైరమనోవృత్తుల నణఁచుట యనుధర్మలక్షణమే భగవంతున కిష్టముగ నున్నది. మనుష్యేంద్రియములు వారికి వారు పశువులవలె సంచరించుటకుఁ దోడ్పడుచున్నవి. మఱియు వారివారిబుద్ధియే వారివారినాకర్షించుచుండును. ఈకలహాగ్నిహోత్రమున దేహమందు సంచరించుపశుత్వమును హోమముఁ జేసి యెవరు కృతకృత్యు లగుదురో వారలే సత్యమైనయాజ్ఞికులు, ధన్యులు నగుదురు. ధర్మ మాచారప్రభవ మన్నను, ధారణవలన ధర్మ మని యన్నను, "చోదనాలక్షణోఽర్థో ధర్మః" యన్నను, ధర్మముయొక్క (వ్యావహారిక మగునీతినిబంధనయొక్క) వ్యాఖ్యానముఁ జేయునప్పుడు, ధర్మాధర్మములయొక్క సంశయము వచ్చినయెడల దాని నిర్ణయించుట కీమూఁడులక్షణములు నైతము విశేష ముపయోగింపవు. ధర్మమూలస్వరూపము తొలివ్యాఖ్యానముచేఁ దెలియఁబడును. దానిబాహ్యోపయోగము రెండవవ్యాఖ్యచేఁ జెప్పఁబడును. ధర్మమర్యాద ప్రథమమున నెవరిచే విధింపఁబడినదియు మూఁడవవ్యాఖ్యయందుఁ దెలియవచ్చును. కాని యొకయాచారమునకు మఱియొకయాచారమునకును భేద ముండును. ఇంతియకాక యొకకర్మపరిణామమే యనేకవిధము లగుటచేతను, ననేకఋషులచోదనలు భిన్నము లగుటచేతను, సంశయముపొడమినపుడు ధర్మనిర్ణయమున కేదైన మఱియొకమార్గ మాలోచింపవలసివచ్చును. ఆమార్గ మేది యని యక్షుఁ డడుగఁగా యుధిష్ఠిరుఁడు.—

"తర్కోఽప్రతిష్ఠః శ్రుతయోఽపి భిన్నా నైకో ఋషి ర్యస్య వచః ప్రమాణమ్,
ధర్మస్య తత్త్వం నిహితం గుహాయాం మహాజనో యేన గత స్స పంథాః."
[మను. భా. వన. 3౧౨. ౧౧౫]

"తర్కముచంచలము, (బుద్ధి తీవ్రముగ నుండుకొలఁదియు ననేకవిధానుమానములఁ గల్పనఁజేయును) శ్రుతి (వేదవిధి) యనేకవిధము. ధర్మశాస్త్రమొక్క

ఋషివచన మైన నన్యులవచనమునకంటె నధిక ప్రమాణమని యనుటకు వీలులేదు. మంచిది! ఈవ్యావహారికధర్మముయొక్క మూలతత్త్వమును విచారింతమన్నాయదియు నంధకారబంధురముగ నున్నది (సామాన్యమానవబుద్ధికిఁ దెలిసికొన సాధ్యము కాకున్నది). కావున మహాజను లేమార్గము ననుసరించి యుందురో యది యే ధర్మమార్గ" మని సమాధానముఁ జెప్పెను. ఈయుత్తరము సరిగనే యున్నది; కాని మహాజను లన నెవరు? 'గొప్పవారు, గొప్పజనసమూహ' మని యీ పదమున కర్థము కానేరదు. ఏసామాన్యమానవుల మనస్సున ధర్మాధర్మములవిషయమై యెుకప్పుడును సంశయము గలుగదో, వారిచే విధింపఁబడినమార్గమున నడచుట (అంధే నైవ నీయమానా యథాఽన్ధాః) (కఠోపనిషత్తు) అని చెప్పినట్లు అంధకుకుంబరీ (గుడ్డివాని భాగవతమువలె) న్యాయముగ నుండును. మహాజనులన గొప్పశిష్టులనుకొన్నను, పూర్వశ్లోకమున నీయర్థమే యిమిడియున్నను, అశిష్టులవర్తన మెక్కడను నేకరూపతను వహించియుండునటుల కానరాదు. ఉదాహరణము:— పాపరహితయు, నగ్నిపరిశోధితయు నగుజానకిని లోకాపవాదనివృత్తికై శ్రీరామచంద్రుఁడు కాననంబుల విడువఁ బంపెను. సుగ్రీవుఁడు తనకు సఖుఁ డగుటకై, తుల్యారిమిత్రుఁ (శత్రుమిత్రుల సమముగఁజూచువాఁ) డని ప్రతిజ్ఞ యుండియు శ్రీరామచంద్రుఁడు, తన కేమియు నపరాధము చేయనివాలిని వధించెను. పరశురాముఁడు పితృాజ్ఞచే మాతృకంఠచ్ఛేద మొనరించెను. పాండవులనడత సరి యైన దని యెంతుమా యనిన, నైదుగురికి నొక్కతెయే భార్య. స్వర్గమందున్న దేవతలనడత సాలోచింత మనిన, నొకఁ డహల్యాజారుఁడు; మఱి యొకఁడు (బ్రహ్మ) మృగరూపమునఁ దనకూఁతునే యభిలషించుటంజేసి రుద్రు శరవిద్ధుఁడై నేఁటికిని నాకసమునఁ బడియున్నవాఁడు. (ఐ. బ్రా. ౩. ౩౩) ఈసంగతియే మనస్సున నుంచుకొని,లవకుమారునిముఖమున—"వృద్ధా స్తే న విచారణీయ చరితాః" "వృద్ధులకృత్యములగుఱించి విశేషముగ విచారింపఁగూడ" దని మనోహరముగ భవభూతి వర్ణించి యున్నాఁడు. ఇంగ్లీషులో "సైతాను" నితిహాసమును వ్రాయుచు నొక గ్రంథకర్త, సైతానుస్నేహితునకును దేవదూతకునుగలిగినపరస్పరకలహ స్థితియం దనేకపర్యాయములు దేవతలచేతనే దైత్యులు కపటప్రయోగములు మునుపంచింపఁబడినటుల స్పష్ట మగు చున్నదని వ్రాసియున్నాఁడు. మఱియు నిటులే కౌషీతకీబ్రాహ్మణోపనిషత్తులో (కౌషీ. ౩. ౧; ఐ. బ్రా. ౭. ౨౮) నింద్రుఁడు ప్రతర్దనునకు "నేను వృత్రాసురుని (వాఁడు బ్రాహ్మణుఁడైనను) జంపి

తిని. బ్రహ్మప్రతిపాదకవుక్కుల నెఱుంగనిసన్న్యాసులను ముక్కలుముక్కలుగ నఱికి తోడేళ్లవాత వేసితిని. మా ప్రతిజ్ఞల ననేకముల నుల్లంఘనఁ జేసినవారును, ప్రహ్లాదునియాప్తులును, గోత్రజులు నైనపౌలోమకాలఖంజనామరాక్షసుల వధించితిని. ఇన్ని యొనర్చినను దానిచే "తస్య మే తత్ర న లోమ చ మా మీయతే" "నారోమమున కైనను హాని కలుగలేదు." అని చెప్పెను. "నీకీగొప్పవారి దుష్కర్మల విచారింపఁ బనిలేదు. తైత్తిరీయోపనిషత్తులోఁ జెప్పఁబడినరీతిగ (తై. ౧. ౧౧. ౨) వారిమంచిచేఁతలనే యనుకరింపుము. మిగిలినవానిఁ ద్యజింపుము. పరశురామునివలెఁ బితాజ్ఞఁ బరిపాలింపుము; కాని మాతృవధ చేయకుము." అని యెవ రైనఁ జెప్పినచో "మంచిచెడుగుల నెఱుంగుటకు సాధన మేమి?" యను మొదటిప్రశ్నయే మరలఁ గలుగును. కావుననే వెనుకఁ జెప్పినతీరునఁ దనకృత్యములఁ జెప్పినపిదప నింద్రుండు ప్రతర్దన కుత్తరగ్రంథమున "ఎవరు పూర్ణముగ నాత్మజ్ఞానులై యున్నారో వారికి మాతృవధ, పితృవధ, భ్రూణహత్య, స్తేయము మొదలగునితరకర్మలదోషము లాపాదింపవు. ఈవిషయము మనస్సున నిడుకొని 'ఆత్మ యన నేమి?' యనుటను ముందు నీవు తెలిసికొనుము. అటులైన నీకు సర్వసందేహనివృత్తి యగును." అని చెప్పి యనంతరము ప్రతర్దనున కింద్రుండాత్మవిద్య నుపదేశించెను. సారాంశ మేమన:— "మహాజనో యేన గత స్స పంథాః" అను యుక్తి సామాన్యజనులకు సులభముగ నున్నను దానిచే మాత్రము సర్వకార్యనిర్వాహము కానేరదు. తుదకు మహాజనులవర్తనయందలి సత్యాసత్యత్వ మెంత గూఢముగ నున్నను నాత్మజ్ఞానమున రహస్యాంశములను విచారించుచుండుపురుషులకు దానిని శోధించి ప్రకటించుట యావశ్యకమగును. "న దేవచరితం చరేత్" "దేవతలబాహ్యచరిత్రనుమాత్ర మనుసరించి మనము ప్రవర్తింపఁగూడదు" అను వచనమున కిదియే కారణ మై యుండును. కర్మాకర్మల నిర్ణయించుట కింత కన్న వేఱగుసులభ మైనయుక్తు లనేకులచేఁ జెప్పబడినది. ఏలన: ఏసద్గుణమును సైతము విశేషముగ మనము వృద్ధి పొందనీయఁగూడదని తప్పక నియమము చేసికొనవలయును. అట్టి యతిప్రసంగముచే సద్గుణములే తుదకు దుర్గుణపర్యవసాయులగును. దానము సద్గుణమే. "అతిదానా ద్బలి ర్బద్ధః" "దానపతి యగుటచే బలిచక్రవర్తి బంధింపఁబడెను." మఱియు గ్రీసుదేశమునఁ బ్రసిద్ధపండితుఁ డగు "అరిస్టాటిల్," తన నీతిశాస్త్రగ్రంథమునఁ గర్మాకర్మలనిర్ణయమున కీయుక్తినే చెప్పి ప్రతిసద్గుణము నతి యగుటచే నెటుల వ్యర్థమగునో స్పష్టముగ నిరూపించెను. కాళిదాసు సైతము "కేవలశౌర్యమనఁగా పెద్దపులివంటిభయంకర మగుక్రూరకార్యము. కేవలనీతి యన

మిత్రత్వమే,యని నిశ్చయించి 'అతిథి' యను రాజు ఖడ్గము-రాజనీతి యను నీరెంటి యొక్క యోగ్యమగు మిశ్రణముచే రాజ్యమును నడిపించుచుండె"నని (రఘు. ౧౭. ౪౭)రఘువంశమున వర్ణించియున్నాఁడు. "విశేషముగ మాటలాడెనేని వాచాలుఁడు, మితభాషియైనచో మందుఁడు, మిక్కిలి వ్యయముఁ జేసిన అతివ్యయకారుఁడు, కొద్దిగ వ్యయము చేసిన లోభి, ముందు నడచువాఁడు దుస్సాహసి, వెనుకకుఁ దిరిగినచో నసమర్థుఁడు, మిక్కిలి పట్టుదల (ఆగ్రహము) గలవాఁడు దీర్ఘక్రోధి, అది లేనివాఁడు చంచలుఁడు, విశేషముగ నాశ్రయించువాఁడు నీచుఁడు, ఆశ్రయింపనివాఁడు గర్వి యని యందురు." అని భర్తృహరి మొదలగువారిచేఁ గొన్ని గుణదోషములు వర్ణింపఁబడి యున్నవి. కాని యిట్టినికషోపలముచే సైతము సాంతముగఁ బైవిమర్శము స్పష్టము కానేరదు. ఏలన: "అతి (అనఁగ విశేషము) యన నేమి? ఎవనికైన నియమస్థుఁ డని యేల చెప్పనలయును? ఈసందేహము నెవ రెటుల దీర్పఁగలరు? ఒకనికిఁ గాని, యొక ప్రసంగమునఁ గాని, 'అతి' యగునదియే, మఱియొకనికిఁగాని, మఱియొక ప్రసంగమునఁ గాని కొఱఁతపడును. జన్మించుచుండఁగనే, సూర్యుని పట్టుకొనుటకై పై కెగిరిన మారుతికేమియు నాపని యశక్యముగఁ దోఁపలేదు (వా. రామా. ౭. ౩౫). ఇందువలననే శ్యేనము శిబికిఁ జెప్పినటుల ధర్మాధర్మసంశయము గలిగినపుడు ప్రతిమనుజుఁడు తుదకు.—

"అవిరోధాత్తు యో ధర్మస్స ధర్మః సత్యవిక్రమ!
విరోధిషు మహీపాల! నిశ్చిత్య గురులాఘవమ్.
న బాధా విద్యతే యత్ర తం ధర్మం సమువాచరేత్."

(మ. భా. వన. ౧౩౧. ౧౧-౧౨; మను. ౯. ౨౯౯).

పరస్పరవిరుద్ధధర్మముల తారతమ్యముల నైన, గురులాఘవముల నైనఁ జూచి ప్రతివిషయమునందు స్వబుద్ధిచే సత్యమగుధర్మనిర్ణయమును, లేక, కర్మనిర్ణయమును జేయవలయును; కాని, యంతమాత్రముచే 'ధర్మాధర్ముల సారాసారములను విచారణచేయుటయే, సంశయసమయమున వానినిర్ణయమునకు సత్యమగుపరీక్షాశిల' యని చెప్పుటకు సాధ్యము కానేరదు. కారణ మేమన:—ఎవరిబుద్ధి యెటు లుండునో తదనుసారముగనే వేర్వేఱుపండితులు సారాసారవిచారమును సైతము వేర్వేఱువిధములుగఁ జేసి, యొకవిషయముననే నీతిమత్తానిర్ణయమును వేర్వేఱు విధములఁ జేసినటుల వ్యవహారములలోఁ బలుమాఱులు మనకు గోచరించుచున్నది. మఱియు నీయర్థమే "తర్కోఽప్రతిష్ఠః" అను పూర్వోక్తవచనమున వర్ణిత మైనది. కావున 'ధర్మాధర్మసంశయసంబంధ' మగు నీప్రశ్నను పొరపాటు

లేక నిర్ణయించుట కితరసాధనము లున్నవా? లేవా? ఉన్న యెడల నేవి? మఱియు ననేకసాధనము లున్న యెడ వానిలో నుత్తమ మగున దేది?" యనువిషయము నిపుడు మనము విచారింపవలయును. శాస్త్రము నిర్ధారణఁ జేయునది యిదియే; "అనేక సంశయోచ్ఛేది పరోక్షార్థస్య దర్శకమ్" అనేకశంకలు కలుగుటచే బుద్ధికిఁ దోలుత గోచరము గానివిషయములయందలిసందేహములను బోఁగొట్టి వానిలో నున్నయర్థమును నిశ్శంకముగను సుగమముగను జేయుటయు, ప్రత్యక్షము కానిదియు ముందుఁ గలుగునదియు నగువిషయమును యథార్థముగఁ దెలియఁజేయుటయు, ననునదియే శాస్త్రలక్షణము. మఱియు జ్యోతిశ్శాస్త్రము నభ్యసించుటచే రాఁబోవుగ్రహణముల నైతము నెటుల చెప్పుట సాధ్యమగునో, యటుల విచారించిననీలక్షణములలో "పరోక్షార్థస్య దర్శకమ్" అను నుత్తరార్థసార్థకత కన్పట్టును గాని యనేకసంశయములు జనించుటలో నవి యేవి యనునంశము తోలుతనే తెలియవలయును. కావుననే, యేశాస్త్రమునందైనను సిద్ధాంతపక్షమును జెప్పుటకు ముందుగ, నావిషయముపై రాఁగల పూర్వపక్షముల ననువాదముఁ జేసి వానియందలిదోషము నైనను, అపూర్ణత నైనను నిరూపించుట, సనాతనాధునాతనగ్రంథకారులపద్ధతిగ నున్నది. ఈపద్ధతినే స్వీకరించి గీతలలోఁ గర్మాకర్మనిర్ణయార్థమై ప్రతిపాదింపఁబడినసిద్ధాంతపక్ష మగు యోగమును (యుక్తిని) చెప్పుటకుఁ బూర్వ మీకర్మాకర్మనిర్ణయార్థ మేయే యితరప్రబలయుక్తులను పండితులు చెప్పుచున్నారో, వానినినైతము నిచ్చో నేను విచారించుచున్నాను. ఈయుక్తులు మనదేశమునఁ బూర్వమున విశేషప్రచారములో లేకపోవుటయు, ముఖ్యముగఁ బాశ్చాత్యపండితులు వాని నిటీవలఁ బ్రచారమునకుఁ దెచ్చుటయు సత్యమే! కాని యంతమాత్రమున వానివిచారణ యీగ్రంథమందు మనము చేయఁగూడ దని చెప్పరాదు. కారణ మేమన:—కేవల ముభయపక్షములను బోల్చి చూచుటకుమాత్రమే కాక, గీతలలో నాధ్యాత్మికమగు కర్మయోగమహత్త్వమును గనిపట్టుటకు నైతము నీయుక్తులు సంక్షేపముగ నైనఁ దెలిసికొనుట యావశ్యకము.

ఇది కర్మయోగశాస్త్ర మను తృతీయప్రకరణము.

చతుర్థప్రకరణము.

ఆధిభౌతిక సుఖవాదము.

"దుఃఖా దుద్విజతే సర్వ స్సర్వస్య సుఖ మీప్సితమ్."*

మ. భా. శాం. ౧౩౯. ౬౧.

"మన్వాదిశాస్త్రకారులు "అహింసా సత్య మస్తేయం" మొదలగువిధులను (నియమములను) విధించుటకుఁ గారణమేమి? అవి నిత్యములా? అనిత్యములా? వానివ్యాప్తి యెంతవఱకు? వానిలో మూలతత్త్వము లేవి? వానిలోఁబరస్పరవిరుద్ధము లయినరెండుధర్మము లొకకాలమునందే ప్రాప్తము లయిన నేధర్మమార్గము స్వీకరింపఁబడవలయును?" ఇట్టి ప్రశ్నలకు "మహాజనో యేన గత స్స పంథాః" అనియో, లేక, 'అతి సర్వత్ర వర్జయేత్" అనియో చెప్పుసామాన్యయుక్తిచే సమాధానము సంపూర్ణముగఁ గాకయుండుటచే నీశంకలను బాగుగఁ జర్చించి నివారించి శ్రేయస్కరమగు మార్గ మెద్దియో నిర్ణయించుట కేవైననిశ్చితసాధనములు గలవా? లేవా? ఏదైన నొకదృష్టిచే పరస్పరవిరుద్ధము లగుధర్మములగురులాఘవములు, లేక, హెచ్చుతక్కువ లగుమహత్త్వము మనచే నిర్ణయింపఁబడుటకు శక్యమగునా?" అనునీవిషయము ప్రకృతము నిశ్చయింపఁబడును. ఇతర శాస్త్రీయప్రతిపాదనము ననుసరించి 'కర్మాకర్మవివేచన' విషయమునందును, ప్రశ్నయొక్క యూహాపోహలను జేయుటలో సైతము, ఆధిభౌతికమనియు, నాధ్యాత్మికమనియు, నాధిదైవిక మనియు మూఁడుమార్గములు గలవు. వానిలో నుండుభేదములు పూర్వప్రకరణమునఁ జెప్పబడినవి. ఆధ్యాత్మికశాస్త్రమే వీని యన్నిటిలోశ్రేష్ఠ మని మన శాస్త్రకారులయభిప్రాయము; కాని, యధ్యాత్మమార్గమహత్త్వము పూర్ణముగఁ దెలియుటకై మిగిలిన యాధిదైవికాధిభౌతికములనురెండుమార్గముల విచారణఁజేయుట యావశ్యకమగుటచేఁ గర్మాకర్మపరీక్షణవిషయమున నాధిభౌతికమూలతత్త్వముల చర్చ (పరీక్ష) యీప్రకరణమునఁ దొలుతఁ జేయఁబడినది. ఇటీవల (అర్వాచీనకాలమున) నాధిభౌతికశాస్త్రము మిక్కిలి యభివృద్ధిఁ జెందెఁ గాన వ్యక్తపదార్థములయొక్క బాహ్యములు, లేక,

---

* దుఃఖ మందుటకుఁ గష్టమై తోఁచును. సుఖము నందుట గోరుదురు.

దృశ్యము లగు గుణముల విచారణయే ముఖ్యముగఁ జేయవలసివచ్చును. కావున నాధిభౌతికశాస్త్రపఠనముతోనే యాయువునంతయు నెపుడు గడపునో, లేక, యీశాస్త్రమునందున్న విచారణపద్ధతిలోనే యెవనికి పట్టుదల (అభిమానము) గలదో వానికి బాహ్యపరిణామముయొక్క విచారణ నొనరించుటయందే యభిరుచి తప్పక యుండును. మఱియు తన్మూలముగఁ దత్త్వజ్ఞానదృష్టి కొద్దిగనో గొప్పగనో తఱుగుటచేత, నెద్దానిని విచారించినను, నాధ్యాత్మికములును బారలౌకికములునైన, లేక, యవ్యక్తములు నదృశ్యములునైన, కారణములను వాఁడెక్కువగ గౌరవింపఁడు; కాని, యిట్టికారణములచే నాధ్యాత్మికదృష్టి, లేక, పారలౌకికదృష్టి, వదలివేయఁబడినయెడల, ప్రతిమనుజునకు నితరునితోఁ గలుగుచుండుజగత్తుయొక్క వ్యవహారము సరళముగ వర్తించుటకును, లోకసంగ్రహమునకును, నీతినిర్బంధ మావశ్యకమగుటచే పారలౌకికమునం దెవ్వారి కాస్థ లేదో, లేక, యవ్యక్తమైనయధ్యాత్మజ్ఞానముపై, మఱియుఁ గ్రమముగ నీహేతువుంబట్టి పరమేశ్వరునిపై, నెవరికి విశ్వాసముండదో, యట్టి విద్వాంసులకు సైతము కర్మయోగశాస్త్ర మత్యంత మహత్త్వము గలదని తోఁచుటచేఁ, గేవల మాధిభౌతికశాస్త్రరీతిగనే, (అనఁగ: కేవల మైహికదృశ్యయుక్తివాదముచేతనే) కర్మాకర్మశాస్త్రములయొక్క యుపపత్తి చెప్పుట శక్యమగునా? కానేరదా? యనునీవిషయమై పాశ్చాత్యదేశముననే, విశేష వివాదములు జరిగినవి. మఱియు నాచర్చ యిప్పుడుసైతము వర్తిల్లుచునే యున్నది. వివాదమున, ఈ 'భవతి—న—భవతి' విషయమై నవీన (అర్వాచీను)లగు పాశ్చాత్యపండితులచే "నీతిశాస్త్రముయొక్క వివేచనం జేయుటలో నాధ్యాత్మిక శాస్త్రావశ్యకత యేమియును లేదు. ఏకర్మయైనను మంచిది, లేక, చెడుది యను నిర్ణయము, ఆ (ప్రకృత) కర్మయొక్క బాహ్యపరిణామము మనకెటుల ప్రత్యక్షముగఁ గాన్పించునో, తదనుసారముగనే చేయఁబడవలయును. మఱియుఁ జేయుటకును సాధ్యమగును" అని సిద్ధాంతము చేయఁబడినది. కారణ మేమన:—మనుజునిచేఁ జేయఁబడుకర్మలన్నియు సుఖప్రాప్తికైనను, దుఃఖనివృత్తికైనను జేయఁబడును. వేయేల? మనుజుల కందఱకును సుఖమే యైహికమయిన పరమసాధ్యము. మఱియు సర్వకర్మలయొక్క దృశ్యఫల మీతీరుననే నిశ్చితమైనయెడల, సుఖప్రాప్తి, దుఃఖనివృత్తి యీ రెంటియొక్క తారతమ్యము (అనఁగా: గురులాఘవముల) నాలోచించి సర్వకర్మలకు నీతిమత్తను నిర్ణయించుటయే, ముఖ్యమార్గ మగును. ఏయావు, వాలినకొమ్ములు గలిగి, సాధువై, యెక్కువపాల నిచ్చుచున్నదో,

అదియే మంచియాపు" అని బాహ్యోపభోగములనుబడి యేవ్యవహారమున నేపదార్థముయొక్క మంచిచెడుగులైనను నిశ్చయింపఁబడు నెడల, నాతీరుననే "అనేకకర్మలనుండి సుఖప్రాప్తిరూపమైనదైనను, దుఃఖనివారణాత్మకమైనదైనను, బాహ్యఫలమధికమగునో, యవియే నీతిదృష్టిచేనైతము శ్రేయస్కరము"లని యెఱుంగవలయును. కేవలముగ బాహ్యములు, దృశ్యములునగు పరిణామముల గురులాఘవములఁజూచి, నీతిమత్తను నిర్ణయించుట యనెడు సులభమును శాస్త్రీయమునగు కటోపల (బంగారమునొరియుఱాయి) ముండఁగ నందుకై యాత్మానాత్మవిచారములలో దిగుట యనెడి ద్రావిడప్రాణాయామమును జేయుట యోగ్యముకానేరదు. "అర్కేచేన్మధు విందేత కిమర్థం పర్వతం వ్రజేత్ ?" * "సమీపమునందు (అనఁగా : కూర్చున్న ప్రదేశముననే) తేనె దొరకునేని తేనెపట్టునువెదకుటకై గుట్టలకు వెళ్లనేల?" కర్మయొక్క బాహ్యపరిణామమునే చూచి, నీతిపక్షమునుగాని, యనీతిపక్షమునుగాని నిర్ణయించుపద్ధతికి మే మాధిభౌతికసుఖవాద మని నామం బిడినారము, కారణ మేమన:—నీతిమత్తను నిర్ణయించుటకై యీమతము ననుసరించి, యేసుఖదుఃఖములను నిర్ణయింపవలయునో యవి యన్నియుఁ బ్రత్యక్షముగఁ గాన్పించునవియు బాహ్యములును (అనఁగా: బాహ్యపదార్థములకును నింద్రియములకును సంయోగమగుటచేఁ బుట్టునవి, అనఁగ, నాధిభౌతికములు) నగుటచే నీమార్గము నైతము సర్వజగత్తును నాధిభౌతికదృష్టితో మాత్రమే విచారించుచున్న పండితులచేతనే ప్రతిపాదింపఁబడినది; కాని, యీవాదముయొక్క సవిస్తరమైనవిషయము నీగ్రంథమునందుఁ జెప్పుట సాధ్యము కానేరదు. వేర్వేఱు గ్రంథకారుల మతములను సంక్షేపముగఁ దెలుపుట కైనను స్వతంత్రగ్రంథము వ్రాయవలసివచ్చును. కావున భగవద్గీతలలోఁ గర్మయోగశాస్త్రస్వరూపమును, మహత్త్వమును సంపూర్ణముగ నెఱుంగుటకై నీతిశాస్త్రసంబంధముగల యీ యాధిభౌతికమార్గజ్ఞాన మెంతవఱకావశ్యకమో యంతవఱకే యీప్రకరణమున సంక్షేపముగ శ్లోకముచేఁ గూర్చి నిరూపింపఁబడినది.

---

* ఈశ్లోకమందలి 'అర్క' శబ్దమునకు జిల్లేడుచెట్టనియు, ప్రక్కచెట్టనియు ననేకు లర్థము చెప్పుచున్నారు; కాని బ్రహ్మసూత్రము 3. 4. 3 శాంకరభాష్యటీకయం దర్కశబ్దము సమీపార్థకమని యానందగిరిస్వామి చెప్పియున్నాడు. "సిద్ధ స్యార్థస్య సంప్రాప్తౌ కో విద్వాన్యత్న మాచరేత్" అని యీశ్లోకముయొక్క యుత్తరార్థము.

ఇంతకంటె విశేషజ్ఞాన మెవరికైనఁ గావలసినచో, వారు పాశ్చాత్యపండితులమూల గ్రంథములనే చూచికొనవలయును. పరలోకవిషయ మయి కాని, లేక, యాత్మ విద్యావిషయమయి కాని, యాధిభౌతికవాదు లుదాసీనులుగ నుందు రని వెనుకఁ జెప్పఁబడియున్నంతమాత్రముచేతనే యీమార్గానుచరు లగువిద్వాంసు లందఱును స్వార్థపరు లని కాని, కుక్షింభరు లని కాని, నీతిశూన్యు లని కాని యెవ్వ రెన్నకొనఁగూడదు. పరలోకచింత లేకపోయినను, నైహికదృష్టిచే నైనను శక్యమైనంత వఱకు వ్యాప్తి కలుగఁజేసి సర్వప్రపంచముయొక్క కల్యాణార్థమై యత్నించుటయే, మనుజుఁడైనవానికెల్ల కర్తవ్య మగుపని యని మిక్కిలి విస్పష్టముగను, సంతసముతోను చెప్పు, కోంట్, మిల్, స్పెన్సర్ మొదలగుసాత్వికవృత్తి గలిగినపండితు లీమార్గములోనివారలే. మఱియు వారిగ్రంథము లుదాత్తములును, ప్రగల్భములు నగుననేకవిధము లగువిచారములతో నిండియుండుటం బట్టి యవి యందఱిచేఁ జదువఁబడుటకు యోగ్యములై యున్నవి. కర్మయోగశాస్త్రము వేర్వేఱుగనున్నను 'జగత్తునకు కల్యాణ' మనెడి బాహ్యసాధ్యము విడువఁబడనంతవఱకును నీతిశాస్త్రప్రపాదన మనుమార్గము భిన్న మైనదనునంతమాత్రమున నాశాస్త్రజ్ఞులను పరిహసింపఁ గూడదు. అది యట్లుండనిండు! "నీతిశాస్త్రసిద్ధము లగుకర్మాకర్మలయొక్క నిర్ణయమునకై యేయాధిభౌతికబాహ్యసుఖములను విచారింపవలయునో యవి యెవరివి? తనవియే యగునా? పరులవి యగునా? ఒకనివి యగునా? అనేకులవి యగునా?" యనువిషయమై మతభేదముండుటచే "నవీనులుం బ్రాచీనులు నగుసమస్తాధిభౌతిక వాదులను ముఖ్యముగ నెన్నివర్గము లగుదురు? మఱియు వారిమార్గ మెంతవఱక నిలుచునదిగాఁ గాని, నిర్దోషముగాఁ గాని యున్నది?" అనువిషయమునే, యిప్పుడు క్రమముగ సంక్షేపముగ విచారింతము.

వీరిలో మొదటితరగతివారు కేవలము స్వార్థసుఖవాదులుగ నున్నారు. "పరలోకము పరోపకారము మొదలగునవి యన్నియు నసత్యము లగుటంజేసి యాధ్యాత్మికధర్మశాస్త్రములు వంచకులచే స్వోదరపూరణార్థమై వ్రాయఁబడినవి. ఈజగత్తున స్వార్థమే సత్యమైనది. మఱియు నేకృత్యములచే స్వీయ మగునాధిభౌతిక సుఖము వృద్ధిఁబొందునో, యవియె న్యాయ్యములు, ప్రశస్తములు నని తెలియవలయు"నని యీమార్గములోనివారు వచించెదరు. మనహిందూదేశములో నీమతముచార్వాకులచే స్పష్టముగనే వక్కాణింపఁబడినది. రామాయణములో నయోధ్యాకాండము చివర, జాబాలిచే రామునకుఁ జేయఁబడిన కుటిలోపదేశము గాని,

మహాభారతములో నున్నకణికనీతి గాని (మ. భా. ఆ. ౧౪౨) యీమార్గమునవలంబించియే యున్నవి. "పంచభూతము లేకీభవించినచో, వానికలయికవలన నాత్మయనెడి గుణము బయలుదేఱుచున్నది. మఱియు దేహమును దగ్ధముఁజేసిన దానితో నాత్మసైతము కాలిపోవును. ఆత్మవిచార మనునుపద్రవములోఁ బడక బుద్ధిమంతుఁడగుపురుషుఁ డీదేహము జీవవంతమై యున్నంతపర్యంతము "ఋణము చేసియైనను నేతినిఁ ద్రాగవలయును"—"ఋణం కృత్వా ఘృతం పిబేత్"—చచ్చినపిదప నేమియు చేయలేము, ఏమియునులేదు." అని చార్వాకు లనెడిమహాత్ములు నుడువుదురు. చార్వాకులు హిందూదేశమునందే పుట్టియుండుటచే నేతిపై వారి కంతయిష్ట ముండె ననితోఁచును. లేనిచో "ఋణం కృత్వా సురాం పిబేత్" అని యీసూత్రమునకు రూపాంతర మేర్పడియుండును. "ఎక్కడిధర్మము? ఎక్కడి పరోపకారము? ఈజగత్తున నేవస్తువు పరమేశ్వరునిచేఁ జేయఁబడినది? శివశివ! మఱచిపోతిని! పరమేశ్వరుఁ డెక్కడనుండి వచ్చినాఁడు? ఈజగత్తున నేఁ జూచిన వస్తువులన్నియు నేననుభవించుటకే కాని యావస్తువులకు మఱియొకయుపయోగము లేనే లేదు. నేను మృతినొందినయెడల జగము మునిఁగియే పోవును. కావున నేను బ్రదికియున్నంతపర్యంత మీరోజుననిదియు, రేపదియు, నీతీరున సర్వమును నేను స్వాధీనపఱచికొని, నాకోరికల నన్నింటిని దీర్చికొనియెద. ఒకవేళ తపస్సునుగాని, దానమునుగాని, నేనుజేయునెడలఁ బ్రతిష్ఠకొఱకే చేయుదును. రాజసూయము నైనను, అశ్వమేధమునైనను జేసినఁ బ్రతిష్ఠకెయే చేయుమును. కావున నీజగత్తునకు "నేను" అనునదియే యొకకేంద్రము; "నేను" అనునదియే సమస్తనీతిశాస్త్రము నకును రహస్యమగుచున్నది. మిగిలినదంతయు నసత్యమే." అని సారాంశము. మఱియు గీతలలో—

"ఈశ్వరోఽహ మహం భోగీ సిద్ధోఽహం బలవాన్ సుఖీ"

(గీతా. ౧౬. ౧౪)

"నేనీశ్వరుఁడను, నేనే యనుభవించువాఁడను, నేనే సిద్ధుఁడను, బలాఢ్యుఁడను, సుఖిని" యని గీతలలోఁ బదునాఱవయధ్యాయమునఁ జెప్పఁబడిన "ఆసురసంపత్తి" యీమతము నే యుపపాదించుచున్నది. శ్రీకృష్ణునిస్థానమున నిట్టివారిలో జాబాలివంటివాఁ డర్జునునివైపుననుండి యుపదేశింపవలసివచ్చినయెడల, తొలుతనే యర్జును నొకచెంపకాయఁగొట్టి "ఓరీ! నీవు మూర్ఖుఁడవా యేమి? యుద్ధమునం దందఱను జయించి యనేకవిధములగు రాజభోగములను, విలాసములను, అనుభ

వింపఁదగిన బంగారమువంటి సుంచిస్సమయము లభించినప్పుడు 'దీనిని చేయుదునా? మానుదునా?' యని వ్యర్థ మగుభ్రమనుపడియున్నావు. పిచ్చియెత్తెనా యేమి? ఇట్టితరుణము మరల లభింపదు. ఆత్మయెక్కడిది? సుహృద్బాంధవాదులఁ బట్టుకొని యేల కూర్చుండియున్నావు? లెమ్ము. శత్రువులజయింపుము. హస్తినాపుర సామ్రాజ్యమును, సుఖమ్ముగ నిష్కంటకముగ ననుభవింపుము. ఇందుచే నీకు గొప్ప శ్రేయస్సు కలదు. దృశ్య మగునైహికసుఖము గాక యీజగత్తున మఱేమున్నది?" అని యుపదేశించి యుండును; కాని హేయమయినదియు, స్వార్థపర మైనదియు, పొట్టపోసికొనుటకు మాత్ర మేర్పడిన యీరాత్మ సోపదేశమునకుఁ దొలుతనే యర్జునుఁ డవకాశము నీయక శ్రీకృష్ణునితో—

శ్లో. "ఏతా న్న హంతు మిచ్ఛామి ఘ్నతోఽపి మధుసూదన!
అపి త్రైలోక్యరాజ్యస్య హేతోః కిన్ను మహీకృతే?" (గీ. ౧.౩౫)

"ఈభూమియే కాదు. మూఁడులోకముల రాజ్యము సైతము (ఇంత గొప్ప విషయసుఖము) ఈయుద్ధముచే నాకుఁ దనంతటనే లభించునదియై యున్నను, దాని నిమిత్తమునకు సైతము కౌరవులను జంపుటకు నే నియ్యకొనను. వారు నన్ను జంపినను నొప్పికొందును." అని వచించెను. అర్జునుండు దొలుతనే స్వార్థపరాయణము (తనవిషయమునే పాటించుకొనుట మూలము గాఁగలవి) లనియు, నాధిభౌతికసుఖవాదసంబంధము లనియు, నిషేధించినయాసురమతమునందలివిషయముల నెత్తిచెప్పుటయే యీమతమును ఖండించుటయగును. ఇతరు లేమైనను సరే! ఒక్క స్వీయ మగువిషయోపభోగసుఖమే పరమపురుషార్థమని యెన్ని నీతిమత్త (నీతి గలిగి యుండుట) కును, ధర్మమునకును గలవర పాటు గలుగఁజేయు నీయాధిభౌతికవాదుల యత్యంతనీచ (కనిష్ఠ)మార్గమును కర్మయోగశాస్త్రకర్తలగు సర్వగ్రంథకారులును, సామాన్యమనుజులును, మిక్కిలి నీతివిరుద్ధ మనియు, త్యాజ్య మనియు, గర్హ్యమనియు సిద్ధాంతపఱిచిరి. వేయేల ? ఈమార్గము నీతిశాస్త్ర మని కాని, నీతివివేచన మని కాని పేర్కొనుటకును, పాత్రము కానేరదు. కావున నీవిషయమై విశేషవిచారముఁ జేయుచుఁ గాలక్షేపముఁ జేయక, ఆధిభౌతికసుఖవాదులలో రెండవవర్గమును విమర్శింతము.

ఒకస్వార్థపరత్వమే కాని, లేక, యొకకుక్షింభరత్వమే కాని యీజగత్తున సాగదు, కారణ మేమన;—ఆధిభౌతికసుఖము ప్రతిమనుజునకు నిష్టమైనను దనసుఖ

మితరులసుఖోపభోగముల కడ్డమువచ్చిన యెడల, వారు మనసుఖమున కడ్డుచేయక మాన రనునది ప్రత్యక్షానుభవముననే యున్నది. దానంజేసియే, యితరులగు పలువురాధిభౌతికపండితులు, స్వీయ మగుసుఖమునైనను, స్వార్థమునైనను సాధింపవలసినప్పుడు లోకుల కాత్మౌపమ్యము (అనఁగా: తనతోఁ బోలిక)గా నవకాశము నీయనినాఁడు తమకు సుఖము లభించుట శక్యము కానేరదు. కావున స్వసుఖముకొఱకే దూర మాలోచించి పరులసుఖమువైపునకు సైతము మనము మనదృష్టిఁ బ్రసరింపఁజేయవలసివచ్చునని వచించుచున్నారు. ఈయాధిభౌతికవాదులను నేను రెండవవర్గములోఁ గణనఁ జేయుచున్నాను.ఇచ్చోనుండియే నీతియొక్క యాధిభౌతిక మైనయుక్తికి నిజమైనయారంభమని చెప్పినఁ జెప్పవచ్చును. కారణ మేమనః సమాజమును బాగుపఱుచుకొనుట కాధారభూతము లగునీతినియమములు(అనఁగా: నిబంధనలు-కట్టుబాటులు) అక్కఱయే లేదని చార్వాకులవలెఁ జెప్పక, తద్విరుద్ధముగనే, యవి యందఱచే నేల పాటింపఁబడవలయు ననువిషయమునకు స్వీయదృష్టిచేఁ గారణముఁ జెప్పుట కీవర్గములోనివారు ప్రయత్నించిరి. "జగత్తున నహింసాధర్మ మెటు లుత్పన్నమైనది? మఱియు లోకులు దాని నేల పాలించిరి?" అనునూత్నవిచారముఁ జేయుటకు, నాచే లోకులు హింసింపఁబడినయెడల లోకులచే నేను హింసింపఁబడుదు ననియు, నాసుఖమే నాసుఖోపభోగమున కంతరాయమగుననియు నుండు నీస్వార్థపరత్వమూలక మగుభీతి తప్ప మఱియొకమూలకారణ మేమియుఁ గలుగదనియుఁ గన్పట్టుచున్నది. మఱియు నహింసాధర్మానుసారముగనే యితరధర్మములన్నియు నీస్వార్థపరత్వ మనుకారణముచేతనే ప్రచారములోనికి వచ్చినవి."మనము స్వదుఃఖానుభవసమయమునం దేడ్చుచున్నారము. మఱి యన్యుల కదిఘటిల్లించిన దయఁజెందుదుము. ఏలయనినః మనకును మున్ముం దిట్టిదురవస్థ రాఁగలదనుభీతిచే—అనఁగా: మనకు స్వయముగరాఁబోవుదుఃఖము తలఁపునకువచ్చినహేతువుచే; పరోపకారము, ఔదార్యము, దయ, మాయ, కృతజ్ఞత, నమ్రత, మైత్రి, మొదలగు నేగుణములనైనను జూచుటతోడనే లోకులహితముకొఱకు నేవి సాధనము లని తెలియవచ్చునో, వానిని మూలమునుండి క్రమముగఁ జూచినయెడలఁ దనకిదియేయగుసుఖమునకు, లేక, స్వీయదుఃఖనివారణమునకు, అవిసాధనములుగనే కన్పట్టెడిని. మనకుఁ బనిపడినయెడల పరులు మనకు సాహాయ్యముఁ జేయవలయు ననులోపల నుండునూహచే నితరుల కెవరి కైనను దానమును, సాహాయ్యము నొనర్చుచున్నారు. మఱియు నితరులు తన్ను దయతోఁ జూడవలయు ననుతలంపుతోనే

తా నితరులయందు దయఁ జూపుచున్నాఁడు. ఏమియు లేక పోయినను లోకులచేఁ దాను మంచివాఁ డని శ్లాఘింపఁబడవలయు నను స్వార్థమూలకత్వహేతు వైనను? సతనిహృదయమం దుండును. 'పరోపకార-పరార్థము' లనుశబ్దములు కేవలభ్రాంతి మూలకము లైనవే. మఱియు స్వార్థమన: స్వీయ మగుసుఖప్రాప్తి గాని, దుఃఖనివారణము గాని యగును. తల్లి తనబిడ్డకుఁ బాలిచ్చుటకుఁ గారణము, బిడ్డపైఁ బ్రేమ కానేరదు. మఱేమన : ఆమెకుఁ గలుగుపయోధరపీడయే. ఆదుఃఖనివృత్తికొఱకైనను, లేక, భవిష్యత్కాలమున బిడ్డలు తన్నుఁ బ్రేమించి తనకు సుఖము నిత్తురని యైనను, ఆమె స్వార్థసాధకోపాయమును జూచుకొనుచున్నది.'' అని రెండవ వర్గములోనివారియుద్దేశము. తనసుఖముకొఱకే కానిండు. దూరదృష్టి కలిగి యితరులకు సైతము సుఖ మగునట్లుగా నుండునీతిధర్మము పాలింపఁబడవలయు నని యీ మార్గమునందున్నవా రొప్పుకొనుటయే యీమతమునకును చార్వాకమతమునకును గలగొప్ప భేదము. అయినను "మనుజుఁ డనఁగా: కేవలము విషయసుఖరూప మగుస్వార్థ మ నెడుమూసలో నుండి వెలువడినబొమ్మ'' యని వచించుచార్వాకమతమే దీనిలోని ముఖ్యోద్దేశము. ఇంగ్లాండులో 'హాబ్సు' అనునాతఁడును, ఫ్రాన్సులో 'హెల్వేసియస్' అనునాతఁడును నీమతమును బ్రతిపాదించిరి. అయిన నీమతములోనివారు 'ఇంగ్లాండు'లోఁ గాని, మఱియొకదేశమునఁ గాని విశేషముగ లేరు. 'హాబ్సు' యొక్క నీతిధర్మమునందలియుక్తి ప్రసిద్ధ మైనపిదప 'బట్లరు' * వంటివిద్వాంసులు దానిని ఖండించి "మొత్తముమీఁద మనుజత్వము, పొట్టపోసికొనుటకు మాత్రమే కానేరదు; స్వార్థానుసారముగనే భూతదయ, ప్రేమ, కృతజ్ఞత మొదలగుసద్గుణములు సైతము మనుజులయందు పుట్టినది మొదలు, కొంచెమో గొప్పో యుండి యున్న'' వని సిద్ధాంతపఱిచిరి. కావున నేవ్యవహారముల నైన, నేకర్మల నైన నీతిశాస్త్రానుసారముగ, విచారించునపుడు, కేవలస్వార్థము వైపునకుఁ గాని, లేక, దూరదర్శిస్వార్థము వైపునకుఁ గాని, చూడక, స్వార్థపరార్థము లనెడి

* 'హాబ్సు' యొక్క మత మాతని Leviathan అను గ్రంథమునందుఁ జెప్పఁబడి యున్నది ; 'బట్లరు' మతము నాతని Sermons on Human Nature అను గ్రంథమునం దున్నది. 'హెల్వేసియస్' యొక్క గ్రంథమందలి సారాంశము-'మోర్లే' యనువానిచే, తన Diderot అనుపుస్తకము పై నున్న గ్రంథమునందు (Vol. II. Chap. V.) వ్రాయఁబడి యున్నది.

మనుష్యస్వభావమునందలి నైసర్గికప్రవృత్తుల రెంటియందును దృష్టినుంచి తీరవల యును. ఆఁడుపెద్దపులివంటిక్రూరజంతు వైనను దనశిశువుయొక్క సంరక్షణకై ప్రాణములు నిచ్చుటకు సిద్ధపడుచుండఁగ, మనుజులయందుఁ బ్రేమయుఁ బరోప కారబుద్ధియును నెడుగుణములు కేవలము స్వార్థమూలములుగా నే పుట్టిన వని వచించుట వ్యర్థము. కేవలదూరదర్శిని యగుస్వార్థబుద్ధిచే ధర్మాధర్మములను పరీక్షించుట శాస్త్ర దృష్టికి సైతము యోగ్యము కానేరదని సిద్ధ మగును. ఒక సంసారమందుమాత్రమే వ్యాపించి యుండుటవలన నపరిశుద్ధ మగునంతఃకరణము గలవాఁడు, జగత్తున నిత రుల నిమిత్తమని చెప్పుచుఁ జేయుపనుల నన్నిటి ననేకసమయములందుఁ దనహితము కొఱకే చేయుచున్నాఁ డనువిషయము ప్రాచీను లగుమనపండితు లెఱింగియే యున్నారు. "సాసూరాంకీ రడే సూన, భావ అంతరీ చా భిన్న" "అత్తకొఱకుఁ గోడలేడ్చును. అంతరభావము భిన్నము." (గా. ౨౫౮౩. ౨) అని తుకోబా వచిం చెను. కావున నెందఱో పండితులు 'హెల్వేసియస్' గారికన్నను మిక్కిలి యెక్కువగ నాలోచించిరని తెలుచున్నది. ఉదాహరణ మేమన:—మనుజుల సమ స్తము లగు (అనఁగా: స్వార్థములును బరార్థములు నగు) ప్రవర్తనలు దోషమయ ములుగ నున్నవి. "ప్రవర్తనాలక్షణో దోషః" (గౌ. సూ. ౧. ౧. ౧౮) అను గౌతమన్యాయసూత్రముయొక్క యాధారమున బ్రహ్మసూత్రభాష్యములో శ్రీ శంకరాచార్యులవారు వివరించిన (వే. సూ. శాం. భా. ౨. ౨. ౩) దానిమీఁద వ్యాఖ్యానముఁ జేయుచు శ్రీయానందగిరిస్వామి "మనహృదయములయందు కా రుణ్యవృత్తి పుట్టుటవలన, మనకు రాఁబోవుదుఃఖముయొక్క నివారణకొఱకు మనము లోకులమీఁద దయఁజూపుచు పరోపకారమును జేయుచునే యున్నాము". అని వ్రాసెను. ఆనందగిరియొక్క యీయుక్తి లెఱుచుగ మనదేశమునందున్న సర్వ సన్యాసమార్గీయగ్రంథములలోఁ దప్పక యుండుటచే సర్వకర్మములును స్వార్థ పరములు కావున త్యాజ్యము లగు నను నీసంగతియే దానినుండి ముఖ్యముగ సిద్ధముఁ జేయుట కర్వాచీనులు ప్రయత్నముఁ జేయుచున్నారు; కాని బృహదారణ్యకోప నిషత్తులో యాజ్ఞవల్క్యులవారికిని, వారిభార్యయగు మైత్రేయికిని రెండుస్థలముల యందు జరిగినసంవాదములో, (బృ. ౨. ౪; ౪.౫) ఈకోటిక్రమమే చమత్కార ముగ మఱియొకతీరున నున్నది. "నాకమృతత్వప్రాప్తి యెటు లగు?"నని మైత్రేయి యడుగ "ఓ మైత్రేయీ! భార్యకు భర్త ప్రియుఁడగుట యనునది భర్తకొఱకుఁ గానేరదు; తనయొక్క ప్రీతికొఱకే. ఇటులె పుత్త్రుఁడు పుత్త్రునికొఱకుఁ దండ్రి

క్లిష్టుఁడు కానేరఁడు. తండ్రి తనయుఁడు కారముకొఱకు తనిని బ్రేమించుచున్నాఁడు.* ద్రవ్యము, పశువులు, మొదలగు నితరవస్తువులును నిటులె. "ఆత్మన స్తు కామాయ సర్వం ప్రియం భవతి"— "ఆత్మప్రీత్యర్థమై సర్వవస్తువులు తనకుఁ బ్రియము లగుచున్నవి." మఱియు సమస్త ప్రేమలు నీతీరున నే యాత్మమూలకము లయినచో, ఆత్మ యనఁగా (తా ననఁగా) నెవ రను విషయమును బ్రథమమున విచారణ చేయ నక్కఱ లేదా?" అని యడిగిరి. కావున నే— "ఆత్మా వా అరే! ద్రష్టవ్య శ్రోతవ్యో మన్తవ్యో నిదిధ్యాసితవ్యః" "ఆత్మ యే వస్తువో (మొదట) చూడు! విను! దానియొక్క మనన ధ్యానములఁ జేయుము" అని యాజ్ఞవల్క్యులు చివర కుపదేశించిరి. ఈయుపదేశానుసారముగ నాత్మయొక్క నిజమగు స్వరూప మొకపర్యాయ మెఱింగి పిదప జగత్తంతయు నాత్మమయ మగుటచే స్వార్థపరార్థములకు భేదమే లేనటులు మనస్సునకు నిశ్చయ మగును. యాజ్ఞవల్క్యునియొక్క యీయుక్తివాదములచే నాయిరువు రొనర్చినయనుమానము లొకదాని కొకటి విరుద్ధములుగ నున్నవను విషయ మెల్లరకును సహజముగఁ దోఁచును. 'హాబ్సు' స్వార్థమునకే ప్రాధాన్యము నిచ్చుచున్నాఁడు. మఱియు సర్వము లగుపదార్థములను దూరదర్శియగువాఁడు స్వార్థములే యని తలఁచి స్వార్థము తప్ప నీజగత్తున రెండవ దేమియు లేదని వక్కాణించుచున్నాఁడు. ఇఁక యాజ్ఞవల్క్యుఁడు స్వార్థమనుశబ్దమునందున్న 'స్వ' (తనది) యను పదముయొక్క యాధారమున నధ్యాత్మదృష్టితోఁ దనయాత్మయందే సర్వభూతములకును, సర్వభూతములయందుఁ దనయాత్మకును నవిరోధముగ నెటుల సమావేశమగు ననువిషయమును జూపి, స్వార్థపరార్థములనడుమఁ గలభేదమును భాసింపఁ జేయుద్వైతముయొక్క బంధము నే సమూలముగఁ బెఱికి పాఱవైచుచున్నాఁడు. సన్యాసమార్గమునకును, యాజ్ఞవల్క్యునిపూర్వోక్తమతమునకును గలవిషయములో మున్ముందు విశేషవిచారము సేయఁబడును. "సామాన్యమనుజులప్రవృత్తి స్వార్థపరము (అనఁగా: ఆత్మసుఖపరము)గ నుండును." అను నొకవిషయము నే కొంచె

---

* "What say you of natural affection? Is that also a species of self-love? Yes; All is self-love. *Your* children are loved only because they are yours. *Your* friend for a like reason. And *Your* country engages you only so for as it has a connection with *yourself*." అని 'హ్యూమ్' అనునతఁ డీకోటిక్రమమునే *Of the Dignity or Meanness of Human Nature* అను గ్రంథమున వ్రాసెను; కాని 'హ్యూమ్'యొక్క స్వమత మీమతమునకన్న భిన్నము.

మెక్కువగ గౌరవించిరియైనను, అదియ యన్ని విధముల నిరపవాదముగ నున్నదని యెఱింగిరయైనను, మన దేశమునం దున్న ప్రాచీన గ్రంథకారులు దాని నాధారముగ నొనర్చుకొని, 'హాబ్సు'నకు విరుద్ధమగు నితరానుమానముల నెటులొనర్చిరో తెలియఁ జేయుటకుఁ గావలసినంతవఱకే యాజ్ఞవల్క్యమలమత మిచ్చో నిరూపింపఁబడినది.

ఇంగ్లీషు గ్రంథకారుఁడగు 'హాబ్సు' ను, 'ఫ్రెంచి' పండితుఁడగు 'హెల్వేసియ'స్సును, ప్రతిపాదించినవిధముగ, మనుష్యస్వభావము జొత్తిగ స్వార్థపరము (అనఁగ: తమోగుణసంబంధము గలదికాని, రాక్షసధర్మము గలది కాని) కానేరదు. కావున స్వార్థముతోఁగూడ పరోపకారబుద్ధి యనుసాత్త్వికమనోవృత్తియు, మనుజుల హృదయమునందుఁ బుట్టుకతోడనే స్వతంత్రముగ నిర్మితమయిన దనియుఁ, బరోపకార మనఁగ, కేవలము దూరదర్శిస్వార్థము గా దనియు సిద్ధమయినపిదప, "స్వార్థమనఁగ, స్వసుఖము, పరార్థమనఁగ, నితరులయొక్క సుఖము" అను నీరెండుసిద్ధాన్తముల యందును సమాన మగుదృష్టియుండుటవలనఁ గార్యాకార్యములనిర్ణయమును జేయుశాస్త్రముయొక్క రచన ప్రాప్తమగుచున్నది. ఇది యాధిభౌతికవాదుల యొక్క తృతీయవర్గము. అయినను, "స్వార్థ మయిన నేమి? పరార్థమైన నేమి? ఈరెండును నైహికసుఖవాచకములే యగును. ఐహికసుఖముతప్ప మఱేమియు లేదు." అనునీయాధిభౌతికమత మీపక్షమునందు సుస్థిరత వహించి యుండును. "స్వార్థబుధ్యనుసారముగ బరార్థబుద్ధియు నైసర్గికమని భావించుటచే నీతిని విచారించునపుడు, స్వార్థానుసారముగనే పరార్థమును నైతము వీక్షించుట మనకుఁ గర్తవ్యమై యున్న"దని యీ పథమునందున్న వా రనుకొందు రనునది మాత్రమే యీ రెండుమార్గములకుఁ గలభేదము. "సామాన్యముగ స్వార్థపరార్థములలో విరోధము పుట్టదు. అందుచే మనుజుఁ డొనర్చుకర్మ యంతయు తఱచుగ సమాజమునకును హితమే యగుచుండును. ఒకఁడు ద్రవ్యార్జన మొనరించిన, దాని మూలమున మొత్తము మీఁద సమాజమునకు హితమే యగుచుండును. కారణమేమన : సమాజ మనఁగ, ననేకుల సమూహమగుటచే నందుఁజేరిన ప్రతిమానవుఁడు నితరులకు నష్టము రానీయకుండఁ దనలాభమును బొందుటను బాటించినయెడల, మొత్తముమీఁద సమాజమునకుఁ గల్యాణమే యగును. ఇందుకొఱకై స్వసుఖమును నైతము పాటించుకొనుచునేమాత్రమైన లోకహిత మొనరించుచు వచ్చినయెడల నటు లొనరించుట యతనికిఁ గర్తవ్య మగును." అని యీమార్గమం దున్నవారు సిద్ధాన్తపఱచిరి. కాని యీపక్షావలంబకులు, పరార్థముయొక్క శ్రేష్ఠత్వము నంగీకరింపక ప్రతిపక్షుండు

మందు "స్వబుద్ధ్యనుసారముగనే, స్వార్థము శ్రేష్ఠమయినదా? పరార్థమే శ్రేష్ఠమైనదా? యనువిచారణఁ జేయవలయు" నని చెప్పుచుండుటచే, స్వార్థమునకును బరార్థమునకును విరోధము వచ్చినప్పుడు లోకులసుఖమునకై తనసుఖ మెంతవఱకుఁ ద్యాగముఁ జేయవలయునో నిర్ణయించుటయనుకష్టమునకు లోఁబడక పలుమాఱులు స్వార్థముపైపునకే మనుజుఁడు ప్రవర్తించుటకు వీలుండును. ఏలన: స్వార్థపరార్థములు రెండును సమానముగఁ బ్రబలము లని యెన్నఁబడినచో, సత్యమునకై ప్రాణముల నిచ్చుట గాని, రాజ్యమును గోలుపోవుట గాని యుండక పోవుటయే గాక, "ద్రవ్యరూపకముగ విశేషనష్టము గలుగునెడల నది సహింపఁబడవలయునా? యక్కఱలేదా?" యనువిషయమీమార్గమునం దున్నవారిమతమున నిర్ణీతము గానేరదు. ఒకానొకయుదారునిచేఁ బరార్థమై తనప్రాణము లీయఁబడినయెడల నొకప్పుడీమార్గములో నుండువా రాతనిస్తుతి యొనరింతురు; కాని తమ కట్టిసమయము సమకూరెనేని స్వార్థపరార్థము లను నీరెండుపక్షములందును బ్రవర్తింపఁజూచు పండితునకు స్వార్థమునందే మిక్కిలిపట్టుదల యుండునని వేఱుగఁ జెప్ప నక్కఱయుండదు. 'హాబ్సు' మతానుసారముగఁ, బరార్థమనునది స్వార్థముయొక్కయే దూరదర్శిప్రకార మని యంగీకరింపక, స్వార్థపరార్థములరెంటిని తక్కెడతట్టలలో వైచి తూచి వానితారతమ్యము ననుసరించి, స్వార్థమునే మిక్కిలి చాతుర్యముగ స్థిరపఱచుచున్నా మని యెఱుంగుటంజేసి యీమార్గములో నున్నవారు తమమార్గము దాత్తమో, లేక, నిపుణమో యయినచో, 'స్వార్థము(కాని,యెట్టులైనను స్వార్థమే!)' అని నామంబిడి దానిమహత్త్వమునే కొనియాడుచుందురు.* కాని, భర్తృహరి—

"శ్లో. ఏకే సత్పురుషాః పరార్థఘటకాః స్వార్థాన్పరిత్యజ్య యే
సామాన్యాస్తు పరార్థ ముద్యమభృతః స్వార్థావిరోధేన యే
తే ఒమీ మానవరాక్షసాః పరహితం స్వార్థాయ నిఘ్నన్తి యే
యే తు ఘ్నన్తి నిరర్థకం పరహితం తే కే న జానీమహే."

(నీతి. శత. ౭౪)

"తమలాభమును వదలి లోకులహిత మొనర్చువారు సత్యమయినసత్పురుషు లని వచింపవలయును. స్వార్థమును విడువకయే, లోకులవిషయమయి ప్రయత్నిం

* ఇంగ్లీషులో దీనిని enlightened self-interest అని చెప్పుదురు. దీనిలో Enlightened అనుపదమును 'ఉదాత్త' మని లేక, 'శహాణా (నిపుణ)' అని భాషాన్తరీకరించితిమి.

చువారు సామాన్యు లగుదురు. మఱియు స్వలాభమునకై లోకులకు నష్టము గలుగఁ జేయువారు మనుజులు గారనియు రాక్షసు లని యెఱుంగవలయును. గాని యందఱకంటెను జివరవారల (అనఁగ: లోకహితమును నిరర్థకముగ నష్టపఱుచువారల)కేమని పేరిడవలయునో మాకుఁ దెలియదు" అని వక్కాణించుచున్నాఁడు. ఇటులె రాజధర్మముయొక్క యుత్తమస్థితిని వర్ణించుచుఁ గాళిదాసు—

"స్వసుఖనిరభిలాషః ఖిద్యసే లోకహేతోః
ప్రతిదిన మథవా తే వృత్తి రేవంవిధైవ."

(శాకుం. ౫. ౭.)

"స్వీయమైనసుఖమును గమనింపకయే నీవు ప్రతిదినమును లోకహితార్థమై కష్టమును జేయుచున్నావు. ఇటు లన నేల? నీవృత్తి, లేక, నీవ్యాపారము, ఇటులె యున్న" దని చెప్పెను. కర్మయోగశాస్త్రములో స్వార్థపరార్థము లను రెండుతత్త్వములను స్వీకరించి వానితారతమ్యముచే ధర్మాధర్మములఁ గాని, కర్తా కర్మములఁ గాని నిర్ణయింపవలయునని 'భర్తృహరి - కాళిదాసుల' యభిప్రాయము కానేరదు; అయినను పరార్థమై స్వార్థమును వదలి వేయువారలకు నా కాళిదాసభర్తృహరులచే నీయఁబడియుండు నగ్రస్థానమే, నీతిదృష్టితోఁ జూచినను న్యాయ్యముగాఁ గన్పట్టుచున్నది. తాత్త్వికదృష్టికిఁ (అనఁగా: ఉన్నది యున్నటుల విచారించుసమయమున) బరార్థము శ్రేష్ఠమైనను, శుద్ధమగునీతియొక్క పరమావధి యేదియో తెలియకమున్ను సామాన్యవ్యవహారమున 'సామాన్య మానవుఁ' డెటుల వ్యవహరింపవలసినదియు మేము నిర్ణయించువిషయము కావున నిపుణస్వార్థమునకు మే మిచ్చునట్టియగ్రస్థానమే వ్యావహారికదృష్టికి యోగ్యమైనది* ఈమార్గము నవలంబించువార లీకాళిదాసభర్తృహరులవాదముపై యుక్తిఁ జెప్పుదురు. కాని మనమతానుసార మీయుక్తివాదమం దేమియు లాభము కాన్పింపదు. బజారులో నుపయోగములో నున్నతూనికయుఁ గొలఁతయు నెప్పుడును గొంచె మెచ్చుతగ్గులై యుండును. ఇటులె రాజస్థానములం దెల్లరకును బ్రమాణములుగ

* Sidgwick's *Methods of Ethics* Book I. Chap. II. § 2, pp. 18-29; also Book IV. Chap. IV. § 3 p. 474. ఈ మూఁడవమార్గము సిజ్విక్కుచేఁ గల్పింపఁబడినది కానేరదు. ఇఁక నేమన: సామాన్యముగ సుశిక్షితు లగునాంగ్లేయు లనేకు లీమతమునే యవలంబించుటచే దానికి Common sense morality అనియును పేరుగలదు.

స్థిరపఱుపఁబడినట్టూనికలును, గొలఁగోలును సైతము కొంచె మెచ్చుతగ్గులై యుండిన మన మావిషయములో నధికారులను దూషింపమా?. అటులే కర్మయోగశాస్త్రమున నేమాత్రము లోపమున్నను నొప్పుకొనఁగూడదు. నీతిధర్మముయొక్క నిత్యశుద్ధపూర్ణస్వరూపమును శాస్త్రీయముగ నిర్ణయించుటకొఱకే నీతిశాస్త్ర మేర్పడినది. కాన నీవిషయము నీతిశాస్త్రముచే నిర్ణయింపఁబడనియెడల నది నిష్ఫల మని చెప్పవలసివచ్చును. 'నిపుణ మైనస్వార్థము' సామాన్యమనుష్యులయొక్క మార్గ మని 'సిజ్విక్' వచించినవిషయ మసత్యము కానేరదు. భర్తృహారియు నావిషయమునే వచించుచున్నాఁడు; కాని పరమావధి యగు 'నీతిమత్త' (నీతికలిగియుండుట) గల యీసామాన్యజనులమతము శోధింపఁబడినయెడల 'సిజ్విక్కు' 'నిపుణస్వార్థము' గొప్పదనుట పొరపాటని తేలును. కాన నిష్కళంక మైన నీతియొక్క గాని, సత్పురుషాచరణములయొక్క గాని మార్గ మీసామాన్యకుక్షింభరులమార్గముకంటె వేఱుగానుండు నని సామాన్యమనుజులకు సైతము దెలియును. మఱియు నీయుద్దేశమే పైశ్లోకములో భర్తృహారిచే వర్ణిత మైనది.

(౧) కేవలస్వార్థి, (౨) దూరదర్శిస్వార్థి, (3) ఉభయవాది (అనఁగా: ఉచ్చస్వార్థియు), అని యీవిధమున నాధిభౌతికసుఖవాదులయొక్క మార్గత్రయము నింతపర్యంతము విచారించి యందు ముఖ్యదోషమును వక్కాణించితిమి; కాని యింతమాత్రముచే నాధిభౌతికమార్గము లన్నియు సమాప్తములు కానేరవు. "ఒక్కని సుఖముపై పునకే చూడక, సర్వజనులయొక్కయు నాధిభౌతికసుఖదుఃఖములయందలి తారతమ్యములను విచారించియే, నీతియందలి కార్యాకార్యములను నిర్ణయింపవలయు" నను సాత్త్విక లగు నాధిభౌతికపండితులమార్గము వీనియన్నిటికన్న వెంబడిదియు, శ్రేష్ఠమైనదియు నై యున్నది.* ఒక్కసమయముననే, యొకకార్యముచేతనే, సమాజములో నున్నవారికందఱకును గాని, జగత్తునందుండు నెల్లవారికిఁ గాని సుఖమును బ్రాపింపఁజేయుట శక్యము కానేరదు. ఒకరికి సుఖదాయక మని తోఁచినవిషయము మఱియొకరికి దుఃఖకర మగును; కాని గుడ్లగూబలకు వెలుతురిష్టము కాకపోయినంతమాత్రమున, ఆ వెలుతురు పలికిమాలినదని యెవ్వారును నుడువమిచేఁ, గొందఱకుమాత్రము లాభకరము కానివిషయ మెవ్వారికిని హితమును

---

* బెంథం, మిల్లు మొదలగుపండితు లీమార్గమునకుఁ బ్రధానులుగ నున్నారు. Greatest good of the greatest number అనుదానిని "పుష్కజనులకు పుష్కలసుఖము (ఎక్కువమందికి నెక్కువసుఖము)" అని తర్జుమా చేసినా

గలుగఁజేయునది కాదని కర్మయోగశాస్త్రముసైతము వక్కాణించును. మఱియు నీకారణముచేతనే "లోకులయందఱియొక్క సుఖ"మనుదానికే "ఎక్కువమంది కెక్కువసుఖము" అని యిప్పు డర్థము సేయవలసివచ్చుచున్నది. సారాంశమే మనఁగా:—"ఎక్కువ సంఘమున కెక్కువసుఖము దేనిచేఁ గలుగుచుండునో యది యే నీతిదృష్టికి న్యాయ్యమును గ్రాహ్యము నని మన మెఱుంగనగు. మఱియు నీతీయనఁ బ్రవర్తించుటయే యీజగత్తున నందఱును సత్యముగఁ జేయఁదగినపని". యని యీ మతమునందలి యభిప్రాయము. ఆధిభౌతికసుఖవాదులయొక్క యీ తత్త్వ మాధ్యాత్మికపథమునకు సైత మిష్టమే. వేయేల? ఈసిద్ధాంతము నాధ్యాత్మిక వాదులే బహుకాలముక్రిందట శోధించి యేర్పఱిచిరి. ఆధిభౌతికవాదు లిప్పుడు దానిని మఱియొకవిధముగ నుపయోగించిరి. దీనినే యీరెండుమతములలోని భేద మని చెప్పినను జెప్పవచ్చును. "సత్పురుషులయవతారము లోకులకు శుభమునకే కావున వారు తమశరీరాయాసమును సైతము సరకుసేయక పరోపకారమునే చేయుచుందురు"అని తుకోబా చెప్పినట్టుల యీవిషయ మెవరికిని చెప్ప నక్కఱ లేదు. ఫలితార్థ మేమన:—ఈసిద్ధాంతము సత్యమైనదని కాని యోగ్యమైన దని కాని యొప్పుకొననివారు లేరు. పూర్ణుఁడును యోగయుక్తుఁడు (అనఁగా: కర్మ యోగయుక్తుఁడు) నగు జ్ఞానియొక్క లక్షణముల నుడువుచు, "సర్వభూతహితే రతాః," "సర్వభూతములకును గల్యాణమును చేయుటలో వారు నిమగ్నులై యుందురు." అని భగవద్గీతలోనే రెండుపర్యాయములు స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడి యున్నది. (గీ. ౫. ౨౫; ౧౨. ౪.) ధర్మాధర్మములయొక్క నిర్ణయమునకు సైతము మనశాస్త్రకారు లీసిద్ధాంతము నంగీకరించుచున్నారని రెండవప్రకరణ ములో వ్రాయఁబడిన—"యద్భూతహిత మత్యంతం తత్సత్య మితి ధారణా" అను మహాభారతవచనముచే స్పష్టమగును; కాని మనశాస్త్రకారులు వచించినటుల "సర్వభూతహితమునే, జ్ఞానియొక్క వర్తనకు సంబంధించిన బాహ్యలక్షణ ముగ నిర్ణయించి, ధర్మాధర్మనిర్ణయమునకై దాని నాయాసందర్భములయందు సాధారణలక్షణగా నుపయోగించుటయు; నీతిమత్తకు నిదియే ముఖ్యమగుసర్వస్వ మని యంగీకరించి యితర మగునేవిషయమును విచారింపక, కేవల మీపునాది మీఁదనే నీతిశాస్త్రసంబంధమగుదృఢభవనమును నిర్మించుటయు"ననునీరెండు విష యములును మిక్కిలి వేర్వేఱుగ నున్నవి. ఆధిభౌతికపండితులు రెండవమార్గమును స్వీకరించి నీతిశాస్త్రమున కధ్యాత్మవిద్యతో సంబంధ మేమియును లేదని వక్కా ణించెదరు. కావున వారు వచించున దెంతవఱకు సయుక్తికముగ నున్నదో ప్రస్తు

అము ఘనము విచారణ సేయవలయును. 'సుఖము' 'హితము' అను నీరెండుశబ్దములకు నర్థములో చాలభేదము కలదు. ప్రకృతమునం దాభేదము దూరముగ నుంచినను ''సర్వభూతహితి''మనఁగా ''ఎక్కువమంది కెక్కువసుఖము''అని యర్థముఁ జెప్పినను, కార్యాకార్యముల నిర్ణయము నొనర్చుటలోఁ గేవల మీసిద్ధాన్తమే యుపయోగింపఁబడినచో ననేకము లగునసందర్భములు గలుగు నని తోఁచుచున్నది. ఈ సిద్ధాన్తము నాధిభౌతికవాది యర్జునున కుపదేశముఁ జేయునెడల, ''భారతయుద్ధములో నీకు జయము గలుగుటవలన నెక్కువప్రజ కెక్కువసుఖమగునటుల యుండెనేని భీష్ముని జంపినైన నీవు యుద్ధముఁజేయక తప్ప'' దని యర్జునునకుఁ జెప్పునా, చెప్పఁడా? ఈయుపదేశము, పైకి సులభముగఁ గన్పట్టుచున్నను,గొంతవిమర్శించిన, దానిలోనుండునసంపూర్ణతయుఁ, బ్రతిబంధకములును దెలియును. అనేకులనఁగా నెందఱు? పాండవులబల మేడక్షౌహిణులును, కౌరవులబలము పదునొకొండక్షౌహిణులును గావున,పాండవుల కపజయ మైనచోఁ గౌరవులపదునొకం డక్షౌహిణులకు సుఖమగునను నీయుక్తివాదముచే పాండవులపక్షము న్యాయ్యముగ నున్నదని చెప్పవచ్చునా? భారతయుద్ధ మనియేచెప్ప నేల? అనేకము లగునితరసందర్భములలో సైతము నీతిమత్తా (నీతిగలిగియుండుట) నిర్ణయము బొత్తిగ జనసంఖ్యను బట్టియే చేయుట పొరపాటు. లక్షమంది దుర్జనులకు సుఖము గలుగఁ జేయుదానికంటె,నొక్కనికైనను సజ్జనునకు సుఖము గలుగఁజేయునదియే నిజ మయినసత్కృత్యమని యెల్లరెఱుంగుదురు. ఇటు లందఱొప్పికొనుటచే నొక్కసజ్జనునిసుఖము లక్షమంది దుర్జనుల సుఖముకంటె నెక్కువది యగునని తేలినది. కావున నీ సిద్ధాన్తానుసారముగ 'ననేకుల కధికబాహ్యసుఖ మనునదియే నీతిమత్తాపరీక్షకు సాధన' మనెడుప్రథమసిద్ధాన్తము నిలువఁ జాలదు. కావున లోకులసంఖ్యయొక్క హెచ్చుతగ్గులను బట్టి యుండుటకును, నీతిమత్తకును, నిత్యసంబంధముండుటకు వీలులేదని చెప్పవలసివచ్చును. మఱియు సామాన్యముగ నందఱకు నప్పుడప్పుడు సుఖావహముగ నుండువిషయమే దూరదృష్టి గలవారికి, పరిణామమునం దందఱకు నసుఖమునే కలుగఁ జేయునదిగ నున్నదని తోఁచు ననుసంశయమును సైతము గుర్తించుకొనవలయును. ఉదాహరణమునకై, 'సాక్రటీసు' యొక్కయు, 'ఏసుక్రీస్తు' యొక్కయు విషయమును వివరింతము. వీరిరువురును, తమతమమతముల ననుసరించిన యెడల చిట్టచివరకు శుభము గలుగుననియే తమదేశబంధువులకు నుపదేశము చేయుచు వచ్చిరి కాని, వారిదేశబాంధవులు వారిని 'సమాజశత్రువులను'గా నిశ్చయించి దేహాన్త మగుప్రాయశ్చిత్తము వారికి విధించి యొనరించిరి, 'అనేకుల కధిక

సుఖ' మనెడి యీసిద్ధాన్తము ననుసరించియే యిప్పటివారును, వారికిప్రవర్తకు లగువారును బ్రవర్తించి యున్నారు; కాని యీకాలపుసామాన్యజనులయొక్క వర్తనము న్యాయ్యముగ నున్నదని యిప్పుడు మనము వచింపము. సారాంశ మేమన:—'అనేకుల కధికసుఖ'మనునదియే నీతియొక్క మూలతత్త్వ మని క్షణమాత్రము మన మొప్పుకొనినను, దానిచే "లక్షమందికి సుఖము దేనివలన కలుగును? దానిని నిర్ణయించు టెట్లు? దాని నెవరు చేయవలయును?" అనునీప్రశ్నముల కేమియు నదుత్తరముల నిచ్చుట సాధ్యము కానేరదు. సామాన్యముగ నీప్రశ్నలకు సమాధానము నిర్ణయించుట యనుకార్యము తమతమసందర్భములంబట్టి యనేకుల కధికసుఖము గలుగఁజేయవలసివచ్చినవారికి సులభము; కాని సామాన్యవిషయములలో నంతప్రయత్న మవసరములేదు. మఱియు మనోవ్యగ్రతకుఁ గారణములగు కొన్ని సందర్భములలో సామాన్యజనులకు, 'మనసుఖ మెందులో నున్న'దని నిర్దోషముగ విచారణ సేయఁదగినంతశక్తి లేకపోవుటచే, మేఁకలఁ గాయు మని పులికొప్పఁ జెప్పినటుల, 'అనేకుల కధికసుఖ' మనునట్టి నీతిసిద్ధాన్తమునే యీయనధికారు లగు లోకుల కుపదేశించినచోఁ దుద కేమి యుపద్రవము సంభవించునో యనుకొనవలసి వచ్చు నని 'సాక్రటీసు - ఏసుక్రీస్తుల' యుదాహరణములవలన స్పష్టమగుచున్నది. "మానీతిసిద్ధాన్తమందలిధర్మము సత్య మయినదే. తెలివిలేనివారు సరిగా నుపయోగము చేసికొననియెడల మేమేమి చేయుదుము?" అనునీసమాధానమునం దేమియు నర్థము లేదు. కారణ మేమన: "సిద్ధాన్తము సత్య మైనదైనను దాని నుపయోగించుటలో నధికారి యెవరు? అయధికారి దీని నెపు డెటుల నుపయోగపఱచికొనవలయును?" మొదలగుప్రశ్నలకు సమాధానము లగుమర్యాదలను సైతము చెప్పవలయును. అటుల చెప్పలేనియెడల మనమును, 'సాక్రటీస్'వలె నీతిమత్తను నిర్ణయించుటయందు సమర్థుల మని భ్రమఁ జెంది, మంచిపనిని సైతము చెడఁ గొట్టికొనుట కవకాశము గలిగించుకొన్నవార మగుదుము.

ఒక్కసంఖ్యను బట్టియే నీతియొక్క యోగ్యమగు నిర్ణయము గానేరదు. మఱియు 'ననేకుల కధికసుఖ మెందున్న' దనునంశమును సిద్ధాన్తముఁ జేయుటకు సిద్ధములుగ నుండు నేబాహ్యసాధనములు లేవు. ఈరెండే కాక యీమతములపై నితరము లగుకొన్నిగొప్పయాక్షేపణలు రావచ్చును. ఉదాహరణ మేమన:—ఒకానొకకార్యముయొక్క బాహ్యపరిణామమునుమాత్రమే బట్టియే యది న్యాయ్యమా? యన్యాయ్యమా? యనుదానికిఁ, బూర్తిగను సమాధానముగను సిద్ధాన్తముఁ

జెప్పుట తెలుచుగ• శక్యముగామి కొంచెము విచారించినఁ దప్పక తెలియును. ఒక గడియారము సరియగుసమయమును తెలుపుచున్నదా? లేదా? యని మాత్రము విచారించిన, "అది మంచిది యగునా? లేక, చెడుది యగునా?" యనువిషయము నిర్ణయము చేయఁబడుచున్న దనుమాట సత్యమే; కాని మనుష్యులు చేయుపనుల కీపద్ధతిని సంబంధింపఁజేయుటకుఁ బూర్వము, మనుష్యుఁ డన, నొకగడియారము గాని, యంత్రము గాని, కాదని మనము గుర్తెఱింగి యుండవలయును. సత్పురుషు లందఱును జగత్తుయొక్క కల్యాణార్థమై యుండుట సత్యమే; కాని విపరీతముగ, లోకుల కల్యాణార్థమై సిద్ధముగ నుండువారు సర్వకార్యములందును సాధువులుగనే యుండవలయు నని లక్షణమును నుడువరాదు. మనుష్యునియంతఃకరణము సైతమెటు లున్నదని చూడఁదగియున్నది. యంత్రములకు మనుష్యులకును గల గొప్పభేద మిదియే. కావుననే యజ్ఞానముచేఁ గాని, పొరపాటుచేఁ గాని యెవఁడైన నపరాధి యైనచో, నతఁడు శిక్షాస్మృతియందు క్షమింపఁబడఁదగినవాఁ డని యున్నది. ఏకర్జ మైన "మంచిది యగునా? చెడుది యగునా? ధర్మ్యమగునా? అధర్మ్యమగునా? నీతియుక్తమా? కానేరదా?" అనువిషయమున సత్య మగునిర్ణయమా పనియొక్క బాహ్యఫలము (లేక, పరిణామము)ను మాత్రమే (అనఁగ:— ననేకుల కధిక సుఖప్రదమగునా? కానేరదా? యనుదానినిమాత్రమే) చూచి నిశ్చయింపఁగూడదు. ఆయాకార్యమును జేయువానిబుద్ధి గాని, లేక, యుద్దేశము గాని యెటు లున్నదనియు, దానితోపాటుగ నవశ్యముఁ జూడఁదగియుండునని యీచర్చవలన తేలినతాత్పర్యము. అమెరికాలో నొకానొకగొప్పపట్టణమునం దెల్లరకు నుపయోగించుటకు నెల్లవారికిని సుఖప్రాప్తికొఱకును 'ట్రామ్‌వే' బండి వేయవలసివచ్చెను; అయిన నాకార్యమును జేయుటకు ముఖ్యు లగునధికారులు సమ్మతింపక పోయిరి. అప్పుడు 'ట్రామ్‌వే' వేయువారు ముఖ్యు లగునధికారులకు లంచ మిచ్చిరి. పిదప వారు సమ్మతించిరి. అంతట వెంటనే 'ట్రామ్‌వే' పని పూర్తియాయెను. పట్టణమునందున్న యెల్లరకును దానిమూలమున బహుసుఖమును లాభమును గలిగెను. పిదపఁ గొన్నిరోజులకు లంచము పుచ్చుకొనినసంగతి వెల్లడి యగుటచే 'ట్రామ్‌వే' వేయువారిపై (వ్యవస్థాపకులపై) దండశాస్త్రసంబంధ మగు (క్రిమినల్) వ్యవహార మారంభ మాయెను. మొదటిపంచాయతీలో (జ్యూరీలో) నైకమత్య ముండదను నభిప్రాయమున, రెండవపంచాయతీ యెన్నుకొనఁబడెను. వారు లంచమిచ్చినవారిని దోషులుగ నిర్ణయించినందున 'ట్రామ్‌వే' వేయువారు శిక్షింపఁబడిరి. ఈయుదాహరణమును ననేకుల కధికసుఖప్రద మైనదనుదానినే, నీతిసిద్ధాన్తముగ గ్రహించు

యెడలఁ గార్యనిర్వాహము గానేరదు. లంచము నిచ్చుటచే 'ట్రామ్వే' పూర్తి యయినదనుబాహ్యపరిణామ మనేకుల కధికసుఖప్రద మైనదియే.అయిన నంతమాత్రముచే లంచమిచ్చుట యనువిషయముమాత్రము న్యాయ్యము కానేరదు * దానముఁజేయుట తనకు ధర్మ (దాతవ్య)మని యెఱింగి నిష్కామబుద్ధితో దాన మొనర్చుటయుఁ, గీర్తికొఱకుఁ గాని, లేక,యేదైన నితరఫలముకొఱకుఁ గాని దాన మొనర్చుటయు,ననునీద్వివిధకార్యముల బాహ్యపరిణామ మొకవేళ నొక్కవిధము గనే యుండినను, మొదటివిధము సాత్త్వికము, రెండవది రాజస మని భగ వద్గీతలలోసైతము విడఁదీయఁబడినది. (గీ. ౧౭. ౨౦—౨౧) మఱియు నాదానమే యపాత్రున కీయఁబడిన, నది తామస మనియు, గర్హ్యమనియుఁ జెప్పఁబడినది. లోకములో సైత మొకదరిద్రుఁ డొకధర్మకార్యవిషయమయి కొంత ద్రవ్యము వెచ్చించు నేని, యాధర్మకార్యమునకే శ్రీమంతుఁడు నూఱురూపాయలు వెచ్చించి నను, వా రిరువురి నీతిసంబంధ మగుయోగ్యత సమానమే యని యెన్నుదురు. అయిన ననేకుల కధికహితము దేనివలన గలుగు నని, యీబాహ్యసాధనముచే విచారించు నెడల నీ రెండుదానములు నీతిదృష్టికి సమానయోగ్యతలు గలిగినవి కావని నుడువ వలనుపడదు. 'అనేకుల కధికహితము' అను నీయాధిభౌతికసిద్ధాంతమున విశేషదోషము, చెప్పఁబోవునదియై యున్నది. కర్తయొక్క మనస్సులో నున్నయుద్దేశముయొక్క గాని, బుద్ధియొక్క గాని విచారణయం దేమియునుండ నేరదు. మఱియు లోనికారణము నరయవలయునని వచించు నెడల ననేకుల కధికమగుబాహ్యసుఖ మనునదియే బంగారము నొరచునట్టి యొఱరపురాతితోఁ బోల్పఁబడిన నీతిమత్త యనుమొదటి ప్రతిజ్ఞకు విరోధము గలుగుచున్నది. వ్యవస్థ చేయుసభగాని, సంఘము గాని, యనేకులతో నేర్పడిన దగుటచే, వారు చేయువ్యవస్థలు గాని నియమములు గాని యోగ్యము లగునా? కావా? యనువిచారణఁ జేయు నెడ వారియంతఃకరణ మెటుల నున్న దని చూడను వీలులేదు. "వారు చేసినవ్యవస్థచే ననేకుల కధికసుఖ మగునా? కాదా?" యనుబాహ్యవిచారము మాత్రముఁ జేసినఁ బూర్తి యగును; గాని మఱియొకస్థలమునం దీపద్ధతి యుపయోగింప దనువిషయము, పై యుదాహరణచే నేరికైనను సులభముగనే తెలియును. "అనేకుల కధికసుఖ" మను సిద్ధాంతము లభింపదు; కాని ఒకవిషయమును నీతిదృష్టితో "న్యాయ్యమా? యన్యా

* ఈయుదాహరణము, డాక్టర్ పాల్ కరస్ అనువాని The Ethical Problem (pp. 58, 59. 2nd Ed.) అను పుస్తకమునందుండి వ్రాయఁబడినది.

యమా?" యని విచారింపవలసినయెడల, నీ బాహ్యవిషయమే కాక యనేకసందర్భములలో ననేకసంధర్భములను సైతము విచారించుట యావశ్యకము; గాన, నీతిమత్తను నిర్ణయించుటలో నీవిషయమునుమాత్రమే యన్నివిధముల నవలంబించుటకు వీలులేదు. ఇంతకంటె మిగుల నిశ్చితమును నిర్దోషము నగుసిద్ధాంతమును శోధన చేసి కనిపట్టుట యావశ్యక మనియే నేను ముఖ్యముగఁ జెప్పుచున్నాను. "కర్మకంటె బుద్ధి శ్రేష్ఠమైనది." (గీ. ౨. ౪౯.) అని గీతలోఁ బ్రారంభముననే చెప్పఁబడినయభిప్రాయమిదియే. బాహ్యకర్మలనుమాత్రము చూచిన, నవి యనేకసమయములలో భ్రాంతిని గలిగించును. 'స్నానసంధ్యలు, తిలకములు, జపమాల'లనెడు బాహ్యకర్మలను బాగుగఁ జేయుచున్నను, 'అంతఃకరణమునఁ గ్రోధమూర్తిగ'నుండుట శక్యము గానిది కానేరదు; కాని లోన బుద్ధి పరిశుద్ధముగ నున్నయెడల, బాహ్యకర్మ, సుదాముని(కుచేలుని)యడుకులవలె నెంతతక్కువదైయున్నను, దానియొక్క ధార్మికమును నైతికమునునగు యోగ్యత యనేకుల కధికసుఖమును గలిగించునట్టిగొప్పయన్న దానముపంటిదని తలంపవలయును. కావుననే జర్మనుదేశపు తత్త్వజ్ఞానియగు 'కాంటు' * కర్మయొక్క బాహ్యము దృశ్యము నగుపరిణామముయొక్క తారతమ్యవిచారము గౌణమని సిద్ధాంతముఁ జేసి, తాను జేసిన "నీతిశాస్త్రవివేచన" యనుగ్రంథమును కర్తయొక్క శుద్ధబుద్ధినిమొదలుకొని ప్రారంభము చేసెను. ఆధిభౌతికసుఖవాదమునం దున్నయీన్యూనత, ప్రముఖు లగునాధిభౌతికవాదులెఱుంగనిది కానేరదు. మనుష్యుఁ డొనర్చుపనులే యతనిస్వభావము నెఱుంగఁజేయును. కాన నవి యతనినీతిమత్తను సైతఁ మెఱుంగఁజేయు నని యందఱనుకొనెదరు; కాని బాహ్యపరిణామమునుండియే యవి మంచివని కాని, చెడ్డవని కాని చెప్పలేమని 'హ్యూమ్' † స్పష్టముగ వ్రాసెను. మఱియు నేపనియొక్క

---

* Kant's *Theory of Ethics* (tran. by Abbott) 6th Ed. p. 6.

† "For as actions are objects of our moral sentiment, so far only as they are indications of the internal character, passions and affections, it is impossible that they can give rise either to praise or blame, where they proceed not from these principles, but are derived altogether from external objects." Hume's *Inquiry concerning Human Understanding*, Section VIII Part ii (p. 368 of Hume's *Essays*, The World Library Edition).

నీతిమత్తరమైనను నాపని యొనర్చువానియభిప్రాయముంబట్టియే యుండును. (అనఁగా నతఁడాపని నేయుద్దేశముతోఁ జేయుచున్నాఁడో దాని నవలంబించియే యుండును)" అనువిషయమును 'మిల్లు' దొరగారుసైత మొప్పుకొని యున్నారు. కాని తనపక్షమును నిలుపుకొనుటకై "బాహ్యకర్మఫలమునం దేమియు భేదము లేనంతవఱకుఁ గర్త కాపనిఁ జేయవలయు ననుమానా దేనివలనఁ గలిగినను,కర్మ నీతిబాహ్యము గాకుండుటకు దానివలన నేమియు నాటంకము గలుగ"దని 'మిల్లు' దీనిపై యుక్తిఁ జెప్పుచున్నాఁడు. ‡ మిల్లుయొక్క యీయుక్తియందు సాంప్రదాయికసంబంధ మగునాగ్రహము గానవచ్చును. కారణ మేమనః—బుద్ధి వేఱుగనున్నప్పుడు రెండుకర్మలు నొక్కవిధముగఁ గాన్పించినను, యథార్థమున నవి యొకటేవెల గల వగుట యెప్పుడును సంభవింపదు. కావుననే "(బాహ్య)కర్మలలో భేదముండునంతవఱకు మొదటిది యగు'మిల్లు' చెప్పిననియమమే సర్వోత్తమ మగు"నని 'గ్రీన్'దొరగారు దీనికి సమాధానముఁ జెప్పిరి. $ గీతలోనియభిప్రాయము సైత మిదియే. కారణ మేమనః—ఇద్దఱొకధర్మకార్యముననే సమానముగ దానమిచ్చినప్పుడు—ఇరువురబాహ్యకర్మలు నన్నివిధముల నొక్కరీతిగనే యున్నను—ఇరువురయుద్దేశములును వేఱగుటచే నొకరిదానము సాత్త్వికముగను, మఱియొకరిది రాజసముగ నైన,లేక, తామసముగ నైనఁ గావచ్చునని గీతలలో నున్నది. అయిన నీ విషయమయి విశేషవిచారమును ముం దీదేశస్థులయొక్కయు, పాశ్చాత్యులయొక్కయు మతములను సరిచూచునపుడు చేయుదము. బొత్తిగఁ గర్మయొక్క బాహ్యపరిణామము నే యవలంబించి యుండెడియాధిభౌతికసుఖవాదముయొక్క శ్రేష్ఠమగుయుక్తులుసైతము నీతినిర్ణయనిమిత్తమున నెటుల సంపూర్ణము లగునో,యావిషయమే ప్రస్తుతము విచారింపఁదగినది; కావున దానిని సమర్థించుటకు వెనుక 'మిల్లు' చెప్పినవిషయమే యుత్తమ మగుయుక్తి యని తలంచెదను.

---

‡ "Morality of the action depends entirely upon the intention, that is, upon what the agent *wills to do.* But the motive, that is, the feeling which makes him will so to do, when it makes no difference in the act, makes none in the morality." Mill's *Utilitarianism.* p. 27.

$ Green's *Prolegomena to Ethics.* §. 292 note. p. 348. 5th Cheaper Edition.

“అనేకుల కధికసుఖ”మను నాధిభౌతికపథమునఁ గర్తయొక్క బుద్ధిని గుఱించి యేవిచారణ లేకపోవుట యనునది యన్నింటిలోఁ బెద్దదోషము. కారణ మేమన:—మిల్లుయొక్క యుక్తి సత్యమని యంగీకరించినను, కేవలబాహ్యఫలము ననుసరించియే నీతిని నిర్ణయించునీసిద్ధాన్తము కొన్నినియమములకు లొంగియున్నను (అనఁగా: ఏకదేశీయ మైనను), దాని నన్నిసందర్భములయందు సమానముగ నుపయోగించికొనుటకు వీలు గా దని, ‘మిల్లు’ వ్రాసినదానింబట్టియే సిద్ధ మగుచున్నది. మఱియు “స్వార్థముకన్నఁ బరార్థ మేల శ్రేష్ఠము? అది యెటుల సిద్ధించును?” అనువిషయమునకు నేమియు సమాధానమును జెప్పక యీసిద్ధాన్తము నవలంబించియే సర్వవిచారమును జేయుటవలన నుచ్చస్వార్థము (అనఁగ: నేర్పరియొక్క స్వార్థము) గొప్ప దని యనుటకు వీలు కలుగుననుమఱియొకయాక్షేపణ యీమతముపైఁ గలుగుచున్నది. స్వార్థపరార్థములు రెండును మనుష్యునితోఁబాటు నిర్మింపఁబడినవైనయెడల స్వార్థముకంటె నందఱయొక్కయు హితము గొప్ప దని యేల యొప్పుకొనవలయును? “అనేకుల కధికహితము దానిలో నున్నది గాన నటు లొనర్చు” మను సమాధానము తగినది కానేరదు. ఏలన: లోకహిత మొనర్చునపుడు చాలవఱకు మనకు నది హితమగును. కావున “అనేకులకధికసుఖమును నే నేల చేయవలయు?” ననుప్రశ్న పుట్ట దనుమాట సత్యమే యైనను, ఆయాధిభౌతికవాదమునఁ జెప్పఁబడినమూఁడవమార్గముకంటె నీనాలవమార్గమున నున్నభేద మిదియ కాఁబోలు! స్వార్థపరార్థములకు విరోధగు వచ్చినచో ‘ఉచ్చస్వార్థము’యొక్క మార్గము నంగీకరింపక స్వార్థమును వదలి, పరార్థమును సాధించుటకొఱకుఁ బ్రయత్నించుటయే ప్రతిమనుజునివిధి యని యనుట నాల్గవయాధిభౌతికవాదులమతము. “ఆధిభౌతికమతములో నుండునీభేదమునకు నెట్టిసమాధానముఁ జెప్ప నక్కఱయుండదా?” యంటి మేని యీయాటంక మాయాధిభౌతికపథములోనియొకవిద్వాంసునకుఁ దోఁచుటచే నతఁడు చిన్నపురుగు మొదలు మనుష్యునివఱకు నుండుసమస్త ప్రాణులయొక్క వ్యవహారపరిశీలన మొనరించి, “తనవలె తనసంతతిని, జ్ఞాతులను పరిపోషించుటయు; నెవరికి నపకార మొనర్పక తనబాంధవులకుఁ జేయఁగలిగినంత యుపకారముఁ జేయుటయు ననెడుగుణము చిన్నపురుగు మొదలు మనుష్యునివఱకు నంతకంత కెక్కువగఁ గాన్పించుచున్నది. కావున సజీవసృష్టియొక్క ప్రవర్తనలో నిదియ ముఖ్యమగు ధోరణిగఁ గన్పడుచున్నదని నుడువ వచ్చు” నని వచించెను. సజీవసృష్టిలో నీధోరణి తొల్తత “సంతతి నుత్పాదించుట—రక్షించుట” యను విషయములలోఁ గాన్పించుచున్నది. స్త్రీపురుషభేదము లేనిసూక్ష్మకీటకసృష్టిలో

సైత మొకకీటకదేహము వృద్ధిఁబొందుచుఁ బొందుచుఁ బగిలి రెండుకీటకము లగుచున్నది. లేక, సంతతికొఱకే (అనఁగా:పరులకై యే) యీచిన్న పురుగు తనదేహమును వదలి వేయుచున్నదని చెప్పినను జెప్పవచ్చును. అటులే సజీవసృష్టిలోనికీటకముల కన్నఁ బై మెట్టున నున్నవియు, స్త్రీపురుషరూపములు గలవియునగు ప్రాణులు సైత మీతీరుననే తమసంతతిని రక్షించుటకై స్వార్థత్యాగముం జేయుటవలన నానందము ననుభవించు చున్నవి. మఱియు నీగుణము క్రమక్రమముగ వృద్ధిని బొందుటచే మిక్కిలి మోటుతనము గలసంఘములలో సైతము సాహాయ్య మొనర్చుటకై సుఖముగనే ప్రవర్తించు చున్నారు. కావుననే సజీవసృష్టిలో శిరోమణి యగుమనుష్యుఁడు, 'పరార్థములోనే స్వార్థమునందువలె సుఖము ననుభవించుట' యనుసృష్టి యొక్క పైమెట్టు నెక్కుధోరణిని, మున్ముగ నడుపుచు స్వార్థపరార్థములవిషయములోఁ బ్రకృతము భాసించుచున్నవిరోధమును శీఘ్రముగఁ దీసివేయుటకుఁ బ్రయత్నింపవలయును. ఇదియే యీజగత్తున మనుజునకు ముఖ్యకర్తవ్యము. * యుక్తివాదము సరియైనదిగనే యున్నది. పరోపకార మనుసద్గుణము మూఁగజంతువుల (అనఁగా: తిర్యగ్జంతువుల)లో సైతము తమపిల్లలఁ బెంచునపుడు కానవచ్చుచున్నది. కావున జ్ఞానవంతు లగుమనుజులు దానిని పరమావధిగఁ బూర్తి యొనర్చుట యనునదియే పురుషార్థ మనుసిద్ధాంత మెంతయుం గ్రొత్తది కానేరదు. ప్రస్తుతకాలమునం దాధిభౌతికశాస్త్రజ్ఞానము మిక్కిలి వృద్ధిఁబొందుచుండుటఁజేసి యీసిద్ధాంతమున కాధిభౌతిక మైనసమాధాన మిచ్చి మిగుల యుక్తియుక్తముగఁ జెప్పవలసివచ్చి నను నది గొప్పసంగతియే. మనశాస్త్రకారులదృష్టి యాధ్యాత్మిక మైనను ప్రాచీనగ్రంథములలో—

శ్లో. "అష్టాదశపురాణానాం సారం సారం సముద్ధృతమ్
పరోపకారః పుణ్యాయ పాపాయ పరపీడనమ్."

"పరోపకార మనునది పుణ్యము; మఱియు పరపీడ యన్ననది పాపము; ఇదియే యష్టాదశపురాణములయొక్క సారము" అని చెప్పఁబడినది. మఱియు భర్తృ

* ఈయుపపత్తి 'స్పెన్సరు' యొక్క Data of Ethics అనుగ్రంథము నందు వ్రాయఁబడినది. తనమతమునకు 'మిల్లు' మతమునకు నుండు భేదమును, స్పెన్సరు, మిల్లున కంపినలేఖయందు వ్రాసినప్రత్యుత్తరమును నీగ్రంథమున సుస్పష్టముగ వ్రాయఁబడినవి. pp. 57, 123. Also See Bain's *Mental and moral Science.* pp. 721, 722. (Ed. 1875).

మఱియు— "స్వార్థో యస్య పరార్థ ఏవ స పుమా నేక స్సతా మగ్రణీః." "పరార్థమే యెవరికి స్వార్థముగ నున్నదో వారే సత్పురుషులయందఱిలో శ్రేష్ఠు లగుదురు" అని చెప్పుచున్నాఁడు. ఇఁక నే మన: చిన్నకీటకము మొదలుకొని మనుష్యులవఱకును సృష్టియందుఁ బైపై మెట్టునెక్కుట యనుమార్గమును విచారించు నెడల "మానవులలోఁ బరోపకారబుద్ధి యనునొక సద్గుణముయొక్క యుత్కర్షమే వృద్ధినిఁ బొందినదా?, లేక, దానితోఁబాటు న్యాయబుద్ధి, దయ, విదగ్ధత, దూరదృష్టి, తర్కము, శౌర్యము, ధృతి, క్షమ, యింద్రియనిగ్రహము, మొద లగునితరము లగునేకసాత్త్వికగుణములకు సైతము క్రమాభివృద్ధి యైనదా?" యని మఱియొక ప్రశ్నము వెలువడును. ఈవిచారమును గమనించిన, నితరసజీవ ప్రాణులకంటె మనుష్యులలో సమస్తసద్గుణములు నధికముగ నున్న వని చెప్పవలసి వచ్చును. ఈసాత్త్వికగుణముల సమూహమునకు మన మిప్పుడే 'మనుష్యత్వ' మని పేరుఁ బెట్టుదము. పరోపకారముకంటె మనుష్యత్వ మీరీతిగ శ్రేష్ఠ మని స్థిరపడిన పిదప నేకర్మయొక్క యోగ్యతాయోగ్యతల నైనను లేక, నీతిమత్త నైనను, నిర్ణయించునపు డాయాకర్మ నొక్క పరోపకారబుద్ధిపద్ధతిచేతనే పరీక్షించుటకంటె, మనుష్యత్వముయొక్క—అనఁగ: మానవజ్ఞాతులలో నితరప్రాణులకంటె నేయే గుణములయాధిక్య ముండునని తోఁచుచున్నదో వానియన్నిటియొక్కయు—దృష్టితోఁ బరీక్షించుట యావశ్యకముగ నుండును. అనఁగా: ఒక్క పరోపకారబుద్ధి మీఁదనే యాధారమునుంచి యెటులైనను నిర్వాహము నను జేయుటకంటె, "అందఱియొక్కయు 'మనుష్యత్వ' మేకర్మచే వృద్ధిఁబొందున్నో, లేక, యా'మనుష్యత్వ' మేకర్మచే శోభించునో, యదియే సత్కృతత్యము; అదియే నీతిధర్మము" అని మన మిప్పుడు చెప్పవలయును. మఱియు నీవ్యాపక మగుదృష్టి, నొక్కసారి యొప్పుకొనినయెడల "అనేకుల కధికసుఖ" మనునది మనము నిర్ణయించిన మనుష్యత్వమున నొకయల్పభాగ మగును. కావునే యీయల్పదృష్టితో నన్ని పనులయొక్కయు ధర్మత్వాధర్మత్వములను విచారింపవల ననుమతము లేశ మైన నిలువ నేరదు. కావున మనుష్యత్వము నే ముఖ్యముగఁ జూడవలయునని తెలును. మఱియును మనుష్యత్వ మెందున్నదనువిషయముయొక్క సూక్ష్మవిచారమును సైతము చేయ నారంభింతు మేని యాజ్ఞవల్క్యులు చెప్పినటుల "ఆత్మా వా అరే! ద్రష్టవ్యః" అను ప్రశ్నయు సహజముగఁ దోఁచును. నీతిశాస్త్రశోధకుఁ డగునొక యమెరికా గ్రంథకారుఁడు సమచ్ఛయాత్మక మగుమనుష్యత్వధర్మమునకే "ఆత్మ" యని పేరిడి వ్యవహరించెను.

కేవలస్వార్థము (స్వీయమగువిషయసుఖము) అనెడి యత్యల్పమార్గమునుండి పైపైకిఁ బోవుచున్న యీయాధిభౌతికసుఖవాదులమతమునఁ బరోపకారము చిట్టచివరకు మనుష్యత్వపర్యంత మెటుల రావలసినదియు పూర్వోక్తవివేచనలవలన నెఱుంగనగును; కాని, మనుష్యత్వ మని చెప్పినను, నాధిభౌతికవాదులయొక్క మనస్సులలోఁ దలఁచుగ సర్వజనులకును బాహ్యవిషయసుఖముయొక్క కల్పనయే ప్రధానమగుటచే నంతశ్శుద్ధియొక్కయైనను, అంతస్సుఖముయొక్కయైనను విచారణయే చేయనియాధిభౌతికవాదులయొక్క యీకట్టకడపటిమార్గము మాయాధ్యాత్మికశాస్త్రకారులమతానుసారముగ నిర్దోషము గానేరదు. మనుజులసర్వప్రవృత్తియు సుఖప్రాప్త్యర్థమయి కాని, దుఃఖనివారణార్థమయి కాని జరుగు నని సామాన్యముగ నొప్పుకొనినను, "సత్యము, నిత్యము నైనసుఖమాధిభౌతికమా? (అనఁగ: ఐహికవిషయోపభోగమున నున్నదా?), లేక, మఱియొకదాని యందున్నదా?" యనుశంకకు సమాధానము ముందుగ నిర్ణయింపక, యేయాధిభౌతికపక్షము నైన నిర్ణయించుటకు వీలులేదు. శారీరకసుఖముకంటె మానసికసుఖముయొక్క యోగ్యత గొప్పదని యాధిభౌతికవాదులు సైత మొప్పుకొని యున్నారు. "పశువులనుభవింపఁదగినసుఖములనెల్ల నీకుఁ గలుగఁ జేసెద, నీవు పశువుగ నుండుట కొప్పుకొందువా?" యని యడిగిన నెవ్వఁడు నొప్పుకొనఁడు. అటులే తత్త్వజ్ఞానముయొక్క గూఢవిచారణచేఁ బొందఁబడినవిలక్షణ మగుబుద్ధిశాంతియొక్క యోగ్యత, యైహికసంపత్తికంటెను, బాహ్యవిషయోపభోగములకంటెను, వేయంత లెక్కువగ నుండు నని జ్ఞాను లగువారికిఁ జెప్ప నవసరము లేదు. మంచిది! లోకమతమును జూతు మేని యచ్చో సైతము నీతిమత్త, కేవల సంఖ్యను మాత్రమే యవలంబించి యుండదు. మనుష్యుఁ డొనర్చున దంతయు నాధిభౌతికసుఖముకొఱకే చేయునుగాని యాధిభౌతికసుఖ మనునది పరమసాధ్యమనెడుసిద్ధాంతము మాన్యమని లోకమంతయు నొప్పునటుల తోఁపదు. బాహ్యసుఖమునే కాక జీవితాశను సైతము నిర్లక్ష్యముగ వదలి, యాయాసందర్భములయందాధ్యాత్మికదృష్టితోఁ జూచిన, దానికంటె నధిక యోగ్యత గలసత్యము మొదలగు నీతిధర్మములను బాలించునంతటిమనోనిగ్రహ ముండుటచేతనే, యామనుష్యుని యందు 'మనుష్యత్వ' ముండునటుల మన మెఱుంగవలయును. మఱియు నర్జునుని ప్రశ్నము సైతము "యుద్ధము సేయుటవలన నెవరి కెంత సౌఖ్యము కలుగు?" నని కానేరదు. పు తెల్పి యన:—"నాయొక్క (అనఁగ: నాయాత్మయొక్క) శ్రేయము

దేనియం దున్నదో నా కెఱుంగఁజేయుము" (గీ. ౨. ౭; ౩. ౨) అని శ్రీకృష్ణు నడిగెను. ఆత్మకు శాశ్వతమగు శ్రేయ మైనను, సుఖ మైనను నాత్మ యొక్క శాంతి యందే యున్నది. కావుననే, యైహికసుఖమైనను, సంపత్తి యైనను, నేమాత్రము లభించిన నామాత్రముచేతనే యీయాత్మకు సుఖ మైనను శాంతి యైనను గలుగు ననెడియాశ లేదు. "అమృతత్వస్య తు నాశా౽స్తి విత్తేన"అని బృహదారణ్యకోపనిషత్తులో నున్నది (బృ. ౨. ౪. ౨). కఠోపనిషత్తులో నచికేతునకుఁ బుత్త్రులు, పౌత్త్రులు, పశువులు, ధనము, ధాన్యము మొదలగు ననేకవిధము లగు నైహికసంపదల నిచ్చుటకు మృత్యువు సిద్ధమై యుండఁగ "ఆత్మవిద్యయే నాకుఁ గావలయును, సంపద వలదు."అని నచికేతువు మృత్యువునకు స్పష్టముగ నుడివెను. మఱియు "ప్రేయ"మనఁగా: "ఇంద్రియములకు సుఖ మని తోఁచు నైహిక ప్రీతి" యనియు, "శ్రేయ"మనఁగా: "ఆత్మయొక్క నిజ మగుకల్యాణమే" యనియు, రెంటిని విడదీసి—

"శ్రేయశ్చ ప్రేయశ్చ మనుష్య మేతస్తౌ సంపరీత్య వివినక్తి ధీరః,
శ్రేయో హి ధీరో౽భిప్రేయసో వృణీతే ప్రేయో మందో యోగక్షేమాద్వృణీతే." (కఠ. ౧. ౨. ౨)

"ప్రేయము (తాత్కాలిక మగు బాహ్యేంద్రియసుఖము), శ్రేయము (సత్యమ్ముఁ జిరకాలికమునగుకల్యాణము) అనునవి మనుష్యునెదురుకొని వచ్చె నేని, జాగ్రత్తగలవాఁ డీరెంటిలో శ్రేయమునే కైకొని, ప్రేయమును తక్కువదానిగఁ దలఁచును. తెలివిలేనివాని కాత్మకల్యాణమునకంటె ప్రేయమే (అనఁగ: బాహ్యసుఖమే) యెక్కువదై తోఁచు"నని చెప్పఁబడినది. కావుననే సంసారములో నున్న యింద్రియగమ్యము లగువిషయసుఖములే మనుష్యుల కీలోకమునఁ బరమసాధ్యములనియు, మనుష్యుఁడు చేయున దంతయు బాహ్యసుఖముకొఱకును (అనఁగ ఆధిభౌతికసుఖముకొఱకును), దుఃఖనివారణముకొఱకునే చేయుచున్నాఁడనియు జెప్పుట యోగ్యము కానేరదు.

ఇంద్రియగమ్య మగు బాహ్యసుఖమునకంటె, బుద్ధిగమ్య మగునంతస్సుఖమున కైనను, ఆధ్యాత్మికసుఖమున కైనను యోగ్యత యధికమగుటయే కాక, నిత్యముండునది విషయసుఖము లే పుడుండ నేరదు. అనఁగా: అదియనిత్యము. నీతిధర్మముయొక్క విషయ మట్లు కానేరదు. అహింస, సత్యము, మొదలగుధర్మములు బాహ్యోపాధి

(అనఁగ: బాహ్యసుఖదుఃఖములనే) యవలంబింపక యెల్లప్పు డేకరీతిగ నన్ని సందర్భములలోను సంబంధించు చున్నవి. కావుననే నిత్యములుగ నుండు నని యందఱు నొప్పుకొనియే యున్నారు. "బాహ్యవిషయము నవలంబించి యుండనియన్నినీతి ధర్మములకు నిత్యత్వ ముండుటకుఁ గారణ మేమి? లేక, యవి యెచ్చో నుండి వచ్చినవి?" అనువిషయముల కాధిభౌతికవాదముచే నేమియు సమాధానము కుదురదు. కారణ మేమనఁగా: బాహ్యసృష్టియం దున్న సుఖదుఃఖము లన్నియు స్వభావమ్ము చేతనే యనిత్యము లగుటచే వానిదుర్బలము లగుపాదములపైఁ రచింపఁబడిననీతి సిద్ధాంతములును మిక్కిలి దుర్బలము లైన వగును (అనఁగా: అనిత్యము లగును). మఱియు నాకారణమున సుఖదుఃఖములవిచారణఁ జేయక, "సత్యమునిమిత్తమై ప్రాణము పోయినను యుక్తమే యగు" ననుసత్యధర్మమును సంబంధించినత్రికాలాబాధిత మగునిత్యత్వ మనునది "అనేకుల కధికసుఖము" అనుసిద్ధాంతముచే సిద్ధము కానేరదు. సామాన్యవ్యవహారమున సత్యమునకై ప్రాణము నీయవలసినసమయము తటస్థించినచో, గొప్పగొప్పవారుసైత మసత్యమునే యాశ్రయించు చున్నారు. మఱియు శాస్త్రకారులుసైత మాసమయములందు మిక్కిలిపట్టుదల గలిగి యుండరనువిషయమును మనము చూచినను, సత్యాదిధర్మములు నిత్యము లని యొప్పుకొనవలసినయవసరము లే దని దీనిపై ననేకులు పూర్వపక్షమును జేయుదురు; కాని యీయుక్తివాదము సరిలేదు. కారణ మేమన: సత్యముకొఱకుఁ బ్రాణముల నిచ్చునంతటిధైర్యము లేనివారును, బ్రాణముల నిచ్చుట కిష్టము గలవారును, ఈనీతిధర్మము యొక్క నిత్యత్వమును దమంతట తామే యొప్పుకొనుచున్నారు. ఈకారణముననే మహాభారతములో నర్థకామాదిపురుషార్థములను దప్పక నిచ్చవ్యావహారికము లగు నన్నిధర్మములయొక్క విచారణను జేసి తుదకు, భారతసావిత్రిలోను, విదురనీతిలోను సైతము వ్యాసులు—

శ్లో. "న జాతు కామా న్న భయా న్న లోభాత్ ధర్మం త్యజే జ్జీవితస్యాపి హేతోః ।
ధర్మో నిత్య స్సుఖదుఃఖే త్వనిత్యే జీవో నిత్యో హేతు రస్య త్వనిత్యః ॥"

"సుఖదుఃఖము లనిత్యములు; గాని (నీతి) ధర్మము నిత్యము. కావుననే సుఖేచ్ఛచే నైన, భయముచే నైన, లోభముచే నైనఁ బ్రాణముఁ బోఁగొట్టుకొనవలసినంత సమయమునం దైనను ధర్మము నెప్పుడును విడువరాదు. జీవము తొలుతనుండి నిత్యమైన దగుటచే సుఖదుఃఖాదివిషయము లనిత్యములే యగును. కావుననే యనిత్యము

లగుసుఖదుఃఖముల్ల విచారించుచుండక, నిత్యము లగుజీవములయొక్క ధర్మసంబంధమును సైతము తప్పక జత్తపఱచి యుండవలయును" అని యందఱకు నుపదేశించిరి (మ. భా. స్వ. ౫. ౬౦; ఉ. ౩౯. ౧౨-౧౩). వ్యాసులవారియీయుపదేశ మెంతవఱకు యోగ్యమైన దనువిషయమును జూచుటకై "సుఖదుఃఖముల నిష్కృష్టస్వరూప మేమై యుండును? మఱియు దేనిని నిత్యసుఖమని చెప్పవలయును?" అనువిచార మిప్పు డొనర్పవలయును.

ఇది యాధిభౌతికసుఖవాద మను చతుర్థప్రకరణము.

పంచమ ప్రకరణము.

సుఖదుఃఖవివేకము.

"సుఖ మాత్యంతికం య త్త ద్బుద్ధిగ్రాహ్య మతీంద్రియమ్"*

గీతా. ౬. ౨౧.

"ఈజగత్తునందుఁ బ్రతిమనుజుఁడును, 'సుఖ మెట్లు కలుగును?' లేక, 'ప్రాప్తమైనసుఖ మెట్లు వృద్ధిఁబొందును?' లేక, 'దుఃఖ మెట్లు పోవును?' లేక, 'యెట్లు తలఁగును?' అనువిషయమున నే యెల్లప్పుడు పరిభ్రమించుచుండును." అను సిద్ధాన్తము మనశాస్త్రకారులకు సమ్మతమే యగును. "ఇహ ఖ ల్వముష్మింశ్చ లోకే వస్తుప్రవృత్తయ స్సుఖార్థ మభిధీయంతే. న హ్యాతః పరం త్రివర్గఫలం విశిష్టతర మ స్తి." "ఈలోకమున నైనను, బరలోకమున నైనను సర్వప్రవృత్తులును సుఖము కొఱకే యగును. ధర్మార్థకామములకు వీనికంటె వేఱగుఫలము లేదు." (మ. భా. శాం. ౧౯౦. ౯). అని శాంతిపర్వములో భృగువు భరద్వాజునకుఁ జెప్పియు న్నాఁడు; కాని తమకు నిజ మగుసుఖ మెందుండునదియు నెఱుంగక పోవుటచే మాయనాశెమ్ములను గొంగున్నఁ గట్టుకొని యవియే సత్యము లైనవని నశించువాని వలెఁ గాని, లేక, సుఖము నాకు లభించునని యాశించువానివలెఁ గాని, మను జుఁడు తనజీవితకాలము ముగిసి ప్రాణములు కంఠగతము లైనను, మృత్యు వక స్మాత్తుగఁ బై కుఱికినను, వేఱొకయాలోచననే చేయక వెనుకటి దురాశా గ్రంథము నే మనస్సున వల్లెవేయుచుండును. మఱియు నీతీరున సంసారచక్రము తిరుగుచుండుటచే సత్యము, నిత్యము నగుసుఖ మేది యని యెవరును విచా రము సేయ రని యీశాస్త్రకారులయభిప్రాయము. "సంసారము బొత్తిగ దుఃఖమయముగ నున్నదా? లేక, సుఖప్రధానముగఁ గాని, దుఃఖప్రధానముగఁ గాని యున్నదా?" యనువిషయమై తత్త్వజ్ఞానులగు నీదేశస్థులకును, పాశ్చా త్యులకును నత్యంతము మతభేదము లున్నవి. ఈయుభయపక్షములలో దేనిని గ్రహిం

* ఏది బుద్ధిచేతనే గ్రాహ్య మగుచు నింద్రియాతీత మగునో, అదియే యాత్యంతికసుఖము.

చినను ప్రతిమనుజుఁడును దనకు దుఃఖప్రాప్తి కలుగకుండ మిక్కిలి సుఖమే సంప్రాప్తమగునటుల చేసికొనుటయే నిశ్శ్రేయసమని తలంచు ననువిషయమున నెవరికిని మతభేదము కానరాదు. 'సుఖ' శబ్దమునకు మాఱుగ 'హితము', 'శ్రేయము', లేక, 'కల్యాణ'మని యధికముగఁ బ్రయోగించుట వాడుకలో నున్నది. మఱియు వానిలోనిపరస్పరభేదములు ముందుఁ జెప్పఁబడును. అయినను 'సుఖ' శబ్దార్థమునందే సర్వవిధములగు సుఖములకు నైన, లేక, కల్యాణములకునైన సమావేశ మగునని యంగీకరించిన, సామాన్యముగ మనుజునియొక్క ప్రయత్నము లన్నియు సుఖార్థమే యగుననుమతము సర్వజనగ్రాహ్యమే యగు ననుట కేయాటంకము నుండదు; కాని, యంతమాత్రముచే—

"య దిష్టం త త్సుఖం ప్రాహు ర్ద్వేష్యం దుఃఖ మి హేష్యతే" "ఏది మన కిష్టంబో యది సుఖము; మన మెద్దాని ద్వేషింతుమో యది, (అనఁగా: మన కేది వలదో యది) దుఃఖము;" (మ.భా.శాం.౧౩౯.౬౭) అని మహాభారతాంతర్గతపరాశరగీతలలో నున్న సుఖదుఃఖములలక్షణములు శాస్త్రదృష్టిచేఁజూచిన, నేమియు దోషరహితములు గా నేరవు. కారణ మేమి యన: ఈవ్యాఖ్యానములో నున్న 'ఇష్ట' శబ్దార్థము, 'ఇష్టవస్తువు', లేక, 'యిష్టపదార్థ' మని చెప్పుటకు శక్య మగును. ఇంతియ కాక, యిష్టపదార్థమును సైతము సుఖ మని చెప్పుట ప్రాప్తమగును. ఉదాహరణము:—దప్పి యైనచో మన కుదక మిష్ట మైనను, 'జం' మనుబాహ్యపదార్థమునకు 'సుఖ'మను పేరిడుట యుక్తము గా నేరదు. అట్లగు నేని యేటిలో మునిఁగినమనుజుఁడు సుఖములో మునిఁగినాఁ డని చెప్పవలసినదగును. జలపానమువలనఁ గలిగినయింద్రియతృప్తియే సుఖ మగును. ఈ 'యింద్రియతృప్తి', లేక, 'సుఖము' మనుజులకుఁ గావలయు నని తోఁచుట సత్యమే; కాని, దానిమూలమున నేదేది కావలయు నని తోఁచునో యది యంతయు సుఖముగనే యుండవలయు నని వ్యాప్తిచే (వ్యాపకముగ) సిద్ధాంతీకరించుట యుక్తము గా నేరదు. కావుననే నైయాయికులు— "అనుకూలవేదనీయం సుఖం"— "ఏజ్ఞానము మన కనుకూలమగునో యదియే సుఖము"— "ప్రతికూలవేదనీయందుఃఖం"— "ఏజ్ఞానము(వేదన) మనకుఁ బ్రతికూల మగునో యదియే దుఃఖము"—అని వ్యాఖ్యానముఁ జేసి సుఖదుఃఖము లనునవి రెండును నొకవిధ మగు వేదన యని నిశ్చయించిరి. ఈ వేదనలు తొలుత నుండియు (అనఁగా: పుట్టినది మొదలు) సిద్ధములును, కేవల మనుభవగమ్యములు నగుటచే నైయాయికులయొక్క యీవ్యాఖ్యానముకంటె సల్లక్షణము సుఖదుఃఖములకుఁ జెప్పుట సాధ్యము కానేరదు. ఈ వేదనారూపము లగుసుఖదుఃఖములు

భౌతిక మనుష్యులవ్యాపారముచేతనే వెలువడు ననునియమము లేదు. ఇఁక నేమన: ఒకానొకప్పుడు కొందఱు దేవతలకోపముచేఁ గూడ ననివార్యము (దుర్ధరము)లగు రోగము లుత్పన్నములగుటచే వానిదుఃఖము మనుజు లనుభవింపవలసివచ్చును. కావున నే వేదాన్తగ్రంథములయం దీసుఖదుఃఖములు సామాన్యముగ నాధిదైవికములు, నాధిభౌతికములు, నాధ్యాత్మికము లని త్రివిధములుగ విభజింపఁబడినవి. వానిలో దేవతలప్రసాదకోపములచే నేసుఖదుఃఖము లనుభవింపవలసివచ్చునో, వాన్నికి సామాన్యముగ నాధిదైవికము లని పేరిడిరి. బాహ్యసృష్టిలో నున్నపృథివ్యాదిపంచమహాభూతాత్మకపదార్థములకును మనుజుల యింద్రియములకును సంయోగముగలుగుటచే వెలువడుశీతోష్ణాదులద్వారముగ సంప్రాప్తము లగుసుఖదుఃఖములకు నాధిభౌతికము లని పేరిడిరి. మఱియు నిట్టివియు, బాహ్యసంయోగము లేకయే యుద్భవించినవియు నగునితరసర్వసుఖదుఃఖముల నాధ్యాత్మికము లని యందురు. సుఖదుఃఖములకు నీవిభాగ మంగీకరింపఁబడినయెడల, శరీరమున వాతపిత్తాదుల స్థితి చెడుటచేఁ గలుగుజ్వరాదిదుఃఖముల యొక్కయు, అవి సామ్యావస్థనుండుటచే ననుభవగోచర మగుశరీరప్రకృతియొక్కయు స్వాస్థ్యగణన యాధ్యాత్మికసుఖదుఃఖములలోఁ జేయవలసివచ్చును. కారణ మేమన: ఈసుఖదుఃఖములు పంచభూతాత్మకస్థూలశరీరములో (అనఁగా: శరీరమునందే) ఉండినను శరీరముకంటె బాహ్య మగు పదార్థములసంయోగముచే నుద్భవిల్లుచున్నవని నియతముగఁ జెప్పుటకు సాధ్యము కానేరదు. మఱియు నాకారణముచే నాధ్యాత్మికసుఖదుఃఖములలో సైతము శారీరకము లనియు, మానసికము లనియు, వేదాన్తదృష్టిచే మరల విభజింపవలసివచ్చును; కాని యీతీరున సుఖదుఃఖములకు విభాగ మొనర్చినయెడల నాధిదైవికసుఖదుఃఖములు వే ఱనిచెప్ప నావశ్యకము గాదు. కారణ మేమనఁగ: దేవతలయనుగ్రహముచే నైనను, నిగ్రహముచే నైనను సంభవించుసుఖదుఃఖములు సైతము తుదకు మనుజులు శరీరముచే నైనను, లేక, మనస్సుచే నైనను ననుభవింపవలయు ననువిషయము (సంగతి) స్పష్టముగనే యున్నది. కాన వేదాన్తగ్రంథములలోని పరిభాషల ననుసరించి సుఖదుఃఖములను ద్వివిధముగ విభజింపక, వానికి బాహ్యములు, లేక, శారీరములు-అభ్యంతరములు, లేక, మానసికములు, అని రెండువర్గములను గల్పించి మొదటివానికి (అనఁగా: సర్వవిధము లగుబాహ్యములు, లేక, శారీరము లగు సుఖదుఃఖములకు) నాధిభౌతికము లనియు, సకలాభ్యంతరములు, లేక, మానసికములగు సుఖదుఃఖములకు నాధ్యాత్మికము లనియుఁ బే ళ్లీగ్రంథములో నాచే యోజింపఁబడి

నవి. వేదాన్తగ్రంథములో నున్నపరిభాష ననుసరించి యాధిదైవిక మని మూఁడవ వర్గీకరణమును వదలినాఁడను. కారణ మేమియనఁ: మాపమతమున సుఖదుఃఖముల శాస్త్రీయవివేచనఁ జేయుటకు నీద్వివిధవర్గీకరణమే యధికోపయుక్తమగును. ముందు సుఖదుఃఖవివేచనఁ జదువునపుడు వేదాన్తగ్రంథములయొక్కయు, మాయొక్కయు పరిభాషయందలియీభేదమును గుర్తుంచుకొనవలయును.

సుఖదుఃఖములు ద్వివిధము లన్నను, త్రివిధము లన్నను బాధ లేదు. దుఃఖముమాత్ర మెవరికిని వల దనియే యుండును. కాన సర్వవిధములగు దుఃఖములను బొత్తిగ నివర్తింపఁజేసికొనుటయు, నిత్యము అత్యంతికము నగు సుఖము లభించునటుల చేసికొనుటయు ననునదియే, మనుజునకుఁ బరమపురుషార్థ మని వేదాన్త- సాంఖ్యశాస్త్రముల రెంటియందును ప్రతిపాదింపఁబడినది (సాం. కా. ౧; గీ. ౬.౨౧-౨౨). "అత్యంతికసుఖమే పరమసాధ్య మని యిటులు నిర్ణీతమైనపిదప సత్యమును, నిత్యము నగు సుఖమేదని చెప్పవలయును? ఆసుఖము లభించునా? లభింపదా? లభించె నేని యెట్లు?ఎప్పుడు?" ఇత్యాదివిషయవిచారణ సహజముగనే కలుగును. మఱియు నీవిచారణ యారంభింపఁబడె నేని తొలుతనే నైయాయికలక్షణానుసారముగ " 'సుఖదుఃఖము'లను నీరెండును వేర్వేఱును, స్వతంత్రములు నగు వేదనలా? అనుభవములా? లేక, వస్తువులా"? యనియు, "వెలుతురు లేకపోవుటయే 'చీఁకటి' యన్నన్యాయమురీతి నీరెండు వేదనలలో నొకదానియభావమే రెండవదానిస్వరూపమా?" యనియుఁ బ్రశ్నలు వెలువడుచున్నవి. దాహముచే నోరెండిపోయిన, అదుఃఖనివారణకొఱకై రుచి గలజలమును పానముఁ జేసినటులును, ఆఁకలి యాయెనేని మంచియన్నమును భుజించి యాపీడను నివర్తింపఁజేసికొనినట్లును, కామవాసన ప్రదీప్తమై దుస్సహ మగునేని స్త్రీసంగమముచేఁ దృప్తుల మగుచున్నామని చెప్పి భర్తృహరి తుద కిటుల వచించెను.—

"ప్రతీకారో వ్యాధేః సుఖ మితి విపర్యస్యతి జనః"

"వ్యాధియో, దుఃఖమో యేదియో సంప్రాప్త మగు నేని, దానినివారణయె సుఖ మని లోకులు చెప్పుదురు." దుఃఖనివారణాతిరిక్త మగుసుఖపదార్థము వేఱుగ కానరాదు. మనుజుఁడు స్వార్థమై యేవ్యవహారమును జేయుచున్నాఁడో దానికి మాత్రమె యీన్యాయము సంబంధించునది కానేరదు. ఇతరున కుపకారముఁ జేయువేళ నతనిదుఃఖమ్మును జూచి మనమనస్సున నుద్భవిల్లినకారుణ్యవృత్తి

దుస్సహ మగు నేని యాదుస్సహత్వపీడానివృత్తికొఱకై మనము పరోపకారముఁ జేయుదు మని యానందగిరిస్వామిమత మని పూర్వప్రకరణములోఁ జెప్పఁబడినది. ఈపక్షమే స్వీకరింపఁబడె నేని మహాభారతమున నొకస్థలమునందు:—

"తృష్ణార్తిప్రభవం దుఃఖం దుఃఖార్తిప్రభవం సుఖమ్."

(శాం. ౨౫. ౨౨; ౧౭౪. ౧౯.)

"ఏదైన నొకయాశ ప్రథమమున నుత్పన్నమై, దానిపీడచే దుఃఖమును, ఆదుఃఖపీడచే నుత్తరత్ర సుఖము నుద్భవించును"—అని సుఖదుఃఖము లెటుల వర్ణింపఁబడినవో, యదియే యథార్థమని చెప్పవలసి వచ్చును. "ప్రథమమున మనుజునిమనంబున నొకానొకయాశ, లేక, వాసన, లేక, తృష్ణ గాని యుత్పన్న మగును. దానివలన దుఃఖ మగు నేని యాదుఃఖనివారణమే సుఖ మగును. సుఖమన: వేఱైనస్వతంత్ర పదార్థము లేదని యిందలియభిప్రాయ"మని సారాంశము. విశేషమేల చెప్పవలయును? సంసారమం దున్నమానవుల సర్వప్రవృత్తులు వాసనాత్మకములే, లేక, తృష్ణాత్మకములే యగుటచే సర్వసాంసారికకర్మలను త్యాగముఁ జేయనియెడల తృష్ణాబీజము సంపూర్ణముగ నిర్దగ్ధము కానేరదు. మఱియుఁ దృష్ణాబీజము నిశ్శేషముగ నష్టము కానినాఁడు, సత్యమును, నిత్యము నగుసుఖప్రాప్తి యగుట సంభవింపదనియు, ఇంతకంటె నెక్కువగనే యేతన్మార్గావలంబులచే నూహచేయఁబడినది. బృహదారణ్యకోపనిషత్తులో వికల్పముగను (బృ. ౪. ౪. ౨౨; వే. సూ. ౩. ౪. ౧౫), మఱియు జాబాల - సన్న్యాసాద్యుపనిషత్తులలో ముఖ్యముగను నిదియే మార్గము ప్రతిపాదింపఁబడి యుండుటచే, అష్టావక్రగీతలలోను (౯. ౮; ౧౦. ౩-౮), అవధూతగీతలలోను (౩. ౪౬), ఈయర్థమేయనువాదము సేయఁబడినది. ఎవని కాత్యంతికసుఖము (మోక్షము)నే సంపాదింపవలయునని యభిప్రాయము గలుగునో వాఁడు శక్యమగునంత వేగముగా, సంసారమును వదలి సన్న్యాసమును గ్రహింపవలయునని యీమార్గముయొక్క చరమసిద్ధాన్తమై యున్నది. శ్రుతిగ్రంథములలో వర్ణింపఁబడినవియు, శ్రీశంకరులచే నీకలియుగమున స్థాపింపఁబడినవియునగు శ్రౌత-స్మార్త-కర్మ-సన్న్యాసమార్గము లీసిద్ధాన్తము ననుసరించియే వెలువడినవి. ఇందువలన సుఖ మనువాస్తవ మగుపదార్థమే లేదనియు, ఉన్నదంతయు దుఃఖమే యనియు, అదియు తృష్ణామూలక మనియుఁ, గావుననే యీతృష్ణాదివికారములనే మున్నుసమూలముగ నశింపఁజేసినఁగాని 'స్వార్థపరార్థము'లనుసుప ద్రవము నశించి మనస్సునకు మూలసామ్యావస్థ (అనఁగా: శాంతి యనున

దిరమ్) మిగిలి య్యుండదనియు విస్పష్ట మగుచున్నది; మఱియు నీయభిప్రాయము ననుసరించియే మహాభారతాంతర్గతశాంతిపర్వములో పింగలగీతలలోను, మఱి తీరున మంకిగీతలలోను—

"శ్లో. యచ్చ కామసుఖం లోకే యచ్చ దివ్యం మహ త్సుఖమ్
తృష్ణాక్షయసుఖ స్యైతే నార్హత ష్షోడశీం కలామ్."

"ఇహలోకములో కామముయొక్క, (అనఁగా: వాసనయొక్క) తృప్తిచే నావిర్భూత మగుసుఖము యొక్కయు, స్వర్గమునందలిమహాసుఖముయొక్కయు, యోగ్యత తృష్ణాక్షయముచే లభించుసుఖముయొక్క పదియాఱవకల (భాగ)యంత యైనను గానేర" దని చెప్పఁబడినది(శాం. ౧౭౪. ౪౮; ౧౭౭;౪౯). వైదికసన్న్యాస మార్గధర్మములే జైనులు, బౌద్ధులు మొదలగువారిచే ననుకరింపఁబడినవి. కావున నే యీయుభయగ్రంథములయందుఁ దృష్ణయొక్క దుష్పరిణామమును, త్యాజ్యత యును, పూర్వోక్తరీతిగ—వేయేల? సరసముగనే వర్ణింపఁబడినవి. (ఉదాహరణార్థమై 'ధమ్మపదము'నం దున్నతృష్ణావర్గమును జూడుము). టిబెట్ దేశమునం దున్న బౌద్ధధర్మగ్రంథములలోఁ జూచినయెడల మహాభారతమునందున్న పూర్వోక్తశ్లోకమే గౌతమబుద్ధునకు బుద్ధత్వము సంభవించినపిదప వానిచే వాక్రువ్వఁబడి నటుల చెప్పఁబడినది. *

పూర్వోక్తతృష్ణాపరిణామము భగవద్గీతాంగీకారమును సైతము వడసినదే. అయినను దానిని తప్పించుకొనుటకుఁ గర్మలను బొత్తిగ వదలుట యుచితము గాదని గీతాసిద్ధాంత మగుటచే సుఖదుఃఖములయొక్క వెనుకఁ జెప్పఁబడినయుక్తుల నిచ్చో సూక్ష్మముగ విచారింపవలయును. తృష్ణ మొదలగుదుఃఖములనివృత్తిచేతనే యన్నిసుఖములు కలుగునేనియు, సన్న్యాసమే ముక్తికి సాధన మనియుఁ గొంద అందురు. ఆమాట మున్నన్నివిధములచేతను సత్యమని నుడువుటను సాధ్యము కానేరదు. ఒక్కపరి యనుభవింపఁబడిన (చూడఁబడినవి, వినఁబడినవి మొదలగు)వస్తువులు మరలఁ గావలయుననుకోరిక పొడముట, 'కామము', 'వాసన,' లేక, 'యిచ్ఛ'

* Rockhill's Life of Budda P. 33. 'ఉదానము' అనుపేరు గలపాలీగ్రంథమున (2.2) ఈశ్లోక మున్నది; కాని యీశ్లోకము బుద్ధత్వము ప్రాప్తమగుసమయమునందు బుద్ధునివాక్కునందుండి వెలువడినదని వర్ణింపఁబడలేదు. దీనింబట్టి యీశ్లోకము ఆదిబుద్ధునిముఖమునందుండి వచ్చినది గాకయే యుండునని స్పష్టముగఁ గాన్పించుచున్నది.

దుస్సహ చెప్పుదురు. ఇష్ట మగుపదార్థము శీఘ్రముగ లభింపనియెడల దుఃఖము కలుఁ జేయుట. అందుచే నీయిచ్ఛ తీవ్రమగుచుండును. లేదా, లభించినసుఖము చాలక యుపర్యధికముగఁ గావలయు ననుకోరిక యేని పొడమును. ఈయిచ్ఛలరెంటికే తృష్ణ యనునామము ప్రాప్త మైనది; కాని కేవల మిచ్ఛ కీరీతిగఁ దృష్ణాస్వరూపప్రాప్తి కాకమునుపే యాయిచ్ఛ పూర్ణ మైనయెడల దానివలనఁ గలుగుసుఖము తృష్ణాదుఃఖ క్షయమువలన నైన దని నుడువుటకు సాధ్యము కానేరదు. ఉదాహరణ మేమి యన: అనుదినము నియత మగు సమయమునందె భుజించిన, ప్రతిదినమునందును భోజనమునకు ముందు మనకు దుఃఖము గలుగు నని మనయనుభవమున లేదు. నియత కాలమున భోజనము లభింపనిపక్షమున జీవ మాఁకలిచే వ్యాకులమగును. లభించిన వ్యాకులపడదు. మంచిది తృష్ణకు నిచ్ఛకు నిట్టిభేదమును జెప్పక, రెండును సమా నార్థనములే యని యంగీకరించిన, అన్నిసుఖములు తృష్ణామూలకములే యనుసిద్ధా న్తము స్థిరపడనేరదు. ఉదాహరణ మేమన: ఒకానొకబాలునినోట పటికబెల్లపు ముక్కను హఠాత్తుగఁ బడవేసినపుడు దానివలన వానికిఁ గలుగు సుఖము వెనుక నుండు తృష్ణాక్షయమువలనఁ గలిగినదని చెప్పుటకు సాధ్యము కానేరదు. ఇటులే మన మేత్రోవనకైనఁ బోవునపుడు, దారిలో రమ్య మగునొకయుద్యానవన ముండి యందు మనోహరము లగుకోకిలధ్వను లాకస్మికముగ వీనులకు సోకినఁ గాని, లేక, యాదారిలోనే యొకదేవాలయముండి యందు దేవునిరమ్య మగువిగ్రహము గాన్పిం చినఁగాని, మనమనంబునకుఁ గలుగు సంతోషరూప మగుసుఖ మంతకుఁ బూర్వమే గలిగిన తృష్ణాదుఃఖము శాంతించుటవలనఁ గలిగినది కా దనువిషయము, మనయను భవములో నుండునదియే. ఈయుదాహరణము గుర్తుంచుకొందుమేని, సన్యాస మార్గమం దున్నపూర్వోక్త మగుసుఖశబ్దవ్యాఖ్యానమును వదలి "ఇంద్రియములకు వస్తువులయం దుండు మంచిచెడుగుల గ్రహింపఁ జేయుశక్తి స్వాభావికముగ నుండును గాన, తదనుసారముగ నింద్రియములు దమతమవ్యాపారములఁ జేయు చుండ, వానికొకసమయమునం దనుకూలముగను, మఱియొకసమయమునం దనను కూలముగను విషయము ప్రాప్తమగును గావున నదివఱకుఁ దృష్ణ, లేక, యిచ్ఛ లేక పోయినను మనకు సుఖదుఃఖములు కలుగు" నని చెప్పవలసివచ్చును. ఈయభిప్రాయ మునె మనస్సున నిడుకొని "మాత్రాస్పర్శ"ముచే శీతోష్ణాదికముల యనుభవములు గలుగుటవలన సుఖదుఃఖము లుద్భవిల్లు" నని గీతలలో జెప్పఁబడినది. (గీ. ౨. ౧౪.) సృష్టిలోని బాహ్యపదార్థములకు 'మాత్ర' యని పేరు. ఈబాహ్యపదార్థ

ములకు నింద్రియములకు సంయోగ మగునేని సుఖరూపము, లేక, దుఃఖరూప
మగు వేదన యుత్పన్నమగు నని దీనియర్థము; అదియే కర్మయోగముయొక్క
సిద్ధాంతము. "చెవులకు కఠినధ్వని యేల యప్రియము గావలయును? నాలుకకు
మధురరసము ప్రియమగు టెట్లు? నేత్రములకుఁ బున్నమనాఁటి వెన్నెల యానంద
దాయకముగఁ దోఁపనేల?" అను ప్రశ్నలకు సమాధాన మెవ్వరును జెప్పలేరు.
జిహ్వకు మధురరసము లబ్ధమైనఁ దృప్తి కలుగు నని మాత్రమె మనకుఁ దెలి
యును. ఆధిభౌతికసుఖస్వరూప మీరీతిఁ గేవల మింద్రియాధీన మగుటచేఁ బిదప
దానిపరిణామ మేమైనను ననేకసమయములయం దట్టివ్యర్థ మగునింద్రియ వ్యాపా
రము నడచుటలోనే సుఖ మున్నటుల దోఁచును. ఉదాహరణ మేమనఁగా:
మన మేదేని యొకయాలోచనఁ జేయునపుడు తఱచుగ మన కలవాటగుశబ్దము
(మాటలు)లప్పు డప్పుడు మననోటనుండి యప్రయత్నముగ వచ్చినను మనయాలో
చన లితరుల కేమియుఁ దెలియఁజాలవు. మఱియొకప్పుడు వీనికి విరుద్ధముగ, ననే
సమయములం దిట్టిస్వాభావిక మగువ్యాపారముచే మనంబునందు రహస్యముగ
నిడుకొనఁదగినవిషయము వెల్లడియగుటచే నష్టముసైతము సంభవించును. ప
వాండ్రు తొలుత నడువ నభ్యసించుసమయమున దినమంతయు నటు నిటు వ్యర్థ
ముగఁ దిరుగుదురు. ఇటు లేల తిరుగుదు రనఁగా నట్లు తిరుగుట వారికి సంతసముగ
నుండుటయే. కావున సుఖము లన్నియు దుఃఖాభావరూపములుగనే యున్న వ
ని చెప్పక—"శ్లో. ఇంద్రియ స్యేంద్రియస్యార్థే రాగద్వేషౌ వ్యవస్థితౌ" "ఇంద్రియ
ములకున్ను శబ్దస్పర్శాదివిషయములకును నడుమ రాగము, ద్వేషము ననునవి రెండు
వ్యవస్థితములై యున్నవి. అనఁగా: ప్రారంభముననుండియు స్వతస్సిద్ధములుగ
నున్నవి"(గీ. ౩. ౩౪)—అని భగవద్గీతలలోఁ జెప్పఁబడినందున నీవ్యాపారమాత్ర
కల్యాణార్థమెటు లగును? లేక, కల్యాణదాయక మెటు లగు?" నను విషయవి
మాత్రమే మనము విచారింపవలయును. మఱియు దాని నిమిత్తమై యింద్రియము
లయొక్కయు మనస్సుయొక్కయు వృత్తిని నశింపఁజేయుట యనునమ్మకమునకు లోఁ
బడక యీవృత్తిచే మనకు లాభోత్పత్తి యగుటకై యింద్రియములను, మనస్సును
మనయధీనములుగ నుంచుకొనవలయుననియు, వానియిష్టము వచ్చినటు లెల్ల నడువ
నీయఁగూడదనియు భగవంతునియుపదేశమైయున్నది. ఈయుపదేశమునకును తృష్ణను
సర్వమనోవృత్తులను సమూలముగ నశింపఁజేయవలయు నని చెప్పుటకును, భూమ్యా
కాశముల కున్నంతభేద ముండును. జగత్తులోని సర్వపరాక్రమములను, లేక, కర్తృ

త్వములను బొత్తిగ నశింపఁజేయవలయు నని గీతాతాత్పర్యము గానేరదు. మఱి యేమన:-పదునెనిమిదియవయధ్యాయములో (౧౮. ౨౬) కర్తయందు సమబుద్ధి వెంటనే, ధృతి, ఉత్సాహము ననుగుణము లుండవలయు నని గీతాశాస్త్రము చెప్పుచున్నది. కాని యీవిషయమై మున్నధికముగ విచారింతము. ప్రస్తుతము "సుఖదుఃఖము లనునవి భిన్నవృత్తులా? లేక, యొకదానియభావమే రెండవదా?" యను విషయమువూత్రమే విచారణీయము; ఈవిషయమున గీతలయభిప్రాయ మేద్ది యనునంశము పూర్వోక్తవివేచనచేఁ జదువరు లెఱుంగుదురు. క్షేత్రమన నేమియో చెప్పుచు సుఖదుఃఖములు వేర్వేఱుగ గణింపఁబడినవనుట (గీ.౧౩. ౬.) మాత్రమె కాక, సుఖమనునది సత్త్వముయొక్కయు,తృష్ణయనునది రజస్సుయొక్కయు లక్షణ మనిచెప్పుటచే (గీ.౧౪.౬.౭) సత్త్వరజోగుణములు వేర్వేఱుగ స్వీకరింపఁబడినవి. ఈహేతువుచే సైతము సుఖదుఃఖములు రెండును బరస్పరప్రతియోగులైనను వేర్వేఱగురెండువృత్తు లని భగవద్గీతలో నంగీకరింపఁబడినటుల స్పష్టముగనే యున్నది. ఏపనియైనను దుఃఖకరముగ నున్నదని వదలుటచే త్యాగఫలము రా దనియు, నీత్యాగము రాజస మనియు (గీ. ౧౮. ౮) చెప్పుటచే రాజసత్యాగమునకుఁ బదునెనిమిదియవయధ్యాయమునఁ జూపఁబడినన్యూనత సైతము 'సర్వసుఖమును దృష్ణాక్షయమూలకమైనదే' యనుసిద్ధాన్తమునకు విరుద్ధముగ నున్నది.

"సర్వసుఖములును తృష్ణాక్షయరూపములుఁ గాని, దుఃఖాభావరూపములు గాని కానందున సుఖదుఃఖము లనునవి రెండును స్వతంత్రవస్తువు లని యంగీకరించినను, ఈరెండువేదనలు పరస్పరవిరుద్ధములుగాఁ గాని, ప్రతియోగులుగాఁ గాని యగుటచే నేమియు దుఃఖానుభవము లేనివారికి సుఖముయొక్క రుచి తెలియుంగుటకు శక్య మగునా? కానేరదా?"యని మఱియొకప్రశ్న కలదు. మొదట దుఃఖానుభవము గలిగినఁ గాని సుఖముయొక్క రుచి తెలిసికొనుటకు శక్యము కాదని యనేకులయభిప్రాయ మయి యున్నది. సుఖముయొక్క రుచి తెలియవలయు నేని పూర్వము దుఃఖానుభవ మావశ్యకము కానేర దనుటకు స్వర్గమునందలి దేవతల నిత్యసుఖమును దృష్టాంతముగఁ గైకొని కొందఱు పూర్వోక్తవిషయమునకు విరుద్ధముగనే సమర్థింతురు. కారముగ నుండుపదార్థమును దేనినైనఁ దినకపోయినను, బెల్లము, పంచదార, మామిడిపండ్లు, అరఁటిపండ్లు మొదలగుపదార్థములయొక్క వేర్వేఱగుమాధుర్యము నెఱింగినటులును, మున్నుగా దుఃఖానుభవము లేకపోయినను, దూదిమెత్తపైఁ బరుండునప్పటికంటె హంసతూలికాతల్పమునఁ బరుండునప్పుడును, మేనాసవారీలోనున్నప్పటికంటె పాలకీలో నున్నప్పుడును, గలుగు

వేర్వేఱగుసుఖము నెడతెగకుండ సదా యనుభవించుటచే విసువుకొనకుండ నుండుట యశక్యము. గానేరదు; కాని యీజగత్తునందలివ్యవహారముల నాలో చింపఁగా నీవాదమే వ్యర్థముగఁ గాన్పించుచున్నది. దేవతలకును విశేషముగ సంకటములు తటస్థించినటుల• పురాణములలో ననేకదృష్టాంతము లుండుటచేతను, స్వర్గసుఖముగూడ పుణ్యమునశింపఁగనే నశించుటచేతను, స్వర్గమున నుండువాని దృష్టాన్తము దీని సమర్థింపలేదు. (అనఁగా: ప్రకృతార్థసాధకముగానేరదు.) ఒకవేళ సమర్థించిన నది మనకు ప్రకృతోపయోగి యెటు లగును? "నిత్య మేవ సుఖం స్వర్గే" అనునది సత్య మని యంగీకరించినను, దానివెంటనే "సుఖం దుఃఖ మిహోభయం" "ఈజగత్తున సుఖదుఃఖములు రెండును కలసియే యున్నవి" (మ. భా. శాం. ౧౯౦. ౧౪.) అని చెప్పఁబడినది. దాని ననుసరించియే సమర్థరామదాసు గారుసైతము—"జగీ సర్వసుఖీ అసా కోణ ఆహే, విచారే మనా సర్వ శోధూన పాహే" "లోకమందు సర్వసుఖి యెవఁడు గలఁడు ?. ఓమనసా! నీవే బాగుగ విచారించి చూడుము" అని తమయనుభవమును జెప్పిరి. ఇంతియకాక—

"సుఖం సుఖే నేహ న జాతు లభ్యం దుఃఖేన సాధ్వీ లభతే సుఖాని"

(మ. భా. వన. ౨౩౩. ౪)

"సుఖముచే సుఖ మెపుడును లభ్యము కానేరదు; పతివ్రత సుఖపడుటకై కష్టము నోర్వవలయును", అని ద్రౌపది సత్యభామ కుపదేశించినదియు లోకానుభవము ననుసరించి యుండుటచే సత్యమే యనవలయును. కారణ మేమి యన: నేరేడుపండు పెదవిపైఁ బడినను నోటికి లాగుకొనవలసివచ్చును. నోటియందుఁ బడినను చప్పరింపవలసినకష్టముఁ జేయవలసివచ్చును. కష్టపడినపిదప నరునకుఁ గలుగుసుఖమునకును, సదాసుఖమునే యనుభవించువాని కుండుసుఖమునకును మిక్కిలితారతమ్యము గల దనువిషయము నిర్వివాదమే! కారణ మేమి యన: సదా సుఖానుభవముచే, సుఖానుభవసాధనము లగునింద్రియములశక్తి సైతము తగ్గును.

"ప్రాయేణ శ్రీమతాం లోకే భోక్తుం శక్తి ర్నవిద్యతే
కాష్ఠా న్యపి హి జీర్యన్తే దరిద్రాణాం చ సర్వశః."

(మ. భా. శాం. ౨౮. ౨౯.)

"కలుచుగ భాగ్యవంతునకు రుచ్య మగునన్నముఁ దినుట కైనను శక్తియుండదు, దరిద్రునకు కొయ్యలైనను పూర్తిగ జీర్ణములగును". ఈసంగతి ప్రసిద్ధమే

యైనది కావున "ఐహిక మగువిచారణయే చేయునప్పుడు దుఃఖము ననుభవింపకయే సుఖమును మాత్ర మనుభవగోచరము చేసికొననగునా? కానేరదా?" యను విషయమును విచారించుటకై వ్యర్థముగ కాలయాపనఁ జేయుటచే నేమియుఁ బ్రయోజనము కాఁజాలదు. "సుఖ స్యానంతరం దుఃఖం, దుఃఖస్యానంతరం సుఖమ్." "సుఖము వెంబడి దుఃఖము దుఃఖము వెంబడి సుఖము సంబంధించియే యున్నవి." (మ. భా. వన. ౨౬౦. ౪౯; శాం. ౨౫. ౨౩) మఱియు మేఘసందేశకావ్యమున (మే. ౧. ౧౪) మహాకవికాళిదాసుఁడు—

"క స్యైకాంతం సుఖ ముపనతం దుఃఖ మేకాంతతో వా
నీచై ర్గచ్ఛ త్యుపరి చ దశా చక్రనేమిక్రమేణ.

"ఎవరి కైన సదా సుఖమే కలుగునా? లేక, దుఃఖమే కలుగునా? సుఖదుఃఖముల స్థితి చక్రనేమివలె నొకపరి పైకిని మఱియొకపరి క్రిందికిని వచ్చుచుండు"నని చెప్పినట్లు సుఖదుఃఖములవిషయ మెల్లప్పుడిటులు జరుగుచునే యుండును. కాని యీదుఃఖము మనసుఖముయొక్క మాధుర్యమును వృద్ధిపఱచుట కేర్పడినను సరియే!. లేక, ప్రకృతివికార మగుసంసారమందు దేని కుపయోగించినను సరియే. విసువు పుట్టక నొకటేవిధముగ విషయసుఖమె లభించుట బొత్తిగ నసంభవము గాకపోవచ్చును; కాని దుఃఖ మేమాత్రము లేక సుఖముమాత్రమే యనుభవసిద్ధ మగుట యిహలోకమునమాత్ర మశక్యము. మఱియొకలోకమున శక్యమగు నేమో!!

జగత్తునం దున్నవ్యవహార మంతయు, కేవలసుఖమయము గాకపోవుటచే సుఖదుఃఖాత్మక మని తప్పక నుడువ నను వగుటవలన, "సంసారమున సుఖ మధికమా? దుఃఖమధికమా?" యను మూఁడవప్రశ్న వెలువడును. ఆధిభౌతికసుఖమే పరమసాధ్య మనియంగీకరించు పాశ్చాత్యపండితులలో ననేకులు "సంసారమునందు సుఖముకంటె దుఃఖమే యధిక మగునైడల, సంసారమునందలియుపద్రవమునఁ బడక, యందఱో, లేక, యధికసంఖ్యాకు లగుజనులో, యాత్మహత్యఁ జేసికొని యుందు"రని యభిప్రాయపడుచున్నారు. మనుజుఁడు తనజీవితకాలము వృద్ధి యగుచున్న దని యేపగించుకొనుట లేదు. కావుననే సంసారమునం దతనికి దుఃఖముకంటె సుఖమే యధికముగ ననుభవములో నుండవలయును. కావుననే, సుఖమనునదియే యందఱకును పెక్కింటికంటె ముఖ్యముగ సాధింపఁదగిన దని యెంచి ధర్మాధర్మనిర్ణయమును సైతము తదనుసారముగనే చేయవలయును; కాని యాత్మహత్యను,

సంసారసుఖమునకును గల్పించినసంబంధము బాగుగ నాలోచించిన సత్యము గా
రదు. ఒకానొకసమయమ్మున, నెవఁడో యొకఁడు సంసారమున విసువుఁ జెంది ప్రా
త్యాగమునుసైత నొనర్చుచునే యున్నాఁడు; కాని యటులు వాఁడొనర్చుకా
మును లోకు లపవాదములలో (అనఁగా: వెఱ్ఱిపనులలో) నొకదానినిగఁ జెప్పుదు
ఇందువలన జీవమును బోఁగొట్టుకొనుటయు, బోఁగొట్టుకొనకపోవుటయు, న
దానికి సంసారసుఖముతో సంబంధ ముంచక సామాన్యజనులు దీని
స్వతంత్ర మగువిషయ మని తలఁచుచుండునటుల కాన్పించు చున్నది.
రికు లగుమనుజులకు మిక్కిలి కష్ట మని తోఁచుమోటుమనుజునిసంసారమున
రించిన నీయూహాయే కలుగును. ప్రసిద్ధుఁడును, సృష్టిశాస్త్రజ్ఞుఁడు నగు 'ఛా
డార్విన్' అనునతఁడు తనప్రవాసగ్రంథములో దక్షిణామెరికాలో మిక్కి
దక్షిణదేశముయొక్క ప్రాంతమునందుఁ దన కనుభవములో నున్నమోటుజ
వర్ణించుచు "ఈమోటుజనులు—పురుషులును స్త్రీలు—అత్యంతశీతల మగుతమ
ములో పండ్రెండు నెలలును దిగంబరులై తిర్గుగుదురు. తమయొద్ద నాహారపదార్థ
లను నిలువఁజేసికొనకపోవుటచే ననేకదివసము లాహారమే లేక జీవింపవలసినవా
అయినను వారిజనసంఖ్య వృద్ధియగుచునే యున్నది." * అనివ్రాసెను. కాని
మోటుజను లైనను జచ్చుట కిష్టపడరు. ఇంతమాత్రమునకే వారిసంసారము
మయ మని యెవ్వరును జెప్పఁజాలరు. వా రాత్మహత్యఁ జేసికొన రనుమాట సత్యే
ద్దానికిఁ గారణ మేమై యుండు నని సూక్ష్మముగ విచారించితి మేని, "నేను
వును గాను మనుజుఁడను" అనువిషయముననే యొకొక్కఁడును సరితసించుచు
డని తోఁచును. ఇతరము లగు నన్నిసుఖములకంటె మనుజుఁ డగుట యనుసుఖము
ఎంతకష్టమయ మైనను ఈసంసారముపై దృష్టి నుంచక మనుష్యత్వమున
నిశ్రేష్ఠమగునానందమును, బోఁగొట్టుకొనుట కెప్పుడును సిద్ధము కానంతగా
దానినిగ నెన్నును. మనుజుఁడే కాదు. పశుపక్ష్యాదులుసైత మాత్మహత్యఁ గా
వవు. కావున వానిసంసారము సైతము సుఖమయమే యగునా యేమి? అన
మనుజుఁ డైనను, లేక, పశుపక్ష్యాదు లైనను చచ్చుట కిష్టపడనంతమాత్రము
వారిసంసారము సుఖమయముగా నున్న దనుభ్రమను గలిగించునూహను
కూడదు. మఱి యేమనఁగా: సంసార మెటులున్నను లెక్కసేయక బొత్తిగ
మైనది సచేతన మైనదిగ నగుటలోనే, యపరిమితానంద మున్నదని

* Darwin's Naturalist's Voyage Round the World, Ch

తనము గలవానిలో సైతము మానవుఁడ నైతి ననునానందము సర్వశ్రేష్ఠ మైన దనియు, సత్య మగునీయనుమానమే యేజంతువును నమ్ముట కిష్టపడకపోవుటచేఁ దేలు ననియు మనశాస్త్రకారులు సిద్ధాన్తముఁ జేసిరి.—

"భూతానాం ప్రాణినః శ్రేష్ఠాః ప్రాణినాం బుద్ధిజీవినః
బుద్ధిమత్సు నరాః శ్రేష్ఠా నరేషు బ్రాహ్మణాః స్మృతాః.
బ్రాహ్మణేషు చ విద్వాంసః విద్వత్సు కృతబుద్ధయః
కృతబుద్ధిషు కర్తారః కర్తృషు బ్రహ్మవాదినః."

(మను. ౧. ౯౬. ౯౭; మ. భా. ఉద్యో. ౫. ౧–౨)

"అచేతనములకంటె సచేతనములు, సచేతనములలో సైతము బుద్ధిగలవియు, బుద్ధిగలవానిలో మనుజులును, మనుజులలో బ్రాహ్మణులును, బ్రాహ్మణులలో విద్వాంసులును, విద్వాంసులలో కృతబుద్ధులును (సంస్కృతబుద్ధిగలవారు), కృతబుద్ధులలో కర్తలును, కర్తలలో బ్రహ్మవాదులును"—అని మనశాస్త్రములలో నంతకంత కెక్కువవాఁడగుటకు జెప్పఁబడినమార్గము దీని ననుసరించియే చెప్పఁబడినది. యీన్యాయము ననుసరించియే "యెనుబదినాలుగులక్షలయోనులలోను నరదేహము శ్రేష్ఠము; నరులలో ముముక్షువు; ముముక్షువులలో సిద్ధుఁడు" నని ప్రాకృతగ్రంథములలోఁ జెప్పఁబడినది. "సబ్ సేజీవ్ ప్యారా" "అన్నిటికంటె తనప్రాణ మెక్కువయైనది" అని చెప్పుటలో నిదియే తాత్పర్య మగుటచే నీసంసారము దుఃఖమయ మైనను నాత్మహత్య చేసికొనినవారిని వెఱ్ఱివాండ్రనియు, ధర్మశాస్త్రానుసారముగఁ బాపులనియు నెన్నెదరు (మ. భా. కర్ణ. ౭౦. ౨౮). ఆత్మహత్యను జేసికొనుటకు యత్నించుటయే నేర మని దండనీతిశాస్త్రజ్ఞులు నుడువుదురు. మనుష్యుఁ డాత్మహత్యఁ జేసికొనక పోవుటచే సంసారము సుఖమయ మని యనుమానముఁ జేసికొనుటకు మార్గము లేదని యీతీరిన సిద్ధాన్తమయినపిదప "సంసారము సుఖమయమా? దుఃఖమయమా?" యనుప్రశ్నకు సమాధానముఁ జెప్పుటకుఁ బూర్వకర్మానుసారముగ నొక్కపరి తనకు లభించిననరదేహ మనుస్వాభావిక మగు నదృష్టము నొకమూల నుంచి, తదుత్తరకాలీన మైనదానిని (అది లభించినపిదప నగు దానిని; అనఁగా సంసారమం దున్నవిషయమునుమాత్రము) మనము విచారింపవలయును. మనుష్యుఁడు జీవించియుండుటయే సంసారమునఁ బ్రవర్తించుటకుఁ గారణముగ నున్నది. ఆధిభౌతికపండితులు చెప్పినట్లుల, "సంసారమం దున్న సుఖాధిక్యమునకుఁ బూర్తి యనునది లేదు; చావ కుండవల్లయు నపుబుద్ధి స్వాభా

సంసారసుఖమునకును గల్పించినసంబంధము బాగుగ నాలోచించిన సత్యము గానేరదు. ఒకానొకసమయమ్మున, నెవఁడో యొకఁడు సంసారమున విసువుఁ జెంది ప్రాణత్యాగమునుసైత మొనర్చుచునే యున్నాఁడు; కాని యటులు వాఁడొనర్చుకార్యమును లోకు లపవాదములతో (అనఁగా: 'వెఱ్ఱిపనులలో') నొకదానినిగఁ జెప్పుదురు. ఇందువలన జీవమును బోఁగొట్టుకొనుటయు, బోఁగొట్టుకొనకపోవుటయు, నను వానికి సంసారసుఖముతో సంబంధ ముంచక సామాన్యజనులు దీని నొక స్వతంత్ర మగువిషయ మని తలఁచుచుండునటుల కాన్పించుచున్నది. నాగరికు లగుమనుజులకు మిక్కిలి కష్ట మని తోఁచుమోటుమనుజునిసంసారమును విచారించిన నీయూహయే కలుగును. ప్రసిద్ధుఁడును, సృష్టిశాస్త్రజ్ఞుఁడు నగు 'ఛార్లిస్ డార్విన్' అనునతఁడు తన ప్రవాసగ్రంథములో దక్షిణామెరికాలో మిక్కిలి దక్షిణదేశముయొక్క ప్రాంతమునందుఁ దన కనుభవములో నున్న మోటుజనుల వర్ణించుచు "ఈమోటుజనులు—పురుషులును స్త్రీలు—అత్యంతశీతల మగుతమదేశములో పండ్రెండు నెలలును దిగంబరులై తిర్గుగుదురు. తమయొద్ద నాహారపదార్థములను నిలువఁజేసికొనకపోవుటచే ననేకదివసము లాహారమే లేక జీవింపవలసినవారు. అయినను వారిజనసంఖ్య వృద్ధియగుచునే యున్నది." * అని వ్రాసెను. కాని యట్టి మోటుజను లైనను జచ్చుట కిష్టపడరు. ఇంతమాత్రమునకే వారిసంసారము సుఖమయ మని యెవ్వరును జెప్పఁజాలరు. వా రాత్మహత్యఁ జేసికొన రనుమాట సత్యమే. ...కారణ మేమై యుండు నని సూక్ష్మముగ విచారించితి మేని, "నేను పశు యనః స్తే మనుజుఁడను" అనువిషయముననే యొక్కొకఁడును సంతసించుచున్నాఁ యందుఁ ...ను. ఇతరము లగు నన్నిసుఖములకంటె మనుజుఁ డగుట యనుసుఖమును, నరునకుఁ గల ...మైనను ఈసంసారముపై దృష్టి నుంచక మనుష్యత్వమున కుండు మునకును మిక్కిలిదమును, బోఁగొట్టుకొనుట కెప్పుడును సిద్ధము కానంతగొప్ప మేమి యనః సదా మనుజుఁడే కాదు. పశుపక్ష్యాదులుసైత మాత్మహత్యఁ గావిం సైతము తగ్గును. సంసారము సైతము సుఖమయమే యగునా యేమి? అనఁగా:

"ప్రాయేణ, పశుపక్ష్యాదు లైనను చచ్చుట కిష్టపడనంతమాత్రముననే కా... న్యష్టి ...యముగా నున్న దనుభ్రమను గలిగించునూహను జెంద
...: సంసార మెటులున్నను లెక్కసేయక బొత్తిగ నచేతన

"తలుచుగ భాగ్య... లుటలోనే, యపరిమితానంద మున్న దనియు, అచే షడు, దరిద్రునకు కొ...

* ...t's Voyage Round the World, Chap. X.

తనము గలవానిలోసైతము మానవుఁడ నైతి ననునానందము సర్వశ్రేష్ఠ మైన దనియు, సత్య మగునియనుమానమే యేజంతువును చచ్చుట కిష్టపడకపోవుటచేఁ దేలు ననియు మనశాస్త్రకారులు సిద్ధాన్తముఁ జేసిరి.—

"భూతానాం ప్రాణినః శ్రేష్ఠాః ప్రాణినాం బుద్ధిజీవినః
బుద్ధిమత్సు నరాః శ్రేష్ఠా నరేషు బ్రాహ్మణాః స్మృతాః.
బ్రాహ్మణేషు చ విద్వాంసః విద్వత్సు కృతబుద్ధయః
కృతబుద్ధిషు కర్తారః కర్తృషు బ్రహ్మవాదినః."

(మను. ౧. ౯౬. ౯౭; మ. భా. ఉద్యో. ౫. ౧—౨)

"అచేతనములకంటె సచేతనములు, సచేతనములలో సైతము బుద్ధిగలవియు, బుద్ధిగలవానిలో మనుజులును, మనుజులలో బ్రాహ్మణులును, బ్రాహ్మణులలో విద్వాంసులును, విద్వాంసులలో కృతబుద్ధులును (సంస్కృతబుద్ధిగలవారు), కృతబుద్ధులలో కర్తలును, కర్తలలో బ్రహ్మవాదులును"—అని మనశాస్త్రములలో నంతకంత కెక్కువవాఁడగుటకు జెప్పఁబడినమార్గము దీని ననుసరించియే చెప్పఁబడినది. యీన్యాయము ననుసరించియే "యెనుబదినాలుగులక్షలయోనులలోను నరదేహము శ్రేష్ఠము; నరులలో ముముక్షువు;ముముక్షువులలో సిద్ధుఁడు"నని ప్రాకృత గ్రంథములలోఁ జెప్పఁబడినది. "సబ్ సేజీవ్ప్యారా" "అన్నిటికంటె తనప్రాణ మెక్కువయైనది" అని చెప్పుటలో నిదియే తాత్పర్య మగుటచే నీసంసారము దుఃఖమయ మైనను నాత్మహత్య చేసికొనినవారిని వెఱ్ఱివాండ్రనియు, ధర్మశాస్త్రాను సారముగఁ బాపులనియు నెన్నెదరు (మ. భా. కర్ణ. ౭౦. ౨౮). ఆత్మహత్యను జేసికొనుటకు యత్నించుటయే నేర మని దండనీతిశాస్త్రజ్ఞులు నుడువుదురు. మనుష్యుఁ డాత్మహత్యఁ జేసికొనక పోవుటచే సంసారము సుఖమయ మని యనుమానముఁ జేసికొనుటకు మార్గము లేదని యీతీరున సిద్ధాన్తమయినపిదప "సంసారము సుఖమయమా? దుఃఖమయమా?"యనుప్రశ్నకు సమాధానముఁ జెప్పుటకుఁ బూర్వకర్మానుసారముగ నొక్కపరి తనకు లభించిననరదేహ మనుస్వాభావిక మగు నదృష్టము నొకమూల నుంచి, తదుత్తరకాలీన మైనదానిని (అది లభించినపిదప నగు దానిని; అనఁగా సంసారమం దున్న విషయమునుమాత్రము) మనము విచారింపవలయును. మనుష్యుఁడు జీవించియుండుటయే సంసారమునఁ బ్రవర్తించుటకుఁ గారణముగ నున్నది. 'ఆధిభౌతికపండితులు సెప్పినట్టుల, "సంసారమం దున్న సుఖాధిక్యమునకుఁ బూర్తి యనునది లేదు; చావు కుండవల్లయు ననుబుద్ధి స్వాభా

వికముగనే యున్నది. అది సంసారమందున్న సుఖదుఃఖములతారతమ్యముచేఁ బుట్టినది కానేరదు.” అని మఱియొకవిధమున నుపపాదింపవచ్చును. కావుననే సంసారము సుఖమయముగా నున్నదనువిషయము జీవించియుండవలయునని స్వాభావికముగ నుండుటచే సిద్ధము గానేరదు.

కేవలమనుష్యజన్మరూప మగుమహాభాగ్యము, పిదప సంభవించినమానవసంసారము ననువిషయములను బొరపాటుకలుగునటుల కలుపక మనుష్యత్వము, మనుజులసంసారము (అనఁగా: నిత్యవ్యవహారము) అను నీరెంటిని వేర్వేఱుగాఁ జేసినపిదప, “శ్రేష్ఠుఁడును, నరదేహధారియు నగుప్రాణికి సంసారమందు సుఖమధికమా? దుఃఖ మధికమా?”అను ప్రశ్నకు నుత్తరమిచ్చుటకు ప్రతిమనుజునకును గల ‘ప్రస్తుత’ వాసనలలో నెన్నిసఫలము లయినవో, యెన్నినిష్ఫలము లైనవో యను నీవిషయమును విచారించుటదక్క రెండవసాధన మేమియు లేదు. ప్రస్తుత మని చెప్పుటకుఁ గారణ మేమి యన: అందఱు నాగరికు లనుభవించుచున్న విషయ మెల్లప్పు డనుభవింపఁబడుటచే దానిలోనిసుఖమును మనము మఱచి పోవుచున్నాము. నూతనముగ మనకుఁ గావలయునని తోఁచువస్తువులలో నెద్ది లభించుచున్నదో యెఱింగి దానిమూలముననే సంసారమం దున్న సుఖదుఃఖముల నిర్ణయించుచున్నాము. ఇప్పుడు మన కెన్ని సుఖసాధనము లున్నవో, నూఱేండ్లక్రింద వీనిలో నెన్నిసుఖసాధనము లున్నవో వాని సరిచూచుటయును, నేఁడు నేను సుఖముగ నున్నానా? లేదా? యని విచారించుటయు నను నీరెండువిషయములును మిక్కిలి భిన్నములుగ నున్నవి. ఉదాహరణ మేమి యన: నూఱేండ్లక్రింద నెడ్లబండిపైఁ బ్రయాణముఁ జేయుటకంటె నిప్పుడు ధూమశకటముతోఁ బ్రయాణముఁ జేయుట చాల సుఖకర మనుసంగతి నెల్లరు నొప్పుకొందురు; కాని, ధూమశకటము వల్ల నగుసుఖము నిప్పుడు మఱచుటచే నొకప్పుడు ధూమశకట మాలస్యమైనప్పుడు మనకు మిక్కిలి కష్టమై తోఁచును. కావున, ఉన్న సుఖసాధనమును లక్ష్యపెట్టక మనుష్యుని ప్రస్తుతసుఖదుఃఖములవిచారమును ప్రస్తుతమందున్న వానియావశ్యకతను బట్టియే చేయుచున్నాఁడు. ఈయావశ్యకత యెంతవఱ కని విచారింప, దాని కెప్పుడు నంతము లేదని స్పష్టమగును; నేఁడొకకోరిక సఫలమైనను రేపు దానిస్థానమున మఱియొకకోరిక నాటుటచే నీక్రొత్తకోరికనే నెరవేర్పవలయు నని తోఁచును; మానవునికోరికయు నొకయడుగు మున్నగనె పరువిడుచుండుటచే నతనిశిరోబాధ యెప్పటికిని మాయునది కానేరదు. “సుఖ మంతయుఁ దృష్ణాక్షయరూపకముగనే యున్నది.ఎంతసుఖము లభించినను మనుష్యుఁడు మరల నసంతుష్టిగనే యుండును.”

అనునీరెండువిషయములభేదము నిప్పట్టున లెస్సగ గుర్తించుకొనవలయును: ప్రతిసుఖమును దుఃఖాభావరూపముగ నుండక పోవుటచే సుఖదుఃఖము లనునవి యింద్రియములస్వతంత్రము లగురెండువేదనలుగ నున్న వని చెప్పవలెను. ఒకప్పుడు లభించినయేసుఖములచే నైనఁ దృప్తినొందక యింకను సుఖమే కావలయునని చెప్పి యసంతుష్టుఁడుగ నుండుట వేఱు. ప్రథమవాదము సుఖముయొక్క వస్తుస్వరూపమును సంబంధించి యున్నది. "ప్రాప్తమయిన సుఖముచే సంపూర్ణమగుతృప్తి యగునా? కానేరదా?' యనునది రెండవప్రశ్న యయియున్నది. విషయవాసన యెల్లప్పుడు నొకతీరుననె వృద్ధినొందుచుండుటచే ననుదినము నూతనము లగుసుఖములు లభింపకపోయినను పూర్వపుసుఖములనే యనుభవింపవలయునని తోఁచుటచే మనోవాంఛ యెంతయుఁ దఱుఁగదు. 'వ్హిటెలియస్' అను రోమకచక్రవర్తి జిహ్వాసుఖమును దఱుచుగ నపేక్షించి భుజించినయన్నము నోషధిమూలమునఁ గ్రక్కి యనుదినము పెక్కు మాఱులు భుజించువాఁడని యొకకథ గలదు; కాని, పశ్చాత్తప్తుఁ డగుయయాతియొక్క కథ యింతకంటె నెక్కువనీతిని బోధించుచున్నది. ఒకప్పుడు యయాతిని శుక్రాచార్యు లొకకారణమున వృద్ధుఁ డగునటుల శపించెను. మరల దయ గలిగి యితరుల కాముసలితనము నిచ్చి, యాతని పడుచుందనమును స్వీకరింపనగు నని యాచార్యుం డనుగ్రహించెను. వెంటనే యయాతి తన పుత్త్రుఁ డగు 'పూరువు'యొక్క పడుచుందనముఁ గైకొని వేయివత్సరంబు లొక్కతీరున విషయసుఖముల ననుభవించి తుదకు భూమిలో నుండు సకలపదార్థములును నొకమనుష్యునికైనను సుఖాభిలాషముల శమింపఁజేయఁ జాలవని తెలిసికొనెను. మఱియు—

“శ్లో. న జాతు కామః కామానా ముపభోగేన శామ్యతి
హవిషా కృష్ణవర్త్మేవ భూయ ఏవాభివర్ధతే.”

(మ. భా. ఆ. ౭౫. ౪౯)

“సుఖోపభోగముచే విషయాభిలాష శమింపదు. హోమద్రవ్యముచే నగ్ని శమింపనటులె విషయోపభోగముచే విషయాభిలాష యధికాధికముగ వృద్ధి నొందును” అని యయాతి వాక్రుచ్చె నని మహాభారతములోని యాదిపర్వమున వ్యాసులు వక్కాణించి యున్నారు, మఱియు నీశ్లోకము మనుస్మృతి యందు సైతమున్నది. (మను. ౨. ౯౪). సుఖసాధనము లెంత యధికముగ నున్న నింద్రియాభిలాష యెల్లపుడు మితి లేక యభివృద్ధి నొందుచుండుటచే నెల్లపుడును సుఖ మనుభ

వింప మనుజుఁడు కోరుచుండును. అందుచే సుఖేచ్ఛ యెప్పుడును శాంతి పొంద నేరదు. దాని కెట్టియాటంకమునైన గలిగింపవలయు ననుటయే దీనితాత్పర్యము. ధర్మశాస్త్రగ్రంథకారునిత త్త్వము పూర్ణముగ మాన్యమగుటచే, కామోపభోగము లకుఁ బ్రత్యేకముగ నేదియైన నియమము నుంచవలయు నని వారందఱు తొలుత నుండియు నుడువుచునే యున్నారు. విషయోపభోగ మనునదియే యీజగత్తునఁ బరమసాధ్యముగ నున్నదని చెప్పుజను లీయనుభవసిద్ధాన్తమువై పునకుఁ గొంచెము చూచినయెడల వారిమతమునం దున్న నిస్సారత వారికిఁ దప్పక తెలియును. వైదికమత సంబంధ మగు నీసిద్ధాన్తము బౌద్ధధర్మములలోను స్వీకరింపఁబడుటచే యయాతికి ప్రతినిధిగ మాంధాత యనుపురాణప్రసిద్ధుఁ డగురాజు మరణసమయమునందు—

"న కహాపణవస్సేన తిత్తి కామేసు విజ్జతి
అపి దిబ్బేసు కామేసు రతిం సో నాధిగచ్ఛతి."

(ధమ్మపద. ౧౮౬–౧౮౭)

"కార్షాపణ మనెడునాణెములు వర్షించినను కోరికలు శమింపవు. స్వర్గసుఖ ములు లభించినను కాముకుఁ డగుపురుషునకు కామము శాంతింపదు". అని చెప్పి నట్లు బౌద్ధగ్రంథములలో వర్ణింపఁబడినది. విషయోపభోగము పూర్తి యగుట యీరీతి నెప్పటికి నశక్యమగుటచే ప్రతిమనుష్యునకును "నేను దుఃఖించుచున్నా ను" అనియే యెప్పుడును దోఁచును. ప్రతిమనుజునకు నీరీతిగనే యుండునని తెలిసి కొనినయెడల మహాభారతమునందుఁ జెప్పిన తీరున—

"సుఖాద్బహుతరం దుఃఖం జీవితే నాస్తి సంశయః"

(మ. భా. శాం. ౨౦౫. ౬; 330. ౧౬)

"ఈజీవితమునందు (అనఁగా: సంసారమునందు) సుఖముకంటె దుఃఖమే యధికముగ నున్నది". మఱియు తుకారాంబావా వర్ణించినతీరున—

"సుఖ పాహతా జవాపాడే, దుఃఖ పర్వతాఏవఢే"

(తుకా. గా. ౨౯౭౬)

"ఈసంసారమున సుఖమును విచారించిన నావగింజయంత యనియు, దుఃఖ మును విచారించినఁ బర్వతమంత యనియుఁ దెలియును" అని సిద్ధాన్తముఁ జేయుట యవశ్యము. ఉపనిషత్తులసిద్ధాన్త మిటులే యగుటచే మైత్ర్యుపనిషత్తుల లోను (మైత్ర్యు. ౧. ౨–౪) గీతలలోను స్థైతము మనుష్యజన్మ మశాశ్వత

మనియు, దుఃఖాలయ మనియు, పృథ్వి యందున్న సంసార మనిత్య మనియు నసుఖముగ నున్న దనియుఁ (గీ. ౮. ౧౫; ౯. 33) జెప్పఁబడినది. జర్మని పండితుఁ డగు 'శోపెన్‌హావర్' అనువానికి సైత మిదియే సమ్మత మగుటచే దానిని సిద్ధపఱచుటకొఱ కొకచమత్కార మగుదృష్టాంతము చెప్పఁబడినది. అది యేది యనఁగా: మనుష్యుల కున్న సుఖేచ్ఛ లన్నిటిలో నెన్ని సఫలము లగుచున్నవో వానింబట్టి యతఁడు సుఖియని తెలిసికొనుచున్నాను. సుఖేచ్ఛకంటె సుఖోపభోగము కొఱఁతపడు నెడల దానింబట్టి యాతఁడు దుఃఖి యనుకొనుచున్నాను. ఈప్రమాణమునే గణితశాస్త్రము ననుసరించి చూపవలసినయెడల సుఖోపభోగమును సుఖేచ్ఛచే భాగించి, అపూర్ణాంకరూపముచే $\frac{\text{సుఖోపభోగము}}{\text{సుఖేచ్ఛ}}$ అని వ్రాయవలయును; కాని యీయపూర్ణాంక మించుక విలక్షణముగ (అనఁగా: వేఱుగ) నున్నది. దానియొక్క (సుఖేచ్ఛయొక్క) ఛేదము, దానియొక్క (అనఁగా: సుఖోపభోగముయొక్క) యంశముకంటె నధికముగ వృద్ధి నొందుటచే నీయపూర్ణాంకము $\frac{1}{2}$ ఉన్నయెడల, పిదప $\frac{3}{10}$ (అనఁగా: అంశము త్రిగుణమైనయెడల ఛేద మైదంతలు వృద్ధిఁజెంది యధికాధికముగ నపూర్ణమే) అగుచుండును. కావున మనుజుఁడు పూర్ణసుఖము గలవాఁ డగునని యాశఁ జెందుట వ్యర్థముగ నున్నది. మునుపు సుఖమెంత యున్న దని విచారించుచు నీయపూర్ణాంకముయొక్క యంశస్థానమునే మనస్సు స్వతంత్రముగ విచారించితిమేని యంశముకంటె ఛేదము విశేషము వృద్ధిఁ జెందిన దనువిషయమాలోచనకే రాఁజాలదు; కాని కాలయాపనము నపేక్షింపక "మనుజుఁడు సుఖియా? దుఃఖియా?" యనుసంగతిమాత్రమే విచారింపవలసినపుడు, అంశము, ఛేదము అనురెంటియొక్క విచారణఁ జేయ వలసివచ్చును; మఱియు నీయపూర్ణాంక మెప్పుడును పూర్ణము కానేర దనుసంగతి మనస్సునకుఁ దోఁచును. "న జాతు కామః కామానాం" (మ. ౨. ౯౪) అనుమనువచనముయొక్క భావము నిదియే. సుఖదుఃఖములపరిమితిని దెలిసికొనుటకు, వేఁడిని గొలుచు యంత్రము (అనఁగా: థెర్మామిటరు) వంటి నిశ్చిత మైనసాధనములు లేకపోవుటచే, వానితారతమ్యమునకు గణితశాస్త్రపద్ధతిగ నొనర్చినప్రస్తారము ననేకు లొప్పుకొనరు; కాని యీపూర్వపక్షసిద్ధాన్తములరీతిఁగ సంసారమం దున్నమనుజునకు సుఖమెక్కు డని స్థిరపఱచుట కెట్టికొలఁత గాని తూనిక గాని కానరాదు. కావున నుభయపక్షములకును సాధారణ మగునాయాక్షేప మిదివరలోఁ జేయఁబడినయుప

సాధనలలో నున్న సామాన్యసిద్ధాన్తమునకు (అనఁగా: సుఖోపభోగమునకంటె సుఖేచ్ఛ యనివార్యముగ వృద్ధినొందుటచే సిద్ధ మగుసిద్ధాన్తమునకు) నేమియు బాధకము గానేరదు. 'స్పెయిన్' దేశమును దురుష్కులు పాలించుచుండఁగా నూఁడవ 'అబ్దుల్ రహిమానుఁడు' * (అక్కడ నొకన్యాయమూర్తియును బరాక్రమవంతుఁడగు నొకరాజు) చక్రవర్తియై యుండి, తనదినము లెటులగడచుచున్నవో తెలియుటకై దినచర్య వ్రాసెను. దానివలన నేఁబదిసంవత్సరముల వారిరాజ్యపాలనాకాలమునఁ దుదకుఁ బదునాలుగుదినములుమాత్రమె పూర్ణసుఖమునఁ గడచినటుల విశదమైనదని తురుష్కులయితిహాసగ్రంథములలోఁ జెప్పఁబడినది. "జగత్తున, ముఖ్యముగ నైరోపాఖండమున నున్న ప్రాచీననవీనతత్త్వజ్ఞులమతములను విచారించిన, వారిలో 'సంసారము సుఖమయ' మని వచించువారియొక్కయు, 'దుఃఖమయ' మని వచించువారియొక్కయు సంఖ్య సమానముగ నున్నటుల కాన్పించుచున్న" దని యొకరు వ్రాసియున్నారు. † త్రాసువలె నుండు నీసంఖ్యలలో నొకవైపున హిందూతత్త్వజ్ఞులమత మనుసంఖ్యను జేర్చిన నాపళ్లెర మెంతక్రిందికి వంగునో వచింప నక్కఱ యుండదు. సంసారసుఖదుఃఖములకుఁ బూర్వోక్త మగునిరూపణను విని సన్న్యాసమార్గము మంచి దనుపురుషుఁడు "సుఖ మనునది యథార్థపదార్థము కాకపోవుటచే నాశారూపము లగుసకలకర్మల వదలినఁ గాని శాంతి కలుగ నేర" దని చెప్పుట మీ కిష్టము గాకపోయినను మీరు వచించినరీతిగనే తృష్ణనుండి యసంతోషమును, అసంతోషమునుండి దుఃఖమును, గలుగుచున్న నీయసంతోషమును దూరముగఁ జేసికొనుటకైనను మనుష్యులు తృష్ణను సర్వసాంసారికకర్మములను (అవి పరోపకారార్థములైనను, లేక, స్వార్థము లైనను) వదలి యెల్లప్పుడును సంతుష్టుఁడుగ నుండవలయు నని చెప్పుట కేమి యభ్యంతర" మని యడుగును. మహాభారతములోనే — "అసంతోషస్య నాస్త్యంతః తుష్టిస్తు పరమం సుఖమ్." "అసంతోషమున కంతము లేక పోవుటచే, సంతోష మనునదియే పరమసుఖమై యున్నది" (మ. భా. వన. ౨౧౫. ౨౨) యని వచన మున్నది. జైనబౌద్ధధర్మములమూలాధారములుసైత మీమతమునే యవలంబించి యున్నవి. పాశ్చాత్యదేశస్థుఁ డగు 'శోపెన్‌హారయెర్' ‡ అనునతఁ డిటీవల నీమతమునే ప్రతిపాదించియున్నాఁడు; కాని, దీనికి విరుద్ధముగ,

* Moors in Spain, p. 128. (Story of the Nations Series).

† Macmillan's Promotion of Happiness. p. 26.

‡ Schopenhauer's World as Will and Representation, Vol. II Chap. 46.

"నోట నపశబ్దములు వచ్చునని నాలుకగోసికొనవలయునా?" యనియు, "అగ్నిచే నెప్పుడైన నిండ్లు గాలిపోవునని యగ్నిని బొత్తిగ వదలి వంటలనుసైతము మానుకొనవలయునా?" యనియు విచారింపవచ్చును. కావున నగ్నికే కాక విద్యుచ్ఛక్తికి సైతము తగిననియమము నేర్పఱచి తగుసాధనములతోఁ బ్రతిదినము మనము వాడుకొనునటుల, తృష్ణకు నసంతుష్టికి సైతము తగునియమముల నేర్పఱచి యుపయోగపఱుచుకొనుట యశక్యము కానేరదు. వీనిలో నసంతుష్టి యనునది యెల్లప్పుడు నేవిధమునను బొత్తిగ నుపయోగించునది కానేర దని యను నెడల నావిషయము ప్రత్యేకము; కాని బాగుగ విచారించిన నావిషయ మటుల స్థిరపడనేరదు. అసంతుష్టి యనఁగా దురాశయే కాని, లేక, దుఃఖమే యని కాని, యర్థము కానేరదు. ఇట్టి యసంతుష్టి శాస్త్రకారులచేసైత మేవగింపఁబడియున్నది. ఇఁక నేమనఁగ: మన మున్న స్థితిలోనే యెల్లప్పుడునుండి, కష్టపడక, శక్తికొలఁది, శాంతత్వమును, సమచిత్తత్వమును సాధించుచుఁ గ్రమముగ నెక్కువగ బాగుపఱుచుచు, మునుపున్న స్థితిని సాధ్య మగునంతయకాన్నత్యమునకుఁ దెచ్చునట్టికోరికకు మూలకారణ మగు నసంతోషము పనికి రాదని వచించుట కేనాఁడును వీలు కానేరదు. ఏలయన: బ్రాహ్మణ, క్షత్రియ, వైశ్య, శూద్ర లను నాలుగుజాతులు గలమనసమాజమున, బ్రాహ్మణులు జ్ఞానమునను, క్షత్రియు లైశ్వర్యమునను, వైశ్యులు ధనధాన్యములయందును నభివృద్ధిఁ జెందవలయు నను నెడికోరికనే వదలినపక్షమున నీసమాజము శీఘ్రముగ నడుగంటు నని చెప్పనక్కఱలేదు. ఈయభిప్రాయమును మనఁబున నూనియే వ్యాసులవారు.—"యజ్ఞో విద్యా సముత్థాన మసంతోష. శ్ర్రియం ప్రతి" "యజ్ఞము, విద్య, ఉద్యోగము, నైశ్వర్యవిషయకసంతోషము ననునవి క్షత్రియులగుణములు" (మ.భా.శాం. ౨౩. ౯) అని ధర్మరాజునకుఁ జెప్పిరి. అటులె 'విదుల' తన పుత్త్రున కుపదేశించుచు, "సంతోషో వై శ్రియం హన్తి" "సంతోషముచే నైశ్వర్యము నశించును" (మ. భా. ఉ. ౧౩౨. ౩౩) అని చెప్పెను. "అసంతోష శ్శ్రియో మూలమ్." (మ. భా. సభా. ౫౫. ౧౧) * అని మఱియొకచో సైత మున్నది. బ్రాహ్మణధర్మములలో సంతోష మనునది గుణ మని చెప్పఁబడినను, చాతుర్వర్ణ్య ధర్మానుసారముగ ద్రవ్యవిషయమునఁ గాని, ఇహలోకమందలి యైశ్వర్యవిషయమునఁ గాని సంతోష మనియే దానియర్థము. తన కున్నజ్ఞానము చాలు నని బ్రాహ్మ

* Cf. "Unhappiness in the cause of progress." Dr. Paul Carus' The Ethical Problem, P. 251. (2nd Ed)

ణుండనుకొన్నను, వైశ్యశూద్రులు తమతమజాతిధర్మముల ననుసరించి తమకున్న విదయే చాలు నని యనుకొన్నను, బుద్ధిపూర్వకముగఁ దమకు నష్టముఁ జేసికొన్నవా రగుదురు. అసంతోషమె యన్నివిధముల గొప్పతనమునకును, ప్రయత్నమునకును, ఐశ్వర్యమునకును, మోక్షమునకును మూలమై యున్న దనునది యిందలిసారాంశము. ఈయసంతోషమును మనము బొత్తిగ వదలితిమేని యీలోకమునందును బరలోకమునందును మనకు మంచియవస్థ లభింపదని ప్రతిమనుజుఁడును దప్పక యెఱిఁగి పలుచుకొనవలయును. భగవద్గీతలోసైతము శ్రీకృష్ణుని యుపదేశమును వినుచు— "భూయః కథయ తృప్తిర్హి శృణ్వతో నాస్తి మేఽమృతమ్" "అమృతమువంటి నీసంభాషణను వినుచున్న నాకు తృప్తి కలుగుట లేదు. కావున మరల నీవిభూతిని వచింపుము" (గీ. ౧౦. ౧౮) అని యర్జునుఁ డడిగినపిమ్మట భగవంతుఁడు వెండియుఁ దనవిభూతిని చెప్పుటకుఁ బ్రారంభించెను; కాని యర్జునునకు "నీవు నీకోరికను మానుకొనుము, అతృప్తి (అసంతోషము) యోగ్యము కానేర" దని భగవంతుఁ డుపదేశము చేయలేదు. దీనివలన మంచి (కల్యాణకారకమగు) విషయమున యోగ్యమగునసంతోష ముండుట భగవంతునకుసైత మిష్టమే యని సిద్ధమగుచున్నది. మఱియు— "యశసి చాభిరతిర్వ్యసనం శ్రుతౌ" "కోరిక యుండవలయును కాని, యది యశస్సును సంపాదించునదై యుండవలయును; వ్యసనము సైత ముండవలయును కాని, యది విద్యకు సంబంధించినదిగ నుండవలయును. ఇటులైన నవి నింద్యములు కానేరవు" అని భర్తృహరిలో నొకశ్లోకమున్నది. కామక్రోధాదివికారముల నశింపఁజేసినటుల యసంతోషమును సైతము బొత్తిగ నశింపఁజేయఁగూడదు. అటుల నశింపఁజేసిన నశుభములనే కాక శుభంబులను సైతము నశింపఁజేసినవాఁడగు నను మాట నిశ్చయమె. కావుననే విషయోపభోగములచేఁ దృప్తిఁజెందుటకు మాత్రమె యత్యాశను జెంది యిహలోకసుఖప్రవాహమునఁ బడిపోవువాని సంపత్తికి "ఆసురీసంపత్తి" యని గీతల పదునాఱవ యధ్యాయమునఁ బేరిడఁబడియున్నది. ఇట్టి యుత్తరోత్తరాభిలాషఁ జెందుటచే మనస్సులో నున్న సాత్త్వికవృత్తి నశించి యతఁ డధోగతినిఁ జెందుటయే కాక, తృష్ణోపశాంతి యెప్పుడును గలుగకపోవుటచేఁ గామోపభోగములయందలికోరిక యంతకంత కెక్కువై తుద కాతఁడు సంతుష్టిలేకయె చనిపోవును; కాని వీనికి వ్యతిరేకముగఁ దృష్ణయొక్కగాని, అసంతోషముయొక్కగాని యీదుష్పరిణామమును తప్పించుకొనుటకు కన్నితృష్ణలను, అన్నికర్మలను నొక్కసారిగనె వదలిపెట్టు

టయు సాత్త్వికమార్గము కానేరదు. వెనుకఁ జెప్పినరీతినఁ దృష్ణ, లేక, అసంతోషము అనునది రాఁబోవుగొప్పతనమునకు మూలమై యున్నది. కావున నే చోరభయము లేక యుండుటకై ధనికులరూపుమాపుటకు యత్నింపకయే, తృష్ణచే (అసంతోషముచే) నేది దుఃఖమగునో దానిని బాగుగ విచారించి దుఃఖకారకమగునాశను మాత్రము వదలుట యనుయుక్తిరూప మగుమధ్యమార్గమును స్వీకరింపవలయును: కావున సర్వకర్మలను వదలుటకుఁ గారణ మేమియుఁ గానరాదు. దుఃఖమును గలిగించునాశనుమాత్రము వదలి స్వధర్మానుసారముగఁ గర్మలు చేయుట యనుయుక్తిని; లేక, కౌశల్యమును యోగ మని కాని కర్మయోగ మని కాని చెప్పుచున్నారు. (గీ. ౨. ౫౦.) అదియ గీతలలో ముఖ్యముగఁ బ్రతిపాద్య మగుటచే గీతలలో నెట్టియాశ దుఃఖకారక మని స్థిరపఱుపఁబడినదో యనువంశము నిచ్చో మఱికొంత విచారింతము.

మనుష్యుఁడు వీనులచే వినుచున్నాఁడు; త్వగింద్రియముచే స్పృశించుచున్నాఁడు; ముక్కుచే నాఘ్రాణించు చున్నాఁడు. ఇంద్రియముల యీ వ్యాపారము వానిస్వాభావికవృత్తి కనుకూలముగ నున్నచో సుఖమును, ప్రతికూలముగ నున్నచో దుఃఖమును గలుగునని సుఖదుఃఖముల వస్తుస్వరూపమునకు లక్షణము పూర్వమునందుఁ జెప్పఁబడినది; కాని సుఖదుఃఖముల విచార మీవ్యాఖ్యానముచేతనే సంపూర్ణము కానేరదు. ఆధిభౌతికసుఖదుఃఖములు గలుగుటకు, బాహ్యపదార్థములకు నింద్రియములకు సంయోగము కలుగుట మొట్టమొదట నావశ్యకము. ఐనను, ఈసుఖదుఃఖములయనుభవము మనుజునకుఁ బిమ్మట నేరీతిగఁ గలుగునని విచారించిన నింద్రియవ్యాపారముచేఁ గలుగునీసుఖదుఃఖముల నెఱుంగుట యను పని ప్రతిమనుజుఁడును తుదకుఁ దనమనస్సుచేతనే చేయవలసివచ్చునని స్థిరపడును. “చక్షుః పశ్యతి రూపాణి మనసా నతు చక్షుషా” “చూచుట యనుకార్యము మనస్సుయొక్క సాహాయ్యము లేక నేత్రముమాత్రాననే జరుగదు. అమనస్సు వ్యాకులముగ నున్నయెడల నేత్రములతోఁ జూచినను జూడనటులే యుండును” (మ. భా. శాం. ౩౧౧. ౧౭.) అని మహాభారతములో నున్నది. బృహదారణ్యకోపనిషత్తున నైతము “నామనస్సు మఱియొకచో నుండుటచే నాకు గోచరింపలేదు. (అన్యత్రమనా అభూవం నాదర్శం)” “నామనస్సు రెండవవస్తువునం దుండుటచే నాకు వినఁబడలేదు. (అన్యత్రమనా అభూవం నాశ్రౌషం)” అని చెప్పఁబడినది (బృ. ౧. ౫. ౩). దీనివలన నాధిభౌతికసుఖదుఃఖము లనుభవగోచరము

లగుటకు నింద్రియములు మాత్రమె కారణము కానేరదు. మఱియేమన: వానికి మనస్సుయొక్క సాహాయ్య ముండి తీరవలయునని విస్పష్టమగుచున్నది. ఆధ్యాత్మికసుఖదుఃఖములు మానసికములే. ఇటుల పక్కాణించుటచే నన్ని సుఖదుఃఖానుభవములుం దుదకు మనస్సునే యవలంబించి యున్న వని కనఁబడుచున్నది. ఇది సత్య మగునేని, మనోనిగ్రహముచే సుఖదుఃఖానుభవములనిగ్రహము సైతము సాధ్యము కాకపోనేర దని ముందు స్వయముగనే సిద్ధ మగును. ఈయభిప్రాయమునే మనస్సున నుంచుకొని సుఖదుఃఖముల లక్షణములను, మనువు, నైయ్యాయికులలక్షములకంటె వేఱుగఁ జెప్పియున్నాఁడు.—

"సర్వం పరవశం దుఃఖం సర్వ మాత్మవశం సుఖమ్,
ఏత ద్విద్యా త్సమాసేన లక్షణం సుఖదుఖయోః. (మనుస్మృతి. ౪. ౧౬౦)

" పరకీయుల (బాహ్యవస్తువుల) యధీనమైయున్న దంతయు దుఃఖము.మనస్సునకు స్వాధీనమైయున్న దంతయు సుఖము. ఇవియే సుఖదుఃఖములకు క్లుప్తములగు లక్షణములు." నైయ్యాయికులలక్షణములలో నున్న 'వేదనా'శబ్దమునందు శారీరకము, మానసికము నని రెండువిధము లగువేదన లుండుటచే సుఖదుఃఖముల బాహ్యవస్తుస్వరూపము సైతము వారిచేఁ జూపింపఁబడినది. మనువుయొక్క దృష్టి సుఖదుఃఖముల యాభ్యంతరానుభవమందు మాత్రమే యున్నది దనువిషయమును గమనించు నెడల సుఖదుఃఖములయొక్క యీ రెండులక్షణములలో విరోధ ముండదు. సుఖదుఃఖానుభవములకు నింద్రియావలంబన మీరీతిఁ లేకుండుటచే—

"భైషజ్య మేత ద్దుఃఖస్య యదేత న్నానుచింతయేత్"(మ.భా. శాం. ౨౦౫.౨)

" మనస్సుచే దుఃఖచింతన చేయకుండుటయే దుఃఖనివారణకు దివ్య మైన యౌషధము". ఈ న్యాయానుసారముగ నితిహాసములయందు సైతము మనస్సును స్థిరపఱచుకొని సత్యముకొఱకును ధర్మములకొఱకును సుఖముగ నగ్నికాష్ఠములను (మండుచున్నకట్టెలను) భక్షించినటు లనేకదృష్టాంతము లున్నవి. కావున మనము చేయఁదగినదంతయు మనోనిగ్రహముతో నందలిఫలాశను వదలి సుఖదుఃఖముల యందు సమబుద్ధి నుంచి చేయవలయును. అటులు చేసినఁ గర్మములను వదలకపోయినను వానివలన మనకుఁ గలుగుబాధ మనకుఁదగులునని భీతియైనను, తగులుటయైనను, నుండనేర దని గీతలలోఁ జెప్పఁబడియున్నది. ఫలాశ వదలుట యనఁగా, ఫలము లభించినను దానివదలుట యనియైనను, లేక, ఫల మెవరికి నేనాఁడును లభింపదని

వాసనయుంచుటయైనను, అర్థము కానేరదు.' అట్టి ఫలాశయు, మఱియుఁ గర్మ చేయుటయందుఁ గేవల మిచ్ఛ, ఆశ, హేతువు, లేక, ఫలమునందలి ప్రీతి కొఱకు కొం నొకవిషయమును యోజించుటయు, అను వీనియందు విశేష మయినభేదము గలదు. కాలుసేతులు కదల్పవలయునని మాత్రమే యిచ్ఛపుట్టుటకును, ఎవనినైనఁ బట్టు కొనుటకొఱకో, లేక, తన్నుటకొఱకో కాలుసేతులను గదలింపవలయునని యిచ్ఛ పుట్టుటకును భేదమున్నది. మొదటికోరిక కదలించుటకు మాత్రమే కలుగుటచే దాని యందితరకారణ మేమియు నుండదు. "ఈకోరికయే లేనిన్నాఁ డెన్ని పనుల కాటంక మగును. ఈకోరిక యుండినచో ప్రతికర్మకు నేదో యొకపరిణామముగాని, ఫలము గాని యుండు" ననుజ్ఞానము సైతము ప్రతిమనుజున కుండవలయును. జ్ఞానము మాత్ర ముండుటయే కాక, యీఫలమునిమిత్తమై యీకర్మ నిట్లు చేయుము ననుకొనియే యేపనినైనను జేయుటకు యత్నింపవలయును. లేనినాఁ డతఁడు చేయుపను లన్నియు వెఱ్ఱివానిచేతలవలె వ్యర్థము లగును. ఇట్టిసకలేచ్ఛలును, హేతువులును, లేక, యోజనలును, తుదకు దుఃఖమును గలిగించునవియుఁ గానేరవు. వానిని వదలిపెట్ట వలయునని గీతయుఁ జెప్పుట లేదు. అయినను వానికి బహుదూరముగ నదుఁ డింత కంటె నెక్కువగాఁ బ్రవర్తించుటచే "నేఁ జేయుచున్నకర్మకీఫలము. నే నే పనిఁ జేయుచున్నానో యాకర్మకీఫలము తప్పక లభింపవలయు నని చేయు చున్నాను" అను కర్మఫలమువిషయమై కర్తయొక్క బుద్ధిలో నున్నమమత్వాసక్తి, (అహంకారము, అభిమానము, అభినివేశము, లేక, ఆగ్రహము)చే మనస్సు ఆకర్షింపఁబడును. ఇష్టానుసారముగ ఫలము లభించుట కాటంకము కలిగెనేని దుఃఖపరంపరయే యారంభ మగును. ఈ యాటంక మనివార్యమును, దైవకృత్యము నయ్యెనేని యేయాశయు నుండనేరదు. మనుష్యకృత్య మగునేని క్రోధ ద్వేషములు కనిపించి వీనిచేఁ బాపకర్మలను జేయించి, వీనిని నశింపఁజేయును. కర్మపరిణామవిషయికమమత్వయుక్త మగునీయాసక్తికే 'ఫలాశ' యనియు, 'సంగ' మనియు 'అహంకారబుద్ధి' యనియు, 'కామ' మనియు వేర్వేఱుగ నామంబు లిడఁబడినవి. సంసారమం దున్నదుఃఖపరంపర కిచ్చోటు నుండియే సత్య మగు ప్రారంభ మని స్పష్టపఱచుటకు గీతల రెండవయధ్యాయములో విషయసంగము నుండి కామమును, కామమునందుండి క్రోధమును, క్రోధమునుండి మోహమును, తుదకు మనుజునకు నాశమునుగూడ సంభవించు నని చెప్పఁబడినది. (గీ. ౨. ౬౨-౬౩) "జడసృష్టిలో నుండు చేతనములకర్మలును స్వాయముగ దుఃఖములకు మూల

షులు కాకపోవుటచే మనుష్యులకు వానియందుండుఫలాశ, కామము, సంగము అనునవియే సత్యముగ దుఃఖమూలములుగ నున్నవి" అని యిట్లు నిశ్చితమయినపిదప, దుఃఖశాంతికొఱకు విషయములయందలి సంగమును, కామమును, లేక, ఫలాశను మాత్రమే మనోనిగ్రహముచే వదలినఁజాలును. సన్న్యాసమార్గము ననుసరించువారు చెప్పునటుల సర్వవిషయములను, సర్వకర్మలను, సర్వకామములను వదలుట యావశ్యకము కానేరదు. ఇటులే ప్రతివిషయము న్యాయమున నిష్పన్నమగును. కావున "ఫలాశను వదలి యెప్పటివిషయముల నప్పుడు నిష్కామము నిస్సంగము నగు బుద్ధిచే సేవించువారలే సత్యమగు స్థితప్రజ్ఞు" లని, తర్వాత గీతలలోఁ జెప్పఁబడినది. (గీ. ౨. ౬౪.) జగత్తున నున్నకర్మయొక్క వ్యవహారమున కెప్పుడును బ్రతిబంధ ముండదు. మనుజుఁడీజగత్తును వదలినను, ప్రకృతి స్వగుణధర్మానుసారముగఁ బ్రవర్తించుచునే యుండును. జడప్రకృతికి స్వీయము లగుసుఖదుఃఖములు లేవు. మనుజుఁడు తనకు లేని మహత్త్వము నారోపించుకొని ప్రకృతివ్యాపారాసక్తుఁ డగుటచే సుఖదుఃఖములను బొందుచున్నాఁడు ; కాని యీ యాసక్తి గలబుద్ధిని వదలి "గుణాగుణేషు వర్తంతే"— "ప్రకృతియొక్క గుణధర్మముల ననుసరిను స్వవ్యాపారములును నడుచుచునే యున్నవి" (గీ. 3. ౨౮) అను నిట్టి మనబుద్ధిచే సర్వవ్యవహారముల నొనర్చునెడల నసంతోషముయొక్క దుఃఖమేమియు నుండనేరదు. కావున సంసారము దుఃఖప్రధాన మని విలపింపక, లేక, దాని వదలివేయవలయు నని నమ్మక, ప్రకృతియొక్క వ్యాపారమును, ప్రకృతియే చేయుచున్నదని యెఱింగి—

"శ్లో.- సుఖం వా యది వా దుఃఖం ప్రియం వా యది వాఽప్రియమ్
ప్రాప్తం ప్రాప్త ముపాసీత హృదయే నాపరాజితః."

(మ. భా. శాం. ౨౫. ౨౬)

"సుఖము గాని, దుఃఖముగాని, యేది యేవేళ నెటుల ప్రాప్త మగునో దాని నాయావేళలయందే మనస్సును వ్యాకులత్వమును బొందనీయక (అనఁగా: వ్యాకులుఁడవై నీ కర్తవ్యమును వదలక) సేవింపుము." అని వ్యాసులచే ధర్మరాజునకు బోధింపఁబడెను. సంసారమం దున్నకొన్నికర్తవ్యములు దుఃఖమును సహించి సైతము తప్పక చేయవలసివచ్చు ననుసంగతి మనంబున నిడికొన్నపక్షమున, నీయుపదేశముయొక్క మాహాత్మ్యము పూర్ణముగఁ దెలియును. భగవద్గీతలయందును— "యస్సర్వత్రానభిస్నేహ స్తత్తత్ప్రాప్య శుభాశుభమ్." "శుభాశుభములు

ప్రాప్తము లయినను, ఎవఁడు నియమముగ నిస్సంగుఁడై వాని స్తుతి నైనను, నింద నైనను జేయఁడో, వాఁడె స్థితప్రజ్ఞుఁడగును.'' (గీ. ౨. ౫౭) అని స్థితప్రజ్ఞలక్షణమును జెప్పి, యయిదవయధ్యాయమున— "న ప్రహృష్యే త్ప్రియం ప్రాప్య నోద్విజే త్ప్రాప్య చాప్రియమ్.'' "సుఖము నొంది యుప్పొంగరాదు. దుఃఖము నొంది వ్యసనపడరాదు.'' (గీ. ౫. ౨౦) అనిచెప్పెను. మఱియు రెండవయధ్యాయములో నీసుఖదుఃఖములు నిష్కామబుద్ధిచే సహింపవలయు నని చెప్పఁబడినది. (గీ. ౨. ౧౪-౧౫) మఱియొక స్థలమునందును నీయుపదేశమే మరల మరలఁ జేయఁబడినది. (గీ. ౫. ౯; ౧౩. ౯) వేదాంతశాస్త్రపరిభాషలో దీనికే "కర్మలను బ్రహ్మార్పణము చేయుట'' యని పేరిడుటచే, భక్తిమార్గమునందు 'బ్రహ్మార్పణ'మునకు మాఱుగా 'కృష్ణార్పణ'మను శబ్దమును బ్రయోగించుచున్నారు. ఇదియే సర్వగీతార్థసారము.

కర్మ యెట్టిదైనను, దాని నొనర్చుటలో నిచ్ఛను, ఉద్యోగమును, వదలిపెట్టక స్వకర్తవ్యములందు ఫలాశ నుంచక, పరిణామములందు సంప్రాప్తము లగు సుఖదుఃఖముల ననుభవించుటకు సిద్ధుఁడగుచు నిస్సంగబుద్ధితోఁ జేయవలయును. అట్లు సేయునెడల తృష్ణయొక్కగాని, యసంతోషముయొక్కగాని నివారణమొనర్చికొనకపోవుటచేఁ గలుగుదుష్పరిణామమును తప్పించుకొన వీలు కలుగును. ఇంతియకాక తృష్ణతోనే కర్మను నాశము నొనర్చుటచే జగత్తు నాశ మగు నను ప్రసంగమున కవకాశము లేకయే మనోవృత్తి శుద్ధ మగును. గాన, నట్టికర్మ సర్వభూతహితప్రదముగ నుండును. ఫలాశ నిటుల త్యజించుటకుఁ గూడ, వైరాగ్యముచే నింద్రియములను, మనస్సును, పూర్ణముగ నిరోధింపవలసివచ్చు నను విషయము నిర్వివాదముగనే యున్నది; కాని యింద్రియములను స్వాధీనములుగ నుంచుకొని స్వార్థమునకు మాఱుగ వైరాగ్యముతోడను, నిష్కామబుద్ధితోడను, లోకసంగ్రహార్థమై యాయింద్రియములు దమతమపనులను జేయునట్లు సేయుటయు, సన్యాసమార్గానుసారముగఁ దృష్ణానివృత్తికొఱ కింద్రియముల సర్వవ్యాపారములను (అనఁగా: కర్మముల) నాగ్రహమువలన సమూలముగ నాశనముచేయుటయు నను నీరెంటికిని భూమ్యాకాశముల కున్నంత యంతర మున్నది. గీతలలోఁ జెప్పఁబడినవైరాగ్యమును, ఇంద్రియనిగ్రహమును మొదటిపద్ధతిలోనివి. రెండవపద్ధతిలోనివి కానేరవు. ఈతీరుననే యనుగీతలలోని జనక-బ్రాహ్మణసంవాదములో (మ. భా. అశ్వ. ౩౨. ౧౭-౨౩). బ్రాహ్మణరూపము ధరించివచ్చిన ధర్మదేవతకు జనకచక్రవర్తి—

శ్లో. "శృణు బుద్ధిం చ యాం జ్ఞాత్వా సర్వత్ర విషయో మమ
నాహ మాత్మార్థ మిచ్ఛామి గంధా న్ఘ్రాణగతా నపి.
... ...
నాహ మాత్మార్థ మిచ్ఛామి మనో నిత్యం మనోంతరే
మనో మే నిర్జితం తస్మా ద్వశే తిష్ఠతి సర్వదా".

"ఏ (వైరాగ్య) బుద్ధిని మనంబున నిడుకొని, సర్వవిషయముల నే సేవించు చున్నానో దానిని నీకుఁ జెప్పుచున్నాను. నాసికచే నాత్మార్థమై గంధము నాఘ్రాణించుటలేదు. (నేత్రములచే నాత్మార్థమై చూచుట లేదు. మొ.) మనస్సు నాత్మార్థమై (అనఁగా: స్వలాభార్థమై) యుపయోగపఱుచుట లేదు. కావున నాసికను, (నేత్రములను ఇత్యాదుల) మనస్సును నేను జయించుటచే నవి నాయధీనములై యే యున్నవి." అని వచించెను. కేవల మింద్రియవృత్తినిమాత్రము నిరోధించుకొని మనస్సుచే విషయచింతనము సేయువాఁడు దంభుఁ డగును. మనోనిగ్రహముచేఁ గామ్యబుద్ధిని జయించి సకలమనోవృత్తులకును లోకసంగ్రహార్థముగ స్వస్వవిషయముల కవకాశము నిచ్చువాఁడె శ్రేష్ఠుఁ డగు నని గీతలలో (గీ. 3. ౬-౭.) నున్నదాని కిదియే తాత్పర్యము. "బాహ్యమైనజగత్తు నైన, లేక, యింద్రియవ్యాపారముల నైన నేను బుట్టింపలేదు. స్వభావసిద్ధముగనే యున్నవి; సన్న్యాసి యెంత నిగ్రహముగలవాఁడయ్యును ఆఁకలి యెక్కువగుటచే భిక్షకై పడలు చున్నాఁడు!(గీ. 3. ౩౩); విశేషకాల మొక్కస్థలముననే కూర్చున్నచో, కొంతసేపు లేచి నిలుచును. నిగ్రహ మెంత యొనర్చినను నింద్రియములసహజవ్యాపారము వదల రని మన మెఱింగినచో నింద్రియములవృత్తులను, సకలకర్మములను, అన్నికోర్కులను, అసంతోషమును, నాశముఁ జేయును మనుదురాగ్రహములోఁ బడక (గీ. ౨. ౪౭; ౧౮. ౫౯) మనోనిగ్రహముచే ఫలాశను వదలి సుఖదుఃఖములను సమానములుగ నెంచి (గీ. ౨. ౩౮) నిష్కామబుద్ధితో లోకోపకారార్థమై సర్వకర్మములను శాస్త్రోక్తరీతిగఁ జేయుచుండుటయే కౌశల్యముయొక్క (బుద్ధిశాలితనముయొక్క) మార్గ మని సిద్ధమగుచున్నది. కావున నే—

"కర్మణ్యేవాధికారస్తే మా ఫలేషు కదాచన
మా కర్మఫలహేతు ర్భూ ర్మా తే సంగో ఽస్త్వకర్మణి. (గీ. ౨. ౪౭.)

"నీ వీకర్మభూమియందు జన్మించినకారణంబున, కర్మములు సేయుటయందే నీకధికార మున్నది; అది సత్యము; కాని యీ యధికారము నీకు విహితమగుకర్మను

చేయుటకే యున్నదని గుర్తించుకొనవలయు" నని భగవంతుఁ డర్జునునకు మొదటఁ జెప్పుచున్నాఁడు. 'ఏవ' అనుపదముచేఁ గర్మయందుఁదప్ప నితరవిషయమున (అనఁగా: కర్మఫలవిషయమై) మనుష్యున కధికారము లేదని యర్థము సహజముగ నగును. విషయ మిటు లూహింపఁబడుటయే కాక రెండవపాదమున— "కర్మఫలవిషయమున నీ కెప్పు డధికారము లేదు. కారణ మేమన:—కర్మఫలము యొక్క సంభవాసంభవములు నీయధీనములు కానేరవు. అవి సదా పరమేశ్వరాధీనములుగఁ గాని, సృష్టియం దున్నకర్మవిపాకము నవలంబించి కాని, యున్నవి" అని భగవంతుఁడు మరల స్పష్టముగఁ జెప్పెను. ఫలవిషయమున మన కధికారము లేక పోవుటచే నిట్టిఫలము గలుగవలయు నని కోరుటయే వెఱ్ఱితనము. ఈమూఁడవ విషయము సైతఁ మనుమానాధీనము కాదు. కావున నీవు కర్మఫలాభిలాషను మనంబున నిడుకొని యేకార్యమును జేయకుము. కర్మవిపాకానుసారముగ నీవు చేయు సర్వకర్మలకును దగినఫలము తప్పకవచ్చును. నీకోరికచే తక్కువగఁగాని యెక్కువగఁగాని శీఘ్రముగఁ గాని యాలస్యముగఁ గాని యగుటకు వీలు లేదు. కావున నిట్టితృష్ణచే నీకు మాత్రము దుఃఖమును బాధయును గలుగు" నని మూఁడవ పాదమునందుఁ జెప్పఁబడినది; కాని, "కర్మలను చేయుము. ఫలాశనువదలుము' అని పటాటోపముఁజేయుచు గూర్చుండుటకంటెఁ గర్మను బూర్ణముగ విసర్జించుటయే మంచిదికదా?" అని యిచ్చట నెవ రయినను—ముఖ్యముగ సన్న్యాసమార్గీయులు— ప్రశ్నఁ జేయుదురు. ఇందునిమిత్తమే తుదకు "కర్మను జేయకపోవుటలో (అకర్మణి) నీవాగ్రహమును బొందకుము. నీ యధికారానుసారముగ ఫలాశను వదలిపెట్టి కర్మనే చేయుచుండు"మని భగవంతుఁడు స్పష్టముగ విధించెను. కర్మయోగదృష్టిచే నీశ్లోకములయం దున్న నాలుగుపాదములయందలి సిద్ధాంతములును, కర్మయోగశాస్త్రమునకు, లేక, గీతాధర్మములకు చతుస్సూత్రి యని చెప్పఁదగినంత మహత్త్వము గలవిగ నున్నవి.

సంసారమునందలి సుఖదుఃఖము లెప్పుడు నొకదానివెంబడి నొకటి వచ్చుచుండును గాని సుఖముకంటె దుఃఖరాశియె తుద కధికముగ నున్నదని సిద్ధమయినను సాంసారికకర్మలను వదలిపెట్టక పోయినయెడల నత్యంతదుఃఖనివృత్తి కావలయు ననియు నత్యంతసుఖమును బొందవలయుననియుఁ గోరుమానవుని ప్రయత్నము వ్యర్థమని యందఱకుఁ దోఁచును. ఆధిభౌతికముమాత్రమేము (అనఁగా: ఇంద్రియగమ్య మగుబాహ్యవిషయోపభోగరూప మగుసుఖము) నపేక్షించినను వాఁడు

తెలిసికొనినసంగతి తప్పని పచించుటకు సాధ్యము కానేరదు. చంద్రబింబమును బట్టుకొనుటకు నాకసముపైకి చేయిచాచు బాలునిపిడికిలిలోనికిఁ జంద్రబింబము లభింపనటుల, అంతములేని సుఖాశచేఁ గేవలాధిభౌతికసుఖము నపేక్షించుటవలన నెప్పుడును అది లభింపదు. ఆధిభౌతికసుఖ మనునది యొక్కటియే సుఖముయొక్క స్వరూపము కానేరదు. కావున దానినిసైతము వదలి యాత్యంతికమును, నిత్యము నగుసుఖమును బొందుటకు మార్గము వెదకుట మంచిది. సుఖమును శారీరకమనియు మానసిక మనియు విభజించినపిదప, శరీరము యొక్క గాని యింద్రియముల యొక్కగాని వ్యాపారమునకంటె మనస్సునకే తుద కధిక మగుమహత్త్వ మీయవలసి వచ్చునని పూర్వమునందుఁ జెప్పఁబడినది. శారీరక మగు (అనఁగా: ఆధిభౌతికమగు) సుఖమునకంటె మానసిక మగుసుఖముయొక్క యోగ్యత యధిక మనుజ్ఞానులయొక్కసిద్ధాంతము జ్ఞానుల మనుగర్వముతో నొనర్చినది కాదు. కావున దానిలోనే శ్రేష్ఠ మగుమానవజన్మయొక్క సత్యమైన మహత్త్వము (సార్థకత) ఉన్నదని ప్రసిద్ధాధిభౌతికవాది యగు 'మిల్లు' తన యుపయుక్తతావాదమునందు వ్రాసిన గ్రంథమున బద్ధాంజలియై యంగీకరించియున్నాఁడు. *పక్కులు, పందులు, ఎద్దు మొదలగునవి సైతము మనుష్యునివలె నింద్రియసుఖములందుఁ బ్రీతిగలవి[illegible]యోపభోగమమాత్రమె యీజగత్తున సుఖ మని మనుజుఁ డెంచినయెడల మనుజుఁడు పశు వగుట కంగీకరించి యుండును. పశువులకు సకలవిషయసుఖములను సదా సంపాదింపవలయు నని కోరికయున్నను, పశువుగా నుండుట కెవ్వరు నొప్పుకొనకపోవుటచేఁ బశువులకంటె మనుజులలో నేదేని యొకయెక్కువ యుండుట విస్పష్టము. ఈ విశేష మేమి యని విచారింతుమేని మనస్సు, బుద్ధియను నీరెంటి మూలమున తనయొక్కయు, బాహ్యసృష్టిజ్ఞానముగల యాత్మయొక్కయు స్వరూపమును విచారింపవలసివచ్చును. ఒకసారి యీ విషయవిచారణఁ జేసితి మేని 'పశువులు మనుజులు,' అను నీరెండుజాతులకును సమానముగనే సాధ్య మగు విషయోపభోగసుఖముకంటె మనోబుద్ధులచేత సాధ్యమగు గొప్పవిషయములయందును మనోబుద్ధుల శుద్ధావస్థయందును నున్నసుఖమే మనుష్యునికి శ్రేష్ఠత్వము, లేక, అత్యంత

---

* It is better to be a human being dissatisfied than a pig satisfied; better to be Socrates dissatisfied than a fool satisfied. And if the fool, or the pig, is of a different opinion, it is because they only know their own side of the question. *Utilitarianism*, p. 14 (Longmans 1907)

సుఖ మగునని మొత్తమువిూఁద తాత్పర్యము తేలును. ఈ సర్వసుఖములు నాత్మాధీనములు (అనఁగా: బాహ్యవస్త్వపేక్ష లేవియు లేనివి, లేక, యితరులసుఖమును తగ్గింప నవసరము లేకయే స్వప్రయత్నముచేతనే స్వయముగఁ బొందఁదగినవి) గావున మనమనోబుద్ధుల నెంత బాగు చేసికొనుచున్నామో యంతేగా నా సుఖస్వరూపము సైతము నంతకంత కెక్కువ శుద్ధముగను అసంకీర్ణముగ నుండును. "మనసి చ పరితుష్టే కో ఽర్థవాన్ కో దరిద్రః?" "మనస్సు తృప్తిఁజెందినయెడల దరిద్రులును ధనవంతులును సమానులుగనే యుందురు." అని భర్తృహరి వక్కాణించి యున్నాఁడు. 'ప్లేటో' యనుపేరు గల గ్రీకుతత్త్వవేత్తయును "శారీరక మగు (అనఁగా: బాహ్యము, లేక, యాధిభౌతిక మగు) సుఖముకంటె మనస్సుఖము శ్రేష్ఠము. మనస్సుఖముకంటె బుద్ధిగ్రాహ్య మైన (అనఁగా: పరమాధ్యాత్మిక మైన) సుఖము శ్రేష్ఠ" మని ప్రతిపాదించెను. * కావున మోక్షవిచారమును దూరముగ నుంచినను ఆత్మవిచారములో నిమగ్న మైనబుద్ధికే పరమసుఖము లభించుట శక్యమగు నని సిద్ధ మగుచున్నది. ఆ కారణముచేతనే భగవద్గీతలలో సుఖము సాత్త్వికము, రాజసము, తామసము, అని త్రివిధముగ విభజించి వానిలో— "తత్సుఖం సాత్త్వికం ప్రోక్తం ఆత్మబుద్ధిప్రసాదజమ్." "ఆత్మనిష్ఠ (అనఁగ: సర్వభూతముల యందును ఆత్మయొక్కటేయె యని యాత్మయొక్క సత్యస్వరూపమును తెలిసికొని దానియందె సక్త) మయిన బుద్ధియొక్క ప్రసన్నతచేఁ బ్రాప్త మగు నాధ్యాత్మిక సుఖమె సాత్త్వికము (శ్రేష్ఠము)" అని మొదట వక్కాణించి, (గీ. ౧౮. ౩౭) పిదప "ఇంద్రియములనుండియు, నింద్రియవిషయములనుండియుఁ గలుగునట్టి యాధిభౌతికసుఖముయొక్క మార్గము దీనికంటె క్రిందిది (అనఁగా: రాజసము); (గీ. ౧౮-౩౮.) చిత్తమోహజనక మగునట్టియు నిద్రాలస్యములవలనఁ గలుగునట్టియు సుఖము తామసము (అనఁగా అన్నింటిలో కనిష్ఠ మైనది)." అని క్రమముగ వర్ణింపఁబడినది. ఈ ప్రకరణారంభమునం దున్న గీతలలోని శ్లోకము తాత్పర్య మిదియే. కావున నీ పరమసుఖానుభవ మొకసారి యగునేని పిదప నెంతగొప్పదుఃఖములు వచ్చినను నీ స్థితిలో నుండి పురుషుఁడు చలింపనేరఁ డని గీతయే చెప్పుచున్నది. (గీ. ౬. ౨౨.) ఈ యత్యంతసుఖము. స్వర్గమునందలి విషయసుఖములలో సైతము లేని దగుటచే దానిని సంపాదించుటకొఱకు ముందుగ మనబుద్ధి ప్రసన్నము కావలయును. ఈ ప్రసన్నత యేవిధమునఁ గలుగునో విచారింపక విషయోపభోగమునందు మాత్రమె నిమగ్నుఁ డగువానియొక్క సుఖమును క్షణికము ననిత్యము నగును. కారణ మేమియన:—

* Republic, Book IX.

నేఁడున్న యింద్రియసుఖములు రేపుండవు. ఇంతియకాక యేవిషయము మనయింద్రియములకు నేఁడు సుఖకరముగ నుండునో యావిషయమె రేపు మనయింద్రియములకుఁ గారణాంతరములచే దుఃఖకరముగ నుండును. ఉదాహరణ మేమి యన: వేసవికాలములో నేశీతజలము మధురముగను సుఖముగ నుండునో, యదియె శీతకాలమునందు దుఃఖకరముగ నుండును. కానిమ్ము. ఇంతయైనను దానివలన సుఖేచ్ఛయొక్క పూర్ణతృప్తి కాదని సైతము పూర్వమునందుఁ జెప్పఁబడియే యున్నది. కావున 'సుఖ' మనుశబ్దము సాధారణార్థానుసారముగ సర్వవిధసుఖములయందు దుపయోగింపఁబడినను, ఒకసుఖమునకును, మఱియొకసుఖమునకును, పరస్పరభేదము కలదని యొప్పుకొనవలసివచ్చును. ఎప్పుడును వ్యవహారమునందు సుఖ మనఁగా నింద్రియసుఖ మనియె ముఖ్యముగ నర్థ మగుచున్నది; కాని యింద్రియాతీతమును, (ఇంద్రియసుఖమునకంటె మిక్కిలి దూరమున నున్నది) కేవలమునగు నాత్మనిష్ఠగల బుద్ధికి మాత్రము గోచరమగు సుఖమునకును, విషయోపభోగరూప మయినసుఖమునకును భేదము చూపవలసినపుడు, విషయోపభోగ మనెడియాధిభౌతికసుఖమును కేవల సుఖ మనియు, ప్రేయమనియు, నాత్మబుద్ధిప్రసాదజమును (అధ్యాత్మికసుఖమ్ము-...) శ్రేయస్సనియు, కల్యాణ మనియు, హితమనియు, ఆనంద మనియు, లేక... యనియు వక్కాణించుట యభ్యాసమై యున్నది. వెనుకటి ప్రకరణమున...సుపపాదింపఁబడిన కఠోపనిషత్తులోనివాక్యములో ప్రేయశ్శ్రేయశ్శబ్దములలో నచికేతునిచే నుపపాదింపఁబడిన భేదము సైతమీధోరణి నవలంబించియె యున్నది. మృత్యువుచే నతని కగ్నియొక్క రహస్యము తొలుతఁ జెప్పఁబడినది. ఈసుఖము ప్రాప్తమైనపిదప ముందు నచికేతుఁడు తనకాత్మజ్ఞానము చెప్పుమని పెర మడుగఁగా, దానికిఁ బ్రతినిధిగ మృత్యు వనేకము లగు నితరైహికసుఖములచే నతనిని లోభపెట్టెను. ఇట్టి యనిత్య మగునాధిభౌతికసుఖముపై, లేక, ప్రథమదర్శనములోనే రుచించు 'ప్రేయో' వస్తువుపై, భ్రమఁజెందక దూరదర్శియై యాత్మకు శ్రేయమే (అనఁగా: పరిణామమునందుఁ గల్యాణకర మగునాత్మవిద్యయే) కావలయునని నచికేతుఁడు పట్టుఁబట్టి తుదకు దానినిసంపాదించుకొనెను. కావున నాత్మబుద్ధిగమ్యసుఖమును-గాని, లేక, యాధ్యాత్మికానందమును గాని, మన శాస్త్రకారులు శ్రేష్ఠసుఖ మని చెప్పుటచేతను, ఈ నిత్యసుఖ మాత్మవశ మగుటచేతను ఎల్లరును బొందుట కుపయుక్తముగ నున్నదనియు సంపాదించుటకు యత్నింపవలయుననియు దాని సారాంశము. మానవమాత్రునకు పశుధర్మాతిరిక్త మగునొకగొప్పసుఖ మిదియె యై యున్నది. ఈ యాత్మానందము కేవలము బాహ్యోపాధినే యవలంబించి యెప్పు డుండునది

కాదు. కావున నది సర్వసుఖములలోను నిత్యమయినదియు స్వతంత్ర మయినదియు శ్రేష్ఠ మయినదియు నై యున్నది. దీనినే గీతలలో 'నిర్వాణప్రధమగుశాంతి' యని పేర్కొనఁబడి యున్నది. (గీ.౬.౧౫) స్థితప్రజ్ఞునియొక్క బ్రాహ్మీస్థితియందలి పరమావధియగు సుఖము నైతమిద్దియ. (౨.,౭౧; ౬. ౨౮; ౧౩. ౧౭; ౧౮. ౬౨).

ఆత్మశాంతిగాని యాత్మసుఖము గాని యత్యంతశ్రేష్ఠమగు సుఖమగుట చేతను, నది యాత్మవశ మగుటచేతను, అదియెల్లరుఁబొందుటకు యోగ్యముగ నున్న దని నిర్ణయింపఁబడినది. అన్నిలోహములలో బంగారు మిక్కిలి విలువగలది యైనను ఇనుము మొదలగు నితరలోహముల యావశ్యకత యెట్లులేకపోదో, చక్కెర మిక్కిలి మధుర మయిన దయినను, ఉప్పు లేనిది యెటుల పని జరగదో, యటులే యాత్మసుఖము, లేక, శాంతి గొప్పదైనను శారీరకసుఖ మవసరము కాకపోనేరదు. ఏమి లేకున్నను శరీరధారణార్థ మైనను ఐహికవస్తులయొక్క సంబంధ మీశాంతికిఁ గావలయుననునది నిర్వివాదాంశమే. ఈయభిప్రాయముచేతనే యాశీర్వాదముయొక్క సంకల్పమునందుఁ గేవలము "శ్శాంతిరస్తు" అని చెప్పక "శాంతిః పుష్టి స్తుష్టి శ్చాస్తు" (అనఁగా: శాంతితోఁ గూడ పుష్టితుష్టులు రెండును కావలయు) అని చెప్పుట వాడుకయై యున్నది. కేవలము శాంతిచేతనే తుష్టి యగు నని శాస్త్రకారుల కభిప్రాయ మగు నేని యీసంకల్పమునందు 'పుష్టి' యనుపదము చేర్చుటకు నేమియుఁ గారణ ముండకపోవును. అయినను పుష్టి (అనఁగా: ఐహికసుఖముయొక్క యభివృద్ధి)యే కావలయు నని యెప్పుడు ననుకొనఁ దగదు. కావున శాంతి, పుష్టి, తుష్టి (సంతోషము) అను నీమూఁడును యోగ్యముగ నీచేఁ బొందఁబడుఁ గాక యనియు నీవు వీనిని సంపాదించుకొనవలయుననియు, ఈ సంకల్పమునందలి భావార్థమై యున్నది. కఠోపనిషత్తునను నిదియే తాత్పర్యము. నచికేతుఁడు మృత్యువుయొక్క (అనఁగా: యమునియొక్క)లోకమునకు వెళ్లినపుడు యముఁడు నచికేతుని మూఁడువరముల నడుగుమనిచెప్పఁగాఁ దదనుసారముగ నాతఁ డడిగిన మూఁడు వరముల నిచ్చెను. ఈవిషయమె యీ యుపనిషత్తున సవిస్తారముగ వర్ణింపఁబడినది; కాని మృత్యువు వర మడుగు మని చెప్పఁగానే నచికేతుఁడొక్కమారే (మొదటనే) బ్రహ్మజ్ఞానము చెప్పు మని వర మడుగక, "నాతండ్రి కోపించినాఁడు కావున నతనిని నాకు ప్రసన్ను నిఁ జేయుము" అని మొదటివరమును, పిదప "అగ్నియొక్క (అనఁగా: ఐహికసమృద్ధినిఁ బొందించుటకు సమర్థమగుయజ్ఞాదికర్మలయొక్క) జ్ఞానము నుపదేశింపు మని రెండవవరము నడిగెను. ఈవరమును బొందిన

పిమ్మట(దుదకు "నా కాత్మవిద్యను పివ్యాఖ్యానింపు"మని మూఁడవవరము నడిగెను; గాని యీ మూఁడవవరమునకు మాఱుగ నింక విశేష మగుసంపత్తు నిచ్చెద నని చెప్పఁగా—ప్రేయఃప్రాప్తికి మాత్ర మావశ్యక మగుయజ్ఞాదికర్మలయొక్క జ్ఞానప్రాప్తి యయినపిదప వానివిషయ మగునభిలాషను జెందక—"ఇప్పుడు మోక్షము నిచ్చునట్టిబ్రహ్మజ్ఞానమునె నా కుపదేశింపుము" అని నచికేతుఁడు పట్టుఁబట్టెను. ఈయుపనిషత్తు తుదనుండుమంత్రములో నున్నరీతిగ బ్రహ్మవిద్య, యోగవిధి (అనఁగా: యజ్ఞయాగాదికర్మల్లు) అను నీరెంటిని పొంది నచికేతుఁడు మోక్షమునొందెను. (కఠ. ౬.౧౮) అని సారాంశము. దీనివలన జ్ఞానకర్మసముచ్చయమే యీయుపనిషత్తునకుఁ దాత్పర్యమని సిద్ధాన్త మగుచున్నది. ఇంద్రునివిషయమై యిట్టికథ యొకటి కలదు. ఇంద్రుఁడు స్వయముగ బ్రహ్మజ్ఞానముచేఁ బూర్ణుఁడై యున్నాఁడనునదియె కాక ప్రతర్దనున కాయనచే నాత్మవిద్య యుపదేశింపఁబడిన దని కౌషీతక్యుపనిషత్తులోఁ జెప్పఁబడినది. అయిన నింద్రునకు రాజ్యము పోయి ప్రహ్లాదుఁడుఁ త్రైలోక్యాధిపతియయినపిదప దేవతలగురు వగుబృహస్పతిపద్దకు నింద్రుఁ డేఁగి "శ్రేయస్సు దేనిలో నున్నదో దానిం జెప్పుము" అనియడిగెను. అప్పుడు బృహస్పతి రాజ్యపదభ్రష్టుఁ డగునింద్రునకు బ్రహ్మవిద్య (అనఁగా: ఆత్మజ్ఞానము) నుపదేశించి "ఇంతియ శ్రేయము (ఏతావచ్ఛ్రేయ ఇతి)" అని వచించెను; కాని ఇంద్రుఁ డంతమాత్రమునకే సమాధానము నొందక "ఇంక నేమి యయిన విశేషంబు గలదా? (కో విశేషో భవేత్.)" అని మరల నడుగ బృహస్పతి యింద్రుని శుక్రునియొద్ద కంపెను. అచ్చోటను లే యగుటచే "ప్రహ్లాదున కావిశేషము తెలియు" నని శుక్రుఁడు పలికెను. ఇంద్రుఁడు బ్రాహ్మణవేషధారియై ప్రహ్లాదునికడ కేఁగి తుదకు శిష్యుఁడై కొంతకాలము సేవించినపిదప శీలము (సత్యముగను ధర్మముగను నడచుట యనుస్వభావము) అనునదియె త్రైలోక్యాధిపత్యము సంపాదించుటకొఱకు మూలకారణము గాన నదియె శ్రేయస్సని ప్రహ్లాదుఁ డింద్రునకుఁ జెప్పెను. తరువాత "నీసేవచే నేను సంతుష్టుఁడ నయితిని. నీవడిగినవరమును నీ కిచ్చెదను" అని ప్రహ్లాదుఁడు చెప్పఁగా "నీశీలము నా కిమ్ము" అని విప్రవేషధారి యగునింద్రుఁడు కోరెను. ప్రహ్లాదుఁ డందులకు వల్లె యన, వెంటనే శీలము, పిదప ధర్మము, సత్యము, సచ్చరిత్రము, తుద నైశ్వర్యము ననుదేవతలు ప్రహ్లాదుని యొడలినుండి వెడలి యింద్రునిశరీరమునందుఁ బ్రవేశించినవి. దానిమూలమున నింద్రుఁడు రాజ్యమును బొందెను. అని భారతమున శాంతిపర్వమున (శాం. ౧౨౪) భీష్ముఁడు ధర్మరాజున కొకప్రాచీనకథను వ్యాఖ్యానించెను.

కేవల మొకయైశ్వర్యముకంటె నొకయాత్మజ్ఞాన మధికయోగ్య మైన దయినను, ఈజగత్తునం దుండి వ్యవహరింపవలయు నని కోరిక గలవానికి లోకానుసారముగ నైహికసమృద్ధి తనకుఁ గాని తనదేశమునకుఁ గాని సంపాదించుకొనునావశ్యకత ప్రసిద్ధమగుచున్నఁ గావున, మానవున కీజగత్తునఁ బరమసాధ్య మగునది యేమి యను ప్రశ్నకు శాంతియుఁ బుష్టియు, ప్రేయము శ్రేయము, లేక, జ్ఞానము ఐశ్వర్యము, అను నీరెంటియొక్క సముచ్చయమే యాకర్మయోగశాస్త్రమునందలి కడపటి యుత్తర మని యీసుందరమయినకథవలన స్పష్ట మగును. 'భగవంతునికంటె మఱి యొకఁడు ఈజగత్తునందు శ్రేష్ఠుఁడు లేఁడో, ఎవనిమార్గము నవలంబించి యితరులు నడచుచున్నారో (గీ. ౩. ౨౩.) ఆభగవంతుఁడు సంపత్తిని (ఐశ్వర్యమును) వదలెనా యేమి ?—

"ఐశ్వర్యస్య సమగ్రస్య ధర్మస్య యశసశ్శ్రియః,
జ్ఞానవైరాగ్యయోశ్చైవ షణ్ణాం భగ ఇతీరణా." (విష్ణు. ౬. ౫. ౭౪.)

"సమగ్ర మైనయైశ్వర్యము, ధర్మము, యశస్సు, సంపత్తి, జ్ఞానము, వైరాగ్యము, అను నీయాఱువిషయములకు 'భగ' మని పేరు." అని భగశబ్దమునకు వ్యాఖ్యానము పురాణములలోఁ జేయఁబడినది. ఈశ్లోకములో నైశ్వర్యశబ్దార్థము యోగైశ్వర్యములని పఠింతురు. కారణ మేమి యన: 'శ్రీ' యన సంపత్తియర్థము. ఈ శబ్దము మున్ను వచ్చియున్నదే. వ్యవహారములో నైశ్వర్యశబ్దమునందే సత్తయును, యశస్సునకును, సంపత్తికిని, జ్ఞానశబ్దమునందె వైరాగ్యమునకును, ధర్మమునకును సమావేశముండుటచేఁ బూర్వోక్తశ్లోకమునం దున్నసకలార్థములు జ్ఞానైశ్వర్యపదములచేతనే లౌకికదృష్టిచే స్పష్టపడుచున్నవని చెప్పుట కేమియు నభ్యంతరము లేదు. ఎందునిమిత్తము జ్ఞానైశ్వర్యములజంట భగవంతునిచే నంగీకరింపఁబడినదో యా హేతువుచే, నావిషయము ప్రమాణమే యని యెఱింగి యితరులు సైతము దాని నాచరింపవలయును. (గీ. ౩. ౨౧. మ. భా. శాం. ౩౪౧. ౨౫). ఆత్మజ్ఞానమను నదియె యీజగత్తునందుఁ బరమసాధ్య మగుసిద్ధాన్త మనియు, సంసారము దుఃఖమయము గాన దాని బొత్తిగ వదలవలయుననియుఁ జెప్పువారు సన్న్యాసమార్గములోనివారు గాని, కర్మయోగమార్గములోనివారు కారు. వేర్వేఱుమార్గములం దున్న యీసిద్ధాన్తముల నొకచోటికిఁ జేర్చి గీతార్థమును విపరీతముఁ జేయుట యోగ్యము కానేరదు. అయినను జ్ఞానవిహీన మగుసంపత్తి, ఆసురీసంపత్తియని గీతలలోనే చెప్పఁబడెను. కావున నైశ్వర్యముతోడ జ్ఞానమును, జ్ఞానముతోడ నైశ్వర్యమును,

శాంతితోడఁ బుష్టియు, బుష్టితో శాంతియును జతగా నుండి తీరవలయు నని సిద్ధమగుచుండఁగ జ్ఞానముతోఁబాటు నీశాంతిపుష్టులు రెండు నేల యుండరాదు?. జ్ఞానముతోడనైన నైశ్వర్యము కావలయు నని చెప్పినయెడల కర్మ చేయవలసినదనుట ముఖ్యముగనే ప్రాప్త మగును. ఏలన: "కర్మాణ్యారభమాణం హి పురుషం శ్రీర్నిషేవతే" "కర్మఁ జేయుమనుజునకే యీజగమున శ్రీ (అనఁగా: ఐశ్వర్యము) లభించును" (మను. ౯. ౩౦౦.) అని మనువు సెప్పినందునఁ బ్రత్యక్షానుభవముచే నావిషయమే సిద్ధమగును. గీతలలో నర్జునునకుఁ జేసినయుపదేశము నైత మటులె యున్నది (గీ. ౩. ౮.). మోక్షదృష్టిచేఁ గర్మ యావశ్యక మయినది కాకపోవుటచేఁ దుదకు (అనఁగా: జ్ఞానప్రాప్త్యనంతరము) సర్వకర్మలు వదలియే తీరవలయు నని యనేకులు సెప్పుచున్నారు; కాని ప్రస్తుతము సుఖదుఃఖముల విచారముమాత్రమే కర్తవ్య మైనది గావున, మోక్షకర్మలస్వరూప మిప్పటికిని బరీక్షింపకుండుటచే నాయాక్షేపణకు సమాధాన మిప్పుడు చెప్పుట సాధ్యము కానేరదు. ముందు ౯-౧౦ ప్రకరణములలో నధ్యాత్మమును, కర్మవిపాకమును లెస్సగ విచారించి పదునొకండవప్రకరణములో నీయాక్షేపము సంభవింపఁదగినది కానేర దని నిరూపించెదము.

సుఖదుఃఖములు రెండును భిన్నములును. స్వతంత్రములు నయినవేదనలుగ నున్నవి. కేవలసుఖోపభోగముచేత నేఁసుఖేచ్ఛ తీరదు. కాన సంసారమం దెల్లప్పుడును దుఃఖరాశియె యధికముగ నున్నట్లు కనఁబడుచున్నది. ఈదుఃఖమును తప్పించుకొనుటకుఁ దృష్ణను,అసంతోషమును, కర్మములను సమూలముగ నాశముసేయుట యోగ్యము కానేరదు. కావున నొక్క ఫలాశనుమాత్రము వదలి సర్వకర్మములఁ జేయుచుండవలయు ననుట శ్రేయస్కరముగ నున్నది. కేవలవిషయోపభోగసుఖ మెప్పుడును బూర్ణమగునది కాదు. అది యనిత్యమును, పశుధర్మము నగుటచే బుద్ధీంద్రియములు గలమానవులకు నీజగత్తునందు సత్య మైనధ్యేయము, దీనికంటె నున్నత స్థానమును గావలయును. ఆత్మబుద్ధిప్రసాదముచేఁ బ్రాప్త మగు శాంతిసుఖ మను నదియే సత్య మగుధ్యేయ మగును. ఆధ్యాత్మికసుఖ మీరీతిగ శ్రేష్ఠ మైన దైనను, ఈజగత్తునం దాధ్యాత్మికసుఖము నొందుటకు నుచితము లగునైహికవస్తువులతో సంబంధ మావశ్యక మగును. అందుచే నిష్కామబుద్ధితోఁ బ్రయత్నము (అనఁగా: కర్మ)చేయవలయును. ఈవిషయము కర్మయోగశాస్త్రానుసారముగ సిద్ధ మైనపిదప సుఖము కావలయు ననునుత్సాహముతో విచారించినను కేవలాధిభౌతికసుఖ మనునదియే

పరమసాధ్యమని, యొప్పుకొని కర్మసంబంధమైనదియు కేవలసుఖదుఃఖాత్మకము నైయి నదియు నగు బాహ్యపరిణామముయొక్క తారతమ్యముచేతనే నీతిమత్తను నిర్ణయించుట యోగ్యము కానేరదని వేఱుగఁ జెప్ప నక్కఱలేదు. ఏలయన: ఎప్పుడును స్వయముగఁ బరిపూర్ణావస్థనొందుటకు సమర్థము గానివస్తువు పరమసాధ్యమని యంగీకరించుట పరమ శబ్దోపయోగముఁ జెఱచుటయే కాక, యెండమావులయందు నిజముగ జల మున్నదనుటవలె నయోగ్య మగును. పరమసాధ్యమె యనిత్యము నపూర్ణము నయినయెడల దానిఁగోరుటచే,మనయొడిలో నైనను ననిత్యవస్తువు తప్ప రెండవ దేది పడును? ''ధర్మో నిత్యః సుఖదుఃఖే త్వనిత్యే'' అను వచనమునందున్నమర్మ మిదియె. ''అనేకుల కధికసుఖ'' మను నీశబ్దార్థ మేమియని తెలిసికొనుటలో నాధిభౌతికవాదులలో సైతము, చాల మతభేదము కలదు. మనుజుఁ డనేక పర్యాయములు సర్వవిషయసుఖముల నణఁగ ద్రొక్కి సత్యముకొఱకును, ధర్మము కొఱకును ప్రాణము నిచ్చుటకు నియ్యకొనుటచే నాతనికోరిక యప్పుడును నాధిభౌతికసుఖప్రాప్తియందే యుండునని చెప్పుట యుక్తముకాదని యీపండితులలో ననేకు లభిప్రాయ పడుచున్నారు. కావున, సుఖశబ్దస్థానమున హితశబ్దమునైనను కల్యాణశబ్దము నైనను జేర్చి ''అనేకుల కధికసుఖ'' మను సూత్రమును ''అనేకుల కధిక హితము''లేక,''యనేకుల కధికకల్యాణ''మని మార్పొనరింప నగుననిచెప్పిరి; కాని యిటు లొనర్చినను గర్తయొక్క బుద్ధి యెట్టిదై యుండవలయునో తేలదే దను మొదలగుదోషములును నీమతమందు సైతము స్థిరముగనున్నవి. మంచిది! విషయసుఖములతో మానసికసుఖముల సైతము విచారింపవలయుననిన, ఏకర్మయొక్క నీతిమత్తయైనను దానిబాహ్యపరిణామముఁబట్టియే స్థిరపఱుపవలయు ననెడి ప్రథమ ప్రతిజ్ఞకు విరోధము కలుగుటయేగాక కొలఁదిగ నధ్యాత్మపక్షము నొప్పుకొనినటు లగును. కాని యిట్లు చివరకు నధ్యాత్మపక్షము నవలంబింపక తప్పనియెడల కొంత మాత్రమే యొప్పుకొన్న నేల? కావున సర్వభూతహితమును, ననేకుల కధికసుఖమును, మనుష్యత్వముయొక్క పరమోత్కర్షయు, మొదలగు నీతినిర్ణయమునకు సర్వబాహ్యసాధనములు (అనఁగా: అధిభౌతిక మార్గములు) గౌణము లని స్థిరపఱచి యాత్మప్రసాదరూప మగునత్యంతసుఖమును, దాని ననుసరించి యుండు కర్తయొక్క శుద్ధబుద్ధియు ననునీ యాధ్యాత్మికనికషోపలముచేఁ గర్మాకర్మల పరీక్షఁ జేయవలయు నని మాకర్మయోగశాస్త్రమునందుఁ దుదకు సిద్ధాంతీకరింపఁబడినది. ఏ విషయ మైనను సరే, దృశ్యమైనసృష్టికంటె దూరముగ నుండుతత్త్వజ్ఞానమునం

దఁ బ్రవేశించుట యవసరము లేదని శపథము సేయువారివిషయము వేఱు. అట్టి ప్రతిజ్ఞ లేనివారి కీ కర్మయోగశాస్త్రమున మనోబుద్ధులను శుద్ధపఱుచుకొనుటయే కాక, నిత్య మగునాత్మయొక్క నిత్యకల్యాణమే ప్రధాన మని చెప్పవలయు ననుట యుక్తిచేసైతము ప్రాప్త మగుచున్నది. వేదాన్తములోనికిఁ జొచ్చిన, సర్వము బ్రహ్మమయ మగుటచే వ్యవహారము సేయుటకు వీలు లేదని యనేకులు సెప్పుయుక్తి సరియగునది కానేరదు. సామాన్యముగ, వేదాన్తమునఁ బ్రచారములో నున్న పఠనపాఠనగ్రంథము లన్నియు, సన్న్యాసమార్గానుసారులచేతనే వ్రాయఁబడియుండుటచే, సన్న్యాసమార్గమునకుఁ దృష్ణారూప మగుసంసారము సర్వము నిస్సారముగఁ దోఁచుటచే, వారిగ్రంథములలోఁ గర్మయోగముల కుపపత్తి యనుకూలముగఁ జెప్పఁబడకయుండుట యథార్థమే. వేయేల? ఈపరసంప్రదాయమును సహింపనిగ్రాంథికులు సన్న్యాసమార్గమం దున్నపూర్వపక్షసిద్ధాన్తములరీతిని కర్మయోగములో గ్రుచ్చి, సన్న్యాసము, కర్మయోగము ననునవి రెండును స్వతంత్రమార్గములు గావనియు, సన్న్యాసమనునది యొక్కటియే శాస్త్రోక్త మగుమోక్షమార్గమనియుఁ దెలుపుటకు యత్నించుచున్నారు. కాని యీమతము సత్యము కానేరదు. సన్న్యాసమార్గమువలెఁ గర్మయోగమార్గము సైతము వైదికధర్మములం దనాదిగ స్వతంత్రముగ వచ్చుచున్నది. మఱియు నీమార్గప్రవర్తకులు, వేదాన్తతత్త్వమును వదలక, కర్మయోగశాస్త్రమునకుఁ దగినయుపపత్తినిఁ జెప్పుచున్నారు. భగవద్గీతయను గ్రంథము సైత మీమార్గము ననుసరించినదియే. గీతల నదలినను, అధ్యాత్మదృష్టితోఁ గార్యాకార్యశాస్త్రముయొక్క వివేచనఁ జేయుపద్ధతి నింగ్లాండులో నుండిన 'గ్రీన్' వంటి గ్రంథకారులు స్వయముగ నారంభించిరి. *జర్మనీదేశమునం దన్ననో యది 'గ్రీన్'కాలమునకంటెఁ బూర్వమునందే యారంభింపఁబడినది. దృశ్య మగుసృష్టి నెంతవిచారించినను, ఈసృష్టినిఁ జూచువాఁడును, కర్మలఁజేయువాఁడును, నెవఁడైనదియుఁ దెలియునంతవఱకు మానవున కీజగంబున ముఖ్యముగఁ గర్తవ్యతావిచారము తత్త్వసంబంధ మగుదృష్టితోఁ జూచిన నపూర్ణముగనే యుండును. "ఆత్మా వా అరే ద్రష్టవ్య శ్శ్రోతవ్యో మంతవ్యో నిదిధ్యాసితవ్యః" అను యాజ్ఞవల్క్యుని యుపదేశసైతము నీప్రకరణమునకు ముఖ్యముగ సంబంధించియే యున్నది. దృశ్య మగుజగత్తును పరీక్షింపఁగా పరోపకారమువంటి సిద్ధాన్తములు

---

* Prolegomena to Ethics, Book I; and Kant's Metaphysics of Morals (trans. by Abbot in Kant's Theory of Ethics).

తుదకు వెలువడిన పక్షమున నధ్యాత్మవిద్యయొక్క మాహాత్మ్యము కొఱపడదు. విపరీతముగ సర్వభూతములయందును నొకయాత్మయే యున్నదనువాదమును దృఢపఱుచుచున్నే యున్నదని నుడువవలయును: ఆధిభౌతికవాది స్వయముగ తెచ్చిపెట్టుకొనిన నియమమును వదలి, దూరముగ నేఁగుటకు వీలుకానేరదను దానికి ప్రతిక్రియ యేమియు లేదు. మనశాస్త్రవాదుల దృష్టియింతకంటెను దూరదర్శి యగుటచే నధ్యాత్మదృష్టిచేఁ గర్మయోగశాస్త్రమునకుఁ బూర్ణ మగునుపపత్తి చెప్పఁబడినది. కాని యీ యుపపత్తినిఁ జెప్పుటకంటెఁ బూర్వమునందుఁ గర్మాకర్మ పరీక్ష యొక్క రెండవ పూర్వపక్షమును గొంచెము విచారించుట యావశ్యక మగుటచే నామార్గము నిప్పుడు తర్కింతము.

గీతారహస్యమున సుఖదుఃఖవివేక మను పంచమప్రకరణము.

షష్ఠ ప్రకరణము.

ఆధిదైవతపక్ష - క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞవిచారము.

"సత్యపూతాం వదే ద్వాచం మనఃపూతం సమాచరేత్." *

మను. ౬. ౪౬.

ఆధిభౌతికమార్గమె కాక, కర్మాకర్మ పరీక్షను నాధిదైవత మని సైతము మఱి యొకమార్గము గలదు. ఈమార్గావలంబకు లీతీరున నుడివెదరు:—మానవుఁడు కర్మాకర్మలను, లేక, కార్యాకార్యములను నిర్ణయించుసమయమునం దేకర్మవలన నెవరి కెంత సుఖమో, లేక, దుఃఖమో కలుగునని కాని, దానిలో సగుటునకు సుఖరాశి యధికమా? దుఃఖరాశి యధికమా? యని కాని విచారింపఁడు. ఆత్మానాత్మవిచారము నందు సైత మెప్పుడును ప్రవేశింపఁడు. అనేకు లగుజను లీకోలాహల మెఱుంగరు. వేయేల? ప్రతిమనుజుఁడు నాత్మసుఖార్థమే ప్రతికర్మను జేయు నను నియమమును లేదు. ఆధిభౌతికవాది యేయుక్తి చెప్పినను జెప్పుఁగాక!. ధర్మాధర్మముల నిర్ణయించు మనుజుని మనస్స్థితి యెటు లుండునని క్షణమాత్రము విచారించితిమేని, మనుజుని మనస్సున నుండునవియు, స్వాభావికములు, నుదాత్తములు నగు కారుణ్యము, దయ, పరోపకారము మొ॥ లగు మనోవృత్తులే యొక్క—సారిగ నొకానొక కార్యముఁజేయు టయం దతని నెప్పుడును ప్రేరణఁజేయునని మనకు స్పష్టముగఁ దోఁచును. ఉదాహరణ మేమియన:—ఒకదరిద్రుని మనము చూచితిమేని. *జత్తయినను దర్మాచరణ నేసినచో జగత్తునకు, లేక, మనయాత్మకు నెంతకల్యాణమారంభింపఁ సంగతి తోఁపక మునుపే దయార్ద్రహృదయులమై స్వశక్త్యనుసారముగ ధర్మాచరణ మొనరించి ముక్తుల మగుచున్నాము. బాలుఁ డేడ్చె నేని యతనికి పాలిచ్చినచో నెందతి కెంత హిత మగు ననే యేమియు విచారింపక తల్లిపా లిచ్చుచున్నది. అనఁగా: ఈయుదాత్తమనోవృత్తియే కర్మయోగశాస్త్రమునకు ముఖ్య మగు మూలబంధము (పునాది)గ నున్నదని తాత్పర్యము. ఈమనోవృత్తిని మన కెవ్వారు నొసంగలేదు. గావున

---

* "ఎయ్యది సత్యముచేఁ బవిత్రము(అనఁగా: శుద్ధము)గాఁ జేయఁబడినదో, యట్టివాక్యమునే పలుకవలయును. అట్లే యెయ్యది మనస్సునకు శుద్ధముగఁ దోఁచునో, దానినే యాచరింపవలయును."

స్వభావ సిద్ధమగు (అనఁగా: ఒకదృష్టితో స్వయంభూస) యగు దేవతగా నున్నది. న్యాయమూర్తి తనగద్దియపైఁ గూర్చున్నప్పుడు న్యాయదేవతచే స్ఫురింపఁజేయఁబడిన న్యాయమును నిర్ణయించుచున్నాఁడు. ఈస్ఫురణము వానియనోవృత్తియందు లేనప్పుడతనివలన నన్యాయము వాటిల్లును. న్యాయదేవతవలెనె, కారుణ్యము, దయ, పరోపకారము, కృతజ్ఞత, కర్తవ్యప్రేమ, ధైర్యము మొదలగుసద్గుణములయొక్క స్వాభావిక మగుమనోవృత్తియు దేవతగ నున్నది. ఈదేవతలశుద్ధస్వరూపమెట్టిదైనది యుఁ బ్రతిమానవునకును సహజముగనే తెలియును; కాని, లోభముచేఁ గాని, ద్వేషముచేఁ గాని, మాత్సర్యముచేఁ గాని, లేక, యిట్టిమఱియొక కారణముచేఁ గాని యీ దేవతలయొక్క స్ఫురణము తనయభిప్రాయములో లేనివానిని దేవత లేమి చేయఁగలదు? ఇది సత్య మగునా? యని కాని, లేక, యనేకసమయములందు దేవతలకుఁ బరస్పరకలహ ముండుటచేత నొకకార్య మొనర్చినప్పుడే దేవతయొక్క స్ఫూర్తి బలవత్తర మని యెన్నవలయు ననికాని, మనము సంశయించుమాట సత్యమే. మఱియు నీసందేహమును నిర్ణయించుటకు, న్యాయము, కరుణ మొదలగుదేవతలకంటె వే అగువారితో నాలోచింపవలసివచ్చునని తోఁచును; కాని యిట్టి సమయములయందుసైత మధ్యాత్మవిచారముయొక్క గాని, సుఖదుఃఖములతారతమ్యముయొక్క గాని కోలాహలములోఁ బడక మనమనోదేవతయొక్క సాక్ష్యము నడుగుదు మేని, యాదేవతయే రెంటిలో నేమార్గము శ్రేయస్కరముగ నున్నదియు వెంటనే నిర్ణయించు చుండును. ఆకారణముననే వెనుకఁ జెప్పినసకలదేవతలకంటె మనోదేవతయే శ్రేష్ఠురాలు. 'మనోదేవతా' శబ్దమందు, మనస్సునందు కోరిక, క్రోధము, లోభము మొదలగు వికారముల నన్నింటిని జేర్పక, మనస్సున నున్న సదసద్వివేచకము, నీశ్వరదత్తము, లేక, స్వాభావిక మైనది యగు శక్తి మాత్రమే యీ ప్రకరణమునందు వివక్షయొనరింపవలసిన దని తెలియవలయును. ఈశక్తికే 'సదసద్వివేకబుద్ధి*' యని గొప్పపేరు కలదు. కావున నేసంశయము కలిగినను స్వస్థాంతఃకరణముతోడను, శాంతముతోడను విచారించినయెడల నీ 'సదసద్వివేకదేవత' యెప్పుడు నతని మోసగింపదు. ఇట్టిసమయములందు "నీవు నీమనస్సున విచారించుకొమ్ము" అనియే మన మితరులకుఁ జెప్పుచున్నాము. ఏసద్గుణమున కేసమయమున నెంతమహత్త్వ మీయవలయునో యీమహాదేవత యొకపట్టిక (జాబితా)

---

* ఈ సదసద్వివేకబుద్ధియే యింగ్లీషులో Conscience అని చెప్పఁబడును. మఱియు అధిదైవతపక్షము Intuitionist School అని చెప్పఁబడును.

నెప్పుడును సిద్ధము చేసియుంచును గానఁ దదనుసారముగ నాయాసమయ ములం దీమనోదేవత తననిశ్చయములను వెంటనె ప్రకటనఁ జేయును. ఒకానొకసమ యమం దాత్మసంరక్షణమునకు నహింసకు విరోధము గలుగుటచే(అనఁగా: దుష్కా లము వచ్చినప్పుడు) అభక్ష్యభక్షణముఁ జేయవచ్చునా? కూడదా?యని మనము సంశ యపడుదు మేని; మనము శాంతచిత్తులమై యీమనోదేవతకే యధీనము(కొలు నిచ్చు టు) చేసితిమేని వెంటనే "అభక్ష్యభక్షణము చేయుము" అని నిర్ణయము వెలువడును. అటులె స్వార్థమునకుఁ గాని, పరార్థమునకుఁ గాని, లేక, పరోపకారమునకుఁ గాని పరస్పరవిరోధము గలిగె నేని దానినిర్ణయమును సైతము నీమనోదేవత చెప్పినటులే చేయవలయును. శాంతముగ విచారింపఁగా మనోదేవత గృహములో నున్న యీ ధర్మాధర్మ తారతమ్యపట్టిక యొక గ్రంథకారునకు లభించుటచే నతఁడు తనగ్రంథమున ప్రచురపఱచెను *ఈపట్టికలో నమ్రతాపూర్వకమగు పూజ్యభావమునకు నగ్రస్థాన ము (అనఁగా: అన్నిటికన్న గొప్పది యగుస్థాన) మీయఁబడెను. దానివెంబడి కారు ణ్యమునకును, పిదప కృతజ్ఞత, ఔదార్యము, వాత్సల్యము మున్నగువానికిని, ఒకటి వెంబడి నొకదానికి క్రమముగ నీచస్థానము లీయఁబడినవి. ఈనీచస్థానము లందున్న సద్గుణములకు నగ్రస్థానమునందలి సద్గుణములకును విరోధము వచ్చె నేని యగ్రస్థాన దేవతకే యధికాధిక మగుగౌరవము నీయవలయు నని యీగ్రంథకారుని యభిప్రా యము. కార్యాకార్యములను గాని ధర్మాధర్మములను గాని నిర్ణయించుట కాతని మతమందు దీనికంటె యోగ్య మగుమార్గము గాన్పింపదు. కారణ మేమన: దృష్టిని మన మెంతదూరము ప్రసరింపఁజేసి యనేకుల కధికస[illegible]ున్నదో దాని నిశ్చ యించినను,అనేకులకు దేనియందు హితమున్నదో దాని[illegible]ను శక్తిగాని యధి కారము గాని యీతారతమ్యబుద్ధియందు లేనందున, [illegible] కనేకులహితము నేనేల చేయవలయు ననునంశముయొక్క నిర్ణయము కామిచే, ప[illegible]రల నన్నిశంకలును యథా ప్రకారముగఁ గలుగుచునే యున్నవి. ఏన్యాయమూర్తియును ప్రభువువలన నధికా రము నొందకయే యొక న్యాయనిర్ణయమును జేసె నేని,యానిర్ణయముయొక్క ఫలి

* ఈ గ్రంథకారునిపేరు James Martineau. (జేమ్సుమార్టినో). ఈ విషయమును తన *Types of Ethical Theory* (Vol. II. P. 266. 3d Ed.) అను గ్రంథమున సూచించియున్నాఁడు. ఈమార్టినో ఈమార్గమునకు Idio-psychological అని పేరుపెట్టెను ; కాని నేను దాని నీ యాధిదైవతపక్షములోనే చేర్చితిని.

తము వలెనే, సుఖదుఃఖములను దూరదృష్టిచే విచారించి చేసినకార్యాకార్యముల నిర్ణయమును, "నీ విట్లు చేయుము. నీ కిది చేయఁ దగినదియే" యన్ని కేవలదూరదృష్టి యొకరికిని జెప్పనేరదు. కారణమేమి యన: దూరదృష్టి యయినను మానుషకృత్య మగుటచే మానవులమీఁద నేయధికారము చేయనేరదు. ఇట్టి విషయములో మన కంటె గొప్పయధికారికి రెండవవారెవరైన నాజ్ఞాపకులుగ నుండవలయును. మనుజునికంటె శ్రేష్ఠ మగుటచే మానవునిపై నధికారము నలుపుటకు సమర్థ మగునీశ్వరదత్త సదసద్వివేకదేవతయే నలుపవలయును. ఈదేవత స్వయంభువ యగుటచే వ్యవహారమునసైతము "నా 'మనోదేవత' నాకు నిట్టిసాక్ష్య మీయదే" దని చెప్పుటయు వాడుకలోనే యున్నది. ఒకానొకఁ డొకతప్పుకార్యముఁ జేసెనేని, వాఁడు తనంతట తానే సిగ్గుపడుట కాని, తానే యేవగించుకొనుట గాని యీమనోదేవతయొక్క శిక్షాఫలములే యగును. కావున నీస్వతంత్ర లగుమనోదేవతలు గల రని సిద్ధమగును. కారణ మేమి యన: యేమనుజుఁడును తన్ను తానే యేల యేవగించుకొను? ననువిషయమున కేమియు యుక్తి లేదని యీమతమునందలియభిప్రాయము.

ఈచెప్పినమార్గ మాధిదైవతమార్గావలంబు లగుపాశ్చాత్యులది. పశ్చిమదేశమునంనుండి వచ్చినక్రైస్తవధర్మోపదేశకు లీమార్గమును సాధారణముగ నంతట వ్యాపింపఁజేసిరి. వారిమతమున, ధర్మాధర్మములనిర్ణయించుటలోఁ గేవలాధిభౌతిక సాధనములకంటె నీయీశ్వరదత్త మగుసాధనము సులభమును, శ్రేష్ఠమునుగ నుండుటచే గ్రాహ్యముగ నున్నది. పూర్వము మనదేశములో నిట్టిస్వతంత్రమగుకర్మయోగశాస్త్రము లేకపోయినను, వెనుకఁ జెప్పినమతము లన్నియు ప్రాచీనగ్రంథములలోఁ బ్రసిద్ధము లగున నేకస్థలముల స్పష్టముగఁ గాన్పించుచున్నవి. మనస్సుయొక్క వేర్వేఱువృత్తులను మహాభారతమున ననేకప్రదేశములయందు దేవతాస్వరూపముగ వర్ణించినట్లు కాన్పించుచున్నది. ధర్మము, సత్యము, వృత్తము, శీలము, శ్రీ, యిత్యాదిదేవతలు ప్రహ్లాదుని శరీరమునందుండి వెలువడి యింద్రుని శరీరమునఁ జొచ్చినటుల పూర్వమునందుఁ జెప్పఁబడి యున్నది. కార్యాకార్యములను, లేక, ధర్మాధర్మములను నిర్ణయించు దేవతకే 'ధర్మ' మని పే రగుటచే, శిబిచక్రవర్తియొక్క సత్త్వమును బరీక్షించుటకు డేగరూపమునను, యుధిష్ఠిరునిఁ బరీక్షించుట కొకపరి యక్షరూపమునను, తుదకు శునకరూపమునను, అది ప్రకటమైనదని తెలియుచున్నది. స్వయముగ భగవద్గీతలలో సైతము (౧౦.౩౪) కీర్తి, శ్రీ, వాక్కు, స్మృతి, మేధ, ధృతి, క్షమ యనునవి యన్నియు దేవత లని వర్ణింపఁ

బడినవి. వానిలో స్మృతి, మేధ, ధృతి, క్షమ యనునవి మనోధర్మములుగ నున్నవి. మన స్సొకదేవత యగుటచేఁ బరబ్రహ్మమొయొక్క ప్రతీక మని చెప్పి యుపనిషత్తులలో నాయుపాసనయుఁ (ప్రతీకోపాసన) జెప్పఁబడినది (తై: 3. ౪; ఛాం. 3. ౧౮) "మనఃపూతం సమాచరేత్"—"మనస్సున కేది శుద్ధ మనితోఁచునో దానిని జేయవలయును" అని మనువు చెప్పినపుడు(౬. ౪౬) 'మనస్సు' అనుశబ్దమునకు 'మనోదేవత' యనునర్థమే మనువుచే నుద్దేశింపఁబడి యుండు నని చెప్పవచ్చును. సామాన్యవ్యవహారమునసైతము "మనోదేవత కేది మాన్యముగ నుండునో దానినే చేయు" మని మనము చెప్పుచున్నారము. "మనఃపూత" శబ్దార్థము మహారాష్ట్రభాషలో విపరీతముగనున్నది. అనేకసమయములయందుఁ దోఁచిన దెల్లఁ జేసినవాఁడు మనఃపూతముగ సంచరించుచున్నాఁడని మహారాష్ట్రమునఁ జెప్పుచున్నారు; కాని యీశబ్దమునకు "మనస్సునకు శుద్ధ మని, లేక, పరిశుభ్ర మని తోఁచినదానినేచేయుము" అని సత్యమైనయర్థము. మనుసంహితయొక్క నాలవయధ్యాయమున—

"యత్కర్మ కుర్వతో ఽస్య స్యాత్ పరితోషో ఽంతరాత్మనః
తత్ప్రయత్నేన కుర్వీత విపరీతం తు వర్జయేత్." —(మను. ౪. ౧౬౧)

"ఏకర్మము లొనర్చుటచే మనయంతరాత్మ సంతసించునో వానినే ప్రయత్నపూర్వకముగఁ జేయవలయును; దానికి విపరీతముగ నున్న పక్షమున వదలవలయును" అని మనువే దానిని వివరించి చెప్పెను. అటులె చాతుర్వర్ణ్యధర్మము మొదలగు వ్యావహారికములయొక్క నీతుల మూలతత్త్వమును చెప్పుచు, మను యాజ్ఞవల్క్యాది స్మృతి కర్తలు సైతము—

"వేదః స్మృతిః సదాచారః స్వస్య చ ప్రియ మాత్మనః
ఏతచ్చతుర్విధం ప్రాహుః సాక్షా ద్ధర్మస్య లక్షణమ్." (మను ౨. ౧౨)

"వేదము, స్మృతి, శిష్టాచారము, తనయాత్మకు రుచించుట యనునీనాల్గును ధర్మమునకు ముఖ్య మగులక్షణములు"—అనియే చెప్పిరి. "తనయాత్మ కేది రుచించునో" యనఁగా: "మనస్సునకేది శుద్ధమనితోఁచునో" యనియె యర్థము. శ్రుతి, స్మృతి, సదాచారములచే నేకర్మయొక్క ధర్మాధర్మములనిర్ణయము కానేరదో దాని నిర్ణయించుటకు నాల్గవసాధనము మనఃపూతత్వ మని నిశ్చయించినటుల దీనివలన స్పష్టమగుచున్నది. మహాభారతమున నింద్రప్రహ్లాదులకు వెనుకటి ప్రకరణమునఁ జెప్పినసంగతి జరిగినపిదప "శీల" లక్షణముఁ జెప్పుచు ధృతరాష్ట్రుఁడు—

"యదన్యేషాం హితం న స్యాత్ ఆత్మనః కర్మ పౌరుషమ్
అపత్రపేత వా యేన న తత్కుర్యాత్ కథంచన."

(మ. భా. శాం. ౧౨౪-౬౬.)

"మనము చేయు నేకర్మ లోకులకు హితము గాదో, లేక, దేనివిషయమై మనస్సులో మన మెప్పుడు లజ్జపడవలసియుండునో యాకర్మ నెప్పుడును జేయరాదు"— అని చెప్పఁబడినది. 'లోకహితము గాకపోయినను' 'లజ్జ యగుచున్న' దనుపదముచే 'అనేకుల కధికహిత' మనునదియు, 'మనోదేవత' యనునదియు నగు నీరెండుపక్షములు నీశ్లోకముననే యొప్పుకొనఁబడినవని చదువరులకు స్పష్టముగఁ దెలియును. మనుస్మృతియందు సైతము—"ఏపనినైన చేసినప్పుడును, లేక, చేయుచున్నప్పుడును లజ్జ యగునో యది తామసము. మఱియు నేకర్మఁ జేయునప్పుడు లజ్జయుండదో, లేక, యంతరాత్మ సంతసముతో నుండునో యది సాత్త్విక మనఁబడును. (మను. ౧౨. ౩౫-౩౭.)" అనియున్నది. మఱియు ధమ్మపద యను పేరు గలబౌద్ధగ్రంథములోసైత మీవిచారముఁ జేయఁబడి యున్నది. (ధమ్మపద. ౬౭, మఱియు ౬౮ చూడు.) కర్మాకర్మలవిషయమైన సంశయము వచ్చినప్పుడు—

"సతాం హి సందేహపదేషు వస్తుషు ప్రమాణ మంతఃకరణప్రవృత్తయః"

(శాకు. ౧. ౨౨.)

"సత్పురుషులు సందేహస్థలములయందు దమ యంతఃకరణముయొక్క సాక్ష్యమునే యంగీకరింతురు" అని మహాకవికాళిదాసు సైతము వర్ణించుచున్నాఁడు. చిత్తవృత్తిని నిరోధించి, మనస్సు నొకవిషయముననే స్థిరముఁ జేయుటయే పాతంజలయోగముయొక్క కార్యము. మఱియు నీయోగశాస్త్రము మనదేశమున బహుకాలమునుండి ప్రచారములో నున్నందుచేఁ గర్మాకర్మల సందేహము పొసఁగినచో నంతఃకరణమును స్వస్థమును, శాంతమును గావించికొని యోగ్య మని తోఁచినదానిఁ జేయవలయునను మార్గమును మనవారికొరు లెవ్వరు నేర్ప నవసరము లేదు. స్మృతిగ్రంథము లన్నింటిప్రారంభమున, స్మృతికర్త లగుఋషులు దమచిత్తము నేకాగ్రముగఁ జేసికొనియే ధర్మాధర్మములఁ జెప్పుచున్నట్లు వర్ణింపఁబడియున్నది (మను. ౧. ౧). ఎవనియందైన నీరీతిగ మనస్సాక్ష్యమును గైకొనుమార్గము సకృద్దర్శనమునందుఁ జూచుటకు మిక్కిలి సులభమై తోఁచును; కాని, 'శుద్ధమన స్సన నేమి?' యనువిషయము తత్త్వజ్ఞానదృష్టితో సూక్ష్మముగ విచారించిన నీస్థలమున మఁగుపక్షము తుదవఱకు నిలుచునది

కానేరదు. కావుననే కర్మయోగశాస్త్ర మను మహాప్రాసాదము నీ స్తంభముల మీఁద మాత్రము కట్టఁబడియుండెను. కట్టుకోరులు నిర్మింపలేదు. ఈతత్త్వజ్ఞాన మేది? యని యిప్పో విచారింపనగును గాని దీనికంటె ముందు పాశ్చాత్యులగు నాధిభౌతికవాదు లీయాధిభౌతికపక్షము నెటుల ఖండించిరో యీవిషయము కొంచె మిచ్చో విచారించెదను. కారణ మేమియన: ఈవిషయమున నాధ్యాత్మికాధిభౌతికవాదుల రెండుమార్గములకు కారణములు వేర్వేఱుగ నుండినను దుదకు ఫలితార్థ మొక్కటేయగుచుండుటచేఁ దొలుతొల్త నాధిభౌతిక కారణములను జెప్పితి మేని పిదప నాధ్యాత్మిక కారణములయొక్క మహత్త్వము, లేక, యుక్తియుక్తత చదువరులకు వేగిరముగఁ దెలియును.

ఆధిదైవతమార్గమునందు వెనుకఁ జెప్పినటుల శుద్ధమనోదేవతకే యగ్రస్థాన మిచ్చి యున్నందున "అనేకుల కధికసుఖ" మను నాధిభౌతికనీతిమార్గమునఁ గర్తయొక్క బుద్ధినిగుఱించి యేవిచారణయుఁ గానేర దని వెనుకఁ జెప్పఁబడిన దోష మీయాధిదైవతపక్షమునకు సంబంధింపి యుండదని స్పష్టమగుచున్నది. కాని దేనిని సదసద్వివేకరూపిణి యగుశుద్ధమనోదేవతయని యనవలయునో సూక్ష్మముగ విచారించితి మేని యీమార్గమునందు సైతము మఱియొకయపరిహార్య మగుదోషము సిద్ధ మగును. ఏవిషయము నాలోచనకుఁ గైకొన్నను దాని నన్ని విధముల విచారించి "యిది గ్రాహ్య మగునా? కానేరదా? చేయుట కర్హ మగునా? కానేరదా? చేసినను లాభదాయకము, లేక, సుఖదాయక మగునా? కానేరదా?" యని నిశ్చయించుట యనుపని, ముక్కు కన్ను మొదలగునింద్రియములు సేయునవి కాకపోవుటచే నాపనిని సిద్ధాంతముఁ జేయుటకు,మన స్సొకస్వతంత్ర మగునింద్రియముగ నున్నదని యొవరికిని చెప్ప నక్కఱయుండదు. అనఁగా: కార్యాకార్యములను, లేక, ధర్మాధర్మములను మనస్సే నిర్ణయించును, గాన దాని నింద్రియమని కాని దేవత యని కాని చెప్పవచ్చును. ఈవిషయము నాధిదైవికమార్గములోనివారే చెప్పుదు రేని యందుల కెవరును వివదించువారు లేరు. కాని, పాశ్చాత్యులయాధిభౌతికపక్షము దీనికంటె నొకమెట్టు పైకిపోయినట్లున్నది. "మంచి, చెడుగు, (సత్తు, లేక, అసత్తు,) న్యాయము, లేక, యన్యాయము, ధర్మము, లేక, యధర్మము" అనువాని నిర్ణయించుటయు" మఱియు "నేదేని యొకపదార్థము "బరువుగ నున్నదా? తేలికగ నున్నదా? పచ్చగ నున్నదా? నల్లగ నున్నదా?" యనియు, లేక, యొకానొక లెక్క "సరియా! తప్పా?" యని విచారించి నిర్ణయించుటయు" నను నీరెండువిషయ

ములు నత్యంతము వేర్వేఱుగ నున్నవి. రెండవదానినిర్ణయమును మనస్సు న్యాయశాస్త్రపద్ధతిని చేయఁగలదు. మొదటిదానియం దున్నవిషయమును నిశ్చయపఱుచుటకు మనస్సు మిక్కిలి యసమర్థమగును. కావున నాకార్యమును మన మనస్సున నుండు సదసద్వివేచనశక్తిరూప మగుదేవతయే చేయుచున్నది.'' యని పాశ్చాత్యులలోని యాధిభౌతికవాదు లనుచున్నారు. "ఒక లెక్క 'సరిగా నున్నదా, తప్పుగా నున్నదా?' యని నిశ్చయించుచు మన మా లెక్కలో నున్నరాశి నైనను, గుణకారము నైనను బరిశీలించినపిదప మన మంతము స్థిరపఱుచుచున్నాము. అనఁగా: ఈ విషయమును నిర్ణయించుటకంటె ముందుగా రెండవవ్యాపారమును గాని, రెండవ క్రియను గాని మనస్సు చేయవలసి యుండును.'' అని దానికిఁ గారణముఁ జెప్పుదురు; కాని మంచిచెబ్బరల నిర్ణయ మట్టిది కానేరదు. ఒకఁ డొకనిని చంపెనని మనకుఁ దెలిసినవెంటనే "ఛీ. వాఁడు తప్పుచేసెను'' అని మనము వాక్రుచ్చుచున్నాము. ఆవిషయమై మన మేమియు విచారింప నక్కఱలేదు. అనఁగా: ఏమియు విచారింపక వెంటనే చేసిన నిర్ణయము, లెస్సగ విచారించి చేసిన నిర్ణయము, అను నీ రెండు నొక్కమనోవృత్తియొక్క వ్యాపారములే యని చెప్పుటకు వీలు లేదు. దానికొఱకు సదసద్వివేచనశక్తి యనునది యొకస్వతంత్రయగు మానసికదేవత యని యొప్పుకొనవలయును. ఎల్లమనుజుల యంతఃకరణములలో శక్తి గాని, దేవత గాని యొకవిధముగనే యుండుటచే నందఱకును హత్య యనునది యొకటే తీరునఁ దప్పుగాఁ దోఁచును. విషయ మెప్పుడు దెలియఁగనిది కానేరదు. ఈ యాధిభౌతికయుక్తివాదమునకు నాధిభౌతికవాదులు—"ఒకానొకవిషయముయొక్క నిర్ణయమును మనము వేగముగఁ జేసినంతమాత్రముచేతనే యది, యేవిషయమున కర్థము మనము నిర్ణయించుచున్నామో యావిషయముకంటె వేఱుగ నుండవలయు నని యంగీకరింప వీలులేదు. ఏలయన: ఒకపనిని వేగిరముగనో, యాలస్యముగనో చేయుట యభ్యాసముం బట్టి యుండును. లెక్కవిషయమునే గమనింపుము. వర్తకులు పుట్టి మొదలు నేర్చినరకు చిల్లరలెక్కలను నోటిచేతనే చెప్పుచున్నారు. కావున నట్టి యుత్తమగణితముఁ జేయువాని దేవతకంటె గుణకారముఁ జేయునతనిదేవత భిన్నము గానేరదు. నిత్యాభ్యాసముచే నొకానొకవిషయ మింతయభ్యాసములో నుండును. కొంచె మైనను విచారింపకయె దానిని సహజముగఁ జేయును. అటులే బాగుగ గుఱిఁగొట్టగలవాఁ డెగురుచున్నపావురమును సులభముగఁ దుపాకితోఁ గాల్చినంతమాత్రమున నాగుఱిఁ గొట్టుట యొకదేవత యని యెవరు నననరు. ఇంతియకాక గుఱికొట్టుట, యెగురు

చున్న పక్షి వేగమును గొలుచుట, మొదలగు శాస్త్రీయోపపత్తు లనవసరములని యెవ్వరనరు. రణభూమియందు నిలువఁబడి నలుగడల దృష్టిని ప్రసరింపఁజేసెనేని శత్రుసముదాయ మెచ్చట నున్నదియు 'నెపోలియన్' చక్రవర్తికిఁ జక్కఁగఁ దెలియునని చెప్పుచున్నారు; కాని యంతమాత్రముచే యుద్ధకల యొక స్వతంత్రదేవతగ నున్నదనియు నితరము లగు మానసికశక్తులతో దాని కేసంబంధము లేదనియు నెవరును జెప్పలేరు. ఏపనియందైన నొకానొకని బుద్ధి చుఱుకుగను, మఱియొకని బుద్ధి మందముగను బ్రవర్తించు ననునది సత్యమే; కాని యంతమాత్రముచేతనే యిరువురి బుద్ధియు వేర్వేఱుగ నున్నదని మనము చెప్పము. ఇంతియకాక, కార్యాకార్యములయొక్క గాని ధర్మాధర్మములయొక్క గాని నిర్ణయ మెప్పుడును వెంటనే యగు నని నియమము లేదు. కారణ మేమి యన: "దీనిని చేయుదుమా? లేక, మానుదుమా?" యనుసంశయ మెల్లప్పుడును గల్గక పోయినను, అర్జునునకువలె నీసంశయ మాయాసమయములయం దెల్లరకుఁ గలుగును. ఇంతియకాక, కొన్ని విషయముల కార్యాకార్యనిర్ణయములో నొక్కొక్కరి కొక్కొకయభిప్రాయ ముండును. సదసద్వివేచనాశక్తిరూప యగుస్వయంభూదేవత యొక్కటేయైన యెడల నీ మతభేదము లేల? అనఁగా: మానవబుద్ధి యెట్లు శిక్షితము, లేక, సంస్కృతమై యుండునో దాని ననుసరించియే యావిషయము నతఁడు నిర్ణయించు నని తాత్పర్యము. అనేకులు మోటువాండ్రు తమవంటిమనుజులను జంపుట యనునది దోష మని యెన్నక, చంపఁబడినమానవుని మాంసమును సైత మానందముతో భక్షింతురు; కాని, మోటువాండ్ర విషయమును మనము వదలినను, దేశాచారానుసారముగ నొకదేశమందు నింద్య మని యెన్నఁబడుచున్న యాచారము మఱియొకదేశమున సర్వజనమాన్య మయి యుండును. ఒకభార్య యుండఁగా మఱియొకభార్యను వివాహమాడుట యైరోపాఖండమునఁ దప్పుగ జనులెన్నుదురు; కాని, దానివిషయమై హిందూదేశములో నెవరికి నెక్కువగ విధినిషేధములు తోఁపవు. సభలయందు శిరస్సుపైఁ దలపాగను దీసికూర్చుండుట హిందువులకు లజ్జగఁ దోఁచును; కాని, యాంగ్లేయులు నెత్తిపై టోపీని తీసి కూర్చుండుటయే సభ్యతకు లక్షణ మని యెన్నుదురు. ఈశ్వరదత్తమయినది గాని, స్వాభావికమైనది గాని యగుసదసద్వివేచనాశక్తిమూలముననే దుష్కార్యము లొనర్చుట లజ్జావహ మనునది సత్యమయినయెడల, నందఱ కొక కార్యమున నొకటేవిధమగులజ్జ యేల యుండరాదు? ఆటవికుఁడైనను దా నెవరి యన్నమును దినునో యతనిపై నాయుధప్రయోగముఁ జేయుట నింద్యమని యెన్ను

చున్నాఁడు; కాని బాగుగ నాగరికత నేర్చినపాశ్చాత్యులరాష్ట్రములలో సైతము సమీపరాష్ట్రములవారిని యుద్ధములో వధించుట స్వదేశభక్తిలక్షణ మని యెన్నెదరు. సదసద్వివేచనాశక్తి రూపదేవత యొక్కతెయే యను నేని యీభేద మేల యుండవలయును? అలవాటును బట్టిగాని దేశాచారమ్మును బట్టి గాని సదసద్వివేచనాశక్తిభేదము నొప్పికొనినయెడల దాని స్వయంభూత్వ నిత్యత్వములకు బాధవచ్చును. మోటుతనమును వదలి మనుజుఁడు (నాగరకుఁడు) క్రమముగ సంస్కృతుఁడు కాఁగా నతని మనస్సును, బుద్ధియు వికసించు చుండును; ఈతీరునఁ దెలివి వృద్ధిఁ బొందినపిదప, మొదట మోటుతనముతో నున్నప్పుడు విచారింపని విచారముల నన్నిటిని, ఈసంస్కృతస్థితియందు (నాగరికత కలిగినపిదప) వేగముగ నిర్ణయింప సమర్థుఁ డగును. వేయేల? ఇట్లు బుద్ధిని వృద్ధిఁ బొందించుటయే నాగరికతకు లక్షణము. నాగరికుఁడు, చూచినవస్తువు నెల్ల నిమ్మని యడుగఁ డనువిషయ మెట్లు తన యవయవముల రూఢ మగునింద్రియనిగ్రహముయొక్క పరిణామముగఁ దోఁచు చున్నదో, యట్లే సదసద్వివేచనఁ జేయుమనశ్శక్తియును మెల్లమెల్లగ వృద్ధినొంది కొన్నివిషయములలో నైనను, గొంచె మైనను విచారముఁ జేయకయే తాను స్వయముగ నీతిసిద్ధ మగునిర్ణయమును జేయఁగలిగినంత దృఢ మైనది యగునని తోఁచును. సమీపమున, లేక, దూరమున నున్నవస్తువును జూడవలసివచ్చె నేని నేత్రముల యొక్క నరముల స్నాయువులఁ గొంచె మెచ్చుతగ్గుగ నణఁచిపెట్టవలసివచ్చును. ఈకార్య మంతయు మనకుఁ దెలియనుగూడ లేనంత త్వరలో జరుగుచున్నది; కాని, యంతమాత్రముచే నీవిషయ మోపపత్తి నెవ రయిన నిరుపయుక్త మని యందురా? కావున మనుజునియొక్క మనస్సు, లేక, బుద్ధి యనునది యెల్లప్పుడు నన్నిపనుల యందు నొక్కవిధముగనే యున్న దనియు, నొకవిధ మగుబుద్ధిచేతనే నలుపును ఎఱుపును వేఱుగఁ దెలిసికొనుచున్నాఁ డనియు, సదసత్పదార్థములను మఱియొకబుద్ధిచే నెఱుఁగుచున్నాఁ డనుట యథార్థము కానేర దనియు, నొకనికిఁ దెలివి తగ్గుగ నుండె నేని, మఱియొకనికి నశిక్షితత్వము నసంపూర్ణత్వమును వృద్ధిఁ బొందుచు నను టయే భేదమనియు, నీభేదమును లెస్సగ గమనించి యేవిషయము నైనను వేగముగఁజేయుట యనునది యభ్యాసముయొక్క ఫలమే యనునదనుభవమును సైతము గమనించితి మేని మనస్సుయొక్క స్వాభావికశక్తులలో సదసద్వివేచనాశక్తి యనుభిన్నమును స్వతంత్రమును విలక్షణము నైనశక్తి యున్న దని యంగీకరించుట కేమియు నావశ్యకత లేదనియు, పాశ్చాత్యాధిభౌతికవాదములచే సిద్ధాంతీకరింపఁబడిన మనప్రాచీన శాస్త్రకారుల యీవిషయమునందలి చివరసిద్ధాంతము సైతము

పాశ్చాత్యు లగునాధిభౌతికవాదులసిద్ధాంతముపలె నున్నది. స్వచ్ఛము, శాంతము నగునంతఃకరణముతో నొకానొకవిషయమును విచారణ చేయవలయు ననుట వారొప్పుకొనినదే; కాని ధర్మాధర్మముల నిర్ణయించు బుద్ధి యొకటి యనియు, తెలుపు నలుపులను నిర్ణయించుబుద్ధి యొకటి యనియు ననుమతము వారి కిష్ట మగునది కానేరదు. మన స్సేయేవిధముగ నలవాటుపడి యుండునో యాయావిధముగనే మంచిచెబ్బరలను నిర్ణయించును గావున మనస్సును సంస్కరించుకొనుటకై ప్రతి మానవుఁడును యత్నింపవలయు నని సైతము వారు సెప్పుదురు; కాని, యీసంస్కార మెట్టిది? యెట్లు చేయవలయు? ననువిషయమై నియమములుసైతము సెప్పఁబడినవి గాని, సదసద్వివేచనాశక్తి యనునది సామాన్యబుద్ధికంటె వేఱగు నొక యీశ్వరదత్త మగు విషయమని వా రొప్పుకొనరు. మనుజునకు జ్ఞాన మెట్లు కలుగునో యతనిమనోబుద్ధులవ్యాపార మేచందమున నడచునో దానియొక్క సూక్ష్మపరీక్ష పూర్వమే చేయఁబడినది. ఈపరీక్షనే క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞవిచార మని చెప్పుదురు. క్షేత్ర మనఁగా శరీరము; క్షేత్రజ్ఞుఁ డనగా నాత్మ. ఈక్షేత్రక్షేత్రజ్ఞుల విచారమే యధ్యాత్మవిద్యకు మూలముగ నున్నది. క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞవిద్యాజ్ఞానము లెస్సగఁ గలిగినపిదప, సదసద్వివేచనాశక్తియే గాక యేయితరమనోదేవతలు నాత్మకంటెఁ బైమెట్టువారని గాని, స్వతంత్ర లని కాని నుడువుటకు వీలులేనందున నాధిదైవతపక్ష మేల నిలువనిదియు సులభముగఁ దెలియును. కావుననే, యీస్థలమునందా క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞవిద్యను మనము కొంచెము విచారింతము. భగవద్గీతలలో నున్నయనేకము లగుమంచిసిద్ధాంతములయొక్క సత్య మగునర్థ మేతన్మూలముగఁ జదువరులకు స్పష్టముగఁ దెలియఁగలదు. మనుష్యునియొక్క దేహ (పిండము, క్షేత్రము, లేక, శరీర) మనునది యొకగొప్పకార్యస్థానము (ఫాక్టరి)గ నున్నదని చెప్పవచ్చును. ఒకానొక కర్మాగారములో నెట్లు వెలుపల నుండు పదార్థములను లోపలికిఁ దీసి కొందురో, అట్లు తీసికొనినపదార్థములను పరీక్షించి వ్యవస్థ చేసి పిదపఁ గర్మాగారోపయోగమునకుఁ దగుపదార్థ మెద్దియో తగనిదెద్దియో నిశ్చయించినపిమ్మట, వెలుపలనుండిలోనికి వచ్చిన యసంస్కృత పదార్థముచే నూతనపదార్థమును సిద్ధపఱచి యెట్లు వెలుపలికిఁ బంపుదురో, యటులనే మనుజునిశరీరమునందుఁ బ్రతిక్షణమునందు ననేకవ్యాపారములు జరుగుచున్నవి. సృష్టిలో నుండుపాంచభౌతికపదార్థములయొక్క జ్ఞానము మనుజునకుఁ గలుగుటకు నింద్రియములె ప్రథమసాధనములుగ నున్నవి. జగత్తునం దున్న పదార్థములయొక్క సత్యస్వరూపము, లేక, మూలస్వరూప మేదియో యది యింద్రియములద్వారా తెలిసికొనుట కెవ్వరికిని సాధ్యము కానేరదు, ఘన

యింద్రియముల కాపదార్థము లెట్లుల గన్పట్టుచున్నవో యట్లే యవి యున్నవని యాధిభౌతికవాదు లనుకొనుచున్నారు; కాని దెప్పెన్ని యైన నొకానొక క్రొత్త యింద్రియము పుట్టెనేని యతనిదృష్టిచే సృష్టియం దున్నపదార్థములగుణధర్మము లిప్పు డున్నవానికంటె వేఱుగ నుండు నని చెప్ప నక్కఱ యుండదు. మనుజుని యింద్రియములు సైతము రెండువిధములు గలవై యున్నవి. మొదటివి కర్మేంద్రియములు; ఇతరములు జ్ఞానేంద్రియములు. హస్తములు, పాదములు, వాక్కు, గుదము, ఉపస్థ యనునవియైదును కర్మేంద్రియములు. మనము మనశరీరముచేఁ జేయు వ్యాపార మంతయు నీకర్మేంద్రియముల మూలముననే చేయుచున్నాము. మఱియును, ముక్కు, కన్నులు, చెవులు, నాలుక, చర్మ మనునవియైదును జ్ఞానేంద్రియములు. నేత్రములతో రూపమును, నాలుకచే రసమును, వీనులచే శబ్దమును, ముక్కుతో వాసనను, చర్మముచే స్పర్శము నెఱుంగుచున్నాము. ఏబాహ్యపదార్థమును విచారించినను, మనకుఁ గలుగుచున్న యాపదార్థముయొక్క జ్ఞాన మంతయు దానియొక్క రూపము, రసము, గంధము, శబ్దము, స్పర్శము ననువానికంటె వేఱుగ నేమియు లేదు. ఉదాహరణ మేమి యనఁ: ఒకబంగారుకణికను విచారించిన నది పచ్చగాఁ దెలియును. త్వగింద్రియమునకు గట్టిగఁదోఁచును. కొట్టిన సాగును. ఇట్లు కంటికిఁ గనఁబడుచున్న దానిగుణములె మనచూపునకు బంగారముగ నున్నవి. ఈగుణములు మాటిమాటికి నొకపదార్థమునం దొక్కవిధముగనే స్పష్టముగఁ గనఁబడెనేని బంగారమను నది మనమతము ననుసరించి స్వతంత్రపదార్థమగును. వెలుపల నున్నపదార్థమును లోపలికిఁ దీసికొనుటకును, లోపల నున్నపదార్థమును వెలుపలకు నంపుటకు నేతీరునఁ గర్మాగారములయందు ద్వారము లుండునో యట్లనే మానుషదేహమునకు జ్ఞానేంద్రియము లనునవి బాహ్యపదార్థములను లోపలికిఁ దీసికొనుటకును, కర్మేంద్రియము లనునవి లోపల నున్నపదార్థములను వెలుపలికిఁ ద్రోయుటకును ద్వారము లయియున్నవి. సూర్యకిరణము లొకపదార్థముపైఁ బడి, యచ్చో నుండి తిరిగి మననేత్రములలోఁ బడెనేని మనయాత్మకు నాపదార్థరూపము తెలియును. ఒకానొకపదార్థమునుండి బయలువెడలుగంధముయొక్క సూక్ష్మపరమాణువులు మననాసికలో నుండు మజ్జారూపతంతువులపైఁ బడెనేని మనకు దానివాసన తెలియును. ఇతరము లగుజ్ఞానేంద్రియవ్యాపారములు నిట్టులే నడచుచున్నవి. జ్ఞానేంద్రియము లీరీతిని వ్యాపారము సేయు నేని వానిమూలమున బాహ్యసృష్టియం దున్నపదార్థములు తెలియుచుండును; కాని జ్ఞానేంద్రియములు సేయువ్యాపారములయొక్క జ్ఞానము స్వయముగ నాజ్ఞానేంద్రియముల మండసం

దున జ్ఞానేంద్రియములు జ్ఞాత లని వచించుటకు సాధ్యము కానేరదు. కాన నవి బాహ్యపదార్థములను లోనికిఁ గైకొనిపోవు ద్వారములు మాత్రమే యని చెప్పఁబడినవి. ఈద్వారములలో నుండి పదార్థము లోపలికిఁబోయినపిమ్మట దానికి ముందు వ్యవస్థ కల్పించుపని మనస్సుదైయున్నది. ఉదాహరణమేమియన: రెండుజాము లయినప్పుడు ౧౨ గంటలు కొట్టినపిమ్మట గంట లిన్ని కొట్టఁబడిన వనువిషయము కర్ణము గ్రహింప లేదు. ఒక్కొకదెబ్బయు నెట్లెట్లు గంటకుఁదగులునో యాయా విధముగ వాయువుయొక్క దెబ్బవలన మనచెవికిఁ దగులుటచే మజ్జాతంతువులగుండ ప్రత్యేకమగుదెబ్బయొక్క వేర్వేఱగుసంస్కారములు మొదట మనసునఁ గలుగఁగా వానినన్నింటిని మొత్తముచేసి యిన్నిగంటలు కొట్టినారని నిశ్చయించుపని మనస్సు స్వయముగఁ జేయుచున్నది. జ్ఞానేంద్రియములు పశువుల కున్నవి. గడియారమునందుండి యొక్కొకదెబ్బ బయలుదేఱుక్రమమున, ఒక్కొక్కదెబ్బయొక్కయు సంస్కారము వాని శ్రోత్రములగుండ మనస్సువఱకును వెళ్లును; గాని యామన స్సన్నింటిని మొత్తముఁ జేసి ౧౨ గంట్లు లాయెనని తెలిసికొనునంత వికసితము కాలేదు. ఈవిషయమునే శాస్త్రీయపరిభాషాప్రకారము చెప్పవలసివచ్చినచో పశువులకు సైత మనేకసంస్కారములచే వేర్వేఱగుజ్ఞానము కలిగినను, ఆనానాత్వమునందలియేకత్వముయొక్క బోధ వానికి లేదని చెప్పుదురు. భగవద్గీతలో— "ఇంద్రియాణి పరా ణ్యాహు రింద్రియేభ్యః పరం మనః." "ఇంద్రియములు బాహ్యపదార్థములకంటె శ్రేష్ఠములు. ఇంద్రియములకంటె మనస్సు శ్రేష్ఠము." (గీ. ౩. ౪౨.) అని చెప్పఁబడినదానికి సైత మిదే భావార్థము. 'మనస్సు స్థిరముగ లేనియెడల నేత్రములు తెఱచుకొని యున్నను గనఁబడదు. వీనులు తెఱచుకొని యున్నను వినఁబడ'దనువిషయము చెప్పఁబడియే యున్నది. జ్ఞానేంద్రియములగుండ బాహ్యపదార్థములను దేహమనెడి గర్భాగారమునందు మన స్సనెడి ప్రవేశకుఁడు (గుమాస్తా) ప్రవేశపెట్టి యతఁడే వీని వర్గీకరణమును (వీనిసంగతిని) విచారించుచున్నాఁ డని తాత్పర్యము. ఈవిచారణ మెట్లగు ననుదానినిమిత్తమై, యింతదనుక దేనిని సామాన్యముగ మన స్సని చెప్పుచుంటిమో, దానినే యిఁక ముం దెన్ని భేదములుగ విభజింపవలసివచ్చునో, యొక మనస్సునకే యధికారభేదానుసారముగ నేయేనామము లిడవలసివచ్చునో, యావిషయము నిప్పుడు నిరూపించెదము.

జ్ఞానేంద్రియములగుండ మనస్సునకుఁ గలిగినసంస్కారము లన్నిటి ముందొకచోటనుంచి, వానిని వేర్వేఱుగ విచారించి (పరీక్షించి) వానిలో "మంచి దేది?

చెడుదేది? గ్రహింపఁదగిన దేది? విడువఁదగిన దేది? లాభమును గలుగఁజేయున దేది? నష్టమును గలిగించున దేది?'' యనుదాని ముందు నిర్ణయింపవలయును. ఇది నిర్ణయించితి మేని, ముందు దీనిలో నే విషయము మంచిదియో, లాభదాయకమో, యోగ్యమో, కల్యాణకర మగునో, దానినే చేయుటకుమనము ప్రవర్తింతుము. అనే సామాన్యవ్యవహారములోనే యున్నది. ఉదాహరణము:— మన మొకయుద్యానవనములోనికి వెళ్లుద మేని నేత్రము శ్రోత్రము నను జ్ఞానేంద్రియములచేఁ బూలతోఁటయందలి వృక్షములలోని పుష్పములయొక్క సంస్కారము మనమనస్సునందుఁ గలుగును. కాని "యీపుష్పములలో నేపుష్పములవాసనమంచిది? యేది చెడుది?'' అనుజ్ఞానము మనయాత్మకుఁ గలిగినఁగాని యేపుష్పము నైనను బుచ్చుకొందమను కోరిక మనస్సునందుఁ బుట్టదు. వానిఁ బుచ్చుకొనవలయు నని ప్రయత్నము సైతము చేయము. కావున (౧) జ్ఞానేంద్రియములచే బాహ్యపదార్థజ్ఞానము కలిగి సంస్కారసామ్యము (అనఁగ: సరిచూచుట) కొఱకు నిశ్చితమగు నొక పట్టిక సిద్ధముసేయుట, (౨) ఈసరిచూచుట యైనపిదప వానిమంచిచెడుగులయొక్క సారాసారముల విచారించి యేవిషయము గ్రహింపఁదగినది, యేది గ్రహింపఁదగినది కాదు, అని నిశ్చయించుట, (౩) ఈ నిశ్చయమయినపిదప గ్రాహ్యవస్తువును బొందుదనియు, నగ్రాహ్యవస్తువును ద్యజింతు ననియుఁ గోరిక గలిగి తదనుసారముగఁ బ్రవర్తించుట, యని మొత్తముపై మనోవ్యాపారములు మూఁడువిధములుగ విభజింపఁబడుచున్నవి. ఇట్లు ప్రవృత్తికలుగుట కీమూఁడు క్రియలలో నేమియు హెచ్చుతగ్గులు లేకుండ సదా యొకవిధముగనే యొకదానివెంబడి మఱియొకటి యుండవలయునని నియమము లేదు. పూర్వమునం జెప్పి యైనను జూడఁబడిన యొకవిషయము కావలయు నని కోరిక యుండును. అయిన నంతమాత్రముచే నీ మూఁడు క్రియలలో దేనినైనను వలదనిమాత్రము చెప్పుటకు సాధ్యము కాదు. న్యాయస్థాన మొక్కటి యైనను, దానియందు మొదట నుభయపక్షములవారు గాని, లేక, వారిప్రతినిధులు గాని, తమ తమపక్షమును న్యాయాధీశుని యెదుట పట్టికారూపముగ నిడినపిదప, నుభయపక్షములను బూర్తిగ విచారించి న్యాయాధీశుఁడు తాను నిర్ణయించుచున్నాఁడు. న్యాయాధీశునిచేఁ జేయఁబడిననిర్ణయము నిస్సంశయముగ నాచరణము (అమలు) లోనికిఁ దెచ్చును. ఇది సామాన్యముగ న్యాయస్థానములలో జరుగుకార్యవిభాగము. ఇటులే యింతవనుక సామాన్యముగ గుమాస్తా యనిచెప్పుచున్న మనస్సుయొక్కవ్యాపారములలో సైతము కార్యవిభాగ ముండును. వానిలో నెమట నున్నవిషయములో సారాసారవివేచన చేసి,

యేవిషయమైన "ఇటులే యున్నది(ఏవమేవ). మఱియొకవిధముగ లేదు(నాన్యథా)" అని నిశ్చయించుట యను న్యాయాధీశుని కార్యము కేవలము 'బుద్ధి' యను నింద్రియముయొక్క సంబంధముగలది కావున వెనుకఁ జెప్పినమనోవ్యాపారములయన్నిటిలో నీ సారాసారవివేచనాశక్తిని విభజించినపిదప మిగిలినవ్యాపారము లన్నియు నే యింద్రియముచే నగునో దానికి మాత్రమే 'మనస్సు' అని పేర్కొనుట వేదాంత సాంఖ్యము లనెడుశాస్త్రములలో నభ్యాసమై యున్నది. (సాం. కా. ౨౩; ౨౭) ఈ (చిన్నదియగు) మనస్సే న్యాయవాదివలె ఒకానొకవిషయ మిట్లున్నది (ఇది సంకల్పము), లేక, దీనికి విపరీతముగ నట్లున్నది (వికల్పము), మొదలగు కల్పనలను బుద్ధియెదుట నిర్ణయమునకై ప్రదర్శించుచున్నది. కావున నది 'సంకల్పవికల్పాత్మకము (అనఁగా: నిశ్చయింపక కల్పించునట్టి యింద్రియము) మాత్రమే' అని చెప్పఁబడినది. 'సంకల్ప' శబ్దము కొన్నిచోట్ల నిశ్చయార్థమందుసైతము ప్రయోగింపఁబడుచున్నది. (ఛాందోగ్య. ౭. ౪. ౧. చూడు). కాని యీమనస్సునకుఁ జెప్పినలక్షణము నందు, సంకల్పశబ్దము నిశ్చయము నపేక్షింపక, యొకవిషయ మిట్టిదె యని, తోఁచుట, అంగీకరించుట, సంకల్పించుట, గ్రహించుట, తెలిసికొనుట, దేని నైనను యోజించుట, ఇచ్ఛయించుట, చింతించుట, ఊహించుట, మొదలగువ్యాపారముల నుద్దేశించియే ప్రయోగింపఁబడినది; కాని, న్యాయవాదివలె తనకల్పనను బుద్ధియెదుట నిశ్చయార్థముగఁ బెట్టుట యనువ్యాపారముమాత్రముచేతనే మనస్సు చేయుపని సమాప్తి కానేరదు. బుద్ధి మంచిచెడుగులఁ నిర్ణయించినపిదప బుద్ధికి గ్రాహ్యముగ నుండు విషయమును గర్మేంద్రియములద్వారమున నాచరింపఁజేయుట (అనఁగా: దానిని అమలులో నుంచుట) యను 'నాదరు' యొక్కపనిని సైతము మనస్సే చేయుచున్నది. అందుచే మనస్సును మఱియొకవిధముగ వ్యాఖ్యానముఁ జేయవచ్చును. బుద్ధిచేఁ జేయఁబడిన నిర్ణయము నాచరణలోని కెట్లు తీసికొని రావలయునని యాలోచించుట యొకవిధమగుసంకల్పరూపముగ నున్న దని చెప్పవచ్చును. అయినను దానికి సంస్కృతమునందు "వ్యాకరణము-విస్తరింపఁజేయుట" అని రెండవస్వతంత్ర నామము గలదు. ఈపని తప్ప మిగిలినకార్యము లన్నియు బుద్ధిచేఁ జేయఁబడునవి. మనకల్పనలయొక్క సారాసారములను విచారించునది మనస్సు కానేరదు. ఈసారాసారములను విచారించి యీవస్తు వీవిధముగ నున్నది యను మొదలగువాని నిశ్చయించుటయు, తర్కముచేఁ గార్యకారణముల నాలోచించి యొకనిశ్చితమగునను మానము నైనను కార్యాకార్యనిర్ణయము నైనను చేయుటయు, అను నీవ్యాపారము లన్నియు బుద్ధి చేయునవిగనే యున్నవి. సంస్కృతమున

ని వ్యాపారమునకు 'వ్యవసాయ'మని, లేక, 'అధ్యవసాయ'మని చెప్పెదరు. కావున నీ రెండుశబ్దముల నుపయోగించి బుద్ధియొక్కయు, (కనిష్ఠ మగు) మనస్సుయొక్కయు మధ్యమున నున్న భేదమును జూపుటకు—

"వ్యవసాయాత్మికా బుద్ధిః మనో వ్యాకరణాత్మకమ్."

(మ. భా. శాం. ౨౫౧. ౧౧)

"బుద్ధి (యనునింద్రియము) వ్యవసాయమును జేయునది (అనఁగా: సారాసారములను విచారించి నిశ్చయమును జేయునది). మనస్సు (కనిష్ఠమయినది) వ్యాకరణము (అనఁగా: విస్తారము, లేక, పిదప వ్యవస్థను గల్పించు-ప్రవర్తక మగునింద్రియము) అయి యున్నది. (అనఁగా : బుద్ధి వ్యవసాయాత్మికగను, మనస్సు వ్యాకరణాత్మకముగను నున్నది)" అని మనోబుద్ధులవ్యాఖ్యానము మహాభారతములోఁ జెప్పఁబడి యున్నది. భగవద్గీతలలో సైతము "వ్యవసాయాత్మికా బుద్ధిః" యనియే యున్నది (గీ. ౨. ౪౪). అక్కడనే బుద్ధి యనఁగ సారాసారవివేకమును జేసి నిశ్చయించునట్టియింద్రియ మని యున్నది. బుద్ధి యనునది యొకఖడ్గమువంటిది. ఏవస్తువు తనయెదుటికి వచ్చునో, లేక, యెవరిచే నైనఁ దేఁబడునో, దానిని ఖండించుట యనునదియే బుద్ధియొక్క పని. దానికి మఱియొకగుణ మైనను, ధర్మ మైనను లేదు (మ. భా. వన. ౧౮౧. ౨౬.) సంకల్పము, వాసన, ఇచ్ఛ, స్మృతి, ధృతి, శ్రద్ధ, ఉత్సాహము, కారుణ్యము, ప్రేమ, దయ, కృతజ్ఞత, కామము, లజ్జ, ఆనందము, భీతి, రాగము, సంగము, ద్వేషము, లోభము, మదము, మత్సరము, క్రోధము మొదలగునవి యన్నియు మనస్సుయొక్క గుణములు.(బృ. ౧. ౫. ౩. మైత్ర్యు. ౬. ౩౦) కావున ఈమనోవృత్తి యేమూల కొరుగునో దాని ననుసరించి మనుజునకు నేపని నైనను జేయుట యందుఁ బ్రవృత్తి కలుగును. ఉదాహరణము:—మనుష్యుఁ డెంతబుద్ధిమంతుఁ డైనను, దరిద్రుల స్థితి యెట్లుండు నదియుఁ బోధ్యముగఁ దెలిసి యుండినను, తనమనస్సులో నున్న కారుణ్యవృత్తి బయల్పడక పోయె నేని, యాదరిద్రునకు సాయము చేయుద మనుకోరిక యెప్పుడు నుండనేరదు. యుద్ధము చేయవలయు నని యిచ్ఛ యుండినను ధైర్యము లేనిది యుద్ధము చేయనేరఁడు. మనస్సు చేయ నిచ్ఛయించు దానిపరిణామ మిది యని మాత్రమే బుద్ధి చెప్పుచుండును; కాని యిచ్ఛ, ధైర్యము మొదలగుగుణములు బుద్ధిధర్మములు కాకపోవుటచే బుద్ధి స్వయముగ (అనఁగా: మనస్సుయొక్క సాయము లేకయే) యెప్పుడు నింద్రియములను బ్రేరణ చేయనేరదు. విరుద్ధముగఁ గ్రోధాదులకు వశ మగుమనస్సు స్వయముగ నింద్రియ

ములను ప్రేరణఁ జేసినను, "బుద్ధియొక్క సారాసారవిచారము లేక కేవలమనో వృత్తిప్రేరణమాత్రమున సంభవించుకర్మ నీతిదృష్టితో విచారించిన నిర్దోషముగనే యుండు నని నియమ ముండదు. ఉదాహరణము—బుద్ధి నుపయోగింపక కారుణ్యవృత్తిమాత్రముతో నేటి దానముఁ జేసిన నది యపాత్రదానమై దాని దుష్పరిణామముగూడ సంభవించును. సారాంశ మేమి యన:—బుద్ధియొక్క సాహాయ్యము లేనియెడల మనోవృత్తి గ్రుడ్డిదానివలె నుండును. కావున మానవునకు శుద్ధకర్మ సంఘటిల్లువిషయమునందు బుద్ధి శుద్ధముగను(అనఁగా: మంచిచెడుగులను దప్పలేక నిర్ణయించునదిగ), మనస్సు బుద్ధ్యధీనమై నడచునదిగను, ఇంద్రియములు మనోధీనములుగను నుండవలయును. ఇటుల వానికిఁ బరస్పరసంబంధ ముండవలయును. బుద్ధిమనశ్శబ్దములవలె కాక యంతఃకరణచిత్తము లనుశబ్దములు సైతము ప్రచారమున నున్నవి. వీనిలో నంతఃకరణశబ్దమునకు "లోపలనుండుకరణము, అనఁగ: ఇంద్రియము" అని ధాత్వర్థ మగుటచే, దానిలో సామాన్యముగ మనస్సు, బుద్ధి, చిత్తము, అహంకారము మొదలగున వన్నియుఁ జేరును. మనస్సే తొలుత బాహ్యవిషయగ్రహణము (అనఁగా: చింతనమును) చేయుచుండు నేని యదియే చిత్త మగును. (మ.భా. శాం. ౨౭౪. ౧౭) కాని సామాన్యముగ నీశబ్దము లన్నియు సమానార్థకములుగనే ప్రయోగించుటచే ననేకసమయములం దేయర్థ మెక్కడ వివక్షితమో తెలిసికొనలేక సందేహపడుచున్నారు. ఈసందేహ ముండఁగూడ దన్నియే యీశబ్దముల నన్నిటిని వదలి శాస్త్రీయపరిభాషలో, "మనోబుద్ధి" శబ్దములవలె పూర్వోక్త మగునిశ్చితార్థమునందుఁ బ్రయోగింపఁబడుచున్నవి. మనోబుద్ధుల నీతీరున విభజించినపిదప న్యాయాధీశుఁ డనుసంబంధముచే, బుద్ధి మనస్సుకంటె శ్రేష్ఠ మగుటచే, బుద్ధికి మనస్సు గుమాస్తాయగును. "మనస స్తు పరా బుద్ధిః" "మనస్సుకంటె బుద్ధి శ్రేష్ఠమైనది, లేక, పరమగుచున్నది." (గీ. ౩. ౪౨) అను నీగీతావాక్యప్రభావము సైతమిదియే. అయినను వెనుకఁ జెప్పిన ట్లీగుమాస్తాయును రెండువిధము లగుపనులు చేయవలసివచ్చును. (౧) వెలుపల నుండి (అనఁగా: జ్ఞానేంద్రియములద్వారా) లోపలికిఁ బ్రవేశించినవానిసంస్కారములకు వ్యవస్థను జేసి బుద్ధి కెదురుగా నీ సంస్కారములను నిశ్చయార్థమై యుంచుటయు, (౨) బుద్ధిచే నిశ్చయింపఁబడినపిమ్మట బుద్ధియొక్క యాజ్ఞను గర్మేంద్రియముల కిచ్చి దానిమూలమున బుద్ధియందలియుద్దేశము సిద్ధించుటకు నావశ్యక ములగుబాహ్యక్రియలను జేయించుటయు, నిట్లు దుకాణము పెట్టుటకొఱకు ఘొదట కొనుట, పిదపఁ గూర్చుండి యమ్ముటయు నను రెండుపనుల

వనేకసమయములం దొక్కఁడే గుమాస్తా చేయుచున్నందునటుల మనస్సుయొక్క స్థితియైయున్నది. ఇందలితాత్పర్యమే మన:—మన మొకస్నేహితుని జూచితిమేని యశ్వు డతనిని బిలువ నిచ్ఛ కలిగి 'ఓరీ.' యనిపిలుతుము. అప్పుడంతఃకరణమున కెన్నివ్యాపారములు గలుగునో చూడుము. తొలుత నేత్రములచే (అనఁగా: జ్ఞానేంద్రియములచే) మనమిత్రుఁడు సమీపమున నున్నాఁ డనుసంస్కారము మనోమూలమున బుద్ధికడ కేఁగఁ దన్మూలమున నాపదార్థజ్ఞాన మాత్మకు: గలుగును. ఇంతటితో మొదటిపని(అనఁగా:జ్ఞానము పుట్టుట యనుక్రియ)సమాప్తమయినది. పిమ్మట నామిత్రుని పిలువవలయునని యాత్మ బుద్ధిద్వారా నిశ్చయించును. బుద్ధియొక్క విషయములను వ్యవహారములోనికిఁ గొనిపచ్చుటకై మనస్సునకు మాటలాడవలయునని కోరిక కలుగుటచే మనస్సు కర్మేంద్రియములద్వారా 'ఓరీ' యని పలుకరించు చున్నది. పాణినీయశిక్షాగ్రంథమున, శబ్దోచ్చారణక్రియ యీరీతిఁగనే వర్ణింపఁబడియున్నది—

"ఆత్మా బుద్ధ్యా సమేత్యార్థాన్ మనో యుఙ్క్తే వివక్షయా
మనః కాయాగ్ని మాహన్తి స ప్రేరయతి మారుతమ్.
మారుత స్తూరసి చరన్ మంద్రం జనయతి స్వరమ్."

"ఆత్మ మొట్టమొదట బుద్ధిద్వారా సకలవిషయములను గ్రహించుటచే మనస్సున మాటలాడుదు మనుకోరిక పొడమును. మనోమూలమునఁ గాయాగ్ని (జాఠరాగ్ని) చలించును. ఆకాయాగ్ని వాయువును బ్రేరణఁజేయును. పిదప నీవాయువు హృదయమునందుఁ బ్రవేశించి మంద్రస్వరమును బుట్టించును." ఈస్వరమే పిదపఁ గంఠ్యతాల్వాది భేదరూపమున నోటనుండి వెలువడును. పైశ్లోకములోని చివరపాదములు రెండును మైత్ర్యుపనిషత్తులోనైతము కానఁబడుచున్నవి. (మైత్ర్య. ౭. ౧౧.) అందువలన నీశ్లోకభావము,లేక,శ్లోకమే పాణినికంటెఁ బ్రాచీనమైనదని తోఁచుచున్నది.* కాయాగ్నినే యాధునికశారీరశాస్త్రమునందు మజ్జాతంతువు లని వాడు చున్నారు. కాని బాహ్యపదార్థములయొక్క జ్ఞానమును లోనికి కొనిపోవు నవియు, బుద్ధియొక్క యాజ్ఞను మనస్సుద్వారా కర్మేంద్రియ

*మైత్ర్యుపనిషత్తు పాణినికంటెఁ బ్రాచీనమని 'మాక్సుమిల్లరు' అను పండితుఁడు వ్రాసియున్నాఁడు. Sacred Books of the East Series, Vol. XV. pp. 47-51. దీనిగురించిన యధికవిచారమును పరిశిష్టప్రకరణమునఁ జూచుకొనునది.

ములకుఁదెలియఁజేయునవియు నగు మజ్జాతంతువులు వేర్వేఱుగ నున్నవి. కావుననే మనస్సులు సైతము రెండని యనవలయు నని పాశ్చాత్యు లగు శారీరశాస్త్రజ్ఞులు నుడువు చున్నారు. మనశ్శాస్త్రకారులు మనస్సులు రెండని యంగీకరింపక, మనో బుద్ధులను విభజించి మన స్సుభయాత్మకమ్ముగ నున్న దని మాత్రమే (అనఁగ: అది కర్మేంద్రియ విషయముల విషయమై కర్మేంద్రియానుసారముగను, జ్ఞానేంద్రియ విషయముల విషయమై జ్ఞానేంద్రియానుసారముగను సంచరించు నని మాత్రమే) చెప్పిరి కాని యిరువుర తాత్పర్యము నొక్కటియే. ఉభయశాస్త్రకారుల యభిప్రాయముచేతను బుద్ధి, నిశ్చయించు న్యాయాధీశుఁ డగు నేని, మనస్సు తొలుత జ్ఞానేంద్రియముల విషయమై వ్యాకరణాత్మకము, లేక, వ్యవహారములోఁ బెట్టునది (అనఁగ:కర్మేంద్రియములను స్వయముగఁ బ్రవర్తింపఁ జేయునది)అగును. అయినను, ఏవిషయముయొక్క వ్యాకరణము నైనను జేయునప్పుడు బుద్ధియొక్క యాజ్ఞ నెట్లు నెఱవేర్పవలయు ననువిషయమై యొకానొకప్పుడు మనస్సు సైతము సంకల్పవికల్పములనుగూడ చేయవలసి వచ్చును. కావున మనస్సును వ్యాఖ్యానముఁ జేయుచు, సామాన్యరీతిగ "సంకల్ప వికల్పాత్మకం మనః" అని మాత్రమే చెప్పుట పరిపాటిగ నున్నది. కాని యెప్పుడైనను మనస్సుయొక్క రెండువ్యాపారములును దానియందే చేరు నని యెఱుంగవలయును.

బుద్ధి యనఁగ: సారాసారవివేకమును జేయునింద్రియ మని చెప్పఁబడిన యర్థము శాస్త్రీయసూక్ష్మవివేచనార్థమయినది; కాని యీశాస్త్రీయ మగునర్థ మెప్పుడును బిదపనే నిర్ణయింపఁబడును. కావున నీశాస్త్రీయార్థమును నిర్ణయింపకమునుపే బుద్ధిశబ్దమునకు రూఢ మగుచున్న వ్యావహారిక మగునర్థవిచారణ సైత మిచ్చోఁ జేయవలయును. వ్యవసాయాత్మిక యగుబుద్ధిచేఁ దొలుత నేవస్తువునైన విచారించినఁనే కాని యావస్తుజ్ఞానము మనకుఁ గలుగ నేరదు. వస్తుజ్ఞానము పొందమినపిదపఁ గాని దానినిఁ బొందుద మనుకోరిక పుట్టదు. కావున వ్యవహారమునందు, మామిడిచెట్టును, మామిడిపండును సైతము "మామిడి" యనినవ్యవసాయాత్మకబుద్ధిని, మఱియు ఆ బుద్ధియొక్క వాసనాదిరూపఫలములను, జూపుటకుఁ గూడ 'బుద్ధి' యను నొకశబ్దమే జనసామాన్యమ్ముగ వ్యవహారమ్ములం దనేకపర్యాయము లుపయోగింపఁబడుచున్నది. ఉదాహరణము:— 'అతని 'బుద్ధి' యసత్యముగ నున్నది' యనునపుడు, 'అతని 'వాసన' యసత్యముగ నున్న' దని యనినటులే, 'ఇచ్ఛ', లేక, 'వాసన' యనునది శాస్త్రీయ మగునభిప్రాయమున మనోధర్మ మగుటచే దానిని బుద్ధియని నుడువుట

యుక్తము కానేరదు; కాని బుద్ధిశబ్దముయొక్క శాస్త్రీయ మగు విచారణ చేయక మునుపటినుండియు, బుద్ధియను నొకశబ్దమునే, (౧) సారాసారవివేచనఁ జేయునింద్రియము, (౨) ఆ యింద్రియవ్యాపారమూలమునఁ బిదప మానవునిమనస్సునందుఁ గలుగువాసన, లేక, ఇచ్ఛ, అను రెండర్థములయందును సాధారణముగ లోకు లుపయోగించుచునేయున్నారు. కాన మామిడియొక్క భేదమును జూపింపవలసివచ్చెనేని. తొలుత చెట్టను నూహతోనైనను, లేక, పండను నూహతోనైనను 'మామిడి' యను శబ్దమును వాడినట్లు, 'బుద్ధి' శబ్దముయొక్క రెండర్థములయందలి భేదమును దెలియఁ జేయవలసివచ్చినపుడు సదసద్వివేకము చేయుశాస్త్రీయబుద్ధి వ్యవసాయాత్మిక యని విశేషణమును జెప్పుచున్నారు. 'వాసన'ను, 'బుద్ధిమాత్రమే' యని యైనను, స్పష్టముగఁ జెప్పవలయునని పూనినచో 'వాసనాత్మకబుద్ధి' యని యైనను జెప్పుచున్నారు. గీతలయందు 'బుద్ధి' శబ్దము పూర్వోక్తార్థద్వయమునందును బ్రయోగింపఁబడియున్నది. (గీ. ౨. ౪౧-౪౪-౪౯; మఱియు ౩. ౪౨); కర్మయోగవివేచన బాగుగఁ దెలియుటకొఱకు వెనుకఁ జెప్పినరెండర్థములను దప్పక గుర్తుంచుకొనవలయును. మనుజుఁ డేదేనియొకకర్మ నారంభించినపుడాకర్మ మంచిదా? లేక చెడుదా? చేయుటకుఁ దగినదా? లేక, తగనిదా? యనువిషయమునఁ దాను తనవ్యవసాయాత్మకబుద్ధిచేఁ దొలుత విచారించుచున్నాఁడు; కాని, యాకర్మలు చేయుటయం దిచ్ఛయైనను, వాసన (వాసనాత్మకబుద్ధి) యైనను నతని మనస్సున నుదయించుటచే నాపని యొనర్చుటకుఁ బ్రవర్తించుచున్నాఁడు. ఇది యీమనోవ్యాపారముల యొక్క క్రమము. వీనిలోఁ గార్యాకార్యముల నిర్ణయించుట యనునది (వ్యవసాయాత్మక) బుద్ధియొక్క వ్యాపారమయి యున్నది. ఆయింద్రియములు స్వాధీనములుగ నుండెనేని తప్పువాసనలు (అనఁగ: చెడుబుద్ధులు) మనస్సునఁ గలిగి మనస్సు చెడనేరదు. కాన తొలుత వ్యవసాయాత్మకబుద్ధిని శుద్ధముగను, స్థిరముగను నొనరింపవలయునని గీతలలో నీకర్మయోగశాస్త్రమునకు ముఖ్య మగుసిద్ధాంతమయి యున్నది. (గీ. ౨. ౪౧.) గీతలలోనే కాక, 'కాంటు' *అను తత్త్వవేత్తయును, బుద్ధి నీతీరున ద్వివిధముగ విభజించి శుద్ధబుద్ధి (అనఁగా: వ్యవసాయాత్మకబుద్ధి) యొక్కయు, వ్యావహారికబుద్ధి (అనఁగా: వాసనాత్మకబుద్ధి) యొక్కయు వ్యాపా

---

* ఈ 'కాంట'ను నతఁడు వ్యవసాయాత్మకబుద్ధికి Pure Reason అనియు, వాసనాత్మకబుద్ధికి Practical Reason, అనియు నామంబు లిడెను. ఈ రెండు బుద్ధులయొక్క వివేచనకు స్వతంత్రము లగు రెండుగ్రంథములు వ్రాసెను.

రీములను రెండు స్వతంత్ర గ్రంథములందు వివేచనఁ జేసెను. నిజముగ విచారించిన, వ్యవసాయాత్మకబుద్ధిని స్థిర మెట్లు చేయవలసినదియు పాతంజలయోగశాస్త్రమున నుండవలయును గాని, కర్మయోగశాస్త్రమున నుండవలసినపని లేదు. అధునను కర్మలను విచారించుచు, కర్మలయొక్క పరిణామము చూచుటకంటె నాకర్మలఁ జేయించువాసన (అనఁగా: వాసనాత్మకబుద్ధి)యెటు లున్నదో తొలుతఁ జూడవలయు నని గీతలలో సిద్ధాన్తీకరింపఁబడెను. (గీ. ౨. ౪౯); తదనుసారముగనే వాసనలను విచారించితిమేని, యెవరివాసనాత్మకబుద్ధి స్థిరముగను శుద్ధముగను గుదురలేదో, వారి మనస్సునందు వేర్వేఱగువాసనారూపతరంగము లుద్భవిల్లుచున్న వనియు,నందుండి యావాసన లెప్పుడును శుద్ధములుగ నైనను బవిత్రములుగ నైనసుండునని నియమము లేదనియుఁ గాన్పించును (గీ. ౨. ౪౧). వాసనయే శుద్ధము కానియెడలఁ బిదప శుద్ధ మగుకర్మమాత్ర మెటుల సంఘటిల్లును? కావున కర్మయోగశాస్త్రమున సైతము "వ్యవసాయాత్మకబుద్ధిని శుద్ధముగ నుంచుటకు సాధనములు గాని, యుపాయములు గాని యేవి?" యని విస్తరముగ విచారింపవలసినయావశ్యకత కలుగును. ఇందుకొఱకే భగవద్గీతలలో నాఱవయధ్యాయమున బుద్ధిని శుద్ధముగఁ జేయుట కొకసాధన మనునూహతోఁ బాతంజలయోగము వివేచనఁ జేయఁబడినది; కాని యీసంబంధమును తెలిసికొనలేక గీతలలోఁ బాతంజలయోగము ప్రతిపాద్యముగ నున్న దని కొందఱు సాంప్రదాయికటీకాకారులు తాత్పర్యమును వెలివుచ్చిరి. గీతాశాస్త్రమునందు 'బుద్ధి' యనుశబ్దమునకుఁ బూర్వోక్తము లగు రెండర్థములును, ఆయర్థములందలి పరస్పరసంబంధమును గుర్తించుకొనుట కున్నయావశ్యకత దీని వలనఁ జదువరులకుఁ దెలియును.

అది యటు లుండనిమ్ము: ఇంతవఱకు మనుజునియంతఃకరణమునందలి వ్యాపారము లెట్లు నడచుచున్నవో చూచి, "మనోబుద్ధులయొక్క కార్యము లెవ్వి? బుద్ధిశబ్దమునకు మఱియొక యర్థ మేమి?" యనుట చెప్పఁబడినది. మనస్సును, వ్యవసాయాత్మకబుద్ధిని, ఇటుల విడఁదీసినపిమ్మట నిప్పుడు సదసద్వివేకదేవత కేమి గతి యగునో చూతము. మంచిచెడుగులను వివేచించుటయే యీదేవతయొక్క కార్యమగుటచేఁ దనిష్ఠ మగుమనస్సునం దిది చేరదు. ఏవిషయము నైనను విచారించి నిర్ణయించువ్యవసాయాత్మకబుద్ధి యొక్కటియె యగుటచే సదసద్వివేచనాశక్తికి వేఱుగ నవకాశ ముండనేరదు. విషయముయొక్క సారాసారవివేకము నైనను జేసి నిర్ణయించి చెప్పవలసినవిషయము లనేకము లుండియుండును. వ్యాపారము,

యుద్ధము, దండనీతి, నీతిశాస్త్రము, వర్తకము, కృషి మొదలగునాని ప్రతిప్రసంగమునందును సారాసారవివేకము నేర్పఱుపవలసివచ్చును. అంతమాత్రముచే దీనియందున్న వ్యవసాయాత్మిక యగుబుద్ధి భిన్నము కానేరదు. సారాసారవివేక మను నీపని యెచ్చోటఁ జూచిననొక్కటిగనే యున్నది. కావున నావివేకము లేక నిశ్చయించుబుద్ధియు నొకటిగనే యుండవలయును. మనస్సు ననుసరించి బుద్ధియు శారీరధర్మము నుండుటచేఁ బూర్వకర్మానుసారముగఁ దల్లిదండ్రులనుండి వచ్చుచున్న సంస్కారములచే నైనను, శిక్షణము మొదలగు నితరకారణములచే నైనను, బుద్ధి కొంచెము హెచ్చుతగ్గుగ సాత్త్వికముగ నైనను, రాజసముగ నైనను, తామసముగ నైన నుండవచ్చును. కావుననే యొకనిబుద్ధికి తోఁచునట్టివిషయము మఱియొకనిబుద్ధికిఁ దోఁపదు. కాని యంతమాత్రముచే బుద్ధీంద్రియము సదా వేఱుగనే యున్నదని చెప్పఁగూడదు. ఉదాహరణార్థము నేత్రమును జూడుము. కొందఱకు మెల్లకన్ను లుండును. మఱికొందఱకుఁ దిరుగుడుకన్ను లుండును. కొందఱకు గ్రుడ్డివిగఁ, గొందఱకు రేఁజీకటివిగఁ, గొందఱకుఁ జూపు బాగుగ నుండును. ఇట్లున్నను నేత్ర మను నింద్రియ మొకటిగాక యనేకము లున్న వని మనము చెప్పుదుమా? బుద్ధియు నిట్లే యొక్కటియే యున్నది గాని యనేకములు లేవు. ఏబుద్ధి బియ్యమును గోధుమలను వేఱుగఁ దెలిసికొనుచున్నదో, యదియే రాతిని వజ్రమును వేర్వేఱని తెలిసికొనును, అదియే, తెలుపును నలుపును తీపును చేఁదును వేర్వేఱని యెఱుంగును. అదే యెక్కడ భయపడవలయునో, యెచ్చోట నక్కఱ లేదో, సత్పదార్థ మేదియో, యసత్పదార్థ మేదియో, లాభ మెద్దియో, నష్ట మెద్దియో, యేది ధర్మమో, యేది యధర్మమో, చేయఁదగిన దెద్దియో, చేయఁదగని దెద్దియో, యను నీయన్నివిషయములయందలి తారతమ్యమును విచారించి తుదకు నిర్ణయించుచున్నది. సామాన్యవ్యవహారములో దానిని మనోదేవతయని యెంత వేఱుగఁ జెప్పినను, తత్త్వజ్ఞానము ద్వారా దానిని విచారించిన నదియే వ్యవసాయాత్మకబుద్ధి యగును. ఈయభిప్రాయమునే మనస్సున నుంచుకొని గీతలయొక్క పదునెనిమిది యనయధ్యాయములో నొకబుద్ధినే సాత్త్విక మనియు, రాజస మనియు, తామస మనియుఁ ద్రివిధముగ విభజించి.—

"ప్రవృత్తిం చ నివృత్తిం చ కార్యాకార్యే భయాభయే
బంధం మోక్షం చ యా వేత్తి బుద్ధిః సా పార్థ సాత్త్వికీ." (గీ. ౧౮. ౩౦)

"ఏపనిని జేయవలయునో, దేనినిఁ జేయ నక్కఱ యుండదో, యేది చేయుటకు యోగ్యమో, యేది చేయుటకు యోగ్యము కానేరదో, దేనికి భయపడవల

యునో, దేనికి నక్కఱ లేదో, దేనియందు బంధ మున్నదో, దేనియందు మోక్ష మున్నదో, యెఱుంగఁ గలబుద్ధి సాత్త్విక మగుచున్నది.'' అని నుడివినపిదప—

"యయా ధర్మ మధర్మం చ కార్యం చాకార్య మేవ చ
అయథావ త్ప్రజానాతి బుద్ధి స్సా పార్థ! రాజసీ." (గీ. ౧౮. ౩౧)

"ధర్మాధర్మములయొక్కయైన, కార్యాకార్యములయొక్కయైన, యథార్థ నిర్ణయమును సరిగఁ జేయలేనిది (అనఁగా: పొరపడు) బుద్ధి రాజసము." అనియుఁ దుదకు—

"అధర్మం ధర్మ మితి యా మన్యతే తమసా వృతా
సర్వార్థా న్విపరీతాంశ్చ బుద్ధి స్సా పార్థ. తామసీ." (గీ. ౧౮. ౩౨)

"అధర్మమునే ధర్మ మని తలఁచునది గాని, లేక, సర్వవిషయములందు విపరీతముగ (అనఁగా: తలక్రిందై) నిర్ణయించునది గాని యగుబుద్ధి తామసము" అని యర్జునునకు భగవంతుఁడు సెప్పెను. ఈవివేచనవలన మంచిచెడుగులనుమాత్రమే వివేచించు సదసద్వివేకరూపిణియు స్వతంత్రయు నగు నొకదేవత కలదని గీత యొప్పుకొన్నదని స్పష్టమగుచున్నది. ఎప్పుడును మంచిదానినే గ్రహించుబుద్ధి యుండనే యుండదని దీనియర్థము కానేరదు; కాని బుద్ధి యొక్కటియే యగుటచే మంచివస్తువులను వివేచించుట యను నీసాత్త్వికధర్మ మందు ననేకపూర్వసంస్కారములచేఁ గాని, యభ్యాసముచేఁ గాని, యింద్రియనిగ్రహముచేఁ గాని, లేక, యాహారాదులవలనఁ గాని కలుగును. ఈపూర్వసంస్కారములు మొదలగుకారణములు లేనప్పుడా బుద్ధియే యొక కార్యాకార్యనిర్ణయరూపకార్యమునందే కాక యితరవిషయములందు సైతము రాజసము గాని, లేక, తామసము గాని కావచ్చునని వెనుకఁ జెప్పిన శ్లోకముయొక్క భావార్థము. 'చోరునకును, వర్తకునకును వేర్వేఱుదేశస్థులగుమనుష్యులకును, బుద్ధియందు భేద మేలగుండు?'' నను ప్రశ్నకు నీసిద్ధాంతముచే సమాధానము కుదిరినటుల, సదసద్వివేచనాశక్తిని స్వతంత్రదేవతగ నంగీకరించినయెడలఁ గుదురదు. తనబుద్ధిని సాత్త్వికముగఁ జేయుటయే ప్రతిమనుష్యుఁడును జేయఁదగిన పని. ఇంద్రియనిగ్రహము లేక యటులఁ జేయుట శక్యము కానేరదు. మనుజుని యొక్క వ్యవసాయాత్మకబుద్ధి యెంతపర్యంతము, నిజ మగుహిత మెచ్చోనున్నదో యని సారాసారవివేచన నైనను పరీక్ష నైనను జేయక, బొత్తిగ నింద్రియమార్గానుసారముగ నడచుచున్నదో, యంతపర్యంతము దానిని శుద్ధ మని నుడువరాదు. కావున బుద్ధిని, మనస్సునకు నైనను, ఇంద్రియములకు నైనను లోఁబడనీయక, బుద్ధి

యొక్క యధీనతలోనికే యింద్రియములును మనస్సును వచ్చునటుల మనము నిరుపమము చేయవలయును. భగవద్గీతలలో ననేకస్థలములయం దీవిషయమె తెలుపఁబడి యున్నది (గీ. ౨. ౬౭-౬౮; ౩. ౭-౪౧; ౬. ౨౪-౨౬); ఈకారణముననే కఠోపనిషత్తులో శరీరమును రథముగాఁ బోల్చి శరీరసంబంధు లగునింద్రియరూపము లగుగుఱ్ఱములను విషయోపభోగమార్గమునందు నియమముగ నడపుటకు (వ్యవసాయాత్మక) బుద్ధి యనుసారథి, మన స్సనుకళ్లెమును ధైర్యముతో బాగుగ లాగి పట్టుకొనవలయునని రూపకాలంకారముతోఁ జెప్పఁబడినది (కఠ ౩. ౩-౯); మహాభారతమునందు సైతము రెండుమూఁడుస్థలములం దీరూపకాలంకారమే కొద్దిభేదముతోఁ జెప్పఁబడినది (మ. భా. వన. ౨౧౦. ౨౫; స్త్రీ. ౭. ౧౩; అశ్వ. ౫౧. ౫). ఇంద్రియనిగ్రహమువలనఁ గలుగువిషయమును జెప్పునపు డీదృష్టాంత మెంతయుక్తముగ నున్నదియు గ్రీసుదేశములోఁ బ్రసిద్ధుఁ డగు 'ప్లేటో' యను తత్త్వవేత్త సైతము తనగ్రంథమునందు (ఫీడ్రస్. ౨౪౬) ఇంద్రియనిగ్రహమునుగుఱించి వ్రాయుచు నీదృష్టాంతమునే యిచ్చుటవలనఁ దెలియును. భగవద్గీతయం దీదృష్టాంతము ప్రత్యక్షముగ లేదు; కాని పూర్వమునం దుదాహరింపఁబడిన గీతాశ్లోకమునందలి యింద్రియనిగ్రహము యొక్క వర్ణన, యీదృష్టాంతమును మనమునం దిడికొనియె చేయఁబడిన దనువిషయము పూర్వాపరసందర్భము నెఱింగినవారికిఁ దెలియక యుండదు. సామాన్యముగ (అనఁగ: శాస్త్రీయ మగుసూక్ష్మమైనభేదము నొనర్చుట యావశ్యకముకానప్పుడు) దీనినె మనోనిగ్రహ మని చెప్పుదురు; కాని మనోబుద్ధులను వెనుకఁ జెప్పినటుల విడఁదీయవలసినప్పుడు, నిగ్రహ మనుకార్యమును వ్యవసాయాత్మకబుద్ధి చేయవలయును గాని, మనస్సు చేయనేరదు. ఈవ్యవసాయాత్మకబుద్ధి శుద్ధ మగుటకుఁ బాతంజలయోగమందలి సమాధిచే నైనను, భక్తిచే నైనను, జ్ఞానముచే నైనను, ధ్యానముచే నైనను, పరమేశ్వరస్వరూపము నెఱింగి యన్ని జంతువులయందు నొక్కయాత్మయే కలదనువిషయమును బుద్ధియందు దృఢముగ నుంచుకొనవలయును. వ్యవసాయాత్మకబుద్ధి యీవిధముగ నాత్మనిష్ఠ కలదియై, మనోనిగ్రహముచే మనస్సును నింద్రియములును దానియధీనములుగ నుండుట యభ్యాసమైనయెడల, ఇచ్ఛ, వాసన మొదలగుమనోధర్మములు (అనఁగా: వాసనాత్మకబుద్ధులు) స్వయముగనే శుద్ధములు పవిత్రములు నగుటచే శుద్ధసాత్త్వికకర్మవైపునకు దేహేంద్రియాదులు స్వాభావికముగనే ప్రవర్తించును. అధ్యాత్మదృష్టితో విచారింప నివి యన్నియు సదాచరణమునకు మూలములు (అనఁగా: కర్మయోగశాస్త్రముయొక్క రహస్యములు).

మనోబుద్ధులయొక్క నియత మగు ప్రవృత్తి దప్ప సదసద్వివేకశక్తి యను స్వతంత్ర దేవతను మనశాస్త్రకారు లంగీకరింపకపోవుటకుఁ గారణ మేమియో యీ వెనుకటివివేచనవలనఁ జదువరులకు స్పష్టపడును. మనస్సును గాని, బుద్ధినిగాని గౌరవార్థమై దేవత యనువారిమతమునం దేమియు దోషము లేదు; కాని, దేనిని మనము మనస్సని, బుద్ధి యని చెప్పుచున్నామో దానికంటె వేఱగునదియు, స్వయముగఁ బుట్టినదియు, మూఁడవదియు నగుసదసద్వివేకదేవత, యథార్థమగువిచారముచే సిద్ధము కానేరదని యతనిచే నిర్ణయింపఁబడినది. "సతాం హి సందేహపదేషు..." అను నీవాక్యమందలి స్వారస్య మిప్పుడు స్పష్టపడును. ఎవనిమనస్సు శుద్ధముగను, ఆత్మనిష్ఠముగనున్నదో, యతఁడు తనయంతఃకరణమును సాక్ష్యముగఁ గైకొనుట తప్పుకానేరదు. వేయేల? అతఁడు తనమనస్సును శక్యమగునంత శుద్ధము చేసికొని, యేకర్మనైన నారంభించుటకు ముందుగ దానిసాక్ష్యముఁ గైకొనవలయు నని సైతము చెప్పవచ్చు; కాని మోసగాఁడు 'నే నిటులే నడచుచున్నా' నను టవలన నేమియు ప్రయోజనము లేదు. కారణ మేమి యన: ఆయిరువురి సదసద్వివేచనాశక్తియు నేకము కానేరదు. సత్పురుషునిది సాత్త్వికము. మోసగానిది తామసము. సారాంశ మేమియన: దేని నాధిదైవతపక్షావలంబులు సదసద్వివేకమని చెప్పుదురో, దానిని తత్త్వజ్ఞానముద్వారా విచారణఁ జేసిన నది స్వతంత్రదేవత కానేరదనియు, వ్యవసాయాత్మకబుద్ధిస్వరూపములోనే యిదియొకయాత్మ (అనఁగా: సాత్త్వికస్వరూపము)గ నున్నదనియు మనశాస్త్రకారులసిద్ధాన్తము. మఱియు నాసిద్ధాన్తముచే నాధిదైవతపక్షము తనంతటఁ దానే ఖండింపఁబడును.

ఆధిభౌతికపక్షమున కేకదేశీయత్వమును (పూర్వపక్షకోటిలోఁ జేరుట), అపూర్ణతయు, నాధిదైవతపక్షముయొక్క యీసులభ మగుయుక్తియు, నిష్ప్రయోజనములని యిట్లు సిద్ధమైనపిదపఁ "గర్మయోగశాస్త్రము యుక్తియుక్తమగుటకు మఱియొక మార్గ మెద్దియైన నున్నదా లేదా?" యనునది విచారింపవలసివచ్చును. ఈమార్గమునే యాధ్యాత్మిక మందురు. కారణ మేమి యన:—బాహ్యకర్మలకంటె బుద్ధి శ్రేష్ఠమయినదయినను సదసద్వివేకబుద్ధి యనునది యొకానొకస్వతంత్ర మయినదియు, స్వయముగాఁ బుట్టినదియు నగుదేవత కాదని నిశ్చయించినపిదప "శుద్ధకర్మ సంఘటిల్లుటకు బుద్ధి నెట్లు శుద్ధముగ నుంచవలయును? శుద్ధబుద్ధి యని దేనికి పేరు? బుద్ధిని శుద్ధ మెటుల చేయవలయును?" అను నీప్రశ్నలు కర్మయోగశాస్త్రమునందు సైతము విచారించుట యావశ్యక మగును. ఈవిచారమొక బాహ్యసృష్టినే విచారించునట్టి శాస్త్ర

మును (ఆధిభౌతికశాస్త్రమును) వదలి, యాధ్యాత్మికజ్ఞానములోఁ బ్రవేశించినఁ గాని పూర్ణము గాసేరదు. ఆత్మయొక్క యైనను, పరమేశ్వరునియొక్క యైనను సర్వవ్యాపి యగుసత్యస్వరూపము పూర్ణముగ గోచరము కానిచో బుద్ధి శుద్ధము కాజాలదని భరతఖండమునందలిశాస్త్రకారులసిద్ధాంతము. కావున నట్టిబుద్ధి యని (అనఁగా: ఆత్మనిష్ఠ బుద్ధి యని) దేనిని జెప్పవలయునో తెలుపుటకే గీతయందధ్యాత్మశాస్త్రముయొక్క నిరూపణఁ జేయఁబడినది; కాని యీపూర్వాపరసంబంధము నెఱింగికొనక, గీతలయొక్క సాంప్రదాయిక టీకాకారులలోఁ గొందఱు వేదాంత మనునదియే గీతలయందు ముఖ్యప్రతిపాద్యవిషయ మని నిశ్చయించుచున్నారు. గీతలలోఁ బ్రతిపాద్య మగువిషయసంబంధములో నేటీకాకారులచే నిర్ణయింపఁబడినయర్థమును బాగుగ లేదని పైన సవిస్తరముగఁ జూపించెదము. బుద్ధి యెటుల శుద్ధ మగునని విచారించుటకు నాత్మయొక్కయు విచార మావశ్యకమగునని మాత్రమే యిప్పుడు నిరూపింపవలసినవిషయము. ఈయాత్మవిచారము రెండువిధములుగఁ జేయ నగును (౧) తన పిండము, క్షేత్రము, లేక, శరీరము యొక్కయు మనస్సుయొక్కయు వ్యాపారములను పరీక్షించి దానివలన క్షేత్రజ్ఞరూపి యగు నాత్మయొక్కస్వరూప మెటుల నిష్పన్న మగు నని వివేచించుట మొదటివిధము (గీ. అ. ౧౩.) దీనికే శారీరక మని, లేక, క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞవిచారమని పేరు. ఈ కారణముననే వేదాంతసూత్రములను "శారీరకసూత్రములు (శరీరముయొక్కవిచారము చేయునవి)" అని నుడివెదరు. ఇట్లు తనశరీరమును మనస్సును విచారించినపిదప, (౨) దానివలన నిష్పన్న మగుతత్త్వము, మనచుట్టు నున్నదృశ్యసృష్టిని (అనఁగా: బ్రహ్మాండమును) నిరీక్షించుటచే నిష్పన్న మగుతత్త్వము, ననునవి రెండును గలిసి యొక్కటిగ నున్నవా? లేక, వేఱుగ నున్నవా? యని విచారించుట రెండవవిధము. ఈసృష్టిపరీక్షను క్షరాక్షరవిచార మని, లేక, వ్యక్తావ్యక్తవిచారమని యందురు. క్షరము, లేక, వ్యక్తము, అనఁగా: సృష్టియందున్న సకలనశ్వరపదార్థములకు, అక్షరము, లేక, యవ్యక్తము, అనఁగా: సృష్టియందున్న యీనాశవంతములగుపదార్థములకు సారభూతమైనది నిత్యమైనతత్త్వముగ నుండును. (గీ. ౮. ౨౧; ౧౫. ౧౬). క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞవిచారముచేతను, క్షరాక్షరవిచారముచేతను నిష్పన్నములయినయీరెండుతత్త్వములను మరల విచారించుచు, నీ రెండును నెవరివలన వెలువడినవో, ఏది యీరెండుతత్త్వములకంటెఁ బరముగ నున్నదో, ఏది సర్వమునకు మూలభూత మయిన తత్త్వమని నిష్పన్న మగునో, దానిని పరమాత్మ యని కాని, పురు

షోత్తముఁ డని కొని చెప్పెదరు. (గీ॰ ౮. ౨౦) భగవద్గీతలయం దిది సంపూర్ణముగ విచారింపఁబడి తుదకు సర్వమునకు మూలభూత మగు పరమాత్మరూప మయిన తత్త్వముయొక్క జ్ఞానముచే బుద్ధి యెటుల శుద్ధ మగునో నిరూపించి, కర్మయోగ శాస్త్రమున కుపపత్తి చెప్పఁబడినది. కావున నీయుపపత్తి నెఱుంగఁదలంచితి మేని మనము సైత మామార్గమునే యవలంబింపవలయును. వానిలో బ్రహ్మాండజ్ఞానము, లేక, క్షరాక్షరవిచారము ముందుప్రకరణములోఁ జెప్పఁబడును. సదసద్వివేక దేవతయొక్క సత్యస్వరూపమును నిర్ణయించుట కీప్రకరణమునందుఁ బ్రారంభింపఁబడిన పిండజ్ఞానము, లేక, క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞవిచార మపూర్ణముగ నున్నది గాన, దానిని మాత్రమే యిప్పుడు విచారించి ముగించెదము.

పాంచభౌతిక మగుస్థూలదేహము, పంచకర్మేంద్రియములు, పంచజ్ఞానేంద్రియములు, ఈజ్ఞానేంద్రియములయొక్క శబ్ద-స్పర్శ-రూప-రస-గంధాత్మకము లగు నయిదువిషయములు, సంకల్పవికల్పాత్మక మగుమనస్సు, వ్యవసాయాత్మిక యగు బుద్ధియు ననువానివిచారణ సంపూర్ణ మయినది. కాని యింతమాత్రముచే శరీరవిచారము పూర్ణము కానేరదు. మనోబుద్ధులు రెండును విచారించుటకు సాధనములు (అనగా: ఇంద్రియములు)గ నున్నవి. జడమగుశరీరమున వీనికంటె వేఱగు ప్రాణరూప మగుచేతన (చలనాత్మకవ్యాపారము) లేనిచో, మనోబుద్ధు లుండినను లేకపోయినను సమానముగనే యుండును. అనఁగా: పై నుదహరింపఁబడినవి గాక, 'చేతన' యను మఱియొకతత్త్వమును శరీరమునందుఁ జేర్పవలయును. 'చేతనా' శబ్దమునకే యనేకపర్యాయములు చైతన్యమనియు నర్థమగుచున్నది; కాని, చేతనాశబ్దమిచ్చో చైతన్యమనునర్థమునందుఁ బ్రయోగింపఁబడలేదని యెఱుంగనగును. చేతన యనఁగా: జడదేహమునందుఁ గన్పట్టెడి ప్రాణములయొక్క సంచలనాత్మకక్రియ, చేష్ట, లేక, బ్రదికియుండుట యనువ్యాపారము మాత్రమె యిచ్చో నుద్దేశింపఁబడినది. ఏచిచ్ఛక్తిచే జడపదార్థములందు సైతము చలనాదిక్రియ (అనఁగా: వ్యాపారము) కలుగునో యదియే చైతన్యము: ఈశక్తి యేది యని ప్రస్తుతము మనము విచారింతము. శరీరమునందుఁ గాన్పించుచున్న 'బ్రతికియుండుట' యను వ్యాపారము (అనగా: చేతన) కంటె వేఱగునదియు, పరకీయము నాత్మీయము నను భేదమునకుఁ గారణమైనదియు, మఱియొకవిధ మగుగుణము కలదు. కారణమేమి యన: వెనుకఁ జెప్పినటుల బుద్ధి యనునింద్రియము కేవలము సారాసారములను విచారించి నిర్ణయమును జేయునది యగుటచే స్వపరభేదమునకు మూల మగు

నహంకార మాబుద్ధికంటె వేఱైన దని నుడువవలసివచ్చును. ఇచ్ఛాద్వేషములు, సుఖదుఃఖములు మొదలగుద్వంద్వములు మనస్సుయొక్క గుణములే. నైయాయికులివి యాత్మగుణము లని యందురు. కావున నీతప్పును దిద్దుటకై వేదాంతశాస్త్రము మనోగుణము లనియే బోధించుచున్నది. ఇటులే పంచమహాభూతము లేమూలతత్త్వమునుండి వెలువడినవో యాప్రకృతిరూప మగుతత్త్వము శరీరముననే చేరును. (గీ. ౧౩. ౫-౬) ఈతత్త్వములన్నియు నేశక్తిచే స్థిరములుగ నుండునో యాశక్తి యీయన్నికంటెను వేఱుగ నున్నది. దానిని 'ధృతి' యని నుడువుదురు. (గీ. ౧౮. ౩౩) ఈవిషయముల నన్నిటి నొక్కచోటికి, జేర్చినఁ నేసముచ్చయ మగుపదార్థము నిష్పన్న మగునో, దానిని (సవికార) శరీర మనియు క్షేత్ర మనియు శాస్త్రములలోఁ జెప్పుదురు. దీనినే వ్యవహారమునందు, నడచుచున్నది, మాటలాడుచున్నది (సవికార) మనుష్యశరీర మనియు, లేక, పిండ మనియుఁ జెప్పుచున్నాము. క్షేత్రశబ్ద మిట్లు గీతాప్రమాణముచే నిర్ణయింపఁబడెను గాని యిచ్ఛాద్వేషాదిగుణముల నెంచుచు నీవ్యాఖ్యానములయందుఁ గొన్నిస్థలములలో రమారమిగ వ్రాయఁబడినది. విస్తారము భేదము లేదు. ఉదాహరణము:—శాంతిపర్వమునందలి జనకసులభాసంవాదమునందు (శాం. ౩౨౦) శరీర మన నేమియో తెలుపుచు పంచకర్మేంద్రియములను వదలి వానికి మాఱుగ కాలము, సదసద్భావము, విధి, శుక్రము, బలము నను నాఱుగుణములను జేర్పఁబడినవి. ఈగణనానుసారముగఁ బంచకర్మేంద్రియములును బంచమహాభూతములలోనే చేరునవియగును. గీతలలోనిగణన ననుసరించి కాలమున కాకాశమునందును, విధి శుక్ర బలాదులకు నితరమహాభూతములయందును, లేక, ప్రకృతియందును నంతర్భావ మని చెప్పవలసివచ్చును. ఏది యెట్లున్నను క్షేత్రశబ్దమున కందఱు నొక్కయర్థమునే చెప్పుదురు. మానసికము లైనను శారీరకము లైనను, అన్నివస్తువులును, గుణములును, ప్రాణరూపమగు చేతనతోఁ గూడిన సముదాయముతోఁ గలసి 'క్షేత్ర' మని చెప్పఁబడును. 'శరీర' మనుశబ్దము 'దేహ' మను నర్థమం దుపయోగింతురు. కావున దానికంటె వేఱగు 'క్షేత్ర' మను శబ్ద మిచ్చో నుపయోగింపఁబడును. 'క్షేత్ర' మనుశబ్దమునకు 'చేను' అని ముఖ్యార్థము; కాని యీప్రకరణమున నాశబ్దము, సవికారము సజీవము నగుమనుష్యదేహమునందు లాక్షణికముగ నుపయోగింపఁబడినది. వెనుక నేను దీనినే 'గొప్పకార్యాలయ' మని చెప్పితిని. వెలుపలినుండి కార్యాలయములోనికిఁ బదార్థములను దీసికొనుటకును, అక్కడనుండి (అనఁగ: ఫ్యాక్టరీలో నుండి) పదార్థములను వెలుపలికిఁ బంపుటకును యథాక్రమముగ జ్ఞానేంద్రియములు కర్మేంద్రియము లనునవి యీకార్యాలయమునకుఁ

దలుపులును, మనస్సు బుద్ధి చేతన యనునవి దానియందుఁ బని చేయువారును నై యున్నారు. ఈపనిచేయువారు సేయునదియుఁ, జేయించునదియు నగుపనినే క్షేత్రముయొక్క వ్యాపార మనికాని, వికార మనికాని, లేక, ధర్మ మనికాని చెప్పుదురు.

క్షేత్రశబ్దమున కీతీరున నర్థము నిశ్చయించినపిదప "ఈక్షేత్ర (చేను) మెవరిది? ఈకార్యాలయమునం దధికారి యెవరు? కలఁడా? లేఁడా?" యను నీసందేహము సహజముగ నిష్పన్న మగుచున్నది. 'ఆత్మ' యనుశబ్ద మనేకస్థలములయందు మనస్సు, అంతఃకరణము, లేక, తాను, స్వయముగ అను నీయర్థములం దుపయోగించుట కర్తృముగ నున్నను నాపదమునకు క్షేత్రజ్ఞుఁడు, లేక, శరీరమునకుస్వామి యని యర్థమై యున్నది. మనుష్యులు సేయుమానసికములును శారీరకములు నగుపనుల నన్నిటిని, వానిబుద్ధిమొదలగునంతరింద్రియములును, చర్మము మొదలగుజ్ఞానేంద్రియములును, హస్తపాదాదికర్మేంద్రియములును జేయుచున్నవి. మనోబుద్ధు లను నీ రెండింద్రియములు నీగుంపులోని కెల్ల శ్రేష్ఠములు. ఇవి శ్రేష్ఠము లైనను నితరములగునింద్రియములవలెఁ దోలుదోల్త జడదేహముయొక్క (అనఁగా: ప్రకృతియొక్క) వికారములుగనే యున్నవి. (ముందు ప్రకరణమును జూడుము). కావున మనోబుద్ధు లనునీయింద్రియములు సర్వశ్రేష్ఠము లయినను దమతమముఖ్యవ్యాపారములకంటె నితర మగుబాహ్యవిషయమున నేమియుఁ జేయుటకు రావు. అట్లు చేయుట శక్యమును గానేరదు. మనస్సాలోచనఁ జేయుటయు, బుద్ధి నిశ్చయముఁ జేయుటయు సత్యమే కాని,యంతమాత్రముచే నీకార్యములను, మనస్సును బుద్ధియు నెవరికై చేయు చున్నదియు, నాయాసమయములందు మనోబుద్ధులకు సంఘటిల్లెడు వేర్వేఱువ్యాపారములయొక్క యేకత్వజ్ఞానమునకు నావశ్యక మగు నేకీకరణము నెవరు చేయునదియు, నాయేకీకరణానుసారముగఁ బిదప సర్వేంద్రియములను దమతమవ్యాపారములయం దామనోబుద్ధుల కనుకూలములుగఁ జేయించుటకు మార్గమును జూపువా రెవ రైనదియు నిర్ణీతము కానేరదు. మనుజునకు జడదేహ మేకార్యమునుజేయుచున్న దనియుఁ జెప్పుటకు సాధ్యము కానేరదు. కారణ మేమి యనః శరీరమున నుండెడుచేతన(అనఁగా: ఇటు నటు సంచరించుట యనువ్యాపారము)నాశ మగు నేని జడదేహము మిగిలియున్నను నేమియుఁ జేయనేరదు. జడదేహముయొక్క మాంసము, స్నాయువు మొదలగునవయవము లన్న పరిణామము లగుటచే నెల్లప్పుడు నశించుచు నెల్లప్పుడుఁ గ్రొత్తగఁ బుట్టుచు నుండును. కావున 'నిన్న విషయమును

జూచినదియు, నేఁడు విషయమును జూచినదియు నేనొకఁడనే' యను నేకత్వబుద్ధి
యెప్పుడు మాఱుచుండు జడదేహముయొక్క ధర్మమే యయి యున్న దని చెప్పఁ
గూడదు. మంచిది! జడదేహమును వదలి చేతనయే స్వామి యని చెప్పుద మని గాఢ
నిద్రయందు ప్రాణాదివాయువుల యొక్క శ్వాసోచ్ఛ్వాసములు, లేక, రుధిరాభి
సరణము (రక్తము ప్రవహించుట) మొదలగువ్యాపార (అనఁగా: చేతన) ము
లున్నను 'నే'నను జ్ఞాన ముండదు. (బృ. ౪.౧.౧౫-౧౭). కావున చేతన, లేక, ప్రా
ణాదులయొక్కవ్యాపారము, అనునదియు జడమునందుఁ బుట్టినట్టి యొకవిధమగుగుణ
మగుటచే సర్వేంద్రియవ్యాపారముల నేకీకరణముఁ జేయుసంఘాత మగుస్వామి
శక్తి కాదని సిద్ధమగుచున్నది. (కఠ.౫.౫) 'నాయొక్క—యితరునియొక్క'యను వి
షష్ఠ్యంతవిశేషణములచే నహంకారరూప మగుగుణముయొక్కబోధ కలుగుచున్నది.
కాని, 'అహ' మనఁగా నెవ రనునది (అనఁగా: నే నెవ రనునది) దానిచే నిర్ణీతము
కాలేదు. 'నే'ననునది బొత్తిగ భ్రమ మంటి మేని ప్రతిమనుజునకు నట్టియనుభవము
లేకపోవుటచే నీయనుభవమును వదలి యేకల్పనయైనను జేయుట యనునది—"ప్రతీతి
వీణజే బోలణే, తే అవఘేచి కంటాళవాణే, తోండ వసవూన జైసే సుణే, రడోన
గేలే." "అనుభవమునకు విరుద్ధముగ నేమి చెప్పినను గుక్క నోరుఁ దెఱచి మొఱఁ
గునటు లుండునే కాని సరిగా నుండ నేరదు." (దా. ౯.౫.౧౫.) అని సమర్థరామ
దాసుగారు చెప్పినటు లుండును. అనుభవవిరుద్ధముగా నీవిషయము నొప్పుకొన్నను
నింద్రియవ్యాపారములయొక్క యేకత్వమునకు యుక్తి కుదురనే కుదురదు.
"'నేను' అనునది వేఱుగ నొకపదార్థము కానేరదు గాన క్షేత్రశబ్దమున సమావేశ
ము చేయుటకుఁ దగిన మనస్సు, బుద్ధి, చేతన, జడదేహము మొదలగు నన్నిటియొ
క్కయు సంఘాతమును 'నేను' అని చెప్పవచ్చును." అని యనేకు లందురు. కాని
చెక్కపైఁ జెక్క నిడినమాత్రముచేతనే పెట్టె కానేరదు. గడియారముయొక్క
చక్రముల నన్నింటి నొక్కచో నుంచినను దానియందు నడకపుట్టదు. ఈవిషయము
మనము ప్రత్యక్షముగనే కనుచున్నారము. కావున సంఘాతమాత్రముచేతనే
కర్తృత్వము వచ్చు నని చెప్పరాదు. క్షేత్రముయొక్క సర్వవ్యాపారములును
బొత్తిగఁ బిచ్చివానివ్యాపారములవలె జరుగుట లేదు గాన, నొకవిధ మగు గతి,
లేక, యుద్దేశము కారణమై యుండు నని యెవరికిని జెప్ప నవసరము లేదు. క్షేత్ర
మనుకార్యాలయమున బుద్ధి మొదలగునందఱుగుమాస్తాలకు నీధోరణి నెవరు కలు
గఁజేయుచున్నారు? 'సంఘాత' మనఁ బ్రోగగుట. సర్వపదార్థముల నొకచోఁ

బ్రోగుచేసినను నవియన్నియుఁ గలిసి యొకజీవ మగుటకు దానిలో నుండి యొక త్రాడు గ్రుచ్చవలసివచ్చును. అట్లు గ్రుచ్చినను నది మరల నెక్కడ నైనను సంబంధము వదలి పోవును. ఈత్రా డేమయి యుండు నని యిప్పుడు మనము విచారింపవలయును. సంఘాతము భగవద్గీతలలో లేనిది కానేరదు. దానిగణన క్షేత్రములోనే చేయఁబడుచున్నది (గీ. ౧౩. ౬). క్షేత్రమునకు యజమానుఁ డెవడైనదియు నింమచే స్థిరము కానేరదు. సముచ్చయములో నేవైయినను గ్రొత్త గుణములు పుట్టు నని కొంద అందురు; కాని యీమతే మంతకుమునుపే పనికి రాదు. కారణమేమి యన: పూర్వమునం దేరూపము చేతను లేనివస్తు వీజగత్తు నందుఁ గ్రొత్తగ నుత్పన్నము కానేర దని తత్త్వజ్ఞాను లగుపురుషులు పూర్ణముగ విచారించి సిద్ధాన్తీకరించిరి (గీ. ౨. ౧౬). కాని యీసిద్ధాన్తము కొంచెము కాలము దూరముగ నుంచినను, "సంఘాతమున నుత్పన్నము కాఁబోవునూతనగుణమె, క్షేత్రమునకు స్వామి యెందుకు కానేరదు?" అను మఱియొక ప్రశ్న పిదప సహజముగ వెలువడును. "ద్రవ్యమును వానిగుణములును వేఱు గావు. గుణముల కేమయినఁ గొంచె మాధార ముండవలసివచ్చును. కావున సముచ్చయమువలనఁ బుట్టుగుణములకు బదులుగ మేము సముచ్చయమునే యీక్షేత్రమునకు స్వామి యని చెప్పుచున్నాము." అని యిప్పటియాధిభౌతికశాస్త్రజ్ఞులు దీనిపై యుక్తిఁ జెప్పుచున్నారు. బాగుగనే యున్నది; కాని వాడుకలో నగ్నిశబ్దమునకు మాఱుగ 'కొయ్య' యనుశబ్దమును, 'మెఱపు' అనుశబ్దమునకు మాఱుగ 'మబ్బు' అనుపదమును, 'భూమి నాకర్షించుట' యనుటకు మాఱుగ 'భూమి' యనియు నేల చెప్పుట లేదు? క్షేత్రముయొక్క సర్వవ్యాపారముల నొకనియమముగను, క్రమముగను, సంబంధించునటుల నడుపుటకు మనోబుద్ధులక్కంటె వే ఱగు నేదైన నొకశక్తి యుండవలయు నను నది మాత్రము నిర్వివాద మయినను, ఆశక్తియొక్క యధిష్ఠాన మిప్పటికిని మనకుఁ దెలియకపోవుటచే నైనను, లేక, యీశక్తియొక్కయో యధిష్ఠానముయొక్కయో పూర్ణస్వరూప మిప్పటికిని జెప్పుట సాధ్యము కాకపోవుటచే నైనను, ఆ శక్తి యనునదే లేదని చెప్పుట న్యాయ్యమా? తనభుజములపైఁ దాను కూర్చుండె ననుట యసంగత మైనటులె సంఘాతము సంఘాతము నెఱుంగుచున్న దని చెప్పుట సైత మసంగతము. కావున దేహేంద్రియాదిసంఘాతముయొక్క వ్యాపారము, దేనియొక్క యుపభోగార్థమైనను, లేక, లాభార్థ మైన నగునో, యది యేదయినను సంఘాతముకంటె వేఱుగ నుండవలయు నని తర్కదృష్టిచే సైతము దృఢమగునను మానము నిష్పన్న మగును. సంఘాతముకంటె భిన్నముగ నుండునితత్త్వము

స్వయముగ సర్వవిషయములఁ దెలిసికొనున దగుటచే సృష్టియందున్న యితర పదార్థములవలె నది మనకు స్వయముగ గోచరము కాకపోవుట సత్యమే; కాని యింతమాత్రమునకే దానియొక్క యస్తిత్వమున కేమియు బాధరానేరదు: కారణ మేమి యన: సర్వపదార్థములును 'జ్ఞేయ'ములుగనే యుండవలయు నను నియమము లేదు. జ్ఞాతయు, జ్ఞేయము (అనఁగా: తెలిసికొనువాఁడును, అతనిచేఁ దెలియఁదగినవస్తువు) అని యవి రెండువర్గములుగ నున్నవి. రెండవవర్గములోఁ జేరనివస్తువు మొదటివర్గములోఁ జేరును గావున దానికి అస్తిత్వము, జ్ఞేయవస్తువునకు వలెనే పూర్ణముగ సిద్ధ మగును. వేయేల? సంఘాతమునకు దూరముగ నున్నయాత్మ తానే జ్ఞాత యగుటచే దానికిఁ గలుగఁబోవుజ్ఞానమున కది విషయము కాకపోయినను నేమియు నాశ్చర్యము లే దననచ్చును. ఈయభిప్రాయమును బట్టియే "ఓరీ! సర్వమును దెలిసికొనువానిని దెలిసికొనుటకు మఱియొకఁ డెచ్చోనుండి వచ్చును?"—"విజ్ఞాతార మరే! కేన విజానీయాత్?" అని బృహదారణ్యకోపనిషత్తులో (బృ. ౨. ౪. ౧౪) యాజ్ఞవల్క్యునిచేఁ జెప్పబడియున్నది. కావున హస్తపాదాదీంద్రియములు మొదలు పైకిఁబోయిపోయి, ప్రాణము, చేతన, మనస్సు, బుద్ధియు ననువీనికంటెను, వీని కధీనులు నేకదేశీయులు నగు గుమాస్తాలకంటెను నైతము దూరముగ నుండునదియు, వానియన్నివ్యాపారముల నేకీకరణముఁ జేయునదియు, నాయావ్యాపారములందు వానివానిఁ బ్రేరణ చేయునదియు, వానియొక్క కర్తలకు సాక్షిభూత మయినదియు, వానికంటె నధికవ్యాపకముగను సమముగ నుండునదియు నగుశక్తి యీచేతనావిశిష్ట మగు (అనఁగా: సజీవమగు) దేహమునందు (అనఁగా: క్షేత్రమునందు) వాసముఁ జేయుచున్న దని తుదకు సిద్ధాంతము చేయవలసివచ్చును. ఈసిద్ధాంతము సాంఖ్యవేదాంతశాస్త్రములరెంటి ననుసరించియే యున్నది. అర్వాచీనకాలమునందు జర్మనీదేశస్థతత్త్వజ్ఞుఁడు 'కాంటు' అనునతఁడు బుద్ధివ్యాపారములను సూక్ష్మముగఁ బరీక్షించి యీసిద్ధాంతమే తేలునని నిరూపించినాఁడు. మనస్సు, బుద్ధి, అహంకారము, లేక, చేతన అనునవి యన్నియు దేహము (క్షేత్రము) యొక్క గుణములుగను, లేక, యవయవములుగ నున్నవి. వీనికిఁ బ్రవర్తకుఁడు వీనికంటె వేఱుగను స్వతంత్రుఁడుగను, వీనికంటె వెలుపలివాఁడుగను నున్నాఁడు. "యో బుద్ధేః పరత స్తు సః" (గీ. ౩-౪౨) వీనికే సాంఖ్యశాస్త్రములోఁ బురుషుఁడని పేరిడిరి. వేదాంతమునందు 'క్షేత్రజ్ఞుఁ'డనియు, 'క్షేత్రమును దెలిసికొనునాత్మ' యనియుఁ జెప్పుచున్నారు. 'నేనున్నాను' అని ప్రతిమను

జునికిఁ గలుగునట్టి సాక్షాత్ప్రతీతియే దానియొక్క యస్తిత్వమునకుఁ బరమావధి. (వే. సూ. శాం. భా. ౩. ౩. ౫౩-౫౪) 'నేను లే'నని నోటను మాటనైన ననఁడు. 'లేను' అను క్రియాపదమునకుఁ గర్తయొక్క (అనఁగా: నాయొక్క, లేక, యాత్మయొక్క)యస్తిత్వము నశిఁడు మఱియొకవిధముగ నొప్పుకొనుచునే యున్నాఁడు. 'నేను' అను నీయహంకారయుక్త మగు సగుణరూపముచే దేహమునం దిట్లు మనవ స్వయముగ వ్యక్త మగునాత్మయొక్క (అనఁగా: క్షేత్రజ్ఞునియొక్క), మొదటి నుండియు శుద్ధమును, గుణరహితము నయినస్వరూప మేది? యనువిచారము, శక్తికొలఁది నిర్ణయించుటకే వేదాన్తశాస్త్రము ప్రవర్తించినది. (గీ. ౧౩. ౪); అయిన నీనిర్ణయము కేవలము దేహముయొక్క (క్షేత్రముయొక్క) విచారమునం దుండియే స్థిరము కానేరదు. క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞులవిచారమే కాక బాహ్యసృష్టిని (అనఁగా: బ్రహ్మాండమును సైతము) విచారించి యేమని తేలునో చూడవలయునని పూర్వమునందుఁ జెప్పఁబడినది. బ్రహ్మాండముయొక్క యీవిచారమునకే క్షరాక్షరవిచార మని పేరు. క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞవిచారముచే క్షేత్రమునందు (అనఁగా: దేహమునందు, లేక, పిండమునందు) ఏమూలతత్త్వ (క్షేత్రజ్ఞుఁడు, లేక, యాత్మ)యున్నదియు నిర్ణీతమగును. క్షరాక్షరవిచారముచే బాహ్యసృష్టి (అనఁగా: బ్రహ్మాండము) యందున్న మూలతత్త్వము తెలియును. పిండబ్రహ్మాండములయొక్క మూలతత్త్వము లిట్లు ముందు వేర్వేఱుగ బాగుగ విచారించి, యీ రెండుతత్త్వములు నొకటియే యని నిశ్చయముఁ జేసినపిదప—అనఁగా: ఏది పిండమందుఁ గలదో యది బ్రహ్మాండమందును గల దని—వేదాన్తశాస్త్రమున సిద్ధాన్తీకరింపఁబడినది. *అదియే సర్వచరాచరసృష్టిలోఁ దుదకు సత్య మైనది. పాశ్చాత్త్యుల దేశమందును నిట్టియూహ

* క్షరాక్షరవిచారము - క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞవిచారము నను మనశాస్త్రమున నున్నవర్గీకరణమును 'గ్రీన్'ద్వారగా తెలియఁగనే యెఱుఁగరు. అయినను Prolegomena to Ethics అనుగ్రంథమున తాను జేసినయధ్యాత్మవివేచనను, Spiritual Principle in Nature అనియు, Spiritual Principle in man అనియు నిట్లుత రెండుగ విభజించి, పిదప దాని కేకత్వమును జూపెను. క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞవిచారమునందు Psychology మొదలగుమానసశాస్త్రములును, క్షరాక్షరవిచారమునందు Physics, Metaphysics మొదలగుశాస్త్రములును జేరును. మఱియు నీని నన్నిటిని విచారించినపిదప నాత్మస్వరూపమును నిర్ణయింపవలసివచ్చు ననువిషయమును పాశ్చాత్త్యవిద్వాంసులుసైత మొప్పుకొందురు.

పోవ లుత్పన్నము లైనవి. కాంటుమొదలగు కొందఱు పాశ్చాత్యతత్త్వజ్ఞుల యొక్క సిద్ధాన్తము మనదేశమునందున్న వేదాన్తశాస్త్రములయొక్క సిద్ధాన్తములతో ననేకవిషయముల సంబంధించి యున్నదని తెలిసికొంటిమేని యాధిభౌతికశాస్త్రముల కిప్పు డున్నంతవృద్ధి పూర్వకాలమున లేక పోయినను, వేదాన్తమున నున్న సిద్ధాన్తముల నాంతరదృష్టిచే బహుకాలముక్రిందనే శోధించి తీసినవారియు లౌకిక బుద్ధివైభవమునకు నాశ్చర్యపడకమానము. ఆశ్చర్యపడుటయేగాక మనము వారిపై మంచియభిమానముసైతము ముంచవలయును.

ఇది ఆధిదైవతపక్ష-క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞవిచారమను సప్తప్రకరణము.

సప్తమ ప్రకరణము.

కాపిలసాంఖ్యశాస్త్రము, లేక, క్షరాక్షరవిచారము.

"ప్రకృతిం పురుషం చైవ విద్ధ్యనాదీ ఉభావపి." *

గీతా. ౧౩. ౧౯.

శరీరము, శరీరస్వామి, లేక, యధిష్ఠాత—క్షేత్రము, క్షేత్రజ్ఞుఁడు—అను వానిని విచారించినట్లే, దృశ్యసృష్టి, దానియందలి మూలతత్త్వము—క్షరము, అక్షరము—అను వాని నన్నిటిని గూడ విచారించి యాత్మయొక్క స్వరూపనిర్ణయమును జేయవలయు నని పూర్వప్రకరణమునఁ జెప్పితిమి. ఈక్షరాక్షరసృష్టిని యోగ్య మగు విధమున విచారించునవి మూఁడు శాస్త్రములు. (౧) న్యాయశాస్త్రము, (౨) కాపిలసాంఖ్యము, (౩) వేదాన్తము; కాని, మొదటిరెంటిలో నున్న సిద్ధాన్తముల నపూర్ణములుగ నిశ్చయించి, బ్రహ్మస్వరూపనిర్ణయము వేదాన్తశాస్త్ర మనుమూఁడవ రీతిని జేయఁబడినది. కావున వేదాన్తముయొక్క యుపపత్తి నెఱుంగుటకుఁ బూర్వము నైయాయికులయొక్కయు, సాంఖ్యులయొక్కయు, కల్పనలేవో మన మవశ్య మెఱుంగవలయును. బాదరాయణాచార్యులవారి వేదాన్తసూత్రములయం దీపద్ధతి యంగీకరింపఁబడినది. వారు నైయాయిక-సాంఖ్యమతములను రెండవయధ్యాయములో ఖండించినారు. ఆవిషయ మంతయు నిచ్చో నుడువుట కసాధ్య మైనను, భగవద్గీతారహస్యము నెఱుంగుట కావశ్యక మగునంతవఱకుఁ బరిచయము ముందుప్రకరణమునఁ జేయుచున్నాము. నైయాయికులసిద్ధాన్తముకంటె సాంఖ్యుల సిద్ధాన్తము మిక్కిలి గొప్పది. కారణ మేమి యన: బాదరాయణాచార్యులవారు (వే. సూ. ౨.౧.౧౨; మఱియు, ౨.౨.౧౫-౧౭) చెప్పినటుల కాణాదన్యాయ మతములను, శిష్టుఁడును, ప్రముఖుఁడు నగు నేవేదాన్తియు నొప్పుకొనక పోయినను, కాపిలసాంఖ్యశాస్త్రమందలియనేకసిద్ధాన్తములు మనువు మొదలగువారిస్మృతులలోను, గీతలలోను నున్నని గాన, వాని ముందుగఁ జదువరు లెఱుంగవలయును. సాంఖ్యశాస్త్రమునందలి యనేకకల్పనలు, వేదాన్తమునందు స్పష్టముగఁ గాన్పించు చున్నను, సాంఖ్యవేదాన్తులయొక్క చివరసిద్ధాన్తములు మిక్కిలి భేదముగలవై

---

* ప్రకృతి పురుషు లనాదు లని యెఱుంగవలయును.

యున్న దనుసంగతి చదువరులకుఁ దెలియుటకై, మొదటనే యీవిషయమును జెప్ప వలసివచ్చెను. "వేదాన్తసాంఖ్యశాస్త్రముల రెంటియందును నంగీకరింపఁబడినకల్పన ముం దెవ్వనిచేఁ గల్పింపఁబడినది?— వేదాన్తులచేతనా? సాంఖ్యులచేతనా?—" అనియు నొక ప్రశ్న వెలువడుచున్నది; కాని యింతయగాధ మగువిచారము నీగ్రంథ మునఁ జేయుట సాధ్యము కానేరదు. ఉపనిషత్తులు (వేదాన్తము) సాంఖ్యము నను నివి రెండు నొకప్పు డిరువురుసోదరులవలె నొక్కసారిగనే ప్రవర్తిల్లినందున, నుప నిషత్తులలో నున్నమతము సాంఖ్యమతానుసారముగ నున్నది. కావున నాయుప నిషత్తులు రచించినవారిచే స్వతంత్రముగ శోధించి తీయఁబడియుండునా? లేక, సాంఖ్యశాస్త్రములోనుండి కొన్నిసిద్ధాన్తములఁ గైకొని వానిని వేదాన్తశాస్త్ర మున కనుకూలముగ మార్పుచేసి యుందురా? లేక, ప్రాచీనము లగునుపనిషత్తుల యందున్న సిద్ధాన్తములనే కపిలాచార్యులవారు తనయిష్టానుసారముగ సంస్క రించి సాంఖ్యశాస్త్రరచనఁ జేసి యుందురా? యని త్రివిధముగ నూహింపవలసి వచ్చుచున్నది; కాని యుపనిషత్తులు సాంఖ్యము నను నీరెండును ప్రాచీనములే యైనను వానిలో నుపనిషత్తు లధికప్రాచీనములు (శ్రౌతములు) గ నున్నవని విచా రించితి మేని కడపటియూహ యన్నింటికంటె నెక్కువగ నప్పుడగియున్న దని తోఁచును. ఎటులయిన నుండనిమ్ము. తొలుత న్యాయసాంఖ్యసిద్ధాన్తములు మనకుఁ దెలిసెనేని వేదాన్తముయొక్క—ముఖ్యముగ గీతలలోనివేదాన్తముయొక్క— తత్త్వము త్వరగఁ దెలియును. కావున నీరెండుస్మార్తశాస్త్రములయొక్క క్షరాక్షర సృష్టిరచనావిషయ మైన మతభేదమును ముందు మన మించుక విచారింతము.

"ఒకానొక వివక్షితము, లేక, గృహీత మయిన విషయమునందుండి ముందు తర్కానుసారముగనే యనుమానముల నెటుల తీయవలయును? ఈయనుమానముల లో నొప్పగున దేది? తప్పగునదేది? ఎందువలన? అది యేన్యాయశాస్త్రమున ముఖ్య ముగఁ జెప్పఁబడువిషయము?" అని యనేకు లడుగుదురు. ఆప్రశ్నలు యుక్తములు కానేరవు. అనుమానము మొదలగు ప్రమాణఖండము న్యాయశాస్త్రమున నొక భాగముగ నున్నది; కాని, ఇది ముఖ్యము కాకపోవుటచేఁ బ్రమాణములె కాక, సృష్టియందున్న యనేకవస్తువుల (అనఁగా: ప్రమేయపదార్థముల) నొకటిగఁ జేసి యైనను, లేక వర్గీకరించి యైనను, క్రిందివర్గముననుండి పైవర్గమునకుఁ బోనుపోను, "సృష్టిలోని యన్నిపదార్థములకును మూలభూతము లగువర్గము లెన్ని?" లేక, "పదార్థము లెన్నియై యుండును? వాని గుణధర్మము లెవ్వి? వానియందుండి పదప

నితరపదార్థము లెట్లు పుట్టినవి? ఏరీతిగ సిద్ధ మగును?'' అనుపీవిధ మగుప్రశ్న లన్నియు న్యాయశాస్త్రమునందు విచారింపఁబడుచున్నవి. వేరేల? ఇందుకొఱకె యీశాస్త్రము నిర్మింపఁబడినది. కేవల మనుమానఖండమును విచారించుటకుఁగా నేర దని చెప్పినను జెప్పవచ్చును.కణాదునియొక్క న్యాయసూత్రారంభమును, పిదప రచనయు నిట్టిదే. కణాదానుయాయు లందఱు కాణాదులె. జగత్తునకు మూలకారణము పరమాణు వని వారిమతము. కణాదునియొక్క పరమాణువ్యాఖ్యానమును, పాశ్చాత్యులగునాధిభౌతికశాస్త్రజ్ఞుల పరమాణువ్యాఖ్యానమును రెండు నొకరీతిగనే యున్నవి. పదార్థములను విభజించుచు, తుట్టతుదకు విభాగార్హత లేనివానిని బరమాణువు (పరమ + అణువు) లని చెప్పుచున్నారు. ఈపరమాణువులు గుమికూడినకొలఁది వానియందు నవీనగుణములు సంయోగముచేఁ బుట్టుటవలన వేర్వేఱుపదార్థములు పుట్టుచున్నవి. మనస్సునకును శరీరమునకును బరమాణువు లున్నవి. అవి కలిసి యొక్కచో నుండిన చైతన్య మగును. పృథివి, అప్పు (జలము) తేజస్సు, వాయువు, వీనిపరమాణువులు స్వభావముగనే వేర్వేఱుగ నున్నవి. పృథివికి మూలభూత మగుపరమాణువునందు నాలుగుగుణములును (రూపము, రసము గంధము,స్పర్శము), జలపరమాణువునందు మూఁడుగుణములును, తేజఃపరమాణువునందు రెండును, వాయుపరమాణువునం దొకేగుణము నున్నవి. ఈతీరున సర్వజగత్తును ననాదినుండియు సూక్ష్మములు, నిత్యములు నగుపరమాణువులచే వ్యాపింపఁబడినది. పరమాణువులు దక్క జగత్తున కితరమూలకారణము లేదు. సూక్ష్మములు నిత్యములు నగుపరమాణువు లొకదానితో నొకటి కలియుట కారంభ మయినప్పుడు సృష్టియందు వ్యక్తపదార్థములు పుట్టును. వ్యక్తసృష్టియొక్క యుత్పత్తి విషయమై నైయాయికులచేఁ గల్పింపఁబడిన యీకల్పనకు 'ఆరంభవాద' మని పారిభాషికనామము.కొందఱు నైయాయికు లీపరమాణువులకంటెఁ బైన నేమి యున్నదియు విచారింపరు. మరణసమయమునం దీశ్వరుని స్మరింపు మని దగ్గఱ నున్న యాప్తులు చెప్పఁగ "పీలవః! పీలవః!! పీలవః !."—"పరమాణువులు! పరమాణువులు!! పరమాణువులు!!."—అని యొకానొకనైయాయికుఁ డన్నట్లు కథను జెప్పుచున్నారు. అయినను గొందఱు నైయాయికులు పరమాణువులయొక్క సంయోగమునకు నీశ్వరుఁడు నిమిత్తకారణ మని యంగీకరించి సృష్టియొక్క కారణపరంపరారూప మగుగొలుసును బూర్తి చేసికొనుచున్నారు. వీరిని సేశ్వరనైయాయికులని సచించుచు, వేదాన్తసూత్రములయొక్క రెండవయధ్యాయమునందలి

రెండవపాదమునందు మొదట నీపరమాణువాదమును (౨. ౨. ౧౧-౧౭), పిదప నీశ్వరుఁడు కేవలనిమిత్తకారణముగ నున్నాఁ డనుమతమును (౨. ౨. ౩౭-౪౧) ఖండింపఁబడినవి.

వెనుకఁ జెప్పిన పరమాణువాదముఁ జదివినయెడల పూర్వాణభాషాభ్యాసము చేసిన చదువరులకు, అర్వాచీనుఁడును రసాయనశాస్త్రజ్ఞుఁడు నగు 'డాల్టన్' అను పండితుఁడు ప్రతిపాదించినపరమాణువాదము స్మరణలోనికి రాకమానదు, కాని పాశ్చాత్త్యులదేశమునం దున్న 'డాల్టను' యొక్క పరమాణువాదము, 'డార్విన్' అను పేరు గలప్రసిద్ధుఁ డగుసృష్టిశాస్త్రజ్ఞునియొక్క యుత్క్రాంతివాదమువలన నెట్లు మూలబడినదో, యటులె పూర్వకాలమునందు హిందూదేశమునసైతము సాంఖ్యమతముచేఁ గాణాదమతము వెనుకకు మరలింపఁబడెను. మూలపరమాణువులకు కదలిక యెట్లువచ్చినదియుఁ గాణాదులు చెప్పలేరు. ఇంతియకాక, "వృక్షములు, మనుష్యులు, పశువులు మొదలగుసచేతనప్రాణులకు పైకెక్కుటకు మార్గ మెటుల లభించినది? అచేతనములకు సచేతనత్వ మెటుల లభించును?" మొదలగు నితరము లయినసందేహములకు నీమతానుసారముగ సరి యగుసమాధానము రానేరదు. ఈసంగతినిగుర్తించి బాగుగ పాశ్చాత్త్యులదేశమునందు ౧౯౦౦ శతాబ్దమునందు 'లామార్క్' 'డార్విన్' అను వారిచేతను, మనదేశమునందుఁ బూర్వమునఁ గపిలమహాముని చేతను చెప్పఁబడినది. ఒక్క మూలభూతపదార్థముయొక్క గుణములే వికసించుటచే సృష్టియొక్క సమస్త మగురచనయు నగుచున్న దని యీయిరువుర మతము. ఈహేతువుచేత నే పూర్వమున హిందూదేశమునను, ప్రకృతమున పాశ్చాత్త్యులదేశమునను పరమాణువాదము వెనుకఁబడినది. అటులె పరమాణువు లవిభాజ్యములు కావనిసైత మిప్పటిపదార్థశాస్త్రజ్ఞులచే సిద్ధాన్తీకరింపఁబడెను. ఇప్పు డెట్లు సృష్టిలోనియనేకపదార్థములను విడఁదీసియు బరీక్షించియు ననేకసృష్టిశాస్త్రముల యాధారమునఁ బరమాణువాదమును, లేక, ఉత్క్రాంతివాదమును, సిద్ధముఁ జేయుచున్నారో యట్లు పూర్వమున లేకుండెను. సృష్టియందలిపదార్థములయందు వేర్వేఱును గ్రొత్తక్రొత్తవియు నగుప్రయోగములను చేసి చూచి వాని ననేకవిధములుగ విభజించి వానియందలిగుణధర్మముల నిశ్చయించుట, సజీవసృష్టిలో నున్ననవీనములును ప్రాచీనములు నగున నేకప్రాణులయొక్క శారీరావయవముల నొకచోటికిఁ జేర్చి పోల్చుట, మొదలగునాధిభౌతికశాస్త్రజ్ఞులనూతనయుక్తులు

కణాదునకుఁ గాని, కపిలునకుఁ గాని తోఁపలేదు. వారిదృష్టియెదుట నాసమయమునం దున్ననితరసామగ్రితో మాత్రమే వారు సిద్ధాంతీకరించిరి. అయినను సృష్టియొక్క వృద్ధి గాని, క్షయము గాని యెట్లు లై యుండు ననువిషయములో సాంఖ్యశాస్త్రకారులచేఁ జెప్పఁబడినతాత్త్వికసిద్ధాన్తములలోను, అర్వాచీను లగునాధిభౌతికసిద్ధాన్తులతాత్త్వికసిద్ధాన్తములలోను విశేషము భేదము కానరా దనుసంగతి యాశ్చర్య కరమై యున్నది. సృష్టిశాస్త్రజ్ఞానాభివృద్ధి యగుటచే నీగుతమున కాధిభౌతికోపపత్తి యిప్పుడు మిక్కిలి యుక్తియుక్తముగ నున్నటుల చెప్పవచ్చును. కావున నాధిభౌతికజ్ఞానాభివృద్ధిచే మనుజులకు వ్యావహారికదృష్టియందు విశేషలాభము కలిగిన దనునంశమునం దేమియు సందేహము లేదు; కాని యొక్కయవ్యక్త మనెడుప్రకృతివలన నానావిధము లగువ్యక్తపదార్థసృష్టి యెటులాయె ననువిషయమున కర్వాచీనాధిభౌతికశాస్త్రజ్ఞుఁడు కపిలునికంటె విశేషముగ నేమియు సమాధానము చెప్ప లేదని తెలియుటనిమిత్తమై కాపిలసిద్ధాన్తమును, బిదప నాయాప్రదేశములయందు 'హెకెల్' యొక్క సిద్ధాన్తమును బోల్చి చూచుటకై కొంచెము నిరూపించెదను. 'హెకెల్' అనునతఁ డీసిద్ధాన్తముఁ గ్రొత్తగఁ గని పెట్టలేదు. 'డార్విన్' 'స్పెన్సరు' మొదలగు పూర్వాధిభౌతికపండితుల యాధారముచే, తాను స్వసిద్ధాన్తమును బ్రతిపాదించినటుల 'హెకెల్' తన గ్రంథములలోఁ దేటతెల్లముగ వ్రాసికొనెను. అయిన నీసిద్ధాన్తకుల నన్నింటి నొకచోటఁ జేర్చి 'హెకెల్' 'ప్రపంచముయొక్క కట్టుకథలను' * తన గ్రంథములో సంక్షేపముగను సులభముగఁ దెలియునట్లును జెప్పుటచే, సౌలభ్యముకొఱకు ఆ 'హెకెలు' నకే యాధిభౌతికతత్త్వజ్ఞుల యందఱకంటె నాధిక్యమును గల్పించి, వానిమతము ప్రధానముగ నీముందుప్రకరణములోఁ జెప్పఁబడుచున్నది. 'హెకెల్' చెప్పు నీవిషయము మిక్కిలి యుమిడికితో నున్న దని చెప్పనక్కఱలేదు. కావున నిచ్చో నీసిద్ధాన్తము నంతకంటె విశేషముగ విచారించుటకు శక్యము కానేరదు. ఈవిషయమై విశేషముగ నెఱుంగఁగోరువారు 'స్పెన్సర్' 'డార్విన్' 'హెకెల్' మొదలగు ప్రముఖులమూలగ్రంథములనే చూడవలయును.

---

* *The Riddle of the Universe* by Ernst Haeckle అను గ్రంథముయొక్క R. P. A. cheap Reprint అను మరల ముద్రింపించిన పుస్తకమును నేను ప్రతిస్థలమున నుదాహరణార్థమై గ్రహించితిని.

కాపిలసాంఖ్యమును విచారించుటకు ముందుగా 'సాంఖ్య' శబ్దముయొక్క వేర్వేఱగు రెండర్థముల నిచ్చటఁ జెప్పుచున్నాను. మొదటియర్థము కపిలాచార్యులచేఁ జెప్పఁబడిన సాంఖ్యశాస్త్రము. అదియే యీ ప్రకరణమునందును, భగవద్గీతయందును నొకసారి (గీ ౧౮. ౧౩) చెప్పఁబడినది; కాని యీయర్థమే కాక సమస్తమగు జ్ఞానమును సామాన్యముగ 'సాంఖ్య' మనియే పేర్కొనుట వాడుకయై యున్నది. కాన దానియందు వేదాన్తశాస్త్రముసైతము చేరియున్నది. 'సాంఖ్యనిష్ఠ', 'సాంఖ్యయోగము' ననుశబ్దములం దున్న సాంఖ్యశబ్దమునకు నీసామాన్యార్థమే వివక్షితముగ నున్నది. భగవద్గీతలలో నీనిష్ఠయందున్నవారిని సాంఖ్యులని (గీ. ౨. ౩౯; ౩. ౩; ౫. ౪-౫; ౧౩. ౨౪) చెప్పినచోట, సాంఖ్యు లనఁగా, నొక కాపిల సాంఖ్యమార్గ మవలంబించినవారె యర్థము గా దనియు, ఆత్మానాత్మవిచారముచే సర్వకర్మల సన్యసించి బ్రహ్మజ్ఞానమునందు మగ్నులయినవేదాన్తులు ననియుఁ జెప్పిరి. 'సాంఖ్య' మనుశబ్దము 'సం-ఖ్యా' యను ధాతువునుండి యుత్పన్నమగుటచే లెక్కపెట్టువాఁడని మొదట యర్థమగును. కాపిలశాస్త్రమునందలి మూలతత్త్వముల లెక్క యిరువదియైదు గాన వానిని లెక్కించువాఁ డనునర్థమునందు 'సాంఖ్య' మను నొకపేరు మొదట నిష్పన్నమైనది. పిదప సాంఖ్య మనఁగా: సామాన్యముగ సర్వవిధమైన తత్త్వజ్ఞానము, అను వ్యాపకార్థము వెలువడినటుల శబ్దశాస్త్రజ్ఞులు చెప్పుచున్నారు. కావున మొట్టమొదటినుండియు కాపిలభిక్షువులను సాంఖ్యులని చెప్పుట వాడుక యగుటచే వేదాన్తు లగుసన్యాసులకుసైత మాశబ్దమే యుపయోగింపఁబడుచున్నటుల తోఁచుచున్నది. ఎటులయినను సరే! సాంఖ్య శబ్దమున కీయర్థభేదమున సందేహము లేకపోవునిమిత్త మీప్రకరణమునందు 'కాపిల సాంఖ్య శాస్త్ర' మని గొప్పపేరు స్వయముగ నిడితిని. కణాదన్యాయశాస్త్రమునందు వలెనె యీకాపిలసాంఖ్యశాస్త్రమునందును, సూత్రము లున్నవి; కాని గౌడపాదాచార్యులుగారైనను, శారీరకభాష్యకర్తలగు శ్రీశంకరాచార్యులుగారైనను, ఈసూత్రములను దమగ్రంథములలోఁ సాధారముగఁ గైకొనక పోవుటచే నీసూత్రములు ప్రాచీనములు కావని యనేకుల యభిప్రాయము. ఈశ్వరకృష్ణునియొక్క 'సాంఖ్యకారిక' లను గ్రంథ మీసూత్రములకంటె ప్రాచీన మని యెన్నుచున్నారు. ఆకారికలపై శంకరాచార్యులవారిపరమగురు వగుగౌడపాదులుగారు భాష్యముఁ జేసిరి. కావున శాంకరభాష్యమునందు సైత మీకారికలే యనువాదము చేయఁబడినవి. మఱియు ఇ. స ౫౭౦ కంటె పూర్వమునందు చైనాభాష

లోనికి తర్జుమా చేయఁబడిన యీగ్రంథ మిప్పుడు లభించును. *"షష్టితంత్ర"మను నఱువది ప్రకరణములు గలగ్రంథ మంతకుఁ బూర్వమే సిద్ధమై యుండెను. దాని యందలితాత్పర్యమే (కొన్ని ప్రకరణములను వదలి) డెబ్బదియార్యావృత్తములతో నీగ్రంథమునఁ జెప్పఁబడినది యని యీశ్వరకృష్ణుచే నీకారికలచివరఁ జెప్పఁబడినది. 'షష్టితంత్ర' మనుగ్రంథ మిప్పుడు లభింపదు కావున నీకారికలయాధారముననే కాపిలసాంఖ్యశాస్త్రముయొక్క మూలసిద్ధాంతముల నే నిచ్చో వివేచనఁ జేయుచున్నాను. మహాభారతమున సాంఖ్యమత మనేకాధ్యాయములందు నిరూపింపఁబడినది; కాని దానియం దన్నిచోట్లను వేదాంతమతము కలిసియుండుటచేఁ గాపిలసాంఖ్య మిది యని నిశ్చయించుటకు మఱియొకగ్రంథ మాలోచింపవలసివచ్చును. ఆవిషయములో సాంఖ్యకారికలకంటె నధికప్రాచీనమగుమఱియొకగ్రంథ మేదియుఁ గాన్పింపదు. "సిద్ధానాం కపిలో మునిః" "సిద్ధులలోఁ గపిలముని నేనే." (గీ. ౧౦. ౨౬) అని భగవంతుఁడు గీతలలోఁ జెప్పియుండుటచేఁ గపిలాచార్యుల యోగ్యత స్పష్ట మగును. అయినను కపిలఋషి యెక్కడ నెప్పుడు పుట్టినదియు తెలియదు. సనత్కుమారుఁడు, సనకుఁడు, సనందనుఁడు, సనత్సుజాతుఁడు,

---

* బౌద్ధగ్రంథములనుండి యీశ్వరకృష్ణులవారివిషయ మిప్పుడు లెస్సగనే తెలిసికొనఁబడినది. బౌద్ధపండితుఁ డగువసుబంధుని గురువు ఈశ్వరకృష్ణునకు సమకాలికుఁడును ప్రతిపక్షిగను నుండెను. వసుబంధునియొక్క జీవచరిత్రము పరమార్థునిచే (ఇ. స. ౪౯౯-౫౬౯లో) చైనాభాషలో వ్రాయఁబడినది. అది ఇప్పుడు ప్రసిద్ధమై ముద్రింపఁబడియున్నది. ఈహేతువుచే నీశ్వరకృష్ణునికాలము సుమారు ఇ. స ౪౫౦ అయి యుండును. అని డాక్టర్ 'టకకసు' అనువానిచే స్థిరపఱుపఁబడినది. Journal of the Royal Asiatic Sociaty of Grate Britain and Ireland, 1905 p. p. 33. 53. కాని డాక్టర్ 'విన్సెంట్ స్మిత్' అనువానియొక్క మతముంబట్టి వసుబంధునికాలమే ఇసవీ సన యొక్క నాల్గవశతాబ్దముగ (సుమారు ౨౮౦-౩౬౦) ఉండవలయును. ఏలన: అతని గ్రంథములు ఇ. స. ౪౦౪ లో చైనాభాషయందు భాషాంతరీకరింపఁబడినవి. వసుబంధునికాల మిట్లుల వెనుకకు లాగఁబడియుండుటచే నీశ్వరకృష్ణునికాలముగూడ నటులే సుమారు రెండు వందల సంవత్సరములు వెనుకకు(అనఁగా:, ఇ. స. ౨౪౦ సుమారుకు)లాగవలసివచ్చినది. Vineent Smith's Early History of India 3rd Edition, P. ౩౨౮.

సనుఁడు, సనాతనుఁడు, కపిలుఁడు నను వీరేడ్గురు బ్రహ్మమానసికపుత్త్రులనియు, వారికి జ్ఞాన మాజన్మసిద్ధమనియు, శాంతిపర్వమున (౩౪౦. ౭౨) నొకచోఁ జెప్పఁబడినది. మఱియొకచోట (శాం. ౨౧౮) కపిలునకు 'ఆసురి' శిష్యుఁడనియు, నాయాసురికి పంచశిఖుఁడు శిష్యుఁడనియు, నాతఁడు జనకునకు సాంఖ్యశాస్త్ర ముపదేశించెననియు నున్నది. మఱియు శాంతిపర్వమునందు (౩౦౧. ౧౦౮-౧౦౯) "సాంఖ్యులచే సృష్టిరచనాసంబంధము మొదలగువానిలోఁ జెప్పఁబడినవిషయమే పురాణములందు, నితిహాసములందు, నర్థశాస్త్రమునం దన్నిటియందుఁ గాన్పించు చున్న"దని భీష్ముఁడు చెప్పినట్లు స్పష్టముగఁ గాన్పించుచున్నది. వేయేల? "జ్ఞానం చ లోకే యదిహాస్తి కించిత్సాంఖ్యాగతం తచ్చ మహన్మహాత్మన్." "ఈజగత్తున జ్ఞాన మంతయు సాంఖ్యులవలననె వెలువడినది" (మ.భా.శాం ౩౦౧. ౧౦౯) అని చెప్పినను జెప్పవచ్చును. పాశ్చాత్యగ్రంథకారు లుత్క్రాంతివాదము నిప్పు డన్ని విషయముల నేల యుపయోగింతురో చక్కఁగ విచారించితి మేని, యుత్క్రాంతి వాదముయొక్క సిద్ధాన్తముతో సమాన మగుసాంఖ్యశాస్త్రమును, మనదేశమునం దున్నవారును బూర్వము ప్రతివిషయమునందును గ్రహించి యుండుట యొక నూతనవిషయముగఁ దోఁపదు. (౧) గురుత్వాకర్షణము, (౨) సృష్టిరచనయందలి యుత్క్రాంతితత్త్వము*, (౩) బ్రహ్మాత్మైక్యము ననుసిగొప్పకల్పన లనేకవత్సరముల క్రిందనే యొకొక్కమహాత్మునకు స్ఫురించినవి. కావున నేగోళమునం దేసామాన్య సిద్ధాన్తములు కాని, వ్యాపకతత్త్వములు కాని, ప్రచారములో నున్నవో, వానినె యనుసరించి తాము ప్రతిపాదించుట యనువాడుక సామాన్యముగ నన్నిదేశము లలో నున్నగ్రంథములయందును లెస్సగఁ గాన్పించును.

కానిమ్ము; కాపిలసాంఖ్యశాస్త్రముయొక్క యభ్యాస మర్వాచీనకాలము నందుఁ దఱుచుగ నశించుటచే దాని నిప్పుడు ప్రస్తావించుట యవసర మైనది. ఇప్పుడు కాపిలసాంఖ్యశాస్త్రమునం దున్నముఖ్యసిద్ధాన్తము లేవియో విచారిం

---

* 'ఉత్క్రాంతితత్త్వ' మనుశబ్దము Evolution Theory అను నర్థమున ప్రస్తుతము రూఢ మయినందున నాశబ్దమునే నే నిచ్చోనుపయోగించితిని. కాని యుత్క్రాంతిశబ్దమునకు సంస్కృతమున 'మరణ'మనియర్థము; కాన, ఉత్క్రాంతి తత్త్వమనుశబ్దముకంటె గుణవికాసము, గుణోత్కర్షము, లేక, గుణపరిణామ మను సాంఖ్యులయొక్క శబ్దమునే యుపయోగించుట మిక్కిలి ప్రశస్తముగ నుండునని నాయభిప్రాయము.

లేము. ఈజగత్తున నూతనపదార్థ మెప్పుడును బుట్టదు. కారణ మేమి యన: “శూన్యమునుండి (అనఁగా: తొలుత నేమియు లేకపోవుట యనుదానినుండి) శూన్యము తప్ప మఱియొకటి యేమియుఁ బుట్టుటకు వీలులేదు. కావున పుట్టినవస్తువునందుఁ (అనఁగా: కార్యమునందు) గానవచ్చుగుణములు దేనివలనఁ బుట్టినవో, దానియందు (అనఁగా : కారణమునందు) సూక్ష్మరూపముగ నైన నుండి తీరవలయు నని తప్పక యెఱుంగవలయు”నని సాంఖ్యశాస్త్రమునందలి మొదటిసిద్ధాన్తము(సాం. కా. ౯). “ఒకపదార్థము నశించుటచే దానివల్ల మఱియొకపదార్థము పుట్టును.”అని బౌద్ధకాణాదులసిద్ధాన్తము. “బీజము నష్టమైనపిదప దానియందుండి యంకురమును,అది నశించినపిదప దానినుండి వృక్షమును బుట్టుచున్న”దని వారుదాహరణము నిత్తురు;కాని సాంఖ్యులును, వేదాన్తులును నీమతము నొప్పుకొనరు. వృక్షముయొక్క బీజమునందున్న ద్రవ్యము నశింపక,యదియే భూమి,లేక,గాలి యందుండి మఱియొక ద్రవ్యము నాకర్షించుకొనుటచే, బీజమునకు నంకుర మను క్రొత్తరూపమును(అనఁగా:అవస్థను) గలుగఁజేయును (వే.సూ.శాం.భా.౨. ౧.౨౪ చూడుఁడు). అటులె కొయ్యలు కాలెనేని, దుమ్ము, పొగ మొదలగునవి దానిరూపాంతరములె యయి యున్నవి. కట్టెలలోని ద్రవ్యము బొత్తిగ నశించుటచే, బొగ యనునూతనపదార్థము పుట్టనేరదు. “కథ మసతః సజ్జాయేత” “ఏది బొత్తిగ లేనే లేదో, దానినుండి, యుండునట్టి పదార్థ మెటులపుట్టును” (ఛాం. ౬.౨. ౨) అని ఛాందోగ్యోపనిషత్తులోఁ జెప్పఁబడినది. జగత్తుయొక్క మూలకారణమునకు “అసత్” అనుశబ్ద ముపనిషత్తులలో నక్కడక్కడ నుపయోగింపఁబడి యున్నది. (ఛాం. ౩.౧౯.౧;తై.౨.౭.౧); కాని, దాని కర్థము‘అభావము=లేమి’అని కానేరదు. నామరూపాత్మక మగువ్యక్తస్వరూపముయొక్క(అనఁగా: అవస్థయొక్క)యభావ మని మాత్రమే దానియర్థమని వేదాన్తసూత్రములందు సిద్ధాంతీకరింపఁబడెను. (వే.సూ.౨. ౧. ౧౬—౧౭.) పాలవలనఁ బెరుఁగు పుట్టును గాని యుదకమునుండి పుట్టనేరదు. నువ్వులనుండి నూనె వచ్చును గాని ఇసుకనుండి రానేరదు. ఇట్టిప్రత్యక్షానుభవములనుండియు నీసిద్ధాన్తము నంగీకరింపవలసివచ్చును. కారణమునందు లేనిగుణములు కార్యమునందు స్వయముగఁ బుట్టునని యంగీకరించినయెడల, నీటివలనఁ బెరుఁగేల పుట్ట దనుప్రశ్నకు సమాధానము చెప్పుట సాధ్యము కానేరదు. సారాంశ మేమి యన: స్వయముగ లేనిపదార్థమునుండి యిప్పు డస్తిత్వములో నుండుపదార్థములు పుట్టనేరవు. కావున నేకార్యమును విచారించినను దానియొక్క ప్రకృతిద్రవ్యాంశమును, గుణమును, మూల

కారణమునం దేరూపమున నయిన నుండి తీరవలయు నని సాంఖ్యులచే సిద్ధాంతీకరింపఁబడెను. ఈసిద్ధాంతమునకే సత్కార్యవాద మని పేరు. పదార్థములందున్న జడద్రవ్యములును, కర్మశక్తియు నెప్పుడును నశింపవు. ఏపదార్థమున కైన నెన్ని రూపాంతరములు వచ్చినను, తుదకు సృష్టియం దున్నముఖ్య వగుద్రవ్యాంశము యొక్కయుఁ, గర్మశక్తియొక్కయు మొత్త మెప్పుడు నొకరీతిగనే యుండవలెనను సిద్ధాంత మర్వాచీను లగుపదార్థవిజ్ఞానశాస్త్రజ్ఞులచే సైతము సిద్ధాంతీకరింపఁబడెను. దీపము వెలుగునప్పుడు చమురునశించుచున్న దని మనకు గోచరించు చున్నను, తైలపరమాణువులు బొత్తిగ నశింపక, కాటుక, పొగ, మొదలగుసూక్ష్మద్రవ్యములరూపము నొంది యస్తిత్వమును జెందియున్నది. మఱియు నీసూక్ష్మద్రవ్యములఁ గలిపి చూచితి మేని యదియును, చమురుగ నుండుచున్నప్పుడు దానిలోఁ గలిసిన గాలియందలిపదార్థమును,అను నీరెంటియొక్కయు తూనిక సమానముగ నుండును. మఱియు నీపద్ధతియే కర్మశక్తిని సంబంధించు నని యిప్పుడు సిద్ధ మయినది. కాని యాధునికపదార్థవిజ్ఞానశాస్త్రజ్ఞుల యొక్కయు సాంఖ్యశాస్త్రజ్ఞుల యొక్కయు సిద్ధాంతములు రెండును జూపుల కేకముగఁ గాన్పించినను, సాంఖ్యులసిద్ధాంత మొక పదార్థమునుండి మఱియొకపదార్థము పుట్టు నను నొకవిషయమునకు మాత్రమే (అనఁగాఁ గార్యకారణమాత్రమునకే) యనుకూలించును; కాని యర్వాచీన మగు పదార్థవిజ్ఞానశాస్త్రమునం దున్నసిద్ధాంతములు వీనికంటె నధికవ్యాపకములుగ నున్న వనుసంగతి మఱవఁగూడదు. కార్యమందలిక్రొత్తగుణ మైనను గారణమునందు లేనిగుణములనుండి పుట్టనేరదనునదియే కాక, కారణములకు కార్యస్వరూపము వచ్చినపిదప నా కార్యమం దున్నద్రవ్యాంశమును, కర్మశక్తియును, లేశమైన నశింపక, పదార్థములందు వేర్వేఱుస్థితులయందున్నద్రవ్యాంశమునకును, గర్మశక్తికిని సంబంధించినతూనికయు నెప్పుడు నొక్కవిధముననే యుండును గాని, ఎక్కువ యైనను, తక్కువయైనను గానేరదు.”అని ప్రత్యక్షప్రయోగములవలన గణితపద్ధతితో నిప్పుడు సిద్ధాంతము చేయఁబడెను. ఇదియే యీరెండుసిద్ధాంతములలో నుండుగొప్పభేదము. ఈయూహతోఁ జూచితిమేని భగవద్గీతలయందు “నాసతో విద్యతే భావః”—, “ఎది లేదో యది ఎప్పుడు నస్తిత్వమునకు రానేరదు.” ఈ మొదలగురెండవయధ్యాయారంభమునఁ జెప్పఁబడినసిద్ధాంతములు (గీ. ౨. ౧౬) చూచుటకు ‘సత్కార్యవాదము’వలె నుండినను,కేవలము కార్యకారణాత్మక మగుసత్కార్యవాదముకంటె నర్వాచీనము లగుపదార్థవిజ్ఞానశాస్త్రము నందలిసిద్ధాంతములకును, ఆసిద్ధాంతములకును, అధికసామ్యమున్నటుల గాన్పించుచున్నది. పూర్వాపునం దుదాహరింపఁబడిన

ఛాందోగ్యోపనిషత్తునందలివచనముల కిదియె భావము. 'సత్కార్యవాదము'యొక్క సిద్ధాన్తములను వేదాన్తులుసైత మొప్పుకొందురు; కాని, యీసిద్ధాన్తములు, సగుణ సృష్టికంటె పైకిఁ బోలేవు. నిర్గుణమునుండి సగుణము పుట్టినటు లేలగాన్పించు నను నంశములకు సమాధానము వేఱుగఁ జెప్పవలయుననియు ద్వైతవేదాన్తశాస్త్రము యొక్క యభిప్రాయమని సారాంశము. ఈ వేదాన్తమతము సవిస్తరముగ ముందుండునధ్యాత్మప్రకరణమున విచారింపఁబడును. ఇప్పుడు సాంఖ్యులమత మెంత వఱకు వ్యాపించినదో యదిమాత్రమె విచారింపఁదగినది కావున సత్కార్యవాదము యొక్క సిద్ధాన్తమును లెస్సగ విచారించి క్షరాక్షరవిచారశాస్త్రమునందు సాంఖ్యులు దాని నెటుల నుపయోగము చేసినదియు విచారింతము.

సాంఖ్యమతానుసారముగ నీసత్కార్యవాదము సిద్ధ మగునేని దృశ్యసృష్టి యొక్క యుత్పత్తి, పూర్వమునం దేమియు పదార్థము లేనిదే శూన్యమునందుండియే పుట్టిన దనుమతము తనంతటనే యణఁగిపోవును. కారణము—'శూన్య'మనఁగా 'లేద'ని యర్థము. 'ఏదియు లేనిదానియందుండి యునికి గలవస్తువులు పుట్టవు' అనియు స్పష్టార్థము. అనఁగా: సృష్టి యేదైన నొకపదార్థమునందుండి పుట్టినదై యుండ వలయును. ఇప్పుడు మనకు సృష్టియందుఁ గనఁబడుగుణము లన్నియు నామూల పదార్థమునం దుండవలయు ననునీయంశము స్పష్టముగ సిద్ధ మగుచున్నది. ఇప్పుడు సృష్టివైపునకుఁ జూచితిమేని దానియందువృక్షములు, పశువులు, మనుజులు, రాళ్లు, బంగారము, వెండి, వజ్రము, నీళ్లు, వాయువు మొదలగు ననేకపదార్థములు మన యింద్రియములకు గోచరము లగుచున్నవి. వానిరూపములును, గుణములును వేఱుగనే యున్నవి. ఈభేదము, (అనఁగా: నానాత్వము) స్థిరమగు నదియు, మూలము నందున్నదియు కాకపోవుటచే నాదియందు సర్వవస్తువులయందున్నద్రవ్య మొకటిగనే యున్నదని సాంఖ్యులసిద్ధాన్తము. అర్వాచీను లగురసాయనశాస్త్రజ్ఞులు కొన్ని కొన్నిద్రవ్యములను వేఱుపఱచి చూచి యఱువదిరెండుతత్త్వములు మూలపదార్థములని స్థిరపఱచిరి. కాని, "యీయఱువదిరెండుతత్త్వములును స్థిర మయినవి కాకపోవుటచే, మొదట నేదో యొకపదార్థమున్నది. ఆపదార్థమునందుండియే సూర్యుఁడు, చంద్రుఁడు, నక్షత్రములు, భూమి మొదలగుప్రపంచమంతయుఁ బుట్టినవి" అని పాశ్చాత్యు లగుపదార్థశాస్త్రవేత్తలు ఇప్పుడు నిశ్చయించిరి. కావున నాసిద్ధాన్త విషయమై విశేషవివేచన చేయ నక్కఱ యుండదు. జగత్తునందలి యన్నిపదార్థములకు మూలభూత మగుద్రవ్యమును సాంఖ్యశాస్త్రమునందు ప్రకృతి యని

నుడువుదురు. 'ప్రకృతిశబ్దార్థము 'మూలము (మొదలు)' అని యగుటచే నీప్రకృతి నుండి ముందుఁబుట్టఁబోవుపదార్థములను 'వికృతు'లని యైనను, 'మూలభూతద్రవ్యములవికారము' లనియైనను జెప్పుదురు;

కాని, యన్నిపదార్థములలోను ద్రవ్య మొక్కటియే యైనను, ఈద్రవ్యము నందలిగుణముగూడ నొక్కటియే యైనను, సత్కార్యవాదానుసారముగ నొక గుణమునుండియే యనేకగుణములు వెలువడుటకు వీలులేను. రాయి, మన్ను, నీరు, బంగారము, మొదలగుజగత్తులోని వేర్వేఱుపదార్థములను జూచితి మేని, వాని యందు వేర్వేఱగు ననేకగుణము లుండునటుల గనఁబడును. కావున పదార్థమాత్రముయొక్క గుణములను దొలుతఁ బరీక్షించి యాగుణములె సత్త్వమని, రజస్సని, తమస్సని మూఁడువర్గములుగ సాంఖ్యులచే విభజింపఁబడినవి. కారణ మేమి యన: ఏపదార్థమును తీసికొన్నను, శుద్ధమును నిర్మలము నగుపూర్ణావస్థయు, తద్విరుద్ధ మగునికృష్టావస్థయు ననురెండుభేదములు సహజముగ నావస్తువున కుండుటచే, నికృష్టావస్థనుండి పూర్ణావస్థలోనికి వృద్ధినొందుచు నుండుటయే దానియొక్క ప్రవృత్తిగ నుండునటుల కానఁబడును. ఈమూఁడవస్థలలోను శుద్ధావస్థకు సాత్త్వికమనియు, నికృష్టావస్థకుఁ దామస మనియు, ప్రవర్తకావస్థకు రాజసమనియు విశేషణముల నిచ్చు సత్త్వము, రజస్సు, తమస్సు ననునీమూఁడుగుణములు నన్నిపదార్థములకును మూలభూత మగుద్రవ్యమునందు (అనఁగ: ప్రకృతియందు) ప్రారంభము నుండియు నున్న వని సాంఖ్యులు చెప్పుచున్నారు. వేయేల ? ఈమూఁడుగుణములె ప్రకృతి యనియు ననవచ్చును. ఈమూఁడు గుణములలోను ఒక్కొకదానిసామర్థ్యము, తొలుత నొకరీతిగ నుండుటచే, మొదట ప్రకృతి సామ్యావస్థయందుండును. ఈసామ్యావస్థ జగత్తుయొక్క ప్రారంభదశయం దుండును. జగత్తు లయ మగునేని తిరుగ నుత్పన్న మగును. సామ్యావస్థయందు చలనము మొదలగునదేమియు నుండదు. సర్వము స్తబ్ధముగ నుండును. అనంతరమునం దీమూఁడు గుణములు హెచ్చుతగ్గులయ్యె నేని ప్రవృత్త్యాత్మక మగురజోగుణముచే మూలప్రకృతియందుండి యానా పదార్థములు పుట్టినపిదప సృష్టి కారంభ మగును. సత్త్వరజస్తమోగుణములను నీ మూఁడును తొలుత సామ్యావస్థలో నుండుటచే వానియందు హెచ్చుతగ్గు లెటుల కలుగు నని యిప్పు డొకశంక వెలువడుచున్నది; కాని, ప్రకృతియొక్క స్వాభావికమూలధర్మమె యిది యని సాంఖ్యులు సమాధానము చెప్పుదురు. (సాం. కా. ౬౧.) ప్రకృతి జడ మైనను స్వయముగ నే యది సర్వవ్యవహారములఁ జేయుచున్నది.

ఈమూఁడుగుణములలోను తెలివి యనునది సత్త్వగుణముయొక్క లక్షణము. అజ్ఞానము (తెలివిలేమి) తమోగుణధర్మము. రజోగుణ మనునది ప్రవర్తకము (అనఁగా: మంచిచెడుగులయందుఁ బ్రవర్తింపఁజేయునది). ఈమూఁడు గుణములు నెప్పుడును వేర్వేఱుగ నుండనేరవు. అన్నిపదార్థములందును సత్త్వరజస్తమోగుణములు కలిసియున్నవి. మఱియు నీకలయిక యెప్పుడును మూఁడుగుణముల న్యూనాధికభావమున ననుసరించియే వెలువడునది యగుటచే, మూలద్రవ్య మొకటియైనను, గుణభేదముచే నొకమూలద్రవ్యమునుండియే, బంగారము, ఇనుము, మన్ను, నీరు, ఆకసము, మానవశరీరము మొదలగు వేర్వేఱువికారములు పుట్టుచున్నవి. దేనిని మనము సాత్త్వికపదార్థమనెదమో దానియందు రజస్తమస్సు లనురెండుగుణముల కంటెను సత్త్వగుణముయొక్క పరాక్రమ మెక్కువగ నుండుటచే, దానియం దెప్పుడు నుండురజస్తమోగుణము లణఁగఁ ద్రొక్కఁబడుటవలన మనదృష్టిమాత్రము ప్రసరింపదు. రూఢిగఁ జూచితిమేని సత్త్వరజస్తమోగుణములు మూఁడును ఇతర పదార్థములందువలె సాత్త్వికపదార్థమునందు నున్నవని యెఱుంగవలయును. కేవల సాత్త్వికములును, కేవలరాజసములును, కేవలతామసములును లేనే లేవు. ప్రతి పదార్థమునందును మూఁడుగుణములయొక్కయు పరస్పరసంబంధము కలదు. ఈ హెచ్చుతగ్గు లగుటలో నేగుణము ప్రబల మగునో, దానినిబట్టి ప్రతిపదార్థమును, సాత్త్విక మనియు, రాజస మనియు, తామస మనియు మనము చెప్పుచున్నాము. (సాం కా. ౧౨; మ. భా. అశ్వ-అనుగీత ౩౬; మఱియు, శాం. ౩౦౫. చూఁడు) ఉదాహరణము:—మనశరీరములో రజస్తమస్సులకంటె సత్త్వమధికమగునేని మన దేహమునందు జ్ఞానము కలిగి సత్య మేదియో తెలియును. చిత్తవృత్తి శాంతమగును. ఇంతియేకాని, ఇట్టిసమయమునందు శరీరమున రజస్తమస్సులు బొత్తిగ లేకపోవు. అవి యణఁగియుండుటచే వాని సామర్థ్యము బయలుపడనేరదు. (గీ. ౧౪. ౧౦) సత్త్వమునకు మాఱుగ రజోగుణము ప్రబల మగునేని మానుషశరీరమందు లోభ ముత్పన్న మగుటచే, 'కావలయు' ననుకోరిక పుట్టి యనేకకృత్యములను జేయుటకు మనుజుఁడు ప్రవర్తించును. అటులె సత్త్వరజస్సులకంటె తమస్సు ప్రబల మగునేని, నిద్ర, ఆలస్యము, స్మృతిభ్రంశము మొదలగుదోషములు శరీరమునం దుత్పన్నము లగును. అనఁగా: జగత్తునందలి పదార్థములలో, బంగారము, లోహము, పాదరసము మొదలగునానాత్వము లన్నియు ప్రకృతియందలి సత్త్వరజస్తమోగుణముల యన్యోన్యసంబంధముయొక్కయైనను, హెచ్చుతగ్గుల యొక్కయైనను ఫలమే యని తాత్పర్యము. మూలప్రకృతి యొక్కటియైనను ఈనానాత్వ మెట్లు

పుట్టు ననువిచారమును 'విజ్ఞాన' మని చెప్పుచున్నారు. దీనియందే సకలాధిభౌతిక శాస్త్రములు చేరును. ఉదాహరణము:—రసాయనశాస్త్రము,విద్యుచ్ఛాస్త్రము, పదార్థవిజ్ఞానశాస్త్రము అను నీ సర్వవిధజ్ఞానములును విజ్ఞానములే యగును.

సామ్యావస్థయందలి యీ మూలప్రకృతి,'అవ్యక్తము' (అనఁగా: ఇంద్రియములకు నగోచర మగునది,) అగుటచే దానియందలి సత్త్వరజస్తమోగుణముల యన్యోన్యసంబంధముచేఁ బుట్టెడు ననేకపదార్థములు మనయింద్రియములకు గోచరము లగుచున్నవి. అనఁగా: మనము చూచునదియు, వినునదియు, నాకునదియు, మూర్కొనునదియు, తాఁకునదియు వ్యక్త మని సాంఖ్యశాస్త్రమునఁ జెప్పఁబడెను. 'వ్యక్తము' అనఁగ: ఇంద్రియములకు స్పష్టముగ గోచర మగుపదార్థము. అదివానియాకృతిచే నైనను, రూపముచే నైనను, లేక,యింక నేగుణముచే నైనను వ్యక్త మగును.వ్యక్తపదార్థము లనేకములగుటచే వానిలో వృక్షము రాయి మొదలగు కొన్ని 'స్థూలములు'గను,మనస్సు, బుద్ధి యాకాశము మొదలగునవి కొన్ని పదార్థము లింద్రియములకు గోచరము (వ్యక్తము)లైనను 'సూక్ష్మములు'గను నున్నవి. సూక్ష్మ మనఁగా: 'చిన్నది' యని యీస్థలమునం దర్థము కానేరదు. కారణమేమన: ఆకాశము సూక్ష్మమైనను, జగత్తునంతయు వ్యాపించియున్నది. కావున సూక్ష్మ మనఁగా: స్థూలముకంటె విరుద్ధమని యైనను, వాయువుకంటె విరళ మని యైన నెఱుంగవలయును.స్థూల సూక్ష్మశబ్దములచే నేపదార్థముయొక్క సంఘటన యెట్టు లున్నదో యెఱుంగ నగును. వ్యక్తావ్యక్తశబ్దములచే నావస్తువుయొక్క ప్రత్యక్ష జ్ఞానము మనకుఁ గలుగుటకు వీలున్నదో లేదో తెలియును. కావుననే వేర్వేఱగు రెండుపదార్థములు సూక్ష్మము లయినను వానిలో నొకటి వ్యక్తము,రెండవది యవ్యక్తము కాఁగలదు. ఉదాహరణము: వాయువు సూక్ష్మ మయ్యినను స్పర్శేంద్రియముచే నది యెఱుంగఁబడుటవలన దానిని వ్యక్త మందురు. సర్వపదార్థములయొక్కయు మూలద్రవ్య మగు ప్రకృతి వాయువుకంటె నత్యంత సూక్ష్మ మగుటచే నేయింద్రియమునకును గోచరము కానేరదు. అందుచేతనే యవ్యక్త మగుచున్నది. ప్రకృతియే యింద్రియమునకు గోచరింపకపోయె నేని 'యిది యున్నటులె ప్రమాణ మేమి?' యని యొకప్రశ్న వెలువడును; కాని యనేకపదార్థముల నవలోకించినపిదప సత్కార్యవాదానుసారముగ నాయన్నిటియొక్క మూలరూప మింద్రియ ప్రత్యక్షములో గోచరింపకపోయినను, సూక్ష్మరూపముచే నుండియే తీరవలయును

వని యనుమానముచే సాంఖ్యులీప్రశ్నకు సమాధానముఁజెప్పిరి (సాం. కా. ౮). మఱియు వేదాన్తులచే బ్రహ్మాస్తిత్వము సిద్ధపఱచుట కీయుక్తియే స్వీకరింపఁబడినది (కఠ.౬.౧౨-౧౩.వీనిమీఁది శంకరభాష్యమును జూడుు). ప్రకృతి యత్యంతసూక్ష్మమనియు,నవ్యక్తమనియు నీరీతిగ నంగీకరించితిమేని నైయాయికులపరమాణువాదము స్వయముగనే భ్రష్టమగును. కారణమేమి యన:పరమాణువు లవ్యక్తములు నసంఖ్యములు నయినను ప్రతిపరమాణువును స్వతంత్రవ్యక్తిగాఁ గాని,యవయవముగఁగాని యుండుటచే రెండుపరమాణువులనడుమ నేమిపదార్థమున్న దనుప్రశ్న మరల శేషించియేయున్నది. కావుననే, "ప్రకృతిలో పరమాణురూప మైనయవయవభేదము లేమిచే నది యెప్పుడునొకదానికను రజస్తమస్సుంచియే, లేక, యొకేటీరు ననే, నడుమ నేమియు ఖండము లేక, య(మెక్కుడవగఁనింద్రియములకు గోచరము కానిది) నిరవయవము నగురూపముతో నెల్లెడఁబడున్నంతటను వ్యాపించి యున్నదని సాంఖ్యులు వక్కాణించెదరు. పరబ్రహ్మానువర్ణించుచు 'దాసబోధ' యనుగ్రంథమున శ్రీసమర్థరామదాసస్వామివారిచే—

"జికడే పహావే తికడే అపార, కోణీకడే నాహీం పార.
ఏకజినసీ స్వతంత్ర, దూసరే నాహీం." (దాస. ౨౦. ౨. ౩)

"ఎటుచూచిన నది (బ్రహ్మము)యపారముగనే యున్నది. ఎక్కడను దానికంతము గానరాదు. అదియొకటేవిధము గలదియు, స్వతంత్రమైనదియునై యున్నది.దానియం దద్వైతము (మఱి యేమియు) లేదు." అని చెప్పఁబడెను. ఈవర్ణన సాంఖ్యులయొక్క ప్రకృతికి నైతము సంబంధించియేయున్నది. త్రిగుణాత్మకమగు నవ్యక్తము, స్వయంభువు నేకవిధ మైనదియు నగుటచే నంతట తెఱపి లేక నిండి యున్నది. ఆకాశము వాయువు నను భేదము పిదపఁ గలిగినది; అవి సూక్ష్మము లయినను, వ్యక్తము లగుటచే వీని కన్నిటికి మూలభూత మగుప్రకృతియే, స్థిర మైనదియు సర్వవ్యాపకము నగునవ్యక్త మయినది. అయినను వేదాన్తుల పరబ్రహ్మకును సాంఖ్యులప్రకృతికిని భూమ్యాకాశముల కున్నంతభేద మున్నది. కారణ మేమి యన:పరబ్రహ్మము,చైతన్యరూపమును నిర్గుణము నయినది.ప్రకృతి జడరూపమును, సత్త్వరజస్తమోమయ మయినదియు (అనఁగా: సగుణముగ)నై యున్నది; కాని యీ విషయములలో విశేషవిచారము పిదపఁ జేయుదము. ప్రస్తుతము సాంఖ్యులయొక్క ఘుతమేమియనునది మనకువిచారణీయము. స్థూలసూక్ష్మములు,వ్యక్తావ్యక్తములు నను

శబ్దములకు నిట్లర్థము చేసినపిమ్మట సృష్టియొక్క ప్రథమారంభమున ప్రతిపదార్థము సూక్ష్మము నవ్యక్తము నగుప్రకృతియొక్క రూపమగుటచే వ్యక్తము (అనఁగా; ఇంద్రియగోచరము) ఆయెను. ప్రళయకాలమున వ్యక్తస్వరూపము నాశన మగు నేని మరల నవ్యక్తప్రకృతితోఁ గలిసి యవ్యక్తమగుచున్న దని చెప్పవలసియున్నది. గీతలయందును నీమతమే యనువదింపఁబడినది. (గీ. ౨. ౨౮. మఱియు, ౮. ౧౮) ఈయవ్యక్తప్రకృతికే 'అక్షర' మనియు, ప్రకృతినుండి పుట్టినసర్వపదార్థములకును 'క్షర'మనియు సాంఖ్యు లిడినరెండవనామములు. క్షరమనఁగ 'పూర్తిగ నశించు నది' యను నర్థమున్రగహింపక 'కేవలము వ్యక్తస్వరూపముయొక్క నాశ' మని మాత్రమే యిచ్చట నర్థము చెప్పవలయును. ప్రధాన మనియు, గుణక్షోభిణి యనియు, బహుధానక మనియు, ప్రసవధర్మిణి యనియు ప్రకృతికి నామాంతర ములున్నవి. సృష్టియందున్నయన్నిపదార్థములకును మూలము గావుననే ప్రధాన మనియు, ప్రకృతియొక్క గుణత్రయసామ్యావస్థను స్వయముగనే మార్చునదిగా వున గుణక్షోభిణియనియు, గుణత్రయరూప మగుపదార్థభేదముయొక్క బీజములు దానియందుండుటచే బహుధానక మనియు, దీనినుండి సకలపదార్థములుపుట్టుచు న్నవి (ప్రసూతములు) కావున ప్రసవధర్మిణి యనియు, నామములు ప్రకృతికిడు చున్నారు. ఈప్రకృతినే వేదాన్తశాస్త్రమునందు 'మాయ' (అనఁగా: మాయిక మగుదృశ్యము) అని చెప్పుచున్నారు.

సృష్టియందలిసకలపదార్థములు 'వ్యక్త' మనియు, 'అవ్యక్త'మనియు, లేక, 'క్షర' మనియు, 'అక్షర'మనియు రెండు వేఱుగ నున్నపిదప క్షేత్రజ్ఞవిచారమునఁ జెప్పఁబడినయాత్మ, మనస్సు, బుద్ధి, యహంకారము, ఇంద్రియములు ననునవి, సాంఖ్యమతానుసారముగ నేవర్గములోఁ జేర్పఁదగినవనునది మొదటిప్రశ్నయై యున్నది. క్షేత్రమును నింద్రియములును జడములే యగుటచే వ్యక్తమునందే యవి చేరును. కాని, మనస్సు, నహంకారము, బుద్ధియు ననువానికిని విశేషముగ నాత్మ కును, వ్యవస్థ యెటులచేయవలయును?. యూరపుఖండమునఁ దిప్పుడు ప్రసిద్ధుఁడును సృష్టిశాస్త్రవేత్తయు నైన 'హెకెల్' అనునాతఁడు మనస్సు, బుద్ధి, యహంకా రము, ఆత్మ యనునివి యన్నియు శరీరధర్మములుగానే యున్నవని తనగ్రంథము లలో నిరూపించుచున్నాఁడు. మనుజునిశిరస్సులోనిమెదడు చెడెనేని, యతని స్మరణశక్తి నశించును. అతనికి పిచ్చియెత్తుటను మనము చూచుచున్నాము. అటులె శిరస్సుపై గాయము తగిలి యందలి మెదడులోనియొక్కభాగము చెడిపోయెనేని

యాభాగమునకు మానసికశక్తి లేనటుల గాన్పించుచున్నది. మనోధర్మ మనునది జడముయొక్క గుణముగనే యున్నది. సారాంశమేమన:—జడమునందుండి దాని నెక్కాలమునందును వేఱుపఱచుటకు సాధ్యము కానేరదు. కావున నేతలయందు మెదడువలెనే, మనోధర్మము, నాత్మయను ననువానిని, వ్యక్త మనువర్గములోనే చేర్ప వలయుననుట యైయున్నది. ఈతీరున వ్యవస్థఁ జేసితి మేని, యవ్యక్తము,జడప్రకృతి యనునవియె తుదకు నేకాకులై (ఒంటిగ)మిగిలి యుండును. కారణ మేమి యన:— సర్వవ్యక్త పదార్థములు నీమూలభూత మగునవ్యక్తమునుండియే పుట్టినవి. ప్రకృతి తప్ప జగత్తునకు నుత్పాదకుఁడు గాని, కర్త గాని మఱియొకఁడు లేఁడు. మూల ప్రకృతియొక్క శక్తి వృద్ధియగుచుండఁగనే, దానికి 'చైతన్యము', లేక,'యాత్మ' అను రూపాన్తరము వచ్చును. ఈమూలప్రకృతికిని, సత్కార్యవాదమునకు వలె, విధానములును, నియమములును సిద్ధము లయినవి; వానివలెనే సర్వజగత్తును,దాని తోఁబాటు మనుజులును కారాగృహబద్ధులవలె నున్నారు. 'ఆత్మ'యని వేఱుపదా ర్థము లేదనునదియే కాక, యది యవినాశి గాదు,స్వతంత్రనుయినది గాదు. ఇంక మోక్ష మెచ్చటినుండి వచ్చును? 'నాయిచ్ఛానుసారముగ నేనే పని చేయుదు'నని యొక్కొకనికిఁ దోఁచున దంతయు భ్రమయే.ప్రకృతి యేమూలకు లాగునో యచ్చట కే మూలకేఁగవలయును. సారాంశ మేమి యన: "కై. శంకర మోరో రానడే" యనువానిచేఁ 'గలహాపురి' యనునాటకారంభమునందు ధ్రువపదములో (పల్లవి) చెప్పినరీతిగ నున్నది.

"విశ్వ సర్వ హే తురుంగ మోఠా ప్రాణిమాత్ర హై కైదీ,
పదార్థధర్మా చియా శృంఖలా త్యాతే కోణి న భేదీ."

"ఈప్రపంచ మంతయు నొకగొప్పకారాగృహము. ప్రాణు లందఱును ఖైదీలు. పదార్థములయొక్క గుణధర్మములు అను ఈసంకెళ్ల నెవరును త్రెంపఁ జాలరు." ఇట్లు సకల మగుచరాచరసృష్టియొక్కయు వ్యవహారము నడచుచున్న దని "హేకెల్" అను వానిమతము. సర్వసృష్టికిని మూల మీతీరున జడమును నవ్య క్తము నగుప్రకృతి యొక్కటియే యగుటచేఁ దనమతమునకు 'నద్వైత' మని * 'హేకెల్' పే రిడుకొనెను; కాని యీయద్వైతము జడమూలకము (అనఁగా:

* అద్వైతమునకు Monism అని 'హేకెల్' మొదట పేరిడెను. అందుపై నీ 'హేకెల్' ఒక స్వతంత్రమగు గ్రంథముసైతము వ్రాసెను.

జడ మగునొక్క—యాకృతియంతె సర్వవిషయములను జేయునది) అగుటచే దీనిని జడాద్వైత మని కాని యాధిభౌతికశాస్త్రాద్వైత మని కాని నే నందును.

కాని, సాంఖ్యశాస్త్రకారు లీజడాద్వైతము నొప్పుకొనరు. మనస్సు, బుద్ధి, అహంకారము, ఇవి పంచభూతాత్మకి మగుజడప్రకృతి ధర్మములుగ నున్న నను విషయమును వా రొప్పుకొందురు. తదనుసారముగ నవ్యక్త మగుప్రకృతియం దుండి క్రమముగ బుద్ధి, అహంకారము మొదలగు గుణములు పుట్టె నని సాంఖ్యశాస్త్రమునం దొలుతం జెప్పంబడినది; కాని జడప్రకృతియందుండి చైతన్యముపుట్టుటకు వీలులేకపోవుటయే కాక, యెవం డైనను తనభుజములమీందం దా నెటుల యాసీనుండు కాలేండో, యటులే, ప్రకృతి నెఱుంగునది, లేక, చూచునది, ప్రకృతికంటె వేఱగుపదార్థమైననే కాని "నేను దీని నెఱుంగుచున్నాను" అను సంభాషణమే ప్రచారములో నుండ నేరదు. సృష్టివ్యవహారముం గంటి మేని "నే నెఱుంగునదియు, లేక, చూచునదియు, నాకంటె వేఱుగ నున్న" దని యందఱకు ననుభవములోనే యున్నది. కావున జ్ఞాత జ్ఞేయము, చూచువాండు చూడంబడువస్తువు, లేక, ప్రకృతిని జూచువాండు జడప్రకృతియు, అను నీరెండుపదార్థములను నారంభమునందుండి వేర్వేఱుగ నున్నవని సిద్ధాన్తీకరించుట యావశ్యక మగునని సాంఖ్యులచే నిశ్చయింపంబడినది. (సాం. కా. ౧౭.) పూర్వప్రకరణమునందు క్షేత్రజ్ఞుం డనియు, నాత్మ యనియుం జెప్పంబడినపదార్థమె ద్రష్టయు, జ్ఞాతయు, ఉపభోక్తయు నగుటచే, ఈతనినే సాంఖ్యశాస్త్రమునందు 'పురుషుండు' అని, లేక, 'జ్ఞః' (జ్ఞాత) అని చెప్పుచున్నారు. ఈజ్ఞాత ప్రకృతికంటె వేఱగుటవలన స్వభావముగనే ప్రకృతిసంబంధము లగుసత్త్వరజస్తమోగుణములకు దూరముగ నుండువాండు, అనంగా: నిర్గుణుండును, వికారమును బొందని వాండును, జూచుట యెఱుంగుట మొదలగునవి తప్ప నితరమగు దాని నేమియును జేయనివాండును, అగుటచే జగత్తునందు జరుగుపటాటోపమంతయు నొకప్రకృతిధర్మమే యయి యున్నదని సిద్ధమగుచున్నది. సారాంశ మేమన: (౧) 'ప్రకృతి' యచేతనము, 'పురుషుండు' సచేతనుండు; (౨) ప్రకృతి పటాటోపమును జేయును, పురుషుండుదాసీనుండు నకర్తయు నగును; (౩) ప్రకృతి త్రిగుణాత్మకము, పురుషుండు నిర్గుణుండు; (౪) ప్రకృతి గ్రుడ్డిది, పురుషుండు సాక్షి; ఇట్లు రెండు వేర్వేఱుతత్త్వము లీసృష్టియం దనాదిసిద్ధములుగను స్వతంత్రములుగను స్వయంభువులుగను నున్నవి యని సాంఖ్యశాస్త్రసిద్ధాన్తము. దాని ననుసరించియే భగవద్గీత

లల్లో—"ప్రకృతిం పురుషం చైవ విద్ధ్యనాదీ ఉభావపి," "ప్రకృతియు, పురుషుఁడు నను వీ రిద్దఱు ననాదులుగ నున్నారు" (గీ. ౧౩. ౧౯) అని తొలుతఁ జెప్పి, వెంటనె—"కార్యకారణకర్తృత్వే హేతుః ప్రకృతి రుచ్యతే" "దేహేంద్రియవ్యాపారములను బ్రకృతి యొనర్చుచున్న" దనియు, "పురుషః సుఖదుఃఖానాం భోక్తృత్వే హేతు రుచ్యతే" "పురుషుఁడు సుఖదుఃఖముల యుపభోగమునందు కారణమగుచున్నాఁ"డనియుఁ జెప్పఁబడినది; కాని, "ప్రకృతిపురుషు లిద్దఱు ననాదులు." అనుమతము గీతయందుఁ జెప్పఁబడినను, ఈరెండుతత్త్వములు స్వతంత్రములు స్వయంభువులు నని గీత యొప్పుకొన దని యెఱుఁగవలయును. కారణమేమి యన: గీతయందలి ప్రకృతి తన 'మాయ' యని భగవంతుఁడు చెప్పినాఁడు. (గీ. ౭. ౧౪; ౧౪. ౩) మఱియుఁ బురుషునివిషయములో సైతము—"మమైవాంశో జీవలోకే" "వాఁడు నాయంశమై యున్నాఁడు"(గీ.౧౫.౭.)అని చెప్పినాఁడు. అనఁగ: గీత సాంఖ్యశాస్త్రముకంటె నెక్కుడుగనే విచారించినది; కాని యిప్పుడే గీతవైపునకు దృష్టిని బోనీయక సాంఖ్యశాస్త్రము ముందేమి చెప్పు ననువిషయము విచారింతము.

సాంఖ్యశాస్త్రప్రమాణముగ సృష్టియందున్న పదార్థములన్నియు, అవ్యక్తము (మూలప్రకృతి), వ్యక్తము (దానివికారము), పురుషుఁడు (జ్ఞుఁడు) అని మూఁడు వర్గములుగ నున్నవి. కాని వీనిలో వ్యక్తపదార్థముయొక్క స్వరూపము ప్రళయకాలమున నశించును; కావున మూలమునందలియవ్యక్తప్రకృతి, పురుషుఁడు నను నీరెండుతత్త్వములును మిగిలియుండును. ఈరెండుమూలతత్త్వములు 'అనాదులు, స్వయంభువులు' నని సాంఖ్యులయొక్క సిద్ధాంతము. కావున వారిని ద్వైతులు (రెండుమూలతత్త్వముల నంగీకరించువారు) అనుచున్నారు. వీరు ప్రకృతి పురుషులకంటె వ్యతిరిక్త మగునీశ్వరుని గాని, స్వభావమును గాని, కాలమును గాని, మఱియొకమూలతత్త్వమును దేని నొప్పుకొనరు.* కారణ మేమి యన: సగుణుఁ డగునీశ్వరుఁడు, కాలము, లేక, స్వభావము నను నవి యన్నియు,

* ఈశ్వరకృష్ణుఁడు శుద్ధనిరీశ్వరవాది; ఈతనిసాంఖ్యకారికలయందు మూలమగువిషయము డెబ్బది యార్యావృత్తములలో నిమిడ్చి చెప్పఁబడినదని తుద నున్న నుపసంహారాత్మకము లగుమూఁడుశ్లోకములలోఁ జెప్పఁబడినది; కాని, 'కోల్‌బ్రుక్" అనువానిచేతను 'విల్సన్'అనువానిచేతను జేయఁబడినయింగ్లీషుభాషాంతరముతోఁగూడి బొంబయిలో రా. రా. తుకారామతాత్యాచే ముద్రింపఁబడిన

వ్యక్తము లగుటచే నవ్యక్త మగుప్రకృతియందుండి వెలువడువ్యక్తపదార్థములం

పుస్తకములలో మూలవిషయముపై నలుబదితొమ్మిదియార్యలుమాత్రమే యుండెను. అప్పుడు డెబ్బదియవశ్లోక మేది యని 'విల్సను'నకు శంక కలిగెను. కాని యాశ్లోక మాతనికి లభింపనందున నాసందేహ మటులే నిలచియుండెను. ఈలక్షింపనియార్యావృత్తము ప్రస్తుతమందున్నవానిలో నలుబదియొకటవశ్లోకమునకుం దరువాతనే యుండవలయునని నాయభిప్రాయము. అలుబదియొకటవశ్లోకముపై నున్న గౌడపాదాచార్యులుగారిభాష్యము రెంటికిం గలదు. మఱియు (౧౬౧) ఈభాష్యమునందలి ప్రతీకము లగుపదములం దీసి కూర్తుమేని,

"కారణ మీశ్వర మేకే బ్రువతే కాలం పరే స్వభావం వా
ప్రజాః కథం నిర్గుణతో వ్యక్తః కాల స్స్వభావ శ్చ."

అని యగును. ఇది పూర్వోత్తరసందర్భములనుసైతము ననుసరించియే యున్నది. ఈయార్య నిరీశ్వరమతమును బ్రతిపాదించును గాన, వెనుకటివారలలో నెవరో తీసివైచినటుల తోంచుచున్నది; కాని మూలశ్లోకములలో జామాతృశోధను (అనంగా: జదు వేమియురానివాండని తెలియక మామగారు తనయల్లునిం దాటియాకులలో వ్రాసినగ్రంథమునకు హరితాళము (కప్పు) పెట్టుమనంగా, ఆమూర్ఖుండు ఆపుస్తకములోని గ్రంథమువ్రాయనివట్టియాకులకుసైతము హరిదళము పూసెనంట. ఇట్టిదానికి జామాతృశోధ యందురు) చేయు నీబుద్ధిమంతుం డాశ్లోకముయొక్క భాష్యమునుసైతము తీసివైచుటకు మఱచినందున మనము శోధించి యాశ్లోకమును గనిపెట్టంగలిగితిమి. కాని యాజామాతృశోధకుని మన మిపుడుపకారిగ నెన్నవలయును. పూర్వము కొందఱు స్వభావమును, మఱికొందఱు కాలమును జగత్కారణముగం దలంచుచుండ, వేదాంతు లందఱికన్న నెక్కువలోంతుగ విమర్శించి 'ఈశ్వరుండు జగత్కారణ'మని చెప్పిరి. ఇది 'శ్వేతాశ్వతరోపనిషత్తు'లోని యాఱవయధ్యాయమందలి తొలిమంత్రమువలనం దెలియుచున్నది. ఈమంత్రమేమన:—

"స్వభావ మేకే కవయో వదన్తి కాలం తథాఽన్యే పరిముహ్యమానాః,
దేవ స్యైషా మహిమా తు లోకే యే నేదం భ్రామ్యతే బ్రహ్మచక్రమ్."

కాని, యీమూండుమూలకారణములను సాంఖ్యులొప్పుకొనరని తెలియం జేయుటకే పైం జెప్పినయార్యావృత్తమును, ఈశ్వరకృష్ణుండు అలుబదిరెండవదానినిగా వ్రాసెను.

ప్రకృతిధర్మ మగుటచేఁ బ్రకృతియే పురుషుని వదలిపోవుచున్నది. అనఁగా: ప్రకృతియె పురుషునియందుండి తన్ను ముక్తురాలినిగఁ జేసికొనుచున్నదని సాంఖ్యులచే సిద్ధాన్తీకరింపఁబడెను. (సాం. కా. ౬౨; గీ. ౧౩. ౩౪) సారాంశమేమి యన:—మోక్ష మన్న, వెలుపలినుండి పురుషునకు సంప్రాప్త మగువేఱైన యవస్థ కానేరను; పురుషునియొక్క స్వాభావికమగు మొదటి స్థితికంటె వేఱగు స్థితియును గానేరదు. ముంజగడ్డియొక్క చర్మము, లోపల నున్న కాఁడకంటె వేఱయినట్లును, లేక, లోనున్న నాఁచు నీటికంటె వేఱయినట్లును, ప్రకృతిపురుషుల సంబంధమైయున్నది. ప్రకృతియొక్క గుణములచే మోహమును జెందినసామాన్య పురుషుఁడీభేదమును గుర్తింపలేక సంసార మనెడుచక్రములోఁ దిరుగుచున్నాఁడు. కాని, యీభేదము నెఱింగినవాఁడే ముక్తుఁడగును. అతనినే 'జ్ఞాత' '(లేక, బుద్ధుఁడు) యనియు, 'కృతకృత్యుఁ' డనియు వచింతు రని మహాభారతములోఁ జెప్పఁబడియుండుటచే (మ.భా. శాం. ౧౯౪. ౫౭; ౨౪౭.౧౧; ౩౦౬. ౩౦౭), ఈ "ఏత ద్బుద్ధ్వా బుద్ధిమాన్ స్యాత్" (గీ. ౧౫. ౨౦) అను గీతావచనమునం దున్నబుద్ధిమచ్ఛబ్దమున కిదియె యర్థము. అధ్యాత్మశాస్త్రదృష్టితోఁ జూచినను మోక్షమున కిదియె సత్యస్వరూపమైయున్నది. (వే. సూ. శాం. భా. ౧. ౧. ౪) కాని, "పురుషుఁడు స్వభావముగనే కేవలుఁ"డనుటకు కారణము చెప్పక, "యాత్మయాదియందుండియుఁ బరబ్రహ్మరూపుఁడగుటచే నతఁడు మూలభూత మగురూపమును (అనఁగా: పరబ్రహ్మను) ఎఱింగుటయె"? 'మోక్ష'మనునదియే, సాంఖ్యుల వేదాంతముకంటె నద్వైతవేదాంతమం దున్నవిశిష్టవిషయము. సాంఖ్యవేదాంతములయం దున్నభేదము ముందుప్రకరణములో స్పష్టముగఁ దెలుపఁబడును.

పురుషుఁడు (ఆత్మ)నిర్గుణుఁడు, ఉదాసీనుఁడు, అకర్తయు ననుసాంఖ్యమత మద్వైతులకుఁ బూర్ణముగ నిష్టమైన దైనను, ఒకప్రకృతినే చూచువారును, స్వతంత్రులు నగుపురుషు లాదియందుండియు నసంఖ్యు లున్నా రనెడి యీపురుషుల సంఖ్యావిషయసంబంధమగు కల్పనను వేదాన్తు లొప్పుకొనరు (గీ.౭.౪; ౧౩. ౨౦-౨౨; మ. భా. శాం ౩౫౧; మఱియు, వే. శాం. భా. ౨. ౧. ౧.). ఉపాధిభేదముచే జీవులు వేర్వేఱుగ వెలయుచున్నారు. సత్యముగఁ జూచిన సర్వము బ్రహ్మమే యని వేదాన్తులసిద్ధాన్తము; కాని, యేల ప్రతిమనుజునియొక్క జన్మమరణ సంసారము లనునవి వేర్వేఱుగ నున్నవో, ఎందుచేత, ఒకఁడు సుఖి, మఱియొకఁడు దుఃఖి యనుభేదము స్పష్టముగ గాన్పించుచున్నదో, యీకారణముల

చేతనే ప్రతియాత్మయు, లేక, ప్రతిపురుషుఁడు ననాదిగ నేర్పఱుగుటచే వారిసంఖ్యయు ననంత మగును. (సాం. కా. ౧౮) సకలసృష్టికిని ప్రకృతి, పురుషుఁడు నను రెండును మూలతత్త్వములే; కాని, దానియందున్న పురుషశబ్దముచే నసంఖ్యలగు పురుషులసముదాయము చెప్పఁబడు నని సాంఖ్యులయొక్క యర్థమైయున్నది. ఈయసంఖ్య లగుపురుషులయొక్కయు, త్రిగుణాత్మకప్రకృతియొక్కయు సంయోగముచే సృష్టియందున్న సర్వవ్యవహారములు నడుచుచున్నవి. ప్రతిపురుషునకును ప్రకృతికిని సంయోగ మగునేని ప్రకృతి తనగుణములయొక్క వ్యాప్తి నాపురుషునియెదుటఁ బెట్టును. పురుషుఁడు దాని నుపభోగించును. ఇట్లు జరుగఁగా జరుగఁగా నే పురుషునకుఁ జుట్టునున్న ప్రకృతి సాత్త్వికరూపమగునో, యాపురుషునకే (అందఱకుఁగాదు) నిజ మగుజ్ఞానము కలుగును. ఆజ్ఞానము పూర్ణముగఁ గలిగినపిదప, ప్రకృతియొక్క నాట్య మాఁగుటచే, తన మూలభూత మగుకైవల్యస్వరూపమును బొందుచున్నాఁడు; కాని, యతనికి మోక్షము లభించినను, మిగిలినవానికి సంసారము నడుచుచునే యుండును. పురుషుఁ డీరీతిఁగ కైవల్యస్వరూపమును బొందెనేని, యాక్షణమునందె యాపురుషుఁడు ప్రకృతిపాశమునుండి ముక్తుఁడై యుండవలయు నని యెవరికైనను దోఁపవచ్చును; కాని, సాంఖ్యమతానుసారముగ నట్లు కానేరదు. ప్రకృతివికారము లగుదేహేంద్రియములు మరణపర్యంత మతనిని వదలవు. అట్లగుటకుఁ గారణ మేమి యన: "ఎట్లు, కుమ్మరియొక్క చక్రముపైకుండ సిద్ధ మయి తీసివేయఁబడినను, పూర్వసంస్కారానుసారముగఁ జక్రము కొంత సేపు తిరుగుచుండునో, యట్లే కైవల్యమును జెందినపురుషునియొక్క శరీరము కొన్నిదినములు మిగిలి యుండు" నని సాంఖ్యులు చెప్పెదరు. (సాం. కా. ౬౭) అయినను కైవల్యముఁ జెందినపురుషునకు నాశరీరమువలన నేమి యాటంక మైనను సుఖదుఃఖములయొక్క బాధయైన నుండనేరదు. కారణ మేమి యన: జడప్రకృతియొక్క వికార మగుదేహము సైతము జడ మగుటచే సుఖదుఃఖములు రెండును దానికి సమానములుగనే యుండును. మఱియు సుఖదుఃఖములు పురుషుని వని చెప్పవలసివచ్చెనేని 'ప్రకృతియొక్క వ్యవహారమును, తాను వేఱగుటచే సర్వకర్తృత్వములు ప్రకృతిచే కాని తనవి కావు' అను నీతత్త్వము నాపురుషుఁ డెఱింగినందునఁ బ్రకృతి యెంతనాట్యము చేయుచున్నను తా నుదాసీనుఁడుగనే యుండును. ఏపురుషుఁడు ప్రకృతియొక్క గుణత్రయమునుండి ముక్తుఁడయి జ్ఞానమును బొందఁడో, యతనికి జననమరణప్రవాహము తప్పదు; కాని సత్త్వగుణాధిక్యముచే దేవ

యోనియందును, రజోగుణాధిక్యముచే మానవయోనియందును, తమోగుణప్రాబల్యముచే పశువులయందును పుట్టును. (సాం. కా. ౪౪,౫౪) ప్రతిమనుజునకును చుట్టునున్న ప్రకృతి (అనఁగా: స్వబుద్ధి) యందున్న సత్త్వరజస్తమములయొక్క హెచ్చుతగ్గులచే జననమరణరూపమగుసంసారచక్రఫలము నతఁడు పొందును. "ఊర్ధ్వం గచ్ఛన్తి సత్త్వస్థాః" "సాత్త్వికవృత్తి గలిగినపురుషులు స్వర్గమునకుఁ బోదురు." మఱియు, తామసపురుషుల కధోగతిప్రాప్త మగునని సైతము గీతలలో చెప్పఁబడినది. (గీ. ౧౪. ౧౮) కాని, యీస్వర్గాదిఫలము లనిత్యములు. జననమరణములనుండి ముక్తుఁడు గావలయునని తలఁచెనేని, లేక, సాంఖ్యపరిభాషానుసారముగఁ బ్రకృతికంటె నుండుతనభేదమును, కైవల్యమును, స్థిరముగ నుంచవలయునని తలంచె నేని, త్రిగుణాతీతుఁడై విరక్త (సన్న్యస్తుఁ) డగుట దక్క నతనికి వేఱొండుమార్గమేదియు లేదు. కపిలాచార్యులుగారి కీజ్ఞానమును, వైరాగ్యమును బుట్టుకతోడనే సంప్రాప్తము లైనవి. కాని, యెల్లరకు నిట్టిస్థితి పుట్టుకతోడనే కలుగుట దుర్లభము. కావున తత్త్వవివేకరూపమగుసాధనముచే ప్రకృతిపురుషుల నడుమనుండుభేదము నెఱింగి, తనబుద్ధిని శుద్ధము చేసికొనవలయునని ప్రతిమనుజుఁడును బ్రయత్నింపవలయును. ఈప్రయత్నముచే బుద్ధి సాత్త్విక మగునెడల, వెంటనేజ్ఞానము, వైరాగ్యము, ఐశ్వర్యము అనుగుణములు పుట్టుటచే తుదకు మనుజునకుఁ గైవల్యప్రాప్తి యగును. ఈస్థలమునం దైశ్వర్యశబ్దమునకు, 'ఇచ్ఛయించిన పదార్థముల నెల్లఁ బొందుటకుఁ దగినయోగసామర్థ్య'మని యర్థము. సాంఖ్యమతానుసారముగఁ గర్మము సాత్త్వికగుణములలోనే చేరును; కాని కేవలధర్మముచే కేవల స్వర్గమే ప్రాప్తమగును. జ్ఞానవైరాగ్య (సన్న్యాస) ములచే, మోక్షమును, లేక, కైవల్యమును బొందిన పురుషులయొక్క దుఃఖములు ఆత్యంతికముగ నివర్తించు నని దానియందున్నకడపటిభేదము కపిలాచార్యులచే నిరూపింపఁబడినది.

దేహేంద్రియబుద్ధులలో మొదట్ల సత్త్వగుణ మధిక మగుటచే నంతకంతకు శ్రేష్ఠుఁ డగుచుఁ దుదకు 'త్రిగుణాత్మకప్రకృతి వేఱు, తాను వే'ఱనుజ్ఞానమునొందిన పురుషుఁడు 'త్రిగుణాతీతుఁడు', అనఁగా: సత్త్వరమస్తమస్సు లనుమూడుగుణములకు దూరముగనుండువాఁ డని సాంఖ్యులు చెప్పుచున్నారు. ఈత్రిగుణాతీతావస్థలో సత్త్వరజస్తమోగుణములలో నేగుణమును శేషించియుండదు. కావున సూక్ష్మదృష్టితో విచారించిన, సాత్త్వికము, రాజసము, తామసము నను మూఁడుస్థితులకంటె నీస్థితి వేఱుగనే యున్నదని ధ్రువపఱుపకొనవలసివచ్చును. ఈయభిప్రాయము

మనస్సున నుంచుకొనియే భక్తిని, సాత్త్వికము, రాజసము, తామసము నని విభజించి యీగుణత్రయాతీతుఁ డగుపురుషుఁడు నిర్హేతుకముగ నభేదభావముతోఁ జేయు భక్తికి నిర్గుణభక్తి యని నాలవపేరు పెట్టఁబడినది (భాగ. ౩. ౨౯; ౧౧. ౨౫). కాని, సాత్త్వికము, రాజసము, తామసము అను నివర్గీకరణము కన్న నధికముగు స్థానము లోఁ బ్రయత్నించుట యుక్తము కానేరదు. కావున నె సత్త్వగుణము యొక్క యత్యంతోత్కర్షచేతనే, తుదకు త్రిగుణాతీతావస్థ ప్రాప్తమగు నని యంగీకరించి సాత్త్వికవర్గమునందే దీనిని సాంఖ్యశాస్త్రజ్ఞులు చేర్చుచున్నారు. గీతయందును నా పద్ధతియే స్వీకరింపఁబడినది. ఉదాహరణము:— 'ఉన్న దంతయు నొకటే' యను నభేదాత్మకజ్ఞానమే సాత్త్విక మనునని గీతలలోఁ జెప్పఁబడినది. (గీ. ౧౮. ౨౦); గీతలలో సత్త్వగుణమును వర్ణించుచుఁ ద్రిగుణాతీతావస్థ పదునాలుగవయధ్యాయము లోఁ దుదకు వర్ణింపఁబడినది; కాని, ప్రకృతిపురుషు లను నిద్వైతము భగవద్గీతల యం దొప్పుకొనఁబడకపోవుటచే నాగీతలలో 'ప్రకృతి, పురుషు, త్రిగుణాతీత' మొదలగుసాంఖ్యులపారిభాషికశబ్దము లన్నిచోట్లను గొంచెము భిన్నమగునర్థమున నుపయోగింపఁబడినవి. అనఁగా: సాంఖ్యులయొక్క ద్వైతముపై నద్వైతపరబ్రహ్మ మయొక్క యాచ్ఛాదన గీతలలో స్థిరముగనే సిద్ధాన్తీకరింపఁబడిన దని యెఱుఁగ వలయును. ఉదాహరణము:— సాంఖ్యులయొక్క ప్రకృతిపురుషభేదమే పదమూఁడవయధ్యాయమున గీతలలోఁ జెప్పఁబడినది (గీ. ౧౩. ౧౯. ౩౪); కాని, యక్కడ నందు ప్రకృతిపురుషశబ్దములు క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞశబ్దములకు సమానార్థకములుగనే యున్నవి. అటులె పదునాలవయధ్యాయమునందున్న త్రిగుణాతీతావస్థయు, త్రిగుణాత్మక యగుమాయయొక్క వ్యాప్తినుండి వదలఁబడి, ప్రకృతి పురుషులకంటె నతీతుఁ డగుపరమాత్మ నెఱుంగు సిద్ధపురుషుని దని చెప్పఁబడినది. ప్రకృతియు, పురుషుఁడు నను నీరెండును వేఱగు తత్త్వము లని యంగీకరించుటచే 'పురుషునకుఁ గైవల్యము', అనఁగనే, త్రిగుణాతీతావస్థ యని యంగీకరించువారు సాంఖ్యులు గారు. అధ్యాత్మప్రకరణమున నీభేదమును స్పష్టముగఁ జూపించెదను; గాని, గీతల లో నధ్యాత్మపక్షమే ప్రతిపాద్య మైనను, అధ్యాత్మతత్త్వముఁ జెప్పుచు సాంఖ్య పరిభాషను గాని, సాంఖ్యవాదమును గాని ప్రతిదిక్కున నుపయోగించి యుండు టచే గీతలు చదువుచున్నపుడు శుద్ధసాంఖ్యులమతమే గీతలలో గ్రహింపఁదగి యున్న దని భ్రమాత్మకజ్ఞానము పుట్టుట కవకాశ ముండును. కావున సాంఖ్యశాస్త్రముల నుండు సిద్ధాన్తమునకును గీతయందున్న సాంఖ్యసిద్ధాన్తమునకు నున్నభేద మిచ్చో

కొంచెము చెప్పఁబడినది. ప్రకృతి పురుషులకు దూరమున పరబ్రహ్మరూపమగు నొకమూలభూతజగత్తత్త్వముండుటచే దాని నుండి ప్రకృతిపురుషు లెల్లరు సృజింపఁబడి రను నీ యుపనిషత్తులయం దున్నయద్వైతసిద్ధాన్తమున కనుకూలమయినవి దక్క నితరసాంఖ్యసిద్ధాన్తములు లగ్రాహ్యము లని వేదాన్తసూత్రభాష్యమునందు శ్రీశంకరాచార్యులు వచించినారు. (వే. సూ. శాం. భా. ౨. ౧. ౩) గీతలయందలి యుపపాదనయు నిటులేయున్నది.

ఇది కాపిలసాంఖ్యశాస్త్రము, లేక, క్షరాక్షరవిచారము

అను సప్తమప్రకరణము.

అష్టమ ప్రకరణము.

విశ్వముయొక్క సృష్టి సంహారములు.

"గుణా గుణేషు జాయన్తే తత్రైవ నివిశన్తి చ".*

మహాభారత, శాంతి. ౩౦౫. ౨౩.

కాపిలసాంఖ్యము ననుసరించి జగత్తుయొక్క స్వతంత్రమైనమూలతత్త్వము లగుప్రకృతిపురుషులయొక్క స్వరూపమును, ఈరెంటికిని సంయోగ మను నిమిత్త కారణము పుట్టినపిదప పురుషునియెదుట ప్రకృతిచే ప్రదర్శింపఁబడిన స్వీయగుణముల యాపణ (దుకాణ)మునందుండి యతఁడెట్లు ముక్తుఁడు గావలయు ననునంశమును, వివేచింపఁబడినవి; కాని యీప్రకృతియొక్క యాపణము, లేక, నాట్యము 'సంసార రూప మగుకొట్టు' అని యొకమహారాష్ట్రకవి స్పష్టముగఁ జెప్పినాఁడు. దానినే జ్ఞానేశ్వరమహారాజుగారు 'ప్రకృతియొక్క టంకసాల' యని చెప్పుచున్నారు. ఆప్రకృతియొక్క సంసారము, అనఁగా: ప్రకృతి యేక్రమముగ పురుషుని యెదుట వ్యాపించునో దానియొక్క లయ మెటు లగునో యావిషయ, మింకను బాగుగ వివరింపఁబడలేదు. కావున నీప్రకరణమునందు దానిని విచారించుచున్నాఁడను. ప్రకృతియొక్క యీవ్యాపారమునే "విశ్వముయొక్క సృష్టియు సంహారము" నని చెప్పుచున్నారు. కారణ మేమన: ఈజగత్తంతయు, లేక, సృష్టి యంతయు, సాంఖ్యమతానుసారముగ నసంఖ్యు లగుపురుషులయొక్క లాభముకొఱకే ప్రకృతిచే నిర్మింపఁబడినది. ప్రకృతిచే సర్వబ్రహ్మాండము నెటుల సృజింపఁబడిన దనువిషయము 'దాసబోధ' లో రెండుమూఁడుస్థలములందు సరసముగ 'సమర్థుని' చేఁ జెప్పఁబడినది: కాని యందుండియే విశ్వముయొక్క 'ఉభారణీ (సృష్టి)' 'సంహారిణీ (లయము)' అనుశబ్దముల నేను గ్రైకొంటిని. అటులె భగవద్గీతలయొక్క, యేడవ యెనిమిదవ యధ్యాయములలో నీవిషయమే ముఖ్యముగ నిరూపింపఁబడుటచే, పదునొకొండవ యధ్యాయము యొక్క యారంభమున—"భవాప్యయౌ హి భూతానాం శ్రుతౌ

---

* గుణములయందే గుణములు వుట్టుచున్నవి. వానియందే లయమును నైతము పొందుచున్నవి.

విస్తరశో మయా" "భూతములయొక్క సృష్టిప్రలయములు నీచేత విస్తారముగఁ జెప్పఁబడినవి. నాచేత వినఁబడినవి. ఇప్పుడు నాకు నీవిశ్వరూపమును జూపి కృతార్థునిఁ జేయుము." (గీ. ౧౧. ౨) అని యర్జునుఁడు భగవంతుఁ డగు శ్రీకృష్ణుని ప్రార్థించుటవలన, విశ్వముయొక్క సృష్టిసంహారములు క్షరాక్షరవిచారముల యొక్క ముఖ్యభాగములే యని స్పష్టమగుచున్నది. సృష్టియందలియనేకము లగు (నానా) వ్యక్తపదార్థములలో నొక్కటియే యవ్యక్త మగుమూలద్రవ్య మున్న దని యెఱుంగుట జ్ఞానము; (గీ. ౧౮. ౨౦). ఒకమూలభూత మగు నవ్యక్తద్రవ్యము నుండియే వేర్వేఱగు ననేకవ్యక్తపదార్థములు ప్రత్యేకముగ నెట్లు నిర్మింపఁబడిన (గీ. ౧౩. ౩౦) వని యెఱుంగుట విజ్ఞానము; దానియందు క్షరాక్షరవిచారము చేరి యుండుటయే గాక, క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞజ్ఞానము నధ్యాత్మము నను విషయములును దాని యందే చేరుచున్నవి.

భగవద్గీతానుసారముగఁ బ్రకృతి తనసంసారమును నడపించుటకు సమర్థ మయినది కాకపోవుటచే నీకార్యము పరమేశ్వరేచ్ఛచేతనే నడచుచున్నదని చెప్పఁబడినది (గీ. ౯. ౧౦); కాని, ప్రకృతి స్వతంత్ర యని కపిలాచార్యులు చెప్పినటుల యిదివఱకే చెప్పితిని. సాంఖ్యశాస్త్రానుసారముగఁ బురుషునియొక్క సంయోగ మనునిమిత్తకారణమే ప్రకృతియొక్క సంసారారంభమునకుఁ జాలును. ఈవిషయములోఁ బ్రకృతి మఱియొకదాని నపేక్షింపదు. ప్రకృతిపురుషులకు సంయోగ మగు నేని దానియొక్క టంకసాల ప్రారంభమగును. వసంతర్తువునం దేరీతిన వృక్షములకు చిగుళ్లు పుట్టి క్రమక్రమముగ పత్ర పుష్ప ఫలములుపుట్టునో (మః భా. శా. ౨౩౧. ౭౩; మను. ౧. ౩౦), అటులె ప్రకృతియొక్క యాదిసామ్యావస్థ భంగ మగుటచే దానిగుణములు విస్తరిల్లు నని సాంఖ్యులు వచించుచున్నారు. వేదసంహితయందు, నుపనిషత్తులయందు, స్మృతులయందు నాప్రకృతిని మూల మని యనక, దీనికి వ్యతిరేకముగ పరబ్రహ్మము మూల మని వచించి, దానియందుండి "హిరణ్యగర్భః సమవర్తతాగ్రే భూతస్య జాతః పతి రేక ఆసీత్". "ముందు హిరణ్యగర్భుఁడు పుట్టెను." (ఋ. ౧౦. ౧౨౧. ౧) ఈ హిరణ్యగర్భునియందుండి సర్వసృష్టియును బుట్టినది (ఋ. ౧౦. ౮౨; ౧౦. ౧౯౦). లేక, మొదట ఉదక ముత్పన్న మయినది (ఋ. ౧౦. ౮౨. ౬; తై. బ్రా. ౧. ౧. ౩. ౭; ఐ. ఉ. ౧. ౧. ౨). దానియందుండి సృష్టి, లేక, యీయుదకమునం దొకయండముపుట్టి దానియందుండి బ్రహ్మదేవుఁడు, బ్రహ్మదేవునియందుండి, లేక, మూల సువర్ణాండమునుండి

యే జగత్తంతయు గలిగెను (మను. ౧. ౮-౧౩; ఛాం. ౩. ౧౯); లేక, యీ బ్రహ్మదేవుఁడే (పురుషుఁడు) సగము భాగము స్త్రీ యాయెను (బృ. ౧. ౪. ౩; మను ౧. ౩౨); లేక, జలోత్పత్తికి మునుపే పురుషుఁ డుండెను (క. ఉ. ౪. ౬). పరబ్రహ్మమునుండి మొదట తేజస్సు, జలము, పృథ్వి (అన్నము) యను నీమూఁడు తత్త్వములే పుట్టి వానియొక్క కలయికచేతనే పిదప నీకలపదార్థములు నిర్మింపఁ బడినవి. (ఛాం. ౬. ౨. ౬) అని జగదుత్పత్తి యనేకవిధములుగఁ జెప్పఁబడినది. అయిన నాత్మరూప మగుమూలబ్రహ్మమునుండియే యాకాశాదిపంచమహాభూతములు క్రమముగ వెలువడినవని (తై. ఉ. ౨. ౧) తుదకు వేదాన్తసూత్రములలో సిద్ధాన్తీకరింపఁబడినది. (వే. సూ. ౨.౩.౧-౧౪) ప్రకృతి, మహత్తు మొదలగుతత్త్వములును, కఠ. (౩. ౧౧) మైత్రాయణీ (౬.౦. ౧౦;) శ్వేతాశ్వతరములు (౪.౧౦; ౬. ౧౬;) మొదలగు నుపనిషత్తులలో స్పష్టముగనే చెప్పఁబడినవి. వేదాన్తులు ప్రకృతిని స్వతంత్రయని యొప్పుకొనకపోయినను శుద్ధబ్రహ్మమునందే మాయాత్మక ప్రకృతి యనునీవికార మొకసారి కనఁబడినపిదప, తర్వాత నున్నజగత్తుయొక్క యుత్పత్తిక్రమవిషయమై వారికిని సాంఖ్యులకును దుద కేకవాక్యత యయిన దని దీనివలనఁ గాన్పించుచున్నది. ఈకారణముచేతనే యితిహాసములందును, పురాణములందును, నర్థశాస్త్రము మొదలగువానిలో నున్నజ్ఞాన మంతయు సాంఖ్యమునందుండియే వచ్చిన దని మహాభారతమునందుఁ జెప్పఁబడినది (శాం.౩౦౧.౧౦౮-౧౦౯). ఇటు లనుటచే నీజ్ఞానము వేదాన్తులకుఁ గాని, పౌరాణికులకుఁ గాని కపిలునివలననే కలిగిన దని యర్థము కానేరదు. సృష్టియొక్క యుత్పత్తిజ్ఞాన మంతట నొకతీరుననే యున్న దని మాత్రమే దీనియభిప్రాయము. వేయేల ? సాంఖ్యశబ్దము జ్ఞానమనువ్యాపకార్థమునందె యిక్కడఁ బ్రయోగింపఁబడిన దనియుఁ జెప్పవచ్చును. అయినను శాస్త్రీయదృష్టితో సృష్ట్యుత్పత్తిక్రమముయొక్క సంబంధము విశేషపద్ధతిమీఁదఁ గపిలాచార్యులచేఁ జెప్పఁబడినందున, భగవద్గీతలందును నీసాంఖ్యక్రమమే ముఖ్యముగ స్వీకరింపఁబడియున్నది. కావున దాననే యీప్రకరణమునందు వివేచన చేయుచున్నాఁడను.

ఇంద్రియముల కగోచరమును (అనఁగా: అవ్యక్తము), సూక్ష్మమును, ఏకవిధమును నై నలుగడల నఖండముగ వ్యాపించి యున్న నిరవయవ మగునొకమూలద్రవ్యముచే సర్వ మగువ్యక్తసృష్టియు నుత్పన్న మయిన దను నీసాంఖ్యసిద్ధాన్తము పాశ్చాత్యులదేశమందున్నయర్వాచీనాధిభౌతికశాస్త్రజ్ఞుల కిష్ట మైనదియె. ఇంతియకాక,

యీమూలద్రవ్యమం దున్నశక్తి క్రమక్రమముగ వృద్ధి యగుచున్నదనియు, ఈ పూర్వాపరక్రమము, లేక, సరణిని వదలి, నడుమనే చిన్న మొక్కవలె నిర్మాణము కాలే దనియు, వారిచే నిప్పుడు నిశ్చయింపఁబడినది. ఈమతమునే 'ఉత్క్రాంతి వాద' మని నుడివెదరు. పాశ్చాత్త్యులశాస్త్రమునందు గతశతాబ్దములో మున్ముందు శోధించి యీసిద్ధాంతమును దెలిసికొన్నప్పు డక్కడ మహాకలహము వాటిల్లెను. దేవునిచే పంచమహాభూతములును, జంగమకోటియందున్న ప్రత్యేకప్రాణిజాతియు వేర్వేఱుసమయములందు వేర్వేఱుగను, స్వతంత్రములుగను నిర్మింపఁబడిన వను మతమునే, ఈ యుత్క్రాంతివాదము వెలువడుటకు పూర్వము క్రైస్తవు లెల్లరు సత్యముగ నమ్మి రని క్రైస్తవమతపుస్తకములలో నున్నది. కావుననే యుత్క్రాంతి వాదముచే నీసిద్ధాంతము తప్పని నాలుగుమూలల వ్యాపించినప్పుడు నలుదెసలనుండియు నుత్క్రాంతివాదులకోలాహల మెక్కువై నేఁటికిని కొద్దిగనో గొప్పగనో జరుగుచు నేయున్నది.అయినను శాస్త్రీయ మగుసత్యముయొక్క బల మధిక మగుటచే సృష్టియొక్క యుత్పత్తివిషయములో నిప్పుడు సకలవిద్వాంసులకు నధికాధికముగ నది యిష్టముగనున్నది. ఈమతానుసారముగ "సూర్యమాలయందు మొదట నొకవిధ మగుసూక్ష్మద్రవ్య ముండెను. దానినడక యొక్కయో, లేక,యుష్ణముయొక్కయో, పరిమాణము కొంచెమగుటచే నాద్రవ్యము విశేషముగఁ దఱిగినందున భూమియు, సర్వగ్రహములును క్రమక్రమముగ నిర్మితము లైనవి; సూర్యుఁడనునది తుదకు శేషించినయంశముగ నున్నది.పృథ్వి యనునది తొలుత సూర్యునివలె వేఁడి యగునొక ముద్దగానుండెను.దానియందున్నయుష్ణత క్రమముగాఁ దఱుగఁగా మూలద్రవ్యములోఁ గొంత పలచనగను, కొంత గట్టిగను నయినది. దానియందు, పృథ్విపై నున్న వాయువును,జలమును, వానిక్రింద భూమి యనునొకముద్దయు వెలువడినది. పిదప నీమూఁటియొక్క సంయోగముచేత సజీవ నిర్జీవసృష్టి యంతయు వెలువడినది" అని పాశ్చాత్త్యులు చెప్పుచున్నారు. 'డార్విన్' మొదలగుపండితులు మనుష్యులుసైత మిటులే చిన్నచిన్నకీటకములయందుండి క్రమముగ వృద్ధిఁ బొందుచున్నారని నిరూపించిరి. అయిన నాత్మ యనుభిన్న మగు నొకమూలతత్త్వము నంగీకరింపవలయునా? లేదా? యనువిషయమందు యీ యాధిభౌతికవాదులకును నాధ్యాత్మికవాదులకును నిప్పటికిని విశేష మగుమతభేద మున్నది. 'హెకెల్'వంటి కొందఱుపండితులు జడమునుండియే వృద్ధి నొందుచు నాత్మచైతన్యము లుత్పన్నము లైన వని యంగీకరించి జడాద్వైతమును నిరూపించుచున్నారు. దీనికి విపరీతముగ "మనకుఁ గలుగుసృష్టిజ్ఞాన

మంతయు మనయాత్మసంబంధ మగునేకీకరణవ్యాపారముయొక్క ఫల మగుటచే నాత్మయొక్క స్వతంత్రతత్త్వమని యంగీకరించుటయావశ్యకము.'' అని కొంటు వంటియధ్యాత్మజ్ఞానులు నుడువుచున్నారు. కారణ మేమి యన:—బాహ్యసృష్టి నెఱుంగునాత్మ తనకే గోచర మగుసృష్టియొక్క యొకభాగమై యున్నదని, లేక, యీసృష్టినుండియే యిది యుత్పన్నమైనదని చెప్పుట తనభుజముపైఁ దానెక్కినుండయ్యె నని చెప్పునట్లుండును. కావున హేతువాదముచే నిపలు కొప్పఁదగినది కాకపోవును. ఈకారణముచేతనే సాంఖ్యశాస్త్రమునఁ బ్రకృతిపురుషు లను నీ రెండుతత్త్వములును స్వతంత్రములుగ నంగీకరింపఁబడినవి. కావున నాధిభౌతిక సృష్టిజ్ఞాన మెంత వృద్ధి నొందినను సృష్టియందున్నమూలతత్త్వముయొక్క స్వరూప వివేచన తప్పక వేర్వేఱుపద్ధతులచేఁ గావింపఁబడవలయునని నేఁటికిని గొప్పపాశ్చాత్యపండితులు చెప్పుచున్నారని సారాంశము. కాని యొకజడప్రకృతియందుండి సర్వవ్యక్తపదార్థములు నేక్రమముగ వెలువడినవని మాత్రము విచారించితిమేని, పాశ్చాత్యులయుత్క్రాంతిమతమునకును, సాంఖ్యశాస్త్రమునందు వర్ణితమైన ప్రకృతియొక్క వ్యాప్తిని గుఱించినతత్త్వమునకును, విశేషభేద మేమియు లేదని చదువరులకుఁదోఁచును. కారణ మేమన: అవ్యక్తమును, సూక్ష్మమును, ఏకరూపము నగు మూలప్రకృతియందుండియే క్రమక్రమముగ (సూక్ష్మము, స్థూలమునయిన) బహువిధ మగువ్యక్తసృష్టి నిర్మాణ మైనది.'' అను నిముఖ్యసిద్ధాన్త మీరువురకు నేక రీతిగనే సమ్మతముగ నున్నది. కాని యాధిభౌతికజ్ఞాన మిప్పుడు విశేషముగ వృద్ధి నొందుటచే 'సత్త్వరజస్తమస్సు'లను నీసాంఖ్యులయొక్క మూఁడుగుణములకు మాఱుగ నర్వాచీను లగుసృష్టిశాస్త్రజ్ఞులచే,గతి,ఉష్ణత, లేక,యాకర్షణశక్తి యనుగుణములే ప్రధానముగ నంగీకరింపఁబడినవి. సత్త్వరజస్తమస్సు లనెడుత్రిగుణములయొక్క హెచ్చుతగ్గు లనుటకంటె,గతి,యుష్ణత, లేక,యాకర్షణశక్తి యనువాని హెచ్చుతగ్గులనుటచే నాధిభౌతికశాస్త్రజ్ఞులకు శీఘ్రముగఁ దెలియుననుమాట సత్యమే. అయినను—"గుణా గుణేషు వర్తంతే'' (గీ. 3. ౨౮). అని చెప్పఁబడిన గుణముల సంబంధ మగువ్యాప్తియొక్క, లేక, గుణోత్కర్షయొక్క, తత్త్వము రెండుపక్షములందును సమానముగనే యున్నది. గడియారపుఁజక్రమును గదలించితిమేని యది యేరీతిగ మెల్లమెల్లగ విప్పుకొని బాహుళ్యమునొందునో, యటులె సత్త్వరజస్తమోగుణములయొక్క సామ్యావస్థయందుఁ బడినప్రకృతి యనుగడియారము మెల్లమెల్లగ సడలుచు నడచె నేని సర్వవ్యక్తసృష్టి నిర్మాణ మగు నని సాంఖ్యమునందుఁ

చెప్పఁబడినది. దీనికిని, ఉత్క్రాంతివాదమునకును వాస్తవముగ నేభేదమును లేదు. అయిన నీగుణోత్కర్షతత్త్వము క్రైస్తవధర్మములవలె తిరస్కరింపఁబడక, గీతల యందు నుపనిషదాదివైదికగ్రంథములందు నక్కడక్కడ నద్వైతవేదాంతము వలెనె యవిరోధముగ స్వీకరింపఁబడె ననునీభేదము తాత్త్వికధర్మదృష్టిచే నెఱుంగఁ దగి యున్నది.

అది యట్లుండ నిమ్ము; ప్రకృతియనునంకురము వృద్ధి నొందుక్రమసంబంధవిషయమునయి సాంఖ్యశాస్త్రకారులుచెప్పిన దిప్పుడు విచారింతము. ఈక్రమము నే గుణోత్కర్షవాదము, లేక, గుణపరిణామవాద మని నుడువుచున్నారు. ఏకార్యము నైన నారంభింపకపూర్వమే 'నే నీకార్యమును జేయుదును' అని మనుజుఁడు నిశ్చయించి యుండును. లేక, వాని కది యొనర్చుటకు బుద్ధి పొడమ నని యెవ్వరికిని చెప్పనక్కఱ లేదు. వేయేల? ఉపనిషత్తులయందుసైతము మూలభూత మగు నొకపరమాత్మకు "మనము పెక్కుమందిగ నగుదుము" "బహుస్యాం ప్రజాయేయ"—అని సంకల్పముదయించినపిదప సృష్టియైన దని చెప్పఁబడినది (ఛాం. ౬. ౨. ౩; తై. ౨. ౬). ఇటులె యవ్యక్తప్రకృతి యైనను స్వీయ మగుసామ్యావస్థను వదలి వ్యక్తసృష్టిని నిర్మించుటకొఱకు నాదిలో నిశ్చయించు చున్నది. నిశ్చయ మనఁగా: వ్యవసాయము. దానిం జేయుట బుద్ధికి లక్షణ మయియున్నది. కావున నే ప్రకృతియందు వ్యవసాయాత్మికబుద్ధి యాదియందుత్పన్న మగు నని సాంఖ్యులచే సిద్ధాన్తీకరింపఁబడెను. సారాంశ మేమియన: దేని నైనను జేయుటకు మనుజునకుఁ దొలుత బుద్ధి పుట్టునటులె, ప్రకృతికిని తాను వ్యాపారము చేయుటకు మొదట బుద్ధి పుట్టవలయును. మనుజప్రాణి సచేతన మగుటచే (అనఁగా: ఆప్రాణియం దున్న ప్రకృతిసంబంధ మగుబుద్ధితో సచేతనపురుషునకు (ఆత్మకు) సంయోగ మగుటచే) మనుజునకుఁ గలిగినవ్యవసాయాత్మికబుద్ధి మనుజునకుఁ దెలియును గావునను, తా నే జడ మగుటచేఁ దనబుద్ధి నే తా నెఱుఁగదు గావున నీరెంటియందు విశేషభేదము గలదు. ఈభేదము పురుషసంయోగముచేఁ బ్రకృతియం దుత్పన్న మగుచైతన్యమూలమునఁ గలుగుచున్నది; అది శుద్ధజడప్రకృతియొక్క గుణము కానేరదు. మానవేచ్ఛతో సమముగ నుండునట్టి 'అస్వయంవేద్యశక్తి' జడపదార్థమున నున్న దని యంగీకరించినఁ గాని గురుత్వాకర్షణము లేక రసాయనక్రియయు, లోహచుంబకముయొక్క యాకర్షణప్రసారణములును మొదలగు కేవలజడసృష్టియందె స్పష్టముగఁ గాన్పించుచున్న గుణ

ములకు మూలకారణమును జక్కఁగఁ జెప్పుటకు వీలు లేదని* యర్వాచీనాధిభౌతిక సృష్టిశాస్త్రజ్ఞులుసైత! మిప్పుడు చెప్పుచున్నా రనువిషయము తెలిసె నేని ప్రకృతి యందు మొదట బుద్ధి యనుగుణ ముత్పన్న మగు ననుసాంఖ్యసిద్ధాంత మాశ్చర్య ముగఁ దోఁపదు. ప్రకృతియందుఁ దొల్త నుత్పన్న మగు నీగుణమును, అచేతన మని యైనను, లేక, యసంవేద్య మను స్వయముగ నెఱుఁగుటకు వీలులేనిబుద్ధి యని యైనను జెప్పుము. కాని యేమిచెప్పినను మనుజునకు నుత్పన్న మగుబుద్ధియుఁ బ్రకృతికి నుత్పన్న మగుబుద్ధియు నీరెండును దొలుత నొకవర్గములోనివే యనుసంగతి స్పష్టముగనే యున్నది. కావుననే యది రెండుస్థలములందును నొకేరీతిఁగ వ్యాఖ్యానము సలుపఁబడినది. ఈబుద్ధికే 'మహత్తు, జ్ఞానము, మతి, అసురి, ప్రజ్ఞ, ఖ్యాతి,' ఈమొదలగునవి నామాంతరములు. వీనిలో 'మహత్తు' (పుల్లింగమునందు ప్రథమైకవచనము 'మహాన్=గొప్పది.')అనుపేరు, 'ప్రకృతి యిప్పుడు గొప్పది యగుచున్నది' యనుకారణముచేఁ గాని, లేక, యీగుణశ్రేష్ఠత్వమూలమునఁ గాని యిడఁబడిన

---

* "Without the assumption of an atomic soul, the commonest and most general phenomena of Chemistry are inexplicable. Pleasure and pain, desire and aversion attraction and repulsion must be common to all atoms of an aggregate; for the movements of atoms which must take place in the formation and dissolution of a chemical compound can be explained only by attributing to them *Sensation and Will.*"—Haeckel in the *Perigenesi of the plastidule* cited in the Plantineau's *Types of Ethical Theory*. Vol. II. p. 399, 3rd.Edn. Haeckel himself explains this statement as follows—'I explicitly stated that I conceived the elementary psychic qualities of sensation and will which may be attributed to atoms to be *unconcious*, just as unconcious as the elementary memory which, I, in common with the distinguished Psychologist Ewald Hering, consider to be a common function of all organised matter or more correctly the living substances.'—*The Riddle of the Universe*. Chap. IX. p. 63, (R. P. A. Cheap Edn.)

-దని తోఁచు చున్నది. ప్రకృతియందు మొదట నుత్పన్న మగు మహత్తు, లేక, బుద్ధి యనుగుణము, సత్త్వరజస్తమోగుణములకలయికయొక్క పరిణామమే యగుటచేఁ బ్రకృతియొక్క యీబుద్ధి, దృష్టికి నొకటిగఁ గాన్పించినను పిదప ననేకవిధము లగుటకు సమర్థ మగును. కారణమేమియనః సత్త్వరజస్తమోగుణములు చూపునకు మూఁడుగఁ గాన్పించినను వానియొక్క కలయికలోఁ బ్రతిగుణము ననంతముగ నగుటచే నీమూఁడింటిలో నొక్కొక్కదానియొక్క యనేకము లగురీతులచే ననంతము లగుటకు సమర్థమగును. అవ్యక్త మగు ప్రకృతియందుండి నిర్మాణ మగు నీబుద్ధి ప్రకృతివలెనె సూక్ష్మముగ నున్నది. కాని, వ్యక్తావ్యక్తశబ్దములకును, సూక్ష్మస్థూలశబ్దములకును బూర్వప్రకరణమునఁ జెప్పఁబడినయర్థము ననుసరించి బుద్ధి ప్రకృతివలెనె సూక్ష్మ మయిన దైనను ప్రకృతివలె నవ్యక్తము కానేరదు; కావున, దానియొక్క జ్ఞానము మనుజునకుఁ గలుగను వీలుండును. కావున నీబుద్ధి యిప్పుడు వ్యక్తము (అనఁగా: మనుజునకు గోచర మగుపదార్థము) అనుదానిలోనే చేరును. మఱియు బుద్ధియే కాక, పిదప నుత్పన్నము లగుప్రకృతివికారము లన్నియు వ్యక్తములే యని సాంఖ్యశాస్త్రమునందు పక్కాణింపఁబడినది. ఒకమూలప్రకృతితప్ప, నితరము లగునేతత్త్వములు నవ్యక్తములు కానేరవు. అవ్యక్తప్రకృతిలో నీతీరున వ్యక్తము వ్యవసాయాత్మకము నగుబుద్ధియు నుత్పన్న మయినను ప్రకృతి యిప్పటికి నొకరీతిగనే యున్నది. ఏకత్వమును వదలి బహుత్వము నొందుటనే 'పృథక్త్వ' మని చెప్పుచున్నారు. ఉదాహరణము:— పాదరసము నేలపైఁ బడెనేని చిన్న చిన్న బిందువులుగ నగును. బుద్ధి పిదపనైతము పృథక్త్వము, లేక, బహుత్వము నొందిననే తప్ప నొకప్రకృతివల్లనే యనేకపదార్థము లుత్పన్న మగుటకు శక్యము కానేరదు. బుద్ధియందుండి వెనుక నుత్పన్న మగు నానాత్వ మనుగుణమునే యహంకారమని వచించెదరు. కారణ మేమనః—పృథక్త్వమును 'నేను—నీవు' అను నీశబ్దములచేతనే వ్యక్తము చేయఁబలసివచ్చును. మఱియు, 'నీవు-నేను' అనఁగనే, 'అహంకారము'—అహం అహం (నేను, నేను) కారము=చేయుట—అగును. ప్రకృతియందుత్పన్న మగునహంకార మనుగుణమునే యస్వయంవేద్యము, అనఁగాఁ దనకుఁ దెలియని దని చెప్పినను చెప్పవచ్చును; కాని, మనుజునకున్న యహంకారమును, ఏయహంకారముచే వృక్షములు, పాషాణములు, జలము, లేక, వేర్వేఱగు మూలపరమాణువులు నేకత్వము నొందినప్రకృతియందుండి నిర్మితము లగునో యాయహంకారము

నను నీరెంటియొక్క జాతియు నొక్కటియె. పాషాణమునకు చైతన్యము లేదు గాన 'అహం'మను జ్ఞాన ముండదు. నోరులేదు గాన "నేను వేఱు—నీవు వేఱు" అని స్వాభిమానముతో మఱియొకరికిఁ జెప్పుట సాధ్యము కాకపోవుటయే భేదముగ నున్నది. ఇతరము లగువానియందుండి పృథక్త్వముగ నున్నదానియొక్క, అనఁగాఁ అభిమానముయొక్క, లేక, యహంకారముయొక్క తత్త్వ మంతట నొకటిగనే యున్నది. ఈయహంకారమునే తైజస మని, అభిమాన మని, భూతాది యని, ధాతు వనియుఁ జెప్పిరి. అహంకార మనునది బుద్ధిలోని యొకభేద మగుటచేఁ దొలుత బుద్ధి యుత్పన్న మయినఁగాని యహంకార ముత్పన్నము కానేరదు. కావున నహంకార మనునది రెండవది, అనఁగా: బుద్ధికిఁ బిదప నుత్పన్న మగుగుణ మని సాంఖ్యులచే సిద్ధాన్తీకరింపఁబడినది. సాత్త్విక రాజస తామసభేదములచే నహంకారముసైతము బుద్ధివలె ననేకవిధము లగునని చెప్ప నక్కఱ లేదు. ముందుఁ జెప్పఁబోవు నీగుణములును, ఈరీతిగనే వేర్వేఱుగఁ ద్రిఘాతముచే ననంతము లగును. వేయేల? వ్యక్తసృష్టియందుఁ బ్రతిపదార్థము నీరీతిగనే యనంత మగుసాత్త్విక రాజస తామసము లనుభేదముల నొందును. ఈసిద్ధాంతము ననుసరించియే గుణత్రయవిభాగమును శ్రద్ధాత్రయవిభాగమును జెప్పఁబడినవి (గీ. అ. ౧౪; ౧౭.)

వ్యవసాయాత్మకబుద్ధియు నహంకారమును నను రెండువ్యక్తగుణములును మూల మగుసామ్యావస్థయం దున్న ప్రకృతియం దుత్పన్నము లగునేని ప్రకృతికి నేకత్వము పోవుటచే నందుండి యనేకపదార్థము లుత్పన్నము లగును. అయినను దాని సూక్ష్మత్వ మప్పటికిని స్థిరముగనే యుండును. అనఁగా: నైయాయికులసూక్ష్మపరమాణువుల కిప్పు డారంభము గల్గునని చెప్పినను జెప్పనచ్చును. కారణ మేమన—అహంకారము పుట్టుటకు మును ప్రకృతి యఖండముగాను నిరవయవముగాను నుండును. కేవలబుద్ధియు, కేవలాహంకారము నను నవి నిజముగఁ జూచితి మేని కేవలగుణములుగ నున్నవి. కావునఁ బ్రకృతియొక్క గుణమును వదలి యవి యుండునని పూర్వోక్త సిద్ధాన్తముయొక్క యర్థమును గైకొన నక్కఱ లేదు. మొదట నొక్కటియు, నిరవయవము నగుప్రకృతియం దీగుణము లుత్పన్నము లగునేని దానికే బహుత్వమును, సావయవద్రవ్యాత్మక మగువ్యక్తరూపమును వచ్చునని మొత్తముమీఁద భావార్థకముగ నున్నది. మూలప్రకృతియం దహంకారముచే వేర్వేఱుపదార్థములను సృజించుశక్తి యిటులు పుట్టినపిదప వృద్ధినొంది రెంతుశాఖ లయ్యెను. ఒకటి—

వృక్షములు మనుజులు మొదలగు సేంద్రియప్రాణుల సృష్టి; రెండవది—నిరింద్రియ పదార్థముల సృష్టి. ఈస్థలమునందు ఇంద్రియశబ్దముచే "ఇంద్రియములు గల ప్రాణుల యొక్క యింద్రియముల శక్తి" యని మాత్రమే యర్థమని యెఱుంగవలయును. కారణ మేమనఁగా:— సేంద్రియప్రాణులును జడదేహమునకే చేరును. జడమనఁగా: ఇంద్రియసృష్టి. ఈప్రాణులయొక్క యాత్మ పురుషుఁ డను పేరుగల మఱియొకవర్గములోఁ జేరును. సృష్టిని విచారించుచు, దేహమును, ఆత్మను వదలి యింద్రియములను సాంఖ్యులు విచారించిరి. సేంద్రియములు నిరింద్రియములు దక్క మూఁడవపదార్థము సృష్టియం దుండుటకవకాశము కలుగదు గావున నహంకారమునందుండి దేహముకంటె నధికశాఖలు వెలువడుటకు వీలులేదని చెప్ప నక్కఱ యుండదు. వీనిలో నింద్రియశక్తి శ్రేష్ఠ మగుటచే నింద్రియసృష్టిని సాత్త్వికము (సత్త్వగుణోత్కర్షచేఁ బుట్టునది), అనియు, నిరింద్రియసృష్టిని తామసము (తమోగుణోత్కర్ష వలన పుట్టినది), అనియుఁ జెప్పిరి. సారాంశ మేమన—అహంకారము స్వశక్తిచే నేర్వేఱుపదార్థములను బుట్టించు చున్నయెడల దానియందె యొకప్పుడు సత్వగుణోత్కర్ష కలుగుటచే, నొకవైపునఁ బంచజ్ఞానేంద్రియములును పంచకర్మేం ద్రియములును మనస్సును గలిసినయింద్రియసృష్టికి మూలభూతము ... నీతీరున ద్రియములును, రెండవవైపునఁ దమోత్కర్ష కలుగుటచే, నిరింద్రియ ... యిప్పటికి భూతము లగు పంచతన్మాత్ర ద్రవ్యములును, ఉత్పన్నము లగుచున్నవి. కా... యొక్క సూక్ష్మత్వ మిప్పటికిని స్థిరముగనే యుండుటచే నహంకారము ... ము లగు పదునాఱుతత్త్వములును సూక్ష్ములుగనే యున్నవి. * శబ్దము, స్పర్శ...

* ఇంగ్లీషులో నీవిషయము సంక్షేపముగఁ జెప్పవలసివచ్చెనేని యిట్లు చె... నలయును.—

The Primeval matter (*Prakriti*) was at first *homogenou* It resolved (*Buddhi*) to unfold itself, and by the principle differentiation (*Ahamkara*) became heterogenous. It then branched off into two sections—one organic (*Sendriya*) and the other inorganic (*Nirindriya.*) There are eleven elements of the organic and five of the inorganic creation. *Purusha* or the observer is different from all these and falls under none of the above categories.

రూపము, రసము, గంధము, వానితన్మాత్రలును (అనఁగా: ఒకదానితో నొకటి కలియక వేర్వేఱుగ నున్న ప్రతిగుణముయొక్క యతిసూక్ష్మము లగు మూలస్వరూపములు), అనునవి నిరింద్రియసృష్టికి మూలతత్త్వము లగుటచే, మనస్సుతోఁగూడ నేకాదశేంద్రియము లనునవి సేంద్రియసృష్టికి బీజము లయియున్నవి. వీనిలోఁ మొదటి యైదింటి నేల గ్రహింపవలయునో, లేక, రెండవపదునొకటి నేల గ్రహింపవలయునో యనువిషయము సాంఖ్యమునందు సోపపత్తికముగ విచారణ సలుపవలసిన ట్లున్నది. అర్వాచీను లగుసృష్టిశాస్త్రజ్ఞులు సృష్టియం దున్న పదార్థములను, ఘనపదార్థము (కఠినము)లని ద్రవపదార్థము (పలుచనివి) లని వాయుపదార్థము లని మూఁడువిధములుగ విభజించియున్నారు; కాని పదార్థముయొక్క వర్గీకరణములో సాంఖ్యులు వీరికంటె వేఱుగఁ జెప్పుదురు. "సృష్టియందలి సకలపదార్థముల జ్ఞానమును మనుష్యునకు జ్ఞానేంద్రియపంచకమువలనఁ గలుగును. ఈ జ్ఞానేంద్రియములరచన యొకయింద్రియమున కొకగుణమే తెలియునంతవిలక్షణముగ నున్నది. నేత్రములు వాసన నెఱుంగలేవు. వీనులు చూడలేవు. త్వగింద్రియము రుచి నెఱుంగలేదు. నాలుక మాటల వినలేదు. నాసిక రూపమును [redacted] యములకును శబ్ద స్పర్శ రూప రస గంధము లనునవియి, విషయములు నియమింపఁబడినచో, సృష్టియందలి యన్నిగుణములు నైదింటికంటె నెక్కువగ నున్నవని వచించుటకు వీలులేదు. కారణ మేమి యన: ఈయైదింటికంటె నెక్కువగ గుణములుండు నని కల్పించినను, వాని నెఱుంగుటకు సాధనము లెవ్వియు లేవు. ఈయయిదుగుణములలోను బ్రతిగుణము ననేకభేదములను బొందఁగలదు. ఉదాహరణము:—శబ్ద మనుగుణ మొక్కటియైనను, సూక్ష్మము, స్థూలము, కర్కశము, పరుషము, భగ్నము, మంజులము ననియైనను, లేక, సంగీతశాస్త్రమునఁ జెప్పినటుల, నిషాదము, గాంధారము, షడ్జము మొదలగునవి యనియైనను, లేక, వ్యాకరణశాస్త్రానుసారముగ తాలవ్యము, ఓష్ఠము, మొదలగున్నవి యన్నియైనను, అనేకభేదము లాకేశబ్దమునకే యుండును. రసము, లేక, రుచి యనునది మొత్తమున నొకటియేయైనను, తీపి, పులుసు, చేఁదు, కారము, ఉప్పు, ఒగరు-అను వీనిచే ననేకవిధము లగును. రూప మొకగుణమె యైనను, తెలుపు, నలుపు, ఆకుపసుపు, నీలము, పసిమి, యెఱుపు నని యనేకవిధములుగ నున్నది. అటులే మాధుర్యము (తీపి) అను నొక విశిష్టమగురుచిని తీసికొనినను, చెఱకుయొక్క తీపి వేఱు, పాలయొక్క తీపి వేఱు, పంచదారతీపి వేఱు, బెల్లపుతీపి వేఱు నని దానికిని మరల ననేకభేదములు

కలుగును. వేర్వేఱుగుణములకు వేర్వే ఱగుకలయికను విచారించితిమేని యీగుణ వైచిత్ర్యము ననేకవిధములుగనై యనంత మగును. కాని యేమైనను పదార్థముల యొక్క మూలగుణము లింతకంటె నెప్పుడును విశేషము కానేరవు. కారణమేమి యన: ఇంద్రియము లైదుగనే యుండుటచేతను, ప్రతీంద్రియమున కొకేగుణ ముండుటచేతను, అని యెఱుంగవలయును. కావున నొకశబ్దగుణమే కాని, లేక, స్పర్శగుణమే కాని కలిగిన వేర్వేఱగు (అనఁగా: రెండవగుణముయొక్క కలయిక లేని) పదార్థములు మనకుఁ గాన్పింపకపోయినను మూలమునందు కేవలకశబ్దము, కేవల స్పర్శము, కేవలరూపము, కేవలరసము, కేవలగంధము—శబ్దతన్మాత్రము, స్పర్శతన్మాత్రము, రూపతన్మాత్రము, రసతన్మాత్రము, గంధతన్మాత్రము—అను మూలప్రకృతియొక్క వేర్వేఱు సూక్ష్మములగు తన్మాత్రవికారము లైనను, లేక, ద్రవ్యము లయినను నుండవలయు నని సాంఖ్యులచే సిద్ధాన్తీకరింపఁబడినది. పంచతన్మాత్రల యొక్కగాని, వానియందుండి వెలువడిన పంచమహాభూతముల యొక్కగాని సంబంధములో నుపనిషత్తులలోఁ జెప్పబడిన విషయము ముందు విచారింపఁబడును.

—— ఇటుల నిరింద్రియసృష్టియొక్క విచారణ సలుపుటచే దానియం దైదుసూక్ష్మములగు మూలతత్త్వములు మాత్రమే యున్నవని తేలి పిదప సేంద్రియ సృష్టి విచారించితిమేని, జ్ఞానేంద్రియపంచకము మనస్సును నీ పదునొకటికంటె నధిక మగునింద్రియము లెరికి లేనట్లు కాన్పించు చున్నది. వీనిలో స్థూలదేహము నందు హస్తపాదాదీంద్రియములు స్థూలముగఁ గాన్పించినను నా ప్రతీంద్రియమునకు మొట్టమొదట సూక్ష్మతత్త్వ మేది యైన నుండిననే కాని యింద్రియములు వేర్వేఱుగ నుండుటకు వీలుండదు. పాశ్చాత్త్యు లగు నాధిభౌతికవాదుల యుత్క్రాంతివాదమునందు దీని విచారణ బాగుగనే జరిగినది. మిక్కిలి చిన్నది యగు (అనఁగా: మొదట గోళాకారముగ నున్న) జంతువులకుఁ ద్వగింద్రియ మొక్కటియే యున్నది. ఆతత్త్వమునందుండియే యితరములగు నింద్రియములు క్రమక్రమముగ నుత్పన్నము లగుచున్న వని యర్వాచీనసృష్టిశాస్త్రజ్ఞులు వక్కాణించెదరు. ఉదాహరణము:— మూలజంతువుయొక్క త్వగింద్రియమునకును, ప్రకాశమునకును సంయోగ మారంభ మగునేని నేత్రము లుత్పన్నము లగును. (ఇవి మొ.) ప్రకాశము మొదలగువానిసంయోగముచే స్థూలేంద్రియములు ప్రాదుర్భవించునను నాధిభౌతికవాదుల తత్త్వము సాంఖ్యులకు నైత మిష్ట మగుటచే మహాభారతమునందు,—

"శబ్దరాగాచ్ఛ్రోత్ర మస్య జాయతే భావితాత్మనః
రూపరాగా త్తథా చక్షుః ఘ్రాణం గంధజిఘృక్షయా.

(మ. భా. శాం. ౨౧౩. ౧౬).

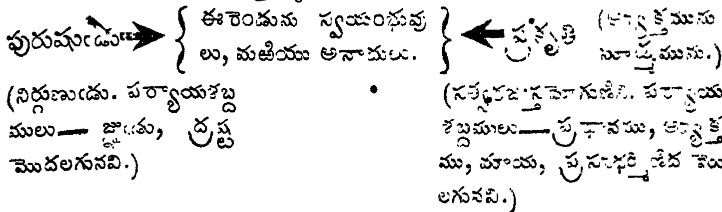
"ప్రాణులకు, శబ్దమును వినవలయునని కోరిక యుత్పన్నమగుటచేతనే చెవులును, రూపమును జూడవలయునని యిచ్ఛ కలిగినందున నేత్రములును, వాసనను గ్రహింప వలయునని బుద్ధి పొడమె నేని నాసికయు నుత్పన్నము లగును." అని శాంతిపర్వమునం దున్నటులే యింద్రియములు ప్రాదుర్భవించె ననిచెప్పఁబడెను. కాని, సాంఖ్యు లు—"త్వగింద్రియము ఉత్పన్న మైనను, మూలప్రకృతియందే యాయాయింద్రి యము లుత్పన్న మగు నైసర్గిక శక్తి లేనియెడల సజీవసృష్టిలో నున్న యత్యంత సూక్ష్మమగు జంతువుయొక్క త్వగింద్రియముపై సూర్యప్రకాశ మెంత తగిలినను దానిశరీరమునకుఁ గన్ను లేచోటఁ బుట్టును?" అని యడుగుదురు. ఒకజంతువు నేత్రములు గలదిగను, మఱియొకటి యవి లేనిదిగను, నిర్మితము లయినపిదప, జడ సృష్టి యధికముగ నగునపుడు నేత్రములు గలప్రాణులే జీవించియుండు, నితరము లచిరకాలముననే నశించుననియు 'డార్విను' అనువాని సిద్ధాన్తము. కాని, "కన్నులు మొదలగు నాయాయింద్రియములు తొలుతనే యేల యుత్పన్నములు కానేరవు?" అనుదానికి సమాధానము పాశ్చాత్యుల యాధిభౌతికసృష్టిశాస్త్రము చెప్పదు. ఈసకలేంద్రియములు మొదట నొకయింద్రియము నుండియుఁ బిమ్మటఁ బరంపరగను పుట్టినవిగాక యహంకారముచే ప్రకృతికి బహుత్వము సంభవించె నేని యీయహంకారమునుండి యైదుసూక్ష్మములగు కర్మేంద్రియములు నైదుసూ క్ష్మము లగుజ్ఞానేంద్రియములను మనస్సునందు కలసి వేర్వేఱుగ పదునొకండు శక్తులు గాని గుణములుగాని మూలప్రకృతియందుండియే స్వతంత్రముగ నొక్క సారిగనే పుట్టుచున్నందున వానినుండి పిమ్మట స్థూల మగు నేంద్రియసృష్టి కలుగు చున్నదని సాంఖ్యులయభిప్రాయము. ఈ పదునొకండింటిలోను "మనస్సు జ్ఞానేంద్రియములవిషయమై సంకల్పవికల్పాత్మకమును, (అనఁగా: జ్ఞానేంద్రి యములవిషయములచే గ్రహింపఁబడినసంస్కారముల నొకదానితో మఱియొక దానిని జతపఱచి బుద్ధికి నెమరుగ నిర్ణయార్థము పెట్టునది,) కర్మేంద్రియములవిష యమయి వ్యాకరణాత్మకమును (అనఁగా: బుద్ధియొక్క నిర్ణయములను గర్మేంద్రియ

ములద్వారా వ్యవహారములో నుంచునదియు) అను నుభయవిధము లగు (అనఁగా: జ్ఞానేంద్రియభేదానుసారముగ వేర్వేఱగు) పనులను చేయునది.'' అని పూర్వమున సాఙ్ఖ్యప్రకరణమునఁ జెప్పఁబడినది. ఉపనిషత్తులలో నింద్రియములను ప్రాణములని చెప్పిరి. ఈప్రాణము పఞ్చభూతాత్మకము కానేరదు. పరమాత్మయందుండి వేఱుగ నుత్పన్న మయినది యని సాంఖ్యశాస్త్రమువలె నుపనిషత్తులు నభిప్రాయపడుచున్నవి. (ముండ. ౨. ౧. ౩) ఈప్రాణములయొక్క (అనఁగా: ఇంద్రియములయొక్క) సంఖ్య యుపనిషత్తులలోఁ గొన్నిస్థలములయం దేడనియు, కొన్నిస్థలములయందు పది, పదునొకండు, పండ్రెండు, మఱియు పదుమూఁడనియుం జెప్పబడినది; కాని యుపనిషత్తులయం దున్న యీసర్వవాక్యములకు నేకవాక్యత సలుపఁబడెనేని యింద్రియసంఖ్య పదునొకండనియే సిద్ధమగును. వేదాన్తసూత్రముల యాధారమున శ్రీశంకరాచార్యులు నిశ్చయించిరి (వే. సూ. శాం. భా. ౨. ౪.౫-౬);మఱియు గీతలయందు—''ఇంద్రియాణి దశైకం చ'' ''ఇంద్రియములు పదియు నొకటియు (అనఁగా: పదునొకండు—''(గీ. ౧౩. ౫) అని సుస్పష్టముగనే చెప్పఁబడెను. ఈవిషయములో సాంఖ్యవేదాన్తశాస్త్రములరెంటికిని మతభేద మించుకయు లే దని తాత్పర్యము.

సేంద్రియసృష్టియందు మూలభూతము లగుపదునొకం డింద్రియశక్తులును లేక, గుణములును, నిరింద్రియసృష్టికి మూలభూతము లగుపంచతన్మాత్రద్రవ్యములును కలిసి క్రమముగ సాత్త్వికమును తామసము నయినయహంకారమునుండి యుత్పన్నము లైనపిదప, వానిలో పంచతన్మాత్రద్రవ్యములనుండి పంచమహాభూతములును, (వీనికి 'విశేషము'లనియుం బేరు గలదు.) స్థూలనిరింద్రియపదార్థములును నిర్మింపఁబడుచున్నవి. యథాసంభవముగ సూక్ష్మము లగు నేకాదశేంద్రియములతో సంయోగముకలుగుటచే సేంద్రియసృష్టియుఁ గలుగుచున్న దని సాంఖ్యులచే సిద్ధాన్తీకరింపఁబడుచున్నది.

ప్రకృతియందుండి మున్ను ప్రాదుర్భూతములు కాఁబోవుతత్త్వముల గుఱించి యింతపర్యంతము వర్ణింపఁబడిన సాంఖ్యులక్రమము మీఁక్రిందఁ గాన్పింపఁబడిన వంశవృక్షమువలన స్పష్టముగఁ దెలియును.

బ్రహ్మాండవంశవృక్షము.

మహత్తు, లేక, బుద్ధి (వ్యక్తము సూక్ష్మము)
(పర్యాయశబ్దములు— ఆసురి, మతి, జ్ఞానము, ఖ్యాతి, మొదలగునవి.)

అహంకారము (వ్యక్తము సూక్ష్మము.)
(పర్యాయశబ్దములు— అభిమానము, తైజసము మొదలగునవి.)

(సాత్త్వికసృష్టి, అనగా: వ్యక్తమును సూక్ష్మేంద్రియములును.)
(తామసము, అనఁగా: నిరింద్రియసృష్టి)

పంచబుద్ధీంద్రియములు పంచకర్మేంద్రియములు మనస్సు
పంచతన్మాత్రలు (సూక్ష్మములు.)

విశేషములు, లేక, పంచమహాభూతములు, (స్థూలములు)

ఇవి యిరువది ముక్కలు గల లింగశరీరము (సూక్ష్మము)

స్థూలపంచమహాభూతములు పురుషుఁడును గలసి మొత్తము పై తత్త్వము లిఱువదియైదగును. వీనిలో మహత్తు, లేక, బుద్ధి యందుండి పుట్టినమూఁడుగుణములు మూలప్రకృతియొక్క వికారములు. అందును సూక్ష్మతన్మాత్రలును పంచస్థూలమహాభూతములును ద్రవ్యాత్మక మగువికారములు. కావున, బుద్ధియు, నహంకారమును, ఇంద్రియములును కేవలశక్తులుగఁ గాని గుణములుగఁగాని యున్నవి. ఈ యిరువదిమూఁడు తత్త్వములు వ్యక్తము లనియు, మూలప్రకృతి యవ్యక్త మని

యు నీరెంటికిని భేదము. ఈయిరువదిమూఁడుతత్త్వములలోను దిక్కునకు, కాలము నకు నాకాశమునందే యంతర్భావమును సాంఖ్యులొప్పుకొనుచు, ప్రాణము వేఱని యంగీకరింపక, సర్వేంద్రియములవ్యాపారములు నారబ్ధము లగునేని వానినే యీప్రాణము లని యందురు. (సాం. కా. ౨౯) కాని, వేదాన్తులీమతము నొప్పుకొనరు. ప్రాణము స్వతంత్రతత్త్వ మని యందురు. (వే. సూ. ౨. ౪. ౯) అటులె, సాంఖ్యులు వచించురీతిఁగ, ప్రకృతిపురుషు లిద్దఱును, స్వయంభువులును, స్వతంత్రులును కారనియు, ఒకపరమేశ్వరునియొక్క రెండువిభూతులే యని యు వేదాన్తులందు రని వెనుక వక్కాణించితిమి. సాంఖ్యులకును, వేదాన్తులకును నడుమ ...ములయందున్న యీభేదము గాక మిగిలినసృష్టియొక్క యుత్పత్తిక్రమ ము భయపక్షములందు ...డినది; ... సమానముగనే యున్నది. ఉదాహరణము:—మహాభారతమునందున్న యనుగీతలలఁడె నేని ... రెండుపర్యాయములు బ్రహ్మవృక్షము, లేక, బ్రహ్మవనము వర్ణింపఁబడినది. (మ. భ. ముస ... అశ్వ. అధ్యాయ ౩౫; మఱియు ౪౭. ౧౨-౧౫) అది సాంఖ్యుల తత్త్వము ననుసరించియే యున్నదెట్లనఁగ:—

"అవ్యక్తబీజప్రభవో బుద్ధిస్కంధమయో మహాన్ ।
మహాహంకారవిటప ఇంద్రియాన్తరకోటరః.
మహాభూతవిశాఖశ్చ విశేషప్రతిశాఖవాన్
సదాపర్ణ స్సదాపుష్ప శ్శుభాశుభఫలోదయః.
ఆజీవ్యః సర్వభూతానాం బ్రహ్మవృక్ష స్సనాతనః
ఏనం ఛిత్వా చ భిత్వా చ తత్త్వజ్ఞానాసినా బుధః.
హిత్వా సంగమయాన్ పాశాన్ మృత్యుజన్మజరోదయాన్
నిర్మమో నిరహంకారో ముచ్యతే నాత్ర సంశయః.

"అవ్యక్తము, (ప్రకృతి) దేనికి బీజమో, బుద్ధి (మహాన్) దేనికి స్కంధమో (బోదెయో), అహంకారము దేనికి ముఖ్యపల్లవమో, మనస్సును దశేంద్రియములును దేనిలో నుండుతొఱ్ఱలో, (సూక్ష్మము లగు) మహాభూతములు (పంచతన్మాత్రలు) దేనికి పెద్దకొమ్మలో, విశేషములు (అనఁగా: స్థూలమహాభూతములు) దేనికి రెమ్మలో, ఏఁడు యెప్పుడు నాకులు పుష్పములు శుభాశుభము లనుఫలములును గలిగియుండునో యాసనాతన మగుబ్రహ్మవృక్షము సర్వప్రాణులకు నాధారభూత మైనది. దీనిని తత్త్వజ్ఞానరూప మగుకత్తిచే ఛేదించి, ముక్కలుగఁ జేసి, జ్ఞాని జన్మ జరా మృత్యువులను గలుగఁజేయుసంగమయము లగుపాశములను దెగనేసి, మమత్వబుద్ధిని, అహంకారమును వదలెనేని, నిస్సంశయముగ ముక్తుఁడగును." సారాంశ

మేమనఁగా: ఈబ్రహ్మవృక్షమనఁగా, సంసారరూపవృక్షము, లేక, ప్రకృతి; లేక, మాయయొక్క పసారము. దీనిని వృక్షమని చెప్పుట యనుక్రమము బహుకాలమక్రిందటనుండియు (అనఁగా: ఋగ్వేదకాలమునుండియు) కలదు. ఉపనిషత్తులలో దీనిని 'సనాతన మైనయశ్వత్థవృక్ష' మని చెప్పినారు. (కఠ. ౬. ౧) కాని, యిక్కడ (అనఁగా: వేదాన్తమునందు) యీవృక్షముయొక్క మూలము (అనఁగా: పరబ్రహ్మము) పై నున్నదనియు, శాఖ లన్నియు (దృశ్యసృష్టియొక్క పసారము) క్రింద నున్నవనియు మాత్రమే భేదము చెప్పఁబడినది. ఈవైదికవర్ణనను, సాంఖ్యులతత్త్వమును ననుసరించి గీతలలో నశ్వత్థవృక్షము వర్ణితమయిన దని గీతలలోని ౧౫. ౧; మఱియు ౨వ శ్లోకములపై నేను వ్రాసినటీకయందు స్పష్టముగఁ గనఁబఱచియున్నాను.

పైన వృక్షరూపముగ వర్ణించిన యిరువదియైదుతత్త్వములనే సాంఖ్యులును వేదాన్తులును వేర్వేఱుగ వర్గీకరణ మొనరించిరి. ఈవర్గీకరణమునందుసైతము కొంత పరిచయ మిచ్చోఁ గలుగవలయును. ఈ యిరువదియైదుతత్త్వములకును మూలప్రకృతి, ప్రకృతివికృతి, వికృతి, న-ప్రకృతి—న-వికృతి, అని నాల్గువర్గములుగా నున్నవని సాంఖ్యులు చెప్పుచున్నారు. (౧) ప్రకృతితత్త్వము మఱియొకదానియందుండి పుట్టినది కాకపోవుటచే దానిని మూలప్రకృతి యని చెప్పుదురు. (౨) ఈ మూలప్రకృతిని వదలి రెండవమెట్టుపైకి వచ్చితి మేని మహత్తత్త్వ ముండును. మహత్తత్త్వము ప్రకృతిచేఁ బుట్టినది యగుటచే, ప్రకృతియొక్క వికృతి, లేక, వికారమయి యున్నది. మఱియు నహంకార మీమహత్తత్త్వమునందుండి వెలువడినది గాన మహత్తత్త్వ మనునది యహంకారమునకు ప్రకృతి, లేక, మూలముగ నున్నది. ఇటులనుటచే మహత్తత్త్వము, లేక, బుద్ధి యను నిగుణ మొకవైపున నహంకారమునకు ప్రకృతి, లేక, మూలము అగుచున్నది. మఱియు రెండవవైపున మూలప్రకృతియొక్క వికృతి (అనఁగా: వికారము)యై యున్నది. కావున సాంఖ్యులచే నిది 'ప్రకృతి—వికృతి' యనువర్గములోఁ జేర్పఁబడినది; ఇట్లులే యహంకారమును పంచతన్మాత్రలను ప్రకృతివికృతివర్గములోనే చేర్పవలసివచ్చును. ఏతత్త్వము లైనను గుణము లైనను ముందు తా మొకదానియందుండి పుట్టి (వికృతులై) పిదప మఱియొకతత్త్వమునకు మూలభూతము (ప్రకృతి) లగునో, వానిని 'ప్రకృతి-వికృతు'లని చెప్పుదురు. మహత్తు (మహాన్,) అహంకారము పంచతన్మాత్రలు నను నీయేడుతత్త్వములు నిట్టివె యగును. (౩) పంచజ్ఞానేంద్రియములు, పంచకర్మేంద్రియములు, మనస్సు, స్థూలపంచమహాభూతములు నను నీపదియాఱుతత్త్వములనుండి పిదప నితరము లగు తత్త్వము లెవ్వియు పుట్టలేదు. కాని, యివియే మఱియొక

దానియందుండి పుట్టినవి. కావున నీపదియాఱుతత్త్వములను 'ప్రకృతి-వికృతు' లనక, కేవలము 'వికృతులు', లేక, 'వికారము'లని నుడువుదురు. (౮) పురుషుఁడు ప్రకృతి కాఁడు, వికృతియును కాఁడు. స్వతంత్రుఁడు, ఉదాసీనుఁడు, ద్రష్టయు నై యున్నాఁడు. ఈశ్వరకృష్ణు లిటుల వర్గీకరణ మొనర్చిరి—

"మూలప్రకృతి రవికృతిః మహదాద్యాః ప్రకృతివికృతయ స్సప్త
షోడశకస్తు వికారో న ప్రకృతిర్న వికృతిః పురుషః." (సాం. కా. ౩)

"మూలప్రకృతి యనునది అవికృతి. (అనఁగా: దేనియొక్క వికారమును కానేరదు.) మహత్తు మొదలగునవి యేడును (అనఁగా, మహత్తత్త్వము, అహంకారము, పంచతన్మాత్రలు—అనునవి) ప్రకృతివికృతులు. మఱియు మనస్సుతోఁ జేరి పదునొకం డగునింద్రియములును, స్థూలపంచమహాభూతములును గలసి పదునాఱుతత్త్వములును వికృతులే, లేక, వికారములే. పురుషుఁడు, ప్రకృతియును కాఁడు, వికృతియును కాఁడు." అని చెప్పిరి. పిదప నీ యిరువదియైదుతత్త్వములను, మరల నవ్యక్తము, వ్యక్తములు, జ్ఞుఁడు, అని మూఁడువర్గములుగ చేయఁబడినవి. వానిలో మూలప్రకృతి యనునది యొక్కటియే యవ్యక్తము. ప్రకృతినుండి యుత్పన్నము లైనయిరువదిమూఁడుతత్త్వములును వ్యక్తములు. పురుషుఁడనువాఁడు 'జ్ఞుఁ'డగును. ఇది సాంఖ్యులవర్గీకరణము. పురాణములందును, స్మృతులయందును, మహాభారతము మొదలగువైదికమార్గగ్రంథములయందు నీ యిరువదియైదుతత్త్వములె తెలుపఁగఁ జెప్పఁబడుచున్నవి: (మైత్ర్యు. ౬. ౧౦; మను. ౧. ౧౪-౧౫. చూడుము). కాని యుపనిషత్తులలో నివి యన్నియు పరబ్రహ్మమునందుండియే యుత్పన్నము లయిన వని యున్నది. వానిలో వీనివిషయమున విశేషముగ వివేచనమైనను, వర్గీకరణమైనను నొనర్పఁబడలేదు. ఉపనిషత్తులపిదపఁ బుట్టినగ్రంథములందుమాత్ర మవి వర్గీకరింపఁబడినటుల స్పష్టముగఁ గాన్పించుచున్నది; కాని పూర్వోక్తమగు సాంఖ్యులవర్గీకరణముకంటె నది వేఱుగనే యున్నది. మొత్తముపై తత్త్వము లిరువది యైదు. వానిలో పదునాఱుతత్త్వములు సాంఖ్యమునందువలెనే వికారములు (అనఁగా: ఇతరతత్త్వములనుండి యుత్పన్నము లైనవి.) కావున వానిని ప్రకృతి, లేక, మూలభూతపదార్థము, అను వర్గమునందుఁ జేర్పలేదు. ఇవి గాక తొమ్మిదితత్త్వములు మిగిలియున్నవి;— ౧ పురుషుఁడు, ౨ ప్రకృతి, ౩-౯ మహత్తు (మహత్తత్త్వము), ౮అహంకారము, మఱియు పంచతన్మాత్రలు. వీనిలో పురుషుఁడును, ప్రకృతియును గాక మిగిలిన యేడుపదార్థములను ప్రకృతివికృతులని సాంఖ్యులు సెప్పుదురు; కాని వేదాన్తశాస్త్రమునందుఁ బ్రకృతిస్వతంత్ర

యని యొప్పుకొనకపోవుటచే నొకపరమేశ్వరునం డుండియే పురుషుండును ప్రకృతియు నుత్పన్నము లగునని సిద్ధాన్తము. ఈసిద్ధాన్తము ననుసరించియే, 'మూలప్రకృతి-ప్రకృతి-వికృతి'యను సాంఖ్యుల భేద మేమియు నుండ నేరదు. కారణ మేమి యన: ప్రకృతి యైనను పరమేశ్వరునందుండియే యుత్పన్న మైనది. కావున దానిని మూలమని చెప్పుటకు వీలులేదు. కావుననే యది ప్రకృతివికృతివర్గములోనికి వచ్చును. కాబట్టి సృష్ట్యుత్పత్తిని జెప్పుచు నొకపరమేశ్వరునియందుండి యొకవైపున జీవులును, రెండవవైపున (మహదాదు లగునేడు ప్రకృతి-వికృతులు) నెనిమిదివిధములైనప్రకృతియు నిర్మితము లయినవని వేదాన్తులు నుడువుచున్నారు. (మ. భా. శాం. ౩౦౬. ౨౯; మఱియు, ౩౧౧. ౧౧. చూడుము). అనఁగా: వేదాన్తులవర్గీకరణమువలె నిరువదియైదుతత్త్వములలో పరునాలుగుతత్త్వములను వదలి, మిగిలిన తొమ్మిదితత్త్వములను 'జీవ' మనియు, 'అష్టధా ప్రకృతి'యనియు రెండువిధములుగ వర్గీకరింపఁబడినవి. వేదాన్తులయీవర్గీకరణమే భగవద్గీతలో స్వీకరింపఁబడినది. కాని దానియందుఁ గొదవ గొంచెముభేద ముండును. సాంఖ్యులు దేనిని పురుషుఁ డందురో దానినే గీతలయందు జీవుఁ డనెదరు. కావున జీవ మనునది యీశ్వరునియొక్క పరాప్రకృతి (అనఁగా: శ్రేష్ఠస్వరూపము)గ నున్న దని చెప్పఁబడినది; మఱియు సాంఖ్యులు దేనిని మూలప్రకృతి యందురో యదియే గీతలయందుఁ పరమేశ్వరునియొక్క 'అపర' (అనఁగా: కనిష్ఠ) మగుస్వరూప మని చెప్పఁబడినది. (గీ. ౭. ౪-౫) ఇటులు రెండువిధములుగ వర్గీకరణ మొనర్చినపిదప వానియందున్న రెండవవర్గముయొక్క (అనఁగా: కనిష్ఠస్వరూపముయొక్క)భేదము చెప్పవలసినప్పు డీకనిష్ఠస్వరూపము గాక దానియందుండి యుత్పన్న మయినయితర తత్త్వములఁ జెప్పవలయును. కారణ మేమన: కనిష్ఠస్వరూపము (అనఁగా: సాంఖ్యులమూలప్రకృతి) ప్రకృతిభేదములలోనిది కానేరదు. ఉదాహరణము:—ఒక తండ్రికి బిడ్డ లెందఱో చెప్పవలసివచ్చినచో బిడ్డలతోనే తండ్రినిసైతము గణింప రాదు. కావున పరమేశ్వరునియొక్క కనిష్ఠస్వరూపమునకు ముందు భేదము లెన్ని యున్నవో చెప్పుచు వేదాన్తుల 'యష్టధా ప్రకృతి'లో, మూలప్రకృతిని వదలి, మిగిలినమహత్తత్త్వము, అహంకారము, పంచతన్మాత్రలు నను నీయేడె యామూలప్రకృతియొక్క భేదములు, లేక, ప్రకారములు నని చెప్పవలసివచ్చును. ఇటు లొనర్చితి మేని పరమేశ్వరునియొక్క కనిష్ఠస్వరూపము, లేక, మూలప్రకృతి యేడు విధములుగ నున్న దని చెప్పవలసివచ్చును; కాని, పైఁజెప్పినవిధమున వేదాన్తులును ప్రకృతి యెనిమిదిభేదములు గలదానిగ వచించెదరు. 'వేదాంతులు చెప్పు

నెనిమిదివిధములకును, గీతలలోఁ జెప్పియుండెడువిధములకును గొంతవిరోధము గాన్పించును. ఈవిరోధము లేకుండుటయు 'అష్టధా ప్రకృతి' యని చెప్పుటయు గీతలకు నిష్టముగనే యున్నది.

కావున మహత్తత్త్వము, అహంకారము, పంచతన్మాత్రలు నను నీయేడింటి లోనే మన స్సను నెనిమిదియవతత్త్వమును జేర్చుటచేఁ బరమేశ్వరుని కనిష్ఠస్వరూపము(అనఁగా: మూలప్రకృతి) ఎనిమిదివిధ(అష్టధా)ములయిన దని గీతలలోఁ జెప్పఁబడియున్నది. (గీ. ౭. ౫) వీనిలో మనస్సులోనే దశేంద్రియములును, పంచతన్మాత్రలును, పంచమహాభూతములును జేరును. కావుననే గీతలయందుండువర్గీకరణమునకును సాంఖ్య-వేదాన్తులవర్గీకరణమునకును భేదము కాన్పించినను తత్త్వములయొక్క మొత్తపుసంఖ్య దానికంటె హెచ్చుతగ్గులుగ లేదని కాన్పించును. తత్త్వములన్నిగ్రంథములలో నిరువదియైదే, అయినను వర్గీకరణభేదముచే భ్రమఁ జెందకుండుటకై యీ మూఁడువర్గీకరణములు కోష్ఠరూపముగ నొకచోఁ జేర్చి యిచ్చోఁ జూపఁబడినవి. ఈకోష్ఠమున గీతలలో పదుమూఁడవయధ్యాయమునందలి (౧౩. ౫) వర్గీకరణము నొప్పుకొనక, సాంఖ్యులు సెప్పునటులే పంచవింశతితత్త్వములును వేఱుగఁ జెప్పఁబడినవి; దానివలన వర్గీకరణము భిన్నముగ నుండినను రెండుప్రదేశములందును తత్త్వసంఖ్య యొకటిగనే యున్న దని స్పష్ట మగును.

పంచవింశతిమూలతత్త్వములయొక్క వర్గీకరణము.

సాంఖ్యులవర్గీకరణము.	తత్త్వములు.	వేదాన్తులవర్గీకరణము.	గీతలవర్గీకరణము
న-ప్రకృతి-న-వికృతి	౧ పురుషుఁడు	పరబ్రహ్మయొక్క శ్రేష్ఠస్వరూపము.	పరాప్రకృతి
మూలప్రకృతి.	౧ ప్రకృతి.	పరబ్రహ్మయొక్క కనిష్ఠరూపము(ఎనిమిదివిధములైనది.)	అపరాప్రకృతి
౭ ప్రకృతి-వికృతులు.	౧ మహత్తు ౧ అహంకారము ౫ తన్మాత్రలు		అపరాప్రకృతి (ఎనిమిదివిధములైనది)
౧౬ వికారములు.	౧ మనస్సు ౫ బుద్ధీంద్రియములు ౫ కర్మేంద్రియములు ౫ మహాభూతములు	వికారములని వేదాన్తులీ పదునాఱుతత్త్వములను, మూలతత్త్వములోనే లెక్కించుచున్నారు.	వికారములగుటచే నీ పదునైదు తత్త్వములనుమూలతత్త్వములలో గీత లెక్కింపదు.
	౨౫		

అది యటు లుండనిమ్ము. ఆదియందు సామ్యావస్థలోనే యుండునదియు, నేకస్వరూపమును, నిరవయవమును, అవ్యక్తమును, జడము నగుప్రకృతికి వ్యక్తసృష్టిని పుట్టించు నస్వయంవేద్యబుద్ధి కలిగినపిదప, నహంకారముచే దానియందు నానాత్వ మగుబహుభవన మేర్పడుటచే, పిదప నొకవైపున సాత్త్వికములును (అనఁగా: ఇంద్రియసృష్టికి మూలభూతములు, సూక్ష్మములు నగు నేకాదశేంద్రియములును) రెండవవైపున నిరింద్రియములును (అనఁగా: తామసస్పష్టికి మూలభూతములును సూక్ష్మములు నగుపంచతన్మాత్రలును) గుణమునందుండి గుణములును, ఈగుణపరిణామవాదానుసారముగ నెటుల నిర్మితము లైనవి యనువివేచన సమాప్తమయినది. ఇఁకను సృష్టి (స్థూలమహాభూతము లైనను, వానియందుండి వెలువడునితర జడపదార్థము లైనను) యేక్రమముగ వెలువడిన దనునంశ మిచ్చో స్పష్టముగ వివరింపఁబడును. సూక్ష్మతన్మాత్రలనుండియే స్థూలమహాపంచభూతము లైనను, లేక, 'విశేషము'లనునవి యైనను గుణపరిణామముచే నుత్పన్నము లైన వని మాత్రమే సాంఖ్యశాస్త్రమునందుఁ జెప్పఁబడినది. కాని, వేదాన్తశాస్త్రములో నున్నగ్రంథములయం దీప్రశ్న మధికముగ వివేచింపఁబడుటచేఁ బ్రసంగానుసారముగ వానియుత్పత్తి నిచ్చో సంక్షేపముగ నిరూపించెదను. ఈనిరూపణము వేదాన్తశాస్త్రము ననుసరించి యుండును గాని, సాంఖ్యశాస్త్రానుసారముగ నుండ నేరదు. స్థూల పృథ్వి, జలము, తేజస్సు, వాయువు, ఆకాశము ననువానిని పంచమహాభూతములు, లేక, విశేషములు, అని చెప్పుచున్నారు. వీనియొక్క యుత్పత్తిక్రమము తైత్తిరీయోపనిషత్తునం దిటుల చెప్పఁబడినది. "ఆత్మన ఆకాశస్సంభూతః, ఆకాశాద్వాయుః, వాయో రగ్నిః, అగ్నే రాపః, అద్భ్యః పృథివీ, పృథివ్యా ఓషధయః...." "పరమాత్మయందుండి(సాంఖ్యులు చెప్పునటుల జడ మగుమూలప్రకృతియందుండి కాఁ నేరదు.) తొలుత ఆకాశము, నాకాశమునందుండి వాయువు, వాయువునందుండి యగ్నియు, అగ్నియందుండి జలమును, జలమునందుండి పృథ్వియు నుత్పన్నము లైనవి." (తై. ఉ. ౨.౧) ఉపనిషత్తునందలి యీక్రమమునకుఁ గారణముమాత్రము చెప్పఁబడలేదు; కాని యుత్తరవేదాన్తగ్రంథములందుఁ బంచమహాభూతముల నిర్మాణక్రమమున కుపపత్తి సాంఖ్యశాస్త్రోక్త మగుగుణపరిణామముయొక్క సిద్ధాన్తము ననుసరించియే యోజింపఁబడినది. "గుణా గుణేషు వర్తన్తే" యను న్యాయమున నాదియందు నొకగుణమే గలపదార్థ ముత్పన్న మైనది. దానినుండి రెండుగుణములు గలదియు, మూఁడుగుణములు గలదియు నగుపదార్థము లుత్పన్నములయి వృద్ధిఁ జెందుటకుఁ బ్రారంభ మైనది. పంచమహాభూతములలో నాకాశము

నను ముఖ్యముగ నొకశబ్దమే గుణ మగుటచే నాకాశము మొదట నుత్పన్న మైనది. పిదప వాయువు పుట్టెను. కారణ మేమి యన: వాయువునందు శబ్ద స్పర్శము లను రెండుగుణము లున్నవి. గాలి విసరు నేని, వినఁబడుటయే కాక, యది మనయొక్క స్పర్శేంద్రియమునకు సైతము గోచర మగుచున్నది. వాయువు వెంటనే యగ్ని పుట్టెను. కారణ మేమి యన: శబ్ద స్పర్శములనునీరెండుగుణములె కాక యీయగ్నియందు రూప మనుమూఁడవగుణమును గలదు. ఈమూఁడుగుణములే కాక రుచి, లేక, రస మనునాల్గవగుణము జలమం దుండుటచే నగ్నివెంబడి జల ముత్పన్నము గానలసి యున్నది. తుదకు పృథ్వియం దీనాల్గుగుణములకంటెను గంధ మనుగుణము విశేషించియుండుటచే నుదకమునందుండి పృథ్వి యుత్పన్నమయిన దని సిద్ధాన్త మగుచున్నది.'' అని యుత్తరవేదాన్తగ్రంథములలోఁ జెప్పఁబడినది. యాస్కునిచే నీ సిద్ధాన్తమే యంగీకరింపఁబడినది. (నిరుక్త.౧౪.౪) స్థూలపంచమహాభూతము లీవిధమున నిర్మితములయినపిదప— "పృథివ్యా ఓషధయః, ఓషధీభ్యోఽన్నం, అన్నాత్పురుషః'' "పృథివియందుండి వనస్పతియు, వనస్పతియందుండి యన్నము, నందుండి పురుషుఁడు నుత్పన్నము లయ్యెను'' (తై.౨.౧)అని తైత్తిరీయోపనిషత్తులోఁ దరువాత నున్నది. పిదపఁ గాఁబోవుసృష్టి పంచమహాభూతములకలయికచేఁ బుట్టినది కావున నాకలయిక యనుక్రియను వేదాన్తులు 'పంచీకరణ'మని పేర్కొనిరి. పంచీకరణ మనఁగా: పంచమహాభూతములలోను ఒక్కొక దానియొక్క భాగమును హెచ్చుతగ్గులుగఁ గైకొని యవి యన్నియుఁ గలుపుటచేఁ గ్రొత్తక్రొత్తపదార్థములు సిద్ధించుట యని యర్థము. ఈపంచీకరణ మనంతవిధముగ నగును.

"కాళే పాంఢరే మేళవితాఁ, పారవే హోతే తత్త్వతాఁ,
కాళే పివళే మేళవితాఁ, హిరవే హోయ.'' (దాసబోధ. ౯. ౬. ౪౦)

"నలుపును దెలుపును గలుపుటచే, నీల మగురంగు పుట్టును. నీలపురంగు నాకుపచ్చరంగును గలుపుటచే పసుపురం గగును''అని దాసబోధలో నున్నది. పదుమూఁడవదశకములో—

"త్యా భూగోళాచే పోటీఁ, అనంత బీజాచియా కోటీ.
పృథ్వీ పాణ్యా హోతాఁ భేటీ, అంకుర నిఘతీ.
పృథ్వీ వల్లీ నానా రంగ, పత్రేఁ పుష్పాచే తరంగ,

నానా స్వాద తే మగ, ఫళే జాలీ.

... ...

అండజ, జారజ, స్వేదజ, ఉద్భిజ, పృథ్వీ షాణీ సకలాంచే బీజ,

ఐసే హే నవలచోజ, సృష్టిరచనేచే.

చారీ ఖాణీ చారీ వాణీ, చౌర్‍యాశీ లక్ష* జీవ యోనీ,

నిర్మాణ ఝూలే లోక తిన్హీ, పిండ బ్రహ్మాండ. (దాస. ౧౩.౩. ౧౦. ౧౫)

"పృథ్వియం దనంతకోటిజాతులు పుట్టుచున్నవి. పృథివికిని జలమునకును సంయోగ మైనపిదప నాబీజములనుండి యంకురములు పుట్టుచున్నవి.అయంకురముల నుండి యనేకములగు చెట్లు పుట్టుచున్నవి. పత్రములును బుష్పములును వాని వలనఁ బుట్టును. ఆపుష్పములనుండి యనేకవిధములై మిక్కిలిరుచి గలపండ్లును బుట్టును.........అండజములు, జరాయుజములు, స్వేదజము, లుద్భిజములు నను వానికన్నిటికిని పృథ్వియు జలమును బీజములై యున్నవి. ఈసృష్టిరచన మిక్కిలి యద్భుత మైనది. చమత్కార మైనది. ఇట్లు నాలుగు గనులును, నాలుగువాక్కులును, ఎనుబదినాలుగులక్షల జీవయోనులును * త్రిలోకములును, పిండమును, బ్రహ్మాండ మంతయును నిర్మింపఁబడినవి." అని సమర్థులచేఁ జెప్పఁబడినదియు దీని

* ఎనుబదినాలుగులక్షల జీవయోను లనుకల్పన పౌరాణికులచేఁ జేయఁబడినది. కావున నది యూహతో రమారమిగఁ జెప్పఁబడినదని స్పష్టమగుచున్నది. అయిన నది బొత్తిగ నిష్ప్రమాణముగఁ జెప్పఁబడినది కానేరదు. పాశ్చాత్యులగు వాధిభౌతికశాస్త్రజ్ఞు లుత్క్రాంతివాదానుసారముగ మనుష్యప్రాణులు సృష్ట్యారంభమున నొకచిన్నగోళాకారముగ నున్నసజీవ మగుసూక్ష్మజంతువునుండి వెలువడి రని యందురు. ఈకల్పనను బట్టి చిన్నగోళముగనున్నజంతువు పెద్దగోళముగ నున్న జంతువగుటకును,ఈస్థూలజంతువు మరల చిన్నపురు గగుటకును,ఆచిన్నపురుగు పిదప మనుష్యప్రాణి యగుటకును నడుమ ప్రతియోనికి (అనఁగా: ప్రతిజాతికిని) సెన్ని యో తరములై యుండవలయునని స్పష్టమయియే యున్నది. దీనివలన నుదకమందున్న చిఱుచేపలయొక్క గుణ[illegible]లు క్రమముగా వృద్ధిఁబొందఁగా నాచేపయే చివరకు మనుష్యనిర్మా[illegible]ను నీమా[illegible]దుటకు, మధ్యనున్న వేర్వేఱుయోనులలో నెంత్తముపై సుమ్మా[illegible]మహాభూతముల[illegible]ల డెబ్బదియైదు వేలతరము లుండవలయు

ననుసరించియే యున్నది; కాని పంచీకరణముచేఁ గేవలజడపదార్థములే (అనఁగా: దేహములే) యుత్పన్నములగును. ఈజడదేహమును సచేతనప్రాణిగఁ జేయుటకు, దీనితో, తొలుత సూక్ష్మేంద్రియములకును, పిదప నాత్మకును (అనఁగా: పురుషునకును) సంయోగ మావశ్యకమనుదానిని మఱవరాదు.

ఉత్తరవేదాంతగ్రంథములయందుండు నీ పంచీకరణము, ప్రాచీనము లగు నుపనిషత్తులయందు లేదనియు నిచ్చో నుడువవలయును. తన్మాత్రలను, మహాభూతముల నేనింటిని, ఒప్పక ఛాందోగ్యోపనిషత్తులో తేజస్సు, జలము, అన్న(పృథ్వి) మనునీమూఁడుసూక్ష్మము లగుమూలతత్త్వములనే కొని, యీమూఁటియొక్క మిశ్రణముచే (అనఁగా: 'త్రివృత్కరణము'చే) ఁ బిదప వివిధసృష్టియు నిర్మిత మయినదని చెప్పఁబడినది; మఱియు "అజా మేకాం లోహితశుక్లకృష్ణాం, బహ్వీః ప్రజాః

ననియు, నీతరములసంఖ్యయు నింతకంటె పదిరెట్లు సైతము కానగు ననియు, నొకయాంగ్లేయజీవశాస్త్రజ్ఞుఁడు గుణించెను. నీటియందున్న చిన్నజలచరము మొదలు మనుష్యప్రాణివఱ కున్న యోనులివి. వీనియందే చిన్నజలచరములకన్న పూర్వమందుండు సజీవజంతువులను సైతము కలుపుదుమేని యింక నెన్నిలక్షలతరములఁ గల్పింపవలయునో యూహించి రమారమి వచించుటకు సైతము శక్యము కానేరదు. మనపురాణములందున్న యెనుబదినాలుగులక్షలయోనులయొక్క కల్పనకంటె నాధిభౌతికశాస్త్రజ్ఞులయొక్క పురాణములయందున్న తరములకల్పన యెంతయెక్కువగ నున్నదియు దీనివలన నెఱుంగనగు. కాలకల్పనవిషయమునఁగూడ నిటులే యుండును. సజీవసృష్టియందున్న సూక్ష్మజంతువు లీభూమిపై నెప్పుడు పుట్టినదియు స్థూలదృష్టిచే సైతము వచించుటకు శక్యము కానేరదు. సూక్ష్మములగుజలచరములయుత్పత్తియు కోట్లకొలఁదివత్సరంబుల క్రిందట నాయెనని భూగర్భగతజీవశాస్త్రజ్ఞులు చెప్పుచున్నారు. ఈవిషయమున సంక్షేపమగు వివేచనను గుఱించి "The Last Link by Ernst Haeckel with notes, etc., by Dr. H. Gadow (1898) అనుగ్రంథమును జూడుము. 'ఈగాదో' యనువాఁడీపుస్తకముతోఁ జేర్చినయుపయోగకరము లగు రెండుమూఁడుపరిశిష్టములనుండి యీపైవిషయములు గ్రహింపఁబడినవి. పురాణములయందున్న యెనుబదినాలుగులక్షలయోనులలెక్కలోఁ దొమ్మిది లక్షలు జలచరములనియుఁ, బదిలక్షలు పక్షులనియు, పదునొకండులక్షలు కృములనియు, నిరువదిలక్షలు పశువులనియు, ముప్పది స్థావరము లనియు, నాలుగు లక్షలు మనుజు లనియుం జెప్పఁబడినది. (దాసబోధ, నిషుతీ. చే తరంగ, ... చూడుము)

సృజమానాం సరూపాః." "ఎఱుపురంగు గలదియు (అనఁగా: తేజోరూపము గలదియు) తెల్లనైనదియు, (అనఁగా: జలరూపము గలదియు) నీలరూపము (అనఁగా: పృథ్వీరూపము) గలదియు, మూఁడురంగులు (అనఁగా: మూఁడుతత్త్వములు) గలదియునైన యజ (అనఁగ: ఆఁడుమేక) యందుండి నామరూపాత్మక మగు ననేక ప్రజ (అనఁగా: సృష్టి) యుత్పన్న మైనది" అని శ్వేతాశ్వతరోపనిషత్తునఁ జెప్పఁబడినది. ఛాందోగ్యోపనిషత్తుయొక్క యేడవయధ్యాయమున, శ్వేతకేతువునకును, వాని తండ్రికిని జరిగినసంవాదము కలదు. దానియందు నారంభమునందే శ్వేతకేతువునకు నతనితండ్రి స్పష్టముగఁ జెప్పెను:— "తండ్రీ! జగత్తున కారంభమున, "ఏకమేవాద్వితీయం సత్", తప్ప, అనఁగా: ఎక్కడ చూచినను, సర్వము, నేకము, నిత్యము నగుపరబ్రహ్మ తప్ప, మఱియొకటి యేమియును లేక యుండెను. ఏది యసత్తో (లేదో) దానియందుండి సత్తు (పదార్థము) ఎట్లుత్పన్న మగును? కావున నారంభమున సత్పదార్థమే యంతటను నిండియున్నది. పిదప నాతని 'కనేకులు కావలయు' ననుసంకల్ప (అనఁగా: నేను పెక్కుమంది యగుదు ననుసంకల్ప) ముదయించుటచే దానియందుండి క్రమముగ సూక్ష్మ మగు తేజస్సు (అగ్ని), అప్పు (జలము), అన్నము (పృథ్వి), ఉత్పన్నము లైనవి. పిదప నీమూఁడుతత్త్వములయందె జీవరూపముగఁ బరబ్రహ్మ ప్రవేశింపఁగనే వానియొక్క 'త్రివృత్కరణ' మగుటచే జగత్తునందనేక నామరూపాత్మక వస్తువులు నిర్మితము లయినవి. స్థూలాగ్నియే (అనఁగా: సూర్యుఁడే), లేక, బీజభూత మగు తేజస్సునందలియెఱుపే సూక్ష్మతేజోరూప మగుమూల తత్త్వముయొక్కయు, తెలుపే (శుక్లము) సూక్ష్మ మగుజడతత్త్వముయొక్కయు, నలుపే సూక్ష్మ మగుపృథ్వీతత్త్వముయొక్కయుఁ బరిణామ మయి యున్నది. అటులె మనుజుఁడు భక్షించుచుండు నన్నమునందును సూక్ష్మతేజస్సు, సూక్ష్మమగు నప్తత్త్వము (నీటియొక్క తత్త్వము), సూక్ష్మపృథ్వీతత్త్వము ననునీమూఁడుతత్త్వములె నిండి యున్నవి. పెరుఁగును చిలికిన వెన్న వచ్చినటులే వెనుకఁ జెప్పఁబడిన మూఁడుతత్త్వములచేతను సిద్ధించినయన్న ముదరములోనికిఁ జొచ్చినపిదప, దానిలోని తేజ స్సెముకయు, మజ్జయు, వాణియు, అను వరుసగా స్థూలము, మధ్యమము, సూక్ష్మము నగుపరిణామము నొందును. మఱియు నటులె యప్తత్త్వమునందుండి, మూత్రము, రక్తము, ప్రాణము ననునవియు, పృథ్వీతత్త్వమునందుండి పురీషము, మాంసము, మనస్సు నను నీమూఁడుద్రవ్యములును బుట్టుచున్నవి. (ఛాం. ౬. ౨-౬.) మూలము లగుమహాభూతములయిదింటి నంగీకరింపక మూఁటినే యంగీక

రించి త్రివృత్కరణముచే సర్వదృశ్యపదార్థములయొక్క యుత్పత్తివ్యవస్థను జేయు (బోధించు)ఛాందోగ్యోపనిషత్తునందును నీమార్గమే కలదని వేదాన్తసూత్రములలో (వే. సూ. ౨౦. ౪. ౨౦) చెప్పఁబడియున్నది. కావుననే పంచీకరణ మనుపేరును బాదరాయణాచార్యు లుపయోగింపరు. అయినను తైత్తిరీయమునందును (తై. ౨. ౧) ప్రశ్నోపనిషత్తునందును (ప్ర. ౪. ౮) బృహదారణ్యకము (౪. ౪. ౫) మొదలగు నితరోపనిషత్తులందును శ్వేతాశ్వతరమునందును (౨. ౧౨) వేదాన్తసూత్రములందును (౨. ౩. ౧-౧౪) తుదకు గీతలయందును (౭.౪;౧౩.౫;) ఈమూడింటికి మాఱుగఁ బంచమహాభూతములు చెప్పఁబడినవి. గర్భోపనిషత్తునందును, మనుష్యదేహము పంచాత్మక మని యారంభముననె చెప్పఁబడినది. మహాభారతమునందుఁగాని, పురాణములయందుఁ గాని, వీనియందుండి గ్రహించియే పంచీకరణము స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడినది (మ. భా. శాం. ౧౮౪-౧౮౬). ఇందువలన పంచీకరణకల్పన సర్వవేదాన్తులకును తుదకు గ్రాహ్యమై యున్నది. త్రివృత్కరణము మిగుల ప్రాచీన మైనను, మూఁటికి బదులుగ నైదింటి నంగీకరించినపిదప త్రివృత్కరణముయొక్క పద్ధతి ననుసరించియే పంచీకరణముయొక్క కల్పనయు వెలువడినది గావున త్రివృత్కరణము వెనుకఁబడినదని స్పష్టముగఁ గాన్పించుచున్నది. మానుషదేహము పంచమహాభూతములయందుండి పుట్టుటయే కాక, యీ పంచమహాభూతములలోఁ బ్రతిభూతము నయిదువిధములుగ, శరీరమునందు విభజింపఁబడి యున్నది. ఉదాహరణము:—త్వక్కు, మాంసము, అస్థి, మజ్జ, స్నాయువు నను నీయయిదు నన్నమయ మగుపృథ్వియొక్క వికారములె. ఇట్లు పంచీకరణ శబ్దముయొక్క యర్థము పిదప వృద్ధి నొందినది. (మ. భా. శాం. ౧౮౪. ౨౦. ౨౫; మహారాష్ట్రభాషయందున్నదాసబోధలో, ౧౭. ౮. చూడుడు) ఈకల్పనయుఁ బూర్వోక్తమగు ఛాందోగ్యోపనిషత్తునందలి త్రివృత్కరణముయొక్క వర్ణనపై స్ఫురించినదే యని కాన్పించుచున్నది. కారణ మేమన: అక్కడఁ గూడ, తేజస్సు, అప్తత్త్వము, పృథ్వి యనునితత్త్వము లొక్కొక్కటి మూఁడువిధములుగ మనుష్యదేహమునందు స్పష్ట మగుచున్న దని తుదకుఁ జెప్పఁబడినది.

మూలభూత మగునవ్యక్తప్రకృతియందుండియైన, వేదాన్తసిద్ధాన్తానుసారముగఁ బరబ్రహ్మయందుండియైన ననేక నామరూపముల ధరించినసృష్టియందచేతనము(అనఁగా: నిర్జీవములు, లేక, జడపదార్థములు) లెట్లు నిర్మింపఁబడె ననువిషయము వివేచింపఁబడెను. ప్రస్తుతము సృష్టియందలిసచేతనములయొక్క(అనఁగా: సజీవప్రాణులయొక్క)

యుత్పత్తివిషయములో సాంఖ్యశాస్త్రము చెప్పువిశేష మంతయు విచారించి,పిదప వేదాన్తశాస్త్రములో నున్నసిద్ధాన్తమునకును దానికిని నున్నసంబంధ మెంతవఱకని విచారించెదము. మూలప్రకృతివలన వెలువడినపృథివ్యాదిస్థూలపంచమహాభూతములకును, సూక్ష్మ మగునింద్రియములకును, సంయోగ మగు నేని, సజీవప్రాణుల దేహము సిద్ధ మగును; కాని యీశరీరము సేంద్రియ మైనను జడమే. ఈయింద్రియములను ప్రేరేపించుతత్త్వము జడప్రకృతికంటె భిన్న మయినందున దానిని పురుషుఁడని చెప్పుచున్నారు. ఈపురుషుఁడు తొలుత అకర్త యగుటచే, వానికిని బ్రకృతికిని సంయోగ మగు నేని సజీవసృష్టి యారంభ మగును. మఱియు "నేను వేఱు, ప్రకృతి వేఱు" అను జ్ఞానము కలిగినపిదపఁ బ్రకృతి పురుషుల కిదివఱకున్న సంయోగము నశించుటచే ముక్తి కలుగును. లేనియెడల జననమరణప్రవాహమునం దతఁడు పడవలసియె యుండు నను నీసాంఖ్యులసిద్ధాన్తము వెనుకటిప్రకరణమునఁ జెప్పఁబడి యున్నది; కాని 'పురుషుఁడు వేఱు-ప్రకృతి వే'ఱనుజ్ఞానము లేనందున మరణము నొందునాత్మకు (సాంఖ్యపరిభాషానుసారముగ పురుషునకు) ఈనవీనము లగుజన్మము లెటుల ప్రాప్తము లగునను వివేచన మింతవఱకుఁ జేయకపోవుటచే దాని విషయమై యిచ్చోఁ జక్కగా విచారించుట మిక్కిలి యావశ్యక మయి యున్నది. జ్ఞానములేక చచ్చినమనుజునియాత్మ ప్రకృతిచక్రములోనుండి ముక్తి నొందదనునంశము స్పష్టముగనే యున్నది. కారణ మేమి యన: అటులగు నేని, జ్ఞానమున కైనను, పాపపుణ్యముల కైనను గౌరవము లేమిచే, మరణానంతరమునఁ బ్రతివ్యక్తియు ప్రకృతియందుండి మోక్షమును బొందుచున్న దని చార్వాకుని వలెఁ జెప్పవలసివచ్చును. మంచిదే! మరణానంతరమునం దాత్మయే (పురుషుఁడే) మిగిలియుండుటచే తానే నూతనము లగుజన్మములను బొందుటకుఁ దగిన పని సలుపుచున్నాఁడని చెప్పితి మేని, పురుషుఁ డకర్తయె నుదాసీనుఁడును కాన, సర్వకర్తృత్వ మీమూలభూతసిద్ధాన్తమునకు బాధను కలిగించును. ఇంతియె కాక యాత్మ స్వయముగనే నూతనజన్మములను బొందు నని యంగీకరించితి మేని, యిది దానిధర్మ మగుటచే, జననమరణప్రవాహమునందుండి, యెప్పుడును ముక్తినొందుట సాధ్యము కాదని యనవస్థయుఁ బ్రాప్త మగును. కావున జ్ఞానములేకయే మనుజుఁడు మరణించినను, నూతనజన్మలను గలిగింపఁజేయుప్రకృతికిని పురుషునకును సంబంధ ముండవలయు ననియే సిద్ధ మగును. అయినను మరణానంతరమున స్థూలదేహమునకు నాశము గలుగుటచే నీసంబంధ మిప్పుడు స్థూలమహాభూతాత్మక ప్రకృతితో కానేర దని స్పష్ట మగుచున్నది; కాని ప్రకృతి యనఁగా నొకస్థూల

పంచమహాభూతములే యని యర్థము కానేరదు. ప్రకృతియందుండి మొత్తమున నిరువదిమూఁడుతత్త్వములు నిర్మితములగుచున్నవి. స్థూలమహాభూతములును నీయిరువదిమూఁటిలోను గడపటి యైదై యున్నవి. ఈకడపటి వైనయైదుతత్త్వములను (పంచమహాభూతములను) మొత్తమువీఁద నిరువదిమూఁడుతత్త్వములలో నుండి తీసివైచితి మేని మిగులునవి పదునెనిమిదితత్త్వములు. కావున జ్ఞానములేక మృతి నొందినమనుజుఁడు పంచమహాభూతాత్మకశరీరమునుండి (అనఁగా: కడపటియైదు తత్త్వములయందుండి) విముక్తుఁ డయినను ప్రకృతియొక్క యితరము లగుపదునెనిమిదితత్త్వములతో నున్నసంబంధమీమరణముచేఁ బోదని మొత్తముపై ఫలితార్థము తేలినది. మహత్తు (బుద్ధి) అహంకారము, మనస్సు, దశేంద్రియములు, పంచతన్మాత్రలు నను నివి పదునెనిమిదితత్త్వములు.(౨౪౭వ పుటలో బ్రహ్మాండము యొక్క వంశవృక్షమును చూడుము.)ఇవన్నియు సూక్ష్మములుగనే యున్నవి. కావున బురుషునకును, వీనికిని సంయోగము స్థిర మగుటచే, పుట్టినదేహమును స్థూలశరీరమునకు విరుద్ధ మగుసూక్ష్మశరీరము, లేక, లింగశరీర్రము అని చెప్పుచున్నారు. (సాం కా. ౪౦) ఒకానొకప్రాణి జ్ఞానవిహీనుఁడై మృతి నొందె నేని, మరణసమయమునందతనియాత్మతోనే ప్రకృతియొక్క పదునెనిమిదితత్త్వము లను నీలింగశరీరము స్థూలదేహమునుండి లేచి పోవును. జ్ఞానప్రాప్తి యగుపర్యంత మాపురుషుఁడు నూతనజన్మల నొందవలసివచ్చును. మనుష్యుఁడు మృతి నొందినపిదప జీవముతో జడదేహమునుండి బుద్ధి, యహంకారము, మనస్సు, దశేంద్రియములును, వాని వ్యాపారములును నష్టమగుట ప్రత్యక్షసిద్ధమే. కావున లింగశరీరమునందీపదమూఁడుతత్త్వములఁ జేర్చుట కేమియు నభ్యంతరము లేదు, కాని, "యీపదమూఁడు తత్త్వములతో, పంచసూక్ష్మతన్మాత్రలను లింగశరీరములోఁ జేర్చుట కేమియు గారణము కాన్పింపదు"అని దీనిపై ననేకులు శంకఁ జేయుదురు. "మహత్తు,అహంకారము, మనస్సు, దశేంద్రియములు నను నీపదుమూఁడుతత్త్వములే ప్రకృతి యొక్క గుణములు. నీడకు పదార్థముయొక్కయు, చిత్రరువునకు గోడ, లేక, కాగితముయొక్కయు నాశ్రయము లెటు లవసరములో యటులే యీగుణాత్మకము లగు పదుమూఁడుతత్త్వములఁ నొకచోట నుండుట కేదైన నొకయాధారము కావలయు" నని సాంఖ్యులు దీనికి నుత్తరమును వచించెదరు. వీనిలో నాత్మ (పురుషుఁడు)స్వయముగ నిర్గుణుఁడు,నకర్తయునగుటచే స్వయముగనే గుణముల కాధారము కానేరఁడు. మనుజుఁడు జీవించి యున్నప్పు డతనిదేహమునందున్నస్థూలపంచమహాభూతములె యీపదుమూఁడుతత్త్వములకు నాశ్రయ మగుచున్నవి కాని మరణానంతరమున

(స్థూలదేహనాశానంతరమున) స్థూలపంచమహాభూతములకు నీయాశ్రయ ముండ నేరదు. అప్పుడీగుణాత్మకము లగుతత్త్వములకు నేదయిన, మఱియొకద్రవ్యాత్మక మాశ్రయముగ నుండవలయును. మూలప్రకృతి యాశ్రయ మంటిమేని యది యవ్యక్తము,అవికృతము నగుస్థితిలోనుండుటచే (అనఁగా: అనంతము, సర్వవ్యాపక మనగుటచే) నొకచిన్నలింగశరీరమున బుద్ధ్యాదిగుణములకు నాధారము కానేరదు. కావున మూలప్రకృతియొక్క ద్రవ్యాత్మకవికారములలోనే, స్థూలమహాపంచభూతములకు మాఱుగ వానికి మూలభూతము లగుపంచసూక్ష్మతన్మాత్రద్రవ్యములను, పూర్వోక్తములగుగుణములకువలెనే యాశ్రయము లనుతలంపున, లింగశరీరము నందు సమావేశము చేయనలసివచ్చును. (సాం. కా.౪౧) అనేకులు సాంఖ్యగ్రంథకారులు లింగశరీరమునకును స్థూలశరీరమునకును నడుమఁ బంచతన్మాత్రవికార మగు మూఁడవశరీరమును గల్పించి యది లింగశరీరమున కాశ్రయ మని ప్రతిపాదించుచున్నారు. కాని, సాంఖ్యకారికల యందున్న నలుబదియొకటవయార్యావృత్తమునకు సత్య మగునర్థ మటుల కానేరదు. కావున, టీకాకారులు భ్రాంతిచే మూఁడవశరీరమును గల్పించి రని మాయభిప్రాయము. ఏలన: ఈ యార్యావృత్తమునకు బుద్ధి మొదలుగాఁగలపదుమూఁడుతత్త్వములవలెఁ బంచతన్మాత్రలను లింగశరీరమునందుఁ జేర్చుటకుఁ గారణమును దెలుపుటఁ దప్ప మఱియొకయుద్దేశ మేమియు లేదని మా యూహ. *

---

* భట్టకుమారిలునిచే రచియింపఁబడిన 'మీమాంసాశ్లోకవార్తిక' మను గ్రంథములో నున్నయీశ్లోకములో (ఆత్మవాద. శ్లో. ౬౨)వారును మేము చెప్పినటులనే యీయార్య కర్థము వ్రాసినటుల కాన్పించుచున్నది.

"అంతరాభవదేహో హి నేష్యతే వింధ్యవాసినా
తదస్తిత్వే ప్రమాణం వా న కించి దవగమ్యతే."

అంతరాభవ, అనఁగా లింగశరీరమునకును స్థూలశరీరమునకును మధ్యనున్న, దేహము, లేక, శరీరము వింధ్యవాసికి సమ్మతము కాదు. ఇట్టిదేహ మున్న దని వచించుటకుఁ బ్రమాణము లేదు. ఈశ్వరకృష్ణుఁడు వింధ్యపర్వతమున నివసించుఁ గాన నతనికి వింధ్యవాసి యని పేరు.అంతరాభవశరీరమునకు గంధర్వ మనియు మఱియొక నామము గలదు. అమరకోశమున ౩. ౩. ౧౩౨ వ శ్లోకమును, దానిపై. రా. రా. 'కృష్ణజీగోవిందజీ'అనువానిచే ప్రచురింపఁబడిన'క్షీరస్వామియొక్క టీక'యను నీ గ్రంథముయొక్క ప్రస్తావనలోనియొనిమిదియవపుటను జూడుము.

సూక్ష్మము లగుపదు నేని

నక్షమ, ఉపనిషత్తులలో వర్ణింర్థము త్త్వములవికార మగు సాంఖ్యోక్తలింగశరీరము
విచారించిన నైవరికైనఁ దెలిసితములలింగశరీరమునకును విశేష భేదము లేదని కొంత
చివరకుఁ బోయి యాప్రదేశది యున్నతృణజలూక యేరీతిగ నొకగడ్డిపరకయొక్క
బట్టుకొని, వెనుకటితృణమాత్రము విడిచి మఱియొకపరకను ముందుకాళ్లతోఁ
యట్లే యాత్మ యొకశరీరమును నెనిమిద్దిత్తి వెనుకటి భాగము నెటుల లాగుకొనునో
దారణ్యకోపనిషత్తులో (౪.౪.౩) మఱియొకశరీరములోనికి వెళ్లుచున్న''దని,బృహ
మునుండియే, ఒకయాత్మయే వచింపఁబడియున్నది; కాని, యీయొకదృష్టాంత
నొకశరీరము పోయినవెంటనే మఱియొకశరీరములోనికి వెళ్లుచున్న దనియు,అదియు
కానేరవు. కారణ మేమి యన చున్న దనియు నీ రెండను మానములు సిద్ధములు
౪.౫) అత్మవలెనె (సూక్ష్మ బృహదారణ్యకోపనిషత్తులోనే పిదప (బృ. ౪.
ప్రాణములు, ధర్మాధర్మ లగు) పంచభూతములు, మనస్సు, ఇంద్రియములు,
చెప్పఁబడినది. కావున,లు అనునవియు, శరీరమునందుండి వెలువడినటుల
ప్రాప్తి యగును గాన నాత్మకు స్వకర్మానుసారముగ నాయాలోకములయొక్క
(బృ. ౬. ౨. ౧౪ నచ్చోఁ గొంతకాల ముండు నని చెప్పఁబడుచున్నది.
మూలతత్త్వముతో ౧౫). ఈతీరుననే ఛాందోగ్యోపనిషత్తునందును, జల మను
౩; ౫. ౯. ౧) నున్న జీవునికిఁ గలుగుగతి వర్ణింపఁబడుటచేత (ఛాం. ౫. ౩.
డియు (వే. సూనికి వేదాన్తసూత్రములలో నిర్ణయింపఁబడినయర్థమునందుం
ననుమాఁడు ౩. ౧. ౧-౭) లింగశరీరమునం దుదకమువలె, తేజస్సు, అన్నము
నిష్టముగ మూలతత్త్వములను సమావేశము చేయుట ఛాందోగ్యోపనిషత్తునకు
మిదినూయున్న దని స్పష్ట మగును. సారాంశ మేమన—మహదాదిగ పదునెని
ధర్మాదితత్త్వములచే నిర్మిత మగు సాంఖ్యులలింగశరీరమునందు ప్రాణములు,
శక్తిములు (అన్నగా: కర్మలు) ననునవి చేర నేని వేదాన్తమం దున్నలింగ
ముగు నని తేలుచున్నది; కాని సాంఖ్యశాస్త్రానుసారముగ నేకాదశేంద్రియ
వృత్తియందును, ప్రాణములవృత్తియందును, బుద్ధీంద్రియవ్యాపారములయం
దు ధర్మాధర్మములుండును. కావున నీభేదము శబ్దకృతమే యగుటచే లింగశరీ
ముయొక్క ఘటనవిషయమయి వేదాన్తులకును సాంఖ్యులకును యథార్థముగ
నేమియు భేదము లేదని నైతము చెప్పవచ్చును. ఈకారణముననే మైత్ర్యుపనిష
త్తులో (మై. ౬. ౧౦) "మహదాదిసూక్ష్మపర్యంతం" అను సాంఖ్యోక్త మగు
లింగశరీరముయొక్క లక్షణము "మహదాద్యవిశేషాంతం" అని యిట్లు పర్యాయ

శబ్దములచే రచింపఁబడినటుల కాన్పించుచున్నది.* భగవద్గీతలయందు—"మనష్షష్ఠానీంద్రియాణి" "మనస్సు పంచజ్ఞానేంద్రియములు ననునవియే సూక్ష్మశరీర మగును" (౧౫. ౭) అని చెప్పినపిదప "వాయుర్గంధా నివాశయాత్" "వాయు వెటుల పుష్పములలోని సుగంధమును హరించునో యటులే జీవము స్థూలశరీరమును వదలిపెట్టినను నీలింగశరీరమును దనతోఁ దీసికొని వెళ్లును" (౧౫. ౮) అని చెప్పఁబడియున్నది. అయినను గీతలలో నున్నయధ్యాత్మజ్ఞాన ముపనిషత్తులయందుండియే వెలువడిన దగుటచే నీశబ్దమునందే మనస్సుతోఁగూడ జ్ఞానేంద్రియములును, అయిదు కర్మేంద్రియములును, పంచతన్మాత్రలును, ప్రాణమును, పుణ్యపాపములును అను వీనియొక్క సంగ్రహము భగవంతున కిష్టమైన దని చెప్పవలయును. మనుజుఁడు మృతిఁ జెందె నేని యీజన్మయందలి పుణ్యపాపముల ఫలమును భోగించుటకొఱకుఁ పంచతన్మాత్రరూప మగుసూక్ష్మశరీరము ప్రాప్త మగు నని మనుస్మృతియందును చెప్పఁబడినది (మను. ౧౨. ౧౬-౧౭). "వాయుర్గంధా నివాశయాత్" అని గీతలలో నున్నదృష్టాంతమునందుబడి, యీశరీరము సూక్ష్మముగనున్నదని మాత్ర

* ముప్పదిరెండుపనిషత్తులు గలయానందాశ్రమప్రతియందు మైత్ర్యుపనిషత్తునందలి పైమంత్రమునకు "మహదాద్యం విశేషాంతం" అను పాఠము వ్రాయఁబడినది. దానినే టీకాకారులును స్వీకరించిరి. ఈపాఠమును స్వీకరించితి మేని యారంభమున నున్నమహత్తత్త్వమును లింగశరీరమునఁ జేర్చి 'విశేషాంతం' అను పదముతో సూచింపఁబడినవిశేషమును (అనఁగా: పంచమహాభూతములను) వదలవలసివచ్చును. అనఁగా: 'మహదాద్యం' అనుదానిలో మహత్తును స్వీకరించి, 'విశేషాంత' మనుదానిలో విశేషములను వదలవలయునని యర్థము చేయవలసివచ్చును. కాని యాద్యంతములు చెప్పఁబడినపుడు రెంటిని గ్రహించుట గాని, రెంటిని వదలివేయుటగాని యుక్త మగును. కావున 'మహదాద్యం' అనుపదములో చివర నున్న యనుస్వారమును తీసివైచి "మహదాద్యవిశేషాన్తం" (మహదాది + అవిశేషాన్తం) అని పాఠము గ్రహింపవలయు నని ప్రొఫెసర్ 'డాయసన్' అను నతఁడు చెప్పెను. ఇట్లు చేయుదు మేని, 'అవిశేషం' అని పదచ్ఛేదముఁ జేసి మహత్తునకు నవిశేషమునకు (అనగా: ఆద్యంతముల రెంటికిని) ఏక న్యాయమే సంబంధించియుండుటచే రెంటికిని లింగశరీరమునందు సమావేశము కాఁగలదు. ఇదియే యీపాఠమునందలి విశేషగుణము. కాని యీపాఠమును గ్రహించిన నర్థమునందు భేదమేమియు నుండ దని గుర్తించుకొనవలయును.

మే సిద్ధ మగును. దానియొక్క యాకార మెంతో తెలియరాదు; కాని మహా భారతమునందున్న సావిత్ర్యుపాఖ్యానములో (మ. భా. వన. ౨౯౬. ౧౬) సత్య వంతునిస్థూల మగుశరీరమందుండి యంగుష్ఠమాత్ర పురుషుఁడు యమునిచే వెలి కీడ్వఁబడె నని యున్నది,—"అంగుష్ఠమాత్రం పురుషం నిశ్చకర్ష యమో బలాత్."—ఈ వర్ణనవలన నీలింగశరీరము దృష్టాంతమున కైన నంగుష్ఠ మంతయాకారము గల దని యంగీకరించినటుల కాన్పించుచున్నది.

లింగశరీరము మనచర్మచక్షుస్సులకుఁ గాన్పింపక పోయినను నది యుండునట్లు యనుమానముచే సిద్ధ మైనదియు, ఆశరీరమునకు ఘటకావయవములు లేవనియు విచారించితిమి కాని, ప్రకృతిని పంచస్థూలమహాభూతములను వదలి శేషించినపదునెనిమిదితత్త్వములయొక్క సముచ్చయముచే లింగశరీరము నిర్మిత మగు నని చెప్పుటచే సర్వవిధములగు సంశయములు తీరవు. లింగశరీర మున్నస్థలములయందెల్ల నీపదునెనిమిదితత్త్వముల సముచ్చయమును, స్వస్వగుణధర్మానుసారముగ, మాతాపితలస్థూలదేహమునందుండి కాని, పిదప స్థూలసృష్టియందున్న యన్నమునందుండి కాని, హస్తపాదాదిస్థూలావయవములను, లేక, స్థూలేంద్రియములను పుట్టించి వాని పోషించువిషయమునం దేమియు సంశయము లేదు; కాని పదునెనిమిదితత్త్వములసముచ్చయముచేఁ గలిగినలింగశరీరము, పశువులు, పక్షులు, మనుజాలు నను వేర్వేఱుదేహముల నేల పుట్టించునదియు నిప్పటికిని జెప్పవలసియే యున్నది. సజీవసృష్టియందున్న సచేతనతత్త్వములను, సాంఖ్యులు పురుషుఁ డని చెప్పుచున్నారు; సాంఖ్యమతమునం దీపురుషు లసంఖ్యు లయినను, ప్రతిపురుషుఁడును స్వభావముగ నుదాసీనుఁడు నకర్తయు నగుటచేఁ బశుపక్ష్యాదిప్రాణులప్రత్యేక దేహములను నిర్మించుటయందుఁ గర్తృత్వము పురుషునివైపునకు రానేరదు. వేదాన్తసూత్రమునందుఁ బాపపుణ్యాదికర్మల పరిణామముచే నీభేద ముత్పన్నమగు నని యున్నది. ఈకర్మవిపాకవివేచన పిదపఁ జేసెదము. సాంఖ్యశాస్త్రానుసారముగఁ గర్మ యనునది ప్రకృతిపురుషులకంటె భిన్న మగుమూఁడవతత్త్వ మనుటకు వీల్లులేదు. పురుషుఁ డుదాసీనుఁడుగ నున్నాఁడు. కావుననే కర్మ యనునది ప్రకృతిసంబంధములగు సత్త్వరజస్తమోగుణములవికారమే యై యున్న దనవలసివచ్చును. లింగశరీరములో నున్నపదునెనిమిదితత్త్వముల సముచ్చయములో బుద్ధి యనునది ముఖ్య మైనది. కారణ మేమి యన—బుద్ధియందుండియే యహంకారము మొదలగు పదునేడుతత్త్వము లుత్పన్నము లగును. వేదాన్తములో

గర్మ యని చెప్పఁబడుదానినె సాంఖ్యశాస్త్రములో సత్త్వరజస్తమస్సులను మూఁడుగుణముల హెచ్చుతగ్గులచేఁ గలుగుబుద్ధియొక్క వ్యాపార మని యైనను, ధర్మ మని యైనను, వికారమని యైన నందురు. బుద్ధియొక్క యీధర్మములకు 'భావము' లని పేరు గలదు. ఈసత్త్వరజస్తమోగుణముల తారతమ్యముచే నీభావ మనేకవిధములుగ నున్నది. పుష్పములకు వాసనవలె, వస్త్రములకు రంగువలె, లింగశరీరమునకు నీభావము లంటుకొని యుండును. (సాం. కా. ౪౦) ఈభావములవలెఁ గాని, వేదాన్తులపరిభాషయందలికర్మవలెఁగాని, లింగశరీరముసైతము నూతనముగ జన్మింపవలసి వచ్చును. ఒకజన్మ మెత్తుచు మాతాపితలశరీరమునందుండి యేద్రవ్యమును లింగశరీర మాకర్షించుకొనుచున్నదో యాద్రవ్యములయందుసైతము పరల నితరములగుభావములు వచ్చుచున్నవి. దేవయోని, మనుష్యయోని, పశుయోని, వృక్షయోని యనుభేదము లీభావసంబంధ మగుసముచ్చయముయొక్క పరిణామము లగుచున్నవి. (సాం. కా. ౪౩. ౫౫) ఈసర్వభావములలో సాత్త్వికగుణములు వృద్ధి చెందిన మనుజునకు జ్ఞానవైరాగ్యములు ప్రాప్తము లగును. వానిమూలమున ప్రకృతి పురుషులభేదము తెలియును. అప్పుడు పురుషుఁడు మూలభూతమగుకైవల్యమును బొందును. మఱియు లింగశరీరము వదలి పోయె నేని, యతనిదుఃఖ మత్యంతము నివర్తించును. కాని యీప్రకృతిపురుషభేద మెఱుంగక సాత్త్వికగుణమే యుత్కర్షము నొందె నేని లింగశరీరము దేవయోనియందు (అనఁగా: స్వర్గమునందు) జన్మము నొందును. రజోగుణము ప్రబల మగు నేని మనుష్యయోనియందు (అనఁగా: పృథ్వియందు) జనించును. తమోగుణాధిక్య మగు నేని తిర్యగ్యోనియందుఁ బుట్టవలసివచ్చును (గీ. ౧౪. ౧౮). ఈతీరున మానవయోనిలో జన్మించినపిదప, రేతోబిందువునందుండి, క్రమముగ కలలము (మావి), బుద్బుదము, మాంసము, పేశి (గ్రుడ్డు), పిమ్మట వేర్వేఱగుస్థూలేంద్రియము లెటులు పుట్టు ననువిషయము "గుణా గుణేషు జాయన్తే" అనుసిద్ధాన్తము నవలంబించియే సాంఖ్యశాస్త్రములోఁ జెప్పఁబడినది. (సాం. కా. ౪౩; మ. భా. శాం. ౩౨౦). గర్భోపనిషత్తులోను దఱుచుగ నిటులే చెప్పఁబడినది. సాంఖ్యశాస్త్రమునందలి 'భావ' శబ్దమునకుఁ బూర్వోక్త మగుపారిభాషికార్థము, వేదాన్తగ్రంథములలో నుద్దేశింపఁబడకపోయినను భగవద్గీతలలో "బుద్ధిర్జ్ఞాన మసమ్మోహః క్షమా సత్యం దమ శ్శమః" ఇత్యాదిగుణములను దీని పిదప నుండుశ్లోకమునందు భగవంతుఁడు 'భావము'లని పేర్కొనెను. (గీ. ౧౦. ౪-౫; ౭. ౧౨) అది తఱుచుగ సాంఖ్యశాస్త్రముయొక్క పరిభాషను మనంబున

నిడుకొనియే చెప్పఁబడియుండు నని పూర్వోక్తమగువివేచనవలనఁ దెలియును. ఈ తీరున సాంఖ్యశాస్త్రానుసారముగ మూలము, నవ్యక్తము నగుప్రకృతియందుండి యైన, లేక, వేదాన్తానుసారముగ మూలము, సద్రూపము నగుపరబ్రహ్మమందుండి యైన, సృష్టియం దున్నసర్వసజీవపదార్థములును, నిర్జీవము లగువ్యక్తపదార్థములును, క్రమముగ నిర్మితము లయినపిదప, సృష్టియొక్క సంహారసమయము వచ్చినప్పుడు, పూర్వోక్త మగుసృష్టియొక్క గుణపరిణామక్రమమునకువిపరీతక్రమముగనె, సర్వవ్యక్తపదార్థములు నవ్యక్తప్రకృతియం దైనను, లేక, మూలభూత మగు బ్రహ్మమం దైనను లయమగుచున్నవని, సాంఖ్యవేదాన్తోభయశాస్త్రములయొక్క సిద్ధాన్తము. (వే. సూ. ౨. ౩-౧౪; మ. భా. శాం. ౨౩౨) ఉదాహరణము:— పంచమహాభూతములలో పృథ్వి జములలోను, జల మగ్నిలో, నగ్ని వాయువులో, వాయువాకాశములో, నాకాశము తన్మాత్రలలో, తన్మాత్ర లహంకారమునందు, నహంకారము బుద్ధి (మహత్తు) యందు, బుద్ధి, లేక, మహత్తు ప్రకృతియందు, వేదాన్తానుసారముగఁ బ్రకృతి మూలబ్రహ్మమందును లయము నొందుచున్నవి. సృష్టి ప్రారంభమయినపిదప లయ మగుటకు నెంతకాల మగు ననునది యొక్కడను సాంఖ్యకారికలలోఁ జెప్పఁబడలేదు. అయినను మనుసంహితయందును (౧. ౬౬-౭౩), భగవద్గీతలందును (౮. ౧౭), మహాభారతమునందును (శాం. ౨౩౧) చెప్పఁబడినకాలగణన సాంఖ్యులకు సైతము మాన్యము కాకపోదు. మనయుత్తరాయణము దేవతలకుఁ బగలు, మనదక్షిణాయనము దేవతలకు రాత్రియు నగును; కారణ మేమి యన: సూర్యుఁడు మేరుపర్వతమునందు (అనఁగా: ఉత్తరధ్రువస్థానమునందు) నుండు నని స్మృతిగ్రంథములందే కాక, జ్యోతిశ్శాస్త్రముయొక్క సంహితయందును వర్ణింపఁబడినది. (సూర్యసిద్ధాన్తము ౧. ౧౩; ౧౨. ౩౫-౬౭) అనఁగా: రెం డయనములు గలసి మనకు నొకయేఁ డగునేని దేవతలకు నొకయహోరాత్రమును, మఱియు మనకు ౩౬౦ సంవత్సరము లగునేని దేవతలకు ౩౬౦ యహోరాత్రములును, లేక, యొకవత్సరము నగును. కృత, త్రేతా, ద్వాపర, కలి యుగములని నాలుగుయుగము లున్నవి. కృతయుగమునకు నాలుగువేల వత్సరములును, త్రేతాయుగమునకు మూఁడువేలవత్సరములును, ద్వాపరమునకు రెండువేల వత్సరములును, కలియుగమున కొకవేయివత్సరములచొప్పున నీయుగములు కల్పింపఁబడినవి. కాని యొకయుగము సమాప్తి నొందినవెంటనె రెండవయుగము ప్రారంభము కామిచే, రెంటిమధ్యను సంధికాలముగ కొన్నివత్సరంబులు నడచుచున్నవి. కృత

యుగముయొక్క యాద్యంతసంధికాలములో నొక్కొకదానికి నన్నూరువత్సరము లును, త్రేతాయుగముయొక్క సంధులలో నొక్కొకదానికి మున్నూరువత్సరము లును, ద్వాపరముయొక్క యాద్యంతసంధులలో నొక్కొకదానికి ఇన్నూరువత్స రములును, కలియుగసంధికాలములో నొక్కొక్కదానికి నూరువత్సరములును గలిసి వేయివత్సరములు కావున నాలుగుయుగముల సంధిద్వయమునకు మొత్తముపై రెండు వేలవత్సరములు సంధికాల మగును. ఈరెండు వేలవత్సరములును, కృతయుగ, త్రేతా యుగ, ద్వాపరయుగ, కలియుగములకు మొదట వ్రాయఁబడినసంఖ్య వనుసరించి పదివేలసంవత్సరములును, కలిసి మొత్తముపై నాలుగుయుగములకున్న పండ్రెండు వేలవత్సరములును మనుష్యమానములా? దేవమానములా?. మానుష్యములే యందు మేని కలియుగ మారంభమై యిప్పటి కైదువేలవత్సరము లగుటచే, వేయిమానవ సంవత్సరములు గలిగినకలియుగము సమాప్తిఁబొందుటయుగాక దానిపిదప రాఁ బోవు కృతయుగముసైతము సమాప్తమగుటచే మన మిప్పుడు త్రేతాయుగమున నున్నా మని చెప్పవలసివచ్చును. ఈవిరోధపరిహారార్థమై యీపండ్రెండువేలవత్స రములును దేవమానముచే గణనయని పురాణములయందు నిశ్చయింపఁబడినది. దేవతల పండ్రెండువేలవత్సరంబులందుమేని మనుష్యులకు ౩౬౦ × ౧౨౦౦౦=౪౩, ౨౦,౦౦౦ నలువదిమూఁడులక్షల యిరువది వేలవత్సరము లగును. ఇప్పటికి పంచాం గమునందున్న యుగపరిమాణ మీపద్ధతి ననుసరించియె యున్నది.(దేవతలయొక్క) యీపండ్రెండువేలయేండ్లనఁగా: మనుష్యులకు మహాయుగము, లేక, దేవతల యుగ మగును. దేవతల డెబ్బదియొక్కయుగములకు మన్వంతర మని పేరు. పదు నాలుగుమన్వంతరములు కలవు. మొదటిమన్వంతరముయొక్క ప్రారంభమునందు ను, చివరయందును, మఱియు, తర్వాత నుండు ప్రతిమన్వంతరముయొక్క అంత మున నుండునాద్యంతకాలముతోఁజేరి యొక్కొక్కటి కృతయుగమంత ప్రమా ణము గలపదునైదుసంధికాలము లగుచున్నవి. ఈ పదునైదుసంధికాలములును, పదునాలుగుమన్వంతరములును కలిసి,దేవతలకు నొకవేయియుగములు, లేక, బ్రహ్మ దేవునకు నొకదివస మగును. (సూర్యసిద్ధాంతము. ౧. ౧౫-౨౦) తిరుగ నిట్టివేయి యుగము లగునేని బ్రహ్మదేవునకు నొకరాత్రి యగునని మనుస్మృతియందును, మహాభారతమునందు నున్నది. (మను. ౧. ౬౮-౭౩; మఱియు, ౭౯; మ.భా.శాం. ౨౩౧. ౧౮-౩౧; మఱియు యాస్కునియొక్క నిరుక్తము. ౧౪. ౯ చూఁడు) ఈ గణనానుసారముగ బ్రహ్మదేవున కొకపగలనఁగా; మనుష్యునకు నాలుగుపద్మముల

ముప్పదిరెండుకోట్ల సంవత్సరము లగును. దీనికే కల్పమని పేరు * బ్రహ్మదేవుని యీదివసము, లేక, కల్పము, ఆరంభ మగునేని—

"అవ్యక్తా ద్వ్యక్తయ స్సర్వాః ప్రభవ న్త్యహరాగమే
రాత్ర్యాగమే ప్రలీయన్తే తత్రై వావ్యక్తసంజ్ఞకే." (గీ. ౮.౧౮)

"అవ్యక్తమునందుండి సృష్టియందున్న సర్వవ్యక్తపదార్థములు పుట్టుచున్నవి; మఱియు బ్రహ్మదేవునకు రాత్రి యారంభ మగునేని యీసర్వవ్యక్తపదార్థములును మరల నవ్యక్తములో లయము నొందుచున్నవి." అని భగవద్గీతలయందును (మఱియు, గీత.౯.౭ చూడుము) స్మృతిగ్రంథములందును మహాభారతమునందును నితరగ్రంథములందును చెప్పఁబడినది. ఇంతియకాక ప్రలయము పురాణాదికముల యందు మఱియొకవిధముగను నిరూపింపఁబడియున్నది; కాని సూర్యచంద్రాదిక మగు సకలసృష్టియు నప్పుడు (ఈప్రలయమునందు) నష్టముకానేరదు. గావున నీ ప్రలయమును, బ్రహ్మాండముయొక్క 'యుత్పత్తిలయములతోఁ బోల్చినపుడు, గణనకు రానవశ్యము లేనిదియగును. అనఁగా: లెక్కలోనే యుంచరు. కల్పమనఁగా: బ్రహ్మదేవున కొకపగలు గాని, రేయి గాని యగును. ఇట్టివి ౩౬౦ పగళ్లును, ౩౬౦ రాత్రులును నగునేని, అతనికి నొకవత్సర మగును. కావుననే బ్రహ్మదేవునియొక్క యాయుష్యము బ్రహ్మమానానుసారముగ నూఱువత్సరములే యని కల్పించుటచే వానిలో సగ మాయుష్యము చని రెండవసగముయొక్క (అనఁగా: ఏఁబదియొకటవ సంవత్సరముయొక్క) మొదటిదివసము, లేక, శ్వేతవరాహ మను పేరు గలకల్ప మిప్పు డారంభమాయెను; ఈకల్పముయొక్క పదునాలుగుమన్వంతరములలో నాఱు మన్వంతరములు గడచి యేడవమన్వంతరముయొక్క (అనఁగా: వైవస్వతమన్వంతరముయొక్క) డెబ్బదియొక్క మహాయుగములలో నిరువదియేడుమహాయుగములు గడచినవి. ఇరువదియెనిమిదవమహాయుగమునందున్న కలియుగముయొక్క ప్రథమ పాదము (అనఁగా: చతుర్థభాగము) ప్రకృతము జరుగుచున్న దని పురాణాదిగ్రంథములలోనున్నది. (విష్ణుపురాణము ౧.౩. చూడుఁడు) శక॥ ౧౮౨౧-వ సంవత్సరమునకు నీ కలియుగముయొక్క ౫౦౦౦ యేండ్లు గడచినవి. ఇట్లు లెక్కింతు మేని కలియుగమునందు ప్రలయ మగుటకు, శక॥ ౧౮౨౧-వ సంవత్సరమునకు మనుష్యమానప్రకార

* జ్యోతిశ్శాస్త్రానుసారముగ యుగాదిగణనయొక్క విచారమునకై శంకర బాలకృష్ణదీక్షితునిచే, తన 'భారతీయజ్యోతిశ్శాస్త్ర' మను పేరు గల గ్రంథమున పలుమాఱు నిరూపింపఁబడినది. (చూడుము. పు. ౧౦౩-౧౦౫; ౧౯౩ మొదలగునవి.)

ముగ ౩,౯౧,౦౦౦ వత్సరములు మిగులు నని కాన్పించుచున్నది; ప్రస్తుతమన్వంతరప్రతుదను గాని, లేక, వర్తమానకల్పాంతమునఁ గాని, కాఁబోవుప్రళయముప్రసంగము దూరముగనే యున్నది. మనుష్యమానము ప్రకారము నాలుఁగుపద్మముల మున్నూట రెండుకోట్లవత్సరంబులకు బ్రహ్మదేవునకు ప్రకృతము నడుచుచున్న యీదినముయొక్క పూర్ణమధ్యాహ్నము (అనఁగా: ఏడవమన్వంతరము) ఇంకను ముగియలేదు.

ఇంతదనుక చేయఁబడినసృష్టిప్రళయములయొక్క విచారము, పరబ్రహ్మవలన జగత్తు పుట్టిన దనునొక్కవిషయమును వదలి వేదాంతశాస్త్రమునందును, సాంఖ్యశాస్త్రమునందును నుండుతత్త్వజ్ఞానము నవలంబించి యుండుటచే సృష్ట్యుత్పత్తిక్రమముయొక్క యీపరంపరనే మనశాస్త్రకారు లెప్పుడును ప్రమాణ మని నమ్ముదురు. భగవద్గీతలందు నిటులే నుడువఁబడినది. శ్రుతి, స్మృతి, పురాణములలోఁ గొన్నిస్థలములయందుఁ దొలుత బ్రహ్మదేవుఁడు, లేక, హిరణ్యగర్భుఁడు, జన్మించినాఁ డనియు, లేక, యుదకము నుత్పన్న మగుటచే దానియందు పరమేశ్వరునిబీజమువల్ల నొకసువర్ణమయమగునండము వెలువడిన దనియు మొదలగుసృష్ట్యుత్పత్తిక్రమముయొక్క మఱియొకకల్పన స్పష్టముగఁ గాన్పించుచున్నదని యీప్రకరణారంభమున చెప్పఁబడియేయున్నది; కాని యీసర్వకల్పనలు గౌణము లని కాని, లేక, యుపలక్షణాత్మకములని కాని యెఱింగి వాని కుపపత్తిఁ జూపు ప్రసంగము వచ్చినప్పుడు, హిరణ్యగర్భుఁడు, లేక, బ్రహ్మదేవుఁడు ప్రకృతియే యగునని చెప్పవలసివచ్చును. భగవద్గీతలయందును—"మమ యోనిర్మహద్బ్రహ్మ" (గీ. ౧౪. ౩) "త్రిగుణాత్మకప్రకృతికి బ్రహ్మ యని పేరు గాన తనబీజమునుండి యీప్రకృతియందు త్రిగుణములచే ననేకమూర్తు లుత్పన్నములగు" నని భగవంతుని చేఁ జెప్పఁబడినది. బ్రహ్మదేవునివలన నారంభమున దక్షాదిసప్తమానసపుత్త్రులును సప్తమనువులు నుత్పన్ను లయిరి. వారిచేఁ బిదపఁ జరాచరసృష్టి నిర్మింపఁబడినది (మ. భా. ఆ. ౬౫-౬౬; మ. భా. శాం. ౨౦౭; మను. ౧. ౩౪-౬౩). మఱియు నేది యొకపర్యాయము గీతలలోఁ జెప్పఁబడినదో (గీ. ౧౦. ౬) అదియంతయు బ్రహ్మదేవుఁడు, అనగా ప్రకృతి యనియర్థము కావున, పూర్వోక్త మగుసాత్త్విక సృష్టియొక్క యుత్పత్తిక్రమమునకు సంబంధించియే యున్న దని వేదాంతగ్రంథములలో నిరూపింపఁబడినది. ఇటులే యితరస్థలములందు నెఱుంగవలయును. ఉదాహరణము:—శైవములు, లేక, పాశుపతములు నగుదర్శనములందు శివుఁడు నిమిత్తకారణ మని యుండుటచే నతనియందుండి, కార్యము, కారణము మొదలుగఁ

గలిగినయయిదుపదార్థము లుత్పన్నములయిన వని తలఁచుచున్నారు. మఱియు నారాయణీయములు, లేక, భాగవతధర్మములందు వాసుదేవుఁడు ప్రధానుఁ డని యనుకొనుటచే వాసుదేవునియందుండి తొలుత సంకర్షణుఁడు (జీవుఁడు), సంక ర్షనియందుండి ప్రద్యుమ్నుఁడు (మనస్సు), ప్రద్యుమ్నునియందుండి యనిరుద్ధుఁడు (అహంకారము), ఉత్పన్నము లయి రని చెప్పఁబడినది; కాని వేదాన్తశాస్త్రాను సారముగ జీవుఁ డనునతఁడు ప్రతిసమయమునందును నూతనముగఁ బుట్టువాఁడు కానేరఁడు. అతఁడు నిత్యుఁడు, సనాతనుఁడు నగుపరమేశ్వరునినిత్యమగు— కావుననే యనాది యగు—నంశమైనవాఁడు కాన, వేదాన్తసూత్రములయందలి రెండవయధ్యాయముయొక్క రెండవపాదములో (వే. సూ. ౨. ౨. ౪౨-౪౫) భాగవతధర్మములందున్న జీవునియుత్పత్తివిషయమున, పూర్వోక్తమతమును ఖండించి యీమతము వేదవిరుద్ధము గనుకనే త్యాజ్య మని చెప్పఁబడినది; మఱియు వేదాన్త సూత్రములలో నున్న యీసిద్ధాన్తము గీతలలో ననువాదము చేయఁబడినది (గీ.౧౩.౪;౧౫.౭). అటులే సాంఖ్యులు ప్రకృతిపురుషు లనురెండుస్వతంత్రతత్త్వ ముల నంగీకరించు చున్నారు; కాని, యీద్వైతము గాక ప్రకృతిపురుషు లను రెండుతత్త్వములును, నిత్యుఁడు నిర్గుణుఁడు నగుపరమాత్మయొక్క విభూతులే యని వేదాన్తములయొక్క సిద్ధాన్త మగుటచే నది భగవద్గీతలయందును గ్రాహ్యమై యున్నది (గీ. ౯. ౧౦); కాని యీవిషయమై యధికవివేచన ముందు ప్రకరణము లోఁ జేయఁబడును. భాగవతధర్మములు, లేక, నారాయణీయధర్మములయందున్న వాసుదేవభక్తియు, ప్రవృత్తిపరధర్మములయొక్క తత్త్వమును భగవద్గీతలకు మా న్యములయినను, "వాసుదేవునియందుండి తొలుత సంకర్షణుఁడు, లేక, జీవుఁ డుత్పన్నుఁ డాయెను. వానియందుండి పిదప ప్రద్యుమ్నుఁడు (మనస్సు), ప్రద్యు మ్నునియందుండి యనిరుద్ధుఁడు (అహంకారము) వెలువడె" ననెడి భాగవతధర్మ ములయందలి యీకల్పన గీతలకు సమ్మతము కానందున, సంకర్షణుఁడు, ప్రద్యుమ్నుఁ డు, అనిరుద్ధుఁడు ననువారినామము లైనను గీతలలో నెచ్చోట లేవనిమాత్రమే ప్రస్తు తము చెప్పఁదగినది. పాంచరాత్రాగమములోఁ జెప్పఁబడినభాగవతధర్మములకంటె గీతలలోనున్న భాగవతధర్మముల కిదియే మహత్త్వము. భగవద్గీతలయందు భాగవత ధర్మములు చెప్పఁబడినంతమాత్రముచే సృష్ట్యుత్పత్తులయొక్క క్రమవిషయమైనను జీవ-పరమేశ్వర-స్వరూపముల విషయమైనను, భాగవతాదిభక్తిసంప్రదాయమ

లందున్న మతములు సైతము గీతలకు మాన్యములుగ నుండవలయు నని ప్రమాదముఁ జెందఁగూడదు. కావున నీవిషయము ముఖ్యముగ వ్రాయఁబడినది. సర్వావ్యక్తా వ్యక్తస్వరూపము, లేక, క్షరాక్షరరూపము, అగుజగత్తునకు, సాంఖ్యశాస్త్రోక్త లగుప్రకృతి-పురుషు లను నీరెంటికంటె పరమును, మూలము నగుమఱియొకతత్త్వ మేది యైన నున్నదా? లేదా? యని విచారించెదము. దీనికె యధ్యాత్మ మనియు లేక, వేదాన్త మనియు పేరు.

ఇది విశ్వముయొక్క సృష్టిసంహారము లను అష్టమప్రకరణము.

నవమప్రకరణము.

౧

అధ్యాత్మము.

"పర స్తస్మాత్తు భావోఽన్యోఽవ్యక్తోఽవ్యక్తాత్సనాతనః,
యస్స సర్వేషు భూతేషు నశ్యత్సు న వినశ్యతి." *

గీతా. ౮. ౨౦.

క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞవిచారములో క్షేత్రజ్ఞుఁ డని చెప్పఁబడువాఁడె సాంఖ్య శాస్త్రమునఁ బురుషుఁ డని చెప్పఁబడును. కావున సమస్తక్షరాక్షర (చరాచర) సృష్టియొక్క యుత్పత్తిసంహారములను విచారించినచో సాంఖ్యమతానుసారముగఁ దుదకుఁ బ్రకృతిపురుషు లనునీరెండుతత్త్వములె స్వతంత్రములు, ననాదులు నగు మూలతత్త్వములుగ సిద్ధము లైనవి. పురుషుఁ డెడతెగని తనదుఃఖముల నన్నింటిఁ బోఁగొట్టుకొని, మోక్షము నొందుటకుఁ బ్రకృతికంటెఁ దననున్న భేదమును (కైవల్యమును) తెలిసికొని, త్రిగుణాతీతుఁడు కావలయు.ననువిషయము పూర్వోక్తము లగురెండుప్రకరణములకును ఫలితార్థము. ప్రకృతిపురుషులకు సంయోగ మైన పిదప ప్రకృతి, పురుషునియెదుట తననాట్యము నెటుల ప్రదర్శించుచున్న దను విషయములో సాంఖ్యులపద్ధతికంటె నర్వాచీన (నవీన) సృష్టివేత్తలు కొంచెము వేఱుగఁ జెప్పుచున్నారు. ఆధిభౌతికశాస్త్ర మెట్లంతకంతకు వృద్ధిఁ బొందుచుం డునో యటులె యీపద్ధతియం దింకను గొప్పమార్పులు గలుగ వచ్చును ; కాని యొకయవ్యక్త మగుప్రకృతినుండియే సర్వవ్యక్తపదార్థములును సత్త్వరజస్తమో గుణముల హెచ్చుతగ్గులచె నిర్మితము లయిన వనునాటసిద్ధాంతమును మార్చుట సాధ్యము కానేరదు. అయిన నీవిషయము శాస్త్రాంతరమునకు సంబంధించినది గాని వేదాంతశాస్త్రమునకు సంబంధించినది కా దని యోజించి మన మీవిషయము

---

* ఆ (సాంఖ్యులయొక్క) యవ్యక్తముకంటె శ్రేష్ఠమును సనాతనము నగు మఱియొకయవ్యక్తపదార్థము కలదు. అది సర్వప్రాణులు నశించినను నాశము నొందనేరదు. అదియే యంతిమగతి యగును."

లో వాదముఁ జేయుచు కాలమును గడపరాదు. కావున "పిండబ్రహ్మాండములకు మూల మగుశ్రేష్ఠతత్త్వ మెద్ది? మనుష్యుఁడు తద్రూపుఁ డెట్లగును?" అని నిశ్చయించుట కది (అవేదాంతశాస్త్రము) ప్రవర్తిల్లెను; కాని తన యెదుట మఱియొక శాస్త్రమును ప్రవర్తింపనీయదు. సింహ మెదుట నక్కలవలె, వేదాంతముయెదుట నితరశాస్త్రములు మౌనము వహించును. కావుననే—

"తావ ద్గర్జంతి శాస్త్రాణి జంబుకా విపినే యథా
న గర్జతి మహాశక్తిః యావ ద్వేదాంతకేసరీ."

అని యొకప్రాచీనసుభాషితకారునిచే వేదాంతయాథార్థ్య మిట్టుల వర్ణింపఁబడినది. ౧ క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞవిచారణ నొనర్చిన పిదప సిద్ధించు ద్రష్ట (అనఁగా: పురుషుఁడు, లేక, యాత్మ)యు, ౨ క్షరాక్షరసృష్టియొక్క విచారణ చేసిన పిదప సిద్ధించుసత్త్వరజస్తమోగుణాత్మక మగునవ్యక్తప్రకృతియు ననునీరెండును స్వతంత్రములగుటచే, జగత్తుయొక్క మూలతత్త్వ మీతీరున రెండువిధములుగ నంగీకరించుట యావశ్యక మని సాంఖ్యులు చెప్పుచున్నారు. కాని యింతకంటె లోతుగ విచారించి, సాంఖ్యమతానుసారముగ, పురుషులు నిర్గుణు లయినను వారనేకులుగ నున్నారు గాన నీయసంఖ్య లగుపురుషులకు లాభము దేనిలో నున్నదని యాలోచించి యీతీరునఁ బ్రతిపురుషునిఁ బ్రవర్తింపఁజేయుసామర్థ్యము ప్రకృతియందున్నదని యఙ్గీకరించుట యుక్తము కాదనియు, విభక్తపదార్థముల కన్నింటికి నవిభక్త మగునవ్యక్తమును మూలతత్త్వము నగునొకటి "అవిభక్తం విభక్తేషు" అనున్యాయముగ నున్నదనియు,ఆ యవిభక్తపదార్థముయొక్క స్వాభావిక మగుజ్ఞానక్రియలే సృష్టికంతకును మూలమనియు, ఆ జ్ఞానక్రియయొక్క సాహాయ్యము చేతనే, సృష్టియందున్న యనేకవ్యక్తపదార్థములకు నొకయవ్యక్తప్రకృతియందు సమావేశముఁ జేయవచ్చు ననియు, ఆ జ్ఞానక్రియచేతనే 'ప్రకృతియు-అసంఖ్యపురుషులు' నను నన్నిటికి నొకపరతత్త్వము నందే తుద కవిభాగముగ సమావేశము నిరాటంకముగఁ జేయవచ్చుననియు, ఆలోచింపఁగనే సాత్త్విక మగు తర్కదృష్టిచే మిక్కిలి సయుక్తికముగ నున్నదనియు వేదాంతులు చెప్పుచున్నారు. (గీత. ౧౮. ౨౦-౨౨) వేర్వేఱుగ నుండుట యనునది యహంకారముయొక్క పరిణామముగ నున్నది. మఱియు పురుషులు నిర్గుణు లగుదురేని యసంఖ్య లగు నాపురుషులందు వేర్వేఱుగ నుండుటయనుగుణముండనేరదు. లేక, మొట్టమొదట మనుష్యు లసంఖ్యలు కాకపోవుటచేఁ బ్రకృతియందున్నయహంకారగుణ మనెడి

యుపాధిచే నీయసంఖ్యత్వము వారియం దుత్పన్న మగునటుల గాన్పించుచున్న దని చెప్పవలసివచ్చును. ఇంతియ కాక స్వతంత్రుఁ డగుపురుషునకు స్వతంత్రమగు ప్రకృతితోఁ గలిగినసంయోగము సత్యమా? మిథ్యయా? యను మఱియొక ప్రశ్న వెలువడును. సత్య మని యందు మేని యది యెప్పుడును వదలిపోవుటకు శక్యము గాక పోవును గాన, సాంఖ్యమతానుసారముగ నాత్మకు ముక్తి యేనాఁడును లభిం పదు. మఱియు మిథ్య యని యంగీకరింతు మేని, పురుషునిసంయోగకారణమున, ప్రకృతి తనవ్యాపారము నతనియెదుటఁజేయుటకు నారంభించు నని చెప్పుట నిర్మూల మగును. ఆవు దూడకొఱకుఁ బాలిచ్చునటుల, ప్రకృతి పురుషునిలాభము కొఱ కెప్పుడును నాట్యము సేయుచున్న దనుదృష్టాంతముసైతము యుక్తియుక్తముగ లేదు. కారణ మేమి యన: గోగర్భమునందుండి దూడపుట్టుటచే దూడ యందు గోవునకుఁ బ్రీతియుండునటుల ప్రకృతికి పురుషునియందు బ్రీతియున్న దని చెప్పుట సాధ్యము కానేరదు (వే. సూ. శాం. భా. ౨. ౨. ౩). ప్రకృతి పురుషు లిరువురును సాంఖ్యశాస్త్రానుసారముగ మొదటనుండియు నత్యంత భిన్నులు. ఎటులన: ప్రకృతి జడముగను, బురుషుఁడు సచేతనుఁడుగ నున్నారు. సృష్ట్యారంభమునం దీరెండుపదార్థములు నత్యంతభిన్నములును స్వతంత్రములు నగు నేని, వానిలో నొకదాని ప్రవృత్తి రెండవదానిలాభార్థ మేల కావలయును? ఇది ప్రకృతికిస్వభావ మని యుపపాదించుట సరియగుసమాధానము కానేరదు. స్వభావ మని చెప్పితి మేని 'హెకెల్' పండితునిజడాద్వైత మేల తప్పగును? మూలప్రకృతియొక్క గుణములు వృద్ధిఁబొందుచు, దానిలోనే స్వయముగ చూచునదియు, స్వయముగనుసైతము విచారించునదియు నగు చైతన్యశక్తి యుత్పన్న మగును. అనఁగా: ఇదిదానిస్వభావమై యున్నది. అని హెకెల్ చెప్పుచున్నాఁడు గదా!. కాని,యీమతము నంగీకరింపక, సాంఖ్యశాస్త్రము, ద్రష్ట(చూచువాఁడు) వేఱన్నియు,'దృశ్యసృష్టి వే'ఱనియు కొంతభేదము చెప్పినచో, నేన్యాయముచే నీభేద ముత్పన్నమగునో యాన్యాయము నే తరువాత సైత. మింక కొంచె మేల యధికముగ నుపయోగింపకూడదు.? దృశ్యసృష్టి నెవ రెంత పరీక్షించినను, 'నేత్రములమజ్జాతంతువులం దీధర్మము లున్న'వని నిశ్చయించినను నిశ్చయించువాఁడు పరల భిన్నుఁడుగనే యున్నాఁడు. సృష్టిని చూచెడుపురుషుఁడు, దృశ్యసృష్టికంటె నీవిధముగ వేఱయినపిదప నీచూచువాఁ డెవఁ డని మనము కొంత విచారింపవలసియున్నది. "దృశ్యసృష్టియొక్క సత్యస్వరూపము మనయింద్రియములకుఁ గనఁబడున

ట్లున్నదా? లేక, కనఁబడుదానికంటె భిన్నముగ నున్నదా?" యని మనము విచారింపవలసినయెడల దానికేదైనను మార్గము కలదా? లేదా?" యను ఏప్రశ్నకెప్పుడును సమాధానము చెప్పుట శక్యము కానేరదు. కావున ప్రకృతి-పురుషుఁడు ననురెండుతత్త్వములు నాదియందుండి భిన్నములుఁ స్వతంత్రములుఁగ నున్నవని యంగీకరించుట యుక్తముగ నున్నదని సాంఖ్యులుఁ జెప్పుచున్నారు; మఱియు నొకయాధిభౌతికశాస్త్రపద్ధతిచేతనే విచారించితిమేని సాంఖ్యమతము యుక్తివిరుద్ధముగ నున్నదనుటకు సాధ్యము కానేరదు. కారణమేమి యన:—సృష్టిలోనియితర పదార్థములు మనయింద్రియములకుఁ గాన్పించును గాన వానిగుణధర్మముల నెట్లు పరీక్షించుచున్నాఁడో యటులే 'చూచువాఁడు' (వేదాంతులచే 'ఆత్మ' యని చెప్పఁబడువాఁడు) చూచువానియొక్క యింద్రియములకు (అనఁగా: తనయింద్రియములకు) భిన్నరూపముతో నెప్పుడుఁ గనఁబడఁడు; ఏపదార్థ మింద్రియములకు నీరీతిగ గోచరముకానేరదో (అనఁగా: ఇంద్రియాతీతమో) దానిని మానవేంద్రియములతో నెట్లు పరీక్షింపఁగలము? భగవద్గీతలయందే—

> "నైనం ఛిందన్తి శస్త్రాణి నైనం దహతి పావకః
> న చైనం క్లేదయన్త్యాపో న శోషయతి మారుతః." (గీ. ౨. ౨౩)

"ఆత్మ, సృష్టియందున్న యితరపదార్థములవలె తేజస్సు, ఉదకము మొదలగుపల్చనిపదార్థములసంయోగముచే ద్రవత్వమును జెందదు. పదునైనకత్తులుఁ దానిని నఱకలేవు. నిప్పు దీనిని కాల్పలేదు. గాలి దీనిని శుష్కింపఁజేయలేదు." సృష్టియందున్న పదార్థములను బరీక్షించుటలో నాధిభౌతికశాస్త్రవేత్తల కున్న యుక్తులన్నియు నీవిషయములో నుపయోగింపవని సారాంశము; కాని యాత్మ నెట్లు పరీక్షింపవలయు ననుప్రశ్న కఠినముగఁ దోఁచును. కొంత విచారించితిమేని దాని యం దేమియు కాఠిన్య మున్నటులుఁ గాన్పింపదు. సాంఖ్యశాస్త్రమునందుమాత్రము పురుషుఁడు నిర్గుణుఁడుగ స్వతంత్రుఁడుగ నున్నాఁడని యెట్లు నిశ్చయింపఁబడినది?. తనయంతఃకరణమునందలి యనుభవముచేతనే చేయఁబడినదా? లేక, మఱియొకవిధముననా? అటులే ప్రకృతి-పురుషుల సత్యస్వరూపమును నిర్ణయించుట నైత మేల చేయఁగూడదు? ఆధిభౌతికశాస్త్రములకు, ఆధ్యాత్మికశాస్త్రములకు నుండుగొప్పభేద మిదియే. ఆధిభౌతికశాస్త్రములయొక్క విషయము లింద్రియగోచరము లగుచున్నవి. ఆధ్యాత్మశాస్త్రవిషయ మింద్రియాతీతములు. (అనఁగా: కేవలస్వసంవేద్యములు=తమయంతట తామే తెలిసికొనఁదగినవి.) "ఆత్మ స్వసంవేద్య

పోయినయెడల ప్రతిపురుషునకును దానిజ్ఞాన మెట్లుకలుగునో యట్లే కానిమ్ము! అధ్యాత్మశాస్త్రముయొక్క యావశ్యకతయేమి?” యని యెవరయిన నడుగుదురు. ప్రతిమనుజునిమనస్సుగాని యంతఃకరణముగాని యొకేరీతిగ శుద్ధముగ నుండెనేని యీప్రశ్న యోగ్యమైనది యగును. ప్రతిమనుజునిమనశ్శుద్ధి యైనను, లేక, శక్తి యైనను, ఏహేతువుచే నొకవిధముగ నుండదని మనకు ననుభవగోచరమగునో, యాహేతువుచే నెవరిమన స్సత్యంతశుద్ధముగను పవిత్రముగను విశాలముగ నున్నదో వారిప్రతీతినె (అనుభవమునె) యీవిషయమున మనము ప్రమాణముగ నంగీకరింపవలయును. ఏమియు లేకయే 'నాకటుల తోఁచుచున్నది', లేక, 'నీకిటులతోఁచును'అని వితండవాదము పెంచుటచే నేమియు లాభము లేదు. యుక్తివాదమును బొత్తిగ వదలు మని వేదాన్తము సెప్పదు. అధ్యాత్మశాస్త్రము నందున్నవిషయము స్వసంవేద్యము కావుననె కేవలాధిభౌతికయుక్తులచే నిర్ణయించుటకు తగినది కానేరదు గావున నత్యంతశుద్ధము, పవిత్రము, విశాలము నగుమనస్సు కలిగినమహాత్ము లీవిషయమునందు స్వీయము నపరోక్షము నయిన యేయనుభవమును చెప్పిరో దానికి విరుద్ధమగుయుక్తివాద మీశాస్త్రమందు గ్రహించుటకు వీలులేదని వేదాన్తశాస్త్రము చెప్పుచున్నది. అధిభౌతికశాస్త్రములనం దెట్లు ప్రత్యక్షవిరుద్ధ మగు ప్రమాణము నంగీకరింపరో, యట్లే వేదాన్తశాస్త్రమునందును యుక్తికంటె స్వానుభవము, లేక, యాత్మప్రతీతియె మిక్కిలి గొప్పదని యంగీకరింతురు. ఈయనుభవమునకు ననుకూలమగు యుక్తినే వేదాన్తు లొప్పుకొందురు. శ్రీమచ్ఛంకరాచార్యులు వేదాన్తసూత్రభాష్యములో నీసిద్ధాన్తము నుడివిరి గాన నధ్యాత్మశాస్త్రము నభ్యసించువా రీవిషయమును తప్పక గుర్తుంచుకొనవలయును.

“అచింత్యాః ఖలు యే భావాః న తాం స్తర్కేణ సాధయేత్
ప్రకృతిభ్యః పరం యత్తు త దచింత్యస్య లక్షణమ్.”

“ఇంద్రియాతీతము లగుటచే చింతించుటకు నశక్యము లగుపదార్థముల న్లోకతర్కముచేఁగాని, యనుమానముచేఁగాని నిర్ణయింపఁగూడదు; సర్వసృష్టికిని మూలమగు ప్రకృతికంటెఁ బరముగనున్న యీపదార్థ మిట్లు అచింత్య మగును.” అని యొకప్రాచీనశ్లోకము కలదు. అదే మహాభారతమునందును (మ. భా. భీష్మ. ౫. ౧౨), మఱియు 'సాధయేత్' అను దానికి మాఱుగ 'యోజయేత్'అనుపాఠభేదముతో శంకరాచార్యులవేదాన్తసూత్రభాష్యమునందును వ్రాయఁబడినది (వే. సూ. శాం. భా. ౨. ౧. ౨౭). ముండక, కఠోపనిషత్తులలో నీతీరుననే యాత్మజ్ఞా

నము కేవలతర్కముచే ప్రాప్తము కానేరదని చెప్పఁబడినది. (ముండ. ౩. ౨-౩; కఠ. ౨. ౮-౯; మఱియు, ౨౨). అధ్యాత్మశాస్త్రమునం దుపనిషద్గ్రంథముల మాహాత్మ్యము విశేష ముండుటకు కారణ మిదియే. మనస్సు నేకాగ్రముగఁ జేయుటెట్లను విషయమున పూర్వకాలమున భరతఖండమునందు విశేషచర్చ జరుగుచుండుటచే (పాతంజల)యోగశాస్త్ర మను నొకస్వతంత్రశాస్త్రము వెలువడెను. ఈశాస్త్రమునందు ప్రవీణులే కాక, సహజముగఁ బవిత్రము విశాలము నగుమనస్సు గలిగినగొప్పఋషీశ్వరులు తమమనస్సు నంతర్ముఖముఁ జేసి యాత్మయొక్క స్వరూపవిషయమున తమయనుభవమును, లేక, దానివిషయమున శుద్ధము శాంతమునగు తమబుద్ధికి స్ఫురించినవిషయములను నుపనిషత్తులలోఁ జెప్పిరి. కావుననే యధ్యాత్మతత్త్వము నిర్ణయించి యెవరైనను దుద కీశ్రుతులయందున్న యనుభవమును శరణాఁ జొచ్చుటఁ దక్క నింకొకమార్గము లేదు. (కఠ. ౪. ౧) మనుష్యులు తమతమబుద్ధికుశలతచే నీయాత్మానుభవమును బలపఱచుయుక్తివాదములను వేర్వేఱుగఁ జెప్పుదురు; కాని, వానిచే మూలభూతమగు ననుభవముయొక్క ప్రామాణ్యము హెచ్చుగాని, తగ్గుగాని కానేరదు. భగవద్గీత యనునది స్మృతిగ్రంథమే కాని, యీవిషయమున నుపనిషత్తులతో సమానముగనే దానియోగ్యతనుబట్టి యంగీకరింపఁబడుచున్నదని ప్రథమప్రకరణారంభముననె వక్కాణింపఁబడినది. కావున గీతలయందు నుపనిషత్తులయందును ప్రకృతికంటె పరముగ నున్నయీయచింత్యపదార్థవిషయమై చేయఁబడినసిద్ధాంతముల నన్నిటిని తొలుత, (కారణము నుడువక) సాధారణముగ నుపన్యసించి, దానికి శాస్త్రరీతిగ నుపపత్తి యెట్లు సంభవించునో యావిచార మీప్రకరణాంతమునఁ జేయఁబడును.

ప్రకృతి పురుషుఁడు నను సాంఖ్యులయొక్క ద్వైతమును, భగవద్గీతలొప్పుకొనవు. ఈరెంటికి పరమం దున్నదియు సర్వవ్యాపకమును, అమృతమును నగు మూఁడవతత్త్వము చరాచరసృష్టికి మూలకారణ మని గీతలయందున్నయధ్యాత్మజ్ఞానము యొక్కయు, వేదాంతశాస్త్రముయొక్కయు ముఖ్యసిద్ధాంతముగ నున్నది. సాంఖ్యులచే నంగీకరింపఁబడినప్రకృతి యవ్యక్తముగ నున్నను, త్రిగుణాత్మకమే (అనగా: సగుణమే) యగును; కాని యేది సగుణమో యది. నశ్వరమగుటచే నీసగుణము నవ్యక్తము నగుప్రకృతి నశించినపిదప మిగులునవ్యక్తమే సర్వసృష్టికి సత్యమును, నిత్యము నగుతత్త్వమగు నని ప్రకృతి-పురుషవిచారము చేయునప్పుడీప్రకరణారంభమున వ్రాయఁబడినవిషయము గీతలలోని (గీ. ౮. ౨౦) శ్లోకము

నందుఁ జెప్పఁబడినది. పిదప్పదునైదవయధ్యాయమునందు, క్షరము-అక్షరము—వ్యక్తము-అవ్యక్తము— అని సాంఖ్యశాస్త్రానుసారముగ రెండుతత్త్వములను చెప్పినపిదప—

"ఉత్తమః పురుష స్త్వన్యః పరమాత్మే త్యుదాహృతః
యో లోకత్రయ మావిశ్య బిభ ర్త్యవ్యయ యీశ్వరః." (గీ. ౧౫.౧౭)

"ఈరెంటికంటెను భిన్నుఁడగుపురుషుఁడె యుత్తముఁడు, పరమాత్మ యను పేరు గలవాఁడు, నవ్యయుఁడు, సర్వశక్తిఁగలవాఁడు నగును. మఱియు నతఁడె మూఁడులోకములను వ్యాపించి వానిని సంరక్షించుచున్నాఁడు" అని చెప్పఁబడినది. ఈపురుషుఁడు క్షరాక్షరము లగు—వ్యక్తావ్యక్తములగు—రెంటికంటెను పరముగ నుండుటచే నతనికి పురుషోత్తముఁడను పేరు సార్థక మైనది. (గీ.౧౫.౧౮) మహాభారతమునందును పరమాత్మశబ్దమును వ్యాఖ్యానముఁ జేయుచు—

"ఆత్మా క్షేత్రజ్ఞ ఇత్యుక్తః సంయుక్తః ప్రాకృతై ర్గుణైః
తై రేవ తు వినిర్ముక్తః పరమాత్మే త్యుదాహృతః."

(మ. భా. శాం. ౧౮౭. ౨౪).

"ఆత్మ దేహమునందు బద్ధుఁడగునేని యతనిని క్షేత్రజ్ఞుఁడు (జీవాత్మ) అని చెప్పుదురు. ఆజీవాత్మయే ప్రాకృతము లగు (అనఁగా; ప్రకృతియొక్క, లేక, దేహముయొక్క) గుణములయందుండి ముక్తుఁడగునేని పరమాత్మ యనఁబడును." అని భృగువు భరద్వాజునకుఁ జెప్పెను. పరమాత్మవిషయమై యిదివఱకుఁ జేయఁబడిన రెండువ్యాఖ్యానములును భిన్నము లని తోఁచుట కవకాశమున్నను న్యాయముగ నవి భిన్నము లయినవి కానేరవు. క్షరాక్షరసృష్టి, జీవుఁడు, (లేక, సాంఖ్యశాస్త్రానుసారముగ నవ్యక్త మగుప్రకృతియు, పురుషుఁడు) నను నీరెంటికిని పరముగ నొకపరమాత్మయే యుండుటచే నొకప్పుడు క్షరాక్షరములకు పరముగను, నొకప్పుడు జీవమునకు, లేక, జీవాత్మకు (పురుషునకు) పరముగను నున్నాఁడనియు, నొకపరమాత్మకే ద్వివిధముగ లక్షణము, లేక, వ్యాఖ్యానము చెప్పవచ్చును. ఈ యభిప్రాయమునే మనస్సున నుంచుకొని కాళిదాసు సైతము "పురుషునిలాభము కొఱకుఁ బ్రవర్తించుప్రకృతివి నీవే. సహజముగ నుదాసీనుఁడ వగుటచే నాప్రకృతిని చూచుపురుషుఁడును నీవే" అను ...రుని కుమారసంభవములో వర్ణించినాఁడు. (కుమా. ౨. ౧౩) అటు ...తుఁడును, "మమయోని
వనూత్ర భాష్యము. తక, కఠోపనిషత్తులలో

ర్మహ ద్బ్రిష్మా” “ప్రకృతి నాకు యోని, లేక, నాస్వరూపములలో నొకటి” యనియు, జీవము, లేక, యాత్మ యనునది నాయంశమునే యున్నది. (గీ. ౧౫. ౭) అనియుఁ జెప్పెను. మఱియు నేడవయధ్యాయములో—

“భూమి రాపో ఽనలో వాయుః ఖం మనో బుద్ధి రేవ చ
అహంకార ఇ తీయం మే భిన్నా ప్రకృతి రష్టధా.” (గీ. ౭. ౪)

“పృథ్వి, జలము, అగ్ని, వాయువు, ఆకాశము, మనస్సు, బుద్ధి, అహంకారము, అని ప్రకృతి యెనిమిదివిధములుగ నున్నది” అనియు, (అపరేయమితస్త్వన్యాం) “సర్వజగత్తు నెవరిచే ధరింపఁబడినదో యట్టిజీవమును నాయొక్క రెండవ ప్రకృతిగా నున్నది.” (౭. ౫) అనియు భగవంతుఁడు చెప్పుచున్నాఁడు. మహాభారతమున శాంతిపర్వములో సాంఖ్యులయొక్క పంచవింశతితత్త్వము లనేక ప్రదేశములందు వివేచన చేయఁబడెను. అయిన నీపంచవింశతితత్త్వములకుఁ బరముగ షడ్వింశ (౨౬. వది) మగు నొకపరమతత్త్వమున్న దనియు దానిని దెలిసికొనిన కాని మనుష్యుఁడు ‘బుద్ధుఁడు’ (జ్ఞాని) కానేరఁ డనియు (శాం. ౩౦౮), అన్నిచోట్లను జెప్పఁబడినది. సృష్టియం దున్న పదార్థములను జ్ఞానేంద్రియములచే నెఱుంగుటయే మనసంబంధ మగు సృష్టి కావున, ప్రకృతికి, లేక, సృష్టికే యనేకపర్యాయములు జ్ఞాన మని పేరిడుటచే నీదృష్టిచేత నీపురుషుఁడు జ్ఞాతయగుచున్నాఁడు (శాం. ౩౦౬. ౩౫–౪౧); కాని సత్య మగు జ్ఞేయ మేది కలదో (గీ. ౧౩. ౧౨) యది, ప్రకృతియు, పురుషుఁడు (అనఁగా:—జ్ఞానము, జ్ఞాత)అను నిరువురికంటెను బరముగనే యున్నది. అదియే పరమపురుషుఁడని గీతలలోఁ జెప్పఁబడినది. “ముల్లోకములను వ్యాపించి, దానిని సదా ధరించుమహాపురుషుని, లేక, పరమపురుషు నెఱుంగుము. వాఁడొక్కఁడు, అవ్యక్తుఁడు, నిత్యుఁడు, అక్షరుఁడు” అని భగవద్గీతయందే కాక వేదాన్తశాస్త్రమునం దున్నసర్వగ్రంథములలో స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడినది. అక్షరము, అవ్యక్తము నను నీరెండువిశేషణములును సాంఖ్యశాస్త్రమునందు ప్రకృతినిఁ దెలుపుచున్నవి. కారణ మేమి యన: ప్రకృతికంటె నెక్కువ సూక్ష్మ మగు మఱియొకమూలకారణ మేదియు జగత్తునకు లే దని సాంఖ్యులు సిద్ధాన్తమొనర్చిరి (సాం. కా. ౬౧); కాని వేదాన్తదృష్టిచేఁ బరబ్రహ్మమే యక్షరము (ఎప్పుడు నాశము నొందనిది) అగుటచే నది యవ్యక్తము (అనఁగా: ఇంద్రియముల కగోచరము) అగును. కావున గీతల్లయం దక్షరావ్యక్తశబ్దములే ప్రకృతికంటె పరముగనున్న పరబ్రహ్మస్వరూపమును భావించుటకు ప్రయోగింపఁబడు

స్నవి. ఈవిషయమును జదువరులు ముఖ్యముగ గమనింపవలయు (గీ. ౭. ౨౦; ౧౧. ౩౭; ౧౫. ౧౬-౧౮). ఈవేదాన్తమతానుసారముగఁ బ్రకృతి యవ్యక్తమయి నను దాని నక్షరమని చెప్పుట యోగ్యము కానేరదు. సత్యమే; కాని గీత ప్రకృతి పురుషులకంటె పరమం దున్నమూఁడవవాఁ డగునుత్తమపురుషునియొక్క సర్వశక్తి త్వమునకు కలుగుబాధ నొప్పుకొనదు; కాని, మిగిలిన సృష్ట్యుత్పత్తిక్రమసంబంధము లోని సాంఖ్యశాస్త్రసిద్ధాన్తము గీతలకు నంగీకార్య మగును. కావున సాంఖ్యులచే సంగీకరింపఁబడిన పరిభాషను వదలక యీశబ్దములచేతనే గీతలయందు క్షరాక్షరముల (వ్యక్తావ్యక్తముల) యొక్క సృష్టి వర్ణింపఁబడినది; మఱియు దానియం దుండియే బ్రహ్మస్వరూపమును చెప్పవలసినప్రసంగము తటస్థించినపుడు సందేహము లేకుండుటకై సాంఖ్యులయవ్యక్తముకంటె పరముగునవ్యక్తమును, సాంఖ్యులయక్షరముకంటె పరమగునక్షరము ననుమాటల కూర్పవలసివచ్చును. ఉదాహరణము:— ఈప్రకరణారంభమున నున్నశ్లోకమును వీక్షింపుము. 'అవ్యక్తము' 'అక్షరము' అను నీరెండుశబ్దములు నొకానొకప్పుడు సాంఖ్యులప్రకృతిని, మఱియొకప్పుడు వేదాన్తులపరబ్రహ్మము నుద్దేశించి(అనఁగా:రెండును వేర్వేఱువిధములుగ నుద్దేశించి) గీతలలోఁ గూర్పఁబడిన పని గీతలను జదువు చున్నప్పుడు తప్పక గమనింపవలయు నని సారాంశము. సాంఖ్యులయొక్క యవ్యక్తప్రకృతికంటె పరముగనున్న మఱియొకయవ్యక్తమే వేదాన్తానుసారముగ జగత్తునకు మూలమగును. జగత్తుయొక్క మూలతత్త్వసంబంధములో సాంఖ్యవేదాన్తులనడుమ నున్న భేదమిదియే. మూలముననే యధ్యాత్మశాస్త్రమునం దున్న మోక్షస్వరూపము పైతము సాంఖ్యులమోక్షస్వరూపముకంటె నెట్లు వేఱగునో యయ్యది ముందుఁ జెప్పఁబడును.

'ప్రకృతి-పురుషుఁడు'అను నీసాంఖ్యులయొక్క ద్వైతము నంగీకరింపక యీ రెండు నెవరివిభూతిగనున్నవో యట్టిపరమేశ్వరరూపము, లేక, పురుషోత్తమరూపమగు మూఁడవనిత్యతత్త్వము జగదుత్పత్తికంటె పూర్వమునం దున్నదని చెప్పినపిదప, ఈమూలభూత మగుమూఁడవతత్త్వమేది యనియు, దానికిని, ప్రకృతి పురుషులకును నెట్టిసంబంధ మున్నదనియు, ప్రశ్నలు సహజముగ వెలువడును. ప్రకృతి, పురుషుఁడు, పరమేశ్వరుఁ డను నీముగ్గురినే యధ్యాత్మశాస్త్రమునందు జగత్తు, జీవుఁడు, పరబ్రహ్మము అని క్రమముగఁ జెప్పుచున్నారు. ఈమూఁడువస్తువులస్వరూపమును, వీని పరస్పరసంబంధమును నిర్ణయించుటయే వేదాన్తశాస్త్రమునకు ముఖ్యప్రయోజనము. కావున నుపనిషత్తులలో నెక్కడఁ జూచిన నిదియే వర్ణింపఁబడినది. అయినను,

ఈవిషయములో సకలవేదాన్తులకు నైకమత్యము లేకపోవుటచేఁ గొందఱీమూఁడు పదార్థములు తొలుత నొక్కటిగ నున్న వనియు, మఱికొందఱీజీవజగత్తులు పరమేశ్వరునికంటె పూర్వమునందు కొంచెముగనో యత్యంతముగనో భిన్నముగను నున్నవనియుఁ దలఁచుచున్నారు. అందువలననే యద్వైతులు, విశిష్టాద్వైతులు, ద్వైతులు నని వేదాన్తులు మూఁడుతెగలుగ నున్నారు. జీవము, జగత్తులవ్యవహారము సర్వము పరమేశ్వరేచ్ఛచే నడచుచున్న దనుసిద్ధాన్తము నందఱు నొప్పుకొనుచున్నారు; కాని మొదట నీమూఁడువస్తువులస్వరూప మాకాశమువలె నొక్కటిగ నఖండముగ నున్న దని యనేకు లొప్పుకొనుచున్నారు. జడము, చేతనము నొకటియగుటకు శక్యముకామిచే దానిమ్మపండులో ననేకబీజము లున్నకారణమున ఫలమున కేకత్వము లే దని యెంచఁ దగనియట్లు జీవజగత్తు లనునవి పరమేశ్వరునిలో నంతర్గతములయినను, అవి పరమేశ్వరునికంటె మొదట నుండి భిన్నములుగనే యున్న వనియు, మూఁడు నొకటిగనే యున్న వనియు నుపనిషత్తులలోఁ జెప్పినప్పుడు, దానిమ్మపండువలె నొకటియే యని దానికర్థమని యెఱుంగవలయు నని కొందఱు వేదాన్తు లందురు. జీవస్వరూపవిషయమై యిట్లు వేర్వేఱు మతము లొక్కపరియే వెలువడిన పిదప నుపనిషత్తులందును, గీతలందు నున్నశబ్దములకర్థము సైత మాయాసాంప్రదాయికులచేఁ దమతమటీకలలో ననేకవిధములుగ మార్పఁబడినది. అందువలన గీతలలో నున్నస్వకీయాభిప్రాయము తెలియఁబడకపోవుటచే గీతలలో నున్న వేదాన్తము ద్వైతమో యద్వైతమో యై యున్నదనునది గీతలలోని సాంప్రదాయకటీకాకారులమతానుసారముగ, ముఖ్యముగ నిరూపింపఁబడినవిషయముగ స్థిరపడినది. కానిమ్ము; ఈవిషయ మయి విశేషముగ విచారించుటకు మున్ను జగత్తు (ప్రకృతి), జీవుఁడు (ఆత్మ, లేక, పురుషుఁడు), పరబ్రహ్మము (పరమాత్మ, లేక, పురుషోత్తముఁడు)అను వీరి కుండుపరస్పరసంబంధమును గుఱించి, భగవంతునిచే నందేమిచెప్పఁబడెనో విచారింతము. ఈవిషయములో, గీతలయొక్కయు నుపనిషత్తులయొక్కయు తాత్పర్య మొకటియే యగుటచే గీతలయం దున్న విచారమంతయును పూర్వ ముపనిషత్తులలో నుండినదే యనియు, ఇఁక ముందు చేయఁబోవువివేచనయందుండి చనువరు లెఱుంగుదురు.

ప్రకృతి-పురుషు లిరువురికంటె పరమం దున్నపురుషోత్తముని, పరమపురుషుని, పరమాత్మను, లేక, పరబ్రహ్మమును వర్ణించుచు భగవద్గీతలందు 'వ్యక్తము-అవ్యక్తము (నేత్రములకు కాన్పించునది-కాన్పింపనిది)' అని దానికి రెండుస్వరూప

ములు మొదట చెప్పఁబడినవి. వీనిలో వ్యక్తము (అనఁగా: ఇంద్రియములకు గోచర మగురూపము) సగుణముగనే యుండవలయు నని స్పష్టముగ నున్నది. అవశిష్ట మయినది యవ్యక్తము. ఈరూప మవ్యక్తము (అనఁగా: ఇంద్రియములకు గోచరము కానిది) అను మాట సత్యమే; కాని యది యింద్రియములకు గోచరము కాదనునంతమాత్రముచేతనే నిర్గుణముగ నుండవలయు ననిచెప్పుటకు వీలు లేదు. కారణ మేమనఁగా:—మన నేత్రములకుఁ గాన్పింపక పోయినను, దానియందు సర్వవిధములగుగుణములు సూక్ష్మరూపముగ నుండవచ్చును. కాన నవ్యక్తమే సగుణమనియు, సగుణ-నిర్గుణ మనియు, నిర్గుణ మనియు మూఁడువిధములుగ విభజింపఁబడినది. 'గుణ' శబ్దముచే మనుష్యుల బాహ్యేంద్రియములకే కాక మనస్సునకైనను గోచరము లగు సకలగుణములు నిక్కడ నుద్దేశింపఁబడినవి. పరమేశ్వరునియొక్క మూర్తిమంత మగు నవతారమైన శ్రీకృష్ణమూర్తి యీవిషయమునే యుపదేశించుటకొఱకు సాక్షాత్తుగ నర్జుననియెదుట నిలువఁబడి యుండెను. కావున గీతలలో నాయాస్థలములందు "ప్రకృతి నాస్వరూపముగనే యున్నది" (గీ. ౯. ౪) "జీవుఁడు నాయంశముగ నున్నాఁడు." (గీ. ౧౫. ౭) "సర్వభూతములకు నంతర్యామి యగునాత్మ నేనే" (గీ. ౧౦. ౨౦) "జగత్తులో నేదేది శ్రీమంతముగఁ గాని, లేక, విభూతిమంతముగఁ గాని యగుమూర్తిగ నున్నదో యదీ యంతయు నాయొక్క యంశముచేతనే యుత్పన్న మయినది" (గీ. ౧౦. ౪౧). "నాయందు మనస్సునుంచి నాభక్తుఁడవు కమ్ము" (గీ. ౯. ౩౪) "అటులగుదు వేని నన్నే పొందుదువు. నీవు నాకిష్టుఁడ వని నేను ప్రతిజ్ఞఁ జేయుచున్నాను." (గీ. ౧౮. ౬౫) అని తనయొక్క వ్యక్తస్వరూపవిషయమునునే భగవంతుఁడు ప్రథమపురుషముచే నిర్దేశించినాఁడు; మఱియు సకలచరాచరసృష్టియు తనవ్యక్తస్వరూపము సాక్షాత్తుగ నిండియున్నదని విశ్వరూపదర్శనముచే నర్జునునకు ప్రత్యక్షముగ నమ్మకమును బుట్టించిన పిదప తుదకు నవ్యక్తముకంటె వ్యక్తము నుపాసించుట మిక్కిలి సులభము. కావున 'నీవు నాయందు భావమును నిల్పుము." (గీ. ౧౨. ౮) "నేనే బ్రహ్మకు, అవ్యయ మగు మోక్షమునకు, శాశ్వతమగుధర్మమునకు, పరమసుఖమునకు మూలస్థానముగ నున్నాను." (గీ. ౧౪. ౨౭) అని యర్జునున కుపదేశించెను. ఇందుచేఁ బ్రారంభమునుండి తుదవఱకును గీతలయందు భగవంతునియొక్క వ్యక్తస్వరూపమె ప్రధానముగ వర్ణింపఁబడిన దని చెప్పుటకేమియు నాటంకము కానరాదు.

కాని యింతమాత్రముచేత గీతలలో వ్యక్త మగు పరమేశ్వరుఁడె తుదకుఁ బొందఁదగినవాఁ డని చెప్పఁబడిన దనెడికేవల భక్త్యభిమానులగు కొందఱుపండి

తులయొక్కయు,టీకాకారులయొక్కయు మతము స్వీకరించుటకు సాధ్యము కానే రదు. కారణ మేమన:—పూర్వమునందు చెప్పఁబడినదానిపలెనే తనవ్యక్తస్వరూపము మాయికమగుటచే దానికి పరమందున్నయవ్యక్తమే (అనఁగా: ఇంద్రియములకు గోచరము కానిస్వరూపమే) ముఖ్యముగ నున్న దని భగవంతుఁడు స్పష్టముగఁ జెప్పినాఁడు. ఉదాహరణము:—

"అవ్యక్తం వ్యక్తి మాపన్నం మన్యన్తే మా మబుద్ధయః
పరం భావ మజానన్తో మ మావ్యయ మను త్తమమ్." (గీ. ౭. ౨౪)

"నే నవ్యక్తుఁడ (అనఁగా: ఇంద్రియములకు నగోచరుఁడ) నైనను, మూఢులు నన్ను వ్యక్తుఁడని యెన్నుచున్నారు.మఱియు వ్యక్తమునకుఁ బరముగ నున్న శ్రేష్ఠము నవ్యయము నగు నా స్వరూపము నెఱుంగ లేరు." అని చెప్పి తరువాతి శ్లోకములో "నేను నాయొక్క యోగమాయచే నాచ్ఛాదితుఁడ నగుటచే మూఢులు నన్నెఱుంగలేరు."(౭.౨౫)అని భగవంతుఁ డేడవయధ్యాయములోఁ జెప్పియున్నాఁడు. అటులే నాలుగవయధ్యాయములో "నేను జన్మవిరహితుఁడను, అవ్యయుఁడ నైనను స్వయముగ ప్రకృతి నధిష్ఠించి నా మాయచేతనే (స్వాత్మమాయయా) జన్మమెత్తుచున్నాను. అనఁగా: వ్యక్తుఁడ నగుచున్నాను." (గీ. ౪.౬)అని తనవ్యక్త స్వరూపమునకు నుపపత్తి చెప్పినాఁడు.ముం దేడవయధ్యాయములోఁ ద్రిగుణాత్మక ప్రకృతి యనునది నా దగు దైవి మాయ యగుటచే దాని నెవరు తరింతురో వారు నన్ను కలిసికొందురు. మఱియు ఆ మాయచే నష్టజ్ఞానులు, మూఢులు, నరాధములు నగువారు నన్నుఁ బొందరు" (గీ.౧౪.౧౫) అని చెప్పి తుదకు పదునెనిమిదవయధ్యాయములో (గీ. ౧౮.౬౧.) "ఓయర్జునా! సర్వభూతములహృదయములందు జీవరూపముగ నీశ్వరుఁడె వాసముఁ జేయుటచే నతఁడు తనమాయచేతనే సకలభూతములను యంత్రమువలెనె త్రిప్పుచున్నాఁడు" అని యర్జునునకు శ్రీకృష్ణమూర్తి బోధించినాఁడు. అర్జునునకుఁ జూపినవిశ్వరూపమునే నారదునకు భగవంతుఁడు చూపినటుల భారతమునందలి శాంతిపర్వాంతర్గతమయిన నారాయణీయప్రకరణములోఁ జెప్పఁబడినది (భా. శాం. ౩౩౯); మఱియు నారాయణీయము లగు, లేక, భాగవతము లయిన ధర్మములే గీతలలోను ప్రతిపాద్యములని నేను మొదటిప్రకరణములో నిరూపించి యున్నాను. నారదునకు నీరీతిగ సహస్రనేత్రములును రంగులును నితరము లగుదృశ్యగుణములును గలవిశ్వరూపమును జూపినపిదప—

"మాయా హ్యేషా మయా సృష్టా యన్మాం పశ్యసి నారద।
సర్వభూతగుణై ర్యుక్తం నైవం త్వం జ్ఞాతు మర్హసి."

(శాం. ౩౩౯. ౪౪.)

"నీవు చూచుచున్న నారూప మంతయు నాచే నిర్మిత మయిన మాయ. కావుననే సర్వభూతముల గుణములతో నేను కూడినవాఁడ నని యెఱుంగుము." అని యిట్లు భగవంతుఁడు చెప్పి "నాసత్యస్వరూపము, సర్వవ్యాపకము, అవ్యక్తము, నిత్యము నయినది. దానిని సిద్ధులు తెలిసికొందురు." (శాం. ౩౩౯. ౪౮) అనియుఁ జెప్పెను. కావున గీతలయం దర్జునునకుఁ జూపినవిశ్వరూపముగూడ మాయికముగనే యున్నది. కావున నుపాసనార్థమయి వ్యక్తస్వరూపము భగవంతునిచే గీతలలోఁ బ్రశంసింపఁబడినను పరమేశ్వరునియొక్క శ్రేష్ఠస్వరూప మవ్యక్త (అనఁగా: ఇంద్రియముల కగోచర)మగుటచే నవ్యక్తుఁడు వ్యక్తస్వరూపమును ధరించుట యనునది యతని మాయ గనే యున్న దనియు, ఈమాయ నతిక్రమించి తుదకు, దీనికంటె పరము శుద్ధము నగునవ్యక్తస్వరూపముయొక్క జ్ఞానము కలిగినఁగాని మోక్షము లభింప దనియు గీతలలోని సిద్ధాంతముగ నున్న దని పూర్వోక్తవచనముల నుండి నిర్వివాదముగనే తెలియు నని సారాంశము. మాయ యన నేమియో విశేషముగ ముందు విచారించెదము. పూర్వోక్త మగువాక్యములను బట్టి యాలోచింపఁగా నీ మాయావాదమును శ్రీశంకరాచార్యులు నూతనముగఁ గల్పింపలే దనియు, అంతకు పూర్వమునందే భగవద్గీతలలోను, మహాభారతములోను, భాగవతధర్మములలో నున్న దనియుఁ దెలియుచున్నది. శ్వేతాశ్వతరోపనిషత్తునందును—"మాయాం తు ప్రకృతిం విద్యా న్మాయినం తు మహేశ్వరమ్" "మాయ యన ప్రకృతి (సాంఖ్యులది) యగును. మఱియు నామాయకు నధిపతి పరమేశ్వరుఁ డగుటచే నతఁడే తనమాయచేఁ బ్రపంచమును నిర్మించుచున్నాఁడు." (౪. ౧౦) అని సృష్టిక్రమము సెప్పఁబడినది.

పరమేశ్వరునియొక్క శ్రేష్ఠ మగుస్వరూపము వ్యక్తము కా దనియు నవ్యక్తముగ నున్న దనియు స్పష్ట మయినను, ఈశ్రేష్ఠ మగునవ్యక్తరూపము సగుణమా? నిర్గుణమా? యనియు నిచ్చోఁ గొంత విచారణీయము. కారణ మేమనఁగా:— సాంఖ్యశాస్త్రమం దున్నప్రకృతి యవ్యక్త మైనను(అనఁగా: ఇంద్రియ [illegible] చర మైనను) సగుణమై (అనఁగా: సత్త్వరజస్తమోగుణాత్ [illegible]

ఈసగుణ మైనయవ్యక్తరూప మగునొకదృష్టాంతము మనయెదుటనుండుటచేఁ బర మేశ్వరునియవ్యక్తము శ్రేష్ఠము నగుస్వరూపము నటులే సగుణముగ గ్రహింప వలయు నని యనేకులు తలంచెదరు. అవ్యక్తుఁడగు పరమేశ్వరుఁడు దనమాయచే నైనను వ్యక్తసృష్టిని నిర్మించుటవల్లను, సర్వప్రాణులహృదయములయందుండి వారి వారివ్యాపారములను వారిచేఁ జేయించుటవల్లను (గీ. ౧౮.౬౧), తాను సర్వయజ్ఞములకును భోక్తగా ప్రభువుగా నుండుటవల్లను (గీ. ౯. ౨౪), ప్రాణిమాత్రము మనకు బుద్ధిని ప్రేరణఁ జేసి శ్రద్ధను బుట్టించువాఁ డగుటవల్లను, సుఖదుఃఖాది సర్వ'భావ'ములను గలిగించువాఁడగుటవల్లను, "లభతే చ తతః కామాన్ మయైవ విహితాన్ హితాన్" (గీ. ౭. ౨౨) అని యున్నట్లు ప్రాణులయొక్క వాసనానురూపముగ ఫలముల నిచ్చుటవల్లను నవ్యక్తుఁడైనను (అనఁగా: ఇంద్రియముల కగోచరుఁ డయినను) దయ, కర్తృత్వము మొదలగుగుణములతోఁ గూడినవాఁడు గావున సగుణుఁడే కావలయునని సిద్ధ మగుచున్నది. దీనికి విపరీతముగ—"న మాం కర్మాణి లిమ్పన్తి" "నన్నుఁ కర్మలయొక్క గాని, గుణములయొక్క గాని యపరిశుద్ధత యెప్పుడును బాధింపనేరదు" (గీ. ౪. ౧౪) అనియు, ప్రకృతియొక్క గుణములచే మోహముఁ జెందినమూర్ఖు లాత్మనే కర్త యనుకొందురనియు (౩. ౨౭; ౧౪. ౧౯.), లేక, యవ్యయుఁడు నకర్తయు నగునీపరమేశ్వరుఁడే ప్రాణిమాత్రహృదయమునందు జీవరూపుఁడుగ నుండుటచే (గీ. ౧౩.౩౧) నన్నిజంతువుల కర్తృత్వము, కర్మయు నను నీరెంటిచే న్యాయ్యముగ నసంబద్ధుఁడయినను నజ్ఞానముచే లోకులు మోహమును బొందుదు రనియు, భగవంతుఁడు సెప్పెను (గీ. ౫. ౧౪–౧౫). అవ్యక్తుఁడగు (అనఁగా: ఇంద్రియములకు గోచరముకాని) పరమేశ్వరునిస్వరూప మిట్లు సగుణ మనియు, నిర్గుణ మనియు, వేర్వేఱుగఁ జెప్పఁబడలేదు; కాని కొన్నిస్థలములయందు నీరెండురూపముల నొక్కచోట మిశ్రమము చేసియు వ్యక్తుఁ డగుపరమేశ్వరుఁడే వర్ణింపఁబడెను. ఉదాహరణము:—"భూతభృన్న చ భూతస్థః" "నేను భూతముల కాధారభూతుఁడ నగుటచే వానిలోలేను" (గీ. ౯. ౫) అనియు, మఱియు "పరబ్రహ్మ సత్తును గాదు, అసత్తును గాదు" (గీ. ౧౩. ౧౨) అనియు, పదుమూఁడవయధ్యాయమునందు, "సకలేంద్రియములుగలవాఁడుపలె భాసమానుఁడైనను సర్వేంద్రియవిరహితుఁడును, నిర్గుణుఁడును గుణములను భోగించువాఁడు" (గీ ౧౩-౧౪) అనియు, "దూరమందున్నను సమీపముననున్నాఁడు" (గీ. ౧౩. ౧౫) అనియు, "అవిభక్తుఁడుగను, విభక్తుఁడుగను గన్పట్టుచున్నాఁడు"

(గీ. ౧౩. ౧౬) అనియు పరమేశ్వరస్వరూపము పరస్పరవిరుద్ధముగ (అనఁగా: సగుణముగను నిర్గుణముగను) చెప్పఁబడినది. అయినను రెండవయధ్యాయముయొక్క ప్రారంభముననే "ఈయాత్మ, యవ్యక్తము, అచింత్యము, అవికార్యముగ నున్నది" (గీ. ౨. ౨౫) అని చెప్పి పదుమూఁడవయధ్యాయములో "ఈపరమాత్మ, యనాది, నిర్గుణుఁడు, నవ్యయుఁడు నగుటచే నతఁడు శరీరమునందున్నను నేమియుం జేయువాఁడు గా నేరఁడు. అతనికి దేని గంధముఁ దగులదు" (౧౩. ౩౧) అని శుద్ధమును, నిర్గుణమును, నిరవయవము, నిర్వికారము, అచింత్యము, ననాదియు నగునవ్యక్తస్వరూపముయొక్క శ్రేష్ఠత్వమే చెప్పఁబడినది.

భగవద్గీతానుసారముగ నుపనిషత్తులయందు నవ్యక్తుఁ డగుపరమేశ్వరుని స్వరూప మొకప్పుడు సగుణమనియు, నొకప్పుడుసగుణ-నిర్గుణ మనియు, నుభయవిధముగను, మఱియొకప్పుడు శుద్ధనిర్గుణమనియు మూఁడువిధములుగఁ జెప్పఁబడినటుల గాన్పించుచున్నది. ఉపాసనకు నెప్పుడు ప్రత్యక్షమూర్తి యెదురుగ నుండి తీరవలయునని నియమము లేదు. నిరాకారము (అనఁగా: చక్షురాదిజ్ఞానేంద్రియములకు నగోచర) మగుస్వరూపమును సైతము నుపాసింపవచ్చును; కాని యెవరిని మన ముపాసింపవలయునో వారు చక్షురాదీంద్రియముల కగోచరులైనను, మనస్సునకు గోచరమైననే కాని వారి నుపాసించుటకు శక్యము కానేరదు. ఉపాసన యనఁగా: చింతనము, మననము, లేక, ధ్యానముగా నుండును. మఱియుఁ జింతిత పదార్థమునకు రూపము లేకపోయినను, మఱియొక యేగుణములైనను మనస్సునకుఁ దెలిసిననేకాని మనుజుఁడు, మనస్సున దానిని చింతింపఁజాలఁడు. కావున నవ్యక్త (అనఁగా: నేత్రముల కగోచర) మగుపరమాత్మయొక్క చింతనము, మననము, ఉపాసన, యుపనిషత్తులలో నెక్కడెక్కడఁ జెప్పఁబడినదో యాయాప్రదేశములం దవ్యక్తుఁ డగుపరమేశ్వరుఁడు సగుణుఁడుగనే కల్పింపఁబడినాఁడు. పరమేశ్వరుని యందుఁ గల్పింపఁబడినయాగుణము లుపాసకులయొక్క యధికారానుసారముగఁ గొంచె మెచ్చుతగ్గుగ వ్యాపకములు, లేక, సాత్త్వికములుగ నున్నవి. మఱియుఁ దమతమనిష్ఠానుసారముగ నుపాసనాఫలము వారికి ప్రాప్త మగును. "పురుషుఁ డనువాఁడు క్రతుమయుఁ డగుటచే నెవరి క్రతు (నిశ్చయము) వెట్టిదో వారికి తదనుసారముగనె మరణానంతరమున ఫలము లభించును" అని ఛాందోగ్యోపనిషత్తు నన్నది. (౩. ౧౪. ౧) మఱియు దేవతలను భజించినవారు దేవతలను, పితరుల భజించినవారు పితరులను బొందుచున్నారు. (గీ. ౯. ౨౫) లేక, "యో యచ్ఛ్రద్ధః

స్వ ఏవ సః" "తనశ్రద్ధానుసారముగ సిద్ధిని బొందుచున్నాఁడు" (౧౭. ౩) అని భగవద్గీతలయందును జెప్పఁబడినది. ఉపాసకుని యధికారభేదానుసారముగ నుపాస్యము, నవ్యక్తము నగుపరమేశ్వరునియొక్క గుణములు నుపనిషత్తులయందు వేర్వేఱుగ వర్ణింపఁబడినవి. ఉపనిషత్తులయం దీప్రకరణమును 'విద్య' యని చెప్పుచున్నారు. విద్యయనఁగా నీశ్వరప్రాప్తి యొక్క (ఉపాసనారూప) మార్గము. మఱియు నది యేప్రకరణమునఁ జెప్పఁబడినదో తదను దానికిఁగూడ 'విద్య' యనియే పేరు. 'శాండిల్యవిద్య' (ఛాం. ౩. ౧౪) 'పురుషవిద్య' (ఛాం. ౩. ౧౬-౧౭) 'పర్యంకవిద్య' (కౌషీ. ౧). 'ప్రాణోపాసన' (కౌషీ. ౨) మొదలయిన యనేకవిధోపాసన లుపనిషత్తులలోఁ జెప్పఁబడినవి. అవి యన్నియు వేదాంతసూత్రములలోని మూఁడవయధ్యాయముయొక్క మూఁడవపాదమునందు వివేచనచేయఁబడినవి. ఈప్రకరణమునం దవ్యక్తపరమేశ్వరుఁడే, మనోమయుఁడు, ప్రాణశరీరుఁడు, భారూపుఁడు, సత్యసంకల్పుఁడు ఆకాశాత్ముఁడు, సర్వకర్ముఁడు, సర్వకాముఁడు, సర్వగంధుఁడు, సర్వరసుఁడుగా నున్నాఁడని సగుణత్వమే వర్ణింపఁబడినది (ఛాం. ౩. ౧౪. ౨). కావున తైత్తిరీయోపనిషత్తునందు అన్నము, ప్రాణము, మనస్సు, విజ్ఞానము, ఆనందము నను నీరూపములచే బ్రహ్మోపాసన క్రమముగ మెట్లెక్కినట్లు చెప్పఁబడినది. (తై. ౨. ౧-౫; ౩. ౨-౬) బృహదారణ్యకమునందు (౨. ౧.) గార్గ్యుఁ డగుబాలాకి యజాతశత్రుఁ డనురాజునకు, ఆదిత్యుఁడు, చంద్రుఁడు విద్యుత్తు, ఆకాశము, వాయువు, అగ్ని, జలము, లేక, దిక్కులు, వీనియం దున్న పురుషులు బ్రహ్మస్వరూపములుగ నుపాస్యులని తొలుత చెప్పినాఁడు; కాని సత్యమగు బ్రహ్మ దీనికంటె పరముగనున్నాఁడని యజాతశత్రువు బాలాకికిఁ జెప్పి తుదకు ప్రాణోపాసన ముఖ్యమని చెప్పినాఁడు. అయిన నీపరంపర యిచ్చటనే సమాప్తము కానేరదు. పూర్వోక్త మగుసకలబ్రహ్మస్వరూపములను 'ప్రతీకములు' (అనఁగా: నుపాసనార్థమై తీసికొనఁబడినగౌణస్వరూపములు), లేక, 'బ్రహ్మనిదర్శకచిహ్నము' లని చెప్పుచున్నారు. ఈస్వరూపమునే మూర్తిరూపముగ నేత్రములయెదుట నునిచితి మేని ప్రతిమ యగును; కాని వాస్తవికమగు బ్రహ్మస్వరూపము దీనికంటె భిన్నముగ నున్నదని సర్వోపనిషత్తుల సిద్ధాంతమయి యున్నది. (కేన. ౧. ౨-౮) ఈబ్రహ్మలక్షణములను జెప్పుచు ననేకస్థలములందు "సత్యం జ్ఞాన మనంతం బ్రహ్మ" (తైత్తి. ౨. ౧) "విజ్ఞాన మానందం బ్రహ్మ" (బృ. ౩. ౯. ౨౮) — "బ్రహ్మ సత్యము (సత్), జ్ఞానము (చిత్), మఱియు ఆనందరూపము, లేక, సచ్చిదానందరూపముగ

నున్నది.'' అని సకలగుణములను త్రిగుణములలో నంతర్భావముఁజేసి వ్యాఖ్యాన మొనర్చిరి. మఱికొన్నిస్థలములయందు భగవద్గీతానుసారముగ "బ్రహ్మ సత్తును కానేరదు, అసత్తును కానేరదు'' (ఋ. ౧౦. ౧౨౯. ౧), లేక, "అణోరణీయాన్ మహతో మహీయాన్''—"అణువునకంటె చిన్నది. మహత్తుకంటె మహత్తు'' (కఠ. ౨. ౨౦). "తదేజతి తన్నైజతి తద్దూరే తద్వన్తికే'' "అది చలించునది. చలింపనిది. అది దూరమునందును సమీపమునందు నున్నది.'' (ఈశ. ౫; ముం. ౩. ౧. ౭) మఱియు "సర్వేంద్రియగుణాభాసుఁడైనను సర్వేంద్రియవివర్జితుఁడు (శ్వేత. ౩. ౧౭)'' అని యిటులు పరస్పరవిరుద్ధము లగుగుణము లాతనియందున్నవని చెప్పఁబడినది. తుదకు ఈసర్వలక్షణములను వదలి, "ధర్మాధర్మములకంటెను, కృతాకృతములకంటెను భూతభవిష్యత్తులకంటెను పరమందున్నదే బ్రహ్మమని యెఱుంగుము'' అని మృత్యువుచే నచికేతువునకు బోధింపఁబడినది. (కఠ. ౨. ౧౪); మఱియు నటులె మహాభారతమునం దున్న నారాయణీయధర్మములయందు బ్రహ్మ, రుద్రునకును (మ. భా. శాం. ౩౫౧. ౧౧), మోక్షధర్మములయందు నారదుఁడు, శుకునకును చెప్పిరని యున్నది. (౩౩౧. ౪౪) బృహదారణ్యకోపనిషత్తునందు (౨. ౩. ౨) మొదట, బ్రహ్మయొక్క పృథివియు, జలము, నగ్నియు ననుమూఁడుమూర్తములగు రూపములని చెప్పి, యీయమూర్తముయొక్క సారభూత మగుపురుషుని రూపము, లేక, రంగు మాఱు నని చూపినపిదప, తుదకు 'నేతి నేతి' అనఁగా: "ఇంతవఱకు నేది చెప్పఁబడినదో యది కాదు, అది బ్రహ్మ కానేరదు.'' ఈసర్వమగునామరూపాత్మకమగుమూర్తామూర్తపదార్థములకంటె నేది 'యగ్రాహ్యము' 'అవర్ణనీయము'నగునో దానిని పరబ్రహ్మగా నెఱుఁగుమని యుపదేశింపఁబడినది. (బృ. ౨. ౬; వే. సూ. ౩. ౨. ౨౨.) వేయేల? చెప్పుట శక్యము లగుపదార్థముల యన్నింటికంటెను బరముగ నున్నదె బ్రహ్మమగుటచే నవ్యక్తము నిర్గుణము నయినస్వరూపమును జ్ఞాపకుటకు 'నేతి నేతి' యనునది యొకచిన్ననిర్దేశము, లేక, ఆదేశము, సూత్రము, గుర్తు. కావుననే బృహదారణ్యకోపనిషత్తునందే యది నాలుగుపర్యాయములు చెప్పఁబడినది (౩. ౯. ౨౬; ౪. ౨. ౪; ౪. ౪. ౨౨; ౪. ౫. ౧౫). మఱియు నటులే యితరములగు నుపనిషత్తులలోను "యతో వాచో నివర్తంతే అప్రాప్య మనసా సహ'' (తై. ౨. ౯), "అద్రేశ్యం (అదృశ్యము) అగ్రాహ్యం'' (ముం. ౧. ౧. ౬), "న చక్షుషా గృహ్యతే నాఽపి వాచా''(ముం. ౩. ౧. ౮.)—నేత్రములకు గోచరింపనిదియు, వాక్కుతోఁ జెప్పనలవిగానిదియు—

"అశబ్ద మస్పర్శ మరూప మవ్యయం
తథాఽరసం నిత్య మగంధవచ్చ యత్,
అనాద్యనంతం మహతః పరం ధ్రువం
నిచాయ్య తన్మృత్యుముఖా త్ప్రముచ్యతే" (కఠ. 3. ౧౫)

"పంచమహాభూతములయొక్క శబ్దము, స్పర్శము, రూపము, రసము, గంధము ననునైదుగుణములు లేనివాఁడును, అనాదిభూతుఁడు, ననంతుఁడు, నవ్యయుఁడును" అని పరబ్రహ్మమయొక్క నిర్గుణము నచింత్యము నగుస్వరూపము చెప్పఁబడినది. (వే. సూ. 3. ౨. ౨౨-3౦; చూడుము). మహాభారతము శాంతిపర్వములో నున్న నారాయణీయ, లేక, భాగవత ధర్మములఁ జెప్పినప్పుడును భగవంతుఁడు తననిజ మగుస్వరూపమును "అదృశ్యము, అఘ్రేయము, అస్పృశ్యము, నిర్గుణము, నిష్కలము, (నిరవయవము,) అజము, నిత్యము, శాశ్వతము నిష్క్రియము నగుచు నున్న"దని నారదునకుఁ జెప్పి, తన్నే "వాసుదేవ పరమాత్మ"యని చెప్పుచున్నారనియు, తానె, సృష్టిస్థితిలయములను జేయు త్రిగుణాతీతుఁ డగుపరమేశ్వరుఁడుగ నున్నాఁడనియు చెప్పియున్నాఁడు. (మ. భా. శాం. 33౯. ౨౧-౨౮)

భగవద్గీతలయందే కాక, మహాభారతాంతర్గతనారాయణీయ, లేక, భాగవత ధర్మములయందును, బరమేశ్వరునియొక్క వ్యక్తస్వరూపముకంటె నవ్యక్తస్వరూపము శ్రేష్ఠ మని చెప్పఁబడెను. మఱియు నీశ్రేష్ఠమగు నవ్యక్తస్వరూపము మరల సగుణ మనియు, సగుణ-నిర్గుణమనియుఁ దుదకుఁ గేవలనిర్గుణ మనియు, మూఁడువిధములుగ చెప్పఁబడినట్లు పూర్వోక్తములగువచనములవలనఁ దెలియు. అవ్యక్తమును, శ్రేష్ఠము నగుస్వరూపమునకును బరస్పరవిరుద్ధములగు నీమూఁడుస్వరూపములకును సంబంధమెట్లుండును? ఈమూఁడింటిలోను సగుణనిర్గుణమను నుభయాత్మకరూపమే, సగుణమునుండి నిర్గుణమునందు (లేక, యజ్ఞేయమునందు)ఁ జేరుటకు మార్గము, లేక, సాధనముగ నున్నదని యెఱుంగవచ్చును. కారణమేమియనఁగా—తొలుత సగుణరూపజ్ఞానము కలిగినపిదప, క్రమముగా నొక్కొక్కగుణమును వదలుటచే నిర్గుణస్వరూప మనుభవగోచరమగును; ఈవిధమున నే బ్రహ్మప్రతీకముయొక్క యుపాసన యుపనిషత్తులలో నెట్లెన్నఁటుల చెప్పఁబడినది. ఉదాహరణ మేమనగా:—తైత్తిరీయోపనిషత్తులోని భృగువల్లియందు మొదట నన్నమే బ్రహ్మ మని భృగువునకు బ్రహ్మచే నుపదేశింపఁబడినది. అనంతరమున, క్రమముగ, ప్రాణము, మనస్సు, విజ్ఞానము, ఆనందము నని బ్రహ్మస్వరూప మతనికిఁ దెలుపఁబడినది.

(తైత్తి.౩. ౨-౬) లేక, నిర్గుణమును, గుణబోధకము లగువిశేషణములచే వర్ణించుట యెప్పుడు శక్యము కానేరదు. కావున పరస్పరవిరుద్ధము లగువిశేషణములచే నాత నిని వర్ణించుట యుక్త మనియు చెప్పవచ్చును. కారణమేమనఁగా: 'దూర' శబ్ద మునుగాని 'సత్' అను శబ్దమును గాని యుచ్చరించితిమేని యేదైన మఱియొకవస్తువు సమీపముగ నున్నదని కాని, లేక, అసత్తుగ నున్నదని కాని మనస్సునకుఁ దెలియు చుండును. కాని యొక బ్రహ్మమే యంతట నిండియుండఁగా నాబ్రహ్మకు దూర మని కాని, 'సత్' అని కాని విశేషణములున్న నది దేనికిసమీపమున నున్నదనియు, 'అసత్' దానికంటె నేదియనియు చెప్పుదుము? ఈకారణమున, "దూరమున లేదు. సమీప మున కానరాదు. సత్తుకానేరదు. అసత్తును గానేరదు." అను నీసంభాషణచే దూర మును సమీపమును, 'సత్-అసత్' మొదలగు పరస్పరసాపేక్షగుణముల జంటలు గాక మిగిలిననిర్గుణమే యన్నిచోట్ల, సదా నిరపేక్షముగను స్వతంత్రముగ నుండు నదియగు బ్రహ్మ మని తెలియుటకుఁ బరస్పరవిరుద్ధము లగువిశేషణములు కలిగిన యీభాషనే వ్యవహారములో నుపయోగింపవలయును. ఇంతకంటెగత్యంతరము లేదు. (గీ. ౧౩. ౧౨). ఉన్నదంతయు బ్రహ్మమే యగుటచే, దూరమందును నదియె, సమీపమునందు నదియె, సదసత్తులు నదియే యగును. కావున మఱియొక దృష్టితోఁ జూచితిమేని యీబ్రహ్మను బరస్పరవిరుద్ధములగు విశేషణములచే నొక కాలమునందే రెండుగుణములు నున్నటుల చెప్పినను [illegible]వచ్చును. (గీ. ౧౧. ౩౭; ౧౩. ౧౫) కాని, సగుణ-నిర్గుణమని యుభయవిధముల 'నేతి నేతి' [illegible]ని కిట్లుపపత్తి గాన్పించినను; సగుణ-నిర్గుణము లనునీపరస్పరవిరుద్ధస్వరూపము." ఈకొక పరమేశ్వరు నికే యెట్లు సంభవించు నను ప్రశ్నకు వివరణము మిగిలియే యున్నది. అవ్యక్తుఁ డగుపరమేశ్వరుఁడు వ్యక్తమగు, లేక, యింద్రియగోచరమగు స్వరూపమును ధరిం చుటయె యాతనిమాయగనున్నది; కాని వ్యక్తము, లేక, యింద్రియగోచరముగాక యవ్యక్తముగనే యుండి నిర్గుణము సగుణ మైనప్పుడు దాని నేమనిచెప్పవలయును? ఉదాహరణము:—నిరాకారుఁడగు నొకపరమేశ్వరుని, ఒకఁడు "నేతి నేతి" యని యు, నిర్గుణుఁడనియు, నొకఁడు సర్వగుణసంపన్నుఁడు, సర్వకర్మ యనియు, దయాళు వనియు, సగుణుఁడనియుఁ దలఁచుచున్నారు. అప్పుడు దీనికి కారణ మేమనియు, లేక, యిందుల్లో శ్రేష్ఠమగు పక్షమేదియనియు, ఈనిర్గుణావ్యక్తబ్రహ్మయందుండి సర్వవ్యక్తసృష్టియు నెటులుత్పన్న మైనదనియు బాగుగ వ్యాఖ్యానముఁ జేయుట యావశ్యకము. సర్వసంకల్పములకు దాతయు నవ్యక్తుఁడు నగుపరమేశ్వరుఁడు యథార్థముగ సగుణుఁ డగుటచేతనే యుపనిషత్తులయందును, గీతలయందును వర్ణిం

బడిన నిర్గుణస్వరూపముయొక్క వర్ణన యతిశయోక్తిగఁ గాని, లేక, స్వర్గమైన ప్రశంసాపరముగఁ గాని యున్నదని చెప్పుట యధ్యాత్మశాస్త్రముయొక్క మూలాధారమును ఛేదించుటయే. కారణ మేమన — గొప్పఋషీశ్వరులు మనస్సు నేకాగ్రపఱచి జేసికొనుటచే సూక్ష్మము శాంతము నగు విచారముచే "యతో వాచో నివర్తంతే అప్రాప్య మనసా సహ" (తై. ౨. ౯) "ఏదిమనస్సునకైనను దుర్గమమగునో, దేనిని వర్ణింప శక్తిలేదో", ఏది బ్రహ్మస్వరూపముగ నున్నదని తుదకు సిద్ధాంతము చేయఁబడినదో, యట్టి యనుభవము అతిశయోక్తి యని, నామనస్సునకు ననంతము నిర్గుణము నగు బ్రహ్మముయొక్క యవగాహనము గాక యుండుటవలన, సత్యబ్రహ్మము సగుణమే యయి యుండవలయునని నుడువుట, సూర్యునికంటె నాదివిటీ బహుకాంతి గలది యనుటవలె నుండునందురు. ఒకసమయమున నీనిర్గుణస్వరూపోపపత్తి యుపనిషత్తులలోనైన, లేక, గీతలలోనైన లేనియెడల నావిషయము వేఱెయగును కాని వాస్తవముగ సత్యబ్రహ్మము సగుణము కానేరదు. భగవద్గీతలలో పరమేశ్వరునియొక్క శ్రేష్ఠము సత్యము నగుస్వరూపమవ్యక్తముగనే యున్న దనియు, నతఁడు వ్యక్తరూపమును ధరించుట యాతని మాయయై యున్నదనియు, స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడినది (గీ. ౪. ౬) ఇంతియ కాదు. ఇఁక నేమన: ప్రకృతియొక్క గుణములచే "మోహము నొందిన మూర్ఖలోకము, (అవ్యక్తము, నిర్గుణము నగు) ఆత్మకే కర్తృత్వ మున్నదని యెన్నుచున్నది." (గీ. ౩. ౨౭—౨౯;) ఈశ్వరుఁడేమియు చేయుట లేదు. అజ్ఞానముచే లోకులు బద్ధులగుచున్నారు (గీ. ౫. ౧౫); అనఁగా: అవ్యక్త మగునాత్మ, లేక, పరమేశుఁడు మొదట నిర్గుణుఁడుగ నుండెను (గీ. ౧౩. ౩౧). ఆతనియందుఁ గర్తృత్వాదిగుణములను మోహముచేనైన నజ్ఞానముచేనైన నారోపించి యాతనిని సగుణునిగ నవ్యక్తునిగఁ జేయుచున్నారు. (గీ. ౭. ౨౪) (౧) గీతలయందు పరమేశునివ్యక్తస్వరూపము విశేషముగ వర్ణింపఁబడినను, పరమేశుని మూలభూతమును శ్రేష్ఠము నగుస్వరూపము నిర్గుణము నవ్యక్తము నయి యున్నది. మనుష్యులజ్ఞానముచేఁ గాని, మోహముచేఁగాని యతనిని సగుణుఁ డని యనుకొనుచున్నారు. (౨) సాంఖ్యులప్రకృతి, లేక, దానియొక్క వ్యక్తమగుదు కార్యము (అనఁగా: సర్వజగత్తు) పరమేశునిమాయయైయున్నది. (౩) సాంఖ్యుల 'పురుషుఁడు' (అనఁగా: జీవాత్మ) ప్రారంభమునుండియుఁ బరమేశ్వరరూపుఁడును, పరమేశునివలె నిర్గుణుఁడు నకర్తగ నున్నాఁడు; కాని అజ్ఞానముచే నతనిని లోకులు కర్తగఁ దలంచుచున్నారు. ఇదియే పరమేశ్వరస్వరూపసంబంధములో గీతయొక్క

సత్య మగుసిద్ధాన్తముగ నున్న దని పైవివేచనవలన నిష్పన్న మగును. వేదాన్తశాస్త్ర సిద్ధాన్తము నిదియే. కాని పిదప నుత్పన్నము లైనవేదాన్తగ్రంథములలో నీసిద్ధాన్తమును జెప్పుచు 'మాయా ఽవిద్యలకు' రెంటికిని కొంచెము భేదము సెప్పఁబడినది. ఉదాహరణము:—పంచదశిలో నాత్మయు, పరబ్రహ్మము నను నీరెండును బ్రారంభమున నేకస్వరూపమే యగుటచే నీచిత్స్వరూపి యగుబ్రహ్మము మాయయందుఁ బ్రతిబింబితుఁ డయినపుడు సత్వరజస్తమోమయగుణ మగు (సాంఖ్యులయొక్క మూల) ప్రకృతి నిర్మిత మగు నని తొలుతఁ జెప్పఁబడినది; కాని, తర్వాతగ్రంథములో నీమాయకే 'మాయ' యనియు 'అవిద్య' యనియు, భేదముఁ గల్పించి, “మాయయందుఁ ద్రిగుణములలో శుద్ధమైనసత్వగుణము వృద్ధియయినపు డది మాయగానే యుండును. మఱియు నీమాయయందుఁ బ్రతిబింబించినబ్రహ్మము సగుణము, అనఁగా: వ్యక్తుఁ డగునీశ్వరుఁడు (హిరణ్యగర్భుఁడు)” అని చెప్పినారు. మఱియు నీసత్వగుణమే కొంచెము 'అశుద్ధ'మగునేని యది యే 'యవిద్య' యగును. దానియందుఁ బ్రతిఫలించిన బ్రహ్మమును 'జీవుఁ'డని చెప్పుదురు (పంచ ౧. ౧౫-౧౭). ఇట్లు విచారించితి మేని పరబ్రహ్మమందుండి 'వ్యక్త మగునీశ్వరుఁడు' నిర్మితుఁ డగుటకు కారణము 'మాయ' యనియు, 'జీవుని' నిర్మించుటకు కారణ 'మవిద్య' యనియు, స్వరూపమునుబట్టి యొక్కటే యగుమాయకు భేదములు సేయవలసి వచ్చుచున్నది; కాని గీతలలో నిట్లు భేదములు సెప్పఁ బడలేదు. “భగవంతుఁడు స్వయముగ, నేమాయచే వ్యక్త మగు (అనఁగా: సగుణమైన) రూపమును ధరించెనో (౭. ౨౫) లేక, యేమాయచే నష్టధాప్రకృతి (అనఁగా: సృష్టియందలిసకలవిభూతియు) యెవరియందుండి యుత్పన్న మగుచున్నదో (౪. ౬) యామాయయొక్క యజ్ఞానముచే జీవుఁడు మోహమును బొందు చున్నాఁడు.” (౭. ౪-౧౫) అని గీతలలోఁ జెప్పఁబడినది. అవిద్య యనుశబ్దము గీతలలో నెక్కడను లేదు. మఱియు శ్వేతాశ్వతరోపనిషత్తులో మాయామయ మగుప్రపంచమే 'అవిద్య' అని స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడినది. (శ్వేత ౫. ౧) గాన నవీనవేదాన్తగ్రంథములలోఁ గేవలనిరూపణాసౌలభ్యముకొఱకుఁ జీవేశ్వరదృష్టిచేఁ జేయఁబడిన యవిద్యయు, మాయయు నను నీసూక్ష్మభేదము నొప్పుకొనక, మాయయు, అవిద్యయు, అజ్ఞానము అనుశబ్దములు సమానార్థకము లని చెప్పి, యీత్రిగుణాత్మక మాయయొక్క గాని, అవిద్యయొక్క, లేక, యజ్ఞానమునయొక్కయు మోహమునయొక్కయుఁ గాని సత్య మగు స్వరూపము సామాన్యమేగ నేది యనియు, గీతలయందు నుపనిషత్తులయందు

నున్న సిద్ధాన్తములకు దానిచే నెటు లుపపత్తి గలుఁగు ననియు నను నీవిషయమును శాస్త్రరీతిగ సంక్షేపముగ నిప్పుడు వివేచనఁ జేయుదము.

నిర్గుణ-సగుణశబ్దములు, చూపులకుఁ జిన్నవిగఁ గాన్పించినను వానియం దెంతేని యర్థము లున్నవో వానిని విచారించితి మేని, సత్యముగ సర్వబ్రహ్మాండమును కన్నుల యెదుట నిలువఁబడి యుండును. జగత్తునకు మూల మగునట్టి పరబ్రహ్మ మేకము, నిష్క్రియము, నుదాసీనము నయి యుండఁగ, దానియందే మనుష్యుల కింద్రియ గోచరము లగు ననేకవిధము లగువ్యాపారములుఁ గాని, గుణములుఁ గాని యుత్పన్నము లగుటచే నాయఖండము ఖండములు గల దెటు లాయెను? అనియు, లేక, మొదట నేది యొకటిగ నుండెనో యదియే యనేకముగను వేర్వేఱగువ్యక్తపదార్థములుగను నయి యేవిధముగఁ గాన్పించు ననియు, ఏపరబ్రహ్మమునందు నిర్వికారమగుటచే మాధుర్యము, తిక్తము, కటువు, గట్టితనము, పలుచదనము, శీతము, ఉష్ణము మొదలగుభేదములు లేవో, దానియందే, వేర్వే ఱగురుచియు, కొంచె మెచ్చుతగ్గుగ గట్టితనము-పలచదనము, లేక, చల్లదనము-వేఁడి, సుఖము-దుఃఖము, వెలుతురు-చీఁకటి, మృత్యువు-అమరత్వము, మొదలగు ననేకవిధద్వంద్వము లెట్లుపుట్టు ననియు, ఏబ్రహ్మము శాంతముగ నిర్వాతముగ నుండునో దానియందుండి నానావిధము లగు ధ్వనులు, లేక, శబ్దము లెట్లు పుట్టు ననియు, ఏపరబ్రహ్మమునందు, లోపల వెలుపల యని కాని, దూరము సమీపము నని కాని భేదములు లేవో దానియందే, వెనుక ముందు, దూరము దగ్గఱ, తూర్పు పడమర, మొదలగుభేదము లెట్లుకలుగు ననియు, ఏపరబ్రహ్మము అవికారియు, త్రికాలాబాధితము, నిత్యము, అమృతము నగునో దానియందుండి యాయాకాలములలో నాశమునొందుపదార్థము లెట్లుపుట్టుననియు, దేనికి కార్యకారణరూపస్పర్శయే లేదో యట్టిపరబ్రహ్మము మృత్తిక, ఘటము మొదలగు కార్యకారణరూపములచే మనకు దృగ్గోచర మేల యగుచున్న దనియు, మొదలగు ననేకవిషయములు పూర్వోక్తము లగుచిన్న (సగుణ-నిర్గుణ) శబ్దముల లోనే యిమిడి యున్నవి. లేక, సంక్షేపముగ చెప్పుదు మేని యొకనికే నానాత్వము, నిర్ద్వంద్వమునకు అనేకవిధము లగుద్వంద్వములును, అద్వైతమునకే ద్వైతమును, అసంగునకే సంగమును నెట్లు కలిగె ననువిషయ మిచ్చట విచారింప వలయును. సాంఖ్యులు, నిత్యుఁడు నిర్గుణుఁడు నగుపురుషుఁడువలెనే త్రిగుణాత్మక మగు (అనఁగా: సగుణమగు) ప్రకృతియు, నిత్యమును స్వతంత్రముగ నున్న దని ప్రారంభముననే ద్వైతమును గల్పించుటచే నీయసందర్భము దూరముగఁ దొలంగునట్లు చేసిరి,

కావున జగత్తుయొక్క మూలతత్త్వమును శోధించి నిర్ణయించుమనుజునియొక్క స్వాభావికమనఃప్రవృత్తికి, ఈద్వైతముచే సమాధానము కాకపోవుటయే కాక, యుక్తివాదమునకుఁగూడ నిట్టిద్వైతము నిలువ నేరదు. కావున ప్రకృతి-పురుషులకంటె పరముగ విచారించి, సచ్చిదానందబ్రహ్మమునకు సైతము పైసోపాన మగునిర్గుణబ్రహ్మమే, జగత్తునకు మూలముగ నున్న దని యుపనిషత్కారులు సిద్ధాంతీకరించిరి; కాని యిప్పుడు నిర్గుణమునందుండి సగుణ మెట్లుత్పన్నమైన దనుదానికి నుపపత్తి చెప్పవలయును. కారణ మేమి యనఁగా: "ఏది లేదో యది లేనే లేదు; దానియందు, ఉండునది యెప్పుడును కలుగ నేరదు." అని సాంఖ్యము యొక్కయు, వేదాంతము యొక్కయు సిద్ధాంతము. ఈసిద్ధాంతానుసారముగ నిర్గుణమునుండి (అనఁగా: దేనియందు గుణము లేదో యాబ్రహ్మమునందుండి) సగుణములు (అనఁగా: దేనియందు గుణము లున్నవో అట్టిసృష్టియందలిపదార్థములు) ఉత్పన్నము లగుట శక్యము కానేరదు. కాని "సగుణ మెక్కడినుండి వచ్చినది? సగుణ మని చెప్పకపోవుదు మేని నేత్రముల కెదుట యెట్లు కాన్పించును? నిర్గుణమువలె సగుణము సత్యమే" యని చెప్పుదు మేని యింద్రియగోచరము లగుశబ్దము, స్పర్శము, రూపము, రసము, గంధము మొదలగు సకలగుణస్వరూపములు, నేఁ డొకవిధముగను, రే పొకవిధముగను నెప్పుడును పరిణమించును. కావుననే నాశమునొందునదియు, వికారియు, నశాశ్వతము నగును. కావున సగుణసిద్ధికొఱకైనను (సర్వవ్యాపి యగుపరమేశుఁడు విభాజ్యుఁ డని కల్పించి) నశ్వరుఁడుగ నున్నాఁ డని చెప్పవలసి వచ్చును. మఱియు విభాజ్యముసైతము నశ్వర మగుటచే సృష్టినియమముయొక్క యల్లరిలో నెప్పుడును పరతత్త్వముగ సంచరించువానిని పరమేశ్వరుఁ డని యెట్లు చెప్పవలయును! ఇంద్రియగోచరము లగుసకలసగుణపదార్థములు, పంచమహాభూతములయందుండి నిర్మితము లైనవి యని తెలిసికొనవలయును. వేదాంతులవలెఁ గాని, యాధిభౌతికులవలెఁగాని యీసర్వపదార్థములును, వ్యక్తముగాని, సగుణముగాని యగు మూలప్రకృతియందుండి నిర్మితములయిన వని యనుమానము నైనను జేయవలయు నని సారాంశము. ఏపక్షమును స్వీకరించిన, నశ్వరము లగుగుణము లెంతవఱకు నీమూలప్రకృతిని వదలిపోవో, యంతవఱకును, పంచమహాభూతములు, లేక, ప్రకృతిమూలమగు నీమూలపదార్థము జగత్తున నశింపనిదియై, స్వతంత్రముగను, లేక, యనుమగుతత్త్వముగను నున్నదని యనుటకు వీలులేదనువిషయము నిర్వివాదముగ యున్నది. కావున నెవరికి ప్రకృతివాద మిష్టమో వారు పరమేశ్వరుఁడు నిత్యుఁ

స్వతంత్రుఁడు నమృతుఁడుగ నున్నాఁడని చెప్పుటను వదలవలయును. కానిచో, పంచమహాభూతములకంటె, లేక, ప్రకృతికంటె, సగుణమగు మూలప్రకృతికంటె పరముగా నున్నవిషయ మేమి యని శోధింపవలయును. ఇందుకన్న వేఱుమార్గము లేదు. ఎండమావులలోని నీటిచే దప్పిపోవుటయును, ఇసుకనుండి తైలముఁ దీయుటయు నెట్లు శక్యము కానేరదో, యటులే యేది జాగుగ నశ్వరమై యున్నదో దానియందుండి యెప్పుడైన నమృతత్వము నిష్పన్న మగుట యశక్య మగును. కావున నెంతసంపద కలిగినను, "అమృతత్వస్యతు నాశా ఽ స్తి విత్తేన" "సంపదచే నమృతత్వము లభించు నని యాశింప వలదు" (బృ. ౨.౪.౨) అని యాజ్ఞవల్క్యులు, మైత్రేయికి స్పష్టముగనే చెప్పిరి. అమృతత్వ మసత్య మంచు వేసి, రాజిచ్చిన యీనామము (బహుమానము) మనకు పిదప మనపుత్రపౌత్రాదులకు నాచంద్రార్కముగ ననుభవింపఁదగినదిగ నుండవలయు నని మనుజుఁడు గోరుచుండును. లేక చిరకాలస్థాయి యగు (అనఁగా: శాశ్వత మగు) కీర్తి లభించునట్టికార్యము కలిగెనేని మనజీవితముపోయినను సరియే లక్ష్యము చేయనట్లు కాన్పించుచున్నది. ఋగ్వేదమువంటి యత్యంతప్రాచీనగ్రంథములో "ఓయింద్రా! నీవు నాకు 'అక్షిత శ్రవము', అనఁగా: అక్షయ్య మగుకీర్తిని, లేక, ధనమును నిమ్ము." (ఋ. ౧.౯.౭) అనియు, "ఓసోమా! నీవు నన్ను వైవస్వత (యమ) లోకమున నమృతునిగాఁ జేయుము." (ఋ. ౯.౧౧౩.౮) అనియు, పూర్వఋషులు ప్రార్థించుచున్నారు. మఱియు నర్వాచీనకాలమునందు నీదృష్టినే స్వీకరించుటచే "శీఘ్రముగ ననుభవము లోనికి వచ్చినసుఖమును మఱవక ఇప్పు డున్నదియు, ఇఁక ముందు పుట్టఁబోవునదియు నగు మానవజాతికి చిరకాల ముందుసుఖమును గలుగఁజేయుటయనునదియే యీజగత్తునంచు మనుష్యమాత్రునకు నీతిసిద్ధ మగుపరమకర్తవ్యముగ నున్న" దని స్పెన్సరు, కాంటువంటిముఖ్యు లగునాధిభౌతికపండితులు చెప్పుచున్నారు. తన శక్తి (జీవితమునకు) దూరమునం దున్న నిరంతరకల్యాణము (అనఁగా: అమృతత్వము) ఎందుండి వచ్చినది? అది స్వాభావిక మని నుడివినచో, ఈవినాశులగు [illegible]వస్తువులకంటెను, పరమున నొకయమృతవస్తు వున్నదని చెప్పవలసి వచ్చును. మఱియు నీయమృతవస్తువు లేదని చెప్పినయెడల మనకు ప్రత్యక్షముగ నున్నమనోవృత్తియొక్క యనుభవమును మఱియొకవిధమున సమర్థించుటకు సాధ్యము కానేరదు. ఇట్టి యనుపపత్తి మనస్సున నిడుకొని యీప్రశ్న యేనాఁటికిని సమాధానము చెప్పఁదగినది కానేరదు. కావున దానిని విచారింపక, దృశ్యసృష్టియం దున్న పదార్థముల యొక్క గుణధర్మములకంటె మనస్సును పరువిడనీయకూడదని యనేకు లాధిభౌతిక

పండితు లుపదేశముఁ జేయుచున్నారు. ఉపదేశము సులభముగఁ గాన్పించును; కాని మనుజులమనస్సునందు,తత్త్వజ్ఞానము కావలయునని స్వాభావికముగఁ గలుగు కోరిక నెవరు మానుపఁ గలరు? మఱియు నీయధిక మగుజిజ్ఞాస (ఎఱుంగవలయు ననుకోరిక) నొకపరి యణఁగిఁ ద్రొక్కినచో విజ్ఞాన మెట్లు వృద్ధి యగును?మనుజుఁడీభూమియం దవతరించినది మొదలు సర్వదృశ్యవస్తువులకు నశ్వరసృష్టికిని మూలభూతము నమృతము నగుతత్త్వ మేది యనియు, అది నా కెటుల ప్రాప్త మగు ననియు విచారము నెప్పుడును చేయుచునే యున్నాఁడు. ఆధిభౌతికశాస్త్ర మెంత వృద్ధిఁ బొందినను, అమృతత్వముయొక్క జ్ఞానముకొఱకైన యీస్వాభావికప్రవృత్తి సదామనుష్యునకు తప్పక కానేరదు. మనుజునియాధిభౌతికజ్ఞానము నంతయైనను వృద్ధిఁ బొందనిమ్ము; ఈసకలాధిభౌతికసృష్టివిజ్ఞానములను నొకవైపునకు నెట్టి, తత్త్వజ్ఞానము మనుజునియెదుట సదా పరువిడుచుండక మానదు. రెండువేలవత్సరంబులకు మును పీస్థితియే యుండెను. మఱియు నిప్పుడు పాశ్చాత్త్యులదేశమునందుసైత మావిధముగనే కాన్పించుచున్నది. వేయేల?మనుష్యబుద్ధియందు కొంత తగ్గినదినమునందే "స వై ముక్తో ఽథవా పశుః" "వాఁడే ముక్తుఁ డగును. కాని యెడల పశువగు"నని చెప్పవలసి వచ్చును.

కానిమ్ము, దిక్కులయొక్కయు కాలముయొక్కయు నియమములేనిదియు, అనవచ్ఛిన్నము, అమృతము, అనాది, స్వతంత్రము, ఏకవిధము, స్వతంత్రము, నిరంతరము, సర్వవ్యాపకము, నిర్గుణము నగుతత్త్వముయొక్క అస్తిత్వవిషయమైనను, లేక, యీనిర్గుణతత్త్వమునుండి సగుణసృష్టి యెట్లువచ్చె ననువిషయమునుగుఱించి యైనను మనప్రాచీనము లగునుపనిషద్గ్రంథములలో నుండునుపపాదనకంటె నధికముగను సయుక్తికముగను ,నితరదేశములలో నుండుతత్త్వజ్ఞానులు నేఁటివఱకును-శోధించియు నిర్ణయింప లేదు. అర్వాచీనుఁ డగు కొంటు తత్త్వజ్ఞుఁడు బాహ్యసృష్టియొక్క-నానాత్వము నేకత్వముగ నెట్లెఱుంగవలయు ననిసూక్ష్మముగ విచారించి యీయుపపత్తినె యర్వాచీనశాస్త్రరీతిగ నధిక స్పష్టముగ వ్రాసినాఁడు. కొంటుకంటె, 'హెకెల్' ఎక్కువలోతుగ విచారించినను వీనిసిద్ధాన్తముసైతము వేదాన్తమునకంటె మించలేదు. 'సోపెన్హాయర్' అను వానివిషయమును ఇటులే యున్నది.అతఁడు, లాటిన్భాషలో తర్జుమా చేయఁబడినయుపనిషత్తులను జదువుకొనినపిదప, "జగత్తులో నున్నవాఙ్మయమునం దీ యత్యుత్తమ మగు గ్రంథమునుండి, మనగ్రంథములలోనికి కొంతవిచారము తే

కొనఁబడిన"దని తానె చెప్పినాఁడు; కాని యీగూఢమగువిచారమును దానికి
సాధకబాధకము లగుప్రమాణములును, వేదాంత మందలిసిద్ధాంతములును, కాంటు
మొదలగుపాశ్చాత్యతత్త్వజ్ఞానులసిద్ధాంతమునకును దీనికిని నెంతసాదృశ్యము కలదో
యెంతవైషమ్యముగలదో యదియును, గీత, యుపనిషత్తులు, వేదాంతసూత్రములు
మొదలగుప్రాచీనగ్రంథములందున్న వేదాంతమునకును, తదుత్తరకాలికము లగు
వేదాంతమునకును స్థూలసూక్ష్మము లగుభేదము లేవియనునదియును, మొదలగువిషయ
ముల నీచిన్నగ్రంథమున సవిస్తరముగ నిరూపించుట శక్యము కానేరదు.
కావున గీతలయం దున్నయధ్యాత్మసిద్ధాంతములయొక్క సత్యతను, యుక్తిని, మహ
త్త్వమును తెలియఁజేయుట కావశ్యకము లగుభాగములనె ముఖ్యముగ నుపనిషత్తుల
యొక్కయు, వేదాంతసూత్రములయొక్కయు, శాంకరభాష్యముయొక్కయు
నాధారమున నిచ్చో నేను దిగ్దర్శనన్యాయముననే నిరూపింతును. ప్రకృతి-పురు
ష లనుసాంఖ్యోక్తమగుద్వైతముకంటె పరముగ నేమియున్నదని నిర్ణయించుట
కై, సృష్టిని చూచువాఁడును (ద్రష్ట), దృశ్యమగుసృష్టియు ననునీద్వైతభేదము
నందే నిలచియుండక, మొదట సృష్టిజ్ఞానముయొక్క స్వరూప మేమి? అది దేనిచే
నేవిధముగఁ గలుగు ననునీవిషయములను సూక్ష్మముగ విచారింపవలసివచ్చును.
బాహ్యసృష్టి యందలిపదార్థములు మనుష్యులనేత్రముల కెట్టులు గాన్పించునో
యట్టులే పశువులకుసైతము కాన్పించును; కాని, నేత్రములు నాసిక మొదలగు
జ్ఞానేంద్రియములచే మనస్సున సమకూరుసంస్కారముల నొక్కటిగఁ జేయుశక్తి
మనుజునియందు విశేషముగ నుండుటచే,మనుజునకు బాహ్యసృష్టియందున్న యన్ని
పదార్థములయొక్క జ్ఞానమును గలుగును. అదియే పశువులకంటె మనుజునియం
దుండువిశేషమే. ఈవిశేషము ఫలము గాఁగలయేకీకరణశక్తి మనోబుద్ధులకంటె
పరమగు నాత్మకుసంబంధించినదే యని పూర్వము క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞవిచారములోఁ
జెప్పఁబడినది.కేవల మొకపదార్థముయొక్క కార్యకారణభావమే కాక, సృష్టినియ
మము లనఁబడు నానాపదార్థములయొక్క కార్యకారణభావము మొదలగు అన్ని
సంబంధములజ్ఞానముసైతము నాత్మసంబంధమైనదియే. కారణ మేమన: ఆయా
పదార్థములు కంటికి కాన్పించినను, వానియందలి కార్యకారణభావాదిసంబంధము
ప్రత్యక్షగోచరము కానేరదు. మఱియేమన: ద్రష్ట (చూచువాఁడు) తన మానసిక
వ్యాపారముచే వానిని నిశ్చయించుచున్నాఁడు. ఉదాహరణము:—ఏదైన నొక
పదార్థము మననేత్రములకుఁ గాన్పించెనేని,యాపదార్థముయొక్కరూపమును,గతిని,
వీక్షించి యది యొకసేనలో నున్నసిపాయి (కాలిబంటు) యని ముందుగ మనము

నిశ్చయింతుము. మఱియు నాసంస్కారము మనంబున స్థిరంబుగ నుండును. దీనికి పిదప మఱియొకపదార్థము కంటికిఁగాన్పించెనేని మరల నామానసిక క్రియ యారంభమగుటచే నాపదార్థము మఱియొకసిపాయి యని మరల నిశ్చయింతుము. ఇటులొకదానివెంబడి ఒకటి వేర్వేఱగులక్షణములతో వేర్వేఱుకాలములయందు మనస్సునకుఁ గలిగినయనేకసంస్కారములను స్మరణశక్తిచే జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చుకొని వాని నన్నింటి నొక్కటిగఁ జేసినపిదప పురోభాగమునందుండి సైన్యము నడచిపోవుచున్న దని యెఱుంగుట యీవేర్వేఱు సంస్కారములచేఁ గలిగినయేకత్వజ్ఞానమునకు ఫలమగును. ఈసైన్యముయొక్క వెంబడి వచ్చుపదార్థమును దానిరూపమును బట్టి 'రాజు' అని నిశ్చయించినపిదప, సైన్య మను వెనుకటిసంస్కారముతో నీ నవీనసంస్కారము గలియుటచే నీరాజుయొక్క సైన్యము పోవుచున్నదని మనము చెప్పుచున్నాము. ఇందువలన సృష్టిజ్ఞానము (అనఁగా: ఇంద్రియములకుఁ బ్రత్యక్షముగఁ గాన్పించునది) కేవలజడపదార్థము గానందున, నింద్రియములద్వారా మనస్సునఁ గలుగునసేకసంస్కారములయొక్క యేయేకీకరణమును ద్రష్టయగు నాత్మ సేయుచున్నదో, దానికి జ్ఞానమనునది ఫలముగనున్నదనిచెప్పుట న్యాయ్యమయియున్నది. మఱియు నీకారణముననే భగవద్గీతలయందును "అవిభక్తం విభక్తేషు"— ఏది విభక్తముగ నున్నదో (వేర్వేఱుగనున్నదో) దానియందలి యవిభక్తత్వము లేక, ఏకత్వము దేని మూలమునఁ దెలియునో యదియే సత్యమగుజ్ఞానమని *జ్ఞానలక్షణము సెప్పఁబడినది (గీ. ౧౮. ౨౦). కాని యింద్రియములవలన మనస్సునందు మొదటఁ గలుగుసంస్కారమునకుఁ గారణమేమి యని తిరుగ సూక్ష్మవిచారము చేసితిమేని, కన్ను, చెవి, ముక్కు మొదలగునింద్రియములమూలమున ప్రతిపదార్థముయొక్క రూపము, శబ్దము, గంధము మొదలగు గుణములు మనకుఁ దెలిసినచో బాహ్యగుణములు గలద్రవ్యముయొక్క యంతరంగస్వరూపము మనయింద్రియములకు గోచరము కానేరదు. తడిమట్టినుండి ఘట ముత్పన్న మయినట్లు, మనము చూచుచున్నను తడిమట్టి యని చెప్పఁబడుపదార్థముయొక్క మూలమగుతాత్త్విక స్వరూప మెద్దియో మనకుఁ దెలియదు. జిగురు, తడియుట, మురికిరంగు, లేక, వర్తులాకారము (రూపము), మొదలగుగుణము లింద్రియములవలన మనస్సునకు వేర్వే

---

* Cf. "Knowledge is first produced by the synthesis of what is manifold." Kant's *Critique of Pure Reason*, p. 64. Maxmuller's translation 2nd. Edition.

ఱుగఁ దెలిసినపిదప నాసకలసంస్కారములను 'చూచు' నాత్మ యేకీకరణముఁ జేసి "ఇది తడిమన్ను" అని చెప్పుచున్నాఁడు. మన్నుద్రవ్యముయొక్క గుణములు మనస్సునకుఁ దెలిసినపిదప వాని నేకీకరించి ద్రష్ట (చూచువాఁడు) దానిని ఘట మని చెప్పుచున్నాఁడు. ఏద్రవ్యముయొక్క తాత్త్వికస్వరూపము మాఱినది చెప్పుట కేమియు కారణము లేకపోవుటచే, ఎట్టుప, లోతు నగు నాకృతియు, గట్టిగా పిసఁ బడుధ్వనియు, ఎండుట మొదలగుగుణములు మనస్సునకుఁ దెలిసినపిదప వాని నేకీకరించి ద్రష్ట (చూచువాఁడు) దానిని ఘట మని చెప్పును. ఈమార్పంతయు రూపమునందే యుండుటచే మనస్సునందుఁ బుట్టినయీగుణములయొక్క సంస్కారములను ద్రష్ట యేకీకరణముం జేసె నేని, యొక్క మూలద్రవ్యమునకే యనేక నామములు ప్రాపించునని సారాంశము. ఈయన్నింటికంటె సులభమగు నుదాహరణ మేమి యని యందుమేని సముద్రము తరంగములుగను, సువర్ణ మలంకారములుగ నుండు టయే. కారణ మేమియన: రంగు, కాఠిన్యము, ద్రవత్వము, బరువు, తేలిక మొదలగునవి యొకవిధముగనే యుండును. రూపము, (ఆకారము) నామ మనునవియే యిచ్చో భేదమును బొందుచుండును. ఆహేతువుచేతనే యీసులభ మగుదృష్టాంతము వేదాన్తమునం దెప్పుడును వచ్చుచుండును. సువర్ణ మొక్కటియే యైనను, దానియొక్కయాకారములో నాయాసమయములందుఁ బుట్టుభేద మింద్రియముల మూలమున గ్రహించి సంస్కారముల నొక్కటిగఁ జేర్చి (ద్రష్ట) చూచువాఁడు తత్త్వము నెఱుంగుదృష్టిచే నొక్కటియే యగుమూలద్రవ్యమున కొకసరి కడియ మని, మఱియొకపరి యుంగర మని, వేఱొకపరి కుండలమని, మొదలగు వేర్వేఱు నామము పెట్టును. అయిన నాయాకాలములయందు మాఱుచున్న పదార్థముల ఆకృతులును, నామములును నుపనిషత్తులలో నామరూపము లని చెప్పుదురు గాన నితరములగు నన్నిగుణములును నీనామరూపములలోనే చేరుచున్నవి.(ఛాం.ఉ. ౬.౧ మఱియు ౪;బృ.౧.౪. ౭) కారణ మేమి యన: ఏగుణమును విచారించినను దానికి కొన్నియైనను నామరూపము లుండక తప్పవు. ఈనామరూపములు ప్రతిక్షణము నందు మాఱునవి యైనను వానికి మూలమైనదియు, నీనామరూపములకు వేఱగునదియు, నెప్పుడును మాఱని యొకద్రవ్య ముండును. ఉదకము పై ననేకవిధములగు తరంగములు వచ్చునటులె యొకమూలద్రవ్యముపై ననేక నామరూపము లను తరంగములు వెలువడునని రూఢిగఁ జెప్పనగును. మనయింద్రియములు నామరూపములకంటె వేఱగు నేవిషయమునైన నెఱుంగఁజాలవు. కావున నామరూపముల

కాధార మైనదియు, ఈనామరూపములకంటె వేఱగునదియు నగుమూలమం దున్న ద్రవ్య మింద్రియగోచరము కానిమాట నిజమే; కాని సర్వజగత్తునకు నాధారభూత మగునీతత్త్వ మవ్యక్త (అనఁగా: ఇంద్రియములకు తెలిసికొన శక్యము కానిది) మైనను నది 'సత్' (అనఁగా: సత్యముగ, సర్వకాలములందు, ఈ నామరూపము లందును, వీనిమూలమందును నుండునదియే) కాని, ఎప్పుడు నుండక పోవునది కానేర దని మనము నిశ్చయముగ నూహింపవచ్చును. కారణమేమియన: ఇంద్రియగోచరములగు నామరూపములుదక్క మూలమునం దేమియును లేదని చెప్పితిమేని, కంటెయు, కడియము నను పదార్థములు వేర్వేఱుగ నున్నను అవి యొకసువర్ణముచేతనే నిర్మింపఁబడినవని మనకుఁ గలుగుజ్ఞానమునకు నేమియు నాధారముండ నేరదు. 'కంటెయున్నది, కడియమున్నది' యని మాత్రమే చెప్పఁగలము కాని, కంటె బంగారుకంటె యని చెప్పుటకు వీలులేదు. కావున కంటె సువర్ణ సంబంధమయినది. ఈహారము స్వర్ణసంబంధముగ నున్నదనువాక్యములందు 'ఉన్నది' అని శబ్దముంబట్టియే బంగారమునకును, నామరూపాత్మక మగుకంటెకును, లేక, హారమునకును సంబంధము కలిగించుబంగారము, కుందేటికొమ్మువలె యభావరూపము కానేరదు. కావున, సర్వాభరణములకు నాధారభూతము లగుద్రవ్యాంశములచేతనే 'బంగార' మనుశబ్దమునుండి బోధ యగుచున్నదని యీ న్యాయము వలన ప్రాప్త మగును. ఈ న్యాయమునే సృష్టియందుండు సర్వపదార్థములకు సంబంధింపఁ జేసితిమేని "తాయి, ముత్యము, రూప్యము, లోహము, కట్టెలు మొదలగు మనదృష్టికి కాన్పించుచున్న పదార్థములన్నియు నేదేని యొకనిత్యద్రవ్యముపై వేర్వేఱగు నామరూపము లనుపైపూఁతతోఁ బుట్టుచున్నవి. పూఁత మొదలగు నిఖిలభేదములు నామరూపాత్మకములుగనే యున్నవి; కాని మూలద్రవ్యసంబంధములయినవి కానేరవు. నానాప్రకారము లగు నామరూపములుగల మూలపదార్థమునందు నొకవిధమగుద్రవ్యమే యెప్పుడు నుండు"నని సిద్ధాంత మగును. సర్వపదార్థములందు నిట్లు నిత్యరూపముగ నెప్పుడునుండుటనే సంస్కృతమునందు 'సత్తాసామాన్య' మని చెప్పుచున్నారు.

మనవేదాంతశాస్త్రమునందున్న పూర్వోక్తసిద్ధాంతములె 'కాంటు' మొదలగు నర్వాచీనులగు పాశ్చాత్యతత్త్వజ్ఞానులచే సైత మంగీకరింపఁబడినవి. మఱియు నామరూపాత్మకమగు జగత్తునకు మొట్టమొదట నుండెడిపదార్థ మేదియైనను, నామరూపములకంటె భిన్నము, నదృశ్యమునగుద్రవ్యమునకే వస్తుతత్త్వమనియు, నేత్ర

దీంద్రియములకు గోచరమగు నామరూపములకు పైఁ గాన్పించుదానికి దృశ్యమనియు వారి గ్రంథములలోఁ బేరు పెట్టఁబడినది.* వేదాంతశాస్త్రమునం దెల్లప్పుడును మార్పు నొందెడు నామరూపాత్మకమగుదృశ్యమును 'మిథ్య', లేక, 'నాశవంత' మనియు, మూలద్రవ్యమును 'సత్యము', లేక, 'అమృతము' అనియుఁ జెప్పుట యాచారమై యున్నది. సామాన్యజనులు 'చక్షుర్వై సత్యం', అనఁగా: 'కంటికిఁ గాన్పించు నదియే సత్యము' అని సత్యశబ్దమునకు వ్యాఖ్యానముఁ జేయుచున్నారు. మఱియు వ్యవహారముఁ జూచితిమేని లక్షరూప్యములు మనకు లభించినటుల కలఁ గనుటయు,లక్షరూప్యము లని వినుటయు,లక్షరూప్యములు ప్రత్యక్షముగ లభించుటయు ననువానిలో నెక్కువ నెచ్చుతగ్గు లున్నవని యెవరికిని చెప్ప నక్కఱలేదు. కర్ణాకర్ణికగ నొకకథను వినుటయు దానిని ప్రత్యక్షముగఁ గంటితోఁ జూచుటయు సంభవించినపుడు, చెవియు, కన్నును వీనిరెంటిలో దేనియం దధిక శ్రద్ధ వహింపవలయునో చెప్పుటకై బృహదారణ్యకోపనిషత్తులో 'చక్షుర్వై సత్యం' అను వాక్యము చెప్పఁబడినది (బృ. ౫.౧౪.౪); కాని, 'రూప్య మనుపదార్థము, 'రూప్య' మనుదృశ్యమైన పేరుచేతను, రూపముచేతను (అనఁగా: వర్తులాకారముచేతను) సత్యమగునా? కానేరదా?'యని శాస్త్రమునందు నిర్ణయింపవలసినచో సత్యశబ్దముయొక్క యీసాపేక్ష మగువ్యాఖ్యాన మేమి యుపయోగించును? వ్యవహారమునందును మన మిటులే చూచుచున్నారము. ఏసమయమందైనను పరస్పరసంబంధము లేక యొకప్పు డొకమాటయు,మఱియొకప్పు డింకొకమాటయు నాడువాఁ డబద్ధమాడువాఁ డని లోకు లందురు. రూప్య మను నామరూపములకు (లోపల నున్న ద్రవ్యము మాత్రము కానేరదు) ఈన్యాయము సంబంధించును గాన వానిని సత్యమనియైనను, లేక, మిథ్య యనియైనను ఏల నుడువరాదు? ఇటులనుటకు కారణ మేమి యన: కంటికి నేఁడు కాన్పించెడి రూప్యముయొక్క 'రూప్య'మను నామరూపములను తీసివైచి, దానిస్థానమున 'గొలు'సని, లేక, 'గిన్నె'యని నామరూపములు,

---

* కాంటు యొక్క *Critique of Pure Reason* అను గ్రంథమున నీ విచారము చేయఁబడినది. నామరూపాత్మకమగుజగత్తునకు మూలమగు ద్రవ్యమునకు 'డింగ్ అన్ ఝిశ్' (Ding an Sich=Thing in itself) అని యతఁడు పేరిడెను. దీనికే వస్తుతత్త్వ మని నేనుభాషాంతరీకరించితిని. నామరూపములను పైకి కాన్పించుదృశ్యమునకు 'ఎరశాయనుంగ్' (Erscheinung=appearance) అని కాంటు నామమిడెను. వస్తుతత్త్వ మజ్ఞేయ మని కాంటు చెప్పుచున్నాఁడు.

రేపు పెట్టుటకు వీలున్నది. అనఁగా: నామరూపములయం దెప్పుడును భేద ముండు ననియు, లేక, ఐక్య ముండ దనియు మనకన్నులకుఁ గాన్పించుచు నే యున్నది. ఇంతి యకాక మన నేత్రములకుఁ గాన్పించునది తప్ప మఱియొక పదార్థము సత్యమైనది లేదని వచించితి మేని, యేకీకరణముయొక్క యే మానసిక క్రియయందు సృష్టిజ్ఞానము గలుగుచున్నదో యా క్రియయును నేత్రములకు గోచరింపనిదియే కావున నది అసత్యమని చెప్పవలసివచ్చును. దానినుండి మనకుఁ గలుగు జ్ఞానమంతయుఁగూడ నసత్య మని చెప్పవలసి వచ్చును. దీనినైనను, లేక, యిటువంటి యితరాభ్యంతరములనైనను గనిపెట్టి 'నేత్రములకు గోచరించునదియే సత్య'మనెడు లౌకికమును సాపేక్షము నగు సత్యలక్షణమును నిజ మనక, యేది యవినాశియో (అనఁగా: ఇతరవిషయము నశించినను ఏది యెప్పుడును నశించునది కాకుండునో) యదియే సత్యమని సత్యశబ్దమునకు సర్వోపనిషత్తులయందును వ్యాఖ్యానము చేయఁబడినది. మఱియు నందుమూలముననే మహాభారతమునందును—

"సత్యం నా మావ్యయం నిత్యం అవికారి తథైవ చ"

(మ. భా. శాం. ౧౬౨. ౧౦)

"ఏది యవ్యయమును (అనఁగా: ఎప్పుడును నాశమునొందనిది) నిత్యమును (అనఁగా: ఎప్పుడును స్థిరముగనుండునది), మఱియు నవికారియు (అనఁగా: దేనియొక్క స్వరూప మెప్పుడును మాఱనిదియో) నగునో యదియే సత్యము."—అని సత్యలక్షణము చెప్పఁబడినది. ఇప్పుడొక మాటను, క్షణములో మఱియొక మాటను చెప్పువానిని వ్యవహారములో నన్ృతమాడువాఁ డనుటకును నిదియే కారణముగ నున్నది. సత్యమునకు నీనిరపేక్షమగులక్షణము స్వీకరింపఁబడె నేని, నేత్రములకు గాన్పించినను, క్షణక్షణమును మాఱిపోవు నామరూపము లసత్యములనియు, వానిచే నాచ్ఛాదితమును,-వానికి మూలకారణమును, ఎల్లప్పుడొక తీరుననే యుండు నమృతమగు వస్తుతత్త్వ మనునదియే—కంటికిఁ గాన్పింపకపోయినను—నిజమగు సత్యముగ నున్నదనియు, చెప్పవలసివచ్చును. భగవద్గీతలయందు—"య స్స సర్వేషు భూతేషు

---

* 'గ్రీన్' అను నతఁడు real (సత్తు, లేక, సత్యము) అను దానికి "Whatever anything is really, it is unalterably" అని వ్యాఖ్యానము చేసియున్నాఁడు. (*Prolegomena to Ethics*, § 25) గ్రీను యొక్క యీ వ్యాఖ్యయు, మహాభారతమునందలి యీ వ్యాఖ్యయు తత్త్వమున నొక్కటిగనే యున్నవి.

నశ్యత్సు న వినశ్యతి" "సర్వపదార్థములును (అనఁగా: సర్వపదార్థములయొక్క నామరూపాత్మక మగుశరీరమును) నాశము నొందినను నేపదార్థము లేకపోవునది కాదో యదియే యక్షర మగు బ్రహ్మమగును." (గీ.౮.౨౦; ౧౩.౨౭) అని చెప్పఁబడినపరబ్రహ్మలక్షణమును నిటువంటిదియె. మహాభారతమునందు నారాయణీయము, లేక, భాగవత ధర్మముల నిరూపణయందును నీశ్లోకము "యస్స సర్వేషు భూతేషు" అను దానికి మాఱుగ, "భూతగ్రామశరీరేషు" అనుపాఠభేదముతో చెప్పఁబడినది (మ. భా. శాం. ౩౩౯.౨౩). అటులే గీతలలోని రెండవయధ్యాయములో నున్న పదునాఱవ పదునేడవశ్లోకములకు నిదియె తాత్పర్యము. వేదాన్తమునందు అలంకారము 'మిథ్య' మఱియు సువర్ణము 'సత్య' మని చెప్పినప్పుడు, అలంకార ముపయోగము లేనిదని కాని, బొత్తిగ నసత్యమని కాని (అనఁగా: నేత్రములకు గాన్పించునది కాదని కాని) లేక, మట్టికి పూఁత వేయఁబడినదని కాని, లేక, మొదటినుండియు నస్తిత్వము లేనిదని కాని యర్థముచేయరాదు. మిథ్యాశబ్దమిచ్చో పదార్థము యొక్క రంగు, రూపము మొదలగుగుణములను, ఆకృతిని (అనఁగా: దానిపై దృశ్యమగురూపమును) ఉద్దేశించి యోజింపఁబడినది కాని, లోనుండుమూలమగు ద్రవ్యము నుద్దేశించి ప్రయోగింపఁబడినది కాదేను. కారణమేమియన: తాత్త్వికద్రవ్యము తప్పక సత్యముగనే యున్నదనుసంగతి గుర్తుంచుకొనవలయును. వేదాన్తులమతమున ప్రతిపదార్థముయొక్క నామరూపాత్మకమగు ముసుఁగులో నాదియం దేతత్త్వ మున్నదో విచారింపవలసియుండును; మఱియు తత్త్వజ్ఞానమునకు నదియే సత్యమగువిషయము. ఒకానొకనగను జేయించుకొనుటకు మనము విశేషము కూలి యిచ్చినను నాపత్కాలమునం దాయాభరణమును వర్తకులకు విక్రయింపవలసివచ్చినప్పు డాయాభరణమును 'బంగారుఖరీదునకు మాత్రమె తీయుదుము కాని దానికైన కూలి నీయ' మని వర్తకులు మనకు నిశ్చయముగ చెప్పుటను లోకమున మన మనేకపర్యాయములు వినుచున్నాము. వేదాన్తులపరిభాషతో నీవిచారముఁ దెలుపవలసిన, వర్తకున కాభరణము మిథ్య యనియు, దానియందలిబంగారము మాత్రమే సత్య మనియు చెప్పవలసివచ్చును. క్రొత్తయింటి నమ్ముదు మందుమేని, యీరీతిగనె యాగృహముయొక్క రూపమును, దానిమంచి రచనను, నిర్మించుటకైన సొమ్ము (కూలి) నంతను విచారింపక యింటికిఁ బట్టిన యిటికెలు సున్నము మొదలగుపదార్థములయొక్కయు, కట్టెసామానులయొక్కయు ఖరీదును కట్టి యింటి నమ్ము మని కొనువాఁడు చెప్పును. నామరూపాత్మకమగు జగత్తు మిథ్య, బ్రహ్మ సత్యము నని వేదాన్తులు చెప్పుటకు నర్థమిదియే యని చదువరు లెఱుంగ

వలయును. దృశ్యజగము 'మిథ్య' యనఁగా: జగత్తు కంటికి నగపడదని యర్థము చేయరాదు; కాని యొక ద్రవ్యముయొక్క యేనామరూపములనుండి పుట్టినజగత్తు నందు, ఏకములగు స్థలకృతములు గాని కాలకృతములు గాని యగుదృశ్యములు నశ్వరములుగ నున్నవో యవి మిథ్య యగుటచే, సర్వదృశ్యములయొక్క నామరూపాత్మక మగుముసుఁగుక్రింద నెప్పుడు నుండునదియు, అవినాశియు, అవికార్యము నగుద్రవ్య మనునదియె నిత్యమును, సత్యము నని గానియథార్థ మగునర్థము వర్తకునకు కడియము, కుండలము, హారము మొదలగునాభరణములు మిథ్యయనియు వానియందున్న బంగారముమాత్రమే సత్య మనియు తోఁచును. కాని సృష్టికర్త యను స్వర్ణకారుఁడు, తనకార్యాలయములో నొక ద్రవ్యమునకే వేర్వేఱునామరూపములను గల్పించి, దానితోనే, సువర్ణము, ఇనుము, కలప, జలము, గాలి మొదలగునిఖిలాలంకారములను జేయుచున్నాఁడు. కావున వేదాన్తి, వర్తకుని కంటె నింకను లోతుగ వెళ్లి బంగారము, వెండి, ఇనుము మొదలగునామరూపముల నలంకారములవలెనే మిథ్య యని తలంచుటచే నీసర్వపదార్థములమూలమందున్న ద్రవ్యమె, 'అనఁగా: 'వస్తుతత్త్వ'మనునదియె సత్య మని (అవికారి యైనసత్యమని) సిద్ధాన్తమును జేయుచున్నాఁడు. ఈవస్తుతత్త్వమునకు నామరూపాదికము నేగుణమును లేకుండుటచే నది యింద్రియగోచర మగుట కెప్పుడును శక్యము కాదు; కాని నేత్రములకుఁ గాన్పింపకపోయినను, ముక్కుచే వాసనఁజూచి కనుగొనుటకు వీలుకాకపోయినను, చేతులచే స్పృశింపఁబడకపోయినను, అవ్యక్తరూపముచే నది యుండియే తీరవలయునని నిశ్చితమైనయనుమానమును జేయుటయే కాక యెప్పుడును మాఱనిది యనియు, జగత్తులోనుండు వస్తువులకన్నిటికి నిదియె సత్యమగువస్తుతత్త్వముగ నున్నదనియు, నిశ్చయము చేయవలసివచ్చును. దీనినె జగత్తు మూలభూతమగు సత్య మందురు; కాని సత్యమిథ్యాశబ్దములకు వేదాన్తశాస్త్రమునందున్న యీపారిభాషికార్థము నెఱుంగ లేక — లేక, సత్యశబ్దమునకు మఱేదైన యర్థముండునా యుండదా యని విచారింపక — "మననేత్రములకు ప్రత్యక్షముగ గాన్పించుచుండు జగత్తునైతము వేదాన్తి మిథ్యయనిచెప్పుచున్నాఁడు. ఏమిచేయుదుము?" అని కొన్ని ప్రతిబంధములను జూపి పరకీయులును స్వకీయులు నగుకొందఱు పండితమ్మన్యు లద్వైతవేదాంతము నాక్షేపించుచున్నారు; కాని యాస్కుఁడు చెప్పినటుల యంధునకు స్తంభము గాన్పింపకపోవుట స్తంభముయొక్క దోషము కానేరదు. నిత్యము మాఱునవి యగు (అనఁగా: నశ్వరమగు) నామరూపములు

సత్యములు కావు గాన నెవరికి సత్యముగ, అనఁగా: నిత్యముగ నుండెడితత్త్వమును జూడవలయు నని యున్నదో వారినామరూపములకంటె పరమును విచారింపవలె నని, ఛాందోగ్య (౬. ౧; ౭.౧), బృహదారణ్యక (౧. ౬. ౩), ముండక (౩. ౨. ౮), ప్రశ్నాదులు (౬. ౫) మొదలగు నుపనిషత్తులయం దనేకపర్యాయములు చెప్పఁబడియున్నది. ఈనామరూపములె కఠ (౨. ౫); ముండ (౧. ౨. ౯) కాద్యుపనిషత్తులలో 'అవిద్య'యనియు, తుదకు శ్వేతాశ్వతరోపనిషత్తులలో 'మాయ' (శ్వే. ౪.౧౦) అనియు చెప్పఁబడినవి; భగవద్గీతలయందును, 'మాయా' 'మోహ' 'అజ్ఞాన'శబ్దముల కాయర్థమే వివక్షితముగ నున్నది. జగత్తుయొక్క యారంభము నందు నీపదార్థమంతయు నామరూపములు లేని దనియు (అనగా: నిర్గుణము నవ్యక్తము ననియు), పిదప దానికె నామరూపములు గలిగినవి కావున నదియే వ్యక్తముగను సగుణముగ నున్నదనియు బృహదారణ్యక ఛాందోగ్యములలోఁ జెప్పఁబడినది. (బృ. ౧. ౪. ౭; ఛాం. ౬. ౧. ౨-౩.) కావున వికారి, లేక, నశ్వరము లగునామరూపములకే 'మాయ' యని పేరుండుటచే, సగుణము, లేక, దృశ్యసృష్టి యనునది యొకమూలద్రవ్యముయొక్క (అనఁగా: ఈశ్వరునియొక్క) మాయకు సంబంధించిన క్రీడ, లేక, లీలగ నున్నదని చెప్పుదురు. ఇట్టిదృష్టిచేఁ జూచితి మేని సాంఖ్యులప్రకృతి యవ్యక్తమైనదైనను సత్త్వరజస్తమోగుణములు గలిగినది కావుననే నామరూపములుగల మాయయె యగును. అందుచే నీప్రకృతియందుండి పుట్టునదియు నెనిమిదవప్రకరణములోఁ జెప్పఁబడినదియు వ్యక్తము నగువిశ్వము యొక్కసృష్టి, లేక, పుకారము ననునదియు నామాయయొక్కసగుణరూపాత్మకము లగు వికారములగుచున్నవి. కారణమేమి యనఁగా: ఎట్టిగుణమయినను ఇంద్రియములకు గోచరము కాక యుండదు. కావున నామరూపాత్మకముగనే యుండవలయును. అన్నియాధిభౌతికశాస్త్రములందు నిటులే మాయావిషయక మగుయుక్తికలదు. ఇతిహాసము, భూగోళశాస్త్రము, విద్యుచ్ఛాస్త్రము, రసాయనశాస్త్రము, పదార్థవిజ్ఞానశాస్త్రము, మొదలగు నేశాస్త్రమును విచారించినను వానియందలివిచారణ లన్నియు నామరూపములవిచారణయే (అనఁగా: ఏపదార్థమున కైన నొకనామరూపములు పోయి మఱి వేఱగునామరూపము లెటుల కలిగిన వనుదానిగూర్చిన విచారణయే) యైయున్నది. ఉదాహరణము:—దేనికి జలమని పేరున్నదో దానికి బాష్పమని పేరెప్పు డెట్లువచ్చును? లేక, యొకరాక్షసిబొగ్గురంగు గలనల్లనికణికనుండి, యెఱుపు, పసుపు, నలుపు మొదలగు ననేకవిధములగు రంగు (రూపు) లెట్లు గలుగును? ఈ

మొదలగు నామరూపముల భేదముయొక్క విచారమె యీశాస్త్రములోఁ జేయఁబడినది. కావున, నామరూపములయందె పాతుకొనిపోయిన యీశాస్త్రములయొక్కయభ్యాసముచే నీనామరూపములపరముగ నుండుసత్యవస్తువుయొక్కబోధ కానేరదు. సత్యమగుబ్రహ్మస్వరూపమును శోధింపవలయుననువారు తమదృష్టి నీయాధిభౌతికములగు (అనఁగా: నామరూపాత్మకమగు) నన్నిశాస్త్రములకు పరముగఁ బ్రసరింపఁజేయవలయు నని స్పష్ట మగుచున్నది. మఱియు నీవిషయమే ఛాందోగ్యోపనిషత్తునందలి యేడవయధ్యాయముయొక్క ప్రారంభమునందున్న కథలో స్పష్టపఱుపఁబడినది. కథారంభమున, నారదఋషి సనత్కుమారుని యొద్దకు స్కందుని యొద్దకుఁబోయి "నాకు నాత్మజ్ఞానముచెప్పు" మని యడిగెను; అప్పుడు సనత్కుమారుఁడు "నీవేమిచదివికొంటివో దానిని చెప్పినపిదప నేను చెప్పుచున్నా" ననెను. అందునకు నారదఋషి "నేను ఋగ్వేదము మొదలుగాఁగలనాల్గువేదములు, ఇతిహాసపురాణరూప మగునైదవవేదము, వ్యాకరణము, గణితము, తర్కశాస్త్రము, కాలశాస్త్రము, నీతిశాస్త్రము, వేదాంగములు, ధర్మశాస్త్రము, భూతవిద్య, క్షత్త్రవిద్య, నక్షత్రవిద్య, సర్పదేవజనవిద్య మొదలగునన్నింటిని జదివితి; కాని దానిచే నాత్మజ్ఞానము కలుగమిచే నేనిప్పుడు తమయొద్దకువచ్చితిని" అని చెప్పఁగా సనత్కుమారుడు నారదఋషితో "నీ వభ్యసించినవిద్యయంతయు నామరూపాత్మకమగుటచే సత్యమగుపరబ్రహ్మ మీనామబ్రహ్మముకంటె మిక్కిలి దూరముగ నున్న" దనిచెప్పెను. పిదప క్రమక్రమముగ నతఁడు ఈనామరూపములకంటె (అనఁగా: సాంఖ్యుల యవ్యక్తప్రకృతికంటె) వాక్కు, ఆశ, సంకల్పము, మనస్సు, బుద్ధి (జ్ఞానము) ప్రాణము ననువానికంటెను పరముగ నున్నదని, క్రమక్రమముగ మెట్లెక్కించినటుల పరమాత్మస్వరూపమగు నమృతతత్త్వమును నారదున కుపదేశించెను.

మనుజులయొక్క యింద్రియములకు, నామరూపవ్యతిరిక్తమయినదానియొక్క ప్రత్యక్షజ్ఞానము లేక పోయినను, ఈయనిత్యమగు నామరూపము లనుముసుఁగులో, నేత్రములకు గోచరింపని (అనఁగా:అవ్యక్తమగు) దేదైనను నిత్యద్రవ్య ముండితీరవలయును. మఱియు తన్మూలముననే సర్వసృష్టియొక్క యేకత్వజ్ఞానమును కలుగునని పూర్వమునందలివివేచనకుఁ దాత్పర్యము. జ్ఞానమంతయు నాత్మకే కలుగును గావున నాత్మయనునతఁడు 'జ్ఞాత' (అనఁగా: తెలిసికొనువాఁడు). ఈజ్ఞాతకుఁ గలుగు జ్ఞానమంతయు నామరూపాత్మకమైనసృష్టిసంబంధమే కావున, నామరూపాత్మక

బాహ్యసృష్టియే జ్ఞానమై యున్నది (మ. భా. శాం. ౨౦౬. ౯౦). మఱియు నీనా మరూపాత్మకసృష్టికి నారంభము నందున్నవస్తుతత్త్వమే జ్ఞేయమై యున్నది. ఈసిద్ధీకరణమునే స్వీకరించి భగవద్గీతలయందు "జ్ఞాతయనఁగా క్షేత్రజ్ఞుఁడను సాక్షి; జ్ఞేయమనఁగా నింద్రియాతీతము నిత్యము నగుపరబ్రహ్మము" (గీ. ౧౩. ౧౨-౧౭) అనియు, పిదప జ్ఞానమును త్రివిధముగ విభజించి భిన్నత్వము, లేక, నానాత్వముచేఁ గలిగెడిసృష్టిజ్ఞానము రాజసమనియు, తుదకీనానాత్వముయొక్క యేకత్వముచేఁ గలుగుజ్ఞానము సాత్త్వికమనియు చెప్పఁబడినది (గీ. ౧౮. ౨౦-౨౧). దీనిపై జ్ఞాత, జ్ఞానము, జ్ఞేయము నని త్రివిధముగ భేదములు కల్పించుట న్యాయ్యము కానేరదు. మనకుఁ గలుగుజ్ఞానముకంటె నీజగత్తున వేఱొకటేమియున్నదో చెప్పుటకు మనయొద్ద పూర్ణమగుసామగ్రి లేదు. ఆవు గుఱ్ఱము మొదలగుమనకుఁ గాన్పించుబాహ్యవస్తువులన్నియు మనకుఁగలిగినజ్ఞానస్వరూపములే. మఱియు నీజ్ఞానము సత్యమయినను నది దేనివలన నుత్పన్నమయినదో చెప్పుటకు జ్ఞానాతిరిక్తమగుమఱియొక మార్గమే లేకపోవుటచే నీజ్ఞానముకన్న బాహ్యపదార్థ మనఁబడుస్వతంత్రవస్తువేమైన నున్నదా ? ఈబాహ్యవస్తువుయొక్క ప్రారంభమున నేదైన మఱియొక స్వతంత్రతత్త్వ మున్న దని చెప్పుటకు సాధ్యము కానేరదు. జ్ఞాత లేకపోయెనేని జగ ముండనే యుండదు. ఈవిధముగ విచారించితిమేని, జ్ఞాతృజ్ఞేయజ్ఞానములలో జ్ఞేయ మనుమూఁడవవర్గ ముండదు గాన జ్ఞాతయు నతనికిఁ గలుగుజ్ఞానము నను రెండే మిగులును. మఱియు నీయుక్తివాదమునే కొంచెము పైకి పోనిచ్చితిమేని జ్ఞాతయు ద్రష్టయు ననువాఁడు నొకవిధ మగుజ్ఞానమే యగుటచేఁ గడపటిజ్ఞానముతప్ప మఱియొకవస్తువే యుండక పోవును. దీనినే 'విజ్ఞానవాద' మందురు. మఱియు దానిని యోగాచారమార్గమందున్నబౌద్ధులు ప్రమాణముగ గ్రహించుటచే, "జ్ఞాతయొక జ్ఞానముతప్ప స్వతంత్ర మగు మఱియొకవస్తువు జగమున కానరాదు. వేయేల? జగమే లేదు. ఉన్నదంతయు మనుష్యజ్ఞానముగ నున్న" దని బౌద్ధవిద్వాంసులు చెప్పిరి. ఆంగ్లగ్రంథకారులలోను 'హ్యూము'వంటిపండితు లీవిధ మగుమతమునకుఁ బ్రాధాన్యము నిచ్చుచున్నారు ; కాని వేదాన్తు లీమతము నొప్పుకొనరు. కావున వేదాన్తసూత్రములలో వ్యాసులవారును (వే. సూ. ౨. ౨. ౨౮-౩౨), ఈసూత్రముల భాష్యములో శ్రీమచ్ఛంకరాచార్యులవారును ఈమతమును ఖండించినారు. మనుష్యునియొక్క మనస్సునందుఁ గలిగినసంస్కారములే తుద కతనికిఁ దెలియు నను విషయ మేమియు నసత్యము కాదు. దీనినే మనము జ్ఞాన మని చెప్పుచున్నాము;

-కాని యీజ్ఞానముకంటె వే ఱగువస్తు వేమియు లేదని యందు మేని,గోవనుజ్ఞానము వేఱు, అశ్వ మనుజ్ఞానము వేఱు, నేననుజ్ఞానము వేఱు, అను జ్ఞానములయందే మనబుద్ధికిఁ దోఁచుచున్న పృథక్త్వమునకుఁ గారణమేమి ? జ్ఞానముపుట్టుట యను మానసికక్రియ యంతట నొకటిగనే యున్నది. ఇంతియకాక మఱియొక టేమియు లేనియెడల ఆవు, గుఱ్ఱము ననుభేద మెచ్చోనుండి కలుగును?. స్వప్నమునందలి సృష్టివలె మనస్సు స్వయముగనే తనయిచ్ఛానుసారముగ జ్ఞానభేదమును గలుగఁ జేయు నని యెవరైనఁ జెప్పినను, స్వప్నసృష్టికంటె భిన్నమగుజాగ్రదవస్థయందలి జ్ఞానమునందుఁ గాన్పించు నొకవిధ మగుసుసంగతత్వమునకు కారణముఁ జెప్పుటకు సాధ్యము కానేరదు. (వే. సూ. శా. భా. ౨. ౨. ౨౮; ౩. ౨. ౪) ఇంతియకాక "జ్ఞానాతిరిక్త మగువస్తువే లేమ కావున 'ద్రష్ట యొక్క మనస్సే యాయా పదార్థముల నన్నిటిని నిర్మించు చున్న'దని చెప్పినను, ప్రతిద్రష్టకును 'నామనస్సు' అని యెన్నుకొను నప్పుడు 'నే నే స్తంభముగ నున్నాను,' లేక, 'నేనే గోవుగ నున్నా' నని, సర్వజ్ఞానములు నస్మచ్ఛబ్దపూర్వకములుగనే యుండవలసివచ్చును; కాని యటులుగాక 'నేను వే ఱగుటచే నాకంటె స్తంభమును, గోవు మొదలగు పదార్థములును వేర్వేఱుగ నున్న' వని యందఱకును బ్రతీతి యుండుటచే ద్రష్ట యొక్క మనస్సునఁ గలుగు సర్వజ్ఞానములకు నాధారభూత మగుబాహ్యసృష్టి యందితరమును బాహ్యము నగునేదైన నొకస్వతంత్రవస్తు వుండవలయును"అని శ్రీశంకరాచార్యులవారు సిద్ధాన్తీకరించినారు (వే. సూ. శాం. భా. ౨. ౨. ౨౮).

కాంటుయొక్క మతమును నిదియే కావున, సృష్టిజ్ఞానము కలుగుటకు మనుజుని బుద్ధియొక్క యేకీకరణ మావశ్యక మైనను, ఈబుద్ధి సర్వవిధజ్ఞానములలోనిది, (అనఁగా: నిరాధారముగఁ గాని, లేక, నూతనముగఁ గాని పుట్టునది) కాదు. ఆ సృష్టియం దున్నబాహ్యవస్తువులయపేక్ష యెప్పుడును కలిగియే యుండవలయు నని యతనిచే స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడినది. "ఇదేమి? శ్రీశంకరాచార్యులవా రొకప్పుడు బాహ్యసృష్టి మిథ్య యని నుడివి, బౌద్ధులమతమును ఖండించుచు, తమకు బాహ్య సృష్టియొక్క యస్తిత్వము ద్రష్టయొక్క యస్తిత్వానుసారముగనే సత్యముగ నుండు నని చెప్పుచున్నారేని, యీరెండుపక్షముల కైకమత్య మెట్లు?" అని యిచ్చో నెవ రయిన నడుగుదురు; కాని యీప్రశ్నకుఁ బూర్వముననె యుత్తరము చెప్పఁబడినది. ఆచార్యులవారు బాహ్యసృష్టి మిథ్య యని కాని యసత్య మని కాని చెప్పినప్పుడు బాహ్యసృష్టియొక్క దృశ్యమ లగునామరూపము లసత్యములే(అనఁగా:నశ్వరములే)

యని దాని యర్థమని తెలిసికొనవలయును. కాని నామరూపాత్మకమును బాహ్యమై నగు దృశ్యము మిథ్య యయినను దానియొక్క మూలమునం దేదియో యింద్రియాతీతము సత్యము నగునొకవస్తు వున్న దను సిద్ధాన్తమునకు దానిచే నేమియు బాధ రాదు. కావున క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞవిచారమునందు నశ్వరములగు దేహేంద్రియాదినామరూపముల కాధార మగునేదో యొకనిత్య మగునాత్మతత్త్వ మున్నదని సిద్ధాన్తపఱచినటులు, నామరూపాత్మక బాహ్యసృష్టియొక్క మూలమునందును నేదో యొకనిత్య మగుతత్త్వ మున్న దని చెప్పవలసివచ్చుననియు, కావున నే దేహేంద్రియములును బాహ్యసృష్టియు ననునీరెండును ప్రతిదినమును మాఱునవి (అనఁగ: మిథ్యాభూతములగు) దృశ్యములు కావున వానికి మూలమున నున్నదియు, నిత్యమైనదియు (అనఁగ: సత్యమగునదియు) నగు నొకపదార్థ మీరెంటిచే నాచ్ఛాదింపఁబడిన దనియు వేదాన్తశాస్త్రముచే సిద్ధాన్తీకరింపఁబడినదని సారాంశము. "ఈరెంటిచే నాచ్ఛాదింపఁబడిననిత్య మగుతత్త్వము వేర్వేఱుగ నున్నదా? లేక, యేకరూపముగ నున్నదా?" యని ప్రశ్న వెంటనే వెడలును; కాని దీనిని విచారించుటకంటె మున్నిమతముపై, దానియొక్క యర్వాచీనత్వవిషయమై రాఁగలయాక్షేపములను గొంచెము విచారించెదము.

బౌద్ధులయొక్క విజ్ఞానవాదమును వేదాన్తశాస్త్ర మొప్పకొనకపోయినను గంటికిఁ గానఁబడు బాహ్యసృష్టియొక్క నామరూపాత్మక మగుస్వరూపము మిథ్యయనియు, దాని కాధారముగ నున్న యవ్యయము నిత్యము నగు ద్రవ్యము మాత్రమే సత్యముగ నున్న దనియు నుడువు మాయావాద మనఁబడు శ్రీశంకరాచార్యుల మతము ప్రాచీనము లగునుపనిషత్తులలో లేకపోవుటచే వేదాన్తశాస్త్రముయొక్క మూలభాగ మనిచెప్పుటకు సాధ్యము కాదని కొందఱు అందురు; కాని యుపనిషత్తులను బాగుగ గమనించి యధ్యయనముఁ జేసితి మేని యీయాక్షేపములే నిరాధారములని తోఁపక మానదు. "సత్య'శబ్దము వ్యవహారములోఁ బ్రత్యక్షముగఁ గంటికిఁ గాన్పించువస్తువులవిషయమై ప్రయోగింపఁబడు" నని పూర్వమున నె వచించియున్నాము. కావున సత్యశబ్దమున కీవ్యావహారికార్థము నే కైకొని యుపనిషత్తులయం దచ్చటచ్చట నేత్రములకుఁ గాన్పించు నామరూపాత్మకబాహ్యపదార్థము సత్యమనియు, ఆనామరూపములచే నాచ్ఛాదిత మగుద్రవ్యమునకు నమృత మనియుఁ బేరు లిడఁబడినవి. ఉదాహరణము:—బృహదారణ్యకోపనిషత్తులో (౧. ౬. ౩) "తదేతదమృతం సత్యేన ఛన్నం" "ఆయమృతము సత్యముచేఁ గప్పఁబడినది" యని చెప్పి

యమృతసత్యశబ్దములకు వెంటనే "ప్రాణో వా అమృతం నామరూపే సత్యం తాభ్యా మయం ప్రాణచ్ఛన్నః" "ప్రాణ మనునది యమృతము. నామరూపము లనునది సత్యము. ఈనామరూపము లనుసత్యముచేఁ బ్రాణ మాచ్ఛాదింపఁబడినది," అని వ్యాఖ్యానము చేయఁబడినది.'ప్రాణ'మనఁగా, 'ప్రాణరూపపరబ్రహ్మము'అని యిచ్చట నర్థము; మొదట నుపనిషత్తులలో దేనిని 'మిథ్య'యనియు 'సత్య'మనియుఁ జెప్పుచున్నారో, దానికే పూర్వమునం దనుక్రమముగ 'సత్యము', 'అమృతము' నను పేరులుండెడి నని దీనివలనఁ గాన్పించుచున్నది. అనేకస్థలములయం దీయమృత పదార్థమువలన "సత్యస్య సత్యం" "కంటికిఁ గాన్పించుసత్యమునకు లోపలనుండునది చరమసత్య మగును" (బృ. ౨. ౩-౬) అని చెప్పఁబడినది. కాని యుపనిషత్తులలోఁ గొన్ని ప్రదేశములలో నేత్రములకు గోచరించుసృష్టియె సత్య మనఁబడినది. ఇంతమాత్రముచేఁ బైఁ జెప్పఁబడినయాక్షేపము సిద్ధము కానేరదు. కారణ మేమి యనఁగా:—బృహదారణ్యకములోనే యాత్మరూపక మగుపరబ్రహ్మముదక్క నితర మగుసర్వమును 'ఆర్తం' అనఁగా: నశ్వరముగ నున్న దని తుదను సిద్ధాన్తీ కరింపఁబడెను (బృ. ౩. ౭-౨౩). జగత్తుయొక్క మూలతత్త్వమును మొట్టమొదట శోధించుటకుఁ బ్రారంభించినపుడు నేత్రములకుఁ గాన్పించుజగత్తె సత్య మని తొలుత నంగీకరించి దానిలో నున్నమఱియొకసూక్ష్మమగుసత్య మేది యని శోధకులు విచారించుటకు నారంభించిరి. ఏదృశ్యసృష్టియొక్క రూపమును మనము సత్య మని యంగీకరించుచున్నామో యది వినాశియగుటచే దానిలో నేదో మఱియొకటి యవినాశి, లేక, యమృతమైనతత్త్వ మున్న దని పిదప స్పష్టముగఁ గాన్పించెను. రెంటి మధ్యనుండుభేదము విశేషము స్పష్టపఱుపఁబడవలసివచ్చినప్పు డెల్ల 'సత్యామృత'శబ్దముల రెంటికిని మాఱుగ 'అవిద్యావిద్య' లనియు, తుదకు 'మాయాసత్యము' లనియు', లేక, 'మిథ్యాసత్యము' లనియు నీపరిభాష ప్రచారములోనికి వచ్చినది. కారణ మేమి యనఁగా:—'సత్య'శబ్దమునకు 'నిత్యముగ నుండునది' యని ధాత్వర్థము కావున నెప్పుడును మాఱునవి (నశ్వరములు) అగు నామరూపములను సత్య మని చెప్పుట యుత్తరోత్తరముగ విశేషము తప్పనితోఁచుటకు నారంభించెను; కాని యీ రీతిఁగ 'మాయా-మిథ్యా' శబ్దములు పిదపఁ బ్రచారములోనికి వచ్చినను జగత్తునం దున్నవస్తువులలో మనకంటికిఁ గాన్పించుదృశ్యము, నశ్వరము నసత్యము ననియు, దానికి మూల మగు'తాత్త్వికద్రవ్యము'మాత్రము సత్తు, లేక, సత్యము ననియు విచారము చాలకాలముక్రిందటనుండి వచ్చుచునే యున్నది; మఱియు ఋగ్వేదములో

“ఏకం సద్విప్రా బహుధా వదన్తి” “మొట్టమొదట నొకటియు, నిత్యము(సత్) అగుదానినే విప్రులు (జ్ఞానులు) పలుపేరులతోఁ బిలుతురు” (౧. ౧౬౪. ౪౬; మఱియు, ౧౦. ౧౧౪. ౫). అనఁగా: ఒకసత్యవస్తువే నామరూపములచే వేర్వేఱుగఁ గాన్పించు నని చెప్పఁబడినది. ‘ఒకరూపమునే యనేకరూపములుఁ జేసి చూపించుట’ యను నర్థమున ఋగ్వేదమందును ‘మాయా’శబ్దము ప్రయోగింపఁబడి యున్నది. “ఇంద్రో మాయాభిః పురురూప ఈయతే”—“ఇంద్రుఁడు తనమాయచే ననేకరూపముల నొందుచున్నాఁడు.” (ఋ. ౬. ౪౭. ౧౮) అని చెప్పఁబడినది. ‘మాయా’శబ్దము తైత్తిరీయసంహితలో నొకస్థలము నందు (తై. సం. ౩. ౧. ౧౧) ఈయర్థముననే ప్రయోగింపఁబడి యున్నది. తుదకు శ్వేతాశ్వతరోపనిషత్తులో సైతము ‘మాయా’శబ్దము నామరూపార్థముననే యున్నది; కాని నామరూపములను ‘మాయా’శబ్దముచే బోధించునభ్యాసము మొదట శ్వేతాశ్వతరోపనిషత్కాలముననే గాఢమైనను, నామరూపము లనిత్యములు, లేక, యసత్యము లను కల్పన తత్పూర్వమునందుండియే యున్నది. ‘మాయా’శబ్దమునకు విపరీతార్థము చేసి శ్రీ శంకరాచార్యులచే నూతనముగఁ గల్పింపఁబడలేదు. ఇంతవఱకును నిర్వివాదముగ నున్నది. నామరూపాత్మకమగు సృష్టిస్వరూపము మిథ్య యని శ్రీ శంకరాచార్యుల వలె స్పష్టముగఁ జెప్పుటకు ధైర్యము లేనివారు కాని, లేక, గీతలలో భగవానుఁడు సెప్పినటుల నాయర్థమునందు ‘మాయా’శబ్దము నుపయోగించుకొనుటకు భయపడు వారు కాని కావలసియున్నయెడల, బృహదారణ్యకోపనిషత్తునందున్న ‘సత్యామృతము’ లనుశబ్దములను సంతోషముగ నుపయోగింపవచ్చును. ఏమి చెప్పినను నామరూపములు నశ్వరములు. వానిచే నాచ్ఛాదింపఁబడుతత్త్వ మమృతము, లేక, అవినాశి యనుభేదము ప్రాచీనవైదికకాలమునుండియు వాడుకలోనే యున్న దనుసిద్ధాన్తమున కేమియు బాధ రానేరదు.

అటులుండ నిమ్ము. మనయాత్మకు నామరూపాత్మకబాహ్యసృష్టియందున్న ప్రతిపదార్థముయొక్కయు జ్ఞానము కలుగుటకు నాధారభూతమై, దానిని పరీక్షించుటకు బాహ్యసృష్టియందున్న నానాపదార్థములకు నారంభమునందే ‘ఒకానొక’మూలభూత మగునిత్యద్రవ్య ముండవలయును. లేనిది యీజ్ఞానము పుట్టుటకు వీలులేదనునది మాత్రము నిశ్చయమగుటచే నధ్యాత్మశాస్త్రముయొక్క పని సమాప్తము కానేరదు. బాహ్యసృష్టియొక్క యారంభమునుండి ఈనిత్యద్రవ్యమునే వేదాన్తులు ‘బ్రహ్మము’ అని చెప్పుచున్నారు; శక్యమగునేని యీబ్రహ్మస్వరూప

మేమి యని నిశ్చయించుటయు నావశ్యకమయి యున్నది. నామరూపాత్మకసర్వ ప్రపంచారంభమునం దుండునది నిత్యము నవ్యక్తమగుతత్త్వము గావున దాని యొక్క స్వరూపము నామరూపాత్మకమగుపదార్థమునవలె వ్యక్తమును స్థూలము (జడము) నగుటకు వీలులేదనుసంగతి స్పష్టముగనే యున్నది; కాని వ్యక్తమును స్థూలమునగు పదార్థమును వదలినను స్థూలములు గానట్టి మనస్సు, స్మృతి, వాసన, ప్రాణము, జ్ఞానము మొదలగుననేకములగు నవ్యక్తపదార్థము లున్నవి. పరబ్రహ్మ మాపదార్థములలో నేదేని యొకస్వరూపముతో నుండుట యశక్యము కాదు. వీని లో ప్రాణముయొక్కయు, పరబ్రహ్మముయొక్కయు స్వరూప మొక్కటిగనే యున్నదని యనేకులు చెప్పుచున్నారు. జర్మన్ పండితుఁడు 'శోఫెన్‌హాయెర్' అనువాఁడు పరబ్రహ్మము వాసనాత్మక మని ని[illegible]నాఁడు. వాసన యనునది మనోధర్మమగుటచే నీమతానుసారముగ బ్రహ్మ సిద్ధము కానేర యుఁడుగ నున్నాఁడని చెప్పవచ్చును (తై. 3. ర); కాని యింతవఱకు రూపక మగుప ందుండి "ప్రజ్ఞానం బ్రహ్మ" (ఐ. 3.3), లేక, "విజ్ఞానం బ్రహ్మ" రముగ (తై. 3. 5) నున్న—అనఁగా: ఏకత్వముచే మనకుఁ గలిగినజడసృష్టియందున్న నానాత్వముయొక్క జ్ఞానమే బ్రహ్మముయొక్క స్వరూపముగ నుండవలయునని చెప్పవచ్చును. 'హెకెల్'యొక్క సిద్ధాన్తమునైత మిట్టిదే. కాని యుపనిషత్తులలో చిద్రూపజ్ఞానమువలెనే సత్తునకును (అనఁగా: జగత్తునందలి సర్వవస్తువులయస్తిత్వముయొక్క సామాన్యధర్మమునకును, లేక, సత్తాసామాన్యమునకును) నానందమునకును బ్రహ్మస్వరూపమునందే యంతర్భావ మగుటచే బ్రహ్మము సచ్చిదానందరూపముగ నున్నదని చెప్పఁబడినది. దీనికి విరుద్ధమగు మఱియొక బ్రహ్మస్వరూపము, ఓంకారము. సకలవేదములు, మొదట నోంకారము నుండియే వెలువడినవి. అది బయలువెడలినపిదప నా వేదము నందున్ననిత్యములగు శబ్దములయందుండియే పిదప బ్రహ్మదేవునిచే సర్వసృష్టియు నిర్మింపఁబడినది. (గీ. ౧౭. ౨౩; మ. భా. శాం. ౨౩౧. ౫౬-౫౮) ఈహేతువుచే నోంకారముదక్క మూలారంభమునందు మఱియొకటేదియు లేదని సిద్ధమగుచున్నది. దీనివలన నోంకారమనునదియే సత్యమయినబ్రహ్మస్వరూపముగ నున్నదని మాండూక్యతైత్తిరీయోపనిషత్తులలో నున్నది (మాండూక్య. ౧; తైత్తి. ౧. ౮); కాని శుద్ధ మగు నధ్యాత్మ దృష్టితో విచారించితిమేని పరబ్రహ్మముయొక్క యీసర్వస్వరూపములు కొంచె మించుమించుగ నామరూపాత్మకములుగనే యున్నవని తోఁచును. కారమేమి యనఁ: ఈసర్వస్వరూపములు మనుజులకు నింద్రియగోచరము లగుట

మనుష్యులీరీతిగఁ దెలిసికొనువిషయమంతయు నామరూపములలోనే చేరుచున్నది. కాని యీ నామరూపములకు మూల మగున దాదిమంతము, లోపలను వెలుపలను నంతట నొకరీతిగ నిండియున్నదియు నేకవిధము నిత్యము నమృతము నగుతత్త్వము యొక్క (గీ. ౧౩. ౧౨-౧౭) వాస్తవికస్వరూప మెట్లు నిర్ణయింపఁబడును? ఎప్పుడయిన నీతత్త్వము మనయింద్రియములకు గోచరముగ నుండునదిగాదని యనేకులగు నధ్యాత్మశాస్త్రజ్ఞులు చెప్పుటచే 'కాంట'యనువాఁడు ప్రశ్నను మొదట విచారింపనేలేదు. అటులే యుపనిషత్తులయందును "నేతినేతి"—అనఁగా: "దీని విషయమై యేమియుఁ జెప్పుటకు సాధ్యము కానేరదు" యట్టిబ్రహ్మము దీనికిఁ బరముగ నున్నది.అది నేత్రములకు గోచరము కానిది. "యతో వాచో నివర్తంతే అప్రాప్య మనసా సహ"—"వాక్కునకును మనస్సునకు నగోచరముగ నున్నది" అని పరబ్రహ్మముయొక్క, యజ్ఞేయ (తెలియని) స్వరూపము వర్ణింపఁబడినది. అయిన నీయగమ్యస్థితియందును బ్రహ్మస్వరూపముయొక్క యేకప్రకారము మనుజులకు బుద్ధిచే నిర్ణయించుటకు సాధ్య మగునని యధ్యాత్మశాస్త్రముచే నిశ్చయింపఁబడినది. వాసన, స్మృతి, ధృతి, ఆశ, ప్రాణము, జ్ఞానము మొదలైనవ్యక్తావ్యక్తము లగుపదార్థములలో నతిశయముగ వ్యాపక మయినది, లేక, శ్రేష్ఠ మైనది లేదని విచారించి వీనియన్నింటిలోను శ్రేష్ఠముగ స్థిరపడినదియే బ్రహ్మస్వరూపమని యంగీకరింపవలయును. కారణమేమి యన: సకలావ్యక్తపదార్థములయందును పరబ్రహ్మము శ్రేష్ఠ మనునది నిర్వివాదమే. ఆశ, స్మృతి, వాసన, ధృతి మొదలగు వాని నీదృష్టితో విచారించితిమేని యివన్నియు మనోధర్మములగుటచే వీనికంటె మనస్సు శ్రేష్ఠము; మనస్సుకంటె జ్ఞానము శ్రేష్ఠము, జ్ఞానముకంటె బుద్ధి శ్రేష్ఠము, తుదకు బుద్ధియు దేనియధీనమై యున్నదో యట్టియాత్మ యన్నింటికంటె శ్రేష్ఠము. (గీ. ౩. ౪౨) అని క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞవిచారప్రకరణములోఁ జెప్పఁబడినది. వాసన, మనస్సు మొదలుకొని సర్వమగునవ్యక్తపదార్థములలో నాత్మ శ్రేష్ఠ (భూమన్) మగునేని పరబ్రహ్మముయొక్క స్వరూపము నదియే కావలయునని యీసముదాయమువల్ల తేలును. ఛాందోగ్యోపనిషత్తునందలి యేడవయధ్యాయమునం దీయుక్తివాదమె స్వీకరింపఁబడియున్నది. వాక్కుకంటె మన స్సధికయోగ్యత గలది (భూయస్), మనస్సుకంటె జ్ఞానము, జ్ఞానముకంటె బలము నని యీరీతిగఁ బైకిఁ బోయి పోయి యన్నింటిలో నాత్మ శ్రేష్ఠము (భూమన్) అగుటచే నాత్మయే పరబ్రహ్మముయొక్క సత్యమగుస్వరూప మగునని సనత్కుమారుఁడు నారదులకు

వక్కాణించెను. ఆంగ్లేయగ్రంథకారులలో 'గ్రీ'ననువానిచే నీసిద్ధాన్తమే స్వీకరింపఁబడినది; కాని యతనియుక్తివాదము కొంత వేఱుగ నుండుటచే దాని నిచ్చో వేదాన్తపరిభాషతో సంక్షేపముగఁ జెప్పుచున్నాను. "ఇంద్రియములద్వారా మన మనస్సునందుఁ గలుగుబాహ్యనామరూపములయొక్క సంస్కారముల నొక్కటిగఁ జేసి మనయాత్మ కలుగఁ జేయుజ్ఞానమునకు సంబంధించినబాహ్యసృష్టియొక్క వేర్వేఱునామరూపములమూలమునసైత మేకత్వము నొంది యుండువస్తుతత్త్వ మేదైన నుండవలయును. లేనియెడల నాత్మయొక్క యేకీకరణమాత్రముచే నుత్పన్న మగు జ్ఞానము స్వకపోలకల్పితము నిరాధారము నగుటచే విజ్ఞానవాదమువలె నసత్యమగును." అని 'గ్రీను' చెప్పుచున్నాఁడు. ఇందు దేని నైన నొకవస్తువును బ్రహ్మ మని చెప్పుచున్నాము; కాని కాంటుయొక్క పరిభాషను స్వీకరించి దానిని వస్తుతత్త్వమని 'గ్రీను' చెప్పుచున్నాఁడు. ఇదియే భేదము. ఏమిచెప్పినను వస్తుతత్త్వమును (బ్రహ్మము) నాత్మయు నను పరస్పరసంబంధము గలిగినరెండుపదార్థములే తుదకు మిగిలియున్నవి. వీనిలో నాత్మ యనునది మనోబుద్ధులకంటెఁ బరమైనను (అనఁగా: ఇంద్రియాతీత మయినను) ఆత్మానుభవము ప్రమాణమని యంగీకరించుటచే నీయాత్మ జడము కానేరదు. చిద్రూపి, లేక, చైతన్యరూపిగ నున్నది యని మనము నిర్ణయించుచున్నాము. ఆత్మస్వరూప మీరీతిని నిర్ణయించినపిదప బాహ్యసృష్టియందున్నబ్రహ్మస్వరూప మేది యని నిర్ణయింపవలసివచ్చును. ఈబ్రహ్మము, లేక, వస్తుతత్త్వము. (౧) ఆత్మయొక్క స్వరూప మయి యుండునా?, లేక, (౨) ఆత్మకంటె వేఱుస్వరూపముగ నుండునా? యనురెండేపక్షము లీవిషయములో సంభవించుచున్నవి. కారణ మేమి యనఁగా: బ్రహ్మము, ఆత్మ, యనునీరెండును గాక మూఁడవవస్తువే యిప్పుడు బొత్తిగ నుండనేరదు; కాని యేవైన రెండుపదార్థములు స్వరూపముంబట్టి వేఱుగ నుండెనేని వానియొక్క పరిణామములు, లేక, కార్యములు నభిన్నములుగనే యుండవలయు నన్నునది మన కనుభవములోనున్నది. కావున పదార్థములయొక్క పరిణామమునందుండియే యీపదార్థము వేఱుగ నున్నదా? ఒకటిగనున్నదా! యనువిషయము నేశాస్త్రమందైనను నిర్ణయించుచున్నాము. ఉదాహరణము:— "రెండుచెట్లయొక్క వేళ్లు, మొటికలు, చిగుళ్లు, తాఁట, ఆకులు, పువ్వులు, కాయలు నొకేవిధముగ నుండెనేని-యాచెట్లు నొకటె విధముగుచెట్లగును. లేక, వేర్వేఱై యుండెనేని చెట్లు వేఱగును." అని మనము నిశ్చయించుచున్నారము. ఇటులే ప్రస్తుతమందును విచారించితిమేని యాత్మయు, బ్రహ్మయు నొకస్వరూపముగ యుండవలయు నని కాన్పించుచున్నది. కారణ మేమి యనఁగా: సృష్టియందు

వేర్వేఱుపదార్థములచే మనస్సునం దుత్పన్నమైన సంస్కారములకు నానాత్వా పారముచే నుత్పన్నమగు నేకీకరణమును, వేర్వేఱుబాహ్యపదార్థములయొక్క యారంభమందుండువస్తుతత్త్వము (అనఁగా: బ్రహ్మ) ఈపదార్థములయొక్క నానాత్వమును లేకుండఁజేయునట్టియేకీకరణము, నను నీరెండును గలిసి యొకదానితో నొకటి సంబంధించి యుండవలయును. లేనియెడల సర్వజ్ఞానములును నిరాధారములు, నసత్యములు నగునని ముందే చెప్పఁబడినది. ఒకవిధమే యగునవియును నిట్టి విధముల నొకదానితోనొకటిసమానమగునేకీకరణమును జేయునవియు నగుతత్త్వములు రెండు ప్రత్యేకప్రదేశములయందున్నను నవి పరస్పరము భిన్నములుగ నుండుటకు వీలులేదు. వీనిలో నాత్మకు రూప మగునదియే బ్రహ్మమునకును రూపము కావలయు నని తనయంతటనే సిద్ధించును * కావున నేరీతిని విచారించినను బాహ్యసృష్టియందుండు నామరూపములచే నాచ్ఛాదిత మగుబ్రహ్మతత్త్వము నామరూపాత్మక మగుప్రకృతివలెనే జడము కాకపోవుటయేకాక, వాసనాత్మకబ్రహ్మము, మనోమయబ్రహ్మము, జ్ఞానఘనబ్రహ్మము, ఓంకారరూపియగుశబ్దబ్రహ్మము, అనునీబ్రహ్మస్వరూపములు సైతము దిగువమెట్టులోనివి యగుటచే, సత్యమగుబ్రహ్మస్వరూపము వీనికంటె పరముగను, వీనికంటె యధికయోగ్యత గలదిగను (అనఁగా: శుద్ధాత్మస్వరూపముగ) నున్నదని సిద్ధ మగుచున్నదని సారాంశము. గీతలయొక్క సిద్ధాన్తముసైత మిదియే యని యీసంబంధములో ననేకస్థలములయందు గీతలలోఁ జెప్పఁబడినశ్లోకములయందుండి స్పష్టమగును. (గీ. ౨.౨౦; ౭.౫; ౮.౪; ౧౩.౩౧; ౧౫. ౭–౮; చూడుము). అయినను బ్రహ్మముయొక్కయు, నాత్మయొక్కయు స్వరూప మొక్కటియే యనుసిద్ధాన్తమును, కేవలమిట్టియుక్తివాదముచేతనే మన ఋషులు మొదట శోధించి చెప్పినారని తలఁపరాదు. కారణమేమియన: అధ్యాత్మశాస్త్రమునందు కేవలబుద్ధిసాహాయ్యముచే నేయనుమానము లైనను నిశ్చయించుటకు సాధ్యము కానేరదు. ఆత్మానుభవము దాని కెప్పుడును సంబంధించియే యుండవలయు నను నది యీప్రకరణారంభముననే చెప్పఁబడినది. ఇంతియకాక యాధిభౌతికశాస్త్రమునందును ననుభవమే మొదటి దయినట్లును, దానియుపపత్తి వెంబడి దైనట్లును మన మెప్పుడును చూచుచునే యున్నాము. ఇట్లే పూర్వోక్తమగుబ్రహ్మాత్మైక్యమునకు బుద్ధిగమ్య మగునుపపత్తి వెలువడుటకంటె వందలకొలఁదిసంవత్సరంబుల క్రిందట మనపూర్వు లగుఋషులు "నేహ నానాస్తి కించన" (బృ. ౪. ౧౯;

* Green's *Prolegomena to Ethics*, §§ 26—36.

కఠ. ౪. ౧౧)—"ఈసృష్టియందుఁ గాన్పించుచున్నయనేకత్వము సత్యము కానేరదు." దానికి మూలమునందు నలుగడల నొకటే యగునదియు నమృతము, అవ్యయము, నిత్యము నగుతత్త్వము గల దని (గీ. ౧౫. ౨౦) మొదట నిర్ణయించి తుదకు బాహ్యసృష్టి యందలినామరూపములచే నాచ్ఛాదితము, నవినాశియు నగుతత్త్వమును, మనశరీరమునం దున్నబుద్ధికంటెఁ బరముగ నున్నయాత్మతత్త్వము నను నీరెండును నొక్కటియే, (అనఁగా: ఏకవిధములు, సమరసములు, నన్వయములుగ నున్నవి), లేక, బ్రహ్మాండములో నున్నతత్త్వమే పిండమున (అనఁగా: మనుజునిదేహమున) నున్న దను నీసిద్ధాంతము వారియోగ (అంతర) దృష్టిచే శోధించి చెప్పఁబడినది. ఇదియె సర్వవేదాంతములలోనిముఖ్య మగుసారాంశమని బృహదారణ్యకోపనిషత్తునందు యాజ్ఞవల్క్యులు మైత్రేయికిని, గార్గి వారుణి మొదలగువారికిని జనకునకును జెప్పిరి. (బృ. ౩. ౫-౮; ౪. ౪) "అహం బ్రహ్మాఽస్మి"— "నేనే పరబ్రహ్మనుగా నున్నాను."—అని తెలిసికొనినవారె సర్వము తెలిసినవారుగ నున్నారని యీయుపనిషత్తులో మొదట చెప్పఁబడినది. (బృ. ౧. ౪-౧౦) ఛాందోగ్యోపనిషత్తుయొక్క యేడవయధ్యాయములో శ్వేతకేతువునకు నతనితండ్రి యద్వైతవేదాంతముయొక్క యీతత్త్వమునే యనేకవిధములుగ బోధించినాఁడు. "ఒకమట్టిముద్దయందున్నపదార్థమును దెలిసికొనుటచే మృత్తికయొక్క నామరూపాత్మక మగుసర్వవికార మేరీతిగ నెఱుంగఁబడునో యటులె యొకవస్తువుయొక్క విజ్ఞానము గలిగె నేని సర్వవస్తుజ్ఞానము దేనిచేఁ గలుగునో యట్టివస్తువును నాకుఁ జెప్పుము. అది నాకు తెలియదు." అని యధ్యాయారంభమున శ్వేతకేతువు తనతండ్రి నడిగెను; అప్పుడు నదులు, సముద్రము, ఉదకము, తీపి మొదలగున నేకదృష్టాంతముల నిచ్చి "సృష్ట్యారంభమున నున్నద్రవ్యమును (తత్), నీవును (త్వమ్), అనఁగా: నీదేహమునందున్న యాత్మయనునదియును ఒక్కటియే—"తత్త్వమసి," నీవు నీయొక్క యాత్మ నెఱింగితి వేని నీకు సమస్త జగత్తునకు మూలకారణము స్వయముగనె తెలియును; మఱియు మాటిమాటికి "తత్త్వమసి"—"అదె నీ వగుదువు," అని తండ్రి యతనికి వేర్వేఱగు తొమ్మిది దృష్టాంతములతో నుపదేశించెను. మఱియు మాటిమాటికిని, "తత్త్వమసి," "అదె నీ వగుదువు"—అను బ్రహ్మసూత్రము పునరావృత్తి చేయఁబడినది. (ఛాం. ౬. ౮-౧౬) "తత్త్వమసి" యని తొమ్మిదిమాఱులు చెప్పుటచే నభ్యాస మను తాత్పర్యలింగము సూచింపఁబడినది. "తత్త్వమసి" అనునది యద్వైతవేదాంతముయొక్క

మహావాక్యములలో ముఖ్యవాక్యము. "పిండమందున్నదియె బ్రహ్మాండమందు నున్న" దని "తత్త్వమసి" యను దానియర్థము.

బ్రహ్మ మాత్మస్వరూపముగనే యున్నదని యిటుల నిర్ణయమైనది; కాని యాత్మ చిద్రూపి యని యనుటచే, బ్రహ్మమును చిద్రూపిగనే యున్నదని యనేకు లెన్నుదురు. కావున బ్రహ్మముయొక్కయు నాత్మయొక్కయు సత్యస్వరూపము నిక్కడ మఱికొంచెము విస్తరించుట యావశ్యకముగ నున్నది. 'చిత్' (అనఁగా: జ్ఞానము) అనునది యాత్మయొక్క సాన్నిధ్యముచే జడాత్మకబుద్ధియం దుత్పన్నమైన ధర్మము; కాని బుద్ధియొక్క యీధర్మము నాత్మయం దారోపించుట ధర్మము కాదు. కావున తాత్త్వికదృష్టితో నాత్మయొక్క మూలస్వరూపము నిర్గుణము నజ్ఞేయము నని చెప్పవలయును గాన బ్రహ్మ మాత్మస్వరూపిగ నున్నను, నీ రెండును గాని, వీనిలో నేదియయిన నొకటి గాని, చిద్రూపిగ నున్న దని చెప్పుట కొన్నివిధములచే గౌణముగనే యున్నదని యనేకు లెన్నుచున్నారు. కేవలచిద్రూపముపైననే యీయాక్షేపముఁ జేయుట లేదు. ఇఁక నేమనఁగా: "సత్" అనుపదము పరబ్రహ్మమునకు విశేషణ మనుట సైత మేమియు న్యాయ్యమని తోఁపదు"అని యిటులు మొత్తముమీఁద నేర్పడును. కారణమేమియన: 'సత్,' 'అసత్' అను నీరెండుధర్మములు పరస్పరవిరుద్ధములై (అనఁగా: రెండువేర్వేఱు వస్తువుల నుద్దేశించి చెప్పఁబడి) యున్నవి. ఎల్లప్పుడును వెలుతురు చూడనివాఁ డంధకారము నెఱుంగకపోవుటయే కాక, వెల్తురు, అంధకార మనుశబ్దములు సైత మతనికిఁ దెలియవు. 'సత్–అసత్'అనుశబ్దద్వంద్వమునకు నీ న్యాయమే వర్తించును. కొన్నివస్తువులు నశ్వరములగునని తెలిసెనేని, 'అసత్'(నాశముఁబొందునది), 'సత్' (నాశముఁబొందనిది)అని సర్వవస్తువులను రెండుగ విభాగింతుము. లేక,సదసత్తు లను నీరెండుశబ్దములను దెలియఁజేయుటకు మనుష్యుని కనుదోయికి మున్న రెండువిధములగు విరుద్ధధర్మము లుండవలెనవచ్చుననునది స్పష్టముగనే యున్నది. కాని మూలారంభమున నొకవస్తువే యుండెనేని ద్వైత ముత్పన్నమైనపిదప రెండు వస్తువుల నుద్దేశించి ప్రచారములోనికి వచ్చిన 'సదసత్తు'లను సాపేక్షశబ్దములను నీమూలవస్తువునకు నెట్లు సంబంధింపఁజేయుదురు? కారణమేమి యనఁగా: దానిని 'సత్' అందుమేని యాసమయమున దానికి జతగా నింకొద్దియైన 'అసత్'గా నున్న దా రేమి? యని శంక కలుగును. కావున పరబ్రహ్మ మిట్టిది యని చెప్పక "జగదారంభమున 'సత్తు' కాకపోయెను, 'అసత్తు'ను కాకపోయెను. ఏదియున్నదో యది

యొక్క-టిరియే యుండెను. సదసచ్ఛబ్దములయొక్క- ద్వంద్వము పిదప వెలువడినది." అని ఋగ్వేదమునందల్లి నాసదీయసూక్తమునందు సృష్టియొక్క- మూలతత్త్వము వర్ణింపఁబడినది. (ఋ.౧౦.౧౨౯) మఱియు, సదసత్తులు, శీతోష్ణములు మొదలగు ద్వంద్వములనుండి ముక్తమయిన బుద్ధికలవాఁడీసకలద్వంద్వములకు పరముగ నున్న (అనఁగా: నిర్ద్వంద్వమగు) బ్రహ్మపదమును బొందుచున్నాఁడని గీతలలోఁ జెప్పఁబడినది. (గీ.౭. ౨౮; ౨. ౪౫). అధ్యాత్మశాస్త్రమునందున్న విచార మెంత గూఢముగను, సూక్ష్మముగ నున్నదియో దీనిం బట్టి తెలియును. కేవలతర్క-దృష్టితో విచారించితిమేని పరబ్రహ్మముయొక్క-, లేక, యాత్మయొక్క- యీయజ్ఞేయత్వము దెలిసికొనుటకు వేఱుమార్గ ముండదు; కాని బ్రహ్మ మీరీతిని అజ్ఞేయమును, నిర్గుణమును కావుననే యింద్రియాతీత మయినను ఒక్కొ-క్క-నికి తనయాత్మయొక్క- సాక్షాత్ప్రతీతి (అనుభవము)యుండుటచే,ఈనిర్గుణాత్మయొక్క- యీయనిర్వాచ్యమగు స్వరూపమును సాక్షాత్కా-రముచే మనమెఱుంగుచున్నామో, యదియే పరబ్రహ్మముయొక్క- స్వరూపముగ నున్నదని కింవదంతి కలుగవచ్చును. దానివలన బ్రహ్మము నాత్మయు నేకస్వరూపులగ నున్నా రనుసిద్ధాన్తము నిరర్థకము గానేరదు. ఈదృష్టితోఁ జూచితిమేని "బ్రహ్మము ఆత్మస్వరూపుఁడుగ నున్నాఁడు" అనుటకంటె దాని స్వరూపవిషయమై యధికముగ నేమియుఁ జెప్పుటకు సాధ్యము కానేరదు. మిగిలిన విషయములలో నంతయు స్వానుభవాధీనముగనే యుండవలయును. బుద్ధిగమ్యమను శాస్త్రీయమనగుదానిని స్పష్టపఱుచుటలో శబ్దములచే శక్యమయినంతవివరించుట యావశ్యకము. కావున బ్రహ్మ మంతట నొకవిధముగ వ్యాపించినదయ్యును, అజ్ఞేయము, ననిర్వాచ్యముగనున్నను, జడసృష్టియొక్క-యు, నాత్మస్వరూపియగు బ్రహ్మముయొక్క-యు భేదమును స్పష్టపఱుచుటకే యాత్మయొక్క- సాన్నిధ్యముచే జడప్రకృతియందు మనకు గోచరించుచైతన్యరూపమగుగుణమె యాత్మకు ప్రధానలక్షణ మని చెప్పి యాత్మయు బ్రహ్మము నను నీరెండును చిద్రూపములు చైతన్యరూపములు నని యధ్యాత్మశాస్త్రమునందుఁ జెప్పుచున్నారు. కారణమేమి యనఁగా: అట్లు చేయని నాఁడు ఆత్మబ్రహ్మములు రెండును నిర్గుణములు, నిరంజనములు, ననిర్వాచ్యములు నగుటచే వానియొక్క- స్వరూపనిర్ణయవిషయమై మౌనముగ నుండవలయును. లేదా,శబ్దముచే నెవరేమి వర్ణించినను "నేతి నేతి, ఏతస్మాదన్యత్పర మస్తి"—"ఇదికాదు ఇది (బ్రహ్మము) కాదు. (ఇవి నామరూపములు), సత్యమగుబ్రహ్మ మింతకంటె మఱియొకటి యున్నది." అని యెప్పుడును లేదు

లేదను పాఠమును వల్లించుటకంటె మఱియొకమార్గ మేదియును లేదు (బృ. ౨. ౩. ౬). కావున, చిత్ (జ్ఞానము), సత్ (సత్తామాత్రత్వము, లేక, ఉనికి), మఱియు నానందము ననునవి బ్రహ్మస్వరూపముయొక్క లక్షణములని సామాన్యముగఁ జెప్పుచున్నారు. ఈలక్షణము లితరలక్షణములకంటె శ్రేష్ఠము లయిన వనుటలో సందేహము లేదు. అయిన నీలక్షణములు శబ్దముచే నెఱుంగుటకు వీలుకలుగునం తటి బ్రహ్మస్వరూపముయొక్క పరిచయమును కలుగఁజేయుటకు మాత్రమయి చెప్పఁబడి నవి. సత్యమగు బ్రహ్మస్వరూపము నిర్గుణమగుటచే దాని నెఱుంగుటకు దానియొక్క ప్రత్యక్షానుభవమె యుండవలయు ననుసంగతి మఱచిపోఁగూడదు. ఈయనుభవ మెట్లుకలుగవచ్చును? (అనఁగా: ఇంద్రియాతీతము గావుననే యనిర్వాచ్యమయిన బ్రహ్మస్వరూపము బ్రహ్మనిష్ఠున కేవిధమున నెప్పు డనుభవమునకు వచ్చును?) అనెడి యీవిషయమై మనశాస్త్రకారులచేఁ జెప్పఁబడినవివేచన నిక్రింద సంక్షేపముగఁ జెప్పుచున్నాను.

బ్రహ్మము నాత్మయు నొకటే యను నీసమీకరణమునే "పిండమందుండు నదియే బ్రహ్మాండమం"దున్న దని చెప్పుచున్నారు. మఱియు నీబ్రహ్మాత్మైక్యము యొక్క యనుభవమైనపిదప జ్ఞాత(చూచువాఁడగు నాత్మ) వేఱనియు, జ్ఞేయము (అనఁగా: దృశ్యమగువస్తువు) వేఱనియు భేదముండుటకు వీలులే దనునది న్యాయ్యముగ సిద్ధమయినదియే. మనుజుఁడు బ్రతికియుండునంతవఱకును నేత్రములు మొద లగునింద్రియములును వానిని వదలిపెట్టలేనిగుణములును వేఱు, ఇంద్రియములకు గోచరమగువిషయము వేఱు ననునీభేద మెట్లు వదలిపోవును? ఈభేదము వదలక పోవునేని పరబ్రహ్మాత్మైక్యానుభవ మెటులు కలుగును? అని యొకసందేహ మీవిష యములోఁ బుట్టుటకు వీలుగ నున్నది. మఱియు కేవలమింద్రియదృష్టితో విచా రణఁజేసినను నీసందేహము చూచునంతటితోనే న్యాయవిరుద్ధముగఁ గాన్పింప నేరదు; కాని లోతుగ విచారించినయెడల నింద్రియములు బాహ్యవిషయములను జూడవలయు ననుకోరిక దానియంతట నదియే పుట్టనేరదు. "చక్షుః పశ్యతి రూపాణి మనసా న తు చక్షుషా" (మ. భా. శాం. ౩౧౧. ౧౭)— ఏవస్తువు నైనఁ జూచుటకై (వినుట మొదలగు వానికిని) కన్నులకు (చెవులు మొదలగు వానికిని) మనస్సుయొక్క సాయము కావలసియుండును. మనస్సు శూన్యమైన యెడల వస్తువు కన్నులయెదుట నున్నను కాన్పింపదని పూర్వమునఁ జెప్పఁ బడినది. ఈవ్యావహారికానుభవ మెఱింగినను, నేత్రాదీంద్రియములు వ్యాపా

రముఁ జేయుచున్నను, మనస్సు నింద్రియములసమీపమునందుండి తొలఁగించితి మేని, యింద్రియములయొక్కయు, విషయములయొక్కయు ద్వంద్వములు బాహ్యసృష్టియందున్నను తనకు లేనటులె యగును. మఱియు మనస్సనునది కేవలమాత్మయందె (అనఁగా: ఆత్మస్వరూపిఁయగు బ్రహ్మమందె) యనురక్తమగు బ్రహ్మాత్మైక్యముయొక్క సాక్షాత్కారము తనకగునని సహజముగ ననుమానింపఁ బడుచున్నది. ధ్యానముచేతను, సమాధిచేతను, ఏకాంతోపాసనచేతను అత్యంతబ్రహ్మవిచారమం దీమానసిక స్థితి యుండువారికి దృశ్యసృష్టియందలిద్వంద్వములు, లేక, భేదములు కంటియెదుట నున్నను గాన్పింపనివియే యగును. మఱియు నద్వైతబ్రహ్మస్వరూపముయొక్క పూర్ణసాక్షాత్కారము స్వయముగనె కలుగును. పూర్ణబ్రహ్మజ్ఞానముచేఁ దుదకుఁ బ్రాప్తమగునీపరమావధి యగు స్థితియందు జ్ఞాతృ, జ్ఞేయము, జ్ఞానము ననునీమూఁడువిధములగు భేదము (అనఁగా: త్రిపుటి) బొత్తిగనే యుండదు. లేక, యుపాస్యోపాసకభావ మను నీద్వైతము మిగులదు. కావున నీయవస్థ యితరుల కెవరికిని చెప్పుటకు సాధ్యముకానేరదు. కారణ మేమి యన: 'రెండవది' యనుశబ్దము నుచ్చరింపఁగనె యీయవస్థ చెడిపోవును. మనుజుఁడద్వైతమునుండి ద్వైతములోనికి వచ్చు ననుసంగతి స్పష్టముగనే యున్నది. వేయేల! ఈయవస్థ నాకు తెలిసినది యని చెప్పుటసైతము కష్టము. కారణ మేమనఁగా: నేనని చెప్పినను యితరునికంటె భిన్నుఁడని భావన మనస్సునకుఁ గాన్పింపవచ్చును. మఱియు బ్రహ్మాత్మైక్యమగుట కది బాధకముగ నుండును. ఆకారణముచే "యత్ర హి ద్వైత మివ భవతి త దితర ఇతరం పశ్యతి...జిఘ్రతి...శృణోతి...విజానాతి,... యత్ర త్వస్య సర్వ మాత్మై వాభూత్ తత్కేన కం పశ్యేత్...జిఘ్రేత్...శృణుయాత్...విజానీయాత్,...విజ్ఞాతార మరే కేన విజానీయాత్, ఏతావ దరే ఖల్వమృతత్వ మితి" "చూచువాఁడును, చూడఁబడుపదార్థము ననుద్వైత మెంతవఱకు నుండునో యంతవఱకు నొకఁ డితరుని చూచుచున్నాఁడు, వాసనఁజూచుచున్నాఁడు, వినుచున్నాఁడు, తెలిసికొనుచున్నాఁడు; కాని యివి యన్నియు నాత్మమయము లయినప్పుడు (అనఁగా: స్వపరభేదము లేనప్పుడు) యెవఁ డెవని చూచును? దేనిని వాసనఁజూచును, దేనిని వినును, దేనినిఁ దెలిసికొనును? ఓరీ! ఏది తానే జ్ఞాతయో (అనఁగా: తెలిసికొనునదియో) దానినిఁ దెలిసికొను మఱియొక పదార్థము నెచ్చోనుండి తీసికొనిరాఁగలము" అని యాజ్ఞవల్క్యులు బృహదారణ్యకమునం దీపరమావధి స్థితిని వర్ణించిరి (బృ. ౪. ౫. ౧౫; ౪. ౩. ౨౭). అందు

నీతీరుననే యాత్మభూతులు, లేక, బ్రహ్మభూతులు నయినపిదప వారివిషయమయి భీతి, శోకము, లేక, సుఖదుఃఖాదిద్వంద్వములు నుండుటకు వీలుకానేరదు. (ఈశ. ౭) కారణమేమి యనఁగా: దేనివిషయమై భయపడవలసి వచ్చునో, దేనివిషయమై శోకింపవలసివచ్చునో, యది తనకంటె భిన్నముగ నుండవలయును. వజీవము బ్రహ్మాత్మైక్యముయొక్క యనుభవమయినపిదప నిట్టి యేభిన్నత్వమునకు నవకాశమే యుండదు. ఈదుఃఖశోకవిరహితమగు నవస్థకే యానందమని పేరు. ఈయానందమే బ్రహ్మమని తైత్తిరీయోపనిషత్తునందుఁ జెప్పఁబడినది. (తై. ౨. ౯; ౩. ౬). కాని యీవర్ణనయును గౌణముగనే యున్నది. కారణమేమి యనఁగా: ఆనందము ననుభవించువాఁడైనను నిప్పుడెక్కడ నున్నాఁడు? కావున లౌకికానందములకంటె వాత్మానందము చాలవిలక్షణముగ నుండునని బృహదారణ్యకోపనిషత్తులోనే వర్ణింపఁబడినది. (బృ. ౪. ౩. ౩౨) బ్రహ్మవర్ణనయందు వచ్చుచున్న యానందశబ్దముయొక్క యీగౌణత్వమును గమనించియే యితరప్రదేశములందును, "బ్రహ్మ భవతి య ఏవం వేద" "ఎవఁడు బ్రహ్మమును తెలిసికొనునో వాఁడు బ్రహ్మమే" (ముం. ౩. ౨. ౯) యగుచున్నాఁడని మాత్రమే. (అనఁగా: 'ఆనంద' శబ్దమును దొలఁగించి) బ్రహ్మవేత్త యగుపురుషునియొక్క కడపటివర్ణన సేయఁబడినది. ఉప్పుకల్లు నీటిలో కరగినపిదప నానీటిలో నీభాగ ముప్పగ నున్నదనియు నీభాగ ముప్పగ నుండలేదనియు భేద ముండనటుల బ్రహ్మాత్మైక్యజ్ఞానము కలిగినపిదప సర్వము బ్రహ్మమయమే యగునని యీస్థితి కీదృష్టాంత ముపనిషత్తులలో నీయఁబడినది (బృ. ౨. ౪. ౧౨; ఛాం. ౬. ౧౩); కాని "జయాచీ వదే నిత్య వేదాంతవాణీ"—"ఎవని వాక్కెల్లప్పుడు వేదాంతమును నుడువునో"—యని తుకారామబువాగా రీదృష్టాంతమునకు మాఱుగ—

"గోడపణే జైసా గూళీ, తైసా దేవ జాలా సకళీ
ఆతాం భజో కోణోపరీ, దేవ సబాహ్యాఅంతరీ." (తు. గా. ౩౬౧౭.)

"ఓ భగవంతుఁడా! బెల్లమున మాధుర్యము లోపలను వెలుపలను సమానముగ నెటులుండునో యటులే నీవంతటను వ్యాపించి యుండుటచే నేవిధముగ భజించి నను నిన్ను భజింపవచ్చును"—అని గుడముయొక్క మధురిమ దృష్టాంతమును గైకొని తనయనుభవమును జెప్పెను. పరబ్రహ్మ మింద్రియముల కగోచరము మనస్సున కగమ్యము నయిన నయ్యది స్వానుభవగమ్యమనుట (అనఁగా: వారివారి యనుభవముచేఁ దెలియఁబడునదియనుట) కిదియే తాత్పర్యము. పరబ్రహ్మమందున్న దనెడి

యజ్ఞేయత్వము, జ్ఞాత జ్ఞేయము లను నీద్వైతస్థితిలోనిదే కాని అద్వైతసాక్షాత్కారములోనిది కానేరదు. నేను వేఱు జగత్తు వేఱను బుద్ధి యుండువఱకు నేమి చేసినను బ్రహ్మాత్మైక్యము పూర్ణముగ నెఱుంగుటకు శక్యము కానేరదు; కాని యేఱు సముద్రమును గ్రుంగలేకపోయినను సముద్రమునఁ బడుటచే నది సముద్రరూపమును బొందునటుల పరబ్రహ్మములో మునిఁగినమనుజునకుఁ దదనుభవము కలుగును; మఱియు— "సర్వభూతస్థ మాత్మానం సర్వభూతాని చాత్మని" "సర్వభూతములు తన యందును, తాను సర్వభూతములయందును" (గీ. ౬. ౨౯.) అనినటు లతనికి బ్రహ్మమయస్థితి సంభవించును. పూర్ణబ్రహ్మజ్ఞాన మిటులు కేవలస్వానుభవమునె యవలంబించి యున్నది యను నీయర్థమును తెలియపఱుచుటకొఱకు—"అవిజ్ఞాతం విజానతాం విజ్ఞాత మవిజానతాం"— "తనకు పరబ్రహ్మము తెలిసిన దని యను వానికి తెలియలేదు. మఱియు తనకు తెలియదనియును వానికి తెలిసియున్నది." (కేన. ౨.౩.)—అని పరబ్రహ్మస్వరూపము చక్కని విరోధాభాసాత్మకముగ వర్ణిత మయినది. కారణమేమి యన: పరబ్రహ్మము తనకు తెలిసినదని యెవరయినను చెప్పినప్పుడు తాను (జ్ఞాత) వేఱును, తనకుఁదెలిసిన (జ్ఞేయము) బ్రహ్మము వేఱును అను నీద్వైతము మనస్సున నుత్పన్నమగుటచే నతనిపరబ్రహ్మాత్మైక్యరూప మగునద్వైతానుభవ మంతవఱకే యై యున్నది. ఈసమయమున న్యూన మయినది, లేక, యపూర్ణముగ నున్నది యని చెప్పువానికి సత్యమగు బ్రహ్మము తెలియలేదని యతనిమాటచేతనే సిద్ధమగుచున్నది. దీనికి విపరీతముగ తాను బ్రహ్మమను ద్వైతభేదము లేకపోవుటచే బ్రహ్మాత్మైక్యముయొక్క పూర్ణానుభవము కలిగినప్పుడు తన కది 'తెలిసినది (అనఁగా: తనకంటె నితరమగునది యొకటి తెలిసినది) యనుమాటయె' యతనినోట వచ్చుటకు వీలులేదు. కావున నీస్థితియందు (తనకు బ్రహ్మము తెలిసినదని జ్ఞాని చెప్పుటకు నసమర్థుఁడగు స్థితియందు) అతనికి బ్రహ్మము తెలిసినదని చెప్పవలసివచ్చును. ఈతీరున పూర్తిగ ద్వైతభావము లోపించుటయు, జ్ఞాత పూర్తిగ పరబ్రహ్మములోఁ గలిసి లయమును బొందుటయు, నిశ్శేషముగ నేకీభావమును బొందుటయును సామాన్యముగ దుష్కరమని తోఁచుచున్నది; కాని యాలోచింపఁగనే కష్టమని కాన్పించెడి యీ 'నిర్వాణ' స్థితి యభ్యాసముచే నైనను, వైరాగ్యముచే నైనను తుదకు మనుజునకు సాధ్యము కాఁగలదని మనశాస్త్రకారు లనుభవముచే సిద్ధాన్తముఁ జేసిరి. 'నేను' అను దానియొక్క ద్వైతభావ మీస్థితియందు, నాశమునో, మరణమునో పొందియుండుటచే నాత్మనాశములోనిది యొక భేదముగ నున్నదని యనేకులు దల

చున్నారు; కాని యీస్థితి ననుభవించినప్పుడు వర్ణించుట సాధ్యము కాకపోయి నను పిదప నది స్మరణలోనికి రావచ్చు ననువిషయము తెలిసిన నేని పూర్వోక్తమగు శంక నిర్మూలమగు నని యందఱకును దెలియును.* కాని సత్పురుషుల యనుభవము దీనికంటెను బలవత్తర మగు ప్రమాణమై యున్నది. ప్రాచీను లగుభక్తపురుషుల యనుభవవర్ణన మటుండనిమ్ము; మొన్న మొన్నసైతము భగవద్భక్తశిరోమణి యగు తుకారామబువాయును—

“ఆప్రలే మరణ పాహిలే మ్యా డోళా, తో జాలా సోహళా అనుపమ.”

(గా. ౩౫౭౯.)

“నేను నామృత్యువును నాకన్నులతోఁ జూచితి. ఇదియు నొకయనుపమ మగు నుత్సవముగ నేయున్నది”—అని యీపరమావధి యగుస్థితి యాలంకారికభాషలో నత్యుత్సాహముతోను, ధన్యతాపూర్వకముగను వర్ణించెను. వ్యక్తము, లేక, యవ్యక్త మగుసగుణబ్రహ్మము నుపాసించి ధ్యానముచే క్రమముగ గొప్పవాఁడగుచు నుపాసకుఁడు తుదకిట్టిస్థితిని బొందుచున్నాఁడు. అనఁగా:—“అహం బ్రహ్మాస్మి” “నేనే బ్రహ్మగ నున్నాను” (బృ. ౧. ౪. ౧౦) అను బ్రహ్మాత్మైక్యస్థితియొక్క సాక్షాత్కార మతని కగుచున్నది. మఱియు నతఁడు దానిలో నేస్థితియం దుండు నది, లేక, యేయనుభవము బొందుచున్నదియు సైతె మనసునకి గోచరింపనంతటి జ్ఞాన ములో మునిఁగి యుండును. జాగ్రదవస్థ స్థిరముగ నుండుటచే నీయవస్థ స్వప్న మని, లేక, సుషుప్తి యని వచించుట కసాధ్యము. మఱియు జాగ్రదవస్థ యనుమేని జాగ్రదవస్థయందు సామాన్యముగఁ గలుగఁబోవు ద్వైతముయొక్క నిశిలవ్యవహార

* ధ్యానముచేతను, సమాధిచేతను లభించెడి యద్వైతముయొక్క కాని యభేదముయొక్క కాని యీ యవస్థ, Nitrous-oxide gas అను పేరుగల యొక విధమగు గాలిని వాసనఁ జూచుటచే సైతము ప్రాప్త మగును. ఈగాలికి లాఫింగ్ గాస్' అని పేరు. *Will to Believe and other Essays on Popular Philosophy* by William James. pp. 294, 298. కాని యీ యవస్థ కృత్రిమ మైనది. సమాధిచేఁ గలుగునవస్థ సత్య మైనది. ఇదియే యీ రెంటి లో నున్న భేదము. అయిన నీకృత్రిమావస్థయొక్క దృష్టాంతముచే నభేదావస్థ యొక్క యస్తిత్వవిషయమై వాద మేమియు నుండదు. కాన నిక్కడ దాని వక్కాణించితి.

ములు నాఁగుచున్నవి. కావుననే స్వప్నము, సుషుప్తి, లేక, జాగ్రత యనునీమూఁడు వ్యావహారికావస్థలకంటె వేఱైనదియగు నిదియె యొకనాల్గవయవస్థ, లేక, తురీయావస్థ యని శాస్త్రములందు వర్ణింపఁబడినది. మఱియు నీస్థితి నొందుటకు నిర్వికల్పసమాధియోగము (అనఁగా: దేనియందు ద్వైతసంబంధము లేశమాత్రము నుండదో యట్టి సమాధియోగమును) నభ్యసించుట యనునదియె పాతంజలయోగదృష్టిచే ముఖ్యసాధన మగుటచే గీతయం దున్నయీనిర్వికల్పసమాధియోగ మభ్యాసముచే సంపాదించుకొనుటకు మనుజుఁడు నిరాశఁ జెందరా దని చెప్పఁబడినది. (గీ. ౬. ౨౦-౨౩) ఈబ్రహ్మాత్మైక్యస్థితియే జ్ఞానముయొక్క పూర్ణావస్థ. కారణమేమియన: సర్వజగత్తును బ్రహ్మస్వరూపము (అనఁగా: ఒక్కటియే) అయినపిదప "అవిభక్తం విభక్తేషు"—అనేకము నేకత్వముఁ జేయుట—అని గీతలయం దున్న జ్ఞానక్రియయొక్క విశేషజ్ఞాన మైనను గలుగుటకు వీలు లేదు. అటులే నామరూపములకంటె పరమం దున్న యీయమృతత్వముయొక్క యనుభవమయినపిదప మనుజులకు జననమరణప్రవాహముసైతము స్వయముగనె నశించుచున్నది. కారణమేమియన: జననమరణములును నామరూపములలోనివే. మఱియు వానికి పరముగనె యితఁ డుండును. (గీ.౮.౨౧) ఈకారణముననే తుకారామబువా యీస్థితిని 'మరణముయొక్క మరణ' మని పేర్కొనెను. (గా. ౩౫౮౦); మఱియు యాజ్ఞ్యవల్క్యుఁడీకారణముచేతనే యీస్థితి నమృతత్వముయొక్క సీమ, లేక, పరాకాష్ఠ యని నుడువుచున్నాఁడు. ఇదియె జీవన్ముక్తావస్థ. ఈయవస్థయం దాకాశగమనము మొదలగుకొన్ని యపూర్వములు నలౌకికములు నగుసిద్ధులు లభించు నని పాతంజలయోగసూత్రములలోను, ఇంక నితరస్థలములయందును చెప్పఁబడినది. (పాతంజలసూ. ౩. ౧౬-౫౫) మఱియు నీకారణముననే యనేకులు యోగాభ్యాసవ్యసనమునఁ బడుచున్నారు. కాని యోగవాసిష్ఠములో వర్ణించినటు లాకాశగమనము మొదలగుసిద్ధులు బ్రహ్మనిష్ఠస్థితికి సాధ్యములు, లేక, భాగములు కావు. కావున జీవన్ముక్తుఁ డగుపురుషుఁ డిసిద్ధి నొందుటకు యత్నము చేయఁడు. మఱియు నెప్పుడు నతని కీయూహయుఁ గలుగదు. (యోగ. ౫. ౮౯ చూడుము) కావున యోగవాసిష్ఠకారుఁడుమాత్రమే కాక గీతలలోసైత మీసిద్ధి యెచ్చటను చెప్పఁబడలేదు. ఇదియు చమత్కారమే (మాయయొక్క విలాసమే) కాని, బ్రహ్మవిద్య కాదు. అని వసిష్ఠులు శ్రీరాములకుఁ జెప్పిరి. అది సత్యమే యయి యుండును. సత్యము కా దని నేఁ జెప్పను; కాని యేమిచెప్పినను నిది బ్రహ్మవిద్యయొక్క విషయము కా దనుసంగతి మాత్రము నిర్వివాదముగ నున్నది. కావున "ఇట్టిసిద్ధులు లభించినను, లభింపక పోయినను, వానిని

లక్ష్యపెట్టక, లేక, వాని నిచ్ఛయింపక, లేక, వానికై యాసపడక, సర్వభూతములందు నొకయాత్మయె కలదను పరమానందమగు బ్రహ్మనిష్ఠయొక్క స్థితి మనసు నేతీరున ప్రాపించు నని యెన్నుచు, దాని నిమిత్తమై మనుజుఁడు యత్నింపవలయును. అణిమాదిసిద్ధు లనువ్యసనములోఁ బడరాదు." అని బ్రహ్మవిద్య చెప్పుచున్నది. బ్రహ్మజ్ఞాన మనునది యాత్మయొక్క శుద్ధావస్థ యున్నది; కాని కనుకట్టు, లేక, మాయికచమత్కారము కానేరదు. మఱియు నిట్టిచమత్కారములచే బ్రహ్మజ్ఞానమునకు మహిమ లేకపోవుటయే కాక బ్రహ్మవిద్యయొక్క మహత్త్వమునకు నీచమత్కార మనునది పూర్ణముఁ జేయునదియుఁ గానేరదు. పక్షులును, ఇప్పుడు విమానములుఁ గలిగినజనులును నాకసమునందు పరుగిడుదురు; కాని యంతమాత్రముచే వారిని బ్రహ్మవేత్త లనరు. వేయేల? గమనము మొదలగుసిద్ధులను బొందినకొందఱు పురుషులు మాలతీమాధవీయనాటకములోనియఘోరఘంటునివలె క్రూరులుగను, ఘాతుకులుగను కూడ నుండవచ్చును.

బ్రహ్మాత్మైక్యరూపమగు సానందమయస్థితియొక్క యనిర్వాచ్యానుభవ మితరులకు పూర్ణముగఁ జెప్పుటకు శక్యము కానేరదు. కారణ మేమి యన: వాఁడితరులకుఁ జెప్పవలసి వచ్చెనేని 'నేను-నీవు,' మొదలగుద్వైతభాషనె మాటలాడవలసి వచ్చును. మఱియు నీద్వైతభాషయం దద్వైతసర్వానుభవమును వ్యక్తీకరించుట సాధ్యము కానేరదు. కావున నుపనిషత్తులలో వర్ణింపఁబడిన యీపరమావధిస్థితియు అపూర్ణము, లేక, గౌణమని తెలిసికొనవలయును. మఱియు నీవర్ణన గౌణమయినను సృష్ట్యుత్పత్తి, రచన మొదలగువాని దెలియఁ జేయుట కనేకస్థలములం దుపనిషత్తులలో నున్నశుద్ధద్వైతవర్ణనయు గౌణ మనియే నుడువవలయును. ఉదాహరణ మేమి యన: ఆత్మస్వరూపము శుద్ధము, నిత్యము, సర్వవ్యాపియు, అవికారియునై యున్నది. ఇట్టిబ్రహ్మమందుండియే, పిదప హిరణ్యగర్భుఁ డను పేరుగలసగుణ పురుషుఁడు, లేక, నీరము మొదలగుసృష్టిలోని వ్యక్తపదార్థములు క్రమక్రమముగ నిర్మితము లైనవి యనియు, లేక, యీనామరూపముల నిర్మించినపిదప జీవరూపముగ పరమేశ్వరుఁ డందు ప్రవేశించెననియు (తై. ౨.౬; ఛాం. ౬.౨-౩; బృ. ౧. ౪. ౭) నుపనిషత్తులలోఁ జెప్పఁబడిన దృశ్యసృష్టియొక్క యుత్పత్తి యద్వైతదృష్టిచే యథార్థము కానేరదు. కారణ మేమి యన: జ్ఞానగమ్యుఁ డగు నిర్గుణపరమేశ్వరుఁడే నలుదెసల వ్యాపించియుండెనేని-యొకటే, రెండవదానిని బుట్టించె నని చెప్పుటయె తాత్త్వికదృష్టినిబట్టి నిర్మూల మగును; కాని సామాన్య

జనులకు సృష్టిరచనను దెలియఁజేయుటకై వ్యావహారిక (అనఁగా: ద్వైతభాష) మనునదియె ముఖ్యమగుసాధన మగుటచే వ్యక్తసృష్టియొక్క (అనఁగా: నామరూపములయొక్క) యుత్పత్తినిగుఱించి పైఁ జెప్పినవర్ణన యుపనిషత్తులలో నున్నది. అయినను వానియందు సైతము నద్వైతభావ మధిక స్థిరముగనుండుటచే నిట్టి ద్వైతవ్యావహారికభాష ప్రయోగింపఁబడినను మూలమందు నద్వైతమే సత్యమని యనేక ప్రదేశములందుఁ జెప్పఁబడినది. సూర్యుఁడు తిరుగుటలే దని నిశ్చయజ్ఞానము కలిగినను సూర్యుఁ డుదయించుచున్నాఁ డనియు నస్తమించుచున్నాఁ డనియు మనము చెప్పుచున్నటులే యొకయాత్మరూపియగు పరబ్రహ్మ మఖండముగ నలుదెసల నిండియుండుటచే నది యవికార్య మనుట నిశ్చయ మని స్థిరమయినను "పరబ్రహ్మమునుండి వ్యక్త మయినజగత్తు నిర్మిత మైన'దను భాష యుపనిషత్తులలో నక్కడక్కడ నున్నది; మఱియు గీతలయందు నటులె 'నాయొక్క సత్యస్వరూప మవ్యయము నజమునై యున్నది' (గీ. ౭. ౨౪) అని చెప్పుచు, 'నేను సర్వజగమును పుట్టించినాను' (గీ. ౪. ౬) అని భగవంతుఁడు చెప్పినాఁడు గాన దీనియందలి రహస్యమును కనిపెట్టినయెడల నవి శబ్దమును బట్టి సత్యములుగనే యున్నవి.అవియే ముఖ్యముగనున్నవి''యనియెన్ని,యనేకులగు పండితులు ద్వైతము, లేక,విశిష్టాద్వైత ముపనిషత్తులలోఁ బ్రతిపాదింపఁబడియున్నదని సిద్ధాంతీకరించుచున్నారు. అంతట నొకనిర్గుణమగుబ్రహ్మమే వ్యాపించియున్న దని యనునెడల నీయవికారియగుబ్రహ్మమందుండి వికారియు నశ్వరము నగుసగుణపదార్థ మెట్లు పుట్టిన దనుప్రశ్నకు సమాధాన ముండదు. కారణ మేమియన: నామరూపాత్మక సృష్టిని మాయయని చెప్పినను నిర్గుణబ్రహ్మమందుండి సగుణమగుమాయ పుట్టుటయే తర్కదృష్టిచే శక్యము కాకపోవుటవలన నద్వైతవాదయుక్తి శూన్య మగుచున్నది. వీనికంటె సాంఖ్యశాస్త్రమున చెప్పినటులు నామరూపాత్మక మగువ్యక్తసృష్టియొక్క ప్రకృతివంటి యొకానొక సగుణము వ్యక్తము నగురూపము నిత్య మని యొప్పుకొని, యంత్రములోనుండు నావిరివలె దానిలో నుండునదియు, పరబ్రహ్మరూపమయినదియు నగుమఱియొక నిత్య మగుతత్త్వము జగమున నోతప్రోతము(పడుగుపేక)గ నిండియున్న దనియు (బృ.౩.౭) నీరెంటికిని దానిమ్మపండులోని విత్తులవలె నైక్యమే యని యంగీకరించుట మిక్కిలి ప్రశస్తముగ నుండు ననియు వారు చెప్పుదురు;కాని యుపనిషత్తులతాత్పర్య మీరీతిగ నిశ్చయించుట యుక్తము కాదని మామతము. ఉపనిషత్తులలో నొకానొకప్పుడు ద్వైతమును, మఱియొకప్పుడు శుద్ధాద్వైతమును వర్ణించు చుండుటచే నీరెంటికి నేకవాక్యత చేయవలసియే

యున్నది; కాని యద్వైతవాదము ముఖ్య మని యంగీకరించి నిర్గుణబ్రహ్మము సగుణ మగుటకు మాత్రము మాయికమగు ద్వైతముయొక్క స్థితి ప్రాప్త మగుననుల కాన్పించుచున్న దని యంగీకరించుటచే సర్వవచనములకు వ్యాఖ్యానించినటు ద్వైత పక్షము ప్రధాన మని యంగీకరించిన సమ్మతము. ఉదాహరణము:—"తత్త్వమసి" ఈవాక్యమందున్న పదములయొక్క యన్వయము ద్వైతమతానుసారముగ చెప్పుడును బాగుగ నుధురము. ద్వైతుల కీప్రతిబంధము తోఁపకపోదు; కాని, తత్త్వం=తస్యత్వం— అనఁగా: నీకంటె భిన్నమగు వానిసంబంధుఁడవుగా నీవు న్నావు, వాఁడే నీవు కావు—అని యేదో యొకవిధమున నీమహావాక్యమును సమన్వయించి ద్వైతులు తృప్తిఁజెందుదురు; కాని కొంత సంస్కృతజ్ఞాన ముండి, పక్షపాతము లేక విచారించు నెడల యొక్కొకనికి నిట్టులు క్రమము తప్పిచేయుట వలన నేర్పడునర్థము సత్యము కానేర దని వెంటనే తెలియును. కైవల్యోపనిషత్తున "స త్వ మేవ త్వ మేవ తత్" (కై. ౧. ౧౬) అని 'తత్' 'త్వమ్' అనుశబ్దములను క్రమము తప్పనటు లొనర్చి పైమహావాక్య మద్వైతపరముగనే యున్న దని సిద్ధాన్తము చేయఁబడినది. వేయేల? మొత్తముపై నుపనిషత్తులయొక్క మంచిమంచిభాగములను ఛేదించి తాఱుమాఱు సేయని యెడలను, తెలిసియు దానియందు దురుద్దేశమును బొందని యెడలను, ఉపనిషచ్ఛాస్త్రమునం దద్వైతమతము తప్ప వేఱొక రహస్యమున్న దని నిరూపించుటకు సాధ్యము కానేరదు. కాని యీవాద మెప్పుడును సమాప్తమగునది కానేరదు. కావున దానివిషయమై యిక్కడ విశేషము నేను విచారణఁ జేయుటచే వచ్చుఫలము లేదు. అద్వైతము గాక యితరమతములు రుచించువారు దానిని సంతోషముతో స్వీకరింపవచ్చును. మహాత్ములచే నుపనిషత్తులయందు "నేహ నా నాస్తి కించన" (బృ. ४. ४. ౧౯; కఠ. ४. ౧౧)—ఈ సృష్టియం దేవిధమయిన నానాత్వము లేదు. ఉన్నదంతయు మూలమునందే "ఏక మేవాద్వితీయమ్" (ఛాం. ౬. ౨. ౨.) అని స్వానుభవమును స్పష్టముగఁ జెప్పి పిదప "మృత్యోః స మృత్యు మాప్నోతి య ఇహ నా నేవ పశ్యతి" "ఈజగత్తున నెవరికి నానాత్వము గాన్పించుచున్నదో వారు జననమరణము లనుచక్రమున పడుచున్నారు." అని చెప్పఁబడినమాహాత్మ్యముయొక్క యభిప్రాయ మద్వైతముతప్ప వేఱొకవిధముగ నుండుటకు సాధ్య మగునని నాకు తోఁపదు. కాని యనేకవైదికశాఖలం దనేకోపనిషత్తులుండుటచే మొత్తముపై సర్వోపనిషత్తులయొక్కయు తాత్పర్యమొక్కటియే యగునా? కానేరదా? యనువిషయ

మును శంకించుటకు నొకప్పుడు కొంతయవకాశము ప్రాపించును. గీతలలో నట్టి యవకాశము లేదు. గీత యనునది యొక గ్రంథమగుటచే దానియం దొకవిధమగు వేదాంతమే ప్రతిపాద్య మనువిషయము స్పష్టముగఁ గాన్పించుచున్నది; అది యేమి యని విచారింప నారంభించితి మేని, సర్వభూతములు నష్టమయినను స్థిరముగ నున్నయొకవస్తువే నిజమయిన (గీ. ౮. ౨౦) సత్యమగుటచే పిండమందును బ్రహ్మాండమందును కలసి యంతటను నదియె నిండియున్నది. (గీ. ౧౩. ౩౧), అని యద్వైతపరముగ సిద్ధాంతమును జేయుట యావశ్యక మైనది. వేయేల? గీతలలోఁ జెప్పఁబడిన యాత్మౌపమ్యబుద్ధి యను నీతితత్త్వమునకు పూర్ణమగు నుపపత్తియు నద్వైతముకంటె వేఱొక వేదాంతదృష్టితో కుదురదు. శ్రీశంకరాచార్యులవారికాలమునను, తదుత్తరకాలమునను వెలువడినయద్వైతప్రతిపాదకము లైనయనేకములగు కోటీలును, ప్రమాణములును మొదలగునవియన్నియు గీతయందు ప్రతిపాదింపఁబడినవి యని చెప్పవలయు నని నాయభిప్రాయముకాదు. ద్వైతులు, అద్వైతులు, విశిష్టాద్వైతులును, వీరిసంప్రదాయములును బయలువెడలుటకంటె పూర్వమె గీత పుట్టినది కావున, నేవిధ మగుసాంప్రదాయికయుక్తులును గీతలయందుండుట వీలులే దనిచెప్పుటకు మాకును నిష్టమే. కాని గీతల యందున్న వేదాంతము సామాన్యముగ శాంకరసంప్రదాయమునం దున్నజ్ఞానము ననుసరించి యద్వైతపరముగనె యున్నదిగాని ద్వైతపరము గా దనిచెప్పుట కేమియు బాధకము లేదు; కాని తత్త్వజ్ఞానదృష్టితో గీతయందును శాంకరసంప్రదాయమునందును, ఇట్లైకమత్యముండినను నాచారదృష్టిచేఁ గర్మసన్న్యాసముకంటె, గీత, కర్మయోగమునకు నధిక మగు మహత్త్వము నిచ్చినది యగుటచే గీతాధర్మము శాంకరసంప్రదాయముకంటె వేఱుగ నున్నదని నామతము; కాని దానిం బిదప విచారింతము. ప్రస్తుతము తత్త్వజ్ఞానముం గూర్చి చర్చించుచున్నాము; మఱియు నీతత్త్వజ్ఞానము గీతలయందు శాంకరసంప్రదాయమందు నొకరీతిదే యగుటచే నద్వైతముగ నుండు ననిమాత్రమే యిక్కడ చెప్పఁ దగినది. ఇతరసాంప్రదాయభాష్యములకంటె గీతయందున్న శాంకరభాష్యమునకు నింతయధికమహిమ వచ్చుటకు కారణ మిదియే యయియున్నది.

సమస్తనామరూపములను జ్ఞానదృష్టిచేఁ జూచితి మేని యొకయవికారియు నిర్గుణము నగుతత్త్వమె స్థిరముగ నుండును. మఱియు నాకారణమున పూర్ణము సూక్ష్మము నగువిచారమునం దద్వైతసిద్ధాంతమే స్వీకరింపవలసివచ్చును. ఇంతమా

త్రము సిద్ధ మైనపిదప, నిర్గుణము, నవ్యక్తము నగు నొక ద్రవ్యము నందుండి నానావిధములగు నవ్యక్త మైన సగుణసృష్టి యెట్లు కలిగిన దియు నద్వైతవేదాంతదృష్టితో వ్యాఖ్యానము చేయవలసివచ్చును. నిర్గుణం బగుపురుషుని వలె త్రిగుణాత్మకమగు ప్రకృతి (అనఁగా: సగుణప్రకృతి) యనాదియు స్వతంత్రము నని చెప్పి సాంఖ్యులీప్రశ్నను వదలించుకొని రని పూర్వమే చెప్పఁబడినది; కాని సగుణమగు ప్రకృతి యీతీరున స్వతంత్ర మని చెప్పినను జగత్తునకు మూలతత్త్వములు రెండగును. గాన పూర్వము చెప్పఁబడిన యనేక కారణములం బట్టి పూర్ణముగ నిశ్చయింపఁబడిన యద్వైతమతమునకు బాధవచ్చును; మఱియు సగుణప్రకృతి స్వతంత్ర మైన దని యొప్పుకొనమేని మూలమైన యొక నిర్గుణద్రవ్యమునందుండి నానావిధ సగుణసృష్టి యెట్లుత్పన్న మైనదియో చెప్పుటకు సాధ్యము కాదు. కారణమేమి యనఁ: నిర్గుణమునందుండి సగుణము (అనఁగా: ఏమియు లేకపోవుట నుండి మఱియొకటి యేదియు) ఉత్పన్నమగుటకు శక్యము కానేర దను నీసత్కార్యవాదముయొక్క సిద్ధాంతము నద్వైతులు సైత మొప్పుకొందురు. ఇందుమూలమున రెండుపక్షములందును చిక్కుగనే యున్నది. అట్లైన నీచిక్కు వదలు టెట్లు? అద్వైతమును వదలివేయక నిర్గుణమునందుండి సగుణ ముత్పన్నమగుటకు మార్గము నుడువవలయును. అట్లు నిర్గుణమునందుండి సగుణము వచ్చుట సత్కార్యవాదమునకు విరుద్ధముగఁ గాన్పించును. ఇది గొప్పచిక్కు! వేయేల? అద్వైతసిద్ధాంతమును స్వీకరించుట కిదియే ముఖ్యమగు ప్రతిబంధక మని యనేకులయభిప్రాయము. ఈకారణముచేతనే ద్వైతమతము వెడలినది; కాని యద్వైతులగు పండితులు తమబుద్ధిబలముచే నీవికటమగు చిక్కును సైతము దాఁటుటకు సయుక్తికమును సాటి లేనిదియు నగు నొకమార్గమును కనిపెట్టిరి. సత్కార్యవాదముయొక్క, లేక, గుణపరిణామవాదముయొక్క సిద్ధాన్తము, కార్యకారణము లను నీరెండు నొకకోటియందే, లేక, యొకవర్గమునందే యున్నప్పుడు సమన్విత మగును. కావున సత్యమును, నిర్గుణము నగుబ్రహ్మమునందుండి సత్యమును సగుణము నగుమాయ యుత్పన్నమగుటకు వీలు లేదని యద్వైతవేదాంతులు సైత మొప్పుకొందురు; కాని రెండుపదార్థములును సత్యములయినప్పుడె యీవిషయము నొప్పుకొందురు. ఎక్కడ నొకపదార్థము సత్యమును రెండవపదార్థము కేవలము దానికి దృశ్యముగ నున్నదో యక్కడ సత్కార్యవాదము దానికి సమన్వయము కానేరదు. సాంఖ్యులు పురుషునివలె ప్రకృతి సైతము స్వతంత్రమును, సత్యము నగు పదార్థ మనియందురు.* కావున నిర్గుణపురుషునియం

దుండి సగుణప్రకృతియొక్కయుత్పత్తి సత్కార్యవాదానుసారముగ నుపపన్నమని సమన్వయించుటకు సాధ్యము కానేరదు. కాని మాయ యనాది యయినను, నది సత్యమును, స్వతంత్రమును కాదు. గీతయందుఁ జెప్పినటుల 'మోహము' 'అజ్ఞానము' లేక, "యింద్రియములకు గోచరించుదృశ్యము"నై యున్నదని యద్వైతవేదాన్తము యొక్కసిద్ధాంతమగుటచే సత్కార్యవాదమునందుండి యుత్పన్నమగు నాక్షేపణ యీయద్వైతసిద్ధాన్తమునకు తగుల నేరదు. కుమారుఁడు తండ్రియొక్క గుణపరిణామముచే పుట్టినాఁ డని చెప్పుదుము; కాని తండ్రియనువాఁ డొకవ్యక్తియే యగుటచే నాతనికొడుకు కొకానొకప్పుడు బాలునియొక్కయు, తరుణునియొక్కయు, వృద్ధునియొక్కయు, వేషము వేసికొను నెడల నివ్యక్తికిని, ఆకుమారునియొక్క యనేకవేషములకును గుణపరిణామరూప మగుకార్యకారణభావ ముండదని మనకెప్పుడును కాన్పించుచున్నది. అటులె సూర్యుఁ డొక్కఁడే యని నిశ్చితమైనపిదప నీటియందుఁ గాన్పించుసూర్యుఁడు భ్రమాత్మకుఁడనియు, గుణపరిణామమూలముచే నుత్పన్నుఁడగు వేఱొకసూర్యుఁడు కాఁడనియు చెప్పుచున్నాము. మఱియు దుర్భిణిచే నేగ్రహముయొక్క యైనను సత్యస్వరూపము నిశ్చయించిన పిదప కంటికి మాత్రమే కాన్పించుసాగ్రహస్వరూపము, కన్నులయొక్కదుర్బలతచేతను, నడుమ నత్యంతదూర ముండుటచేతను నుత్పన్నమగుకేవలదృశ్యముగనే యున్నదని జ్యోతిశ్శాస్త్రమున స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడినది. ఏవిషయమైనను నేత్రాదీంద్రియములకు ప్రత్యక్షగోచరమైనంతమాత్రముచేతనే యీవిషయము స్వతంత్రమైనదియు సత్య మయినదియు నని యంగీకరించుటకు వీలు లేదని చెప్పుట బాగుగనే యున్నది. మఱియు నాన్యాయమే యధ్యాత్మశాస్త్రమునకును సంబంధింపఁజేసి, జ్ఞానచక్షుస్స్వరూప మగుదుర్భిణిచే నిశ్చయింపఁబడిననిర్గుణపరబ్రహ్మ మనునదియే సత్యమైన దనియు, జ్ఞానశూన్యము లగుచర్మచక్షుస్సులకు గోచరము లగునామరూపాత్మకపరబ్రహ్మముయొక్క కార్యములు కావనియు, నింద్రియదౌర్బల్యముచే నుత్పన్న మగుకేవలభ్రమ (అనఁగా: మోహాత్మకదృశ్యము) యనియు చెప్పుటకేమి యభ్యంతరముండును? నిర్గుణమునందుండి సగుణ ముత్పన్నముకాలేదను నాక్షేపణ యిచ్చోఁ సంబంధింప నేరదు. కారణ మేమియనః రెండువస్తువులు నొకకోటి (వర్గము) యందున్నవి కావు. ఒకటి సత్యముగను, మఱియొకటి కేవలదృశ్యముగను నున్నది. మఱియు మూలమునం దొకసత్యవస్తువే యుండినను, చూచువారిదృష్టిభేదముచేఁ గాని, యజ్ఞానముచేఁ గాని, లేక, యంధత్వముచేఁ గాని యాయొకవస్తువుయొక్క

స్వరూపమే మాఱుచున్నటుల మనయనుభవములో నున్నది. ఉదాహరణము:—
చెవికి వినఁబడుశబ్దము, నేత్రములకుఁ గాన్పించురంగు నను రెండుగుణములు మా
డుము. వీనిలో చెవికి వినఁబడుధ్వనిని మిక్కిలి సూక్ష్మముగఁ బరీక్షించి, 'శబ్ద'మనఁ
గా, గాలియొక్క బరువు, లేక, గతి యని యాధునికాధిభౌతికశాస్త్రజ్ఞులచేఁ బూర్వముగ
సిద్ధాన్తము చేయఁబడినది. అటులే చక్షుర్గోచరమగు ఎఱుపు, పసుపు, నలుపు మొదలగు
రంగులును మూలము నందొకసూర్యప్రకాశముయొక్క వికారములే యగుటచే,
సూర్యప్రకాశముగూడ నొకవిధమగుగతి, లేక, కదలికయనే యున్నదని యిప్పుడు
సూక్ష్మశోధనయందు నిశ్చయింపఁబడినది. "గతి' మూలమునందొక్కటియే యయి
నను, ఆగతిచే కర్ణము శబ్దమును, నేత్రములు రంగును నిశ్చయించునేని, యీన్యా
యమునే విశేషముగ వ్యాపకమగునట్లు సర్వేంద్రియములకు సంబంధింపఁ జేసినప్పు
డేదయిన నొకయవికార్య మగుపదార్థముపై మనుజునియొక్క వేర్వేఱింద్రియ
ములు తమంతట తామే శబ్దరూపాద్యనేకనామరూపాత్మకగుణముల యొక్క 'అ
ధ్యారోపము' చేసి నానాప్రకారము లగుదృశ్యములను బుట్టించుచున్నవి. మూలము
నందున్నయొకపదార్థమునందే దృశ్యములగు గుణములు, లేక, నామరూపము లుండవ
వలసిన యవసరమేమియు లే"దని సమస్తనామరూపములయొక్క యుత్పత్తివిషయ
ములో సత్కార్యవాదముయొక్క సాయము లేకపోయినను మంచిసమాధానమును,
జెప్పవచ్చును. మఱియు నీయర్థమును సిద్ధింపఁజేయుటకై రజ్జువునందు సర్పము
యొక్క, లేక, శుక్తియందు రూప్యముయొక్క భ్రమ యుత్పన్నమగుటయు, లేక,
నేత్రములందు చేతివ్రేలునుంచుటచే నొకపదార్థము రెండుగఁ గాన్పించుటయు,
లేక, వేర్వే ఱగురంగుగలిగిన యుపనేత్రములను ధరించితిమేని యొకపదార్థమే
వేర్వే ఱగురంగులతోఁ గాన్పించుటయు మొదలగు ననేకదృష్టాంతములు వేదాన్త
శాస్త్రమునందుఁ జెప్పఁబడినవి. మనుజునియింద్రియము లతని నెప్పుడును వదలునవి
కావు గావున, జగత్తునందలి నామరూపములు, లేక, గుణములు నెప్పుడు నతనికిఁ
గాన్పించునను సంగతి సత్యమె; కాని యింద్రియవంతుఁ డగుపురుషునియొక్క
దృష్టిచే జగత్తుయొక్క యేయింద్రియసాపేక్ష మగుస్వరూపము కాన్పించుచున్న
దో యదియే యీజగత్తునకు మూలమం దుండునది (అనఁగా: నిరపేక్షమౌ నిత్యము
నగుస్వరూపము) యని చెప్పుటకు వీలు లేదు. ప్రకృతమునందు మనుజున కున్న
యింద్రియము లన్నింటికంటె నెచ్చుతగ్గువి కాని యొరునింద్రియము లుండెనేని,
యీసృష్టి యతనికిఁ గాన్పించునట్లు కాన్పింపకపోవును. మఱియు నిది సత్యమగు

లేని చూచుపురుషులయొక్క యింద్రియాపేక్షనుంచక, సృష్ట్యారంభమున నున్న తత్త్వముయొక్క నిత్యము సత్యము నగుస్వరూపమెద్దియో చెప్పుమని యెవరయిన నడిగిన, ఆమూలతత్త్వము నిర్గుణ మగుటచే మనుజునకు సగుణముగఁ గాన్పించుట యతని యింద్రియధర్మముగనే యున్నదని సమాధానము చెప్పవలసి వచ్చును. ఆధిభౌతికశాస్త్రమునందు కేవల మింద్రియగోచరము లగువిషయములై పరీక్షింపఁ దగినవి యగుటచే నిట్టిప్రశ్నయే యెప్పుడును కలుగదు; కాని మనుజుఁడును వాని యింద్రియములును నశించినయెడల పరమేశ్వరుఁడును లేనివాఁడే యగును. లేదా, మనుజున కిది యిట్టిది యని కన్పట్టుటచే నది త్రికాలాబాధితము, నిత్యము, నిరపేక్షము నగుస్వరూపముగనే యుండవలయు నని చెప్పుటకు వీలులేదు. కావున జగదారంభముననున్న సత్యముయొక్క మూలస్వరూప మేది యనువిషయ మీ యధ్యాత్మశాస్త్రమునందు విచారించునప్పుడు మనుజునియొక్క యింద్రియముల యపేక్ష గలదృష్టిని వదలి కేవలజ్ఞానదృష్టిచే (అనఁగా: శక్య మగునంత బుద్ధికుశలతచేఁ) దుదకు విచారింప వలసివచ్చును. అట్లు చేసితి మేని యింద్రియగోచరము లగుసర్వసగుణములును స్వయముగ వెలువడిన వనియు బ్రహ్మయొక్క నిత్యస్వరూప మింద్రియాతీత (అనఁగా: నిర్గుణ) మగుటచే నదే యన్నింటిలోను శ్రేష్ఠ మనియు స్పష్ట మగును. నిర్గుణవస్తువుయొక్క వర్ణన నెవఁ డిట్లు చేయును? ఇందువలననే పరబ్రహ్మముయొక్క కడపటి (అనఁగా: నిరపేక్షమును, నిత్యము నగు) స్వరూపము కేవలనిర్గుణమే కాక, యనిర్వాచ్యమునుగ నున్న దనియు, నీనిర్గుణస్వరూపమునందే మనుజునకు నతనియింద్రియములకు నుండుసంబంధముచే సగుణమగుదృశ్యవస్తువు కాన్పించుచున్న దనియు నద్వైతవేదాంతమున సిద్ధాంతము చేయఁబడినది. కాని నిర్గుణమును సగుణముగఁ జేయు నీశక్తి యింద్రియములకైన నెట్లువచ్చునని యిచ్చో మఱియొకప్రశ్న వెలువడును. "మానవజ్ఞానముయొక్క గతి యిచ్చో కుంఠిత మగును ~~మానవేంద్రియ~~ములు జ్ఞానశూన్యము లగుటచేత; నిర్గుణపరబ్రహ్మమందు సగుణజగత్తును, దృశ్య (కన్పట్టునది) మనునది యీయాత్మ యజ్ఞానముయొక్క పరిణామముగా నున్నది, లేక, యింద్రియము లయినను పరమేశ్వరునిసృష్టియందుఁ గలిగినవే యగుటచే సగుణసృష్టియు (ప్రకృతి), నిర్గుణపరమేశ్వరునియొక్క యే దైవమాయగానున్న" దని మాత్రమే నిశ్చితముగ ననుమానించిరే యిచ్చో స్వస్థముగ కూర్చుండవలసివచ్చును" అని యద్వైతవేదాంతశాస్త్రమునందు దీనికి సమాధానము జెప్పుదురు. (గీ. ౭. ౧౪). "అప్రబుద్ధులగు (అనఁగా: కేవలేంద్రియములచే చూచునట్టి) లోకులకు పరమేశుఁడు వ్యక్తముగను, సగుణముగను గాన్పించినను, పరమే

శ్వరునియొక్క సత్యమును, శ్రేష్ఠము నగుస్వరూపము నిర్గుణ మగుటచే దానిని జ్ఞానదృష్టిచే తెలిసికొనుటయే జ్ఞానముయొక్క పరమావధి యనునది మొదలుగా గీతలయందు వర్ణింపఁబడినదానికి ముఖ్యకారణ మిప్పుడు తెలియును. కాని పరమే శ్వరుఁడు మూలమున నిర్గుణుఁడగుటచే నతనియందే మనుజునియొక్క యింద్రియము లకు సగుణసృష్టియొక్క వివిధమగుదృశ్యము కన్పట్టు ననునది యిట్లు నిర్ణయింపఁ బడినను, ఈసిద్ధాంతమున 'నిర్గుణ'శబ్దముయొక్క యర్థ మేమి యని తెలిసికొనుటకు మఱికొంత వ్యాఖ్యానముఁ జేయుట యావశ్యకము. "గాలియొక్క తరంగములపై శబ్ద రూపాదిగుణములయొక్కయు, లేక, శుక్తియందు రూప్యముయొక్కయు నధ్యా రోపము మనయింద్రియములచే చేయఁబడినప్పుడు, గాలియొక్క తరంగములందు శబ్దరూపాదికముగాని,శుక్తియందు రూప్యముయొక్కగుణము గాని లేదనుసంగతి యథార్థమే; కాని యధ్యారోపితములగుగుణములు దానియందు లేకపోయినను, వానికంటె నితరములగుగుణములు మూలపదార్థమున లేనే లేవని చెప్పుటకు వీలు లేదు. కారణ మేమి యనఁగా: శుక్తియందు రూప్యముయొక్కగుణ మేమియు లేక పోయినను రూప్యముయొక్కగుణముకంటె నితర మగుగుణ ముండు నని మనము ప్రత్యక్షముగఁ జూచుచున్నాము. కాని యింద్రియములచేఁ దమయజ్ఞానమూల మున మూలబ్రహ్మమం దారోపింపఁ బడినగుణము లీబ్రహ్మమందు లే వనిచెప్పినను, నితరగుణము లీ పరబ్రహ్మమందు లేకపోవుట యెట్లు? మఱియు నుండెనేని యది నిర్గుణ మగుట యెట్లు?" అని యొకశంక యిచ్చోట నుత్పన్న మగును. మఱియు మిక్కిలి యధికమగుసూక్ష్మదృష్టితో విచారించితి మేని, యింద్రియములచే నధ్యారోపితము లగుగుణములుదక్క మూలబ్రహ్మమునం దితరములగుగుణము లుండు నని యంగీక రించినను నవి మన కెట్లు తెలియును? మనుజునకుఁ దెలియుగుణములన్నియు వాని యింద్రియములమూలముననే తెలియును. మఱియు నింద్రియగోచరములు కానివి తెలియనే తెలియ వని తోఁచును. కావున నింద్రియములచే నధ్యా[illegible] గుణములుదక్క పరబ్రహ్మమం దేయితరగుణము లుండినను నవి మనకుఁ దెలిసికొను టకు శక్యములు కావు; మనకు తెలిసికొనుటకు శక్యముకాని గుణములు పరబ్రహ్మ మం దున్న వని యనుటయు న్యాయ్యదృష్టిచే యోగ్యము కానేరదు. కావున గుణ శబ్దమునకు "మనుజునకుఁ దెలియుగుణములు" అని యర్థము. కావున నీయర్థమునందు బ్రహ్మము నిర్గుణమే యని వేదాంతులు నిర్ధారణఁ జేయుచున్నా రని సారాంశము. మనుజులకు నతర్క్యములగు గుణములుగాని, శక్తులుగాని మూలపరబ్రహ్మస్వరూప మునందు లే వని యద్వైతవేదాంతులు చెప్పరు. ఇతర వేదాంతులును చెప్పరు.

వేరేల? ఇంద్రియములయొక్క పూర్వమునందు చెప్పఁబడినయజ్ఞానము, లేక, మాయ యనునది యామూలపరబ్రహ్మముయొక్కయే, యొకయతర్క్య మగుశక్తిగ నుండవలయు నని వేదాంతులు సైతము చెప్పుచున్నా రని పూర్వమునందె చెప్పఁబడినది.

త్రిగుణాత్మకమాయ (అనఁగా: ప్రకృతి) స్వతంత్రమగువస్తువు కాదుగాని, యనేకవిధము, నేకము నైన నిర్గుణబ్రహ్మమందే మనుజునియింద్రియము లెప్పుడు నజ్ఞానమూలమున సగుణమగుదృశ్యము నధ్యారోపించుచున్నవి. ఈమతమునె వివర్తవాద మని చెప్పుచున్నారు. నిర్గుణబ్రహ్మ మొకటియే మూలతత్త్వ మయియుండఁగా నానావిధమగుసగుణజగత్తు తొలుత నెటుల కలిగె ననుదాని కద్వైతవేదాంతానుసారముగ నీసమాధానము చెప్పఁబడినది. కాణాదన్యాయశాస్త్రమునం దసంఖ్యములగు పరమాణువులే జగత్తునకు మూలకారణ మని సిద్ధాంతీకరింపఁబడినది. కావున నైయాయికు లీపరమాణువులను సత్యము లందురు. కనుక నీయసంఖ్యములగుపరమాణువులయొక్కసంయోగ మగుట ప్రారంభ మగునేని సృష్టియందలి యనేకపదార్థములు పుట్టుచుండు నని వారిచే నిశ్చయింపఁబడినది. ఈమతమునందు పరమాణువులకు సంయోగ మారంభ మయినపిదప సృష్టినిర్మాణ మగు నని చెప్పఁబడుటచే దీనిని 'ఆరంభవాద'మని చెప్పుదురు. కాని నైయాయికులయొక్క యీ యసంఖ్యపరమాణుకారణమతము నొప్పుకొనక 'ఒక్కటియు, సత్యమును, త్రిగుణాత్మకము నగుప్రకృతియే,' జడసృష్టికి మూలకారణముగ నున్న దనియు, ఈత్రిగుణాత్మకప్రకృతియం దున్నగుణములవికాసముచేతఁగాని, పరిణామముచేతఁగాని వ్యక్తసృష్టి నిర్మిత మగుననియు సాంఖ్యులు చెప్పుదురు. ఈమతమును గుణపరిణామవాద మని చెప్పుదురు. కారణ మేమి యనఁగా: ఒక మూలమగు సగుణప్రకృతియొక్క గుణవికారముచేతనే సర్వవ్యక్తసృష్టియు కలిగిన దని దీనియందు ప్రతిపాదింపఁబడినది; కాని యీరెండువాదములను నద్వైతవేదాంత మొప్పుకొనదు. పరమాణువు లసంఖ్యములగుటచే నద్వైతమతానుసారముగ జగత్తునకు మూలము కానేరవు. మఱియు ప్రకృతియొక్కటైన నది పురుషునికంటె భిన్నమయినదియు, స్వతంత్ర మయినదియు నగుద్వైతముగూడ నద్వైతసిద్ధాంతమునకు విరుద్ధమైనదే; కాని యీరీతిగా నీరెండువాదములను వదలితి మేని యొకనిర్గుణమగు బ్రహ్మస్వరూపమునుండి సగుణసృష్టి యెటులఁ గలుగు ననుదానికి మఱియొక సమాధాన మేదైనను చెప్పవలసివచ్చును. కారణ మేమి యనఁగా: సత్కార్యవాదానుసారముగ నిర్గుణమునుండి సగుణ ముత్పన్నము కానేరదు. దీనిపై వేదాంత

చెప్పున దేమనఁగా: సత్కార్యవాదముయొక్క యాశిద్ధాంతము కార్యకారణము లను రెండుపదార్థములును సత్యములనుస్థలమునందే నరిపోవును. మూలపదార్థ మొక్కటియే యగుటచే, దానికంటె లదృశ్యరూపము మాఱుచోట నిత్యాయము నుపన్న యింపను. కారణ మేమియనఁగా: ఒక్కపదార్థమే వేర్వేఱుదృశ్యములుగ గా న్పించుట యాపదార్థధర్మము కానేరదు. చూచువానియొక్క దృష్టిభేదముచే నీ వేర్వేఱుదృశ్యము లుత్పన్నములు కాఁగలవని తప్పక మనకుఁ దోఁచును.* నిర్గుణ బ్రహ్మమునుండి సగుణమగుజగత్తెట్లువచ్చె ననువిషయమును పైరీతి విచారించుటచే నిశ్చ రించితి మేని బ్రహ్మము నిర్గుణమనియు,మనుజునియొక్కయింద్రియముల ధర్మమూల మున దానియందె సగుణమగుదృశ్య ముత్పన్నమగు ననియు చెప్పవలసివచ్చును. దీనినే వివర్తవాద మందురు. వివర్తవాదమునం దొక్కమూల మగుసత్యద్రవ్యమే యున్న దనియు, దానిపైననే యనేకములగు నసత్యము లగువానియొక్క (అనఁగా: తప్పకుండ పరిణమించుదృశ్యములయొక్క) యారోప మగు ననియుఁ జెప్పఁబడెను. మఱియు గుణపరిణామవాదమున తొలుతనె రెండుసత్యద్రవ్యము లున్నవనియు వానిలో నొకదానిగుణములు వికసితము లగుటచే జగత్తున నానాగుణయుక్తము లగు నితరవస్తువు లుత్పన్నములగుననియు నందురు. రజ్జువునందు సర్పభాసనయే వివ ర్తము. నారత్రాడగుటయు, పాలు పెరుఁగగుటయు గుణపరిణామము. ఈకా రణముననే వేదాంతసారగ్రంథముయొక్క యొకప్రతిలో—

"యస్తాత్త్వికో ఽన్యథాభావః పరిణామ ఉదీరితః
అతాత్త్వికో ఽన్యథాభావో వివర్తః స ఉదీరితః." (వే. సా. ౨౧)

"ఒకానొకమూలవస్తువునందుండి తాత్త్విక (అనఁగా: సత్యమే) స్వరూప మగుమఱియొకపదార్థము వెలువడుట (గుణ) పరిణామమందురు. మూలవస్తువు మిథ్యగనె (అతాత్త్వికముగ) భాసించుట వివర్తమని చెప్పుదురు." అని యీ రెండువాదలక్షణములు చెప్పఁబడినవి. ఆరంభవాదము నైయాయికులది; గుణ పరిణామవాదము సాంఖ్యులది. వివర్తవాద మద్వైతవేదాంతులది. అద్వైతవేదాం తమునందు పరమాణువులు గాని, ప్రకృతియనునదిగాని సగుణములే గాన నిర్గుణ బ్రహ్మముకంటె వేఱైనవియు, స్వతంత్రములయినవియు నని యొప్పుకొనరు; కాని

* ఇంగ్లీషుభాషలో నీ యర్థమునె వ్యక్తముఁ జేయవలసివచ్చినయెడల appearances are the results of subjective conditions, viz. the senses of the observer and not of thing in itself.

యీసత్కార్యవాదానుసారముగ నిర్గుణమునందుండి సగుణ ముత్పన్నమగుట యశక్య మని యాక్షేపణ వచ్చును గావున నాయాక్షేపణను బరిహరించునిమిత్తము వివర్త వాదము వెలువడినది. కాని యంతమాత్రముచే గుణపరిణామవాదమును వేదాంతి యెప్పుడు నొప్పుకొనఁడు. ఇఁక ముం దొప్పుకొనఁబోఁడు. అని యనేకులు పొర పడుచున్నారు. నిర్గుణబ్రహ్మమందుండి సగుణప్రకృతి (అనఁగా: మాయ) పుట్టుటయె యశక్య మని యద్వైతమతముపై సాంఖ్యులయొక్కయు, లేక, యితరద్వైతులయొక్కయు ముఖ్యమగు నాక్షేపణకు పరిహారము (సరియగు సమాధానము) కానేరదు. ఒకనిర్గుణబ్రహ్మమునందే మాయావికారము లగు ననేకదృశ్యములు మన యింద్రియములకుఁ గాన్పించుట శక్య మనిమాత్రమే తెలియఁజేయుట వివర్తవాదమునకు ముఖ్యోద్దేశము. ఈయుద్దేశము సిద్ధించినపిదప (అనఁగా: ఒకనిర్గుణపరబ్రహ్మమందే త్రిగుణాత్మక మగుసగుణప్రకృతి యొక్కదృశ్యము కాన్పించుటశక్య మని వివర్తవాదమువే సిద్ధమయినపిదప) నీప్రకృతి ముందు విస్తారమగుపరిణామమును బొందినదని యంగీకరించుటకు వేదాంతశాస్త్రముయొక్క యభ్యంతర మేమియు లేదు. 'మూలప్రకృతియే దృశ్యముగ నున్నది, సత్యము కానేరదు,' అని మాత్రమే యద్వైతవేదాంతముయొక్క ముఖ్యసిద్ధాంతము. ప్రకృతియొక్క దృశ్య మొకపరి కనఁబడినపిదప మరల నాదృశ్యమునందుండి పిదప వెలువడుదృశ్యాంతరమును స్వతంత్రమని యొప్పుకొనక, యొకదృశ్యముయొక్క గుణమునందుండి, మఱియొకదృశ్యముయొక్క గుణమును, నీరీతిగ నానాగుణాత్మకము లగుదృశ్యములు నుత్పన్నములగునని చెప్పుట కద్వైతవేదాంతముయొక్క యభ్యంతర మేమియు లేదు. కావుననే 'ప్రకృతియు నామాయయే' అని గీతలలో (గీ. ౭. ౧౪; ౪. ౬) భగవంతునిచేఁ జెప్పఁబడినను ఈశ్వరాధిష్ఠిత మగు (గీ. ౯. ౧౦) నీప్రకృతియొక్క కార్యమగు ప్రపంచమంతయు "గుణాగుణేషు వర్తంతే" (గీ. ౩. ౨౮; ౧౪. ౨౩) యను న్యాయముననే యగునని గీతలలోఁ జెప్పఁబడినది. "వివర్తవాదానుసారముగమూలమగునిర్గుణపరబ్రహ్మం దొకప్పుడు మాయావికార మగుదృశ్య ముత్పన్న మైన [illegible]నప నీమాయికదృశ్యముయొక్క (అనఁగా: ప్రకృతియొక్క) కార్యమగుప్రపం[illegible]డియు, [illegible] త్పత్తికొఱకు గుణోత్కర్షముయొక్క తత్త్వము గీతలకును మాన్యమైనదే; కాని యీ[illegible] వలన స్పష్టమగును. దృశ్యమగు నీజగత్తే మాయాత్మక బ్రహ్మస్వరూపమునుండి సగుణ[illegible] ధాన మేదైనను చెప్పవలసివచ్చును. కాని యిట్లురూపాంతరములకు గుణోత్క[illegible] సారముగ నిర్గుణమునుండి సగుణ ముత్పన్నము కా[illegible]ర లేదు, వికాల్పనమగు[illegible]

యాత్మకదృశ్యము నైనను నియమబద్ధమై యున్నదని వేదాంతు లొప్పుకొందురు. మూలప్రకృతివలె నీనియమములును మాయికములుగనే యున్నవనియు, పరమే శ్వరుఁ డీసర్వమాయికనియమములకు నధిపతి యనియు, నాతఁడు సర్వజ్ఞుఁ డు నాఁ డగుటచే నాతనిసత్తచేతనే నియమములకు నిత్యత్వము ప్రాప్తించుచున్న దనియు, త్రికాలాబాధిత మగునియమములు కల్పించు నామనుష్యుఁడు స్వతంత్రుఁడు సగుణము కావున నే, వినాశియగు ప్రకృతియందుండుటచే [illegible] మాత్రమే వేదాంతులు చెప్పుదురు.

పూర్వోక్తమగు వివేచనచే జగత్, జీవ, పరమేశ్వరులు, లేక, అధ్యాత్మ శాస్త్రపరిభాషానుసారముగ మాయా, (అనఁగా: మాయచే సృష్టమైనజగత్తు), ఆత్మ, పరబ్రహ్మము నను నీమూఁటియొక్క స్వరూపమును, వీనికిఁగలపరస్పర సంబంధ మును తెలియును. అధ్యాత్మదృష్టిచే 'నామరూపములు,' వాని మూలమునఁ గ్రింద నున్న 'నిత్యతత్త్వము,' అని జగత్తునందు సర్వపదార్థములును రెండువిధములుగ నున్నవి. వీనిలో నామరూపములనే సగుణమాయ, లేక, ప్రకృతియని చెప్పుచు న్నారు. కాని, నామరూపములను దూరముగ నుంచితిమేని మిగిలిన 'నిత్యద్రవ్యమే' నిర్గుణముగ నుండవలయును. కారణమేమి యన: గుణమయినను నామరూపములు లేకయుండుటకు వీలులేదు. ఇది నిత్యమును, నవ్యక్తమును నగుతత్త్వమంటి రేని పరబ్రహ్మమె యగును. మఱియు మనుజునియక్షులేంద్రియముల కీనిర్గుణపరబ్రహ్మము నందుండి సగుణమాయ యుద్భవిల్లుచున్నట్లు కాన్పించుచున్నది. ఈమాయ సత్య పదార్థము కానేరదు. పరబ్రహ్మముమాత్రమే సత్యము. (అనఁగా: త్రికాలాబాధి తము. మఱియు ఎప్పుడును పరిణామమును బొందనిపదార్థము.) దృశ్యసృష్టిసంబంధ మైననామరూపములయొక్క సిద్ధాంతమునుగుఱించియు, వానిచే నాచ్ఛాదింపఁబడిన పరబ్రహ్మముయొక్క స్వరూపమునుగుఱించియు నీసిద్ధాంతము చెప్పఁబడినది. ఇప్పుడు మనుజునిస్వరూపమును న్యాయ్యముగ విచారించితిమేని, మనుజునిదేహేంద్రియము లనునవి దృశ్యసృష్టియందున్న యితరపదార్థములవలె నామరూపాత్మకము (అనఁగా: ననిత్యమగు మాయయొక్క కోటియందుండునవి) లగుటవలన నీదేహేంద్రియము లచే నాచ్ఛాదింపఁబడినయాత్మ నిత్యస్వరూపమగుపరబ్రహ్మయొక్క కోటిలోని దయినది. లేక, బ్రహ్మము నాత్మయు నొకటే యని సిద్ధమగుచున్నది. బాహ్య సృష్టి కీహేతువుచే స్వతంత్రము సత్యము నగుపదార్థమని యంగీకరింపని యద్వై తులసిద్ధాంతమందును, బౌద్ధులసిద్ధాంతమందును నున్న భేదము చదువరులకుఁ దెలిసి

యే యుండును. మఱియు వేదాంతశాస్త్రజ్ఞులు, బాహ్యసృష్టి నిత్యమును, మాఱు నట్టి నామరూపములవలెనె యసత్యమును అని చెప్పి, యీ బాహ్యసృష్టియందును, మనుజుని దేహమునందు సైత మొకయాత్మస్వరూప మగు ద్రవ్యమే నిండియున్నదని యు, ఈయొకయాత్మతత్త్వమే తుదకు సత్యముగ నిలుచుననియు సిద్ధాంతీకరించుచు న్నారు. అటులే సాంఖ్యులును 'అవిభక్తం విభక్తేషు' అను న్యాయముగ సృజిం పఁబడినపదార్థమునందలి నానాత్వముయొక్క యేకీకరణము జడప్రకృతిపర్యంతమె స్వీకరించుచున్నారు; కాని వేదాంతులు సత్కార్యవాదులు సేయునాక్షేపమును దొలఁగించి 'ఏది పిండమందున్నదో యదియే బ్రహ్మాండమందున్న'దని నిశ్చయించి సాంఖ్యులయొక్క యసంఖ్యపురుషులకును వారిప్రకృతికిని నొకపరమాత్మయందె యిప్పు డద్వైతముగ, లేక, యవిభాగముగ సమావేశము నొప్పుకొనిరి. శుద్ధాధి భౌతికపండితుఁ డగు 'హెకెల్' అనువాఁడును, అద్వైతియె యనునది సత్యమె; కాని యతఁ డొకజడప్రకృతియందె చైతన్యమును సైతము సంగ్రహించుచున్నాఁడు. మఱియు వేదాంతము, జడవస్తువులకు ప్రాధాన్యము నీయక దిక్కాలములచే నన వచ్ఛిన్నము, నమృతము, స్వతంత్రము నగుచిద్రూపపరబ్రహ్మమే సర్వసృష్టికి మూల ముగ నున్నదని సిద్ధము చేయుచున్నది. ఈ'హెకెల్'యొక్క జడాద్వైతమునకును, అధ్యాత్మశాస్త్రమునందున్నయద్వైతమునకును నడుమ నత్యంతభేద మున్నది. అద్వై తవేదాంతముయొక్క యీసిద్ధాంతమే గీతలయందుఁ జెప్పఁబడియున్నది. కావున నొక ప్రాచీనకవీశ్వరుఁడు—

''శ్లోకార్ధేన ప్రవక్ష్యామి యదుక్తం గ్రంథకోటిభిః
బ్రహ్మ సత్యం జగన్మిథ్యా జీవో బ్రహ్మైవ నాపరః.''

''కోటిగ్రంథముల సారము నర్ధశ్లోకమునఁ జెప్పుచున్నాను—(౧) బ్రహ్మ సత్యము, (౨) జగత్తు (అనఁగా: జగత్తునందలిసర్వనామరూపములును) మిథ్యాభూత ములు, లేక, నశ్వరములు. మఱియు, (౩) మనుజునియొక్క యాత్మయు బ్రహ్మమును మూలమున నొకటిగనే యున్నవి. వేర్వేఱు కావు.''—అని యద్వైతవేదాంత సారమును వర్ణించెను. ఈశ్లోకమునందలి 'మిథ్యా'శబ్దము బాగుగ లేదనుకొను వారు 'బ్రహ్మామృతం జగత్సత్యం'అని బృహదారణ్యకోపనిషత్తునందున్నటుల మూఁ డవచరణమునకు సంతోషముగ పాఠాంతరమును జేయవలసివచ్చును. దానివాచ్యా ర్థము మాఱదని పూర్వమునందె చెప్పఁబడినది. అయినను దృశ్యమగుసర్వజగత్తును అదృశ్యము, నిత్యము, మూలతత్త్వము నగుబ్రహ్మమును, సత్తు (సత్యము) అనవలయునా?

లేక, అసత్తు (అసత్య=అనృతము) అనవలయునా? యనువిషయమై యుపనిషత్కాలమునందే వేదాంతులు స్వర్థముగ విశేషవాదమును జేయుచుండిరి. కావున నామరూపములయందున్న సత్య మగుబీజ మేమి? యనుదాని నిచ్చో కొంతవ్యాఖ్యానముఁ జేయుచున్నారము. 'సత్' (సత్యము) అనునొకశబ్దముచేతనే, వేర్వేరుగ రెండర్థములు స్ఫురించుటచే నీవాద మారంభమాయెను. మఱియు 'సత్' అనుశబ్దమును ప్రయోగించునపుడు నేయర్థమున ప్రయోగించునో యావైపునకు కొంతదృష్టినిచ్చినచో యీవిషయమున వివాద ముండ నేరదు. కారణమేమియన: బ్రహ్మ మదృశ్యమైనను సత్యము, మఱియు నామ రూపాత్మక మగుజగత్తు దృశ్యమైనను క్షణక్షణమునకు మాఱునది యను నీభేద మంతయు నొకరూపముగనే యొప్పుకొనఁదగినదిగ నున్నది. 'సత్' అనునట్టియు 'సత్య'అనునట్టియు శబ్దములు (౧) క్రమముగా నేత్రములకు ప్రక్కృతము స్పష్టముగాఁ గాన్పించునది, యనఁగా: వ్యక్తము (కాని లేపు దానిదృశ్యస్వరూపము మాఱినను సరే లేకపోయినను సరే), అని వ్యావహారికార్థము కలవిగను, (౨) నేత్రముల కగపడనిది (అనఁగా: అవ్యక్తము) ఐనను దేనియొక్క స్వరూప మెల్లప్పుడేక రీతిగ నున్నదో, యెప్పుడును మాఱదో యట్టిది, అని మఱియొకయర్థము కలవిగను నున్నవి. వీనిలో మొదటియర్థము నిచ్చగించువారు, నేత్రములకుఁ గాన్పించు నామ రూపాత్మక మగుజగత్తు సత్యమనియు, పరబ్రహ్మము దానికి విరుద్ధము (అనఁగా: నేత్రములకుఁ గనఁబడనిది కావుననే అసత్తు, లేక, యసత్యము) అనియు చెప్పుచు న్నారు. ఉదాహరణము:—తైత్తిరీయోపనిషత్తునందు దృశ్యసృష్టికి 'సత్' అనియు, దానికంటె పరమందున్నదానికి 'త్యత్'(అది) అనియు (అనఁగా: పరమందున్నది), లేక, యనృతము (కంటికి నగపడనిది) అనియు; 'సత్,' 'త్యత్' శబ్దములను బ్రయోగించి మూలారంభమందుఁ గలబ్రహ్మమను ద్రవ్యమే "సచ్చ త్యచ్చాభవత్, నిరుక్తం చానిరుక్తం చ, నిలయనం చానిలయనం చ, విజ్ఞానం చావిజ్ఞానం చ, సత్యం చానృతం చ" (తై. ౨-౬)—సత్తు (కంటియెదుట) మఱియు అది (పరమందున్నది), వాచ్యము అనిర్వాచ్యమును, సాధారమును నిరాధారమును, జ్ఞాతము అవిజ్ఞాతమును(అజ్ఞేయము), సత్యము అనృతము,—అని రెండువిధములుగ నైనదని తైత్తిరీయమునఁ జెప్పఁబడెను; కాని యిట్లు బ్రహ్మ మనృత మనినను, అనృత మనఁగా,— అబద్ధ మనికాని యసత్య మనికాని యర్థము కానేరదు. కావున తైత్తిరీయోపనిషత్తు లోనే పిదప "ఈయనృతమగుబ్రహ్మము జగత్తునకు 'ప్రతిష్ఠ' (అనఁగా: ఆధారము) యై యున్నది మఱియొకయాధారముయొక్క యపేక్ష లేదు. దాని తెలిసికొనినవాఁ

డభయమును బొందు”నని చెప్పఁబడినది. దీనివలన శబ్దభేదముచే వాచ్యార్థము మాఱ లేదనుమాట స్పష్టముగఁ గాన్పించుచున్నది. అటులె తుదకు “అస ద్వా ఇద మగ్ర ఆసీత్”—“ఈసమస్తమైనజగత్తును మొదట అసత్తు(బ్రహ్మము)గనే యుండెను.” అని యున్నది. మఱియు ఋగ్వేదములో (౧౦. ౧౨౯. ౪) చెప్పినట్లు దానియం దుండి పిదప ‘సత్’ (అనఁగా: నామరూపాత్మకమును వ్యక్తము నైనజగత్తు) వెలువడిన దని చెప్పఁబడెను. (తై. ౨. ౭) దీనివలన ‘అసత్’ అనుశబ్ద మిక్కడ ‘అవ్యక్తము’ (అనఁగా: కంటికి నగపడనిది) అనునర్థముననె ప్రయోగింపఁబడినట్లు స్పష్టముగఁ గాన్పించుచున్నది. వేదాంతసూత్రములయందు బాదరాయణాచార్యులవారు పూర్వోక్తము లగువచనములకు నిటులె యర్థము చేసినారు (వే. సూ. ౨. ౧.౧౭); కాని, ‘సత్’ ‘సత్య’ శబ్దములకు, కంటికి నగపడనిది యయినను ఎల్లప్పుడు నుండునది, లేక, నిలువఁబడునది (అనఁగా: పూర్వమున వ్రాయఁబడిన రెండర్థములలో రెండవది) యను నర్థము నిచ్చగించువారు అదృశ్య మైనను ఎప్పుడును మాఱనిబ్రహ్మమే ‘సత్’ లేక, సత్యము అనియందురు. కావున నామరూపాత్మకమగుమాయను ‘అసత్’ అనఁగా, అసత్యము, వినాశి యని తాత్పర్యము అని చెప్పుచున్నారు. ఉదాహరణము.—“సదేవ సోమ్యేద మగ్ర ఆసీత్ కథ మసతః సజ్జాయేత”—“ఓనాయనా ! సర్వజగత్తును తొలుత సత్తు (బ్రహ్మము)గ నున్నది; ఏది అసత్తో, (అనఁగా: లేకుండునదియో,) దానియందుండి సత్తు, (అనఁగా, ఉండునది) యెటు లుత్పన్నమగును.” అని ఛాందోగ్యములోఁ జెప్పఁబడినది. (ఛాం. ౬. ౨. ౧-౨) అయినను ఛాందోగ్యోపనిషత్తునందే యొకచోట నీపరబ్రహ్మ మవ్యక్త మనునర్థమున ‘అసత్’ అనుపే రిడఁబడినది. (ఛాం. ౩.౧౯.౧) * ఒకపరబ్రహ్మము నుద్దేశించియే వేర్వేఱుసమయములందును, వేర్వే ఱగునర్థములందును నొకపరి ‘సత్’ అనియు, నొకపరి ‘అసత్’ అనియు పరస్పరవిరుద్ధము లగుపేర్లు పెట్టుటయను (అనఁగా: ~~అర్థమొక్క~~టియె యైనను శబ్దములను మార్చుటలో మాత్రము సాహాయ్యము

* అధ్యాత్మశాస్త్రవిషయమయి యాంగ్లేయ గ్రంథకర్తలయందును Real అనఁగా: ‘సత్’అనుశబ్దము, జగత్తను దృశ్యమునకు (మాయకు) వర్తించునా! లేక, వస్తుతత్త్వమునకు (బ్రహ్మమునకు)వర్తించునా? అనువిషయమున మతభేదము కలదు. కాంటు దృశ్యమును సత్తు (Real) అనుకొని వస్తుతత్త్వమును అవినాశి యని చెప్పుచున్నాఁడు. కాని, హేకెల్, గ్రీన్, మొదలగువారు, దృశ్యమును ‘అసత్’ (unreal) అనుకొని వస్తుతత్త్వమును ‘సత్’ (Real) అని చెప్పుచున్నారు.

చేయు)పద్ధతి విడవఁబోయి, తుదకు బ్రహ్మము 'సత్తు', లేక, 'సత్యము' (అనఁగా: ఎల్లప్పుడు నుండునది), దృశ్యసృష్టి 'అసత్తు' (అనఁగా: నశ్వరము) అని మాత్రమే యొకపరి భాష స్థిరమైనది. భగవద్గీతయం దీపరిభాషయే స్వీకరింపఁబడియున్నది. ఏలనఁగ కించిదియే రెండవయధ్యాయములో (గీ. ౨. ౧౬—౧౮) పరబ్రహ్మము 'సత్తు', మఱియు 'అవినాశి', యనియు, నామరూపములు 'అసత్తు' (అనఁగా: నశ్వరములు) అనియుఁ జెప్పఁబడినవి. మఱియు వేదాంతసూత్రములసిద్ధాంతమునైన నిదియే యున్నది. అయినను దృశ్యసృష్టిని 'సత్'అనియు, పరబ్రహ్మమును 'అసత్' లేక, 'త్యత్'(అనఁగా: పర మందున్నది) అనియు చెప్పునట్టి తైత్తిరీయోపనిషత్తునందున్న ప్రాచీనపరిభాష యొక్క యాకారము నేటికిని బొత్తిగ నశింప లేదు. గీతలలో 'ఓం — తత్ — సత్' అని యేపరబ్రహ్మనిర్దేశముఁ జేయఁబడెనో దానికి మూలార్థ మేమయియుండెనో యీ ప్రాచీనపరిభాషచే బాగుగ స్పష్టపడును. 'ఓం' అనునది గూఢాక్షరరూప మగు వైదికమంత్రము. ఇది యుపనిషత్తులలో ననేకరీతులుగ వ్యాఖ్యానము చేయఁబడినది (ప్రశ్న. ౫; మాం. ౮. ౧౨; ఛాం. ౧. ౧). 'తత్' అనఁగా, అది; లేక, దృశ్యసృష్టికంటె దూరమం దున్నయనిర్వాచ్యతత్త్వము, అనియు, మఱియు 'సత్' అనఁగా, కంటియెదుట నున్న దృశ్యసృష్టి సమస్తము బ్రహ్మముగనే యున్నదనియు నీ సంకల్పమునకు నర్థము. మఱియు నాయర్థముననే "సదసచ్చాహ మర్జున" "సత్" (అనఁగా: పరబ్రహ్మము.) 'అసత్' (అనఁగా: దృశ్యసృష్టి), అను రెండును "నేనే" (గీ. ౯. ౧౯) యని భగవంతుఁడు గీతలలోఁ, జెప్పినాఁడు. అయినను గీతలలో కర్మయోగము ప్రతిపాద్య మగుటచే ప్రసంగానుసారముగ 'ఓం తత్సత్' అనుదాని యం దున్న 'సత్' అను శబ్దము యొక్క యర్థము లౌకికదృష్టిచే మంచిది (అనఁగా: సద్బుద్ధిచేఁ జేయఁబడినది, లేక, దేనియొక్క ఫలము మంచిది యగునో యాకర్మ) అని యర్థము. తత్ = దీనికి పరమందున్న, లేక, ఫలాశను వదలిచేయఁబడిన కర్మ యని యర్థము చేసికొని యీ బ్రహ్మనిర్దేశముచే నైతము కర్మయోగమునకుఁ బూర్ణ మను సమర్థన మగునని యేడవయధ్యాయములో కడపటఁ జెప్పఁబడినది. సంకల్పమునం దేది 'సత్' అని చెప్పఁబడినదో యది దృశ్యసృష్టి (అనఁగా: కర్మ) యే యగుటచే (ముందు ప్రకరణము చూడుము) ఈ బ్రహ్మనిర్దేశమున కాకర్మపరమగునర్థము మూలభూత మగునర్థమునందుండియే సహజముగ నిష్పన్న మగును. ఓంతత్సత్, నేతినేతి, సచ్చిదానంద, సత్యస్య సత్యం, అనునవియే కాక యింకను కొన్ని బ్రహ్మనిర్దేశము లుపనిషత్తులలోఁ జేయఁబడినవి; కాని గీతార్థము తెలిసికొనుటకు వానియుపయోగము లేకపోవుటచే నవి యిచ్చోఁ జెప్పఁబడవు.

జగత్తు, జీవుఁడు పరమేశ్వరుఁడు (పరమాత్మ)నను వీరికి పరస్పరసంబంధ మీతీరున నిశ్చిత మయినపిదప "జీవుఁడు నాయంశముగనే యున్నది." (గీ. ౧౫.౭) మఱియు "నేనే యొకయంశముచే సర్వజగత్తును వ్యాపించి యున్నాను" (గీ. ౧౦-౪౨) అని భగవంతుఁడు గీతలయందును, బాదరాయణాచార్యులు వేదాంత సూత్రములలోను, చెప్పినదానియందు (వే. సూ. ౨. ౩. ౪౩; ౪. ౪. ౧౯), లేక, "పాదోఽస్య విశ్వా భూతాని త్రిపాద స్యామృతం దివి."—'స్థావరజంగమము లందల్ల వ్యాపించియుండు జగదాత్మ దశాంగుళప్రమాణుఁడు—'అని పురుష సూక్తమునందు నుండు 'పాద,' 'లేక, అంశ,' అనుపదములకు నేమి యర్థమైనదని స్పష్ట ముగనిర్ణీత మగుచున్నది. పరమేశ్వరుఁడు, లేక, పరమాత్మ సర్వవ్యాపియైనను, నిర వయవుఁడును, ఒక్కఁడును, నామరూపవిరహితుఁడును కావుననే, ఛేదించుటకు సాధ్యము కానివాఁడు (అచ్ఛేద్యుఁడు), వికారమును బొందనివాఁడు(అవికార్యుఁ డు)నగుటచే నతఁడు వేర్వేఱగువిభాగము లగుటకు (అనఁగా: చిన్నచిన్నముక్కలుగ నగుటకు) వీలులేదు. (గీ. ౨. ౨౫) కావున నల్లుగడలను నిండియున్న యీరొక విధమయిన పరబ్రహ్మముయొక్కయు, మనుజశరీరమం దున్నయాత్మయొక్కయు భేదమును జూపుటకు శారీరాత్మ యనునతఁడు పరబ్రహ్మముయొక్క యంశమని వ్యవ హారములోఁ జెప్పవలసివచ్చినను, 'అంశ-భాగ' శబ్దములకు, 'కోయఁబడిన(అనఁగా: వేఱయిన)ముక్క', లేక, 'దాడిమఫలముయొక్క యనేకబీజములలో నొకబీజము,' అని యర్థముఁ జేయక, "గృహమందున్న యాకాశము, ఘటమందున్న యాకాశము (మఠాకాశ-ఘటాకాశములు) నను నవెట్లు సర్వవ్యాపక మగు నొకయాకాశము యొక్క భాగములుగనే యున్నవో యటులే యాత్మ యనునతఁడు పరమాత్మ భాగముగ నున్నాఁడు." అని తాత్త్వికదృష్టితో దానికి నర్థముఁ జేయవలయును. (అమృతబిందూపనిషత్తును ౧౩ చూడుము.) సాంఖ్యుల 'ప్రకృతియు,' హెకెల్ యొక్క యాధిభౌతికజడాద్వైతమునందుఁ జెప్పఁబడిన యేకవిధతత్త్వమును, అను నీరెండును నీతీరుననే సత్యము నిర్గుణము నగుపరమాత్మయొక్కయే సగుణమగు (అనఁగా: పరిచ్ఛిన్నమైన) యంశములుగ నున్నవి. వేరేల? ఆధిభౌతికశాస్త్రము యొక్కపద్ధతిచే నేవేవి వ్యక్తము, లేక, యవ్యక్తము నగుమూలతత్త్వముగ (కాల యది యాకాశమువలె నెంతవ్యాపక మయినను సరే) నున్నవో యవి యన్నియు సర్వస్థలములచేతను, సర్వకాలములచేతను, పరిచ్ఛిన్నము లయిననామరూపము కావుననే నశ్వరములుగ నున్నవి. అవి యున్నంతవఱకును (అనఁగా: ఆనామరూప ములెంతవఱకు వ్యాపించునో యంతవఱకును)బ్రహ్మము వానిచే నాచ్ఛాదింపఁబడు

ని సత్యమే కాని, పరబ్రహ్మము వానిచేఁ [illegible] కాక [illegible] తప్రోతముగ (పదుగుచేకయు) [illegible] గిలియుండెనో తెలియదు. పరమేశ్వరుని [illegible] యుంతయున్న [illegible] మాత్రమున, [illegible] లోఁ బ్రయోగింపఁబడినను, వానికి [illegible] కారణ మేమియనఁ: యథార్థముగఁ [illegible], [illegible] లు, లేక, సంఖ్యయు నపనవియు నామరూపములకే [illegible] మీసమ స్తనామరూపములకంటె పరము [illegible] బడియే యున్నది. ఈకారణముననే నామరూపాత్మకము [illegible] గ్రసింపఁబడినచో యాకాలమును సైతము గ్రసించునది, లేక, పాకము చేయునది యగుతత్త్వ వేది కలదో యదియె పరబ్రహ్మ మని యుపనిషత్తులలో [illegible] నది. (మై. ౬. ౧౫). మఱియు "న తద్భాసయతే సూర్యో న శశాంకో న పావకః"—"పరమేశ్వరునియొక్కస్థానమును ప్రకాశింపఁజేయుటకు సూర్యచంద్రాగ్నులవలె ప్రకాశముగలసాధనము లెవ్వియును లేవు గాన నది స్వయం ప్రకాశము గనే యున్నది." ఈమొదలగువర్ణనలు గీతలలోను, ఉపనిషత్తులలోను (గీ. ౧౫. ౬.; కఠ. ౫. ౧౫; శ్వే. ౬. ౧౪) ఉన్నవి; వానికిని నిదియె తాత్పర్యము. సూర్య చంద్రులు, నక్షత్రములు ననునివి యన్నియు నామరూపాత్మకము లయినవినా [illegible] పదార్థములుగ నున్నవి. ఏదేవుని "జ్యోతిషాం జ్యోతిః" "తేజస్సునకు తేజస్సు" (గీ. ౧౩. ౧౭; బృ. ౪. ౪. ౧౬) అని చెప్పుచున్నారో యా స్వయంప్రకాశమును జ్ఞానమయము నగునట్టిబ్రహ్మము, ఈసర్వమునకును పరముగను ననంతముగను నుండి యుండుటచే దానికి నితరములగు ప్రకాశింపఁజేయుపదార్థములయొక్క యపేక్ష లేకపోవుటయేకాక, సూర్యచంద్రాదులకు సైతము మున్న ప్రకాశ మీస్వయంప్రకాశ మగుబ్రహ్మమందుండియే వచ్చుచున్న దని యుపనిషత్తులలో స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడినది. (ముం. ౨. ౨. ౧౦) అధిభౌతికశాస్త్రముయొక్కయుక్తిచే నింద్రియగోచర మగునదియు, నతిసూక్ష్మముగఁ గాని, లేక, యత్యంతవిస్తారముగఁ గాని యున్నపదార్థమును విచారించిన, నది సర్వము దిక్కాలాదినియమములయొక్క నిబంధనమునకు లోఁబడిన నామరూపాత్మక మగుజగత్తుగ నున్నది. సత్యమగుపర మేశ్వరుఁడు దానియందుండియు, దానికంటె భిన్నుఁడును, దానికంటె విశేష వ్యాపకుఁడును, నొక్కఁడును, నామరూపమయమగుపాశముచే బంధింపఁబడని వాఁడును కావుననే, స్వతంత్రుఁడగుటచే, కేవలనామరూపములయొక్క విచారణ

మాత్రమే చేయునాధిభౌతికశాస్త్రముయొక్క యు...)నను వీరికి పరస్పరము మాఱ
గాని, యిప్పటికంటె శతగుణములు సూక్ష్మములుగ గనే యున్నది." (ఇద మగ్ర
బొందినను, జగత్తుయొక్క మూల మగు 'అమృతత వ్యాపించి యున్నుండెను."
తెలిసికొనుటకు సాధ్యము కాదు. ఆయవినాశియు నవికా ణాచార్యు దానియం
మధ్యాత్మముయొక్క జ్ఞానముచేతనే తుదకుఁ దెలిసికొనఁబడునని ౪. ౪. జగత్తు) వెలు

ఇంతదనుక నధ్యాత్మశాస్త్రముయొక్క మిక్కిలిముఖ్య స్థాక్కడ 'అవ్య 'అసిడినట్లు సూ లును, వానికి శాస్త్రీయరీతిగను సంక్షిప్తముగ నున్నయుపపత్తులు ... వీనివలన పరమేశ్వరునియొక్క నామరూపాత్మక మగుసర్వవ్యాప్య వ్యక్తస్వరూపము మాయికము ననిత్యముననియు, దానికంటె నవ్యక్తస్వరూప మేల శ్రేష్ఠమని యు, దానియందును నిర్గుణ మేల (అనఁగా: నామరూపశూన్య మైనది) శ్రేష్ఠ మైనది యనియు, నిర్గుణమే యజ్ఞానముచే సగుణముగ భాసించుచున్నదని గీతలలో నేలచెప్పఁబడలేదనియు, మొదలగుప్రశ్నలకు సమాధానము బాగుగఁ దెలియును. కాని యీసిద్ధాంతము శబ్దములలోఁ గుదిగ్రుచ్చుట యనుపని (ప్రతిపాదించుట) యదృష్టమువలన కించిజ్జ్ఞానము గలనావంటి యేమనుజుఁడైనను జేయఁగలఁడు. దాని యం దేమియును విశేషము లేదు. ఈసిద్ధాంతము దెలిసినపిదప మనస్సున బింబాకృతిం జెంది, హృదయమునందు నాటుకొని, యెమ్ముకలందును మాంసమునందును బ్రవేశించి, సర్వప్రాణులయందును నొక్క పరబ్రహ్మముయొక్క స్వరూపమే నిండియున్నదని తెలిసికొనుటకును, ఆపరబ్రహ్మముయొక్క భావనతోడనే యాపత్కాలమున సైతము సర్వవిషయములయందును సమత్వముతో నుండుటకు వీలైన దేహస్వభావముగలుగుటకును, అనేకజన్మములనుండి యార్జింపఁబడినసంస్కారము, ఇంద్రియనిగ్రహము, దీర్ఘోద్యోగము, ధ్యానము, నుపాసనయు ననువానియొక్క యావశ్యకత యుండును కావి, యీయన్నింటియొక్క సాహాయ్యముచే "సర్వభూతములయందునూ నొక్కటియే యాత్మ కల"దను నీతత్త్వము సంకటసమయమం దయినను, ఎవనికి తనప్రతికార్యమునందును సహజముగ గోచరించుచున్నదో, యాతనికే బ్రహ్మజ్ఞానముయొక్క సత్య మగుపరిపాక మైన దనియు, నతనికే మోక్షము లభించిన దనియు గీతలలో నున్నది: (గీ: ౫. ౧౮–౨౦; ౬. ౨౧–౨౨). ఇది పూర్వోక్త మగుసర్వసిద్ధాంతములయొక్క సారభూతమును, శిరోమణిభూతము నగునధ్యాత్మశాస్త్రముయొక్క కడపటిసిద్ధాన్తము. ఈయాచరణ మెవనియందుఁ గన్పట్టదో యాతఁడు సంపూర్ణుఁడు కాలే దనియు, నతనిమనస్సు ఇప్పటికిని బ్రహ్మాగ్నిహోత్ర

మునందు బాగుగ పక్వము కాలే దనియుఁ దెలిసికొనవలయును. నిజ మగుసాధువున కును, కేవలవేదాంతశాస్త్రజ్ఞునకు నుండుభేద మిద్దియ. మఱియు నీయభిప్రాయముచే తనే గీతలయందు జ్ఞానలక్షణమును జెప్పుచు "జ్ఞాన మనఁగా, బాహ్యసృష్ట్యారంభ మున నున్న పదార్థము బుద్ధికి కేవలము తెలియుటయే" యని వ్యాఖ్యానముఁ జేయక "అవమానిత్వము, శాంతి, ఆత్మనిగ్రహము, సమబుద్ధి మొదలగునుదాత్తమనోవృత్తులు విజృంభించుటచే నెవనిచిత్తముయొక్క పూర్ణశుద్ధి యాచరణలో నెల్లప్పుడును వ్యక్తమగునో యతఁడే సత్యమగుజ్ఞానిగ నున్నాఁడు" అని చెప్పఁబడినది. (గీ. ౧౩. ౭-౧౧) జ్ఞానముచే వ్యవసాయాత్మక మగు నెవనిబుద్ధి యాత్మనిష్ఠ మైనదో (అనఁగా: ఆత్మానాత్మవిచారమునందు స్థిరమగుటచే నెవనిమనస్సునకు సర్వభూతాత్మైక్యజ్ఞాన ము కలిగినదో) యాపురుషుని వాసనాత్మకబుద్ధియు శుద్ధముగనే యుండవలయు ననువిషయమునందు శంక యేమియు లేదు; కాని యెవరిబుద్ధి యెటు లున్నదో తెలిసికొనుటకు వాని యాచరణతప్ప, నితరము లగుబాహ్యసాధనము లేమియులేవు గాన, జ్ఞాన సమబుద్ధిశబ్దములలోనే శుద్ధ (వ్యవసాయాత్మక) బుద్ధియు, శుద్ధవాస నయు, (లేక, వాసనాత్మకబుద్ధియు), శుద్ధాచరణము నను నీమూఁడుశుద్ధవిషయ ములయొక్కయు సమావేశము చేయఁబడు ననియు, విశేషముగ పుస్తకజ్ఞానమును మాత్రమే విస్తరింపఁజేయు (అనఁగా: అనుభవజ్ఞానము లేని) నేకాలమున నీవిషయ మును బాగుగ గుర్తుంచుకొనవలయును. బ్రహ్మవిషయమై శుష్కమగు వాక్పాండి త్యమును జూపువారును విని 'వహ్వా వహ్వా' యని తల లూపువారును నాటకశాల లో నున్నసభాసదులవలె 'మరల నదే చెప్పు' మనువారును ననేకులు గలరు (గీ. ౨. ౨౯; కఠ; ౨. ౭). కాని పూర్వమునందుఁ జెప్పఁబడినటుల నెవఁ డంతర్బాహ్య శుద్ధుఁడు (అనఁగా: సౌమ్యశీలుఁడు) అగునో వాఁడే సత్యమగునాత్మనిష్ఠుఁడు, వానికే ముక్తిలభించును. కేవలపండితులకు లభింపదు. వాఁ డెంతబుద్ధిమంతుఁ డైనను నెంత బహుశ్రుతుఁ డైనను లాభములేదు. "నాయ మాత్మా ప్రవచనేన లభ్యో న మేధయా న బహునా శ్రుతేన"—అని యుపనిషత్తులలో స్పష్టముగనే చెప్పఁ బడియున్నది. (కఠ ౨. ౨౨; ముం. ౩. ౨. ౩) కావుననే—"ఘూలాసి పండిత పురాణసాంగసీ, పరీతూ నేణసీ మీహే కోణ." "పండితుఁడ వగుదు వేని పురా ణముఁ జెప్పుదువు. కాని నీ వెవఁడవో తెలిసికొన లేవు" అని తుకారామబువా గారు సైతము వచించిరి. (గా. ౨౫౯౯) నాయొక్కజ్ఞాన మెంత యల్పమో చూ డుము. 'ముక్తిలభించును,' అనుమాట సహజముగనె నానోటనుండి వెలువడు

చున్నది.' అని యనుటకు నాత్మకంటె ముక్తి వేఱుగ నున్న దని యభిప్రాయమా ఏమి? బ్రహ్మము-ఆత్మయు నను నివి యొకటిగనే యున్నవి యనుజ్ఞానోత్పత్తికి పూర్వము, ద్రష్టకును, దృశ్యమగుజగత్తునకును భేదముండెను కాని బ్రహ్మాత్మైక్యజ్ఞానము పూర్ణముగ కలిగినపిదప నాత్మ బ్రహ్మమందుఁ గలిసి పోవుటచే బ్రహ్మజ్ఞాని కూర్చున్నచోటనే, తానే బ్రహ్మస్వరూపుఁ డగుచున్నాఁ డనియు, ఈయాధ్యాత్మికావస్థనే 'బ్రహ్మనిర్వాణ'మనియు 'మోక్ష'మనియుం జెప్పుదురు. కావున వాఁడేమియు నెవరికి నీయనక్కఱ లేదు. ఎక్కడనుండియు మఱియొక పదార్థము రానక్కఱ లేదు. దీనికొఱకు మఱియొకలోకములోనికి వెళ్లవలసిననిమిత్తము లేదు. అని మనయధ్యాత్మశాస్త్రముచే నిశ్చయింపఁబడినది. పూర్ణముగ నాత్మజ్ఞాన మెప్పుడెక్కడ కలుగునో యాక్షణమునందె యాస్థలమునందె మోక్షమున్నది. కారణమేమియన: మోక్ష మనునది యాత్మయొక్కమూలభూతమునకు శుద్ధావస్థగ నున్నది. వేఱగుస్వతంత్రవస్తువుగాని, స్థలముగాని కానేరదు.

"మోక్షస్య నహి వాసోఽస్తి న గ్రామాంతర మేవ వా
అజ్ఞానహృదయగ్రంథినాశో మోక్ష ఇతి స్మృతః." (శివగీత. ౧౩. ౩౨)

"మోక్షమున కొకచోటు లేదు: ఒకయూరును లేదు. అనఁగా దానికొఱకెక్కడకును పోనక్కఱ లేదు. తనహృదయమం దున్నయజ్ఞానగ్రంథియొక్క నాశమునె మోక్ష మని చెప్పుచున్నారు" అని శివగీతలలో నున్నది. కావున నధ్యాత్మశాస్త్రమునందుండి నిష్పన్న మగు నీఫలితార్థమే "అభితో బ్రహ్మనిర్వాణం వర్తతే విదితాత్మనామ్" "ఎవరికి పూర్ణమగునాత్మజ్ఞానము కలిగినదో వారికి బ్రహ్మనిర్వాణరూప మగుమోక్షము కూర్చున్నచోటనే లభించును" (గీ. ౫. ౨౬) అనియు, "య స్సదా ముక్త ఏవ సః" (గీ.౫.౨౮) అనియు భగవద్గీతాశ్లోకములయందును, "బ్రహ్మవేద బ్రహ్మైవ భవతి"— "బ్రహ్మమును దెలిసికొన్నవారు బ్రహ్మమే యగుచున్నారు"—(ముం. ౩. ౨. ౯.) మొదలగునుపనిషద్వాక్యములయందును జెప్పఁబడినది. మనుష్యునియాత్మకు జ్ఞానదృష్టిచేఁ గలుగు నీపూర్ణావస్థనే 'బ్రహ్మభూతము' (గీ. ౧౮. ౫౪), లేక, 'బ్రాహ్మీ స్థితి' (గీ. ౨. ౭౨) యని చెప్పుచున్నారు. మఱియు స్థితప్రజ్ఞుఁడు (గీ౨. ౫౫-౭౨), భక్తుఁడు (గీ. ౧౨. ౧౩—౨౦), లేక, త్రిగుణాతీతుఁడు (గీ. ౧౪. ౨౨—౨౭) నగుపురుషునిగుఱించి భగవద్గీతయందును నితరగ్రంథములందు నున్న వర్ణనయంతయు నీయవస్థను గుఱించినదే యై యున్నది. 'త్రిగుణాతీత' అను పదమువలన ప్రకృతి, పురుషులనురెంటిని స్వతంత్రములుగ నంగీకరించి సాంఖ్యులు చెప్పినట్లు 'పురుషునకు కేవలత్వ

మోక్ష' మనునదియే గీతలకు సమ్మత మని యనుకొనఁ గూడదు. మఱి యేమనఁగా: అధ్యాత్మశాస్త్రమునం దున్న “అహం బ్రహ్మాస్మి”—“నేనే బ్రహ్మముగా నున్నాను”—(బృ. ౧. ౪. ౧౦) అనుబ్రాహ్మస్థితి యొకానొకప్పుడు భక్తిమార్గముచేతను మఱియొకప్పుడు చిత్తనిరోధరూప మగుపాతంజలయోగమార్గముచేతను, ఇంకొకప్పుడు గుణాగుణవివేచనరూప మగుసాంఖ్యమార్గముచేతను ప్రాప్తమగు నని గీతల యొక్క యభిప్రాయము. ఈమార్గములలో నధ్యాత్మవిచార మనుమార్గము కేవలము బుద్ధిగమ్య మనియు, సామాన్యమనుజులకు పరమేశ్వరస్వరూపజ్ఞానము కావలసిన యెడల భక్తి యనునదియె సులభసాధనముగ నున్న దనియు గీతలయందుఁ జెప్పఁబడి యుండుటచే దానియొక్క సవిస్తర మగువిచారము పదమూఁడవయధ్యాయము నందుఁ జేయఁబడును. సాధన మేదైనను కానిమ్ము; బ్రహ్మాత్మైక్యముయొక్క (అనఁగా: సత్య మగుపరమేశ్వరస్వరూపముయొక్క) జ్ఞానము కలుగుటచే, జగత్తునం దున్న నిఖిలభూతములలోను నొకయాత్మయే యున్న దని తెలిసికొనుటయు, తదనుసారముగ నాచరించుటయు ననునదియే యధ్యాత్మజ్ఞానముయొక్క పరాకాష్ఠ యగుటచే నీస్థితిని బొందినపురుషులే ధన్యులును కృతకృత్యులు నగుదు రని మాత్రము నిర్వివాదముగనే యున్నది. కారణ మేమియనఁగా: కేవల మింద్రియసుఖము మనుజులకును పశువులకును సమానముగ నుండుటచే మనుష్యజన్మముయొక్క సార్థకత గాని, లేక, మనుజునియొక్క మనుష్యత్వముగాని జ్ఞానప్రాప్తియందె యున్న దని పూర్వమునందె చెప్పఁబడియున్నది. సర్వభూతములయందును మనోవాక్కాయములచే నెప్పుడు నిట్టిసామ్యబుద్ధినుంచి సర్వకర్మలనుచేయుటయే నిత్యముక్తావస్థ, పూర్ణయోగము, లేక, సిద్ధావస్థ యనియు చెప్పఁబడినది. గీతలలోఁ జెప్పఁబడిన యీయవస్థలలో పండ్రెండవయధ్యాయమునం దున్న (జ్ఞా. ౧౨. ౧౮) భక్తుని యొక్కవర్ణనకు వ్యాఖ్యానముఁ జేయుచు—

పార్థా జయాచియా ఠాయీఀ, వైషమ్యాచీ వార్తా నాహీఀ,
రిపుమిత్రా దోహీఀ, సరిసా పాడు.
కాఀ ఘరిచియాఀ ఉజియేడు కరావా, పారఖియాఀ అంధారు పాడావా,
హేఀ నేణేచి గా పాండవా, దీపు జైసా.
జో ఖాండావయా ఘావో ఘాలీ, కాఀ లావణీ జయానే కేలీ,
దోఘాఀ యేకచి సాఉలీ, వృక్షు దే జైసా.

"ఓ పార్థా! ఎవని హృదయమున వైషమ్యము నామమాత్రమైనను లేదో, యెవఁడు శత్రుమిత్రుల నిరువురను సమానముగఁ జూచుచున్నాఁడో; ఓ పాండవా! దీప మేవిధమున 'ఈయిల్లు నాది గాన దీనిఁ బ్రకాశింపఁ జేయుదును' అని కాని, 'ఇది మఱియొకరియిల్లు గాన దీనిని బ్రకాశింపఁజేయను' అని కాని యనుకొనుట నెఱుంగదో, యావిధమున నెవఁడు భేదభావము నెఱుంగఁడో; చెట్టు, తన్ను నాటినవానికిని తన్ను నఱకువానికిని సమానముగ నీడనిచ్చునట్లెవఁడు సముఁడుగ నుండునో" అనియు తత్పూర్వమునందున్న (జ్ఞా. ౧౨. ౧౩) యధ్యాయమునందే—

ఉత్తమాతేఁ ధరిజే, అధమాతేఁ అవ్హేరిజే,
హేఁ కాఁహీఁచ నేణిజే, వసుధా జేవీఁ.
కాఁ రాయాచేఁ దేహ చాళూఁ, రంకా పరాతేఁ గాళూఁ,
హేఁ న మ్హణేచి కృపాళూ, ప్రాణు పైఁ గా.
గాఈచీ తృషా హరూఁ, కాఁ వ్యాఘ్రా విష హోఊని మారూఁ,
ఎసేఁ నేణేచి కాఁ కరూఁ, తోయ జైసేఁ.
తైసీ అఘవియాచి భూతమాత్రీఁ, ఏకపణేఁ జయా మైత్రీ,
కృపేశీఁ ధాత్రీ, ఆపణచి జో.
ఆణి మీ హేఁ భాష నేణేఁ, మాఝేఁ కాఁహీంచి న మ్హణే,
సుఖదుఃఖ జాణణేఁ, నాహీఁ జయా.

"ఎవఁడుత్తమునిసాంగత్యముఁ జేయవలయు ననియు నధమునిసాంగత్యముఁ జేయరా దనియు నీభేదమును భూమివలె నెఱుంగఁడో; దయగలవాఁ డగు నెవఁడు రాజును గౌరవింతు ననియు దరిద్రు నవమానింతు ననియు మనస్సున నెన్నఁడో; నీరు, 'ఆవుయొక్క దప్పిని తీర్తు ననియు పులిని విషమై చంపుదు ననియుఁ దలంప నట్లు సర్వప్రాణులవిషయమై యెవని కేకరూపముగ మైత్రిగలదో; యెవఁడు స్వభావముచేతనే దయగలవాఁడో, యెవఁడు సుఖదుఃఖముల నెఱుంగఁడో, వాఁడే ముక్తుఁడు. అధ్యాత్మవిద్యచే తుదకు ప్రాప్తమగునది యింతకంటె నేమియు లేదు."

అనియు జ్ఞానేశ్వరమహారాజుగా రనేకదృష్టాంతములతో బ్రహ్మభూతుని యొక్క సామ్యావస్థను శుద్ధమహారాష్ట్రభాషయందు మిక్కిలి సరసముగను చమత్కారముగను నిరూపణచేసి యున్నారు. దానియందు గీతలలోని నాల్గుస్థలముల

యం దుండు బ్రాహ్మీస్థితిసంబంధ మగువర్ణనయొక్క సారాంశ మున్నదియని వచిం చుట కేయభ్యంతరమును లేదు. అధ్యాత్మవిద్యచేఁ దుదకుఁ బొందఁదగిన ఫలమిదియే.

సర్వమోక్షధర్మములకు మూల మగునధ్యాత్మజ్ఞానముయొక్క పరంపర మన దేశమున నుపనిషత్తులు మొదలుకొని, తుకారామబువాగారిపర్యంతము నవ్యా హతముగ నెట్లు వచ్చుచున్న దనియు నీపూర్వోక్త మగుపరిశీలనవలనఁ దెలియును. కాని యుపనిషత్తులకాలముకంటె పూర్వమునసైతము (అనఁగా: అత్యంత మగు ప్రాచీనకాలము నుండియు) ఈదేశమున నీజ్ఞానము ప్రాదుర్భవించి యిప్పటికి క్రమ క్రమముగ నుపనిషత్తులలోని విచారములమూలముగ వృద్ధిఁ జెందిన దనువిషయము చదువరులకు తెస్సగఁ దెలియుటకై ఋగ్వేదమందున్న బ్రహ్మవిద్యకు నాధారభూత మగునుపనిషత్తులయందలి యొక ప్రసిద్ధమగుసూక్తము భాషాంతరముతో ముందు వ్రాయఁబడును. సృష్టికి నగమ్య మగుమూలతత్త్వమేది? దానియందుండి యీ వివిధమగుదృశ్యసృష్టి యెట్లు గలిగి యుండును? అనువిషయ మీసూక్తమున నిరూ పింపఁబడినట్లు, ప్రగల్భమును, స్వతంత్రమును, మొదలంటఁ జేయఁబడినదియు నగుతత్త్వజ్ఞానముయొక్క సమర్మకవిచారము, ధర్మగ్రంథములలో నేమూలగ్రంథ మునను స్పష్టముగ విచారింపఁబడలేదు. ఇంతియకాక యిట్టి యధ్యాత్మవిచారము తో నిండినదియు, నింతప్రాచీనమైనదియునగు గ్రంథ మిప్పటికి నెక్కడను లభ్య ము కాలేదు. కావుననే యనేకులగుపాశ్చాత్యులుసైతము ధార్మికమగునితిహాస దృష్టితోఁ గూడ నీసూక్తమును మిక్కిలిమహత్త్వముఁ గల దని యెఱింగి యాశ్చ ర్యచకితులై మనుజుని మనఃప్రవృత్తి నశ్వరమును నామరూపాత్మకము నగుసృష్టికి పరమందున్న నిత్యము నచింత్యము నగుబ్రహ్మశక్తివైపున కెటుల సహజముగ నొఱిగి యున్నదియుఁ దెలియఁ జేయుటకై తమతమభాషలలోనికి దీనిని మార్చుకొనిరి. ఈ సూక్తము ఋగ్వేదమున పదియవమండలమునందలి ౧౨౯ వది యైయున్నది. సూ క్తారంభమునం దుండుశబ్దముంబట్టి దీనిని "నాసదీయసూక్త"మని చెప్పుచున్నారు. మఱియు నిది తైత్తిరీయబ్రాహ్మణమునందు (౨. ౮-౯) చెప్పఁబడియున్నది. మహా భారతమునందు నారాయణీయ, లేక, భాగవత ధర్మములందును భగవదిచ్ఛచే తొలుత సృష్టియెటు లయ్యె ననువిషయ మీసూక్తాధారముంబట్టియే వర్ణిత మైనది (మ. భా. శాం. ౩౪౨. ౮) సర్వానుక్రమణికా ప్రమాణముంబట్టి యీసూక్తమునకు ఋషి పరమేష్ఠి ప్రజాపతి, పరమాత్మ దేవత, గలిగి త్రిష్టుపు ఛందము (అనఁగా: ప్రతిపాదమునకును బదునొకండక్షరములు, నాలుగుచరణములు) గల ఋక్కులేడు

కలవు. 'సత్' 'అసత్' అనుశబ్దములు ద్వ్యర్థము లగుటచే, జగత్తుయొక్క మూల ద్రవ్యమును 'సత్' అని చెప్పటలో నుపనిషత్కారులకుఁ గల దని పూర్వమునం దీప్రకరణములోఁ జెప్పఁబడినమతభేదమే ఋగ్వేదమునందును స్పష్టముగఁ గాన్పించుచున్నది. ఉదాహరణము:—ఈమూలకారణవిషయములో నొకచోట "ఏకం సద్విప్రా బహుధా వదన్తి" (ఋ. ౧. ౧౬౪. ౪౬), మఱియొకచోట "ఏకం సన్తం బహుధా కల్పయన్తి" (ఋ.౧౦. ౧౧౪. ౫), అని చెప్పఁబడినది. ఏకమః సత్తును (ఎప్పు డుండునది) అగు దానినే లోకులు వేర్వేఱుగఁ బేర్కొ కాని కొన్నిస్థలములయందు దీనికి విపరీతముగనే "దేవానాం పూర్వ్యే ఽసత స్సదజాయత" (ఋ. ౧౦. ౭౨. ౭) దేవతలయుత్పత్తికంటె పూర్వమునం దైత మసత్తునం దుండియే (అనఁగా: అవ్యక్తమున నుండి) సత్తు (అనఁగా:వ్యక్తము) యొక్క సృష్టి యుత్పన్న మైన దని యితరస్థలములందును జెప్పఁబడినది. ఇంతియ కాక జగత్తుయొక్క మూలారంభమున హిరణ్యగర్భుఁ డుండెను. అమృతము మృత్యువు నను నీరెండును నతనిచ్ఛాయలే. వానిచేఁ బిదప జగత్తంతయు నిర్మింపఁ బడినది (ఋ. ౧౦. ౧౨౧. ౧-౨). పురుషుఁ డాదియందు విరాడ్రూపుఁ డై యుండెను. వానియందుండి యజ్ఞములద్వారా సర్వసృష్టియు నుత్పన్న మైనది. (ఋ.౧౦. ౯౦). ప్రారంభమున జల ముండెను. దానియందు ప్రజాపతి పుట్టెను. (ఋ.౧౦.౭౨.౬; ౧౦.౮౨.౬), లేక, ఋతసత్యములు రెండు ప్రథమమున నుత్పన్నము లైనవి. అనంతరము రాత్రి (అంధకారము), సముద్రము (జలము), సంవత్సరము మొదలగునవి యుత్పన్నము లైనవి. (ఋ.౧౦. ౧౯౦.౧) ఇట్లేదియో యొక దృశ్యతత్త్వమునుండి సృష్టి యుత్పన్న మైన దని ఋగ్వేదమునందె వేర్వేఱుగ వర్ణింపఁబడి యున్నది. ఋగ్వేదమున వర్ణిత మగు నీమూలద్రవ్యములోనే తొలుత (౧) తైత్తిరీయబ్రాహ్మణమునందు "ఆపో వా ఇద మగ్రే సలిల మాసీత్" (తై. బ్రా. ౧. ౧. ౩. ౫)—ఈసర్వమును ప్రారంభమున పలుచనిది యైన జలముగ నుండెను—అని యుదకముయొక్కయు, (౨) తైత్తిరీయోపనిషత్తునందు "అసద్వా ఇద మగ్ర ఆసీత్" (తై.౨.౭)—ఇది తొలుత నసత్తుగనే యుండెను—అని యసత్పదార్థముయొక్కయు, (౩) ఛాందోగ్యములో "సదేవ సోమ్యేద మగ్ర ఆసీత్" (ఛా. ౬. ౨)—ఈసర్వమును తొలుత సత్తుగనే యుండెను—అని సత్పదార్థముయొక్కయు, (౪) "ఆకాశః పరాయణం" (ఛాం. ౧. ౯)—ఆకాశము సర్వమునకు మూలము—అని యాకాశముయొక్కయు, (౫) బృహదారణ్యకమందు "నైవేహ కించ నాగ్ర ఆసీ న్మృత్యు నైవేద మావృత మాసీత్ (బృ.౧. ౨. ౧.)—

ప్రారంభమున నిదంతయు లేకుండెను. సర్వము మృత్యువుచేతనే యాచ్ఛాదింపఁబడినది— అని మృత్యువుయొక్క-యు. (౬) మైత్ర్యుపనిషత్తునందు "తమో వా ఇద మగ్ర ఆసీ దేకమ్." (మై. ౫. ౨)— ఈసర్వమును ప్రారంభమున నొకే తమస్సుగ (తమోగుణి, అంధకారమై)నుండెను.—పిదప నందుండి రజస్సును, సత్త్వమును బుట్టినవి యని తమస్సుయొక్క- యనువాదము చేయఁబడినది. అటులే యీ వేదవచనముల ననుసరించి మనుస్మృతిలో—

"ఆసీ దిదం తమోభూత మప్రజ్ఞాత మలక్షణమ్
అప్రతర్క్య మవిజ్ఞేయం ప్రసుప్త మివ సర్వతః." (మను. ౧. ౫. ౮)

"ఈసమస్తమును మొలుత తమస్సుచే (అంధకారముచే) వ్యాప్త మైనందున భేదాభేదముల నెఱుంగుటకు యోగ్యము కామిచే నగమ్యముగ నిదురించినటు లుండెను. పిదప దానియం దవ్యక్తపరమాత్మ ప్రవేశించి జలమును ప్రారంభమున సృజించెను"—అని సృష్ట్యారంభము వర్ణిత మైనది. సృష్ట్యారంభమున నున్నమూల ద్రవ్యసంబంధవిషయమై యీవిధము లగువేర్వేఱువర్ణనలు, నాసదీయసూక్తము పుట్టినసమయమునందును ప్రచలితములుగ నుండవలయును. మఱియు నిం 'దేమూల ద్రవ్యము సత్యమని యెఱుంగవలయును?' అను ప్రశ్న యప్పుడే పుట్టియుండును. కారణ మేమి యనఁగా: దానియందు బీజము (అనఁగా: సత్యము) ఏమగు ననువిషయమై యీసూక్తముయొక్క-ఋషి యిట్లు ప్రకాశించియున్నాఁడు.—

సూక్తము	భాషాంతరము.
నాస దాసీ న్నో స దాసీ త్తదానీం నాసీ ద్రజో నోవ్యోమాపరో యత్, కి మావరీవః కుహ కస్య శర్మ న్నంభః కిమాసీ ద్గహనం గభీరమ్. ౧.	౧. అప్పుడు, అనఁగా : మూలారంభమున, అసత్తు లేకుండెను. సత్తును లేకుండెను. అంతరిక్షము లేకుండెను. దానికంటె పరమం దున్నయాకాశము లేకుండెను. (ఈ స్థితియందు) ఎవరు (ఎవరిని) ఆవరించి యుండిరి? ఎక్క-డ? ఎవరి సుఖముకొఱకు? అగాధము, గహనమగు జలము సైతమెక్క-డ నుండెను? *

* మొదటిఋక్కు-యొక్క నాలవచరణమున 'ఆసీ త్కిం'అని యన్వయించి, నే నీవిధముగ నర్థమును వ్రాసినాను. దానికి 'జలము అప్పుడు లే' దని భావార్థము (తై. బ్రా. ౨. ౨. ౯ చూడుము).

న మృత్యు రాసీ దమృతం న తర్హి
న రాత్ర్యా అహ్న ఆసీత్ప్రకేతః,
ఆసీ దవాతం స్వధయా తదేకం
తస్మాద్ధాన్య న్న పరః కించ నాస. ౨.

౨. అప్పుడు మృత్యువు, అనఁగా: మృత్యుగ్రస్తము, నశ్వరమునగు ద సృష్టి లేక యుండెను. కావుఁ గాన్పిం వది) అమృతము, అనఁగా: అవిట "ఏకం నిత్యపదార్థము (ఈభేదమును "ఏకం డెను. (అటులె) రాత్రి, పగ లన్న దము తెలియుటకై యేసాధనమ (=ప్రకేతములు) లేకపోయెను. (ఏది యున్నదో) అది యేకాకిగనే స్వధచే, అనఁగా: దనశక్తిచే, వాయువువినాగా శ్వాసోచ్ఛ్వాసములను జేయుచున్నది, అనఁగా: స్ఫూర్తి కలదై యుండెను. దానికంటె మఱియొకవస్తు వేమియు లేకయుండెను.

తమ ఆసీత్తమసా గూఢ మగ్రే
ప్రకేతం సలిలం సర్వ మా ఇదమ్,
తుచ్ఛ్యేనాభ్వపిహితం యదాసీత్
తపస స్తన్మహినాఽజాయ తైకమ్. ౩.

౩. అంధకార ముండెను. ఆరంభమునం దిదియంతయు నంధకారముచే వ్యాప్తమును, (మఱియు) భేదాభేదవిరహిత జలముగను నుండెను. లేక, ఆభు, అనఁగ: సర్వవ్యాపి యగు బ్రహ్మము (ఆరంభమున నే) తుచ్ఛముచేతనే, అనఁగా: అసత్య మగు మాయచేతనే, యాచ్ఛాదితమయినది— అని (యత్) ఏది (చెప్పఁబడుచున్నదో) అది (తత్) మూలమున నొకటియె (బ్రహ్మమే). తపస్సుయొక్క మహిమచే (రూపాంతరముచే)ఁ బిదపఁ బ్రచుర మైనది.*

* కొంద ఱీమూఁడవఋక్కుయొక్క తొలిమూఁడుచరణములు స్వతంత్రములని యంగీకరించి, "అంధకారము, దానిచే వ్యాప్త మగుజలము, లేక, తుచ్ఛముచే నాచ్ఛాదిత మైన ఆభువు (శూన్యము) గానుండెను." అని వానికి విధానార్థక మగునర్థముంజేసిరి. కాని "ఆరంభమున నేమియు లేదు." అని యీసూక్తమునందలి

కామస్తదగ్రే సమవర్తతాధి
మనసో రేతః ప్రథమం యదాసీత్
సతో బన్ధుమసతి నిరవిందన్
హృదిప్రతీష్యా కవయో మనీషా.౪.

౪. (దీనియొక్క) మనస్సుయొక్కయే రేతస్సు, అనఁగా: బీజము, ప్రారంభమున బయలువెడలెనో, యదే ప్రారంభమున కామము (అనఁగా: సృష్టిని నిర్మించు ప్రవృత్తి, లేక, శక్తి) అయ్యెను. (అది) అసత్తునందు, అనఁగా: మూలపరబ్రహ్మమందు సత్తుయొక్క, అనఁగా: వినాశిదృశ్యసృష్టియొక్క, (మొదటి) సంబంధమని జ్ఞాతలు అంతఃకరణమందు విచారించుకొని బుద్ధిచే నిశ్చయించినారు.

మొదటిరెండుఋక్కులయందును స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడియున్నది. మూలారంభమున నంధకారముగాని, జలముగాని యుండెనని పూర్వము చెప్పఁబడినదానికి విరుద్ధముగ నీసూక్తమునందే చెప్పఁబడియుండుట యసంభవముగాన నది తప్పని నాయుద్దేశము. ఇంతియకాక యటు లర్థముఁ జేసినను మూఁడవచరణమునందలి 'య'చ్ఛబ్దము నిరర్థకమని చెప్పవలసివచ్చును. అందుచే మూఁడవచరణమునందలి 'య'చ్ఛబ్దమునకు నాల్గవచరణములోని తచ్ఛబ్దముతో సంబంధము గలిపి నేను వ్రాసినట్లుగనే యర్థముఁ జెప్పక తప్పదు. 'మూలారంభమున జలము మొదలగు పదార్థము లుండెను' అని చెప్పువారికి సమాధానము చెప్పుట కీసూక్తమున నీఋక్కున్నది. మీరు చెప్పినటులు మూలమున తమస్సు జలము మొదలగుపదార్థములు లేవు. ఇఁక నేమన: ఈసమస్తప్రపంచము నొకబ్రహ్మమందుండియే పిదప వెలువడినదని ఋషియొక్కయుద్దేశమని చెప్పవలసివచ్చును. 'తుచ్ఛము' 'ఆభు' అను నీరెండును పరస్పరవిరుద్ధార్థములు కావుననే, తుచ్ఛమునకు విపరీతమగు గొప్పది, లేక, సమర్థమయినదని, 'ఆభు' శబ్దార్థమును జెప్పవలసివచ్చును. ఋగ్వేదమునం దింకను రెండుస్థలములలో 'ఆభు' శబ్దప్రయోగము కానిపించుచున్నది. (ఋ. ౧౦. ౨౭. ౧-౪.). అచ్చో సాయణాచార్యులుసైత మీశబ్దమున కీయర్థమునే వ్రాసియున్నారు. పంచదశిలో (చిత్రదీప. ౧౨౯-౧౩౦) తుచ్ఛశబ్దమును మాయార్థకముగఁ బ్రయోగించియున్నారు. (నృసిం. ఉత్త. ౯. చూడుము) చూడఁగా 'ఆభు'శబ్దమునకు శూన్యమని యర్థము కానేరదు. 'పరబ్రహ్మమే' యర్థమగును. "సర్వం ఆః ఇదమ్". ఇచ్చో 'ఆః' (అ + అస్) అనునది అస్ధాతువుయొక్క భూతకాలరూపమైనందున దీనికి 'ఆసీత్' అనియర్థము.

తిరశ్చీనో వితతో రశ్మిరేషామ్
అధః స్విదాసీదుపరి స్విదాసీత్
రేతోధా ఆసన్మహిమాన ఆసన్
స్వధా అవస్తాత్ ప్రయతిః పరస్తాత్. ౫.

౫. (ఇది) రశ్మి, అనఁగా: దారము, లేక, కిరణముయొక్క (లోపల) అడ్డుగ వ్యాపించినది. ఇది క్రిందను మీఁదను వ్యాపించియున్నది. వీనిలో కొన్ని రేతోధా, అనఁగా: బీజప్రదము లాయెను. మఱియు (వృద్ధిఁబొంది) గొప్పవయ్యెను. వానియొక్క స్వశక్తి యీవైపునకును, ప్రయతి, అనఁగా: ప్రభావము, ఆవైపునకును, (వ్యాపించి) ఉన్నది.

కో అద్ధా వేద క ఇహ ప్ర వోచత్
కుత ఆజాతా కుత ఇయం విసృష్టిః
అర్వాగ్దేవా అస్య విసర్జనేనా
థ కో వేద యత ఆబభూవ. ౬.

౬. (సత్తుయొక్క) ఈవిసర్గము, అనఁగా: వ్యాప్తి, యెక్కడనుండి వచ్చెను? లేక, యెవరినుండి వచ్చెను? (దీనికంటె) 'ప్ర', అనఁగా: విస్తారముగ, ఇచ్చోఁ జెప్పువా రెవరు? నిశ్చయముగఁ దెలిసికొనుచున్న వా రెవరు? దేవతలుసైతమీ (సత్ సృష్టియొక్క) విసర్గానంతరమునను బుట్టినవారు. మఱి యదియెచ్చోనుండి వెలువడినదియు నెవ రెఱుంగుదురు?

ఇదం విసృష్టిర్యత ఆబభూవ
యది వా దధే యది వా న దధే
యో అస్యాధ్యక్షః పరమే వ్యోమన్
సో అంగ వేద యది వా న వేద. ౭.

౭. (సత్తుయొక్క) ఈవిసర్గము, అనఁగా: వ్యాపనమెచ్చోనుండి వచ్చినది? లేక, అది నిర్మించినను, నిర్మింపకపోయినను సరే. అది పరమాకాశమునం దుండెడి యీజగత్తునకు నధ్యక్షుఁ డెవఁడున్నాఁడో (హిరణ్యగర్భుఁడు) వాఁ డెఱింగియుండును; లేక, యెఱుంగక సైతముండును! (ఎవరు సెప్పఁగలరు?)

నేత్రములకును, లేక, సామాన్యముగ సకలేంద్రియములకును గోచరమును, వికారియు, వినాశియు, నామరూపాత్మకము నగునానాదృశ్యములజాలములోనే చిక్కుకొని యుండక దానికి పరమందు ఏదేని యేకము నమృతము నగు తత్త్వము గలదో దానిని జ్ఞానదృష్టిచేఁ దెలిసికొనుటయే సర్వవేదాంతశాస్త్రములరహస్యము. మఱియు నీసారాంశ మనెడి వెన్నముద్దవిషయమై పైసూక్తము లోని ఋషి తొలుదొల్తనే యింతతప్పులేనిచక్కని యూహను జేయుటచే నాతనియంతర్జ్ఞాన మెంతో తీవ్రముగ నున్నదియు స్పష్టముగఁ గాన్పించుచున్నది. మూలారంభమునందు (అనఁగా:సృష్టియందున్న నానాపదార్థములయస్తిత్వము కలుగుటకు ముందు) ఏది గలదో యది 'సత్తు'గా నుండెనా? లేక 'యసత్తు'గా నుండెనా? మృత్యువుగ నుండెనా? లేక, అమరముగ నుండెనా? ఆకసముగ నుండెనా? లేక, జలముగ నుండెనా? ప్రకాశముగ నుండెనా? లేక, యంధకారముగ నుండెనా? అను మొదలగుననేకప్రశ్నలను వేయుటలో వాదము పెట్టుకొనక, యొక్కపరి యీయన్నింటికంటె మున్ను పసిగిడి యీఋషి విచారించున దేమియనఁగా: "సత్-అసత్, మర్త్యము-అమరము, అంధకారము-వెల్తురు, ఆచ్ఛాదించునది - ఆచ్ఛాదింపఁబడునది, సుఖ మిచ్చునది-సుఖ మనుభవించునది, అను నీద్వైతము యొక్క-పరస్పరసాపేక్ష మగుభాష, దృశ్యసృష్టి నిర్మిత మైనతరువాతిదియే యగుటచే సృష్టియందలి యీద్వంద్వములు పుట్టుటకుముందు (అనఁగా: ఒకటి-రెండను భేదములు లేనప్పుడు) ఎవరు నెవరి నాచ్ఛాదింతురు? కావున మూలారంభమునందున్న యేకవిధమగు ద్రవ్యమే 'సత్' అనియు, లేక, 'అసత్' అనియు, ఆకాశము, లేక, జలమనియు, ప్రకాశము, లేక, యంధకార మనియు, అమృతము, లేక, మృత్యువు మొదలగుపరస్పరసాపేక్ష మగు నేపే రిడుటకును యోగ్యము కానేరదు. ఉండున దేదియో నది సర్వ పదార్థములకంటె విలక్షణ మగుటచే నది యేకాకిగనే యారంభమున తనయపారమగుశక్తిచే నలుదిక్కులయందు స్ఫురించుచుండెను. దానితో సమాన మయినది, లేక, దాని నాచ్ఛాదించున దేదియు రెండవది లేదు." అని యీసూక్తముయొక్క-ఋషి ప్రారంభముననే నిర్భయముగఁ జెప్పుచున్నాఁడు. రెండవఋక్కునందు 'ఆనీత్' అను క్రియాపదమునందున్న 'అన్'ధాతువుయొక్క-యర్థము శ్వాసోచ్ఛ్వాసములఁ జేయుట, లేక, స్ఫురణను బొందుట యని యగుటచే, ప్రాణశబ్ద మీధాతువువలననే వెలువడినది. కాని యేది 'సత్తు'ను 'అసత్తు'ను కానేరదో, అది సజీవప్రాణులవలె శ్వాసోచ్ఛ్వాస

ములను జేయు చున్నదనిమాత్ర మెవరు సెప్పఁగలరు?. మఱియు శ్వాసోచ్ఛ్వాసములను నడుపుటకు వాయు వైన నెక్కడనుండి వచ్చును? కావున 'అనీత్' అనుపదమునకే 'అవాతం'=వాయువు లేనిదియే, 'స్వధయా' = స్వీయ మగుమహిమచే, యనుపదములను జతపఱచుటచే జగత్తుయొక్క మూలతత్త్వము జడము కాదను నీయద్వైతావస్థయం దున్నయర్థము, "అది యొకవాయువు దక్క (అనఁగా: వాయ్వపేక్షలేక,) స్వశక్తిచేతనే శ్వాసోచ్ఛ్వాసములఁ జేయుచున్నది." అని ద్వైతమును బోధించునవిపరీ నుండుమాటలతో మిక్కిలి యుక్తిగ వర్ణిత మయ్యెను. మఱియుం దానిజూడఁగనే కాన్పించువిరోధమంతయు నాయద్వైతతత్త్వము బోధించుశబ్దములందలియసామర్థ్యముచే వెలఁపడినది. "నేతి నేతి" "ఏకమేవాద్వితీయం," లేక, "స్వే మహిమ్ని ప్రతిష్ఠితః" (ఛాం ౭. ౨౪. ౧), —తనయొక్క మహిమచేతనే (అనఁగా: నితరాపేక్షలేకయే,) యేకాకిగనే యుండువాఁడు.—ఈమొదలగునుపనిషత్తులం దున్నపరబ్రహ్మవర్ణన యంతయు నీయర్థమునే బలపఱచునదిగ నున్నది. సర్వసృష్టియొక్క మూలారంభమున, ఏయనిర్వాచ్యతత్త్వము నలుగడల స్ఫురించుచుండె నని యీసూక్తమునఁ జెప్పఁబడినదో, యదియే సర్వదృశ్యసృష్టియొక్క ప్రళయమగునప్పుడు సైత మవశిష్టముగ నుండు నని స్పష్ట మగుచున్నది. కావున గీతలయందు, "సర్వపదార్థములు నశించినను నేది నాశ మొందదో" (గీ. ౮. ౨౦) అని యీపరబ్రహ్మమే కొన్నిపర్యాయపదములచే వర్ణిత మైనది. మఱియు "అది సత్తుగా నేరదు, అసత్తును గా నేరదు" (గీ. ౧౩. ౧౨) అని యీసూక్తము నాధారముగఁ గైకొని స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడినది. కాని నిర్గుణపరబ్రహ్మముతప్ప రెండవపదార్థ మేమియు లేనియెడల "ఆరంభమున జలము, అంధకారము, లేక, అభువు, తుచ్ఛము ననువానియొక్క ద్వంద్వ ముండెను." అను మొదలగువర్ణన వేదాంతమం దుండుటచే నందులకు వ్యవస్థ యెటులఁ జేయనగు ననుశంక పొడమును. కావున మూఁడవఋక్కులో నీకవి "జగదారంభమున నంధకారముండెను, లేక, యంధకారాచ్ఛాదిత మగుజల ముండెను, లేక, అభువు (బ్రహ్మము), దాని నాచ్ఛాదించుమాయయు(తుచ్ఛము) నను నీరెండును ప్రారంభమునందుండియున్నవి."యని చెప్పియున్నాఁడు.ఇవి యంతయు నేకాకియు నేకవిధము నగుమూలపరబ్రహ్మముయొక్క తపోమహిమచేతనే క్రమక్రమముగ వివిధసంసారము నుత్పన్నమైనపిదప యొనర్చినవర్ణనగ నున్నది. కేవలమూలారంభప్రతిపాదకము కానేరదు. ఈఋక్కునందపశబ్దముచే మూలపరబ్రహ్మముయొక్క జ్ఞానమయమగు

విలక్షణశక్తి వివక్షిత మగుచున్నది. ఈశక్తియే నాలుగవబుక్కున వర్ణింపఁబడెను. (ము౦.౧.౧.౫. చూడుము) కావున, "ఏతావానస్య మహిమా ఽతో జ్యాయాం శ్చ పూరుషః" (ఋ. ౧౦.౯౦. ౩)అనున్యాయానుసారముగ నీసర్వసృష్టి యనునది యెవరి మహిమయో యామూలద్రవ్య మీయన్నింటికంటె ,పరముగను శ్రేష్ఠముగను భిన్నముగనున్న దని మరల చెప్పనక్కఱ లేదు. కాని, చూడఁదగినవస్తువు-చూచువాఁడును, భోక్త-భోగ్యము, ఆచ్ఛాదకము-ఆచ్ఛాద్యము, తమస్సు-వెలుతురు, మర్త్యము-అమరము మొదలగుసర్వద్వైతము నీతీరుననే యొక పర్యాయమే పుట్టించి యేకము, నిర్భయము, చిద్రూపము, విలక్షణము నగు పరబ్రహ్మమే మూలారంభమున నున్న దని నిశ్చయించినను, ఈయనిర్వాచ్యము, నిర్గుణము, నేకము నగుతత్త్వమునుండి, యాకాశము, జలము, మొదలగు ద్వంద్వాత్మకము, వినాశి, సగుణము, నామరూపాత్మకము నగువివిధసృష్టిగాని, లేక, యీసృష్టికి మూలభూతక మగుత్రిగుణాత్మకప్రకృతి గాని, యెటు లుత్పన్నమయి నదియు చెప్పవలసినసమయము తటస్థింపఁగనే, మనస్సు, కామము, అసత్తు, సత్తు, అని యిట్టిద్వైతభాషయే యీఋషి యోచింపవలసియుండుటచే దద కీవిషయము మనుష్యబుద్ధికి గోచర మగుదానికంటె పరమం దున్న దని యీఋషి స్పష్టముగఁ జెప్పు చున్నాఁడు. నాల్గవబుక్కునం దీమూలబ్రహ్మమే యసత్తుగఁ జెప్పఁబడినది; కాని దాని 'కేమిలే'దని యర్థము కానేరదు. కారణ మేమనఁగా: రెండవబుక్కునందే 'యది యున్న'దని స్పష్టముగఁజెప్పఁబడినది.ఈసూక్తమునసేకాక,మఱియొక స్థలమునందును, దృశ్యసృష్టిని యజ్ఞముతోఁ బోల్చి, 'యీయజ్ఞ మొనర్చుటకు వలయు నాజ్యము సమిధలు మొదలగుసామగ్రి ప్రారంభము నెచ్చో నుండివచ్చి నది?' (ఋ. ౧౦. ౧౩౦. ౩) అనియు, గృహదృష్టాంతమును గైకొని 'మూలమగు నొకనిర్గుణమువలన నేత్రములకు బ్రత్యక్షముగఁ గాన్పించునదియు, నాకాశపృథ్వీరూపమగునదియు నగు నీభవ్యమగునింటిని నిర్మించుటకు కలప (మూలప్రకృతి) యెచ్చోనుండి కైకొనఁబడినది?' అనియు—కిం స్విద్వనం క ఉ స వృక్ష ఆస యతో ద్యావాపృథివీ నిష్టతక్షుః—అనివ్యావహారికభాషను స్వీకరించియే ఋగ్వేదమునందును, వాజసనేయసంహితయందును గూఢములగుప్రశ్నలు వేయఁబడినవి. (ఋ. ౧౦. ౩౧. ౭; ౧౦.౮౧.౪; వాజసం. ౧౭ ౨౦). ఈయనిర్వాచ్యము, ఏకాకియు, నేకమునగు బ్రహ్మముయొక్కమనస్సునందే 'సృష్టినిర్మింపవలయు' నని'కామ'రూపమగుతత్త్వ మెటులో పుట్టె ననియు, వస్త్రములో నున్ననూలుపోఁగులవలెను, సూర్యప్రకాశమువలెను, దానియొక్కశాఖయే (అనఁగా: అంశమే) బయల్పడి

యంతటను (అనఁగా: క్రిందను పైనను నలుగడల) వ్యాపించి 'సత్తు'యొక్క సర్వ వ్యాపనమును (అనఁగా: ఆకాశపృథ్వ్యాలనెడుభవ్యమగుగృహము) నెట్లు నిర్మించిన దియు నీసూక్తములో నాల్గవ, యేడవఋక్కులయందుఁ (వాజస. సం. ౩౩. ౭౪.) జెప్పఁబడినది. అంతకన్న విశేషముగ సమాధానముఁ జెప్పుటకు సాధ్యముకానేరదు. కావున నీసూక్తమందలియర్థమునే యుపనిషత్తులలోను "సోఽకామాయత బహు స్యాం ప్రజాయేయేతి" (తై. ౨. ౬; ఛాం ౬. ౨-౩)— ఈపరబ్రహ్మమునకే యనేక మగుదు నని యిచ్ఛ పొడమినది—అనియు జలపఱుపఁబడినది. (బృ. ౧.౪. చూ.) అథర్వవేదమందును నీసర్వదృశ్యసృష్టికిని మూలభూత మగు ద్రవ్యమునందుండి యే ప్రారంభమున 'కామము' వెలువడినట్లు వర్ణిత మైనది. (అథర్వ. ౯. ౨. ౧౯) కాని "నిర్గుణమునుండి సగుణముయొక్కయు, అసత్తునుండి సత్తుయొక్కయు, నిర్ద్వంద్వమునుండి ద్వంద్వముయొక్కయు, లేక, యసంగమునుండి సంగము యొక్కయు నుత్పత్తి యెటు లగునో యావిషయము మనుష్యబుద్ధి కగమ్యముగ నుండుటచే సాంఖ్యులవలె కేవలతర్కవశుఁడై మూలప్రకృతివలె రెండవస్వయం భువును స్వతంత్రము నగుతత్త్వ మని యంగీకరింపక యేది తెలియదో దానినె యుంగ నని చెప్పుము. కాని దానికొఱకు శుద్ధబుద్ధిచేతను, ఆత్మానుభవముచేతను, నిశ్చిత మగుననిర్వాచ్యబ్రహ్మముయొక్కయోగ్యతను దృశ్యసృష్టిరూప మగుమాయ కు నిచ్చి పరబ్రహ్మవిషయ మగునద్వైతబుద్ధిని వదలుట న్యాయము కానేర"దని యీ సూక్తఋషి ప్రతిపాదించుచున్నాఁ డనునదియె యీసూక్తమునందలివిశేషము. ఇంతియె కాక ప్రకృతి యనునది త్రిగుణాత్మక మగురెండవస్వతంత్రపదార్థ మని యంగీకరించినను,దానియందుండి సృష్టినిర్మాణ మగుటకు తొలుత బుద్ధిగాని(మహత్తు) లేక,యహంకారము గాని యెట్లుత్పత్తియయ్యె ననుప్రశ్నకు నుత్తరమిచ్చుట సాధ్య ము కానేర దని యెఱుంగవలయును. మఱియు నీదోష మెప్పటికైనను వదలని యెడల ప్రకృతి స్వతంత్ర మని యంగీకరించుటలో లాభ మేమి? మూలబ్రహ్మము నందుండి ప్రకృతి(అనఁగా: సత్తు) యెట్లు నిర్మిత మయినదో తెలియ దని యందు మేని చాలును. దానికొఱకు ప్రకృతి స్వతంత్రమని యంగీకరించుట యావశ్య కము కానేరదు. మనుష్యబుద్ధికి సాధ్యము కా దన నేల ? దేవతలకును సత్తుయొక్క యుత్పత్తి యెట్లని యెఱుంగుటకు శక్యము కాదు. కారణ మేమియన: దేవతలును దృశ్యసృష్టి యారంభ మైనపిదపఁ బుట్టినవారె యగుటచే, వారియుత్పత్తికంటెఁ బూర్వమున నున్నపదార్థము వారి కెట్లు తెలియును ? (గీ. ౧౦.౨. చూ.) దేవతల

కంటెను హిరణ్యగర్భుఁడు పూర్వుఁడును, శ్రేష్ఠుఁడు నగుటచే నతఁ డొకఁడే యా
రంభమున “భూతస్య జాతః పతి రేక ఆసీత్” (ఋ. ౧౦.౧౨౧. ౧)—సర్వసృష్టి
కిని పతి(అనఁగా: రాజు, లేక, యధ్యక్షుఁడు)యైయుండెను—అని ఋగ్వేదమునందు
చెప్పఁబడినది. “అతని కీవిషయ మేలయెఱుక పడదు? తెలియు నేని యది దుర్బోధ
మని యెట్లు చెప్ప నగు?” నని యెవరయిన నడిగెదరు. కావున నీప్రశ్నకు “అగును.
అతఁ డీవిషయమును తెలిసికొని యుండును” అని తొలుత గౌణముగ నుత్తరమిచ్చి,
వెంటనే “తెలియకుండ సైత ముండవచ్చును? ఎవరు చెప్పఁగలరు?” అని యుత్త
రము సందిగ్ధముగఁ జెప్పుదురు. కారణ మేమియన: “పరమాకాశమున నుండువాఁ
డైనను నతఁడు సైతము సత్తుయొక్క కోటిలోఁ జేరినవాఁడే యగుటచే, సత్, అస
త్, ఆకసము, జలము ననువీనికంటె సైతము పూర్వమున నుండువిషయములయొక్క
నిశ్చితజ్ఞాన మీజగదధ్యక్షుని కెచ్చోనుండి కలుగును?” అని తనబుద్ధిచేతనే బ్రహ్మ
దేవుని జ్ఞానసాగరముయొక్క లోఁతును కనుగొన్నయీఋషి యాశ్చర్యముచే
సాశంకముగఁ జెప్పుచున్నాఁడు; కాని యొకయసత్తునకే (అనఁగా: అవ్యక్తము
నిర్గుణము నగుద్రవ్యమునకే) వివిధనామరూపాత్మకమగుసత్తుయొక్క (అనఁగా:
మూలప్రకృతియొక్క) సంబంధ మెట్లు కలిగినదియు తెలియకపోయినను మూల
బ్రహ్మ మొక్కటియే యనుతనయద్వైతబుద్ధిని మాత్రము వదలఁడు. అచింత్యవస్తు
వనుగహనమున మనుష్యబుద్ధి, సాత్త్వికశ్రద్ధయొక్కయు నిర్మల మగుప్రతిభయొ
క్కయు బలముతో సింహమువలె నిర్భయముగ సంచరించి దానియందలి యత
ర్క్యవిషయములను యథాశక్తిగ నెట్లు నిశ్చయింపవలయునో యెఱుంగుట కిది
యొకగొప్పయుదాహరణము గాన ఋగ్వేదమునం దీసూక్త ముండుట నిజముగనే
యాశ్చర్యకరముగ నున్నది. ఈసూక్తమునం దున్నవిషయమును తొలుత బ్రాహ్మణము
నందును, (తైత్తి. బ్రా. ౨. ౮. ౯), ఉపనిషత్తులయందును, పిదప వేదాన్తశాస్త్ర
గ్రంథములయందును, మనదేశమందున్నవారిచేతను, నర్వాచీనకాలమందు పాశ్చా
త్యదేశములయం దున్నకాంటు మొదలగుతత్త్వజ్ఞానులచేతను బహుసూక్ష్మముగ
విచారింపఁబడినది; కాని ఋషియొక్క శుద్ధబుద్ధి కీసూక్తమున నేపరమసిద్ధాం
తము స్ఫురించినదో యాసిద్ధాంతము నే ప్రతిపక్షులకు వివర్తవాదమువంటి యోగ్య
మగునుత్తరము నిచ్చుటకై మిక్కిలిదృఢ మగుదానిగను, స్పష్ట మగుదానిగను,
తర్కదృష్టిచే నిస్సందేహ మగుదానిగను చేయుటకంటె నెక్కువగ నేఁటివఱకు నెవ్వ
రును కార్య మొనర్చి యుండలేదు. ఇంతకంటె నెక్కువగఁ దెలిసికొనవలయు
ననుపేరాశయు నుండఁదగదు.

అధ్యాత్మప్రకరణము ముగిసినది ! పిదప నుండువిషయవిచారణకు మున్నుగ సింహావలోకనము తీరున నింతదనుక విచారించినవిషయము నాలోచింతము. కారణ మేమియనఁగా: ఇట్లు సింహావలోకనముఁ జేయకపోయితి మేని విషయానుసంధానము వదలి, కుమార్గమున సంచరించుటకు సంభవ ముండును. గ్రంథారంభమున వాచకులను విషయములోఁ బ్రవేశపెట్టినపిదప, కర్మజిజ్ఞాసాస్వరూపమును సంక్షేపముగఁ జెప్పి, మూఁడవప్రకరణమునం దున్న కర్మయోగశాస్త్రమనునదియె గీతలయందు ముఖ్యప్రతిపాద్య మని నిరూపింపఁబడినది. పిదప నీ శాస్త్రమునకు నాధిభౌతికోపపత్తి యేకదేశీయ మనియు, నపూర్ణమనియు, నాధిదైవికము కుంటి దనియు, సుఖదుఃఖవివేకపూర్వకముగ నాలుగు, అయిదు, ఆఱవప్రకరణములయందుఁ బ్రతిపాదించినపిదపఁ గర్మయోగమున కాధ్యాత్మికోపపత్తిఁ జెప్పుటకంటె పూర్వ మాత్మ యనఁగ నేమి యని తెలిసికొనుటకు నేడవప్రకరణమునందే మొదట క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞవిచారణమును, బిదప నేడు, ఎనిమిదిప్రకరణములలో సాంఖ్యశాస్త్రమునందలి ద్వైతానుసారముగ క్షరాక్షరములను విచారించి తుద కీప్రకరణమున నాత్మస్వరూప మేది యనియు, పిండబ్రహ్మాండములరెంటియందు నమృతము నిర్గుణము నగు నొకయాత్మతత్త్వమే యోతప్రోతముగను (పడుగుపేకగ) నిరంతరముగను నెట్లు నిండియున్నదియు నిరూపింపఁబడినది. మఱియు సర్వభూతములయందు నొకయాత్మయే యనుసమబుద్ధియోగమును సంపాదించి దానిని సర్వదా స్మరణయందుంచుకొనుట యనునదియే యాత్మజ్ఞానమునకును నాత్మసుఖమునకును పరాకాష్ఠయగుటచేఁ దనబుద్ధి నీతీరున శుద్ధ మగునాత్మనిష్ఠావస్థకుఁ దెచ్చుకొనుటలోనే మనుష్యునకు మనుష్యత్వము (అనఁగా: నరదేహమునకు సార్థకత్వము, లేక, మనుజునకు పరమపురుషార్థము)గ నున్నదనియు నిశ్చయింపఁబడినది. మానవజాతికి నాధ్యాత్మిక మగుపరమసాధ్య మేది ? యనున దీరీతిగ నిర్ణయించినపిదప జగత్తునఁ దనకుఁ జేయఁదగినవ్యవహారములన్నియుఁ దనచే నేధోరణిచేఁ జేయఁబడవలయునో, లేక, యీవ్యవహారము లేశుద్ధబుద్ధిచేఁ జేయఁబడవలయునో, దానిస్వరూపమెట్టిది?, అనెడి యీకర్మయోగశాస్త్రమునం దున్నముఖ్యమగుప్రశ్నకు నిందే సమాధానము స్వయముగఁ గాఁగలదు. కారణ మేమి యనఁగా: ఈసర్వవ్యవహారములును బరిణామమునందు బ్రహ్మాత్మైక్యరూప మగుసమబుద్ధికిఁ బోషకములు, లేక, యవిరుద్ధము లగురీతిగనే చేయఁబడవలయునని యిప్పుడు చెప్ప నక్కఱలేదు. అర్జునునకు భగవద్గీతలలోఁ గర్మయోగము

నందలి యీయాధ్యాత్మికతత్త్వమే యుపదేశింపఁబడినది ; కాని కర్మయోగము యొక్క ప్రతిపాదన మింతటితో ముగియదు. నామరూపాత్మకజగత్తునందున్న వ్యవహారమాత్మజ్ఞానమునకు విరుద్ధ మగుటచే జ్ఞాని దానిని వదలవలయు నని యనేకస్థలములయందుఁ జెప్పఁబడినది. ఇది సత్యమగునేని జగత్తునందలిసర్వవ్యవహారములును త్యాజ్యములని నిర్ణయ మగుటచేఁ గర్మాకర్మశాస్త్రముసైతము నిరర్థక మగును. కావున నీవిషయమును నిర్ణయించుటకై కర్మయొక్కనియమము లెవ్వి? పరిణామ మేమి? లేక, బుద్ధి శుద్ధమైనను నీవ్యవహారము (అనఁగా: కర్మ) నేల చేయవలయును? మొదలగువిషయములను సైతము కర్మయోగశాస్త్రమునందు విచారింపవలసి యుండును. తదనుసారముగనే భగవద్గీతలయందా విచారము చేయఁబడియు నున్నది. సంన్యాసమార్గీయజనులకీవిషయముల యందలిమహత్త్వ మేమియుఁ దోఁపకపోవుటచే భగవద్గీతలయం దున్న వేదాంతముయొక్కయో, లేక, భక్తియొక్కయో నిరూపణము సమాప్తముకాఁగానే తఱచుగఁ దమపుస్తకములఁ గట్టుటకు నారంభింతురు; కాని యట్లుచేయుట గీతలలో నున్నముఖ్యవిషయము నలక్ష్యముఁ జేయుటయే యని మామతము. ఈవిషయమయి భగవద్గీతలలోఁ బూర్వోక్తమగువిషయమునకు నేమి సమాధానము చెప్పఁబడెనో యిప్పుడు క్రమముగ విచారించెదము.

ఇది అధ్యాత్మమను నవమప్రకరణము.

-

దశమప్రకరణము.

కర్మవిపాకము - ఆత్మస్వాతంత్ర్యము.

* "కర్మణా బధ్యతే జంతుః విద్యయా తు ప్రముచ్యతే"

మహాభారతము. శాంతి. ౨౪౦. ౭.

ఈజగత్తునందుండు పదార్థమంతయు పరబ్రహ్మముగనే యున్నది. పరబ్రహ్మముదక్క మఱియొకపదార్థ మేమియు లేదనుసిద్ధాంతము తుదకు సత్యమైనను, మనుజుల కింద్రియగోచరములగు దృశ్యసృష్టియందలిపదార్థముల నధ్యాత్మశాస్త్రము ననుసరించి శోధించితిమేని యీపదార్థములలో నింద్రియగోచరమైనదియుఁ, బ్రతిదినమును మార్పుఁ జెందుచున్నందున ననిత్యమును నయిన నామరూపాత్మకదృశ్యమును, ఆనామరూపములచే నాచ్ఛాదింపఁబడినదియు, అదృశ్యమగునదియు నగు నిత్యమయినపరమాత్మతత్త్వము నని నిత్యానిత్యరూపములగు రెండుతెగలు బయలుదేఱును. రసాయనశాస్త్రమునం దేపదార్థమునైనను విడఁదీయుటచే వానిలోనిద్రవ్యముల ఘటకుల వేర్వేఱుగఁ జేయనగునో యాప్రకారముగనే యీరెండుతెగల నాలోకనమునకై యెదుట వేర్వేఱుగ నమర్చుట సాధ్యముకానిమాటసత్యమే; కాని జ్ఞానదృష్టిచే నారెంటిని విడఁదీసి, శాస్త్రీయోపపాదనాసౌలభ్యమునకై క్రమముగ 'బ్రహ్మ'మనియు, 'మాయ'యనియు, ఒకానొకప్పుడు 'బ్రహ్మసృష్టి' యనియు, 'మాయాసృష్టి' యనియుఁ జెప్పుచున్నారు. అయినను బ్రహ్మము నిత్యము సత్యము నైనది కాన బ్రహ్మసృష్టి యనుశబ్దమునందలి 'సృష్టి'శబ్ద మనుప్రాసార్థమై చేర్పఁబడెనని చెప్పవలెనే కాని, 'బ్రహ్మసృష్టి'పదముచే బ్రహ్మము నెవరో పుట్టించినారని యనుకొనఁగూడదు. ఈరెండుసృష్టులలోను దిక్కాలాదినామరూపములచే నపరిచ్ఛిన్నము, అనాది, నిత్యము, అవినాశి, అమృతము, స్వతంత్రము, సర్వదృశ్యసృష్టికి నాధారభూతమునై దానిలో నంతర్యామిగ నున్న బ్రహ్మముయొక్కసృష్టిని జ్ఞానచక్షుస్సుచే విచారించి యాత్మ

* జంతువు, కర్మచే బంధింపఁబడును. విద్యచే విముక్తిఁజెందును.

యొక్క శుద్ధస్వరూపము (అనఁగా: తనకుఁ బరమసాధ్య మగువిషయము) ఏది యైనదియు వెనుకటిప్రకరణములో విచారింపఁబడెను. మఱియు శుద్ధమగు నధ్యాత్మశాస్త్ర మిచ్చో ముగిసినదని యథార్థముగఁ జెప్పనగును; కాని మనుష్యునియాత్మ యాదియందు బ్రహ్మసృష్టిలో నుండినను, దృశ్యసృష్టియందలియితరవస్తువులవలె నదియు నామరూపాత్మక మగుదేహేంద్రియములచే నాచ్ఛాదితమగుటంబట్టి యీదేహేంద్రియాదికములగు నామరూపములును నశ్వరములే యై యున్నవి. కావున వీని నతిక్రమించి యమృతత్వ మెటుల సంపాదింప ననువగునని, ప్రతి మానవునకును, స్వాభావికముగనే యిచ్ఛ పొడము చున్నది; కాని యిది నెఱవేఱు టకై మనుష్యుఁడు వ్యవహారములయం దెటుల ప్రవర్తింపవలసినదియుఁ దెలిసికొనవలయును. కర్మయోగశాస్త్రమునందున్న యీ విషయముల విచారింపవలసిన యెడల కర్మయొక్క నియమములచే బద్ధమును, ననిత్యము నగు మాయాసృష్టి యొక్క ద్వైతరూపమును మన మిచ్చో విచారింపవలయును. పిండబ్రహ్మాండముల యందుఁ దొలుత నొక్కటే యయినట్టియు, నిత్యము, స్వతంత్రము నైనట్టియు నాత్మ యుండెనేని, పిండమందున్నయాత్మ, బ్రహ్మాండమందున్నయాత్మను దెలిసికొనుట కేమి యాటంకమనియు, ఆయాటంకము నేలాగునఁ దొలఁగింపవలయు ననియుఁ, బ్రశ్నలు తొలుత సహజముగనే కలుగును. ఈప్రశ్నలకు సమాధానముఁ జెప్పుటకై నామరూపముల నవశ్యము విచారింపనగు. కారణ మేమన: వేదాంత దృష్టిచే (౧) ఆత్మ, లేక, పరమాత్మ యనియు, (౨) దానిమీఁద నున్న నామరూపాత్మక మగునావరణ మనియు, సర్వపదార్థములును రెండే వర్గములుగ నుండుటచే నామరూపాత్మక మగునావరణముదక్క ఇతరమైనదేమియు నుండదు. నామరూపాత్మక మగునీపైపదార్థము, కొన్నిచోటుల ఘనీభవించియు, కొన్ని చోటుల విరళత్వము నొందియు నుండుటచే, దృశ్యసృష్టియందలిపదార్థములు సచేతనములనియు నచేతనములనియు రెండు తెగ లనియు, సచేతనములలోఁ బశువులు, పక్షులు, మనుష్యులు, దేవతలు, గంధర్వులు, రాక్షసులు మొదలగు భేదము లుండుననియు వేదాంతశాస్త్రము చెప్పును. ఆత్మరూప మగు బ్రహ్మ మంతటను నిండియే యున్నది. అది పాషాణమునందును, మనుష్యులయందు నైత మున్నది; కాని, దీప మొక్కటియేయైనను, దాని నినుపపెట్టెలో నుంచినప్పుడును, స్వచ్ఛమగునద్దపులాంతరున నుంచినప్పుడును, భేదముగఁ గాన్పించునటుల, ఆత్మతత్త్వ మంతట నొకటియే యైనను దానిపైకోశములయొక్క, (అనఁగా:

నామరూపాత్మకమగు నావరణముయొక్క,) తారతమ్యముచే, అచేతనము సచేతనము నని భేదము బయలుపడుచున్నది. వేయేల? సచేతనములలో సైతము మనుష్యులు, పశువులును సమానముగ జ్ఞానమును సంపాదింపలేకపోవుటకు కారణ మిదియే. ఆత్మ యంతటను నొక్కటిగా నుండుట నిజమే; అయిన ననాదిగ నుండు నాయాత్మ నిర్గుణమును, నుదాసీనము నగుటచే, మనస్సు, బుద్ధి మొదలగు నామరూపాత్మకములగు సాధనము లేవియు లేనిది స్వయముగ నేమియు చేయనేరదు. ఈసాధనములు మనుష్యయోనియందుఁ దక్క నితర స్థలములయందుండువానికి పూర్ణముగ లభ్యము కామిచే మనుష్యజన్మ మన్నింటిలోను శ్రేష్ఠ మని చెప్పనగు. ఈశ్రేష్ఠమగు జన్మములోనికి వచ్చినపిదప నాత్మయొక్క నామరూపాత్మక మగు నా యావరణమునకు, స్థూలసూక్ష్మము లనురెండు భేదములు వెలువడుచున్నవి. వీనిలో స్థూలమగు నావరణము (అనఁగా: మనుష్యునియొక్క స్థూల దేహ మనునది) శుక్లశోణితాత్మకమనియు, అందలి శుక్లమునందుండి స్నాయువులు, అస్థులు, మజ్జలును, శోణితమునుండి (అనఁగా: రక్తమునందుండి) త్వగింద్రియము, మాంసము, కేశములు నుత్పన్నములగుననియు నంగీకరించి వీనికన్నింటికి 'అన్నమయకోశ'మని వేదాంతులు పేరిడిరి. ఈస్థూలకోశమును వదలి దానిలో నుండు దానిని జూచుటకు యత్నించితిమేని, క్రమముగ వాయురూపముగ ప్రాణమయకోశము, మనస్సు (అనఁగా: మనోమయకోశము), బుద్ధి (అనఁగా: జ్ఞానమయకోశము) తుద కానంద మయకోశము నుండును. ఆత్మ యనునది వీనికంటె పరముగ నున్నది. కావున నన్నమయకోశము మొదలుకొని యుత్తరోత్తరకోశముల బోధించుచుఁ దైత్తిరీయోపనిషత్తునందుఁ దుద కానందమయకోశమును జెప్పి వరుణుఁడు భృగువునకు నాత్మస్వరూపముఁ దెలియఁజెప్పెను. (తై: ౨. ౧-౫; ౩. ౨-౬) ఈకోశములలో నన్నమయకోశవ్యతిరిక్తములగు ప్రాణాదికోశములును, సూక్ష్మేంద్రియములును, పంచతన్మాత్రలు ననువానిని వేదాంతులు 'లింగశరీరము' (సూక్ష్మశరీరము) అని చెప్పుచున్నారు; కాని యొకయాత్మకు వేర్వేఱుయోనులందు జన్మ మెటుల గలిగె ననుప్రశ్నకు, బుద్ధికి ననేక భావములు గలుగుటవలన నట్లు గలిగెనని సాంఖ్యులు చెప్పిన సమాధానమునకు బదులుగ, ఇదంతయుఁ గర్మవిపాకము (కర్మఫలము) యొక్క పరిణామమని వేదాంతులు చెప్పుచున్నారు. ఈకర్మ లింగశరీరముయొక్క యాశ్రయముచే (ఆధారముచే) నిలుచుచున్నది. మఱియు నాత్మ స్థూలదేహమును విసర్జించి పోవుచుండెనేని యీకర్మయును 'లింగశరీరము' ద్వారా దానితోనే

యాత్మను మఱల వేర్వేఱుజన్మముల నెత్తునటుల చేయునని గీతలందును వేదాంత శాస్త్రములందు నుపనిషత్తులయందును స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడినది. కావున నామ రూపాత్మకములగుజననమరణము లను సుడినితరించి నిత్యమగుపరబ్రహ్మస్వరూపము నొందుటకు, లేక, మోక్షమును సంపాదించుకొనుటకు పిండమందుండునాత్మ కా టంక మేమని యోచించునప్పుడు, లింగశరీరము ను కర్మను విచారింపవలసివచ్చును. ఈరెంటిలోను సాంఖ్యదృష్టిచేతను, వేదాంతదృష్టిచేతను లింగశరీరమును బూర్వ ముననె విచారించుటచే దానిని మరల విచారింప ననవసరము. ఏకర్మముననుండి బ్రహ్మజ్ఞానము లేకపోవుటయే గాక యనేకజన్మములనియెడిసుడిలో నాత్మ పడవలసి వచ్చునో, యాకర్మయొక్క స్వరూప మెట్టిదైనదియు, అందుండి తప్పించుకొని యాత్మ యమృతత్వము నొందుటకు మనుజుఁడీజగంబున నెటుల ప్రవర్తింపవల సినదియుమాత్రమె యీప్రకరణమునందు వివరింపఁబడినది.

సృష్ట్యారంభకాలమున, మూలమగునవ్యక్తమును, నిర్గుణమగు పరబ్రహ్మ మును, దేశకాలాదినామరూపాత్మకమును సగుణము నగుశక్తిచే వ్యక్తమై (అనఁ గా: దృశ్యసృష్టిరూపమై) కనిపించుదానినె వేదాంతశాస్త్రమునందు 'మాయ' యని పేర్కొనుచున్నారు. (గీ. ౭. ౧౪–౧౫). మఱియు కర్మయు దానియందె చేరును. (బృ. ౧.౬-౧) వేయేల? మాయ, కర్మ యను నీరెండుశబ్దములు సమా నార్థకములుగ నున్నవని చెప్పినను జెప్పవచ్చును. కారణమేమన: ప్రారంభమున నేదియైనను, కర్మ (వ్యాపారము) కలిగిననే కాని, యవ్యక్తము వ్యక్తమగుటగాని, నిర్గుణము సగుణమగుట గాని సంభవింపదు. ఇందుచేతనే "నేను నామాయచేఁ బ్రకృతిలో జననమందుచున్నాను." (గీ. ౪.౬) అని గీతలలో మొదట వక్కా ణించి, పిదప నెనిమిదియవయధ్యాయములో "అక్షరపరబ్రహ్మమందుండి పంచ భూతములు మొదలగు వివిధసృష్టి కలిగించుక్రియయే కర్మ" అని కర్మకు లక్ష ణము చెప్పఁబడినది. (గీ. ౮. ౩). కర్మయనఁగా వ్యాపారము, లేక, క్రియ,— కాని యయ్యది మనుష్యనిర్మిత మేయైనఁ గావచ్చును. సృష్టియందలి యితర పదార్థసంబంధమైనదైనను గావచ్చును. లేక మూలసృష్టిని పుట్టించునది గానైన నుండవచ్చునని వ్యాపకమగునర్థము ప్రకృతముగ వివక్షితముగ నున్నది; కాని, యేకర్మయొక్క పరిణామమయినను నెప్పుడును నొకవిధమగు నామరూపముల మార్చి వానికి మాఱుగ మఱియొకవిధమగునామరూపముల నుత్పన్నముఁ జేయును. కారణమేమన: ఈనామరూపములచే నాచ్ఛాదితమగు మూలద్రవ్య మెప్పు

డును మాఱక యొకటిగనే యుండును. ఉదాహరణము: ‘నూలు’అను నొకవస్తువు నకే నేయుటచే‘నూల’ను నామము సెడి‘వస్త్ర’మను నామము సిద్ధించును. మఱియుఁ గుంభకారునివ్యాపారముచే ‘మృత్తిక’యను నామము సెడి ‘కుండ’యను పేరు వచ్చును. కావున ‘మాయ’యన నేమిసో చెప్పనప్పుడు, కర్మ యన నేమియో చెప్పక నామరూపములను రెంటెని మాత్రమే ‘మాయ’ యని పలుమాఱు వాడు చున్నారు. అయినను కర్మను స్వతంత్రముగ విచారింపవలసివచ్చినప్పుడు కర్మ స్వరూపమును మాయాస్వరూపమును నొక్కటియే యని చెప్పవలసినసందర్భము కలుగును. కావున (౧) మాయ, (౨) నామరూపములును (౩) కర్మయు నను మూఁడును మూలమునం దొకస్వరూపముగనే యున్నవని ప్రారంభముననే చెప్పుట యధికసులభముగ నుండును. ‘మాయ’ యనునది సామాన్యశబ్దమయినందున దానిస్వరూపమునకు నామరూపము లనియు, వ్యాపారమునకుఁ గర్మ యనియు నవాంతరనామములుండుటచే మాయకుఁ గొంతసూక్ష్మభేదముగల్పించినను గల్పింప వచ్చును. లేకపోయినను పోవచ్చును. అయినను సామాన్యముగ నీభేదముఁ జూపుట కావశ్యకత లేమిచే, నీమూఁడుశబ్దము లనేకపర్యాయములు సమానార్థకములుగనే ప్రయోగింపఁబడుచున్నవి. పరబ్రహ్మముయొక్క యొకభాగమునందు, వినాశి యగుమాయయొక్క యేయాచ్ఛాదన,(లేక, యుపాధి=పైయావరణము) మన నేత్రములకుఁ గన్పట్టుచున్నదో, యదియే సాంఖ్యశాస్త్రమునందుఁ ద్రిగుణాత్మక ప్రకృతి యని పేర్కొనంబడియె. సాంఖ్యులు—ప్రకృతి, పురుషుఁ డను నీ రెండుతత్త్వములను, స్వయంభువులు, స్వతంత్రములు, అనాదులు నని యందురు; కాని, మాయయు, నామరూపములును, గర్మయు నను నవి, క్షణక్షణమున మాఱు నవి యగుటచే నవి నిత్యములనియు, అవికారులనియు, పరబ్రహ్మముయొక్క యోగ్యత గలవి. (అనఁగా: స్వయంభువులు స్వతంత్రములు) అనియుఁ జెప్పుట న్యాయదృష్టిచే నసమంజసము. కారణ మేమియన: నిత్యము, ననిత్యము నను రెండుకల్పనలును, బరస్పరవిరుద్ధములగుటచే నుభయమును నేకకాలమునందుండు టకు శక్యము కానేరదు. కావున వినాశి యగుప్రకృతి (అనఁగా : కర్మాత్మక మగుమాయ) స్వతంత్రము గాదనియు, ఏకమును, నిత్యమును,సర్వవ్యాపియు నగు నిర్గుణపరబ్రహ్మమందే మనుజునిదుర్బలము లగునింద్రియములకు సగుణమాయ యొక్క దృశ్యము కాన్పించుచున్నదనియు వేదాంతులచే నిశ్చయింపఁబడినది; కాని మాయ పరతంత్రమగుటచే నిర్గుణపరబ్రహ్మమందే నీయాకృతి కాన్పించు

చున్నదని చెప్పినమాత్రముననే మనకు సర్వనిర్వాహము నెఱవేఱదు. సత్త్వరజస్తమోగుణపరిణామముచేఁ గాకపోయినను వివర్తవాదముచే, నిర్గుణము నిత్యము నైనబ్రహ్మమందు వినాశియు సగుణము నగునామరూపముల (మాయ)స్వరూపము కాన్పించుటకు శక్యమయినను మనుష్యేంద్రియములకుఁ గాన్పించుచున్న యీసగుణస్వరూపము నిర్గుణపరబ్రహ్మమం దేక్రమమున నేసమయమున నేల చూపట్టుచున్నది? (అనఁగా: నిత్యము చిద్రూపియు నగుపరమేశ్వరుఁడు నామరూపాత్మకమును వినాశియు నగుజడసృష్టిని ఎప్పు డేల నిర్మించెను? అని సంగ్రహముగ) అనుమతియొక ప్రశ్న యీస్థలమున వెలువడుచున్నది; కాని, ఋగ్వేదములోని నాసదీయసూక్తములోఁ జెప్పినట్లు లీవిషయము మనుజునకేకాక, దేవతలకును, వేదములకు సైత మగమ్యమగుటచే (ఋ. ౧౦. ౧౨౯; తై. బ్రా. ౨. ౮. ౯) ఈప్రశ్నకు "ఇదియు నొకజ్ఞానదృష్టిచే నిశ్చయింపఁబడిన నిర్గుణపరబ్రహ్మముయొక్క యతర్క్య మగులీలగనే యున్నది" యను సమాధానమునకంటె నధికముగ నేమియు వచించుటకు వీలులేదు. (వే. సూ. ౨. ౧. ౩౩.) మనము చూచి నప్పటినుండియు నామరూపాత్మకమును వినాశియు నగు కర్మ, లేక, సగుణమగు మాయ, నిర్గుణపరబ్రహ్మమును సమానముగనే కాన్పించుచున్నదని యంగీకరించియే ముందువిషయము నాలోచించుట యుక్తము. కావున మాయాత్మకమగు కర్మ యనాదిగ నున్నదని వేదాంతసూత్రములలోఁ జెప్పఁబడినది. (వే. సూ. ౨. ౧. ౩౫-౩౬) భగవద్గీతయందును బ్రకృతి స్వతంత్రము గాదనియు, 'మాయ' తనసంబంధమేయనియుఁ (గీ. ౭.౧౪) జెప్పి పిదప నీప్రకృతియుఁ బురుషుఁడును నీయిరువురు ననాదులుగనున్నారని భగవంతుఁడే వక్కాణించియున్నాఁడు. (గీ. ౧౩. ౩౯) శ్రీమచ్ఛంకరాచార్యులవారును తను భాష్యమున మాయకు— "సర్వజ్ఞేశ్వరస్య ఆత్మభూతే ఇవావిద్యాకల్పితే నామరూపే తత్త్వాన్యత్వాభ్యామనిర్వచనీయే సంసారప్రపంచబీజభూతే సర్వజ్ఞస్యేశ్వరస్య 'మాయా' 'శక్తిః' 'ప్రకృతి'రితి చ శ్రుతిస్మృత్యో రభిలప్యేతే"—"ఏవి ఇంద్రియములయొక్క యజ్ఞానముచే మూలబ్రహ్మమందుఁ గల్పింపఁబడినవో, ఏవి సర్వజ్ఞుఁడగు పరమేశ్వరునకు నాత్మభూతములుగ నున్నటులు కాన్పించునో, యేవి జడములగుటచేఁ బరమేశ్వరునికంటె భిన్నములనియు నభిన్నములనియు (తత్త్వాన్యత్వమును) వచించుటకు సాధ్యము కానేరదో, యేవి జడసృష్టియొక్క (దృశ్యముయొక్క) వ్యాప్తికి మూలముగ నున్నవో, యానామరూపములనే శ్రుతిస్మృతిగ్రంథము

లలో సర్వజ్ఞుఁ డగు నీశ్వరునియొక్క 'మాయ'యనియు, 'శక్తి' యనియు, లేక, 'ప్రకృతి' యనియుఁ జెప్పుచున్నారు." (వే. సూ. శాం. భా. ౨. ౧. ౧౪)అని లక్షణమును జెప్పిరి. మఱియు "ఈ మాయాసంబంధముచేతనే పరమేశ్వరునిచే సృష్టినిర్మితమైనటుల కాన్పించుచున్నది. ఈమాయ వినాశియైనను, దృశ్యమగు సృష్టియొక్క యుత్పత్తికావశ్యకమును,నత్యంతోపయోగకరమును నయియున్నది. దానినె యుపనిషత్తులలో నవ్యక్త మనియు, ఆకాశమనియు, అక్షర మనియుఁ బేర్కొనినటుల స్పష్టముగఁ గాన్పించుచున్న" దనియు శ్రీశంకరాచార్యుల వారు దమభాష్యమునఁ జెప్పిరి. (వే. సూ. శాం. భా. ౧. ౪. 3) చిన్మయుఁడును (పురుషుఁడును), అచేతనమగు మాయయు (ప్రకృతి) నను నీరెండుతత్త్వములును స్వాయంభువులుఁను, స్వతంత్రములును, అనాదులు నని సాంఖ్యులందురు; కాని వేదాంతి, మాయయొక్క యనాదిత్వము నొకకారణముచే కొంచె మంగీకరించినను, మాయ స్వాయంభువు స్వతంత్రమునని చెప్పుట వాని కిష్టములేదని యిందువలనఁ గాన్పించుచున్నది. మఱియు నీకారణముచేతనే, సంసారాత్మకమగు మాయను, వృక్షరూపముగ వర్ణించుచు:—"న రూప మస్యేహ తథోపలభ్యతే నాంతో న చాది ర్నచ సంప్రతిష్ఠా" "ఈ సంసారవృక్షమునకు రూపము, అంతము, ఆది, మూలమును (అనఁగా: ఆధారస్థానము) లేవు" (గీ. ౧౫-3). అని గీతయందు వ్రాయఁబడియున్నది. అటులె మూఁడవ యధ్యాయమునందు "కర్మ బ్రహ్మోద్భవం విద్ధి"—"బ్రహ్మమందుండి కర్మ ముత్పన్న మైనది." (గీ. 3. ౧౫) "యజ్ఞ కర్మసముద్భవః—"యజ్ఞమైనను కర్మమునందుండియే యుత్పన్నమైనది" (గీ. 3. ౧౪) లేక, "సహయజ్ఞాః ప్రజాః సృష్ట్వా—"బ్రహ్మదేవుఁడు యజ్ఞముల (కర్మల)తోఁ గూడినప్రజను(సృష్టి) సృజించెను; (గీ. 3. ౧౦) ఈవచనముల కన్నింటికిని "కర్మయు (అనఁగా: కర్మరూపి యగుయజ్ఞమును) సృష్టియు (అనఁగా: ప్రజయు) ననునవి యన్నియు నొకకాలముననే సృజింపఁబడినవని తాత్పర్యము. కాని యాసృష్టి ప్రత్యక్షముగ బ్రహ్మదేవునిచే నిర్మింపఁబడినదని చెప్పినను, లేక, మీమాంసకులు చెప్పినటులు ఆబ్రహ్మదేవునిచే నిత్యమగు వేదశబ్దమువలన నిర్మింపఁబడినదని చెప్పినను నొకటె యర్థమగును. (మ. భా. శాం. ౨3౧; మను. ౧. ౨౧) కావున, కర్మ యనః దృశ్యసృష్టి నిర్మాణ మగుసమయమున మూలమగు నిర్గుణబ్రహ్మమందుఁ గన్పట్టుచున్నవ్యాపార మని యందలిసారాంశము. ఈవ్యాపారమునే నామరూపాత్మక మగుమాయ యని పేర్కొనుచున్నారు; మఱియు

ఈమూలభూత మగుకర్మయందుండియే, సృష్టియందలి సూర్యచంద్రాది సకలపదార్థములయొక్క వ్యాపారము క్రమముగ నుత్పన్నమైనది. (బృ. ౩.౮. ౯) జగత్తునందున్న సర్వవ్యాపారములకు మూలభూతమగు కర్మగాని మాయగాని యేది సృష్టిప్రారంభకాలమునందున్నదో యది యతర్క్యములగు బ్రహ్మలీలలలో నొకటిగ నున్నది. స్వతంత్రవస్తువు కాదని జ్ఞానులు తమబుద్ధిచే నిశ్చయించినారు; * కాని జ్ఞానికైన నీవిషయ మగమ్యము. కావున నీలీలయు, నామరూపములు, లేక, మాయాత్మకకర్మ 'ఎప్పుడు' కలిగెనో మనకుఁ దెలియదు. కావున కేవలకర్మసృష్టియొక్క విచారమే కర్తవ్యమైనపు డీపరతంత్రమును, వినాశియు నగు మాయయును, నటులనే తదంగభూతమగుకర్మయు ననాదులని చెప్పుట వేదాంతశాస్త్రమునందు వాడుకయైయున్నది. (వే. సూ. ౨. ౧. ౩౫) అనాది యనఁగా సాంఖ్యులు చెప్పినతీరున, ప్రారంభమునందే పరమేశ్వరునివలె నిరారంభమును (మొదలులేనిదియు), స్వతంత్రము నని యర్థము కాదు. అనాదిశబ్దమునకు దుర్జ్ఞేయారంభము (తెలియఁబడని యారంభముకలది) అని యీస్థలమున వివక్షితార్థమని తెలియనగు.

కాని చిద్రూపమగు బ్రహ్మము కర్మాత్మకముగ (అనఁగా: దృశ్యసృష్టిరూపముగ) నేసమయమున నేహేతువువలన నైనదను విషయము మనకుఁ దెలియక పోయినను నీమాయాత్మక మగుకర్మయొక్క ననంతవ్యాపార మెటుల నడచునో దానినియమము నిశ్చితమై యుండుటచే వానిలోఁ బెక్కువిషయములను మనము బాగుగనే నిశ్చయింపఁగలము. దీనిలో మూలప్రకృతినుండి (అనఁగా: అనాదిమాయాత్మకకర్మనుండి) సృష్టియందున్న నామరూపాత్మకమగు వివిధపదార్థములును నేక్రమమున నిర్మింపఁబడిన వనువిషయము సాంఖ్యశాస్త్రానుసారముగ నెనిమిదియవప్రకరణమున వివేచింపఁబడుటచే, అచ్చో నాధునికులగు నాధిభౌతికశాస్త్రజ్ఞుల సిద్ధాంతములు సైతము తారతమ్యప్రదర్శనముకొఱకు వదింపఁబడినవి. వేదాంతశాస్త్రము ప్రకృతిని పరబ్రహ్మమువలె స్వయంభువని చెప్పనిమాట సత్యమే; కాని ప్రకృతికనంతరము కలిగినదియు సాంఖ్యశాస్త్రమునందుఁ జెప్పఁబడినదియు

* "What belongs to mere appearance is necessarily subordinated by reason to the nature of the thing in itself."—Kant's *Metaphysics of Morals.* (Abbot's trans. in Kant's *Theory of Ethics* P. 81).

నగుక్రమము వేదాంతులకును సమ్మతమే యగుటచే దాని నిక్కడ మరలఁ జెప్ప నవసరము లేదు; కాని కర్మాత్మకమగు మూలప్రకృతివలన ప్రపంచసృష్టియొక్క పూర్వమునందుఁ జెప్పఁబడినక్రమమున మనుజునకు నేకర్మఫలములు భోగింప వచ్చునో వానివిషయ మగుసామాన్యనియమము లేమియుఁ జెప్పఁబడలేదు. కావున మన మీవిషయములను వివేచింపుట యావశ్యక మగును. దీనినే కర్మవిపాకమని చెప్పుచున్నారు. కర్మ యొకపర్యాయ మారంభమగునేని దానియొక్క వ్యాపార మాతీరుననే యఖండముగ నడచుచుండును. మఱియు బ్రహ్మదేవుని దినపరిమితి ముగిసినపిదప సృష్టియొక్క సంహారమైనను నీకర్మ బీజముగ మిగిలియుండి మరల సృష్ట్యారంభ మగునేని యది యాకర్మబీజమునందుండి మరల వెనుకటివలెనే యంకురించును. ఇదియే కర్మవిపాకముయొక్క మొదటినియమము. కావుననే—

> "యేషాం యే యాని కర్మాణి ప్రాక్ సృష్ట్యాం ప్రతిపేదిరే,
> తాన్యేవ ప్రతిపద్యంతే సృజ్యమానాః పునఃపునః."

"ప్రతిప్రాణియుఁ బూర్వసృష్టియందే యేకర్మను జేయుచుండునో యవి యన్నియుఁ దప్పక(తనకు ఇచ్ఛయుండినను సరే, లేక యుండినను సరే) యతనికి మరల వెనుకటివలెనే ప్రాప్తము లగుచున్నవి" అని మహాభారతకారుఁడు చెప్పు చున్నాఁడు. (మ. భా. శాం. ౨౩౧. ౪౮-౪౯; మఱియు గీ. ౮. ౧౮; మఱియు ౧౯ చూడుఁడు). "గహనా కర్మణో గతిః" "కర్మయొక్క గతి తెలియుట దుర్లభము" (గీ. ౪. ౧౭) ఇంతియకాక కర్మయొక్క నిర్బంధమును సైతము దెలిసి కొనుట బహుకష్టముగనే యున్నది. కర్మయెవ్వనిని విడువలేదు. వాయువు కర్మ చేతనే వీచుచున్నది. సూర్యచంద్రాదులుఁ గర్మచేతనే తిరుగుచున్నారు. మఱియు బ్రహ్మదేవుఁడు, విష్ణువు, శంకరుఁడును,సగుణదేవతలును గర్మచే బద్ధులయి యుండ నింద్రాదులవిషయము చెప్పనేల? సగుణమనఁగా నామరూపాత్మకము. మఱియు నామరూపాత్మక మనఁగా కర్మయే యని కాని, లేక, కర్మయొక్క పరిణామ మని కాని యర్థమగును. మాయాత్మకకర్మయే ప్రారంభమున నెచ్చోనుండి వచ్చి నదియు వచించుటకు సాధ్యము కాదు. తదంగభూతుఁ డగుమనుష్యుఁ డనువాఁడు కర్మయొక్క సుడిలో నెంత నెటులపడెనో యదియును జెప్పుటకు సాధ్యము కానేరదు; కాని యేవిధముచే నైనను గర్మయొక్క సుడిలో నొకసారి చొరఁ బడెనేని యొకనామరూపాత్మక మగుదేహము నాశనమైనపిదపఁ గర్మయొక్క పరిణామమువలన నతని కీసృష్టియందు వేర్వేఱురూపములు ప్రాప్తములగుట

తప్పదు. కారణమేమి యనః కర్మశక్తి యెప్పుడును నశించునది కాదు. కావుననే శక్తి యేయేరూపములతో నేఁడు గాన్పించుచున్నదో యదియు మఱియొకప్పుడింకొక నామరూపములతోఁ బ్రకట మగునని యాధిభౌతికశాస్త్రజ్ఞులచే నిశ్చయింపఁబడినది. *మఱియు నొకానొక నామరూపములు నాశమయినపిదప దానికి వేఱ్వేఱగు నామరూపములు ప్రాప్తములగుట తప్పక యుండెనేని యీ వేఱ్వేఱగు నామరూపంబులు నిర్జీవంబులైయే యుండును. దానికంటె భిన్నముగా నుండుట కెప్పుడును శక్యము కానేరదనియుఁ జెప్పుటకు సాధ్యము కాదు. అధ్యాత్మదృష్టిచేత నీనామరూపాత్మకపరంపరనే, జననమరణచక్రము, లేక, సంసారము అని వచించెదరు. మఱియు నీనామరూపములకు నాధారభూతమగుశక్తినే సమష్టిరూపముచే బ్రహ్మమనియు, వ్యష్టిరూపముచే జీవాత్మయనియుఁ బేర్కొనుచున్నారు. బాగుగఁ బరిశీలించితిమేని యీ యాత్మ పుట్టునదియు కాదు, చచ్చునదియు కాదు. నిత్యము (అనఁగా: స్థిరముగ నుండునది); కాని కర్మచక్రమునందుఁ బడి యుండుటచే నొక నామరూపము నశించినపిదప దానికే మఱియొక నామరూపము ప్రాప్తమగుట యనివార్యము. ఈదినమునఁ జేసినదంతయు రేపు భోగింపవలసివచ్చును. ఇంతియ కాక నీజన్మమునందుఁ జేయునది రాఁబోవుజన్మమున భోగింపవలసివచ్చును. ఈతీరున నీభవచక్రము సర్వదా తిరుగుచునే యుండును. కేవలము మనకే కాక మన నామరూపాత్మకము లగు దేహములనుండి జనించు పుత్త్రులును,

* హిందూధర్మావలంబులును, ఆస్తికమతావలంబులును మాత్రమే పునర్జన్మము కలదని యంగీకరింపలేదు. బౌద్ధులుగూడ నాత్మనంగీకరింపకపోయినను వైదికధర్మములం దున్న పునర్జన్మను దమధర్మములయందుఁ బూర్ణముగ నంగీకరించియే యున్నారు. కావున నిరువదియవశతాబ్దమునందుఁ బరమేశ్వరుఁడు చచ్చెనని చెప్పునట్టియు, దృఢమగునిరీశ్వరవాదియు నగు 'నిత్శే' (Nietzete) యను జర్మనుపండితుఁడు సైతము పునర్జన్మవాదమును స్వీకరించియే యున్నాఁడు. కర్మశక్తి సర్వదా రూపాంతరములఁ బొందుచునే యుండును. ఆరూపాంతరము లవధి గలవి. కాల మనంత మగుటంబట్టి యొకసారి కలిగిననామరూపములు మరల మరల కలుగక మానవు. దీనివలన కర్మచక్రము (బంధము) ఆధిభౌతికదృష్టిచేఁ జూచినను సిద్ధమగునని చెప్పవలసియే యుండును. ఈకల్పన (ఉపపత్తి) నాకు స్వయముగనే స్ఫురించిన దనియు నిత్శే వ్రాసియున్నాఁడు. Nietzsche's *Eternal Recurrence* (Complete Works, Englih Tarns., Vol. XVI. P. P. 235—256.)

పౌత్రులును, ప్రపౌత్రులును, ఈకర్మఫలములనె యనుభవింపవలసి వచ్చును. అని మనుస్మృతియందును మహాభారతమునందును జెప్పఁబడియున్నది. (మను. ౪. ౧౭౩. మ. భా. ఆ. ౮౦. ౩).

"పాపం కర్మ కృతం కించిత్ యది తస్మిన్న దృశ్యతే,
నృపతే తస్య పుత్రేషు పౌత్రేష్వపి చ నప్తృషు.(మ. భా.శాం.౧౨౯)

"ఓరాజా! ఎవరికైనను దమపాపకర్మములఫలము తమ యనుభవమునకు రాకపోయినను, అది వారికొమారులకో, మనుమలకో, మునిమనుమలకో భోగింపవలసివచ్చును" అని శాంతిపర్వమున భీష్ములు యుధిష్ఠిరునకుఁ జెప్పిరి. కొన్ని యనివార్యములగు రోగములు వంశపరంపరగా వచ్చుచుండుటయు మనము ప్రత్యక్షముగఁ జూచుచునే యున్నాము. అటులే యొకఁడు బీదకులమున దరిద్రుఁడుగ జన్మించుటయును, నొకఁడు రాజకులమునందే సంపన్నుఁడై జననమందుటకు నుపపత్తి కర్మవాదముచేతనే చెప్పవలసియుండును; మఱియు ననేకు లీకర్మవాదమతమునె సత్యముగను పూర్ణముగను నమ్మియున్నారు. కర్మయొక్క చక్రము, లేక, ఈఘటీయంత్ర మొకపరి తిరుగుటకుఁ బ్రారంభమగునేని పిదప దీనినిఁ బరమేశ్వరుఁడు నైత మాపలేఁడు. సర్వసృష్టియును బరమేశ్వరునిచేఁ బ్రవర్తించుచున్నదని కనుఁగొంటిమేని,కర్మఫల మిచ్చువాఁడు పరమేశ్వరునికంటె నితరుఁ డెవఁ డుండును? (వే. సూ. ౩. ౨. ౩౮. శాం. ౩. ౮) కావుననే గీతలలో భగవంతుఁడు "లభతే చ తతః కామాన్ మయైవ విహితాన్ హితాన్"—"నాచేతనే నియమితమగు నిష్టఫలముల మనుజుఁడు పొందుచున్నాఁడు." (గీ. ౭. ౨౨) అని స్పష్టముగఁ జెప్పుచున్నాఁడు. కర్మఫలములను నియమించుట యనుకార్యము పరమేశ్వరునిదే యైనను నీకర్మఫలములు తమతమకర్మల మంచి చెడుగుల ననుసరించి (అనఁగా: కర్మాకర్మలయోగ్యత కనురూపముగ) నిశ్చయింపఁ బడును.కావునఁ బరమేశ్వరుఁ డీవిషయమున నిజముగ నుదాసీనుఁడే యగుటచే మనుష్యులలో మంచి చెడుగులను భేదమున్నను బరమేశ్వరుఁడు వైషమ్యము (విషమబుద్ధి), నైర్ఘృణ్యము (దయలేక పోవుట=నిర్దయత్వము) అనురెండుదోషములకుఁ బాత్రుఁడు కాఁడని వేదాంతశాస్త్రముయొక్క కడపటిసిద్ధాంతమై యున్నది. (వే. సూ. ౨. ౧. ౩౪) మఱియు నీహేతువుచేతనే "సమో௨హం సర్వభూతేషు"— "ఈశ్వరుఁ డందఱకును సమానముగ నున్నాఁడు"— (గీ. ౯. ౨౯) "నాదత్తే

కస్య చి త్పాపం న చైవ సుకృతం విభుః"—"పరమేశ్వరుఁ డెవరిపాపమును గైకొనఁడు. ఎవరిసుకృతమును గైకొనఁడు. కర్మయొక్క, లేక, మాయయొక్క స్వభావ మనుఘటీయంత్రము నడచుచుండుటచే నన్నిప్రాణులును దమతమ కర్మల ననుసరించి సుఖదుఃఖముల భోగింపవలసివచ్చును" (గీ. ౫. ౧౪-౧౫). నని గీతల లోను జెప్పఁబడినది. పరమేశ్వరేచ్ఛచే జగత్తునందుఁ గర్మ లెప్పుడు పుట్టెనని కాని, లేక, తరంగభూతుఁ డగుమనుజుఁడు మొట్టమొదట కర్మయొక్క పరిభ్రమణములో నెటుల పడెనని కాని చేయుప్రశ్నకు నుత్తర మిచ్చుట మనబుద్ధికి శక్యము గాకపోయినను, కర్మకుఁగలుగు పరిణామము(ఫలము) కేవలకర్మయొక్క నియమముచేతనే యుత్పన్నమగు నని స్పష్టముగ సిద్ధమగును. అందుచే జగత్తు యొక్క యారంభమునందుండి ప్రతిప్రాణియు నామరూపాత్మకమును, ననాదియు నగు కర్మయనెడి కారాగృహములోఁ బడినటు లున్నాఁడని మాత్రమే మనకు బుద్ధిచే నిశ్చయించుటకు సాధ్యమగును." అని పై నుదహరింపఁబడిన గీతా వచనమునకు సారాంశము. "కర్మణాబధ్యతే జంతుః" అని ప్రారంభమునఁ జెప్పఁబడిన గీతావచనమునకు సైత మిదియేయర్థము.

ఈయనాదియగు కర్మప్రవాహమునకే సంసారము, ప్రకృతి, మాయ, దృశ్యసృష్టి, సృష్టియొక్క నియమములు, అనునవి పర్యాయపదములు. కారణ మేమన: సృష్టిశాస్త్రముయొక్క నియమమ్ములే, నామరూపములయందుఁ బుట్టు మార్పులకును నియమములై యున్నవి; మఱియు నీదృష్టిచేఁ జూచితిమేని యన్ని యాధిభౌతికశాస్త్రములును, నామరూపాత్మక మగుమాయయొక్క ప్రపంచము నందె యంతర్భూతము లగును. ఈమాయయొక్క నియమములు, లేక, బంధనములు దృఢమైనవిగను సర్వమును వ్యాపించినవిగ నున్నవి. కావున నీమాయరూపాత్మకమగు మాయ సృజింపఁబడకమునుపు మఱియొకనిత్యతత్త్వమేదియు లేదని చెప్పునట్టి 'హెకెల్' వంటికేవలాధిభౌతికశాస్త్రజ్ఞు లీసృష్టియనుఘటీయంత్రము నడచినతోవనే మనుజుఁడు నడువవలసివచ్చునని సిద్ధాంతముఁ జేసిరి. నామరూపాత్మక(వినాశ్య) మగునీసంసారమునుండి తనకు విముక్తికావలయునని కాని, లేక, యీకర్మనొవర్చుటచే మనకమృతత్వము సిద్ధించుననికాని ప్రతిమనుజుఁడును భావించుట కేవలము భ్రమయే యని పండితులు వక్కాణించెదరు. జీవాత్మపరమాత్మ లనునవి స్వతంత్రపదార్థములు కాకపోవుటచే నమృతత్వమే యసత్యము. ఇంతియకాక, యీజగత్తులో నేమానవుఁడైనను స్వయముగ నేకార్యమునైనను

జేయుటకు స్వతంత్రుఁడు కాఁడు. మనుష్యుఁ డీజన్మమునఁ జేయుపని యతనిచేఁ గాని యతనిపూర్వజులచేఁగాని పూర్వమునం దొనర్పఁబడిన కృత్యములయొక్క పరిణామమే కాన, నీకార్యముల నొనర్చుటగాని యొనరింపకయుండుట గాని యతని యిచ్ఛ నవలంబించి యెప్పుడు నుండలేదు. ఉదాహరణము:— పరుల పదార్థ మొకటి కాన్పించెనేని దాని నపహరింపవలయు ననుకోర్కి లేకపోయి నను, కర్మచేతఁగాని, లేక, వంశపరంపరగావచ్చిన సంస్కారముచేఁగాని యప హరింపవలయు ననునూహపుట్టి యనేకులు దేనినైనను తస్కరించుటకై ప్రవృత్తు లగుచున్నారు. "అనిచ్ఛన్నపి వార్ష్ణేయ బలా దివ నియోజితః"—"ఇచ్ఛ లేక పోయినను మనుష్యుఁడు పాపముఁ జేయును" (గీ. ౩. ౩౬) అని—గీతలయందుఁ జెప్పఁబడినవిషయ మెల్లయెడల నావిధమునే సంబంధించును. ఈవిషయమున కేమియు భంగములేదని కాని, లేక, దానిని తప్పించుకొనుట కేమియు నుపా యము లేదని కాని, యీయాధిభౌతికపండితులమత మని సారాంశము. ఈ మతానుసారముగఁ జూచితిమేని, మనుజునకు నేఁడుపొడమినబుద్ధి గాని, యిచ్ఛ గాని మొన్నటికర్మఫల మనియు, ఇట్లీకారణపరంపర కంతము లేమిచే మనుజుఁ డెప్పుడును తనస్వతంత్రబుద్ధిచే నేమియు నొనర్చుటకు సమర్థుఁడు కానేరఁ డనియు, లభించినదంతయుఁ బూర్వకర్మముయొక్క,అనఁగా దైవముయొక్క— ప్రాక్తనకర్మనే దైవ మని చెప్పుదురు—ఫలముగనేయున్న దనియుఁ జెప్పవలసి వచ్చును. మఱియు నీతీరున నేకర్మనైనఁ జేయుటకుఁ గాని, చేయకపోవుటకుఁ గాని, మనుజునకు స్వాతంత్ర్యము లేనియెడల, వానిచేతనే యాచరణ యీతీరున సంస్కరింపఁబడవలయుననియు, ఈతీరున బ్రహ్మాత్మైక్యజ్ఞానమును సంపాదించు టకై చిత్తము శుద్ధముగ నొనర్చికొనవలయు ననియుఁ జెప్పుటసైతము వ్యర్థమే యగును. నదీప్రవాహమునఁ బడినకట్టెవలెనే, మాయ, ప్రకృతి, సృష్టిక్రమము, లేక, కర్మయొక్క ప్రవాహ మెచ్చటికిఁ గొంపోవునో యచ్చటికే పోక, తా నేమియుఁ జేయుటకు వీలుకానంతటియవస్థ మనుజునకుఁ బట్టును. దానివలనఁ బ్రగతి (అనఁగా: మంచిగతి) కలిగినను, లేక, అధోగతి కలిగినను ననుభవింపకతప్పదు. మఱియును ప్రకృతిస్వరూపము స్థిరము కాదు. నామరూపములు ప్రతిక్షణమును మాఱును. కావుననే, యీమార్పు లేసృష్టినియమముచే నుత్పన్నము లగునో దాని నెఱింగి మనుజుఁడు బాహ్యసృష్టియందుఁ దనకు లాభకారియగుపరివర్తనమును గూడినంతవఱకుఁ గల్పించుకొనవలయును. మఱియుఁ బ్రత్యక్షవ్యవహారములో

నిటులే యగ్నినిగాని, విద్యుచ్ఛక్తినిగాని మనుష్యుఁడు స్వలాభార్థమై యుపయో గించుకొనుచుండుట మనదృష్టికి గోచర మగుచునే యున్నది. అటులే, ప్రయత్నముచేతనే మనుష్యస్వభావముసైతము, కొంచెముగనో గొప్పగనో మార్చుటకు సాధ్యమగు ననియు, అనుభవగోచర మగుచున్నదియనియు కొందఱాధిభౌతికు లగునుత్క్రాంతివాదులు నుడువుచున్నారు; కాని సృష్టిరచనయందుఁ గాని, లేక, మనుష్యస్వభావమునందుఁ గాని మార్పు లేవియైనఁ బొడముచున్నవా? లేవా? లేక, యవియొనర్చుట యావశ్యకమా? కాదా? యనునవి ప్రస్తుతమందలి ప్రశ్నలు కానేరవు. అందుచే నీమార్పు చేయుట కేబుద్ధిగాని, యిచ్ఛగాని, మనుజున కుత్పన్నమగునో, దాని నాపుటయు నాపకుండుటయు వానిస్వాధీనములై యున్నవా? లేవా? యనునదియే ప్రప్రథమమున నిర్ణయింపవలసినదిగ నున్నది. మఱియు నాధిభౌతికశాస్త్రరీతిగ నీబుద్ధిపుట్టుట, పుట్టకపోవుట యనునవియే "బుద్ధిః కర్మానుసారిణీ" యనున్యాయముచేఁ బ్రకృతియొక్క గాని, కర్మయొక్క కాని, సృష్టియొక్క కాని నియమములచేఁ బూర్వముననే నిశ్చయింపఁబడిన యెడల, ఈయాధిభౌతికశాస్త్రము ననుసరించి మనుజున కేకర్మయైనఁ జేయుటకుఁ గాని, చేయకపోవుటకుఁగాని స్వాతంత్ర్యము లేదని నిష్పన్న మగును. ఈవాదమును ౧ వాసనాస్వాతంత్ర్య మనియు, ౨ ఇచ్ఛాస్వాతంత్ర్య మనియు, ౩ ప్రవృత్తిస్వాతంత్ర్య మనియుఁ బేర్కొనుచున్నారు. మఱియుఁ గేవలము కర్మవిపాకముయొక్క గాని, కేవలాధిభౌతికశాస్త్రముయొక్క గాని, దృష్టిచేతనే విచారించితిమేని, యేమనుజునకైనను నేవిధమగు ప్రవృత్తిస్వాతంత్ర్యముగాని, యిచ్ఛాస్వాతంత్ర్యముగాని లేదనియు, ఇనుపపట్టాచే బంధింపఁబడిన చక్రమువలె కర్మయనునభేద్యమగుబంధనముచేఁ బ్రతిమనుజుఁడును నలుగడలను బిగింపఁబడియున్నాఁడనియుఁ దుదకు సిద్ధాంతీకరింపవలసివచ్చును; కాని యీపనియందంతఃకరణసాక్ష్యమును గైకొన్నపక్షమున, సూర్యుని పశ్చిమదిశయందుదయింప చేయుటవంటిపనిచేయుటకును మనకు సామర్థ్యము లేకపోయినను, మనము స్వయముగఁ జేయుపనియందలిసారాసారవిచారమును విచారించి చేయఁగలమో లేమో, లేక, యెచ్చో నొకమార్గము పాపముగను పుణ్యప్రదముగనుండునో, యొకటి ధర్మము మఱియొకటి యధర్మముగనుండునో, అచ్చో నీరెండుమార్గములలోను మంచిమార్గమునుగాని చెడుమార్గమునుగాని స్వీకరించుటకు మనము సమర్థుల మగుదుమో కామో యనువిషయములుమాత్రము మనయిచ్ఛాధీనములుగ నున్న

టులు గాన్పించుట మన మెఱుంగుదుము. ఈరెండుక నిజమా? యబద్ధమా? యని యిప్పుడు మనము విచారింతము. దీనియాధారముననే, చౌర్యము, హత్య మొదలగు నేరములను జేసినవారిని అపరాధులని నిశ్చయించి శిక్షించుటవలన దీనిని అసత్యమని చెప్పుటకు వీలులేదు. కర్మవాదము, కర్మవిపాకము, లేక, దృశ్యసృష్టి యొక్క నియమములును అసత్యము లగును గాన, నిజమని చెప్పుటకును వీలులేదు. ఆధిభౌతికశాస్త్రములందు కేవలజడపదార్థములయొక్క క్రియలుమాత్రమె విచారణీయములగుటచే నీప్రశ్న వెలువడదు; కాని, జ్ఞానవంతుఁడగుపురుషునియొక్క కర్తవ్యాకర్తవ్యము లేకర్మయోగశాస్త్రమునందు విచారింపవలయునో, దానియం దీప్రశ్న గొప్పది యగుటచే దీనికి సమాధానమును జెప్పుట యావశ్యక మగును. కారణమేమి యన: మనుజునకుఁ బ్రవృత్తిస్వాతంత్ర్యము లేదని యొకమాఱు స్థిరపడె నేని, మరల నీతీరున బుద్ధిని శుద్ధముగ నుంచవలయుననికాని, లేక యీవిషయమొనర్పవలయునని కాని, కూడదనికాని, యిది ధర్మ్యము,'ఇది యధర్మ్యము అనికాని చెప్పువిధినిషేధశాస్త్రములయొక్క యన్నివిధములగు విరోధములును స్వయముగనే నశించుననియు (వే. సూ. ౨.3. 33) * పరంపరగఁగాని, ప్రత్యక్షముగఁగాని, మహామాయ యనుప్రకృతియొక్కదాస్యమునందెల్లప్పుడు నుండుట యనునదియె పరమపురుషార్థమనియు బయల్పడును. అట్టులయిన నిది పురుషార్థ మెట్టులగును? మనస్వాధీనముగ నుండునదియే పురుషార్థమగును. ఎక్కడనైనను మనకుఁ గొంచెము స్వాతంత్ర్యమైనను, స్వేచ్ఛయైననుండ నేరదో, యక్కడ కారాగృహమును, దాస్యమును దప్ప మఱియొకటియేమి యుండును? నాగటికి కట్టినయెడ్లవలె నందఱును బ్రకృతియాజ్ఞలోనే బద్ధులై యుండుటచే మనశంకరకవి మహారాష్ట్రభాషలోఁ జెప్పినటుల "పదార్థధర్మాచియా శృంఖలా"—నిత్యమును మనపాదములు పదార్థగుణము లను సంకెలచే బంధింపఁబడియుండవల

* వేదాంతసూత్రములయందుండు నీయధికరణమును, 'జీవకర్తృత్వాధికరణ'మని పేర్కొనుచున్నారు. దీనిమొదటిసూత్రము 'కర్తా శాస్త్రార్థవత్త్వాత్' అనఁగా: విధినిషేధశాస్త్రములు సప్రయోజనములగుటకు జీవునకుఁ గర్తృత్వమంగీకరింపవలయునని దీనిభావము. "స్వతంత్రః కర్తా" యను పాణినీయసూత్రమును (పా. ౧. ౪. ౫౪) గమనించితిమేని, కర్తృశబ్దముచేతనే యాత్మస్వాతంత్ర్యము తెలియఁబడును. మఱియు నీయధికరణ మీవిషయమునకే (ఆత్మస్వాతంత్ర్యమునకే) సంబంధించినది యని కన్పట్టును.

ర్యును!—మనదేశములోనున్న కర్మవాదముచేతను, దైవవాదముచేతను, పాశ్చాత్త్యదేశమునందుండి ప్రచారమునకు వచ్చిన ప్రాథమిక క్రైస్తవధర్మములందున్న భవితవ్యతావాదముచేతను, ఆధునికకాలమునఁ బ్రచారమునకు వచ్చియుండు శుద్ధాధిభౌతికశాస్త్రమునందలి సృష్టిక్రమవాదముచేతను, ఇచ్ఛాస్వాతంత్ర్యము లను వంకకుఁ బండితులదృష్టి ప్రసరించియుండుటచేతను, ఈవిషయమధికముగఁ జర్చింపఁబడుచున్నది. ఆవిషయ మంతయు నిచ్చో పరిక్షించుట యావశ్యకము. అందుచే, వేదాంతసూత్రములయందును, భగవద్గీతలయందును నీశంకకే సమాధాన మున్నదనునదిమాత్రమే యీప్రకరణమునందు విచారింపఁబడును.

కర్మప్రవాహ మనాది యనునదియు, నొకసారితిరుగుటకుఁ బ్రారంభమయిన కర్మ యను ఘటీయంత్రమునందుఁ బరమేశ్వరుఁడు స్వాతంత్రింపఁ డనునదియు నిజమే. అయినను దృశ్యసృష్టియే, అనఁగా కేవలనామరూపములు, కర్మ కాక, యీ నామరూపాత్మక మగునావరణమునకు నాధారభూతమై, యాత్మస్వరూపమును, స్వతంత్రమును, అవినాశియు నగు బ్రహ్మసృష్టి యుండు ననియు, మనుష్యదేహము నందున్నయాత్మ నిత్యమును, స్వతంత్రము నగు నాపరబ్రహ్మముయొక్క యంశమే యనియు, అధ్యాత్మశాస్త్రముయొక్క సిద్ధాంతము. దీనిసాహాయ్యముచేతనే యని వార్యముగఁ గన్పట్టుచున్నపూర్వోక్తంబగు నాటంకంబునుండి సైతము దాఁటుటకు మార్గ మున్నది యని మనశాస్త్రకారులు నిశ్చయించిరి; కాని యీమార్గమును వివరించుటకంటె ముందుగఁ గర్మవిపాకప్రక్రియయొక్క వివరణ మింకను మిగిలియే యున్నది గాన దానిని బూర్తిఁ జేసికొనవలయును. "నరుఁడు దేని నెటులు చేయుచున్నాఁడో దాని నటులే యనుభవించును" అనునియమ మొకవ్యక్తికిమాత్రమే సంబంధించునది కాదు. ఒకమనుష్యున కెటులో యటులే యొకకుటుంబమునకును, ఒకజాతికిని, ఒకరాష్ట్రమునకును, వేయేల? సర్వజగత్తునకును స్వస్వకర్మ యనుభవింపకతీరదు. మఱియుఁ బ్రతిమనుజుఁడును నేదో యొకకుటుంబమునందుఁగాని, జాతియందుఁగాని, లేక, దేశమునందుఁ గాని చేరియుండును గాన తనయొక్క ఫలమునే కాక కుటుంబాదికమగు సామాజికులయొక్క కర్మఫలమును సైతము కొంత యనుభవింపవలసివచ్చును; కాని వ్యవహారమున తఱచుగ నొకమనుజునికర్మవిషయమై విచారణ యొనరింపవలసివచ్చినప్పుడు కర్మవిపాకప్రక్రియయందున్నకర్మవిభాగము తఱచుగ నొకమనుజునిమాత్రమే యుద్దేశింపఁబడినది. ఉదాహరణము. మనుజుఁ డొనర్చుపాపకర్మములను కాయికము లనియు, వాచికములనియు, మాన

సికము లనియు మూఁడువిధములుగ విభజించియున్నాఁడు. వానిలో వ్యభిచారము, హింస, చౌర్య మనునవి మూఁడును కాయికములు. వాక్పారుష్యము, అనృత సంభాషణము, అసంగతప్రలాపము, నీచోక్తియు ననునీనాలుగును వాచికములు. మఱియుఁ బరద్రవ్యాభిలాష, అన్యులగుఱించి యహితచింతన, దురాగ్రహము ననునీమూఁడును మానసికములు; ఇవియన్నియుఁ జేరిపదివిధములగు నశుభములు (పాపకర్మలు). అని చెప్పి (మను. ౧౨. ౫-౭; మ. భా. అను. ౧౩) వానిఫలములను వక్కాణించెను; కాని యీభేదములేవియు స్థిరములైనవి కావు. కారణమేమియన: ఈయధ్యాయంబునందుఁ దర్వాత మొత్తముపై కర్మలు సాత్త్వికము లనియు, రాజసము లనియు, తామసము లనియు, త్రివిధములుగ విభజింపఁబడినవి. తఱుచుగ భగవద్గీతలలోఁ జెప్పఁబడినటులే యీత్రివిధము లగుగుణములయొక్క గాని, కర్మలయొక్క గాని లక్షణములు వ్రాయఁబడినవి. (గీ. ౧౪. ౧౧-౧౫; ౧౮. ౨౩-౨౫; మను. ౧౨. ౩౧-౩౪) కాని, కర్మవిపాకప్రకరణమునందు, కర్మను సామాన్యముగ వెలుపలికిఁ గన్పట్టుచున్న విభాగ మీరెంటికంటెను వేఱుగ నున్నది. దానియందు సంచితములు, ప్రారబ్ధములు. క్రియమాణములని త్రివిధములుగ కర్మలు విభజన సేయఁబడియున్నవి. ఏమనుజుఁడైనను—పూర్వజన్మమునఁ గాని యీ జన్మమునఁగాని—యీక్షణమువఱకుఁ జేసినకర్మలన్నియు 'సంచితములు'(అనఁగా: 'సంపాదింపఁబడినకర్మలు') అని చెప్పఁబడును. ఈసంచితమునే 'అదృష్ట'మని కాని మీమాంసకపరిభాషానుసారముగ 'అపూర్వ'మనికాని పేర్కొందురు. ఈకర్మ గాని క్రియగాని ఏసమయమునందుఁ జేయవలసివచ్చునో యంతవఱకే యది కాన్పించును. మఱియు నాసమయము దాఁటిపోయినపిదప, నాకర్మ స్వరూపముచే నవశిష్టమై యుండకపోయినను, దానియొక్క సూక్ష్మమును, కావుననే, యదృశ్యము నగు నపూర్వముగాని, లేక, విలక్షణమగుపరిణామమాత్రము గాని యవశిష్టమై యుండుటచేతనే యీపేళ్లువానికిఁ బెట్టవలసివచ్చెను.(వే.సూ.శాం.భా. ౩.౨.౩౯-౪౦) ఏమిచెప్పినను 'సంచిత', 'అపూర్వ', లేక, 'అదృష్ట' శబ్దములకు నీక్షణమువఱకును జేయఁబడినయన్నికర్మలయొక్కయు పరిణామసముదాయ మర్థమనునది నిర్వివాదము. ఈసంచితకర్మలన్నియు నొకకాలముననే యనుభవించుటకు శక్యము కానేరవు. కారణమేమన: ఈసంచితమగుకర్మలపరిణామములోఁ గొన్ని మంచివియుఁ గొన్ని చెడువియు నగు(అనఁగా:పరస్పరవిరుద్ధములగు)ఫలముల నిచ్చుటకు సమర్థములగుచున్నవి. ఉదాహరణార్థము:—కొన్ని సంచితములు స్వర్గప్రదము

లును, కొన్ని నరకప్రదములునగుటచే నాకర్మఫలములన్నియు నేక కాలముననే యనుభవించుటకు శక్యము కావు. ఒకదానిపిదప నొకదానిని భోగింపవలయును. కాన సంచితములలో నెన్నికర్మలయొక్క ఫలములు భోగించుటకుఁ బ్రథమమున నారబ్ధములయినవో వానినే 'ప్రారబ్ధము' లనియు, (అనఁగా: ఆరంభమయినసంచితములనియు,) చెప్పుచున్నారు. వ్యవహారమున ప్రారబ్ధశబ్దమునే 'సంచిత'మను శబ్దార్థమునం దెల్లప్పుడు నుపయోగించుచున్నారు; కాని యిది భ్రమ. సంచితముయొక్క (సమస్తపూర్వకర్మలసముదాయముయొక్క) యవాంతరభేదమే ప్రారబ్ధమని శాస్త్రదృష్టిచే సిద్ధమగుచున్నది. 'ప్రారబ్ధ'మన సకలసంచితములును కాకపోయినను సంచితములలో నేకర్మఫలము లనుభవించుటకుఁ బ్రారంభింపఁబడినవో యవియే ప్రారబ్ధము లనఁబడుచున్నవి. కావున నీప్రారబ్ధమునకె యారబ్ధకార్యమని మఱియొక పేరు. ప్రారబ్ధ సంచితములు కాక 'క్రియమాణ'మను పేరు గలకర్మ మూఁడవది యని సామాన్యముగఁ జెప్పఁబడినభేదము. 'క్రియమాణ' శబ్దము వర్తమానకాలవాచి యగు 'శానచ్' ప్రత్యయముచేతను 'కృఞ్'ధాతువు చేతను నిష్పన్నమయినది. కావున ''ఇప్పుడు మనము చేయుచున్నకర్మ''యని దాని కర్థము; కాని ప్రస్తుతమందు మనముచేయుచున్నకర్మలు సంచితకర్మలలో నేకర్మలు భోగించుటకుఁ బ్రారబ్ధములైనవో వానియొక్క (అనఁగా: ప్రారబ్ధకర్మలయొక్క) పరిణామములే యైయున్నవి. అందుచేతనే 'క్రియమాణ'మనునది కర్మయొక్క మూఁడవభేదము అని యంగీకరించుటకు హేతువు గానరాదు. ప్రారబ్ధము కారణము. క్రియమాణ మనునది దానియొక్క ఫలము (అనఁగా: కార్యము). కావున నీరెంటికిని భేదమున్న మాట నిజమే; కాని యీభేదమునకుఁ గర్మవిపాకప్రక్రియయం దెంతమాత్రము నుపయోగము గానరాదు. సంచితములలో నేకర్మలయొక్క ఫల మనుభవించుట కిప్పటికి నారంభముకాలేదో వానిని— అనఁగా: సంచితములో నుండి ప్రారబ్ధమును విడిచి యవశిష్టమయినకర్మలను— బోధించుటకై క్రొత్తశబ్దములయావశ్యకత లేదు. కావుననే వేదాంతసూత్రములయందు ప్రారబ్ధమునే ప్రారబ్ధకార్య మనియును, ప్రారబ్ధము కానివాని ననారబ్ధకార్యమనియును జెప్పిరి. (వే. సూ. ౪.౧. ౧౫) సంచితకర్మ నీరీతిగ 'ప్రారబ్ధకార్య' మనియు 'అనారబ్ధకార్య' మనియు రెండువిధములుగ విభజించుట యనునదియే శాస్త్రదృష్టిచే మిక్కిలి సయుక్తికముగనున్నదని నాయభిప్రాయము. కావున 'క్రియమాణ' అను ధాతుసాధితశబ్దమును వర్తమానకాలవాచక మనుకొనక ''వర్త

మానసామీప్యే వర్తమానవ ద్వా''యను పాణినీయసూత్రానుసారముగ (పా. 3. 3. ౧౩౧) భవిష్యత్కాలవాచక మనుకొనినయెడల దానియొక్క యర్థము "ఏది ముందుభోగింపవలసియున్నదో యది"యని వచించుటకు సాధ్యమగును. మఱియుఁ గ్రియమాణ మనఁగ ననారబ్ధకార్య మనియు నర్థమగుటచే ప్రారబ్ధ క్రియమాణశబ్దములు రెండును గ్రమముగ వేదాంతసూత్రములందు 'ఆరబ్ధకార్య' 'అనారబ్ధకార్య' శబ్దములతో సమానార్థకములుగ నుండును; కాని క్రియమాణ శబ్దమున కిటుల ప్రస్తుత మెవ్వరు నర్థము చేయరు. క్రియమాణమన నిప్పుడు జరుగుచున్నకర్మ యని యర్థము చేయుచున్నారు. ఈయర్థమును గ్రహింతుమేని ప్రారబ్ధము యొక్క ఫలమే క్రియమాణమని చెప్పవలసివచ్చును. ఇంతియకాక యేకర్మల నారబ్ధకార్యములుగనున్నవో వానిని బోధించుటకు, సంచిత, ప్రారబ్ధ, క్రియమాణము లనుమూఁడుశబ్దములలో నేదియుఁ బనికి రానేరదని దీనిపై గొప్పయాక్షేపణ వచ్చుచున్నది. ఇంతియకాక క్రియమాణశబ్దముయొక్క రూఢ్యర్థమును వదలుటయు నసాధువగును. కావున సంచితములు, ప్రారబ్ధములు, క్రియమాణములు ననునీకర్మయొక్క లౌకికభేదములను కర్మవిపాకక్రియయందు స్వీకరింపక, వానిని 'ఆరబ్ధకార్యములు', 'అనారబ్ధకార్యములు' నని రెండువర్గములుగనే నేను జేయుచున్నాను. మఱియు శాస్త్రదృష్టిచేఁ జూచిన నది మిక్కిలి సులభముగ నుండును. భోగించుట యనుక్రియకు భోగింపఁబడినది (భూతము), భోగించుటకొఱ కిప్పుడే యారంభమైనది (వర్తమానము), ముందు భోగింపవలసినది (భవిష్యత్తు) అని కాలకృతములగు మూఁడుభేదము లున్నవి; కాని కర్మవిపాకశాస్త్రమునందుఁ గర్మలీ తీరున మూఁడువిధములుగ విభజించుటకు శక్యము కానేరదు. కారణ మేమి యన: సంచితములో నేకర్మ ప్రారబ్ధమై భోగింపఁబడుచున్నదో దానిఫలములు మరల సంచితములోనే చేరును. కావున కర్మభోగమును విచారించుచున్నప్పుడు సంచితములో భోగించుటకు నారంభమైనవానిని బ్రారబ్ధము లైనవనియు, ఆరంభము కానివానిని, అనారబ్ధము లైనవనియుఁ జెప్పవలయును. ఇంతకన్న సంచితమును వర్గీకరణముఁ జేయుట యనావశ్యకము. సర్వకర్మఫలములకు నీతీరున రెండువిధములవర్గీకరణము నొనర్చి వానియుపయోగసంబంధములో సంచితమంతయు భోగ్య మని కర్మవిపాకప్రక్రియ చెప్పుచున్నది. వీనిలో నేకర్మఫలములను భోగించుట కారంభమగుటచేఁ బ్రకృతమగు దేహము గాని జన్మ గాని లభించినవో (అనఁగా: సంచితములో నేకర్మలు ప్రారబ్ధమైనవో)

వానిని భోగించినఁదక్క నివృత్తి కలుగనేరదు. "ప్రారబ్ధకర్మణాం భోగా దేవ క్షయః" చేతిలో నుండుబాణము నొకసారి వదలితిమేని యయ్యది యెటుల చేతిలోనికి తిరుగ రా నేరదో, దానిపా టున్నంతవఱకది యెటుల పోవలయునో యటులను, కుంభకారునిచక్ర మొకసారి త్రిప్పఁబడినయెడల నది యావేగసమాప్తి యగువఱకును తిరుగుచునే యుండునటులను, ప్రారబ్ధము (అనఁగా: ఏకర్మ ఫలములు భోగించుటకు నారబ్ధములైనవో యాకర్మలు) ఆరంభమైనది సమాప్తము కావలయును. ఇది తప్ప మఱియొకగతి యేదియు లేదు; కాని యనారబ్ధకార్యము యొక్క గతి యట్లు కా నేరదు. జ్ఞానముచే నీయనారబ్ధకర్మల నన్నింటిని నశింపఁ జేయనగు. ప్రారబ్ధానారబ్ధకార్యములలో నిట్టిభేదముండుటచే జ్ఞాని జ్ఞానము కలిగినపిదప, నైసర్గికరీతిగ మరణపర్యంతమును (అనఁగా: దేహముతోనే ప్రారబ్ధమైనకర్మ ముగియుపర్యంతమును) శాంతముగ వేచియుండవలయును. అట్లు చేయక హఠముచే దేహత్యాగము సేయునేని జ్ఞానముచే నతనియనారబ్ధకర్మక్షయ మైనను అతనిహఠముమూలమున నేదేహారంభ మగుప్రారబ్ధకర్మయొక్క భోగ మపూర్తిగ నున్నదో దానిని భోగించుటకొఱకుఁ బునర్జన్మమెత్తవలసివచ్చు ననియు, మోక్ష ప్రతిబంధము సైతము కలుగు ననియు వేఱుగఁజెప్ప నక్కఱయుండదని వేదాంత సాంఖ్యము లనియెడు రెండుశాస్త్రములయందును వివరింపఁబడినది. (వే. సూ. ౪.౧. ౧౩-౧౫. మఱియు, సాం. కా. ౬౭) ఇంతియకాక హఠముచే నాత్మహత్య చేయుట యనుకర్మ నూతనముగనే యుత్పన్నమగుటచే దానిఫలమును భోగించుటకును నూతనజన్మను గ్రహించుట యావశ్యకమగును. ఆత్మహత్యను చేసికొనుట కర్మశాస్త్రదృష్టిచే సైతము వెఱ్ఱితనముగనే యున్నదని యిందువలన సిద్ధ మగును.

కర్మఫలభోగదృష్టిచేఁ గర్మలయొక్క భేదము సెప్పఁబడినది. ఇప్పుడు కర్మబంధనమునందుండి యెట్లు విముక్తి యగునో (అనఁగా: ఏయుక్తిచే విముక్తుఁడగుటకు సాధ్య మగునో) దానిని విచారించెదము. వీనిలో మొదటియుక్తి కర్మవాదులది. "అనారబ్ధకార్యములనః—ఈజన్మమునఁగాని, వేఱొకజన్మమునఁగాని—భోగింపవలసిన సంచితకర్మలు, అని యీశబ్దార్థమును నేను పైన వ్రాసియున్నాను; కాని యీయర్థమును గమనింపక యనేకులగు మీమాంసకులు కర్మబంధము నుండి వదలించుకొని మోక్షమును బొందుటకై వారిమతమం దొక సులభమార్గము నేర్పఱచియున్నారు. కర్మలు నిత్యములు, నైమిత్తికములు, కామ్యములు, నిషిద్ధములు నని చతుర్విధములుగ నున్నవి. వీనిలో సంధ్యాదినిత్యకర్మలను చేయకుండినపాపము

గలుగును. మఱియు నిమిత్తము ప్రాప్తమైనయెడల నైమిత్తికకర్మలను చేయవలయును. కావున నీద్వివిధకర్మలును కర్తవ్యము లని మీమాంసకు లనుచున్నారు. అవశిష్టము లైనవి కామ్యములును, నిషిద్ధములునై యున్నవి. వీనిలో నిషిద్ధకర్మల నాచరించుటచే బాపము లభించును. కావున నవి చేయఁదగవు. మఱియుఁ గామ్యకర్మలు సేయుదుమేని వానిఫలము ననుభవించుటకొఱకు పునర్జన్మ మెత్త వలసివచ్చును. కావున నవియుఁ జేయరాదు. ఇట్లు వేర్వేఱు కర్మలసంబంధమగు పరిణామముయొక్క తారతమ్యమును విచారించి చూచి మనుజుఁడు కొన్నికర్మల వదలి కొన్నిటిని యథాశాస్త్రీయముగఁ జేయుచుండె నేని వాఁడు స్వయముగనే ముక్తుఁడగును. కారణమేమి యన: ప్రారబ్ధకర్మల నీజన్మమునం దనుభవించుటచే నవి నశించును. ఈజన్మమున నిత్యనైమిత్తికకర్మలనన్నిటినిఁ జేయుటచేతను నిషిద్ధకర్మలఁ జేయకపోవుటచేతను నరకప్రాప్తి కలుగనే కలుగదు. కామ్యకర్మలను ద్యజించుటచే స్వర్గాదులందలిసుఖము లనుభవించుటకు నావశ్యకత యుండదు. ఇహలోకము, నరకము, స్వర్గము ననుమూఁడుగతుల నీతీరునఁ గడచినపిదప మోక్షము దక్క గత్యంతర మేదియు నుండనేరదు" అనునీవాదమునే 'కర్మయుక్తివాద' మని కాని, లేక, 'నైష్కర్మ్యసిద్ధివాద' మని కానిచెప్పుచున్నారు. కర్మలను జేసినను నవి చేయఁబడనివిగనే యుండుటయె (అనఁగా: ఏపుణ్యపాపబంధనములును గర్తకుఁ దగులక యుండుటయె) 'నైష్కర్మ్య' మని చెప్పుచున్నారు. కాని మీమాంసకులపూర్వోక్త మగు యుక్తియందీనైష్కర్మ్యము పూర్ణముగ సిద్ధింపదని వేదాంతశాస్త్రములో నిశ్చయింపఁబడినది. (వే. సూ. శాం. భా. ౪. ౩. ౧౪); మఱియు గీతలయందును నీయభిప్రాయముచేతనే "కర్మ నొనరింపకుండుటచే నైష్కర్మ్యమును బొందఁడు. విసర్జించుటచే నైతము సిద్ధి లభింప"దని చెప్పఁబడినది. (గీ. ౩. ౪) "మొదట సర్వనిషిద్ధకర్మలను వర్జించుటయే యశక్యము. మఱియు నేనిషిద్ధకర్మమైన సంఘటిల్లె నేని నైమిత్తిక మగుప్రాయశ్చిత్తముచే దానిదోషము లన్నియుఁ బరిహృతములు గావు." అని ధర్మశాస్త్రములోనే చెప్పఁబడినది; కాని యీవిషయము శక్యమని యంగీకరించినను ప్రారబ్ధకర్మలయుపభోగముచేతను, ఈజన్మయందు చేయఁదగినకర్మ లన్నియుఁ బూర్వోక్తరీతిగఁ జేయుటచేతఁ గాని, లేక చేయకుండుటచేతను గాని, సర్వసంచితకర్మలయొక్క సమూహమును సమాప్త మగునను మీమాంసకులయొక్క యభిప్రాయము లేమాత్రమును సత్యములు కావు. హేతు వేమి యనఁగా: రెండు 'సంచిత' కర్మలఫలములు పర

స్పరవిరుద్ధములు. ఉదాహరణము. ఒకదానిఫలము స్వర్గసుఖము, రెండవదాని ఫలము నరకయాతనయు నయిన వాని నేకకాలమున నొకస్థలముననే భోగించుట యశక్యము. అందుచేఁ గేవల మీజన్మమందే ప్రారబ్ధమైనవియు, ఈజన్మమందే చేయఁదగినవియు నైనకర్మలచే సమస్తమగు సంచితకర్మలయొక్కయు ఫలోపభోగము సమాప్తమగుట శక్యము కానేరదు.

"కదాచి త్సుకృతం తాత! కూటస్థ మివ తిష్ఠతి,
మజ్జమా-నస్య సంసారే యావ ద్దుఃఖా ద్విముచ్యతే."

(మ. భా. శాం. ౨౯౦. ౧౭)

"మానవుఁడు సంసారదుఃఖమునుండి విముక్తుఁడగువఱకు నెప్పుడైనను దా నొనర్చినపుణ్యము (తనఫలము నతని కిచ్చుటకు మార్గము వేచుచు) స్థిరముగ నుండును." అని భారతమునందున్న పరాశరగీతలలోఁ జెప్పఁబడియున్నది. అటులే సంచితపాపకర్మలుసైతము తమఫలము నిచ్చువఱకు నిలచియే యుండునని యూహింపవచ్చును. సంచితకర్మోపభోగ మొకజన్మమందే సమాప్తిఁ జెందకపోవుటచే నీసంచితకర్మలలో ననారబ్ధకార్యములని కొన్ని తప్పక మిగిలియే యుండును. మఱియు నీజన్మమందుఁ జేయఁబడుకర్మలన్నియుఁ బూర్వోక్తమగుయుక్తిచేఁ జేయఁబడినను మిగిలిన యనారబ్ధకార్యసంచితములను భోగించుటకు మరల జన్మమెత్తక తప్పదు. కావునఁ బూర్వోక్తమగుమీమాంసకులయొక్క సులభమగుమోక్షయుక్తి యసత్యమును, భ్రాంతిమూలకముననని వేదాంతుల సిద్ధాంతము. ఏయుపనిషత్తునందును, గర్మబంధమునుండి వదలించుకొనుటకు నీమార్గము చెప్పఁబడలేదు. కేవలము తర్కబలముమీఁదనే నిలువఁబెట్టఁబడినది. ఆతర్కమైనను దుదవఱకు స్థిరముగ నుండనేరదు. కర్మచేఁ గర్మనుండి ముక్తుఁడగుట యనునాశపొడమట, గ్రుడ్డివానికి గ్రుడ్డివాఁడు దారిఁ జూపి తరింపఁజేయు ననునాశవలె వ్యర్థమని సారాంశము. అటులే యగును గాక! మీమాంసకులయీయుక్తిని స్వీకరింపక యాగ్రహముచే నిఖిలకర్మలను త్యజించి నిరుద్యోగిగఁ గూర్చుండుటచేఁ గర్మబంధములు వదలిపోవునని వచించితిమేని యీరీతిగనుం గానేరదు. కారణమేమి యన: అనారబ్ధములగుకర్మఫలము లనుభవింపఁదగిన విప్పటికిని కొన్ని మిగిలియుండుటయే కాక, కర్మను వదలివేయుట యనునాగ్రహము, స్వస్థముగఁ గూర్చుండుట యనునీరెండును దామసమగుకర్మలే గాన నీతామసకర్మలయొక్క ఫలములను సైత మనారబ్ధసంచితములతో సమానముగ ననుభవించుటకై మరల జన్మమెత్తక తప్పదు.

(గీ. ౧౮.౬. మఱియు ౮.చూడు) ఇంతియకాక దేహ మున్నంతవఱకును, శ్వాసోచ్ఛ్వాసములు గాని, లేక, శయనించుట, కూర్చుండుట మొదలగుకర్మలుగాని జరుగుచునే యుండును. అందుచే సర్వకర్మలను వదలవలయు ననునాగ్రహము సైతము వ్యర్థ మగును. ఈజగత్తున నెవరినైన నొకక్షణమున నైన, కర్మ వదల లేదనియు గీతలలో ననేకస్థలములయందుఁజెప్పఁబడినది. (గీ.౩.౫; ౧౮.౧౧. చూడు).

కర్మ మంచిది యైనను, చెడ్డదియైనను, దానిఫలమును భోగించుటకు మనుజుఁడేజన్మమునైన నెత్తుటకు సిద్ధముగ నుండవలయును. కర్మ మనాదియగుటచే దానియొక్క యఖండవ్యాపారమునందుఁ బరమేశ్వరుఁడు సైతము స్వాతంత్రింప లేఁడు. సర్వకర్మలను త్యజించుట శక్యము కాదు. మఱియు మీమాంసకులు సెప్పినటులఁ గొన్నికర్మలఁ ద్యజించి కొన్నికర్మలఁ జేయుటచేఁ గర్మబంధమునందుండి విమోచనము కానేరదని సిద్ధించినపిదప, కర్మాత్మక మగునామరూపము లను వినశ్వరమగు చక్రమునందుండి విముక్తుఁడయి, యాచక్రము... కాధారభూతమును, నమృతమును,నవినాశియు నగుతత్త్వములోఁ గలసిపోవలయు ననుమనుజునిస్వాభావికేచ్ఛ నెఱవేఱుటకు మార్గమేది? యని మొదటి ప్రశ్న మరలఁబుట్టును. వేదములలోను స్మృతులలోను బారలౌకికములగు యజ్ఞయాగాదులను చేయుటకుఁ బుష్కల సాధనములు సెప్పఁబడినవి; కాని మోక్షశాస్త్రదృష్టిచే నవి యన్నియుఁ గ్రింది మెట్టున నున్నవియే యగును. కారణమేమి యన: యజ్ఞయాగాదిపుణ్యకర్మలచే స్వర్గప్రాప్తి యైనను, పుణ్యకర్మఫలము సమాప్తమైన పిదప చిరకాలమున కైనను నెప్పుడో యొకప్పుడు మరల క్రిందనున్నకర్మభూమియందు పడి తీరును. తప్పదు. (మ. భా. వన. ౨౫౯ మఱియు ౨౬౦; గీ. ౮. ౨౫; మఱియు ౯. ౨౦) ఇందువలనఁ గర్మ యనుపట్టుకొరునుండి సంపూర్ణముగ విముక్తుఁడయి యమృతత్వమునందుఁ గలసి పోవుటకును, జననమరణరూప మగు స్థిరమైన కల్లోలమును శమింపఁ జేయుటకును నిది తగుమార్గము కానేరదని స్పష్టముగఁ గన్పట్టుచున్నది. ఈ కల్లోలమును శమింపఁజేయుటకు (అనఁగా: మోక్షమును జెందుటకు) నధ్యాత్మశాస్త్రానుసారముగ జ్ఞానమనునది యొక్కటియే మార్గము. జ్ఞాన మనఁగా వ్యావహారిక జ్ఞానము, లేక, నామరూపాత్మకమగు సృష్టిశాస్త్రముయొక్కజ్ఞాన మని యర్థము కానేరదు. బ్రహ్మాత్మైక్యజ్ఞానమే యిచ్చోట నర్థము. దీనినే 'విద్య'యనియెదరు. మఱియు "కర్మణా బధ్యతే జంతుః విద్యయా చ ప్రముచ్యతే"—"మనుష్యుఁడు కర్మచే బద్ధుఁ డగుచున్నాఁడు. విద్యచే విముక్తుఁ డగుచున్నాఁడు"—అని

యారంభమునఁ జెప్పఁబడినశ్లోకమునందలి 'విద్యా'శబ్దమున కీ 'బ్రహ్మాత్మైక్యజ్ఞాన' మనునర్థమే వివక్షితమై యున్నది. భగవద్గీతలయందు—

" జ్ఞానాగ్ని స్సర్వకర్మాణి భస్మసా త్కురుతే ఽర్జున" (గీ. ४. ३७.)

"జ్ఞానరూప మగునగ్నిచే నిఖిలకర్మలు భస్మము లగు చున్నవి." అని భగవంతునిచే నర్జునునకుఁ జెప్పఁబడినది. శ్రీమహాభారతమునందును—

" బీజా న్యగ్న్యుపదగ్ధాని న రోహంతి యథా పునః,
జ్ఞానదగ్ధై స్తథా క్లేశై ర్నాత్మా సంపద్యతే పునః."

"వేచఁబడినగింజ లేతీరున మొలకలెత్తవో యాతీరుననే జ్ఞానముచేఁ గర్మల యొక్కక్లేశములు దగ్ధము లగునేని యాత్మను మరలఁజెందవు." అని రెండుస్థలములయందుఁ జెప్పఁబడినది. (మ. భా. వన. ౧౯౯. ౧౦౬-౧౦౭; శాం. ౨౧౧. ౧౭) ఉపనిషత్తులయందు నిటులే "య ఏవం వే దాహం బ్రహ్మాస్మీతి స ఇదం సర్వం భవతి"—"నేనే బ్రహ్మగా నున్నా నని యెవఁడు తెలిసికొనుచున్నాఁడో, వాఁడే యమృత మగుబ్రహ్మ మగుచున్నాఁడు." (బృ. ౧. ४. ౧౦); తామరాకుల కుదక మంటనటు లెవరికి బ్రహ్మజ్ఞానము గలిగినదో, వారిని కర్మలు దోషులనుగఁ జేయనేరవు (ఛాం. ४. ౧४. ३); బ్రహ్మను దెలిసికొనినవారికి మోక్షప్రాప్తి యగును (తై. ౨. ౧.); సర్వము నాత్మమయముగ నున్నదని యెవఁడు తెలిసికొనునో వానికి పాపబాధ లేదు (బృ. ४. ४. ౨३); "జ్ఞాత్వా దేవం ముచ్యతే సర్వపాశైః"—"పరమేశ్వరునియొక్క జ్ఞానముకలిగినపిదప సర్వపాశములయందుండియు విముక్తుఁడగును"—(శ్వే. ౫.౧३; ౬.౧३) "క్షీయన్తే చాస్య కర్మాణి తస్మిన్ దృష్టే పరావరే"— "పరబ్రహ్మ జ్ఞానోత్పత్తి యైనపిదప వానియొక్క సర్వకర్మలునశించును." (ముం. ౨. ౨. ౮)—"విద్యయా ఽమృత మశ్నుతే"— "విద్యచే నమృతత్వము సిద్ధించును."—(ఈశ ౧౧. మైత్ర్యు. ७.౯) "తమేవ విదిత్వా ఽతిమృత్యు మేతి నాన్యః పంథా విద్యతే ఽయనాయ"—"పరమేశ్వరునిఁ దెలిసికొనినయెడల నమరుఁడగును. దీనికంటె మోక్షప్రాప్తికి వేఱగుమార్గము లేదు (శ్వే. ३. ८);— ఈతీరున జ్ఞానమాహాత్మ్యమును బ్రతిపాదించువచనము లనేకములున్నవి. మఱియు శాస్త్రదృష్టిచే విచారించిన నీసిద్ధాంతమే దృఢమగును. కారణ మేమియన : దృశ్యసృష్టియందున్న పదార్థము లన్నియుఁ గర్మమయము లైనను నీసృష్టికి నాధారభూతమగు పరబ్రహ్మముయొక్క లీలలే యైనను, ఏకర్మయుఁ బరబ్రహ్మమును బంధింపనేరదు ; అన్నివిషయముల నొనర్చియుఁ బరబ్రహ్మము

తాను నిర్లిప్తుఁడుగనే యున్నాఁడని స్పష్టముగఁ గాన్పించుచున్నది. అధ్యాత్మ శాస్త్రానుసారముగ నీజగత్తునందుండునిఖిలపదార్థములును కర్మ (మాయ), పరబ్రహ్మము అనునీరెండువర్గములుఁగనే యున్నవని యీప్రకరణప్రారంభము నందే చెప్పఁబడినది. కావున నెవరికైనను మొదటివర్గమునందుండి (అనఁగా: కర్మ యందుండి) విముక్తులము కావలయునని యిచ్ఛ యుండినయెడల వారు రెండవ వర్గమునందు (అనఁగా: బ్రహ్మస్వరూపమునందు)ఁ బ్రవేశింపవలయును. మఱియొక మార్గము లేదు. కారణ మేమియనఁ: మూలమునందు సర్వపదార్థములును రెండు వర్గములుఁగనే యుండుటచేఁ గర్మమునందుండి ముక్తుఁడయినచో, బ్రహ్మస్వరూపము దక్క యితరమగునవస్థ యేదియు నుండ నేరదు; కాని బ్రహ్మస్వరూపముయొక్క యీయవస్థ ప్రాప్తమగుటకు బ్రహ్మస్వరూప మేదియో మొదట లెస్సగ నెఱుంగ వలయును. అది తెలియనియెడల "వినాయకం ప్రకుర్వాణో రచయామాస వానరమ్" — "వినాయకవిగ్రహము జేయఁబూని (దానినిఁజేయలేక) కోఁతిని జేసెను" — అన్నట్లు ముక్తుఁడగుటకు మాఱుగ పతితుఁ డగును. కావున పరబ్రహ్మ స్వరూపముయొక్కయు (బ్రహ్మాత్మైక్యముయొక్క), బ్రహ్మయొక్క యలిప్తత్వము యొక్కయు, జ్ఞానముత్పన్న మగునేని దానినే మరణసమయమునం దెక్కువగ స్థిరముగ నునుపవలయును. ఇదియ కర్మవిపాకమునందుండి విముక్తుఁ డగుటకు సత్యముగ ముఖ్యసాధనమై యున్నదని యధ్యాత్మశాస్త్రమునం దున్నయుక్తివాద ముచే నైతము సిద్ధించు-నను దానికిని "నాకుఁ గర్మలయం దాసక్తి యుండుటచే నాకుఁ గర్మలోపము కానేరదని యెవరెఱింగిరో వారు కర్మపాశమునందుండి విముక్తు లగుదురు" అని గీతలలో భగవంతునిచేఁ జెప్పఁబడినదానికిని (గీ.౪.౧౪ మఱియు ౧౩.౨౩ చూడు.) తాత్పర్య మొక్కటియె. అయిన నీస్థలమునందు జ్ఞాన మనఁగా శబ్దజన్యజ్ఞానము గాని, లేక, మానసికక్రియ యని గాని యర్థము కాదు. మఱి యేమన: వేదాంతసూత్రములమీఁదనున్న శాంకరభాష్యముయొక్క యారం భమున చెప్పినటులే "మానసికజ్ఞానము మొట్టమొదట నుత్పన్నమై యింద్రియ ములు జయించినపిదప బ్రహ్మభూతుఁ డగుటకు తగిన యవస్థ, లేక, బ్రాహ్మీస్థితి" యనునర్థమే యెల్లయెడల వివక్షితమని తెలిసికొనవలయును. వెనుకటిప్రకరణము యొక్క తుదను జ్ఞానసంబంధములో నధ్యాత్మశాస్త్రమునకును నిదియె సిద్ధాంత మని చెప్పి యుంటిమి. మహాభారతమునందును "జ్ఞానేన కురుతే యత్నం యత్నేన ప్రాప్యతే మహాత్" — "జ్ఞానము (మానసికక్రియారూపముగుజ్ఞానము) కలిగిన

పిదప మనుజుఁడు యత్నము లొనర్చును. యత్నముచేతనే మహత్తత్త్వము (పరమేశ్వరుని)పొందును"—(మ. భా. శాం. ౩౨౦.౩౦) అని జనకునిచే సులభకుఁ జెప్పఁబడినది. మోక్షము లభించుట కింతకంటె వేఱొకమార్గము కలదని యధ్యాత్మశాస్త్ర మెప్పుడును జెప్పదు. శాస్త్ర మీవిషయమును జెప్పినపిదప శాస్త్రోక్తమార్గమునం దేమైన కంటకము(ప్రతిబంధకము)లుండెనేని వానిని తొలఁగించి మార్గమును బాగుపఱచుటయు, ఆమార్గమునందుండియె పరమధ్యేయమగు వస్తువును బొందుటయు ననుపనిని ప్రతిమనుజుఁడును దనయత్నముచేతనే యొనరింపవలయును; కాని యీప్రయత్నములను, పాతంజలయోగము, అధ్యాత్మవిచారము, భక్తి, కర్మఫలత్యాగము మొదలగు ననేకరూపములచేఁ జేయవచ్చును (గీ. ౧౨. ౮-౧౨). మఱియు నందువలన తఱచుగ మనుష్యుఁడు భ్రాంతిఁ బొందును. కావుననే నిష్కామకర్మయోగ మనుముఖ్యమార్గమును గీతలలోఁ దొలుతఁ జెప్పిన పిదప దానిసిద్ధికొఱకు యమ—నియమ — ఆసన — ప్రాణాయామ — ప్రత్యాహార — ధారణా — ధ్యాన—సమాధిరూపములైన యంగభూతముల నాఱవయధ్యాయములోఁ జెప్పి యేడవయధ్యాయము మొదలుకొని పరమేశ్వరునియొక్క యీజ్ఞానము కర్మయోగము నాచరించుచు నధ్యాత్మవిచారముఁ జేయుటచేఁ గలుగుననియో, లేక, దానికంటె సులభమగుభక్తిమార్గముచేగలుఁగుననియో చెప్పఁబడినది. (గీ. ౧౮. ౫౬).

కర్మబంధమునుండి విముక్తుఁడగుటకు, గర్మను వదలుట మార్గము కాదు. బ్రహ్మాత్మైక్యజ్ఞానముచే బుద్ధిని శుద్ధపఱచుకొని పరమేశ్వరునివలె కర్మల నాచరించుటచే మోక్షము లభించును. కర్మపరిత్యాగము కేవలభ్రమమూలము. కారణమేమి యన: కర్మలే వారిని వదలవు. ఈవిషయ మీతీరున నిర్వివాద మని సిద్ధమయినను నిందుల కావశ్యకమగు జ్ఞానప్రాప్తికై చేయవలసినయత్నమును జేయుట మనుజుని స్వాధీనమైయున్నదా ?, లేక, నామరూపాత్మకప్రవృత్తియధీనమై యున్నదా ? యనునీయారంభమునఁజేయఁబడినప్రశ్న యిప్పటికిని నట్లే యున్నది. "ప్రకృతిం యాంతి భూతాని నిగ్రహః కిం కరిష్యతి"— "నిగ్రహ మేమి చేయును? ప్రతిప్రాణియుస్వప్రకృత్యనుసారముగ నడుచును." (గీ.3.33)"మిథ్యైష వ్యవసాయ స్తే ప్రకృతి స్త్వాం నియోక్ష్యతి"—"నీయొక్క ప్రయత్నము వ్యర్థము. నీ కక్కఱ లేని పనులలోనికే ప్రకృతి నిన్ను లాగును." (గీ. ౧౮.౫౯ మఱియు ౨. ౬౦ చూడుడు); అని భగవంతునిచేతను, "బలవా నింద్రియగ్రామో విద్వాంసమపి కర్షతి"—"విద్వాంసునినయిన నింద్రియములు లాగుకొని పోవును"(మను.

౨. ౧౧౫) అని మనువుచేతను జెప్పఁబడినది. మఱియుఁ గర్మవిపాకప్రక్రియ యొక్క నిష్కర్షయు నటులే యున్నది. కారణమేమియన: మనుజునిమనస్సునం దున్న సర్వప్రేరణలును బూర్వకర్మమూలముననే యుత్పన్నములయినవని యంగీక రించినపిదప నొకకర్మవలన మఱియొకకర్మలోనికిని, దానినుండి మఱియొకకర్మలోని కిని లాగుకొనిపోవుటచే నీవిధమున నతఁడు భవచక్రమునం దతఁ డెప్పు డుండవల సియె వచ్చునని యూహింపవలసివచ్చును. వేయేల? కర్మయందుండి యావలికి దాఁటిపోవుటకై (విముక్తుఁ డగుటకై) చేయునట్టిప్రేరణయు, కర్మయు ననునవి సైతము విరుద్ధములే యని చెప్పినను యుక్తముగ నుండును. మఱియు నిది సత్యమగు నేని జ్ఞానము సంపాదించుకొనుటకు నెవ్వరును సమర్థులుగారని చెప్పవలసివచ్చును. నామరూపాత్మక సర్వదృశ్యసృష్టికి, నేతత్త్వ మాధారభూత మయినదో, యదియె మనుష్యుని జడదేహమునందును నాత్మరూపముగ నివసించుచున్నది. కావున మను ష్యుని సంబంధములగు కృత్యములయొక్క విచారము దేహము, ఆత్మయు నను నీరెంటిదృష్టితో నొనరింపవలయునని యీశంక కధ్యాత్మశాస్త్రమున సమా ధానము సెప్పఁబడినది. వానిలో నాత్మస్వరూప మగుబ్రహ్మమూలమునం దేక విధము, నేకము నగుటచే నది యెన్నడును పరతంత్ర మగుటకు వీలులేదు. ఎందు చేతనన: ఒకపదార్థము మఱియొకపదార్థములో నుండుట కది యొకటియు, నిది యొకటియు ననుభేదములు స్థిరముగ నుండవలయును. ప్రకృతస్థలమునందు నామ రూపాత్మక మగుకర్మ యనునదియె రెండవపదార్థముగ నున్నది. మఱియు నీకర్మ మనిత్యమును, మూలమునందున్న పరబ్రహ్మముయొక్క లీలయు నగుటచేతను, పరబ్రహ్మముయొక్క యొకభాగమునందు దాని యావరణముండినను పరబ్రహ్మము నది యెన్నడును దాసునిఁ జేసికొన నేరదనువిషయము నిర్వివాదముగనే యున్నది. ఇంతియకాక యేయాత్మ కర్మసృష్టియందలి వ్యాపారముల నొక్కటిగ నొనర్చి సృష్టిజ్ఞానమును బుట్టించుచున్నదో యది కర్మసృష్టికంటె భిన్నముగ నుండవల యును. అనఁగా: బ్రహ్మసృష్టియం దున్నదే కావలయునని పూర్వముననే చెప్పఁ బడినది. కావునఁ బరబ్రహ్మమును, మూలమునం దాతనియంశమగునట్టియు శరీర మైనట్టియు నాత్మయు నను నీరెండును మొదటినుండియు స్వతంత్రములు— అనఁగా: కర్మాత్మకమగుప్రకృతి కధీనములుకావు—అనినిష్పన్న మగుచున్నది. వీనిలోఁ బరమాత్మ యనంతమును, సర్వవ్యాపియు నెప్పుడును శుద్ధముక్తావస్థ యందె యుండునదియునై యున్నది. ఇంతకంటె మనుజునకు నధికముగఁ బర

మాత్మజ్ఞానము గోచరము కానేరదు; కాని యీపరమాత్మ యంశమగు జీవాత్మ ప్రప్రథమమున శుద్ధము, ముక్తస్వభావము, నిర్గుణము, అకర్తయునయినను, దేహము బుద్ధ్యాదీంద్రియములు ననువానియొక్క బంధనము లోఁబడియుండు టచే నది మనుజునియొక్క మనస్సున నెప్పుడు స్ఫురణమును బుట్టించుచున్నదో యప్పుడు దాని ప్రత్యక్షానురూపమగు జ్ఞానము మనకుఁ గలుగును. బట్టబయలు నందుండు నట్టియావిరియొక్క వేగమేమియుఁ గానరాకున్నను, దాని నొక భాండమున నించి, భాండపుమూఁతిని బిగించితి మేని యాయావిరివేగ మాభాండ ముపైఁ గాన్పించును. అటులే యనాదిపూర్వకర్మార్జితజడదేహము చేతను, నింద్రియ ములచేతను, పరమాత్మయొక్క యంశభూతుఁడగుజీవుఁడు (గీ. ౧౫.౭) బంధింప బడినపుడీబద్ధావస్థయందుండి యాతనిని విముక్తునిగఁ జేయుటకై (మోక్షానుకూల మగు) కర్మలను జేయుటకు దేహేంద్రియాదులు ప్రవర్తించుచున్నవి. మఱియు దీనినే వ్యావహారికదృష్టిచే 'ఆత్మయొక్క స్వతంత్రప్రవృత్తి' యని చెప్పుచు న్నారు. 'వ్యావహారికదృష్టిచే' అని చెప్పుటకు హేతువేమన: శుద్ధముక్తావస్థయందు, లేక, 'తాత్త్వికదృష్టిచే' నాత్మ యిచ్ఛాశూన్యమును, అకర్తయు నగుటచే సర్వ కర్తృత్వములును ప్రకృతివిగనే యున్నవి (గీ. ౧౩.౨౯; వే. సూ. శాం. భా. ౨.౩.౪౦); కాని యీప్రకృతి స్వయముగనే మోక్షానుకూలమగు కర్మ నొనర్చు నని సాంఖ్యులవలె వేదాంతులు సెప్పరు. కారణ మేమియన: అటు లంగీకరించి రేని జడప్రకృతి యంధురాలగుటచే నజ్ఞానులను సైతము ముక్తులను జేయునని వచింపవలసివచ్చును. మఱియు మూలమునం దేయాత్మ యకర్తగ నుండెనో యది, యేనిమిత్తమును లేక తననైసర్గికగుణముచేతనే ప్రవర్తకమగుననియు చెప్పుటకు సాధ్యము కానేరదు. కావున నాత్మ: మూలమునం దకర్తయైనను బంధనమునిమిత్త ముచే నది యీమాత్రమునకే ప్రేరకముగఁ గాన్పించును. ఏనిమిత్తముచే నైనను దానికీయాగంతుక మగుప్రేరకత్వ మొకపర్యాయము వచ్చెనేని యది కర్మయొక్క నిమిత్తములయందుండి స్వతంత్రమైనదియే యగును. కావున పూర్వోక్తమగు నాత్మస్వాతంత్ర్యముయొక్క యీసిద్ధాంతమును వేదాంతశాస్త్రమునం దిట్టికొన్ని శబ్దములచే నుడువవలసివచ్చును. స్వతంత్రమన నిర్నిమిత్తమని యర్థము కాదు. మఱియు నాత్మ తనప్రథమమునందున్న శుద్ధావస్థయందుఁ గర్తగ నుండనేరదు. కాని ప్రతిసమయమునందు నియతిదీర్ఘములగు కర్మకథలను జెప్పుచు నుండక దీనినే సంక్షేపముగ నాత్మయొక్క స్వతంత్రప్రవృత్తి, లేక, స్వతంత్రప్రేరణ యని

చెప్పుట యభ్యాసమైయున్నది. ౧ ఆత్మబంధనమునుపాధిలోఁ బడియుండుటచే దానిమూలమున నీయింద్రియములకు లభించుస్వతంత్రప్రేరణయు, ౨ బాహ్యసృష్టియందున్నపదార్థసంయోగముచే నింద్రియములకుఁ గలుగుప్రేరణయు ననునీరెండును మిక్కిలి భిన్నములుగనే యున్నవి. తినుము, త్రాగుము, సుఖపడుమనునవి యింద్రియప్రేరణములు. ఆత్మయొక్క ప్రేరణ మోక్షానుకూలకర్మలను చేయుమని చెప్పుచుండును. మొదటిప్రేరణము కేవలము బాహ్యము (అనఁగా: కర్మ సృష్టిలోనిది); రెండవది యాత్మసంబంధమైనది. (అనఁగా: బ్రహ్మసృష్టిలోనిది). ఈరెండుప్రేరణలును తఱుచుగఁ బరస్పరవిరుద్ధములగుటచే వానికలహము లోనే మనుష్యునియాయువంతయుఁ గడచును. వీనిలో సంశయము వచ్చినప్పుడు కర్మసృష్టియొక్క ప్రేరణమును స్వీకరింపక (భాగ. ౧౧. ౧౦. ౪) శుద్ధాత్మయొక్క స్వతంత్రప్రేరణానుసారముగ మనుష్యుఁడు ప్రవర్తించుచున్నాఁడు— దీనినే నిజమైనయాత్మజ్ఞానము, లేక, యాత్మనిష్ఠ యనెదరు.—ఈతీరున శుద్ధమగు నాత్మప్రేరణానుసారముగ మనుజుఁడు ప్రవర్తించునేని, యాతఁడు సేయువ్యవహారమంతయు స్వభావముగనే మోక్షానుకూలమగును. కావుననే—

" విశుద్ధధర్మా శుద్ధేన బుద్ధేన చ స బుద్ధిమాన్,
విమలాత్మా చ భవతి సమేత్య విమలాత్మనా.
స్వతంత్రశ్చ స్వతంత్రేణ స్వతంత్రత్వ మవాప్నుతే"
(మ. భా. శాం. ౩౦౮. ౨౭-౩౦).

"స్వతంత్రుఁడగుజీవాత్మ, మొదటినుండియు, నిత్యుఁడును, శుద్ధుఁడును, బుద్ధుఁడును, నిర్మలుఁడును, స్వతంత్రుఁడు నగుపరమాత్మయం దేకీభవించుచునుండును." జ్ఞానముచే మోక్షము సిద్ధించునని వెనుకఁ జెప్పఁబడినదానికి నిదియె యర్థము; కాని దీనికి విరుద్ధముగనె జడమగు దేహేంద్రియములయొక్క ప్రాకృతధర్మములు (అనఁగా: కర్మసృష్టియందుండు ప్రేరణలు) ప్రబల మగునేని మనుజున కధోగతి ప్రాప్త మగును. దేహేంద్రియములను మోక్షానుకూలములగు కర్మలలోఁ బ్రవేశపెట్టి, బ్రహ్మాత్మైక్యజ్ఞానముచే మోక్షమును సంపాదింపవలయు నని యిచ్ఛ గలిగినశరీరాత్మయొక్క స్వతంత్రశక్తిని మనంబున నిడికొని భగవంతుఁడు—

" ఉద్ధరే దాత్మనాఽఽత్మానం నాత్మాన మవసాదయేత్,
ఆత్మైవ హ్యాత్మనో బంధు రాత్మైవ రిపు రాత్మనః." (గీ. ౬. ౫)

"మనుష్యుఁడు స్వయముగనే తన్నుద్ధరించుకొనవలయును. తనకు తానే నాశము తెచ్చుకొనరాదు. కారణమేమియన: ప్రతిమనుష్యుఁడును తానే తనకు బంధువుఁడును (హితకర్త) మఱియుఁ దానే తనకు శత్రువునై (నాశకర్త) యున్నాఁడు"—అని యాత్మస్వాతంత్ర్యముయొక్క, (అనఁగా: స్వావలంబనముయొక్క) తత్త్వ మర్జునున కుపదేశించెను. మఱియు నీకారణముచే యోగవాసిష్ఠములో దైవమును నిరాకరించి పౌరుషముయొక్క మాహాత్మ్యము విస్తారముగఁ జెప్పఁబడినది. (యోగ. ౨. సర్గ. ४-౮) సర్వభూతములయందు నొకయాత్మయే కలదనుతత్త్వము నెఱింగి యిట్లు ప్రవర్తించుటయే సదాచరణమని కాని, లేక, మోక్షానుచరణమని కాని చెప్పనగు. మఱియు నీవిధమగు నాచారమున దేహేంద్రియాదులను బ్రవర్తింపఁజేయుటయే బద్ధుఁడగుజీవాత్మకు స్వతంత్రధర్మము. దురాచారుఁ డగుమనుజునియొక్క యంతఃకరణము సదాచారమున కనుకూలముగ సాక్ష్యము నిచ్చుచున్నది. ఆకారణముననే దురాచారుఁడు దాఁ జేసినదానిగుఱించి పశ్చాత్తాపము నొందుచున్నాఁడు. ఆధిదైవతపక్షావలంబులగు పండితులు దీనిని సదసద్వివేకబుద్ధి యనుదేవతయొక్క స్వతంత్రమగు స్ఫురణ మని నుడివెదరు; కాని తాత్త్వికదృష్టిచే విచారించితిమేని, బుద్ధీంద్రియములు జడప్రకృతియొక్క వికారములే యగుటచే, నవి కర్మయొక్క నియమములలో నుండి స్వయముగ విముక్తములగుటకు వీలులేదు. ఈప్రేరణ బుద్ధీంద్రియములకును, కర్మసృష్టికిని, బహిర్భూతుఁడగు నాత్మవలననే జరుగునని స్పష్టమగుచున్నది. ఈతీరుననే 'ఇచ్ఛాస్వాతంత్ర్య'మను పాశ్చాత్యపండితులశబ్దము సైతము, వేదాంతదృష్టిచే నిరాకరింపఁబడినది. కారణమేమన: ఇచ్ఛయు మనోధర్మమే యగుటచే వెనుక నెనిమిదియవ ప్రకరణమునఁ జెప్పినట్లు బుద్ధివలె మనస్సును గర్మాత్మకమగు జడప్రకృతియొక్క యసంవేద్య (తను దా నెఱుంగని) వికారమే యగును. కావున నది స్వయముగఁ గర్మయనెడు పట్టుకారు నుండి విముక్తము కానేరదు. కావుననే సత్యమగు స్వాతంత్ర్యము మనస్సునకును బుద్ధికిని లేమిచే నది యాత్మప్రేరణయే యని వేదాంతశాస్త్రముచే నిశ్చయింపఁబడినది. ఆత్మకు నీస్వాతంత్ర్యము నెవ్వరు నియ్యనక్కఱలేదు. ఎవరును బోఁగొట్టలేరు. స్వతంత్రమగుపరమాత్మయొక్క యంశమగు జీవాత్మ, బంధమగు నుపాధిలోఁ బడి యుండి స్వతంత్రరీతిని మనోబుద్ధులను బూర్వోక్తప్రకారముగఁ బ్రేరణఁ జేయును. ఈయరీతిఃకరణప్రేరణను దిరస్కరించి యెవఁడైనఁ బ్రవర్తించెనేని తన కపాయమును దానే తెచ్చికొనినవాఁ డగును.

* యేథేఁ కోణాచేఁ కాయ బా గేలేఁ,జ్యాచేఁ త్యానేఁ అనహిత కేలేఁ.

(గా. ౪౪౪౮)

అని తుకోబా చెప్పినట్లు చెప్పవలయును. భగవద్గీతయందు—"న హినస్త్యాత్మనాత్మానం"—ఎవరు తమకుఁ దామే ఘాత మొనర్చికొనరో వారికి నుత్తమగతి కలుగునని యీతత్త్వము చెప్పఁబడినది. 'దాసబోధ'యం దది స్పష్టముగ ననువాదము చేయఁబడినది. (గీ. ౧౩. ౨౮; దాస: ౧౭. ౭. ౭—౧౦) మనుజుఁడీ కర్మసృష్టియొక్క యభేద్యములగు నియమములచే బద్ధుఁడైనటులఁ గాన్పించినను, దానియందుండి యేకార్యమునైనను స్వతంత్రముగఁ జేయఁగలనని యెన్నుచున్నాఁడు. ఈయనుభవమునకు పూర్వము చెప్పినరీతిగ జడసృష్టికంటె బ్రహ్మసృష్టి వేఱని యంగీకరించిననే కాని మఱియొకవిధమగు నెట్టియుపపత్తియు సంభవింపదు. కావున నధ్యాత్మశాస్త్రము సమ్మతము గానివారీవిషయమున మనుజునకు నిత్యదాసత్వము నైన నంగీకరింపవలయును. లేదా, ప్రవృత్తిదాసత్వమును గుఱించి ప్రశ్న మగమ్యమనియైన వదలవలయును. మఱియొకగతి లేదు. ప్రవృత్తి స్వాతంత్ర్యము (ఇచ్ఛాస్వాతంత్ర్యము) నుగుఱించి యీయుపపత్తిని, జీవాత్మ పరమాత్మలు మూలమునం దేకరూపమున నున్నారను నద్వైతసిద్ధాంతము ననుసరించి మేము వ్రాసియున్నాము. (వే. సూ. శాం. భా. ౨.౩. ౪౦) కాని యీయద్వైతము నొప్పుకొననివారు (అనఁగా: భక్తికొఱకు ద్వైతము నెవరు స్వీకరింతురో వారు) జీవాత్మయొక్క యీసామర్థ్యము స్వీయమైనది కాదనియు నది పరమేశ్వరునందుండియే లభించుననియు నవశ్యము చెప్పుదురు. అయిన నెప్పుడైనను "న ఋతే శ్రాంతస్య సఖ్యాయ దేవాః"—"ఆయాసము వచ్చువఱకును బ్రయత్నము సేయు మనుజునకుఁ దక్క నితరులకు దేవతలు సాహాయ్యముఁజేయరు"—(ఋ. ౪. ౩౩. ౧౧) అను ఋగ్వేదమునందలి తత్త్వము ననుసరించియే జీవాత్మకు స్వాతంత్ర్యము ప్రాప్తమగుటకు తమంతటనే మొదట ప్రయత్నము సేయవలయునని చెప్పి యాత్మప్రయత్నముయొక్క (అనఁగా: స్వాతంత్ర్యముయొక్క) తత్త్వము తిరిగి స్థిరపఱుపఁబడినది. (వే. సూ. ౨. ౩.౪౧—౪౨; గీ ౧౦.౫.౧౦) ఇంకనేమి చెప్పవలయును? బౌద్ధులాత్మ గాని,పరబ్రహ్మము గాని కలదని యొప్పికొనరు. కావున బ్రహ్మజ్ఞానమును,నాత్మజ్ఞానమును వారికి సమ్మతములు కాకపోయి

---

* వారివారి కపకారములు వారే చేసికొనుచున్నారు. ఇతరుల కేమి పట్టినది?

నను వారిధర్మగ్రంథములలో "అత్తనా (అత్మనా) చోదయ ఉత్తానం"—"తాను తన్ను స్వప్రయత్నముచే మంచిమార్గమునఁ బ్రవేశపెట్టుకొనవలయును."— అనియే యుపదేశింపఁబడినది. దీని సమర్థనార్థము—

"అత్తా (ఆత్మా) హి అత్తనో సాథో అత్తా హి అత్తనో గతి,
తస్మా సఞ్ఞమయ ఉత్తణం అస్సం (అశ్వం) బద్ధం వ వాణిజో."

(ధమ్మపద. 380)

"తానే తనకుఁ బ్రభువగుటచేఁ దనయాత్మదక్కఁ దన్ను మఱియొక ఁడది యును దరింపఁజేయునది లేదు. కావున నొకరౌతు తన మంచిగుఱ్ఱమును దానే స్వాధీనపఱచుకొనునట్లు మనల మనమే బాగుగ నిగ్రహించికొనవలయును."— అని గీతలయందువలె నాత్మస్వాతంత్ర్యముయొక్క యస్తిత్వమును నావశ్యక తయుఁ జెప్పఁబడినది. (మహాపరినిబ్బాణసుత్త. ౨.33-35. చూడుఁ) ఆధిభౌతికుఁ డును, ఫ్రెంచిపండితుఁడు నగు కాంటు నీవర్గములోనివానిగనే చెప్పవలయును. కారణమేమి యన: అధ్యాత్మవాద మేదియు నతనికి సమ్మతము కాకపోయినను, ప్రయత్నముచే మనుజుఁడు తనవర్తనమును, స్థితిని, సంస్కరింపఁగలఁ డను విషయ మతనిచేఁ బ్రత్యక్షసిద్ధ మని (అనఁగా: ఉపపత్తి యవసరము లేకయే) స్వీకరింపఁబడినది.

కర్మపాశమునందుండి ముక్తుఁడై సర్వభూతములయందును నొక యాత్మయే కలఁడని యెఱుంగుట యనునాధ్యాత్మికపూర్ణావస్థ ప్రాప్తించుటకు బ్రహ్మాత్మైక్య జ్ఞాన మనునదియే, యొకప్రబలౌషధ మనియు, అజ్ఞానముం బొందుటకుఁ దనకుఁ బూర్ణాధికారము గలదనియు సిద్ధించినను, నిస్వతంత్ర మగునాత్మకును దన త్రొమ్ముపైఁ గూర్చుండి యున్నప్రకృతియొక్క యుపద్రవము నొక్కక్షణము నందే వదలించుకొనుటకు శక్యము కాదను మఱియొకవిషయమును సర్వదా గమ నించుచుండవలయును. ఒకానొకశిల్పి మనయందఱిలో నతికుశలుఁ డైనను, సాధనములు లేనిది తనకౌశల్యము నెటులబయలుపఱుపలేఁడో, మఱియు సాధ నము మంచిది కాకపోయిన దానిని బాగుపఱుచుకొనుట కెక్కువ కాలహరణ మెటు లగునో, యటులే జీవాత్మయుఁ బరమాత్మలో నైక్యమగుటకు సాధనము లును, కాలమును, ఉండి తీరవలయును. జ్ఞానప్రాప్తికై ప్రేరణఁ జేయుటకు జీవాత్మ స్వతంత్రుఁడనుమాట నిజమేకాని, తాత్త్వికదృష్టిచే మొదట నతఁడు నిర్గుణుఁడును, కేవలుఁడును, ఏడవప్రకరణమునందుఁ జెప్పఁబడినట్లు నేత్రము

లుండినప్పుడుకుంటివాఁడే యగును. (మైత్ర్యు. 3.౨—3; గీ. ౧3. ౨౦) మఱియు నీప్రేరణానుసారముగ నేకర్మలనైనఁ జేయుటకు నవసరములును, కుమ్మరిచక్రము మొదలగు సాధనములవంటివియు నగు సాధనములు గాని, సామగ్రులు గాని యీయాత్మయొద్ద స్వీయము లైనవి లేవు. దేహమును, బుద్ధ్యాదీంద్రియములును మాయాత్మక ప్రకృతియొక్క వికారములే యై యున్నవి. కావున జీవాత్మ మోక్షమును సైతము ప్రారబ్ధకర్మానుసారముగ ప్రాప్తమగు దేహేంద్రియాదిసాధనమూలముననే సంపాదించికొనవలసివచ్చును. ఈదేహేంద్రియాదిసాధనములలో బుద్ధి యనునింద్రియము ముఖ్య మైనందున నాత్మ యేవిషయమును నింద్రియములద్వారా చేయవలసివచ్చినను దొలుత నది బుద్ధినిఁ బ్రేరేపింపవలసివచ్చును; కాని పూర్వకర్మానుసారముగను, ప్రకృతిస్వభావానుసారముగను, ఈబుద్ధి సదా శుద్ధముగను, సాత్త్వికముగనే యుండునని నియమము లేదు. కావున త్రిగుణాత్మకప్రకృతియొక్క ప్రపంచమునందుండి ముక్తమయి యీబుద్ధి యంతర్ముఖమును, సాత్త్వికము, లేక, యాత్మనిష్ఠము (అనఁగా: ఆత్మయొక్క ప్రేరణారూపమగు నాజ్ఞ ననుసరించి యతనికి వేనియందుఁ గల్యాణమగునో యాకర్మలనేచేయుటకు నిశ్చయమును గలుగఁజేయునది) నగుటకుఁ జిరకాలమునుండి వైరాగ్య మభ్యసింపవలసివచ్చును. ఇటులైనను, ఆఁకలి, దప్పి మొదలగుదేహధర్మములు సైతమే సంచితకర్మలయొక్కఫలములను భోగించుట కారంభమైనవో అవి వానిని మరణపర్యంతము వదలనే వదలవు. కావున బద్ధుఁడగు జీవాత్మ దేహేంద్రియాదులచే మోక్షానుకూలకర్మను గలుగఁజేయించుట యను ప్రథమప్రేరణను స్వాతంత్ర్యముఁ గలవాఁడైనను ప్రకృతిచేతనే ముం దన్నివిషయములను జేయింపవలసి యుండుటచే నంతవఱకును, సాలెవాఁడు, కుమ్మరి మొదలగుపనివాండ్రవలె, నీయాత్మయే ముఖ్యమైనదిగను, దేహేంద్రియాదిసాధనములను శుద్ధములుగ చేసి తనస్వాధీనతలో నుంచికొనుప్రయత్నము సేయునదిగను నుండవలసివచ్చు నని తాత్పర్యము. (వే. సూ. ౨. 3. ౪౦) ఈకార్యమొక్కపర్యాయమగుట కశక్యము గాన, ధైర్యముచే మెల్లమెల్లగఁ జేయవలయును. అట్లు సేయనినాఁడు, మదించిన గుఱ్ఱమువలెనె యింద్రియములు క్రిందుమీఁదు చేయును. ఇందుకొఱ కింద్రియనిగ్రహముఁ జేయుటకు బుద్ధియొక్క ధృతి, లేక, ధైర్యము సాయముగ నుండవలయు నని (గీ. ౬. ౨౫) గీతలలో భగవంతుఁడు సెప్పియున్నాఁడు. మఱియు పదునెనిమిదియవయధ్యాయమున బుద్ధికివలె, ధృతికిని సాత్త్విక, రాజస, తామ

సము లను నైసర్గికములగు మూఁడుభేదములు చూపఁబడెను. (గీ. ౧౮. ౩౩-౩౫) వీనిలో తామస, రాజసము లను మెట్లను వదలి బుద్ధిని సాత్త్వికమును జేయుటకు నింద్రియనిగ్రహముఁ జేయవలసివచ్చును. కావున నాఱవయధ్యాయమునం దిట్టి యింద్రియనిగ్రహాభ్యాస మనుయోగమునకు యోగ్యస్థలమును, ఆసనమును, ఆహారమును సంక్షేపముగ వర్ణింపఁబడినవి. ఈతీరున మెల్ల మెల్లగ(గీ. ౬. ౨౫)నభ్యాసముచేసినపిదప చిత్తము స్థిరమగుటచే నింద్రియములు స్వాధీనము లగుననియు నుత్తరకాలమునందుఁ గ్రమక్రమముగ (నొకేపర్యాయము కాదు) బ్రహ్మాత్మైక్య జ్ఞానము కలుగుటచే "ఆత్మవంతం న కర్మాణి నిబధ్నంతి ధనంజయ" (గీ. ౪. ౩౮-౪౧) అనినట్లు కర్మబంధము వదలిపోవుననియు గీతయందుఁ జెప్పఁబడినది; కాని భగవంతుఁ డేకాంతమునందు యోగాభ్యాసముఁ జేయవలయునని చెప్పుచుండుటచే (గీ. ౬. ౧౦) జగత్తుయొక్క సర్వవ్యవహారములను వదలి యోగాభ్యాసమునందే యాయుర్దాయమునంతయును గడపవలయునని గీతాతాత్పర్యమని యెన్నఁగూడదు. ఏదైనను మనవద్ద సంపాదింపఁబడిన మూలధనము కొంచెముగనో గొప్పగనో యుండెనేని, దానితో వ్యాపారము నారంభించి మెల్లమెల్లగ నావ్యాపారము చేతనే సంపన్నులమగునటులే క్రమముగ చిత్తస్థైర్యమును సంపాదించుకొనవలయునని గీతలయందున్న కర్మయోగమునకుఁ దాత్పర్యము. తనకు శక్యమైనంత యింద్రియనిగ్రహమును సంపాదించికొని మొదట కర్మయోగము నవలంబించుటకు నారంభింపవలయును; పిమ్మట దానిచేతనే యంతకంత కెక్కువగ నింద్రియనిగ్రహము ప్రాప్తమగును; కాని రచ్చబల్లలమీఁద కూర్చుండి యోగాభ్యాసమొనర్చుటకు వీలులేదు. అట్లు రచ్చబల్లలపైని కూర్చుండి యభ్యసించుటవలన బుద్ధి కలవడిన యేకాగ్రతాభ్యాస మొకానొకప్పుడు తరుగుట కవకాశము గలదు. కావున కర్మయోగమును నిత్యము నాచరించుచున్నపు డప్పుడప్పుడు కొంతకాలము నేకాంతముగ సేవించుటయు నావశ్యక మగును. (గీ. ౧౩. ౧౦) కాని యందులకై జగత్తుయొక్క వ్యవహారమును వదలవలయునని భగవంతుఁ డెక్కడను చెప్పలేదు. సాంసారికవ్యవహారములు నిష్కామబుద్ధితోఁ జేయుటకు సైత మింద్రియనిగ్రహము కావలయునని చెప్పఁబడినది. కాన,దీనితోపాటు నిష్కామకర్మయోగమును యథాశక్తిగఁ బ్రతివాఁడును దప్పక నాచరింపవలయును. పూర్ణముగ నింద్రియనిగ్రహము సిద్ధమగువఱకును కనుపెట్టికొని కూర్చుండఁగూడదని గీతలుపదేశించుచున్నవి. మనుష్యుఁడు, బుద్ధిమంతుఁడు, నిగ్రహము గలవాఁడు నగు

నేని యిట్టియోగాభ్యాసముచే నాలుమాసములలోనే సామ్యబుద్ధిని స్థిరపఱచు కొను నని మైత్ర్యుపనిషత్తునందును, మహాభారతమునందును జెప్పఁబడినది. (మైత్ర్యు. ౬.౨౮ మ. భా. శాం. ౨౩౯. ౩౨; అశ్వ. అనుగీత, ౧౯. ౬౬) కాని భగవంతునిచే వర్ణితమైన బుద్ధియొక్క యీసాత్త్వికమును, సమమును, లేక, యాత్మనిష్ఠాయుక్తము నగుస్థితి యాలుమాసములకు లభింపనే లభింపకపోయినను, ప్రకృతిస్వభావానుసారముగ నాలుసంవత్సరములకైనను లభించుట దుర్లభము. మఱియు నీయభ్యాస మపూర్ణముగనుండుటచే నీజన్మమునందుఁ బూర్ణమగు సిద్ధి ప్రాప్తము కాకపోవుటయే కాక, ముందుజన్మమునందు మరల మొదటినుండియు నారంభింపవలసిన దగుటచే నుత్తరజన్మయందుఁ జేయు యోగాభ్యాసముసైతము పూర్వమువలె నపూర్ణ మగును. కాన నిట్టిపురుషునకుఁ బూర్ణసిద్ధి యెప్పుడును లభింప నేరదని యిచ్చోఁ సంశయ మగును. మఱియుఁ గర్మయోగము నాచరించుటకు మున్నె పాతంజలయోగముచేఁ బూర్ణమగు నిర్వికల్పసమాధి నభ్యసించుట నారంభ మున నేర్చుకొనవలయు నని తోఁచును. అర్జునుని మనస్సున కిశంకయే తోఁచుటచే నిట్టిసందిగ్ధములయందు మనుజుఁ డేమి చేయవలయునని, శ్రీకృష్ణుని, గీతలయా[illegible] యధ్యాయమున (గీ. ౬. ౩౭-౩౯) నర్జునుఁ డడిగెను. ఈప్రశ్నమునకు నాత[illegible] నది యమరమనియు, లింగశరీరద్వారా యీజన్మయందుఁ గలిగినసంస్కారము లన్నియు స్థిరముగ నుండుననియు, 'యోగభ్రష్టుఁడు' కర్మయోగమును బూర్తిగ సాధింపలేక, దానియందుండి భ్రష్టుఁడైనపుడు, ముందు జన్మయందుఁ దనప్రయ త్నము నక్కడ నుండియె (పూర్వజన్మయందు వదలినస్థలమునందుండి యనుట) యారంభించు ననియు, నిటుల క్రమముగ "అనేకజన్మసంసిద్ధః తతో యాతి పరాం గతిమ్"(గీ. ౬. ౪౫)అన్నట్లనేకజన్మముల నెత్తి తుదకుఁ బూర్ణసిద్ధి నొంది మోక్ష మును బొందుననియు భగవంతుఁ డుత్తరము నిచ్చెను. మఱియును "స్వల్ప మప్యస్య ధర్మస్య త్రాయతే మహతో భయాత్"— "ఈధర్మముయొక్క (అనఁగా: కర్మయోగమార్గముయొక్క) యాచరణము కొంచెమైనను గొప్పసంకటములో నుండి విడిపించుచున్నది." (గీ. ౨. ౪౦) అని యీసిద్ధాంతము ననుసరించియే రెండవయధ్యాయమునఁ జెప్పఁబడినది. మనుష్యునియొక్క యాత్మ మొదటినుం డియు స్వతంత్రముగ నున్నను, బూర్వకర్మానుసారముగఁ బ్రాప్తమగు దేహము యొక్క ప్రకృతిస్వభావము శుద్ధము గానందున నొకజన్మయందే మనుజునకుఁ బూర్ణమగు సిద్ధి లభించుట దుర్లభ మని సారాంశము; కాని యంతమాత్రమున[illegible]

“నాత్మాన మవమన్యేత పూర్వాభి రసమృద్ధిభిః” (మను. ౪. ౧౩౭)—ఎవరును నిరాశఁజెందరాదు. లేక, యొకేజన్మయందుఁ బరమసిద్ధిని సంపాదించుకొనుట యను దురాగ్రహమందుఁ బడి పాతంజలయోగాభ్యాసమునందే (అనఁగా: ఇంద్రియములను గేవలము సాముచే జయించుటలోనే) యాయుర్దాయము నంతయు వ్యర్థముగ వ్యయము సేయరాదు. ఆత్మ కేమియుఁ దొందర లేదు. ఈరోజున సాధ్యమగునంత యోగబలమును సాధించి కర్మయోగముయొక్క యాచరణ నారంభించె నేని, దానిచేతనే మెల్ల మెల్లగ బుద్ధి—యంతకంతకు సాత్త్వికము, శుద్ధము నగును. కానఁ గర్మయోగముయొక్క యీస్వల్పమగు నాచరణమే జిజ్ఞాసను బొందించి, చెఱకును గానుగలోఁ బాఱవైచినటుల మనుష్యుని బలాత్కారముగ ముందు ముందుకుఁ ద్రోసి, తుదకు నేఁడు గాని రేపైనను, ఈజన్మయందుఁ గానియెడల నుత్తరజన్మమం దైనను నాయాత్మకుఁ బూర్ణమగు బ్రహ్మప్రాప్తిని లభింపఁజేయును. దానివలన నీ కర్మయోగమార్గముయొక్క యత్యంతస్వల్పాచరణము గాని, లేక, మఱియు జిజ్ఞాసగాని యెప్పటికిని వ్యర్థము కాదనియు, ఇది కర్మయోగమార్గమునందున్నవిశేష మగుగుణ మనియు గీతలయందే భగవంతునిచే స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడినది. (గీ. ౬. ౧౫ మీఁద నాటీక చూడుము.) కేవల మీజన్మముననే మోక్షము లభింపలేదని ధైర్యమును విడనాడక మన నిష్కామకర్మలను చేయునుద్యోగమును మాత్రము స్వతంత్రముగను, ధైర్యముగను, యథాశక్తిగ మనము సేయుచుండవలయును. ప్రాక్తనసంస్కారమువలనఁ బ్రకృతిసంబంధ మగు నేద్వంద్వ మీజన్మయందు గాని, లేక, నేఁడే గాని వెలువడునని తోఁచుచున్నదో యదియే క్రమక్రమముగ వృద్ధిఁ బొందుచున్నకర్మయోగముయొక్క యభ్యాసముచే, నీజన్మమునఁ గాని, భవిష్యజ్జన్మమునఁ గాని స్వయముగనే శిథిల మగును. అటుల గాను కాను “బహూనాం జన్మనా మంతే జ్ఞానవా న్మాం ప్రపద్యతే” (గీ. ౭.౧౯) అన్నట్లుగ నెప్పుడో యొకప్పుడు పూర్ణజ్ఞానము కలుగుటవలనఁ బ్రకృతియొక్క బంధము (అనఁగా పారతంత్ర్యము) పోయి తుద కాత్మకు తన మూలభూతమయినదియు, పూర్ణ మయినదియు, నిర్గుణ మగుముక్తావస్థ (అనఁగా: మోక్షము) ప్రాప్త మగును. మనుజుఁ డేమి చేయలేఁడు? “నర కరనీ కరే తో నర కా నారాయణ హోయ” * అని ప్రచారములో నున్నవచన మీవేదాంతమునందలి సిద్ధాంతము ననువదించుచున్నది. ఇందుచేతనే యోగవాసిష్ఠకారులు ముముక్షుప్రకరణమునం దుద్యోగ

* నరుఁడు సేయఁదగిన కార్యమును జేసిన నరుఁడు నారాయణుఁ డగును.

మును బెక్కువిధములుగఁ బ్రశంసించి తుద కుద్యోగముచేతనే సర్వముఁ బ్రాప్త మగుననియు, నిస్సందేహముగ నుపదేశించినారు (యో. ౨. ౪. ౧౦. ౧౮).

కానిమ్ము; "జ్ఞానమును సంపాదింపవలయు నని ప్రయత్నము సేయుటకు జీవాత్మ మూలమునందు స్వతంత్రుఁ డగుటచేత, స్వావలంబనపూర్వక మగుదీర్ఘోద్యోగముచేఁ దుద కెప్పటి కైనను, బ్రాక్తనకర్మ యనెడి బంధనము నుండి విముక్తుఁ డగును." అని నిశ్చయింపఁబడినను, కర్మక్షయ మననేమి? యనియు నది యెప్పు డగుననియుఁ గలుగుసంశయమును సైత మిఁక గొంచెము విశేషముగ వ్యాఖ్యానముఁ జేయుదము. కర్మక్షయమనఁగ సర్వకర్మలబంధనమునం దుండియుఁ బూర్ణముగ (అనఁగా: నిశ్శేషముగ) విముక్తి యని యర్థము; కాని పురుషుఁడు జ్ఞానియైనను నతనికి దేహ మున్నంతవఱకును నాఁకలి, దప్పి, నిదుర, కూర్చుండుట మొదలగుకర్మలు విడువకపోవుటచే, భోగించిననే కాని ప్రారబ్ధకర్మ నశింపదు. కావున నాగ్రహముచేత నతఁడు దేహత్యాగముఁ జేయరాదని పూర్వమునందుఁ జెప్పఁబడినది. జ్ఞానోత్పత్తికంటె పూర్వమునఁ జేయఁబడిన సర్వకర్మలును, జ్ఞానముచే క్షయించినను, జ్ఞానోత్పత్తియైనపిదప యావజ్జీవమును, జ్ఞానియగు పురుషుఁడు కొంచెముగనో గొప్పగనో కర్మలను జేయుట యావశ్యక మగును. కావున నప్పు డిట్టికర్మలయందుండి యతనికి విముక్తి యెటుల కలుగుననియు, విముక్తి కలుగనియెడల, పూర్వకర్మక్షయము గాని, మోక్షము గాని కలుగు టెట్లనియు, శంకతోఁచుట కవకాశమున్నది. నామరూపాత్మకమగు కర్మ, జ్ఞాని యొక్క నామరూపాత్మకమగు దేహము నెప్పుడును విడువకపోయినను, ఆకర్మను దనపై వేసికొనకుండుట మొదలగువిషయము లాత్మయొక్క యస్వాధీనతలో నుండును గాన నింద్రియములను జయించి, కర్మల విషయమై ప్రతిజంతువునకుఁ గలయాసక్తిని క్షయింపఁజేసితి మేని, కర్మలుసేసినను, వానియొక్క బంధనములను నశింపఁజేసినటులే యగునని వేదాంతశాస్త్ర మీశంకకు సమాధానము నుడువు చున్నది. కర్మ స్వభావముగనే గుడ్డిదియు, నచేతనమును, మృతప్రాయమునై యున్నది. కాన నది తనయంతట తానెవరిని బంధింపదు, వదలిపెట్టదు. తన యంతట యోగ్యమైనది గాని, యయోగ్యమైనదిగాని కానేరదు. మనుజుఁడు తనజీవము నాకర్మయం దిఱికించి తనయిష్టము ననుసరించి యిది మంచిదా? చెడ్డదియా? యనియు, శుభ మైనదియా? లేక, యశుభ మైనదియా? యని యాలోచించి నిశ్చయించుచున్నాఁడు. కావున నీమమత్వయుక్తమగునభిలాష వదలిపోవు

నేని, కర్మలఁ జేయుచున్నను, చేయక పోయినను కర్మబంధము వదలి పోయెనని చెప్పవచ్చును. ఇదియె సత్యమగు నైష్కర్మ్యము. కర్మత్యాగము కాదు; (గీ. 3.౪) నీయధికారము కర్మలఁ సేయువఱకే. ఫలముయొక్క ప్రాప్త్యప్రాప్తులనునవి నీయధికారములో నుండువిషయములు కావు (గీ. ౨. ౪౭.). "కర్మేంద్రియైః కర్మయోగ మసక్త స్స విశిష్యతే"—"ఫలాశ లేక కర్మేంద్రియములను గర్మలను జేయనిమ్ము"—(గీ. 3. ౭) "త్యక్త్వా కర్మఫలాసంగం" "కర్మఫలమును వదలి"— (గీ. ౪. ౨౦) "సర్వభూతాత్మభూతాత్మా కుర్వన్నపి న లిప్యతే" "సర్వభూతములయందును సమబుద్ధి గలిగిన పురుషుఁడు గర్మలఁ జేసినను నవి యతనిని బాధింపవు"—(గీ. ౫. ౭) "సర్వకర్మఫలత్యాగం కురు," "సర్వకర్మఫలములను వదలుము"— "కార్య మిత్యేవ యత్కర్మ నియతం క్రియతే" "తప్పక చేయవలసిన వనుతలంపునఁ జేయఁబడు కర్మలు సాత్త్వికములు"—(గీ. ౧౮. ౯), "చేతసా సర్వకర్మాణి మయి సన్న్యస్య"—"సర్వకర్మలను నాకర్పించి నడువుము"—(గీ. ౧౮. ౫౭) అనునవి మొదలుగాఁగల గీతలలోని యనేకస్థలములయందున్నయుపదేశముల కిదియె బీజము. జ్ఞాని సర్వవ్యావహారికకర్మలను జేయవలయునా? లేదా? యనుప్రశ్న స్వతంత్రమైనది. గీతాశాస్త్ర మావిషయములో నేమి సిద్ధాంతముఁ జేయుచున్నదియు ముందుప్రకరణమున విచారించెదము. జ్ఞానముచే సర్వకర్మలును భస్మమగుటకు వాస్తవికార్థ మేమి యనువిషయము మాత్రము ప్రస్తుతము విచారణీయము. మఱియుఁ బూర్వోక్తములగు వచనముల వలన నీవిషయములో గీతాభిప్రాయ మేమియై యున్నదియు వ్యక్త మగును. వ్యవహారమందును నీన్యాయమునే మనమంతటను బ్రవర్తింపఁజేయుచున్నాము. ఉదాహరణము.— అజ్ఞానముచే నొకానొకఁడు రెండవవానిని ద్రోసె నేని, మన మా పురుషుని దుష్టుఁ డని యనము; మఱియు దండనశాస్త్రనియమములోసైతము కేవలమనిచ్ఛచే సంభవించినహత్యలను హింసలలోఁ జేర్పరు. అగ్నిహోత్రముచే నిండ్లు తగులఁబడి పోయినను, వర్షాధిక్యముచే సస్యము కొట్టుకొనిపోయినను,అగ్నికిఁగాని, వర్షమునకుఁ గాని, యెవ రైనను నేరము నాపాదింతురా? కేవల కర్మలవైపునకే దృష్టియుంచితిమేని ప్రతికర్మయందు నేదైన దోషమో యసత్యమో,లేక,చెఱుపో మనుష్యదృష్టికి గాన్పింపక తప్పదు—"సర్వారంభా హి దోషేణ ధూమే నాగ్నిరి వావృతాః" (గీ. ౧౮. ౪౮) కాని గీత వదలిపెట్టుమని చెప్పిన దోష మిది కానేరదు. మనుజునియొక్క యేకర్మమైనను శుభమని కాని యశుభ మని కాని

చెప్పుచున్నాము; కాని యాశుభములు కర్మయందు లేవు. అవి కర్మ నొనరించు పురుషుని బుద్ధి నవలంబించి యున్నవని లెస్సగ గమనించి, కర్మలయందలి చెఱుపును తీసివైచుట యన, కర్త తనబుద్ధిని, లేక, మనస్సును, శుద్ధముగ నుంచుటయే యని గీతయందు సిద్ధాంతీకరింపఁబడినది (గీ. ౨. ౪౯-౫౧); మఱియు నుపనిషత్తులలోను—

"మన ఏవ మనుష్యాణాం కారణం బంధమోక్షయోః,
బంధాయ విషయాసంగి మోక్షే నిర్విషయం స్మృతమ్."
(మైత్ర్యు. ౬. 3౪; అమృతబిందు. ౨).

"మనుష్యులకు (కర్మయొక్క) బంధము గాని, మోక్షము గాని సంఘటిల్లుటకు మనస్సునదియే (ఏవ) కారణముగ నున్నది. మనస్సు విషయాసక్తమైన యెడల బంధ మగును. మనస్సు నిర్విషయ మన నిష్కామము, లేక, నిస్సంగము, అయిన మోక్షము లభించును."—అని కర్మను జేయుమనుష్యునియొక్క బుద్ధికి ప్రాధాన్య మీయఁబడినది. బ్రహ్మాత్మైక్యజ్ఞానము ప్రాప్తమైనపిదప బుద్ధి కీసామ్యావస్థ నేవిధముగఁ గలుగఁ జేయవలయునో భగవద్గీతయందుఁ బ్రధానముగఁ జెప్పఁబడినది. మఱియు నీయవస్థ ప్రాప్తముగు నేని కర్మలు సేయుచున్నను బూర్ణముగఁ గర్మక్షయమగును. నిరగ్ని యగుటచేఁ గాని (అనఁగా:సన్న్యసించి యగ్నిహోత్రాది కర్మలవదలుటచేఁ గాని) లేక, క్రియాశూన్యుఁడుగ నుండుటచేఁ గాని (అనఁగ: ఏకర్మలను చేయక యూరక స్వస్థముగఁ గూర్చుండుటచేఁ గాని) కర్మక్షయము గానేరదు. (గీ. ౬. ౧) మనుష్యునకు నిచ్ఛ యున్నను, లేక యున్నను ప్రకృతి యనుఘటీయంత్రము సదా నడచుచుండుటచే, దానితో పాటు మనుజుఁడు సైతము తిరుగకతప్పదు. (గీ. 3.33;౧౮.౬౦); కాని యజ్ఞానులీస్థితియందుఁ బ్రకృతియొక్క పారతంత్ర్యములో నుండి నాట్యము సేయునటు లాచరింపక యింద్రియనిగ్రహముచే బుద్ధిని స్థిరముగను, శుద్ధముగను జేసి సృష్టిక్రమానుసారముగఁ బ్రాప్త మగుకర్మలు కేవలము కర్తవ్యము లని, యనాసక్తబుద్ధితోడను, శాంతముతోడను, జేయువారే సత్య మగువిరక్తు లనియు, స్థితప్రజ్ఞు లనియు, బ్రహ్మపదమును బ్రాపించినపురుషు లనియు గీత చెప్పుచున్నది. (గీ. 3.7;౪. ౨౧; ౫. 7-౯; ౧౮. ౧౧) జ్ఞాని యొకవేళ వ్యావహారికకర్మను ద్యజించి, సన్న్యాసమును పుచ్చుకొని, వనములోనికేగి కూర్చుండి యుండవచ్చును; గాని, యీతీరున వ్యావహారికకర్మలను వదలుటచే నాకర్మలు క్షయించినవని యెన్నుట భ్రమ.

అతఁడు కర్మ చేసినను, చేయక పోయినను కర్మలకుఁ గలిగినక్షయ మతనియొక్క బుద్ధి సామ్యావస్థ నొందుటచేతనే యగుననియు, కర్మ వదల్చుటచేఁ గాని, వదలి పెట్టక పోవుటచేఁగాని, కాదనియు విషయము బాగుగ గ్రహింపనగును. అగ్నిచే నేతీరున నింధనములు దగ్ధము లగునో యాతీరున జ్ఞానముచేఁ గర్మలు దగ్ధములగు ననునిదృష్టాంతముకంటె, తామరాకుమీఁద నీరుండినను నది యాయాకున కంట నటుల జ్ఞానికి (అనఁగా: బ్రహ్మార్పణముఁ జేసి, లేక, యాసక్తిని వదలి కర్మలను జేయువానికి) కర్మయొక్క లేపము తగులనేర దనునుపనిషత్తులయందును, గీతలయం దునున్న దృష్టాంతము కర్మయొక్క సత్యస్వరూపమును నిరూపించుటకు మిక్కిలి సమర్థముగ నున్నది. (ఛాం. ౪. ౧౪. ౩; గీ. ౫.౧౦) కర్మలు నైసర్గికముగ నెప్పు డును నశింపవు; నశింపఁజేయ నక్కఱయును లేదు; కర్మ యనఁగా నామరూప ములును, నామరూపము లనఁగా దృశ్యసృష్టియు నైనయెడల నీసర్వదృశ్యసృ ష్టియు నెటుల దగ్ధ మగును? ఒకవేళ దగ్ధమైనను సత్కార్యానువాదానుసార ముగ నదివఱకున్న నామరూపములు మాఱుట యనుభేదము మాత్రమే యుండును. నామరూపాత్మక మగుకర్మ, లేక, మాయ నిత్యమును మాఱునది యగుటచే, ఈనామరూపములు తమతమయిష్టము ననుసరించి మార్పుఁజేసికొనుటకు శక్యమయి నవియైనను నీనామరూపాత్మక మగుకర్మను, సమూలముగ నశింపఁజేయుట యను పని యెంతటి యాత్మజ్ఞాని కైన నశక్యము. ఒక్కపరమేశ్వరునకే యది శక్యమగు. (వే. సూ. ౪. ౪. ౧౧౭). కాని మొట్టమొదట నున్నయీజడములగుకర్మలయందు లేనిదియు, తనమమత్వబుద్ధిచే దానియందు కల్పించుకొనినదియు, మంచిచెడుగుల బీజములనుమాత్రము నశింపఁజేయుట మనుజునకు శక్యమగును. అతఁడు [illegible] జేయవలసినయు నీమంచిచెడుగుల బీజ[illegible]. సర్వభూతములయ[illegible]సు సమత్వ [illegible]ద్ధి నొంది, సర్వవ్యాపారములయందు నున్నమమ[illegible]జము లెవరిచేఁ దగులఁ బెట్టఁబడినవో వారే ధన్యులును, కృతకృత్యులును, ముక్తులు నగుటచే సర్వ వ్యాపారములు సేయుచున్నను వారికర్మము జ్ఞానాగ్నిచే దగ్ధ మగునని చెప్పుచు న్నారు. (గీ. ౪. ౧౯; ౧౮. ౫౬) కర్మ లీతీరున దగ్ధములగుట యనునది, మనో నిర్విషయత్వమును, బ్రహ్మాత్మైక్యముయొక్క యనుభవమును మాత్రమే యవలంబించి యుండును. అగ్ని యెప్పు డుత్పన్నమైనను, తనదాహకతాశక్తిని వదలనట్లు బ్రహ్మా త్మైక్యజ్ఞానము కలిగినతోడనే, వారియొక్క కర్మక్షయరూపమగు పరిణామము సంభవించును. కాలవిళంబన ముండదు. జ్ఞానము కలిగె నేని తత్క్షణముననె కర్మ

క్షయ మగును. కాని యితరములగు నన్నికాలములకంటెను మరణకాల మీవిషయమునకు శ్రేష్ఠమయినదని చెప్పుదురు. కారణ మేమి యన: మరణ మనునది యాయుర్దాయమునఁ గడపటికాలము; దానికంటె పూర్వమున నేకాలమునకైనను బ్రహ్మజ్ఞానము కలుగుటచే నారబ్ధసంచితములు నశించినను, ప్రారబ్ధము నశింపదు. కావున నీబ్రహ్మజ్ఞానము కడవఱకే యొకరీతిని స్థిరముగ నుండకపోయెనేని మరణము వచ్చులోపల ప్రారబ్ధకర్మానుసారముగ సంభవించు మంచివియు చెడ్డవియు నగు కర్మలన్నియు సకామములగుటచే, వానిఫలము భోగించుటకుఁ దిరిగి జన్మింపక తప్పదు. పూర్ణముగ జీవన్ముక్తుఁడయినవానికి నీభీతి యెప్పుడు నుండదనువిషయమున సందియ మేమియును లేదు; కాని యీవిషయమును శాస్త్రదృష్టిచే విచారింపవలసి వచ్చినప్పుడు మరణమునకుఁ బూర్వమునఁ బుట్టినబ్రహ్మజ్ఞాన మొకానొకప్పుడు మరణమువఱకు నుండకపోయిన నేమికావలయుననువిషయమును నవశ్యము విచారింపవలసివచ్చును. కావున మరణముకంటె పూర్వమునం దున్నకాలముకంటె మరణకాలమే మిక్కిలి శ్రేష్ఠమైనదని శాస్త్రకారులయభిప్రాయము. మఱియు నప్పుడు (అనఁగా: మరణకాలమునందు) పూర్ణముగ బ్రహ్మాత్మైక్యజ్ఞానానుభవ మవశ్యము సంభవింపవలయును. లేనిచో మోక్షము సంభవింపదు. అని నిశ్చయించిరి. ఈయభిప్రాయముచేతనే "అంతకాలమునం దనన్యభావమున నన్ను స్మరించుటచే మనుజుఁడు ముక్తుఁ డగును." అని యుపనిషత్తులయాధారమున గీతలయందుఁ జెప్పఁబడినది (గీ. ౮. ౫). ఈసిద్ధాంతానుసారముగ జన్మమంతయు దురాచారమునందే గడపినవాఁడుసైతము మరణసమయమునఁ బరమేశ్వరు నెఱుంగునేని ముక్తుఁ డగు నని చెప్పవలసివచ్చును. మఱియు ననేకులు దీనిని యుక్తమనియు సమ్మతింపరు. సుబుద్ధియు, బ్రహ్మ విచారించితి మేని దీనిని ... వానికి ... కవలము ... మరణకాలమునం ... వీలు లేదు. ఇతరవిషయములయందు వలెనే బ్రహ్మనిష్ఠను సంపాదించుటయందును మనస్సున కభ్యాస ముండవలయును. మఱియు నీజన్మమునం దొకపర్యాయమైన బ్రహ్మాత్మైక్యానుభవము గలుగనివానికి కేవలము మరణకాలమునందే యది యొక్కసారిగ ప్రాప్త మగుట మిక్కిలి దుర్ఘటము. వేయేల? శక్యము కాదు. కావున ప్రతిమనుజునిచేతను, మనస్సును నిర్విషయముగఁ జేసికొను నభ్యాసము, నిత్యము నాచరణలో నుంపఁబడెనేని, యంతకాలమునందును నాస్థితి స్థిరముగ నుండుటకు నాటంకముండదు. కాన, మనుజుఁడు

తుదకు ముక్తుఁ డగుననియు గీతలు మఱియొకగొప్పవిషయమును జెప్పుచున్నవి. (గీ. ౮. ౬. ౭; మఱియు ౨. ౭౨. చూడుఁ) అయినను పూర్వసంస్కారములు మొదలగుకారణముల మూలమున నెవనికైనను కేవలమరణసమయమునందు హాఠాత్తుగా జ్ఞానము సంప్రాప్తము కావచ్చునని శాస్త్రమునందలిసారాంశము. ఇట్టి యుదాహరణము లక్షకొకటి గాని, కోటికొకటి గాని యుండవచ్చును; కాని యది యెంత దుర్లభము. దుర్ఘటమనువిచారము దూరముననుంచి, యిట్టి స్థితి ప్రాప్తమగునేని, పిదప నేమి యగునని ప్రస్తుతము మనము విచారణచేయవలసియున్నది. మరణసమయమందైన నిట్టి జ్ఞాన ముత్పన్నమగుటచేఁ బురుషునియనారబ్ధకార్యమగు సంచితము క్షయ మగును; మఱియు నారబ్ధకార్యసంచిత మీజన్మయందలి భోగము మరణకాలమునందు సమాప్తమగును. కావున నతని కే కర్మయును భోగింప వలసినయవసరము లేదు. సర్వకర్మలనుండి (అనఁగా: సంసారచక్రమునందుండి) వాఁడు ముక్తుఁడగునని చెప్పనక్కఱ లేదు. ఈసిద్ధాంతమే "అపి చేత్ సుదురాచారో భజతే మా మనన్యభాక్"—"మిక్కిలిదురాచారుఁడైనను మనుజుఁ డనన్యభావముచేఁ బరమేశ్వరుని సేవించెనేని ముక్తుఁ డగును—(గీ. ౯. ३०) అని గీతయందుఁ జెప్పఁబడినది; మఱియు జగత్తునందున్నయితరధర్మములలో నైత మావిషయ మంగీకరింపఁబడినది. అనన్యభావమనఁగాఁ బరమేశ్వరునియందుఁ జిత్తవృత్తి పూర్ణముగ లయమును జెందుట యని యిచ్చట వివక్షిత మగునర్థము. చిత్తవృత్తిని మఱియొకచోట నుంచి నోటితో "రామరామ" యని ప్రేలుట కాదని మాత్రమే యిచ్చట బాగుగ గమనింపవలసినవిషయము. అనారబ్ధములగుసంచితముల నన్నిటి నొకసారియే క్షయింపఁ జేయునట్టిమహత్త్వము గలది పరమేశ్వరజ్ఞాన[illegible] మాత్రమనియు వక్తృ[illegible] ప్రాప్తమైనను నిష్టమే కాని యీ ప్రాప్తిలో లక్ష్యము పూర్వమునందుఁ బ్రాప్తమైనది స్థిరప[illegible]ండుట గాని, పూర్వమున ప్రాప్తము గాని కాకపోయినను తుద కంతకాలమున కైనను బ్రాప్తమగుట గాని, యత్యంతావశ్యకము. అట్లు లేనియెడల మరణసమయమునందే వాసన మిగిలియుండినను, దానివలననే తిరిగి జన్మించుట తప్పదనియు, పునర్జన్మ తప్పనియెడల మోక్ష మంతరించు ననియు మనశాస్త్రకారులచే సిద్ధాంతీకరింపఁబడినది.

'కర్మబంధ మన నేమి? కర్మక్షయ మని దేనినిఁ జేర్కొనుచున్నారు? మఱియు నది దేనిచే నెప్ప డగును?' అనువిషయములు చెప్పఁబడినవి. ఇప్పుడు కర్మక్షయ మయినవారికిని, కర్మబంధము వదలనివారికిని మరణానంతరమునందు

వైదికధర్మానుసారముగ నెట్టిగతి ప్రాప్త మగునో ప్రసంగానుసారముగ నిచ్చోఁ గొంత విచారించి ప్రకరణమును సమాప్తిఁ జేయుదము. ఈవిషయమున నైత ముప నిషత్తులయందుఁ బలుమాఱు చర్చలు సేయఁబడినవి. (ఛాం. ౪. ౧౫; ౫. ౧౦; బృ. ౬. ౨. ౨. ౧౬; కౌ. ౧. ౨-౩) వానియొక్క యేకవాక్యత వేదాంతసూత్రములయందలి నాలుగవయధ్యాయముయొక్క మూఁడవపాదమునందుఁ జేయఁబడినది. కాని యీచర్చనంతను నిచ్చోఁ జెప్పనక్కఱ లేదు. భగవద్గీతలలోఁ జెప్పఁబడిన రెండుమార్గముల (గీ. ౮. ౨౩-౨౭) విషయమును మాత్రమే ప్రస్తుతము మనము విచారించుదము. వైదికధర్మములలోఁ గర్మకాండమనియు, జ్ఞానకాండమనియు రెండు ప్రసిద్ధములగు భేదములు గలవు. వీనిలోఁ గర్మకాండయందు సూర్యాగ్నీంద్ర వరుణాదులగు వైదికదేవతలను యజ్ఞములచేఁ బూజించి, వారిప్రసాదముచే నిహలోకమునందుఁ బుత్రపౌత్రాది సంతతిని, గవాశ్వాదికమును, లేక, ధనధాన్యాదిసంపత్తిని నొంది మరణానంతరమునందు సద్గతిని గలుగఁజేసికొనుట యనునది ముఖ్యముగ నుపదేశింపఁబడినది. ప్రస్తుతకాలమున నీయజ్ఞయాగాదిశ్రౌతధర్మములు లుప్తప్రాయము లగుటచేఁ బైని చెప్పఁబడినయుద్దేశము సిద్ధించుటకొఱకు దేవునియందు భక్తియును, దానధర్మములు మొదలగుశాస్త్రోక్తపుణ్యకర్మలను లోకులు సలుపుచున్నారు; కాని పూర్వకాలమునందు జనులు కేవలము స్వార్థమునకు కాక, సమాజముయొక్క కల్యాణార్థము నైతము యజ్ఞములచేతనే దేవతల నారాధించుచుండిరని ఋగ్వేదమునుబట్టి స్పష్టముగఁ దెలియుచున్నది. కారణ మేమి యన: పైనఁ జెప్పినకార్యము నిమిత్తమై, యేదేవతలయొక్క యానుకూల్యము సంపాదించుకొనవలయునో వారియొక్క (అనఁగా: ఇంద్రాదిదేవతలయొక్క) "ఓ దేవ ఋగ్వేదసూక్తము లన్నియు నిండియున్న ... సూక్తమునయు సమ్మతరవ నిమ్ము". "మాకు నూఱేండ్లాయుర్దాయము నిచ్చుచున్న మమ్ము సంతతిని సమ్ము, మాశూరులను, మాపశ్వాదులను హింసఁజేయకుము." అని ప్రార్థింపఁబడినది. * ఈయజ్ఞయాగాదులు వేదత్రయమునందున విహితములగుటచే నీమార్గమునకు 'త్రయీధర్మ' మని ప్రాచీననామము. ఈయజ్ఞ

* ఇట్టిమంత్రము లనేకములున్నవి. వాని నన్నిటినిఁ జెప్పక "మానస్తోకే తనయే మాన ఆయౌ మానో గోషు మానో అశ్వేషు రీరిషః, వీరాన్మానో రుద్ర భామితో వధీర్హవిష్మంతః సదమిత్త్వా హవామహే" (ఋ. ౧. ౧౧౪. ౮) అను నెల్లరకు వచ్చినమంత్ర మొక్కటి చెప్పినను జాలును.

మెటులఁ జేయవలసినదియు బ్రాహ్మణగ్రంథములందు విస్తృతముగ వర్ణింపఁబడినది. కాని వేర్వేఱగు బ్రాహ్మణములలో యజ్ఞములయొక్క విధుల వేర్వేఱగు ప్రకారముగఁ జెప్పుటచే వానిలో గ్రాహ్యము లేవి? యను సందేహము వెలువడుటచే, జైమిని యీపరస్పరవిరుద్ధములగు వాక్యములకు నేకవాక్యతను జేయుటకై యర్థనిర్ణాయక మగునియమములను సంగ్రహముగఁ జెప్పెను. జైమినియొక్క యీనియమములనే 'మీమాంసాసూత్రము'లని కాని, లేక, 'పూర్వమీమాంస' యని కాని వాడుదురు. ఆకారణముననే ప్రాచీనమగుకర్మకాండకు పిదప మీమాంసకమార్గ మని పేరు వచ్చినది. ఆపే రిప్పటికిని రూఢ మగుటచే, నేను నీగ్రంథమునం దనేకపర్యాయము లాశబ్దమునే యుపయోగించినాను; కాని మీమాంస యనుశబ్దము పిదప ప్రచారములోనికివచ్చినను యజ్ఞయాగాదికము లను నీకర్మమార్గ మతిచిరకాలమునుండియు ప్రచారములో నున్నదని తెలిసికొనవలయును. గీతలయందు మీమాంస యనుశబ్ద మెచ్చటను లేక పోవుటకును, దానికి బదులుగ 'త్రయీధర్మ' మనియు (గీ. ౯. ౨౦. ౨౧) 'త్రయీవిద్య' యనియు పేర్లుండుటకును నిదియే కారణము. యజ్ఞయాగాదిశ్రౌతకర్మప్రతిపాదకములగు బ్రాహ్మణగ్రంథములకు ననంతరకాలమునందలివైదికగ్రంథములు, ఆరణ్యకములు, ఉపనిషత్తులునై యున్నవి. వీనియందు యజ్ఞయాగాదికర్మలు గౌణము లనియు, బ్రహ్మజ్ఞానమే శ్రేష్ఠ మనియుఁ బ్రతిపాదింపఁబడియుండుటచే వానికి నేకవాక్యతఁ జేయుట యావశ్యకమై యుండెను. ఈకార్యమును బాదరాయణాచార్యులవారు తమవేదాంతసూత్రములయందుఁ జేసిరి. ఈగ్రంథమును బ్రహ్మసూత్రము లనియు, శారీరకసూత్రము లనియు, నుత్తరమీమాంసయనియు వక్కాణింపబడెను. ఈరీతిగ పూర్వము, ఉత్తరము అను మీమాంసలను క్రమముగఁ గర్మకాండకును, జ్ఞానకాండకును ప్రధానగ్రంథములై యున్నవి. వాస్తవముగఁ జూచితిమేని యీరెండుగ్రంథములును, ముఖ్యముగ మీమాంసాసంబంధమైనవియే (అనఁగా: వైదికవచనముల యర్థమును జర్చించునవియే) అయినను గర్మకాండ ప్రతిపాదకులను 'మీమాంసకు'లనియు, జ్ఞానకాండప్రతిపాదకులను 'వేదాంతు'లనియును ప్రస్తుతము వాడుకలో నున్నది. కర్మకాండవాదులు (అనఁగా: మీమాంసకులు) శ్రౌతధర్మమునందున్న చాతుర్మాస్యము, జ్యోతిష్టోమము మొదలగుయజ్ఞయాగాదికర్మలే ప్రధానము లని నుడువుచున్నారు. మఱియు వానినిఁ జేయువానికే వేదములయందలి విధులనుబట్టి మోక్షము ప్రాప్తించుననియు,

నెవరును యజ్ఞయాగాదికర్మలను వదలిపెట్టకూడదనియు, వదలినవారు శ్రౌతధర్మ భ్రష్టులని యెంచుఁగవలయు ననియు చెప్పుదురు. కారణమేమియన: సృష్టియొక్క యుత్పత్తితోడనే వైదికయజ్ఞము లుత్పన్నములైనవనియు, మనుష్యుఁడు యజ్ఞములనుజేసి దేవతలను తృప్తి నొందింపవలయుననియు, మఱియు దేవతలుసైతము వర్షము మొదలుగాఁగల యేయేవిషయములు మనుజున కావశ్యకములో వానిని పూర్ణముగ నీయవలయుననియుఁ జెప్పుదురు. ఈచక్ర మనాదినుండియు నడచుచున్నది. ప్రస్తుతమం దీవిచారమున విశేషమహత్త్వ మున్నటుల దోఁపదు. కారణ మేమియన: శ్రౌతధర్మములు ప్రచారమం దిప్పుడు లేవు. కాని గీతాకాలస్థితి భిన్నమగుటచే భగవద్గీతయం దీయజ్ఞచక్రముయొక్క మహత్త్వము బాగుగ నేవర్ణింపఁబడినది. అయిన నుపనిషత్తులందున్న జ్ఞానముకంటె నప్పుడును నీకర్మలకు మోక్షదృష్టిచే గౌణత్వము వచ్చినదని గీతలలోనే (౨. ౪౧–౪౬) స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడినది. మఱియు నీగౌణత్వమే యహింసాధర్మముయొక్క ప్రచారముచేఁ బిదప విశేషముగ వృద్ధిఁబొందినది. యజ్ఞయాగాదికములు వైదికములైనను, వానియందున్న పశువధ ప్రశస్తము కానేరదు. ధాన్యముచేతనే యజ్ఞమును జేయవలయునని భాగవతధర్మములయందు స్పష్టముగఁ బ్రతిపాదింపఁబడినది. (మ. భా. శాం. ౩౩౬. ౧౦ మఱియు ౩౩౭ చూడు) దానివలనను మఱియు కొన్నియంశములలోఁ బిదప జైనులు సైత మిట్టిప్రయత్నములుచేసి యుండుటచేతను, శ్రౌతాగ్నిహోత్రమును సర్వదా పాలించు సాగ్నిహోత్రులు కాశివంటిపుణ్యక్షేత్రములలో సైతము కొందఱే కన్పట్టుచున్నారు. ఈహేతువుచే జ్యోతిష్టోమాదిపశుయజ్ఞము లేడెనిమిదిసంవత్స [illegible]కసారి జరుగుచుండునటుల వినఁబడుచున్నది. కావున శ్రౌతమార్గమునకుఁ బ్రస్తుటిస్థితి ప్రాప్తించినది. అ[illegible] లకు మూలమగు దానివిషయమైయాదరబుద్ధి నేఁటికిని స్థిరముగ నున్నది. [illegible] నీయనూత్రము లర్థనిర్ణాయకశాస్త్ర మగుటచేఁ బ్రమాణముగ నున్నది; కాని శ్రౌతయజ్ఞాదిధర్మము లీరీతిగ వెనుకఁబడినను మన్వాదిస్మృతులందు వర్ణింపఁబడిన యితరయజ్ఞము (అనఁగా: పంచమహాయజ్ఞములు) లిప్పటికిని ప్రచారమునందున్నవి. వానికిని పూర్వోక్తమగు శ్రౌతయజ్ఞయాగచక్రాదులన్యాయమే ప్రవర్తించును. ఉదాహరణము—మన్వాదిస్మృతికారులు, వేదాధ్యయనమును బ్రహ్మయజ్ఞ మనియుఁ, దర్పణమును బితృయజ్ఞమనియు, హోమమును దేవయజ్ఞమనియు, బలిని భూతయజ్ఞ మనియు, నతిథిసంతర్పణమును మనుష్యయజ్ఞ మనియు, అహిం[illegible]

సాత్త్వికములును నిత్యములు నగునైదుగృహయజ్ఞములను జెప్పిరి. ఈయయిదుయజ్ఞములచేతను యథాసంఖ్యముగ, ఋషి, పితృ, దేవ, భూత, మనుష్యులనువారిని మొదటఁ దృప్తిఁ బొందించినపిదపనే గృహస్థైనను దా నన్నమును దినవలయునని గార్హస్థ్యధర్మము విధింపఁబడినది. (మను. ౩. ౬౮. ౧౨౩) ఈయజ్ఞమును జేయఁగా మిగిలినయన్నమును 'విఘస'మని చెప్పుదురు. (మను. ౩. ౨౮౫)ఇట్టి యమృతమును విఘసము నైనయన్నమే గృహస్థులకు విహితమును శ్రేయస్కరమునై యున్నది. మఱియు నీతీరునఁ జేయక యెవఁడైనను కేవలము తనయుదరంభరణార్థమై యన్నమును వండుకొని తినెనేని యామనుష్యుఁ డఘమును (అనఁగా: పాపమును) భక్షించుచున్నాఁడు. అతనిని 'యఘాశీ' అనవలయు నని మనుస్మృతియందే కాక ఋగ్వేదమునందును గీతలయందును జెప్పఁబడినది (ఋ. ౧౦. ౧౧౭. ౬; మను, ౩. ౧౧౮; గీ. ౩. ౧౩) ఈస్మార్తపంచమహాయజ్ఞములే కాక, దానము, సత్యము, దయ, అహింసయు నను నితరములగు సర్వభూతహితప్రదము లగు ధర్మములును, నుపనిషత్తులయందును స్మృతులయందును గృహస్థులకు విహితములుగ విధింపఁబడినవి (తై. ౧. ౧౧). మఱియు దానియందే కుటుంబమును వృద్ధిపఱచి వంశమును స్థిరముగ నుంచుము. "ప్రజాతంతుం మా వ్యవచ్ఛేత్సీః" అని స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడినది. ఈకర్మలన్నియు నొకవిధమగు యజ్ఞములే యని చెప్పఁబడినవి. మఱియు బ్రాహ్మణుఁడు పుట్టుకతోడనే తనపీఁపై నీమువ్విధములగు ఋణముల (అనఁగా: అప్పుల) నుంచుకొని వచ్చుచున్నాఁడు. వానిలో మొదటిది ఋషులఋణము, రెండవది దేవతలఋణము, మూఁడవది పితరులఋణము. వీనిలో ఋషిఋణము వేదాభ్యాసముచేతను, దేవతలఋణము యజ్ఞముచేతను, పితరులఋణముఁ బుత్రోత్పత్తిచేతను తీర్చవలయును. తీర్చనియెడల నతనికి గతి లేదు. వానిని [illegible]గారణము తైత్తిరీయసంహితలోఁ జెప్పఁబ[illegible]* (తై. సం. ౬. ౩. [illegible] [illegible]త్కారుఁడీతీరున నాచరింపక వివాహమునకు మున్[illegible]యు నారంభించినపుడు సంతానము లేమిచే నతనియాయావరులను [illegible] పితరు లాకసంబున వ్రేలాడుచుండి యతనికి కంటఁబడిరనియు, వారియాజ్ఞానుసారముగ మున్నా ఋషివివాహ మాడె ననియు భారతమునం దాదిపర్వమునం దొకకథ కలదు.

---

* "జాయమానో వై బ్రాహ్మణ స్త్రిభి ర్ఋణవా జాయతే బ్రహ్మచర్యేణ ర్షిభ్యో యజ్ఞేన దేవేభ్యః ప్రజయా పితృభ్య ఏష వా అనృణో యః పుత్రీ యజ్వా బ్రహ్మచారివాసీతి" అని తైత్తిరీయసంహితలోనివాక్యము.

(మ. భా. అ. ౧౩) ఈసర్వకర్మలను గాని, లేక, యజ్ఞములను గాని, కేవలము బ్రాహ్మణులే చేయవలయునని నియమము లేదు; కాని వైదికకర్మములుదక్క ఇత రములగు కర్మలు యథాధికారముగ స్త్రీశూద్రులకు సైతము విహితములగుటచే స్మృతికారులచేఁ జెప్పఁబడిన చాతుర్వర్ణ్యవ్యవస్థానుసారముగఁ జేయఁబడిన సర్వ కర్మలును (అనఁగా: క్షత్రియుఁడు యుద్ధము మొదలగునవి)—యజ్ఞములే యగు నని యజ్ఞశబ్దమునకు వ్యాపక మగునర్థ మీప్రకరణమున వివక్షితముగ నున్నది. ఏది యెవరికి విహితమో యదియ వారికి తపస్సగునని మనువుచేఁ (౧౧. ౨౩౬) జెప్పఁబడినది. మహాభారతమునందు—

> "ఆరంభయజ్ఞాః క్షత్రాశ్చ హవిర్యజ్ఞా విశః స్మృతాః,
> పరిచారయజ్ఞాః శూద్రాశ్చ జపయజ్ఞా ద్విజాతయః."
>
> (మ.భా.శాం. ౨౩౭. ౧౨)

"ఆరంభము (ఉద్యోగము), హవిస్సు, సేవయు, జపము ననునీనాల్గుయజ్ఞ ములును, క్షత్రియులు, వైశ్యులు, శూద్రులు, బ్రాహ్మణులు ననునీనాల్గువర్ణము లకు యథాక్రమముగ విధింపఁబడినవి." ఈసృష్టియందలి మనుజులకెల్లరకును విధిం పఁబడినకర్మలు యజ్ఞార్థమై బ్రహ్మదేవునిచే విధింపఁబడినవగుటచే (మ. భా. అను ౪౮.౩; గీ. ౩.౧౦ మఱియు ౪.౩౨ చూడు) చాతుర్వర్ణ్యాదిసమస్తమైనశాస్త్రోక్త కర్మలు నొకవిధమగు యజ్ఞములే యగుచున్నవి. మఱియుఁ బ్రతిమనుజుఁడును తన యధికారమునకుఁ దగినటు లీయజ్ఞములను(అనఁగా: శాస్త్రోక్తకర్మలను, లేక, పనులను, లేక, కర్తవ్యవ్యవహారములను) జేయకపోయెనేని సర్వసమాజమునకు నష్టము కలిగి తుదకు నశించుట సైతము సంభవింపవచ్చును. కావున నీవ్యాపకార్థముం గృహస్థసంగ్రహార్థమై యజ్ఞము లావశ్యక[illegible] ప్రధానములైన వృత్తులెల్లఁ గర్మమయము[illegible] టచే నీసాంప్ర వేదానుసార[illegible] సైతము ధర్మశాస్త్రము ననుసరించి సాంగోపాంగముగఁ (అనఁగా: నీతియొక్కయు, ధర్మాజ్ఞయొక్కయు ననుసారముగఁ) జేయుచుండెనేని యంతమాత్రముచేతనే మనుష్యుఁడు జననమరణప్రవాహములోనుండి ముక్తుఁ డగునా? ముక్తుఁ డగునందు మేని జ్ఞానమునందు మహత్త్వమేమి యున్నది? యని యొకప్రశ్న పొడముచు. బ్రహ్మాత్మైక్యజ్ఞానమునొంది కర్మలయందు విరక్తుఁడయిననే కాని, నామరూపాత్మకమాయయందుండి, లేక, జననమరణప్రవాహమునందుండి

విముక్తుఁడు కాఁడని జ్ఞానకాండమునందు (అనఁగా: ఉపనిషత్తులలో) స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడినది. మఱియు శ్రౌతస్మార్తధర్మములం జూచితిమేని, ప్రతిమనుజుని ... సంసారమును గర్మప్రధానమే, లేక, వ్యాపకార్థమునందు యజ్ఞమయమునదే యై యున్న దనికాన్పించుచున్నది. ఇంతియకాక, యజ్ఞార్థముగఁ జేయఁదగినకర్మలు, బంధకములు గావనియు, యజ్ఞముచేతనే స్వర్గప్రాప్తి యగుననియు, ...దములు సెప్పుచున్నవి. స్వర్గవిషయ మొకప్రక్కనుంచినను ఇంద్రాదిదేవతలు సంతుష్టులైననే కాని వర్షముకురియదు. యజ్ఞములు సేయనినాఁడు దేవతలుసైతము సంతుష్టులుగారనియు బ్రహ్మదేవుఁడే విధించియున్నాఁడు. మఱియు యజ్ఞములు (అనఁగా: కర్మలు) చేయనిచో మనుష్యునకుఁ గల్యాణమైనసెటుల గలుగును?

"అగ్నౌ ప్రాస్తాహుతి స్సమ్య గాదిత్య ముపతిష్ఠతే,
ఆదిత్యా జ్జాయతే వృష్టిః వృష్టే రన్నం తతః ప్రజాః."

యజ్ఞములయందు హోమముచేయఁబడిన ద్రవ్యము లగ్నిగుండ సూర్యునిఁ జేరుననియు, సూర్యునివలన వానగురియుననియు, వానవలన అన్నముగలుగుననియు, అన్నమువలనఁ బ్రజలు బ్రతుకుచురనియు నిహాలోకక్రమము మనుస్మృతియందును మహాభారతమునందును, నుపనిషత్తులందును, గీతలయందునుఁ జెప్పఁబడినది. (మను ౩. ౭౬; మ. భా. శాం. ౨౬౨. ౧౧; మైత్ర్యు. ౬. ౩౭; గీ. ౩. ౧౪. చూడు) మఱియు నీయజ్ఞములు గర్మలచేతనే యగునేని కర్మలువదలిన లోక మెటుల నడచును? యజ్ఞమయములగు కర్మలను ఐదలితిమేని జగత్తను ఘటీయంత్రము నిలిచిపోవుటయే కాక యెవరికి నాహారము సైతము లభింపనేరదు. యజ్ఞయాగాది వైదికములు గాని, లేక, యితరములగు స్మార్తకర్మలు గాని, లేక, వ్యావహారిక యజ్ఞమయములగు కర్మలుగాని, వదలుమని మేము చెప్పము. వేయేల? నడచుచున్న యజ్ఞముల నెడు చక్ర మాఁగిపోయెనేని జగత్తునశించునని మీరు సెప్పినవిషయము మాకును సమ్మతమే. కావున కర్మమయ యజ్ఞముల నెప్పుడును వదలఁగూడదని మేమును సిద్ధాంతీకరించుచున్నామని భాగవతధర్మములును గీతయు పైప్రశ్నకు నుత్తరమిచ్చుచున్నవి. (మ. భా. శాం. ౩౪౦; గీ. ౩. ౧౬) ... యినను జ్ఞానవైరాగ్యములచేఁ గర్మక్షయమైననేకాని మోక్షము లేదని జ్ఞానకాండమునందును (అనఁగా: ఉపనిషత్తులయందు సైతము) స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడియున్నది. కావున నీరెండు సిద్ధాంతములను జేర్చి సర్వకర్మలను జ్ఞానపూర్వముగ (అనఁగా: ఫలాశనువదలి నిష్కామబుద్ధితో, లేక, వైరాగ్య చిత్తముతో)ఁ జేయవలయునని మేము చెప్ప

చున్నాము. (గీ. ౩.౧౪.౧౫) స్వర్గములయొక్క కామ్యబుద్ధిని మనస్సున నిడికొని జ్యోతిష్టోమాదియాగములను జేసితివేని, వేదమునందుఁ జెప్పినతీరున, స్వర్గఫలము నీకు లభించును. అందు సంశయ మేమియును లేదు. కారణమేమియన: వేదవిధి యెప్పుడు నసత్యము కానేరదు; కాని స్వర్గఫలము నిత్యము (స్థిరముగనుండు నది) కాదు.

"ప్రాప్యాంతం కర్మణ స్తస్య యత్కించేహ కరో త్యయమ్,
తస్మా ల్లోకా త్పునరే త్యస్మై లోకాయకర్మణే. *

"ఇహలోకమునందుఁ జేయఁబడిన యజ్ఞయాగాదిపుణ్యకర్మలయొక్క ఫలము స్వర్గోపభోగముచే సమాప్తమగును. అనఁగా, యజ్ఞమును జేయుకర్తయఁ డగుప్రాణి స్వర్గలోకమునందుండి యీకర్మలోకమునకు (భూలోకమునకు) మరల రావలసినవాఁడగును, (బృ. ౪. ౪.౬.; వే.సూ. ౩. ౧. ౮; మ. భా. వన ౨౬౧. ౩౯.) అని యుపనిషత్తులయందును కలదు. స్వర్గమునుండి క్రిందికి వచ్చుమార్గము ఛాందోగ్యోపనిషత్తునందు వర్ణింపఁబడినది (ఛాం.౫.౧౦; ౩.౯)."కామా నాత్మాన స్స్వర్గపరాః" (గీ. ౨. ౪౩) అనియు "త్రైగుణ్యవిషయా వేదాః" (గీ. ౨. ౪౫) అనియు సూక్ష్మముగ నీకర్మతుల నుద్దేశించియే భగవద్గీతలయందును జెప్పఁబడుటయే కాక "గతాగతం కామకామా లభం తే"(గీ.౯.౨౧) "వారు స్వర్గమునకు నిహమునకు సదా రాకపోకలు గలవారై యుండవలయు"ననియు స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడినది. ఆత్మకీయాతాయాతములునశించి జ్ఞానప్రాప్తికలిగిననే కాని సత్యమగు సమాధానము, పూర్ణావస్థ, లేక, మోక్షము లభింపదు. కావున యజ్ఞయాగాదికమునే కాక చాతుర్వర్ణ్యముయొక్క సర్వకర్మలను బ్రహ్మాత్మైక్యజ్ఞానముతోఁడ నాసక్తి లేకుండను చేయు వేదోక్తకర్మలను స్థిరముగ నాచరించుచున్నను నీవు ముక్తుఁడవే యగుదువు. అని గీతోపదేశమునందలి సారము. (గీ. ౧౮. ౫-౬) దేవతల నుద్దేశించి, నువ్వులను గాని, బియ్యమును గాని, పశువును గాని "ఇదం అముకదేవతాయై న మమ" యని చెప్పి యగ్నియందు హోమము సేయుటచేతనే యజ్ఞము చేసినట్లు కాదు. ప్రత్యక్షముగ పశువును జంపుటకంటె తనశరీరమందున్న కామక్రోధాదిరూప మగుపశు

* ఈమంత్రమునందలి రెండవచరణమును జదువునపుడు 'పునరేతి', మఱియు, 'అస్మై'యని పదవిభాగముసేసి చదువుదుమేని చరణమున నక్షరములు కొరవడ నేరవు. వైదికగ్రంథములను జదువునపుడిటు లనేకస్థలములలోఁ జేయవలసివచ్చును.

వృత్తిని సామ్యబుద్ధిరూపమైనసంయమాగ్ని హోత్రమునందు హోమము సేయుట యను యజ్ఞము మిక్కుటమగు శ్రేయస్సు నిచ్చును. (గీ. ౪. ౩౩) మఱియు నీ యభిప్రాయముచేతనే "యజ్ఞములలో నేనే జపయజ్ఞమును" (అనఁగా: జప యజ్ఞము శ్రేష్ఠమైనది) అని గీతలయందును, నారాయణీయధర్మములయందును భగవంతుఁడు సెప్పెను. (గీ. ౧౦. ౨౫; మ. భా. శాం. ౩. ౩౨) మనుస్మృతి యందును "జన్నములు చేసినను, చేయకపోయినను జపముచేతనే బ్రాహ్మణుఁడు సిద్ధినొందుచున్నాఁడు" అని చెప్పఁబడెను (మను. ౨. ౮౭). అగ్నియందాహు తిని వ్రేల్చుచు 'న మమ'—ఇది నాదికాదు—అని నుడివి యాద్రవ్యమునందుం డిన మమత్వబుద్ధిని వదలుట యనునదియే యజ్ఞమునందున్న ముఖ్యతత్త్వము. దానాదులకును నిదియె బీజము. యజ్ఞయాగాదులును దానాదులును సమానము లైనవే (అనఁగా: యజ్ఞముయొక్క యోగ్యత గలిగినవే). వేయేల! కర్మలయందుఁ దన కేవిధమగుస్వార్థమును లేకుండ శుద్ధబుద్ధితోఁ జేయునేని యవి యజ్ఞములే యగు నని చెప్పినను నది యతిశయోక్తి కానేరదు. యజ్ఞమను పదమున కీవ్యాఖ్యానము స్వీక రింపఁబడెనేని, మమతాశూన్యమగుబుద్ధిచే సలుపఁబడిన నిఖిలకర్మలును నీవ్యాప కార్థమును బట్టి గొప్పయజ్ఞములే యగును. మఱియు యజ్ఞార్థమై సలుపఁబడిన కర్మలు బంధకములు కావని, ద్రవ్యమయయజ్ఞమును సంబంధించు మీమాంసకుల న్యాయ మీనిఖిలనిష్కామకర్మలయందు నుపయోగించును. మఱియు నీకర్మల సలుపునప్పుడును ఫలాశను వదలుటచే స్వర్గమునకు రాకపోకలు సైత మంతరించి తుదకు మోక్షరూపమగు సద్గతి సిద్ధించును. (గీ. ౩. ౯) సంసారము యజ్ఞమయము, [illegible] కర్మమయము; అయినను వానినిఁ జేయువారు రెండువర్గము లగుదురు. ఒకరు పర్యాయమే [illegible] క్షముగ ఫలాశనువదలి కర్మలనుజేయువారు (కర్మఠులు); రెండవ వారు నిష్కామబుద్ధిచేఁ గేవలము [illegible] మనియెఱిఁగి యన్నికర్మలను సలుపువారు; (జ్ఞానులు) అనిసారాంశము. వీరిలో మొదటివారికి (కర్మఠులకు) స్వర్గప్రాప్తి వంటి యనిత్యఫలమును, రెండవవారికి(జ్ఞానులకు) మోక్షరూపమగు నిత్యఫలమును లభించును. అని గీతలయందలి సిద్ధాంతము. మోక్షార్థమై కర్మలను వదలుమని గీతలు చెప్పకపోవుటయే కాక త్యాగ (వదలుట) శబ్దమునకుఁ గర్మత్యాగమర్థము కాదనియు గీతలయందంతటను దానికి ఫలత్యాగము వివక్షిత మగు నర్థమనియుఁ బదునొకండవయధ్యాయములోఁ బ్రారంభమున స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడినది.

కర్మఠులకును కర్మయోగు లగుజ్ఞానులకును లభించుఫలము లీతీరున భిన్నము లగుటచే దానిని బొందుటకు మరణానంతరమున ప్రతిమనుజుఁడును వేర్వేఱు

మార్గములచే వేర్వేఱులోకముల కేఁగవలసివచ్చును. ఈమార్గములకే యనుక్రమముగ 'పితృయాణ'మనియు, 'దేవయాన'మనియుఁ బేర్లు. (శాం. ౧౩. ౧౫. ౧౬ చూడు) ఉపనిషత్తులయాధారమున నీరెండుమార్గములును గీతలలోఁ బదునెనిమిదియవ యధ్యాయమున వర్ణింపఁబడినవి. జ్ఞానియగు పురుషుఁడు గాని, మొదటనుండియు జ్ఞానము లేకపోయినను నంతకాలమునందైన నది సిద్ధించినవాఁడు గాని (గీ. ౨. ౭౨)— దేహపాతానంతరము చితియందు దహింపఁబడిన పిదప నాయగ్నియందుండి జ్యోతిస్సు (జ్వాల) యొక్క రూపమున, పగలు శుక్లపక్ష ముత్తరాయణమునందలియాఱు మాసములు ననువానిలో నుండి ప్రయాణమును జేయుచు, బ్రహ్మపదమునకుఁ జేరుచున్నాఁడు. అచ్చటికి చేరినవానికి మోక్షము కలుగును గాన వాఁడు మరల మర్త్యలోకమున జన్మింపఁడు. కేవలము కర్మఠుఁడుగ నున్నవాఁడును, జ్ఞాని కాని వాఁడును, అయగ్నియందుండి ధూమము, రాత్రి, కృష్ణపక్షము, దక్షిణాయనమునందలి యాఱుమాసములు ననువానిలోనుండి ప్రయాణము సేయుచు, చంద్రలోకమున కేఁగి, యతనిచే సలుపఁబడిన పుణ్యముయొక్క సర్వోపభోగముల ననుభవించిన పిదప మరల నిహలోకమున జన్మించును—అనునది యీ రెండుమార్గములయందును గలభేదము. (గీ. ౮-౨౩; ౨౭) 'జ్యోతిః' (జ్వాల) అనుదానికి మాఱుగ నుపనిషత్తులలో 'అర్చిః' (జ్వాల) అను శబ్దమున్నది. మొదటిదానికి 'అర్చిరాది' మార్గమనియు, రెండవదానికి 'ధూమ్రాది' మార్గమనియు పేరు. ఉత్తరాయణమున నుత్తరధ్రువస్థానమునందున్న దేవతలకు పగలును, దక్షిణాయనము వారికి రాత్రియు ననుపరిభాషను దెలిసికొందుమేని యీ రెండుమార్గములలో నర్చిరాది (జ్యోతిరాది) మార్గము మొదటనుండి తుదవఱకును తేజస్వంతము[illegible] మార్గము తమస్వంత(తమోయుక్తము)[illegible]. జ్ఞానమునది ప్రకాశమయము[illegible] [illegible]నర్థి[illegible] స్తతిపాం జ్యోతిః'. (గీ. ౩.౧౭) తేజస్సునకుఁ దేజస్సగుటచే దేహా[illegible]నంతరమున జ్ఞానియొక్క మార్గము ప్రకాశమయముగ నుండుటయే యుక్తమగుటచే గీతలయం దీరెండు మార్గములకును 'శుక్ల' మనియు 'కృష్ణ' మనియు పేర్లు పెట్టఁబడినవి. కాన నాశబ్దములకు ప్రకాశమయమనియు, నంధకారమయమనియు నర్థము. గీతలయందు త్తరాయణముకంటెఁ దర్వాత నున్న మెట్లు చెప్పఁబడలేదు; కాని యాస్కునినిరుక్తమునందు ఉదగయనము తర్వాత దేవలోకమును, సూర్యుఁడును, వైద్యుతపురుషుఁడును, మానసపురుషుఁడును, వర్ణింపఁబడిరి. (నిరుక్త. ౧౪.౯.) ఉపనిషత్తులలోఁ జెప్పఁబడిన దేవయానమున కేక

వాక్యతేఁ జేసి వేదాంతసూత్రములయం దుత్తరాయణము తర్వాత సంవత్సరమును, వాయులోకమును, సూర్యుఁడును, చంద్రుఁడును, విద్యుత్తును, వరుణలోకమును, ఇంద్రలోకమును, ప్రజాపతిలోకమును తుదకు బ్రహ్మలోకము నని వరుస చెప్పఁబడినది. (బృ. ౫.౧౦; ౬.౨. ౧౫; ఛాం. ౫.౧౦; కౌషీ ౧.౩ వే. సూ. ౪. ౩. ౧-౬)—

దేవయానము, పితృయాణము ననుని రెండుమార్గములయందు నున్నమెట్లు లీరీతిగ వర్ణింపఁబడినవి; కాని విశ్రాంతిస్థానములలో, దివసము, శుక్లపక్షము, ఉత్తరాయణము మొదలగునవి సామాన్యముగఁ గాలవాచకములగుటచే, దేవయాన పితృయాణము లను రెండుమార్గములకును గాలముతో సంబంధ మెప్పుడైన నుండెనా? లేదా? యను ప్రశ్న వెలువడును. దివసము, రాత్రి, శుక్లపక్షము ననుశబ్దములు కాలపర్యాయము లైనను, అగ్ని, జ్వాల, వాయులోకము, విద్యుత్తు మొదలగునవి కాలవాచకములు గావు. మఱియు జ్ఞాని పగటియందుఁగాని, లేక, రాత్రియందుఁ గాని మరణము నొందుటచే నతనికి వేర్వేఱుగతులు ప్రాప్తములగునని యంగీకరింతు మేని జ్ఞానమునకు సైతము మహత్త్వ ముండ నేరదు. కావున వేదాంతసూత్రముల యందున్న అగ్ని, దివసము, ఉత్తరాయణము మొదలగు శబ్దములన్నియుఁ గాల వాచకములని యనఁదగును. ఆశబ్దములు తత్తదభిమానిదేవతావాచకములని చెప్ప వలయును. కాన, నా దేవతజ్ఞానియును, కర్మఠుఁడునగు పురుషులయాత్మను వేర్వేఱు మార్గములచే బ్రహ్మలోకమునకును, జంద్రలోకమునకును గొంపోవు నని సిద్ధాంతము సేయఁబడినది. (వే. సూ. ౪.౨.౧౯-౨౧; ౪.౩.౪). కాని భగవద్గీత కీమతము ...? కాదా? యని శంక కలుగవచ్చును. కారణమేమియన: ఉత్తరా పర్యాయమే ప... ...ములకుఁ దర్వాతనున్న కాలభిన్నమగుమార్గము గీతయందుఁ జెప్పఁబడక పోవు టయే కాక, యీమార్గమును జెప్పుటకంటె పూర్వమునం... ౫ "ఏకాలమున ...ణించిన కర్మయోగి వెనుకకు వచ్చునో? యే కా... ...ణించిన రాఁడో? యాకాలమును నీకుఁ జెప్పెదను" (గీ. ౮.౨౩) అని చెప్పి, భగవంతునిచే కాలము స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడినది; మఱియు మహాభారతమునందు భీష్ముఁడు శరపంజరమునందు శయనించినప్పుడు శరీరమును వదలివేయుటకొఱకు నుత్తరాయణమునకై వేచియుండె నని చెప్పఁబడినది. (భీష్మ. ౧౨౦; అను. ౧౬౭) దీనివలన, దివసము, శుక్లపక్షము, లేక, ఉత్తరాయణమను నీకాలములె మరణించుటకు నెప్పుడైనను ప్రశస్తము లైనవని చెప్పినటుల స్పష్టమగుచున్నది. ఋగ్వేదమునందును దేవయానము పితృయాణము

ననురెండుమార్గములు సెప్పఁబడినవి. (ఋ. ౧౦.౮౮.౧౫ మఱియు బృ. ఉ. ౬.౨.౧౫) అక్కడను కాలమను నర్థమే వివక్షితము. దీనివలనను మఱియు ననేకములగు నితరప్రమాణములవలనను నుత్తరగోళార్ధమునందున్న యేప్రదేశమునందు సూర్యుఁడు క్షితిజపై నాఱుమాసము లిప్పుడును గానఁబడుచున్నాఁడో, యాస్థలమందు (అనఁగా: ఉత్తరధ్రువసమీపమునందు, లేక, మేరుస్థానమునందు) వైదికఋషు లుండునపుడు ఆఱుమాసములయొక్క యుత్తరాయణరూపమగు ప్రకాశకాలము మరణించువారికి ప్రశస్తమనియును వాడుక మొదట వెలువడియుండునని నేను చెప్పియుంటిని. దానియొక్క సవిస్తరమగు వివేచనను మఱియొక గ్రంథములోఁ జేసినాను. కాని కారణమేమి యైన నిది చిరకాలమునుండి యనుభవములోనున్న దనువిషయమున సంశయము లేదు. ఈయనుభవమే దేవయానపితృయాణములను రెండుమార్గములయందు స్పష్టముగ లేకపోయినను పర్యాయశబ్దములయం దంతర్భూతమయి యున్నది. వేయేల? ఈరెండుమార్గములకును మూల మీప్రాచీనానుభవమే యని నేఁదలఁచెద. ఏలన: అట్లు కానినాఁడు, భగవద్గీతయందు దేవయానపితృయాణముల నుద్దేశించి యొకప్పుడు 'కాల'మనియు (గీ. ౮.౨౩) నొకప్పుడు 'గతి' లేక, 'సృతి' అనఁగా: మార్గము (గీ. ౮.౨౬ మఱియు ౨౭) యనియు వేర్వేఱర్థములు కలిగినశబ్దములు ప్రయోగింపఁబడుటకు కారణము కుదురదు. వేదాంతసూత్రము శాంకరభాష్యములోని దేవయాన పితృయాణశబ్దములకు కాలమనియర్థము స్మృతిసిద్ధమై యున్నది. అది కర్మయోగమునకే సంబంధించును. మఱియు నిజమగు బ్రహ్మజ్ఞాని, యుపనిషత్తులందుఁ జెప్పఁబడిన శ్రౌతమార్గమున (అనఁగా: దేవతాప్రయుక్తప్రకాశమయమగు మార్గముచే) బ్రహ్మలోకమునకేఁ... [illegible]...డను భేదముకల్పించి, కాలరూపమును, దేవతారూపము [illegible]ర్థములకు వ్యవస్థ చేసి[illegible] [illegible] (వే. సూ. [illegible]ం. భా. ౪. ౨. ౧౮[illegible]) కాని మూలసూత్రములఁ జూచితిమేని కాలార్థమును [illegible]హించినట్లు గన్పట్టదు.

లారంభమునందు కాలవాచకములగునా? కావా? యనువిషయములో మతభేద ముండినను నీకాలరూపార్థము పిమ్మట వదలిపోవుటచేఁ గాలము నపేక్షింపక మనుష్యుఁడెప్పుడు మృతిఁజెందినను జ్ఞాని తనకర్మానుసారముగఁ బ్రకాశమయమగు మార్గముచేతను, కేవలకర్మతుఁ డంధకారమయమగు మార్గముచేతను బరలోకమునకుఁ బ్రయాణముఁ జేయుదు రనునదియే, దేవయాన, పితృయాణము లను రెండుపదములకు నర్థమనుచరమసిద్ధాంతము రూఢమగు విషయమనునది నిర్వివాదముగనే యున్నది; కాని దివసము, ఉత్తరాయణము మొదలగుశబ్దములకు బాదరాయణాచార్యులవారు చెప్పునటుల దేవతలని యర్థము చెప్పుకొనినను, లేక, లక్షణచేఁ బ్రకాశమయమగు మార్గమున ముందుముందున్న మెట్టనియర్థముఁ జెప్పుకొనినను, దేవయాన పితృయాణము లను శబ్దములకు 'మార్గ' మనునది రూఢ్యర్థమగుటచేఁ బ్రకృతమున నదియు సిద్ధాంతమున కేమియు బాధకముకాదు.

దేవయానము పితృయాణము ననునీరెండుమార్గములు శాస్త్రోక్తములైనవే. అనఁగా: పుణ్యకర్మలఁజేయువారికే ప్రాప్తమగునవి. కారణమేమియన: పితృయాణమను మార్గము దేవయానమను మార్గమునకంటె క్రిందిమెట్టైనను, అదియుఁ జంద్రలోకమును (అనఁగా: నొకవిధమగు స్వర్గలోకమును) బొందింపఁజేయునదే యగుటచే నక్కడనుండు సుఖము ననుభోగించుటకు పాత్రుఁడగుటకై యిహలోకమునఁ గొన్నియైనను శాస్త్రోక్తములగు పుణ్యకర్మలనొనర్చి యుండవలయునని స్పష్టమగు చున్నది (గీ. ౯. ౨౦-౨౧). కావున శాస్త్రోక్తములగు పుణ్యకర్మల నల్పముగనైన అనల్పముగనైనఁ జేయక, సంసారమున యావజ్జీవముఁబాపముఁజేయుచుండువారీరెండుమార్గములలో నేమార్గమునను వెళ్లరు. మరణానంతరమున నొకపర్యాయమే పశుపక్ష్యాది తిర్యగ్యోనులందు జన్మింతురు. లేక, తిరిగితిరిగి యమలోకమును (అనఁగా: నరకమును) జెందుదురని యుపనిషత్తులయందు స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడినది. దీనినే మూఁడవమార్గమని చెప్పుదురు. (ఛాం. ౫. ౧౦. ౮; [illegible]

మరణాదికమును జయించుచున్నాళ్లయందును కేవల[illegible]తపృథగ్భావ మేకస్థ మనుపశ్యతి"—"సర్వభూతములయందున్న నానాత్వము నశించి యవియంతయు నొవనికి నేకస్థముగ (అనఁగాఁ: బరమేశ్వరరూపముగఁ) గాన్పింప నారంభమాయెనో," (గీ. ౧౩.౩౦) యతఁడు "బ్రహ్మ సంపద్యతే"—"బ్రహ్మమే యగుచున్నాఁడు"—(గీ.౧౩.౩౦.) అని పరమజ్ఞానియగు పురుషుఁడు వర్ణింపఁబడెను. అటులే దేవయానము, పితృయాణము నను రెండుమార్గములను పూర్ణముగ నెఱిఁగి కర్మయోగి మోహము

లభించుట నిజమే: అయిన నీమోక్షము క్రమక్రమముగ (అనఁగా: అర్చిరాది మజిలీ నొకదానివెంబడి నొకదాని నెక్కుటచేఁ దుదకు)ఁ బ్రాప్తమగును. కావున నీమార్గమును 'క్రమముక్తి' యనియు, మరణానంతరమున బ్రహ్మలోకమునకు నేఁగఁగ నచ్చో చరమముక్తి గలుగుటను 'విదేహముక్తి' యనియు చెప్పుచున్నారు. కాని శుద్ధమగు చిత్తముగలవారు (అనఁగా: బ్రహ్మముయొక్కయు, ఆత్మయొక్కయు నేకత్వపూర్ణ సాక్షాత్కార మెవరిమనస్సున నిత్యమనుభవములో నున్నదో వారు) బ్రహ్మతాదాత్మ్యమును బొందుటకై మఱియొకప్రదేశమున కేల పోవుదురు? మరణము నైన నేలవేచియుండవలయు? ఉపాసనార్థమై గ్రహింపఁబడిన సూర్యాది ప్రతీకముల వలనఁ గలుగుజ్ఞానము (అనఁగా: సగుణబ్రహ్మోపాసనచే నేబ్రహ్మజ్ఞానము కలుగునో యది) తొలుతఁ గొంచె మపూర్ణముగనుండును. కారణమేమన: దానియందుండి సూర్యలోకము, లేక, బ్రహ్మలోకము మొదలగు వానికల్పన మనస్సునందుద్భవిల్లుటచే నది మరణసమయమునందును, కొంచెము న్యూనాధికభావముగ స్థిరముగ నుండవచ్చును. కావున నీలోపమును నివారించి మోక్షమునందుటకట్టివారు దేవయానమార్గముననే యేఁగవలయు నని చెప్పుట సయుక్తికముగనె యున్నదనియు శుద్ధమగు నధ్యాత్మశాస్త్రము, పూర్వము చెప్పఁబడిన విషయము కంటె నతిరిక్తమగు విషయమును సైతము చెప్పుచున్నది. కారణమేమియన: మరణసమయమునందెవరి కెట్టి భావనగాని, క్రతువు, లేక, సంకల్పముగాని యుండునో వారి కాగతియె సిద్ధించునని యధ్యాత్మశాస్త్రముయొక్క ముఖ్యసిద్ధాంతము (ఛాం. ౩. ౧౪. ౧); కాని సగుణోపాసనచేఁ గాని, లేక, యితరకారణములచేఁ గాని బ్రహ్మము జీవాత్మయు ననుద్వైతరూపమగు నడ్డుతెర (తై. ౨. ౭) మనస్సునందేమాత్రమును లేనివారు నిశ్చయముగ బ్రహ్మరూపులే యగుటచే, నిట్టిపురుషులు బ్రహ్మప్రాప్తినిమిత్తమై మఱియొకప్రదేశమున కేఁగవలసిన యవసరము లేదని స్పష్ట[illegible]నే కన్పట్టుచున్నది. కావున శుద్ధమగు బ్రహ్మజ్ఞానముఁ బూర్ణుఁడు, నిష్కా[illegible] లోకసంగ్రహార్థమై య[illegible] శ్రేయస్కరమై యున్నది. నిష్కామత్వమునకును, కర్మలకును విరోధము లేదని గీతలయొక్క సిద్ధాంత మనువిషయము వెనుకటిప్రకరణములను బట్టి స్పష్టమగును. గీతలయందలియీసిద్ధాంతము యోగవాసిష్ఠమునందును స్వీకరింపఁబడినది (యో. ౬. ఉ. ౧౯౯).

ఇది కర్మవిపాకము - ఆత్మస్వాతంత్ర్యము అను దశమప్రకరణము

ని రెండుపనిషత్తులయందును జెప్పఁబడినది. మఱియు నీశ్రుతి యాధారముచేతనే మోక్షముకొఱకు గ్రామాంతరమున కేఁగవలసినయవసరము లేదని శివగీతలు ప్రకాశించుచున్నవి. బ్రహ్మ మొకచోటనుండు నదియు, వేఱొకచోనుండనిదియు నని చెప్పుటకు సాధ్యముకాదు (ఛాం. ౭. ౨౫; ముం. ౨. ౨. ౧౧); కాని యెప్పుడైనను సంపూర్ణముగ బ్రహ్మప్రాప్తి కలుగుటకుఁ బూర్ణజ్ఞానియగు పురుషుఁ డుత్తరాయణము, సూర్యలోకము మొదలగుమార్గములచే నేలపోఁగవలయును? "బ్రహ్మ వేద బ్రహ్మైవ భవతి"—"బ్రహ్మము నెఱింగినవారిహలోకమునందె బ్రహ్మమగుదురు"—(ముం. ౩.౨.౯) కారణమేమియన: ఒకఁడు మఱియొకచోటికేఁగుటలో ఇక్కడ నక్కడ ననుస్థలకృతభేదముగాని, కాలకృతభేదముగాని యుండవలయును. ఈభేదము కడపటిది యగు(అనఁగా: అద్వైతమును శ్రేష్ఠమునగు) బ్రహ్మానుభవమునం దుండదు. కావున "యస్య సర్వ మాత్మైవాభూత్"(బృ. ౨. ౪.౧౪) అనియు, "సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ" (ఛాం. ౩. ౧౪. ౧) అనియు, "అహం బ్రహ్మాస్మి" (బృ. ౧. ౪. ౧౦) అనియు నుపనిషత్తులలోఁ జెప్పఁబడిన నిత్యమగు స్థితికలిగినవాఁడు మఱియొకచోటికి బ్రహ్మప్రాప్తి కేలపోఁగును? వాఁడెప్పుడును బ్రహ్మభూతుఁడే. పూర్వప్రకరణాంతమునఁ జెప్పినతీరున గీతయందు సైత మీయభిప్రాయముతోనే, "అభితో బ్రహ్మనిర్వాణం వర్తతే విదితాత్మనామ్"—"ద్వైతమును(అనఁగా: ద్విత్వభావమును) వదలి యాత్మస్వరూపమును దెలిసికొనినవారు ప్రారబ్ధక్షయార్థమై దేహపాతమును నిరీక్షింపవలసి వచ్చినను, మోక్షప్రాప్తికొక్కడకును బోవలసినయవసరములేదు. కావున బ్రహ్మనిర్వాణరూపమగు మోక్షమెప్పుడును వారియెదుట సిద్ధముగనె [illegible]ండును;" (గీ.౫.౨౬)అనియు "ఇహైవ తైర్జిత స్సర్గో యేషాం సామ్యే స్థితం మనః" (గీ. ౫. ౧౯)—ఎవని మనస్సునందు సర్వభూతాంతర్గత మగుబ్రహ్మాత్మైక్యరూపసామ్యము ప్రతిబింబితమైనదో (దేవయానమార్గాపేక్ష నుంచుకొనక యెక్కడనుండినన నక్కడనే యుండి జనన[illegible]

[illegible]

కర్మయోగమహిమ యధికము." మొదటిచరణమునందున్న సన్న్యాసశబ్దార్థము కర్మసన్న్యాసశబ్దమున నుండి స్పష్టపఱుపఁబడినది. గణేశగీతయొక్క చతుర్థాధ్యాయారంభమున, గీతలయందున్నయీప్రశ్నోత్తరములు చెప్పఁబడినవి. అచ్చో ప్రస్తుత శ్లోకము, "క్రియాయోగో వియోగ శ్చాప్యుభౌ మోక్షస్యసాధనే, తయోర్మధ్యే క్రియాయోగ స్త్యాగా త్తస్య విశిష్యతే". అని కొంతపాఠభేదముగాఁ జెప్పఁబడినది.

నొందఁడు. (గీ. ౭. ౨౭) అని గీతలయందుఁ జెప్పఁబడిన పూర్వోక్తవచనములందున్న "తత్త్వతః తెలిసికొనినవాఁడు" అను పదమునకు సైత మర్థము "పరమావధియగు బ్రహ్మస్వరూపమును దెలిసికొనినవాఁడు" అని వివక్షిత మని కాన్పించుచున్నది. (భాగ. ౭. ౧౫. ౫౬ చూడు). పూర్ణమగు బ్రహ్మభూత స్థితిగాని, లేక, పరమావధియైన బ్రాహ్మీస్థితిగాని యిదియే. మఱియు శ్రీమచ్ఛంకరాచార్యులవారు తమశారీరకభాష్యమునందు (వే. సూ. ౪. ౩. ౧౪) ఇదియే యధ్యాత్మజ్ఞానమునకత్యంతపరాకాష్ఠయనియుఁ బ్రతిపాదించిరి. వేయేల? ఈ స్థితినొందుటకు మనుష్యుఁ డొకవిధముగఁ బరమేశ్వరుఁడే కావలయునని చెప్పవచ్చును. మఱియు నీరీతిగ బ్రహ్మభూతుఁ డయినపురుషుఁడు కర్మసృష్టియందున్న యేవిధినిషేధములను బాటింప నవసరములేని స్థితిని బొందుచున్నాఁ డనియు వేఱుగఁ జెప్ప నక్కర లేదు. కారణ మేమి యన: ఈపురుషుని బ్రహ్మజ్ఞాన మెపుడును విడిచియుండదు. కావున వీనిచేఁత లన్నియు నెప్పుడును శుద్ధమగునిష్కామబుద్ధిచేఁ బ్రేరితములగును. కావుననే పాపపుణ్యములచే నలిప్తములుగ నుండును. ఈ స్థితి ప్రాప్తమయిన పిదప బ్రహ్మప్రాప్తికొఱకు మఱియొకచోటునకుఁ బోవుటకును మరణించుటకును (అనఁగా: దేహపాతమునకును) నావశ్యకత లేదు. ఇట్టి స్థితప్రజ్ఞుఁ డైన బ్రహ్మనిష్ఠుఁ డగుపురుషుని "జీవన్ముక్తుఁ"డని వక్కాణించెదరు (యో. వా. ౩. ౯) బౌద్ధులాత్మను, లేక, బ్రహ్మమును అంగీకరింపకపోయినను 'జీవన్ముక్తి' యనునీనిష్కామావస్థయే మనుష్యునకు ముఖ్యముగ సాధ్యమ్మని యందురు గానఁ గొంచెము శబ్దభేదముచే నదియే తమధర్మగ్రంథములయందు వారిచే సంగ్రహింపఁబడినది (పరిశిష్టప్రకరణము చూడుము). పరమావధియగు నిష్కామసత్త్వరూపమయిన యీయవస్థయు, సాంసారికకర్మలు ననువానికి స్వభావముగనె పరస్పరవిరోధము లుండును; గావున నీయవస్థను బొందినవారికర్మలు స్వయముగనే నశించును. కావున నతనిని సన్న్యాసియని వచించెదరు; కాని గీతల కీమతము సమ్మతము కాదు. పరమేశ్వరుఁ డేరీతిగఁ దాను గర్మలఁజేయుచున్నాఁడో యారీతిగనే, జీవన్ముక్తుఁడును నిష్కామబుద్ధితో [illegible] పర్యంతము [illegible] యుద్ధముఁ జేసినను సరే, [illegible] యనుసందిగ్ధమగును [illegible] ప్రబలమగు కారణము దానికిఁ గంటె రెండవదేది యయినను నిశ్చితము, లేక, ప్రబలమగు కారణము దానికిఁ జెప్పుట యావశ్యకము. విశేషము చెప్పనేల? ఒకకర్మయొక్క భయంకరమగు పరిణామము ప్రత్యక్షముగఁ గాన్పించిన, నేర్పరియగువాఁడు దాని నేల చేయవలయునని చెప్పుటకొఱకే గీతాశాస్త్ర ముపదేశింపఁబడినదై యుండుటచే, గీతలయందలివిశేష మిదియే యగును. కర్మచే ముక్తుఁ డగుచున్నాఁ డనునది సత్యమగు నేని

ఏకాదశ ప్రకరణము.

సన్న్యాసము - కర్మయోగము.

శ్లో. సన్న్యాసః కర్మయోగశ్చ నిశ్శ్రేయసకరా వుభౌ,
తయో స్తు కర్మసన్న్యాసాత్ కర్మయోగో విశిష్యతే. *

గీతా. ౫. ౨.

అనాది యగుకర్మచక్రమునుండి విముక్తుఁ డగుటకు సర్వభూతములయం దేకముగ నున్నపరబ్రహ్మముయొక్క యనుభవాత్మకజ్ఞాన మనునదియొకటియే మార్గమగుటచే, ఈయమృత మగుబ్రహ్మముయొక్క జ్ఞానమును సంపాదించుటకు మనుజుఁడు స్వతంత్రుఁ డగునా? కాఁడా? మఱియు నీజ్ఞానము కలుగుటకు మాయాసృష్టియందున్న యనిత్యవ్యవహారములను, లేక, కర్మలను వాఁ డెట్లు సేయవలయు? ననువిషయము గతప్రకరణమున సవిస్తరముగఁ జెప్పఁబడెను; మఱియుఁ దుదకు బంధన మనుధర్మము కర్మసంబంధము కాక, మనస్సంబంధ మైనది కావున, వ్యావహారికకర్మలయొక్క ఫలములందున్న తనయాసక్తిని యింద్రియనిగ్రహముచేఁ దగ్గించి, యాకర్మలను శుద్ధముగా నిష్కామబుద్ధిచేఁ జేయునెడల మెల్లమెల్లగ సామ్యబుద్ధిరూప మగునాత్మజ్ఞానము దేహేంద్రియములయందుఁ జొచ్చుటచేఁ దుదకుఁ బూర్ణసిద్ధి సంఘటిల్లును. మోక్షరూపమగుపరమసాధ్యము, లేక, అధ్యా

---

* "సన్న్యాసము, కర్మయోగము ననునీరెండును నిశ్శ్రేయసకరములు (అనఁగా: మోక్షప్రదములు) [illegible]ని యీరెండింటిలోను [illegible] యర్జునుఁ [illegible] [illegible] యోగవాసిష్ఠమునందు శ్రీరాములవారు వసిష్ఠుని, (యో. ౫. ౫౭. ౭) మఱియుఁ గణేశగీతలయందు (౪. ౧) వరేణ్యనామకరాజు గణేశుని నీవిషయమునే యడిగిరి. కేవలము మనదేశమునందే కాక యిరోపాఖండమందును, ఎక్కడ తత్త్వజ్ఞాన విచారము తొలుత ప్రారంభమయినదో యట్టిగ్రీసుదేశమునందును బూర్వకాలమునం దీప్రశ్న బయలు వెడలెనని అరిస్టాటల్ యొక్క గ్రంథమువలనఁ గాన్పించుచున్నది. ఈప్రసిద్ధుఁ డగుగ్రీకుదేశస్థుఁ డైనతత్త్వవేత్త తానొనర్చిననీతిశాస్త్ర గ్రంథము

త్మిక మగుపూర్ణావస్థ ప్రాప్త మగుటకు నేసాధనముల నడవడియందుఁ బ్రవర్తింపఁ జేయవలయునను విషయ మీరీతిగ నిశ్చయింపఁబడినది. ఇప్పు డీప్రకార మగు నాచరణముచే (అనఁగా: యథాశక్తి, యథాధికారముగ నిష్కామకర్మల నాచరించుటచే)ఁ గర్మబంధము వదలి చిత్తశుద్ధిచేఁ బూర్ణబ్రహ్మజ్ఞానము కలిగినపిదప (అనఁగా: సిద్ధావస్థలో), జ్ఞానియు, స్థితప్రజ్ఞుఁడు నగుపురుషుఁడు కర్మలను జేయుచునే యుండవలయునా? లేక, కావలసినదంతయుఁ లభించి కృతకృత్యుఁడగుటచే మాయాసృష్టియం దున్న నిఖిలవ్యవహారములు నిరర్థకములు, జ్ఞానవిరుద్ధములు నని యెఱింగి బొత్తిగఁ గర్మలను వదలివేయవలయునా? అనుగొప్పవిషయము నిప్పుడు విచారింపవలయును. కారణ మేమియన: కర్మలను బొత్తిగ వదలుట, (కర్మసన్న్యాసము), మఱియు వాని నిష్కామబుద్ధిచే నామరణాంత మొనర్చుట (కర్మయోగము)అనునీ రెండుపక్షములు నిచ్చో తర్కదృష్టిచే సంభవించును; మఱియు వానిలో శ్రేష్ఠ మని నిశ్చయింపఁబడినపక్షమును మనమున నిడుకొనియే తొలుత నుండియు (అనఁగా: సాధనావస్థయందుండియు) నాచరించుట సులభోపాయ మగుటచే నీరెంటియొక్క తారతమ్యమును విచారించిననే తప్పఁ గర్మాకర్మల యొక్క యాధ్యాత్మికవివేచన యెట్టులైనను బూర్ణము గా నేరదు. పూర్ణముగ బ్రహ్మజ్ఞానము కలిగినపిదపఁ గర్మలను జేసినను, జేయకపోయినను సమానమే (గీ. ౩. ౧౮); కారణ మేమి యనఁగా: అన్నివ్యవహారములయందును గర్మకంటె బుద్ధి శ్రేష్ఠమగుటచే,జ్ఞానముచే సర్వభూతములయందు సమబుద్ధి గలిగిన వారికి ముందే శుభాశుభములయొక్కయు లేప ముండదని (సంబంధముండదని) యర్జునునకుఁ (గీ. ౪. ౨౦. ౨౧) జెప్పినంతమాత్రముచేఁ గర్మసన్న్యాసమునకు శ్రేష్ఠత్వము సిద్ధింపదు. ఏలయన: "నీవు యుద్ధమునే చేయుము—యుద్ధ్యస్వ!"—అని భగవంతుఁ డతనికి నిశ్చయముగ [illegible]శించెను (గీ. ౨. ౧౮); మఱియు నీసుస్పష్టమగునుపదేశమును సమర్థించ[illegible] దినికి విరుద్ధముగ[illegible]ము కలిగినపిదప [illegible] యగు 'శోపెన్‌హాయర్' అనువాఁడు "జగత్తునం దున్న సర్వవ్యవహారములు,—విశేషము చెప్ప నేల? జీవించుటసైతము దుఃఖమయమగుటచేఁ దత్త్వజ్ఞానము[illegible]

* "And it is equally a *mistake to place inactivity above action*, for happiness is activity, and the actions of the just and wise are the realization of much that is noble." (Aristotle's *Politics*, trans. by Jowett. Vol. I. p. 212. The italics are ours.)

జ్ఞాని కర్మ నేల చేయవలయును? కర్మక్షయ మనఁగా కర్మలను వదలుట యను నర్థము గాకపోవుటచే, కేవలము ఫలాశను త్యజించుటచేతనే కర్మక్షయ మగును. సర్వకర్మలను వదలిపెట్టుట శక్యము గాదు. ఈ మొదలగు సిద్ధాంతములు సత్యము లయినను శక్యములగు కర్మల నయిన వదలకూడదని దానియందుండి పూర్ణముగ సిద్ధింపదు. మఱియు న్యాయముగఁ జూచినను అదేయర్థము వెలువడును. కారణ మేమియన: తనకు నలుగడల నుదక మున్నచో నీటికై బావి తుద కెట్లావశ్యకము కానేరదో, యటులే కర్మచే సిద్ధమగుజ్ఞానము కలిగినపిదప జ్ఞానికిఁ గర్మయొక్క యపేక్ష యేమియు నుండదని గీతలలోనే చెప్పఁబడియున్నది. (గీ. ౨. ౪౬.) ఇందు కొఱకు మూఁడవ యధ్యాయముయొక్క యారంభమున తొలుత నర్జునుఁడు శ్రీకృష్ణుని, "కర్మకంటె నిష్కామము, లేక, సామ్యమగుబుద్ధి శ్రేష్ఠమని నీ యభిప్రాయమగునేని స్థితప్రజ్ఞునివలె నేను నాబుద్ధిని శుద్ధముగ నుంచిన చాలునే; నన్ను యుద్ధమను నీఘోరకర్మమునం దేల నియమించెదవు" అని యడిగెను (గీ. ౩. ౧). ఇందు కుత్తరమిచ్చుచు భగవంతుఁడు, "కర్మ యేరిని వదలనే వదలదు," అను మొదలగుకారణములను జెప్పి నాలవయధ్యాయమునఁ గర్మలను సమర్థించినాఁడు ; కాని సాంఖ్యము (సన్న్యాసము), కర్మయోగ మను రెండు మార్గములు శాస్త్రమందుఁ జెప్పఁబడెనేని, జ్ఞానోత్పత్తియైన పిదప వీనిలో నెవరికి నేది యిష్టమో వారు దానిని స్వీకరింపవలయునని చెప్పవలసి వచ్చును. కావున నైదవయధ్యాయారంభమున నర్జునుఁడు "ఈరెండు మార్గములను కలియఁగూర్చి నాకుఁ జెప్పక యీరెంటిలో నేది శ్రేయస్కరమో యాయొక్క దానినే నాకు నిశ్చయించి నుడువుము" అని మరల భగవంతుని అడిగెను. (గీ. ౫. ౧.) "జ్ఞానోత్పత్తి యైనపిదపఁ గర్మలను చేయుట గాని, చేయకపోవుట గాని సమానమే యైన పక్షమున, నాయిష్టానుసారముగఁ జేసినఁ జేయుదును, లేనిచో మానుదును. వానిని [illegible] మసక్షమాయె నేని, నాకందలి కారణ మానతిమ్ము. నీయాజ్ఞా అని చెప్పఁగూడదు. [illegible]

అనియు, సాంఖ్యము, లేక, సన్న్యాసమార్గమునకు [illegible] అనియు నిర్గ్లషులోఁ జేర్లపెట్టినఁ బ్రశస్తముగ నుండును. వైదికధర్మప్రమాణానుసారముగ నీరెండుమార్గములయందు బ్రహ్మజ్ఞాన మేకవిధమైనందున నీరెంటియందుఁ గలుగు నానందము, లేక, శాంతియు నేకవిధమే. కాఁబట్టి మే మీరెండుమార్గములలో నొకటి ఆనందమయము, రెండవది దుఃఖమయము అన్ని కాని, లేక, ఒకటి ఆశావాదియు, రెండవది నిరాశావాది యని కాని పేర్కొనము !

యొక్క యంతమున (౧౦.౭.మఱియు) నిదే ప్రశ్నను మనస్సులోనికిఁ దెచ్చుకొని, సంసారముయొక్క, లేక, రాజ్యకార్యభారముయొక్క యల్లకల్లోలములో నాయుష్యమునంతయు వ్యర్థపుచ్చుకొనుటకంటె, జ్ఞాని యగుపురుషుఁడు శాంతముగనే, తత్త్వవిచారములోఁ గాలయాపనఁ జేయుటయందె సత్యమును పూర్ణము నైన యానందమున్నదని తనమతము ముందుఁ జూపినాఁడు; కాని,యటుపిమ్మట వ్రాసిన స్వీయమగు రాజధర్మములం దున్న గ్రంథములో (౭.౨. మఱియు ౩) "కొందఱు బుద్ధిమంతులు తత్త్వవిచారమునందును, కొందఱు రాజకార్యములయందును మగ్నులై యున్నారు. మఱియు నీ రెండుమార్గములలో నేది మిక్కిలి మాన్యమో విచారించితిమేని ప్రతిమార్గము నంశతః సత్యముగనే యున్నదని చెప్పవలసివచ్చును. అయినను కర్మకంటె యకర్మ మంచిది యని చెప్పుట తప్పే. * కారణ మేమి యనఁగా:ఆయానందమయినను కర్మయే యగుటచే సత్యమగు శ్రేయః ప్రాప్తియు, ప్రుష్కలముగ జ్ఞానయుక్తము నీతియుక్త మయినకర్మయందే యున్నదని చెప్పుటకు నభ్యంతరములేదు." అని యరిస్టాటల్ నుడివెను. అరిస్టాటల్ రెండుప్రదేశములందును రెండుభిన్నప్రకారములుగఁ జెప్పినవిధానములం జూచితి మేని "కర్మ జ్యాయో హ్యకర్మణః"—"అకర్మకంటె కర్మ శ్రేష్ఠ మైనది"— (గీ. ౩. ౮) అని గీతయొక్క స్పష్టమగు నుపదేశములోని మహిమ వాచకులకుఁ బ్రత్యేకముగ గమనమునకు తేనక్కఱయుండదు. 'అగస్టన్ కొంట్లు' అను పేరు గల గతశతాబ్దమునందుఁ బ్రసిద్ధి నొందిన ఫ్రెంచిపండితుఁడు తనయాధిభౌతికతత్త్వజ్ఞానమునందు—"తత్త్వవిచారమునందే మగ్నుఁ డయి తనయాయుష్యమును గడుపుకొనుట శ్రేయస్కరమని చెప్పుట భ్రాంతిమూలకముగ నున్నది.మఱియు నేతత్త్వజ్ఞుఁడు నీతిరున తత్త్వవిచారమునందే యావజ్జీవము మగ్నుఁడై తనచే నగునంతవఱకు లోకులకు కల్యాణమొనర్చుటనువదలుట తనకు ప్రాప్తమగు సాధనములను దు... ...ములయ... ...); ...యొక్కి... ...లదూరుమ" అని చెప్పియు... ...ను వ్యాపారము లేమిచే, సన్న్యాసముచే నేమో... ...ములు, లోకకార్యమునకై వినియోగించుటకు ప్రాప్త మగును (గీ. ౫. ౫.). అని గీతేత్రముచ్చే సన్న్యాసనిగ్గ నుండినను, యథార్థగీతలలోఁ జెప్పఁబడినకర్మమార్గము సన్న్యాసమార్గమునకు పూర్వాంగము గామిచే జ్ఞానోత్తరములగు నీ రెండుమార్గములును, మోక్షదృష్టిచే స్వతంత్రములు (అనఁగా : తుల్యబలములు) గ నున్నవి. (గీ. ౫. ౨) ఇట్లే "లోకేఽస్మిన్ ద్వివిధా నిష్ఠా" (గీ. ౩. ౩) అను నీ గీతావాక్యార్థమును గైకొనవలయును. మఱియు

సంపాదించి యీసర్వకర్మలను శక్యమగునంత శీఘ్రముగ వదలి వేయుటయే యీజగత్తునందు మనుజునకు సత్యమగు కర్తవ్య మని చెప్పియున్నాఁడు. కొంటు క్రీ. శ. ౧౮౫౭ సంవత్సరమునను, శోపెన్‌హాయర్ క్రీ. శ. ౧౮౬౦ సం॥ నందును మరణము నొందిరి. శోపెన్‌హాయర్ యొక్క మార్గము జర్మనుదేశము నందు హార్ట్‌మన్ అనువాఁడు పిదపఁ బ్రచురముఁ జేసెను. స్పెన్సర్, మిల్లు, మొదలగు నాంగ్లేయతత్త్వవేత్తలమతము కొంటుమతమువలె నున్నదని చెప్పనక్కఱ లేదు; కాని దీని నంతయు దాఁటి కేవల మర్వాచీనయాధిభౌతికపండితుఁడగు నిత్శే తనగ్రంథములోఁ గర్మలను వదలివేయువానిని "మూర్ఖులలో మూర్ఖశిరోమణి" యనుటకంటె నామాంతరమేమియు నిడుటకు సాధ్యము లేదని కర్మత్యాగము నందు బహుతీవ్రమగు నీసంగతి. నుడివెను.*

యిరోపాఖండమునందు 'అరిస్టాటల్' కాలము మొదలు నేఁటిపర్యంతము నీరెండువిషయములయం దెట్లు రెండుపక్షము లున్నవో యటులే ప్రాచీనకాలము మొదలు నేఁటి పర్యంతము భరతఖండమునందున్న వైదిక ధర్మములలో నీవిషయమై రెండుమార్గము లొకేతీరున నడుచుచున్నవి. (మ. భా. శాం. ౩౪౯. ౭౨)

* కర్మయోగము, మఱియు, కర్మత్యాగము (సాంఖ్యము, లేక, సన్న్యాసము) అనురెండుమార్గములకు సలీ అనువాఁడు Pessimism అనుతనగ్రంథమునందు అనుక్రమములో Optimism మఱియు Pessimism అనుపేరులను పెట్టియున్నాఁడు; కాని మనమతప్రకార మాపేరులు సరిగావు. Pessimism అనుశబ్దము "విసుగు, లేక, నిరాశ నొందుట" అనుధ్వన్యర్థము నిచ్చుచున్నది; కాని సంసార మనిత్య మని యెఱిఁగి దానిని వదలినవాఁ డెప్పుడు సానందము గలవాఁడైయే యున్నాఁడు. మఱియు నతఁడు సంసారము వదలునప్పుడు సంతోషముతోనే వదలు[illegible] నవలయు నను. కాఁబట్టి వానిని మామతప్రకారము Pessimist [illegible] జెప్పఁబడినది. గీతయొక్క [illegible] బదులుగా కర్మయోగమునకు Energism [illegible] మార్గములు స్వతంత్రములుగ వర్ణింపఁబడినవి. కాని [illegible]పుమని వారికిని, ఇతరదేవ డైనను సన్న్యాసము వర్ణింపఁబడినది. (మ. భా. శాం. ౩౪౦. ౪౪-౫౭ మఱియు ౩౩౯. ౬౬, ౬౭ చూడు). దీనివలన సాంఖ్యమును, యోగమును రెండుమార్గములుగ తొలుత నుండియే స్వతంత్రములుగ నున్నవని నిర్వివాదముగ సిద్ధమగుచున్నది. గీతలయందున్న సాంప్రదాయికటీకాకారులు కర్మయోగమార్గమునకు గౌణత్వమీయవలయునని చేసిన ప్రయత్నములన్నియు బొత్తిగ సాంప్రదాయి

వీనిలో నొకమార్గమును సన్న్యాసమార్గము, సాంఖ్యనిష్ఠ, లేక, కేవలసాంఖ్యము, మఱియు జ్ఞానమునందే యెల్లప్పుడు మగ్నుఁడై యుండుటచే జ్ఞాననిష్ఠ యనియుం జెప్పుచున్నారు. రెండవదానికి కర్మయోగము, సంక్షేపముగ యోగము, మఱియు పర్యాయముగ కర్మనిష్ఠ యనుచున్నారు. సాంఖ్యయోగశబ్దములచే నను క్రమముగఁ గాపిలసాంఖ్యము, పాతంజలయోగ మనునర్థము లిచ్చో విపక్షితములు కావని పూర్వమున మూఁడవప్రకరణమునఁ జెప్పఁబడినది; కాని సన్న్యాస మనుశబ్దమైతము కొంతసందిగ్ధమగుటచే దానియర్థ మిచ్చో నింతకంటె బాగుగ విచారించుట యావశ్యకము. 'సన్న్యాస'శబ్దముచే వివాహము చేసికొనక, లేక, చేసికొన్నను దారపుత్త్రాదులను వదలి కావిగుడ్డలను గట్టుకొనుట, లేక, కేవలము చతుర్థాశ్రమమును గైకొనుట యనునదియె యిచ్చోఁ జెప్పఁదగినది కాదు. కారణ మేమి యన: వివాహముఁ జేసికొనక భీష్ముఁడామరణాంతమును రాజ్యతంత్రమును నడుపుచునే యుండెను. బ్రహ్మచర్యమునందుండియే యొకేపర్యాయము చతుర్థాశ్రమముం గైకొనిన శ్రీమచ్ఛంకరాచార్యులవారును, మామహారాష్ట్రదేశమునందు నామరణాంత బ్రహ్మచారి(గోసావి)యైన శ్రీసమర్థరామదాసుగారును జ్ఞానప్రసారముచే జగదుద్ధారకమగుకర్మలఁ జేసిరి. జ్ఞానానంతరమున జగత్తునందలివ్యవహారము లన్నియు కేవలము కర్తవ్యములే యని లోకకల్యాణార్థమై యవి చేయవలయునా?, లేక, యవి మిథ్య యని బొత్తిగ వదలవలయునా? యని ప్రకృతమున విచారించుట ముఖ్యవిషయముగ నున్నది. ఈవ్యవహారమును జేయువాఁడు కర్మయోగి యగును. కాని యతఁడు వివాహము చేసికొన్నను సరే, లేక పోయినను సరే, కాషాయవస్త్రములను కట్టుకొనినను సరే, లేక పోయినను సరే.. విశేషము చెప్పనేల ? ఇట్టి పనులను జేయుటకు వివాహముఁ జేసికొనకపోవుట, కాషాయవస్త్రముల ధరించుట, లేక, పత్తనము వెలుపల విరక్తుఁడయి యుండుటయే యనేకసమయములయందు విశేషసులభముగ నుండును. కారణమేమియన : కుటుంబభరణ మను వ్యాపారము లేమిచే, సన్న్యాసముచే నేమి [illegible] లోకకార్యమునకై వినియోగించుటకు ప్రాప్తమగును (గీ. ౫. ౫.). అని గీతేపట్టుచ్చే సన్న్యాసిగ నుండినను, యథార్థ గీతలలోఁ జెప్పఁబడినకర్మమార్గము సన్న్యాసమార్గమునకు పూర్వాంగము గామిచే జ్ఞానోత్తరములగు నీ రెండుమార్గములును, మోక్షదృష్టిచే స్వతంత్రములు (అనఁగా: తుల్యబలములు) గ నున్నవి. (గీ. ౫. ౨) ఇట్లే "లోకేఽస్మిన్ ద్వివిధా నిష్ఠా" (గీ. 3. 3) అను నీ గీతావాక్యార్థమును గైకొనవలయును. మఱియు

వచ్చును. కావున గీతయొక్క కటాక్షము, కావివస్త్రములయందుఁ గాని, ధవళ వస్త్రములయందుఁ గాని, లేక, వివాహమాడి యుండుటలోనో, లేక, బ్రహ్మచర్యమున నుండుటలోనో, వీనిలో దేనియందు లేదు. జ్ఞాని జగద్వ్యవహారమును జేయునా? లేదా? యనునొకేవిషయము మనంబున నిడికొని సన్న్యాసము, కర్మయోగ మనురెండుమార్గములకు గీతలయందు భేదముఁ జెప్పఁబడినది యని సారాంశము. మిగిలినవిషయము గీతాధర్మములందు మహత్త్వముఁ గలదియుఁ గాదు. సన్న్యాసము, లేక, చతుర్థాశ్రమ మను నీరెండు శబ్దములకంటెను కర్మసన్న్యాసము లేక, కర్మత్యాగ మను శబ్దములు ప్రకృతస్థలమునం దధికముగ నన్వర్థములు, నిస్సందిగ్ధములుగ నున్నవి; కాని యీరెంటికంటెను కేవలము సన్న్యాస మనునొకశబ్దమే యోజించుట యధికముగ ప్రచారములో నుండుటచే వానికి పారిభాషికార్థ మిచ్చుట స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడినది. జగద్వ్యవహారము నిస్సార మని తోఁచువారు సంసారమున నుండి నివృత్తు లగుచున్నారు. మఱియు నరణ్యమున కేఁగి స్మృతిధర్మానుసారముగ చతుర్థాశ్రమమును గైకొనుచున్నారు. కావునఁ గర్మత్యాగ మనునీమార్గమును సన్న్యాసమని చెప్పుదురు; కాని దానియందున్న ప్రధానభాగము కర్మత్యాగ మయి యున్నది. కాషాయవస్త్రములు ప్రధానములు గావు.

పూర్ణమగుజ్ఞానము కలిగినపిదపఁ గర్మలను జేయవలయునా?(కర్మయోగము), లేక, వదలవలయునా! (కర్మసన్న్యాసము), అనునీరెండుపక్షము లీతీరున ప్రచారములో నుండినను దుదకు మోక్షము నొందుటకు నీరెండుమార్గములు స్వతంత్రములనఁగా నొకేరీతిగ సమర్థములైయున్నవి. లేక, కర్మయోగ మనునది పూర్వాంగ మనఁగా మొదటిమెట్టగుటచేఁ దుదకు మోక్షప్రాప్తికొఱకు కర్మలను వదలి సన్న్యాసమునే కైకొనవలయు ననువిషయము గీతయొక్క సాంప్రదాయికటీకాకారులచేఁ జెప్పఁబడినది. గీతయొక్క రెండవ మూఁడవయధ్యాయములలో నీరెండు మార్గములు స్వతంత్రములుగ వర్ణింపఁబడినటుల కాని[illegible]పుమని వారికిని, ఇతరదేవ[illegible]నను సన్న్యాసమే వర్ణింపఁబడినది. (మ. భా. శాం. ౩౪౦. ౪౪-౭౨ మఱియు ౩౩౯. ౬౬, ౬౭ చూడు). దీనివలన సాంఖ్యమును, యోగమును రెండుమార్గములుగ తొలుత నుండియే స్వతంత్రములుగ నున్నవని నిర్వివాదముగ సిద్ధమగుచున్నది. గీతలయందున్న సాంప్రదాయికటీకాకారులు కర్మయోగమార్గమునకు గౌణత్వమీయవలయునని చేసిన ప్రయత్నములన్నియు బొత్తిగ సాంప్రదాయి

ర్థమై కర్మల నొనర్చి తుదకు సన్న్యాసమును గైకొనవలయును. సన్న్యాస మను నదియే తుది (అనఁగా: ముఖ్యమగు) నిష్ఠగ నున్నది”యని గీతలకుఁ దాత్పర్య మని చెప్పుచున్నారు; కాని యీయర్థమును స్వీకరింతు మేని, సాంఖ్యము (సన్న్యాసము), యోగము (కర్మయోగము) అనునవి, ఈజగత్తులో ద్వివిధ మగునిష్ఠలుగ నున్నవి. (గీ. ౩. ౩). యని భగవానుఁడు చెప్పినదానియందున్న ‘ద్వివిధ’ మన్న పదమునకు స్వారస్య మేమియు నుండదు. కర్మయోగశబ్దమునకు మూఁడర్థములు సేయవచ్చును. (౧) జ్ఞానము కలిగినను లేకపోయినను, యజ్ఞయాగాదిచాతుర్వర్ణ్యసంబంధమైనవిగాని, లేక, శ్రౌతస్మార్తసంబంధమయినవి గాని, యగు కర్మలను జేయుచునే మోక్షమును సంపాదించుకొనుచున్నాఁ డని మొదటియర్థము ; కాని యీ మీమాంసకులపక్షము గీతలకు మాన్యము కానేరదు. (గీ. ౨. ౪౫). (౨) చిత్తశుద్ధికొఱకుఁ గర్మల నొనర్చుట (కర్మయోగము) యవశ్యమయినందున, కేవల చిత్తశుద్ధికొఱకే కర్మలను జేయుట యనునది రెండవయర్థముగ నున్నది. ఈయర్థముచేఁ గర్మయోగ మనునది సన్న్యాసమార్గముయొక్క పూర్వాంగము, లేక, మొదటిసాధన మగును ; కాని గీతలయందు వర్ణింపఁబడినకర్మయోగ మిది కాదు. (౩) తనయాత్మయొక్క కల్యాణ మెటు లగునని యెఱుఁగుజ్ఞాని యుద్ధము మొదలుగాఁ గలస్వధర్మోక్తమగు సాంసారికకర్మముల నామరణాంత మొనర్పవలయునా ? అక్కఱ లేదా ? యనునదియె గీతలయందు ముఖ్యవిషయ మగుటచే జ్ఞానియును చాతుర్వర్ణ్యముయొక్క కర్మములను నిష్కామబుద్ధిచే నొనర్చియే తీరవలయును. (గీ. ౩. ౨౫) అని గీతలయందున్న కర్మయోగమయి యున్నది ; మఱియు నది సన్న్యాసమార్గమునకుఁ బూర్వాంగ మెప్పుడును కానేరదు. కారణ మేమి యన : ఈమార్గమునఁ గర్మ లెప్పుడును వదలకూడనివి. విషయము ముఖ్యముగ మోక్షప్రాప్తిని సంబంధించినదియే యై యున్నది; కాని జ్ఞానము ప్రాప్తమగుటచే నిష్కామకర్మలు బంధకములు గానందున సన్న్యాసముచే నేమోక్షప్రాప్తి యగునో యదియె యీకర్మయోగముచేతను ప్రాప్తమగును (గీ. ౫. ౫.). అని గీతలలో స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడినది. కావున గీతలలోఁ జెప్పఁబడినకర్మమార్గము సన్న్యాసమార్గమునకు పూర్వాంగము గామిచే జ్ఞానోత్తరములగు నీ రెండుమార్గములును, మోక్షదృష్టిచే స్వతంత్రములు (అనఁగా : తుల్యబలములు) గ నున్నవి. (గీ. ౫. ౨) ఇట్లే “ లోకేఽస్మిన్ ద్వివిధా నిష్ఠా” (గీ. ౩. ౩) అను నీ గీతావాక్యార్థమును గైకొనవలయును. మఱియు

నీ హేతువుచేతనే ముందున్న చరణములో “జ్ఞానయోగేన సాంఖ్యానాం కర్మయోగేన యోగినామ్” అని యీ రెండుమార్గములను భగవంతుఁడు వేఱ్వేఱుగ విడఁదీసి చూపి యుండుటచే, ముందుపదుమూఁడవయధ్యాయములో “అన్యే సాంఖ్యేన యోగేన కర్మయోగేన చాపరే”, అను- శ్లోకమునందలి ‘అన్యే’ (కొందఱు), మఱియు ‘అపరే’ (ఇతరులు), అనురెండుపదము లీరెండుమార్గములును స్వతంత్రములుగ నంగీకరించిననేతప్ప యన్వర్థకములు గావు (గీ. ౧౩. ౨౪). మఱియు నేనారాయణీయమునందున్న ప్రవృత్తిమార్గము(యోగము)గీతలయందును బ్రతిపాదింపఁబడినదో, మహాభారతమునందు పిదప వ్రాయఁబడిన యద్దానియొక్క యితిహాసమును జూచినసైత మీసిద్ధాంతమే దృఢమగును. సృష్ట్యారంభమున భగవంతుఁడు హిరణ్యగర్భుని (బ్రహ్మదేవుని) సృష్టినుత్పన్నముఁ జేయుమని యాజ్ఞ నొసఁగఁగా నతనియందుండి మరీచ్యాదిసప్తమానసపుత్త్రులు పుట్టి, వారు సృష్టిక్రమమును బాగుగ నారంభించుటకు యోగమును అనఁగా: కర్మమయ మగు ప్రవృత్తిమార్గము నవలంబించిరి ; మఱియు సనత్కుమారుఁడు, కపిలుఁడు మొదలగు నితరులగు నేడ్గురు బ్రహ్మ మానసపుత్త్రులు పుట్టినవెంటనే నివృత్తిమార్గము, అనఁగా : సాంఖ్యము నవలంబించి రని యీరెండుమార్గములకు నుపపత్తిఁ జెప్పుటచే నీ రెండుమార్గములు మోక్షదృష్టిచే తుల్యబలములు, అనఁగా, వాసుదేవస్వరూపమగు నొకేపరమేశ్వరునియొక్క ప్రాప్తిని గలుగఁజేయునవియై, వేఱ్వేఱుగను, స్వతంత్రములుగ నున్న వని ముందు స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడినది. (మ. భా. శాం. ౩౪౮. ౭౪; ౩౪౯. ౬౩—౭౩) అటులే యోగమునకు (అనఁగా : ప్రవృత్తిమార్గమునకు)ఁ బ్రవర్తకుఁడు హిరణ్యగర్భుఁడనియు, సాంఖ్యమార్గమునకు మూలప్రవర్తకుఁడు గపిలుఁడనియు, భేదముగాఁ జెప్పఁబడినది. హిరణ్యగర్భుఁడు ముందు కర్మలను వదలినాఁడని యెక్కడను జెప్పఁబడలేదు. దీనికి విరుద్ధముగ, సృష్టివ్యవహారము సరళముగ నడుచు నిమిత్తమె భగవంతుఁడే కర్మరూపమగుయజ్ఞచక్రము యించినటుల నిర్వివాదముగ సిద్ధమగుచున్నది.

కాని “సన్న్యాసము, లేక, భక్తి యనునవియే తుదయందలి శ్రేష్ఠమగుకర్తవ్యము అగుటచేఁగర్మయందు నది కేవలము చిత్తశుద్ధికే కారణ మగును. ముఖ్యమగు సాధ్యము, లేక, కర్తవ్యము కానేర” దని. యేరికి స్సాంప్రదాయికమతముగ నున్నదో, వారికి గీతలయొక్క యీసిద్ధాంత మెటులు రుచించును ? ‘సన్న్యాసమార్గ

కాగ్రహముయొక్క పరిణామ మగుటచేఁ గర్మయోగ మనునది జ్ఞానప్రాప్తికై నను, లేక, సన్న్యాసమునకునైనను, బొత్తిగ సాధనమగును; అని యీటీకాకారులచే సైతము వారిటీకలలోఁ నచ్చటచ్చట చేయఁబడియున్న సూచనలన్నియు వారిస్వీయ మగునవియే యనియు గీతకు సత్య మగుభావార్థమటులు కానేరదనియు నిందువలన స్పష్టమగును. గీతలలోని సన్న్యాసమార్గీయమునకు టీకలయందున్న ముఖ్యదోష మిదియే యని మాయభిప్రాయము. మఱియు టీకాకారులయొక్క యీసాంప్ర దాయికాగ్రహము దాఁటిననే తప్ప గీతలయొక్క సత్యమగు రహస్య మెప్పుడును బోధపడుట శక్యము కానేరదు.

"కర్మసన్న్యాస – కర్మయోగము లను నీ రెండును స్వతంత్రరీతిగ సమాన ముగనె మోక్షప్రదములయి యున్నవి. వీనిలో నొకటి, రెండవదానికిఁ బూర్వాం గము కానేరదు.'' అని నిశ్చయించినను వానిచే సర్వవిషయములు సిద్ధింపవు. కారణమేమి యన : రెండుమార్గములు సమానముగనె మోక్షప్రదము లగును. వానిలో మన కిష్టమగు మార్గము మన మవలంబింపవలయు నని సిద్ధమగును; మఱియు నర్జునుఁడు యుద్ధమునే చేయవలయు నని సిద్ధపడకపోవుటచే, భగ వంతుని యుపదేశముచేఁ బరమేశ్వరజ్ఞానము గలిగినను నతఁడు స్వాభిరుచి నను సరించి, యుద్ధమునైనను జేయును, లేక, సన్న్యాసమునైనం గైకొను నని రెండు పక్షములు సంభవించుచున్నవి. కావున "ఈరెండుమార్గములలోను, మిక్కిలి ప్రశస్తమైన దేదియో యాయొకేమార్గమును నిశ్చయించి నాకుఁ జెప్పుము.'' (గీ. ౫. ౧) అని యర్జునుఁ డారీతినే యాచరించుటకు సరియగునని సహజ మగు మార్గముచే సరళమగువిషయము నడిగెను. గీతయొక్క యయిదవయధ్యాయము ప్రారంభమున నర్జునుఁ డీవిధమున నడిగినపిదప, వెంటనె భగవంతుఁడు, "సన్న్య ... క్ష- మెుగుటచె భనీ రెండుమార్గములు నిశ్శ్రేయసము (మోక్షము) నిచ్చు ... సన్న్యాసమార్గము శ్రేష్ఠముగా ... యున్న దని పూర్వాపరసందర్భవిరుద్ధముగఁ దమమనస్సుచేతనే రెండవకల్పనఁ జేసి. యీటీకాకారు లెటులైనను తాము సమాధానమును జేసికొనుటకుఁ బ్రారం భించిరి. (గీ. శాం. భా. ౫. ౨; ౬. ౧, ౨; ౧౮. ౧౧. చూడు) శాంకర భాష్యమునందే కాక రామానుజభాష్యమునందు సైతము ఈశ్లోకము కర్మయోగ మును బ్రశంసించుచున్నది: అనఁగా : అర్థవాదాత్మకమే యని యంగీకరింప

(గీ. ౨. ౫౦) "మా తే సంగో ఽ స్త్వకర్మణి"—"కర్మను జేయకూడదని పట్టు పట్టకుము"—(౨.౪౭);

" యస్త్వింద్రియాణి మనసా నియ మ్యారభతే ఽర్జున,
కర్మేంద్రియైః కర్మయోగ మసక్తః స విశిష్యతే." (గీ. ౩. ౭)

"కర్మలను వదలుట యనుపట్టు పట్టక ఇంద్రియములను మనస్సుచే నిరోధించి యనాసక్తబుద్ధితోఁ గర్మేంద్రియములచేఁ గర్మలను జేయుట యనుయోగ్యత 'విశిష్యతే', అనఁగా మిక్కిలి విశేషము ఐ యున్నది."; కారణ మేమి యన : ఎప్పుడైనను "కర్మ జ్యాయో హ్యకర్మణః" — "అకర్మకంటె కర్మ శ్రేష్ఠము" (గీ. ౩. ౮) "కావున నీవు కర్మను జేయుము" (గీ. ౪. ౧౫); లేక, "యోగ మాతిష్ఠోత్తిష్ఠ"—"కర్మయోగమును స్వీకరించి యుద్ధమునకుఁ బూనుము" (నిలువఁబడుము); (గీ. ౪. ౪౨) "(యోగీ) జ్ఞానిభ్యోఽపి మతోఽధికః" "జ్ఞానమార్గీయముకంటె (సన్న్యాసమునకంటె) కర్మయోగముయొక్క యోగ్యత అధికమైనది." "తస్మా ద్యోగీ భ వార్జున"—"కావుననోయర్జునా! నీవు (కర్మ-) యోగివి కమ్ము (గీ. ౬. ౪౬); మఱియు "మా మనుస్మర యుద్ధ్య చ"—"నన్ను స్మరించి యుద్ధముఁ జేయుము." (గీ. ౮. ౭) మొదలగు నీప్రకారముగ నర్జునునకు గీతలయం దాయాస్థలములయం దుపదేశింపఁబడినది; దానియందును గర్మయోగము సన్న్యాసముకంటెను, లేక, అకర్మకంటె నధికయోగ్యత గలది యని నిరూపించుటకు 'జ్యాయః', 'అధికః', 'విశిష్యతే', యని స్పష్టమగుపదము లున్నవి. మఱియు పదునెనిమిదియవయధ్యాయమునందున్నయుపసంహారమునందును "నియతమగుకర్మను వదలుట యోగ్యము కామిచే నాసక్తివిరహితుఁడ వయి సర్వకర్మల నెల్లప్పుడుఁ జేయుచుండవలయును. ఇదే నాయొక్క నిశ్చితము-ఉత్తమము నగుమతముగ నున్నది;" యని భగవంతుఁడు మరల చెప్పినాఁడు. (గీ. ౧౮. ౬, ౭)

[illegible] కర్మయోగమె గీతలయం[illegible] [illegible]ముగ నిషిద్ధములు) అగుటచే, జ్ఞానప్రాప్తియైన[illegible] వదలవలయు నను సిద్ధమతము భగవంతునకు గీతలయందు గ్రాహ్య మని చెప్పవచ్చును" అని యూహింపఁబడినది. జ్ఞానప్రాప్తి యైనపిదప జ్ఞానియుఁ గర్మలను జేయుచునే యుండవలయు నను పక్షమునకే, 'జ్ఞానకర్మ సముచ్చయపక్ష' మని నామ మగుటచే శ్రీశంకరాచార్యులచేఁ పైఁ జెప్పఁబడిన యుక్తివాద మింతయుఁ దద్విరుద్ధ మగు ముఖ్యాక్షేపణగా నున్నది. ఈయుక్తివాదము మధ్వాచార్యులవారిచే సైతము స్వీక

మునకంటె గీతలయందుఁ గర్మయోగమునకు స్పష్టముగ నధికమహిమ చెప్పఁబడిన దను నీవిషయము వారిలక్ష్యములోనికి రానిది కాదు; కాని యిది సత్యమని యంగీకరించెద రేని, తమసంప్రదాయముయొక్క యోగ్యతకు న్యూనత యగునని స్పష్టముగ నున్నది. కావున పంచమాధ్యాయారంభమున నర్జునుని ప్రశ్నయు నందులకు భగవంతునియుత్తర మనునీరెండును సరళములు సయుక్తికములు స్పష్టార్థము లయినను వానిమార్గము నెట్లు చూపవలయు ననువిషయములో సాంప్రదాయిక టీకాకారులకు బహుక్లేశము సంభవించినది. కారణ మేమి యన: సన్న్యాసము కర్మయోగ మనునీరెండుమార్గములును స్వతంత్రము లని యంగీకరించిననే తప్ప యీరెంటిలో నేమార్గము శ్రేష్ఠ మనుప్రశ్నయే వెలువడదు. మఱియు టీకాకారులు పక్షాణించినటుల కర్మయోగము జ్ఞానమునకుఁ బూర్వాంగ మైన యెడల, పూర్వాంగము గౌణమనియు, జ్ఞానము, లేక, సన్న్యాసము శ్రేష్ఠ మనియుఁ జెప్ప నక్కఱ లేకయే సిద్ధమగుచున్నది. మఱియు నూతన ప్రశ్నము విచారించుటకుఁ గారణ మేమియు నుండదు. కావున ప్రశ్న తగినదని యంగీకరింతు మేని యీరెండుమార్గములు స్వతంత్రములుగ నున్నవని యంగీకరింప వలసివచ్చును; మఱియు నటులే యంగీకరింతుమేని తమసంప్రదాయమే ముఖ్యమగు మోక్షమార్గమని చెప్పుటకు విరోధము వచ్చును. ఈవిషయమై యర్జునుని ప్రశ్నయే బాగుగ నుండ లేదని సూచించి, భగవంతుని యుత్తరముయొక్క తాత్పర్యము సైతము నటులే యున్న దని సూచించుటకయి యీటీకాకారులు నిశ్చయించి యున్నారు. కాని యింతయాటోపముఁ జేసినను, "కర్మయోగముయొక్క యోగ్యత, లేక, మహత్త్వము విశేషము" (గీ. ౫ ౨) అను భగవంతుని యీస్పష్టమ గునుత్తరము యొక్క వ్యాఖ్య యిప్పటికిని కుదుర నే కుదురదు! కావున తుదకు "కర్మయోగో విశిష్యతే"—"కర్మయోగముయొక్క మహత్త్వ మధికము"—ఈవచనము కర్మయోగిని కేవలము స్తుతిఁ జేయునిమిత్తమై, అనఁగా: అర్థ[illegible] పూర్వాక్షవంతుని మతమునందు[illegible] శ్రేష్ఠముగ నె[illegible] జేసి. యీటీకాకారు లెటు లైనను తాము సమాధానమును జేసికొనుటకుఁ [illegible] దమమనస్సుచేతనే రెండవకల్పనఁ బొంచిరి. (గీ. శాం. భాం. ౫. ౨; ౬ ౧, ౨; ౧౮. ౧౧. చూడు) శాంకర భాష్యమునందే కాక రామానుజభాష్యమునందు సైతము ఈశ్లోకము కర్మయోగ మును ప్రశంసించుచున్నది: అనఁగా : అర్థవాదాత్మకమే యని యంగీకరింప

బడినది. (గీ.రా.భా.౫.౧.) కారణమేమియన: రామానుజాచార్యులవారద్వైతి కాకపోయినను, వారిమతమున భక్తియనునది ముఖ్యసాధ్య మగుటచేఁ గర్మయోగ మనునది జ్ఞానయుక్త మగుభక్తికి సాధనముగనె స్థిరపడుచున్నది. (గీ. రా. భా. ౩. ౧. చూడుఁ). మూలగ్రంథముయొక్కయు, టీకాకారుల యొక్కయు సంప్రదాయములు వేర్వేఱగుటచే నీటీకాకారులు దమమార్గములె మూలగ్రంథమునందు వర్ణింపఁబడినవి యను దృఢజ్ఞానముచే నాగ్రంథముపై టీక యొనర్చుటకుఁ బ్రారంభించిరేని మూలగ్రంథ మెట్లు తలక్రిం దగు నను విషయ మిందువలన వాచకులెఱుంగఁ గలరు. "అర్జునా! నీప్రశ్నము మంచిదిగాదు," అని శ్రీకృష్ణునకును, లేక, వేదవ్యాసులకును, సంస్కృతమున స్పష్టశబ్దములతోఁ జెప్పుటకు రానేరదు కాఁబోలు? కాని, యట్లు సేయక "కర్మయోగమే విశేషయోగ్యతఁ గల" దని యనేకస్థలములలో స్పష్టముగఁ జెప్పి యుండుటచే సాంప్రదాయరీతిగ టీకాకారులు సేసిన పూర్వోక్తార్థము సరళముగ లేదని చెప్పవలసివచ్చును; మఱియుఁ బూర్వాపరసందర్భముఁ జూచితిమేని యీయనుమానము (అనుమితి = ఊహ) దృఢ మగును. కారణ మేమి యన: గీతలయందే, జ్ఞాని కర్మసన్యాసమును చేయక, జ్ఞానము గలిగినపిదప సైత మనాసక్తబుద్ధిచేఁ దనసర్వవ్యవహారములను జేయుచున్నాఁ డని యనేకస్థలములలో వర్ణింపఁబడినది. (గీ. ౨. ౬౪; ౩. ౧౯; ౩. ౨౫; ౧౮. ౯ చూడుఁ). జ్ఞానముచేతను మోక్షము సిద్ధించునా? యనువిషయ మీస్థలమున శంకకుఁ దెచ్చుకొని, కేవలజ్ఞానముచేతనే సర్వకర్మలు దగ్ధ మగుటచే మోక్షప్రాప్తి యగును; మోక్షప్రాప్తికిఁ గర్మావశ్యకత లేదు. అని గీతార్థమును శ్రీశంకరాచార్యులవారు తమభాష్యమునందు మొదట వ్రాసినారు. మఱియు నిందుండి "ఏహేతువుచే గీతాతాత్పర్యముంబట్టి మోక్షమునకుఁ గర్మయొక్కయావశ్యకత లేదో, యాహేతువుచేతనే చిత్తముశుద్ధమగునెడలఁ గర్మలునిరర్థకములగును. మఱియు నవి స్వభావముచేతనే బంధకములు (అనఁగా: జ్ఞానమునకు విరుద్ధములు) అగుటచే, జ్ఞానప్రాప్తియైన పిదప, జ్ఞాని వానిని వదలవలయు నను నిదే మతము భగవంతునకు గీతలయందు గ్రాహ్య మని చెప్పవచ్చును" అని యూహింపఁబడినది. జ్ఞానప్రాప్తి యైనపిదప జ్ఞానియుఁ గర్మల్లను జేయుచునే యుండవలయు నను పక్షమునకే, 'జ్ఞానకర్మ సముచ్చయపక్ష' మని నామ మగుటచే శ్రీశంకరాచార్యులచేఁ బైఁ జెప్పఁబడిన యుక్తివాద మంతయుఁ దద్విరుద్ధ మగు ముఖ్యాక్షేపణగా నున్నది. ఈయుక్తివాదము మధ్వాచార్యులవారిచే సైతము స్వీక

రింపఁబడినది. (గీ. మా. భా. ౩. ౩౧. చూడు). కాని యీయుక్తివాదము మాకు సమాధానకారకముగను, నిరుత్తరముగను లేదు. కారణ మేమియన: (౧) కామ్యకర్మలు బంధకము లగుటచే జ్ఞానవిరుద్ధము లయినను, అట్టి న్యాయము నిష్కామకర్మలకు సంబంధింపదు. మఱియు (౨) జ్ఞానప్రాప్తియైనపిదప మోక్షమునకుఁ గర్మ లక్కఱ లేక పోయినను వేఱొకబలవత్తర మగుకారణముచే, జ్ఞాని జ్ఞానసహితుఁడై నిష్కామకర్మలను జేయుట యావశ్యక మని సిద్ధించుటకు నావాదముచే బాధ యేమియు రానేరదు. ముముక్షువులకు చిత్తశుద్ధిని గలుగఁజేయుటయే యీజగత్తున కర్మయొక్క ముఖ్యమగు నుపయోగముగ నున్నది; లేక, యిందుకే కర్మ లుత్పన్నములయినవి యని నుడువరాదు. కావున, మోక్షమునకే కాక, కారణాంతరమునకు స్వధర్మానుసారముగ ప్రాప్తమగు కర్మ సృష్టియందున్న నిఖిలవ్యవహారములను, జ్ఞానిసైతము నిష్కామబుద్ధిచేఁ జేయుట యావశ్యక మని చెప్పవచ్చును. ఈకారణము లెవ్వియో యవి ముందీప్రకరణమున సవిస్తరముగ విచారింపఁబడినవి. ప్రస్తుతమందు చెప్పన దే మనఁగా: సన్న్యాసముం గైకొనుటకు సిద్ధమైనయర్జునునకు నీకారణములను చెప్పుటకొఱకే గీతాశాస్త్ర ముపదేశింపఁబడినది యగుటచే చిత్తశుద్ధ్యనంతరమున మోక్షమునకుఁ గర్మయొక్క యావశ్యకత లేదనునట్టియుక్తివాదముచే గీతలయందు సన్న్యాసమార్గమే ప్రతిపాద్యముగ నున్నది యని యనుమానించుటకు (అనుమితికి—ఊహకు) సాధ్యము గాదు. జ్ఞానప్రాప్తి యయినపిదప సన్న్యాసాశ్రమముఁ గైకొని కర్మలను వదలనే వలయునని శాంకరసంప్రదాయముయొక్క మతమై యున్నది. నిజమె కాని యంతమాత్రముచే "గీతయొక్క తాత్పర్యము సైత మదియేయై యుండవలయును, లేక, శాంకరము, అదియునుగాక మఱి యేదైనను సంప్రదాయ మనునదియె ధర్మ"మని మొదట పట్టునట్టి తదనుకూలమగు నిట్టిరీతినె యెటులైనను గీతార్థము సమన్వయించుకొనవలయునని చెప్పుట యుక్తము. జ్ఞానోత్పత్తి యైనపిదపను;
...న్న దని పూర్వాప...బించుటకంటె కర్మయోగము నవలంబించుట యనునదియె
...నే యీటీకాకారు లెటులైనను తాము స్వ... స్థిరమగు సిద్ధాంతముగ నున్నది.
ఖించిరి. (గీ. శాం. భాం. ౫. ౨; ౬. ౧, ౨... ...రే, లేక, వేఱుగ పేరిడినను సరే,
భాష్యమునందే కాక రామానుజభాష్యమునందు ...గీకార్యము. అయినను, సన్న్యాస
మును ప్రశంసించుచున్నది? అనఁగా: అర్థవాద... ...తములను సహింపని సంప్రదా
...న్న్యాసమార్గవిషయమై గీతల

యం దెచ్చట ననాదరబుద్ధి చూపఁబడలేదు. అను విషయమును బాగుగ గుర్తించుకొనవలయును. విపరీతముగ "సన్న్యాసము, కర్మయోగము నను రెండు మార్గములు సమానముగనే నిశ్శ్రేయసకరములు, అనఁగా మోక్షప్రదములు, లేక, మోక్షదృష్టిచే సమాన మైనమూల్యము కలవియె" యని భగవంతుఁడు స్పష్టముగఁ జెప్పినాఁడు. మఱియు ముందు "ఏకం సాంఖ్యం చ యోగం చ యః పశ్యతి స పశ్యతి"—"ఈరెండుమార్గము లొకటియే, అనఁగా, తుల్యబలము గలవిగనే యున్నవి యని యెఱుంగుదురో వారె నిజమగు తత్త్వము నెఱింగినవారు". (గీ. ౫. ౫), లేక, కర్మయోగ మైనను దానియందు ఫలాశయొక్క సంన్యాసము చేయవలసివచ్చును—"న హ్యసంన్యస్తసంకల్పో యోగీ భవతి కశ్చన" (గీ. ౬. ౨.)—ఇటు లీప్రత్యేకమగు మార్గములకు యుక్తిచేత శక్యమయినంత వఱకే యేకవాక్యత చేసి చూపింపఁబడినది. కాని జ్ఞానప్రాప్తి యయినపిదప (తొలుత లేకపోయినను) కర్మసంన్యాసమునుజేయుట, లేక, కర్మయోగమును స్వీకరించుట యనునీరెండు మార్గములు మోక్షదృష్టిచే సమానమయిన యోగ్యత గలవియే యైనను లోకవ్యవహారదృష్టిచే విచారించుచున్నప్పుడు సంన్యాసము బుద్ధియందుంచుకొని, అనఁగా బుద్ధిని నిష్కామముగఁజేసి, దేహేంద్రియములద్వారా లోకసంగ్రహకారక మగుకర్మ నామరణాంతముఁ జేయుచునే యుండవలయును. ఈమార్గమె యన్నింటియందు శ్రేష్ఠమైనది. కారణమేమి యనఁగా: సంన్యాసము, కర్మ యను నీ రెండును మోక్షకారణములే యని భగవంతుఁడు నిశ్చయముగ నుపదేశించుటచే అదేరీతిని పిదప నర్జునుఁడు యుద్ధమునకుఁ బ్రవర్తించెను. జ్ఞానికిని అజ్ఞానికి నుండు తారతమ్య మిదియే. కేవలశారీరము, అనఁగా: ఇంద్రియముల ద్వారా సంఘటిల్లు కర్మను జూచితి మేని యది జ్ఞానికి నజ్ఞానికి నిరువురకు నొక్కటియేయై యుండును; కాని యజ్ఞాని దాని నాసక్తబుద్ధిచేతను, జ్ఞాని యనాసక్తబుద్ధిచేతను జేయుచున్నాఁడు. (గీ. 3. ౨౫) గీతయొక్క యీసిద్ధాంతమే.—

"ప్రాజ్ఞస్య మూర్ఖస్య చ కార్యయోగే సమత్వ మభ్యేతి తనుర్న బుద్ధిః."
—(అవిమార. ౫. ౫)

"జ్ఞానికిని మూర్ఖునకును కర్మలు సంఘటిల్లునేని దేహమొక్కరీతిగనే యుండును. బుద్ధిమాత్రము వేఱుగ నుండును"—అని భాసకవి తననాటకములో వర్ణించినాఁడు.

సంన్యాసమార్గావలంబు లగుకొందఱేకదేశీయులు "గీతలయం దర్జునునకుఁ గర్మలు చేయుమని యుపదేశించినది నిజమె; కాని యర్జునుఁ డజ్ఞాని యగుటచే

చిత్తశుద్ధికారకములగు కర్మలను జేయుటలోనే యతనికి నధికార మున్నదని మనం బున నుంచికొని, భగవంతుఁ డీవిషయము నుపదేశించెను" అని చెప్పుదురు. సిద్ధావస్థ యందుఁ గర్మత్యాగమే శ్రేష్ఠమని భగవంతునకు సమ్మతి. అటు లగు నేని యర్జున నకు "నీ వజ్ఞానివిగ నున్నావు" అని చెప్పుచుండఁగా, కఠోపనిషత్తునందు నచికేతుఁ డేరీతిని పూర్ణమగు జ్ఞానప్రాప్తి కావలయునని పట్టు పట్టెనో యటులనే యర్జునుఁడు సైతము పట్టుపట్టును. మఱియు నతనికిఁ బూర్ణజ్ఞానము నుపదేశింపవలసివచ్చును. మఱియు నటులు పూర్ణజ్ఞానము నుపదేశించినయెడల, యుద్ధమును వదలి సంన్యా సముం గైకొనును. దానిచే యుద్ధముయొక్క తనవిధానము చెడిపోవును. ఈభీతిచేఁ దన కత్యంతప్రియభక్తుని మోసగించుటకు శ్రీకృష్ణుఁడు గీతల నుపదేశించె నని యర్థ మగును. మఱియుఁ గేవలము తనసంప్రదాయమును సమర్థించుటకొఱకు భగవం తునిమీఁద, నత్యంతప్రియభక్తుని మోసపుచ్చె నననింద మోపుట కెవరు ప్రవృత్తు లయ్యెదరో యట్టివారితో నెట్టివాదముఁ జేయక మౌనముతో నుండుట శ్రేయస్క రము. "నీవజ్ఞానివి కావునఁ గర్మను జేయుము" అని యర్జునునకు స్పష్టము లగుశబ్ద ములచేఁ జెప్పుటకు భగవంతున కేవిధమయిన భీతియు నుండుటకు కారణము లేనంద ననే, సామాన్యజనులు దమయొక్క భ్రామక మగుయుక్తివాదముచే మోసపోఁ గూడదనియే యీవిషయమును జెప్పుచున్నాము. మఱియు నిందుల కర్జును డేయాటంకమునైనఁ జెప్పెనేని యతనిని అజ్ఞానిగ నిశ్చయించియే యతనిచేతఁ బ్రకృతిధర్మానుసారముగ యుద్ధముఁ జేయించు సామర్థ్యము శ్రీకృష్ణున కుండెను; (గీ. ౧౮. ౫౯ మఱియు ౬౧ చూడుము). కాని యట్లు చేయక, జ్ఞానవిజ్ఞానములనె పలుమాఱు చెప్పి (గీ. ౭. ౨; ౯. ౧; ౧౦. ౧; ౧౩. ౨; ౧౪. ౧.). పదునైదవ యధ్యాయము తుద "ఈశాస్త్రము నెఱుంగుటచే మనుజుఁడు జ్ఞాతయుఁ గృతా ర్థుఁడు నగును." (గీ. ౧౫. ౨౦) అని భగవంతుఁ డర్జునునకుఁ జెప్పినాఁడు. మఱియు నీరీతిగ నతనిని పూర్ణజ్ఞానిని జేసినపిదప నతనియిష్టము ననుసరించియే యుద్ధ[illegible] ౬౩) దీనివలన జ్ఞాని, జ్ఞానప్రాప్తియైనపిదఁ [illegible]ద్ధముఁ జేయిం[illegible]బించుటకం[illegible] సైతము నిష్కామకర్మలను జేయుచుం[illegible]ట యనుపక్షమే సర్వోత్తమ మని, భగ వంతుని యభిప్రాయమయినటుల స్పష్టముగనె సిద్ధమగుచున్నది. ఇంతియేకా యర్జునిని కేవల మజ్ఞాని యని చెప్పినను, అతనికి భగవంతుఁ డొనర్చిన యుపదే మును సమర్థించుటకై, భగవంతుఁడు, ఏజనకాదిప్రాచీనకర్మయోగుల యొక్కయు పిదప తనయొక్కయు దృష్టాంత మిచ్చెనో, యవియన్నియు నజ్ఞానికె యిచ్చెన

యెప్పుడును చెప్పుటకు సాధ్యము కానేరదు. కావున సాంప్రదాయికుల యాగ్రహముచే (పట్టుదలచే) నగు నీశుష్కకోటిక్రమము (వాదము) అన్నివిధముల ననుచితము, త్యాజ్యము ననియు, జ్ఞానయుక్త మగుకర్మయోగమే గీతలలో నుపదేశింపఁబడినది యనియు చెప్పుట న్యాయ్యముగనుండును.

మంచిది. జ్ఞానము కలిగినపిదప సిద్ధావస్థయందును, కర్మత్యాగము (సాంఖ్యము), కర్మయోగము (యోగము), అనునీరెండు మార్గములు మనదేశముననే కాక యితరదేశములయందుసైతము పూర్వాపరముగఁ బ్రవర్తించుచు వచ్చుచున్న ట్లింతవఱకు నిరూపింపఁబడినది. మఱియు (౧) ఈరెండు మార్గములు స్వతంత్రములు, తుల్యబలములుగనున్నవి. ఒకటి రెండవదానియంగము కానేరదు. (౨) వీనిలోఁ గర్మయోగమే మిక్కిలి శ్రేయస్కరమగును,—అని గీతాశాస్త్రముయొక్క యీవిషయసంబంధములో, నేముఖ్య మగురెండు సిద్ధాంతము లేవిగలవో, యవి స్పష్టముగ నున్నను, సాంప్రదాయికటీకాకారులు, వాని నేల? యెట్లు? విపర్యాసముఁ జేసిరనువిషయమును స్పష్టపఱచుటకై యీప్రస్తావన యంతయుఁ జెప్పవలసి వచ్చినది. ఇప్పుడు సిద్ధావస్థయందును గర్మత్యాగముఁ జేయుటకంటె నిష్కామబుద్ధిచే నామరణాంతముఁ గర్మలను జేయుట యనుమార్గమే (కర్మయోగమే) యధికశ్రేయస్కరమని ప్రస్తుత ప్రకరణమందున్న ముఖ్యవిషయమును సిద్ధింపఁజేయుటకు గీతలయందు వ్రాయఁబడిన కారణముల నిరూపించెదము. వీనిలోఁ గొన్ని విషయములు సుఖదుఃఖవివేకప్రకరణమునందు జర్చింపఁబడినవి. కాని యావివేచనము బొత్తిగ సుఖదుఃఖములను గుఱించియే యయియుండుటచే నక్కడ నీవిషయము పూర్ణముగఁ జర్చింపఁబడలేదు. కావున నీప్రకరణ మిందునకయి స్వతంత్రముగ నారంభింపఁబడినది. వైదికధర్మములకుఁ గర్మకాండ మనియు, జ్ఞానకాండ మనియు రెండు ...ము లుండుటచే వాని యందుండు భేదము వెనుకటి ప్రకరణమునఁ జెప్పఁ...ఁ. వానిలోఁ గర్మకాండమందు, అనఁగా: బ్రాహ్మణాదిశ్రౌతగ్రంథముల... ..., ప్రతిగృహస్థు... ...బ్రాహ్మణుఁడైనను, లేక, క్షత్రియుఁడైనను—నగ్నిహోత్రముఁ జేయుచు జ్యోతిష్టోమాదియాగములను దనతనయధికారానుసారముగఁ జేయవలయునని యాజ్ఞయుండుటచే, వివాహమాడి ప్రతిమనుజుఁడును వంశవృద్ధిఁ జేయుట సైత మతనికిఁ గర్తవ్య మని స్పష్టముగ వచనములున్నవి. ఉదాహరణము: "ఏతద్వై జరామర్యం సత్రం య దగ్నిహోత్రమ్" — "అగ్నిహోత్రరూప మగునీసత్రము నడిపింప

వలయును.” (శ. బ్రా. ౧౨. ౪. ౧. ౧); “ప్రజాతంతుం మావ్యవచ్ఛేత్సీః”—“వంశవిచ్ఛేదమును జేయకుము (వంశమనుసూత్రముం ద్రెంపకుము)”—(తై. ఉ. ౧. ౧౧. ౧.) లేక, “ఈశావాస్యమిదం సర్వం”—“జగత్తునందున్న దంతయుఁ బరమేశ్వరునిచే నధిష్ఠింపఁబడినది. అనఁగా: ‘నాది గాదు. అతనిది’ యని తెలిసికొనవలయును.” మఱియు నినిష్కామబుద్ధిచే—

“కుర్వన్నేవేహ కర్మాణి జిజీవిషేచ్ఛతం సమాః,
ఏవంత్వయి నాన్యథేతో౽స్తి న కర్మ లిప్యతే నరే.”

“కర్మలను జేయుచునే నూఱువత్సరములు: (అనఁగాఁ బురుషాయుర్దాయము) సమాప్తి యగువఱకు బ్రతుకుటకు నిచ్ఛగింపవలయును. ‘ఏవం’, అనఁగా నీయీశావాస్యబుద్ధిచేఁ గర్మలను జేసెనేని యాకర్మలయొక్క లేపము (బంధము), నీకు (అనఁగా: పురుషునకు) తగులదు. ఇది తప్ప ఈ లేపము(అనఁగా బంధనము)ఁ దప్పించుకొనుటకు రెండవమార్గము లేదు”—(ఈశ ౧ మఱియు ౨); ” మొదలగు వచనములు చూడుము. కాని కర్మకాండలో నుండి జ్ఞానకాండలోనికి వచ్చితిమేని “బ్రహ్మవిదాప్నోతి పరం”—“బ్రహ్మజ్ఞానముచే మోక్షము లభించును”—(తై. ౨. ౧.) “నాన్యః పంథా విద్యతే౽యనాయ”—“జ్ఞానముఁ దప్ప మోక్షప్రాప్తికి రెండవమార్గము లేదు”—(శ్వే. ౩. ౮); “పూర్వే విద్వాంసః ప్రజాం న కామయన్తే. కిం ప్రజయా కరిష్యామో యేషాం నో౽యమాత్మా౽యం లోక ఇతి తే హ స్మ పుత్రైషణాయాశ్చ విత్తైషణాయాశ్చ లోకైషణాయాశ్చ వ్యుత్థాయాథ భిక్షాచర్యం చరన్తి.”—“ప్రాచీనులగు జ్ఞానులకు పుత్త్రాదులయొక్క యిచ్ఛ లేమిచే, నేహేతువుచే సర్వలోకములును మాయాత్మయే యైనవో, యాహేతువుచేతనే మాకు (రెండవది) ప్రజ యేల కావలయును?” అని యిట్లు చెప్పి, సంతతి, సంపత్తి - స్వర్గాది లోకములలో దేనియొక్క యీషణను(అనఁగా; ఇచ్ఛను) నుంచక దానియందుండి నివృత్తులైనజ్ఞానులు బొత్తిగ భిక్షాటనముఁజేయు [illegible]తిరుగుచున్నారు—(బృ. ౪. ౪. ౨౨ మఱియు ౩. ౫. ౧); లేక, “ఈరీతిగ [illegible]ఁడయిన పురుషునకు మోక్షము లభించుచున్నది.” (ముం. ౧ ౨. ౧౧), లేక, తుదకు “యదహరేవ విరజేత్ తదహరేవ ప్రవ్రజేత్”—“ఏనిమిషమున బుద్ధికి విరక్తి కలిగెనో యానిమిషముననే సంన్యసింపవలయును;—(జాబా. ౪) ఇట్లు విరుద్ధపక్షము లగువచనములు వైదికగ్రంథములలో స్పష్టముగఁ గాన్పించుచున్నవి. ఈ ప్రకారముగ వేదాంతములో ద్వివిధముగ నుండుటచే (మ. భా. శాం. ౨౪౦. ౧యచ్ఛ

ప్రవృత్తి నివృత్తులలో, లేక, కర్మయోగ సాంఖ్యములలో శ్రేష్ఠ మగుమార్గ మేది యని నిర్ణయించుటకు, రెండవసాధన మేమయిననున్నదా ? లేదా ? యని విచారించుట యావశ్యకము. ఆచార మనఁగా శిష్టుల వ్యవహారము, పరిపాటి, లేక, ఆచరణము. అది యెట్టున్నదో దానినిం జూచి యీవిషయము నిర్ణయించుటకు శక్య మయి యుండును. కాని యీవిషయములో శిష్టాచారము సైత ముభయవిధముగ నున్నదని కాన్పించుచున్నది. శుక, యాజ్ఞ్యవల్క్యులు మొదలగు వారు సంన్యాస మార్గమును; జనక, శ్రీకృష్ణ, జైగీషవ్యులు మొదలగు జ్ఞానులు కర్మమార్గము నవ లంబించి రనియు నితిహాసములవలన స్పష్టమగును. ఈయభిప్రాయముచేతనే "తుల్యం తు దర్శనం" "ఆచారదృష్టిచే నీరెండుమార్గములును దుల్యములుగనే యున్నవి" (వే. సూ. 3. ౪. ౯.) యని సిద్ధాంతపక్షము నందున్న కోటిక్రమ ములో బాదరాయణాచార్యులవారు సెప్పియుండుటచే.—

"వివేకీ సర్వదా ముక్తః కుర్వతో నాస్తి కర్తృతా,
అలేపవాద మాశ్రిత్య శ్రీకృష్ణజనకౌ యథా."

"పూర్ణముగ బ్రహ్మజ్ఞాని యైనను సర్వకర్మలను జేసియు శ్రీకృష్ణజనకుల వలె నకర్తయు, నలిప్తుఁడును, సర్వదా ముక్తుఁడుగనే యున్నాఁడు"—అని స్మృతి వచనమందు సైత మున్నది. * అటులే భగవద్గీతయందు, మనువు, ఇక్ష్వాకువు మొదలగు 'కర్మయోగుల పరంపరఁ జెప్పిన పిదప "ఏవం జ్ఞాత్వా కృతం కర్మ పూర్వైరపి ముముక్షుభిః" "దీని నెఱింగి జనకాది జ్ఞానులు కర్మ నొనర్చిరి" (గీ. ౪. ౧౫) యని చెప్పియుండుటచే, జనకుఁడే కాక యీ ప్రకారముగ ననేకులు కర్మ నొనర్చిరి యని యితరోదాహరణములు యోగవాసిష్ఠమునందును భాగవత మందును జెప్పఁబడినవి. (యో ౫. ౭౫ ; భాగ. ౨.౮. ౪౩-౪౫) జనకాదులకు పూర్ణబ్రహ్మజ్ఞానము లేదని యెవరైనను శంకింపవచ్చును. అయినను వీరందఱు జీవన్ముక్తులుగనే యున్నారని యోగవాసిష్ఠమునందు స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడినది. మఱియు యోగవాసిష్ఠమునందే కాక మహాభారతమునందును వ్యాసులవారు తన పుత్త్రుఁ డగు శుకుని మోక్షధర్మములను 'పూర్ణముగఁ దెలిసికొనుటకై తుదకు

* ఈవచనము స్మృతులలో నున్నదని యానందగిరిస్వామి, కఠోపనిషత్తుపై (౨. ౧౯) నున్న శంకరభాష్యటీకయందు వ్రాసియున్నాఁడు. ఈవచన మేస్మృతి యందును మాకుఁ గాన్పింపదు.

బట్టుదలతో జనకుని యొద్ద కంపినటు లున్నది. (మ. భా. శా. ౩౨౫. మఱియు, యో. ౨. ౧. చూడు.) ఈతీరుననే యుపనిషత్తులయందు నశ్వపతి యను కేకయ రాజు ఉద్దాలకఋషికిని (ఛాం. ౫. ౧౧-౨౪), మఱియు కాశీరాజగు నజాత శత్రువు గార్గ్యుడగు బాలాకికిని (బృ. ౨. ౧.) బ్రహ్మజ్ఞానమును దెలిపినటుల కథ లున్నవి. అటుల నశ్వపతి, లేక, జనకుఁడు రాజ్యారంభము మొదలుకొని కర్మత్యాగ రూపసంన్యాసమును గైకొనినటుల నెక్కడను వర్ణింపఁబడలేదు. దీనికి విపరీతముగ జనకసులభాసంవాదమున జనకుఁడు "నేను ముక్తసంగుఁడ నై యాసక్తి నుంచక రాజ్యముఁ జేయుచున్నాను. మఱియు నాయొకహస్తము గంధముచేఁ బూయఁబడి నను, రెండవహస్తము శస్త్రముచే ఖండింపఁ బడినను నాకు సుఖదుఃఖములు సమా నములుగనే యున్నవి" అని యీమొదలగు తనస్థితిని వర్ణించి (మ. భా. శాం. ౩౨౦. ౩౬) పిదప సులభతో నిట్లు—

"మోక్షే హి త్రివిధా నిష్ఠా దృష్టా ఉన్యైర్మోక్షవిత్తమైః,
జ్ఞానం లోకోత్తరం యచ్చ సర్వత్యాగశ్చ కర్మణామ్.
జ్ఞాననిష్ఠాం వద న్త్యేకే మోక్షశాస్త్రవిదో జనాః,
కర్మనిష్ఠాం తథైవాన్యే యతయ స్సూక్ష్మదర్శినః.
ప్రహా యోభయ మప్యేవం జ్ఞానం కర్మ చ కేవలమ్,
తృతీయేయం సమాఖ్యాతా నిష్ఠా తేన మహాత్మనా."

(మ. భా. శాం. ౩౨౦. ౩౮.)

"మోక్షప్రాప్తికొఱకు మూఁడువిధములగు నిష్ఠలను మోక్షశాస్త్రవేత్తలు నుడువుచున్నారు. (౧) జ్ఞానమును సంపాదించి సర్వకర్మలను వదలుట; దీనినే కొందఱు మోక్షశాస్త్రజ్ఞులు జ్ఞాననిష్ఠ యని చెప్పుదురు. (౨) అట్టులె యితర మగు సూక్ష్మదర్శులగుజనులు కర్మనిష్ఠను జెప్పుదురు. కాని, జ్ఞానము, కేవల కర్మ, యనురెండునిష్ఠలను వదలి (౩) యీమూఁడవదగు (అనఁగా: జ్ఞానముచే నాసక్తిఁ బోఁగొట్టుకొని కర్మనుజేయుట) నిష్ఠయే (నాకు) ఆమహాత్ములచే (పంచ శిఖాచార్యులచే) వక్కాణింపఁబడినది."— నిష్ఠాశబ్దమునకు సామాన్యార్థము కడపటిస్థితి, ఆధారము, లేక, యవస్థ యగును. కాని యీస్థలమందును, గీతల యందును నిష్ఠాశబ్దమునకు "ఏవిధమయిన యాయుఃక్షేపణచేఁ దుదకు మోక్షము లభించునో యాయాయాయుఃక్షేపణముయొక్క మార్గ"మని యర్థము వివక్షిత మగు టచే (ఆయుఃక్షేపణ మనఁగా తా నున్నంతవఱకు నాచరించువిధి) గీతలపై నున్న

శాంకరభాష్యమునందు సైతము నిష్ఠా=అనుష్ఠేయతాత్పర్యం, అనఁగా: యావజ్జీవ మేఁ యనుష్ఠేయమో, అనఁగా: ఏదియాచరింపఁదగినదో, దానియందు తత్పరత, అనఁగా: నిమగ్నుఁడయి యుండుట, యనియే యర్థమును జేసికొనవలయును. యావజ్జీవము నాచరణీయములగు నీమార్గములలో జైమిన్యాదిమీమాంసకులు జ్ఞానమునకు మహత్త్వము నీయక యజ్ఞాదికర్మలను జేయుట మాత్రముచేత నే మోక్షము లభ్య మగునని నుడివిరి.

"ఈజానా బహుభిః యజ్ఞైః బ్రాహ్మణా వేదపారగాః,
శాస్త్రాణి చే త్ప్రమాణం స్యుః ప్రాప్తా స్తే పరమాం గతిమ్."

కారణ మేమి యన; అటు లంగీకరింపకపోయితి మేని శాస్త్రముయొక్క అనఁగా: వేదముయొక్కయాజ్ఞ వ్యర్థ మగునని ప్రతిపాదింపఁబడినది. (జై సూ ౫. ౨. ౨౩ పైన శాబరభాష్యముం జూడుము); మఱియు నుపనిషత్కారులును, బాదరాయణాచార్యులవారును సర్వయజ్ఞకర్మలను గౌణములని నిశ్చయించి కేవల జ్ఞానముచే మోక్షప్రాప్తి యగుననియు, జ్ఞానము తప్ప మఱి దేనిచేనైనను మోక్షము లభించుట శక్యముకానేరదనియు సిద్ధాంతమును చేసినారు. (వే. సూ. ౩.౪. ౧,౨). కాని యీరెండు నిష్ఠలు గాక యాసక్తి విరహిత మగు కర్మలను జేయుట యనుమూఁడవనిష్ఠ పంచశిఖునిచే (స్వయముగ సాంఖ్యమార్గములో నున్నవాఁడయినను) తనకుఁ జెప్పఁబడినది యని జనకుఁడు వక్కాణించెను. "రెండు నిష్ఠలును గాక" యనువచనమువలన నీమూఁడవనిష్ఠ పూర్వమునం దయిన రెండునిష్ఠలలో నేనిష్ఠకు నంగము గాదు, అనఁగా స్వతంత్రముగనె వర్ణింపఁ బడినటుల స్పష్టముగ నున్నది. వేదాంతసూత్రములో సైతము (వే. సూ. ౩. ౪. ౩౨—౩౫) జనకునిచే గ్రహింపఁబడిన యీ మూఁడవనిష్ఠ నిరూపింపఁబడినది. మఱియు భగవద్గీతయందును జనకునిచే గ్రహింపఁబడిన యీమూఁడవనిష్ఠయే తుదవఱకు భక్తిని సంబంధింపఁజేసి ప్రతిపాదింపఁబడినది; కాని మీమాంసకులయొక్క కేవలము, అనఁగా జ్ఞానవిరహితమగు, కర్మమార్గము మోక్షప్రదము గామిచే కేవలము స్వర్గప్రదము గనే యున్నదని గీతలయొక్క సిద్ధాంతము. (గీ. ౨. ౪౨—౪౪; ౯. ౨౧.) ఈహేతువుచే నేమార్గము మోక్షప్రదముగాదో దానిని నిష్ఠ యనుటకు సాధ్యము కానేరదు. కారణ మేమి యన: దేనిచేఁ దుదకు మోక్షప్రాప్తి యగునో యామార్గము నే నిష్ఠ యని చెప్పవలయు ననువ్యాఖ్యాన మందఱకు నంగీకార్యమె. కావున

నందలి మతములను సామాన్యముగ ననువదించునపుడు, జనకుఁడు మూఁడునిష్ఠలను జెప్పియుండినను మీమాంసకులయొక్క కేవలమైన, అనఁగా, జ్ఞానవిరహితమైన, కర్మమార్గనిష్ఠ నీవర్గములో నుంచి తీసి వైచి సిద్ధాంతపక్షమున స్థిరముగ నుండెడు నిష్ఠలే గీతయొక్క మూఁడవయధ్యాయారంభమున వర్ణితమైనవి. (గీ.౩.౩.) కేవల జ్ఞానము(సాంఖ్యము), జ్ఞానయుక్తమగు నిష్కామకర్మయు(యోగము) నీరెండును ఆనిష్ఠలగును. మఱియు సిద్ధాంతీకరింపఁబడిన రెండునిష్ఠలతోను మూఁడవది యగు (జనకునిరీతిని మూఁడవది యగు) నిష్ఠను సమర్థించునిమిత్తమయి "కర్మణైవ హి సంసిద్ధి మాస్థితా జనకాదయః"—"జనకుఁడు మొదలగువా రేరీతిని కర్మలను జేయుచు సిద్ధిని పొందిరో" (గీ. ౩. ౨౦)—యని ప్రాచీనమగు సిద్ధాంతము సెప్పఁబడినది. జనకుఁడు మొదలగు రాజర్షులవిషయమును వదలినను వ్యాసులవారు విచిత్రవీర్యునివంశము నుద్ధరించు నిమిత్తము ధృతరాష్ట్ర పాండువులను క్షేత్రజులగుపుత్త్రులను బుట్టించిరి. మఱియు మూఁడు వత్సరము లెడతెగని పరిశ్రమ యొనర్చి జగత్తు నుద్ధరించు నిమిత్తము మహాభారతమును వ్రాసిరి. మఱియు కలియుగమున స్మార్తము, అనఁగా సంన్యాసమునకు శ్రీశంకరాచార్యులవారును ది యసామాన్యమగు జ్ఞానోద్యోగములచే, ధర్మసంస్థాపనను జేసిరి; ఇది యెల్ల రెఱింగిన విషయమే. విశేషముచెప్ప నేల? బ్రహ్మదేవుఁడు స్వయముగఁ గర్మలనుజేయుటకుఁ బ్రవర్తించినప్పుడె సృష్ట్యారంభమయినందున, మూలబ్రహ్మవలన మరీచ్యాది సప్తమానసపుత్త్రు లుత్పన్నులై, వారు సంన్యాసముం గైకొనక సృష్టిక్రమమును నడిపించుటకయి యామరణాంతము ప్రవృత్తిమార్గమునె యవలంబించిరి. మఱియు సనత్కుమారుఁడు మొదలగురెండవసప్తమానసపుత్త్రులును బుట్టుట మొదలు విరక్తులే యై, నివృత్తిమార్గములోనివారైనట్లు మహాభారతమునందున్న నారాయణీయ ధర్మనిరూపణలో వర్ణింపఁబడినదని పైనఁ జెప్పఁబడియే యున్నది. (మ. భా. శాం. ౩౩౯ మఱియు ౩౪౦) బ్రహ్మజ్ఞాని యగుపురుషుఁడు, లేక, బ్రహ్మదేవుఁడే యైనను గర్మలను జేయుచుండుట యను ప్రవృత్తిమార్గము నేల స్వీకరించున నుదానికి వేదాంతసూత్రములలో "యావదధికార మవస్థితి రాధికారిణామ్"—"ఎవరికి నే యధికార మీశ్వరనిర్మితమో యది పూర్ణమగు పర్యంతము కార్యమున నుండి విముక్తి కానేరదు" (వే. సూ. ౩. ౩. ౩౨)—ఈరీతిగ నుపపత్తి సెప్పఁబడినది. ఈయుపపత్తిని పిదప పరీక్షించెదము. ఉపపత్తి యెట్లున్నను జగత్తు యొక్క యారంభము మొదలుకొని బ్రహ్మజ్ఞానులలోఁ గొందఱు ప్రవృత్తిమార్గ

వలంబులని, కొందఱు నివృత్తిమార్గావలంబు లని రెండుపక్షములవా రున్నారను విషయము నిర్వివాదముగనే యున్నది; దానివలన వీనిలో శ్రేష్ఠ మేది యని యీ నిర్ణయమునుండియె నిర్ణయించుటకు సాధ్యము కానేరదనియు స్పష్టమగుచున్నది. కాని పూర్వాచార మీతీరున ద్వివిధ మగుటచేఁ గేవలాచారమున నుండియే, నివృత్తి శ్రేష్ఠమైనదా? లేక, ప్రవృత్తి శ్రేష్ఠమైనదా? యని సిద్ధాంతీకరించుటకు సాధ్యము కాకపోయినను గర్మబంధముననుండి విముక్తుఁడయిననేకాని మోక్షము లభింపదని నిర్వివాదముగ నుండెడి నేని, జ్ఞానప్రాప్తియైనపిదప తృష్ణామూలక మగుకర్మలయొక్క బంధనమును శక్యమయినంత త్వరలోఁ ద్రెంపి వైచుటయే శ్రేయస్కరము, అని కల్యాణమార్గమునందున్న జనులయొక్క కోటిక్రమ మయి యున్నది. మహాభారతమునందున్న శుకానుశాసనమున—దీనినె శుకానుప్రశ్న మనియుఁ జెప్పెదురు—సంన్యాసమార్గమె ప్రతిపాదించియుండుటచే నచ్చో శ్రీశుకులవారు—

"య దిదం వేదవచనం కురు కర్మ త్యజేతి చ,
కాం దిశం విశయా యాంతి కాం చ గచ్ఛంతి కర్మణా."

"వేదము కర్మలను వదులు మని చెప్పుచున్నది. మఱియుఁ గర్మలను జేయు మనియుం జెప్పుచున్నది; కాని విద్యచే, అనఁగా, కర్మవిహీన మగుజ్ఞానముచేతను, కేవలకర్మ చేతను, నేమి గతి లభించును: ఇది నాకుఁ జెప్పుము." (శాం. ౨౪౦. ౧.) అని వ్యాసులవారి నడిగినపిదప నతనికి నుత్తర మిచ్చుచు శ్రీవ్యాసుల వారు —

"కర్మణా బధ్యతే జంతుః విద్యయా చ ప్రముచ్యతే,
తస్మాత్కర్మ న కుర్వన్తి యతయః పారదర్శినః." (శాం. ౨౪౦. ౭)

"కర్మచేఁ బ్రాణి బంధింపఁబడును. మఱియు విద్యచే ముక్తుఁ డగును. కావున నెవరు పారదర్శులగు (పారంగతు లగు) యతులు, లేక, సన్న్యాసులో వారు కర్మలనుజేయరు."—అని నుడివిరి. ఈశ్లోకముయొక్క ప్రథమచరణము వెనుకటిప్రకరణమున నాచే చర్చింపఁ బడినది. "కర్మణా బధ్యతే జంతుః విద్యయా చ ప్రముచ్యతే" ఈసిద్ధాంతవిషయమై యేమియు వాదము లేదు. "కర్మణా బధ్యతే" అనఁగ, "జడము, లేక, యచేతన మగు కర్మ మెవరిని బంధింపఁ జేయదు, మఱియు వదలియు వేయదు? మనుజుఁడు ఫలాశచేఁ గాని తన యాసక్తిచేఁ గాని కర్మయందు బద్ధుఁ డయినాఁడు. ఈయాసక్తి వదలి

పోయినయెడల నతఁడు కేవల బాహ్యేంద్రియములచేఁ గర్మఁ జేసినను ముక్తుఁడె యగును" అని తేలునట్లు నచ్చోఁ జూపింపఁబడినది. ఈయర్థమునే మనస్సున నుంచుకొని యధ్యాత్మరామాయణమునందు (౨. ౪. ౪౨.) రామచంద్రుఁడు లక్ష్మణునకు—

"ప్రవాహపతితః కార్యం కుర్వ న్నపి నలిప్యతే,
బాహ్యే సర్వత్ర కర్తృత్వ మావహ న్నపి రాఘవ!"

"కర్మమయ మగు సంసారముయొక్క ప్రవాహములోఁ బడినమనుజుఁడు, బాహ్యములు సర్వప్రకారములు నగుకర్మలను చేసినను, అలిప్తుఁడుగనే (సంబంధము లేనివానివలె) యుండుచున్నాఁడు." అని చెప్పెను. అధ్యాత్మశాస్త్రము యొక్క యీసిద్ధాంతమును బాగుగ గమనించితి మేని కర్మము దుఃఖమయ మనియు, దానిని విడలుట యావశ్యకము కామిచే, మనస్సును శుద్ధమును సమమును జేసికొని, ఫలాశ విడిచె నేని సర్వకార్యము లగునని కన్పట్టుచున్నది. కావున జ్ఞానమునకు కామ్యకర్మ మనువిరోధ మున్నను, నిష్కామకర్మమునకు జ్ఞానమునకు నేమియు విరోధముండ నేరదని తాత్పర్యము. ఈహేతువుచేతను గీతయందు "తస్మాత్కర్మ న కుర్వంతి"—"కావున కర్మలను జేయరు"—అను వాక్యమునకు మారుగ—

"తస్మాత్కర్మసు నిస్స్నేహాయే కేచి త్పారదర్శినః." (అశ్వ. ౫౧.౩౩).

"కావున పారదర్శి యగుపురుషుఁడు కర్మలయం దాసక్తి యుంచఁడు" అని వాక్యము లుండుటచేఁ దత్పూర్వమున—

"కుర్వతే యే తు కర్మాణి శ్రద్దధానా విపశ్చితః,
అనాశీర్యోగసంయుక్తా స్తే ధీరాః సాధుదర్శినః." (అశ్వ ౫౦.౬,౭)

"ఏజ్ఞానులు శ్రద్ధతో ఫలాశ నుంచక (కర్మ—) యోగమార్గము నవలంబించి కర్మలను జేయుచున్నారో వారే సాధుదర్శు లయి (బాగుగ నెఱింగినవారుగ) యున్నారు." అని కర్మయోగమార్గము బాగుగఁ బ్రతిపాదింపఁబడినది. ఆరీతినే—

"య దిదం వేదవచనం కురు కర్మ త్యజేతి చ"

ఈపూర్వార్ధమును సంబంధించియే—

"తస్మాద్ధర్మా నిమాన్ సర్వాన్ నాభిమానాత్సమాచరేత్"

"వేదము కర్మలను జేయుము. మఱియుఁ గర్మలను వదలుము" అని రెండు ప్రకారములుగఁ జెప్పుచున్నది. కావున—(కర్తృత్వముయొక్క) అభిమానము నొందక మనము మనసర్వకర్మలను జేయవలయును." (వన.౨. ౩౭)—అని యరణ్యపర్వమున శౌనకులు యుధిష్ఠిరునకు నుపదేశించిరి. శుకానుప్రశ్నమందును—

"ఏషా పూర్వతరా వృత్తిః బ్రాహ్మణస్య విధీయతే,
జ్ఞానవా నేవ కర్మాణి కుర్వన్ సర్వత్ర సిద్ధ్యతి."
(మ. భా. శాం. ౨౩౭. ౧; ౨౩౪. ౩౯)

"జ్ఞానవంతుఁడై సర్వకర్మలను జేయుచునే సిద్ధిని సంపాదించుట బ్రాహ్మణునకుఁ బూర్వముకంటె పూర్వ మగు (పూర్వతర) వృత్తిగ నున్నది."—అని వ్యాసులవారు శుకునకు రెండుపర్యాయములు స్పష్టముగఁ జెప్పినారు. "జ్ఞానవానేవ" యనుపదముచే జ్ఞానప్రాప్తియయినపిదప జ్ఞానయుక్తములగు కర్మలే యిచ్చో వివక్షితములని స్పష్టముగనే యున్నది. రెండుపక్షములందున్నయీవచనములను నిష్పక్షపాతబుద్ధితో శాంతముగ విచారించితి మేని "కర్మణా బధ్యతే జంతుః" ఈవాదక్రమముచే "తస్మాత్కర్మ న కుర్వన్తి" "కావునఁ గర్మలను జేయరు"— ఈకర్మత్యాగపర మగునమానమొక్కటియే వెలువడదు. అందుచే "తస్మాత్కర్మసు నిస్స్నేహాః"—"కావున కర్మలయం దాసక్తి నియుంచరు"—ఈనిష్కామబుద్ధిచే కర్మలను జేయుట యను రెండవయనుమానము సైత మంత యోగ్యత గలదియే యని సిద్ధమగుచున్నది; ఈరీతిగ నీరెండనుమానములను మేమే కల్పించుటలేదు. స్పష్టముగ వ్యాసులవారును ఈయర్థమునే వ్రాసిరి.

"ద్వా విమా వథ పంథానౌ యస్మిన్ వేదాః ప్రతిష్ఠితాః,
ప్రవృత్తిలక్షణో ధర్మః నివృత్తిశ్చ విభాషితః." *
(మ. భా. శాం. ౨౪౦. ౬)

"సమానముగ వేదాధారముఁ గలిగిన యే రెండుమార్గము లున్నవో వానిలో మొదటిది ప్రవృత్తిపరమగు ధర్మము. రెండవది నివృత్తి (అనఁగా:

* ఈశ్లోకమునందలి నాలవచరణమునకు 'నివృత్తిశ్చ విభావితః' అనియు పాఠాంతరము గలదు. ఏపాఠము నంగీకరించినను మొదట 'ద్వావిమౌ' అని యంగీకరించి యుండుటచే నీరెండుమార్గములు స్వాతంత్ర్యముగలవే యనువిషయము నిర్వివాదముగ నున్నది.

సన్న్యాస) పరమగుహ్యధర్మము''—అని ఈశుకానుప్రశ్నమునందలిశ్లోకమున స్పష్టముగఁ జూపింపఁబడినది. అటులే నారాయణీయధర్మములలో సైతమీ రెండుమార్గములనే వేర్వేఱుగ (స్వతంత్రముగ) సృష్ట్యారంభమున నుండియు వచ్చుచున్నటుల వర్ణింపఁబడిన దని పూర్వమునందె చెప్పియున్నాను. కాని మహాభారతమునందు ప్రసంగానుసారముగ నీరెండుమార్గములు వర్ణింపఁబడియుండుటచేఁ బ్రవృత్తిమార్గమును వలె నివృత్తిమార్గమును సైతము సమర్థించువచనములు నామహాభారతగ్రంథమునందే కాన్పించుచున్నవి; మఱియు గీతలపై నున్న సంన్యాసమార్గీయటీకలలోనివి (అనఁగా: నివృత్తిమార్గముయొక్క వచనములే) ముఖ్యములని తెలిపి అవి దప్ప రెండవమార్గమే లేనటులును, అటులుండిన, నది గౌణము (అనఁగా: సన్న్యాసమార్గమున కంగము) గ నున్నదనియును ప్రతిపాదించుటకుఁ బ్రయత్నించుచున్నారు. కాని యీప్రతిపాదనము సాంప్రదాయికులయాగ్రహమునకు లోనిదిగనున్నది. అందుచే గీతార్థము సరళముగను, స్పష్టముగ నుండినను ప్రకృతకాలమునం దది దుర్బోధమైనది. "లోకే ఽస్మిన్ ద్వివిధా నిష్ఠా"(గీ. ३. ३) అని గీతలయందున్న యీ శ్లోకముతో సమాన మయినదియె "ద్వావిమా వథ పంథానౌ" అను శ్లోకమయియున్నది. అనఁగా: రెండుతుల్యబలము గలమార్గములిచ్చో చెప్పుటకు కారణమైయున్నది యని స్పష్ట మగుచున్నది. కాని, యీస్పష్టమగు నర్థమునకుఁ గాని, లేక, పూర్వాపరసందర్భమునైపునకుఁగాని, లక్ష్యమునుంచక యీ రెండుశ్లోకములందును రెండుమార్గములు ప్రతిపాద్యములు కావనియు నొకేమార్గము ప్రతిపాద్యమనియు రూపించుట కనేకులు ప్రయత్నించుచున్నారు!

కర్మసన్న్యాసము (సాంఖ్యము), మఱియు నిష్కామకర్మ (యోగము) అని వైదికధర్మములకు రెండుస్వతంత్రమార్గము లీవిధముగ నిష్పన్నము లయినచో, నవి వైకల్పికములని యంగీకరింపక "సన్న్యాసముకంటె కర్మయోగముయొక్క మహత్వ మధికము" అని గీతలముఖ్య మగుసిద్ధాంతము కావున కర్మయోగముయొక్క శ్రేష్ఠత్వముంగూర్చి గీత లీవిధముగఁ జెప్పుచున్నవి. ఏజగత్తున మన ముండుచున్నామో యాజగత్తును,దానియందు మనము క్షణమాత్రము జీవించియుండుటయు ననవి సైతము కర్మలే యగు నేని కర్మలను వదలు టెట్లు? మఱియు నీజగత్తునందు (అనఁగా: కర్మభూమియందే) యుండవలయు నేని కర్మ మనలను వదలు టెట్లు? దేహ మున్నంతపర్యంతము క్షుత్పిపాసలు మొదలగు వికారములు వదలవని మనము

ప్రత్యక్షముగఁ జూచుచున్నాము. (గీ. ౫. ర. ౯). మఱియు వాని నాపుటకు, బిచ్చమెత్తుకొనుట యనులజ్జాయుక్తమగుకర్మ నాచరించుటకు సైతము సంన్యాస మార్గానుసారముగ స్వాతంత్ర్యమున్నయెడల, ననాసక్తబుద్ధితో నితరవ్యావహారికములగుశాస్త్రోక్తకర్మల నొనర్చుటకైన నాటంకమేమి? కర్మపాశములలో మనస్సు మగ్నమగుటచే బ్రహ్మానందము లభింపకపోవును, లేక, బ్రహ్మాత్మైక్యరూపమగు నద్వైతబుద్ధి గాని చెడిపోవు ననుభీతిచే నితరకర్మలను వదలెనేని అతనియొక్క మనోనిగ్రహ మిప్పటికి సైత మపరిపక్వముగనే యున్నదని చెప్పవలయును; మఱియు మనోనిగ్రహము దృఢము గాకపోవునేని చేయఁబడినకర్మత్యాగము గీతానుసారముగ మోహమయములు, లేక, మిథ్యాచారము లగును. (గీ. ౧౮. ౭; ౩. ౬) ఇంతియేకాక యీరీతిగ నపరిపక్వమగు మనోనిగ్రహమును చిత్తశుద్ధి ద్వారా పూర్ణమును జేయుటకు, నిష్కామబుద్ధిని వృద్ధిఁ జేయుయజ్ఞదానాదిగృహస్థాశ్రమసంబంధమగు శ్రౌతములు గాని, స్మార్తములు గాని యగుకర్మలనె యిట్టి మనుజుఁడు సేయవలయునని చెప్ప నక్కఱ లేకయే సిద్ధించును. ఈవిధమగు కర్మత్యాగ మెప్పుడును శ్రేయస్కరము కానేరదని సారాంశము. మనస్సు నిర్విషయ మగుటచే మనుష్యునియొక్క స్వాధీనతలో నున్నదని చెప్పితిమేని యతనికి కర్మ చేయుట కాటంక మేమి? లేక, కర్మలను జేయనని వ్యర్థముగ నేల పట్టుపట్టవలయును? వర్షాకాలమునకు నిర్మింపఁబడినఛత్రము వర్షమునందే పరీక్షింపఁబడినట్లును;

"వికారహేతౌ సతి విక్రియంతే యేషాం న చేతాంసి త ఏవ ధీరాః."

(కుమార ౧. ౫౯)

"ఏకారణముచే వికార ముత్పన్నమగునో యాకారణము, లేక; యావిషయము కన్నుల కెదుట నుండినను, ఎవరియొక్క యంతఃకరణము మోహవికారమును జెందదో యాపురుషులే ధైర్యశాలు రని చెప్పవలయును"— అని కాళిదాసు చెప్పినటులును, కర్మలు సేయునపుడును మనోనిగ్రహము పూర్ణముగఁ గలిగినదా? లేదా? యని యితరులకును స్వయముగఁ గర్తకును దెలియఁగలదు. కావున నీపక్షమునందు సైతము శాస్త్రముచే ప్రాప్తమయిన (అనఁగా: ప్రవాహపతితమగు) కర్మలను జేయవలయు ననినిర్ణయ సిద్ధ మగుచున్నది. (గీ. ౧౮. ౬) "మనస్సు స్వాధీనముగ నున్నందున ప్రాప్త మయిన చిత్తశుద్ధి, కర్మలు చేయుటచే చెడిపోవు ననుభీతియు లేదు. కాని మోక్షప్రాప్తికి నావశ్యకములుగాని వ్యర్థకర్మలను జేసి దేహమును కష్టపెట్టుట కిచ్చగింప" రని చెప్పితిమేని

కాయక్లేశభయముచే (అనఁగా: దేహమునకుఁ గష్టము కలుగుననుక్షుద్రభీతిచేఁ) జేయఁబడినయీకర్మత్యాగము 'రాజస' మయినందున, త్యాగమువలన నేఫలమును సంపాదించుకొనవలయునో యది యీప్రకార మగుకర్మత్యాగమును చేయుటల్లో సిద్ధింపదు. (గీ. ౧౮. ౮) కాని, "కర్మలను వదలు టేల? అన్నికర్మలును మాయాసృష్టి యం దయినవి కావుననే యనిత్యము లగుటచే బ్రహ్మసృష్టియందున్న నిత్యమగు నాత్మ దీనిలో పడుట యోగ్యము కానేర" దని యెవరయినను చెప్పినను అదియు సరియగు నుత్తరము కానేరదు. కారణ మేమి యన: పరబ్రహ్మమే స్వయముగ మాయచే నాచ్ఛాదితమగునేని మనుజుఁడు సైత మాతీరున మాయలో ప్రవర్తించుట కాటంక మేమి? బ్రహ్మసృష్టి మాయాసృష్టియు నని సర్వజగత్తున నేరీతిగ రెండు భాగములు కన్పట్టుచున్నవో యదే రీతిని మనుష్యునియొక్క యాత్మయనియు దేహేంద్రియము లనియు రెండుభాగములు గాన్పించుచున్నవి. వీనిలో నాత్మకును బ్రహ్మకును సంబంధమును గలుగఁజేసి, యాత్మను బ్రహ్మములో లయము చేసినను, మఱియు నీ బ్రహ్మాత్మైక్యజ్ఞానముచే బుద్ధిని నిస్సంగముగనుంచి కేవలము మాయిక మగు దేహేంద్రియములచే మాయాసృష్టియందున్న వ్యవహారములను జేసినను చాలును,— ఈరీతిగ సంచరించితివేని, అనఁగా: మోక్షమునకుఁ బ్రతిబంధము రానేర దను టింతియెకాక దీనితో దానిని సంబంధింపఁజేసి, సృష్టియొక్క యేభాగము నైన నుపేక్షించిన, లేక, విచ్ఛేదముఁ జేసిన, దోషము తగులక బ్రహ్మసృష్టియు మాయాసృష్టియు—పరలోకము, ఇహలోకము—ఈరెంటియందు కర్తవ్యకర్మను జేయుటచే శ్రేయస్సు నీకు లభించును. ఈశోపనిషత్తునం దీసిద్ధాంతమే ప్రతిపాదింపఁబడినది. (ఈశ. ౧౧). కాని యీ శ్రుతివచనములయొక్క విచార మనంతరము చేయనగు. ప్రస్తుతవిషయ మేమనఁగా: బ్రహ్మాత్మైక్యజ్ఞాన మనుభవించుజ్ఞాని మాయాసృష్టి యందలివ్యవహారమును, కేవలము శరీరముచేతను, మఱియు కేవలేంద్రియములచేతనే చేయుచున్నాఁడని యేది గీతలయందు వర్ణితమో (గీ. ౪. ౨౧; ౫. ౧౨) దాని యందున్న తాత్పర్య మిదియే. ఈహేతువుచేతనే పదునెనిమిదియవయధ్యాయమున "నిస్సంగబుద్ధిచే ఫలాశను వదలి ముఖ్యకర్తవ్యము లని కర్మలను చేయుటయే సత్యమగు 'సాత్త్విక' కర్మత్యాగ మగును. కర్మలను వదలిన సత్యమగు కర్మత్యాగము కానేర" దని సిద్ధాంతము చేయఁబడినది. కర్మ మాయాసృష్టియందున్నను, అది పరమేశ్వరుని యేయగమ్యమగుకారణమువలననో నిర్మింపఁబడియుండుటచే దానిని వదలుట యనువిషయము మనుష్యునిస్వాధీనముగ లేదు. పరమేశ్వరాధీనముగ

నున్నది. మఱియు బుద్ధిని నిస్సంగముగ నునిచి కేవలము శారీరకకర్మలను జేయుటచే నవి మోక్షమునకుఁ బ్రతిబంధకములు గావని నిర్వివాదముగనే యున్నది. అయిన చిత్తమున వైరాగ్య మంచికొని కేవలేంద్రియములద్వారా శాస్త్రప్రాప్తములగు కర్మలను చేయుటలో నాటంక మేమి? “న హి కశ్చిత్ క్షణ మపి జాతు తిష్ఠ త్యకర్మకృత్” “ఈజగత్తున క్షణమాత్రమయిన నెవఁడును గర్మ లేనిది యుండ నేరఁడు.” (గీ.3. ౫. ౧౮-౧౧) అని గీతలయందును “నైష్కర్మ్యం న చ లోకే ఽస్మి న్ముహూర్త మపి లభ్యతే” (అశ్వ. ౨౦. ౭)—“ఈలోకమునందును (ఎవరికిని)క్షణమాత్ర మయినను కర్మ వదలిపో” దని యనుగీతలలోఁ జెప్పఁబడినది. మనుజులే కాక సూర్యచంద్రాదులు సైత మొకేతీరునఁ గర్మను జేయుచున్నారు! విశేషము చెప్పనేల? కర్మయన సృష్టియనియు, మఱియు సృష్టియనఁ గర్మ యనియు నిశ్చితమగుటచే సృష్టి యనుఘటీయంత్రమునకు, లేక, కర్మకు క్షణమాత్ర మైనను విశ్రాంతి లేదని మనము ప్రత్యక్షముగఁ జూచుచునే యున్నాము. “కర్మ వదలె నేని తినుటకొఱకు సైతమును దొరక”దని భగవంతుఁడు గీతలలోను (గీ. 3. ౮.) “అకర్మణాం వై భూతానాం వృత్తి స్స్యా న్న హి కాచన” “కర్మ చేయని వాఁడు ప్రాణిమాత్రమునకు నిర్వాహము కానేరదు.” (వన. 3౨. ౮.) అని వన పర్వమునందు ద్రౌపది యుధిష్ఠిరునకును జెప్పి యుండుటచే, నావిధముననే దాస బోధయందును బ్రహ్మజ్ఞానముంజెప్పి పిదప “ప్రపంచ సాండూన పరమార్థ కేలా, తరీ అన్న మిళేనా ఖాయాలా”—“ప్రపంచమును వదలి పరమార్థమును సంపాదింతు వేని తినుటకు నన్న మైనను లభింపదు”(దా.౧౨.౧.3) అని శ్రీసమర్థ రామ దాసుగారును చెప్పుచున్నారు. మఱియు స్వయముగ భగవచ్చరిత్రమును జూచి నను భగవంతుఁడు వేర్వేఱుగ నవతారంబుల నెత్తి, యీమాయికమగు జగత్తున సాధువులపరిత్రాణము, దుష్టులనాశము ననునీరెండుకర్మలనే జగత్తునందును జేయుచు వచ్చుచుండునటుల (గీ. ౪. ౮ మఱియు మ. భా. శాం. 33౯. ౧౦3 చూడు) కాన్పించుచున్నది; మఱియు నీకర్మలను దాను చేయనినాఁడు జగత్తు చెడి నశించునని భగవంతుఁడే గీతలలోఁ జెప్పియున్నాఁడు. (గీ. 3. ౨౪) స్వయముగ భగవంతుఁడును ప్రపంచపోషణము నిమిత్తమై యీరీతిని గర్మలను జేయుచుండె నేని, జ్ఞాన ప్రాప్తి యైన పిదప మనుజుఁడు కర్మలు నిరర్థకములని చెప్పుటలో సార మేమియు లేదని స్పష్టముగ సిద్ధమగుచున్నది; కావున, “యః క్రియావాన్ స పండితః”—“ఎవఁడు క్రియావంతుఁడో వాఁడె పండితుఁ డగును”—

(మ. భా. వన. ౩౧౨.౧౦౫)ఈన్యాయముచే నర్జునుని నిమిత్తముగఁ జేసికొని భగవంతుఁ డండఱకు "ఈజగత్తునందు కర్మత్యాగ మేరికిని శక్యము గామిచే కర్మబాధ తగులక పోవుటకై, తప్పక స్వధర్మానుసారముగఁ బ్రాప్తమగు కర్తవ్యములను ఫలాశ వదలి (అనఁగా: విరక్తబుద్ధిచే) చేయుటయను ముఖ్యమగుమార్గము (యోగము) మనుజుని యధికారములో నుండునదియు, నుత్తమముగ నున్నది" యని యుపదేశించెను. ప్రకృతి తనవ్యవహారములను దప్పక చేయుచునే యున్నది; కాని, దానియందున్న కర్తృత్వాభిమానముయొక్క బుద్ధిని నీవు వదలిన, ముక్తుఁడవే యగుదువు. (గీ. ౩. ౨౭; ౧౩. ౨౯; ౧౮. ౧౬; ౧౮. ౧౬.) ముక్తికొఱకుఁ గర్మను వదలుటగాని, లేక, సాంఖ్యులు చెప్పినటుల కర్మసన్న్యాసరూపమగు వైరాగ్యము గాని యావశ్యకము గాదు. మఱియు నీకర్మభూమియందుఁ గర్మలను బొత్తిగ వదలుటయు శక్యము గాదు. కర్మబంధమును త్రెంపుటకుఁ గర్మత్యాగ మావశ్యకము గామిచే, కర్మఫలాశాత్యాగమున నిర్వాహమగుచున్నను, జ్ఞానముచే బుద్ధి నిష్కామమయినందున, సర్వవాసనలు క్షయించినపిదపఁ గర్మలను జేయుటయందుఁ బ్రవర్తించుట కేకారణము మిగిలియుండదు. మఱియు నాకారణమున, (అనఁగా: కాయక్లేశభయముచేఁగాక పోయినను వాసనాక్షయముచే) స్వయముగఁ గర్మలు వదలిపోవునని కొందఱు చెప్పుదురు. మనుజున కీజగత్తున పరమపురుషార్థము మోక్షమే యనియు, ఆమోక్షము జ్ఞానముచేఁ బ్రాప్తమయినవారికి, ప్రజ, సంపత్తి, లేక, స్వర్గాదిలోకములయందున్న సుఖములలో నేవిధమగు ఈషణలు, (ఇచ్ఛలు) నుండక పోవుటచే (బృ. ౩. ౫. ౧. మఱియు. ౪. ౪. ౨౨), కర్మలను వదలక పోయినను, అవి వదలుట యనునది యాజ్ఞానముయొక్క సహజమగు రీతినే కడపటిపరిణామముగ సంఘటిల్లుచుండును. ఈయభిప్రాయముచేతనే—

> "జ్ఞానామృతేన తృప్తస్య కృతకృత్యస్య యోగినః,
> న చాస్తి కించి త్కర్తవ్య మస్తి చే న్న స తత్త్వవిత్."

"జ్ఞానామృతముచేఁ దృప్తిఁబొందిన కృతకృత్యుఁడగు పురుషునకుఁ గర్తవ్యమగునవశిష్ట మేమియు నుండదు. మఱియు నుండెనేని వాఁడు తత్త్వవేత్త (జ్ఞాని) కాఁడు"—అని యుత్తరగీతలయందుఁ (౧. ౨౩) జెప్పఁబడినది. *కర్మలను వదలుట జ్ఞానికి తప్పదని యెవరు శంకించుటయు యుక్తము కాదు.

* ఈశ్లోకము శ్రుతులయందుండునటుల నిజముగఁ దెలియదు. వేదాంతసూత్రములపైనున్న శాంకరభాష్యమున నీశ్లోకము కన్పట్టదు; కాని సనత్సుజాతీయ

విపరీతముగ బ్రహ్మజ్ఞానికి నిది యొక యలంకారముగనే యుండును. "అలంకారో హ్యయ మస్మాకం యద్బ్రహ్మాత్మావగతౌ సత్యాం సర్వకర్తవ్యతాహానిః" (వే. సూ. శాం. భా. ౧. ౧. ౪)—అని శ్రీశంకరాచార్యులవారు సెప్పియున్నారు. అయిన, గీతలలోను "తస్య కార్యం న విద్యతే" .. "జ్ఞానము కలిగినపిదపఁ గర్తవ్య మేమియు నుండదు"—(గీ.౩. ౧౭). లేక, "సర్వవైదిక కర్మలతో నతనికి ప్రయోజన మేమియు నుండదు. (గీ.౨.౪౬.) మఱియు "యోగారూఢస్య తస్యైవ శమః కారణ ముచ్యతే"— "యోగారూఢుఁ డగునేని యతనికి శమమనునదియే కారణ మగును (గీ. ౬. ౩.)—ఇటుల వచనము లున్నవి. ఇంతియే కాక "సర్వారంభ పరిత్యాగీ"—"సర్వోద్యోగములనువదలి వేయువాఁడును" (గీ. ౧౨. ౧౬) —మఱియు "అనికేతః" అనఁగా: "ఇల్లులేనివాఁడు" (గీ. ౧౨. ౧౯) మొదలయినవిశేషణములు సైతము జ్ఞాని నుద్దేశించి గీతలయందు యోజింపఁబడినవి. దీనిగుండ జ్ఞానము కలిగినపిదప తమంతటనే కర్మలు వదలునని చెప్పుట భగవద్గీతలకు మాన్యమని యనేకులయభిప్రాయ మయియున్నది; గాని మామతానుసారముగ గీతలలోనివాక్యముల కీయర్థమును పైనఁజెప్పఁబడిన మొత్తముమీఁదియుక్తివాదమును బాగుగ లేవు. కావున తద్విరుద్ధముగ మేము సెప్పునదంతయు నిచ్చో సంక్షేపముగఁ జెప్పుచున్నారము.

మనుష్యుఁడు జ్ఞానము గలవాఁ డగునేని యతఁడన్నివిధములగు కోరికలును, లేక, వాసనలును వదలవలయునని చెప్పుటయే గీతలకు ముఖ్యముగ మాన్యము కానేరదని, పూర్వమున సుఖదుఃఖవివేకప్రకరణములో నేను జూపియున్నాను. కేవలవాసన, లేక, కేవల మిచ్ఛ యుండుటయందు నేమియు దుఃఖము లేదు. దానియందాసక్తియె దుఃఖమునకు నిజమగుకారణముగ నున్నది. కావున సర్వప్రకారములగు వాసనలను నశింపఁజేయక జ్ఞాత కేవల మాసక్తిని వదలి సర్వకర్మలను జేయవలయు నని గీతాసిద్ధాంతముగ నున్నది. ఈయాసక్తి వదలిపెట్టఁబడెనేని, దానితో సమానముగనే సర్వకర్మలు వదలుటయు నవసరముగాదు; వేయేల? వాసనలు నశించినను సర్వకర్మలను వదలుట శక్యము కానేరదు. వాసన లున్నను లేకపోయినను

భాష్యములో శ్రీశంకరాచార్య లీశ్లోకమును లిఖియించి లింగపురాణములో నిది యని చెప్పినారు. అర్థముం బట్టి యిదిసన్న్యాసమార్గమునకు సంబంధించినదే కాని, కర్మయోగమునకు సంబంధించినది కానేరదని తెలియును. బౌద్ధగ్రంథములయందు సైత మిట్టి వచనములే యున్నవి. (పరిశిష్టప్రకరణము చూడుము).

శ్వాసోచ్ఛ్వాసాదికర్మ లనిశ మొకేతీరున నడుచుచున్నట్లు మనము చూచుచునే యున్నాము. క్షణమాత్రము జీవించియుండుటయుఁ గర్మయే యగుటచేఁ బూర్ణ జ్ఞానముకలిగినను తనవాసనచేతను, వాసనాక్షయముచేతను నవి వదలిపోనేరవు. కారణ మేమి యన: వాసన వదలిపోయిన నేజ్ఞానియుఁ బ్రాణముఁ బోఁగొట్టుకొన డనువిషయము ప్రత్యక్షసిద్ధముగనే యున్నది; మఱియు దానివలన "న హి కశ్చిత్ క్షణమపి జాతు తిష్ఠ త్యకర్మకృత్" — "ఎవరయినను కర్మచేయుచుండిననే తప్ప యుండుటకు శక్యముకాదు" (గీ.3.౫.)—అనునీవచనము గీతలలోఁ జెప్పఁబడినది. కర్మభూమియందు కర్మ, స్వభావముచే ప్రాప్తమును ప్రవాహపతితము నగుటచే నపరిహార్యముగ నున్నది. మనుష్యునియొక్క వాసనాధీనము కానేరదు. ఇది గీతాశాస్త్రముయొక్క కర్మయోగమునందలి ప్రాథమికసిద్ధాంతముగ నున్నదనియు, కర్మకును వాసనకును పరస్పరము నిత్యసంబంధము లేదనియు సిద్ధమయినపిదప వాసనాక్షయ మగుచుండఁగనే, కర్మక్షయమైయే యుండవలయు నని చెప్పుట నిరాధారము, నిష్ప్రయోజనము నగును. మఱియు వాసనాక్షయానంతరమున ప్రాప్తమైనకర్మలను జ్ఞాని యేరీతిగఁ జేయవలయు ననుశంక సహజముగనె వెలువడును. ఈశంకకు సమాధానము గీతలయొక్క మూఁడవయధ్యాయమున వ్రాయఁబడినది. (గీ. 3. ౧౭.౧౯ మఱియు దానిపై నాటీకను జూడుము) జ్ఞానికి, జ్ఞానప్రాప్తియైనపిదప,తనది యని యేమికర్తవ్యము నుండదు.ఈమతము గీతలకు మాన్యముగనే యున్నది; కాని గీత,-యెవ్వరిని కర్మమాత్రము వీడిపోదని పిమ్మట చెప్పుచున్నది. జ్ఞానికి కర్తవ్య మేమియు నుండదు. మఱియు కర్మ విడిపోనేరదు. అనేకుల కీరెండుసిద్ధాంతములును బరస్పరవిరుద్ధములుగఁ దోఁచుచుండును.కాని గీతలయందున్నవిషయ మట్టిది కానేరదు. "కర్మమెందుచే నపరిహార్యమై యున్నదో యందుచేతనే జ్ఞాని జ్ఞానోత్తరమునందును, దానిని జేయుచుండవలయు"నని జ్ఞాన-కర్మలకుఁ బరస్పరసంబంధమును గీత చెప్పుచున్నది. జ్ఞానికి నాత్మార్థమగు కర్మ లేమియు నుండనందున సర్వకర్మలను నిష్కామబుద్ధిచే చేయుచుండుటయే నతనికిఁ బ్రాప్తమగును. మూఁడవయధ్యాయముయొక్క ౧౭వశ్లోకమునందు "తస్య కార్యం న విద్యతే" యనుమాటలలో 'తస్య' (అనఁగా: జ్ఞాని యగుపురుషునకు) అనుమాట యధికమహత్త్వము గలదిగ నున్నది.మఱియు దానికి మొత్తముపై భావార్థ మెటుల యున్నది యన నతనికి స్వయముగ తనది యని యేమియు సంపాదింపఁదగినది లేదనుటచేతనే యతఁడు తనకర్తవ్యము నిప్పుడు (అనఁగా : జ్ఞానప్రాప్తియైన)పిదప,

నిరపేక్షబుద్ధితోఁ జేయవలయును. మఱియును నీయర్థమే పందొమ్మిదియవశ్లోకము నందు'తస్మాత్'అనునీకారణబోధకపదము నారంభముననుండి "తస్మా దసక్త స్సతతం కార్యం కర్మ సమాచర"—"కావున శాస్త్రముచేఁ బ్రాప్తమయిన కర్తవ్యములను నీవాసక్తిని వదలి చేయుచుండుము. కర్మలను వదలి పెట్టకుము"—(గీ.౩.౧౯) ఈమాటలచే నర్జునునకు చెప్పఁబడినది యని తాత్పర్యము. మూఁడవయధ్యాయము నందున్న (గీ. ౧౭—౧౯) శ్లోకత్రయమునందు వ్యక్త మగునీకార్యకారణభావమును, మఱియు నీయధ్యాయముల యందున్న మొత్తముమీద ప్రకరణములయొక్క సందర్భమునను లక్ష్య ముంచితిమేని సన్న్యాసమార్గీయులు చెప్పినటుల "తస్య కార్యం న విద్యతే" యనునది స్వతంత్రసిద్ధాంతముగ నంగీకరించుట యుక్తము కాదని కాన్పించుచున్నది. దీనికిముందు వ్రాయఁబడిన దృష్టాంతములే యుత్తమమును, పూర్ణము నైన యుత్తరము లగును. జ్ఞానప్రాప్త్యనంతరమున నేమైనను ములు మిగిలినవి యుండకపోయినను శాస్త్రముచే సంప్రాప్తములగు సర్వవ్యవహారకర్తవ్యములను జేయవలసియే వచ్చును. ఈసిద్ధాంతమును బలపఱచుటకు భగవంతుఁడు వెంటనే—

"న మే పార్థాస్తి కర్తవ్యం త్రిషు లోకేషు కించన,
నానవాప్త మవాప్తవ్యం వర్త ఏవ చ కర్మణి." (గీ. ౩. ౨౨)

"ఓయర్జునా ! 'నాది' యని యీమూఁడులోకములయందుఁ గర్తవ్యమేదియును (అవశిష్టముగ), లేదు లేక మఱియు నొకానొకవస్తువును సంపాదించుకొనుట(వాసన)యును లేదు. అయినను నేను కర్మను జేయుచునే యున్నాను. ఇది లక్ష్యములో నుంచుకొనుము" అని చెప్పెను. దీనియందున్న "న మే కర్తవ్యమస్తి"— "నాకు కర్తవ్య మేమియు మిగుల లేదు"—ఈశబ్దములు, "తస్య కార్యం న విద్యతే"—"అతని కేమియు కర్తవ్యముండదు" —ఈపూర్వ శ్లోకమునందున్న (గీ. ౩. ౧౭)- శబ్దముల ననుసరించియే యున్నది; మఱియు దానివలన "జ్ఞానముచేఁ గర్తవ్య మవశిష్టమై యుండినను, విశేషము చెప్ప నేల ? యీకారణముచేతనే శాస్త్రమువల్ల సంప్రాప్త మగుసర్వవ్యవహారములను నానాసక్తబుద్ధితోఁ జేయవలయును." అనునర్థము నాలుగైదు శ్లోకములలోను నొక్కి వక్కాణింపఁబడియున్నది. అట్లు లేని పక్షమున 'తస్య కార్యం న విద్యతే' మొదలగు శ్లోకములలోఁ జెప్పినసిద్ధాంతమును దృఢీకరించుటకొఱకు భగవంతునిచేఁ జెప్పఁబడిన తనదృష్టాంతము బొత్తిగ సంబంధింపక పోవును. సిద్ధాంత మొకటియు, నుదాహరణ మందులకు విరుద్ధ మగువేఱొకటి యైన, ననవస్థ ప్రాప్తమగును. ఈయనవస్థను.

తప్పించుకొనుటకు సంన్యాసమార్గీయటీకాకారులు "తస్మా దసక్త స్సతతం కార్యం కర్మ సమాచర", అను దీనియందును 'తస్మాత్' అను శబ్దమునకు నర్థమును వేఱుగనే చేయుచున్నారు. "జ్ఞాని కర్మలను వదలు ననియే' గీతలలో ముఖ్య సిద్ధాంతముగ నున్నది; కాని యర్జునుఁ డట్టి జ్ఞాని కాక పోవుటచే—'తస్మాత్'—అతఁడు కర్మ చేయవలయునని భగవంతుఁడు చెప్పినాఁడు. కాని గీతోపదేశానంతరమందు నర్జునుఁడు జ్ఞానిగనే యున్నాఁడా?" యనుట బాగుగ నుండలేదని నేను పూర్వప్రకరణమునఁ జూపియుంటిని. ఇంతియకాక 'తస్మాత్' అను దాని శబ్దార్థ మీరీతిగ తల క్రిందు చేయఁబడినను "న మే పార్థాస్తి కర్తవ్యం" మొదలగు శ్లోకములయందు భగవంతుఁడు "తనకు కర్తవ్య మేమియు లేక పోయినను నేను కర్మలను జేయుచున్నా" నని ముఖ్యసిద్ధాంతముయొక్క సమర్థనార్థమై, ఏ తనదృష్టాంతము నె చెప్పినాఁడో దానిసంగతియు నీపక్షమున బాగుగఁ గుదురదు. కావున "తస్య కార్యం న విద్యతే" ఈవాక్యమునందు 'కార్యం, నవిద్యతే' యనుశబ్దములు ముఖ్యములని యంగీకరింపక 'తస్య' యను శబ్దము ప్రధానముగ నంగీకరింపనలయును. మఱియు నట్లు చేసితిమేని "తస్మా దసక్త స్సతతం కార్యం కర్మ సమాచర" యను దీని యర్థము "నీవు జ్ఞానివి యగుటచే స్వార్థముకొఱకుఁ గర్మ యక్కఱ లేనిమాట నిజమే. కాని నీకు స్వార్థమునకు నవసరము లేక పోయినను నాకు వల దను బుద్ధితో, అనఁగా నిష్కామబుద్ధితో, విహితకర్మలను జేయుము" అని యర్థమును జేయవలసివచ్చును. సంక్షేపముగ చెప్పుట కయి "నాకు వల"ద నుట కర్మను వదలి పెట్టుటకు కారణము కానేరదు. మఱియు కర్మ వదలివేయవలసినది కానందున శాస్త్రమువలన ప్రాప్తమయిన యపరిహార్యకర్మలను స్వార్థత్యాగబుద్ధితోఁ జేయవలయుననియె దానివలన ననుమానము వెలువడును. అని గీతలతాత్పర్యమై యున్నది. మఱియు ప్రకరణానుకూలమగు నర్థమును జూచిన నిదే యర్థమును గై కొనవలయును. ఇదియే కర్మసన్న్యాసకర్మయోగముల కుండుగొప్ప భేదము. "నీకు నేమియు నవశిష్టము లేదు; కావున నీ వేమియును చేయుకుము" అని సన్న్యాసపక్షీయులు సెప్పుచున్నారు ; మఱియు "నీ కేమి యవశిష్టము లేకపోయినను నీకు కర్తవ్య మగుదాని నంతయును స్వార్థపరమగువాసనను వదలి యెప్పు డనాసక్త బుద్ధితోఁ జేయుము" అని గీత చెప్పుచున్నది. "ఒక హేతువాక్యమునుండి యీతీరున వేర్వే ఱగు రెండనుమానము లెల బయలుదేరుచున్నవి? గీత, కర్మ యపరిహార్యమని యంగీకరించియుండుటచే, కర్మను వదలు మనునను మానము గీతలయందు తాత్త్విక

విచారానుసారముగ బయలుదేరుటయే శక్యముగాదు. అని దీనికి సమాధానమయి యున్నది. కావున 'నీకు వల' దను నీహేతువాక్యమునందుండియే, 'స్వార్థబుద్ధిని వదలి కర్మ చేయు'మని గీతలయందనుమానము చేయఁబడినది. రామునకు బ్రహ్మజ్ఞానమంతయు నుపదేశించినపిదప నిష్కామకర్మయందుఁ బ్రవర్తింపఁజేయుటలో యోగవాసిష్ఠమున వసిష్ఠులు సెప్పినయుక్తివాదము సైత మిదియే విధమగుటచే, యోగవాసిష్ఠముయొక్క చివర భగవద్గీతయందలిసిద్ధాంతమే శబ్దభేదముసైతముఁ గాన్పింపకుండ(యో. ౬. ఉ. ౧౯౯ మఱియు ౨౧౬. ౧౪; గీ. ౩. ౧౯ యొక్క భాషాంతరమున నున్న నాటిప్పణి చూడు) చెప్పఁబడినది. యోగవాసిష్ఠానుసారముగనే బౌద్ధధర్మమునందున్న మహాయానపంథయొక్క గ్రంథములలో నీవిషయములో గీతయొక్కయనువాదము చేయఁబడినది. కాని విషయాంతర మగునని దానిచర్చ నిచ్చో వదలి తద్విషయికవిచారమును పరిశిష్టప్రకరణమునఁ జేయుదును.

ఆత్మజ్ఞానము కలిగె నేని 'నేను', మఱియు 'నాది' యను నహంకారము దెలుపు భావనయే యేమియు నుండదు (గీ. ౧౮. ౧౬ మఱియు ౨౬). మఱియు దానివలన జ్ఞానియు 'నిర్-మమ'అని చెప్పఁబడుచున్నారు. నిర్మముఁ డనఁగా 'నాది—(మమ) అని చెప్పనివాఁ'డని యర్థ మగును; మఱియు జ్ఞానేశ్వరమహారాజుగారు జ్ఞానిని వర్ణించుచు నదే యర్థమును—

"అణి మీ హే భాష నేణే, మాఝేఁ కాహీఁచ నవ్హాణే,
సుఖదుఃఖ జాణణేఁ, నాహీఁ జయా."

జ్ఞాని తా ననుట (అహమనుట) నెఱుఁగఁడు. ఏవస్తువును 'నాది' 'మనది' యని చెప్పఁడు. సుఖదుఃఖజ్ఞానము లేనివాఁడుగ నుండును"—అను పద్యములో స్పష్టపఱచినారు—కాని బ్రహ్మజ్ఞానముచే 'నాది' మఱియు 'నేను' అను నీబుద్ధి వదలిపోయినను ఈరెండు శబ్దములకుఁ బ్రతినిధిగ జగత్తు, మఱియు జగత్తుయొక్క—లేక, భక్తిదృష్టితో మాటలాడవలసివచ్చె నేని 'పరమేశ్వరుఁడు' మఱియు, 'పరమేశ్వరునియొక్క'—అనుశబ్దము లప్పు డాస్థానమున వచ్చును, అని మఱచి పోకూడదు. జగత్తునందున్న ప్రతిసామాన్యమనుజుఁడును తనసర్వవ్యవహారములను నాయొక్క, లేక, నాకొఱకనియె చేయుచున్నాఁడు. కాని జ్ఞానికి మమతాబుద్ధి పోయియుండుటచే నీశ్వరనిర్మిత మగు జగత్తునందున్నసర్వవ్యవహారములును పరమేశ్వరునివిగ నున్నవి. మఱియు వానిని జేయునిమిత్త మయి తిన్ను పుట్టించె ననుబుద్ధితో (అనఁగా: నిర్మమబుద్ధితో) జ్ఞాని వ్యవహరించుటయే జ్ఞానికి నజ్ఞానికి

నున్న భేదము. (గీ. ౩. ౨౪. ౨౫). గీతల యొక్క యీసిద్ధాంతమును గమనించితి మేని "యోగారూఢుం డగుపురుషునకు పిదప శమము కారణ మగును" (గీ. ౬. ౩ మఱి దానిపై నాటిప్పణి చూడుము) అనుశ్లోకమునకు నేది సరళార్థ మనియుం దెలియును. గీతలటీకాకారు లీశ్లోకమునందు యోగారూఢునిచే పిదప 'శమము' అనఁగా శాంతి యనుమార్గ మవలంబింప వలయు ననియు, రెండవదేదియుం జేయనవసరము లేదనియు చెప్పఁబడినట్లు వ్యాఖ్యానించిరి. కాని యీయర్థము బాగుగ లేదు. శమ మనఁగా: మనస్సుయొక్క శాంతి యగును. మఱియు నిది కడపటి 'కార్యము' కానందున 'శమము' లేక 'శాంతి' యనునది రెండవదేనికయిన కారణ మగును—'శమః కారణ ముచ్యతే' యని యీశ్లోకములోఁ జెప్పఁబడినది. అప్పుడు చెప్పనక్కఱ యుండకయే శమ మనునది 'కారణ' మని యంగీకరించినపిదప దానికి 'కార్య' మేమి ? యని విచారింపవలసి యుండును. పూర్వాపరసందర్భమును విచారించితి మేని దానికి 'కర్మ' యే కార్యమగు నని నిష్పన్న మగును; మఱియు యోగారూఢుఁడు చిత్తమును శాంతింపఁ జేసికొని యాశాంతిచేతనే తనకుఁ గర్తవ్యములగు వ్యవహారములను జేయవలయునని యీశ్లోకమున కర్థ మగును; టీకాకారులు సెప్పినటుల కర్మలను యోగారూఢుఁడు వదలుట సాధ్యము కానేరదు. అటులె 'సర్వారంభపరిత్యాగీ' అని 'కేతః' మొదలగు పదముల యర్థమును కర్మత్యాగపరముగఁ జేయక ఫలాశాత్యాగపరముగనె చేయవలయు నని యాయాస్థలము లందున్న గీతయొక్క భాషాంతరమునకు సంబంధించియున్న టిప్పణిలో నేను జూపించియున్నాను. ఫలాశను వదలి జ్ఞాని చాతుర్వర్ణ్యాది సర్వకర్మలను యథాశాస్త్రీయముగఁ జేయుచునే యుండవలయును. దానిని సిద్ధింపఁజేయుటకు స్వీయముగ నుండునదే కాక, భగవంతుఁడు జనకాదులదగు రెండవ దృష్టాంతమును జూపించెను. జనకుఁ డొక కర్మయోగి. అతనిస్వార్థబుద్ధి యెంత మట్టుకు వదలిపోయె ననఁగా తనరాజధాని తగులఁబడిపోవుచున్నను అందులో తనది పోవున దేదియు లేదని—"మిథిలాయాం ప్రదీప్తాయాం న మే దహ్యాతి కించన" (శాం. ౨౭౫. ౪ మఱియు ౨౧౯. ౫౦)—అని యతఁడు స్వయముగనే చెప్పెను. కాని యీరీతిని స్వార్థముగాని, లాభాలాభములుగాని యెందును లేక పోయినను, రాజ్యముయొక్క నిఖిలవ్యవహారములను తా నేల చేయుచున్నా నని కారణమును జెప్పుచు జనకుఁడు స్వయముగ—

"దేవేభ్యశ్చ పితృభ్యశ్చ భూతేభ్యో ఽతిథిభిః సహ,
ఇత్యర్థం సర్వ ఏవైతే సమారంభా భవంతి వై."

దేవతలు, పితరులు, సర్వభూతములు, (అనగా: ప్రాణులు) మఱియు నతిథి—వీరి కొఱకు నీసర్వవ్యవహారములు నడుచుచున్నవి. నాకొఱకుఁ గాదు. (మ. భా. అశ్వ. ౩౨.౨౪) స్వార్థమై కర్తవ్య మవశిష్టము లేకపోయినను లేక స్వయముగ నేవస్తువును బొందవలయునను వాసనలేకపోయినను జనక శ్రీకృష్ణులవలె జగత్తునకు కల్యాణము చేయుటకు ప్రవృత్తులు కారేని యీజగత్తు ఉత్సన్న మగును.—'ఉత్సీదేయురిమేలోకాః'—అని చెప్ప నక్కఱలేదు. (గీ. ౩. ౨౪).

మఱికొందఱు "ఫలాశనువదలవలయును. సర్వప్రకారములగు నిచ్ఛలను వదల నవసరముండదు" అను గీతాసిద్ధాంతమునందును వాసనాక్షయసిద్ధాంతమునందును విశేషభేదము లేదు" అని చెప్పెదరు. కారణ మేమియన: వాసనాక్షయమైన నేమి? ఫలాశను వదలిన నేమి? ఉభయపక్షములయందును కర్మవిషయమై ప్రవర్తించుటకు నేమియు ప్రయోజనము లేమిచే నేపక్షమును స్వీకరించినను తుదకు కర్మత్యాగమె దానియొక్క పరిణామమగునని చెప్పెదరు; కాని యీయాక్షేపము అజ్ఞానమూలకము, అనఁగా 'ఫలాశా'శబ్దమునకు నిజమగునర్థము తెలియక పోవుటచే పుట్టినది. ఫలాశను వదలుట యనఁగా సర్వప్రకారములగు నిచ్ఛలను వదలుట, లేక, 'నేఁ జేసినకర్మలయొక్క ఫల మెవరికి నెప్పుడు లభింపకూడదు. మఱియు లభించెనేని దాని నెవరును గైకొనరాదు' అని బుద్ధినుంచుట యని యర్థము కానందున నాకు నేదోయొకఫల మవశ్యము ప్రాప్తము కావలయునని నేను ఈకర్మను జేయుచున్నానను నీప్రకారమగు ఫలవిషయకమైన మమత్వముతోఁ గూడుకొనిన ఆసక్తికి, లేక, బుద్ధియొక్క ఆగ్రహమునకు ఫలాశ, సంగము, లేక, కామము అను పేరులు గీతయందు చెప్పబడినవని వెనుక నైదవప్రకరణములోనే నేను వక్కాణించియున్నాను; కాని ఫలము లభింపవలయునను ఇచ్ఛ, ఆగ్రహము, లేక, వృథా ఆసక్తి యుంచకపోయినను, ప్రాప్తమగు కర్మ కేవలకర్తవ్య మని చేయుటకు బుద్ధియు నుత్సాహము నీయాగ్రహముతో సమానముగ తనమనస్సునఁ గలుగక యుండవని చెప్పము. తనయొక్క లాభమే కాక యీజగత్తున రెండవ దేదియుఁ గన్పట్టకపోవుటచే, కేవల ఫలేచ్ఛచేతనే, యేపురుషులు కర్మలు సేయుటయందు నిత్యము మగ్నులయి యున్నారో, వారుఫలాశను వదలి కర్మలనుజేయుట శక్యమని తోఁచువారు కారు. ఇది యథార్థమే కాని, జ్ఞానముచే నెవరిబుద్ధి సమము, విరక్తమైనదో వారివిషయ మట్టిది కానేరదు. ఏకార్యమునకైనను నాకు లభించుఫలము కేవలము నాయొక్కకర్మఫలమే యగు ననుజ్ఞానము మొదటినుండియు తప్పైనదే

యగును. నీటియొక్క ద్రవత్వము, లేక, యగ్నియొక్క యుష్ణత్వము అను వీనిసాహాయ్యము లేనియెడల మనుష్యుఁ డెంతయట్టహాసము చేసినను అతనియొక్క ప్రయత్నముచే పాకము సిద్ధించుటసాధ్యముకాదు; మఱియు నగ్ని మొదలగుపదార్థముల యీ గుణధర్మము లుండుట, లేక పోవుట యనునది మనుష్యునకు స్వాధీనములోనిది లేక, ప్రయత్నాధీనములోనిది కాదు. కావున కర్మసృష్టియందున్న నీస్వతస్సిద్ధమగు నీవివిధవ్యాపారములను, లేక, ధర్మములను యథాశక్తి మొదట నెఱింగి యావ్యాపారము తనప్రయత్నమున కేవిధముగ ననుకూల మగునో యట్టిప్రకారమగు తనవ్యవహారమును జేయవలసివచ్చును. అనఁగా: మనుష్యప్రయత్నముచే లభించుఫల మంతయు కేవల మతని ప్రయత్నముయొక్క ఫలము కామిచే నతనియొక్క కర్మయు, తద నుకూల మగుకర్మసృష్టియొక్క యనేకస్వతస్సిద్ధమగు ధర్మములును, అను ఈరెంటి యొక్క సంయోగమున కధికఫల మగునని చెప్పవలయును; కాని మనుజుని యొక్క ప్రయత్నము సఫలమగుటకు, నేవిధముగ నానాప్రకారములగు నేసృష్టివ్యాపారముయొక్క యనుకూలత కావలసివచ్చునో, యాయన్నింటియొక్క యథార్థజ్ఞాన మతనికి ననేకసమయములయందు కలిగియుండదు. కొన్నిస్థలముల యందు కలుగుటయు శక్యము కానేరదు. దీనినె దైవ మని చెప్పుదురు. తనయధీనము కానిది యగుటచే తనకు గోచరముసైతము కానట్టి సృష్టివ్యాపారముయొక్క సాహాయ్యము ఫలసిద్ధి కీవిధమున నావశ్యకమగు నేని "కేవలము నాయొక్క ప్రయత్నముచేత నే నొకవిషయమును జేయుచున్నా" నను నభిమానమును జెందుటయే మూర్ఖత్వమగునని చెప్పనక్కఱ లేకయే సిద్ధమగును. (గీ. ౧౮. ౧౪ ౧౬ చూడు). కారణమేమి యన: కర్మసృష్టియొక్క జ్ఞాతము నజ్ఞాతమయిన వ్యాపారము లీమనుష్యప్రయత్నముతో సంయోగ మైనపిదపఁ గాఁబోవుఫలము కేవలకర్మయొక్కనియమముచేతనే పుట్టినది యగుటచే, మనము ఫలాశ నుంచినను, ఉంచక పోయినను దానివలన నీఫలసిద్ధి యందేమియు భేదము లేక, మనఫలాశ కేవలము మనకుమాత్రము దుఃఖకారక మగుట సంభవించుచున్నది. అయినను కేవలము సృష్టివ్యాపారమే మనుజునకుఁ గావలసినవిషయమును స్వయముగ సమకూర్పనేరదు. అపూపము (అప్పము, లేక, అతిరసము) రుచికరముగ నుండుట కేవిధముగ పిండిలోఁ గొంతమధురపదార్థముఁ జేర్పవలసివచ్చునో యటులనే కర్మసృష్టియందున్న నీస్వతస్సిద్ధమగు వ్యాపారము మనుష్యునకు లాభకారి యగుటకు దానియందు మనుజుని ప్రయత్న మను కొంతబరు వైనను వేయవలసివచ్చును.

కావున జ్ఞానియు, వివేకియు, సామాన్యజనులవలె ఫలాసక్తిని, లేక, యహంభావమును వదలి జగద్వ్యవహారసిద్ధ్యర్థమై ప్రవాహపతితము, అనఁగా: కర్మయొక్క యనాది ప్రవాహమునందు యథాధికారముగ శాస్త్రమువలన తనవంతునకు వచ్చిన కర్మలయొక్క చిన్న పెద్దభాగములను శాంతముగ, కేవలకర్తవ్యములని చేయుచున్నారు. మఱియు ఫలప్రాప్తికై, కర్మ ధర్మసంయోగముమీఁదఁ గాని, లేక, భక్తిదృష్టిచేఁ బరమేశ్వరునియొక్క యిచ్ఛమీఁద గాని నమ్మక మునిచి నిశ్చింతులై యున్నారు. "కర్మను చేయు పర్యంతమే నీయొక్క యధికారము. ఫలించుట యనునది నీస్వాధీనవిషయము కానేరదు." (గీ.౨.౪౭.) అను మొదలగు నర్జునునకుఁ జేసిన యుపదేశములం దున్నముఖ్యాంశ మిదియే యగును. ఫలాశ నుంచక యీతీరునఁ గర్మఁ జేయుచుంటిమేని ముందాకర్మ లేదోయొకకారణమున నిష్ఫలములయిన, సుద్యోగమును జేయుట యను మన యధికారము వందున్న కార్యమును మన మొనర్చియుండుటచే నీనిష్ఫలత్వముయొక్క దుఃఖము మనకు తగులుటకేమియు నవకాశముండదు. ఉదాహరణము:—ఆయుష్యముయొక్క త్రాడు (శరీరమందున్న పోషకధాతువులయొక్క నైసర్గికశక్తి) బలిష్ఠముగ నుండిననే గాని, కేవలౌషధములచే రోగుల కెప్పుడును గుణము గలుగదని వైద్యశాస్త్రమునందు స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడినది; మఱియు నాత్రాటియొక్క యీబల మనేక ప్రాక్తనములును, లేక, వంశాగతములు నగు సంస్కారములయొక్క ఫల మగుటచే నది వైద్యునిచేతినుండి సిద్ధమగు విషయము కానేరదు. మఱియు నాబల మెంత యున్నదని వైద్యునకు పూర్ణముగ నిశ్చయాత్మక మగుజ్ఞానము గలుగుటకును శక్యము గాదు. అయినను రోగికి నౌషధ మిచ్చుట తనకుఁ గర్తవ్యమని తెలిసికొని, పరోపకారబుద్ధితో నశక్తులగు రోగులకు తమబుద్ధ్యనుసారముగ కొంతమంది వైద్యు లౌషధ మిచ్చుచుండునటుల మనము చూచుచునే యున్నాము. వైద్యుఁ డీతీరున తనకార్యమును నిష్కామబుద్ధితోఁ జేసినపిదప తనయౌషధముచేఁ గొందఱు రోగులకు నిమ్మళింపక పోవుటచే నుద్విగ్నుఁడు కాఁడనునదియె కాక, యొకానొకరోగ మొకానొకయౌషధముచే నిమ్మళించినది యని శాస్త్రీయ నియమములను గొప్పశాంతచిత్తముతో వక్కాణించు చున్నాఁడు; కాని యీవైద్యునికుమారుఁడె యశక్తుఁ డగునప్పు డతనికి నౌషధము నీయ వలసిన సమయము వచ్చెనేని యాయుర్దాయ మనుసూత్రలక్షణమును మఱచి "నాకుమారుఁడు బాగుగ నుండవలయు" ననుమమత్వ యుక్తమగుఫలాశచే నతని చిత్తము

విమోహాముం జెందుటచే రెండవవైద్యుని పిలువవలసివచ్చును; లేక, రెండవవైద్యుని సలహాకొఱకైనఁ బోఁవవలసివచ్చును. "కర్మఫలమునందు మమత్వరూపమగు నాసక్తి యని దేనిని చెప్పవలయును? మఱియు ఫలాశ లేక పోయినను కేవలకర్తవ్యబుద్ధిచే నేపని నైన నెటులు చేయవలసివచ్చును?" అను విషయము చిన్నయుదాహరణమునుండి లక్ష్యములోనికి రాఁగలదు. ఈతీరున ఫలాశను నశింపఁ జేయుటకై జ్ఞానముచే మనస్సునందు వైరాగ్యము దృఢము కావలసినది యథార్థమే; కాని యేదయినను వస్త్రముయొక్క రంగును (రాగమును) తీసివైవ వలయునేని యావస్త్రమును నశింపఁ జేయవలయునని యర్థమెటులు కానేరదో, యాతీరున నె కర్మలయందు కామమును, సంగమును, లేక, రాగమును (అనఁగా: ప్రీతిని) గాని యుంచఁగూడదని చెప్పుటచే నాకర్మలనే వదలివేయవలయునని యర్థము కానేరదు. వైరాగ్యముతోఁ గర్మ చేయుటయే యశక్యమగునేని యావిషయము వేఱు; కాని వైరాగ్యముతోఁ గర్మలను జేయవచ్చు ననుటయేకాక కర్మ యెవరిని, ఎప్పుడును విడువదని మనము ప్రత్యక్షముగఁ జూచుచునే యున్నాము. కావున నజ్ఞానులే కర్మలను ఫలాశాపూర్వకముగఁ జేయుచున్నారో వానినే, జ్ఞాని జ్ఞానోత్తరమునందు సైతము, లాభాలాభములను ఫలాఫలములను సమానములుగనె చూచుకొని (గీ. ౨.౩౮). ధైర్యముతో, ఉత్సాహముతో, శుద్ధ బుద్ధితో, అనఁగా: ఫలవిషయమై విరక్తుఁడు, లేక, యుదాసీనుఁడై (గీ. ౧౮. ౨౬) కేవలము కర్తవ్యమని తమతమ యధికారానుసారముగ శాంతచిత్తముతోఁ జేయుచునే యుండవలయునను (గీ. ౬. ౩) నిదియే నీతిదృష్టిచేతను మోక్షదృష్టిచేతను, నుత్తమమును, సత్యము నగునాయుః క్షేపణక్రమముయొక్క సిద్ధాంతముగ నున్నది. విశేషము చెప్పనేల? అనేకులగు స్థితప్రజ్ఞులు, భగవద్భక్తులు, పరమజ్ఞానులును, వేయేల? స్వయముగ భగవంతుఁడును ఈమార్గమునే స్వీకరించి యుండుటచే నీకర్మయోగమార్గమే పురుషార్థమునకు పరాకాష్ఠయై యున్నది. మఱియు నీయోగముచేతనే పరమేశ్వరునియొక్క భజనపూజనములు సంఘటిల్లి తుదకు సిద్ధి సైతము సిద్ధించును. (గీ.౧౮.౪౬) అని భగవంతుఁడు కంఠరవముగనే చెప్పియున్నాఁడు. ఇట్లు నిశ్చితమైనను, ఎవరైనను స్వయముగనే యీవిషయమున గుణదోషములు గ్రహింపనేని యది యతనిదౌర్భాగ్య మని తెలిసికొనవలయును. పాశ్చాత్త్యపండితుఁడగు స్పెన్సరునకు నధ్యాత్మదృష్టి స్ఫురింపదు. అయినను "జగత్తున నేవిషయమైన నొకపర్యాయమే సంఘటిల్లుట తనకు శక్యము కానందుచే వానికి కారణభూతములు,

ఆవశ్యకము లైనయనేకేతరవిషయములు పూర్వమందే సంఘటిల్లునట్లు చేసికొనవల యును. పిదప ప్రయత్నములు సఫలములు, నిష్ఫలములు, లేక, న్యూనాధికఫల ములు గలవిగ నగుచుండు నని యాధిభౌతికరీతిచే సైతము నిశ్చితములు. కావున సా మాన్యజను లేకర్మనయినను ఫలాశచేఁ జేయుటకుఁ బ్రవృత్తు లయినను చతురుఁ డగుపురుషుఁడు ఫలమునందాగ్రహము (పట్టుదల) నుంచుకొనక శాంత్యు త్సాహములతోఁ గర్తవ్యమును జేయుచునేయుండవలయును ” అను గీతాప్రమా ణము ననుసరించియే 'సమాజశాస్త్రముయొక్క అభ్యాసము' అను తన గ్రంథము నందుఁ గడపట నీసిద్ధాంతమే చేయఁబడినది. *

జ్ఞాని సంసారమునందు ప్రాప్తమగుకర్మలను ఫలాశను వదలి యామరణాం తము నిష్కామబుద్ధిచే చేయవలయునని సిద్ధమయినను, ఈకర్మ లేహేతువుచే నే ప్రయోజనముకొఱకు ప్రాప్తములగుచున్నవో చెప్పిననేకాని కర్మయోగముయొక్క వివేచన పూర్ణముగఁ గానేరదు. కావున “లోకసంగ్రహ మేవాపి సంపశ్యన్ కర్తు మర్హసి”—“లోకసంగ్రహమువైపునకు దృష్టియుంచినను నీకుఁ గర్మ నాచ రించుట యుక్తమగును”—(గీ. 3. ౨౦) అని కర్మయోగముయొక్క సమర్థన

* “Thus admitting that for the *fanatic*, some wild anticipation is needful as a stimulus, and recognising the usefulness of delusion as adopted to his particular nature and his particular function, the *man of higher type* must be content with greatly *moderated expectations*, while he perseveres with undiminished efforts. He has to see how comparatively little can be done; and yet to find it worth while to do that little: so uniting philanthrophic energy with philosophic calm ”.— Spencer's *Study of Sociology*, 8th Ed. p. 403. (The italics are ours.) ఈవాక్యమున fanatics అనుశబ్దమునకు మాఱుగ ప్రకృతిగుణములచే మూఢులు (గీ.3.౨౯), అహంకారవిమూఢులు (గీ.3.౨౭) లేక, భాసకవిచే నుప యుక్తమైన 'మూర్ఖులు' అను శబ్దమును, మఱియు man of the highest type అను శబ్దమునకు మారుగ 'విద్వాన్' అను శబ్దమును (గీ. 3. ౨౫) greatly moderated expectations అను శబ్దమునకు ఫలమునం దౌదాసీన్యము, ఫలా శాత్యాగము, అను సమానార్థకపదములను ప్రయోగింతు మేని Spencer సైతము గీతలయొక్క సిద్ధాంతము ననువదించువాఁడై కన్పట్టును.

కొఱకు భగవంతుఁ డర్జునునకు, విశేషమహిమగల ముఖ్యమగు నీయుపదేశము తుట్టతుదయం దొనర్చెను. లోకసంగ్రహ మనఁగా: కేవలము మనుష్యులను 'సంఘీభవింపఁజేయుట,' లేక, 'కర్మలను వదలిపెట్టుటకు స్వాయముగ నధికార మున్నను అజ్ఞానులు కర్మ ఎదలఁగూడదు కావున వారి ప్రరోచన (ప్రవర్తింపఁజేయు) నిమిత్తమై యీరీతిగ నాచరించుట యనునొక విధమగు వేష'మని యర్థము కాదు. కారణమేమి యనఁగా: లోకు లజ్ఞానులుఁగ నుండవలయునని కాని, లేక, వారి నజ్ఞానులుగనే యుంచునిమిత్తముగఁగాని, జ్ఞానికి, కర్మల నాచరించు వేషమును ధరియింపుమని నేర్పుటకు గీతలలో నేమి ప్రయోజనము లేదు. "వేషము దూరముగనే యున్నది; కాని లోకు లీయపకీర్తిని ప్రకటనఁజేయుదురు." (గీ. ౨. ౩౪) మొదలగు సామాన్య జనులకుఁ దోఁచుయుక్తివాదములచే నర్జునునకు సమాధానము కానప్పుడు దానికంటె గొప్పవియును, తత్త్వజ్ఞానదృష్టిచే బలవత్తరములు నగు కారణములు భగవంతుఁ డిప్పుడు వక్కాణించుచున్నాఁడు. కావున సంగ్రహశబ్దమునకు ముద్ద చేయుట, ఉంచుట, పాలించుట, నియమించుట మొదలగునిఘంటువులోని యర్థములన్నియు యథాసంభవముగ నిచ్చో చేసికొననగు. మఱియు నటులు చేసితిమేని లోకుల సంగ్రహమునకు "వారి నేకత్ర సంబంధింపఁజేసి, పరస్పరానుకూల్యముగ నుత్పన్నమయిన సామర్థ్యము వారిపై సంఘటించునటు లొనర్చి పాలించుటయు, పోషించుటయు, లేక, నియమించుటయు, మఱియు నిందుమూలముగ తనయభివృద్ధి స్థిరముగ నుంచి, పిదప వారి శ్రేయః ప్రాప్తియొక్క మార్గములోఁ బ్రవర్తింపఁజేయుట" యని యర్థము లగును. 'రాష్ట్రసంగ్రహ' శబ్దము ఈయర్థమునందే మనుస్మృతిలో నుదాహరింపఁబడినది. (మను. ౭. ౧౧౪) శాంకరభాష్యమునందు "లోకసంగ్రహః=లోకస్యోన్మార్గప్రవృత్తినివారణం" అనఁగా "లోకులు పెడత్రోవలలోనికి పోకుండ నివారించుట" యని యీశబ్దముయొక్క వ్యాఖ్యానము చేయఁబడినది. మఱియు దానివలన నజ్ఞానముచే యథేచ్ఛగ నాచరించు జనులను నిపుణులను జేసి యభివృద్ధితో నొండొక ప్రదేశమున నుంచుట, మఱియు నాత్మోన్నతి (తనయభ్యుదయమునకు) యొక్క మార్గమునకుఁ బ్రవర్తింపఁజేయుట యని సంగ్రహ శబ్దమునకు నేను జేసినయర్థములు అపూర్వములు, నిరాధారములు కావని కాన్పించును. ఇదివఱకు 'సంగ్రహ' శబ్దార్థమైనది. కాని 'లోకసంగ్రహ' శబ్దమందున్న 'లోక' శబ్దము కేవలము మనుష్యవాచకము కాదనియు నిక్కడ చెప్పవలయును. జగత్తునందున్న యితర ప్రాణులకంటె మనుష్యుఁడు శ్రేష్ఠుఁడగుటచే మానవజాతి

మగుకళ్యాణము సైతము ముఖ్యముగ లోకసంగ్రహశబ్దార్థ మగు ననుట నిజమే. అయినను భూర్లోకము, సత్యలోకము, పితృలోకము, దేవలోకము మొదలగు ననేకలోకములు, అనఁగా : ఏ జగత్తులు, భగవంతునిచే నిర్మింపఁబడినవో వాని కిని సరియగు ధారణ, పోషణములై, యవి యన్నియు మంచిరీతిగనే నడుచుచుండ వలయు ననియే భగవంతుని యిచ్ఛ యగుటచే,మనుష్యలోకమున కెటులో యటు లే యీసర్వలోకములయొక్క వ్యవహారములును సుస్థితిచే నడిపింపవలయును. కావున (లోకానాం సంగ్రహః) అనుదానిలో నింతవ్యాపకమగు నర్థమిచ్చుట వివక్షితముగ నున్నదని చెప్పవలసి వచ్చెను. మఱియు జనకుఁ డేకర్తవ్యమును స్వయముగఁ జేసెనో దానియందు దేవతలు, పితరులును భగవద్గీతయొక్క మూఁడవయధ్యాయమునందును, మహాభారతమునందున్న నారాయణీయోపాఖ్యాన మందును నేయజ్ఞచక్రము వర్ణింపఁబడినదో, దానియందు దేవలోకము, మను ష్యలోకమును,—వీనిధారణ కావలయు నని బ్రహ్మదేవుఁడు యజ్ఞములను సృజి యించినటుల చెప్పఁబడినది. దీనివలన నొకమనుష్యలోకముయొక్క ధారణమునే కాక, దేవాది స్వర్గలోకముయొక్కయు ధారణమును జేయుచు పరస్పరమును పరస్పరశ్రేయస్సును సంపాదించుకొనుట యనునదియే 'లోక సంగ్రహ' పద ముచే భగవద్గీతలయందు వివక్షిత మని స్పష్టమగును. సర్వసృష్టిని పాలించియు, పోషించియు లోకసంగ్రహముఁ జేయవలయు నని భగవంతునకుఁ గలయధికారమే, జ్ఞాని యైనవిదపఁ దనజ్ఞానముమూలముననే యితనికి సంప్రాప్త మగును. జ్ఞానుల కేవిషయము ప్రమాణమని తోఁచునో దానినే యితరులగు లోకులు ప్రమాణ మని యంగీకరించి యారీతిగ నాచరించుచున్నారు. (గీ. ౩. ౨౧). కారణమేమియన: సర్వజగత్తునకును ధారణపోషణములు దేనిచే నగునని శాంతచిత్తముతోడను సమ బుద్ధిచేతను విచారించి తదనుసారముగ ధర్మనియమముల విధించుట యనుకార్యము జ్ఞాను లదియే యగునని సామాన్యజనులు తలఁచుచున్నారు. మఱియు నిట్లు తలఁ చుటయు తప్పుకానేరదు. వేయేల? సామాన్యజనుల కీవిషయము బాగుగఁ దెలి యక పోవుటచేతనే జ్ఞానిపై నీభారము నుంచుచున్నారని చెప్పినను చెప్ప వచ్చును. ఈయభిప్రాయమునే మనస్సునం దిడికొని.—

"లోకసంగ్రహసంయుక్తం విధాత్రా విహితం పురా,
సూక్ష్మధర్మార్థనియతం సతాం చరిత ముత్తమమ్".

(మ. భా. శాం. ౨౫౮. ౨౫.)

పురుషునియొక్క స్థితి నిర్దోషముగ నున్నదని యెప్పుడును చెప్పుటకు సాధ్యము కాదు'' అని చెప్పిరి. అతఁడు తనసమాధిసుఖమునందే మగ్నుఁ డగునేని యొక విధముగ స్వార్థమును జూచుకొనువాఁడే యగును. సన్న్యాసమార్గీయు లీవిషయ మును విచారింపకపోవుటయే వారియుక్తివాదమునందున్న ముఖ్యమగు దోషము. ఏవాఁడును భగవంతునకంటె నధికుఁ డగుజ్ఞానియు, నిష్కాముఁడును, లేక, యోగారూఢుఁడు నగుట శక్యము కాదు; కాని భగవంతుఁ డయినను సాధు సంరక్షణము, దుష్టనాశనము, ధర్మసంస్థాపనము నను నీలోకసంగ్రహరూపము లగు కార్యములను జేయుటకే ప్రతిసమయమునందు నాయీ యవతారములం దాల్చె నేని (గీ. ౪. ౮), జ్ఞాని లోకసంగ్రహమును జేయుట ఏదలి "ఈ సర్వ లోకములను బుట్టించిన పరమేశ్వరుఁడే తనకుఁ దోఁచినట్లు ధారణపోషణము లను జేయును. అవై పునకుఁ జూచుటసైతము నాపని కానేర''దని తలఁచి యూర కుండుట యన్నివిధముల ననుచిత మగును. కారణమేమి యన: జ్ఞానము కలిగినపిదప పరమేశ్వరుఁ డనియు, తాననియు,లోకులనియు భేదముండనే యుండదు; ఉండిన నతఁడు జ్ఞానియె కాఁడు. వేషధారి యని చెప్పవలయును. జ్ఞాని జ్ఞానముచే పర మేశ్వరస్వరూపి యగునేని పరమేశ్వరుఁడు చేయుకార్యమును పరమేశ్వరునివలె నిస్సంగబుద్ధితో చేయుటకు నావశ్యకత యాతని కెట్లు ఏదలిపోవును? (గీ. ౩. ౩౩. మఱియు ౪. ౧౪ మఱియు ౧౫). ఇంతియె కాక పరమేశ్వరుఁడు సేయు నది యంతయు జ్ఞానియొక్క రూపముచే, లేక, జ్ఞానిద్వారముగనో చేయును. కావున "సమస్తభూతములయందు నొకయాత్మయే'' యని పరమేశ్వరస్వరూపము యొక్క యపరోక్షజ్ఞానము గలిగినవారిమనస్సునందు సర్వభూతదయ మొద లుగాఁ గలయుదాత్తవృత్తులు పూర్ణముగ స్ఫురించును. మఱియు స్వభావముగనే యతనియొక్క మనఃప్రవృత్తి లోకకల్యాణమునందే పనిచేయుచుండవలయును. ఈయభిప్రాయముచేతనే—

"జే కాఁ రంజలే గాఁజలే త్యాఁసి మ్హణే జో ఆపులే,
తోచి సాధు ఓళఖావా దేవ తేథేఁచి జాణావా".

(గా. ౯౬౦. ౧-౨).

"ఎవఁడు మిక్కిలి వ్యాకులు లైనవారికిని, దుఃఖితులకును, "నేను మీ వాఁడను. నేనుండఁగ మీకు భయము లే'' దని చెప్పునో వాఁడే సాధువు. వాని యందే యీశ్వరుఁ డున్నాఁ'' డనియు, లేక—

"పర ఉపకారీ వేచియేల్యా శక్తీ, తేణే ఆత్మస్థితీ జాణతలీ"—
(గా. ౪. ౫౬౨).

"ఎవఁడు పరోపకారమునందే తనశక్తిని వినియోగించునో వాఁడే యాత్మస్థితిని తెలిసికొన్నవాఁడు"— అనియు నీతీరున సాధువుల లక్షణమును జెప్పి—

"జగాచ్యా కల్యాణా సంతాచ్యా విభూతి, దేవే కష్టవితీ ఉపకారే"—
(గా. ౯౩౯).

"సత్పురుషు లవతరించుట లోకకల్యాణార్థమే. వారు పరోపకారము కొఱకుఁ దమశరీరమును సైతము కష్టపెట్టుకొందురు"—అని తుకారాంబువాగారు సత్పురుషులయొక్క (అనఁగా : భక్తిచే పరమేశ్వరునియొక్క పూర్ణజ్ఞానముగలవారియొక్క) మాహాత్మ్యమును వర్ణించెను. మఱియు, "స్వార్థో యస్య పరార్థ యేవ స పుమా నేకః సతా మగ్రణీః"—"పదార్థమేరికి స్వార్థమో యాపురుషుఁడే సాధువులలో శ్రేష్ఠుఁడు"—అని భర్తృహరిచెప్పెను. మన్వాది శాస్త్రకర్తలు జ్ఞానులు కారా? కాని వారు తృష్ణవలన దుఃఖము గల దని భయపెట్టినను పరోపకారము మొదలగునుదాత్తప్రవృత్తు లన్నియు నుండవలసినవే యని చెప్పి లోకసంగ్రహకారక మగుశాస్త్రీయమర్యాదను బ్రవర్తింపఁజేసిరి. బ్రాహ్మణులకు జ్ఞానము, క్షత్రియులకు యుద్ధము, వైశ్యులకుఁ గృషి గోరక్షణము, శూద్రునకు సేవయు నని, యే యేగుణకర్మస్వభావానుసారము లగు వేర్వేఱు ధర్మములు శాస్త్రములయందు విధింపఁబడినవో యవి యొక్కొక్కవ్యక్తియొక్క హితముకొఱకే కాదు. మొత్తముపై సమాజమును కాపాడునిమిత్తమై కొందఱు యుద్ధముఁ జేయుటయే యెప్పుడు నభ్యసించి తప్పక సిద్ధముగ నుండవలయును. కొందఱు కృషివ్యాపారము, జ్ఞానార్జనము మొదలగుకార్యము లొనర్చి సమాజమునకు నితరములగు కొఱంతలను బూర్తిఁజేయవలయు నని యెన్నియే చాతుర్వర్ణ్యములయొక్క కర్తవ్యవిభాగము లోకసంగ్రహార్థమై ప్రవర్తింపఁ జేయఁబడినది యనిమనుస్మృతియందుఁ జెప్పబడియున్నది. గీతయొక్క యభిప్రాయమును నదియే. (మను. ౧. ౮౭; గీ. ౪. ౧౩; ౧౮. ౪౧ చూడు). ఈచాతుర్వర్ణ్యధర్మములలో నేధర్మము మునిఁగిపోయినను దానింబట్టి సమాజము కుంటిదై తుదకు నశించుటయు సంభవింపవచ్చు నని పూర్వమునందే చెప్పఁబడినది. అయినను కృత్యవిభాగముచేయు నీవ్యవస్థ యొకవిధముగనే యుండునని నియమము లేదు. ప్రాచీనుఁడు, గ్రీకుతత్త్వజ్ఞుఁడు నగుప్లేటో యీవిషయముపై నున్నతనగ్రంథము

నందును, అర్వాచీనకాలమునందు ఫ్రెంచిశాస్త్రజ్ఞుఁ డగు కాంటను నతఁడ్యము "ఆధిభౌతికతత్త్వజ్ఞానమునందును" సమాజధారణార్థమై నూహించిన వ్యవస్థ చాతుర్వర్ణ్యసదృశముగ నున్నను, వైదికధర్మమునందున్న చాతుర్వర్ణ్యవ్యవస్థకంటె కొంచెముగనో గొప్పగనో భిన్నముగనే యున్నదని యాగ్రంథమును జదివినవారి కెవరికైనను దెలియును. వీనిలోనే, సమాజవ్యవస్థ మంచిది యని కాని, ఋభూమంచి తనము సాపేక్ష మగుటచే, యుగమానముచేత దానియం దేమైనను భేదముండ వచ్చునా? యుండదా? యని కాని, యిట్టి యనేకశంక లచ్చట బయలుదేరు చున్నవి. కావుననే లోకసంగ్రహ మనునదియే యీకాలమునందు పాశ్చాత్త్య దేశములో నొకగొప్పశాస్త్రముగ నున్నది; కాని గీతాతాత్పర్యనిర్ణయ మను నదియె మనకు ప్రస్తుతవిషయ మగుటచే నీప్రశ్నను విచారించుటలోనే కాల యాపనఁ జేయుట కేమియు వీలులేదు. గీతాకాలమునందు చాతుర్వర్ణ్యవ్యవస్థ విశేషముగ నాచరణలో నుండుటచే నది మూలమునందే లోకసంగ్రహమును చేయుద మనుతలంపుననే ప్రవృత్త మయిన దనువిషయము నిర్వివాదముగనే యున్నది. కావున చాతుర్వర్ణ్యవ్యవస్థానుసారముగ ప్రాప్తము లయిన తమకర్మ లను నిష్కామబుద్ధితో నెట్లు చేయవలసినదియు లోకులకు ప్రత్యక్షముగ మనస్సు నకు గోచరమగునట్లు చెప్పుట యని 'లోకసంగ్రహ' మను గీతయందున్న పదము నకు నర్థమని మాత్రమే యిచ్చో ముఖ్యముగ చెప్పవలసియున్నది. సమాజమునకు జ్ఞాని నేత్రమే కాక, గురువుసైతము నై యున్నాఁడు. కావునఁ బూర్వోక్త మగు లోకసంగ్రహమును చేయుటకు తన కాలమునందున్న సమాజవ్యవస్థయందు న్యూన మేమియయిన నుండెనేని శ్వేతకేతువువలె దేశకాలానురూపముగ దానిని తీసివైచి సమాజముయొక్క ధారణపోషణములశక్తిని చెడిపోనీయక నదివృద్ధిఁ బొందుమార్గమునకు సంబంధించునట్లుద్యోగము చేయవలయు నని తుదకు ప్రాప్త మగును. ఇట్టిలోకసంగ్రహమును జేయుటకై జనకుఁడు సన్న్యాసమును బుచ్చు కొనక యామరణాంతము రాజ్యపాలనమునే చేయుచు నుండెను. మఱియు మొదట మనువు రాజుగా నుండుట కంగీకరించెను. ఈకారణముచేతనే "స్వధర్మ మపి చావేక్ష్య న వికంపితు మర్హసి."—"స్వధర్మానుసారముగ ప్రాప్తమయిన కర్మలవిషయమై దుఃఖించుట నీకు యోగ్యము కాదు—" (గీ. ౨. ౩౧) అనియు "స్వభావనియతం కర్మ కుర్వ న్నాప్నోతి కిల్బిషమ్"—"స్వభావగుణానురూప ముగ నిర్ణయింపఁబడిన (చాతుర్వర్ణ్యవ్యవస్థానుసారముగ విధింపఁబడిన) కర్మ

యుటచే నీకేమియు పాపమురాదు''—(గీ. ౧౮. ౪౭.) అనియు, చాతుర్వర్ణ్యధర్మానుసారముగ ప్రాప్తమయిన యుద్ధమును చేయుమనియు నర్జునునకు గీతలయందు మాటిమాటికి నుపదేశము చేయఁబడినది. యథాశక్తిగ నెవ్వరును పరమేశ్వరుని తెలిసికొనవలయునని చెప్పదు. వేయేల ? ఈజ్ఞానమును సంపాదించుకొనుటయే మనుష్యుని కీజగత్తునందు ముఖ్యముగఁ జేయఁదగినపని యని గీతయొక్క సిద్ధాంతము; కాని యాత్మయొక్క యే స్వీయమగు కల్యాణము గలదో దాని యందె సమష్టిరూప మగు నాత్మయొక్క కల్యాణార్థమై యథాశక్తిగ ప్రయత్నించుటకును వీలుండును గాన లోకసంగ్రహమును జేయుట యనునదియే బ్రహ్మాత్మైక్యజ్ఞానమునకు సత్యమైన పర్యవసాయ మని గీతయందు విశేషముగఁ జెప్పఁబడినది. అయిన నొకఁడు బ్రహ్మజ్ఞాని యగునేని యంతమాత్రముచేతనె యతఁడు సర్వవిధము లగువ్యావహారికము లగుకార్యములను స్వహస్తములతోఁ జేయుటకుఁ బాత్రుఁ డగునని తాత్పర్యము కాదు. భీష్ముఁడు, వ్యాసులు ననునిరువురును మహాజ్ఞానులును, పరమభగవద్భక్తులుగ నుండిరి; కాని వ్యాసులవారు, భీష్ములవారివలె యుద్ధముఁ జేసిరని యెవరును నుడువరు. లేక, దేవుని విషయమున విచారించినను జగత్తును సంహరించుట యనుకార్యము శంకరునికిమాఱుగ విష్ణువే చేయునట్లు కాన్పింపదు. జీవన్ముక్తావస్థ యనునది మనస్సుయొక్క నిర్విషయత్వమున, మనసు సమము శుద్ధము నయిన, బుద్ధికిని నాధ్యాత్మికోన్నతికిని కడపటిమెట్టయి యున్నది. అది యాధిభౌతికోద్యోగములయొక్క సామర్థ్యమును పరీక్షించుటకు వీలుకాదు గనుక, స్వభావానురూపముగ ప్రవృత్తమైన చాతుర్వర్ణ్యాదివ్యవస్థ ననుసరించియే కర్మల నామరణాంతము చేయుదుమో యవియే స్వధర్మానుసారము లగు కర్మలు. జ్ఞానము గలిగినపిదప లోకసంగ్రహార్థమై జ్ఞాని యాకర్మల నాచరించుచునే యుండవలయును. కారణ మేమి యన : ఆకర్మలయందె, వాఁడు నిపుణుఁడు కావచ్చును. పొరపాటున మఱియొకపనిఁ జేసెనేని యందువలన సమాజమునకు నష్టము కలుగును. అని విశేషోపదేశము గీతలయందు మరల నీప్రకరణము నందే రెండుపర్యాయములు చెప్పఁబడినది. (గీ. ౩. ౩౫. ౧౮. ౪౭.) ఈశ్వరనిర్మిత మగుప్రకృతి స్వభావగుణానురూపమును ప్రతిమనుజునకును గలయీవేర్వే అగు యోగ్యతలనె యధికారములని చెప్పుచున్నారు; మఱియు ''పురుషుఁడు బ్రహ్మజ్ఞాని యైనను నీయధికారానుసారముగ ప్రాప్తములగు కర్మలను లోకసంగ్రహార్థమై యామరణాంతము నాచరింపవలయును. వదలిపెట్టరాదు''—

“యావదధికార మవస్థితి రాధికారిణామ్”—(వే. సూ. 3. 3. 32.) అని వేదాంత సూత్రములలోఁ జెప్పఁబడినది. వేదాంతసూత్రకారుల యీ యుపపత్తియు గొప్ప యధికారము గలవారికే వర్తించు నని యనేకులు చెప్పుచున్నారు. మఱియు నీసూత్రముయొక్క భాష్యమునందుఁ దత్సమర్థనార్థమై యీయఁబడిన యుదాహరణ ములం జూచితిమేని, యవి యన్నియు వ్యాసులు మొదలగు గొప్పయధికారుల సంబంధము లయినవి యని కాన్పించును. కాని మూలసూత్రమునం దధికారము యొక్క న్యూనాధికభావవిషయమై యేమియుఁ జెప్పఁబడలేదు. కావున నధికార మనఁగా చిన్నవియు గొప్పవియు నగునన్నియధికారములును గ్రహింప వలసి వచ్చును; మఱియు నీయధికార మెవరి కెటులు ప్రాప్త మగునని సూక్ష్మముగను స్వతంత్రముగను విచారించితి మేని మనుష్యునివలెనే సమాజమును, సమాజము వలెనె మనుష్యులును పరమేశ్వరునిచే సృజియింపఁ బడియుండుటచే నెవరి కెంత బుద్ధిబలము, సత్తాబలము, ద్రవ్యబలము, లేక, శరీరబలము స్వభావముగనే యుండునో, లేక, స్వధర్మముచేఁ బొందనగునో దాని ననుసరించి జగత్తుయొక్క ధారణ పోషణలను జేతనైనంతఁ జేయుటకుఁ గొంచెమో గొప్పయో యధికారము చాతుర్వర్ణ్యాదికముచేఁ గాని, యితర గుణకర్మవిభాగరూపమయిన సామాజిక వ్యవస్థచేఁ గాని ప్రతిమనుజునకును జన్మ మొదలుకొని ప్రాప్త మగునని స్పష్టముగఁ గన్పట్టుచున్నది. యంత్రము బాగుగ నడచుటకు పెద్ద చక్రము వలెనే మిక్కిలి చిన్న చక్రమును నవసరమగునట్లే సర్వజగత్తున నీగొప్పకార్యము, లేక, యీలోక మనుమోటబాన, చెడకుండ కాపాడుటకు వ్యాసులు మొదలయిన వారి యొక్క గొప్పయధికారమువలెనె యితరులయొక్క చిన్న యధికారము సైతము పూర్ణముగను, తగినంతయు నవసర మున్నదని తెలిసికొనవలయును. కారణమేమి యన: కుమ్మరి కుండలను, సాలెవాఁడు వస్త్రములను నిర్మింపని యెడల రాజు యోగ్యముగ సంరక్షించినను లోకసంగ్రహ మనుకార్యము పూర్తి కానేరదు; లేక, రైలు బండియం దొకానొక చిన్నయధికారి, లేక, యక్కడనుండు జండాను జూపు బంట్రౌతు తనకర్తవ్యమును జేయఁడేని వాయువేగములతో రైలుబండి రాత్రింబగళ్లు ప్రస్తుతము నిర్భయముగ నెట్లు పఱుగిడుచున్నదో యటులు పఱుగిడుటకు సాధ్యము కానేరదు. కావున వ్యాసులు మొదలగుగొప్పయధికారులే కాక యితరులు సైతము—అతఁడు రాజైనను సరే, సామాన్యుఁడగుమనుష్యుఁ డయిననుసరే—లోకసంగ్రహమును జేయుటకై తమకు యథాన్యాయముగ ప్రాప్త

మయిన చిన్నవియు, పెద్దవియు నగునధికారములను జ్ఞానము కలిగినపిదప వదలవలయు నని యనుకొనక 'నాయధికారమునే నిష్కామబుద్ధితో యథాశక్తిగను, యథామతిగను, యథాసంభవముగ నామరణాంతము నాచరించుచుండవలయును' అని వేదాన్తసూత్రకారులపైనఁ బడినయుక్తివాదముచేతనే యిప్పుడు నిష్పన్నమగును. నేను గాకపోయినను మఱియొకరా పనిని జేయుదురని చెప్పుట మంచిది కానేరదు. కారణ మేమి యన: అట్లగునేని మొత్తముపై పని కొకమనుష్యుఁడు తక్కువగుటచే సమాజమున నున్న సంఘశక్తి తక్కువ యగును. ఇంతియె కాక జ్ఞాని యేకార్యము నెంతబాగుగఁ జేయునో యారీతిగ నితరులకు నది సాధించుటకు శక్తి యుండదు. కావున తదనుసారముగ లోకసంగ్రహము సైతము కుంఠిత మగును. ఇంతియె కాక, జ్ఞానియొక్క కర్మత్యాగ రూపమగునుదాహరణములచే లోకులయొక్క బుద్ధియు చెడిపోవునని పూర్వముననె చెప్పఁబడినది. కర్మచేతఁ గలిగిన చిత్తశుద్ధివలన తనయాత్మకు మోక్షము గలినంతమాత్రము చేతనె సంతుష్టుఁడు కావలయును. జగత్తునకు నాశము కలిగినను లక్ష్యముఁ జేయఁగూడదు. "లోకసంగ్రహధర్మం చ నైవ కుర్యాన్న కారయేత్"— "లోకసంగ్రహమును జేయనుగూడదు, చేయింపనుకూడదు" (మ. భా. అశ్వ. అనుగీత ౪౬. ౩౯)—అని సన్న్యాసమార్గీయు లప్పుడప్పుడు చెప్పుట సత్యమే; కాని వ్యాసాదులయొక్క నడవడికను గుఱించి చెప్పనట్టియుపపత్తివలననే దీనికి సమాధానము కలుగును; లేక, వసిష్ఠపంచశిఖాచార్యులవంటివారు, శ్రీరామ జనకాదులకు వారివారియధికారానుసారముగ సమాజముయొక్క ధారణపోషణాదికార్యముల నామరణాంతముఁ జేయవలయు నని చెప్పియుండుటనుబట్టి కర్మ వదలివేయవలయు నను సన్న్యాసమార్గీయులయుపదేశ మేకదేశీయముగ నున్నది; కాని శాస్త్రముచే సిద్ధమైనదియు నన్నివిధముల సత్యమయినదియు కాదని స్పష్టమగుచున్నది. కావున నిట్టియేకపక్షీయ మగునుపదేశమును నమ్మక భగవంతునియొక్క స్వీయమగుదృష్టాంతము ననుసరించి జ్ఞానము గలిగినపిదప సైతము తమయధికారము నెఱింగి తదనుసారముగ లోకసంగ్రహకారకములగు కర్మల నామరణాంతము నాచరించుటయే శాస్త్రోక్తము, యుక్తము నగుమార్గ మని చెప్పవలయును. అయిన నీలోకసంగ్రహము సైతము ఫలాశచేఁ జేయఁదగినది కానేరదు. లోకసంగ్రహముయొక్క ఫలాశ నైనఁ జెందెనేని, కర్మ నిష్ఫలమగుటచే దుఃఖముకలుగక తప్పదు. కావున 'నేను లోకసంగ్రహము చేయుదు' నని యభిమానమును, లేక, ఫలాశను,

మనస్సులో నుంచుకొనక లోకసంగ్రహమును జేయుటయు కేవలకర్తవ్య బుద్ధిచేతనే చేయవలసివచ్చును. 'లోక సంగ్రహార్థ' మనఁగా లోకసంగ్రహ రూపమగుఫలము లభించుట కని యర్థము కాదు. 'లోకసంగ్రహమేవాపి సంపశ్యన్' —"లోకసంగ్రహము నిమిత్తమైనను (సంపశ్యన్) నీవుకర్మలను జేయవలయును"—(గీ. 3. ౨౦.) అని గీతలయందుఁ జెప్పఁబడుటకుఁ గారణమిదియే. లోకసంగ్రహ మనుకర్తవ్యము గొప్పదియే. కాని యనాసక్తిచే సర్వకర్మలను జేయవలయు నని యీశ్లోకముకంటె పూర్వ శ్లోకమున (గీ. 3.౧౯) భగవంతుఁడర్జునునకుఁ జేసిన యుపదేశము లోకసంగ్రహమునకు సంబంధించునని మఱువఁగూడదు.

జ్ఞానకర్మలకుఁ గలవిరోధము జ్ఞానమునకును కామ్యకర్మలకు నేకాని, జ్ఞానము నిష్కామకర్మ యనువాని కధ్యాత్మదృష్టిచే నైతము విరోధము వేఱు గాన కర్మ యపరిహార్యమును, లోకసంగ్రహదృష్టిచే నావశ్యకము నగును. కావున జ్ఞాని యావజ్జీవము యథాధికారముగ నిస్సంగబుద్ధితో చాతుర్వర్ణ్యముయొక్క కర్మలను జేయుచునే యుండవలయునని శాస్త్రీయయుక్తి వాదముచే సిద్ధ మయినది. గీతలకు నదియే యుద్దేశ మని చెప్పవలసి వచ్చెనేని వైదికధర్మములయందున్నస్మృతి గ్రంథములలోఁ జెప్పఁబడిన నాలుగాశ్రమములలోను సన్న్యాసాశ్రమముయొక్క గతి యేమి యగు నని సహజముగ మనస్సునకుఁ దోఁచును. మన్వాదిసర్వస్మృతులయందును బ్రహ్మచారి, గృహస్థుఁడు, వానప్రస్థుఁడు, సన్న్యాసి యని నాలుగాశ్రమములం జెప్పి యధ్యయనము, యజ్ఞయాగదానములు, లేక, చాతుర్వర్ణ్యధర్మానుసారముగ ప్రాప్త మగునితరకర్మలును, శాస్త్రోక్తమగు నాచరణచే మొదటిమూఁ డాశ్రమములలోను చేయుటవలన క్రమేణ చిత్తము శుద్ధమయిన పిదప తుదకు సర్వ కర్మలను స్వరూపముతోనె వదలి పెట్టవలయును. మఱియు సన్న్యసము గైకొని మోక్షమును సంపాదింపవలయునని చెప్పఁబడినది. (మను. ౬. ౧. మఱియు 33—3౭ చూడు) దీనివలన యజ్ఞయాగములు దానాదికర్మలును గృహస్థాశ్రమమునందు విహితములయినను నవి చిత్తశుద్ధికొఱకు, అనఁగా: విషయాసక్తిని, లేక, స్వార్థపరాయణబుద్ధిని వదలి పరోపకారబుద్ధి క్రమముగ వృద్ధిఁబొంద సర్వభూతములయందు నొక్కేయాత్మ యున్నదని యెఱుంగునంతవఱ కాచరింపవలసియుండును. కావున నీస్థితి ప్రాప్తమయినపిదప మోక్షప్రాప్తికై తుదకు సర్వకర్మలను స్వరూపముతోనే త్యజించి సన్న్యాసాశ్రమమునే స్వీకరి

వలయు నని సర్వస్మృతికారులయొక్కయు నభిప్రాయము లునటుల స్పష్ట మగుచున్నది. శ్రీశంకరాచార్యులవారు కలియుగమున స్థాపనఁ జేసినసన్న్యాసమార్గ మిదియే కావున స్మార్తమార్గీయుఁ డగుకాళిదాసుఁడును—

“శైశవేఽభ్యస్తవిద్యానాం యౌవనే విషయైషిణామ్,
వార్ధకే మునివృత్తీనాం యోగే నాంతే తనుత్యజామ్”. (రఘు. ౧. ౮)

“బాల్యమున విద్యాభ్యాసముఁ జేయువారును, (బ్రహ్మచర్యమున) యౌవనమునందు విషయోపభోగరూపమయిన గృహస్థాశ్రమధర్మము నాచరించువారును, నుత్తరవయస్సున మునివృత్తితో నుండువారును, లేక, వానప్రస్థాశ్రమమునందుండువారును, తుదకు (పాతంజల) యోగముచే సన్న్యాసధర్మానుసారముగ ప్రాణమును బ్రహ్మాండమందున్న యాత్మయొద్దకుఁ బంపి శరీరమును వదలిపెట్టువారును” అని సూర్యవంశపురాజులయొక్క మార్గము వర్ణించెను. అటులే మహాభారతమునందున్న శుకానుప్రశ్నమునందు—

“చతుష్పదీ హి నిశ్శ్రేణీ బ్రహ్మణ్యేషా ప్రతిష్ఠితా,
ఏతా మారుహ్య నిశ్శ్రేణీం బ్రహ్మలోకే మహీయతే” (శాం. ౨౪౧. ౧౫).

“(చతురాశ్రమరూపమగు) ఈనాలుగు మెట్లను తెలిసికొనినవాఁడు తుదకు బ్రహ్మపదమును బొందును. ఈనిచ్చెనపై నెక్కి, యనఁగా నొకయాశ్రమములో నుండి మఱియొకయాశ్రమమునందు మెట్లెక్కినట్లు ప్రవేశించి తుదకు బ్రహ్మలోకమునందు మహత్త్వమును బొందును” అని చెప్పి—

“కషాయం పాచయిత్వాశు శ్రేణిస్థానేషు చ త్రిషు,
ప్రవ్రజేచ్చ పరం స్థానం పారివ్రాజ్య మనుత్తమమ్.” (శాం. ౨౪౪. ౩)

“ఈనిచ్చెనయొక్క మూఁడుమెట్లయందును తన కిల్బిషమును (అనఁగా: స్వార్థపరాయణ మగుబుద్ధిని), లేక, విషయాసక్తరూప మగుదోషమును మనుజుఁడు శీఘ్రముగ క్షయింపఁజేసికొని, పిదప సన్న్యాసమును గైకొనవలయును. పారివ్రాజ్య మనఁగా సన్న్యాసము. ఇదియే అన్నింటియందు శ్రేష్ఠ మగుస్థానము”— అని క్రమము వర్ణింపఁబడినది. ఒకయాశ్రమములో నుండి మఱియొకయాశ్రమములోనికి ప్రవేశించుక్రమ మిటులె మనుస్మృతియందును వర్ణింపఁబడినది. (మను. ౬. ౩౪). కాని వీనిలోఁ గడపటిది యగుసన్న్యాసాశ్రమమున లోకులు వ్యర్థముగఁ బ్రవేశించిరేని జగత్తునందున్నకర్తృత్వము నష్టమగు

టచే సమాజము కుంటిది యగునను విషయము మానవునకుఁ బూర్ణముగఁ దెలిసియే యున్నది. కావున పూర్వాశ్రమమునందు గృహస్థధర్మానుసారముగఁ బరాక్రమ సంబంధమగునవియు, లోకసంగ్రహసంబంధమగునవియు నగు సర్వకృత్యములును తప్పక చేయవలయునని చెప్పి, యవి యయినపిదప—

"గృహస్థ స్తు యదా పశ్యేత్ వలీపలిత మాత్మనః,
అపత్య స్యైవ చాపత్యం తదాఽరణ్యం సమాశ్రయేత్." (మను. ౬. ౨)

"శరీరమునకు ముడతలు పడుట కారంభమై, మనుమఁడు దృష్టికి గోచరమైన పిదప గృహస్థుఁడు వానప్రస్థుఁడై సన్న్యాసమును గైకొనవలయును" అని మనువు స్పష్టముగ నవధిని చెప్పియున్నాఁడు. ఈయవధి యెందుకొఱకు నిరీక్షింపవలయునో యనుప్రశ్నకు మనుస్మృతియందే "ప్రతిమనుజుఁడును జన్మము మొదలుకొని ఋషులయొక్కయు, దేవతలయొక్కయు, పితరులయొక్కయు మూఁడుఋణములను (కర్తవ్యములను) మోయుచునేయున్నాఁడు. కావున వేదాధ్యయనముచే ఋషులయొక్కయు, పుత్రోత్పాదనచే పితరులయొక్కయు, యజ్ఞకర్మలచే దేవతలయొక్కయు ఋణమును మొదట తీర్చిననే తప్ప వాఁడు సంసారమును వదలి సన్న్యాసమును గైకొనుటకు వీలులేదు. అట్లు చేయకపోయె నేని జన్మము మొదలుకొని ప్రాప్తములగు నీఋణములను తీర్పకయే పోవుటచే నధోగతిని బొందును." అని సమాధానము చెప్పఁబడినది. (మను. ౬. ౩౫-౩౭; మఱియు వెనుకటి ప్రకరణమునందుఁ జెప్పబడిన తై. సం. మంత్రమును చూడుడు). ప్రాచీనము లగుహిందూధర్మశాస్త్రముల ననుసరించి తండ్రియొక్క ఋణమును, వ్యాజ్యెపుయుక్తుల నేమియుఁ జెప్పక, కుమారుఁడుగాని, మనుమఁడు గాని తీర్పవలసివచ్చును. ఎవరైనను ఋణముఁదీర్పక చచ్చుట యనునది గొప్పదుర్గతికి కారణమని చెప్పితిమేని, జన్మమొదలుకొని ప్రాప్తమగుపూర్వోక్తమహత్త్వము గలిగిన సామాజికకర్తవ్యమును ఋణ మని చెప్పుటకు మనశాస్త్రకారులయుద్దేశ మేమయి యుండునదియుఁ జదువరులకు సహజముగనే తెలియును. స్మృతికారులచే విధింపఁ బడిన యీకట్టుబాట్ల ననుసరించి సూర్యవంశపురాజు లాచరించుచు వచ్చిరి. మఱియు వారు కుమారుఁడు రాజ్యమును పాలించుటకు సమర్థుఁ డగునేని యతనిని గద్దెపై కూర్చుండఁబెట్టిన పిదప (పూర్వమునందు కాదు) గృహస్థాశ్రమములోనుండి స్వయముగ నివృత్తులయినారని కాళిదాసు రఘువంశమునందు చెప్పెను. (రఘు. ౭. ౬౮) ఈనియమమును పాలింపక మొదట దక్షప్రజాపతియొక్క యాశ్వరు లను పేర

గలకుమారులకును, అనంతరమున శబలాశ్వు లను పేరుగల యనేకులగు పుత్రుల కును వివాహము గాకమునుపే నారదులవారు నివృత్తిమార్గము నుపదేశించుటచే వారు సన్న్యాసులయినందున నియశాస్త్రీయము, గర్హ్యమునైన ప్రవర్తనవిష యమై నారదుని నిర్భర్త్సించి దక్షప్రజాపతి యాయనకు శాపంబిచ్చినటుల భాగ వతంబునందుఁ జెప్పఁబడినది. (భాగ. ౬. ౫. ౩౫-౪౨). మనము సాంసారికకృత్య ములను యథాశాస్త్రీయముగఁ బూర్తి చేసికొని మనకుమాళ్లు వ్యవహారసమర్థ లగుదురేని, వృద్ధత్వమున సంసారమందున్న యుపద్రవము లేమియు లేకుండు టకై మోక్షపరాయణులమై స్వీయమగునానందముచేతనే సంసారము నుండి నివృత్తులము కావలయునని యీయాశ్రమవ్యవస్థ లేర్పడినవని దీనివలన సిద్ధమగును. ఈహేతువుచేతనే విదురనీతియందు

"ఉత్పాద్య పుత్త్రా ననృణాంశ్చ కృత్వా
వృత్తిం చ తేభ్యోఽను విధాయ కాంచిత్,
స్థానే కుమారీః ప్రతిపాద్య సర్వాః
అరణ్యసంస్థోఽథ ముని ర్బుభూషేత్." (మ. భా. ఉ. ౩౬-౩౯)

"గృహస్థాశ్రమమున కొడుకులను గని వారికి ఋణమునుంచక వారియుదర పోషణమున కేదైన నొక వృత్తిని కల్పించి యాఁడుపిల్లలను యోగ్యమగుస్థలముల యందు నిచ్చి వివాహముచేసి పిదప వానప్రస్థుఁడై సన్న్యసనముం గైకొనుట కిచ్ఛయింపవలయును." అని విదురుఁడు ధృతరాష్ట్రునకుం జెప్పెను. మనదేశము నందున్న సామాన్యజనులయొక్క సంసారసంబంధములోఁ బ్రస్తుత మున్నజ్ఞాన మును దఱుచుగ విదురుఁడు చెప్పినటులె యున్నది. అయిన నేదో యొకప్పుడు సంసారమును వదలి సన్న్యాసముం గైకొనుటయే మనుష్యమాత్రునకు పరమ సాధ్యమని యంగీకరించుటచే జగత్తునందున్న వ్యవహారముల సిద్ధికొఱకు స్మృతి కారులచేఁ గావలయునని విధింపఁబడిన పూర్వోక్తములగు మూఁడాశ్రమముల యొక్క శ్రేయస్కరము లగుమర్యాదలును మెల్లమెల్లగ వెనుకకు నడుచుటకుఁ బ్రారంభించినవి. మఱియు నొకానొకనికి పుట్టుకతోడనే కాని, లేక, యల్పవయ స్సుననే కాని జ్ఞానము కలుగునేని యతఁడు మూఁడుమెట్లు నెక్కకయే నొక్క సారిగనె నాలవమెట్టగు సన్న్యసనమును బొందవచ్చును. "బ్రహ్మచర్యా దేవ ప్రవ్రజేత్ గృహా ద్వా వనాద్వా" (జాబా. ౪) ఇంతకంటె నేమియుఁ జేయఁ దగినపని లేదు. ఈయభిప్రాయము చేతనే—

"శరీరపక్తిః కర్మాణి జ్ఞానం తు పరమాగతిః,
కషాయే కర్మభిః పక్వే సమజ్ఞానే చ తిష్ఠతి." * (శాం. ౨౬౯. ౩౮)

"కర్మలు శరీరమందున్న విషయాసక్తిరూపమగు రోగములను బోఁగొట్టుట కొఱ కుపయోగించును. జ్ఞాన మనునదియె సర్వోత్తమము; మోక్షసాధనము.- కర్మలచే శరీరమందున్న కషాయము, లేక, యజ్ఞానరూపమగు రోగము నశించునేని జ్ఞానరసముయొక్క రుచి యుత్పన్నమగును" అని మహాభారతమునందు గోకాపిలీయసంవాదమునందు స్యూమరశ్ములకుఁ జెప్పెను. అటులే మోక్షధర్మములోనున్న పింగళగీతలలో "నైరాశ్యం పరమం సుఖమ్", లేక, "యో ఽసౌ ప్రాణాంతికో రోగః తాం తృష్ణాం త్యజత స్సుఖమ్"—"తృష్ణారూపక మగు ప్రాణాంతిక రోగము వదలినఁ గాని సుఖము లేదు." (శాం. ౧౭౪. ౬౫. మఱియు ౫౮). అని చెప్పఁబడినది. జాబాలోపనిషద్బృహదారణ్యకోపనిషత్తులయందును "న కర్మణా న ప్రజయా ధనేన త్యాగే నైకే అమృతత్వ మానశుః"— "కర్మచేతను, ప్రజచేతను, లేక, ధనముచేతను లేదు; కాని త్యాగముచేతను, లేక, సన్న్యాసముచేతను కొందఱు పురుషులు మోక్షమును సంపాదించినారు."—అని కైవల్యోపనిషత్తునందును నారాయణోపనిషత్తునందును జెప్పఁబడినది. (తై ౧. ౨; నారా. ఉ. ౧౨. ౩; మఱియు ౧౮. చూడుము) జ్ఞానిసైతము తుదవఱకు కర్మలను జేయుచునే యుండవలయునని గీతయొక్క సిద్ధాంత మగునేని యీవచనములకు గతియేమి? అర్జునుఁడు తనమనస్సులో శంక నుంచుకొనియే పదునెనిమిదియవ యధ్యాయారంభమున "అటులగునేని నాకు సన్న్యాసమన నేమియో మఱియు త్యాగ మననేమియో విడఁదీసి చెప్పుము" (౧౮. ౧.) అని భగవంతుని అడిగెను; కాని యీప్రశ్నమునకు భగవంతుఁ డిచ్చిన యుత్తరమును జూచుటకంటె పూర్వమునందు స్మృతి గ్రంథములలోఁ బ్రతిపాదింపఁబడిన యీ యాశ్రమమార్గములే కాక మఱియొక తుల్యబలము గలిగిన వైదికమార్గమును సైత మిచ్చో సంక్షేపము విచారించుట యావశ్యకము.

బ్రహ్మచర్య, గార్హస్థ్య, వానప్రస్థ, సన్న్యాసము లను నాశ్రమములే నాలుగు పై కెక్కు మెట్లుగాఁ గలయీనిచ్చెనయే 'స్మార్త' మని (అనఁగా: స్మృతికారులచే

* వేదాంతసూత్రములపై నున్న శాంకరభాష్యమున (౩. ౪. ౨౬) యీశ్లోకము వ్రాయఁబడినది. అక్కడ "కషాయపక్తిః కర్మాణి జ్ఞానం తు పరమా గతిః, కషాయే కర్మభిః పక్వే తతో జ్ఞానం ప్రవర్తతే." అని పాఠాంతరము నున్నది. మహాభారతమున నున్నటులనే యీశ్లోకము నిచ్చో వ్రాసితిమి.

విచారింపఁబడిన మార్గ మని) చెప్పుచున్నారు. కర్మలను జేయుమనియుఁ గర్మలను వదలిపెట్టు మనియు వేదమునందున్న పరస్పరవిరుద్ధములగు విధుల కేకవాక్యత చేయు నిమిత్తమయి వయోభేదానురూపములుగ నీయాశ్రమములయొక్క వ్యవస్థ స్మృతికారులచే చేయఁబడినది. మఱియు కర్మలను స్వరూపముతోనే సన్న్యసించుట యనునదియే తుదకు గమ్యస్థానమని యంగీకరించినయెడల నాసాధ్యమునకు వెనుక నున్న (సాధనమని స్మృతికారు లంగీకరించిన) యాయుష్యక్రమముయొక్క నాలుగు మెట్లు గలయీమార్గ మేమియుఁ దప్పుకాదు. ఆయుష్యక్రమమున కీవిధమగు పైకెక్కు మెట్లను గల్పించుటచే జగత్తునందున్న వ్యవహారము లోపింపక పోవుటయే కాక వైదికకర్మయు నౌపనిషదజ్ఞానము నను నీరెంటినికూడ కలుపవచ్చు ననుమాట సత్యమే. అయిన నితరములగు మూఁడాశ్రమములకు నన్నమును బెట్టునది గృహస్థాశ్రమమే యగుటచే (మను. ౬. ౮౯) మనుస్మృతియందును, మహాభారతము నందును—

"యథా మాతర మాశ్రిత్య సర్వే జీవంతి జంతవః,
ఏవం గార్హస్థ్య మాశ్రిత్య వర్తంత యితరాశ్రమాః."

"తల్లియొక్క (పృథ్వియొక్క) యాశ్రయముచే సకలజంతువులును జీవించు చుండునటులే గృహస్థాశ్రమము నాశ్రయించుకొని యితరాశ్రమము లున్నవి" (శాం. ౨౬౮. ౬; మఱియు మను 3. ౭౭ చూడుఁడు) అని గృహస్థాశ్రమము యొక్క మహత్త్వము తుదకు స్పష్టముగ నంగీకరింపఁబడినది; మఱియు మనువు చేత నితరాశ్రమములు నదు లనియు గృహస్థాశ్రమము సాగర మనియుం జెప్పఁబడినది. (మను. ౬. ౯౦; మ. భా. శాం. ౨౯౫. ౩౯). గృహస్థాశ్రమముయొక్క శ్రేష్ఠత్వ మీరీతిగ నిర్వివాదమైనయెడల నెప్పుడైనను గృహస్థాశ్రమమును వదలి కర్మసన్న్యాసముఁ గైకొని యుపదేశించుటయం దేమిఫల మున్నది? జ్ఞానప్రాప్తియైన పిదపనైతము గృహస్థాశ్రమమునందలి కర్మలను జేయుట యావశ్యకమా? కాదా? యనియు నావశ్యకమైన జ్ఞాని సంసారమునుండి నివృత్తుఁ డగుట వలనఁ బ్రయోజన మేమి? యనియు నడుగవచ్చును; కాని స్వార్థబుద్ధితో నటించు సామాన్యజనులకంటె కొద్దియో గొప్పో నిష్కామబుద్ధితో వ్యవహరించుపూర్ణజ్ఞానులే లోకసంగ్రహమును జేయుటకు నధికసమర్థులు, పాత్రులు నగుదురు. కావున జ్ఞానమూలమతో నతనియొక్క యీసామర్థ్యము పూర్ణావస్థ నొందఁగనే, జ్ఞానికి సంసారము వదలునంత స్వేచ్ఛయుండినను, చాతుర్వర్ణ్యవ్యవస్థ దేనిహితము

కొఱకు నిర్మింపఁబడినదో యాసమాజమునకే మిక్కిలి నష్టము కలుగుచున్నది. శరీరసామర్థ్యము లేక సమాజమును వదలి యెవరైన నరణ్యమునకు వెళ్లిన నావిషయము వేఱు. మఱియు సన్న్యాసాశ్రమమునకు వృద్ధత్వమువచ్చునఱకు నవధి నుంచుటలో మనువునకు నిదియె యభిప్రాయముగ నుండును; కాని యీశ్రేయస్కర మగుకట్టుబాటు పూర్వ మాచరణలో లేనేలేదని పైన చెప్పియే యున్నాను. కావున కర్మలను జేయుమనియు వదలుమనియు నీయుభయములగు వేదవిధులయొక్క పరస్పరవిరోధమును నివారించుటకు నాశ్రమము లను మెట్లుగల పై కెక్కునిచ్చెన స్మృతికారులచే నేర్పఱుపఁబడినను నీ వేదవాక్యముల యొక్క యేకవాక్యతఁ జేయుటయందు స్మృతికారుల కున్నంతయధికారము,— వేయేల? స్మృతికారులకంటె నెక్కువఁగనే భగవంతుఁడగు శ్రీకృష్ణునకు నధికారము నిర్వివాదముగ నున్నది. కావున నతఁడు జనకాదులయొక్క ప్రాచీనమగు జ్ఞానకర్మసముచ్చయాత్మకమగు మార్గమును భాగవతధర్మము లను పేరుతో పునరుజ్జీవితముగ నొనర్చి పూర్ణముగ సమర్థించెను. భాగవత ధర్మములయందు కేవల మాధ్యాత్మికవిచారమునే చేయక వాసుదేవభక్తి యను సులభసాధనముసైతము కలుపఁబడినది; కాని యీవిషయమై సవిస్తరమగు వివేచన ముందు పదమూఁడవ ప్రకరణమునఁ జేయఁబడును. భాగవతధర్మములు భక్తిపరములయినను నందు పరమేశ్వరజ్ఞానము కలిగినపిదప కర్మత్యాగరూపమగు సన్న్యాసమును గైకొనక ఫలాశనుమాత్రమువదలి జ్ఞాని లోకసంగ్రహార్థమై సర్వవ్యవహారములను నిష్కామబుద్ధితో నామరణాంతముఁ జేయుచునే యుండవలయు ననుజనకునియొక్క మార్గమందున్న మహత్త్వముసైతము స్థిరపఱుపఁబడినది; గావున కర్మదృష్టిచే నీ రెండుమార్గములు నొకవిధమయినవే, అనఁగా: జ్ఞానకర్మసముచ్చయాత్మకములే, లేక, ప్రవృత్తిపరములే. పరబ్రహ్మముయొక్క సాక్షాదవతారమూర్తులగు నరనారాయణఋషులే యీప్రవృత్తి పరమగు ధర్మములకు మొదట ప్రవర్తకులైరి. ఆకారణమున నీధర్మములకు 'నారాయణీయధర్మము' లని ప్రాచీన మగుపేరు. ఈయిరువురు ఋషులును పరమజ్ఞానులై లోకులకు నిష్కామకర్మను జేయుమనిచెప్పి వారును స్వయముగఁ జేయువారునై యుండిరి. (మ.భా. ఉ.४౯.౨౧. మఱియు నాకారణమునవే "ప్రవృత్తిలక్షణశ్చైవ ధర్మో నారాయణాత్మకః" (మ.భా.శాం. ३४४.౨౧)అనియు, "ప్రవృత్తిలక్షణం ధర్మం ఋషి ర్నారాయణో ऽబ్రవీత్"— "నారాయణఋషిచే నారంభింపఁబడినధర్మము నామరణాంతము ప్రవృత్తిపర

ముగనే యున్నది.” (మ. భా. శాం. ౨౧౭. ౨.)—అనియు మహాభారతమునందు చెప్పఁబడినది. ఇవియే సాత్వతములు, లేక, భాగవతధర్మములు. మఱియు నీసాత్వతధర్మములయొక్క, లేక, మూలభాగవతధర్మములయొక్క స్వరూపము “నైష్కర్మ్య లక్షణము” అనఁగా: నిష్కామప్రవృత్తిపరముగ నుండెనని భాగవతమునందు సైతము స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడినది (భాగ. ౧. ౩. ౮ మఱియు ౧౧. ౪. ౬. చూడు) ఈప్రవృత్తిమార్గమునకే యోగమని మఱియొకపేరు గలదు. “ప్రవృత్తిలక్షణో యోగః జ్ఞానం సంన్యాసలక్షణమ్” అను గీతలలోని శ్లోకమువలన స్పష్టమగును. (మ.భా. అశ్వ. ౪౩. ౨౫); కావుననె నారాయణునియొక్క యవతారమగు శ్రీకృష్ణునిచే, నరావతారమగు నర్జునున కుపదేశింపఁబడిన ధర్మములకు ‘గీత’ల యందే ‘యోగ’ మని పేరిడఁబడినది. భాగవతము, స్మార్తము ననునీమార్గములుపాస్యభేదముచేతనె మొదట నుత్పన్నములైనవని, ప్రస్తుతమున ననేకు లెన్నుచున్నారు; కాని మామతానుసారముగ నిట్లెంచుట యసమంజసము. కారణమేమి యన: ఈరెండుమార్గములందున్న యుపాస్యములు భిన్నములుగ నుండినను వానిలోని యధ్యాత్మజ్ఞాన మొక్కటిగనే యున్నది. మఱియు నధ్యాత్మజ్ఞాన మను మూల మొక్కటియే యయి యుండఁగ నీయుదాత్తజ్ఞానమున పారంగతులయిన ప్రాచీనజ్ఞానులు కేవల ముపాస్యభేదముకొఱకు వివాదము లాడుచుందురని చెప్పుటకు వీలుండదు. ఈకారణముచేతనే యేదేవుని భజించి యోగము నవలంబించినను నది యొకపరమేశ్వరునకే చేరునని భగవద్గీతయందును (౯. ౧౪), శివగీతయందును (౧౨. ౪) చెప్పఁబడినది. మఱియు మహాభారతమునందున్న నారాయణీయగ్రంథములయందు నారాయణుఁడు, రుద్రుఁడు నొకఁడె యగుటచే, నెవరు రుద్రునకు భక్తులో వారె నారాయణునకు భక్తులనియు, నెవరు రుద్రునకు ద్వేషులో వారు నారాయణునకు ద్వేషులే యనియు నీయిరువురు దేవతలు నభేదముగ వర్ణింపబడిరి. (మ. భా. శాం. ౩౪౧. ౨౦—౨౬ మఱియు ౩౪౨. ౧౨౯ చూడు). శైవులు, వైష్ణవులు ననుభేదము పూర్వమునందు లేదని మేము చెప్పము గాని, స్మార్తము, భాగవత మని భిన్నమార్గము లగుటకు శివుఁడు, లేక, విష్ణువు నను నుపాస్యభేదము మూలకారణము కానందున జ్ఞానము కలిగినపిదప నివృత్తిమార్గము నవలంబింపవలయునా? లేక, ప్రవృత్తిమార్గము నవలంబింపవలయునా? కర్మలను వదలవలయునా? యక్కఱ లేదా? యను నొకగొప్పవిషయమైనమాత్రము మతభేదము కలిగి యీరెండుమార్గములు మొదటినుండియు ప్రచారములోనికి వచ్చినవని మహా

యభిప్రాయమునందలి తాత్పర్యము. తర్వాత కొంతకాలము గడచినపిదప మూల భాగవతధర్మములలోనున్న యీప్రవృత్తిమార్గము, లేక, కర్మయోగము లోపింపఁగ దానికే కేవల విష్ణుభక్తిపరము (అనఁగా : అనేకవిషయములలో నివృత్తిపరము) అయినయాధునికస్వరూపము ప్రాప్తముకాఁగా దానిమూలమున 'నీదేవుఁడు శివుఁడైన, నాదేవుఁడు విష్ణువు' అని పేరునకుమాత్రమే యని మనుష్యులు వివాదము నారంభించిరి. అప్పుడు స్మార్తభాగవతశబ్దములే యనుక్రమముగ శైవవైష్ణవశబ్దములతో సమానార్థకములై తుద కీయాధునికభాగవతధర్మములయొక్క వేదాంతమును (ద్వైతము, లేక, విశిష్టాద్వైతము), మఱియు వేదాంతమువలెనే జ్యోతిషము, అనఁగా : ఏకాదశి యొక్కయు, గంధములు పెట్టుకొను పద్ధతులయొక్కయు రీతులు స్మార్తపద్ధతులకంటె భిన్నములాయెను. కాని యీభేదము సత్యమును, మొదట నున్నదియు కాదని యీ స్మార్తశబ్దమువలన వ్యక్తమగును. భాగవతధర్మములు భగవంతునిచేఁ బ్రవర్తింపఁబడుటచే దానియందున్న యుపాస్యదైవతము భగవంతుండగు శ్రీకృష్ణుఁడు, లేక, విష్ణువు ననుదానియందేమియు నాశ్చర్యము లేదు. కాని స్మార్తశబ్దార్థము స్మృత్యుక్తమని మాత్రమే యగుటచే స్మార్తదైవమునందున్న యుపాస్యదైవతము శివుఁడేయై యుండవలయునని యభిప్రాయము కానేరదు. కారణమేమి యనఁగా : మన్వాదిప్రాచీనస్మృతిగ్రంథములలో నొక శివునే యుపాసింపవలయునని యెక్కడను నియమింపలేదు. పైఁగా విష్ణువునే యధికముగ వర్ణించిరి. కొన్ని స్థలములయందు గణపతిమొదలగువారు నుపాస్యులని చెప్పఁబడిరి. శివకేశవులను నీయిరువురగు దేవతలే వైదికులు (అనఁగా : వేదములయందు వర్ణింపఁబడియుండువారు) గాన వీరిలో నొకరినే స్మార్తులని చెప్పుట యుక్తము కాదు. శ్రీశంకరాచార్యులవారిని స్మార్తమతమునకు పురస్కర్తలని చెప్పుచున్నారు; కాని శాంకరమతమునందు శారదయే యుపాస్యమగు దైవమగుటచే శాంకరభాష్యములో ప్రతిమాపూజావిషయమై చెప్పవలసిన సమయము వచ్చినప్పుడెల్ల శివలింగము నిర్దేశింపక సాలగ్రామమే, యనఁగా విష్ణుప్రతిమయే, యాచార్యుల వారిచే నుల్లేఖింపఁబడినది. (వే. సూ. శాం. భా. ౧. ౨. ౭; ౧. ౩. ౧౪ మఱియు ౪.౧.౩; ఛాం. శాం. భా. ౮. ౧. ౧.) అటులె పంచాయతనపూజయును మొదట శ్రీశంకరాచార్యులవారిచేతనే యారంభింపఁబడినదని కథ గలదు. దీనివలన శివభక్తులు, విష్ణుభక్తులు నను విషయమున దృష్టియుంచక స్మృతిగ్రంథములయందె మున్ను వ్యాఖ్యానము చేయఁబడినదియు, మార్గదర్శకము

వర్జింపఁబడినదియు నాశ్రమవ్యవస్థల ననుసరించి, తారుణ్యమునందు యథాశాస్త్రీయముగ సంసారముచేసి పిదప వార్ధకమున కర్మలను బొత్తిగ వదలి చతుర్థాశ్రమమును, లేక, సన్న్యాసమును గైకొనుటయే యెవరికిఁ దుట్టతుదకు పరమసాధ్యమగునో వారు స్మార్తులు. మఱియు జ్ఞానము నుజ్జ్వలభగవద్భక్తియు ననువానివలెనే యామరణాంతము గృహస్థాశ్రమమునందలి కర్మలనే నిష్కామబుద్ధితోఁ జేయవలయునని భగవంతునియొక్క యుద్దేశానుసారముగ నెవరుతలఁచుచున్నారో వారు భాగవతులనియు, నిదియే యీరెండు శబ్దములకుఁ దొలుత నున్న యర్థమని సిద్ధమగుచున్నది. మఱియు నీహేతువుచేతనే సాంఖ్యము-యోగము అను నీరెండుశబ్దములు సన్న్యాస కర్మయోగశబ్దములతోడను యథాక్రమము సమానార్థకములయి యున్నవి. భగవంతునియొక్క యవతారకృత్యములనుబట్టి చెప్పినను, లేక, జ్ఞానయుక్తగార్హస్థ్య ధర్మములయొక్క మహత్త్వమును విమర్శించి చెప్పినను సన్న్యాసాశ్రమము లుప్తప్రాయమగుటచే కలివర్జ్యములలో (కలియుగమునందు శాస్త్రముచే నిషేధింపఁబడినవానియందు) సన్న్యాసముచేర్పఁబడినది. * కాని, పిదప, జైనబౌద్ధధర్మముల యొక్క ప్రవర్తకులు కాపిలసాంఖ్యమతమును స్వీకరించి సంసారములో నుండి బయలువెడలి సన్న్యాసమును గైకొనినఁగాని మోక్షము ప్రాప్తి కానేరదనుమతమును విశేషప్రచారములోనికి తెచ్చిరి. బుద్ధుఁడు వయస్సుకాలముననే రాజ్యమును, దారపుత్త్రాదులను బుద్ధిపూర్వకముగ వదలి దీక్షను గైకొనెనని యితిహాసములయందుఁ బ్రసిద్ధముగనే యున్నది. జైనబౌద్ధమతములను శ్రీశంకరాచార్యులవారు ఖండించినను, జిన, బౌద్ధులు విశేషముగఁ బ్రచారమునకుఁ దెచ్చినసన్న్యాసధర్మమునకే శ్రౌతస్మార్తసన్న్యాసమని పేరిడి, దాని నాచార్యులవారు స్థాపించిరి. ఆకారణముననే గీతలయం దాసన్న్యాసధర్మమే ప్రతిపాద్యముగ నున్నదని వారు

---

* నిర్ణయసింధువునందలి తృతీయపరిచ్ఛేదమున, కలివర్జ్యప్రకరణమును జూడుము. దానియందు—"అగ్నిహోత్రం గవాలంభం సన్న్యాసం పలపైతృకం, దేవరాచ్చ సుతోత్పత్తిః కలౌ పంచ వివర్జయేత్", మఱియు "సన్న్యాసశ్చ న కర్తవ్యో బ్రాహ్మణేన విజానతా" మొదలగు స్మృతివచనము లుదాహరింపఁబడినవి. "అగ్నిహోత్రము, గవాలంభము, సన్న్యాసము, శ్రాద్ధమున మాంసభక్షణము, నియోగము నను నీయైదును, కలియుగమున నిషేధింపఁబడినవి" యని యర్థము. వీనిలో సన్న్యాసము కూడదను విషయము శ్రీశంకరాచార్యులచే ఖండింపఁబడినది. సన్న్యాసము స్థాపింపఁబడినది.

గీతలకు పరినిష్ఠితార్థమును జేసిరి; కాని వాస్తవముగ విచారించితిమేని గీతయనునది స్మార్తమార్గగ్రంథము కానేరదు. సాంఖ్యము, లేక,సన్న్యాసమార్గమున నుండియే గీతకారంభమైనను పిదప సిద్ధాన్తపక్షమందలి ప్రవృత్తిపరములగు భాగవతధర్మములే యాగీతయందు ప్రతిపాద్యములుగ నున్న వనువిషయమున మహాభారతకారుని యొక్క వచనములు మొదటి ప్రకరణమునందె వ్రాయఁబడినవి. ఈరెండుమార్గములును వైదికములె యగుటచే వీని కన్నింటితోఁ గాకపోయినను ననేకములగు వాక్యములతో నేకవాక్యతఁ జేయుట యావశ్యకమగును; కాని యిట్టి యేకవాక్యతను జేయుటవేఱు; గీతలలో సన్న్యాసమార్గమే ప్రతిపాద్యమగుటచే కర్మమార్గమునె యెక్కుడనైన మోక్షప్రదమని చెప్పిన నది కేవల మర్థవాదము (అనఁగా: బాహ్యస్తుతి) ఐ యుండునని చెప్పుట వేఱు. రుచివైచిత్ర్యానుసారముగ నొకనికి భాగవతధర్మములకంటె స్మార్తధర్మములె యధికముగ రుచించును. లేదా కర్మసన్న్యాసముకొఱకు సామాన్యముగఁ జెప్పఁదగినకారణములే వానికి బలవత్తరములుగఁ దోఁచును;యుక్తమే! ఉదాహరణము: శ్రీశంకరాచార్యులవారికి స్మార్తధర్మమే, లేక,సన్న్యాసధర్మమే యిష్టము గావున నితరములగు సర్వమార్గములును నజ్ఞానమూలకము లని యనిరి. ఈవిషయమై యేరికిని శంక లేదు; "కాని యంతమాత్రముచే గీతలయొక్క భావార్థము సైతము నటులే యుండవలయునని నియమములేదు. గీతలయొక్క సిద్ధాంతము నీ కిష్టము కాదేని దానిని స్వీకరింపకుము; కాని దానినుండి యీజగత్తున నాయుష్యక్రమమునకు రెండువిధము లైనవియు, స్వతంత్రము లైనవియు, మోక్షప్రదములగు మార్గములుగాని నిష్ఠలుగాని యున్నవి" అని గీతారంభమున చెప్పఁబడినదానికి "సన్న్యాసనిష్ఠయే సత్యమును శ్రేష్ఠము నయినమార్గ" మని యర్థము చేయుట యుక్తము కానేరదు. గీతలలో వర్ణింపఁబడిన రెండుమార్గములును వైదికధర్మములలో జనకయాజ్ఞవల్క్యులకంటె పూర్వమునుండియు స్వతంత్రరీతిగ ప్రవర్తించుచునే పరంపరగ వచ్చుచున్నవి. వీనిలో జనకునివలె సమాజముయొక్క ధారణ పోషణము లను క్షత్త్రియధర్మము వంశమునందు వంశపరంపరగఁ గాని, లేక, స్వసామర్థ్యముచేతఁ గాని లభించినవారు జ్ఞానము గలిగినపిదప సైతము తమకర్మలను నిష్కామబుద్ధితో నాచరించుచు, జగత్తునకు కల్యాణము చేయుటయందే సర్వాయుర్దాయమును వ్యయము చేయుచుండి రని స్పష్టముగనే తెలియుచున్నది. సమాజమునందున్న యీయధికారమును మనస్సున నుంచుకొనియె "సుఖం జీవంతి మునయో భైక్షవృత్తిం సమాశ్రితాః"

"మఠములలో నుండుమును లానందముగ భైక్షవృత్తితో జీవించుచున్నారు" (శాం. ౧౭౫. ౧౧) అనియు—"దండ ఏవ హి రాజేంద్ర క్షత్రధర్మో న ముండ నమ్" —"దండముచేతను లోకులధారణపోషణలు చేయుటయే క్షత్త్రియునకు ధర్మమగును. గొఱిగించుకొనుట కానేరదు." (శాం.౨౩.౪౬)అనియు మహాభారతమునం దధికారభేదమునుంబట్టి రెండువిధములుగ వర్ణింపఁబడినది; కాని యింత మాత్త్రముచే ప్రజాపాలనమునకు నధికారి యగుక్షత్త్రియుఁడు తనకంతవఱకే యధికారానుసారముగఁ గర్మయోగము విహిత మనియు ననుకొనఁగూడదు. ఎవరికేకర్మఁ జేయుటయం దధికారముగలదో వా రాకర్మను జ్ఞానముగలిగినపిదప సైతము చేయవలయునని కర్మయోగమునందున్న పూర్వోక్తవచనములకు సత్యమయిన భావార్థము. మఱియు నీకారణముచేతనే "ఏషా పూర్వతరా వృత్తిః బ్రాహ్మణస్య విధీయతే" "బ్రాహ్మణుఁడు సైతము జ్ఞానము గలిగినపిదప స్వీయాధికారానుసారముగ యజ్ఞయాగాదికర్మలను జేయవలెను" (శాం. ౨౩౭)—అని భారతమునందుఁ జెప్పఁబడినది. మనుస్మృతియం దున్న సన్న్యాసాశ్రమమునకుఁ బ్రతినిధిగ వైదికకర్మయోగము సర్వవర్ణములకును వికల్పముగ విధింపఁబడినది. (మను. ౬. ౮౯-౯౬.) అట్లే భాగవతధర్మము కేవలక్షత్త్రియులకొఱకే యని యెక్కడను చెప్పియుండలేదు. పైఁగా స్త్రీశూద్రాదులకందఱకు నది సులభముగ నున్నదని చెప్పుటచే దానియొక్క మహత్త్వము స్తుతిచేయఁబడినది. (గీ. ౯. ౩౨.) మఱియు నిట్లె మహాభారతమునందు తులాధారుఁ డనఁగా వర్తకుఁడును వ్యాధుఁ డనఁగా కిరాతకుఁడును నీధర్మమునే యాచరించుచు నాబ్రాహ్మణున కుపదేశము చేసిరని స్పష్టముగ కథ గలదు. (శాం. ౨౬౩. వన. ౨౧౫) భాగవతధర్మగ్రంథమున నీయఁబడిన నిష్కామకర్మయోగము నాచరించు ప్రముఖులయొక్క యే యుదాహరణములు శ్రీకృష్ణాదిక్షత్త్రియులవిమాత్త్రమే కావో వానియందు వసిష్ఠుఁడు, జైగీషవ్యుఁడు, వ్యాసుఁడు మొదలగు బ్రాహ్మణ జ్ఞానులకును సమావేశము కలదు.

గీతయందుఁ గర్మమార్గమే ప్రతిపాద్యమైనను జ్ఞానము లేకుండ కర్మను చేయుట యనుమార్గము మోక్షప్రద మనునది గీత యభిప్రాయము కానేరదని తెలిసికొనవలయును. కర్మలును రెండువిధములుగఁ జేయుదురు. ఒకటి దంభముకొఱకు, లేక, యాసురీబుద్ధితోఁ జేయుట. రెండవది శ్రద్ధతోఁ జేయుట. వీనిలో దంభముకొఱకు కర్మలచేయుట, లేక, యాసురీమార్గము గీతలచేతనే కాక (గీ. ౧౬. ౧౬; మఱియు ౧౭. ౨౮.) మీమాంసకులచే సైతము గర్హ్యము, నరకప్రదమని చెప్పఁ

బడినది. ఋగ్వేదమునందుసైతము ననేకస్థలములయందు శ్రద్ధయొక్క మహత్త్వము వర్ణింపఁబడినది. (ఋ. ౧౦. ౧౫౧; ౯. ౧౧౩. ౨ మఱియు ౨. ౧౨. ౫) మఱియు రెండవదాని విషయమై (అనఁగా: జ్ఞానము లేక పోయినను శాస్త్రమును నమ్మి కర్మలను జేయుట) పరమేశ్వరస్వరూపముయొక్క యథార్థజ్ఞానము లేక పోయినను శాస్త్రములపై విశ్వాసముసుంచి యజ్ఞయాగాదికర్మలను శ్రద్ధతో డనే యామరణాంతముఁ జేయుచు నుండుటచే మోక్షప్రాప్తి యగునని మీమాంసకులు సెప్పుదురు. మీమాంసకులయొక్క మార్గము కర్మకాండరూపముగ బహుకాలమునుండియు వచ్చుచున్నదని వెనుకటి ప్రకరణములోఁ జెప్పఁబడినది. వేదసంహితయందును, బ్రాహ్మణమునందును సన్న్యాసాశ్రమ మావశ్యక మని యెచ్చటను లేదు. పైగా గృహస్థాశ్రమమునందుండియే మోక్షము సంపాదింపవచ్చుననునది వేదముయొక్క స్పష్టమైన విధానమని జైమిని చెప్పుచున్నాఁడు. (వే. సూ. ౩. ౪. ౧౮–౨౦ చూడు) వారు చెప్పునదేమియు నిరాధారము కాదు. కారణ మేమి యన: కర్మకాండయొక్క యీప్రాచీనమార్గము గౌణ మని యనుట యుపనిషత్తులలోనే మొదట నారంభ మయినటుల కాన్పించుచున్నది. ఉపనిషత్తులు వైదికములైనను, సంహితకును, బ్రాహ్మణమునకు ననంతరము బయలుదేరె నని దానియందున్న విషయప్రతిపాదనమును బట్టి స్పష్టమగును. పరమేశ్వరునియొక్క జ్ఞానము తత్పూర్వమునందు లేక పోలేదు; కాని మోక్షసంపాదనకు జ్ఞానము కలిగినపిదప వైరాగ్యముతోఁ గర్మసన్న్యాసముఁ జేయవలయు ననుమతముపనిషత్కాలమునందే యాచరణలోనికి వచ్చుట కారంభ మాయెను. తదనంతరమున సంహితాబ్రాహ్మణములలో వర్ణింపఁబడినకర్మకాండకు గౌణత్వము వచ్చినది. తత్పూర్వము కర్మనే ప్రధానముగ నంగీకరించుచు వచ్చిరి. వైరాగ్యయుక్తమగు జ్ఞానమునకు (అనఁగా: సన్న్యాసమార్గమునకు) నుపనిషత్కాలమునం దీరీతిని ప్రాధాన్యము వచ్చినపిదప యజ్ఞయాగాదికర్మలను, చాతుర్వర్ణ్యాదిధర్మములను, జ్ఞాని సహజముగనే లక్ష్యముఁ జేసెను; మఱియు లోకసంగ్రహమును జేయుటకు మనకు కర్తవ్యమనుజ్ఞానము మందగించుటకు నారంభించినది. స్మృతికారులు దమతమగ్రంథములలో గృహస్థాశ్రమమునందు యజ్ఞయాగాదిశ్రౌతకర్మలు, లేక, చాతుర్వర్ణ్యముయొక్క స్మార్తకర్మలు చేయుచునే యుండవలయునని చెప్పి గృహస్థాశ్రమముయొక్క మహత్త్వమును స్తోత్రము చేయుచుండినమాట సత్యమే; కాని స్మృతికారులయొక్క మతమునందుసైతము తుదకు వైరాగ్యమును, సన్న్యాసాశ్రమము

శ్రేష్ఠము లైనవని యుండుటచే నుపనిషత్తులచేఁ గర్మకాండమునకు వచ్చినగౌణత్వము స్మృతికారులయొక్క యాశ్రమవ్యవస్థచే తగ్గుటకు శక్యముగాక పోయెను. ఇట్టిస్థితియందు జ్ఞానకాండ కర్మకాండలలో దేనికిని గౌణత్వము నీయక రెంటికిని భక్తితో సంబంధము కలుగఁజేసి యేకవాక్యతను జేయుటకు గీతలు ప్రవర్తించినవి. జ్ఞానములేనిది మోక్షప్రాప్తి కలుగ నేరదనియు, యజ్ఞయాగాదికర్మలచే స్వర్గముకంటె నెక్కువలాభసిద్ధి లేదనియు నుపనిషత్తులసిద్ధాంతము గీతకు మాన్యముగనే యున్నది (ముండ.౧.౨.౧౦; గీ. ౨. ౪౧-౪౬); కాని సృష్టిక్రమమునడచుచుండుటకు యజ్ఞములయొక్క, లేక, కర్మలయొక్క చక్రము సైతము స్థిరముగ నుంచవలయును. కర్మలను వదలుమనుట యెప్పుడైనను వెఱ్ఱితనమే యనునదియు గీతలయొక్క సిద్ధాంతము. కావున యజ్ఞయాగాదిశ్రౌతకర్మలను గాని, చాతుర్వర్ణ్యాదివ్యావహారికకర్మలను గాని యజ్ఞానపూర్వకశ్రద్ధతోఁ జేయక జ్ఞానవైరాగ్యయుక్త మగు నూహతోఁ గర్తవ్య మనునూహతో మాత్రముఁ జేసె నేని యజ్ఞచక్ర మస్ఖలితముగ నుండును. కావున నీవు చేసినకర్మలన్నియు మోక్షమునకుఁ బ్రతిబంధకములు గావనియు గీత లుపదేశించుచున్నవి. జ్ఞానకాండకర్మకాండలకు (అనఁగా: సన్న్యాసమునకును గర్మకును) పరస్పరము సంబంధము కలుగఁజేయుట యను గీతలయొక్క శైలి స్మృతికారులయొక్క శైలికంటె నధికసరసముగ నున్నదని చెప్ప నక్కఱ లేదు. కారణమేమి యన: వ్యష్టిరూప మగు నాత్మకుఁ గల్యాణమును గొంచెమైనను కొఱతఁ జేయక దానితో సంబంధించి సృష్టియందున్న సమష్టిరూపమగు నాత్మయొక్క కల్యాణమును సైతము గీతామార్గముచే సాధింపవచ్చును. కర్మ లనాదులును, వేదప్రతిపాదితములు నగుటచే, జ్ఞానము లేకపోయినను శ్రద్ధచే చేయవలయునని మీమాంసకులు చెప్పుచున్నారు. అనేకములగు నుపనిషత్తులు (అన్నియు కావు) కర్మ గౌణమని నిశ్చయించి వైరాగ్యముచే దానిని వదలు మని చెప్పుచున్నవి. లేక యంతస్పష్టముగా చెప్పకపోయినను నాపక్షమున నెక్కువ పట్టుదల గలవియై యున్నవని యైనను చెప్పుటకు నభ్యంతరము లేదు; మఱియు పూర్వాశ్రమమునం దీకర్మలు నేయుచుండి చిత్తశుద్ధియైనపిదప వార్ధకములో వైరాగ్యముతో వానిని వదలి సన్న్యాసమును గైకొనుమని స్మృతికారులు పూర్వోక్తములగు రెండుమతములకు నుపయోగభేదముచే (అనఁగా: ఆశ్రమవ్యవస్థచే) జేయఁబడినకర్మలయొక్క ఫలము మాత్రము స్వర్గమే కాని మఱియొకటి యేదియు కాదన్ని యుపనిషత్తులలోను గీతలలోను జెప్పఁబడినది. దీని తర్వాత (అనఁగా: జ్ఞానము కలిగినపిదప) కర్మలను జేయవల

యునా? చేయనక్కఱ లేదా యనువిషయమై యుపనిషత్తులలోను మతభేదముకలదు. జ్ఞానముచే సర్వకామ్యబుద్ధులును నశించిన పిదప మోక్షమున కధికారియైన వాఁడు కేవలస్వర్గప్రాప్తిని కలుగఁజేయు కామ్యకర్మలను జేయుటవలన నేమియు ప్రయోజనము లేదని యనేకములగు నుపనిషత్తులలో నున్నది. మఱియు నీశావాస్యాద్యనేకోపనిషత్తులలో మృత్యులోకముయొక్క వ్యవహారము జరుగుటకొఱకు నీకర్మలు సేయఁబడవలయునని ప్రతిపాదింపఁబడినది. ఉపనిషత్తులలో వర్ణింపఁబడిన యీ రెండుమార్గములలోను రెండవమార్గమే గీతలయందు ప్రతిపాద్యముగ నున్నదని స్పష్టమగుచున్నది. (గీ. ౫. ౨.); కాని మోక్షమున కధికారియైన జ్ఞాని లోకసంగ్రహార్థమై నిష్కామబుద్ధితో సర్వవ్యవహారములను చేయవలయునని చెప్పినను స్వర్గము దక్క మఱియొక ఫలములేని యజ్ఞయాగాదికర్మల నేల చేయవలయు ననుశంక యిక్కడ సహజముగఁ గలుగును. కావున నీశంకయే పదునెనిమిదవ యధ్యాయమున నారంభమున నుపస్థితమైనది. కావున, "యజ్ఞము, దానము, తపస్సు" మొదలగు కర్మలు తప్పక చిత్తశుద్ధిని గలుగఁజేయునవియు (అనఁగా: నిష్కామబుద్ధిని పుట్టించునవియు) వృద్ధిఁ బొందించునవియు నగుటచే "వీనిని సైతము" (ఏతాన్యపి) ఇతరములగు నిష్కామ్యకర్మలవలెనే లోకసంగ్రహార్థమై ఫలాశయును, సంగమును లేకుండ జ్ఞాని తప్పక చేయవలయు"నని భగవంతుఁడు స్పష్టముగ నిర్ణయించి సిద్ధాంతము చేసినాఁడు. (గీ. ౧౮. ౬). పరమేశ్వరార్పణపూర్వకముగ సర్వకర్మల నీరీతిని నిష్కామబుద్ధితోఁ జేయు చుండెనేని వ్యాపకార్థమునం దిది యొకగొప్పయజ్ఞ మగును; మఱియు నీయజ్ఞార్థమై చేయఁబడిన కర్మ బంధకము సైతము కానేరదు. (గీ. ౪. ౨౩). ఇంతియె కాక, సర్వకర్మలును నిష్కామబుద్ధితోఁ జేయఁబడియుండుటచే యజ్ఞమువలన కలుగవలసిన స్వర్గప్రాప్తిరూప మగునదియు, బంధక మయినదియు నగు ఫలము రాక పోవుటచే నీ కర్మలన్నియు మోక్షమున కంతరాయములు గానేరవు. కావున మీమాంసకుల కర్మకాండ గీతలలో స్థిరముగ నుంచఁబడినను నది యిట్టి యుక్తిచే స్థిరముగ నుంచఁబడినది. దానివలన స్వర్గమునకు యాతాయాతములు సంఘటిల్లవు. సర్వకర్మలు నిష్కామబుద్ధితోఁ జేయఁబడుచుండుటచేఁ దుదకు మోక్షము కలుగక తప్పదు. మీమాంసకుల కర్మమార్గమునందును గీతలయోగమునందును నున్న మహత్త్వమునకు నీభేద మున్నది గాన రెండు నొకటి గావని తెలిసికొనవలయునని సారాంశము.

భగవద్గీతయందు ప్రవృత్తిపరమైన భాగవతధర్మమే, లేక, కర్మయోగమే ప్రతిపాద్యమగుటచే నీకర్మయోగమునకును మీమాంసకులయొక్క కర్మకాం

డకు నున్న భేద మేదియో చెప్పఁబడినది. ఇఁక గీతలయందున్న కర్మయోగమునకును జ్ఞానకాండ నాశ్రయించి స్మృతికారులచేఁ జెప్పఁబడిన యాశ్రమవ్యవస్థకు నున్న భేదమును తాత్త్వికదృష్టితో నిప్పుడు కొంత విచారించెదము. ఈ భేదము మిక్కిలి సూక్ష్మమగుటచే వాస్తవముఁ జెప్పితి మేని యీవిషయమై వాదముఁ జేయ నవసరముండదు. జ్ఞానప్రాప్తి యగువఱకును చిత్తశుద్ధ్యర్థమై మొదటి రెండాశ్రమములయందలి కృత్యముల నందఱును చేయవలయు ననియే యుభయపక్షములయందలి తాత్పర్యము. పూర్ణమగు జ్ఞానప్రాప్తి యయినపిదప కర్మలను చేయవలయునా ? సన్న్యాసమును గైకొనవలయునా ? యనియే మతభేదములలోని పట్టుదల; కాని యిట్టి పట్టుదల కొలఁదిమంది జ్ఞానులకే యుండును. కొందఱు కర్మలను జేసినను, చేయక పోయినను దానివిషయమై విశేషచర్చ చేయ నక్కఱయుండదని యనేకులకుఁ దోఁపవచ్చును; కాని యిట్లు చెప్పుట న్యాయ్యము కాదు. కారణ మేమి యన : జ్ఞానియొక్క వర్తన మితరు లందఱు ప్రమాణముగ నంగీకరింతురు. మఱియుఁ దుదకు నేది సాధ్యమగునో దాని ననుసరించియే మొదట నుండియు మనుష్యుఁడు తన ప్రవర్తన నేర్పఱచుకొనును. కావున జ్ఞాని యేమి చేయవలయు నను ప్రశ్నము లౌకికదృష్టితోఁ జూచినను మహత్త్వముఁ గలదియే. స్మృతిగ్రంథములలో జ్ఞాని తుదకు సన్న్యాసమును గైకొనవలయు నని చెప్పఁబడియున్నమాట సత్యమే ; కాని స్మార్తమార్గానుసారముగ నైత మీవిధి కపవాదమున్నదని పూర్వమునందు చెప్పఁబడినది. ఉదాహరణము : బృహదారణ్యకోపనిషత్తులో యాజ్ఞవల్క్యులవారు జనకునకు బ్రహ్మజ్ఞానమును విస్తారముగ నుపదేశించిరి; కాని "నీ విప్పుడు రాజ్యమును వదలి సన్న్యాసమును గైకొమ్ము" అని జనకునకెచ్చటను చెప్పలేదు. పైగా జ్ఞానులు జ్ఞానము కలిగినపిదప సంసారమును వదలివేయుటకు కారణ మాసంసారము వారికి రుచింపక పోవుటయే యని (న కామయన్తే) చెప్పఁబడినది. (బృ. ౪. ౪. ౨౨) దీనివలన జ్ఞానము గలిగినపిదప సన్న్యాసమును గైకొనుటయుఁ గైకొనక పోవుటయు ననునది వారివారి యిష్టముంబట్టియుండును.(అనఁగా: వైకల్పికముగనున్నదియనుట)."బ్రహ్మజ్ఞానమునకును సన్న్యాసమునకును సంబంధము నిత్యము కాదు". అని బృహదారణ్యకోపనిషత్తుయొక్కయభిప్రాయమైనట్లు వ్యక్తమగుచున్నది. మఱియు బృహదారణ్యకోపనిషత్తునందున్న వచనముల కర్థము వేదాంతసూత్రములందు నిశ్శేషముగ సమన్వయింపఁబడినది. (వే. సూ. ౩. ౪. ౧౫.) జ్ఞానము గలిగినపిదపఁ గర్మసన్న్యాసముఁ జేసిన

కాని మోక్షప్రాప్తి కానేరదని శ్రీశంకరాచార్యులవారి ముఖ్యసిద్ధాంత మగుటచే దానికి సర్వోపనిషత్తు లనుకూలములుగ నున్నవని చూపుటకయి తమభాష్యములో వారు ప్రయత్నించిరి. అయినను జనకాదులవలె జ్ఞానము గలిగినపిదప సైతము యథాధికారముగ నామరణాంతము కర్మలను జేయుచుండుట కేమియు నభ్యంతరము లేదని శ్రీశంకరాచార్యులవారు సైత మంగీకరించియే యున్నారు. (వే. సూ. శాం. భా. 3. 3. 3౨; మఱియు గీ. శాం. భా. ౨. ౧౧ మఱియు 3. ౨౦. చూడు). మఱియు జ్ఞానము గలిగినపిదపఁ గర్మలను బొత్తిగ వదలవలయు ననుట యిష్టము లేక పోవుటచేఁ గొందఱు జ్ఞానులు సన్న్యాసమునకు సైత మపవాద మని నిశ్చయించి యథాధికారముగఁ గర్మలను జేయుట యను నీమార్గమునకు నిష్ప్రతిబంధముగ ననుజ్ఞ యిచ్చుచున్నారని దీనివలన స్పష్టమగుచున్నది. ఈ యపవాదముయొక్క వ్యాప్తిని వృద్ధిఁబొందింపఁజేసి చాతుర్వర్ణ్యవిహితకర్మలు జ్ఞానప్రాప్తి కలిగినపిదప సైతము లోకసంగ్రహార్థమై కేవలకర్తవ్యమని నిష్కామబుద్ధితోఁ బ్రతిజ్ఞానియుఁ జేయవలయునని గీతలు సెప్పుచున్నవి. కావున గీతాధర్మము వ్యాపకమైనను దాని యందున్న తత్త్వము సన్న్యాసమార్గీయులదృష్టికి సైతము నిర్దోషముగనే యున్నదని సిద్ధ మగుచున్నది. మఱియు వేదాంతసూత్రములలో సైత మజ్ఞానయుక్తమగు కర్మయోగము సన్న్యాసమునకు వికల్పముగ గ్రహింపఁబడినదని యీసూత్రములను ప్రత్యేకముగఁ జదివినయెడల స్పష్టమగును (వే.సూ. ౪. ౨౬. 3౫); అయినను నిష్కామబుద్ధిచే నైన నామరణాంతముఁ గర్మలనే చేయవలసినయెడల స్మృతిగ్రంథములందుఁ జెప్పఁబడిన కర్మత్యాగరూపచతుర్థాశ్రమమునకు (అనఁగా: సన్న్యాసాశ్రమమునకు) గతి యేమి యో యిప్పుడు చెప్పవలసియున్నది. భగవంతుఁ డొకానొకప్పుడైనను గర్మత్యాగరూపమగు సన్న్యాసమును గ్రహించిననే కాని మోక్షము సిద్ధింపదని చెప్పనని యుద్ధమును వదలిపెట్టుటకు భగవంతుని వాక్యములనుండియే తన కనుమతి గాఁగలదనియు నర్జునుఁ డెన్నుచుండెను; కాని పదునెనిమిదవయధ్యాయము యొక్క తుదవఱకుఁ గర్మత్యాగరూపమగు సన్న్యాసాశ్రమముయొక్క విషయము నైనను భగవంతుఁ డెత్తలేదు. ఫలాశను వదలు మనియే ప్రతిసమయమునందును నుపదేశింపఁగ నర్జునుఁడు పదునెనిమిదవయధ్యాయముయొక్క యారంభమున "సన్న్యాసమునందును, త్యాగమున్నందును గలతత్త్వమును నాకుఁ జెప్పు" మని భగవంతుని తుదకు ప్రశ్నఁ జేసెను. అర్జునప్రశ్నమునకు నుత్తర మిచ్చుచు భగవంతుఁడు

“అర్జునా : యింతవఱకుఁ జెప్పిన కర్మయోగమార్గమునందు సన్న్యాసము లేదని తలఁచితివేని యాయూహ తప్పు. కర్మయోగి మొత్తముపై సర్వకర్మలను కామ్యము లనియు (అనఁగా : ఆసక్తబుద్ధిచేఁ జేయఁబడినవి యనియు) నిష్కామములనియు (అనఁగా : ఆసక్తబుద్ధిని వదలి చేయఁబడినవి యనియు) రెండువిధములుగఁ దలఁచు చున్నాఁడు. (వీనికి మనుస్మృతి ౧౨. ౮౯. యందు ననుక్రమములుగ ‘ప్రవృత్త’ కర్మలనియు ‘నివృత్త’కర్మ లనియు పేరులున్నవి) వీనిలోఁ గామ్యము లను వర్గములో వచ్చుకర్మలన్నియుఁ గర్మయోగి బొత్తిగ వదలివేయుచున్నాఁడు. అనఁగా: వానిని ‘సన్న్యాసము’ చేయుచున్నాఁడు. మిగిలినవారు నిష్కాములు, లేక, నివృత్తులునై యున్నారు. ఈనిష్కామకర్మలను కర్మయోగి చేయుచున్నమాట సత్యమే; కాని వాని యన్నిటిలో ఫలాశ సర్వదా ‘త్యాగము’ చేయఁబడియున్నది. ఇంతమాత్రముచేతఁ గర్మయోగమార్గమునందు ‘సన్న్యాసము’ ‘త్యాగము’ నెక్కడ వదలఁబడినవి? స్మార్తమార్గమునందున్న జనులు కర్మలను బొత్తిగ సన్న్యసించెదరు. దానికి ప్రతినిధిగ కర్మమార్గమునందున్న యోగులు కర్మఫలాశను పరిత్యజించెదరు. కావున మొత్తముపై రెండుపక్షములనుండియు సన్న్యాసము స్థిరముగనే యున్నది.” (గీ. ౧౮. ౧–౬ పైన నా టీకను చూడుము). వేయేల? సర్వకర్మలను పరమేశ్వరార్పణముగ నిష్కామబుద్ధితోఁ జేయువాఁడు గృహస్థాశ్రమములో నున్నను నిత్యసన్న్యాసియనియే యనఁబడును. (గీ. ౫. ౩) ఇది భాగవతధర్మములయొక్క నిత్య మగుతత్త్వము. మఱియు నీతత్త్వమే భాగవత పురాణమునందు సర్వాశ్రమధర్మములను జెప్పినపిదపఁ దుదకు నారదునిచే యుధిష్ఠిరున కుపదేశింపఁబడినది. వామనపండితుఁడు గీతలపై వ్రాసిన తనటీకయందు

☞ ౪౭౦ ఫుట ౧౫ వ పంక్తిలో వే. సూ. ౪. ౨౬. ౩౫. అను దానికి మాఱుగ వే. సూ. ౩. ౪. ౨౬; ౩. ౪. ౩౨–౩౫ అని చదివి పిదప నీఫుట్‌నోటును చదువుఁడు.

వేదాంతసూత్రములయందలి యీయధికరణముల కర్థము శ్రీశాంకర భాష్యమున కొంత వేఱుగ వ్రాయఁబడినది. కాని ‘విహితత్వాచ్చాశ్రమకర్మాపి’ (౩. ౪. ౩౨) అనుసూత్రమునకు “జ్ఞాని యాశ్రమకర్మలను జేయుటసైత ముచితమే. కారణమేమన : అవి విధిప్రాప్తములు” అని యర్థమని నాయభిప్రాయము. జ్ఞాని కర్మలను జేయుటయుఁ, జేయకపోవుటయు ననురెండు పక్షములును వేదాంత సూత్రములయందు స్వీకరింపఁబడినవని మామతమునందలి సారాంశము.

(అనఁగా యథార్థదీపికయందు—౧౮. ౨) చెప్పినట్లు "శిఖా బోడుని తోడిలా దోరా" "జుట్టు గొఱిగించుకొని జందెమును తీసివైచి, లేక, చేత దండమును బట్టి బిచ్చ మెత్తికొనినను" లేక, సర్వకర్మలను వదలి యరణ్యమున కేఁగినను నది సన్న్యాసము కాదు. సన్న్యాసమును, వైరాగ్యమును బుద్ధిధర్మములు; దండము, శిఖ, యజ్ఞోపవీతము వీనియొక్క ధర్మములు కావు. అవి దండాదులధర్మములే కాని బుద్ధియొక్క (అనఁగా : జ్ఞానముయొక్క) ధర్మములు కావనిన, రాజచ్ఛత్రముయొక్కగాని, లేక, గొడుగుయొక్కగాని కట్టును చేతిలో ధరించుకొనిన వానికిని సన్న్యాసులకు ప్రాప్తమగుమోక్షమే సిద్ధింపవలసివచ్చును.

"త్రిదండాదిషు యద్యస్తి మోక్షో జ్ఞానేన కస్యచిత్,
ఛత్రాదిషు కథం న స్యాత్ తుల్యహేతౌ పరిగ్రహే"

(శాం. ౩౨౦. ౪౨)

అని జనకసులభాసంవాదమునఁ జెప్పఁబడినది. కారణ మేమియనఁ: దండపరిగ్రహము (అనఁగా: చేత దండమును బట్టుట) మోక్షహేతువనువిషయము రెండుస్థలములయందు సమానమే; కాని, కాయిక, వాచిక, మానసిక సంయమమె సత్యమగు త్రిదండము (మను.౧౨.౧౦.) కావున సత్యమగు సన్న్యాస మనఁగా: కామబుద్ధియొక్క సన్న్యాసమే యగునని తాత్పర్యము. (గీ.౧౮.౨) ; మఱియు నదియే భాగవతమార్గమును వదలకుండునట్లు (గీ.౬.౨) బుద్ధిని స్థిరముగ నుంచుకొనుటగాని, లేక, భోజనాదికర్మలుగాని సాంఖ్యమార్గమునందు సైతము తుదవఱకును వదలిపోవు; కాని త్రిదండసన్న్యాసముగాని కర్మత్యాగరూప మగు సన్న్యాసముగాని కర్మయోగమునందు లేదు. కావున నామార్గము స్మృతివిరుద్ధముగను, త్యాజ్యముగనున్నదనియుఁ నట్టిసన్న్యాసి కాషాయమును ధరింపవలయునా? లేక, ధవళ వస్త్రములనే ధరింపవలయునా? యని క్షుద్రప్రశ్నలవేసియు వివాదము చేయుచు కూర్చుండుట నేమిలాభము ?—

"ఏకం సాంఖ్యం చ యోగం చ యః పశ్యతి స పశ్యతి"

"సాంఖ్యమును కర్మయోగమును మోక్షదృష్టితో విచారించిన వేఱుకావని యెఱింగినవాఁడే పండితుఁడు" అని భగవంతుఁడు గొప్పనిరభిమానబుద్ధితో వక్కాణించెను.(గీ. ౫. ౫) మఱియు మహాభారతమునందును ఐకాంతికధర్మము (భాగవతధర్మము) "సాంఖ్యయోగేన తుల్యో హి ధర్మ ఏకాంతసేవితః." (శాం. ౩౪౮. ౭౪) అని సాంఖ్యధర్మములతో సమానముగనే యున్నట్లు చెప్పఁబడినది.

కావున స్వార్థమును పరార్థమున లయింపఁజేసికొని తమతమయోగ్యతానురూపముగ వ్యవహారమునందు ప్రాప్తమయిన సర్వకర్మములను సర్వభూతహితార్థమై యామరణాంతము నిష్కామబుద్ధితోఁ గేవలము కర్తవ్య మని చేయుచుండుటయే సత్యమయిన వైరాగ్యము, లేక, 'నిత్యసన్న్యాసము' (గీ. ౫. ౩) అని సారాంశము. కావున కర్మయోగమార్గమునం దుండువాఁడు కర్మలను బొత్తిగ సన్న్యసించి యెప్పుడును బిచ్చ మెత్తఁడు; కాని బాహ్యాచరణవిషయములో చూపుల కొకరీతి భేదము కాన్పించినను, సన్న్యాసమునందును, త్యాగమునందును నున్న సత్యమగు తత్త్వము కర్మయోగమార్గమునందును, స్థిరముగనే యుండును. కావుననే స్మృతి గ్రంథములయందున్న యాశ్రమవ్యవస్థకును, నిష్కామకర్మయోగమునకును విరోధము లేదని గీతలయొక్క కడపటిసిద్ధాంతము.

పైనఁ గావింపఁబడిన వివేచనచే ననేకులు "సన్న్యాసధర్మములకు కర్మయోగముతో నేకవాక్యతఁ జేయుటకు గీతలలోఁ గావింపఁబడిన యింతచర్చకును స్మార్తధర్మములు, లేక, సన్న్యాసధర్మములు ప్రాచీనము లగుటయు, కర్మయోగమార్గము పిదప వెలువడుటయు మాత్రమే కారణ" మని యెన్నవచ్చును; కాని యితిహాసమును బట్టి విచారించిన సత్య మగువస్తుస్థితి యది కానేరదని యేరికైనఁ గన్పట్టును. వైదికధర్మములయొక్క యత్యంతప్రాచీనస్వరూపము కర్మకాండాత్మకమే యని పూర్వముననే చెప్పఁబడినది. ఔపనిషదికజ్ఞానముచే పిదప కర్మకాండకు గౌణత్వము వచ్చుట కారంభమైనది. మఱియుఁ గర్మత్యాగరూపమగు సన్న్యాసము క్రమేణ ప్రచారములోనికి వచ్చుచుండెను. వైదికధర్మవృక్షముయొక్క వృద్ధి కిది రెండవమార్గమైనది; కాని యట్టిసమయములం దుపనిషత్తునందున్న జ్ఞానమునకుఁ గర్మకాండముతో సంబంధముఁ గలుగఁజేసి జనకాదిజ్ఞానులు తమకర్మల నామరణాంతము నిష్కామబుద్ధితో నాచరించుచునే యుండిరి. అనఁగా: వైదికధర్మవృక్షముయొక్క యీరెండుమార్గములును రెండువిధములుగ నున్నవని చెప్పవలయును. మొదటిది జనకాదులది. రెండవది యాజ్ఞవల్క్యాదులమార్గము. స్మార్తాశ్రమవ్యవస్థ మూఁడవమార్గము; కాని రెండవమార్గము ననుసరించి మూఁడవమార్గము రెండువిధము లగును. స్మృతి గ్రంథములలోఁ గర్మత్యాగరూప మగు చతుర్థాశ్రమముయొక్క మహత్త్వము స్తుతింపఁబడి యుండునది సత్యమే; కాని దానివలెనే సన్న్యాసాశ్రమముయొక్క వికల్ప మనూసంబంధముచే జనకాదులయొక్క జ్ఞానయుక్తకర్మయోగము సైతము స్మృతికారులు చెప్పిరి. సర్వస్మృతి

గ్రంథములకును మూలభూతమైన మనుస్మృతినే యుదాహరణముగఁ గైకొందము. ఈస్మృతియొక్క యాఱవయధ్యాయమున మనుష్యుఁడు, బ్రహ్మచర్యము, గార్హస్థ్యము, వానప్రస్థము ననునాశ్రమములలో క్రమముగ నై యాశ్రమమునఁ బ్రవేశించుచుఁ గర్మత్యాగరూపమగుచతుర్థాశ్రమమునఁ బ్రవేశింపవలయునని చెప్పఁబడినది; కాని సన్న్యాసాశ్రమముయొక్క (అనఁగా: యతిధర్మముయొక్క) యీనిరూపణము సమాప్తియైన పిదప “ఈయతియొక్క (అనఁగా: సన్న్యాసియొక్క) ధర్మము చెప్పఁబడినది. ఇప్పుడు వేదసన్న్యాసులయొక్క కర్మయోగము చెప్పుచున్నాను” అని ప్రస్తావించియు, గృహస్థాశ్రమమె యితరాశ్రమములకంటె నెట్లు శ్రేష్ఠమో చెప్పియు, మనువు సన్న్యాసాశ్రమముయొక్క, లేక, యతిధర్మముయొక్క వికల్పమను నిష్కామగార్హస్థ్యవృత్తియొక్క కర్మయోగము వర్ణించెను. (మను. ౬. ౮౬—౯౬); మఱియు పిదప పండ్రెండవయధ్యాయమునందు దానికే ‘వైదిక కర్మయోగ’ మని పేరిడి యీమార్గముసైతము చతుర్థాశ్రమమంత నిశ్శ్రేయసకర మని(అనఁగా: మోక్షప్రదముగ నున్నదని) చెప్పెను. (మను. ౧౨. ౮౬. ౯౦) మనువుయొక్క యీసిద్ధాంతము యాజ్ఞవల్క్యస్మృతియందు సైతము వర్ణింపఁబడినది. (యాజ్ఞ. ౩. ౨౦౪ మఱియు ౨౦౫) అటులే యాస్కుఁడును, కర్మలను వదలిపెట్టుతపస్వికిని, జ్ఞానయుక్తమయిన కర్మలను జేయుకర్మయోగికిని నొక్కదేవయానగతియే ప్రాప్తమగునని తననిరుక్తమునందుఁ దెలిపియున్నాఁడు (ని. ౧౪. ౯.). ఇంతియేకాక యీవిషయమయి ధర్మసూత్రకారులగ్రంథము రెండవప్రమాణమయి యున్నది. ఈధర్మసూత్రములు గద్యాత్మకములే యగుటచే శ్లోకములలో వ్రాసినస్మృతిగ్రంథములకంటె ప్రాచీనములై యుండవలయునని విద్వాంసులయభిప్రాయము. ఈ యభిప్రాయము మంచిది యగునా? కాదా? యని ప్రస్తుతమునందు విచారించుట కవకాశము లేదు. అది మంచిదైనను చెడుదైనను, పైన మను యాజ్ఞవల్క్య స్మృతులయందు చెప్పఁబడినవచనములకంటె సైతము గృహస్థాశ్రమముయొక్క, లేక, కర్మయోగముయొక్క మహత్త్వము ధర్మసూత్రములయం దధికముగ వర్ణింపఁబడినదని ప్రస్తుతప్రకరణమునందలి ముఖ్యవిషయము. మను, యాజ్ఞవల్క్యులు కర్మయోగమును చతుర్థాశ్రమమునకు వికల్పముగ చెప్పినారు; కాని బౌధాయనాపస్తంబు లిట్లు చెప్పక గృహస్థాశ్రమమే ముఖ్యమయిన దనియు దానిచే నమృతత్వము ప్రాప్తి యగుననియు స్పష్టముగ విధించిరి. బౌధాయనధర్మసూత్రమున “జాయమానో వై బ్రాహ్మణః త్రిభి రృణవా జాయతే”—“ప్రతిబ్రాహ్మణుఁడును జన్మమొదలుకొని

మూఁడుఋణములను తనవీఁపుపై వైచికొని వచ్చినాఁడు"—అనునది మొదలుగాఁ గల తైత్తిరీయ సంహితయందున్న వచనములను మొదటచెప్పి యనంతర మీఋణములఁ దీర్చుకొనుటకొఱకు యజ్ఞయాగాదిపూర్వకముగ గృహస్థాశ్రమము నాశ్రయించుమనుజుఁడు బ్రహ్మలోకము నొందుచున్నాఁడనియు, బ్రహ్మచర్యమును గాని, సన్న్యాసమునుగాని ప్రశంసించుమనుజులు దుమ్ములోఁ గలసిపోదురనియుఁ జెప్పఁబడినది. (బౌ. ౨. ౬.౧౧.౩౩.మఱియు ౩౪) మఱియు నాపస్తంబ సూత్రమునందును నవి యటులే విధింపఁబడి యున్నవి. (ఆప. ౨. ౯. ౨౪. ౮) ఈ రెండుధర్మసూత్రములలోను సన్న్యాసాశ్రమము వర్ణింపఁబడకపోలేదు. దానిని వర్ణించినను గృహస్థాశ్రమముయొక్క మహత్త్వ మధిక మయినది యని చెప్పఁబడినది. దీనివలనను, "విశేషముగ మనుస్మృతియందు కర్మయోగమునకు 'వైదిక'మని విశేషణ మిచ్చుటచేత కర్మత్యాగానురూపమగు సన్న్యాసాశ్రమముకంటె నిష్కామకర్మయోగమైన గృహస్థాశ్రమము మనుస్మృతియొక్క కాలముకంటెను ప్రాచీనమని తెలియుచున్నది; మఱియు మోక్షదృష్టిచే దానియొక్క యోగ్యత చతుర్థాశ్రమముతో సమముగానే గణింపఁబడుచుండెను" అను నీరెండు విషయములు స్పష్టముగనే స్థిరపడుచున్నవి. గీతలపై నున్న టీకాకారులయొక్క విశ్వాసము సన్న్యాసముపై, లేక, కర్మత్యాగయుక్తభక్తిపైననే యుండుటచే వారియొక్క టీకలలోఁ బూర్వోక్తములగు స్మృతివచనము లుల్లేఖింపఁబడినటుల కానరావు; కాని వారిపక్షమును లక్ష్యము చేయక పోయినను కర్మయోగముయొక్క ప్రాచీనత్వ మిందుచేఁ దఱుఁగదు. వేయేల? కర్మయోగమార్గ మీతీరున ప్రాచీనమయిన దగుటచే యతిధర్మములకు వికల్ప మని దానిని స్మృతికారులు గ్రాహ్యముగ నంగీకరించుచు వచ్చినారనియు చెప్పుటకు నభ్యంతర ముండదు. ఇది వైదిక కర్మయోగము. శ్రీకృష్ణునికంటె పూర్వకాలమునందు జనకాదు లీమార్గమునే యాచరించుచుండిరి; కాని భగవంతుఁడు పిదప దానియందు భక్తిభారమును వైచి యధికముగఁ బ్రవర్తింపఁజేయుటకే దానినే 'భాగవతధర్మ' మని నూతననామకరణంబుఁ జేసిరి. భగవద్గీత సన్న్యాసముకంటెను, కర్మయోగ మీతీరున నధికమహత్త్వము గలది యని నిశ్చయించి యుండుటచే దానికి పిదప గౌణత్వము వచ్చి సన్న్యాసమార్గముతో సదృశమైన దేల యయినదియు నైతిహాసకదృష్టితో నిటుపైన విచారించెదము. కర్మయోగము స్మార్తమార్గమునకు పిమ్మటిది కాదనుటకు కారణము, పురాతనవైదికకాలమునుండియు వచ్చుచున్నదని మాత్రమే యిక్కడ చెప్పవలసియున్నది.

భగవద్గీతయొక్క ప్రత్యధ్యాయపుసమాప్తియందును "ఇతి శ్రీమద్భగవద్గీతా సూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం యోగశాస్త్రే" అని యున్న సంకల్పమునందలి రహస్యము చదువరుల కిప్పుడు సంపూర్ణముగఁ దెలియును. భగవంతునిచేఁ జెప్పఁబడిన యుపనిషత్తులయందు నితరములగు నుపనిషత్తులయందువలెనే బ్రహ్మవిద్య యుండియే యున్నది; కాని యొక బ్రహ్మవిద్యయే యుండలేదు. ఇంక నేమన: బ్రహ్మవిద్యయందు సాంఖ్యులనియు, యోగు లనియు (వేదాంతులగు సన్న్యాసులనియు, వేదాంతులగు కర్మయోగులనియు) వెలువడిన రెండుమార్గములలో యోగము (అనఁగా: కర్మయోగము) యొక్క ప్రతిపాదన మీభగవద్గీతకు ముఖ్య విషయమని పూర్వోక్త మగు సంకల్పమువలన స్పష్ట మగుచున్నది. వేయేల? భగవద్గీతోపనిషత్తనునది కర్మయోగమునకు ప్రధానగ్రంథ మగునది యని చెప్పుటకేమియు నభ్యంతర ముండదు. కారణ మేమనఁగా: కర్మయోగము వైదికకాలమునందుండియు వచ్చుచున్న దైనను "కుర్వన్నేవేహ కర్మాణి" (ఈశ. ౨) అనియు, "ఆరభ్య కర్మాణి గుణాన్వితాని" (శ్వే.౬.౪.) అనియు "విద్య నభ్యసించినటులె స్వాధ్యాయాదికర్మలనుసైతము చేయవలయు" నియు (తై. ౧. ౯.) చిన్నచిన్న వచనములు తప్ప ఈ యుపనిషత్తులలోఁ గర్మయోగ మెక్కడను సవిస్తరముగ వివేచింపఁబడలేదు. భగవద్గీత యనునదియే దానిపై ప్రమాణగ్రంథముగ నున్నది. మఱియు భారతభూమియందున్న కర్తలగు పురుషుల చరిత్రమును జెప్పుభారతమునందే యధ్యాత్మశాస్త్రము నవలంబించి కర్మయోగముయొక్కయు నుపపత్తిని చెప్పఁచుఁ బోవుటయనునది కావ్యదృష్టితో విచారించినను యోగ్యమే యగును. ప్రస్థానత్రయమందును భగవద్గీత కేల సమావేశము చేయఁబడినది? యనుప్రశ్నకు నిప్పుడు సరియగు నుపపత్తి కుదిరినది. ఉపనిషత్తులు మూలభూతము లయిన నవి యనేకులగు ఋషీశ్వరులచేఁ జెప్పఁబడియుండుటవలన వానియం దున్న విచారము సంకీర్ణముగను, కొన్నిస్థలములయందుఁ జూచుటకుఁ బరస్పరవిరుద్ధముగ నుండును. కావున నుపనిషత్తులవలెనే వానికి నేకవాక్యతను జేయు వేదాంతసూత్రములకును ప్రస్థానత్రయమందు గణనఁ జేయఁబడుట యావశ్యక మగును; కాని యుపనిషత్తులు, వేదాంతసూత్రములు నను నీరెంటికంటెను గీతలయం దాధిక్యము లేనియెడల ప్రస్థానత్రయమునందు గీతలను సంగ్రహించుటకుఁ గారణమేమియు నుండదు; కాని యుపనిషత్తులయొక్క యభిప్రాయము చూపునకు తఱచుగ సన్న్యాసమార్గమువైపునకే యుండుటచే దానియందు జ్ఞానమార్గమే విశేషముగఁ బ్రతి

పాదింపఁబడినది. మఱియు భగవద్గీతయం దీజ్ఞానము నవలంబించి భక్తియుక్తమగు కర్మయోగము సమర్థింపఁబడినదని చెప్పితి మేని గీతాగ్రంథమునకు నపూర్వత సిద్ధమగుటచే జానివలెనే ప్రస్థానత్రయముయొక్క మూఁడుభాగములకు సార్థకత వ్యక్తమగును. కారణమేమియన : వైదికధర్మములకుఁ బ్రమాణభూతము లగుగ్రంథములయందు జ్ఞాన-కర్మ (సాంఖ్యము, యోగము) లను నీరెండు వైదికమార్గములును విచారింపఁబడనియెడల ప్రస్థానత్రయమును నంత యపూర్ణముగనే యుండును. ఉపనిషత్తులు సామాన్యముగ నివృత్తిపరములయినను గీతకు ప్రవృత్తిపరమయినయర్థము చేసినయెడల ప్రస్థానత్రయమునం దున్న మూఁడుభాగములందును విరోధము గలుగును గాన వానియొక్క ప్రామాణ్యమునకే లోపము వచ్చునని యనేకు లభిప్రాయపడుచున్నారు. సాంఖ్యము (అనఁగా : సన్న్యాసము) అనునది యొక్కటియే సత్యమగువైదికమార్గ మయినయెడల నీశంక యుక్తమగును; కాని యేమిలేకపోయిన నీశావాస్యాదికములగు కొన్ని యుపనిషత్తులలో కర్మయోగము స్పష్టముగ నుల్లేఖింపఁబడిన దని పైన చెప్పియే యున్నాను. కావున వైదికధర్మప్రవర్తక లోకపక్షమునే (అనఁగా : సన్న్యాస పక్షమునే) తెలిసికొనక దానికి బ్రహ్మవిద్య యనునది యొక కేఁ శిరస్సును, ఈసాంఖ్యము, కర్మయోగము ననునవి మోక్షదృష్టిచే తుల్యబలముగలవి యగుటచే దాని కుడియెడమచేతులు నయియున్నవి యని గీతానుసారముగ సిద్ధాంతముచేసిన పక్షమున నుపనిషత్తులకును,గీతకును విరోధముండదు. వేయేల ? ఉపనిషత్తులయం దొకమార్గమును గీతలయందు రెండవ మార్గమును సమర్థింపఁబడి యుండుటచేఁ బ్రస్థానత్రయముయొక్క యీరెంకు భాగములు రెండుహస్తములవలె పరస్పరవిరుద్ధములు గాక సహాయకారులే యగునని కాన్పించుచున్నది. అట్టిగీతలయందు కేవల ముపనిషత్తులయొక్క ప్రతిపాదనమే యున్నదని యంగీకరించుటచే పిష్టపేషణన్యాయముగ గీతలకుఁ గలిగిన వైయర్థ్య మిప్పు డుండదు. మఱియు గీతలపైనున్న సాంప్రదాయటీకాకారు లీ విషయము నుపేక్షించియుండుటచే సాంఖ్యము యోగము అనురెండుస్వతంత్ర మార్గములయొక్క పురస్కర్తలును తమతమమార్గములను సమర్థించుకొనుటకై చెప్పనట్టి ముఖ్యకారణములును వాని యందున్న సామ్యవైషమ్యములును సులభమగను తొందరగను దెలియునిమిత్తమయి ముందు వ్రాయఁబడిన కోష్ఠకద్వయములో నీకారణము లొకజాని కెదురుగ మఱియొకటి సంక్షేపముగఁ జూపింపఁబడినవి. స్మృతిగ్రంథములలోఁ బ్రతిపాదింపఁబడిన (అనగా : స్మార్తమయిన)

క్రమవ్యవస్థయందును మూలభాగవతధర్మములయందును ముఖ్యములైన భేదము నదియు నీకోష్ఠకమువలనఁ గాన్పించును.—

బ్రహ్మవిద్య, లేక, ఆత్మజ్ఞానము
ప్రాప్తమయినపిదప

కర్మసన్న్యాసము (సాంఖ్యము)	కర్మయోగము (యోగము)
౧. మోక్ష మాత్మజ్ఞానముచేతనే లభించును. కర్మచే సిద్ధింపదు. జ్ఞానవిరహితమయినను శ్రద్ధతోఁ జేయఁబడిన యజ్ఞయాగాదికర్మలచే లభించుస్వర్గసుఖ మనిత్యము.	౧. మోక్ష మాత్మజ్ఞానముచేతనే లభించును. కర్మచే లభింపదు. జ్ఞానవిరహిత మయినను శ్రద్ధతోఁ జేయఁబడిన యజ్ఞయాగాదికర్మలచే లభించుస్వర్గసుఖ మనిత్యము.
౨. ఆత్మజ్ఞానము కలుగుటకు నింద్రియనిగ్రహముచే బుద్ధి స్థిరమును, నిష్కామమును, విరక్తమును, సమమును కావలయును.	౨. ఆత్మజ్ఞానము కలుగుటకు నింద్రియనిగ్రహముచే బుద్ధి స్థిరమును, నిష్కామమును, విరక్తమును, సమమును కావలయును.
3. కావున నింద్రియముల కుండు విషయపాశములను త్రెంచి ముక్తుఁడ వగుము.	3. కావున నింద్రియములయొక్క విషయములనువదలక వానియందే వైరాగ్యముతోఁ బ్రవర్తించుచు నింద్రియనిగ్రహమును బాగుగ నభ్యసించుము. నిష్కామమనఁగా: నిష్క్రియ గాదు.
౪. తృష్ణామూలకములగు కర్మములు దుఃఖమయములుగను బంధకములుగనున్నవి.	౪. దుఃఖమును బంధకమును దేని వలన కలుగునని బాగుగ విచారించితిమేని యచేతనములగు కర్మ లెవరిని బంధించునవియు, విడుచు నవియు కాకపోవుటచే వానివిషయమై కర్తయొక్క మనస్సునందున్న కామము, లేక, ఫలాశ యనునదియే బంధమునకును దుఃఖమునకును మూలమగునని స్పష్టమగును.
౫. కావున చిత్తశుద్ధి కలుగుదనుక కర్మలను జేసినను, తుదకు వదలవలయును.	౫. కావున చిత్తశుద్ధ్యనంతరమున సైతము ఫలాశను వదలి, ధైర్యముతో ఉత్సాహముతో, సర్వకర్మలను

జేయుము. కర్మలను వదలవలయు నని యెంచినను వదలవు. సృష్టియె కర్మ. దానిని వదలకూడదు.

౬. యజ్ఞార్థము చేయఁబడినకర్మలు బంధకములు గామిచే గృహస్థాశ్రమమునం దవి చేసినను తప్పు కాదు.

౬. నిష్కామబుద్ధితో, లేక, బ్రహ్మార్పణవిధిచే, చేయఁబడినసర్వకర్మలు నొక గొప్ప 'యజ్ఞ'మే. కావున స్వధర్మవిహితములయిన సర్వకర్మలు నిష్కామబుద్ధితో కేవలకర్తవ్యములని యెప్పుడును చేసియే తీరవలయును.

౭. దేహధర్మములు వదలుటకు వీలైనవి గాకపోవుటచే సన్న్యాసము గైకొనినపిదప బిచ్చ మెత్తుకొనుట తప్పు కాదు.

౭. పొట్టకొఱకు బిచ్చమెత్తుటయు కర్మయె. ఇంతియకాక యది లజ్జాత్యాగరూపమయినది. ఇట్టి కర్మలను చేయనగునందువేని ఇతరకర్మలను మాత్రము నిష్కామబుద్ధితో నేల చేయరాదు? ఇది గాక గృహస్థాశ్రమము లేనిచో, భిక్షపెట్టువా రెవరు?

౮. జ్ఞానము కలిగినపిదప తనకుఁ గర్తవ్యము లేమియు నుండవు. లోకసంగ్రహము నైతము చేయ నవసరము లేదు.

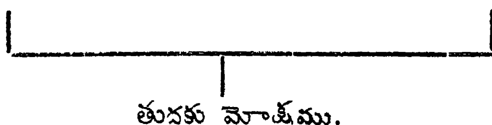
౮. జ్ఞానము కలిగినపిదప నాత్మహితార్థమై పొందవలసిన దేమియు నుండక పోయినను గర్మ వదలిపోదు. కావున శాస్త్రముచే విధింపఁబడినవి 'నాకక్కఱ లే'దను నిర్మమబుద్ధితో లోకసంగ్రహము నైపునకు దృష్టిని ప్రసరింపఁజేయుచుండుము. లోకసంగ్రహము నెవరును వదలిపెట్టకూడదు. ఉదాహరణమునకై భగవంతునిచరితముం జూడుము.

౯. అయిన నధికారి యగుపురుషుఁడు జ్ఞానము గలిగినపిదప సన్న్యాసమున కపవాద మనునూహతోఁ దన వ్యావహారికములయిన యధికారములను జనకాదులవలె నామరణాంతము నడపుట యేమియు తప్పుకాదు.

౯. గుణవిభాగరూపమగు చాతుర్వర్ణ్యవ్యవస్థానుసారముగ చిన్నవియుఁ బెద్దవియు నగు నధికారము లందఱకును జన్మ మొదలుఁకొని యుండియే యున్నవి. మఱియు స్వధర్మానుసారముగ ప్రాప్తములయిన యీయధికారములను లోక

	సం[illegible] ముందును ముఖ్యములైన ఖేద[illegible] బుద్ధితో [illegible] ములు చెప్పకుండ నాచరింపవల[illegible] కారణ మేమియన: ఈచక్రము జగత్తు యొక్క ధారణమునకై పరమేశ్వరునిచే నిర్మింపఁబడినది.
౧౦. కాని యేమైనను కర్మత్యాగ రూపమగు సన్న్యాసమే శ్రేష్ఠము. ఇతరాశ్రమములకర్మలు చిత్తశుద్ధికిసాధనములు, లేక, ప్రాథమికసన్నాహములు. కావున జ్ఞానమునకును, కర్మకును సహజముగనె విరోధముకలదు. కావునపూర్వాశ్రమమునందు సాధ్యమగునంతత్వరలో చిత్తశుద్ధిఁగలుగఁజేసికొని జ్ఞానముకలిగిన పిదప కర్మత్యాగరూప మగుసన్న్యాసమును గైకొనుము. చిత్తశుద్ధి పుట్టుకతోనే కాని, లేక, పూర్వవయస్సునే కాని కలిగినయెడల గృహస్థాశ్రమము నందలి కర్మలను చేయుచు కూర్చుండ నవసర ముండదు. కర్మలను స్వరూపముతోనే త్యజించుట (స్వరూపతస్త్యాగము) సత్యమగు సన్న్యాస మగును.	౧౦. సాంసారికకర్మలను శాస్త్రోక్తవిధి ననుసరించి చేసినందున చిత్తశుద్ధి కలుగుట సత్యమే; కాని చిత్తశుద్ధి యను నొక్కటియె కర్మకు ఫలము కాదు. జగత్తుయొక్క వ్యవహారము నడిపించుటకును కర్మ యావశ్యక మయినదియె. అట్లే కామ్యకర్మలకును, జ్ఞానమునకును విరోధ మున్నను, నిష్కామకర్మకును, జ్ఞానమునకు నేమియు విరోధము లేదు. గనుక చిత్తశుద్ధి గలిగినపిదప సైతము, ఫలాశనువదలి చాతుర్వర్ణ్యముయొక్క సర్వకర్మల నామరణాంతము నిష్కామ బుద్ధితో జగత్తుయొక్క సంగ్రహార్థమై యాచరించుము. ఇదియే సత్యమగుసన్న్యాస మగును. కర్మలను బొత్తిగ వదలి వేయుట (స్వరూపతస్త్యాగము) యెప్పుడు నుచితమును శక్యమును కానేరదు.
౧౧. కర్మసన్న్యాసమును గైకొనిన పిదప శమదమాది ధర్మములను బాలింపవలయును.	౧౧. జ్ఞానము కలిగిన పిదప ఫలాశాత్యాగరూప సన్న్యాసమును గైకొని శమదమాదిధర్మములనే కాక యాత్మౌపమ్యదృష్టితోఁ బ్రాప్తములయిన సర్వధర్మములను పాలింపఁవలయును. మఱియు నీ శమముతోడనే (అనఁగా: శాంతవృత్తితోడ) శాస్త్రవిధిచే ప్రాప్తములయిన

	సర్వకర్మలను లోకసంగ్రహార్థమై యామరణాంతమ్మును చేయుచుండుము. నిష్కామకర్మలను వదలిపెట్టకుము.
౧౨. ఈమార్గ మనాదియైనదియు, శ్రుతిస్మృతిప్రతిపాదిత మైనదియు నై యున్నది.	౧౨. ఈమార్గ మనాదియైనదియు శ్రుతిస్మృతిప్రతిపాదితమునై యున్నది.
౧౩. శుక, యాజ్ఞవల్క్యాదు లీమార్గముననే నడచిరి.	౧౩. వ్యాస, వసిష్ఠ, జైగీషవ్యాదులును, జనక-శ్రీకృష్ణాదు లీమార్గముననే నడచిరి.

తుదకు మోక్షము.

ఈరెండుమార్గములు (అనఁగా : నిష్ఠలు) బ్రహ్మవిద్యామూలకములు. ఈరెండు పక్షములయందును మనస్సుయొక్క నిష్కామావస్థయు శాంతియు నొక్కవిధముననే యుండవలయును. కాన రెండుమార్గములచేతను తుద కొకమోక్షమే ప్రాప్తమగును. (గీ: ౫. ౫.) జ్ఞానము కలిగినపిదప కర్మలను వదలిపెట్టుటయు, కామ్యకర్మలను వదలి నిష్కామకర్మలను నిత్యము చేయుచుండుటయు ననునది మాత్రమే యీరెంటియందును ముఖ్యమయిన భేదము.

కర్మత్యాగము, కర్మను జేయుటయు నను పైనచెప్పిన రెండుమార్గములును జ్ఞానమూలకములు, అనఁగా జ్ఞానము గలిగినపిదప జ్ఞానిచే స్వీకరింపఁబడినవియు, నాచరింపఁబడినవియు నై యున్నవి ; కాని కర్మను వదలిపెట్టుటయు, కర్మను చేయుటయు నను రెండు విషయములును జ్ఞానము లేకపోయిన నుండవచ్చును. కావున నీయజ్ఞానమూలకములగు కర్మలయొక్కయు, కర్మత్యాగముయొక్కయు వివేచన యిచ్చోఁ జేయుట కొంత యావశ్యక మగును. గీతయొక్క పదునెనిమిదియవ యధ్యాయమునఁ జెప్పఁబడిన త్యాగముయొక్క మూఁడువిధములకును నిదియే కారణము. జ్ఞానము లేక పోయినను కొందఱు కాయక్లేశభయముచే కర్మలను వదలిపెట్టుచున్నారు: ఇది గీతలలో రాజసత్యాగ మని చెప్పఁబడినది. (గీ. ౧౮. ౮). అట్లే జ్ఞానము లేకపోయినను కేవలము శ్రద్ధచేతనే యనేకులు యజ్ఞయాగాది

కర్మలను చేయుచున్నారు ; కాని కర్మలను జేయుట యను నీమార్గము మోక్ష ప్రదము కానేరదు. మఱియు నింక నేమన : స్వర్గప్రదముగ నే యున్నదని గీత చెప్పుచున్నది. (గీ ౯. ౨౦) యజ్ఞయాగాది శ్రౌతధర్మములు ప్రస్తుతమున ప్రచారములో లేకపోవుటచే, మీమాంసకుల సంబంధమగు నీకేవలకర్మమార్గవిషయమై గీతయొక్క సిద్ధాంతము ప్రస్తుతమున విశేషోపయోగి కానేరదని యనేకులు తలంచుచున్నారు; కాని యదీ సత్యమైనది కాదు. కారణ మేమియన: శ్రౌతము లైనయజ్ఞయాగములు మునిఁగిపోయినను, స్మార్తయజ్ఞములు, అనఁగా చాతుర్వర్ణ్యముయొక్క కర్మ లిప్పటికిని నడుచుచు నే యున్నవి. కావున నజ్ఞానముచేతనైనను, శ్రద్ధతో యజ్ఞయాగాది కామ్యకర్మలను చేయువారివిషయములో గీతలో నున్న సిద్ధాంతము, జ్ఞానము లేకపోయినను శ్రద్ధతో చాతుర్వర్ణ్యాదికర్మలను జేయువారికిని, ప్రకృతమందున్న స్థితియందు పూర్ణముగ సంబంధించియే యుండును. జగత్తునందలి వ్యవహారము విషయమై విచారించితిమేని, యిట్టిసమాజమునందే (అనఁగా: శాస్త్రము మీఁదనే శ్రద్ధ యుంచి నీతిచేఁ దమకర్మలను జేయులోకులయొక్క సమాజమునందే) విశేషముగుగొప్పతన మున్నదని కాన్పించును; కాని, వారికి పరమేశ్వర స్వరూపము పూర్ణముగఁ దెలియక యుండును. కావున గణితశాస్త్రమునందుపపత్తిని దెలిసికొనక నోటిలెక్కనే గణితమును జేయులోకులయొక్కవలె నీ శ్రద్ధావులను కర్మఠులు నయినలోకులయొక్క యవస్థ యగును. సర్వకర్మలును శాస్త్రోక్త విధిచేత శ్రద్ధతోఁ జేయఁబడియుండుటచే నవి తప్పక పుణ్యప్రదములు, అనఁగా స్వర్గప్రదము లగు నను విషయమున నేమియు సందేహము లేదు. జ్ఞానము కుదురక మోక్షము సిద్ధించుట శక్యము కాదని శాస్త్రములయొక్క సిద్ధాంతము గాన స్వర్గప్రాప్తికంటె నధికఫల మీకర్మఠులకు లభించుట శక్యము కాదు. కావున స్వర్గసుఖముకంటె పరమందున్నయమృతత్వముఁ బొందఁదగిన వారును, నీయమృతత్వమే ముఖ్యమైన పురుషార్థ మనుకొనువారును, మొదట సాధన మనియు, పిదప సిద్ధావస్థయందు లోకసంగ్రహార్థ మనియు మొత్తముమీఁద నామరణాంతము "సర్వభూతములయందు నొకయాత్మయే కల" దనుజ్ఞానముగలబుద్ధితో, నిష్కామకర్మలను జేయు మార్గము నే స్వీకరింపవలయును. ఆయుర్దాయము ను గడపుకొనుటలో నన్నిమార్గములకంటె నీమార్గ ముత్తమ మయినది. గీతల ననుసరించి పైన చెప్పఁబడిన కోష్ఠకమందున్న యీమార్గము కర్మయోగమని చెప్పఁబడినది; మఱియు దీనినే కర్మమార్గ మనియు, లేక, ప్రవృత్తిమార్గ మనియుఁ జెప్పుదురు. కర్మమార్గము, ప్రవృత్తిమార్గము

నను రెండు శబ్దములచేతను, జ్ఞానవిరహితమైనను శ్రద్ధతోఁ గర్మలను జేయువారికి స్వర్గప్రద మగుమార్గముయొక్క బోధయు సామాన్యముగఁ గలుగుచున్నది. కావున జ్ఞానవిరహితమైనను శ్రద్ధాయుక్తమగుకర్మమును, జ్ఞానయుక్త నిష్కామకర్మమును అను నీరెంటియొక్క భేదమును దెలియఁజేయుటకు వేర్వేఱగుశబ్దములను బ్రయోగించుట యావశ్యక మగును. మఱియు నీకారణముచేతనే మనుస్మృతియందును, భాగవతమందును, మొదటిదానికి (అనఁగా: జ్ఞానవిరహితమగుకర్మకు) 'ప్రవృత్తి కర్మ' యనియు, రెండవదానికి(అనఁగా:జ్ఞానయుక్త మగునిష్కామకర్మకు)'నివృత్త కర్మ' యనియు వేర్వేఱగు పేరులు పెట్టఁబడినవి. (మను. ౧౨. ౮౯; భాగ. ౭. ౧౫. ౪౭).కాని యాశబ్దములును నామతమునందు కావలసినంత నిస్సందిగ్ధములుగ లేవు. కారణమేమి యన:'కర్మనుండి నివృత్తి యగుట,' యని సామాన్యమైనయర్థము నివృత్తిశబ్దమున కగును. ఈశంక యుండఁగూడ దనునూహతో 'నివృత్త'శబ్దమునకు ముందు'కర్మ' యనువిశేషణమును సంబంధింపఁ జేయుచున్నారు. అటు లొనర్చిన యెడల 'నివృత్త' అనువిశేషణమునకుఁ గర్మయందుండి పరావృత్తుఁడని యర్థము గాక, నివృత్తకర్మ=నిష్కామకర్మ, యని మొత్తముపై నర్థము నిష్పన్నమగును. కాని యేమి చెప్పినను 'నివృత్త'శబ్దము దానియం దున్నంతవఱకు కర్మత్యాగము యొక్క కల్పన మనస్సునకు దోఁచకమానదు. కావున జ్ఞానయుక్తనిష్కామకర్మలను జేయుమార్గమును 'నివృత్తి, లేక, నివృత్తికర్మ'యని చెప్పక 'కర్మయోగ'మని చెప్పుటయే యుత్తమ మని నాయూహ. కారణ మేమన: కర్మశబ్దమునకు యోగ శబ్దము చేర్పఁబడెనేని 'మోక్షమున కాటంకము రానికర్మలను జేయుయుక్తి' యని దానికి స్వభావముగ నర్థమగును. కావున నజ్ఞానయుక్తకర్మలయొక్క నిరాసము తనంతట తానే యగును. ఐనను గీతలయందున్నకర్మయోగము జ్ఞానమూలకముగ నున్న దని మఱవక దీనినే కర్మమార్గము, లేక, ప్రవృత్తిమార్గము అని చెప్పుట కేమియు నభ్యంతరము లేదు. కొన్నిస్థలములయందు నేనును భాషావైచిత్ర్యముకొఱ కీశబ్దములను గీతలయందున్న కర్మయోగము నుద్దేశించియే ప్రయోగించి యున్నాను. అది యట్లుండుగాక. కర్మను జేయుట, లేక, వదలుట యను నవి యిట్లు జ్ఞానమూలకములు, నజ్ఞానమూలకములు నని రెండువిధము లగుచున్నవి. వానిలోఁ బ్రతిదానివిషయమునను గీతాశాస్త్రముయొక్క యభిప్రాయ మీదిగువ వ్రాసిన తీరున నున్నది.—

ఆయుష్యక్రమణమునకు మార్గము. (జీవితకాలమును గడపుమార్గము)	శ్రేణి.	గతి.
౧. కామోపభోగ మనునదియే పురుషార్థ మనియెన్ని యహంకారము, ఆసురీబుద్ధి, దంభము, లేక, లోభము- వీనితోడ తనసుఖముకొఱకె కర్మలను జేయుట (గీ.౧౬.౧౬)—ఆసురము, లేక, రాక్షసమార్గము:	అధమము.	నరకము.
౧. సర్వభూతములందు నొకయాత్మయే కల దని పరమేశ్వరస్వరూపము యొక్క యథార్థజ్ఞానము లేకపోయినను వేదవిధిని, లేక, శాస్త్రవిధి ననుసరించి శ్రద్ధతోను, నీతితోను దమతమ కామ్యకర్మలను జేయుట. (గీ. ౨.౪౧-౪౪; మఱియు ౯. ౨౦)— కేవల కర్మము, త్రయీధర్మము, లేక, మీమాంసకమార్గము.	మధ్యమము (మీమాంసక మతములో ఉత్తమము)	స్వర్గము. (మీమాంసక మతమున మోక్షము.)
౧. శాస్త్రోక్తములగు నిష్కామకర్మలచే పరమేశ్వరజ్ఞానము గలిగిన పిదప వైరాగ్యముచే సర్వకర్మలను వదలి కేవలజ్ఞానమునందే తృప్తుడై యుండుట (గీ. ౫. ౨)—కేవలజ్ఞానము, సాంఖ్యము, లేక, స్మార్తమార్గము.	ఉత్తమము.	మోక్షము.
౧. మొదట చిత్తశుద్ధ్యర్థమును, పరమేశ్వరునియొక్క జ్ఞానము కలిగిన పిదప కేవలలోకసంగ్రహార్థమును, నామరణాంతము భగవంతునివలె కర్మలను చేయుచునే యుండుట. (గీ. ౫. ౨)—జ్ఞానకర్మసముచ్చయము, కర్మయోగము, లేక, భాగవతమార్గము	సర్వోత్తమము.	మోక్షము.

జ్ఞానరహితమైన మార్గములు.

సిద్ధాంతమునందు రెండు నిష్ఠలు.

కావున మోక్షప్రాప్తిని గుఱించి కర్మ లావశ్యకములు కాకపోయినను, ఆకర్మతోఁ గూడిన యితరకారణములగుఱించి—అనఁగా కర్మ లపరిహార్యము లయినను ఇతరకారణములు జగత్తుయొక్క ధారణపోషణములకొఱ కావశ్యకములై నందున—నిష్కామబుద్ధితో నెప్పుడును సర్వకర్మలను జేయుచునే యుండవలయు ననుపక్షము సర్వోత్తమమని గీతలలో నిశ్చయింపఁబడినది. లేదా "కృతబుద్ధిషు కర్తారః కర్తృషు బ్రహ్మవాదినః" (మను. ౧. ౯౭) అను మనువచనాను సారముగ కర్తృత్వమునకును బ్రహ్మజ్ఞానమునకు నుండు పరస్పరసంబంధమే యన్నింటిలో నుత్తమ మనియు, కేవలకర్తృత్వము, కేవలబ్రహ్మజ్ఞానము ననునవి ప్రత్యేక మేకదేశీయములుగ నున్నవనియు గీతలచరమసిద్ధాంత మని సారాంశము.

వాస్తవముగ విచారించిన నీప్రకరణ మిచ్చో సమాప్త మయినది; కాని గీతలయొక్క సిద్ధాంతము శ్రుతిస్మృతిప్రతిపాదిత మని నిరూపణచేయుటకై పూర్వమునఁ జెప్పఁబడిన వచనములలోని తుద రెండు మాటలను చెప్పుట యావశ్యకము. కారణమేమి యన: ఉపనిషత్తులపై నున్న సాంప్రదాయికభాష్యము ననుబట్టి సర్వోపనిషత్తులును సన్న్యాసపరములు, లేక, నివృత్తిపరములుగ నున్నవని యనేకు లభిప్రాయపడి యుండిరి. ఉపనిషత్తులలో సన్న్యాసమార్గము ప్రతిపాద్యము కాదని మేము చెప్పుటయే లేదు. పరబ్రహ్మ మనునదియే సత్యమని యనుభవములోనికి వచ్చిన పిదప "కొందఱు జ్ఞానులు పుత్రైషణ, విత్తైషణ, లోకైషణల నపేక్షింపక మాకు సంతతితో ప్రయోజన మేమి? తమయాత్మయె లోకమని యెన్ని భిక్షయెత్తుకొనుచు నానందముగ తిరుగుచున్నారము" అని బృహదారణ్యకోపనిషత్తులోఁ జెప్పఁబడినది (౪. ౪. ౨౨); కాని యీపక్షమునే సర్వబ్రహ్మజ్ఞానులును స్వీకరింపవలయు నని నియమము బృహదారణ్యకములో నెచ్చటను లేదు. వేయేల? ఈయుపదేశము నొందినజనకచక్రవర్తియు బ్రహ్మజ్ఞానముయొక్క శిఖరము నెక్కి యమృతత్వము నొందెనని యుపనిషత్తులలోఁ జెప్పఁబడెను; కాని యాతఁడు యాజ్ఞవల్క్యులవలె సంసారమును వదలి సన్న్యాసము గైకొనిన ట్లెక్కడను గానరాదు. కావున జనకునియొక్క నిష్కామకర్మమార్గము, యాజ్ఞవల్క్యులయొక్క కర్మసన్న్యాసమార్గము నను నీరెండును బృహదారణ్యకోపనిషత్తునకు వికల్పముగ సమ్మతమయినటుల స్పష్ట మగుచున్నది. మఱియు వేదాంతసూత్రకారులును, అయనుమానమునే చేసిరి. (వే. సూ. ౩. ౪. ౧౫) కఠోపనిషత్తు దీనికంటె మీఁదిమె ట్టెక్కినది. దానిలో మామతమునం దున్ననిష్కామకర్మయోగమే ప్రతిపాద్యముగ నున్న

దని వెనుక నేనవప్రకరణములోనే నిరూపించియున్నాను. చాందోగ్యోపనిషత్తునందును (౮. ౧౫. ౧) నీయర్థమే ప్రతిపాద్యమగుటచేఁ దుదకు "గురునియొద్ద యధ్యయనముఁ జేసి యనంతరము కుటుంబములోనుండి, ధర్మముతో నడుచుజ్ఞాని బ్రహ్మలోకమును బొందును. మరలరాఁడు" అని స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడినది. మఱియు తైత్తిరీయశ్వేతాశ్వతరోపనిషత్తులయందున్న యీయర్థము కలిగిన వాక్యములు పైనఁ జెప్పఁబడినవి. (తై. ౧. ౯ మఱియు శ్వే. ౬. ౪). ఇంతియె కాక యుపనిషత్తులలో నెవ రెవ రితరులనకు బ్రహ్మజ్ఞానము నుపదేశించిరో వారు గాని, లేక, బ్రహ్మజ్ఞానము నొందినవారికి శిష్యులు గాని, యాజ్ఞవల్క్యులవలె నెవ్వరును కర్మత్యాగపూర్వకమగు సన్న్యాసమును పుచ్చుకొనినటుల స్పష్టముగఁ గన్పట్టను. అదియునుం గాక వారు గృహస్థాశ్రమమునందే యుండి రని వారిచరిత్రనుబట్టి కన్పట్టుచున్నది. కావున నన్ని యుపనిషత్తులును సన్న్యాసపరములు గావనియుఁ, గొన్నింటిలో సన్న్యాసకర్మయోగములయొక్క వికల్పమును, మఱికొన్నిటిలో జ్ఞానకర్మయోగములసముచ్చయమును బ్రతిపాదింపఁబడినవనియుఁ జెప్పవలసివచ్చును; కాని యుపనిషత్తులమీఁద నున్న సాంప్రదాయికభాష్యములలో నీభేదమును జెప్పక సర్వోపనిషత్తులు నొకయర్థమే కలవి యనియు చెప్పుచున్నారు. కావున సాంప్రదాయికటీకాకారులయొక్క చేతులలో గీతలకు నుపనిషత్తులకు నొకయవస్థ ప్రాప్తమయినది. అనఁగా గీతలలో నున్న కొన్ని శ్లోకములకువలె, నుపనిషత్తులలో నున్న కొన్ని మంత్రములకును నీభాష్యకారులు బలాత్కారముగఁ దమతమమతమున కనుకూల మగునర్థముఁ జేయుటకు నారంభించిరి యని సారాంశము. ఈశావాస్యోపనిషత్తు నుదాహరణముగఁ గైకొనుము. ఈయుపనిషత్తు చిన్నది. పదునెనిమిది శ్లోకములు మాత్రమే కలిగినదైనను నితరోపనిషత్తులకంటె నధిక మైనయోగ్యత గలదని చెప్పుచున్నారు. కారణ మేమి యన: ఈయుపనిషత్తు వాజసనేయసంహిత యందుమాత్రమే చెప్పఁబడినది. ఇతరోపనిషత్తులారణ్యకగ్రంథమునందు చెప్పఁబడియున్నవి; మఱియు సంహితకంటె బ్రాహ్మణమును, బ్రాహ్మణముకంటె యారణ్యకగ్రంథము నుత్తరోత్తరముగ తగుప్రామాణ్యము గలదనువిషయము నందఱు నొప్పుకొందురు. ఈశావాస్యోపనిషత్తంతయు (అనఁగా: ఆరంభము మొదలు తుదవఱకును) జ్ఞానకర్మసముచ్చయాత్మకముగ నేయున్నది. దీనియందలి మొదటిమంత్రమున (శ్లోకమునందు) "జగత్తునందున్న దంతయు నీశావాస్యము—అనఁగా: పరమేశ్వరాధిష్ఠితము—అని తెలిసికొనవలయును" అని చెప్పి రెండవమంత్రమునందు

"యావజ్జీవము నూఱుసంవత్సరములు నిష్కామకర్మలను జేయుచునే యుండవలయు నని యిచ్ఛగింపవలయును" అని స్పష్టముగనే యున్నది. వేదాంతసూత్రములందు కర్మయోగమును వివేచన చేయవలసినసమయము వచ్చినప్పుడు నితరగ్రంథముల యందును నీశావాస్యమునందున్న యీవచనములు జ్ఞానకర్మసముచ్చయపక్షమునకు సమర్థకములని వ్రాయఁబడినది; కాని యీశావాస్యోపనిషత్తంతమాత్రముచేఁ బూర్ణము కానేరదు. రెండవమంత్రములోఁ జెప్పఁబడినయీవిధానమును సమర్థించునిమిత్తమై మొదట నవిద్యను(అనఁగా: కర్మను), పిదప విద్యను (అనఁగా: జ్ఞానమును) వివేచించుటకు నారంభించి తొమ్మిదియవమంత్రమునందు అవిద్యనే (అనఁగా: కర్మనే) సేవించువార లంధకారమున ప్రవేశించెదరు; కేవలవిద్యయందు (అనఁగా: బ్రహ్మజ్ఞానమునందు మాత్రమే) మగ్నులయినవారు విశేషముగ నంధ కారములోఁ బడుదురు." అని చెప్పఁబడినది. కేవల మవిద్య (కర్మ), కేవలము విద్య (జ్ఞానము) యను వీనియొక్క ప్రత్యేకత్వము న్యూనతఁ జూపించినపిదపఁ బదునొకండవ మంత్రమునందు క్రిందచెప్పఁబడినటుల 'విద్యా-ఽవిద్య' లను నీరెండింటికిని సముచ్చయముయొక్క యావశ్యకత చెప్పఁబడినది.—

"విద్యాం చావిద్యాం చ యస్తద్వేదోభయం సహ,
అవిద్యయా మృత్యుం తీర్త్వా విద్యయా ఽమృత మశ్నుతే"

"విద్యయు(జ్ఞానము) నవిద్యయు(కర్మము) ఒకదానితో నొకటి కలిసి యున్నవి యని తెలిసికొనినవారు, అవిద్యచేత (అనఁగా: కర్మచేత) మృత్యువును (అనఁగా: నాశవంతమైన ప్రపంచముయొక్క మాయాసృష్టిని) దాఁటి, విద్యచే (అనఁగా: బ్రహ్మజ్ఞానముచే) నమృతత్వము నొందుచున్నారు."—అని యీమంత్రమునకు స్పష్టము, సరళము నగునర్థము. మఱియు నాయర్థమునకె విద్యకు 'సంభూతి'యనియు,(అనఁగా: జగత్తుయొక్క యాదికారణమనియు) దానికంటె భిన్నమైనయవిద్యకు 'అసంభూతి' యనియు, లేక, 'వినాశ' మనియు మఱియొక పేరు పెట్టి, పిదప నున్నమూఁడుమంత్రములలో నిదియె మరలఁ జెప్పఁబడినది. (ఈశ. ౧౨-౧౪) దీనివలన మొత్తముపై నీశావాస్యోపనిషత్తు విద్యను, నవిద్యను నొకకాలమునందే (ఉభయంసహ) సముచ్చయమును బ్రతిపాదించు నని వ్యక్తమగుచున్నది. మంత్రమునందున్న 'విద్యా-ఽవిద్యా' శబ్దములవలెనే మృత్యువు, అమృతము అను శబ్దములును పరస్పరవిరుద్ధములుగ నున్నవి. వీనిలో నమృత మనఁగా అవినాశిబ్రహ్మ మనునర్థము స్పష్టముగ నున్నది. కావున తద్విరుద్ధమయిన

మృత్యుశబ్దముచే నశ్వరమైన మృత్యులోకము, లేక, యిహలోకముయొక్క సంసారమని యర్థము నిష్పన్నమగును; మఱియు నీయర్థమునందే యీరెండుశబ్దములును ఋగ్వేదమునందలి నాసదీయసూక్తమునం దున్నవి. (ఋ. ౧౦ ౧౨౯. ౨) విద్యాదిశబ్దముల కీసరళమైనయర్థమును గ్రహింతుమేని విద్య=జ్ఞానము, అవిద్య=కర్మము, అమృతము=బ్రహ్మము, మృత్యువు=మృత్యులోకము నని తెలిసికొందుము. ఈశావాస్యమందున్న పైఁజెప్పఁబడిన, పదునొకండవ మంత్రముయొక్క యర్థమును చేయ నారంభింతుమేని యీమంత్రముయొక్క ప్రథమచరణమునందు, విద్యావిద్యలకు నేకకాలీనసముచ్చయము (అనఁగా: ఎప్పుడు నవి రెండును కలసియే యుండు ననుట) వర్ణింపఁబడియుండుటచే, నావిధానము నే బలపఱుచుట కొఱకు, రెండవచరణమునందు నీరెంటిలో నొక్కొక్కదాని కేమిఫలమున్నదియు వేర్వేఱుగఁ జెప్పఁబడినదని మొదటఁ గన్పట్టును. ఈశావాస్యోపనిషత్తునకు నీరెండుఫలములు నిష్టములుగానే యున్నవి. కావుననే జ్ఞానకర్మలను నీరెంటికి నేకకాలీనమయిన సముచ్చయ మీయుపనిషత్తునందు ప్రతిపాదింపఁబడినది. మృత్యులోక మనుప్రపంచమును బాగుగ నడిపించుటయు, దాని నిష్ప్రతిబంధముగ దాఁటుటయు నను నీరెంటికిని, లోకసంగ్రహ మని గీతలయందు పేరిడఁబడినది. మోక్షమును సంపాదించుకొనుట యనునది మనుజునకు కర్తవ్యము సత్యమే; కాని యామక్తి నొందుటవలెనే యతనికి లోకసంగ్రహము చేయుటయు నావశ్యకమయినందున, జ్ఞాని యీ లోకసంగ్రహకారకము లగుకర్మలను వదలఁగూడదని గీతలసిద్ధాంతము; మఱియు నీసిద్ధాంతమే శబ్దభేదముచే "అవిద్యయా మృత్యుం తీర్త్వా విద్యయా ఽమృత మశ్నుతే" అను పై మంత్రమునందున్నది. గీత యుపనిషత్తుల ననుసరించి యుండుటయే కాక, యీశావాస్యోపనిషత్తునందు స్పష్టముగ వర్ణింపఁబడిన యర్థమే గీతలయందు సవిస్తరముగ ప్రతిపాదింపఁబడినదని దీనింబట్టి కాన్పించునని సారాంశము. ఈశావాస్యోపనిషత్తు గలవాజసనేయసంహితయందే శతపథబ్రాహ్మణ మొకభాగము. మఱియు నాశతపథబ్రాహ్మణముయొక్క యారణ్యకమునందు బృహదారణ్యకోపనిషత్తు కలదు. కావున దానితో "కేవల విద్యయందు (బ్రహ్మజ్ఞానమునందు) మగ్నులైనవారు విశేషమైన యంధకారములోఁ బ్రవేశింతురు". అని యీశావాస్యమునందలి తొమ్మిదవమంత్ర మక్షరములతో సైతము స్వీకరింపఁబడినది. (బృ. ౪. ౪. ౧౦) ఈబృహదారణ్యకోపనిషత్తునందే జనకునికథ యున్నది. మఱియు నాజనకుని దృష్టాంతమే కర్మయోగ సమర్థనార్థమై భగవంతునిచే గీతలలో వక్కాణింపఁబడియె. (గీ. 3. ౨౦)దీనివలన

యీశావాస్యమునకును, భగవద్గీతయందున్న కర్మయోగమునకును పూర్వమునందు నేను నిర్మించిన సంబంధమే యధికదృఢముగను నిస్సంశయముగను సిద్ధమగును.

కాని యన్నియుపనిషత్తులలోను మోక్షప్రాప్తికి నొక్కమార్గమే ప్రతిపాద్యమనియు, నదియును వైరాగ్యము, లేక, సన్న్యాసముతో కూడుకొని యున్నదనియు, నుపనిషత్తులలో రెండుమార్గములు చెప్పుటకు వీలులేదనియుఁ జెప్పునట్టి సాంప్రదాయికులు దమసిద్ధాంతమున కనుకూలమగుటకై యీశావాస్యోపనిషత్తులలోనున్న స్పష్టార్థకము లైనమంత్రములకు, బలాత్కారముగ మఱియొకయర్థమును జెప్పవలసినవా రగుచురు. అట్లు చేయనియెడల నిసంప్రదాయమున కామంత్రము ప్రతికూల మగును. అది యట్లగుట వారి కిష్టము కాదు. కావున నే పదునొకండవ మంత్రమును వ్యాఖ్యానముఁ జేయుచు శ్రీశంకరాచార్యులు దమభాష్యమునందు 'విద్యా'శబ్దమునకు జ్ఞాన మని యర్థము చెప్పక నుపాసన యని యర్థము చెప్పిరి. 'విద్యా'శబ్దమునకు నుపాసన యని యర్థముఁ జెప్పుటకు వీలులేక పోలేదు. శాండిల్యవిద్య మొదలగువానియందు దానికి నుపాసన యని యర్థము వివక్షిత మయి యున్నది; కాని యది ముఖ్యార్థము కానేరదు. శ్రీశంకరాచార్యులవారి కీయర్థము తెలియక కాని తోఁపక కాని యుండలేదు. అట్లు తోఁచుటకు వీలును లేకపోలేదు. "విద్యయా విందతే ఽమృతం" (కేన. ౨. ౧౨), లేక, "ప్రాణస్యాధ్యాత్మం విజ్ఞాయామృత మశ్నుతే" (ప్రశ్న. ౩. ౧౨) అని యితరములగు నుపనిషత్తులలో సైత మీయర్థమున నిపదము లున్నవి. మైత్ర్యుపనిషత్తుయొక్క యేడవప్రపాఠకమునందు "విద్యాం చావిద్యాం చ" అని పూర్వోదాహృతమైన యీశావాస్యమునందలి పదునొకండవ మంత్ర మీయక్షరములతో సైతము గ్రహింపఁబడియున్నది. దానిని సంబంధించియే, దానికంటె పూర్వమునందున్న కఠోపనిషత్తు. ౨. ౪. కఠ. ౨. ౫ నందు నీమంత్రము లున్నవి. అనఁగా: ఈమూఁడుమంత్రము లొక్కచోట నొకదాని వెంబడి నొకటి చెప్పఁబడియున్నవి. వానిలో మధ్యమంత్ర మీశావాస్యములోనిది. మఱియు దానియందును 'విద్యా'శబ్ద మున్నది. కావున కఠోపనిషత్తునందు విద్యాశబ్దమున కున్నయర్థమే (అనఁగా: జ్ఞాన మనునర్థమే) యీశావాస్యమునందును స్వీకరింపఁబడిన దని మైత్ర్యుపనిషత్తుయొక్క యభిప్రాయమైనట్లు స్పష్టమగుచున్నది; కాని యీశావాస్యముపై నున్న శాంకరభాష్యములో "విద్య" యన, గా ఆత్మజ్ఞాన మనియు, 'అమృత' మనఁగా మోక్ష మనియు నీరెండు శబ్దములకు చేయఁబడినయర్థమే యీశావాస్యమునందలి పదునొకండవమంత్రమున గ్రహింపఁ

బడిన యెడల, జ్ఞానము (విద్య), మఱియు, కర్మము (అవిద్య) అనువానియొక్క సముచ్చయ మీయుపనిషత్తులలో వర్ణింపఁబడినదని చెప్పవలసినచ్చును; మఱియు నే హేతువుచే నీసముచ్చయమే(మిశ్రణము) న్యాయ్యమును యుక్తమును కానేరదో యా హేతువుచేతనే విద్య యనఁగా దేవతోపాసన యనియు, అమృతమనఁగా దేవలోక మనియు, గౌణార్థమే యిక్కడ తెలుపఁగవలయును ” అని చెప్పఁబడినది. మఱియు “జ్ఞానము కలిగినపిదప సన్న్యాసము గైకొనవలయును. కర్మలు చేయఁగూడదు; కారణమేమియన: జ్ఞానకర్మలయొక్క సముచ్చయ (మిశ్రణ) మెప్పుడును న్యాయ్యముకాదు’ అను శాంకరసంప్రదాయముయొక్క ముఖ్యసిద్ధాంతమునకు విరుద్ధముగ నీశావాస్యమునందున్నమంత్ర ముండకూడ దనియు, కావుననే విద్యాశబ్దమునకు గౌణార్థమును స్వీకరించి సర్వశ్రుతివచనములకు తమ సంప్రదాయానుసారముగ నేకవాక్యతను జేయుటకొఱకు శాంకరభాష్యమునం దీశావాస్యముయొక్క పదునొకండవమంత్రమునకు పైనచెప్పినతీరున నర్థము చేయఁబడినదనియు స్పష్టమగుచునే యున్నది” యని సారాంశము. మఱియు సాంప్రదాయిక దృష్టితోఁ జూచితి మేని యీయర్థము మహత్త్వము గలదియె కాక యావశ్యకమును నయి యున్నది; కాని “అన్నియుపనిషత్తులలోను నొకయర్థమే ప్రతిపాదింపఁబడి యుండవలయును. రెండుమార్గములును శ్రుతిప్రతిపాదితము లగుటకు వీలు లే”దను నీమూలసిద్ధాంతము నొప్పుకొననివారికి పైమంత్రమునందున్న ‘విద్యా’ శబ్దముయొక్కయు ‘అమృత’ శబ్దముయొక్కయు నర్థమును మార్చుటకు నేమియు కారణము లేదు. పరబ్రహ్మము “ఏక మే వాద్వితీయం”అని సమ్మతమయినను దాని తెలుంగునుపాయ మొక్కటికంటె నెక్కువగ నుండకూడదని సిద్ధము కానేరదు. ఒకేమేడపై కెక్కుటకు రెండుసోపానమార్గములు గాని, లేక, యొక గ్రామమును జేరుటకు రెండుమార్గములు గాని యుండఁదగియున్నటులె, మోక్షప్రాప్తికుపాయలును ననేకము లుండవచ్చును. మఱియు నీయభిప్రాయముచేతనే “లోకేఽస్మిన్ ద్వివిధా నిష్ఠా” యని భగవద్గీతయందు స్పష్టముగఁ జెప్పబడినది. రెండునిష్ఠ లుండవచ్చునని యొప్పుకొనినపిదప కొన్నియుపనిషత్తులలోఁ గేవలజ్ఞాననిష్ఠయును, కొన్నియుపనిషత్తులలో జ్ఞానకర్మసముచ్చయ(మిశ్రణము)మను నిష్ఠయును వర్ణింపఁబడుట యశక్యము కాదు. అనఁగా: జ్ఞాననిష్ఠలో విరోధము వచ్చునని యీశావాస్యోపనిషత్తున నున్నశబ్దములకు సరళమును, సాహజికమును, స్పష్టము నైనయర్థమును వదలుటకు నేమియు కారణము లేదు. శ్రీమచ్ఛంకరాచార్యులవారియొక్క కటాక్షము సరళమైనయర్థముకంటె, సన్న్యాసనిష్ఠాపరమగు నేకవాక్యతపై పునకే విశేష

ముగ ప్రసరించినదని చెప్పుటకు మఱియొక కారణమును గలదు. తైత్తిరీయోపనిషత్తుయొక్క శాంకరభాష్యములో (తై. ౨. ౧౧) "అవిద్యయా మృత్యుం తీర్త్వా విద్యయా ఽమృత మశ్నుతే" అని యీశావాస్యమంత్రమం దున్నయీభాగమే వ్రాయఁబడినది. దానికి సంబంధించియే "తపసా కల్మషం హన్తి, విద్యయా ఽమృత మశ్నుతే" అని మనువచనము (మను. ౧౨. ౧౦౪) చూపింపఁబడినది; మఱియు నీరెండువచనములయందున్న 'విద్యా' శబ్దమునకు నొక్కయర్థమే (అనఁగా: బ్రహ్మజ్ఞాన మనుముఖ్యార్థమే) యాచార్యులవారిచే స్వీకరింపఁబడినది. కాని యాచార్యులవా రిచ్చో "తీర్త్వా=దాఁటి" అను పదమువలన మృత్యులోకమును తరించుట యనుక్రియ పూర్ణమైనపిదప (ఒకకాలముననే కాదు) విద్యచే నమృతత్వము ప్రాప్త మగుట యను క్రియ సంఘటిల్లు నని చెప్పుదురు; కాని యీయర్థము "ఉభయం సహ" అను పూర్వార్ధమం దున్నశబ్దమునకు విరుద్ధ మగు నని చెప్ప నక్కఱలేదు. మఱియు తఱుచుగ నీకారణముచేత నే యీశావాస్యమునందున్న శాంకర భాష్యములో నీయర్థమును వదలి యుండవలయు నని కాన్పించుచున్నది.

ఎటులయిన నుండనిమ్ము; ఈశావాస్యమందున్న పదునొకండవమంత్రమునకు శాంకరభాష్యమునందు వేఱుగ వ్యాఖ్యానమును జేయుటకుఁ గారణ మేమైన నుండుఁదియు నింతవలన స్పష్టమగును. ఈకారణము సాంప్రదాయికమై యున్నది; మఱియు భాష్యకారులు సాంప్రదాయికదృష్టిని గ్రహింపక పోయిరేని యీభాష్యములయందున్న వ్యాఖ్యానము మాన్యము కాదు. శ్రీమచ్ఛంకరాచార్యులవంటి యలౌకిక జ్ఞానిచేఁ బ్రతిపాదింపఁబడిన యర్థమును, సాధ్యమైనంతవఱకు వదలకుండుటయును మాకు సమ్మతమే; కాని సాంప్రదాయికదృష్టిని వదలినప్పుడు మాత్రము వారియర్థమును వదలక తప్పదు. మఱియు నీహేతువుచేతనే, మాకంటె పూర్వమునందుసైత మీశావాస్యమునందున్న మంత్రములకు శాంకరభాష్యముకంటె వేఱుగనే (అనఁగా: నేను చెప్పియుండుతీరుననే) యితరభాష్యకారులు నర్థముఁ జేసియున్నారు. ఉదాహరణము:—వాజసనేయసంహితపై (అనఁగా: ఈశావాస్యోపనిషత్తుపై) ఉవటాచార్యులవా రొనర్చిన భాష్యమునందున్న "విద్యాం చావిద్యాం చ" అనుమంత్రముయొక్క వ్యాఖ్యానమున 'విద్య' యన నాత్మజ్ఞానమనియు 'అవిద్య' యనఁ గర్మ మనియు నీరెంటియొక్క యేకీకరణముచేతనే యమృత మనఁగా మోక్షము లభించుననియు నున్నది; మఱియు ననంతాచార్యులచే నీయుపనిషత్తుపై చేయఁబడినభాష్యములో నీజ్ఞానకర్మసముచ్చయా(మిశ్రణము)త్మకమైనయర్థ ముండుటయే గాక, తుదకు "ఈమంత్రసిద్ధాంతమును,

“యత్సాంఖ్యైః ప్రాప్యతే స్థానం తద్యోగైరపి గమ్యతే” (గీ. ౫. ౫) యను గీతావచనమునందున్న యర్థమును నొకటియే గాన నీగీతాశ్లోకమునందున్న ‘సాంఖ్య-యోగ’ శబ్దములను క్రమముగ జ్ఞానమునకును కర్మమునకును వాచకము లగు” నని యుం స్పష్టముగ వ్రాయఁబడినది. * అటులే యాజ్ఞవల్క్యస్మృతిమీఁద నున్న (యా. ౩. ౫౭ మఱియు ౨౦౫) టీకలో నపరార్కదేవుఁడును నీశావాస్యము యొక్క పదునొకండవమంత్రమును గైకొని యనంతాచార్యులవలెనే జ్ఞానకర్మసముచ్చయాత్మక మైనయర్థమును జెప్పెను. ఈకారణములను బట్టి యీశావాస్యోపనిషత్తునందున్న మంత్రమునకు శాంకరభాష్యముకంటె వేఱగు నర్థమును నే నిందు క్రొత్తగ నిప్పుడు చేయలేదని చదువరు లెఱుంగుదురుగాక.

ఈశావాస్యోపనిషత్తునందున్న మంత్రముల సంబంధములోనే యీవిచారణ జరిగినది. ఇప్పుడు శాంకరభాష్యమునందున్న “తపసా కల్మషం హన్తి విద్యయా ఽమృత మశ్నుతే” యనుమనువచనమును కొంత విచారింతము. మనుస్మృతి యొక్క పండ్రెండవ యధ్యాయమున నీశ్లోకము ౧౦౪ వదియై యున్నది. ఆప్రకరణము వైదికకర్మయోగ సంబంధ మైనదని మను. ౧౨. ౮౬. శ్లోకమునుబట్టి కన్పట్టును. కర్మయోగము యొక్క యీవివేచన జరుగుచుండఁగా—

“తపో విద్యా చ విప్రస్య నిశ్శ్రేయసకరం పరమ్,
తపసా కల్మషం హంతి విద్యయా ఽమృత మశ్నుతే.”

“తపస్సును (చ) విద్యయు ననునవి (అనఁగా : రెండును) బ్రాహ్మణునకు నుత్తమములైన మోక్షసాధనములుగ నున్నవి” అని మొదటిచరణములోఁ జెప్పి

* ఈశావాస్యోపనిషత్తునకున్న యీభాష్యము లన్నియు పునహాలో నున్న యానందాశ్రమముద్రాశాలలో ముద్రింపఁబడినయీశావాస్యోపనిషత్పుస్తకమునఁ జేర్పఁబడినవి. యాజ్ఞవల్క్యస్మృతికిఁ గలయపరార్కులవారి వ్యాఖ్యయు నా యానందాశ్రమముననే ముద్రింపఁబడినది. ప్రొ. మాక్సుమూలరుచేఁ జేయఁబడిన యుపనిషద్భాషాంతరీకరణమున నీశావాస్యమునకు శాంకరభాష్యానుసారముగఁ చేయఁబడలేదు. దీనికి కారణము నతఁడు తనభాషాన్తరీకరణగ్రంథముననే చివర చెప్పెను. (Sacred Books of the East Series Vol. I. pp. 314—320). అనంతాచార్యులభాష్యము మాక్సుమూలరునకు సిద్ధింపలేదు. మఱియు శాంకరభాష్యమునం దీమంత్రములకు వేఱగునర్థ మేల చేయఁబడినది యని యతనికిఁ దెలిసినట్లు కన్పట్టదు.

వానిలోఁ బ్రతిదానికి నుపయోగ మేమియో తెలుపుటకు "తపస్సుచే దోషములు నశించినందున విద్యచే నమృతము (అనఁగా: మోక్షము) లభించును." అని రెండవ చరణములోఁ జెప్పఁబడినది. ఇందువలన జ్ఞానకర్మసముచ్చయమే (మిశ్రణమే) యిచ్చో మనువున కిష్టము గావున నీశావాస్యమునందలి పదునొకండవ మంత్రము యొక్క యర్థమే మనువుచే నీశ్లోకమునందు వర్ణింపఁబడినదని స్పష్ట మగును. ఈ యర్థమే హారీతస్మృతి యందున్న వచనములను బట్టి యధికముగ దృఢ మగును. ఈహారీతస్మృతి స్వతంత్రముగనే యుపలబ్ధమైనది. ఇంతియకాక నృసింహపురాణమునందును (నృ. పు. అ. ౫౭-౬౧ మఱియు ౬౧. ౯-౧౧ చూడు) చెప్పఁబడినది. హారీతస్మృతియందు (౭. ౯-౧౧) జ్ఞానకర్మసముచ్చయసంబంధములో నీ క్రింద వ్రాయఁబడిన శ్లోకము లున్నవి.

"యథాఽశ్వా రథహీనా శ్చ రథా శ్చాశ్వై ర్వినా యథా,
ఏవం తపశ్చ విద్యా చ ఉభా వపి తపస్వినం.
యథాన్నం మధుసంయుక్తం మధు చాన్నేన సంయుతమ్,
ఏవం తపశ్చ విద్యా చ సంయుక్తం భేషజం మహత్.
ద్వాభ్యా మేవ హి పక్షాభ్యాం యథా వై పక్షిణాం గతిః,
తథైవ జ్ఞానకర్మాభ్యాం ప్రాప్యతే బ్రహ్మ శాశ్వతమ్."

"ఏరీతిగ రథము లేనిది యశ్వములును, అశ్వములు లేనిది రథమును (నడువవో) తపస్వియొక్క తపస్సును విద్యయు నను రెంటి స్థితియు నటులే యున్నది. ఏరీతిగ నన్నము మధువుతో సంయుక్త మైనదో, మధువు నన్నముతో సంయుక్త మయినదో యారీతిగనె తపస్సును విద్యయు సంయుక్తము లగునేని యొకగొప్ప యౌషధ మగును. ఏరీతిగ పక్షులయొక్క గతి రెండు ఱెక్కలయొక్క సంబంధముచేఁ గలుగునో యారీతిగనే జ్ఞానకర్మలచేత శాశ్వత మగుబ్రహ్మమును పొందును"—హారీతస్మృతియందున్న యీవచనములు వృద్ధాత్రేయస్మృతి యందలి రెండవ యధ్యాయమునందు నున్నవి. ఈవచనములంబట్టియు, విశేషముగ వానిలో నున్నదృష్టాంతములం బట్టియు మనుస్మృతియందున్న వచనములకు నేమి యర్థముఁ జేయవలయునో స్పష్ట మగును. చాతుర్వర్ణ్యముయొక్క కర్మకు తపశ్శబ్దములోనే సమావేశముఁ జేయుట మనువున కిష్టమని పూర్వమునందే చెప్పఁబడినది. (మను. ౧౧. ౨౩౬); మఱియు తైత్తిరీయోపనిషత్తునందు "తపస్సు, స్వాధ్యాయ ప్రవచనము" మొదలగునవి యాచరింపవలయు నని (తై. ౧. ౯.)

"యత్సాంఖ్యైః ప్రాప్యతే స్థానం తద్యోగైరపి గమ్యతే" (గీ. ౫. ౫) యను గీతావచనమునందున్న యర్థమును నొకటియే గాన నీగీతాశ్లోకమునందున్న 'సాంఖ్య-యోగ' శబ్దములను క్రమముగ జ్ఞానమునకును కర్మమునకును వాచకము లగు" నని యు స్పష్టముగ వ్రాయఁబడినది. * అటులే యాజ్ఞవల్క్యస్మృతిమీఁద నున్న (యా. ౩. ౫౭ మఱి యు ౨౦౫) టీకలో నపరార్కదేవుఁడును నీశావాస్యము యొక్క పదునొకండవమంత్రమును గైకొని యనంతాచార్యులవలెనే జ్ఞానకర్మసముచ్చయాత్మక మైనయర్థమును జెప్పెను. ఈకారణములను బట్టి యీశావాస్యోపనిషత్తునందున్న మంత్రమునకు శాంకరభాష్యముకంటె వేఱగు నర్థమును నే నిందు క్రొత్తగ నిప్పుడు చేయలేదని చదువరు లెఱుంగుదురుగాక.

ఈశావాస్యోపనిషత్తునందున్న మంత్రముల సంబంధములోనే యీవిచారణ జరిగినది. ఇప్పుడు శాంకరభాష్యమునందున్న "తపసా కల్మషం హన్తి విద్యయా ఽమృత మశ్నుతే" యనుమనువచనమును కొంత విచారింతము. మనుస్మృతి యొక్క పండ్రెండవ యధ్యాయమున నీశ్లోకము ౧౦౪ వదియై యున్నది. ఆప్రకరణము వైదికకర్మయోగ సంబంధ మైనదని మను. ౧౨. ౮౬. శ్లోకమునుబట్టి కన్పట్టును. కర్మయోగము యొక్క యీవివేచన జరుగుచుండఁగా—

"తపో విద్యా చ విప్రస్య నిశ్శ్రేయసకరం పరమ్,
తపసా కల్మషం హంతి విద్యయా ఽమృత మశ్నుతే."

"తపస్సును (చ) విద్యయు ననునవి (అనఁగా : రెండును) బ్రాహ్మణునకు నుత్తమములైన మోక్షసాధనములుగ నున్నవి" అని మొదటిచరణములోఁ జెప్పి

* ఈశావాస్యోపనిషత్తునకున్న యీభాష్యము లన్నియు పునహాలో నున్న యానందాశ్రమముద్రాశాలలోముద్రింపఁబడినయీశావాస్యోపనిషత్పుస్తకమునఁ జేర్పఁబడినవి. యాజ్ఞవల్క్యస్మృతికిఁ గలయపరార్కులవారి వ్యాఖ్యయు నాయానందాశ్రమముననే ముద్రింపఁబడినది. ప్రొ, మాక్సుమూలరుచే జేయఁబడిన యుపనిషద్భాషాంతరీకరణమున నీశావాస్యమునకు శాంకరభాష్యానుసారముగఁ చేయఁబడలేదు. దీనికి కారణము నతఁడు తనభాషాన్తరీకరణగ్రంథముననే చివర చెప్పెను.(Sacred Books of the East Series Vol. I. pp. 314—320). అనంతాచార్యులభాష్యము మాక్సుమూలరునకు సిద్ధింపలేదు. మఱియు శాంకరభాష్యమునం దీమంత్రములకు వేఱగునర్థ మేలచేయఁబడినది యని యతనికిఁ దెలిసినట్లు కన్పట్టదు.

వానిలోఁ బ్రతిదానికి నుపయోగ మేమియో తెలుపుటకు "తపస్సుచే దోషములు నశించినందున విద్యచే నమృతము (అనఁగా:మోక్షము) లభించును." అని రెండవ చరణములోఁ జెప్పఁబడినది. ఇందువలన జ్ఞానకర్మసముచ్చయమే (మిశ్రణమే) యిచ్ఛోపనిషత్తుకు మనువున కిష్టము గావున నీశావాస్యమునందలి పదునొకండవ మంత్రము యొక్క యర్థమే మనువుచే నీశ్లోకమునందు వర్ణింపఁబడినదని స్పష్ట మగును. ఈ యర్థమే హారీతస్మృతి యందున్నవచనములను బట్టి యధికముగ దృఢ మగును. ఈహారీతస్మృతి స్వతంత్రముగనే యుపలబ్ధమైనది. ఇంతియకాక నృసింహపురాణమునందును (నృ. పు. అ. ౫౭-౬౧ మఱియు ౬౧. ౯-౧౧ చూడు) చెప్పఁబడినది. హారీతస్మృతియందు (౭. ౯-౧౧) జ్ఞానకర్మసముచ్చయసంబంధములో నీ క్రింద వ్రాయఁబడిన శ్లోకము లున్నవి.

"యథాఽశ్వా రథహీనా శ్చ రథా శ్చాశ్వై ర్వినా యథా,
ఏవం తపశ్చ విద్యా చ ఉభా వపి తపస్వినం.
యథాన్నం మధుసంయుక్తం మధు చాన్నేన సంయుతమ్,
ఏవం తపశ్చ విద్యా చ సంయుక్తం భేషజం మహత్.
ద్వాభ్యా మేవ హి పక్షాభ్యాం యథా వై పక్షిణాం గతిః,
తథైవ జ్ఞానకర్మాభ్యాం ప్రాప్యతే బ్రహ్మ శాశ్వతమ్."

"ఏరీతిగ రథము లేనిది యశ్వములును, అశ్వములు లేనిది రథమును (నడువవో) తపస్వియొక్క తపస్సును విద్యయు నను రెంటి స్థితియు నటులే యున్నది. ఏరీతిగ నన్నము మధువుతో సంయుక్త మైనదో, మధువు నన్నముతో సంయుక్త మయినదో యారీతిగనె తపస్సును విద్యయు సంయుక్తము లగునేని యొకగొప్ప యౌషధ మగును. ఏరీతిగ పక్షులయొక్క గతి రెండు ఱెక్కలయొక్క సంబంధముచేఁ గలుగునో యారీతిగనే జ్ఞానకర్మలచేత శాశ్వత మగుబ్రహ్మమును పొందును"—హారీతస్మృతియందున్న యీవచనములు వృద్ధాత్రేయస్మృతి యందలి రెండవ యధ్యాయమునందు నున్నవి. ఈవచనములంబట్టియు, విశేషముగ వానిలో నున్నదృష్టాంతములం బట్టియు మనుస్మృతియందున్న వచనములకు నేమి యర్థముఁ జేయవలయునో స్పష్ట మగును. చాతుర్వర్ణ్యముయొక్క కర్మకు తపశ్శాబ్దములో నే సమావేశముఁ జేయుట మనువున కిష్టమని పూర్వమునందే చెప్పఁబడినది. (మను. ౧౧. ౨౩౬); మఱియు తైత్తిరీయోపనిషత్తునందు "తపస్సు, స్వాధ్యాయ ప్రవచనము" మొదలగునవి యాచరింపవలయు నని (తై. ౧. ౯.)

చెప్పుటయు, జ్ఞానకర్మ సముచ్చయపక్షమునే స్వీకరించి చెప్పఁబడినదని యిప్పుడు స్పష్ట మగును. యోగవాసిష్ఠముయొక్క తాత్పర్య మంతయు నిదియే యగును. కారణ మేమనఁ: ఈగ్రంథారంభమున "మోక్షముయొక్క ప్రాప్తి కేవలజ్ఞానము చేతనా? కేవలకర్మ చేతనా? లేక, యీరెంటియొక్క సముచ్చయముచేతనా? ఆనిర్ణయమును నాకుఁ జెప్పు"మని సుతీక్ష్ణుం డడిగెను. మఱియు దానికి సమాధానముఁ జెప్పుచు హారీతస్మృతియందు పక్షిరెక్కలను దృష్టాంత మిచ్చి "ఆకాశమునందున్న పక్షులగతి యేరీతిని రెండురెక్కలచే నగునో యీరీతిని జ్ఞానకర్మల రెండింటిచేతను మోక్షప్రాప్తి యగును. కేవల మొక్కదానిచేతనె ప్రాప్తి లే"దని మొదటఁ జెప్పి పిదప నాయర్థమును సవిస్తరముగ సిద్ధింపఁజేసి చూపించుటకై యోగవాసిష్ఠ గ్రంథ మంతయుఁ జెప్పఁబడినది. (యోగ. ౧. ౧. ౬-౯) అటులే ముఖ్య కథలయందును వసిష్ఠుఁడు రామునకు "జీవన్ముక్తునివలె బుద్ధిని శుద్ధముగ నుంచి నీవన్నివ్యవహారములను జేయుము" (యోగ. ౫. ౧౭. ౧౮-౨౬.) అనియు "కర్మలను ద్యజించుట యామరణాంతము యుక్తము గామిచే (యో. ౬. ఉ. ౨. ౪౨) స్వధర్మానుసారమైన రాజ్యమును పాలించుము" (యో. ౫. ౫. ౫౪ మఱియు ౬. ఉ. ౨౧౩. ౫౦) అనియు నాయాస్థలములయందు మరల మరల నుపదేశించెను. గ్రంథముయొక్క యుపసంహారమును, శ్రీరామచంద్రుఁడు పిదపఁ జేసినకార్యములును నారీతిగనె యున్నవి; కాని యోగవాసిష్ఠముపై టీక వ్రాసినవారు సన్న్యాసమార్గీయులై యుండుటచే పక్షియొక్క రెండురెక్కలయుపమానము స్పష్టముగ నున్నను "జ్ఞానకర్మలు రెండు నేకకాలమున విహితములుకావు" అని తుదకు యుక్తి చెప్పిరి; కాని యీయర్థము బలాత్కారముగ వచ్చినదియు, క్లిష్ట మయినదియు, సాంప్రదాయికముగ నున్నదనియు ననువిషయము టీకలేని మూలగ్రంథమును జదివినవారి కందఱకును స్పష్టముగఁ దెలియును. యోగవాసిష్ఠమువలె, గురుజ్ఞానవాసిష్ఠ—తత్త్వసారాయణ మనుగ్రంథము చెన్నపురీరాష్ట్రమునఁ బ్రసిద్ధముగ నున్నది. దానిలో జ్ఞానకాండ మనియు, ఉపాసనాకాండ మనియు, కర్మకాండ మనియు మూఁడుభాగము లున్నవి. ఈగ్రంథము లోకు లెన్నునంత ప్రాచీన మయినదిగఁ గన్పట్టదని మేము పూర్వముననే చెప్పియున్నాము; కాని యది ప్రాచీనము కాకపోయినను, జ్ఞానకర్మసముచ్చయమే దానియందు ప్రతిపాదిత మగుటచే నీప్రదేశమున దాని నుల్లేఖించుట యావశ్యకమైనది. దీనియందలి వేదాంత మద్వైతము. దీనికి నిష్కామకర్మపై

విశేషకటాక్షమున్నందున దీనియందున్న సంప్రదాయము శ్రీశంకరాచార్యుల వారిసంప్రదాయము కంటె వేఱుగను, స్వతంత్రముగ నున్నదని చెప్పుటకు నభ్యంతరమేమియు నుండదు. ఈసంప్రదాయమునకు చెన్నపురి (మద్రాసు) ప్రాంతమున 'అనుభవాద్వైతము' అని పేరు. మఱియు విషయముం బట్టిచూచితి మేని గీతలయం దున్నకర్మయోగమున కిది యొక ప్రతిబింబ మని తోఁచును. అయినను కేవలభగవద్గీతాధారముచేతనే యీసంప్రదాయమును సిద్ధపఱుపక మొత్తముపై ౧౧౦ యుపనిషత్తులలో నాయర్థమే సిద్ధ మగునని దానియందుఁ జెప్పఁబడి యున్నది. మఱియు రామగీతయు, సూర్యగీతయు నను రెండు క్రొత్త గీతలు సైతము దీనియందున్నవి. అద్వైతమతమును స్వీకరించుట యనఁగా కర్మసన్న్యాసపక్షము నే స్వీకరించుట యని యనేకు లెన్నుకొను విషయ మీగ్రంథములవలన తిరస్కరింపఁ బడును. అటులే, సంహిత, బ్రాహ్మణము, ఉపనిషత్తులు, ధర్మసూత్రములు, మనుయాజ్ఞవల్క్యస్మృతులు, మహాభారతము, భగవద్గీత, యోగవాసిష్ఠము, తుదకు తత్త్వసారాయణము మొదలగు గ్రంథములయందు ప్రతిపాదింపఁ బడిన నిష్కామకర్మయోగము, శ్రుతిస్మృతి ప్రతిపాదితము కాదనియు, కేవలసన్న్యాసమే శ్రుతిస్మృతిప్రతిపాదితముగ నున్నదనియుఁ జెప్పుట సైతము సర్వాంశములయందు నిర్మూలముగ నున్నదని పైన చెప్పిన యాధారముల వలన నిప్పుడు స్పష్ట మగును.

అట్లుండ నిమ్ము; మృత్యులోకముయొక్క వ్యవహారము నడిపించుట, లేక, లోకసంగ్రహార్థమై యథాధికారముగ నిష్కామకర్మల నాచరించుట, మోక్షప్రాప్తికై జ్ఞానము సంపాదించుట యను నీ రెంటికి నొక్కసమయమున సముచ్చయము (మిశ్రణము) ను జేయుటయు, లేక, మహారాష్ట్రకవి యైన "శివదినకేసరి" యనువారిచే వర్ణింపఁబడినట్టుల—

"ప్రపంచ సాధుని పరమార్థాచా లాహో జ్యానే కేలా,
తో నర భలా భలా రే భలా భలా."

"ఎవఁడు ప్రపంచమును సాధించి పరమార్థమును సైతము సాధించునో—వాఁడె యుత్తముఁడు"—అను నీయర్థమే గీతలయందుఁ ప్రతిపాద్యమై యున్నది. ఈకర్మయోగమార్గము చిరకాలమునుండి ప్రవర్తిలుచున్నదియు, జనకాదులచే

నాచరింపఁబడినదియు నై యున్నది. మఱియు భగవంతుఁడు దానియొక్క యధిక ప్రచారమును పునరుజ్జీవనమును జేసియుండుటచే దానినె భాగవతధర్మము లని చెప్పుచున్నారు. ఈ మొదలగు విషయము లీరీతిగ సిద్ధించినపిదప నీమార్గమునం దున్న జ్ఞానులు తమపరమార్థముతోఁ దమప్రపంచము నేరీతిగ నడిపింతురో చూచుటయు లోకసంగ్రహదృష్టిచే నావశ్యకమయి యున్నది; కాని యీప్రకరణము మిక్కిలిగొప్పది యైనందున దానిస్పష్టీకరణమును తర్వాతిప్రకరణములో చేయుదము.

ఇది సన్న్యాసము - కర్మయోగము

అను నేకాదశప్రకరణము.

ద్వాదశప్రకరణము.

సిద్ధావస్థ - వ్యవహారము.

"సర్వేషాం యః సుహృన్నిత్యం సర్వేషాం చ హితే రతః,
కర్మణా మనసా వాచా స ధర్మం వేద జాజలే!." *

మ. భా. శాం. ౨౬౧. ౯.

బ్రహ్మజ్ఞానము గలిగి బుద్ధి యత్యంతము సమము నిష్కామము నయిన పిదప మనుష్యునకు నేవిధమగు కర్తవ్యము నవశిష్టమయి యుండదు. అందువలన క్షణభంగురమగు సంసారమందున్న దుఃఖమయములు, శుష్కములు నగువ్యవహారములను జ్ఞాని విరక్తిచే పూర్తిగ వదలవలయునని చెప్పుమతమునందలి పండితులకు, కర్మయోగము (అనఁగా : గృహస్థాశ్రమమునందున్నవర్తన) అనునది యొకవిచారార్హమగు శాస్త్రముగ నున్నదని తోఁచుట యెప్పటికిని సంభవింపదు. సన్న్యాసాశ్రమమునఁ బ్రవేశించుటకు సైతము చిత్తశుద్ధియు, జ్ఞానము నుండవలయును గాన, వారును, సంసారముఁ జేయునప్పుడు చిత్తశుద్ధిని గలుగఁజేయుధర్మముల నాచరింపవలయునని యొప్పుకొందురు; కాని యెప్పుడైనను సంసారమునందే యెల్లప్పు డుండుట వెఱ్ఱితనమగుటచేఁ బ్రతిమనుజుఁడును శక్యమగునంత త్వరలో సన్న్యాసమును గైకొనుటయే జగత్తునందు పరమమగుకర్తవ్య మని యంగీకరింతుమేని కర్మయోగమునకు స్వతంత్రమగు మహిమ యుండనేరదు. కావున సంసారమెట్లు చేయవలసినదియు విచారింప నవసరమే లేదు. ఒకవేళ విచారించినను నాయాసందర్భముల కనుగుణమగునట్లు స్వల్పముగ విచారించి మన్వాదిశాస్త్రకారులు సెప్పినచతురాశ్రమధర్మము లనుసోపానములమార్గమున పైపైకిఁ బోవుచు శీఘ్రముగ సన్న్యాసమార్గమును తుదమెట్టుపైకిఁ బోవలయును. కావున గార్హస్థ్య

---

* ఓజాజలీ! కర్మచేతను, మనస్సుచేతను, వాక్కుచేతను నందఱిహితము నందు నాసక్తిగలవాఁడును, నందఱకు నెల్లప్పుడును స్నేహితుఁడునైనవాఁడే ధర్మము నెఱింగినవాఁడు (అని చెప్పవలయును).

ధర్మమందలి ధర్మాధర్మవిచారరూపమగు విషయమున సన్న్యాసమార్గమునందలి పండితులు విశేషముగఁ బ్రవేశింపరు. సన్న్యాసమార్గమునకుఁ బురస్కర్తయగు శ్రీశంకరాచార్యులవారి గీతాభాష్యమున గీతలలో నున్నకర్మపరమగువచనముల నుపేక్షించికాని, కేవల మవి ప్రశంసాపరము (అర్థవాదము) లని కల్పించికాని, కర్మసన్న్యాసధర్మమే గీత అన్నింటిలోను ప్రతిపాద్యముగ నున్నదని, గీతలఫలితార్థమును తుదకు నిర్ణయించుటకును, అనేకులగు టీకాకారులు నివృత్తిపరము (అనఁగా: కేవల భక్తిపరము)గను, లేక, పాతంజలయోగపరముగను నిర్ణయించుటకును, ఈమోక్షమార్గమునే భగవంతుఁడు రణభూమియందు అర్జునునకు నుపదేశించెనని తమతమ సంప్రదాయానుసారముగ గీతలరహస్యమును వర్ణించుటకును, కారణ మిదియే. సన్న్యాసమార్గమునం దున్న యధ్యాత్మజ్ఞానము దోషశూన్యమైనది యగుటచే దానిమూలమునఁ బొందఁదగు సామ్యబుద్ధి, లేక, నిష్కామావస్థ యను నది గీతలకు గ్రాహ్యము సమ్మతము నను విషయమున నెంతమాత్రమును సంశయము లేదు. అయినను మోక్షప్రాప్తి యగుటకై తుదకు కర్మను బొత్తిగ వదలవలయు నను సన్న్యాసమార్గముయొక్క మతము గీతలకు గ్రాహ్యము కామిచే బ్రహ్మజ్ఞానముచే సిద్ధించు వైరాగ్యముతోడను, సమత్వము తోడను జ్ఞాని జ్ఞానము కలిగినపిదప సైతము సర్వవ్యవహారములఁ జేయవలయు నను గీతలయొక్క విశేష సిద్ధాంతమని పూర్వప్రకరణమున నేను సవిస్తరముగ నిరూపించియున్నాను. జగత్తునందు జ్ఞానయుక్తమగు కర్మను వదలితిమేని జగత్తు గుడ్డిదై నశించును. మఱియు నీతీరున నది నశింపకుండునటుల సులలితముగ దాని ప్రవర్తింపఁజేయ వలయునని భగవంతుఁ డిష్టపడి యున్నాఁడు. కావుననే జ్ఞానియు సకల ప్రాపంచికకర్మలను నిష్కామబుద్ధితో నొనర్చుచు సామాన్యజనులకు సద్వర్తనము భారమును ప్రత్యక్షముగఁ జూపవలయును. వేయేల? ఈమార్గమే మిక్కిలి శ్రేయస్కరముగను, గ్రాహ్యముగ నున్నదని నుడివిన పిదప నిట్టి జ్ఞాని జగత్తు నందున్న వ్యవహారముల నెట్లు చేయునని చూచుట యావశ్యకము. కారణ మేమి యన: ఇట్టి జ్ఞానియొక్క వర్తనము (అనఁగా: లోకుల కతనిచేఁ జెప్పఁబడిన విషయము) గ్రంథమే యగుటచే నీగ్రంథము నతఁ డెట్లు నడపించుచున్నాఁడో చూచితిమేని, ధర్మాధర్మములు, కార్యాకార్యములు, లేక, కర్తవ్యాకర్తవ్యము లనువాని నిర్ణయించుటకు మనము శోధించుచున్న సాధనములును, యుక్తులును స్వయముగనే ప్రాప్త మగును. సన్న్యాసమార్గముకంటె కర్మయోగమార్గమం

నున్న విశేష మిదియే. ఏపురుషునియొక్క వ్యవసాయాత్మకబుద్ధి యింద్రియనిగ్రహముచే స్థిరమై "సర్వభూతములయందు నొకయాత్మయే" యను సామ్యముయొక్క పరిచయము చేసికొనుటకు సమర్థమైనదో, వానియొక్క వాసనయు శుద్ధముగ నుండవలయును. మఱియు వాసనాత్మకబుద్ధి యీరీతిని శుద్ధము, సమము, నిర్మలము, పవిత్రము నగునేని, యితనిచేతినుండి యేపాపమును లేకయే మోక్షప్రతిబంధకమగు కర్మయు సంఘటిల్లుటయే యశక్య మగును. కారణ మేమి యన: మొదట వాసనయు, ననంతరము తదనుకూలమగు కర్మయు నని క్రమము గలదు. శుద్ధమైన వాసనచేతనే కాఁబోవుకర్మ శుద్ధముగనే యుండ వలయును. ఏది శుద్ధమో యదియే మోక్షానుకూల మగును. అనఁగా: పారలౌకిక కల్యాణమున కాటంకము లేక యీసంసారమున మనుష్యమాత్రుఁ డెట్లు ప్రవర్తింపవలయు నని మనము చేసిన 'కర్మాకర్మలయొక్క విచికిత్స' యొక్క గాని, 'కార్యాకార్యవ్యవస్థితి' యొక్క గాని, వికటమగు ప్రశ్నకు తన నడతచేతనే నుత్తర మిచ్చు గురువు లభించు నని తాత్పర్యము. (తై. ౧. ౧౧. ౪; గీ. ౩. ౨౧.) అర్జునున కెదుట నిట్టిగురువు శ్రీకృష్ణరూపముగ నిలువఁబడి యుండెను. మఱియు 'నాజ్ఞాని యుద్ధాదికర్మలను బంధకము లని వదలవలయును కాఁబోలు' నని యర్జునునకుఁ బొడమిన సంశయము నీగురువు దీర్చివైచి జగత్తునందున్న వ్యవహారముల నేయుక్తిచేఁ జేసిన పాపము తగులదో దాని నధ్యాత్మశాస్త్రానుసారముగ నర్జునునకు బాగుగ బోధించెను. మఱియు నతనిచే యుద్ధము చేయించెను; కాని, యిట్టిబోధఁ జేయుగురు వెల్లరకు నెల్లప్పుడును లభించుట శక్యము కాదు. మఱియు నీమహాపురుషునియొక్క బాహ్యావర్తనమునే సర్వదా యవలంబించియుండుట సాధ్యము కాదు. ఈవిషయమును, "మహాజనో యేన గతః స పంథాః" అనువచనమును విచారించునప్పుడు వెనుక మూఁడవప్రకరణముతుద నేఁ జెప్పియున్నాను. కావున జగత్తునకు పుస్తకము నిచ్చు నీజ్ఞానియొక్క వర్తనము సూక్ష్మముగఁ బరీక్షించి దానియందున్న సత్యమగు బీజము, మూలతత్త్వము నేది యని విచారించుట యావశ్యకము. దీనినే కర్మయోగశాస్త్రమని చెప్పుచున్నారు. మఱియు పైన జ్ఞాని యని చెప్పఁబడినవాని స్థితియు, కృతియు నీశాస్త్రమునకు మూలాధారమగును. ఈజగత్తునందున్న పురుషు లందఱు నీరీతిగ నాత్మజ్ఞానులును కర్మయోగులు నైనయెడల కర్మయోగశాస్త్రమున కేమియు నావశ్యకత యుండదు. నారాయణీయధర్మములయం దొకచోట—

"ఏకాన్తినో హి పురుషా దుర్లభా బహవో నృప,
య ద్యేకాన్తిభి రాకీర్ణం జగత్ స్యా త్కురునందన!

అహింసకై రాత్మవిద్భిః సర్వభూతహితే రతైః,
భవేత్ కృతయుగ ప్రాప్తిః ఆశీఃకర్మవివర్జితా.''
(శాం ౩౪౮. ౬౨-౬౩)

''ఏకాంతికము లైన (ప్రవృత్తి పరములగు) భాగవతధర్మములను పూర్ణముగ నాచరించుపురుషులు విశేషముగ లభించుట దుర్లభము. ఆత్మజ్ఞానులును, అహింసకులును, సర్వభూతహితార్థమయి సంచరించుట మొదలగు నేకాంతధర్మములు గలజ్ఞానులును, జగత్తునందు నిండియుండిరేని ఆశీః కర్ములు (అనఁగా: కామ్యములు, లేక, స్వార్థబుద్ధిచేఁ జేయఁబడిన కర్మలు గలవారు) జగత్తున నెచ్చోటను లేక పోవుదురు. కావున మరల కృతయుగము ప్రాప్తమగును''—అని చెప్పఁబడి యున్నది. కారణ మేమనఁ: ఆ స్థితియందు దందఱును జ్ఞానులే. కావున నెవరును నితరులకు నష్టమును గలుగఁ జేయరు. ఇంతియె కాక ప్రతిమనుజుఁడు 'నెల్లరకుఁ గల్యాణ మిచ్చో నుండు' ననునదియే మనస్సున నుంచుకొని, యాతీరునను, శుద్ధాంతఃకరణముతోను నిష్కామబుద్ధితోను దనవర్తనమును గాపాడుకొనును. సమాజమున కిట్టిస్థితి పూర్వమునందు (అనఁగా : బహుప్రాచీనకాలమునం దొకానొకప్పుడు) ఉండెననియు, మరల న దెప్పుడయినను ప్రాప్తమగుననియు మనశాస్త్రకారులమత మయి యున్నది. (మ. భా. శాం. ౫౯. ౧౪); కాని పాశ్చాత్త్య పండితు లర్వాచీనములగు నితిహాసములయాధారమున ''పూర్వమున నిట్టిస్థితి లేనే లేదు; కాని యికముందుమాత్రమొకానొకప్పు డయినను మానవజాతియొక్క సంస్కారముచే ప్రాప్తము కావచ్చు.'' నని చెప్పుదురు. ఎట్లులైన నుండనిమ్ము; ఇతిహాసవిచారము ముఖ్యకర్తవ్యము కాదు. సమాజముయొక్క యుత్కృష్టస్థితి యందు (అనఁగా: పూర్ణావస్థయందు) ప్రతిమనుజుఁడును పరమజ్ఞానిగ నున్నాఁడనియు, వానివర్తనము శుద్ధము, పుణ్యకారకము, ధర్మ్యము, లేక, కర్తవ్యముయొక్క పరాకాష్ఠ యని యంగీకరింపవలయు నను మత మిరువురకును సమ్మతమనియు ననుట కేమియు నభ్యంతరము లేదు. ప్రసిద్ధుఁడు నాంగ్లేయసృష్టిశాస్త్రజ్ఞుఁడు నైన 'స్పెన్సరు' అనువానిచే నీమతము తాను రచించిన నీతిశాస్త్రగ్రంథముయొక్క తుట్టతుదఁ బ్రతిపాదింపఁబడి యున్నది. పూర్వకాలమున గ్రీస్ దేశమందలి తత్త్వజ్ఞానులచే సైత మీసిద్ధాంత మొప్పుకొనఁబడినదియే యనియు నతఁడు చెప్పినాఁడు! * గ్రీకుతత్త్వవేత్తయగు ప్లేటో యనువాఁడు తన గ్రంథమున ''తత్త్వ

* Spencer's *Data of Ethics*, Chap. XV, pp. 275—278. స్పెన్సరుచే Absolute Ethics అని పేర్కొనఁబడెను.

జ్ఞానికి ప్రశస్తమని తోఁచుకర్మయే శుభకారకము, న్యాయ్యము నగును. సామాన్యుల కీధర్మము తెలియ నేరదు. అట్లు తెలియకపోవుటకు కారణమేమి యన: వారు తత్త్వజ్ఞానియొక్క నిర్ణయమునే ప్రమాణముగఁ గైకొందు'' రనివ్రాసెను. 'అరిస్టాటి'లను పేరు గలమఱియొక గ్రీకుదేశీయ తత్త్వజ్ఞాని తన నీతిశాస్త్రముపై నున్న గ్రంథములో (౩. ౪) "జ్ఞానియొక్క నిర్ణయ మెప్పుడును తప్పులేనిదియై యుండును. అతనికి నిజమగుతత్త్వము తెలియుటయే దానికి కారణము. మఱియు జ్ఞానియొక్క యానిర్ణయమే, లేక, ప్రవర్తనమే యితరులకు ప్రమాణభూతమగు'' నని చెప్పెను. 'ఎపిక్యూరస్'అనుపేరు గలమఱియొక గ్రీకుదేశీయతత్త్వజ్ఞుఁడు ఇట్లు ప్రమాణభూతులగు పరమజ్ఞానులను వర్ణించుచు "శాంతుఁడును, సమబుద్ధిఁగలవాఁడును,—వేయేల ? పరమేశ్వరునివలె నెల్లప్పుడు నానందమయుఁడునై యుండును. కావున లోకుల కతనివలనఁ గాని యతనికి లోకులవలనఁ గాని కొంచెమైనను భయ ముండదు.'' అని యిట్లు చెప్పినాఁడు. * భగవద్గీతయందున్న స్థితప్రజ్ఞుని యొక్క, లేక, త్రిగుణాతీతునియొక్క, లేక, పరమభక్తునియొక్క, లేక, బ్రహ్మభూతుఁడైన వానియొక్క వర్ణనతో నీవర్ణన కెంతసామ్య ముండునదియుఁ జదువరులకుఁ దెలియును. "యస్మా న్నోద్విజతే లోకా, లోకా న్నోద్విజతే చ యః''—"ఎవరివలన లోకు లుద్విగ్నులు కారో, లేక, యెవరికి లోకులను జూచిన నుద్వేగము దోఁపదో'' (గీ.౧౨. ౧౫) యనియు, "ఎవఁడు నిత్యసంతుష్టుఁడును, హర్షము- ఖేదము, భయము - విషాదము, సుఖము-దుఃఖము మొదలగుద్వంద్వములనుండి ముక్తుఁడై యెల్లప్పుడును తనయందె సంతుష్టుఁ డగునో'' (ఆత్మ న్యేవాత్మనా తుష్టః.గీ.౨.౫౫)యనియు, "త్రిగుణములచే నెవనియంతఃకరణము చంచలము కానేరదో'' (గుణై ర్యో న విచాల్యతే. గీ. ౧౪. ౨౩) అనియు, "స్తుతి, నిందలు గాని, మానావమానము లనునవి గాని యెవరికి సమానములో'' యనియు, మఱియు "సర్వభూతాంతర్గతమగు నాత్మైక్యము నెఱింగి, (౧౨. ౫౫) సామ్య

* Epicurus held the virtuous state to be "a tranquil, undisturbed, innocuous, non-competitive fruition, which approached most nearly to the perfect happiness of the Gods." who "neither suffered vexation in themselves, nor caused vexation to others." *Spencer's Data of Ethics* p. 278, Bain's *Mental and Moral Science* Ed. 1875, p. 530 వీనినే Ideal Wise Man అనిచెప్పిరి.

బుద్ధితో నాసక్తిని విడలి, ధైర్యముతో, నుత్సాహముతోఁ దనకర్తవ్యకర్మను చేయువాఁడు, లేక, సమలోష్టాశ్మకాంచనుఁడు" (౧౪.౨౪) అనియును బలుతెఱంగులు భగవద్గీతయందును స్థితప్రజ్ఞునిలక్షణములు మూఁడునాలుగు పర్యాయములు సవిస్తరముగఁ జెప్పఁబడియున్నవి. కావున నిదియే సిద్ధావస్థ, లేక, బ్రాహ్మీస్థితి యని పేర్కొనఁబడెను. యోగవాసిష్ఠాదిగ్రంథకారు లీస్థితినే జీవన్ముక్తావస్థ యని చెప్పుచున్నారు. ఈ స్థితి ప్రాప్తమగుట యత్యంతదుర్ఘటమగుటచే జర్మను తత్త్వవేత్తయగు 'కాంటు' అనునతఁడు "గ్రీకుపండితులు శుద్ధమగు నీతితత్త్వములను లోకుల మనస్సున నింపునిమిత్తమై, సర్వనీతులకు మూలమగు 'శుద్ధవాసనను' మానవదేహధారినిగ కల్పించి, గ్రీకుపండితుఁడు పరమావధియైనజ్ఞానియనియు, నీతిమంతుఁడగుపురుషునిరూపమనియు, చిత్రమగుకల్పనఁ జేసిరి." అని చెప్పెను; కాని యీస్థితి కాల్పనికము గాదనియు, మనోనిగ్రహముచేతను, ప్రయత్నముచేతను నిహలోకమునందే ప్రాప్తమగుననియు, మనశాస్త్రకారులయొక్కయు సిద్ధాంతముగ నున్నది. మఱియు నటులె ప్రత్యక్షానుభవముసైతము మావైపున ప్రసిద్ధమై యున్నది. అయిన నీవిషయము సామాన్యము కానందున వేయింటిలో నొకానొకఁడె దానినిం బడయుటకు ప్రయత్నించుచున్నాఁడు. మఱియు నిట్టి ప్రయత్నముఁజేయు వేయిమనుజులలో నొకానొకఁడే యనేకజన్మముల యనంతరమునందు పరమావధియగు నీస్థితిని తుదకుఁ బొందునని గీతయందే స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడినది. (గీ. ౭.౩).

"స్థితప్రజ్ఞావస్థ, లేక, జీవన్ముక్తావస్థ యెంత దుష్ప్రాపమయినను నీపరమావధిరూపమయిన సిద్ధి యొకపరి ప్రాప్తమయినవానికి కర్మయోగముయొక్క, లేక, నీతిశాస్త్రముయొక్క నియమములతో నెప్పుడేమియు పనియుండదు". అని స్థితప్రజ్ఞునకు పైనఁజెప్పిన లక్షణములచే పర్యవసానమగును. కారణమేమి యనః పరమావధిగ శుద్ధము, సమము, పవిత్రమునగు బుద్ధియే నీతియొక్క సర్వస్వము; కావున నిట్టి స్థితప్రజ్ఞులైన పురుషులకు నీతినియమములను సంబంధింపఁ జేయుట యనునది, స్వయంప్రకాశుఁడైన సూర్యునియొద్ద నంధకార మున్నదని కల్పించి యాయనకు దివిటీ చూపించుటవలె నసమంజసమగును. "ఏపురుషుఁడైన నీపూర్ణావస్థ నొందెనా? లేదా?' యను సంశయ ముండవచ్చును; కాని యేరీతిచేత నయినను పూర్ణావస్థ నొందినాఁడని యొకప్పుడు నిశ్చయింపఁబడినవాని యొక్క పాపపుణ్యములవిషయమై యధ్యాత్మశాస్త్రమున పైనఁజెప్పఁబడిన

సిద్ధాంతముకాక రెండవకల్పనను జేయుటకే వీలు నుండనేరదు. ప్రభుత్వమొకని యందుఁగాని, లేక, పురుషసమూహమునందుఁగాని యధిష్ఠితమయియుండునట్లును నారాజనియమములచేత ప్రజలు బంధింపఁబడినను రాజు బంధింపఁ బడనట్లును, రాజధర్మజ్ఞులగు ననేకపాశ్చాత్త్యు లంగీకరించుచున్నారు. ఆతీరుననే నీతియొక్క రాజ్యమున స్థితప్రజ్ఞుని యధికారము చెల్లును. అతని మనస్సునం దేకామ్యబుద్ధియు నుండదు. కావున కేవలము శాస్త్రముచే ప్రాపించిన కర్తవ్యములు చేయునేకాని, యితరహేతువులచేఁ గర్మల నొనర్చుట కతఁడు ప్రవర్తింపఁడు. ఆకారణముననే, పాపము, పుణ్యము, నీతి, అనీతి, యనునీశబ్దము లత్యంతము నిర్మలము శుద్ధము నగు వాసనగల యాపురుషునియొక్క వర్తనకు నెప్పుడును సంబంధింపవు. పుణ్య పాపములు రెండింటికిని పరమగుగమ్యస్థానము నతఁడు చేరియున్నాఁడు.

"నిస్త్రైగుణ్యే పథి విచరతాం కో విధిః కో నిషేధః?"

"త్రిగుణాతీతులయినవారిని విధినిషేధరూపము లయిన నియమములు బంధింప నేరవు."—అని శ్రీశంకరాచార్యులవారును, "ఉత్తమమయినరత్నమునకు సానపెట్టుట యనావశ్యకమయినట్లె నిర్వాణపదవి కధికారులయిన వారి వారి కర్మలను విధినియమరూపములయొక్క యాటంకములు కలుగఁజేయ నవసరము లేదు." అని బౌద్ధగ్రంథకారులుసైతము వ్రాసియున్నారు. (మిళింద ప్రశ్న. ౪. ౫. ౭). కౌషీతక్యుపనిషత్తునందు "ఆత్మజ్ఞానికి మాతృహత్య పితృహత్య భ్రూణహత్య మొదలగు పాపములు సైతము తగులవు." అని యింద్రుఁడు ప్రతర్దనునకుఁ జెప్పినాఁడు (కౌషీ. ౩. ౧). ఎవరి కహంకారబుద్ధి సర్వదా వదలిపోయెనో యతఁడు లోకులను చంపినను పాపపుణ్యములచే లిప్తుఁడు కాఁడు. (గీ. ౧౮. ౧౭) అని గీతలయందున్నదానికి నిదియె తాత్పర్యము. (పంచదశి. ౧౪. ౧౬ మఱియు ౧౭ చూడు) 'ధమ్మపద'మను పేరుగల బౌద్ధగ్రంథమునందును, ఈతత్త్వముయొక్క యనువాదము చేయఁబడినది. (ధమ్మపద, శ్లోక. ౨౯౪ మఱియు ౨౯౫ చూడు)* వేయేల? బైబిలుయొక్క తొమ్మిదవయుపదేశమునందు "నాకన్నివిషయములు (ఒకతీరుననే) ధర్మములై యున్నవి" (౧. కొరిం. ౬. ౧౨; రోమ. ౮. ౨) అని క్రీస్తుశిష్యుఁడగు 'పాల్' అనువాఁడు చెప్పినదానికిఁ గాని,

*"యో మాం విజానీయా న్నాస్య కేన చ కర్మణా లోకో మీయతే న మాతృవధేన న పితృవధేన న స్తేయేన న భ్రూణహత్యయా," అని కౌషీతక్యుపనిషత్తునందలివాక్యము. ధమ్మపదమునందలిశ్లోకములు క్రిందఁ జెప్పఁబోవురీతినున్నవి—

లేక, "ఎవరు దేవుని పుత్త్రిలో (పూర్ణభక్తు లయినారో) వారివలన నెప్పుడును పాపము సంఘటిల్లుటకు శక్యము కాదు" (జాన. ౧. ౩. ౯) అను ఈ 'జాను' వాక్యములకుఁగాని యిదే తాత్పర్య మని మాయభిప్రాయము, శుద్ధబుద్ధికి ప్రాధాన్య మీయక కేవలబాహ్యకర్మలనుండియే నీతిమత్తను గ్రహించి నిర్ణయించుటకు నభ్యసించినవారి కీసిద్ధాంతము చమత్కారముగఁ దోఁచును. మఱియు వెనుకటి వాక్యములకు 'విధినిషేధములకు పరమందున్నవాఁడు', అనఁగా: 'తోఁచినటుల మంచిచెడుగుల నొనర్చువాఁడు' అని తమమనస్సుచే నర్థము నూహించుకొని "స్థితప్రజ్ఞునకు సర్వదుష్కృత్యములును చేయుట కధికారము గల"దని పైనఁ జెప్పఁబడిన సిద్ధాంతమును కొందఱు విపర్యాసమును జేయుచున్నారు; కాని గ్రుడ్డివానికి స్తంభము గాన్పింపకపోవుట యనునది స్తంభముయొక్క దోషము కానటులే, పక్షాభిమానముచే| నంధులగు నాక్షేపకులకు పైసిద్ధాంతమునందలి యర్థము సరిగ ోధపడక పోవుటయు వారిదోషమే కాని యీసిద్ధాంతమునందలి దోషము కానేరదు. ఎవరియొక్క శుద్ధబుద్ధినైనను బాహ్యాచరణమునుండియే పరీక్షింప వలనగునని చెప్పుట గీతలకును మాన్యమే; కాని యీనికషోపలము (ఒరిపిడిఱాయి) నమసరించియే యెవరియొక్క శుద్ధబుద్ధిని పరీక్షించుట నేఁటికిని

"మాతరం పితరం హంత్వా రాజానో ద్వే చ ఖత్తియే,
రట్ఠం సానుచరం హంత్వా అనీఘో యాతి బ్రాహ్మణో.
మాతరం పితరం హంత్వా రాజానో ద్వేచ సోత్థియే,
వేయ్యగ్ఘపంచమం హంత్వా అనీఘో యాతి బ్రాహ్మణో"

ధమ్మపదమునందలియీకల్పన కౌషీతక్యుపనిషత్తునుండి గ్రహింపఁబడినట్లు స్పష్టముగఁ గన్పట్టుచున్నది; కాని బౌద్ధగ్రంథకర్తలు మాతృవధ, పితృవధ యని యర్థమును గ్రహింపక, మాత యన తృష్ణ యనియు,పిత యన నభిమాన మనియు నర్థముల వచింపుదురు; కాని యీశ్లోకమునందున్న నీతితత్త్వము బౌద్ధగ్రంథకారులకు బాగుగఁ దెలియకపోవుటచే నిటు లౌపచారికార్థమును గ్రహించినారని మామతము. కౌషీతక్యుపనిషత్తునందు, "మాతృవధేన, పితృవధేన," మొదలగు మంత్రముకంటె పిదప నింద్రుఁడు వృత్రాసురుని (అనఁగా: బ్రాహ్మణుని)జంపిన నాపాపము తనకుఁ దగుల దనెను. ధమ్మపదముయొక్కయాంగ్లేయానువాదమున (S.B. E. Vol. pp. 70 71) మాక్సుములరుచేఁ జేయఁబడినటీకయును పొర పాటని మామతము.

కొంచెమైన నవశిష్టమయియే యున్నదో, యట్టియపూర్ణావస్థయందున్న జనులకు పూర్వోక్తసిద్ధాంతమును అధ్యాత్మవాదియు సంబంధింపఁజేయుట కిచ్ఛయింపఁడు; కాని యెవనిబుద్ధి పూర్ణముగ బ్రహ్మనిష్ఠమును, అపరిమితముగ (నిస్సీమముగ) నిష్కామము నయిన దను విషయమున నావంతయు సంశయము నుండదో, యట్టి పూర్ణావస్థను చేరిన సత్పురుషుని విషయము వేఱుగనే యుండును. కావున నతఁడొకానొకకృత్యమును లోకదృష్టికి విపరీతముగ నొనర్చినను నతనిబుద్ధి పూర్ణముగ శుద్ధము సమము నయినదని పూర్వమునందె నిశ్చయింపఁబడి యుండుటచే నాకృత్యములు చూపుల కెట్టు లుండినను వానియందున్న బీజము నిర్దుష్టముగనే యుండవలయును. లేదా యది శాస్త్రదృష్టిచే నేదో యొకయోగ్యమగుకారణముచేతనే సంఘటిల్లినదియై యుండును. సామాన్యజనులయొక్క కృత్యములవలె లోభమూలకము, లేక, యనీతితో కూడుకొన్నదిగ నుండుటకు వీలులేదని న్యాయ్యముగనె సిద్ధ మగును. బైబిలులో 'అబ్రహా'మనువాఁడు తనపుత్త్రుని బలియిచ్చుటకుఁ గడగిన నతనికి పుత్త్రహత్య గావించిన పాపము దగులనట్టు లున్నది. బుద్ధునియొక్క శాపముచే నతనిమామగారు చచ్చినను మనుష్యవధవలన వచ్చినపాతక మతనికి తగులలేదు. మఱియుఁ దల్లిని చంపినను పరశురాములకు మాతృహత్యవలన పాతక మతనికి సంఘటిల్లలేదు. వీనికన్నిటికిని కారణ మిదియే. కావున "నీయొక్క బుద్ధి పవిత్రము నిర్మలము నగునేని ఫలాశను వదలి కేవలక్షాత్రధర్మానుసారముగ యుద్ధమునందు భీష్మద్రోణులను జంపినను పితామహగురువధలవలని పాతకము నీకుఁ దగులదు. కారణమేమన: ఇట్టి వేళలయందు నీశ్వరసంకేతము సిద్ధించుటచే నీవు నిమిత్తమాత్రముగనే యై యున్నావు." (గీ. ౧౧. 33) అని గీతలయం దర్జునునకుఁ జేయఁబడిన యుపదేశము నందలి తత్త్వమును నిదియే. లోకములో నొకలక్షాధిపతి యొకపేదవానిని మోసపుచ్చి రెండుపైసలు గైకొనినను వానిని చోరుఁ డనక, పేద యగువాఁడేదో యొకయపరాధము చేసియుండుటచే లక్షాధిపతి వానిని శిక్షించి యుండునని కల్పించుచున్నారు. ఈన్యాయ మన్నింటికంటె నెక్కువ యుక్తియుక్తముగ, లేక, పూర్ణముగ, స్థితప్రజ్ఞులయొక్కయు, అర్హతులయొక్కయు, మహాభగవద్భక్తులయొక్కయు వర్తనను సంబంధించి యుండును. కారణ మేమి యన: లక్షాధీశుని బుద్ధియైన నొకప్పుడు చలించును; కాని స్థితప్రజ్ఞునియొక్క బుద్ధిని ఈ వికారము లెప్పుడును స్పృశింప నేరవని నిశ్చయింపఁబడినది. సృష్టికర్తయగు

పరమేశ్వరుఁడు సర్వకర్మలను జేసియు నేరీతిగ పాపపుణ్యములచే లిప్తుఁడు కాఁడో, యట్లె బ్రహ్మభూతుఁడైన యీసాధుపురుషుని స్థితియు నెప్పుడును పవిత్రముగను నిష్పాపముగ నుండును. వేయేల? ఆయాసమయములయం దిట్టివారు పూర్వమునందు స్వయముగఁ బ్రవర్తించిన (ఆచరించిన) దానింబట్టియే విధినియమములయొక్క నిర్బంధములు వెలువడుచుండును. మఱియు నాకారణముననే యీ సత్పురుషుఁ డావిధినియమములకు జనకుఁ డగుచున్నాఁడు. ఎప్పుడు దాసీనుఁడుగ నుండఁడని చెప్పుచున్నారు. వైదికధర్మములయందే గాక బౌద్ధ క్రైస్తవ ధర్మములయందును, నీసిద్ధాంతమే స్పష్టముగఁ గాన్పించుచున్నది. ప్రాచీనగ్రీకు తత్త్వజ్ఞానులకును నీతత్త్వమే మాన్యమై యున్నది; మఱియు నర్వాచీనకాలమునందు కాంటు * అనువాఁడు తననీతిశాస్త్రవిషయకమగు గ్రంథమునందు దీనినే సోపపత్తికముగ సిద్ధముఁ జేసి చూపినాఁడు. నీతినియమములకు నెప్పుడు సాంకర్యము లేని స్వచ్ఛము నిర్దోషము నగుపుస్తక మెద్ది యని మొదట నిర్ణయింపఁబడినపిదప, నీతిశాస్త్రముయొక్క, లేక, కర్మయోగశాస్త్రముయొక్క మూలతత్త్వమును చూడవలయు ననువారు, గొప్పవారును నిష్కళంకులు నగుసిద్ధపురుషులయొక్క చరిత్రలనే సూక్ష్మముగ నవలోకింపవలయునని స్పష్టముగనె సిద్ధమగును. "స్థితధీః కిం ప్రభాషేత కి మాసీత వ్రజేత కిమ్"—"స్థితప్రజ్ఞుఁడగు పురుషునియొక్క సంభాషణయు, కూర్చుండుటయు, నడుచుటయు నెటులుండును." (గీ. ౨. ౫౪) లేక, పదునాల్గవయధ్యాయమున "కైర్లింగైస్త్రీన్గుణానేతానతీతో

---

* "A perfectly good will would therefore be equally subject to objective laws (*viz.*, laws of good), but could not be conceived as *obliged* thereby to act lawfully, because of itself from its subjective constitution it can only be determined by the conception of good. Therefore *no imperatives* hold for the Divine will, or in general for a *holy* will; *ought* is here out of place, because volition is already of itself necessarily in unison with the law" Kant's *Metaphysics of Morals* p. 31. (Abbott's trans, in Kant's *Theory of Ethics* 6th Edn.) నిత్శేయనువాఁ డీవిధముగను నాధ్యాత్మికోపపత్తి నంగీకరింపఁడు. అయినను తనగ్రంథములలో నుత్తమపురుషుని (Superman) వర్ణించినచోట నిట్టివాఁడు మంచిచెడుగులనంటనివాఁడుగ నుండునని చెప్పెను. ఆగ్రంథమునకు *Beyond Good and Evil* అనిపేరు.

భవతి ప్రభో, కిమాచారః"—"పురుషుఁడు త్రిగుణాతీతుఁ డెట్లగును? అతని యాచార మేమై యుండును? మఱియు నది మన కెట్లు తెలియును?" (గీ. ౧౪. ౨౧) అని శ్రీకృష్ణు నర్జునుఁ డడిగిన ప్రశ్నయు నీయభిప్రాయముతోడనే. సరాబు నొద్దకు నొకస్వర్ణాభరణమును పరీక్షార్థమై తీసికొని పోయినయెడల తనయొద్ద నమూనా(మాదిరి)కొఱ కుంచుకొని యుండు పండ్రెండు వన్నెలబంగారుకణికతో పరీక్షించినపిదప దానియొక్క వన్నె మొదలగువానిని నిశ్చయించునటులె, కార్యాకార్యములను, లేక, ధర్మాధర్మములను నిశ్చయించుటకు స్థితప్రజ్ఞునివర్తనకును నొకనికషోపలము (ఒరిపిడిఱాయి) కలదు. కావున దానిని తనకుఁ దెలుపుమని యీ ప్రశ్నయందలిగర్భితార్థము. అర్జునునియొక్క యీ ప్రశ్నకు నుత్తర మిచ్చుచు శ్రీకృష్ణులు వర్ణించిన స్థితప్రజ్ఞునియొక్క, లేక, త్రిగుణాతీతునియొక్క స్థితి సన్న్యాసమార్గమునందున్న జ్ఞానులదే కాని కర్మయోగులది కానేరదని యనేకులు చెప్పుచున్నారు. కారణ మేమియన: ఇట్టిపురుషుల నుద్దేశించియే 'నిరాశ్రయః' (గీ. ౪. ౨౦) మొదలగువిశేషణములు గీతలయందుఁ బ్రయోగింపఁబడినవి యగుటచే రెండవయధ్యాయమున స్థితప్రజ్ఞుఁ డగుభగవద్భక్తుని వర్ణించునపుడు దానియందు 'సర్వారంభపరిత్యాగీ' (౧౨. ౧౬) అనియుఁ, 'అనికేతః' (౧౨. ౧౯) అనియు స్పష్టము లగుపదములే యున్నవి; కాని, 'నిరాశ్రయ' 'అనికేత' పదములకు 'ఇంటిలో నుండక యరణ్యములలో తిరుగు' వారని వివక్షితమగునర్థము గానందున "అనాశ్రితః కర్మఫలం" (గీ. ౬. ౧) అనునదియు దీనితో సమానార్థము కలదియే; అనఁగా: "కర్మఫలముల నాశ్రయింపని వాఁడు" అని కాని "ఆఫలమునందు మనస్సులేనివాఁడు" అని కాని యర్థముఁ జేయవలయునని గీతయొక్క భాషాంతరమున నున్నయాయాశ్లోకములయొక్క టిప్పణమునుండి స్పష్టముగఁ గాన్పించును. ఇంతియకాక స్థితప్రజ్ఞునియొక్క వర్ణనలోనే "వాఁడింద్రియములను తనస్వాధీనతలో నుంచుకొని విషయములయందు సంచరించువాఁడు, అనఁగా: నిష్కామకర్మలను జేయువాఁడుగ నున్నాఁడు" (గీ. ౨. ౬౪). అని చెప్పియున్నది. నిరాశ్రయపద మున్నశ్లోకమునందె "కర్మణ్యభిప్రవృత్తో௨పి నైవ కించి త్కరోతి సః" "సర్వకర్మలను జేసినను వాఁ డలిప్తుఁడుగనే యుండును"—అని యున్నది. పండ్రెండవయధ్యాయమునందున్న అనికేతాదిపదములకును, నీవిధముననే యర్థము గ్రహింపవలయును. కారణ మేమియన: ఈ యధ్యాయమున మొదట కర్మఫలత్యాగమును (కర్మత్యాగమును

కాదు) ప్రశంసించి పిదప (గీ. ౧౨. ౧౨) ఫలాశను త్యజించి కర్మలను జేయుటచేఁ గలుగుశాంతికి నిదర్శనమును జూపుటకై యనంతరమందు భగవద్భక్తుల యొక్క లక్షణములు సెప్పఁబడినవి. మఱియు నటులనె పదునెనిమిదియవయధ్యాయమునందును నాసక్తివిరహితములగు కర్మలను జేయుటచే శాంతి యెట్లు లభించునదియుఁ దెలుపుటకయి బ్రహ్మభూతుఁడు మరల వర్ణింపఁబడెను (గీ. ౧౮. ౫౦). కావున నీసర్వవర్ణనలు సన్న్యాసమార్గములోనివి కామిచే కర్మయోగులగు పురుషులవియే యై యున్నవని యంగీకరింప వలసివచ్చును. కర్మయోగియైన స్థితప్రజ్ఞుఁడును, సన్న్యాసి యైనస్థితప్రజ్ఞుఁడును, నీయిరువురియొక్క బ్రహ్మజ్ఞానము, శాంతి, ఆత్మౌపమ్యము, నిష్కామబుద్ధి, లేక, నీతితత్త్వ మనునవి వేర్వేఱుగ నుండునని దీనితాత్పర్యము కాదు. ఇరువురును పూర్ణబ్రహ్మజ్ఞానులయి యుండుటచే నిరువురి మానసికస్థితియుఁ, శాంతియు నొకతీరుననే యుండును; కాని యీయిరువురిలో నొకఁడు శుద్ధశాంతియందు నిమగ్నుఁడై యితరుల నెవ్వరిని లక్ష్యముఁ జేయఁడు. శాంతిని, ఆత్మౌపమ్యబుద్ధిని, వ్యవహారమునందు యథాసంభవముగను నిత్యము నుపయోగించుచుండు ననునదియే కర్మదృష్టిచే నీయిరువురిలో నుండు మహత్త్వము యొక్క భేదము. కావున వ్యావహారిక మగు ధర్మాధర్మవివేచన యనుపనిలో నెవరిప్రత్యక్షవర్తనము ప్రమాణ మని యంగీకరింపవలయునో యట్టిస్థితప్రజ్ఞుఁడు కర్మలను జేయువాఁడుగనే యుండవలయును. కర్మలను వదలిన సాధువులు, లేక, భిక్షువు లీస్థలమున వివక్షితు లగుటకు వీలులేదని న్యాయమూలమువలనఁ దెలియును. కర్మలను పరిత్యజించుటకు నావశ్యకత లేదు; అవి వదలను సైతము వదలవు. బ్రహ్మాత్మైక్యజ్ఞానమును సంపాదించుకొని కర్మయోగివలె వ్యవసాయాత్మకబుద్ధిని సామ్యావస్థయందుంచెనేని దానితోపాటుగనే వాసనాత్మకబుద్ధియు, తప్పక శుద్ధము, నిర్మలము, పవిత్రము నగును. కావున కర్మలయొక్క బంధనములు నీకు సంఘటిల్లవనునది గీతయం దర్జునునకుఁ జేయఁబడిన సర్వోపదేశముయొక్కయు సారమయియున్నది. మఱియు నీకారణముననే యీ ప్రకరణారంభమున వ్రాయఁబడినశ్లోకములో "కేవల వాక్కుచేతను మనస్సుచేతనే కాక ప్రత్యక్షముగఁ గర్మలచేసైతము మెవఁ డెల్లరకు స్నేహితుఁడును హితకర్తయు నగుచున్నాఁడో వానినే ధర్మజ్ఞుఁ డని చెప్పవలయును." అను ధర్మతత్త్వమును జాజలికి చెప్పుచున్న తులాధారుఁడు వాఙ్మానసములకు ప్రాధాన్యమును నిర్దేశించినటులే యీవాఙ్మానసములకంటె ముందుగఁ గర్మలే సైతము ప్రధానములుగ నిర్దేశించెను.

కర్మయోగియగు స్థితప్రజ్ఞునకు, లేక, జీవన్ముక్తునకువలె నెవనిబుద్ధి సర్వభూతములయందును సామ్యమును బొందియున్నదో, మఱియు నెవనియొక్క స్వార్థము పరార్థమునందె లయమగునో, యతని కీస్థితి గలిగినపిదప నీతిశాస్త్రమున సవిస్తరముగఁ జెప్పనవసరము లేదు. ఏలన: అతఁడు దనంతనే స్వయంప్రకాశుఁడు, లేక, బుద్ధుఁడాయెను. అర్జునునియధికార మిట్టిది యగుటచే "నీవు నీబుద్ధిని సమము, స్థిరమునగునట్లు చేయుము. కర్మలను వదలివేయుమనని వ్యర్థమగు భ్రమలోఁ బడక స్థితప్రజ్ఞునివలె బుద్ధిని సామ్యమున నిలిపి స్వధర్మానుసారముగ ప్రాప్తములయిన సర్వ సాంసారిక కర్మలను చేయుము" అనుదానికంటె నాతనికి విశేషముగ నుపదేశింపవలసిన యావశ్యకతయుండదు. అయిన నీసామ్యబుద్ధిరూపమగు యోగ మందఱకు నొకజన్మమునందే ప్రాప్త మగుటకు శక్యము కానేరదు. కావున సామాన్యజనుల కొఱకు స్థితప్రజ్ఞునియొక్క వర్తనము నింకను కొంత పరీక్షింపవలయునని పైనఁ జెప్పఁబడియే యున్నది. కాన దీనిని విచారించునప్పుడు మఱికొన్నిటినిసైతము గమనింపవలయును. మనము విచారించుచున్న స్థితప్రజ్ఞుఁడు కృతయుగమునందలి పూర్ణావస్థను బొందినసమాజమున నున్నవాఁడు కాఁడు. ఇఁక నేమనఁగా: ఏసమాజమున ననేకులు స్వార్థమునందే నిమగ్నులయి యుండిరో యట్టి కలియుగమునందున్నసమాజమునం దతఁడు నడుచుకొనువాఁడుగ నుండవలయును. కారణ మేమియన: మనుష్యునియొక్క జ్ఞాన మెంతపూర్ణమైనను నతనిబుద్ధి యెంత సామ్యావస్థను జెందియుండినను, కామక్రోధాదులయొక్క నడుమ చిక్కికొనక పరిశుద్ధబుద్ధి గలిగినలోకులవలెనే సంచరించుచు, అహింస, శాంతి, దయ, క్షమ మొదలగు నిత్యములును పరమావధులు నగు సద్గుణములనే సర్వవిధముల నెల్లప్పుడును విడువకయుండిననే కాని యాసమాజమున నిర్వహింపలేఁడు. * అనఁగా: అందెల్లవారును స్థితప్రజ్ఞులే యగుసమాజమునందున్న పరాకాష్ఠయగు నీతి, లేక, ధర్మాధర్మ

* "In the second place, ideal conduct such as ethical theory is concerned with, is not possible for the ideal man in the midst of men otherwise constituted. An absolutely just or perfectly sympathetic person, could not live and act according to his nature in a tribe of cannibals. Among people who are trecherous and utterly without scruple, entire truthfulness and openness must bring ruin". Spencer's *Data of Ethics*. Chap. XV, p. 280. స్పెన్సరు దీనికి Relative Ethics అని పేరిడెను,

ములును, మఱియు నెల్లవారును లోభులే యగు సమాజమునందున్న ధర్మాధర్మములను అనునవి కొంతయయినను వేఱుగనే యుండవలయును; అట్లు కాకపోయెనేని సాధువు లీజగత్తును వదలవలసివచ్చును. మఱియు నంతటను దుష్టులసామ్రాజ్యమే యగును. ఇట్లనుటచే సాధువు తనసమతాబుద్ధిని వదలవలయునని దీనికి నర్థము కానేరదు. అయిన నీసమతలలో భేద మున్నది. "బ్రాహ్మణే గవి హస్తిని" —"బ్రాహ్మణుఁడు, గోవు, ఏనుగు ననువాని విషయములో" (గీ. ౫. ౧౮) పండితులబుద్ధి సమముగ నుండునని గీతయందుఁ జెప్పఁబడినది. కావున గోవునకై తెచ్చిన గడ్డిని బ్రాహ్మణునకును, బ్రాహ్మణులకొఱకై వండినయన్నమును గోవునకును, నెవఁడైన పెట్టునేని యతనిని మనము పండితుఁడని యందుమా? సన్న్యాసమార్గమునందుండు వా రీప్రశ్న నొకగొప్పది యని యెన్నకపోయినను, కర్మయోగశాస్త్రజ్ఞు లట్లనరు. కృతయుగమున నున్న సమాజముయొక్క పూర్ణావస్థయు, అందున్న ధర్మాధర్మములస్వరూపమును నెట్టిదని విచారించి దేశకాలానుసారముగ వాని నెంతవఱకు మార్చవలయునో నిశ్చయించి, స్వార్థపరాయణులసమాజమునందు స్థితప్రజ్ఞుఁడు సంచరించుచున్నాఁడు. మఱియు కర్మయోగశాస్త్రమునందున్న వికటప్రశ్న మిదియే యని చదువరులకు రెండవప్రకరణపువివేచనవలనఁ గన్పట్టును. స్వార్థపరాయణులపై కోపింపక, లేక, వారియొక్క లోభబుద్ధిని జూచి తనమనస్సునందలిసమతను చెడిపోనీయక యీవిధమగు జనులకల్యాణార్థమై సాధువు కర్తవ్య మనియే వైరాగ్యముతోఁ దనయుద్యోగమును వర్తిల్లఁజేయుచునే యుండును. ఈతత్త్వమునే మనంబున నిడుకొని శ్రీసమర్థరామదాసస్వామిగారు దాసబోధయొక్క పూర్వార్థమున మొదట బ్రహ్మజ్ఞానమును జెప్పి, లోకులను నిపుణులుగఁ జేయుటకై వైరాగ్యముతో (అనఁగా: నిస్పృహత్వముతో) లోకసంగ్రహార్థమై వ్యాపారమును గాని, యుద్యోగమును గాని చేయుస్థితప్రజ్ఞుని, లేక, యుత్తమపురుషుని వర్ణించుటకు, పదునొకండవదశకములో (దాస. ౧౧. ౧౦; ౧౨. ౮-౧౦; ౧౫. ౨) వ్యాఖ్యించిరి. మఱియు పిదప పదునెనిమిదియవదశకమున జ్ఞానియొక్క, అనఁగా: జ్ఞానే

"On the evolution—hypothesis, the two (Absolute and Relative Ethics) presuppose one another; and only when they co-exist, can there exist that ideal conduct which Absolute Ethics has to formulate, and which Relative Ethics has to take as the standard by which to estimate divergencies from right, or degrees of wrong." అని [illegible] చెప్పుచున్నాఁడు.

యొక్క కథ, గోష్ఠి, యుక్తి, యంత్రము, ప్రసంగము, సాక్షేపము, తర్కము, ధూర్తత, రాజకరణము, సహిష్ణుత, తీక్ష్ణత, ఔదార్యము, అధ్యాత్మ జ్ఞానము, భక్తి, యలిప్తత్వము, వైరాగ్యము, ధృష్టత, ఇచ్ఛ, నియతముగనుండుట, నిగ్రహము, సమత, వివేకము మొదలగు ననేకగుణముల నెల్లవారు నభ్యసింపవలయునని చెప్పినారు (దాస. ౧౯. ౨); కాని యీనిస్పృహులు లోభులలో సంచరింపవలసి వచ్చినందున—

"ఘటాసీ ఆణావా ఘట, ఉద్ధటాసీ పాహిజే ఉద్ధట,
ఖటనటాసీ ఖటనట, అగత్య కరీ." (దాస. ౧౯. ౯. ౩౦.)

"వ్రాత్యునితో వ్రాత్యునే చేర్పవలయును. పిచ్చివానితో పిచ్చివానినే కూర్పవలయును. వెఱ్ఱిపట్టుదల గలవానితో నట్టివానినే కలసికొనునట్లు చేయవలయును"—అని యిట్లు తుదకు సమర్థులవా రుపదేశించిరి. పూర్వావస్థలోనుండి వ్యవహారములోనికి దిగుట, అనఁగా: అత్యున్నతమైన మెట్టుయొక్క ధర్మాధర్మముల యందు కొంతయో గొప్పయో భేదముఁ జేయవలసివచ్చుట యనునది సిద్ధవాదము గనే యున్నదని తాత్పర్యము.

పూర్వావస్థయందున్న సమాజమునుండి క్రిందికి నాఁడు, అనఁగా : అనేక విషయములయొక్క సారాసారములను విచారించి పరమావధియగు నీతి ధర్మ లో కొంతగనో, లేక, గొప్పగనో భేదము చేయవలసి వచ్చెనేని, నీతిధర్మము నిత్య మెట్లగును ? మఱియు "ధర్మో నిత్యః" అని వ్యాసులవారు భారతసావిత్రి యందు చెప్పినందులకు గతియేమి? యని దీనిపై నాధిభౌతికవాదులు శంకింతురు. అధ్యాత్మదృష్టిచే సిద్ధమగు ధర్మముయొక్క నిత్యత్వము కేవలము కాల్పనికమగుటచే నన్ని సమాజములయొక్క స్థితివలె నాయాకాలములందు "అనేకుల కధిక సుఖము" అను సిద్ధాంతముచేఁ బ్రాప్తమగు నీతితత్త్వమే సత్యమగు నీతినియమ మగునని వారందురు ; కాని యీ పూర్వపక్షరీతి బాగుగ లేదు. భూమితిశాస్త్ర మునందుఁ జెప్పఁబడినటుల నేమంత్రమును వెడల్పులేని సరళమగు రేఖ గాని, లేక, యేమాత్రమును తప్పులేని వర్తులమగుపరిధి గాని యెవరికిని వ్రాయుటకు సాధ్యము కాకపోయినను, అట్లు సాధ్యము కాని హేతువుచే సరళరేఖయొక్క గాని, లేక, శుద్ధవర్తులరేఖయొక్క గాని శాస్త్రీయమగులక్షణము తప్పు గాని నిరర్థక మయినది గాని కానటులే, యేమాత్రమును లోపము లేనిదియు, సరళమును శుద్ధము నయినదియు నీతినియమములు గలిగినది యున్నై యుండవలయు నని చెప్పుట

తప్పు, లేక, వ్యర్థము కానేరదు. ఇంతియకాక యేవిషయముయొక్క యయినను పరమావధియైన శుద్ధస్వరూప మేదియో మొదట నిశ్చయించిననే కాని వ్యవహారమునందుఁ గన్పట్టునట్టి యావిషయముయొక్క యనేకస్వరూపములను సంస్కరించుట, లేక, సారాసారవిచారముఁ జేసి దానియందున్న తారతమ్యమును దెలిసికొనుట శక్యము కానేరదు. మఱియు నీకారణముననే మేలిమివన్నె బంగార మేది యని సరాబు ముందు నిర్ణయించుచున్నాఁడు. దిక్కులను జూపు ధ్రువమత్స్యయంత్రము వైపునకుఁ గాని, ధ్రువనక్షత్రమువైపునకుఁ గాని చూడక యపారమగుసముద్రమునందలి తరంగములయొక్కయు, వాయువుయొక్కయు తారతమ్యమునే చూచి యోడ నడుపు వాఁడు మాటిమాటికి చుక్కానిని త్రిప్పెనేని యతనికి గలుగు స్థితియే నీతినియమముయొక్క పరమావధిస్వరూపము నెఱుఁగక దేశకాలానుసారముగ మాత్రమే సంచరించుమనుష్యునకును సంభవించును. కావున కేవలాధిభౌతికదృష్టిచే విచారించినను ధ్రువునివలె స్థిరము నిత్యము నైన నీతితత్త్వమేది యని మొదట నవశ్యము నిశ్చయింపవలసివచ్చును. మఱియు నొకమాఱిది యావశ్యకమని యంగీకరించెనేని యాధిభౌతికమతమందలి కల్తే-(పద్ధతి) యగును. కారణ మేమి యనఁగా: సుఖము దుఃఖము మొదలగు సర్వవిషయోపభోగములును నామరూపాత్మకములు గావుననే యనిత్యములు వినాశులు మాయలోఁ జేరినవియే యయియున్నవి. కావున వానియొక్క, (అనఁగా: బాహ్యప్రమాణములయొక్క) యాధారముచేతనే సిద్ధము లైన యేనీతినియమములైనను నిత్య మనుటకు వీలులేదు. ఆధిభౌతికములైన బాహ్య సుఖదుఃఖములయొక్క కల్పన యెటులు మాఱునో యటులే వానిపై రచియింపఁబడిన నీతిధర్మములును మాఱవలయును గనుక నెప్పుడును మాఱునట్టి నీతిధర్మములయీ స్థితిని దాఁటవలసియుండెనేని మాయాసృష్టియందున్న విషయోపభోగమును వదలి నీతిధర్మరూపమగు మహాగృహమును, సర్వభూతములయందు నొకయాత్మయే యను నధ్యాత్మజ్ఞానముయొక్క పునాదిమీఁదనే కట్టవలసి వచ్చును. కారణమేమి యనఁగా: ఆత్మ కాక రెండవవస్తు వేదియైనను జగత్తునందు నిత్యము కాదని వెనుకతొమ్మిదియవ ప్రకరణమునఁ జెప్పఁబడియే యున్నది. "ధర్మో నిత్యః సుఖదుఃఖే త్వనిత్యే"—"నీతియొక్క, లేక, సదాచరణముయొక్క ధర్మము నిత్యము. మఱియు సుఖదుఃఖము లనిత్యములుగ నున్నవి"—అను వ్యాసవచనములయొక్క తాత్పర్యముసైత మిదియే యై యున్నది. దుష్టులు, లోభులు నైనవారిసమాజమునందు అహింస సత్యము మొదలగు నిత్యము లగునీతిధర్మములను బూర్ణముగ

బాలించుటకు సాధ్యము కాదనుట సత్యమే; కాని వారియొక్క దోష మీనిత్య ధర్మములపైఁ బెట్టుట యోగ్యము కానేరదు. సూర్యునియొక్క కిరణముల ప్రసారముచే నొకపదార్థముయొక్క నీడ యొక సరళమైన ప్రదేశమునందు సరళముగను నిమ్నోన్నతప్రదేశమున నిమ్నోన్నతముగను పడినందున, ఆ యసమతామూలముననే నిమ్నోన్నతముగ నుండి యుండవలయునని యనుమానించుటకు సాధ్యము కానటులే, దుష్టుల సమాజమునందలి నీతిధర్మముల పరాకాష్ఠయొక్క శుద్ధస్వరూపము స్పష్టముగఁ గన్పట్టకపోవుటచే నపూర్ణావస్థయందున్న సమాజమునందు స్పష్టముగఁ గాన్పించెడి నీతిధర్మములయొక్క యపూర్ణస్వరూపమే ముఖ్యము, లేక, మొట్టమొదట నుండునది యని చెప్పుటకు సాధ్యము కాదు. ఇది సమాజపు దోషమై యున్నది. నీతియందలిదోషము కాదు. కావున నేర్పరులగువారు శుద్ధము నిత్యము నయిన నీతిధర్మములవిషయమై వాదులాడక సమాజ మున్నత స్థితిలోనికి వచ్చి పూర్ణావస్థను జెందవలయునని ప్రయత్నించుచున్నారు. లోభుల సమాజమున నిట్లుండఁగా నపరిహార్య మనుతలంపున నిత్యమయిన నీతిధర్మములకు నైదైనయపవాదము మనశాస్త్రకారులచేఁ జెప్పఁబడినను వానివిషయమై ప్రాయశ్చిత్తమును చెప్పుచున్నారు. మఱియు "పాశ్చాత్త్యలగునాధిభౌతికులైన నీతిశాస్త్రజ్ఞు లీయపవాదమునే ప్రకారాంతరముచేఁ బ్రతిపాదించుచున్నందున, నీయపవాదమును నిశ్చయించుటకు నుపయోగకరమైన బాహ్యఫలములయందలి తారతమ్యముయొక్క తత్త్వమును, భ్రమముచే నీతియొక్క మూలతత్త్వమని వారనుకొనుచున్నారు."—అని పూర్వప్రకరణమున నేను చూపిన భేదమునం దున్నరహస్య మిప్పుడు చదువరులకు స్పష్ట మగును.

స్థితప్రజ్ఞుఁడైన జ్ఞానియొక్క వర్తనము, బుద్ధియు, నీతిశాస్త్రమునకుఁ మూనాది యగుటచే దానియందుండి వెలువడు నీతియొక్క నియమము నిత్యమయినను, సమాజముయొక్క యపూర్ణావస్థయందుఁ గొంచెమో, గొప్పయో యేల మాఱవలసి వచ్చుననియు, నది యావిధమున మాఱినయెడల నీతి నియమముల యొక్క నిత్యత్వమునకు దానివలన బాధయే కలుగ దనియుఁ జెప్పఁబడినది. ఇప్పుడు స్థిత ప్రజ్ఞుఁడగు జ్ఞాని యపూర్ణావస్థ గలసమాజమునఁ జేయుచున్న వర్తనకు కారణము, లేక, మూలతత్త్వము ఏమని మొదట చేయఁబడిన శంకను విచారింతము. ఈవిచారము రెండువిధములుగఁ జేయవచ్చునని వెనుక నాలవ ప్రకరణమునఁ జెప్పఁబడినది. అందు కర్తయొక్క బుద్ధిని ప్రధానముగ నంగీకరించి చేయునది మొదటిది. అతని బాహ్యవర్తనము ననుసరించి చేయునది రెండవది.

వీనిలో రెండవదృష్టిచే విచారించితి మేని "స్థితప్రజ్ఞుఁడు సేయువ్యవహారము లన్నియు తెలుచుగఁ నందఱు జనులయొక్క హితార్థమే యయి యున్నవి" అని స్పష్టపడును. పరమజ్ఞానులగు సత్పురుషులు "సర్వభూతహితే రతాః" "సర్వభూతములయొక్క కల్యాణమునందు నిమగ్నులై యుందు"రని గీతలలో రెండుపర్యాయములు చెప్పఁబడినది. (గీ.౫.౨౫: ౧౨. ౪); మఱియు నీయర్థమే మహాభారతమునందును నింకననేకప్రదేశములయందును చెప్పఁబడినది. స్థితప్రజ్ఞుఁడైన సిద్ధపురుషుఁడును, అట్టియహింసాదినియమములు నే, ధర్మముయొక్కయు, సదాచరణముయొక్కయు గ్రంథము లగునని నేనిదివరలో చెప్పియున్నాను. ఈయహింస మొదలగు నియమము లెందుకొఱకున్నదియు, నీధర్మములలక్షణ మేమియో యదియు, చెప్పుచు "అహింసా సత్యవచనం సర్వభూతహితం పరం"—"అహింసయు సత్యభాషణయు ననునీ నీతిధర్మములు సర్వభూతహితార్థములై యున్నవి"(వన. ౨౦౬. ౭౩) "ధారణా ద్ధర్మ మిత్యాహుః"-"జగత్తునుధరించుచున్నది కావున ధర్మము"(శాం. ౧౦౯.౧౨)—"ధర్మం హి శ్రేయ ఇత్యాహుః"—"ఏది కల్యాణమో యదియే ధర్మము"(అను.౧౦౫.౧౪)—"ప్రభవార్థాయ భూతానాం ధర్మప్రవచనకృతం" —"లోకులయభ్యుదయార్థమే ధర్మశాస్త్రములు వెలువడినవి"—(శాం. ౧౦౯.౧౦) —"లోకయాత్రార్థ మే వేహ ధర్మస్య నియమః కృతః, ఉభయస్యసుఖోదర్కః" —"లోకవ్యవహారము నడిపించుచు నుభయలోకములయందు కల్యాణము కావలయునని ధర్మాధర్మములు నియమింపఁబడినవి" (శాం. ౨౫౮. ౪.) అని ధర్మములయొక్క బాహ్యోపయోగమును జూపుననేకవచనములు మహాభారతమునందుఁ జెప్పఁబడినవి. అట్లే ధర్మాధర్మసంశయసమయములందు జ్ఞానులును—

"లోకయాత్రా చ ద్రష్టవ్యా ధర్మ శ్చాత్మహితాని చ."

"లోకవ్యవహారము, నీతిధర్మము, తమకల్యాణము నను నీబాహ్యవిషయములను బాగుగ విచారించి" (అను. ౭౭. ౧౬; వన. ౨౦౬. ౯౦) పిదప నేమి చేయవలయునో యది నిశ్చయించుకొనవలయునని భారతమునఁ జెప్పఁబడినది; మఱియు వనపర్వమునందు శిబిచక్రవర్తి ధర్మాధర్మనిర్ణయమునకై యీయుక్తినె యుపయోగించినాఁడని యున్నది. (వన. ౧౩౧ మఱి ౧౨. చూడు) ఈవచనముల వలన సమాజముయొక్క యుత్కర్ష మనునదియే స్థితప్రజ్ఞునియొక్క యాచరణమునందలి బాహ్యథోరణి యని స్పష్టమగుచున్నది. మఱియు నిది సత్యమగునేని, యనేకుల కధికసుఖమని కాని, సుఖశబ్దమునకుఁ గలవ్యాపకార్థము ననుసరించి

హితము, కల్యాణము ననికాని, ఆధిభౌతికవాదులు సెప్పునట్టి నీతితత్త్వము నే యధ్యాత్మవాదు లేల స్వీకరింపరని సహజముగ ప్రశ్న బయలువెడలును; కాని యటు లొప్పుకొనిన "అనేకులకధికసుఖ"మను నీసూత్రమునందు బుద్ధికి నాత్మప్రసాదమువలనఁ గలుగఁబోవు సుఖమునకును, లేక, యున్నతికిని పారలౌకికకల్యాణమునకు నంతర్భావము కాలేదను నొకగొప్పదోష మున్నదని వెనుక నాలుగవప్రకరణములోఁ జెప్పియుంటిని; కాని 'సుఖశబ్దార్థమును' అధికముగ వ్యాపకముగఁ జేసి యీదోషము ననేకవిధముల నివారింపవచ్చును; మఱియు నీతిధర్మముయొక్క నిత్యత్వసంబంధములో పైనఁ జెప్పఁబడినయాధ్యాత్మికోపపత్తియు ననేకులకు విశేషమహిమ గలదని తోఁపదు. కావున నీతిశాస్త్రముయొక్క యాధ్యాత్మికములు నాధిభౌతికములు నయినమార్గములందున్నమహత్త్వములకు భేద మేమియో యిక్కడ దాని నింకను కొంచెము స్పష్టముచేయుట యావశ్యకముగ నున్నది.

ఏకర్మయైనను నీతిదృష్టిచే యోగ్య మయినది యగునా? కాదా? యని విచారించుటకు (౧) ఆకర్మకు కేవలబాహ్యఫలము (అనఁగా: జగత్తునందు దృశ్యమగు పరిణామము) ఏమికలిగినదో, యేమికలుగఁగలదో దానిని జూచుటయు, (౨) ఆకర్మను జేయువానియొక్క బుద్ధి (అనఁగా: వాసన) యెట్లున్నదో దానిని జూచుకొనుటయు నను రెండుమార్గములు గలవు. మొదటిదానిని ఆధిభౌతికమార్గ మని చెప్పుచున్నారు. రెండవదానియందు మరల రెండుపక్షములు బయలువెడలుచున్నవి. ఈరెండుపక్షములకును వేర్వేఱుపేరు లున్నవి. శుద్ధమైనకర్మ సంఘటిల్లుటకయి వాసనాత్మకబుద్ధి శుద్ధముగ నుండవలసివచ్చును. మఱియు వాసనాత్మకబుద్ధి శుద్ధముగ నుండుటకు వ్యవసాయాత్మక (అనఁగా : కార్యాకార్యములను నిర్ణయించు) మగుబుద్ధి స్థిరము, సమము, శుద్ధముగ నుండవలయు నని వెనుకటిప్రకరణములోఁ జెప్పఁబడియున్నది. ఈసిద్ధాంతానుసారముగ నెవరియొక్కయు కర్మ శుద్ధముగ నున్నదా? లేదా? యని చూచుటకు వారివాసనాత్మకమగు బుద్ధి శుద్ధముగ నున్నదా? లేదా? యని చూడవలసివచ్చును. కర్తయొక్క బుద్ధి (అనఁగా: వాసన) శుద్ధమైనదా? లేదా? యనుదానినిశ్చయము తుదకు వ్యవసాయాత్మకమగు బుద్ధియొక్క శుద్ధతనుండియే చేయవలసివచ్చునని యిందలి సారాంశము. (గీ. ౨. ౪౧) ఈవ్యవసాయాత్మక బుద్ధి సదసద్వివేచనాశక్తిరూపమయినస్వతంత్రదేవత యని యంగీకరించితిమేని, యది ఆధిదైవికమార్గ మగును. మఱియు నీబుద్ధి స్వతంత్రమైన దైవతము కానేరదు. మఱి యేమన: ఆత్మయొక్క యొకయంతరింద్రియమై యున్నది. మఱియు దానివలన బుద్ధి ప్రధాన మని యంగీకరింపక యాత్మ ప్రధాన మని యంగీకరించి

వాసనయొక్క శుద్ధతను విచారింతుమేని యది నీతినిర్ణయముయొక్క అధ్యాత్మిక మార్గ మయినది. ఈయన్నిమార్గములలో నాధ్యాత్మికమార్గమే శ్రేష్ఠ మని మన శాస్త్రకారులు సెప్పెదరు; మఱి జర్మనుతత్త్వవేత్తయు, ప్రసిద్ధుఁడు నగు కాంటు బ్రహ్మాత్మైక్యసిద్ధాంతమును స్పష్టముగ వ్రాయకపోయినను, తననీతి శాస్త్రవివేచనను, శుద్ధబుద్ధి మొదలుకొని, అనఁగా: నొకవిధమగు నధ్యాత్మదృష్టిచేతనే యారంభించి యటులేల చేయవలయునో యందులకు పూర్ణముగ సోపపత్తికముగ సైతము వ్రాసెను. *గ్రీసుయొక్క యభిప్రాయమును నిదియే; కాని యీవిషయమై యన్నియూహాపోహాలు నీచిన్నగ్రంథమునఁ జేయుటకు సాధ్యము కానేరదు. నీతిమత్తను పూర్తిగ నిర్ణయించుటకుఁ గర్మలయొక్క బాహ్యఫలములపై పున దృష్టి నుంచుటకంటె, దానికర్తయొక్క శుద్ధమగుబుద్ధి వైపునకు విశేషముగ నేల యుంచవలసినదియు నొకటిరెండుదాహరణములతో వివరించి వెనుక నాలుగవప్రకరణములో స్పష్టముగ వ్రాసియే యున్నాను. ఈసంబంధములో విశేషమగువిచారమును పిదప పదునైదవప్రకరణములో పాశ్చాత్త్యములు, పౌరస్త్యములు నగు నీతిమార్గములను పోల్చి చెప్పునప్పుడు చేయుదును. ఇప్పుడు చెప్పున దేమన: కర్మయైనను సంఘటిల్లుటకు నాకర్మను జేయవలయునని బుద్ధి మొదట కావలసి వచ్చును గాన, కర్మలయొక్క యోగ్యతాయోగ్యతల విచారముసైతము బుద్ధియందలిశుద్ధతాశుద్ధతలమీఁదనే సర్వాంశములచేతను పూటఁబడియుండును. బుద్ధి సరియైనది కానియెడల కర్మయు నయోగ్యమైనదియే యగును. కేవలబాహ్యకర్మ కూడ నిది యైనంతమాత్రమున, బుద్ధియు చెడుదిగనే యుండి యుండవలయు నని యనుమితి చేయుటకు సాధ్యము కాదు. కారణమేమి యనఁగా:మఱచి పోవుటచేఁగాని, పొరపాటుచేఁ గాని, యజ్ఞానముచేతఁగాని బాహ్యకర్మ లట్లగును; మఱియు నాకర్మలను నీతిశాస్త్రప్రకారముగ చెడువి యని చెప్పుట సాధ్యము కాదు. 'అనేకుల కధికసుఖ'మనునీనీతితత్త్వము బాహ్యపరిణామమునకు మాత్రమే సంబంధించును. మఱియు నీసుఖదుఃఖాత్మకమగు బాహ్యపరిణామమును నిశ్చితరీతిచే కొలుచుటకు బాహ్యసాధనము నేటికిని వెలువడలేదు. కావుననే నీతిమత్తకు నీనికషోపలము (ఒరిపిడిఱాయి) చేతనే తప్పక యథార్థనిర్ణయము కాఁగలదని నమ్మిక లేదు. అటులే మనుష్యుఁ డెంతనేర్పరి యైనను, వానియొక్క బుద్ధి శుద్ధము కానియెడల ప్రతిసమయమునను, ధర్మమునే యాచరించునని నియమము లేదు. ఆతనికి

* See Kant's *Theory of Ethics*, trans. by Abbott, 6th Ed. especially *Metaphysics of Morals* therein.

విశేషముగ స్వార్థము గలప్రసంగమున నేమి చెప్పఁబడియును,—"స్వార్థే సర్వే విముహ్యంతి యేఽపి ధర్మవిదో జనాః" (మ.భా. విరా. ౫౧. ౪). "మనుజుఁ డెంతజ్ఞానియు, ధర్మవేత్తయు నేర్పరియు నయినను సర్వభూతములయందును సముఁడు కానియెడల, నతని కర్మలు, తప్పక శుద్ధములుగను, లేక, నీతిదృష్టిచే నిర్దోషములుగ నుండునని నియమముండ"దని యిందలి సారాంశము. కావున నీతిని విచారించుచున్నప్పుడు, కర్మయొక్క బాహ్యఫలముకంటె కర్తయొక్క బుద్ధియే ప్రధానముగ విచారింపఁబడవలయును. సామ్యబుద్ధియే సద్వర్తనమునకు నిజమగు బీజ మని మనశాస్త్రకారులు సిద్ధాంతముఁ జేసిరి. మఱియు భగవద్గీతయందు సైతము—

* "దూరేణ హ్యవరం కర్మ బుద్ధియోగా ద్ధనంజయ,
బుద్ధౌ శరణ మన్విచ్ఛ కృపణాః ఫలహేతవః." (గీ. ౨. ౪౯)

అని యర్జునునకు భగవంతునిచేఁ జేయఁబడిన యుపదేశమందున్న రహస్య మిదియే. ఈశ్లోకమునందున్న బుద్ధిశబ్దమునకు జ్ఞాన మర్థమనుకొని కర్మయు జ్ఞానము ననునిరెంటిలో జ్ఞానమునకే శ్రేష్ఠత్వ మీయఁబడెనని యనేకులు చెప్పుచున్నారు; కాని యీయర్థము పొరపాటని మామతము. బుద్ధియోగ మనఁగ సమత్వబుద్ధియోగ మని యిక్కడ శాంకరభాష్యములో నర్థము వ్రాయఁబడినది. కావున యథార్థముగఁ జూచితిమేని దానికి కర్మపరమగు నర్థము చేయవలయును. అట్లు చేసిన సరళముగ నన్వయింపఁగలదు. కర్మను జేయువారు రెండువిధములుగ నున్నారు. ఒకరు ఫలమును గోరి చేయువారు (అనఁగా: అకర్మవలన నెందఱి కెంత సుఖము గలుగునో యని యాలోచించి చేయువారు), మఱియొకరు బుద్ధిని సమముగను నిష్కామముగ నునిచి కర్మను జేయువారు. వీరు తా మటులుచేయు నపుడు కర్మధర్మసంయోగముచే నేపరిణామముగలిగినను లక్ష్యపెట్టరు. వీనిలో "ఫలహేతవః" అనఁగా ఫలమును గోరి కర్మలను జేయువారు, నైతికదృష్టిచేఁ కృపణులు (అనఁగా : తక్కువవారు) అని నిశ్చయించి, సమత్వబుద్ధిచేఁ గర్మలను జేయువారు శ్రేష్ఠులని యీశ్లోకమున నిశ్చయింపఁబడినది. "దూరేణ హ్యవరం కర్మ బుద్ధియోగా ద్ధనంజయ"—"ఓధనంజయా! సమత్వబుద్ధియోగముకంటె

* "ఓధనంజయా! (సమ)బుద్ధిరూపమగుయోగముకంటె, (కేవల) కర్మనికృష్టమైనది. గాన (సమ) బుద్ధినే యాశ్రయింపుము. ఫలమును గోరి కర్మను జేయువారుకృపణులు, (అనఁగా: తక్కువవారు)"అనియీశ్లోకమునకు సరళమగునర్థము.

కేవలకర్మ యత్యంతనికృష్టము''—అని యీశ్లోకముయొక్క మొదటిరెండు చర ణములలో నున్న తాత్పర్య మిదియే. "మఱియు భీష్మద్రోణుల నే నెట్లు చంపు దును?'' అనునీ యర్జునుని ప్రశ్నకు నిదియే యుత్తరము. చంపుటయు, చచ్చుటయు నను క్రియలను మాత్రమే చూడక మనుజుఁ డేబుద్ధితో నాపనిని జేయుచున్నాఁ డో దానిని జూడవలయునని దీనియందున్న భావార్థము; కావున "నీవు బుద్ధిని (అనఁగా: సమబుద్ధిని) శరణు పొందుము'' అని యీశ్లోకముయొక్క మూఁడవ చరణమున నుపదేశింపఁబడినది. మఱియు నుపసంహారాత్మకమగు పదునెనిమిదవ యధ్యాయమందును "బుద్ధియోగము నాశ్రయించి నీవు నీకర్మలను జేయుము'' అని భగవంతుఁడు చెప్పినాఁడు. గీత కేవలకర్మయొక్క విచారము కనిష్ఠమని తెలిసి కొనినది. కావుననే యాకర్మకు ప్రేరకమగు బుద్ధియొక్క విచారమే శ్రేష్ఠమని చెప్పుచున్నదని గీతయందలి మఱియొకశ్లోకమువలన వ్యక్తమగుచున్నది. పదు నెనిమిదియవ యధ్యాయమున కర్మయొక్క మంచి చెడుగులు వర్ణింపఁబడినవి. అనఁగా: సాత్త్వికములు, రాజసములు, తామసములు నని మూఁడువిధములుగ జెప్పఁబడినవి. ఒకకర్మఫలమునే గీతయుద్దేశించినయెడల ననేకులకు సుఖము నిచ్చు కర్మయే సాత్వికమని భగవంతుఁడు చెప్పియుండును; కాని యటులు చెప్పక "ఫలాశను వదలి నిస్సంగబుద్ధిచే చేయఁబడిన కర్మలు సాత్త్వికములు, లేక,యుత్త మము లైనవి'' యని పదునెనిమిదియవయధ్యాయమున చెప్పఁబడినది. (గీ. ౧౮. ౨౩). గీత కర్మాకర్మవివేచనఁ జేయుచు కర్మలయొక్క బాహ్యఫలములకంటె కర్తయొక్క నిష్కామము సమము నిస్సంగము నయినబుద్ధికే యధికమయిన మహత్త్వ మిచ్చుచున్నదని దీనివలన స్పష్ట మగుచున్నది. మఱియు నీన్యాయ మునే స్థితప్రజ్ఞుని యొక్క వర్తనకు సంబంధింపఁజేయుదు మేని, స్థితప్రజ్ఞుఁ డేసామ్యబుద్ధిచే తనతో సమానులైన వారితోడను, తక్కువవాండ్రతోడను (అనఁగా: అందఱితోడను),వ్యవహరించు చున్నాఁడో,యాసామ్యబుద్ధియే యతని యొక్క యాచరణకు సత్యమయిన బీజము కావున నీయాచరణముచేఁ గాఁబోవు సర్వభూతహిత మాసామ్యబుద్ధియొక్క బాహ్యము నానుషంగిక మయిన పరిణా మమే యని సిద్ధ మగును. అట్లే యెవరియొక్క బుద్ధి పూర్ణమయిన సామ్యావస్థ నొందినదో వారు లోకుల కాధిభౌతికసుఖమును మాత్రమే కలిగించుటకై తమ యొక్క సర్వవ్యవహారములను చేయుట సంభవింపదు. వారు మఱియొకరి కపకా రము చేయ రనుమాట సత్యమే; కాని యిది వారికి ముఖ్యమగు ధ్యేయము కానే

రను. ఇఁక నేమన: సమాజమునందున్న మనుష్యులయొక్క బుద్ధి యంతకంతకు శుద్ధమగుచు రాఁగాఁ దుద కెల్లవారును దమవలె నాధ్యాత్మిక పూర్ణావస్థ నొందవలయు నని ప్రయత్నము చేయుచుందురు. మనుజులయొక్క కర్తవ్యములలో శ్రేష్ఠము సాత్త్వికము నైన కర్తవ్య మిదియె. కేవల మాధిభౌతికమయిన సుఖవృద్ధియొక్క ప్రయత్నమును నేను గౌణ మని కాని రాజసమని కాని యెన్నుదును.

కర్మాకర్మ నిర్ణయార్థమై కర్మయొక్క బాహ్యఫలమును లక్ష్యపెట్టక కర్తయొక్క శుద్ధబుద్ధికే ప్రాధాన్య మీయవలయునని గీతలయొక్క సిద్ధాంతముపైన ననేకులు "కర్మఫలముల వైపునఁ జూడక యీరీతిగ కేవలశుద్ధబుద్ధినే విచారింపవలయునని చెప్పితిమేని, శుద్ధబుద్ధి గలిగిన మనుష్యుఁ డేదైన దుష్కృత్యమును జేసినను తప్పు లేదని సిద్ధమగును. మఱియు వారికి సర్వదుష్కృత్యములను జేయుటకు స్వాతంత్ర్యము లభించును." అని తర్కయుక్తమగు నాక్షేపముఁ జేయుదురనుట నాకల్పన కాదు. ఇఁక నేమనఁగా: కొందఱు క్రైస్తవమతబోధకు లీవిధముగ గీతాధర్మములపైఁ జేసిన యాక్షేపమును నేను జూచియున్నాను. * కాని యీయాక్షేప మన్నివిధములచే మూర్ఖతామూలముగను దురాగ్రహమూలముగ నున్నదని చెప్పుటకు మాకేమియు తప్పు తోఁపదు. వేయేల? ఆఫ్రికాలో నున్న యొకానొక నల్లనిమూర్ఖుఁడు సంస్కరింపఁబడిన రాష్ట్రములయందున్న నీతితత్త్వముల నాకర్షించుకొనుట కేరీతి నపాత్రుఁడు నసమర్థుఁడు నగునో యటులే యీ క్రైస్తవమతబోధకుల బుద్ధి వైదికధర్మములయందున్న స్థితప్రజ్ఞునియొక్క యధ్యాత్మికపూర్ణావస్థను దెలిసికొనుట కైనను నర్హమైనది కాదు. ఏలయన: వారు స్వధర్మసంబంధమగు వ్యర్థపుదురాగ్రహముచేతను, తామసము దుష్టము నగుమనోవికారముచేతను, నసమర్థులై యుందురని చెప్పుట కేమియు నభ్యంతరము లేదు. పందొమ్మిదవశతాబ్దమునఁ బ్రసిద్ధుఁడగు కొంటు అను జెర్మనుతత్త్వవేత్త కర్మలయొక్క బాహ్యఫలమును లక్ష్యపెట్టక నీతినిర్ణయార్థమై కర్తయొక్క బుద్ధినే విచారింపవలయు నని నీతిశాస్త్రమును గుఱించి వ్రాసిన తన

* కలకత్తా యందలి యొక క్రైస్తవమతబోధకుఁ డిటు లాక్షేపించినందున నతనికి 'మిబ్రుక్సు' అను దొరచే నీయఁబడిన సమాధాన మతని *Kurukshetra* (కురుక్షేత్ర) అని పేరుగల ముద్రితగ్రంథముయొక్క చివరఁ జేర్పఁబడినది. గావున దానిం జూచునది. (*Kurukshetra*, Vyasashrama, Adyar, Madras, pp. 48—52).

గ్రంథమున ననేకస్థలములలో వ్రాసెను.* కాని దానిపై నెవరును నిట్టియాక్షేపమును జేసినవారు నాదృష్టికిఁ గాన్పింపలేదు. ఇఁక నది గీతలయం దున్న నీతితత్త్వమునకు మాత్ర మెట్లు సంబంధించును? బుద్ధి సర్వభూతములయందు సమమగునేని పరోపకారమును చేయుట యనునది దేహస్వభావముగనే మాఱును. మఱియు నమృతమునుండి మృత్యువు వచ్చుట యెట్లశక్యమో యటులే యీపరమజ్ఞానమును బరమశుద్ధబుద్ధియుఁ గలిగిన వానినుండి కుకర్మలు సంఘటిల్లుటయే యశక్య మగును. కర్మలయొక్క బాహ్యఫలములను విచారించుచు నూరక యుండకూడదని గీత చెప్పినప్పుడు దానికి మనసు వచ్చినయర్థము చేయుమని యుద్దేశము కాదు; ఇంక నేమనఁగ: దంభముచేతఁగాని, లోభముచేతఁగాని, పరోపకారమును జేయువేషమును వేసికొనవచ్చును గాని, సర్వభూతములయందు నొకయాత్మయే యున్నదని తెలిసికొనుటచే బుద్ధియందుఁ గలుగఁబోవు స్థైర్యమును సమతయును కలిగినట్లు వేషమువేయుటకు వీలులేదు. కావున, నీకృత్యముయొక్కయు యోగ్యతాయోగ్యతలను విచారించునప్పుడు కర్మలయొక్క బాహ్యపరిణామముకంటె కర్తయొక్క బుద్ధినే బాగుగ విచారింపవలయునని గీత చెప్పుచున్నది. సంక్షేపముగఁ జెప్పవలసెనేని, నీతిమత్త యనునది కేవలము జడమైనకర్మయందు లేనేలేదు. అది యన్నివిధములచేఁ గర్తయొక్క బుద్ధి నవలంబించి యున్నదని గీతయొక్క సిద్ధాంతము; కాని యీ యాధ్యాత్మికసిద్ధాంతమునందున్న సత్యమైనతత్త్వమును దెలిసికొనక యెవరికిఁ దోఁచినది వారు చేసిన యెడల వారు రాక్షసులు, లేక, తామసులు నని గీతలలోనె చెప్పఁబడినది. (గీ. ౧౮. ౨౫) ఒకపరి బుద్ధి సమమగునేని, వానికి కర్త

---

* "The second proposition is: That an action done from duty derives its moral worth, *not from the purpose* which is to be attained by it, but from the maxim by which it is determined."...The moral worth of an action "cannot lie anywhere but in the *principle of the will*, without regard to the ends which can be attained by action." Kant's *Metaphysic of Morals* (trans. by Abbott in Kant's *Theory of Ethics*, p. 16. The italics are author's and not our own). And again "When the question is of moral worth, it is not with the actions which we see that we are concerned, but with those inward principles of them which we do not see." p. 24. *Ibid.*

వ్యాకర్తవ్యవిషయమై విశేషముగ నుపదేశింప నక్కఱలే దను నీతత్త్వము నెఱింగియే తుకోబాగారు శివాజీమహారాజుగారికి—

“కల్యాణకారక అర్థ యాచా ఏక, సర్వాం భూతీం ఏక ఆత్మా.”

“సర్వభూతములయందు నొకయాత్మయే కలదని తెలిసికొనుటయే దీనికి శ్రేయస్కర మగువిషయము” అని భగవద్గీతానుసారముగ కర్మయోగమును నొక తత్త్వమునే యుపదేశించిరి. (తు. గా. ౪౪౨. ౯.) కాని పూర్ణమైన సామ్య బుద్ధియే సదాచరణమునకు బీజమైనను, కర్మలను జేయువాఁడు బుద్ధి యీవిధముగ పూర్ణమును, శుద్ధమును నగు పర్యంతము నేమియుఁ జేయక యూరకుండవలయు నని దీనినుండి యనుమితి చేయకూడదని యిచ్చో నింకొకపరి చెప్పవలయును. “స్థితప్రజ్ఞునివలె బుద్ధిని శుద్ధము చేయుట యనునది పరమధ్యేయము; కాని యిది పరమధ్యేయమని యెన్ని యది యంతయు సిద్ధమగువఱకును నేమియుఁ జేయకుండ నుండక ప్రతిమనుజుఁడును శక్యమైనంతమాత్రమే నిష్కామబుద్ధితోఁ దనకర్మ లను జేయుచు నుండెనేని వానిచేతనే బుద్ధి యంతకంతకు శుద్ధమై తుదకు పూర్ణ మగు సిద్ధి ప్రాప్తించును. పూర్ణమగుసిద్ధి లభించినను కర్మలను జేయనని యా గ్రహము పెట్టుకొని కాలమును వ్యర్థముగఁ గడుపరాదు.” అనునది మొదలుగాఁ గల యుపదేశములు గీతలయొక్క యారంభముననే చేయఁబడినవి. (గీ. ౨. ౪౦).

‘సర్వభూతహితము’, లేక, ‘అనేకుల కధికసుఖము’ అను నీతితత్త్వము బాహ్య మైన కర్మకు మాత్రమే సంబంధించినందున, కొన్నాకులు మేయునదియు (పైన నుండునదియు) నల్పమునునై యున్నది. కాన ‘సర్వభూతములయం దొకటేయాత్మ’ యను స్థితప్రజ్ఞునియొక్క సామ్యబుద్ధి మూలగ్రాహిణి యగుటచే, నదియే నీతినిర్ణ యము విషయమున శ్రేష్ఠ మని యంగీకరింపవలయునని యీరీతిగ సిద్ధమైనను, దాని చేత వ్యవహారమందు వర్తించుటకు సరియైన యుపపత్తి కుదురదని దీనిపై ననేకు లాక్షేపణఁ జేయుచున్నారు; కాని యీ యాక్షేపము, తఱుచుగ సన్న్యాసమార్గి యులైన స్థితప్రజ్ఞులయొక్క జగత్తునందున్న వ్యవహారమును జూడఁగాఁ దోఁచి యుండును; కాని స్థితప్రజ్ఞుఁడైన కర్మయోగియొక్క వర్తనకు నది సంబంధింపదని కొంచెము విచారించిన నెవరికైన సహజముగఁ దోఁపకమానదు. వేయేల? సర్వ భూతములయందును నొకయాత్మయే కలదని కాని, యాత్మౌపమ్యబుద్ధి యని కాని చెప్పఁబడు నీతత్త్వములచే వ్యావహారికనీతితత్త్వముల కెట్టుపపత్తి కుదురునో యట్లు మఱియొక తత్త్వముచేతనైనను కుదురదని చెప్పినను చెప్పవచ్చును. సర్వదేశ

ములయందును, నీతిశాస్త్రముల యన్నింటియందును, ప్రధానమని చెప్పఁబడిన పరోపకారధర్మము నుదాహరణముగ తీసికొనుము. ఇతరులయందుండు నాత్మయే నాయందును గలదను నీయధ్యాత్మతత్త్వముచే నీధర్మమున కుపపత్తి కుదురున ట్లేయాధిభౌతికవాదముచేతను గుదురదు. ఆధిభౌతికశాస్త్రజ్ఞులీవిషయమునఁ దమశక్తి నంతను వినియోగపఱిచినను పరోపకారబుద్ధి యనునది యొకసహజగుణమనియు, నది యుత్క్రాంతివాదమునఁ జెప్పిన ట్లంతకంతకు వృద్ధిఁబొందుననియుమాత్రమే చెప్పుదురు. అంతమాత్రము పరోపకారమునకు నిత్యత్వము సిద్ధింపకపోవుటయే కాక స్వార్థపరార్థముల నడుమ వివాదము వెలువడినప్పు డీరెండుపక్షములను నెఱవేర్చుకొనుతలంపు గల రెండావులదూఁడ యగు 'చతురస్వార్థికి' దీనిమూలమున తనపక్షమును సాధించుకొనుట కవకాశము సైతము సిద్ధించునని వెనుక నాలుగవ ప్రకరణమునఁ జూపియేయున్నాను; కాని యీ విషయము ననేకులు "పరోపకారబుద్ధికి నిత్యత్వము సిద్ధమైనను నేమి ప్రయోజనము? సర్వభూతములయందు నొకయాత్మయే కలదని యెన్నుకొని ప్రతిమనుజుఁడు నెల్లప్పుడును సర్వభూతహితమునే చేయనారంభించునేని వానికి స్వీయకార్యనిర్వాహ మెట్లు కాఁగలదు! మఱియు నిట్లు యోగక్షేమములే నడవనియెడల వాఁడు లోకులకు కల్యాణమెట్లు చేయఁగలఁడు?" అని శంకలఁ జేయుదురు; కాని యీశంక లపరిహార్యములుగాని క్రొత్తవిగాని కావు. "తేషాం నిత్యాభియుక్తానాం యోగక్షేమం వహామ్యహమ్" (గీ.౯.౨౨) అని యిట్లు భక్తిమార్గదృష్టిచే భగవంతుఁడు గీతలయందే యీప్రశ్నమునకు నుత్తరమిచ్చెను. "మఱియు నధ్యాత్మశాస్త్రమునందున్న యుక్తివాదముచే సైతము నదియె నిష్పన్నమగును. లోకులకుఁ గల్యాణ మొనర్చుటకును బుద్ధిగలవాఁడు భోజనాదికమును సైతము వదలవలయునని దీనితాత్పర్యము కానేరదు. ఇఁక నేమన: తనయొక్క దేహధారణమును లోకోపకారమునకై చేయుచున్నాఁడనని యతనికి బుద్ధి పుట్టవలయును. ఇట్లు బుద్ధిపుట్టినప్పుడే యింద్రియములు స్వాధీనముగ నుండుటచే లోకకల్యాణమగును" అని జనకునిచేఁ జెప్పఁబడినది. (మ. భా. అశ్వ. ౩౨). మఱియు నీకారణముననే యజ్ఞము నొనర్చి యవశిష్టాన్నమును గ్రహించువారు 'అమృతాశు'లని చెప్పవలయునని మీమాంసకసిద్ధాంతమని గీతలలోఁ జెప్పఁబడినది. (గీ.౪.౩౧) కారణ మేమియన: వారిదృష్టిచే యజ్ఞమనునది జగత్తుయొక్క ధారణపోషణలనిమిత్త మగుకర్మయే కావున లోకకల్యాణకరమగు నీ కర్మను జేయునప్పు డతని యుద్దేశము నిర్వాహమగుననియు, నట్టినిర్వాహమును జేయవలయు

ననియు, స్వార్థముకొఱకు యజ్ఞరూపమగు క్రమమును జెడఁగొట్టుట మంచిది కాదనియు వారిచే సిద్ధాంతీకరింపఁబడిన వ్యావహారికదృష్టితోఁ జూచినను—

“తో పరోపకార కరితచి గేలా, పాహిజే తో జ్యాలా త్యాలా,
మగ కాయ ఉణే తయాలా, భూమండళీ.”

అని దాసబోధయందు (౧౯. ౪. ౧౦) సమర్థులవారు సెప్పినది యథార్థముగనే యున్నదని యనుభవమునకు వచ్చును. సారాంశమేమన: లోకకల్యాణార్థమై ప్రయత్నించువారియొక్క యోగక్షేమము లాటంకపఱుపఁబడుట యీ జగత్తున నెప్పుడును గనుపడదు. పరార్థమును జేయుటకుమాత్ర మతఁడు నిష్కామబుద్ధితో సిద్ధముగ నుండవలయును. లోకులందఱు తనయందును, తాను సర్వలోకములయందు నున్నటులు భావన యొకపరి దృఢమైన పిదప స్వార్థము పరార్థముకంటె భిన్నమగునా? కానేరదా? యను ప్రశ్న వేయ నవకాశము లేదు. “నేను వేఱు, లోకులు వేఱు” అను నాధిభౌతికద్వైతబుద్ధిచే “అనేకుల కధిక (పుష్కల) సౌఖ్యమును” జేయుటకు ప్రయత్నించువానిమనస్సునందు పైనఁ జెప్పఁబడిన భ్రామకము లగుశంకలు గల్గుచున్నవి. కాని, ‘సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ’ యను నద్వైతబుద్ధితోఁ బరోపకారమును జేయుటకుఁ బ్రవృత్తులైనవారి కీశంకయే యుండనేరదు. సర్వభూతాత్మైక్యబుద్ధిచే నిష్పన్నమగు సర్వభూతహితముయొక్క యీ యాధ్యాత్మికతత్త్వమును, మఱియు స్వార్థపరార్థములను ద్వైతముయొక్క (అనఁగా: అనేకులకుఁ గలుగుసుఖముయొక్క తారతమ్యముచే వెలువడు లోకకల్యాణముయొక్క) యాధిభౌతికతత్త్వమును నను నీ రెంటినడుమనున్న భేదమును దెలిసికొనవలసియున్నది. లోకకల్యాణమును చేయవలయునని మనస్సులో నుంచుకొని సాధువులు లోకకల్యాణమును జేయరు. ప్రకాశము నిచ్చుట సూర్యున కెట్లు సహజమైయున్నదో సర్వభూతాత్మైక్యరూప మగు బ్రహ్మజ్ఞానముచే మనస్సున పూర్ణమగుజ్ఞానము పరిణమించినందున, లోకకల్యాణమును జేయుటయే యీ సాధువులకు దేహస్వభావమై పోవును. మఱియు దేహస్వభావ మీరీతిగ పరిణమించెనేని సూర్యుఁడితరపదార్థములను బ్రకాశింపఁజేయుచునే స్వయముగఁ బ్రకాశించునటులు సాధువులయొక్క పరార్థమగు నుద్యోగముచేతనే వారికిని యోగక్షేమములు స్వయముగ సిద్ధము లగును. పరోపకార మొనర్చుట యను దేహస్వభావము, అనాసక్తబుద్ధి యును నీ రెండింటికి జత కలిసినపిదప నెన్ని సంకటములు వచ్చినను, సరకుసేయక సహించుట యుక్తమా? లేక, లోకకల్యాణమునువదలుట యుక్తమా?

యను రెండింటియొక్క తాత్పర్యమును బరిశీలింపక, బ్రహ్మాత్మైక్యబుద్ధితో సాధువులు తమయుద్యోగమును మానకయే యుందురు. మఱియు సమయము వచ్చెనేని దేహమును వదలుటకు సైతము వెనుదీయరు'; కాని స్వార్థపరార్థములను భిన్నములుగ నెన్ని, వానిని తక్కెడలోఁ బెట్టి పిదప ముల్లెమూలకు వంగునో చూచి, ధర్మాధర్మములను నిర్ణయించుటను నేర్చుకొనినవారికి తీవ్రమైన లోకకల్యాణేచ్ఛ పుట్టుట కెప్పుడును వీలులేదు. కావున సర్వభూతహితముయొక్క తత్త్వము భగవద్గీతకు సమ్మతమైనను, దీనికి నుపపత్తి యనేకులకుఁ గలుగు నధికబాహ్యసుఖముయొక్క తారతమ్యముచేత యోచించుచు కూర్చుండక, జను లనేకులున్నను, లేక, తక్కువయున్నను, వారికి సుఖ మధికమగునా? తక్కువ యగునా? యను విచారము సైతము నాగంతుకము కావుననే కృపణమని నిశ్చయించి, శుద్ధమైన వ్యవహారమునకు బీజమైన సామ్యబుద్ధికిఁ గలయుపపత్తి యధ్యాత్మశాస్త్రమునందున్న నిత్యమగు బ్రహ్మజ్ఞానముయొక్క యాధారముచే గీతలయందుఁ జెప్పఁబడినది.

సర్వభూతహితార్థమై ప్రయత్నించుట, లేక, లోకకల్యాణ మొనర్చుట, లేక, పరోపకారమును చేయుట, యనువీని కధ్యాత్మదృష్టిచే సయుక్తిక మగునుపపత్తి యెట్లు సంబంధించునో దీనివలనఁ దెలియును. ఇప్పుడు సమాజమునందున్న యొకఁడితరులతో నెట్లు సంచరింపవలయునను విషయమై సామ్యబుద్ధియొక్క దృష్టిచే మనశాస్త్రములయందుఁ జెప్పఁబడినముఖ్యనియమములను విచారించెదము. “యత్ర వా అస్య సర్వ మాత్మైవాభూత్” (బృ. ౨. ౪. ౧౪.) “ఎవరికి సర్వము నాత్మమయమైనదో, వారు సామ్యబుద్ధితోడనే యెల్లవారితో వ్యవహరించుచున్నా” రని బృహదారణ్యక, ఈశావాస్య (ఈశ. ౬) కైవల్యో (కై. ౧. ౧౦) పనిషత్తులయందును, మనుస్మృతియందును (మను. ౧౨. ౯౧; మఱియు ౧౨౫) చెప్పఁబడియున్నది. మఱియు నీతత్త్వమే “సర్వభూతస్థ మాత్మానం సర్వభూతాని చాత్మని” అని గీతలయొక్క యాఱవయధ్యాయమున (గీ. ౬. ౨౯) నక్షరములనైన మార్పక యుల్లేఖింపఁబడినది. సర్వభూతాత్మైక్యముయొక్క, లేక, సామ్యబుద్ధియొక్క తత్త్వమున కీయాత్మౌపమ్యదృష్టి యనునది రూపాంతరము. కారణ మేమియన: సర్వభూతములయందు నేనును, నాయందు సర్వభూతములు నున్నయెడల నేను నాతో వ్యవహరించుకొనునటులే యితరభూతములతో వ్యవహరించుకొనవలయునని దానివలన సహజమైన యనుమితి వెలువడును. కావుననే “ఆత్మౌపమ్యదృష్టితోడను సమత్వముతోడను నెల్లరతో వ్యవహరించువాఁడే యుత్తముఁడును, కర్మ

యోగియు, స్థితప్రజ్ఞుఁడు ననవలయును'' అని చెప్పి యర్జునుఁ డట్లు నడుచుటకు భగవంతుఁ డనంతర ముపదేశించెను. (గీ.౬.౩౦-౩౨) అర్జునుఁ డధికారి యగుటచే నీ తత్త్వమును విశేషముగ గీతలలో వర్ణించుట కావశ్యకత లేక యుండెను; కాని సామాన్యజనులకు నీతియొక్కయు, ధర్మముయొక్కయు బోధను గలుగఁ జేయు నిమిత్తమయి రచియింపఁబడిన మహాభారతమునం దనేకస్థలములయం దీతత్త్వమును జెప్పి (మ.భా.శాం. ౨౩౮.౨౧; ౨౬౧.౩౩), వ్యాసులవారు దానియందున్న రహస్యమును, వ్యాపకమైనయర్థమును స్పష్టముఁ జేసిరి. ఉదాహరణము:—ఉపనిషత్తులయందును, గీతలయందును సంక్షేపముగఁ జెప్పఁబడిన యాత్మౌపమ్యముయొక్కయీతత్త్వమే—

"ఆత్మోపమస్తు భూతేషు యో వై భవతి పూరుషః,
న్యస్తదండో జితక్రోధః స ప్రేత్య సుఖ మేధతే.''
(మ.భా.అను. ౧౧౩. ౬).

"ఏపురుషుఁడు పరులనుసైతము తనవలె నెన్నునో, యెవఁడు క్రోధమును జయించినాఁడో, వాఁడు పరలోకమునందు సుఖము నొందును'' అని మొదట చెప్పి యొకఁ డితరులతో నెట్లు వ్యవహరింపవలసినదియు చెప్పుట యిక్కడనె సమాప్తికామిచే పిదప—

"న తత్పరస్య సందధ్యాత్ ప్రతికూలం యదాత్మనః,
ఏష సంక్షేపతో ధర్మః కామా దన్యః ప్రవర్తతే.''
(మ. భా. అను. ౧౧౩. ౮)

"తన కేది ప్రతికూలమని (అనఁగా : దుఃఖకారకమని) తోఁచునో దానిని లోకులయందు ప్రవర్తింపఁ జేయకూడదు. ఇదియె సర్వధర్మములకును నీతులకును సారము. మిగిలిన సర్వవ్యవహారములును లోభమూలకములుగనే యున్నవి''—అని చెప్పి తుదకు—

"ప్రత్యాఖ్యానే చ దానే చ సుఖదుఃఖే ప్రియాప్రియే,
ఆత్మౌపమ్యేన పురుషః ప్రమాణ మధిగచ్ఛతి.
యథా పరః ప్రక్రమతే పరేషు తథా పరే ప్రక్రమన్తేఽపరస్మిన్,
తథైవ తేషూపమా జీవలోకే యథా ధర్మో నిపుణే నోపదిష్టః.''
(మ. భా. అను. ౧౧౩. ౯, ౧౦.)

"సుఖము దుఃఖము, ప్రియము నప్రియము, దానము నిషేధము ననునీ సర్వవిషయములయందు ప్రతిమనుజుఁడును దనకేది యిష్ట మగునో దానిని బూచి

యితరుల విషయమునను నిది యిటులే యనుకొనవలయును. తా మేతీరున నితరులతో వ్యవహరించుచున్నారో యాతీరుననే యితరులును తమతో వ్యవహరించెదరు కావున దానినే యుపమానముగ నుంచుకొని యీజగత్తున నాత్మౌపమ్యముచే వ్యవహరించుట యనునదియే బుద్ధిమంతులు ధర్మమని చెప్పి యున్నారు.” —అని బృహస్పతి యుధిష్ఠిరునకుఁ జెప్పెను. “న తత్పరస్య సందధ్యాత్ ప్రతికూలం యదాత్మనః” అను నీశ్లోకము విదురనీతియందుఁగూడఁ జెప్పఁబడినది. (ఉద్యో. ౩౯. ౭౨); మఱియు శాంతిపర్వమునందు (శాం. ౧౬౭. ౯.) మరల విదురుఁ డీతత్త్వమునే యుధిష్ఠిరునకుఁ జెప్పెను; కాని లోకులకిది దుఃఖము నిచ్చునదికాదు. కారణమేమి యన: నీకు నేవి దుఃఖకారకము లగుచున్నవో లోకుల కవి దుఃఖకారకములగు ననునది యీయాత్మౌపమ్యనియమములో నొకభాగము; నీకేవి సుఖకారకమని తోఁచునో యదియె లోకులకును సుఖకారకమగును. కావున లోకులకు సుఖకారకమగు విధమున వర్తిల్లుమని దానినుండి నిశ్చయాత్మకమగు యిర యనుమానము వెలువడదని యెవరికి నెప్పటికిని దీర్ఘశంక గలుగకపోదు. కావున భీష్ముఁడు యుధిష్ఠిరునకు ధర్మలక్షణములను జెప్పుచు నింతకంటె బాగుగ వివరించెను.

“యదన్యై ర్విహితం నేచ్ఛే దాత్మనః కర్మపూరుషః,
న తత్పరేషు కుర్వీత జాన న్నప్రియ మాత్మనః.
జీవంతి యః స్వయం చేచ్ఛేత్ కథం సోఽన్యం ప్రఘాతయేత్,
యద్యదాత్మని చేచ్ఛేత తత్పరస్యాపి చింతయేత్.”

(శాం. ౨౫౮. ౧౯. ౨౧.)

“మనవలె నితరులు చేయకూడదని మన మెన్నునటులె, అనఁగా:మనయొక్క మనస్సును దెలిసికొని, మనము లోకులవలెఁ జేయకూడదు. తాను జీవింపవలయునని యెన్నువాఁ డితరుల నెట్లు చంపును? ఏవేవి తనకుఁ గావలయునో యవి యన్నియుఁ బరులకు గావలయునని యెన్నుకొనవలయును”—అని యీ నియమముయొక్క రెండుభాగములును స్పష్టముగ నుల్లేఖింపఁబడినవి. మఱియొక స్థలమునం దీనియమములనే చెప్పుచు ‘అనుకూలము’, లేక, ‘ప్రతికూలము’ అను విశేషణముల యోచింపక, యెట్టియాచరణమును దీసికొన్నను సరిపోవునట్లు—

“తస్మా ద్ధర్మప్రధానేన భవితవ్యం యతాత్మనా,
తథాచ సర్వభూతేషు వర్తితవ్యం యథాత్మని. (శాం. ౧౬౭. ౯.)

"ఇంద్రియముల నిగ్రహించి ధర్మానుసారముగ నుండవలయును; మఱియు దనయందువలెనె సర్వభూతములయందును బ్రవర్తింపవలయును"—అని విదురుఁడు చెప్పెను. కారణ మేమన: శుకానుప్రశ్నలో వ్యాసులు

"యావా నాత్మని వేదాత్మా తావా నాత్మా పరాత్మని,
య ఏవం సతతం వేద సోఽమృతత్వాయ కల్పతే."

(మ. భా. శాం. ౨౩౮. ౨౨.)

"తనయొక్క శరీరమునం దెంత యాత్మ యున్నదో యంత యాత్మయే యితరుని శరీరమందును కలదు. దీని నెప్పు డెవఁడు తెలిసికొనుచున్నాఁడో వాఁడె యమృతత్వమును (మోక్షమును) నొందుటకు సమర్థుఁ డగును." అని చెప్పిరి. బుద్ధుఁ డాత్మ యున్నదని యొప్పుకొనువాఁడు కాఁడు. ఎప్పటికి నాత్మ విచార మను వ్యర్థమైన యల్లరిలో పడకూడదని యాతఁడు స్పష్టముగ వక్కాణించెను. అయినను బౌద్ధభిక్షువు లితరులతో నెటులు వర్తింపవలసినదియు చెప్పుచు

"యథా అహం తథా ఏతే యథా ఏతే తథా అహం,
అత్తానం (ఆత్మానం) ఉపమం కత్వా (కృత్వా) నహానే య్యనఘాతయే."

"నే నెట్లో అటులే వీఁడును, వీరెటులో యటులే నేనును అని తనయుపమానము తెలిసికొని (ఎవ్వరిని) చంపను కూడదు. చంపింపను సైతము రాదు."—అని యాత్మౌపమ్యదృష్టి నుపదేశించెను. (సుత్తనిపాతము నాలకసుత్త. ౨౭. చూడు.) 'ధమ్మపద' అను పేరు గలుగు నొక పాలీబౌద్ధగ్రంథమునందును (ధమ్మపద. ౧౨౯; మఱియు ౧౩౦) పై శ్లోకముయొక్క రెండవచరణము రెండుసారు లక్షరపు మార్పు సైతము లేక చెప్పఁబడియున్నది. మఱియు పిదప మనుస్మృతి (౫.౪౫), మహాభారత (అను. ౧౧౩-౫) ములను నీరెండు గ్రంథములయందును స్పష్టముగ గన్పట్టుచున్న శ్లోకము లీక్రిందఁ జెప్పఁబడినరీతిగ పాలీభాషయం దనువాదింపఁబడినవి.

"సుఖకామాని భూతాని యో దండేన విహింసతి,
అత్తనో సుఖమేసానో (ఇచ్ఛన్) పేచ్చ సో న లభతే సుఖం."

"ఎవఁడు తనవలెనే సుఖముఁగోరు మఱియొక ప్రాణిని తనయొక్క (అత్తనో) సుఖార్థమై దండముచే హింసించునో వానికి చచ్చినపిదప (పేచ్చ=ప్రేత్య) సుఖము లభింపదు"(ధమ్మపద. ౧౩౧). ఆత్మయొక్క యస్తిత్వము మాన్యముకాక పోయినను ఆత్మౌపమ్య మనునీపదము బౌద్ధగ్రంథములలోఁ గాన్పించుచున్నందున

బౌద్ధగ్రంథకారు లీవిచారమును వైదికగ్రంథములయందుండియే గైకొనిరని స్పష్టమగును; కాని దీనివిషయమై విశేషవిచారము పిదపఁ జేయుదము. "సర్వభూతస్థమాత్మానం సర్వభూతాని చాత్మని" అనునటు లెవరిస్థితి యున్నదో వా రితరులతో వర్తించునపుడు ఆత్మౌపమ్యబుద్ధితోడనే యెప్పుడును బ్రవర్తించుచున్నారనియు, నిదియే యావ్యవహారమునకు ముఖ్యమగు నైతికతత్త్వ మనియు, మేము చిరకాలము నుండి యెఱింగియున్నా మనియు, పైవచనములవలన స్పష్టముగనే కాన్పించును. సమాజమునం దొకమనుష్యుఁడు మఱియొకనితో నెటుల వర్తింపవలయునో నిర్ణయించుటకు నాత్మౌపమ్యబుద్ధియొక్క యీసూత్రము "అనేకుల కధికహిత"మను నీయాధిభౌతికతత్త్వముకంటె, ముఖ్యము, నిర్దోషము, నిస్సందేహము, వ్యాప్తము, స్వల్పము, అజ్ఞానులకు సైతము వేగముగఁ దెలియునది యనియు నెవ రనరు? * ధర్మాధర్మశాస్త్రములయొక్క రహస్యము (ఏష సంక్షేపతో ధర్మః), లేక, మూలతత్త్వమనువాని కధ్యాత్మదృష్టిచే నుపపత్తి కుదిరినట్లు కర్మయొక్క బాహ్యపరిణామమును మాత్రమునే పరీక్షించు నాధిభౌతికులవాదముచే కుదురదు; కావుననే ధర్మాధర్మశాస్త్రములయందున్న యీప్రధాననియమములకు కర్మయోగముయొక్క యాధిభౌతికదృష్టిచే విచారించు పాశ్చాత్త్యపండితులయొక్క గ్రంథములలో ప్రాముఖ్యస్థానము తఱుచుగ నీయఁబడినది. వేయేల? ఆత్మౌపమ్యదృష్టియొక్క సూత్రము నొకమూల నుంచి, సమాజబంధనమునకు నుపపత్తి "అనేకుల కధిక సుఖము" మొదలగు కేవలదృశ్యతత్త్వముచేతనే చెప్పదమని వారు ప్రయత్నించుచుందురు; కాని యుపనిషత్తులయందును, మనుస్మృతియందును, గీతలయందును, మహాభారతముయొక్క యితరప్రకరణములయందును, బౌద్ధధర్మములయందును, నితరదేశములయందును, నితరధర్మములందును ఆత్మౌపమ్య మను నీసులభమైన నీతితత్త్వమునకే యగ్రస్థాన మీయఁబడినదని స్పష్ట మగుచున్నది. యూహూదులయొక్కయు (Jews) క్రైస్తవులయొక్కయు ధర్మగ్రంథములయందున్న "నీవు నీ

---

* "అల్పాక్షర మసందిగ్ధం సారవద్విశ్వతోముఖం, అస్తోభ మనవద్యం చ సూత్రం సూత్రవిదో విదుః" అని సూత్రశబ్దమునకు వ్యాఖ్యానముఁ జేయుచుందురు. గానముయొక్క సౌకర్యమునకై కొన్నిమంత్రములయందుఁ బ్రయోగింపఁబడు నిరర్థకములగు నక్షరములను స్తోభ లందురు. సూత్రములయం దిట్టినిరర్థకములగు నక్షరము లుండవు. కావున నీలక్షణమున నస్తోభ మనువిశేషణము వేయఁబడినది.

యిరుగుపొరుగువాండ్రను నీవలెనే ప్రేమించుము" (లెవ్వి. ౧౯. ౧౮; మాత్థ్యూ ౨౨. ౩౯) అనునాజ్ఞయు నీనియమములయొక్క రూపాంతరమే యై యున్నది. క్రైస్తవులు దీనిని సువర్ణసూత్రమని (అనఁగా; బంగారువంటిమూల్యము గలిగిన నియమమని) చెప్పుచున్నారు; కాని యాత్మైక్యమునకు నుపపత్తి వారిగ్రంథములలో లేదు. "లోకులు తనవిషయమున నెట్లు ప్రవర్తింపవలయునని తనకు తోఁచునో అట్లే తాను వారివిషయమునఁ బ్రవర్తింపవలయును." (మ. 8. ౧౨. ల్యూ. ౬. ౩౧) అనునీక్రీస్తుయొక్క యుపదేశమును ఆత్మౌపమ్యసూత్రమున కొకభాగమే. గ్రీసుదేశపుతత్త్వజ్ఞుఁడగు అరిస్టోటిల్ యొక్క గ్రంథమున, నొకరితో నొకరికి గలవ్యవహారమునకు సంబంధించిన, యీతత్త్వమే, యక్షరమార్పు సైతము లేక చెప్పఁబడినది. అరిస్టోటిల్ క్రీస్తుపూర్వము సుమారు మూఁడువందల సంవత్సరకాలమునందుండినవాఁడు; కాని యరిస్టోటిల్ నకు పూర్వము సుమారు రెండువందలసంవత్సరకాలమునందుండిన చీనాతత్త్వజ్ఞానియగు ఖూ-ఫూ-త్సే (ఆంగ్లేయభాషలో నీపేరున కపభ్రంశరూపము ఖాన్ ఫ్యూషియస్) అనువానిచేత నాత్మౌపమ్యదృష్టియొక్క పైన చెప్పఁబడిననియమములు చైనాభాషయొక్క సరణినింబట్టి యొక శబ్దములోనే చెప్పఁబడినవి! కాని మనదేశమునం దీతత్త్వము ఖాన్ ఫ్యూషియస్ కంటె బహుపూర్వమున నుపనిషత్తులలోను (ఈశ. ౬; కేన. ౧౩.), భారతమునందును, గీతలయందును, "అత్మవత్ పరా వేతే వ్యానీతజాతే" అని (దాస. ౧౨. ౧౦. ౨౨) మహారాష్ట్రదేశమందలి సత్పురుషమండలీలలోను చెప్పఁబడినది. తన దృష్టాంతముంబట్టి జగత్తు నెటుంగవలయునని చెప్పుటయు ప్రచారములో నున్నది. ఇఁతియకాక దాని కాధ్యాత్మికోపపత్తియు మనప్రాచీనులగు శాస్త్రకారులచేఁ జెప్పఁబడినది. వైదికేతరధర్మములయందు నీతిధర్మములయొక్క యీసర్వమాన్యసూత్రము వ్రాయఁబడినను దానికి నుపపత్తి చెప్పఁబడలేదు. మఱియు బ్రహ్మాత్మైక్యరూపమగు నధ్యాత్మజ్ఞానముచేఁ గాక, మఱిదేనిచేతను నీసూత్రమునకుఁ దగిననుపపత్తి దొరకదని గుర్తుంచుకొనినయెడల గీతలయందున్న యాధ్యాత్మికమయిన నీతిశాస్త్రముయొక్క గాని, కర్మయోగముయొక్క గాని మహత్త్వము వ్యక్తమగును.

సమాజమునందు మనుష్యు లొకరితో నొకరెట్లు వ్యవహరింపవలయు ననువిషయములో "ఆత్మౌపమ్య" బుద్ధియొక్క సులభమగు నీనియమ మింత వ్యాపకమును, సుబోధకముగను, అన్నివైపుల వ్యాపకమును జెందినదియుఁగా నున్నదా?

లేదా ? యని విచారించి సర్వభూతములయందు నుండు నాత్మైక్యము నెఱింగి "(ఆత్మవత్) సమబుద్ధిచే నితరులతో వ్యవహరించుచుండుము" అని యొకపరి నిర్బంధించినపిదప, లోకులపై దయయుంచుము; వారికి యథాశక్తిగ సాయముఁ జేయుము; వారికి కల్యాణ మొనర్పుము; వారికి నభ్యుదయమార్గమును జూపుము; వారిని ప్రేమించుము; వారికి అసహ్యము గలుగున ట్లొనర్పకుము; వారిని దుఃఖపెట్టకుము; వారితో న్యాయముగను సమతగను వర్తించుము; ఏవారిని నిర్బంధింపకుము; ఎవ్వరి ద్రవ్యము నపహరింపకుము; ఎవ్వరిని హింసింపకుము; వారితో నసహ్యముగ మాటలాడకుము; అనేకుల కధిక కల్యాణము చేయవలయునను బుద్ధిని నిత్యమును మనస్సుననుంచుకొనుము; ఎల్లవారు నొకపితాపుత్త్రులమే యని వారివిషయమున బంధుప్రేమతో వ్యవహరించుము. అను మొదలగు నుపదేశములను వేర్వేఱుగఁ జేయనక్కఱలేదు. ఎవరికైనను దమసుఖదుఃఖములు, లేక, కల్యాణము దేనియందున్నదియు సహజముగనే తెలియును. మఱియు, సంసారమున సంచరించుచు "ఆత్మా వై పుత్త్రనామాసి" యని కాని "అర్ధం భార్యా శరీరస్య" యని కాని యెన్నుకొని తన్ననుసరించియే తనస్త్రీపుత్త్రులను ప్రేమింపవలయునను విషయముయొక్క యనుభవము కుటుంబవ్యవస్థచే నతనికి ప్రాప్తమగుచున్నది; కాని కుటుంబమనునది యీ "ఆత్మౌపమ్యబుద్ధి" యను పాఠము నభ్యసించుటకు మొదటిసాధన మగును. దీనియందె సర్వదా లంపటుఁడై యుండక కుటుంబము తర్వాత మిత్త్రులు, ఆప్తులు, గోత్రజులు, గ్రామస్థులు, జాతిబంధువులు, ధర్మబంధువులు మఱియుఁ దుద కెల్లమనుష్యులు, అన్నిభూతములు, అని యీతీరున ప్రతిమనుజుఁడు ఆత్మౌపమ్యబుద్ధిని విస్తారము వ్యాపకముఁ జేసి తనయం దేయాత్మ గలదో, యదే సర్వభూతములయందున్నది యని తెలిసికొనుటయుఁ దుద కాతీరున వర్తించుటయు ననునది, జ్ఞానమునకును, ఆశ్రమవ్యవస్థకును పరమావధి యైన (లేక, మనుష్యమాత్త్రులకు సాధ్యమైన) సీమ యగునని యాత్మౌపమ్యబుద్ధిరూపమైన సూత్త్రమునకుఁ దుదిదియు వ్యాపకమునగు నర్థము. మఱియు నీపరమావధియొక్క స్థితిని పొందుయోగ్యత, యేయజ్ఞదానాది కర్మలచేత వృద్ధిఁజెందుచున్నదో యాకర్మలన్నియు, చిత్తశుద్ధికారకములును, కావుననే గృహస్థాశ్రమమునఁ గర్తవ్యములని మొత్తముపైన సిద్ధ మగును. కారణ మేమి యనః చిత్తశుద్ధి యనుదానికి నిజమగునర్థము స్వార్థబుద్ధిని వదలి బ్రహ్మాత్మైక్యమును తెలిసికొనుటయే. కావుననే గృహస్థాశ్రమమునందలికర్మలను స్మృతికారులు విధించినా రని పూర్వమునఁనె వచింపఁబడినది. యాజ్ఞవల్క్యులు మైత్త్రేయికిఁ జేసిన "ఆత్మా వా అరే ద్రష్టవ్యః" మొదలగు నుపదేశములయం దీరహస్యమే యున్నది.

"ఆత్మా వై పుత్త్రనామాసి" అని యాత్మయొక్క వ్యాప్తికి సంకోచమును గలుగఁ జేయక, "లోకో వై అయ మాత్మా" అని దానిస్వభావముగ నుండువ్యాప్తిని తెలిసికొని, "ఉదారచరితానాం తు వసుధైవ కుటుంబకమ్"—"గొప్పవారికి పృథ్వియే కుటుంబము"—అనుసజ్ఞానముచేత ప్రతిమనుజుఁడు తనవ్యవహారములనుజేయుచుండ వలయునని యధ్యాత్మజ్ఞాన మనుపునాదిపైఁ గట్టఁబడిన కర్మయోగశాస్త్ర మను మందిర మెల్ల వారికిఁ జెప్పుచున్నది. మఱియు నివిషయమున మనకర్మయోగశాస్త్ర మితరదేశములయందలి ప్రాచీనము నర్వాచీనము నగు నేకర్మయోగశాస్త్రమునకు నోడిపోక యుండుటయే కాక, యిది యన్నింటిని లోఁబఱచుకొనుటచే పరమేశ్వరునివలె పదియంగుళము లన్నింటికంటె మిగిలియుండునని నాయొక్క నిశ్చయము.

కాని, యాత్మౌపమ్యభావముచే "వసుధైవ కుటుంబకం" అను వేదాంతసంబంధ మైనదియు, జ్ఞాపక మైనదియు నగుదృష్టి గలిగినపిదప దేశాభిమానము, కులాభిమానము, ధర్మాభిమానము మొదలగు నేసద్గుణములచే కొన్నికులములు, లేక, రాష్ట్రము లిప్పు డభ్యుదయము నొందుచున్న వని కాన్పించుచున్నవో యా సద్గుణము లన్నియు ననవసరములగుటయే గాక యెవరయినను తన్ను జంపుటకు వచ్చినను, "నిర్వైర స్సర్వభూతేషు" (గీ. ౧౧. ౫౫)అను గీతావాక్యమున కనుసారముగ వానిని దుష్టబుద్ధిచేఁ గొట్టకపోవుటయే తనకు ధర్మమగును గాన (ధమ్మపద ౩౩౭. చూఁడు) దుష్టులకు ప్రతీకారము సంభవింపదు. దానిమూలమున వారియొక్క దుష్టకృత్యములకు సాధువులు సహాయపడవలసినవా రగుదురు. మఱియు దుష్టుల యొక్క ప్రాబల్యము వ్యాపించుటచే మొత్తముపై సమాజమునకుఁగాని, రాష్ట్రమునకుఁగాని వారివలన నాశము గలుగు నని దీనిపై ననేకులు యుక్తిఁ జెప్పుదురు. "న పాపే ప్రతిపాపః స్యాత్ సాధు రేవ సదా భవేత్"—"దుష్టునితో దుష్టుఁడు కాఁగూడదు, సాధుత్వము తోడనే సంచరింపవలయును"—(మ. భా. వన. ౨౦౬. ౪౪). కారణ మేమి యనఁగా: దౌష్ట్యముచేతను, వైరముచేతను వైర మెప్పుడును నశింపదు. "న చాపి వైరం వైరేణ కేశవ వ్యుపశామ్యతి;" పైగా జాతిచే దుష్టుఁడైనవాఁడు మనచే పరాజితుఁడైన పిదప వాఁడు మనస్సునం దధికక్లేశమునే పొందును. ఇంతియగాక తిరిగి కసి దీర్చుకొనుటకు సమయము వేచి యుండును. "జయో వైరం ప్రసృజతి;" కావున దుష్టులను శాంతిచేతనే నివారించుట యుక్త మగును; అని మహాభారతమున స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడినది. (మ. భా. ఉద్యోగ. ౭౧. ౫౯; మఱియు ౬౩). మఱియు, భారత

మునందున్న యీశ్లోకమే బౌద్ధధర్మగ్రంథములలో వ్రాయఁబడి యున్నది. (ధమ్మపద. ౫; మఱియు ౨౦౧. మహావగ్గ ౧౦. ౨. ౩. చూఁడుము) "ఆరీతిగ నీవు నీవైరులకు ప్రతిక్రియఁ జేయుము" (మాత్థ్యూ. ౫. ౪. ౪). మఱియు "ఒక చెంపపై నెవఁడైన నొకదెబ్బఁగొట్టినయెడల వానికి నీరెండవచెంపను గొట్టుటకై చూపుము" (మాత్థ్యూ.౫.౩౯. ల్యూక్ ౬.౨౯) అని క్రీస్తుచేసైత మీతత్త్వమును వాదము చేయఁబడినది. క్రీస్తుకంటె పూర్వమున్న చైనాదేశపు తత్త్వజ్ఞుఁడు లా-ఒ-త్సే అనువాఁడును నిటులే చెప్పెను. మామహారాష్ట్రసాధుమండలములో ఏకనాథమహారాజులుంగా రీ తీరున నాచరించినటుల కథయును గలదు. క్షమకు, లేక, శాంతికిని పరాకాష్ఠను నుత్కర్షను సూచించు నీయుదాహరణ మొకగొప్ప దానిలోఁ జేరినది కాదనుట కేమియు కారణము కానరాదు. సత్యానుసారము గనే క్షమ యనుధర్మము సైతము తుదకు(అనఁగా: సమాజముయొక్క పూర్ణావస్థ యందు) నపవాదము లేనిదియు రూపముతో మాత్ర ముండుననుటకు సంశయము లేదు. వేయేల? ప్రస్తుత మపూర్ణావస్థయందున్న సమాజమున ననేకసమయము లలో శాంతతచే సిద్ధించుకార్యము కోపముచేత కానేరదని కాన్పించుచున్నది. దుష్టుఁడగుదుర్యోధనునకు సహాయ మొనర్చుటకై యెవరెవరు వచ్చిరో చూత మని ప్రయత్నింపఁగా నావచ్చినవారిలో పితామహులు, గురువులు మొదలగు పూజ్యులు గాన్పించిరి. అంత నతనికి దుర్యోధనుని దౌష్ట్యమునకు ప్రతిక్రియఁ జేయునిమిత్తమై పన్నుగడలు పన్నవలసి వచ్చుటయు, ధనలోభము నొందుటయు ననువవిరయే కాక గురువులగువారిని శస్త్రములతో వధియించుట యను నుష్కర కర్మసైతము చేయవలసివచ్చునని తోఁచెను. (గీ. ౨. ౫). మఱియు, "న పాపే ప్రతిపాప స్యాత్" అనున్యాయము ప్రకారము దుర్యోధనుఁడు దుష్టుఁడే కాన నతనివలె మనము సైతము దుష్టులము కారాదు. "అతఁడు మనలను చంపినను (గీ. ౧. ౪౬) మనము నిర్వైరమగు నంతఃకరణముతో స్వస్థముగ నాసీనులమై యుండుటయే యోగ్య మగును" అని చెప్పుట కారంభించెను. అర్జునునియొక్క యీసంశయమును బోఁగొట్టుటకొఱకే గీతాశాస్త్రము ప్రవర్తించినది. కావున నీవిషయము గీతలలో బాగుగ వివేచింపఁబడిన ట్లితరములగుధర్మగ్రంథములలో నెక్కడను స్పష్టముగఁ గాన్పింపదు. ఉదాహరణము:—బౌద్ధ క్రైస్తవ ధర్మములు రెండును నిర్వైరతత్త్వమును వైదికధర్మములవలె స్వీకరించుచున్నవి. కాని లోకసంగ్రహమును, ఆత్మసంరక్షణమును, లక్ష్యము సేయక సర్వకర్మలను వదలి సన్న్యాసమును గైకొనువానియొక్క వర్తనమును, బుద్ధియు, సాపక్షము,

నిర్వైరము నైనను, నాయనాసక్తము, నిర్వైరము నైన బుద్ధితోడనే సర్వవ్యవహారములును జేయుచున్న కర్మయోగియొక్క వర్తనము నను నీరెండును సర్వాంశములయందును నొకటియే యనుటకు వీలులేదనువిషయము బౌద్ధ క్రైస్తవ ధర్మగ్రంథములలో స్పష్టముగ నెచ్చటను చెప్పఁబడలేదు. పైగా క్రీస్తువుచేఁ జెప్పఁబడిన నిర్వైరత్వరూపముగు క్రింద చెప్పఁబడిన యుపదేశమునకును, జగత్తునందున్న నీతియొక్క యోగ్యతకును మేళన మొనర్చుట పాశ్చాత్త్యులగు నీతిశాస్త్రజ్ఞుల కొక చిక్కుగాఁ దోఁచెను. * మఱియు నిత్శేయనుపేరు గలయర్వాచీన జర్మనుపండితుఁడు నిర్వైరత్వ మనుధర్మతత్త్వము దాసత్వమువంటిదియు, ఘాతుకము నగుటచే నదియే శ్రేష్ఠత్వ మని చెప్పనట్టి క్రైస్తవధర్మములచే నైరోపాఖండమున నిర్వీర్యముగాఁ జేయఁబడినదని తన గ్రంథమున స్పష్టముగ వ్రాసెను; కాని మనదేశమునందలి యేధర్మగ్రంథమును చూచినను, సన్న్యాసము కర్మయోగము నను నీరెండుధర్మమార్గములమధ్యమున నీవిషయములో భేదము చేయవలయు నను విషయము, గీతలకే కాక మనువునకును పూర్ణముగ నవగతము, సమ్మతము నయినదని స్పష్ట మగును. కారణ మేమి యన: "క్రుధ్యంతు న ప్రతిక్రుధ్యేత్"—"కోపము వచ్చినవానిపై నీవు గూడ కోపగింపకుము" (మను. ౬. ౪౮)—అను నీనియమము మనువుచే గార్హస్థ్య ధర్మములయందు, లేక, రాజధర్మములయందును గాక కేవల మతిథి ధర్మములయందే చెప్పఁబడినది; కాని వీనిలో నేవచన మేమార్గములో నున్న దనువిషయమును గాని, దాని నే కడ నుపయోగించుకొనవలయు నను విషయమును గాని యోచింపక, సన్న్యాసము కర్మయోగము ననురెండుమార్గములయందును పరస్పరవిరుద్ధము లగుసిద్ధాంతములను సమానపఱచి యొక్కచోట చెప్పుట యనుపద్ధతిని ప్రస్తుతపు టీకాకారు లారంభించినందువలన ననేక పర్యాయములు కర్మయోగమునందున్న నిజమగుసిద్ధాంతవిషయమై యెటుల వ్యామోహమును బొందుచున్నదియు, నేను వెనుక నైదవప్రకరణమున జూపియున్నాను. గీతలపై నున్న టీకల యీభ్రామకమగుమార్గమును వదలుదుమేని నిర్వైరశబ్దమునకు భాగవతధర్మీయుఁడగుకర్మయోగి యేమియర్థమును జేయునదియు సహజముగఁ దెలియును. కారణ మేమి యన: కర్మయోగి యగుగృహస్థుఁ డిట్టిసమయములలో దుష్టులతో నెట్లు వ్యవహరింపవలసినదియు, "తస్మా న్నిత్యం క్షమా తాత! పండితై రపవాదితా"

---

* See Paulsen's *System of Ethics*, Book III. Chap. X. (Eng. Trans.) and Nietzsche's *Anti-Christ*.

—"నాయనా! ఇందుకొఱకే పండితులచే క్షమ కెప్పుడును నపవాదము చెప్పఁబడినది"—(మ. భా. వన. ౨౮. ౮) అని పరమభక్తుఁడగు ప్రహ్లాదునిచేఁ జెప్పఁబడినది. మనకు నేవి దుఃఖదాయకము లయినవో యట్టికర్మలను చేసి యితరులను దుఃఖపెట్టకూడ దనునది యాత్మౌపమ్యదృష్టియొక్క సామాన్యధర్మ మనుమాట సత్యమే; కాని యీధర్మమునకు ప్రతిబంధులగు నితరులు మనల దుఃఖపెట్టగూడ దనుధర్మమును పాలించువారు లేని సమాజమునం దొక్కఁడే యీధర్మమును పాలించియు నుపయోగము లేదని మహాభారతమునందు నిర్ణయింపఁబడినది. ఈసమతాశబ్దమే రెండువ్యక్తులతో సంబంధించును. అనఁగా: సాపేక్షము. కావునఁ జంపవచ్చువాని జంపిన నహింసాధర్మము చెడిపోనటులే దుష్టులను యోగ్యముగ శిక్షించుటచే సాధువుయొక్క యాత్మౌపమ్యబుద్ధికిఁ గాని, నిర్వైరత్వమునకుఁ గాని, యేమియుఁ గొఱంత రా నేరదు. పైఁగా దుష్టులయొక్క యన్యాయమునకు ప్రతీకార మొనర్చి యితరులను సంరక్షించుట యను శ్రేయము సైతము నతనికి సిద్ధించును. పరమేశ్వరుని బుద్ధికంటె సాధువుయొక్క బుద్ధి, విశేషసమత్వము నొందలే దని యెల్లవా రెఱింగినదియే కదా? అట్టి పరమేశ్వరుఁడు సైతము సాధుసంరక్షణార్థమును, దుష్టనిగ్రహార్థమును, ఆయాసమయములం దవతారములు దాల్చి లోకసంరక్షణను జేయుచున్నాఁడే, (గీ. ౪. ౭; మఱియు ౮); ఇఁక నితరులవిషయ మేమి చెప్పవలయును? "వసుధైవ కుటుంబకం" అనుదృష్టి కలుగుటచేఁ గాని, ఫలాశను వదలుటచేఁ గాని భేదము లేకయే యుండవలయు నని చెప్పుట భ్రాంతిమూలమై యున్నది. ఫలాశయందు మమత్వబుద్ధి ప్రధానముగ నుండు ననియు, దానిని వదలిననే కాని పాపపుణ్యము లందుండి విడుపఁబడుట లేదనియు గీతలయొక్క సిద్ధాంతము. కాని యెవరి కేది యోగ్యము కాదో దానిని వారి కిచ్చుటచే స్వలాభమునే పాటించుకొనుట లేకపోయినను దుష్టులకు సహాయము చేసి యర్హులగు సాధువులకును నందుమూలమున సమాజమునకును నష్ట మొనర్చిన పాపము తగులక దప్పదు. కుబేరునివంటి యైశ్వర్యము గల కోటీశ్వరుఁడు బజారునకు కూరకొనుటకై పోయి కొత్తిమెరయాకున కెట్లు లక్షరూపాయల నీయఁడో యటులే పూర్ణమైన సామ్యావస్థ నొందిన పురుషుఁడెవని కేది యోగ్య మగునో దానియొక్క తారతమ్యమును మఱవఁడు. అతనియొక్క బుద్ధి సమమైనది యగుట సత్యమే; కాని 'సమతా'శబ్దముయొక్క యర్థము గోవునకు వేయుగడ్డి మనుష్యులకును, మనుష్యుల కిడునన్నము గోవులకును వేయుట యని తలఁపఁ గూడదు. గీతలయందును నీ న్యాయముచేతనే కేవలము

దాతవ్య మని యేసాత్త్వికదానమును చేయవలయు నని యున్నదో యదియును, 'దేశే కాలే చ పాత్రే చ' అనఁగా: 'దేశమును కాలమును పాత్రమును చూచియే దానము నీయవలయు (గీ. ౧౭. ౨౦)'—నని భగవంతునిచేఁ జెప్పఁబడినది. సాధువుయొక్క సామ్యబుద్ధిని వర్ణించుజ్ఞానేశ్వరమహారాజుగా రట్టి సాధువునకు పృథ్వియొక్క యుపమానము నిచ్చినారు. ఈపృథ్వికే 'సర్వంసహా' యని మఱియొక పేరు. కాని యీ 'సర్వంసహా' యమ్మవారు సైతము తన్నెవరైనఁ గాలితో తన్నిరేని ఆతన్నినవారి యరికాలికంటె బలము గలదెబ్బను తగిలించి తనయొక్క సమతాబుద్ధిని వ్యక్తము చేయుచున్నది! మనస్సున వైరము లేక పోయినను (అనఁగా: నిర్వైరుఁ డైనను) ప్రతీకార మెట్లు చేయునో దీని వలన బాగుగ వ్యక్త మగును; మఱియు నీకారణముచేతనే స్వయముగ భగవంతుఁడు "యే యథా మాం ప్రపద్యంతే తాం స్తథైవ భజా మ్యహమ్"— "ఎవరు నన్నెట్లుసేవించుచున్నారో యటులే వారికి ఫలము నే యిచ్చుచున్నాను"—(గీ. ౪. ౧౧) అని యట్లే యాచరించియు, "వైషమ్య—నైర్ఘృణ్య"దోషముల నొందఁడని కర్మవిపాకశాస్త్రమునఁ జెప్పఁబడినవి. అటులే వ్యవహారమునందును వ్యావహారికనియమములయందును సైతము హత్యఁ జేసినవానికి నురిశిక్ష విధించున్యాయాధీశ్వరుఁ డతనికి విరోధి యని యెవ్వరును నుడువరు; బుద్ధి నిష్కామమయి సామ్యావస్థకుఁ జేరనేని యామనుష్యుఁడు తనయిచ్ఛచే నెవరికి నపకార మొనర్పఁడు; అతనివలన నితరుల కేదైన నపకారము గలిగినయెడల నది యితరుని కర్మకు ఫలమగుననియు నిష్కామబుద్ధి గలిగిన 'స్థితప్రజ్ఞుఁ'డిట్టిసమయములయందు చేయు పని చూపులకు మాతృవధ, గురువధలవలె నెంతఘోరమైనను దానియొక్క శుభాశుభఫలముల బంధన మతనికిఁ దగులదనియు నధ్యాత్మశాస్త్రముయొక్క సిద్ధాంతము. (గీ.౪.౧౪; ౯. ౨౮; మఱియు ౧౮. ౧౭. చూఁడుఁ). దండశాస్త్రనియమములయందు సైత మాత్మసంరక్షణమునఁ జెప్పఁబడిననియమము లీతత్త్వమును బట్టియే రచియింపఁబడినవి. లోకులు "రాజవు కమ్ము"అని విన్నవింపఁగా"అనాచారముతో సంచరించులోకులను శిక్షించుటకై రాజ్యమును స్వీకరించి నేను పాపమునకు లోఁబడుట కిష్టపడనని మనువు మొదట చెప్పె"నని యొకకథ యున్నది. కాని"త మబ్రువన్ ప్రజాః మాభీః కర్తృ నేనో గమిష్యతి"(మ. భా. శాం. ౬౭. ౨౩)—"లోకు లతనిని భయపడకుము; పాప మెవరిదో వారికే తగులును; నీవు రక్షించిన పుణ్యముమాత్రము సిద్ధించు" నని చెప్పి "ప్రజారక్షణార్థమై నీ కగువ్యయమునకై మేము నీకు పన్ను నిచ్చెదము." అని ప్రతిజ్ఞఁ జేసిన పిదప మనువు రాజుగా నుండుట

క్షిప్తపడెను. సారాంశ మేమి యనఁగా: నాఘాతమంతయే ప్రత్యాఘాతమను నచేతనసృష్టియం దున్న కర్మలసంబంధ మైనదియు నెప్పుడును మార్పును జెంద నిదియు నగునియమమునకే, సచేతనసృష్టియందు నెట్టివాని కట్టివాఁడే కావలయు ననునది రూపాంతరము. సామ్యావస్థ నొందని బుద్ధి గల సామాన్యజను లీకర్మవిపాకముయొక్క నియమములలోఁ దమమమత్వబుద్ధిని ప్రవేశపెట్టి క్రోధముతో నైనను ద్వేషముతో నైనను అఘాతముకంటె నధికముగ ప్రత్యాఘాతముఁ జేసి దానివిషయమై కసిఁదీర్చుకొనుచున్నారు. మఱియు తమకంటె నెవఁడైన దుర్బలుఁ డున్న యెడల వానియందు లేనితప్పు నొకదానిని గల్పించి దానికి ప్రతీకారముఁ జేయు మిషతో నతనిసొత్తు నపహరించి తమకు లాభమును గలుగఁజేసికొనుటకై యెల్లప్పుడు ప్రవర్తించుచుందురు; కాని, కసి దీర్చుకొనుటను, వైరమును, అభిమానమును, క్రోధముచేతఁగాని, లోభముచేతఁగాని, ద్వేషముచేతఁగాని, దుర్బలుల పీడించుటను, గర్వముచేత తనపౌరుషత్వమును, విలాసమును, సత్తును, శక్తిని దెలియఁజేయునట్టి యీబుద్ధి సామాన్యజనులవలె మనస్సులో లేనివీరికి, తమమీఁద వచ్చి పడిన బంతిని వెనుకకుఁ ద్రిప్పివేయుటమాత్రముచే (అనఁగా: తమకుఁ గలిగినయపకారమునకుఁ బ్రత్యపకారముఁ జేయుటచే) తమయొక్క శాంతమును, నిర్వైరమును, సమము నయినట్టి బుద్ధిని చెడఁగొట్టుకొనక యుండుటయే కాక జగత్తునందు దుష్టుల ప్రాబల్యముచే దీనులకు నన్యాయము కాఁగూడదని యిట్టిప్రత్యాఘాతరూపమైన కర్మను చేయుట లోకసంగ్రహదృష్టిచే వారికి ధర్మమనియును (అనఁగా: కర్తవ్యమనియును) (గీ.3. ౨౫) నిట్టి సమయములయందు సమబుద్ధిచేఁ జేయఁబడిన ఘోరయుద్ధము సైతము ధర్మ్యము, శ్రేయస్కరము నగుననియును గీతలయం దున్న సంపూర్ణోపదేశమునకు సారము. ఎల్లవారితోడను నిర్వైరముగనే వ్యవహరింపవలయును. 'దుష్టులతో దుష్టులుగానుండరాదు, కోపపడువానిపై కోపపడరాదు.' అను నీధర్మతత్త్వములు స్థితప్రజ్ఞుఁడైనకర్మయోగికి మాన్యములు కాకపోవు. కాని, నిర్వైరుఁ డనఁగా: నిష్క్రియుఁడు, లేక, ప్రతీకారశూన్యుఁడు నని కేవలసన్న్యాసమార్గమునందున్న యర్థము సత్యమని యెన్నక "వైర మనఁగా: మనస్సునందున్న దుష్టబుద్ధి, దానిని వదలవలయు ననునదిమాత్రమే నిర్వైరపదార్థము" అనియెఱింగి లోపల దుష్టబుద్ధి లేక, "కర్మ యెవరిని విడదు, కావున కేవలము లోకసంగ్రహార్థమును, లేక, ప్రతీకారార్థము నావశ్యకమునైనది. శక్యమగునంతకర్మనునూహతోడను వైరాగ్యముతోడను నిస్సంగబుద్ధితోడను చేయవలయును" అనికర్మయోగులు చెప్పుచున్నారు (గీ. 3. ౧౯). కావున కేవలము నిర్వైరపదమునుయోజింపక—

"మత్కర్మకృత్ మత్పరమో మద్భక్తః సంగవర్జితః,
నిర్వైరః సర్వభూతేషు యస్స మామేతి పాండవ." (గీ. ౧౧. ౫౫)

అనుశ్లోకమున 'మత్కర్మకృత్' అనఁగా: నాయొక్క-(అనఁగా : పరమేశ్వరుని) ప్రీతికొఱకు కర్మలను జేయువాఁడు, "అనఁగా: పరమేశ్వరార్పణబుద్ధితో సర్వకర్మములను జేయువాఁడు" అని చెప్పి పిదప మహత్త్వ బోధకమయిన మఱియొక విశేషణమును వేసి భగవంతునిచే నిర్వైరత్వమునకును నిష్కామకర్మకును గీతలయందు భక్తిదృష్టిచే సంబంధ మేర్పఱుపఁబడెను. మఱియు నీశ్లోకము సర్వగీతాశాస్త్రముయొక్క సార మని శాంకరభాష్యమునందును నితరములగు టీకయందును జెప్పఁబడినది. బుద్ధిని నిర్వైరముగఁ జేసికొనుటకుఁగాని, చేసికొనిన పిదపఁగాని కర్మలను వదలవలయునని గీతలలో నెచ్చటను లేదు. ప్రతీకారార్థమై యేకర్మలు చేయవలసినవై యున్నవో యవి యీరీతిగ నిర్వైరత్వముతోడను పరమేశ్వరార్పణబుద్ధితోడను చేసె నేని కర్తకు వానియొక్క-పాపము, లేక, దోష మేమియు తగులదు. ఇంతియె కాక, ప్రతీకారముయొక్క కార్యము సమాప్త మగు నేని ప్రతీకారము చేయఁబడిన దుష్టునకే 'ఆత్మౌపమ్యదృష్టిచే' కల్యాణమును చింతించు బుద్ధియు మనస్సునుండి తొలఁగిపోనేరదు. ఉదాహరణము.—రావణునియొక్క దుష్టకృత్యముల విషయమై నిర్వైరుఁడు, నిష్పాపుఁ డైన శ్రీరామచంద్రుఁడు యుద్ధమునం దతనిని వధించిన పిదప నతనికి నుత్తరక్రియలఁ జేయుటకు విభీషణుఁడు సంకోచించుచున్నప్పుడు

"మరణాంతాని వైరాణి నివృత్తం నః ప్రయోజనమ్,
క్రియతా మస్య సంస్కారో మమాప్యేష యథా తవ."
(వాల్మీకి రా. ౬. ౧౦౯. ౨౫).

"వైరము (రావణాసురునిమనస్సునందున్నది)మరణముతో సమాప్తమైనది. మాయొక్క కార్యము (దుష్టులవినాశము నొందించుట) సమాప్త మైనది. ఇప్పుడితఁడు నీ కెట్టివాఁడో (అన్నయో) నాకును నటులే యయి యున్నాఁడు. కావున నితనికి నగ్నిసంస్కారమును జేయుము"—అని శ్రీరామచంద్రుఁడు విభీషణునకుం జెప్పెను. రామాయణమునందున్న యీతత్త్వము భాగవతమందును నొకచోట నున్నది (భాగ. ౮. ౧౯. ౧౩). భగవంతుఁడు దాను సంహరించినదుష్టులకే పిదప దయాళువై సద్గతి నిచ్చెనని యితరపురాణములలోనున్న కథలకును నిదియే కారణము. ఈవిచారమునంతను మనస్సున నిడికొని, "ఉద్ధటాసీ పాహిజే ఉద్ధట" అని సమర్థులవారు చెప్పిరి. మహాభారతమునందు—

"యో యథా వర్తతే యస్మిన్ తస్మిన్నేవం ప్రవర్తయన్,
సాధర్మ్యం సమవాప్నోతి న చాశ్రేయశ్చ విందతి." (మ. భా. ఉ. ౧౭౯. ౩౦)

"ఎవఁ డెట్లు వర్తించుచున్నాఁడో యట్లు వానితో మనము వర్తించుటచే నధర్మము (అనీతి)సంఘటిల్లదు. అకల్యాణము సైతము కానేరదు." అని భీష్ములు పరశురామునకుఁ జెప్పిరి. మఱియు శాంతిపర్వమునందున్న సత్యానృతాధ్యాయమున—

"యస్మిన్ యథా వర్తతే యో మనుష్యః తస్మిన్ తథా వర్తితవ్యం స ధర్మః,
మాయాచారో మాయయా బాధితవ్యః సాధ్వాచారః సాధునా ప్రత్యుపేయః."

"తనతో నెవ రెట్లు వర్తించుచున్నారో యట్లే యతనితో వర్తించుట ధర్మము. మాయగలపురుషునితో మాయావిగను సాధువుతో సాధువుగను వ్యవహరింపవలయును" (మ. భా. శాం. ౧౦౯. ౨౯; మఱియు ఉద్యో. ౩౬. ౭)—అని యాయుపదేశమునే మరల యుధిష్ఠిరునకు చేయఁబడినది. అట్లే ఋగ్వేదమునందు ఇంద్రునియొక్క మాయావిత్వము విషయమయి యతనిని దూషింపక "త్వం మాయాభి రనవద్యమాయినం......వృత్రం అర్దయః"—"ఓనిష్పాపుఁడ వైన యింద్రుఁడా! మాయావి యైనయేవృత్రాసురుని నీవు మాయచేతనే జంపితివో" (ఋ. ౧౦. ౧౪౭. ౨; ౧. ౮౦. ౭) యని స్తుతించియున్నది. భారవికవిచే తన కిరాతార్జునీయకావ్యమునందు—

"వ్రజంతి తే మూఢధియః పరాభవం
భవంతి మాయావిషు యే న మాయినః". (కిరా. ౧. ౩౦)

"మాయావులతో నెవరు మాయావులు కారో వారు నాశనము నొందుదురు"—అని ఋగ్వేదమునందున్న తత్త్వమే యనువదింపఁబడినది. కాని యీ స్థలమునందు మఱియొకటి సైతము తెలిసికొనవలయును. అదేది యనఁగా: దుష్టునకు ప్రతీకారము చేయుట సాధువునకు శక్యమగునేని మొదట సాధుత్వముగనే చేయవలయును. కారణమేమి యనఁగా: ఇతరుఁడు దుష్టుఁడైనంత మాత్రముననే మనము నతనితో సమానముగ దుష్టులము కావలసివచ్చును. ఒకఁడు తోఁకముక్కు గలవాఁడాయె నని యితరులును తమముక్కును కోసికొనఁగూడదు గదా! వేయేల? అట్లు సేయుట ధర్మము కానేరదు. "న పాపే ప్రతిపాపః స్యాత్" అను సూత్రమునకు సత్యమైనయర్థ మిదియే. మఱియు నీకారణముచేతనే విదురనీతియందు "న తత్పరస్య సందధ్యాత్ ప్రతికూలం యదాత్మనః"—"తమ కేది ప్రతికూలమని తోఁచునో దాని నితరుల కుపయోగింపకూడదు"—అను నీతితత్త్వమును ధృతరాష్ట్రునకు విదురుఁడు చెప్పిన వెంటనే

"అక్రోధేన జయేత్ క్రోధం అసాధుం సాధునా జయేత్,
జయేత్ కదర్యం దానేన జయేత్ సత్యేన చానృతమ్."

"(ఇతరులయొక్క) క్రోధమును తనశాంతిచేతను, దుష్టులను సాధుత్వము చేతను, లోభిని దానముచేతను, అనృతమును సత్యముచేతను జయింపవలయును" అని చెప్పెను.(మ. భా. ఉ. ౩౮. ౭౩. ౭౪).ధమ్మపదయనుపేరితో పాలీ భాషలో నున్న బౌద్ధధర్మీయనీతిగ్రంథమునందు శ్లోకము—

"అక్రోధేన జినే క్రోధం అసాధుం సాధునా జినే
జినే కదర్యం దానేన సచ్చే నాలీకవాదినం."

అని యున్నది యున్నట్లుగనే యనువదింపఁబడినది. (ధమ్మపద. ౨౨౩. చూడు). శాంతిపర్వమునందు యుధిష్ఠిరున కుపదేశించుచు భీష్ముఁడును—

"కర్మ చైత దసాధూనాం అసాధూ సాధునా జయేత్
ధర్మేణ నిధనం శ్రేయో న జయః పాపకర్మణా." (శాం. ౯౫. ౧౬).

"దుష్టులయొక్క దుష్కృత్యములను సాధువులచే నివారింపవలయును, కారణ మేమి యన: పాపకర్మచేత పొందుజయముకంటె ధర్మముచేత (అనఁగా: నీతిచేతను) మరణము వచ్చినను శ్రేయస్కరమగును." అని యీనీతితత్త్వము యొక్క మహత్త్వమును కొండాడెను; కాని యిట్టిసాధుత్వముచే దుష్టుల యొక్క దుష్కృత్యములు నివారణ కాకపోయినను, లేక, సామోపచారము చేతను,శిష్టత్వముచేతను ఈదుష్టులకు చెప్పుట యనుకూలింపక పోయినను "కంటకే నైవ కంటకం" అనున్యాయముచేత, చేతితో లాగిన పైకిరానిముల్లును లోహ వికారమయిన ముల్లుచేతనే (అనఁగా : సూదిచేతనే) వెలుపలికి లాగుట యావశ్యక మగును. (దాస. ౧౯. ౯. ౧౨-౩౧) కారణ మేమి యనఁగా : నెప్పుడైనను లోకసంగ్రహార్థమై దుష్టులను నిగ్రహించుట భగవంతునికి వలె సాధుపురుషుల కును ధర్మదృష్టిచే ప్రాథమిక మగుకర్తవ్యము. "సాధుత్వముచేత దుష్టుని జయింప వలయు" నను వాక్యమునందు దుష్టులను జయించుట, లేక, నివారించుట యనునది సాధువులకు ముఖ్యకర్తవ్యముగ నున్నదను విషయమును బాగుగ పట్టు కొనియే తత్సిద్ధ్యర్థమై మొదట నేయుపాయమును యోజింపవలయునో నిదర్శిం పఁబడినది. సాధుత్వముచే నివారించుటకు శక్యము కాకపోయెనేని ఎట్టివారి కట్టివాఁడై దుష్టులను నివారింపరాదు. అతని దుష్టకృత్యములకు సాధువులు సంతోషపూర్వకముగ తమదేహమును బలి యీయవల్లయునని మనగ్రంథకారు లెక్కడను ప్రతిపాదించియుండలేదు. తనయొక్క దుష్టకృత్యముచే లోకుల

గొంతులను గోయుటకుఁ బ్రవర్తించినవానితో నితరులు తమసాధుత్వముతోడనే వ్యవహరింపవలయునని చెప్పుటకు నేవిధమయిన నైతికమగుహక్కును లేదని ముఖ్యముగఁ దెలిసికొనవలయును; వేయేల ? సాధువు లిటు లోకయకార్యమును జేయవలసివచ్చినప్పుడు దానియొక్క బాధ్యత శుద్ధబుద్ధిగల సాధువుల మీఁద నుండక దుష్టులసంబంధమైన దుష్టకృత్యములయొక్క పరిణామమే యగును గాన నాయుష్టులనె యావిషయమై బాధకులనుగ పట్టుకొనవలయు నని ధర్మశాస్త్రము నందే స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడినది. (మను. ౮. ౧౯; మఱియు ౩౫౧); మఱియు బుద్ధుఁడు తాను దేవదత్తుని శాసించుటకు నుపపత్తిని బౌద్ధగ్రంథకారులును నీ తత్త్వముమీఁదనే సమన్వయించిరి. (మిళింద. ప్ర. ౪. ౧. ౩౦-౩౪. చూఁడు). జడసృష్టియొక్క వ్యవహారమునందు ఆఘాతప్రత్యాఘాతరూపములయిన యీ కర్మలను నిత్యము లయినవిగను నత్యంతము సమానములుగ నుండును; కాని మను ష్యులవ్యవహారము వారియొక్క యిష్టానుసార మగుటచేతను, పైఁజెప్పిన త్రైలోక్య చింతామణిసూత్రలు దుష్టునకు నెప్పు డుపయోగింపవలయునో నిశ్చయించుటకయి సంబంధించుధర్మజ్ఞానము మిక్కిలి సూక్ష్మమగుటచేతను మనము చేయుదమని తలఁచిన పద్ధతి యోగ్యమయినదా ? లేక, యయోగ్యమయినదా ? ధర్మ్యమా ? లేక, యధర్మ్యమా ? యనువిషయమై గొప్పవారును నాయాసమయములయందు మోహము నొందుట సత్యమే.—“కింకర్మ కిమకర్మేతి కవయోఽప్యత్ర మోహితాః” (గీ. ౪. ౧౬.)అని గీతలో నున్నది. కావున నిట్టిసమయములందు విద్వాంసుఁ డెప్పుడును కొంచెమో గొప్పయో స్వార్థబుద్ధితో కార్యములను జేయుచున్నవారిపాండిత్యమును గాని, తనసారాసారవిచారమును గాని యన్నివిధముల విశ్వసింపక, పూర్ణమైన సామ్యావస్థకుఁ జేరినట్టియు, పరమావధి యయినట్టియు, సాధువుయొక్క శుద్ధబుద్ధినే తుదకు శరణు చొచ్చి యాగురువుయొక్క నిశ్చయము ననుసరించియే యాచరింప వలయును. కారణ మేమి యన: కేవలతార్కికపాండిత్య మెంత యధికమో యన్ని యుక్తు లంతకంతకు వెలువడును. కావున శుద్ధబుద్ధి లేనికేవలపాండిత్యముచే నిట్టి వికటప్రశ్నల కెప్పుడును సత్యమును సమాధానకరము నగుసిద్ధాంతము లభింపదు; దానిని శుద్ధమును నిష్కామమును నైనబుద్ధిగలిగినగురువులే యుపదేశింపవలయును. సర్వమాన్యులైనశాస్త్రకారులబుద్ధి యీ ప్రకారముగ శుద్ధమగును. కావున నే“తస్మా చ్ఛాస్త్రం ప్రమాణం తే కార్యాకార్యవ్యవస్థితౌ”—“కార్యాకార్యములను నిర్ణ యించుట యనుపనిలో నీవు శాస్త్రమును ప్రమాణ మని యంగీకరింపవలయును” (గీ. ౧౬. ౨౪) అని భగవంతుఁ డర్జునున కుపదేశించెను. అయినను కాలమాన

సారముగ శ్వేతకేతువువంటి సాధుపురుషులకు పిదప నీశాస్త్రమునందు సైతము మార్పులను చేయుట కధికారము వచ్చునని గుర్తించుకొనవలయును.

నిర్వైరుఁడును శాంతుఁడు నైనసాధువుయొక్క యాచరణవిషయములో నిప్పుడు లోకులకుఁ గలభ్రమ, కర్మయోగమార్గము లుప్తప్రాయమై సంసారమంతయు త్యాజ్య మని చెప్పునట్టిసన్న్యాసమార్గము ప్రస్తుతమందు నలుగడల విశేష వృద్ధిని పొందియుండుటచే, సంభవించినది. నిర్వైరి యగునేని నిప్రతీకారి యుఁ గావలయునని గీతలయొక్క యుపదేశమును నుద్దేశమును కాదు. ఎవరికి లోకసంగ్రహవిషయమై లక్ష్యము లేదో యతనికి జగత్తున దుష్టులు ప్రబలమైనను, కాకపోయినను, మఱియు నతని ప్రాణ మున్న నుండినను, పోయినను, సమానముగనే యుండును. కాని పూర్ణావస్థ నొందినకర్మయోగి, సర్వభూతాత్మైక్యము నెఱిఁగి సర్వభూతములయందును నిర్వైరముగ వ్యవహరించుచున్నను, అనాసక్తబుద్ధిచేత పాత్రాపాత్రతలయొక్క సారాసారమును విచారించి స్వధర్మానుసారముగ ప్రాప్తమయిన కర్మలను చేయుట మానఁడు. మఱియు నట్లు చేయఁబడిన కర్మల వలన కర్తయొక్క సామ్యబుద్ధి కేమియు కొఱఁత రానేరదని కర్మయోగులు చెప్పుదురు. గీతాధర్మమునం దున్నకర్మయోగముయొక్క యీతత్త్వమును స్వీకరించిన పిదప కులాభిమానము, దేశాభిమానము మొదలయిన కర్తవ్యధర్మములకును కర్మయోగశాస్త్రానుసారముగ యోగ్యమైన యుపపత్తి చెప్పుటకు సాధ్యమగును. సర్వమానవజాతికిని, వేయేల ? ప్రాణిమాత్రమున కంతకు దేనిచే హితమగునో యదే ధర్మ మనునది పరమసిద్ధాంత మయినను, పరమావధిరూపమయిన యాస్థితి నొందుటకు, కులాభిమాన, దేశాభిమాన, ధర్మాభిమానము లనునవి పైకెక్కుటకు మెట్లగును, కాన దానియొక్క యావశ్యకత యెప్పుడు నావశ్యకత కాక పోనేరదు. నిర్గుణబ్రహ్మప్రాప్తికి, సగుణోపాసన మావశ్యకమైనట్లు 'వసుధైవకుటుంబకం' అనుబుద్ధి కలుగుటకు, కులాభిమాన, జాత్యభిమాన, ధర్మాభిమాన, దేశాభిమానములు మొదలగుమార్గము లావశ్యకములుగ నున్నవి ; మఱియు సమాజమున్న ప్రతితరము నీ నిచ్చెనచేతనే పై కెక్కుచుండును గాన నీనిచ్చెనను స్థిరముగ నునుపవలసివచ్చును. అట్లే తనపరిసరజనులుగాని, రాష్ట్రములుగాని తక్కువస్థితిలో నుండఁగా నొకపురుషుఁడు గాని, రాష్ట్రము గాని తా నొక్కఁడు నెప్పుడు నున్నతస్థానము నుండవలయునని యెంచినను నదియు సంభవింపదు. కారణ మేమియన: పరస్పరవ్యవహారమున "ఎట్టివాని కట్టె" యను న్యాయముచేఁ బైపై మెట్ల నున్నవారు క్రింది క్రింది మెట్లపై నున్నలోకుల

యన్యాయమునకు ప్రతిక్రియచేయుట యాయాసమయములయం దావశ్యక మని పైనఁ జెప్పఁబడియే యున్నది. జగత్తునందున్న యందఱిస్థితియు సంస్కారము కానుకాను, ఏదో యొక సమయమున వారెల్లరును, సర్వభూతాత్మైక్యమును బొందుదు రనువిషయమున నేమియు సందేహము లేదు. ఏమి లేకపోయినను అట్టిస్థితిని బొందుద మనుకోరిక మనుష్యమాత్రునకుఁ బుట్టుటయు నయుక్తము కాదు. కాని యాత్మోన్నతియొక్క యీపరమావధిస్థితి యెల్లరకు ప్రాప్తి యగునంత వఱకు నితరరాష్ట్రములయొక్క స్థితినిగాని, సమాజములస్థితిని గాని, మనంబున నిడికొని సాధువులు తమతమసమాజములకు తత్తత్కాలములయందు శ్రేయస్కరములగు దేశాభిమానాదిధర్మములనే యుపదేశింపవలయు నని న్యాయముగనె సిద్ధమగును. ఇంతియకాక, యిటులే మనంబున నునుపఁదగిన మఱియొకవిషయమేమన: ఇంటి పై పై యంతస్థులు కట్టి పూర్తిచేసినను, క్రింది యంతస్థులు తీసివైచుటకు వీలు లేనట్లును, చేతిలో పట్టాకత్తి యున్నంతమాత్రమున, చిన్న యాయుధముయొక్క యావశ్యకత తీరనట్లును, సూర్యుఁ డున్నను నగ్నియావశ్యకత యుండునట్లును, సర్వభూతహిత మనుకడపటి మెట్టుమీఁదికి చేరినను, దేశాభిమానమే కాక, కులాభిమానముయొక్కయు నావశ్యకత యుండకపోదు. కారణమేమి యన: సమాజమును సంస్కరించుట యనుదృష్టితోఁ జూచితిమేని మనము కల పెట్టినకులాభిమాన మనుకార్యము కేవలము దేశాభిమానముచేతనే కానేరదు, మఱియు దేశాభిమానమనుకార్యము కేవలము సర్వభూతాత్మైక్యదృష్టిచే సైతము సిద్ధి కానేరదు. అనఁగా: సమాజముయొక్క పూర్ణావస్థయందు సైతము సామ్యబుద్ధి వలెనే దేశాభిమానము,కులాభిమానము మొదలగుధర్మములును నావశ్యకము లగును. కాని కేవలము తనదేశముయొక్క యభిమాన మనునదియే తనకు పరమసాధ్య మని యంగీకరించినపిదప నొకరాష్ట్రము తనలాభమునకై మఱియొకరాష్ట్రమున కెంత నష్టము నైనను జేయుట కెట్లు సిద్ధ మగుచున్నదో యట్లే సర్వభూతహితమే పరమసాధ్యమని యంగీకరించుటకు సాధ్యము కాదు. కులాభిమానము, దేశాభిమానము, తుదకు సర్వమానవజాతియొక్కహితము ననువీనిలో విరోధము వచ్చునేని క్రింది క్రిందిమెట్లయందున్నధర్మమును పైపైమెట్లమీఁద నున్నధర్మముకొఱకు వదలి పెట్టవలయునని చెప్పుటచే, సామ్యబుద్ధిచే పూతమైన నీతిధర్మములయొక్క మహత్త్వమును, విశేషమును జెప్పఁబడును. యుద్ధమునందు కులక్షయమగుచుండఁగా దుర్యోధనునకుఁ గోపము వచ్చునను తలంపున, పాండవులకు రాజ్యభాగము నీయ

పోవుటకంటె, దుర్యోధనుఁడు విననియెడల, కుమారుఁడైనను నతని నొక్కరునే విడుచుట యోగ్య మని ధృతరాష్ట్రునకు నుపదేశించుచు దానిని సమర్థించుటకు

"త్యజే దేకం కులస్యార్థే గ్రామస్యార్థే కులం త్యజేత్,
గ్రామం జనపదస్యార్థే ఆత్మార్థే పృథివీం త్యజేత్."

"కులము (సంరక్షించుట) కొఱకు నొకనిని, గ్రామముకొఱకు కులమును, సర్వలోకసమూహముకొఱకు గ్రామమును,ఆత్మార్థమై పృథివిని వదలవలయును"— (మ. భా. ఆది. ౧౧౫. ౩౯. సభా. ౬౧. ౧౧) అని విదురుఁడు చెప్పినశ్లోకము నందలి మూఁడుచరణముల తాత్పర్యము నిదియె. నాలవచరణమునందాత్మసంరక్షణముయొక్క తత్త్వము చెప్పఁబడినది. ఆత్మశబ్దము సామాన్యముగు సర్వనామ మగుటచే నాత్మసంరక్షణయనుతత్త్వ మొకవ్యక్తి యొంమువలెనె యేకత్వము నొందినసమూహమునకును, జ్ఞాతులకును, దేశమునకును, రాష్ట్రమునకును వర్తించును; మఱియు కులముకొఱకు నొకపురుషుని, గ్రామముకొఱకుఁ గులమును, దేశముకొఱకు గ్రామమును, విడవవలయునని పూర్వమునందుఁ జెప్పఁబడిన పైపై మెట్లెక్కుమార్గమును దెలిసికొంటిమేని, యాత్మశబ్దముయొక్క యర్థము వీని యన్నింటికంటె నెక్కుడ విశేషమహత్త్వము కలిగినదయి యుండవలయునని స్పష్టముగఁ గాన్పించుచున్నది. అయినను కొందఱు స్వార్థపరులు, లేక, శాస్త్రనభిజ్ఞులీచరణమునకు నప్పుడప్పుడు విపరీతముగ(అనఁగా: కేవలము స్వార్థపరముగ) నర్థమును జేయుచున్నారు. కావున, నాత్మసంరక్షణ మను నీతత్త్వ ముదరంభరిత్వ సంబంధమయినది కాదని యిక్కడ చెప్పవలయును; కారణ మేమి యన: ఏశాస్త్రకారులు కేవలశాస్త్రపరముగు చార్వాకమతమును రాక్షసమత మని నిశ్చయించిరో (గీ. అ. ౧౬.) యాశాస్త్రకారులే స్వార్థముకొఱకు జగత్తునైనను నశింపఁ జేయవచ్చునని యెవరికైనను చెప్పుట యెప్పుడును సంభవింపదు. పైశ్లోకమునందున్న 'అర్థే' యనుశబ్దార్థము కేవల స్వార్థపరము కాదు. "సంకటములు వచ్చునప్పుడు వానిని నివారించుకొనునిమిత్తమై" అని యర్థముఁ జేసికొనవలయును; మఱియుఁ గోశకారు లాయర్థమునే వ్రాసినారు. ఉదరంభరిత్వము నాత్మసంరక్షణము నను నీరెంటియందును గొప్పతారతమ్య మున్నది. కామోపభోగేచ్ఛచేతను, లోభముచేతను, స్వలాభార్థమై జగత్తునకు నష్టముఁ గలుగఁ జేయుట యుదరంభరిత్వము. ఇది యమానుషము, గర్హ్యము నైనది. కావున నొకనియొక్క హితముకంటె ననేకులయొక్క హితమును, మన మెక్కువగా గమనింపవలయునని పైనున్నశ్లోకమునందలి మొదటి మూఁడుచరణములయందును

జెప్పఁబడినది. అయినను సర్వభూతములయందును నొకయాత్మయే యుండుటచేఁ బ్రతిమనుజునకు నీజగత్తులో సుఖముగ నుండుట యను నైసర్గికమైన హక్కు సమానముగనే యున్నది. మఱియు నీసర్వసామాన్యమగు మహత్త్వమును, నైసర్గికమగు హక్కును గమనింపక, జగత్తునందు నొకవ్యక్తికి గాని, యొకసమాజమునకుఁగాని, నష్టముఁ జేయునధికారము మఱియొక వ్యక్తికిఁగాని, సమాజమునకుఁగాని,—బలముచేతను, సంఖ్యచేతను, నెక్కువగ నున్నంతమాత్రమునఁగాని యితరులయొద్ద నున్నవస్తువుల నపహరించెడి సాధనము లధికముగ నున్నంతమాత్రమునఁగాని—నీతిదృష్టిచే నెప్పుడును బ్రాప్తము కానేరదు. ఒకని హితముకంటెఁ గాని కొంతమందియొక్క హితముకంటెఁగాని, యనేకుల హిత మధికమయిన యోగ్యత గల దనుయుక్తివాదముచేత, సంఖ్యచే గొప్పదయిన సమాజముయొక్క స్వార్థపరత్వవర్తనమునే యిచ్చో నెవరయిన సమర్థించినయెడల నాయుక్తివాదము రాక్షస మని తెలిసికొనవలయును. కావున నితరు లిటు లన్యాయముగఁ బ్రవర్తించిరేని యనేకులకే కాక సర్వపృథ్వికిని నగుహితముకంటె నాత్మసంరక్షణ అనఁగా: తన్ను సంరక్షించుకొనుటయొక్క నైతికమగుహక్కు బలవత్తరమగుచున్నదని నాలుగవచరణముయొక్క భావార్థము. మఱియు మొదటి మూఁడుచరణములందు వర్ణింపఁబడినయర్థమున కీసంబంధముచేత గలిగినమహాపవాదము దానివలెనె చెప్పఁబడినది. (ఇంతియె కాక) మనము జీవించినయెడల లోకకల్యాణమును చేయుదుము. లోకహితదృష్టిచే విచారించినను, విశ్వామిత్రుఁడు సెప్పినట్లు "జీవన్ ధర్మ మవాప్నుయాత్"—"బ్రతికితిమేని ధర్మము నాచరింతుము" అని, కాని కాళిదా సనినటుల "శరీర మాద్యం ఖలుధర్మసాధనం"—"శరీరమనునదియె సర్వధర్మములకు మూలసాధనమగును" (కుమార. ౫. 33) అనఁగా:—మనువు చెప్పినటుల "ఆత్మానం సతతం రక్షేత్"—"తాను తన్నెల్లప్పుడును రక్షించుకొనవలయు"నని గాని చెప్పవలసివచ్చుననియు గమనింపవలయును. కాని యాత్మసంరక్షణ యనునీహక్కు జగత్తుహితముకంటె నీతిరున శ్రేష్ఠమయినను ననేకవిషయములలో కులముకొఱకును, దేశముకొఱకును, ధర్మముకొఱకును, లేక, పరోపకారార్థమును సత్పురుషులు స్వేచ్ఛచేతనే ప్రాణములను సైతము వదలుచున్నారని వెనుక రెండవప్రకరణమునందుఁ జెప్పఁబడినది. కాన, నితత్త్వమే యీశ్లోకమునందున్న మొదటిమూఁడుచరణములలోను వర్ణితమైనది. ఇట్టి సమయములయందు మనుజుఁ డాత్మసంరక్షణ యనుతనశ్రేష్ఠమైన హక్కును బుద్ధిపూర్వకముగ వదలుకొనుటచే నాకృత్యముయొక్క నైతికయోగ్యతయు నన్నింటికంటె

శ్రేష్ఠ మని తెలిసికొనవలయును. అయిన నీసమయ మెప్పుడు వచ్చునదియుఁ దప్పు లేక నిశ్చయించుటకు, కేవలపాండిత్యము గాని, లేక, తర్కశక్తి గాని పూర్ణము కానేరదు. దీనికొఱకు విచారించుచున్న మనుజునియొక్క యంతఃకరణము మొదట శుద్ధము సమము కావలయునని ధృతరాష్ట్రసంబంధమగు పైయుదాహరణమువలననే రూఢమగుచున్నది. విదురుఁడు సేసినయుపదేశమును ధృతరాష్ట్రుఁడు దెలిసికొనలేని మందబుద్ధి కాఁడు. కాని పుత్త్రస్నేహమువలన నతనిబుద్ధి సమము కాలేదని మహాభారతమునందే చెప్పఁబడినది. కుబేరునకు లక్షరూప్యములు కావలసినచో నతని కెట్టికొఱఁతయు నుండనట్లు లోకసరి యొకనికి బుద్ధి సమమైనపిదప వానికి, కులాత్మైక్యము, దేశాత్మైక్యము, ధర్మాత్మైక్యము మొదలగునల్పవిధములగు నైక్యములకు నెప్పుడును లోపము రాదు. బ్రహ్మాత్మైక్యము నందివియన్నియు నంతర్భూతము లగుచున్నవి; మఱియు దేశధర్మములు, కులధర్మములు మొదలగుసంకుచితధర్మములలో గాని, సర్వభూతహిత మనువ్యాపకధర్మములో గాని, వారివారి స్థితి ననుసరించి గాని, వారి యాత్మసంరక్షణార్థమై కాని, యేకాలమున నెవరి కేది శ్రేయస్కరమగునో దానినె వారి కుపదేశించి, జగత్తుయొక్క ధారణపోషణ లనుకార్యమును సత్పురుషులు నడిపించుచున్నారు. మానవజాతియొక్క ప్రకృతియందు దేశాభిమాన మనునదియే ముఖ్యమగు సద్గుణ మగుటచే నాగరకతను జెందినరాష్ట్రములు నైతము సమీపమున నున్నశత్రువులయొక్క రాష్ట్రమున నున్నజనులను స్వల్పమగు కాలములో నాయాసందర్భములయం దెట్లు చంపనగునా యని విచారించుటయందును, దానియొక్క ప్రయత్నమునందును, తమయొక్క జ్ఞానమును, కౌశల్యమును, ద్రవ్యమును నుపయోగించుచున్న దనునది సత్యమే; కాని యంతమాత్రముచే, దేశాభిమానమనునదియే, నీతిదృష్టిచే మానవజాతికి పరమసాధ్య మని యనుటకు వీలులేదని స్పెన్సరు, కాంటు మొదలగుపండితులు తమగ్రంథములలో స్పష్టముగఁ బ్రతిపాదించియున్నారు. మఱియు, వారిప్రతిపాదనకుఁ దగులని నీయాక్షేపమధ్యాత్మదృష్టిచే సిద్ధమైన సర్వభూతాత్మైకత్వరూపతత్త్వమునకుమాత్ర మెటులు తగులునో తెలియుదు. పిల్ల చిన్నదయినను దానిధారణకు యోగ్యమగు వస్త్రములు దాని శరీరము ననుసరించియె యుండవలయును. ఇంతియ కాక కొంచెము పెద్దవిగ (అనఁగా: వృద్ధి పొందుచున్నయవయవములకు ననుకూలించునటు లేర్పఱిచి యుంచవలసియుండునటులనే సర్వభూతాత్మైక్యబుద్ధిచే మొదట సాధ్యముగ దేని నెదుటఁ బెట్టవలయునో యది యతనియొక్క యధికారమున కనురూప మైనదిగఁగాని, లేక, దానికంటె కొంచె మధికమైనదిగఁగాని యుండిననే యతనికి శ్రేయస్కరమగును.

గొప్ప పని యైనను వానిశక్తికి మించినదానిని వెంటనే చేయుమని చెప్పినయెడలను దానిచే నతని కెప్పుడును గల్యాణము కానేరదు. పరబ్రహ్మ మింత యని నియమ మేమియు లేకపోయినను, ఉపనిషత్తులలో దానియొక్క యుపాసన యంతకంత కెక్కువగఁ జెప్పఁబడుటకు కారణ మిదియే. కావున నెల్లవారును స్థితప్రజ్ఞులే యైన సమాజమునందు క్షాత్రధర్మముయొక్క యావశ్యకతలేకపోయినను జగత్తునందున్న యితరసమాజములయొక్క తత్కాల స్థితిని బట్టి "ఆత్మానంసతతం రక్షేత్" అను తత్త్వము ననుసరించి మనధర్మశాస్త్రములయందున్న చాతుర్వర్ణ్యవ్యవస్థలో క్షాత్రధర్మము చేర్పఁబడినది. మఱియు సుప్రసిద్ధగ్రీకుతత్త్వజ్ఞుఁడగు ప్లేటో యనువాఁడు తనగ్రంథమున నుత్తమోత్తమ మనునూహతోఁ జెప్పినసమాజవ్యవస్థయందును నియమయుక్తమయిన యభ్యాసముచే యుద్ధశాస్త్రమందు ప్రవీణులయిన వర్గమునకు సమాజరక్షణ మనుసంబంధముచే ప్రాముఖ్యము నిచ్చెను. తత్త్వజ్ఞానులు, పరమావధికలిగినదియు, శుద్ధము నూర్జితము నయినదియు, స్థితియొక్క విచారమున మగ్నులయినను దానియందే తాత్కాలీనము, నపూర్ణము నైనసమాజవ్యవస్థను విచారింపక మానరని దీనివలన స్పష్ట మగును.

సర్వవిషయముల నీతీరున విచారించితి మేని, బ్రహ్మాత్మైక్యజ్ఞానముచే తన బుద్ధిని నిర్విషయము, శాంతము, సర్వభూతములయందు నిర్వైరము, సమము నైన దానిఁగ నుంచుటయుఁ దన కీస్థితి ప్రాప్త మగుటచే సామాన్యులయిన యజ్ఞానులను బీడింపక తాను సర్వసాంసారికకర్మలను వదలి (అనఁగా: కర్మసన్న్యాస మార్గమును స్వీకరించియు) నిజనులయొక్క బుద్ధి చెడనీయక, దేశకాలస్థితులం బట్టి యెవరి కేది యోగ్యమగునో వారికి దానినే యుపదేశించియుఁ దననిష్కామ కర్తవ్యాచరణచేత యథాధికారముగ సద్వర్తనయొక్క రీతిని దృష్టాంతపూర్వముగఁ గాన్పించియు నెల్లవారిని మెల్ల మెల్లగ వీలైనపుడెల్ల శాంతతచేఁ గాని, యుత్సాహముచేఁగాని గొప్పమార్గమును జేర్చుటయు ననునదియే జ్ఞానికి సత్యమగుధర్మమని సిద్ధమగుచున్నది. ఆయాసమయములయం దవతారములం దాల్చి భగవంతుఁడు సేయుకార్యమంతయు నిదియే; మఱియు జ్ఞాని యావిధినే యాచరించుచు ఫలాశను వదలి యీజగత్తునందున్న స్వకర్తవ్యమును శుద్ధబుద్ధిచేఁ అనగా: నిష్కామబుద్ధిచే) నెప్పుడును యథాశక్తిగఁ జేయుచునే యుండవలయును. వేయేల? దానియందు మరణము సిద్ధించినను దానిని గొప్పయానందముతో స్వీకరింపవలయును (గీ. ౩. ౩౫). తన కర్తవ్యమును (అనఁగా: ధర్మమును) వదలరాదని సమస్తగీతాశాస్త్రముయొక్కయు తాత్పర్యము. దీనినే లోకసంగ్రహమనియు

సత్యమైన కర్మయోగ మనియుఁ జెప్పుదురు. ఒకవేదాంతమే గాక దానియాధారమునఁ గర్మాకర్మలయొక్క పైఁ జెప్పఁబడిన హేతువులన మొదట యుద్ధమును మాని బిచ్చమెత్తుకొనుటకు సిద్ధుఁడైన యర్జునుఁడు పిదప స్వధర్మానుసారముగ ఘోరయుద్ధమును చేయుటకు—భగవంతుఁడు చెప్పుచున్నాఁడనియు కాక స్వేచ్ఛచే సైతము—ప్రవర్తించెను. అర్జునునకు నుపదేశింపఁబడిన స్థితప్రజ్ఞునకు సంబంధించిన సామ్యబుద్ధియొక్క యీతత్త్వము కర్మయోగశాస్త్రమునకుఁ బునాది యగుటచే దానినే ప్రమాణముగఁ గైకొని దానియాధారముచేఁ బరాకాష్ఠ యయిన నీతిమత్తకు నుపపత్తి యెటులు కుదురునదియుఁ జెప్పినపిదప నాత్మౌపమ్యదృష్టితో సమాజమునం దొకనితో నొకఁడు కదిసి యెట్లు వ్యవహరింపవలసినదియు "ఎట్టివానికి నట్టివాఁడే" యనున్యాయముచేఁ గాని పాత్రాపాత్రతల మూఁలమునఁ గాని, పరాకాష్ఠ యయిననీతిధర్మములలో నేమి భేద ముండునదియు; నిపూర్ణావస్థయం దున్నసమాజమునందు వ్యవహరించుచున్న సాధువు విషయమున నపవాదాత్మకమగు నీతిధర్మ మెటులుండవలసినదియు మొదలగు కర్మయోగశాస్త్రమునందున్న గొప్పవిషయములను సంక్షేపముగ నీప్రకరణమునందు విమర్శఁ జేసియే యుంటిని. ఈయుక్తివాదమే న్యాయము, పరోపకారము, దానము, దయ, అహింస, సత్యము, అస్తేయము మొదలగునిత్యధర్మములకు వర్తించును. కాన ప్రస్తుతమం దపూర్ణమగు సమాజముయొక్క వ్యవస్థయందు సమయానుసారముగ నేమిమార్పుఁ జేయవలసివచ్చునదియుఁ దెల్పుటకు నీధర్మములలోఁ బ్రతివిషయముపై నొక్కొక్క స్వతంత్రగ్రంథము వ్రాసినను, నావిషయము సమాప్తము కానేరదు ; భగవద్గీతయొక్క ముఖ్యోద్దేశమును నది కానేరదు. అహింసాసత్యములును, సత్యాత్మసంరక్షణలును, ఆత్మరక్షణశాంతులును మొదలగువానిలోఁ బరస్పరవిరోధము లుండుటచేఁ గర్తవ్యాకర్తవ్యసంశయ మాయా సమయములయం దెట్లుత్పన్న మగునదియు నీగ్రంథమున రెండవ ప్రకరణమునందు దిగ్దర్శనముగఁ జెప్పఁబడినది. ఇట్టి సమయములయందు సాధువు "నీతిధర్మము, లోకయాత్రావ్యవహారము, స్వార్థము, సర్వభూతహితము" మొదలగు విషయములయొక్క తారతమ్యమును విచారించి పిదప కార్యాకార్యములను నిర్ణయించు ననుట నిర్వివాదము. మహాభారతమునందు శ్యేనముచే శిబిచక్రవర్తికి నీవిషయము స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడినది. మఱియు 'సిడ్డ్విక్' అనుపేరు గలనాంగ్లేయగ్రంథకారుఁడు దననీతిశాస్త్ర గ్రంథమునం దనేకోదాహరణములతో నీ విషయమును విస్తారముగ వర్ణించెను ; కాని యంతమాత్రముచే స్వార్థపరార్థముల

యొక్క సారాసారమును విచారించుటయే నీతినిర్ణయముయొక్క తత్త్వ మగు నని యనేక పాశ్చాత్య పండితులచేఁ జేయఁబడు ననుమితిమాత్రము మనశాస్త్రకారు లెప్పుడు నొప్పుకొనరు. కారణమేమి యన: ఈ సారాసారవిచార మనేకసమయములయందు "నావంటివాఁడే యన్యుఁడు" ననుసామ్యబుద్ధి మొదట స్థిరముగ లేకయే కేవలతార్కిక మగు సారాసారవిచారముచేఁ గర్తవ్యాకర్తవ్యముల నెప్పుడును దప్పులేక నిర్ణయించుటకు వీలులేనంత సూక్ష్మముగను, నైకాంతికముగను (అనఁగా: అనేకానుమితులచే సిద్ధ మగునదిగను) నుండును. మఱియు నిది "ఒక నెమలి పింఛమును విప్పి యాడుటం జూచి, పింఛము లేని మఱియొక నెమలి యాడుటవలె హాస్యాస్పదముగ నున్నది" అని మనశాస్త్రకారు లందురు. మిల్లు మొదలుగాఁగల యుపయుక్తతావాదులగు పాశ్చాత్య నీతిశాస్త్రజ్ఞులయొక్క యుపపాదనయందు ముఖ్యముగ నున్న యపూర్ణత్వ మిదియే. గరుడపక్షి మేఁకపిల్ల నాకాశమునకెఁగఁ దన్నుకొని పోయెనని కాకియు నట్లుచేయఁబోయిన నపాయము నొందక తప్పదు. కావున సాధువులయొక్క బాహ్యయుక్తిమాత్ర మవలంబించి యుండక యంతఃకరణమునం దెప్పుడును స్ఫురించుచున్న సామ్యబుద్ధినే తుదకు శరణుఁ జెందవలయును. సామ్యబుద్ధియే కర్మయోగశాస్త్రమునకు సత్యమైన మూలమని గీత చెప్పుచున్నది. అర్వాచీనాధిభౌతికపండితులలోఁ గొందఱు స్వార్థపరులైనను, కొందఱు పరార్థులుగనే యున్నారు. (అనఁగా: 'అనేకులకధిక హిత'మనునది నీతికి మూలతత్త్వముగ నున్నదని ప్రతిపాదించుచున్నారు.) కాని కర్మలయొక్క బాహ్యపరిణామములకే సంబంధించి యున్న యీతత్త్వముచే నన్నివిషయములయందును నిర్వాహము కానందున, కర్తయొక్క బుద్ధి యెంతవఱకు శుద్ధమైనదియు నవశ్యముగ విచారింపవలసివచ్చునని నేను నాల్గవప్రకరణమునందుఁ జెప్పియున్నాను. కర్మలయొక్క బాహ్యపరిణామసంబంధమైన సారాసారమును విచారించుటయే నేర్పరితనమునకును, దూరదర్శిత్వమునకును లక్షణ మగుట సత్యమే, కాని దూరదర్శిత్వమును, నీతియు ననుశబ్దములు సమానార్థకములు గావు. కావున బాహ్యకర్మలయొక్క, సారాసారవిచారమే కేవల ప్రాపంచికక్రియారూపమగు సద్వర్తనమునకు సత్యమగు బీజము కాదు గాన సామ్యబుద్ధిరూపపరమార్థమే నీతికి పునాది యని మన శాస్త్రకారులు నిర్దేశించి యున్నారు; మఱియు మనుష్యులయొక్క (అనఁగా: జీవాత్మయొక్క) పూర్ణావస్థ యేది యని యోగ్యముగ విచారించినను, ఈసిద్ధాంతమునే యవలంబింప వచ్చును. కారణ మేమి యన: లోభముచే నితరుల మోసపుచ్చుట యందలి నేర్పును అనేకుల కధిక సుఖమును దేనివలనఁ గలుగునో దెలిసి

కొనునట్టి శుష్క బ్రహ్మజ్ఞానమే ప్రతిమనుజునకును పరమసాధ్యమని యేవారును నుడువరు. మనస్సు, లేక, యంతఃకరణము శుద్ధముగ నుండుపురుషుఁడే యుత్తముఁడనఁబడవలసినవాఁడు. వేయేల ? అంతఃకరణము, నిర్మలము, నిర్వైరము, శుద్ధము కానియెడల కేవలబాహ్యకర్మల సంఖ్యయందలి తారతమ్య విచారములో మునిఁగి యుండును గాన నట్లు సంచరించువాఁడు వేషధారిగ పరిణమించినను పరిణమింపవచ్చును (గీ. ౩. ౬.). కర్మయోగశాస్త్రమునందు సామ్యబుద్ధిని ప్రమాణముగ నంగీకరించెనేని యీదోష ముండనేరదు; సామ్యబుద్ధిని ప్రమాణముగ నంగీకరింతుమేని మిక్కిలి యభ్యంతరము గలుగుసమయమున ధర్మాధర్మనిర్ణయార్థమై జ్ఞానవంతుఁడైన సాధువునే శరణు నొందవలసివచ్చు ననుమాట సత్యమె; కాని దానికేమియును చికిత్స లేదు. ఒకానొకగొప్పవ్యాధి యాపాదించినయెడల వైద్యుని సహాయము లేక యారోగమునకు, నిదానమును, చికిత్సయుఁ జేయుటకు శక్యముకాని యట్లే ధర్మాధర్మసంశయములయొక్క వికటస్థలములందు సత్పురుషులయొక్క సహాయము లేనిది "అనేకుల కధికహిత"మను నొకసాధనముచేతనే సామాన్యజనుఁడు దా నొనర్చు కార్యములయందలి ధర్మాధర్మములను నిస్సంశయముగ నిర్ణయింపవలయు నని యభిమానము చెందునేని వ్యర్థుఁడగును. సామ్యబుద్ధిని వృద్ధిఁబొందించు నభ్యాసమునకుఁ బ్రతిమనుజుఁడును ప్రయత్నింపవలయును. మఱియు నీక్రమముగ జగత్తు నందున్న యెల్లవారిబుద్ధియుఁ బూర్ణమగుసామ్యావస్థను బొందినపుడే కృతయుగప్రాప్తి యగును. కావున మానవజాతికి పరమసాధ్యమగు పూర్ణావస్థ యెల్లవారికిని ప్రాప్తమగును. కార్యాకార్యశాస్త్రముయొక్క ప్రవృత్తి యీకారణముచేతనే కలిగినది. మఱియు నాకారణమున నాభవనము సైతము సామ్యబుద్ధి యను పునాది మీఁదనె కట్టఁబడవలయును; కాని యింత దూరదృష్టితో విచారింపక నీతిమత్తకు ముఖ్యమగు లౌకిక నికషోపల (ఒరపిడిఱాయి) మనుదృష్టితో విచారించినను గీతలయందున్న సామ్యబుద్ధియొక్క పక్షము పాశ్చాత్త్యులయాధిభౌతికాధిదైవికమార్గములకంటె నధికమైనయోగ్యత గలది కావున రహస్యమును దెలుపునదిగను నిలువఁబడునని పిదప పదునైదవప్రకరణమునఁ జేయఁబోవు తారతమ్యపరీక్షవలన స్పష్టమగును. గీతాతాత్పర్యనిరూపణమునందలి మహత్త్వమునకు నవశిష్టమైయున్న భాగమును గీతారహస్యనిరూపణకంటె ముందుగఁ బూర్తిఁ జేయుచున్నాను.

ఇది సిద్ధావస్థ – వ్యవహారము అను ద్వాదశ ప్రకరణము.

త్రయోదశప్రకరణము.

భక్తిమార్గము.

"సర్వధర్మాన్ పరిత్యజ్య మామేకం శరణం వ్రజ,
అహం త్వా సర్వపాపేభ్యో మోక్షయిష్యామి మాశుచః." *

(గీ. ౧౮. ౬౬.)

సర్వభూతాత్మైక్యరూపమగు నిష్కామబుద్ధియే కర్మయోగమునకును, మోక్షమునకును మూల మగుటచే నీశుద్ధబుద్ధి బ్రహ్మాత్మైక్యజ్ఞానముచే నెట్లు ప్రాప్త మగునదియు నీశుద్ధబుద్ధిచేఁ బ్రతిమనుజుఁడు స్వధర్మానుసారములుగఁ బ్రాప్తములయిన కర్తవ్యముల నామరణాంత మేల చేయవలసినదియు నింతపర్యంత మధ్యాత్మదృష్టిచే విచారింపఁబడినది; కాని భగవద్గీతయందుఁ బ్రతిపాద్యమైనవిషయ మంతమాత్రముచేఁ బూర్ణము కానేరదు. కారణ మేమి యన: బ్రహ్మాత్మైక్యజ్ఞాన మనునదియే, నిజమగు సత్యము, సాధ్యము నగుటచే "దానివంటి పవిత్రమగు మఱియొకవస్తువు జగత్తున లేదు" (గీ. ౪. ౩౮) అను విషయము నిస్సంశయముగ నుండినను, నింతదనుకఁ జేసినవిచారణయు, తద్ద్వారా సామ్యబుద్ధిని సంపాదించికొనుటకుఁ జెప్పఁబడినమార్గమును బుద్ధిగమ్యము లగుటచే, వానిని పూర్ణముగ నాకళించునట్టి తీవ్రబుద్ధిని ప్రతిమనుజుఁ డెచ్చటనుండి కైకొని రావలయును, మఱియు బుద్ధితీవ్రత లేనివాఁ డన్నివిధములచేతను మునిఁగిపోయెనని తాత్పర్యమా? అనుశంక సామాన్యజనులకుఁ గలుగుచున్నది; ఈశంకయు యుక్తముగనే యున్నది. గొప్పగొప్పజ్ఞానులు సైతము వినాశియు, నామరూపాత్మకమునగు మాయచే నాచ్ఛాదింపఁబడిన యమృతస్వరూపమగు పరబ్రహ్మను వర్ణించుచు "నేతి నేతి" యని చెప్పి యూరకుందురేని పిదప మనవంటిసామాన్యుల కది యెట్లు తెలియును? కావున నీగహనమయిన బ్రహ్మజ్ఞానము మాయొక్క యల్పగ్రాహకశక్తి కధీనమగుట కేమైన

---

* "అన్నివిధములగు ధర్మములను (అనఁగా: పరమేశ్వర ప్రాప్తిసాధనముల నన్నిటిని) వదలి నన్నొక్కనినే శరణు పొందుము. నేను నిన్ను సర్వపాపముల నుండియు విముక్తునిగఁ జేయుదును." ఈశ్లోకార్థ మీప్రకరణాంతమున బాగుగ వివరింపఁబడినది. చూడుము.

సులభమార్గము కలదా యని యెవరయిన నడిగినచో దోష మేమి? ఆత్మను (అనఁగా: బ్రహ్మను) ఆశ్చర్యచకితులై పర్కించువారు, వినువారు ననేకు లుండినను, అది యెవరి కిని తెలియదని గీతలయందును కఠోపనిషత్తునందును జెప్పఁబడినది (గీ. ౨. ౨౯; కఠో. ౨. ౭). ఈవిషయమై శ్రుతియం దొకకథ కలదు. అ దేమన:—"మహాను భావా! నాకు బ్రహ్మజ్ఞానము నుపదేశింపు" మని బాష్కలుఁడు బాహ్వుఁ డనువాని నడుగ నతఁ డేమియుం జెప్పక యూరకుండెను. బాష్కలుఁడు మరల నట్లే యడిగెను; కాని యప్పటికిని బాహ్వుఁ డూరక యుండెను. ఇటుల నాలుగైదుమారు లడిగినను నేమియుఁ జెప్పక తుదకు "ఓరీ! నీప్రశ్నకు సమాధానము నే నింత దనుక నొకవిధముగఁ జెప్పుచునే యున్నాను; నీ కది తెలియలేదు. నే నేమి చేయఁ గలవాఁడను? బ్రహ్మస్వరూప మేవిధమునను జెప్పుటకు సాధ్యము కానేరదు. మాటలాడక కూర్చుండుట యనునదియే బ్రహ్మకు లక్షణ మని యెఱింగితివా?" యని బాష్కలుని బాహ్వుఁ డడిగెను (వే. సూ. శాం. భా. ౩. ౨. ౧౭). నోరు మూసికొని చెప్పుటకు సాధ్య మగునదియు, కనుదోయి మూసికొనిన పిదప కనఁబడునదియు, దెలియుట మానినపిదపఁ దెలియునదియు నని యిందలి సారాంశము (కేన. ౨. ౧౧). దృశ్యసృష్టివిలక్షణము, అనిర్వాచ్యము, అచింత్యము నగు నీపరబ్రహ్మమును సామాన్యబుద్ధిగలమనుజు లెట్లు తెలిసికొందురు? తద్ద్వారా సామ్యావస్థయు సద్గతియు నెట్లు కలుగును? సర్వభూతములయందును నొకయాత్మయే యనుపరమేశ్వరస్వరూపముయొక్క యనుభవాత్మకము, యథార్థము నగుజ్ఞానము కలిగి మనుజు లెల్లవారికిని పూర్ణ మగు యున్నతస్థితి సంభవించుటకు తీవ్రమగు బుద్ధి దక్క మఱియొక మార్గమే లేనియెడల జగత్తునందున్న లక్షలకొలఁది మనుజులు బ్రహ్మప్రాప్తిని గుఱించి యాశ నయినఁ జెందక స్వస్థముగఁ గూర్చుండవలసివచ్చును. కారణ మేమి యనః బుద్ధిమంతులగు మనుజులు కొలదిమందిగనే యుందురు. బుద్ధిమంతుఁడు చెప్పిన దానిపై విశ్వాస ముంచిన, కార్యము నిర్వహించు ననుకొన్నను, బుద్ధిమంతులలో ననేకమతభేదములు స్పష్టముగఁ గాన్పించుచున్నవి. ఇంతియె కాక, విశ్వాస ముంచిన యెడల కార్యము నెఱవేఱునని చెప్పుదు మేని, యీగూఢమగు జ్ఞానమును సంపాదించుటకు, విశ్వాసమును, లేక, శ్రద్ధను వహించుట యనుబుద్ధికంటె వేఱగు మఱియొకమార్గ మున్నదని మొత్తముపై ప్రాప్తమగును. మఱియు నిజముగ విచారించితిమేని, శ్రద్ధలేనిది జ్ఞానమునకుఁ బూర్ణత సంభవింపనేరదనియే స్పష్టమగుచున్నది. "జ్ఞాన మంతయు బుద్ధిచేతనే ప్రాప్తమగును. దానికి మఱియొకమనోవృత్తి సాహాయ్య

మక్కఱ లేదు.'' అను నీతర్కమే ప్రధానముగాఁ గలశాస్త్రమునందే జన్మమును వృథసేయుట కర్కశబుద్ధిగల పండితులయొక్క వృథాభిమానమై యున్నది. రేపు ప్రాతఃకాలమున సూర్యుఁడు మరల నుదయించు ననుసిద్ధాంతము నుదాహరణముగ గ్రహింపుము. ఈసిద్ధాంతమందలి జ్ఞాన మత్యంతము నిశ్చితముగనే యున్నదని మనము చెప్పుచున్నాము. ఏలన: మనమును, మనపూర్వులును నీక్రమము నింతదనుక నబాధితముగఁ జూచినారము కాని కొంచెము దూరదృష్టితో విచారించితిమేని మనమును మనవృద్ధప్రపితామహులును నేటిదనుక ప్రతిదినమునను ప్రాతఃకాలమున సూర్యోదయ మగుచుండుటను జూచి యుండుట సూర్యుఁడు రేపును ప్రాతఃకాలమునందే యుదయించుట కెప్పుడును కారణము కానేరదు; లేక, ప్రతిదినమునను నీవు చూచుట కొఱకుఁగాని, చూచుటచేఁగాని సూర్యుఁ డుదయింపఁడు; సూర్యోదయమగుటకు కారణములు వేఱుగనే యుండునటులు కాన్పించుచున్నవి. మఱియు నీవు ప్రతిదినమును జూచుచుండుట రేపు ప్రాతఃకాలమునందు సూర్యుఁ డుదయించుటకు కారణము కాకపోయినచో రేపు సూర్యోదయము దేనివలన నగును? చిరకాల మేవస్తువుయొక్క యయినను క్రమ మొకరీతినే యబాధితముగ నున్నదని స్పష్టముగఁ గాన్పించినపిదప నాక్రమ మికపైన నిటులే యుండు ననుకొనుటయు నొకవిధమగు శ్రద్ధయే. మఱియు నిట్టిదానికి మనము 'అనుమానము' అని చమత్కారమగు పేరిడినను, నీ యనుమానము బుద్ధిగమ్య మైన కార్యకారణాత్మకము కానేరదు. ఇఁక నేమన: మొదట శ్రద్ధాత్మకముగనే యున్నదని తెలిసికొనవలయును. రామునకు పంచదార తీయఁగనున్నది గాన, సోమునకును దీయగనే యుండవలయు ననుమన నిశ్చయము నందలి వాస్తవిక విషయమును విచారించితిమేని మొదటనే యది తియ్యనిదై యుండును. కారణ మేమి యన: శర్కర తీపిగ నుండుననుజ్ఞానము మన బుద్ధికి ప్రత్యక్షముగ ననుభవమగుచుండుట సత్యమే; కాని యెల్లరకు శర్కర తియ్యగనే యుండునని చెప్పునప్పుడు బుద్ధికి నమ్మకముతో సంబంధ ముండితీరును. అటులే ప్రత్యక్షానుభవము లేనినమ్మకముయొక్క సహాయముచేతనే రేఖాగణితమం దెంతదూరము పోయినను కలసికొనని రెండుసరళరేఖ లుండు నను సిద్ధాంతమును ప్రత్యక్షానుభవ మగునటుల బోధించును. ఇంతియకాక జగత్తునందలి వ్యవహారమంతయు శ్రద్ధ, ప్రేమ, మొదలుగాఁ గల నైసర్గికమనోవృత్తులచేతనే నడచుచున్నది. కావున నీవృత్తుల నిరోధించుట తప్ప బుద్ధికి మఱియొకకార్యము లేదు. బుద్ధిచే నెవ్వానియొక్క గాని మంచిచెడుగులను నిశ్చయించిన పిదప నటు

వెనుకఁ జేయఁదగిన వ్యవహారముల నడిపించుట మనోవృత్తియొక్క యధీనమై యున్నదని యిదివరలో క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞ విచారమునందుఁ జెప్పితిమి. కావున బుద్ధిగమ్య జ్ఞానము పూర్ణ మగుటకును, పిదప నాజ్ఞానము బుద్ధిలో నుండి యాచరణయందును, కృతియందును ప్రవేశించి, సఫల మగుటకును, నీజ్ఞానమునకు, నమ్మకము, దయ, వాత్సల్యము, కర్తవ్యప్రేమ మొదలగు నితరమనోవృత్తుల యొక్క యపేక్షయు తప్పక యుండును. మఱియు నేజ్ఞాన మీమనోవృత్తిని శుద్ధముగను, సప్రయత్నముగను చేసికొని వానియొక్క సాహాయ్యము నపేక్షింపదో యది శుష్కము, నపూర్ణము, తర్కమయము, వంధ్యము లేక, యపక్వము నని తెలిసికొన వలయును. అవును. తుపాకీమందు లేనిది, యొకసీసపుగుండుచే మాత్రమే తుపాకీయొక్క బారు పాఱనట్లే, ప్రేమ, నమ్మకము మొదలుగాఁ గలమనోవృత్తులయొక్క సాహాయ్యము లేనిది, కేవలబుద్ధిగమ్యమగు జ్ఞాన మేరిని తరింపఁజేయ దనుసిద్ధాంతమును ప్రాచీనులగు ఋషీశ్వరులు పూర్తిగ నెఱుంగుదురు. ఉదాహరణము. అవ్యక్తము, సూక్ష్మము నగుపరబ్రహ్మమే దృశ్యమైనసర్వజగత్తునకు మూలకారణ మని సిద్ధాంతీకరించుటకై శ్వేతకేతువునకు దండ్రి మఱ్ఱికాయను దెచ్చి "దానిలో నేమి యున్నదో చూడుము" అనిచెప్పెను. శ్వేతకేతు వాపండును పగులఁ గొట్టి చూచి, "లోపల చిన్నచిన్న పెక్కు బీజములున్న"వని నుడివెను. "వాని యందలి యొకబీజమును గైకొని దానిని పగులఁ గొట్టి లోపల నేమి యున్నదో చెప్పు" మని తండ్రి చెప్పఁగా, శ్వేతకేతువు వానిలో నొకబీజమును గైకొని పగిల్చి "లోపల నేమియుఁ గాన్పింపదే" దనెను. పిదప తండ్రి "ఓరీ! లోపల నీకుఁ గాన్పింపని దానినుండియే యీవటమను గొప్పవృక్షము పుట్టియున్న" దని చెప్పి తుదకు "శ్రద్ధత్స్వ"—"దీని మీఁద విశ్వాసముంచుము"—అనఁగా: "విషయమును వినను మాత్రము విని నోటితో మాత్రమగునని చెప్పక యీతత్త్వమును హృదయములో నుంచుకొని నీయొక్క యాచరణమునందుఁ బ్రవేశపెట్టు" మని తండ్రి యతని కుపదేశించినట్లు ఛాందోగ్యోపనిషత్తునందుఁ జెప్పఁబడెను: (ఛాం. ౬. ౧౨). సూర్యుఁడు రేపు ప్రాతఃకాలమునం దుదయించు నని నిశ్చయాత్మకమగు జ్ఞానము గలుగుటకు సైతము నమ్మక మావశ్యక మయినచో సర్వసృష్టికిని మొట్టమొదట నుండునట్టి మూలతత్త్వము, అనాదిగను, అనంతముగను, సర్వకర్తగను, సర్వజ్ఞముగను, స్వతంత్రముగను, చేతన్యరూపముగ నున్నదని, పూర్ణముగ నెఱుంగుటకు, బుద్ధియను నినుపదారిగుండ శక్యమైనంత దూరము పోయిన పిదప నాదారి ననుసరించి

యైనను, దానికంటె పరమందైనను, కొంత సమ్యకమును ప్రేమయు ననెడికాలి త్రోవనే వెళ్లవలయు ననునది నిర్వివాదమై యున్నది. మఱియు 'నేనెవరిని తల్లియనియు, దేవతవలె వంద్యురా లనియుఁ బూజ్యురా లనియు నెన్నుకొను చున్నానో యామెనే యితరు లోకసామాన్య స్త్రీ యనియో, లేక, నైయాయి కులయొక్క శాస్త్రీయశబ్దాడంబరానుసారముగ "గర్భధారణప్రసవాది స్త్రీత్వసామాన్యావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నవ్యక్తివిశేష" మనియో తలఁచుచున్నారు;— ఒక చిన్నవ్యవహారికోదాహరణమునుండి కేవల తర్కముచేఁ గలుగు జ్ఞానముకు, సమ్యకము, ప్రేమయు ననుమూసయందుఁ బోయుటచే దానియందేమిభేదము కలుగునో యది యందఱకును సహజముగఁ దెలియును. మఱియు నీకారణముచేతనే కర్మయోగులలో సైతము సమ్యకము గలవాఁడు శ్రేష్ఠుఁ డని గీతలలోఁ జెప్పఁబడినది (గీ. ౬. ౪౭). "అచింత్యాః ఖలు యే భావాః న తాంస్తర్కేణ చింతయేత్"— "ఇంద్రియాతీతము లగుటచే నేపదార్థముల చింతించుట సాధ్యము కానేరదో వానియొక్క స్వరూపనిర్ణయము కేవల తర్కమూలముననే చేయఁగూడ"దని పూర్వమునందు చెప్పినతీరున నధ్యాత్మశాస్త్రమునందును సిద్ధాంతము చేయఁబడినది.

నిర్గుణపరబ్రహ్మమును సామాన్యమనుజులు దెలిసికొనుటకష్టమనునది మాత్రమే యాటంకమైన యెడల బుద్ధిమంతులలో మతభేద మున్నను, నీయాటంకమును శ్రద్ధచేతను, లేక, విశ్వాసముచేతను పోఁగొట్టవచ్చును. కారణమేమి యన: ఈపురుషులలో నధికముగ విశ్వసనీయుఁ డెవఁ డని చూచి మనమతనివాక్యము మీఁదనే శ్రద్ధ యుంచినఁ జాలును (గీ. ౧౩-౨౫). తర్కశాస్త్రమునం దీమార్గమును "ఆప్తవచనరూపమైన ప్రమాణ"మని చెప్పుచున్నారు. ఆప్తులనఁగా: విశ్వసనీయులగుపురుషులు. జగత్తుయొక్క వ్యవహారమును బరికించితిమేని వేలకొలఁది జనులాప్తవాక్యమును విశ్వసించియే తమవ్యవహారములను నడిపించుచున్నారని కాన్పించుచున్నది. రెండయిదులు పది యగుటకు బదులుగ నేడేల కావు? లేక, యొకటి వెంబడి నింకొకటి వేసితిమేని రెండు గాక పదునొకం డెందు కగుచున్నది? అను నీప్రశ్నల కుపపత్తిని, లేక, కారణమును జెప్పుటకు సమర్థులయినవారు కొలఁది మందియే యున్నారు. అయినను నీసిద్ధాంతమును సమ్యకమని యంగీకరించియే జగత్తులో నెల్లరును వ్యవహరించుచున్నారు. హిమవత్పర్వతముయొక్క యెత్తు అయిదు మైళ్లా? లేక పదిమైళ్లా? యనునంశమున ప్రత్యక్షమగు జ్ఞానము గలవారు స్వల్పముగనే యుందురు. అయినను హిమాలయముయొక్క యెత్తెంత యని ఘనుల నెవరైన నడిగిరేని పాఠశాలలో భూగోళవర్ణనయొక్క పుస్తకమునందు

చదువుకొన్న ౩౬౦౦౦ అడుగులయెత్తనుసమాధానమును వేగముగఁ జెప్పెదము. కాని యీతీరుననే బ్రహ్మ మెట్లున్నదని యెవరైన నడిగిన నిర్గుణముగ నున్నాడని యుత్తర మిచ్చుట కభ్యంతరమేమి? అది నిజముగ నిర్గుణముగ నున్నదా? లేదా? యని పూర్తిగఁ బరిశీలించి దానియొక్క సాధకబాధక ప్రమాణములను విచారించు నంతబుద్ధి సామాన్యజనులకు లేకపోయినను నమ్మకమను మనోధర్మము కేవలమహా బుద్ధిమంతులగు పురుషులకే లభ్యమగునను నియమము లేదు. కేవలాజ్ఞానులకు సైతము నమ్మక ముండకపోదు. మఱియు నమ్మకముచే నజ్ఞాని తనవ్యవహారముల నెప్పుడును జేయుచుండినయెడల నానమ్మకముచే బ్రహ్మము నిర్గుణమని యెఱుంగుటకు నేమియు నభ్యంతరము లేదు. మోక్షధర్మములయొక్క యితిహాసముల బాగుగ విచారించినయెడల జ్ఞాని బ్రహ్మస్వరూపవిషయమై చర్చఁ జేసి యది నిర్గుణ మని నిశ్చయింపక మునుపే సృష్టికి మూలకారణమైనట్టియు సృష్టియందున్న నశ్వరములును ననిత్యములయిన పదార్థములకంటె విలక్షణమైనదియు నొకానొకపదార్థము, అనాద్యంతము, అమృతము, స్వతంత్రము, సర్వశక్తియుతము, సర్వజ్ఞము, సర్వవ్యాపియు నయిన తత్త్వమని తననమ్మకముచేతనే తెలిసికొని, యీబ్రహ్మ నేదో యొకరూపముచే నుపాసన జేయుచున్నటులఁ గన్పట్టుచున్నది. ఈజ్ఞానమునకు నుపపత్తి యీసమయమునం దతనికి చెప్పుటకు సాధ్యము కాని మాట సత్యమే; కాని యాధిభౌతికశాస్త్రమునందు సైతము మొదట ననుభవము ననంతరము దానికి నుపపత్తియు ననియే క్రమము? ఉదాహరణము—భాస్కరాచార్యులవారికి పృథ్వియొక్కయు తుదకు న్యూటనువానికి సమస్తము నగు ప్రపంచమునందలివస్తువుల గురుత్వాకర్షణయొక్కయు కల్పన తోఁచుటకు మున్నె వృక్షమునుండి పండు క్రిందికి జారి పడు ననువిషయ మెల్లవారికి తెలిసినదియె. అధ్యాత్మశాస్త్రమునకును నీన్యాయ్యమే వర్తించును. నమ్మకము ప్రాప్తమయిన జ్ఞానమును పరిశీలించి దానికి నుపపత్తిని జేర్చికొనుట బుద్ధియొక్క కార్యమే కాని సర్వదా యోగ్యమయిన యుపపత్తి చెప్పలేకపోయినంతమాత్రముచేతనే, నమ్మకముచే ప్రాప్తమయినజ్ఞానము భ్రమయే యనుటకు సాధ్యము కాదు.

అది యట్లుండనిమ్ము. బ్రహ్మము నిర్గుణమను జ్ఞానముమాత్రముచేతనే కార్యము నిర్వహించునెడల పైనఁజెప్పినటుల నాకార్యమును నమ్మకముచే సైతము నెఱవేర్పవచ్చు ననుదాని విషయమై సంశయ మేమియు లేదు (గీ. ౧౩. ౨౫). కాని వెనుక తొమ్మిదవప్రకరణమునఁ జెప్పినటుల మనుష్యునకు నీజగత్తునందు పరమసాధ్య మగు నేబ్రాహ్మీస్థితి యనఁగా నేసిద్ధావస్థ గలదో దానిని బొందుట బ్రహ్మమునిర్గుణ మను

శుష్కజ్ఞానము కలుగుటచే సాధ్యము కానేరదు. చిరకాలాభ్యాసముచేతను, నెడ తెగకయుండుటచేతను, నీజ్ఞానము హృదయమందును దేహేంద్రియములందును నుండునజ్ఞానమును భేదించుకొనిపోయి యాచరణద్వారా బ్రహ్మాత్మైక్యబుద్ధి దేహస్వభావముగ మారవలయును; మఱియు నట్లగుటకుఁ బరమేశ్వరస్వరూపమును బ్రేమచే నాకలించుకొని మనస్సును దదాకారముగఁ జేయుట యనునదియే యొకమార్గముగ నున్నది. ఈమార్గము, లేక, సాధనము మనదేశమున చిరకాలమునందుండి వచ్చుచున్నది. దీనినే యుపాసన, లేక, భక్తియని చెప్పుచున్నారు. "సా(భక్తిః)పరానురక్తి రీశ్వరే"—"ఈశ్వరునియందలి నిరతిశయమగు ప్రేమనే భక్తి యని చెప్పుచున్నా"రని భక్తిలక్షణము శాండిల్యసూత్రములందు వ్రాయఁబడినది. (శాండి. సూ. ౨)పర మనఁగా: కేవలము నిరతిశయము ననునదియే కాక నిర్హేతుకము ననియు నర్థమే కాన, నాయనురక్తి నిష్కామముగను నిరంతరముగ నుండవలయును.—"అహేతుక్యవ్యవహితా యా భక్తిః పురుషోత్తమే" (భాగ. 3. ౨౯. ౧౨)—అని భాగవతపురాణమునందుఁ జెప్పఁబడినది. కారణ మేమి యనఁగా: "ఓపరమేశ్వరా! నా కది కావలయు నిది కావలయు"నని ప్రార్థించునప్పుడుండు భక్తి సహేతుక మగును. కావున కామ్యములగు వైదికయజ్ఞయాగాదికర్మలవలె దీనికిని కొన్నియంశములయుండైనను క్రియాస్వరూపము సంభవించును. భక్తి యిట్లు వ్యాపారి (అనఁగా: రాజసము) యగునేని దానివలన పూర్ణమగు చిత్తశుద్ధి కానేరదు; మఱియుఁ జిత్తము పూర్ణముగ శుద్ధముకానిచో నాధ్యాత్మికోన్నతికి, లేక, మోక్షప్రాప్తి కాటంకము కలుగక మానదు. అధ్యాత్మశాస్త్రమునం దున్న పూర్ణనిష్కామత్వముయొక్క తత్త్వ మీతీరున భక్తిమార్గమునందును స్థిరముగ నున్నది. గీత, యీభగవద్భక్తులను నాల్గువిధములుగ విభజించెను. వానిలో అర్థార్థి (అనఁగా: ఏదో యొకకార్యముకొఱకుఁ బరమేశ్వరునియందు భక్తిగలవాఁడు) క్రిందిమెట్టులోనివాఁడు. మఱియుఁ బరమేశ్వరుని దెలిసికొనుటచే సంపాదించుకొనవలసిన దేమియు లేకపోయినను (గీ. 3. ౧౭) నారదాదులవలె నేజ్ఞాని యితరనిష్కామకర్మల నాచరించినట్లు కేవలకర్తవ్యబుద్ధిచేఁ బరమేశ్వరుని భజించునో వాఁడె సర్వభక్తులలో శ్రేష్ఠుఁ డని చెప్పఁబడినది (గీ. ౭. ౧౬. ౧౭). ఈభక్తి భాగవతపురాణమునందు—

"శ్రవణం కీర్తనం విష్ణోః స్మరణం పాదసేవనమ్
అర్చనం వందనం దాస్యం సఖ్య మాత్మనివేదనమ్."

(భాగవత. ౭. ౫. ౨౩)

అను నీ తొమ్మిదివిధములుగఁ జెప్పఁబడినది. అదే నారదునియొక్క భక్తి సూత్రములయందు పదునొకండు విధము లని చెప్పఁబడినది (నా. సూ. ౮౨). కాని యీసర్వవిధములగు భక్తులును మహారాష్ట్రమునందున్నదాసబోధ మొదలగు గ్రంథములయందు విస్తృతముగ నిరూపింపఁబడినది; కాన వాని విషయమై యిచ్చో విశేషచర్చ చేయను. భక్తి యెట్టిదయినను, పరమేశ్వరునిమీఁద నిరతిశయముగను,నిర్హేతుకముగను ప్రేమ నుంచి వృత్తి తదాకారముగఁ జేయుట యను సామాన్యకార్యమును ప్రతిమనుజుఁడు తన మనస్సుచేతనే చేయవలయు నని స్పష్ట మగుచున్నది. కారణ మేమి యనఁ: బుద్ధి యనునంతరింద్రియము కేవలము మంచిచెడుగులను, ధర్మాధర్మములను, లేక, కార్యాకార్యములను నిర్ణయించుటకంటె విశేష మేమియుఁ జేయునది కాకపోవుటచే మిగిలిన సర్వమానసికకర్మలను మనస్సుచేతనే చేయవలసి వచ్చు నని వెనుక నాలవప్రకరణములోఁ జెప్పఁబడినది. అనఁగా: ఉపాసనకు మనస్సును నుపాస్యముఁ (అనఁగా: దేనిపై ప్రేమ నుంచవలయునో యావస్తువును) నను రెండువిషయము లుండవలయును. కాని యుపనిషత్తులలో, నేశ్రేష్ఠమయిన బ్రహ్మస్వరూప ముపపాదింపఁబడినదో యది యింద్రియాతీతము, అవ్యక్తము, అనంతము, నిర్గుణము “ఏక మే వాద్వితీయః” అగుటచే నుపాసన నచ్చోనుండి యారంభము చేయుటకు శక్యము కానేరదు. కారణ మేమి యన: ఈ శ్రేష్ఠమగు బ్రహ్మస్వరూప మెప్పు డనుభవగోచరమగునో యప్పుడు మనస్సు భిన్నముగ నుండదు. అనఁగా: ఉపాస్యము ఉపాసకుఁడు, లేక, జ్ఞాత, జ్ఞేయము అను నీరెండును నేకరూపము లగుచున్నవని వెనుక నధ్యాత్మప్రకరణములోఁ జెప్పఁబడినది. నిర్గుణబ్రహ్మము చరమసాధ్యముగ నున్నది; సాధనము కాదు; మఱియు నేసాధనముతో నైనను నిర్గుణబ్రహ్మముతో తాదాత్మ్యమును (ఏకరూపము) సంపాదించుకొనుటకు పాత్రత మనస్సునకుఁ గలిగిననే కాని యీ శ్రేష్ఠమగు బ్రహ్మస్వరూపసాక్షాత్కారము కాదు. కావున సాధనములను సమకూర్చుకొని చేయు నుపాసనలో విషయమగు బ్రహ్మస్వరూపము రెండవతరగతిలోనిది. (అనఁగా: ఉపాస్యము నుపాసకము నను భేదముతో మనస్సునకు గోచర మగునది సగుణమే యని తాత్పర్యము). మఱియు నందువలన నుపనిషత్తులలో నెచ్చటెచ్చట బ్రహ్మయొక్క యుపాసన జెప్పఁబడినదో యచ్చటచ్చట నుపాస్యబ్రహ్మము అవ్యక్తమయినను సగుణమే వర్ణింపఁబడినది. శాండిల్యవిద్యయందు దేని నుపాసింపు మని చెప్పియున్నదో యాబ్రహ్మ మవ్యక్త మనిరాకారము నయినను, నది ప్రాణశరీరము, సత్యసంకల్పము, సర్వగంధము, సర్వ

రసము, సర్వాకర్షయు నని మనస్సునకు గోచరమగు గుణములతోఁ గూడి యుండవలె యునని ఛాందోగ్యోపనిషత్తునందుఁ జెప్పఁబడినది (ఛాం. ౩. ౧౪). ఉపాస్యబ్రహ్మ మిచ్చోట సగుణ మైనను 'అవ్యక్తము' అనఁగా: నిరాకారమై యున్నది. కాని మనుజులమనస్సుయొక్క స్వభావము ననుసరించి పరిశీలింపగా "సగుణవస్తువులలో సైత మేది యవ్యక్తమో (అనఁగా: ఏదయిన నొకరూపము గంధము మొదలగుగుణము లేకపోవుటచే నేత్రాదీంద్రియములకు గోచరము కాదో) దానిపై ప్రేమ నుంచుటచేఁ గాని, లేక, దాని నెల్లప్పుడును చింతించుటచేఁ గాని, మనస్సు నద్దానివిషయమై స్థిరమైనదిగ నొనర్చికొని వృత్తిని తదాకారముగఁ జేయుటయే మిక్కిలి కష్టమైనది. వేయేల? దుఃఖసాధ్యమైనది. కారణ మేమి యన, మన సనునది స్వభావముగనే చంచలమైనందున నింద్రియగోచరమగు నేవస్తువైనను, నాధారార్థమై మనస్సున కెదురుగ నుండినచో కాని విషయమునను స్థిరమగుటకు వీలు లేక మాటిమాటికిఁ దెలియనటులే యుండును. చిత్తస్థైర్య మను నీమానసికకర్మ గొప్పగొప్ప జ్ఞానులకు సైతము దుష్కరముగఁ దోఁచును; సామాన్యమనుజునివిషయమై యేమి చెప్పవలయును? కావున భూమితిశాస్త్రము నభ్యసించుచున్నప్పు డేరీతిగ-నన-బి యనంతము వెడల్పులేనిది కావుననే యవ్యక్తమయినది. అయినను, నిడివి యను గుణము దానియం దుండుటచే, సగుణమైన రేఖయొక్క కల్పన మనస్సున తట్టుటకై యా రేఖయొక్క చిన్నభాగమును, నమోనాగా, బల్లపై వ్యక్తముగ వ్రాసిచూపవలసి వచ్చునో యారీతిగనే సర్వకర్త, సర్వశక్తియుతుఁడు, సర్వజ్ఞుఁడు గనుకనే సగుణుఁడైనను నిరాకారుఁడు (అనఁగా: అవ్యక్తుఁడు) నగుపరమేశ్వరునియందు ప్రేమ స్థిరమై వృత్తి తదాకార మగుటకు మనస్సున కెదురుగ నేమైన (అనఁగా: ప్రత్యక్షనామరూపాత్మకమగు వస్తువు) నుండిననే కాని సామాన్యులకు సాధ్యము కానేరదు. * వేయేల? మొదట దేనినైన నొక వ్యక్తవస్తువును చూచిననే కాని

* ఈవిషయమున, "శ్లో. అక్షరావగమలబ్ధయే యథా స్థూలవర్తులదృషత్పరిగ్రహః,
శుద్ధబుద్ధపరిలబ్ధయే తథా దారుమృణ్మయశిలామయార్చనమ్."

"అక్షరములను దెలిసికొనుటకై (బాలురకు) గుండ్రనిజాతిముక్కల నక్షరములనుగఁ జెక్కి చూపించుటవలెనే (నిత్య) శుద్ధబుద్ధపరబ్రహ్మజ్ఞానము కలుగుటకొఱకు కొయ్యలు, మన్ను, ఱాయి వీనితోఁ జేయఁబడిన విగ్రహములను స్వీకరించుచున్నారు" అని యోగవాసిష్ఠమున నున్నదని కొందఱనియెదరు; కాని యీశ్లోకము గురుయోగవాసిష్ఠమునఁ గానరాదు.

యవ్యక్తవస్తువుయొక్క కల్పన మనుజులయొక్క మనస్సునందు స్ఫురించుటకు శక్యము గాదు. ఉదాహరణము: ఎఱుపు, పసుపు మొదలగు నవ్యక్తపురంగులను మొదట నేత్రములతోఁ జూచినపిదప 'రంగు' అను సామాన్యమును, అవ్యక్తము నగుకల్పన మనుష్యునియొక్క మనస్సునందు స్ఫురించుచుండు ననియు, మఱియొక విధమున స్ఫురింప దనియు స్పష్టమగుచున్నది. కాని దానిని నీవు మనుజునియొక్క మనస్స్వభావ మనియైనను జెప్పుము, లేక, దోష మనియైనను జెప్పుము. ఏమి చెప్పినను మనస్సుయొక్క యీస్వభావ మెంతపర్యంతము దేహధారి యగుమనుజునకుఁ దీసి పారవైచుటకు సాధ్యము కాదో యంతపర్యంతము నుపాసనార్థమై (అనఁగా: భక్తికొఱకు) నిర్గుణములో నుండి సగుణములోనికిని, దానియందు కూడ, నవ్యక్తమగు సగుణమునుండి వ్యక్తమయిన సగుణములోనికిని, దిగినఁ గాని సాధ్యము కానేరదు. కావున వ్యక్తోపాసనయొక్క మార్గ మనాదినుండియు ప్రచారములోనికి వచ్చి యున్నది. తుదకు రామతాపనీయాద్యుపనిషత్తులయందు సైతము, ప్రత్యక్షముగ మానుషరూపధారియగు వ్యక్తమయిన బ్రహ్మస్వరూపము యొక్క యుపాసన చెప్పఁబడినది. మఱియు భగవద్గీతయందు సైతము—

> "క్లేశో ఽధికతర స్తేషాం అవ్యక్తాసక్తచేతసామ్
> అవ్యక్తా హి గతి ర్దుఃఖం దేహవద్భి రవాప్యతే."

"అవ్యక్తమునందుఁ జిత్తము నేకాగ్రముగఁ జేయుట చాల కష్ట మగును, కారణ మేమి యనఁగా: దేహేంద్రియధారులైన మనుజులకు నీయుక్తమగు గతినిఁ బొందుట స్వభావముగఁ గష్టమగును." (గీ. ౧౨. ౫),—అని యీసిద్ధాంత మే సోపపత్తికముగ ననువదింపఁబడినది. ఈప్రత్యక్షమార్గమునే 'భక్తిమార్గ' మను చున్నారు. బుద్ధిచేఁ బరబ్రహ్మయొక్క స్వరూపమును నిశ్చయించినపిదప అపర బ్రహ్మముయొక్క యవ్యక్తస్వరూపమునందు విచారణమాత్రముచేత మనస్సును స్థిరపఱచుకొనుట యొకానొకబుద్ధిమంతునకు శక్యమగును. ఎవరికిని సాధ్యము కాకపోదు; కాని యీతీరుననే యవ్యక్తమునందు మనస్సును సక్తముఁజేయుట యనుకార్యమైనను నమ్మకముచేతను, ప్రేమచేతను మాత్రమే సిద్ధించునది యగు టచే నీమార్గమునందును శ్రద్ధ, ప్రేమలయొక్క యావశ్యకత యుండక తప్పదు. కావున నిజముగ విచారించినయెడల సచ్చిదానందబ్రహ్మోపాసనను సైతము ప్రేమమూలక మగుభక్తిమార్గమునందే చేర్పవలయును. అయినను ధ్యానార్థమయి యీమార్గమునందుఁ గైకొనఁబడిన యీ బ్రహ్మస్వరూపము తొలుతనుండియు నవ్య

క్తమును, కేవలబుద్ధిగమ్యమును(అనఁగా: జ్ఞానగమ్యమును) ప్రధానమును నగుటచే నీ క్రియను భక్తిమార్గ మనక, నధ్యాత్మవిచారము, అవ్యక్తోపాసన, లేక, కేవలముపాసన, లేక, జ్ఞానమార్గము ననుట పరిపాటి; మఱియు నుపాస్యబ్రహ్మము సగుణముగనే యుండవలసివచ్చినను, అదియే యవ్యక్తమునకు మాఱుగ వ్యక్తముగ నుండుటయు, నావ్యక్తస్వరూపములందు సైతము, ముఖ్యముగ మనుష్యదేహధారిగ స్వీకరింపఁబడెనేని, యట్లు స్వీకరించుటయే భక్తిమార్గమగును, కాని, మార్గములు రెండైనను రెంటింటియందు నొకపరమేశ్వరుఁడే, పొందఁదగినవాఁడును, తుద కొకసామ్యబుద్ధియే మనస్సునందుఁ బుట్టును గాన దమతమ యధికారానుసారముగ నొకమేడమీఁదికే యెక్కుటకు నీరెండును ననాదిసిద్ధములును వేర్వేఱైనవియు నగునిచ్చెనలుగ నున్నవి. మార్గము వేఱగుటచే సాధ్యములు వేఱైనవి కావని స్పష్టముగఁ గాన్పించుచున్నది. వీనిలో నొకనిచ్చెనకు బుద్ధియు, రెండవదానికి శ్రద్ధయు, ప్రేమయు మొదటిమెట్లుగ నున్నవి. మఱియు నేమార్గమునుండి వెడలినను, తుద కొకపరమేశ్వరునియొక్కయే, యొకవిధమగు జ్ఞానమే కలుగుటచే, నొకవిధమే యగుమోక్షము లభించు నను సిద్ధాంతముసైతము రెండు మార్గములందు నొక్కరీతినే స్థిరముగ నున్నది; కాని 'జ్ఞానమార్గము శ్రేష్ఠమా? భక్తిమార్గము శ్రేష్ఠమా?' యని చర్చించుటచే లాభ మేమి? రెండుసాధనములును మొదట నధికారితారతమ్యముంబట్టి వేర్వేఱైనను పరిణామమునందు సమానమైన యోగ్యత గలవియే కావున రెంటికిని 'అధ్యాత్మ'మని యొకపేరే గీతలయందు జెప్పఁబడినది (గీ. ౧౧. ౧). కాని సాధనమను సంబంధముచే భక్తిజ్ఞానములను రెండును సమానమయిన యోగ్యతఁ గలవియే యైనను భక్తియనునది యెప్పుడును నిష్ఠ కాదు. జ్ఞాన మనునది నిష్ఠ (అనఁగా: సిద్ధావస్థయందలి కడపటి స్థితి) కావచ్చు ననునది యీరెండింటిలో నున్నభేదము. అధ్యాత్మవిచారముచేఁ గాని, యవ్యక్తోపాసనచేఁ గాని కల్గుపరమేశ్వరుని జ్ఞానమే భక్తి కాఁగలదనుమాట (గీ ౧౮. ౫౫) సత్యమే; కాని యీజ్ఞానము కలిగినపిదప నాపురుషుఁడు సంసారమును వదలి, యీజ్ఞానమునందే మగ్నుఁడయి యుండిన యెడల నతనిని గీత 'జ్ఞాననిష్ఠుఁడని' చెప్పును; 'భక్తినిష్ఠుఁ'డని చెప్పదు. కారణ మేమి యనఁగా: భక్తి యనుక్రియ యుపాస్యము నుపాసకుఁడు నను ద్వైతభావముతోఁ గూడినది యగుటచే కడపటి దైనబ్రహ్మాత్మైక్యస్థితియందు భక్తి గాని యితరమయిన యేయుపాసన గాని యుండ నేరదు. భక్తికి పర్యవసానము జ్ఞాన మగుటచే భక్తి యనునది దానికి సాధనము. సాధ్యము కాదు. కావున నవ్యక్తోపాసన యనువిషయమున జ్ఞాన మను

నది యొకప్పుడు సాధనమైనప్పటికిని బ్రహ్మాత్మైక్యముయొక్క యపరోక్షానుభవమనువిషయమున నాజ్ఞానమే నిష్ఠ(అనఁగా: కడపటి స్థితి) కాఁగలదని సారాంశము. మఱియు నీభేదమును జూపించుట నావశ్యకమైనప్పుడు, జ్ఞానమార్గజ్ఞాననిష్ఠాశబ్దములను,సమానార్థకములుగఁ బ్రయోగింపక యవ్యక్తోపాసనయొక్క సాధనావస్థయందున్న స్థితిని దెలియఁజేయుటకు 'జ్ఞానమార్గ' మనియు, జ్ఞానము కల్గినపిదప సకలకర్మల పరిత్యజించి జ్ఞానమునందె మగ్నుఁడై పోవునట్టి సిద్ధావస్థయందున్న వాని స్థితిని దెలియఁ జేయుటకు 'జ్ఞాననిష్ఠ' యనియు రెండుశబ్దములు ప్రయోగింపఁబడినవి. అనఁగా: అవ్యక్తోపాసన, లేక, అధ్యాత్మవిచారము అనువిషయమున జ్ఞానమనునది యొకసారి సాధన మగునేని (అనఁగా: జ్ఞానమార్గ మగునేని)అపరోక్షానుభవ మను విషయమునం దదియే నిష్ఠ (అనఁగా : తుదదయినట్టియుఁ గర్మత్యాగరూపమయినట్టియు నవస్థ) కాఁగలదు. మఱియుఁ గర్మయొక్క విషయము నటులెయున్నది. శాస్త్రోక్తమర్యాదానుసారముగ జిత్తశుద్ధ్యర్థమయి యేకర్మ మొదట చేయవలసివచ్చునో యది సాధన మగును.ఈకర్మలచేఁ జిత్తశుద్ధి కలిగి పరిణామమునందు జ్ఞానమును శాంతియు ప్రాప్త మగును.కాని ముందీజ్ఞానమునందే మగ్నుఁడుగాక శాంతిచే నామరణాంతమును నిష్కామకర్మలను జేయుచుండె నేని, జ్ఞానయుక్తనిష్కామకర్మ యను విషయమునందు కర్మ యనునది నిష్ఠకావచ్చును (గీ. ౩. ౩). భక్తివిషయ మట్లు కానేరదు. భక్తి యనునది కేవలము మార్గము. జ్ఞానప్రాప్తికి సాధనము నిష్ఠ కాదు. కావున గీతారంభమునందు జ్ఞానము (సాంఖ్యము), యోగము (కర్మ) నను రెండునిష్ఠలనే యుపన్యసించి వానిలోఁ గర్మయోగనిష్ఠయొక్క సిద్ధికొఱకు నుపాయములు, సాధనములు, విధులు, లేక,మార్గములు నేవియో చెప్పుచు(గీ.౮. ౧), నవ్యక్తోపాసన(జ్ఞానమార్గము),వ్యక్తోపాసన(భక్తిమార్గము) యనునవి యన్నదమ్ములవలె పూర్వాపరములై నడచివచ్చుచున్న రెండుసాధనములని చెప్పి యారెంటిలో నవ్యక్తోపాసన క్లేశమయ మగుటచే, వ్యక్తోపాసన, లేక, భక్తి యను సాధన మధికసులభము (అనఁగా :. ఎల్లవారికి నాచరించుటకుఁ దగినట్లున్నది) అని చెప్పఁబడినది. "తుజ హ్వావాఆహేదేవ తరి హా సులభ ఉపాయ" (గా ౩౦౦౨)—అనియే యీవిషయమున గీత చెప్పును. ప్రాచీనోపనిషత్తులలో జ్ఞానమార్గమే విచారింపఁబడియున్నది.మఱియు శాండిల్యాదిసూత్రములు, లేక, భాగవతాదిధర్మములును భక్తిమార్గముయొక్క మాహాత్మ్యమునే స్తుతించుచున్నవి.కాని జ్ఞానమార్గభక్తిమార్గములకు సాధన మను సంబంధముచే నధికారితారతమ్యమును బట్టి భేదమును జూపి రెండింటికిని తుదకు నిష్కామకర్మతో నైక్యము చేయుట

యను కార్యము గీతలయందువలె సమబుద్ధితో, నేయితర ప్రాచీనధర్మగ్రంథము నందును చేసినట్టు స్పష్టముగఁ గాన్పింపదు.

సర్వభూతములయం దొకపరమేశ్వరుఁడే యని యీశ్వరస్వరూపముయొక్క యథార్థమును, ననుభవాత్మకమయిన జ్ఞానము గలుగుటకు దేహేంద్రియధారులైన మనుజు లేమి చేయవలసినదియు, పైన చెప్పిన ప్రకారముగ విచారించితిమేని, అనాదియు, ననంతము, ననిర్వాచ్యము, నచింత్యము, 'నేతి నేతి' యను వాక్యములచేఁ జెప్పఁబడునదియు నగు నీపరమేశ్వరస్వరూపము శ్రేష్ఠమయిన దయినను నది నిర్గుణము, అజ్ఞేయము, అవ్యక్తము నగుటచే మనకు ననుభవములోనికి వచ్చినప్పు డుపాస్యుఁడు, నుపాసకుఁడు నను నీద్వైతభావ ముండక పోవుటచే నుపాసన యచ్చోనుండి యారంభింపఁబడుటకు శక్యము కాదనియు, నది సాధ్యము గాని, సాధనము కాదనియుఁ దోఁచును. మఱియు తద్రూపమగు నద్వైతముయొక్క స్థితి నొందుటకు నుపాసన యనునది యుపాయము గావున, నీయుపాసన కొఱకై యేవస్తువు కైకొనఁదగినదో యది సగుణముగనే యుండవలసివచ్చును. సర్వజ్ఞుఁడు, సర్వశక్తియుతుఁడు, సర్వవ్యాపియు, నిరాకారుఁడు నగు బ్రహ్మముయొక్క స్వరూప మటు లున్నది. అనఁగా సగుణముగ నున్నది. కాని యది కేవలము బుద్ధిగమ్యము, అవ్యక్తము, (అనఁగా: ఇంద్రియములకు నగోచరము) అగుటచే నుపాసన నొనరించుట క్లేశమగును. ఈయుపాసనకొఱకు పరమేశ్వరునియొక్క యీరెండుస్వరూపములకంటె, నేపరమేశ్వరుఁ డచింత్యుఁడును, సర్వసాక్షియు, సర్వవ్యాపియు, సర్వశక్తియుతుఁడును, జగదాత్మయునయి మన మాతనితో మాటలాడునట్లు మనతో మాటలాడునో, మనపై మమతను జెందునో, మనకు సన్మార్గమును జూపి సద్గతి నిచ్చునో, యెవరిని మనము మనసంబంధమైనవాఁ డని చెప్పుదుమో, మనయొక్క సుఖదుఃఖముల నెవరికిఁ దెలియఁ జేయవలయునో, యెవరు మనయొక్క యపరాధములను క్షమింతురో, నేను నీవాఁడ ననియు నీవు నావాఁడ వనియు మన మెవనితోఁ జెప్పుదుమో, యెవఁడు మనలఁ దండ్రివలె రక్షించునో, తల్లివలెఁ బోషించునో, లేక, "గతిర్భర్తా ప్రభుః సాక్షీ నివాసః శరణం సుహృత్" (గీ. ౯. ౧౮)—నాయొక్క గతి, నాకు పోషణకర్త, నాకు ధని, నాకు సాక్షి, నాయొక్క నివాసమునకును నాయొక్క విశ్రాంతికిని నివాసస్థానమో, నాయొక్క కడపటి యాధారమును మూలస్తంభమును, నాయొక్క స్నేహితుఁడును, కింకరుఁడునై యుండెనో, పిల్లవానివలె నే

నెవరిని ప్రేమతోడను, లాలనతోడను జూతునో, యట్టి సత్యసంకల్పుఁడును, సకలైశ్వర్యసంపన్నుఁడును, దయాసాగరుఁడును, భక్తవత్సలుఁడును, పరమపవిత్రుఁడును, పరమోదారుఁడును, పరమకారుణికుఁడును, పరమపూజ్యుఁడును, సర్వసుందరుఁడును, సకలగుణనిధానమును, లేక, సంక్షేపముగఁ జెప్పవలసివచ్చినచో సగుణుఁ డనియు, ప్రేమగమ్యుఁ డనియు, వ్యక్తుఁడనియు (అనఁగా: ప్రత్యక్షరూపధారి యనియు), సులభుఁడు నగు పరమేశ్వరుఁడే మనుజుని యొక్క భక్తికొఱకు స్వభావముగనే యవతరించుచున్నాఁడని, యేధర్మముఁ జూచినను గాన్పించుచున్నది. మూలమునందు 'ఏక మే వాద్వితీయం' అయిన పరబ్రహ్మము, ప్రేమయు, శ్రద్ధయు మొదలుగఁ గలిగినమనోమయములగు నుపనేత్రములచే మనుజులకు గోచర మగును. కడపట చెప్పఁబడిన రెండువిధములయిన స్వరూపములనే వేదాంతశాస్త్రమునం దీశ్వరుఁడని యనుచున్నారు. "పరమేశ్వరుఁడు సర్వవ్యాపి యైనను పాండురంగమూర్తియు, విఠోబాయును నేల చిన్నమూర్తులుగ నున్నారు?" అను ప్రశ్నమునకు "హారితుకామ్హా ఆవఘా ఏకలా, పరిహాధాకులా భక్తసారీ." "ఒకహరియే యంతటను వ్యాపించినవాఁడుగను,సర్వసముఁడుగ నున్నాఁడు; అయినను భక్తికొఱకు ఆభగవంతుఁడు కొద్దివాఁ డగుచున్నాఁడు"—అని తుకారాంబువాగారు సమాధానమును జెప్పిరి (గా. ౩౮. ౭). ఆసిద్ధాంతమే వేదాంతసూత్రములయందు వ్రాయఁబడినది (౧. ౨. ౭). ఉపనిషత్తులలో నేయేస్థలములయందు బ్రహ్మోపాసన వర్ణింపఁబడినదో యాయాస్థలములయం దెల్ల ప్రాణము మనస్సు మొదలగు సగుణవస్తువులును,నవ్యక్తవస్తువులును మాత్రమే నిర్దేశింపఁబడక యొకానొకప్పుడు సూర్యుఁడు (ఆదిత్యుఁడు), లేక, యన్నము మొదలగు సగుణము లగు వ్యక్తపదార్థములయొక్క యుపాసనయుఁ జెప్పఁబడినది (తై. ౩. ౨. ౬.; ఛాం. ౭). మఱియు శ్వేతాశ్వతరోపనిషత్తునందు "మాయాం తు ప్రకృతిం విద్యాత్ మాయినం తు మహేశ్వరమ్"—"ప్రకృతికి మాయ యని పేరు గాన, నామాయకధిపతి యగువాఁడే మహేశ్వరుఁడు" (శ్వే. ౪. ౧౦) అని యీశ్వరలక్షణము చెప్పినపిదప "జ్ఞాత్వా దేవం ముచ్యతే సర్వపాశైః"—"ఈదేవుని తెలిసికొనె నేని సర్వపాశములనుండియు ముక్తుఁడగును (౪-౧౬) అని యనేకస్థలములయందు గీతలయందువలెనే సగుణుఁ డని చెప్పఁబడినది (గీ. ౧౦. ౩.). ఉపాస్య బ్రహ్మముయొక్క-చిహ్నము, ఆనవాలు, అవతారము, అంశ, లేక ప్రతినిధి యని పేర్కొని యుపాసనార్థమై యావశ్యకము లైన యీనామరూపాత్మకములగు వస్తువులనే వేదాంతశాస్త్రమునందు

'ప్రతీక' మని చెప్పుదురు. ప్రతీక (ప్రతి+ఇక) అనఁగాఁ. దనవైపునకు, 'ప్రతి = తెలిసిన' అని ధాత్వర్థము గాన నేవస్తువుయొక్క యైనను నేప్రదేశమునకు మొదట గోచరమై దానిమూలమున నసలువస్తువుయొక్క జ్ఞానము మనకుఁ గలుగునో యాభాగమును 'ప్రతీక'మందురు. ఈన్యాయముచే సర్వవ్యాపియగు పరమేశ్వరుని జ్ఞానము గలుగుటకు నాతనియొక్క యేదైన నొక ప్రత్యక్షమగు భాగమును, లేక, అంశరూప మయినవిభూతియు ప్రతీకముగాఁగలదు. ఉదాహరణము: మహాభారతమునందున్న బ్రాహ్మణవ్యాధసంవాదమునందు వ్యాధుఁడు బ్రాహ్మణునకు నధ్యాత్మజ్ఞానమును జెప్పినపిదప తుదకు "ప్రత్యక్షం మమతో ధర్మస్తం చ పశ్య ద్విజోత్తమ"—"నాయొక్క ధర్మము నిప్పుడు ప్రత్యక్షముగఁ జూడుము" (మ. భా. వన. ౨౧౩.౩) అని చెప్పి యాబ్రాహ్మణుని వ్యాధుఁడు వృద్ధులగు తనతల్లిదండ్రుల కడకుఁ దోడ్కొని పోయి, "వీరు నాకుఁ బ్రత్యక్షదేవతలు" అని మనస్సున భావించుకొని యీశ్వరుని సేవించినటుల సేవించుటయే నాప్రత్యక్షధర్మ మని చెప్పెను. మఱియు నీయభిప్రాయమునే మనస్సున నిడికొని తన వ్యక్తస్వరూపముయొక్క యుపాసనను చెప్పక మునుపు భగవంతుఁడు గీతలయందు భక్తిమార్గము—

"రాజవిద్యా రాజగుహ్యం పవిత్ర మిద ముత్తమమ్,
ప్రత్యక్షావగమం ధర్మ్యం సుసుఖం కర్తు మవ్యయమ్."

"(సర్వవిద్యలలోను శ్రేష్ఠమైనది) (రాజవిద్యయు) (సర్వగుహ్యములలోను శ్రేష్ఠమైనది) (రాజగుహ్యము) ఉత్తమమును బవిత్రమును ప్రత్యక్షముగఁ గాన్పించునదియు, ధర్మానుకూల మయినదియు, సుఖముగ నాచరించుటకు యోగ్యమయినదియు, నక్షయ్యమును నైనది" (గీ. ౯. ౨) అని చెప్పెను. రాజవిద్యారాజగుహ్యములను నీరెండు సమాసములకును 'విద్యానాం రాజా' యనియు 'గుహ్యానాం రాజా' యనియు (విద్యలకు రాజు, మఱియు గుహ్యములకు రాజు) విగ్రహము గాన, సమాసమైనపిదప దానియందున్న రాజశబ్దము సంస్కృతవ్యాకరణనియమానుసారముగ పూర్వమునందుఁ బ్రయోగింపఁ బడవలసివచ్చును. కాని దీనిని మఱియొకవిధముగ "రాజ్ఞాం విద్యా (రాజులయొక్క విద్య) యని మఱియొక విగ్రహముఁ జేసికొని, యనేకులు యోగవాశిష్ఠమునందు చెప్పఁబడినటులు (యో. ౨. ౧౧. ౧౬. ౧౮.), ప్రాచీనులగు ఋషులు రాజులకు బ్రహ్మవిద్య నుపదేశించినందున బ్రహ్మవిద్యకే, లేక, యధ్యాత్మ జ్ఞానమునకే, రాజవిద్య

యనియు, రాజగుహ్య మనియు పేర్లు వచ్చినవనియు, కావున గీతలయందున్న రాజవిద్యా రాజగుహ్యము లను నీరెండుశబ్దములకును రాజుల కుపదేశింపఁబడిన విద్యయు గుహ్యము నని యర్థము చెప్పవలయుననియు (అనఁగా: అధ్యాత్మజ్ఞానము వివక్షితము గాని, భక్తి వివక్షితముగా నేరదనియు) వారి యభిప్రాయము. గీతలలోనున్న మార్గమును మనువు, ఇక్ష్వాకుమొదలగు రాజులయొక్క పరంపరచేతనే ప్రవర్తింపఁజేయఁబడినది (గీ. ౪. ౧). కాన, 'రాజవిద్యా రాజగుహ్యం' అను నీరెండుశబ్దములును రాజులయొక్క విద్య, రాజులయొక్క గుహ్యము (అనఁగా: రాజమాన్యములగు విద్యాగుహ్యము) లనునర్థములందే గీతలలోఁ బ్రయోగింపఁ బడలేదని చెప్పుటకు సాధ్యము కాదు. కాని యీయర్థమును స్వీకరించినను ప్రకృతస్థలమునందున్న యీశబ్దములు జ్ఞానమార్గము నుద్దేశించి ప్రయోగింపఁబడలేదని తెలిసికొనవలయును. కారణమేమి యనఁగా: ఈశ్లోకము గీతలలో నే యధ్యాయమునఁ జెప్పఁబడినదో దానియందు మొత్తముపై భక్తిమార్గమే ప్రతిపాద్యమై యున్నది (గీ. ౯. ౨౨—౩౧). మఱియు సాధ్యమైన బ్రహ్మ మొక్కటయినను, అధ్యాత్మవిద్యయందున్న సాధనాత్మకమైన జ్ఞానమార్గము కేవలము బుద్ధిగమ్యమును, 'అందుచేతనే యవ్యక్తము' సదుఃఖకారకము నగునని గీతలయందే స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడినందున (గీ. ౧౨. ౫) తద్విరుద్ధముగ దానినే భగవంతుఁ డిప్పుడు ప్రత్యక్షావగమం అనఁగా: వ్యక్తము మఱియు 'కర్తుం సుసుఖం' అనఁగా: ఆచరించుట సుఖకారక మనియు చెప్పుట సంభవించునని తోఁపదు. కావున ప్రకరణ సామ్యముకొఱకును, కేవలభక్తిమార్గమునకే సరిగ సంబంధించునది యగుటచేతను, రాజవిద్యాశబ్దముచే భక్తిమార్గమె యిచ్చో వివక్షితమయి యున్నదని సిద్ధమగును. 'విద్య' యనుశబ్దము కేవల బ్రహ్మజ్ఞానవాచకముగ నేగాక పరబ్రహ్మ నెఱుఁగుటకు నేసాధనములు, లేక, మార్గములు గలవో తద్వాచకముగ సైత ముపనిషత్తులలోఁ బ్రయోగింపఁబడినది. ఉదాహరణము, శాండిల్యవిద్య, ప్రాణవిద్య, హార్దవిద్య మొదలగునవి; మఱియు వేదాంతసూత్రములలోఁ దృతీయాధ్యాయము నందలి తృతీయపాదమునం దుపనిషత్తులలోఁ జెప్పఁబడిన యీ సర్వప్రజ్ఞలును (అనఁగా: సాధనములు) విచారింపఁబడినవి. ఈవిద్య గుప్తముగనుండుటచే ముఖ్యశిష్యులకే తప్ప నితరుల కెవ్వరికిని పూర్వ ముపదేశింపకుండ నుండిరనియు, నుపనిషత్తులయందుఁ గాన్పించుచున్నది. కావునను విద్యను గైకొనినను నది గుహ్యముగనే యుండవలయును; కాని బ్రహ్మప్రాప్తిని గుఱించి సాధనభూతములైన యేయేగుహ్యవిద్యలు, లేక మార్గములు గలవో యవి యనేకము లున్నను వాని

యన్నింటిలోను గీతలయందున్న భక్తిమార్గరూపమగు విద్యరయే యనఁగా: సాధనమే శ్రేష్ఠము. (విద్యానాంచ, గుహ్యానాం చ రాజా). కారణ మేమి యన: జ్ఞాన మార్గమునందలి విద్యవలె యది 'యవ్యక్తము' కాక, నేత్రములకుఁ బ్రత్యక్షముగఁ గాన్పించునదిగ నున్నది. మఱియు నందువలన దానియొక్క యాచరణమును సుఖముగఁ జేయవచ్చును అని మామతమునందు పైశ్లోకమునకు భావార్థకముగనున్నది. గీతలయందు కేవలము బుద్ధిగమ్యమగు జ్ఞానమార్గమే ప్రతిపాద్యమైనయెడల వైదిక ధర్మములయందున్న సర్వసాంప్రదాయములవారికిని వేలకొలఁది వత్సరములుగ నేటివఱకుఁ నీగ్రంథవిషయమున నింతగౌరవ ముండునా యని తోఁచును. లోకులకు గీతయందున్న మాధుర్యము, ప్రేమ, లేక, రసపూర్ణత యనునవి దానియందుఁ బ్రతిపాదింపఁబడిన భక్తిమార్గముయొక్క పరిణామమే యై యున్నది. పరమేశ్వరునియొక్క ప్రత్యక్షావతారమైన శ్రీకృష్ణుఁడే మొదటగీతాధర్మములఁ జెప్పినవాఁడు, మఱియు దానిలోను, అజ్ఞేయమగు పరబ్రహ్మముయొక్క శుష్కజ్ఞానమును జెప్పక ప్రతిస్థలమునందును "నాయందు సర్వము ఓతప్రోతమయియున్నది" (గీ. ౭. ౭.) "ఈసమస్తమును నాయొక్క మాయయే" (గీ. ౭. ౧౪); "నాకంటె వేఱగు రెండవవస్తు వేదియు లేదు." (గీ. ౭. ౭.); "నాకు శత్రువులును మిత్రువులును సమానులే." (గీ. ౯. ౨౯); "నేనే యీజగత్తును బుట్టించినాఁడను" (గీ. ౯. ౪) అనియుఁ, దుద్దకు "నేనే బ్రహ్మమును; మోక్షమునకును మూలభూతుఁడను (గీ. ౧౪. ౨౭.). "నేను పురుషోత్తముఁడను (గీ. ౧౫. ౧౮.); కావున సర్వధర్మములను వదలి నీవు నన్ను ఒకనినే సేవింపుము. నేను నిన్ను సకలపాపములలో నుండి ముక్తుఁడనుగఁ జేయుదును; భయపడకుము." (గీ. ౧౮. ౬౬.) అనియు తనయొక్క సగుణమును, వ్యక్తము నయినరూపము నుద్దేశించి భగవంతుఁ డర్జునున కుపదేశించెను. అందువలన సమదృష్టి, పరమపూజ్యుఁడును ప్రేమపూర్ణుఁడు నయినపురుషోత్తముని యెదుట మనము సాక్షాత్తుగా నిలువఁబడియున్నామని శ్రోతకు భావన పుట్టును గాన నాత్మజ్ఞానమునం దతనికి దృఢనిష్ఠ గలుగుటయే కాక యొకప్పుడు జ్ఞానము, భక్తి యనువానిని వేఱువేఱుగ విభజింపక జ్ఞానమునందు భక్తియును, భక్తియందు జ్ఞానమును గుంభితముగ నుండుటచే జ్ఞానభక్తులు, లేక, బుద్ధిప్రేమలు అనువానికిఁ బరస్పరవిరోధము లేమిచే పరమేశ్వరునియొక్క జ్ఞానమువలెనే దానియందున్న రసము సైత మనుభవగోచర మగును. మఱియు సర్వభూతములయందు నాత్మౌపమ్యబుద్ధి స్ఫురించుటచేఁ దుదకుఁ జిత్త

మునకు విలక్షణమగు శాంతియు, సమాధానసుఖమును ప్రాప్త మగును. పాలలోఁ బంచదార వేసినటుల దీనియందే కర్మయోగముయొక్క భారము వేయఁబడినది; కాని గీతలయందున్న జ్ఞానము ఈశావాస్యోపనిషత్తులోఁ జెప్పినటుల మృత్యువును, అమృతమును—అనఁగా: ఇహలోకము పరలోకము—కలిసి శ్రేయస్కర మగు నని మనపండితులు సిద్ధాంతము చేసినందుల కేమియు నాశ్చర్యము లేదు. పైవివేచనవలన, భక్తిమార్గమనఁగా నేమి? జ్ఞానమార్గమునందును భక్తిమార్గమునందును గల సామ్యవైషమ్యము లేవియైనదియు, భక్తిమార్గమును రాజమార్గము (రాజవిద్య) సులభమైన నిచ్చైన యని యేల చెప్పుచున్నదియు, గీతలయందు భక్తి స్వతంత్రనిష్ఠ యని యెందులకుఁ జెప్పఁబడదో యదియుఁ జదువరులకు స్పష్టమగును; కాని జ్ఞానప్రాప్తికి నీసులభము, ననాది, ప్రత్యక్షమునగు మార్గమునందు సైతము మోసపోవుస్థల మేది గలదో దాని నిప్పుడు చెప్పవలయును. చెప్పనంతట నామార్గమునఁ బోవుబాటసారులు భ్రమపడి యపమార్గమునఁ బడవచ్చును. భగవద్గీతలో నీయపమార్గము స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడినది. వైదికభక్తిమార్గమునం దితరమగు భక్తిమార్గములకంటె నుండు విశేష మిదియే. పరబ్రహ్మమందు మనస్సుయొక్క యాసక్తి దృఢమై చిత్తశుద్ధి ద్వారా సామ్యబుద్ధి యుత్పన్న మగుటకు సామాన్యమనుజులయెదుట పరబ్రహ్మముయొక్క "ప్రతీక" మని యేదైన నొక సగుణవస్తు వనఁగా వ్యక్తమగు వస్తు వుండవలయును. లేనిచోఁ జిత్తము స్థిరము కానేర దను నది మాత్రమే విచారింప, నది యెల్లరకు నంగీకార్యముగ నున్నను, ఈప్రతీకము లెట్టుండవలయు నను విషయమున ననేకపర్యాయములు కలహించుచున్నారనియు, నితిహాసములవలన స్పష్టమగును. అధ్యాత్మజ్ఞానదృష్టిచేఁ జూచితి మేని యీపరమేశ్వరుఁడు జగత్తునం దెచ్చటను లేకపోఁడు. మఱియు భగవద్గీతలయందును అర్జునుఁడు "నిన్ను నేయేవిభూతులయొక్క రూపముచేఁ జింతింపవలయునో (భజింపవలయునో) ఆవిభూతులను నాకుఁ జెప్పుము" (గీ. ౧౦. ౧౭) అని శ్రీకృష్ణుని ప్రశ్నచేసిన పిదప పదియవయధ్యాయమునందు భగవంతుఁ డింద్రియములలో మనస్సు, స్థావరములలో హిమాలయము, యజ్ఞములలో జపయజ్ఞము, సర్పములలో వాసుకి, దైత్యులలో ప్రహ్లాదుఁడు, పితరులలో నర్యముఁడు, గంధర్వులలో చిత్రరథుఁడు, వృక్షములలో నశ్వత్థము, పక్షులలో గరుడుఁడు, మహర్షులలో భృగువు, అక్షరములలో అకారము, ఆదిత్యులలో విష్ణువు, మొదలగుస్థావరజంగమమగు సృష్టియందు నాలుగుమూలలు వ్యాపించియున్న తనయనేకవిభూతు లిత్యాదిగ తుదకు—

"యద్య ద్విభూతిమత్ సత్త్వం శ్రీమ దూర్జిత మేవ వా,
తత్తదే వావగచ్ఛ త్వం మమ తేజోంశసంభవమ్." (గీ. ౧౦. ౪౧);

"ఓయర్జునా! ఏయేవస్తువులు వైభవముతోడను, లక్ష్మితోడను, ప్రభావముతోడను కూడుకొనియున్నవో యవి యన్నియు నా తేజస్సుయొక్క యంశమునుండి పుట్టినవని యెఱుంగుము" విశేష మేమి చెప్పవలయును? నాయొక్క యొకఅంశముచేతనే యీసర్వజగత్తును వ్యాపించియున్నాను అని చెప్పెను. మఱియు దీనియనంతరముననుండు నధ్యాయములో విశ్వరూపదర్శనముచే నీసిద్ధాంతమున నర్జునునకుఁ బ్రత్యక్షజ్ఞానము పుట్టునట్లు చేయఁబడినది. జగత్తున కంటికిఁ గాన్పించు వస్తువులు, గుణములు, పరమేశ్వరునియొక్క రూపములే (ప్రతీకములే) యైనయెడల, వానిలోఁ బరమేశ్వరుఁ డొకదానియందే యున్నాఁడనియు మఱియొకదానియందు లేఁడనియు నెవఁ డెట్లుచెప్పును? అతఁడు దూరమునందున్నను సమీపమునందున్నాఁడు: సద్రూపుఁడు నసద్రూపుఁడు నగుటచే నీరెండింటికి పరమందున్నాఁడు; లేక, గరుడుఁడు- సర్పము, మృత్యువు-చచ్చువాఁడును, విఘ్నకర్త-విఘ్నహర్త, భయకృత్తు-భయనాశనుఁడు, ఘోరుఁడు-అఘోరుఁడు, శివుఁడు-అశివుఁడు, వృష్టిని కలుగఁజేయువాఁడు - అరికట్టువాఁడును (గీ. ౯. ౧౯ మఱియు ౧౦. ౩౨) నతఁడే యయి యున్నాఁడని యంగీకరించుటయే శాస్త్రమూలముగఁ దెలియును. మఱియు భగవద్భక్తుఁడగు తుకారాంబువాగారును—

"తుకా మ్హణే జే జే బోలా, తే తే సాజే యా విఠ్ఠలా".

(తు. గా. ౩౦౬౫. ౪)

"మన మేరీతిగఁ జెప్పినను నది యాభగవంతునియొక్క మహిమకుఁ దగియే యుండును."—అని చెప్పిరి. జగత్తుయొక్క ప్రతివస్తువును ఇట్లంశమునుబట్టి పరమేశ్వరునియొక్క సర్వవ్యాపకముగురూపము నొక్కసారిగ కనిపెట్టలేనివారియవ్యక్తము శుద్ధము నయినరూపమును దెలిసికొనుటకు సాధనములని, లేక, ప్రతీకము లని యీయనేకవస్తువులలో నే వస్తువునైనను మొదట నుపాసనార్థమై గ్రహించుటకు నభ్యంతర మేమి? కొందఱు మనస్సు నుపాసించెదరేని, కొందఱు జపయజ్ఞములను ద్రవ్యయజ్ఞములను జేయుదు: ఒకఁడు గరుఁడుని భజించెనేని యొకఁడు 'ఓమ్' అనుమంత్రాక్షరమునె జపియించును. కొందఱు విష్ణువును, కొందఱు శివుని, కొందఱు గణపతిని, కొందఱు భవానిని భజింతురు. కొందఱు మాతాపితరులను పరమేశ్వరుఁ డనుబుద్ధి సేవింతురు. కొందఱు వానికంటె వ్యాపకమైన విరాట్పురుషునియొక్క జిత్త

సన శ్రేష్ఠమని యెన్నుదురు. కొందఱు సూర్యుని భజింపుడని చెప్పుదురేని, మఱి కొందఱు సూర్యునికంటె కృష్ణుఁడును, రామచంద్రుఁడును శ్రేష్ఠు లని నుడువుదురు; కాని యీసర్వవిభూతియు మూలమునం దొక్కటిగనే యున్న దనుదృష్టి యజ్ఞానముచేఁ గాని మోహముచేఁ గాని చెడిపోవుటచే, లేక, ధర్మమునందు మొదట నేమియు లేమిచే నిట్టియుపాసనలయందే పృథాభిమాన ముత్పన్నమగును. కావున ననేకసమయములయందు యుద్ధముఁ జేయవలసినంత యవకాశము గలుగును. వైదిక, బౌద్ధ, జైన, క్రైస్తవ, మహమ్మదీయ ధర్మములయందున్న పరస్పరవిరోధముల నొకవైపున నుంచినను, నొకసగుణమును వ్యక్తము నైన క్రైస్తవమతమునందే యుపాసకులలో విధిభేదములచే నొకరి నొకరు చంపుకొనునట్టిసమయము వచ్చినదని యిరోపాఖండపు ఇతిహాసమునుండి కాన్పించుచున్నది. మఱియు మనదేశమునందున్న సగుణోపాసకులలో సైత మొకరిదేవుఁడు నిరాకారుఁ డగుట మఱియొకరి సాకారదేవునికంటె బాగుగ నున్నాఁడని వివాదము నేఁటికిని జరుగుచునే యున్నది. భక్తిమార్గమునం దుద్భవించు నీవివాదమును తీర్మానించుట కేదైన మార్గ మున్నదా? ఉండెనేని యది యెద్దియో చెప్పినఁ గాని భక్తిమార్గము నిరపాయము కానేరదు. కావున గీతయం దీప్రశ్న కేమి యుత్తర మీయఁ బడినదో యిప్పుడు కొంచెము విచారింతము. హిందూస్థానమునందలి ప్రస్తుతపుస్థితిలో నీప్రశ్నకు యోగ్యమగు నుత్తర మిచ్చుట విశేషమహత్వము గలదని చెప్ప నక్కఱ లేదు.

మనస్సును స్థిరపఱచుకొని సామ్యబుద్ధిని సంపాదించుకొనునిమిత్తమై పరమేశ్వరునియొక్క యనేకములగు సగుణవిభూతులలో నేదో యొకజాతియొక్క స్వరూపమును మనస్సున మొదట నుంచుకొనుటయు, లేక, ప్రతీకమని ప్రత్యక్షముగ కంటియెదుట నుంచుకొనుటయు ననునీసాధనము ప్రాచీనము లగు నుపనిషత్తులయందు సైతము చెప్పఁబడినది. తుదకు రామతాపిని వంటియుత్తరోపనిషత్తులలోను, గీతలయందును మానవరూపధారియు, సగుణుఁడు నయినపరమేశ్వరుని యొక్క నిస్సీమమును, ఏకాంతము నైన భక్తి యనునదియె పరమేశ్వరప్రాప్తికి ముఖ్యమైన సాధనముగ నంగీకరింపఁబడినది; కాని సాధన మను మిషచే వాసుదేవభక్తి ప్రధానముగఁ జెప్పఁబడి యున్నను నధ్యాత్మదృష్టితో విచారించితిమేని 'ప్రతీకము' అనఁగా నొకవిధమైనసాధన మగుటచే సత్యుఁడును, సర్వవ్యాపియు, నిత్యుఁడు నైన పరమేశ్వరుఁడు వీనిలో నేప్రతీకమునందు నుండుటకు వీలులేదని

వేదాంతసూత్రానుసారముగ (వే. సూ ४. ౧. ४.) గీతలయందును విదశ స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడినది. విశేష మేమి చెప్పవలయును? నామరూపాత్మకమయిన వ్యక్తమును (అనఁగా: సగుణమగు నేవస్తువును) గైకొనినను నది మాయా సంబంధమే యగుటచే సత్యమైన పరమేశ్వరుని చూడవలసినయెడల దృష్టి నీవిధమగు సగుణమయిన రూపముకంటె పరముగనే యుంచవలయును. భగవంతుని యొక్క అనేకవిభూతులలో నర్జునునకుఁ జూపిన విశ్వరూపముకంటె విశేష వ్యాపకమగు విభూతి యుండ నేరదని స్పష్టమగుచునే యున్నది. అయిన నీవిశ్వరూపమునే భగవంతుఁడు నారదులవారికిఁ జూపి "నీవు చూచునట్టి యీ నారూపము సత్యమయినది కాదు. ఇది మాయ యగుటచే నాయొక్క సత్యస్వరూపమును జూచుటకు దీనికంటె పరముగనే విచారింపవలయును" అని చెప్పెనని నారాయణీయధర్మములలోఁ జెప్పఁబడినది. (భా. శాం. ३३౯. ४४) గీతయందును—

"అవ్యక్తం వ్యక్తి మాపన్నం మన్యంతే మా మబుద్ధయః,
పరం భావ మజానంతో మమావ్యయ మనుత్తమమ్."

"నే నవ్యక్తుఁడ నైనను మూర్ఖులగు లోకులు నన్ను వ్యక్తుఁడు (గీ. ౭.౨४) అనఁగా మనుష్యదేహధారి యని తలఁచుచున్నారు. (గీ. ౯. ౧౧); కాని యది సత్యము కాదు. నాయొక్క యవ్యక్తస్వరూపమే సత్యమైనదని శ్రీకృష్ణుఁ డర్జునునకు బోధించెను. అతీరుననే యుపనిషత్తులలో మనస్సు, వాక్కు, సూర్యుఁడు, ఆకాశము మొదలగు ననేకములును వ్యక్తములు నవ్యక్తములు నగు బ్రహ్మప్రతీకము లుపాసనార్థమై చెప్పఁబడియున్నను తుదకు వాక్కునకును, నేత్రములకును, వీనులకును, గోచర మగునది బ్రహ్మముకాదు గాన—

"య న్మనసా న మనుతే యే నాహు ర్మనో మతమ్,
త దేవ బ్రహ్మ త్వం విద్ధి నేదం యదిద ముపాసతే. (కేన. ౧. ౫-౮).

"మనస్సుచే నేది తలఁచుకొనుటకు సాధ్యము కాదో, పైఁగా మనస్సే యొవరి మననశక్తి యధీనముగ నుండునో యది సత్యమైన బ్రహ్మ మని నీవు తెలిసికొనుము. దేనిని ప్రతీక మని యుపాసించుచున్నారో యది (నిజమయిన) బ్రహ్మము గాదు."—అని స్పష్టముగఁ జెప్పబడినది. మఱియు "నేతి నేతి" వాక్యముల కును నదియే యర్థము. మనస్సు, ఆకసము, లేక, వ్యక్తోపాసనయొక్క మార్గానుసారముగ సాలగ్రామము, శివలింగము, శ్రీకృష్ణునియొక్క, లేక, సాధుపురుషునియొక్క వ్యక్తమగు మూర్తి, లేక, శిలామయము లేక ధాతుమయ

మయిన దేవతామూర్తులు గలదేవాలయము, లేక, మూర్తి లేకుండుమందిరములు మసీదులు మొదలగువానిలో దేనిని గ్రహించినను నివియన్నియు పిల్లలయొక్క క్రీడాశకటములవలె స్థిరీకరించుటకు (అనఁగా : చిత్తప్రవృత్తిని పరమేశ్వరుని వైపునకు వంచుటకు) సాధనము లగును. వారివారి సంతోషానుసారముగఁ గైకొనఁబడిన రంగువస్తువులు, చందనము, లేక, కలశము మొదలగునవి కుంటివానికి బండివలె నధికారానుసారముగ నుపాసనార్థమై చెప్పఁబడిన ప్రతీకము లెంత యిష్టము లైనను సత్యమగు పమేశ్వరుఁడు "ఈ ప్రతీకములలో లేఁడు" "న ప్రతీకే న హి సః" (వే. సూ. ౪. ౧. ౪)—దానికి పరముగ నున్న దని తుదకు తెలిసికొనవలయును. మఱియు నీకారణముచేతనే "నామాయ యెవరికి తెలియదో యట్టిమూఢులు నన్ను దెలిసికొనలేరు" అని భగవద్గీతలయందు సైతము సిద్ధాంతము చేయఁబడినది. (గీ. ౭. ౧౩—౧౫ చూడు) భక్తిమార్గమునందున్న మనుష్యులను దరింపఁజేయుశక్తి సజీవములు గాని, నిర్జీవములు గాని యయిన మూర్తులయందుఁ గాని, శిలామయములగు భవనములయందుఁ గాని లేదుగాన నీప్రతీకములకంటె శ్రేష్ఠమయిన యీశ్వరభావననే యాప్రతీకమునందు తనసౌలభ్యముకొఱ కుపాసకుఁ డుంచుకొనుటయే సత్యమైనతారక మగును. ప్రతీకము శిలామయ మైనను, ధాతుమయ మయినను, లేక, మఱియొకటి యైనను నేమియు విశేషము లేదు. ప్రతీకముకంటె శిలాదులయోగ్యత యెప్పుడు నధికము కానేరదు. ప్రతీకమునం దేభావన యెటులుండు నటులే యీభక్తియొక్క ఫలమును పరమేశ్వరుఁడు—ప్రతీకము గాదు—నీ కిచ్చుచున్నాఁడు; గాని యీప్రతీకము మంచిదా? లేక, యాప్రతీకముమంచిదియా? యని వివాదపడుటవలన నేమియు విశేషము లేదు. నీయొక్క భావము శుద్ధము కానియెడల ప్రతీక మెంతమంచిదైన నేమి ప్రయోజనము? దినమంతయు లోకులను ముంచవలయునని వ్యాపారము చేయుచు సంధ్యాకాలమునందు, లేక, రాత్రియందు దేవాలయములోనికి దేవతాదర్శనమునకుఁ గాని, లేక, యొకానొక నిరాకారదేవునిమందిరమం దుపాసించు నిమిత్తమయి కాని వెళ్లుటచేఁ బరమేశ్వరప్రాప్తి యగుట యెట్లు సంభవించును?

"విషయీ లోక శ్రవణా యేతీ, తే బాయకాం కడేచ పహాతీ,
చోరటే లోక చోరూన జాతీ, పాదరక్షా." (దాస. ౧౪. ౧౦. ౨౬)

"కొందఱు వైషయికులు కథాశ్రవణముఁ జేయుచు స్త్రీలనే చూచుచుందురు. దొంగ లాసమయముననే చెప్పుల నెత్తుకొని పోవుదురు"—అని పురాణ

ములను వినుటకొఱకును దేవాలయములకును బోవుకొందఱిని సమర్థులు వర్ణించినారు. కేవలదేవాలయములయందుఁ గాని, దేవతలయొక్క మూర్తులయందే కాని తారకత్వ ముండినయెడల వీరికిని ముక్తి లభింపవలయును. పరమేశ్వరునియందు భక్తి మోక్షార్థమయి యుపయోగించును; కాని, వ్యావహారికము లైన, లేక, స్వార్థము లైన విషయములయం దపేక్ష గలవారు వేర్వేఱు దేవతలనే యారాధింపవలయునని యనేకు లెన్నెదరు. మఱియు నిస్వార్థబుద్ధిచే వారీదేవతలవెంటఁ బడుదురని గీతలయందు నున్నది. (గీ. ౭. ౨౦.) కాని యాదేవతలు వారియారాధనచే సంతసించి ఫలమును తామే యిత్తురు. ఈజ్ఞానము తాత్త్వికదృష్టి ననుసరించి నిజమైనది కాదని యీగీతయే పిదపఁ జెప్పుచున్నది. "ఏవాసన నైనను మనస్సులో నుంచికొని యే దేవత నారాధించినను నాయారాధనయొక్క ఫలము నిచ్చుట యనుకార్యము సర్వవ్యాపియగు పరమేశ్వరునిదియేయై యున్నది. దేవతలదికాదు" అని యధ్యాత్మశాస్త్రముయొక్క స్థిరమయిన సిద్ధాంతము. (వే.సూ. ౩. ౨. ౩౮-౪౧) మఱియు నదియే గీతాతాత్పర్యము. (గీ. ౭. ౨౨) కాని ఫలమిచ్చు పరమేశ్వరుఁ డీరీతిగ నొక్కఁడే యైనను వారివారి యుక్తాయుక్తములగు భావనల ననుసరించి వేర్వేఱగు ఫలము నిచ్చుచుండుటచే (వే. సూ. ౨. ౧. ౩౪-౩౭) నాయాదేవతలయొక్క, లేక, ప్రతీకములయొక్క యుపాసనాఫలములు వేర్వేఱుగ నున్నట్లు మనకుఁ గాన్పించును. మఱియు నీయభిప్రాయమునే మనస్సున నిడికొని—

"శ్రద్ధామయోఽయం పురుషో యో యచ్ఛ్రద్ధ స్స ఏవ సః"

"మనుష్యుఁడు శ్రద్ధామయుఁడై యున్నాఁడు. ప్రతీక మేదైనను, నెవరికెట్టి శ్రద్ధ గలదో యట్లు వారగుదు" రనియు(గీ. ౧౭. ౩; మైత్ర్యు. ౪. ౬;) లేక—

"యాంతి దేవవ్రతా దేవాన్ పితౄన్ యాంతి పితృవ్రతాః,
భూతాని యాంతి భూతేజ్యా యాంతి మద్యాజినోఽపి మామ్."
(గీ. ౯-౨౫)

"దేవతలను భజించువారు దేవలోకమును, పితరులను భజించువారు పితృలోకమును, భూతముల భజించువారు భూతములను, నన్ను భజించువారు నన్నును బొందుచున్నా" రని లేక—

'యేయథా మాం ప్రపద్యంతే, తాం స్తథైవ భజామ్యహమ్.'

"ఎవరు నన్నెటులో భజించుచున్నారో వారి నే నట్లు భజించుచున్నాను" (గీ. ౪. ౧౧)—అనియు భగవంతుఁడు సెప్పినాఁడు. సాలగ్రామ మనునది యొక

జాయియే. దానియందు విష్ణుభావమునుంచి పూజింతురేని విష్ణులోకమును జెందు దురు. ఆప్రతీకమునే, యక్షరాక్షసాదిభూతములయొక్క బాధలనుండి భయపడి యదియే గొప్పవని యెన్ని, వానిగా భజింతురేని యాయాయక్షరాక్షసాది భూతములయొక్క భావము ననుసరించి యుండును. ప్రతీకమును బట్టి యుండదు. అనుసిద్ధాంతము మనసర్వశాస్త్రకారులకు సమ్మత మయినదే. మఱియు వ్యవహార మునందు సైతము మూర్తిని పూజించుటకంటె ముందుగఁ బ్రాణప్రతిష్ఠాపనఁ జేయు నాచారమునందున్నరహస్య మిదియె. ఏదేవతయొక్క భావనచే మూర్తియొక్క పూజ చేయవలయునో, యాదేవత ప్రాణప్రతిష్ఠ దానియందుఁ జేయుచున్నారు. మూర్తియందు పరమేశ్వరునియొక్క భావన నునుపక మూర్తి యనఁగా నేదో యొక యాకారము గలిగినమన్ను, జాయి, లేక, లోహ మనునూహతో దాని నెవరును బూజింపరు. ఎవఁ డైన పూజించెనేని గీతలయందలి పైఁజెప్పఁబడిన సిద్ధాంతానుసారముగ నతనికి మన్నుయొక్క గాని, లేక, జాతియొక్క గాని గతి ప్రాప్త మగు ననునది నిర్వివాదమయి యున్నది. ప్రతీకమునకును, దానియందుం చినభావనకును నీరీతిగ భేదము నెఱిఁగినపిదప ప్రతీక మేదయిన దానివిషయమై పెనఁగులాడుటకు కారణ మేమియు నుండ నేరదు. కారణమేమి యన: ప్రతీక మనఁగనే దేవుఁడను బుద్ధి యిప్పు డుండ నేరదు. సర్వకర్మలయొక్క ఫలము నిచ్చుసర్వసాక్షియగు పరమేశ్వరునియొక్కదృష్టి భక్తులభావన ననుసరించియె యుండును. కావున "దేవుఁడు భావననే యపేక్షించును. ప్రతీకము నపేక్షింపఁడు" అని తుకారాంబువా చెప్పినాఁడు. భక్తిమార్గమునందలి యీతత్త్వమును తెలిసికొ నినవారియొక్క మనస్సునందు తా ముపాసించు నీశ్వరస్వరూపమే, లేక, ప్రతీ కమే సత్యమైనందున నితరప్రతీకము లసత్య మయిన వనుదురాగ్రహ ముండదు. ఎవరి ప్రతీక మెట్టులున్నను, దానిగుండ పరమేశ్వరుని భజించువారి కాయొకపర మేశ్వరునే పొందుదు మను నుదారబుద్ధియు నుత్పన్నమగును; మఱియు—

"యేఽ ప్యన్యదేవతాభక్తాః యజంతే శ్రద్ధయాన్వితాః,
తేఽపి మామేవ కౌంతేయ యజం త్యవిధిపూర్వకమ్." (గీ. ౯. ౨౩)—

"విధి, యనఁగ బాహ్యోపచారము, లేక, సాధనము శాస్త్రోక్తముగఁ గాక పోయినను నితరదేవతలను శ్రద్ధతో (వారియందు శుద్ధమగు పరమేశ్వర భావమునుంచి) పూజించువారు, మఱియొకవిధముగ నన్నే పూజించుచున్నా రు." అని భగవంతుఁడు చెప్పినదానియందు నమ్మకము గలుగుటకుఁ బ్రారంభ

మగును. భాగవతమునం దీయర్థమే కొంచెము శబ్దభేదముతో వర్ణింపఁబడినది. (భాగ. ౧౦. పూ. ౪౦. ౮—౧౦) శివగీతయందు మాత్రము పై శ్లోకమే మాత్రమక్షరమును పొర్లుపడక వ్రాయఁబడినది. (శివ. ౧౨. ౪) మఱియు "ఏకం సద్విప్రా బహుధా వదన్తి" (ఋ. ౧. ౧౬౪. ౪౬) అను వేదవచనమునకుఁ దాత్పర్య మిదియే. దీనివలన నీ తత్త్వము వైదికధర్మములలో బహుకాలము క్రిందట నుండియుఁ బ్రవర్తించుచున్నదని సిద్ధమగుచున్నది. మఱియు నిటీవలివారగు శ్రీశివాజి మహారాజువంటి వైదికధర్మనిరతులగు పురుషులు సర్వోత్కృష్టులుగా నున్నప్పుడు సైతము పరధర్మాసహిష్ణుత యను దోషము వారియం దేమాత్రముఁ గాన్పింపకపోవుట యీపైనఁ జెప్పిన సిద్ధాంతఫలమే యయియున్నది. ఈశ్వరుఁడు సర్వవ్యాపియు, సర్వసాక్షియు, సర్వజ్ఞుఁడు, సర్వశక్తిగలవాఁడును సైయున్నాఁడు. వేయేల? ఈగుణము లన్నింటికంటె పరమునందును నున్నాఁడు. (అనఁగా అచింత్యుఁడుగ నున్నాఁడు)అని సత్యమైన తత్త్వమును తెలిసికొనక యొకకాలమునందును, నొకదేశమునందును, నొకతల్లిగర్భమునందును, నొకరంగుతోను, నొక పేరుతోడను, లేక, యాకృతి తోడను నున్నాఁ డని, తా నెన్నుకొనిన వ్యక్తస్వరూపమును మాత్రమే సత్య మని తలఁచి నామరూపాత్మకమగు మిథ్యాభిమానమును జెంది దానికొఱకు కత్తి (తరవారి) తో నొకరిప్రాణము నొకరు తీసివైచుపర్యంతము వచ్చుట యనునది మనుష్యులయొక్క శోచనీయములగు మూర్ఖవస్థలకు లక్షణము. గీతలయందున్న భక్తిమార్గమునకు 'రాజవిద్య' యని పేరున్నమాట సత్యమే; కాని "నాయొక్క దృశ్యస్వరూపముకూడ మాయయే. నాసత్యస్వరూపమును జూడవలయునేని యీమాయను దాఁటి పరమునకు వెళ్లుము" అని స్వయముగ భగవంతుఁడు యథార్థము నుపదేశించి నట్లుపదేశించి "అవిభక్తం విభక్తేషు" అను సాత్త్వికజ్ఞానదృష్టితో సర్వధర్మములయందున్న యైక్యమును దెలియఁజేసి భక్తిమార్గమునందున్న వివాదకారణములగు విషయములను సమూలముగ నశింపఁజేయు ధర్మోపదేశకుఁడు మొదట నెచ్చో నుదయ మయినదియు, లేక యట్టిగురుని మతము ననుసరించువా రెక్కువగ నేదేశమున నున్నదియు పరిశీలించినయెడ భారతభూమికి నగ్రస్థాన మీయవలయునని చెప్పుటయే న్యాయ్య మయి యున్నది. 'రాజవిద్యయు, రాజగుహ్యమునను నీ ప్రత్యక్షములగు పక్షుల'నాయాసముగ వశమై యుండ నజ్ఞానమను సులోచనమును నేత్రములకు పెట్టుకొని యది బాగు లేదని చెప్పుటకు మనలో కొందఱు క్షణమాత్రమైనను సిద్ధముగ నుండుట యనునది మనదురదృష్టమే యగును.

ప్రతీక మేదైనను భక్తిమార్గమువలనఁ గలుగుఫలము ప్రతీకమందు మనముంచు భావనసంబంధమైనదియే కాని ప్రతీకమూలమైనది గాదు; కావున ప్రతీకముల విషయమై వివాదపడుటవలన కార్య మేమియుఁ లేదనుమాట సత్యమె; కాని ప్రతీకమునందు వేదాంతదృష్టిచే శుద్ధమగు నేపరమేశ్వరునిభావము నుంచవలసి యుచ్చునో యాశుద్ధమగుపరమేశ్వరుని స్వరూపముయొక్క కల్పన యనేకుల కొక సారియే చేయుటకు, వారిప్రకృతినిబట్టి గాని, లేక, యజ్ఞానము వలనఁ గాని తటు చుగా శక్యము గాకుండునని యనేకు లందురు; కాని యట్టివారికి ప్రతీకమునందు శుద్ధభావమునుంచి పరమేశ్వరప్రాప్తిని కలుగఁజేసికొనుటకు మార్గ మేది? భక్తి మార్గమునందు జ్ఞానముయొక్క కార్యములను నమ్మకముతోఁ జేసికొనవచ్చును. కారణ మేమి యన: శుద్ధపరమేశ్వరస్వరూపమును విశ్వాసముచే, లేక, శ్రద్ధచేఁ దెలిసి కొని ప్రతీకమునందు నాభావననుంచినఁ జాలునని చెప్పుటవలన ప్రయోజనము లేదు. కారణ మేమి యన: భావన యుంచుటయైనను, మనస్సుయొక్క ధర్మమే; అయి నను, దానికి కొంచెమో, గొప్పదో బుద్ధియొక్కసాహాయ్య ముండిననే కాని యెప్పుడును కార్యము నెఱవేఱదు. ఇతరములగు మనోధర్మములవలెనే శ్రద్ధాప్రేమ లొకవిధముగ గ్రుడ్డివే యగుటచే "దేనియందు శ్రద్ధ యుంచవలెను, దేనిమీఁద కూడదు; లేక, దేనిమీఁద ప్రేమ యుంచవలయును, దేనిమీఁద కూడ"దనువిషయము కేవలము శ్రద్ధకుఁ గాని, లేక, ప్రేమకుఁ గాని యెప్పుడును దెలియదు. ఈకార్య మును బ్రతిమనుజుఁడును తనబుద్ధిచేతనే తెలిసికొనవలయును; కారణ-మేమియన: సారాసారములను వివేచన చేయునది బుద్ధియే కాని మఱియొక యింద్రియము కాదు. కావున నొకానొకనిబుద్ధి తీవ్రము గాకపోయినను శ్రద్ధ నెచ్చట నునుప వలయునో తెలియునంతమాత్రమైనను నది సమర్థముగ నుండవలయును. లేనియెడల వెఱ్ఱిశ్రద్ధచేతవలెనె, వెఱ్ఱిప్రేమచేతనైతము బద్ధుఁడై రెండుగోతులలోను బడును. పైగా, అనఁగా: శ్రద్ధలేని కేవలబుద్ధియే కార్యము చేయునేని, తర్కించుటచే నది యేవైపునకు నొరుగునో నియమము లేదు. బుద్ధి యెంత యధికముగ తీవ్రమయినదో యంతయధికముగనే భ్రమఁ జెందును. ఇంతయేగాక శ్రద్ధమొద లగు మనోధర్మములు దప్ప కేవలము బుద్ధిగమ్యమగుజ్ఞానమునందే కర్తృ త్వశక్తియు నుత్పన్నము కానేరదని యీప్రకరణారంభముననే చెప్పఁబడినది. కావున శ్రద్ధయును, జ్ఞానమును, లేక, మనస్సును, బుద్ధియు ననువాని కెల్లప్పుడును సంబంధ ముండవలసివచ్చును. కాని మనస్సును బుద్ధియు ననునీరెండును త్రిగుణాత్మకము

అగు ప్రకృతియొక్క వికారములే యగుటచే వానిలో ప్రతివస్తువును పుట్టుక లోనే సాత్త్వికము, రాజసము, తామసము నని మూఁడు భేదములు గలదికావచ్చును; మఱియు వానికి సంబంధము స్థిరముగ నుండినను, నాయామనుష్యులం దేరీతిగ నది శుద్ధాశుద్ధముగ నుండునో యారీతిగనే మనుష్యునియొక్క స్వభావము, జ్ఞానము, వ్యవహారమును వేఱువేఱగుచున్నవి. కేవలము బుద్ధియే పుట్టుక మొదలపరిశుద్ధము, రాజసము, లేక, తామసముగ నుండెనేని దానిచేఁ జేయఁబడిన మంచిచెడుగుల నిర్ణయము సరియైనదిగ నుండకపోవుటచే గ్రుడ్డిదయిన శ్రద్ధ సాత్త్వికమైనను బంధకముగనే యుండును; మఱియు శ్రద్ధయే జన్మ మొదలు నపరిశుద్ధమైన యెడల బుద్ధి సాత్త్వికమైనను నుపయోగింపదు. కారణ మేమి యన: ఇట్టిసమయముల యందు బుద్ధి నిశ్చయించినదానినే శ్రద్ధ యొప్పుకొనక పోవును; కాని సామాన్యముగ మనస్సును బుద్ధియు ననునవి యొక్కొక్కటియె యపరిశుద్ధముగ నుండక యెవరియొక్క బుద్ధి పుట్టుక మొదలపరిశుద్ధముగ నుండునో, వారియొక్క మనస్సును, శ్రద్ధయు నపరిశుద్ధముగనే యుండును. మఱియు నీయపరిశుద్ధబుద్ధి, స్వభావముగనే యపరిశుద్ధముగ నుండు శ్రద్ధ నంతకంత కెక్కువ భ్రమలోఁ బడఁద్రోయును. ఈస్థితియందుఁ బరమేశ్వరునియొక్క శుద్ధస్వరూపము నెవరెంత యుపదేశించినను నది వారిమనస్సునందు పూర్ణముగ స్థిరపడదు; లేక, యనేకపర్యాయములు—అనఁగా: విశేషముగ శ్రద్ధయు, బుద్ధియు, ననురెండును పుట్టుకకు మొదలుగ నపక్వములును, దుర్బలము లగునేని—ఆయుపదేశమునకే, వాఁడు విపరీతార్థమును జేయునని వ్యవహారమునందును స్పష్టముగు మన్నది. ఉదాహరణము—క్రైస్తవధర్మోపదేశకుఁ డాఫ్రికాలో నున్ననల్లనియాకృతి గలయొకజాతిజ్ఞానులకు క్రైస్తవధర్మము నుపదేశించుచు వచ్చినప్పుడు వారి కాకసమునందున్న తండ్రియొక్క గాని, లేక, క్రీస్తుయొక్క గాని వాస్తవికకల్పన నేమియు చేయుటకు శక్యము కాదు. మనము చెప్పునదంతయు వారియొక్క యపక్వబుద్ధి ననుసరించి యసత్యమే యనియుఁ దా మసత్యమునే గ్రహించుచున్నా మనియు వారికిఁ దోఁచును. ఆకారణమున నిటువంటివారికి సంస్కరింపఁబడిన ధర్మమును దెలిసికొనునంత యోగ్యత వచ్చుటకు వారిని నాగరికులయొక్క యోగ్యతకుఁ గైకొని రావలయునని యొక యాంగ్లేయగ్రంథకర్త వ్రాసియున్నాఁడు. * గురు వొక్కఁడైనను శిష్యుల

* "And the only way, I suppose, in which beings of so low an order of development (e. g. an Australian savage or a Bushman) could be raised to a civilized level of feeling and

మధ్యమున భేద మగపడుననియు, సూర్యుఁ డొక్కఁడైనను నతనిప్రకాశము చేత సూర్యకాంతము మండును, మట్టిముద్దయట్లు మండదనియు, అను నీభవభూతి వాక్యమున కిదియే యర్థము (ఉ.రామ.౨.౪); మఱియు నీకారణముచేతనే పూర్వ కాలమునందు శూద్రులు మొదలయిన యజ్ఞజాతులు వేదశ్రవణమునకు ననధికారు లని చెప్పినటుల గన్పట్టుచున్నది. † గీతయందలి పదునెనిమిదియవ యధ్యాయమున నీవిషయము చెప్పఁబడి యుండుటచే బుద్ధి కెట్టు స్వభావముగనె, సాత్త్వికరాజస తామసభేదము లుండునో (౧౮. ౩౦-౩౨) యట్లె శ్రద్ధయు స్వభావముచేతనే సాత్త్వికాదులగు మూఁడుభేదములు గలది యగునని పదునేడవయధ్యాయము(౧౭. ౨) యొక్క యారంభమునందు చెప్పిన పిదప, ప్రతిమనుజునియొక్కయు దేహ స్వభావము ననుసరించి వారివారిశ్రద్ధయుఁ బుట్టుక మొదలుకొని యీరీతిగ వేర్వే ఱగును (౧౭. ౩) గాన సాత్త్వికశ్రద్ధగల పురుషుఁడు సహజముగ దేవతలను, రాజసశ్రద్ధ గలపురుషుఁడు సహజముగ యక్షరాక్షసులను, తామసశ్రద్ధగల వాఁడు భూతపిశాచాదులను నమ్మి భజించునని భగవంతుఁడు చెప్పెను. (గీ. ౧౭. ౪-౬) కాని మనుష్యునియొక్క శ్రద్ధ మంచిదిగఁగాని, చెడుదిగఁగాని యుండుట యనునది యీరీతిని వృద్ధిఁబొందుచున్న స్వభావము నవలంబించి యుండెనేని మొదట యథాశక్తిగ భక్తి నభ్యసించుటచే నీశ్రద్ధ యంతకంతకు నెక్కువగ స్వతంత్రమగుచు నెప్పుడయినను పూర్ణమగుశుద్ధమైన (అనఁగా: సాత్త్వికమైన) యవస్థనుబొందునా? బొందదా? యనుప్రశ్న, పిదప సహజముగనే యుత్పన్న మగును. జ్ఞానమును సంపాదించుకొనుటకు మనుజుఁడు స్వతంత్రుఁడగునా? కాఁడా? యను కర్మవిపాకప్రక్రియయందుండు ప్రశ్నయొక్కయు, భక్తిమార్గమునందున్న పైప్రశ్నయొక్కయు స్వరూప మొక్కటియే యగుటచే సమాధానము సైత మొక్కటిగనే యుండవలయును. నాయొక్క శుద్ధస్వరూపమునందు నీవు మన స్సును స్థిరపఱచుకొనుము —"మయ్యేవమన ఆధత్స్వ"(గీ. ౧౨.౮)—అని యర్జు నునకు మొదట నుపదేశించి, పిదప "నాయందు చిత్తమును స్థిరముగనుంచుట

---

thought would be by cultivation continued through several generations; they would have to undergo a gradual process of humanization before they could attain to the capacity of civilization." Dr. Maudsley's *Body and Mind* Ed. 1873. p. 57.

† See Maxmuller's *Three Lectures on the Vedanta Philosophy* pp. 72, 73.

నీచేత కాకపోయెనేని యభ్యాసమును (మాటిమాటికిఁ బ్రయత్నమును) చేయుము. అభ్యాసము సైతము కానియెడల నానిమిత్తమయి చిత్తశుద్ధికారకము లగు కర్మలను జేయుము. అదియును గానినాఁడు కర్మఫలములను ద్యజించుము, అంను మూలమున నన్నుఁబొందుము" అని పరమేశ్వరుని స్వరూపమును మనస్సులో దృఢపఱచుకొనుటకు భగవంతుఁడు సెప్పిన వేఱువేఱుమార్గములకును (గీ. ౧౨. ౯–౧౧; భాగ. ౧౧. ౧౧. ౨౧–౨౫) నిదియే కారణము. మొదట దేహస్వభావము, లేక, ప్రకృతి తామసమైనచోఁ బరమేశ్వరునియొక్క శుద్ధస్వరూపము నందు చిత్తమును స్థిరముగఁ జేయు నుద్యోగము సైత మొకసారియే, లేక, యొక జన్మమునందే సఫలము కానేరదు; కాని కర్మయోగమునందువలె భక్తిమార్గము నందు నేమియు వ్యర్థము కానేరదు. కావున—

"బహూనాం జన్మనా మంతే జ్ఞానవాన్ మాం ప్రపద్యతే,
వాసుదేవః సర్వ మితి స మహాత్మా సుదుర్లభః" (గీ. ౭. ౧౯.)

"ఒకసారి భక్తిమార్గము నవలంబించినపిదప నీజన్మమునఁ గాకపోయినను మఱుజన్మమునను, ఆజన్మమునఁగానిచో మఱునటిజన్మమునను, నొకప్పుడు కాకపోయినను మఱియొకప్పుడైనను, 'సర్వమును వాసుదేవాత్మకముగనే యున్న' దను పరమేశ్వరస్వరూపముయొక్క సత్యమగుజ్ఞానమును మనుజునకుఁ గలుగును. అజ్ఞానముచే నతనికి ముక్తి లభించును." అని భగవంతుఁ డెల్లవారికి నాశ్వాసవచనము నిచ్చుచున్నాఁడు. ఆఱవయధ్యాయమునందును నీతీరున "అనేక జన్మసంసిద్ధ స్తతో యాతి పరాం గతిమ్" (గీ. ౬. ౪౫) అని కర్మయోగము నభ్యసించువారి నుద్దేశించి చెప్పఁబడినది. మఱియు భక్తిమార్గమునకును నాన్యాయమే వర్తించును. ప్రతీకమునం దేదేవతాభావము నుంచవలయునో దానియొక్క స్వరూపము నీయొక్క దేహస్వభావమును బట్టి మొదటనే సాధ్యమైనంత శుద్ధముగఁ గల్పించి యారంభింపవలయును. చిరకాల మిట్లు చేయఁబడిన భావనకు ఫలమును గొంతకాలమునకుఁ బరమేశ్వరుఁ (ప్రతీకముగాదు) డిచ్చును. (౭. ౨౨) కాని తర్వాత చిత్తశుద్ధికి నితరసాధనాపేక్ష యేమియు నుండక పోవుటచేఁ దోఁచినట్లాచరింపఁబడుచున్న పరమేశ్వరునియందు నిత్యభక్తిచేతనే యీభావన సంస్కరింపఁబడును. పరమేశ్వరవిషయకజ్ఞానము వృద్ధిఁబొందుటచేఁ దుదకు "వాసుదేవ స్సర్వం" అని మనస్సునకు దృఢనిశ్చయము కలిగి దానిచే నుపాస్యోపాసకు లను భేదము నశింపఁగాఁ దుదకు శుద్ధమగు బ్రహ్మా

మునం దాత్మకు లయ మగును. మనుష్యుఁడు తనయుద్యోగమును మాత్రము వదల కూడదు. కర్మయోగమును దెలిసికొనుటమాత్రమైన పిదప సుడిగుండములోఁ బడిన వాఁ డొడ్డునకు లాగఁబడినట్లు సంసారమునఁ బడినవాఁడు పూర్ణసిద్ధి వైపునకు నేరీతిగ లాగఁబడు ననఁగా (గీ. ౬. ౪౪) భక్తిమార్గమునందున్న భక్తుఁ డొకా నొకప్పుడు తన్ను పరమేశ్వరుని స్వాధీనము చేసెనేని యతని నిష్ఠను వృద్ధిఁ బొందించుచు భగవంతుఁడే యతనికిఁ దన స్వరూపముయొక్క పూర్ణజ్ఞానమును దుదకుఁ గలుగఁ జేయును (గీ. ౭. ౧౯; ౧౦. ౧౦.); మఱియు నాజ్ఞానముచేతనే (కేవలము శుష్కమును గ్రుడ్డిదియు నయిన శ్రద్ధచేఁ గాదు) భగవద్భక్తునకుఁ దుదకుఁ బూర్ణమగు సిద్ధి లభించునని గీతాధర్మములయొక్క సిద్ధాంతమని యిందలి సారాంశము. భక్తిమార్గముచే పైపైమెట్టు నెక్కఁగా చివరకుఁ బ్రాప్తమగుని స్థితియు, జ్ఞానమార్గముచేఁ బ్రాప్తమగు కడపటిస్థితియు నను నీరెండు నొకటియే గావున గీతలలోఁ బండ్రెండవయధ్యాయమునందు భక్తిమంతుఁ డైనపురుషుని ధర్మముయొక్కయు స్థితియొక్కయు వర్ణనయు రెండవయధ్యాయమునందున్న స్థితప్రజ్ఞునియొక్క వర్ణనయు నీరెండును నొక్కరీతిగ నున్నవని యీవర్ణనలు చదివినప్పుడెవరి కయినను స్పష్టముగఁ దెలియును. జ్ఞానమార్గభక్తిమార్గము లను నీరెండును నారంభమున భిన్నములుగను నధికారము ననుసరించి యొకఁడు మొదటి మార్గమునను మఱియొకఁడు రెండవమార్గమునను వెళ్లుచుండినను నీరెండు మార్గములును దుద కొకదిక్కునఁ గలియుటచే జ్ఞానికిఁ గలుగు గతియే భక్తునకును బ్రాప్త మగునని దీనివలన స్పష్ట మగును. జ్ఞానమార్గమున మొదటినుండియు బుద్ధిచేఁ దెలిసికొనఁబడినయెడల భక్తిమార్గమునందు శ్రద్ధచేత గ్రహింపఁబడియుండుటయే యీరెంటియందును భేదము; కాని ప్రారంభమునందున్న యీభేదము పిదప లేదు గాన—

"శ్రద్ధావాన్ లభతే జ్ఞానం తత్పరః సంయతేంద్రియః,
జ్ఞానం లబ్ధ్వా పరాం శాంతి మచిరే ణాధిగచ్ఛతి." (గీ. ౪. ౩౯)

"శ్రద్ధ గలవాఁ డింద్రియనిగ్రహముచేత జ్ఞాననిష్ఠుఁ డయ్యెనేని బ్రహ్మాత్మైక్యరూపమయిన జ్ఞానముయొక్క యపరోక్షానుభవము సంఘటిల్లినందున మరల నాజ్ఞానముచేతనే శీఘ్రముగ పూర్ణజ్ఞానము లభించును." లేక—

"భక్త్యా మా మభిజానాతి యావా న్యశ్చాస్మి తత్త్వతః,
తతో మాం తత్త్వతో జ్ఞాత్వా విశతే తదనంతరమ్. (గీ. ౧౮. ౫౫.)

“భక్తిచేత నన్ను దెలిసికొనును (అనఁగా: పరమేశ్వరుఁ డెవ్వఁడైనదియు నెంతవాఁడైనదియు తాత్త్వికజ్ఞానము గలుగును). మఱియు నీజ్ఞానము గలిగిన పిదప (మొదట కాదు) భక్తుఁడు నన్నే కలసికొనుచున్నాఁడు.” అని భగవంతుఁడు చెప్పియున్నాఁడు. (గీ. ౧౧. ౫౪. చూడు) * పరమేశ్వరుని యొక్క పూర్ణజ్ఞానము కలుగుటకు నీరెండుమార్గములు దక్క మూఁడవమార్గము లేదు. కావున నెవరికి జ్ఞానమును భక్తియు నుండవో యతఁడు మాత్రము—“అజ్ఞశ్చాశ్రద్ధధానశ్చ సంశయాత్మా వినశ్యతి” (గీ. ౪. ౪౦)—బొత్తిగ మునిఁగిపోవలయునని గీతలయందే స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడినది.

శ్రద్ధచేతను భక్తిచేతను దుదకుఁ బూర్ణమగు బ్రహ్మాత్మైక్యజ్ఞానము గలుగునను విషయముపై ననేకులగు తార్కికు లుపాస్యము వేఱు నుపాసకుఁడు వేఱు నను ద్వైతభావముచేతనే భక్తిమార్గ మారంభింపఁబడునేని తుదకైనను బ్రహ్మాత్మైక్యరూపమయిన యద్వైతజ్ఞాన మెట్లు గలుగునని యడుగుదురు. గాని యీయాక్షేపణము కేవలము భ్రాంతిమూలకమై యున్నది. ఐక్యజ్ఞానము కలిగిన పిదప భక్తియొక్క ప్రవాహ మాఁగిపోవునని మాత్రమే యీయాక్షేపకుల యభిప్రాయమైనయెడల నాయభిప్రాయమం దేమియుఁ బొరపాటు లేదు. కారణమేమి యన: ఉపాస్యము, నుపాసకుఁడు, నుపాసనయు నను నీత్రిపుటి నశించినపిదప భక్తి యనఁబడువ్యాపారము నిరుద్ధమగు నను విషయ మధ్యాత్మశాస్త్రమునకు మాన్యముగనే యున్నది; కాని ద్వైతమూలకమైన భక్తిమార్గముచేఁ దుదకు నద్వైతముయొక్క జ్ఞానము కలుగుటయే శక్యముకాదని యీయాక్షేపమునకు నర్థమైనయెడల నీయాక్షేపము నిర్మూలకమని తర్కమువలననే గాక ప్రసిద్ధులైనభగవద్భక్తులయొక్క యనుభవముచే సిద్ధమగును. పరమేశ్వరునియందు భక్తునియొక్క చిత్తమెట్లంతకంతకు నెక్కువగ స్థిరమగునో దాని ననుసరించియే భేదబుద్ధియు నశించుట తర్కశాస్త్రదృష్టిచే నేమియు తప్పు కాదు. కారణ మేమి యన: బ్రహ్మసృష్టియందు నైతము పాదరసమువంటి పదార్థముయొక్క లేశములు మొదట వేర్వేరై కొన్నిం

---

* ఈశ్లోకమునందలి “అభి” యను నుపసర్గవలన భక్తి, జ్ఞానమునకు సాధనముగాదు. మఱియేమన: స్వతంత్రమగు సాధ్య మని నిరూపించుటకు శాండిల్యమాత్రమున (సూ. ౧౫) ప్రయత్నము చేయఁబడినది; కాని యాసూత్రార్థ మితరములగుసాంప్రదాయికార్థములవలె నాగ్రహపూర్వకముగఁ జేయఁబడినది గాన సరళ మైనదికాదు.

చుచున్నను బిదప వాని నన్నింటిని నొకచోటఁ జేర్చుటయనేమియు నాటం కమును లేనట్లే యితరవిషయములయందు సైత మేకీకరణక్రియకు మొదట నున్న భిన్నత్వము నుండియే యారంభ మగుట మనము ప్రత్యక్షముగఁ జూచుచునే యున్నాము; కీటకము భ్రమరధ్యానముచేఁ దుదకుఁ దానే భ్రమరమగు న్యాయము నెల్లవా రెఱింగినదియే; కాని తర్కముకంటె సాధువులయొక్క ప్రత్యక్షాను భవమే యీ యాక్షేపణకు ననదృశమైన యుత్తరము. గాన వారిలో భగవద్భక్త శిరోమణియగు తుకారాంబువావంటి వారియొక్క యనుభవము నీవిషయమున నెక్కువప్రమాణ మని యెన్నెదను. తుకారాంబువాగారి యధ్యాత్మజ్ఞాన ముప నిషదాది గ్రంథములయొక్క యధ్యయనముచేఁ గలిగినదని యెవరికిని జెప్ప నక్కఱ లేదు. అయినను వారియొక్క గాథయందు సుమారు మూఁడువందలయేఁబది యభంగ లద్వైతస్థితిని వర్ణించుచున్నవి. మఱియు నాయన్నింటిలోను "వాసు దేవ స్సర్వం" అను నట్టిదికాని (గీ. ౭. ౧౯), లేక, బృహదారణ్యకోపనిషత్తు నందు యాజ్ఞవల్క్యులు వర్ణించినట్లు "సర్వ మాత్మై వాభూత్" అను నట్టిదిగాని యగునర్థమే స్వానుభవముచేఁ బ్రతిపాదింపఁ బడినది. ఉదాహరణార్థమై—

గోడ పణే జైసా గూళ, తైసా దేవ జాలా సకళ,
అతాం భజో కోణే పరీ, దేవ సబాహ్య అంతరీ.
ఉదకా వేగళా, నవ్హే తరంగ నిరాళా,
హేమ అళంకారా నాహీ, తుకా మ్హణే తైసే ఆహ్మీ. (గా. ౩౬-౨౭.)

"బెల్లము లోపలను వెలుపలను సమముగానే తీపై యున్నట్లు భగవంతుఁ డును లోపలను వెలుపలను గూడ సమముగా నిండియున్నందున నెట్లు భజించి నను భజింపవచ్చును. నీటికంటె తరంగము వేఱు కానట్లును, బంగారుకంటె నగ వేఱు కానట్లును నేను భగవంతునికంటె వేఱగువాఁడను కాను" అని తుకా రాంబువా చెప్పెను. వీనిలో మొదటిరెండు చరణము లధ్యాత్మప్రకరణము నందు వ్రాసియే యుపనిషత్తులందున్న బ్రహ్మాత్మైక్యజ్ఞానముతో దానియందున్న యర్థమునకు పూర్ణసామ్యమును చూపియున్నాను. భక్తులయొక్క పరమావస్థను తుకారాంబువాగారు స్వానుభవముచే నీరీతిగ వర్ణించియుండినందున నేతార్కి కులైనను, 'భక్తిమార్గముచే నద్వైతజ్ఞానము గలుగుట' శక్యము గాదని కాని, లేక, దేవునిమీఁద మూఢవిశ్వాసము నుంచుటచేతనే మోక్షము లభించును గాన

జ్ఞాన మక్కఱ లేదని కాని బాష్యకారులనివలె ప్రతిపాదించుటకు సాహసించు యాశ్చర్యకరముగ నున్నది.

భక్తిమార్గముచేతను, జ్ఞానమార్గముచేతను సాధ్య మగునది తుద కొక్కటియే యగుటచే "పరమేశ్వరునియొక్క యనుభవాత్మకమైన జ్ఞానముచేతనే చివరకు మోక్షము లభించు ననుసిద్ధాంతము రెండుమార్గములయందును స్థిరముగ నుండు టయు కాక యధ్యాత్మ, లేక, కర్మవిపాక ప్రకరణములందు వెనుకఁ జెప్పఁబడిన సిద్ధాంతము లన్నియుఁ గూడ గీతలయందున్నభక్తిమార్గమునందు స్థిరముగనే యున్నవి. ఉదాహరణము: భాగవతధర్మములయందు వాసుదేవరూపుఁడయిన పర మేశ్వరునుండి సంకర్షణరూపమయిన జీవ ముత్పన్నమయిన దనియుఁ, దర్వాత సంకర్షణునినుండి ప్రద్యుమ్నుఁడు (అనఁగా: మనస్సును), ప్రద్యుమ్నుని నుండి యనిరుద్ధుఁడు (అనఁగా: అహంకారమును) బయలుదేరె నని చతుర్వ్యూహరూప మగుసృష్టియొక్క యుత్పత్తిని కొందఱు ప్రతిపాదించుచున్నారు. మఱియుఁ గొందఱా నాల్గువ్యూహములలోను మూఁటనో ప్పకొందురు. మఱికొందఱొకవాసు దేవుఁడే సత్యమైనవ్యూహ మందురు. జీవునియొక్క యుత్పత్తివిషయమైన యీమ తములు సత్యమైనవి కావు. అధ్యాత్మదృష్టిచే జీవుఁడు సనాతన పరమేశ్వరుని యొక్క సనాతనమగు నంశమని యుపనిషత్తులయొక్క యాధారమున వేదాంత సూత్రములయందు నిశ్చయింపఁబడినది (వే. సూ. ౨. ౩. ౧౭; మఱియు ౨. ౨. ౪౨-౪౫ చూడుము). కావున కేవలభక్తిమార్గమునందున్న చతుర్వ్యూహకల్పనను వదలి వేసి జీవునిసంబంధములో వేదాంతసూత్రకారులయొక్క పైసిద్ధాంతమే భగవద్గీతలయందును స్వీకరింపఁబడినది. (గీ. ౨. ౨౪; ౮-౨౦; ౧౩. ౨౨. మఱియు ౧౫. ౭. చూడుము). సారాంశ మేమి యన: వాసుదేవభక్తియు, కర్మయోగము నను నీరెండుతత్త్వములును భాగవతధర్మములలోనుండి గీతలలోనికి గ్రహింపఁ బడినను, క్షేత్రజ్ఞరూపుఁడయిన జీవునియొక్కయు, పరమేశ్వరునియొక్కయు స్వరూపవిషయము నైనదియు, నధ్యాత్మజ్ఞానముకంటె వేఱగునదియు నగునేసృష్టి కల్పనకుఁ గాని, లేక, యజ్ఞానులయొక్క కల్పనకుఁ గాని గీతయందేమాత్రము నా ధారము లేదని దీనివలన స్పష్ట మగును; కాని భక్తియు, నధ్యాత్మము ననురెంటికిఁ గాని, లేక, శ్రద్ధయు జ్ఞానము ననువానికిఁ గాని పూర్ణమగు జత కలుపుటలో గీత యెంత ప్రయత్నించినను నధ్యాత్మశాస్త్రముయొక్క సిద్ధాంతమును, భక్తిమార్గము లోనికే గైకొనుటక్కొంచెముగనో గొప్పగనో శబ్దభేదము చేయవలసివచ్చుననియు

గీతలయం దట్లు లక్ష్య ముంచుకొనవలయును. జ్ఞానమార్గమున నుండునదియు, భక్తిమార్గమునందున్నదియు నగు నీశబ్దముచే గీతలలో నొకానొకప్పుడు దృష్టిచేతను, జ్ఞానదృష్టిచేతను చెప్పఁబడిన సిద్ధాంతములయందు పరస్పరవిరోధ ముండుటచే నావిషయములలో గీత యసంబద్ధముగ నున్నదని యనేకులు పొరఁబడినట్లు కాన్పించుచున్నది; కాని యీవిరోధము స్వభావముగ సత్యమైనది కామిచే నధ్యాత్మమునకును, భక్తికిని మనశాస్త్రకారులు చేసిన యేకవాక్యత దెలియక పోవుటచే నీశంక బయలువెడలుచున్నదని మాయభిప్రాయము. కావున నీవిషయమై యిచ్చట కొంచెము విస్తరించుట యావశ్యకమయి యున్నది. పిండమందును బ్రహ్మాండమందును నొకయాత్మయే నామరూపములచే నాచ్ఛాదితమైనది యని యధ్యాత్మశాస్త్రమూయొక్క సిద్ధాంతము గాన "ఏయాత్మ నాయందుఁ గలదో యదియే సర్వభూతములయందును కలదు"—"సర్వభూతస్థ మాత్మానం సర్వభూతాని చాత్మని"—అని కాని (గీ. ౬. ౨౯) లేక "ఇదంతయు నాత్మయే"—"ఇదం సర్వ మాత్మైవ" అని కాని యధ్యాత్మశాస్త్రము ననుసరించి మనము చెప్పుచున్నాము; మఱియు దీని ననుసరించియే "తుకా మ్హణే జే జే భేటే, తే తే వాటే మీ ఏసే." —"ఈకనఁబడునదంతయు నే ననియే తోఁచుచున్నది."(గా. ౪౪౪౪. ౪)—అని తుకారాంబువాగారు చెప్పిరి; కాని యవ్యక్తమగు పరమాత్మకే భక్తిమార్గమునందు వ్యక్తమగుపరమేశ్వరునియొక్క స్వరూపము ప్రాప్తమగును. కావునఁ బైసిద్ధాంతమునకుఁ బ్రతినిధిగ నిప్పుడు "యో మాం పశ్యతి సర్వత్ర సర్వం చ మయి పశ్యతి"—"నేను (భగవంతుఁడను) సర్వభూతములయందును సర్వభూతములు నాయందు నున్నవి—" (౬. ౨౯). యని కాని, లేక, "వాసుదేవ స్సర్వ మితి"—"ఈయున్నదంతయు వాసుదేవమయముగనే యున్నది"—(౭. ౧౯) యని కాని, లేక "సర్వభూతా న్యశేషేణ ద్రక్ష్య స్యాత్మన్యథో మయి"—"జ్ఞానము కలిగినపిదప సర్వభూతములను నీయందును పిదప నాయందును జూచెదవు"—(గీ. ౪. ౩౫) అని గీతలయందుఁ జెప్పఁబడినది; మఱియు నీకారణముచేతనే భాగవతపురాణమునందును—

"సర్వభూతేషు యః పశ్యే ద్భగవద్భావమాత్మనః,
భూతాని భగవ త్యాత్మ న్యేష భాగవతోత్తమః."

"నేను వేఱు, భగవంతుఁడు వేఱు, మఱియు లోకులు వేఱనుబుద్ధిని మనస్సున నుంచక నేనును భగవంతుఁడును నొకటియే యనుభావన నెవఁడు సర్వ

భూతములయందు నుంచుచున్నాఁడో, మఱియు సర్వభూతములు భగవంతుని యందును తనయందు నున్న వని తెలిసికొనుచున్నాఁడో వాఁడు భాగవతులలో శ్రేష్ఠుఁడు"—అని భగవద్భక్తులయొక్క లక్షణము చెప్పఁబడినది. (భాగ. ౧౧. ౨. ౪౫ మఱియు ౩. ౨౪. ౪౬.) అయినను వాస్తవముగ విచారించితిమేని యధ్యాత్మశాస్త్రమునందున్న 'అవ్యక్తపరమాత్మ' యనుశబ్దమునకు మాఱుగ 'వ్యక్త పరమేశ్వరుఁ'డను శబ్దము యోజింపఁబడుటమాత్రమే యిపు డున్నభేద మని స్పష్టమగుచున్నది. అధ్యాత్మశాస్త్రమునందున్న పరమాత్మ యవ్యక్తమగుటచే సమస్తజగత్తును నాత్మమయముగనే యున్నదని యధ్యాత్మశాస్త్రమునందున్న యుక్తివాదముచే సిద్ధించినది; కాని భక్తిమార్గము ప్రత్యక్షముగఁ దెలియునదగుటచేఁ బరమేశ్వరుని యనేకములయిన వ్యక్తవిభూతులను జెప్పి, ప్రత్యక్షమగు విశ్వరూపదర్శనముచే సర్వజగత్తును పరమేశ్వరమయ మైనదని (ఆత్మమయమయిన దని) చెప్పి యప్పు డర్జునునకు దివ్యదృష్టి నిచ్చి సాక్షాత్కారముఁ గలుగఁజేసినాఁడు. (గీ. అ. ౧౦ మఱియు ౧౧) అధ్యాత్మశాస్త్రమునందుఁ గర్మక్షయము జ్ఞానముచేఁ గలుగునని చెప్పఁబడినది; కాని సగుణుఁడైన పరమేశ్వరుఁడు దప్ప జగత్తునందు మఱియొకటేమియు లేమిచే, జ్ఞానము, కర్మ, జ్ఞాత, కర్త, కారయిత, ఫలదాతయు నాతఁడే యయి యున్నాఁడని భక్తిమార్గముయొక్క సిద్ధాంతము. సంచితము, ప్రారబ్ధము, క్రియమాణము మొదలయిన కర్మభేదము లనుచిక్కులోఁ బడక కర్మను జేయుటకు బుద్ధి నిచ్చువాఁడును, లేక, కర్మక్షయమును జేయువాఁడును నొకపరమేశ్వరుఁడే యనియుఁ బ్రతిపాదించుట కిపుడు సాధ్య మగును. ఉదాహరణము:—తుకోబా దేవుని నేకాంతమునందు ప్రార్థించి, స్పష్టముగను ప్రేమపూర్వముగను—

"ఐక పాండురంగా ఏక మాత, కాహీం బోలణే ఆహే ఏకాంత,
అమ్హా జరీ తారీల సంచిత, తరీ ఉచిత కాయ తుఝే."

"ఓ పాండురంగా! ఏకాంతమున నొకమాటఁ జెప్పెదను వినుము. కర్మయే నన్నుద్ధరింపఁ జేయునెడల నీవు చేయునట్టియుపకార మేమి?" యని అడిగి (గా. ౪౯౯) యీయర్థమునే శబ్దాంతరముచే మఱియొకప్రదేశమునందును (గా. ౧౦. ౨౩).—

"ప్రారబ్ధ క్రియమ్మాణ, భక్తాం సంచిత నాహీం జాణ,
అవఘా దేవచి జాలా పాహీం, భరోనియా అంతర్బాహీం."

"ప్రతివాదములు భక్తుల కవసరము లేదు. ఈశ్వరుఁ డొక్కఁడే లోపలను, వెలుపలను, నంతటను వ్యాపించి యున్నాఁడు"—అని చెప్పెను. మఱియు భగవద్గీతలయందును "ఈశ్వర స్సర్వభూతానాం హృద్దేశే ౽ర్జున తిష్ఠతి"(౧౮. ౬౧)—"ఈశ్వరుఁడె సర్వలోకుల హృదయములందును వసించి వారిచే యంత్రములచేతను వలె, సర్వకర్మలను జేయించుచున్నాఁ" డని భగవంతుఁడు చెప్పెను. కర్మవిపాకప్రక్రియయందు జ్ఞానముఁ గలుగఁజేసికొనుటకై తనకుఁ బూర్ణమగు స్వాతంత్ర్య మున్నదని సిద్ధాంతీకరింపఁబడినది. కాని దానికి వ్యతిరేకముగ నిష్ఠీబుద్ధిని సైతము పరమేశ్వరుఁడే యిచ్చుచున్నాఁడు.—"తస్య తస్యాచలాం శ్రద్ధాం తా మేవ విదధా మ్యహమ్." (గీ. ౭. ౨౧). అనియు, "దదామి బుద్ధి యోగం తం యేన మా ముపయాంతి తే" (గీ. ౧౦. ౧౦)—అనియుఁ జెప్పఁబడినది. అట్లే జగత్తులో నున్న సర్వకర్మలును పరమేశ్వరునియొక్క సత్తచేత నడుచును; గావున వాయు వతని భీతిచే విసరును. సూర్యచంద్రు లతనిశక్తిచేతనే నడచుచున్నారు. (కఠ ౬. ౩. బృ. ౩. ౮. ౯). వేయేల? అతనియిచ్ఛ లేకయే వృక్షముయొక్క యాకైనఁ గదలదు. అని భక్తిమార్గమునందుఁ జెప్పుచున్నారు. మఱియు దానివలన మనుష్యుఁ డనువానిని నిమిత్తముగ ముందుంచుకొని (గీ. ౧౧. ౩౩) యతనియొక్క హృదయమునందుండి తనసర్వవ్యవహారములను బరమేశ్వరుఁడే, యంత్రముచేతనువలె, చేయించుచున్నాఁడు, అని భక్తిమార్గమందు ప్రమాణములు కలవు—

"నిమిత్తాచా ధనీ కేలా అసే ప్రాణీ, మాఝే మాఝే మ్హాణేనీ వ్యర్థ గేలా."

(గా. ౨౩౧౦. ౪)

"జీవుఁడు నిమిత్తమాత్రముగ స్వతంత్రుఁడు గాన వ్యర్థముగ నిది నాది యిది నాది యనుకొనినఁ జెడిపోవును." అని తుకారాంబువా చెప్పెను. జగత్తుయొక్క వ్యవహారమును, సుస్థితియు, స్థిరమై యుండుట కెల్లవారును గర్మలను జేయవలయును; కాని యజ్ఞాను లీకర్మ నాది యని తలంచి చేయునట్లు చేయక జ్ఞాని బ్రహ్మార్పణబుద్ధితో నామరణాంతము సర్వకర్మలను చేయునని యీశావాస్యోపనిషత్తునందున్న తత్త్వమే పైనఁ జెప్పిన యుపదేశములోని సారము. మఱియు నీయర్థమే—

"యత్కరోషి య దశ్నాసి యజ్జుహోషి దదాసి యత్,
య త్తపస్యసి కౌంతేయ తత్కురుష్వ మదర్పణమ్." (గీ. ౯. ౨౭)

"దేనిని దేనినిఁ జేయుదువో, తినియెదవో, యజించెదవో, యిచ్చెదవో, వాని నన్నింటిని మదర్పణము చేయుము"—అటులైన నీకుఁ గర్మలయొక్క బంధనము తగులదని యీశ్లోకమున భగవంతుఁ డర్జునున కుపదేశించెను. భగవద్గీతలో నున్న యీశ్లోకమే శివగీతలయందు నున్నది (౧౪. ౪౫); ఇంతియె కాక—

"కాయేన వాచా మనసేంద్రియై ర్వా బుద్ధ్యాత్మనా వా ఽనుసృతస్వభావాత్,
కరోతి యద్య త్సకలం పరస్మై నారాయణా యేతి సమర్పయే త్తత్."
(భాగ. ౧౧. ౨. ౩౯).

"కాయము, వాక్కు, మనస్సు, ఇంద్రియములు, బుద్ధి, లేక, యాత్మ వీనిప్రవృత్తిచేఁ గాని, లేక, స్వభావానుసారముగఁ గాని మనము చేయునదంతయు పరాత్పరుఁడైన నారాయణునికి సమర్పింపవలయును"—అను భాగవతమందలి శ్లోకమునందును నాయర్థమే యున్నది. కావున నధ్యాత్మశాస్త్రమునందు దేనిని జ్ఞానకర్మసముచ్చయపక్ష మనియు, ఫలాశాత్యాగ మనియు, బ్రహ్మార్పణపూర్వకమగు కర్మ యనియు, చెప్పుచున్నారో (గీ. ౪. ౨౪; ౫. ౧౦; ౧౨. ౧౨) దానికే యిప్పుడు 'కృష్ణార్పణపూర్వకకర్మ' యని క్రొత్తపేరు వచ్చినది. భక్తిమార్గమునందున్నవారు భోజనసమయమునందు, గడ్డి నోటిలోఁ బెట్టుకొనినను 'గోవింద గోవింద' యనుటకు కారణ మీకృష్ణార్పణబుద్ధియే యని సారాంశము. తనసర్వవ్యవహారములును లోకోపయోగార్థమై నిష్కామబుద్ధితో నడుచుచున్న వని జ్ఞానియగు జనకుఁడు చెప్పెను. కావున భగవద్భక్తులు తమభోజనాది వ్యవహారముల నైతము కృష్ణార్పణబుద్ధితోడనె చేయుచున్నారు. ఉద్యాపనలను, బ్రాహ్మణభోజనములను, లేక, యితరములగు నిష్టాపూర్తములగు కర్మలను జేసిరేని తుదకు "ఇదం కృష్ణార్పణమస్తు" అని కాని, లేక, "హరి ర్దాతా హరి ర్భోక్తా" యని కాని చెప్పి యుదకమును వదలుట యనునాచారమునకు మూలము భగవద్గీతలయందున్న పైశ్లోకమే. ఏలన: అసంకల్పమందున్న సత్యమైన రహస్యమును దెలిసికొనక యుపాధ్యాయుఁ డీసంకల్పమును చిలుకవలె చెప్పుటయు, యజమానుఁడును చెవిటివానివలె నర్థమును దెలిసికొనకయే యుదకమును వదలుట యనుకవాతును(అనఁగా: డ్రిల్లును)చేయుటయు సంభవించుచున్నది. కాని మూలమునువిచారించితి మేని, కర్మఫలాశను వదలి వైచి కర్మను జేయుట యను నిదియే తెలియును. మఱియు దీనినాక్షేపించుటచే శాస్త్రమునకు వైగుణ్యమేమియు రాదు; నవ్వువారి యజ్ఞానముమాత్రము వ్యక్త మగును. జీవితకాలమునఁ జేయుసర్వకర్మ

లును, వేరేల? జీవించుట యనుకర్మసైత మీరీతిగ కృష్ణార్పణబుద్ధితో, లేక, ఫలాశను వదలిచేసిన పిదప పాపవాసన యెక్కడ నుండును? మఱియుఁ గుకర్మయైన నెట్లు సంఘటిల్లును? లేక, "లోకోపయోగార్థమగు కర్మను జేయుము. లోకోపకారార్థమై ప్రాణమును బోఁగొట్టుకొమ్ము" అని వేఱుగ నుపదేశ మేల చేయవలయును? నేను, లోకులు నను నిద్దఱకును పరమేశ్వరునియందును, బరమేశ్వరునకీయిద్దఱియందును సమావేశము కలదు గాన స్వార్థపరార్థము లను రెండును కృష్ణార్పణరూపమగు పరమార్థమునందే కలసిపోవును. "జగాచ్యా కల్యాణా సంతాచ్యా విభూతి, దేహ కష్టవితీ ఉపకారే"—"సత్పురుషు లవతరించుట జగత్తుయొక్క కల్యాణముకొఱకే. వారు పరోపకారముకొఱకుఁ దమశరీరము నలయించుకొందురు"—అనుతుకోబాయొక్క యభంగరయే యెల్లెడలను సమన్వయమగును. కృష్ణార్పణబుద్ధిచే సర్వకర్మలను జేయుపురుషునకు స్వీయమగు యోగక్షేమములు బంధకములు గావని యుక్తివాదముచే గతప్రకరణమునందు సిద్ధము చేయఁబడినది; మఱియు నాహేతువుచేతనే యిప్పుడు భక్తిమార్గమునందు "తేషాం నిత్యాభియుక్తానాం యోగక్షేమం వహామ్యహమ్" (గీ. ౯. ౨౨) అని భగవంతుఁడు గీతలయందుఁ జేయూఁత నిచ్చియున్నాఁడు. శ్రేష్ఠమయిన మెట్టునకుఁ జేరినజ్ఞాని సామాన్యజనులకు బుద్ధిభేదమును జేయక వారి నెట్లు సన్మార్గమునకుఁ ద్రిప్పవలయునో (గీ. 3. ౨౬) ఆరీతిగనే శ్రేష్ఠులగు భక్తులును గ్రిందితరగతివారైన భక్తులయొక్క శ్రద్ధ నిటునటు పోనీయక వారివారి యధికారానుసారముగఁ బై మెట్టునకుఁ జేర్పవలయునని వేఱుగఁ జెప్ప నక్కఱ లేదు. కావున నధ్యాత్మశాస్త్రమునందు, లేక, కర్మవిపాకమునందు సిద్ధాంతీకరింపఁబడిన వన్నియు నీరీతిగఁ గొంత శబ్దభేదముతో భక్తిమార్గమునందును స్థిరముగనే యున్నవి. అటులుండుటచే భక్తిజ్ఞానములకు సంబంధము కలుగఁజేయుట యనుపద్ధతి మనదేశములో బహుకాలముక్రిందటనుండియు ప్రవృత్తమయినదని యిందలి సారాంశము.

కాని శబ్దభేదముచే నర్థభేదము గలుగునేని పైనఁ జెప్పినతీరున శబ్దభేదము నైతము చేయరు. కారణ మేమి యన: ఏది యెట్లున్నను నర్థము ప్రధాన మగును. ఉదాహరణము:— జ్ఞానప్రాప్తికొఱ కెవరికి వారు యత్నించి, యాత్మోద్ధారమును జేసికొనవలయు ననుకర్మవిపాకప్రక్రియయందున్నసిద్ధాంతము నీకార్యమును నైతము పరమేశ్వరుఁడే చేయుచున్నాఁడనుశబ్దభేదముతోఁ జెప్పుమాఘు లలసులై యత్నమే చేయరు. ఈకారణముననే "ఆత్మైవ హ్యాత్మనో బంధు రాత్మైవ రిపు

రాత్మనః"—"తానే తనకు శత్రువును, తానే తనకు మిత్రుఁడును"—(గీ. ౬.౫) అను తత్త్వము భక్తిమార్గమునందును తెలుచుగ, నున్నది యున్నటులే, (అనఁగా: శబ్దభేదము చేయక) చెప్పవచ్చును. "యేథేఁ కోణాచేఁ కాయ బా గెలేఁ జ్యాచేఁ త్యానేఁ అనహిత కేలేఁ"—"బుద్ధిపూర్వకముగ తనకు తానే యపకారము చేసికొనిన నితరుల కేమి నష్టము?" (గా. ౪౪౪౮) అను తుకోబాయొక్క యభంగయే వెనుక వ్రాయఁబడినది. కాన దీనికంటె విశేపస్పష్టముగ—

"నాహీఁ దేవాపాశీఁ మోక్షాచేఁ గాఠోళేఁ, అణూని నిరాళేఁ ద్యావేఁ హాతేఁ,
ఇంద్రియాఁచా జయ సాధూనియాఁ మన, నిర్విషయ కారణ అసే తేథేఁ."
(గా. ౪౨. ౯౪)

"ఎవరికైన చేత నందియిచ్చుటకు నీశ్వరునివద్ద మోక్షమను మూట లేదు. ఈ మోక్షమును సాధించుట కింద్రియముల జయించుటయు, మనస్సును నిర్విషయముగఁ జేయుటయే ముఖ్యసాధనములు"—అని తుకారామబువాగారు చెప్పిరి. "మన ఏవ మనుష్యాణాం కారణం బంధమోక్షయోః" అనుదానికిఁ దుల్యమగు నుపనిషత్తులో నున్న మంత్రము వెనుక పదియవ ప్రకరణమునందు వ్రాయఁబడినది. పరమేశ్వరుఁడు జగత్తునందున్న సర్వఘటీయంత్రములకును, కర్తగను, కారయితగ నున్నాఁడనుట సత్యమె; అయినను దానివిషయమై యాతనికి నిర్దయతయు, పక్షపాతము ననుదోషములు లేక పోవునిమిత్తమై వారివారికర్మానుసారముగ ఫలము నిచ్చినను కర్మవిపాకప్రక్రియయందున్న సిద్ధాంతమును సైత మీకారణముచేతనే శబ్దభేదము లేకుండ భక్తిమార్గమునందు స్వీకరించుచున్నారు. అటులే యుపాసనార్థమై యీశ్వరుని వ్యక్తుఁ డనినను వ్యక్తములగు పదార్థము లన్నియు మాయ యనియు, సత్యమగు పరమేశ్వరుఁడు వానికి పరమయినవాఁడనియు నధ్యాత్మశాస్త్రమునందున్న తత్త్వమును సైతము మనదేశమునందున్న భక్తిమార్గీయు లెప్పుడును వదలరు. మఱియు నాకారణమున గీతలయందు వేదాంతసూత్రములయందుఁ బ్రతిపాదింపఁబడిన జీవస్వరూపమే సిద్ధాంతముగ నొప్పుకొనఁబడినదని వెనుకఁజెప్పియున్నారు. మనుష్యునియొక్క మనస్సు ప్రత్యక్షమువైపునకు, లేక, వ్యక్తమువైపునకు సహజముగఁ బ్రవర్తించుస్వభావమును తత్త్వజ్ఞానముయొక్క గూఢమగు సిద్ధాంతములతో నేకవాక్యతనుజేయుట యను వైదికధర్మములయొక్క శైలియే యితరదేశములయందున్న వారియొక్క భక్తిమార్గముల

యందు స్పష్టముగఁ గాన్పింపదు. వీరొకపర్యాయము పరమేశ్వరునియొక్క యొకానొకసగుణవిభూతికి సంబంధించి వ్యక్తుఁడు వచ్చెనేని వానియందే నిమగ్ను లగుచున్నారు. మఱియు నదిగాక, వారికి మఱియొక టేదియుఁ గాన్పింపకపోవుట చేత తమసగుణప్రతీకములవిషయమై వృథాభిమానము వారి హృదయములయందు నుత్పన్నమగుచున్నది. మఱియు నటు లగునేని తత్త్వజ్ఞానము వేఱనియు, శ్రద్ధ యొక్క భక్తిమార్గము వేఱనియు నసత్యమగు భేదములనే చేయుచున్నారు. కాని తత్త్వజ్ఞానము మందేశమునందు చిరకాలము క్రిందటనే కలిగియుండుటచే గీతా ధర్మమునందు శ్రద్ధకును, జ్ఞానమునకును విరోధము లేదు. వైదికమగు జ్ఞానము శ్రద్ధాపూతమగునేని వైదికభక్తిమార్గము జ్ఞానరూపముగ నుండును. మఱియు నాకారణమున మనుష్యుఁ డేమార్గము ననుసరించినను దుదకు సద్గతినె పొందును. అవ్యక్తజ్ఞానముయొక్కయు, వ్యక్తమగుభక్తియొక్కయు మేళనమునందలిమహత్త్వమును, కేవలవ్యక్తమగు వస్తువునుండి బయలు వెడలినధర్మమునందున్న పండితులు గమనింపకపోవుటచే, నామతమందున్న యేకదేశీయులకును, తత్త్వజ్ఞానదృష్టిచే గీతాధర్మములయందు విరోధము భాసించుట యొకయాశ్చర్యము కాదు. కాని సంతోష మెట్లున్నది యనఁగా: వైదికధర్మములయందలి గుణమును గ్రహింపక, దానికే మనలో ననేకు లగు ననుకరణప్రియు లిటీవల పేరులు పెట్టుటకుఁ బ్రవర్తించుటఁ జూడ సంతోష మగుచున్నది! "అథవా ఽభినివిష్టబుద్ధిషు, వ్రజతి వ్యర్థకతాం సుభాషితమ్;"—"అసత్యజ్ఞానముచే నొకసారి మనస్సు గ్రసింపఁబడెనేని యామనుజునకు సత్యవాక్యములను మనసున పట్టవు"—అని మాఘకావ్యము నందుఁ జెప్పఁబడిన (౧౬. ౪౩) వాక్యమున కిది యొకగొప్పయుదాహరణము.

చతుర్థాశ్రమమునకు స్మార్తమార్గమునందున్న గౌరవము భక్తిమార్గమునందు, లేక, భాగవతధర్మములయం దుండ నేరదు. వర్ణాశ్రమములయొక్క ధర్మము భాగవతధర్మములచే సైతము వర్ణింపఁబడియుండును; కాని యాధర్మముయొక్క ముఖ్యోద్దేశము భక్తియందే యుండును; కావున నుత్కటమైనభక్తి గలవాఁడు, గృహస్థుఁడైనను వానప్రస్థుఁడైనను, లేక, బైరాగి యైనను నందఱకంటె శ్రేష్ఠుఁడు. వర్ణాశ్రమముల విషయమై భాగవతధర్మములయం దేమియు విధినిషేధము లుండవు. (భాగ. ౧౧ ౧౮. ౧౩, ౧౪ చూడు) సన్న్యాసాశ్రమము స్మార్తధర్మములలో ముఖ్యమయినది. భాగవతధర్మములలో నట్టిది కాదు; అయినను భాగవతధర్మము లెప్పుడును విరక్తులు కాఁగూడ దనునియమము లేదు. గీతలయందే సన్న్యాసము కర్మయోగము నను

నీరెండును మోక్షదృష్టిచే సమానములైనవియే యని చెప్పఁబడినది. కావున చతుర్థాశ్రమమునఁ బ్రవేశింపక పోయినను సాంసారికకర్మలను వదలి బైరాగు లయిన వారు భక్తిమార్గమునందుఁ బ్రవేశించుటకు వీలులేకపోలేదు. వేయేల? పూర్వము నుండియు నీమతము కొంచెమున్నట్టు సైతము స్పష్టమగుచున్నది. అయినను నాకాలమున నది యత్యంతప్రచారములో నుండకపోవుటచే భగవద్గీతలయందు కర్మత్యాగముకంటె కర్మయోగమునకే యధికమహత్త్వ మియ్యఁబడినదని పదునొకండవప్రకరణమునందు నేను స్పష్టముగ నిరూపించినాను. కర్మయోగముయొక్క ప్రచారము కాలాంతరమందు లుప్తమగుటచే భగవద్భక్తుఁడనఁగా సాంసారికకర్మలను లక్ష్యము చేయక వైరాగ్యముతో కేవలము భక్తియందె మగ్నుఁడైనవాఁడని యిటీవల భాగవతధర్మీయులు సైతము సామాన్యముగ తలఁచుచున్నారు. కావున నీవిషయములో గీతలయొక్క ముఖ్యమగుసిద్ధాంతమును, సత్యమగు నుపదేశమును, నేమయి యుండునని భక్తిపక్షముగ నిచ్చో కొంచెము మరల వివరించుట యావశ్యకమయి యున్నది. భక్తిమార్గముసంమున్న, లేక, భాగవతధర్మములయందున్న బ్రహ్మమును జెప్పితిమేని బొత్తిగ సగుణభావనయే యగును. ఈభగవంతుఁడు స్వయముగనే జగత్తను ఘటీయంత్రమును నడుపుచున్నాఁడు. మఱియు సాధుసంరక్షణార్థమును, దుష్టనిగ్రహార్థమును నాయా వేళలయం దవతారముల నెత్తుచు జగత్తుయొక్క ధారణపోషణములఁ జేయుచున్నాఁడు. మఱియును, భగవద్భక్తులను లోకసంగ్రహార్థమై యాపుస్తకమునే యావృత్తి చేయుచుండవలయు నను విషయములు వేఱుగ చెప్ప నక్కఱ లేదు. హనుమంతుఁడు రామచంద్రునకు మహాభక్తుఁడుగ నుండెను; కాని, రావణాదిదుష్టులను తనపరాక్రమముచే శిక్షించుట యనుకార్యమును వీడలేదు. భీష్ములవారిని భగవద్భక్తులలోనే చేర్చిరి; కాని యాతఁడామరణాంతము బ్రహ్మచారిగ నుండినను, స్వధర్మానుసారముగ స్వకీయులను, రాజ్యమును సంరక్షించుట యనుకార్యమును వదలలేదు. భక్తిచే పరమేశ్వరజ్ఞానము కలిగినపిదప భక్తులకు స్వీయహితముకొఱకై పొందవలసిన దేమియు నుండదు. సత్యమే కాని, ప్రేమమూలక మగుభక్తిమార్గముచే, దయయు కారుణ్యమును, కర్తవ్యప్రీతియు మొదలగు నుదాత్తమనోవృత్తులను వొలఁగద్రోయరు. పైఁగా నావిషయమున నత్యంతసిద్ధు లగుచున్నారు. మఱియు కర్మలు చేయవలయునా? చేయ నక్కఱ లేదా? యనుతార్కిక వివాదమునఁ బడక.—

"జ్యానీ ఆపంగితా నాహీం, త్యానీ ధరీ జో హృదయీం,
దయా కరణే జే పుత్రాసీం, తేచి దాసా అణి దాసీ." (గా. ౯౬౦)

అన్నట్లు అభేదబుద్ధితో వెనుక పదునొకండవప్రకరణములోఁ జెప్పినట్లు "జగాచ్యా కల్యాణీ సంతాచ్యా విభూతి, దేహ కష్టవితీ ఉపకారే" (గా. ౯౨౯, ౩) అని స్వభావముగనే భగవద్భక్తులయొక్క వృత్తి లోకసంగ్రహపరముగ పరిణమించును. పరమేశ్వరుఁడే సృజించి దానియందు సర్వవ్యవహారములను జేయుచున్నాఁడని చెప్పుదు మేని యాసృష్టియొక్క వ్యవహారమే సులలితముగ నడచుటకు చాతుర్వర్ణ్యాదివ్యవస్థ యాతని యిచ్ఛచేతనే నిర్మిత మయినదని స్పష్టమగుచున్నది; మఱియు గీతలయందు "చాతుర్వర్ణ్యం మయా సృష్టం గుణకర్మవిభాగశః" (గీ. ౪. ౧౩) అని భగవంతుఁడు స్పష్టముగఁ జెప్పియున్నాఁడు. అనఁగా: వారు వారు తమ యధికారానుసారముగ సమాజముయొక్క యీకార్యములఁ జేయుచు లోకసంగ్రహమును చేయవలయు నని పరమేశ్వరుని యుద్దేశమయి యున్నదని పరమేశ్వరునియిచ్ఛచే నడచుచున్న సృష్టియందలి వ్యవహారములలో నొకానొకభాగమును మనుజుని నిమిత్తమాత్రముగఁ జేసి యతనిచేఁ జేయించుటకొఱకే పరమేశ్వరుఁ డతనిని జన్మింపఁజేయుచున్నాఁ డనియు, (పుట్టుకయందు ప్రవేశపెట్టుచున్నాఁ డనుట) పరమేశ్వరుఁ డతనికొఱకై యోచించిన యీకార్యములను మనుజుఁడు చేయకయుండెనేని పరమేశ్వరు నవమానము చేసినపాప మతనికిఁ గలుగుననియు తాత్పర్యము. ఈకర్మలు నావియని, లేక, నేను వానిని నానిమిత్తమై చేయుచున్నానని యహంకారబుద్ధి మనస్సులో నుండెనేని యాకర్మల మంచిచెడుగులను నీ వనుభవింపవలసివచ్చును; కాని పరమేశ్వరునియొక్క మనస్సునం దేమిచేయింప వలయునని యున్నదో దానినే నన్ను నిమిత్తముగ నుంచుకొని యాతఁడు చేయుచున్నాఁ డని (గీ. ౧౧. ౩౩.) భావించి పరమేశ్వరార్పణపూర్వకముగ, కేవలము స్వధర్మము లని యీకర్మలను నీవు చేసినను నేమియు తప్పు గాని యయోగ్యత గాని లేదు. పైఁగా నిట్టిస్వధర్మాచరణము సర్వభూతాంతర్గతుఁడగు పరమేశ్వరుని యందలి యేకవిధమైన సాత్త్వికభక్తియే యగునని గీతలు చెప్పుచున్నవి. "సర్వప్రాణిమాత్రముయొక్క హృదయములందుండి పరమేశ్వరుఁడే వానిని నటింపఁజేయుచున్నాఁడు. కావున నే నీకర్మను జేయుచున్నా ననియు, వదలుచున్నా ననియు ననుకొనుట వ్యర్థమే. ఫలాశను వదలి సర్వకర్మలను కృష్ణార్పణబుద్ధితోఁ జేయుచుండుము. ఈకర్మలను నేను చేయనని నీవు నిగ్రహము చేసినను, ప్రకృతిధర్మానుసారముగ, నవి నీకు చేయవలసియే వచ్చును. కావుననే స్వార్థముల నన్నింటిని పరమేశ్వరునియందు లయింపఁజేసి పరమార్థబుద్ధితోడను వైరాగ్యబుద్ధితోడను లోకసంగ్రహార్థమై నీవు

కర్మలను జేయవలయును. నేను వానిని జేయుచునే యున్నాను; నాయొక్క యుదాహరణమును జూడుము; నావలె సంచరింపుము"—అని తనసర్వోపదేశము యొక్క తాత్పర్యమును భగవంతుఁడు గీతలయొక్క చరమాధ్యాయమునం దుప సంహారరూపముగ మరల చెప్పినాఁడు. జ్ఞానమునకును, నిష్కామకర్మకు నెట్లు విరోధము లేదో యట్లే భక్తికిని, కృష్ణార్పణబుద్ధిచేఁ జేయఁబడిన కర్మలకును విరోధ ముండదు. మహారాష్ట్రదేశమునందు భగవద్భక్తశిరోమణి యగుతుకారాంబువా గారును భక్తిచే "అణోరణీయాన్ మహతో మహీయాన్" (కఠ. ౨. ౨౦; గీ. ౮. ౯)—"పరమాణువుకంటె చిన్నదియు, పెద్దదియు" నని కఠోపనిషత్తులోఁ జెప్పఁబడిన యీపరమేశ్వరస్వరూపముతోఁ దనకుఁ గలిగినతాదాత్మ్యమును వర్ణించుచు—

"అణురణీయా థోకడా, తుకా ఆకాశఏవఢా,
గిళుని సాండిలే కళివర, భవభ్రమాచా ఆకార.
సాండిలీ త్రిపుటీ, దీప ఉజళలా ఘటీ,
తుకా మ్హణే ఆతా, ఉరలో ఉపకారాపురతా" (గా. ౩౫౮౪).

అని, నే నిప్పుడు పరోపకారార్థము మాత్రమే యయియున్నా నని స్పష్టముగఁ జెప్పినాఁడు. సన్న్యాసమార్గీయానుసారముగ నే నిప్పు డేపనియుఁ జేయ నక్కఱలేదని చెప్పలేదు.

"భిక్షాపాత్ర అవలంబణే, జళో జిణే లాజిరవాణే,
ఐసియాసీ నారాయణే, ఉపేక్షిజే సర్వదా." (గా. ౨౫౯౫.)

లేక—

"సత్యవాదీ కరీ సంసార సకళ, అలిప్త కమళ జళీ జైసే,
ఘడే జ్యా ఉపకార భూతాంచి తే దయా, అత్మస్థితి తయా అంగీ వసే."
(గా. ౩౭౬౦. ౨, ౩)

అను నీయభంగలవలన నీవిషయములో తుకారాంబువాగారి యభిప్రాయ మేదియో వ్యక్తమగును; కాని తుకారాంబువాగారు సంసారియై యున్నను వారి యొక్క జీవితకాలము కొంచెము కర్మత్యాగమువైపునకే యుండెను. కావున నుత్కటభక్తినలెనే యామరణాంతము నీశ్వరార్పణపూర్వకమైన నిష్కామకర్మాచరణయును బ్రవృత్తిపరమగు భాగవతధర్మములకు లక్షణమే యగును. లేక, గీతల

యొక్క సిద్ధాంతమును బూర్ణముగఁ దెలిసికొనవలయునని యుండెనేని తుకారాం బువాగారే, శివాజీమహారాజుగారికి "సద్గురుని శరణు నొందు"మని తెలుపుటకు జెప్పినసంగతులను శ్రీసమర్థరామదాసస్వాముల వారియొక్క దాసబోధగ్రంథము నుండి తెలిసికొనవలయును. భక్తిచేతఁ గాని, జ్ఞానముచేతఁగాని పరమేశ్వరుని యొక్క శుద్ధస్వరూపమును కృతకృత్యులగుసిద్ధులు దెలిసికొందురు. "శహాణే కరూన సోడావే, బహుత జన" "నిస్పృహుఁడు తనయొక్క వ్యాపారములను యథాధికారముగ నెటు లారంభించుచున్నదియు చూచి జనులు తమ తమ వ్యవహార ములను చేయుటకు నభ్యసింపవలయును" (దాస. ౧౯. ౧౦. ౧౪) అనియు, "కేల్యా విణ కాంహీంచ (హోత) నాహీం," (దాస. ౧౯. ౧౦. ౨౫; ౧౨. ౯. ౬; ౧౮. ౭. ౩) అనియు ననేకపర్యాయములు చెప్పి చివరదశకమునందు—

"సామర్థ్య ఆహే చళవళీచేం, జో జో కరీల తయాచేం
పరంతు యేథే భగవంతాచేం, అధిష్ఠాన పాహిజే"(దాస. ౨౦.౪.౨౬)

అని కర్మయొక్క సామర్థ్యమును, భక్తియొక్క తారకత్వమును సమర్థుల వారు పూర్ణముగ సమన్వయించినారు. గీతయందు "మామనుస్మర యుధ్య చ" —"నన్ను నిత్యమును స్మరించుము, యుద్ధమును సైతముచేయుము"—(గీ. ౮. ౭) అని యెనిమిదియవ యధ్యాయమున నర్జునునకు భగవంతుఁడు సేసిన యుపదేశ మునం దున్నదియు, లేక, కర్మయోగులలోను భక్తిగలవాఁడు శ్రేష్ఠుఁడు (గీ. ౬. ౪౭) అని యాఱవయధ్యాయపుచివరఁ జెప్పఁబడినదియు నగువాక్యముల యందుండు తాత్పర్య మిదియే. కావుననే తుదకు పదునెనిమిదియవ యధ్యాయ మునందును—

"యతః ప్రవృత్తి ర్భూతానాం యేన సర్వ మిదం తతమ్,
స్వకర్మణా తమభ్యర్చ్య సిద్ధిం విందతి మానవః." (గీ. ౧౮. ౪౬)

"ఎవఁ డీసర్వజగత్తును నిర్మించినాఁడో యాతనిని స్వధర్మానురూపముగ నిష్కామకర్మలచేత (కేవలవాక్కుచేతనే, లేక, పుష్పములచేఁ గాదు) పూజించి మనుష్యుఁడు సిద్ధిని పొందుచున్నాఁడు." అని చెప్పఁబడినది. వేయేల? సర్వ ధర్మానురూపమగు నిష్కామకర్మానుష్ఠానము సైతము, సర్వభూతాంతర్గతుఁడును విరాట్స్వరూపుఁడు నగుపరమేశ్వరునియొక్క యొకవిధమగు భక్తియే, పూజయే, యుపాసనయే యగును. అని యీశ్లోకమునకును, గీతలకును భావార్థమై బుద్ధుఁడు

యున్నది. "స్వధర్మానురూపములగు కర్మలచేఁ బరమేశ్వరునిఁ బూజింపుము" అని చెప్పుటచే "శ్రవణం కీర్తనం విష్ణోః" మొదలగు నితరములైన నవవిధభక్తులును గీతలకు సమ్మతములు కావని తలఁపరాదు. ఇఁక నేమన:కర్మలు గౌణము లని వదలి యీనవవిధమగుభక్తియందే మగ్నుఁడౌట యుక్తము కాదు; తనకు శాస్త్రముచే విధింపఁబడినకర్మలను జేయుచునే యుండవలయును; కాని వానిని స్వీయములైన వని తలఁచి చేయక పరమేశ్వరుని స్మరించి యాతనిచే నిర్మింపఁబడిన జగత్తు యొక్క సంగ్రహార్థమై యీకర్మ లాతనివే యనునిర్మమబుద్ధితోఁ జేసినయెడల కర్మలోప ముండదు. పైఁగా నీకర్మలచేతనే పరమేశ్వరునియొక్క సేవ, భక్తి, యుపాసన సంఘటిల్లి పాపపుణ్యములు తగులక పోవుటచేఁ దుదకుఁ బూర్ణమగు సద్గతి లభించునని గీతలు చెప్పుచున్నవి. గీతలయొక్క యీసిద్ధాంతము తెలియఁగక గీతలమీఁద భక్తిపరులగు టీకాకారులు గీతలయందు భక్తియే ప్రధాన మని తలఁచి కర్మలు గౌణములని గీతార్థమును తమగ్రంథములలోఁ బ్రతిపాదించు చున్నారు; కాని సన్న్యాసమార్గీయు లగు టీకాకారులమతమునకే భక్తిపరులగు టీకాకారుల యీతాత్పర్యమును నేకదేశీయముగ నున్నది. గీతలయందున్న భక్తి మార్గము కర్మప్రధానమగుటచేఁ గేవలము పుష్పములచేతను, వాక్కులచేతనే కాక స్వధర్మోక్తనిష్కామకర్మచే సైతము పరమేశ్వరునియొక్క పూజన మగు ననియు నిట్టిపూజనము ప్రతిమనుజుఁడు నవశ్యము చేయవలయు ననియు దాని యందుండు ముఖ్యతత్త్వమై యున్నది. మఱియుఁ గర్మమయమగు భక్తియొక్క యీతత్త్వము గీతలయందువలె నింకొకస్థలమున నెచ్చటను ప్రతిపాదింపఁబడక పోవుటచేతనే గీతలయందున్న భక్తిమార్గమున కీవిశేషమే లక్షణమని చెప్పవల యును. జ్ఞానమార్గము భక్తిమార్గము ననువానికి కర్మయోగదృష్టిచే నిట్టి యేక వాక్యత సర్వశ్రేష్ఠముగ నున్నను, జ్ఞానమార్గముకంటె భక్తిమార్గమునందు విశేష మహత్త్వము గలదని స్పష్టముగఁ జెప్పవలయును. జ్ఞానమార్గము సర్వమును బుద్ధిగమ్యమే యగుటచే నల్పబుద్ధి గలసామాన్యుల కది క్లేశమయమగును. భక్తి మార్గము శ్రద్ధామూలకమును, ప్రేమగమ్యమును, ప్రత్యక్షము నగుటచే దాని నాచరించుట యెల్లవారికిని సులభ మగునని పూర్వమునందే చెప్పఁబడినది; కాని క్లేశమే కాక జ్ఞానమార్గమునందుఁ బ్రతిబంధకముఁ గలదు. జైమినియొక్క మీ మాంసను గాని, లేక, యుపనిషత్తులను గాని, వేదాంతసూత్రములను ? కావున మేని వానియందు శ్రౌతములగు యజ్ఞయాగాదికములయొక్క యుక్తకర్మాచ పూర్వముగ 'నేతి నేతి' వాక్యగమ్యుఁడగు పరబ్రహ్మముయొక్క లేక, గీత

నిండియుండుటచే స్వర్గప్రాప్తికి సాధనభూతములగు శ్రౌతయాగాదికర్మలు గాని, మోక్షప్రాప్త్యర్థములు యుపయోగించు నుపనిషదాదివేదాధ్యయనము గాని, చేయునధికారము మొదటి మూఁడువర్ణములవారివే యని చివరకు నిర్ణయింపఁ బడినది. (వే. సూ. ౧. ౩. ౩౪-౩౮) ఈమూఁడు వర్ణములయందున్న స్త్రీలకును, చాతుర్వర్ణ్యానుసారముగ సర్వసమాజమునకును హితార్థమై కృషి, లేక, యితర వ్యాపారములను జేయు సామాన్యస్త్రీపురుషులకును, మోక్షమెట్లు లభించు నదియు నీగ్రంథములలో విచారింపలేదు. మంచిది! ఇట్లు వేదమున స్త్రీశూద్రాదుల కధికారము లేదు గాన వారి కెప్పుడును ముక్తి లభించుట శక్యముగాదని చెప్పదు మేని యుపనిషత్తులలో గార్గి మొదలగువారును, పురాణములలో విదురుఁడు మొదలగువారును, జ్ఞానులై సిద్ధినిఁ బొందినారని (వే. సూ. ౩.౪. ౩౬-౩౯) యున్నది గాన మొదటిమూఁడు వర్ణముల పురుషులకే మోక్షప్రాప్తి యగునని సిద్ధాంతముఁజేయుటకు సాధ్యము కాదు. మఱియు స్త్రీశూద్రుల కందఱకును ముక్తి లభించుట శక్యమగునని యందు మేని వారికి జ్ఞానప్రాప్తి సాధనము లేవియో చెప్పవలయును. బాదరాయణాచార్యులు "విశేషానుగ్రహాశ్చ"—"పరమేశ్వరుని యొక్క విశేషానుగ్రహము"—(వే. సూ. ౩. ౪. ౩౮) అను సాధనమును జెప్పుచున్నారు; మఱియుఁ గర్మపరమగు భక్తిమార్గ మను రూపముచేతనే యిది విశేషానుగ్రహాత్మకసాధనము. "స్త్రీలు, శూద్రులు, లేక, (కలియుగమునందున్న) నామధారకబ్రాహ్మణులు శ్రుతిని వినఁగూడదు; గాన భారతమంను (అనఁగా గీతలలోను) నిరూపింపఁబడినది." అని భాగవతమునందు చెప్పఁబడినది. (భాగ. ౧. ౪. ౨౫.) ఈమార్గముచేఁ బ్రాప్తమగు జ్ఞానమును నుపనిషత్తులయందున్న బ్రహ్మజ్ఞానమును నొకవేళ యొక్కటే యయినను, స్త్రీ-పురుషులు, లేక, బ్రాహ్మణ-క్షత్రియ-వైశ్య-శూద్రు లను భేద మిప్పుడు లేదు గాన—

"మాం హి పార్థ వ్యపాశ్రిత్య యేఽపి స్యుః పాపయోనయః,
స్త్రియో వైశ్యా స్తథా శూద్రా స్తేఽపి యాంతి పరాం గతిమ్."(గీ.౯.౩౨);

"ఓయిపార్థ! నన్నాశ్రయించి స్త్రీలు, వైశ్యులు, శూద్రులు, లేక, అంత్యజాతులయిన యేపాపయోనులు గలరో వారును పరమ మగు సిద్ధి నొందుదురు." అని యీరహస్యముయొక్క విశేషగుణము గీతలలో వర్ణింపఁబడినది. మఱియు నీశ్లోకమే మహాభారతమునందున్న అనుగీతాపర్వమునందు మరల [illegible]యఁబడినది. (మ. భా. అశ్వ. ౧౯. ౬౧) జనపర్వాంతర్గత మగు

బ్రాహ్మణవ్యాధ సంవాదమునందు మాంసము విక్రయించువ్యాధునిచే బ్రాహ్మణునకును, శాంతిపర్వమునందు తులాధారునిచే (అనఁగా: వైశ్యునిచే) జాజలి యను విప్రుఁడగు తపస్వికిని స్వధర్మానుసారముగ నిష్కామబుద్ధితోఁ గర్మ నాచరించుటచే మోక్ష మెట్లు లభించునో నిరూపింపఁబడినదని కథ చెప్పఁబడినది (మ. భా. వన. ౨౦౬ - ౨౧౪; శాం. ౨౬౦ - ౨౬౩). దీనింబట్టి సమబుద్ధిగల వాఁడు వృత్తిచేత సాలెవాఁడైనను వర్తకుఁడైనను, లేక, కటికవాఁడే యైనను శ్రేష్ఠుఁడే యనియు నెవనియొక్క యోగ్యతయైనను వ్యాపారముపైనను జాతిని నవలంబించియుండదు, సర్వవిధముల నతనియొక్క యంతఃకరణశుద్ధినే యవలంబించి యుండుననియు, భగవంతుఁడు చెప్పినాఁడని స్పష్టమగును. సామాన్యజ యందున్న సర్వజనులకు నీరీతిగ మోక్షద్వారము తెఱవఁబడియుండుటచే సమాజమునం దొకవిధమగు విలక్షణమగునే జాగృతి (అనఁగా: స్ఫూర్తి) యుత్పన్నమగునో దానియొక్క స్వరూపమును మహారాష్ట్రమునందున్న భాగవతధర్మములయొక్క యితిహాసములయందుండి సహజముగఁ దెలిసికొనుటకు యోగ్యమయి యున్నది. పరమేశ్వరునకు స్త్రీయైనను, బ్రాహ్మణుఁడైనను, చండాలుఁ డైనను సమానులే. "దేవుఁడు భావమునునాఁకలి గలవాఁడు." ప్రతీకమును సంబంధించిన వాఁడు కాఁడు. నలుపుఁ దెలుపు ననువర్ణములయొక్క భేదము లేదు. మఱియు స్త్రీపురుషు లని కాని, లేక, బ్రాహ్మణచండాలాదులని కాని భేదములేదు. తుకోబా

బ్రాహ్మణ క్షత్రియ వైశ్య శూద్ర, చాండాళాఁ ఆహే అధికార,
బాలేఁ నారీనర, ఆదికరోని వేశ్యాహీ.
తుకా మ్హణే అనుభవేఁ, ఆమ్హీఁ పాడియలేఁ ఠావేఁ,
ఆణికహీ దైవేఁ, సుఖీ ఘేతీ భావికేఁ. (గా. ౪౩౫౨. ౫, ౬)

అని చెప్పుచున్నారు. వేయేల? "మనుజుఁ డెంతదురాచారుఁడైనను నంతకాలమందైనను ననన్యభావముతో భగవంతుని శరణుఁ జొచ్చెనేని పరమేశ్వరుఁ డతనిని మఱచిపోఁ"డని (గీ. ౯. ౩౦; ౮. ౫ ౮) గీతాశాస్త్రముయొక్క సిద్ధాంతము. 'వేశ్యా'యను శబ్దమును పైనయున్న 'అభంగ'లోఁ జూచి యనేకులగు విద్వాంసులకు నొకానొకప్పు డసహ్యము తోఁచును; కాని యట్టిజనులకు నిజమగు ధర్మతత్త్వము తెలియదని చెప్పవలయును. హిందూధర్మములయందేకాక బౌద్ధధర్మములయందును నీ సిద్ధాంతమే స్వీకరింపఁబడియున్నది. (మిళిందప్రశ్న. ౩. ౭. ౨)

ఆమ్రపాళి' యనుపేరి వేశ్యకును, 'అగులీమాల' యనుపేరి చోరునకును దీక్ష నిచ్చినటుల నాధర్మగ్రంథములలోనే కథ యున్నది; మఱియు క్రైస్తవుని క్రూ స్తంభముమీఁద నెక్కింపఁబడిన యిరువురు దొంగలలో నొకఁడు మరణ సమయమునందుఁ గ్రీస్తువును శరణు చొచ్చినందుననే క్రీస్తు,వానికి సద్గతి నిచ్చినదని క్రైస్తధర్మగ్రంథములలో సైత మొకకథ యున్నది (ల్యూక. ౨౩. ౪౨ మఱియు ౪౩) తమధర్మముపై శ్రద్ధ యుంచు వేశ్యసైతము ముక్తిని పొందుచున్నదని స్వయముగ ఏసుక్రీస్తే యొకచోట చెప్పినాఁడు (మాథ్యూ. ౨౧. ౩౧. ల్యూక. ౭. ౫౦) మంచిది అధ్యాత్మదృష్టిచే చూచినను నీసిద్ధాంతమే సిద్ధమగునని పూర్వము నందు పదియవప్రకరణమునఁ జెప్పియే యున్నాను; కాని యీధర్మతత్త్వము శాస్త్రముచే నిర్వివాదముగ నున్నను జన్మమంతయు దురాచారముతోఁ గడపిన వాని కంతకాలమునందే భగవంతుని యనన్యభావముతో శరణు చొచ్చుటకు బుద్ధిపుట్టుట సంభవింపఁదగినది కాదు; మఱియు నంతకాలమునఁ గలుగుయాతన యందు యంత్రమువలె 'రా'యనినపిదప 'మ'యనుటకై నోరు మూయుటయు శ్రమయే యగుటచే, తెఱచిననోరు మూసికొనుటయైన విశేషముగ నిష్పన్నము కానేరదు. కావున మరణసమయమునందే కాకపోయినను సర్వాయుర్దాయము నందును దప్పక నాయొక్క స్మరణమును మనస్సులో స్థిరముగ నుంచుకొని స్వధర్మానుసారముగ సర్వవ్యవహారములను పరమేశ్వరార్పణబుద్ధితోఁ జేయుచుండుము. కాని నీవు జాతితో నెవఁడైనను కర్మలను చేసిన ముక్తుఁడవే యగుదు వని భగవంతుఁ డెల్లవారికి నిశ్చయపూర్వకముగఁ జెప్పినాఁడు. (గీ. ౯. ౨౬. ౨౭. మఱియు ౩౦. ౩౪) ఇట్లు వర్ణముయొక్కయు, నాశ్రమములయొక్కయు, జాతులయొక్కయు, లేక, స్త్రీపురుషాదులయొక్కయు భేదము నుంచక యుపనిషత్తులయందున్న బ్రహ్మాత్మైక్యజ్ఞానమును, వ్యవహారలోపమును చేయక, నాబాలవృద్ధమునకును సులభము చేసి యిచ్చెడిగీతలయందున్న భక్తిమార్గముయొక్క యీసామర్థ్యమును, సమతయు ననుభవగోచరమయ్యెనేని "సర్వధర్మములను వదలి, నీవు నన్నొకనినే శరణము నొందుము. నిన్ను నేను సర్వపాపములనుండియు ముక్తునిఁ జేయుదును. తొందరపడకుము" అని ప్రతిజ్ఞాపూర్వకముగ భగవంతుఁడు గీతల యొక్క కడపటియధ్యాయమునందున్న రహస్యము స్పష్టముగనే యున్నది. వ్యవహారమునందు పాపములనుండి యలిప్తుఁడయి పరమేశ్వరప్రాప్తిరూపమగు నాత్మశ్రేయస్సును సంపాదించుకొనవలయు నను ప్రత్యక్షమార్గమే, లేక,యుపాయమే, ధర్మమని, వ్యాపకమగునర్థమునం దీస్థలమున నుపయోగింపఁబడినది. అను

గీతయందున్న గురుశిష్యసంవాదములో నహింసాధర్మము, సత్యధర్మము, వ్రతములు,ఉపవాసములు, జ్ఞానము, యజ్ఞయాగములు, దానము, కర్మ, సన్న్యాసము మొదలగు ననేకవిధములగు నుపాయములను ననేకులు ప్రతిపాదింతురుగదా! వానిలో సత్య మేదియో చెప్పుమని ఋషులు బ్రహ్మదేవుని ప్రశ్నించిరి. (అశ్వ.౪౯); మఱియు శాంతిపర్వమునందును (శాం. ౩౫౪), గార్హస్థ్యధర్మము, వానప్రస్థధర్మము,రాజధర్మము, మాతృపితృసేవాధర్మము,క్షత్రియులకు రణాంగణమునందు మరణము,బ్రాహ్మణులకు స్వాధ్యాయము మొదలగు ననేకధర్మములును, లేక, స్వర్గప్రాప్తికి ద్వారములు, శాస్త్రమునందుఁ జెప్పఁబడియుండుటచే వానిలో గ్రాహ్యమగు ధర్మమేది? యను ప్రశ్నము, ఉంచవృత్త్యుపాఖ్యానమందుఁ జేయఁబడినది. వేర్వేఱు ధర్మమార్గములు, లేక, ధర్మములు పైకి పరస్పరవిరుద్ధములుగ నున్నట్లు తోఁచును; కాని సర్వభూతములయందును సామ్యబుద్ధి, యనుధర్మము చరమసాధ్య మైనది. ఆసామ్యబుద్ధి పైధర్మములో నేదైననొకధర్మముపై ప్రీతి దృఢమై, శ్రద్ధచే మన స్సైకాగ్ర మగుటచే ప్రాప్తమగుటవలన నీసర్వప్రత్యక్షమార్గముల యొక్క యోగ్యతను శాస్త్రకారు లొకరీతిగనే తలఁచుచున్నారు; అయిన, నీయనేకమార్గములయొక్క, లేక, ప్రతీకోపాసనలయొక్క చిక్కులోఁబడి మనస్సు భ్రమపడవచ్చును. కావున చిత్తశుద్ధియొక్క యనేక ధర్మమార్గములను వదలి “నీవు నన్నొక్కనినే శరణు నొందుము. నేను నిన్ను సర్వపాపములనుండి ముక్తునిఁ జేయుదును, భయపడకుము.” అని యర్జునునకే కాక, యర్జునుని నిమిత్తముగఁ జేసికొని యందఱకును భగవంతుఁడు చివరకు నిశ్చితమైన ముగింపు మాట నిచ్చినాఁడు.

“జళోఁ తే జాణీవ జళోఁ తే శాహాణీవ, రాహో మాఝూ భావ విఠ్ఠలపాయీఁ,
జళోఁ తో ఆచార జళోఁ తో విచార, రాహో మన స్థిర విఠ్ఠలపాయీఁ.”
(గా. ౩౪౬౪).

అని తుకారాంబువాగారును,అట్లే సర్వధర్మనిరసనపూర్వకముగ దేవునియద్ద తుదకు నడుగుచున్నారు. నిశ్చయపూర్వక మగునుపదేశమునకు, లేక, ప్రార్థనకు ఇదిపరమావధియై యున్నది.

శ్రీమద్భగవద్గీతారూపమగు సువర్ణపాత్రయందు ‘భక్తి’యనునది కడప యోగిర మగును. ప్రేమ యనుగ్రాసమును పుచ్చుకొనుము. నేను ఆపోశనము వైచుటకు సిద్ధుఁడ నగుదును.

ఇతి భక్తిమార్గ మను త్రయోదశప్రకరణము.

చతుర్దశ ప్రకరణము.

గీతాధ్యాయసంగతి.

"ప్రవృత్తిలక్షణం ధర్మం ఋషి ర్నారాయణోఽబ్రవీత్" *

(మ. భా. శాం. ౨౧౭-౨).

కర్మలను చేయుచునే యధ్యాత్మవిచారముచే, లేక, భక్తిచే సర్వాత్మైక్యరూపమగు సామ్యబుద్ధి సంపూర్ణముగ లభించుచున్నది. వెంటనే సన్న్యాసమును గైకొనుట యను పెడత్రోవయందు పోక సంసారమునందు శాస్త్రవిధిచే ప్రాప్తములయిన సర్వకర్మలను కేవలము కర్తవ్యములని తప్పక చేయుచుండవలయును. అట్లు చేయుట యనునదియే యీజగత్తునందు మనుజులకు పరమపురుషార్థము, లేక, యాయుష్యక్రమణమునకు నుత్తమమార్గము. దీనిని భగవద్గీతలయందు (అనఁగా: భగవంతునిచే గానము చేయఁబడిన యుపనిషత్తులయందు) ప్రతిపాదింపఁబడినదని యింతవఱకుఁ జేసినవివేచనవలనఁ గాన్పించును. అయిన నీగ్రంథమునం దీయర్థము నేను చెప్పినక్రమము, గీతాగ్రంథమునందు క్రమముకంటె వేఱుగ నున్నది. కావున నావిషయమును భగవద్గీతయందెట్లు పట్టిక యేర్పఱుపఁబడినదియు నిచ్చో కొంచెము పరీక్షించుట యావశ్యకము. రెండు పద్ధతులుగనే విషయనిరూపణమును జేయ నగును. ఒకటి శాస్త్రీయము. రెండవది పౌరాణికము. వీనిలో సర్వజనులకు సహజముగ తెలియువిషయములనుండి ప్రతిపాద్యవిషయముయొక్క మూలతత్త్వ మెట్లు నిష్పన్న మగునని, సాధకబాధక ప్రమాణములను తర్కశాస్త్రానుసారముగ క్రమముగ సిద్ధము చేసి చూపించుటకు శాస్త్రీయపద్ధతి యని పేరు. భూమితిశాస్త్ర మీపద్ధతిలో నుత్కృష్టమైనది.

---

* "నారాయణఋషి ప్రవృత్తిపరములగు ధర్మములనుచెప్పెను." నరనారాయణు లను నిరువురిలోనివారె యీనారాయణఋషి. మఱియు నీయిరువురే క్రమమున అర్జున శ్రీకృష్ణులై యవతరించిరని పూర్వము చెప్పఁబడి యున్నది. ఇటులే నారాయణీయ ధర్మములు గీతలయందు చెప్పఁబడిన వనువిషయమై, మహాభారతము నందున్న వచనములు పూర్వమందు చూపఁబడినవి.

న్యాయసూత్రములయందును, వేదాంతసూత్రములయందును నున్నయుపపాదన యీవిధముగనే యున్నది. కావున భగవద్గీతయందు బ్రహ్మసూత్రము లుల్లేఖింపఁబడినప్పుడెల్ల, వానియందున్న విషయము హేతుయుక్తములును, నిశ్చయాత్మకములు నయిన ప్రమాణములచే సిద్ధమైనటుల వర్ణింపఁబడినది. "బ్రహ్మసూత్రపదై శ్చైవ హేతుమద్భి ర్వినిశ్చితైః" (గీ. ౧౩. ౪) కాని భగవద్గీతయందున్న నిరూపణము సశాస్త్రీయమైనను నది యీశాస్త్రీయపద్ధతిచేతనే చేయఁబడలేదు. భగవద్గీత సులభముగను, మనోరంజకమగు శ్రీకృష్ణార్జున సంవాదరూపముగను నున్నది. మఱియు నాకారణముననే ప్రత్యధ్యాయసమాప్తియందును "భగవద్గీతాసూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం యోగశాస్త్రే" యనుశబ్దముల తర్వాత "శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే" యను గీతానిరూపణముయొక్క స్వరూపదర్శకములగు శబ్దములున్నవి. ఈనిరూపణయందును, 'శాస్త్రీయ' నిరూపణయందును నున్న భేదమును జూపించుటకై సంవాదాత్మక మగునిరూపణము 'పౌరాణిక' మని మాచే జెప్పఁబడినది. ఏడునందల శ్లోకములలో వివరింపఁబడిన యిట్టిసంవాదాత్మకము, లేక, పౌరాణికమగు నిరూపణమునందు 'ధర్మ' మనువ్యాపకశబ్దమున కర్థమగు సర్వవిషయములను, సవిస్తరముగ నూహాపోహాలు చేయుట యెప్పుడును శక్యము గాదు; కాని త్రోటకము (ఒకవిధమగు నాటకము)రీతిచే నైనను గీతలయందుఁ గాన్పించు ననేకవిషయములు పరస్పరవిరోధము లేక విచారింప నాశ్చర్య మగును. మఱియును దానింబట్టి గీతాకారులయొక్క యలౌకిక సామర్థ్యము వ్యక్త మగుటచే గీతలయందున్న యుపదేశ మత్యంతయోగయుక్తమైన చిత్తముతోఁ జేయఁబడినదని యనుగీతలయొక్క యారంభమునఁ జెప్పఁబడిన మాట సత్యమే యని తోఁచును.అర్జునునకుఁ బూర్వమునందె తెలిసినదానిని మరల సవిస్తరముగఁ జెప్పవలసిన యవసరమేమియు లేదు."నేను యుద్ధ మను ఘోరకర్మమును జేయుదునా? వలదా? చేయుదు నన్న నెట్లు చేయుదును" అని యతనికి సందేహము కలిగెను. మఱియు శ్రీకృష్ణుఁడు తనకు నేదైన నొకయుక్తివాదమును జెప్పెనేని దాని మీఁద నర్జునుఁడు మఱియొక యాక్షేపణను జేయుచుండెను. ఈప్రకారముగ నడచుచున్న ప్రశ్నోత్తరరూపమగు సంవాదమునందు గీతలలోనివిచారణ సాధారణముగఁ ద్రోటకముగను, లేక, సంక్షిప్తముగను, లేక, యెప్పుడైన నొకప్పుడు పునరుక్తముగను నుండును. ఉదాహరణము:—త్రిగుణాత్మక ప్రకృతిసంబంధమగు వర్ణన కొంచెము భేదముగ రెండు ప్రదేశములయందు (గీ. అ. ౭ మఱియు ౧౪)

చేయఁబడినది. స్థితప్రజ్ఞుఁడు, భగవద్భక్తుఁడు, త్రిగుణాతీతుఁడు, బ్రహ్మభూతుఁడు ననువారియొక్క స్థితి యొక్కటియైనను వేఱువేఱుదృష్టిచేఁ బ్రతిసమయమునం దును పునరుక్తి చేయఁబడినది. అట్లు లేనప్పు డర్థము, కామము ననునవి ధర్మమును వదలి వేయునప్పుడు గ్రాహ్యము లగునను విషయము "ధర్మావిరుద్ధః కామోఽస్మి" (౭. ౧౧) అను నొక్కవాక్యమునందే సూచనగఁ దెలియఁ జేయఁబడినది. గీత లలో నన్ని విషయములు వచ్చియున్నను శ్రౌతధర్మములు, స్మార్తధర్మములు, భాగ వతధర్మములు, సాంఖ్యశాస్త్రము, పూర్వమీమాంస, వేదాంతము, కర్మవిపా కము మొదలగు గ్రంథములయందున్న ప్రాచీనసిద్ధాంతముల యాధారముచే గీత లలోఁ జెప్పఁబడిన జ్ఞానముయొక్క పరంపరఁ దెలియనివారి మనస్సు, గీతలను చదువునప్పుడు భ్రమము చెందుట సంభవించును. మఱియు ప్రతిపాదనయొక్క సరణి సరిగఁ దెలియనిచో గీత యనఁగ నేదో యొకగందరగోళముగ నుండును. లేదా, శాస్త్రీయపద్ధతి ప్రచారములోనికి వచ్చుటకు పూర్వమే గీత యుపదేశిం పఁబడి యుండునని తోఁచును. మఱియు దానివలన గీతలలోఁ బ్రతిప్రదేశమునం దును నపూర్ణతయు, విరోధము నిండియుండు ననియు, లేక, యేమియు లేక పోయినను తనబుద్ధికైనను గీతలయందున్న జ్ఞాన మగమ్యముగ నున్నదనియు సంభ వించును. సంశయనివృత్తికొఱకు టీకలఁ జూచితి మేని యవియు ననేకస్థలముల యందు వేర్వేఱు సంప్రదాయముల ననుసరించి చేయఁబడినదియై యుండుటచే టీకాకారుల మతములలో నున్న పరస్పరవిరోధములకు నేకవాక్యతను జేయుట దుర్ఘటమై మనస్సు విశేషముగ భ్రమఁజెందును. ప్రసిద్ధిఁ జెందిన కొందఱు చదు వరులు సైత మీవిధమైన భ్రాంతియందుఁ బడినట్లు మనకుఁ దెలిసియే యున్నది. ఈప్రతిబంధకము లేక పోవునిమిత్తమై గీతలయందు ప్రతిపాద్యములగు విషయ ములను నా తెలివికొలఁదియు, శాస్త్రీయ క్రమముతోఁ దెలిపి యింతపర్యంతము వివరించితిని. ఇప్పు డావిషయము లె శ్రీకృష్ణార్జున సంభాషణలో నర్జునుని ప్రశ్నను, లేక, శంక ననుసరించి యేయేవిధముగ వర్ణింపఁబడినవో, చెప్పితిమేని, యీ వివరణము పూర్ణ మగును. మఱియు మొత్తముపై నన్ని విషయములను జెప్పఁబోవు ప్రకరణమునం దుపసంహారమును జేయుటకు సులభమగును.

మనహిందూదేశము జ్ఞానముయొక్కయు, వైభవముయొక్కయు, యశస్సు యొక్కయు, స్వారాజ్యముయొక్కయు సుఖము ననుభవించుచున్నట్లు నలుదిక్కు లను ప్రశంసఁ జెందినసమయమునం దొకసర్వజ్ఞుఁడును, మహాపరాక్రమవంతుఁ డును, యశస్వియును, పరమపూజ్యుఁడు నయినక్షత్రియునిచే, మఱియొక గొప్ప

వాఁడగు ధనుర్ధరునిక్షత్త్రియధర్మరూపమగు స్వకార్యమునందుఁ బ్రవర్తింపఁ జేయుట కొఱకు గీతయుపదేశింపఁ బడినదని చదువరులు మొదట గుర్తించుకొనవలయును. జైనధర్మములకును, బౌద్ధధర్మములకును బ్రవర్తకులగు మహావీరుఁడు, గౌతమబుద్ధుఁడు ననువార లిరువురును క్షత్త్రియులే; అయిన నాయిరువురును వైదికధర్మములయందున్న కేవల సన్న్యాసమార్గమునే యంగీకరించి క్షత్త్రియాది సకలవర్ణములకును సన్న్యాసధర్మముల నాచరించుట కభ్యనుజ్ఞ నిచ్చినట్లు శ్రీకృష్ణమూర్తి యభ్యనుజ్ఞ నియ్యలేదు. ఇఁక నేమన : క్షత్త్రియాదులే కాక, బ్రాహ్మణులు సైతము నివృత్తిమార్గమునం దెల్లపుడును శాంతి నభ్యసించినట్లు, నిష్కామబుద్ధితో నిఖిలకర్మల నామరణాంతము నాచరించుట యనుమార్గమును స్వీకరింపఁ బడవలయును. అని భాగవతధర్మముల నుపదేశించెను ; కాని యుపదేశ మెట్టిదియైనను దాని ననుష్ఠించుట కేదియో యొక కారణ ముండి తీరవలయును;మఱియు నాయుపదేశము సఫలమగుటకు శిష్యునియొక్క మనస్సునందు "ఈయుపదేశముయొక్క జ్ఞానమును గలుగఁ జేసికొనవలయు" నను కోరికయును మొదట తీవ్రముగ నుండవలసి వచ్చును. కావున నీరెండువిషయములును స్పష్టము చేయుటకై వ్యాసులవారు గీతలలోని ప్రథమాధ్యాయమునందు శ్రీకృష్ణుఁ డర్జునున కీ యుపదేశమును జేయుటకు కారణ మేమియో సవిస్తరముగ వర్ణించినారు. కౌరవపాండవసైన్యములు యుద్ధమునకు సిద్ధములై కురుక్షేత్త్రమున నిలువఁబడెను. యుద్ధప్రారంభము కాఁబోవుచుండెను. ఇంతలో నర్జునుఁడు చెప్పఁగా శ్రీకృష్ణుఁడు రథమును దోలుకొనిపోయి రెండుసైన్యముల మధ్యమునను నిలువఁ బెట్టి "నీ వెవరితో యుద్ధము చేయవలయునో యాభీష్మద్రోణాదులను జూడు" మని యర్జునునితో ననెను.అప్పు డర్జునుండు రెండుసైన్యములను గలయఁజూడఁగనే "మనగురువులును, పినతండ్రులును, పితామహులును, శ్వశురులును, బంధువులును, పుత్త్రులును, మనుమలును, స్నేహితులును, నాప్తులును, గొప్పవారును, గురుబంధువులును, మొదలయినవారు రెండుపక్షములయందు నిండియున్నారు. ఈయుద్ధమున నందఱును నశింతురు" అని వాని మనమునకుఁ దోఁచెను. యుద్ధముసైతము తలవని తలంపుఁగా సంభవించినది గాదు. నిశ్చితమగుటచే రెండువైపులను సైన్యముయొక్క సన్నాహము చిరకాలమునుండి నడచుచుండెను. అయినను నీయుద్ధము తమలో తమకే యగును గావున కులక్షయముయొక్క ప్రత్యక్ష స్వరూపము తనకుఁ గనఁబడుచున్నట్లుండఁగా నర్జునునివంటిమహాయోధుని సైత మావగింపుకలుగుటచే "అయ్యో

యో! నాకు రాజ్యము వచ్చునను తలంపున మాకులమునకు నీభయంకరమగు క్షయమును నేను జేయఁబోవుచున్నాను గదా? ఇట్లు కులక్షయముఁ జేయుట కంటె బిచ్చమెత్తుకొనినమాత్రమునఁ దప్పేమి?'' యనుమాట లతనినోటినుండి వెలువడెను. మఱియు ''నను శత్రువులు జంపినను మంచిదే; కాని త్రైలోక్య రాజ్యముకొఱకైనను పితృవధ, గురువధ, బంధువధ, కులక్షయమువంటిఘోరపాతకములను నేను చేయ నిచ్ఛయింపను.'' అని శ్రీకృష్ణునితోఁ జెప్పెను. అతని శరీరమంతయు వణఁకసాగెను. కాలుసేతులకు శక్తిలేకపోయెను. మఱియు ''నోరెండ నారంభించెను. ముఖమున చెమట పట్టెను. చేతులందున్నధనుర్బాణములు వీడెను. పాపమాయర్జునుఁడు తనరథముపైనిలువలేక వెంటనే కూలఁబడెను.'' అనునీకథయంతయుఁ బ్రథమాధ్యాయమునందు కలదు. ఈయధ్యాయమును ''అర్జునవిషాదయోగ'' మని చెప్పుచున్నారు. కారణ మేమి యన: గీతలయందంతటను బ్రహ్మవిద్యాంతర్గత(కర్మ-)యోగశాస్త్రమను నీయొకవిషయమే ప్రతిపాద్యముగ నున్నను ప్రత్యధ్యాయమునందు నేవిషయము ముఖ్యముగఁ బ్రతిపాదింపఁబడుచున్నదో యది యీకర్మయోగశాస్త్రమున కొకభాగ మనుతలంపునఁ ప్రత్యధ్యాయమునకును దానియందున్నవిషయము ననుసరించి యీయోగ మీయోగమని వేఱువేఱుపేరులు పెట్టఁబడినవి; మఱియు నీయోగములన్నియుఁ గలసి ''బ్రహ్మవిద్యయందున్నకర్మయోగశాస్త్ర'' మగును. ప్రథమాధ్యాయమునందున్న యీకర్మకుఁ గలమహత్త్వము నీగ్రంథారంభముననే చెప్పినాను. కారణ మేమి యన: ప్రశ్న పూర్తిగఁ దెలియనిచో, సమాధానముసైతము సరిగాఁ దోఁపదు. ''సాంసారికకర్మలనుండి నివృత్తుఁడవయి భగవద్భజనమును నారంభింపుము, లేక, సన్న్యాసముం గైకొనుము'' అనునది గీతలయొక్క తాత్పర్యమగునేని యర్జునుఁడు యుద్ధమను ఘోరకృత్యమును వదలి బిచ్చ మెత్తుకొనుటకుఁ దొలుతనే సిద్ధుఁడయి యుండుటచే నీయుపదేశము నతనికిఁ జేయ నావశ్యకమే లేక యుండును. ప్రథమాధ్యాయముయొక్క కడపట ''మేలుమేలు! ఏమి మంచివిషయమును జెప్పితివి? నీకుఁ గలిగినవిరక్తిని జూడ నా కానంద మయినది! మనమిరువురమును నీకర్మమయమగు సంసారమును వదలి సన్న్యసాశ్రమము చేతఁ గాని, లేక, భక్తిచేతను గాని మనయాత్మకుఁ గల్యాణ మొనర్చికొందము!'' అని యర్థముగలయేదోయొకశ్లోకమును శ్రీకృష్ణుఁడు చెప్పియుండును గాన-నంతటితోనే గీత ముగిసియుండును. మఱియు నిచ్చో యుద్ధము జరిగినను వ్యాసులవారు దానిని మూఁడుసంవత్సరములు వర్ణించుచు (మ. భా. ఆ. ౬౨. ౫౨) వ్యర్థముగ కాలయాపనఁజేసినవారై యుందురు. శ్రీకృష్ణార్జునులకు నైనయాయుద్ధమువలనఁ

గలుగుపాప మంటక యుండును. కురుక్షేత్రమునఁ గూడిన యనేకులగు మహారథు లర్జునుని శ్రీకృష్ణుని పరిహాసము చేసిరే యుందురు; కాని తమయాత్మకు శుభము కోరువా రిట్టియుపహాస్యము నేమియు లక్ష్యము చేయరు; జగత్తేమను కొన్నను ననుకొనుఁగాక! "య దహ రేవ విరజే త్తదహ రేవ ప్రవ్రజేత్"— "ఏక్షణమునందు విరక్తికలుగునో యాక్షణముననే సన్న్యసింపవలయును. ఆలస్యము చేయకూడదు"—(జా. ४) అని యుపనిషత్తులయందును చెప్పఁబడియున్నది అర్జునునివిరక్తి జ్ఞానపూర్వమైనది కాదు. మోహపూర్వకమన్నను. నది విరక్తియే అంతమాత్రము చేత నైనను జగత్తు కార్యమయినది. మోహమును వీడఁగొట్టి విరక్తినే పూర్ణమగు జ్ఞానమూలక మగుదానిగాఁ జేయుట భగవంతునిశక్యము గాక పోదు. పురుషుఁ డేకారణము చేత నైనను సంసారముపైన నేవగింపు కలిగె నేని, తదనుగుణముగానే మొదట వదలి, పిదప పూర్ణమగుసిద్ధిని పొందినట్లు భక్తిమార్గము నందును, సన్న్యాసమార్గమునందు ననేకములగు నుదాహరణములు కలవు. అర్జునునకు నిట్టియవస్థయే కలిగియుండును. సన్న్యాసమును గైకొనుటకై వస్త్రములకు రంగు వేయుటకు కొంచెము జేగురును, లేక, భక్తిచే భగవన్నామసంకీర్తనము చేయుటకు మృదంగాదిసామగ్రియు నున్నచోటనే (అనఁగా: కురుక్షేత్రమునందే) లభింపకపోలేదు.

కాని యటు లేమియుఁ జేయక యర్జునునియూహలకు వ్యతిరేకముగ ద్వితీయాధ్యాయ ప్రారంభమునందే "ఓరీ! ఈదుర్దశ(కశ్మలము) నీ కెచ్చో నుండి వచ్చెను? ఈనపుంసకత్వము (క్లైబ్యము) నీకు శోభింపదు; ఇది నీకీర్తిని పాడు చేయును; కావున నీదుర్బలతను (దౌర్బల్యమును) వదలి, యుద్ధమునకు నిలువుము" అని శ్రీకృష్ణు డర్జునునకుఁ జెప్పెను. అయినను వెఱ్ఱివానివలె మొదటి దుఃఖకథనే మరలఁ జెప్పుచు, "నేను భీష్మద్రోణాదిమహాత్ముల నెట్లు చంపుదును? చచ్చుట మంచి దగునా? చంపుట మంచిదగునా.? యీసంశయమునందు నామనస్సు వ్యాకుల మైనది. కావున వీనిలో నేధర్మము శ్రేయస్కరమో యది నాకుఁ జెప్పుము. నేను నిన్ను శరణు చొచ్చి యున్నాను." అని దీనుఁడై పలుకఁగా నర్జునునకు దౌర్బల్య దేవత బాగుగఁ బూని యుండునట్లు శ్రీకృష్ణుఁడు తెలిసికొనెను. మఱియు కొంచెము నవ్విన ట్లగపఱిచి "అశోచ్యా నన్వశోచ స్త్వం" మొదలగు వాక్యము నతని కుపదేశించుటకు భగవంతుఁ డారంభించెను. కావున జగత్తునందున్న జ్ఞాను లాచరించుచున్న "కర్మలను వదలి వేయుట" మఱియు "కర్మలను చేయుట" యను

రెండుమార్గములను (అనఁగా: నిష్ఠలను) నక్కడనుండియే భగవంతుఁడు తనకుపదేశ మును జేయ నారంభించెను; మఱియు నీరెండునిష్ఠలలో, నేనిష్ఠను నీవు గైకొనినను నీవు పొరపడినవాఁడవే యని యర్జునునకు భగవంతుఁడు మొదటనే చెప్పెను. అనం తరమం దేజ్ఞాననిష్ఠయొక్క గాని, లేక, సాంఖ్యనిష్ఠయొక్క గాని యాధారముచే నర్జునుఁడు కర్మసన్న్యాసవిషయమున మాటలాడ నారంభించెనో, యాసాంఖ్య నిష్ఠయాధారము చొప్పున మొదట "ఏషా తేఽభిహితా బుద్ధిః" (గీ. ౨. ౧౧-౩౯.) అనుపర్యంతము శ్రీకృష్ణుఁ డుపదేశించెను. తర్వాత నీయధ్యాయముయొక్క సమాప్తిపర్యంతము కర్మయోగమార్గము నవలంబించి యుద్ధమునునదియే నీకు నిజ మయినకర్తవ్యమని చెప్పెను. "ఏషా తేఽభిహితా సాంఖ్యే..." ఇటువంటి శ్లోకము, "అశోచ్యా నన్వశోచ స్త్వం..." అనుశ్లోకమునకు పూర్వమునం దుండె నేని కర్మయోగరూపార్థమే స్పష్టమై యుండును; కాని సంభాషణయొక్క రీతిలో "సాంఖ్యమార్గమును ప్రతిపాదించినపిదప నిప్పుడు యోగమార్గానుసారముగఁ బ్రతిపాదించుచున్నాను." అని చెప్పెను. ఎట్లైన నర్థమొకటియే. సాంఖ్యము, (లేక, సన్న్యాసము) యోగము, (లేక, కర్మయోగము) వీనిమధ్యముననున్న భేద మును పూర్వముననె పదునొకండవప్రకరణమున స్పష్టపఱచియున్నాను. కావున దానిని పునరుక్తి చేయక చెప్పవలసినదేమనఁ: చిత్తశుద్ధికొఱకు స్వధర్మానుసారముగ వర్ణా శ్రమవిహితకర్మల నొనర్చి, జ్ఞానప్రాప్తియైన పిదప మోక్షముకొఱకు సర్వకర్మ లను వదలి సన్న్యాసముం గైకొనుట సాంఖ్య మనియు, కర్మల నెప్పుడు వదలక, తుదవఱకును వానినె నిష్కామబుద్ధితోఁ జేయుచునే యుండుట యోగము, లేక, కర్మయోగ మనియు చెప్పుచున్నారు. సాంఖ్యమార్గమునందున్న యధ్యాత్మజ్ఞానా నుసారముగ నాత్మయనునది, యవినాశియు, నమర మగుటచే "భీష్మద్రోణాదు లను నేను చంపవలసివచ్చును" అనుదానియొక్క జ్ఞానమే మిథ్యాభూత మయినది; కారణ మేమియన: "ఆత్మ చచ్చునదియు, చంపఁబడునదియు కాదు. మనుజుఁడు తనవస్త్రములను మార్చుకొనునట్లే యాత్మ యొకదేహమును వదలి రెండవదేహము నందుఁ బ్రవేశించును. దీనివలన వాఁడు చచ్చినవాఁడని తలఁచి శోకించుట యుక్తము కాదు." అని భగవంతుఁ డర్జునునకుఁ జెప్పెను. మంచిది; "నేను చంపుదును" అను నది భ్రమమని యంగీకరించినను యుద్ధమేల చేయవలయునని యందువేని, "శాస్త్ర విధి ననుసరించి ప్రాప్తమైనయుద్ధమును మానక పోవుట యనునదియే క్షత్రియ ధర్మమై యున్నది. మనుజు లీసాంఖ్యమార్గమునందు మొదట నీవర్ణాశ్రమధర్మ,

ముల నాచరించుటయే శ్రేయస్కరమని యంగీకరించుచున్నారు. గాన నీవట్లు చేయక పోయితివేని లోకులు నిన్ను నిందించెదరు; వేయేల? యుద్ధమునందుఁ జొచ్చుటయే క్షత్రియునకు ధర్మము. కాన వ్యర్థముగ నేల శోకించెదవు? నేను చంపువాఁడను, వాఁడు చచ్చువాఁడు నను నీకేవలకర్మదృష్టిని వదలి నేను కేవలవ సాధర్మమునే చేయుచున్నా ననుబుద్ధితో ప్రవాహపతిత మైనకార్యముల చేయ చున్నచో, నాకర్మవలన నీ కేవిధ మగు పాపమును తగులదు.''అని సాంఖ్యమార్గా సారముగ నీయుపదేశము చేయఁబడినది; కాని చిత్తశుద్ధికొఱకు మొదట సర్వకర్మ లను జేసి,చిత్తశుద్ధికలిగినపిదప సర్వకర్మలను ఐదలి సన్న్యాసమును గైకొనుటకె సాంఖ్యమార్గానుసారముగ శ్రేష్ఠమని యంగీకరించిన యెడల వైరాగ్యము కలిగిన తోడనే యుద్ధమును చేయకుండ తప్పించు కొనుటకు వెంటనె సన్న్యాసమును గైకొనుట మంచిదికాదా యేమి ? యనుశంక మిగిలి యున్నది. గృహస్థాశ్రమ మును పూర్ణముగ నిర్వహించి పిదప వార్ధకమునందు సన్న్యసింపవలయును, తారుణ్యమునందు గృహస్థాశ్రమముననే యుండవలయునని మన్వాదిస్మృతికర్తల యొక్క యాజ్ఞ యని చెప్పుటచే ప్రయోజనము లేదు. కారణ మేమి యన ఎప్పుడైనను సన్న్యాసముఁ గైకొనుట శ్రేష్ఠమైనప్పుడు, సంసారమున నేవప్పుడే నప్పుడే యాలస్యమును జేయక సన్న్యసించుట యుక్తమగును; మఱియు నీహే తువుచేతనే యుపనిషత్తులందును "బ్రహ్మచర్యా దేవ ప్రవ్రజేత్ గృహాద్వా వనాద్వా'' అను వచనము లున్నవి (జా. ౪) సన్న్యసించుటచే లభించుగతియే రణాంగణమందు మృతినొందుటచే క్షత్రియునకుఁ బ్రాప్తమగును—

"ద్వా విమౌ పురుషవ్యాఘ్ర సూర్యమండలభేదినౌ,
పరివ్రా డ్యోగయుక్తశ్చ రణే చాభిముఖో హతః. (మ.భా.ఉద్యో. ౩౨.౬౫)

"ఓ పురుషశ్రేష్ఠుఁడా! సూర్యమండలమును భేదించి బ్రహ్మలోకమునకుఁ బోవువా రిరువురే. ఒకఁడు యోగయుక్తుఁ డయిన సన్న్యాసియు, మఱియొకఁడు యుద్ధమం దభిముఖుఁడై యుద్ధము చేయుచు చచ్చువాఁడును''—అని మహా భారతమునం దున్నది. కౌటిల్యునియొక్క (అనఁగా చాణక్యునియొక్క) శాస్త్రమునందును నీహేతువుచేతనే—

"యాన్ యజ్ఞసంఘై స్తపసా చ విప్రాః
స్వర్గైషిణః పాత్రచయైశ్చ యాంతి,

వాక్యము
నందున్న
చేయుట"య

క్షణేన తా న వ్యతియాంతి శూరాః
ప్రాణాన్ సుయుద్ధేషు పరిత్యజంతః."

"స్వర్గేచ్ఛ గల బ్రాహ్మణు లనేకములగు యజ్ఞములచేతను, యజ్ఞపాత్రల ~~చేతను, తపస్సు~~చేతను, నేలోకమును బొందుదురో యుద్ధమునందుఁ బ్రాణముల విడనాడుశూరు లాక్షణములోనే యాలోకముకంటె పరమగులోకమును బొందుదురు. (అనఁగా: తపస్వులకును సన్న్యాసులకును మాత్రమే కాక, యజ్ఞయాగాదులను చేయుదీక్షితులకుసైతమేగతి లభ్యమగుచున్నదో యది రణాంగణమందు చనిపోయిన క్షత్రియులకు ప్రాప్తమగును)"అని యొకశ్లోకము వ్రాయఁబడినది. (శాటి. ౧౦. ౩. ౧౫౦-౧౫౨ మఱియు.మ. భా. శాం. ౯౭-౧౦౦)."యుద్ధము వంటి స్వర్గద్వారము క్షత్రియుల కొక్కొక్కప్పుడె తెఱవఁబడును. యుద్ధమునందుఁ జచ్చెనేని స్వర్గమును జయమును, సంపాదించుకొందుమేని పృథ్వీరాజ్యమును లభించును. (౨. ౩౭, ౩౮); ఈగీతలయందున్న యుపదేశముయొక్క తాత్పర్య మిదియే; కావున సన్న్యాసమును గైకొన్నను, యుద్ధములోఁ జచ్చినను ఫలముసమానమే, అనియు సాంఖ్యమార్గానుసారముగఁ బ్రతిపాదింపవచ్చును. ఏమి చెప్పినను యుద్ధమే చేయవలయునని ముఖ్యార్థ మేమార్గమందున్న యుక్తివాదముచేతను పూర్ణముగ సిద్ధము కాదు. సాంఖ్యయోగమార్గమునందున్న యీప్రతిబంధమును గమనించియే భగవంతుఁడు సాంఖ్యయోగము తర్వాత కర్మయోగమును బ్రతిపాదించుటకు నారంభించి గీతలయొక్క కడపటియధ్యాయము పూర్తియగుపర్యంతము కర్మయోగమునే (అనఁగా: కర్మలను చేసియే తీరవలయునని యు,అవి మోక్షమునకుఁ బ్రతిబంధకము కాకపోఁగా నాకర్మలను చేయుచుండఁగనే మోక్షము లభించుననియుఁ బ్రతిపాదించువిషయమునే) వేర్వేఱుగు ప్రమాణములను జెప్పి శంకానివృత్తిపూర్వకముగ సమర్థించెను. ఏకర్మయైనను సాధువా? అసాధువా? యని నిశ్చయించుటకు, ఆకర్మయొక్క బాహ్యపరిణామముకంటె కర్తయొక్క వాసనాత్మకబుద్ధి శుద్ధమా? యపరిశుద్ధమా? యని మొదటచూడవలయు ననునది కర్మయోగమునందున్న ప్రధానమగు సిద్ధాంతము. (గీ. ౨. ౪౯). కాని వాసన శుద్ధమైనదా? యపరిశుద్ధమైనదా? యని నిశ్చయించుట యను కార్యముసైతము తుదకు వ్యవసాయాత్మకబుద్ధిమూలమున నగుటచే సదసద్వివేకమును జేయుబుద్ధీంద్రియము స్థిరముగ నుండిననే కాని, వాసనయు, శుద్ధమును, ...మును గానేరదు. కావున వాసనాత్మకబుద్ధి శుద్ధమగుటకు వ్యవసాయాత్మకబుద్ధీంద్రియమును సైతము సమాధిచే మొదట స్థిరము చేయవలయునని

చెప్పఁబడినది. (గీ. ౨. ౪౧) జగత్తునందలి సామాన్యవ్యవహారములను జూచితి మేని యనేకులు స్వర్గాదికములగు వేర్వేరు కామ్యసుఖములను బొందుటకొఱకై యజ్ఞయాగాది వైదిక కామ్యకర్మల నాచరించుచున్నారు; కావున వీరిబుద్ధి నేఁడీఫలముకొఱకును, రేపు మఱియొకఫలముకొఱకును ప్రయత్నించును. (అనఁగా: స్వార్థమునందే మగ్నమయినదియుఁ, దప్పక మాఱునదియు, లేక, చంచలముగ నుండునదియు నని స్పష్ట మగుచున్నది; కాని జనులకు స్వర్గసుఖాద్యనిత్యఫలము కంటె గొప్పదియగు (అనఁగా: మోక్షరూపమగు) నిత్యసుఖము లభించుటకు వీలు లేదు. కావున వైదికకర్మలయందలి యీస్వార్థములను వదలి నిష్కామబుద్ధితోఁ గర్మలను జేయ నభ్యసింపవలయును. కర్మలను జేయుటకే నీకు నధికారము కలదు. వానియొక్క ఫలము మాత్రము నీయధీనము కాదు. (౨, ౪౭) ఫలము నిచ్చువాఁడు పరమేశ్వరుఁడని దెలిసికొని కర్మఫలము లభించినను, లేకున్నను సరియే యని సమబుద్ధితోఁ గేవలము కర్తవ్యములనియే కర్మలను జేయువారికి కర్మలయొక్క పుణ్యపాపములు తగులవు; కావున నీసమబుద్ధినే యాశ్రయింపుము. ఈసమబుద్ధి నియోగము—అనఁగా: పాపము తగులకుండ కర్మలను జేయుటయను యుక్తి—అని చెప్పుచున్నారు; ఈయోగమును నీవు సాధించితివేని కర్మలను జేసినను నీకు మోక్షము లభించును. మోక్షార్థమయి కర్మసన్న్యాసము చేయవలయునని నియమము లేదు. అని ఈ మొదలగుకర్మయోగమునందలి రహస్యములను భగవంతుఁ డర్జునునకుఁ జెప్పుట కారంభించెను. (౨. ౪౭-౫౩). ఎవనియొక్క బుద్ధి యీతీరున సమమయినదో యతఁడు స్థితప్రజ్ఞుఁడని చెప్పవలసినవాఁడని భగవంతుఁడు చెప్పిన పిదప (౨. ౫౩), స్థితప్రజ్ఞుఁ డెటుల నాచరించుచున్నాఁడో దానిని నాకుఁ జెప్పుమని యర్జునుఁడు మరల ప్రశ్నచేసెను. కావున రెండవ యధ్యాయముయొక్క కడపట స్థితప్రజ్ఞుని వర్ణించి తుదకు స్థితప్రజ్ఞునియొ స్థితినే బ్రాహ్మీ స్థితి యనుచున్నారని చెప్పెను. అర్జునునిచే యుద్ధమును చేయించుటకై గీతలయందు చేయఁబడిన యీయుపదేశ మీజగత్తునందు జ్ఞానులకు గ్రాహ్యము లయిన "కర్మలను వదలిపెట్టుటయు" (సాంఖ్యము) "కర్మలను చేయుటయు" (యోగము) అను నీరెండునిష్ఠలనే మొదలుగఁ జేసికొని చేయఁబడి కావున, యుద్ధ మెందులకుఁ జేయవలయు నను ప్రశ్నకు మొదట సాంఖ్యనిష్ఠా సారముగ నుపపత్తి చెప్పఁబడినదని యిందలి సారాంశము ; కాని యీయుపపత్తి యపూర్ణముగ నుండునని యాలోచించి, వెంటనే యోగమార్గానుసారము (కర్మయోగానుసారముగ) జ్ఞానోపదేశ మారంభించెను. మఱియు నీకర్మయో

యొక్క- స్వల్పమగు నాచరణ మెట్లు శ్రేయస్కర మగునదియు చెప్పిన పిదప కర్మయోగమునందు కర్మకంటె నాకర్మకు ప్రేరకమగు బుద్ధినే శ్రేష్ఠమని చెప్పు దురు గాని స్థితప్రజ్ఞునివలె బుద్ధిని స్థిరముగఁ జేసికొని కర్మలను జేసితివేని నీ కేవిధమయిన పాపములు తగుల వనునదియు మాత్రమే రెండవయధ్యాయమునం దుపపాదన చేయఁబడినది. ఇందుపైన నేవిధమగు ప్రశ్నలు బయలువెడలునో చూతము. గీతలలోనియుపపాదన కంతకును మూలమగువిషయము రెండవయధ్యాయమునం దుండుటచే దానివిషయమై విపులముగ వివేచన చేయఁబడెను.

"కర్మయోగమార్గమునందు సైతము కర్మకంటె బుద్ధియే శ్రేష్ఠమయినది గనుక నేను నాయొక్క-బుద్ధిని స్థితప్రజ్ఞుని బుద్ధినివలెనే సమముగ నుండునట్లు చేసితి నేని చాలును; నన్ను యుద్ధమువంటి ఘోరకర్మలఁ జేయు మని యేల చెప్పు దువు?" అని తృతీయాధ్యాయముయొక్క-యారంభమునం దర్జునుఁ డడిగెను. ఏలన: కర్మకంటె బుద్ధి శ్రేష్ఠమని చెప్పుటచే "యుద్ధ మేల చేయవలయును? బుద్ధిని సమముగ నుండునట్లు చేసి యుదాసీనుఁడుగ నేల కూర్చుండరాదు?" అను ప్రశ్న లకు నిర్ణయములు కాలేదు; గాన నటు లడిగెను. బుద్ధిని సమముగ నుంచుకొనియు, కర్మలను సన్న్యసించుట సాధ్యము కాకపోదు; కాని సమబుద్ధి గలిగిన పురుషుఁడు సన్న్యాసమార్గమునందువలె కర్మలను వదలుట కేమి యాటంకము కలదు? అను దానికి భగవంతుఁ డీక్రిందఁ జెప్పఁబోవునట్లు సమాధానము చెప్పెను. "పూర్వము లోకము సాంఖ్యము, యోగము ననురెండు నిష్ఠలు చెప్పితిని, నిజమే; కాని ఏవిధ్యానును కర్మలను బూర్తిగ వదలుట యశక్యము. ఎంతదనుక వాఁడు దేహ ధారియై యుండునో యంతదనుక ప్రకృతి, స్వభావముగనే, యతనిచేఁ గర్మలఁ జేయించును; మఱియును, ప్రకృతియొక్క- యీకర్మలు వదలిపోవు గనుక, నిం ద్రియనిగ్రహముచేత బుద్ధిని స్థిరముగను, సమముగను జేసికొని, కేవల కర్మేంద్రియ ములతోడనే, నీయొక్క- కర్తవ్యకర్మలను జేయుచుండుట యధికశ్రేయస్కర మగును. కావునఁ గర్మలనుచేయుము. కర్మలను చేయునివాఁడు నీకాహారము సైతము లభ్యపడదు. (౩. ౩-౮) కర్మ లనునవి పరమేశ్వరునిచేతనే పుట్టింపఁ బడినవి; మనుజుఁడు కల్పించినవి కావు. బ్రహ్మదేవుఁడు సృష్టిని, ప్రజలను నిర్మించి యాసమయమునందే 'యజ్ఞములను' సృజించి, యీయజ్ఞములచేత మీరు మీకు కావలసినదానినెల్ల సంపాదించుకొనుఁడని చెప్పెను; మఱియు నీయజ్ఞము, కర్మము చేయకుండ సిద్ధముకాదు గావున, యజ్ఞమనఁగాఁ గర్మయే యగును.

కావున మనుజులును, గర్మయు నను నీరెండును నొకసారియే యుత్పన్నములయిన వని చెప్పవలయును. కాని యీకర్మలు కేవలయజ్ఞముకొఱకే యయియుండుట చేతను, యజ్ఞము లనునవి మనుజునకు కర్తవ్యము లగుటచేతను నీకర్మఫలములు మనుజునకు బంధకములు గావు. జ్ఞానియైనవానికి స్వీయములగు కర్తవ్యము లేమియు నుండవు. మఱియు లోకములో నతని కేమియు ప్రతిబంధక ముండ దనుమాట సత్యమే; కాని యంతమాత్రముచే కర్మలను చేయకూడదని సిద్ధము కాదు. కారణ మేమన: కర్మరయే వారిని వదలిపోదు గాన, స్వార్థముకొఱకుఁ గాకపోయినను లోకసంగ్రహార్థమైనను నిష్కామబుద్ధితోఁ జేయవలయునని యూహించుట యావశ్యకమగును. (౩. ౧౭–౧౯) ఈవిషయమును మనంబున నిడుకొనియే, జ[నక]కాదులగు జ్ఞానులు పూర్వమందు కర్మలను జేసిరి. నేను కర్మలను చేయుచునే యున్నాను. ఇంతియ కాక లోకసంగ్రహమును జేయుటయే (అనఁగా: లోకు లకు తననడతచే మంచియభిప్రాయమును గలుగఁజేసి వారిని మంచితోవకుఁ ద్రిప్పుటయే) జ్ఞానికి కర్తవ్యములలో నొకముఖ్యకర్తవ్య మగును. మనుష్యుఁ డెంతజ్ఞానము కలవాఁడైనను నతనికి ప్రకృతిసంబంధము బొత్తిగా వదలిపోదు; కావున కర్మలను వదలిపెట్టుట మిక్కిలి యసంభవము. కాన కర్తవ్యము [...] నూహతో స్వధర్మానుసారముగ కర్మలను జేయుచు నావశ్యకమగునేని యా[...] యందె మృతిఁ జెందుట శ్రేయస్కరము. (౩. ౩౦–౩౫) అని యీయధ్యాయమున భగ[...] నందు భగవంతుఁ డుపదేశించెను. భగవంతుఁ డీరీతిగ ప్రకృతికి సర్వ[...] బుద్ధి క్కయు, కర్తృత్వము నిచ్చి యుండుటచే మనుష్యునియొక్క యిచ్ఛ భగవం తేదు; గాన వాఁడు పాపము నెట్లు చేయుచున్నాఁడని యర్జునుఁ డడిగి[...] కామక్రోధాదివికారములు బలాత్కారముగ మనస్సును భ్రష్టముగఁ జే[యు] చున్నవి; కావుననే యింద్రియములఁ నిగ్రహించి ప్రతిమనుజుఁడును తనమనస్సు[ను] స్వాధీనములో నుంచుకొనవలయునని సమాధానముఁ జెప్పి యీయధ్యాయమును భగవంతుఁడు సమాప్తము చేసెను. స్థితప్రజ్ఞునికివలె బుద్ధి సమమయినను కర్మ[ల]లెవ్వరిని వదలిపెట్టవు. కావున స్వార్థముకొఱకు కాకపోయినను లోకసంగ్రహా ర్థమై నిష్కామబుద్ధిచే కర్మలను జేయుచునే యుండవలసివచ్చును గనుకను, కర్మ యోగావశ్యకత సిద్ధము చేసి "నాకు సర్వకర్మల నర్పింపుము" (౩. ౩౦. ౩౧) [...] భగవద్గీతలలోఁ జెప్పినట్లు పరమేశ్వరార్పణపూర్వకముగఁ గర్మలను జేయు[...] యనుభక్తిమార్గమునందున్న సిద్ధాంతమునకు నైత మీయధ్యాయమునందె యారం[భ] మైనదనియు నిందలిసారాంశము.

అయినను నీవివేచనము మూఁడవయధ్యాయమునందు పూర్ణము కాకపోవుటచే నాల్గవయధ్యాయమునందును అవివేచనము నే చేయుట నారంభించెను. ఇంత పర్యంతము చేయఁబడిన ప్రతిపాదనము కేవల మర్జునుని యుద్ధమునందుఁ బ్రవర్తింపఁ జేయుటకు నవీనముగ రచింపఁబడియుండెనేమో యనుసంశయమును దప్పుటకై నాల్గవయధ్యాయారంభమునందు నీకర్మయోగమునకు (అనఁగా: భాగవతధర్మములకు, లేక, నారాయణీయధర్మములకు) త్రేతాయుగమునందుండిన పరంపర చెప్పఁబడినది. మొదట (అనఁగా: యుగారంభమునందు) నేనే యీ కర్మయోగమును వివస్వంతునకుఁ జెప్పితిని. వివస్వానుఁడు మనువునకును, మను విక్ష్వాకువునకును జెప్పిరి; కాని మధ్య సంప్రదాయము విచ్ఛిన్నమయినందున నా యోగమును (కర్మయోగమార్గమును) నేను నీ కిప్పుడు మరల చెప్పినానని శ్రీకృష్ణుఁడు చెప్పఁగా నిప్పటివాఁడవగు నీవు వివస్వంతునికంటె పూర్వ మెట్లుంటివని యర్జునుఁ డడిగెను. అప్పుడు సాధుసంరక్షణమును, దుష్టశిక్షణమును, ధర్మస్థాపనమును జేయుటకై తా ననేకములగు నవతారముల నెత్తుదు నని యీప్రశ్నకు సమాధానముఁ జెప్పి యీరీతిగ లోకసంగ్రహకారకములగు కర్మలను నేను ‘యుచున్నను నాకు వానివిషయమై యాసక్తిలేమిచే వానిపాపపుణ్యాదిఫలములు డికి ఫ ని కర్మయోగమును సమర్థించి, యీసిద్ధాంతమును దెలిసికొనియే జనకాదులు ము క్తుఁడు నఁ గర్మలను చేసిరి. నీవును నటులే చేయుమని యర్జునునకు భగవంతుఁడు ఆఉపదేశించెను. మూఁడవయధ్యాయమున “యజ్ఞార్థమై చేసినకర్మలు బంధక యోగము సిడవని మీమాంసకులు చెప్పిన సిద్ధాంతము నే మరల చెప్పి, తిలలను తండు లనో హోమము చేయుటయు, లేక, పశువులను జంపుటయు ననునది యొక విధమగు యజ్ఞ మనుమాటనిజమే; కాని యీ ద్రవ్యమయమగుయజ్ఞము కొద్ది తరగతిలోని దనియు, సంయమాగ్నియందు కామము, క్రోధము మొదలగు యింద్రియవృత్తులను హోమము సేయుట, లేక, ‘నమమ’యని చెప్పి సర్వకర్మలను బ్రహ్మమం దాహుతిఁ జేయుట యనుయజ్ఞము పైతరగతిలోని దనియు, యజ్ఞము ననుగుఱించి విస్తృతముగను, వ్యాపకముగను, విమర్శించి యీయజ్ఞముకొఱకు ఫలాశను వదలి, కర్మలను చేయుచునే యుండవలయునని బోధించెను. కారణ మేమి యన: మీమాంసకన్యాయానుసారముగ యజ్ఞార్థమయి చేయఁబడినకర్మలు స్వయముగ బంధకములు కాకపోయినను యజ్ఞములయొక్క ఫలములు లభించి నప్పుడాఫలములమూలమున బంధకము లగును. కావున యజ్ఞములను సైతము నిష్కామబుద్ధితోఁ జేసెనేని యజ్ఞార్థమయి చేయఁబడిన కర్మలును, యజ్ఞము,

ననురెండును గూడ బంధకములుకావు. తుదకు సర్వభూతములును, తనయందున్న వని కాని, భగవంతునియందున్నవని కాని కలిగినజ్ఞానమునకే సామ్యబుద్ధి యని పేరు. మఱియు నీజ్ఞానము గల్గెనేని, సర్వకర్మలును భస్మమగును గాన వానిబాధకర్తకుఁ దగులదు. "సర్వం కర్మాఖిలం పార్థ జ్ఞానే పరిసమాప్యతే"—"సర్వకర్మలును జ్ఞానమందు లయ మగుచున్నవి;" కర్మలు స్వయముగ బంధకములు గావు. అజ్ఞానముచే బంధము కలుగుచున్నది. కావున నజ్ఞానమును వదలుము; మఱియుఁ గర్మయోగము నాశ్రయించి యుద్ధమునకు సిద్ధుఁడవుకమ్ము;—అని చెప్పి యీయధ్యాయము పూర్తి చేయఁబడినది. కర్మయోగమార్గసిద్ధికొఱకైనను సామ్యబుద్ధిరూపమగు జ్ఞాన ముండుట యావశ్యక మగును; గాన నీయధ్యాయమునం దాజ్ఞానముయొక్క ప్రస్తావనచేయఁబడిన దని యిందలిసారాంశము.

కర్మయోగముయొక్క యావశ్యకత (అనఁగా: కర్మల నేల చేయవలయు ననుదానికారణములు) మూఁడునాలుగధ్యాయములలోఁ జెప్పఁబడిన వనునది నిజమే; గాని రెండవయధ్యాయమునందే సాంఖ్యజ్ఞానమును జెప్పి, పిదప కర్మయోగవిశేచనను జేసి, యందును కర్మకంటె బుద్ధి శ్రేష్ఠ మని నొక్కి చెప్పఁబడి యుండుటచే, నీరెండుమార్గములలో శ్రేష్ఠమైన దేదియో చెప్పుటయే యిప్పటికర్తవ్య మగును. కారణ మేమన: రెండుమార్గములును సమానమయిన యోగ్యత గలవియె యగు వీనిలో నెవరి కేమార్గము మంచిది యని తోఁచునో, వాఁ డామార్గమును [illegible] వలయునని తోఁచునే కాని, కర్మయోగమునే స్వీకరింపవలయు ననుట [illegible] మేమియు లేదు. మనస్సులో నీసంశయ ముండుటచేతనే, "సాంఖ్య [illegible] బుద్ధి ననురెండునిష్ఠలను కలసిపోవునట్లు చెప్పక, యీరెండింటిలోను [illegible] భగవం దేదియో నిశ్చయించి, దానినే యిప్పుడు చెప్పితి వేని యారీతిగ నాచరించుట నాకు సులభమగు"నని పంచమాధ్యాయముయొక్క యారంభమున నర్జు[illegible] డడిగెను. మఱియు రెండుమార్గములును నిశ్శ్రేయసకరములు (అనఁగా: ఒ[illegible] రీతిని మోక్షప్రదములు) అయినను వానిలోఁ గర్మయోగము గొప్పది—"కర్మయోగో విశిష్యతే"—యని స్పష్టముగఁజెప్పి యర్జునుని సందేహమును బో[illegible] గొట్టెను. (౫. ౨) ఈసిద్ధాంతమునే దృఢము చేయు నిమిత్తమయి సన్న్యాసముచే, లేక, సాంఖ్యనిష్ఠచే నేమోక్షము సిద్ధించుచున్నదో, యామోక్షమే కర్మయోగముచే సైతము లభించుటయె కాక, కర్మయోగమునం దావశ్యకమని చెప్పఁబడిన నిష్కామబుద్ధిప్రాప్తమయినఁగాని సన్న్యాసము సిద్ధము కాదనియు ప్రాప్తమయినపిదప యోగమార్గముచేఁ గర్మలను చేయుచున్నను బ్రహ్మప్రా[illegible]

క్షాకపోదనియు భగవంతుఁడు మరల చెప్పెను. కావున సాంఖ్యము, యోగ మనునవి వేర్వేఱని వాదులాడిన నేమి లాభము? నడుచుట, సంభాషించుట, చూచుట, వినుట, ఆఘ్రాణించుట మొదలగు వందలకొలఁదిసంఖ్యగల కర్మలు, వదలి వేతుమన్నను వదలకపోయినచోఁ, గర్మలను వదలిపెట్టుద మని యనుకొనక, వానినే బ్రహ్మార్పణబుద్ధితోఁ జేయుట యనునదియే నేర్పరితనమునకు లక్షణము. కావున తత్త్వజ్ఞాని నిష్కామబుద్ధితోఁ గర్మలఁ జేయుచు వాని మూలమునఁ దుదకు శాంతిని, మోక్షమును బొందుచున్నాఁడు. ఈశ్వరుఁడు తోఁ గర్మలను జేయుమనియు చెప్పఁడు. ఇది యంతయు ప్రకృతియొక్క నాట్యము. మఱియు బంధనమను ధర్మము మనస్సుదే యయియుండుటచే సమబుద్ధి గలవాఁడు సేయుకర్మ లతనిని బాధింపవు. వేయేల? శునకము, చండాలుఁడు, బ్రాహ్మణుఁడు, గోవు, హస్తియు ననువానివిషయమయి సమమయినదృష్టి కలవాఁడును, సర్వభూతాంతర్గత మగు నాత్మైక్యమును దెలిసికొని తనయొక్క వ్యవహారము లను చేయ నారంభించినవాఁడును నగువానికి కూర్చున్నచోటనే బ్రహ్మనిర్వాణ రూపమగు మోక్షము లభించును. మోక్షప్రాప్తికొఱకు మఱియొకచోటున కెక్కడికి పోనక్కఱ లేదు, లేక, సాధనముల చూడ నక్కఱలేదు. అతఁడు సదా ముక్తుఁడుగనే యుండు నని యీయధ్యాయమున తుదకుఁ జెప్పఁబడినది.

ఆఱవయధ్యాయమునం దీవిషయమే ప్రతిపాదనయగుటచేఁ గర్మయోగము సిద్ధమగుటకు, సంబంధించు సమబుద్ధిని సంపాదించుకొను నుపాయము లేవియో చెప్పఁబడినవి. ప్రథమశ్లోకమునందుఁ గర్మఫలము నపేక్షింపక, కర్తవ్యము అని ప్రాప్తములగు కర్మలను చేయుచున్నవాఁడె సత్యమైనయోగి, సత్యమైన సన్న్యాసియనియు, నగ్నిహోత్రాదికర్మల వదలి స్వస్థముగ కూర్చున్నవాఁడు సన్న్యాసి కాఁడనియు, భగవంతుఁడు తనమతమును స్పష్టముగఁ జెప్పి యనంతరమందు కర్మయోగమున బుద్ధిని స్థిరము చేయుటకు నింద్రియనిగ్రహరూపములగు నేకర్మలు చేయవలసియుండునో యవి తాను స్వయముగనె చేయవలయు ననియు, నట్లుచేయనిచో, నానేరము తనమీఁదనే యొరుగుటకు సాధ్య పడుననియు, చెప్పి యాత్మస్వాతంత్ర్యము వర్ణింపఁబడినది. మఱియు మొదట నింద్రియనిగ్రహరూపమగు యోగము నెట్లు సాధింపవలసినదియు నీయధ్యాయమునందు ముఖ్యముగ పాతంజలయోగదృష్టిచే వర్ణింపఁబడినది. అయినను యమ నియ మాసన ప్రాణాయామాది సాధనములచే నింద్రియముల నిగ్రహించినను, అంతమాత్రముచేఁ బ్రయోజనము

లేదు గాన, పిదప నాతనియొక్క వృత్తి "సర్వభూతస్థ మాత్మానం సర్వభూతాని చాత్మని" యనినటుల గాని, లేక, "యో మాం పశ్యతి సర్వత్ర సర్వం చ మయి పశ్యతి"(౬.౨౯,౩౦)యనినటుల గాని సర్వభూతములయందు సమమైనది గావలయును. ఇట్టి యాత్మైక్యజ్ఞానముయొక్క యావశ్యకతయు నీయధ్యాయమునందు వర్ణింపఁబడినది. ఇట్టి సమబుద్ధిరూపమగు యోగ మొకజన్మమునందు సాధ్యము గాకపోయినచో, మరుసటిజన్మమునందుసైతము మరల మొదటినుండియే యారంభము చేయవలసివచ్చును. మఱియు నీరీతిగ ఘటీయంత్రమువలె నెప్పుడు నారంభమె యగునేని యీమార్గముచే మనుజునకు సద్గతి లభించుట కెప్పటికైన వీలున్నదా? యని యింతలో నర్జునునకు సందేహము కలిగెను. ఈసంశయము నివారించుటకై యోగమార్గమునం దేమియు వ్యర్థము కాదు. పూర్వజన్మమునందలి సంస్కారము నిలిచి యుండును గాన మరుసటిజన్మయందు వెనుకటికంటె నధికముగ నభ్యాస మగుననియు, క్రమక్రమముగ తుదకు సిద్ధి లభించుననియు, చెప్పి యంతమునందు కర్మయోగ మీరీతిగ శ్రేష్ఠమును, క్రమముగ సుసాధ్యము నగుటచే, ఫలాశతో కర్మలను చేయుట, తపస్సును చేయుట, యజ్ఞానముచే కర్మసన్న్యాసమును గైకొనుటయు ననునీమార్గముల నన్నింటిని వదలి నీవు యోగివి (అనఁగా: నిష్కామకర్మయోగము నాచరించువాఁడవు)కమ్మని యీయధ్యాయముయొక్క తుద నర్జునునకు మరల స్పష్టముగను, నిశ్చయముగను భగవంతుఁడు వక్కాణించెను.

కర్మయోగముయొక్క వివేచన నీ మొదటియాఅధ్యాయములందును సమాప్తమయిన దనియు, దీని పిమ్మట జ్ఞానమును భక్తియు నను నీరెండు నిష్ఠలును 'స్వతంత్రములే'(అనఁగా: పరస్పరనిరపేక్షములు, లేక, కర్మయోగమునకు సదృశములైనవి,కర్మయోగమునకంటె వేఱైనవి) అనియు, దానికి ప్రతినిధిగ వికల్పము లను నూహతో నాచరించుటకు యోగ్యములైనవి కావని భగవంతుఁడు చెప్పెననియు, వీనిలో నేడవ యధ్యాయము మొదలు పండ్రెండవయధ్యాయము పర్యంతము భక్తియు,పిదప శేషించిన యాఅధ్యాయములందును జ్ఞానమును చెప్పఁబడియుండుటచే పదునెనిమిదియధ్యాయముల నీరీతిగ విభజించితి మేని, కర్మయు భక్తియు, జ్ఞానము ననువీనిలో నొక్కొకదానివంతునకు నాఱాఱు అధ్యాయములు వచ్చుటచే నీమూఁడును గీతలయందు సమానములుగనె యున్న వనియు ననేకు లందురు; కాని యీమతము మంచిది కాదు. "సాంఖ్యనిష్ఠానుసారముగ యుద్ధ

మును వదలుదునా? లేక, యుద్ధముయొక్క ఘోరపరిణామ మెదుటఁ గన్పట్టినను యుద్ధమునే చేయుదునా?" యనియు, చేయవలసి వచ్చునేని, యా పాపము నెట్లు పోఁగొట్టుకొందునని యు నర్జునునకు గొప్ప సంశయము గలిగెను. జ్ఞానముచేతను, కర్మచేతను మోక్షము లభించును. నీ కిష్టమైనచో భక్తి యను మూఁడవ నిష్ఠ సైతము మోక్షసాధన మగు నను నిశ్చితమైన సమాధానముచే నర్జునుని సంశయము నివారింపదని, పంచమాధ్యాయారంభమునందున్న శ్లోకమును బట్టి స్పష్టమగును. ఇంతియకాక యర్జునుఁ డొక నిర్ణయాత్మక మయినమార్గమును విచారించుచున్నప్పుడు, సర్వజ్ఞుఁడును, చతురుఁడు నగు శ్రీకృష్ణుఁ డాముఖ్యవిషయమును వదలి, మూఁడు స్వతంత్రములును, వికల్పాత్మకములు నైనమార్గములను జూపించెనని చెప్పుటయు న్యాయవిరుద్ధము. నిజముగఁ జూచినను గీతయందు 'సన్న్యాసము' 'కర్మయోగము' నను నీరెండు నిష్ఠలే విచారింపఁబడి (గీ.౫.౧), వానిలో 'కర్మయోగమే' యధిక శ్రేయస్కరమని స్పష్టముగ సిద్ధాంతము చేయఁబడినది. (గీ. ౫. ౨) భక్తియను మూఁడవ స్వతంత్రనిష్ఠ యెక్కడను చెప్పఁబడలేదు. అనఁగా: జ్ఞానమును, కర్మయు, భక్తియు నను మూఁడును స్వతంత్రములైననిష్ఠ లను కల్పనయు సాంప్రదాయికటీకాకారులు కల్పించినదే యని తాత్పర్యము. గీతలయందు కేవలమోక్షోపాయములే విచారింపఁ బడినవనియు వారిమతము; గాన నీమూఁడు నిష్ఠలను, వారు భాగవతమునుండి గ్రహించి యుందురు (భాగ. ౧౧. ౨౦. ౬); కాని భాగవతపురాణముయొక్కయు, భగవద్గీతయొక్కయు తాత్పర్య మొకటి కాదనువిషయము నీటీకాకారు లెఱుంగరు. కేవలకర్మచే మోక్షము లభింపదు. మోక్షముకొఱకు జ్ఞానము కావలయు నను సిద్ధాంతమును భాగవతకారులును నొప్పుకొందురు; కాని జ్ఞానము, నైష్కర్మ్యము నను నవి మోక్షప్రదములయినను, ఈరెండును (అనఁగా: గీతలయందున్న నిష్కామకర్మయోగము) భక్తి లేకుండ శోభింపవు— "నైష్కర్మ్యమప్యచ్యుతభావవర్జితం న శోభతే జ్ఞానమలం నిరంజనం"—అని భాగవతపురాణము చెప్పుచున్నది (భాగ. ౧౨. ౧౨. ౫౨ మఱియు ౧. ౫. ౧౨) దీనింబట్టి విచారించితిమేని భాగవతకారులు భక్తి యనునదియే నిజమగునిష్ఠ (అనఁగా: కడపటిది యగుమోక్షప్రదమగు స్థితి) యని యంగీకరింతు రని స్పష్ట మగుచున్నది. భగవద్భక్తు లీశ్వరార్పణబుద్ధితోఁ గర్మలఁజేయ నక్కఱలేదని కాని, చేయవలయునని కాని భాగవతము చెప్పదు. "నిష్కామకర్మనుజేయవలయునా? అక్కఱ

లేదా ?" యనునది యంతయు భక్తియోగములోనిదే. (భాగ. 3. ౨౯. ౭-౧౯; భక్తి లేకపోయినయెడల కర్మయోగమంతయు తిరిగి సంసారమునందు (అనఁగా: జననమరణప్రవాహమునందు)ఁ బడవేయునదియే యగు నని (భాగ. ౧. ౫. ౩౪, ౩౫.) భాగవతము చెప్పుచున్నది. భాగవతకారులకటాక్ష మంతయు భక్తిమీఁదనే యుండుటచే వారు నిష్కామకర్మ యోగమును భక్తియోగములోఁ గలిపి, భక్తి యనునదియే యొకసత్యమైననిష్ఠ యని ప్రతిపాదించిరని యిందలిసారాంశము; కాని, భక్తి యనునదియే గీతలయందు ముఖ్యముగ ప్రతిపాద్యమయిన విషయములలోనిది గాదు గనుక, భాగవతమునందున్న పైసిద్ధాంతము, లేక, పరిభాష గీతలలోఁ జేర్చుట యనునది, మఱ్ఱితాఁటను రావిచెట్టున కతికించినటు లుండును. పరమేశ్వరజ్ఞానములేని యేయితరసాధనముచేతను మోక్షప్రాప్తి కామిచే నీజ్ఞాన సంపాదనకు భక్తి సులభమగుమార్గముగ నున్నది యని చెప్పుట గీతలకు నిష్టమే ! కాని యీమార్గమే ముఖ్యమైనదని పట్టుపట్టక మోక్షప్రాప్తికి నావశ్యకమగు జ్ఞానమును గుఱించి యెవరి కేమార్గము సులభముగఁ గాన్పించునో యామార్గముచేత వారు దానిని సంపాదించుకొనవలయు నని గీత చెప్పను; గాన తుదకు (అనఁగా: జ్ఞానప్రాప్త్యనంతరమున) కర్మలను చేయవలయునా ? అక్కఱయుండదా ? యనునదియే గీతలయందున్న ముఖ్యవిషయము. జీవన్ముక్తుఁడు శరీర మున్నంతకాలమును కర్మలను చేయవలయునా ? వదలివేయవలయునా ? యనువిషయము మొదలుకొనియే భగవద్గీత లారంభింపఁ బడియున్నవి; గాన, వీనిలో మొదటి మార్గమునకు భాగవతకారుల యభిప్రాయానుసారముగ, భక్తియోగ మని పేరు పెట్టలేదు. ఈశ్వరార్పణబుద్ధితోఁ గర్మలను చేయుటకే 'కర్మయోగ' మనియు, 'కర్మనిష్ఠ' యనియు, జ్ఞానము గలిగినపిదప కర్మలను వదలుటకు 'సాంఖ్యము' లేక, 'జ్ఞాననిష్ఠ'యనియు, నారాయణీయధర్మములయందున్న ప్రాచీననామములే గీతలలో స్థిరముగ నుపయోగింపఁబడినవి. గీతలలో నున్న యీపరిభాషను స్వీకరించి విచారించితిమేని, భక్తి యను నది జ్ఞానము, కర్మయు ననువానితో సమానమైన మూఁడవ స్వతంత్రనిష్ఠ యగుట కెప్పుడును వీలులేదని తోఁచును. కారణమేమి యనః 'కర్మలను చేయుట' – 'చేయకపోవుట అనఁగా : వదలుట' (యోగము, సాంఖ్యము) అను నియస్తి నాస్తి రూపము లయిన రెండుపక్షములు తప్ప కర్మవిషయమైన మూఁడవపక్ష మెప్పుడు నుండదు. కావున భక్తునియొక్క నిష్ఠ యేదియని గీతానుసారముగ నిశ్చయింప వలసివచ్చెనేని, వీఁడు భక్తుఁ డన్నంతమాత్రముచేతనే దానిని నిర్ణయింపక యతఁడు కర్మలను జేయుచున్నాఁడా? లేదా?

యని విచారింపవలయును. భక్తి యనునది పరమేశ్వరప్రాప్తికి నొక సాధనము. సాధన మనునర్థమునందు భక్తినే 'యోగ' మని చెప్పుటకు సాధ్య మయినను (గీ.౧౪.౨౬.) అది కడపటి 'నిష్ఠ' యగుటకు సాధ్యము కాదు. భక్తిచేఁ బరమేశ్వరజ్ఞానము కలిగిన పిదప కర్మలను జేసె నేని కర్మనిష్ఠుఁ డనియు, చేయకపోయె నేని సాంఖ్యనిష్ఠుఁ డనియు చెప్పవలయును. వీనిలోఁ గర్మచేయుట యనునిష్ఠ యధిక శ్రేయస్కరమని భగవంతుఁడు తన యభిప్రాయమును పంచమాధ్యాయమునందు స్పష్టముగఁ జెప్పినాఁడు; కాని "కర్మలను జేయుట పరమేశ్వరజ్ఞానము కలుగుటకు ప్రతిబంధక మగును; మఱియుఁ బరమేశ్వరజ్ఞానము లేనిచో మోక్షము లేదు." అని కర్మయోగముమీఁద సన్న్యాసమార్గీయులయొక్క యొకానొక యాక్షేపణ కలదు. ఈయాక్షేపము నిజ మయినది కాదు. సన్న్యాసమార్గముచే, నేమోక్షము లభించుచున్నదో యదియే కర్మయోగమార్గముచే సైతము లభించును. (గీ. ౫. ౫.) అని పంచమాధ్యాయమునందు సామాన్యముగఁ జెప్పఁబడినది; కాని యీసామాన్యసిద్ధాంతమున నప్పుడు విపులముగఁ జెప్పనందున, నపూర్ణముగ నున్నయీమహత్త్వయినవిషయము (అనఁగా: కర్మలను జేయుటచేతనే తుదకు పరమేశ్వరజ్ఞానము గలిగి మోక్షమెట్లు లభించు ననియు) నిప్పుడు భగవంతుఁడు సవిస్తరముగ నిరూపించుచున్నాఁడు. ఈహేతువుచేతనే యీసప్తమాధ్యాయప్రారంభమునందు, భక్తి యనుస్వతంత్రనిష్ఠను నీకుఁ జెప్పెదు నని చెప్పక—

"మయ్యాసక్తమనాః పార్థ యోగం యుంజన్మదాశ్రయః,
అసంశయం సమగ్రం మాం యథా జ్ఞాస్యసి తచ్ఛృణు." (గీ. ౭. ౧)

"ఓపార్థుఁడా! నాయందు చిత్తము నుంచియు, నన్నాశ్రయించియు, యోగమును (అనఁగా: కర్మయోగమును) ఆచరింతు వేని యేవిధముగ నాయొక్క నిస్సంశయమగు పూర్ణజ్ఞానము కలుగునో దానిని (నీకు చెప్పుచున్నాను) వినుము" —వీనిలో మొదటివి, అనఁగాఁ బైనఁ జెప్పఁబడిన "మయ్యాసక్తమనాః" వంటి శ్లోకమునందున్న "యోగం యుంజన్" (అనఁగా: కర్మయోగము నాచరించుచున్నవాఁడై) యనుపదములు మిక్కిలి మహత్త్వము గలవి; కాని దానినే టీకాకారులును బాగుగ గమనించినట్లు తోఁపదు. యోగ మనఁగా: మొదటి యాఅధ్యాయములలో వర్ణింపఁబడిన కర్మయోగము. కర్మయోగము నాచరించుచుండఁగా, నేప్రకారముగ భగవంతునియొక్క పూర్ణజ్ఞానము కలుగునో యావిధిని చెప్పుటకు నిప్పుడు (అనగా: సప్తమయధ్యాయము మొదలుకొని) ఆరంభింపఁబడినదని, యీశ్లోకార్థము. అనఁగా:

మొదటి యధ్యాయములకును, పిదప నుండునధ్యాయములకును, ఈవిషయసందర్భమున సంబంధ మేమియో తెలుపుటకయి యీశ్లోక మేడవయధ్యాయారంభమున ముఖ్యముగ వ్రాయఁబడినది. కావున నీశ్లోకమును గమనింపక “ఆఱవయధ్యాయము తర్వాత భక్తినిష్ఠ స్వతంత్ర రీతితో వర్ణింపఁబడిన”దని చెప్పుట కేవల మన్యాయ్యము. వేయేల? ఇట్లెవరును సర్థము చేయఁగూడదను నూహతోడనే “యోగం యుంజన్” అను పదము లీశ్లోకమునందు ముఖ్యముగ వ్రాయఁబడినవని చెప్పినను చెప్పవచ్చును. గీతలయందున్న తొలియైదధ్యాయములందును కర్మలయావశ్యకతను నిరూపించి సాంఖ్యమార్గముకంటె కర్మయోగము సిద్ధాంతీకరింపఁబడినది. మఱియు పిదప నాఱవయధ్యాయమునందుఁ గర్మయోగమున కావశ్యక మగునింద్రియనిగ్రహమును సంపాదించుటకు పాతంజలయోగమునందున్న సాధనములు వర్ణింపఁబడినవి; కాని యింత మాత్రముచే కర్మయోగము పూర్ణముగ వర్ణింపఁబడలేదు. ఇంద్రియనిగ్రహమనఁగా: కర్మేంద్రియములయొక్క యొకవిధమగు నభ్యాసము. ఈయభ్యాసముచే నింద్రియములు తమస్వాధీనములోనికి వచ్చుననుమాట సత్యమే; కాని మనుజుని వాసన దుష్టమగునేని యింద్రియములను స్వాధీనతలో నుంచికొని యుపయోగము లేదు. కారణ మేమియన: వాసన దుష్టమయినచో నింద్రియనిగ్రహరూపమయిన యీసిద్ధిచే జారణమారణోచ్చాటనాదిదుష్కృత్యముల ననేకులు చేయుదురు. కావున నింద్రియనిగ్రహముతో పాటుగనే వాసనయును “సర్వభూతస్థమాత్మానం సర్వభూతాని చాత్మని” యన్నట్లు శుద్ధము కావలయును. (గీ. ౬. ౨౯) అని యాఱవయధ్యాయమునందే చెప్పఁబడినది. మఱియు వాసనయొక్క యీ శుద్ధి బ్రహ్మాత్మైక్యరూపమగు పరమేశ్వరునియొక్క శుద్ధస్వరూపమును దెలిసికొనినఁగాని లభ్యము కాదు. కర్మయోగమున కావశ్యకమగు నింద్రియనిగ్రహము సంపాదించుకొన్నను ‘రసము’ (అనఁగా: విషయములయందలి రుచి) లోపల నశింపదని యిందలి తాత్పర్యము. ఈరసము, లేక, విషయవాసన నశించుటకు పరమేశ్వరునియొక్క పూర్ణజ్ఞానమె కావలసివచ్చునని గీతలయందలి ద్వితీయాధ్యాయమునందే చెప్పఁబడినది (గీ. ౨. ౫౯). కావున నీపరమేశ్వరునియొక్క జ్ఞానము కర్మయోగము నాచరించుచుండఁగనే యేవిధిచేఁ గలుగునో యావిధినే భగవంతుఁ డేడవయధ్యాయము మొదలుకొని చెప్పుచున్నాఁడు. “కర్మయోగము నాచరించుచున్నను” అనుపదమువల్ల కర్మయోగము నాచరించుచునే యీజ్ఞానమును సంపాదించుకొనవలయు ననియు దానికొఱకుఁ గర్మలను వదల నక్కఱ లేదనియు సిద్ధమగును; మఱియు నీకారణమున కర్మయోగముయొక్క స్థానమునందు వికల్పముగ

క్తియు, జ్ఞానము నను నీ రెండు స్వతంత్ర మార్గములు నున్నవని యేడవయధ్యాయము మొదలుకొని చెప్పఁబడినదని చెప్పుట నిర్మూల మగును. గీతలయందున్న కర్మయోగము, భాగవతధర్మములలో నుండియే తీసికొనఁబడుటచే కర్మయోగమునందున్న జ్ఞానప్రాప్తియొక్క విధులఁ జెప్పుట యనఁగనే, భాగవతధర్మములలో నున్న, లేక, నారాయణీయములగు ధర్మములందున్న విధులవర్ణనయే. మఱియు నీయభిప్రాయము చేతనే "ప్రవృత్తిపరములగు నారాయణీయధర్మములు వానియందున్న విధులతో కూడ భగవద్గీతలయందు వర్ణింపఁబడినవి." అని వైశంపాయనులవారు జనమేజయునకు శాంతిపర్వముయొక్క తుదను చెప్పినారు. (మొదటి ప్రకరణారంభమున వ్రాయఁబడిన శ్లోకమును చూడుఁడు). వైశంపాయనుఁడు చెప్పిన రీతిన దీనియందె సన్న్యాసమార్గమునందున్న విధులకును నంతర్భావ మగును. కారణమేమి యన: కర్మలచేయుటయు, విడుచుటయు నను నీ రెండు మార్గములందును భేద మున్నను రెండుపక్షములయందు సంబంధించు జ్ఞానవిజ్ఞానము లొకటియే యగుటచే జ్ఞానము సంపాదించుటకు రెండు మార్గములయందున్న విధియు నొకటియే యగును. అయినను "కర్మయోగము నాచరించుచున్నవాఁడగుచు" అను ప్రత్యక్షమగు పదములను పై శ్లోకమునఁ బ్రయోగించినందుననే గీతలయందున్న యేడవ యధ్యాయమునను, పిమ్మట నున్న యధ్యాయములయందుండు జ్ఞాన విజ్ఞానములయొక్క నిరూపణము ముఖ్యముగఁ గర్మయోగపరిపూర్తికొఱకే చేయఁబడినది. సన్న్యాసమార్గపువిధు లీరెండు మతములయందును నుపయోగించునవి గాన నాయధ్యాయములయందు చెప్పఁబడినవి. కర్మయోగమును వదలి కేవలసన్న్యాసనిష్ఠను సమర్థించు నిమిత్తమయి యీజ్ఞానవిజ్ఞానములు చెప్పఁబడలేదని స్పష్టముగ సిద్ధ మగుచున్నది. సాంఖ్యమార్గీయులు జ్ఞానము గొప్పదనినను, కర్మగాని, భక్తిగాని యట్టిదని యొప్పుకొనరు. మఱియు గీతలయందు భగవంతుఁడు భక్తి, సులభము ప్రధానము నని చెప్పుటయే కాక యధ్యాత్మజ్ఞానమును, భక్తిని జెప్పుచు, నాయా స్థలముల యందు "నీవు కర్మను (అనఁగా: యుద్ధమును) చేయుము." అని యర్జునున కుపదేశించెను. (గీ. ౮. ౭; ౧౧. ౩౩; ౧౬. ౨౪; ౧౮. ౬) కావున గీతలయందున్న యేడవయధ్యాయమందును, పిమ్మటి యధ్యాయములయందును జేయఁబడిన జ్ఞానవిజ్ఞానములయొక్క నిరూపణము వెనుకటియాఱధ్యాయములలోఁ జెప్పఁబడిన కర్మయోగముయొక్క పరిపూర్త్యర్థమును, సమర్థనార్థమును చెప్పఁబడినవి. కేవలసాంఖ్యనిష్ఠయొక్క గాని, కేవలభక్తియొక్క గాని స్వతంత్రమగు సమర్థన మిచ్చో వివక్షితము గాదని సిద్ధాంతము చేయనలసివచ్చును. మఱియు నిట్లు సిద్ధాంతముచేసిన పిదప, కర్మ, భక్తి,

జ్ఞానము ననుమూఁడును గీతలయందలి స్వతంత్రములయిన భాగములు కాకపోవుటయే కాక "తత్త్వమసి" యనుమహావాక్యమునందు మూఁడె పదములుండుటచే గీతలయొక్క యధ్యాయములు పదునెనిమిది యున్నవి. "మూఁడాఱులు పదునెనిమిది" యనులెక్కచే నాఱాఱధ్యాయము లొకటిగ నుండునట్లు గీతలను మూఁడుసమాన భాగములు చేసి మొదటియాఱధ్యాయములందు 'త్వం' పదముయొక్కయు, రెండవ యాఱింటియందు 'తత్' పదముయొక్కయు, మూఁడవయాఱింటియందు 'అసి' పదముయొక్కయు వివేచనచేయఁబడినదని చెప్పునట్టిమతము సైతము శుద్ధకాల్పనికమయినదని యిపుడు స్పష్టమగుచున్నది. కారణ మేమి యన: గీతయం దంతటను కేవలబ్రహ్మజ్ఞానమే ప్రతిపాద్యముగ నున్నది. మఱియు 'తత్త్వమసి' యనుమహావాక్యముయొక్క వివరణముకంటె నధికముగ గీతలయందేమియు లేదనునేకదేశీయపక్ష మిప్పు డుండనే యుండ దనువిషయమును సైత మిట్లె గుర్తుంచుకొనవలయును.

భగవద్గీతయందు భక్తి, జ్ఞానములయొక్క వివేచన మెందుకు చెప్పఁబడినదియు నీతీరున నొకసారి విచారించి పిదప నేఁడు మొదలుకొని పదునేడవయధ్యాయముయొక్క సమాప్తిపర్యంతము, పదునొకండవయధ్యాయముయొక్కయు విషయము సహజముగఁ దెలియుటకు యోగ్యముగ నున్నది. ఏపరమేశ్వరస్వరూపముయొక్క జ్ఞానముచే, బుద్ధి రసవర్జముగను, సమముగ నుండునో యాపరమేశ్వరస్వరూపమును విచారించుట నొకప్పుడు క్షరాక్షరదృష్టిచేతను, నొకప్పుడు క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞదృష్టిచేతను, చేయవలసి యుండుటచే, దానివలన నేది పిండమందు కలదో, యదే బ్రహ్మాండమందు కలదని తుదకు చేసినసిద్ధాంతమును వెనుక యాఱవ ప్రకరణమునందు చెప్పియున్నాను. ఆవిషయమే యిప్పుడు గీతలలోఁ జెప్పఁబడినది; కాని పరమేశ్వరస్వరూపము నీరీతిగ విచారించుట కారంభింతు మేని యది యొకప్పుడు వ్యక్తమును (ఇంద్రియగోచరము) మఱియు నొకఁ డవ్యక్తము నగునని స్పష్టమగుచున్నది; కాని యీరెండు స్వరూపములలోను శ్రేష్ఠమైన దేది? యీశ్రేష్ఠస్వరూపమునుండి కనిష్ఠస్వరూప మెట్లుత్పన్నమాయె? ననునదియే మొదలుగాఁగల యనేక ప్రశ్నములయొక్కయు విచార మీనిరూపణయందు చేయవలసివచ్చును. అట్లే పరమేశ్వరునియొక్క పూర్ణజ్ఞానము గలిగి బుద్ధి స్థిరముగను, సమమును, నాత్మనిష్ఠము నగుటకుఁ బరమేశ్వరునియొక్క యవ్యక్తోపాసనయా? లేక, వ్యక్తోపాసనయా చేయుట మంచిది? యను విషయము సైత మిపుడు నిర్ణయింపవలసివచ్చును.

ఈవిషయము నంతను ప్రమాణపురస్సరముగ చెప్పుటకు పదునొకండధ్యాయములు పట్టుట యొకయాశ్చర్యము కాదు. ఇటు లనుటచే గీతలయందు భక్తిజ్ఞానములకు బొత్తిగ వివేచన లేదని నాయభిప్రాయము కాదు. ఇఁక నేమన: కర్మయు,భక్తియు,జ్ఞానము ననునీమూఁడు విషయములు, లేక,నిష్ఠలు, స్వతంత్రములని, అనఁగా తుల్యబలము లని, కల్పించి గీతలలోని పదునెనిమిది యధ్యాయములను నన్నదమ్ములవలె నీ మూఁడింటికే సమానముగ భాగించుట యుక్తము కాదనియు, జ్ఞానమూలకము, భక్తి ప్రధానము నగుకర్మయోగ మను నొకనిష్ఠయే గీతలలో నన్నియధ్యాయములయందును, ప్రతిపాద్యముగ నున్నదనియు, భగవద్గీతయందు చెప్పఁబడిన సాంఖ్యనిష్ఠ, జ్ఞానవిజ్ఞానములు, లేక, భక్తి యనువాని నిరూపణ మొకకర్మయోగనిష్ఠయొక్క పూర్తికొఱకే యనుబంధముగ చేయఁబడినది గాని, ప్రత్యేక మావిషయప్రతిపాదనమునకు కాదనియు నాయభిప్రాయము. ఇపు డీసిద్ధాంతానుసారముగ కర్మయోగముయొక్క పూర్తి సమర్థనలకొఱకుఁ జెప్పఁబడిన జ్ఞానవిజ్ఞానములకు నధ్యాయసంగతి యెట్లు విభజింపఁబడినదో చూతము.

ఏడవయధ్యాయమునందు క్షరాక్షరసృష్టియొక్క,(అనఁగా: బ్రహ్మాండముయొక్క) విచారము నారంభించి యీసృష్టియంతయు— పురుషుఁడును ప్రకృతియు—నాయొక్కయే పరాపరములయిన స్వరూపము లనియు, నీమాయకంటె పరమందున్న యవ్యక్తస్వరూపమును తెలిసికొని నన్ను సేవించు వారియొక్క బుద్ధి సమముగుటచే, వారికి నేను సద్గతి నిచ్చుచున్నా ననియు నవ్యక్తముయొక్క, లేక, యక్షరపరబ్రహ్మముయొక్క జ్ఞానమును, మొదట భగవంతుఁడు చెప్పి "సకలదేవతలును, సకలభూతములును, సకలయజ్ఞములును, సకలకర్మలును, సకల మగునధ్యాత్మమును, నేనే యయి యున్నాను. నేను తప్ప యీజగత్తునం దేదియు లే"దని తనస్వరూపమును వర్ణించెను. అనంతరమునందు ఎనిమిదియవయధ్యాయములో నారంభమునందు "అధ్యాత్మము, అధియజ్ఞము, అధిదైవము, అధిభూతము నన నేమి యర్థమో తనకుఁ జెప్పు మని యర్జునుఁడడుగ నీశబ్దములయొక్క యర్థమును చెప్పి భగవంతుఁ డిట్లు నాస్వరూపమును తెలిసికొనినవారిని నేను మఱువ నని చెప్పెను. మఱియు "సర్వజగత్తునందును, అవినాశి,లేక, యక్షర మగుతత్త్వ మేది? సర్వజగత్తునకు సంహార మెప్పు డెట్లగును? పరమేశ్వరస్వరూపమును దెలిసికొనిన పిదప,పురుషులకు నేగతి ప్రాప్త మగును?" అనువిషయములు సంక్షేపముగ వివేచింపఁబడినవి. తొమ్మిదవయధ్యాయమునను

నావిషయమునే ప్రతిపాదించుచు "నలుగడల నీరీతి నిండియున్న యవ్యక్తుఁడగు పరమేశ్వరునియొక్క వ్యక్తస్వరూపమును భక్తిచే తెలిసికొని యనన్యభావముతో నతని శరణు చొచ్చుటయే బ్రహ్మప్రాప్తికి ప్రత్యక్షముగఁ గన్పట్టు సులభమార్గము, లేక, రాజమార్గ మగును. మఱియు దీనినే రాజవిద్యయని కాని, లేక, రాజగుహ్య మని కాని చెప్పుదు" రని చెప్పఁబడినది. భగవంతుఁ డీమూఁడధ్యాయములందును, జ్ఞానవంతుఁడును, భక్తివంతుఁడు నైన పురుషుఁడు కర్మలను చేయుచునే యుండవలయునని కర్మమార్గముయొక్క ప్రధానసిద్ధాంతమును నడుమ నడుమ సూచించుచునే యుండెను. "తస్మా త్సర్వేషు కాలేషు మా మనుస్మర యుద్ధ్య చ,"—"కనుక సర్వసమయములయందు నన్ను స్మరించుము. యుద్ధము చేయుము" (౮. ౭) అని యెనిమిదియవయధ్యాయమున చెప్పఁబడినను "సర్వకర్మల నాకర్పణము చేయుటచే కర్మలయొక్క శుభాశుభములగు ఫలములనుండి నీవు ముక్తుఁడ వగుదువు". అని తొమ్మిదియవయధ్యాయమునందు (౯. ౨౭, ౨౮) చెప్పఁబడినది. "సర్వజగత్తును నావలననే పుట్టినది. నాస్వరూపమే యదియునై యున్నది." అని, పూర్వమునందు చెప్పఁబడిన నిశ్వాధ్యాయమునందు జగత్తునందలి ప్రతి శ్రేష్ఠవస్తువును నాయొక్క విభూతియేయై యున్నదని యనేకోదాహరణములచే నర్జునునకు బోధించినపిదప నర్జునుని ప్రార్థనవలన పదునొకండవయధ్యాయమునందు తన విశ్వరూపమును ప్రత్యక్షముగఁ జూపించి పరమేశ్వరుఁ డగు నేనే నలుగడల వ్యాపించియున్నా ననువిషయముయొక్క సత్యత భగవంతునిచే నర్జునుని యనుభవమునకుఁ దైకొని రాఁబడెను. కాని యీతీరున విశ్వరూపమును జూపించి సర్వకర్మలను జేయువాఁడను నేనే యయి యున్నానని యర్జునునకు నమ్మకము గలిగించిన వెంటనే "సత్యముగు కర్తను నేను. నీవు నిమిత్తమాత్రముగ నున్నావు. కావున నిస్సందేహుఁడవై యుద్ధమును జేయు"మని భగవంతుఁడు చెప్పినాఁడు. (గీ. ౧౧. ౩౩) సర్వజగత్తునందును నొకఁడే పరమేశ్వరుఁ డున్నాఁ డని యిట్లు సిద్ధమయినను, "నే నవ్యక్తముగనున్నను నన్ను మూర్ఖులు వ్యక్తముగఁ దెలిసికొనుచున్నారు" (౭. ౨౪) "యదక్షరం వేదవిదో వదంతి"—"ఎవరిని వేదవేత్తలక్షరుఁ డని చెప్పుచున్నారో", "అవ్యక్తమునే యక్షర మని చెప్పుచున్నారు" (౮. ౨౧) "నాయొక్క నిజమగు స్వరూపమును దెలిసికొనక, నేను మనుష్యదేహధారి నని మూఢు లనుకొనుచున్నారు." (౯. ౧౧), "విద్యలలో నధ్యాత్మవిద్య శ్రేష్ఠము" (౧౦. ౩౨) అనియు,

"త్వ మక్షరం సదస త్పరం యత్" (౧౧. ౩౭) అని యర్జునుఁడు చెప్పిన రీతిగను, ప్రతిష్ఠలమునను పరమేశ్వరునియొక్క యవ్యక్తస్వరూపమే ముఖ్యమని వర్ణింపఁబడి యుండుటచే వ్యక్తపరమేశ్వరోపాసన చేయవలయునా? లేక, యవ్యక్తోపాసన చేయవలయునా? యను విషయము పండ్రెండవయధ్యాయముయొక్క యారంభమున నర్జునుఁ డడిగెను. అప్పుడు భగవంతుఁడు తొమ్మిదవయధ్యాయమునందు వర్ణింపఁబడిన వ్యక్తస్వరూపముయొక్క యుపాసన సులభ మని తనమతమును చెప్పి రెండవయధ్యాయమునందు స్థితప్రజ్ఞుని వర్ణించినటులే పరమభగవద్భక్తులయొక్క స్థితిని సైతము వర్ణించి యీయధ్యాయమును సమాప్తము చేసినాఁడు.

కర్మ, భక్తి, జ్ఞానము నని గీతలను మూఁడు స్వతంత్రము లైనభాగములుగఁ జేయుటకు సాధ్యము గాకపోయినను నేడవయధ్యాయము మొదలుకొని యారంభింపఁబడిన జ్ఞానవిజ్ఞానములను, భక్తి యనియు, జ్ఞాన మనియు రెండువిధములుగ స్వభావముగనె విభాగింప వచ్చునని యనేకులయొక్క యభిప్రాయము. కావున రెండవ షడధ్యాయి, భక్తిపర మైయున్నదని వారు చెప్పుదురు; కాని కొంచెము విచారించినయెడల నీమతము కూడ సత్యమయినది కాదని యెవరికైనను దోఁచక మానదు. కారణ మేమి యనః ఏడవయధ్యాయముయొక్క యారంభము క్షరాక్షర సృష్టియొక్క జ్ఞానవిజ్ఞానములతోనే చేయఁబడినది; కాని భక్తితోఁ జేయఁబడలేదు. మఱియు భక్తియొక్కవర్ణనము పండ్రెండవయధ్యాయమునందు సమాప్త మయినదని చెప్పవలసి వచ్చెనేని తర్వాత ప్రత్యధ్యాయములోను, ప్రతిష్ఠలమునను నాస్వరూపము బుద్ధికి గోచరము కానివారు శ్రద్ధతో "ఇతరులవచనముల విశ్వసించి నన్ను ధ్యానింపవలయును." (గీ. ౧౩.—౨౫). "ఎవఁడు నాయం దవ్యభిచరితమగు భక్తిని చేయుచున్నాఁడో వాఁడే బ్రహ్మభూతుఁ డగును". (౧౪. ౨౬) "పురుషోత్తమరూపమును దెలిసికొనినవాఁడు నాయొక్క భక్తినే చేయుచున్నాఁడు" (గీ. ౧౫. ౧౯) అనియు, పదునెనిమిదియవయధ్యాయమునందు "సర్వధర్మముల వదలి నీవు నన్ను భజింపుము" (గీ. ౧౮. ౬౬) అనియుఁ బలుమాఱు భక్తియే యుపదేశింపఁబడినట్లు స్పష్టముగఁ గన్పట్టుచున్నది. కావున కేవలము రెండవషడధ్యాయియందే భక్తి యుపదేశింపఁబడినదని చెప్పుటకు వీలులేదు. అటులె జ్ఞానముకంటె భక్తి వేఱని భగవంతునియభిప్రాయమైనచోఁ జతుర్థాధ్యాయమునందు, జ్ఞానముయొక్క ప్రస్తావనఁ జేసి(౪. ౩౪—౩౭) "అజ్ఞానమునే, విజ్ఞానముతోడ" నీకిప్పుడు చెప్పుచున్నానని యేడవయధ్యాయమున (అనఁగా: పై యాక్షే

పక్షములమతము ననుసరించి) భక్తిపరమగు నేడవధ్యాయముయొక్క యారంభమునందు భగవంతుఁడు చెప్పకయే యుండును. (౭. ౨) దీనికి పరమందున్న తొమ్మిదవ యధ్యాయమునందు రాజగుహ్యము, రాజవిద్యయు (అనఁగా: ప్రత్యక్షావగమ్యమగు భక్తిమార్గము) చెప్పఁబడిన మాట నిజమే; కాని యధ్యాయారంభమునందే "విజ్ఞానసహితజ్ఞానమును నీకుఁ జెప్పుచున్నాను" (౯. ౧) అని చెప్పెను. దీనివలన గీతలలో, భక్తియు జ్ఞానముననే చేర్పఁబడె నని స్పష్టమగును. పదియవయధ్యాయమునందు భగవంతుఁడు తన విభూతిని వర్ణించెను; కాని దానినే యర్జునుఁడు పదునొకండవ యధ్యాయముయొక్క యారంభమున నధ్యాత్మ మని చెప్పెను (౧౧. ౧); మఱియు పరమేశ్వరుని వ్యక్తస్వరూపముయొక్క వర్ణన జరుగుచుండ నడుమ నడుమ వ్యక్తస్వరూపముకంటె నవ్యక్తస్వరూపము శ్రేష్ఠ మని చెప్పఁబడెనని పైవక్కాణింపఁబడి యున్నది. ఈవిధినిబట్టి "వ్యక్తోపాసనఁ జేయవలయునా? లేక, యవ్యక్తోపాసనఁ జేయవలయునా"? యని యర్జునుఁడు పండ్రెండవ యధ్యాయముయొక్క యారంభమున నడుగ నవ్యక్తముకంటె వ్యక్తముయొక్క యుపాసన (అనఁగా: భక్తి) సులభమని యుత్తరమిచ్చి వెంటనే పదుమూఁడవయధ్యాయమునందు క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞులయొక్క జ్ఞానమును జెప్పుట కారంభించి, యేడవయధ్యాయముయొక్క యారంభమునందువలె పదునాల్గవయధ్యాయారంభమునందును "పరం భూయః ప్రవక్ష్యామి జ్ఞానానాం జ్ఞాన ముత్తమమ్" "మరల నీకు జ్ఞానవిజ్ఞానములనే పూర్ణముగఁ జెప్పుచున్నాఁడను"—(౧౪. ౧) అని చెప్పఁబడినది. మఱియు నీజ్ఞానమును జెప్పుచు భగవంతుఁడు భక్తినిసైతము నడుమనడుమ నిరూపించెను. దీనివలన జ్ఞానము భక్తియు నను నీరెండును వేర్వేఱని చెప్పుటకు భగవంతుని యుద్దేశము కామిచే నేడవయధ్యాయము మొదలుకొని యారంభింపఁబడిన జ్ఞానవిజ్ఞానములయందె యీరెండును గుంభితములై యున్నవని స్పష్టమగుచున్నది. భక్తి వేఱును, జ్ఞానము వేఱు ననునది యాయాసంప్రదాయములయొక్క యభిమానముచే వెలువడిన నాటకము. గీతయొక్క యభిప్రాయ మది గాదు. వ్యక్తోపాసనయందు (జ్ఞానమార్గమునందు) అధ్యాత్మవిచారముచేఁ బరమేశ్వరస్వరూపముయొక్క యేజ్ఞానము సంపాదించుకొనవలయునో యదే భక్తియందును నావశ్యకమగును; కావున వ్యక్తోపాసనయందు (భక్తిమార్గమునందు) ఆజ్ఞానము నారంభమున నితరులవలన శ్రద్ధతో గ్రహింపవచ్చును. (౧౩. ౧౫) కావున భక్తిమార్గము ప్రత్యక్షావగమ్యమును సామాన్యముగ సర్వలోకులకును సుఖకారకమును (౯. ౨), ఇంతియకాక జ్ఞానమార్గము (లేక, యవ్యక్తోపాసన) క్లేశమయమును (౧౨. ౫)

అనుమానికంటె నీరెండుసాధనములయందును భేదమున్నటుల గీత చెప్పదు. పరమేశ్వరస్వరూపముయొక్క జ్ఞానమును బొందిన పిదప బుద్ధిని సమము చేయుట యనుకర్మయోగమునందున్న సాధ్య మీరెండుసాధనముల చేతను సమానముగనే ప్రాప్త మగును. కావున వ్యక్తోపాసనయు నవ్యక్తోపాసనయు ననురెండును భగవంతునకు సమానముగనే గ్రాహ్యములు. అయినను జ్ఞానియైన గొంచెమో గొప్పయో యుపాసనఁ జేయవలయును గాన, చతుర్విధభక్తులలోను భక్తిగలజ్ఞాని శ్రేష్ఠుఁడని చెప్పి (గీ. ౭. ౧౭) జ్ఞానమును భక్తియు నను రెంటియందున్న విరోధమును భగవంతుఁడు నివారించెను; కాని యేమయినను జ్ఞానవిజ్ఞానముల వర్ణించుచు ప్రసంగానుసారముగ నొకానొక యధ్యాయమునందు వ్యక్తోపాసనయొక్కయు, మఱియొక యధ్యాయమునం దవ్యక్తోపాసనయొక్కయు విశేషమగు వర్ణన తప్పక చేయవలసివచ్చెను; కాని యంతమాత్రముచే నిది వేఱుగ నున్నదని భ్రమఁ జెందఁ గూడదు. కావుననే భగవంతుఁడు పరమేశ్వరుని వ్యక్తస్వరూపవర్ణనను జేయుచు, వ్యక్తస్వరూపముకంటె నవ్యక్తస్వరూపముయొక్క గొప్పతనమును,నవ్యక్తమును వర్ణించుచున్నపుడు భక్తియొక్క యావశ్యకతను జెప్పచు వచ్చెను. అయినను విశ్వరూపముయొక్కయు, విభూతియొక్కయు వర్ణనకే మూఁడునాలుగధ్యాయములు పట్టెను. కావున నీ మూఁడునాలుగధ్యాయములకును (షడధ్యాయికిఁ గాదు.) స్థూలదృష్టిచే "భక్తిమార్గ" మని పేరిడుట యెవరికయిన నిష్టమే యగునేని యట్లుచేయుట కాటంక మేమియు లేదు; కాని యేమి చెప్పినను గీతలయందు, భక్తిని జ్ఞానమును విడఁదీసి యీరెండుమార్గములు స్వతంత్రములుగనె వర్ణింపఁబడినవి యని చెప్పుటకు సాధ్యముకాదని నిశ్చితమగును. కర్మయోగమునందుఁ బ్రధానముగఁ జెప్పఁబడిన సామ్యబుద్ధి నొందుటకు పరమేశ్వరునియొక్క సర్వవ్యాపకమగు స్వరూపముయొక్క జ్ఞానము కావలయుననియు; ఈజ్ఞానము వ్యక్తముయొక్కయుపాసనవలనఁ గలిగినదైనను,అవ్యక్తోపాసనవలనఁ గలిగినదైనను నిష్టమే; సౌలభ్యముదక్క యిందు భేదమేమియు లేదనియు నిందలి సారాంశము. ఇదియే యీచేయఁబడినవివేచనకు ఫలము గాన, నేడవయధ్యాయము మొదలుకొని పదునేడవయధ్యాయమువఱకు నున్నవిషయము లన్నింటికిని గీతలలో జ్ఞానవిజ్ఞానము అని కాని, యధ్యాత్మమని కాని యొక్క పేరే పెట్టఁబడినదని తెలిసికొనవలయును.

అది యటులుండుఁగాక; ఇప్పుడు పరమేశ్వరుఁడే సర్వబ్రహ్మాండమును, క్షరాక్షరసృష్టిని వ్యాపించినాఁడని విశ్వరూపదర్శనముచే నర్జునుని 'చర్మ

చక్షుస్సు'లకు ప్రత్యక్షమగు ననుభవమును గలుగఁజేసినపిదప నీపరమేశ్వరుఁడు పిండ ముననందు అనఁగా: మానుషశరీరమునందు, లేక, క్షేత్రమునందు, ఆత్మ యను రూపముతో నుండెను గాన క్షేత్రయొక్క, అనఁగా: క్షేత్రజ్ఞునియొక్క, జ్ఞానక్షే పరమేశ్వరునియొక్క (పరమాత్మయొక్క) జ్ఞాన మగు ననుసూహతో క్షేత్ర క్షేత్రజ్ఞవిచారము నిప్పుడు పదుమూఁడవయధ్యాయమునఁ జేసెను. వీనిలో మొదట పరమాత్మను (అనఁగా: పరబ్రహ్మమును) "అనాదిమత్పరం బ్రహ్మ..." మొదలగు నుపనిషద్వాక్యముల యాధారముచే వర్ణించినపిదప క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞవిచా రమే 'ప్రకృతియు' 'పురుషుఁడు' ను సాంఖ్యవివేచనయం దంతర్భూత మగునని నిరూపింపఁబడినది; మఱియుఁ దుదకుఁ బ్రకృతిపురుషు లను భేదమును దెలిసి కొని సర్వగతమగు నిర్గుణపరమాత్మను "జ్ఞానచక్షువుతోఁ" జూచినవారె ముక్త లగుదురని చెప్పఁబడినది. అయినను ఆసాంఖ్యమందును "సర్వకర్మలను ప్రకృ తియే చేయుచున్నది. ఆత్మ కర్త గాఁడు." అని తెలిసికొనుటచేఁ గర్మలు బంధ ములు గావు. (౧౩. ౨౯) అని కర్మయోగముయొక్కయు, "ధ్యానే నాత్మని పశ్యంతి" (౧౩. ౨౪) అని భక్తియొక్కయు సూత్రములు స్థిరముగ నుంపఁబడి నవి. పదునాల్గవయధ్యాయమునందు నీజ్ఞానమునె ముందు చెప్పుచు, నొక యాత్మయే, లేక, పరమేశ్వరుఁడే యంతటను నిండియున్నను, సత్త్వము, రజస్సు, తమస్సు నను ప్రకృతిగుణములయొక్క భేదముచే జగత్తునందు వైచిత్ర్య మె ట్లుత్పన్న మగునదియు సాంఖ్యశాస్త్రానుసారముగఁ జెప్పి, ప్రకృతియొక్క ఖేల నమును దెలిసికొనినవారును, తాను కర్తగానని యెఱింగి పరమేశ్వరుని భక్తి యోగముచే సేవించువారును మాత్రమే నిజమగు త్రిగుణాతీతులు, ముక్తులు నని చెప్పఁబడుచున్నారని, తుదకు స్థితప్రజ్ఞునియొక్కయు భక్తునియొక్కయు స్థితి వలెనే త్రిగుణాతీతునిస్థితియు నర్జునుఁ డడుగుటచేఁ జెప్పఁబడినది. పదునేనవ యధ్యాయమునందు, మొదట శ్రుతులలోనక్కడక్కడ నున్న పరమేశ్వరుని యొక్క వృక్షరూపముగు వర్ణననే చెప్పి, తర్వాత సాంఖ్యులు ప్రకృతియొక్క దుకాణ మని చెప్పునదియే యీయశ్వత్థవృక్ష మని చెప్పి, తుదకు క్షరము నక్ష రము నను నీరెండింటికిని పరమందున్న పురుషోత్తముని తెలిసికొని, యతని భజిం చుటచే మనుజుఁడు కృతకృత్యుఁ డగుననియు నర్జునునకు భగవంతునిచే నుపదేశింపఁ బడినది. పదునాఱవయధ్యాయమునందు ప్రకృతిభేదముచే జగత్తునం దెట్లు వైచిత్ర్యముత్పన్న మగునో యటులే మనుష్యులలో దైవీసంపత్తియు [illegible]

అసురీసంపత్తియు నను రెండుభేదములు గలవని చెప్పి యట్టిసంపదలు గలవారి యొక్క కర్మ లెట్లుండునదియు, వారి కేగతి ప్రాప్తమగునదియు వర్ణింపఁబడినది. త్రిగుణాత్మక ప్రకృతియొక్క గుణవైషమ్యమువలనఁ గలుగువైచిత్ర్యము, శ్రద్ధ, దానము, తపస్సు, యజ్ఞములు మొదలగువానిలో సైత మెట్లు కాన్పించునని యర్జునుఁ డడుగ నావిషయము పదునేడవయధ్యాయమునందు వివేచింపఁబడినది. తుదకు 'ఓంతత్సత్' అను బ్రహ్మనిర్దేశమునందున్న తత్ పదమునకు, నిష్కామబుద్ధిచే చేయఁబడినకర్మ యనియు, సత్ అనుపదమునకు మంచికర్మ (కామ్యబుద్ధిచేఁ జేయఁబడినకర్మ) అనియు నర్థము చేసి యాసామాన్యబ్రహ్మనిర్దేశము సైతము, కర్మయోగమార్గమునకే యనుకూల మగునని యు సూచింపఁబడినది. జగత్తునందు వలుగడల నొకపరమేశ్వరుఁడే యున్నాఁడు; కాని యతనిని విశ్వరూపదర్శనముచేఁ దెలిసికొనినను, జ్ఞాననేత్రముచేఁ దెలిసికొనినను ఫలము సమానమే; ఏలన: శరీరమందు క్షేత్రజ్ఞుఁడునువాఁడె. క్షరసృష్టియందున్న యక్షరుఁడును వాఁడె. వాఁడె దృశ్యసృష్టియందు నిండియున్నవాఁడును, దానికి వెలుపట (అనఁగా: పరమందు) నున్నవాఁడును అతఁ డొక్కఁడైనను, ప్రకృతియొక్క గుణభేదములచే వ్యక్తసృష్టియందు నానాత్వము, లేక, వైచిత్ర్యము గన్పట్టుచున్నది. మఱియు నీమాయచేత, లేక, ప్రకృతియొక్క గుణభేదముచేత, జ్ఞానము, శ్రద్ధ, తపస్సు, యజ్ఞము, ధృతి, దానము నను వానియందును, మనుష్యులయందును ననేకములగు భేదములు గలుగుచున్నవి; కాని యీభేదముల యన్నిటియందును నున్న యైక్యమును దెలిసికొని, యేకము, నిత్యము నగునా తత్త్వముయొక్క యుపాసనను—వ్యక్తోపాసనను గాని యవ్యక్తోపాసనను గాని—చేసి ప్రతిమనుజుఁడును తనయొక్కబుద్ధిని స్థిరముగను సమముగను చేసికొని యా నిష్కామము, సాత్త్వికము, లేక, సామ్యము నగుబుద్ధితోడనే కేవలకర్తవ్య మని జగత్తునందున్న స్వధర్మానుసారముగ ప్రాప్తమగు వ్యవహారములనన్నింటిని చేయవలయునని యీ పదునొకండవయధ్యాయముయొక్కయు తాత్పర్యమని యిందలిసారాంశము. ఈ జ్ఞానవిజ్ఞానముల నీగ్రంథముయొక్క (అనఁగా: గీతారహస్యముయొక్క) పూర్వప్రకరణములలో నేను సవిస్తరముగఁ బ్రతిపాదించియుంటిని గాన నేడవయధ్యాయము మొదలుకొని పదునేడవయధ్యాయమువఱకు నుండు నధ్యాయములయొక్క యభిప్రాయ మీప్రకరణమునందు విశేషముగ విస్తరింపఁబడలేదు. అధ్యాయములసంగతిని జూపుట మాత్రమే ప్రస్తుత ముద్దేశింపఁబడి యుండినందున నాకార్యమునకు కావలసిన భాగము యిచ్చో పరీక్షింపఁబడినది.

కర్మయోగమార్గమునందు కర్మలకంటె బుద్ధి శ్రేష్ఠమగుటచే, ఈబుద్ధి శుద్ధము సమము నగుటకు నావశ్యకము లగుపరమేశ్వరుని సర్వవ్యాపిత్వముయొక్క (అనఁగా: సర్వభూతాంతర్గతమగు నాత్మైక్యముయొక్క) "జ్ఞానవిజ్ఞానములను" చెప్పుట కారంభించి, యధికారభేదానుసారముగ వ్యక్తముయొక్కయు, నవ్యక్తముయొక్కయు నుపాసనచే నీజ్ఞానము హృదయములోఁ బ్రతిబింబించినపిదప బుద్ధికి స్థైర్యమును, సమతయు, నెట్లు ప్రాప్త మగునదియు, వానిచేతనే కర్మలను వదలి పెట్టకపోయినను దుదకు మోక్ష మెట్లు లభించునదియు, క్షరాక్షరుల యొక్కయు, క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞులయొక్కయు, వివేచనపూర్వముగ నింతపర్యంతము నిరూపింపఁబడినది. అయినను బుద్ధి యిట్లు సమమయినపిదప కర్మలను త్యజించుట కంటె ఫలాశను వదలి లోకసంగ్రహార్థమై యామరణాంతమును కర్మలనే చేయుచుండుట యధికశ్రేయస్కర మని భగవంతుఁడు నిర్ణయముఁ జేసెను. (గీ.౫.౨). కావున స్మృతులలో వర్ణింపఁబడినసన్న్యాసాశ్రమ మీకర్మయోగమున నుండ నేరదనియు, దానివలన మన్వాదిస్మృతిగ్రంథములకును నీకర్మయోగమునకును విరోధ ముండవచ్చును అనియు నొకసందేహమును మనస్సునం దిడికొని సన్న్యాసము, త్యాగము నను నీరెండింటియందున్న రహస్యమేమియో నాకుఁ జెప్పుమని పదునెనిమిదియవయధ్యాయముయొక్క యారంభమునం దర్జునుఁ డడిగెను. దానికి సన్న్యాసమనఁగా వదలిపెట్టుట యనిమొదట నర్థ మగును. మఱియు కర్మయోగ మార్గమునందు, కర్మల వదలిపెట్టకపోయినను, ఫలాశను వదలిపెట్టినందున కర్మయోగమనునది సత్యమును విచారింప సన్న్యాసమే యగు నని భగవంతుఁడు సమాధానము చెప్పెను. కారణ మేమి యన: సన్న్యాసివేషమును స్వీకరించి, భిక్షనెత్తుకొనక పోయినను బుద్ధి నిష్కామముగనుంచుట యనుస్మృత్యుక్తమైన వైరాగ్యముయొక్కయు, సన్న్యాసముయొక్కయు సిద్ధాంతము కర్మయోగమునందును కలదు; కాని ఫలాశ వదలిపోవునేని స్వర్గప్రాప్తియందలి యాశయు నుండదుగాన, యజ్ఞయాగాదిశ్రౌతకర్మలను చేయ నక్కఱలేదని మఱియొకసందేహ మిచ్చటఁ గలుగును. ఈశంకను నివారించుటకై, యీకర్మలు చిత్తశుద్ధికారకములుగాన వానినిసైత మితరకర్మలనువలెనే చేయవలయును; కాని నిష్కామబుద్ధితో చేసి యజ్ఞచక్రమును లోకసంగ్రహార్థమయి స్థిరముగ నుంచవలయునని భగవంతుఁడు తననిశ్చితమయినమతమును చెప్పినాఁడు. ఈరీతిగ నర్జునుని ప్రశ్నమునకు నుత్తరముఁ జెప్పినపిదప, జ్ఞానము, కర్మ, కర్త, బుద్ధి, ధృతి, సుఖము, అనునవి

ప్రకృతిస్వభావానురూపముగ సాత్త్వికము, రాజసము, తామసము నని మూఁడు భేదములు గలవియై యున్నవని నిరూపించి గుణవైచిత్ర్యముయొక్క విషయము పూర్తి చేయఁబడినది. అనంతరము వీనిలో నిష్కామకర్మ, నిష్కామకర్త,ఆసక్తిరహితబుద్ధి, అనాసక్తివలనఁ గలుగుసుఖము, "అవిభక్తం విభక్తేషు" అనున్యాయము ననుసరించి కలుగునాత్మైక్యజ్ఞానము ననునవియే, సాత్త్వికములు, లేక, శ్రేష్ఠము లని నిశ్చయింపఁబడినది. పిదప నీసిద్ధాంతము ననుసరించియే చాతుర్వర్ణ్యములవారును దమతమకర్మల నాచరింపవలయునని చెప్పి,చాతుర్వర్ణ్యధర్మముచే ప్రాప్తము లయినకర్మములను సాత్త్వికబుద్ధితో (అనఁగా: నిష్కామబుద్ధితో) కేవలకర్తవ్యము లని చేయుచుండుటచేతనే మనుజుఁడు జగత్తునందు కృతకృత్యుఁడగుటచేఁ దుద కతనికి శాంతియు మోక్షము లభించు నని చెప్పఁబడెను; మఱియుఁ గర్మలనునవి ప్రకృతిధర్మము లగుటచే వానిని వదలిపెట్టుదమనినను వదలవు. కావున సర్వకర్తయు, కారయితయుఁ బరమేశ్వరుఁడే యనుతలంపుతో నతనిని శరణుఁ జొచ్చి సర్వకర్మలను నిష్కామబుద్ధితోఁ జేయుచుండుము. నేనే యాపరమేశ్వరుఁడను. నాయందు విశ్వాసము నుంచి నను భజింపుము. నేను నిన్ను సర్వపాపములనుండియు ముక్తునిగఁ జేయుదును." అని యర్జునునకు భక్తిమార్గము నిశ్చయముగ నుపదేశించి భగవంతుఁడు గీతలయందున్న ప్రవృత్తిపరములగు ధర్మములయొక్క వాస్తవమును జెప్పి సమాప్తిఁ జేసెను. ఇహలోక పరలోకములరెంటిని విచారించి, జ్ఞానవంతులగు శిష్టులు ప్రచారములోనికిఁ దెచ్చిన సాంఖ్యము, యోగము నను రెండు నిష్ఠలే, మొదలుగ గీతలయం దుపదేశము ప్రారంభింపఁబడి యున్నవనియు, వానిలో గొప్పదని పంచమాధ్యాయమునందు వర్ణింపఁబడినదియు, ఆఱవ యధ్యాయమునందుఁ జెప్పఁబడిన పాతంజలయోగముచే సిద్ధించునదియు, తర్వాత పదునొకండధ్యాయములలో పిండబ్రహ్మాండ జ్ఞానపూర్వకముగ నిరూపింపఁబడిన విధుల ననుసరించి యాచరించుచుండుటచే పరమేశ్వర జ్ఞానమును మోక్షమును గలుగఁజేయునదియు నైన కర్మయోగమే పదునెనిమిదవయధ్యాయమునందును సమర్థింపఁబడినదనియు నందలి సారాంశము. మఱియు మోక్షరూపమగు నాత్మకల్యాణమునకు ప్రతిబంధకము లేకుండుటకై పరమేశ్వరార్పణపూర్వకముగ కేవలము కర్తవ్యము లను బుద్ధితో స్వధర్మానుసారముగ లోకసంగ్రహార్థమై సర్వకర్మలను జేయుచునే యుండుట యను నీయోగము (లేక, యుక్తి) యొక్క భగవత్ప్రణీతమగు నీశ్రేష్ఠత్వోపపాదనమును వినిన వెంటనే యర్జునుఁడు సన్న్యాసమును గైకొని భిక్ష నెత్తుకొనవలయునని తన

మనస్సులోఁ గలిగిన యూహాను వదలి, భగవంతుఁడు చెప్పుచున్నాఁడని మాత్రమే కాక, కర్మాకర్మశాస్త్రము పూర్ణముగఁ దెలియుటచే బుద్ధిపూర్వముగ నైతము యుద్ధము చేయుటకుఁ బ్రవృత్తుఁడయ్యెను. అర్జునుని యుద్ధమునందుఁ బ్రవర్తింపఁ జేయుటకై గీత యారంభింపఁబడి యితఁ డట్లు ప్రవర్తింపఁగనే సమాప్తి సేయఁ బడినది. (౧౮. ౭౩)

గీతయొక్క పదునెనిమిదియధ్యాయములందు నున్న పైనచెప్పఁబడిన యధ్యాయసంగతిని బట్టి విచారింప గీతయనునది కర్మ, భక్తి, జ్ఞానములు నను వేఱ్వేఱగు మూఁడు స్వతంత్రనిష్ఠలును గలపులగము గాని, యానిష్ఠలనెడు గుడ్డపేలికలను పట్టుపేలికలను వేసి కుట్టినబొంత గాని కాదనియు, భక్తిజ్ఞానములను నూలుపోగులను పట్టుపోగులను గీత యను మగ్గమున నాయాస్థలముల నమర్చి మనోహరముగ నేయఁబడిన కర్మయోగ మను నొకవిధమగు నమూల్యవస్త్రమనియు, నది మొదటినుండి చివరవఱకు నత్యంతయోగయుక్తమగు చిత్తముతో నిర్మింపఁ బడినదనియుఁ గన్పట్టును. నిరూపణముయొక్క పద్ధతి, సంవాదాత్మకమగుటచే శాస్త్రీయపద్ధతికంటె కొంచెము దుర్బలముగానే యుండును; కాని సంవాదాత్మకమగు నిరూపణముచే శాస్త్రీయమగు పద్ధతియొక్క కాఠిన్యము పోయి, దానికి మాఱుగ సౌలభ్యమును, ప్రేమయుక్తతయు గీతలయందు నిండియున్నవనియుఁ దెలిసెనేని, శాస్త్రీయపద్ధతియందున్న హేతువును బట్టి యేసంగతినైన నూహించుట యనెడు కేవలబుద్ధిగ్రాహ్యమును, నీరసము నైన ముష్టియుద్ధము వదలిపోవుట యొవరికిని నేమాత్రమును తప్పని తోఁచదు. అటులె గీతానిరూపణపద్ధతి పౌరాణికమైనను, లేక, సంవాదాత్మకమయినను, గ్రంథమును పరీక్షించునట్టి మీమాంసకుల పద్ధతులనెడు నన్ని నికషోపలములచేతను బరీక్షించి గీతయొక్క తాత్పర్యము నిశ్చయించుటకు ప్రతిబంధ మేమియు నుండనేరదని యీగ్రంథము నంతను బూర్తిగ విచారించినఁ దెలియును. గీతాప్రారంభమును జూచితిమేని క్షాత్రధర్మానుసారముగ యుద్ధముఁ జేయుటకు వెడలినయర్జునుఁ డీధర్మాధర్మవిచికిత్సయను సుడిగుండములోఁ బడఁగా, నతనికి వేదాంతశాస్త్రముయొక్క యాధారమునఁ బ్రవృత్తిపరమగు కర్మయోగధర్మము నుపదేశించుట యను తెప్పనిచ్చు నిమిత్తమయి గీత ప్రవర్తించినదని స్పష్టముగనే తెలియును. మఱియు గీతలయొక్క యుపసంహారమును, ఫలమును ననుసరించి రెండును నట్టివియే (అనఁగా: ప్రవృత్తిపరములే) యని ప్రథమ ప్రకరణముననే నేను నిర్ధారించియున్నాను. పిదప గీతలయందు నర్జునునకుఁ జేయఁబడిన యుపదేశమునందు "నీవు యుద్ధమును (అనఁగా: కర్మనే) చేయుము" అని

స్పష్టముగ పది పండ్రెండు సారులును నాయర్థమే వచ్చునటులు పెక్కు సారులు (అభ్యాసముగ) చెప్పఁబడినది. సంస్కృతవాఙ్మయమునందు భగవద్గీత దప్ప కర్మయోగముయొక్క యుపపత్తిని జెప్పునట్టి మఱియొక గ్రంథము లేదు. దీనియందు అభ్యాసమును, అపూర్వతయు నను నీరెండు ప్రమాణముల చేతను గీతలయొక్క కర్మయోగపరత్వ మెటుల యధికముగ వ్యక్తమగునో చెప్పఁబడినది. మీమాంసకులు గ్రంథతాత్పర్య నిర్ణయమును జేయుటకై చెప్పిన లింగము లను నికషోపలములలో అర్థవాదమును, ఉపపత్తియు నను నీ రెండును మిగిలినవి. వానివిషయమయి మొదట నాయా ప్రకరణములందును, గీతలయందున్న యధ్యాయక్రమము ననుసరించి యీ ప్రకరణమునందును జేయఁ బడినవిచారణను బట్టి కర్మయోగమే గీతలయందుఁ బ్రతిపాద్యమగు విషయమని నిశ్చయమగుచున్నది. కావున మీమాంసకులయొక్క గ్రంథతాత్పర్య నిర్ణయమును జేయునట్టి షడ్విధలింగములచేఁ బరిశీలించి చూచినను గీతాగ్రంథమునందు జ్ఞాన మూలమును భక్తిప్రధానము నగు కర్మయోగమే ప్రతిపాద్యమని నిర్వివాదముగ సిద్ధమగును. ఇది గాక గీతాతాత్పర్యములు సాంప్రదాయికము లనువిషయమున సందేహ మేమియు లేదు; కాని యీ తాత్పర్యములు సాంప్రదాయికదృష్టితోఁ దీయఁబడినను గీతయొక్క యీసాంప్రదాయికార్థము—అందునను విశేషముగ సన్న్యాసపరమగునర్థము—సమన్వయించుటకు నవకాశ మెట్లు కలిగినదియు నిరూపించిననే కాని యీసాంప్రదాయికార్థచర్చ పూర్ణము కానేరదు. కావున నీ సాంప్రదాయికటీకాకారులు గీతకు సన్న్యాసపరమగు నర్థము నెటుల చేయుచు వచ్చిరో యిప్పుడు గొంచెము విచారించి యీ ప్రకరణమును ముగింతము.

మనుజుఁడు బుద్ధిమంతుఁ డగు ప్రాణి యగుటచే పిండబ్రహ్మాండములయందున్న తత్త్వమును దెలిసికొనుటయే వానికి ముఖ్యమగుకార్యము, లేక, పురుషార్థ మని మన శాస్త్రకారుల సిద్ధాంతము. మఱియు ధర్మశాస్త్రమునందు దీనినే 'మోక్ష'మని చెప్పుచున్నారు. అయినను దృశ్యసృష్టియొక్క వ్యవహారమును గమనించి యీపురుషార్థము ధర్మము, అర్థము, కామము, మోక్షము నను నామములతో చతుర్విధ మయిన దని శాస్త్రములలోనె చెప్పఁబడినది. 'ధర్మ'శబ్దమున కిక్కడ, వ్యావహారికము, సామాజికము, నైతికము నను నర్థము నెఱుంగవలయు. ఇది పూర్వమునందు చెప్పఁబడినది. పురుషార్థ మిట్లు చతుర్విధ మని యంగీకరించినపిదప దానియొక్క నాలు గంగములును పరస్పరపోషకము లగునా? కావా? యను ప్రశ్నము తనంతటనే

పుట్టినను వీనిలో పిండమందును బ్రహ్మాండమందు నున్నతత్త్వమును దెలిసికొనినఁ గాని మోక్షము లభింపదు; కాన నామార్గమే ప్రాప్తముకావలయు నను విషయమున శాబ్దిక మగుమతభేద మున్నను తత్త్వమును బట్టి మతభేదము లేదు. తుక్త కీ గీతాశాస్త్రమునకుఁ గూడ నీసిద్ధాంతము సమ్మతమే. అట్లే యర్థకామములను పురుషార్థములు సంపాదించుకొనవలసివచ్చినను నీతిధర్మములకు విరుద్ధము కానిరీతిని సంపాదింపవలయునను విషయముసైతము భగవద్గీత పూర్తిగ నొప్పుకొనును.ఇప్పుడు ధర్మమును(అనఁగా: వ్యావహారికమగు చాతుర్వర్ణ్యధర్మమును)మోక్షము ననువానికి పరస్పరసంబంధ మేమియో నిర్ణయించుటమాత్రమే మిగిలి యున్నది. వీనిలో మొదట ధర్మముచే చిత్తశుద్ధి కలిగిననే కాని మోక్షమను విషయమును గుఱించి యయినను మాటలాడ నక్కఱయుండదనుట యన్ని పక్షములవారికిని నిష్టమైనదియే. ఈచిత్తశుద్ధి కలుగుటకు విశేషకాలము పట్టును. కావున మోక్షమే ముఖ్యపురుషార్థ మను దృష్టితో పూర్వముననే 'ధర్మముచే' సంసారమును పూర్ణము చేసికొనవలయు ననియె సిద్ధాంతమగును. (మను. ౬. ౩౫-౩౭) సన్న్యాస మనఁగా వదలిపెట్టుట; మఱియు ధర్మముచే సంసారమును సిద్ధము చేసికొననివారు వదలిపెట్టుట యన,దేనిని? లేక,యెవరిసంసారము బాగుగ సాధింపఁబడలేదో యట్టివ్యర్థునకుఁ బరమార్థ మయిన నెట్లు సిద్ధించును? (దాస. ౧౨. ౧. ౧-౧౦ మఱియు ౧౨. ౮. ౨౧-౩౧ చూడు). కారణ మేమి యనఁగా: సాధ్యము ప్రాపంచిక మైనను, పారమార్థిక మయినను అది సిద్ధించుటకు దీర్ఘప్రయత్నమును మనోనిగ్రహమును సామర్థ్యమును మొదలగు గుణములయొక్క యపేక్ష సమానముగనే యుండును; మఱియు నీగుణములు లేనివాని కేసాధ్యమును ప్రాప్తము కాదని స్పష్టమగుచున్నది; కాని యనేకు లీవిషయము నొప్పుకొని చిరకాలప్రయత్నముచేతను మనోనిగ్రహముచేతను నాత్మజ్ఞానము కలిగిన పిదప జగత్తునందున్న విషయోపభోగరూపములగు సర్వవ్యవహారములును నిస్సారములుగఁ దోఁచు ననియు, సర్వము తనకు నిరుపద్రవముగ కుబుసమును వదలిపెట్టునట్లు జ్ఞాని సమస్తమగు నైహికవిషయములను వదలి కేవలపరమేశ్వరస్వరూపమునందే లీనుఁడై యుండు ననియుఁ జెప్పుదురు. (బృ. ౪. ౪. ౭) ఈమార్గమున జీవితకాలమును గడపుట యను వ్యవహారమును సైతము వదలి జ్ఞానమునకు మాత్రమే ప్రాధాన్య మీయఁబడినది. దీనిని జ్ఞాననిష్ఠ యని కాని, సాంఖ్యనిష్ఠ యని కాని, లేక, సర్వవ్యవహారములను వదలిపెట్టుటచే సన్న్యాసనిష్ఠ యని కాని చెప్పుదురు; కాని గీతాశాస్త్రము దీనికి విరుద్ధముగ

మొదట చిత్తశుద్ధి నిమిత్తమయి కావలసియుండు ధర్మము చిత్తశుద్ధి గలిగినపిదప స్వప్రయోజనార్థమై విషయోపభోగరూపము లగువ్యవహారములను జేయుట తుచ్ఛమైనను, లోకసంగ్రహార్థమై స్వకర్మమును, కర్తవ్యమును, అనుతలంపున నిష్కామబుద్ధితోఁ జేయుట యావశ్యకమగుననియు, జ్ఞాని యారీతిగ చేయనియెడల లోకులకుపదేశించువాఁ డెవఁడు నుండకపోవుటచే జగత్తు నశించు ననియు, ఈకర్మభూమియందు కర్మ యెవ్వరిని కూడ వదల దనియు, బుద్ధి నిష్కామ మగుచున్నయెడల చేయవలసిన కర్మలఁ జేసినను నవి మోక్షమునకుఁ బ్రతిబంధకములు కానేరవు కావున సంసారమును వదలక యితరులవలెనే జగత్తునందలి సర్వవ్యవహారములను విరక్తబుద్ధితో నామరణాంతమును జేయుట జ్ఞానికిని కర్తవ్యముగఁ బరిణమించు ననియుఁ జెప్పుచున్నది. గీతలయం దుపదేశింపఁబడిన యీ యాయుష్యక్రమణ మను మార్గమే కర్మనిష్ఠ, లేక, కర్మయోగ మని చెప్పఁబడినది; కాని కర్మయోగ మీరీతిని శ్రేష్ఠ మని నిశ్చయింపఁబడినను అనిర్ణయము నిమిత్తమై సన్న్యాసమార్గము యొక్క నింద గీతలయం దెక్కడను చేయఁబడలేదు. పైఁగా నదియు మోక్షప్రదముగనే యున్నదని చెప్పఁబడినది.సృష్ట్యారంభమునందు సనత్కుమారాదులును, పిదప శుకయాజ్ఞవల్క్యులును, స్వీకరించినదానిని భగవంతుఁ డైనను బొత్తిగ వదలి వేయవలయునని యెట్లు చెప్పును ? అనియు, జగత్తునందున్న వ్యవహారములు నీరసములుగఁ దోఁపక సమ్మతములుగఁ దోఁచుటయుఁ గొన్నియంశములలోఁ బ్రారబ్ధకర్మానుసారముగ ప్రాప్తమగు వృద్ధినొందుటయు స్వభావముగ నుండుటచేతనే స్పష్టముగ నున్నది. మఱియు జ్ఞానము గలిగినను బ్రారబ్ధకర్మను భోగించిననే కాని విముక్తి గలుగ దని పూర్వమునందె చెప్పఁబడినది. కావున నీ ప్రారబ్ధకర్మానుసారముగఁ బ్రాప్త మగువృద్ధి స్వభావముచే నొకానొకజ్ఞానికి సంసారముపై విరక్తి కలుగుటచే నతఁడు సన్న్యాసమును గైకొనినచో నతని కేమియు పేరులు పెట్టఁగూడదు. ఆత్మజ్ఞానముచే నిస్సంగమును పవిత్రము నైనబుద్ధిగల సిద్ధుఁ డేమైన నితర మగుకర్మను జేసినను జేయక పోయినను నతఁడు మానవబుద్ధిసంబంధమైన శుద్ధతయొక్క పరమావధిని, స్వభావముగనే విషయములయం దాసక్తి గలది యగుటచే నివారింప శక్యము కానిమనోవృత్తిని, స్వాధీనముగ నుంచుకొనుట యను మానవసామర్థ్యమును లోకులకుఁ బ్రత్యక్షముగఁ జూపుట యను నేర్పు లోకసంగ్రహదృష్టితోఁ జూచినను సామాన్యమైనది కాదు. సన్న్యాసధర్మము విషయమై లోకమునందుఁ గల యాదరమునకు నిజమయిన కారణ మిదియే

యగుటచే నది గీతలకును మోక్షదృష్టిచే సమ్మత మయినదియే; కాని వృద్ధి నొందుచున్న స్వభావమును మాత్రమే (అనఁగా: ప్రారబ్ధకర్మమును మాత్రమే) గమనింపక పూర్ణమగు నాత్మస్వాతంత్ర్యము గలజ్ఞాని జ్ఞానము గలిగిన పిదప నీకర్మభూమియం దెట్లుచరింపవలయునో శాస్త్రీయరీతితో విచారింప నారంభింతు మేని, కర్మత్యాగపక్షము గౌణమగుటచే సృష్ట్యారంభమున మరీచ్యాదులచేతను, పిదప జనకాదులచేతను నాచరింపఁబడిన కర్మయోగము నే జ్ఞానులు లోకసంగ్రహార్థమై స్వీకరింపవలయు నని గీతానుసారముగ సిద్ధాంతము చేయవలసివచ్చును. కారణమేమియన: పరమేశ్వరనిర్మిత మగుసృష్టిని నడపించుట యనుకార్యము జ్ఞాని చేయవలయు నను విషయ మిపుడు తనంతటనే ప్రాప్త మగుచున్నది. మఱియు నీమార్గమునందు జ్ఞానసామర్థ్యముమీఁదనే కర్మసామర్థ్యముయొక్క భారమును నవిరోధముగఁ బడియుండుటచే నీకర్మయోగము కేవలసాంఖ్యమార్గముకంటె మొత్తముమీఁద నధికయోగ్యత గలది యని నిశ్చయ మగుచున్నది.

సాంఖ్యము, కర్మయోగము ననునీ రెండు మతములలో నున్న ముఖ్యమగు భేద మేమని యీరీతి విచారించినయెడల సాంఖ్యము + నిష్కామకర్మ = కర్మయోగము అని సమీకరణము నిష్పన్నమగును. కావున, వైశంపాయనులవారు చెప్పినటుల గీతయందలి ప్రవృత్తిపరమగు కర్మయోగముయొక్క ప్రతిపాదనము నందె సాంఖ్యమతముయొక్క నిరూపణము సహజముగ నిమిడి యున్నట్లు కాన్పించుచున్నది. అందుమూలముననే సన్న్యాసమార్గీయటీకాకారులకు తమసాంఖ్యమే, లేక, సన్న్యాసమార్గమే గీతలలోఁ బ్రతిపాద్య మని చెప్పుట పరిపాటియై యున్నది. వారు గీతలయందున్న కర్మ శ్రేయస్కర మని నిశ్చయించుటకు చెప్పఁబడిన శ్లోకములను గమనింపనే గమనింపరు; లేదా యన్నియు నర్థవాదాత్మకములని (అనఁగా: ఆనుషంగికములగు ప్రశంసాత్మకములని) చెప్పి సులభముగఁ గాన్పించు నర్థమును కాదనికాని, లేక, యేదయిన మఱియొక తికమకఁ బెట్టి కాని, పైనున్న సమీకరణములో నుండి యొకప్పుడు నిష్కామకర్మలను తీసి వైచుటకు, అనఁగా: వానియొక్క సమీకరణమే సాంఖ్యము = కర్మయోగ మగుటచే గీతలలో సాంఖ్యమార్గమే ప్రతిపాద్య మని చెప్పుటకు, ప్రయత్నింతురు; కాని యీరీతిఁ జేయఁబడిన యర్థము గీతలయొక్క యుపక్రమోపసంహారముల కత్యంతవిరుద్ధ మగును. మఱియు గీతలయందున్న కర్మయోగము గౌణ మనియు సన్న్యాసము ముఖ్య

మఱియు ననుకొనుట యొకయింటియజమానుని నతనియింటిలోనే యాగంతుకునిగ నిశ్చయించి యాగంతుకుని యజమానునిగ నెంచుటవంటిది యగును. ఈవిషయ మును నిగ్రంథమునం దక్కడక్కడ వ్యక్తము చేసి చూపించియేయున్నాఁడను. మఱియు దానియందు కేవలవేదాంతము, కేవలభక్తి, లేక, కేవలపాతంజలయోగము మాత్రమే గీతలలో ప్రతిపాద్య మనుమతమునుఖండించినాఁడను. గీతలలో లేని దేదిః వైదికధర్మములయందు మోక్షప్రాప్తికై చెప్పఁబడినముఖ్యసాధనములును, ముఖ్యమార్గములును కొంచెము కొంచెమైనను గీతలలోఁ గైకొనఁబడియే యున్నవి. మఱియు నిట్లుగ్రహింపఁబడినను "భూతభృన్న చ భూతస్థః" (గీ. ౯. ౫) అను న్యాయము ననుసరించి గీతలయందున్న సత్యమగు రహస్యము మాత్రమే యన్ని మార్గముల కంటెను వేఱుగనే యున్నది. జ్ఞానప్రాప్తి కానిది మోక్షములేదని సన్న్యాసమార్గమునందున్న (అనఁగా: ఉపనిషత్తులయందున్న) సిద్ధాంతము గీతలలో లేకపోలేదు. ఇఁక నేమన: దానికి నిష్కామకర్మలతో సంబంధము గలుగఁ జేయుటంబట్టి గీతలయందున్న భాగవతధర్మములలోనే యతిధర్మములును సహజముగఁ జేరి యున్నవి.అయినను సన్న్యాసమును, వైరాగ్యము ననువానికి కర్మలను వదలిపెట్టుట యని యర్థము చేయక, ఫలాశను వదలుటలోనే నిజమగు వైరాగ్యమును సన్న్యాసమును కలవని చెప్పి, యుపనిషత్కారులయొక్క కర్మసన్న్యాసముకంటె నిష్కామకర్మయోగమే యధిక శ్రేయస్కరమని గీతాశాస్త్రమునందుఁ దుదకు సిద్ధాంతీకరింపఁ బడినది; వేదవిహితములగు యజ్ఞయాగాది కర్మలు, కేవలయజ్ఞార్థమై యాచరించినను బంధకములు గావను కర్మఠులగు మీమాంసకుల యొక్క మతముసైతము గీతలకు మాన్యమయినదియే; కాని యజ్ఞ శబ్దార్థమును విస్తృతముగఁజేసి, ఫలాశను వదలి చేసినసర్వకర్మలు నొకగొప్పయజ్ఞమే యగును గాన వర్ణాశ్రమ విహితములగు కర్మల నన్నిటిని నిష్కామబుద్ధితో నెప్పడును చేయుచుండుటయే ప్రతిమనుష్యునకును కర్తవ్యమని గీతలచే దానియందు బరువు మోపఁబడినది. మఱియు నుపనిషత్తులలోని సృష్ట్యుత్పత్తి క్రమముకంటె సాంఖ్యులమతములోని సృష్ట్యుత్పత్తి క్రమము ప్రధానముగ గీతలలో నంగీకరింపఁ బడినది. అయినను ప్రకృతి పురుషులవఱకే కాక సృష్ట్యుత్పత్తి క్రమపరంపర యుపనిషత్తులయందున్న నిత్యపరమాత్మ పర్యంతమును తీసికొనిపోఁబడినది. అధ్యాత్మజ్ఞానము కేవలము బుద్ధిచేతనే పొందుట క్లేశ మగుటచే, శ్రద్ధచేతను, భక్తిచేతను దానిని బొందవలయు నని వాసుదేవభక్తి యందున్న, లేక, భాగవతధర్మముల

యందున్న, లేక, నారాయణీయధర్మములయందున్న విధియును గీతలయందు వర్ణింపఁబడినది; కాని యీవిషయములోసైతము భాగవత ధర్మములనే యన్నివిధముల ననుకరింపక వాసుదేవునియందుండి సంకర్షణుఁడు, లేక, జీవుఁడు పుట్టెనని భాగవతధర్మములయందున్న జీవులయొక్క యుత్పత్తిక్రమమును వేదాంతసూత్రానుసారముగ ఖండించి భాగవతధర్మములయందున్న భక్తికిని, ఉపనిషత్తులయందున్న క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞవిషయికసిద్ధాంతమునకును పూర్ణముగ సంబంధము కలదని నిరూపింపఁబడినది. ఇదిగాక మోక్షప్రాప్తికి మఱియొక సాధనము పాతంజలయోగము; కాని పాతంజలయోగ మనునదియే జీవితకాలమున ముఖ్యకర్తవ్యమని గీతలలో లేకపోయినను, బుద్ధి సమమగుటకు నింద్రియనిగ్రహముయొక్క యావశ్యకత యుండుటచే నంతవఱకును పాతంజలయోగమునందున్న యమనియమాదిసాధనముల నుపయోగించుకొమ్మని గీత చెప్పెను. సారాంశమేమియన: వైదికధర్మములలో మోక్షప్రాప్తికై చెప్పఁబడినసాధనము లన్నియు కర్మయోగముయొక్క సాంగోపాంగవివేచన చేసినప్పుడు భగవద్గీతయందు ప్రసంగానుసారముగ కొంచెమో గొప్పయో చెప్పవలసివచ్చెను; ఈవర్ణనలన్నియు స్వతంత్రములని చెప్పితిమేని యసంగతత్వము సంభవించి గీతలయందున్న సిద్ధాంతము పరస్పరవిరుద్ధముగ నున్నట్లు దోఁచును. అయాసాంప్రదాయికటీకాకారులవలన నది యధికముగ దృఢ మగుచున్నది; కాని బ్రహ్మజ్ఞానమునకును, భక్తికిని సంబంధము కలుగఁజేసి దానిమూలమున తుదకు, కర్మయోగమును సమర్థించుటయే గీతలలోని ముఖ్యప్రతిపాద్యమగువిషయ మని నేను పైనచెప్పినరీతిగ సిద్ధాంతముఁ జేయునెడల నీవిరోధము లేమియు నుండవు. కావున పూర్ణవ్యాపకదృష్టిచే తత్త్వజ్ఞానముతో భక్తికిని,కర్మయోగమునకును సంబంధమును పూర్ణముగఁ గలుగఁ జేయుట యను గీతలయందున్న యలౌకికచాతుర్య మాశ్చర్యకరముగాక మానదు. ఇతరనదు లెన్ని వచ్చి కలసినను గంగయొక్కస్వరూపము మాఱనట్లే గీతలలో నెన్ని మతముల కలయిక యున్నను వానియందు కర్మయోగమునునదియే ముఖ్యముగ ప్రతిపాద్య మనువిషయమునకు భంగము రాదు; కాని కర్మయోగ మీరీతిని ముఖ్యవిషయ మైనను దానివలెనే మోక్షధర్మముయొక్క రహస్యమును దీనియందు సుందరముగ నిరూపింపఁబడియున్నది. అందుచే కార్యాకార్య నిర్ణయార్థమై చెప్పఁబడిన గీతాధర్మమే—"స హి ధర్మ స్సుపర్యాప్తో బ్రహ్మణః పదవేదనే" (మ॰భా॰ అశ్వ॰౧౬॰౧౨)—బ్రహ్మపదమును దెలిసికొనుటకును పూర్ణముగ సమర్థ

మగును. మఱియు నీమార్గమున నడుచువారు మోక్షప్రాప్తికొఱకు మఱియొకయనుష్ఠానము చేయ నక్కఱలేదని యనుగీతారంభమునందు భగవంతుఁ డర్జునునకు స్పష్టముగఁ జెప్పెను. వ్యావహారికములగు కర్మల నన్నిటిని త్యజించిననే కాని మోక్షప్రాప్తి గలుగదని చెప్పుసన్న్యాసమార్గీయుల కిది రుచింపదని నే నెఱుంగుదును; కాని దానికి నేచేయు ప్రతిక్రియ యేమియు లేదు. గీతాగ్రంథము సన్న్యాసమార్గమును గాని మఱియొక నివృత్తిపరమగుమార్గము గాని బోధింపనిదిమాత్రమే కాక జ్ఞానము గలిగినపిదప సైతము కర్మసన్న్యాసము చేయవలయునా? యక్కఱ లేదా? యను శంకకు బ్రహ్మజ్ఞానదృష్టితో సయుక్తికమగు నుత్తరము నిచ్చుటకే ప్రవర్తించినది; కావున, భగవద్గీతకు కూడ సన్న్యాస మియ్యవలయునను భ్రాంతిలోఁ బడక సన్న్యాసమార్గప్రతిపాదకములగు నితరవైదికగ్రంథములను జూచియే సన్న్యాసమార్గము ననుసరించువారు సంతుష్టులయియుండవలయును. లేదా, గీతలయం దేసన్న్యాసమార్గమును భగవంతుఁడు నిరభిమానబుద్ధితో నిశ్శ్రేయసకరమని చెప్పెనో దానినే సమబుద్ధితో సాంఖ్యమార్గీయులును ననుసరింతురు గాక. ఏలన: సాంఖ్యులును "జగత్తును నడిపింపవలయునని పరమేశ్వరుని యభిప్రాయము. మఱియు నాపరమేశ్వరుఁడును దత్తత్సమయములయం దవతారముల నెత్తుచు నున్నాఁడు గనుక, జ్ఞానము గలిగినపిదప సైతము నిష్కామబుద్ధితో వ్యావహారికకర్మల నాచరించుచుండవలయునని భగవంతుఁడు గీతలలో నుపదేశించినమార్గమె కలికాలమందు యుక్తముగ నున్నది." అని చెప్పుటయే వీని నన్నింటిలో నుత్తమమగుపక్షము.

గీతాధ్యాయసంగతి యను చతుర్దశప్రకరణము.

పంచదశ ప్రకరణము.

ఉపసంహారము.

తస్మాత్సర్వేషు కాలేషు మామనుస్మర యుద్ధ్యచ. * గీత. ౮. ౭.

గీతలయందున్న యధ్యాయములసంగతిఁ జూచినను, దానియందున్నవిషయములను మీమాంసకులపద్ధతితో వేర్వేఱుగ విచారించినను సాంప్రదాయిక టీకాకారులు కర్మయోగమును గౌణముగ నిశ్చయించి గీతల కనేకవిధములఁ జెప్పిన తాత్పర్యము యథార్థము కాదు. ఉపనిషత్తులయందున్న యద్వైతవేదాంతమును భక్తితోఁ గలిపి, దానిమూలమున జ్ఞాని, జ్ఞానము గలిగినపిదపఁ దనజీవితకాలము నెట్లు గడపవలసినదనియుఁ దెలుపుటయే (అనఁగా: జ్ఞానభక్తులతోఁ గూడిన కర్మయోగమే) గీతలకు నిజమగుతాత్పర్య మగునని స్పష్టపడుచున్నది. మీమాంసకులు చెప్పినరీతిని కేవలము శ్రౌతస్మార్తకర్మల నెల్లప్పుడును జేయుచుండుట శాస్త్రోక్తమయినను, జ్ఞానప్రాప్తి లేక కాఁబోవునిట్టితాంత్రికక్రియలచే బుద్ధిమంతునకు సమాధానము కానేరదు. మఱియు నుపనిషత్తులయందున్న ధర్మమును జూచినచో నది కేవలము జ్ఞానమయ మగుటచే నల్పబుద్ధి గలవారల కది తెలియుట కష్టము. ఇంతియకాక దానియందున్న సన్న్యాసమార్గము సైతము లోకసంగ్రహమునకు విరుద్ధముగ నున్నది. కావున బుద్ధి (జ్ఞానము), ప్రేమ (భక్తి), కర్తృత్వము నను వానినన్నిటిని తగినట్లు కలిపి, మోక్షమునకుఁ బ్రతిబంధము లేనట్లును లోకవ్యవహారము సులలితముగ నడుచునట్లును, జ్ఞానమూలకమును, భక్తిప్రధానమును నామరణాంతము నాచరింపఁదగినట్టియు కర్మపరమగునట్టియు, ధర్మమును భగవంతుఁడు గీతలయం దుపదేశించెను. మఱియు దీనియందె కర్మాకర్మశాస్త్రము యొక్క యభిప్రాయమంతయు నున్నది. వేయేల? ఈధర్మము నర్జునున కుపదేశిం

* "కావున సర్వకాలములయందు నన్ను స్మరించుచు యుద్ధముఁ జేయుము." యుద్ధముఁ జేయు మనుశబ్దము ప్రసంగము ననుసరించి ప్రయోగింపఁబడినది. ఈశబ్దమునకుఁ గేవలము యుద్ధముఁజేయు మనియే యర్థము కానేరదు. యథాధికారముగఁ గర్మలఁ జేయు మని యెఱుంగవలయును.

చుటకు కర్మాకర్మలయొక్క వివేకమే మూలకారణమైన దని గీతలయొక్క యుపక్రమోపసంహారములను బట్టి స్పష్టమగుచున్నది. ఏకర్మనైనను ధర్మ్యమును, పుణ్యమును, న్యాయ్యమును, శ్రేయస్కరమును నని కాని, అధర్మ్యమును, పాపప్రదమును, అన్యాయమును, గర్హ్యము నని కాని చెప్పవచ్చును. అది యెట్లన: ఉపపత్తిని, లేక, రహస్యమును చెప్పక యీవిషయ మీరీతిగఁ జేయఁబడిన యెడల శుద్ధమనియు, నింకొకరీతిగఁ జేయఁబడిన యెడల నపరిశుద్ధమనియు విధిని మాత్రము దెలుపునది యగును. "హింసఁ జేయకుము, చౌర్యమును జేయకుము. సత్యమును జెప్పుము. (సత్యంవద, ధర్మంచర) మొదలగు విధానము లట్టివే. మన్వాదిస్మృతులలోను, నుపనిషత్తులలోను నీపద్ధతి స్పష్టముగ నున్నది; కాని మనుష్యుఁడు జ్ఞానము గల ప్రాణియగుటచేఁ బూర్వోక్తము లగు కేవలవిధులచేఁ బురుషునకుఁ దృప్తికలుగక పోవుటచే నీ నియమముల విధించుటకుఁ గారణమేమియో యెఱుంగవలయు నని స్వభావముగనే తోఁచును. పిదప నీ విచారమును జేసి చేసి యావిధులయం దున్న నిత్యమును మూలము నగుతత్త్వమును శోధించి ప్రకటనఁ జేయును. వ్యావహారికధర్మముల కీరీతిగ నంతమును జూచి వానియందున్న మూలతత్త్వములను శోధించి బయటికిఁ దీయుట శాస్త్రములు సేయు పని యగుటచే,నీవిషయములయొక్క విధులను సమకూర్చి చెప్పుటయే యాచారసంగ్రహ మని చెప్పుదురు. కర్మమార్గమ్మునయొక్క యాచారసంగ్రహము స్మృతిగ్రంథములయందున్నది. భగవద్గీతయం దాయాచారముయొక్క మూలతత్త్వము లేవియో సంవాదాత్మకమగు, లేక, పౌరాణిక మగు పద్ధతితో శాస్త్రీయమగు వివేచనచేయఁబడినది. కాన భగవద్గీతయందు ప్రతిపాద్యమగు విషయమును కర్మయోగము అని మాత్రమే చెప్పుటకంటె కర్మయోగశాస్త్రమని చెప్పుట మిక్కిలి మంచిది. ఈయోగశాస్త్రమనుశబ్దము భగవద్గీతలయొక్క యధ్యాయసమాప్తి సూచకమగు సంకల్పమునందున్నది. గీతలయందున్న యీకర్మయోగశాస్త్రమునకే పారలౌకికదృష్టిని వదలునట్టి (అనఁగా: అప్రధాన మనుకొను) పాశ్చాత్యపండితులు సద్వర్తనశాస్త్రి మనియు, నీతిశాస్త్రముయొక్కమూలతత్త్వ మనియు, కర్తవ్యశాస్త్ర మనియు, కార్యాకార్యవ్యవస్థితి యనియు, లేక, సమాజధారణశాస్త్రి మనియు, నాయా లౌకిక నామములఁ బెట్టుచున్నారు. మఱియు వారిమార్గములు, నీతిమీమాంసాసైతము లౌకికములుగనే యున్నవి; గాన నిట్టిపాశ్చాత్యపండితులగ్రంథముల చదువుకొనినవారిలో ననేకులు సంస్కృతవాఙ్మయమునందు

సదాచరణముయొక్క, లేక, నీతియొక్క కారణముల నెవరును నిర్ణయింప
వ్రాయుటే దనియు, మనదేశమునందున్న గొప్పతత్త్వజ్ఞానశాస్త్రము వేదాంతశా
మనియు, ప్రస్తుతమందున్న మనవేదాంతగ్రంథములను జూచితి మేని సాంసారి
కర్మల విషయమైనవి, తఱుచుగ నుదాసీనము లగుననియు, నిఁక కర్మయోగ
శాస్త్రముయొక్క (అనఁగా: నీతిశాస్త్రముయొక్క) విచార మెక్కడ చేయలే
దనియు, వ్యాకరణము, న్యాయము మొదలగు గ్రంథములయందు నీవిచారణయుం
డుట శక్యము కాదనియు, స్మృతిగ్రంథములయందు విధులసంగ్రహమే తప్ప
మ ఱేమియు లేదనియు, నాకాలమున మనశాస్త్రకారులు మోక్షముయొక్క
గహనమగువిచారణలో నిమగ్నులయి యుండుటచే సదాచరణముయొక్క, లేక,
నీతిధర్మములయొక్క మూలతత్త్వమును వివేచించుట మఱచి యుండిరనియు నను
కొనుచున్నారు. మహాభారతమును గాని, భగవద్గీతను గాని, బాగుగ పరిశీలనఁ
జేయుచుఁ జదువుకొనిన నీయభిప్రాయ ముండదు; కాని మహాభారత మతివిస్తర
మగుటచే దాని నంతయుఁ బూర్ణముగను జదివి, వానియందున్న విషయములను
దెలిసికొనుట కష్టమగును; మఱియు గీత చిన్నదైనను సాంప్రదాయికటీకాకారుల
యొక్క యభిప్రాయానుసారముగ దానియందొక మోక్షప్రాప్తియొక్క జ్ఞానమే
చెప్పఁబడినదని యెన్నుదురు; కాని యెవరు సన్న్యాసము కర్మయోగము నను నీ
రెండుమార్గములును మనదేశమునందు వేదము లున్నప్పటినుండియు నాచరణములో
నున్నను, సన్న్యాసమార్గమునం దున్నవారికంటె నెప్పుడైనను కర్మయోగము నను
సరించువారిసంఖ్య వేయిరెట్లెక్కువగ నున్న దనియు, పురాణేతిహాసములయందు
వర్ణింపఁబడినమహాపురుషు లెల్లరును, కర్మయోగమునకే పురస్కర్తలనియు నను
కొనరు; కాని వీరిలో నొకరికైనను తమ కర్మయోగశాస్త్రమును సమర్థింపవలయు
ననుబుద్ధి పుట్టలేదాయేమి? యని యడిగిన, సమస్తజ్ఞానమును బ్రాహ్మణజాతులయం
దుండుటచేతను, వేదాంతి బ్రాహ్మణకర్మనిమిత్తమై యుదాసీనుఁడై యుండుట
చేతను, కర్మయోగముమీఁద గ్రంథమేమియు రచియింపఁబడలేదని - సమాధాన
మెవరైనను జెప్పినను నదియు సయుక్తికము కానేరదు. కారణ మేమి యన:
ఉపనిషత్కాలమందును, తదనంతరకాలములందును జనక శ్రీకృష్ణులవంటిజ్ఞానులు
క్షత్రియులలో నుండిరి; మఱియు వ్యాసులవారివంటి బుద్ధిమంతు లగుబ్రాహ్మణులు
గొప్పగొప్పవారైనక్షత్రియులయొక్క యితిహాసముల వ్రాసియున్నారు. ఈయితి
హాసమును వ్రాయుచు నాగొప్పవారిచరిత్రలయందలి రహస్యముల చెప్పనక్కఱ
లేదా? యందు మేని యారహస్యమనఁగా కర్మయోగము, వ్యవహారశాస్త్రమే. కాన

దానిని జెప్పుటకే మహాభారతమున ప్రతిస్థలమునందును సూక్ష్మముగ ధర్మాధర్మ ములవివేచించి, ప్రతిస్థలమునందును జగత్తుయొక్క ధారణపోషణలకు కారణ మయినసదాచారముయొక్క (అనఁగా: ధర్మములయొక్కయు, మూలతత్త్వముల యొక్కయు) మోక్షదృష్టిని వదలక గీతలయందు మహాపురుషులచేఁ జెప్పఁబడినది. ఇతరములగు పురాణములలో సైతము నిట్టియనేకములగు ప్రసంగములు కలవు; కాని గీతయొక్క తేజము నెదుట యితరములగు వివేచనలకాంతులు ప్రసరింపక పోవుటచే భగవద్గీత యనునది కర్మయోగశాస్త్రమునందు ప్రధానగ్రంథమై యున్నది. ఈకర్మయోగముయొక్క నిజమగుస్వరూపమును పూర్వప్రకరణము వందె సవిస్తరముగ నిరూపించియున్నాను. అయినను గీతలయందు వర్ణింపఁబడిన కర్మాకర్మలయొక్క యాధ్యాత్మికమూలతత్త్వములతో, పాశ్చాత్యపండితులచేఁ బ్రతిపాదింపఁబడిన నీతియొక్కమూలతత్త్వము లెంతపర్యంతము సంబంధించి యుండునో యని పోల్చుటయే తులనతప్ప గీతాధర్మములనిరూపణ పూర్ణమయిన దని చెప్పుటకు సాధ్యముకాదు. ఈసరిచూచుటలో రెండుపక్షములయందలి యధ్యాత్మజ్ఞానమును చక్కఁగఁ బరిశీలింపవలసివచ్చును; కాని పాశ్చాత్యుల యాధ్యాత్మికజ్ఞానము, మనవేదాంతములయందలి జ్ఞానముకంటె నెక్కువగ నేఁటి వఱకుఁ గనపడుటలేదు. ఈవిషయము నెల్లవారు నొప్పుకొందురు. గావున మన యధ్యాత్మశాస్త్రమును, పాశ్చాత్యుల యధ్యాత్మశాస్త్రమును పోల్చి సరిచూడ వలసిన యవసర మేమియు లేదు. * కాన నేశాస్త్రమునకు శాస్త్రకారు లుపపత్తి చెప్పలేదని యనేకులు దలఁచుచున్నారో యట్టి నీతిశాస్త్రముతో, లేక, కర్మ యోగముతోఁ బోల్చి సరిచూచుటయే మిగిలి యున్నది; కాని యీ యేకవిషయ విచారమే పూర్ణముగఁ బ్రతిపాదించుటకు మఱియొకగ్రంథము వ్రాయవలసినంత

* వేదాంతము, పాశ్చాత్యతత్త్వజ్ఞానముతో సరిపోల్చుటను ప్రొఫెసర్ డాయిస్సనువాఁడు The Elements of Metaphysics అనుగ్రంథమున నచ్చు టచ్చుటఁ జేసెను. ఈగ్రంథపు రెండవకూర్పు చివర "On the Philosophy of Vedanta" అను విషయమును గుఱించి 1893 సం॥ ప్రొ. డాయసన్ భరత ఖండమునకు వచ్చినప్పుడు బొంబయిరాయలేషియాటిక్ సొసయిటికై యుపన్యా సము నిచ్చినవిషయము సైతము తెలుపఁబడినది. ఇంతియకాక "The Religion of Philosophy of Upanishads" అను డాయసన్ గ్రంథముసైత మీ విషయ మును గుఱించి ముఖ్యముగఁ జదువఁదగినది.

యధికముగ నున్నది. అయిన నీగ్రంథమునం దీవిషయమును సంపూర్ణముగ ప్రతి పాదించుటకు నిష్టము లేకున్నను దిగ్దర్శనార్థమై దానియం దున్నకొన్నిముఖ్య విషయముల నీయుపసంహారమునందు వివేచనఁ జేయుచున్నాను.

సదాచరణము, దురాచరణము, ధర్మము, అధర్మము ననువిషయముల విచారించితి మేని యవి జ్ఞానియొక్క కర్మలనే సంబంధించియుండును. కాన నీతి గల్గి యుండుట కేవలము జడకర్మయందు లేదు. బుద్ధియందే యున్న దని కొంచెము విచారము చేసిన నెల్లవారికిఁ దెలియును. "ధర్మో హి తేషా మధికో విశేషః" "ధర్మాధర్మజ్ఞానమే బుద్ధిమంతులగు మనుష్యులకుఁ గలవిశేషము" ఈపైవచనము యొక్క తాత్పర్య మిదియె. ఒకయెద్దు మనలను పొడుచుటచేతనే యది పోట్లది యనియు, భయంకరమయినది యనియు మనము చెప్పుదుము. నిజమే; కాని యెద్దు పొడిచెనేని దానిపై నెవరును రాజునొద్ద నభియోగము (వ్యాజ్యెము) చేయరు. నదీప్రవాహము వచ్చి సస్యము కొట్టుకొనిపోయిన యెడల "అనేకుల కధికనష్టము గలుగుటచే" నెవ్వరును దానిని దురాచారవంతమని కాని, బందిపోటు చేయునది యని కాని యనరు. దీనిపై ననేకులు "ధర్మాధర్మముల యొక్క నియమములు మనుజునియొక్క వ్యవహారములనే సంబంధించియుండునని యొకప్పు డంగీకరించిన పిదప మనుజునికర్మలయందలి మంచిచెడుగుల విచారింపవలసిన వారు, వారికర్మలనుండిమాత్రమే యేల చేయరాదు?" అని ప్రశ్నఁజేయుదురు. ఈప్రశ్నకు సమాధానముఁ జెప్పుట యొకకష్టము కాదు. కారణమేమియన: అచేతనవస్తువులు, పశుపక్ష్యాదులు నగు మూఢప్రాణులయొక్క విషయమును వదలి మనుజునికృత్యములనే విచారించినను వారిలో సైతము వెఱ్ఱివాండ్రును, నజ్ఞానులును, కొంచెము తప్పు చేసినను లోకమున (అనఁగా: వ్యావహారికనియమముల యందు) క్షమింపఁబడఁ దగినవారని యెన్నఁబడుదురు గాన, మనుజునికర్తాకర్మల యందలి మంచిచెడుగులను నిశ్చయించుటకుఁ గర్త బుద్ధిపూర్వకముగ నాకర్మలను జేసినప్పటికిని నాకర్మలయొక్క పరిణామ మతనికి చెందునా? చెందదా? యను విషయమునే ముందుగ విచారింపవలసి వచ్చును. ఒకశ్రీమంతుఁడగు గృహస్థుఁడు తనసంతోషానుసారముగ విశేషమగు దానము నిచ్చుట యేమియుఁ గష్టము కానేరదు; కాని యీవిషయము మంచిదైనను దానియొక్క సత్యము నైతిక మూల్యము నిశ్చయింపవలసివచ్చినప్పుడు సహజముగఁ జేయఁబడినదానమును మాత్రమే దానిని నిశ్చయింపఁ గూడదు. ఈశ్రీమంతుఁ డగు గృహస్థునిబుద్ధి నిజ

ముగ శ్రద్ధాయుక్తముగ నున్నదా? లేదా? యని చూడవలసివచ్చును. మఱియు దానిని నిర్ణయించుట కీదానము సహజముగ చేయఁబడినది కాదనుటకు హేతువు కొన్నిం పనిచో నాదానముయొక్క యోగ్యత శ్రద్ధాపూర్వకముగఁ జేయఁబడిన దానముతో సమానముగ నున్నదని యెవ రనుకొనరు? నిదానము శంకించుటకైనను యోగ్యమగు కారణ ముండును. సర్వధర్మాధర్మములను వివేచించినపిదప మహాభారతమందు కడపట నీవిషయ మొకకథయందు సుందరముగ వర్ణింపఁబడినది. యుధిష్ఠిరుఁడు రాజ్యారూఢుఁడైనపిదపఁ జేసిన గొప్పయశ్వమేధమునం దన్నదానముచేతను, ధనదానముచేతను ననేకులు సంతుష్టులై యుధిష్ఠిరుని ప్రశంస చేయనారంభించిరి. అప్పు డక్కడ కొకముంగిస (నకులము) వచ్చి—"ఈప్రశంస యంతయు వ్యర్థము. పూర్వమునం దీకురుక్షేత్రమునందె యుంఛవృత్తిచేతను (అనఁగా: పరిమళ్లయందలిగింజల నేఱుకొని తినుటచేతను) కాలము గడపుచుండిన యొక దరిద్రబ్రాహ్మణుఁడు తానును దారపుత్త్రాదులు ననేకదినము లుపవాసములు చేసి యొకదినమున నతికష్టమున లభించిన పేలపిండి నంతను సమర్పించి చేసిన యతిథియజ్ఞమున కీయుధిష్ఠిరుని యజ్ఞము సమానము కాదు." అనిచెప్పెను. (మ. భా. అశ్వ. ౯౦.) ఈ ముంగిసయొక్క ముట్టెయు సగము శరీరమును బంగారు వికారమైనదిగ నుండెను. యుధిష్ఠిరుని యజ్ఞముయోగ్యత యీదరిద్రబ్రాహ్మణుఁ డతిథి కిడిన మానెఁడు పేలపిండితో సమానమైనది కాదు. ఏలన:— "ఈబ్రాహ్మణుని యింటిలో నతిథుల యుచ్ఛిష్టమునందు పొరలాడుటచే, నాముట్టెయు సగముశరీరమును బంగారు వికారమైనది; కాని యుధిష్ఠిరునియజ్ఞమంటపమునందు పొరలాడుటచే మిగిలినశరీరము బంగారము కాలేదే" యని యది చెప్పెను. ఇచ్చట కర్మయొక్క బాహ్యపరిణామమును గమనించి యనేకుల కధికహిత మెందులో నున్నదని మనము కొంత విచారించితిమేని యొకయతిథిని తృప్తి నొందించుటకంటె ననేకజనుల తృప్తినొందించుయోగ్యత లక్షమడుంగు లధిక మని నిర్ణయింపవచ్చును; కాని కేవలము ధర్మదృష్టిచేఁ గాకపోయినను, నీతి దృష్టిచే మాత్రము చూచిన నీనిర్ణయము సరిగ నుండునా? ఉండదు. ఏలన: ఎవరికైనను పుష్కలమగు ద్రవ్యమును సంపాదించుట గాని, లేక, లోకోపయోగార్థమై గొప్పగొప్పపనులు చేయుట గాని సంభవించుట వారిసద్వర్తనము ననుసరించియే యుండదు. మఱియు దరిద్రుఁడగు బ్రాహ్మణునకు గొప్పయజ్ఞము చేయుట సాధ్యము కానిహేతువుచే నతఁడు యథాశక్తిగఁ జేసిన స్వల్పకృత్యముయొక్క నైతికమగు, లేక, ధార్మికమగు మూల్యము తక్కువైన యగునేని దరిద్రుఁడు

శ్రీమంతునివలె నీతిమంతుఁడును ధార్మికుఁడు నగుటకు నెప్పుడు నాశింప నక్కఱ లేదని సిద్ధాంత మగును. ప్రకృత కథయం దాత్మస్వాతంత్ర్యానుసార ముగ తనబుద్ధిని శుద్ధముగ నుంచుట బ్రాహ్మణుని యధీనమై యుండెను. మఱియు నతని స్వల్పకృత్యమును బట్టి యతనిపరోపకారబుద్ధి యుధిష్ఠిరుని బుద్ధియంత శుద్ధ ముగానే యున్నదనువిషయమై యేమియు సంశయము లేదు. అతనియొక్కయు, నతనిస్వల్పకృత్యముయొక్కయు నైతికమూల్యమును యుధిష్ఠిరుని మహాయజ్ఞము యొక్క నైతికమూల్యముతో సమానమైనదే; వేయేల? దరిద్రుఁడును ననేక దినము లుపవాసము చేయువాఁడును, అనఁగ, బ్రాహ్మణుఁ డన్నదానముచే నతిథి ప్రాణముల సంరక్షించునపుడు చేసిన స్వార్థత్యాగమునుబట్టి యాతనియొక్క బుద్ధి యెంత శుద్ధమైనదియు స్పష్టమగుచునే యున్నది. కారణ మేమియన: ధైర్యాది గుణములవలె శుద్ధబుద్ధియొక్క నిజమైనపరీక్ష కష్టకాలమునందె చేయవలయు ననువిషయము నెల్లవారు సమ్మతింతురు కాన, సంకటకాలమునందుసైత మెవరి యొక్క నైతికమగు సత్యము చలింపదో వాఁడె సత్యమగు నీతిమంతుఁ డని కాంటనువాఁడు సైతము తననీతిగ్రంథారంభమునఁ జెప్పెను. ముంగిసయొక్క యభిప్రాయమును నిదియె; కాని రాజ్యారూఢుఁడయిన పిదప (అనఁగా: సంప త్కాలమునందు) చేయఁబడిన యొక్కయశ్వమేధముచేఁ గాక యంతకుమునుపు (అనఁగా: ఆపత్కాలమునందు, అనేక యనేక ప్రతిబంధములు కలిగినప్పుడు) బ్రాహ్మణుని శుద్ధబుద్ధివలె యుధిష్ఠిరుని శుద్ధబుద్ధి పరీక్షింపఁబడినది; కావున ధర్మా ధర్మనిర్ణయముయొక్క పైనఁజెప్పఁబడినన్యాయముచేత యుధిష్ఠిరుఁడు ధార్మికుఁడె యని మహాభారతకారుని సిద్ధాంతము గాన నతఁడు ముంగిస నిందించుచున్న దని చెప్పెను. అయినను, అశ్వమేధము చేయువానికిఁ గలుగుగతియే బ్రాహ్మణు నకు లభించినదని చెప్పఁబడుటచే బ్రాహ్మణుని కర్మసంబంధమైనయోగ్యతయు, యుధిష్ఠిరుని యజ్ఞముకంటె యధికము కాకపోయినను నీరెంటి యొక్కయు నైతి కమును, ధార్మికమునగుమూల్యము, సమమైనదే యని మహాభారతకారుని యభి ప్రాయము నిర్వివాదాంశము. వ్యవహారమునందుసైత మీన్యాయము ననుసరిం చియే యొకానొకలక్షాధీశుఁడు ధర్మకృత్యమునకు వేయిరూప్యము లిచ్చినను, దరిద్రుఁ డొక్కరూప్యము నిచ్చినను నారెంటియొక్క నైతిక మగుమూల్యము సమానమే యని యెన్నుదుము. చంద్రా యనుశబ్దమునుండి యీదృష్టాంత మెవరి కైనను జ్ఞాపకమునకు వచ్చెను? (గ్రంథ)…(అస్పష్టం) నగును. మహాభారతమున ముంగిసకథయందుఁ జేయఁ బడినధర్మములయొక్క వివేచనయందే—

"సహస్రశక్తిశ్చ శతం శతశక్తిర్దశాపి చ,
దద్యా దపశ్చ యః శక్త్యా సర్వే తుల్యఫలాః స్మృతాః."
(మ. భా. అశ్వ. ౯౦. ౯౭)

"వేయి గలవాఁడు నూఱును, నూఱు గలవాఁడు పదియును, లేక, యెవ రయిన యథాశక్తిగ కొంతనీరైన నిచ్చినను వా రెల్లరును తుల్యఫలులు, అనఁగా: సమానమైన యోగ్యత గలవారు)గనే యున్నారు"—అని యున్నది. మఱియు, "పత్రం పుష్పం ఫలం తోయం" (గీ. ౯. ౨౬) అను నీగీతావాక్యముయొక్క తాత్పర్యమును నిదియే. పరధర్మములయందె కాక, క్రైస్తవధర్మములయందు సైత మీసిద్ధాంతమే యంగీకరింపఁబడినది. "దైవముచే నెవరికి పుష్కలముగ నీయఁబడి నదో వారినుండి యధికఫలము నపేక్షించుచున్నారు." (ల్యూక్. ౧౨. ౪౮). అని క్రీస్తు నొకచోట చెప్పెను. ఒకదినమున క్రీస్తుదేవాలయమునకు పోఁగా, ధర్మార్థమై ద్రవ్యము సేకరించుటకుఁ బ్రారంభించిరి. అప్పు డచ్చో నత్యంతదరిద్రురాలగు నొకవిధవ తనవద్దనున్న రెండుపైసలను ధర్మార్థ మీయఁగాఁ జూచి "యీమె యితరుల కందఱికంటె గొప్పధర్మము నాచరించిన" దని క్రీస్తు తాను చెప్పినట్లు బైబిలులో మఱియొకచోట చెప్పఁబడినది. (మార్క్. ౧౨. ౪౩. మఱియు. ౪౪) కర్మయొక్క యోగ్యత కర్తయొక్క బుద్ధింబట్టి నిశ్చయింపవలసి వచ్చును. కర్తయొక్క బుద్ధి శుద్ధ మగునేని చిన్నకర్మ యైనను, గొప్ప కర్మలకంటె ననేకసమయములయందు గొప్పకర్మలయొక్క నైతిక మగుయోగ్యతను పొందుననువిషయమును క్రీస్తు సైత మొప్పుకొనియున్నాఁడని దీనిని బట్టి స్పష్టమగును. విరుద్ధపక్షమునందు (అనఁగా: బుద్ధి శుద్ధము కానప్పుడు) కర్మలయొక్క నైతికమూల్యముపై దాని కేమి మార్పు సంఘటిల్లునో విచారించితిమేని హత్య చేయుట యనుకార్యమొక్కటియే కాన్పించును; కాని తన్ను జంపవచ్చినప్పుడు స్వసంరక్షణార్థమై చరపుటయు, నొకానొక శ్రీమంతుఁ డగుపాంథుని ద్రవ్యమును దోఁచుకొనుటకై మార్గమధ్యమున వానిం జంపుటయు ననునీరెండువిషయములును నైతికదృష్టిచే సమము లయినవి కావు. జర్మనుపండితుఁడగు షిల్లర్ అనువాఁ డీవిధమగు నొకప్రసంగమును తనయొక్క "విలియం టెల్" అను పేరుగలనాటకముయొక్క కట్టకడపట వర్ణించెను. మఱియు నచ్చో నతఁడు బుద్ధియొక్క శుద్ధాశుద్ధతలంబట్టి బాహ్యమున సమానములయిన రెండుకృత్యములయందును గలదని చెప్పినభేదమే స్వార్థత్యాగమును, స్వార్థహత్యయు ననువానిలో నున్నభేదము. కర్మలు చిన్నవైనను,

సరిసమానము లైనను వానిలో నైతికదృష్టిచే సంభవించు భేదమే హేతుభూతమగు కర్మచే సంభవించుచున్నదని దీనివలన స్పష్టమగుచున్నది. ఈ హేతువునే, ఉద్దేశము, వాసన, బుద్ధి యవి చెప్పుచున్నారు. కారణ మేమి యన: బుద్ధిశబ్దముకు వ్యవసాయాత్మక మగు నింద్రియమని శాస్త్రీయార్థమైనను, జ్ఞానము, వాసన, హేతువు ననునవి యన్నియు బుద్ధీంద్రియముయొక్క వ్యాపారఫలములే యగుటచే వానినిసైతము బుద్ధి యని చెప్పుట వాడుకయై యున్నది గాన, స్థితప్రజ్ఞునియొక్క సామ్యబుద్ధియందు వ్యవసాయాత్మకబుద్ధియొక్క శుద్ధతయు చేరునని పూర్వము నందు చెప్పఁబడినది. యుద్ధము చేయుటచే నెంతజనమునకు కల్యాణము గలుగునో యెందఱకు నెంతకష్టము నష్టము గలుగునో చూడు మని యర్జునునకు భగవంతుఁడు చెప్పలేదు. పైఁగా, భగవంతుఁడు “నీవు యుద్ధము చేయుటచే భీష్ముఁడు చచ్చునా ? ద్రోణుఁడు చచ్చునా ? యను ప్రశ్న గౌణ” మనియు “నీవే బుద్ధితో యుద్ధము చేయుటకు నిలుపఁబడియున్నా వనునది ముఖ్యప్రశ్న” యనియు, “నీయొక్క బుద్ధి స్థితప్రజ్ఞునిబుద్ధివలె నున్నచో, ఆ శుద్ధము, పవిత్రము నగు బుద్ధితో నీయొక్క కర్తవ్యములను జేయుచుండ భీష్ముఁడు గాని, ద్రోణుఁడు గాని మృతు లైనను ఆపాపము నీకు తగుల దనియు, భీష్ముని చంపుట యనుఫలమును మనస్సున నునిచికొని, దానికై నీవు యుద్ధము చేయుట లేదనియు, నీకు జన్మము మొదలుకొని హక్కుగా లభించియుండు రాజ్యముయొక్క విభాగమును నీ వడిగితి వనియు, నింతియకాక యుద్ధము తప్పిపోవునంతపనిఁ జేసినను సామోపచార ముపయోగింపక పోయె ననియు, శిష్టత్వము, సాధుత్వము నను నీమార్గములచే కార్యము నెఱవేఱనినాఁ డుపాయాంతర మేమియు లేకపోవుటచే నీవు యుద్ధకార్యమును జేయుటలో దోషమే లేదనియు, పైఁగా దుష్టునియొద్దనుండి తనధర్మ్యమగు హక్కును నిలుపుకొనుటకై బ్రాహ్మణునివలె బిచ్చమెత్తుచుండక యావశ్యకమగునేని క్షాత్రధర్మము ననుసరించి, లోకసంగ్రహార్థమై యాహక్కును యుద్ధముచే సంపాదించుకొనుట నీకు కర్తవ్యమే యగుననియు చెప్పెను. (మ. భా. ఉ. ౭౨ మఱియు ౭౩ ; వనపర్వ. 33. ౪౮. మఱియు. ౫౦) భగవంతుని శ్రేష్ఠమగు నీవాదము ననుసరించియే వ్యాసులవారు శాంతిపర్వమునందు యుధిష్ఠిరునకు సమాధానమును గలుగఁ జేసిరి (శాం. అ. ౩౨. మఱియు. 33.); కాని కర్మాకర్మ నిర్ణయార్థమై బుద్ధి యీతీరున శ్రేష్ఠ మని యంగీకరించినను శుద్ధబుద్ధి యనఁగా నేమియో యిప్పుడు చెప్పుట యావశ్యకమగును. కారణ మేమియన: మన

స్సును బుద్ధియు ననునవి ప్రకృతియొక్క వికారములు. అవి పుట్టుకలోనే సాత్త్వికములు, రాజసములు, తామసము లని మూఁడువిధములు. కావున బుద్ధికంటెను పరమందున్న నిత్యమగు నాత్మయొక్క సర్వభూతములయందును నొకటిగ నుండు స్వరూపమును దెలిసికొని యీరీతిగనే కార్యాకార్యముల నిర్ణయించు బుద్ధినే యీశాస్త్రమునందు శుద్ధము, లేక, సాత్త్వికమని చెప్పవలయు నని గీతయందు చెప్పఁబడినది. ఈసాత్త్వికబుద్ధినే సామ్యబుద్ధి యనియు ననెదరు. మఱియు దానియందున్న 'సామ్య' శబ్దమునకు సర్వభూతాంతర్గత మగునాత్మయొక్క యేకత్వమును సామ్యమును దెలిసికొనునది యని యర్థము. ఏబుద్ధి యీసామ్యమును దెలిసికొనదో యది శుద్ధమును సాత్త్వికమును కాదు. నీతినిర్ణయమనువిషయమునందు సామ్యబుద్ధి యీరీతిగ శ్రేష్ఠ మని యంగీకరించిన పిదప బుద్ధియొక్క యీ సమతను లేక సామ్యము నెట్లు తెలిసికొనవలయు ననుప్రశ్న పిదప వెలువడును. కారణమేమి యన: బుద్ధి యనునది యంతరింద్రియమగుటచే నది మంచిదై యున్నదో చెడుదై యున్నదో నేత్రములకు గోచరము కాదు. కావున బుద్ధిసమముగను, శుద్ధముగను నున్నదా? లేదా? యని పరీక్షించుటకు మొదట మనుజుని బాహ్యాచారముల వైపునకు దృష్టిని వ్యాపింపఁ జేయవలయును; లేనియెడల నాయొక్కబుద్ధి మంచిది యని నోటితో చెప్పి కావలసిన పను లన్నియు చేయుటకు నారంభించును. కావున నిజమగు బ్రహ్మజ్ఞాని యని యతనియొక్క స్వభావమునుండియె తెలిసికొనవలయును. మాటలుమాత్రమె చెప్పువాఁడై యైనచో నతఁడు నిజమగు సాధువు కాఁడని శాస్త్రమునందు సిద్ధాంతీకరింపఁ బడినది. భగవద్గీతలయందు స్థితప్రజ్ఞునియొక్క, లేక, భగవద్భక్తునియొక్క లక్షణములను జెప్పుచు నట్టి భక్తుఁడు జగత్తుం దితరులతో నెట్లు సంచరింపవలయునో యీవిషయమె ముఖ్యముగ వర్ణింపఁబడినది; మఱియు పదమూఁడవయధ్యాయమునందు జ్ఞానముయొక్క వ్యాఖ్యానము నైత మాయుద్దేశముతోడనే చేయఁబడినది. (అనఁగా: జ్ఞానముయొక్క స్వభావముపై నేమి పరిణామము సంఘటిల్లునో చెప్పఁబడినది). బ్రహ్మజ్ఞానమును బొత్తిగ వదలివేయవలయునని గీతలు చెప్పుట లేదని యిందువలన స్పష్టముగఁ గన్పట్టును. కాని యొకానొకనియొక్క బుద్ధి సమముగ నున్నదా? లేదా, యని పరీక్షించుటకు నతని బాహ్యకర్మలును నడతయు ముఖ్యసాధనములు. సంకటకాలమున నవి మిక్కిలి ముఖ్యసాధనములు; కావున నొకబాహ్యవర్తనమును బట్టియే ఘోరపాటు లేకుండ నీతిమత్తను

పరీక్షించుట సాధ్యము కాదనియు, గుర్తు నుంచుకొనవలయును. కా[illegible] మేమి యన: ఆయాసమయములయందు బాహ్యకర్మ యల్పమయినను దానియొక్క నైతిక మగు మూల్యము గొప్పదియే యగునని నకులోపాఖ్యానముం బట్టి సిద్ధ మగుచున్నది. కావున బాహ్యకర్మ కొంచెదిదియైనను గొప్పది యైనను, ఒకనికి సుఖకర మైనను అనేకులకు సుఖము నిచ్చున దైనను బుద్ధి పూర్తిగ శుద్ధమగుటకు నింత కంటె నెక్కువ మహత్త్వము నిచ్చి యీబాహ్యకర్మలనుం బట్టి మాత్రము విచారించిన నీతిమత్తకు యోగ్యమగు నిర్ణయము కానేరదని మనశాస్త్రకారులు నిశ్చయించిరి. మఱియు దీనింబట్టియే కర్మకంటె బుద్ధి శ్రేష్ఠము. (గీ. ౨. ౪౯) అని గీతలోని కర్మయోగమునందు సమము, శుద్ధము నగు బుద్ధికే (అనఁగా: వాసనకే) ప్రాధాన్య మియ్యఁబడినది. గీతకంటె నర్వాచీనమగు నారదపాంచరాత్రము లను పేరు గలభాగవతధర్మములయందున్న యొక గ్రంథమునందు మార్కండేయులు.—

"మానసం ప్రాణినా మేవ సర్వక ర్మైకకారణమ్,
మనోనురూపం వాక్యం చ వాక్యేన ప్రస్ఫుటం మనః."

(నా. పం. ౧. ౩. ౧౫.)

"లోకులయొక్క సర్వకర్మలకును మనస్సే యొక (మూల) కారణము. మాట యామనస్సు ననుసరించి యుండును. సంభాషణను బట్టియే మనస్సు ప్రకట మగును." అని నారదునకుఁ జెప్పిరి. మనోనిశ్చయము గలిగినపిదప సర్వకర్మలును సంఘటిల్లుచున్న వని సారాంశము. కావున కర్మాకర్మల నిర్ణయించుటకు గీతల యందున్న శుద్ధబుద్ధియొక్క సిద్ధాంతమునే బౌద్ధగ్రంథకారులు సైతము స్వీకరించిరి. ఉదాహరణము. ధమ్మపద మను పేరు గలబౌద్ధులయొక్క ప్రసిద్ధమగు నీతి గ్రంథారంభమున—

"మనోపుబ్బంగమా ధమ్మా మనో సేట్ఠా మనోమయా,
మనసా చేపదుట్ఠేన భాసతివా కరోతివా.
తతో న దుక్ఖా మన్వేతి చక్కం ను వహతో పదం."

"మొదట మనోవ్యాపారము ననంతరమున ధర్మాధర్మములయాచరణయును సంభవించును. గాన నీవిషయమునందు మనస్సే ముఖ్యము; మనస్సే శ్రేష్ఠమగుటచే నీసర్వధర్మములును మనోమయములే యని చెప్పవలయును. కావున కర్తయొక్క మనస్సు శుద్ధము గాని, దుష్టము గాని యగునో భాషణమునకును, కర్మకును నంతమంచి చెడుగులు సంఘటిల్లును గాన వాని ననుసరించియే యతనికి, సుఖ

దుఃఖములును ప్రాప్తములగు''నని యున్నది. * అటులే యొక్కపర్యాయము పూర్తిగ శుద్ధమును నిష్కామము నయినమనస్సు గల స్థితప్రజ్ఞుఁ డగుపురుషునివల ననే పాపమును సంభవించుటకు శక్యము కాదు. అన్నిపనులను చేసినను నతనికి పాపపుణ్యము లంటవని యిందలిసారాంశము. దీనినిబట్టి యుపనిషత్తులలోను, గీత యందును జేయఁబడిన రెండవయనుమానము సైతము (కౌషీ. ౩. ౧; గీ. ౧౮. ౧౭) బౌద్ధులకు సమ్మతమే యని స్పష్ట మగును. కావున నర్హతుఁడు (అనఁగా: పూర్ణా వస్థ నొందినపురుషుఁడు) తప్పక శుద్ధుఁడును, నిష్పాపుఁడు నయి యుండునని బౌద్ధ గ్రంథములలో ననేకస్థలములయందు చెప్పఁబడినది. (ధమ్మపద. ౨౯౪; ౨౯౫; మిళిందప్రశ్న. ౪. ౫. ౭).

నీతినిర్ణయ మను కార్యమును సదసద్వివేకదేవతకే స్వాధీనము చేయుపాశ్చాత్యులయాధిదైవికపద్ధతియు "అనేకుల కధికహితము దేనిలో నున్నది?'' యని బాహ్యపరీక్ష మాత్రము చేసి నీతినినిర్ణయించునట్టి పాశ్చాత్యాధిభౌతికపద్ధతియు నను నీరెండును నేకదేశీయములును, శాస్త్రీయములు నగుకట్టుబాట్లను బట్టియు పూర్ణము లనియు పైవివేచననుబట్టి సహజముగఁ గాన్పించును. కారణమేమియన: సదసద్వివేక మనునొకదేవత గాని, వస్తువు గాని లేదు. వ్యవసాయాత్మకబుద్ధి యందే యది యంతర్భావము నొందును. మఱియు నటులంతర్భావమును జేయుఁదు మేని ప్రతిపురుషునియొక్కయు స్వభావమునుబట్టి యతనిసదసద్వివేకబుద్ధి సాత్త్వి కము, రాజసము, తామసము నగును. గాన దానియొక్క కార్యాకార్యనిర్ణయ మెల్లప్పుడును తప్పు లేనిదిగ నుండుటకు వీలులేదు. మఱియు "అనేకుల కధికసుఖము'' దేనియం దున్నదో పరిశీలించునట్టి భౌతికనికషోపలముచేతమాత్రమే నీతి మత్తను సిద్ధాంతీకరించితి మేని కర్తలను చేయుపురుషునియొక్క బుద్ధి నేమియు విచారించినటుల కానేరదు. ఒకానొకఁడు తన చౌర్యముయొక్కయు వ్యభిచార ముయొక్కయు ననిష్టములగు బాహ్యపరిణామములను మాత్రము శక్య మగునంత తగ్గించుటకు, లేక, రహస్యముగ నుంచుటకు మొదటనుండియు జాగరూకతతో

* ఈపాలీశ్లోకమున కనేకులు వేర్వేఱర్థములను జేయుచున్నారు; కాని యీశ్లోకము కర్మాకర్మనిర్ణయార్థమై మన స్సెట్లున్నదని చూడవలయునని సిద్ధాంతము ననుసరించి రచియింపఁబడినదని మాయభిప్రాయము. మాక్సుముల్లరుగారొనర్చినధమ్మపదముయొక్క యాంగ్లేయభాషాంతరీకరణమునం దీశ్లోకము మీఁది టిప్పణిచూడుఁడు. S. B. E. Vol. X. p.p. 3, 4.

నుండి యేదైనను కుటిలమగు పన్నుగడను జేసి నేని, యతనిదుష్కృత్యము లాధిభౌతిక నీతిదృష్టిచే నంతగ నిందింపఁదగినది కాదని చెప్పవలసివచ్చును. కావున కేవలవైదికధర్మమునందే కాయిక, వాచిక, మానసిక శుద్ధతయొక్క యావశ్యకత వర్ణింపఁబడలేదు.(మను. ౧౨. ౩-౮;౯.౨౯)ఇఁక నేమి యన: బైబిలులో సైతము, వ్యభిచారమను పాపము కేవలకాయికమే యనక, పరస్త్రీని పురుషుఁడును, పరపురుషుని స్త్రీయును, జూచుటయు వ్యభిచారమునందే గణింపఁబడినది.(మాత్థ్యూ ౫. ౨౮); మఱియుఁ బౌద్ధధర్మమునందు సైతము కేవలకాయికమే కాక వాచికమును మానసికమును నయినశుద్ధత సైత మవశ్యమునుండవలయునని చెప్పఁబడినది. (ధమ్మపద. ౯౬.౩౯౧. చూడు)మఱియు గ్రీనుదొర యింతకంటె నధికముగ విచారించి,“బాహ్యసుఖ మనునదియే పరమసాధ్య మని యందుమేని ప్రతిమనుజుఁడును ప్రతిరాష్ట్రమును నాపరమసాధ్య మగురాష్ట్రసుఖమును సంపాదించుకొనునిమిత్తమయి ప్రయత్నము చేయుటచే నొండొరులకు కలహము సంభవింపవచ్చు”నని చెప్పుచున్నాఁడు. బాహ్యసుఖము నొందుటకు సంబంధించు బాహ్యసాధనములు తఱుచుగ నితరులసుఖమును లోపింప నీయక మనకు లభ్యపఱచుకొనుట దుర్లభము— సామ్యబుద్ధియే పరమసాధ్యమని యందుమేని దానినిమిత్తమై ప్రయత్నించినప్పుడట్టియుపద్రవ ముండదు. ఏలన: ఈయంతస్సుఖ మాత్మవశము (అనఁగా: ఇతరుని సుఖమున కడ్డురాక యెవరిసుఖమును వారు పొందుటకు శక్యమగును). ఇంతియె కాక యాత్మైక్యమును దెలిసికొని సర్వభూతములయెడను సమముగఁ బ్రవర్తించు స్వభావముగలవారియొక్క చేతిమీఁదుగ రహస్యముగఁగాని,బహిరంగముగఁగాని, యేవిధమగు దుష్కృత్యమును చేయుట సంభవింపదు గాన“అనేకుల కధికసుఖము గలుగుపని నెప్పుడును విచారించి చేయుచుండుము,” అనియు నతనికి చెప్పవలసిన యావశ్యకత యుండదు. కారణ మేమి యన: మనుజుఁ డనఁగనే, యేకార్యము నైనను సారాసారమును విచారించి చేయువాఁడని యర్థ మగుచున్నది. నైతికకర్మ యొక్క నిర్ణయముకొఱకుమాత్రము సారాసారవిచార మావశ్యకము కాదు. ఈసారాసారములను విచారించునప్పు డంతఃకరణ మెటులుండవలయునో దెలిసికొనుట యొకగొప్పవిషయము. కారణమేమి యన: ఎల్లవారియంతఃకరణములు నొకవిధముగ నుండవు. కావున నంతఃకరణయందుఁ దప్పక సామ్యబుద్ధి స్ఫురించుచునే యుండవలయు నని చెప్పితి మేని, యనేకులహితముయొక్క సారాసారవిచారమే కాక, భూతములయొక్క గాని, లేక, ప్రాణిమాత్రముయొక్క గాని హితమునందలి సారాసారమును సైతము విచారింపు మని వేఱుగఁ జెప్ప నక్కఱ లేదు.మాన్టే

జాతియం దున్న ప్రాణులసంబంధములోనే కాక, నోరులేని జంతువులసంబంధములో సైతము మనుష్యునకు కొంతకర్తవ్య ముండును; గాన దానిని కార్యాకార్యశాస్త్రములయందుఁ జేర్పవలయునని పాశ్చాత్యపండితులుసైత మిప్పుడు చెప్పనారంభించిరి. మఱియు నీవ్యాపకమగుదృష్టితో చూచిన, ననేకుల కధికహితమను దానికంటె సర్వభూతహిత మనుశబ్దమే యధికవ్యాపకమైనది గాన సామ్యబుద్ధియందివి యన్నియుఁ జేరును. ఒకానొకబుద్ధి శుద్ధమును, సమమును కాలేదని యనినచో "అనేకుల కధికసుఖము" ఏపనివలనఁ గలుగునదియు నిశ్చయించుట యను పని యతనికి తప్పలేకుండఁగ నేర్పఱచు శక్తియున్నను నీతిధర్మముపై పున కతఁడు ప్రవర్తించుటకు వీలులేదు. కారణమేమి యన: ఏసత్కార్యముపై పున కైనను ప్రవర్తించుట యను పని శుద్ధమగు మనస్సుచేయునదియే యయి యున్నది. శుద్ధముగానిమనస్సు చేయునది గాదు. శుద్ధమనస్సులేనిది మనుజునియొక్క స్వభావమును, లేక, మనస్సును పరిశీలించుటకు నీకేమియు నవసరము లేదు. అతఁడు చేసినన్నిర్ణయము సరిగ నుండెనేని యంతమాత్రముచేఁ గర్తవ్యాకర్తవ్యములయొక్క నిర్ణయమగుననియు, నీకార్యము నెఱవేఱునని యెవరైనఁ జెప్పినను, వారును సత్యము నాడినవారు కారు. కారణ మేమి యన: సుఖదుఃఖములన నేకమైనదియు, సామాన్యముగ నందఱకును దెలిసినను నన్నివిధములగు సుఖదుఃఖముల తారతమ్యమును విచారించునప్పుడే సుఖదుఃఖముల కెంతవిలువయున్నదియు మొదటనే నిశ్చయింపవలసివచ్చును. మఱియు నీపని చేయుటకు వేఁడిని కొల్చుయంత్రమువంటి యొక్క బాహ్యసాధన మిప్పుడుగాని యిటు పిమ్మటఁ గాని యుండుట సంభవింపదు; గాన సుఖదుఃఖములకు తగినవిలువను నిశ్చయించుట యనుపని ప్రతిమనుజుఁడును తుదకుఁ దనమనస్సుచేతనే చేయవలసివచ్చును; కాని నావంటివాఁడే యితరుఁడను నాత్మౌపమ్యబుద్ధి మనస్సునరూఢము కానివాఁడు పరులసుఖదుఃఖముల తీవ్రతను బాగుగఁ దెలిసికొనుట కెప్పుడును వీలులేదు; గాన నీసుఖదుఃఖములయొక్క సత్యమగు మూల్యమును చెప్పుట కతనికి సాధ్యము కాదు; మఱియుఁ దారతమ్యనిర్ణయమునకై యతనిచేఁ జేయఁబడిన సుఖదుఃఖముల తరగతులలోనే సహజముగ భేదములు గలవి గాన, దానింబట్టి తుదవఱకును, నాతనిచేఁ జేయఁబడిన లెక్కయంతయు తప్పక మానదు. కావున ననేకుల కధికసుఖమును జూచుట యను వాక్యమునందున్న 'చూచుట' యనుక్రియ కీలెక్కను చేయుట యని యర్థము చేయక యాత్మౌపమ్యము గలిగినదియు, నిర్లోభమయినదియు, బుద్ధితో ననేకులగుపరులయొక్క సుఖములయందలి యథార్థమగుమూల్యమును మొదట నిశ్చయించుట యని యర్థముఁ జేసినచో, సర్వ

భూతములయందు సమానము శుద్ధము నగుబుద్ధియే నీతిమత్తకు నిజమగు బీజమగునని తుదకుఁ జెప్పవలసివచ్చును. నీతిమత్త యనునది నిర్మమము, శుద్ధము, ప్రేమపూర్ణము, సమము, సత్త్వశీలము నగునంతఃకరణముయొక్క ధర్మమయి యున్నది. కేవలము సారాసారముయొక్క ఫలము గాదు. కావుననే భారతయుద్ధానంతరమందు ధర్మరాజు రాజ్యము నేలెను గాన పుత్త్రునియొక్క పరాక్రమముచేఁ గృతార్థురాలయిన కుంతి, ధృతరాష్ట్రునితో, వానప్రస్థాశ్రమధర్మము నాచరించుటకై యడవికిఁ బోవునప్పుడ నేకుల కధిక హితమును జేయుచుండుమని చెప్పక "మనస్తే మహదస్తు చ"— "నాయనా! నీయొక్క మనస్సు తప్పక గొప్పది యగుఁగాక"—(మ. భా. ఆశ్ర. ౧౭. ౨౧) యనియే తుదకుఁ జెప్పెను. అనేకుల కధికసుఖము దేనివలనఁ గలుగునో విచారించుటమాత్రమే నీతిమత్త కొకసత్యమును, శాస్త్రీయమును, సులభము నైన పరీక్ష యని పాశ్చాత్యపండితులు సెప్పుటచేఁ దనవలెనె యితరులందఱును శుద్ధమనస్సు గలవారయి యున్నారని మొదట నొప్పుకొని పిదప నీతియొక్క నిర్ణయము నేరీతిగ చేయవలసినదియు చెప్పినట్లు కాన్పించుచున్నది; కాని యీపండితు లొప్పుకొనిన విషయము సత్యము కాదు; కావున దానియందున్న నీతి నిర్ణయతత్త్వము లేక దేశీయములును నపూర్ణములు నగును. వారియొక్క వ్రాతలఁ బట్టియే మనస్సు స్వభావముగ మిక్కిలి పరిశుద్ధమైనదియు, పాపమునుండి భయపడునదియు నగునట్లు ప్రయత్నించుటకు మాఱుగ నెవరైనను తమకర్మలయొక్క బాహ్యపరిణామమును పరిశీలించినఁ జాలు నని భ్రమపుట్టును. మఱియు స్వార్థపరత్వమును వదలనివారు, యంత్రధారులు, శుష్కతర్కములతో వాదించువారు, వేషధారులు నగుదురు (గీ.౩. ౬). కావున మొత్తముపై సమాజమునకు నారీతిగ నష్టము గలుగవచ్చును. కావున నీతిమత్త యనునికషోపలముతోఁ బరీక్షించినను గర్మయొక్క కేవలబాహ్యపరిణామమును విచారించుట యనుమార్గ మపూర్ణమును కృపణము నగునని నిశ్చయించి బాహ్యకర్మలను బట్టియే వ్యక్త మగునదియు, సంకట సమయమునందు సైతము దృఢముగ నుండునదియు నగు సామ్యబుద్ధినే యీకర్మయోగమునందు తుదకు శరణు వొందవలయును. జ్ఞానయుక్తమును, సంపూర్ణము నగు శుద్ధబుద్ధి యనునదియె సదాచరణమునకు సత్యమగు నికషోపలముగ నున్నది యని గీతలయందు చేయఁబడిన సిద్ధాంతమే పాశ్చాత్త్యాధిభౌతికాధిదైవికమతములకంటెను మిక్కిలి నిర్దోషముగ నున్నది యని నేను నిశ్చయించుచున్నాఁడను.

నీతిశాస్త్రముపై నున్నయాధిభౌతికములు నాధిదైవికములు నయినగ్రంథములను వదలి యాధ్యాత్మికదృష్టిచే నీతిని విచారణ చేయుపాశ్చాత్యపండితుల

గ్రంథములఁ జూచితి మేని నీతిమత్తను నిర్ణయించుట యనుకార్యములో గీతల యందు వలె వానియందును కర్మకంటె శుద్ధమగుబుద్ధికే, విశేషప్రాధాన్య మీయఁ బడినట్లు స్పష్టముగఁ గాన్పించును. ప్రసిద్ధుఁడగు కాంటను జర్మనుతత్త్వవేత్త వచించిన నీతియొక్కయు నాధ్యాత్మిక మగుమూలతత్త్వమును రెండవనీతిశాస్త్రముపై నున్న యితరగ్రంథముల నుదాహరణముగఁ గైకొనుము. కాంటు * సర్వభూతాత్మైక్యముయొక్క సిద్ధాంతమును వ్రాయకపోయినను, వ్యవసాయాత్మకము, వాసనాత్మకము నగుబుద్ధినే సూక్ష్మముగ విచారించి, (౧) యేకర్మయొక్క నైతికమూల్యము లైనను నాకర్మవలన నెంతమందికెంతసుఖము గలుగునని బాహ్యపరిణామముఁ బట్టియే నిశ్చయింపక కర్మను చేయువానియొక్క వాసన యెంత శుద్ధమైనదియు పరిశీలించియే నిశ్చయింపవలసినది యనియు, (౨) మనుజునియొక్క యీవాసన, లేక, వాసనాత్మకమగు నీబుద్ధి యింద్రియసుఖములయందు లోభము గలది గాక, యెల్లప్పుడును శుద్ధమగు (వ్యవసాయాత్మక)బుద్ధియొక్క యాజ్ఞయందు(అనఁగా: నీబుద్ధిచే నిశ్చయింపఁబడిన కర్తవ్యాకర్తవ్యములయొక్క నియమానుసారముగ) నడుచుచు నుండెనేని యది శుద్ధమును, పవిత్రమును స్వతంత్రము నని యెఱుంగ వలయు ననియు, (౩) ఇంద్రియజయమును చేయుటచే నీవిధముగ చిత్తశుద్ధి గల్గినవాని కేవిధమైన నీతి నియమమును విధింప నవసరము లేదనియు, నీ నీతినిబంధనము సామాన్య మనుజుల నిమిత్త మేర్పడిన దనియు, (౪) ఇట్లు చిత్తశుద్ధి గలిగిన పిదపఁ దోఁచినపని తనవలెనె యితరులును చేసినచో నేమియగునో యని విచారించి చెప్పవలసివచ్చు ననియు, (౫) వాసనయొక్క యీశుద్ధతయును స్వతంత్రతయు నుపపత్తి కర్మసృష్టిని వదలి బ్రహ్మసృష్టిలోనికిఁ బ్రవేశించినఁ దప్ప కుదరనేర దనియు నిశ్చయించెను; కాని యాత్మయు బ్రహ్మసృష్టియు నను వానిసంబంధములో కాంటు విచార మపూర్ణముగ నున్నది. గ్రీసుదొర,

---

* Kant's *Theory of Ethics*, trans. by Abbott 6th Ed. ఈ పుస్తకమునం దీ సిద్ధాంతములన్నియు వ్రాయఁబడియున్నవి. మొదటి సిద్ధాంతము ౧౦, ౧౨, ౧౬ మఱియు ౨౮వ పేజీయందును, రెండవది ౧౧౨ మఱియు ౧౧౫ పేజీలయందును, మూఁడవది ౩౧౨ ౫౭, ౧౨౧, మఱియు ౨౯౦ పేజీల యందును, నాలవది ౧౭, ౩౫, ౫౫ మఱియు ౧౧౯ పేజీలయందును, మఱియు నైదవది ౪౦, ౪౩ మఱియు ౭౦ పేజీలయందును చదువరులకు నీవిషయము గాన్పించును,

కాంటుదొరయొక్క మార్గము ననుసరించువాఁడే యైనను "తననీతిశాస్త్రపోద్ఘాతమునందు" బ్రహ్మాండమునం దగమ్యములగు తత్త్వములే యాత్మస్వరూపముతో మనుజుని దేహమునం దంశములయిన వని మొదట నిరూపించి, పిదప మనుజుని శరీరమునందున్న నిత్యము స్వతంత్రము నగుతత్త్వమనను (అనఁగా: ఆత్మను)ఁ దనయొక్క సర్వభూతాంతర్గత మగుసామాజికపూర్ణస్వరూపమును బొందవలయునని యిచ్ఛయే, మనుజుని సదాచరణము వైపునకు ప్రవర్తింపఁ జేయుచున్నది యనియు, దానియందే మనుజునకు నిత్యము స్థిరము నగు కల్యాణము గలదనియు, విషయసుఖ మనిత్య మనియు ప్రతిపాదించెను.* కాంటు, గ్రీ ననునిరువురి దృష్టియు నాధ్యాత్మికమే యైనను వ్యవసాయాత్మకమగు వ్యాపారమునందే చిక్కుపడి యుండక, కర్మాకర్మవివేచనయొక్కయు, వాసనాస్వాతంత్ర్యముయొక్కయు నుపపత్తిని గ్రీను, పిండమందును బ్రహ్మాండమందును కలిసి, యేకత్వముతో వ్యక్తమగుశుద్ధమైనయాత్మస్వరూపమువద్దకుఁ గైకొని పోయి, వాదమునకు వదలినటులఁ గాన్పించునని యిందలి సారాంశము. కాంటు, గీను లనునాధ్యాత్మికులగు పాశ్చాత్త్యనీతిశాస్త్రజ్ఞులయొక్క యీసిద్ధాంతమును (౧) బాహ్యకర్మలకంటె కర్తయొక్క (వాసనాత్మకమగు) బుద్ధియే శ్రేష్ఠమైన దనియు, (౨) వాసనాత్మకబుద్ధి యాత్మనిష్ఠమై, నిస్సంశయము సమము నగునేని తనయంతటనే పవిత్రమును శుద్ధము నగుననియు, ఈ రీతిగ సమమును, స్థిరమును నయినబుద్ధిగల స్థితప్రజ్ఞుఁడు విధినియమమునకుఁ బరమందున్న స్థితియందుఁ దనంతటనే యుండు ననియు, (౪) అతనివర్తనముచే, లేక, యాత్మైక్యబుద్ధిచే సిద్ధమగు నీతియొక్క నియమము సామాన్యమనుజులకు పుస్తకమువలె ప్రమాణమగుచున్న దనియు, (౫) పిండమందును బ్రహ్మాండమందును నొక యాత్మస్వరూప మగుతత్త్వమే యుండుటచే దేహమునందున్న యాత్మ తనయొక్క శుద్ధమును పూర్ణము నగు స్వరూపమును (మోక్షమును) బొందుటకు వేడుకఁ జెందుననియు, ఈ శుద్ధస్వరూపమును దెలిసికొనెనేని సర్వభూతములయందును నాత్మౌపమ్యబుద్ధి ప్రాప్త మగుననియు, గీతలయందున్న సిద్ధాంతమును నన్నియంశములలోను సమానములుగ లేకపోయినను వానియం దెంత విలక్షణ మగుసామ్యమున్నదియు నెల్లవారికి సహజముగఁ దెలియుచునే యున్నది. అయినను, బ్రహ్మ, ఆత్మ, మాయ, ఆత్మస్వాతంత్ర్యము, బ్రహ్మాత్మైక్యము, కర్మ

* Green's *Prolegomena to Ethics* § 99, 174—179 and 223—232.

విపాకము మొదలగు విషయములయందు వేదాంతశాస్త్రసిద్ధాంతము కాంటు, గ్రీనుల సిద్ధాంతముకంటె నెక్కువ శ్రేష్ఠమైనదని నిశ్చిత మగుటచే నుపనిషత్తుల యందున్న వేదాంతముయొక్క యాధారమునఁ జేయఁబడిన గీతలయందున్న కర్మయోగముయొక్క వివేచన మాధ్యాత్మికదృష్టిచే మిక్కిలి నిస్సందిగ్ధము, పూర్ణము నయియున్నది; మఱియు ప్రస్తుతమందున్న జర్మను పండితుఁ డగు డాయిసననువేదాంతి నీతివివేచనయొక్క యీమార్గమునే తనయొక్క "అధ్యాత్మశాస్త్రముయొక్క మూలతత్త్వము" అను గ్రంథమునందు స్వీకరించెను. డాయసననువాఁడు శోఫెన్‌హారాయె రనువానిమతము ననుసరించువాఁ డగుటచే "సంసారముయొక్క కారణము వాసనయే కావున నది నశించినఁగాని దుఃఖము నివర్తించుటకు వీలులేదు. వాసనాక్షయమును జేసికొనుటయే ప్రతిమనుజునకును కర్తవ్యము." అను శోపెనహారాయరుయొక్క సిద్ధాంతము నెక్కువ గౌరవించును; మఱియు నీయాధ్యాత్మికసిద్ధాంతమునుంబట్టి నీతి కుపపత్తి యెట్లు కుదురునదియు పైఁజెప్పఁబడిన గ్రంథముయొక్క మూఁడవభాగమునం దతఁడు స్పష్టముగ నిరూపించెను. వాసనాక్షయమగుటకుఁ గాని, వాసనాక్షయమైన పిదపఁ గాని కర్మలను త్యజింప నక్కఱలేక పోవుటయే కాక, వాసన పూర్ణముగ క్షీణమైనదియు లేనిదియు పరోపకారార్థము చేయఁబడినని ష్కామకర్మలచే వ్యక్తమైనట్లు దీని చేతను వ్యక్తము కాదు. కావున నిష్కామకర్మయే వాసనాక్షయమునకు లక్షణమును, ఫలమును నని నిరూపించి వాసనయొక్క నిష్కామత యనునదియె సదాచారమునకును, నీతిమత్తకును మూలముగ నున్నదని డాయసన్ ప్రతిపాదించెను. మఱియు నాతనిగ్రంథాంతమున "తస్మా దసక్త స్సతతం కార్యం కర్మ సమాచర" (గీ. ౩. ౧౯) అనుగీతయందున్న శ్లోకము వ్రాయఁబడినది. * దీనింబట్టి డాయసన్ దొర కీయుపపత్తి గీతలను జదువుటచేతనే తోఁచియుండునని కన్పట్టుచున్నది. ఎటులయిన నుండనిమ్ము; డాయసన్, గ్రీన్, శోఫెన్ హారాయర్, కాంటు దొరలకంటె పూర్వమునందును,—వేయేల? ఆరిస్టాటల్‌కంటె ననేకసంవత్సరముల క్రిందటనే యీ విచారము మనదేశమందు ప్రచలితమై యున్నదను విషయము సామాన్యమైనది కాదు. వేదాంతమన, సంసారమును విడనాడి మోక్షమును సంపాదించుకొనుట యను శుష్కమగు నాయాసమని యర్వాచీనులగు ననేక

---

* See Deussen's Elements of Metaphysics, Eng. trans. 1909. P. 304.

లెన్నదరు; కాని యటు లెన్నుట పొరపాటు. "జగత్తునందు కంటికిఁ గాన్పించుచున్న దానిని గుఱించియే కాక, కాన్పింపనిదానిం గూడ విచారించు నే నెవఁడను? సృష్ట్యారంభమున నేతత్త్వ ముండెను? ఆతత్త్వమునకును నాకును సంబంధ మేమి?" యని విచారించి "నాకీజగత్తునందు పరమసాధ్యమేది ? ఈసాధ్యమును బొందుటకు నే నేవిధముగ నాజీవితకాలముం గడుపవలయును ? లేక, యేమార్గముచే నేసాధ్యము ప్రాప్తించును ?" మొదలగు గొప్పసంగతులను యథాశక్తిగ శాస్త్రీయరీతితో విచారించుటకే వేదాంతశాస్త్రము ప్రవర్తించినది. మఱియు వాస్తవిక స్థితిని జూచితి మేని సమస్తనీతిశాస్త్రములందును, లేక, మనుజునియొక్క సర్వ వ్యవహారములయందును పరస్పర మెట్లు వ్యవహరింపవలయు నను విషయము యొక్క విచార మాగంభీరమగు వేదాంతశాస్త్రమునకే యంగమై యున్నది. కావున కర్మయోగోపపత్తి వేదాంతశాస్త్రాధారముచేతనే చెప్పవలసియుండుటచే సన్న్యాసమార్గీయు లేమి చెప్పినను గణితశాస్త్రమున శుద్ధగణితమనియు, వ్యావహారికగణిత మనియు రెండు భేదములున్నటులు, వేదాంతశాస్త్రమునను శుద్ధ వేదాంతమనియు, నైతికము వ్యావహారికము నగు వేదాంతమనియు రెండు భేదములు గల వనునది నిర్వివాద మైనది. కాంటు, "నేను జగత్తున నెట్లు సంచరింపవలయును? లేక, నాకు జగత్తునందున్న కర్తవ్య మేమి?' అను నీతివిషయము యొక్క ప్రశ్న విచారమును జేయుచునే 'పరమేశ్వరుఁడు' (పరమాత్మ) 'అమృతత్త్వము' '(ఇచ్ఛా—) స్వాతంత్ర్యము' , మొదలగు వానిసంబంధము గుఱించి గూఢములగు ప్రశ్నములు మనుజుని మనస్సునందు పుట్టుచున్న"వని చెప్పుచున్నాఁడు. మఱియు నీప్రశ్నములకు సమాధానము చెప్పక యేదో యొక కేవల బాహ్యసుఖము యొక్క లెక్కచేతనే, నీతికి నుపపత్తిని చెప్పుట యనఁగా, మనుజునియొక్క మనస్సునందున్న విషయసుఖమందలి లోభ మను పశువృత్తినే వృద్ధి పొందించి సత్యమగు నీతిమత్తయొక్క మూలమును కుఠారముచే ఛేదించినటుల యగునని చెప్పినాఁడు. * గీతలయందు కర్మయోగము ప్రతిపాద్యమై యుండఁగ దానిని డిరుే శుద్ధవేదాంత మెట్లు వచ్చెననియు, నేల వచ్చెననియు నిప్పుడు వేఱుగఁ

* Empiricism, on the contrary, cuts up at the roots the morality of intentions (in which, and not in actions only, consists the high worth that men can and ought to give themselves)...Empiricism, moreover, being on this account allied with all the inclinations which (no matter what fashion they

జెప్ప నక్కఱ లేదు. కాంటుదొర యీవిషయముపై “శుద్ధ (వ్యవసాయాత్మిక) బుద్ధియొక్క మీమాంస” యనియు, “వ్యావహారిక (వాసనాత్మిక) బుద్ధియొక్క మీమాంస” యనియు రెండు గ్రంథములను వ్రాసినాఁడు; కాని భగవద్గీత యందు మనయౌపనిషదిక తత్త్వజ్ఞానమువలె నీరెండు విషయములను జేరియుండు టయే కాక, శ్రద్ధామూలకమగు భక్తిమార్గముయొక్క యే వివేచనయును దాని యందు చెప్పఁబడియుండుటచే గీత యన్నిటికంటె నెక్కువగ గ్రాహ్యమును ప్రమాణభూతమును నయియున్నది.

మోక్షధర్మమును క్షణమాత్ర మొకవైపున నుంచి, కేవలకర్మాకర్మలయొక్క పరీక్షయందలి నైతికతత్త్వ మను దృష్టితోఁ జూచినను, ‘సామ్యబుద్ధియే’ శ్రేష్ఠ మైనచో గీతలయందున్న యాధ్యాత్మికపక్షము దక్క నీతి శాస్త్రమునందు మతి యొకమార్గ మెట్లు నిర్మింపఁబడినదియో, యేల నిర్మిత మయినదియో కొంచెము విచారించుట యావశ్యకమయి యున్నది. డాక్టర్ పాల కరస్ † అను పేరుగల యొక ప్రసిద్ధుఁడగు అమెరికాదేశపు గ్రంథకారుఁడు నీతిశాస్త్రముపై తనచే వ్రాయఁబడిన గ్రంథములో నీప్రశ్నకు “పిండబ్రహ్మాండముయొక్క రచనావిష యముఁ మనుజులమతము మాఱుచున్నటులే నీతిశాస్త్రముల మూలతత్త్వముల విష యమై వారివిచారపద్ధతియు మాఱుచునేయున్నది. పిండబ్రహ్మాండములయొక్క

---

put on) degrade humanity when they are raised to the dignity of a supreme practical principle,...is for that reason much more dangerous." Kant's *Theory of Ethics*, pp. 163 and 236-238. See also Kant's *Critique of Pure Reason* (trans. by Max-muller) 2nd. Ed. pp. 640-657.

† See *The Ethical Problem*, by Dr. Carus, 2nd Ed. p. 111. "Our proposition is that the leading principle *in* ethics much be derived from the philosophical view back of it. The world-conception a man has, can alone give character to the principle *in* his ethics. Without any world-conception we can have no ethics (*i. e.* ethics in the highest sense of the word). We may act morally like dreamers or somnambulists, but our ethics would in that case be a mere moral instinct without any rational insight into its *raison d'etre.*"

రచనావిషయమై యేదైన నొకనిశ్చిత మగుమతముండిననే కాని, నిజముగఁ జూచిన నైతికప్రశ్నయే వెలువడదు. పిండబ్రహ్మాండములయొక్క రచనావిషయమై స్థిర మగుమతము లేక పోయినను తనచేతిమీఁదుగ నొకానొకప్పుడు నైతికమగువర్తనము జరుగవచ్చును; కాని యీవర్తనము నిద్రలోనివ్యాపారము వలె నుండును గాన దీని నైతిక మని చెప్పుటకు మారుగ దేహధర్మానుసారముగ సంభవించునట్టి కేవలకాయికచేష్ట యని చెప్పవలయును," అని సమాధానముఁ జెప్పుచున్నాఁడు. ఉదాహరణ మేమి యన: ఆఁడు పెద్దపులి యయినను తనపిల్లల సంరక్షణార్థమై తన ప్రాణముల నిచ్చుటకు సిద్ధపడును. ఇంతమాత్రముచే పెద్దపులివర్తనము నైతికమనక దాని కిది జన్మముచే సిద్ధమగు స్వభావ మని మనము చెప్పుచున్నాము. నీతిశాస్త్రోపపాదనమునం దనేకమార్గము లేల వెలువడిన వను ప్రశ్నకు నీసమాధానముం బట్టి స్పష్ట మగును. కారణ మేమియన: నేనెవరు? జగమేల పుట్టినది? నా కీజగత్తువలన నుపయోగ మేమి? మొదలగు గూఢములగు ప్రశ్నలకు సమాధానము నిచ్చుతత్త్వములచేతనే నేను నాయొక్క వ్యాపారమున లోకులతో నిట్లు వ్యవహరింపవలయు ననుదానికి నైతిమ విచారముచేఁ బ్రతిపురుషుఁడును తుదకు సిద్ధాంతమును చేసికొనవలయును. దానిలో, నేశంకయును లేదు; కాని యీగూఢమగు ప్రశ్నకు నుత్తరము వేర్వేఱుకాలములయందును వేర్వేఱు దేశములయందును, నొకటిగనే యుండుటకు వీలులేదు. యూరపుఖండమునందు ప్రచారములో నున్నక్రైస్తవ ధర్మగ్రంథమైన బైబిలునందు మనుజులకును సృష్టికిని కర్త సగుణుఁడగు పరమేశ్వరుఁడే యనియు, నాతఁడే యీజగత్తును సృజించి సదాచరణముయొక్క నియమమును, లేక, విధిని మనుజునకు విధించినాఁడనియు చెప్పబడియున్నది. మఱియు బైబిలునందున్న యీపిండబ్రహ్మాండములయొక్క యీకల్పన ననుసరించి దానిలోఁ జెప్పఁబడిన నీతినియమములే నీతిశాస్త్రమునకు మూలము లైనవి యని మొట్టమొదట క్రైస్తపండితు లభిప్రాయపడిరి; కాని కొన్నాళ్లకు పిదప నీనియమములు వ్యవహారమునకు చాలవని తోఁచినపిదప నీనియమములఁ బూర్తి చేయుటకై (అనఁగా: వివరించుటకై) పరమేశ్వరుఁడే సదసద్వివేకశక్తి మనుజున కిచ్చెనని చెప్పనారంభించిరి; కాని చోరునకును, ధనికునకును సదసద్వివేకశక్తియొక్క విధముగ నుండదని పిదపఁ దెలిసికొనుటచేఁ బరమేశ్వరుని యిచ్ఛయే నీతిశాస్త్రమునకుఁ బుట్టుకీటయినను, పరమేశ్వరునియీయిచ్ఛ యనేకుల కధికకళ్యాణము, నేనివలనఁగలుగునని విచారించుటచే మనకుఁ దెలియునో, దాని

యొక్క స్వరూపముం దెలిసికొనుటకు మఱియొక సాధనము లేదనుమతము ప్రచారములో నున్నది. ఈయన్నిమతములవారికిని బైబిలులోఁ జెప్పఁబడినసగుణపరమేశ్వరుఁడే జగత్తునకు కర్త యనియు, మనుజుఁడు నీతిపరుఁడై సంచరింపవలయు ననియు నను నాతనియాజ్ఞయే యెల్లవారి కభిమతమగుటచే పిండబ్రహ్మాండముల యొక్క రచనాసంబంధమున సైతము క్రీస్తుమతము నాధారముగఁ గైకొని యీ యన్నిమతములు వెలువడినవి; కాని క్రైస్తధర్మబోధక గ్రంథములందున్న పిండ బ్రహ్మాండములయొక్క రచనావిషయక సిద్ధాంతములు సరిగ లేవని యాధిభౌతిక శాస్త్రములయొక్క వృద్ధిచే ననుభవములోనికి వచ్చిన పిదప, పరమేశ్వరునివంటి సృష్టికర్తయెవఁడైన కలఁడా? లేఁడా? యనువిచారమొకవైపుననుంచి నీతిశాస్త్రమను మహాభవనము ప్రత్యక్షముగఁ గాన్పించుచున్నవిషయము లను పునాదిపై కట్టవచ్చునా? రాదా? యని విచార మారంభ మాయెను. మఱియు ననేకుల కధిక సుఖము, లేక, మనుష్యత్వముయొక్క వృద్ధి యను నీదృశ్యతత్త్వములే నీతిశాస్త్రమునకు మూలము లయియున్న వని ప్రతిపాదన యారంభమయినది. ఈప్రతిపాదనయం దనేకుల కధికహితమును మనుష్యుఁ డేల చేయవలయునో చెప్పక, యిది మనుజునకు వృద్ధి నొందుచున్న స్వాభావికమగు ప్రవృత్తిగ నున్న దని మాత్రమే చెప్పుటకు వీలగును. అయినను మానుషస్వభావమునందు దృశ్యమగు స్వార్థమువలె మఱియొక ప్రవృత్తి యుండుటచే నీమార్గముసైతము భేదించుటకు ఘురల యారంభించెను. నీతిమత్తి యొక్క యుపపత్తు లన్నివిధములచే నిర్దోషములు కావు; కాని సృష్టియందగు దృశ్యములగు పదార్థములకంటె పరముగ సృష్ట్యారంభమునం దొక యవ్యక్తతత్త్వ ముండెనను నీమార్గము ననుసరించి పండితులకు సమానముగనే యవిశ్వాసము, నశ్రద్ధయు నుండుటచేఁ దమప్రతిపాదనయం దెన్ని ప్రతిబంధకములు కన్పట్టినను కేవలబాహ్యములు దృశ్యములు నగుతత్త్వములచేతనె యెటులైన నిర్వహించుకొనవలయు నని యెప్పుడును ప్రయత్నమును జేయుదురు. నీతి యందఱకును గావలసినదే యైనను పిండబ్రహ్మాండముయొక్క రచనాసందర్భములో వేర్వేఱగుమతము లుండుటచే వారు చెప్పు నీతిశాస్త్రోపపత్తియం దెప్పుడును నెటులు భేదము గలుగునదియు దీనింబట్టి గాన్పించును. ఇందుకొఱకే పిండబ్రహ్మాండములయొక్క రచనావిషయమై యాధిభౌతికము, నాధిదైవికము, నాధ్యాత్మికము నను మతముల వలె నీతిశాస్త్రముయొక్క ప్రతిపాదనసంబంధమైనమూఁడవప్రకరణమునందు మూఁడువిధములుగ భేదముఁ గల్పించి పిదప ప్రతిమార్గమునందు నున్న ప్రముఖ

సిద్ధాంతములను నేను వేర్వేఱుగ విచారించితిని. సర్వమగు దృశ్యసృష్టియు సగుణ పరమేశ్వరునిచే సృజింపఁబడె నని చెప్పువారు తమ ధర్మపుస్తకములయం దున్న పరమేశ్వరాజ్ఞచే నిర్మింపఁబడిన సదసద్వివేకశక్తిరూప మగుదేవతకంటె నధిక ముగ నీతిశాస్త్రవిచారముఁ జేయరు. దీనినే నే నాధిదైవికమార్గమని పేర్కొంటిని. కారణ మేమియన: సగుణపరమేశ్వరుఁ డనిచెప్పినను ఒక దైవతమే యగును. దృశ్య సృష్టియొక్క యారంభమునం దేమియు నదృశ్యమగుతత్త్వము లేదు. ఒకవేళ నుండినను నది మనుజునిబుద్ధికి నగమ్యమయియున్నది. ఇటు లనిచెప్పువారు, అనేకుల కధికకళ్యాణము, లేక, మానుషత్వముయొక్క పరమోత్కర్షము, అను నీదృశ్య తత్త్వముమీఁద నే నీతిశాస్త్రములయొక్క భవనముల నిర్మించుచున్నారు. మఱియు నీబాహ్యము దృశ్యము నగు తత్త్వముకంటె పైఁవిచారించుటవలన నేమియు ప్రయోజనము లే దని యందురు. ఈమతమునకు నే నాధిభౌతికమని పేరిడితిని. నామ రూపాత్మక మగు దృశ్యసృష్టియొక్క యారంభమునం దాత్మవలె నిత్యము నవ్య క్తము నగు నేదో యొకతత్త్వ మున్నదని చెప్పువారు తమనీతిశాస్త్రోపపత్తి నాధి భౌతికోపపత్తికంటె పైకి లాగికొనిపోవుచున్నారు; మఱియు నాత్మజ్ఞానమును, నీతియుఁ లేక ధర్మము నను వానికి సంబంధము కలుగఁజేసి మనుజునకు జగత్తునం దున్నకర్తవ్య మేదియో నిర్ణయించుచున్నారు. ఈమార్గమునే నే నాధ్యాత్మికమని చెప్పితిని. ఈమూఁడు మార్గములయం దున్నయాచారాత్మకము లగు నీతి యొక్క టియే; కాని పిండబ్రహ్మాండముల రచనావిషయమై ప్రతిమతమును వేఱగుటచే నీతిశాస్త్రసంబంధము లైన మూలతత్త్వములయొక్క స్వరూప మన్నిమతముల యందును కొంతకొంతగా మాఱుచు వచ్చినది. వ్యాకరణశాస్త్ర మేరీతిగ క్రొత్త భాషను గల్పింపక వ్యవహారమున నున్నదానికే నియమములను గల్పించి శోధించు టచే భాషయొక్క యభివృద్ధికి సాహాయ్యమును చేయుచున్నదో యారీతిగనే నీతి శాస్త్రముయొక్క పద్ధతియు నున్నయాచారములకు నియమములను గల్పించి శోధిం చుచున్నది. మనుజుఁ డీసృష్టియందుఁ బుట్టినదినము మొదలుకొని తన యూహచే తనవర్తనమును దేశకాలానుసారముగ శుద్ధముఁ జేసికొనుచు వచ్చుచున్నాఁడు. ఆయాసమయములం దవతరించి యాచారశుద్ధికై చోదనా (అజ్ఞా) రూపము లగు నియమములను విధించిరి. నీతిశాస్త్రమనునది యీనియమములను పూర్వ పక్షముఁజేసి క్రొత్తనియమములను విధించుటకొఱకు ప్రవర్తించినదికాదు;- హింసను చేయకుము; సత్యమును సంభాషింపుము; పరోపకారముం జేయుము;

మొదలగు నీతినియమములు బహుకాలమునుండియుఁ బ్రచారములోనే యున్నవి. కాని నీతి యథోచితముగ వృద్ధిపొందుటకు సులభోపాయము లభించుటకై యీ నీతినియమములయందున్న మూలతత్త్వ మేమి యను నింతయె నీతిశాస్త్రమునందు చూడవలసి యున్నది. మఱియు దానినింబట్టి నీతిశాస్త్రమునందలి రేమతమును జూచినను ప్రస్తుతమునందు ప్రచారములో నున్న నీతినియమములును, మార్గములును సమానములుగనే యున్నవి. దానియందు కలుగుభేద ముపపత్తియొక్క స్వరూపభేదమువలనఁ గలిగినది. మఱియు నీభేదము కలుగుటకు ప్రతిమార్గమునందును నున్న పిండబ్రహ్మాండముల యొక్క రచనాసంబంధములో వేఱుగనున్న మతములే ముఖ్యకారణము లని డాక్టర్ పాల్ కరస్ చెప్పినవిషయమే సత్యమని కాన్పించుచున్నది:

నీతిశాస్త్రమునందు మిల్లు, స్పెన్సరు, కాంటు మొదలగు నాధిభౌతికవాదులగు నాధునిక పాశ్చాత్య గ్రంథకారు లాత్మౌపమ్యదృష్టియొక్క సులభము వ్యాపకమగు తత్త్వమును వదలి "సర్వభూతహితము" లేక, "అనేకుల కధికహిత"మను నీయాధిభౌతికబాహ్యతత్త్వముమీఁదనే నీతిరూపక మగు భవనమును కట్టవలయునని ప్రయత్నముఁ జేసిరి. మఱియుఁ బిండబ్రహ్మాండముల సంబంధములోఁ దమమతములు ప్రాచీనమతముకంటె వేఱగుటచే నట్లు చేసి రనునది యీరీతిగ సిద్ధమగును. పిదప పిండబ్రహ్మాండములయొక్క రచనాసంబంధములగు నవీనమతములు సరిరాకపోవుటచే, నేననఁగ నెవరు? సృష్టియన నేమి? నా కీసృష్టిజ్ఞాన మెవ్విధముగఁ గలుగును? నాకంటె వేఱగు బాహ్యసృష్టి స్వతంత్రముగునా? కానేరదా? అగునేని దానికి మూలతత్త్వ మేది? ఒకమనుజుఁడు మఱియొక ప్రాణియొక్క సుఖముకొఱకు నేల తన ప్రాణవ్యయము పెట్టవలయును? 'ఏది జన్మించునో యది చచ్చు' నను న్యాయము ననుసరించి మనము నివసించుట కాధారమగు భూమియు నన్నిప్రాణులతోఁ గూడ నెప్పుడో యొకప్పుడు నశించునదే యని నిశ్చితమైనచో, నశ్వరమగు నెచటనున్న పిండముకొఱకై మనము పరసుఖముల నేల పాడుచేసికొనవలయును? మొదలగు ప్రశ్నలు కొందఱకు లోఁతుగ విచారింపవలసి యుండును. లేక పరోపకారము మొదలగు మనోవృత్తి కర్మమయము ననిత్యము నయిన దృశ్యసృష్టియందున్న నైసర్గిక ప్రవృత్తియే యున్నది. ఈయుత్తరముచే పూర్ణసమాధానము కానేరదు. కావున నీప్రవృత్తికి మూలమేమని యొవరికి చూడవలసియున్నదో వా రధ్యాత్మశాస్త్రమునందున్న నిత్యమగు

తత్త్వజ్ఞానము వైపునకు మరలిననే తప్ప గత్యంతర మేమియును లేదు; మఱియు నీకారణముచేతనే గ్రీనను వాఁడు తననీతిశాస్త్రగ్రంథమునందు నేయాత్మకు జడ సృష్టియొక్క జ్ఞానము గలుగుచున్నదో యాయాత్మ జడసృష్టికంటె వేఱుగనుండ వలయు ననియే యారంభించెను. 'కాంటు' అనువాఁడు మొదట వ్యవసాయాత్మక బుద్ధిని వివేచించి పిదప వాసనాత్మకబుద్ధిని నీతిశాస్త్రమును చర్చించెను. మనుజుఁడు తనసుఖముకొఱకుఁగాని, యనేకులగు జనులయొక్క సుఖముకొఱకుఁగాని, పుట్టినాఁడని చెప్పుట పై కెట్టిమోహకరముగఁ గాన్పించినను, అది సహజముగ సత్యము కానేరదు. కేవలము సత్యముకొఱకే ప్రాణముల నిచ్చుటకు సిద్ధులగు మహాత్ముల మనస్సునందు ముందు కలుగఁబోవు జన్మమున నత్యధికముగ విషయసుఖము గలుగవలయు ననుతలఁపే యట్లు చేయుటకు హేతువై యుండునా? యని క్షణమాత్రము విచారించితి మేని తనయొక్క గాని, లోకులయొక్క గాని నిత్యమగు నాధిభౌతిక సుఖముకంటె నధికమహత్త్వము గలమఱియొకటేదియైన నీజగత్తునందు మనుజునకు పరమసాధ్యముగ నుండి తీరవలయునని చెప్పవలసివచ్చును. ఈ పరమసాధ్యమగు వస్తు వేది? పిండబ్రహ్మాండములయొక్క నామరూపాత్మకము గనుకనే నశ్వరమును దృశ్యమును నగు స్వరూపముచే నాచ్ఛాదింపఁబడినయాత్మస్వరూపముయొక్క నిత్యతత్త్వము నాత్మప్రతీతిచే (స్వానుభవముచే)ఁ దెలిసికొనిన వారీప్రశ్నమునకు తమయాత్మయొక్క యమరము, శ్రేష్ఠము, శుద్ధము, నిత్యము సర్వవ్యాపియు నగు స్వరూపమును దెలిసికొని దానియందు విశ్రామము నొందుటయే జ్ఞానికి నశ్వరమగు జగత్తునందున్న ప్రథమకర్తవ్యమని సమాధానముఁ జెప్పుదురు. సర్వభూతాంతర్గతమగు నాత్మైక్యము నీరీతిగఁ దెలిసికొనుటచే నీజ్ఞానము దేహేంద్రియములయందు దృఢముగ నలముకొనినవారు జగత్తు నశ్వరమయినదా? కాదా? యని విచారించుచు కూర్చుండక సర్వభూతహితోద్యోగమునకు ప్రవర్తింతురు గాన సత్యమునకుఁ బురస్కర్త లగుదురు. కారణ మేమి యన; అవినాశియుఁ ద్రికాలాబాధితము నగు సత్య మేదియో వారికి పూర్ణముగఁ దెలిసియే యున్నది. మనుజునియొక్క యీయాధ్యాత్మికపూర్ణావస్థయే నీతియొక్క యన్ని నియమములకును మూలకారణము. దీనినే వేదాంతులు 'మోక్ష' మనెదరు. ఏవిధముగా నీతిని విచారించినను నది యీ చరమసాధ్యమును విడచి యుండుటకు వీలు లేదు. కావున నీతిశాస్త్రముయొక్కయు, కర్మయోగముయొక్కయు, వివేచనఁ జేయునప్పుడు తుదకీతత్త్వమునే శరణునొందవలయును. సర్వాత్మైక్యరూప

వగు నవ్యక్తమూలతత్త్వమునకు సర్వభూతహితేచ్ఛ యనునదియే యొకయవ్యక్త స్వరూప మగుటచే సగుణపరమేశ్వరుఁడును, దృశ్యసృష్టియు నను నీరెండును కూడ సర్వభూతాంతర్గతము, సర్వవ్యాపియు నవ్యక్తము నగునాత్మయొక్క వ్యక్తములగు స్వరూపములే యయి యున్నవి. మఱియు నీవ్యక్తస్వరూపముకంటె పైకి పోయి, యవ్యక్తమగు నాత్మయొక్క జ్ఞానము సంపాదించిననే కాని జ్ఞానము నకుఁ బరిపూర్తి కాకపోవుటయే కాక, దేహమునందున్న యాత్మయొక్క పూర్ణావస్థను పొందుట యనునదియె ప్రతిమనుజునకును నిజగత్తునందు పరమకర్తవ్యము. ఈవిషయముసైతము మీజ్ఞానము లేనిది సిద్ధము కానేరదు. నీతిని విచారించుము, ధర్మమును విచారించుము, వ్యవహారమును విచారించుము. లేక, యేశాస్త్రమును విచారించినను "సర్వం కర్మాఖిలం పార్థ! జ్ఞానే పరిసమాప్యతే"—అధ్యాత్మ జ్ఞానమే యెల్లవారికిఁ జరమగతి యగును. మఱియు మనయొక్క భక్తిమార్గముసైతము మీతత్త్వజ్ఞానమునే యవలంబించి యుండును. కావున జ్ఞానదృష్టిచే నిష్పన్నమగు సామ్యబుద్ధిరూపతత్త్వమే, మోక్షమునకును, సదాచరణమునకును మూల మను సిద్ధాంతము మనభక్తిమార్గమునందు సైతము స్థిరముగ నున్నది. జ్ఞానప్రాప్తి కలిగిన పిదప కర్మల నన్నింటిని పరిత్యజింపవలయు నను వేదాంతులయొక్క యూహయే వేదాంతశాస్త్రముచే సిద్ధమగు సిద్ధాంతమునందున్న గొప్పలోపముగనుక జ్ఞానమునకును కర్మకును విరోధము లేదని నిరూపించి వాసనాక్షయమైనను జ్ఞాని పరమేశ్వరార్పణపూర్వకముగ లోకసంగ్రహార్థమై కేవలము కర్తవ్య మనుతలంపుతో సర్వకర్మలను చేయవలయు నను కర్మయోగముయొక్క సిద్ధాంతము గీతలలో విస్తారముగ వర్ణింపఁబడినది. పరమేశ్వరునకు సర్వకర్మలను సమర్పించి యుద్ధము చేయుమని యర్జునునకు భగవంతునిచే విశేషముగ నుపదేశింపఁబడినమాట సత్యమే; కాని యది తాత్కాలిక ప్రసంగము ననుసరించి చేయఁబడినది. (గీ. ౮. ౭) అర్జునునివలెనే నేద్యగాఁడును, స్వర్ణకారుఁడును, వస్త్రకారుఁడును, లోహకారుఁడును, వర్తకుఁడును, బ్రాహ్మణుఁడును, గుమాస్తా మొదలయినవా రెల్లరును దమ తమ యధికారానురూపముగఁ దమవ్యవహారములను బరమేశ్వరార్పణబుద్ధితోఁ జేయుచు జగత్తుయొక్క ధారణపోషణలను జేయవలయును. ఈవ్యాపారము స్వభావముగనే ప్రాప్తమైనవా రిట్టి నిష్కామబుద్ధితోఁ బ్రవర్తించి రేని వారికీపాపమేమియు నంటదు. కర్మలన్నియు నచ్చో నుండి సమాన మైనవే; దోషము కర్తయొక్క బుద్ధియందున్నది గాని కర్మయందు లేదు; కావున బుద్ధిని సమ

మునఁ జేసి సర్వకర్మలం జేయుటచేఁ బరమేశ్వరుని యుపాసన ఘటించును. కర్మ పాపము తగులకపోవుటయె కాక తుదకు సిద్ధి కలుగును;—అని యీయుపదేశ మునకంతయు తాత్పర్యము ; కాని యేమైన నశ్వరమగు దృశ్యసృష్టికంటె పైకి పోయి యాత్మానాత్మ విచారమను లోఁతు నీళ్లలోకి దిగుట తగదని (విశేషముగ నర్వాచీనకాలమందు) యెన్నువారు, బ్రహ్మాత్మైక్యరూపమైన పరమసాధ్యమను పైమెట్టును వదలి మానవజాతికి కల్యాణము, లేక, సర్వభూతహితము మొదలగుసిద్ధాంతములను క్రిందిమెట్టునందున్న యాధిభౌతికములును, దృశ్యములును ననిత్యములునునగు తత్త్వములదగ్గఱనుండియే తమనీతిశాస్త్రవివేచన నారంభింపుచున్నారు; కాని యొకానొకవృక్షపుకొమ్మ కొట్టివేసినంత మాత్రమున అచెట్టు నూతనమైనది కానియట్లే యాధిభౌతికపండితులచే నిర్మింపఁబడిన నీతిశాస్త్రమపూర్ణమైనను క్రొత్తది కాదు. మనదేశమునందు బ్రహ్మాత్మైక్యము నంగీకరింపక ప్రతిమనుజుఁడును స్వతంత్రుఁడే యనుసాంఖ్యశాస్త్రజ్ఞు లగుపండితులు సైతము జగత్తుయొక్క ధారణ పోషణ లేగుణముచేనగుచున్నవనియు, వినాశ మేగుణముచే నగుచున్నదనియు విచారించి, సత్త్వము, రజస్సు, తమస్సను నీమూఁడుగుణములయొక్కయు లక్షణములను నిశ్చయించిరి. మఱియు వానిలో సాత్త్వికము లగు సద్గుణములను,పరమోత్కృష్టములనుగ చేయుటయే మనుజునకు కర్తవ్యమనియు దానిచేతనే తుదకు త్రిగుణాతీతావస్థ ప్రాప్తమగుటచే మోక్షము లభించుననియు, ప్రతిపాదింపఁబడినది. మఱియు భగవద్గీతలయొక్క పదునేడు పదునెనిమిది యధ్యాయములయందు కొంచెము మార్పుతో నీయర్థమె వర్ణింపఁబడినది. * సాత్త్వికములగు సద్గుణములయొక్క పరమోత్కర్ష మనినను,లేక,యాధిభౌతికవాదానుసారముగ పరోపకారబుద్ధి యనినను,మానుషత్వముయొక్క వృద్ధి యనినను, నర్థ మొక్కటియే. మహాభారతమందు, లేక, గీతయందు నీయాధిభౌతికతత్త్వములన్నియు స్పష్టముగ నుల్లేఖింపఁ బడుటయేకాక, ధర్మాధర్మములయొక్క నియమములకు లౌకికమగు,లేక, బాహ్యమగు నుపయోగ మేమి యని విచారింతుమేని నీతిధర్మము సర్వభూతహితార్థమే (అనఁగా: లోకులకు కల్యాణార్థమే)యయి యున్న

* బాబుకిశోరిలాల్ సర్కార్, ఎం. ఏ., బి. ఎల్ గారిచే వ్రాయఁబడిన "*The Hindu System of Moral Science.*" అనునామముగల చిన్నగ్రంథమున, వారు సైత మీరీతిగనే, సత్వ రజ స్తమము లను త్రిగుణములనే యాధారముగఁ గొని యీవిషయమును ప్రతిపాదించిరి.

దనియు మహాభారతమునందు స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడియున్నది; కాని యవ్యక్తమునందు నమ్మకము లేకపోవుటవలన తాత్త్వికదృష్టితో కార్యాకార్యనిర్ణయము చేయుటకు నాధిభౌతికతత్త్వములు చాల వని యెఱింగియు, వానియందె విశేష గ్రంథముల రచియించి పాశ్చాత్త్యులగు నాధిభౌతిక పండితులు వ్యక్తముచేతనే యెటులైనను సర్వనిర్వాహమును చేసినట్లు చేయక, యాతత్త్వములయొక్క పరంపరను, పిండబ్రహ్మాండములకు మూల మగునదియు, నవ్యక్తమును, నిత్యము నగు తత్త్వము పర్యంతము కైకొని పోయి, మోక్షము, నీతిధర్మము, వ్యవహారము నను నీ మూఁడింటికిని తత్త్వజ్ఞానాధారముచే భగవంతుఁడు గీతలయందు పూర్ణ మగు నేకవాక్యతను నిరూపించెను. మఱియు దానింబట్టి కార్యాకార్యనిర్ణయమును చేయుటకుఁ జెప్పఁబడిన ధర్మమే మోక్షమును కలుగఁజేయుటకు సామర్థ్యము కలది యని యనుగీతల యారంభమునందు స్పష్టముగ చెప్పఁబడినది. (మ. భా. అశ్వ. ౧౬.౧౨) మోక్షధర్మము, నీతిశాస్త్రము, లేక, అధ్యాత్మజ్ఞానము, నీతి యను వాని నన్నిటిని నేకము చేయ నవసరము లేదనువా రీయుపపాదనమహిమ నొప్పుకొనరు; కాని యీవిషయమై యుదాసీనులుగ నుండనివారి కెల్లరకును గీతలయందున్న కర్మయోగముయొక్క ప్రతిపాదన మాధిభౌతికవివేచనకంటె శ్రేష్ఠమును, గ్రాహ్యము నని తోఁపక మానదు. హిందూస్థానమందువలె నధ్యాత్మజ్ఞానముయొక్క వృద్ధి చిరకాలమునుండి మఱియొకచోట లేకపోవుటచే నితరదేశములయం దెక్కడను కర్మయోగమున కిట్టి యాధ్యాత్మికమగు నుపపాదనము వెలువడుటకు వీలులేదు. కావుననే యట్టిగ్రంథ మెచ్చటను లేనేలేదు.

ఇహలోకమునందున్న సంసార మశాశ్వత మగుటచే దానికంటె సుఖముకంటె దుఃఖ మధిక మని యొప్పుకొనినను(గీ. ౯. ౩౩) "కర్మ జ్యాయో హ్యకర్మణః"—సంసారమందున్న సర్వకర్మల నెప్పుడైనను త్యజించుటకంటె నాకర్మల నెనిష్కామబుద్ధితో లోకకల్యాణార్థమై చేయుచుండుటయే శ్రేయస్కరమని గీతలయం దొనర్పఁబడిన సిద్ధాంతమునకు(గీ.౩.౮;౫.౨) సాధకబాధకములగు కారణముల విచారము పూర్వము పదునొకండవప్రకరణమునఁ జేయఁబడెను; కాని గీతలయందున్న యీకర్మయోగమును పాశ్చాత్త్యకర్మమార్గముతోఁ గాని, లేక, మనదేశమందున్న సన్న్యాసమార్గమును పాశ్చాత్త్యకర్మత్యాగపక్షముతోఁ గాని పోల్చి చూచునప్పు డీసంబంధములో కొంచెము విశేషముగ వివరింపవలసి వచ్చును. —దుఃఖమయమును, నిస్సారము నగుసంసారమునుండి నివృత్తుఁడయిననే కాని మోక్షప్రాప్తి కానేర దను నీమతము వైదికధర్మములయందు, మొదట నుపనిషత్కారు

లును, సాంఖ్యులును ప్రచారములోనికి కొనివచ్చిరి. తత్పూర్వమునందున్న వైదిక ధర్మములు ప్రవృత్తిపరములుగనే (అనగా:కర్మకాండాత్మకములుగనే) యుండెను; కాని వైదికేతరధర్మముల విచారించితిమేని వానిలో ననేకమతములయందు మొదట నుండియు సన్న్యాసమార్గమునే స్వీకరించినటులు కన్పట్టుచున్నది. ఉదాహరణము:—జైనము, బౌద్ధము ననునీరెండుధర్మములును మొదటనుండియు నివృత్తి పరములే. క్రైస్తవధర్మముసైత మట్టిదియే. సంసారమును వదలి యతిధర్మానుసారముగ నుండవలయు ననియు, స్త్రీలవైపునకుఁ జూడఁ గూడదనియు, లేక, వారితో సంభాషింపనుసైతముకూడదనియు బుద్ధుఁడు తనశిష్యులకు చిట్టచివర నుపదేశించి నటులే (మహాపరినిబ్బాణ సుత్త ౫.౨౩) మూలభూతములగు క్రైస్తవధర్మములును నుపదేశింపఁబడినవి. "నీయిరుగుపొరుగువారల నిన్నువలె ప్రేమింపుము" అని క్రీస్తు వుపదేశించెను. (మాథ్యూ. ౧౯. ౧౯) "నీవు తినుటను, త్రాగుటను,—పెక్కేల? చేయుపనులనెల్ల యీశ్వరార్థమే చేయుము" అని పాలను క్రైస్తవుఁడనెను. (౧. కొరిం.౧౦. ౩౧); ఈయుపదేశములు రెండును నాత్మౌపమ్యబుద్ధితో నీశ్వరార్పణపూర్వకముగ కర్మలను చేయవలయు నను గీతలయందున్నయుపదేశముతో సదృశము లయి యున్నవి.(గీ.౬. ౨౯ మఱియు౯. ౨౭)కాని యంతమాత్రముచే గీతాధర్మానుసారముగ క్రైస్తవధర్మములు ప్రవృత్తిపరమయి యున్నవని సిద్ధము కానేరదు. కారణ మేమియన: మనుజుఁ డమృతత్వమును సంపాదించుకొని ముక్తుఁడు కావలయుననుట క్రైస్తవధర్మములయందును పరమపురుషార్థము; మఱియు నాపురుషార్థము గృహదారాదికమును వదలనిది సాధ్యము కానేరదని యుండుటచే క్రీస్తు యొక్క మూలధర్మములు సన్న్యాసపరములుగనే యున్నవని చెప్పవలయును. క్రీస్తుమరణపర్యంతము నవివాహితుఁడే యయి యుండుటయే కాక "మాతాపితరులను, ఇరుగు పొరుగు వారలను ప్రేమించుము' అని నీ వుపదేశించిన సర్వధర్మములను యావజ్జీవమును నేను పాలించుచునేయున్నాను. పూర్ణమగు నమృతత్వము లభించుటకు నాయందేమిలోపమున్నదో చెప్పు"మని యొకగృహస్థుఁ డతని నడుగఁగా "గృహదారాదికము నమ్మివేసి కాని, లేక, దరిద్రున కిచ్చి కాని నీవు నాభక్తుఁడ వగుము"అని క్రీస్తు స్పష్టముగ నతనికి యుత్తర మొసఁగెను.(మాథ్యూ.౧౯. ౧౬–౩౦ మఱియు మార్కు.౧౦.౨౧–౩౧); వెంటనే తన శిష్యులవైపునకు మరలి వారితో "ఒంటెసూదిబెజ్జములో నుండి యైన దూఱిపోవచ్చును; గాని యీశ్వరుని రాజ్యమందు శ్రీమంతునకు ప్రవేశము గలుగుట కష్ట"మని చెప్పెను. "అమృతత్వస్య తు నాశా౽స్తి విత్తేన" "ద్రవ్యముచే నమృతత్వము లభించునని యాశం

వకుము.''(బృ.౨.౪.౨.)అని యాజ్ఞవల్క్యులు మైత్రేయికిఁ జేసిన యుపదేశమున కిది యనుకరణ మని చెప్పవచ్చును. "అమృతత్వమును సంపాదించుకొనుటకు సాంసారికకర్మలను వదల నక్కఱలేదు. వానినే నిష్కామబుద్ధితోఁ జేసినఁ జాలును.''అని గీతలయందు భగవంతుఁ డుపదేశించినట్లు క్రీస్తువెక్కడ నుపదేశింప లేదు. పైఁగా "ఐహికసంపత్తి,పరమేశ్వరుఁడు నను నీరెంటియందు ననివార్యమగు విరోధ మున్నది'' యనియు,(మాథ్యూ.౬.౨౪) "మాతాపితరులను, గృహదారాదికములను, భార్యాపుత్త్రాదులను, తోఁబుట్టువులను,అన్నలను, వేయేల? తమజీవితమును సైతమువదలి నావెంటరానివారు నాభక్తు లగుట కెప్పుడును వీలులే''దనియు నుపదేశించినటు లున్నది. (ల్యూక్. ౧౪. ౨౬-౩౩) "క్రైస్తవులు స్త్రీలను స్పృశింపకపోవుట సైత ముత్తమపక్షము''(౧. కొరిం.౭. ౧)అని క్రీస్తుశిష్యుఁడు పా లనువాఁడు స్పష్టముగ నుపదేశించెను.అటులనే"మనకు జన్మమునిచ్చునది తల్లి * మనకేమి యగును? మనకు సేవ్యుఁడగు నీశ్వరభక్తుఁడే మనకు మాతాపితరులును, బంధువుఁడు నయియున్నాఁడు'' (మాథ్యూ. ౧౨. ౪౬-౫౦) అని క్రీస్తునోటి నుండి వచ్చిన మాటకును "కిం ప్రజయా కరిష్యామో యేషాం నోఽయ మాత్మాయం లోకః'' అను బృహదారణ్యకోపనిషత్తులో నున్న సన్న్యాసపరమగు వచనమునకును(బృ.౪.౪.౨౨)నున్న సామ్యమును నే నిదివఱకే నిరూపించి యున్నాను. ప్రత్యక్షముగ బైబిలులోనున్న యీవాక్యములం బట్టి బౌద్ధ జైనధర్మములవలెనే క్రైస్తవధర్మమును మొదటినుండియు సంసారమును వదలివేయుమని చెప్పునదియే, (అనఁగా: సన్న్యాసపరమైనదియే) యని సిద్ధమగుచున్నది. మఱియు క్రైస్తవధర్మములయొక్క ప్రాచీనేతిహాసములఁ జూచితి మేని"క్రైస్తవభక్తుఁడు ధనద్రవ్యాదుల నుంచఁగూడదు'' (మాథ్యూ. ౧౦. ౯. ౧౫) అను క్రీస్తుయొక్క యుపదేశానుసారముగ మొదటివా రగుక్రైస్తవధర్మోపదేశకులు, విరక్తులుగనే యుండి రని కాన్పించుచున్నది. † క్రైస్తవధర్మోపదేశకులు, లేక, క్రైస్తవభక్తులు గార్హస్థ్య

---

* "కా తే కాంతా కస్తే పుత్త్రః'' అని శ్రీశంకరులయొక్క ప్రసిద్ధమగు శ్లోకములోనియుపదేశ మశ్వఘోషుని బుద్ధచరిత్రయందు (౬. ౪౫) బుద్ధుని వాక్కునుండి "క్వాహం మాతుః క్వ సా మమ'' యని వచ్చిన యీ యుపదేశము సైతము సన్న్యాసమార్గమును తప్పక యవలంబింపఁ జేయునదియే.

† See Paulsen's *System of Ethics*, (Eng. trans.) Book I. Chap. 2 and 3; esp. pp. 89—97. "The new (Christian)

ధర్మానుసారముగ సంసారమునందుండుట యను నాచారము పిదప కావింపఁబడిన సంస్కరణమువలన సంభవించినది. మూలమందున్న క్రైస్తవధర్మము కాదు. నేఁటికిని శోపెన్‌హారయెర్ సంసారము దుఃఖమయము కావుననే త్యాజ్యమనియే చెప్పుదురు. మఱియు గ్రీస్ దేశమున చిరకాలము క్రిందటనే తత్త్వవిచారములోనే యాయుష్యమును గడపుట శ్రేష్ఠమా? లేక, లోకకళ్యాణార్థమై రాజకీయములగు కార్యములను సాధించుట శ్రేష్ఠమా? యను ప్రశ్నము వచ్చినదని పూర్వమున చెప్పియే యుంటిని. పాశ్చాత్త్యుల యీకర్మత్యాగపక్షమును, మన దేశమునందున్న సన్న్యాసమార్గమును నను నీరెండును ననేకవిషయములలో సమానములుగనే యుండును; గాన నామార్గమును సమర్థించుపాశ్చాత్త్యులయొక్కయు, పౌరస్త్యులయొక్కయు పద్ధతులు వేఱుకావని చెప్పవచ్చుననునది యందలి సారాంశము; కాని కర్మత్యాగమార్గముకంటె కర్మమార్గ మేల శ్రేష్ఠ మన:—కర్మత్యాగమార్గమును సాధించుటకు నాధునికపాశ్చాత్త్యపండితులు చెప్పునట్టి కారణములకంటె గీతలయందున్న ప్రవృత్తిమార్గప్రతిపాదనయందలి యుక్తులు యుక్తముగనున్నవి. వానిని అందలివిశేషముల నిచ్చో వివరించెద. జగత్తునందున్న మనుజులందఱకును గాని, యనేకులకుఁ గాని యధికసుఖము—(అనఁగా: ఐహికసుఖము) అనునదియే యీజగత్తునందు ముఖ్యసాధ్యమనియు, నటు లెల్లరకును సుఖము గలుగునిమిత్తము ప్రయత్నముఁ జేయుచు తా నాసుఖమందె తత్పరుఁడై యుండుటయే ప్రతిమనుజునకును కర్తవ్యమనియు పాశ్చాత్త్యులగు నాధిభౌతికకర్మ

converts seemed to renounce their family and country . . . their gloomy and austere aspect, their abhorrence of the common business and pleasures of life, and their frequent predictions of inpending calamities inspired the pagans with the apprehension of some danger which would arise from the new sect." *Historians' History of the World*, Vol. VI. p. 318 జర్మనుకవీశ్వరుఁడగు, గథే, తన *Faust* (ఫౌస్టు)అనుకావ్యమున "Thou shalt renounce! That is the eternal song which rings in everyone's ears; which, our whole life-long every hour is hoarsely singing to us." (*Faust* Part I. lines 1195—1198). అని వర్ణించినాఁడు. క్రైస్తధర్మములు తొలుదొల్త నుండియు సన్న్యాసమునగనే యున్నవి యను విషయమై మఱియు ననేకాధారములు చెప్పవచ్చును.

మార్గీయుల యభిప్రాయము; మఱియు దానిం బలపఱుచుటకై సంసారమందున్న దుఃఖముకంటె మొత్తముపై సుఖమే యధిక మగుననియు వారిలో ననేకపండితులు వాదించుచున్నారు. ఈయూహనుబట్టి విచారించితిమేని పాశ్చాత్త్యులకర్మమార్గము ననుసరించుజనులు "సుఖము లభించు నను నాశచే సంసారమును జేయువా"రని యొకతెగయు, "సంసారమునందు విసుగు చెందినవా"రని మఱియొకతెగయు నిట్లు పాశ్చాత్త్యకర్మత్యాగపక్షావలంబులు రెండుతెగలుగనున్నారని చెప్పవలసివచ్చును. మఱియు నీకారణముచేతనే వారిని "ఆశావాదు"లనియు, "నిరాశావాదు"లనియు ననుక్రమముగ పేర్కొనుచున్నారు;* కాని భగవద్గీతలయందు చెప్పఁబడిన రెండు నిష్ఠలును వీనికంటె భిన్నములై యున్నవి. తనయొక్క గాని, లోకులయొక్క గాని యైహికవిషయసుఖమునందలి యాశచేతనే సంసారమునందు ప్రవృత్తులగుదురు గాన సామ్యబుద్ధిరూపక మగుసాత్త్వికవృత్తియందు కొంచెమైనను భేద ముండక మానదు. కావున (గీతలలోఁ జెప్పిన రీతిన) సంసారము సుఖమయ మైనను, దుఃఖమయమైనను సాంసారికకర్మలను వదలుద మనుకొనినను,వదలనప్పుడు దానియందలి సుఖదుఃఖముల విచారించుటవలన నేమియు లాభము లేదనియు, సుఖకరమైనను దుఃఖకర మైనను మనుష్యజన్మము లభించుటయే మహాభాగ్యమని యెన్ని, కర్మసృష్టియొక్క యీయపరిహార్యమగు వ్యవహారమునందు ప్రాప్తమగు వానిచే నంతఃకరణమును జెడఁగొట్టుకొనక "దుఃఖే ష్వనుద్విగ్నమనాః సుఖేషు విగతస్పృహః" (గీ. ౨. ౫౬.) అను నీన్యాయము ననుసరించి(అనఁగా: సామ్యబుద్ధితో) సహించుటయు, జగత్తుయొక్క ధారణపోషణలనిమిత్తమై తమయధికారము ననుసరించి తనవంతునకు శాస్త్రముచేఁ బ్రాప్తమయిన కర్మయొక్కభాగమును ఫలము సంపాదించుకొనుట కని యెన్నక నిష్కామబుద్ధితో నామరణాంతమును జేయు

జేమ్సు సలీ (James Sulli) తా నొనర్చిన *Pessimism* అనుగ్రంథమున Optimist అనియు Pessimist అనియు రెండుమార్గముల నిరూపించినాఁడు. వానిలో Optimist అనఁగా ఉత్సాహము కలవాఁడనియు,Pessimist అనఁగా: సంసారములో విసుగుఁజెందినవాఁ డనియు నర్థ మగును. ఈశబ్దములు గీతలలో యోగ సాంఖ్యశబ్దములతో సర్వవిధముల సమానార్థకములు గావని నేను పూర్వమున నొకటిప్పణియందు(పృ.౩౦౧చూడు) చెప్పఁబడినది. మఱియు నావిషయమే యిచ్చో వివరింపఁబడినది. దుఃఖనివారణేచ్ఛ యని పూర్వమున వర్ణింపఁబడిన మూఁడవమార్గమునకు సలీయనువాఁడు Meliorism అనుపేరిడెను.

చుండుటయే మనుజునకుఁ గర్తవ్య మనియు, భగవద్గీత చెప్పను. గీతాకాలమునందు చాతుర్వర్ణ్యవ్యవస్థ ప్రచారములో నున్నందువలన నీసామాజికకర్మలు చాతుర్వర్ణ్యవిభాగానుసారముగ ప్రతివానికి ప్రాప్తము లగునని యున్నది. కావున పదునెనిమిదియవయధ్యాయమున గుణకర్మవిభాగశః అను భేదమెట్లు నిష్పన్నమగు నదియుఁ జెప్పఁబడినది. (గీ. ౧౮. ౪౧–౪౪). కాని యంతమాత్రముచే గీతలయందలి నీతితత్త్వములు చాతుర్వర్ణ్యరూపమగు సమాజవ్యవస్థనే యవలంబించి యున్నవని యెన్నకూడదు. అహింస మొదలగు నీతిధర్మముల వ్యాప్తి చాతుర్వర్ణ్యమునకో అకే కాదనియు, మనుష్యమాత్రునకు సామాన్యముగ ప్రాప్తమగు ననియు మహాభారతకారుఁడు పూర్తిగ నెఱుంగును. కావున చాతుర్వర్ణ్యములోఁ జేరనియనార్యులయందును నీధర్మము నడచుచునే యున్నది. వారిని రాజుపరిపాలన చేయునప్పుడీసామాన్యధర్మము ననుసరించియే పరిపాలింపవలయునని భారతమునందు స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడియున్నది. (శాం. ౬౫. ౧౨–౨౨) కావున గీతలయందున్న నీత్యుపపత్తియు చాతుర్వర్ణ్యము మొదలగు నొకానొకసమాజవ్యవస్థ నవలంబింపక సర్వమాన్యమగు నాధ్యాత్మికజ్ఞానాధారముచేఁ బ్రతిపాదింపఁబడినది. శాస్త్రమువలన ప్రాప్తమయిన కర్తవ్యమును, నిష్కామమును, నాత్మౌపమ్యముగలదియు నగుబుద్ధితోఁ జేయవలయు నననది గీతలయందున్న నీతిధర్మములయందలి ముఖ్యమైనసారము. ఇది యన్నిదేశములయందలి జనులకు సంబంధించి యుండును; కాని యాత్మౌపమ్యబుద్ధిచేతను, నిష్కామకర్మాచరణచేతను నీసామాన్యములగు నీతితత్త్వములు సిద్ధము లయినను వానికి సంబంధింపఁ జేయఁదగిన కర్మ లీజగత్తునందు ప్రతిమనుజున కెట్లు ప్రాప్త మగునదియుఁ గొంచెము వివరింపవలసివచ్చును. కావుననే వానిని జెప్పుట కాకాలమునకు నుపయోగించునట్టిసహజములగు నుదాహరణముల నిచ్చుచు చాతుర్వర్ణ్యము గీతయందు చెప్పఁబడినది. అటులే గుణకర్మ విభాగముచే నాసమాజవ్యవస్థను సంక్షేపముగ నుపపత్తియుఁ జెప్పఁబడినది. ఇది గీతయందలి ముఖ్యాంశము గాను. చాతుర్వర్ణ్యవ్యవస్థ యొక్కడ నైన నడువక యుండినను నక్కడనైతము తత్కాలమునందు ప్రచారములో నుండుసమాజవ్యవస్థ ననుసరించి, సమాజముయొక్క ధారణపోషణలకు సంబంధించి ప్రాప్తములగు కర్మల నన్నింటిని ధైర్యోత్సాహములతోడను, నిష్కామబుద్ధితోడను కర్తవ్యములను చేయుటకు మనుజుఁడు జన్మించెనే కాని, కేవలసుఖోపభోగార్థమై జన్మింప లేదని సమస్తమగు గీతాశాస్త్రముయొక్కయు

వ్యాపకమగు సిద్ధాంతము. గీతలయందున్న నీతిధర్మములు కేవలము చాతుర్వర్ణ్య మూలకములయి యున్నవని యనేకులు చెప్పున దంతయు నిజముకాదని యెఱుంగ నగు. సమాజము హిందువుల దైనను, లేక, మ్లేచ్ఛుల దయినను, ప్రాచీనమైనను, లేక, యర్వాచీనమైనను, పౌరస్త్య మైనను, పాశ్చాత్త్య మైనను, దానియందు చాతుర్వర్ణ్య వ్యవస్థ ప్రచారములో నున్నచో దాని ననుసరించియు, లేక, మఱి యొకసమాజవ్యవస్థ ప్రచారములో నున్నచో దాని ననుసరించియు మనకు ప్రాప్తము లయినవాని నశక్యము లగునేని మనయభిరుచి ననుసరించియు కర్తవ్యము లనియొకసారి యాచరించితి మేని యవియే మనకు స్వధర్మములగును; పిదప నా ధర్మములను వదలి యేకారణముచేత నయినను నితరులధర్మముల నాచరించుట ధర్మ దృష్టిచేతను సర్వభూతహితదృష్టిచేతను సైతము నింద్యమగు చున్నదని గీతలు చెప్పుచున్నవి. "స్వధర్మే నిధనం శ్రేయః పరధర్మో భయావహః" "స్వధర్మము నందు మృతి నొందినను శ్రేయస్కరమగును; కాని పరులధర్మము భయావహము"—(గీ. ౩. ౩౫) అనుగీతావచనమునకు నిదియే తాత్పర్యము. ఈన్యాయముం బట్టియే, జాతిచే బ్రాహ్మణుఁడైనను దేశకాలానురూపముగ క్షత్త్రధర్మము నంగీకరించిన పెద్దమాధవరావు పీష్వాగారికి "స్నానసంధ్యలయందు సమయమును వ్యయపఱుపక క్షాత్త్రధర్మానుసారముగ ప్రజలను రక్షించుటయందు సమయము నంతయు వ్యయపఱచుటవలననే నీకు నుభయలోకములయందును కల్యాణమున్న"దని రామశాస్త్రిబువా గా రుపదేశించినారను విషయము మహారాష్ట్రము నందు సుప్రసిద్ధము. సమాజధారణార్థమై యేవిధమగువ్యవస్థ యుండవలసినదియు చెప్పుట గీతయొక్క ముఖ్యోద్దేశము కానేరదు. సమాజవ్యవస్థ యేదైన నగుఁ గాక! దానియందు యథాధికారముగ ప్రాప్తములగు కర్మముల నుత్సాహ పూర్వకముగఁ జేసి సర్వభూతహితమగు నాత్మశ్రేయమును సాధింపవలయునని గీతాశాస్త్రమునందలి ముఖ్యతాత్పర్యము. ఇట్లు కర్తవ్యము అనునూహతో గీతల యందు వర్ణింపఁబడిన స్థితప్రజ్ఞుఁడు సేయుకర్మలు స్వభావముచేతనే లోకకల్యాణ కారకములగ నుండుననుమాట నిజమే; కాని గీతలయందు వర్ణింపఁబడినస్థితప్రజ్ఞుని మనస్సున నాకర్మములచే నేను లోకకల్యాణము చేయుచున్నా నని యభిమానము లేకపోవుటచే సామ్యబుద్ధి యనునది యతనిదేహముయొక్క స్వభావమై యున్నది కావున నాకాలమందలి సమాజవ్యవస్థానుసారముగ కేవలము కర్తవ్యము అను నూహతో వాఁడు సేయునట్టి కర్మలే స్వభావముగ లోకకల్యాణకారకము లగుచున్నవి. అధునికులును, పాశ్చాత్త్యులు నగునీతిశాస్త్రజ్ఞులు సంసారము

సుఖమయ మనియు, ఈసంసారసుఖమును సర్వజనులును బొందుటకొఱకై లోక కల్యాణకారకములగు కార్యములను జేయవలయు ననియుఁ జెప్పుచున్నారు. ఇదియే పాశ్చాత్త్యులయాధిభౌతికకర్మమార్గమునకును గీతలయందున్న కర్మయోగమునకును గలభేదము.

అయినను పాశ్చాత్త్యులు నాధునికులు నగుకర్మయోగు లందఱును సంసారము సుఖమయ మని యంగీకరించువారు కారు. శోపెన్‌హారాయెర్ వలె సంసారము దుఃఖప్రదముగ నున్నదని యన్నను లోకులయొక్క యీదుఃఖమును శక్యమగునంతవఱకు తగ్గించుటయే నేర్పరి యగుపురుషునకుఁ గర్తవ్యము. కావున సంసారమును వదలక లోకులసుఖమును సాధ్యమగునంతవఱకు తగ్గించుటకు జ్ఞాని ప్రయత్నింపవలయునని ప్రతిపాదించునట్టిది గాని, లేక, దుఃఖనివారణేచ్ఛ గలకర్మయోగులయొక్క గాని యొకమతము పాశ్చాత్త్యదేశమునందును నిప్పుడు వెలువడినది. దానికి గీతలయందున్న కర్మయోగముతో విశేషసామ్యము కలదు. "సుఖాద్బహుతరం దుఃఖం జీవితే నాత్ర సంశయః"—"సంసారమందు సుఖముకంటె దుఃఖమే యధికముగ నున్న"దనియు—

"న జానపదికం దుఃఖ మేకః శోచితు మర్హతి,
అశోచన్ ప్రతికుర్వీత యది పశ్యే దుపక్రమమ్."

"సాధారణముగ నందఱు ననుభవించు దుఃఖమునుగుఱించి విచారపడరాదు. దానిని నివారించుటకై తన కేమైన నుపాయము తోఁచినయెడల (జ్ఞాని) దానిం జేయవలయు"ననియు మహాభారతమున మనువు బృహస్పతికిని, నారదుఁడు శుకునకును జెప్పిరి. (శాం. ౨౦౫. ౫ మఱియు ౩౩౦.౧౫). దీనింబట్టి సంసారము దుఃఖమయమయినను, దానియందు జనులకందఱకును గలుగఁబోవు దుఃఖమును దగ్గించుటకు నేర్పరియైనవాఁడు యత్నము చేయవలయు ననుమతము మహాభారతకారునకును నిష్టమే యని స్పష్ట మగుచున్నది; కాని యిదియే మాసిద్ధాంతము కానేరదు. ఐహికసుఖముకంటె నాత్మబుద్ధిప్రసాదమువలన కలుగుసుఖ మధికము గాన, నీయాత్మబుద్ధిప్రసాదసుఖమును బూర్ణముగ ననుభవించుచుండ కేవలము కర్తవ్యము లను నూహతో, అనఁగా: లోకులదుఃఖమును నేను తగ్గించు చున్నానని రాజస మగు నభిమానబుద్ధిని మానసమునం దిడక, సమస్తవ్యావహారికకర్మలను చేయవలయునని చెప్పుచున్న గీతలయందలికర్మయోగముతో సమానమయిన దగుటకు, దుఃఖనివారణేచ్ఛ గల పాశ్చాత్త్యులయొక్క కర్మయోగమున సైతె మింకను ననేకము

గుగు మార్పులు గావలయును. "తనకైనను, సర్వజనులకైనను నైహికసుఖమును—సుఖసాధనముల వృద్ధిపఱిచికాని, లేక, దుఃఖమును క్షీణింపఁజేసికాని—కలుగఁజేయుటయనునదియే మనుజునకు జగత్తునందున్న సత్యమగు పరమసాధ్యము." అను నూహతో శాశ్చాత్త్యపండితులందఱును కొంచెమో గొప్పయో శోధించియుండుటచే, "సంసారము దుఃఖమయమయినను నపరిహార్య మని యెఱింగి కేవలము లోకసంగ్రహార్థమై జగత్తునందున్న కర్మములను చేయవలయును" అని చెప్పుచున్న గీతలయందున్న నిష్కామకర్మయోగము వారిశాస్త్రమునందు స్పష్టముగఁ గాన్పింపదు. ఎల్లవారును కర్మమార్గియు లన్నమాట నిజమే; కాని పాశ్చాత్త్యకర్మయోగులు (సుఖేచ్ఛువులు) సుఖము గోరువారైనను, (దుఃఖనివారణేచ్ఛువులు) దుఃఖనివారణము గోరువారైనను సకాములే. గీతలయందున్నకర్మయోగి యెప్పుడును ఫలవిషయమయి నిష్కాముఁడే. ఈవిషయమునే గీతలయందున్న కర్మయోగము సాత్త్వికమును, పాశ్చాత్త్యకర్మయోగము రాజసమును గాన నీరెంటికిని శుద్ధనీతిదృష్టిచేతను భేద ముండునటుల కాన్పించునని మఱియొకవిధముగ నైతము చెప్పవచ్చును. (గీ. ౧౮. ౨౩, ౨౪. చూడు.)

కేవలము కర్తవ్య మను తలంపున పరమేశ్వరార్పణబుద్ధితో సర్వసాంసారికకర్మలను జేయుచు దానిగుండ పరమేశ్వరోపాసనము నాచరణాంతమును జేయుచుండవలయునని యీగీతలయందున్న జ్ఞానయుక్తమగు ప్రవృత్తిమార్గమునే, లేక, కర్మయోగమునే భాగవతధర్మమని చెప్పుదురు. "స్వే స్వే కర్మ ణ్యభిరతః సంసిద్ధిం లభతే నరః" (గీ. ౧౮. ౪౫) అను నీగీతాశ్లోకార్థమే యీమార్గమందలి రహస్యము. ఈధర్మముల నిరూపణము మహాభారతమున వనపర్వమునందు బ్రాహ్మణవ్యాధకథయందును (వన. ౨౦౮) శాంతిపర్వమునందలి తులాధారజాజలిసంవాదమునందును (శాం. ౨౬౧). చేయఁబడియున్నది. మనుస్మృతియందును యతిధర్మనిరూపణానంతరమున వైదికసన్న్యాసులకు కర్మయోగమను నీమార్గమే విహితము మోక్షప్రదముగ నున్నదని చెప్పఁబడెను. (మను. ౬. ౮౬, ౯౬) 'వేదసన్న్యాసిక' అనుపదముంబట్టి వేదముయొక్క సంహితనుండియు, బ్రాహ్మణగ్రంథములనుండియు వెలువడిన యర్థమగుచున్నది గావున నీమార్గముమనదేశమునం దనాదికాలమునుండియుఁ బ్రచారములో నున్నదని సిద్ధమగుచున్నది. వేయేల? కేవల మీదేశ మెప్పుడును విభవముతోఁ గూడినదిగ నుండలేదు. కారణ మేమియనః ఏదేశమందైనను కర్తలని చెప్పఁబడువారు కర్మమార్గమునకే పురస్కర్తలై యుండవలయు నని స్పష్టమయినది; కాని కర్తయైనను

బ్రహ్మజ్ఞానమును వదలక, బ్రహ్మజ్ఞానముతోడనే కర్తృత్వమును స్థిరముగ నునుపవలయునని మనకర్మయోగముయొక్క ముఖ్యసిద్ధాంతము. మఱియు నీబీజభూతమగుతత్త్వమును వ్యవస్థితముగ వివేచించి భగవంతుఁ డీమార్గమును మిక్కిలి బలపఱచి ప్రచారములోనికిఁ దెచ్చెను. ప్రాచీనమార్గమునకే పిదప భాగవతధర్మమని పేరు వచ్చియుండునని వెనుకఁ జెప్పియుంటిని. అట్లు గాక కొందఱు జ్ఞానులచిత్తము మొదటినుండియు స్వభావముగనే సన్న్యాసమార్గమువైపునకె ప్రసరించియుండును. లేదా, గృహస్థాశ్రమములో నుండి తుదకు మరణసమయమందైనను సన్న్యాసముఁ గైకొనవలయునని మనస్సునందుండియుండును; కాని, పిదప నిజముగ వారు సన్న్యాసమును గైకొనినను గైకొనవచ్చును, కైకొనకపోయినను బోవచ్చునని యూహనిపత్తులంబట్టి వ్యక్తమగుచున్నది. కావున సన్న్యాసమార్గము నూతనమైనదని చెప్పుటకు సాధ్యముకానేరదు; కాని స్వభావవైచిత్ర్యము మొదలగు కారణములచే నీరెండు మార్గములును మనదేశమునం దిట్లు చిరకాలమునుండియుఁ బ్రచారములోనున్నను వైదికకాలమందు మీమాంసకుల కర్మమార్గమే లోకమునందు విశేషముగఁ బ్రబలియుండెను. మఱియుఁ గౌరవపాండవులకాలమునం దీకర్మయోగమునకు ముందు సన్న్యాసమార్గమున కాధిక్యత లేదనుటకు సందేహ మేమియు లేదు. కారణమేమి యన: కౌరవపాండవులయనంతరమున (అనఁగా: కలియుగమున) సన్న్యాసధర్మము నిషిద్ధమైనదని మన ధర్మశాస్త్రకారులు స్పష్టముగఁ జెప్పినారు. మఱియు "ఆచారప్రభవో ధర్మః" (సభా. అను. ౧౪౯. ౧౩౭; మను. ౧. ౧౦౮) అనువచనము ననుసరించి ధర్మశాస్త్రములనునవి తఱుచుగ నాచారములకే యనువాదకము లగుచున్నందున ధర్మశాస్త్రకారులు, నిషేధమును విధించుటకంటె ముందే లోకాచారమునందు సన్న్యాసధర్మము గౌణముగ నుండి యుండవలయు నని సహజముగ సిద్ధ మగుచున్నది; * కాని కర్మయోగ మీరీతిగ మొదట ప్రబలమగుటచేఁ దుదకుఁ గలియుగమునందు సన్న్యాసధర్మము నిషేధింపఁబడినదని యనిన, నొకపర్యాయము విశేషముగ వ్యాపించిన యీజ్ఞానయుక్తకర్మయోగము తరుగునట్టి కాలమువచ్చి ప్రస్తుతమునందున్న భక్తిమార్గమునందు సైతము సన్న్యాసపక్ష మొక్కటియే శ్రేష్ఠమనుమత మెట్లు ప్రబలె నని సహజముగ నొకసందేహము కలుగును. శ్రీమదాది శంకరాచార్యులీభేదమును గలుగఁజేసిరని యనేకు లనెదరు; కాని

* వెనుక ౪౭౩-వ పుటలో టిప్పణిలోనున్న శ్లోకముం జూడుము.

యితిహాసముంబట్టి విచారించితిమేని యీయుపపత్తి సరియైనది కాదని కాన్పించును. శ్రీశంకరాచార్యులసంప్రదాయములో (౧) మాయావాదాత్మక మగు నద్వైతజ్ఞానమనియు, (౨) కర్మ-సన్న్యాసధర్మ మనియు రెండువిభాగములు కలవని నేను మొదటిప్రకరణముననె చెప్పియున్నాను. వీనిలో నద్వైతబ్రహ్మజ్ఞానమువలెనే, సన్న్యాసధర్మములు నుపనిషత్తులయందు ప్రతిపాదింపఁబడినవైనను నీరెండింటికిని సంబంధము నిత్యము కామిచే నద్వైతవేదాంతమార్గము స్వీకరింపఁబడినయెడల సన్న్యాసమార్గముసైతము స్వీకరింపఁబడినదే యనిచెప్పరాదు. ఉదాహరణము:—యాజ్ఞవల్క్యాదులవలన నద్వైతవేదాంతమును బూర్ణముగ నభ్యసించిన జనకాదులు తాము కర్మయోగులుగ నుండిరి. ఇంతియకాక యుపనిషత్తులయందున్న యద్వైతబ్రహ్మజ్ఞానమే గీతలయందు ప్రతిపాద్యముగ నున్నను నీజ్ఞానాధారముచేతనే సన్న్యాసమునకు మాఱుగఁ గర్మయోగము గీతలయందు సమర్థింపఁబడినది. కావుననే సన్న్యాసధర్మములను బలపఱచు శాంకరసంప్రదాయముపైఁ జేయఁబడిన యాక్షేప మీసంప్రదాయమునం దున్నయద్వైతజ్ఞానమునకు తగులక తదంతర్గతమగు సన్న్యాసధర్మమునకు మాత్రమే తగులవచ్చునని గుర్తుంచుకొనవలయును. ఈసన్న్యాసమార్గము నాచార్యులవారు క్రొత్తగ సృజియింపకపోయినను కలివర్జ్యములయందుండుటచే దానికిఁ గలిగిన గౌణత్వమును ఖండించినది మాత్రము సత్యమే; కాని యంతకు మునుపు కారణాంతరములచే సన్న్యాసమార్గమున నిచ్చ లోకులకుఁ బుట్టి యుండనిచో నాచార్యులవారు సన్న్యాసపరమగు మతము నింత ప్రసరింపఁజేసి యుందురా యని యొకవికల్పము గలుగుచున్నది. మఱియు నొకచెంపపై నెవఁడైనను గొట్టెనేని, "ఈచెంపపైనను గొట్టు" మని రెండవదానిని, గొట్టువానివైపునకుఁ జూపు మని క్రీస్తు చెప్పెను; కాని యీమతము నవలంబించినవారు యూరపుఖండము నందున్న క్రైస్తవరాష్ట్రములలో నెందఱుండినను నొకానొకధర్మోపదేశకుఁ డొకవిషయము మంచిది యని చెప్పినంతమాత్రముననే, నది ప్రచారములోనికి వచ్చునది కాదనియు, లోకులకావిషయముపై నెక్కువ యభిలాషయుండుట కంతకు మునుపేదో యొకబలవత్తరమగు కారణముండి యుండవలయుననియుఁ దోఁచును. మఱియు లోకాచారము క్రమక్రమముగ మాఱుచుండుటచే, దాని ననుసరించియే ధర్మనియమములకు సైతము మార్పు గలుగుచుండు నని స్పష్టమగుచున్నది. ఆచారమనునది ధర్మమునకు మూలమను స్మృతివచనమునకు తాత్పర్య

మిదియే. జర్మనీదేశమున శోఫెన్‌హాయెర్ అనువాఁడు గడచిన శతాబ్దమున సన్న్యాసమార్గమును సమర్థించెను; కాని యామత మిప్పటికిని యాదేశమున తలయెత్తినటులఁ గాన్పింపదు. శోఫెన్‌హాయర్ మతముకంటె నిత్శే యనువానిమతమె ప్రస్తుతమునం దధికముగ వ్యాపించి యున్నది. మఱియు మనదేశమునందుఁ జూచినను సన్న్యాసమార్గము శ్రీశంకరాచార్యులవారికంటె పూర్వమునందే (అనఁగా: వైదికకాలమునందె) పుట్టియున్నదైనను నప్పటివారు కర్మయోగము నెప్పుడును వదలివేయలేదు. స్మృతిగ్రంథములలోఁ దుదకు సన్న్యసింపవలయు నన్నమాట నిజమే; కాని దానియందును పూర్వాశ్రమమునందున్న కర్తృత్వము బొత్తిగా లేదని చెప్పలేము. మఱియు శ్రీశంకరాచార్యులవారి గ్రంథములలో సైతము కర్మసన్న్యాసపక్షమే ప్రతిపాద్యమైనను, జ్ఞానులును, సన్న్యాసులును యథాధికారముగ ధర్మసంస్థాపనమువంటి లోకసంగ్రహార్థములగు కర్మలను చేయఁగూడదని చెప్పఁబడలేదు (వే. సూ. శాం.భా. ౩. ౩. ౩౨). వారిచరిత్రయే సాక్ష్య మిచ్చుచున్నది. సన్న్యాసమార్గము ప్రబలమగుటకు శంకరాచార్యులవారియొక్క స్మార్తసంప్రదాయమే కారణ మయియుండినచో నాధునికభాగవతసంప్రదాయస్థాపకులగు రామానుజాచార్యులవారు తమగీతాభాష్యమునందు శంకరాచార్యులవారివలెనే కర్మయోగము గౌణ మని చెప్ప నవసరము లేకపోవును; కాని యొకసారి విశేషముగఁ బ్రచారమునకు వచ్చినకర్మయోగము భాగవతసంప్రదాయమునందు సైతము నివృత్తిపరమగు భక్తిమార్గముచే నణఁచి వేయఁబడినందున యది యణఁగిపోవుటకు సర్వసంప్రదాయములకును గాని, లేక, యన్నిదేశములకును గాని యొక్కవిధముగనే సంబంధించునట్టి మఱియొక కారణమేదియో యుండియుండునని చెప్పవలసి వచ్చును. జైనబౌద్ధధర్మముల యొక్క యుదయము, ప్రసార మనునవి వానిలో మొదటివియు, ముఖ్యములు నగు కారణములు. ఈరెండుధర్మములు నాల్గువర్ణములకు సన్న్యాసస్వీకారమునం దభిరుచిఁ గలుగఁ జేయుటచే, క్షత్రియవర్గమునందు సైతము, సన్న్యాసధర్మముల యొక్క విశేషమగు ప్రచార మారంభమాయె నని మాయభిప్రాయము; కాని కర్మశూన్యమగు సన్న్యాసమార్గమునే మొట్టమొదట బుద్ధుఁ డుపదేశించినను బౌద్ధయతులు ఖడ్గమృగములవలె వనమం దొంటరిగ నుండక ధర్మప్రచారార్థమును, పరోపకారార్థమును సదా యుపదేశాదికమును జేయుచునే యుండవలయునని గీతలయం దున్న కర్మయోగమునకువలె బౌద్ధధర్మమునకును, వెంటనే సంస్కారము

జరిగెను. (పరిశిష్టప్రకరణము చూడుడు.) మఱియు నీసంస్కారము గలుగుటచేతనే బౌద్ధధర్మీయు లైనయతులు ఉత్తరదిక్కున టిబెట్టునందును, తూర్పున బ్రహ్మావర్తమునను, చీనా, జపానుదేశములయందును, దక్షిణమున సింహళమునను, పశ్చిమమున తుర్కిస్థానమునను దానికి సంబంధించిన యూరపుఖండమునందలి గ్రీసు మొదలగుదేశముల పర్యంతమును వ్యాపించి యామతము విస్తరింపఁజేసినదని యితిహాసముంబట్టి తెలియుచున్నది. శాలివాహనశకమునకు పూర్వము ఆఱేడువందల యబ్దములకు పూర్వమున జైనులయొక్కయు, బౌద్ధులయొక్కయు ధర్మములకు ప్రవర్తకులు పుట్టిరి. మఱియు శంకరాచార్యులవారు శాలివాహనశకానంతరమందాఱువందలయబ్దంబుల కవతరించిరి. పిదప ముఖ్యముగ ధర్మార్థమయి పనిచేయుచున్న బౌద్ధయతిసంఘములయొక్క వైభవము లోకులకుఁ గన్పట్టుచుండుటచే యతిధర్మములవిషయమై యొకవిధ మగుకోరిక, లేక, యాదరబుద్ధి శంకరాచార్యుల యవతారమునకుఁ బూర్వమునందే జనులకుఁ గలిగియుండెను. మఱియు జైన బౌద్ధధర్మములను శ్రీశంకరాచార్యులవారు ఖండించిన యతిధర్మముల విషయమయి లోకులకుఁ గలిగిన యాదరబుద్ధికే వైదికస్వరూపము నిచ్చి బౌద్ధధర్మములకు హాయగ వైదికధర్మముల సంస్థాపనకొఱకు వ్యాపించునంత యధికారము మాత్రమే గలిగిన వైదికసన్న్యాసమును స్థాపనఁ జేసిరి. ఈసన్న్యాసులు బ్రహ్మచర్యవ్రతముగలవారుగ నేయుండి, కాటీదండములను స్వీకరించుచున్నారనుట నిజమే. అయినను వారును వైదికధర్మసంస్థాపన మనుకర్మను తమగురువులవలెనే తామును జేయుచునుందురు. యతిసంఘములలో నీక్రొత్త యతిసంఘమును (వైదికయతుల సంఘమును) జూచి, శ్రీశంకరాచార్యులవారి సన్న్యాసమార్గమునకును, బౌద్ధుల సన్న్యాసమార్గమునకును గొంతభేద మేమైన నుండునేమో యని కొందఱకుఁ దోఁచియుండును. ఆసంశయనివారణమునకై ఛాందోగ్యోపనిషద్భాష్యమునందు— బౌద్ధమును, సాంఖ్యము నగు యతిధర్మము వేదబాహ్యమనియు, నసత్యమనియు మనసన్న్యాసధర్మములు వేదాధారముచే ప్రవృత్తము లైనవి యనియు, నాచార్యులవారు వ్రాసియుందు రని కన్పట్టుచున్నది. (ఛాం. శాం. భా. ౨. ౨౩. ౧) వారెందునిమిత్తమై యటుల వ్రాసినను వ్రాయుదురు గాక! కలియుగమునందు యతిధర్మములప్రచారము మొదట బౌద్ధులచేతను, జైనులచేతను జేయఁబడినది యను విషయము నిర్వివాదమయి యున్నది; కాని ధర్మప్రచారముకొఱకుఁ గాని లోకసంగ్రహముకొఱకుఁ గాని చేయవలసినకర్మలను బౌద్ధయతులును జేయుచున్నే

యుండిరి. వాని, నిరసించుటకై శ్రీశంకరాచార్యులవారు స్థాపించినవైదిక సంఘమువారును, కర్మను బొత్తిగ విడనాడక తమప్రయత్నముచేతనే వైదిక ధర్మములను మరల స్థాపించినారని యితిహాసముంబట్టి స్పష్టమగుచున్నది. ఈకాలమునకు పిదప కొన్నియబ్దంబులకుఁ దురుష్కులీదేశమునకు రానారంభించిరి. మఱియు పరాక్రమముచే పరచక్రమునందుండి రక్షించి దేశముయొక్క ధారణ పోషణలంజేయు క్షత్రియులగు రాజ్యకర్తలు క్షీణింపసాగిరి. తురుష్కులు దేశము నాక్రమించిరి. దేశమునందుండినకర్తృత్వశక్తి తురుష్కులకాలమున నశించినది. ఇట్టి సమయమున సన్న్యాసము, కర్మయోగము నను నీరెండుమార్గములలోను మొదటిది, యనఁగా కేవలము "హరి హరి" యనుచు స్వస్థముగఁ గూర్చుండుట యనుమార్గ మొక్కటియె శ్రేష్ఠమును, మూలమున నేకదేశీయమగు మతమాకాలమునందలి బాహ్యపరిస్థితికి విశేషసులభమై యుండుటచే సాంసారికులకును నత్యధికముగ గ్రాహ్యమని తోఁచియుండు నని కాన్పించుచున్నది.ఇంతకు పూర్వమునం దిట్టి స్థితి లేదు.

"అపహాయ నిజం కర్మ కృష్ణ కృష్ణేతి వాదినః,
తే హరే ర్ద్వేషిణః పాపాః ధర్మార్థం జన్మ యద్ధరేః." *

"తమ(స్వధర్మోక్తములగు) కర్మలను వదలి (కేవలము) హరిహరి యనుః కూర్చుండువారు హరికి ద్వేషులును, పాపులు నగుదురు. కారణ మేమి యః ఆహరియవతారమయినను ధర్మరక్షణముకొఱకునే యయి యున్నది" అని శూ ది కమలాకరమునం దుదాహరింపఁబడిన విష్ణుపురాణమునందున్న శ్లోకముగుంత స్పష్టమగును. యథార్థముగఁ జూచితిమేని యీజనులు సన్న్యాసమునందు నిః కారు. కారణమేమియన: వారు సన్న్యాసులవలె జ్ఞానము గలుగుటచేఁ దీ మగు వైరాగ్యముతో సర్వసాంసారికకర్మలను వదలలేరు; మఱియు సంసా మందుండినను కర్మయోగులవలె శాస్త్రమువలన ప్రాప్తము లగుకర్మలను (కర్తవ్య ములను) నిష్కామబుద్ధితోఁ జేయుటయును లేదు. కావున నీనామమాత్ర సన్న్యాసులు గీతలయందు వర్ణింపఁబడని మూఁడవమార్గము (నిష్ఠ)నంగీకరించువా రైరి. ఏకారణముచేతనైన నేమి? లోకు లీమూఁడవ మార్గమున ప్రవర్తించువారుగ

* బొంబయిలో ముద్రితమైయుండు విష్ణుపురాణములో నీశ్లోకము కన్పట్టదు; అయినను కమలాకరభట్టువంటి ప్రామాణికుఁడగు గ్రంథకారుఁడు గ్రంథములో నున్నదని చెప్పినలదున దీనినసత్యమని చెప్పుటకు సాధ్యము కానేరదు.

రిణమించినచో, ధర్మము సైతము నశింపక యుండదు. ఇరాక్ దేశములో నుండి పారశీకధర్మములఁ దొలఁగించుటకు నట్టి స్థితియే కారణము. కావున భరతఖండమున వైదికధర్మము సైతము (సమూలం చ వినశ్యతి) సమూలముగ నశింపఁబోవు సమయము తటస్థించెను; కాని బౌద్ధధర్మములు నశించినపిదప వేదాంతమునకువలె గీతలయందున్న భాగవతధర్మములకును బునరుజ్జీవనము గలుగుటచే మనదేశమునం దీ దుష్పరిణామము సంభవింపలేదు. దౌలతాబాదుయొక్క హిందూరాజ్యమును ముసల్మానులు పాడుచేయుటకు పూర్వమున కొన్నియబ్దముల క్రిందట మనయదృష్టవశమున జ్ఞానేశ్వరమహారాజుగారు భగవద్గీతలకు వ్యాఖ్యానము మహారాష్ట్రభాషలో రింపఁజేసిరి. బ్రహ్మవిద్యను మహారాష్ట్రదేశమున నతిసులభముగ వ్యాపింపఁజేసిరి. మఱియు భరతఖండముయొక్క యితరప్రదేశములలోను నీసమయమునందే గీతలందున్న భక్తిమార్గము నితరులగు సాధువులును సత్పురుషులును విశేషముగ ప్రచారములోనికిఁదెచ్చిరి. వైరాగ్యయుక్తమగు భక్తిమార్గముచేతనైనను, యవన, బ్రాహ్మణ, చండాలాదులకు సైతము, సమమును, జ్ఞానమూలకమును నగు గీతాధర్మములయొక్క దేదీప్యమానమగు నుపదేశము నలుదిక్కుల నొక్కకాలముననే వ్యాపించెను. కాఁబట్టి హిందూధర్మములు పూర్ణముగ నశించిపోవు ననుభయము తప్పిపోవుటయే కాక, కఠినములగు తురుష్కులధర్మములందు సైతము దాని విషయములను (గీతాధర్మవిషయములను) కొంత ప్రవేశపెట్టుటచే గబీరువంటి సాధువు సత్పురుషమండలములందుఁ జేరుటకు వీలైనది. మఱియు నీసమయముననే ఔరంగజేబునకు జ్యేష్ఠభ్రాత యగు "శాహజాదా దారా" యనువాఁడు తన రాజమాన్యము క్రింద నుపనిషత్తులను పారశీభాషకు భాషాంతరీకరణముఁ గావించెను. వైదికభక్తిధర్మ మధ్యాత్మజ్ఞానాధారమున కాక కేవలము తాంత్రికశ్రద్ధయొక్క పుట్టకీటుమీఁదనె కట్టఁబడినచో, దాని కేమైన నిజమగు సామర్థ్యము గలదా? లేదా? యనుసందేహము కలుగవచ్చును; అయినను భాగవతధర్మములయొక్క యాధునిక మగుపునరుజ్జీవనము తురుష్కులరాజ్యకాలమునందె సంభవించియుండుటచే, నవియును నెక్కువగా భక్తిపరములే యగుటచే (అనఁగా: దేశీయము లగుటచే,) మూలభాగవతధర్మములకు కర్మయోగమున కొకకాల కొంతపడినందున నది మరల ప్రాప్తము కామిచే,కర్మయోగము సన్న్యాసముయొక్క యంగము, లేక, సాధనమని చెప్పుటకుమాఱుగ నది భక్తిమార్గకంగ మని యాసమయమునందున్న భాగవతధర్మములయొక్క సాధుసంఘమును, పండితులును, నాచార్యులును వక్కాణింప నారంభించిరి. ఆకాలమున

వెలువడిన యీసర్వసాధారణమగు నిజ్ఞానమునకు విరుద్ధముగ శ్రీసమర్థ రామ దాసస్వామివారు తామురచియించిన దాసబోధగ్రంథములో నిరూపించినారు. మఱియుఁ గర్మమార్గముయొక్క సత్యమగుమహత్త్వము శుద్ధముగను, తేట తెల్లముగను మహారాష్ట్రిభాషయందుఁ జెప్పఁబడినది. కావున నెలుంగఁగోరువారు సమర్థులయొక్క దాసబోధను,— అందు సైతము ముఖ్యముగ నుత్తరార్ధమును జదువవలయును. శ్రీసమర్థులవారియుపదేశమే శ్రీశివాజీ మహారాజుగారికి లభించెను; మఱియు మహారాష్ట్రిదేశమునందు సైతము పిదప కర్మయోగముయొక్క తత్త్వమును దెలియఁజేయుట యావశ్యకమని తోఁచినప్పుడు శాండిల్యసూత్రములకును బ్రహ్మసూత్రములకును మాఱుగ మహాభారతమును గద్యాత్మకముగ భాషాంతరీకరణముఁ జేసికొనిరి. అటులే బఖరను (ప్రాకృతమున వచనరూపమున రచియింపఁబడిన చరిత్రము) పేరుగలిగిన యైతిహాసికమగు వ్రాఁతలో దాని నభ్యసించుట యారంభ మాయెను. ఈభాషాంతరములు తంజావూరిలో నున్న పుస్తకాలయమునందు నేఁటికిని నున్నవి. ఈపద్ధతి తర్వాత నబాధితముగఁ బ్రచారములో నుండినను గీతలమీఁది యనేకదేశీయములగు టీకలణఁగిపోయినను మహాభారతమందున్న సమస్తనీతితత్త్వముల సారమంతయు గీతాధర్మములయందున్న కర్మయోగమునందు వర్ణింపఁబడియున్న దనువిషయము కాలానుసారముగ మరల జనులెల్లరకును దెలిసిననే కాని నిలువనేరదు; కాని కర్మయోగముయొక్క పునరుజ్జీవనము మన దౌర్భాగ్యముచే చిరకాలము నిలువలేదు.

అసంగతి యటులుండనిమ్ము; హిందూదేశమునందున్న ధార్మికేతిహాసములను వివేచించుట కిది సమయము కాదు. గీతలయందున్న ధర్మమునం దొకవిధమగు సజీవావస్థ, తేజస్సు, లేక, సామర్థ్యము ఉండుటచే నడుమనడుమ దైవవశముచే సన్న్యాసధర్మములయొక్క యభ్యుదయముచేతసైత మాసామర్థ్యము నష్టము కాలే దనువిషయము పైనచెప్పిన సంక్షిప్తమగు వివేచనచే చదువరులకుఁ దెలియును. "ధారణా ద్ధర్మః" అని ధర్మశబ్దమునకు ధాత్వర్థము సామాన్యముగ నది 'పారలౌకికము'-'వ్యావహారికము', లేక, 'మోక్షధర్మము'-'నీతిధర్మము' నని రెండు విధములుగ నున్నదని మూఁడవప్రకరణమునందుఁ జెప్పియే యున్నాఁడను. వైదికధర్మమునం దైనను, బౌద్ధధర్మమునం దైనను, లేక, క్రైస్తవధర్మమునం దైనను, జగత్తుయొక్క ధారణపోషణలును, మనుజునకుఁ దుదకు సద్గతియును లభింపవలయు నను నదియే యందఱకును ముఖ్యోద్దేశ్యము గాన, మోక్షధర్మమువలెనే వ్యావహారికములగు ధర్మాధర్మములును నన్నిమతధర్మములయందు కొంచెమో గొప్పయో వివేచింపఁ

డినవి. వేయేల ? పూర్వకాలమునందు మోక్షధర్మములు వేఱనియు, వ్యావహారిక ధర్మములు వేఱనియు భేదము లేకయే యుండెనని చెప్పినను చెప్పవచ్చును. కారణ మేమి యన: పరలోకమునందు సద్గతి లభించుటకై యీజగత్తునందలి యాచర ణము శుద్ధముగనే యుండవలయు నని యందఱు నెఱుంగుదురు. ఇంతియె కాక, గీతలలోఁ జెప్పినటుల పారలౌకికములు నైహికములగు కల్యాణములకుఁ బునాది యొక్కటియే యని యందఱు నొప్పికొందురు; కాని యాధిభౌతికజ్ఞానప్రసార ముచే, ప్రస్తుతమున పాశ్చాత్త్యదేశమునందు నీజ్ఞానము దృఢముగ నుండకపోవు టచే మోక్షధర్మములు దప్ప మిగిలిన నీతినియమములకు (అనఁగా: ఏనియమములచే జగత్తుయొక్క ధారణపోషణలు జరుగునో యానియమములకు) నుపపత్తి చెప్పు టకు సాధ్యమగునా ? కాదా ? యనువిచార మారంభమై కేవలాధిభౌతికమను (అనఁగా: దృశ్యము, లేక, వ్యక్తమను) పునాదిమీఁదనే సమాజధారణశాస్త్ర రచన ప్రారంభమయినది. అయినను కేవలము వ్యక్తముచేతనే కార్యనిర్వాహ మెటులు కలుగును? వృక్షము, మనుష్యుఁడు ననుజాతివాచకశబ్దములు కూడ నవ్యక్తమగునర్థమునె బోధించుచున్నవి. మామిడిచెట్టు, గులాబిచెట్టు అనునవి వేఱ్వేఱగువస్తువులు. ఈ వేఱగువస్తువులు దృశ్యము లనుమాట సత్యమే; కాని వృక్షమనుసామాన్యశబ్దమే దృశ్యవస్తువును గాని, వ్యక్తవస్తువును గాని బోధింప నేరదు. ఇటులే మనవ్యవహారములన్నియు ప్రచారములో నున్నవి. అవ్యక్తము యొక్క కల్పన మనస్సునందు బాగుగ స్థిరపడుటకు మొదట వ్యక్తవస్తు వేదయి నను కంటియెదుట నుండవలయునని దీనివలన స్పష్టమగుచున్నది; కాని వ్యక్తమను నదియే కడపటిమెట్టు కాదు; గాన నవ్యక్తముయొక్క యాశ్రయము లేక యొక్క యడుగైనను ముందునకు సాగలేము, లేక యొకవాక్యమునైననుం బూర్తిగఁ జెప్పలే మనునదియు నిశ్చయముగఁ దెలిసికొనవలయును. కావున నధ్యాత్మదృష్టిచే నీతిశాస్త్రమునకు నాధార మని యొప్పికొనఁబడిన సర్వభూతాత్మైక్యరూప మగు పరబ్రహ్మముయొక్క యవ్యక్తకల్పనను వదలివేసినను తుదకు దానికి మాఱుగ నాస్థానమునందు "సర్వమానవజాతము", నీనేత్రములకు గాన్పింపనిది గను కనే యవ్యక్తమగువస్తువే, దేవతవలె పూజ్యమని యంగీకరింపవలసివచ్చును. మఱియు సర్వమానవజాతియందె గతించినతరములకును, జన్మింపఁబోవుతరముల కును సమావేశమగుటచే నమృతత్వవిషయమగు మనుజుని స్వాభావికప్రవృత్తి తృప్తిచెందవలయునని యొప్పికొని యీగొప్పదేవుని భక్తితోడను ననన్యభావము తోడను నుపాసించుటయు నాతనిసేవయందుఁ ధనయాయువంతయు వ్యయము

చేయుటయు, లేక, యాతనికొఱకు సమస్తమగు స్వార్థములను యజ్ఞము చేయుటయు ననునదియె ప్రతిమనుజునకును నీజగత్తునందుఁ గర్తవ్యములయి యున్నవని యనేకులగు (నూటిలోఁ దొంబదితొమ్మిదిపాళ్లు) నాధిభౌతికపండితులును నిప్పుడు బహుదృఢముగ నుపదేశించుచున్నారు. ఫ్రెంచిపండితుఁడగుకొంటు ప్రతిపాదించిన ధర్మమునకు నిదియె సారమగుటచే నీధర్మమునకే "సకల-మానవ-జ్ఞాతి ధర్మము", లేక, సంక్షేపముగఁ జెప్పవలసియుండె నేని "మానవధర్మము" అనుపేరే యతనిగ్రంథమునందు వ్రాయఁబడినది.* అర్వాచీనకాలమునందున్న జర్మన్ పండితుఁడగు 'నిత్శే' యొక్క యభిప్రాయమును నిదియే యై యున్నది. క్రీస్తుశకమునందలి పందొమ్మిదియవశతాబ్దమున పరమేశ్వరుఁడు మరణించెనని యతనిచే స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడియున్నది. అధ్యాత్మశాస్త్రమంతయు నసత్యమనియు నతఁడు సెప్పెను అయినను నాధిభౌతికదృష్టిచేతనే, కర్మవిపాకము, పునర్జన్మము నను [illegible]ము నంగీకరించి, తుదకు తనకు మరలప్రతిజన్మమందు చేయుటకు సాధ్యములగుకృత్యములం జేయుటయు, సెవరిమనోవృత్తులన్నియు మిక్కిలి వికసితములగుటచే పూర్ణావస్థను నొందియున్నదియు, మానవజాతి ముం దేవిధమున జన్మింపఁగలదో యావిధమునసే సమాజవ్యవస్థనుంచుట యనునదియే యీజగత్తున మనుష్యమాత్రునకు కర్తవ్యము, పరమసాధ్యము ననియు నతఁడు తన గ్రంథములలో నంతటఁ బ్రతిపాదించినాఁడు. అధ్యాత్మశాస్త్రము నొప్పుకొననివారుగూడ కర్మాకర్మవివేచనము చేయునప్పు డేదయిన నొకటి పరమసాధ్య మనవలసివచ్చును. మఱియు నది యవ్యక్తమే యగుననియు దీనింబట్టి కన్పట్టుచున్నది. కారణమేమి యన: సమస్త మానవజాతిరూపయగు మహాదేవత, నుపాసించి సర్వజనులకును హితమును సంపాదింపు మని చెప్పినను, లేక, ముందెప్పుడైన నత్యంత పూర్ణావస్థ నొందిన మనుజునివలె నేమి చేయుటచే జన్మించునో యట్టికర్మలను జేయుమని చెప్పినను నాధిభౌతికనీతిశాస్త్రజ్ఞులుపదేశింపఁబోవుని రెండును వారిదృష్టికి నగోచరము (అనఁగా : అవ్యక్తమే) యగును. కొంటు, నిత్సే యనువారల యీయుపదేశము క్రీస్తుధర్మమువలె

---

* కొంటు తన గ్రంథమునకు Religion of Humanity అని పేరిడెను. ఈ ధర్మము కొంటు రచియించిన *A System of Positive Polity* (Eng. trans. in four Vols.) అను గ్రంథమునసవిస్తరముగ వివేచింపఁబడినది. కేవలమాధిభౌతిక దృష్టిచేసైతము సమాజము నెటు లుద్ధరింపవలయునని యీ గ్రంథమునం దుత్తమముగఁ జర్చింపఁబడినది.

తత్త్వజ్ఞానశూన్యమగు కేవలాధిదైవతభక్తి ధర్మములకు విరుద్ధమైనను, నధ్యాత్మదృష్టిచే సర్వభూతాత్మైక్యజ్ఞానరూపమగు సాధ్యమనెడి, లేక, కర్మయోగి యగు స్థితప్రజ్ఞునియొక్క పూర్ణావస్థయనెడి, పునాదిపై రచియింపఁబడిన ధర్మశాస్త్రములయందున్న, లేక, నీతిశాస్త్రములయందున్న పరమధ్యేయ మగు సిద్ధాంతములోనే పైనున్న యాధిభౌతిక సాధ్యములన్నియును నవిరోధముగఁ జేరును. కావున నధ్యాత్మజ్ఞానముచే పరిపూతమైన వైదికధర్మ మెప్పుడైన నణఁగిపోవునని యెవరును భయపడ నవసరములేదు. పరమసాధ్య మవ్యక్తమే యని యనక తప్పినచో నది మానవజాతికిమాత్రమే యేల సంకుచితముగ గ్రహింపవలయు? నని కాని, లేక పూర్ణావస్థయే పరమసాధ్య మని యనినను పశువులకును మనుజులకును సామాన్యమగు నాధిభౌతిక సాధ్యముకంటె దానియం దాధిక్య మేమి యున్నది? అని కాని విపరీతమగు ప్రశ్న యీస్థలమందు వెలువడును. ఈ ప్రశ్నమునకు సమాధానము చెప్పుటకు ప్రయత్నింతు మేని యధ్యాత్మదృష్టిచే సిద్ధమగు సమస్తచరాచరసృష్టియొక్కయు నొకయనిర్వాచ్య పరమతత్త్వమునే తుదకు శరణము నొందవలసివచ్చును. అధిభౌతికశాస్త్రమున కర్వాచీనకాలమునందు నశ్రుతపూర్వమగు వృద్ధి సంభవించుటచే మనుజునియొక్క దృశ్య సృష్టిజ్ఞానము పూర్వముకంటె శతగుణితముగ వృద్ధినొందియున్నది. మఱియు “ఎట్టివారి కటులె” యను న్యాయముచే నీ యాధిభౌతికజ్ఞానమును సంపాదింపనట్టి ప్రాగ్దేశములవారికి సంస్కరింపఁబడిన నవీనులగు పాశ్చాత్త్యుల రాష్ట్రముల యెదుట నిలువనీడ లభింపదనునది నిర్వివాదమయిన విషయము; కాని యాధిభౌతికశాస్త్ర మెంత వృద్ధినొందినను జగత్తుయొక్క మూలతత్త్వములను తెలిసికొనునట్టి మనుజమాత్రునియొక్క స్వాభావికప్రవృత్తికి కేవల మాధిభౌతికవాదముచే పూర్ణమగుసమాధాన మెప్పుడును రానేరదు. కేవలము వ్యక్తసృష్టియొక్క జ్ఞానముచేతనే సమస్తనిర్వాహము కానేరదు; గాన నామరూపాత్మకమగు దృశ్యసృష్టియొక్క యారంభమున నేదో యొక యవ్యక్త మగుతత్త్వ ముండి తీరవలయు నని స్పెన్సరువంటి యుత్క్రాంతివాదులును నొప్పికొనుచున్నారు; కాని యీనిత్యమగు తత్త్వముయొక్క స్వరూప మిట్టిది యని యెఱుంగుటకు సాధ్యము కాదు; గాన దానియొక్క యాధారముచే,నేశాస్త్రమునకు నుపపత్తినిఁ జెప్పుటకు వీలులేదని వారు చెప్పుదురు. జర్మను తత్త్వవేత్త యగుకాంటు సైత మవ్యక్తమగు సృష్టితత్త్వముయొక్క యజ్ఞేయత్వము నంగీకరించుచునే యున్నాఁడు. అయినను నీతిశాస్త్రముయొక్క యుపపత్తి

యీాయగమ్యమగు తత్త్వముచేతనే సమన్వయింపవలయునని యతని యుద్దేశము. శ్రో హెకేలు హారాయెరింతకంటె నెక్కువగ నాలోచించి యీాయగమ్యతత్త్వము వాసనారూపమయి యున్నదని ప్రతిపాదించెను. నీతిశాస్త్రముపై సాంగ్లేయ గ్రంథకర్త యగు గ్రీనుమతమున నీసృష్టితత్త్వమే యాత్మయనురూపముచే నంశముగ మనుజుల దేహములందు ప్రాదుర్భూతమైన దనెను. గీతయు "మమైవాంశో జీవలోకే జీవభూత స్సనాతనః" అని స్పష్టముగఁ జెప్పుచున్నది. "జగత్తుయొక్క యారంభమునందున్న యీాయవ్యక్తతత్త్వము, నిత్యమును, ఒకటియు, నమృతమును, స్వతంత్రము, నాత్మరూపమునై యున్న దనుటకంటె విశేషముగ నేమియుఁ జెప్పుటకు సాధ్యము కాదు." అని యుపనిషత్కారుల సిద్ధాంతము. ఈసిద్ధాంతముకంటె నెక్కువగ మనుజునిబుద్ధి యూాహించుట యెప్పుడయినను సంభవించునా? యని సందేహముగ నున్నది. కారణ మేమి యన: జగత్తుయొక్క మూలమునందున్న యవ్యక్తమగు తత్త్వ మింద్రియములకు గోచరము కానిది. కావున (అనఁగా: నిర్గుణమై యుండుటచే) గుణమును, వస్తువును, లేక, క్రియను బోధించునట్టి యేశబ్దముచేతనైనను నీనిర్గుణతత్త్వమును వర్ణించుటకు వీలులేదు. కావుననే దాని నజ్ఞేయమని చెప్పఁగును; కాని యీాయవ్యక్తసృష్టి తత్త్వసంబంధమై మనకుఁగలుగు జ్ఞానమును శబ్దముచేఁ జెప్పుటకు బొత్తిగ సాధ్యము కాదు గనుకనే, చూపులకు స్వల్పముగఁ గాన్పించినను నదియే మానవజ్ఞానముయొక్క సర్వస్వమై యున్నందున లౌకికమగు నీతిమత్తయొక్క యుపపత్తియు దాని యాధారముచేతనే చెప్పఁబడినది; మఱియు దానిని జెప్పవలసిన విధమున చెప్పుటకుఁ బ్రతిబంధక మేమియు నుండదని గీతలయందున్న వివేచనను బట్టి సహజముగఁ దెలియును. దృశ్యసృష్టియందున్న వ్యవహారముల నన్నిటి నెట్లు చేయవలయును?— ఉదాహరణము:— వ్యాపార మెట్లు చేయవలయును? యుద్ధము నెట్లు చేయవలయును? రోగుల కేయౌషధ మెప్పు డీయవలయును? సూర్యచంద్రాదులయంతరము నెట్లు తెలిసికొనవలయును?— అను నీవిషయముల బాగుగఁ దెలిసికొనుటకు నామరూపాత్మకమగు దృశ్యసృష్టియొక్కజ్ఞాన ముండి తీరవలయును. మఱియు నాలౌకికవ్యవహారము మిక్కిలి నేర్పుతోఁ జేయుటకు నామరూపాత్మకమగు నాధిభౌతికశాస్త్రము నెక్కువగఁ జదువుకొనవలయు ననువిషయములో సందేహ మేమియు లేదు. కాని గీతయొక్క విషయ మట్లు కాదు. అధ్యాత్మదృష్టిచే మనుజునియొక్క పరమశ్రేష్ఠమగు నవస్థ యేదియో చెప్పి దానియొక్క యాధారముచేఁ గర్మాకర్మరూపములగు నీతిధర్మములయొక్క మూలతత్త్వ మేమని

నిశ్చయించుటయే గీతయందలి ముఖ్యవిషయమై యున్నది. ఆధ్యాత్మిక పరమసాధ్యమగు మోక్షము విషయమయి యాధిభౌతికమార్గ మొకవేళ యుదాసీనముగనుండు ననినను, కేవలనీతిధర్మములయొక్క మూలతత్త్వముల నిర్ణయించుటకును సైత మాధిభౌతపక్ష మపూర్ణమే యగును. మఱియు, ప్రవృత్తి స్వాతంత్ర్యము, లేక, నీతిధర్మముల నిత్యత్వము, లేక, యమృతత్వము నొందుద మని మానవుని మనస్సునందున్న స్వాభావికేచ్ఛ, మొదలగు గూఢవిషయముల నిర్ణయము దానిచేఁ గానేరదు. అందునిమిత్తమై యాత్మానాత్మవిచారమునందుఁ దుదకుఁ బ్రవేశింపవలసి వచ్చునని నేను పూర్వమునందున్న ప్రకరణములలో నిరూపించియున్నాను; కాని, యధ్యాత్మశాస్త్రముయొక్క కార్య మింతమాత్రముచే సమాప్తము కానేరదు. జగత్తుయొక్క మూలమందున్న యమృతతత్త్వము నెల్లప్పుడు నుపాసించుట చేతను, నపరోక్షానుభవముచేతను మనుజునియాత్మకు నొక విధమగు శాంతి లభించును. దాని మూలమున మనుజునియొక్క శీలమునందు (అనఁగా: స్వభావమునందు)ఁ గలుగునట్టిభేదమే సదాచరణమునకు మూలమయి యుండుటచే, మానవజాతియొక్క పూర్ణావస్థ దేనివలనఁ గలుగునను విషయ మధ్యాత్మశాస్త్రముచే నిర్ణయింపఁబడునట్లు కేవలాధిభౌతికసుఖవాదముచే నిర్ణయింపఁబడదని యొప్పుకొనవలయును. కారణ మేమి యన: కేవలవిషయసుఖ మనునది పశువులకును సాధ్యమై యగుటచే జ్ఞానియగు మనుజుని బుద్ధికి దానిచేత నెప్పుడును బూర్ణమగు సమాధానము వచ్చుటకు వీలులేదు. మఱియు సుఖదుఃఖము లనిత్యములు, ధర్మము నిత్యము ననువిషయ మిదివఱకే సవిస్తరముగఁ బ్రతిపాదింపఁబడినది. ఇట్టి దృష్టిచే విచారము చేయుదు మేని గీతలయందున్న పారలౌకిక ధర్మమును, నీతిధర్మమును, జగత్తునందున్న నిత్యము, నమృతమయము నగు తత్త్వముయొక్క యాధారముచేఁ బ్రతిపాదింపఁబడియుండుటచేఁ బరమావధియగు నీగీతాధర్మము, మనుజుఁడొక యున్నతస్థితిలో నున్నదృష్టితో మానవకృత్యములను విచారించు కేవలాధిభౌతికజ్ఞానమునకు నెప్పుడును తగ్గిపోనిది కావుననే నిత్యమును, నభయమును నై యున్నదనియు, హైందవుల కీవిషయమై యితరగ్రంథమును గాని, ధర్మమును గాని, లేక, మతమును గాని, విచారింపవలసినయపేక్ష భగవంతుఁ డుంచలేద నియు కాన్పించుచున్నది. వేయేల? బ్రహ్మజ్ఞానము నంతను నిరూపించిన పిదప "అభయం వై ప్రాప్తోఽసి"—"నీ విప్పుడు భయము లేనిచోఁడ వయితివి?" (బృ. ౪. ౨. ౪) అని యాజ్ఞవల్క్యులు, జనకునకుఁ జేసినయుపదేశమే యీగీతా

ధర్మములజ్ఞానమునకును ననేకవిషయములలోఁ బూర్తిగ సంబంధించునని చెప్పి నను చెప్పవచ్చును.

ఈరీతిగ నన్నింటికంటెను, నిర్భయము, వ్యాపకము నయి యుండుటచే సమము, అనఁగా వర్ణముచేతఁ గాని, జాతిచేఁగాని, దేశముచేతఁగాని, లేక, యితర మగు దేనిచేతఁగాని భేదము కలుగక యందఱకు నొక్కవిధముననే నొకసద్గతినే యిచ్చునదియు,నితరధర్మముల విషయమయి యోగ్యమగు సహిష్ణుతనుజూపునదియు, నగుజ్ఞాన-భక్తి-కర్మలతోఁగూడిన గీతాధర్మము సనాతనవైదికధర్మవృక్షముయొక్క యత్యంత మధురము నమృతము నయినఫలమయి యున్నది. వైదికధర్మములయందు మొదట ద్రవ్యమయము, లేక, పశుమయము నయిన యజ్ఞమునకే (అనఁగా: కేవల కర్మకాండపరమగు శ్రౌతధర్మమునకే) యధిక మగుమహత్త్వముండెను; కాని పిదప నుపనిషత్తులందున్న జ్ఞానముచే కేవలము కర్మకాండపరమగు నీశ్రౌతధర్మము గౌణ మని నిశ్చితమైన పిదప దానియందె సాంఖ్యశాస్త్రమును ప్రాదుర్భూతమైనది. కాని యీజ్ఞానము సామాన్యజనులకు నగమ్యమగుటచే నది కర్మసన్న్యాసమును విశేషముగ బోధించునదిగ నుండుటచే సామాన్యజనుల కొకయుపనిషత్తులలోనున్న ధర్మములచేఁగాని,లేక, రెండింటికిని స్మృతిప్రోక్తమగునేకవాక్యతచేఁగాని పూర్ణ ముగ సమాధానము రాక యుండెను. ఈకారణమున నుపనిషత్తులయందున్న కేవలము బుద్ధిగమ్యమగు బ్రహ్మజ్ఞానమును ప్రేమగమ్యము, వ్యక్తము నగునుపాసన యనురాజ గుహ్యముతోఁ జేర్చి కర్మకాండముయొక్క ప్రాచీనపరంపరానుసారముగఁ "దమ తమయోగ్యతానుసారముగ,దమతమసాంసారికకర్తవ్యములను లోకసంగ్రహార్థమై నిష్కామబుద్ధితోడను, నాత్మౌపమ్యదృష్టితోడను, నుత్సాహముతోడను యావజ్జీ వముఁ జేయుచునుండుటచే పిండబ్రహ్మాండములందును, సర్వభూతములయందును, నేకత్వముతో నిండియున్న నిత్యయగు పరమాత్మయను దేవతనే యెప్పుడును యజింప వలయును. దానియందే మీకు పారలౌకికము నైహికమునగు కల్యాణమున్నది." అని యర్జును నిమిత్తముగఁ జేసికొని యెల్లరకును గీతాధర్మ మెలుగెత్తి చెప్పుచు న్నది. మఱియు నందుమూలమున కర్మము,బుద్ధి (జ్ఞానము), ప్రేమ (భక్తి)యు నను మూఁటికిని విరోధము లేకపోవుటచేత నాయుర్దాయమునంతను యజ్ఞమయముగఁ జేయవచ్చునని చెప్పుచున్న యొకగీతాధర్మమునందు సమస్తవైదికధర్మసారమును కలదు. ఈనిత్యధర్మమును దెలిసికొని కేవలము కర్తవ్యము లను తలఁపున సర్వభూత హితార్థమై పటాటోపములు చేయు ననేకులగుమహాత్ములును, కర్తలు నీభారత భూమి నలంకరించినప్పు డీదేశము పరమేశ్వరుని కృపాపాత్రమగుటచే జ్ఞానము

[illegible]ుక్కుడే గాక యైశ్వర్యముయొక్కయు శిఖరమును బొందియుండెను. మఱియు [illegible]యుభయలోక శ్రేయస్కరమును, పూర్వోత్తరము నగుధర్మము వదలిపోయినప్పు [illegible]డీదేశమునకు నికృష్టస్థితిప్రాప్త మగునని యెవరికిని చెప్పనక్కఱలేదు. కావున భక్తికిని, బ్రహ్మజ్ఞానమునకును, కర్తృత్వమునకును కలయికను విధించునదియు, సమమును, తేజస్వంతము నగుగీతాధర్మముచేఁ బరమేశ్వరునియొక్క యజనపూజనములను జేయుసత్పురుషులు మరల నీదేశమునం దుత్పన్నులగుదురు గాక యని భగవంతుని తుదకు ప్రార్థించి గ్రంథమునందు న్యూనాధికము లేవియైనయున్నచో వానిని చదువరులు సమాధానదృష్టితో సంస్కరించుకొనవలయునని క్రిందఁ జెప్పఁబోవు మంత్రముచే (ఋ.౧౦.౧౯౧. ౪) విన్నవించి గీతలయొక్క యీరహస్యవివేచన నిచ్చి పూర్తిఁ జేయుచున్నాఁడను.

సమానీ వ ఆకూతిః సమానా హృదయాని వః,
సమాన మస్తు వో మనో యథా వః సుసహాసతి.
యథా వః సుసహాసతి. *

---

* ఈమంత్రము ఋగ్వేదసంహితలో కడపటనున్నది. యజ్ఞమండపమున నొకచోస్థలమున నాసీనులైనవారి నుద్దేశించి చెప్పఁబడినది. "మీయొక్క యభిప్రాయ మొకచేవిధ మైనదియు, మీయంతఃకరణము లొకచేవిధమైనవియు, మీమనంబు లొకచేవిధమైనవియు నగుఁగాక. మీమంచిసాహాయ్యముననే (సంఘశక్తిచే) కార్యమంతయు దృఢమగును" అని యీమంత్రార్థము. అసతి = అస్తి యనునది వైదికరూపము. 'యథా వః సహాసతి' యని రెండుమాఱులు చెప్పుట గ్రంథసమాప్తిని చూపించుటకొఱకునై యున్నది.

ఇది ఉపసంహారమను పంచదశప్రకరణము.

ఓం తత్సద్బ్రహ్మార్పణమస్తు.

పరిశిష్ట-ప్రకరణము.

గీతయొక్క బహిరంగపరీక్షణము.

"అవిదిత్వా ఋషిం ఛందో దైవతం యోగ మేవ చ,
యోఽధ్యాపయేత్ జపే ద్వాఽపి పాపీయాన్ జాయతే తు సః."*

స్మృతి.

భారతయుద్ధమునందు కాఁబోవు భయంకరమగు కులక్షయముయొక్కయు, జ్ఞాతిక్షయముయొక్కయు స్వరూపము ప్రత్యక్షముగఁ గాన్పించిన పిదప, తనక్షాత్రధర్మమును వదలి, సన్న్యాసమును గైకొనుటకు సిద్ధుఁడగు నర్జుననిచే యుద్ధము చేయించుటకు, కర్మయోగము మిక్కిలి శ్రేయస్కర మనియు, కర్మయోగమున బుద్ధియే ప్రధాన మగుటచే, బ్రహ్మాత్మైక్యజ్ఞానమునఁ గాని, పరమేశ్వరభక్తిచేఁ గాని సమత్వమును బొందినబుద్ధితో స్వధర్మానుసారముగ కర్మములను జేయుచు నుండుటచేతనే మోక్షప్రాప్తి కలుగుననియు, మోక్షము లభించుట కింతకంటె వేఱొకయుపాయ మేమియు లేదనియు, వేదాంతశాస్త్రానుసారముగ శ్రీకృష్ణుఁ డర్జునునియుద్ధమునం దెటుల ప్రవర్తింపఁజేసినదియు, వెనుకటి ప్రకరణములో సవిస్తరముగ నిరూపింపఁబడినది. గీతకు నిజమగు తాత్పర్య మిట్లు నిర్ణయింపఁబడినపిదప భగవద్గీత కేవలము వేదాంతపరముగాను, నివృత్తిపరముగాను నున్న దనువిపరీతమైన (అన్యథా) జ్ఞానము గలుగుటచేఁ బుట్టిన "గీతలు

---

* "దేవతను ఋషిని, ఛందస్సును, వినియోగమును దెలిసికొనక యేమంత్రము నైనను బఠించువాఁడును, జపము సేయువాఁడును పాపి యగును." అను వచన మేస్మృతిలోనిదియో తెలియరాదు; కాని, ఆర్షేయబ్రాహ్మణ (ఆర్షేయ. ౧) మను శ్రుతియందు "యో హ వా అవిదితార్షేయచ్ఛందో దైవతబ్రాహ్మణేన మంత్రేణ యాజయతి వాఽధ్యాపయతి వా స్థాణుం వర్చ్ఛతి గర్తం వా ప్రతిపద్యతే" అనఁగా: మంత్రముల కన్నిటికిని ఋషి ఛందస్సు మొదలగునవి కలవు. వానిని దెలిసికొని కాని మంత్రమును బఠింపఁ గూడదని యున్నది. కావున, నుద్గ్రంథములను సైత మటులే ఋషి ఛందస్సు మొదలగువానిని దెలిసికొనియే పఠింపవలయును.

భారతములో నుండవలసిన యవసర మేమి?” యనునది మొదలుగాఁ గలసందేహ మిప్పుడు తనంతటనే వదలిపోవును. కారణ మేమి యన: కర్ణపర్వమునందు సత్యానృతములను వివేచనఁ జేసి యర్జునుని యుధిష్ఠిరవధనుండి నివర్తింపఁజేసినటులే, గీతలయందున్న యుపదేశము యుద్ధమునందు తప్పక ప్రవర్తింపఁజేయుట యావశ్యకమై యున్నది. కావ్యదృష్టిచేఁ జూచినను, మహాభారతమున నిట్టి ప్రసంగము లనేకము లనేకస్థలముల నున్నందున, వాని యన్నిటియందున్న మూలతత్త్వ మొక్కటే చెప్పను గాన, ఆమూలతత్త్వము భగవద్గీతలయందు సైతము చెప్పఁబడినది. కావున వ్యావహారికధర్మాధర్మములయొక్క గాని, లేక, కార్యాకార్యవ్యవస్థితి యొక్క గాని నిరూపణ పూర్ణముగా గీతలలోఁ జేయఁబడినదని యిప్పుడు సిద్ధమగుచున్నది. వనపర్వమునం దున్న బ్రాహ్మణవ్యాధసంవాదములో, వ్యాధుఁడు తనకులవృత్తియగు మాంసవిక్రయవ్యాపారము నేల చేయుచున్నదియు, వేదాంతశాస్త్రాధారముచే వివేచన చేయఁబడినది. శాంతిపర్వమున తులాధార జాజలి సంవాదమునను నిటులే తులాధారుని వాణిజ్యవ్యాపారము సమర్థింపఁబడినది; (వన. ౨౦౬-౨౧౫. మఱియు శాం ౨౬౦-౨౬౩) కాని యీయుపపత్తు లాయావ్యాపారముల నిమిత్తము చెప్పఁబడినవి. అటులనే యహింస, సత్యము మొదలగు విషయముల వివేచనము మహాభారతమున ననేకస్థలములయందుఁ జేయఁబడినను నవియును నేకదేశీయములే (అనఁగా: ఆయావిషయములకు మాత్రము సంబంధించి యున్నవే) కావున మహాభారతమున కవి ప్రధానవిషయములని చెప్పుటకు వీలులేదు. శ్రీకృష్ణుఁడు, అర్జునుఁడు మొదలగు నే మహాపురుషులయొక్క గొప్పకార్యములను వర్ణించుటకు వ్యాసులవారిచే మహాభారతము రచియింపఁబడినదో యామహాపురుషులయొక్క చరిత్రరూప మగు గ్రంథమును బ్రమాణముగాఁ గైకొని ప్రతిమానవుఁడును నాచరిత్ర ననుసరించి ప్రవర్తింపవలయునా? వలదా? యను విషయముల సైత మిట్టియేకదేశీయమగు వివేచనచే నిర్ణయించుటకు వీలు లేదు. సంసారము నిస్సారమగుటచే నెప్పుడైన నుపన్యసించుటయే శ్రేష్ఠ మగునేని శ్రీకృష్ణుఁడును పాండవుల నటులేల యొనర్పలేదు. వారటు లొనర్పమి యటులుండ, వా రొనర్చినదానిని వ్యాసులు గౌరవించి మూఁడు సంవత్సరంబు లేకదీక్షతో (మ. భా. ఆ. ౬౨. ౫౨) నొకలక్షగ్రంథము నేల వ్రాసిరి? యని సందేహము సహజముగఁ గలుగును. వర్ణాశ్రమోచితకర్మములు చిత్తశుద్ధ్యర్థమై చేయవలయునని చెప్పుట యీ ప్రశ్నకుఁ దగిన సమాధానము కానేరదు. కారణ

మేమన: స్వధర్మాచరణము గాని, ప్రపంచమునందలి యితరవ్యవహారములు గాని సన్న్యాసదృష్టిచే గౌణములే యని యంగీకరింపవలసివచ్చును. కావున మహా భారతములో, నేమహాపురుషులయొక్క చరిత్రలు వర్ణింపఁబడినవో యామహా పురుషులయొక్క నడవడికంగూర్చి "మూలే కుఠారః" అను న్యాయముచేఁ బ్రాప్తమగు పూర్వోక్తాక్షేపమును నిరసించి "సంసారమును చేయవలయునా? వలదా? చేయవలయునేని సంసారమునందుఁ బ్రతిమనుజుఁడు నేతీరునఁ దమతమ వ్యాపారములం జేయుచున్నను, నాకర్మలచే మోక్షప్రాప్తికి నాటంకము గలుగ?" దని మహాభారతమునం దెచ్చోనైన సవిస్తరముగఁ జెప్పుట యావశ్యకమయి యుండును; కాని శ్రీమహాభారతమునం దున్న నలోపాఖ్యానము, రామోపా ఖ్యానము మొదలగు నుపాఖ్యానములయం దీవివేచనఁ జేయుట యుక్తముగా నుండదు. కారణ మేమన : ఆయుపాంగములువలె నీ వివేచనయు గౌణమే (అప్రధానము) యనవలసివచ్చును. అటులే వనపర్వమునందును, శాంతిపర్వ మునందును నున్న యనేక విషయములయొక్క కలయికయే (అనఁగా: మిశ్రణమే) గీతలనెడు సంగ్రహగ్రంథము గాన, దానియొక్క మహత్త్వమునకు లోపమగును. కావుననే యుద్యోగపర్వము సమాప్తియైన పిదప, ప్రధానకర్మమగు యుద్ధ మారంభ మగుసమయమునందే, నీతిధర్మదృష్టిచే, నాక్షేపింపఁబడిన యపరిహార్య ములగువిషయములే కర్మాకర్మవివేచన మను నీస్వతంత్రశాస్త్రమున, సోపపత్తిక ముగ విచారింపఁబడినవి. శ్రీకృష్ణుఁడు యుద్ధారంభముననే యర్జునునకు గీత నుప దేశించె ననుపరంపరాగతమగు కథను క్షణమాత్రము దూరముగ నుంచి, మహా భారత మనునది ధర్మాధర్మనిరూపణార్థమై రచియింపఁబడిన యొకయార్షమగు మహాకావ్య మనుబుద్ధితో విచారించినను, గీతలను చెప్పుటకు భారతమున నిర్దేశింపఁ బడినస్థలమే గీతామహత్త్వమును లోకులకు వెల్లడి చేయుటకు కావ్యదృష్టిచే నైతము యోగ్యముగనే యున్నదని దీనింబట్టి కన్పట్టుచున్నదని యిందలి సారాంశము.

గీతలలోఁ బ్రతిపాద్యమగు విషయమును, ఆగీత భారతమునఁ జెప్పఁబడిన స్థలమును నీతీరున యుక్తియుక్తముగ విచారించిన పిదప, గీతయందున్నజ్ఞానమును రణభూమియందుఁ జెప్పవలసిన యవసర మేమియు లేకపోవుటచే, ఈగ్రంథముపిదప నెవరిచేతనో మహాభారతమునఁ జేర్పఁబడియుండును. లేనిచో భగవద్గీతయందు పది శ్లోకములో, లేక, నూఱుశ్లోకములో ముఖ్యము లగును. మిగిలినవి యితరప్రకర ణములలోని భావములే కావు; కావున ముఖ్యములు కా"వను శంకయే యుండదు.

కారణమేమి యన: ధర్మనిరూపణార్థమై రచియింపఁబడినభారతమును మహాభారతమునుగాఁ జేయుటకొఱకీవిషయమును మహాభారతమునం దీప్రదేశమున వ్రాయఁబడవలయునని నిశ్చయించుకొని, యీవిషయమును పూర్ణముగ నిరూపించుట కెన్నిస్థలములయందవకాశము వచ్చినను మహాభారతకారుఁడు లక్ష్యము చేయలేదను విషయ మితరప్రకరణములంబట్టి తెల్ల మగును. అయినను గీతయొక్క బహిరంగ పరీక్షణవిషయమున వెలువడినయితరపూర్వపక్షముల నాయా సందర్భముంబట్టి విచారించి,యది యెంత మాత్రము సత్యమో యని యెఱుంగవలయును. కావున వానిలో (౧)గీతలు-మహాభారతమును, (౨) గీతలు - ఉపనిషత్తులును, (౩) గీతలు - బ్రహ్మసూత్రములును, (౪) భాగవతధర్మముల యుదయము—గీతయును,(౫) గీతయొక్క కాలమును, (౬) గీతలు-బౌద్ధగ్రంథములును, (౭) గీతలు - క్రైస్తవుల బైబిలును, అను నీయేడువిషయములం గూర్చి యీప్రకరణమునం దేడుభాగములు క్రమముగ విచారణ చేయఁబడినవి. దీనిని విచారించుచు, మహాభారతము,గీతలు, బ్రహ్మసూత్రములు,ఉపనిషత్తులు మొదలగుగ్రంథములను కేవలము కావ్యమనుబుద్ధితో(అనఁగా: వ్యావహారికమును, ఐతిహాసికము నగుదృష్టితో) బహిరంగపరీక్ష చేయుట యాచారము. కావున నేనును పైవిషయము నాదృష్టితోడనే యిప్పుడు విచారింతును.

౧-భాగము—గీతలు - మహాభారతమును.

శ్రీకృష్ణునివంటి మహాత్మునియొక్క చరిత్ర నైతిక మని నిశ్చయించుటకై, కర్మయోగపర మగుగీత మహాభారతమందు తగుమైనకారణములతోఁ దగినస్థలమున నుండుటచే గీత మహాభారతమునందలి యొకభాగమే యై యుండవలయును.ఇందులకుఁ బూర్వమున మనయనుమానమే, యీరెండుగ్రంథములరచనను బోల్చి చూచి పరీక్షించితిమేని దృఢమగును ; కాని యిట్లు పోల్చి చూచి పరీక్షించుటకు ముందుగ నీరెండుగ్రంథములయొక్క యిప్పటి స్వరూపమువిషయమై కొంచెము విచారింపవలయును.గీతాగ్రంథమున నేడువందలశ్లోకము లున్నవని శ్రీమచ్ఛంకరాచార్యులవారు తమగీతాభాష్యముయొక్క ప్రారంభమననే స్పష్టముగఁ జెప్పిరి. ప్రస్తుతము దొరకునట్టియన్నిప్రతులయందును నన్నిశ్లోకములే స్పష్టముగఁగాన్పించుచున్నవి. ఈయేడువందలశ్లోకములలో నొకశ్లోకము ధృతరాష్ట్రుని వచనము. నలువదిశ్లోకములు సంజయునివి.ఎనుబదినా ల్గర్జునునివి. ఐదువందల డెబ్బదియైదు శ్లోకములు భగవంతునివి; కాని బొంబాయిలో నున్న గణపతికృష్ణాజీ ముద్రణాలయమునఁ బ్రచురింపఁబడిన మహాభారత ప్రతిలో భీష్మపర్వమునందు గీతలలోని పదు

నెనిమిదియధ్యాయములును ముగిసిన పిదప (అనఁగా: భీష్మపర్వమునందలి నలువది మూఁడవయధ్యాయపుటారంభమున) నయిదున్నరశ్లోకములలో వర్ణింపఁబడిన గీతామాహాత్మ్యమున—

"షట్శతాని సవింశాని శ్లోకానాం ప్రాహ కేశవః,
అర్జున స్సప్తపంచాశత్ సప్తషష్టిం తు సంజయః.
ధృతరాష్ట్రః శ్లోక మేకం గీతాయా మాన ముచ్యతే."

గీతలలోఁ గేశవు నివి యాఱువందల యిరువది శ్లోకములును, నర్జునునివి యేఁబదియేడును, సంజయునివి యఱువదియేడును, ధృతరాష్ట్రుని దొకటియు, మొత్త మేడువందల నలుబదియైదు శ్లోకములున్నవనియు, చెప్పఁబడినది. ఈశ్లోకములు చెన్నపురి రాజధానిలో నున్నపాఠము ననుసరించి, కృష్ణాచార్యులచే ముద్రింపఁబడిన మహాభారతప్రతులయందుఁ గాన్పించుచున్నది ; కాని కలకత్తాలో ముద్రితమైన మహాభారతప్రతులలో నవి బొత్తిగఁ గాన్పింపవు. మఱియు భారతటీకాకారులగు నీలకంఠు లీరైదున్నరశ్లోకములును "గౌడైః న పఠ్యంతే" అని గౌడులకు పాఠము లేనట్లు వ్రాసిరి. కావున నవియు ప్రక్షిప్తములుగఁ గాన్పించుచున్నవి. ప్రక్షిప్తములని యనినను, గీతలలో నేడువందల నలువదియైదు (అనఁగా : ప్రస్తుతము దొరకు శ్లోకములకంటె నలువదియైదు శ్లోకము లెక్కువ) శ్లోకము లెవరికెప్పుడు లభించినవో చెప్పుటకు సాధ్యము కాదు. మహాభారతగ్రంథము విస్తీర్ణమగుటచే దానిలో నితరశ్లోకములం జేర్చుట, లేక, యున్నవానిని తీసివైచుట సంభవింపవచ్చును; కాని గీతల విషయ మట్టిది కాదు. గీత యనుగ్రంథము సదా పారాయణములో నుండుటచే, వేదమువలె గీత నంతను నోటికి రాఁజేయువా రనేకులు పూర్వమున నుండిరి. నేఁటికిని గొందఱుండిరియే యున్నారు. ప్రస్తుతమందున్న గీతలలో విశేషపాఠాంతరములు గాన్పింపవు. ఉండు పాఠాంతరములును టీకాకారులకుఁ దెలిసియే యుండుటకుఁగారణ మిదియే. ఇంతియకాక గీతాగ్రంథమునం దేమియు, వ్యత్యాసములను (అనఁగా: ఎచ్చుతగ్గులు) చేయఁగూడ దనుహేతువుచేతనే దానియం దేడువందల శ్లోకములు గూర్పఁబడిన వనియుఁ జెప్పవచ్చును; కాని బొంబయిలోను, చెన్నపురిలోనున్న భారతప్రతులలోఁ జెప్పినతీరున నలువదియైదు శ్లోకములు (మఱియు నవి యన్నియు భగవంతునివే) ఎక్కువగ నెచ్చోనుండి వచ్చును ? కారణమేమన : సంజయునియొక్కయు నర్జునునియొక్కయు శ్లోకముల సంఖ్య ప్రస్తుతప్రతులయందును, నీలెక్కయందును నొకతీరుననే (అనఁగా: నూటయిరువది నాలుగుగనే)

యున్నది. మఱియుఁ బదునొకండవయధ్యాయమునందున్న "పశ్యామి దేవాన్..." (౧౧.౧౫-౩౧) మొదలగు పదునేడు శ్లోకములతో సమానముగ నితరములగు పది శ్లోకములును మతభేదముచే సంజయునివిగ నెన్నుటకు వీలు కలదు. కావున సంజయునియొక్కయు నర్జునునియొక్కయు శ్లోకములసంఖ్య యొకటియే యైనను, నొక్కొకరి శ్లోకములును వేర్వేఱుగా గణించుటలో మాఱుపడి యుండునని చెప్పవచ్చును; కాని ప్రకృతప్రతులలో భగవంతుని వగు నైదువందల డెబ్బదియైదు శ్లోకములకును మాఱుగ నాఱువందల యిరువది శ్లోకములు (అనఁగా : నలువదియైదెక్కువగ) ఎక్కడ నేర్పడినదియుఁ దెలియదు. గీతలయొక్క స్తోత్రములు, లేక, ధ్యానములు, లేక, యిట్టి యితర ప్రకరణములును గీతలలోఁ జేర్పఁబడియుండు నని చెప్పితిమేని యాప్రకరణములు బొంబయి యందున్న భారతప్రతులలో వ్రాయఁబడక పోవుటయే కాక యాప్రతులలో నున్న గీతలలోను ఏడువందల శ్లోకములే యున్నవి. కావున ప్రస్తుతమందున్న యేడువందల శ్లోకములుగల గీతనే ప్రమాణముగాఁ గైకొనక తప్పదు. గీతావిషయ మిటు లుండ నిమ్ము. మహాభారతస్థితిఁ జూచితిమేని యీవిరోధ మేమియు లేదని చెప్పవలసి వచ్చును. మహాభారత సంహిత యందు నొకలక్షశ్లోకము లున్నవియని భారతమునందే చెప్పఁబడినది; కాని ప్రస్తుతము ముద్రితము లైన ప్రతులలో నన్ని శ్లోకములు లేవు. ఆయా పర్వములయందున్న యధ్యాయములయొక్క సంఖ్యయు, భారతమందుఁ జెప్పఁబడిన యనుక్రమణికాను సారముగ లేదని రావుబహదూర్ చింతామణిరావు వైద్య యను వారిచే, భారతముపై నున్న తమటీకాగ్రంథములో స్పష్టముగ నిరూపింపఁబడినది. ఇట్టిస్థితిలో మహాభారతమును, గీతలను బోల్చి చూచి పరీక్షఁజేయుటకై, యీ గ్రంథములలో నేదో యొకదానిని వివక్షితమగు ప్రతిగఁ గైకొనక తప్పదు. కావున శ్రీమచ్ఛంకరాచార్యులవారిచేఁ బ్రమాణముగ నంగీకరింపఁబడిన సప్తశతశ్లోకగీతను, కలకత్తాలో బాబూ ప్రతాపచంద్రరాయిగారిచే ముద్రింపఁబడిన మహాభారతముయొక్క ప్రతిని, ప్రమాణముగఁ గైకొని నేనును వానిని బోల్చి చూచి పరీక్షించినాఁడను. మఱియు మహాభారతమునుండి కైకొనఁబడిన శ్లోకములకును నీ గ్రంథమునందు స్థలనిర్దేశమును, కలకత్తాలో నచ్చువేయఁబడిన పూర్వోక్తమగు మహాభారతప్రతి ననుసరించియే చేసినాఁడను. ఈశ్లోకములే బొంబయి, లేక, చెన్నపురి రాజధానిలో నున్న పాఠముల ననుసరించి ముద్రింపఁబడిన కృష్ణాచార్యులప్రతియందుఁ జూచుచో, నాచే నిర్దేశింపఁబడినచోట లేకపోయినను, కొంచెము వెనుకగనో, ముందుగనో చూచిన దొరకును,

ఏడువందలశ్లోకములు గలగీతా గ్రంథమును కలకత్తాలోని బాబూ ప్రతాప చంద్రరాయి గారి మహాభారత ప్రతిలోఁ బరీక్షించితిమేని, భగవద్గీత మహాభారతమునందలి యొకభాగమని మహాభారతములో ననేకస్థలములయందుఁ గన్పట్టుచున్నట్లు మొదట స్థిరపడును. అస్థలములలో మొదట భగవద్గీతయొక్క మొదటి ప్రస్తావన, యాదిపర్వారంభమున రెండవయధ్యాయములో వ్రాయఁబడినవిషయ సూచిక యందున్నది. "పూర్వోక్తం భగవద్గీతా పర్వ భీష్మవధ స్తతః" (మ. భా. ఆ. ౨. ౬౯). అని తొలుత పర్వములను వర్ణించినప్పుడు చెప్పి, యనంతరమునం దష్టాదశపర్వములయందున్న యధ్యాయములను శ్లోకములను లెక్కించుచు భీష్మపర్వముయొక్క వర్ణనలో—

"కశ్మలం యత్ర పార్థస్య వాసుదేవో మహామతిః,
మోహజం నాశయామాస హేతుభి ర్మోక్షదర్శిభిః."

(మ. భా. ఆ ౨. ౨౪౭)

"దేనియందు (గీతయందు) మోక్షమార్గమునకు గారణంబులం జూపి యర్జునునియొక్క మనస్సును మోహపెట్టెడికశ్మలమును వాసుదేవుఁడు పోఁగొట్టెనో." అని భగవద్గీతను తిరుగ స్పష్టముగాఁ జేర్కొనెను. అటులె యాదిపర్వపుప్రథమాధ్యాయములో "యదాశ్రౌషం" అని ప్రత్యేకశ్లోకమును బ్రారంభించి దుర్యోధనాదుల గెలుపువిషయమై తనకు నిరాశ యేవిధమునఁ గలిగినదియు ధృతరాష్ట్రుఁడు సెప్పుచు "అర్జునునకు మోహము కలిగినపిదప శ్రీకృష్ణమూర్తి యతనికి విశ్వరూపముఁ జూపించెనని వినఁగనె నాకు దుర్యోధనాదుల గెలుపు విషయమై నిరాశయైనది" అని చెప్పఁబడినది. (మ. భా. ఆ. ౧. ౧౭౯) ఆదిపర్వమునందున్న యీమూఁడుచోట్లను భగవద్గీతల నుదాహరించినపిదప శాంతిపర్వపు కడపటిభాగమున నారాయణీయధర్మముల నుడువుచు గీతలప్రస్తావన మరల చేయవలసివచ్చెను. నారాయణీయములు, సాత్వతములు, ఐకాంతికములు, భాగవతములు ననునీనాల్గుశబ్దములును సమానార్థకములే. నారాయణఋషిచే, లేక, భగవంతునిచే శ్వేతద్వీపమున నారదున కుపదేశింపఁబడిన భక్తిపరమగు ప్రవృత్తిమార్గ మీయుపాఖ్యానమున వర్ణింపఁబడినది. (శాం. ౩౩౪-౩౫౧). వాసుదేవునిపై భక్తి నేకాంతభావముతో సలుపుచు జగద్విషయములగు వ్యవహారములను స్వధర్మానుసారముగఁ జేయుచుండుటచేతనే మోక్షప్రాప్తి యగునని యీభాగవతధర్మములయందలి సిద్ధాంతము. కావుననే భగవద్గీతలయందు సైత మిటులె కర్మయో

గము సన్న్యాసమార్గముకంటె శ్రేష్ఠ మని ప్రతిపాదింపఁబడినదని పూర్వప్రకరణముననే నిరూపించితిని. ఈనారాయణధర్మములయొక్క పరంపరను వర్ణించుచు నీధర్మములు సాక్షాత్తుగ నారాయణునివలన నారదునకుఁ బ్రాపించుటచే, నాధర్మమే "కథితో హరిగీతాసు సమాసవిధికల్పతః" (మ. భా. శాం. ౩౪౬. ౧౦) హరిగీతలయందు, లేక, భగవద్గీతలయందు చెప్పఁబడినట్లు వైశంపాయనులు జనమేజయునకుఁ జెప్పిరి. అటులే పిదప ౩౪౮ వ యధ్యాయములో నెనిమిదియవ శ్లోకమున—

"సముపోఢేష్వనీకేషు కురుపాండవయోర్మృధే,
అర్జునే విమనస్కే చ గీతా భగవతా స్వయమ్."

"ఐకాంతికముతైన, లేక, నారాయణీయముతైన ధర్మములయొక్క యీవిధి పూర్వమున కురుపాండవయుద్ధప్రసంగమునందు విమనస్కుఁడైన యర్జునునకు భగవంతునిచే నుపదేశింపఁబడిన"దని చెప్పి నారాయణధర్మములకు యుగము లన్నిటిలోను పరంపరను జెప్పి, యీధర్మములును యతులయొక్క (అనఁగా: సన్న్యాసులయొక్క) ధర్మములు నను నీరెండును 'హరిగీతలలో' నుండునటుల మరలఁ జెప్పఁబడినది. (మ. భా. శాం. ౩౪౮.౫౩) ఆదిపర్వ శాంతిపర్వములలో నున్న యీప్రస్తావనయే. కాక యశ్వమేధపర్వమునందున్న యనుగీతాపర్వములో సైతము మఱియొకసారి భగవద్గీతప్రస్తావనగ నుదాహరింపఁబడినది. భారత యుద్ధము సమాప్తమయినపిదప యుధిష్ఠిరుని పట్టాభిషేకమైన కొంతకాలమునకు శ్రీకృష్ణార్జును లొకచో నేకాంతముగ నుండునపుడు శ్రీకృష్ణుఁడు "ఇప్పు డిక్కడ నాకేమియుఁ బనిలేదు. ద్వారకకుఁ బోఁదలఁచుచున్నా"నని యర్జునునితో ననఁగా, అర్జునుఁడు "పూర్వము యుద్ధారంభమున నీవు సేసినయుపదేశమును మఱచితిని. కావున నాయుపదేశమునే మరల నాకుఁ జేయు"మని శ్రీకృష్ణుని వేఁడెను. (అశ్వ. ౧౬). అర్జునుని ప్రార్థనానుసారముగ ద్వారక కేఁగుటకు పూర్వమే శ్రీకృష్ణుఁడును గీతనుచెప్పెను. ఈయనుగీతయందు మొదట "యుద్ధారంభమున నీవు చేసిన యుపదేశమును నీవు మఱచితివేని నీయదృష్టము మేలైనది కానేరదు. ఆయుపదేశము నటులే మరలఁ జేయుట నాకు సైతము సాధ్యము కానేరదు. కావున దానికి మారుగ మఱియొకవిషయమేమైన నీకుఁ జెప్పెదను" (మ.భా.అశ్వ. అనుగీత.౧౬.౯-౧౩) అని భగవంతునిచేతనే చెప్పఁబడియున్నది. కావున ననుగీతలో నున్నకొన్ని ప్రకరణములు సైతము గీతలలో నుండుకొన్ని ప్రకరణములవలెనే యున్నవి. అనుగీతలయందున్న గీతలయొక్క యీప్రస్తావనతోఁ జేరి మహాభారతమున గీతలప్రస్తా

వన యేడు పర్యాయములు స్పష్టముగఁ జేయఁబడినది. అనఁగా: భగవద్గీతయను నది యిప్పు డున్న మహాభారతము నందలి యొకభాగమే యని తదంతర్గతము గ్రంథమునుబట్టియే సిద్ధమగుచున్నది.

కాని యెంత స్పష్టముగఁ జెప్పినను సందేహములు పుట్టుచునే యుండును గాన, నీ చెప్పిన యేడు నిర్దేశములచేతను తృప్తిపడక యనేకు లీ ప్రస్తావనలను మాత్రము మహాభారతమునందుఁ బిదపఁ జేర్చి యుండఁ గూడదా? యని యడుగు దురు కాబోలు ! అటు లడుగునెడల గీత యనునది మహాభారతమునందలి యొక భాగ మగునా? కానేరదా? యను సంశయము వారిమనస్సున శాశ్వతముగ నుం డును. గీతాగ్రంథము కేవలము బ్రహ్మజ్ఞానపరముగ నున్నదని యనుకొనుటచే నీశంక తొలుతఁ గలుగును; కాని యీగీతాగ్రంథము జ్ఞానపర మనునిశ్చయమే మొదట సత్యము కాదని నేను పూర్వమున సవిస్తరముగ నిరూపించి యున్నాఁ డను. కావున నిజముగఁ జూచు మేని యిప్పు డీశంక కవకాశమే లేదు. అయిన నింతమాత్రముచేతనే పూర్తి యయినదని తలంపక యితరకారణములచే నైన మీశంక యసత్య మెటులైనదియు నేనిప్పుడు చూపించుచున్నాఁడను. ఏవైన రెండుగ్రంథముల నొకఁడు రచించెనా? యిరువురు రచించిరా? యనుశంక గలిగె నేని కావ్యవిమర్శకుఁడు శబ్దసాదృశ్యము, అర్థసాదృశ్యము నను రెండువిష యములను ముందు విచారించుచుండును. ఈరెంటిలో నొకశబ్దసాదృశ్యమునకే గాక, మొత్తముమీఁద భాషయొక్క శైలికిని సమావేశ ముండునను దృష్టితో విచారించునెడల గీతయందలిభాష మహాభారతమునందలి భాషతో నెంత వఱకు పోలియుండునో చూడవలయును ; కాని మహాభారతగ్రంథ మతి విస్తర మగుటచేఁ బ్రసంగానుసారముగ దానియందున్నభాషయు ననేకస్థల ముల ననేకవిధములుగ నున్నది. ఉదాహరణ మేమన: కర్ణపర్వమునందున్న కర్ణా ర్జునుల యుద్ధవర్ణనము జూచితిమేని దానియందలి భాషాశైలి యితరప్రకరణ ములయందున్న భాషాశైలికంటె వేఱుగ నున్నట్లు గాన్పించుచున్నది. కావున గీత యందలిభాష మహాభారతమునందలిభాషతోఁ బోలియుండునో లేదో చెప్పు టకు సాధ్యము కానేరదు. అయినను సామాన్యముగ విచారించితి మేని, కై. కాశీ నాథపంత్ తెలంగు * చెప్పినరీతిగా గీతయొక్కభాషయు, వృత్తములయొక్క

* కై. కాశీనాథ త్ర్యంబక తెలంగుగారిచే రచియింపఁ బడిన భగవద్గీ తను నాంగ్లేయభాషాంతరము మాక్సుముల్లరుచే సంపాదింపఁబడిన ప్రాచ్యధర్మ

రచనయు, నార్షముగ, లేక, ప్రాచీనముగ నున్నదని చెప్పవచ్చును. ఉదాహరణ మేమః: అంత (గీ ౨.౧౬), భాష (గీ.౨.౫౪.), బ్రహ్మ(=ప్రకృతి, గీ.౧౪.౩), యోగ (=కర్మయోగ), పాదపూరక మగుసవ్యయము 'హ' (గీ. ౨. ౯) మొదలగుశబ్దములు గీతలయం దేయర్థమునఁ బ్రయోగింపఁబడినవో యాయర్థమందవి కాళిదాసాదులచేఁ గావ్యములయందుఁ బ్రయోగింపఁబడినట్లు స్పష్టముగఁ గాన్పింపదని కాశీనాథపంతు చెప్పెను. పాఠభేదముచేత నైనను గీతలలో ౧౧. ౩౫-వ శ్లోకములో 'నమస్కృత్వా' యను పాణినీయవ్యాకరణవిరుద్ధ మగుశబ్దమును, గీ.౧౧. ౪౮-వ శ్లోకమున 'శక్య అహం' అని పాణినీయవ్యాకరణవిరుద్ధసంధియు కలవు. ఇటులనే "సేనానీనా మహం స్కందః" (గీ. ౧౦. ౨౪) అనుశ్లోకమున 'సేనానీనాం' అను షష్ఠియును పాణినీయసమ్మత మయినది కాదు. ఆర్షమగువృత్తరచనల కుదాహరణములు కై. తెలంగు గారు స్పష్టముగ నిరూపించినవారు కారు; కాని పదునొకండవయధ్యాయమున విశ్వరూపవర్ణనమునందలి (గీ. ౧౧. ౧౫-౫౦) ముప్పదియాఱు శ్లోకముల నుద్దేశించియే గీతావృత్తరచన యార్షముగ నున్నదని వారు చెప్పినట్లు నాకుఁ దోఁచుచున్నది. ఈశ్లోకములలోఁ బ్రతిచరణమందును బదునొకం డక్షరములు గలవు; కాని గణనియమములేక మొదటిచరణ మింద్రవజ్రావృత్తముగను రెండవదియుపేంద్రవజ్రముగను, మూఁడవది శాలినీవృత్తముగను, నాల్గవది మఱియొకవృత్తముగ నున్నవి. ఇట్లు వేర్వేఱగు పదునొకండువృత్తములయందలిచరణము లీముప్పదియాఱుశ్లోకములయందును (అనఁగా: ౧౪౪ చరణములయందును) స్పష్టముగఁ గాన్పించుచున్నవి. అయినను బ్రతిచరణమందును నక్షరములు పదునొకం డుండవలయుననియు, మొదటిదియు, నాల్గవదియు, నెనిమిదవదియు,మఱియు చరణములయందు చివర నుండు రెండక్షరములును గురువులుగను, నాఱవది తరుచుగ లఘువుగను నుండవలయు ననియు వానియందు నియమము గాన్పించుచున్నది. దానివలన ఋగ్వేదమందుఁగాని, యుపనిషత్తులయందుఁ గానియున్న త్రిష్టుప్వృత్తమువూదిరిగ నీశ్లోకములు రచియింపఁబడిన ట్లూహింపవలసి

పుస్తకమాలయందు (Sacred Books of the East Series, Vol. VIII.) ముద్రింపఁబడినది. ఈగ్రంథమునకు నాంగ్లేయభాషలో వ్రాయఁబడినదియు గీతలకు నొకటీకారూప మగులేఖము ప్రస్తావనగాఁ జేర్పఁబడినది. కై. తైలంగు గారి మతానుసరణముగ నీప్రకరణమందు వ్రాయఁబడిన లేఖ మంతయు (ఒకస్థలము వదలి) నీప్రస్తావన ననుసరించియే వ్రాయఁబడిన్నది.

యున్నది. కాళిదాసుయొక్క కావ్యములయందుఁ బదునొకండక్షరములు గలయిట్టి విషమవృత్తము లెక్కడను గాన్పింపవు. శాకుంతలనాటకములో నున్న "అమీ వేదిం పరితః క్ల ప్తధిష్ణ్యాః" అను నీశ్లోక మీఛందస్సులోనిదియే; కాని కాళిదాసే దీనిని "ఋక్ఛందస్సు" అనఁగా: "ఋగ్వేదమునందున్న ఛంద"స్సని యనెను. ఇందువలన గీతాగ్రంథ మార్షవృత్తములు ప్రచారములో నున్నప్పుడే రచియింపఁ బడినదని వెల్లడిగాఁ గన్పట్టుచున్నది మహాభారతమున మఱియొకస్థలమందు సైత మార్షశబ్దములును వేదములోని వృత్తములును గాన్పించుచున్నవి. ఇంతియకాక యీరెండుగ్రంథములలో నున్న భాషయొక్క పోలికను నేకశ్లోకము లొకతీరుననే యుండుట మిక్కిలి నిస్సంశయమగు తార్కాణము. మహాభారతమునందలి యన్ని శ్లోకములను వెదకి వానిలో నెన్నిశ్లోకములు గీతలలోనున్నవో పొరపాటు లేకుఁడ నిశ్చయించుట మహాప్రయాసము అయినను మహాభారతమును జదువునపుడు దాని యందు సమానాక్షరములచేఁ గాని, కొంచెము పాఠభేదముచేఁ గాని, గీతలయం దలిశ్లోకములవలెఁ గాన్పించుచున్నశ్లోకములసంఖ్యయు విశేషముగనే యున్నది. దానిచే భాషాసాదృశ్యముయొక్క విషయము సహజముగ నిర్ణయింపవచ్చును. గీతలలోను మహాభారతమునందును (కలకత్తాప్రతులలో) క్రింద వ్రాయఁబడినశ్లోక ములును శ్లోకార్ధములును కేవలశబ్దములను బట్టి కాని, కొన్నిశ్లోకములు కొంచెము శబ్దభేదమును బట్టి కాని సమానములుగనే కాన్పించుచున్నవి.—

గీతలు.	మహాభారతము.
౧. ౯. నానాశస్త్రప్రహరణాః ... శ్లోకార్థము.	భీష్మపర్వము. ౫౧. ౮ గీతలలో నున్న రీతిని దుర్యోధనుఁడు తనసైన్యమును ద్రోణాచార్యులవద్ద మరల వర్ణించు చున్నాఁడు.
౧. ౧౦. అపర్యాప్తం ... అనుశ్లోక మంతయు.	భీష్మ. ౫౧. ౬.
౧. ౧౨-౧౯. పర్యంత మెనిమిది శ్లోక ములు.	భీష్మ. ౫౧. ౨౨. ౨౯ కొంచెము శబ్ద భేదముగ గీతలలో నుండునటులే యున్నవి.
౧. ౪౫. అహో బత మహత్పాపం... శ్లోకము.	ద్రోణ. ౧౯౭. ౫౦ కొంచెముగా శబ్ద భేదముతో గీతలలోని శ్లోకమువలెనే యున్నది.

౨. ౧౯. ఉభౌ తౌ న విజానీతః... శ్లోకార్థము. — శాంతి. ౨౨౪. ౧౪. కొంచెము పాఠభేదముగా బలివాసవసంవాదములోను కఠోపనిషత్తునందును (౨.౧౯) నున్నది.

౨. ౨౮. అవ్యక్తాదీనిభూతాని ... శ్లోకము. — స్త్రీ. ౨. ౬; ౯. ౧౦. అవ్యక్తమునకు మారుగా అభావము చెప్పఁబడినది. మిగిలినదంతయు నొకటె.

౨. ౩౧. ధర్మ్యాద్ధి యుద్ధాచ్ఛ్రేయో ... శ్లోకార్థము — భీష్మ. ౧౨౪. ౩౬. భీష్ము లీశబ్దములనె కర్ణునకుఁ జెప్పుచున్నారు.

౨. ౩౨. యదృచ్ఛయా ... శ్లోకము. — కర్ణ. ౫౭. ౨. 'పార్థ' శబ్దమునకు మాఱుగ 'కర్ణ' శబ్దము ప్రయోగించి కర్ణునకు దుర్యోధనుఁడు చెప్పుచున్నాఁడు.

౨. ౪౬. యావానర్థ ఉదపానే ... శ్లోకము. — ఉద్యోగ. ౪౫. ౨౬ సనత్సుజాతీయ ప్రకరణమున కొంతశబ్దభేదముగఁ జెప్పఁబడినది.

౨. ౫౯. విషయా వినివర్తంతే ... శ్లోకము. — శాంతి. ౨౦౪. ౧౬. మను-బృహస్పతి సంవాదమున నీశ్లోకమే యున్నది.

౨.౬౭. ఇంద్రియాణాంహి చరతాం .. శ్లోకము. — వన. ౨౧౦. ౨౬ బ్రాహ్మణ-వ్యాధసంవాదమున కొంచెము పాఠభేదముగ మొదట రథస్వరూపముగను నారోపింపఁబడినది.

౨.౭౦. అపూర్యమాణమచలప్రతిష్ఠం... శ్లోకము. — శాంతి ౨౫౦. ౯. శుకానుప్రశ్నమున నీశ్లోకమె పఠింపఁబడినది.

౩.౪౨.ఇంద్రియాణి పరాణ్యాహుః... శ్లోకము. — శాంతి. ౨౪౫. ౩ మఱియు ౨౪౭. ౨. కొంచెము పాఠభేదముతో శుకానుప్రశ్నమున రెండుమాఱు లీశ్లోకము చెప్పఁబడినది ; కాని యీశ్లోకము మూలము కఠోపనిషత్తులో నున్నది. (కఠ. ౩ ౧౦).

౪. ౭. యదా యదా హి ధర్మస్య ... శ్లోకము. — వన. ౧౮౯. ౨౭. మార్కండేయప్రశ్నమునం దీశ్లోకమె యున్నది.

౪.౩౧. నాయం లోకోఽస్త్యయజ్ఞస్య... శ్లోకార్థము. — శాంతి. ౨౬౭. ౪౦. గోకాపిలీయాఖ్యానమునందు వ్రాయఁబడినది. అక్కడ

	ప్రకరణమంతయు యజ్ఞమునకుఁ జేరి నదియే.
౪.౪౦. నాయంలోకో౽స్తి న పరో... శ్లోకార్థము.	వన. ౧౯౯. ౧౧౦. మార్కండేయసమస్యాపర్వమునందీశబ్దములతోనే పఠింపఁబడినది.
౫.౫. యత్సాంఖ్యైః ప్రాప్యతేస్థానం .. శ్లోకము.	శాంతి. ౩౦౫. ౧౯. మఱియు ౩౧౬.౪ ఈ రెండుస్థలములయందు కొంచెము పాఠభేదముగ వసిష్ఠ-కరాల, మఱియు, యాజ్ఞవల్క్య - జనక సంవాదములయందున్నది.
౫. ౧౮. విద్యావినయసంపన్నే... శ్లోకము.	శాంతి. ౨౩౮. ౧౯. శుకానుప్రశ్నమున నీశబ్దములతోనే వ్రాయఁబడినది.
౬. ౫. ఆత్మైవ హ్యాత్మనో బంధుః ... శ్లోకార్థమును, మఱియు ముందఱి శ్లోకార్థమును.	ఉద్యోగ. ౩౩ ౬౩,౬౪. విదురనీతిలోని వేపదములతో వ్రాయఁబడినది.
౬. ౨౯. సర్వభూతస్థ మాత్మానం ... శ్లోకార్థము.	శాంతి. ౨౩౮. ౨౧. శుకానుప్రశ్నమునందును మనుస్మృతియందును (మను. ౧౨. ౯౧) ఈశావాస్యోపనిషత్తునందును (ఈశ. ౬) మఱియు కైవల్యోపనిషత్తునందును నాశబ్దములతో డనే (కై. ౧. ౧౦) చెప్పఁబడినది.
౬. ౪౪. జిజ్ఞాసు రపి యోగస్య ... శ్లోకార్థము.	శాంతి. ౨౩౫. ౭ శుకానుప్రశ్నమున కొంతపాఠభేదముతోఁ జెప్పఁబడినది.
౮. ౧౭. సహస్రయుగపర్యంతం ... ఈశ్లోకము యుగ మనఁగ నేదియో చెప్పక మునుపే గీతలు వ్రాయఁబడినవి.	శాంతి. ౨౩౧. ౩౧. శుకానుప్రశ్నమునం దీశ్లోకమే పఠింపఁబడినది. మఱియు యుగమనఁగ నేదియో పూర్వమునందు కోష్టకము వ్రాయఁబడినది. మనుస్మృతియందు సైత మీశ్లోకమే కొంతపాఠభేదముతో నున్నది. (మను ౧. ౭౩).
౮. ౨౦. యః స సర్వేషు భూతేషు... శ్లోకార్థము.	శాంతి.౩౩౯.౨౩. నారాయణీయధర్మమునందు కొంతపాఠభేదముగ రెండుమారులు వ్రాయఁబడియున్నది.

౯.౩౨. స్త్రియో వైశ్యా స్తథా... ఈశ్లోకమంతయు,పూర్వశ్లోకపూర్వార్ధమును.	అశ్వమేధపర్వ. ౧౯. ౬౧.౬౨. అను గీతయం దీశ్లోకమే కొంతపాఠభేదముగ వ్రాయఁబడినది.
౧౩. ౧౩. సర్వతః పాణిపాదం... శ్లోకము.	శాంతి. ౨౩౮.౨౯. అశ్వమేధ. ౧౯. ౪౯. శుకానుప్రశ్నమునందును అనుగీతలయందును ఇంక నితరస్థలముల యందు నీశ్లోకమే యున్నది. ఈశ్లోకము మొదట శ్వేతాశ్వతరోపనిషత్తులోనిది.
౧౩. ౩౦. యదా భూతపృథగ్భావం... శ్లోకము.	శాంతి. ౧౭.౨౩.యుధిష్ఠిరుఁడర్జునునితో నీశబ్దములతోనే చెప్పెను
౧౪.౧౮.ఊర్ధ్వం గచ్ఛంతి సత్త్వస్థాః... శ్లోకము.	అశ్వమేధ. ౩౯.౧౦. అనుగీతయందు గురుశిష్యసంవాదములో నీశ్లోకమే యున్నది.
౧౬. ౨౧. త్రివిధం నరకస్యేదం... శ్లోకము.	ఉద్యోగ. ౩౨. ౭౦. విదురనీతియందు అక్షరము తప్పకుండ నున్నది.
౧౭.౩.శ్రద్ధామయో౽యం పురుషః... శ్లోకార్ధము.	శాంతి. ౨౬౩.౧౭. తులాధార-జాజలి సంవాదమున శ్రద్ధాప్రకరణములో నున్నది.
౧౮. ౧౪. అధిష్ఠానం తథా కర్తా... శ్లోకము.	శాంతి. ౩౪౭. ౮౭. నారాయణీయధర్మములయం దీశ్లోకమే యున్నది.

ఇట్లు ౨౭ సంబంధ శ్లోకములును, ౧౨ శ్లోకార్ధములును, గీతలయందును, మహాభారతమునందలి యాయా ప్రకరణములయందును, కొన్ని యాపదములతోను, కొన్ని కొంతపాఠభేదముతోను నొకవిధముగనే యున్నట్లు గాన్పించు చున్నది. పూర్ణముగా వెదకితిమేని యింతకంటెను మఱికొన్ని సమానములగు శ్లోకములు, శ్లోకార్ధములు కన్పట్టును. రెం డేసి శబ్దములు, లేక, మూఁడేసి శబ్దములు గాని, లేక, శ్లోకపాదములు గాని, గీతయందును మహాభారతమునందును నొకవిధముగనే యున్న వెన్ని దొరకునో పరికించితిమేని పైన నుదాహరింపఁబడిన శ్లోకముల పట్టిక గొప్పది యగును ; * కాని యీశబ్దసామ్యమును వదలి యితర ప్రకరణములును, గీతలును నొకరిచేతనే రచియింపఁబడిన వని చెప్పక తప్పదు. ప్రకరణముల నన్నింటిని పరి

* మహాభారతమంతయు నీదృష్టితోఁ జూచితిమేని, గీతలయందును, మహాభారతమందును సమానమగు శ్లోకపాదములు (అనఁగా: చరణములు) నూఱటికంటె

శీలించినను పూర్వోదాహృతములగు ౩౩ శ్లోకములలో ౧ శ్లోకము మార్కండేయప్రశ్నయందును, ౪ శ్లోకము మార్కండేయసమస్యయందును, ౧ శ్లోకము బ్రాహ్మణవ్యాధసంవాదమందును, ౧ విదురనీతియందును, ౧ శ్లోకము సనత్సుజాతీయముననుౌ, ౧ మనుబృహస్పతిసంవాదముననుౌ, ౬౪ శ్లోకములు శుకానుప్రశ్నమందును, ౧ తులాధారజాజలిసంవాదముననుౌ, ౧ శ్లోకము వసిష్ఠకరాళసంవాదముననుౌ-యాజ్ఞవల్క్యజనకసంవాదముననుౌ, ౧౪ శ్లోకము నారాయణీయ ధర్మములయందును, ౨౪ శ్లోకములు గీతలయందును, మిగిలినవి భీష్మ, ద్రోణ, కర్ణ, స్త్రీపర్వములయందు నున్నవి. వీనిలోఁ దరుచుగ నన్నిస్థలములయందును నీశ్లోకములు పూర్వాపర సందర్భానుసారముగఁ దగిన స్థలములయందే యున్నవి. ప్రక్షిప్తములు కావని స్పష్టముగఁ గన్పట్టుచున్నవి. వేరేల? కొన్ని శ్లోకములు గీతలలోనే సిద్ధాంతదృష్టిచేఁ గైకొనఁబడినవి. ఉదాహరణమే మన: "సహస్రయుగపర్యంతం" (౮. ౧౭) అను శ్లోకమున కర్థము దెలియుటకు పూర్వమే, సంవత్సరము, యుగము, అనేమో చెప్పవలసియుండెను. మహాభారతమునందును (శాం. ౨౩౧), మనుస్మృతియందును ఈశ్లోకమునకు పూర్వమే వర్షయుగముల లక్షణములు సెప్పఁబడినవి; కాని గీతలలో యుగము మొదలగువానిలక్షణములఁ దెలియఁజేయకయే యీశ్లోకము చెప్పఁబడినది. ఇట్లు విచారించితిమేని మహాభారతమునందలి యితరప్రకరణములలో నున్నశ్లోకము గీతలయందుండియే కైకొనఁబడినదని చెప్పుటకు వీలులేదు. ఇన్ని ప్రకరణములలోనుండి గీతలలోని శ్లోకము లన్నియుఁ గైకొనఁబడినవని చెప్పుటకు వీలులేదు. కావున గీతలను, ఈ ప్రకరణములను రచించినవాడొకఁడే యయి యుండవలయునని యనుమానము చేయవలసివచ్చును. మనుస్మృతి

నధికముగనె కన్పట్టును. వానిలో కొన్నిటి నిచ్చోఁ బొందుపఱచెదను—కిం భోగైర్జీవితేన వా (గీ. ౧. ౩౨), నైతత్త్వయ్యుపపద్యతే (గీ. ౨. ౩), త్రాయతే మహతో భయాత్ (౨. ౪౦), అశాంతస్య కుతః సుఖమ్ (౨. ౬౬), ఉత్సీదేయురిమే లోకాః (౩. ౨౪), మనో దుర్నిగ్రహం చలమ్ (౬. ౩౫), మహాత్మా భూతభావనః (౯. ౫), మోఘాశా మోఘకర్మాణః (౯. ౧౨), సమః సర్వేషు భూతేషు (౯. ౨౯), దీప్తానలార్కద్యుతిం... (౧౧. ౧౭), సర్వభూతహితే రతాః (౧౨. ౪), తుల్యనిందాస్తుతిః (౧౨. ౧౯), సంతుష్టో యేన కేనచిత్ (౧౨. ౧౯), సమలోష్టాశ్మకాంచనః (౧౪. ౨౪), త్రివిధా కర్మచోదనా (౧౮. ౧౮), నిర్మమః శాంతః (౧౮. ౫౩), బ్రహ్మభూయాయ కల్పతే (౧౮. ౫౩). ఇ. ఇ.

లోని యనేకశ్లోకములు మహాభారతమునందుఁ గాన్పించుచుండునటులే, * గీతల యందున్న "సహస్రయుగపర్యంతం..." (౮.౧౭) అనుశ్లోకము కొంతపాఠభేదము తోను, "శ్రేయాన్ స్వధర్మో విగుణః పరధర్మాత్స్వనుష్ఠితాత్" (గీ. ౩. ౩౫. మఱియు ౧౮.౪౭) అను శ్లోకార్ధములోని "శ్రేయాన్" అనుదానికి మాఱుగా "వరం" అను మార్పుతోను, "సర్వభూతస్థ మాత్మానం .." అను శ్లోకార్ధము (గీ. ౬. ౨౯) "సర్వభూతేషు చాత్మానం..." అను మార్పుతోను, మనుస్మృతియందుఁ గాన్పించుచున్నది. (మను. ౧. ౭౩; ౧౦. ౯౭; ౧౨. ౯౧); మహాభారతమునందలి యనుశాసనికపర్వమునందుమాత్రము "మనునాఽభిహితం శాస్త్రం" (అను. ౪౭. ౩౫) అని మనుస్మృతివచనము స్పష్టముగ నుల్లేఖింపఁబడినది.

శబ్దసాదృశ్యమునకు మాఱుగా నర్థసాదృశ్యమును జూచినను నీయనుమానమే దృఢ మగును. గీతలయందలికర్మయోగమార్గమునకును, ప్రవృత్తిపరమగు నారాయణీయధర్మములకును గల సామ్యమును నేను పూర్వప్రకరణములలో నిరూపించియే యున్నాను. వాసుదేవునివలన సంకర్షణుఁడును, సంకర్షణునివలన ప్రద్యుమ్నుఁడును, ప్రద్యుమ్నునివలన ననిరుద్ధుఁడును, ననిరుద్ధునివలన బ్రహ్మదేవుఁడును బుట్టిరని నారాయణీయధర్మములలోఁ జెప్పఁబడిన (మ.భా. శాం ౩౩౯.౪౧,౪౨) వ్యక్తమగు సృష్టియొక్క యుపపత్తి గీతలలో నుండి కైకొనఁబడినది కాదు. ఇంతియకాక, గీతలయందుండు ధర్మములకును, నారాయణీయధర్మములకును మఱికొన్ని భేదము లున్నవి, సత్యమే; కాని పరమేశ్వరునిసంబంధమగు చతుర్వ్యూహకల్పనను గీత యొప్పకొన్నను, వాసుదేవసంబంధమగు నేకవ్యూహభక్తియే రాజమార్గము. ఇతర దేవతాభక్తియు వాసుదేవభక్తియే యగును. భక్తులు నాలుగువిధములుగ నుందురు. భగవద్భక్తుఁడు స్వధర్మానుసారముగ సర్వకర్మలం జేయుచు యజ్ఞచక్రము నడిపింప వలయును. సన్న్యాసముఁ గైకొనుట యోగ్యము కాదు; అను నీమొదలగు సిద్ధాంతములను విచారించితిమేని గీతయందున్నధర్మములును భాగవతధర్మములును ఒకటిగనే యున్నటులు కాన్పించును. మఱియు వివస్వంతుఁడు, మనువు, ఇక్ష్వాకువు మొదలగు వారియొక్క సంప్రదాయపరంపరయును రెంటికి నొకటిగనే యున్నదని పూ

* మనుస్మృతియందలి యేయేశ్లోకములు మహాభారతమునఁ గానఁబడుచున్నవో వానిసూచికను బుల్హార్ సాహేబుగారు 'ప్రాచ్యధర్మపుస్తకమాలయందు' ప్రకటింపఁబడిన మనుస్మృతియొక్క యింగ్లీషుతర్జుమాయందు చేర్చియున్నారు. (S. B. E. Vol. XXV. PP 533 *ff.*)

ర్వమే చెప్పఁబడినది. అటులనే గీతలయందలి వేదాంతము, లేక, యాధ్యాత్మికజ్ఞానము సనత్సుజాతీయము, శుకానుప్రశ్నము, యాజ్ఞవల్క్య జనకసంవాదము మొదలగు ప్రకరణములయందుఁ గాని గీతయందుఁగాని ప్రతిపాదింపఁబడిన బ్రహ్మజ్ఞానముతో సమానముగనే యున్నదని యాయా ప్రకరణములు చదివినచో నెల్లరకుఁ దెలియును. కాపిలసాంఖ్యశాస్త్రమందలి తత్త్వములను, 'గుణోత్కర్ష' సిద్ధాంతము నంగీకరించి, భగవద్గీతలో ప్రకృతిపురుషులకు పరమగుతత్త్వము నిత్యమని చెప్పినటులే, సాంఖ్యులయొక్క యిరువదియైదు తత్త్వములకుఁ బరమందున్న యిరువదియాఱవతత్త్వము నెఱింగినఁగాని కైవల్యప్రాప్తి కానేరదని శాంతిపర్వమునందు వసిష్ఠకరాళజనకసంవాదమునందును, యాజ్ఞవల్క్యజనకసంవాదమునందును సవిస్తరముగఁ బ్రతిపాదింపఁబడినది. కర్మయోగము, ఆధ్యాత్మికజ్ఞానము నను నీరెండువిషయముల సంబంధముననే యీవిచారసామ్యము కన్పట్టుటయే కాక, గీతలలోని యితరవిషయములతో సమానములగు ప్రకరణములును మహాభారతమునందనేకస్థలములయందుఁ గన్పట్టుచున్నవి. ఉదాహరణ మేమన: గీతలయందలి ప్రథమాధ్యాయముయొక్క యారంభమున దుర్యోధనుఁడు రెండుసేనలను, ద్రోణాచార్యులసముఖమున వర్ణించినటులే భీష్మపర్వములోని యేఁబదియొకటవ యధ్యాయమునందును మరల ద్రోణాచార్యులతోనే వర్ణించి చెప్పెను. ప్రథమాధ్యాయముయొక్క యుత్తరార్ధమున నర్జునునకుఁ గలిగిన విషాదముతో సమానముగనే ధర్మరాజు శాంతిపర్వారంభమునఁ బొందినవిషాదము వర్ణింపఁబడినది. భీష్మద్రోణుల వధింపవలసివచ్చినప్పు డిట్టివిషాదమె యర్జునునకుఁ గలిగినట్లు చెప్పఁబడినది. (భీష్మ. ౨౫. ౪-౭; మఱియు ౧౦౭. ౮౮-౯౪). ఎవరికొఱకై యీభోగములన్నియు సంపాదింపవలయునో వారినే చంపిన పిదప గెలుపు కలిగినను నుపయోగమే మని యర్జునుఁడు గీతారంభమం దడిగెను. (గీ. ౧.౩౨, ౩౩) కాని యుద్ధమున కౌరవు లెల్లవారును నశించినపిదప నావిషాదమే దుర్యోధనునికి సైతము కలిగెను. (శల్య. ౩౧. ౪౨-౫౧) గీతయొక్క రెండవయధ్యాయముయొక్క ప్రారంభముననే సాంఖ్యయోగము, కర్మయోగము నను రెండుమతములను జెప్పినటులే, నారాయణీయధర్మమునయందును, శాంతిపర్వాంతర్గతమైన జాపకోపాఖ్యాన, జనకసులభాసంవాదములయందును నామతములే చెప్పఁబడినవి (శాం. ౧౯౯ మఱియు ౩౨౦). మఱియు మూఁడవయధ్యాయమున, అకర్మకంటె కర్మ శ్రేష్ఠ మని చెప్పినదానినే, కర్మ చేయనిచోఁ బొట్టపోసికొనుట కైన వీలు లేదని యరణ్యపర్వారంభమున ద్రౌపది యుధిష్ఠిరునకుఁ జెప్పెను. (వన. ౩౨). అనుగీతలయందును నీతత్త్వమే మరలఁ జెప్పఁబడినది.

శ్రౌతధర్మములు, లేక, స్మార్తధర్మములు యజ్ఞమయము లనియు, యజ్ఞములును, ప్రజలును బ్రహ్మదేవునిచే నొకసారియే నిర్మింపఁబడిరనియు ననుఁది మొదలుగాఁ గల గీతలలో నున్న విషయము నారాయణీయధర్మములయందును, శాంతిపర్వమున కొన్ని ప్రదేశములయందును (శాం. ౨౬౭), మనుస్మృతియందును కలదు (మను. ౩). స్వధర్మానుసారముగఁ గర్మలు సేయుటయందు పాపము లేదను విషయము తులాధార జాజలిసంవాదమునందును, బ్రాహ్మణవ్యాధసంవాదమునందును చెప్పఁబడినది (శాం. ౨౬౦ – ౨౬౩ మఱియు వన. ౨౦౬ – ౨౧౫). ఇంతియకాక, గీతలయందలి యేడవ యధ్యాయమునందును, యెనిమిదవ యధ్యాయమునందును సృష్టిక్రమము సంక్షేపముగ వర్ణింపఁ బడినటులే, శాంతిపర్వమునందలి శుకానుప్రశ్నములో సైతము వర్ణింపఁబడియున్నది (శాం. ౨౩౧). ఆఱవ యధ్యాయమున వర్ణింపఁబడిన పాతంజలయోగమునందలి యమనియమాదులు సైతము మరల శుకానుప్రశ్నమందును (శాం. ౨౩౯), పిదప శాంతిపర్వమునందలి ౩౦౦-వ యధ్యాయమునందును, అనుగీతలయందును సవిస్తరముగ వర్ణింపఁబడినవి. (అశ్వ. ౧౯). అనుగీతలయందలి గురుశిష్యసంవాదమున నున్న మధ్యమోత్తమవస్తువుల వర్ణనయును, (అశ్వ. ౪౩ మఱియు ౪౪) గీతలయందలి పదియవయధ్యాయములోని విభూతివర్ణనయును, విశేషముగ సమానార్థకములుగనే యున్నవని చెప్పవచ్చును. గీతలయం దర్జునునకు భగవంతునిచేఁ జూపఁబడిన విశ్వరూపమే దుర్యోధనాది కౌరవులకును, యుద్ధానంతరమున ద్వారకకుఁ బోవుచు మార్గమున నుదంకునకును, నారాయణుఁడు నారదులకును, దాశరథి పరశురామునకును చూపించి రని మహాభారతమునందుఁ జెప్పఁబడినది (ఉ. ౧౩౦; అశ్వ. ౫౫; శాం. ౩౩౯; వన. ౯౯). గీతలయందలి విశ్వరూపవర్ణనమే యీనాలుగుప్రదేశములయందలి వర్ణనకంటె సరసముగను విస్తృతముగ నున్నది; కాని యర్థసాదృశ్యముయొక్క దృష్టితో నన్నివర్ణనలను విచారించినచో నొకదానియందు కంటె వేఱొకదానియందు నూతనమేమియు లేదని సహజముగనే కన్పట్టును. సత్త్వము, రజస్సు, తమస్సు, అనునీమూఁడుగుణముల సృష్టివైచిత్ర్య మెట్లు నిర్మింపఁబడెను? ఈగుణములకు లక్షణము లేవి? మఱియు సర్వవిధముల కర్తృత్వ మంతయు గుణములంబట్టి యుండునే కాని యాత్మనుబట్టి యుండదని గీతలయందలి పదునాలుగు, పదునేనవ యధ్యాయములలో నిరూపింపఁబడినట్లే యనుగీతయందును (అశ్వ. ౩౬–౩౯) శాంతిపర్వమునందును ననేకస్థలములయందుఁ జెప్పఁబడినది. (శాం. ౨౮౫ మఱియు ౩౦౦–౩౧౧). ఇందులకు, గీతలలో వర్ణింపఁబడువిషయసందర్భమును బట్టి

కొన్ని విషయములయొక్క వివేచన మిక్కిలి విపులముగఁ జేయబడినది. మఱియు గీతలలోని విషయవివేచన పద్ధతియు భిన్నముగనే యున్నది. గీతలయందున్న సర్వ విచారముతో సమానమగు విచారము మహాభారతమునందు నాయాస్థలములలోఁ గొంచె మెచ్చుతగ్గుగఁ జెప్పఁబడినట్లు కాన్పించుచున్నది. మఱియు నీ విచార సామ్యమువలెనే, కొద్దియో గొప్పయో శబ్దసామ్యమును గలదని వేఱుగఁ జెప్ప నక్కఱ లేదని సారాంశము. మార్గశీర్ష మాసము నందలి యాధిక్యసాదృశ్యము విలక్షణముగనే యున్నది. గీతలలో "మాసానాం మార్గశీర్షోఽహం"(గీ. ౧౦. ౩౫) అని యీమాసము ముఖ్యమైనదని చెప్పినటులె యనుశాసనికపర్వమున సైతము దానధర్మ ప్రకరణములో నుపవాసము చేయఁదగినమాసములయొక్క పేళ్లను బేర్కొనునప్పుడు రెండుపర్యాయములను మార్గశీర్ష మాసము మొదలు కొనియె లెక్కింపఁబడెను. (అను. ౧౦౬ మఱియు ౧౦౯) గీతలయందున్న యాత్మౌపమ్యము, లేక, సర్వభూతహితదృష్టి గాని, యాధిభౌతికాధిదైవికాధ్యాత్మికభేదము గాని, దేవయాన, పితృయాణ గతులభేదము గాని మహాభారతమునఁ బెక్కుచోట్లఁ బేర్కొనఁబడినది; కాని యీవిషయమై వెనుకటి ప్రకరణములలో సవిస్తరముగ వివేచింపఁబడి యుండుటచే వానిని మరలఁ జెప్పనవసరము కానరాదు.

భాషాసాదృశ్యమును బట్టి కాని యర్థసాదృశ్యమును బట్టి కాని మహాభారతమున నాఱుమార్లు చెప్పఁబడిన గీతలలోని విషయమును విచారించినను గీత యనునది ప్రస్తుతమందున్న మహాభారతమున కొకభాగము గావున, మహాభారతమును రచించినవాఁడే గీతను సైతము రచియించె నని యనుమానప్రమాణముచే నిశ్చయింపవలసివచ్చును. ఈప్రమాణముల నన్నింటిని జూడక కాని, వానియందేదో యొకదోషారోపణము నుంచి కాని, కొందఱు గీత ప్రక్షిప్తమని నిశ్చయించుటకుఁ బ్రయత్నించుచుండునటుల నేను ప్రత్యక్షమునఁ జూచుచున్నాను; కాని బాహ్యప్రమాణముల నప్రమాణములుగ నిశ్చయించి సహజముగ నుండుసంశయపిశాచము నగ్రస్థానమున నునిచిన వారివిచారపద్ధతి యెటుఁజూచిన నశాస్త్రీయ మగుటచే నగ్రాహ్యము. అందువలన గీత మహాభారతములో నేల చెప్పఁబడవలయు ననుసంశయమునకు నివారకమగు నింతకంటె వేఱుసమాధానము లేకపోయినను బోవచ్చును. ఈ ప్రకరణారంభమునఁ జెప్పినటుల గీత యొకజ్ఞానపరమైనది గాని, లేక, భక్తిపరమైనది గాని కానేరదు. మహాభారతమున వర్ణింపఁబడిన ప్రమాణభూతులగుమహాత్ములయొక్క చరిత్రము

లోని నీతి తత్త్వమును గాని, లేక, రహస్యమును గాని చెప్పుటకై మహాభారతమునందుఁ గర్మయోగపరముగ గీతను జెప్పవలసివచ్చిన దనియు, మహాభారతమున నిప్పు డున్నచోటకంటె గీత మఱియొందుచోట కావ్యదృష్టితోఁ జూచినను భారతమున నెచ్చోటను గానరాదని సిద్ధించిన పిదప గీత మహాభారతమునఁ దగు కారణముతోఁ దగినస్థలముననే జెప్పఁబడిన దనియుఁ, బ్రక్షిప్తము కాదనియు ఋట్టతుదకు సిద్ధాంతము తేలును. మహాభారతమువలెనే రామాయణముసైత మెల్లవారును గౌరవించునదియు, గొప్పదియునగు నార్షమహాకావ్యము గాన దానియందును కథాసందర్భమును బట్టి, సత్యములును, పుత్రధర్మములును, మాతృధర్మములును, రాజధర్మములును మొదలగువానియందలి రహస్యము వివేచింపఁబడినది. కాని యీరామాయణము మహాభారతమువలె ననేకసమయాన్వితము కాదు గనుక (అనఁగా: సూక్ష్మములగు ధర్మాధర్మములయొక్క యనేకన్యాయములతో నిండి యెల్లరకు నన్నివిధములచేతను శీల చరిత్రములను బోధించుటకై వాల్మీకి రచియింపలేదు గాన) ధర్మాధర్మములను గాని, కార్యాకార్యములను గాని, నీతిని గాని బోధించువిషయమున మహాభారతముతో సమానమైనది కాదని వేఱుగఁ జెప్పవలదు. మహాభారత మనునది కేవల మార్షకావ్యముగఁ గాని, కేవల మితిహాసముగఁ గాని యుండక, ధర్మాధర్మములయందలి సూక్ష్మవిషయములను నిరూపించు నొక సంహితగ నున్నది. 'ఈధర్మసంహిత' యందు కర్మయోగము శాస్త్రీయముగను, తాత్త్వికముగను వివేచింపఁబడనిచో, నేయితరగ్రంథమున నిది వివేచింపఁబడవలయును? వేదాంతగ్రంథములయం దీవిషయమును వివేచించుటకు వీలులేదు. ధర్మసంహితయే యీవిచారమును జేయుటకుఁ దగినది. మహాభారతకర్త దీనిని విచారింపకపోయెనేని ధర్మాధర్మములయొక్క యీగొప్పసంగ్రహము, లేక, యయిదవవేదమును అన్నింటివలె నపూర్ణముగనే యుండును. ఈయసంపూర్తి యనులోపమును నివారించునిమిత్తమై భగవద్గీత మహాభారతములోఁ జెప్పఁబడినది. కర్మయోగమును సమర్థించుటలో వేదాంతశాస్త్రమునందువలెనె, వ్యవహారమందుసైత మత్యంతప్రవీణుఁ డగుమహాభారతకర్తయంతటియుత్తమజ్ఞాని యగుసత్పురుషునిచేతనే గీత రచింపఁబడినది. ఇదియే మనకు మహాభాగ్య మని తెలిసికొనవలయును.

ఇప్పుడు భగవద్గీత మహాభారతములో నొకభాగమని యిట్లు సిద్ధమైనను దానియర్థమును కొంచె మెక్కువగ విచారణఁ జేయవలయును. భారతము, మహాభారతము నను నీరెండుశబ్దములును నిప్పుడు సమానార్థకములే యనుకొను

చున్నాము. అయిన నీరెండుశబ్దములును వాస్తవముగ వేర్వేఱర్థములు గలవి. వ్యాకరణముచేఁ జూచితిమేని భరతవంశమందలి రాజులయొక్క పరాక్రమ మేగ్రంథమున వర్ణింపఁబడినదో దానికి భారతమని పేరు. రామాయణము, భాగవతము మొదలగుశబ్దముల వ్యుత్పత్త్యర్థము లటులనే యున్నవి. అదేతీరున, నేగ్రంథమున భారతయుద్ధము వర్ణింపఁబడినదో యది భారత మని మాత్రము చెప్పఁబడినఁ జాలును. ఆగ్రంథ మెంత పెద్దది యైనఁ గావచ్చును. రామాయణగ్రంథము మాత్రము చిన్నదా? కాని యెవరును మహారామాయణ మనరు. 'మహాభారత' మని పేరేల వచ్చెను? మహత్త్వము, భారవత్త్వము నను నీరెండుగుణములను బట్టియు మహాభారత మని యీగ్రంథమునకుఁ బేరిడఁబడినదని మహాభారతమున కడపటఁ జెప్పఁబడినది (స్వర్గా. ౫. ౪౪.); కాని సరళముగ శబ్దార్థమును జూచితిమేని మహాభారత మనఁగా, గొప్పభారత మని యర్థ మగును. ఈయర్థమును గైకొందుమేని గొప్పభారతము పుట్టుటకంటె పూర్వ మొకచిన్నభారత ముండెనా? దానిలో గీతయు నుండెనా? యని సహజముగ సందేహ ముత్పన్న మగును. ప్రస్తుత మహాభారతములోని యాదిపర్వములో నున్నయుపాఖ్యానములు గాక మిగిలిన మహాభారత మిరువదినాలుగువే లున్నదని చెప్పఁబడియున్నది. (ఆ. ౧. ౧౦౧) పిదప దీనికే జయ మని పేరు కలిగెనని పూర్వమందుఁ జెప్పఁబడినది. (ఆ. ౬౨. ౨౦) 'జయ'శబ్దముచే భారతయుద్ధమందు ప్రాప్తమైన పాండవులయొక్క జయ మర్థ మని వివక్షితముగఁ గన్పట్టుచున్నది. మఱియు నటు లర్థము గావించికొంటిమేని భారతయుద్ధముయొక్క వర్ణనము జయ మను పేరు గలిగిన గ్రంథమున వర్ణింపఁబడిన దనియు, పిదప దానికే యైతిహాసికగ్రంథములలోని యుపాఖ్యానములు చేరుటవలన నితిహాసము, ధర్మాధర్మవివేచన మను నీరెండింటిని నిరూపించుటవలన మహాభారతము నను గొప్పగ్రంథ మైనదనియుఁ గాన్పించుచున్నది. ఆశ్వలాయన గృహ్యసూత్రమునందు "సుమంతు-జైమిని-వైశంపాయన-పైల-సూత్ర-భాష్య-భారత-మహాభారత ధర్మాచార్యాః" (ఆ. గృ. ౩. ౪. ౪) అని ఋషితర్పణమునందు, భారత, మహాభారతము లనునవి రెండు వేర్వేఱు గ్రంథము లని స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడియుండుటచేనైన నీ యనుమానమే దృఢమగుచున్నది. పెద్దభారతములోఁ జిన్నభారత మీరీతిగఁ జేర్పఁబడినపిదపఁ గొన్నినాళ్లకు చిన్నభారత మనునొకగ్రంథము లేకపోవుటచే మహాభారత మనునదియే భారతగ్రంథ మని యెఱుంగుట సహజ మాయెను. ప్రస్తుతభారతకర్త యగు వ్యాసులు భారతమును మొదట తనపుత్త్రుఁడగు శుకునకును, పిదప నాశుకుఁ

డితరశిష్యులకును పాఠము చెప్పినటుల చెప్పఁబడినది (ఆ. ౧. ౧౦౩). తరు వాత సుమంతుఁడు, జైమిని, పైలుఁడు, శుకుఁడు, వైశంపాయనుడు, అను నియైదుగురును వేర్వేఱుగ నైదుభారతసంహితలను, లేక, మహాభారతములను వ్రాసి రని స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడినది. (ఆ. ౬౩. ౯౦) ఈయయిదు మహాభారతములలోను వైశంపాయనమహాభారతమును జైమినిమహాభారతమునను నశ్వమేధపర్వము నొక్క-దానినే వ్యాసులు చివరకు నిలిపిరని యొకకథ కలదు. ఋషితర్పణమున 'భారత-మహాభారత'శబ్దములకుఁ బూర్వము సుమంతుఁడు మొదలగువారి పేరు లేల చెప్పఁబడినవనువిషయమున కుపపత్తి యిప్పుడు స్పష్టముగఁ గాన్పించుచున్నది. ప్రస్తుత మింత యధికముగ విచారింప నక్కర లేదు. రా. బ. చింతామణిరావు వైద్య యనువారిచే మహాభారతమునకు వ్రాసినటీకాగ్రంథమున నీవిషయమును విచారించి సిద్ధాంతము చేయఁబడినది. అదియే సయుక్తికముగ నున్నదని యెన్నె దను. కావున ప్రస్తుతము మనము చూచుచుండు మహాభారతము మొదటిది కాదనియు, భారతము మహాభారతము పెక్కు-మార్పులను జెంది చెంది తుదకీమహా భారతముగఁ బరిణమించె ననియుఁ జెప్పఁ జాలును. వీనిలో మూలభాంతమందు గీత లేదని చెప్పుటకు సాధ్యము కాదు. సనత్సుజాతీయము, విదురనీతి, శుకాను ప్రశ్నము, యాజ్ఞవల్క్య-జనకసంవాదము, విష్ణుసహస్రనామములు, అనుగీత, నారాయణీయధర్మములు మొదలగు ప్రకరణములవలె యీభగవద్గీతను సైతము మహాభారతకర్త పూర్వగ్రంథము నాధారముఁ జేసికొనియే వ్రాసెనే కాని నూత నముగ వ్రాయలేదనియు స్పష్టముగనే యున్నది. అయినను మహాభారతకర్త భారతములోని గీతలయందు నేమియు మార్పుఁ జేయలేదని నిశ్చయముగఁ జెప్పు టకు వీలులేదు. "ఏడునూఱులశ్లోకములు గలయిప్పటిగీత ప్రస్తుతమహాభారతమున నొకభాగము గాన, రెండింటి నొకరే రచియించి యున్నారు. ఇప్పటి మహా భారతమున నున్న యిప్పటిగీతను పిదప నెవరు నన్యులు రచియింపలేదు" అని యింతవఱకును జేసినవిమర్శవలన నెల్లవారికిని దెలియును. ఇఁక మహాభారత మెప్పుడు పుట్టిన దనువిషయమును మొట్టమొదట గీతలనుగుఱించి నాయభిప్రాయ మును నిప్పుడు విమర్శించెదను.

భాగము ౨—గీతలు-ఉపనిషత్తులును.

ఇంకను గీతలకును నాయాయుపనిషత్తులకును గలపరస్పరసంబంధమేమియో విచారింతము. ప్రకృతమహాభారతములోఁ బ్రతిస్థలమున నుపనిషత్తులు సామాన్యముగ గ్రహింపఁబడినవి. ఇంతియే కాక, బృహదారణ్యక – ఛాందోగ్యములలోని (బృ. ౧. ౩; ఛాం. ౧.౨) ప్రాణేంద్రియముల వివాద మనుగీతలయందు (అశ్వ. ౨౩) వ్రాయఁబడి యున్నది. "న మే స్తేనో జనపదే" మొదలగునవి కైకేయాశ్వపతులచే నుచ్చరింపఁబడినశబ్దములు. (ఛాం. ౫. ౧౧. ౫) శాంతిపర్వమున నీరాజు యొక్క విషయముఁ జెప్పునపుడు వ్రాయఁబడినది. (శాం. ౭౭. ౮.) ఇటులనే "న ప్రేత్య సంజ్ఞాస్తి"— చచ్చినపిదప జ్ఞానియొక్క పే రేమియు నుండదు; కారణమేమన: అతఁడు బ్రహ్మములోనే కలసిపోవుచున్నాఁడు—అని బృహదారణ్యకములో నున్నది. (బృ. ౪. ౫. ౧౩). శాంతిపర్వమునందలి జనకపంచశిఖ సంవాదమునం దీవిషయము వ్రాయఁబడినది. తుదకు ప్రశ్నోపనిషత్తునను ముండకోపనిషత్తునను నున్న (ప్రశ్న. ౬.౫; ముం. ౩.౨. ౮) నదీసముద్రములయొక్క దృష్టాంతములు నామరూపవిముక్తుఁ డగు పురుషు నుద్దేశించి చెప్పఁబడినవి. ఇంతియ కాక యింద్రియములను గుఱ్ఱములకుఁ బోల్చి బ్రాహ్మణవ్యాధ సంవాదమునందును (వన. ౨౧౦), అనుగీతలయందును, బుద్ధిని సారథినిగఁ బోల్చుట కఠోపనిషత్తునం దున్నది. (క. ౧. ౩. ౩) శాంతిపర్వమున (౧౮౭. ౨౬. మఱియు ౩౩౧. ౪౪) నీరెండు స్థలములయందును "ఏష సర్వేషు భూతేషు గూఢాత్మా" (కఠ. ౩. ౧౨), "అన్యత్ర ధర్మా దన్యత్రాధర్మాత్" (కఠ. ౨. ౧౪) అను కఠోపనిషత్తులో నున్న శ్లోకములు, కొంచెము పాఠభేదముగఁ జెప్పఁబడినవి. శ్వేతాశ్వతరమునందలి "సర్వతః పాణిపాదం..." అను శ్లోకము మహాభారతమునందు గీతలయందును ననేకస్థలములయం దున్నదని యిదివఱకే చెప్పఁబడినది; కాని, యింతమాత్రముననే యీసాదృశ్యము పూర్తి కానేరదు. ఇంతియ కాక యుపనిషత్తులలోని యనేకవాక్యములు మహాభారతమునం దనేకస్థలములలో నున్నవి. వేయేల? మహాభారతమునందలి యాధ్యాత్మికజ్ఞాన మనేకముగ నుపనిషత్తులలో ప్రతిపాదింపఁబడినదే యని చెప్పవచ్చును.

మహాభారతమునందలి యాధ్యాత్మికజ్ఞానమువలెనే భగవద్గీతలలోని యాధ్యాత్మికజ్ఞానమును నుపనిషత్తులలోనిదే. మఱియు గీతలయందున్న భక్తిమార్గము పైకి

మీయథార్థ్యాత్మజ్ఞానమును వదలకయే చెప్పఁబడినదనియును, నీగ్రంథముయొక్క తొమ్మిదియవ ప్రకరణమునను, పదమూఁడవ ప్రకరణమునను నేను సవిస్తరముగ నిరూపించియున్నాను. కావున దాని నిచ్చో మరలఁ జెప్పక సంక్షేపముగఁ జెప్పున దేమన: గీతయొక్క రెండవయధ్యాయమందున్న యాత్మయొక్క యశోచ్యత్వమును, ఎనిమిదవయధ్యాయములోని యక్షరబ్రహ్మస్వరూపమును, పదమూఁడవయధ్యాయములోని క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞవిచారమును ముఖ్యముగ జ్ఞేయబ్రహ్మస్వరూపము నను విషయములన్నియు, నక్షరములతోఁగూడ నుపనిషత్తులలోనుండి గైకొనియే గీతలలోఁ జెప్పఁబడినవి. ఉపనిషత్తులలోఁ గొన్ని గద్యములుగను, కొన్ని పద్యములుగ నున్నవి. వీనిలో గద్యాత్మకములగు నుపనిషత్తులయందున్న వాక్యములు పద్యములగు గీతలలో నున్నవి యున్నట్లు చెప్పుటకు వీలు లేదు. అయినను "ఏది యున్నదో యది యుండనే యున్నది. ఏది లేదో యది లేనేలేదు." (గీ. ౨. ౧౬) "యం యం వాపి స్మరన్ భావం..." (గీ. ౮. ౬) మొదలగువిచారము ఛాందోగ్యమున నున్నది. మఱియు "క్షీణే పుణ్యే" (గీ. ౯. ౨౧) "జ్యోతిషాం జ్యోతిః" (గీ. ౧౩. ౧౭) లేక, "మాత్రాస్పర్శాః" (గీ. ౨. ౧౪). అనువిచారణయు వాక్యములును బృహదారణ్యకములోనివే యని యుపనిషత్తులఁ జదివినవారికి సహజముగనె కాన్పించును; కాని గద్యాత్మకములగు నుపనిషత్తులను గాక పద్యాత్మకములగు నుపనిషత్తులను గైకొన్నను నీసామ్య మింతకంటెను బాగుగనే వ్యక్తమగును. కారణ మేమన: ఈపద్యాత్మకమగునుపనిషత్తులయందున్న కొన్నిశ్లోకము లున్నవి యున్నట్లే భగవద్గీతలలో సైతము గాన్పించుచున్నవి. కఠోపనిషత్తులోని యాఱుశ్లోకములు పూర్తిగఁ గాని, లేక, కొంతశబ్దభేదముతోఁగాని గీతల యందుఁ జెప్పఁబడినవి. గీతలయొక్క రెండవయధ్యాయమున "ఆశ్చర్యవత్పశ్యతి" (౨. ౨౯) అను శ్లోకము కఠోపనిషత్తునందలి రెండవవల్లిలో "ఆశ్చర్యో వక్తా..." (కఠ. ౨. ౭) అనుశ్లోకముతో సమానముగ నున్నది. న జాయతే మ్రియతే వా కదాచిత్" అనుశ్లోకమును (గీ. ౨. ౨౦), "యదిచ్ఛంతో బ్రహ్మచర్యం చరంతి..." (గీ. ౮. ౧౧) అనుశ్లోకార్ధమును గీతయందును కఠోపనిషత్తునందును నేమియు మార్పు లేక యొకటిగనే యున్నవి. (కఠ. ౨. ౧౯ మఱియు ౨. ౧౫) "ఇంద్రియాణి పరాణ్యాహుః" (గీ. ౩. ౪౨) అను గీతలలోని శ్లోకము కఠోపనిషత్తునం దున్నదని (కఠ ౩. ౧౦) పూర్వమందే చెప్పఁబడినది. అటులే గీతయందున్న పదునైదవయధ్యాయములోని యశ్వత్థవృక్షముయొక్క రూపకము కఠోపనిషత్తునుండియు, "న తద్భాసయతే సూర్యో..." (గీ. ౧౫. ౬) అనుశ్లోకము కఠోపనిషత్తునుండియు శ్వేతాశ్వతరములో

నుండియును, గైకొని కొంచెము శబ్దభేదముగ గీతయందు వ్రాయఁబడినది. శ్వేతాశ్వతరోపనిషత్తునందలి యితరములగు ననేకకల్పనలును, శ్లోకములును, గీతలయందున్నవి. మాయాశబ్దము మొట్టమొదట శ్వేతాశ్వతరోపనిషత్తునం దుండెను. దానిలోనుండి యాశబ్దము గీతలలోనికిని, మహాభారతములోనికిని గైకొనఁబడియుండు నని తొమ్మిదవప్రకరణములో నేను నిరూపించియున్నాను. ఇంతియకాక గీతలలోని యాఅవయధ్యాయమునందు "శుచౌ దేశే ప్రతిష్ఠాప్య" (గీ. ౬. ౧౧) అని యోగాభ్యాసమునకు యోగ్యము లని చెప్పఁబడిన స్థలములను గుఱించిన శ్లోకములు "సమే శుచౌ..."(శ్వే. ౨. ౧౦)అను శ్వేతాశ్వతరోపనిషత్తునందలి మంత్రము నుండియును, "సమం కాయశిరోగ్రీవం..." (గీ. ౬. ౧౩)అను నీశ్లోకము "త్రిరున్నతం స్థాప్య సమం శరీరం" (శ్వే. ౨. ౮) అను శ్వేతాశ్వతరోపనిషత్తునందలి మంత్రమునందుండియును గైకొనఁబడినట్లు శబ్దసామ్యమునుబట్టియే స్పష్టమగును. అటులనే "సర్వతః పాణిపాదం..."అనుశ్లోకమును, దానికి ముందున్న శ్లోకమునందలి సగమును గీతయందును (౧౩. ౧౩) శ్వేతాశ్వతరోపనిషత్తునందును మార్పు మియు లేక కాన్పించుచున్నవి (శ్వే. ౩. ౧౬). మఱియు "అణోరణీయాంసం", లేక, "ఆదిత్యవర్ణం తమసః పరస్తాత్" అను పదములును గీతలలోను(౮.౯), శ్వేతాశ్వతరోపనిషత్తునందును నొకరీతిగనే యున్నవి (శ్వే. ౩. ౯,౨౦). ఇంతియ కాక గీతలయందును, నుపనిషత్తులయందును గలశబ్దసాదృశ్యమును జూచితిమేని "సర్వభూతస్థ మాత్మానం" (గీ. ౬. ౨౯). "వేదైశ్చ సర్వై రహ మేవ వేద్యః" (గీ. ౧౫. ౧౫) అను నీయర్ధ శ్లోకములు రెండును కైవల్యోపనిషత్తునందును (కై. ౧. ౧౦; ౨. ౩)నున్నవి యున్నటులే కాన్పించుచుండుట నిజమే కాని యీశబ్దసాదృశ్యవిషయమై విశేషముగా విచారించుటలోఁ బ్రయోజన మేమియు లేదు. గీతలలోనివేదాంత ముపనిషత్తులలోనివేదాంతము ననుసరించియే ప్రతిపాదింపఁబడిన దనువిషయములో నెవరికిని సందేహము లేదు. ఉపనిషత్తుల వివేచనకును, గీతలవివేచనకును నేమైన భేద మున్నదా? లేదా ? యనియు, ఉండెనేని యాభేద మేది? యనువిషయమే ముఖ్యముగ విచారింపఁ దగినది; కాన, ప్రకృతము దానిని గూర్చియే విచారింతము.

ఉపనిషత్తు లనేకము లుండినను వానిలోఁ గొన్నిటిభాషను జూచిన, గొన్ని ప్రాచీనోపనిషత్తులకు సమకాలికములు గావని యనుమాన పడఁదగినంత నవీనములుగఁ గన్పట్టును. కావున గీతలయందును, నుపనిషత్తులయందును ప్రతిపాద్య

ములగువిషయములయొక్క సాదృశ్యమును జూచుచు, బ్రహ్మసూత్రములయందు గ్రహింపఁబడిన యుపనిషత్తులనే ముఖ్యముగ నీ ప్రకరణమునందు పోలికనిమిత్తమై కైకొంటిని. ఈయుపనిషత్తుల యర్థమును, గీతలయందలియధ్యాత్మసంబంధమును జూచితి మేని, నిర్గుణపరబ్రహ్మస్వరూపము రెండింటిలో నొక్కటిగ నున్నను, నిర్గుణమునుండి సగుణ మెట్లు వెలువడినదియుఁ జెప్పునప్పు డవిద్యాశబ్దమునకు మారుగ మాయా-అజ్ఞానశబ్దములే గీతలలో వాడఁబడినవని కన్పట్టును. మాయా శబ్దము శ్వేతాశ్వతరములో నున్నది; కాని నామరూపాత్మకమగు నవిద్యకే యిది పర్యాయశబ్దముగ నున్నది. ఈవిషయము పూర్వమున తొమ్మిదవప్రకరణములోఁ జెప్పఁబడినది. మఱియు శ్వేతాశ్వతరోపనిషత్తులోని కొన్నిశ్లోకము లేమాత్రము మార్పు లేకయే గీతలలోఁ బ్రయోగింపఁబడినవని పూర్వమందుఁ జెప్పియే యున్నాము. "సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ" (ఛాం. ౩. ౧౪. ౧), లేక, "సర్వ మాత్మానం పశ్యతి" (బృ. ౪. ౪. ౨౩), లేక, "సర్వభూతేషు చాత్మానం" (ఈశ. ౬)అను సిద్ధాంతము (అనఁగా: ఉపనిషత్తులయందు మొత్తముమీఁద నున్న యధ్యాత్మజ్ఞానము) గీతలలో సంగ్రహముగఁ జెప్పఁబడినను, నామరూపాత్మకమగు నవిద్యకు, మాయ యను పే రుపనిషత్తులలో రూఢమైన పిదప, గీతాగ్రంథము పుట్టినదని దీనింబట్టి మొదటనే యనుమానము చేయఁబడును.

ఇప్పు డుపనిషత్తులయందును గీతలయందు నున్నయుపపాదనములో భేద మేమని విచారించితి మేని గీతయందు కాపిలశాస్త్రమునకుఁ బ్రాముఖ్యము చెప్పఁబడినట్లు కన్పట్టును. బృహదారణ్యకము, ఛాందోగ్యము నను జ్ఞానపరము లగు నుపనిషత్తులలో సాంఖ్యప్రక్రియయొక్క పేరైనను స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడలేదు. మఱియు కఠము మొదలగు నుపనిషత్తులలో నవ్యక్తము, మహత్తు మొదలగుసాంఖ్యశాస్త్రమునందలి శబ్దము లున్నను వానికి సాంఖ్యప్రక్రియానుసారముగ నర్థము చేయక వేదాంతశాస్త్రానుసారముగ నర్థము చెప్పవలయునని స్పష్టముగఁ గాన్పించును. మైత్ర్యుపనిషత్తునందలి యుపపాదనకు నాన్యాయమే ప్రవర్తించును. సాంఖ్యప్రక్రియ నీతీరున బహిష్కరించుట యను ప్రయత్నముచేతనే వేదాంతసూత్రములయందు పంచీకరణమునకుబదులుగ ఛాందోగ్యోపనిషత్తు నాధారముగఁ గైకొని త్రివృత్కరణముచేతనే సృష్టియందలి నామరూపాత్మకమగు వైచిత్ర్యమున కుపపత్తి చెప్పఁబడినదని తేలినది. (వే. సూ. ౨. ౪. ౨౦). సాంఖ్యమతమును బూర్తిగ విడచి యాధ్యాత్మికశాస్త్రమునందలి క్షరా

క్షరవివేచనము చేయు పద్ధతి గీతలలో స్వీకరింపఁబడలేదు. అయినను సాంఖ్యసిద్ధాంత మున్నది యున్నటులె గీతలలో గ్రహింపఁబడలేదని యెఱుంగవలయును. త్రిగుణాత్మకమును, నవ్యక్తమును నగు ప్రకృతినుండి గుణోత్కర్షచే వ్యక్తసృష్టియంతయు నెట్లు సృజింపబడె ననువిషయమున, సాంఖ్యసిద్ధాంతానుసారముగ పురుషుఁడు నిర్గుణుఁ డగుటచే, ద్రష్టయే యగు నను వారిమతము సైతము గీతలలో నొప్పుకొనఁబడియే యున్నది; కాని ప్రకృతి పురుషు లిరువురును స్వతంత్రులు కారనియు, ఈయిరువురు నుపనిషత్తులయందుఁ జెప్పఁబడిన యాత్మరూపి యగు పరబ్రహ్మము యొక్క స్వరూపమే (అనఁగా: విభూతియే) యనియు, ద్వైతసాంఖ్యజ్ఞానము కంటె నద్వైతవేదాంతముయొక్క ప్రాబల్య మీతీరున స్థాపింపఁబడి సాంఖ్యుల యొక్క క్షరాక్షరవిచారము గీతలయందుఁ జెప్పఁబడినది. ఉపనిషత్తులలోని బ్రహ్మాత్మైక్య మను నద్వైతమతమందు ప్రవేశపెట్టఁబడిన ద్వైతులగు సాంఖ్యుల సృష్ట్యుత్పత్తి క్రమముయొక్క సంబంధము గీతలయందువలెనే మహాభారతము నందలి యితరములగు నాధ్యాత్మికవివేచనఁ జేయు ప్రకరణములయందును గలదు. దీనినిఁబట్టి గీతలును, మహాభారతము నను నీ రెండు గ్రంథములును నొకరిచేతనే చెప్పఁబడినవని పూర్వమందుఁ జేయఁబడిన యనుమానమే బలపఱుపఁబడెను.

వ్యక్తోపాసన, లేక, భక్తిమార్గ మనుగొప్పవిషయమే యుపనిషత్తులకంటె గీతలలో బాగుగ నుపపాదింపఁబడిన రెండవవిషయము. కేవలయజ్ఞయాగాదికర్మలు జ్ఞానదృష్టిచే న్యూనములని భగవద్గీతలయందువలె నుపనిషత్తులయందును నొప్పుకొనఁబడినవి; కాని వ్యక్తుఁడును, మానవదేహధారియు నగునీశ్వరునియొక్క యుపాసన ప్రాచీనములగు నుపనిషత్తులలో స్పష్టముగఁ గాన్పింపదు. అవ్యక్తమును, నిర్గుణము నగుపరబ్రహ్మస్వరూప మనుభవగోచర మగుట బహుకష్టము. కావున మనస్సు, ఆకసము, సూర్యుఁడు, అగ్ని, యజ్ఞము మొదలగుసగుణములయిన ప్రతీకముల నుపాసింపవలయు ననుసిద్ధాంత ముపనిషత్కారులకును మాననీయముగనే యున్నది; కాని యుపాసనవిషయములోఁ బ్రాచీనోపనిషత్తులయందుఁ జెప్పఁబడిన ప్రతీకముల యందు మనుష్యదేహధారియగు పరమేశ్వరునియొక్క స్వరూపము ప్రతీకముగ నెక్కడను లేదు. రుద్రుఁడు, శివుఁడు, విష్ణువు, అచ్యుతుఁడు, నారాయణుఁడు, అను నీప్రతీకము లన్నియుఁ బరమాత్మయొక్కరూపములే యని మైత్ర్యుపనిషత్తునందుఁ (మై. ౭. ౭) జెప్పఁబడినది. శ్వేతాశ్వతరోపనిషత్తునందు 'మహేశ్వరుఁడు' మొదలగు శబ్దములున్నవి. "జ్ఞాత్వా దేవం ముచ్యతే సర్వపాశైః" (శ్వే. ౫.౧౩), లేక, "యస్య దేవే పరా భక్తిః" (శ్వే.౬.౨౩) మొదలగు వచనములును

శ్వేతాశ్వతరములో నున్నవి; కాని యీవచనములనుబట్టి, నారాయణుఁడు, విష్ణువు మొదలగుశబ్దములకు విష్ణువుయొక్క మానవదేహరూపమగునవతారమే యర్థ మని నిశ్చయించుటకు సాధ్యము గాదు. కారణ మేమన: రుద్రుఁడు, విష్ణువు నను నిరువురు దేవతలును వైదికులే (అనఁగా: ప్రాచీనులే). “యజ్ఞో వై విష్ణుః” (తై. సం. ౧. ౭ ౪) అని చెప్పఁబడినట్లు, ప్రాచీనములగుయజ్ఞయాగములనే విష్ణురూపముగ నుపాసింపవలయునని వెనుకఁ జెప్పఁబడినదియు పూర్వమున చెప్పఁబడిన యుపనిషత్తులయభిప్రాయము కానేరదని చెప్పుటకు సాధ్యము కాదు. అయినను మానవరూపములను ధరించినయవతారములయొక్క కల్పనయు నప్పుడే పుట్టియుండునని చెప్పిన నదియును బొత్తిగ నసంభవము కాదు. కారణ మేమన: శ్వేతాశ్వతరోపనిషత్తునందున్న భక్తిశబ్దమును యజ్ఞరూపముయొక్క యుపాసనకు సంబంధింపఁజేయుట, చూపుల కంత యుక్తముగఁ గాన్పింపదు. మహానారాయణము, నృసింహతాపని, రామతాపని, గోపాలతాపని మొదలగు నుపనిషత్తులయందున్న వచనములు శ్వేతాశ్వతరోపనిషత్తులోని వచనములకంటె నధికస్పష్టముగ నుండుటచేత నావిషయమై యిట్టిశంక చేయుటకే యవకాశము లేదనుమాట నిజమే; కాని యీయుపనిషత్తులయొక్క కాలమును నిశ్చయించి వక్కాణించుటకు సాధనములు లేమిచే వైదికధర్మమునందు మానవరూపధారియగు విష్ణువుయొక్క భక్తి యెప్పుడుత్పన్నమైన దను ప్రశ్న కుపనిషత్తులనుండి సరియగు సమాధానము లభ్యపడదు. అయినను వైదికభక్తిమార్గము మిక్కిలి ప్రాచీనముగనున్నదని యితరపద్ధతులచే బాగుగనే సిద్ధమగును. “భక్తిః”—అనఁగనే యెవరివిషయమై భక్తి యుండునదియు ముందు సూత్రమును జెప్పి (పా. ౪. ౩ ౯౫.), “వాసుదేవార్జునాభ్యాం వుఞ్” (పా. ౪. ౩. ౯౮.) అను సూత్రముచే వాసుదేవునియందు భక్తిగలవారు ‘వాసుదేవకు’లనియు నర్జునునియందు భక్తిగలవారు ‘అర్జునకు’లనియు పాణిని సూత్రములను జెప్పెను. పతంజలిమహాభాష్యమున నీసూత్రమునకు వ్యాఖ్యానమును జేయుచు వాసుదేవశబ్ద మీసూత్రమునందు క్షత్రియునియొక్క గాని భగవంతునియొక్క గాని పేరై యున్నదని చెప్పినారు. వీనిలో పతంజలిభాష్యముయొక్క కాలము క్రైస్తవశకముకంటె పూర్వమున సుమారు రెండునందలయేఁబదిసంవత్సరములయియుండునని భాండారుకరుచే నిరూపింపఁబడినందున, పాణినియొక్క కాలము దీనికంటె సైతము చాల ప్రాచీనముగ నుండవలయు ననువిషయములో వాద మేమియు లేదు. ఇంతయే కాక బౌద్ధధర్మగ్రంథములయందును భక్తి వ్రాయఁబడియున్నది. బౌద్ధ ధర్మగ్రంథములమహాయానపంథలో భక్తియొక్క తత్త్వ మెక్కువగ వ్యా

పించియుండుటకు శ్రీకృష్ణునియొక్క భాగవతధర్మములే కారణములై యుండెనని సిద్ధాంత
నని వెనుక సవిస్తరముగ నిరూపించియున్నాను. కావున నెంత తక్కువ.
చూచినను బుద్ధునికంటె పూర్వమందె (అనఁగా: క్రైస్తవశకముకంటె యంతయు
సుమారు ఆఱెంటికంటె నెక్కువయగు శతాబ్దముల క్రిందటనె) మహరుషుఁడు
భక్తిమార్గము పూర్ణముగ స్థాపింపఁబడినదని నిర్వివాదముగ సిద్ధమగుచున్నప్పుడు కాన
పంచరాత్రము గాని, శాండిల్యునియొక్క గాని నారదునియొక్క రనియు,
భక్తిసూత్రములు గాని, వీనిచే తర్వాత పుట్టినభక్తిమార్గముయొక్క గా గ్రంథము
భాగవతధర్మములయొక్క గాని ప్రాచీనత్వమునకు నేమియు భంగము రానము
ప్రాచీనోపనిషత్తులలోఁ జెప్పఁబడిన సగుణోపాసన నుండియే మఱలా
మార్గము క్రమక్రమముగ బయలు వెడలినది. పాతంజలయోగమునందు
స్థైర్యమును సంపాదించుకొనుట కేదియో యొకవ్యక్తమును, ప్రత్యక్షము నగ్గ
వును కన్నులయెదుట నుంచికొనవలయును గాన, దానిని బట్టి భక్తిమార్గమునకు
రెండుబలములు గలిగినవనియు, భక్తిమార్గమే యితరదేశములనుండియు హిందూ
దేశమునకు రాలేదనియు, నట్లు రానక్కర లేదనియు గీతారహస్యములోనుండు
వివేచనవలన స్పష్టముగఁ దెలియును. హిందూదేశమున నిటులు వెలువడిన భక్తి
మార్గమును, మఱియు విశేషముగ వాసుదేవభక్తిని, ఉపనిషత్తులయందున్న వేదాంత
దృష్టితో సమర్థించుట యనునది గీతలలో నుండు ప్రతిపాదనలో నొక విశేష
భాగముగనున్నది.

కాని కర్మయోగముతో భక్తికిని బ్రహ్మజ్ఞానమునకును సంబంధము గలుగఁ
జేయుట యనున దింతకంటెను నధికమాహాత్మ్యము గలవిషయము. చాతుర్వర్ణ్య
కర్మలు గాని, లేక, యజ్ఞయాగాదికర్మలు గాని యుపనిషత్తులయం దప్రధా
నము లని చెప్పఁబడినను చిత్తశుద్ధ్యర్థమై వానినిఁ జేయవలయును, చిత్తశుద్ధి గలి
గినపిదప వానిని వదలిపెట్టుట మంచిది కాదని కొన్ని యుపనిషత్తులలోనే చెప్పఁ
బడినది. అయినను గొప్ప గొప్ప యుపనిషత్తులయొక్క యభిప్రాయము సామా
న్యముగ కర్మసన్న్యాసమునే బోధించునని చెప్పవలయును. "కుర్వన్నే వేహ
కర్మాణి" యని యీశావాస్యోపనిషత్తునం దున్నట్లు, మఱికొన్ని యుపనిషత్తులలో
సైత మామరణాంతము కర్మ చేయుచునే యుండవలయునని విధింపఁబడినది; కాని
యధ్యాత్మజ్ఞానమునకును, సాంసారికకర్మలకును గలవిరోధమును పరిహరించి చిర
కాలమునుండి యాచరింపఁబడు కర్మయోగము గీతలయందు సమర్థింపఁబడినట్లు,
ఏయుపనిషత్తునందును బాగుగ సమర్థింపఁబడలేదు. వేయేల? ఈవిషయమున గ ష

నిషత్కారులయొక్క సిద్ధాంతముకంటె గీతయొక్క సిద్ధాంతము వేఱుగనే యున్నదని చెప్పవచ్చును. గీతారహస్యపు పదునొకండవ ప్రకరణమున నీవిషయము సవిస్తరముగ విచారింపఁబడినది గాన నిక్కడ దానివిషయమై యెక్కువగ వ్రాయ నవసరము లేదు.

గీతయందలి యీఆఱవయధ్యాయమునందుఁ జెప్పఁబడిన యోగసాధనములయొక్క నిర్దేశము పాతంజలయోగసూత్రములందు సవిస్తరముగను, మార్గప్రదర్శకముగను వివేచింపఁబడుటచే, నీసూత్రము లావిషయమునకుఁ బ్రమాణగ్రంథ మని యెన్నుచున్నారు. ఈసూత్రములు నాలుగధ్యాయములై యున్నవి. వీనిలో ప్రథమాధ్యాయప్రారంభముననే "యోగశ్చిత్తవృత్తినిరోధః" అని యోగశబ్దార్థమును వివరించి "అభ్యాసవైరాగ్యాభ్యాం తన్నిరోధః"—"ఈనిరోధ మభ్యాసవైరాగ్యములచే సాధ్య మగును"—అని చెప్పినపిదప యమనియమాసనప్రాణాయామాదులగు యోగసాధనములను జెప్పుచు, మూఁడవ నాల్గవ యధ్యాయములలో 'అసంప్రజ్ఞాత' (అనఁగా: నిర్వికల్పక)సమాధిచే అణిమాదులైన యలౌకికములగు సిద్ధులును సామర్థ్యములు నెట్లు లభించునదియు, నీసమాధిచే చివరకు బ్రహ్మనిర్వాణరూప మైనమోక్ష మెట్లు సంభవించునదియు నిరూపింపఁబడినది. భగవద్గీతలయందును మొదట చిత్తనిరోధము చేయుటయొక్క యావశ్యకతయు (గీ. ౬. ౨౦), పిదప నభ్యాసము, వైరాగ్యము నను నీరెండు సాధనములచేతను చిత్తము నిరోధింపవలయు ననియు (గీ. ౬.౩౫), చెప్పి తుదకు నిర్వికల్పసమాధి నెటు లభ్యసింపవలసినదియు, దానియందు దెట్టిసుఖమున్నదియు చెప్పఁబడినది; కాని యంతమాత్రముచే పాతంజలయోగమార్గము భగవద్గీతలకు సమ్మత మగునని కాని, పాతంజలసూత్రములు భగవద్గీతకంటె పూర్వముననే యున్నవని కాని చెప్పుటకు సాధ్యము కాదు. పాతంజలసూత్రములయందుఁ జెప్పఁబడినట్లు సమాధి సిద్ధించుటకై ముక్కు మూసికొని యాయువు నంతను వ్యయము చేయవలయునని భగవంతుఁ డెక్కడను చెప్పలేదు. కర్మయోగసిద్ధ్యర్థ మావశ్యక మగు బుద్ధియొక్క సమత్వమును బొందుటకు సాధన మని గీతలలో చిత్తవృత్తినిరోధమును, సమాధియుఁ జెప్పఁబడినవి. కావున నీవిషయములో పాతంజలసూత్రములకంటె శ్వేతాశ్వతర, కఠోపనిషత్తులతోడనే గీతల కెక్కువ సామ్య మున్నదని చెప్పవలయును. ధ్యానబిందు, ఛురికా, యోగతత్త్వము లను నీయుపనిషత్తులు యోగముయొక్క స్వరూపమునే చెప్పుచున్నవి; కాని వానియందు యోగ మనునదే "ముఖ్యవిషయ మగుటచే యోగమందలిమాహాత్మ్య

మెక్కైన యని యంతటను స్తుతి చేయఁబడెను. కావున కర్మయోగమే శ్రే మని చెప్పునట్టి గీతలతో నేకవాక్యములను నుపనిషత్తుల కన్నిటికిని సంబ ధము కలుగఁజేయుట యుక్తము కాదు. మఱియు నది సిద్ధమును గాఁనేరదు. థామ్సన్ దొరచే నింగ్లీషుభాషలోనికి తర్జుమా చేయఁబడిన గీతాగ్రంథమునం దలి యుపోద్ఘాతములో గీతలయందున్న కర్మయోగము పాతంజలయోగమునకే యొకరూపాంతరమని వ్రాయఁబడినది; కాని యీవిషయ మేమాత్రము సంభ వించుటకు వీలులేదు. గీతలయందున్న యోగశబ్దముయొక్క సత్యమగు నర్థము తెలి యకపోవుటచే నాతఁ డిట్లు భ్రమపడెనని మేము చెప్పుచున్నాము. కారణమేమన: గీతలయందలికర్మయోగము ప్రవృత్తిపరముగను, పాతంజలయోగము దానికి కేవ లము విరుద్ధముగను(అనఁగా: నివృత్తిపరముగను) నున్నది. ఈరెంటిలో నొకదాని నుండి మఱియొకటి పుట్టుటకు వీలులేదు. అటులే గీతలయందును చెప్పఁబడినది. వేయేల? యోగశబ్దమునకు 'కర్మయోగ' మని ప్రాచీనార్థముగాన పాతంజలసూ త్రములలో నాశబ్దమునకే 'చిత్తనిరోధరూప మగుయోగ' మర్థమని విశేషముగఁ జెప్పవలసివచ్చె ననియుఁ జెప్పవచ్చును. ఇది యెటులైన నుండుఁగాక! పూర్వకాల మందు జనకాదులచే నాచరింపఁబడిన నిష్కామకర్మాచరణమార్గముతో గీతలలోని యోగము (అనఁగా: కర్మమార్గము) సమానముగ నున్నది. మనువు, ఇక్ష్వాకువు మొదలగువారిపరంపరనుండి యది ప్రవర్తించి, యింతవఱకును ప్రచారములో నున్న భాగవతధర్మములనుండి గ్రహింపఁబడినది గాని పాతంజలయోగమును బట్టి నిర్మింపఁబడినది కాదు; అనువిషయము నిర్వివాదముగనే యున్నది.

గీతయు నుపనిషత్తులు ననునీరెంటికిని సాదృశ్యవైషమ్యము లేవిషయములో నున్నదియు దీనింబట్టి తెలియును. ఈవిషయములలో ననేకములు గీతారహస్య ములో నక్కడక్కడ విచారింపఁబడినవి. కావున నిచ్చో తుదకు గీతలలోని బ్రహ్మ జ్ఞాన ముపనిషత్తులయొక్క యాధారముచేతనే చెప్పఁబడిన దైనను నది యుప నిషత్తులయందున్నయధ్యాత్మజ్ఞానమునే యనువదింపక, యాయధ్యాత్మజ్ఞానము మీఁదనే వాసుదేవభక్తియొక్కయు, సాంఖ్యశాస్త్రమునఁ జెప్పఁబడిన సృష్ట్యు త్పత్తిక్రమముయొక్కయు (అనఁగా: క్షరాక్షరజ్ఞానముయొక్కయు) భారమును వైచుటచే సామాన్యజను లాచరించుటకు సులభమును, నుభయలోకములయందును శ్రేయస్కరము నైనవైదికకర్మయోగధర్మమే, గీతలలో ముఖ్యముగఁ బ్రతిపాదిం పఁబడినదని సంక్షేపముగఁ జెప్పుచున్నాఁడను. ఉపనిషత్తులకంటె గీతలయందున్న యాధిక్య మిదియే. కావున బ్రహ్మజ్ఞానమునఁ దక్క మిగిలిన యితరవిషయములలో

సన్న్యాసపరములగు నుపనిషత్తులతో నేకవాక్యతను సంపాదించుటకొఱకు గీతలను సాంప్రదాయికదృష్టితో తికమకఁజేయుట యుక్తము కాదు. రెండింటియందు నున్నయాధ్యాత్మ జ్ఞానమొక్కటియే యనుమాట సత్యమే. అయినను అధ్యాత్మ జ్ఞానరూప మగుశిర స్సొకటియైనను సాంఖ్య కర్మమార్గము లను నీరెండువైదిక ధర్మములును సమానబలము గలిగిన రెండు బాహువులు గాన నీశావాస్యోపనిషత్తునందువలె జ్ఞానసహితకర్మయే గీతలయందు స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడినదని గీతారహస్యముయొక్క పదునొకండవప్రకరణమున స్పష్టముగనే నిరూపించినాఁడను.

భాగము 3—గీతలు-బ్రహ్మసూత్రములును.

జ్ఞానప్రధానములును, భక్తిప్రధానములును, యోగప్రధానములును నయిన యుపనిషత్తులు, భగవద్గీతలు ననునీరెండింటికిని సాదృశ్య మెంతకలదు, వైషమ్య మెంత కలదని యిట్లు విచారించిన పిదప బ్రహ్మసూత్రములతో గీతలను నిజముగ పోల్చిచూడవలసినంత యవసరము లేదు. కారణ మేమన: ఆయాయుపనిషత్తులలో నాయాఋషీశ్వరులచే వేర్వేఱువిధమునఁజెప్పఁబడినయధ్యాత్మ సిద్ధాంతముయొక్క పద్ధతినే వివేచనఁ జేయుటకై బాదరాయణులు బ్రహ్మసూత్రములు చెప్పుటకుఁ బ్రవర్తించిరి గాన, నాబ్రహ్మసూత్రములయం దుపనిషత్తులలో నున్న దానికంటె వేఱగువిచారమును జేయుటకు వీలులేదు. అయినను భగవద్గీతయొక్క పదమూఁడవ యధ్యాయములో క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞవిచారమున నారంభమునందే—

"ఋషిభి ర్బహుధా గీతం ఛందోభి ర్వివిధైః పృథక్,
బ్రహ్మసూత్రపదై శ్చైవ హేతుమద్భి ర్వినిశ్చితైః."

క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞులు "అనేకప్రకారములును వివిధములు నగుఛందస్సులచేతను, (అనేకులగు) ఋషులచేతను, వేర్వేఱగు హేతుయుక్తములును, పూర్ణముగ నిశ్చయాత్మకములును నగుబ్రహ్మసూత్రపదములచేతను వివేచనచేయఁబడిరి." (గీ. ౧౩. ౪.).—అని బ్రహ్మసూత్రములను స్పష్టముగ జెప్పఁబడినవి. మఱియు నీబ్రహ్మసూత్రములును, ప్రస్తుతమందున్న వేదాంతసూత్రములును వేఱు కావని యందుమేని, ప్రస్తుతమందున్న వేదాంతసూత్రములయనంతరము గీత పుట్టినదని చెప్పవలసి వచ్చును. కావున నీబ్రహ్మసూత్రము లేవని, గీతాకాలదృష్టితోఁ దప్పక విచారింప

వలసి వచ్చును. * కారణ మేమన : ప్రస్తుతమందున్న వేదాంతసూత్రములు గాక బ్రహ్మసూత్రము లనుపేరు గలమఱియొక గ్రంథ మిప్పుడు లభ్యపడదు. అట్టిగ్రంథ మొక్కటి యున్నటులే చెప్పఁబడలేదు. మఱియు ప్రస్తుతమున నుండు బ్రహ్మసూత్రములకుఁ బిదప గీతలుఁ పుట్టినవని చెప్పుటయు బాగుగ నుండదు. కారణ మేమన: గీత లీబ్రహ్మసూత్రములకంటె ప్రాచీనములని పరంపరాగతముగఁ దెలియుచున్నది. ఈయభిప్రాయమును మనస్సున నునిచికొనియె శాంకరభాష్యమునందు "బ్రహ్మసూత్రపదైః" అనుదానికి "శ్రుతులయందు, లేక, యుపనిషత్తులయందుఁ గాని యున్న బ్రహ్మప్రతిపాదకములగు వాక్యములు" అని యర్థము వ్రాసిరి. శాంకర భాష్యమునకు వ్యాఖ్యానముచేసిన యానందగిరియు, రామానుజాచార్యులును, మధ్వాచార్యులు మొదలగునితరభాష్యకారులును, "బ్రహ్మసూత్రపదైశ్చైవ" అనుపదముచే "అథాతో బ్రహ్మజిజ్ఞాసా" మొదలగుబాదరాయణులయొక్క బ్రహ్మసూత్రములే యిక్కడ నుద్దిష్టము లని శాంకరభాష్యమునకు విరుద్ధముగ నర్థము చెప్పుచున్నారు. శ్రీధరస్వామి యీరెండర్థములను జెప్పవచ్చునని నుడివెను. ఇప్పు డీశ్లోకమునకు సత్యమగు నర్థమేదియో స్వయముగ మనము నిశ్చయించికొన వలయును. క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞవిచారము "ఋషులచే అనేక విధముల వేర్వేఱుగ" (పృథక్) చెప్పఁబడియున్నది. అదిగాక, (చైవ) "హేతుయుక్తములును వినిశ్చయాత్మకములు నగుబ్రహ్మసూత్రపదములచే సైత" మీయర్థమే చెప్పఁబడినది. ఈప్రకారముగ "చైవ" (మఱియు) అనుపదముచే నీశ్లోకమున క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞ విచారము చేయఁబడిన రెండు భిన్నభిన్నస్థలము లుల్లేఖింపఁబడినవని యర్థమగుచున్నది. ఈరెండుస్థలములును వేఱుగనుండుటయే కాక వీనిలో మొదటి (అనఁగా: ఋషులచేఁ జేయఁబడిన) వర్ణన "వివిధ చ్ఛందస్సులచే వేర్వేఱైనవి, అనఁగా: చిన్నచిన్నవియు ననేకవిధములును" అగుటచేతనే, 'ఋషిభిః' అనుతృతీయాంతబహువచనపదముచేత నవి అనేక ఋషీశ్వరులచేఁ జేయఁబడినవనియు, బ్రహ్మసూత్రములయందున్న రెండవవర్ణన "హేతుయుక్తమును, నిశ్చయాత్మకము" నైనదనియు, ఈరెండువర్ణనలలోను విశేషభేద మీశ్లోకమునందే స్పష్టీకరింపఁబడినది. ఈ'హేతుమ'చ్ఛబ్దము మహాభారతమున ననేకస్థలములయం

* ఈవిషయము కై. తెలంగుగారిచే విచారింపఁబడినది. ఇంతియకాక ౧౮౯౫-సంవత్సరమున, ఈవిషయమున ప్రొ. "తుకారామ రామచంద్ర అంమళనేరకర్ బి. ఏ. గారిచే నొకగ్రంథము ప్రకటింపఁబడినది.

దుండుటచే "నైయ్యాయికరీతిగ కార్యకారణభావము నేర్పఱచి చేయఁబడిన ప్రతిపాదన"మని యాశబ్దమున కర్థ మగును. జనకునెదుట సులభచేఁ జేయఁబడిన సంభాషణమును గాని, శిష్టతను (గౌరవమునకై) కౌరవసభకుఁ బోయినప్పుడు శ్రీకృష్ణమూర్తిచేఁ జేయఁబడిన సంభాషణమును గాని యుదాహరణముగఁ గైకొందము. మొదటిసంభాషణ "హేతుమంతమును నర్థవంతమును" (శాం. ౨౨౦. ౧౯౧), రెండవది "సహేతుకమును" (ఉద్యో. ౧౩౧. ౨) అని మహాభారతములోనే చెప్పఁబడినది. దీనినిబట్టి, సాధకబాధకములగు ప్రమాణములను చూపించి, తుదకు నిస్సందేహముగ ననుమానము చేయఁబడిన ప్రతిపాదనకే "హేతుమద్భి ర్వినిశ్చితైః" అనువిశేషణమును సంబంధించును. ఒకచో నొకటియు, మఱియొకచో నింకొకటియు నీయుపనిషత్తులయందు సంకీర్ణముగఁ బ్రతిపాదించుట కీశబ్దములు పనికిరావని సిద్ధమగును. కావున నొకవైపున "ఋషిభిః బహుధా వివిధైః పృథక్"అను పదములకును, వేఱొకవైపున "హేతుమద్భిః వినిశ్చితైః" అనుపదములయొక్క విరోధాత్మకమగు స్వారస్యము దృఢపఱుప వలసినచో, గీతలయందున్న పూర్వోక్త శ్లోకములో, "ఋషులచే వివిధచ్ఛందస్సులయందును చేయఁ బడినదియు, ననేకవిధము లైనదియు, వేర్వేఱైనదియు" నగువిచారమే (అనఁగా: ఆయుపనిషత్తులయందున్న సంకీర్ణములును వేర్వేఱైన వాక్యములును, మఱియు "హేతుయుక్తములును నిశ్చితాత్మకములు నగుబ్రహ్మసూత్రపదములు" అనుశబ్దములచే సాధకబాధకప్రమాణముల నిరూపించి తుదకు నిస్సందేహమగు సిద్ధాంతముగ నిశ్చయింపఁబడిన బ్రహ్మసూత్రగ్రంథమునందున్న వివేచనమే) యభిప్రేతమై యున్నదని చెప్పక తీరదు. రెండవదియు నిటులే యని యెఱుంగవలయును. అది యెటు లనఁగా: ఉపనిషత్తులయందున్న విచార మనేకులగు ఋషీశ్వరుల కనేకవిధములుగఁ బొడకట్టినటులే (అనఁగా: విస్ఖలిత మగుతీరుననే) చెప్పఁబడియున్నది గాన, దానిని విచారించి యేకవాక్యతఁ జేసినఁగాని యుపనిషత్తుల భావార్థము బాగుగఁ దెలియనేరదని మనంబున నిడికొనవలయును. కావున నుపనిషత్తులను వలెనే వానికార్యకారణభావములను నిరూపించి యేకవాక్యతను బోధించు వేదాంతసూత్రములను సైతము వివేచింపవలసివచ్చును.

గీతలయందున్న శ్లోకమున కీతీరున నర్థ మొనర్చితిమేని యుపనిషత్తులును బ్రహ్మసూత్రములును గీతకంటె పూర్వముననె రచియింపఁ బడియుండవలయు నని స్పష్టమగుచున్నది. వీనిలో నతిముఖ్యములగు నుపనిషత్తుల విషయమై వాద మేమియు

లేదు. కారణ మేమి యన : ఈ యుపనిషత్తులయందుండు శ్లోకములే పదముల మార్పుసైత మేమాత్రము లేక గీతలయందుండునట్లు కాన్పించుచున్నవి ; కాని బ్రహ్మసూత్రముల విషయమై సంశయించుట కవకాశము కలదు. కారణ మేమన బ్రహ్మసూత్రములయందు 'భగవద్గీత' యనుశబ్దము ప్రత్యక్షముగ లేకపోయినను, కొన్ని సూత్రములయందు 'స్మృతి' శబ్దముచే భగవద్గీతయే నిర్దేశింపఁబడిన దని భాష్యకారు లొప్పుకొనుచున్నారు. బ్రహ్మసూత్రములలో శాంకరభాష్యానుసారముగ 'స్మృతి' శబ్దముచేత గీతయే చెప్పఁబడినది. వానిలో నీ క్రింద చెప్పఁబడినవి ముఖ్యములైనవి.

బ్రహ్మసూత్రములు—	గీతలు—
అధ్యాయము, పాదము, సూత్రము.	అధ్యాయము, శ్లోకము.
౧. ౨. ౬. స్మృతేశ్చ.	గీత. ౧౮. ౬౧. "ఈశ్వరః సర్వభూతానాం" మొ. శ్లోకములు.
౧. ౩. ౨౩. అపి చ స్మర్యతే.	గీత. ౧౫. ౬. "న తద్భాసయతే సూర్యః" మొ.
౨. ౧. ౩౬. ఉపపద్యతే చాప్యుపలభ్యతే చ.	గీత. ౧౫. ౩. "న రూప మస్యేహ తథోపలభ్యతే." మొ.
౨. ౩. ౪౫. అపి చ స్మర్యతే.	గీత. ౧౫. ౭. "మమైవాంశో జీవలోకే జీవభూతః...". మొ.
౩. ౨. ౧౭. దర్శయతి చాథో అపిస్మర్యతే.	గీత. ౧౩. ౧౨. "జ్ఞేయం యత్తత్ప్రవక్ష్యామి..." మొ.
౩. ౩. ౩౧. అనియమః సర్వాసామవిరోధః శబ్దానుమానాభ్యాం.	గీత. ౮. ౨౬. "శుక్లకృష్ణే గతీహ్యేతే...." మొ.
౪. ౧. ౧౦. స్మరంతి చ.	గీత. ౬. ౧౧. "శుచౌ దేశే..." మొ.
౪. ౨. ౨౧. యోగినః ప్రతి చ స్మర్యతే.	గీత. ౮. ౨౩. "యత్ర కాలే త్వనావృత్తి మావృత్తిం చైవ యోగినః..." మొ.

పూర్వోక్తములగు నెనిమిదిస్థలములలోఁ గొన్నిటియందు సందిగ్ధముగఁ గన్పట్టినను మామతమున నాలవదియు (బ్ర. సూ. ౨. ౩. ౪౫), నెనిమిదవదియు

(బ్ర. సూ. ౪. ౨. ౨౧.) నగుస్థలములయందు నిస్సందేహముగనే యున్నది. మఱియు నీవిషయమున శంకరాచార్యులు, రామానుజాచార్యులు, మధ్వాచార్యులు, వల్లభాచార్యులు నను నలుఁవురు భాష్యకర్తలమతమును నొక్కవిధముననే యున్న దని తెలిసికొనవలయును. జీవాత్మ పరమాత్మలసంబంధ మేమి యని విచారించుచు, సృష్టియందున్న యితరపదార్థములవలె జీవాత్మ పరమాత్మవల్ల పుట్టలేదని "నాత్మా ఽశ్రుతే ర్నిత్యత్వాచ్చ తాభ్యః." (బ్ర. సూ. ౨. ౩. ౧౭) అను సూత్రముచే నిర్ణయించి జీవాత్మ, పరమాత్మయొక్క 'అంశ' మని "అంశో నానావ్యపదేశాత్ ..."(బ్ర.సూ.౨.౩.౪౩) అను సూత్రమునందు జెప్పి, పిదప "మంత్రవర్ణాచ్చ" (౨. ౩. ౪౪) అని శ్రుతి నాధారముగాఁ జేసికొనుచు "అపి చ స్మర్యతే" (౨.౩.౪౫) "అనఁగా: స్మృతియు నటులే యున్నది." యనుసూత్రములు చెప్పఁబడినవి. ఈస్మృతి "మమైవాంశో జీవలోకే జీవభూత స్సనాతనః" (గీ.౧౫. ౭) అను గీతలయందున్నవచనమని యందఱు భాష్యకారులును చెప్పుచున్నారు; కాని వీని యన్నిటికంటె కడపట చెప్పినయుదాహరణము మిక్కిలి నిస్సందేహముగ నున్నది. దేవయాన, పితృయాణము లను రెంటియందును నాఱుమాసము లుత్తరాయణమును, నాఱుమాసములు దక్షిణాయన మని చెప్పుదురు. ఆరెండుశబ్దముల కర్థము కాలపరముగాఁ జేయక, బాదరాయణులవారీశబ్దములకు నాయాకాలాభిమానినులగు దేవతలే యర్థ మని యెన్నుచున్నా రని (వే. సూ. ౪. ౩. ౪) పూర్వమున పదియవప్రకరణముననే చెప్పఁబడినది. దక్షిణాయనోత్తరాయణశబ్దములకు కాల మనునర్థ మెప్పుడును చెప్పఁగూడదా యనుసందేహము గలిగి "యోగినః ప్రతి చ స్మర్యతే" (బ్ర. సూ. ౪. ౨. ౨౧), అనఁగా: ఈకాలము "స్మృతియందు యోగులకు విహితముగ నున్నది" అని యీసూత్రము చెప్పఁబడినది. మఱియు "యత్ర కాలే త్వనావృత్తి మావృత్తిం చైవ యోగినః" (గీ. ౮.౨౩) అను గీతావచనములో నీకాలము యోగులకు విహితమని స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడినది. దీనింబట్టి భాష్యకారులు చెప్పినరెండుస్థలములయందైనను బ్రహ్మసూత్రములలో నున్నశబ్దములచే భగవద్గీతయే వివక్షితమని చెప్పవలసివచ్చును.

కాని భగవద్గీతయందు బ్రహ్మసూత్రములు స్పష్టముగ నుల్లేఖింపఁబడినవనియు, బ్రహ్మసూత్రములయందున్న స్మృతిశబ్దముచే భగవద్గీతయే నిర్దేశింపఁబడినదనియు, చెప్పునెడల రెండింటికిని కాలమును బట్టి విరోధము గలుగును. కారణమేమన: భగవద్గీతలయందు బ్రహ్మసూత్రములు స్పష్టముగ నుల్లేఖింపఁబడియుండుటచే బ్రహ్మసూత్రములు గీతకంటె పూర్వమే పుట్టినవని సిద్ధమగుచున్నది. బ్రహ్మసూత్రముల

యందున్న 'స్మృతి' శబ్దముచే గీతయే యుద్దేశింపఁబడెనందు మేని గీత, బ్రహ్మసూత్రములకంటె పూర్వము రచియింపఁబడినదని నిశ్చయమగును. ఒకసారి బ్రహ్మసూత్రములు గీతకంటె ప్రాచీనములని యందుమేని మరల నాసూత్రములు గీతలయనంతరము పుట్టినవనుటకు వీలులేదు. కావున నీప్రతిబంధమును దప్పించుకొనుటకు గీతలయందున్న "బ్రహ్మసూత్రపదైః" అనుశబ్దముచే శాంకరభాష్యమునందున్నయర్థమునే గ్రహింతు మేని "హేతుమద్భిర్వినిశ్చితైః" మొదలగుపదముల యొక్క స్వారస్య మేమియు నుండదు. మఱియు బ్రహ్మసూత్రములయందున్న 'స్మృతి'శబ్దముచే గీత గాక మఱియేదైనను స్మృతి వివక్షిత మని యందుమేని క్రమముగ భాష్యకారులందఱును బొరపడినారని చెప్పవలసివచ్చును. వారు పొరపడినారని చెప్పినను స్మృతిశబ్దముచేతనే గ్రంథము వివక్షిత మని యనుటకును వీలులేదు అటులైన నీసందేహనివారణ మెటులగును? మామతమున నీసందేహము నివృత్తియగుటకు మార్గ మొకటియే యున్నది. బ్రహ్మసూత్రములను రచించినవారే మూలభారతమును గీతలను కూడ ప్రకృతమున్నరీతిగ రచియించినారందు మేని యేమియు విరోధ ముండనేరదు. బ్రహ్మసూత్రములను వ్యాససూత్రములని చెప్పుట పరిపాటియై యున్నది. "శేషత్వాత్ పురుషార్థవాదో యథాన్యేష్వితి జైమినిః"(వే.సూ.౩ ౪.౨)అనుసూత్రముయొక్క శాంకరభాష్యమునకు టీక చేయుచు, జైమిని వేదాంతసూత్రకారులగు వ్యాసులకు శిష్యుఁడని యానందగిరి చెప్పెను. మఱియు నారంభమునందు చేసినమంగళాచరణములో సైతము "శ్రీమద్వ్యాసపయోనిధి ర్నిధి ర సౌ"అని బ్రహ్మసూత్రములను వర్ణించెను. మహాభారతకారులగు వ్యాసులకు, పైలుఁడు, శుకుఁడు, సుమంతుఁడు, జైమిని, వైశంపాయనుఁడు నని యైదుగురు శిష్యులు కలరు. వారికి వ్యాసులవారు మహాభారతమును పాఠముంజెప్పిరి యనుకథను ప్రస్తుతమందున్న మహాభారతముయొక్క యాధారముచేతనే నేను వెనుక వ్రాసియున్నాను. ఈరెండువిషయములును మనస్సున నునిచికొని విచారించితి మేని మూలభారతమునకును తదంతర్గతగీతలకును ప్రకృతమునందున్న స్వరూపమును వ్రాయుటయు, బ్రహ్మసూత్రములను రచియించుటయు ననుకార్యముల నొక బాదరాయణు లగువ్యాసులే చేసియుందురని యూహింపవచ్చును. ఇటు లనుటచే బాదరాయణులవారు ప్రకృతమందున్నమహాభారతమును రచించినారని నాయభిప్రాయము కాదు. మహాభారతగ్రంథ మతివిస్తీర్ణమగుటచే బాదరాయణులయొక్క సమయమునను దానిలో నున్నకొన్నిభాగములు లుప్తములు గాని విస్మృతములు

గాని యైయుండవచ్చును. కావున నా కాలమందు లభించు మహాభారతము యొక్క భాగములను శోధించి యెక్కడెక్కడ గ్రంథము సందేహముగ నుండు నట్లు గాని, లేక, యపరిశుద్ధ మని కాని, లేక, యపూర్ణ మని కాని గాన్పించినదో, యక్కడక్కడ నెల్ల దానిశుద్ధముగఁ గాని, పూర్ణముగఁగాని చేసి, యనుక్రమణికలు మొదలైనవన్నియు గూర్చి బాదరాయణాచార్యులవారీగ్రంథమును పునరుజ్జీవితముగఁ జేసినా రని కాని, లేక, దానిని ప్రకృతస్వరూపముతో వ్రాసినా రని కాని మాయభిప్రాయము. మహారాష్ట్రివాఙ్మయములో సైతము జ్ఞానేశ్వరి యేకనాథునిచే యిటులే శుద్ధము చేయఁబడినదని ప్రసిద్ధి కలదు. సంస్కృతమందున్న వ్యాకరణమహాభాష్యము సైతము యొకానొకప్పుడు లుప్త మగుటచే చంద్రశేఖరాచార్యుల వారు మరల దానినిసంస్కరించుటకు, లేక, యుద్ధరించుటకు ప్రయత్నించినటుల కథ కలదు. మహాభారతమునందలి యితర ప్రకరణములలో గీతలయందున్న శ్లోకములేల యున్న వను ప్రశ్నకు నేఁ జెప్పినసమాధానము నిప్పుడు సోపపత్తికముగ నుండును. మఱియు గీతలయందు బ్రహ్మసూత్రములను స్పష్టముగ నుదాహరించుటయు, బ్రహ్మసూత్రములయందు గీతలను స్మృతిశబ్దముచే నుద్దేశించుటయు నెట్లు సంభవించిన దను ప్రశ్నకును సమాధానము స్పష్టమగును. ప్రస్తుతమందున్న గీతలకాధారభూత మగు గీత, బాదరాయణులవారికంటెను పూర్వమందుండుటచే దానిని బ్రహ్మసూత్రములయందు స్మృతిశబ్దముచే నిర్దేశించిరి. మఱియు మహాభారతమును శుద్ధము చేయుచు క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞులు బ్రహ్మసూత్రములయందు సవిస్తరముగ విచారింపఁబడిరని గీతలయందే చెప్పఁబడినది. * ప్రకృతమందుండు గీత

---

* బ్రహ్మసూత్రములు వేదాంతమునకు ముఖ్యగ్రంథ మైనటుల, గీతాగ్రంథము కర్మయోగమునకు ప్రధానగ్రంథమని పూర్వప్రకరణములో నేను చెప్పియున్నాను. గీతలును బ్రహ్మసూత్రములు నొకరిచేతనే (అనఁగా: వ్యాసునిచేతనే) రచియింపఁబడె నని మేము చేసినయనుమానము సత్యమగునేని వ్యాసులవారె యీరెండుశాస్త్రములకుఁ గర్త యని యేర్పడును. నే నీవిషయము ననుమానముచే సిద్ధపఱచినటుల పూర్వమునందు చెప్పియున్నాను; కాని కుంభకోణములోఁ గ్రొత్తగ దాక్షిణాత్యపాఠము ననుసరించి కృష్ణాచార్యునిచే ముద్రితమైయున్న మహాభారత గ్రంథమున శాంతిపర్వములోని ౨౧౨-వ యధ్యాయమున (వార్ష్ణేయాధ్యాత్మప్రకరణము), ప్రథమయుగముయొక్క యారంభమున వేర్వేఱుశాస్త్రములును నితిహాసములు నెట్లు నిర్మింపఁబడిన వని చెప్పుచు—

ప్రస్తావనతో సమానమగు సూత్రగ్రం
లలోనున్న బ్రహ్మసూత్రములయొక్క
థముయొక్క మఱియొక ప్రస్తావన సైతము ప్రస్తుతమహాభారతములో నున్నది.అను
శాసనపర్వమందున్న యష్టావక్రదిక్సంవాదమందు "అనృతాః స్త్రియ ఇత్యేవం
సూత్రకారో వ్యవస్యతి" (అను. ౧౯. ౮) అనువాక్యమే యింములకు తార్కా
ణము. అటులే శతపథబ్రాహ్మణమును (శాంతి. ౩౧౮. ౧౮-౨౩), పంచరాత్ర
మును (శాంతి. ౩౩౯.౧౦౪),యాస్కుని నిరుక్తమును (శాంతి. ౩౪౨. ౭౧), మను
వును (అను. ౩౭. ౧౮) మఱియొకచోట స్పష్టముగ నుల్లేఖింపఁబడినవి; కాని

"వేదాన్తకర్మయోగం చ వేదవిద్బ్రహ్మవిద్విభుః,
ద్వైపాయనో నిజగ్రాహ శిల్పశాస్త్రం భృగుః పునః."

అని ముప్పదినాల్గవశ్లోకముగ వ్రాయఁబడినది. ఈశ్లోకమున 'వేదాన్తకర్మయో
గం'అని యేకవచనాంతమగు నొకపదముగనే ప్రయోగింపఁబడె ననుఃపుడు,
'వేదాన్తము మఱియు కర్మయోగము' అని సమాహారద్వంద్వసమాసముగఁ
దెలియవలయును. వేయేల? 'వేదాన్తం కర్మయోగం చ' యని మొదటపాఠ
ముండి, వ్రాయునపుడుగాని, అచ్చువేయునపుడుగాని 'న్తం' అను దానియఁ
దున్న యనుస్వారము పోయి యుండునని తోఁచుచున్నది.వేదాంతము-కర్మయోగ
మును అను నీ రెండుగ్రంథములును వ్యాసునకు లభించినట్లు భృగువునకు శిల్ప
శాస్త్రము లభించినది యని యీశ్లోకమున విడఁదీసి స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడినది.
కాని యీశ్లోకము బొంబాయిలో గణపతి కృష్ణాజీచే ప్రచురింపఁబడిన భారత
పుస్తకమునఁ గాని, కలకత్తాముద్రిత పుస్తకమునఁగాని కాన్పింపదు. కుంభకోణ
పుస్తకములోనున్న ఈ ౨౧౨-వ యధ్యాయము బొంబయి కలకత్తా పుస్తకము
లలో ౨౧౦-వ యధ్యాయముగ నున్నది.కుంభకోణ పాఠమునందున్న యీశ్లోకము
నామిత్రులగు డా.గణేశ కృష్ణ గర్దే గారిచే నాకుఁ జూపఁబడినందులకు వారికృత
కృతకృత్యతకు నేను పాత్రుఁడను. దానినిబట్టి కర్మయోగశబ్దముచే గీతయే యక్కడ
వివక్షిత మయినందున గీతలకును వేదాంతసూత్రములకును వ్యాసులవారే కర్త
అయినట్టు యీశ్లోకమునందు వ్రాయఁబడినది. మహాభారతముయొక్క మూఁడు
పుస్తకములలో నొకపుస్తకమునందే యీపాఠము కన్పట్టుచున్నందున నీవిషయమై
శంక కలుగవచ్చును; కాని, యేది యెట్లున్నను వేదాంతశాస్త్రమునకును కర్మ
యోగమునకును గ్రంథకర్త ఒకరే యను మాయనుమానము క్రొత్తది గాని నిరా
ధారము గాని కానేరదని పైశ్లోకము నుండి సిద్ధ మగును.

గీతలవలె మహాభారతముయొక్క సర్వభాగములును కంఠపాఠము చేయుట పరి పాటి గాక పోవుటచే గీతలయందే కాక మహాభారతమునందలి యితర ప్రదేశ ములయందును నున్న యితర గ్రంథములయొక్క యుల్లేఖము కాలనిర్ణయమున కెంతవఱకు నమ్మఁదగినదో విచారింపవలయును. కారణ మేమన: ఎవరును కంఠ పాఠము చేయని గ్రంథమున నేవిషయమైనను నేశ్లోకమైనను ప్రక్షిప్తముగఁ జేర్చుట కేదో యొకసమయము తటస్థింపక పోనేరదు. అయినను ప్రస్తుతగీతలలో నున్న బ్రహ్మసూత్రములయొక్క యుల్లేఖ మపూర్వము గనుక నే నమ్మఁదగినది కా దనువిషయమును మాత్రము దెలియఁజేయుటకై యీరెండవయుల్లేఖము నుపయో గించిన నుపయోగింపవచ్చును.

"బ్రహ్మసూత్ర పదై శ్చైవ..." అనుశ్లోకమునందలిపదములయొక్క యర్థ స్వారస్యమును విమర్శించి భగవద్గీతయందు ప్రస్తుతమందున్న బ్రహ్మసూత్రములే, లేక, వేదాంతసూత్రములే యుల్లేఖింపఁబడినవని పైన నిశ్చయింపఁబడినది; కాని భగవద్గీతయందు బ్రహ్మసూత్రముల నుల్లేఖించుటయును, నదియు పదమూఁడవ యధ్యాయమునందే (అనఁగా: క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞవిచారమునందే) చేయుటయును మఱి యొకప్రబల మగుకారణము కల దని మాయూహ. భగవద్గీతయందలి వాసుదేవ భక్తియొక్క తత్త్వము మూలభాగవతధర్మములనుండి కాని, లేక, పాంచరాత్ర ధర్మములనుండి కాని గ్రహింపఁబడినను వాసుదేవునివలన సంకర్షణుఁడును(అనఁగా: జీవుఁడు), సంకర్షణునివలన ప్రద్యుమ్నుఁడును (మనస్సు), ప్రద్యుమ్నునివలన నని రుద్ధుఁడును (అహంకారము), బుట్టిరను చతుర్వ్యూహ పాంచరాత్రధర్మముల యందు మొట్టమొదట జీవునియొక్కయు, మనస్సుయొక్కయు నుత్పత్తి విష యమై చెప్పఁబడిన మతము భగవద్గీతకు సమ్మతము కాదని పూర్వప్రకరణమునఁ జెప్పియే యున్నాను. జీవాత్మ యితరమగు నేవస్తువునందుండియు పుట్టలే దని వేదాంతసూత్రములయం దున్నది (వే. సూ. ౨. 3. ౧౭). ఆజీవుఁడు సనాతన పరమాత్మయొక్క నిత్యమగునంశమే (వే. సూ. ౨. 3. ౪3) యని బ్రహ్మసూత్ర ములయొక్క సిద్ధాంతము. దానిని బట్టి బ్రహ్మసూత్రములయందలి రెండవయధ్యాయ మందలి రెండవపాదమందు, "వాసుదేవునివలన సంకర్షణుఁడు పుట్టె నను నీభాగ వతధర్మీయ మగుజీవోత్పత్తి యసంభవము" (వే. సూ. ౨. ౨. ౪౨.) అని దూషించి "జీవునకు మనస్సనునది యొకయింద్రియము గాన జీవునివలన ప్రద్యు మ్నుఁడు (మనస్సు) పుట్టుటకును వీలులేదు (వే. సూ. ౨. ౨. ౪3). కారణ

మేమన: లోకవ్యవహారమును జూచితిమేని కర్తవలన కారణము, లేక, సాధనముగాని పుట్టనటుల స్పష్టముగఁ దెలియును.” అని భాగవతధర్మముల యుత్పత్తిక్రమమునే బాదరాయణులవారును సయుక్తికముగ ఖండించిరి. దీనికి భాగవతధర్మములమతము వారు, “నేను వాసుదేవుఁడను (ఈశ్వరుఁడను), సంకర్షణుఁడను (జీవుఁడను), ప్రద్యుమ్నుఁడను (మనస్సు), అనిరుద్ధుఁడను (అహంకారము). ఈ నలుఁవురును సమానులే’ యని జ్ఞాని యెఱుంగుచున్నాఁ”డనియు, మఱియు “వారి యొకరి నుండి మఱియొకరియుత్పత్తి లాక్షణిక”మనియుఁ జెప్పుదురు; కాని యిటు లొప్పుకొన్నను నొకమనుష్యుఁడగుపరమేశ్వరునకు మారుగ నలువురిని జెప్పవలసివచ్చును. కావున నీసమాధానమును సరియైనది కాదని బ్రహ్మసూత్రములయందుఁ జెప్పఁబడినది. తుదకుఁ బరమేశ్వరుని పిదప జీవుఁడు పుట్టినాఁడను మతము వేదములకు (అనఁగా: ఉపనిషత్తులకు) విరుద్ధము కావున నొప్పుకొనఁదగినది కాదని బాదరాయణుల వారు స్థిరపఱిచిరి. (వే. సూ. ౨. ౨. ౪౪, ౪౫.) భగవద్గీతయందున్న భాగవతధర్మములలో కర్మపరమగు భక్తితత్త్వ ముపపాదింపఁబడిన దనుమాట సత్యమే. అయినను జీవుఁడు వాసుదేవునకుఁ బుట్టినవాఁడు కాఁడు. నిత్యమగు పరమాత్మయొక్క ‘అంశమే’యని గీతలలో సైతము సిద్ధాంతము చేయఁబడినది. (గీ. ౧౫. ౭) జీవునిసంబంధమైన యీసిద్ధాంతము మూలభాగవతధర్మములలో లేదు. కావున నాసిద్ధాంతమునకుఁ బ్రమాణ మేదియో చెప్పవలయును. కారణ మేమన: అట్లు ప్రమాణమును చెప్పనిచోఁ జతుర్వ్యూహరూపములగు భాగవతధర్మములయందున్న ప్రవృత్తిపరమగు భక్తితత్త్వమువలెనె జీవునియుత్పత్తి విషయమైన కల్పనయును గీతలకు సమ్మతమని పొరపాటుపడుట కవకాశ ముండును. కావున క్షేత్ర క్షేత్రజ్ఞవిచారమునందు జీవాత్మయొక్క స్వరూ[illegible] చెప్పవలసివచ్చిన ప్పుడే (అనఁగా: గీతల పదమూఁడవయధ్యాయముయొక్క ప్రారంభముననే) క్షేత్రజ్ఞునియొక్క (అనఁగా: జీవునియొక్క) స్వరూపవి[illegible]మై మామతము భాగవతధర్మానుసారముగ నిరూపింపఁబడలే దనియు, నుపనిషత్తులయందున్న ఋషులయొక్క మతానుసారముగనే నిరూపింపఁబడినదనియు సిద్ధాంత మగును. మఱియు నాయాఋషులచే, నాయాయుపనిషత్తులఁబట్టి వేర్వేఱుగ నుపపాదింపఁబడినవిషయముల కన్నింటికిని బ్రహ్మసూత్రములయందు చేయఁబడిన యేకవాక్యతయే (వే. సూ. ౨. ౩. ౪౩) మాకు సమ్మతమనియు సిద్ధాంతమగును. ఇట్లు విచారించితిమేని భాగవతధర్మములపై బ్రహ్మసూత్రములచేఁ జేయఁబడిన యాక్షేపము

ధారమా

తగులనిరీతిని భాగవతధర్మములయందున్న భక్తిమార్గము మాత్రమే గీతలయందు చేర్పఁబడినట్లు కాన్పించుచున్నది. రామానుజాచార్యులు తమ వేదాంతభాష్యము నందు పూర్వోక్తము లగుసూత్రములయొక్క యర్థమును మార్చఁజేసిరి (వే. సూ. రా. భా. ౨. ౨. ౪౨-౪౫); కాని యాయర్థము క్లిష్టముగాన మాకు సమ్మతము కానేరదు. రామానుజభాష్యమునందున్న యర్థమునే థిబో యంగీకరించి నట్లు కన్పట్టుచున్నది. థిబో వ్రాఁతనుబట్టి యతని కీవాదస్వరూపము బాగుగ గోచరింపలేదని తెలియుచున్నది. మహాభారతమున శాంతిపర్వమునందు కడపట చెప్పఁబడిన నారాయణీయములైన, లేక, భాగవతములైన ధర్మములలో సైతము వాసుదేవునకు జీవుఁడు (అనఁగా: సంకర్షణుఁడు) పుట్టినాఁడని చెప్పక "ఆ వాసుదేవుఁడే (స ఏవ) సంకర్షణుఁడు, అనఁగా: జీవుఁడు, లేక, క్షేత్రజ్ఞుఁడు" అని మొదటఁ జెప్పి (శాం. ౩౩౯. ౩౯ మఱియు ౭౧) ౩౩౪. ౨౯-౭౯; సంకర్షణునకు పిదప ప్రద్యుమ్నుఁడు అను నీక్రమముమాత్రము చెప్పఁబడినది. మఱియు కొన్నిస్థలములయందు భాగవతధర్మములు చతుర్వ్యూహములని కొందఱును, త్రివ్యూహములని కొందఱును, ద్వివ్యూహములని యింకకొందఱును, నేకవ్యూహమని మఱికొందఱును నిటుల స్పష్టముగఁ జెప్పిరి (మ. భా. శాం. ౩౪౮. ౫౭); కాని భాగవతధర్మములయం దీయనేక పక్షముల నొప్పికొనక, వానిలో క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞులయొక్క పరస్పరసంబంధమైన యుపనిషత్తులకును, బ్రహ్మసూత్రములకును సంబంధించునది మాత్రమేయగు నొకమతమే ప్రస్తుతగీతలలో స్వీకరింపఁబడినది. మఱియు నీవిషయమును గమనించితిమేని గీతలయందు బ్రహ్మసూత్రముల నుల్లేఖింపవలసివచ్చుటకు కారణము బాగుగ స్పష్టమగును. వేయేల? మూలగీతలయం దీసంస్కార మొకటే చేయఁబడెనని చెప్పినను చెప్పవచ్చును.

భాగము ౭—భాగవతధర్మముల యుదయము-గీతయు.

ఉపనిషత్తులయం దున్న బ్రహ్మజ్ఞానము, కాపిలసాంఖ్యమునందున్న క్షరాక్షరవిచారము ననునీరెంటికిని భక్తిని నిష్కామకర్మను విశేషముగ సంబంధింపఁజేసి కర్మయోగమును శాస్త్రీయపద్ధతితో పూర్ణముగ సమర్థించుటయే గీతాగ్రంథమున ముఖ్యముగ ప్రతిపాద్యమగు విషయమని గీతారహస్యమం దనేకస్థలములయం

దును, నీప్రకరణమందు ప్రారంభమునను చెప్పఁబడినది; కాని యిన్ని విషయము లే నేకవాక్యముఁ జేయుట యను గీతాసరణిని (అనఁగా:గీతామార్గమును) పూర్ణముగ నెఱుంగనివారికి, లేక, యిన్ని విషయముల నేకవాక్యత చేయుట యత్యంతాసాధ్య మని యెన్నువారికి గీతలయందున్న అనేకవిధానములు పరస్పరవిరుద్ధములుగ నున్న వని తోఁచును. ఉదాహరణ మేమన:—ఈజగత్తునందున్న దంతయు నిర్గుణబ్రహ్మమే యని పదమూఁడవయధ్యాయమునందును, దీనికి విరుద్ధముగ సర్వము సగుణుఁడే యైన వాసుదేవుఁడే యని ఏడవయధ్యాయమునందును చెప్పఁబడినది(గీ.౭.౧౯). పరస్పరవిరుద్ధముగ నొకప్పుడు "నాకు శత్రుమిత్రులు సమానులుగనే యున్నా" రనియు (౯. ౨౯), మఱియొకచోట "జ్ఞానియు భక్తిగలపురుషుఁడును నా కధిక ప్రియు"లనియు (౭. ౧౭; ౧౨. ౧౯) భగవంతుఁడు చెప్పెనని యాక్షేపకులు చెప్పుచున్నారు ; కాని నిజము చూచితి మేని విరోధము లేకుండ నొక విషయమునే యొకప్పు డధ్యాత్మదృష్టిచేతను, మఱియొకప్పుడు భక్తిదృష్టిచేతను విచారమును చేయునప్పుడు చూపులకుఁ గాన్పించువిధానములు చేయవలసివచ్చినను వ్యాపక మగు తత్త్వజ్ఞానముయొక్క దృష్టిచే గీతలలో తుదకు వాని కేకవాక్యత చేయఁబడినదని గీతారహస్యమున నే ననేకపర్యాయములు స్పష్టముగ నిరూపించియే యున్నాను. అయినను దీనిపై నైత మనేకులు,—అవ్యక్తబ్రహ్మజ్ఞానమును, పరమేశ్వరునియొక్క భక్తియునను నీ రెంటికి నిట్లు సంబంధ మిప్పుడు కల్పించుటకు సాధ్యమైనను మూల గీతలయం దీసంబంధ మున్నదని చెప్పుటకు సాధ్యము కాదనియు, మూలభూతమగు గీత ప్రకృతగీతలవలె విరోధప్రచురము కాదనియు, దానియందు వేదాంతులు కాని, సాంఖ్యశాస్త్రాభిమానులు కాని తమతమశాస్త్రములయొక్క విషయములను పిదపఁ జేర్చి రనియు నాక్షేపించుచున్నారు. ఉదాహరణము:— ప్రొ. గార్బే యను నతఁడు మూలగీతలలో భక్తితో సాంఖ్యయోగములను వానికిమాత్రము సంబంధము నిరూపింపఁబడుటచేత,తర్వాత వారు వేదాంతముతోడను,మీమాంసకులయొక్క కర్మమార్గముతోడను, భక్తికి సంబంధము కల్పించి యుందురని చెప్పుచున్నాఁడు. మఱియు మూలగీతలయం దీరీతిగ తర్వాత నెన్నిశ్లోకములు ప్రక్షిప్తములైనదియు, తన యభిప్రాయప్రకార మాశ్లోకములపట్టికయు, నతనిచే గీతలపైఁ జేయఁబడిన జర్మనుభాషాంతరీకరణములోఁ దుదకుఁ జెప్పఁబడినది. ఈకల్పనయంతయు తప్పే యని మా యభిప్రాయము. ధర్మములయందలి యాయాయంశములయొక్క యైతి. హాసికపరంపరయును, గీతలయందున్న యీ సాంఖ్యయోగశబ్దముల సత్యమైనయర్థ

మును బాగుగ నెఱుంగకపోవుటచేతను, తత్త్వజ్ఞానవిరహితములగు (అనఁగా: కేవలభక్తిపరములైన) క్రైస్తవధర్మములయొక్క యితిహాసములే యీ లేఖకుల యొక్క యెదుట నెక్కువగ నుండుటచేతను నిట్టిభ్రమ కలిగెను. క్రైస్తవధర్మములు ప్రారంభమున కేవలభక్తిపరములుగ నుండెను. గ్రీకుపండితులో, లేక, యితర తత్త్వజ్ఞానులో యాధర్మములలో తత్త్వజ్ఞానమును పిదపఁ జేర్చిరి; కాని యీదేశములో నట్లు కాదు. హిందూదేశమున భక్తిమార్గముయొక్క యుదయమునకు పూర్వమే మీమాంసకులయొక్క యజ్ఞమార్గమును, నుపనిషత్కారులయొక్క తత్త్వజ్ఞానమును, సాంఖ్యులయొక్క యోగమును పరిపక్వస్థితిలోనికే వచ్చియుండెను. ఆహేతువుచే సర్వశాస్త్రములందును, వానియందు విశేషించి యుపనిషత్తులయందును నున్న బ్రహ్మజ్ఞానమును విడలి స్వతంత్రముగఁ బ్రతిపాదింపఁబడిన భక్తిమార్గము మాదేశమున నున్నవారికి సమ్మతమగుటకు మొదటనుండియు వీలులేదు. మఱియు నీయసంభవమును బాగుగ గనునించితిమేని గీతలయందున్న ధర్మప్రతిపాదనయొక్క స్వరూపము తొలుతనుండియు ననేకవిషయములలోఁ బ్రకృతపు గీతలయందున్న ప్రతిపాదనవలెనె యుండవలయు నని యొప్పికొనవలసివచ్చును. గీతారహస్యమునందున్న వివేచన మీవిధముననే చేయఁబడినది. అయిన నీవిషయము గొప్పదియగుటచే గీతాధర్మములయొక్క మూలరూపమును, పరంపరయు నను వాని విషయమున నైతిహాసికదృష్టిచే మామతమునందేమని నిష్పన్నమగునదియు సంక్షేపముగఁ జెప్పుచున్నాను.

వైదికధర్మములయొక్క యత్యంతప్రాచీనమగు స్వరూపము భక్తిప్రధానమైనది గాని, జ్ఞానప్రధానమైనది గాని, లేక, యోగప్రధానమైనదిగాని కాదనియు, యజ్ఞమయముగ (అనఁగా: కర్మప్రధానమైనదిగ) నుండెననియు, వేదసంహితయందును బ్రాహ్మణముననను, ముఖ్యముగ నీయజ్ఞయాగాదికర్మపరమగు ధర్మమే ప్రతిపాదింపఁ బడినదనియు గీతారహస్యముయొక్క పదియవప్రకరణమున వ్రాయఁబడినది. ఈధర్మమే పిదప జైమినీయమీమాంసా సూత్రములలో శాస్త్రీయపద్ధతితో వివేచింపఁబడినది. ఆపద్ధతికే పిదప 'మీమాంసకమార్గ' మని పేరిడిరి; కాని మీమాంస యనుపేరు క్రొత్తదైనను యజ్ఞయాగాదిధర్మములు ప్రాచీనములైనవే. వేయేల? ఇతిహాసదృష్టితోఁ జూచితిమేని వైదికధర్మముల కిది మొదటిమెట్టుగ నున్నదని చెప్పవచ్చును. ఇందులకు సందేహము లేదు. మీమాంసకమార్గమున కీపేరు శ్వాకమునుపు దీనికి త్రయీధర్మ మని (అనఁగా: మూఁడు

వేదములచేతను ప్రతిపాదింపఁబడినధర్మ మని) పేరుండెను. అదియే గీతలలోఁ జెప్పఁబడినది.(౯.౨౦ మఱియు౨౧)కర్మమయమగుత్రయీధర్మ మిట్లు ప్రవర్తించు చుండ, "కర్మలచే (అనఁగా: బాహ్యమగు యజ్ఞయాగాదులకేవలపటాటోపముచే) పరమేశ్వరునిజ్ఞాన మెటుల గలుగును? జ్ఞాన మనునదియు మానసస్థితియే. కావున పరమేశ్వరస్వరూపమును విచారించినఁగాని జ్ఞానము గలుగుటకు వీలు లేదు." అను నది మొదలుగాఁగల విషయములును, కల్పనలును వెలువడి క్రమక్రమముగ వాని యందే యౌపనిషదికమైన జ్ఞానముపుట్టినదని ఛాందోగ్యోపనిషత్తుయొక్క ప్రారంభమునం దున్నయనతరణికలో స్పష్టమగును. ఈయౌపనిషదికమగు బ్రహ్మజ్ఞానమునే పిదప వేదాంతమని పేర్కొనిరి; కాని, మీమాంసాశబ్దమువలె వేదాంతశబ్దము సైతము పిదప వాడఁబడుచున్నను,బ్రహ్మజ్ఞానము,లేక, జ్ఞానమార్గ మాకారణమున క్రొత్తదిగ నేర్పడలేదు.కర్మకాండము పిదప జ్ఞానకాండము బయలుదేరినది నిజమే. అయినను రెండును ప్రాచీనములైనవియే యని యెఱుంగనగు. కాపిలసాంఖ్యమను నది జ్ఞానమార్గమునకే మఱియొకస్వతంత్రమగు శాఖయై యున్నది. బ్రహ్మజ్ఞాన మద్వైతమును, సాంఖ్యము ద్వైతము నగుటచే సృష్ట్యుత్పత్తిక్రమసంబంధములో సాంఖ్యులవిచారము భిన్నముగ నున్నదని గీతారహస్యమునఁ జెప్పఁబడినది; కాని యౌపనిషదికుఁడగు నద్వైతియొక్క బ్రహ్మజ్ఞానము, సాంఖ్యులయొక్క ద్వైతజ్ఞానము నను నీరెండును మొదటినుండియు నిట్లు ప్రత్యేకములైనను కేవలజ్ఞానదృష్టితోఁ జూచితిమేని రెండింటియొక్కమార్గములును, అంతకు పూర్వమునం దున్న యజ్ఞయాగాదికర్మమార్గమునకు సమానముగనే విరుద్ధములుగ నున్నట్లు గాన్పించును. కావున కర్మకును జ్ఞానమునకును సంబంధ మెటుల కలుగఁజేయవలయు నని సహజముగఁ దోఁచుటచే నుపనిషత్కాలమునందే యీవిషయములో రెండుపక్షము లుండెను. కర్మజ్ఞానములు రెండును సర్వదా పరస్పరవిరుద్ధము లగుటచే జ్ఞానము గలిగినపిదప కర్మలను వదలివైచుట ప్రశస్తమే కాక యావశ్యకమును నగునని బృహదారణ్యకాద్యుపనిషత్తులును, సాంఖ్యశాస్త్రమును చెప్ప నారంభించెను. మఱియు దీనికి విరుద్ధముగ "జ్ఞానము కలిగినను కర్మలను వదలకూడదు. వైరాగ్యముచే నిష్కామబుద్ధిని సంపాదించి జగత్తునందు వ్యవహారసిద్ధ్యర్థమై జ్ఞాని యన్ని కర్మలను జేయవలయును." అని యీశావాస్యాదికములగు నితరోపనిషత్తులు ప్రతిపాదింప నారంభించినవి. ఈయుపనిషత్తులయొక్కభాష్యములో నీభేదమును నివారించుటకు ప్రయత్నము చేయఁబడినది; కాని శాంకరభాష్యమునం దున్న

యీసాంప్రదాయికార్థము క్లిష్టకల్పనవల్లనే వచ్చినది గాన యీయుపనిషత్తులను స్వతంత్రరీతిగ విచారించునపు డాయర్థమును గ్రహించుటకు వీలులేదనియు, గీతారహస్యమునందలి పదునొకండవ ప్రకరణముతుదఁ జేయఁబడిన వివేచనను బట్టి స్పష్టమగును. యజ్ఞయాగాది కర్మలు, బ్రహ్మజ్ఞానము, ననునీరెండింటికే యిట్టి సంబంధమును గలుగఁజేయ ప్రయత్నింపలేదు. ఇక నేమనఁగా: కాపిలసాంఖ్యమునందు మొదట స్వతంత్రముగ వెలువడినక్షరాక్షరజ్ఞానముతోను, నుపనిషత్తులయందున్న బ్రహ్మజ్ఞానమునకు సైతము సాధ్యమైనంత వఱ కైకవాక్యతఁ జేయుటకు ప్రయత్నించుట యీకాలముననే యారంభమైన దని మైత్ర్యుపనిషత్తునందలి వివేచనను బట్టి స్పష్టముగఁ గాన్పించును. బృహదారణ్యకము మొదలుగాఁ గలిగిన ప్రాచీనోపనిషత్తులయందు కాపిలసాంఖ్యము నొప్పికొనలేదు; కాని మైత్ర్యుపనిషత్తునందు సాంఖ్యులయొక్క పరిభాషను పూర్ణముగ గ్రహించి యొక పరబ్రహ్మముచేతనే సాంఖ్యులయొక్క యిరువదినాలుగు తత్త్వములు నిర్మింపఁబడినవని తుదకుఁ జెప్పఁబడినది. అయినను కాపిలసాంఖ్యశాస్త్రము వైరాగ్యపరముగనే (అనఁగా: కర్మకు విరుద్ధముగనే) యున్నది. కావున మొత్తముపైఁ జూచితిమేని, (౧) యజ్ఞయాగాదికర్మలను జేయుమార్గము, (౨) జ్ఞానముతోడను వైరాగ్యముతోడను కర్మసన్న్యాసముచేయుట (జ్ఞాననిష్ఠ గాని సన్న్యాసమార్గముగాని యనునదియు), (౩)జ్ఞానముతోడను, వైరాగ్యముతోడను నెప్పటికిని కర్మలను జేయుట (అనఁగా జ్ఞానకర్మసముచ్చయమార్గము)అని మూఁడు పక్షములు వైదికధర్మములందు పూర్వకాలముననే వెలువడియుండునట్లు కాన్పించుచున్నది. వీనిలో జ్ఞానమార్గమునుండియే యోగము, భక్తియు నను నీయితరశాఖలురెండును పిదప నిర్మితము లైనవి పరబ్రహ్మజ్ఞానము కలుగుటకు బ్రహ్మచింతన మవశ్యకర్తవ్యమే కాని యీచింతనమునే (అనఁగా: మననమును, లేక, ధ్యానమునే) చేయుటకు చిత్తము నేకాగ్రముగఁ జేయువలసివచ్చినందున పరబ్రహ్మముయొక్క యేదో యొక సగుణమగు ప్రతీకమును మొదట కన్నులయెదుట నుంచవలయునని ఛాందోగ్యాది ప్రాచీనోపనిషత్తులయందు చెప్పఁబడినది. ఈవిధముగ బ్రహ్మోపాసనఁ జేయుటచేఁ గలిగిన చిత్తైకాగ్రతయే ముఖ్యమైనదని చెప్పఁబడుటచే చిత్తనిరోధరూపమగు యోగము వేఱుమార్గ మాయెను. మఱియు సగుణప్రతీకమునకు మారుగ పరమేశ్వరుని యొక్క వ్యక్తమును మానవరూపము నగు ప్రతీకము,నుపాసనార్థము గ్రహించితిమేని యప్పుడే భక్తి కొంచెముకొంచె మారంభమై తుదకు భక్తిమార్గము బయలువెడలును. అభక్తిమార్గము, లేక, భక్తియొక్క కల్పన యౌపనిషదికజ్ఞానము

నందుండి కాక వేఱుగను స్వతంత్రముగ నుద్భవించినది కాదు. ఇతరదేశము నందుండి మనభరతఖండమునకు వచ్చినదియు కాదు. బ్రహ్మచింతనార్థమై తొలుత యజ్ఞమందలి యంగములయొక్కయు నాకౌశాదికము మొదలగుసగుణములు వ్యక్తములు నగు బ్రహ్మప్రతీకములయొక్కయు నుపాసన ప్రారంభమై, తుద కా బ్రహ్మప్రాప్త్యర్థమే రామ కృష్ణ వాసుదేవ నృసింహాదులయొక్కయు భక్తి (అనగా: ఒకవిధమగునుపాసన) యారంభమైనదని క్రమయుక్తమగు నొకమార్గము సర్వోపనిషత్తులను విచారించితిమేని మొత్తముపై వెలువడును. వీనిలో యోగ మార్గమునందలి యోగతత్త్వము మొదలగు గ్రంథములును, భక్తిమార్గమునందలి నృసింహతాపని, రామతాపని మొదలగు నుపనిషత్తులకంటె నర్వాచీనములని వాని యందలి భాషనుబట్టియే స్పష్టమగుచున్నది. కావున ఛాందోగ్యము మొదలగు ప్రాచీనోపనిషత్తులలో నున్న కర్మ, జ్ఞానము, లేక, సన్న్యాసము, జ్ఞానకర్మసముచ్చయము ననునీమూఁడుపక్షములును బుట్టినపిదప యోగమార్గ - భక్తిమార్గములకు ప్రాధాన్యము వచ్చినదని యైతిహాసికదృష్టితోఁ జెప్పవలసివచ్చును; కాని యీయోగము భక్తియు ననుసాధనము లిట్లు తర్వాత ప్రధానములుగ గ్రహింపఁబడినను నంతకు పూర్వమునందున్న బ్రహ్మజ్ఞానముయొక్క శ్రేష్ఠత్వమునకు దానిమూలమున న్యూనత కలుగలేదు. అట్లు కలుగుటకును వీలులేదు. కావున యోగప్రధానములును, భక్తి ప్రధానములు నగునుపనిషత్తులలో నున్న బ్రహ్మజ్ఞానమే భక్తికిని, యోగమునకును చరమసాధ్య మగును. మఱియు రుద్ర, విష్ణు, అచ్యుత, నారాయణ, వాసుదేవా దులయందలిభక్తియు పరమాత్మయందలి, లేక, పరబ్రహ్మమందలి భక్తియే యగు నని చెప్పఁబడినది. (మైత్ర్యు. ౭. ౭; రామపూ. ౧౬; అమృతబిందు. ౨౨. మొదలగునవి చూడుఁడు). వైదికధర్మములయం దప్పుడప్పు డాత్మజ్ఞానులచేఁ బ్రవర్తింపఁ జేయఁబడినధర్మాంగము లన్నియు నంతకు పూర్వమునందున్నధర్మాంగముల నుండియే పుట్టినవి. మఱియు నూతనములగు ధర్మాంగములను బూర్వమందున్న ధర్మాంగములతోఁ గలుపుట యనునది వైదికధర్మము లారంభమైనది మొదలు కొని జరుగుచుండుపద్ధతియే. వేర్వేఱగు ధర్మాంగముల కేకవాక్యతఁ జేయ నుద్దేశించియే, స్మృతికారు లాశ్రమవ్యవస్థాధర్మములను పిదపఁ బ్రతిపాదించిరనియు, వేర్వేఱగు ధర్మాంగముల కేకవాక్యతఁ జేయుట యను ప్రాచీనపద్ధతిని గమనించి నచో, గీతాధర్మ మొక్కటియే యీపూర్వాపరపద్ధతిని వదలి ప్రవర్తించినదని చెప్పుట సయుక్తికము కాదనియు నిందలిసారాంశము."

బ్రాహ్మణగ్రంథములయందున్న యజ్ఞయాగాదికర్మయు, నుపనిషత్తులయందున్న బ్రహ్మజ్ఞానమును, కాపిలసాంఖ్యమును, చిత్తనిరోధరూపకమగుయోగమును, భక్తియు ననునీవైదికధర్మములయొక్క ముఖ్యములగు నంగములను, వానియొక్క యుత్పత్తిక్రమమునను సామాన్యముగు నితిహాస మింతదనుక(జెప్ప(బడినది. ఇప్పుడు గీతలయందీసమస్త మగుధర్మాంగములను బ్రతిపాదించుటకు కారణ మేమి?, అన(గా: ఈవిషయము లన్నియు వేర్వేఱగునుపనిషత్తులలోనుండి గీతలలోనికి(గైకొన(బడినవా? లేక, నడుమనేదైన మఱియొక్క మెట్టున్నదా?, యనువిషయమును విచారింతము. కేవలబ్రహ్మజ్ఞానమును వివేచించు కఠాద్యుపనిషత్తులయందున్న కొన్నిశ్లోకము లున్నవియున్నటులే గీతలలోనికి గ్రహింప(బడినవి. జ్ఞానకర్మసముచ్చయపక్షమును బ్రతిపాదించుచు జనకాదులయొక్క యీశోపనిషదిక దృష్టాంతము లీయ(బడినవి. దీనినిబట్టి గీతాగ్రంథము, ముఖ్యముగ నుపనిషత్తుల ననుసరించియే రచింప(బడినదని తెలియుచున్నది; కాని గీతలయందు గీతాధర్మముల పరంపరను జూచితి మేని యదియు నుపనిషత్తులలో నెచ్చోటను గానరాదు. గీతలయందు ద్రవ్యమయమగు యజ్ఞముకంటె జ్ఞానమయమగుయజ్ఞము శ్రేష్ఠ మని నిశ్చయింప(బడినటులే (గీ.౪. 33) ఛాందోగ్యోపనిషత్తునందును నొకచో (ఛాం. 3. ౧౬, ౧౭) మనుష్యునియొక్క జీవిత మొకవిధమగుయజ్ఞముగ నున్నదని చెప్పి యిట్టియజ్ఞముయొక్క మహత్త్వమును వర్ణించుచు "ఈయజ్ఞవిద్య 'ఘోర అంగిరస్సు' అనుపేరు గల ఋషీశ్వరు(డు దేవకీపుత్త్రు(డగు కృష్ణునకు(జెప్పెను" అని చెప్ప(బడినది. ఈదేవకీపుత్త్రు(డగు కృష్ణు(డును, గీతలయందున్నకృష్ణు(డును నొక(డే యనుట కాధార మేమియు లేదు. అయిన నిరువురు నొకరే యని క్షణమాత్ర మంగీకరించినను జ్ఞానయజ్ఞము ప్రధాన మని చెప్పునట్టి గీతయందు 'ఘోర అంగిరస్సు' ఎక్కడ నుదాహరింప(బడలేదని తెలిసికొనవలయును. ఇంతియకాక జనకునిమార్గము జ్ఞానకర్మసముచ్చయాత్మకమైనను నాకాలమం దీమార్గమున భక్తి చేరియుండలేదని బృహదారణ్యకోపనిషత్తువలన స్పష్టమగుచున్నది. కావున భక్తియుక్తమగు జ్ఞానకర్మసముచ్చయమతముయొక్క సాంప్రదాయికపరంపరయందు జనకుని లెక్కించుటకు వీలులేదు. అట్లు గీతయందును చెప్ప(బడలేదు. గీతాధర్మములను యుగారంభమున, భగవంతు(డు మొదట వివస్వానునకు, వివస్వాను(డు మనువునకును, మను విక్ష్వాకునకును నుపదేశించిరి; కాని కొంతకాలమున కది నష్టమగుటచే నర్జునునకు మరల్ల చెప్పవలసివచ్చెనని గీతలలో చతుర్థాధ్యాయముయొక్క యారంభమునందు (గీ. ౪. ౧-3) చెప్ప(బడినది. గీతాధర్మముయొక్క పరంపర

నెఱుంగుట కీశ్లోకమత్యంతమహత్త్వముగలదైనను, టీకాకారులు దానియొక్క శబ్దార్థమును చెప్పువిషయములో విశేషముగ వ్యాఖ్యానము చేసినట్లు కన్పట్టదు. అట్టుల చేయుటయు వారి కిష్టము లేనట్లు తోఁచుచున్నది. కారణ మేమన: గీతాధర్మము మొట్టమొదట నొకవిశేషమార్గమును దెల్పునదియని చెప్పుటచే మఱియొక ధార్మికమతమునకు కొంచె మైనను న్యూనత రాకమానదు; కాని గీతలయందున్న యీపరంపర మహాభారతాంతర్గతమగు నారాయణీయోపాఖ్యానమునందు వ్రాయఁబడినభాగవతధర్మములయొక్క 'పరంపరయందు చివరనున్న త్రేతాయుగమునందలి పరంపరతో పూర్ణముగ కలసియున్నదని గీతారహస్యముయొక్క యారంభమునను, గీత. ౪. ౧ మఱియు ౨ శ్లోకములపై నున్నటిప్పణియందును సప్రమాణముగ స్పష్టముచేసి నిరూపింపఁబడినది. భాగవతధర్మములయొక్కయు గీతాధర్మములయొక్కయు పరంపరకుఁ గల యైక్యమును జూచితిమేని గీతాగ్రంథము భాగవతధర్మసంబంధమైనదిగ నున్నదని చెప్పవలసివచ్చును. ఈవిషయమై సంశయమున్నచో "గీతయందు భాగవతధర్మములే చెప్పఁబడినవి" అని (మ. భా. శాం. ౩౪౬. ౧౦) మహాభారతమునందున్న వైశంపాయనునియొక్క వాక్యములను బట్టి యది పూర్ణముగ నశించును. 'గీత యనునది యౌపనిషదికజ్ఞానమునకు (అనఁగా: ఉపనిషత్తులలో ప్రతిపాదింపఁబడినవేదాంతమునకు) స్వతంత్రగ్రంథము కానేరదు. దానియందు భాగవతధర్మములు ప్రతిపాదింపఁబడినవి' అని యిట్లు సిద్ధమైనపిదప భాగవతధర్మములను నకలి చేయఁబడిన గీతలయొక్క యేచర్చయైనను పూర్తి కానిదియు, భ్రామకము, లేక, పారపుచ్చునదియుఁ గావచ్చునని చెప్పనక్కఱలేదు. కావున భాగవతధర్మము లెప్పుడు పుట్టినవనియు, వానికి మూలస్వరూప మెట్లుండుననియు నిట్టిప్రశ్నల విషయమై ప్రస్తుతము కలుగఁబోవు జ్ఞానము నిచ్చో సంక్షేపముగ వివరించెదము. ఈభాగవతధర్మములకే నారాయణీయములనియు, సాత్వతములనియు, లేక, పాంచరాత్రధర్మములనియు మఱియొకపేరు గలదని గీతారహస్యమందు పూర్వమందే చెప్పఁబడినది.

ఉపనిషత్కాలానంతరమునను బుద్ధునికి పూర్వమందును నున్నవైదికధర్మగ్రంథములలో ననేకములు నశించెను. కావున గీతకాక యితరములగునవి—మహాభారతమునందలి శాంతిపర్వముయొక్క చివర నున్న పదునెనిమిది యధ్యాయములలో నిరూపింపఁబడిన నారాయణీయోపాఖ్యానమును, శాండిల్యసూత్రములును శ్రీమద్భాగవతమును, నారదపాంచరాత్రములును, రామానుజాచార్యుల గ్రంథములును మాత్రమే యిప్పుడు దొరకునట్టి భాగవతధర్మీయములగు ముఖ్యగ్రంథ

కులు. వీనిలో రామానుజాచార్యులయొక్క గ్రంథములు క్రమముగ సాంప్ర దాయిక దృష్టితో (అనఁగా: భాగవతధర్మములకు విశిష్టాద్వైత వేదాంతముతో) సంబంధమును కలుపునిమిత్తమై శాలివాహనశకమునందలి పండ్రెండవ శతాబ్దము ప్రాంతమున వ్రాయఁబడినవి కావున నీ గ్రంథముల నవలంబించి భాగవతధర్మములయొక్క మూలస్వరూపమును నిశ్చయించుటకు వీలులేదు. ఇట్లే మధ్వాచార్యులు మొదలుగాఁగల యితర వైష్ణవ సంప్రదాయ ప్రవర్తకుల గ్రంథములును పనికిరావు. శ్రీమద్భాగవత మీగ్రంథములకంటె ప్రాచీనమైనదే; కాని మహాభారతమునందు (అనఁగా: గీతలలోనైతేము) నిరూపింపఁబడిన సన్న్యాస పరములగు భాగవతధర్మములయందు భక్తిని పూర్తిగ నిరూపింప లేదనియు, భక్తిలేని సన్న్యాసము శోభింపదనియు, విచారించి వ్యాసులు తాను జేసినపని నేవగించుకొనెననియు, వారిమనస్సునందలి యీసందేహమును తీర్చునిమిత్తమై నారదులు వచ్చి యుపాయమును జెప్పఁగా భక్తియొక్క మార్గమును ప్రతిపాదించు భాగవతమును వ్యాసులు రచియించిరనియు నొకకథ భాగవతముయొక్క ప్రారంభముననే కలదు (భాగ. స్కం. ౧ అ. ౪ మఱియు ౫ చూడు) ఈకథ నైతిహాసికదృష్టితో విచారించితిమేని భారతమునందున్న భాగవతధర్మములలోఁ జెప్పఁబడిన నైష్కర్మ్యముయొక్క ప్రాధాన్యము కాలక్రమమున తఱిగి దానికి మారుగ భక్తికి ప్రాధాన్యము వచ్చినప్పుడీభక్తిప్రధానములగు భాగవతధర్మములను ప్రతిపాదించుటకై భాగవత మను గ్రంథము తర్వాత రచింపఁబడినదని కన్పట్టును. నారద పాంచరాత్ర గ్రంథమును శుద్ధభక్తిపరమైనదియే యగుట వలన దానియందు ద్వాదశస్కంధములు గలభాగవతమును, బ్రహ్మవైవర్తపురాణమును, విష్ణుపురాణమును, గీతలును, మహాభారతమును పేళ్లు గుచ్చి స్పష్టముగ నిర్దేశింపఁబడినవి. (నా. పం. ౨. ౭. ౨౮–౩౨; ౩. ౧౪. ౭౩; మఱియు ౪. ౩. ౧౫౪) అప్పుడున్న భాగవతధర్మములయొక్క మూలస్వరూపమును నిశ్చయించుటకై యీగ్రంథము భాగవతపురాణముకంటె తక్కువ మహిమగలదని యిందువలన స్పష్టమగుచున్నది. నారదసూత్రములును, శాండిల్యసూత్రములు నను గ్రంథములు నారదపాంచరాత్రములకంటె నొకవేళ ప్రాచీనములైనను నారదసూత్రములయందు వ్యాసులును, శుకులును పేర్కొనఁబడియుండుటచే (నా. సూ. ౮౩) వారు భారతభాగవతములయనంతరకాలమునం దుండువారనియు, శాండిల్య సూత్రములయందు భగవద్గీతలయందున్న శ్లోకములే యుండుటచే (శా. సూ. శా. ౧౫ మఱియు ౮౩) నీసూత్రములు నారదసూత్రములకంటె ప్రాచీ

నము (నా. సూ. ౮౩) లయినను, గీతా - మహాభారతములకు పిదపనే వెలువడిన
వనుట కేమియు సంశయములేదు. కావున భాగవతధర్మములయొక్క మూలమును
ప్రాచీనమునగు స్వరూప మేదియో నిర్ణయించుట చివరకు మహాభారతాంతర్గత
మగు నారాయణీయోపాఖ్యానము ననుసరించియే చేయవలసివచ్చును. భాగవత
పురాణము (౧. ౩. ౨౪), నారద పాంచరాత్రము (౪. ౩. ౧౫౬-౧౫౯;
౪. ౮. ౮౧) నను నీరెండు గ్రంథములయందును బుద్ధుఁడు విష్ణుమూర్తియొక్క
యవతార మని చెప్పఁబడినది; కాని నారాయణీయాఖ్యానమున వర్ణింపఁబడినదశావ
తారములలో బుద్ధునిపేరే లేదు. అందు మొదటియవతారము హంసావతార
మనియు, పిదప కృష్ణావతారము, తర్వాత కల్క్యవతారమనియుఁ జెప్పఁబడినది.
(మ. భా. శాం. ౩౩౯. ౧౦౦) దీనింబట్టియుఁ నారాయణీయోపాఖ్యానము భాగ
వతపురాణముకంటెను నారదపాంచరాత్రములకంటెను ప్రాచీన మని సిద్ధమగు
చున్నది. బ్రహ్మముయొక్క యవతారమే యగునరనారాయణు లను పేరులుఁగలిగిన
యిరువురుబుషులచే నారాయణీయములు (అనఁగా: భాగవతధర్మములు) ప్రారం
భమునఁ బ్రవర్తింపఁజేయఁబడిన వనియు, నవి చెప్పినపిదప నారదమహర్షి శ్వేత
ద్వీపమునకు వెళ్లినపుడు, భగవంతుఁడు నారదునకు స్వయముగ నాధర్మముల మొదట
నుపదేశించె ననియు, నారాయణీయోపాఖ్యానమున నున్నది. భగవంతుఁ డున్న
శ్వేతద్వీపము క్షీరసముద్రమున నున్నది. క్షీరసముద్రము మేరుపర్వతమునకు
నుత్తరముగ నున్నది యనునది మొదలుగాఁ గలనారాయణీయాఖ్యానమునందలి
వర్ణనము ప్రాచీనమగు పౌరాణిక బ్రహ్మాండవర్ణనము ననుసరించియే యున్నది
గాన దాని విషయమై యేమియు విశేష మున్నదనెవరును చెప్పరు; కాని వేబరను
పాశ్చాత్త్యసంస్కృతపండితుఁ డీకథనే మార్చి భాగవతధర్మమునందున్నభక్తి
తత్త్వము శ్వేతద్వీపమునుండి (అనఁగా: హిందూదేశముకంటె వేఱగుదేశాంతరము
నుండి) హిందూదేశమునకు వచ్చిన దనియు, నీభక్తితత్త్వమునకాకాలమున నున్న
క్రైస్తవధర్మమే మూల మనియు (అనఁగా: మఱియొకదేశమున నాధర్మము ప్రచార
ములో లేనందున క్రైస్తవదేశమునందుండియే గ్రహించి, భక్తియొక్క కల్పన
భాగవతీయధర్మములలో నిరూపింపఁబడిన దనియు) నొకగొప్పసంగతిఁ జెప్పెను!
కాని పాణినికి వాసుదేవభక్తియొక్క తత్త్వము తెలిసియే యున్నది. బౌద్ధజైన
ధర్మములయందును భాగవతధర్మము, లేక, భక్తి పేర్కొనఁబడినది. పాణినియు,
బుద్ధుఁడును క్రీస్తుకంటె నెంతయు పూర్వకాలికు లనువిషయము నిర్వివాదమే.
కావున వేబరు చెప్పినపూర్వోక్తవిషయము పాశ్చాత్త్యపండితులచే నైతె

మిప్పుడు నిర్మూల మని నిశ్చయింపఁబడినది. భక్తి యను ధర్మాంగము మనదేశమం దున్న జ్ఞానపరములగు నుపనిషత్తుల తర్వాత ప్రచారమునకు వచ్చినదని పైనఁ జెప్పఁబడినది. కావున జ్ఞానపరములైన యుపనిషత్తులయనంతరమునను, బుద్ధునకు పూర్వమునను వాసుదేవభక్తి పరమగుభాగవతధర్మము వెలువడినదను విషయము మాత్రము నిర్వివాదమే. బుద్ధునకంటె నెన్నిశతాబ్దములు పూర్వము * భాగవతధర్మములు బయలువెడలె నను విషయము మాత్రము మిగిలియున్నది. దానికి నిశ్చయాత్మకమగు సమాధానమును జెప్పలేకపోయినను కొంచె మెచ్చుతగ్గుగ నాకాలమును జెప్పవచ్చునని ముందున్న వివేచనవలన గాన్పించును.

---

* 'భక్తిమార్గ' (పాళీ—భత్తిమా) అను శబ్దము థేరగాథయందు (శ్లో. ౩౭౦) ప్రయోగింపఁబడినది. ఒకజాతకమునందును భక్తిశబ్దము ప్రయోగింపఁబడినది. ఇంతియకాక ప్రసిద్ధుఁడును ఫ్రెంచిపాళీపండితుఁడు నగుసేనార్టు (Senart) చే 'బౌద్ధధర్మములయొక్క మూలము' అనువిషయమున ౧౯౦౯-వ సంవత్సరము చేయఁబడిన వ్యాఖ్యానమున బౌద్ధధర్మములకు మున్ను భాగవతధర్మములు బయలు వెడలినవని స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడినది. "No one will claim to derive from Buddhism, Vishnuism or the Yoga. Assuredly Buddhism is the borrower."............"To sum up, if there had not previously existed a religion made up of the doctrines of Yoga of Vishnuite legends, of devotion to Vishnu-Krishna, worshipped under the title of Bhagavata, Buddhism would not have come to birth at all." సేనార్టు అనువానియొక్క యీనిబంధము *The Indian Interpreter* అను పేరు గలిగినదియు, పునహాలో ప్రసిద్ధిఁ జెందినదియు నగు మిషినరి త్రైమాసిక పత్రికయొక్క అక్టోబరు నెల ౧౯౦౯, మఱియు జనవరి ౧౯౧౦ నంబరులయందు భాషాంతరరూపముగ ప్రసిద్ధిఁజెందినది. పైఁజెప్పినవాక్యములు జనవరి నంబరులో పుట.౧౨౨ మఱియు ౧౨౫ లోఁ గాన్పించును. డా.బుల్హర్ సైత మిట్లు చెప్పుచున్నాఁడు."The ancient Bhagavata, Satvata or Pancharatra sect devoted to the worship of Narayana and his deified teacher Krishna-Devakiputra dates from a period long anterior to the rise of Jainas in the 8th Century B. C."—*Indian Antiquary*. Vol XXIII. (1894) P. 248. ఈ విషయమై విశేషమగు వివేచన మీ పరిశిష్టప్రకరణ మాఱవభాగమందు చేయఁబడినది. చూడుము.

శ్రీకృష్ణుఁ డర్జునున కుపదేశించినభాగవతధర్మములంతకు మునుపే లోపించి నవని (గీ. ౪. ౨) గీతలయందు చెప్పఁబడియున్నది. ఈధర్మముయొక్క తత్త్వజ్ఞానమందు పరమేశ్వరునకు వాసుదేవుఁ డనియు, జీవునకు సంకర్షణుఁ డనియు, మనస్సునకు ప్రద్యుమ్నుఁ డనియు, నహంకారమున కనిరుద్ధుఁ డనియు, పేరు లిడఁబడినవి. వీరిలో వాసుదేవుఁడే శ్రీకృష్ణుఁ డనునామము గలవాఁడు. సంకర్షణుఁ డతనికి పెద్దన్నగారు (అనఁగా: బలరాముఁడు). ప్రద్యుమ్నుఁడును ననిరుద్ధుఁడు ననునవి శ్రీకృష్ణునియొక్క పుత్త్రునకును పౌత్త్రునకును నామములు. శ్రీకృష్ణమూర్తి యాదవకులమునఁ బుట్టి భాగవతధర్మముల నుపదేశించినందున భాగవతధర్మములకు సాత్వతములని రెండవపేరు కలిగెను. దీనింబట్టి శ్రీకృష్ణుఁడు జన్మించిన కులమునను, వారిజ్ఞాతులయందును నీధర్మము ప్రవృత్తమయ్యె ననియు, నప్పుడే శ్రీకృష్ణుఁడు తనప్రియమిత్రునకు (అనఁగా: అర్జునునకు) నాధర్మము నుపదేశము చేసెననియు స్పష్టమగుచున్నది. పౌరాణికకథయు నటులే యున్నది. ఇంతియకాక, శ్రీకృష్ణుఁడును, నాతనిసాత్వతమార్గమువా రెల్లరును నేకకాలముననే స్వర్గస్థులైరని కథయున్నందున, కృష్ణావతారానంతరమున వారిజ్ఞాతులలో నీసంప్రదాయ మాచరణములో నున్నదని చెప్పుటకు సాధ్యము కాదు. శ్రీకృష్ణుఁ డిట్లు ప్రవర్తింపఁజేసినధర్మమును నొకవేళ నారాయణీయ మను పేరుతోఁ గాని, పాంచరాత్రమను పేరుతోఁ గాని కొద్దియో, గొప్పయో ప్రచారములో నుండియుండును. మఱియు నటువెనుకటిసాత్వతజాతియందు ప్రచారము గలిగినపిదప దానికి సాత్వతములని పేరు వచ్చియుండుననియు, ననంతరమందు శ్రీకృష్ణుఁడు నర్జునుఁడు ననువారు నరనారాయణులయవతారములే యనునూహతో నీధర్మములకు భాగవతధర్మము లని వాడుక గలిగియుండుననియు, నిటు లీధర్మములకు వేర్వేఱుపేరు లుండుట కొకవిధమగు నైతిహాసికోపపత్తి చెప్పవచ్చును కావున, ముగ్గురో, నలుగురో శ్రీకృష్ణులు పుట్టి యొక్కొక్కరు తమకు శక్యమగునంతవఱకు క్రమక్రమముగ నీధర్మములను సంస్కరింపఁ జేసిరని చెప్పవలసినయవసరము లేదు. అట్లు చెప్పుటకుఁ బ్రమాణమేమియుఁ గానరాదు. మూలధర్మములయందుఁ గ్రొత్తక్రొత్త మార్పులు వెలువడినవి; కాని బుద్ధుఁడును, క్రీస్తువును, మహమ్మదును, నొక్కొక్కరే మతస్థాపకులైనను వారివారిధర్మములందు సైతము కాలక్రమమున ననేకము లగునవియు, మంచివో చెడువో యైనవియు మార్పులు కలిగినట్లు స్పష్టముగఁ గాన్పించుచున్నది. దీనిని బట్టి అనేక బుద్ధులు, అనేక క్రీస్తువులు, అనేకమహమ్మదులున్నారని యెవ్వరు నొప్పుకొనరు.

అటులే మూలభాగవతధర్మములకును కాలక్రమమున వేర్వేఱగుస్వరూపములు ప్రాప్తము లగుటచేతను, శ్రీకృష్ణునివిషయమై కాలక్రమమున వేర్వేఱగుకల్ప నలు రూఢము లగుటచేతను, అనేకులగు శ్రీకృష్ణు లుండుటకుఁ గారణము లేదని మాయభిప్రాయము. ఏధర్మమైనను కాలక్రమమున నిట్టి మార్పులను జెందుట సహజము. కావున ననేకులగు శ్రీకృష్ణులు గాని, బుద్ధులు గాని, క్రీస్తులు గాని కలరని చెప్పనక్కఱలేదు. * శ్రీకృష్ణుఁడు, యాదవులు, పాండవులు, లేక, భారతయుద్ధము ననునీవిషయము లైతిహాసకములును, వాస్తవికములుఁ గావనియు, కల్పితములనియు ననేకులగుతార్కికులు,—అందునను కొందఱు పాశ్చాత్యతార్కికులును—తలఁచుచున్నారు. మఱియు ననేకులు మహాభారత మొకగొప్పయధ్యాత్మవిషయకమగురూపకమువలె నున్న దని యందురు; కాని మనదేశమునందున్న ప్రమాణములగు ప్రాచీనగ్రంథముల నన్నిటినిఁ జూతురేని యీశంక నిరాధార మని, నిష్పక్షపాతుఁ డగుప్రతిమనుజుఁడును నొప్పుకొనవలసివచ్చును. ఈకథలకు నితిహాసమే మూలాధార మనునదిమాత్రము నిర్వివాదమై యున్నది. నలుపు రైదుగురు శ్రీకృష్ణులు లేరనియు, నైతిహాసికపురుషుఁడొకఁడే యనియు మామత మని యిందలిసారాంశము. ఇప్పుడే శ్రీకృష్ణునియొక్క కాలము విచారింతము. శ్రీకృష్ణ,

* శ్రీకృష్ణచరిత్రయందు పరాక్రమము, భక్తి, వేదాంతము ననునవియేకాక గోపికలతోఁ గూడి చేయఁబడిన రాసక్రీడయు వర్ణింపఁబడినది. ఈవిషయములు పరస్పరవిరుద్ధములు గాన, మహాభారతమునందలి శ్రీకృష్ణుఁడు వేఱనియు, గీతలలోనున్న శ్రీకృష్ణుఁడు వేఱనియు గోకులమందలి శ్రీకృష్ణుఁడు వేఱనియు నిప్పటి పండితు లనేకులు ప్రతిపాదించుచున్నారు. ఇట్టియభిప్రాయమే డా. భండార్కరుచే "వైష్ణవశైవాదిపంథ" అనునాంగ్లేయగ్రంథమందు స్వీకరింపఁబడినది; కాని యిది యుక్తముగ లేదని నాయభిప్రాయము. గోపికలకథలయందుఁ జేయఁబడిన శృంగారరసవర్ణనము తర్వాతఁ జేయఁబడినది. అంతమాత్రముచే శ్రీకృష్ణుఁ డని పేరుగలమనుష్యు లనేకులు పుట్టిరని యంగీకరించుట యనావశ్యకము. అట్టికల్పనకు నాధార మేమియు లేదు. ఇంతియకాక గోపికలకథ భాగవతకాలమునందే మొదట ప్రచారములోనికి రాలేదు. శకకాలారంభమునందు, అశ్వఘోషునిచే రచింపఁబడిన బుద్ధచరిత్రమందు (౪. ౧౪) భాసునిబాలచరిత మనునాటకమందు సైతము (౩.౨) గోపికలు వర్ణింపఁబడిరి. అప్పుడీ విషయము డా. చింతామణిరావుపక్షము, డా. భండార్కరుగారిపక్షముకంటె మిక్కిలి సయుక్తికముగఁ దోఁచుచున్నది.

యాదవ, పాండవులయొక్కయు, భారతయుద్ధముయొక్కయు, కాల మొక్కటియే (అనఁగా: కలియుగారంభము). గానపురాణములయందున్న గణితము ననుసరించితి మేని, అప్పటినుండి యిప్పటికి నైదువేలవత్సరములకంటె నెక్కువయే యైనదనియు, నిదియే శ్రీకృష్ణునియొక్క సత్యమైనకాల మనియు, రా. బ. చింతామణిరావు వైద్య అనువారిచేఁ బ్రతిపాదింపఁబడినది. * కాని పురాణములో వర్ణింపఁబడిన పాండవులకాలము మొదలు శకకాలమువఱకుఁ బుట్టినరాజులయొక్క తరములను విచారించితి మేని యది వేఱుగనుండును. కావున "పరీక్షిన్మహారాజు జన్మము మొదలు నందునియొక్క యభిషేకపర్యంతము ౧౧౧౫, (లేక, ౧౦౧౫) సంవత్సరము లగుచున్నవని (భాగ. ౧౨. ౨. ౨౬; మఱియు విష్ణు. ౪. ౨౪. ౩౨) భాగవతమునందును, విష్ణుపురాణమునందు నున్నవచనములయొక్క యాధారమును బట్టి క్రైస్తుశకమునకు పూర్వము ౧౪౦౦ సంవత్సరములు జరిగినట్లు విద్వాంసులచే నిప్పుడు నిశ్చయింపఁబడినది. మఱియు నీకాలమును స్వీకరించితిమేని శ్రీకృష్ణుఁడు భాగవతధర్మములను యెంతతక్కువగ గణించినను ౧౪౦౦ సంవత్సరములు క్రీస్తుజననమునకు పూర్వమే (అనఁగా: బుద్ధునికంటె సుమారు ౭౦౦ సంవత్సరములు) ప్రవర్తింపఁ జేసెనని తేలెను. శ్రీకృష్ణుఁడు, పాండవులు అను వారైతిహాసికపురుషు లైనను శ్రీకృష్ణుఁ డనుక్షత్రియవీరుని క్రమముగ మొదట నొకమహాపురుషుఁ డనియు, ననంతరమున విష్ణువనియు, దుదకుఁ బూర్ణపరబ్రహ్మ మనియు బ్రాహ్మణు లంగీకరించు నప్పటికి బహుకాలము గతించియుండును కావున భాగవతధర్మము లుత్పన్నము లైనకాలమును, భారతయుద్ధముయొక్క కాలము నొకటే యని చెప్పుటకు వీలులేదని యనేకు లనుచున్నారు. కావున నీయూహలచే నేమియు ప్రయోజనము గన్పట్టదు. ఎవరిని దేవుఁ డని యెన్న వలయును, ఎవరిని యటు లనరా దనువిషయమున నాధునికులయూహకును, మూఁడు నాలుగు వేలసంవత్సరములకంటె పూర్వమునందున్న వారి యూహకును (గీ. ౧౦. ౪౧) చాల భేద మున్నది. మఱియు, జ్ఞాని తానె బ్రహ్మమయుఁడగుచున్నాఁడని

* రావుబహదూర్ చింతామణిరా వనువారు, వారిమతమును వారిచే ముద్రింపఁబడినమహాభారతముపైని టీకాత్మకమగు నాంగ్లగ్రంథమున వ్రాసియున్నారు. మఱియు నీవిషయము నక్కడనున్న దక్కన్ కలాశాలయొక్క సాంవత్సరికోత్సవసందర్భమున ౧౯౧౪ సంవత్సరమున వారొనర్చిన యుపన్యాసమున వివరించియున్నారు.

శ్రీకృష్ణునికంటె పూర్వమందున్న యుపనిషత్తులలో సిద్ధాంతీకరింపఁబడినది.(బృ.౪. ౪. ౬) మైత్ర్యుపనిషత్తునందు, రుద్ర, విష్ణు,అచ్యుత, నారాయణాదు లెల్లరును బ్రహ్మస్వరూపులే (మైత్ర్యు. ౭. ౭) యని స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడినది. శ్రీకృష్ణుఁడు పరబ్రహ్మత్వమును బొందుటకై విలంబమగుటకుఁ గారణమేమి? ఇతిహాసమును జూచితిమేని,బుద్ధుఁడు 'తాను బ్రహ్మభూతుఁ' డైనట్లు చెప్పుకొనువాఁడఁట. (సేలసుత్త. ౧౪; థేరగాథ. ౫౩౧) బుద్ధుఁడు జీవించియుండఁగనే దేవుఁ డనుగౌరవమును బొందుచుండె ననియు, మరణానంతరమతని వెంటనే యాతనికి 'దేవాధిదేవత్వము'యొక్క,లేక,వైదికధర్మములయందున్న పరమాత్మయొక్క స్వరూపము, ప్రాప్తించుటచే నాతనిని పూజించుటయు ప్రారంభింపఁబడిన దనియుఁ బ్రమాణభూతములగు బౌద్ధగ్రంథములనుబట్టి కాన్పించుచున్నది. క్రీస్తునైత మటులే గౌరవింపఁబడెను. బుద్ధుఁడును క్రీస్తువు ననువారివలెనే శ్రీకృష్ణుఁడు సన్న్యాసముఁ గైకొనలేదు. భాగవతధర్మములను, నివృత్తిపరముగఁ జెప్పలేదనుమాట నిజమే; కాని యంతమాత్రముచే, బౌద్ధధర్మములయొక్కయు, క్రైస్తవధర్మములయొక్కయు, మూలపురుషులకువలె భాగవతధర్మములయొక్క ప్రవర్తకులకును ప్రారంభమున నుండి బ్రహ్మముయొక్క గాని, లేక, దేవునియొక్క గాని స్వరూపము ప్రాపించుట కేమియు నభ్యంతరము లేదు.

శ్రీకృష్ణునికాల మిట్లు నిశ్చయింపఁబడినపిదప, భాగవతధర్మములయొక్క యుదయమును నాకాలముననే యాయె ననిచెప్పుట ప్రశస్తమును సయుక్తికమును నై యున్నది. పాశ్చాత్త్యపండితులు సామాన్యముగ నటులొప్పుకొనక పోవుటకు కారణము వేఱుగనే యున్నది. ఋగ్వేదముయొక్క కాలమే క్రీస్తువునకుఁ బూర్వమున ౧౫౦౦ గాని ౨౦౦౦ గాని సంవత్సరములకంటె నెక్కువప్రాచీనము గాదని యీపండితులలో ననేకు లిప్పటికిని చెప్పుచునే యున్నారు. కావున భక్తిపరములగు భాగవతధర్మములు క్రీస్తుశకముకంటె సుమారు ౧౪౦౦ సంవత్సరములు పూర్వము వెలువడినవని చెప్పుటకు వారిలెక్కనుబట్టి వారికే యసంగతముగఁ దోఁచుచున్నది. కారణమేమన: ఋగ్వేదానంతరమున, యజ్ఞయాగాది కర్మలకు ప్రతిపాదకమగు యజుర్వేదమును బ్రాహ్మణగ్రంథములును,అనంతరమున జ్ఞానపరములగు నుపనిషత్తులును సాంఖ్యశాస్త్రమును, తుదకు భక్తిపరములగు గ్రంథములును, నను నీక్రమము వైదికధర్మవాఙ్మయమును బట్టి నిర్వివాదముగ సిద్ధమగును. కేవల భాగవతధర్మముల గ్రంథములను జూచి

వను, ఔపనిషదికజ్ఞానము, సాంఖ్యశాస్త్రము, చిత్తనిరోధరూప మగుయోగము మొదలగు ధర్మాంగములు, భాగవతధర్మములు వెలువడుటకుఁ బూర్వమే ప్రచలితములై యుండెనని స్పష్టముగఁ గాన్పించుచున్నది. కాలము నెంత తగ్గించినను ఋగ్వేదానంతరమందును, భాగవతధర్మములు వెలువడుటకుఁ బూర్వమునను నీ వేర్వేఱగు ధర్మాంగములయొక్క ప్రాదుర్భావమును, వృద్ధియు నగులోపల పదిపం(డ్రెం)డుశతాబ్దము లైనను గడచి యుండునని చెప్పవలసివచ్చును; కాని భాగవతధర్మములను శ్రీకృష్ణుఁడు తనకాలమునందు (అనఁగా: క్రీస్తుకు పూర్వము సుమారు ౧౪౦౦ సంవత్సరములనాఁడు) ప్రవృత్తింపఁ జేసెనని యొప్పికొనినను నీపండితునిమతమున నీధర్మాంగములయొక్క వృద్ధియగుటకుఁ దగినయవకాశము సైతమ ముండదు. కారణమేమనఁ: ఋగ్వేదముయొక్క కాలమే యీపండితుఁడు క్రీస్తుపుకంటె పూర్వము ౧౫౦౦ సంవత్సరములుగాని, ౨౦౦౦ సంవత్సరములు గాని యై యుండునని యెన్నుకొనుచున్నాఁడు. అటులైన నూఱుసంవత్సరములక్రిందఁ గాని యెక్కువగ లెక్కించిన నైదాఱువందలసంవత్సరముల క్రిందటఁ గాని, భాగవతధర్మము లుత్పన్నములైనవని చెప్పవలసివచ్చును. ఈకారణమున వెనుకఁ జెప్పినటు లేదో యొకనీరసవిషయము నాధారముగఁ గైకొని దానికి శ్రీకృష్ణునియొక్క గాని, భాగవతధర్మములయొక్క గాని సంబంధమును గల్పించి, భాగవతధర్మములయొక్క యుదయము బుద్ధునియనంతరమున నాయెనని చెప్పుటకు సైతము కొంతమంది పాశ్చాత్త్యపండితులు సిద్ధముగనే యున్నారు; కాని జైనగ్రంథములలోను, బౌద్ధగ్రంథములలోను నీభాగవతధర్మములు ప్రత్యేకముగ వ్రాయఁబడుటవలన భాగవతధర్మములు బుద్ధునికంటె ప్రాచీనములైయుండునని స్పష్టముగఁ గాన్పించుచున్నవి. కావున భాగవతధర్మోదయకాలమును, ఋగ్వేదాది గ్రంథములయొక్క కాలమును, నేను వ్రాసిన "ఓరాయన" మనుగ్రంథమందుఁ బ్రతిపాదింపఁబడినట్లు వెనుకకు జరుపవలయు నని డా. బ్యుహ్లర్ అను వానిచేఁ జెప్పఁబడినది. * పాశ్చాత్త్యపండితులచే కొన్నిసందిగ్ధములగు నూహాలయొక్క బలముచే నిశ్చయింపఁబడిన వైదికగ్రంథముయొక్క కాలము సత్యమైనది కానందున, వైదికకాలముయొక్క పూర్వమర్యాద క్రీస్తుకంటె పూర్వమున ౪౫౦౦ సంవ

*డా. బ్యుహ్లర్ చే రచియింపఁబడిన *Indian Antiquary*, September 1894 (Vol. XXIII. pp. 238—249)లో 'ఓరాయన' గ్రంథముపై చేసిన విమర్శమును జూడుము.

త్సరములకంటె తక్కువ యని చెప్పుటకు వీలులేదని వేదమందున్న యుదగయన స్థితిదర్శకములగు వాక్యములయొక్క యాధారముచే ‘ఓరాయన’ గ్రంథము నందు నాచే స్పష్టముగ నిరూపింపఁబడినది. ఈయనుమాన మిప్పు డనేకులగు పాశ్చాత్త్యపండితులకు సమ్మతముగనే యున్నది. ఋగ్వేదకాల మిటులు వెనుకకు జరిపితిమేని, అనఁగా: వైదికధర్మములయొక్క యన్నియంగములవృద్ధికిని యోగ్యమగు నవకాశము నిచ్చితి మేని, భాగవతధర్మోదయకాలమును సంకోచింపఁజేయనవసరము లేదు. “ఋగ్వేదానంతరమున నుత్పన్నమైన బ్రాహ్మణాదిగ్రంథములలో కృత్తిక మొదలుకొని నక్షత్రములను లెక్కించుట సంప్రదాయమగుటచే నాబ్రాహ్మణములయొక్క కాలము క్రీస్తుకు పూర్వమునందు సుమారు ౨౫౦౦ సంవత్సరములని చెప్పవలసివచ్చును.” అని మహారాష్ట్రభాషయందు కై. శంకరబాలకృష్ణ దీక్షితునిచే తనభారతీయజ్యోతిశ్శాస్త్రముయొక్క యితిహాసమునందు నిరూపింపఁబడినది; కాని యుదగయనస్థితినిబట్టి గ్రంథములకాలమును నిర్ణయించుపద్ధతి యుపనిషత్తులవిషయములలో నుండునట్లు మా కెప్పుడును కాన్పింపలేదు. రామతాపిని వంటి భక్తిపరమైనట్టిది గాని, లేక, యోగతత్త్వమువంటి యోగపరమగునట్టిది గాని యగు నుపనిషత్తులయొక్క భాషయు, రచనయు ప్రాచీనముగఁ గన్పట్టదు. ఇంత మాత్రముచే నన్నియుపనిషత్తులకాలమును, బుద్ధునికంటె నాలుగైదువందల సంవత్సరములకంటె ప్రాచీనమై యుండదని యనేకు లూహించుచున్నారు; కాని పూర్వోక్తవిధమున కాలనిర్ణయముఁ జేయునెడల నిది తప్పని తోఁచును. జ్యోతిషముమూలమున నన్నియుపనిషత్తులకాలమును నిశ్చయించుట సాధ్యము కానిమాట నిజమే. అయినను ముఖ్యములగు నుపనిషత్తులయొక్క కాలమును నిశ్చయించుట కీరీతి మిక్కిలి యుపయోగించును. భాషయొక్క శైలిని జూచినను, మైత్ర్యుపనిషత్తు పాణినికంటె ప్రాచీనముగనే యున్నదని ప్రొ. మాక్సుముల్లరుచేఁ జెప్పఁబడినది. * కారణమేమనఁ: ఈయుపనిషత్తునందు,—మైత్రాయణీసంహితయందే పైకి కాన్పించునవియు, పాణినీయవ్యాకరణమున ప్రచారములో లేనివియు (అనఁగా: ఛాందసములైనవియు) నగు ననేక సంధులు గలవు; కాని, మైత్ర్యుపనిషత్తన్నింటిలో మొదటిది (అనఁగా: అతిప్రాచీనమగు నుపనిషత్తు) కాదు. మైత్రాయణ్యుపనిషత్తునందున్న బ్రహ్మజ్ఞానమును, సాంఖ్యము నను నీరెంటికిని సంబంధము కలదు. ఇంతి

* See Sacred Books of the East Series, Vol. XV. Intro. pp. xlviii—lii.

యకాక, యాయాస్థలములయందు ఛాందోగ్యము, బృహదారణ్యకము, తైత్తిరీయము, కఠము, ఈశావాస్యము ననునుపనిషత్తులయందున్న వాక్యములును శ్లోకములును మైత్ర్యుపనిషత్తులో ప్రమాణార్థమై గ్రహింపఁబడినవి. ఈయుపనిషత్తులయొక్క నామములు మైత్ర్యుపనిషత్తులో ప్రత్యక్షముగ వ్రాయఁబడలేదు. అయినను నీవాక్యములను వ్రాయుచు 'ఏవం హ్యాహ' అనియు, 'ఉక్తం చ'(=చెప్పఁబడినది). అనియు ఇట్లు పరవాక్యదర్శకములగు పదము లుండుటచే నావాక్యములు మఱియొక గ్రంథములోనివనియు, మైత్ర్యుపనిషత్కారుఁడు స్వయముగఁ జెప్పినవి కావనియు నిస్సంశయముగఁ జెప్పవచ్చును. మఱియు నివి యెక్కడివై నదియు నితరములగు నుపనిషత్తులను జూచి సహజముగ నిశ్చయింపవచ్చును. ఇప్పుడీమైత్ర్యుపనిషత్తునందు, కాలరూపముగు, లేక, సంవత్సరరూపముగు బ్రహ్మముయొక్క వివేచన చేయఁబడునప్పుడు (మైత్ర్యు. ౬. ౧౪) "మఘానక్షత్రము మొదలుకొని వరుసగ శ్రవిష్ఠ (అనఁగా: ధనిష్ఠానక్షత్రము) యొక్క సగముభాగము పైకివచ్చుపర్యంతము (మఘాద్యం శ్రవిష్ఠార్ధం) దక్షిణాయన మగుచున్న [illegible] ష్ఠార్ధము (అనఁగా: ఆశ్లేషానక్షత్రము) మొదలుకొని విపరీతక్రమముగ [illegible] ఆశ్లేష, పుష్యమి, ఈమొదలగు ప్రకారముగ వెనుకకు) లెక్కించుమేని ధనిష్ఠానక్షత్రముయొక్క అర్ధభాగపర్యంతము నుత్తరాయణ మగును" అని వర్ణింపఁబడినది. ఈయుదగయనస్థితిదర్శకములగు వచనము లాకాలమున నుండునట్టి యుదగయనస్థితినే యనుసరించి యుండవలయు నని స్పష్ట మగుచున్నది. మఱియు దానింబట్టి యీయుపనిషత్తుయొక్క కాలనిర్ణయమును గణితశాస్త్రమూలమున సులభముగఁ జేయవచ్చును; కాని యీవిధమున కాలనిర్ణయము నెవరును చేయలేదు. మైత్ర్యుపనిషత్తునందు చెప్పఁబడిన యీయుదగయనస్థితి వేదాంగజ్యోతిషమందున్న యుదగయనస్థితికంటె ప్రాచీన మైనది. కారణ మేమన: వేదాంగజ్యోతిషమునం దుదగయనముయొక్క యారంభము ధనిష్ఠా నక్షత్రముయొక్క ఆరంభమునుండి యగునని స్పష్టముగ నున్నది. మఱియు మైత్ర్యుపనిషత్తునం దారంభము ధనిష్ఠార్ధము మొదలుకొని చేయఁబడినది. మైత్ర్యుపనిషత్తునందున్న శ్రవిష్ఠార్ధ మనుశబ్దమున నర్ధమనుపదమునకు 'సరిగా సగము' అని యర్థము గ్రహింపవలయునా? లేక, "ధనిష్ఠ, శతతార యనునీరెంటి మధ్యమున నెక్కడనైనను" అని యర్థము చేయవలయునా? యను నీవిషయమున మతభేదములు కలవు; కాని యేమి చెప్పినను వేదాంగజ్యోతిషమునకు పూర్వమందు న్న యుదగయనస్థితి

మైత్ర్యుపనిషత్తునందు వర్ణింపఁబడినది. మఱియు నాకాలమునందుండిన స్థితి యదియే యై యుండును. ఈవిషయమై సందేహము లేదు. కావున వేదాంగజ్యోతిష కాలముయొక్క యుదగయనము మైత్ర్యుపనిషత్కాలమందలియుదగయనము కంటె సుమారు నక్షత్రములో సగము వెనుకకు వచ్చియుండునని చెప్పవలయును. వేదాంగజ్యోతిషమందున్న యుదగయనస్థితి క్రీస్తుశకముకంటె సుమారు ౧౨౦౦ సంవత్సరములు గాని, లేక, ౧౪౦౦ సంవత్సరములు గాని పూర్వమై యుండవచ్చునని జ్యోతిశ్శాస్త్రగణితమునఁబట్టి సిద్ధమగును; * మఱియు నుదగయనములోని సగము భాగము వెనుకఁబడుటకు సుమారు ౪౫౦ అబ్దము లగుననియు, మైత్ర్యుపనిషత్తు క్రీస్తుకంటె పూర్వము ౧౯౦౦ మొదలు ౧౬౦౦ వత్సరములలోపుగ నెప్పుడైనను పుట్టియుండు ననియు గణితముచే నిష్పన్నమగుచున్నది. తుట్టతుద కీయుపనిషత్తు వేదాంగజ్యోతిషముకంటె ప్రాచీనమైన దను విషయమున నైనను సంశయమేమియు నుండదు. మైత్ర్యుపనిషత్తులో నుల్లేఖింపఁబడిన ఛాందోగ్యము మొదలగు నుపనిషత్తులు మైత్ర్యుపనిషత్తుకంటెను ప్రాచీనము లని వేఱుగ చెప్పనక్కఱలేదు గదా! ఋగ్వేదము యొక్క కాలము క్రీస్తుకంటె పూర్వము సుమారు ౪౫౦౦ వత్సరము లనియు, యజ్ఞయాగాదిపరమైన బ్రాహ్మణములకాలము క్రీస్తుకు పూర్వమందు సుమారు ౨౫౦౦ వత్సరములనియు, ఛాందోగ్యము మొదలగు జ్ఞానపరము లగు నుపనిషత్తులకాలము క్రీస్తుకు పూర్వము ౧౬౦౦ సంవత్సరము లనియు నిర్ణయమైనపిదప భాగవతధర్మములయొక్క యుదయము, అభివృద్ధి వీనియొక్క కాలము నవీన మని పాశ్చాత్యపండితులు చెప్పుటకు వీలులేదు. అవునలెను, దూడవలెను నున్న శ్రీకృష్ణుఁడు, భాగవతధర్మములు ననువానికి సమకాలికత్వమును చెప్పుటకు భయపడ నవసరము లేదు. మఱియు బౌద్ధగ్రంథకారులచే వర్ణింపఁబడిన నితరములగు నితిహాసములవల్ల సిద్ధమైనవస్తుస్థితికిని సంబంధము బాగుగ కుదురును. ఈసమయముననే వైదికకాలము సమాప్తమై సూత్రములయొక్కయు, స్మృతులయొక్కయు కాలము నారంభమై యుండును.

---

* వేదాంగజ్యోతిషకాలమును గూర్చి మా *Orion* (ఓరాయనము) అను నాంగ్లేయ గ్రంథమునను, కై. శంకరబాలకృష్ణదీక్షితులచే రచింపఁబడిన 'భారతీయజ్యోతిశ్శాస్త్రేతిహాసము' అను మహారాష్ట్రగ్రంథమునను (పుట. ౮౭-౯౪ మఱియు ౧౨౭-౧౩౯) వివేచన చేయఁబడినది, చూడుము. దానియందే యుదగయనముఁబట్టి వైదికగ్రంథములకాలము నిర్ణయము విచారింపఁబడినది.

భాగవతధర్మములయొక్క యుదయము క్రీస్తుకంటె పూర్వమందు సుమారు ౧౪౦౦ సంవత్సరము (అనఁగా: బుద్ధునికంటె సుమా రేడెనిమిదినూఱుల వత్సరము) లయి యుండునని పైన చెప్పిన కాలగణనముంబట్టి సిద్ధ మగును. ఈకాలము బహు ప్రాచీనముగనే యున్నది. అయినను బ్రాహ్మణగ్రంథములయందున్న కర్మమార్గము సైతము దీనికంటె ప్రాచీన మనియు, నుపనిషత్తులయందును, సాంఖ్యశాస్త్రమునందును ప్రతిపాదింపఁ బడినజ్ఞానమును, భాగవతధర్మములు వెలువడుటకంటె పూర్వముననె ప్రచలితములై సర్వమాన్యములై యున్న వనియు పైనఁ జెప్పఁబడియున్నది. ఇట్టిస్థితిలో పూర్వోక్తమగు జ్ఞానమును గాని, ధర్మాంగములను గాని యుపేక్షింపక, శ్రీకృష్ణునివంటి చతురుఁడును, జ్ఞానియు నైనవాఁడు తనధర్మమును ప్రవర్తింపఁజేసెదనని కాని, వారు ప్రవర్తింపఁ జేసినను, నాకాలమందలి రాజర్షులకును, బ్రహ్మర్షులకును నది మాన్యమై లోకమున నది వ్యాపించిన దని కాని కల్పించుట నాకేమియు యుక్త మని తోఁపదు. క్రీస్తు తనభక్తిపరములగు ధర్మముల నే యహూదీయులకు మొదట నుపదేశించెనో వారిలో నాకాలమున ధార్మికమైన తత్త్వము లేకపోవుటచే తనభక్తిప్రధానమగు ధర్మమును తత్త్వజ్ఞానముతో సమ్మేళనముఁ జేయుట కావశ్యకత లేకపోయెను. బైబిలుయొక్క ప్రాచీనమైన నియమములలోఁ జెప్పఁబడిన కర్మమయమగు ధర్మము ననుసరించియే యీ నాభక్తిమార్గము బయలువెడలిన దని చెప్పుటచేతనే క్రీస్తుయొక్క ధర్మోపదేశకార్యము సంపూర్ణ మాయెను. క్రీస్తువుసైత మింతవఱకే ప్రయత్నించెను. కాని, క్రీస్తుధర్మములయొక్క యీవిషయమును, భాగవతధర్మములయొక్క యితిహాసముతోఁ బోల్చు సమయమున, భాగవతధర్మము లెవరిలో నేకాలమున ప్రవృత్తములైనవో నాకాలమునం దొకకర్మమార్గమునే కాక, బ్రహ్మజ్ఞానమును,కాపిలసాంఖ్యశాస్త్రసాంఖ్యమును సైతము పూర్ణముగ నెఱింగి యీమూఁడుధర్మాంగములను నేకవాక్యతను జేయుటను సైత మప్పుడు వారు నేర్చికొనిరని మనస్సునను౦చుకొనవలయును. ఇట్టిజనులతో మీకర్మకాండమును, నౌపనిషదికజ్ఞానమును, సాంఖ్యజ్ఞానమును దూరముగ నుంచి,కేవలభక్తితో భాగవతధర్మములను స్వీకరింపుఁడని చెప్పుట యుక్తముగా నుండదు. బ్రాహ్మణములు మొదలగువైదికగ్రంథములలో వర్ణింపఁబడినదియు, నాకాలమున వ్యాపించియున్నదియు నగు యజ్ఞయాగాదికర్మలకు ఫల మేమి? యని యుపనిషత్తులయందుఁ గాని, సాంఖ్యశాస్త్రమందుఁ గాని చెప్పఁబడిన జ్ఞానము వ్యర్థ మేనా? యనియు, భక్తికిని,చిత్తనిరోధరూపమగు యోగమునకును సంబంధ మెట్లు కుదురు? ననియు,సహజముగ బయలువెడలు ప్రశ్న

లకు తగినసమాధానమును చెప్పిననే కాని భాగవతధర్మములు ప్రచారములోనికి వచ్చుటకు వీలులేదు. కావున భాగవతధర్మముల యన్నింటిలో నీవిషయముల నన్నింటిని మొదటనుండి చర్చించుట యావశ్యక మగునని న్యాయదృష్టికిఁ దోఁచును. మహాభారతాంతర్గతనారాయణీయోపాఖ్యానమునుబట్టియు నీ సిద్ధాంతమే దృఢ మగును. ఈ యుపాఖ్యానమున భాగవతధర్మములతో నౌపనిషదికమైన బ్రహ్మజ్ఞానమును కలుపఁబడినది. నాలుగు వేదములు, సాంఖ్యము, యోగము నను నీయైదును భాగవతధర్మములలోఁ జేరియున్నవి కావున వానికి పాంచరాత్రధర్మము లనియు పేరు గలదు. (మ. భా. శాం. ౩౩౯. ౧౦౫) మఱియు "వేదములయందలియారణ్యకములు సైతము (అనఁగా: ఉపనిషత్తులు) ఒకదాని కొకటి యంగములగును." (శాం. ౩౪౮. ౮౨) అని చెప్పఁబడినది. పాంచరాత్రశబ్దమున కీనిరుక్తి వ్యాకరణ రీతిచే సిద్ధము కాకపోయినను అన్నిమతములయందలి జ్ఞానమున కేకవాక్యత భాగవతధర్మములయొక్క యారంభముననే చేయఁబడినదియనువిషయము మాత్రమే స్పష్ట మగును. అయినను భక్తితో నితరములగు ధర్మాంగములకును నేకవాక్యత చేయుటయు భాగవతధర్మములయందలి ప్రధానవిషయము కాదు. భక్తియొక్క ధర్మతత్త్వము భాగవతధర్మములచేతనే మొదటఁ బ్రవర్తింపఁబడలేదు. రుద్రునియొక్క గాని, లేక, విష్ణువుయొక్క గాని యేదో యొకస్వరూపమునందలి భక్తి భాగవతధర్మములు వెలువడుటకు ముందే యారంభింపఁబడియుండెను. మఱియు నుపాస్యమేదైనను నది బ్రహ్మముయొక్క ప్రతీకము, లేక, యొకవిధమగు రూపమే యను కల్పనయు పూర్వకాలముననే వెలువడియుండె నని మైత్ర్యుపనిషత్తులోని పైనఁ జెప్పినవాక్యములను బట్టి స్పష్ట మగును.(మైత్ర్యు. ౫. ౫) రుద్రుఁడు మొదలగు నుపాస్యములకు మాఱుగ వాసుదేవుఁడే యుపాస్యుఁడని భాగవతధర్మములయందుఁ జెప్పఁబడినమాట నిజమే; కాని యెవరిని భజించినను నాభజన యొక భగవంతునకే చెందును. మఱియు రుద్రుఁడును, భగవంతుఁడును ననువారిరువురు వేరని భగవద్గీతలయందును, నారాయణీయోపాఖ్యానమునందును చెప్పఁబడినది. (గీ. ౯. ౨౩; మ. భా. శాం. ౩౪౧. ౨౦–౨౬ చూడుము) కావున కేవలవాసుదేవ భక్తి యనునదియే భాగవతధర్మములకు ముఖ్యలక్షణ మని చెప్పుటకు వీలులేదు. ఏసాత్వతజ్ఞాతులలో భాగవతధర్మము వెలువడెనో వానియందు సాత్యకి మొదలగు పురుషులును, పరమభగవద్భక్తులగు భీష్మార్జునులును, సాక్షాత్తుగ శ్రీకృష్ణుఁడును పరాక్రమముతోఁ గూడిన యనేక కార్యములను జేయుచు చేయించుచు నుండిరి. కావున నాధర్మమునే యనుసరించి భగవద్భక్తులును, నాకాలమున ప్రచారములో

నున్న చాతుర్వర్ణ్యధర్మానుసారముగ యుద్ధము మొదలగు వ్యావహారిక కర్మలను చేయ వలయునని యే మూలభాగవతధర్మములయం దుండు ముఖ్యవిషయము. భక్తిమార్గము నవలంబించి వైరాగ్యయుక్తమగు తీవ్రబుద్ధితో సంసారమును వదలిన విరక్తులా కాలమున సైతము బొత్తిగ లేక పోలేదు; కాని యిదంతయు సాత్వతముయొక్క, లేక, శ్రీకృష్ణునియొక్క భాగవతధర్మములలో ముఖ్యసిద్ధాంతము కాదు. భక్తిచే పరమేశ్వరుని జ్ఞానము కలిగినపిదప భగవద్భక్తుఁడు పరమేశ్వరునివలె జగత్తుయొక్క ధారణపోషణల నిమిత్తమై ప్రవర్తింపవలయునని శ్రీకృష్ణుని యుపదేశమునందలి సారాంశము. వీనిలో బ్రహ్మజ్ఞానులు సైతము నిష్కామకర్మలఁ జేయుట కేమియు నాటంకముండదని యుపనిషత్కాలములయందు జనకాదులచే నిశ్చయింపఁబడినది; కాని, యీసమయమందు భక్తి వానిలోఁ జేరక పోవుటయే కాక జ్ఞానము కలిగినపిదప కర్మలను జేయవలయునా? వలదా? యనువిషయము వారివారియిచ్ఛానుసారముగ (అనఁగా: వైకల్పికముగ)నుండెడిది.(వే.సూ.౩. ౪. ౧౫) శుద్ధమైన నివృత్తికంటె నిష్కామ కర్మపరమైన ప్రవృత్తిమార్గమే (నైష్కర్మ్యమే) మిక్కిలి శ్రేయస్కరమని భాగవతధర్మములయందలి సిద్ధాంతము. మఱియు కర్మలకు జ్ఞానముతోడనే కాక భక్తితో సైతము యోగ్యమగు సమ్మేళనము చేయఁబడినది. భాగవతధర్మములయందున్నవియు, స్మార్తధర్మములకంటె వేఱైనవియు నగు నీధర్మములకు మూలప్రవర్తకులగు నరనారాయణులును,నిటులే యన్ని కర్మలను నిష్కామబుద్ధితోఁ జేయుచునుండిరనియు,నిటులే యెల్లవారును కర్మలనుజేయుచు నుండుట యావశ్యకమనియు మహాభారతమున నొకచోట చెప్పఁబడినది. (మ. భా. ఉద్యో. ౪౭. ౨౧,౨౨) నారాయణీయోపాఖ్యానమునందు మాత్రము "ప్రవృత్తిలక్షణశ్చైవ ధర్మో నారాయణాత్మకః" "నారాయణీయములు, లేక, భాగవతధర్మములు ప్రవృత్తిపరము (అనఁగా : కర్మపరము) లైయున్నవి" (భా. శాం. ౩౪౭. ౮౧)—అని వానిలక్షణము స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడినది. నారాయణీయములు, లేక, మూలభాగవతములగు ధర్మములలోను నిష్కామప్రవృత్తిరూపమగు తత్వమునకే నైష్కర్మ్యమని పేరు. ఇదియే మూలభాగవతధర్మములయందు సిద్ధాంతము; కాని కొంతకాలమున కీ సిద్ధాంతముయొక్క వ్యాప్తి తగ్గెను. వైరాగ్యపరమగు వాసుదేవభక్తి యీ ధర్మములలో ప్రధానముగ నంగీకరింపఁబడె నని భాగవతమును బట్టి స్పష్టమగుచున్నది. మఱియు నారదపాంచరాత్రములలో మాత్రము భక్తివలెనే మంత్రతంత్రములు సైతము భాగవతధర్మములయందుఁ జేర్పఁబడినవి. అయిన నివి యీ ధర్మములయొక్క మూలస్వరూపములు కావని భాగవతమును బట్టియే స్పష్టమగు

మున్నది. కారణ మేమన : నారాయణీయములు, లేక, సాత్వతములగు ధర్మముల విషయమై చెప్పవలసిన సమయము వచ్చినపుడు సాత్వతునియొక్క, లేక, నారాయణఋషియొక్క (అనఁగా : భాగవతములగు) ధర్మములను, నైష్కర్మ్యలక్షణములుగ నున్నవని భాగవతమునఁ జెప్పఁబడినది. (భాగ. ౧. ౩. ౮ మఱియు ౧౧. ౪. ౬). పిదప నీనైష్కర్మ్యధర్మమునందున్న భక్తికి తగినంత ప్రాధాన్యము చెప్పఁబడకపోవుటచే భక్తిపరమైన భాగవతపురాణము చెప్పవలసి వచ్చినదని చెప్పఁబడినది. (భాగ. ౧. ౫. ౧౨) దీనినిబట్టి మూలభాగవతధర్మములు నైష్కర్మ్యప్రధానములు (అనఁగా: నిష్కామకర్మయే ప్రధానముగాఁ గలవి) అనియుఁ, పిదపఁగొంతకాలమునకు వానియొక్క స్వరూపము మాఱి భక్తిప్రధానములైన వనియు నిర్వివాదముగనే సిద్ధ మగును. జ్ఞానమునకు భక్తితోడను నిత్యసంబంధముఁ గలుగఁజేయు మూలభాగవతధర్మములయందును నాశ్రమవ్యవస్థారూపమగు స్మార్తమార్గమునందును భేద మేమి? కేవలసన్న్యాసపరమగు జైనబౌద్ధధర్మముల ప్రచారముచే భాగవతధర్మములయందున్న కర్మయోగ మణఁచి వేయఁబడినందున దానికి మఱియొక (అనఁగా : వైరాగ్యపరమగు) స్వరూపము ఎట్లు వచ్చినదనియు బౌద్ధధర్మముల యేఁపణఁగినపిదప వెలువడిన వైదికసంప్రదాయములలోఁ గొన్నింటిచేతఁ దుదకు భగవద్గీతయందలిసన్న్యాసపరమగు స్వరూపమును, గొన్నింటిచేత భక్తిపరమగు స్వరూపమును, మఱికొన్నింటిచేత విశిష్టాద్వైతపరమగుస్వరూపమును, నెట్లు కల్పించినారను నిట్టి యైతిహాసిక ప్రశ్నల యొక్క వివేచనము వెనుకనే చేయఁబడినది. అందుచేత నిచ్చో మరలఁ జెప్ప నవసరము లేదు.

వైదికధర్మములయొక్క సనాతనమైన ప్రవాహమునందు భాగవతధర్మము లెప్పుడు పుట్టినదియు, మొదట నవి కర్మప్రధానములో, లేక, ప్రవృత్తిపరములో యై యుండినను, పిదప నవి భక్తిప్రధానము లయినదియు, రామానుజాచార్యుల వారికాలమున విశిష్టాద్వైతరూప మైనదియు, పైనఁ జేయఁబడిన సంక్షిప్త వివేచనవలనఁ దెలియును. భాగవతధర్మములయొక్క యీవేర్వేఱగు స్వరూపములలో మొట్టమొదటనున్న (అనఁగా:నిష్కామకర్మపరమైన)స్వరూపముమాత్రమే గీతాధర్మములయొక్క స్వరూపము.ఇప్పుడిట్టి మూలగీతలయొక్క కాలము విషయమై యేమి యూహ చేయవచ్చునో సంక్షేపముగఁ జెప్పుచున్నాఁడను. శ్రీకృష్ణుని యొక్కయు, భారతయుద్ధముయొక్కయు కాల మొకటే (అనఁగా: క్రీ. పూ సుమారు.౧౪౦౦ సంవత్సరములే) యైనను మూలగీతయు, మూలభారతము నను

భాగవతధర్మములసంబంధమైన ప్రధానగ్రంథములు రెండును నాకాలముననే పుట్టినవవి చెప్పట సాధ్యము కాదు. ఏమతధర్మమైనను బయలువెడలినవెంటనే యామతగ్రంథములు సిద్ధములై యుండవు. భారతమును గీతలును నటులే మతధర్మములు వెలువడఁగనే వెలువడినవనుటకు వీలులేదు. భారతయుద్ధమైన పిదప పాండవులకు పౌత్త్రుఁడగుజనమేజయుఁడు సర్పయాగము చేసినపుడు వైశంపాయనులు గీతాసహితమగు భారతమును తొలుత నతనికి చెప్పెను. దానినే సూతుఁడు శౌనకునకుఁ జెప్పెను. పిదప భారతము ప్రవృత్తమైన దని కథ ప్రస్తుతమహాభారతముయొక్క ప్రారంభమున వ్రాయఁబడినది. సౌతి మొదలుగాఁగల పౌరాణికులద్వారా వెలువడినపిదప దీనికి కావ్యమయమగు గ్రంథముయొక్క స్థాయికమైనస్వరూపము లభించులోపల నేమాత్రమైనను కాలము గడచి యుండవలయునని స్పష్టమగుచున్నది; కాని, యా గడచినకాల మెంత యైనదియు నిశ్చయించుట కిపుడు సాధనము లేవియు లేవు. అయినను భారతయుద్ధమైనపిదప సుమారు ౫౦౦ సంవత్సరములలోపలనే యార్షమహాకావ్యాత్మకమగు మూలభారతము నిర్మింపఁబడియుండునని చెప్పుట యొకసాహసము కాదు. కారణ మేమనఁ: బౌద్ధధర్మములను బోధించు ధర్మగ్రంథములు, బుద్ధునిమరణానంతర మింతకంటె శీఘ్రముగ బయలువెడలెను. ఆర్షమహాకావ్యమున నాయకుని పరాక్రమమును మాత్రమే వర్ణించుటచేత కార్యనిర్వాహము కానేరదు. నాయకుఁడు చేయవలసినకార్యము యోగ్యమైనదియు, అయోగ్యమైనదియు సైతము చెప్పవలసివచ్చును. వేయేల? ఆర్షమహాకావ్యములో నిది యొకముఖ్యకార్య మని సంస్కృతవాఙ్మయమునుబట్టియే కాక యితరవాఙ్మయములయందలి యిట్టిమహాకావ్యములనుబట్టియుఁ గన్పట్టును. ఇప్పటివారియూహలనుబట్టి విచారించితిమేని, నాయకుని కృత్యములను పరిశుద్ధమగు నీతిదృష్టితో సమర్థింపవలయును; కాని, పూర్వకాలమున నిప్పటివలె ధర్మమునకును, నీతికిని భేదము పరిగణింపఁబడకపోవుటచే దీనిని సమర్థించుటకు ధర్మదృష్టి తప్ప మఱియొకమార్గము లేకపోయెను. మఱియు భారతమునందలి నాయకుల కన్వయించునట్టి, లేక, వారిచేతనే ప్రవర్తింపఁజేయఁబడినట్టి భాగవతధర్మములయాధారముచేతనే వారికృత్యములను సమర్థించుట యావశ్యక మని వేఱుగఁ జెప్ప నక్కఱలేదు. మఱియు భాగవతధర్మములే కాక యాకాలమున బయలువెడలినయితరములగు వైదికధర్మమార్గములు సైతము కొంచెము కొంచెముగఁ గాని, పూర్తిగఁ గాని నివృత్తిపరములే యై యుండుటచేఁ వానియందున్న ధర్మతత్త్వముయొక్క యాధారముచేఁ భారతమునందలి నాయకుల

యొక్క పరాక్రమకృత్యములను పూర్ణముగ సమర్థించుటకు వీలులేకపోయెను. కావున మహాకావ్యాత్మకమగు మూలభారతములోనే కర్మయోగపరములగు భాగవత ధర్మములను నిరూపించుట యావశ్యక మాయెను. గీత యానిరూపణమే యై యున్నది. మఱియు భాగవతధర్మములయొక్క మూలస్వరూపమును యుక్తియుక్త ముగ ప్రతిపాదించుటకు, యథార్థముగ మొదటిగ్రంథము కాకపోయినను మూలగ్రంథ మగుటచే దానియొక్క కాలము సుమారు ౫౦౦ సంవత్సరములై యుండవచ్చు నని యూహింపవచ్చును. ఇట్లూహించుట కేమియు నభ్యంతరము లేదు. గీత యనునది భాగవతధర్మములను బోధించు మొదటిగ్రంథము కాకపోయి నను పైన చెప్పినట్లు ముఖ్యగ్రంథమైనను కావచ్చును; కాన, దానియందు ప్రతి పాదింపఁబడిన నిష్కామకర్మయోగ మాకాలమున నాచరణలో నున్న యితరధర్మ మార్గములతో—అనఁగా: కర్మకాండతోడను, నౌపనిషదజ్ఞానముతోడను, సాంఖ్య ముతోడను, చిత్తనిరోధకరూపమగు యోగముతోడను, భక్తితోడను—విరోధింప కుండనే యున్నదని నిరూపించుట యావశ్యకము. వేయేల? ఇటులే మతముతోడను విరోధింపకుండుటయే యీగ్రంథమువలనఁ గలుగుముఖ్యప్రయోజన మనియుఁ జెప్పవచ్చును. వేదాంతము, మీమాంసయు నను నీమార్గప్రదర్శకములగు గ్రంథ ములు పిదప బయలువెడలియుండుటచే మూలగీతలయందు వానిని ప్రతిపాదించు టకు వీలు కలుగకపోయెను. కావుననే గీతలలోనున్న వేదాంతము ప్రక్షిప్తమై యుండునని యనేకు లెన్నుచున్నారు; కాని యీమార్గప్రదర్శకములగు వేదాం తము, మీమాంసయు ననుశాస్త్రములు పిదప రచింపఁబడినవైనను వానియందుఁ బ్రతిపాదింపఁబడినవిషయము మిక్కిలి ప్రాచీనమైనదని పైనఁ జెప్పఁబడినది. కావున నీవిషయము మూలగీతలయందుఁ జెప్పఁబడుట యొకదోషము కాదు. అయినను మూలభారతమునుబట్టి మహాభారతము రచియింపఁబడినపుడు మూలమునందున్న గీతలు బొత్తిగ మాఱలేదనియు నే చెప్పను. ఏమతమున నైనను నన్నిదేశములయం దును నప్పుడప్పుడు భేదములుగలిగి యనేకము లైనయుపమతములు నిర్మితములగు చుండునని యితిహాసములంబట్టి కాన్పించును. భాగవతధర్మములవిషయమును నిటులే యుండవచ్చును. నారాయణీయోపాఖ్యానమునందే కొందఱు భాగవతధర్మములు చతుర్వ్యూహములు (అనఁగా: వాసుదేవుఁడు, సంకర్షణుఁడు, ప్రద్యుమ్నుఁడు, అనిరుద్ధుఁడు) కలవనియు, కొందఱు త్రివ్యూహములు గలవనియు, మఱికొందఱు ద్వివ్యూహములే యనియు, నింకను కొంద ఱేకమే కలదనియు చెప్పుదురని స్పష్ట ముగఁ జెప్పఁబడినది (మ. భా. శాం. ౩౪౮. ౫౭). ఇటులే మఱికొన్నిమతభేద

ములు తర్వాతవెలువడియుండవచ్చును. అటులే యౌపనిషదికము, సాంఖ్యము వై జ్ఞానమును వృద్ధియగుచునే యుండెను. కావున మూలగీతలయందు స్థాలిత్య మేమైన నున్నచో దానిని తొలఁగించి యవి వృద్ధిపొందుచున్న పిండబ్రహ్మాండముల జ్ఞానముతోఁ బూర్తిగఁ గలసిపోవునట్లు చేయుట యస్వాభావికముగాని, మూల గీతలయుద్దేశమునకు విరుద్ధముగాని కాదు. కావుననే ప్రస్తుతమందున్న గీతలయందు బ్రహ్మసూత్రము లుల్లేఖింపఁబడినవని పైన "గీతలు-బ్రహ్మసూత్రములు" అనుశీర్షిక క్రింద నిరూపింపఁబడినది. మఱియు గీతలయం దిట్టివి మఱికొన్నిమార్పు లుండ వచ్చును. అయినను మూలగీతాగ్రంథమున నిట్టి హెచ్చుతగ్గుల నైనను విశేషము చూపుట సాధ్యము కాదు. గీతకు ప్రస్తుతమందున్న ప్రామాణ్యము మహాభార తానంతరమున వచ్చినట్లుగఁ గన్పట్టదు. బ్రహ్మసూత్రముల యందే 'స్మృతి' శబ్ద ముచే గీత ప్రమాణార్థమై స్వీకరింపఁబడినదని పైన చెప్పఁబడినది. మూలభారతమ మహాభారతమైనప్పుడు మూలగీతలయందు విశేషము భేద ముండు లేని యీ ప్రామా ణ్యమున కాటంకము వచ్చియే యుండును; కాని, [redacted] మంతకంటెను వృద్ధి యగుచునే యుండెను. మూలగీతలయం దేమేని [redacted] కాదు. మూలమున్న యర్థము దేనిచే పరిపోషింప [redacted] ననుమానింప వలసివచ్చును. గీతకు నొకపరి యిట్లు ప్రాప్తమైనస్వరూపమే యింతపర్యంతమును స్థిరముగ నుండెను. పిదప దానిలో మార్పేమియును జరుగలేదు. అని యాయాపురాణములయందు ప్రస్తుత మందున్న భగవద్గీతను బోలునట్లుగఁ జెప్పఁబడిన యనేకములగు గీతలంబట్టి స్పష్ట మగును. కారణమేమన: ఈపురాణము లన్నింటిలో నతిప్రాచీనమగుపురాణము కంటె నైతము కొన్ని శతకములనుండి యైనను ప్రస్తుతమందున్న గీత పూర్ణముగ ప్రమాణభూతము కానిచో, నాకారణముననే మార్చుటకు వీలులేక దానిఁ బోలునట్లు మఱియొకగీత చెప్పఁబడిన దను కల్పనయే తోఁచుటకు వీలులేదు. అట్టు లనే ప్రతిసాంప్రదాయికటీకాకారుఁడును, గీతలయందున్న యొకశబ్దమునకే బలాత్కారముగ వేర్వేఱగునర్థము చెప్పి గీతార్థమును తమసంప్రదాయమున కను కూలముగ నున్నదని నిరూపించుటకై శ్రమపడవలసిన యవసరమును లేదు. ప్రస్తు తము గీతలో నున్నకొన్ని సిద్ధాంతములు పరస్పరవిరుద్ధములుగఁ గాన్పించుచున్నవి. కావున ప్రస్తుతమందున్న మహాభారతమునందలి గీతలలో నైతము పిదప నప్పుడ ప్పుడు మార్పు చేయఁబడియుండునని యనేకు లూహించుచున్నారు; కాని, యీ

విరోధము వాస్తవికము కాదనియు, నిది ధర్మప్రతిపాదనము చేయు పూర్వాపర వైదికపద్ధతియొక్క స్వరూపమును బాగుగఁ దెలిసికొనకపోవుటచేఁ గలుగు భ్రమ యనియు నారంభముననే చెప్పఁబడినది. ప్రాచీనములగు నాయాధర్మాంగముల కేకవాక్యతను జేసి ప్రవృత్తిమార్గమును విశేషముగ సమర్థించు భాగవతధర్మములు వెలువడినపిదప సుమారు ౫౦౦ సంవత్సరములకు, అనఁగా: క్రీస్తుకంటె పూర్వమున సుమారు ౯౦౦ సంవత్సరములకు, ఆమూలభాగవతధర్మములనే ప్రతిపాదించు మూలభారతమును గీతయుఁ బుట్టియుండు ననియు, భారతము మహాభారతముగ పరిణమించునప్పు డీమూలగీతలయం దాయర్థమును బోషించుమార్పేమాత్రమో చేయఁబడినను గీతలయొక్క ముఖ్యస్వరూపముమాత్ర మప్పుడును మాఱలేదనియు, ప్రస్తుతమహాభారతమున గీతలఁ జేర్చిన పిదప దానియందు మరల మార్పేమియుఁ గలుగలేదనియు, అట్లు కలుగుటకు సాధ్యము గాకపోయె ననియు నీవివేచనను బట్టి ముఖ్యముగఁ దెల్లమగునని యిందలిసారాంశము. మూలగీతయొక్క గాని, మూలభారతముయొక్క గాని స్వరూపవిషయమునను, కాలవిషయమునను నీనిర్ణయ మెల్లవారిచేతను స్థూలదృష్టితోఁ జేయఁబడినది. కారణమేమన: ఆనిర్ణయమును జేయుటకు వలసినంతసామగ్రి యిప్పుడు లభింపదు; కాని ప్రస్తుతమందున్న మహాభారతమును, ప్రస్తుత మున్నగీతయు ననువానివిషయ మట్టుల గానేరదు. వానియొక్క కాలనిర్ణయమునకై యనేకములగుసాధనములు లభించుచునే యున్నవి. కావున నాచర్చ దీనిపిదప నుండు ప్రకరణభాగమునఁ బ్రత్యేకముగ చేయఁబడినది. ప్రస్తుతమందున్నగీతయు, ప్రస్తుతమందున్న మహాభారతమును (అనఁగా: ప్రారంభమునుండి, క్రమక్రమముగ మార్పుఁ జెంది తుద కిప్పటికి తేలినగీతయు మహాభారతము) నను నివియే మూలగ్రంథములు గాని, తత్పూర్వమునం దున్నవి మూలగ్రంథములు కావని చదువరు లెఱుంగవలయును.

భాగము ౫—ఇప్పటి గీతయొక్క కాలము.

భగవద్గీత యనునది భాగవతధర్మములకు ప్రధానగ్రంథము. ఈభాగవతధర్మములు క్రీస్తుకంటె సుమారు పదునాల్గుశతాబ్దముల (క్రీ. పూ. ౧౪౦౦) క్రిందటను, తదనంతరమున కొన్నిశతాబ్దములకు పిదప మూలగీతయు బయలుదేరి యుండు

నని స్థూలదృష్టిచే నైన నిశ్చయింపఁబడినది. మఱియు మూలభాగవతధర్మములు నిష్కామకర్మప్రధానము లయిననవనియు, వానికే భక్తిప్రధానమైనరూపాంతరము కలిగి తుదకు విశిష్టాద్వైతము సైతము వానిలో నెట్లు చేరినదియుఁ జెప్పఁబడెను. మూలగీతలవిషయమై కాని, లేక, మూలభాగవతధర్మములవిషయమై కాని యింత కంటె విశేషముగ వ్రాయుట కిప్పుడైనను సాధనములు లేవు. మఱియు పదిపదునైదు సంవత్సరంబులకుపూర్వమున ప్రస్తుతమహాభారతముయొక్కయు, ప్రస్తుతగీతయొక్కయు సంబంధమున సైత మటులే యుండెను. కాని. డా. భాండార్కర్, కై. కాశీనాథపంత్ తెలంగ్, కై. శంకరబాలకృష్ణ దీక్షితులు, రావుబహదూర్ చింతామణిరావు వైద్య మొదలగువారియొక్క ప్రయత్నముచే, ప్రస్తుతమునందు భారతముయొక్కయు, ప్రస్తుతమున నుండుగీతయొక్కయు కాలమును నిర్ణయించుటకు అనేక ప్రమాణములు చూపఁబడినవి. మఱియు నిటీవలనింక నొకటిరెండు ప్రమాణములు 'కై. త్ర్యంబకగురునాథకాళే' యనువారిచే నిరూపింపఁబడినవి. వీని నన్నింటిని క్రోడీకరించి, నాకుఁ దెలిసినంతవఱకు వానియందు ప్రామాణ్యమును నిరూపించుచు పరిశిష్టమగు నీభాగము నిమిడ్చి వ్రాసితిని. ఈపరిశిష్టప్రకరణముయొక్క ప్రారంభముననే యిప్పటిమహాభారతమును, ఇప్పటిగీతయును నొకరిచేతనే రచింపఁబడినవని సప్రమాణముగ నిరూపించితిని. ఈరెండుగ్రంథములు నొకరే రచియించిరి, ఒకకాలముననే పుట్టినవని యందుమేని మహాభారతముయొక్క కాలమునుబట్టి గీతలయొక్క కాలమును సైతము నిర్ణయము చేసినటులే యగును. కావున నీభాగమున నిప్పటిమహాభారతగ్రంథకాలమును నిర్ణయించుటకుఁ గలముఖ్యములైన ప్రమాణములను జెప్పి పిదప నిప్పటిగీతాగ్రంథకాలమును నిర్ణయము చేయుటకుపయోగించు ప్రమాణములను ప్రత్యేకముగ వ్రాసితిని. కావున మహాభారతముయొక్క కాలమును నిర్ణయించుటకుఁ గలప్రమాణము లొకవేళ నెవరికైన సందిగ్ధములుగఁ దోఁచినను, గీతయొక్క కాలనిర్ణయమునకు దానివలన నేమియు బాధయుండదు.

మహాభారతకాలనిర్ణయము — మహాభారత మనుగ్రంథ మతివిస్తీర్ణమైనది; కాని యిప్పుడున్న మహాభారతమున కొంచెమెచ్చుతక్కువగ లక్షశ్లోకములు గలవు. హరివంశమునుసైతము గలిపినను లక్షసంఖ్య పూర్తి కానేరదని, రావు బహదూరు వైద్యునిచే వ్రాయఁబడినమహాభారతమునకు టీకవలె నుండు నాంగ్లేయభాషకు భాషాంతరీకరణమైన గ్రంథముయొక్క మొదటిపరిశిష్టమున నిరూపింపఁ

బడినది.* అయినను భారతము మహాభారతమైనపిదప గొప్పగ్రంథముగ పరిణమించినగ్రంథ మనేకస్థలములయం దిప్పు డున్న దానివలెనే యుండునని నిరాటంకముగఁ జెప్పవచ్చును. ఈమహాభారతమునందు యాస్కునియొక్క నిరుక్తమును మనుసంహితయును, భగవద్గీతయందు బ్రహ్మసూత్రములును నుల్లేఖింపఁబడిన వని పైఁ జెప్పఁబడినది. ఇంతియె కాక, యిప్పుడు దానియొక్క కాలమును నిర్ణయించుటకు లభించుప్రమాణము లేవి యనః:—

౧. ఈపదునెనిమిదిపర్వములు గలిగినగ్రంథమును, హరివంశమును 'జావా' దేశమునకును, 'బాలీ బేటు' అనుదేశమునకును నాలుగైదు శతాబ్దములకంటె పూర్వమే కొనిపోఁబడినవి. ఆదేశములయందున్న ప్రాచీన మగు'కవి'యనుభాషలోనికి భాషాంతరీకరణము చేయఁబడినవి. ఈభాషాంతరములలో ఆది, విరాట, ఉద్యోగ, భీష్మ, ఆశ్రమవాసి, ముసల, ప్రస్థానిక, స్వర్గారోహణము లను నీయెనిమిది పర్వములు బాలీబేటులో కలవు. వానిలోఁ గొన్ని ముద్రితములై యున్నవి. కవిభాషయందు భాషాంతరీకరణము చేయఁబడినను దానియం దక్కడక్కడ మహాభారతమునందలి మూలసంస్కృతశ్లోకము లుదాహరణమునకై వ్రాయఁబడియున్నవి. వీనిలో నుద్యోగపర్వమునందున్నశ్లోకములను నేను పరిశీలించి చూచితిని. అవి యన్నియు ప్రస్తుతమందు కలకత్తాలో ముద్రితమైన మహాభారతమునందలి యుద్యోగపర్వములోని యధ్యాయములలో వరుసగ నక్కడక్కడ కాన్పించుచున్నవి. దీనినిం బట్టి లక్షశ్లోకములు గలమహాభారత మిప్పటికి నాలుగుశతాబ్దములకు (శకసంవత్సరములకు) పూర్వముననే, యధమపక్షము రెండువందలసంవత్సరములకంటె వెనుకనైనను భరతఖండమున ప్రమాణభూతముగ నుండి యుండవచ్చునని సిద్ధ మగుచున్నది. కారణమేమన: అట్లుగానిచో జావాదేశమునకును బాలీబేటు దేశమునకును కొనిపోవ నవసరమేమి? టిబేట్ భాషలోనికి సైతము మహాభారతము భాషాంతరీకరింపఁబడెను; కాని యది దీనివెనుక చేయఁబడినది. †

* *The Mahabharata*: *a criticism* P. 185. రా. బ. వైద్యుల మహాభారతమునకు టీకాత్మకమగు నీపుస్తకమునె తొలుదొలుత ప్రమాణముగఁ జూపెదను.

† జావా, బాలిబేటులందున్న మహాభారతము విషయమై *The Modern Review*, July 1914, pp. 32—38 అనుదానిలో వ్రాయఁబడినది, చూఁడుము. మఱియు టిబేట్ భాషయందలి మహాభారతముయొక్క సంపూర్ణమగు నుల్లేఖము Rockhill's *Life of the Buddha*, P. 228 note 1. లో వ్రాయఁబడినది.

౨. చేది సంవత్సరములు ౧౯౭, అనఁగా: ౩౬౭ శకాబ్దములు గల గుప్త రాజులయొక్క యొకశిలాశాసన మిప్పుడు కాన్పించినది. దానియందు మహాభారత మను గ్రంథము లక్షశ్లోకములు గలది యని స్పష్టముగ నిర్దేశింపఁబడినది. దానింబట్టి శకాబ్దములు ౩౬౭ నకు పూర్వమే యొకటి రెండు శకవత్సరంబులకు వెనుక నదియుండు నని కన్పట్టుచున్నది. *

౩. ఇప్పుడు ప్రసిద్ధములైన భాసకవి నాటకములలోఁ బెక్కునాటకములు మహాభారతమునందలి యాఖ్యానములనుబట్టియే రచియింపఁబడినవి. అనఁగా: భాసునికాలమున మహాభారత ముండె ననియు, లోకులు దానిని ప్రమాణముగ నంగీకరించుచుండి రనియు స్పష్ట మగుచున్నది. భాసకవికృత 'బాలచరిత' మను నాటకమున శ్రీకృష్ణుని బాల్యవిషయమును, గోపికలవిషయము నుల్లేఖింపఁబడినవి. కావున హరివంశమునైత మాకాలమున నుండి యుండవచ్చును. భాసుఁడు కాళిదాసుకంటె పూర్వకవి యనుట నిర్వివాద మైనది. భాసకృతనాటకములకు సంపాదకుఁ డగు పండిత. త. గణపతిశాస్త్రిచే భాసుఁడు చాణక్యునకంటె ప్రాచీనుఁ డని స్వప్నవాసవదత్త యనునామము గలనాటకముయొక్క ప్రస్తావనయందు వ్రాయఁబడినది. కారణ మేమి యన: భాసుని నాటకమున స్పష్టముగఁ గాన్పించుచున్న యొకశ్లోకము చాణక్యునిచే రచియింపఁబడిన యర్థశాస్త్రమునందు కలదు. అక్కడ నది మఱియొకరిదని యుల్లేఖింపఁబడినది. కాన, నీ కాలము సందిగ్ధ మనినను, భాసకవికాలము క్రీస్తుశకమున రెండవది గాని, మూఁడవది గాని యగుశతకమునకంటె నెక్కువ నూతన మని చెప్పుటకు వీలులేదని మాత్రమే నేను చెప్పుదును.

౪. అశ్వఘోషుఁ డనునొక బౌద్ధకవి శాలివాహనశకారంభమున పుట్టె నని బౌద్ధగ్రంథములనుబట్టి నిశ్చయింపఁబడినది. ఈయశ్వఘోషుఁడు బుద్ధచరిత్రమనియు, సౌందరానంద మనియు పేరు గలరెండు బౌద్ధధర్మబోధకములగు సంస్కృతమహాకావ్యములను రచించెను. అవి ప్రస్తుతమున ముద్రితములై ప్రసిద్ధిఁ గాంచియున్నవి. ఈ రెండింటియందును భారతకథ యుల్లేఖింపఁబడినది.

---

* ఈశిలాలేఖనము *Inscriptionum Indicarum* అను గ్రంథముయొక్క మూఁడవఖండమందు ౧౩౪-వ పుటలో సంపూర్ణముగ వ్రాయఁబడినది. మఱియు శంకరబాలకృష్ణదీక్షితులవారిచే ప్రచురింపఁబడిన మహాభారతీయ జ్యోతిశ్శాస్త్రమునందు (పు. ౧౦౮) నుల్లేఖము చేయఁబడినది.

ఇంతియె కాక యశ్వఘోషునిచే రచియింపఁబడినట్లు చెప్పఁబడు, వజ్రసూచి కోపనిషత్తుయొక్క వ్యాఖ్యానరూపమగు నొకగ్రంథము కలదు. ఈవజ్రసూచి కోపనిషత్తు నతఁడే రచియించె ననియుఁ జెప్పవచ్చును. ప్రొ. వేబరనునాతఁ డీగ్రంథమును ౧౮౬౦-వ సంవత్సరములో జర్మనీదేశమునం దచ్చు వేయించెను. దానియందు హరివంశమునందలి శ్రాద్ధమాహాత్మ్యములోని "సప్తవ్యాధా దశార్ణేషు..." (హరి. ౨౪. ౨౦ మఱియు ౨౧) మొదలగు శ్లోకములును, మహాభారతములోని మఱికొన్నిశ్లోకములును (ఉద్ధాహరణార్థమై మ. భా. శాం. ౨౬౧. ౧౭) వ్రాయఁబడినవి. దీనినిబట్టి శకారంభమునకు పూర్వమున హరివంశముతోఁ జేరి ప్రస్తుతమం దున్నలక్షశ్లోకములు గలమహాభారత ముండె నని కాన్పించుచున్నది.

౫. అశ్వలాయన గృహ్యసూత్రమునందు (౩. ౪. ౪) భారతమును, మహాభారతమును వేఱుగ నుల్లేఖింపఁబడి యున్నవి. బౌధాయనధర్మసూత్రములలో నొకస్థలమున (౨. ౨. ౨౬) మహాభారతమునందలి యయాతి-ఉపాఖ్యానమునందున్న యొకశ్లోకము వ్రాయఁబడినది (మ. భా. ఆ. ౭౮. ౧౦); కాని యీయొక్క శ్లోకమునుబట్టియే బౌధాయనులకంటె పూర్వమున మహాభారత ముండెనని, నిశ్చయముగ నూహించుట సాధ్యము కాదని బుహ్లార్ దొర చెప్పుచున్నాఁడు; * కాని యట్లు చెప్పుట యుక్తమైనది కాదు. కారణమేమి యన: బౌధాయనులగృహ్యశేషసూత్రములయందు విష్ణుసహస్రనామము లుల్లేఖింపఁబడినవి. (బౌ. గృ. శే. ౧. ౨౨. ౮) ఇంతయేకాక యాసూత్రములలోనే (౨. ౨౨. ౯.) పిదప గీతలలోని "పత్రం పుష్పం ఫలం తోయం..." అను శ్లోకమును (గీ.౯. ౨౬) వ్రాయఁబడినది. బౌధాయనసూత్రములయందున్న యీయుల్లేఖము మొదట, కై. త్ర్యంబకగురునాథకాశేచేఁ బ్రచురపఱుపఁబడినది. † మఱియు దానింబట్టి బుహ్లార్ దొరయొక్క పూర్వపక్షము నిర్మూల మగును. అశ్వలాయనునకును, బౌధాయనునకును మహాభారతము బాగుగఁ దెలియునని చెప్ప

---

* See Sacred Books of the East Series, Vol. XIV. Intro. p. XLI.

† కై. త్ర్యంబకగురునాథకాశే గారిసంపూర్ణలేఖము *The Vedic Magazine and Gurukula Samachar*, Vol. VII. Nos. 6, 7 pp. 528—532. అనుదానిలో ముద్రితమై యున్నది. ప్రొ. కాశే యని లేఖకుని పేరు పొరపాటున అచ్చువేయఁబడినది.

వలసివచ్చును. బౌధాయనుఁడు క్రీస్తుశకముకంటె పూర్వమున సుమారు నాలుగు శతాబ్దముల ప్రాంతమున పుట్టి యుండునని బుహ్లారుచేతనే యితరప్రమాణములను బట్టి నిశ్చయింపఁబడినది.

౯. మహాభారతముననే విష్ణువుయొక్క యవతారములను చెప్పినచోట నాయవతారములలో బుద్ధునియొక్క పేరు లేదు. మఱియు నారాయణీయోపాఖ్యానమునందు (మ. భా. శాం. ౩౩౯.౧౦౦) దశావతారములయొక్క పేరులున్నచోట 'హంస'అను ప్రథమావతారమును జెప్పి కృష్ణానంతరమున నొకసారే కలికిని జేర్చి పది యనుసంఖ్యపూర్తి చేయఁబడినది. అయినను వనపర్వమునందు కలియుగముయొక్క భవిష్యత్ స్థితిని చెప్పునప్పుడు, "ఏడూకచిహ్నా పృథివీ న దేవగృహభూషితా"—అనఁగా: భూమిపై దేవాలయములకు మాఱుగ నేడూకములుండును—అని వర్ణింపఁబడినది. (మ.భా.వన. ౧౯౦.౬౭) బుద్ధునియొక్క కేశమునుగాని,దంతమును గాని, యేదో యొకస్మరింపఁజేయువస్తువును గాని పాతిపెట్టి దానిపై కట్టిన స్తంభము గాని మందిరము గాని, లేక, యిల్లు గాని యేడూక మనబడును. దీనినే యీకాలమున మహారాష్ట్రభాషలో 'డాగోబా' యని చెప్పుదురు. డాగోబా యనుశబ్దము సంస్కృత'ధాతుగర్భ'(=పాలీ డాగబ్) శబ్దముయొక్క యపభ్రంశము. 'ధాతు'వనఁగా: 'లోపల నునుపఁబడినస్మారకవస్తువు' అని యర్థము. సింహళమునను బర్మాదేశమునను నిట్టిడాగోబాలు ప్రతిదిక్కునను గలవు. దీనింబట్టి బుద్ధుఁడు పుట్టినపిదపనైనను, నతని నవతారములలో లెక్కించుటకు పూర్వముననైనను మహాభారతము పుట్టినట్లు కాన్పించుచున్నది. మహాభారతమునందు బుద్ధుఁ డనియు, ప్రతిబుద్ధుఁ డనియు శబ్దము లనేకస్థలములయందుఁ బ్రయోగింపఁబడినవి.(శాం. ౧౯౪. ౫౮; ౩౦౭.౪౭; ౩౪౩.౫౨); కాని యాపదమునకు "జ్ఞాని, జ్ఞాత, లేక, స్థితప్రజ్ఞుఁడైనపురుషుఁడు" అని మాత్రమే యర్థ మక్కడ నిర్దేశింపఁబడినది. బౌద్ధధర్మములలోనుండి యాశబ్దములను గ్రహించినట్లు కన్పట్టదు. వేయేల? బౌద్ధులచేతనే యీశబ్దములు వైదికధర్మములలోనుండి గ్రహింపఁబడియుండు నని యూహించుట కిది యొకప్రబలమైనకారణము.

౭. మహాభారతముయొక్క నక్షత్రములలెక్కకు కృత్తిక మొదలు గాని యశ్విని గాదు. (మ. భా. అను. ౬౪ మఱియు ౮౯). మేషము, వృషభము మొదలుగాఁ గలరాసు లెక్కడను చెప్పఁబడలేదు. ఈవిషయము కాలనిర్ణయమును గుఱించి మిక్కిలి గొప్పది. కారణ మేమన: గ్రీకుదేశీయులయొక్క సహవాసముచే మేష-వృషభాదిరాసుల ప్రచారము హిందూస్థానమునకు రాకపూర్వము

(అనఁగా: అలగ్జాండరు కాలమునకు పూర్వమున) మహాభారతగ్రంథము పుట్టి యుండునని దానింబట్టి సహజముగనే యూహింపఁబడును; కాని దీనికంటెను గొప్పది యగువిషయము మఱియొక టున్నది. శ్రవణము మొదలు నక్షత్రములను లెక్కించుటయే యనుగీతయందు (మ. భా. అశ్వ. ౪౪. ౨ మఱియు ఆది. ౭౧. ౩౪.) చెప్పఁబడినది. విశ్వామిత్రుఁడు శ్రవణము మొదలుకొని నక్షత్రములను లెక్కపెట్టుట నారంభించినట్లున్నది. అప్పుడు శ్రవణనక్షత్రము మొదలుకొనియే యుత్తరాయణ మారంభ మగుచుండుటచే నట్లు లెక్కింపఁబడెనని టీకాకారులు నుడివిరి. అంతకంటె నా స్థలమున వేఱొకయర్థము బాగుగ నుండనేరదు. వేదాంగ జ్యోతిషకాలమందు ధనిష్ఠానక్షత్రమున నుత్తరాయణ మారంభమగుచు నుండెను. ధనిష్ఠయం దుదగయనకాలము జ్యోతిర్గణితమును బట్టి శకకాలముకంటె పూర్వమున సుమారు ౧౫౦౦ సంవత్సరము లుండును. మఱియు జ్యోతిర్గణితమునుబట్టి యుదగయన మొకనక్షత్రము వెనుకఁ బడుటకు సుమారు ౧౦౦౦ వత్సరములు పట్టును. ఈలెక్కను బట్టి శ్రవణారంభమున నుదగయనము కాఁబోవుకాలము శకముకంటె పూర్వమున ౫౦౦ వత్సరము లుండును. అనఁగా: శకమునకు పూర్వము ౫౦౦ వత్సరముల ప్రాంతమున మహాభారతము పుట్టి యుండునని గణితముచే నిరూపింప వచ్చును. కై. శంకరబాలకృష్ణదీక్షితుఁడు, తనభారతీయ జ్యోతిశ్శాస్త్రమునం దీవిధముననే యూహించినట్లు వ్రాసెను. (భా. జ్యో. పు. ౮౭-౯౦, ౧౧౧ మఱియు ౧౪౭ చూడు) ఈప్రమాణమునందలి, విశేషమేమన: దీనింబట్టి ప్రస్తుత మహాభారతముయొక్క కాలము శకముకంటె ౫౦౦ సంవత్సరములకంటె పూర్వమని చెప్పుటకు వీలులేదు.

౮. రావుబహదూర్ వైద్యునిచే వ్రాయఁబడిన మహాభారతముయొక్క టీకాత్మకమైన యింగ్లీషుగ్రంథములో చంద్రగుప్తుని కొలువుకూటమున (ఇ. స. పూర్వమందు సుమారు ౩౨౦ సంవత్సరముల క్రింద) నుండినట్టి మెగస్థనీస్ అను పేరు గలగ్రీకున్యాయవాదికి మహాభారతమునందలి కథలు తెలిసియున్న వని నిర్దేశింపఁబడి యున్నది. మెగస్థనీసుయొక్క గ్రంథ మిప్పుడు సంపూర్ణముగ లభ్యపడదు; కాని యందుండి యితరులచే గ్రహింపఁబడినవచనముల నన్నిటిని సమకూర్చి మొదట జర్మనీభాషలో నచ్చొత్తించిరి. పిదప దానిని మక్క్రిండ లనువాఁ డింగ్లీషునకు మార్చెను. ఈపుస్తకమునందు (పుట. ౨౦౦-౨౦౫) వర్ణింపఁబడినహెర్క్లీసనువాఁడె శ్రీకృష్ణుఁ డనియు, నతనిపూజ మెగస్థనీసుకాల

మున శౌరసేను లను జనులు చేయుచుండి రనియు, నీశౌరసేనీజనులు మథురలో నున్నారనియుఁ జెప్పఁబడినది. * ఇంతియేకాక హేరక్లీసనువాఁడు, డాయొనిసస్ అనుమూలపురుషునియొద్ద నుండి లెక్కింప, పదునైదవవాఁడై యున్నాఁడని దాని యందు చెప్పఁబడినది. మహాభారతమునందు (మ. భా. అను. ౧౪౭. ౨౫-౩౩) నిటులే శ్రీకృష్ణుఁడు దక్షప్రజాపతివద్దనుండి లెక్కింప పదునైదవపురుషుఁడని చెప్పఁబడినది. అటులే మెగస్థనీసు చేసిన కర్ణప్రావరణుఁడు, ఏకపాదుఁడు, లలాటాక్షుఁడు మొదలగు విలక్షణజనులయొక్క గాని (పు. ౭౪), లేక, బంగారమును పైకి దీయుచున్న చీమలయొక్క (పిపీలికా) గాని వర్ణనయును (పు. ౯౪) మహాభారతమునఁ గాన్పించుచున్నది. (మ. భా. సభా. ౫౧ మఱి ౫౨) దీనిని బట్టియు మఱికొన్ని యితరవిషయములను బట్టియు మహాభారత మనుగ్రంథమే కాక శ్రీకృష్ణచరిత్రయును, శ్రీకృష్ణనిపూజయును మెగస్థనీసుయొక్క కాలమున ప్రచారములోనికి వచ్చియున్న వని స్పష్టమగుచున్నది.

---

* See M'Crindle's *Ancient India-Megasthenes and Arrian* pp. 200-205. మెగస్థనీసునియొక్క యభిప్రాయము పిదప నొకానొకశోధన వలన చమత్కారముగ దృఢపఱుపఁబడినది. బొంబయి రాజధాని, Archæological Department యొక్క ౧౯౦౮-వ సం. Progress Report మాత్రము మిక్కిలి ప్రాశస్త్యము నొందినది. దానిలో గ్వాలియరుసంస్థానమునందలి భిలసాయనుపట్టణసమీపమున బేస్‌నగర మనుగ్రామమునందున్న ఖాంబబాబా (స్తంభరూపమగుతండ్రి) అను నొకగరుడధ్వజస్తంభమునందలి వ్రాఁతలో నా స్తంభ మెదుట వాసుదేవుని దేవాలయము హెలి ఓడోరసు అనుపేరు గల నొకహిందూమతావలంబకుఁడగు నొకయవనునిచే (అనఁగా: ఒక గ్రీసుదేశస్థునిచే) స్థాపింపఁబడినది. ఆయవనుఁ డక్కడనున్న భగభద్రుఁడను రాజుయొక్క కొలువుకూటమున, తక్షశిల యందుండిన అంటి అల్కిడస్ అను పేరు గల గ్రీకురాజు తరపున రాయబారిగ నుండెనని వ్రాయఁబడినది. క్రీ. పూ. ౧౪౦-వ సం. అంటి అల్కిడసురాజ్యము చేయుచుండెనని వారినాణెములను బట్టియె యిప్పుడు నిశ్చయింపఁబడుచున్నది. కాన నాసమయమున వాసుదేవభక్తి ప్రచారములో నుండుటయే కాక, యవనులు సైతము వాసుదేవుని దేవాలయములు కట్టించిరని పూర్ణముగ నేర్పడినది. మెగస్థనీసునకే కాక పాణినికి సైతము వాసుదేవభక్తి స్మరణలో నుండెవని పూర్వమునఁ జెప్పఁబడియే యున్నది.

పైనఁ జెప్పఁబడినప్రమాణములలో నొకదానితో నొకదానికి సంబంధము లేదనియు వేర్వేఱుగ నున్నవనియుఁ దెలిసికొంటిమేని ప్రస్తుతమున్న మహాభారత మెంత తగ్గించి లెక్కించినను శకముకంటె పూర్వమున సుమారు ౫౦౦ సంవత్సరములనాఁ డుండెనని నిస్సంశయముగఁ గన్పట్టును. కొన్ని శ్లోకములు పిదప నొకవేళ నెవరైనను దానిలోఁ జేర్చియు నుండవచ్చును; కొన్నింటిని తీసివైచియు నుండవచ్చును; కాని ప్రస్తుతసంగతి యొకానొకశ్లోకమును గుఱించినది కాదు. మొత్తముపై ముఖ్యగ్రంథమును గుఱించినది. మఱియు నీముఖ్యగ్రంథము శకకాలముకంటె నైదుశతాబ్దములు పూర్వముననే యుండి యుండునని సిద్ధమగుచున్నది. గీతయనున దీపూర్ణగ్రంథమునందలిభాగమే యనియు, దానిలో వెనుకఁ జేర్పఁబడినది కాదనియు, నీప్రకరణారంభముననే నేను నిరూపించితిని. అప్పుడు గీతకును నీకాలమే చెప్పవలసివచ్చును. మూలగీత దీనికంటె పూర్వమం దుండవచ్చును. కారణ మేమన: దానియొక్క పరంపర బహుప్రాచీనమై యుండవలయును అని యీప్రకరణముయొక్క నాల్గవభాగమునందే నిరూపింపఁబడినది; కాని యేమి చెప్పినను దానియొక్క కాలము, మహాభారతముకంటె పిదప నని చెప్పుట సాధ్యము కాదనువిషయము నిర్వివాదముగనే యున్నది. పైప్రసంగమును బట్టి మాత్రమే యీవిషయము సిద్ధము కానేరదు. ఇఁక నేమన: దానివిషయమై స్వతంత్రములగు ప్రమాణములుఁ గలవు.

గీతాకాలనిర్ణయము— పైనఁ జెప్పఁబడినప్రమాణములయందు గీతలయొక్క స్పష్టమగునిర్దేశము లేదు. మహాభారతమునుబట్టి యాకాలము నిర్ణయింపఁబడినది. ఇప్పుడు గీత స్పష్టముగ నుల్లేఖింపఁబడినప్రమాణములను క్రమముగ నిచ్చో వ్రాయుచున్నాను; కాని, యంతకు మునుపే కై. తెలంగుచే గీత యాపస్తంబులవారికంటె మిక్కిలి ప్రాచీనమైనదని (అనఁగా: క్రీస్తునకు సుమారు ౩౦౦ సంవత్సరములకంటె బహుప్రాచీనమైన దని) నిశ్చయింపఁబడిన దనియు డా. భాండారుకరుచే "వైష్ణవ, శైవాదిమతములు" అను నొక యింగ్లీషుగ్రంథమున నెక్కువగా చర్చింపఁబడి యీకాలమే స్వీకరింపఁబడినదనియు చెప్పవలయును. * ప్రా. గార్బే యనునాతఁడు తెలంగుచే నిశ్చయింపఁబడినకాలము సరి

---

* See Telang's *Bhagavadgita* S. B. E. Vol. VIII Intro. pp. 21 and 34; Dr. Bhandarkar's *Vaishnavism, Shaivism and other Sects*, p. 13; Dr. Garbe's *Die Bhagavadgita* p. 64.

యగునది కాదనియు మూలగీతలు క్రీస్తుకన్న పూర్వమున రెండవశతాబ్దమునఁ బుట్టెననియు, క్రీస్తుపుట్టినపిదప రెండుశతాబ్దములను వానిలో మార్పు కలిగినదనియు చెప్పెను; కాని గార్బెయొక్క యీ ప్రమాణములు సరియైనవి కావని యీ క్రింద వ్రాయఁబోవు ప్రమాణములంబట్టి స్పష్ట మగును.

౧. గీతల కిప్పటివఱకుండుటీకలలోను, భాష్యములలోను శాంకరభాష్యము మిక్కిలి ప్రాచీన మైనది. శ్రీశంకరాచార్యులు మహాభారతమునందున్న సనత్సుజాతీయ మను ప్రకరణమునకును భాష్యము వ్రాసిరి. వారు తమ గ్రంథమున మహాభారతమునందున్న అనుగీత, మను-బృహస్పతిసంవాదము, శుకానుప్రశ్నము, వీనియందుండు వచనముల ననేకస్థలములయందు ప్రమాణముగ స్వీకరించిరి. కావున మహాభారతమును, గీతయును వారికాలమున ప్రమాణభూతములుగ నంగీకరింపఁబడుచున్నట్లు స్పష్ట మగుచున్నది. శ్రీశంకరాచార్యులయొక్క జన్మకాల మొక సాంప్రదాయికశ్లోకముయొక్క యాధారమును బట్టి ౭౧౦ శకసంవత్సరము లైనట్లు స్థిర మగునని ప్రొ. కాశీనాథ బాపూ పాఠకునిచే నిశ్చయింపఁబడినది; కాని మా యుద్దేశమును బట్టి యీకాల మింకను నూఱువత్సరములు ప్రాచీన మయియుండవలయును. కారణ మేమన: మహానుభావమార్గముయొక్క 'దర్శనప్రకాశ' మను పేరు గలిగిన గ్రంథమునందు "యుగ్మపయోధిరసాన్వితశాకే," అనఁగా: ౬౪౨ శక సంవత్సరమున శ్రీశంకరాచార్యులు గుహాప్రవేశము చేసిరని చెప్పఁబడినది. మఱియు నాసమయమున, నాచార్యులవారివయస్సు ౩౨ సంవత్సరములు గాన వారి జన్మకాలము ౬౧౦ శకవత్సరములని సిద్ధమగుచున్నది. ఈకాలమే ప్రొ. పాఠకునిచే నిశ్చయింపఁబడినకాలముకంటె మిక్కిలి సయుక్తికమై యున్నదని మాయూహ. మఱియు దానివిషయము విస్తరించి విచారము చేయుట యిచ్చో సాధ్యము కానేరదు. గీతలయొక్క శాంకరభాష్యములో ననేకులగు పూర్వటీకాకారు లుల్లేఖింపఁబడిరి. మఱియు వారిమతములను ఖండించి గీతలకు తాము నూతనమైనభాష్యమును రచించితి మని తమభాష్యారంభముననే శ్రీశంకరులు వ్రాసియున్నారు. కావున శంకరులజన్మకాలము ౬౧౦ శకవత్సరములని యెన్నినను, ౭౧౦ యని యెన్నినను నంతకంటె పూర్వము రెండు, లేక, మూఁడుశతాబ్దముల క్రిందట నైనను, అనఁగా: నాలుగు శకశతాబ్దముల ప్రాంతమున గీత వెలువడియుండె ననుట నిర్వివాదముగనే యున్నది. ఇప్పు డింతకంటెను ప్రాచీన మని యెంద ఱెట్లు సమర్థింతురో చూతముగాక.

౨. కై. తెలంగు, కాళిదాసునకును, బాణభట్టునకును గీత తెలిసి యున్న దని నిరూపించియున్నాఁడు. కాళిదాసుని రఘువంశమునందలి (౧౦. ౩౧) విష్ణుస్తుతిలోః "అనవాప్త మవాప్తవ్యం న తే కించన విద్యతే" అనుశ్లోకము "నానవాప్త మవాప్తవ్యం" అను గీతలయందున్న (౩. ౨౨) శ్లోకముతో సదృశముగ నున్నది. మఱియు బాణభట్టుని కాదంబరియందు "మహాభారత మివానంతగీతాకర్ణనానందితనరం" అని యొకశ్లేషప్రధాన మైనవాక్యమునందు గీత స్పష్టముగ నుల్లేఖింపఁబడినది కాళిదాసునియొక్కయు, భారవియొక్కయు స్పష్టమగు నుల్లేఖము ౫౫౬ శకవత్సరములు గలయొకశిలాశాసనమున నుండుటవలన, కై. పాండురంగగోవిందశాస్త్రీ పారఖీయనువాఁడు రచియించిన బాణభట్టునికి సంబంధించినమరాటినిబంధనమున నిరూపింపఁబడినట్లు, బాణభట్టు, ౫౨౦ శకవత్సరముల ప్రాంతమున హర్షరాజుయొక్క సభయం దుండెనని యిప్పుడు నిశ్చయింపఁబడినది.

౩. జావా బేటా యనుదేశమునకు కైకొని పోఁబడినమహాభారతమున నున్న భీష్మపర్వమునందు గీతాప్రకరణము కలదు. దానియందు గీతలలోని యాయాయధ్యాయములయందలినూఱు-నూటయిరువదియైదుశ్లోకము లేమియుమార్పు చెందకయున్నవి. ౧౨, ౧౫, ౧౬, ౧౭ అధ్యాయములయందున్నశ్లోకములు మాత్రము దానియందు లేవు. అయినను అప్పటిగీతయు నిప్పటిగీతవలెనే యుండె నని చెప్పవచ్చును. కారణమేమన: కవి-భాషలోనికి భాషాంతరీకరింపఁబడిన గీతయందుండు సంస్కృత శ్లోకములు, నడుమనడుమ భాషాంతరీకరణమునకు నిదర్శన మగుటకొఱకుఁ గాని, యవతారికకొఱకుఁగాని వ్రాయఁబడియున్నవి. అనఁగా: ఆసమయమున గీతలలో నీశ్లోకములు మాత్రమే కలవని యూహించుట యుక్తము కాదు. "డా. నరహర గోపాలసర్ దేశాయీ" అనునాతఁడు జావా బేటా దేశమునకు పోయినపు డీవిషయము నాతఁడు తెలిసికొనినట్లు కలకత్తాయందలి మాడరన్ రివ్యూ అను పేరుగల మాసపత్రికలలోని ౧౯౧౪ సం. జూలై మాసపుపత్రికయందును, నంతకుమునుపు పునహాయందు ప్రచురింపఁబడు చిత్రమయజగత్తను మాసపత్రికయందును ప్రచురింపఁబడినది. దీనింబట్టి నాలుగైదుశతముల శకాబ్దములకంటె పూర్వమున సుమారు ౨౦౦ సంవత్సరములనాఁడైనను మహాభారతమున భీష్మపర్వమునందు గీత యుండె ననియు, దానియందున్నశ్లోకములు ప్రస్తుతము గీతలలోనికి క్రమక్రమముగ వచ్చిన వనియు సిద్ధమగుచున్నది.

౪. ఈగ్రంథముయొక్క మొదటిప్రకరణమున, విష్ణుపురాణము, పద్మ

పురాణము మొదలగు గ్రంథములలో నుండు భగవద్గీతశైలి ననుసరించి రచియింపఁబడిన యితరములగు గీతలు గాని, లేక, గీతయొక్క యుల్లేఖములు గాని యివి యివి యని స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడినవి. భగవద్గీత నిటు లనుకరించుట కాకాలమందు భగవద్గీత ప్రమాణమును, పూజ్యమును నై యుండుటయే కారణము. లేనిచో నెవరును దాని ననుకరింపనే యనుకరింపరని స్పష్ట మగుచున్నది. కావున నీపురాణములలో మిక్కిలి ప్రాచీన మగుపురాణముకంటెను భగవద్గీత రెండుమూఁడువందలసంవత్సరము లైనను ప్రాచీనమై యుండవలయు నని సిద్ధ మగుచున్నది. పురాణకాలము యొక్క ప్రారంభము క్రీస్తుశకమునందలి రెండవశతాబ్దమునకంటె నెక్కువ నవీన మనుటకు వీలులేదు. కావున గీతయొక్క కాలము శకారంభముకంటె కొంచె మైనను ప్రాచీనముగ నుండవచ్చును.

౫. కాళిదాసబాణులకు గీత తెలిసియున్నదని పైన చెప్పఁబడినది. కాళిదాసుకంటె పూర్వమున, భాసకవినాటకములు మాత్రమే ప్రసిద్ధములు. వానిలో 'కర్ణభార' మనుపేరు గలనాటకమున—

"హతోఽపి లభతే స్వర్గం జిత్వా తు లభతే యశః,
ఉభే బహుమతే లోకే నాస్తి నిష్ఫలతా రణే":

అను పండ్రెండవశ్లోకము గీతలయందున్న "హతో వా ప్రాప్స్యసి స్వర్గం.. "(గీ. ౨.౩౭)అనుశ్లోకముతో సమానార్థకముగ నున్నది. మఱియు భాసకవికి మహాభారతముయొక్క పూర్ణపరిచయ ముండునటు లాతనియితరనాటకముల వలన స్పష్టమగు చుండుటచే, పైన చెప్పఁబడిన శ్లోకము గీతలయందున్న శ్లోకమును జూచియే వ్రాసియుండునని నిస్సంశయముగ నూహింపవచ్చును. అనఁగా: భాసకవికంటె పూర్వమందు సైతము మహాభారతమును, గీతయు నుండెనని స్థిర మగుచున్నది. భాసకవియొక్క కాలము శకమునకు పూర్వమున రెండుమూఁడు శతాబ్దములై యుండునని పండిత, త. గణపతిశాస్త్రిచేత నిశ్చయింపఁబడినది; కాని యతనికాలము శకానంతరమున నొకటిరెండుశతాబ్దములై యుండవలయునని యనేకు లనుచున్నారు. ఈయనేకులు చెప్పునదియే సత్య మనినను, భాసునికంటె పూర్వమున నొకటి రెండుశతాబ్దములైనచో, శకారంభమున భారతము గీతయు సర్వమాన్యము లగుగ్రంథములై యుండె నని పైనచెప్పిన ప్రమాణములవలన సిద్ధ మగును.

౬. కాని దీనికంటె నిటులే (అనఁగా: ప్రాచీన గ్రంథకారులు గీతలయందలి శ్లోకములను గ్రహించినటులే) బలవత్తరమగు ప్రమాణములను,

కై. త్ర్యంబకగురునాథకాశేగారు గురుకులముయొక్క 'వైదిక మాగజైన్' అను పేరు గలిగిన నాంగ్లేయమాసపత్రికయందు (పుస్తక. ౭ అంక ౬—౭. పుట. ౫౨౮—౫౩౨, మార్గశీర్షమును పౌషమును, సంవత్ ౧౯౭౦.) ప్రచురించిరి. వీ రిట్లు ప్రచురింపక మునుపు గీతలయొక్క యుల్లేఖము, సంస్కృతకావ్యములకంటెను, పురాణములకంటెను, ప్రాచీనమగునే గ్రంథమునందును నుదాహరణార్థమై యున్నట్లు కనఁబడదనియు, సూత్రగ్రంథములయందును కానరాదనియు, నాకారణమున సూత్రకాలము సమాప్తమైనపిదప క్రీస్తుశకముకంటె పూర్వమున రెండవశతాబ్దముకంటె నధిక ప్రాచీనకాలమున గీత పుట్టియుండదనియు పాశ్చాత్య సంస్కృత పండితులు తలఁచుచుండెడివారు; కాని, కై. కాశేగారి యీయభిప్రాయము తప్పని నిరూపింపఁబడినది. బౌధాయన గృహ్యశేషసూత్రమున(౨. ౨౨. ౯)—

దేశాభావే ద్రవ్యాభావే సాధారణే కుర్యాన్మనసా వార్చయేదితి. తదాహ భగవాన్—

“పత్రం పుష్పం ఫలం తోయం యో మే భక్త్యా ప్రయచ్ఛతి,
తదహం భక్త్యుపహృతమశ్నామి ప్రయతాత్మనః.” ఇతి

అని గీతలలోని (౯. ౨౬) శ్లోకము “తదాహ భగవాన్” అని స్పష్టముగ జెప్పఁబడినది; మఱియు పిదప భక్తినమ్రుఁడై యీమంత్రములను జెప్పవలయును— భక్తినమ్రః ఏతాన్ మంత్రానధీయీత—అని చెప్పఁబడినది. మఱియు నీగృహ్యసూత్రముననే మూఁడవప్రశ్నము కడపట “ఓం నమో భగవతే వాసుదేవాయ” అను ద్వాదశాక్షరమంత్రమును జపించెనేని యశ్వమేధఫలము లభించునని చెప్పఁబడినది. దీనినిబట్టి బౌధాయనులకంటెను పూర్వమునుండియే గీత ప్రచారములో నున్నదనియు, వాసుదేవపూజయును నెల్లవారిచే నంగీకరింపఁబడుచుండె ననియు పూర్తిగ సిద్ధమగుచున్నది. ఇంతియకాక బౌధాయనులచే రచియింపఁబడిన పితృమేధసూత్రములలో తృతీయప్రశ్నారంభముననె—

“జాతస్య వై మనుష్యస్య ధ్రువం మరణమితి విజానీయా త్తస్మా జ్జాతే
న ప్రహృష్యే న్మృతే చ న విషీదేత్”.

అనువాక్యము కలదు. దానిని వారు “జాతస్య హి ధ్రువో మృత్యుః ధ్రువం జన్మ మృతస్య చ, తస్మాదపరిహార్యేఽర్థే న త్వం శోచితుమర్హసి” అను గీతలయందున్నశ్లోకమునుం బట్టి యూహించి యుండురని సహజముగఁ గన్పట్టును. మఱియు పైన చెప్పఁబడిన సూత్రము సైతము గీతయందలి “పత్రం పుష్పం” అను శ్లోకమును జూచియే వ్రాసియుండు నని నిస్సంశయముగఁ జెప్పవచ్చును. మహా

భారతమున నే యున్నయట్టి యొకశ్లోకము బౌధాయనసూత్రములయందుఁ గాన్పిం చుచున్న దని పైనఁ జెప్పఁబడియున్నది. బౌధాయనుల కాల మాపస్తంబుల కాలముకంటె పూర్వ మొకటి రెండుశతాబ్దంబులై యున్నది. అపస్తంబుల కాలము క్రీస్తుకంటె పూర్వమునందు మూఁడుశతాబ్దములకన్న లోపుగా నుండఁ గూడ దని బ్యుహ్లరుదొర నిశ్చయించెను; * కాని యాకాల మింకను కొంత నవీన మని చెప్పవలయునని తలఁచెదను. కారణమేమన: మహాభారతమునందు మేషవృషభాదిరాసులపే ళ్లుల్లేఖింపఁబడలేదు. బౌధాయనులయొక్క "మీన మేషయోః మేషవృషభయో ర్వా వసంతః" అనువచనము కాలమాధవమున వ్రాయఁబడినదని, కై. శంకరబాలకృష్ణ దీక్షితులయొక్క జ్యోతిశ్శాస్త్రమునం దును (పు. ౧౦౨) చెప్పఁబడినది. దీనింబట్టి మహాభారతము బౌధాయనులకంటె ప్రాచీన మైనది యనియు, శకవత్సరములకంటె పూర్వమున సుమారు నాలుగు శతాబ్దములనాఁడైనను బౌధాయనులును, సుమా రైదుశతాబ్దములనాఁడు మహా భారతమును గీతయు నుండియుండవలయు నని నిశ్చయముగ నూహింపఁబడినది. కై. కాశేగారు బౌధాయనులకాలము క్రీస్తునకు పూర్వ మేడెనిమిదిశతాబ్దము లని చెప్పిరి; కాని అది సరియయినది కాదు. రాశిసంబంధమగు బౌధాయనవచన మును కాశేగారు గమనింపలేదు.

౪. పైనఁ జెప్పినప్రమాణములనుబట్టి యిప్పుడుండు గీత శకముకంటె పూర్వ మైదుశతాబ్దములనాఁడుండెననియు, బోధాయనులకు నాశ్వలాయనులకును దెలిసియే యున్న దనియు, నది మొదలు తుదకు శ్రీ శంకరులపర్యంతమును దానిపరంపర యెడతెగక యుండునటులు నిరూపింపవచ్చుననియు, నెల్లవారికి స్పష్టముగఁ గాన్పిం చును; కాని యీనిరూపణ యంతయు వైదికధర్మగ్రంథములలోనిది. ఇఁక నేను నిరూపింపఁబోవుప్రమాణములు వైదికేతరగ్రంథములలోనివి, అనఁగా: బౌద్ధ వాఙ్మయములోనివి; గాన వానిచే గీతలకు పైనచెప్పిన ప్రాచీనత్వ మత్యధికబలవ త్తరమును, నిస్సందేహమును నగును. బౌద్ధధర్మములకంటె పూర్వమునందే, భాగ వతధర్మము లుదయించి ప్రబలినవను విషయమున 'బ్యుహ్లర్' పండితునియొక్కయు, ప్రసిద్ధుఁ డగు ఫ్రెంచి పండితుఁడగు 'సెనాత్' అనువానియొక్కయు మతములు పూర్వమున చెప్పఁబడినవి. బౌద్ధధర్మము లెట్లు వృద్ధి పొందినదియు, హిందువుల ధర్మములతో నవి యెట్లు సంబంధించునదియు, మొదలగువిషయములను దీనికి

* See Sacred Books of the East Series, Vol. II. Intro. p. xliii. and also the same Series Vol. XIV. Intro. p. xliii.

వెనుకఁ జెప్పఁబోవు ప్రకరణభాగమున ప్రత్యేకముగ విచారించితిని. ఈకాలమున గీతయొక్క కాలసంబంధములో మాత్ర మెంత యుల్లేఖించుట యావశ్యక మగునో యంతమాత్రమే సంక్షేపముగ వ్రాయుచున్నాను. భాగవతధర్మములు బౌద్ధధర్మములకంటె ప్రాచీనము లైనను అంతమాత్రముచే గీతలు బుద్ధునికంటె పూర్వమున బుట్టినవని నిశ్చయము కానేరదు. కారణ మేమన: భాగవతధర్మములును, గీతాగ్రంథమును నొకకాలముననే పుట్టిన వని చెప్పుటకు నిర్దుష్టము లైనప్రమాణములు లేవు. కావున బౌద్ధగ్రంథకారులు, గీతాగ్రంథమును స్పష్టముగ నెచ్చటనైన నుద్దేశించిరా? లేదా? యని విచారించుట యావశ్యకము. బౌద్ధగ్రంథములయందు నాలుగు వేదములును, వేదాంగములును, వ్యాకరణమును, జ్యోతిషమును, నితిహాసమును, నిఘంటువును, మొదలగు వైదికధర్మములను బోధించుగ్రంథములు బుద్ధునికాలమునకు పూర్వమే పుట్టిన వని స్పష్టముగ వ్రాయఁబడినది. కావున వైదికధర్మములు బుద్ధునికంటె పూర్వమందే పూర్తి యైన వనువిషయమున నేమియు సందేహము లేదు. తదనంతరమందు బుద్ధుఁడు కనిపెట్టిననూతనమార్గ మధ్యాత్మదృష్టిచే, ననాత్మవాదముగ నున్నను, నాచరణదృష్టిచే నుపనిషత్తులలోని సన్న్యాసమార్గమే దానియందు ననుకరింపఁబడినదని పిదప నుండు ప్రకరణభాగమున నిరూపించెదను; కాని యశోకునియొక్క కాలమున బుద్ధధర్మములయొక్క యీ స్థితి మారుటచే బౌద్ధభిక్షువు లరణ్యములో నుండుట మాని, ధర్మప్రచారము, పరోపకారము ననుకార్యములను నెఱవేర్చుటచేత నిది తూర్పున చైనావఱకును, పశ్చిమమున నలగ్జాండ్రియా గ్రీసుదేశములవఱకును వ్యాపించినట్లు కాన్పించుచున్నది. అరణ్యములో నుండుట మాని లోకసంగ్రహ మనుకార్యమును జేయుటకు బౌద్ధయతులు ప్రవర్తించిరని చెప్పుటయే బౌద్ధధర్మేతిహాసములయందలి గొప్పవిషయము. బౌద్ధధర్మములను బోధించు ప్రాచీనగ్రంథములను జూచితి మేని, పూర్ణమైన యర్హతావస్థను బొందిన భిక్షు వేమియుఁ జేయక ఖడ్గమృగమువలె వనమున నుండవలయు నని సుత్తనిపాతలలో ఖగ్గవిసాణసుత్తమందు చెప్పఁబడినది. మహావగ్గమునందు (౫. ౧. ౨౭) బుద్ధుని శిష్యుఁ డగు సోనకోలీవిసుయొక్క కథయందు “నిర్వాణపదమును జెందినభిక్షువు ‘కతస్స పటిచయో నత్థి కరణీయం న విజ్జతి’—ఏమియు చేయవలసిన యవసరముండదనియు, చేసినవానిని సైతము భోగింప నవసరము లే” దనియు చెప్పఁబడినది. ఇది శుద్ధసన్న్యాసమార్గము. దీనికి నౌపనిషదికసన్న్యాసమార్గముతో పూర్ణమైన సామ్యము కలదు. “కరణీయం న విజ్జతి” అను వాక్యము “తస్య కార్యం న విద్యతే” అను గీతావాక్యముతో సమానార్థక మగుటయే కాక, యిందలి శబ్దములును నవియే

యొక్కట్లు కాన్పించుచున్నవి; కాని బౌద్ధభిక్షువులయొక్క మొట్టమొదటి యీ సన్న్యాసపర మగునాచారమును మార్చుకొని వారు పరోపకార మనుకార్యము చేయ నారంభించినపుడు ప్రాతమతమునకును, క్రొత్తమతమునకును వివాదము వెలువడినది. అందు ప్రాచీనులు తమమార్గము గొప్పమార్గ మని (వృద్ధపంథ) యనెడివారు. నవీనులు తమమార్గమునకు 'మహాయాన' మని పేరిడికొని ప్రాచీన పంథను 'హీనయానము' (అనఁగా : తక్కువమార్గము) అనెడివారు. అశ్వఘోషుఁడీమహాయానపంథలోనివాఁ డగుటచే బౌద్ధయతులు పరోపకారకార్యమును చేయవలయు ననుమత మాతనికి సమ్మతముగ నుండెను. కావున సౌందరానందకావ్యము యొక్క చివర నందుఁ డర్హతావస్థను పొందినపిదప నాతనికి మొదట—

"అవాప్తకార్యోఽసిపరాంగతింగతః న తేఽస్తికించిత్కరణీయమణ్వపి,"

"నీకార్యము లైనవి. ఉత్తమగతి నీకు లభించినది. ఇప్పుడు నీకు (స్వీయమైనది) తిలమాత్ర మైనను కర్తవ్య మేదియుఁ లేదు", (సౌ. ౧౮. ౫౪) అని ముందు—

"విహాయ తస్మా దిహ కార్య మాత్మనః కురు స్థిరాత్మ న్పరకార్యమప్యథో."

"కావున నీవు నీకార్యములను వదలి వైచి స్థిరబుద్ధి గలవాఁడవై పరకార్యములను జేయుము" అని బుద్ధుఁ డుపదేశించినట్లు స్పష్టముగఁ గాన్పించుచున్నది. (సౌ. ౧౮. ౫౭). బుద్ధుఁడు ప్రాచీనగ్రంథములలోఁ జేసినకర్మత్యాగపర మగు నుపదేశమును, సౌందరానందకావ్యమునం దశ్వఘోషుఁడు బుద్ధునితో సాదృశ్యమును జెంది బోధించినకర్మయోగపర మగు నుపదేశమును పరస్పరవిరుద్ధములుగ నున్నవి: ఈయశ్వఘోషునియొక్క సిద్ధాంతము మూఁడవయధ్యాయమునందున్న "తస్య కార్యం న విద్యతే...తస్మా దసక్త స్సతతం కార్యం కర్మ సమాచర." —"నీవు సేయఁదగిన దేదియు లేదు; కావున ప్రాప్తమగుకర్తవ్యములను నిష్కామబుద్ధితోఁ జేయుము" (గీ. ౩. ౧౭, ౧౯) —అనుసిద్ధాంతముతో నర్థమాత్రముతోనే కాక శబ్దములతో సైతము సామ్యమును బొందుచున్నది. దీనింబట్టి యశ్వఘోషుఁ డీసిద్ధాంతమును గీతలోనుండి గ్రహించి యుండవచ్చునని యూహింపవలసియున్నది. కారణ మేమన: అశ్వఘోషునికంటె పూర్వముననే మహాభారతము కల దని నిరూపింపఁబడినది. మఱియు నీవిషయ మొకయనుమానప్రమాణమునే యవలంబించి యుండలేదు. ఇఁక నేమన : బౌద్ధులయొక్క మొదటి సన్న్యాస మార్గమునందు మహాయానపంథచేఁ జేయఁబడిన కర్మయోగపరమగు సిద్ధాంతము మహాయానపంథకు ప్రముఖపురస్కర్తయైన నాగార్జునునకు గురువగు రాహుల

భద్రునకు మొదటఁ దోఁచుటకు 'జ్ఞానియగు శ్రీకృష్ణుఁడును, గణేశుఁడును' కారణభూతులైరని తారానాథమను పేరుగల్గి టిబేట్ భాషలో నున్న బౌద్ధధర్మీయుల బౌద్ధధర్మములయొక్క యితిహాసమున వ్రాయఁబడినది. ఈ గ్రంథము రష్యను భాషలో నుండి జర్మను భాషకు భాషాంతరీకరణము గావింపఁబడినది. ఇంగ్లీషు భాషలో లేదు. దాని భాషాంతరీకరణమును డా. కెర్న్ అనువానిచే ౧౮౯౬ సంవత్సరమున వ్రాయఁబడిన బుద్ధధర్మములను బోధించు గ్రంథమునుండి గ్రహించితిని. *ఇచ్చట శ్రీకృష్ణుఁ డను పేరుచేత భగవద్గీతయే యుల్లేఖింపఁబడినదని డా. కెర్న్ చెప్పుచున్నాఁడు. మహాయానపంథయందలి బౌద్ధగ్రంథములలో 'సద్ధర్మపుండరీక' మను పేరుగల గ్రంథమునందును భగవద్గీతలయందున్న శ్లోకములవంటి కొన్ని శ్లోకములు గలవు; కాని దీనియొక్కయు, నితరవిషయములయొక్కయు విచారము రాఁబోవు ప్రకరణభాగమునఁ జేయఁబడియున్నది. మూలబౌద్ధధర్మములు సన్న్యాసపరములై యుండ, దానియందు భక్తిపరమును, కర్మపరమును నగు మహాయానపంథ బయలువెడలుటకు భగవద్గీత కారణమైనదని బౌద్ధగ్రంథకారులే చెప్పిరి. అశ్వఘోషునియొక్క కావ్యమున నున్న విషయమునకును, గీతలయందున్న విషయమునకును నిరూపింపఁబడిన సామ్యమును బట్టియు, దానికి ప్రాబల్యము వచ్చెనని మాత్రమే యిచ్చోఁ జెప్పవలసియున్నది. మహాయానపంథకు ప్రథమపురస్కర్తయైన నాగార్జునుఁడు శకమునకు సుమారు నూఱు, నూటయేఁబది సంవత్సరములు పూర్వమున పుట్టియుండునని పాశ్చాత్యపండితులు నిశ్చయించిరి. ఈ మహాయానమార్గమునకు బీజారోపణ మశోకుని రాజ్యకాలముననై యుండవలయు నని స్పష్టమగుచున్నది. అనఁగా : భగవద్గీత మహాయానబౌద్ధపంథ బయలువెడలుటకంటె పూర్వమున—వేయేల? అశోకునికంటె పూర్వమందే—అనఁగా : క్రీస్తుకు పూర్వమున మూఁడు శతాబ్దములనాఁడైనను బుట్టి యుండవలయునని బౌద్ధగ్రంథములను బట్టియు, బౌద్ధగ్రంథకారులు స్వయముగ వ్రాసిన బౌద్ధగ్రంథముల యితిహాసమును బట్టియు పూర్ణముగ సిద్ధమగును.

పైన చెప్పిన ప్రమాణముల నన్నిటిని విచారించితిమేని ప్రస్తుతమందున్న భగవద్గీత, శకమునకు పూర్వమైదు శతాబ్దములనాఁడు పుట్టియుండిన దను విషయమై

---

* See Dr. Kern's *Manual of Indian Buddhism*, Grundriss, III.8. p. 122. మహాయానపంథయొక్క 'అమితాయుసుత్త' యని పేరు గలిగిన ముఖ్యగ్రంథము చీనాభాషలో ఇ. స. ౧౪౮ సుమారున భాషాంతరీకరణము గావింపఁబడినది.

యేవిధమగు సంశయము నుండదు. డా. భాండారకరు, కై. తెలంగు, రా. బ. చింతామణిరావు వైద్య, కై. దీక్షితులు ననువారియొక్క మతము చాలవఱకిట్లే యున్న దనియు, నదియే యీప్రకరణమున గ్రాహ్య మనియుఁ జెప్పవలయును. ప్రొ. గార్బెయొక్క మతము మాత్రము వేఱు. దాని కాధారమగు గీతయందలి నాల్గవయధ్యాయమునందున్న సంప్రదాయపరంపరను దెలుపుశ్లోకములోనే "యోగో నష్టః"—అనఁగా: యోగము నశించినది—అనువాక్యమును గైకొని యచ్చో యోగశబ్దార్థము 'పాతంజలయోగ'మని చెప్పెను; కాని, యోగశబ్దమున కచ్చో పాతంజలయోగ మని యర్థము కాదు, 'కర్మయోగమే' యర్థమని నేను పూర్వమందే సప్రమాణముగ నిరూపించితిని. కావున, ప్రొ. గార్బెయొక్క మతము తప్పను నగ్రాహ్యమునై యున్నది. ఇప్పటి గీతలయొక్క కాలము శకకాలమునకు పూర్వమందు నైదుశతాబ్దములకంటెను నవీన మనుటకు సాధ్యము కాదని నిర్వివాదమై యున్నది. మూలగీత దీనికంటె నైతము కొన్నిశతాబ్దములైనను తప్పక ప్రాచీనమైనదిగ నుండవలయునని వెనుకటి ప్రకరణములోఁ జెప్పఁబడినది.

భాగము ౬—గీత - బౌద్ధ గ్రంథములు.

ఇప్పుడున్నగీతకాలమును నిశ్చయించుటకు దృష్టాంతముగ నీయఁబడిన బౌద్ధగ్రంథములమహిమ తెలియుటకై, గీతయొక్కయు, బౌద్ధ గ్రంథములయొక్కయు, లేక, బౌద్ధధర్మములయొక్కయు సామాన్యమగు సాదృశ్యవైదృశ్యముల నిచ్చో విచారించుట కొంత యావశ్యకము. గీతలయందుఁ జెప్పఁబడిన స్థితప్రజ్ఞుఁడు, ప్రవృత్తిమార్గములో నుండుటయే గీతాధర్మములయందలి విశేషమని పూర్వమున ననేకపర్యాయములు చెప్పఁబడినది; కాని యీవిశేషసుగుణమును క్షణమాత్ర మొకప్రక్క నునిచి యట్టి పురుషుని మానసికములును, నైసర్గికములునైన సుగుణములనే విచారించినచో గీతయందు వర్ణింపఁబడిన స్థితప్రజ్ఞునియొక్కయు (గీ ౨. ౫౫-౭౨), బ్రహ్మనిష్ఠుఁ డగుపురుషునియొక్కయు (౮.౧౯—౨౩; ౫. ౧౮—౨౮), భక్తియోగియొక్కయు (౧౨. ౧౩-౧౯) లక్షణములయందును, నిర్వాణపదమున కధికారి యగు నర్హాతునియొక్కయు, అనఁగా: పూర్ణావస్థను బొందిన బౌద్ధభిక్షువుయొక్కయు వేర్వేఱగుబౌద్ధగ్రంథములయందుఁ జెప్పఁబడిన లక్షణములయందును విలక్షణమైన సామ్య మున్నట్లు కనపట్టుచున్నది. (ధమ్మపద

శ్లో. ౩౬౦-౪౨౩ మఱియు సుత్తనిపాతలలో మునిసుత్తను, ధమ్మికసుత్తను చూడుు.) వేయేల? స్థితప్రజ్ఞునివలెనే సత్యమగు భిక్షువు 'శాంతుఁడును', 'నిష్కాముఁడును', 'నిర్మముఁడును', 'నిరాశియు'(నిరిస్సిత), 'సమదుఃఖసుఖుఁడును', 'నిరారంభుఁడును', 'అనికేతనుఁడును', లేక, 'అనివేశనుఁడును', లేక, 'సమనిందాస్తుతియు', 'మానావమానములును, లాభాలాభములును సమములైనవానిఁగ నెన్నువాఁడును' నై యుండునని యీవర్ణనంబట్టియుఁ, గొంచెము శబ్దసామ్యముంబట్టియు స్పష్ట మగుచున్నది. (ధమ్మపద ౪౦, ౪౧ మఱియు ౯౧; సుత్తని. మునిసుత్త ౧. ౭ మఱియు ౧౪; ద్వయతానుపస్సనసుత్త ౨౧-౨౩; మఱియు వినయపిటక చుల్లవగ్గ. ౭. ౪. ౭. చూడుు.) జ్ఞానికి ప్రకాశముగఁ దోఁచునదియే యజ్ఞాని కంధకారముగఁ దోఁచును—"యా నిశా సర్వభూతానాం తస్యాం జాగర్తి సంయమీ" (గీ. ౨. ౬౯) ఈవిచారము ద్వయతానుపస్సనసుత్తయందలి ౪౦-వ శ్లోకమునందును, "అరోసనేయ్యో న రోసేతి"—అనఁగా: తాను త్రాసమును బొందఁడు, లోకులను సైతము త్రాసమును జెందింపఁడు—అని గీతలయందున్న "యస్మాన్నోద్విజతే లోకో లోకాన్నోద్విజతే చ యః" (గీ. ౧౨. ౧౫) అనువర్ణనతో సమానమగు వర్ణనమును, మునిసుత్తయందు ౧౦-వ శ్లోకమునఁ జెప్పఁబడినది. అటులే సల్లసుత్తయందు "పుట్టినవా రెల్లరు గిట్టుదురు" అనియు, లేక, "భూతములయొక్క యాదియు నంతమును నవ్యక్తము గాన దానిని గుఱించి శోకించుట వ్యర్థ" మనియు (సల్లసుత్త ౧ మఱియు ౯; మఱియు గీ. ౨. ౨౭ మఱియు ౨౮) మొదలగు గీతలయందలివిచారమే కొంచెము శబ్దభేదముతో స్పష్టమగుచున్నది. మఱియు గీతలయందలి దశమాధ్యాయమునందును, అనుగీతలయందును (మ. భా. అశ్వ. ౪౩, ౪౪) "జ్యోతిష్మంతులలో సూర్యుఁడను, నక్షత్రములలో చంద్రుఁడను, వేదమంత్రములలో గాయత్రిని" అను మొదలగు వర్ణనయంతయు నావిధముననే, సేలసుత్తయొక్క ౨౧, ౨౨ శ్లోకములయందును మఱియు మహావగ్గ ౬. ౩౫. ౮. అను గ్రంథమునందును చేయఁబడియున్నది. ఇంకను పెక్కుశబ్దసాదృశ్యములును, నర్థసాదృశ్యములును, రై. తెలంగనువారిచే రచింపఁబడిన గీతలయొక్క యింగ్లీషుభాషాంతరముతోఁ జేర్చిన టిప్పణిలో నిరూపింపఁబడినవి. అయిన నీసాదృశ్య మిటు లేల యుత్పన్నమాయె? ననియు, నీ విచారము మొదట బౌద్ధము లోనిదా? లేక, వైదికధర్మములలోనిదా? యనియు, దానినిబట్టి ధేమని యూహింపవలయు? ననియు, నిటులే యనేకవిధముల బయులువెడలు విష

యములను నిర్ణయించుట కప్పుడున్న సాధనములు చాలని వగుటచే పైనఁ జెప్పిన చమత్కారకారకమగు శబ్దసాదృశ్యమును, నర్థసాదృశ్యమును నిరూపించుట కంటె, కై. తెలంగుగా రీవిషయములో విశేష మేమియు వ్రాయలేదు; కాని యిప్పుడున్న బౌద్ధ ధర్మములవిషయమై కలిగిన విశేషజ్ఞానమును బట్టి యీ ప్రశ్నమయొక్క నిశ్చయము సమన్వయించును. కావున బౌద్ధధర్మములయొక్క, యీ జ్ఞానము నిచ్చో సంక్షేపముగఁ జెప్పుచున్నాను. కై. తెలంగుగారు చేసినయింగ్లీషు భాషాంతరమున ప్రకటింపఁబడిన "ప్రాచ్యధర్మగ్రంథమాల" యందే పిదప ప్రాచ్య విద్వాంసులచేఁ బ్రకటింపఁబడినయింగ్లీషు భాషాంతరములనుబట్టి చాలవఱకీజ్ఞానము సంగ్రహింపఁబడినది. ప్రమాణార్థమై చూపింపఁబడిన బౌద్ధగ్రంథములయొక్క స్థలనిర్దేశము సైత మీమాలయందున్న భాషాంతరముల ననుసరించియే యున్నది. కొన్నిస్థలములయందున్న పాలీభాషయందలిశబ్దములు గాని, వాక్యములు గాని, పాలీభాషలోని మూలగ్రంథములనుబట్టి వ్రాయఁబడినవి.

జైనధర్మములవలె బౌద్ధధర్మములును వైదికధర్మములును తండ్రియందుండి తనకు కావలసినంతసంపత్తును పంచుకొని, కారణాంతరముచే వేఱున్నకొమారుని వలె నున్నవి. అనఁగా: అవి పరకీయములు కావనియు, తత్పూర్వమందున్న బ్రాహ్మణధర్మములయందే యుత్పన్నమైన యొకశాఖలోనివే యనియు నీవిషయము నిస్సంశయముగ సిద్ధమైనది. సిలోను, బేటాలో నున్నమహావంస, లేక, దీపవంసాది ప్రాచీనపాలీగ్రంథములయందున్న బుద్ధునితర్వాతరాజ్యమేలిన రాజులయొక్కయు బౌద్ధాచార్యులపరంపరయొక్కయు వర్ణనను బట్టి లెక్కించి చూచితి మేని గౌతమబుద్ధుఁడు ౮౦ సంవత్సరములవయస్సు గలవాఁడై క్రీస్తుశకమునకు పూర్వము ౫౪౩-వ సంవత్సరమున మరణమునుబొందినట్లు నిష్పన్నమగుచున్నది; కాని వీనిలో కొన్నివిషయము లసంబద్ధములై యున్నవి. కారణ మేమనః ప్రొ. మాక్సుముల్ల రనునతఁ డీగణితమును సూక్ష్మముగఁ జర్చించి బుద్ధునియొక్క సత్యమైననిర్వాణకాలము క్రీ. పూ. ౪౭౩ సంవత్సరములై యుండునని చెప్పెను. డా. బుల్హర్ అనునాతఁ డాకాలమే యశోకునియొక్క శిలాశాసనమునుబట్టి సిద్ధ మగునని నిరూపించెను. అయినను ప్రొ. హీస్ డేవిడ్స్, లేక, డా. కెర్న్ మొదలగుపండితు లీకాలమందు వీరికంటె ౬౬, లేక, ౧౦౦ సంవత్సరములు నవీన మనవలయునని చెప్పుచున్నారు. మఱియు ప్రొ. గాయగర్ అనునతఁ డీమతముల నన్నిటిని పరీక్షించి క్రీస్తుశకముకంటె పూర్వము ౪౮౩ సంవత్సరములే బుద్ధుని

సత్యమైన నిర్వాణకాలమని నిశ్చయించెను. * వీనిలో నేకాలమును స్వీకరించినను బుద్ధుఁడు జన్మించుటకంటె పూర్వమునందే వైదికధర్మములు పూర్ణావస్థను బొందిన వనియు, నుపనిషత్తులే కాక ధర్మసూత్రములవంటిగ్రంథములును తత్పూర్వము నందే కల వనియు నిర్వివాదముగ సిద్ధ మగును.

కారణమేమన: పాలీభాషయందున్న ప్రాచీనములగు బౌద్ధధర్మగ్రంథముల లోనే, "నాలుగు వేదములును, వేదాంగములును, వ్యాకరణము, జ్యోతిషము, ఇతిహాసము, నిఘంటువు" మొదలగువిషయములయందు పారంగతుఁడగు నొకసత్య శీలుఁడైన బ్రాహ్మణగృహస్థు, లేక, జటిలుఁడగుతపస్వి మొదలగువారితో గౌతమ బుద్ధుఁడు స్వపక్షమునుగుఱించి వాదించుచు వారికి తనధర్మములయందలిదీక్ష నిచ్చి నాఁడని చెప్పఁబడినది. (సుత్తనిపాతలలో, సేలసుత్తయందున్న సేలయొక్క వర్ణనమును, పత్తుగాథను ౩౦-౪౫ చూడు.) మఱియు కఠాద్యుపనిషత్తులయందును (కఠ. ౧. ౧౮; ముండ. ౧. ౨. ౧౦), అటులే గీతలయందును (౨. ౪౦-౪౫; ౯. ౨౦, ౨౧) యజ్ఞయాగాదిశ్రౌతకర్మలకు న్యూనత చెప్పఁబడినట్లె, తేవిజ్జసుత్తయందు (త్రైవిద్యసూత్రమునందు)నైతము బుద్ధుఁడు యజ్ఞయాగాదు లుపయోగము లేని వనియు, త్యాజ్యము లనియు నిశ్చయించి బ్రాహ్మణునకు 'బ్రహ్మసహవ్యతాయ' (బ్రహ్మసహవ్యత్యయ=బ్రహ్మసాయుజ్యత)యని చెప్పనవస్థ యెట్లు ప్రాప్త మగు నదియుఁ,దనమతమునను సరించి చక్కఁగ నిరూపించెను. బ్రాహ్మణధర్మములయందున్న కర్మకాండమును, జ్ఞానకాండమును—లేక, గార్హస్థ్యధర్మమును, సన్న్యాసమును, అనఁగా: ప్రవృత్తియు నివృత్తియు—అను రెండుశాఖలును పూర్ణముగ రూఢము లైనపిదప వానిని సుధారణచేయుటకొఱకై బౌద్ధధర్మములు వెలువడినవని వీనివలన స్పష్ట మగును. సుధారణ యన: వానియందు పూర్వమందున్నకొన్నివిషయములను స్థిరపఱచుటయు, మఱికొన్నిటిని మార్చుటయు నని సామాన్యనియమము కావున, నీ

* బుద్ధునియొక్క నిర్వాణకాలవిషయమై ప్రొ. మాక్సుముల్లరుచేఁ జేయఁబడిన ధమ్మపదముయొక్క ఆంగ్లభాషాంతరీకరణప్రభూమికలో (S. B. E. Vol. X. Intro pp. xxxv—xlv) వ్రాయఁబడినది. డా. గాయగ రనువానిచే ౧౯౧౨ సంవత్సరము ప్రచురింపఁబడిన తనమహావంశముయొక్క భాషాంతరీకరణము యొక్క ప్రస్తావనలో చేయఁబడిన యీ గ్రంథముయొక్క పరీక్షణమును చూడుఁడు. (*The Mahavamsa* by Dr. Geiger, Pali Text Society. Intro p. xxii *f*)

విధమున విచారింప బౌద్ధధర్మములయందు వైదికధర్మములయందున్న యేయేవిషయములు స్థిరపఱుపఁబడినదియు, ఏవేవి వదలఁబడినదియు నిపుడు విచారింతము. ఈ విచారము గార్హస్థ్యధర్మము, సన్న్యాసము నను రెండుదృష్టులతోఁ జేయవలయును; కాని బౌద్ధధర్మములు మొట్టమొదట సన్న్యాసమార్గములోనివే(అనఁగా: నివృత్తి పరములైనవియే) యగుటచే రెండువిధములగుండ సన్న్యాసధర్మములను విచారించి, రెండువిధములను గార్హస్థ్యధర్మములయొక్క తారతమ్యమును విచారింతము.

వైదికసన్న్యాసధర్మములను జూచితి మేని కర్మమయమగు సృష్టియందున్న వ్యవహారము లన్నియు తృష్ణామూలకములు గావుననే దుఃఖమయములగును. దానిలో నుండి (అనఁగా : జననమరణము లను భవచక్రములో నుండి) యాత్మకు సరియైన విముక్తి కలుగుటకు మనస్సును నిష్కామమును విరక్తమును జేసి దానిని దృశ్యసృష్టికి మూలకారణమును, నాత్మస్వరూపియు, నిత్యము నైన పరబ్రహ్మమందు స్థిరముగ నిలుపుటయు, సాంసారికకర్మలను బొత్తిగవదలి యీయాత్మనిష్ఠయందే యెప్పుడును నిమగ్నుఁడై యుండుటయు ననునవి దానియందలిముఖ్యసిద్ధాంతములు. వీనిలో దృశ్యసృష్టి నామరూపాత్మకము, నశ్వరమును నై యున్నది. దాని యఖండవ్యాపారము కర్మవిపాకానుసారముగ నడుచుచున్నది.

"కమ్మనా వత్తతీ లోకో కమ్మనా వత్తతీ పజా (ప్రజా),
కమ్మనిబంధనా సత్తా (సత్త్వాని) రథస్సాణీవ యాయతో."

(సుత్తని. వాసేఠ సుత్త. ౬౧)

"కర్మచేతనే లోకములయొక్కయు ప్రజలయొక్కయు ప్రవృత్తి జరుగుచున్నది. బండి యిరుసు ననుసరించునట్లు ప్రతిప్రాణియు కర్మచే బద్ధమై యున్నది." అని వైదికధర్మీయమగు జ్ఞానకాండమందున్న సిద్ధాంతము. వేయేల? జననమరణప్రవాహమును బ్రహ్మదేవుఁడు, ఇంద్రుఁడు, మహేశ్వరుఁడు, ఈశ్వరుఁడు, యముఁడు మొదలగు వేదముచే బోధింపఁబడుదేవతలను, నాయా దేవతలయొక్క స్వర్గాదికములు గాని పాతాళాదికములుగాని యగులోకములను, బ్రాహ్మణధర్మములయందు చెప్పఁబడిన వీనియొక్క యస్తిత్వమును సైతము బుద్ధుఁ డొప్పుకొనియే యుండెను. కావుననే, నామరూపములు, కర్మవిపాకము, అవిద్య, ఉపాదానము, ప్రకృతి మొదలగు సాంఖ్యవేదాంతశాస్త్రములయందున్న శబ్దములును, బ్రహ్మమొదలుగాఁ గల వేదచోదితలగు దేవతలకథలును (బుద్ధునియొక్క శ్రేష్ఠత్వమును స్థాపించుచునే) ఏమాత్రమో భేదముతో బౌద్ధగ్రంథములయం దన్నిదిక్కులను చెప్పఁబడినవి. దృశ్యసృష్టి నశ్వరము, అని

త్యమునసనియు, దానివ్యవహారము కర్మవిపాకమునుబట్టి నడుచు చున్నదనియు, కర్మసంబంధములోని వైదికధర్మములయం దున్న సిద్ధాంతములు బుద్ధునికి మా న్యము లైనను, నామరూపాత్మకనశ్వరసృష్టియొక్క యారంభమునందు నామ రూపవ్యతిరిక్తమును నాత్మస్వరూపము నగు పరబ్రహ్మమువంటి యొకనిత్య మును సర్వవ్యాపకమును నగువస్తువు కలదను వైదికధర్మములయొక్క, అనఁగా: ఉపనిషత్కారులయొక్క, సిద్ధాంతము మాత్రము బుద్ధునకు సమ్మతము కాదు. ఇదియే యీరెండుధర్మములయందున్న గొప్పభేదము. ఆత్మ, లేక, బ్రహ్మము వాస్త వికము కాదనియు, భ్రమ యనియు, ఆత్మానాత్మవిచారము, లేక, బ్రహ్మచింతన మను భ్రమలో పడి యెవరును తమకాలమును వ్యర్థము చేయరాదనియు గౌతమ బుద్ధుఁడు స్పష్టముగఁ జెప్పెను. (సబ్బాసవసుత్త. ౯-౧౩ చూడు)బుద్ధుఁ డేవిధము నను నాత్మ కలదని యొప్పుకొనఁడని దీఘనికాయములలోని బ్రహ్మజాలసుత్త లను బట్టియు స్పష్ట మగును. * ఆత్మయు బ్రహ్మము ననునవి యొకపదార్థమా? వేర్వేఱు పదార్థములా? యనునవి మొదలగు ౬౨ విధములైన పూర్వపక్షములను చేసి, యివియన్నియు మిథ్యాదృష్టిలోనివే యని యీసుత్తమందు చెప్పఁబడినది. మఱియు, మిళిందప్రశ్నమునందును బౌద్ధధర్మములయందువలెనే యాత్మ యను నొకసత్యమైన వస్తువు లేదని నాగసేనుఁడు గ్రీకుదేశస్థుఁడగుమిళిందునకు (మినాం డరునకు) స్పష్టముగఁ జెప్పెనని యున్నది. (మి. ప్ర. ౨.౩ ౬ మఱియు. ౨.౭.౧౫) ఆత్మయు, బ్రహ్మము రెండును భ్రమలే, సత్యములు కావు, అని యొప్పుకొనిన యెడల ధర్మము బొత్తిగా నశించియే పోవును. కారణ మేమన: మిగిలిన వన్నియు ననిత్యములే కాన, నిత్యసుఖ మనునది గాని, దానియనుభవముగలవాఁడు గాని యుండదు. ఈకారణముచేతనే, శ్రీశంకరాచార్యు లీమతము తర్కశాస్త్రమువలనైనను గ్రాహ్యము కాదని సిద్ధాంతము చేసిరి; కాని తొంటియుండే బౌద్ధధర్మము లుండినవి యని మాత్రమే యిప్పుడు విచారించుచుంటిమి గాన, ఈవాదము నిచ్చో విస్తరింపక బుద్ధుఁడు తనధర్మమున కేమి యుపపత్తిని జెప్పెనో చూతము. ఆత్మ యొక్క యస్తిత్వము బుద్ధుఁ డొప్పుకొనక పోయినను (౧) కర్మవిపాకమునుబట్టి నామరూపాత్మకమగు దేహము (ఆత్మ కాదు)నశ్వరమైన జగత్తునందు పలుమారు

* బ్రహ్మజాలసుత్త ఇంగ్లీషులోనికి భాషాంతరము చేయఁబడలేదు; కాని దాని క్లుప్తమగు వివేచనము 'ర్హీస్ డేవిడ్స్' అనువానిచే S. B. E. Vol XXVI. Intro. pp. xxiii—xxv లో వ్రాయఁబడినది, చూడుము.

జనన మొందవలసివచ్చుననియు,(౨) ఈ పునర్జన్మచక్రమునుండి(అనఁగా: మొత్తము మీఁద సంసారమే దుఃఖమయ మగుటచే దానినుండి) తప్పించుకొని స్థిరమగు శాంతిని, లేక, సుఖమును పొందుట యావశ్యక మనియు, ఈరెండు విషయములను మాత్రము బుద్ధుఁడు పూర్తిగ నొప్పుకొనెను. సాంసారిక దుఃఖము లున్నవనియు, వాని నవశ్యము నిరాకరింపవలయుననియు నొప్పుకొనె నేని,యీదుఃఖమును నివారించుకొని యత్యంతసుఖమును పొందుటకు మార్గమేమి? యని వైదికధర్మముల యందున్న ప్రశ్న మరల రాఁగలదు. కావున దానికి తగినసమాధానము చెప్పి తీరవలయును. యజ్ఞయాగాదికర్మలచే భవచక్రమునుండి విముక్తి కాదని యుపనిషత్కారులే చెప్పియున్నారు. బుద్ధుఁడంతకంటెను నెక్కువగ విచారించి యాకర్మలన్నియు హింసాత్మకములు గాన, బొత్తిగ వదలివేయఁదగిన వనియు, నిషిద్ధము లనియుఁ జెప్పెను. అటులే 'బ్రహ్మ'మనునదియు నొకభ్రమయే, యన్నెడల దుఃఖనివారణార్థమై చెప్పఁబడిన బ్రహ్మజ్ఞానమనుమార్గము సైతము భ్రాంతి కారకమును, నసంభవమును నగును; కాని దుఃఖమయమగు సంసారచక్రము నుండి విముక్తిఁ జెందుటకు బుద్ధుఁ డేయుపాయమును జెప్పె నన:—ఏరోగ మైనను నివారించుటకు దానికి మూల మేదియో విచారించి నిశ్చయించి దానిని తొలఁగించుటకు మంచివైద్యుఁడు ప్రయత్నించునటుల, సాంసారికదుఃఖము లను రోగములను నివారణ చేయుటకు (౩) దానికి కారణ మేమియో తెలిసికొని, (౪) యాకారణమే దేనివలన సమూలముగ నశించునో యట్టిమార్గమును నేర్పరియగు పురుషుఁడు స్వీకరింపవలయును. కారణములను విచారించుట కారంభించితిమేని,తృష్ణ, లేక, వాసన యనునదియే యీజగత్తునందున్న సర్వదుఃఖములకు మూలము; గావున నొకనామరూపాత్మకమగు దేహము నశించిన పిదప, మిగిలి యున్న యీవాసనాత్మకబీజమునుండియే మఱియొక నామరూపాత్మకమైన దేహము పలుమారుపుట్టు చుండునట్లు కాన్పించును. మఱియు పునర్జన్మమనెడు దుఃఖమయమగు సంసారము నుండి విముక్తుఁ డగుట కింద్రియనిగ్రహముచేతను,ధ్యానముచేతను, వైరాగ్యము చేతను, తృష్ణ పూర్ణముగ నశించినపిదప సన్న్యాసి, లేక,భిక్షువుగ మాఱుట యను నదియే యొకసత్యమగు మార్గమనియు,ఈవైరాగ్యయుక్తమగు సన్న్యాసముచేతనే స్థిరమగుశాంతిసుఖము సైతము ప్రాప్తమగుననియు బుద్ధుఁడు చెప్పెను. అనఁగా: యజ్ఞయాగాదులు, లేక, ఆత్మానాత్మవిచారము నను నల్లరిలో పడక సాంసారిక దుఃఖము లున్న వనుట,వానికి కారణము, వానిని నిరోధించుట, లేక, నివారించుట యందలి యావశ్యకత, వానిని సమూలముగ నశింపఁజేయు వైరాగ్యరూపమగు

సాధనము—లేక, బౌద్ధపరిభాషానుసారముగ ననుక్రమముగ దుఃఖము, సముదయము, నిరోధము, మార్గము—అను నాలుగు దృశ్యవిషయములమీఁదనే బౌద్ధధర్మము లనుకట్టడము కట్టఁబడియున్నదని తాత్పర్యము. తమధర్మములయందలి యీనాలుగుమూలభూతములగు తత్త్వములకే 'ఆర్యసత్యము'లని బుద్ధుఁడు పేరిడెను. ఉపనిషత్తులయందున్న యాత్మజ్ఞానమునకు మారుగ నాలు గార్యసత్యములను దృశ్యములగు పుట్టకోట్లమీఁదనే బౌద్ధధర్మములు నిర్మింపఁబడిన వైనను, స్థిరమగు శాంతిని, లేక, సుఖమును బొందుటకు తృష్ణను, లేక, వాసనను క్షీణింపఁజేసికొని మనస్సును నిష్కామముగఁ జేసికొనవలయునని బుద్ధుఁ డుపదేశించినమార్గమును (నాల్గవసత్యము), మోక్షప్రాప్త్యర్థమై యుపనిషత్తులయందుఁ జెప్పఁబడిన మార్గము నను నీరెండును నిజముగ విచారించిన వేఱు కావు. రెండుధర్మములయందును మనస్సుయొక్క నిర్విషయ స్థితియే తుదకు దృశ్యమైన సాధ్యముగ నున్నదని స్పష్ట మగుచున్నది; కాని బ్రహ్మము నాత్మయు నొకటే యనునుపనిషత్కారులు, మనస్సుయొక్క యీనిష్కామావస్థనే 'ఆత్మనిష్ఠ', 'బ్రహ్మసంస్థ', 'బ్రహ్మభూతత', 'బ్రహ్మనిర్వాణము' (గీ. ౫. ౧౭-౨౫; ఛాం. ౨. ౨౩. ౧) అనఁగా: బ్రహ్మమందాత్మయొక్క లయమును జేసికొనుట యని, కడపటియవస్థకు పేరు పెట్టుచున్నారు. బుద్ధుఁడు దానికి 'నిర్వాణ' మని మాత్రమే, అనఁగా: "విరామమును బొందుట, లేక, దీప మారిపోయినట్లు వాసనలు నశించుట" యని మాత్రమే క్రియాదర్శక మగుపేరును పెట్టుచున్నాఁడు. ఇదియే యీరెండుధర్మములయందును గలభేదము. కారణ మేమనఁ: బ్రహ్మము, లేక, ఆత్మ యనునది భ్రమ యని చెప్పిన పిదప 'విరామ' మన నేమి? యనియు, అది యెటులు లభ్య మగుననియు నడుగ నక్కఱ లేదు (సుత్తనిపాతలలో రతనసుత్త ౧౪ మఱియు వంగీససుత్త ౧౨ మఱియు ౧౩ చూడు); మఱియు నేర్పరియగుపురుషుఁ డీగూఢమగు విషయమును విచారించుచు కాలయాపన చేయఁగూడదని బుద్ధుఁడే స్పష్టముగఁ జెప్పెను. (సబ్బాసవసుత్త. ౯-౧౩ మఱియు మిళిందప్రశ్న ౪.౨. ౪ మఱియు ౫ చూడు) ఈస్థితిని పొందినపిదప మఱియొకదేహము ప్రాప్త మగు నను సామాన్యక్రియకు సంబంధించిన 'మరణ' మనుశబ్దము బౌద్ధధర్మానుసారముగ సైతము నిర్వాణ మను నర్థమునఁ బ్రయోగింపకూడదు. నిర్వాణ మనునది మరణ మాత్రమే కాదు; "మరణముయొక్క మరణము," లేక, యుపనిషత్తులలో చెప్పినటుల "మృత్యువును దాఁటుటకుఁ గలమార్గము". ఏమనుజుఁడైన నీస్థితిని పొందెనేని వానికి, సర్పముచే విడిచి వేయఁబడినకుబుసముపై నాసర్పమునకు మమకార ముండనటులే, తనశరీరమును

నూహ్యమైన నుండదని బృహదారణ్యకోపనిషత్తులో (౪. ౪. ౭) నీయఁబడిన దృష్టాంతము నిజమైన బౌద్ధభిక్షువులు సెప్పుచు సుత్తనిపాతయందున్న ఉరగ సుత్తయందలి యోగములో స్వీకరించిరి. మఱియు నాత్మనిష్ఠుఁడైన పురుషుఁడు పాపపుణ్యములచే నెప్పుడును లిప్తుఁడు కాఁడనియు (బృ. ౪. ౪. ౨౩), మాతృవధ పితృవధలవంటి పాపములు సైత మంటవనియు నున్న వైదికధర్మములయందలి తత్త్వము సైతము (కౌషీ. బ్రా. ౩.౧) ధమ్మపదమం దాశబ్దములతోఁ గూడ నున్నదని చెప్పఁబడినది (ధమ్మ. ౨౯౪ మఱియు ౨౯౫ మఱియు మిళిందప్రశ్న ౪. ౫. ౭ చూడుఁడు). బ్రహ్మముయొక్కయు, నాత్మయొక్కయు నస్తిత్వమును బుద్ధుఁ డొప్పుకొనక పోయినను, మనస్సును శాంతముగను, విరక్తముగను, నిష్కామముగను చేయుట మొదలగు నుపనిషత్తులలోఁ జెప్పఁబడిన మోక్షప్రాప్తిసాధనములే బుద్ధునిమతమున నిర్వాణప్రాప్తికి నావశ్యకము లగుటచే బౌద్ధయతులయొక్కయు, వైదికసన్న్యాసులయొక్కయు వర్ణనలు మానసిక స్థితినిబట్టి యొకరీతిగనే యున్నవనియు, దానిఁబట్టి పాపపుణ్యములయొక్క బాధ్యతవిషయమునఁగాని జన్మమరణముల విషయమునఁగాని వైదిక సన్న్యాసధర్మములయందున్న సిద్ధాంతములే బౌద్ధధర్మములయందును స్థిరములగుచున్న వనియు సారాంశము. కాని, వైదిక ధర్మములు గౌతమబుద్ధునికంటె ప్రాచీనము లగుటచే నీవిచారము తొల్లిటినుండియు వైదికధర్మములోనిదే యై యున్న దనువిషయమున సందేహ మేమియు లేదు.

వైదికములును బౌద్ధములు నైనసన్న్యాసధర్మములయందలి భేదాభేదములు చెప్పఁబడినవి. ఇప్పుడు గార్హస్థ్యధర్మములను బుద్ధుఁ డెటుల చెప్పెనో విచారింతము. ఆత్మానాత్మవిచారముయొక్క, తత్త్వజ్ఞానమును గొప్పదనక సాంసారికదుఃఖములయొక్క యస్తిత్వము మొదలగు దృశ్యమగు నాధారముమీఁద నే బౌద్ధధర్మములను కట్టడము కట్టఁబడిన దైనను కొంటువంటి యాధునికపాశ్చాత్త్యపండితుని యొక్క కేవలాధిభౌతికధర్మములవలెఁగాని—లేక, గీతాధర్మములవలెను గాని—బౌద్ధధర్మములు ముందునుండి ప్రవృత్తిపరములు గావని యెఱుంగవలయును. ఉపనిషత్తులయందున్న యాత్మజ్ఞానమువంటి సిద్ధాంతమును బుద్ధుఁ డొప్పికొననిమాట సత్యమే; కాని సంసారమును బొత్తిగ వదలి, మనస్సును నిర్విషయముగను, నిష్కామముగను చేయుటయే మనుష్యునకీ జగత్తున పరమకర్తవ్య మను బృహదారణ్యకోపనిషత్తునందలి యాజ్ఞవల్క్యునిసిద్ధాంతము (బృ. ౪. ౪. ౬) బౌద్ధధర్మములయందును కలదుగాన, బౌద్ధధర్మములు తొల్లిటినుండియు సన్న్యాసపరములే

రై యున్నవి. సంసారమును విడిచి వైవక గృహస్థాశ్రమమునందే యుండుట వలన పరమసుఖము, లేక, యర్హతావస్థ యెప్పుడును సంభవింపదని బుద్ధునియొక్క యుపదేశముల కన్నింటికి తాత్పర్యము. అయినను దానియందు గార్హస్థ్యధర్మము బొత్తిగ వివేచింపఁబడక పోలేదు. సన్న్యాసమును గ్రహింపకుండనే, బుద్ధుఁడు, బుద్ధునియొక్క ధర్మము, బౌద్ధభిక్షువులయొక్క సంఘము, (అనఁగా: మేళాలు, లేక, గుంపులు) నను నీమూఁటియందును విశ్వాసము నుంచి "బుద్ధం శరణం గచ్ఛామి, ధర్మం శరణం గచ్ఛామి, సంఘం శరణం గచ్ఛామి" అని సంకల్పముచెప్పి యీమూఁడింటిని శరణుఁజొచ్చు లోకులకు బౌద్ధగ్రంథములలో నుపాసకులని పేరిడఁబడినది. ఇతఁడే బౌద్ధమతమున గృహస్థుఁ డనఁబడవలయును. ఈయుపాసకులు తమగార్హస్థ్యము నెట్లు జరుపవలయు ననువిషయమై సందర్భము వచ్చినప్పుడు బుద్ధుఁడే యక్కడ నుపదేశించెను. (మహాపరినిబ్బాణసుత్త ౧. ౨౪). వైదికము లైనగార్హస్థ్యధర్మములలో హింసాత్మకములగు శ్రౌతయజ్ఞయాగములును, చాతుర్వర్ణ్యభేదమును బుద్ధునకు సమ్మతములు కావు. స్మార్తపంచమహాయజ్ఞములను, దానాదిపరోపకారధర్మములను జెప్పుచు బౌద్ధధర్మగ్రంథములయం దీవిషయము మాత్ర ముల్లేఖింపఁబడినది. పంచమహాయజ్ఞములు ప్రతిగృహస్థునిచేత (అనఁగా: ఉపాసకునిచేతను) నాచరింపఁ బడవలయునని బుద్ధుఁడు చెప్పెను. అహింస, సత్యము, అస్తేయము, సర్వభూతదయయు(ఆత్మ, సమ్మతము కాకపోయినను) ఆత్మౌపమ్యదృష్టియు, శౌచమును, లేక, మనఃపూతతయు, సత్పాత్రదానము (అనఁగా: బౌద్ధభిక్షువులకు, లేక, బౌద్ధభిక్షుసంఘములకు నన్నవస్త్రాదు లొసంగుట) మొదలగుధర్మములను బౌద్ధులగు నుపాసకు లనుభవింపవలయునని, బుద్ధుఁడు స్పష్టముగఁ జెప్పియున్నాఁడు. బౌద్ధధర్మములయందు వీనికి శీలమని పేరిడి, పంచమహాయజ్ఞములవలె నీనీతిధర్మములను, బ్రాహ్మణధర్మములయందున్న ధర్మసూత్రములనుండియో, ప్రాచీనస్మృతిగ్రంథములనుండియో (మను. ౬. ౯౨ మఱియు ౧౦. ౬౩) బుద్ధుఁడు గ్రహించియుండునని యీరెంటిని పోల్చి చూచినచో విస్పష్ట మగును. * వేయేల? ఈయాచారము విషయమున, బుద్ధుఁడు బ్రాహ్మణధమ్మికసుత్త యనుగ్రంథమున ప్రాచీనబ్రాహ్మణుల స్తుతిని స్వయముగనే చేసి యున్నాఁడు. మఱియు మనుస్మృతియందలి కొన్నిశ్లోక

* See Dr. Kern's *Manual of Buddhism* (Grundriss III. 8. p. 68.)

ములు ధమ్మపదమం దక్షరమైన మార్పు లేక వ్రాయఁబడినవి (మను ౨. ౧౨౧ మఱియు ౫. ౪౫ మఱియు ధమ్మపద ౧౦౯ మఱియు ౧౩౧ చూడుము); కాని పంచ మహాయజ్ఞములును, నీతిధర్మములును ననునొకవిషయమే వైదికగ్రంథములలో నుండి బౌద్ధధర్మములలోనికి గ్రహింపఁబడలేదు. ఇఁకనే మన: గృహస్థాశ్రమ మందు పూర్ణమగు మోక్షప్రాప్తి యెప్పుడును కలుగదని వైదికధర్మముల యందు ప్రారంభమున కొందఱుపనిషత్కారులు ప్రతిపాదించినమతము సైతము బుద్ధునిచే స్వీకరింపఁబడినది. ఉదాహరణ మేమన: సుత్తనిపాతలలో ధమ్మికసుత్త యం దుపాసకులను భిక్షువులను పోల్చి గృహస్థుఁ డుత్తమశీలముచే స్వయంప్ర కాశమగు దేవలోకము వచ్చును కాని, జననమరణరూపమగు చక్రమునుండి విము క్తి కలుగుటకు సంసారమును, భార్యాపుత్రాదులను వదలి వేయవలయు ననియు, తుద కతఁడు భిక్షుధర్మములనే స్వీకరింపవలయుననియు బుద్ధుఁడు స్పష్టముగఁ జెప్పినాఁడు (ధమ్మికసుత్త ౧౪. ౧౯; మఱియు. బృ ౪. ౪. ౬; మఱియు మ. భా. వన ౨. ౬౩చూడుము). కర్మమార్గీయు లైనవైదికబ్రాహ్మణులతో వాదించుచు కాలయాపనఁ జేయక తనసన్న్యాసపరమగు మతమును సిద్ధింపఁజేయుటకై "నీమతమున, బ్రహ్మమునకు దారపుత్రాదులు, లేక, రాగలోభములు లేవు గాన, దారపుత్రాదులతో నుండి యజ్ఞయాగాది కామ్యకర్మలను జేయుటచే నీకెట్లు బ్రహ్మప్రాప్తి కలుగును?" అని యిట్టియుక్తివాదమును బుద్ధుఁడు చేయు చుండెనని తేవిజ్జసుత్తయందుఁ జెప్పఁబడినది. (తే. సు. ౧. ౩౫; ౩. ౫); మఱియు బుద్ధుఁడు తనయౌవనముననే భార్యను, పిల్లలను, రాజ్యమును వదలి భిక్షు ధర్మమును స్వీకరించినపిదప నాఱుసంవత్సరములకు బుద్ధావస్థ ప్రాప్తమాయెనను విష యము ప్రసిద్ధముగనే యున్నది. బుద్ధునకు సమకాలికుఁడును, బుద్ధునికంటె పూర్వమే సమాధిస్థుఁడగు మహావీరుఁ డను కట్టకడపటి జైనతీర్థకారునియొక్క యుపదేశమును నటులేయున్నది; కాని యతఁడు బుద్ధునివలె ననాత్మవాది కాఁడు. కట్టువస్త్రములు, పైవస్త్రములు మొదలగు నైహికసుఖములను త్యజించుటయు, అహింసావ్రతమును పాలించుటయు నను ధర్మములను జైనయతులు బౌద్ధభిక్షువుల కంటె నధికశ్రద్ధతో నాచరించి యుండుటయు, ఇప్పటికిని నాచరించుచునే యుండుటయు నీరెండుధర్మములయందును గల గొప్పభేదము. తాను తినుటకై చంపఁబడిన జంతువుల మాంసమును 'పవత్త' (సం. ప్రవృత్త), అనఁగా: 'సిద్ధ మైనమాంసమును' (ఏనుఁగు, సింహము మొదలగు కొన్ని జంతువులను వదలిపెట్టి) బుద్ధుఁడును తిని, 'పవత్త' మాంసమును తినవచ్చునని, మాంసభక్షకులగు బౌద్ధభిక్షు

కులు కొందఱ కాజ్ఞ యిచ్చెను. మఱియు వస్త్రములను ధరింపక దిగంబరులై తిరుగుట దోష మని బౌద్ధభిక్షుధర్మములయందు చెప్పఁబడినది. (మహావగ్గ. ౬. ౩౧. ౧౪ మఱియు ౮. ౨౮. ౧). అనాత్మవాదియగు భిక్షుఁడవు కావలసినదని బుద్ధుఁడు స్పష్టముగ నుపదేశించినను, కాయక్లేశమయమగు నుగ్రతపస్సు బుద్ధునకు సమ్మతము కాదనియు (మహావగ్గ ౫.౧.౧౬ మఱియు గీ. ౬. ౧౬), బౌద్ధభిక్షువులయొక్క విహారములయందు (అనఁగా: వారుండుటకై కట్టఁబడిన మఠములయందు) మొత్తముపై వ్యవస్థయు, శరీరమును విశేషము కష్టపెట్టక ప్రాణాయామము మొదలుగాఁగలయోగాభ్యాసము నాచరించుచు నుండవలయుననియు నియమముకలదని యిందలి సారాంశము. 'అర్హతావస్థ', లేక, 'నిర్వాణసుఖము' ప్రాప్తమగుటకు గృహస్థాశ్రమమును వదలివైచియే తీరవలయు ననుసిద్ధాంతము వారియందు పూర్ణముగ స్థిరమై యుండుటచే బౌద్ధధర్మములు సన్న్యాసపరములే యని చెప్పవచ్చును.

బ్రహ్మజ్ఞాన మనునది గాని, యాత్మానాత్మవిచారమనునది గాని, భ్రమాత్మకమైనయొకగొప్పజ్వాల యని బుద్ధునియొక్క ముఖ్యాభిప్రాయమైనను, దుఃఖమయమగు సంసారచక్రమునుండి విముక్తుఁడై నిరంతరమగుశాంతిని సుఖమును సంపాదించుటకు, వైరాగ్యముచే మనస్సును నిర్విషయము చేయుట యను నుపనిషత్తులయందలి సన్న్యాసమార్గీయులయొక్క సాధనమునే బుద్ధుఁడు స్వీకరించియున్నాఁడు. చాతుర్వర్ణ్యభేదములను, లేక, హింసాత్మకములగు యజ్ఞయాగములను దప్ప వైదికగార్హస్థ్యధర్మములయందున్న నీతినియమములనే బౌద్ధధర్మములయందు కొంతమార్చి గ్రంథములలో నున్న వైదికసన్న్యాసులయొక్క వర్ణనయు, బౌద్ధభిక్షువులయొక్క, లేక, అర్హతులయొక్క వర్ణనలును, అహింస మొదలగు నీతిధర్మములును రెండుమతములయందును—అనేకస్థలములయందు శబ్దములతో సైతమొకవిధముననే—స్పష్టముగఁ గాన్పించుట యాశ్చర్యము కాదు. ఈవిషయములన్నియు మొట్టమొదటి వైదికధర్మములలోనివే కాని యీవిషయము మాత్రమే బుద్ధునిచే వైదికధర్మములలో నుండి గ్రహింపఁబడలేదు. దశరథజాతకమువంటి బౌద్ధధర్మములయందున్నజాతకగ్రంథములును, నిటులే ప్రాచీనములగు వైదికములైన పురాణేతిహాసములయందలికథలును బుద్ధధర్మానురూపముగ రచింపఁబడిన రూపాంతరములై యున్నవి. బౌద్ధులే కాక, జైనులు సైతము తమయభినవములగు పురాణములయందు వైదికకథల కిటులే రూపాంతరములను రచియించిరి. మఱియు క్రీస్తుయొక్క యనంతరమున, మహమ్మదీయధర్మములయం దొకక్రైస్తవచరిత్ర

యిటులే మార్చి వ్రాయఁబడిన దని *సేల్ దొర వ్రాసియున్నాఁడు. బైబిలునందలి ప్రాచీనవిధులయందున్న సృష్ట్యుత్పత్తి, ప్రళయము మొదలైనవిషయముల యొక్క కథలను, ప్రాచీనులైన ఖాల్డీలయొక్క ధర్మకథలను నిటులే మార్చి యహూదులు చెప్పిరని యిటీవల జరిగినశోధనమువలన స్పష్టమగును. ఉపనిషత్తులను, ప్రాచీనధర్మసూత్రములును, మనుస్మృతియందున్న వర్ణనలును, కథలును, విచారములును బౌద్ధగ్రంథములయందిట్లనేకస్థలములయందు శబ్దమాత్రము మార్పు లేకయే గ్రహింపఁబడినవి. "జయముచే వైరము వృద్ధిఁబొందును. వైరముచే వైరము శమింపదు" (మ.భా.ఉ. ౭౧. ౫౯ మఱియు ౬౩), లేక, "ఇతరుల యొక్క క్రోధమును శాంతిచే జయింపవలయును" అని విదురనీతియందును (మ. భా. ఉద్యో. ౩౮. ౭౩), "నాయొక్క యొకబాహువునకు చందనము పూసినను, రెండవదానిని కోసినను నీరెండువిషయములును నాకు సమానముగనే యున్నవి" అని జనకులవచనమును (మ. భా. శాం. ౩౨౦. ౩౬), మఱియు నితరములగు మహాభారతములోని యనేకశ్లోకములును బౌద్ధగ్రంథములలో (ధమ్మపద ౫ మఱియు ౨౨౩ మఱియు, మిళిందప్రశ్న ౭.౩.౫) కలవు. అవియన్నియు మహాభారతమునందుండియే బౌద్ధగ్రంథకారులు గ్రహించియుందురని సహజముగ నూహింపఁబడును; కాని యుపనిషత్తులు బ్రహ్మసూత్రములు, మనుస్మృతి మొదలగు వైదికగ్రంథములు బుద్ధునికంటె నిస్సంశయముగ ప్రాచీనములగుటచే బౌద్ధగ్రంథములలో స్పష్టముగఁ గన్పడునట్టి వానిలోనిశ్లోకములు గాని, విచారణలు గాని బౌద్ధగ్రంథకారులా వైదికగ్రంథములలో నుండియే గ్రహించినట్లు నిశ్చయముగఁ జెప్పుటకు వీలైనట్లు మహాభారతముయొక్క విషయమును నిశ్చయించుటకు వీలులేదు. మహాభారతమునందు బౌద్ధధర్మములయొక్కయుల్లేఖము కలదు. కావున బుద్ధునియనంతరమున మహాభారతము సంస్కరింపఁబడినట్లు స్పష్టమగుచున్నది. కావున శ్లోకసాదృశ్యమునుబట్టియే మహాభారతము బౌద్ధగ్రంథములకు పూర్వకాలికమైనదే యుండవలయునని స్పష్టముగ నిర్ణయించుట సాధ్యము కాదు. గీత యనునది మహాభారతముయొక్క యొకభాగమే యగుటచే నట్లే గీతలును బుద్ధునికంటె ప్రాచీనములని నిశ్చయించుటకు వీలులేదు. ఇంతియకాక, గీతలయందే బ్రహ్మసూత్రముల

* See Sale's *Koran*, "To the Reader" (Preface), p. x, and the Preliminary Discourse, Sec, IV. p. 58 (Chandos Classics Edition).

యుల్లేఖము కలదు. బ్రహ్మసూత్రములయందు బౌద్ధమతఖండన మున్నదని మునుపే చెప్పఁబడినది. కావున నీశంక నివారింపఁబడినది. గీత బౌద్ధగ్రంథములకంటె ప్రాచీనమైనదని నిర్వివాదముగ సిద్ధించుటకు స్థితప్రజ్ఞునియొక్క వర్ణన మొదలగు స్థలముల రెండింటియందు నున్నశబ్దములకు సాదృశ్యము కలదని పూర్వమందు నిరూపింపఁబడినవిషయమే కాక బౌద్ధగ్రంథములయం దితరములైన సాధనము లేవైనను కాన్పించునో, గాన్పింపవో యిప్పుడు విచారింతము.

బౌద్ధధర్మముల మూలస్వరూపము శుద్ధనిరాత్మవాద మనియు, నివృత్తిపర మనియు పైనఁ జెప్పఁబడినది; కాని దాని కాస్వరూపము చిరకాలము నిలువలేదు. భిక్షువులయొక్క యాచారములవిషయమై మతభేదములు గలిగి బుద్ధుని మరణానంతరమున దానిలో ననేకములగు నుపమార్గములు నిర్మితము లగుచుండుటయే కాక, ధార్మికమగు తత్త్వజ్ఞానమువిషయమునను నిటులే మతభేదము కలిగెను. ఆత్మ లేదని చెప్పువిషయమున "అచింత్యమగు నాత్మజ్ఞానముయొక్క శుష్కవాదములోఁ బ్రవేశింపక వైరాగ్యముచేతను,నభ్యాసముచేతను మనస్సును నిష్కామముగఁ జేసికొనుట యనువ్యాపారమున నుండనిమ్ము; ఆత్మయున్నను, లేకపోయినను మనోనిగ్రహ మనుకార్యము ముఖ్యమగుటచే దానిని సిద్ధింపఁజేసికొనుటకు మొదట ప్రయత్నముచేసి యుండవలయును".—అనియే బుద్ధునియొక్క యూహ యని చెప్పవలసియున్నది. బ్రహ్మముగాని, యాత్మగాని బొత్తిగ లేనేలేరని యాతని యుద్దేశ్యముకాదు. కారణ మేమన: తేవిజ్జసుత్తమందు బుద్ధుఁడే 'బ్రహ్మసహవ్యతాయస్థితి' నుల్లేఖించెను. సేలసుత్తయందును, థేరగాథయందును, "నేను బ్రహ్మభూతుఁడనై యున్నాను" అని తన్ను వర్ణించుకొనెను. (సేలసు. ౧౪; థేరగా. ౮౩౧); కాని యీవిషయము యుక్తమే యని యంగీకరించినను దానిలోనే "ఆత్మ, లేక, బ్రహ్మము అను వానిలో నేదో యొకనిత్యమగువస్తువు జగదారంభమున లేదు. మనకుఁ గాన్పించున దంతయు క్షణికముగ, లేక, శూన్యముగ నున్నది, లేక, "కాన్పించుచున్న దంతయు జ్ఞానమై యున్నది. జ్ఞానముతప్ప నీజగమునం దేమియు లేదు" అనియు తత్త్వజ్ఞానవిషయమున ననేకములగు వివిధమతములును వాదములును నాగ్రహమార్గములును పిదప పుట్టిన వనువిషయము నిర్వివాదముగ నే యున్నది. (వే. సూ. శాం. భా. ౨. ౨. ౧౮–౩౬ చూడుము.) ఈ నిరీశ్వరుఁడు, లేక, యనాత్మవాది యగుబౌద్ధునిమతము నే, క్షణికవాద మనియు, శూన్యవాద మనియు, విజ్ఞానవాద మనియు చెప్పుచున్నారు; కాని మన మీమతముల నన్నింటి నిచ్చో విచారింపనవసరము లేదు. మనవిషయ మైతిహాసికమై యున్నది. కావున దానిని సిద్ధాంతీకరించుట కావశ్యక మగునంతను,

అనఁగా: 'మహాయాన'మని పేరు గలిగినయొక మార్గముయొక్క విషయమును మాత్ర మిచ్చో సంక్షేపముగఁ జెప్పుచున్నాఁడను. బుద్ధునియొక్క తొంటియుపదేశమున నాత్మ, లేక, బ్రహ్మము (పరమాత్మ, లేక, పరమేశ్వరుఁడు) గౌణమని చెప్పినచో భక్తిచేత పరమేశ్వరుని పొందుటకు మార్గమును తానే తనకాలమున నుపదేశించి పోవుటకు వీలులేకపోయెను. మఱియు నతనిభవ్యమగు మూర్తియు, చరిత్రక్రమమును లోకులనేత్రములయెదుట నున్నంతవఱకు నీమార్పును చేయనవసరము లేక పోయెను; కాని యీధర్మము పిదప సామాన్యజనులకు ప్రియమగుటకును, దాని ప్రచారము విశేషము జరుగుటకును, సంసారము వదలి భిక్షువులై నిగ్రహముతో కూర్చుండుచోటనే నిర్వాణమును పొందుట యను నిరీశ్వరనివృత్తిని బోధించుట యావశ్యక మాయెను. వేయేల? సాహస్యులగు బుద్ధభక్తు లా కాలమున బయలువెడలిన వైదికభక్తి [illegible] బుద్ధునియొక్క యుపాసననే స్వయముగ [illegible] లుత [illegible] నిరెండు [illegible] నా [illegible] యు నుండవచ్చును. కాని బుద్ధుని యొక్క [illegible] రమునందు త్వరితముగనే బౌద్ధధర్మావలంబులగు పం[illegible]తులు బుద్ధుఁడే [illegible] యంభువును, అనాద్యనంతుఁడు నగుపురుషోత్తముని'' యొక్క య[illegible] తార [illegible], బుద్ధుఁడు నిర్వాణమును పొందుట యనునది లీలామాత్రమే యనియు, నిజమైనబుద్ధుఁ డెప్పుడును నశించువాఁడు కాఁడనియు, నెప్పుడును శాశ్వతుఁ[illegible]డుగనే యుండుననియు, నీలోకులందఱు అతనిబిడ్డలే కాన నాతఁ డెల్ల వారియెడలను సముఁడుగ నుండుననియు, నెవ్వరిమీఁదను ప్రేమను గాని ద్వేషమును గాని చెందఁడనియు, ధర్మమునగడియారము చెడిపోవు నేని 'ధర్మకృత్య' ములకొఱ కాయనయే యాయాసమయములయందు బుద్ధనిరూపముతో నవతరించు ననియు, దేవాదిదేవుఁడగుబుద్ధుని భజించుటచేతను, నాతనివిగ్రహము నెదుట భజించుటచేతను, వేయేల? యాతనికి భక్తితో కొన్నికమలములను గాని, మఱి యేవైనపిడికెడుపుష్పములు గాని సమర్పించుటచేతను, మనుష్యులకు సద్గతి ప్రాపించునని బౌద్ధగ్రంథములలోఁ బ్రతిపాదింపఁబడుచు వచ్చెను. (సద్ధర్మపుండరీక. ౨. ౭౭-౯౮; ౫. ౨౨ మఱియు మిళిందప్రశ్న ౩.౭. ౭ చూడు)* మనుజునియొక్క జీవితకాలమంతయు దురాచరణలోనే కడచినను, మరణించు

---

* 'సద్ధర్మపుండరీక' మను గ్రంథము ప్రాచ్యపుస్తకమాలయందు ౨౧ ఖండములో భాషాంతరము సేయఁబడినది. ఈగ్రంథము ప్రథమమున సంస్కృతభాషయందు వ్రాయఁబడినది. ఆసంస్కృతగ్రంథము సైత మిప్పుడు ముద్రితమైయున్నది.

కాలమున నైన నతఁడు బుద్ధుని శరణుఁ జొచ్చునేని స్వర్గము నొందక మానఁ డనియు మిళిందప్రశ్నమునఁ జెప్పఁబడినది (మి. ప్ర. ౩. ౭. ౨). మఱియు నెల్ల వారి "అధికారమును, స్వభావమును, జ్ఞానమును, నొకవిధముగనే యుండవు గాన ననాత్మపరమగు నివృత్తిపరమార్గముకంటె నితరమగుభక్తి యనుమార్గమును, (యానమును) బుద్ధుఁడే దయాళువై 'తననేర్పుచే' నిర్మించె"నని సద్ధర్మపుండరీకమునందలి రెండవ మూఁడవయధ్యాయములయందు సవిస్తరముగఁ జెప్పఁబడినది. నిర్వాణపదమును బొందుటకు భిక్షుధర్మమే స్వీకరింపఁబడవలయునని, బుద్ధునిచే స్వయముగఁ జెప్పఁబడిన ధర్మతత్త్వమును బొత్తిగ వదలుట కెప్పుడును వీలులేకపోయెను. కారణమేమన: అటులొనర్చుట యనఁగా బుద్ధునియొక్క ప్రథమోపదేశమును నశింపఁ జేయుటయే యగును; కాని భిక్షువైనను, అరణ్యమున 'ఖడ్గమృగము'వలె, నేకాకియై యుదాసీనుఁడై యుండక ధర్మప్రచారాదిలోకహితములను, పరోపకారములను నిరీప్సితుఁడై (నిరిప్సిత) బుద్ధిపూర్వముగఁ జేయుట యనునదియే బౌద్ధభిక్షువులకుఁ గర్తవ్య మని చెప్పవచ్చును. * మఱియు నీమతమే మహాయానమార్గమును బోధించు సద్ధర్మపుండరీకాదిగ్రంథములలోఁ బ్రతిపాదింపఁబడినది. "గృహస్థాశ్రమమునుండి నిర్వాణపదమును బొందుటకు బొత్తిగ వీలులేకపోదు. వేయేల? ఇట్టి యుదాహరణము లనేకములు గలవు." అని నాగసేనునిచే మిళిందునకు చెప్పఁబడినది (మి. ప్ర. ౬. ౨. ౪). ఈవిచారమునకు నాత్మవాదపరములును కేవల సన్న్యాసపరములు, నగుమొదటి బుద్ధధర్మములయందే కాక, శూన్యవాదులయొక్కయు విజ్ఞానవాదులయొక్కయు మతమున నైనను యోగ్యమగు నుపపత్తి కుదురదని యెల్లరకును సహజముగఁ దెలియును. మఱియు బుద్ధధర్మములయందే యున్నయనేకుల కీవిచారము బుద్ధునియొక్క మొదటియుపదేశమునకు విరుద్ధముగ నున్నట్లు మొదలఁ దోఁచెను; కాని, పిదప నీక్రొత్తమతమే సహజముగ లోకుల కెక్కువ సమ్మతమైనది యాయెను. మఱియు బుద్ధుని మొదటి యుపదేశము ననుసరించి ప్రవర్తించుట 'హీనయాన' (చిన్నమార్గము) మనియు, నీక్రొత్తమతము ననుస

* 'సుత్తనిపాత'అను గ్రంథమునందు ఖగ్గవిసాణసుత్తయందలి౪౧-వ శ్లోకమునకు "ఏకో చరే ఖగ్గవిసాణకప్పో" అనునది ధ్రువపదము (అనఁగా: పల్లవి). ఖగ్గవిసాణమనఁగా ఖడ్గమృగము. దానివలె బౌద్ధభిక్షువు మఠములో నొకఁడే యుండవలయునని దీనియర్థము.

రించుట 'మహాయాన'(గొప్పమార్గము)మనియుపేర్లు పెట్టఁబడెను.‡ చైనా,టిబేట్ జపానుమొదలైనదేశములలో నిప్పుడు ప్రచారములో నుండు బౌద్ధధర్మము'మహాయాన'మార్గమును బోధించునదే.మఱియు బుద్ధుని నిర్వాణానంతరము బౌద్ధధర్మము లతిత్వరగా వ్యాపించుట మహాయానమార్గమందలి భిక్షుసంఘముయొక్క దీర్ఘోద్యోగమే కారణము; బౌద్ధధర్మమునందు బయలువెడలిన యీసుధారణ (సంస్కారము) శాలివాహనశకముకంటె పూర్వము సుమారు 300 సంవత్సరముల నాఁడు పుట్టియుండునని డా. 'కెర్న్‌చే నిశ్చయింపఁబడినది * కారణ మేమన: కనిష్కుఁడనుశకరాజు కొలువుకూటమున బౌద్ధభిక్షువులయొక్క మహోపద్రవము నిండి యుండుటకు మహాయానమార్గమందలి భిక్షువులే కారణ మని బౌద్ధగ్రంథములయం దుల్లేఖింపఁబడియున్నది. ఈమహాయానమార్గమందలి 'అమితాయుసుత్త'యనుపేరు గలిగిన ప్రధానసూత్రగ్రంథము క్రీస్తు శకము ౧౪౮-వ

‡ హీనయానమార్గమునకు,మహాయానమార్గమునకుఁగలభేదమును వర్ణించుచు డా. కెర్న్ ఇట్లు చెప్పుచున్నాఁడు. "Not the Arhat, who has shaken off all human feeling, but the generous, self-sacrificing, active Bodhisattva is the ideal of the Mahayanists, and his attractive side of the creed has, more perhaps than anything else, contributed to their wide conquests, whereas S. Buddhism has not been able to make converts except where the soil had been prepared by Hinduism and Mahayanism."—*Manual of Indian Buddhism*, p. 69. Southern Buddhism అనఁగా హీనయానమగును మహాయానమార్గమున భక్తి సైతము కలదు. "Mahayanism lays a great stress on devotion, in this respect as in many others harmonising with the current of feeling in India which led to the growing importance of *Bhakti.*" *Ibid.* p. 124.

* See Dr. Kern's *Manual of Indian Buddhism*, pp. 6, 69 and 119. మిలిందుఁడను (మినండరనుపేరుగల గ్రీకురాజు) మహారాజు ఇ. స. పూర్వము ౧౪౦, లేక, ౧౫౦ ప్రాంతమున హిందూస్థానమునకు వాయవ్యమున నున్న బాక్ట్రియాదేశమునందు రాజ్యము చేయుచుండెను. అప్పుడు నాగసేనుఁడా రాజునకు బౌద్ధధర్మదీక్ష నిచ్చెనని మిళిందప్రశ్నమునఁ వ్రాయఁబడినది. బౌద్ధధర్మప్రచార మనుకార్యమును మహాయానమార్గమున నున్నజనులే చేయుచుండుటచే, నీమహాయానమార్గ ముప్పు డుద్భవించెనని స్పష్టమైనది.

సంవత్సరప్రాంతమున చైనాభాషలోనికి భాషాంతరము చేయఁబడినది. ఆగ్రంథ మిప్పు డున్నది. అయిన నీకాల మింతకంటెను ప్రాచీనమై యుండవలయునని యెన్నెద. కారణ మేమన: క్రీ. పూ. ౨౩౦ సంవత్సరముల సుమారున నశోకుఁడు వేయించిన శిలా శాసనమున, సన్న్యాసపరములగు నిరీశ్వర బౌద్ధధర్మములు విశేషముగ నుల్లేఖింపఁబడక భూతదయాపరమగు ప్రవృత్తిపరబౌద్ధధర్మమే యంతటను నుపదేశింపఁబడెను. అప్పుడున్న (అనఁగా: తత్పూర్వమందున్న) బౌద్ధధర్మములకే మహాయానమార్గమందున్న ప్రవృత్తిపరమగు స్వరూపము వచ్చుట కారంభమైన దని స్పష్టమగుచున్నది. బౌద్ధయతి యగు నాగార్జునుఁ డీమార్గమునకు ప్రముఖుఁడగు ప్రవర్తకుఁడే కాని దానిని కనిపెట్టినవాఁడు గాఁడు.

బ్రహ్మము, లేక, పరమాత్మయొక్క యస్తిత్వము నొప్పికొనక, మనస్సును నిర్విషయము చేయుట యను నుపనిషత్తులయందున్న నివృత్తిమార్గమును మాత్రమే యొప్పుకొనునవియు, ప్రారంభమునుండి నిరీశ్వరవాదపరములే యైనవియు నగు బుద్ధునియొక్క ధర్మములలోనుండియే పిదప క్రమక్రమముగ స్వాభావిక రీతినే భక్తిపరమగు ప్రవృత్తిమార్గము బయలు వెడలుటకు వీలులేక పోవుట వలన, బుద్ధునియొక్క నిర్వాణానంతరము వెంటనే బౌద్ధధర్మములకుఁ గలిగిన కర్మప్రధానమగు భక్తిస్వరూపమునకు బౌద్ధధర్మములకంటె వేఱగు తత్కాలమందున్న మతములే కారణములై యుండవలయునని స్పష్ట మగుచున్నది. ఈ కారణము లేవని విచారించుట కారంభించితిమేని భగవద్గీత వైపునకు దృష్టి ప్రసరింపక యుండదు. కారణ మేమన: భరతఖండమునం దాకాలమున వ్యాపించినధర్మములలో జైనధర్మములును, ఉపనిషద్ధర్మములును, పూర్ణముగ నివృత్తిపరములే యై యున్నవి. మఱియు వైదికధర్మములయందున్న పాశుపతము, శైవము మొదలగుమార్గములు భక్తిపరములైనను, ప్రవృత్తిమార్గమును భక్తియు నను వానికి కలయిక భగవద్గీతలయందుతప్ప నెక్కడను స్పష్టముగా చెప్పఁబడియుండ లేదని నేను గీతారహస్యమునందలి పదునొకండవప్రకరణమున స్పష్టముగ నిరూపించినాఁడను. గీతలయందు భగవంతుఁడు తనకు పురుషోత్తముఁడని పేరు పెట్టుకొనెను. నేను పురుషోత్తముఁడను, సర్వలోకములకు 'తండ్రిని', 'తాతను' అనియు (౯. ౧౭), ఎల్లవారియెడలను 'సముఁడ' నై యున్నాననియు, నా కెవరును శత్రుమిత్రులు కారనియు (౯. ౨౯), నేనజుఁడను నవ్యయుఁడను నైనను ధర్మసంరక్షణార్థమై యాయాసమయములయం దవతరించుచున్నాననియు (౪. ౬-౮), మను

ష్యు డెంతదురాచారుఁడైనను నన్ను సేవించుటచే సాధువు అగుననియు (౯.౩౦), లేక, నాకు భక్తితో నేదైన నొకపుష్పమును గాని, పత్రమును గాని, లేక, కొంచె ముదకమును గాని యిచ్చినను నేను దానిని సంతోషముతో గ్రహింతు ననియు (౯. ౨౬), అజ్ఞానులకు భక్తియనునది సులభమగు మార్గమనియు(౧౨.౫) భగవద్గీతలయందుఁ జెప్పఁబడినది. మఱియు, బ్రహ్మనిష్ఠుఁడు లోకసంగ్రహార్థమై ప్రవృత్తిధర్మములనే యాచరింపవలయునను సిద్ధాంతముమాత్రము గీతలయందుఁ దప్ప మఱియెక్కడను సవిస్తరముగఁ బ్రతిపాదింపఁబడలేదు. కావున వాసనా క్షయరూపమగు కేవలనివృత్తిపరమగు మార్గము మొదట బుద్ధధర్మములోని కుప నిషత్తులలో నుండి గ్రహించినట్లే పిదప మహాయానమార్గమందు ప్రవృత్తిపరమగు భక్తితత్త్వము సైతము భగవద్గీతనుండియే స్వీకరింపఁబడినదని యూహింపవలసి వచ్చును. మఱియు నీవిషయ మనుమానప్రమాణమునే యవలంబించి యుండలేదు. టిబెట్ భాషయందున్న బౌద్ధధర్మములయొక్క యితిహాసమును గుఱించి బౌద్ధ ధర్మీయుఁ డగుతారానాథుఁడు రచియించిన యొకగ్రంథమున మహాయానమార్గ మునకు ప్రముఖుఁడును, పురస్కర్తయు నగు "నాగార్జునునకు గురువగు రాహుల భద్రుఁడనువాఁడు, బౌద్ధదీక్షను కైకొన్న బ్రాహ్మణుఁ డనియు, నీబ్రాహ్మణునకు (మహాయానమార్గమందు) కల్పన తోఁచుటకు జ్ఞానులగు శ్రీకృష్ణుఁడు, గణేశుఁడును కారణభూతు లనియు స్పష్టముగ వ్రాయఁబడినది. మఱియొక తిబేటు గ్రంథమునందును నిటులే వ్రాయఁబడినది. * తారానాథునిగ్రంథము బహుప్రా చీన మయిన దనుట నిజమే; కాని దానియందున్న విషయము ప్రాచీనాధారము

---

* See Dr. Kern's *Manual of Indian Buddhism*, p. 122. "He (Nagarjuna) was a pupil of the Brahmana Rahulabhadra, who himself was a Mahayanist. This Brahmana was much indebted to the sage Krishna and still more to Ganesha. This quasi-historical notice, reduced to its less allegorical expression, means that Mahayanism is much indebted to the Bhagavadgita and more even to Shivaism." 'గణేశ' శబ్దముచే, డా. కెర్ను శైవమార్గమని యెన్నినట్లు కాన్పించుచున్నది. డా. కెర్న్ ప్రాచ్యధర్మ పుస్తకమాలయందు సద్ధర్మపుండరీక మనుగ్రంథమును భాషాంతరీకరణ మొనర్చి దాని ప్రస్తావనయం దీమతమునే ప్రతిపాదించినాఁడు.(S. B. E. Vol. XXI. Intro. pp. xxv-xxviii).

లేక వ్రాయఁబడలేదని చెప్ప నవసరము లేదు. కారణ మేమన: బౌద్ధగ్రంథకారుఁ డొకఁడును స్వీయమగుధర్మపంథయందున్నతత్త్వములను చెప్పునపు డూరకయే పరకీయుల ధర్మముల నిటు లుల్లేఖించుట సంభవింపదు. కావున బౌద్ధగ్రంథకారులే స్వయముగ నీవిషయమునందు శ్రీకృష్ణునియొక్క నామనిర్దేశమును జేయుట యొక గొప్పవిషయము. కారణ మేమన: భగవద్గీత యొకటి తప్ప శ్రీకృష్ణునిచేఁ జెప్పఁబడిన మఱియొక ప్రవృత్తిపరమగు భక్తిగ్రంథము వైదికధర్మములయందు లేకపోవుటచే 'మహాయానమార్గము' బయలువెడలక మునుపు భాగవతధర్మములే కాక, భాగవతధర్మములను బోధించు శ్రీకృష్ణునిచేఁ జెప్పఁబడినగ్రంథముసైతము, అనఁగా: భగవద్గీతయును, నప్పుడు ప్రచారములో నుండెననువిషయము దీనివలన పూర్ణముగ సిద్ధమగును. మఱియు డా. కెర్న్ అనువానిమతమును నిదియే. భగవద్గీత బౌద్ధధర్మములలోని మహాయానమార్గముకంటె ప్రాచీనమని నిశ్చయించినపిదప, దానివలె మహాభారతమును నాకాలమున నుండి యుండవలయు నని యూహింపవచ్చును. బుద్ధునిమరణానంతరమున వెంటనే వారియొక్క మతములన్నియు నొకచోట సంక్షేపముగఁ జేర్పఁబడినవని బౌద్ధగ్రంథములయందుఁ జెప్పఁబడినమాట నిజమే; కాని యిప్పుడు కాన్పించునట్టి యతిప్రాచీనములగు బౌద్ధగ్రంథములు సైత మాకాలమున నుండినవే యుండవలయునని దానివలన సిద్ధము కానేరదు. మహాపరినిబ్బాణసుత్త యిప్పుడుండు గ్రంథములలో ప్రాచీనగ్రంథమని చెప్పుదురు; కాని దానియందు పాటలీపుత్రపత్తనవిషయమున (అనఁగా: పాట్నాను గుఱించి) నున్న యుల్లేఖమునుబట్టి యీగ్రంథము బుద్ధనిర్వాణానంతరము కాలము నెంతతగ్గించినను సుమారు నూఱుసంవత్సరములకంటె పూర్వమునందైనను పుట్టియుండదని, ప్రో. ఱిస్ డేవిడ్స్ అనువాతఁడు నిర్ధారించెను. బుద్ధానంతరము నూఱుసంవత్సరములలో బౌద్ధధర్మీయభిక్షువులయొక్క రెండవపరిషత్తు జరపఁబడెను. అదియే వినయపిటకముయొక్క కట్టకడపట చుల్లవగ్గ యను గ్రంథముయొక్క చివరను వ్రాయఁబడినది. దీనినిబట్టి సిలోన్ బేటాదేశములయందుండి పాలీభాషయందు వ్రాయఁబడిన ప్రాచీనము లగు వినయపిటకాదిబౌద్ధగ్రంథము లీపరిషత్తు జరిగిన వెనుకనే పుట్టినట్లు స్పష్టముగఁ గాన్పించుచున్నది. * అశోకుని పుత్త్రుఁడు మహేంద్రుఁడు మొదట క్రీస్తు.పూర్వమునందు ౨౪౧-వ సంవత్సరము షురువున సింహాలద్వీపమందున్న బౌద్ధధర్మములను ప్రచారములోనికిఁ దెచ్చుట కారంభించినప్పు

* See S. B. E. Vol. XI. Intro. pp. xv-xx and p. 58.

డీగ్రంథ మక్కడకుఁ గొనిపోఁబడెను. అనంతరము నూటయేఁబదిసంవత్సరముల సుమారున, నది యచ్చో పుస్తకరూపముగ వ్రాయఁబడినదని బౌద్ధగ్రంథ కారులే వ్రాసిరి. ఈగ్రంథమును నోటికి రాఁజేయువాడుక యుండెను. కాఁబట్టి మహేంద్రునికాలము మొదలు దానియం దేమాత్రము మార్పు లేదని యంగీకరించి నను, బుద్ధుని నిర్వాణానంతర మీగ్రంథమున, మొదట సిద్ధమైనపుడు గాని, లేక, పిదప మహేంద్రునియొక్క గాని యశోకునియొక్క గాని కాలముపర్యంత మును, నాకాలమునందు వ్యాపించియున్న వైదికగ్రంథములనుండి యేమియు గ్రహింపఁబడలేదని చెప్పుటకు సాధ్యము కాదు. కావున మహాభారతము బుద్ధా నంతరకాలిక మైనను, అది 'అలగ్జాండర్' అనువానికంటె పూర్వకాలికము, అనఁగా: క్రీ. పూ. ౩౨౫. సంవత్సరములకంటె ప్రాచీన మని యితరప్రమాణ ములను బట్టి సిద్ధమగుటచే మనుస్మృతియందున్న శ్లోకములవలె దానియందున్న శ్లోకములును,మహేంద్రుఁడు సిలోను బేటాలోనికిఁగొంపోయిన పుస్తకమున స్పష్ట ముగఁ గాన్పించుట యెంతమాత్రము సంభవింపఁదగనిది కాదు. బుద్ధునియొక్క మరణానంతరమం దతనియొక్కధర్మములు ప్రచారములోనికి వచ్చుటను జూచి, వెంటనే ప్రాచీనములగు వైదికగాథలుసైతము మహాభారతమందుఁ జేర్పఁబడిన వనియు, బౌద్ధగ్రంథములలోఁ గన్పట్టుభారతశ్లోకములను బౌద్ధగ్రంథకారులు భారతములోనుండి గ్రహించిరనియు, మహాభారతకారులు బౌద్ధగ్రంథములో నుండి గ్రహింపలేదని దీనివలన స్పష్టమగుచున్నదనియు, కాని బౌద్ధగ్రంథకారు లీశ్లోకములను మహాభారతములోనుండి గ్రహింపలేదనియు, భారతమునకు నా ధారభూతమును, నిప్పుడు లుప్తమును, తత్పూర్వమునందున్న యేదో యొకవైదిక గ్రంథములో నుండి గ్రహించియుండవలయు ననియు, కావుననే మహాభారతము యొక్క కాలనిర్ణయము, పైచెప్పఁబడినశ్లోకసాదృశ్యమువలన పూర్ణముగఁ గానేర దనియు, నొకవేళ యున్నను (౧) కేవలాత్మవాదపరములును సన్న్యాస పములును నగు మొట్టమొదటిబౌద్ధధర్మములనుండియే, పిదప క్రమక్రమముగను స్వాభావికముగను భక్తిపరములును ప్రవృత్తిపరములు నగుసిద్ధాంతములు వెలువడు టకు వీలులేకపోవుట, (౨) మహాయానమార్గముయొక్క యుత్పత్తిసంబంధములో బౌద్ధగ్రంథములు తమంతట తామే చేసిన శ్రీకృష్ణునియొక్క నామనిర్దేశము, (౩) గీతలయందలిభక్తిపరములును ప్రవృత్తిపరములును నగుసిద్ధాంతములకు మహా యానపంథలో నున్నమతములతో నుండునర్థసాదృశ్యమును శబ్దసాదృశ్యమును, మఱియు (౪) బౌద్ధధర్మములవలె నాకాలమున వెలువడిన రెండవజైనమార్గ

మందుఁగాని, లేక, వైదికమార్గమతమునందుఁగాని ప్రవృత్తిపరమగు భక్తిమార్గము లేకుండుటయు నను నీ నాలుగువిషయములనుబట్టియు, మహాయానమార్గము బయలు వెడలక మునుపే భాగవతధర్మములు ప్రచారములో నుండెననియు, నాకాలమున భగవద్గీతయు సర్వసమ్మతమై యుండె ననియు, నీగీతయొక్క యాధారముచేతనే మహాయానమార్గము బయలువెడలిన దనియు, శ్రీకృష్ణప్రణీతగీతలయందున్న సిద్ధాంతములు బౌద్ధధర్మములలోనుండి స్వీకరింపఁబడినవి కావనియు, నిస్సంశయముగ నిష్పన్నమగునని యిందలిసారాంశము. పైనఁ జెప్పఁబడిన యితరప్రమాణములను బట్టి చేయఁబడిన ప్రస్తుతపుగీతయొక్క కాలనిర్ణయము దీనితోఁ బూర్ణముగ నేకవాక్యతను జెందియున్నది.

భాగము ౭—గీత-క్రైస్తవుల బైబిలు.

హిందూదేశమునందు భక్తిపరములగు భాగవతధర్మములయుదయము క్రీస్తువునకు పూర్వము సుమారు పదునాల్గుశతాబ్దములకాలమున నయియుండును, మఱియు క్రీస్తువునకు పూర్వము వెలువడి ప్రారంభమునుండి సన్న్యాసపరములైన బౌద్ధధర్మములయందు ప్రవృత్తిపరమగు భక్తితత్త్వము ప్రవేశించుటకు శ్రీకృష్ణప్రణీతయగు గీతయె కారణ మని బౌద్ధగ్రంథకర్తల యభిప్రాయము, అనునవి మొదలగువిషయములు పైనఁ జెప్పినప్రమాణములచే నిశ్చితములైన పిదప, గీతలయందున్నయనేకసిద్ధాంతములు క్రైస్తవులబైబిలున (అనఁగా: బైబిలుయొక్క క్రొత్తకరారు (న్యూటెస్టెమెంటు) నందు) స్పష్టముగఁ గాన్పించుచున్నవని యుపపత్తిఁ జూపి క్రైస్తవధర్మములలోని సిద్ధాంతము గీతలలోనికి గ్రహింపఁబడియుండునని యనేకగ్రంథములలో క్రైస్తవగురువులు చేసినప్రతిపాదనలును, మఱియు ముఖ్యముగ డా. లారినసర్ అనువానిచే క్రీస్తుశకము ౧౮౬౯-వ సం. జర్మనుభాషలోనికి మార్చి ప్రచురింపఁబడిన గీతాగ్రంథమునందు దానికాలమును గుఱించి ప్రతిపాదింపఁబడినవిషయము అన్నియును నిర్మూలము లని స్వయముగనే సిద్ధమగును. లారినసరనువాఁడు తనపుస్తకములో (అనఁగా: గీతలయొక్క జర్మనుభాషాంతరములో) చివర భగవద్గీతయు-బైబిలు—ముఖ్యముగ క్రొత్తకరారు (న్యూటెస్టెమెంటు)—అనువానియందున్నశబ్దసాదృశ్యముల సుమారు నూఱు రెండు నధికస్థలములయందుఁ జూపియుండెను. వానిలో కొన్ని విలక్షణములును విమర్శించుటకు తగినవియునై యున్నవి. "నేను నాతండ్రియందును,

నీవు నాయందును, నేను నీయందును నున్నారము, అని యాదినమున మీకుఁ దెలియును." (జాన్. ౧౪.౨౦) అనునీవాక్యము గీతలయందున్న "యేన భూతాన్యశేషేణ ద్రక్ష్యస్యాత్మన్యథో మయి" (గీతా. ౪.౩౫), మఱియు "యో మాం పశ్యతి సర్వత్ర సర్వం చ మయి పశ్యతి" (గీ. ౬.౩౦) అను నీవాక్యములతో శబ్దమునుబట్టియు నర్థమునుబట్టియు సమానముగనే యున్నదని చెప్పవచ్చును. అట్లే జానునందలి (౧౪.౨౧) "ఎవరు నన్ను ప్రేమించుచున్నారో వారిని నేను ప్రేమించుచున్నాను" అను నీవాక్యము గూడ "ప్రియో హి జ్ఞానినోఽత్యర్థ మహం స చ మమ ప్రియః". (గీ. ౭.౧౭) అనువాక్యముతో నన్నివిధములఁబోలి యున్నది. దీనిని బట్టియు నిట్టియనేకవాక్యములనుబట్టియు గీతాకారులకు బైబిలులోనివిషయము బాగుగఁ దెలియునని యూహించి, డా. లారినసర్, గీత క్రీస్తునకు పిమ్మట సుమారు ౫౦౦ సంవత్సరములకు పుట్టియుండునని చెప్పెను. డా. లారినసర్ పుస్తకమందున్న యీభాగము "ఇండియన్ ఆంటిక్వరి" అనుపుస్తకమున రెండవ భాగములో నింగ్లీషుభాషయందుఁ బ్రచురింపఁబడెను. మఱియు కై. తెలంగు గారు భగవద్గీతల నింగ్లీషుభాషలోఁ బద్యకావ్యముగ రచించి దానిపీఠికలో డా. లారినసరనువాని యూహలను పూర్ణముగ ఖండించిరి. * డా. లారినసర్ అనునతఁడు పాశ్చాత్త్యులలోను, సంస్కృతజ్ఞులు నగుపండితులలో గణింపఁబడఁ లేదు. సంస్కృతమునకంటె క్రైస్తవధర్మములయందు జ్ఞానమును నభిమానమును నతని కధికముగ నుండెను; కాన నతని యూహలు తెలంగుగారికే కాక మాక్సుముల్లర్ మొదలగుపాశ్చాత్త్యసంస్కృతపండితులకును సమ్మతములు కావు. గీత యొకసారి నిస్సంశయముగ క్రీస్తునకు మున్ను పుట్టినదని నిశ్చయించినపిదప గీతలలోను, బైబిలులోను నుండు తాను చూపించిన యనేకములగు శబ్దసాదృశ్యములును, నర్థసాదృశ్యములును తనమతమునకే విరుద్ధములనుసంగతిని డా. లారినసర్ ఎఱుంగఁడు కాని, యేవిషయము స్వప్నమందైనను సంఘటిల్లదో యదియే పలుమారు ప్రత్యక్షముగ కన్నులకు గోచరించునని చెప్పుటలో నేమియు నసత్యము లేను. నిజము విచారించితి మేని డా. లారినసరున కుత్తరమిచ్చుటసైత మిచ్చో

* See *Bhagavadgita* translated into English Blank verse with notes & etc, by K. T. Telang, 1875, (Bombay). This book is different from the translation in the S. B. E. Series.

వనావశ్యకము. అయిన ననేకములగు గొప్ప యింగ్లీషుగ్రంథములలో నిప్పటికిని నీయసత్యమగుమతము అనువదింపఁబడుట స్పష్టముగఁ గన్పట్టుచుండుటచే నీవిషయమై, నవీనశోధనలయందుండి నిష్పన్నమయిన ఫలితార్థమును సంక్షేపముగ నిచ్చో చెప్పుట యావశ్యకము. రెండుగ్రంథములలో సిద్ధాంత మొకవిధముననే యున్నదను విషయమును మాత్రమే యవలంబించి వానిలో నేది ప్రాచీనమైనది, యేది నవీనమైన దని నిర్ణయించుటకు వీలులేదని తొలుతనే యెఱుంగవలయును. ఈరెంటిలో నొకదానిలో నున్నవిషయము మఱియొకదానిలోనికి గ్రహింపఁబడెనని సమముగనే యూహింపవచ్చును. కావున రెండుగ్రంథముల కాలమును మొదట ప్రత్యేకముగ నిర్ణయించి పిదప విచారసామ్యముంబట్టి వీనిచే నీగ్రంథమునుండి యీవిషయములు గ్రహింపఁబడినవని నిశ్చయింపవలసివచ్చును. ఇంతియే కాక సమానమగు రెండువిచారములు వేర్వేఱుదేశములయందు వేర్వేఱగు నిరువురుగ్రంథకర్తల కొక్క కాలముననే కాని, వేఱుకాలములయందుఁగాని స్వయముగఁ దోఁపవచ్చును గాన, రెండుగ్రంథములయందును నున్నవిచారములకు సామ్యమును జూచునపుడు, స్వతంత్రముగ నుద్భవించినవియా?, లేదా? యనియు, నేయేదేశములయం దీగ్రంథములు పుట్టినవో యారెండుదేశములకప్పుడప్పుడు పరస్పరసంబంధములు కొంచెముండుటచే నొకదేశమునుండి యీ విచారము మఱియొకదేశమునకు పోవుటకు కొంచెమైన నవకాశముండునా? లేదా? యనియు విచారింపవలసివచ్చును. ఈరీతిగ నన్నివిధముల విచారించితి మేని క్రైస్తవధర్మమునుండి గీతలలోని కేవిషయమైనను గ్రహించుటకు వీలుగాక పోవుటయే కాక క్రైస్తవులబైబిలునందు కాన్పించునట్టి గీతలలోని విషయములవంటివిషయములు బైబిలులోనికే బౌద్ధధర్మములలోనుండి—అనఁగా గీతలలోనుండిగాని, లేక, వైదికధర్మములనుండిగాని—క్రీస్తువుచేతనో, లేక, యతని శిష్యులచేతనో గ్రహింపఁబడియుండవచ్చునని స్పష్ట మగును. మఱియుఁ గొందఱు పాశ్చాత్త్యపండితులును నిప్పు డీదేవిధముగ చెప్పుటకును నారంభించిరి. ఇట్లు క్రైస్తమత మర్వాచీన మని నిర్ణయింపఁబడుటను జూచిన కొందఱు వీరక్రైస్తవు లాశ్చర్యముతో నీవిషయము నొప్పికొనకపోవుట యొకవింత కానేరదు; కాని యిట్టి గృహస్థులకు మన మీవిషయము ధార్మికము గాదనియు, నైతిహాసిక మనియు, నితిహాసముయొక్క పద్ధతుల ననుసరించియు, ప్రస్తుతమందున్న జ్ఞానమును బట్టియు, శాంతముగ విచారించితి మేని, తుదకు బయలువెడలు సిద్ధాంతము నెల్లవారును—ముందుగ నీవిచారసాదృశ్య మనువిషయమును

ప్రారంభించిన వారు—మిక్కిలి యానందముతోడను, నిష్పక్షపాతబుద్ధితోడను స్వీకరించుటయే న్యాయ్యమును సయుక్తికమును నగుననియు చెప్పవలయును.

యహూదీబైబిలునందు, అనఁగా బైబిలుయొక్క ప్రాఁతకరారు (ఓల్డు టెస్టమెంటు)నందు ప్రతిపాదింపఁబడిన ప్రాచీనయహూదీధర్మములు సంస్కరింపఁబడి, నూతనకరారునందు క్రైస్తవధర్మములుగ బయల్పడినవి. యహూదీభాష యందు దేవుని 'ఇలోహా' (అరబ్బీ 'ఇలాహా') అని చెప్పుదురు; కాని మోజెస్ అనువానిచే విధింపఁబడిన నియమముల ననుసరించి యహూదీధర్మములయందుఁ జెప్పఁబడు ముఖ్యమగునుపాస్యదేవతకు 'జిహోవ్హా' అని యొకపేరును పెట్టుచున్నారు. 'జిహోవ్హా' అనుశబ్దము మొదట యహూదీభాషలోనిది కాదు. ఖాల్డీ భాషలో నున్న 'యవ్హే' (సంస్కృతము 'యహ్వ') అనుశబ్దమునుండి యుత్పన్నమైనదని పాశ్చాత్త్యపండితులే యిప్పుడు నిశ్చయించిరి. యహూదీలు విగ్రహారాధకులు గారు; అగ్నిహోత్రమందు పశువులను గాని, యితరద్రవ్యములను గాని హోమమును జేసియు, దేవునిచే విధింపఁబడిన ధర్మనియమముల నాచరించియు జిహోవ్హాను సంతుష్టునిగఁ జేయుటయు, దానివలన నిహలోకమందు తమకును, తమజ్ఞాతులకును, కల్యాణమును సంపాదించుకొనుటయు, వారిధర్మమందున్న ముఖ్యమగునాచారము. సంక్షేపముగఁ జెప్పవలయునేని, వైదికధర్మముల యందున్న కర్మకాండవలె యహూదీధర్మమును యజ్ఞమయముగను ప్రవృత్తిపరముగను నున్నదని చెప్పవలయును. ఇందులకు విరుద్ధముగ "నాకు (హింసాకారకములగు)యజ్ఞము లక్కఱయే లేదు. నేను (ఈశ్వరుని యొక్క)కృపను కోరుకొనుచున్నాను" (మాథ్యూ ౯. ౧౩) "దైవము, ద్రవ్యము నను రెంటిని సాధించుట శక్యము కాదు" (మాథ్యూ. ౬.౨౪) "ఎవరి కమృతత్వము నొందవలయునని యిచ్ఛయున్నదో వారు దారపుత్రాదుల వదలి నాభక్తులు కావలయును." (మాథ్యూ. ౧౯.౨౧) ఇట్లనేకస్థలములయందు క్రీస్తువుపదేశించి తనశిష్యులను ధర్మప్రచారణకొఱకు దేశాంతరములకుఁ బంపినప్పుడు."నీవు నీయొద్ద బంగారమును గాని, నాణెములను గాని, విలువగలవస్త్రములు మొదలగువానిని కాని యుంచుకొనకుము," మొదలగు సన్న్యాసధర్మములలోనివిధుల నాచరణలోనికి తెమ్మని చెప్పెను. (మాథ్యూ ౧౦.౯-౧౩) ఈకాలపువారగు క్రైస్తవులు క్రీస్తుయొక్క యీయుపదేశములను చుట్టచుట్టి యొకచో నుంచినమాట నిజమే. శ్రీశంకరపీఠమునకు వచ్చియుండునిప్పటిశంకరాచార్యులేనుఁగులు, గుఱ్ఱములు మొదలుగాఁగలవానితో నుండుటవలన, శాంకరసంప్రదాయము రాజకీయము కానట్లే,

యర్వాచీనమగు క్రైస్తవరాష్ట్రముయొక్క యీ ప్రవర్తనమువలన, మొదటి క్రైస్తవధర్మములును, ప్రవృత్తిపరములుగ నున్నవని చెప్పుటకు సాధ్యము కానేరదు. వైదికధర్మము ప్రారంభమునందు కర్మకాండాత్మకమై యుండఁగా పిదప జ్ఞానకాండ మెట్లుదయమైనదో, యటులే యహూదీధర్మములనుండి క్రైస్తవధర్మములును బయలువెడలెను; కాని వైదికమగు కర్మకాండమునందు మెల్లమెల్లగను క్రమక్రమముగను జ్ఞానకాండముయొక్కయు, భక్తిపరమగు భాగవతధర్మములయొక్కయు నుత్పత్తియు, వృద్ధియు ననేకసంవత్సరములవఱకు నగుచునున్నవి. ఆతీరున క్రైస్తవధర్మములు వృద్ధినొందలేదు. క్రీస్తునకు పూర్వము సుమారు రెండు వందలవత్సరములకుమున్ను ఏసీ లేక ఏసీన్ అను పేరు గలిగిన సన్న్యాసుల యొక్క మార్గము యహూదీదేశమున నుద్భవిల్లెనని యితిహాసమునుండి తెలియుచున్నది. ఈ ఏసీయతులు యహూదీధర్మ మవలంబించువారైనను హింసాత్మకములగు యజ్ఞయాగములను వదలి తమజీవితకాలమునంతయును నిరుపద్రవమగు స్థలమునందుండి పరమేశ్వరుని ధ్యానించుచు కాలయాపనఁ జేయుచుండిరి. మఱియు నుదరపోషణకొఱకు వ్యవసాయమువంటి నిరుపద్రవములగు పనులను జేయుచుండిరి. అవివాహితులుగ నుండుట, మద్యమాంసములను వదలుట, హింసింపకపోవుట, శపథములను జేయకుండుట, సంఘముతో మఠములో నుండి యెవరి కేమి లభించినను మఠములో నుండువారెల్లరకును లభించినదే యని యెన్నుట మొదలగునవి యీమతమునందలి ముఖ్యవిధులు. మఱియు నెవరైనను సముదాయములోఁ బ్రవేశించిరేని, మూఁడుసంవత్సరములు వారినాశ్రయించి పిదప శాంతి నొందుదు నని ప్రమాణమును చేయవలసివచ్చును. వీరిముఖ్యమగు మఠము మృతసముద్రపు పశ్చిమతీరమున ఎంగది యనుచోట నుండెను. మఱియు నచ్చో వారు సన్న్యాసవృత్తితో శాంతులుగ నుండెడివారు. స్వయముగ క్రీస్తువును, నతనిశిష్యులును 'ఏసీ' యను మతమును క్రొత్తకరారులో గౌరవముతో నిర్దేశించి (మాథ్యూ ౫. ౩౪; ౧౯. ౧౨; జేమ్స్. ౫. ౧౨; కృత్యే. ౪. ౩౨-౩౫) యీయేసుక్రీస్తుమార్గావలంబకులయి యీసన్న్యాసధర్మమునే విశేషమగు ప్రచారములోనికి తెచ్చిరనియుఁ దోఁచుచున్నది; కాని, క్రీస్తుయొక్క సన్న్యాసపరమగు భక్తిమార్గపుపరంపర నీతీరున ఏసీ మార్గము నవలంబించి యున్నదన్నను మొదట కర్మమయ మగుయహూదీధర్మములయందు సన్న్యాసపరమగు ఏసీమతమైనను నొక్కసారిగ నెట్లు బయలుదేరిన దనువిషయమై కొంచెమైనను

సయుక్తికమగు నుపపత్తిని చెప్పుట యైతిహాసికదృష్టిచే నావశ్యకమగును. క్రీస్తు ఏసీన్ మతములోనివాఁడు కాఁడని యనేకులు చెప్పుదురు; కాని యిది సత్యమని యంగీకరించినను బైబిలుయొక్క క్రొత్తకరారున చెప్పఁబడిన సన్న్యాసపరములగుధర్మములకు ముఖ్యకారణమేమని కాని, లేక, కర్మప్రధానమగు యహూదీధర్మములందు వాని కొక్కసారి ప్రాదుర్భావమెట్లు కలిగినదని గాని, మొదలగుప్రశ్నలకు సమాధానము చెప్పకయే విడిచిపెట్టుటకు వీలు లేదు. ఏవిషయమైనను నొకసారియే యెక్కడను నుత్పన్నము కానేరదు. మెల్ల మెల్లగ బహుకాలమునుండి వృద్ధిఁ జెందుచుండును. ఇట్టివృద్ధి యెచ్చోఁ గాన్పింపదో యచ్చో నీవిషయము తఱుచుగ పరదేశమునుండి కైకొనఁబడియుండు నను సమాజశాస్త్రముయొక్క సామాన్యసిద్ధాంత మిపుడు నిశ్చయింపఁబడును. ఈప్రతిబంధమును ప్రాచీనక్రైస్తవగ్రంథకారు లెఱుఁగకపోలేదు. ఇఁకనేమన: బౌద్ధధర్మములయొక్క పరిచయము, సమీపసంబంధము యూరోపీయులకు కలుగుటకంటె పూర్వమునందు (అనఁగా: క్రీస్తుశకముయొక్క పదునెనిమిదవశతాబ్దము పర్యంతము) యహూదీలకు సంఘటిల్లిన పిదప గ్రీకుజనులయొక్క —అందునను పైథాగొరసుయొక్క —తత్త్వజ్ఞానమునుండియు కర్మమయమగు యహూదీల ధర్మమునందు ఏసీన్ జనులసంబంధమగు సన్న్యాసమార్గము పుట్టెననియు నర్వాచీనమగు శోధనలంబట్టి యీసిద్ధాంతము సత్యముగ నిలుపదనియు, అయినను యజ్ఞమయములగు యహూదీధర్మములలోనే యొక్కసారిగ సన్న్యాసపరములగు ఎసీన్, లేక, క్రీస్తు ధర్మము లుద్భవిల్లుటకు సహజముగ శక్యము కాదనియు, వానికి యహూదీధర్మములకంటె భిన్నములగు కారణము లేవైనను నుండి యుండవలయుననియు శోధకులగు క్రైస్తవవిద్వాంసులయొక్క మతము. వానికి యహూదీధర్మములకు సంబంధింపని యితరకారణము లేవైనను నుండుననుకల్పన నవీనమైనది కాదు. క్రీస్తుశకముయొక్క పదునెనిమిదియవశతాబ్దమునకు పూర్వమునందు క్రైస్తపండితులకును నది స్పష్టముగనే యున్నదని దీనినిబట్టి సిద్ధమగుచున్నది.

పైథాగొరసుయొక్క తత్త్వజ్ఞానమునకును, బౌద్ధధర్మములయందున్న తత్త్వజ్ఞానమునకును విశేషసాదృశ్యము కలదని కోల్‌బ్రుక్ అనునాతఁడు చెప్పెను.* కావున పైఁ జెప్పఁబడినసిద్ధాంతము సత్యమని యంగీకరించినను ఎసీ మార్గమునకు

* See Colebrooke's Miscellaneous Essays, Vol. I pp. 399, 400.

జనకత్వము హిందూదేశమువైపునకే వచ్చునని చెప్పవచ్చును; కాని యింత కష్టపడి చెప్పుటకును నిప్పుడేమి యవసరము లేదు. ఏసీ, లేక, క్రీస్తు ధర్మములకు పైథాగోరియన్ సంఘముతో నున్నసామ్యముకంటె, కేవలము ఏసీ ధర్మములయొక్కయే కాక, క్రీస్తుచరిత్రమునకును, క్రీస్తుయొక్క యుపదేశములకు సైతము బుద్ధునియొక్క ధర్మములతో శతగుణముగ నధికమైనసామ్య మున్నదని, బౌద్ధగ్రంథములను బైబిలుయొక్క క్రొత్తకరారుతోఁ బోల్చి చూచితిమేని స్పష్టముగఁ గాన్పించును. క్రీస్తువును భ్రమపెట్టుటకు సైతాను ప్రయత్నించినట్లును, క్రీస్తునకు సిద్ధావస్థ ప్రాప్తమగుసమయమునందు నలువదిదినము లుపవసించినట్లును, బుద్ధునకు సైతము మారుఁడు మోహమును గలిగించుటకు ప్రయత్నించె ననియు, నాసమయమునఁ బుద్ధుఁడు నలువదితొమ్మిదిదినము (ఏడువారము) లుపవసించినట్లును బుద్ధచరిత్రలో వర్ణింపఁబడినది. అరీతిగనే పూర్ణమగు తనశ్రద్ధయొక్క ప్రభావముచే నీటిపై నడచుటయు, దేహముయొక్క కాంతిని నొక్కసారిగ సూర్యకాంతివంటిదానినిగ మార్చుటయు, లేక, శరణుఁజొచ్చినచోరులకును, వేశ్యలకును సైతము సద్గతి నిచ్చుటయు మొదలగువిషయములు బుద్ధునియొక్కయు, క్రీస్తుయొక్కయు చరిత్రలయం దొకవిధముననే యున్నవి. "నీవు నీయొక్క యిరుగుపొరుగువారిని, వైరులను సైతము ప్రేమించుము." అనునవి మొదలగు క్రీస్తుయొక్క ముఖ్యములైన నైతికోపదేశములు సైత మక్కడక్కడ నేమాత్రము మార్పులేక బౌద్ధధర్మములలో నంతకుమునుపే ప్రసిద్ధములై యున్నవి. భక్తియొక్క సిద్ధాంతము మొట్టమొదటిబౌద్ధధర్మములలో లేదు. అదియుఁ బిదప, అనఁగా: క్రీ. పూ. సుమారు రెండుమూఁడు శతాబ్దములకాలమున, మహాయానబౌద్ధమార్గములోనికి భగవద్గీతనుండి కొనిపోఁబడినదని పైనఁ జెప్పఁబడియే యున్నది; కాని యీసామ్య మింతవఱకుమాత్రమే కాదు. చిన్నవియుఁ బెద్దవియు నగు ననేకములైన యితరములగు విషయములలో క్రైస్తవధర్మముల యందును, బౌద్ధధర్మములయందును నిట్టిసామ్యమే కలదని, మి. అర్థర్ లిలీ యనువానిచే తనపుస్తకమునం దాధారములతో వ్యక్తము చేసి నిరూపింపఁబడినది. వేయేల? క్రీస్తువును 'క్రాసు'మీఁద నెక్కించి వధించుటచే క్రైస్తవులకు పవిత్రమును పూజ్యమునగు నా'క్రాసు'యొక్క చిహ్నమును సైతము, వైదికములు బౌద్ధములు నగుధర్మముల నాచరించుజనులు 'స్వస్తికము'యొక్క రూపముతో క్రీస్తునికంటె పూర్వమం దనేకవత్సరములనుండి సైతము శుభదాయకముగ నెన్ని యున్నారు. మఱియు ఈజిప్టు మొదలగు ప్రాచీనఖండములయందున్న

దేశములయందు కాక కొలంబసునకు పూర్వము కొన్ని శతాబ్దముల కాలమునకైత మమెరికాయందలి పెరూ, మెక్సికో దేశములయందుసైతము స్వస్తిక మను చిహ్నము శుభావహ మని యంగీకరింపఁబడి యుండె నని ప్రాచీనులగు శోధకులు నిశ్చయించిరి. † దీనినిబట్టి క్రీస్తునకు పూర్వమునందే యందఱకును పూజ్యమైన స్వస్తికచిహ్నముయొక్క యుపయోగము, క్రైస్తవభక్తులు తర్వాత నొకవిధ ముగఁ గావించికొనిరని యూహింపవలసివచ్చును. బౌద్ధభిక్షువులకును ప్రాచీన క్రైస్తవధర్మోపదేశకులకును (విశేషించి చూచితిమేని పాదిరీలకును) వస్త్రధారణ మునను ధర్మవిధులయందును విశేషమగు సామ్యము కలదు. ఉదాహరణ మేమనఁగా: బ్యాప్టిజముయొక్క (అనఁగా: స్నానోత్తరకాలమునందు దీక్ష నిచ్చునట్టి) విధి సైతము క్రీస్తుకంటె పూర్వమందే ప్రచారమున నుండెను. మఱియు దూరదేశములకు ధర్మోపదేశకులను బంపి ధర్మప్రచారమును చేయుట యనుపద్ధతి క్రైస్తవధర్మోపదేశకులకంటె పూర్వమందే బౌద్ధభిక్షువులచేఁ బూర్ణ ముగ స్వీకరింపఁబడినదని సిద్ధమైనది.

బుద్ధునియొక్కయు, క్రీస్తుయొక్కయు చరిత్రలందును, నైతికోపదేశముల యందును, నీరెండుమతములయొక్క ధార్మికములగువిధులయందును గలవిలక్షణ మును వ్యాపకమును నగుసామ్యమునకు కారణ మేమను ప్రశ్న సహజముగఁ బ్రతి మానవునకుఁ దోఁచును. * బౌద్ధగ్రంథములఁ జదువుకొనుటచేత నీసామ్యము పాశ్చాత్త్యులకు ప్రారంభమునఁ గన్పట్టినపుడు బౌద్ధులీతత్త్వములను, నెస్టోరియన్

† See *The Secret of the Pacific,* by C. Reginald Enock, 1912, pp. 248—252.

* ఈవిషయమై మి. ఆర్థర్ లిలీ అనువాఁడు, *Buddhism in Christendom* అను పేరుగలిగినయొక గ్రంథము వ్రాసెను. ఇంతియకాక *Buddha and Buddhism* అనుపేరు గలిగినగ్రంథముయొక్క చివర నాలుగుభాగములలోఁ దనమతమును సంక్షేపముగను స్పష్టముగను నిరూపించెను. పరిశిష్టప్రకరణము యొక్క యీభాగమునందు చేసిన వివేచనయంతయు నీరెండవగ్రంథముయొక్క యాధారముచేతనే చేయఁబడినది. *Buddha and Buddhism* అనుగ్రంథము The World's Epoch-makers' Series లో 1900సం. ప్రచురింపఁబడినది. ఆగ్రంథముయొక్క పదియవప్రకరణమునందు బౌద్ధక్రైస్తవధర్మములయందున్న సాదృశ్యములు సుమారు ఏఁబది సూచింపబడినవి.

అను పేరుతో నాసియాఖండమునందు వ్యాపించిన క్రైస్తవమార్గమునుండి గ్రహించి యుందురని కొందఱు క్రైస్తవపండితులు చెప్ప నారంభించిరి; కాని యీ విషయమే సంభవించుటకు వీలులేదు. కారణ మేమన: నెస్టార్ మార్గముయొక్క ప్రవర్తకుఁడే క్రీస్తుకు పిదప సుమారు ౪౨౫ సంవత్సరముల కాలమునఁ బుట్టెను. మఱియు క్రీస్తుకంటె పూర్వమందు సుమారు ౫౦౦ సంవత్సరముల కాలమున, అనఁగా: నెస్టార్ కంటె పూర్వమందు సుమారు ౯౦౦ సంవత్సరముల కాలమున బుద్ధుఁడు పుట్టెను. కావున నశోకునియొక్క సమయమందు—అనఁగా: క్రీ. పూ. ౨౫౦ సంవత్సరముల నాఁడైన—బౌద్ధధర్మములు హిందూదేశమందును, సమీపమునందున్న దేశములయందును విశేషముగ వ్యాపించియుండుటచే బుద్ధచరిత్రాదిగ్రంథములును నప్పుడు పుట్టియుండునని యశోకునిశిలాశాసనమును బట్టి యిప్పుడు నిస్సంశయముగఁ దెల్లమైనది. బౌద్ధధర్మములయొక్క ప్రాచీనత్వ మీతీరున నిర్వివాదమై యుండుటచే క్రైస్తవధర్మములయందును బౌద్ధధర్మములయందును స్పష్టముగఁ గన్పట్టుసామ్యము (౧) రెండును వేర్వేఱుగఁ బుట్టియుండవలయునని కాని, లేక, (౨) బౌద్ధధర్మములలోనుండి యీ విషయములు క్రీస్తుచేతఁగాని, యతని శిష్యులచేతఁగాని గ్రహింపఁబడియుండునని కాని, రెండువిధములను సమర్థించుటకు వీలుగ నున్నది. వీనిలో ప్రొ. ఱ్హిస్ డేవిడ్స్ అనువాఁడీసామ్యము బుద్ధునియొక్కయు, క్రీస్తుయొక్కయు జీవితకాల మొకటియే యైనందున వేర్వేఱు దేశములయందు స్వభావముగ నే ప్రత్యేకముగఁ బుట్టినదని చెప్పెను;* కాని కొంత విచారించినయెడల నీకల్పన సమాధానకారకము గాదని యెల్లవారికిని సహజముగనే తోఁచును. కారణ మేమన: ఒకానొక విషయ మెక్కడ నైన స్వాతంత్ర్యముగఁ బుట్టినచో నది యెప్పుడును క్రమక్రమముగానే పుట్టియుండును గాన దానియొక్క వృద్ధిక్రమమును సైతము మనము చెప్పవచ్చును. ఉదాహరణ మేమన: వైదిక కర్మకాండమునుండి జ్ఞానకాండమును, జ్ఞానకాండమునుండియె (అనఁగా: ఉపనిషత్తులలోనుండియే) పిదప భక్తియు, పాతంజలయోగమును, చివరకు బౌద్ధధర్మములును నెట్లు బయలువెడలినవో యటులే క్రమముగఁ బుట్టినవని నిరూపింపవచ్చును; కాని యజ్ఞమయములగు యహుదీధర్మములలో సన్న్యాసపరములగు 'ఏసీ' ధర్మములు, లేక, క్రీస్తుధర్మము లీ ప్రకారముగ బయలువెడలలేదు.

---

* See *Buddhist Suttas*, S. B. E. Series, Vol. XI. p. 163.

అవి యొక్క సారిగనే పుట్టినవి. మఱియు నవి యి ట్లొక్క సారిగనే పుట్టుటకు యహూదీధర్మములకంటె వేఱగుకొన్ని కారణములు సంభవించిన వనియు, మఱి కొన్ని విషయములను, ప్రాచీనక్రైస్తవపండితులు నొప్పుకొందురనియు పైన(జెప్ప(బడినది. ఇంతియకాక, క్రీస్తుధర్మములయందును, బౌద్ధధర్మములయందును గన్పట్టుసామ్య మారెండుధర్మములును స్వతంత్రములుగ(బుట్టిన వనుటకు వీలు లేనంత విలక్షణముగను పూర్ణముగ నున్నది. యహూదీల కాకాలమున బౌద్ధధర్మములయొక్క పరిచయమగుట కేమాత్రమును వీలులేదని సిద్ధమైనయెడల నాసంగతివేఱు; కాని యలగ్జాండరుయొక్క కాలమునకు పిదప నశోకునికాలమున (అన(గా: క్రీస్తుకంటె పూర్వమందు సుమారు ౨౫౦ సంవత్సరములకాలమున) మాత్రము,—బౌద్ధయతులు తూర్పున నీజిప్టు మధ్యనున్న యలగ్జాండ్రా-గ్రీసు దేశములపర్యంతమును వ్యాపించిరని యితిహాసమునుండి స్థిరమగుచున్నది. అశోకునియొక్క శిలాశాసనమున, తాను యహూదీలతోడను, నాచుట్టుపట్లనున్నదేశములవారితోడను, గ్రీకురాజగు అంటిఓకస్ అనువానితోడను సంధులొనర్చికొనినటు లున్నది. అటులే క్రీస్తువు జన్మించినపుడు తూర్పువైపునకు కొందఱు జ్ఞానులు జెరూసలేము పర్యంతము నేగిరని బైబిలులో సైతము చెప్ప(బడినది (మాథ్యూ. ౨. ౧). ఈజ్ఞానులు ‘మగీ’ (అన(గా: ఇరాణ్దేశపు ధర్మములు కలవారు) అనువారు హిందూదేశమునుండువారు కారని క్రైస్తవులు చెప్పుచున్నారు; కాని రేమని చెప్పినను నర్థ మొక్కటియే. కారణ మేమన; ఆకాలమునకు పూర్వమందే బౌద్ధధర్మములు కాశ్మీరమునందును, కాబూలునందును వ్యాపించెను. తూర్పువైపున ఇరాణ్దేశపర్యంతమును, తురుష్కస్థానముపర్యంతమును బౌద్ధసంఘమే యుండినదని యితిహాసమునుండి స్పష్టమగుచున్నది. ఇంతియుకాక క్రీస్తుయొక్క దినములలో భరతఖండమందలి యొకయతి యెఱ్ఱసముద్రముయొక్క యొడ్డునకును, అలగ్జాండ్రా సమీపదేశములకును నేటేట వచ్చుచున్నా(డనియు ప్లూటార్కు స్పష్టముగ వ్రాసియున్నా(డు. * కావున క్రీస్తుకంటె పూర్వమున రెండుమూ(డుశతాబ్దములకే యహూదీజనులదేశమునందు బుద్ధధర్మీయులగు యతులు ప్రవేశించుచు నుండిరనువిషయమున నిప్పు డేమియు సందేహము లేదని

* See *Plutarch's Morals—Theosophical Essays* translated by C. N. King, (George Bell & Sons) pp. 96, 97. పాలీభాషయందున్న మహావంశమను గ్రంథమున (౨౯. ౩౯) యవనుల (అన(గా: గ్రీకుల)

తాత్పర్యము. మఱియు నీసంబంధము సిద్ధమైనచో యహూదీజనులలో ప్రారంభమున సన్న్యాసపరమగు ఏసీయును, పిదప సన్న్యాసయుక్తమగు భక్తిపరములైనక్రీస్తుధర్మములును ప్రాదుర్భూతములగుటకు బౌద్ధధర్మమే విశేషకారణమై యుండునని సహజముగ నిష్పన్నమగును. ఇంగ్లీషుగ్రంథకారుఁ డగు లిలీ యను నాతఁ డీవిషయమునే యూహించెను. మఱియు దానిని బలపఱచు ఫ్రెంచి పండితులగు 'ఎమిల్ బుర్నుఫ్' అను నాతఁడును, 'రోశ్ని' * యను నాతఁడును తత్సదృశములగు మతములను తమగ్రంథములలో వ్రాసిరని యుదాహరణము నిచ్చెను. మఱియును జర్మనీదేశమున 'లైప్సిగ్' పట్టణసమీపమున తత్త్వజ్ఞానశాస్త్రమున కధ్యాపకుఁడగు ప్రొ. సేడ ననువానిచే నీవిషయమున సతనిగ్రంథములలో నీమతమే ప్రతిపాదింపఁబడినది. క్రీస్తుధర్మములును, బౌద్ధధర్మములును నన్ని విషయములలో సమానముగ నుండవు. రెంటికిని కొన్నివిషయములలో సామ్యముండినను, కొన్నివిషయములలో వైషమ్యము నైతము విస్తారముగనే యుండును. మఱియు దానినిబట్టి క్రీస్తుధర్మములు బౌద్ధధర్మములలోనుండి బయలుదేరినవనుమతము గ్రాహ్యముగ నంగీకరింపఁగూడదని జర్మన్ ప్రొఫెసర్ శ్రాడ రను నాతఁడు తనగ్రంథములలో వ్రాసియున్నాఁడు; కాని యాతఁడు సెప్పినది ముఖ్యవిషయమును వదలి యుండుటచే నేమియు ప్రయోజనకారి కానేరదు. క్రైస్తవధర్మములును, బౌద్ధధర్మములును సర్వాంశములలో నొకటిగనే యున్నవని యెవరును చెప్పరు. కారణ మేమన: అట్లుండెనేని యీరెండుధర్మములు వేర్వేఱుగ

యొక్క అలసందా (యోన-నగరా ఉలసందా) అనుపట్టణము వర్ణింపఁబడియె. అక్కడనుండి క్రైస్తవసంవత్సరమునకు కొన్నియేండ్లుపూర్వమున కొన్నినాళ్లనాఁడు సిలోనులో నొకదేవాలయమును కట్టించుచుండ ననేకులు బౌద్ధయతు లుత్సవార్థమై యేఁగిరనియు వ్రాయఁబడినది. మహావంశమను గ్రంథము నాంగ్లభాషలో వ్రాసినవారు, 'అలసందా' శబ్దమున కీజిప్టులోని అలెగ్జాండ్రియా యని యర్థము చేయక, కాబూల్ దేశమున నీపేరు గలయలెగ్జాండరుచే నిర్మింపఁబడిన యొక గ్రామ మనునర్థ మిచ్చి గ్రాహ్య మనిరి; కాని యీయుక్తి నిలువలేదు. కారణ మేమన: ఈచిన్నగ్రామము నెవరు యవనులపట్టణ మని చెప్పుదురు ? ఇంతియ కాక పైనఁ జెప్పఁబడినయశోకునిశిలాశాసనమందే యవనులరాజ్యమునకు బౌద్ధభిక్షువులను పంపినట్లు స్పష్టముగ వ్రాయఁబడినది.

* See Lillie's *Buddha and Buddhism* pp. 158. *ff.*

నెన్నఁబడవు. మొదట కర్మమయము మాత్రమే యగు యహూదీలధర్మమునందలి సుధారణను, అనఁగా: సన్న్యాసయుక్తమగు భక్తిమార్గమును ప్రతిపాదించు ధర్మము లుద్భవించుటకు కారణ మేమై యుండు ననునది ముఖ్యమైన ప్రశ్నయై యున్నది. మఱియు క్రీస్తుకంటె నిస్సంశయముగ ప్రాచీనములగు బౌద్ధధర్మములయొక్క యితిహాసమును గమనించితి మేని, సన్న్యాసపరమగు భక్తియొక్కయు నీతియొక్కయు సిద్ధాంతములను క్రీస్తు స్వతంత్రముగనే శోధించి కనిపెట్టియుండునని చెప్పుట యైతిహాసికదృష్టిచే సంభవించునది కాదు. క్రీస్తు తనపండ్రెండవసంవత్సరము మొదలు ముప్పదియవసంవత్సరమువఱకును నేమి చేయుచుండెనో దానిని గాని, యెక్కడ నుండెనో దానిని గాని బైబిలులో నేమియుఁ జెప్పియుండలేదు. ఈకాలమును నతఁడు జ్ఞానార్జనమునందును, ధర్మచింతనయందును, ప్రవాసమందును గడపి యుండునని స్పష్టమగుచున్నది. కావున నీసందర్భమున నతనికిని బౌద్ధభిక్షువులకును, ప్రత్యక్షముగఁ గాని, పరంపరచేఁ గాని సంబంధము సంఘటిల్లనే లేదని నిశ్చయముగఁ జెప్పుటకు శక్యము కాదు. కారణ మేమన: బౌద్ధయతులయొక్క ప్రచార మాసమయమునందు గ్రీసుదేశపర్యంతమును వ్యాపించి యున్నది. నేపాళములోని యొకబౌద్ధమఠమందున్న గ్రంథములో క్రీస్తు వాసమయమున భరతఖండములోనికి వచ్చి యుండెననియు, నక్కడ నతనికి బౌద్ధ ధర్మములయొక్క జ్ఞానబోధ కలిగిన దనియు, స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడినది. నికోలస్ నోటోవ్హిచ్ అను పేరు గలిగిన యొకరష్యను గృహస్థున కీగ్రంథము లభించుటచే నతఁడు దాని భాషాంతరమును ౧౮౯౪-వ సంవత్సరమున ఫ్రెంచిభాషలోనికి చేయించి ప్రచురించెను. నికోలస్ నోటోవ్హిచ్ యొక్క భాషాంతరీకరణము సరిగ నున్నను, మూలగ్రంథమును పిదప నెవరో యప్రామాణికులు కల్పించి రనియు, నది యసత్య మనియు ననేకులగు క్రైస్తవపండితులు సెప్పుచున్నారు. మఱియు నీ గ్రంథము నాపండితులు సత్యమైనదియే యని యంగీకరించినను, లేకున్నను నావిషయమున మాకేమి నిర్బంధము పట్టుదల లేదు. నోటోవ్హిచునకు దొరకిన యాగ్రంథము సత్యమైనను, ప్రక్షిప్తమైనను నైతిహాసికదృష్టితో మాత్రమే నేను చేసిన యీవివేచనను బట్టి క్రీస్తువునకుఁ గాకపోయినను క్రొత్తకరారునందున్న యతనిచరిత్రను వ్రాసిన యతని భక్తులకైనను బౌద్ధధర్మములయందలి విషయము తెలిసియుండుటకు వీలు లేకపోదని స్పష్టముగఁ దెలియును. మఱియు నీవిషయము సంభవించుటకు వీలు

లేనిచో క్రీస్తుయొక్కయు, బుద్ధునియొక్కయు చరిత్రలలోను, నుపదేశముల లోను స్పష్టముగ విలక్షణమగు సామ్యము ప్రత్యేకముగనే కలిగియుండుననుటయు సయుక్తికముగఁ గన్పట్టదు. * మీమాంసకులయొక్క కేవలకర్మమార్గము, జనకాదులయొక్క జ్ఞానయుక్తమగు కర్మయోగము (నైష్కర్మ్యము), ఉపనిషత్కారులయొక్కయు సాంఖ్యులయొక్కయు జ్ఞాననిష్ఠయు సన్న్యాసమును, చిత్తనిరోధరూపమగు పాతంజలయోగమును, పాంచరాత్రములు, లేక, భాగవతధర్మములు, అనఁగ: భక్తియు నను నీధార్మికములగు సమస్తాంగములును, తత్త్వములును మొదట ప్రాచీనమగు వైదికధర్మములలోనివై యున్న వనియు, వీనిలో బ్రహ్మజ్ఞానమును, కర్మయు, భక్తియుఁగాక చిత్తనిరోధరూపమగు యోగము, కర్మసన్న్యాసము అను నీరెండుసిద్ధాంతములయొక్క యాధారముచే బుద్ధుఁడు తన సన్న్యాసపరమగు ధర్మమును నాల్గువర్ణములకును మొదట నుపదేశించె ననియు, వానియందే పిదప భక్తియొక్కయు నిష్కామకర్మయొక్కయు భారమును మోపి బుద్ధుని మతము ననుసరించువారు బుద్ధధర్మములను నాలుగుమూలలయందును ప్రసరింపఁ జేసిరనియు, నశోకునియొక్క సమయమున బౌద్ధధర్మము లిట్లు వ్యాపించినపిదప శుద్ధకర్మపరములగు యహూదీధర్మములందు సన్న్యాసమార్గముయొక్క సిద్ధాంతములు ప్రవేశింప నారంభించిన వనియు, తుదకు వానినే భక్తితోఁ గలిపి క్రీస్తు తనధర్మమును బ్రవర్తింపఁ జేసెననియు, నితిహాసమువలన నిష్పన్న మగు నీపరంపరను జూచితిమేని డా. లారినసర్ చెప్పినట్లు క్రీస్తుధర్మములలోనుండి కొన్ని ధర్మములైనను గీతలలో గ్రహింపఁ బడినవి యనుట యసంగతమే కాక యాత్మౌపమ్యదృష్టిచే సన్న్యాసముయొక్కయు నిర్వైరత్వముయొక్కయు భక్తియొక్కయు సిద్ధాంతములు బైబిలుయొక్క క్రొత్తకరారులోనికి బౌద్ధధర్మములనుండి, అనఁగా: పరంపరగా వైదికధర్మములనుండియే, గ్రహింపఁబడియుండుటకు మాత్రము బలవత్తరమగు నవకాశము కలదని విశేషముగ నమ్మఁదగియున్న దనియు, హిందువులకు దానివిషయమై మఱియొకరిముఖము నైనఁ జూడ నవసర మెప్పుడును నుండదనియు పూర్ణముగ సిద్ధమగుచున్నదని యిందలి సారాంశము.

---

* రమేశచంద్రదత్తునిమతము నిదియే. కావున నావిషయమును తన గ్రంథమున సవిస్తరముగ వ్రాసెను. (Romesh Chunder Dutt's *History of Civilization in Ancient India* Vol. II. Chap. XX. pp. 328—340.

ఇట్లు ప్రకరణారంభమున చెప్పఁబడిన యేడువిషయములును విచారింపఁబడినవి. భరతఖండమునం దిప్పుడు వ్యాపించియున్న భక్తిమార్గమువలన భగవద్గీత కెట్టి పరిణామము సంభవించిన దనియు మొదలైన నితరములగు కొన్ని గొప్ప ప్రశ్నలు దీనిని సంబంధించియే బయలు వెడలుచుండును; కాని యీ ప్రశ్నలు గీతాగ్రంథమునకు సంబంధించినవని చెప్పుటకంటె హిందూధర్మములయొక్క యర్వాచీనములగు నితిహాసములకు సంబంధించి యున్నవని చెప్పుట యుక్తము. కావున విశేషించి యీ పరిశిష్టప్రకరణము సమాప్తమైనది కాని మన మనుకొన్నదానికంటె నెక్కుడుగ వృద్ధిపొందినది. అయినను గీతయొక్క బహిరంగపరీక్ష నిచ్చో సమాప్తిఁ జేయుచున్నాను.

ఇది పరిశిష్టప్రకరణము.

శ్రీమద్భగవద్గీతారహస్యము.

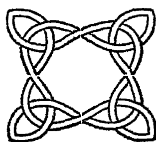
గీతాశ్లోకములు, ఆంధ్ర భాషాంతరీకరణము టిప్పణులును.

ఉపోద్ఘాతము.

జ్ఞానముచేతను, శ్రద్ధచేతను, వానికంటెను విశేషమగుభక్తిచేతను సులభమగు రాజమార్గమున వీలగునంతవఱకును బుద్ధిని సమముగఁ జేసికొని స్వధర్మానుసారముగఁ దమతమకర్మలను నిష్కామబుద్ధితో లోకసంగ్రహార్థమై యామరణాంతమును చేయుచుండుటయే ప్రతిమనుజునకును కర్తవ్యము; గాన, వానివలననే, యిహపరలోకములయందలి శుభము కల్గుననియు, మోక్షప్రాప్త్యర్థమై కర్మలను వదలివేయుటగాని, మఱి దేనినైనను నొకదానిని నభ్యసించుటఁ గాని యవసరము కాదనియు,నదియే గీతాశాస్త్రముయొక్క ఫలితార్థమనియు గీతారహస్యమున నాయా ప్రకరణములలో సవిస్తరముగఁ బ్రతిపాదింపఁబడినది. మఱియు నీకర్మయోగపరమగు, గీతయందు పదునెనిమిది యధ్యాయములును సరళముగ నెట్లు, సంగతమగునదియు, నీకర్మయోగపరమగు గీతాధర్మములయందు,నితరము లగు మోక్షసాధనములందలి యేయేభాగ మేయేవిధముగ గ్రహింపఁబడినదియు, నీ గీతారహస్యమునఁ బదునాల్గవప్రకరణమునందుఁ జెప్పఁబడినది. వాస్తవముగ విచారించిన నిఁకపైన గీతాశ్లోకములకు వరుసను మామతానుసారముగఁ బ్రాకృతభాషయందు సరళమగు నర్థము చెప్పుటయే మిగిలినపని; కాని గీతయొక్క ప్రతియధ్యాయమునందును, విషయవిభాగ మెటు లున్నదియు, కొన్నికొన్ని కఠినశ్లోకములయందు టీకాకారులు స్వసంప్రదాయార్థసిద్ధికొఱకు పదముల నెట్లు క్రిందికిని మీఁదికిని లాగుచున్నదియు నిరూపించుటసైతము గీతారహస్యమునందున్న సామాన్యవివేచన వలన శక్యముగాక యుండెను. కాన నీరెండువిషయములను విచారించి పూర్వాపరసందర్భము నచ్చటచ్చట బాగుగ గమనించుటకై. భాషాంతరమునకు సంబంధించిన టీకారూపములగు కొన్నిటిప్పణులనుసైతముఁ జేర్చుట యావశ్యక మాయెను. అయినను గీతారహస్యమున సవిస్తరముగ వర్ణింపఁబడిన విషయములను దిగ్దర్శనన్యాయముననే చెప్పి, యీవిషయము గీతారహస్యమున నే ప్రకరణమున నున్నదియుఁ జెప్పఁబడినది. ఈటిప్పణు లన్నియు మూలగ్రంథముకంటె వేఱైనవని యెఱుంగవలయు నను నుద్దేశముతో నావిషయము[ ] నిట్టి చతుష్కోణరేఖలలో నుంచఁబడినది. మఱియు నారంభమున నిలువుగ నున్న చుక్క లీవిషయమునకు

గుర్తుగ నుండును. శ్లోకములకు వీలగునంతవఱ కచ్చో నుండు సందర్భమునుఁబట్టియే వ్రాయఁబడినది. పలుమాఱు మూలమునందలి శబ్దములకు స్వాభావికార్థమునుఁ జూచుటయుఁ బిదప దానికి ప్రాకృతభాషయం దర్థముఁ జెప్పుటయు, చిన్నచిన్న టిప్పణులు వ్రాయవలసివచ్చినచో, వానిని భాషాంతరములలోనే సంగ్రహించు టయుఁ జేయఁబడినది. ఇటులైనను సంస్కృతభాషయొక్కయు ప్రాకృతభాష యొక్కయు పద్ధతులు వేఱు గాన, మూలశ్లోకముయొక్క పూర్ణమగు నర్థమును ప్రాకృతభాషయందు వ్యక్తపఱచుటకై క్రొత్తశబ్దములు ప్రయోగింపవలసివచ్చెను. మఱికొన్ని సమయములలో మూలమునం దున్నశబ్దములకు భాషాంతరమునఁ బ్రమాణముఁ జూపవలసివచ్చెను. ఈవిషయము తెలియుటకై ( )యిట్టి గోళాకారమగు రేఖలు గీయఁబడి యున్నవి. సంస్కృతగ్రంథమున నున్న శ్లోకములసంఖ్యను నేను మొదటనే వేసియుంటిని, కాన నేశ్లోకమునకైనను టీకను చూడవలసినచో భాషాంతరమున నున్న యాసంఖ్యకంటెఁ బూర్వమున నీశ్లోకమునుఁ జదువవలయును. భాషాంతరముయొక్క రచన టిప్పణమును వదలివైచి భాషాంతరమును మాత్రమే చదువుచున్న దానియందలియర్థ మెక్కడను పొరఁబడకుండు నట్లుగ నేర్పఱుపఁ బడినది. అటులనే మూలమునం దొకవాక్యమే యెక్కడ ననేకశ్లోకములయందు చెప్పఁబడునో యక్కడ నాశ్లోకమునమాత్రమే భాషాంతరమందున్న యర్థము గ్రాహ్యమగున ట్లేర్పాటు చేయఁబడినది. కానఁ గొన్నిశ్లోకములయందు భాషాంతరమునుఁ జూచుచునే చదువవలయును. ఇట్టిశ్లోకము లున్నస్థలములయందు శ్లోకములయొక్క భాషాంతరమునకు వెనుక, విస్తారము చోటు వదలలేదు. ఏది యెట్లున్నను, భాషాంతరీకరణము భాషాంతరీకరణమే యని యెఱుంగవలయును. సులభముగ ముఖ్యార్థమునుఁ దెలిసికొనుటకై గీత కంతకును నేను భాషాంతరీకరణముఁ జేయుటకు ప్రయత్నించితిని. కాని సంస్కృతభాషయందలి లాక్షణికార్థములును, ననేకము లగువ్యంగ్యార్థములును, నేమాత్రమును హెచ్చుతగ్గు లేకుండ వచ్చునటుల నితరభాషలోనికి భాషాంతరీకరణముఁ జేయుటకు సాధ్యము కాదన నిఁక విశేషభక్తిపూరితమును, రసవంతమును, లోకములోని యన్నివిషయములను బోధించునదియు, యెప్పటి కప్పుడే క్రొత్తక్రొత్తరుచుల నిచ్చునదియు, నగు భగవంతునిచే రచియింపఁ బడిన యీ సంస్కృతగీతాగ్రంథమువిషయమున నేమి చెప్పవలయును? అనఁగా: సంస్కృతభాష నెఱింగినవాఁడీగీతలయందుశ్లోకములకు ననేకవిధములగు లాక్షణికార్థములను వ్యంగ్యార్థములను చమత్కారముగఁ జెప్పినట్లు నాయీగీతల భాషాంతరీకరణమునుమాత్రమే చదువుకొనినవారు చెప్పలేకపోవుట సహజమే యని తాత్ప

ర్యము. వేయి చెప్పినను భాషాంతరీకరణముఁ జేయునప్పుడు పొరబాటులకు సైతము విశేష మవకాశ ముండును. కావున వీలయినంతవఱకును ప్రతిమానవుఁడును, గీతా మూలగ్రంథమును సంస్కృతమందు చదువకయే యుండఁగూడ దనిమిక్కిలి పట్టుదలతో నెల్లవారిని ప్రార్థించుచున్నాను. "భాషాంతరముతోఁగూడ సంస్కృత శ్లోకములను వ్రాయుట కిదియే కారణము. గీతయొక్క ప్రతియధ్యాయమునందలి విషయమును సులభముగఁ దెలియుటకై సమస్తవిషయములను, అధ్యాయానుసారముగ శ్లోకానుక్రమణిక, వేదాంతసూత్రములకుఁ గల "అధికరణమాల" వలె మొదట వేఱుగ వ్రాయఁబడినది. ప్రతిశ్లోకమును వెవ్వేఱుగఁ జదువక, ననుక్రమణికను బట్టి గీతలయందున్న శ్లోకముల నొకచోటఁ జేర్చి చదివెనేని, గీతయొక్క తాత్పర్యవిషయమై యనేకులకు ప్రకృతమందుండు భ్రమ నివారించును. కారణ మేమన: సాంప్రదాయిక టీకాకారులు గీతలలోఁ గొన్నిశ్లోకములకు బలాత్కారముగ తమ సంప్రదాయ సిద్ధికొఱకు మఱియొక యర్థముఁ గల్పించిరి. కాని, యవి తఱుచుగఁ బూర్వాపరసందర్భములను గమనించక చేయఁబడినవి. ఉదాహరణము:—(గీ. ౩. ౧౯; ౬. ౩; ౧౮. ౨ చూడుము.) ఇట్టి గీతతోఁ బోల్చి చూచినచో గీతయొక్క భాషాంతరమును, గీతారహస్యము ననునవి పరస్పరోపకారకము లని చెప్పుట కభ్యంతరము లేదు. నేను చెప్పున దేమియో పూర్ణముగఁ దెలిసికొనవలయు ననువారు రెండుభాగములఁ జూడవలయును. భగవద్గీతలు పెక్కుఱకు, నోటికి వచ్చియుండుటచే వానియందు విశేషముగఁ బాఠభేదములు లేవు. అయిన నిప్పటి వఱకు లభించునట్టి గీతకుఁ గలభాష్యములలో నతిప్రాచీన మగుశంకరభాష్యము గ్రహించిన పాఠములనే నేను ప్రమాణములుగ గ్రహించితిని.

గీతలయధ్యాయములయందలి విషయములను శ్లోకానుసారముగఁ దెలుపు ననుక్రమణిక.

[టిప్పణి—గీతయొక్క యధ్యాయములయందలి విషయముల కీయను క్రమణికయందు శ్లోకానుసారముగఁ జేయఁబడిన విభాగమునుఁ దెలిసికొనుటకై ముద్రింపఁబడిన సంస్కృతశ్లోకములకు మొదట §§ యిట్టి గుఱుతు వేయఁబడెను. భాషాంతరములో నాయాశ్లోకము మొదలు వేఱగు పేరా (పేరగ్రాఫ్) యారంభింపఁబడును.—]

మొదటియధ్యాయము - అర్జునవిషాదయోగము.

౧. ధృతరాష్ట్రుఁడు సంజయుని అయడుగుట. ౨-౧౧. దుర్యోధనుఁడు ద్రోణాచార్యుల సమక్షమున నుభయపక్షములయందలి సైన్యమును వర్ణించుట. ౧౨-౧౯. యుద్ధారంభమునఁ బరస్పరప్రణామసూచకము లగుశబ్దనాదములు. ౨౦-౨౭. అర్జునునిరథము నెదుటికి తోలుకొనిపోవుట. అర్జునుఁడు సేననుఁజూచుట. ౨౮-౩౭. ఉభయసేనలయందు నున్న తన బంధువులనుఁ జంపిన కులక్షయ మగునని యాలోచించి యర్జునుఁ డొందినవిషాదము. ౩౮-౪౪. కులక్షయము మొదలగు పాతకములపరిణామము. ౪౫-౪౭. యుద్ధముఁ జేయఁగూడ దని నిశ్చయించి యర్జునుఁడు ధనుర్బాణములను వీడుట ... . (పుట. ౯౧౭—౯౪౭)

రెండవయధ్యాయము - సాంఖ్యయోగము.

౧-౩. శ్రీకృష్ణుని ప్రోత్సాహము. ౪-౧౦. అర్జునుఁడు సెప్పినసమాధానము, కర్తవ్యమూఢతయు, ధర్మనిర్ణయార్థమై శ్రీకృష్ణుని శరణునొందుటయు. ౧౧-౧౩. ఆత్మయొక్క యశోచ్యత్వము. ౧౪-౧౫. దేహమును, సుఖదుఃఖములును ననిత్యములని చెప్పుట. ౧౬-౨౫. సదసద్వివేకము, ఆత్మకు నిత్యత్వాదిస్వరూపమునుఁ జెప్పి దానివిషయమైన యశోచ్యత్వమును సమర్థించుట. ౨౬-౨౭. ఆత్మయొక్క యనిత్యత్వపక్షమున సమాధానము. ౨౮. సాంఖ్యశాస్త్రానుసారముగ వ్యక్తభూత

ములయొక్క యనిత్యత్వము, నశోచ్యత్వము. ౨౯-౩౦. ఆత్మ లోకులకు దుర్జేయ మనుమాట (తెలిసికొనుటకు వీలులేనిది.) నిజమే; కాని నీవు నిజముగజ్ఞానము నొంది శోకమునుఁ బోఁగొట్టుకొమ్మనుట. ౩౧-౩౭. క్షత్త్రధర్మానుసారముగ యుద్ధముయొక్క యావశ్యకత. ౩౯. సాంఖ్యమార్గానుసారముగఁ బ్రతిపాదనమును ముగించి కర్మయోగమును ప్రతిపాదింప నారంభించుట. ౪౦. కర్మయోగము యొక్క స్వల్పమగు నాచరణమును క్షేమకరమే యని చెప్పుట. ౪౧. వ్యవసాయాత్మక యగుబుద్ధియొక్క స్థైర్యము. ౪౨-౪౪. కర్మకాండానుయాయులగు మీమాంసకుల యస్థిర మగుబుద్ధిని వర్ణించుట. ౪౫-౪౬. స్థిరమును యోగస్థము నగుబుద్ధితోఁ గర్మములఁ జేయవలయు నని యుపదేశించుట. ౪౭. కర్మయోగము యొక్క చతుస్సూత్రి. ౪౮-౫౦. కర్మయోగముయొక్క లక్షణములను, కర్మ కంటె కర్తయొక్కబుద్ధి శ్రేష్ఠత్వముఁ బ్రతిపాదించుట. ౫౧-౫౩. కర్మయోగము వలన మోక్షప్రాప్తి. ౫౪-౭౦. అర్జునుఁడు ప్రశ్నఁజేయఁగాఁ గర్మయోగియగు స్థితప్రజ్ఞని లక్షణములను, వానియందే ప్రసంగానుసారముగ విషయాసక్తివలన కామాదుల యుత్పత్తిక్రమమునుఁ జెప్పుట. ౭౧-౭౨ బ్రాహ్మీస్థితి

.... (పుట. ౮౪౮—౮౫౯)

మూఁడవ యధ్యాయము - కర్మయోగము.

౧-౨. కర్మలను చేయవలయునా? వదలవలయునా? సత్యమెద్ది? యని యర్జునుఁ డడుగుట. ౩-౮. సాంఖ్యము (కర్మసన్న్యాసము) కర్మయోగము నను నీరెండునిష్ఠలు వేరైనను, కర్మ లెవ్వారిని వదలకపోవుటచేఁ గర్మయోగమే శ్రేష్ఠ మని నిర్ణయించి దానినే యాచరింపు మని యర్జునునకు నిశ్చయముగ నుపదేశించుట. ౯-౧౬. మీమాంసయందలి యజ్ఞకర్మలసయిత మనాసక్తబుద్ధితోఁ జేయవలయు నని యుపదేశించుట. యజ్ఞచక్రముయొక్క యనాదిత్వమును, జగద్ధారణకై దాని యావశ్యకతయు. ౧౭-౧౯. జ్ఞానికి స్వార్థములేదు. కావుననే ప్రాప్తములగు కర్మలను నిష్కామబుద్ధితోఁ జేయవలయును; కారణము కర్మ నెవ్వరును త్యజింపలే రని చెప్పుట. ౨౦-౨౪; జనకాదుల దృష్టాంతము; లోకసంగ్రహము యొక్క మహత్త్వమును, గొప్పతనమును, భగవంతుని దృష్టాంతము. ౨౫-౨౯. జ్ఞానియొక్కయు, నజ్ఞానియొక్కయు కర్మయందలి భేదము; మఱియు నిష్కామ కర్మలనుఁ జేయుచు జ్ఞాను లజ్ఞానులను సదాచరణమునందుఁ బ్రవర్తింపఁ జేయుట యావశ్యక మని చెప్పుట. ౩౦. జ్ఞానివలెనే పరమేశ్వరార్పణబుద్ధితో

నాల్గవయధ్యాయము - జ్ఞానకర్మసన్న్యాసయోగము.

అయిదవయధ్యాయము - సన్న్యాసయోగము.

సన్న్యాసియు సిద్ధినొందఁ డనియు, కారణము, రెండును దత్త్వముచే విచారింప, నొక్కటియే యనుట. ౭-౧౩. మనస్సు నెప్పుడును సన్న్యసింపఁ జేసి యింద్రియములతో మాత్రము కర్మఁ జేయుచున్నను కర్మయోగి సదా యలిప్తుఁడును, శాంతుఁడును, ముక్తుఁడును నగునని చెప్పుట. ౧౪-౧౫. సత్యముగు కర్తృత్వము, భోక్తృత్వము ప్రకృతికే కలదు. అప్పుడైనను నజ్ఞాను లాత్మకుఁ గల దనిగాని, పరమేశ్వరునకుఁ గలదనిగాని యనుకొందురని చెప్పుట. ౧౬-౧౭. అజ్ఞానము నశించుటచేఁ బునర్జన్మమునుండి విముక్తుఁ డగుట. ౧౮-౨౩. బ్రహ్మజ్ఞానమును పొందిన సమదర్శి యొక్క స్థిరమగుబుద్ధిని, సుఖసమతను వర్ణించుట. ౨౪-౨౮. సర్వభూతహితార్థమై కర్మలను జేసినను ఇహలోకమందే కర్మయోగి ఎప్పుడును బ్రహ్మభూతుఁడును, సమాధిస్థుఁడును, ముక్తుఁడు నగునని చెప్పుట. ౨౯. కర్తృత్వము తనమీఁద లేకపోయినను, పరమేశ్వరుఁడు యజ్ఞము తపస్సు మొదలగువానికి భోక్తయనియు, సర్వభూతములకు మిత్రుఁడనియుఁ దెలిసినందుకు ఫలము. ....(పుట. ౯౪౮—౯౬౦)

ఆఱవయధ్యాయము - ధ్యానయోగము.

౧-౨. ఫలాశను వదలి కర్తవ్యమునుఁ జేయువాఁడే సత్యమగుసన్న్యాసియు, యోగియు ననియు, సన్న్యాసియనఁగ నే, నిరగ్నియు, నక్రియుఁడునుఁ గాఁ డనియుఁ జెప్పుట. ౩-౪. కర్మయోగికి సాధనావస్థయందును, సిద్ధావస్థయందును, శమమును, కర్మయు నను వానియొక్క కార్యకారణములయందలి మార్పును, యోగారూఢుని లక్షణములును. ౫-౬. యోగమును సిద్ధింపఁజేసికొనుటకై యాత్మయొక్క స్వాతంత్ర్యము. ౭-౯. జితాత్ము లగుయోగయుక్తులలో సైతము సమబుద్ధి గలవాఁడే శ్రేష్ఠుఁడు. ౧౦-౧౭. యోగసాధనమునకు సంబంధించు నట్టియాసనమును, నాహార విహారములను వర్ణించుట. ౧౮-౨౩. యోగులయొక్కయు, యోగసమాధియం దుండునట్టియు నాత్యంతికసుఖవర్ణనము. ౨౪-౨౬. మనస్సును మెల్లమెల్లగ సమాధియోగ్యముగను, శాంతముగను నాత్మనిష్ఠముగను నెట్లు చేయవలయునో చెప్పుట. ౨౭-౨౮. యోగిరే బ్రహ్మభూతుఁడు, అత్యంతసుఖియు నని చెప్పుట. ౨౯-౩౨. యోగికి సర్వభూతములయందును నాత్మౌపమ్యబుద్ధి యుండునని చెప్పుట. ౩౩-౩౬. అభ్యాసము చేతను వైరాగ్యము చేతను చంచల మగుమనస్సును నిగ్రహించుట. ౩౭-౪౫. అర్జునుని ప్రశ్ననుఁబట్టి యోగభ్రష్టునకుఁగాని, జిజ్ఞాసువునకుఁగాని, ప్రతిజన్మయందును నుత్కృష్టఫలములు ప్రాప్తములగు నెట్లో చెప్పుట. తుదకు పూర్ణమగుసిద్ధి లభించు నెట్లో చెప్పుట. ౪౬-౪౭. తపస్వికంటెను, జ్ఞానికంటెను, కేవల కర్మకంటెను కర్మయోగియు—వారిలోను భక్తిగల కర్మయోగియు శ్రేష్ఠుఁడగుననియుఁ, గావున నర్జునునకు (కర్మ)యోగియగుట నుపదేశించుట. (పు. ౯౬౧—౯౮౮)

ఏడవయధ్యాయము - జ్ఞానవిజ్ఞానయోగము.

౧-౩. కర్మయోగసిద్ధికొఱకు జ్ఞానవిజ్ఞాననిరూపణముల యారంభము. సిద్ధికొఱకు ప్రయత్నించువారే యరుదని చెప్పుట. ౪-౭. క్షరాక్షరవిచారము. భగవంతునియొక్క యెనిమిదివిధము లగు నపరప్రకృతియు, జీవరూప మగుపరాప్రకృతియు, దానివలన సమస్తమగు ప్రపంచమును గలుగుట. ౮-౧౨. దానియందలి సాత్త్వికము మొదలుగాఁగల సర్వభాగములయందును వ్యాపించియున్న పరమేశ్వరస్వరూపమును దిగ్దర్శనన్యాయమున నిరూపించుట. ౧౩-౧౫. ఇదియే పరమేశ్వరునియొక్క గుణమయమును, దుస్తరమును నగుమాయ. మఱియు నాయనే శరణుఁజొచ్చుటచే మాయను తరించుట. ౧౬-౧౯. భక్తులు నాల్గువిధములగువారు. వారిలో జ్ఞాని శ్రేష్ఠుఁడు. అనేకజన్మములకు జ్ఞానికిఁ బూర్ణతయు, భగవత్ప్రాప్తిరూప మగునిత్యఫలమును లభించుట. ౨౦-౨౩. అనిత్యమగు కామ్యఫలముకొఱకు దేవతోపాసన; కాని దానియందును నెట్టివాని కట్టిఫలమునే యిచ్చుట. ౨౪-౨౮. భగవంతునియొక్క సత్యమగు స్వరూప మవ్యక్తము, కాని మాయచేతను ద్వంద్వమోహముచేతను దుర్జ్ఞేయము; మాయామోహములు నశించుటచే స్వరూపజ్ఞానము గలుగుట. ౨౯-౩౦. బ్రహ్మము, అధ్యాత్మము; కర్మము, అధిభూతము, అధిదైవము, నధియజ్ఞము ననువానియం దంతటను నొకఁడే పరమేశ్వరుఁ డున్నాఁడని తెలియుటచేఁ దుదకు జ్ఞానము కలుగు ననుట. (పుట. ౯౮౯—౧౦౦౫)

ఎనిమిదియవయధ్యాయము - అక్షరబ్రహ్మయోగము.

౧-౪. అర్జునుని ప్రశ్నను బట్టి బ్రహ్మను అధ్యాత్మమును కర్మమును, అధిభూతమును, అధిదైవమును, అధియజ్ఞమును, అధిదైవమును, వ్యాఖ్యానముఁజేయుట, వానియన్నిటిలో నొకయీశ్వరుఁడే యున్నాఁడని చెప్పుట. ౫-౮. అంతకాలమునందు భగవత్స్మరణముచే ముక్తికలుగుట; కాని, యెల్లప్పుడును మనస్సునందున్న విషయమే యంతకాలమునసైత ముండును కాన భగవంతుని సర్వదా స్మరింపుమనియు, యుద్ధముఁ జేయుమనియు నుపదేశించుట. ౯-౧౩. అంతకాలమందు పరమేశ్వరునియొక్క (అనఁగా: నోంకారముయొక్క) సమాధిపూర్వక మగుధ్యానమును, దానియొక్కఫలమును. ౧౪-౧౬. నిత్యము భగవచ్చింతనఁజేయుటచేఁ బునర్జన్మనాశనము. బ్రహ్మలోకాదిగతి నిత్యమైనది కాదు. ౧౭-౧౯. బ్రహ్మదేవుని రేయింబవళ్లు; దివసారంభమున నవ్యక్తమునుండి సృష్ట్యుత్పత్తియు, రాత్రియొక్క ప్రారంభమున దానియందే లయమును. ౨౦-౨౨. ఈ యవ్యక్తమునకుసైతము పరమందున్న యవ్యక్త మింకను. అక్షరుఁడు నగుపురుషుఁడు; అతని భక్తిగమ్యత,

తత్ప్రాప్తిచే పునర్జన్మనాశనము. ౨౩-౨౬. దేవయాన పితృయానమార్గములు; మొదటిది పునర్జన్మనాశకము, రెండవది యందులకు వ్యతిరేకమైనది. ౨౭-౨౮. ఈమార్గములయం దున్నతత్త్వములఁ దెలిసికొనినయోగికి ప్రాప్తమగుఫల మత్యుత్తమమైనది. కానఁ దదనుసారముగ సర్వదా యాచరించున ట్లుపదేశించుట.

.... (పుట. ౧౦౦౬—౧౦౨౨)

తొమ్మిదవయధ్యాయము - రాజవిద్యారాజగుహ్యయోగము.

౧-౩. జ్ఞానవిజ్ఞానయుక్తమగుభక్తిమార్గము మోక్షప్రదమును ప్రత్యక్షము సులభమయినదియుఁ గావుననే రాజమార్గము. ౪-౬. పరమేశ్వరునియొక్క యగాధమగు యోగికశక్తి సర్వభూతములయందు నుండియు వానియందు లేదు. భూతముల నియామక మాతనియం దున్నదైనను లేనివే యనుట. ౭-౧౦. మాయాత్మక మగు ప్రకృతిని స్వాధీనములో నుంచుకొనుట సృష్టియొక్క ఘటీయంత్రము; భూతముల యుత్పత్తిలయములు; ఇట్లు సృజించినను నిష్కాముఁడు గనుకనే యలిప్తుఁడు. ౧౧-౧౨. దీని నెఱుంగక మోహమునందు మగ్నుఁడైన మనుష్యదేహధారియుఁ బరమేశ్వరుని యవమానముఁజేయు మూర్ఖుఁడును, అసురుఁడును. ౧౩-౧౫. తద్విరుద్ధ మగుజ్ఞానయజ్ఞముచే ననేకవిధముల నుపాసించువాఁడు దైవకోటిలోనివాఁడు. ౧౬-౧౯. ఈశ్వరుఁ డంతట నున్నాఁడు. అతఁడే జగత్తునకుఁ దల్లియుఁ దండ్రియుఁ బ్రభువునుఁ బోషకుఁడును, మంచిచెడుగులను చేయువాఁడును. ౨౦-౨౨. శ్రౌతయజ్ఞాదికములయొక్క పటాటోపము స్వర్గప్రద మైనను అఫల మనిత్యము. యోగక్షేమార్థ మని యందుమేని యది భక్తిచేనైతము సాధ్యము. ౨౩-౨౫. అన్యదేవతాభక్తియుఁ బర్యాయముగఁ బరమేశ్వరునిదే; కాని దేవత నెట్లుభావించునో యట్టి ఫలమే లభించును. ౨౬. భక్తియుండు నేని పరమేశ్వరుఁడు పుష్పాదికముచే నయినను సంతుష్టినొందును. ౨౭-౨౮. సర్వకర్మలను నీశ్వరార్పణముఁ జేయుమని యుపదేశము. దానిచేతనే కర్మబంధమునుండి విముక్తియు మోక్షమును. ౨౯-౩౩. పరమేశ్వరుఁ డందఱకును సమానుఁడే; దురాచారియైనను, పాపయోనియైనను, స్త్రీయైనను, వైశ్యుఁడైనను, శూద్రుఁడైనను, నిస్సీమ మగుభక్తితోఁ గూడెనేని యందఱకును నొక్కటియేగతి. ౩౪. ఈమార్గమును స్వీకరింపు మని యర్జునునకుపదేశించుట.

(పుట. ౧౦౨౩—౧౦౩౨)

పదియవయధ్యాయము - విభూతియోగము.

౧-౩. జన్మలేని పరమేశ్వరుఁడు దేవతలకంటెను ఋషులకంటెనుఁ బూర్వమున నున్నాఁ డని యెఱుంగుటచేఁ బాపము నశించుట. ౪-౬. ఈశ్వరసంబంధ

మగు విభూతియు, యోగము. ఈశ్వరునియందుండియే బుద్ధ్యాదిభావములు, సప్తఋషులును, మనువును, మఱియుఁ బరంపరగా నందఱుపుట్టుట. ౭-౧౧. ఈయనుఁ దెలిసికొనిన భక్తులకు జ్ఞానము లభించును. దానికైనను బుద్ధిసిద్ధిని భగవంతుఁడే యిచ్చుచున్నాఁడు. నీయొక్క విభూతిని యోగమునుఁ జెప్పుమని యర్జునుఁడు భగవంతుని ప్రార్థించుట. ౧౨-౧౮. భగవంతునియొక్క యనంతము లగు విభూతులలోఁ గొన్నికొన్ని విభూతులను వర్ణించుట. ౧౯-౪౦. విభూతిగలదియు, శ్రీమంతమును నూర్జితము నయినదెల్ల పరమేశ్వరునియొక్క తేజస్సును అంశమునై యున్నది. ౪౧-౪౨.

(పుట. ౧౦౩౩——౧౦౫౭)

....

పదునొకండవయధ్యాయము - విశ్వరూపదర్శనయోగము.

౧-౪. వెనుకటి యధ్యాయముఁ జెప్పినటులఁ దనకు నీశ్వరరూపమునుఁ జూపుమని భగవంతునిఁ బ్రార్థించుట. ౫-౮. నీయాశ్చర్యకారకమును దివ్యమునగు నీ రూపమునుఁ జూచుటకై యర్జునునకు దివ్యదృష్టిని జ్ఞానము నిచ్చుట. ౯-౧౪. విశ్వరూపమును సంజయుఁడు వర్ణించుట. ౧౫-౩౧. విస్మయముతోను, భీతితోను నమ్రుఁడై యర్జునుఁడు విశ్వరూపమును స్తుతించుట; ప్రసన్నుఁడవై నీవెవరవో చెప్పుమని ప్రార్థించుట. ౩౫-౪౬. అర్జునునిచేఁ జేయఁబడినస్తుతి; క్షమార్పణయు ప్రాచీన మగు సౌమ్యరూపమునుఁ జూపింపుమని ప్రార్థన. ౪౭-౫౧. విశ్వరూపమునుఁ జూచుటకు అనన్యభక్తిదక్క మఱియొకవిధమున నశక్యమనుటయు ౫౨-౫౪. మఱల వెనుకటిరూపమును ధరించుట. విశ్వరూపదర్శనము భక్తిలేనిది దేవతలకును నశక్యము. ౫౫. కావున భక్తితో నిస్సంగుఁడవు నిర్వైరుఁడవునై, పరమేశ్వరార్పణబుద్ధితోఁ గర్మలనుఁ జేయుమని సర్వార్థసారభూతమగు నుపదేశమును తుదకు నర్జునునకుఁ జేయుట.

(పుట. ౧౦౫౮——౧౦౭౫)

పండ్రెండవయధ్యాయము - భక్తియోగము.

౧. పూర్వాధ్యాయమునందలి సారభూతమగునుపదేశమునుఁ గూర్చి యర్జునుఁడు ప్రశ్నఁ జేయుట... వ్యక్తోపాసన శ్రేష్ఠమా? అవ్యక్తోపాసన శ్రేష్ఠమా? ౨-౮. ఈ రెండు మార్గములగతియు నొక్కటియే కాని యవ్యక్తోపాసన క్లేశదాయకమైనది. మఱియు వ్యక్తోపాసన సులభమైనది. త్వరలో ఫలము నిచ్చునది. ఆకారణమున నిష్కామకర్మపూర్వక మగు వ్యక్తోపాసనను చేయుమని యుపదేశించుట. ౯-౧౨. భగవంతుని యందు చిత్తమును స్థిరముగ నుంచెడి యభ్యాసము. జ్ఞానము, ధ్యానము మొదలగు నుపాయములును వానియందు కర్మఫలత్యాగము శ్రేష్ఠము. ౧౩-౧౯. భక్తియుక్తుఁడగుపురుషుని స్థితిని వర్ణించుటయు, భగవత్ప్రియత్వమును. ౨౦. ఈధర్మము నాచరించు శ్రద్ధాళువు లగుభక్తులు భగవంతున కత్యంతప్రియులు. (పుట. ౧౦౭౬--౧౦౮౬)

పదుమూఁడవయధ్యాయము - క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞవిభాగయోగము.

౧. ౨. క్షేత్రముయొక్కయు క్షేత్రజ్ఞునియొక్కయు వర్ణనము. వానినిఁ దెలిసికొనుటయే పరమేశ్వరునియొక్క జ్ఞానము. ౩-౪. ఉపనిషత్తులయందును బ్రహ్మసూత్రములయందును నున్న క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞవిచారము. ౫-౬. క్షేత్రస్వరూపలక్షణము. ౭-౧౧. జ్ఞానముయొక్క స్వరూపలక్షణము. తద్విరుద్ధమైనది యజ్ఞానము. ౧౨-౧౭. జ్ఞేయముయొక్క స్వరూపలక్షణము. ౧౮. ఇదంతయుఁ దెలిసికొనినందులకు ఫలము. ౧౯-౨౧. ప్రకృతిపురుషులవివేకము. ప్రకృతి కర్త్రి, పురుషుఁడు అకర్తయైనను, భోక్తయు, ద్రష్టయు నైనవాఁడు. ౨౨-౨౩. పురుషుఁడే యీదేహమందున్న పరమాత్మ. ఈ ప్రకృతిపురుషజ్ఞానముచే పునర్జన్మ నశించును. ౨౪-౨౫. ఆత్మజ్ఞానముయొక్క మార్గము—ధ్యానము, సాంఖ్యయోగము, కర్మయోగము, శ్రద్ధాపూర్వక మగుశ్రవణముచే భక్తియు. ౨౬-౨౮. క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞసంయోగముచే స్థావరజంగమసృష్టియు, దానియందవినాశియైనవాఁడే పరమేశ్వరుఁడు. స్వప్రయత్నముచే తత్ప్రాప్తియు. ౨౯-౩౦. ప్రకృతి కర్త్రి ఆత్మ అకర్త; సర్వభూతము లొకనియందే యున్నవనియు నొకనివలననే సర్వభూతములు బయల్పడుచున్నవనియుఁ దెలిసికొందున బ్రహ్మప్రాప్తి. ౩౧-౩౩. ఆత్మ అనాదియు నిర్గుణమును, ఆహేతువుచేతనే క్షేత్రమునకుఁ బ్రకాశమయినను నిర్లేపము. ౩౪. ఈ క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞభేదజ్ఞానముచే పరమసిద్ధి. (పుట. ౧౦౮౭—౧౧౦౪)

పదునాల్గవయధ్యాయము - గుణత్రయవిభాగయోగము.

౧-౨. జ్ఞానవిజ్ఞానాంతర్గతమైన ప్రాణివైచిత్ర్యమును గుణభేదముచే విచారించుట. ఇదియును మోక్షప్రదము. ౩-౪. ప్రాణుల కన్నిఁటికిని పరమేశ్వరుఁడు తండ్రియుఁ దదధీన మగుప్రకృతి తల్లియు. ౫-౯. సత్త్వము, రజస్సు, తమస్సు అనునవి సర్వప్రాణులకునుఁ గలుగు పరిణామము. ౧౦-౧౩. కేవల మొక్కొక్క గుణమేయుండుటకు వీలులేదు. ఏరెండింటినో యణఁగఁద్రొక్కి మూఁడవది బయలుదేరుటయుఁ బ్రతిగుణముయొక్కయు వృద్ధి లక్షణములును ౧౪-౧౮ గుణప్రవృద్ధినిఁ బట్టి కర్మలయొక్క ఫలములును మరణానంతరమునఁ గలుగుగతియు. ౧౯-౨౦. త్రిగుణాతీతుఁ డగునేని మోక్షప్రాప్తి. ౨౧-౨౫. అర్జునుని ప్రశ్ననుబట్టి త్రిగుణాతీతుని లక్షణములను ఆచారములను వర్ణించుట. ౨౬-౨౭. ఏకాంతభక్తితోఁ ద్రిగుణాతీతము సిద్ధించుట. పిదప మోక్షమునకును, ధర్మమునకును, చరమస్థాన మగుపరమేశ్వరుని ప్రాప్తి. (పు. ౧౧౦౫—౧౧౧౩)

పదునైదవయధ్యాయము - పురుషోత్తమయోగము.

౧-౨. అశ్వత్థరూప మగుబ్రహ్మవృక్షమునకు, వేదోక్తములును సాంఖ్యో

క్తములు నయినవర్ణనలను నిరూపించుట. ౩-౬. అసంగశస్త్రముతో దీనిని ఛేదించుట. ఇదియే దానికి పరమం బున్నయవ్యయపదప్రాప్తికి మార్గము. అవ్యయపదవర్ణనము. ౭-౧౧. జీవముయొక్కయు, లింగశరీరముయొక్కయు స్వరూపమును సంబంధమును నేర్పరికి గోచరమగును. ౧౨-౧౫. పరమేశ్వరుని సర్వవ్యాపిత్వము. ౧౬-౧౮. క్షరాక్షరలక్షణములు. వానికిఁ బరమందున్న పురుషోత్తముఁడు. ౧౯-౨౦. ఈగుహ్యమగుపురుషోత్తమజ్ఞానముచే సర్వజ్ఞతయుఁ గృతకృత్యతయు.
.... (పుట. ౧౧౧౪—౧౧౨౭)

పదునాఱవయధ్యాయము - దైవాసురసంపద్విభాగయోగము.

౧-౩. దైవసంపదయొక్క యిరువదియాఱుగుణములు. ౪. ఆసురీ సంపదయొక్కలక్షణములు. ౫. దైవీసంపద మోక్షకారకమును, ఆసురీసంపద బంధకారకమును. ౬-౨౦. అసురులను విస్తారముగ వర్ణించుట. వారికిఁ బ్రతిజన్మయందును నధోగతి. ౨౧-౨౨. నరకమునకుఁ ద్రివిధమగుద్వారము. కామము, క్రోధము, లోభము, వీనిని వర్జించుటచే కల్యాణ మగును. ౨౩-౨౪. శాస్త్రానుసారముగ కార్యాకార్యనిర్ణయమునుఁజేసి, అతీరున నాచరించుటకై యుపదేశము. (పుట. ౧౧౨౮—౧౧౩౭)

పదునేడవయధ్యాయము - శ్రద్ధాత్రయవిభాగయోగము.

౧-౪. అర్జునుని ప్రశ్నలనుఁబట్టి ప్రకృతిస్వభావానురూపమగు సాత్త్వికాదిత్రివిధశ్రద్ధలను వర్ణించుట. ఎట్టిశ్రద్ధయో యట్టిపురుషుఁడు. ౫-౬. అసురమంతకంటె భిన్నమయినది. ౭-౧౦. సాత్త్వికమును, రాజసమును, తామసమును నయిన యాహారము. ౧౧-౧౩. త్రివిధములగు యజ్ఞములు. ౧౪-౧౬. శారీరము, వాచికము, మానసికమునగు తపస్సులయొక్క మూఁడుభేదములు. ౧౭-౧౯. వీనిలోఁ బ్రత్యేకము సాత్త్వికాదిభేదముచే త్రివిధము. ౨౦-౨౨. సాత్త్వికాది త్రివిధదానములు. ౨౩. ఓం తత్ సత్ అనుబ్రహ్మనిర్దేశము. ౨౪-౨౭. వీనిలో ఓం అనుశబ్దము ఆరంభసూచకమును, తత్ అనునది నిష్కామసూచకమును, సత్ అనునది ప్రశస్తమైన కర్మయని చెప్పఁబడినది. ౨౮. అవశిష్టమయినది అనఁగా: నసత్తు ఇహపరలోకములయందలి నిష్ఫలమైనది. (పుట. ౧౧౩౮—౧౧౪౯)

పదునెనిమిదవయధ్యాయము - మోక్షసన్న్యాసయోగము.

౧-౨. అర్జునుని ప్రశ్నానుసారముగ సన్న్యాసత్యాగశబ్దములకు కర్మయోగమార్గానుసారముగ వివరణము. ౩-౬. కామముల త్యజించువిషయమై నిర్ణయము. యాగాదికర్మలునైన మితరములగు కర్మలవలె నిస్సంగబుద్ధితో నవశ్యముఁ

జేయవలయును. ౭-౯. కర్మత్యాగము సాత్త్వికమనియు, రాజసమనియు, తామసమనియు మూఁడువిధములైనది. వీనిలో ఫలాశనువదలి కర్తవ్యకర్మముగ జేయుటయే సాత్త్వికత్యాగము. ౧౦-౧౧. కర్మఫలత్యాగమునకే సాత్త్వికత్యాగమని పేరు. కారణ మేమనగా: కర్మయెవ్వరిని వదలదు. ౧౨. కర్మయొక్క త్రివిధమగు ఫలమును సాత్త్వికత్యాగికి బంధకము కానేరదు. ౧౩-౧౫. ఏకర్మసంఘటిల్లుటకును అయిదుకరణములు. ఒకమనుష్యుఁడే కాదు. ౧౬-౧౭. కావున నేను చేయుచున్నా ననునహంకారబుద్ధి వదలిపోవునేని, చేసియు నలిప్తుఁ డగుచున్నాఁడు. ౧౮-౧౯. కర్మచోదనయొక్కయుఁ గర్మసంగ్రహముయొక్కయు, సాంఖ్యోక్తములగు లక్షణములనుఁ త్రైవిధ్యమును. ౨౦-౨౨. జ్ఞానము సాత్త్వికాదిగుణభేదముచేఁ త్రివిధము. "అవిభక్తం విభక్తేషు" అనునది సాత్త్వికము. ౨౩-౨౫. కర్మయొక్క త్రైవిధ్యము, ఫలాశారహిత మగుకర్మము సాత్త్వికము. ౨౬-౨౮. కర్తలయొక్క త్రైవిధ్యము. నిస్సంగుఁ డగుకర్త సాత్త్వికుఁడు. ౨౯-౩౨. బుద్ధియొక్క త్రైవిధ్యము. ౩౩-౩౫. ధృతియొక్క త్రైవిధ్యము. ౩౬-౩౯. సుఖముయొక్క త్రైవిధ్యము. ఆత్మబుద్ధిప్రసాదజము సాత్త్వికము. ౪౦. జగత్తు కంతకును గుణభేదముచేఁ త్రైవిధ్యము. ౪౧-౪౪. చాతుర్వర్ణ్యమునకు గుణభేదముచే నుపపత్తి. బ్రాహ్మణునకు, క్షత్రియునకు, వైశ్యునకు, శూద్రునకు స్వభావజన్యములగుకర్మలు. ౪౫-౪౬. చాతుర్వర్ణ్యవిహిత మగు స్వకర్మాచరణముచేతనే తుదకు సిద్ధి. ౪౭-౪౯. పరధర్మాచరణము భయావహము. స్వకర్మము దోషసహితమయినను త్యాజ్యము కాదు. స్వధర్మానుసారముగఁ గర్మలను నిస్సంగబుద్ధితోఁ జేయుటచేతనే నైష్కర్మ్యసిద్ధి. ౫౦-౫౬. సర్వ కర్మలనుఁజేసినను సిద్ధి యెట్లులభించునో నిరూపించుట. ౫౭-౫౮. ఈమార్గమునే స్వీకరించువిషయమై అర్జునున కుపదేశించుట. ౫౯-౬౩. ప్రకృతిధర్మముముం దహంకారము నిలువలేదు. ఈశ్వరునే శరణుఁబొందవలయును. ఈగుహ్యమును తెలిసికొని నీ మనస్సువచ్చినట్లు ప్రవర్తింపుము" అని యర్జునున కుపదేశించుట. ౬౪-౬౬. సర్వధర్మములను వదలి "నన్ను శరణుఁబొందుము వేని సర్వపాపములనుండియు నిన్ను నేను తరింపఁ జేయుదును." అని భగవంతుఁడు చిట్టచివరకుఁ జేసినయూరడింపు. ౬౭-౬౯. కర్మయోగమార్గపరంపరను ప్రచారములోనుంచుట శ్రేయస్కరము. ౭౦-౭౧. దానిఫలశ్రుతి. ౭౨-౭౩. కర్తవ్యమోహము నశించినందున నర్జునుఁడు యుద్ధమునకు సన్నద్ధుఁ డగుట. ౭౪-౭౮. ధృతరాష్ట్రునకీ కథను చెప్పి సంజయుఁ డుపసంహారముఁ జేయుట. (పుట. ౧౧౫౦—౧౧౭౮)

శ్రీమద్భగవద్గీతా.

ప్రథమోఽధ్యాయః.

ధృతరాష్ట్ర ఉవాచ.

ధర్మక్షేత్రే కురుక్షేత్రే సమవేతా యుయుత్సవః,
మామకాః పాండవాశ్చైవ కిమకుర్వత సంజయ. ౧

మొదటియధ్యాయము.

[భారతయుద్ధారంభమున శ్రీకృష్ణుఁ డర్జునున కుపదేశించినగీత లోకములో నెట్లు ప్రచారము (వాడుక)లోనికి వచ్చెనో విచారింతము. యుద్ధారంభమున వ్యాసులు ధృతరాష్ట్రునియొద్ద కేఁగి "యుద్ధమును జూడవలయు నను కోరిక నీకుం డె నేని దృష్టి నిచ్చెదను, జూడుము" అని చెప్పె ననియు, "నాకంటితో నాకుల క్షయమును జూచుటకు నిచ్ఛగింపను" అని ధృతరాష్ట్రుఁడు చెప్పెననియు, అప్పుడు వ్యాసులు సంజయుఁడను పేరుగలసూతునకుం గూర్చుండిన ప్రదేశముననె ప్రత్యక్షముగ నిఖిలజ్ఞానమును గలుగఁజేయునది యగు దివ్యదృష్టి నిచ్చి "ధృతరాష్ట్రునకు యుద్ధవిషయమును జెప్పుము" అని నియమించి తనయాశ్రమమున కేఁగె ననియు (మ.భా.భీష్మ.౨), వారియాజ్ఞానుసారముగ మొదట యుద్ధమునందు భీష్ములు పరాజితులైరని సంజయుఁడు సెప్పఁగా నాతఁడు భీష్మునివిషయమై శోకించి "యుద్ధమందు జరిగినవిషయ మంతయుఁ జెప్పుము" అని సంజయు నడిగె ననియు, సంజయుఁడు మొదట నుభయపక్షములయందున్న సైన్యమును వర్ణించి పిదప ధృతరాష్ట్రుని ప్రశ్నానుసారముగ గీతను జెప్పుటకు ప్రారంభించె ననియు, ఈవిషయము నె పిమ్మట వ్యాసులు తనశిష్యులకును, అనంతరమున నాశిష్యులలో వైశంపాయను లను వారు జనమేజయునకును, తుదకు సౌతి యనునాతఁడు శౌనకునకును జెప్పి రనియు నీవిషయము భారతమునఁ జెప్పఁబడినది. ముద్రింపఁబడిన మహాభారతప్రతు లన్నింటియందును భీష్మపర్వమునందలి ౨౫ మొదలు ౪౨-వ యధ్యాయముచివర కును నీగీత సెప్పఁబడినది.—]

ధృతరాష్ట్రుఁ డడిగెను—(౧) సంజయా! కురుక్షేత్ర మనుపుణ్యభూమి

యందు గుమికూడిన నాకుమారులుఁ బాండురాజుకుమారులును యుద్ధముఁ జేయఁ దలఁచి యేమి చేసిరి ?

[హస్తినాపురముయొక్క నాలుగువైపులను నున్నసమప్రదేశమునకు కురుక్షేత్ర మని పేరు. ఇప్పటి డిల్లీపట్టణ మీ బయలునందే కట్టఁబడినది. కౌరవులకును బాండవులకును మూలపురుషుఁ డగుకురువను పేరిరాజీబయలును నాగలిచే చాల నాయాసపడి దున్నుచుండెను. కావుననే క్షేత్ర (చేను) మని చెప్పఁబడుచున్నది. పిదప నీక్షేత్రమునం దెవరు తపస్సు చేయుదురో, లేక, యుద్ధమునందు మృతినొందెదరో, వారు స్వర్గము నొందుదురని యింద్రుఁడు కురువునకు వరమిచ్చెను. పిదప నీక్షేత్రమును కురువు దున్నుట మాని వైచెనని మహాభారతమునం దొకకథ చెప్పఁబడినది. (మ. భా. శల్య. ౫౩). ఈయింద్రునివరముచేతనే యీక్షేత్రము ధర్మక్షేత్రము, లేక, పుణ్యభూమి యని చెప్పుచు వచ్చిరి. ఈప్రదేశమునందు పరశురాముఁ డిరువదియొక్కమారు రాజులఁ జంపి భూమిని క్షత్రియశూన్యముగఁ జేసి పితృతర్పణము చేసెనని యొకకథ కలదు. మఱియు తర్వాత సైత మీక్షేత్రమునందు గొప్పగొప్పయుద్ధములు జరిగెను.]

సంజయుడువాచ.

§§ దృష్ట్వా తు పాండవానీకం వ్యూఢం దుర్యోధన స్తదా,
ఆచార్య ముపసంగమ్య రాజా వచన మబ్రవీత్. ౨

సంజయుఁ డనెను—(౨) అప్పుడు వ్యూహమున నమర్పఁబడిన పాండవసైన్యమును జూచి దుర్యోధనమహారాజు (ద్రోణ) ఆచార్యులయొద్ద కేఁగి యిట్లు చెప్పుటకు నారంభించెను.

[కౌరవులయొక్క సైన్యమును మొదట భీష్ములు వ్యూహముగ నిర్మింపఁగాఁ బాండవసైన్యము కౌరవసైన్యముకంటెఁ దక్కువయై యుండుటచే ధృష్టద్యుమ్నుఁడు యుద్ధశాస్త్రానుసారముగఁ దన సైన్యమును వజ్ర మనుపేరటి వ్యూహముగ నమర్చె నని మహాభారతమున గీతలకంటె వెనుకనున్న యధ్యాయమునఁ జెప్పఁబడినది. (మ. భా. భీ. ౧౯. ౪–౭; మను. ౭. ౧౯౧) పిదప యుద్ధమునందు ప్రతిదివసమునను నీవ్యూహములు మాఱుచుండెను.]

పశ్యైతాం పాండుపుత్త్రాణా మాచార్య మహతీం చమూమ్,
వ్యూఢాం ద్రుపదపుత్త్రేణ తవ శిష్యేణ ధీమతా. ౩
అత్ర శూరా మహేష్వాసా భీమార్జునసమా యుధి,
యుయుధానో విరాటశ్చ ద్రుపదశ్చ మహారథః. ౪
ధృష్టకేతు శ్చేకితానః కాశీరాజశ్చ వీర్యవాన్,
పురుజి త్కుంతిభోజశ్చ శైబ్యశ్చ నరపుంగవః. ౫
యుధామన్యుశ్చ విక్రాంత ఉత్తమౌజాశ్చ వీర్యవాన్,
సౌభద్రో ద్రౌపదేయాశ్చ సర్వ ఏవ మహారథాః. ౬

(౩) ఓయాచార్యా! నీశిష్యుఁడును బుద్ధిమంతుఁడు నగు ధృష్టద్యుమ్నునిచే వ్యూహముగ రచింపఁబడిన పాండుపుత్త్రులయొక్క యీగొప్పసేనను జూడుము. (౪) ఈపాండవసైన్యమున శూరులును, మహాధనుర్ధరులును, యుద్ధము చేయుటలో భీమార్జునులతో సమానులు నగు యుయుధానుఁడును (సాత్యకి), విరాటుఁడును, మహారథుఁడగు ద్రుపదుఁడును, (౫) ధృష్టకేతువును, చేకితానుఁడును, వీర్యవంతుఁడగు కాశీరాజును, పురుజితుఁడును, కుంతిభోజుఁడును, నరశ్రేష్ఠుఁడగు శైబ్యుఁడును, (౬) ఇట్టిపరాక్రమమె గలిగిన యుధామన్యుఁడును, వీర్యశాలియగు నుత్తమౌజుఁడును, సుభద్రాపుత్త్రు (అభిమన్యు)ఁడును, ద్రౌపదియొక్క (ఏవురు) పుత్త్రులును, వీరందఱు మహారథులై యున్నారు.

[పదివేల ధనుర్ధరులగు యోధులతో నేకాకిగ యుద్ధము చేయువాఁడు మహారథుఁడని చెప్పఁబడును. రెండుపక్షములలో నున్న సేనలలో నెవరు రథికులో, యెవరు మహారథులో, యెవ రెవ రతిరథులో యుద్యోగపర్వము నందు ౧౬౪-వ యధ్యాయము మొదలు ౧౭౧-వ యధ్యాయమువఱకుం గల యెనిమిదియధ్యాయములయందుఁ జెప్పఁబడినది. ధృష్టకేతు వనువాఁడు శిశుపాలుని కుమారుఁ డనియు, పురుజిత్కుంతిభోజ పదములు రెండును నిరుపురపేళ్లు కావనియు, కుంతి, యేకుంతిభోజమహారాజునకు దత్తు యియ్యఁబడినదో యాతనికి పురుజి త్తనువాఁడు ఔరసుఁడనియు, కుంతిభోజ మనునది యతనియొక్క వంశనామమనియు, నతఁడు యుధిష్ఠిరభీమార్జునులకు మేనమామ యనియు నుద్యోగపర్వమునఁ జెప్పఁబడినది (మ. భా. ఉ. ౧౭౧. ౨). యుధామన్యుఁడును, ఉత్తమౌజుఁడును పాంచాల్యులు; చేకితానుఁ డనువాఁ డొకయాదవుఁడు; యుధామన్యుఁడును, ఉత్తమౌజుఁడును నర్జునునకు యుద్ధమందు చక్రరక్షకులుఁగ నుండిరి. శైబ్యుఁ డనువాఁడు శిబిదేశమునకు రాజు.]

అస్మాకం తు విశిష్టా యే తా న్నిబోధ ద్విజోత్తమ,
నాయకా మమ సైన్యస్య సంజ్ఞార్థం తా న్బ్రవీమి తే. ౭
భవా న్భీష్మశ్చ కర్ణశ్చ కృపశ్చ సమితింజయః,
అశ్వత్థామా వికర్ణశ్చ సౌమదత్తి స్తథైవ చ. ౮
అన్యే చ బహవః శూరా మదర్థే త్యక్తజీవితాః,
నానాశస్త్రప్రహరణాః సర్వే యుద్ధవిశారదాః. ౯
అపర్యాప్తం తదస్మాకం బలం భీష్మాభిరక్షితమ్,

(౭) ఓ ద్విజశ్రేష్ఠుఁడా! ఇఁక మనపక్షమున ప్రముఖులగు సేనానాయకులయొక్క పేళ్లను జెప్పుచున్నాను. సావధానముగ వినుము. (౮) నీవును, భీష్ముఁడును, కర్ణుఁడును, యుద్ధమందు జయము నొందు కృపాచార్యుఁడును, నశ్వత్థామయు, వికర్ణుఁడును (దుర్యోధనుని నూర్గురుసోదరులలో నొకఁడు), సోమదత్తుని కొమరుఁడును (భూరిశ్రవసు), (౯) వీరు గాక యింక నితరులగు ననేకులగు శూరులును, నావిషయమై ప్రాణముల నిచ్చుటకు సిద్ధులును, నానావిధములగు శస్త్రములచే యుద్ధము చేయువారును, యుద్ధమందు ప్రవీణులునై యున్నారు. (౧౦) ఇట్టి భీష్మరక్షితమగు మనసైన్యము, అపర్యాప్తము, అనఁగా: అపరిమితము; కాని భీమునిచే రక్షింపఁబడిన వారిసేన పర్యాప్తమై యున్నది, అనఁగా: పరిమితమైనది, లేక, లెక్కపెట్టశక్యమైనది.

[ఈశ్లోకమునందు పర్యాప్తాపర్యాప్తశబ్దములయొక్క యర్థమును గుఱించి మతభేదము కలదు. 'పర్యాప్త'శబ్దమునకు 'పరిపూర్ణ'మని యర్థము సామాన్యముగ నుండుటచే, 'పాండవులసైన్యము పూర్ణమైన' దనియు, 'మనసైన్యమపూర్ణము (అపర్యాప్తము)గ నున్న'దనియు, దుర్యోధనుఁ డనెనని యనేకు లర్థము చేయుచున్నారు; కాని యీ యర్థము బాగుగ లేదు. పూర్వమునం దుద్యోగపర్వములో ధృతరాష్ట్రునకు తనసైన్యమును వర్ణించి చెప్పుచు పైఁజెప్పఁబడిన ప్రముఖులగు సేనానాయకులనామములఁ జెప్పి "నాసైన్యము గొప్పది, గుణవంతము నగుటచే నాకే జయము కలుగును" అని దుర్యోధనుఁడు చెప్పెను (ఉ.౫౪. ౬౦-౭౦); అటులే భీష్మపర్వమునందును మొదట ద్రోణాచార్యులయొద్ద సైన్యమును వర్ణించుచు దుర్యోధనుఁడు గీతలలోనున్న పైశ్లోకమువంటి శ్లోకముల నియక్షరములతోడనే యుచ్చరించెను (భీష్మ.౫౧.౪-౬);మఱియు,సైన్యము నంతయు ప్రోత్సాహ

పర్యాప్తం త్విద మేతేషాం బలం భీమాభిరక్షితమ్.   ౧౦

పఱచు నిమిత్తమై హర్షముతో నిట్లు వర్ణించినందున నీస్థలమునందున్న యపర్యాప్తశబ్దమునకు "అమర్యాదితము, అపరిమితము, లేక, అగణితము" అని అర్థము చెప్పవలయును గాని మఱియొకయర్థము చెప్పఁదగదు. పర్యాప్త శబ్దమునకు "నాలుగుమూలలను (పరి) చుట్టుకొనుటకు యోగ్య మయినది (ఆప్=ప్రాపణే)" అని ధాత్వర్థము; కాని "ఈకార్యముకొఱకు పర్యాప్త మయినది", లేక, "ఇతనికి పర్యాప్త మయినది"యని యిట్లు పర్యాప్తశబ్ద మునకు పూర్వమందు చతుర్థ్యర్థకమగు మఱియొక పదమును ప్రయో గించితిమేని "ఆయాపనికి పూర్ణముగ నుండునది"యని కాని, లేక, "సమర్థ మైనది" యని కాని యర్థ మగును. 'పర్యాప్త'శబ్దమునకు పూర్వమునం దేమియు శబ్దము లేనిచో (అనఁగా: వెనుకపదములేని పర్యాప్తశబ్దమునకు) "పూర్ణము, పరిమితము, లెక్క పెట్టుటకు శక్యము" అని యర్థ మగును. ప్రకృతశ్లోకమునందు 'పర్యాప్త'శబ్దమునకుపూర్వమునందు మఱియొకశబ్దము లేనందున నీ రెండవయర్థమే యిచ్చట వివక్షితము. భారతమందే కాక మఱియొకచోట నయినను నటులే ప్రయోగములున్నట్లు బ్రహ్మానందగిరి టీకలో వ్రాయఁబడినది. దుర్యోధనుఁడు భయపడి తనసైన్యము అపర్యాప్తము (అనఁగా: అపూర్ణము) అని చెప్పుచుండునటు లనేకులు యుక్తిఁ జెప్పిరి; గాని యది యుక్తమైనది కాదు. కారణ మేమన: దుర్యోధనుఁ డెప్పుడును భయపడినట్లు భారతమున నెచ్చటను చెప్పఁబడకపోవుటయే కాక, దుర్యోధనునిసైన్యము గొప్పది యనుతలంపున పాండవులు వజ్రమను పేరుగల వ్యూహమును రచించిరనియు, కౌరవులగొప్ప సైన్యమును జూచి ధర్మరాజు విషాదము నొందెననియు భీష్మపర్వమునఁ జెప్పఁబడినది (మ. భా.భీష్మ.౧౯.౫ మఱియు ౨౧. ౧). పాండవసైన్యమునకు సేనాపతియగు ధృష్టద్యుమ్నుఁ డుండఁగా 'భీమునిచే రక్షింపఁబడిన' యని చెప్పుటకు కారణమేమి? యన: మొదటిదినమున పాండవులచే రచియింపఁబడిన వజ్ర వ్యూహపురక్షణకొఱకు దానియగ్రభాగమునందు భీముఁ డుండెను; కావున సేనారక్షకుఁడుగా భీముఁడే యప్పుడు దుర్యోధనునియెదుట కనబట్టు చుండెను.(మ. భా.భీష్మ. ౧౯. ౪-౧౧, ౩౩, ౩౪). కావున నే భారతమున నీరెండుసేనలును 'భీష్మనేత్ర' మనియు 'భీమనేత్ర' మనియు గీతకు పూర్వ మందున్నయధ్యాయములోఁ (మ. భా. భీ. ౨౦. ౧. చూడు) జెప్పఁబడినవి.]

అయనేషు చ సర్వేషు యథాభాగ మవస్థితాః,
భీష్మ మే వాభిరక్షంతు భవంతః సర్వ ఏవ హి. ౧౧
§§ తస్య సంజనయ న్హర్షం కురువృద్ధః పితామహః,
సింహానాదం వినద్యోచ్చైః శంఖం దధ్మౌ ప్రతాపవాన్. ౧౨
తత శ్శంఖాశ్చ భేర్యశ్చ పణవానకగోముఖాః,
సహసైవాభ్యహన్యంత స శబ్ద స్తుములో உభవత్. ౧౩
తత శ్శ్వేతై ర్హయై ర్యుక్తే మహతి స్యందనే స్థితౌ,
మాధవః పాండవ శ్చైవ దివ్యౌ శంఖౌ ప్రదధ్మతుః. ౧౪

(౧౧) అయిన నిప్పు డన్నియయనములయందును (అనఁగా : సైన్యము యొక్క వేర్వేఱగు ప్రవేశద్వారములయందును) మీరందఱును కలిసియుండి భీష్ములనే యన్ని ప్రక్కలనుండియు రక్షింపవలయును.

[సేనాపతియగుభీష్ముఁడు స్వతఃపరాక్రమశాలియు, నెవరికి నజయ్యుఁడు నని యెఱింగియు, మీరందఱు నన్ని ప్రక్కలనుండియు భీష్ముని సంరక్షించుఁడని దుర్యోధనుఁడు చెప్పుటకు కారణ మేమియన: ఈసంగతిని దుర్యోధనుఁడు మఱియొకచో (మ. భా. భీ. ౧౫. ౧౫-౨౦; ౯౯. ౪౦, ౪౧). శిఖండిమీఁద శస్త్రము వదలనని భీష్ముని ప్రతిజ్ఞ కలదు కావున శిఖండివలన భీష్మున కపాయము సంభవింపకుండ నందఱును మిక్కిలి జాగరూకతతో మెలఁగవలయు ననెను.—

అరక్ష్యమాణం హి వృకో హన్యాత్ సింహం మహాబలమ్,
మా సింహం జంబుకే నేవ ఘాతయేథాః శిఖండినా.

"మహాబలవంత మగు సింగము రక్షింపఁబడనియెడల తోడేలు సయితము దానినిం జంపును; అట్లు నక్కవంటి శిఖండివలన సింగమువంటి భీష్మున కపాయము రాకుండ కనిపెట్టియుండుఁ" డని తాత్పర్యము. శిఖండిని దక్క యితరుల నెవరినైనను లొంగఁదీయుటకు భీష్ముఁడు స్వయముగ సమర్థుఁ డగుటచే భీష్ముల కితరసహాయమువలని యపేక్ష యనవసరము.]

(౧౨) ఇంతలో దుర్యోధనుఁడు సంతసించుటకొఱకు, ప్రతాపశాలియు, వృద్ధుఁడునగు కౌరవపితామహుఁడు (సేనాపతియగు భీష్ముఁడు) సింహమువలె గొప్పగర్జనము జేసి (యుద్ధములోని స్వాగతమును సూచించు) తః శంఖము నూఁదెను. (౧౩) దానితో ననేకములగు శంఖములును, భేరులును (నౌబతులు), పణవములును, ఆనకములును, గోముఖములును (రణవాద్యములు) నొక్కసారిగ మ్రోగుటచే, ఆనాదము నలుదిక్కులను విశేషముగ వ్యాపించెను. (౧౪) అనం

పాంచజన్యం హృషీకేశో దేవదత్తం ధనంజయః,
పౌండ్రం దధ్మౌ మహాశంఖం భీమకర్మా వృకోదరః. ౧౫
అనంతవిజయం రాజా కుంతీపుత్రో యుధిష్ఠిరః,
నకులః సహదేవశ్చ సుఘోషమణిపుష్పకౌ. ౧౬
కాశ్యశ్చ పరమేష్వాసః శిఖండీచ మహారథః,
ధృష్టద్యుమ్నో విరాటశ్చ సాత్యకిశ్చాపరాజితః. ౧౭
ద్రుపదో ద్రౌపదేయాశ్చ సర్వశః పృథివీపతే,
సౌభద్రశ్చ మహాబాహుః శంఖాన్దధ్ముః పృథక్ పృథక్. ౧౮
స ఘోషో ధార్తరాష్ట్రాణాం హృదయాని వ్యదారయత్,
నభశ్చ పృథివీం చైవ తుములో వ్యనునాదయన్. ౧౯
§§ అథవ్యవస్థితాన్ దృష్ట్వా ధార్తరాష్ట్రాన్ కపిధ్వజః,
ప్రవృత్తే శస్త్రసంపాతే ధను రుద్యమ్య పాండవః. ౨౦

తరమందు తెల్లనిగుఱ్ఱములం బూన్చిన రథముపై నుండు మాధవుఁడును (శ్రీకృష్ణుఁడును), పాండవుఁడును(అర్జునుఁడును)వీరు(తమపక్షముసైతము సిద్ధముగ నున్నదని ప్రత్యుత్తరము నిచ్చుటకై) దివ్యములగు శంఖములఁ బూరించిరి. (౧౫) హృషీకేశుఁడు, అనఁగా: శ్రీకృష్ణుఁడు పాంచజన్యమును (ఈపేరు గలశంఖమును), అర్జునుఁడు దేవదత్తమును నూఁదిరి. భయంకరమగు కర్మను జేయువృకోదరుఁడు, అనఁగా: భీముఁడు పౌండ్ర మను పెద్ద శంఖము నూఁదెను; (౧౬) కుంతీపుత్త్రుఁడగు ధర్మరాజు అనంతవిజయమును, నకులసహదేవులు సుఘోషము, మణిపుష్పకము నను వానిని,(౧౭) మహాధనుర్ధరుఁ డగు కాశీరాజును, మహారథుఁడగు శిఖండియు, ధృష్టద్యుమ్నుఁడున్ను, విరాటుఁడును, జయించుటకు సాధ్యుఁడు గాని సాత్యకియు, (౧౮) ద్రుపదుఁడును, ద్రౌపదియొక్క (అయిదుగురు) కుమారులును, మహాబాహుఁడగు సౌభద్రుఁడును (అభిమన్యుఁడును) నను వీరందఱును, ఓరాజా! (ధృతరాష్ట్రా) నాలుగువైపులనుండియుఁ దమతమశంఖముల వేర్వేఱుగ నూఁదిరి. (౧౯) ఆకాశమును భూమిని నిండించు నాతుములధ్వని కౌరవులహృదయముల పగులఁగొట్టెను. (౨౦) పిదప కౌరవులు యుద్ధసన్నద్ధులై నిలువఁబడుటను జూచి యొకరిపై నొకరు శస్త్రములు వదలు సమయము వచ్చినప్పుడు, ధ్వజముపై హను

హృషీకేశం తదా వాక్య మిద మాహ మహీపతే,

అర్జున ఉవాచ.

సేనయో రుభయో ర్మధ్యే రథం స్థాపయ మేఽచ్యుత. ౨౧
యావ దేతా న్నిరీక్షేఽహం యోద్ధుకామా నవస్థితాన్,
కై ర్మయా సహ యోద్ధవ్య మస్మిన్ రణసముద్యమే. ౨౨
యోత్స్యమానా నవేక్షేఽహం య ఏతేఽత్ర సమాగతాః,
ధార్తరాష్ట్రస్య దుర్బుద్ధే ర్యుద్ధే ప్రియచికీర్షవః. ౨౩

సంజయ ఉవాచ.

ఏవ ముక్తో హృషీకేశో గుడాకేశేన భారత,
సేనయో రుభయో ర్మధ్యే స్థాపయిత్వా రథోత్తమమ్. ౨౪

మంతుఁడు గలయర్జునుఁడు ధనుస్సునెత్తి (౨౧) ఓరాజా (ధృతరాష్ట్ర)! శ్రీకృష్ణునితో నిట్లనెను— అర్జునుఁడు చెప్పుచున్నాఁడు— ఓయచ్యుతా! నారథము రెండుసేనల నడుమ కొంచెము నిలుపుము. (౨౨) ఇంతలో యుద్ధము చేయవలయునని సంసిద్ధులైన వీరిని నేను చూడఁగలను. మఱియు నీయుద్ధభూమియందు నే నెవరితో యుద్ధము చేయవలయునో, (౨౩) దుర్బుద్ధియగు దుర్యోధనుఁడు యుద్ధమందుఁ దనకులాభము కలుగవలయు ననుకోరికతో నెవరిని సిద్ధముచేసెనో, నేను చూతును—సంజయుఁడు చెప్పుచున్నాఁడు— (౨౪) ఓధృతరాష్ట్ర! గుడాకేశుఁడు (అనఁగా: ఆలస్యమును జయించునర్జునుఁడు) ఇటు లనఁగా హృషీకేశుఁడు (ఇంద్రియములకు స్వామి యగు శ్రీకృష్ణుఁడు) అర్జునునియొక్క యుత్తమమగురథమును తోలుకొని రెండుసేనలయొక్క మధ్యభాగమున నిలువఁబెట్టెను.

[ఇచ్చట హృషీకేశ గుడాకేశశబ్దముల కీయర్థములు టీకాకారుల ననుసరించి వ్రాయఁబడినవి. నారదపాంచరాత్రములయందు సైతము హృషీకేశము లన నింద్రియము లనియు, వానికి నీశుఁడన స్వామి యనియు హృషీకేశపదమునకు నిర్వచనము చేయఁబడియున్నది. (నా. పంచ. ౫.౮.౧౭; మఱియు నమరకోశముయొక్క క్షీరస్వామివ్యాఖ్యయందు హృషీకము లనఁగా నింద్రియములనియు, నీశబ్దము "హృష్=ఆనందము నిచ్చు" అనుధాతువునుండి వెలువడిన దనియు, నింద్రియములు మనుజున కానందము నిచ్చునవి గాన హృషీకములని వానికి పేరనియు వ్రాయఁబడినది. అయినను హృషీ

భీష్మద్రోణప్రముఖత స్సర్వేషాం చ మహీక్షితామ్,
ఉవాచ పార్థ పశ్యైతాన్ సమవేతాన్ కురూనితి.   .౨౫

కేశ-గుడాకేశ శబ్దములకు పూర్వోక్తమగు నర్థము సరియైనది యగునా? కానేరదా? యని సంశయము కలుగును. కారణ మేమి యన: హృషీక ములనఁగా నింద్రియములనియు, గుడాక యన నిద్ర, లేక, యాలస్య మనియు, ప్రచారమునందు లేవు. కావున హృషీకేశ-గుడాకేశ శబ్దము లకు మఱియొకవిధమున వ్యుత్పత్తులను జెప్పవచ్చును. హృషీక + ఈశ అనియు, గుడాక + ఈశ అనియు ననుటకు మాఱుగ, హృషీ + కేశ అని యు, గుడా + కేశ అనియు పదముల విడఁదీయవచ్చును; మఱియు హృషీ అనఁగా: హర్షముచే నిక్కపొడుచుకొనిన, లేక, ప్రశస్తములైన, కేశ ములు గల శ్రీకృష్ణుఁ డనియు, గుడా యనఁగా: గూఢము, లేక, దట్టము లైన, వెండ్రుకలుగల యర్జునుఁ డనియు నర్థము చేయవచ్చును. భారతము నకు టీకాకారులగు నీలకంఠాచార్యులు గుడాకేశశబ్దమునకు గీత.౧౦.౨౦శ్లో కములలో నీయర్థమును సూచించెను. మఱియు 'రోమహర్షణుఁడు' అని సూతుని తండ్రి పేరు కలదు. కావున హృషీకేశశబ్దమునకు పైఁజెప్పినరెండవ వ్యుత్పత్తియు నసంభవమని చెప్పుటకు వీలులేదు. వేయేల? మహాభారత ములో శాంతిపర్వాంతర్గతమగు నారాయణీయోపాఖ్యానమందు విష్ణుమూ ర్తియొక్క ముఖ్యములగు నామములను నిర్వచనము చేయుచు 'హృషీ' అనఁగ నానందదాయక మైన,'కేశ'అనఁగ కిరణములని యర్థము చేసి సూర్య చంద్రరూపమగు తనవిభూతి కిరణములచే సర్వజగత్తును హర్షింపఁజేయు చున్నాఁడు కావున నతనిని హృషీకేశుఁ డని చెప్పుచున్నారని చెప్పఁ బడినది. (శాం. ౩౪౧. ౪౭ మఱియు ౩౪౨. ౬౪, ౬౫ చూడు; ఉద్యో. ౬౯. ౯) మఱియు నటులే కేశశబ్దము సైతము కిరణ మను నర్థముగల కేశ శబ్దమునుండి నిష్పన్నమైనదని పూర్వశ్లోకమునందు చెప్పఁబడినది.(శాం. ౩౪౧. ౪౭) వీనిలోనే యర్థమును గైకొన్నను, శ్రీకృష్ణునకు నర్జునునకు నీ పేరులు వచ్చుటకు నన్నివిధములచే యోగ్యములగు కారణములు చెప్పుటకు వలనుపడదు; కాని, యీదోషము నిరుక్తిసంబంధమైనది కాదు.అత్యంతము రూఢ మగువిశేషనామములకు నిరుక్తి చెప్పవలయు నందుమేని, యిట్టి ప్రతిబంధము వచ్చుట మిక్కిలి సహజమే.

(౨౫) భీష్మద్రోణులయొక్కయు, నందఱురాజులయొక్కయు నెదుట

తత్రాపశ్యత్ స్థితాన్ పార్థః పితౄ నథ పితామహాన్,
ఆచార్యాన్ మాతులాన్భ్రాతౄన్ పుత్రాన్పౌత్రాన్సఖీం స్తథా.
శ్వశురాన్ సుహృద శ్చైవ సేనయో రుభయో రపి,
తాన్ సమీక్ష్య స కౌంతేయ స్సర్వాన్ బంధూ నవస్థితాన్.
కృపయా పరయావిష్టో విషీద న్నిద మబ్రవీత్,

అర్జున ఉవాచ.

§§ దృష్ట్వేమం స్వజనం కృష్ణ యుయుత్సుం సముపస్థితమ్. ౨౮
సీదంతి మమ గాత్రాణి ముఖం చ పరిశుష్యతి,
వేపథు శ్చ శరీరే మే రోమహర్ష శ్చ జాయతే. ౨౯
గాండీవం స్రంసతే హస్తా త్త్వక్చైవ పరిదహ్యతే,
న చ శక్నో మ్యవస్థాతుం భ్రమతీవ చ మే మనః. 30
నిమిత్తాని చ పశ్యామి విపరీతాని కేశవ,
న చ శ్రేయోఽనుపశ్యామి హత్వా స్వజన మాహవే. 3౧

"అర్జునా! (ఇక్కడ)ఒక్కచోటనే చేరినకౌరవులఁ జూడుము." అని(కృష్ణుఁడు) చెప్పెను. (౨౬) అప్పుడర్జునునకు తన పెద్దలును, పినతండ్రులును, నాచార్యులును, మామలును, భ్రాతలును, పుత్త్రులును, మనుమలును, మిత్త్రులును, (౨౭) శ్వశురులును, స్నేహితులును, రెండుసైన్యములయందు నున్నటుల గాన్పించిరి. (ఇట్లు) చేరినవారందఱు తనబంధువులుగ నుంటఁ జూచి కుంతీపుత్త్రుఁడగు నర్జునుఁడు (౨౮) అతికరుణతోఁ గూడినమనస్సు గలవాఁడగుటచే ఖిన్నుఁడై యిటులచెప్పట కారంభించెను.

అర్జునుఁడు చెప్పుచున్నాఁడు—ఓకృష్ణా! యుద్ధము చేయుద మనుకోరికతో (ఇక్కడ) చేరినస్వజనమును జూచి (౨౯) నాయవయవములు శిథిలము లగుచున్నవి. నోటి తడి యాఱుచున్నది. శరీరము వణఁకుచు రోమాంచితమగుచున్నది; (30) గాండీవము (అర్జుననిధనుస్సు) చేతినుండి జాఱుచున్నది. నాయవయవముల నంతట దాహము గలుగుచున్నది. నిలువలేను. నామనస్సు భ్రమ చెందినవానిమనస్సువలె నున్నది. (3౧) ఓయి కేశవా! నాకన్నిలక్షణములును విపరీతముగ నే తోఁచుచున్నవి. స్వజనమును యుద్ధమునందుఁ జంపిన శ్రేయము(అనఁగా:

న కాంక్షే విజయం కృష్ణ న చ రాజ్యం సుఖాని చ,
కిం నో రాజ్యేన గోవింద కిం భోగై ర్జీవితేన వా. ౩౨
యేషా మర్థే కాంక్షితం నో రాజ్యం భోగాః సుఖాని చ,
త ఇమేఽవస్థితా యుద్ధే ప్రాణాం స్త్యక్త్వా ధనాని చ. ౩౩
ఆచార్యాః పితరః పుత్త్రా స్తథైవ చ పితామహాః,
మాతులాః శ్వశురాః పౌత్త్రాః శ్యాలాః సంబంధిన స్తథా.
ఏతా న్న హంతు మిచ్ఛామి ఘ్నతోఽపి మధుసూదన,
అపి త్రైలోక్యరాజ్యస్య హేతోః కిం ను మహీకృతే. ౩౫
నిహత్య ధార్తరాష్ట్రా న్నః కా ప్రీతిః స్యా జ్జనార్దన,
పాప మే వాశ్రయే దస్మా న్హత్వైతా నాతతాయినః. ౩౬
తస్మా న్నార్హా వయం హంతుం ధార్తరాష్ట్రా న్స్వబాంధవాన్,
స్వజనం హి కథం హత్వా సుఖినః స్యామ మాధవ. ౩౭

కల్యాణము)కలుగునట్లు కాన్పింపను. (౩౨) ఓకృష్ణా! నాకు విజయాపేక్ష లేదు. నాకు రాజ్యమువలదు. సుఖము సైతము వలదు. ఓగోవిందా! నాకీరాజ్య మేల? దాని యుపభోగ మేల? బ్రతు కేల? (౩౩) ఎవరికొఱకు రాజ్యమును గాని, యుపభోగమును గాని, సుఖమును గాని కోరవలసివచ్చునో వారే యీజీవితమందును, సంపదయందును నాశ వదలి యుద్ధమునకు సిద్ధులైగ నున్నారు. (౩౪) ఆచార్యులును, పినతండ్రులును, పుత్త్రులును, తాతలును, మామలును, శ్వశురులును, మనుమలును, బావమఱఁదులును, వియ్యంకులు (సంబంధులును), (౩౫) నన్ను చంపుటకు సిద్ధు లయినను నగుదురు గాక! ఓమధుసూదనా! ఒక భూమిపై ప్రభుత్వ మన నేల? త్రైలోక్యరాజ్య మిచ్చెద నన్నను వారినిఁ జంపుట కిచ్ఛయింపను. (౩౬) ఓజనార్దనా! ఈకౌరవులఁ జంపిన మా కేమి శ్రేయము గలుగును? వీ రాతతాయు లైనను వీరిని జంపినందున మాకు పాపమే లభించును; (౩౭) కావున మాబంధువులగు కౌరవులను నేనే చంపుట యోగ్యము కాదు: కారణ మేమి యన: ఓమాధవా! మేమే మావారిని జంపి యెట్లు సుఖము నొందుదుము?

[అగ్నిదో గరద శ్చైవ శస్త్రపాణి ర్ధనాపహః, క్షేత్రదారహర శ్చైతే షడైతే ఆతతాయినః. (వసిష్ఠస్మృతి. ౩. ౧౬)—అనఁగా ఇండ్లు తగులపెట్టువాఁడును, విషముపెట్టువాఁడును, చేతిలో శస్త్రమునుంచుకొని

§§ యద్యప్యేతే న పశ్యంతి లోభోపహతచేతసః,
కులక్షయకృతం దోషం మిత్రద్రోహే చ పాతకమ్. ౩౮
కథం న జ్ఞేయ మస్మాభిః పాపా దస్మా న్నివర్తితుమ్,
కులక్షయకృతం దోషం ప్రపశ్యద్భి ర్జనార్దన. ౩౯

: చంపుటకు వచ్చువాఁడును, ధనమును దోఁచుకొనిపోవువాఁడును, భార్యను గాని భూమినిగాని హరించువాఁడును అను నీయాఱుగురు నాతతాయు లనఁబడుదురు—ఈదుష్టులను నిస్సంశయముగఁ జంపవలయును. దానివలన నేమియు పాపము లేదు అని మనువు (మను. ౮. ౩౫౦.౩౫౧) చెప్పెను"

(౩౮) లోభముచే మతి చెడినవారికి కులక్షయమువలన కలుగు దోషమును, మిత్రద్రోహమువలన కలుగు పాతకమును కాన్పింపవు. (౩౯) అయినను ఓ జనార్దనా! కులక్షయముఁ జేయుటవలనఁ గలుగుదోషము మాకు స్పష్టముగఁ గాన్పించుచుండఁగా నీపాపమును జేయవల దను దృఢసంకల్ప మేల నాకు కలుగదు ?

: [యుద్ధమునందు గురువధమును, సుహృద్వధమును, కులక్షయమును జేయవలయునని మొదటనే తెలిసియుండఁగ యుద్ధము చేయువిషయమున నర్జునునకుఁ గలిగిన యీవ్యామోహమునకుఁ గారణ మేమి ? గీతలలో ముందు రాఁబోవువిషయమునకును, దీనికి సంబంధ మేమి? ప్రథమాధ్యాయమునకుఁ గల్గు మహత్త్వ మేమి? మొదలగు ప్రశ్నలవిచారము గీతారహస్యము యొక్క మొదటిప్రకరణమునందును, పదునాల్గవప్రకరణమునందును జేసితిని, దానిని జూడుఁడు. లోభముచే బుద్ధి చెడుటవలన దుష్టులకుఁ దమదౌష్ట్యము తెలియక పోయినను బుద్ధిమంతుఁడైనవాఁడు దుష్టులసహవాసమున దుష్టుఁడు కాఁగూడదు—న పాపే ప్రతిపాప స్స్యాత్—సుఖముగ కూర్చుండవలయును, మొదలగు నేసామాన్యసిద్ధాంతము లీసమయములయం దెంతదూరము సంబంధించునదియు, వాని నెంతవఱకు నాచరింపవలసినదియుఁ దెలిసికొనుట పైనఁ జెప్పినరీతిగ నొకగొప్ప విషయమే. దానికి గీతానుసారముగ నేమి సమాధానము చెప్పవలసినదియు, గీతారహస్యమునందలి పండ్రెండవప్రకరణమునందు (పుట. ౫౨౩-౫౨౯) నిరూపింపఁబడినది. గీతయందలి పిమ్మటి యధ్యాయములలో నున్నవివేచనలు

కులక్షయే ప్రణశ్యంతి కులధర్మాః సనాతనాః,
ధర్మే నష్టే కులం కృత్స్న మధర్మోఽభిభవ త్యుత. ౪౦
అధర్మాభిభవా త్కృష్ణ ప్రదుష్యంతి కులస్త్రియః,
స్త్రీషు దుష్టాసు వార్ష్ణేయ జాయతే వర్ణసంకరః. ౪౧
సంకరో నరకాయైవ కులఘ్నానాం కులస్య చ,
పతంతి పితరో హ్యేషాం లుప్తపిండోదకక్రియాః. ౪౨
దోషై రేతైః కులఘ్నానాం వర్ణసంకరకారకైః,
ఉత్సాద్యంతే జాతిధర్మాః కులధర్మాశ్చ శాశ్వతాః. ౪౩
ఉత్సన్నకులధర్మాణాం మనుష్యాణాం జనార్దన,
నరకే నియతం వాసో భవతీ త్యనుశుశ్రుమ. ౪౪

[మొదటియధ్యాయమునం దర్జునునకు కలిగినశంకను బోఁగొట్టుటకై రచియింపఁబడిన పనువిషయమును గమనించితిమేని, గీతాతాత్పర్య మేమియో స్పష్టముగఁ దెలియును. భారతయుద్ధమునం దొకరాష్ట్రమునందే యొక మతమువారికే విరోధము వచ్చి, యొకరి నొకరు చంపికొనుటకు సిద్ధపడుట వలన నీవిషయము వెలువడెను. కాన, నర్వాచీనేతిహాసములయందును, ఇట్టి విషయములు కలిగినస్థలములయం దంతటను నీవిషయమె తటస్థించుచున్నది. అది యట్లుండ నిమ్ము. కులక్షయమువలన ముందు కలుగఁబోవు ననర్థములనన్నింటిని, ఇప్పు డర్జునుఁడు స్పష్టముగఁ జెప్పుచున్నాఁడు.]

(౪౦) కులక్షయ మగునేని సనాతనములగు కులధర్మములు నష్టము లగును. (కుల)ధర్మములు చెడిపోయెనేని కులములన్నియు నధర్మములచే వ్యాప్తము లగును. (౪౧) ఓకృష్ణా! అధర్మము వ్యాపించినచోఁ గులస్త్రీలు చెడిపోవుదురు. ఓవార్ష్ణేయా! స్త్రీలు చెడుదురేని వర్ణసంకర మగును. (౪౨) వర్ణసంకర మయినచో నా కులఘాతకులును, (సర్వ)కులములును నిశ్చయముగ నరకమును జెందును. మఱియు పిండదానతర్పణాదిక్రియలు లుప్తము లగుటవలన వారిపితృదేవతలు సైతము నరకములోఁ బడుదురు. (౪౩) కులఘాతకులయొక్క యీవర్ణసంకరకారకమగు దోషముచే పురాతనమైన జాతిధర్మములును, కులధర్మములును నశించును. (౪౪) ఓ

§§ అహో బత మహ త్పాపం కర్తుం వ్యవసితా వయమ్,
యద్రాజ్యసుఖలోభేన హంతుం స్వజన ముద్యతాః. ౪౫
యది మా మప్రతీకార మశస్త్రం శస్త్రపాణయః,
ధార్తరాష్ట్రా రణే హన్యు స్తన్మే క్షేమతరం భవేత్. ౪౬
సంజయ ఉవాచ.

ఏవ ముక్త్వా ఽర్జునః సంఖ్యే రథోపస్థ ఉపావిశత్,
విసృజ్య సశరం చాపం శోకసంవిగ్నమానసః. ౪౭

జనార్దనా! యేమనుజులయొక్క కులధర్మములు నశించునో వారికి నరకవాసము నిశ్చయముగ సమకూరునని మనము వినుచున్నాము.

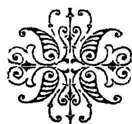
(౪౫) రాజ్యసుఖలోభమున స్వజనులను జంపుటకు నుద్యుక్తుల మగుచున్నాము! అయ్యయో నిజముగ మే మెంత గొప్పపాపమును జేయ నూహించితిమో చూడుము! (౪౬) ఇంతకంటె శస్త్రహీనుడనై ప్రతీకారమును చేయకయేయున్న నన్ని శస్త్రధారులగు కౌరవులు చంపుదురేని నాకు గొప్ప మేలగును. సంజయుడు చెప్పుచున్నాడు— (౪౭) అని చెప్పుచు రణభూమిలో శోకముచే దుఃఖించినమనస్సు గలవాడై యర్జునుడు తనచేతిలో నున్న ధనుర్బాణములను విడలి రథముపై జతికిలబడి కూర్చుండెను.

[రథముపై నిలువబడి యుద్ధము చేయుటవభ్యాసము కాన "రథముపై దన చోట కూర్చుండెను" అనుటచే ఖిన్నుడైనందున యుద్ధముచేయుట యతని కిష్టము లేదని యర్థము స్పష్ట మగుచున్నది. భారతకాలమునందలిరథములు తఱచుగ రెండుచక్రములు గలవిగ నుండునవి. గొప్పరథములకు నాల్గుగుఱ్ఱములు కట్టుచున్నట్లును, రథికుడును సారథియు ముందువైపున నొక రొకవైపున మఱియొకరింకొకవైపునను కూర్చుండునట్లును మహాభారతమందక్కడక్కడ రథములవర్ణననుబట్టి స్పష్టముగ గన్పట్టుచున్నది. రథమెవరిది యని యెఱుంగుటకై ప్రతిరథముమీదను నొకవిధముగ గుర్తుతో గూడినజండాను (ధ్వజమును) నిలువ బెట్టుచుందురు. అర్జునునిధ్వజముపై మారుతి ప్రత్యక్షముగ గూర్చుండియుండువిషయము ప్రసిద్ధముగనే యున్నది.]

ఇతి శ్రీమద్భగవద్గీతాసు ఉపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం యోగశాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే అర్జునవిషాదయోగో నామ ప్రథమోఽధ్యాయః. ౧.

ఈ రీతిగ భగవంతుఁడు చెప్పినయుపనిషత్తునందు బ్రహ్మవిద్యాంతర్గతమగు యోగ-అనఁగా: కర్మయోగ - శాస్త్రమున శ్రీకృష్ణుఁడు నర్జునుఁడు ననువారి సంవాదమునందున్న యర్జునవిషాదయోగ మను ప్రథమాధ్యాయము ముగిసినది.

[గీతలయందు కేవల బ్రహ్మవిద్యయే కాక బ్రహ్మవిద్యకు సంబంధించిన కర్మయోగముసైతము ప్రతిపాదింపఁబడినట్లీసంకల్పమున కర్థ మని గీతారహస్యమునందలి (పుట. ౪) (శ్రీ. ౧౩) పేజీలలోను ౧౧-వ ప్రకరణము (పుట.౪౧౯) పేజీలోను వ్రాయఁబడినది చూడుఁడు. ఈసంకల్పము మహాభారతములో లేకపోయినను గీతలకు సన్న్యాసమార్గావలంబుల టీకలు వెలువడుటకు మునుపే పుట్టియుండును. కారణమేమి యన: సన్న్యాసమార్గావలంబియగు నేపండితుఁడును నిట్టి సంకల్పమును వ్రాయఁడు. గీతలయందు సన్న్యాసమార్గము ప్రతిపాదింపలేదనియు కర్మయోగశాస్త్రమే సంవాదాత్మకముగ ప్రతిపాదింపఁబడినదనియు దీనివలన స్పష్టముగఁ దెలియును. సంవాదాత్మకపద్ధతికిని, శాస్త్రీయమగు పద్ధతికిని నుండుభేదము గీతారహస్యమునందలి పదునాల్గవప్రకరణ ప్రారంభమునఁ జెప్పఁబడినది.

ద్వితీయోఽధ్యాయః.

సంజయ ఉవాచ.

తం తథా కృపయావిష్ట మశ్రుపూర్ణాకులేక్షణమ్,
విషీదంత మిదం వాక్య మువాచ మధుసూదనః. ౧

శ్రీభగవా నువాచ.

కుత స్త్వా కశ్మల మిదం విషమే సముపస్థితమ్,
అనార్యజుష్ట మస్వర్గ్య మకీర్తికర మర్జున. ౨
క్లైబ్యం మా స్మ గమః పార్థ నైత త్త్వ య్యుపపద్యతే,
క్షుద్రం హృదయదౌర్బల్యం త్యక్త్వో త్తిష్ఠ పరంతప. ౩

రెండవయధ్యాయము.

సంజయుఁడు చెప్పెను— (౧) ఇట్లు కరుణచే నార్ద్రచిత్తుఁడును, కన్నీటితోఁ గూడిననేత్రములు గల్గినవాఁడునై, దుఃఖించుచున్న యర్జునుని గుఱించి మధుసూదనుఁడు (శ్రీకృష్ణుఁడు) ఇట్లు చెప్పుచున్నాఁడు.—శ్రీభగవంతుఁడు చెప్పెను— (౨) ఓయర్జునా! ఆర్యులచే, అనఁగా: సత్పురుషులచే, (ఎప్పుడు) నాచరింపఁబడనిదియు, అధోగతిని బొందించునదియు, దుష్కీర్తికర మైనదియు, నగునీవైకల్య (కశ్మల) మీసంకటసమయమునందు నీ కెక్కడ దాపరించినది? (౩) ఓపార్థా! ఇట్లు నపుంసకుఁడవు (అనఁగా: మగతనము లేనివాఁడవు) కాకుము! ఇదినీకుఁ దగదు. ఓశత్రువులఁ దపింపఁజేయువాఁడా! అంతఃకరణమునందలి యీ నీచమగుదౌర్బల్యమును వదలివైచి యుద్ధమునకు సన్నద్ధుఁడవు కమ్ము.

[పరంతపశబ్దమునకు నిచ్చో నీయర్థమును వ్రాసితిని; కాని యనేకస్థలముల యందు ప్రయోగింపఁబడిన విశేషణరూపములగు సంబోధనలు గాని, లేక, కృష్ణార్జునులయొక్క పేరులు గాని, గీతలయందు హేతుగర్భములు, లేక, సాభిప్రాయములుగఁ బ్రయోగింపఁబడినవని యనేకులగు టీకాకారులు

అర్జున ఉవాచ.

॥ కథం భీష్మ మహం సంఖ్యే ద్రోణం చ మధుసూదన,
ఇషుభిః ప్రతియోత్స్యామి పూజార్హా వరిసూదన. ౪
గురూ నహత్వా హి మహానుభావాన్
శ్రేయో భోక్తుం భైక్ష్యమ పీహ లోకే,
హత్వా౽ర్థకామాంస్తు గురూ నిహైవ
భుంజీయ భోగాన్ రుధిర ప్రదిగ్ధాన్. ౫

చెప్పుచున్నారు. అది నాకు సయుక్తికముగఁ దోఁపదు. పద్యరచన కనుకూలములగు పేళ్లుపయోగింపఁబడిన వనియు వానియం దేమియు విశేషార్థ ముద్దేశింపఁబడ లేదనియు నాయభిప్రాయము. ఈహేతువుచేత నే యనేక పర్యాయములు శ్లోకమునందుండు పేరులకు భాషాంతరము చేయక 'అర్జునా' యనియు, లేక, 'కృష్ణా' యనియు సామాన్యముగ వానికి భాషాంతరము చేసితిని.]

అర్జునుఁడు చెప్పుచున్నాఁడు — (౪) ఓమధుసూదనా ! ఓశత్రుసూదనా! పరమపూజ్యులగు భీష్మద్రోణులతో యుద్ధమందు బాణములతో నే నెట్లు ప్రతియుద్ధమును చేయుదును! (౫) మహాత్ములగు గురువులను చంపక యీలోకమునందు బిచ్చమెత్తికొని కడుపు నిండించికొనుటయైనను మంచిదిగదా ! ధనలోలుపులగు గురువులను జంపి యీజగత్తున వారినెత్తుటితో రంగువేసి యుండు భోగములను భోగింపవలసివచ్చును.

['గురువులను' అను బహువచనశబ్దముచే 'గొప్పవా'రను నర్థమును గ్రహింపవలయును. కారణ మేమి యన: విద్య నభ్యసింపఁ జేసినగురువు ద్రోణుఁడు దక్క మఱియెవరును లేరు. యుద్ధారంభమున నిట్టిగురువుల యొక్క, అనఁగా: భీష్మద్రోణ శల్యులయొక్క పాదములకు వందనములొనర్చి వారి యాశీర్వచనముల నొందుటకు, యుధిష్ఠిరుఁడు తనరణభూమి యందు, తన కవచమును తీసివైచి, నమ్రుఁడై వారియొద్దకు వెళ్లఁగా, శిష్టసంప్రదాయము ననుసరించుచున్న యుధిష్ఠిరుని నభినందించి వారందఱును దుర్యోధనుని వైపున యుద్ధము చేయు కారణము నిట్లు చెప్పిరి —

అర్థస్య పురుషో దాసః దాస స్త్వర్థో న కస్య చిత్,
ఇతి సత్యం మహారాజ బద్ధో౽స్మ్యర్థేన కౌరవైః.

న చైత ద్విద్మః కతర న్నో గరీయో
యద్వా జయేమ యది వా నో జయేయుః,
యా నేవ హత్వా న జిజీవిషామ
స్తేఽవస్థితాః ప్రముఖే ధార్తరాష్ట్రాః. ౬

కార్పణ్యదోషోపహతస్వభావః
పృచ్ఛామి త్వాం ధర్మసమ్మూఢచేతాః,
య చ్ఛ్రేయః స్యా న్నిశ్చితం బ్రూహి త న్మే
శిష్య స్తేఽహం శాధి మాం త్వాం ప్రపన్నమ్. ౭

న హి ప్రపశ్యామి మమాపనుద్యా
ద్యచ్ఛోక ముచ్ఛోషణ మింద్రియాణామ్,

"మనుష్యుఁ డర్థమునకు దాసుఁ డగుచున్నాఁడు, అర్థ మేరికిని దాసురాలుగాదు, అనునది నిజమే! ఓమహారాజా! యుధిష్ఠిరా! కౌరవులు నన్నర్థముచే బంధించిరి" (మ. భా. భీ. అ. ౪౫. శ్లో. ౩౫, ౫౦, ౭౬). 'అర్థకామాః' అనుపైఁ జెప్పఁబడినశబ్ద మీశ్లోకమునందలి యర్థమునే సూచించుచున్నది.]

(౬) నేను జయింపవలయునా? లేక, మమ్ము వారు జయింపవలయునా? ఈరెంటిలో నేది శ్రేయస్కరమో నాకు తెలియకున్నది. ఎవరిని చంపి బ్రతుకుటకు నిచ్ఛగింపమో యట్టి కౌరవులే యుద్ధమునకు నెదుట నిలువఁబడియున్నారు.

[ఈశ్లోకమునందలి 'గరీయస్' శబ్దముచేఁ, గర్మాకర్మలయొక్క లాఘవగౌరవములను నిర్ణయించునట్టి 'అనేకుల కధికసుఖము గలుగఁజేయుట' యనునది మొదలుగాఁగలసాధనము లున్నను నర్జునుఁ డెవరికి జయము గలిగిన మంచిదియో నిర్ణయించుట నాసాధనములమూలమునఁ జేయలేకపోయె నని స్పష్టమగుచున్నది యనియు, ఎవరికి జయము గల్గుట మంచిదో దానిని 'అనేకుల కధికసుఖ'మను న్యాయముచే నిశ్చయించుటకు సాధ్యము కాదు అనియు మొత్తముమీఁద నభిప్రాయము. గీతారహస్యము పుట. ౧౧౫ మరియు ౧౧౬-౧౧౭ చూడుము.

(౭) దైన్యముచే నా స్వాభావికవృత్తి నష్టమై (నా) ధర్మము విషయమై, అనఁగా: కర్తవ్యము విషయమై మోహము మనస్సునకుఁ దగిలినందున నేను నిన్నడుగుచున్నాఁడను; నిశ్చయించి యేది శ్రేయస్కరమగునో యది నాకు చెప్పుము.

అవాప్య భూమా వసపత్న మృద్ధం
రాజ్యం సురాణా మపి చాధిపత్యమ్. ౮

సంజయ ఉవాచ.

ఏవ ముక్త్వా హృషీకేశం గుడాకేశః పరంతపః,
న యోత్స్య ఇతి గోవింద ముక్త్వా తూష్ణీం బభూవ హ. ౯
త మువాచ హృషీకేశః ప్రహస న్నివ భారత,
సేనయో రుభయో ర్మధ్యే విషీదంత మిదం వచః. ౧౦

నేను నీకు శిష్యుఁడను. నిన్ను శరణుఁజొచ్చిన నాకు బోధ చేయుము. (౮) కారణమేమన: పృథ్విపై నున్న నిష్కంటకము, సమృద్ధము నైనరాజ్యము గాని, దేవతలపై (స్వర్గమున) నధికారము గాని లభించినను, ఇంద్రియములను శోషింపఁజేయునాశోకమును పోఁగొట్టుసాధనములుగ నా కేమియుఁ గన్పట్టవు. సంజయుఁడు చెప్పుచున్నాఁడు—(౯) ఈరీతిగ శత్రువులను తపింపఁజేయునాగుడాకేశుఁడు, అనఁగా: అర్జునుఁడు, హృషీకేశునితో (శ్రీకృష్ణునితో) చెప్పి "నేను యుద్ధము చేయను" అని యూరకుండెను. (౧౦) (తర్వాత) ఓభారతా (ఓధృతరాష్ట్రా)! రెండుసైన్యములమధ్య కూర్చుండిన యర్జునుని శ్రీకృష్ణుఁడు కొంచెము నవ్వుచున్నవాఁడువలె నిట్లనెను.

[క్షత్రియధర్మ మొకవైపునకును, గురుహత్యయు కులక్షయము ననెడి వానివలనఁ గల్గు పాతకభీతి మఱియొకవైపునకును, లాగుచుండఁగ "చావవలయునా? లేక, చంపవలయునా?" యను సంశయములోఁబడి, యుద్ధమును చేయుట చాలించి బిచ్చము నెత్తికొనుటకు సిద్ధముగ నున్న యర్జునునకు నీజగత్తులో ముఖ్యముగఁ జేయవలసినదానిని భగవంతుఁ డుపదేశము చేయుచున్నాఁడు. యుద్ధమువంటిఘోరకృత్యముచే నాత్మకల్యాణము గలుగదని యూహ. కావుననే పరబ్రహ్మజ్ఞానమును సంపాదించికొని, తన యాత్మయొక్క పూర్ణకల్యాణమును వశపఱచికొనిన పెద్ద లీజగత్తునం దెట్లు ప్రవర్తించుచున్నదియుఁ దెలియఁజేయుట మొదలుకొనియే గీతలయం దుపదేశ మారంభింపఁబడినది. జగత్తునందలి నడవడికను చూచితి మేని యాత్మజ్ఞానము గలవారు తమజీవితకాలమును గడపుమార్గము లనాది నుండియు రెండువిధములఁ గాన్పించుచున్నవని భగవంతుఁడు చెప్పుచున్నాఁడు.

శ్రీభగవానువాచ.

§§ అశోచ్యా నన్వశోచ స్త్వం ప్రజ్ఞావాదాంశ్చ భాషసే,
గతాసూ నగతాసూంశ్చ నానుశోచంతి పండితాః. ౧౧

(గీత. 3. 3; మఱియు గీతారహస్య. ప్రకరణము. ౧౧ చూడుము). ఆత్మజ్ఞానమును సంపాదించినపిదప శుకమహర్షి వంటివారు సంసారమును వదలి భిక్షాటనము చేయుచు తిరుగుచున్నారు. జనకునివంటి మఱికొందఱాత్మజ్ఞానులు జ్ఞానము కలిగినపిదపనైతము స్వధర్మానుసారముగ లోకకల్యాణార్థమై జగత్తునందలి యనేకములగు వ్యవహారములయందు తమకాలమును గడుపుచున్నారు. మొదటిమార్గమును సాంఖ్య మనియు, లేక, సాంఖ్యనిష్ఠ యనియు, రెండవమార్గమును కర్మయోగ మనియు, లేక, యోగ మనియు పేర్కొనుచున్నారు (శ్లో. ౩౯ చూడు); కాని యీరెండునిష్ఠలు ప్రచారములో నున్నను, కర్మయోగము వానిలో శ్రేష్ఠమని గీతాసిద్ధాంతముగ నుత్తరగ్రంథమునఁ జెప్పబోవుచున్నాము (గీ. ౫. ౨). అర్జునుని మనస్సిప్పుడు సన్న్యాసనిష్ఠయందాసక్తి గలిగియుండెను. కావున నామార్గమందున్నతత్త్వజ్ఞానముచేతనే యతనితప్పు నతనికి తెలియఁ జెప్పి పిదప ౩౯-వ శ్లోకమునుండి కర్మయోగమును ప్రతిపాదించుటకు భగవంతుఁ డారంభించెను. సాంఖ్యమార్గము నవలంబించువాఁడు జ్ఞానము కలిగిన పిదప కర్మలు చేయకపోయినను, ఆమతమునందలి బ్రహ్మజ్ఞానమునకును, కర్మయోగమునందలి బ్రహ్మజ్ఞానమునకును నేమియు భేదము లేదు. కావున సాంఖ్యమతమును బట్టి చూచినను, ఆత్మ యవినాశియు నిత్యము నైనచో "నేను వారి నెట్లు చంపుదును?" అని నీవు దడదడలాడుట వ్యర్థమే కదా యని కొంచెము పరిహాసముగ భగవంతుఁడు మొదట చెప్పుచున్నాఁడు].

శ్రీభగవంతుఁడు చెప్పుచున్నాఁడు—(౧౧) ఎవరికొఱకు దుఃఖింపనక్కఱయుండదో వారిని గుఱించి నీవు శోకించుచున్నాఁడవు. మఱియు జ్ఞానసంబంధమగు దాంభికవాదమును చేయుచున్నావు. ఎవరిప్రాణము పోయినను, నెవరి ప్రాణము లున్నను జ్ఞాని వారినిగుఱించి శోకింపఁడు.

[ఈశ్లోకమునందు ప్రాణముపోయినవారిని గుఱించియు, బ్రతికియున్న వారినిగుఱించియు శోకింపఁ డని యున్నది. వీరిలో పోయినవారినిగుఱించి

న త్వే వాహం జాతు నాసం న త్వం నేమే జనాధిపాః,
న చైవ న భవిష్యామః సర్వే వయ మతః పరమ్. ౧౨
దేహినోఽస్మి న్యథా దేహే కౌమారం యౌవనం జరా,
తథా దేహాంతరప్రాప్తిర్ధీర స్తత్ర న ముహ్యతి. ౧౩

శోకించుట సహజ మగుటచే నట్లు శోకింపఁగూడదని యుపదేశింప వచ్చునా; కాని, బ్రతికియున్నవారిని గుఱించి యేల శోకింపవలయునని శంకించి టీకాకారులు దానివిషయమై విశేషచర్చ చేసియున్నారు; మఱియు ననేకులు మూర్ఖులు నజ్ఞానులు నగులోకులకు ప్రాణము లుండుటయే శోకకారణ మని చెప్పిరి; కాని యింతసూక్ష్మవిచారణ చేయుచు కూర్చుండక, శోకించుట యనఁగా: మంచిచెడుగుల నాలోచించుట, లేక, లెక్కచేయుట యని వ్యాపకమగు నర్థమును జెప్పుకొనినచో నాశంకయే యుండదు. జ్ఞానుల కాయిరువురివిషయములును సమానములుగనే యుండు నని మాత్రమే యిందలి తాత్పర్యము.

(౧౨) ఇదివఱకు నేనెప్పుడును లేకపోలేదు. నీవును నీరాజులును లేకపోలేదు. మనమందఱము నిఁక ముందుండకపోము అని తెలిసికొనవలయును.

[ఈశ్లోకమునకు వ్యాఖ్యానము చేయుచు రామానుజభాష్యమున 'నేను' అనఁగా : పరమేశ్వరుఁడును, 'నీవు రాజులు' అనఁగా : నితరములగు నాత్మలు, నీయిరువురును పూర్వమందును, పిమ్మటను నుండువారే యయిన యెడల, పరమేశ్వరుఁడును నాత్మయు ననురెండును వేఱుగ స్వతంత్రములును నిత్యములు నని యీశ్లోకమునందు సిద్ధమగుచున్నది యని వ్రాసిరి; కాని యీకల్పన సాంప్రదాయికులయాగ్రహమును దెలియపఱచుచున్నది. కారణ మేమన: ఇచ్చో నందఱును నిత్యులని మాత్రమే చెప్పఁబడినది; గాని వారికిఁ గలపరస్పరసంబంధ మేమో చెప్పఁబడలేదు. చెప్పవలసిన యవసరమును లేదు. ఇట్టిసందర్భము వచ్చినచోట నందఱిశరీరముల యందు నున్న దేహియగు నాత్మను నేను, అనఁగా : ఒకేపరమేశ్వరుఁడను, అను నద్వైతసిద్ధాంతము, తర్వాత గీతలయందె (గీ. ౮. ౪; ౧౩. ౩౧) స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడి యున్నది.]

(౧౩) దేహమును ధరించిన యెల్లవారికిని నీదేహమునందు, పసితనమును, పడుచుతనమును, ముసలితనమును సంభవించునట్లే యీదేహము నశించిన

§§ మాత్రాస్పర్శాస్తు కౌంతేయ శీతోష్ణసుఖదుఃఖదాః,
ఆగమాపాయినో౽నిత్యా స్తాం స్తితిక్షస్వ భారత. ౧౪

పిదప మఱియొక దేహము ప్రాప్తించును. (కావున) ఈవిషయమున జ్ఞానియగు పురుషుఁడు మోహమునొందఁడు.

[నేను వీరి నెట్లు చంపుదు ననియే యర్జునుని మనస్సునందున్న యొక విధమగు భీతి, లేక, మోహము; కావున భీతి లేకుండఁ జేయుటకు మరణమన నేమియో యనువిషయము నె తత్త్వదృష్టితో భగవంతుఁడు విచారించుచున్నాఁడు. (శ్లో. ౧౧. 30) మనుష్యుఁ డనఁగా కేవలదేహరూపమగు వస్తుమాత్రమే కాదు. దేహమును, ఆత్మయు నను నీరెంటియొక్క సంఘాతము. వీనిలో నేను అనునది యహంకారరూపముచే వ్యక్తమగు నాత్మ. ఇది నిత్యము నమరము (మరణశూన్యము) నయియున్నది. అది నేఁడును కలదు, నిన్నను నుండెను, రేపును నుండఁగలదు. కావున నాత్మకుఁ జచ్చుట గాని, చంపించుట గాని సంభవింపదు. కావున దాని విషయమై శోకింప నక్కఱలేదు. మిగిలినది దేహము. ఇది మాటలాడుచు, నడుచుచు నున్నను, అనిత్యము, నశ్వరమును గాన, నేఁడు గాని, రేపు గాని, నూఱేండ్లకుఁ గాని నశించునది యని నిశ్చితమైయే యున్నది—అద్య వా౽బ్దశతాంతే వా మృత్యుర్వై ప్రాణినాం ధ్రువః—(భాగ. ౧౦. ౧. 3౮) మఱియు నొకదేహము నశించినను, పిదప కర్మానుసారముగ మఱియొక దేహము రాకమానదు. కావున దానివిషయమయ్యును శోకించుట న్యాయ్యము కాదు. దేహము నాత్మయు ననునవి వేఱను దృష్టితో విచారించితి మేని చచ్చినవానిని గుఱించి శోకించుట వెఱ్ఱితనము. ఇది వెఱ్ఱితనమని నిశ్చయింపఁబడినను ప్రకృతదేహము నశించుచున్నప్పుడంతక్లేశము గల్గుచున్నందువలన దానినిగుఱించి యేల శోకింపఁగూడదో చెప్పవలయును. కావున భగవంతుఁ డిప్పుడీకాయిక సుఖదుఃఖముల స్వరూపములఁ జెప్పుచు వానినిగూర్చి శోకించుటసైతము యుక్తము కాదని చెప్పుచున్నాఁడు.]

(౧౪) ఓకుంతీపుత్త్రా! శీతోష్ణములను, లేక, సుఖ-దుఃఖముల నిచ్చునట్టివి, మాత్రలకు అనఁగా: బాహ్యసృష్టియందున్న పదార్థములకు, (ఇంద్రియములతో) గలుగు సంయోగములు. వీనికుత్పత్తియు నాశమునుగలవు. (కావున) ఇవి యనిత్యములు, అనఁగా: నశ్వరములైనవి. ఓభారతా! (శోకింపక) వాని నీవు సహిం

యం హి న వ్యథయంత్యేతే పురుషం పురుషర్షభ,
సమదుఃఖసుఖం ధీరం సోఽమృతత్వాయ కల్పతే. ౧౫

పుము. (౧౫) ఏలన : నరశ్రేష్ఠా! సుఖదుఃఖములు సమానములుగ నుండుటచే వీనిచే బాధింపఁబడని జ్ఞానులే, యమృతత్వమును, అనఁగా : అమృతమగు బ్రహ్మముయొక్క స్థితిని, పొందఁగలరు.

[బ్రహ్మాత్మైక్యజ్ఞానమును, నామరూపాత్మకమైన జగత్తు మిథ్యయను జ్ఞానమును లేనివారు బాహ్యపదార్థములకు నింద్రియముల సంయోగముచేఁ గలుగుశీతోష్ణములును, సుఖదుఃఖములును, మొదలగువికారములను సత్యములనుకొని యాత్మయందు, వాని నధ్యారోపించినందున వారికి దుఃఖపీడ గలుగును; కాని యీవికారములన్నియు ప్రకృతిసంబంధము లయిన వనియు, ఆత్మయకర్తయు నవిలిప్తుఁడుననియుఁ దెలిసికొనినవారికి రెండును సమానములుగనే యుండుననియు, మఱియు నీసమబుద్ధిచే వీనిని సహింపవలయుననియు భగవంతుఁ డర్జునున కిప్పుడు చెప్పి యీయర్థమునే తర్వాత నున్న యధ్యాయములలో మిక్కిలి విస్తారముగ వివరించెను. 'మాత్రా'శబ్దమునకు "మీయన్తే ఏభి రితి మాత్రాః" అనఁగా : వేనిచే బాహ్యపదార్థములు లెక్కింపఁబడుచున్నవో, అనఁగా : తెలిసికొనఁబడుచున్నవో యవి—ఆ యింద్రియములు—అని శాంకరభాష్యమునం దర్థము చేయఁబడినది; కాని మాత్ర లన నింద్రియములచే లెక్కింపఁబడు శబ్దరూపాదిబాహ్యపదార్థములే యని యర్థము చేసి, వానికి నింద్రియములతోఁ గలసంయోగమే మాత్రాస్పర్శ మని యనేకు లర్థము చేయుచున్నారు. నే నాయర్థమునే యిచ్చో స్వీకరించుచున్నాను కారణ మేమన: గీతలలో తర్వాత నీశ్లోకము నందున్న విచారమునే చేయుచోట(గీ. ౫. ౨౧-౨౩) 'బాహ్య-స్పర్శము' అనుశబ్దము కలదు. కాన 'మాత్రాస్పర్శ' శబ్దమునకు నేను చేసినయర్థము చేసినచో, నీరెండుశబ్దములును పరస్పరతుల్యము లగును; కాని యీ రెండు శబ్దములు పరస్పరసంబంధము కలిగియుండినను, మాత్రాస్పర్శశబ్దము పురాతనముగఁ గాన్పించుచున్నది. కారణ మేమన: మనుస్మృతియందు (౬. ౭౭) నీయర్థమునందే మాత్రాసంగశబ్దము ప్రయోగింపఁబడినది. బృహదారణ్యకోపనిషత్తునందు, జ్ఞాని చనిపోయినపిదప వానియొక్క యాత్మకు మాత్రలతో నసంసర్గము (మాత్రా ఽసంసర్గము) అగును, అనఁగా : అతఁడు

§§ నాసతో విద్యతే భావో నాభావో విద్యతే సతః,
ఉభయో రపి దృష్టోఽంత స్త్వనయో స్తత్త్వదర్శిభిః. ౧౬

ముక్తిం డగుటచే మృతిం జెందిన పిదప సంజ్ఞయుండదు, అని చెప్పఁబడి యున్నది (బృ. మాధ్యం. ౪. ౫. ౧౪; వే. సూ. శాం. భా. ౧. ౪. ౨౨). శీతోష్ణములు, సుఖదుఃఖము లను రెండుపదములు నుపలక్షణములు కావున వాని యర్థములోనే రాగము-ద్వేషమును, సత్తు-అసత్తును, మృత్యుత్వ-అమరత్వమును మొదలైన పరస్పరవిరుద్ధములగు ద్వంద్వము లన్నియు చేరును. ఈద్వంద్వము లన్నియు మాయాసృష్టిసంబంధము లైనవి. సత్యమగు పరబ్రహ్మము నాసదీయసూక్తమునఁ జెప్పిన ట్లీద్వంద్వములకు పరముగ నున్నది. కావుననే యనిత్యమగు మాయాసృష్టియందున్న యీ ద్వంద్వములను శాంతముగ సహించి, బుద్ధి నీ ద్వంద్వమునుండి విముక్త మైనదానిఁగఁ జేసినఁ గాని బ్రహ్మప్రాప్తి కలుగదని స్పష్టమగుచున్నది. (గీ. ౨. ౪౫; ౭-౨౮ మఱియు గీతారహస్య. ప్రకరణము ౯. పుట.౨౦౯- ని ౨౧౦ మఱియు ౨౪౯ చూడు). ఈయర్థమునే యిప్పు డధ్యాత్మశాస్త్రదృష్టిచే ని స్పష్టముగ నిరూపించుచున్నాఁడు. ని

(౧౬) ఏది లేదో (అసత్) యది యుండ నేర [illegible] యం [illegible] ది —అద్వైత యది లేనిది కానేరదు. సత్, అసత్ [illegible] ౧౦. ౧. జ్ఞానులు చూచియున్నారు, అనఁగా: [illegible] వ్యవసానమును జూచి వా [illegible] యొక నిర్ణయించినారు.

[ఈశ్లోకమునందున్న ‘అంత’ శబ్దార్థమును ‘రాద్ధాంత’ ‘సిద్ధాంత’ [illegible] ంచితి [illegible] కృతాంత (గీ. ౧౮. ౧౩) శబ్దములయందున్న అంత శబ్దార్థము నొక [illegible] ని నిశ్చ టియే. శాశ్వతకోశమునందు “స్వరూపప్రాంతయో రంతమంతికేఽపి ప్రయుజ్యతే” (శా. ౨౮౧) అని ‘అంత’ శబ్దార్థము వ్రాయఁబడినది [illegible] గలుగు ను. ‘సత్’ అనఁగా బ్రహ్మము, ‘అసత్’ అనఁగా: నామరూపాత్మకముదృశ్య ప్రపంచ మునగు జగత్తు, అని యర్థ మీశ్లోకమునందు వివక్షితమై యున్నది (గీ. ర. ప్ర. ౯. పుట. ౨౦౪-౨౨౨-౨౨౪-౨౨౫ చూడుము). “ఏది యున్నదో యది [illegible]] లేనిది కానేరదు” అనునది మొదలుగాఁగలసిద్ధాంతము చూచుటకు [illegible] టివి, సత్కార్యవాదమువలె కాన్పించినను దానికి కొంచె మర్థభేద [illegible] యములతో) తెలిసికొనవలెయును. విత్తు [illegible] నుండి [illegible] నాశమునుగలవు. (కావున) ఇవి యనిత్య ములైనవి. ఓభారతా! (శోకింపక) వాని నీవు సహిం

యొకవస్తువు నిర్మింపఁబడినదని చెప్పుట సత్కార్యవాదము. ప్రకృతశ్లోకమం దివ్విధమగు విషయము లేమి గాన 'సత్' అనఁగా, ఏదియున్నదో దాని యస్తిత్వము(భావము), 'అసత్' అనఁగా, నేది లేదో దానియొక్క అభావము, అను నీరెండును నిత్యములును, నెప్పుడును స్థిరములుగ నుండునవియు నని మాత్రమే చెప్పఁదగినవిషయము. రెంటికి యథాక్రమముగ భావాభావము లర్థ మనియు, అవి నిత్యములని యొప్పుకొనినయెడల నేది సత్తో యది నాశ మగుటవలన దానికస్తిత్వము రానేరదనియు చెప్పనక్కఱ లేకయే సిద్ధమగును; కాని యీయనుమానమును, సత్కార్యవాదమున మొదటనే స్థిరముగ స్వీకరింపఁబడిన యొకవస్తువునుండి మఱియొకవస్తువుయొక్క కార్యకారణరూపమగు నుత్పత్తియు నను నీరెండును నొకవిధమైనవి కావు. (గీ. ర. ప్ర. ౯. పు. ౨౧౦ చూడు.) ఈశ్లోకమునందున్న 'నాసతో విద్యతే భావః' అను మొదటిచరణమునందు 'విద్యతే భావః' అనుపదములను 'విద్యతే+అభావః' అని విడఁదీసి, 'అసత్' అనఁగా: నవ్యక్త ప్రకృతికి, 'అభావము' అనఁగా: నాశము కానేరదని మాధ్వభాష్యములో నర్థము వ్రాయఁబడినది; మఱియు రెండవచరణమునందు నేహేతువుచే సత్పదార్థముసైతము నశింపదని చెప్పఁబడినదో యాహేతువుచే 'అసత్' 'సత్' అను నీరెండును నిత్యములే యని తమద్వైతసంప్రదాయానుసారముగ మధ్వాచార్యులు మొత్తముపై నర్థము వ్రాసిరి; కాని యీయర్థము సరళమైనది కాదు. బలాత్కారముగఁ దీయఁబడినది. కారణ మేమి యన: అసత్, సత్ అనుపరస్పరవిరుద్ధములగు శబ్దార్థములచేతనే అభావము, భావము నను నీరెండువిరుద్ధశబ్దములె యిక్కడ ప్రయోగింపఁబడినవి యని స్వాభావికముగఁ గాన్పించుచున్నది; మఱియు రెండవచరణమునందు, అనఁగా: 'నాభావో విద్యతే సతః' అనుచోట, 'నాభావః' అనుపదమున, అభావశబ్దమునే తీసికొనవలసివచ్చె నేని, మొదటిపాదమందు భావశబ్దమే యుండవలయునని స్పష్టమగుచున్నది. ఇంతియకాక 'అసత్' 'సత్' అను నీరెండును నిత్యములని చెప్పుటకు 'అభావః' 'విద్యతే' యను రెండుపదములును పర్యాయములు ప్రయోగింప నవసరములేదు; కాని మధ్వాచార్యుల సెప్పిన ట్లీద్విరుక్తి యాదరార్థ మన్నను, వ్యక్తము, లేక, దృశ్యమగు యందున్నవాఁడగు మనుష్యునియొక్క శరీరము నశ్వర మని(అనఁగా: అనిత్యమని) పదునెనిమిదవశ్లోకమున స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడినది. కావున

అవినాశి తు త ద్విద్ధి యేన సర్వ మిదం తతమ్,
వినాశ మవ్యయ స్యాస్య న కశ్చి త్కర్తు మర్హతి. ౧౭
అంతవంత ఇమే దేహా నిత్య స్యోక్తాః శరీరిణః,
అనాశినోఽప్రమేయస్య తస్మా ద్యుధ్యస్వ భారత. ౧౮

నాత్మవలె దేహముసైతము నిత్యమని భగవద్గీతనుబట్టి సాధించుటకు వీలు లేదు. ఒకటి నిత్యమును, మఱియొకటి యనిత్య మని స్పష్టముగనే కన్పట్టు చున్నది. అయినను సాంప్రదాయికులు తమతమమతమున కనుగుణముగ నర్థము చెప్పుచుందురను విషయము చదువరులకుఁ దెలియఁజేయుటకై మాధ్వభాష్యమునందలి యీశ్లోకార్థమును దృష్టాంతముగ నిచ్చట వ్రాసితిని. అది యట్లుండనిమ్ము; ఏది సత్పదార్థమో యది యెప్పుడును నాశ మొందదు. కావున సత్స్వరూపమగు నాత్మను గుఱించి శోకింప నక్కఱ లేదు. మఱియు నామరూపాత్మకమగు, అనఁగా: దేహాదిరూపమగు, లేక, సుఖదుఃఖాదిరూపమగు వికారము తత్త్వదృష్టిచే మొదటనుండియు నశించునదే యగుటచే దానినాశము విషయమై శోకించుటయు నుచితము కాదు. కాన 'ఎవ్వరిని గుఱించి శోకింపఁగూడదో వారిని గుఱించి నీవు శోకించుచున్నావు.' అని యర్జునున కారంభమునందు చెప్పఁబడినవిషయమే సిద్ధమైనది. ఇప్పుడు సదసచ్ఛబ్దములయర్థమునే, తర్వాతను రెండు శ్లోకములయందు వివరించి చెప్పుచున్నాఁడు—]

(౧౭) ఈసమస్తము (జగత్తు) దేనిచే విస్తరింపఁజేయఁబడినదో, లేక, వ్యాపింపఁజేయఁబడినదో యది,(మూలమున నాత్మస్వరూపమగు నాబ్రహ్మము)అవినాశి యని తెలిసికొనుము. అవ్యయమగు నీతత్త్వము నెవరును నశింపఁజేయలేరు.

[పూర్వశ్లోకమున నేది 'సత్' అని చెప్పఁబడెనదో దానిని గుఱించియే చెప్పుచున్నాఁడు. శరీరమున కధిపతి (అనఁగా: ఆత్మ) నిత్యుఁడని చెప్పి యిప్పుడు నిత్య మని, లేక, అసత్ అని దేని ననవలయునో చెప్పుచున్నాఁడు—]

(౧౮) నిత్యమును, అవినాశియు, అచింత్యము, శరీరమున కధిపతియు నగు దానికి (ఆత్మకు) సంభవించుచున్నట్టి యీశరీరములు నశ్వరములని, అనఁగా: అనిత్యము లని చెప్పఁబడిన్నవి. కావున నోభారతా! నీవు యుద్ధము చేయుము!.

య ఏనం వేత్తి హంతారం యశ్చైనం మన్యతే హతమ్,
ఉభౌ తౌ న విజానీతో నాయం హంతి న హన్యతే. ౧౯
న జాయతే మ్రియతే వా కదాచి
న్నాయం భూత్వా భవితా వా న భూయః,
అజో నిత్యః శాశ్వతో ఽయం పురాణో
న హన్యతే హన్యమానే శరీరే. ౨౦
వేదావినాశినం నిత్యం య ఏన మజ మవ్యయమ్,
కథం స పురుషః పార్థ కం ఘాతయతి హంతి కమ్. ౨౧

[ఇట్లు నిత్యానిత్యవిచారము చేసినచో, "నే నీమనుష్యుని చంపుచున్నా" ననుతలంపే యసత్యమైనది గాన యుద్ధము చేయకపోవుట కర్జునుఁడు చెప్పినకారణము నిర్మూలమగునని సారాంశము. ఈవిషయమునే యిప్పు డిక్కడ స్పష్టముగ వివరించుచున్నాఁడు.]

(౧౯) (శరీరమున కధిపతి, లేక, యాత్మయే) చంపుచున్నాఁ డనుకొను వాఁడును, ఆత్మయే చంపఁబడుచున్నాఁ డనుకొనువాఁడును నుభయులు నేమియు నెఱుఁగరు. కారణ మేమియన: ఇది (ఆత్మ) చంపునదియు కాదు. చంపఁబడున దియు కాదు.

[ఎందుచేత ననఁగా: ఆత్మయనునది స్వభావముచే నిత్యము, అకర్తయు నై యున్నది. ఈనాట్యమంతయు ప్రకృతి చేయునదియే. ఈశ్లోకమును, పిమ్మటి శ్లోకమును కఠోపనిషత్తునం దున్నవి.(కఠ ౨.౧౮, ౧౯)మహాభార తమునందును నింక నితరస్థలములందును, కాలముచే సర్వము గ్రసింపఁబడి యున్నదనియు,ఈకాలముయొక్క క్రీడకే "చంపుచున్నాఁడు, చచ్చుచు న్నాఁడు" అనునవి లౌకిక సంజ్ఞలనియుఁ జెప్పఁబడినది (శాం.౨౫.౧౫). గీతయందు సైతము (౧౧.౩౩)"భీష్మద్రోణాదులను కాలస్వరూపముగ నేనే చంపియున్నాను. నీవు కేవలము నిమిత్తమాత్రము గమ్ము"అని భక్తిమార్గము నుపదేశించునపు డీతత్త్వమే భగవంతునిచే నర్జునునకు మరల చెప్పఁబడినది.

(౨౦) ఇది (ఆత్మ) యెప్పుడును జన్మించునదియు, మరణము నొందు నదియుఁగాదు;ఇది యొకప్పుడుండు నదియు,మఱియొకప్పు డుండనిదియుఁ గాదు. ఇది అజమును, నిత్యమును, శాశ్వతమును, పురాతనము నై యున్నది. మఱియు శరీరము వధింపఁబడినను చంపఁబడదు. (౨౧) ఓపార్థా! ఈ యాత్మ యవినా

వాసాంసి జీర్ణాని యథా విహాయ
నవాని గృహ్ణాతి నరోఽపరాణి,
తథా శరీరాణి విహాయ జీర్ణా
న్యన్యాని సంయాతి నవాని దేహీ. ౨౨
నైనం ఛిందంతి శస్త్రాణి నైనం దహతి పావకః,
న చైనం క్లేదయం త్యాపో న శోషయతి మారుతః. ౨౩
అచ్ఛేద్యోఽయ మదాహ్యోఽయ మక్లేద్యోఽశోష్య ఏవ చ,
నిత్యః సర్వగతః స్థాణు రచలోఽయం సనాతనః. ౨౪
అవ్యక్తోఽయ మచింత్యోఽయ మవికార్యోఽయ ముచ్యతే,
తస్మా దేవం విదిత్వైనం నానుశోచితు మర్హసి. ౨౫

శియు, నిత్యమును, అజమును, అవ్యయము నని యెఱింగినవాఁ డెవరినైన నెట్లు చంపును? ఎట్లు చంపించును? (౨౨) మనుజుఁడు ప్రాతదైన వస్త్రములను వదలి క్రొత్తవస్త్రములను గ్రహించునట్లు దేహి (అనఁగా : శరీరమున కధిపతి యగు నాత్మ) క్రొత్త శరీరమును బొందుచుండును.

[వస్త్రములయొక్క యీ సామ్యము వాడుకలోనే యున్నది. మహాభారతమున మఱియొకచో నొకగృహమును (శాలను) వదలివైచి మఱియొక గృహమునందు ప్రవేశించుట దృష్టాంతముగ స్వీకరింపఁబడినది (శాం. ౧౫. ౫౬); మఱియు నొకయమెరికాదేశపు గ్రంథకర్త యీవిషయమునే, పుస్తకమునకు క్రొత్తయట్టవైచినట్లని దృష్టాంతము నిచ్చి వ్యక్తీకరించెను. వెనుక నున్న పదమూఁడవశ్లోకములో బాల్య, యౌవన, వార్ధక్యము లను నవస్థలను గుఱించి చెప్పినట్లే యిప్పుడు శరీరములన్నింటిని గుఱించియుఁ జెప్పఁబడినది.

(౨౩) దీనిని, అనఁగా : ఈయాత్మను, శస్త్రములు నఱకలేవు. అగ్ని తగులఁబెట్టలేదు. జలము తడుపనేరదు. వాయు వెండింపఁజేయలేదు. (౨౪) (ఎప్పుడును) తెగనిదియుఁ, గాల్పఁబడనిదియుఁ, దడియనిదియు, ఎండిపోనిదియునగు నీయాత్మ, నిత్యమును, నంతటను వ్యాపించినదియు, స్థిరమును, అచలమును, సనాతనమును (అనఁగా: చిరంతనమును) నై యున్నది. (౨౫) ఈయాత్మనే యవ్యక్తము, అనఁగా: ఇంద్రియములకు గోచరము కానిది అనియు, అచింత్యము, అనఁగా: మనస్సుచేఁ దెలిసికొనుటకు శక్యముకానిది అనియు, అవికార్యము, అనఁగా: దీనికి

అథ చైనం నిత్యజాతం నిత్యం వా మన్యసే మృతమ్,
తథాపి త్వం మహాబాహో నైనం శోచితు మర్హసి. ౨౬
జాతస్య హి ధ్రువో మృత్యుః ధ్రువం జన్మమృతస్య చ,
తస్మా దపరిహార్యేఽర్థే న త్వం శోచితు మర్హసి. ౨౭

దియును నేవికారము ననఁగా నుపాధియు నుండనేరదు అనియుచెప్పుచున్నారు.
వున నిది (ఆత్మ) యివ్విధమున నున్నదని యెఱింగి దానినిగుఱించి శోకింపకుము.

[ఈవర్ణన యుపనిషత్తులలోనుండి కైకొనఁబడినది. ఈలక్షణములు నిర్గుణాత్మసంబంధములైనవి; సగుణాత్మసంబంధములైనవి కావు. కారణమేమన: అవికార్యము, నచింత్యము ననువిశేషణములు సగుణమునకు సంబంధింపవు. (గీతారహస్య. ప్రకరణము ౯ చూడుు). ఆత్మవిషయమున వేదాంతశాస్త్రము నందలి కడపటిసిద్ధాంతముయొక్క యాధారమున శోకింపకుండుట కీయుపపత్తి చెప్పఁబడినది. 'మేము ఆత్మ నిత్యమని యొప్పుకొనకపోవుటచే నీయుపపత్తి మాకు పనికిరా'దని పూర్వపక్ష మెవరైనను చేయుదురు. కాన నీపూర్వపక్షమును ముందుగ శంకించుకొని భగవంతుఁడిట్లుత్తర మిచ్చుచున్నాఁడు—]

(౨౬) ఒకవేళ నీయాత్మ (నిత్యము గాక శరీరమువలెనే) యెప్పుడును జన్మించునదియు, నెప్పుడును మృతినొందునదియు నని నీవన్నను, ఓమహాబాహూ! అప్పుడును దానినిగుఱించి శోకించుట యుక్తము గాదు. (౨౭) కారణ మేమి యన: ఎవరు జన్మించిరో వారికి మృత్యువు తప్పదు. ఎవరు చత్తురో వారికి పుట్టుకయుఁ దప్పదు. కాన (ఈ) యపరిహార్యవిషయమునుగుఱించి (పైఁ జెప్పిన మతము ననుసరించియు) శోకించుట యుచితము గాదు.

[పూర్వోక్తములగు రెండుశ్లోకములయందును జెప్పఁబడినది సిద్ధాంతపక్షము కాదనియు, 'అథ చ=అథ వా' యను శబ్దములచె నడుమనే వచ్చిన పూర్వపక్షమున కిది సమాధానమనియుఁ దెలిసికొనవలయును. ఆత్మ నిత్యమనియన్నను, అనిత్యమని యన్నను, నుభయపక్షములయందును శోకింప నవసరము లేదు, అని మాత్రమే నిరూపింపవలసియున్నది. గీతయొక్క నిజమగుసిద్ధాంతము ఆత్మ సత్తు, నిత్యము, అజము, అవికార్యము, అచింత్యము, నిర్గుణము నని మొదటనే చెప్పఁబడియున్నది. అది యట్లుండనిమ్ము; దేహ మనిత్య మని శోకించుట యుక్తము కాదనువిషయమునకె మఱియొక

§§ అవ్యక్తాదీని భూతాని వ్యక్తమధ్యాని భారత,
అవ్యక్తనిధనా న్యేవ తత్ర కా పరిదేవనా. ౨౮
§§ ఆశ్చర్యవ త్పశ్యతి కశ్చి దేన
మాశ్చర్యవ ద్వదతి తథైవ చాన్యః,

యుక్తిని (అనఁగా: సాంఖ్యశాస్త్రానుసారముగ నుపపత్తిని) చెప్పు చున్నాఁడు—]

(౨౮) సర్వభూతములు నారంభమునందు నవ్యక్తములును, మధ్యకాలమున వ్యక్తములును, మరణసమయమందు మరల నవ్యక్తములే యై యున్నవి. ఓ భారతా! (అన్నిపదార్థములయొక్క యీ స్థితి) యిటులే యగుచుండ వానివిషయమున శోక మేల యుండవలయును?

[అవ్యక్తశబ్దమునకే యింద్రియములకు గోచరము కానిది యని యర్థము. మొదట నొకయవ్యక్తద్రవ్యమునుండియే క్రమక్రమముగ సర్వవ్యక్తపదార్థములును బుట్టి తుదకు ప్రళయకాలమునం దావ్యక్తసృష్టియంతయు తిరిగి యవ్యక్తమునందె లయమగుచున్నది (గీ. ౮.౧౮), అనుసాంఖ్యసిద్ధాంతము ననుసరించియే యీశ్లోకమునం దున్నవాదము యుక్తమయి యున్నది. సాంఖ్యులయొక్క యీసిద్ధాంతము గీతారహస్యమునందలి ౭, ౮ ప్రకరణములలో బాగుగ వివరింపఁబడినది చూడుము. ఏపదార్థముయొక్క వ్యక్తస్థితి యైనను నీరీతిగ నెప్పుడైనను నాశనము నొందునని యయినచో, స్వభావముగనే నశించువ్యక్తస్వరూపమువిషయమయి శోకింపవలసిన యవసరము లేదు. ఈశ్లోకమే 'అవ్యక్త'శబ్దమునకు మాఱుగ 'అభావ' శబ్ద ప్రయోగము చేసి మహాభారతమున స్త్రీపర్వమునందు చెప్పఁబడినది (మ. భా. స్త్రీ. ౨. ౬). పిమ్మట "అదర్శనా దాపతితాః పున శ్చాదర్శనం గతాః, న తే తవ న తేషాం త్వం తత్ర కా పరిదేవనా" (స్త్రీ. ౨. ౧౩), అని 'అదర్శన (అనఁగా: దృష్టికి కాన్పింపకపోవుట)శబ్దము సైతము మరణము నుద్దేశించియే యుపయోగింపఁబడినది. సాంఖ్యవేదాంతము లను రెండుశాస్త్రములంబట్టియు, శోకించుట వ్యర్థమైనచో, నాత్మ యనిత్యమైనదని చెప్పినను నీవిషయమే సిద్ధముగు నెడలను లోకులు మృత్యువు విషయమై యేల శోకించుచున్నా రన, ఆత్మస్వరూప విషయమైన యజ్ఞానమూలముననే యట్లు శోకింతురనునది దీనికి నుత్తరముగును. కారణమేమియన—]

ఆశ్చర్యవ చ్చైన మన్యః శ్రుణోతి
శ్రుత్వా ప్యేనం వేద న చైవ కశ్చిత్. ౨౯
దేహీ నిత్య మవధ్యోఽయం దేహే సర్వస్య భారత,
తస్మా త్సర్వాణి భూతాని న త్వం శోచితు మర్హసి. ౩౦

(౨౯) కొంద ఱీయాత్మ నాశ్చర్యముగ (అద్భుతమనియెన్ని) చూచుచున్నారు. మఱికొంద ఱాశ్చర్యముగఁ జెప్పుచున్నారు. ఇంక కొంద ఱాశ్చర్యముగ వినుచున్నారు. చూడుము! కాని (యీరీతిగఁ జూచినను, వినినను, చెప్పినను) వీరిలో నొక్కఁడును దీనిని (యథార్థముగ) నెఱుఁగఁడు.

[క్రొత్తవస్తు వనుకొని యాశ్చర్యముతో గొప్పగొప్పవా రాత్మవిషయమున నెంతవిచారము చేసినను, దానిసత్యస్వరూపమును దెలిసికొనువారు కొద్దిమందియే యుండుటచే మృత్యువువిషయమై పెక్కురు శోకించెదరు; కాని నీవట్లు చేయక పూర్ణమగు విచారణచే నాత్మయొక్క స్వరూపమును యథార్థముగఁ నెఱింగికొమ్ము, శోకమును వదలుము అని దీనియర్థము. కఠోపనిషత్తునం (కఠ. ౨. ౭.) దీరీతిగనె యాత్మ వర్ణింపఁబడినది.]

(౩౦) సర్వశరీరములయందుండెడు శరీరాధిపతి (ఆత్మ) యెప్పుడును నవధ్యమే, అనఁగా: ఎప్పుడును వధింపఁబడుటకు సాధ్యమైనది కాదు; కాన నో భారతా (ఓయర్జునా)! యేభూత విషయమున నయినను శోకించుట నీకుఁ దగదు.

[సాంఖ్యము, లేక, సన్న్యాసము అనెడుమార్గములందున్నతత్త్వజ్ఞానమునుబట్టి యాత్మ యనునది మరణశూన్యమయినది యనియు, దేహమనునది స్వభావముచేతనే యనిత్యమయి యుండుటచే నెవరయిన చచ్చినను, చంపినను శోకింప నవసరము లేదనియు నింతవఱకును సిద్ధాంతము చేయఁబడినది; కాని, దీనినిబట్టి యెవరిని చంపినను పాపము లేదని యెంతురేమో, య ట్లెన్నరాదు. అట్లు చంపుట గొప్పతప్పె యయి యున్నది చచ్చుట, చంపుట యనుశబ్దముల యర్థములు వేఱు గాన, చచ్చుట, చంపుట యనఁగనే భీతిని వదలుటకు మాత్రమే మొదట నిట్లు చెప్పఁబడినది. మనుష్యుఁడన నాత్మయొక్కయు, దేహముయొక్కయు సముచ్చయము. వీనిలో నాత్మ మరణశూన్య మయినదగుటచే చచ్చుట గాని, చంపుట గాని యాత్మకు సంభవింపదు. మిగిలినది దేహము. అది స్వభావముగనే యనిత్యము గాన నది నశించినచో దానివిషయమై శోకింపవలసినయవసర మేమియు లేదు.

§§ స్వధర్మ మపి చావేక్ష్య న వికంపితు మర్హసి,
ధర్మ్యాద్ధి యుద్ధా చ్ఛ్రేయోఽన్య త్క్షత్రియస్య న విద్యతే. ౩౧

కాని యదృచ్ఛచేఁ గాని కాలగతిచేఁ గాని యెవఁడైన చచ్చినప్పుడు గాని యెవరినైన చంపినపుడు గాని లక్ష్యము సేయక శోకించుటను వదలిపెట్టినను, యుద్ధమువంటి ఘోరకర్మ చేయుటకు స్వయముగ ప్రవృత్తుఁడైనపుడు లోకుల దేహమును మనమేల నశింపఁజేయవల్లయు ననుప్రశ్నకు దీనిచే సమాధానము కుదురదు. కారణ మేమన: దేహ మనిత్యమైనను, నాత్మకు స్థిరమగు కల్యాణము, లేక, మోక్షమును సంపాదించుటకు దేహమును నదియే ముఖ్యసాధన మగుటచే నాత్మహత్యఁ జేసికొనుట గాని, లేక, తగిన కారణము లేనిదే యితరులను జంపుట గాని శాస్త్రానుసారముగ ఘోర పాతకములే యగుచున్నవి. కాన చచ్చినందులకు శోకించుట యోగ్యము కాకపోయినను, ఒకరి నొకరు నేలచంపవలయు ననువిషయమునకు నేద యిన సరసమగు నుపపత్తి చెప్పవలయును. దీనికే ధర్మాధర్మ వివేక మని యందురు. గీతలయందు ముఖ్యప్రతిపాద్యవిషయ మిదియే యై యున్నది. కావున మొదట సాంఖ్యమార్గమునకు సమ్మత మైనదియు, చాతుర్వర్ణ్యవ్యవస్థ ననుసరించినదియు నగుయుద్ధము చేయుట యనునది క్షత్రియునకు కర్తవ్య మగుటచే, చచ్చుటనుగుఱించి కాని, చంపుటను గుఱించి కాని, నీవు శోకింపఁదగక పోవుటయే కాక యుద్ధమందు చచ్చుట, చంపుట యను నీరెండు విషయములును క్షాత్రధర్మానుసారముగ నీకు ప్రాప్తములైన కర్తవ్యములే యగుచున్నవని భగవంతుఁడు సెప్పుచున్నాఁడు—]

(౩౧) ఇంతియ కాక స్వధర్మమును విచారించినను నీసమయమునందు యుద్ధము మానుకొనుట యుక్తము కాదు. కారణ మేమన: ధర్మోచితమగు యుద్ధము కంటె క్షత్రియునకు శ్రేయస్కర మగునది వేఱొండు లేదు.

[స్వధర్మమను నీయుపపత్తి తర్వాత సైతము రెండుసారులు చెప్పఁబడినది (గీ. ౩. ౩౫ మఱియు ౧౮. ౪౭). సన్న్యాసమార్గానుసారముగఁ గాని, లేక, సాంఖ్యమార్గానుసారముగఁ గాని, కర్మసన్న్యాసరూపమగు చతుర్థాశ్రమము కడపటిది యైనను, తత్పూర్వమున బ్రాహ్మణుఁడు బ్రాహ్మణధర్మమును, క్షత్రియుఁడు క్షత్రియధర్మమును, చాతుర్వర్ణ్యవ్యవస్థానుసారముగ పాలించి గృహస్థాశ్రమమును పూర్తి చేసికొనవలయునని మన్వాది

యదృచ్ఛయా చోపపన్నం స్వర్గద్వార మపావృతమ్,
సుఖినః క్షత్రియాః పార్థ లభంతే యుద్ధ మీదృశమ్. 3౨
అథ చే త్త్వ మిమం ధర్మ్యం సంగ్రామం న కరిష్యసి,
తతః స్వధర్మం కీర్తిం చ హిత్వా పాప మవాప్స్యసి. 33
అకీర్తిం చాపి భూతాని కథయిష్యంతి తే உవ్యయామ్,
సంభావితస్య చాకీర్తి ర్మరణా దతిరిచ్యతే. 3౪
భయా ద్రణా దుపరతం మంస్యంతే త్వాం మహారథాః,
యేషాం చత్వం బహుమతో భూత్వాయాస్యసి లాఘవమ్. 3౫

: స్మృతికారు లందఱుఁ జెప్పియుండుటచే గృహస్థాశ్రమమునం దర్జునునకు
: యుద్ధము చేయుట యోగ్యమని యీశ్లోకమునకును దీనివెంబడి శ్లోకము
: నకును తాత్పర్యము.]

(3౨) మఱియు స్వయముగను సులభముగను లభించిన స్వర్గద్వారమై
యున్న యీయుద్ధ మదృష్టవంతుఁడగు క్షత్రియునకే ప్రాప్తించును. (33) కావున
(నీ)ధర్మమున కనుకూలమగు నీయుద్ధమును నీవు చేయకపోయితి వేని స్వధర్మమును,
కీర్తిని పోఁగొట్టుకొని పాపము నొందుదువు; (3౪) ఇంతియకాక యెల్లరును
నీ కెప్పటికిని నశింపనిదుష్కీర్తిని ప్రచురింతురు. సంభావితుని కపకీర్తి మరణము
కంటె నసహ్య మగును.

: [ఈవిషయమే శ్రీకృష్ణునిచే యుధిష్ఠిరునకు నుద్యోగపర్వమునందు
: చెప్పఁబడినది (మ.భా.ఉ. ౭౨.౨౪). "కులీనస్య చ యా నిందా వధో వా
: உమిత్రకర్షణం, మహాగుణో వధో రాజన్ న తు నిందా కుజీవికా"
: అని యక్కడ నున్నశ్లోకము; కాని దానికంటెను గీతలయందున్న యీయ
: ర్థము సంక్షిప్తముగఁ జెప్పఁబడియుండుటచేతను గీతాగ్రంథముసైత మధిక
: ప్రచారములో నుండుటచేతను "సంభావితస్య..." మొ. గీతలలో
: నున్న వాక్యము లోకులనోటికి వచ్చియుండుటచే వేదమువలె దాని నుపయో
: గించుచున్నారు. గీతలయందలి మఱికొన్నిశ్లోకము లిట్లే యందఱినోటికిని
: వచ్చియున్నవి. ప్రకృతమున దుష్కీర్తిస్వరూపమును జెప్పుచున్నాఁడు—]

(3౫) యుద్ధములోనుండి నీవు భయముతో పరుగిడితి వని (అందఱు)
మహారథులును ననుకొందురు, మఱియు నిన్ను గొప్పవాఁడవని గౌరవించువారం

అవాచ్యవాదాంశ్చ బహూ న్వదిష్యంతి తవాహితాః,
నిందన్త స్తవ సామర్థ్యం తతో దుఃఖతరం ను కిమ్. ౩౬
హతో వా ప్రాప్స్యసి స్వర్గం జిత్వా వా భోక్ష్యసే మహీమ్,
తస్మా దుత్తిష్ఠ కౌంతేయ యుద్ధాయ కృతనిశ్చయః. ౩౭
సుఖదుఃఖే సమే కృత్వా లాభాలాభౌ జయాజయౌ,
తతో యుద్ధాయ యుజ్యస్వ నైవం పాప మవాప్స్యసి. ౩౮

దలును పరాక్రమము లేనివాఁడవని యనుకొందురు. (౩౬) నీశత్రువులు నీ సామర్థ్యమును నిందించి ని న్ననరానిమాటల నందురు. ఇంతకంటె మిక్కిలి దుఃఖకరమైన సంగతి యేమున్నది? (౩౭) చచ్చితివేని స్వర్గము నొందుదువు. జయించితి వేని పృథ్వి ననుభవించెదవు. కాన నోయర్జునా! యుద్ధమునకు సన్నద్ధుఁడవు కమ్ము, లెమ్ము.

[సాంఖ్యమతానుసారముగ చంపుటను గుఱించియైనను, చచ్చుటను గుఱించియైనను శోకింపఁదగదనుటయే కాక, స్వధర్మానుసారముగ యుద్ధమును జేయుట ముఖ్యమగు కర్తవ్య మని పైన చెప్పఁబడిన వివేచనచే సిద్ధించినను, యుద్ధమునందు చేయఁబడిన హత్యవలనఁ గలుగు పాపము కర్తకుండునా? యుండదా? యను ప్రశ్నకు సమాధాన మిచ్చో చెప్పుచున్నాఁడు. వాస్తవముగఁ జూచితిమేని యీయుత్తరమునందలి యుక్తివాదము కర్మయోగమార్గము ననుసరించి యుండుటచే నామార్గమునకు నిచ్చోటనే ప్రస్తావనయయి యున్నది.]

(౩౮) సుఖదుఃఖములను, లాభాలాభములను, జయాపజయములను సమానముగ నాలోచించి యనంతరమున యుద్ధము నారంభింపుము. అటుల చేసితి వేని నీ కేమియు పాప ముండదు.

[జగత్తునందు జీవితకాలమును గడపుమార్గములు రెండు; ౧ సాంఖ్యమార్గము, ౨ యోగమార్గము. వీనిలో నే సాంఖ్యముయొక్క, లేక, సన్న్యాసమార్గముయొక్క సిద్ధాన్తముల ననుసరించి యర్జునుఁడు యుద్ధమును వదలి బిచ్చమెత్తికొనుటకు సిద్ధ మాయెనో, యాసన్న్యాసమార్గమునందలి తత్త్వజ్ఞానమునుబట్టియే యాత్మను గూర్చి కాని, లేక, దేహమును గూర్చి కానిఁ శోకించుట యుచితము కాదనియు, సుఖదుఃఖముల సమబుద్ధిచే సహింపవలయుననియు, స్వధర్మ మనుసరించి క్షత్త్రియుఁడు యుద్ధము చేయుటయే యోగ్య మనియు, నీ యుద్ధము సమబుద్ధిచేఁ జేయఁబడెనేని

§§ ఏషా తేఽభిహితా సాంఖ్యే బుద్ధిర్యోగే త్విమాం శృణు,
బుద్ధ్యా యుక్తో యయా పార్థ కర్మబంధం ప్రహాస్యసి. ౩౯

రేమియు పాప ముండదనియు, నర్జునునకు భగవంతుఁడు స్పష్టముగ నిరూపించెను. అయిన నెప్పుడో యొకప్పుడు సంసారమును వదలి సన్న్యాసమును గైకొనుటయే ప్రతిమనుజునకు పరమకర్తవ్యమని వీరిమతము గాన, ఇష్టమగునేని యిప్పుడే యుద్ధమును వదలి సన్న్యసింపఁ గూడదా? యని కాని, స్వధర్మమును మాత్ర మేలపరిపాలింప వలయునని గాని, వీనివిషయమై కలుగు సందేహములు సాంఖ్యమతమున నివారింపఁబడవు. కావుః నర్జునుని మొదటియాక్షేపణ మటులే యున్నదని చెప్పినను చెప్పవచ్చును. కాన నిప్పుడు భగవంతుఁ డేమి చెప్పుచున్నాఁడన:—]

(౩౯) సాంఖ్యమతానుసారముగ, అనఁగా: సన్న్యాసనిష్ఠానుసారముగ, నీకీబుద్ధి, అనఁగా: జ్ఞానము, లేక, యుపపత్తి చెప్పఁబడినది. ఇప్పు డేబుద్ధితోఁ గూడినయెడల (కర్మ వీడకపోయినను) ఓ పార్థా! నీవు కర్మబంధమును వదలుదువో, యట్టి యీ (కర్మ)యోగమందున్న బుద్ధిని, అనఁగా: జ్ఞానమును (నీకు చెప్పుచున్నాను) వినుము.

[భగవద్గీతారహస్యమును తెలిసికొనుటకు నీ శ్లోకము మిక్కిలి ముఖ్యమయినది. సాంఖ్యశబ్దముచే కాపిలసాంఖ్యము, లేక, కేవలవేదాంతమును, యోగశబ్దముచే పాతంజలయోగమును,అను నర్థ మిచ్చుట నుద్దేశింపఁబడదు. సాంఖ్యమన : సన్న్యాసమార్గమనియును,యోగ మన : కర్మమార్గమనియు నర్థములే యిచ్చుట గ్రహింపవలయు నని గీతలలోని ౩. ౩-వ శ్లోకమునుండి స్పష్టమగుచున్నది. ఈరెండుమార్గములును స్వతంత్రము లైనందున, వీని ననుసరించువారిని సైతము వరుసగ 'సాంఖ్యులు'=సన్న్యాసమార్గీయులనియు, 'యోగులు' = కర్మయోగమార్గీయులనియు చెప్పుచున్నారు. (గీ. ౫.౫) వీరిలో సాంఖ్యమతమువా రెప్పుడో యొకప్పుడు, తుదకైనను కర్మలను వదలి వైచుటయే శ్రేష్ఠ మని యందురు. గాన "యుద్ధ మేల చేయవలయును?" నను నర్జునుని శంకకు పూర్ణ మగుసమాధాన మీ మతము నందలి సిద్ధాంతమును బట్టి చెప్పుటకు వీలులేదు. కాన, సన్న్యాసముం గైకొనక జ్ఞానము కలిగినపిదప సైతము నిష్కామబుద్ధితో నెల్లప్పుడును కర్మలను చేయుచుండుట యనునదియే ప్రతిమనుజునకును సత్యముగు పురు

§§ నేహాఽభిక్రమనాశో ఽస్తి ప్రత్యవాయో న విద్యతే,
స్వల్ప మప్యస్య ధర్మస్య త్రాయతే మహతో భయాత్. ౪౦
§§ వ్యవసాయాత్మికా బుద్ధి రేకేహ కురునందన,
బహుశాఖా హ్యనంతాశ్చ బుద్ధయో ఽవ్యవసాయినామ్. ౪౧

[పార్థ మని యేకర్మ నిష్ఠయందలి సిద్ధాంతమో, యా కర్మయోగమందలి, లేక, యోగమార్గమందలి సిద్ధాంతమును చెప్పుట కిప్పు డారంభించి గీత యందున్న కడపటి యధ్యాయమువఱకు ననేక కారణములను జూపియు, అనేకశంకలను నివారించియు నీమార్గమే బలపఱుపఁబడినది. గీతల యందున్నదియు, భగవంతునిచే స్వయముగ చేయఁబడినదియు నగువిషయ నిరూపణమునందలి యీ విశేషమును గమనించినచో, గీతలయందు కర్మ యోగమే ప్రతిపాదింపఁబడిన దనువిషయమున నేమియు సందేహ ముండదు. కర్మయోగమునందలి ముఖ్యములగు సిద్ధాంతములను మొదట చూపుచున్నారు.—]

(౪౦) ఈ మతమున, (అనఁగా: ఈ కర్మయోగమార్గమున నొకసారి యారంభింపఁబడినకర్మకు నాశనము సంభవింపదు. మఱియు (పిమ్మట) విఘ్నములు రానేరవు. ఈధర్మము కొంచె మయినను (ఆచరింపఁబడెనేని) గొప్ప భయమునుండి రక్షించును.

[ఈసిద్ధాంతమునందలి మహత్త్వము గీతారహస్యమునందలి పదియవ ప్రకరణమునందు (పుట. ౩౯౦) నిరూపింపఁబడినది. గీతలలోనే ముందు ముందు విశేషముగ విచారము చేయఁబడినది. (గీ. ౬. ౪౦-౪౬) కర్మ యోగమార్గమున నొకజన్మమందు సిద్ధి గాకపోయినను, చేసినకర్మ వ్యర్థము కాక రాఁబోవు జన్మయందది యుపయోగించును. ప్రతిజన్మము నందు నిట్టి కర్మయోగము వృద్ధినొందుచు తుద కెప్పటికైనను నిజమగు సద్గతి లభించునని దీని తాత్పర్యము. కర్మయోగమునందలి మఱియొక గొప్ప సిద్ధాంతము నిప్పుడు చెప్పుచున్నాఁడు.—]

(౪౧) ఓ కురునందనా! వ్యవసాయాత్మకమగు, అనఁగా: కార్యాకార్య ముల నిశ్చయించు, బుద్ధి (ఇంద్రియరూపి యగునది) యీమార్గమునందు నేకము అనఁగా: ఏకాగ్రముగ నుండవలయును. కారణ మేమన: ఎవరియొక్క బుద్ధి (ఈ ప్రకారముగ నేకము) నిశ్చయము లేదో వానిబుద్ధి, అనఁగా: వాసన యనే శాఖలు గలదియు, ననంతమును (అనేకవిధములయినది) అగుచున్నది.

§§ యామిమాం పుష్పితాం వాచం ప్రవదంత్యవిపశ్చితః,
వేదవాదరతాః పార్థ నాన్య దస్తీతి వాదినః. ౪౨

[బుద్ధి శబ్దమునకు సంస్కృతమునం దనేకార్థములు గలవు. వానిలో జ్ఞానార్థమునం దీశబ్దము ౩౯-వ శ్లోకమునఁ బ్రయోగింపఁబడినది. మఱియు ముందు ౪౯-వ శ్లోకమున 'బుద్ధి' శబ్దమునకే "తెలిసికొనుట, కోరుట, వాసన, లేక, హేతువు" అని యర్థము; కాని బుద్ధిశబ్దమునకు పూర్వము నందు "వ్యవసాయాత్మికా" అను విశేషణముండుటచే, వ్యవసాయమున కార్యాకార్యముల నిశ్చయించు బుద్ధీంద్రియమని యీశ్లోకమున పూర్వార్థమందున్న బుద్ధిశబ్దమున కర్థము (గీతారహస్యము ప్రకరణము. ౬. పు. ౧౩౭-౧౪౬ చూడు); ఏ విషయమునైనను బుద్ధీంద్రియముచే మంచి చెడుగుల విచారించినపిదప తదనుసారముగ కర్మ చేయవలయు నను నిచ్ఛ (వాసన) మనస్సునందు వెలువడును. కాన నీయిచ్ఛకు, లేక, వాసనకు బుద్ధి యనియే పేరొక్కనుచున్నారు; కాని యప్పుడు 'వ్యవసాయాత్మికా' అను విశేషణము పూర్వమునందు ప్రయోగింపరు. భేదమును దెలియఁజేయుట యావశ్యక మగునేని, 'వాసనాత్మకబుద్ధి'యని చెప్పుదురు. ఈశ్లోకమునందలి రెండవచరణమున 'బుద్ధి'యని మాత్రమే యున్నది. వెనుక 'వ్యవసాయాత్మికా' అను విశేషణము లేదు. కాన, 'బుద్ధయః' అను బహువచనముచే "వాసనలు, కల్పనాతరంగము" అని యర్థము; కావున "ఎవరికి వ్యవసాయాత్మకబుద్ధి, అనఁగా: నిశ్చయించు బుద్ధీంద్రియము స్థిరముగ లేదో, వారి మనస్సునందు ప్రతిక్షణమును క్రొత్త తరంగములు, లేక, వాసన లుత్పన్నము లగుచున్నవి." అని మొత్తముపై శ్లోకార్థము. బుద్ధి శబ్దమునకు 'నిశ్చయించునింద్రియము' 'వాసన' యను నీ రెండర్థములని బాగుగ గుర్తించుకొననిచో, కర్మయోగమునందున్న బుద్ధివివేచనయందలి మర్మము స్పష్టముగ తెలియనేరదు. వ్యవసాయాత్మకబుద్ధి స్థిరము, లేక, ఏకాగ్రముకానిచో ప్రతిదినమునను వేర్వేఱగు వాసనలచే మనస్సు వ్యగ్రమగుటచే "నేఁడు పుత్త్రప్రాప్తికై యీ కర్మ చేయుదము. రేపు స్వర్గప్రాప్తి కాకర్మ చేయుదము" అను వ్యసనములో మనుష్యుఁ డెట్లు చిక్కుకొనునో దాని నిప్పుడు వర్ణించుచున్నాఁడు.—]

(౪౨) ఓ పార్థా! (కర్మకాండ ప్రతిపాదకములగు) వేదములయందున్న (ఫలశ్రుతిరూపములగు) వాక్యములచే భ్రమపడి స్వర్గముకంటె వేఱగు ఫలము

కామాత్మానః స్వర్గపరా జన్మకర్మఫలప్రదామ్,
క్రియావిశేషబహులాం భోగైశ్వర్యగతిం ప్రతి. ౪౩
భోగైశ్వర్యప్రసక్తానాం తయాపహృతచేతసాం,
వ్యవసాయాత్మికా బుద్ధిః సమాధౌ న విధీయతే. ౪౪

లేదని వివదించి చెప్పు మూఢులు—(౪౩) "అనేకములగు (యజ్ఞయాగాది) కర్మలచేతనే (తిరిగి) జన్మించుట యనుఫలము ప్రాప్తించును గాన (ప్రతిజన్మమందును) భోగమును, ఐశ్వర్యము ననుభవింపవచ్చు"నని చమత్కారముగ చెప్పుదురు. వారు స్వర్గమునందు మాత్రమే యభిలాష గలవారలు, అనఁగా: కామ్యబుద్ధి గలవారలు. (౪౪) పూర్వోక్తవిషయమునందె వారి మనస్సు లగ్నమయియుండుటచే, వారు భోగమందును నైశ్వర్యమందును నిమగ్నులగుచున్నారు. మఱియు నాకారణమున వారియొక్క వ్యవసాయాత్మకబుద్ధి, అనఁగా: కార్యాకార్యముల నిశ్చయించు బుద్ధి యెప్పుడును సమాధిని పొందలేదు, అనఁగా: ఒకచోటను స్థిరమైనది కానేరదు.

[పూర్వమున చెప్పఁబడిన మూఁడు శ్లోకములు కలిసి యొకే వాక్యము. దానియందు శ్రౌత స్మార్త కర్మలవలె నేఁడు కార్యము సిద్ధించుటకై కర్మ చేయవలెనని కే పేదో మఱియొక యితరఫలముకొఱకును, ఇటులే యెప్పుడును స్వర్గముకొఱకే యజ్ఞయాగాదికర్మల చేయుటయందు నిమగ్నులును, జ్ఞానరహితకర్మఠులును నగు మీమాంసకులమతము చెప్పఁబడినది. ఆమత ముపనిషత్తుల యాధారముననే చెప్పఁబడినది. ఉదాహరణము, ముండకోపనిషత్తునందు—

"ఇష్టాపూర్తం మన్యమానా వరిష్ఠం నాన్యచ్ఛ్రేయో వేదయంతే ప్రమూఢాః,
నాకస్య పృష్ఠే తే సుకృతేఽనుభూత్వేమం లోకం హీనతరం వా విశంతి."

"ఇష్టాపూర్తమనునదియే శ్రేష్ఠము, మఱియొక యేదియు శ్రేష్ఠమైనది కాదని దెలిసికొను నీమూఢులు స్వర్గమున పుణ్యము ననుభవించి పిదప క్రిందనున్న యీ మనుష్యలోకమునకు మరల వత్తురు." (ముండ. ౧.౨.౧౦)—అని చెప్పఁబడినది. అట్టి జ్ఞానవిరహితకర్మ కఠోపనిషత్తునందును ఈశావాస్యమునందును నిందింపఁబడినది. (కఠ. ౨.౫ ఈశ. ౯, ౧౨.) పరమేశ్వరవిషయకమగు జ్ఞానమును సంపాదించుకొనక కేవలకర్మలయందే నిమగ్నులైన యీజనులకు (గీ. ౯. ౨౧. చూడు) ఆయాకర్మలచే

§§ త్రైగుణ్యవిషయా వేదా నిస్త్రైగుణ్యో భవార్జున,
నిర్ద్వంద్వో నిత్యసత్త్వస్థో నిర్యోగక్షేమ ఆత్మవాన్. ౪౫

[స్వర్గాదిఫలములు గలుగుట నిజమే కాని, వారివాసన నేఁడీకర్మయందును, రేపాకర్మయందును నుండి, స్వేచ్ఛగా నలుప్రక్కలకును పరుగిడుచుండును. కావున స్వర్గమునకు రాకపోకలు లభించినను వానికి మోక్షము మాత్రము కలుగదు. మోక్షప్రాప్తికి బుద్ధీంద్రియమును, స్థిరమును నేకాగ్రమును జేయవలయును. అయేకాగ్రత నెట్లు చేయవలసినదియు ముందు నాఱవయధ్యాయమునఁ జెప్పఁబడును. ఇప్పుడీవిషయమును మాత్రమే చెప్పుచున్నాఁడు—]

(౪౫) ఓయర్జునా! (కర్మకాండప్రతిపాదకమగు) వేదము(ఇట్లు) త్రైగుణ్యవిషయములతో నిండియుండును గాన నీవు నిస్త్రైగుణ్యుఁడవు, అనఁగా: త్రిగుణాతీతుఁడవును, నిత్యసత్త్వస్థుఁడవును, సుఖదుఃఖాది ద్వంద్వములచే నలిప్తుఁడవును, యోగక్షేమములు మొదలగు స్వార్థములందు నిమగ్నుఁడవు కానివాఁడవును, ఆత్మనిష్ఠుఁడవును కమ్ము!

[త్రైగుణ్య మనఁగా: సత్త్వము, రజస్సు, తమస్సు అనునీ మూఁడుగుణములును గలప్రకృతి యొక్క సంసారమని యర్థము; గావున, ఈసంసారము సుఖదుఃఖములు, జననమరణములు మొదలగు-నశించుస్వభావము గలద్వంద్వములతో నిండియున్నదనియు, సత్యమగు బ్రహ్మము దానికంటె పరముగ నున్నదనియు గీతారహస్యమునందు (పుట. ౩౧౨-౩౪౦) స్పష్టముగ నిరూపింపఁబడినది. ప్రకృతిసంబంధమయిన, అనఁగా: మాయాసంబంధమయిన, యీసంసారమున సుఖములఁ బొందుటకు మీమాంసకమార్గావలంబులు శ్రౌతములగు యజ్ఞయాగాదికములను చేయుచున్నారు, మఱియు వారు వానియందే నిమగ్నులగుచున్నారు, అని యీయధ్యాయమందలి ౪౩-వ శ్లోకమునఁ జెప్పఁబడినది. పుత్రప్రాప్తికొఱకు నొకరును, వర్షముకొఱకు మఱియొకరును యాగములను చేయుచున్నారు. ఈకర్మలన్నియు నిహలోకమునందు యోగక్షేమము కలుగుటకై చేయఁబడుచున్నవి. మోక్షము కావలసినవారు వైదికకర్మకాండమున నున్నవియు, త్రిగుణాత్మకమయినవియు మఱియు యోగక్షేమసంపాదకములయినవియు నగు నీకర్మలను వదలి తమచిత్తమును వీనికి పరమందున్న బ్రహ్మమునందుఁ జేర్ప

వలయునని స్పష్టమగుచున్నది. మఱియు నిందులకై యే నిర్ద్వంద్వ నిర్యోగ క్షేమశబ్దములు పూర్వమందు చెప్పఁబడినవి. వైదికకర్మకాండయందున్న కామ్యకర్మలను వదలివేయుదుమేని యోగక్షేమము లెట్లు సంభవించునని యిక్కడ సందేహము కలుగును. [గీ. ర. పుట. ౪౦౩-౪౩౨ చూడుడు); కాని దానికి సమాధానము నిచ్చట చెప్పక, ముందు ౯-వయధ్యాయమునందు చెప్పఁబడినది. అక్కడ ఈ యోగక్షేమములను భగవంతుఁడె కలుగఁ జేయునని చెప్పఁబడినది. మఱియు 'యోగక్షేమ'శబ్దములు గీతలలో నీరెండుస్థలములందె ప్రయోగింపఁబడినవి (గీ. ౯. ౨౨. మఱియు దానిపై నాటిప్పణి చూడుము). నిత్యసత్త్వస్థ పదమునకు త్రిగుణాతీతుఁడనియే యర్థము. కారణ మేమన:సత్త్వగుణముయొక్క నిత్యోత్కర్షచేతనే త్రిగుణాతీతావస్థ ప్రాప్తమగును గాన నదే సత్యమగు సిద్ధావస్థ యని చెప్పఁబడినది (గీ. ౧౪. ౧౪ మఱి ౨౦, గీ. ర. పుట. ౨౨౪. ౨౨౫ చూడు). మీమాంసకులయొక్క యోగక్షేమకారకములు, త్రిగుణాత్మకములునగు కామ్య కర్మలను వదలి, సుఖదుఃఖద్వంద్వములను దాఁటి బ్రహ్మనిష్ఠుఁడవు, లేక, యాత్మ నిష్ఠుఁడ వగు మని యిచ్చో నుపదేశము చేయఁబడినదని తాత్పర్యము; కాని, యాత్మనిష్ఠుఁడ వగు మన: ఈకర్మముల నన్నింటిని స్వరూపము చేతనే బొత్తిగ వదలివైవు మని యర్థము కాదను విషయమును మరల జ్ఞప్తియందుంచుకొనవలయును. పూర్వశ్లోకమునందు వైదికకామ్య కర్మలు నిందింపఁబడినవి; అనఁగా: వానికి న్యూనత చెప్పఁబడినది. ఈ నిందయంతయు కర్మల నుద్దేశించి చేయఁబడినది కాదు. ఇఁక నేమన: వాని విషయమై కామ్యబుద్ధి నుద్దేశించి చేయఁబడినది. ఈకామ్యబుద్ధులు మనస్సున లేనిచో యజ్ఞయాగాదికము లేమియు మోక్షమునకు ప్రతిబంధకములు కానేరవు. (గీ. ర. పుట. ౪౦౨-౪౦౬) కావున మీమాంసకుల యీయజ్ఞయాగాదికర్మలనే ఫలాశను సంగమును వదలి చిత్తశుద్ధికొఱకును, లోకసంగ్రహముకొఱకును నవశ్యము చేయవలయునని భగవంతుఁడు తనచే నిశ్చితమును, నుత్తమమును నగుమతమును ౧౮-వ యధ్యాయము యొక్క యారంభమునందు చెప్పియున్నాఁడు (గీ. ౧౮. ౬). గీతలయం దీరెండుచోటుల నున్న యీవిధుల కేకవాక్యతను చేసితిమేని యీ యధ్యాయమునందలి శ్లోకమునందు నిరూపింపఁబడిన మీమాంసకుల

యావా నర్థ ఉదపానే సర్వతః సంప్లుతోదకే,

సంబంధమగు కర్మకాండయొక్క న్యూనతయందున్న కామ్యబుద్ధి నుద్దేశించి చేయఁబడినది; కాని క్రియనుమాత్రమే యుద్దేశించి చేయఁబడినది కాదని స్పష్టమగును. ఈయభిప్రాయమునే మనస్సున నిడికొని భగవంతుఁడును—

వేదోక్త మేవ కుర్వాణో నిస్సంగోఽర్పిత మీశ్వరే,
నైష్కర్మ్యం లభతే సిద్ధిం రోచనార్థా ఫలశ్రుతిః.

"వేదములయందు వేదోక్తకర్మలకు చెప్పఁబడిన ఫలశ్రుతి రోచనార్థము (అనఁగా: ఈకర్మలయందు కర్తలకు నుత్సాహమును గలుగఁ జేయు నిమిత్తమే) చెప్పఁబడినది. కావున నీకర్మలను ఫలాశతో చేయక నిస్సంగబుద్ధితో (అనఁగా: ఫలాశను వదలి యీశ్వరార్పణబుద్ధితో) చేయువారలకు నైష్కర్మ్యమువల్లఁ గలుగుసిద్ధి గలుగును"—అని చెప్పియున్నాఁడు (భాగ. ౧౧. ౩. ౪౬). అందుచే, వేదమునం దీకర్మ నిందులకై చేయవలయునని చెప్పఁబడినను, కేవలము యష్టవ్యము లను నూహతో (అనఁగా: యజ్ఞములు తమకు కర్తవ్యము లనుతలంపుతో) నీయజ్ఞములను చేయవలయును. కామ్యబుద్ధిని విడిచిపెట్టవలయును. యజ్ఞములను విడిచిపెట్టకూడదు (గీ. ౧౮. ౧౧). మఱియు నీరీతిగనే యితరకర్మలను సైతము చేయవలయు ననునది గీతలయందలి యుపదేశసార మని తాత్పర్యము. మఱియు నాయర్థమే యుత్తరశ్లోకమున వ్యక్తము చేయఁబడినది.

(౪౬) నలుప్రక్కల నుదకము పూర్ణముగ నుండఁగా నుదపానమునకు (బావికి) నెంతప్రయోజనమో (అనఁగా: ఏమియు ప్రయోజన ముండదని తాత్పర్యము), జ్ఞానప్రాప్తి కలిగిన బ్రాహ్మణునకును నీసమస్త(కర్మకాండాత్మకమగు) వేదమువలన నంతయే ప్రయోజన ముండును. (అనఁగా: కేవలకామ్య కర్మరూపమగు వైదికకర్మకాండయొక్క యపేక్ష వారి కుండదు).

[ఈశ్లోకముయొక్క ఫలితార్థము విషయమయి మతభేదములు లేవు. కాని దానియందున్న శబ్దములను టీకాకారులు వ్యర్థముగ చీకాకుపఱచిరి. 'సర్వతః సంప్లుతోదకే' యనునది సప్తమ్యంతమగు సామాసికపదము; కాని సప్తమ్యంతము మాత్రమే యని కాని, లేక, యుదపానమునకు విశేషణ మని కాని యనుకొనక 'సతి సప్తమి' యని యందుమేని "సర్వత

తావాన్ సర్వేషు వేదేషు బ్రాహ్మణస్య విజానతః. ౪౬

స్సంప్లుతోదకే సతి ఉదపానే యావా నర్థః (న స్వల్ప మపి ప్రయోజనం విద్యతే) తావాన్ విజానతః బ్రాహ్మణస్య సర్వేషు వేదేషు అర్థః" అని యేవో కొన్ని లేనిపదముల నధ్యాహారము తెచ్చుకొన నవసరములేకయే సరళమగు నన్వయము కుదురును. "నలుదిక్కులయందును జలమే వ్యాప్తమయి యుండుటచేత (అనాయాసముగ త్రాగుటకు సరసమగునుదకము లభించినచో) నేరీతిగ వాపీకూపాదులను విచారింపరో, యటులనే జ్ఞానము సిద్ధించినవానికి యజ్ఞయాగాదివైదికకర్మలవలన నుపయోగ మేమియు నుండదని దానికి సరళమైనయర్థము చెప్పవచ్చును. కారణ మేమన: వైదిక కర్మలు స్వర్గప్రాప్త్యర్థమే కాక, మోక్షసాధకమగు జ్ఞానప్రాప్తి కలుగుటకుసైతము చేయఁదగినవి. ఈజ్ఞానప్రాప్తి మొదటనే కలిగినవారికి వైదిక కర్మల నాచరించుటవలన క్రొత్తగ వచ్చున దేమియు లేదు. ఈకారణము చేతనే "జ్ఞానులగు వారి కీజగత్తునందు కర్తవ్య మేమియు నుండదు".అని మూఁడవయధ్యాయములో (౩.౧౭) చెప్పఁబడినది. గొప్ప చెఱువునందుఁగాని, లేక, యేటియందుఁ గాని,యనాయాసముగ త్రాగుటకు వలసినంత నీరున్నప్పుడు నూతి నెవరు శ్రద్ధగాఁ జూతురు?. ఇట్టిసమయములయం దెవరును కూపాదుల నపేక్షింపరు. సనత్సుజాతీయమందలి కడపటియధ్యాయము నం దీశ్లోక మే కొంచెము శబ్దభేదముతోఁ జెప్పఁబడినది (మ. భా. ఉద్యో. ౪౫. ౨౬). మాధవాచార్యుల వ్యాఖ్యయందు దానియర్థము నేను పైనఁ జెప్పినరీతిగనే వ్రాయఁబడినది; మఱియు శుకానుప్రశ్నమునందు జ్ఞాన కర్మలతారతమ్యవివేకము దెలుపునపుడు "న తే (జ్ఞానినః) కర్మ ప్రశంసంతి కూపం నద్యాం పిబ న్నివ"—ఏటిలో నీరుండఁగా జనులు కూపాదులగౌరవింపనటు లాజ్ఞానులు కర్మల నొకగొప్పవానినిగఁ జూడరు." అని స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడినది (మ. భా. శా. ౨౪౦. ౧౦). అటులే పాండవగీతయందు ౧౭-వ శ్లోకమున వాసుదేవుని వదలి యితరదేవతల నుపాసించువాఁడు—"తృషితో జాహ్నవీతీరే కూపం వాంఛతి దుర్మతిః"—గంగయొడ్డునఁ గూర్చుండి దప్పిఁ దీర్చుకొనుటకై బావిని వెదకునట్టిమూర్ఖుఁ డగును— అని కూపాదిదృష్టాంత మీయఁబడినది. వైదికములగు సరస్కృతగ్రంథములయందు మాత్రమే యీదృష్టాంతము చెప్పఁబడలేదు;

పాళీభాషలోని బౌద్ధగ్రంథములయందును నీదృష్టాంతమే గ్రహింపఁబడినది. ఆశను సమూలముగ నశింపఁజేసినవానికి పిమ్మట పొందఁదగినవస్తువేమియు నుండదనువిషయము బౌద్ధధర్మమునందును గలదు. కావున నావిషయమును చెప్పునపుడు దానికి దృష్టాంతముగ "ఉదానము" అనుపేరి పాళీగ్రంథమునందు (౭. ౯)— "కిం కయిరా ఉదపానేన ఆపాచే సబ్బదా సియుం"— అన్నిదిక్కుల నెల్లప్పుడు నుదకు లభించునపుడు కూపము తీయుటవలన ప్రయోజన మేమి?—అని యున్నది. ఇంటిలో నీటికొళాయినుంచినచో బావి నెవరును లక్ష్యము చేయరను విషయము గొప్పపట్టణములయందు నేఁటికిని జెలిసియే యున్నది. దీనినిబట్టియు, విశేషముగ శుకానుప్రశ్నయందున్న వివేచననుబట్టియు, గీతలయందున్న దృష్టాంతమునందలి స్వారస్యము తెలియును. కాన నీశ్లోకమునకు పైన నేఁజెప్పినయర్థమే సరళముగను యుక్తముగను నున్నట్లు కాన్పించును. కాని యీయర్థముచే వేదమునకు కొంచెమైనను గౌణత్వము వచ్చునని తలఁచికాని, లేక, జ్ఞానమునందే సర్వకర్మములును జేరియుండుటచే జ్ఞాని కర్మ చేయవలసిన యావశ్యకత యుండదని సాంప్రదాయికసిద్ధాంతమును విచారించి కాని, గీతలటీకాకారు లీశ్లోకమునందున్న పదములకు కొంచెము వేఱుగ నన్వయమును జెప్పిరి. మఱియు నీశ్లోకమున ప్రథమచరణమునందు 'తావాన్' అనుపదమును, రెండవచరణమునందు 'యావాన్' అనుపదమును అధ్యాహారము చేసికొని "ఉదపానే యావా నర్థః తావానేవ సర్వత స్సంప్లుతోదకే యథా సంపద్యతే తథా యావాన్ సర్వేషు వేదేషు అర్థః తావా న్విజానతః బ్రాహ్మణస్య సంపద్యతే" (అనగా: కూపము స్నానపానాదికార్యార్థమై యెంత యుపయోగించునో గొప్ప తటాకమును (సర్వత స్సంప్లుతోదకే) నంతయే యుపయోగించును. అటులే వేదములవలన నెంత యుపయోగమున్నదో యంత యుపయోగమే జ్ఞానులకు వారిజ్ఞానమువలనఁ గలుగవచ్చును—అని యర్థము చెప్పుచున్నారు; కాని యీయన్వయమునందు మొదటిచరణమున 'తావాన్' అనియు, రెండవచరణమున 'యావాన్' అనియు రెండుపదము లధ్యాహృతములు గావలసివచ్చును; గావున నే యీయన్వయము నొప్పుకొనను. నేఁజెప్పిన యన్వయమును నర్థమును, ఏపదముయొక్కయు నధ్యాహార మవ

కర్మ ణ్యేవాధికార స్తే మా ఫలేషు కదాచన,
మా కర్మఫలహేతు ర్భూ ర్మా తే సంగో ఽ స్త్వకర్మణి. ౪౭

సరము లేకయే కుదురును గాన వానియందు ప్రతిపాద్య మగు వేదముల యందలి కర్మకాండమునకు మాత్రము గౌణత్వ మిచ్చుట వివక్షిత మయి యున్నదని పూర్వశ్లోకమునందుండియే సిద్ధమగుచున్నది; కాని జ్ఞానులకు యజ్ఞయాగాదికర్మాపేక్ష యుండదని చెప్పుటచే జ్ఞానులీకర్మ చేయ కూడదు. బొత్తిగ విడిచిపెట్టవలయునని యనేకులు చేయు ననుమానము మాత్రము గీతలకు సమ్మతము కాదు. కారణ మేమన: ఈకర్మలయొక్క ఫలము జ్ఞానికి నక్కరలేక పోయినను, ఫలార్థమే కాక యజ్ఞయాగాది కర్మలు శాస్త్రవిహితములును కర్తవ్యములును గాన, కర్మల నెప్పుడును వదలుటకు వీలులేదు. ఫలాశ లేకపోయినను నితరములగు నిష్కామకర్మలవలె యజ్ఞయాగాదికర్మలను సయితము నిస్సంగబుద్ధితో జ్ఞానులు సేయుచునే యుండవలయునని ౧౮–వ యధ్యాయమున భగవంతుఁడు తనసిద్ధాంతమగు మతమును స్పష్టముగఁ జెప్పెను (పూర్వశ్లోకముమీఁదను, గీ. 3.౧౯ మీఁద నున్న నాయొక్క టీకను చూడుఁడు); ఈనిష్కామపరమగు నర్థమే ముందు శ్లోకమునందు వివరించుచున్నాఁడు.—]

(౪౭) కర్మను చేయుటకే మాత్రమే నీకధికారము; ఫలము (లభించు టకుఁగాని, లభింపకపోవుటకుఁగాని) ఎప్పుడును నీయధీనము కాదు; కాన నాకర్మల కీవిధమగుఫలము కావలయునని యభిలాషను మనమున నిడికొని కర్మ చేయకుము; మఱియుఁ గర్మలను చేయకపోవుటయందు సయితము నీవాగ్రహమును బొందఁదగదు.

[ఈశ్లోకమునందలి నాలుగు పాదములును నొకదానియర్థమును మఱి యొకటి పూరణము చేయుచున్నవి; గాని కర్మయోగముయొక్క రహస్య మంతయును కొంచెములోనె చక్కఁగఁ జెప్పుటకు వీలయినది. వేయేల? ఈనాలుగుచరణములును కర్మయోగముయొక్క చతుస్సూత్రియే యని చెప్పవచ్చును. "కర్మను చేయుటయందు మాత్రమే నీ కధికారము కల" దని మొదట చెప్పఁబడినది; కాని కర్మలయొక్క ఫలము కర్మలనుసంబంధించియే యుండుటచే 'చెట్టెవరిదో పండును వారిదె' యను న్యాయమునుబట్టి కర్మ

§§ యోగస్థః కురు కర్మాణి సంగం త్యక్త్వా ధనంజయ,
సిద్ధ్యసిద్ధ్యోః సమో భూత్వా సమత్వం యోగ ఉచ్యతే. ౪౮

చేయుట కధికారము గలవారే ఫలమున కధికారు లేల కారని శంకింప వచ్చును. కాన నాశంకను నిరాకరించునిమిత్తమయి "ఫలము విషయమయి నీకధికారము లేదు" అని స్పష్టముగ విధింపఁబడినది. పిదప "ఫలాశను మనంబున నిడికొని కర్మ చేయవద్దు" అని దానినుండి నిష్పన్నమగు మూఁడవసిద్ధాంతము చెప్పఁబడినది ("కర్మఫలహేతుః కర్మఫలే హేతుః యస్య స కర్మఫలహేతుః" అని బహువ్రీహిసమాసము); కాని కర్మయు వానియొక్క ఫలమును కలిసియే యుండుటచే ఫలాశనువలెనే కర్మను సైతము వదలవలయునని యెవరైనఁ జెప్పఁబోవుదు రేమో! అది సత్యము కాదని చెప్పుటకు ఫలాశను విడువుము; కాని దానివలెనే "కర్మలను సైతము విడిచిపెట్టుట యనునాగ్రహమును చెందకుము" అని తుదకు స్పష్టముగ నుపదేశింపఁబడినది. కర్మ చేయు మనుటచే ఫలాశతో కర్మ చేయుమని యర్థము కాదనియు, ఫలాశను విడిచిపెట్టు మనుటచే కర్మను వదలు మని యర్థము కాదనియు, ఫలాశను వదలి కర్తవ్యకర్మ నవశ్యము చేయువలయుననియు, కర్మలయం దాసక్తిని జెందకూడదనియు, కర్మలను వదలుటయుఁ గూడ దనియు—త్యాగో న యుక్త ఇహ కర్మసు నాపి రాగః (యోగ. ౫. ౫. ౫౪)—అని యోగవాసిష్ఠమున నున్నవిషయమే యిచ్చట ప్రతిపాద్యమనియు నిందలిసారాంశము. మఱియు నీయర్థమునే, ఫలము లభించుట యనువిషయము మనస్వాధీనముగ లేనందున నితరములగు ననేకవిషయములు దానికి ననుకూలములగునని నిరూపణ చేసి, ౧౮-వ యధ్యాయమునందు మరల దృఢీకరింపఁబడినది (గీ. ౧౮. ౧౪-౧౬ మఱియు గీతారహస్య. ప్ర. ౫ పుట. ౧౫౫ మఱియు ప్ర. ౧౨ చూడుము). ఇప్పుడు దీనినే యోగము, లేక, కర్మయోగము అని చెప్పుచున్నారని కర్మయోగమునకు స్పష్టమగు లక్షణమును చెప్పుచున్నాఁడు—]

(౪౮) ఓధనంజయా! ఆసక్తిని వదలివైచి, కర్మ సిద్ధించినను, నిష్ఫలమైనను సమానముగఁ బ్రవర్తించుచు 'యోగస్థుఁడ'వై కర్మలను చేయుము; (కర్మ సిద్ధించుట, లేక, నిష్ఫలమగుట యనువిషయమున) సమానమగు (మనో)-వృత్తికే (కర్మ-)యోగ

దూరేణ హ్యవరం కర్మ బుద్ధియోగాద్ధనంజయ,
బుద్ధౌ శరణ మన్విచ్ఛ కృపణాః ఫలహేతవః. ౪౯
బుద్ధియుక్తో జహాతీహ ఉభే సుకృతదుష్కృతే,
తస్మా ద్యోగాయ యుజ్యస్వ యోగః కర్మసు కౌశలమ్. ౫౦

మని పేరు. (౪౯) కారణమేమన: ఓధనంజయా! బుద్ధియొక్క (సమానత్వ మను) యోగముకంటె (బాహ్య మగు) కర్మ మిక్కిలి కనిష్ఠమైనది. (కాన నీసామ్య) బుద్ధిని శరణుఁజెందుము. ఈఫలహేతువులు, అనఁగా: ఫలమును గోరి కర్మలఁ జేయువారు, కృపణులు, అనఁగా: దీనులు, లేక, క్రిందిమెట్టువారు అగుదురు. (౫౦) (సామ్య)బుద్ధియుక్తుఁ డయినవాఁ డీలోకమున పుణ్యపాపములచేత నలిప్తుఁ డగును. కాన యోగము నాశ్రయింపుము. (పుణ్యపాపములంటక యుండునటులు) కర్మ చేయుట యనుచాతుర్యమే(కౌశలము, లేక, యుక్తియే)(కర్మ-) యోగము.

[ఈశ్లోకమునందు చెప్పఁబడినకర్మయోగలక్షణములు మిక్కిలి గొప్పవి. వానివిషయమును గీతారహస్యమునందలి మూఁడవప్రకరణమున (పుట. ౭౬-౮౬) నుండువివేచనను జూడుము; కాని వానిలో సైతము కర్మ కంటె బుద్ధిశ్రేష్ఠ మని ౪౯-వ శ్లోకమున నిరూపింపఁబడిన కర్మయోగము యొక్క సిద్ధాంత మింకను గొప్పది. బుద్ధిశబ్దమునకు పూర్వమునందు 'వ్యవసాయాత్మికా' అనువిశేషణము లేమిచే దాని కీశ్లోకమునందు వాసన, లేక, తెలిసికొనుట యని యర్థము గ్రహింపవలయును. బుద్ధి యనఁగా: జ్ఞాన మని యర్థము చేసికొని, యనేకు లీశ్లోకమునకు జ్ఞానముకంటె కర్మ తక్కువ దను తాత్పర్యమును జెప్పుచున్నారు; కాని యీయర్థము నిజమైనది కాదు. కారణ మేమన: పూర్వమున ౪౮-వ శ్లోకమునఁ జేయఁబడిన సమత్వ వర్ణన, పరమందున్న ౪౯-వ శ్లోకమునందును పిమ్మటను జేయఁబడుచున్నది గాన, బుద్ధి యనఁగా సమత్వబుద్ధి యనియే యిచ్చో నర్థముచేసికొన వలయును. ఏకర్మయొక్క మంచిచెడుగు లైనను, కర్మ నవలంబించి యుండవు. కావున కర్మ యొకటియే యైనను, కర్తయొక్క బుద్ధినిబట్టి యది శుభము గాని, యశుభముగాని యగుచున్నది; కావున కర్మకంటె బుద్ధియే శ్రేష్ఠ మయినది ; ఈమొదలగు నీతితత్త్వములవిచారణ గీతారహస్యము నందలి ౪,౧౨,౧౫ ప్రకరణములయందు చేయఁబడినది గాన నిచ్చో నా విషయమును చర్చింపము (గీ. ర. పుట. ౧౨౦-౧౨౬, ౬౫౨-౬౫౮).

§§ కర్మజం బుద్ధియుక్తా హి ఫలం త్యక్త్వా మనీషిణః,
జన్మబంధవినిర్ముక్తాః పదం గచ్ఛ న్త్యనామయమ్. ౫౧
యదా తే మోహకలిలం బుద్ధి ర్వ్యతితరిష్యతి,
తదా గంతాసి నిర్వేదం శ్రోతవ్యస్య శ్రుతస్య చ. ౫౨

వాసనాత్మకబుద్ధిని సమముగను, శుద్ధముగ నుండుటకు కార్యాకార్యముల నిర్ణయించువ్యవసాయాత్మకబుద్ధిని మొదట స్థిరము చేసికొనవలయునని పూర్వమున ౪౧-వ శ్లోకమున చెప్పఁబడినది. కావున సామ్యబుద్ధి యను నొకశబ్దముచేతనే స్థిరమగు వ్యవసాయాత్మికబుద్ధియు, శుద్ధవాసన (వాసనాత్మకబుద్ధి)యు అను నీరెండును తెలియఁబడుచున్నవి. ఈసామ్యబుద్ధియే శుద్ధమగు నాచరణమునకుఁ గాని, కర్మయోగమునకుఁ గాని మూలము గాన ౩౯-వ శ్లోకమునందు, కర్మలు చేసినను కర్మలయొక్క బాధ తగలని యుక్తి, లేక, యోగమును నీకు చెప్పుచున్నానని భగవంతుఁడు చెప్పినదాని ననుసరించి యీశ్లోకమునందు కర్మలు చేయుచో, బుద్ధిని స్థిరముగను పవిత్రముగను సమముగను శుద్ధముగను నుంచుట యనునదియే యుక్తి యనియు, లేక, కౌశల మనియు, దీనినే యోగ మని చెప్పుచున్నా రనియు యోగ శబ్దము రెండుపర్యాయములు వ్యాఖ్యానము చేయఁబడినది. ౫౦-వ శ్లోకమునందు "యోగః కర్మసు కౌశలమ్" అనుశ్లోకమున కీవిధముగ సరళమైనయర్థము కుదురుచుండ ననేకులు "కర్మసు యోగః కౌశలం" "కర్మలయందున్నయోగమునే కౌశల మందు"రని తలక్రిందుగ నర్థముచేయుటకొఱకు ప్రయత్నము చేసిరి; కాని 'కౌశల'శబ్దమును వ్యాఖ్యానము చేయుటకు నిక్కడ నేమియు నవసరము లేకపోవుటయే కాక, యోగమునకు లక్షణము చెప్పుటయే ప్రస్తుత మవసరమగుటచే నీయర్థము సత్య మని చెప్పుటకు వీలులేదు. ఇంతియకాక "కర్మసు కౌశలం" అని సరళమగు నన్వయము కుదురుచుండ "కర్మసు యోగః" అని తలక్రిందులు చేయుటయు యోగ్యము కాదు. ఇట్లు సామ్యబుద్ధిచే సర్వకర్మలను చేయుటయేని వ్యవహారలోపము రాకుండ పూర్ణమగు సిద్ధి, లేక, మోక్షము కలుగక తప్పదని చెప్పుచున్నాఁడు—]

(౫౧) (సమత్వ) బుద్ధిచే యుక్తులగు జ్ఞానులు కర్మఫలమును వదలి పెట్టుచే జన్మబంధమునుండి ముక్తులగుచు (పరమేశ్వరునియొక్క) దుఃఖవిరహితమగు పదమును బొందుదురు. (౫౨)ఎప్పుడు, నీయొక్క బుద్ధి, మోహసంబంధమై

శ్రుతివిప్రతిపన్నా తే యదా స్థాస్యతి నిశ్చలా,
సమాధా వచలా బుద్ధి స్తదా యోగ మవాప్స్యసి. ౫౩

మలినమైనవిషయము, ఆవరణమును దాఁటిపోవునో, అప్పుడిదివఱకు వినఁబడినవియు, ఇఁకముందు వినఁబోవునవియు నీ కసహ్యములుగఁ దోఁచును.

[అనఁగా: విశేష మేమియు విననక్కఱలేదని తోఁచును. కారణ మేమన; ఏవిషయము 'వినుటనుండి యేఫలప్రాప్తి కావలసియున్నదో, యదంతయు నీకు మొదటనే ప్రాప్తమయి యున్నది. 'నిర్వేద' శబ్దమును సంసారవిషయకమగు నేవగింపునందును, వైరాగ్యమందును దఱచుగ నుపయోగించుచున్నారు. ఈశ్లోకమునం, దాశబ్దమునకు సామాన్యముగ 'అసహ్యపడుట' లేక, 'వలదనుకొనుట', యని మాత్రమే యిచ్చో వివక్షితార్థము. ఈయసహ్యపడుట ముఖ్యముగ పూర్వమందుఁ జెప్పఁబడిన త్రైగుణ్యవిషయమగు శ్రౌతకర్మనుగుఱించియే యని ముందు శ్లోకముం బట్టి కాన్పించును.]

(౫౩) (నానావిధములగు) వేదవాక్యములచే భ్రమఁ జెందిన నీయొక్క బుద్ధి సమాధివృత్తియందు స్థిరమును నిశ్చలము నయినప్పుడు (ఈసామ్యబుద్ధిరూపమగు) యోగము నీకు ప్రాప్త మగును.

[పూర్వమున ౨.౪౪-వ శ్లోకమున చెప్పినట్లు వేదవాక్యములయందలి ఫలశ్రుతులచే భ్రమపడి, యీఫలమునకై యీకర్మను జేయుమనియు, ఆఫలమునకై యాకర్మను జేయుమనియుఁ జెప్పఁబడిన యనేకములగు కర్మప్రతిపాదకశ్రుతులను వినుటచే బుద్ధి స్థిరము గాక పోవుటయే గాక మఱింత భ్రమను సైతము చెందుననియు, కావుననే యనేకములగు నుపదేశములను వినుట యనుకార్యమును వదలి, చిత్తమును నిశ్చలమగు సమాధిలో నుంచు మనియు, అటులైన సామ్యబుద్ధిరూపమగు కర్మయోగము నీకు లభించుటచే విశేషమగు నుపదేశములయావశ్యకత యుండదనియు, కర్మలు చేసినను వానిపాపము నీకు తగులనేర దనియు, ఇటులే కర్మయోగియొక్క బుద్ధి గాని ప్రజ్ఞ గాని స్థిరమయినదో వానిని స్థితప్రజ్ఞుఁ డని చెప్పుచున్నారనియు నిందలిసారాంశము. వారివర్తన మెట్లుండునని యర్జునుఁ డడుగుచున్నాఁడు.]

అర్జున ఉవాచ.

§§ స్థితప్రజ్ఞస్య కా భాషా సమాధిస్థస్య కేశవ,
స్థితధీః కిం ప్రభాషేత కి మాసీత వ్రజేత కిమ్. ౫౪

శ్రీభగవా నువాచ.

ప్రజహాతి యదా కామా న్సర్వా న్పార్థ మనోగతాన్,
ఆత్మ న్యేవాత్మనా తుష్టః స్థితప్రజ్ఞ స్త దోచ్యతే. ౫౫
దుఃఖే ష్వనుద్విగ్నమనాః సుఖేషు విగతస్పృహః,
వీతరాగభయక్రోధః స్థితధీ ర్ముని రుచ్యతే. ౫౬
యః సర్వత్రానభిస్నేహ స్త త్త త్ప్రాప్య శుభాశుభమ్,
నాభినందతి న ద్వేష్టి తస్య ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితా. ౫౭

అర్జునుఁడు చెప్పుచున్నాఁడు—(౫౪) ఓకేశవా! ఎవఁడు సమాధిస్థుఁడగు స్థితప్రజ్ఞుఁ డనిచెప్పఁబడును? ఆస్థితప్రజ్ఞునియొక్క సంభాషణ, కూర్చుండుట, నడుచుట మొదలగునవి యెటు లుండును? (అది నాకు చెప్పుము.)

[ఈశ్లోకమునందు 'భాషా'శబ్దము 'లక్షణ' మనునర్థమునఁ బ్రయోగింపఁబడినది. మఱియు దానియందున్న 'భాష్' ధాతువు ననుసరించి "ఎవఁడు చెప్పఁబడును?" అని దానియొక్క యర్థమును భాషాంతరము చేసినాను. స్థితప్రజ్ఞునియొక్క వర్తనమనఁగా: కర్మయోగశాస్త్రముయొక్క పుట్టకీటని గీతారహస్యముయొక్క ౧౨-వ ప్రకరణమునందు (పు. ౫౦౩-౫౨౪) స్పష్టముగ నిరూపింపఁబడినది. మఱియు దానింబట్టి ఇఁకపైఁ జేయఁబడువర్ణనయొక్క మహత్త్వము తెలియును.]

(౫౫) శ్రీభగవంతుఁడు చెప్పుచున్నాఁడు—ఓపార్థా! మనస్సునందున్న కోరికల నన్నిటిని, (అనఁగా: వాసనలను వదలి తనయందే సంతుష్టుఁడై యెప్పుడుండునో అప్పుడు వానిని స్థితప్రజ్ఞుఁడని చెప్పవలయును. (౫౬) దుఃఖమునం దెవరిమనస్సు ఖేదము నొందదో, సుఖమునం దెవరికి నాసక్తి లేదో, అనురాగము,భయము, క్రోధము నెవరికి లేవో,వానిని స్థితప్రజ్ఞుఁడగు ముని యని చెప్పుచున్నారు. (౫౭) అన్నివిషయములయందు నెవరిమనస్సు నిస్సంగమైనదో, కాలానుసారముగ ప్రాప్తములగు శుభాశుభములయం దెవరికి నానందము గాని, విషా

యదా సంహరతే చాయం కూర్మోఽంగానీవ సర్వశః,
ఇంద్రియాణీంద్రియార్థేభ్య స్తస్య ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితా. ౫౮
విషయా వినివర్తంతే నిరాహారస్య దేహినః,
రసవర్జం రసోఽప్యస్య పరం దృష్ట్వా నివర్తతే. ౫౯

దము గాని లేదో, వారియొక్క బుద్ధి స్థిరమైనది (అని చెప్పవలయును). (౫౭) తాఁబేలు తన(హస్తపాదాది)అవయవముల నన్నింటిని ప్రక్కలకు ముడుచుకొనునటు లెవఁ డింద్రియములయొక్క (శబ్దస్పర్శాది)విషయములనుండి తనయింద్రియముల నుపసంహరించుకొనునో యతనిబుద్ధి స్థిర మయినది (అని చెప్పవలయును). (౫౮) నిరాహారుఁడగువానికి విషయములు నివర్తించినను వానియందున్నరసము, అనఁగా: అభిలాష వదలదు; కాని పరబ్రహ్మముయొక్క యనుభవము గలిగినపిదప (సర్వవిషయములును, వానియందున్న) అభిలాషయు వదలిపోవును.

[ఇంద్రియము లన్నముచేఁ బోషింపఁబడును కాన నుపవాసము చేయుటచే నింద్రియము లశక్తము లయినందున నవి స్వయముగనె తమతమవిషయముల సేవించుటకు నసమర్థము లగుచున్నవి. కాన విషయోపభోగ మీతీరున వదలిపోవుటయు బలవత్తరమగు నశక్తతారూపమగు నొకబాహ్యక్రియయై యున్నది. మనస్సునందున్న విషయవాసన (రసము) దానివలన తక్కువ కానేరదు. కావున నావాసన దేనిచే నశించునో యట్టిబ్రహ్మజ్ఞానము సంపాదింపవలయును. మఱియు నీరీతిగ బ్రహ్మానుభవము సంఘటిల్లినపిదప మనస్సును నింద్రియములును తమంతటఁ దామే స్వాధీనము లగును. ఇంద్రియములు స్వాధీనములగుటకు నిరాహారాద లగునుపాయము లక్కఱ లేదని మొత్తముమీఁద నీశ్లోకమునకు భావార్థము. మఱియు నీయర్థమే ముందు యోగులయొక్క యాహారము మితముగ నుండవలయు ననియు, ఆహారవిహారాదుల నతఁడు బొత్తిగ వదలిపెట్టఁగూడదనియు, నాఱవ యధ్యాయమునందు స్పష్టముగ చెప్పఁబడినది. (గీ. ౬. ౧౬, ౧౭ మఱియు ౩. ౬,౭ చూడు). శరీరమును కృశింపఁజేయు నిరాహారాదిసాధనములు గౌణము లయినందుననే త్యాజ్యము లని నిశ్చయించి యుక్తములగు నాహారవిహారములును, బ్రహ్మజ్ఞానము ననునవియె యింద్రియనిగ్రహమునకు నుత్తమసాధనము లని గీతాసిద్ధాంతమని తెలిసికొనవలయును. ఈ శ్లోకమునందలి రసశబ్దమునకు జిహ్వచే ననుభవింపఁదగిన తీపి, చేఁదు మొద

యతతో హ్యాపి కౌంతేయ పురుషస్య విపశ్చితః,
ఇంద్రియాణి ప్రమాథీని హరంతి ప్రసభం మనః. ౬౦
తాని సర్వాణి సంయమ్య యుక్త ఆసీత మత్పరః,
వశే హి యస్యేంద్రియాణి తస్య ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితా. ౬౧

లగు రసములని యర్థము చేసికొనినందున, నుపవాసములచే మిగిలినయింద్రియములయొక్క విషయములు వదలిపోయినను జిహ్వయొక్క రసము, అనఁగా: తినవలయును, త్రాగవలయు ననునిచ్ఛ తప్పక కొంతపోఁగా ననేకదినములు నిరాహారముగ నుండుటచేత నది మిక్కిలి తీవ్రమగునని యనేకు లర్థము చేయుదురు; మఱియు భాగవతమునం దిట్టియర్థము గల యొకశ్లోకము గలదు (భాగ. ౧౧. ౮. ౨౦). కాని గీతలయందున్న యీ శ్లోకమునకు నిటు లర్థము చేయుట యోగ్యము కాదని మామతము. కారణ మేమన: రెండవచరణముతో నది సంబంధింపదు. ఇంతియకాక భాగవతమందు 'రస'శబ్దము లేదు. మఱియు గీతలయందున్న శ్లోకముయొక్క రెండవ చరణమును నక్కడ లేదు. కావున భాగవతమునందును, గీతలయందును నుండుశ్లోకము లొకయర్థము గలవియే యనుట యుక్తము కాదు. బ్రహ్మసాక్షాత్కారము లేక పూర్ణమగునింద్రియనిగ్రహము గలుగుట శక్యము కాదను నీయర్థమే యిఁకముందున్న రెండుశ్లోకములలో నిప్పుడు మిక్కిలి స్పష్టముగ చెప్పుచున్నాఁడు—]

(౬౦) ఓకుంతీపుత్రా! కారణమేమన:(ఇంద్రియదమనార్థమే)ప్రయత్నించు విద్వాంసులయొక్క మనస్సును సైత మీదుండగములగు నింద్రియములు బలాత్కారముగ పెడత్రోవలకుఁ గైకొనిపోవును. (౬౧) (కావున) ఈయింద్రియముల నన్నింటిని వశపఱచుకొని యుక్తుఁడవును, అనఁగా: యోగయుక్తుఁడవును, మత్పరాయణుఁడవును నయి యుండవలయును. ఈరీతిగ నింద్రియము లెవరికి స్వాధీనము లైనవో వారియొక్క బుద్ధియే స్థిర మయినది యగును (అని చెప్పవలయును).

ఈశ్లోకమునందు మితాహారముచే నింద్రియముల నిగ్రహించుకొని, బ్రహ్మజ్ఞానప్రాప్తికొఱకు మత్పరాయణుఁడవు, (అనఁగా: ఈశ్వరునియందు చిత్తమును నెలకొల్పినవాఁడవు, కావలయు నని చెప్పఁబడినది. మఱియు దానియందున్న కారణము ౫౯-వ శ్లోకమునకు నేను చేసినయర్థమునుబట్టి స్పష్ట మగును. మనువునయితము "బలవా నింద్రియగ్రామో విద్వాంస మపి

ధ్యాయతో విషయాన్ పుంసః సంగ స్తేషూపజాయతే,
సంగాత్సంజాయతే కామః కామాత్క్రోధోఽభిజాయతే. ౬౨

కర్షతి''-(మను. ౨.౨౧౫) అని కేవలమింద్రియనిగ్రహము చేయుపురుషులకు మార్గమును చూపించెను; మఱియు దానియొక్క యనువాదమే పూర్వమందున్న ౬౧-వ శ్లోకమున చేయఁబడినది. స్థితప్రజ్ఞత్వమును గోరువా రాహారవిహారములను మితముగఁ జేయుచు బ్రహ్మజ్ఞానమును సంపాదించుకొనవలయుననియు, మనకు బ్రహ్మజ్ఞానము కలిగినవెంటనే మనస్సు నిర్విషయ మగుననియు, శరీరక్లేశము బాహ్య మగునుపాయ మనియు, సత్యమయినది కాదనియు నీమూఁడుశ్లోకములయందును గలసారాంశము. మఱి 'మత్పరాయణ'పదముచే భక్తిమార్గముసైతము దీనియందు సూచింపఁబడెను (గీ. ౯.౩౪ చూడు). పైశ్లోకమునందున్న 'యుక్త'శబ్దమునకు 'యోగముచే సిద్ధుఁడు, లేక, నిష్పన్నమయినవాఁ'డని యర్థము. గీత. ౬.౧౪ లో నున్న'యుక్త'శబ్దమునకు నియమితుఁ డని యర్థము; కాని గీతలోఁ జెప్పఁబడిన యీశబ్దమునకు ''సామ్యబుద్ధిరూపమగు యోగమును దెలిసికొని తదనుసారముగ శాంతితో దుఃఖముల నన్నిటిని సహింపనేర్చినగృహస్థుఁ''డని మిగిలినయన్నిచోటులను నర్థము చేసికొనవలయును (గీ. ౫.౨౩. చూడుము). ఇటు లలవడినగృహస్థునే 'స్థితప్రజ్ఞుఁ' డందురు. అట్టియవస్థయే సిద్ధావస్థ యందురు. మఱియు నీయవస్థయే యీయధ్యాయముయొక్కయు ౫,౧౨-వ యధ్యాయములయొక్కయు చివరను వర్ణింపఁబడినది. విషయములయం దభిలాషనువదలి, స్థితప్రజ్ఞుఁడగుటకు నేమి కావలసినదియు చెప్పఁబడినది. ఇప్పుడు విషయములయం దభిలాష యెట్లు పుట్టునో చెప్పి యాయభిలాషచేత కామక్రోధాదివికారములు పుట్టుననియు, వాని వలన తుదకు మనుజునకు హాని యెట్లు కలుగు నదియు, నిరూపించి వానియందుండి విముక్తి యెట్లు సంపాదింపవలసినదియు, రాఁబోవు శ్లోకములయందు చెప్పుచున్నాఁడు—]

(౬౨) విషయముల చింతించుపురుషునకు నావిషయములయందు సంగము (సంబంధము) వృద్ధి పొందుచుండును. ఈసంగమునుండి కామము, అనఁగా: విషయములుతనకు కావలయుననుకోరిక, యుత్పన్న మగును. ఈకామము తృప్తినొందుట

క్రోధా ద్భవతి సమ్మోహః సమ్మోహాత్ స్మృతివిభ్రమః,
స్మృతిభ్రంశా ద్బుద్ధినాశో బుద్ధినాశా త్ప్రణశ్యతి. ౬౩
రాగద్వేషవియుక్తైస్తు విషయా నింద్రియై శ్చరన్,
ఆత్మవశ్యై ర్విధేయాత్మా ప్రసాద మధిగచ్ఛతి. ౬౪
ప్రసాదే సర్వదుఃఖానాం హాని రస్యోపజాయతే,
ప్రసన్నచేతసో హ్యాశు బుద్ధిః పర్యవతిష్ఠతే. ౬౫

కవకాశము గలిగెనేని యాకామమునుండియే క్రోధము పుట్టును. (౬౩) క్రోధమునుండి సమ్మోహము, అనఁగా: అవివేకము, బయలు వెడలును. సంమోహమునుండి స్మృతిభ్రమ, స్మృతిభ్రంశమునుండి బుద్ధినాశము, బుద్ధినాశమువలన పురుషుని యొక్క సర్వస్వమును నశించును; (౬౪) కాని తనయాత్మ, అనఁగా: అంతఃకరణము, స్వాధీనముగ నుండువాఁడు, రాగద్వేషమునుండి విముక్తములును, తనకు స్వాధీనములై యున్నవియు నగు నింద్రియములచేత విషయములలో సంచరించుచున్నను, చిత్తముచేతను ప్రసన్నుఁడగును. (౬౫) చిత్తము ప్రసన్న మగునేని, యతనియొక్క దుఃఖములన్నియు నశించును. కారణ మేమన: వారియొక్క బుద్ధియు తత్కాలముననే స్థిర మగును.

[ఈ రెండు శ్లోకములయందును, విషయములను, లేక, కర్మలను వదలక వానియందలి సంగమును మాత్రము వదలి, స్థితప్రజ్ఞుఁడు విషయములయందే నిస్సంగబుద్ధితో ప్రవర్తించుచున్నాఁ డనియు, అతనికి కలిగిన శాంతి కర్మత్యాగమువలన కలిగినది కాదనియు, ఫలాశాత్యాగమువలన కలిగినదనియు, స్పష్టముగఁ జెప్పఁ బడినదని తెలిసికొనవలయును. కారణ మేమన: ఈవిషయమునఁ గాక యితరవిషయమునందు నిష్కితప్రజ్ఞునకును, సన్న్యాసమార్గమునవలంబించిన స్థితప్రజ్ఞునకును భేద మేమియు లేదు. ఇంద్రియసంయమనము, కోరికలు లేకుండుట, శాంతియు, అను గుణములుభయులకును కావలసియే యున్నవి; కాని గీతలయందు చెప్పఁబడిన స్థితప్రజ్ఞుఁడు కర్మసన్న్యాసమును చేయక, లోకసంగ్రహార్థమయి కర్మలనన్నింటిని నిష్కామబుద్ధితో చేయుచునే యుండును. సన్న్యాసమార్గావలంబియగు స్థితప్రజ్ఞుఁడు కర్మలఁ జేయఁడు. ఈ యిరువురిలో నిదియే భేదము (గీ.౩.౨౫ చూడు); కాని యీభేదము గౌణమనుకొని సన్న్యాసమార్గీయులగు గీతటీకాకారులు స్థితప్రజ్ఞునియొక్క పైఁజెప్పఁబడినవర్ణ

నా స్తి బుద్ధి రయు క్తస్య న చాయు క్తస్య భావనా,
న చాభావయత శ్శాంతి రశాంతస్య కుత స్సుఖమ్. ౬౬
ఇంద్రియాణాం హి చరతాం యన్మనోఽనువిధీయతే,
త దస్య హరతి ప్రజ్ఞాం వాయు ర్నావ మివాంభసి. ౬౭
తస్మా ద్యస్య మహాబాహో నిగృహీతాని సర్వశః,
ఇంద్రియా ణీంద్రియార్థేభ్య స్తస్య ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితా. ౬౮

నలు సన్న్యాసమార్గసంబంధమైనవే యని సాంప్రదాయాగ్రహముచే ప్రతిపాదించుచున్నారు. అది యట్లుండ నిమ్ము. ఎవరిచిత్త మిట్లు ప్రసన్నము కాలేదో వానిని వర్ణించి స్థితప్రజ్ఞుని స్వరూపము నిప్పు డధికముగ వ్యక్తము చేయుచున్నాఁడు—]

(౬౬) పూర్వోక్తప్రకారముగ యోగయుక్తుఁడు కానివానికి (స్థిరమయిన) బుద్ధియు, భావనయు, అనఁగా: దృఢబుద్ధిరూపమగు నిష్ఠయు నుండదు. భావన లేనివారికి శాంతి యుండదు. శాంతిలేనివారికి సుఖ మెచ్చోనుండి వచ్చును? (౬౭) (విషయములయందు) సంచరించుమనస్సు, అనఁగా: ఇంద్రియములకు వెనుక లగ్నమయియుండుమనస్సు— నీటియందున్న నౌకను గాలివలె— పురుషునియొక్క బుద్ధిని హరించుచుండును. (౬౮) కావున నోమహాబాహూ! అర్జునా! ఇంద్రియములను విషయములనుండి మర్లల్చి వశపఱచుకొనినవాని బుద్ధియే స్థిర మయినది (అని చెప్పవలయును).

[మనోనిగ్రహము చేసి యింద్రియముల నిగ్రహించుట సర్వసాధనములకును మూలమగును. ఇంద్రియములు విషయములయందు వ్యగ్రములై స్వేచ్ఛగా సంచరించుచుండెనేని యాత్మజ్ఞానమును సంపాదించుకొనెడి (వాసనాత్మకమగు) బుద్ధియే పుట్టదు. బుద్ధి లేనిచో దానివిషయమయి దృఢ మగు నుద్యోగము సయితము చేయుట సంభవింపదు. అందుమూలమున శాంతియు సుఖము నైత ముండదని సారాంశము. అయిన నింద్రియనిగ్రహ మనఁగా: ఇంద్రియములను బొత్తిగ నణఁచివైచి కర్మల నన్నింటిని బొత్తిగ వదలివైచుట యని యర్థము కాదు. ౬౪-వ శ్లోకమునఁ జెప్పఁబడినట్లు నిష్కామబుద్ధితో కర్మలు చేయవలయునని గీతయొక్క యభిప్రాయము. ఈవిషయము గీతారహస్యమునందలి నాలవప్రకరణమునందు నిరూపింపఁబడినది.]

యా నిశా సర్వభూతానాం తస్యాం జాగర్తి సంయమీ,
యస్యాం జాగ్రతి భూతాని సా నిశా పశ్యతో మునేః. ౬౯
ఆపూర్యమాణ మచలప్రతిష్ఠం
సముద్ర మాపః ప్రవిశంతి యద్వత్,
తద్వత్కామా యం ప్రవిశంతి సర్వే
స శాంతి మాప్నోతి న కామకామీ. ౭౦

(౬౯) జనులకు నేది రాత్రియో దానియందు స్థితప్రజ్ఞుఁడు మేల్కొనుచున్నాఁడు. సర్వప్రాణులు మేల్కొనుసమయ మీజ్ఞానికి రాత్రిగఁ దోఁచును.

[ఈశ్లోకమున విరోధాభాసాలంకారము. అజ్ఞానమున సంధకారమనియు, జ్ఞానమన ప్రకాశ మనియు నర్థము. (గీ. ౧౪. ౧౧) "అజ్ఞానుల కేది యక్కఱ లేదని తోఁచునో, అనఁగా: వారికి నేది యంధకారమో, యది జ్ఞానికి కావలసియుండును; మఱియు నజ్ఞానులు దేనియం దనురక్తు లగుదురో (అనఁగా: అజ్ఞానులకు వెలుతురుగా నుండునది జ్ఞానికి చీకటిగఁ దోఁచును), అది జ్ఞానులకు నక్కఱలేనిది యగును" అని యీశ్లోకమున కర్థము. ఉదాహరణము—జ్ఞానులు కామ్యకర్మలు తుచ్ఛము లనుకొందురు. వానియందే సామాన్యులు సుఖులై యుందురు. మఱియు జ్ఞానులకు కావలసిననిష్కామకర్మ యితరుల కక్కఱ లేదు.]

(౭౦) నలువైపులనుండియు (ఉదకముచేత) నిండింపఁబడినను తనహద్దును దాఁటని సముద్రమునందు జలమంతయుఁ జేరినట్లు, ఎవ్వనియందు విషయము లన్నియు (అతని శాంతిని చెడఁగొట్టకుండ) ప్రవేశించునో, యతఁడే (నిజమగు) శాంతినిఁ బొందును. విషయేచ్ఛను జెందినవారు (శాంతిని పొందుట) దుర్లభము.

[శాంతిని సంపాదించుకొనుటకయి కర్మలను చేయకూడదని యీశ్లోకమున కర్థము కాదు. సామాన్యజనులమనస్సు ఫలాశచే భ్రమఁ జెందును గాన వారి మనస్సునందలి శాంతి చెడిపోవును; కాని, సిద్ధావస్థను జెందిన వారిమనస్సు ఫలాశచే క్షోభము నొందదు గాన, నెన్నికర్మలు చేసినను వారిమనస్సునందలిశాంతి చెడిపోదు. కావున సముద్రునివలె నతఁడు శాంతుఁడై యాకర్మలను జేయుచునే యుండును. మఱియు దానివలన నతనికి సుఖదుఃఖముల వ్యథ యుండదు, అని భావార్థము (పై శ్లోకమును, ౬౪-వ శ్లోకమును, గీ. ౪. ౧౯ చూడుము). ఇఁక నీవిషయమును ముగించి స్థితప్రజ్ఞునియొక్క స్థితికంటె వేఱైన స్థితిని చెప్పుచున్నాఁడు.—]

§§ విహాయ కామా న్యః సర్వా న్పుమాం శ్చరతి నిఃస్పృహః,
నిర్మమో నిరహంకారః స శాంతి మధిగచ్ఛతి. ౭౧
ఏషా బ్రాహ్మీ స్థితిః పార్థ నైనాం ప్రాప్య విముహ్యతి,
స్థిత్వా ఽస్యా మంతకాలే ఽపి బ్రహ్మనిర్వాణ మృచ్ఛతి. ౭౨

(౭౧) కర్మల నన్నింటిని వదలి నిస్పృహుఁడై (వ్యవహారమున) సంచరించుచు, మమత్వము నహంకారము లేనిపురుషునకే శాంతి లభించును!

['చరతి'(ఆచరించుచున్నాఁడు) అను పదమునకు సన్న్యాసమార్గీయులగు టీకాకారులు "భిక్ష నెత్తికొని తిరుగుచున్నాఁ" డని యర్థము చేయుచున్నారు; కాని యది సరియైనది కాదు. పూర్వమున ౬౪,౬౭ శ్లోకముల యందు 'చరన్' 'చరతాం' అను పదములకు చెప్పఁబడినయర్థమునే యిచ్చో సైతము గ్రహింపవలయును. స్థితప్రజ్ఞుఁడు బిచ్చమెత్తికొనవలయునని గీతలలో నెక్కడను చెప్పలేదు. పైఁగా ౬౪-వ శ్లోకమునందు నింద్రియములను స్వాధీనములుగ నుంచుకొని "యతనివిషయములలో సంచరించుచు నుండవలయు"నని సైతము చెప్పఁబడినది. కాన 'చరతి' అనఁగా: 'ఆచరించుచున్నాఁడు,' 'జగత్తుయొక్క వ్యవహారమును చేయుచున్నాఁడు' అనియే యర్థమును చేయవలయును. 'నిస్పృహుఁడును', నేర్పరియు నగుపురుషుఁడు (స్థితప్రజ్ఞుఁడు) వ్యవహారము నెట్లు చేయుననదియు, శ్రీసమర్థులవారు దాసబోధలో నుత్తరార్థమునఁ జక్కఁగఁ జెప్పిరి. గీతారహస్యములో ౧౪-వ ప్రకరణములో నున్నవిషయ మిదియే.]

(౭౨) ఓపార్థా! బ్రాహ్మీస్థితి యన నిదియే. ఇట్టిస్థితి లభించినపిదప నెవరును మోహము నొందరు; మఱియు నంతకాలమునందు, అనఁగా: మరణసమయమునందు సయితమీ స్థితియందే యుండును గాన నతనికి బ్రహ్మనిర్వాణము, అనఁగా: బ్రహ్మమందు కలసిపోవుట యనుస్వరూపము గలమోక్షము, లభించును.

[బ్రాహ్మీస్థితి యనునది కర్మయోగమునందలి చిట్టచివరకుఁ గలుగు నుత్తమోత్తమమగు స్థితి యయి యున్నది (గీ. ర. ప్రక. ౯. పుట. ౩౬౧ మఱియు ౩౮౦-౩౮౧ చూడుము); అది లభించెనేని తిరిగి మోహమును జెందఁడనునది దానియందలి విశేషము. ఈవిశేషము నిచ్చోఁ జెప్పుటకు కారణమేమన: మనుజునకైనను నొకానొకనాఁడు క్షణమాత్రము బ్రాహ్మీస్థితియొక్క యనుభవ మొకవేళఁ గలుగుట సంభవించినను, దానివలనస్థిరమగు

ఇతి శ్రీభగవద్గీతాసు ఉపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం యోగశాస్త్రే
శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే సాంఖ్యయోగో నామ
ద్వితీయోఽధ్యాయః.

లాభ మేమియు లేదు. కారణ మేమన: ఏమనుజునకైనను మరణసమయ ముగం దీస్థితి లేకపోవునేని, యామరణసమయమున మనస్సులో నున్న వాసనానుసారముగ మరల జన్మమెత్తక తప్పదు (గీ. ర. పు. ౨౯౭ చూడుము.) కాన బ్రాహ్మీస్థితిని జెప్పుచు నీశ్లోకమునందు "అంతకాలేఽపి" అంతకాలమందు కూడ స్థితప్రజ్ఞునియొక్క యీయవస్థ స్థిరముగ నుండి తీరవలయునని ముఖ్యముగఁ జెప్పఁబడినది. అంతకాలమునందు మనస్సు శుద్ధముగ నుండుట యావశ్యకమని యుపనిషత్తులయందును (ఛాం. ౩.౧౪. ౧; ప్ర. ౩. ౧౦), గీతలయందును (గీ. ౮. ౫-౧౦.) చెప్పఁబడినది. వాసనాత్మకములగు కర్మ లనేకజన్మము లెత్తుటకు కారణభూతము లయి నందున తుదకు మరణసమయమందయినను వాసన శూన్యము కావలయునని స్పష్ట మయినది. మఱియు నది మరణసమయమునందు శూన్యమగుటకు మొదటినుండియు నట్టి యభ్యాసము కావలయు నను తాత్పర్యమువలన సిద్ధ మగుచున్నది. మరణసమయమందు వాసన శుద్ధముగ నుండవలయు ననువిషయము వైదికధర్మములయందు మాత్రమే కాక యితరధర్మముల యందుసైత మొప్పుకొనఁబడినది (గీ. ర. పు. ౭౦౭ చూడు).

ఈరీతిగ భగవంతునిచే గానము చేయఁబడిన (చెప్పఁబడిన) యుపనిషత్తుల యందు బ్రహ్మవిద్యాంతర్గతమైన యోగ—అనఁగా: కర్మయోగ—శాస్త్రమందలి శ్రీకృష్ణార్జునులసంవాదమునందున్న సాంఖ్యయోగ మను పేరుగల రెండవయధ్యాయము సమాప్త మయినది.

[ఈ యధ్యాయముయొక్క యారంభమునందు సాంఖ్యముయొక్క, లేక, సన్న్యాసమార్గముయొక్క వివేచన ముండుటచే దీనికి సాంఖ్యయోగ మను పేరిడఁబడినది; కాని యంతమాత్రముచేతనే యీయధ్యాయమందంతయు నావిషయమే ప్రతిపాద్య మని యెన్నరాదు. ఒకయధ్యాయమున తఱచుగ ననేకవిషయములుండును. వానిలో నారంభమునందున్న విషయమును గాని, లేక, ముఖ్యమగువిషయమును గాని గ్రహించి, దాని కనుగుణముగ నాయధ్యాయమునకు పేరు పెట్టఁబడును. గీతారహస్యమందు ప్రకరణము ౧౪. పు. ౭౧౩ చూడు.]

తృతీయోఽధ్యాయః.

అర్జున ఉవాచ.

జ్యాయసీ చేత్కర్మణస్తే మతా బుద్ధిర్జనార్దన,
తత్కిం కర్మణి ఘోరే మాం నియోజయసి కేశవ. ౧
వ్యామిశ్రేణైవ వాక్యేన బుద్ధిం మోహయసీవ మే,
తదేకం వద నిశ్చిత్య యేన శ్రేయోఽహమాప్నుయామ్. ౨

[భీష్మద్రోణాదులను నేఁ జంపుచున్నానని భీతిగలుగుట వెఱ్ఱితన మని సాంఖ్యమతమునందలి యాత్మయొక్క నిత్యత్వమునుబట్టియు, అశోచ్యత్వమునుబట్టియు సిద్ధమయినందున స్వధర్మమును గూర్చియు వివేచన చేసిన పిదప గీతలయందున్న ముఖ్యవిషయమగు కర్మయోగము రెండవయధ్యాయమునం దారంభింపఁబడినది; మఱియుఁ గర్మలను చేసినను, వానిపాపపుణ్యముల బాధ తగులకుండ నుండుటకై వానిని సామ్యబుద్ధితోఁ జేయుటయే యొక యుక్తి, లేక, యోగ మని చెప్పి యిట్లు సమమయినబుద్ధి గలవాఁడును, కర్మయోగియు నైనస్థితప్రజ్ఞునియొక్క స్థితియుఁ జెప్పఁబడినది. అయిన నంతమాత్రముచే కర్మయోగముయొక్క వివేచన పూర్ణము కాలేదు. ఏకర్మయైనను సామ్యబుద్ధితోఁ జేయఁబడినచో దానియొక్క పాపము తగులనిమాట నిజమె; కాని కర్మకంటె సమబుద్ధియే శ్రేష్ఠ మనునది నిర్వివాద మైనందున (గీ. ౨. ౪౮), స్థితప్రజ్ఞునివలె బుద్ధిని సమముగఁ జేసికొనిన చాలును. కావున కర్మలను జేసియే తీరవలయునని దానివలన సిద్ధము కానేరదని యర్జునుఁ డీవిషయము నడిగినపిదప, కర్మలు చేయవలయునని భగవంతుఁ డీయధ్యాయమునందును పిమ్మటియధ్యాయమునందును ప్రతిపాదించుచున్నాఁడు.]

అర్జునుఁ డడుగుచున్నాఁడు— (౧) ఓజనార్దనా! కర్మకంటె (సామ్య-) బుద్ధియే శ్రేష్ఠమని నీమత మగునేని, ఓకేశవా! నన్ను (యుద్ధ మను) ఘోరకర్మయం దేల ప్రవర్తింపఁ జేయుచున్నావు? (౨) చూపులకు వ్యామిశ్రమునవలె, అనఁగాఁ వ్యర్థమగుదానివలె నున్న భాషణచే నాబుద్ధిని నీవు భ్రమ చెందించుచున్నావు.

శ్రీభగవానువాచ.

§§ లోకేఽస్మిన్ ద్వివిధా నిష్ఠా పురా ప్రోక్తా మయాఽనఘ,
జ్ఞానయోగేన సాంఖ్యానాం కర్మయోగేన యోగినామ్. 3

కావున శ్రేయమును కల్యాణమును గలుఁగునట్టియొకదానినే నిశ్చయించి నాకుఁ జెప్పుము.

భగవంతుఁడు సెప్పుచున్నాఁడు—(3) ఓ పాపశూన్యుఁడవగు నర్జునుఁడా, పూర్వమునందు (అనఁగా: రెండవయధ్యాయమునందు) జ్ఞానయోగముచే సాంఖ్యులకును, కర్మయోగముచే యోగులకును నీలోకమున రెండునిష్ఠలు నాచేఁ జెప్పఁబడినవి.

[‘పురా’=పూర్వమునందు (అనఁగా: రెండవయధ్యాయమునందు) అని యర్థమును నే చేసితిని. అది సరళముగ నున్నది. కారణ మేమన: రెండవ యధ్యాయమునందు మొదట సాంఖ్యమతము ననుసరించి జ్ఞానము చెప్పఁబడినది. అనంతరము కర్మయోగనిష్ఠ యారంభింపఁబడెను; కాని ‘పురా’ అనఁగా, సృష్ట్యారంభమునందని సైతే మర్థము చేయవచ్చును. కారణ మేమన: మహాభారతమందు నారాయణీయములగు ధర్మములు నిరూపింపఁబడినచోట, సాంఖ్యము, యోగము (నివృత్తియు ప్రవృత్తియు) అను నీ రెండునిష్ఠలు స్వతంత్రరీతిని భగవంతుఁడు జగదారంభమునందే సృజించెనని చెప్పఁబడినది (శాం. 340. మఱియు 348 చూడుు). నిష్ఠాశబ్దమునకు వెనుక మోక్షశబ్ద మధ్యాహృత మయినందున, ఏమార్గమునఁ బ్రవర్తించినచో తుదకు మోక్షము లభించునో యామార్గమని యర్థము కావున గీతానుసారముగ నట్టినిష్ఠలు రెండు కలవు. మఱియు నారెండును స్వతంత్రములే; కాని, యొకదాని కొకటి యంగము కాదనునది మొదలుగాఁగలవిషయముల యొక్క విస్తృతమగు వివేచనము గీతారహస్యమునందలి పదునొకండవ ప్రకరణమున (పుట. 402—435) చేయఁబడియుండుటచే నది మరల నిచ్చో విచారింపనవసరము లేదు. ఈరెండునిష్ఠలలోనున్న భేదమును కోష్ఠకరూపముగ గీతారహస్యమందలి పదునొకండవప్రకరణమున చిట్టచివర చెప్పఁబడినది (గీ. ర. పు. 433). మోక్షము నిచ్చురెండునిష్ఠలును చెప్పఁబడినవి. ఇప్పుడు తదంగమును, నావశ్యకము నగునైష్కర్మ్యసిద్ధిని స్పష్టముగ నిరూపించుచున్నాఁడు—]

న కర్మణా మనారంభా న్నైష్కర్మ్యం పురుషోఽశ్నుతే,
నచ సన్న్యసనా దేవ సిద్ధిం సమధిగచ్ఛతి. ౪
న హి కశ్చి త్క్షణ మపి జాతు తిష్ఠ త్యకర్మకృత్,
కార్యతే హ్యవశః కర్మ సర్వః ప్రకృతిజై ర్గుణైః. ౫

(౪) (కాని) కర్మలను ప్రారంభింపకపోవుటమాత్రముచేత నెవ్వరికిని నైష్కర్మ్యమును సిద్ధింపదు. కర్మలయొక్క సన్న్యాసము (త్యాగము) చేయఁబడినంతమాత్రముచేతనే మోక్షమును లభింపదు. (౫) కారణ మేమన: ఎవరైనను (ఏదో యొకకర్మ) చేయకుండ క్షణమాత్రమైన నుండలేరు. ప్రకృతియొక్క గుణములు పరతంత్రుఁడగు ప్రతిమనుజుని (ఒకానొకప్పుడైనను) కర్మను చేయునట్లు ప్రవర్తింపఁజేయుచున్నవి.

[నాలుగవశ్లోకముయొక్క మొదటిచరణమునందు 'నైష్కర్మ్య'మనఁగా 'జ్ఞాన' మని యర్థము చెప్పుకొని "కర్మ నాచరింపనియెడల జ్ఞానముకలుగనేరదు, అనఁగా: కర్మలచేతనే జ్ఞానము కలుగును. కారణము:—కర్మలు జ్ఞానమునకు సాధనములై యున్నవి" అని సన్న్యాసమార్గీయులగు టీకాకారు లీశ్లోకమునకు తమసంప్రదాయానుసారముగ నర్థమును జేసిరి; కాని యీయర్థము మాత్రము సరళమయినదియు, సరియైనదియుకాదు. నైష్కర్మ్యశబ్దము, వేదాంతము-మీమాంస యనెడురెండుశాస్త్రములయందును పెక్కుస్థలములను ప్రయోగింపఁబడినది. మఱియు సురేశ్వరాచార్యులయొక్క 'నైష్కర్మ్యసిద్ధి'యను పేరుగల గ్రంథ మీ విషయమునే బోధించును. అయినను నైష్కర్మ్యసిద్ధియొక్క యీసిద్ధాంతము నవీనమైనది కాదు. సురేశ్వరాచార్యులకంటె పూర్వముననే కాక, మీమాంసా వేదాంతశాస్త్రములయొక్క సూత్రములు రచింపఁబడుటకంటెను పూర్వమునందే కలదు. కర్మలన్నియు బంధకములుగనే యుండవలయునని నియమము లేదు. కాన, వైద్యుఁడు పాదరసమును నుపయోగపఱచుటకై ముందుగ మారణము (శుద్ధి) చేసి పిదప నుపయోగపఱచునట్లు కర్మలు చేయకమునుపు వాని బంధకత్వము నశించునట్టియుపాయము చేయవలయును. ఇట్టియుక్తితో కర్మ చేయువారియొక్క స్థితినే నైష్కర్మ్య మని చెప్పుదురు. ఇట్టి యాచరణముచే బంధకత్వరహితమగు కర్మ మోక్షప్రతిబంధకము కాదు. ఇఁక నీస్థితి నెట్లు సంపాదించుకొనవలయునో చెప్పు

టయే మోక్షశాస్త్రమునందున్న ముఖ్యవిషయము. "నిత్యములును, నైమిత్తికములు నగుకర్మలను చేయవలయును. కామ్యములును, నిషిద్ధములును నగు కర్మలను చేయకూడదు. ఈవిధముగఁ బ్రవర్తించినచో కర్మలయొక్క బంధకత్వము పోవుటవల్ల నైష్కర్మ్యావస్థ సులభముగ సంభవించును" అని మీమాంసకులు చెప్పుదురు; కాని మీమాంసకుల యీయుక్తి యసంగతమని వేదాంత శాస్త్రముయొక్క సిద్ధాంతము గీతారహస్యమునందలి పదియవ ప్రకరణమునందు (పుట. 322) విచారింపఁబడినది. "కర్మలనే చేయనిచో, వానివలనఁ గలుగుబాధమాత్ర మెట్లు సంభవించును? కాన నైష్కర్మ్యావస్థ ప్రాప్తమగుటకు సర్వకర్మలను వదలవలయును" అని మఱికొందఱు చెప్పుదురు. వీరిమతమును బట్టి 'నైష్కర్మ్య' మన కర్మశూన్యతయే; కాని యీమతము సరియగునది కానందున దానివలన మోక్షము సైతము సంభవింపదని నాల్గవశ్లోకమునందు చెప్పఁబడినది. మఱియు నైదవశ్లోకమునందు దానికి కారణము చెప్పఁబడినది. కర్మ వదలవలయునని మనస్సున నున్నను, దేహమున్నంతవఱకు నిద్రపోవుట, కూర్చుండుట మొదలగు కర్మ లెప్పుడును వదలవు (గీ. ౫. ౮ మఱియు ౧౮.౧౧) కావున నెవ్వఁడును కర్మశూన్యుఁ డెప్పుడును కానేరఁడు. కాన కర్మశూన్యత్వస్వరూపమగు నైష్కర్మ్య మశక్య మని యిందలి సారాంశము. కర్మరూపమగు వృశ్చిక మెప్పుడును మృతినొందదు. కాన నది దేనిచే నిర్విషమగునో యట్టియుక్తి నొక్కదానిని సంపాదింపవలయును. కర్మలయందున్న తన యాసక్తిని వదలుట యనునదియే యట్టియుక్తి యని గీతలయందలి సిద్ధాంతమని యనేక స్థలములయందు చెప్పఁబడినది. సర్వకర్మలనువదలుట యనునది నైష్కర్మ్యము కాకపోయినను, సన్న్యాసమార్గీయులు కర్మల నన్నింటిని సన్న్యసించి (అనఁగా: త్యజించి) మోక్షమును సంపాదించుకొనవచ్చు నని చెప్పుదురు గాన, మోక్షమును సిద్ధింపఁజేసికొనుటకు కర్మలను వదలిపెట్టుట యావశ్యక మని యెవరైన చెప్పుదురు; కాని యీపూర్వపక్షమునకు గీత యిట్లుత్తర మిచ్చుచున్నది. సన్న్యాసమార్గీయులకు మోక్షము లభించును, నిజమె; కాని యది వారు కర్మలను వదలినందున లభించునది కాదు. మోక్షసిద్ధి యనునది వారిజ్ఞానమునకు ఫల మని చెప్పవలసివచ్చును. కర్మలను వదలుటమాత్రముచే మోక్షము లభించుచో, ఱాతికి సైతము మోక్షము లభింపవలయును. కాన (౧) నైష్కర్మ్యమన కర్మశూన్యత కాదనియు,

కర్మేంద్రియాణి సంయమ్య య ఆస్తే మనసా స్మరన్,
ఇంద్రియార్థాన్విమూఢాత్మా మిథ్యాచారః స ఉచ్యతే. ౬.
యస్త్విన్ద్రియాణి మనసా నియమ్యారభతేఽర్జున,
కర్మేంద్రియైః కర్మయోగ మసక్తః స విశిష్యతే. ౭

(౨) కర్మలను వదలి వేయవలయునని చెప్పినను నెవరిని నవి వదలిపోవని యు,(౩)కర్మలను వదలి వేయుట యనునది మోక్షము నొందుట కుపాయము కాదనియు, ఈమూఁడువిషయములు సిద్ధము లగుచున్నవి; ఈవిషయమే పూర్వశ్లోకమునందు చెప్పఁబడినది. ఈమూఁడు విషయములును సిద్ధము లైనపిదప పదునెనిమిదవయధ్యాయమున చెప్పఁబడినతీరున 'నైష్కర్మ్యసిద్ధి' (గీ. ౪౮.౪౯ మఱియు ౪౯ చూడు) లభించుటకు కర్మలను వదలివేయక జ్ఞానముచే నాసక్తిని నశింపఁజేసికొని, కర్మలను సర్వదా చేయుట యను నదియే ముఖ్యకర్తవ్యము. కారణ మేమన: జ్ఞానమె మోక్షమునకు సాధన మైనను, కర్మశూన్యుఁడుగ నుండుటకు నెప్పుడును శక్యము కానందున నాకర్మలయొక్క బంధకత్వము లేకుండుటకై యాసక్తిని విడనాడి వాని నవశ్యము చేయవలయును. దీనినే కర్మయోగమని చెప్పుదురు. మఱియు నిఁదియే జ్ఞానకర్మ సముచ్చయాత్మకమగు మార్గ మనియు, ఇదియే విశేష యోగ్యత గలది యనఁగా శ్రేష్ఠ మనియు నిప్పుడు చెప్పుచున్నాఁడు—]

(౬) (హస్తపాదాది)కర్మేంద్రియములను నియమించుకొని, మనస్సుచే నే మూఢుఁ డింద్రియములయొక్క విషయములను చింతన చేయుచుండునో, వానిని మిథ్యాచారుఁడని చెప్పుదురు. (౭) కాని, యోయర్జునా! మనస్సుచే నింద్రియ ములను నిరోధించి యనాసక్తమగు బుద్ధితో కర్మేంద్రియములచే(మాత్రము)కర్మల నాచరించువాని యోగ్యత గొప్పది.

[కర్మయోగమునందు కర్మకంటె బుద్ధి శ్రేష్ఠము (గీ. ౨. ౪౯), అని వెనుకటి యధ్యాయమున చెప్పఁబడినవిషయమే యీ రెండుశ్లోకములయం దును స్పష్టము చేయఁబడినది. మనస్సు శుద్ధము గాక లోకభీతి మాత్రము చేఁ గాని, లోకులు మంచివాఁ డనుకొనవలయునని కాని బాహ్యేంద్రియ ముల వ్యాపారమాత్రమును నిరోధించువాఁడు వేషధారి గాని, సత్యమగు సదాచారుఁడు కాఁడు, అని యీశ్లోకమునందు స్పష్టముగ చెప్పఁబడినది. "కలౌ కర్తా చ లిప్యతే"—కలియుగమున దోషము బుద్ధియం దుం

నియతం కురు కర్మ త్వం కర్మ జ్యాయో హ్యకర్మణః,
శరీరయాత్రాఽపి చ తే న ప్రసిద్ధ్యే దకర్మణః. ౮

దదు, కర్మయందే యుండును—అనువచనము ననుసరించి బుద్ధి యెటు లున్నను కర్మ దుష్టముగ నుండకపోయిన చాలును, అని చెప్పువారు పై శ్లోకమునందు చెప్పఁబడిన గీతాసిద్ధాంతమును ముఖ్యముగ జ్ఞప్తి యందుంచుకొనవలయును. నిష్కామబుద్ధితో కర్మ చేయుయోగియే కర్మయోగి యని గీతలయందు చెప్పఁబడుచున్నాఁడని, యేశ్లోకమువలన స్పష్టమగుచున్నది. ఈకర్మయోగ మాఱవశ్లోకమునందు చెప్పఁబడిన దాంభిక మార్గముకంటె శ్రేష్ఠమైనది యయినను సన్న్యాసమార్గముకంటె శ్రేష్ఠము కాదని యీశ్లోకమునకు నసేకులగు సన్న్యాసమార్గీయులగుటీకాకారు లర్థమును చేయుచున్నారు; కాని యీపూర్వపక్షము సాంప్రదాయికమగు నాగ్రహమ్మచే బయల్పడినది. కారణ మేమన : సన్న్యాసమార్గముకంటెను కర్మయోగ మధికయోగ్యత గలదియు శ్రేష్ఠమైనదియు నని యీశ్లోకమునందే కాక మరల నైదవయధ్యాయముయొక్క యారంభమునందును నింక నితరస్థలములందును స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడినది (గీ. ర. ఫు. ౪౨౨, ౪౨౩ చూడుఁ). ఇట్లు కర్మయోగము శ్రేష్ఠమైనందున నర్జునుఁ డిప్పుడు దీనినే యాచరింపవలయునని భగవంతుఁ డుపదేశించుచున్నాఁడు—]

(౮) (స్వధర్మానుసారముగ) నియతమైన,అనఁగా: నియమింపఁబడిన, కర్మను నీవు సేయుము. కారణమేమన: కర్మను చేయకపోవుటకంటె చేయుటయే మిక్కిలి మంచిది. ఇంతియకాక (బాగుగ విచారించుకొనుము) కర్మ చేయక పోయితివేని (తినుటకైనను లభింపకపోవును. అందుచే) నీయొక్క శరీరసంరక్షణయు సంభవింపదు.

[‘ఇంతియకాక’ (అపి చ) యను పదముచే శరీరయాత్ర యనునది నికృష్టమగు హేతువని చెప్పఁబడినది. ఇప్పుడు ‘నియతమ్’ అనఁగా: ‘నియమింపఁబడినకర్మ’ యేది యైనదియు, అది, యేయితరమగు గొప్పకారణముచే నవశ్యము చేయవలసినదియు నిరూపించుటకై యజ్ఞప్రకరణము నారంభించుచున్నాఁడు. యజ్ఞయాగములు మొదలగు శ్రౌతకర్మలిప్పుడు లుప్తప్రాయములైనందున నీవిషయముయొక్క గొప్పతన మిప్పటిచదువరులకు తెలియదు; కాని గీతలయొక్క కాలమునం దీయజ్ఞయాగాదులు పూర్ణముగ

§§ యజ్ఞార్థాత్కర్మణో௨న్యత్ర లోకో௨యం కర్మబంధనః
తదర్థం కర్మ కౌంతేయ ముక్తసంగః సమాచర. ౯

ప్రచారములో నున్నందున 'కర్మ' శబ్దముచే నివియే ముఖ్యముగ తెలుపఁబడు చుండెను. ఆ కారణమున నీధర్మకార్యములు చేయవలయునా? వలదా? యను విషయమును, చేయవలయునేని యెట్లు చేయవలయు ననువిషయమును గీతాధర్మమునందు వివేచించుట యావశ్యకమై యున్నది. యజ్ఞములనఁగా: జ్యోతిష్టోమాది శ్రౌతయజ్ఞములే యని కాని, లేక, అగ్నియందే ద్రవ్యము నైనను హోమము చేయుట యని మాత్రమే కాని యర్థము కాదు (గీ.౪. ౩౨ చూడుడు). సృష్టిని నిర్మించినపిదప దానిని సరళముగఁ బ్రవర్తింపచేయుట కయి, అనఁగా: లోకసంగ్రహార్థమయి ప్రజల కందఱకును బ్రహ్మదేవుఁడు చాతుర్వర్ణ్యవిహితములగు నేయేకర్మలను విధించెనో యవి యన్నియు 'యజ్ఞ' శబ్దముచేఁ జెప్పఁబడును (మ.భా.అను.౪౮. ౩; మఱియు గీ. ర. పు. ౩౯౭-౪౦౫; చూడుడు). మఱియునీకర్మలేధర్మశాస్త్రమునందు చెప్పఁబడినందున నివియే 'నియతకర్మలు', అనఁగా: 'నియమింపఁబడినకర్మ' లనుశబ్దముచే నిచ్చో వివక్షితము. కావున శ్రౌతములగు యజ్ఞయాగాదులు ప్రస్తుతము లుప్తప్రాయములైనను యజ్ఞచక్రముయొక్క యీవివేచన యీకాలమందును నిరర్థకము కాదని చెప్పవలయును. అది యట్లుండ నిమ్ము; శాస్త్రమును బట్టి యీకర్మలన్నియు కామ్యములే, అనఁగా: మనుజున కీజగత్తునందు కల్యాణము కల్గుటకును నతనికి సుఖముకొఱకును చెప్పఁబడినవే; కాని వెనుక రెండవయధ్యాయమునందు (గీ. ౨. ౪౧-౪౪) మీమాంసకు లీకామ్యములగు కర్మలు మోక్షమునకు ప్రతిబంధకములు గావుననే తక్కవవి యని సిద్ధాంతీకరించిరి. ఇప్పు డాకర్మలనే చేయవలయునని ప్రాప్తమగుచున్నది; కాన, నీకర్మలయొక్క శుభాశుభమగు లేపము, లేక, బంధకత్వము నష్టమైనందున వానిని చేయుచున్నను నైష్కర్మ్య మెట్లు ప్రాప్తమగును? అనువిషయ ముత్తరశ్లోకమునందు విస్తృతముగ వివేచింపఁబడినది. అది యంతయు భారతమునందు చెప్పఁబడిన భాగవతధర్మముల ననుసరించి యున్నది. (మ. భా. శాం. ౩౪౦ చూడుడు)

(౯) యజ్ఞముకొఱకు చేయఁబడినకర్మలు దక్క నితరములగు కర్మలచే నీలోకము బంధింపఁ బడుచున్నది. అందులకై, అనఁగా: యజ్ఞార్థమయి (చేయ తగిన) కర్మలను (సైతము) ఫలాశను వదలి చేయుము,

[ఈశ్లోకముయొక్క ప్రథమచరణమునందు మీమాంసకులయొక్కయు, రెండవపాదానియందు గీతయొక్కయు సిద్ధాంతములు చెప్పఁబడినవి. యజ్ఞార్థకర్మ లేహేతువువలన వేదములచేఁ బ్రతిపాదానసము విధింపఁబడినవో, యేహేతువుచేత నీశ్వరనిర్మితమగు సృష్టియొక్క వ్యవహారమును నడిపించుటకు నీయజ్ఞచక్ర మావశ్యకమైనదో, యాహేతువుచేతనే యీకర్మలను వదలిపెట్టుట యెవరికిని సాధ్యము కాఁజాలదు.వదలివేసినచో నట్టివాఁడు శ్రౌత ధర్మములచే వంచితుఁడని తెలిసికొనవలయును. మఱియు ప్రతికర్మయొక్క ఫలము మనుష్యుఁడు భోగించియే తీరవలయు నని కర్మవిపాకశాస్త్రము యొక్కసిద్ధాంతము. కావున నాశాస్త్రమును బట్టి యజ్ఞార్థమై చేయఁబడిన కర్మలయొక్క శుభాశుభఫలములను సైతము మనుజుఁడు తప్పక భోగింప వలయునని ప్రాప్తమగుచున్నది, అని మీమాంసకులు చెప్పుదురు. యజ్ఞములు చేయవలయునని వేదములే యాజ్ఞాపించినందున, యజ్ఞార్థము చేయఁబడుకర్మలన్నియు నీశ్వరునకు సమ్మతము లైనవే. కావున నాకర్మలు కర్తకు బంధకములు కానేరవని మీమాంసకులకు సమాధానము చెప్పవలయును. కాని, 'యజ్ఞములు' దక్క తనపొట్టకొఱకు మాత్రమే మనుజుఁడు సేయు కర్మలన్నియు యజ్ఞార్థములు కావు. పురుషునకే లాభదాయకములు; కాని మీమాంసకులు వానిని పురుషార్థకర్మలని యందురు. యజ్ఞార్థములు గాని యితరములగు కర్మలయొక్క శుభాశుభఫలము లన్నియు పురుషులు భోగించియే తీరవలయునని మీమాంసకులు నిశ్చయించిరి. ఈసిద్ధాంతమే పైశ్లోకమునందలి మొదటిచరణమందు చెప్పఁబడినది (గీ. ర. ప్ర. 3. పు. ౭౨-౭౬ చూడుము). యజ్ఞమన విష్ణువని గౌణార్థము చెప్పి, యజ్ఞార్థమన విష్ణుప్రీత్యర్థమయిన, లేక, పరమేశ్వరార్పణపూర్వక మయిన యని టీకాకారులు చేసినయర్థము క్లిష్టమును, పాండిత్యప్రకర్షమును దెలుపునదియు నని తలఁచెదను; కాని యజ్ఞములకొఱకై చేయఁబడినకర్మలు దక్క యితరములగుకర్మల నేమియు చేయకపోయెనేని మనుజుఁడు కర్మబంధము నుండి ముక్తుఁడగునా? యని యిచ్చో నొక్కప్రశ్న బయలువెడలును. కారణమేమన: యజ్ఞ మనునదియు కర్మయే కావున నది దానియొక్క స్వర్గప్రాప్తిరూపమగు శాస్త్రోక్తఫలము నీయకమానదు; కాని స్వర్గప్రాప్తి రూపమగు నీఫలము మోక్షప్రాప్తికి విరుద్ధమని గీతలయందలి రెండవ యధ్యాయమున స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడినది. (గీ. ౨.౪౦-౪౪; మఱియు ౯.

౨౦, ౨౧ చూడుము). కాన యజ్ఞముకొఱకు సైతము గృహస్థుడు నియతముగఁ జేయఁదగినకర్మలన్నియు ఫలాశను వదలి, అనఁగా: కేవలము కర్తవ్యములుగా చేయవలయునని పైశ్లోకమునందలి రెండవచరణమునందు మరల విధింపఁబడినది. మఱియు నాయర్థమే, పిమ్మట సాత్త్వికయజ్ఞములవ్యాఖ్యానము చేయునప్పుడు ప్రతిపాదింపఁబడినది (గీ. ౧౭. ౧౧ మఱియు ౧౮. ౬) ఈరీతిగ సర్వకర్మలును యజ్ఞార్థమై ఫలాశను వదలి చేయఁబడెనేని (౧) అవి యజ్ఞార్థమై చేయఁబడినందున మీమాంసకులమతమును బట్టి కాని, యితరములగు మతములనుబట్టి కాని బంధకములు గానేరవు. మఱియు (౨) ఫలాశను వదలి చేయఁబడినందున, వానికి స్వర్గప్రాప్తిరూపమును, శాస్త్రోక్తమునయిన యనిత్యమగుఫలము గాక మోక్షప్రాప్తియే ఫలమని యీశ్లోకముయొక్క భావార్థము. మఱియు నీయర్థమే ౧౯-వ శ్లోకమునందును, మఱియు నాల్గవయధ్యాయమునందున్న ౨౩-వ శ్లోకమునందును మరల చెప్పఁబడినది. కావున బంధకములు కానందున "యజ్ఞార్థమై కర్మల చేయవలయును" అను నీమీమాంసకసిద్ధాంతములోనే "యజ్ఞార్థమై చేయఁబడుకర్మలును ఫలాశ వదలి చేయఁబడవలయును" అని భగవద్గీతలో నొక్క స్పష్టముగ చెప్పఁబడియున్నదని తాత్పర్యము; కాని మీమాంసకులసిద్ధాంతము నిట్లు బాగుగ నుపపాదించుట యనుపటాటోపమున చేసి యజ్ఞయాగములు మొదలుగాఁగలగార్హస్థ్యకర్మల నాచరించుటకంటె మోక్షము సిద్ధించుటకు కర్మలనన్నింటిని వదలి సన్న్యసించుట మేలు కదా యని కొందఱు శంకింతురు. కాదు అని భగవద్గీత యీప్రశ్నమున సుస్పష్టముగ నుత్తర మిచ్చుచున్నది. కారణ మేమన: యజ్ఞచక్రము దక్క జగత్తే వ్యవహారమును నడిపింప నక్కఱ లేదు. వేయేల? జగమొక్క ధారణపోషణలనిమిత్తమే యీయజ్ఞచక్రము బ్రహ్మదేవుని మొదట సృజింపఁబడినది. మఱియు జగత్తుయొక్క సుస్థితియే, అనఁగా సంగ్రహమే భగవంతుని కిష్టమైనందున నీచక్రము నెవరును వదలుట సాధ్యము కాదు; ఇపు డీయర్థమే ముందుశ్లోకములో చెప్పఁబడినది. యజ్ఞశబ్దమున కిచ్చో శ్రౌతయజ్ఞములని మాత్రమే యర్థము కాదు. వానియం స్మార్తయజ్ఞములును, సమస్తవర్ణములవారిచే యథాధికారముగఁ జేయఁబడునవియు నగు సర్వవ్యావహారికకర్మలును వానిలోనే చేరునని యీప్రకరణమునందు చదువరులు ముఖ్యముగ జ్ఞప్తియం దుంచుకొనవలయును.

సహయజ్ఞాః ప్రజాః సృష్ట్వా పురోవాచ ప్రజాపతిః,
అనేన ప్రసవిష్యధ్వ మేష వోఽస్త్విష్టకామధుక్. ౧౦
దేవా న్భావయతాఽనేన తే దేవా భావయంతు వః,
పరస్పరం భావయంతః శ్రేయః పర మవాప్స్యథ. ౧౧
ఇష్టా న్భోగా న్హి వో దేవా దాస్యంతే యజ్ఞభావితాః,
తై ర్దత్తా నప్రదా యైభ్యో యో భుఙ్క్తే స్తేన ఏవ సః. ౧౨

(౧౦) పూర్వమున యజ్ఞముతోడనే ప్రజల సృజించి బ్రహ్మదేవుఁ డిట్లు చెప్పెను. "(ఈయజ్ఞములయొక్క) యోగముచే మీరు వృద్ధినొందుదురు గాక; యిది మీకు కామధేనువు, అనఁగా: ఇష్టములగు మనోరథముల పూరణ చేయునది అగుఁ గాక; (౧౧) యజ్ఞములచేత దేవతలను మీరు సంతోషింపవలసినది. దేవతలు మీకును సమృద్ధి నిత్తురు గాక; ఇట్లు పరస్పరమును సంభావన చేసికొనుచుండిన మీయిరువురకును పరమగు శ్రేయః ప్రాప్తి యగును. (౧౨) కారణ మేమన: యజ్ఞములచే సంతుష్టులగు దేవతలు మీచే కోరఁబడిన (సమస్తమైన) భోగములను మీకు నిచ్చెదరు. వారు మీకిచ్చినదానిని వారికి మరల నీయక తాముమాత్రమే యుపభోగించువారు సత్యముగ చోరు లగుదురు."

[బ్రహ్మదేవుఁ డీసమస్తసృష్టిని, అనఁగా: స్వర్గాదిసర్వలోకములను, నిర్మించినపిదప నీలోకుల కిఁకపై ధారణపోషణ లెట్లు సంభవించునని విచారించి యేమియుఁ దోఁపక యనేకవత్సరములు తపస్సుచేసి భగవంతుని సంతోషపెట్టఁగా భగవంతుఁ డీలోకులయొక్క ధారణపోషణలకై ప్రవృత్తిపరమగు యజ్ఞచక్రమును నిర్మించె ననియు, దేవతలను మనుజులను నిట్లు యజ్ఞములయందుఁ బ్రవర్తింపఁజేసి యొకరినొకరు సంరక్షించుకొండని చెప్పెననియు మహాభారతమునందలి నారాయణీయధర్మములలోఁ జెప్పఁబడియున్నది. ఆవిషయమే పూర్వశ్లోకమునం దర్థమును శబ్దములను కొంత మార్చి చెప్పఁబడినది (మ. భా. శాం. 3౪౦.3౯ మరియు ౬౨ చూడు). పైనఁ జెప్పఁబడినవిషయమునుబట్టి ప్రవృత్తిపరమగు భాగవతధర్మముల సిద్ధాంతమే గీతలయందు ప్రతిపాదింపఁబడిన దనుసిద్ధాంత మధికముగ దృఢమగుచున్నది; కాని భాగవతధర్మములయందు యజ్ఞములయందుండు హింస గర్హింపఁబడియున్నది (మ.భా.33౬-33౮ చూడుము). పశుయజ్ఞములకు ప్రతినిధిగ ద్రవ్యమయములగు యజ్ఞము లారంభింపఁబడినవి. తుదకు జపమయ

యజ్ఞశిష్టాశిన స్సంతో ముచ్యంతే సర్వకిల్బిషైః,
భుంజతే తే త్వఘం పాపా యే పచ న్త్యాత్మకారణాత్. ౧౩

[... ములు, జ్ఞానమయములు నగు యజ్ఞములే యన్నింటిలోను శ్రేష్ఠములైన వను మతము పిదప వాడుకలోనికి వచ్చినది (గీ. ౪. ౨౩-౩౩). చాతుర్వర్ణ్యమునకు విధింపఁబడిన కర్మలన్నియు యజ్ఞములే యనియు, సమాజముయొక్క యోగ్యములగు ధారణపోషణలు జరుగుటకు నీయజ్ఞకర్మలు, లేక, యజ్ఞచక్రము బాగుగ వాడుకలో నుండితీరవలయుననియు స్పష్టమగుచున్నది (మను.౧. ౮౭ చూడుము). వేయేల? ముందు ఇరువదియవ శ్లోకమునఁ జెప్పఁబోవులోకసంగ్రహమును, ఈయజ్ఞచక్రమును నొక్కవిధముగనే యున్నవి (గీతా. ర. ప్ర. ౧౧ చూడుము). కాన దేవలోకమనుష్యలోకములయొక్క సంగ్రహార్థమై భగవంతునిచేతనె మొదట నిర్మింపఁబడిన యీయోగ సంగ్రహకారకకర్మను మనుజుఁడలవాటులో నుంచుట యావశ్యకమని స్మృతులయందుసైతము చెప్పఁబడినది. ఈవిషయమే ముందు శ్లోకమున స్పష్టముగ నిరూపింపఁబడినది—]

(౧౩) యజ్ఞము చేయఁగా మిగిలిన ద్రవ్యమును గ్రహించుగృహస్థులు సర్వపాపములనుండియు ముక్తులగుదురు. (యజ్ఞమును చేయక) తనకొఱకుమాత్రమే (అన్నమును) వండికొని భక్షించుపాపాత్ములు పాపమును భక్షించుచున్నారు.

[ఋగ్వేదమునందలి ౧౦. ౧౧౭. ౬-వ మంత్రమునం దీవిషయమే చెప్పఁబడినది. "నార్యమణం పుష్యతి నో సఖాయం కేవలాఘో భవతి కేవలాదీ"—"ఎవఁడు అర్యముని గాని, స్నేహితుని గాని, పోషింపఁడో, యేకాకిగనే భుజించుచున్నాఁడో వాఁడు పాపి యని యెఱుంగవలయును"—అని పైమంత్రమున కర్థము. అటులే మనుస్మృతియందును—"అఘం స కేవలం భుఙ్క్తే యః పచ త్యాత్మకారణాత్, యజ్ఞశిష్టాశనం హ్యేత త్సతా మన్నం విధీయతే." (౩.౧౧౮)—ఎవరు తమకొఱకే (అన్నమును) వండుకొనుచున్నారో వారు పాపమునే భక్షించుచున్నారు. యజ్ఞమును చేయఁగా మిగిలినద్రవ్యము 'అమృత' మనియు, ఇతరులందఱును భుజింపఁగా మిగిలినద్రవ్యము (భుక్తశేషము) 'విఘస' మనియు (మను.౩.౨౮౫) చెప్పఁబడును గాన నట్టియన్నమే శిష్టులకు విహితమని చెప్పఁబడినది (గీ. ౪. ౩౧ చూడుము). అది యటులుండె నిమ్ము; యజ్ఞాది

అన్నా ద్భవంతి భూతాని పర్జన్యా దన్నసంభవః,
యజ్ఞా ద్భవతి పర్జన్యో యజ్ఞః కర్మసముద్భవః. ౧౪
కర్మ బ్రహ్మోద్భవం విద్ధి బ్రహ్మాక్షరసముద్భవమ్,
తస్మా త్సర్వగతం బ్రహ్మ నిత్యం యజ్ఞే ప్రతిష్ఠితమ్. ౧౫

[కర్మలు తిలతండులముల నగ్నిలో వైచి తగులఁబెట్టుటకుఁగాని, స్వర్గమాత్రప్రాప్తికొఱకుఁగాని యేల కావో, జగత్తుయొక్క ధారణపోషణలనిమిత్తమై యవి యేల కావలయునో, జగత్తంతయు యజ్ఞముల నెటులవలంబించి యున్నదో యావిషయ మిఁకఁ బ్రచ నంతకంటె సుస్పష్టముగ చెప్పుచున్నాఁడు—]

(౧౪) ప్రాణులన్నియు నన్నముచేతనే పుట్టుచున్నవి. అన్నము పర్జన్యుఁడు వర్షించుటవలన పుట్టుచున్నది. పర్జన్యుఁడు యజ్ఞమువలన పుట్టుచున్నాఁడు. కర్మల నుండి యజ్ఞ ముద్భవిల్లుచున్నది.

[మనుస్మృతియందును మనుజుల కావశ్యకమగు నన్నముయొక్క యుత్పత్తి యిట్లె చెప్పఁబడినది. "యజ్ఞమున నగ్నిలో వేల్వఁబడినయాహుతి సూర్యునిచేరును. సూర్యునివలన(అనఁగా: పరంపరగా యజ్ఞమునుండియే) పర్జన్యుఁడును, పర్జన్యునివలన నన్నమును, నన్నమువలన ప్రజయు నుత్పన్నమగుచున్నది," అని మనుస్మృతిలోఁ జెప్పఁబడినది (మను. 3. ౭౬); ఈవిషయము మహాభారతమునను నిటులే చెప్పఁబడియున్నది (మ. భా. శాం. ౨౬౨. ౧౧ చూడు). తైత్తిరీయోపనిషత్తునందు (౨.౧) నీపరంపర నింతకు పూర్వమునకు నెట్టి, "పరమాత్మనుండి మొదట నాకాశమును, దానినుండి వాయువును, వాయువునుండి యగ్నియును, దానినుండి జలమును, అందుండి పృథ్వియును బుట్టఁగా, పృథ్వియందుండి యోషధులును, ఓషధులయందుండి యన్నమును, అన్నమునందుండి పురుషుఁడును బుట్టె" రని చెప్పఁబడినది. కావున దాని ననుసరించియే కర్మపర్యంతము చెప్పఁబడిన సర్వప్రాణులయొక్కయు పూర్వపరంపరను ప్రకృతితోడను, ప్రకృతిని తుదకు శుద్ధమగు నక్షరపరబ్రహ్మముతోడను జేర్చి యిపుడు పూర్ణము చేయుచున్నాఁడు.—]

(౧౫) కర్మ, బ్రహ్మమునుండి, అనఁగా: ప్రకృతినుండి పుట్టినదని తెలిసికొమ్ము. ఈ బ్రహ్మము అక్షరమునుండి, అనఁగా: పరమేశ్వరునుండి బయలువెడలి

ఏవం ప్రవర్తితం చక్రం నానువర్తయతీహ యః,
అఘాయురింద్రియారామో మోఘం పార్థ స జీవతి. ౧౬

సా. కాన సర్వగతమగు బ్రహ్మమే యజ్ఞమునం దెప్పుడు నధిష్ఠించి యున్నది (అని తెలిసికొనుము.)

[ఈశ్లోకమందలి 'బ్రహ్మ' శబ్దమునకు 'ప్రకృతి' యని యర్థము చెప్పక కొందఱు 'వేద' మని యర్థము చెప్పుచున్నారు; కాని 'బ్రహ్మము', అనఁగా వేదము పరమేశ్వరునివలన వెలువడిన దను నర్థమీవాక్యమునకు కుదిరినను "సర్వగతమగు బ్రహ్మ యజ్ఞమునం దున్నది" అనువాక్యము నందలి యర్థము వారికి బాగుగ కుదురదు. కావున "మమ యోనిర్మహద్బ్రహ్మ" (గీ.౧౪.3) అనుశ్లోకమునందలి 'బ్రహ్మ' పదమునకు ప్రకృతి యని యర్థము కాన తదనుసారముగ 'బ్రహ్మ' శబ్దము చేత నిక్కడ సైతము జగత్తునకు మూలభూతమగు ప్రకృతియే వివక్షితమని రామానుజభాష్యమున చెప్పఁబడినయర్థమే నాకు బాగుగఁ గాన్పించుచున్నది. ఇంతియకాక మహాభారతమున శాంతిపర్వమునం దీయజ్ఞప్రకరణముననే యున్న "అనుయజ్ఞం జగత్సర్వం యజ్ఞశ్చానుజగత్సదా" (శాం.౨౬౭.3౪)—యజ్ఞము వెనుక జగత్తును, జగత్తు వెనువెంటనే యజ్ఞమును—అని యున్నది. బ్రహ్మ మనఁగా ప్రకృతి యని యర్థము చేసికొనుటచే నీశ్లోకమునకు నేకవాక్యత కలుగును. కారణమేమన: జగత్తనఁగా ప్రకృతి యని యర్థము. పరమేశ్వరునుండి ప్రకృతియును, త్రిగుణాత్మకప్రకృతినుండి జగత్తునందున్న సర్వకర్మలును నెట్లు నిష్పన్న మగునదియు గీతారహస్యమునందలి యేడు నెనిమిదియగు ప్రకరణములందు సవిస్తరముగఁ జెప్పఁబడినది. బ్రహ్మాదేవతలు మొదట యజ్ఞములు చేసియే సృష్టించినారని పురుషసూక్తమునందును చెప్పఁబడినది—]

(౧౬) ఓపార్థా! యిట్లు (జగత్తుయొక్క ధారణార్థమై) ఆరంభింపఁబడిన చక్రమును (అనఁగా: కర్మలయొక్క, లేక, యజ్ఞములయొక్క ఘటీయంత్రమును) జగత్తునందు ప్రవర్తింపఁజేయనివానియాయుష్యము పాపరూపమయినది. కాన నీయింద్రియలంపటునియొక్క (అనఁగా: దేవతలకు నీయక స్వయముగనే సుఖపడువారియొక్క) జీవనము వ్యర్థ మగును!

[బ్రహ్మదేవుని చేతనే—మానవుల చేఁగాదు—లోకముల ధారణపోషణా

యస్త్వాత్మరతి రేవ స్యా దాత్మతృప్తశ్చ మానవః,
ఆత్మ న్యేవ చ సంతుష్ట స్తస్య కార్యం న విద్యతే. ౧౭
నైవ తస్య కృతే నార్థో నాకృతే నేహ కశ్చన,
న చాస్య సర్వభూతేషు కశ్చి దర్థవ్యపాశ్రయః. ౧౮
తస్మా దసక్త స్సతతం కార్యం కర్మ సమాచర,
అసక్తో హ్యాచర న్కర్మ పర మాప్నోతి పూరుషః. ౧౯

ర్థమై యజ్ఞమయములగు కర్మలు, లేక, చాతుర్వర్ణ్యముయొక్క వృత్తులు సృజింపఁబడినందున సృష్టిక్రమమును ప్రవర్తింపజేయుటయును (శ్లోక. ౧౪), తనకార్యనిర్వాహమును (శ్లోక. ౮) అను నీరెంటినిమిత్తమును నా ప్రవృత్తి యావశ్యకమై యున్నది. కాన నీయజ్ఞచక్రమును నాసక్తితో నడపుట యీ జగత్తునం దెప్పుడును నలవాటులో నుంచుకొనవలయునని దీనివలన సిద్ధమైనది; అనఁగా: మీమాంసకులయొక్క, లేక, త్రయీధర్మమం దున్న, కర్మకాండను (యజ్ఞచక్రము) గీతాధర్మములయం దనాసక్తబుద్ధి యనెడుయుక్తిచే స్థిరముగ నెట్లాచరింపవలసినదియు చెప్పఁబడినది (గీతా. ర. ప్ర. ౧౧. పు. ౪౨౫-౪౩౦ చూడుము); కాని యాత్మజ్ఞానియగు పురుషునకు నిక్కడనే మోక్షము లభించును గాన, సంపాదింపఁదగినదంతయు నతనికి ప్రాప్తించియే యున్నది. ఈజగత్తునం దతఁ డేకర్మయు చేయ నక్కర లేదనియు, చేయను నైతము కూడదనియు సన్న్యాసమార్గీయులగు వేదాంతు లనేకులందురు. కావున వారికి గీతలలోని యుత్తరము నిప్పుడు మూఁడు శ్లోకములతో చెప్పుచున్నాఁడు.]

(౧౭) కాని కేవల మాత్మయందె రతుఁడును, ఆత్మయందె తృప్తుఁడును, ఆత్మయందె సంతుష్టుఁడు నైనవానికి (స్వీయములని చెప్పఁదగిన) కార్యము లేవియు నుండవు. (౧౮) కావున నిక్కడ (అనఁగా: ఈజగత్తునందు) నేవిషయమయినను చేయుటచే నతనికి లాభ మేమియు నుండదు చేయకపోవుటచే నష్టము నైత ముండదు. సర్వభూతములయందును తనకు స్వీయములని చెప్పఁదగిన యర్థము లేమియు నాగియుండవు. (౧౯) తస్మాత్, అనఁగా జ్ఞాని కీరీతిగ నేవిధమగు నపేక్షయు నుండనందున, నీవు నైతము (ఫలమునందు) ఆసక్తి నుంచక (నీయొక్క) కర్తవ్యకర్మలను తప్పక చేయవలయును. కారణ మేమన: ఆసక్తిని విడచి కర్మ చేయుచుండువానికి పరమగతి లభించును.

[౧౭-వ శ్లోకము మొదలు ౧౯-వ శ్లోకమువఱకును టీకాకారులు బహువిపర్యాసముగ నర్థమును చేసిరి. కాన వానికి సరళమగు భావార్థమును మొదట చెప్పుచున్నాను. మూఁడు శ్లోకములును కలసి హేత్వనుమానముతోఁ గూడుకొనిన యొక వాక్యమే యై యున్నది. వీనిలో ౧౭, ౧౮ శ్లోకములయందు జ్ఞాని కర్మ చేయకుండుటకు సామాన్యముగఁ జెప్పఁదగిన కారణముల ననువదించి, దానినిబట్టియే గీత చేయునట్టి యనుమానమే, 'తస్మాత్' అను కారణబోధకశబ్దమును మొదటఁ బ్రయోగించి ౧౯-వ శ్లోకములో వ్రాయఁబడినది; నిద్రించుట, కూర్చుండుట, లేచుట, వేయేల? బ్రతికియుండుట మొదలగు కర్మలు చేయవలదని చెప్పినమాత్రముచే వదలిపెట్టుటకు సాధ్యములైనవి కావు. కాన కర్మలు వదలిపెట్టుటచే నైష్కర్మ్యము సిద్ధింపదు. ఆనైష్కర్మ్యము, సిద్ధిని సంపాదించుకొనుటకు నైతముపాయముగూడ కాదని యీయధ్యాయారంభమున నాలుగైదు శ్లోకములయందు స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడినది; కాని, దీనిపై సన్న్యాసమార్గీయులు "నేను సిద్ధిని సంపాదించుకొనువిషయమై కర్మలను వదలిపెట్టుట లేదు. ఎవరైన నీజగత్తునందు చేయునదంతయు, తనకుఁగాని, లేక, యితరులకుఁగాని లాభము కల్గుటకై చేయుదురు; కాని, మనుజునకు పరమసాధ్యమగు సిద్ధావస్థ, లేక, మోక్షము జ్ఞానికి జ్ఞానముచేతనే ప్రాప్తమగును. కావున తర్వాత జ్ఞాని యేమియు సంపాదించుకొన నక్కఱలేదు (శ్లోక. ౧౭). అతఁడేవిషయము నైనను చేసినను చేయకపోయినను నొక్కటియే. లోకోపకారార్థమై యతనిచే కర్మలు చేయఁబడవలయునని యందుమేని, యతఁడు లోకమున వ్యవహరింపవలసినదియు లేదు (శ్లోక. ౧౮). కావున నతఁడేల కర్మ చేయవలయు నని పూర్వపక్షము చేయవచ్చును; కాని, కర్మను చేయుటయు, చేయకుండుటయు నీకు సమానములే యైనచో కర్మ చేయఁగూడ దనునాగ్రహము మాత్రము నీ కేలయుండవలయును? శాస్త్రమువలన ప్రాప్తములగు కర్మల నన్నింటిని నాగ్రహశూన్యమగు బుద్ధితో చేసి విముక్తుఁడవు కమ్ము. ఈజగత్తునందు జ్ఞానినైనను, నజ్ఞానినైనను కర్మ వదలకపోవుటయు, జ్ఞాని కాకర్మలవలన స్వీయమగు ప్రయోజన మేమియు లేకుండుటయు, పరస్పరవిరుద్ధములుగ కాన్పించును కాని గీతల కిది యొకగొప్పవిషయముగ తోఁపనందునను, కర్మను వదలిపెట్టుటకు సాధ్యము కానందునను, నాకర్మను చేయవలయు

నని చెప్పుచున్నది. స్వార్థబుద్ధియుండక పోవుటచేతనే యిప్పుడు నిష్కామబుద్ధితో కర్మను చేయవలయును. మఱియు 'తస్మాత్' అను పదమును జేర్చి ౧౯-వ శ్లోకమునం దర్జునున కీయుపదేశము చేయఁబడియుండుటచే దానిని దృఢపఱచునిమిత్తమై, జ్ఞానులందఱిలోను శ్రేష్ఠుఁడగు భగవంతునకు కర్తవ్యమేమియు లేకపోయినను, తర్వాత ౨౨-వ శ్లోకమున నాకర్మలను చేయుచునే యున్నాఁడను దృష్టాంతి మీయఁబడినది. సన్న్యాసమార్గీయులు చెప్పునట్టి జ్ఞానియొక్క స్థితినే బాగుగ విచారించి దానివలనను కర్మసన్న్యాసపక్షము సిద్ధము గానందున, నిష్కామకర్మల నెప్పుడును చేయవలయు ననుపక్షమే మిక్కిలి బలవత్తరమైనదని గీత చెప్పియున్నదని యిందలి సారాంశము; కాని కర్మయోగమునందున్న యీయుక్తివాదమును, సిద్ధాంతమును, సన్న్యాసమార్గీయులగు టీకాకారులకు సమ్మతము కానందున పైని చెప్పఁబడినకార్యకారణభావమును, మొత్తముపై నర్థసందర్భమును, పిదపఁ జెప్పఁబడిన భగవంతునిదృష్టాంతమును (శ్లో. ౭, ౮, ౯, ౨౨, ౨౫ మఱియు 30 చూడుము), బాగుగ నవుపూహనందును నిమూఁడు శ్లోకములను విడదీసి స్వతంత్రములని చెప్పిరి. వానిలో మొదటి రెండు శ్లోకములకును, జ్ఞానికి స్వీయమగుకర్తవ్య మేమియు లేకపోవుట యనునది మొదలుగాఁ గలయుపదేశమే గీతయందలి చరమసిద్ధాంతమని కల్పించి, దాని యాధారమున జ్ఞానులు కర్మను విడువవలయునని భగవంతుఁడు చెప్పుచున్నారని ప్రతిపాదించిరి. అట్లగునేని మూఁడవ (అనఁగా: ౧౯-వ) శ్లోకమునందు "ఆసక్తిని విడలి కర్మలను జేయుము" అని అర్జునునకు వెంటనే చేయఁబడిన యుపదేశము సందర్భశూన్యమగును. కావున నిప్రతిబంధకములను బోఁగొట్టునిమిత్తమై కర్మ చేయుమని యర్జునునకు చేయఁబడిన యుపదేశమతఁ డజ్ఞాని యను నూహతో చేయఁబడినదని టీకాకారులు సమాధానము చెప్పినారు; కాని యిట్లు చెప్పినను ౧౯-వ శ్లోకమునందలి 'తస్మాత్'అను పదము నిరర్థకమగుటయే గాక, యీయధ్యాయమునందున్న పూర్వాపరసందర్భమునకును, జ్ఞాని యాసక్తిని విడలి కర్మలను చేయవలయునని యనేకప్రదేశములయందున్న యుపదేశమునకును, భగవంతుఁడు ముందు చెప్పఁబోవు స్వీయదృష్టాంతమునకును, నీయర్థము విరుద్ధమే యగును (గీ. ౨. ౪౭; 3. ౭, 3౫; ౪, ౨౩; ౬. ౧; ౧౮. ౬-౯; మఱియు గీ. ర. ప్ర. ౧౧. పు. ౪౪3-౪౪౭ చూడుము). ఇంతియకాక, కర్మను చేసినను, ఏకర్మయోగమూల

మున నది బంధకము కాదో (గీ. ౨. ౩౯) యాకర్మయోగముయొక్క వివేచనయే, యీయధ్యాయమునందు చేయఁబడుచుండఁగా, నావివేచన యొక్క నడుమ సందర్భశూన్యముగ "కర్మలను వదలివేయుట యుత్తమ" మని యోగ్యుఁడగు వాఁ డెవ్వఁడును చెప్పఁడు. ఇఁక భగవంతుని విషయమై వేఱుగ చెప్పనేల ? కాన సాంప్రదాయికాగ్రహముతో బలాత్కారముగానిట్టియర్థమును చెప్పుటకు వీలులేదు. జీవన్ముక్తుఁడగుజ్ఞానియు కర్మలు చేయవలయుననువిషయము యోగవాసిష్ఠమునందు చెప్పఁబడినది. ముక్తులెట్లు చేయవలయునో తనకు చెప్పుమని రాముఁ డడుగ—

"జ్ఞస్య నార్థః కర్మత్యాగైః నార్థః కర్మసమాశ్రయైః,
తేన స్థితం యథా యద్యత్ తత్తథైవ కరోత్యసౌ."

"జ్ఞానికి కర్మను వదలిపెట్టుటచేతఁ గాని, చేయుటచేతఁగాని లాభ మేమియు లేదు. గాన (తేన) నతఁడు సంభవించినదెల్ల, సంభవించినట్లుగా నాచరించును." (యోగ. ౬. ఉ. ౧౯౯. ౪) అని వసిష్ఠుఁడు సమాధానము చెప్పెను. ఈగ్రంథాంతమున నుపసంహారమునందు—

"మమ నాస్తి కృతేనార్థో నాకృతేనేహ కశ్చన,
యథా ప్రాప్తేన తిష్ఠామి హ్యకర్మణి క ఆగ్రహః."

"నాకు నేవిషయమ్మును చేసినను, చేయకపోయినను సమానముగనే యుండును." అని గీతాశ్లోకములో నున్నశబ్దములతోడనే మొదట కారణమును జెప్పి, రెండును సమానములుగ నున్నయెడల, "కర్మలు చేయ నని యాగ్రహముమాత్ర మెందులకని శాస్త్రమువల్ల సంప్రాప్తములైన కర్మల నన్నింటిని నేను చేయుచున్నా"నని రెండవచరణమునందు చెప్పఁబడినది (యోగ. ౬. ఉ. ౨౧౬. ౧౪). అటులే దీనికంటె పూర్వమందు "నైవ తస్య కృతే నార్థః" అను గీతలలోనున్న శ్లోకమే యోగవాసిష్ఠమునందున్నది. పిదప "యద్యథా నామ సంపన్నం తత్తథాఽస్త్వితరేణ కిమ్"— కాన నేది ప్రాప్తమగునో దానినే (జీవన్ముక్తుఁడు) చేయును. మఱియొక విషయమునుగుఱించి యాలోచింపఁడు— అని చెప్పఁబడినది (యో. ౬. ఉ. ౧౨౫. ౪౯. ౫౦). యోగవాసిష్ఠమునందే కాక, గణేశగీతలయందును—

"కించి దస్య న సాధ్యం స్యాత్ సర్వజంతుషు సర్వదా,
అతోఽసక్తతయా భూప కర్తవ్యం కర్మ జంతుభిః."

కర్మణైవ హి సంసిద్ధి మాస్థితా జనకాదయః,
లోకసంగ్రహమేవాపి స పశ్యన్ కర్తుమర్హసి. ౨౦

“ఇతరములగు నేజంతువులతోడను నతఁడు చేయతగినపని యేమియు నుండదు. ఈకారణముచేతనే (అతః) ఓరాజా! తమకర్తవ్యముల నసక్త బుద్ధితోఁ జేయవలయు” నను నర్థముగల శ్లోకము గలదు (గణేశగీత ౨-౧౮). దీనినిబట్టి ప్రకృతమునందు గీతలలో నున్న మూఁడుశ్లోకములను నేను పైనఁజెప్పినకార్యకారణభావమే యుక్తముగ నున్నట్లు కాన్పించుచున్నది. గీతలలోనున్న యీమూఁడుశ్లోకములకును ప్రతినిధిగ నీవిషయమంతయు యోగవాసిష్ఠములో నొకశ్లోకమునందే చెప్పఁబడినది. దానియందలి కార్యకారణభావమువిషయమయి యేమియు సంశయము లేదు. గీతలయందున్న యీయుక్తినే పిదప మహాయానపంథ (మార్గము) యందు బౌద్ధగ్రంథకారులును స్వీకరించిరి (గీ. ర. పు. ౭౮౦ మఱియు ౭౯౯ చూడుము). అది యట్లుండె నిమ్ము; జ్ఞానులకు స్వార్థము లేకపోయినంతమాత్రముచేతఁ దమకర్తవ్యమును నిష్కామబుద్ధితో చేయుట యను నిష్కామకర్మ, మోక్షమునకు ప్రతిబంధకము కాకపోవుటయే కాక దానిమూలముననే సిద్ధి గలుగునని పైనచెప్పినవిషయమును బలపఱచుటకై యిప్పుడు దృష్టాంతమును చెప్పుచున్నాఁడు.—]

(౨౦) జనకాదులచే నిటులే కర్మలచేతనే సిద్ధి సంపాదింపఁబడినది. అట్లు లోకసంగ్రహదృష్టితో కర్మ చేయుటయే నీకుచితమైనపని.

[నిష్కామకర్మలచే సిద్ధి కలుగుననువిషయమునకు నుదాహరణ మీశ్లోకమునందు ప్రథమచరణమునందు చెప్పఁబడినది. రెండవచరణము మొదలుకొని వేఱురీతిగ ప్రతిపాదించుట కారంభింపఁబడినది. జ్ఞానులకు లోకులతో నేమియు ప్రయోజనము లేకపోయినను కర్మ చేయక తప్పనందున వారు నిష్కామకర్మను చేయవలయునని నిశ్చితమగుచున్నది; కాని కర్మ చేయక తప్పదనుయుక్తివాదము న్యాయసిద్ధమైనను సామాన్యజనంబులకు నంతమాత్రముచేతనె తగినంతనమ్మక ముండనేరదు. మొత్తముపైనపరిహార్యమగుటచేతనె కర్మ చేయవలయునని చెప్పఁగనె మఱియొక ప్రయోజనమేమియు లేదనువిషయము స్పష్టమగుచునే యున్నది. కాన లోకసంగ్రహముకొఱకు తాముకర్మ చేయుటయనునది జ్ఞానులకును మిక్కిలి గొప్పసంగతి

యద్యదాచరతి శ్రేష్ఠ స్తత్తదేవేతరో జనః,
సయత్ప్రమాణం కురుతే లోక స్తదనువర్తతే. ౨౧

[యని యీజగత్తునందు ప్రసిద్ధమైయున్న దనువిషయమును నిరూపించుట యీశ్లోకమునందలి రెండవచరణము మొదలుకొని యారంభింపఁబడినది. "లోకసంగ్రహ మే వాపి" అను శ్లోకమునందలి 'ఏవాపి' అను పదములకు తాత్పర్యమిదియె కాన దీనినిబట్టి ప్రతిపాదించుట కిప్పు డారంభమయిన దని స్పష్ట మగుచున్నది. 'లోకసంగ్రహ' శబ్దమందున్న 'లోక' శబ్దము యొక్క యర్థము వ్యాపకమయిన దగుటచే, కేవలమనుష్యజాతినే కాక సర్వ జగత్తును సన్మార్గమందు ప్రవేశపెట్టి దాని నశింపనీయక మంచిరీతిని ధారణమును, పోషణమును పాలనమును చేయుట యనుసర్వవిషయములును చేరియున్న వనునది మొదలుగాఁగలవిషయములు గీతారహస్యమునందు పదునొకండవప్రకరణమునందు (పు. ౩౧౩-౩౭౪) నేను విచారించితిని గాన తిరిగి యిచ్చట చెప్పనక్కఱలేదు. లోకసంగ్రహమును చేయుట యనునధికారము జ్ఞాని కెందుల కుండునో మొదట చెప్పుచున్నాఁడు—]

(౨౧) శ్రేష్ఠుఁడు (అనఁగా : ఆత్మజ్ఞానియగు కర్మయోగి) చేయుపనినే యితరులు(సామాన్యజనులు) సైతము చేయుదురు. అతఁడు ప్రమాణముగ గ్రహించినవిషయమునె లోకు లనుసరింతురు.

[తైత్తిరీయోపనిషత్తునందు సైతము 'సత్యం వద' 'ధర్మం చర' మొదలగు ధర్మముల నుపదేశించి "సంసారమున నేవిషయమునేని యెట్లాచరింపవల యునో యని నీకు సందేహము గలిగినచో, జ్ఞానియు, యుక్తుఁడును, ధర్మిష్ఠుఁడు నగు బ్రాహ్మణుఁ డావిషయము నాచరించునటుల యాచరించుము." అని చెప్పఁబడినది (తై. ౧. ౧౧. ౪); మఱియు నీయర్థముగలయొకశ్లోకము నారాయణీయధర్మములయందును చెప్పఁబడినది (మ. భా. శాం. ౩౪౧. ౨౫); మహారాష్ట్రభాషయందు "జనా వర్తవీ లోకకల్యాణకారీ, జగీ వర్తతీ సర్వహీ త్యా ప్రకారీ" అను సమర్థులవారిశ్లోక మీశ్లోకమునే యనువదించుచున్నది. సమర్థులు నుడివిన యీలోకకల్యాణకారియు, గీతలలో చెప్పఁబడిన 'శ్రేష్ఠుఁ'డగు, కర్మయోగియు నొకఁడె. శ్రేష్ఠశబ్దమునకు 'ఆత్మజ్ఞాని యగుసన్న్యాసి'యని యర్థము కాదు (గీ.౫.౨.చూడుము). ఆత్మజ్ఞానికి స్వార్థబుద్ధి లేకపోయినను లోకకల్యాణసంబంధమగు కర్మల

నమేపార్థాస్తికర్తవ్యం త్రిషులోకేషు కించన,
నానవాప్తమవాప్తవ్యం నర్తఏవచకర్మణి. ౨౨
యదిహ్యహంనవర్తేయం జాతుకర్మణ్యతంద్రితః,
మమవర్త్మానువర్తంతే మనుష్యాః పార్థసర్వశః. ౨౩
ఉత్సీదేయురిమేలోకా నకుర్యాం కర్మచేదహమ్,
సంకరస్యచకర్తాస్యా ముపహన్యామిమాః ప్రజాః. ౨౪

నాతఁడు విడువఁగూడదు. ఈవిషయమునే తనయుదాహరణముచే భగవంతుఁడు బాగుగ దృఢపఱుచుచున్నాఁడు.—]

(౨౨) ఓపార్థా! నాకు ముల్లోకములలో కర్తవ్యము లేదు; ఇదివరలో లేనిదియు, ఇప్పుడు సంపాదించుకోఁతగినదియు నగు వస్తువేమియు లేదు. అయినను నేను కర్మలను చేయుచునేయున్నాను. (౨౩) కారణమేమన: ఓపార్థా! నేనొకవేళ కర్మల నలక్ష్యభావమున చేయకపోయితినేని మనుజులందఱును నన్నివిధములచేతను నామార్గమునె యనుకరింతురు. (౨౪) నేను కర్మలను చేయకపోతినేని యీలోకము లుత్సన్నములగును. నేను సంకరము చేయువాఁడ నగుదును. ప్రజలకు నావలన ఘాత కలుగును.

[లోకసంగ్రహ మనునది యొక వ్యర్థపుపని కాదని భగవంతుఁడు తనయుదాహరణముచే నీశ్లోకమునందు మిక్కిలి బాగుగ స్పష్టముచేసెను. అటులే జ్ఞానముకలిగినపిదప జ్ఞానికి కర్తవ్య మేమియు లేకపోయినను నిష్కామబుద్ధిచే నతఁడు కర్మల నన్నింటిని చేయవలయునని ౧౭-౧౯ శ్లోకములను నేచెప్పిన యర్థముసైతము భగవంతుని దృష్టాంతముచే పూర్ణముగ సిద్ధమగుచున్నది. వేయేల? అట్లు కాదేని యీదృష్టాంతమే వ్యర్థమును నుపపన్నమును నగును (గీ. ర. పు. ౪౪౫ చూడు). యజ్ఞచక్రము చెడిపోయినను, జగత్తు చెడినను లక్ష్యముసేయక, సాంఖ్యమార్గీయు లగుజ్ఞానులు కర్మల నన్నింటిని వదలిపెట్టుచున్నారు. కర్మమార్గీయు లగుజ్ఞాను లాత్మార్థమై చేసితీరవలసినవి కాకపోయినను, లోకసంగ్రహ మనుగొప్పవిషయమావశ్యకమగు సాధ్యమనుతలంపున, ధర్మానుసారముగ ప్రాప్తములగు సర్వకర్మల నాచరించుచునే యున్నారు. ఇదియే యీరెండుమార్గముల యందును నుండు గొప్పభేదము (గీ. ర. ప్ర ౧౧. పు. ౪౫౫ చూడు).

సక్తాః కర్మణ్యవిద్వాంసో యథా కుర్వంతి భారత,
కుర్యాద్విద్వాంస్తథాఽసక్తః చికీర్షు ర్లోకసంగ్రహమ్. ౨౫
న బుద్ధిభేదం జనయే దజ్ఞానాం కర్మసంగినామ్,
జోషయే త్సర్వకర్మాణి విద్వాన్ యుక్తః సమాచరన్. ౨౬

[భగవంతుఁడు తాను కర్మలను చేయుచున్నసంగతి చెప్పియే యున్నాఁడు. ఇప్పుడు జ్ఞానియొక్కయు, నజ్ఞానియొక్కయు కర్మయందలి భేదమును నిరూపించి యజ్ఞానులను సంస్కరించునిమిత్తమై జ్ఞాని యవశ్యముగ నేమి చేయవలయునో చెప్పుచున్నాఁడు—]

(౨౫) కాన నోయర్జునా! లోకసంగ్రహమును చేయవలయునని తలఁచుచున్న జ్ఞాని (వ్యావహారికమగు) కర్మయందు నాసక్తులగు నజ్ఞానులవలెనే కర్మ చేయును; కాని యాసక్తిని వదలి యాచరింపవలయును. (౨౬) కర్మలయందాసక్తిగల యజ్ఞానులబుద్ధిని జ్ఞాని చెడఁగొట్టఁగూడదు. (తాను) యుక్తుఁడు, అనఁగా: యోగయుక్తుఁడును, సర్వకర్మలను చేయువాఁడును నయి లోకులను సంతోషపూర్వముగ నాకర్మలను చేయునట్లు చేయవలయును.

[అజ్ఞానులబుద్ధిని చెడఁగొట్టకూడ దని యీశ్లోకమున కర్థము. ఆవిషయమునే -౨౯-వ శ్లోకమున మరలఁ జెప్పెను; కాని లోకుల నజ్ఞానమునందే ప్రవర్తింపఁజేయవలయు నని యీశ్లోకమున కర్థము కాదు. -౨౫-వ శ్లోకమున జ్ఞాని లోకసంగ్రహమును చేయవలయునని చెప్పఁబడినది. మఱియు లోకసంగ్రహమన లోకులను బుద్ధిమంతులుగఁజేయుట; "లోకసంగ్రహము కర్తవ్యమైనను దానినిమిత్తమై జ్ఞాని కర్మలనుచేయుట యావశ్యకము కాదు. లోకులకు జ్ఞానము కలుగజేసినఁ జాలును." అని యెవరైన ననవచ్చునని తలఁచి భగవంతుఁడు సదాచరణమునం దెవరికి దృఢమగు నభ్యాసము కలుగలేదో (సామాన్యజను లీకోటిలోనివారె) వారికి నోటిమాటలచే జ్ఞానమునుమాత్రమే యుపదేశించినచో వీరు తమచెడుమార్గమును సమర్థించుటకొఱకె యీబ్రహ్మజ్ఞానమును దురుపయోగమును జేయుదురు. మఱియు "ఒకజ్ఞాని యిట్లు చెప్పుచున్నాఁడు" అని వ్యర్థవిషయములను మాత్రమే చెప్పుటకు మొదలిడుదురని తోఁపకమానదు. అటులే జ్ఞాని బొత్తిగ కర్మలను వదలివేయునేని యజ్ఞానులు నిరుద్యోగులగుటకు నది యొకదృష్టాంతమగును. లోకు లీవిధమున యుక్తిపరులును, వ్యర్థులును, నిరుద్యోగులును

ప్రకృతేః క్రియమాణాని గుణైః కర్మాణి సర్వశః,
అహంకార విమూఢాత్మా కర్తాహ మితిమన్యతే. ౨౭

నగుటయే బుద్ధిభేద మని చెప్పఁబడినది. మఱియు లోకులబుద్ధి కిట్లు భేదము గల్గించుట జ్ఞాని చేయఁదగినపని కాదు. కాన జ్ఞాను లగువారు లోకసంగ్రహార్థము, అనఁగా: లోకులను బుద్ధిమంతులనుగను, సదాచరణముగలవారినిగను జేయుటయును, తాము సంసారమునం దుండి నిష్కామకర్మలయొక్క, అనఁగా: సదాచరణముయొక్క బరువును లోకులపై నుంచుటయును, వారిచేత దాని నాచరింపఁజేయుటయు ననునది యీ జగత్తుందలి గొప్పకార్యమని గీతయందు సిద్ధాంతము చేయఁబడినది (గీతా.ర.ప్ర. ౫౫-౫౬ చూడు); కాని గీతలయొక్క యీయభిప్రాయము నెఱుఁగక యజ్ఞాను లజ్ఞానులుగనే యుండి తమకర్మలను చేయవలయు ననియు, జ్ఞాను లట్లు కర్మలను జేయువారివలె నుండవలయుననియు ననేకు లగు టీకాకారు లీశ్లోకమునకు విపరీతముగ వ్యాఖ్యానమును జేయుచున్నారు. గీత దంభాచరణమును నేర్పుటకై కాని, లోకుల నజ్ఞానులుగనే యుంచి పశువులచేత పనులుచేయించినట్లు వారిచే కర్మ చేయించుటకై కాని ప్రవృత్తమయినదని చెప్పవలయునా యేమి! జ్ఞాని కర్మ చేయఁగూడదని దృఢముగ నిశ్చయించినవారికి లోకసంగ్రహముసైత మొక వేషముగఁ దోఁచుట స్వాభావికమగును; కాని గీతయందలి సత్యమగు నభిప్రాయమది కాదు. లోకసంగ్రహము జ్ఞానులయొక్క కార్యములో, నొకగొప్ప కార్యము గాన, లోకులను జ్ఞానులనుగఁ జేయుటయొకాక, యుత్తమమగు తమయాచరణ మనునాదర్శముచే వారిని సంస్కరించుటకై జ్ఞానులు సైతము కర్మలను చేయవలయునని భగవంతుఁడు చెప్పుచున్నాఁడు (గీతారహస్యము. ప్ర. ౧౧. ౧౨. చూడు). అది యట్లుండనిమ్ము; లోకసంగ్రహార్థమై యాత్మజ్ఞాని సాంసారికకర్మలను చేయునేని యతఁడును నజ్ఞానియే యనెడిభ్రమ కలుగవచ్చును. కాన జ్ఞానియు, నజ్ఞానియు సంసారులుగనే యున్నచో వారి యాచరణమునందున్న భేద మేమైనదియు జ్ఞానులతనిఁ జూచి యేమి నేర్చుకొనవలసినదియు నిపుడు స్పష్టముగఁ జెప్పుచున్నాఁడు].

(౨౭) ప్రకృతియొక్క (సత్త్వము, రజస్సు, తమస్సు అను) గుణములచే సర్వవిధములగు కర్మలును చేయఁబడుచుండ, అజ్ఞాని యహంకారముచే 'నేను కర్త'

తత్త్వవిత్తు మహాబాహో గుణకర్మవిభాగయోః,
గుణాగుణేషు వర్తంత ఇతి మత్వా న సజ్జతే. ౨౮
ప్రకృతే ర్గుణసమ్మూఢాః సజ్జంతే గుణకర్మసు,
నాసకృత్స్నవిదో మందా న్కృత్స్నవి న్న విచాలయేత్. ౨౯

యని యనుకొనుచున్నాఁడు; (౨౮) కాని యో మహాబాహూ! అర్జునా! గుణములును, కర్మలును తనకంటె భిన్నములుగ నున్నవి యను తత్త్వమును తెలిసికొన్న వాఁడు (జ్ఞాని) ఇది తమంతట తామె ప్రవర్తించుచున్న గుణములయొక్క యాట యని యెఱింగి దానియం దాసక్తుఁడు కాఁడు. (౨౯) ప్రకృతియొక్క గుణముచే భ్రష్టులయినవారు గుణకర్మములయందే యాసక్తు లగుదురు. ఇట్టి యసర్వజ్ఞులును మందులును నయినవారిని సర్వజ్ఞుఁడగువాఁడు తనయొక్క కర్మత్యాగముచేత పెడత్రోవలో ప్రవేశపెట్టి చెఱుపరాదు.

[౨౮–వ శ్లోకమునందున్న విషయమె యిచ్చో ననువాదము చేయఁబడినది. ప్రకృతి వేఱనియు, ఆత్మ వేఱనియు, ప్రకృతి కార్యముల నన్నింటిని చేయుచున్నదనియు, ఆత్మ యేమియు చేయుట లేదనియు, తెలిసికొనినవాఁడే బుద్ధిమంతుఁడును, జ్ఞానియు నై యున్నాఁడనియు, అతనికి కర్మబంధము తగులదనియు పైశ్లోకములయందు చెప్పఁబడినవిషయము కాపిలసాంఖ్యశాస్త్రమునందలి మూలసిద్ధాంతమని గీతారహస్యమునందలి ౭–వ ప్రకరణమునందు (పు. ౨౨౦–౨౨౪) పూర్ణముగ వివేచింపఁబడినది. ౨౮–వ శ్లోకమునందు గుణములనఁగా నింద్రియములనియు, గుణములయం దనఁగా విషయములయం దుండులనియు ననేకులు సెప్పుచున్నారు. ఈయర్థ మెంతమాత్రమును తప్పుకాదు. కారణమేమన: ఇంద్రియములును, శబ్దస్పర్శాదికములు నగు నైదువిషయములు ననునవి సాంఖ్యశాస్త్రానుసారముగ మూలప్రకృతియొక్క యిరువదిమూఁడుగుణములలోనే యిమిడియున్నవి; కాన వీనికంటె ప్రకృతియొక్క యన్నిగుణములను, అనఁగా: ౨౪ గుణములను నుద్దేశించియే "గుణాగుణేషు వర్తంతే" యని సిద్ధాంతము చేయఁబడినది (గీ. ౧౩. ౧౯–౨౨; మఱియు ౧౪. ౨౩ చూడుము). నేను వానిలో ప్రతిపదమునకు వ్యాపకరీతిగ భాషాంతర మొనర్చితిని. జ్ఞానిచేతను, అజ్ఞానిచేతను నొకకర్మయే చేయఁబడినను, దానియం దిట్టు బుద్ధినిబట్టి గొప్పభేదము కలదని చెప్పి (గీ. ర. పు. ౪౨౬,౪౫౩) యీవివేచనమున కంతకును సారమును భగవంతుఁ డిప్పుడి ట్లుపదేశించుచున్నాఁడు—]

§§ మయి సర్వాణి కర్మాణి సన్న్యస్యాధ్యాత్మచేతసా,
నిరాశీర్నిర్మమో భూత్వా యుధ్యస్వ విగతజ్వరః. 30
§§ యే మే మత మిదం నిత్య మనుతిష్ఠంతి మానవాః,
శ్రద్ధావంతో ఽనసూయంతో ముచ్యంతే తేఽపి కర్మభిః. 3౧
యే త్వేత దభ్యసూయంతో నానుతిష్ఠంతి మే మతమ్,
సర్వజ్ఞానవిమూఢాం స్తాన్విద్ధి నష్టా నచేతసః. 3౨
§§ సదృశం చేష్టతే స్వస్యాః ప్రకృతే ర్జ్ఞానవా నపి,
ప్రకృతిం యాంతి భూతాని నిగ్రహః కిం కరిష్యతి. 33

(30) (కావున నో పార్థా!) అధ్యాత్మబుద్ధితో సర్వకర్మల నాకు సమర్పణము చేసి (ఫలముయొక్క) ఆశను, మమత్వమును వదలి, నీవు విసుగుఁజెందక యుద్ధమును చేయుము.

[ఈయుపదేశానుసారముగ నాచరించిన నేమి ఫలము కల్గునదియు, ఆచరింపకపోయిన నేమిగతి ప్రాప్తించునదియు నిప్పుడు చెప్పుచున్నాఁడు—]

(3౧) దోషముల నెంచుచు కాలక్షేపము సేయక శ్రద్ధావంతులై నా యీయుపదేశానుసారముగ నిత్యమును కర్మల నాచరించువారు సైతము కర్మబంధముల నుండి ముక్తులగుదురు. (3౨) కాని యసూయగలవారలై యీ నామతము నాచరింపనివారు సర్వజ్ఞానవిమూఢులై, అనఁగా: యథార్థమయిన మూర్ఖులగునవివేకులై చెడినారని తెలిసికొమ్ము.

[నిష్కామబుద్ధితో కర్మల నన్నింటిని చేయుమని చెప్పుకర్మయోగమే శ్రేయస్కరమనువిషయమై పూర్వోక్తములగు నన్వయవ్యతిరేకములచే చెప్పఁబడిన ఫలశ్రుతిని బట్టి గీతలయందు ప్రతిపాద్యమగువిషయ మేదియో యిప్పుడు పూర్ణముగ వ్యక్తమగును. ఈకర్మయోగనిరూపణమును పూర్తి చేయుటకొఱకే ప్రకృతియొక్క ప్రాబల్యమును, దాని నిరోధించుటకై యింద్రియనిగ్రహమును భగవంతుఁ డిప్పుడు చెప్పుచున్నాఁడు—]

(33) జ్ఞానియగు పురుషుఁడు స్వభావానుసారముగనే ప్రవర్తించుచున్నాఁడు. సర్వభూతములును (తమతమ) ప్రకృతి ననుసరించియే ప్రవర్తించు

ఇంద్రియస్యేంద్రియస్యార్థే రాగద్వేషౌ వ్యవస్థితౌ,
తయోర్న వశమాగచ్ఛేత్తౌ హ్యస్య పరిపంథినౌ. ౩౪

చున్నవి. (అక్కడ) నిగ్రహము, అనఁగా బలాత్కారమేమి చేయఁగలదు? (౩౪) ప్రతీంద్రియముగందును, వాని (శబ్దస్పర్శాది) విషయములయందును, రాగద్వేషములు (రెండును) వ్యవస్థితములై యుండును, అనఁగా: అవి యెప్పుడు నట్లే యుండును. ఈరాగద్వేషములకు వశమైనవాఁడు కాఁగూడదు. కారణ మేమన: అవియే శత్రువు లగుచున్నవి.

[౩౩-వ శ్లోకమునందు 'నిగ్రహ'శబ్దమునకు 'కేవలసంయమన' మని యర్థము కాదు. ప్రబలత, లేక, పట్టుదల యని యర్థము. ఇంద్రియములయొక్క యోగ్యమగు నిరోధము గీతలకును సమ్మతమే; కాని పట్టుదలతో (అనఁగా: బలాత్కారముగ) నింద్రియములయొక్క స్వాభావికమగు ప్రవృత్తి సైతము బొత్తిగ వదలుటకు శక్యము కాదని యిప్పుడు చెప్పుచున్నాఁడు. ఉదాహరణము:—దేహ మున్నంతవఱకును, ఆఁకలి, దప్పి, మొదలగుధర్మములు ప్రకృతిసిద్ధములయినందున, మనుజుఁ డెంతజ్ఞానియైనను నాఁకలిపొడమఁగనే బిచ్చమెత్తికొనుటకు బయటికి వెళ్లును. కాన నింద్రియములను బలాత్కారముచే, బొత్తిగ చంపవలయునని వ్యర్థముగ పట్టుపట్టక యోగ్యమగు సంయమనముచే వానిని తమస్వాధీనములుగ నుంచుకొని లోకసంగ్రహార్థమై వానికి స్వాభావికములగు వృత్తుల నుపయోగించుకొనుటయే బుద్ధిమంతునకు కర్తవ్యమని యీశ్లోకముయొక్క భావార్థము. అటులనే సుఖదుఃఖములును, వికారములును స్వతంత్రము లయియున్నవి. ఒకటి, రెండవదానియొక్క యభావరూపమయినది కాదు, అనువిషయము సైతము ౩౪-వ శ్లోకమునందున్న వ్యవస్థితశబ్దమువలన స్పష్టమగుచున్నది (గీతా. ర. ప్ర. ౪. పు. ౧౩౭ మఱియు ౧౫౪ చూడు). ప్రకృతియొక్క, అనఁగా: సృష్టియొక్క యఖండమగు పటాటోపమునందు మనకేమియు నవసరములేని పనులు సైతము చేయవలసివచ్చును. అట్లు చేయవద్దని యనుకొన్నను చేయక తప్పదు (గీ. ౧౮. ౫౯ చూడు). ఇట్టిసమయమునందు జ్ఞాని యీకర్మలను నిష్కామబుద్ధితో కేవలకర్తవ్యములని చేయుటచే వానియొక్క పుణ్యపాపములచే నలిప్తుఁడగును. మఱియు నజ్ఞాని దానియందే యాసక్తుఁడగుటచే దుఃఖమును పొందును. ఇదియే వీరిలోనున్న భేదమని భాసకవి

§§ శ్రేయాన్ స్వధర్మో విగుణః పరధర్మాత్స్వనుష్ఠితాత్,
స్వధర్మే నిధనం శ్రేయః పరధర్మో భయావహః. 3౫

చెప్పినటుల, బుద్ధులను బట్టిచూడ విశేషభేదము కలదు; కాని యింద్రియములను బలాత్కారముగ నణఁగఁద్రొక్కి కర్మత్యాగముఁ జేయక నిస్సంగబుద్ధితో కర్మల నన్నింటిని జేయవలయునని సిద్ధమయినను, జ్ఞాని యుద్ధము వంటి హింసాత్మకమగు ఘోరకర్మను చేయుటకంటె, కృషి, వ్యాపారము, భిక్ష మొదలగు నుపద్రవశూన్యములును సౌమ్యములు నగు కర్మలను చేయుట మిక్కిలి ప్రశస్తము కాదా? యని శంక వెలువడును. భగవంతుఁ డిట్లు దానికి సమాధానమును జెప్పుచున్నాఁడు—]

(3౫) పరకీయమగుధర్మము సుఖముగ నాచరించుటకు వీలయినను, దానికంటె తనధర్మమే, అనఁగా: చాతుర్వర్ణ్యవిహితమగు కర్మయే, విగుణము, అనఁగా: దోషసహితమయినను మిక్కిలి శ్రేయస్కరమయినది. స్వధర్మానుసారముగ (ప్రవర్తించునపుడు) మరణించినను కల్యాణము గలదు. (కాని) పరులధర్మము భయంకరమైనది.

[స్వధర్మమనఁగా స్మృతికారులు చాతుర్వర్ణ్యవ్యవస్థానుసారముగ ప్రతిమనుజునకును శాస్త్రముచే విధించిన వ్యాపారమని యర్థము. మోక్షధర్మమని యర్థము కాదు. గుణకర్మవిభాగముచే చాతుర్వర్ణ్యవ్యవస్థ యెల్లవారికిని కల్యాణము కలుగుటకొఱకే (గీ. ౧౮. ౪౧) శాస్త్రకారులచే ప్రవర్తింపచేయఁబడినది. బ్రాహ్మణ క్షత్రియాదులు జ్ఞాను లయినను వారు తమతమకర్మలను చేయుటవలననే వారికిని సమాజమునకును కల్యాణము కలదు. కావున నెప్పుడును శాస్త్రవిధి నతిక్రమించుట యుక్తము కాదని భగవంతుఁడు సెప్పుచున్నాఁడు (గీతా. ర. పు. ౪౬౧ మఱియు ౬౭౧ చూడుు). "జేనుం కామ తేనా థీ థాయ, బిజో కరేతో గోథా ఖాయ" అని గుజరాతిభాషయందలి లోకోక్తికిని నిదియె భావార్థము. చాతుర్వర్ణ్యవ్యవస్థ ప్రచారములో లేనిదేశమున సైతము జన్మము నంతయు పటాలములో వెళ్లఁబుచ్చిన మనుజుఁడు యుద్ధసమయము వచ్చినప్పుడు కుట్టుపనిచేయుట కంటె సేనలో భటుఁడుగానుండుట యనుపనిచేయుటయే శ్రేయస్కరమగునని యెల్లరు నొప్పుకొందురు. కావున చాతుర్వర్ణ్యవ్యవస్థయు నట్టిదియే. చాతుర్వర్ణ్యవ్యవస్థ మంచిదగునా? చెడుదగునా? యను విషయము

అర్జున ఉవాచ.

§§ అథ కేన ప్రయుక్తో ఽయం పాపం చరతి పూరుషః,
అనిచ్ఛ న్నపి వార్ష్ణేయ బలా దివ నియోజితః. ౩౬

శ్రీభగవానువాచ.

కామ ఏష క్రోధ ఏష రజోగుణసముద్భవః,
మహాశనో మహాపాప్మా విద్ధ్యేన మిహ వైరిణమ్. ౩౭

[వేఱైనది. కావున దాని నిచ్చో చర్చించుట యనవసరము. సమాజము యొక్క యోగ్యములగు ధారణపోషణలు జరగుటకు కృషివంటి నిరుపద్రవమును సౌమ్యము నగుకర్మవలెనే, ఇతరకర్మలు నావశ్యకములనువిషయము నిర్వివాదమైనదే. కాన చాతుర్వర్ణ్యవ్యవస్థానుసారముగఁగాని బుద్ధిపూర్వకముగఁగాని యేకర్మనైనను నొకపర్యాయ మవలంబించినచో నది ధర్మమగును; కాని తనయిష్టమువచ్చినప్పుడు దానియందు తప్పుల వెదకి తన కర్తవ్యకర్మను వదలిపెట్టుట ధర్మముకాదు. అవశ్యకమగునేని యా వ్యాపారమునందే చావవలయును, అని యీశ్లోకముయొక్క భావార్థము. ఏవ్యాపారము నారంభించినను దానియం దేదో సహజముగ నొకదోష ముండకమానదు (గీ. ౧౮. ౪౮ చూడు). కాన నంతమాత్రముచే నాని యతమగు కర్తవ్యమును వదలిపెట్టుట ధర్మము కాదు. మహాభారతమునం దున్న బ్రాహ్మణవ్యాధసంవాదమునందును, తులాధార జాజలి సంవాదము నందును నీవిషయమే చెప్పఁబడియున్నది. ౩౫-వ శ్లోకముయొక్క పూర్వార్థము మనుస్మృతియందును (మను. ౧౦. ౯౭). గీతలయందును (గీ. ౧౮. ౪౭) చెప్పఁబడియున్నది. "ఇంద్రియములను బలాత్కారముగ నణఁచివేయుట యనునది శక్యముకా"దని ౩౩-వ శ్లోకమునందు చెప్పినపిదప, అట్లేల శక్యముకాదనియు, మనుజునకు నిష్టము లేకపోయినను చెడుపనులచేనేల యాకర్షింపఁబడుచున్నాఁడనియు నర్జునుఁ డడుగుచున్నాఁడు—]

అర్జునుఁడు చెప్పుచున్నాఁడు:—(౩౬) ఓవార్ష్ణేయా! (ఓకృష్ణా!) ఇప్పుడు (ఈవిషయమును చెప్పుము) తన కిష్టము లేకపోయినను బలాత్కారము చేసినటుల మనుజుఁడు పాపము నెవరిప్రేరణచేఁ జేయును? భగవంతుఁడు చెప్పుచున్నాఁడు—(౩౭) ఈవిషయమునందు రజోగుణమువలనఁ బుట్టినదియు, మిక్కిలి యాహారపుష్టి

ధూమే నావ్రియతే వహ్ని ర్యథాఽఽదర్శో మలేనచ,
యథోల్బే నావృతో గర్భ స్తథా తే నేద మావృతమ్. ౩౮
ఆవృతం జ్ఞాన మేతేన జ్ఞానినో నిత్యవైరిణా,
కామరూపేణ కౌంతేయ దుష్పూరే ణానలేన చ. ౩౯
ఇంద్రియాణి మనో బుద్ధి రస్యాధిష్ఠాన ముచ్యతే,
ఏతై ర్విమోహయ త్యేష జ్ఞాన మావృత్య దేహినమ్. ౪౦
తస్మా త్త్వ మింద్రియా ణ్యాదౌ నియమ్య భరతర్షభ,
పాప్మానం ప్రజహి హ్యేనం జ్ఞానవిజ్ఞాననాశనమ్. ౪౧
§§ ఇంద్రియాణి పరా ణ్యాహు రింద్రియేభ్యః పరం మనః,
మనసస్తు పరా బుద్ధి ర్యో బుద్ధేః పరత స్తు సః. ౪౨

గలదియు, మిక్కిలి పాపియు, క్రోధముగ పరిణమించునదియు నగు నీకామమే శత్రువని యెఱుంగుము. (౩౮) పొగచే నగ్నియు, దుమ్ముచే నద్దమును గప్పఁబడి నట్లును, మావిచే గర్భ మావరింపఁబడినట్లును దీనిచే నీసమస్తము నావరింపఁబడి నది. (౩౯) ఓకౌంతేయా! తృప్తినొందనిదియు, జ్ఞానికి నిత్యవైరియు, కామరూపియు నైనయీయగ్నిచేత జ్ఞాన మెల్లప్పుడు నాచ్ఛాదింపఁబడియుండును.

["న జాతు కామః కామానా ముపభోగేన శామ్యతి, హవిషా కృష్ణ వర్త్మేవ భూయ ఏ వాభివర్ధతే" (మను. ౨. ౯౪)—కామము కామముల యుపభోగముచే నెప్పుడును తృప్తినొందదు; కట్టెలువేసినకొలఁది నిప్పు యెక్కువయిన ట్లది యధికాధికముగ వృద్ధినొందుచునే యుండును—అని మనువు చెప్పినశ్లోకమున కిదియనువాదమే యయి యున్నది. (గీతా. ర. ప్ర. ౫. పు. ౧౪౩. చూడు.]

(౪౦) ఇంద్రియములును, మనస్సును, బుద్ధియు ననునవి దీనికి నధిష్ఠానము లని, అనఁగా: వాసస్థానములని, చెప్పఁబడినవి. ఇవి వీని యాశ్రయముచే జ్ఞానము నావరించుకొని మనుజున కీమోహమును గలుగఁజేయుచున్నవి. (౪౧) కాన నోభరత శ్రేష్ఠా! ఇంద్రియములను మొదట నిగ్రహించుకొని, జ్ఞానమును (అధ్యాత్మమును), విజ్ఞానమును (విశిష్టమగుజ్ఞానమును) నశింపఁజేయు నీపాపులన్నే నీవు సమూలముగ నశింపఁజేయుము.

(౪౨) ఇప్పు డేమన్ని చెప్పుచున్నాఁ డనఁగా: (స్థూలమగు బాహ్యపదార్థము

ఏవం బుద్ధేః పరం బుద్ధ్వా సంస్తభ్యాత్మాన మాత్మనా,
జహి శత్రుం మహాబాహో కామరూపం దురాసదమ్. ౪౩

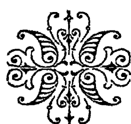
లనుబట్టి యాపదార్థములను తెలిసికొనెడి) ఇంద్రియములు పరములు, అనఁగా: శ్రేష్ఠములు; ఇంద్రియములకంటె శ్రేష్ఠమయినది మనస్సు; మనస్సుకంటెను శ్రేష్ఠమైనది(వ్యవసాయాత్మకమగు)బుద్ధి; బుద్ధికంటెను శ్రేష్ఠమైనది యది (ఆత్మ).(౪౩) ఓమహాబాహుఁడవగు నర్జునా! ఇట్లు బుద్ధికంటె పరమందున్న యాత్మను తెలిసికొని నీయంతట నీవే ధైర్యము తెచ్చుకొని సులభముగ పట్టుఁబడని కామమను శత్రువును సంహరింపుము.

[కామరూపమగు నాసక్తిని విడనాడి లోకసంగ్రహార్థమై కర్మలనన్నింటిని స్వధర్మానుసారముగఁ జేయుచు నింద్రియములను స్వాధీనములుగ నుంచుకొనవలయును. ఆసక్తిని విడనాడునట్టి యింద్రియనిగ్రహముమాత్రమె యిచ్చట వివక్షితమై యున్నది.ఇంద్రియములనే బలాత్కారముగఁ జంపి సర్వకర్మలను వదలుమని యర్థముకాదు. (గీతా. ర. ప్ర. ౫. పు ౧౫౪ చూడు)''ఇంద్రియాణి పరాణ్యాహుః...''అను ౪౨-వ శ్లోకము కఠోపనిషత్తునందు కలదు. ఇదియేకాక యాయుపనిషత్తులోనుండి, మఱికొన్ని (మూఁడునాలుగుశ్లోకములు) శ్లోకములు గీతలలోనికి గ్రహింపఁబడినవని గీతారహస్యమునందు (పరి. పు. ౭౨౧) నిరూపింపఁబడినది. ఇంద్రియములు సేయుపని బాహ్యపదార్థములసంస్కారములను గ్రహించుటయే గాన,మనస్సుచే వానివ్యవస్థ చేయఁబడినపిదప బుద్ధి వానియందలి సారాసారవివేచనను జేయును. మఱియు నాత్మ వీనికంటె పరముగ నున్నదని చెప్పఁబడుటచే వీనియన్నిటికంటె యాత్మవేఱైనదని క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞవిచారముయొక్క తాత్పర్యము. ఈవిషయమై సవిస్తరమగు విచారము గీతారహస్యమునందలి యాఱవప్రకరణమున చివర (పు. ౧౭౮-౧౯౩) చేయఁబడినది; మనుజున కిష్టములేకపోయినను కామక్రోధాదుల ప్రవృత్తిధర్మమునుబట్టి యతఁడేపనియైనను చేయుట కెటుల ప్రవృత్తుఁడగు ననునదియు, ఆత్మస్వాతంత్ర్యముచే నింద్రియనిగ్రహరూపమగు సాధనమువలన నైతె మెట్లు విముక్తిమార్గము లభించుననునదియు మొదలుగాఁగల కర్మవిపాకమునందలి గూఢములగు విషయములు గీతారహస్యమునందలి ౧౦-వ ప్రకరణమునందు (పు. ౨౭౦—౨౯౩) విచా

ఇతి శ్రీభగవద్గీతాసు ఉపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం యోగశాస్త్రే
శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే కర్మయోగో నామ
తృతీయోఽధ్యాయః. 3.

రింపఁబడినవి. కాన వాని నిచ్చో మరల చెప్పి గ్రంథమును విస్తరింప నేల? ఇంద్రియనిగ్రహ మెట్లు చేయవలసినది యను గీతలయాఱవ యధ్యాయమునందు విచారింపఁబడును.]

ఈరీతిగ భగవంతునిచే గానముచేయఁబడిన (చెప్పఁబడిన) ఉపనిషత్తులందు బ్రహ్మవిద్యాంతర్గతమగు యోగ—అనఁగా: కర్మయోగ—శాస్త్రమందలి శ్రీకృష్ణార్జునుల సంవాదమునందున్న కర్మయోగ మనుపేరు గల మూఁడవయధ్యాయము సమాప్తమయినది.

చతుర్థోఽధ్యాయః.

శ్రీ భగవానువాచ.

ఇమం వివస్వతే యోగం ప్రోక్తవా నహ మవ్యయమ్,
వివస్వా న్మనవే ప్రాహ మను రిక్ష్వాకవేఽబ్రవీత్. ౧
ఏవం పరంపరాప్రాప్త మిమం రాజర్షయో విదుః,
స కాలే నేహ మహతా యోగో నష్టః పరంతప. ౨
స ఏవాయం మయా తేఽద్య యోగః ప్రోక్తః పురాతనః,
భక్తోఽసి మే సఖా చేతి రహస్యం హ్యేత దుత్తమమ్. ౩

[కర్మ యెవరికిని తప్పదు. కాన బుద్ధి నిష్కామముగనున్నను కర్మ చేయవలయును. కర్మ లన యజ్ఞయాగాదికర్మలు; కాని మీమాంసకులయీకర్మలు స్వర్గప్రదములు కావుననే యొకవిధమున బంధకములగుటచే వాని నాసక్తి వీడి చేయవలయును. జ్ఞానముచే స్వార్థబుద్ధి విడిచిపోయినను కర్మలు వదలవు. కాన జ్ఞానియు నిష్కామకర్మలను తప్పక చేయవలయును. లోకసంగ్రహార్థమే యవి యావశ్యకములై యున్నవి;—అని యిట్లు కర్మయోగము నింతవఱకు వివేచించి యదియే యీ యధ్యాయమున దృఢము చేయఁబడినది. జీవితకాలమును గడపుకొను నీమార్గము, అనఁగా:నిష్ఠ అర్జునునియుద్ధమునందు ప్రవర్తింపఁజేయుటకొఱకు క్రొత్తగఁ జెప్పఁబడినదేమో యనుసంశయము లేకపోవునిమిత్తమై యీమార్గముయొక్క ప్రాచీన గురుపరంపరను మొదట చెప్పుచున్నాఁడు—].

శ్రీభగవంతుఁడు సెప్పుచున్నాఁడు.—(౧) అవ్యయమును, అనఁగా: ఎప్పుడునునశింపనదియు, లేక, త్రికాలాబాధితమయినదియు, నిత్యమునైన యీ (కర్మ) యోగమును నేను వివస్వంతునకు, అనఁగా: సూర్యునకు చెప్పితిని. వివస్వంతుఁడు (తనపుత్త్రుఁడగు) మనువునకు చెప్పెను. మనువు (తనపుత్త్రుఁడగు) నిక్ష్వాకువునకు చెప్పెను. (౨) ఈపరంపరగా ప్రాప్తమయిన దీనిని (యోగమును) రాజర్షులు దెలిసికొనిరి. శత్రుతాపనా! (అర్జునా!) క్రిందట నీయోగము లోకమునందు నశించెను. (3) ఆ, (సర్వరహస్యములలో) నుత్తమముగాన (కర్మయోగ

మార్గమే) నీవు నాకు భక్తుఁడవును, స్నేహితుఁడవును కాన నీకుపదేశించితిని.

[ఈమూఁడుశ్లోకములందును యోగ మనుపదముచే సాంఖ్యము, యోగము నను జీవితకాలమును గడపుటకై చెప్పఁబడిన రెండుమార్గములలో యోగ మన: కర్మయోగము (సామ్యబుద్ధితో కర్మలఁ జేయుమార్గము)అను నర్థమే యుద్దేశింపఁబడినదని గీతారహస్యమునందలి ఏకాదశప్రకరణము నందు (పు. ౭౬-౯౩) నేను నిరూపించితిని. గీతలయందు వెనుకఁ జెప్పఁబడినయీమార్గముయొక్క పరంపర యీమార్గముయొక్క మూలమును తెలిసికొనుటకు మిక్కిలి యుపయోగకారి యయినను టీకాకారులు దాని విషయమై విశేషించి చర్చించినటుల కాన్పింపదు. మహాభారతాంతర్గతమైన నారాయణీయోపాఖ్యానమందు నిరూపింపఁబడినభాగవతధర్మములలో నీధర్మము మొదట శ్వేతద్వీపమునందు భగవంతుఁడు నారదున కుపదేశించినట్లు చెప్పఁబడినది—

నారదేన తు సంప్రాప్తః సరహస్యః ససంగ్రహః,
ఏష ధర్మో జగన్నాథాత్ సాక్షాన్నారాయణాన్నృప.
ఏవమేష మహాన్ ధర్మః స తే పూర్వం నృపోత్తమ,
కథితో హరిగీతాసు సమాసవిధికల్పితః.

“భగవంతుఁడు నారదున కుపదేశించెను. ఓరాజా! ఆమహాధర్మమే నీకు పూర్వము హరిగీతలయందు, అనఁగా: భగవద్గీతలయందు సమాసవిధి సహితముగఁ జెప్పఁబడినది.” అని వైశంపాయనుఁడు జనమేజయునకుఁ జెప్పెనని మహాభారతమున నున్నది (మ. భా. శాం. ౩౪౬. ౯,౧౦). పిదప “యుద్ధమునందు విమనస్కుఁడగు నర్జునునకు నీధర్మము చెప్పఁబడిన” దనియు మరల చెప్పఁబడినది (మహా. భా. శాం. ౩౪౮. ౮). దీనిని బట్టి గీతలయందున్న యోగము, అనఁగా: కర్మయోగము భాగవతధర్మములయందున్నదని స్పష్టమగుచున్నది (గీతా. ర. పు. ౭౨-౧౭౫). గ్రంథవిస్తరభయముచే గీతలయందు దానిసంప్రదాయపరంపర సృష్ట్యాదినుండియు చెప్పఁబడలేదు; వివస్వంతుఁడు, మనువు, ఇక్ష్వాకువు ననుమువ్వురి పేళ్లుమాత్ర మెత్తుకోఁబడినవి. దీనికి నిజమగునర్థము నారాయణీయధర్మములయొక్క పరంపరఁ గలిపి చూచినచో స్పష్టమగును. అందు బ్రహ్మ

దేవుఁ డిప్పటి కేడుజన్మము లెత్తెననియు, వానిలో మొదటి యాఱుజన్మములయందును జరిగిన నారాయణీయధర్మములయందు చెప్పఁబడిన గురుపరంపర సంపూర్ణముగ చెప్పఁబడినపిదప బ్రహ్మదేవునియేడవజన్మమందలి, అనఁగా: ప్రస్తుతజన్మమందలి కృతయుగము సమాప్తమయిన పిదప—

త్రేతాయుగాదౌ చ తతో వివస్వాన్ మనవే దదౌ,
మనశ్చ లోకభృత్యర్థం సుతా యేక్ష్వాకవే దదౌ.
ఇక్ష్వాకుణా చ కథితో వ్యాప్య లోకా నవస్థితః,
గమిష్యతి క్షయాంతే చ పున ర్నారాయణం నృప.
యతీనాం చాపి యో ధర్మః స తే పూర్వం నృపోత్తమ,
కథితో హరిగీతాసు సమాసవిధికల్పితః.

"త్రేతాయుగారంభమున వివస్వంతుఁడు మనువునకు (ఈధర్మమును) చెప్పెను. మనువు లోకధారణార్థమై తనపుత్త్రుఁడగు నిక్ష్వాకువున కుపదేశించెను; ఇక్ష్వాకువువలన పిదప సకలలోకములయందు వ్యాపించినది. ఓరాజా! ప్రళయమగునప్పుడు (ఈధర్మము) మరల నారాయణునియొద్దకే చేరును. ఈ ధర్మమును 'యతీనాం చాపి' అనఁగా సన్న్యాసధర్మమును, నీకు పూర్వమునందు భగవద్గీతలలో చెప్పఁబడినది." అనియు వైశంపాయనుఁడు జనమేజయునకు మరలఁ జెప్పెను (మ. భా. శాం. ౩౪౮.౫౧-౫౩). దీనిని బట్టి ద్వాపరయుగముచివర జరిగినభారతయుద్ధమునకు వెనుకనున్న త్రేతాయుగముయొక్క చివరనే భాగవతధర్మములపరంపర గీతలయందు వర్ణింపఁబడినదనియు, గ్రంథవిస్తరభయముచే విశేషముగఁ జెప్పఁబడలేదనియు కాన్పించుచున్నది. ఈభాగవతధర్మమనఁగ: యోగమే, లేక, కర్మయోగమే. మఱియు మనువునకు కర్మయోగము నుపదేశించినట్లు చెప్పఁబడినకథ గీతలయందుమాత్రమే చెప్పఁబడలేదు. ఇఁక నేమన: భాగవతపురాణమందును జెప్పఁబడినది (భాగ. ౮.౨౪.౫౫). మఱియు మత్స్యపురాణమునందు ౫౨-వ యధ్యాయమున మనువున కుపదేశింపఁబడినకర్మయోగము గొప్పదని కొనియాడఁబడియున్నది; కాని వీనిలో నున్నవిషయము నారాయణీయోపాఖ్యానమునందున్నంత పూర్ణముగ లేదు. వివస్వంతుఁడు, మనువు, ఇక్ష్వాకువు ననుపరంపర సాంఖ్యమార్గమున కొంతమాత్రమును సంబంధింపదు. మఱియు సాంఖ్యము, యోగము నను నీరెండునిష్ఠలు దక్క మూఁడ

అర్జున ఉవాచ.

§§ అపరం భవతో జన్మ పరం జన్మ వివస్వతః,
కథ మేత ద్విజానీయాం త్వ మాదౌ ప్రోక్తవా నితి. ౪

వది గీతలయందుఁ జెప్పఁబడలేదని తెలిసికొనినచో నీపరంపర కర్మయోగ సంబంధమైనదియే యని మఱియొకవిధమున సైతము సిద్ధమగును (గీ. ౨. ౩౯); కాని సాంఖ్యము, యోగము ననునీరెండునిష్ఠలపరంపరయు నొకటి కాకపోయినను, కర్మయోగముయొక్క, అనఁగా: భాగవతధర్మముల యొక్క నిరూపణయందె సాంఖ్యనిష్ఠయొక్క, లేక, సన్న్యాసనిష్ఠయొక్క నిరూపణము మఱియొకవిధమునఁ జేరును గాన (గీతా. ర. ప్ర. ౧౧. పృ. ౬౪౪ చూడు) భగవద్గీతయందు యతిధర్మములును, అనఁగా: సన్న్యాసధర్మములును చెప్పఁబడినవని వైశంపాయనులు చెప్పిరి. మను స్మృతియందు నాలుగాశ్రమముల ధర్మములను చెప్పి తుద కాఱవయధ్యాయమందు మొదట యతులయొక్క, అనఁగా: సన్న్యాసాశ్రమముయొక్క ధర్మములను చెప్పి పిదప వానికి వికల్పమను సంబంధముతో "వేద సన్న్యాసికులయొక్క కర్మయోగము" అను పేరున గీతలయందును, భాగవతధర్మములయందును చెప్పఁబడినకర్మయోగమునే చెప్పి "నిస్పృహాతో స్వకర్మలను చేయుచుండుటచేతనే తుద కుత్కృష్టమగు సిద్ధి కలుగు"నని స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడినది (మను. ౬. ౯౬.). దానింబట్టి మనువునకు సైతము కర్మయోగము సమ్మతమే యని స్పష్టముగ కన్పట్టుచున్నది. ఇట్లే యితరులగు స్మృతికారులకును నిది సమ్మతమే యని నిరూపించుటకై గీతారహస్యము నందలి౧౧-వ ప్రకరణమున చివర(పృ.౫౦౦-౫౦౬)ప్రమాణములు సెప్పఁబడినవి. అర్జునున కీ పరంపరవిషయమై కలిగినసందేహ మేమన:—

అర్జునుఁ డడుగుచున్నాఁడు— (౪) వివస్వంతుఁడు పూర్వకాలమునఁ బుట్టెను. నీ వీకాలమునఁ బుట్టితివిగదా? "ఈయోగమును నేను వివస్వంతునకు చెప్పితి" నను నీమాటను నేనెట్లు నమ్ముదును?

[అని యర్జునుఁడడుగ సమాధానముఁ జెప్పుటకై భగవంతుఁడు తనయవ తారకృత్యములఁ జెప్పి "నేను నీరీతిగ కర్మలను జేయుచునే యున్నాను" అని యాసక్తివిరహితకర్మయోగమునే, లేక, భాగవతధర్మములనె యిప్పుడు మరల సమర్థించుచున్నాఁడు—]

శ్రీభగవానువాచ.

బహూని మే వ్యతీతాని జన్మాని తవ చార్జున,
తా న్యహం వేద సర్వాణి న త్వం వేత్థ పరంతప. ౫
అజోఽపి స న్నవ్యయాత్మా భూతానా మీశ్వరోఽపి సన్,
ప్రకృతిం స్వా మధిష్ఠాయ సంభవా మ్యాత్మమాయయా. ౬

శ్రీభగవంతుఁడు చెప్పుచున్నాఁడు—(౫) ఓయర్జునా! నీవు నేనును ననేక జన్మము లెత్తితిమి. వాని నన్నింటిని నేనెఱుంగుదును. ఓపరంతపా! నీవెఱుంగవు. (ఇదియే మన కిద్దఱకును గలభేదము). (౬) నేను (సర్వ) భూతములకును నధిపతిని; జన్మవిరహితుఁడను; కాన నాయొక్క యాత్మస్వరూప మెప్పుడును వికారమును బొందకపోయినను, నాయొక్క ప్రకృతినే యధిష్ఠించి నే నామాయచే జన్మించుచున్నాఁడను.

[ఈశ్లోకములందున్న యధ్యాత్మజ్ఞానమునందు కాపిలసాంఖ్యము, వేదాంతము ననునీరెండుమతములయొక్క సంబంధమే చెప్పఁబడినది. ప్రకృతిస్వయముగ నే సృష్టిని నిర్మించుచున్నదని సాంఖ్యులమతము; కాని వేదాంతుల ప్రకృతి యనునది పరమేశ్వరునియొక్కయొక విధమగు స్వరూప మని యందురు. కాన ప్రకృతిని పరమేశ్వరుఁ డధిష్ఠించియున్నాఁడనఁగా, ప్రకృతినుండి వ్యక్తసృష్టి నిర్మింపఁబడినదని యర్థమని చెప్పుదురు. తనయవ్యక్తస్వరూపమునుండి జగత్తునంతను నిర్మించునట్టి పరమేశ్వరునియొక్క యచింత్యశక్తికే 'మాయ' యని పేరని గీతయందు చెప్పఁబడినది. ఇటులే శ్వేతాశ్వతరోపనిషత్తునందును "మాయాం తు ప్రకృతిం విద్యా న్మాయినం తు మహేశ్వరం" అనఁగా: "ప్రకృతియనునదియే మాయ. పరమేశ్వరుఁ డనువాఁ డామాయకు నధిపతి" (శ్వే. ౪. ౧౦), మఱియు "అస్మా న్మాయీ సృజతే విశ్వ మేతత్"—దీనినుండి మాయయొక్క యధిపతి సృష్టిని జేయుచున్నాఁడు (శ్వే. ౪. ౯), అని చెప్పఁబడినది. ప్రకృతిని మాయ యని యేల యందురు? ఈమాయయొక్క స్వరూప మేమి? మాయచే సృష్టి యుత్పన్నమగుటకు నర్థమేమి? అనునది మొదలగు ప్రశ్నలు మిక్కిలి సుస్పష్టముగ గీతారహస్యమునందలి ౯-వ ప్రకరణమునందు చర్చింపఁబడినవి. అవ్యక్తుఁడగు పరమేశ్వరుఁడు వ్యక్తుఁ డెటులగుచున్నాఁడో, అనఁగా: కర్మ లెట్లుత్పన్నములైనట్లు కాన్పించుచున్నవో,

యదా యదా హి ధర్మస్య గ్లాని ర్భవతి భారత,
అభ్యుత్థాన మధర్మస్య తదాత్మానం సృజా మ్యహమ్. ౭
పరిత్రాణాయ సాధూనాం వినాశాయ చ దుష్కృతాం,
ధర్మసంస్థాపనార్థాయ సంభవామి యుగేయుగే. ౮
జన్మ కర్మ చ మే దివ్య మేవం యో వేత్తి తత్త్వతః,
త్యక్త్వా దేహం పున ర్జన్మ నైతి మా మేతి సో ఽర్జున. ౯

చెప్పి, యీపరమేశ్వరుఁడేల యెప్పు డెట్లు చేయుచున్నాఁడో దానిని స్పష్టము చేయుచున్నాఁడు—].

(౭) ఓభారతా! ఎప్పు డెప్పుడు ధర్మము సెడి యధర్మము ప్రబలమగుచున్నదో యప్పు డప్పుడు నేను స్వయముగ జన్మము (అవతారమును) నెత్తుచున్నాను. (౮) సాధువుల సంరక్షణకొఱకును దుష్టుల నశింపచేయుటకొఱకును, ప్రతియుగమునందును, ధర్మసంస్థాపనముఁ జేయుటకును జన్మించుచున్నాను.

[ఈరెండుశ్లోకములయందును 'ధర్మ'శబ్దమున కొకపారలౌకికమగు వైదిక ధర్మ మనియే యర్థము కాదు. చాతుర్వర్ణ్యముల ధర్మములు, న్యాయము, నీతి, మొదలగువిషయములును దానియందు ముఖ్యముగఁ జేరును. జగత్తునందన్యాయము, అనీతి, దుష్టత్వము, విచ్చలవిడి యనునవి వ్యాపించి సాధువులకు వంచనయు దుష్టులకు గొప్పతనమును బయల్వెడలునేని తాను నిర్మించిన జగత్తుయొక్క కట్టుబాటును స్థిరముగ నిల్పవలయుననియు, ఆజగత్తునకు కల్యాణము కావలయు ననియు, తేజశ్శాలియు, పరాక్రమశాలియు నగుపురుషుఁడుగ (గీ. ౧౦. ౪౧) నవతారము నెత్తి భగవంతుఁడు సమాజముయొక్క చెడిపోయినవేరును తిరిగి బాగుగ నాటుచున్నాఁడని యీశ్లోకముయొక్క తాత్పర్యము. ఈరీతిగ నవతారము నెత్తి భగవంతుఁడు సేయుచున్నపనికే 'లోకసంగ్రహ'మని మఱియొకపేరు. ఈపని నాత్మజ్ఞాను లగువారు సైతము, యథాశక్తిగను, యథాధికారముగను చేయవలయు నని వెనుకటి యధ్యాయమునందు చెప్పఁబడినది (గీ. 3. ౨౦). పరమేశ్వరుఁ డెప్పుడవతారము నెందుల కెత్తునో చెప్పఁబడినది. ఇప్పు డీతత్త్వము నెఱింగి యారీతిగ మెలఁగుచున్నవారికిఁ గల్గుగతిని చెప్పుచున్నాఁడు:—]

(౯) ఓయర్జునా! నాయొక్క యిట్టిదివ్యము లగుజన్మకర్మలయందున్న తత్త్వమును తెలిసికొనువాఁడు దేహత్యాగానంతరమునందు తిరిగి జన్మము నెత్తక

వీతరాగభయక్రోధా మన్మయా మా ముపాశ్రితాః,
బహవో జ్ఞానతపసా పూతా మద్భావ మాగతాః. ౧౦
§§ యే యథా మాం ప్రపద్యంతే తాం స్తథైవ భజామ్యహమ్,
మమ వర్త్మానువర్తంతే మనుష్యాః పార్థ సర్వశః. ౧౧

నాలో నైక్యము నొందును. (౧౦) రాగమును, భయమును, క్రోధమును, పోఁగొట్టుకొని మత్పరాయణులయి నన్నాశ్రయించిన యనేకు లట్లు జ్ఞానరూప మగు తపస్సుచే శుద్ధులై నాలో నైక్యము నొందిరి.

[భగవంతునియొక్క దివ్యమగుజన్మమును తెలిసికొనుటకు, నవ్యక్తుఁడగు పరమేశ్వరుఁడు మాయచే సగుణుఁ డెట్లగుచున్నాఁడో తెలిసికొనవలయును. ఇది తెలిసెనేని యధ్యాత్మజ్ఞానము గల్గును. దివ్య మగుకర్మ తెలిసెనేని కర్మను చేసియు నలిప్తుఁడుగ నుండును, అనఁగా: నిష్కామకర్మయొక్క తత్త్వజ్ఞానము నొందును. కావున పరమేశ్వరునియొక్క దివ్యమగు జన్మయును దివ్యమగుకర్మయును పూర్ణముగఁ దెలియఁబడునేని యధ్యాత్మజ్ఞానము, కర్మయోగము ననునీరెండింటియొక్క పూర్ణజ్ఞానము నైతము గల్గును. మోక్షప్రాప్తికి నావశ్యకములు గాన వానిని సంపాదించినవానికి మోక్షము కలుగక తప్పదు. అనఁగా: భగవంతునియొక్క దివ్యమగుజన్మయును, దివ్యమగుకర్మయును తెలియఁబడునేని దానిచే నంతయు తెలియఁబడినదే యగును. అధ్యాత్మజ్ఞానము, నిష్కామకర్మయోగము ననునీరెంటిని వేఱుగ నభ్యసింప నక్కఱలేదు. కాన భగవంతునియొక్కజన్మను, కృత్యమును విచారించుము. దానియం దున్నతత్త్వము నెఱింగి యాచరించితి వేని భగవత్ప్రాప్తి కలుగుటకు మఱియొకసాధన మేమియు నక్కఱలే దని తాత్పర్యము. భగవంతునియొక్క సత్య మగునుపాసన యిదియే. మఱియు దీనికంటె తక్కువ దగునుపాసనయొక్క ఫలమును నుపయోగమును చెప్పుచున్నాఁడు:—]

(౧౧) ఎవరు నన్నెట్లు నేప్రకారముగ భజించుచున్నారో వారికి నేను తదనుసారముగనే ఫలము నిచ్చుచున్నాను. ఓపార్థా! ఎటులైనను మనుష్యులు నాయొక్క మార్గమునే యవలంబించి నన్నుఁ జేరుదురు.

[మమ వర్త్మానువర్తంతే..." మొదలగు నీయుత్తరార్ధము పూర్వమునందు (౩. ౨౩) కొంచెము భిన్న మగునభిప్రాయముతో చెప్పఁబడినది,

కాంక్షంతః కర్మణాం సిద్ధిం యజంత ఇహ దేవతాః,
క్షిప్రం హి మానుషే లోకే సిద్ధి ర్భవతి కర్మజా. ౧౨
§§ చాతుర్వర్ణ్యం మయా సృష్టం గుణకర్మవిభాగశః,
తస్య కర్తార మపి మాం విద్ధ్యకర్తార మవ్యయమ్. ౧౩

దానివలన గీతలయొక్క పూర్వాపరసందర్భానుసారముగ నర్థ మెట్లు మారుచున్నదియు తెలిసికొనవచ్చును. అది యట్లుండనిమ్ము; ఏమార్గమునఁ బోయినను పరమేశ్వరుని చేరుటయే నిజమైనచో ననేకు లనేకమార్గముల నేల పోవుచున్నారో చెప్పుచున్నాఁడు—]

(౧౨) (కర్మబంధముయొక్క నాశమును కోరువారికే గాక, కేవల) కర్మఫలమునుగోరు లోకమునకును (పై) కర్మఫల మీ మనుష్యలోకమునందు శీఘ్రముగనే ప్రాప్త మగును. కాన నిహలోకమున దేవతలను పూజించుచున్నారు.

[ఈవిచారము ముందేడవయధ్యాయమున మరలఁ జేయఁబడును (గీ.౭. ౨౧, ౨౨ చూడుము). పరమేశ్వరారాధనకు సత్యమగుఫలము మోక్షము కావున నది కాలము గడచినకొలఁదిని, దీర్ఘము, నేకాంతము నగునుపాసనచేత కర్మబంధము పూర్ణముగ నశించినప్పుడే ప్రాప్తమగును; కాని యింత దూరాలోచన చేయువారును, దీర్ఘోద్యోగులైనవారును మిక్కిలియరుదుగ నుందురు. అనేకులకు తమ యుద్యోగముయొక్క ఫలము, అనఁగా: కర్మల ఫలము ఈ లోకమునందే యెప్పుడో యొకప్పుడు కావలసియుండును. కావున నిట్టివారు దేవతలను వెంబడించెద రని, అనఁగా: దేవతల నుపాసించెద రని, యీశ్లోకమునకు భావార్థము (గీతార. ప్ర. ౧౩. పు. ౫౪౦). కాని, యిదియైనను మఱియొకవిధముగ పరమేశ్వరుని యొక్క పూజయే. ఈయోగము క్రమముగ వృద్ధినొందుటచే పర్యవసానమందు నిష్కామభక్తిగల్గి తుదకు మోక్షము గల్గు నని సైతము గీతయందు చెప్పఁబడినది (గీ.౭.౧౯). ధర్మసంస్థాపనము చేయుటకు పరమేశ్వరుఁ డవతరించుచున్నాఁ డని పూర్వమందు చెప్పఁబడినది. ధర్మసంస్థాపనము చేయుటకు నేమి చేయవలయునో యిప్పుడు సంక్షేపముగఁ జెప్పుచున్నాఁడు—]

(౧౩) బ్రాహ్మణుఁడు, క్షత్రియుఁడు, వైశ్యుఁడు, శూద్రుఁడు నను నాల్గు వర్ణములవ్యవస్థను గుణములయొక్కయు, కర్మలయొక్కయు భేదములఁబట్టి నేనే సృజించితిని. నేను దానికి కర్తను నగుదును, అకర్తను, అనఁగా: దానిని చేయని యవ్యయుఁడను నగుదు నని తెలిసికొనుము.

న మాం కర్మాణి లింపంతి న మే కర్మఫలే స్పృహా,
ఇతి మాం యోఽభిజానాతి కర్మభి ర్న స బద్ధ్యతే. ౧౪
ఏవం జ్ఞాత్వా కృతం కర్మ పూర్వైరపి ముముక్షుభిః,
కురు కర్మైవ తస్మాత్త్వం పూర్వైః పూర్వతరం కృతమ్. ౧౫

[పరమేశ్వరుఁడు కర్తయయినను, అనంతరశ్లోకమునందుఁ జెప్పఁబడిన ట్లెప్పుడును నిస్సంగుఁడే యగుటచే నకర్తయు నగు నని యర్థము (గీ. ౫.౧౪ చూడు). "సర్వేంద్రియగుణాభాసం సర్వేంద్రియవివర్జితం" అని మఱియొక పరమేశ్వరస్వరూపముసైతము (గీ. ౧౩. ౧౪) విరోధాభాసాత్మకముగ ముందు చెప్పఁబడినది. చాతుర్వర్ణ్యముయొక్కయు, గుణభేదముయొక్కయు నిరూపణము ముందు ౧౮-వ యధ్యాయమునందుఁ జెప్పఁబడినది (౧౮. ౪౧-౪౯). ఇప్పుడు "చేసియును చేయనివాఁడనే" యని భగవంతుఁడు తాను చెప్పినదానియందున్న మర్మమును జెప్పుచున్నాఁడు—]

(౧౪) నన్ను కర్మలు బాధింపవు. కారణ మేమి యన: నాకు కర్మఫలమునం దిచ్ఛ లేదు. నన్నిట్టివానినిగఁ దెలిసికొనినవానినిసైతము కర్మలు బాధింపనేరవు.

[నాయొక్క జన్మను, కర్మను తెలిసికొనినవాఁడు ముక్తుఁ డగునని పైన తొమ్మిదవశ్లోకమునందుఁ జెప్పఁబడినకర్మయొక్క తత్త్వమే యీశ్లోకమునందు స్పష్టము చేయఁబడినది. 'తెలిసికొనువాఁడు' అనుశబ్దముచే "తెలిసికొని తదనుసారముగ నాచరించువాఁ" డనునర్థ మిచ్చో వివక్షితము. ఆ కర్మలబాధ భగవంతునకు లేకపోవుటకు ఫలాశతో కర్మలు చేయకపోవుటయే కారణము; దీనిని తెలిసికొని తదనుసారముగ నాచరించువారికి కర్మలయొక్క బంధ ముండనేర దని మొత్తముమీఁద భావార్థము. ఈశ్లోకమునందున్న సిద్ధాంతమునే ప్రత్యక్ష మగునుదాహరణముచే నిప్పుడు దృఢపఱచుచున్నాఁడు—]

(౧౫) దీనిని తెలిసికొని పూర్వపు ముముక్షువులుసైతము కర్మను జేసిరి. కావున పూర్వకాలమందలి పూర్వులును, వారిపూర్వులును చేసినకర్మలనే నీవును చేయుము.

[మోక్షమునకును, కర్మకును నీరీతిగ విరోధము లేనందున నీవు కర్మలను చేయు మని యర్జునునకు నిశ్చయముగ నుపదేశించెను; కాని కర్మలు

కిం కర్మ కిమకర్మేతి కవయోఽప్యత్ర మోహితాః,
తత్తే కర్మ ప్రవక్ష్యామి యజ్జ్ఞాత్వా మోక్ష్యసేఽశుభాత్. ౧౬
కర్మణో హ్యపి బోద్ధవ్యం బోద్ధవ్యం చ వికర్మణః,
అకర్మణశ్చ బోద్ధవ్యం గహనా కర్మణో గతిః. ౧౭

వదలిపెట్టుటచే (అనఁగా: అకర్మచేతనే) మోక్షము గల్గునని సన్న్యాసమార్గీయులు సెప్పుటకు కారణ మేమి యని సందేహము గల్గును. కాన, కర్మయేదియో, యకర్మయేదియో వివేచించుట నిప్పు డారంభించి యకర్మ యన కర్మత్యాగము కాదనియు, నిష్కామకర్మనే యకర్మ యని యన వలయు ననియు తుద కీపదియూఁడవశ్లోకమునందు సిద్ధాంతము చేయుచున్నాఁడు—]

(౧౬) కర్మయేదియో, యకర్మయేదియో తెలిసికొనువిషయమున బుద్ధిమంతులు సైతము భ్రమఁ జెందుదురు; కాని దేనిని తెలిసికొనుటచే పాపమునుండి ముక్తుఁడ వగుదువో యాకర్మను నీకు చెప్పుచున్నాను.

['అకర్మ' యనుపదము నఞ్ సమాసము. దానియం దున్న అ=నఞ్ అనుదానికి వ్యాకరణమునుబట్టి, 'అభావము', లేక, 'అప్రాశస్త్యము' అను రెండర్థములు చెప్పవచ్చును. ఈయర్థములు రెండును నిచ్చో వివక్షితములు కావని చెప్పుట సాధ్యము కాదు. అయినను తర్వాతిశ్లోకమునందు 'వికర్మ'యని కర్మయొక్క మూఁడవభేద మొకటి చెప్పఁబడియుండుటచేత, ఈశ్లోకమునందలి యకర్మశబ్దమునకు సన్న్యాసమార్గీయులు 'కర్మలయొక్క స్వరూపత్యాగ' మని చెప్పునట్టి కర్మత్యాగమె యిక్కడ ముఖ్యముగ నుద్దేశింపఁబడినది. వేయేల? సన్న్యాసమార్గీయులు చెప్పునటుల కర్మలను బొత్తిగ త్యజింప నక్కఱ లేదు. ఇట్టికర్మత్యాగము నిజ మగు 'అకర్మ' కానేరదు. దానికి కారణము వేఱుగనే యున్నదని నిరూపించుటకై యీకర్మాకర్మవివేచన చేయఁబడినదని పదునెనిమిదవశ్లోకముపై నున్నటిప్పణిని బట్టి కాన్పించును.]

(౧౭) కర్మయొక్క గతి గహనమైనది; (కాన) ముందుగ కర్మ యనఁగ నేమియో, వికర్మ (విపరీతమైనకర్మ) యన నేమియో, అకర్మ (కర్మలను చేయకపోవుట)

కర్మణ్యకర్మ యః పశ్యే దకర్మణి చ కర్మ యః,
స బుద్ధిమా న్మనుష్యేషు స యుక్తః కృత్స్నకర్మకృత్. ౧౮

యన నేమియో తెలిసికొనవలయును. (౧౮) కర్మ యకర్మయనియు, అకర్మ కర్మ యనియు నెవనికిఁ దోఁచునో యాపురుషుఁడు మనుష్యులందఱిలోను జ్ఞానియు, యుక్తుఁడు, అనఁగా: యోగయుక్తుఁడును, సర్వకర్మలను చేయుచున్నవాఁడును నగును.

[ఈశ్లోకమునందును, దీనితర్వాతనున్న యయిదుశ్లోకములయందును, కర్మయు, అకర్మయు; వికర్మయు స్పష్టపఱుపఁబడినవి. వీనిని గుఱించి చెప్పఁదగినవానిలో మిగిలినవిషయములు ముందు పదునెనిమిదవయధ్యాయమున, కర్మత్యాగము, కర్మ, కర్త యను త్రివిధ మగు భేదమును జెప్పునప్పుడు పూర్తిగఁ జెప్పఁబడినవి (గీ. ౧౮. ౪–౯; ౧౮. ౨౩–౨౫; ౧౮. ౨౬–౨౮). ఈ రెండుస్థలములయందును నున్న యీకర్మవివేచననుబట్టి కర్మాకర్మవికర్మల విషయమున గీతలలోఁ జెప్పఁబడినసిద్ధాంత మిచ్చట సంక్షేపముగ స్పష్టపఱచుట యావశ్యకము. కారణ మేమన: ఈవిషయమై టీకాకారులు మిక్కిలి గందరగోళమును జేసియున్నారు. సన్న్యాసమార్గీయులకు సర్వకర్మలను స్వరూపముతో త్యజించుట యిష్టము. కాన వారు గీతలయందున్నయకర్మపదమున కెట్టెట్టులనో తమ కనుగుణ మగునర్థమును చెప్పవలయు నని ప్రయత్నించుచున్నారు. మఱియు మీమాంసకులకు యజ్ఞయాగాదికామ్యకర్మ లిష్టము లైనందున నవి దప్ప యితరము లగుకర్మ లన్నియు వికర్మ లని తోఁచును. ఇంతియకాక మీమాంసకులయొక్క నిత్యనైమిత్తికాదిభేదములును కర్మయందె యంతర్భూతము లగును. ధర్మశాస్త్రజ్ఞులు మీమాంసకుల మతముననే తమమతమును జొప్పింపఁ జూచుచుందురు. నలుప్రక్కల నుండియు నలువురును బలవంతముగఁ దమమతముల కనుగుణ మగునర్థమును జెప్పుటచే గీత నిజముగ దేని నకర్మయని చెప్పుచున్నదో, దేనిని కర్మ యనుచున్నదో తుదకు తేలుటలే దని సారాంశము. కాన గీతలయందు నిష్పక్షపాతబుద్ధితో నీకర్మాకర్మవికర్మలవిషయమును విచారించువాఁడు, కర్మలను జేయు కర్మయోగియే యనియు, కామ్యకర్మనుమాత్రమే చేయు మీమాంసకుఁడుగానీ, కర్మలను వదలు సన్న్యాసమార్గీయుఁడుకాని కాఁ డనియు మొదట గుర్తుంచుకొనవలయును. గీతయందలి యీయభిప్రాయముంబట్టి విచారించితిమేని 'కర్మశూన్యత' యను నర్థమున 'అకర్మ' శబ్ద మీజగత్తునం

పెక్కుడను నుండుటకు వీలు లేదని, అనఁగా: ఏమనుజుఁడైనను ఎప్పుడును కర్మశూన్యుఁ డగుట శక్యము కాదని మొదటనే సిద్ధమగును (గీ. ౩. ౫; ౧౮. ౧౧); కారణ మేమన: శయనించుటగాని, కూర్చుండుటగాని, వేయేల? జీవించియుండుట యయినను నెవ్వనిని వదలిపెట్టదు. కాన కర్మశూన్యత యగుటకు వీలు లేనియెడల యకర్మ యన నేమియో నిశ్చయింప వలసివచ్చును. కావున కర్మ యన, నేదియో యొకపని కాదనియు, ఆకర్మ వలనఁ గలుగఁబోవు శుభాశుభపరిణామమును బట్టి కర్మత్వమును, అకర్మత్వమును నిశ్చయింపవలయుననియు, సృష్టి యనునదియే కర్మగాన, మనుష్యుఁడు సృష్టియందున్నంతవఱకును, నతనిని కర్మ వదలిపెట్టనేరదనియు, కాన కర్మాకర్మలను విచారించువాఁడా కర్మ యెంతవఱకు బాధించు నను విషయమును సైతము విచారించి చేయవలయుననియు, ఏకర్మ చేసినను తన్ను బాధింపదో దానికి కర్మత్వము, అనఁగా: బంధకత్వము పోయిన దనియే చెప్పవలయుననియు గీత సమాధానము చెప్పుచున్నది. మఱియు నేకర్మ యొక్క కర్మత్వము, అనఁగా: బంధకత్వము ఈవిధమున నశించెనేని యా కర్మ యకర్మయే యగును. అకర్మ యనఁగా కర్మశూన్యత యని లౌకికార్థమను మాట సత్యమే; కాని శాస్త్రీయదృష్టిచే విచారించిన నది యిచ్చో పనికిరాదు. కారణ మేమన: స్వస్థముగఁ గూర్చుండుట, అనఁగా కర్మను జేయకుండుటయు ననేక సమయముల కర్మ యగుచుండునట్లు కాన్పించుచున్నది. ఉదాహరణము:— తనతల్లిదండ్రుల నెవరైనను చంపుచుండునపుడు నివారింపక స్వస్థముగఁ గూర్చుండుట తత్కాలమందు లౌకికదృష్టిచే నకర్మ యన కర్మశూన్యత్వ మయినను నది కర్మయే,— వేయేల? అది వికర్మయు— అగును గాన, కర్మవిపాకశాస్త్రమును బట్టి దానియొక్క యశుభమగు పరిణామము తనచే భోగింపఁబడక తప్పదు. కాన నీగీతాశ్లోకమునందు విరోధాభాసముచే మిక్కిలి సుందరముగఁ జెప్పిన దేమన: అకర్మ సయితము (అప్పుడప్పుడు భయంకరమైన) కర్మ యగును. మఱియు కర్మఁ జేసినను కర్మవిపాకశాస్త్రదృష్టిచే నాకర్మ చచ్చినదానివలె (అనఁగ: అకర్మ) అగును. దీనిని తెలిసికొనినవాఁడు జ్ఞాని. ఈవిషయమే ముందుశ్లోకములందు వేర్వేఱువిధములఁ జెప్పఁబడినది. కర్మఫలములయొక్క బంధనము కలుగక పోవుట కాకర్మను నిస్సంగబుద్ధితో, అనఁగా: ఫలాశను వదలి నిష్కామబుద్ధితో, చేయుట యనునదియే గీతాశాస్త్రానుసారముగ నొక

నిజ మగుముఖ్యసాధనము (గీ. ర. ప్ర. ౫. పు. ౧౪౪-౧౫౪; ప్ర ౧౦. పు. ౩౯౨ చూడు). కాన నీసాధనము నుపయోగించి (అనఁగా: నిస్సంగబుద్ధితో) చేయఁబడినకర్మయే గీతానుసారముగ ప్రశస్తము, అనఁగా: సాత్త్విక మగు కర్మయగును (గీ. ౧౮. ౯); గీతానుసారముగ నదియే సత్య మైన 'అకర్మ'. కారణ మేమన: దానియొక్క కర్మత్వము, అనఁగా: కర్మవిపాకశాస్త్రానుసారముగ బంధకత్వము నశించును. మనుష్యులు చేయునట్టి ('చేయునట్టి' యనుపదమునందు స్వస్థముగఁ గూర్చుండుటయును జేరును) కర్మనుండి పైనఁ జెప్పినవిధమున 'సాత్త్విక మగు కర్మను', లేక, గీతానుసారముగ 'అకర్మ'యగుదానిని తీసివైచినచో మిగిలినట్టి కర్మలను రెండువర్గములుగఁ జేయవచ్చును. ఒకటి రాజసము, రెండవది తామసము. వీనిలో తామసకర్మలు మోహముచేతను నజ్ఞానముచేతను జేయుట సంభవించును. కాన నాకర్మలు వికర్మ లగును. మఱియు మోహముచే కర్మలను వదలినను అది వికర్మయే యగును. అకర్మ కాదు (గీ. ౧౮. ౭). ఇఁక మిగిలినవి రాజసకర్మలు. ఈకర్మలు మొదటివర్గములోనివి కావు, అనఁగా: సాత్త్వికములు కావు, లేక, గీత వేనిని నిజమగు 'అకర్మ' యని చెప్పుచున్నదో యవి కావు. గీత వీనిని రాజసకర్మ లని చెప్పుచున్నది. కాని యిష్టమైనచో నిట్టి రాజసకర్మలను కేవల 'కర్మ'లనియు చెప్పవచ్చును. ఇది కర్మయో యకర్మయో యాకర్మయొక్క బంధకత్వమును బట్టి నిర్ణయింపవలయును గాని, క్రియాత్మక మగుస్వరూపమును బట్టి కాని, కేవల ధర్మశాస్త్రమును బట్టి కాని నిర్ణయించుటకు వీలులే దని యీ తదలి తాత్పర్యము. అష్టావక్రగీత సన్న్యాసమార్గమును బోధించునది యైనను దానియందు సైతము.—

నివృత్తి రపి మూఢస్య ప్రవృత్తి రుపజాయతే,
ప్రవృత్తి రపి ధీరస్య నివృత్తిఫలభాగినీ.

అనఁగా, మూర్ఖులయొక్క నివృత్తియు, లేక, హఠవ్వాఁడుగాని మోహముచేఁగాని కర్మలకు పరాఙ్ముఖులగుటయు నిజముగఁ జూచిన ప్రవృత్తియే యగును, అనఁగా: కర్మ యగును. బుద్ధిమంతులయొక్క ప్రవృత్తియు, అనఁగా: నిష్కామకర్మయు నివృత్తియే, అనఁగా: కర్మత్యాగమువలన కలుగుఫలము నిచ్చునదియే యగునని చెప్పఁబడినది (అష్టా. ౧౮. ౬౧).

యస్య సర్వే సమారంభాః కామసంకల్పవర్జితాః,
జ్ఞానాగ్నిదగ్ధకర్మాణం త మాహుః పండితం బుధాః. ౧౯
త్యక్త్వా కర్మఫలాసంగం నిత్యతృప్తో నిరాశ్రయః,
కర్మ ణ్యభిప్రవృత్తోఽపి నైవ కించి త్కరోతి సః. ౨౦
నిరాశీ ర్యతచిత్తాత్మా త్యక్తసర్వపరిగ్రహః,
శారీరం కేవలం కర్మ కుర్వ న్నాప్నోతి కిల్బిషమ్. ౨౧

[గీతలలోని పైశ్లోకమునం దీవిషయమే విరోధాభాస మనునలంకారముచే చమత్కారముగఁ జెప్పఁబడినది. కాన గీతలయందున్న యీయకర్మలక్షణ మును బాగుగ నెఱింగిననే కాని గీతలయందున్నకర్మాకర్మవివేచనయందలి మర్మ మెప్పటికిని తెలియదు. ఇప్పు డీయర్థమునె ముందుశ్లోకమునందు నధికముగ వ్యక్తము చేసి నిరూపించుచున్నాఁడు—]

(౧౯) ఎవరియొక్క సమారంభములు, అనఁగా: ప్రయత్నము లన్నియు ఫలేచ్ఛాశూన్యములుగ నుండునో యతనినే జ్ఞానాగ్నిచే దగ్ధమయిన కర్మలుగల పండితుఁ డని జ్ఞాతలు చెప్పుచున్నారు.

[జ్ఞానముచే కర్మలు భస్మమగుననుదానికి కర్మలను వదలిపెట్టుట యని యర్థము కాదు. ఫలేచ్ఛను వదలి కర్మలను చేయుటయే యని యెఱుంగ వలయునని పైనఁజెప్పినవిషయమునుబట్టి స్పష్టమగుచున్నది (గీతా. ౪. ప్ర. ౧౦. పు. ౨౭౨-౨౭౬ చూడు). అటులే ముందు "సర్వారంభ పరిత్యాగీ"— సర్వారంభములను, లేక, యుద్యోగములను వదలివేయు వాఁడు—అని భగవద్భక్తులనుగుఱించి చెప్పునట్టివాక్యమునకు (గీ. ౧౨-౧౬-౧౯.౨౫) నైతె మర్థ మేమైనదియు దీనిచేతనే నిర్ణయింపఁబడును. ఇప్పు డీవిషయమునె మిక్కిలి స్పష్టముగఁ జెప్పుచున్నాఁడు—]

(౨౦) కర్మఫలాసక్తిని వదలి సదా తృప్తుఁడును నిరాశ్రయుఁడు, అనఁగా: ఇట్టిలాభముకొఱ కీకర్మను చేయుచున్నానని కర్మఫలములయొక్క సాధనములకు నాశ్రయభూతమగు బుద్ధిని వదలివేయువాఁడు, కర్మలు చేయుటయందు మగ్నుఁడైనను నేమియు చేయఁడు (అని చెప్పవలయును). (౨౧) ఫలవాసనను వదలివేసినవాఁడును, చిత్తమును నియమించినవాఁడును సర్వసంగముక్తుఁడు నయినవాఁడు శారీరకములు మాత్రమే యగు, అనఁగా: శరీరముచేఁ గాని కర్మేంద్రియములచేతనే కాని కలుగు, కర్మలను చేయుచున్నను వానికి పాప ముండదు.

యదృచ్ఛాలాభసంతుష్టో ద్వంద్వాతీతో విమత్సరః.
సమః సిద్ధా వసిద్ధౌ చ కృత్వాపి న నిబధ్యతే. ౨౨
గతసంగస్య ముక్తస్య జ్ఞానావస్థితచేతసః,
యజ్ఞాయాచరతః కర్మ సమగ్రం ప్రవిలీయతే. ౨౩

[౨౦-వ శ్లోకమునందున్న నిరాశ్రయశబ్దమునకు గృహదారాదికమును వదలినవాఁడు(సన్న్యాసి)అని యనేక లర్థము చెప్పుచున్నారు; కాని యది సరియైనది కాదు. ఆశ్రయమనఁగా నిల్లు, లేక, బస యని యర్థము చెప్పవచ్చును; కాని, ప్రకృతమందు కర్త నివసించునట్టి నివాసస్థానమని యర్థము కాదు. అతఁడు చేయుచున్నకర్మకు హేతువగు సంస్థాన (ఆశ్రయము) మెక్కడను నుండఁగూడదని యర్థము. మఱియు నీయర్థమే గీతయందలి ౬. ౧ శ్లోకమునందు—"అనాశ్రితః కర్మఫలం"అనుశబ్దములచే స్పష్టము చేయఁబడినది. వామనపండితుఁడు గీతలకు వ్రాసిన 'యథార్థదీపిక' యను మహారాష్ట్రిభాషలోని టీకయం దీయర్థమును స్వీకరించెను.అటులే యిరువదియొకటవ శ్లోకమునందు 'శారీర'మన శరీరపోషణమును పూర్తిచేయు భిక్షాటనమొదలుగాఁగలకర్మ యనియు నర్థము కాదు. "కేవలం శారీరం కర్మ"యనునది, "యోగి,అనఁగా: కర్మయోగి, యాసక్తిని, లేక, కామ్యబుద్ధిని మనస్సులో నుంచుకొనక యింద్రియములచేత మాత్రమే కర్మలను చేయును"అని ముందైదవయధ్యాయమున (౫. ౧౧) చెప్పఁబడినదానితో సమానార్థకమే. ఇంద్రియములు కర్మలను చేయుచున్న వనుమాట నిజమే; కాని బుద్ధి సమముగ నుండుటచేత నాకర్మలయొక్క పుణ్యపాపములు నాకర్తను జెందవు.]

(౨౨) యదృచ్ఛచే ప్రాప్తమయినదానిచేత నే సంతుష్టుఁడును,(హర్షము, శోకము మొదలుగాఁ గం) ద్వంద్వములనుండి ముక్తుఁడును, మాత్సర్యశూన్యుఁడును, (కర్మలు)సిద్ధించినను, సిద్ధింపకపోయినను సమానమే యనుకొనువాఁడును, (కర్మలను) చేసినను,(వానిపాపపుణ్యములచే) బంధింపఁబడఁడు. (౨౩) సంగరహితుఁడును, (రాగద్వేషములనుండి) ముక్తుఁడును, (సామ్యబుద్ధిరూపమగు) జ్ఞానమునందు స్థిరచిత్తుఁడును,(కేవల) యజ్ఞముకొఱకని మాత్రమే చేయువాఁడును నగుపురుషునియొక్క కర్మ సమగ్రముగ లయము నొందును.

[ఇదివరలో మూఁడవయధ్యాయాంతమున (౩. ౯) యజ్ఞార్థము చేయఁబడుకర్మలు మీమాంసకమతానుసారముగ బంధకములు కావనియు, అవియే యాసక్తి వదలి చేయఁబడు నేని స్వర్గప్రదములుగాక మోక్షప్రదము లగుననియుఁ జెప్పఁబడినవిషయమె యీశ్లోకమునందును జెప్పఁబడినది. "సమగ్రమగు లయమును జెందుచున్నవి" యనువాక్యమునందు సమగ్ర పదము చాల ముఖ్యమయినది. మీమాంసకులు స్వర్గసుఖమె పరమ సాధ్యమని యందురు. మఱియు వారిమతమును బట్టి స్వర్గసుఖము నొందింపఁ జేయుకర్మలు బంధకములు గావు; కాని గీతయొక్క దృష్టి స్వర్గము కంటె పరమునం దున్నది, అనఁగా: మోక్షమునం దున్నది. మఱియు నీ దృష్టిచే స్వర్గప్రదములగు కర్మలును బంధకములే యగును. కాన, యజ్ఞార్థములగు కర్మలు అనాసక్తబుద్ధితోఁ జేయఁబడు నేని సమగ్రమగు లయము, అనఁగా: స్వర్గప్రదములు సయితము కాక మోక్షప్రదములగుట, నొందునని చెప్పఁబడినది. అయినను నీయధ్యాయమునందున్న యజ్ఞప్రకరణప్రతిపాదన యందును, మూఁడవయధ్యాయమునందలి ప్రతిపాదనయందును, నొకగొప్ప భేదము కలదు. మూఁడవయధ్యాయమునందు శ్రౌతము, స్మార్తము నయిన యనాదియజ్ఞచక్రమును స్థిరపఱుపవలయునని చెప్పఁబడినది; కాని భగవంతుఁ డిప్పుడు చెప్పున దేమనఁగా: యజ్ఞము దేవత నుద్దేశించి తిలతండులములను గాని, పశువును గాని హోమము చేయుటమాత్రమే యని కాని, లేక, చాతుర్వర్ణ్యముయొక్క ధర్మములను స్వధర్మానుసారముగఁ గాని, కామ్యబుద్ధితోఁ గాని చేయుటమాత్రమే యని కాని యనుకొనకుము. అగ్నియం దాహుతి వేయునపుడు తుదకు 'ఇదం న మమ'—ఇది నాది కాదు—అని యుచ్చరించు శబ్దమునందున్న స్వార్థత్యాగరూపమగు నిర్మమత్వము యొక్క తత్త్వమే యజ్ఞమం దున్న ప్రధానభాగము. మఱియు నీరీతిగ "న మమ"తో, అనఁగా: మమత్వబుద్ధినివదలి, బ్రహ్మార్పణపూర్వకముగ జీవితకాలమునఁ జేయు వ్యవహారముల నన్నింటిని చేయుట సయిత మొకగొప్ప యజ్ఞమే, లేక, హోమమే గాన, నీయజ్ఞముచే సర్వదేవతలకు దేవతయైన పరమేశ్వరునియొక్కయే, లేక, బ్రహ్మముయొక్కయే యజనము సంభవించును. అనఁగా: మీమాంసకులయొక్క ద్రవ్యయజ్ఞవిషయమున చెప్పఁబడినసిద్ధాంత మీగొప్పయజ్ఞమునకును సంబంధించును. కాన నాసక్తి లేకుండ జగమున నున్నకర్మలను లోకసంగ్రహార్థమయి చేయువాఁడు

§§ బ్రహ్మార్పణం బ్రహ్మహవి బ్రహ్మాగ్నౌ బ్రహ్మణా హుతమ్,
బ్రహ్మైవ తేన గంతవ్యం బ్రహ్మకర్మసమాధినా. ౨౪
దైవ మే వాపరే యజ్ఞం యోగినః పర్యుపాసతే,
బ్రహ్మాగ్నా వపరే యజ్ఞం యజ్ఞే నై వోపజుహ్వతి. ౨౫

[కర్మలయొక్క సమగ్రమగు ఫలము నుండి ముక్తుఁడగుచు తుదకు మోక్షము నొందును (గీతార. ప్ర. ౧౧. పు. ౪౩౬–౪౮౦ చూడు). ఈ బ్రహ్మార్పణ రూపమగు గొప్పయజ్ఞమే ముందుశ్లోకమున మొదట చెప్పఁబడినది. పిదప దీనికంటె తక్కువయోగ్యత గలిగిన గౌణయజ్ఞముల స్వరూపమును చెప్పి తిరిగి యిట్టిజ్ఞానయజ్ఞమే యన్నింటిలోను శ్రేష్ఠమని మొత్తముపై నీప్రకరణమునందలి ౩౩–వ శ్లోకమునం దుపసంహారము చేయఁబడినది.]

(౨౪) అర్పణము, అనఁగా హవనము అను క్రియా బ్రహ్మము, హవిస్సు, అనఁగా: అర్పింపఁబడు ద్రవ్య బ్రహ్మము, బ్రహ్మాగ్నియందు బ్రహ్మచే హోమము చేయఁబడినవి. కర్మ (అంతయు నీరీతిగ) బ్రహ్మమని దృఢమయినబుద్ధి గలవారు బ్రహ్మమునే పొందుదురు.

['అర్పణ' శబ్దమునకు ''అర్పించుటకు సాధనములు, అనఁగా: హోమపాత్రములు మొదలయినవి'' అని శాంకరభాష్యమునం దర్థము చెప్పఁబడినది; కాని యీ యర్థము కొంచెము క్లిష్టముగ నున్నది. దీనికంటె నర్పణ మనఁగా నిచ్చుట, లేక, హోమము చేయుట యను క్రియ యని యర్థము చేసికొనుట మిక్కిలి సులభము. బ్రహ్మార్పణ మనఁగ, నిష్కామబుద్ధితో యజ్ఞము చేయుట యని చెప్పఁబడినది. ఇప్పుడు దేవతల నుద్దేశించి, అనఁగా: కామ్యబుద్ధితో, చేయఁబడినయజ్ఞముల స్వరూపమును జెప్పుచున్నాఁడు—]

(౨౫) అనేకులు (కర్మ-) యోగులు (బ్రహ్మబుద్ధికి బదులు) దేవాదుల నుద్దేశించి యజ్ఞమును జేయుచున్నారు. మఱియు ననేకులు బ్రహ్మాగ్నియందు యజ్ఞములచేతనే యజ్ఞములను యజించుచున్నారు.

[పురుషసూక్తమునందు విరాడ్రూపియగు యజ్ఞపురుషుని దేవతలు యజ్ఞము చేసిరి. ''యజ్ఞేన యజ్ఞ మయజంత దేవాః'' అని చెప్పఁబడినది (ఋ.౧౦.౯౦.౧౬). ఈశ్లోకముయొక్క యుత్తరార్ధమున నున్న ''యజ్ఞం యజ్ఞే నోపజుహ్వతి'' యనువాక్యము ఋగ్వేదమునందున్న ''యజ్ఞేన యజ్ఞ మయజంత'' అనుపదములతో సమానార్థములుగ యోజింపఁబడి

శ్రోత్రాదీ నింద్రియా ణ్యన్యే సంయమాగ్నిషు జుహ్వతి,
శబ్దాదీ న్విషయా నన్య ఇంద్రియాగ్నిషు జుహ్వతి. ౨౬
సర్వా ణీంద్రియకర్మాణి ప్రాణకర్మాణి చాపరే,
ఆత్మసంయమయోగాగ్నౌ జుహ్వతి జ్ఞానదీపితే. ౨౭

నటుల కాన్పించుచున్నవి. సృష్ట్యారంభమున ప్రవృత్తమగు నీయజ్ఞమునందు హవనము చేయఁబడిన విరాడ్రూపమగు పశువును, యజ్ఞము చేసినదేవతలును నీబ్రహ్మరూపులుగనే యుండవలయునని స్పష్టమగుచున్నది. సృష్టియందలి సర్వపదార్థమునందును బ్రహ్మ మెప్పుడును నిండియే యున్నందున నిష్కామబుద్ధితో సర్వవ్యవహారములను చేయునప్పుడు బ్రహ్మముచేతనే బ్రహ్మముయొక్క యజ్ఞము తప్పక యగును గాన నిరువదినాల్గవశ్లోకమునందు చెప్పఁబడినవిషయమే తత్త్వదృష్టిచే నిజమయినది. బుద్ధిమాత్ర మట్లుండవలయునని యిందలిసారాంశము. పురుషసూక్తము ననుసరించి గీతలయందీయొకశ్లోకమే చెప్పఁబడలేదు. పదియవయధ్యాయమునందును (౧౦.౪౨)పు సూక్తము ననుసరించియే చెప్పఁబడినది. ఇంతవఱకును దేవతలను నుద్దేశించి చేయఁబడినయజ్ఞము చెప్పఁబడినది. ఇప్పుడు అగ్ని, హవిస్సు మొదలుగాఁ గలశబ్దములకు లాక్షణికార్థమును స్వీకరించి ప్రాణాయామము మొదలుగా గల్గినపాతంజలయోగమునందున్న క్రియ గాని తపస్సు గాని చేయుటయు నొకవిధమగు యజ్ఞమెట్లగునో చెప్పుచున్నాఁడు—]

(౨౬) కొందఱు శ్రోత్రము మొదలయిన యింద్రియములను సంయమరూపమగు నగ్నిహోత్రమునందు హోమము చేయుచున్నారు. మఱికొంద ఱింద్రియరూపమగు నగ్నిహోత్రమున (ఇంద్రియములయొక్క) శబ్దము మొదలగు విషయములను హోమము చేయుచున్నారు. (౨౭) మఱికొంద ఱింద్రియములయొక్కయు ప్రాణములయొక్కయు కర్మల నన్నింటిని (అనఁగా: వ్యాపారములను) జ్ఞానముచే ప్రజ్వలిత మయిన యాత్మసంయమనరూపమగు యోగాగ్నిహోత్రమునందు హోమము చేయుచున్నారు.

[రెండుమూఁడు విధములగు గౌణయజ్ఞములు పైశ్లోకమునందు చెప్పఁబడినవి. (౧) ఇంద్రియముల సంయమించుట, అనఁగా: వానిని యోగ్యమగు కట్టుబాటులోపల వ్యవహరింపఁజేయుట; (౨) ఇంద్రియములయొక్క విషయములను, అనఁగా: ఉపభోగయోగ్యములగు పదార్థములను,

అన్నివిధముల వదలి యింద్రియముల బొత్తిగఁ జంపివేయుట; (౩) ఇంద్రియములయొక్క వ్యాపారమునే కాక ప్రాణములయొక్క వ్యాపారమును సైతము బంధించి, అనఁగా: పూర్ణమగు సమాధిలోఁ బ్రవేశించి, కేవల మాత్మానందమందె నిమగ్నుఁడగుట. ఇప్పుడు వీని యజ్ఞముతో పోల్తు మేని మొదటిదానియం దింద్రియములకుఁ గలుగఁ జేసినకట్టుఁబాటునది (సంయమనము) యగ్ని యగును. కారణ మేమన: దృష్టాంతముచే నీకట్టుఁబాటుకు లోఁబడినవానిని దానియందు దానిని హోమము చేయుట యని చెప్పవచ్చును. ఇట్లే రెండవదానియందు సాక్షాత్తుగా నింద్రియములును, మూఁడవదానియం దింద్రియములు, ప్రాణములు నను రెండును హోమము చేయఁదగినద్రవ్యములును, నాత్మసంయమన మనునది యగ్నియు నగుచున్నవి. ఇదియునుం గాక, యొక ప్రాణాయామమునే చేయువార లనేకులు గలరు. వారిసంగతి యిరువదితొమ్మిదవశ్లోకమునందు చెప్పఁబడినది. యజ్ఞశబ్దమునకు ద్రవ్యాత్మకమగు యజ్ఞమను మొదటియర్థమును లక్షణచేత వ్యాపింపఁజేసి, తపస్సు, సన్న్యాసము, సమాధి, ప్రాణాయామము మొదలగు భగవత్ప్రాప్తిసాధనములగు సర్వసాధనములను యజ్ఞశబ్దార్థమునందె చేర్చుట యనుకల్పన భగవద్గీతలయందె క్రొత్తగాఁ జేయఁబడినది కాదు. మనుస్మృతియందలి నాల్గవయధ్యాయమునందు గృహస్థాశ్రమమును వర్ణించుచు మొదట ఋషియజ్ఞము, దేవయజ్ఞము, భూతయజ్ఞము, మనుష్యయజ్ఞము, పితృయజ్ఞము ననెడు స్మార్తములగు పంచయజ్ఞములను గృహస్థుఁడగువాఁ డెవ్వఁడును వదలిపెట్టఁగూడదని చెప్పిన పిదప వీనిబదులుగఁ గొందఱు "ఇంద్రియములయందు వాక్కును, వాక్కునందు ప్రాణమును, హోమము చేయుచున్నారు," అనియు "తుదకు జ్ఞానయజ్ఞముచేత సైతము పరమేశ్వరునియజ్ఞము చేయుచున్నారు" అనియు చెప్పఁబడినది (మను. ౪.౨౧-౨౪ చూడు). ఇతిహాసదృష్టిచే విచారించితిమేని యింద్రుఁడు, వరుణుఁడు మొదలుగాఁ గలదేవతల నుద్దేశించి చేయఁబడు శ్రౌతగ్రంథములయందు చెప్పఁబడిన ద్రవ్యమయములగు యజ్ఞములు తక్కువయోగ్యత గలవి యనియు, పాతంజలయోగముచేతఁ గాని సన్న్యాసముచేతఁ గాని, యాధ్యాత్మికజ్ఞానముచేతఁగాని, పరమేశ్వరునిపొందుట యనుమార్గ మత్యధికముగ ప్రచారములోనికి వచ్చినప్పుడు యజ్ఞశబ్దార్థమును వ్యాపకము చేసికొని దానియందె లక్షణావృత్తిమూల

ద్రవ్యయజ్ఞా స్తపోయజ్ఞా యోగయజ్ఞా స్తథాఽపరే,
స్వాధ్యాయజ్ఞానయజ్ఞాశ్చ యతయః సంశితవ్రతాః. ౨౮
అపానే జుహ్వతి ప్రాణం ప్రాణే ఽపానం తథాఽపరే,
ప్రాణాపానగతీ రుద్ధ్వా ప్రాణాయామపరాయణాః. ౨౯

మున మోక్షోపాయములనన్నింటిని చేర్చుట యారంభమై యుండునని యూ తోఁచును. పూర్వమందు ధర్మమనుశబ్దమున రూఢమగు 'యజ్ఞ' శబ్దము నే పిమ్మట 'ధర్మమార్గ'మను నర్థమున ప్రయోగించుటయే దీనికి కారణము. ఏది యెటులున్నను గీతలకంటె పూర్వమునందుఁగాని, లేక, గీతలకాలము నందుఁగాని యీకల్పన సర్వసామాన్యముగ నుండుట మాత్రము మనుస్మృతి యందున్న వివేచననుబట్టి స్పష్టమగుచున్నది.]

(౨౮) ఇట్లు తీక్ష్ణముగ వ్రతాచరణ చేయుయతులు (అనఁగా: సంయమన శీలు రగుపురుషులు) ఒకరు ద్రవ్యరూపయజ్ఞమును, మఱియొకరు తపోరూప యజ్ఞమును, ఇంకొకరు యోగరూపమగు యజ్ఞమును, ఇంకొక్కరు స్వాధ్యాయ రూపమగు యజ్ఞమును, అనఁగా: నిత్యమును స్వకర్మానుష్ఠానరూపమునగు యజ్ఞ మును, ఇతరులు జ్ఞానరూపమగు యజ్ఞమును చేయుచున్నారు. (౨౯) ప్రాణాయా మమునందు తత్పరు లగుచు ప్రాణాపానములరెంటియొక్క గతులను నిరోధించి కొందఱు ప్రాణవాయువు నపానమునందును, కొంద ఱపానవాయువును ప్రాణ వాయువునందును హోమము చేయుచున్నారు.

[పాతంజలయోగానుసారముగ ప్రాణాయామము చేయుటయు నొక విధమగు యజ్ఞమే యని తాత్పర్యము. ఈ పాతంజలయోగరూపమగు యజ్ఞము ౨౯-వ శ్లోకమున చెప్పఁబడినది. "యోగరూపమగు యజ్ఞము" అను ౨౮-వ శ్లోకమున నున్న పదమునకు కర్మయోగరూపమగు యజ్ఞమని యర్థము కావించికొనవలయును. ప్రాణాయామశబ్దమునందున్న ప్రాణశబ్ద మునకు శ్వాసము ఉచ్ఛ్వాసము ననుక్రియ లని యర్థము; కాని ప్రాణ మనియు, అపాన మనియు భేదముగ చెప్పినపుడు ప్రాణ మనఁగాఁ బైకిఁ బోవు(ఉచ్ఛ్వాస)వాయు వనియు, అపాన మనఁగ లోపలికిఁ బోవు శ్వాస మనియు నర్థ మని యెఱుంగవలయును (వే. సూ. శాం. భా. ౨. ౪. ౧౨ మఱియు ఛాందోగ్య. శాం. భా. ౧. ౩. ౩ చూడుము). ప్రాణము నపానము ననుశబ్దములకీయర్థ మెప్పుడును వాడుకలో నున్నయర్థముకంటె నిచ్ఛా వేఱుగ నున్నదని గుర్తించుకొనవలయును. ఈ యర్థమున నపాన

అపరే నియతాహారాః ప్రాణాన్ ప్రాణేషు
సర్వే ఽప్యేతే యజ్ఞవిదో యజ్ఞక్షపిత
యజ్ఞశిష్టామృతభుజో యాంతి బ్రహ్మ
నాయం లోకో ఽస్త్యయజ్ఞస్య కు

మందు, అనఁగా లోని కీడ్చుకొను మేమన: దృష్టాంత (అనఁగా: ఉచ్ఛ్వాసమును) హోమము దాని సెహోమము ప్రాణాయామ మగును. ప్రాణమునియందు సాక్షాత్తుగా నిం యా ప్రాణాయామము రేచక మనఁబడును. ప్రాణములు నను నిరోధింపఁబడు నేని యా ప్రాణాయామమే కుంభక మనునది రెండునుగాక వ్యానము, ఉదానము, సమానము ననుమూఁడు మిగిలియున్నవి. వీనిలో వ్యాన మనునది ప్రాణాపానముల సంధిస్థాన సుండునది గాన, ధనుస్సు లాగుట, బరువు నెత్తుట మొదలగునూపిరిని లాగి బలాత్కారముగ చేయవలసినపనులు చేయునప్పు డది వ్యక్తమగును. (ఛాం. ౧. ౩. ౫). మరణసమయమునందు వెలువడి పోవునదియే ఉదాన వాయువు (ప్రశ్న. ౩. ౭). మఱియు సమాన వాయు వన్నరసమును శరీర మంతటను వ్యాపింపఁజేయును (ప్రశ్న. ౩. ౫), అని యీవాయువుల స్వరూపము వేదాంతశాస్త్రమునందు సామాన్యముగఁ జెప్పఁబడుచున్నది; కాని కొన్ని స్థలములలో నీపైఁ జెప్పఁబడినదానికంటె భిన్నమగు నర్థ మును చెప్పవలయును. ఉదాహరణము—మహాభారతమునందు వనపర్వము నందలి ౨౧౨-వ యధ్యాయమునందు ప్రాణాదివాయువులకు వేర్వేఱు లక్షణములు సెప్పఁబడినవి. ప్రాణ మనునది శిరస్సునందుండునదియు, అపాన మనఁగ క్రిందికి సర్దుకొనువాయు వనియు నక్కడ చెప్పఁబడి నది (ప్రశ్న. ౩. ౫. మఱియు మైత్ర్యు. ౭. ౯ చూడుము). వీనిలో నేవాయువును నిరోధించుచున్నారో యావాయువును నితరవాయువు నందు హోమ మగునని యీశ్లోకమునఁ జెప్పఁబడినదానికిఁ దాత్పర్యము].

(౩౦) అనేకు లాహారమును నియమించుకొని ప్రాణములనే ప్రాణముల యందు హోమము చేయుచున్నారు. వీరందఱును యజ్ఞములచే క్షీణపాపులును, యజ్ఞవేత్తలును, (౩౧). (మఱియు) అమృతాశనులు, అనఁగా: యజ్ఞమును చేయఁగా

ద్రవ్యయజ్ఞభుజించువారు నగుటచే సనాతనమగు బ్రహ్మమును బొందు స్వాధ్యాయయజ్ఞాది కిహలోకమే సిద్ధము కానేరదు. ఓకురు శ్రేష్ఠ! అపానే జుహ్వతి ను?

ప్రాణాపానగతీ రుద్ధియజ్ఞము చేయుట మనుజునకు *ముఖ్యకర్తవ్యమై మున మోక్షోపాయముల నన్నిటినవి కావనియు, ప్రాణాయామము చేసినను, తోఁచును. పూర్వమందు ధర్మసేవము చేసినను, పశుయజ్ఞమును చేసినను, పిమ్మట 'ధర్మమార్గ'మను నర్థమును గాని హోమము చేసినను, నైవే ఏది యెటులున్నను గీతలక్షణము గాఁగలిగిన పంచగృహయజ్ఞములను చేసినను నందుఁగాని యిట్లు చేసినచో నవి యన్నియు వ్యాపకమగు నర్థముచే యజ్ఞ యందున్నగునవియు నిందలి సారాంశము; కాని యజ్ఞశేషమును భక్షించు విషయమున మీమాంసకులచేఁజెప్పఁబడినసిద్ధాంతము వీనిలోఁ బ్రతియజ్ఞము నకును సంబంధించినదే యుండును. వీనిలో "యజ్ఞార్థమై చేయఁబడినకర్మలు బంధకములు గా"వను నియమము ముఖ్యమయినది. ఆవిషయము పూర్వమందు ఇరువదిమూఁడవశ్లోకమునందు చెప్పఁబడినది (గీ. ౩. ౯ మీఁద టీకను జూడుము). ప్రతిగృహస్థుఁడును పంచమహాయజ్ఞములను చేసి యతిథులు మొదలగువారు భుజించినపిదప తనభార్యయు తానును భుజింప వలసిన దనునది రెండవనియమము. ఇట్లు ప్రవర్తించినచో గృహస్థాశ్రమము సఫలమయి సద్గతిప్రద మగును. "విఘసం భుక్తశేషం తు యజ్ఞశేష మథామృతమ్," (మను. ౩.౨౮౫)—అతిథి మొదలగువారు భుజింపఁగా మిగిలినపదార్థము విఘస మనియు, యజ్ఞముచేయఁగా మిగిలినది యమృత మనియు చెప్పఁబడినది. ప్రతిగృహస్థుఁడును నిత్యమును విఘసాశిగ నుండవలయు నని మనుస్మృతియందును నితరస్మృతులయందును జెప్పఁబడినది (గీ. ౩. ౧౩. మఱియు గీ. ర. పు. ౪౦౧ చూడు). సామాన్యగృహయజ్ఞములకు సంబంధించుసిద్ధాంతమే పైన చెప్పినయన్ని విధములగు యజ్ఞములకును సంబంధించు ననియు, యజ్ఞార్థమై చేయఁబడినకర్మ యేదియు బంధకము కాకపోవుటయే కాక యాకర్మలలో నవశిష్టములగు కర్మలు స్వీయోపయోగమునకై చేయఁబడినను బంధకములు కావనియు భగవంతుఁ డిప్పుడు చెప్పుచున్నాఁడు (గీతా. ర. ప్ర. ౧౨. పు. ౨౩౩ చూడు). "యజ్ఞములు లేనిది యిహలోకము సైతము సిద్ధము కాదు"

ఏవం బహువిధా యజ్ఞా వితతా బ్రహ్మణో ముఖే,
కర్మజా న్విద్ధి తాన్ సర్వాన్ ఏవం జ్ఞాత్వా విమోక్ష్యసే.౩౨

అను చివరనున్న వాక్యము సారవత్తరమైనదియు, గొప్పదియు నై యున్నది. "యజ్ఞము లేనిచో వాన గురియదు. వర్షము గురియనియెడల నిహలోక యాత్ర యుం జరుగదు," అని మాత్రమే దాని యర్థము కాదు. ఇంక నేమన:—'యజ్ఞ'శబ్దమునకు వ్యాపకార్థమును చేసికొని తమకిష్టమగు నేవిషయము నయినను ప్రతిమనుజుండును వదలినంగాని యందఱకును సమానమగు స్నేహము గలిగి జగత్తుయొక్క వ్యవహారము చక్కగ జరుగదను సామాజికతత్త్వమును దానియం దొకవిధముగం జేరియున్నది. "ప్రతి మనుజుండును తనస్వాతంత్ర్యమున వదలుకొనినంగాని యితరులకు సమానముగ స్వాతంత్ర్యము గలుగదు," అని పాశ్చాత్త్యులగు సామాజిక శాస్త్రకారులచే చెప్పంబడినసిద్ధాంత మీతత్త్వమున కొకయుదాహరణము. ఈవిషయమును గీతయందలి పరిభాషానుసారముగ చెప్పవలసినచో "ప్రతి మనుజుండును తనస్వాతంత్ర్యమును కొంచెము కొంచె మయినను యజ్ఞము చేసినంగాని యిహలోకమందున్నవ్యవహారము చక్కగ జరుగదు" అని చెప్పవలయును. ఇట్లు వ్యాపకమును విస్తృతము నగునర్థముచే యజ్ఞ మను నదియే సమస్తసమాజరచనకును బునాది యని యెఱింగినపిదప, విధివిహితమను తలంపున నీయజ్ఞమును చేయుట ప్రతిమనుజుండును నభ్యసించినంగాని సమాజవ్యవస్థ బాగుగ నుండనేరదని వేఱుగం జెప్పనక్కఱలేదు.]

(౩౨) ఈరీతిగ ననేకవిధములగు యజ్ఞములు బ్రహ్మముఖమునుండియే వెలువడినవి. అవన్నియు కర్మలవలన వెలువడిన వని తెలిసికొనుము. నీవు దీనిని తెలిసికొంటివేని ముక్తుండ వగుదువు.

[జ్యోతిష్టోమము మొదలుగం గల్గిన ద్రవ్యమయములగు శ్రౌతయజ్ఞముల నగ్నియందు హోమము చేయుచున్నారు; మఱియు నగ్నిహోత్రుండు దేవతలకు ముఖమయినందున నీయజ్ఞము లాయాదేవతలకుం జేరునని యాయా శాస్త్రములయందుం జెప్పంబడినవి; కాని దేవతలకు ముఖమగు నగ్నిహోత్రమునందు హోమము చేయందగినవి పైనచెప్పంబడిన గౌణయజ్ఞములు కామిచే నీగౌణయజ్ఞములచే శ్రేయఃప్రాప్తి యెట్లులగునని యొకవేళ సందేహము గలిగినచో, దానిని బోంగొట్టుకొనునిమిత్తమై యీయజ్ఞము

శ్రేయాన్ ద్రవ్యమయా ద్యజ్ఞాత్ జ్ఞానయజ్ఞః పరంతప,
సర్వం కర్మాఖిలం పార్థ జ్ఞానే పరిసమాప్యతే.   33

సాక్షాత్తుగ బ్రహ్మయొక్క ముఖమునందె పుట్టినదని యిప్పుడు చెప్పఁబడినది. మీమాంసకులయొక్క సంకుచితార్థము నేకాక యజ్ఞవిధియొక్క వ్యాపక మగుస్వరూపమును సైతము తెలిసికొన్నవానియొక్క బుద్ధి సంకుచితము కాదు. కావున బ్రహ్మస్వరూపమును సైతము తెలిసికొనుట కతఁడధికారి యగునని రెండవచరణమునకు భావార్థము. ఇప్పు డీయన్నియజ్ఞములలోను శ్రేష్ఠమైనదానిని చెప్పుచున్నాఁడు—]

(33) ఓపరంతపా! ద్రవ్యమయమగు యజ్ఞముకంటె జ్ఞానమయమగు యజ్ఞము శ్రేష్ఠమైనది. కారణ మేమన: ఓపార్థా! అన్నివిధముల నన్నియజ్ఞములకును జ్ఞానమునందే పర్యవసానము.

[ఈ 'జ్ఞానయజ్ఞ' మనుశబ్దము గీతలయందు పైన రెండుస్థలములయందు ప్రయోగింపఁబడినది (గీ. ౯. ౧౫. మఱియు ౧౮. ౭౦). తాను చేయు ద్రవ్యమయ మైనయజ్ఞమును పరమేశ్వరప్రీత్యర్థమై చేయుచున్నాఁడు. పరమేశ్వరునియొక్క ప్రాప్తి యాతనిస్వరూపజ్ఞానము కలిగినఁగాని కలుగదు. కాన పరమేశ్వరస్వరూపము నెఱింగి, యాజ్ఞానమునకుఁ దగునటుల ప్రవర్తించుటయే పరమేశ్వరప్రాప్తి కలిగించుకొనుటకు సాధనమనియు, ఇదియే జ్ఞానయజ్ఞ మనియు చెప్పుచున్నారు. ఈయజ్ఞము మానసమును, బుద్ధిసాధ్యము నయినదియు కావున ద్రవ్యయజ్ఞముకంటె దీనియోగ్యత గొప్పది యని యెఱుంగవలయును. జ్ఞానయజ్ఞమునందున్న యీజ్ఞానమే మోక్షశాస్త్రమునందు ముఖ్యమైనది కావున నీజ్ఞానముచేతనే సర్వకర్మలును నశించును. ఏమి యున్నను తుదకు పరమేశ్వరునిజ్ఞానము కలుగవలయును. జ్ఞానము లేనిచో మోక్షము సిద్ధింపదు, అని గీతయొక్క చరమసిద్ధాంతము. అయినను "కర్మ జ్ఞానమునందే పర్యవసానము నొందును" అనునీవచనమునకు జ్ఞానము కల్గినపిదప కర్మలను వదలివేయవలయునని యర్థము కాదని గీతారహస్యమునందలి ౧౦-౧౧ ప్రకరణములలో సవిస్తరముగఁ బ్రతిపాదింపఁబడినది. స్వప్రయోజనార్థమై కాకపోయినను, లోకసంగ్రహార్థమై కర్తవ్యము అనుతలంపుతో సర్వకర్మలను చేయుచునే యుండవలయును. మఱియు నవి జ్ఞానముతోడను సామ్యబుద్ధితోడను చేయఁ

§§ త ద్విద్ధి ప్రణిపాతేన పరిప్రశ్నేన సేవయా,
ఉపదేక్ష్యంతి తే జ్ఞానం జ్ఞానిన స్తత్త్వదర్శినః. ౩౪
యజ్ జ్ఞాత్వా న పున ర్మోహ మేవం యాస్యసి పాండవ,
యేన భూతా న్యశేషేణ ద్రక్ష్య స్యాత్మ న్యథో మయి. ౩౫
అపిచే దసి పాపేభ్యః సర్వేభ్యః పాపకృ త్తమః,
సర్వం జ్ఞానప్లవే నైవ వృజినం సంతరిష్యసి. ౩౬

బడినందున వానిపాపపుణ్యములు కర్తను బాధింపవు (చెప్పఁబోవు ౩౭-వ శ్లోకమును జూడుము). "ఈజ్ఞానయజ్ఞము మోక్షప్రద మగును. కాన యజ్ఞమును చేయుము; కాని దానిని జ్ఞానపూర్వమగునిష్కామబుద్ధితో చేయుము", అని గీత యందటను నుపదేశించుచున్నది.

(౩౪) అజ్ఞానము ప్రణిపాతముచేతను, ప్రశ్నచేతను, సేవచేతను తత్త్వవేత్తలగు జ్ఞానులు నీ కుపదేశింతు రనువిషయమును జ్ఞప్తియందుంచుకొనుము. (౩౫) ఓ పాండవా! ఏజ్ఞానము గలుగుటచే నన్ని భూతములు నీలో నుండునవిగను, నాయందుండునవిగను నీకుఁ గాన్పించునో, యాజ్ఞానము గల్గినపిదప నీ కిట్టి మోహ మెన్నటికిని గలుగదు.

[''సర్వభూతములు నీయందును నీవు సర్వభూతములయందును'' అని ముందు చెప్పఁబోవు సర్వభూతాత్మైక్యజ్ఞానమె యక్కడ చెప్పఁబడినది. ఆత్మయు, భగవంతుఁడు నను నీరెండును మొట్టమొదట నేకరూపముగనె యుండెను గాన, నాత్మయందు సర్వభూతములును చేరు నని చెప్పుటచేతనే భగవంతునియందు సైతము సర్వభూతములు నున్నవని తాత్పర్యమగును. కాన నాత్మయు (తాను), ఇతరభూతములును, భగవంతుఁడు నను త్రివిధమగు భేద ముండనేరదు. కావుననే భాగవతపురాణమునందు భగవద్భక్తులలక్షణములం జెప్పునపుడు "సర్వభూతములు భగవంతునియందును, తనయందును జూచువాఁడు భాగవతోత్తముఁ డని యనవలయు''నని చెప్పఁబడినది (భాగ. ౧౧. ౨. ౪౫). ఈగొప్ప నీతితత్త్వము గీతారహస్యమునందలి పండ్రెండవప్రకరణమునను (పు. ౫౩౯-౫౫౦) భక్తిదృష్టిచే పదమూఁడవప్రకరణమునను (పు. ౫౯౩) మిక్కిలి స్పష్టముగ నిరూపింపఁబడినది.]

(౩౬) పాపాత్ములందఱికంటెను మిక్కిలి పాపాత్ముఁడ వయినప్పటికిని,

యథైధాంసి సమిద్ధోఽగ్ని ర్భస్మసా త్కురుతేఽర్జున,
జ్ఞానాగ్నిః సర్వకర్మాణి భస్మసా త్కురుతే తథా.   ౩౭
§§ న హి జ్ఞానేన సదృశం పవిత్ర మిహ విద్యతే,
త త్స్వయం యోగసంసిద్ధః కాలే నాత్మని విందతి.   ౩౮
శ్రద్ధావాన్ లభతే జ్ఞానం తత్పరః సంయతేంద్రియః,
జ్ఞానం లబ్ధ్వా పరాం శాంతి మచిరే ణాధిగచ్ఛతి.   ౩౯
అజ్ఞ శ్చాశ్రద్దధానశ్చ సంశయాత్మా వినశ్యతి,
నాయం లోకోఽస్తి న పరో న సుఖం సంశయాత్మనః.   ౪౦

ఈజ్ఞాననౌకచేత సర్వపాపములన్ను దాటఁగలవు.(౩౭) ప్రజ్వలించిన నగ్నిహోత్రము కఱ్ఱల నన్నింటిని భస్మముచేయునట్టుల, ఈజ్ఞానరూపమగు నగ్నిహోత్రము సర్వకర్మలయొక్క (శుభాశుభము లను బంధనములను)భస్మము చేయును.

[జ్ఞానియొక్క లక్షణములు చెప్పఁబడినవి. ఈజ్ఞాన మేయుపాయముచేత సంపాదింపవలయునో—దానిని చెప్పుచున్నాఁడు]

(౩౮) జ్ఞానమువలె పవిత్రమైనది యీలోకమునందు నిజముగ మఱియొకటి లేనేలేదు. అజ్ఞానకాలమున(కర్మ)యోగము సిద్ధించినవాఁడు కాలక్రమమున స్వయముగ తనయందు సంపాదించుకొనును.

[౩౭-వ శ్లోకమునందు'కర్మ'శబ్దమునకు కర్మలవలన బంధన మని యర్థము. (గీ. ౪. ౧౯ చూడు). తనయొక్క తెలివిచే నారంభింపఁబడిన నిష్కామ కర్మలచే జ్ఞానమును సంపాదించుకొనుట యనునది జ్ఞానము గలుగుటకు ముఖ్యము, లేక, బుద్ధిగమ్య మైనమార్గము; కాని స్వయముగ తమబుద్ధిచే నీరీతిగ జ్ఞానము సంపాదింపలేనివారికొఱకు శ్రద్ధ యనెడి మఱియొక మార్గము నిప్పుడు చెప్పుచున్నాఁడు—]

(౩౯) ఈజ్ఞానము శ్రద్ధావంతుఁడును నింద్రియసంయమనమును చేసికొనిన వాఁడును వానియందే తత్పరుఁడును నైనవానికే కలుగును. మఱియు జ్ఞానమును సంపాదించుకొనునేని వెంటనే యతనికి పరమశాంతి కలుగును.

[బుద్ధిచే ప్రాప్తమగు జ్ఞానమును, శాంతియు శ్రద్ధచే సైతము గల్గునని సారాంశము (గీ. ౧౩. ౨౫. చూడు). అయినను ఎవనికి బుద్ధియు శ్రద్ధయు లేవో, వాఁడు—]

(౪౦) కాని, జ్ఞానమును, శ్రద్ధయు లేక సంశయమును నొందుచున్నాఁడు

§§ యోగసన్న్యస్తకర్మాణం జ్ఞానసంఛిన్నసంశయమ్,
ఆత్మవంతం న కర్మాణి నిబధ్నంతి ధనంజయ. ౪౧
తస్మా దజ్ఞానసంభూతం హృత్స్థం జ్ఞానాసినాత్మనః,
ఛిత్త్వైనం సంశయం యోగ మాతిష్ఠోత్తిష్ఠ భారత. ౪౨

నాశము నొందును. సంశయము నొందువారి కిహలోకమును, పరలోకమును లేవు. సుఖమును లేదు.

[జ్ఞానప్రాప్తికి స్వీయమగు బుద్ధియు, శ్రద్ధయు నను రెండుమార్గములు చెప్పఁబడినవి. ఇప్పుడు జ్ఞానముయొక్కయు, కర్మయోగముయొక్కయు నుపయోగమే వేఱుగఁ జెప్పి యన్నివిషయముల నుపసంహారము చేయుచున్నాఁడు—]

(౪౧) ఓధనంజయా! (కర్మ-) యోగము నాశ్రయించి కర్మలను, అనఁగా: కర్మబంధనములను వదలుకొని, జ్ఞానముచే విడఁగొట్టఁబడినసంశయములు గల యాత్మజ్ఞానిని కర్మలు బంధింపనేరవు. (౪౨) కావున నీహృదయమందున్న యజ్ఞానమూలమునఁ గలిగిన యీసంశయమును జ్ఞానరూపమగుకత్తితో నఱకివైచి (కర్మ-) యోగము నాశ్రయింపుము. ఓభారతా! (యుద్ధమునకు) నిలువఁబడుము.

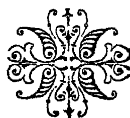
[ఈశావాస్యోపనిషత్తునందు విద్యావిద్యలయొక్క వేఱగునుపయోగమును జెప్పి రెంటిని వదలివేయక యాచరింపవలయునని చెప్పఁబడినటులే (ఈశ. ౧౧; గీతార. ప్ర. ౧౧. పు. ౪౯౩ చూడు) గీతలయందలి యీరెండు శ్లోకములయందును జ్ఞానముయొక్కయు (కర్మ) యోగముయొక్కయు నుపయోగమును వేఱుగఁ జెప్పి వానియొక్క, అనఁగా: జ్ఞానముయొక్కయు యోగముయొక్కయు, సముచ్చయముచే కర్మలను చేయుమని యర్జునున కుపదేశించెను. నిష్కామబుద్ధియోగముచే కర్మలు చేయఁబడునేని కర్మబంధములు విడిపోవును గాన, నవి మోక్షప్రతిబంధకములు కానేరవనియు, జ్ఞానము గల్గుటవలన మనస్సునందలి సంశయములు నశించుటచే మోక్షము కల్గుననియు నీరెండుశ్లోకములకును వేర్వేఱగు నుపయోగములు కాన, ఒకకర్మనే కాని, లేక, యొకజ్ఞానమునే కాని స్వీకరింపక జ్ఞానకర్మసముచ్చయాత్మకమగు కర్మయోగము నాశ్రయించి యుద్ధమును చేయుమని తుద కుపదేశించెను. యోగము నాశ్రయించి యుద్ధమునకు నిలువఁబడి, యుండవలసియుండుటచే యోగశబ్దమున కిచ్చో 'కర్మ

ఇతి శ్రీమద్భగవద్గీతాసు ఉపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం యోగశాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే జ్ఞానకర్మసన్న్యాసయోగో నామ చతుర్థోఽధ్యాయః. ౪.

: యోగ' మనునర్థమే యావశ్యక మని గీతారహస్యము ప్ర. ౩. పు. ౬౦లో నిరూపింపఁబడినది. జ్ఞానముయొక్కయు, యోగముయొక్కయు సముచ్చయమే "జ్ఞానయోగవ్యవస్థితిః" అను పదముచే ముందు (గీ. ౧౬. ౧.) దైవీ సంపత్తియొక్క లక్షణములయందు మరల చెప్పఁబడును.

ఈరీతిగ భగవంతునిచే గానము చేయఁబడిన (చెప్పఁబడిన) యుపనిషత్తుల యందు బ్రహ్మవిద్యాంతర్గతమైన యోగ—అనఁగా: కర్మయోగ—శాస్త్రమందల్లి శ్రీకృష్ణార్జునుల సంవాదమునందున్న జ్ఞానకర్మసన్న్యాసయోగ మనుపేరుగల నాల్గవయధ్యాయము సమాప్త మయినది.

['జ్ఞానకర్మసన్న్యాస' పదమునందున్న 'సన్న్యాస' శబ్దమునకు స్వరూపముచే 'కర్మత్యాగ' మర్థము కాదనియు, నిష్కామబుద్ధితో పరమేశ్వరుని యందు కర్మలను 'అర్పణము చేయుటయే' యర్థమనియు జ్ఞప్తియందుంచుకొనవలయును. అదియే స్పష్టముగ పదునెనిమిదవయధ్యాయముయొక్క యారంభమున చెప్పఁబడినది.]

పంచమోఽధ్యాయః.

అర్జున ఉవాచ.

సన్న్యాసం కర్మణాం కృష్ణ పున ర్యోగం చ శంససి,
య చ్ఛ్రేయ ఏతయో రేకం త న్మే బ్రూహి సునిశ్చితమ్. ౧

[చతుర్థాధ్యాయమునందలి సిద్ధాంతముమీఁద సన్న్యాసమార్గీయులు చేయఁదగినశంకను నర్జునునిచేత నడిగించి దానికి స్పష్టముగ సమాధానమును భగవంతుఁ డీయధ్యాయమునందు చెప్పుచున్నాఁడు. జ్ఞానమనునది సర్వకర్మలకును ఫలము గాన (౪. 33) జ్ఞానముచేతనే సర్వకర్మలును భస్మమగుటయు (౪.3౭), ద్రవ్యమయమగు యజ్ఞముకంటె జ్ఞానయజ్ఞమే శ్రేష్ఠమగుటయు (౪. 33) సత్యమయినచో, రెండవయధ్యాయమునందు "ధర్మ్యమగుయుద్ధమును జేయుటయే క్షత్రియునకు శ్రేయస్కరము," అని చెప్పెను (౨.3౧) కాన "నీవు కర్మయోగము నాశ్రయించి యుద్ధమునకు లెమ్ము." (౪. ౪౨) అని నాలవయధ్యాయమున నేలయుపసంహారము చేసెను? అను ప్రశ్నమునకు గీత యిట్లుత్తర మిచ్చుచున్నది.—సర్వ సంశయములును నశించి మోక్షము గల్గుటకు జ్ఞానముయొక్కయు, మోక్షము నిమిత్తము గాకపోయినను నెప్పుడు వదలుటకు సాధ్యము కాకపోవుటచే లోకసంగ్రహముకొఱకు కర్మలయొక్కయు, సముచ్చయ మెల్లప్పుడు నపేక్షింపఁబడుచునే యున్నది (౪. ౪౧). కర్మయోగము, సాంఖ్యము నను నీ రెండుమార్గములును శాస్త్రవిహితములే యైనచో బుద్ధిపూర్వకముగ వానిలో నొకటియగు సాంఖ్యమార్గము నవలంబించి కర్మత్యాగము నేల చేయఁగూడదు? అనుశంక దీనిపైఁ గల్గును. అనఁగా: ఈరెండుమార్గములలోను శ్రేష్ఠమైనదానిని సైతము పూర్ణముగ నిశ్చయింపవలయు నని తాత్పర్యము. అర్జునుని మనస్సునం దీశంక గల్గుటచే పూర్వమందు మూఁడవయధ్యాయ ప్రారంభమునం దడిగినటులె యిప్పుడును నడుగుచున్నాఁడు—]

(౧) అర్జునుఁ డడుగుచున్నాఁడు—ఓకృష్ణా! ఒకసారి సన్న్యాసమును

శ్రీభగవానువాచ.

సన్న్యాసః కర్మయోగశ్చ నిఃశ్రేయసకరావుభౌ,
తయోస్తు కర్మసన్న్యాసాత్ కర్మయోగో విశిష్యతే. ౧

మఱియొకసారి కర్మయోగమును (అనఁగా: కర్మలను చేయుచుండవలయు ననుమార్గమును) నుత్తమ మని చెప్పుచున్నావు; అయినను నీరెంటిలోను నిజముగ నేది శ్రేయమో, అనఁగా: మిక్కిలి ప్రశస్తమైనదో నిశ్చయముగ నాకుఁ జెప్పుము.
(౧) శ్రీ భగవంతుఁడు చెప్పుచున్నాఁడు— కర్మసన్న్యాసము, కర్మయోగము నను నీరెండుమార్గములు, లేక, నిష్ఠలు నిశ్శ్రేయసకరములే, అనఁగా: మోక్షమును లభింపఁజేయునవియే; కాని (అనఁగా: మోక్షదృష్టిచే రెండును సమానమైన యోగ్యతలు గలవి యైనను) యీ రెంటిలోను కర్మసన్న్యాసముకంటె కర్మయోగమే యధికమైనది.

[పైన చెప్పఁబడినశంకాసమాధానములు రెండును నిస్సందేహమ్ములుగను స్పష్టములుగ నున్నవి. మొదటిశ్లోకమునందున్న శ్రేయశ్శబ్దమునకు వ్యాకరణానుసారముగ నధికప్రశస్తము, మిక్కిలి మంచిది అని యర్థము కాన, రెండుమార్గములయందును గలతారతమ్యము విషయమై యర్జునుఁ డడిగినప్రశ్నకు 'కర్మయోగో విశిష్యతే'—కర్మయోగము గొప్పది—యని చెప్పఁబడినది. అయినను నీసిద్ధాంతము, జ్ఞానముకల్గినపిదప సర్వకర్మలను బొత్తిగ వదలివేయవలయు నను సాంఖ్యమార్గమున కిష్టము కానందున, స్పష్టముగఁ దెలియుచున్నయీప్రశ్నోత్తరములను ననేకులు వ్యర్థముగ గందరగోళము చేసిరి. అంత కలవరపఱచినను ప్రయోజనము లేకపోవుటవలన 'విశిష్యతే' (యోగ్యత, లేక, మహత్త్వము-విశేషము) అనుపదముచే భగవంతుఁడు కర్మయోగమును స్తుతి చేసెను. కాన నది యర్థవాదము, అనఁగా: స్తోత్రము చేయుటకు మాత్రమే యట్లు చెప్పఁబడినది అనియు, భగవంతునియొక్క నిజమగునభిప్రాయ మది కాదనియు చెప్పుకొని, యేదియో యొకవిధముగ సమాధానపడిరి. జ్ఞానము కల్గినపిదప కర్మ లక్కఱలేదని భగవంతుని యభిప్రాయమైనచో, "ఈ రెంటిలోను సన్న్యాసము శ్రేష్ఠము" అని యర్జునునకు భగవంతుఁడు చెప్పలేఁడా? కాని యట్లు చేయక "కర్మలు చేయుటయు, కర్మలను వదలివేయుటయు నను నీరెండుమార్గములును మోక్షప్రదములే" యని రెండవశ్లోకముయొక్క

మొదటిచరణమునందు చెప్పి, పిదప 'తు' అనఁగా 'కాని' అనుపదము నుపయోగించి 'తయోః' అనఁగా నీరెండుమార్గములలోను కర్మను వదలు మార్గముకంటె, కర్మ చేయుట యనుపక్షమే మిక్కిలి ప్రశస్తము (శ్రేయము), అని భగవంతుఁడు నిస్సందేహముగ విధించియుండుటచే, సాధనావస్థయందు జ్ఞానప్రాప్త్యర్థమై చేయఁదగిననిష్కామకర్మలే, పిదప సిద్ధావస్థయందు సైతము లోకసంగ్రహార్థమై జ్ఞాని యామరణాంతము కర్తవ్యములనుతలంపున నాచరింపవలయు ననుమతమే భగవంతున కిష్టమని పూర్ణముగ సిద్ధమగుచున్నది. గీతయందలి మూఁడవయధ్యాయమున నీవిషయమే చెప్పఁబడినది (గీ. 3.౭). అచ్చో సైతము 'విశిష్యతే' యనుపదమే తర్వాతి శ్లోకమున, అనఁగా: గీత. 3. ౮ యందు "అకర్మకంటె కర్మశ్రేష్ఠ" మనియు మరల స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడినది. ఉపనిషత్తులలో ననేకస్థలములయందు (బృ.౪. ౪.౨౨) జ్ఞానులు లోకైషణ పుత్రైషణాదులను చెందక భిక్ష మెత్తుకొనుచు తిరుగుచున్నారని చెప్పఁబడిన దనుమాట నిజమే; కాని జ్ఞానము కలిగినతర్వాత నీ యొక్క మార్గమే యనియు, మఱియొక మార్గము లేదనియు నుపనిషత్తులలోఁ జెప్పఁబడలేదు; కాన పైనచెప్పిన యుపనిషద్వాక్యములతో మాత్రమే గీతల కేకవాక్యతఁ జేయుట యుక్తము కాదు. ఉపనిషత్తులయందు చెప్పఁబడిన యీసన్న్యాసమార్గము మోక్షప్రదము కాదని గీతలు చెప్పుట లేదు. కాన, కర్మయోగము, సన్న్యాసము ననునీరెండుమార్గములును మోక్షప్రదములైనను, అనఁగా: మోక్షదృష్టిచే రెండింటియొక్క ఫలమొక్కటియే యైనను, జగత్తుయొక్క వ్యవహారమును విచారించుచు, జ్ఞానము కలిగిన తర్వాత సైతము నిష్కామబుద్ధితో కర్మలు చేయుచుండవలయు ననుమార్గమే మిక్కిలి ప్రశస్తము, లేక, శ్రేష్ఠ మగు నని గీతలయొక్క సిద్ధాంతము. నేను చేసిన యీయర్థమును గీతలకు టీకలు వ్రాసినవా రనేకు లొప్పుకొనరు. వారు కర్మయోగము గౌణమని సిద్ధాంతీకరించిరి; కాని యీయర్థము సరళమైనది కాదని నామతము. గీతారహస్యమునందలి పదునొకండవప్రకరణమునందు (ముఖ్యముగ పృ.౪౧౯-౪౨౯) దీనికి కారణము సవిస్తరముగ వివేచింపఁబడినది. గ్రంథవిస్తరభీతిచే నిచ్చో మరలఁ జెప్పలేదు. రెంటిలోను మిక్కిలి ప్రశస్తమగు మార్గ మెద్దియో చెప్పినపిదప వ్యవహారమునందు జనుల కీ

జ్ఞేయః స నిత్యసన్న్యాసీ యో న ద్వేష్టి న కాంక్షతి,
నిర్ద్వంద్వో హి మహాబాహో సుఖం బంధాత్ప్రముచ్యతే. ౩
సాంఖ్యయోగౌ పృథగ్బాలాః ప్రవదంతి న పండితాః,
ఏకమప్యాస్థితస్సమ్యగుభయోర్విందతే ఫలమ్. ౪
యత్సాంఖ్యైః ప్రాప్యతే స్థానం తద్యోగైరపి గమ్యతే,
ఏకం సాంఖ్యం చ యోగం చ యః పశ్యతి స పశ్యతి. ౫
సన్న్యాసస్తు మహాబాహో దుఃఖమాప్తుమయోగతః,
యోగయుక్తో మునిర్బ్రహ్మ న చిరేణాధిగచ్ఛతి. ౬

[రెండుమార్గములను భిన్నములుగఁ గాన్పించినను యథార్థముగ నివి వేఱైనవి కావని యిప్పుడు నిరూపించుచున్నాఁడు.—]

(౩) ఎవఁడు (దేనిని) ద్వేషింపఁడో, మఱియు (దేనిని) కోరఁడో వాఁడు (కర్మ చేయుచున్నను) నిత్యసన్న్యాసియే యని తెలిసికొనవలయును. కారణ మేమనఁ: ఓమహాబాహూ! అర్జునా! ఎవఁడు (సుఖదుఃఖాది) ద్వంద్వములనుండి ముక్తుఁడగునో, వాఁడనాయాసముగనె (కర్మలయొక్క యన్ని) బంధములనుండియు ముక్తుఁడగును. (౪) సాంఖ్యము (కర్మసన్న్యాసము), యోగము (కర్మయోగము) నను నీరెండును వేఱైనవి యని మూర్ఖులు చెప్పుదురు. పండితు లట్లు చెప్పరు. ఈరెంటిలో నేమార్గమునకైనను బాగుగఁ బ్రవర్తించినచో రెంటియొక్క ఫలమును లభించును. (౫) ఏ(మోక్ష-) స్థానమును సాంఖ్యులు చెందుదురో యాస్థానమునే యోగులు, అనఁగా: కర్మయోగులు సైతము చెందుదురు. సాంఖ్యము, యోగము నను నవి వేఱుకావని తెలిసికొనినవాఁడే నిజమగు తత్త్వము నెఱింగినవాఁ డని చెప్పవలయును. (౬) ఓమహాబాహూ! (కర్మ) సన్న్యాసమును గైకొన్నను యోగము వినాగా, అనఁగా: కర్మ లేకయే మోక్షము సిద్ధించుట దుర్లభము. ఏముని కర్మయోగయుక్తుఁడగునో యతఁడు బ్రహ్మము నొందుటకు నాలస్య ముండదు.

[సాంఖ్యమార్గముచే లభించు మోక్షమె కర్మయోగముచేత, అనఁగా: కర్మలను వదలివేయక పోవుటచేత నెట్లు లభించునదియు నేడవయధ్యాయము మొదలు పదునేడవయధ్యాయముపర్యంతము సవిస్తరముగ నిరూపింపఁబడినది. మోక్షదృష్టిచే రెంటియందును భేద మేమియు లేనందున, అనాదిగ, నాచరణలో నున్న యీ రెండుమార్గములయందు నున్న

§§ యోగయుక్తో విశుద్ధాత్మా విజితాత్మా జితేంద్రియః,
సర్వభూతాత్మభూతాత్మా కుర్వన్నపి న లిప్యతే. ౭
నైవ కించిత్కరోమీతి యుక్తో మన్యేత తత్త్వవిత్,
పశ్యఞ్శృణ్వన్స్పృశఞ్జిఘ్రన్నశ్నన్గచ్ఛన్స్వపఞ్శ్వసన్. ౮
ప్రలపన్విసృజన్గృహ్ణన్నున్మిషన్నిమిషన్నపి,
ఇంద్రియాణీంద్రియార్థేషు వర్తంత ఇతి ధారయన్. ౯

భేదమును విస్తారముగ కల్పించి దానివిషయమై వివాదము చేయుచుండుట యోగ్యము కాదు. మఱియు ముందును నీయుక్తివాదమే తఱుచుగఁ జెప్పఁబడినది (గీ. ౫. ౨. మఱియు ౧౮. ౧, ౨ మీఁదనున్న నాటీకను జూడుము). "ఏకం సాంఖ్యం చ యోగం చ యః పశ్యతి స పశ్యతి," అనుశ్లోకమే కొంచెము శబ్దభేదముతో మహాభారతమున రెండుసారులు చెప్పఁబడినది (శాం. ౩౦౫. ౧౯; ౩౧౬. ౪). సన్న్యాసమార్గమునందు జ్ఞానము ప్రధానముగ నంగీకరింపఁబడినను, కర్మ చేసిననే కాని యాజ్ఞానము సిద్ధింపదు; మఱియు కర్మమార్గమునందు కర్మలు చేయుచున్నను నవి జ్ఞానపూర్వకము లగుటచే బ్రహ్మప్రాప్తికి ప్రతిబంధకములు గావు (గీ. ౫. ౨.); కాన రెండుమార్గములు వేఱుగ నున్నవని కలహము పెట్టనేల ? కర్మలు చేయుటయే బంధక మనునెడల నాయాక్షేపము సైతము నిష్కామకర్మకు తగుల దని యిప్పుడు చెప్పుచున్నాఁడు.—]

(౭) యోగయుక్తుఁడును, శుద్ధమైనయంతఃకరణము గలవాఁడును, తన మనస్సును నింద్రియములను జయించినవాఁడును, సర్వభూతములయందున్న యాత్మయె తనయాత్మ యనుకొనువాఁడును నగుపురుషుఁడు సర్వకర్మలను జేయుచున్నను కర్మలయొక్క పాపపుణ్యములనుండి యలిప్తుఁడుగ నుండును. (౮) యోగయుక్తుఁడును తత్త్వవేత్తయు నగుపురుషుఁడు "నేనేమియు చేయుట లేదు" అని యనుకొనవలయును; మఱియు చూచుచు, వినుచు, స్పృశించుచు, ఆఘ్రాణించు[illegible] భుజించుచు, సంచరించుచు, నిద్రించుచు, శ్వాసోచ్ఛ్వాసములను [illegible] (౯) సంభాషించుచు, విసర్జించుచు, గ్రహించుచు, నేత్ర[illegible] ...ఎడుచుచు మూసికొనుచు నుండియు నింద్రియములు(మాత్రము)తమతమ[illegible] విశే...ముల తెలుచుచు ...ు విషయములయందు ప్రవర్తించుచున్న వనుకొనుచు (మెలఁగవలయును).

బ్రహ్మణ్యాధాయ కర్మాణి సంగం త్యక్త్వా కరోతి యః,
లిప్యతే న స పాపేన పద్మపత్ర మివాంభసా. ౧౦
కాయేన మనసా బుద్ధ్యా కేవలై రింద్రియై రపి,
యోగినః కర్మ కుర్వంతి సంగం త్యక్త్వాత్మశుద్ధయే. ౧౧

[చివరశ్లోకములు రెండును కలసి యొక్క వాక్యమే. వానియందు చెప్పఁబడినకర్మ లన్నియు నాయా యింద్రియములయొక్క వ్యాపారములు. ఉదాహరణము.—విసర్జించుట గుదమార్గముయొక్కయు, కైకొనుట హస్తముయొక్కయు, కన్నులు త్రిప్పుట ప్రాణవాయువుయొక్కయు, చూచుట నేత్రముయొక్కయు వ్యాపారములు. "నే నేమియు చేయుట లేదు," అను వాక్యమున కింద్రియములను వానియిష్టానుసారముగఁ బ్రవర్తింపఁ జేయుట యనునర్థము కాదు. ఇఁక నేమన: 'నేను' అను నహంకారబుద్ధి వదలిపోవునేని యచేతనములగు నింద్రియములు స్వయముగనే చేతు పని చేయ నేర వనియు, స్వాధీనములుగనే యుండుననియు నర్థము. మనుజుఁడు జ్ఞాని యయినను శ్వాసోచ్ఛ్వాసములు మొదలుగాఁగల్గిన యింద్రియ వ్యాపారములను నింద్రియములు చేయుచునే యుండునని సారాంశము. వేయేల? క్షణమాత్రము జీవించియుండుట కర్మయే యగును. అటులయిన సన్న్యాసమార్గీయుఁడైనజ్ఞాని కర్మలను వదలివేయుచున్నాఁడనియు, కర్మయోగి చేయుచున్నాఁ డనియు భేద మెక్కడ నుండును? ఇరువురును కర్మలు చేయుచుండుటయే సంభవించును. కాని యహంకారయుక్త మగునాసక్తి వదలిపోవునేని యాకర్మలు బంధకములు కానందున నాసక్తిని వదలివేయుట యనునదియే వీనియందున్న ముఖ్యమగు విషయము. దానినే యిప్పుడు నిరూపించుచున్నాఁడు—]

(౧౦) బ్రహ్మార్పణము చేసి యాసక్తిశూన్యముగ కర్మలను జేయువానికి పద్మపత్రమునకు నీరంటుకొననట్లు పాప మంటుకొనదు. (౧౧) కాన కర్మయోగి (నేను చేయుచున్నా నను నహంకారబుద్ధిని వదలి) శరీరమాత్రముతోను, మనస్సుమాత్రముతోను, బుద్ధిమాత్రముతోను, ఇంద్రియమాత్రముతోను నాసక్తిని వదలి యాత్మశుద్ధ్యర్థమయి కర్మలను చేయుచునే యుండును.

[కాయికము, వాచికము, మానసికము మొదలుగాఁగల్గిన కర్మయొక్క భేదము ననుసరించి శరీరము, మనస్సు, బుద్ధి యనుశబ్దము లీశ్లోకమునందుఁ

యుక్తః కర్మఫలం త్యక్త్వా శాంతి మాప్నోతి నైష్ఠికీమ్,
అయుక్తః కామకారేణ ఫలే సక్తో నిబధ్యతే. ౧౨
సర్వకర్మాణి మనసా సన్న్యస్యాస్తే సుఖం వశీ,
నవద్వారే పురే దేహీ నైవ కుర్వన్న కారయన్. ౧౩

చెప్పఁబడినవి. మూలములో, 'కేవలైః' అనువిశేషణము 'ఇంద్రియైః' అను శబ్దమునకు వెనుకనున్నను, అది శరీరమునకును, మనస్సునకును, బుద్ధికిని సైత మన్వయించును (గీ. ౪. ౨౧. చూడు). కాన భాషాంతరము చేయునపు డది శరీరశబ్దమునకువలెనే యితరశబ్దములకును వెనుకఁ జెప్పఁబడినది. పైన ౮-వ, ౯-వ శ్లోకములయందు చెప్పఁబడిన ట్లహంకారబుద్ధియందును, ఫలాశయందును నాసక్తి వదలి యొకకాయికములు, వాచికములు, మానసికములును మాత్రమే యగుకర్మలను చేసినను కర్తకు వానిదోషము తగులదని యర్థము. గీత. ౩. ౨౭; ౧౩. ౨౯ మఱియు ౧౮. ౧౬ చూడుము. అహంకారమును వదలినచో నొనర్చు కర్మలన్నియు నింద్రియసంబంధములు మాత్రమే యగును. మఱియు మనస్సు మొదలగు నింద్రియము లన్నియు ప్రకృతియొక్క వికారములే యైనందున నిట్టికర్మలయొక్క బంధనము కర్త కుండ దనునీయర్థము నిప్పుడు శాస్త్రానుసారముగ సిద్ధము చేయుచున్నాఁడు—]

(౧౨) యుక్తుఁ డగువాఁడు, అనఁగా: యోగయుక్తుఁ డగువాఁడు, కర్మఫలములను వదలివేసినందున తుదకు పూర్ణమగు శాంతిని పొందును; మఱియు అయుక్తుఁడగువాఁడు, అనఁగా : యోగయుక్తుఁడు కానివాఁడు, కామముయొక్క వాసనచే, అనఁగా సంబంధముచే, ఫలాశయందు సక్తుఁడైనందున (పుణ్యాపాపములచే) బంధింపఁబడును. (౧౩) సర్వకర్మలను మనస్సుచే (సాక్షాత్తుగఁ గాదు) సన్న్యసించిన జితేంద్రియుఁడగు దేహధారి (పురుషుఁడు) తొమ్మిదిద్వారములు గల్గిన యీ(దేహరూపమగు)నగరమునం దేమియు చేయకయు, నేమియు చేయింపకయు సుఖముగ నుండును.

[అనఁగా : జ్ఞాని ఆత్మ యనునది యకర్తయనియు, ఈనాట్యమంతయు ప్రకృతిసంబంధమే యనియు నెఱుంగును గాన స్వస్థుఁడుగ,లేక, యుదాసీనుఁడుగ నుండును (గీ. ౧౩. ౨౦ మఱియు ౧౮. ౫౯ చూడు). రెండు నేత్రములు, రెండుచెవులు, రెండునాసారంధ్రములు, నోరు, మూత్రేం

§§ న కర్తృత్వం న కర్మాణి లోకస్య సృజతి ప్రభుః,
న కర్మఫలసంయోగం స్వభావస్తు ప్రవర్తతే ౧౪
నాదత్తే కస్యచిత్పాపం న చైవ సుకృతం విభుః,
అజ్ఞానేనావృతం జ్ఞానం తేన ముహ్యంతి జంతవః. ౧౫

ద్రియము, మతేంద్రియము ననునవి శరీరముయొక్క తొమ్మిది ద్వారములని యెఱుంగవలయును. అది యట్లుండె నిమ్ము; కర్మయోగి కర్మలను చేసినను యుక్తుఁడెట్లగు ననువిషయమున నధ్యాత్మదృష్టితో సమాధానమునే చెప్పుచున్నాఁడు—]

(౧౪) ప్రభువు, అనఁగా నాత్మ, లేక, పరమేశ్వరుఁడు లోకుల కర్తృత్వమును గాని, కర్మలను గాని, కర్మఫలముల సంబంధమును గాని, నిర్మింపఁడు. స్వభావము, అనఁగా ప్రకృతియే (సమస్తమును) చేయుచున్నది. (౧౫) విభువు, అనఁగా సర్వవ్యాపి యగు నాత్మ, లేక, పరమేశ్వరుఁడు ఎవరియొక్కయు పాపమునుగాని, పుణ్యమును గాని పొందఁడు. జ్ఞాన మజ్ఞానమను ముసుఁగుచే నావరింపఁబడినందున (అనఁగా మాయచే) ప్రాణి మోహము నొందుచున్నాఁడు.

[ఈరెండు శ్లోకములయందు నున్న విషయము మూలభూత మగు సాంఖ్యశాస్త్రమందలి సిద్ధాంతము(గీతారహస్య. పు. ౨౧౯, ౨.౨౦, ౨౨౧ చూడుము). వేదాంతులయొక్క మతమునందు ఆత్మయన పరమేశ్వరుఁడే కాన, నాత్మ యకర్త యనువిషయమును వేదాంతులు పరమేశ్వరునకును సంబంధింపఁజేయుచున్నారు. సాంఖ్యులు, ప్రకృతియు-పురుషుఁడు నను రెండుతత్త్వములు గలవని చెప్పి కర్తృత్వమంతయు ప్రకృతిసంబంధమైనదే యనియు నాత్మ యుదాసీనుఁ డనియు చెప్పుదురు; కాని, వేదాంతులు వారికంటె కొంచెము మెక్కువగ నాలోచించి యీరెంటికి మూలభూతుఁడగువాఁ డొక నిర్గుణుఁ డగు పరమేశ్వరుఁ డనియు, అతఁడు సాంఖ్యులయొక్క యాత్మవలె నుదాసీనుఁడును నకర్త యనియు, కర్తృత్వమంతయు మాయయందే (అనఁగా : ప్రకృతియందే) యుండు ననియుఁ జెప్పుదురు (గీతార. పు. ౩౭౭). అజ్ఞానమూలమున సామాన్యమనుజుల కీవిషయము తెలియనేరదు; కాని, కర్మయోగి కర్తృత్వాకర్తృత్వసంబంధమగు నీభేదమును తెలిసికొన్నవాఁడగుటచే కర్మలు చేసినను నలిప్తుఁడుగనే యుండు నని యిప్పుడు చెప్పుచున్నాఁడు.—]

§§ జ్ఞానేన తు తదజ్ఞానం యేషాం నాశిత మాత్మనః,
తేషా మాదిత్యవ జ్ఞానం ప్రకాశయతి తత్పరమ్. ౧౬

తద్బుద్ధయ స్తదాత్మాన స్తన్నిష్ఠా స్తత్పరాయణాః,
గచ్ఛం త్యపునరావృత్తిం జ్ఞాననిర్ధూతకల్మషాః. ౧౭

§§ విద్యావినయసంపన్నే బ్రాహ్మణే గవి హస్తిని,
శుని చైవ శ్వపాకే చ పండితాః సమదర్శినః. ౧౮

(౧౬) కాని యజ్ఞానమును స్వీయమగు జ్ఞానముచేఁ బోఁగొట్టుకొనినవారి జ్ఞానము సూర్యునివలె పరమార్థతత్త్వమును ప్రకాశింపఁజేయుచున్నది. (౧౭) మఱియు నాపరమార్థతత్త్వమందే బుద్ధి లీనమై యంతఃకరణము దానియందే రమించుటంజేసి తన్నిష్ఠులు తత్పరాయణులు నగువారియొక్క పాపము జ్ఞానముచే నిశ్శేషముగ దగ్ధ మగును. అట్టివారికి పునర్జన్మము లేదు.

[ఇట్లుజ్ఞానము నశించినకర్మయోగులయొక్క (సన్న్యాసులయొక్క గాదు) జీవన్ముక్తి యనెడి యవస్థ నిప్పు డధికముగ వర్ణించుచున్నాఁడు—]

(౧౮) పండితులగు (జ్ఞానులగు) వారియొక్క దృష్టి విద్యావినయయుక్తుఁడగు బ్రాహ్మణునియందును, గోవునందును, ఏనుఁగునందును, కుక్కయందును, చండాలునందును సమానముగనే యుండును. (౧౯) ఈరీతిగ సామ్యావస్థయందు స్థిరమైన మనస్సుగలవారీజన్మమందే మృత్యులోకమును జయించుచున్నారు. కారణమేమన: బ్రహ్మము నిర్దోషము సమమును కాన (సామ్యబుద్ధిచే) నీపురుషుఁడు (ఎప్పుడును) బ్రహ్మమందే యుండును, అనఁగా: అక్కడనే బ్రహ్మభూతుఁడై యుండును.

[ఆత్మస్వరూపుఁడగు పరమేశ్వరుఁ డకర్త యనియు, వ్యవహార మంతయు ప్రకృతియే చేయు ననియు తెలిసికొనినవాఁడు 'బ్రహ్మసంస్థుఁ' డగును. అతనికి మోక్షము గలుగును.—"బ్రహ్మసంస్థో ఽమృతత్వ మేతి" (ఛాం. ౨. ౨౩. ౧)—అని యుపనిషత్తులలో నైతము చెప్పఁబడినది. అయినను నీయవస్థయందును కర్మలు వదలవని గీతయొక్క యభిప్రాయమని పైనున్న ౧, ౧౨ శ్లోకములం బట్టి స్పష్టమగును. ఛాందోగ్యోపనిషత్తునందున్న వాక్యమునకు శంకరాచార్యులవారు సన్న్యాసపరముగ నర్థమును జేసిరి. దానికి మూలభూత మగునుపనిషత్తునందున్న పూర్వాపర

ఇహైవ తైర్జిత స్సర్గో యేషాం సామ్యే స్థితం మనః,
నిర్దోషం హి సమం బ్రహ్మ తస్మా ద్బ్రహ్మణి తే స్థితాః. ౧౯

న ప్రహృష్యేత్ప్రియంప్రాప్యనోద్విజేత్ప్రాప్యచాప్రియమ్,
స్థిరబుద్ధి రసమ్మూఢో బ్రహ్మవి ద్బ్రహ్మణి స్థితః. ౨౦

బాహ్యస్పర్శే ష్వసక్తాత్మా విందత్యాత్మని య త్సుఖమ్,
స బ్రహ్మయోగయుక్తాత్మా సుఖ మక్షయ మశ్నుతే. ౨౧

యే హి సంస్పర్శజా భోగా దుఃఖయోనయ ఏవ తే,
ఆద్యంతవంతః కౌంతేయ న తేషు రమతే బుధః. ౨౨

సందర్భమును జూచితిమేని బ్రహ్మసంస్థుఁడైనతర్వాత సైత మాశ్రమత్రయ కర్మలను చేయుట నుద్దేశించియే యీవాక్యము చెప్పఁబడి యుండవచ్చు నని తోఁచును. మఱియు నీయర్థమే యుపనిషత్తులయొక్క సమాప్తియందు స్పష్టముగ నిరూపింపఁబడినది (ఛాం. ౮. ౧౫. ౧ చూడు). బ్రహ్మజ్ఞానము గలిగినపిదప నీయవస్థ జీవించి యుండఁగనే ప్రాప్తమగుటచే దీనినే జీవన్ముక్తావస్థ యని చెప్పుచున్నారు (గీతార. ప్ర. ౧౦. పు. ౪౧౦ చూడు). ఇదియే యధ్యాత్మవిద్యకు పరమావధియై యున్నది. చిత్తవృత్తి నిరోధరూప మగుయోగసాధనముచే కలుగునట్టి యీయవస్థయే ముందు రాఁబోవునధ్యాయమునందు సవిస్తరముగఁ జెప్పఁబడినది. ఈయధ్యాయమునం దీయవస్థమాత్రమే విశేషముగ వర్ణింపఁబడినది.]

(౨౦) ప్రియము, అనఁగా ఇష్టమైన వస్తువు ప్రాప్తమైనపిదప నానందమును జెందఁగూడదు. మఱియు అప్రియము ప్రాప్తమయినప్పుడు ఖేదము నొందఁగూడదు. (ఇట్టి) స్థిరమైనబుద్ధి గల్గి మోహమును జెందని పురుషుఁడే బ్రహ్మవేత్త యనియు, బ్రహ్మమందు స్థితుఁ డనియు (చెప్పవలయును). (౨౧) బాహ్యపదార్థములతో (ఇంద్రియములకుఁ గల్గు) సంయోగమునందు, అనఁగా: విషయోపభోగమునందు, ఆసక్తము గాని మనస్సు గలవానికే యాత్మయందున్న సుఖము లభించును. (౨౨) బాహ్యపదార్థములయొక్క సంయోగముచేతనే కలుగు భోగములను నాదియు నంతమును కలిగినవి దుఃఖములకే కారణములగును. ఓకౌంతేయా!

శక్నో తీహైవ యః సోఢుం ప్రాక్శరీరవిమోక్షణాత్,
కామక్రోధోద్భవం వేగం స యుక్తః స సుఖీ నరః ౨౩
§§ యోఽన్తఃసుఖోఽన్తరారామస్తథాఽన్తర్జ్యోతిరేవ యః,
స యోగీ బ్రహ్మనిర్వాణం బ్రహ్మభూతోఽధిగచ్ఛతి. ౨౪
లభంతే బ్రహ్మనిర్వాణ మృషయః క్షీణకల్మషాః,
ఛిన్నద్వైధా యతాత్మానః సర్వభూతహితే రతాః. ౨౫
కామక్రోధవియుక్తానాం యతీనాం యతచేతసామ్,

వానియందు బుద్ధిమంతుఁడు తత్పరుఁడు కాఁడు. (౨౩) శరీరమును విడిచిపెట్టు వఱకును, అనఁగా: ఆమరణాంతమును కామక్రోధములచేఁ గలుగు వేగము నిహలోకమునందే సహించుటకు (ఇంద్రియసంయమనముచే) సమర్థుఁడగువాఁడే యుక్తుఁడును (నిజమైన) సుఖియు నగును.

[గీతలయందలి రెండవయధ్యాయమునందలి సుఖదుఃఖములను నీవు సహించుకొనవలయునని భగవంతుఁడు సెప్పిన విషయమే (గీ. ౨. ౧౪.) యిచ్చో విస్తృతముగ నిరూపింపఁబడినది. గీ. ౨. ౧౪-వ శ్లోకమునందు సుఖదుఃఖములకు 'ఆగమాపాయినః' అనునొక్క విశేషణము వేయఁబడినది. ఇక్కడ ౨౨-వ శ్లోకమున 'ఆద్యంతవంతః' అనువిశేషణము వేయఁబడినది. మాత్రాశబ్దమునకు బదులుగ నెవరిని యుక్తుఁడని చెప్పవలయునో దీనియందే చెప్పఁబడినది. సుఖదుఃఖములను వదలక సమబుద్ధితో సహించుట యనునదియే యుక్తము నిజమగులక్షణము. గీత. ౨. ౬౧ మీఁద టీకను జూడుము.]

(౨౪) ఇట్లు(బాహ్యములగు సుఖదుఃఖముల నపేక్షింపక) అంతఃకరణమునందే సుఖము ననుభవించువాఁడును, తనలో తానే యారామము నొందువాఁడును, అంతఃప్రకాశము నొందినవాఁడు నగు (కర్మ-) యోగి, బ్రహ్మరూపుఁడగును. అతనికే బ్రహ్మనిర్వాణము, అనఁగా: బ్రహ్మమందు కలిసికొనుట యను మోక్షము ప్రాప్త మగును. (౨౫) ఏఋషీశ్వరులకు ద్వంద్వబుద్ధి వదలినదో, అనఁగా: అన్నివస్తువులయందును నొకపరమేశ్వరుఁడే యున్నాఁ డనుతత్త్వము తెలిసినదో, యెవరిపాపములు నశించినవో, యెవ్వరాత్మసంయమనముచే సర్వభూతములకును హితము చేయుటయందు తత్పరులైరో, వారికి బ్రహ్మనిర్వాణరూప

అభితో బ్రహ్మనిర్వాణం వర్తతే విదితాత్మనామ్. ౨౬
స్పర్శాన్కృత్వా బహిర్బాహ్యాంశ్చక్షుశ్చైవాంతరే భ్రువోః,
ప్రాణాపానౌ సమౌ కృత్వా నాసాభ్యంతరచారిణౌ. ౨౭
యతేంద్రియమనోబుద్ధిర్మునిర్మోక్షపరాయణః,
విగతేచ్ఛాభయక్రోధో యస్సదా ముక్త ఏవ సః ౨౮
§§ భోక్తారం యజ్ఞతపసాం సర్వలోకమహేశ్వరమ్,

మగు మోక్షము లభించును. (౨౬) కామక్రోధరహితుఁడును, ఆత్మసంయమనము గలవాఁడును, ఆత్మజ్ఞానసంపన్నుఁడు నగుయతికి అభితః, అనగా: అంతటను, లేక, యెదుట నుంచినట్లు, అనఁగా : కూర్చున్నప్రదేశమునందే బ్రహ్మనిర్వాణరూపమగు మోక్షము లభించును. (౨౭) బాహ్యపదార్థములతో (ఇంద్రియముల యొక్క సుఖదుఃఖదములగు) సంయోగములను లక్ష్యము చేయక, దృష్టిని కనుబొమ్మల మధ్యనుండి, మఱియు ముక్కునుండి బయటికి వచ్చుచున్న ప్రాణమును, అపానమును సమానముగ చేసినట్టియు, (౨౮) ఇంద్రియములు, మనస్సు, బుద్ధి యను వానిని సంయమించినట్టియు, ఇచ్ఛ, భయము, క్రోధము నను వానిని విడిచినట్టియు, మోక్షపరాయణుఁ డగునట్టియు ముని యెప్పుడును ముక్తుఁ డనియే చెప్పవలయును.

[ఈవిషయము జీవన్ముక్తావస్థను సంబంధించినదని గీతారహస్యమునందలి తొమ్మిదవ (పు. ౩౧౩, ౩౪౧) మఱియు (పదియవ పు. ౪౧౧) ప్రకరణములయందును స్పష్టముగఁ గాన్పించును ; కాని యది సన్న్యాసమార్గము నవలంబించినపురుషునియవస్థ యని టీకాకారులు చెప్పినసంగతిమాత్రము మాకు సమ్మత మయినది కాదు. సన్న్యాసము, కర్మయోగము నను నీరెండు మార్గములయందును శాంతియొకవిధముగనే యుండు ననిమాత్రమే చెప్పుదుము; కాని యీవిషయము సన్న్యాసమార్గమునకే సంబంధించును, దానికి సంబంధింపదని చెప్పము; కాని యీయధ్యాయారంభమునందు కర్మయోగము శ్రేష్ఠ మని నిశ్చయింపఁబడినపిదప ౨౫-వ శ్లోకమునందు జ్ఞాని సర్వభూతములకు హితము చేయుటయందు ప్రత్యక్షముగ తత్పరుఁడై యుండునని చెప్పుటంబట్టి యిది యంతయు కర్మయోగి జీవన్ముక్తినిగుఱించి చెప్పఁబడినదే కాని సన్న్యాసినిగుఱించి చెప్పఁబడినది కాదని స్పష్టముగ

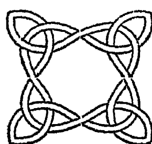
సుహృదం సర్వభూతానాం జ్ఞాత్వామాంశాంతిమృచ్ఛతి. ౨౯

ఇతి శ్రీమద్భగవద్గీతాసు ఉపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం యోగ
శాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే సన్న్యాసయోగోనామ
పంచమోఽధ్యాయః. ౫.

సిద్ధమగుచున్నది(గీ. ర. పు. ౫౧౪ చూడు).అది యట్లుండనిమ్ము; కర్మమార్గమునందు సైతము సర్వభూతాంతర్గతుఁడగు పరమేశ్వరుని తెలిసికొనుటయే పరమసాధ్యమగుటచే, భగవంతుఁడు తుదకు చెప్పిన దేమన—]

(౨౯) (సర్వ)యజ్ఞములకును తపస్సులకును ఫోక్తను, (స్వర్గము మొదలుగాఁగల) సర్వలోకములకును గొప్పయధిపతిని,సర్వభూతములకును స్నేహితుఁడను నైనట్టి నన్ను (ఈవిధమున) తెలిసికొనునేని శాంతి నొందుచున్నాఁడు.

ఈరీతిగ శ్రీభగవంతునిచే గానము చేయఁబడిన(చెప్పఁబడిన) యుపనిషత్తులయందు బ్రహ్మవిద్యాంతర్గతమైనయోగ-అనఁగా : కర్మయోగ—శాస్త్రమందలి శ్రీకృష్ణార్జునుల సంవాదమునందు సన్న్యాసయోగ మనుపేరు గల యయిదవ యధ్యాయము సమాప్తమయినది.

షష్ఠోఽధ్యాయః.

శ్రీ భగవానువాచ.

అనాశ్రితః కర్మఫలం కార్యం కర్మ కరోతి యః,

ఆఱవయధ్యాయము.

[మోక్షప్రాప్తికి జ్ఞానముదక్క మఱియొకటి యేమియు నవసరము లేకపోయినను లోకసంగ్రహ మనుదృష్టిచే జ్ఞాని జ్ఞానము గలిగినపిదప సైతము కర్మలు చేయవలయును; కాని యవి బంధకములు కాకుండు నిమిత్తమై ఫలాశను వదలివేయునట్టిసమబుద్ధితో వానిని చేయుటకే కర్మయోగ మని పేరనియు, కర్మసన్న్యాసమార్గముకంటె నిది మిక్కిలి శ్రేయస్కరమనియుమాత్రమే సిద్ధమైనది. అయినను నింతమాత్రముచే కర్మయోగము సంపూర్ణముగఁ బ్రతిపాదింపఁబడలేదు. మూఁడవయధ్యాయము నందే కామక్రోధముల వర్ణించుచు నీశత్రువులు మనుజునియొక్క యింద్రియములు, మనస్సు, బుద్ధి వీనియందు నివసించి యతనియొక్క జ్ఞానవిజ్ఞానములను నశింపఁజేయుచున్నారు. (3. 40) కాన నింద్రియనిగ్రహముచే వీనిని నీవు మొదట జయింపు మని భగవంతుఁ డర్జునునకు చెప్పెను. ఈయుపదేశము సంపూర్ణమగుటకై (1) ఇంద్రియనిగ్రహ మెట్లు చేయవలయునో, (2) జ్ఞానవిజ్ఞానము లన నేవియో స్పష్టీకరించుట యావశ్యకమై యున్నది; కాని నడుమనున్నయర్జునుని ప్రశ్నమును బట్టి కర్మసన్న్యాసము, కర్మయోగము ననునీరెంటియందును మిక్కిలి మంచి మార్గ మేదో దానిని చెప్పి యీరెండుమార్గములకు నైక్య మగునంతే నేక వాక్యతయును జేసి నిరూపింపఁబడినది. మఱియు కర్మలు వదలిపెట్టక పోయినను నవి నిస్సంగబుద్ధితో చేయఁబడుటచే బ్రహ్మనిర్వాణరూపమగు మోక్ష మెటుల ప్రాప్త మగుననునది మొదలుగాఁ గలవిషయములు ప్రతిపాదింపఁబడినవి. ఇపుడు కర్మయోగమునకు నవశ్యము సంబంధించు నీని

న సన్న్యాసీ చ యోగీ చ న నిరగ్ని ర్న చాక్రియః. ౧
యం సన్న్యాస మితి ప్రాహు ర్యోగం తం విద్ధి పాండవ,
న హ్యసన్న్య స్తసంకల్పో యోగీ భవతి కశ్చన. ౨

[సంగమగు, లేక, బ్రహ్మనిష్ఠమగు స్థితి, యేసాధనముచే సంపాదించుకొనుటకు శక్యమగునో దానిని నిరూపించుట కీయధ్యాయమారంభింపఁబడినది. అయినను నీనిరూపణముసైతము పాతంజలయోగమును స్వతంత్రముగ నుపదేశించుటకు చేయఁబడినది కాదని తెలిసికొనుటకై నిజమైన సన్న్యాసి, అనఁగ : ఫలాశను వదలి కర్మలు చేయువాఁడు గాని, కర్మలను వదలివైచువాఁడు కాఁడనియు తెలిసికొనవలయు ననునది (౫.౩) మొదలుగాఁగల పూర్వాధ్యాయమునందుఁ బ్రతిపాదింపఁబడినవిషయములే యిక్కడ ననువదింపఁబడుచున్నవి:—]

(౧) కర్మఫలము నాశ్రయింపక (అనఁగా: ఫలాశను మనస్సునందు స్థిరపడనీయక) ఎవఁడు (శాస్త్రానుసారముగ తనకు విహితమగు) కర్తవ్యకర్మల చేయుచున్నాఁడో యతనినే సన్న్యాసి యనియు, కర్మయోగి యనియును చెప్పవలయును. నిరగ్నిః, అఁనగా: అగ్నిహోత్రాదికర్మలను వదలివేయువాఁడుగాని, లేక, అక్రియుఁడు గాని, అనఁగా : ఏకర్మలను చేయక స్వస్థముగఁ గూర్చుండువాఁడు గాని (నిజమగు సన్న్యాసియు, కర్మయోగియు) కాఁడు. (౨) ఓపాండవా ! దేనిని సన్న్యాసమని చెప్పుచున్నారో అదియె (కర్మ-) యోగ మని తెలిసికొనుము. కారణ మేమన : సంకల్పమును, అనఁగా, కామ్యబుద్ధిరూపమగు ఫలాశను సన్న్యసించిన (త్యజించిన)ఁ గాని (కర్మ-) యోగి కానేరఁడు.

[పూర్వాధ్యాయమునందు "ఏకం సాంఖ్యం చ యోగం చ" (౫.౫) అనియు,"యోగము తప్ప వేఱుసన్న్యాసము లేదు"(౫.౬) అనియు,లేక "జ్ఞేయ స్స నిత్యసన్న్యాసీ" (౫. ౩) అనియు చెప్పఁబడినదానికే యిది యనువాదము. ముందు పదునెనిమిదవ యధ్యాయమునందును (౧౮. ౨) మొత్తముపై నున్నవిషయము నుపసంహరించుచు నీవిషయమే మరలఁ జెప్పఁబడినది. గృహస్థాశ్రమమునందు అగ్నిహోత్రము నుంచుకొని యజ్ఞయాగాదులను చేయవలసివచ్చును; కాని సన్న్యాసాశ్రమమునఁ బ్రవేశించినవారికి నట్లగ్నిహోత్రముల గాపాడుకొనవలసిన యవసరము లేదు. అతఁడు 'నిరగ్ని'గ నుండవలయును. మఱియు నరణ్యమున నుండి భిక్షాటనముచే పొట్టపోసికొనవలయును. ప్రాపంచికవ్యవహారములయందు

ఆరురుక్షోర్మునేర్యోగం కర్మ కారణముచ్యతే,
యోగారూఢస్య తస్యైవ శమః కారణముచ్యతే.   3

[ప్రవేశింపఁగూడదని, అని మనుస్మృతియందు చెప్పఁబడినది. (మను. ౬. ౪౩.౪౪.) మను మతముననే మొదటి శ్లోకమునందు చెప్పియుండుటచే నిరగ్నిగను, నిష్క్రియుఁడుగను నుండుట నిజమైన సన్న్యాసలక్షణము కాదని భగవంతుఁడు దానిపై యుక్తిని చెప్పుచున్నాఁడు. కామ్యబుద్ధిని, అనఁగా: ఫలాశను త్యజించుటయే నిజమైనసన్న్యాసము. సన్న్యాసము బుద్ధియందున్నది కాని యగ్నినిగాని, కర్మలను గాని వదలివేయుట యను బాహ్యక్రియలయందు లేదు. కాన ఫలాశను, అనఁగా: సంకల్పమును త్యజించి కర్తవ్యకర్మను చేయువానినే నిజమగు సన్న్యాసి యని చెప్ప వలయును. గీతయొక్క యీసిద్ధాంతము స్మృతికారుల సిద్ధాంతముకంటె వేఱుగ నున్నందున వారియొక్క స్మార్తమార్గముతో గీతకు నేకవాక్యత నెట్లు చేయవలయునో గీతారహస్యమునందలి పదునొకండవప్రకరణము నందు (పు. ౪౭౭-౪౭౩) స్పష్టముగ నిరూపింపఁబడినది. ఇట్లు నిజమైన సన్న్యాసి యెవరైనదియు చెప్పి జ్ఞానము గలుగక మునుపు, అనఁగా: సాధనావస్థయందు, చేయఁబడు కర్మలయందును, జ్ఞానము గలిగినపిదప, అనఁగా సిద్ధావస్థయందు ఫలాశను వదలి చేయఁబడు కర్మలయందును నున్న భేదమును చెప్పుచున్నాఁడు.—]

(3) (కర్మ-) యోగారూఢుఁడు కావలయునని యిచ్ఛయించుమునికి కర్మ యనునది (శమమునకు) కారణము, అనఁగా: సాధన మని చెప్పఁబడినది; మఱియు నాపురుషుఁడే యోగారూఢుఁ డగునేని, అనఁగా : పూర్ణుఁడైనయోగి యగునేని యతనికి శమమే (కర్మకు) కారణ మగునని చెప్పఁబడును.

[ఈశ్లోకమునకు టీకాకారులు వారియిష్టానుసారముగ నర్థము చేసిరి. శ్లోకముయొక్క పూర్వార్థమందున్న యోగశబ్దమునకు కర్మయోగమే యర్థమైనందున నది సిద్ధించుటకు కర్మయే కారణ మగు ననువిషయ మందఱకును సమ్మతమే, కాని "యోగారూఢుఁడైనపిదప నతనికి శమమే కారణ మగును," అనుదానికి టీకాకారులు సన్న్యాసపరముగ నర్థము చెప్పిరి. 'శమము' అనఁగా, కర్మయొక్క 'యుపశమము'; యోగసిద్ధు లయినవారు కర్మను వదలివేయవలయునని వారు చెప్పుదురు. కారణ మేమన: వారిమత

ములో కర్మయోగమనునది సన్న్యాసమునకు నంగము, అనఁగా: మొదటిసాధనమైయున్నది; కాని యీయర్థము సాంప్రదాయిక మగు నాగ్రహముచే చేయఁబడినది; కాని సత్యమయినది కాదు. కారణ మేమన: (౧) కర్మఫలమును గోరక, 'కర్తవ్యకర్మను' జేయు పురుషుఁడే నిజమగు యోగి, అనఁగా, యోగారూఢుఁ డగును. కర్మలను చేయనివాఁడు (అక్రియుఁడు) నిజమయిన యోగికాఁ డని యీయధ్యాయమునందలి ప్రథమశ్లోకమునందే భగవంతుఁడు చెప్పినచో మూఁడవశ్లోకమునందు యోగారూఢునకు కర్మయొక్క శమమును జేయవలయునని లేక, కర్మలను వదలివేయవలయునని భగవంతుఁడు చెప్పినాఁ డని చెప్పుట బొత్తిగ నన్యాయ్యముగ నుండును. శాంతి గలిగినపిదప యోగారూఢుఁడు కర్మ చేయఁగూడదని సన్న్యాసమార్గీయులమత మయినను గీతకు నీమతము సమ్మతము కానందున కర్మయోగి సిద్ధావస్థయందు సైతము యావజ్జీవము భగవంతునివలె నిష్కామ బుద్ధితో కర్మల నన్నింటిని కర్తవ్యము లనుతలంపున మాత్రము చేయుచునే యుండవలయు నని యనేక ప్రదేశములయందు స్పష్టముగ నుపదేశింపఁబడినది(గీ. ౨. ౭౧;౩. ౭ మఱియు౧౯;౪. ౧౯-౨౧;౫. ౭-౧౨;౧౨. ౧౨;౧౮. ౫౬, ౫౭; మఱియు గీతారహస్య. ప్ర. ౧౧ మఱి ౧౨ చూడు). (౨) రెండవ కారణమేమన: 'శమము' అనుశబ్దమునకు 'కర్మయొక్క శమము', అను నర్థ మెక్కడనుండి వచ్చినది? 'శమ'శబ్దము భగవద్గీతయందు మూఁడునాల్గు స్థలములయందు ప్రయోగింపఁబడినది. (గీ. ౧౦. ౪; ౧౮. ౪౨.) ఆస్థలములయందును, వ్యవహారమునందును దానికి 'మనశ్శాంతి' యని యర్థము కన్పట్టుచున్నది; కాని యీశ్లోకమునందె 'కర్మయొక్క శాంతి'యని యర్థమేల చేయవలయును? అనుశంకను నిరాకరించుటకై గీతలకు పైశాచభాష్యములో "యోగారూఢస్య తస్యైవ" యనుశ్లోకమునందలి "తస్యైవ" యను సర్వనామమును 'యోగారూఢ'శబ్దముతో నన్వయింపక, 'తస్య' అనుశబ్దము నపుంసకలింగశబ్దమునకు వచ్చిన షష్ఠీవిభక్తియని యనుకొని "తస్యైవ కర్మణ శ్శమః" (తస్య అనఁగా: పూర్వార్థమందు చెప్పఁబడిన కర్మయొక్క శమము) అని యర్థము చేయఁబడినది! కాని యీయన్వయము సరళమైనది కాదు. కారణ మేమన: యోగాభ్యాసము చేయునట్టి యేపురుషునియొక్క వర్ణన యీశ్లోకముయొక్క పూర్వార్థమందు చేయఁబడినదో యతనికే తర్వాత, అనఁగా: అభ్యాసము పూర్ణమైనపిదప, స్థిర

మగు స్థితిని చెప్పుటకై యుత్తరార్ధ మారంభింపఁబడిన దనువిషయమునయి సందేహ మేమియును లేదు. కాన 'తస్యైవ' అనుపదమునకు 'కర్మణః ఏవ' అనునర్థము చేయుటకు వీలుఁ లేదు. ఒకవేళ నట్లు చేసికొందుమేని దానిని 'శమ'పదముతో నన్వయింపక "కారణ ముచ్యతే" అనుపదముతో నన్వయించితి మేని "శమః యోగారూఢస్య తస్యైవ కర్మణః కారణ ముచ్యతే" అని యన్వయించుటచే దానికి "శమ మనునది యోగారూఢునియొక్క కర్మకే కారణ మగు"నని గీతయందు పొత్తముమీఁద నున్న యుపదేశము ననుసరించుటచే సరియైన యర్థము కుదురదు. (3) టీకాకారులయర్థము నొప్పుకొనకూడ దనుటకు మూఁడవ కారణ మేమన: సన్న్యాసమార్గానుసారముగ, యోగారూఢునకు తర్వాత కర్తవ్య మేమియును గుండ నేరదు, శమమునంతె యతనికర్మ లన్నియును పరిసమాప్తి యగు నను విషయము సత్యమయినచో 'యోగారూఢునకు శమము కారణమగు'ననువాక్యమందలి యీ'కారణ'శబ్దము బొత్తిగ నిరర్థకమగును. 'కారణశబ్ద' మెల్లపుడును నితరాపేక్ష గల్గినదే. 'కారణ' మనఁగనే దానికి 'కార్య' మేదియో యొకటి యుండవలయును. మఱియు సన్న్యాసమార్గానుసారముగ యోగారూఢునకు కర్మ యేమియును చేయవలసినదిగా నుండదు. శమము మోక్షమునకు సాధన మని చెప్పితి మేని యది సంబంధింపదు. కారణ మేమన: మోక్షమునకు జ్ఞానము సాధనము కాని శమము కాదు. మంచిది! శమము జ్ఞానప్రాప్తికి కారణము (సాధనము) అని చెప్పితిమేని యోగారూఢునిగుఱించియే, అనఁగా: పూర్ణావస్థ నొందినవానిగుఱించియే యిక్కడ జెప్పఁబడుచున్నది. గాన నతనికి జ్ఞానప్రాప్తికర్మ యనెడిసాధనముచే పూర్వము సందే యయి యుండవచ్చును. ఇఁక శమము దేనికి 'కారణ' మగును? అను ప్రశ్నకు సన్న్యాసమార్గీయులగు టీకాకారు లేవిధమైన సమాధానమును చెప్పుటకు వీలు లేదు; కాని వారియొక్క యీయర్థమును వదలి, విచారించితిమేని యుత్తరార్ధమున కర్థము చేయునపుడు పూర్వార్ధమందున్న 'కర్మ' పదము సాన్నిధ్యసామర్థ్యముచే సహజముగ మనస్సున స్ఫురించును; కాని యోగారూఢునకు స్వార్థము లేకపోయినను లోకసంగ్రహార్థ మగుకర్మ త్యాజ్యము కామిచే(గీ.3.౧౭-౧౯ చూడు)దానిని చేయుటకు'శమ'మనునది 'కారణము,అనఁగా:సాధన మని యర్థ మిప్పుడు నిష్పన్నమగుచున్నది."యుక్తః కర్మఫలం త్యక్త్వా శాంతి మాప్నోతి నైష్ఠికీమ్"(గీ.౫.౧౨)—యోగి

కర్మఫలమును త్యజించుటచే పూర్ణమగు శాంతి నొందును — అని పూర్వాధ్యాయమునందు చెప్పఁబడినవచనమును బట్టియు నీయర్థమే సిద్ధ మగుచున్నది. కారణ మేమన: దానియందు శాంతికి కర్మత్యాగముతో సంబంధము చెప్పక కేవలఫలాశను మాత్రము త్యజించుటతోనె చెప్పఁబడినది. అక్కడనే యోగిచే చేయఁబడుకర్మసన్న్యాసము 'మనసా' అనఁగా: మనస్సుచే చేయఁబడవలయును.(గీ. ౫. ౧౩)శరీరముతో, అనఁగా: ఇంద్రియములతో మాత్ర మతఁడు కర్మలను చేయుచుండవలయునని స్పష్ట మగుచున్నది.మామతమున నలంకారశాస్త్రమునం దన్యోన్యాలంకారమును చెప్పుచున్న ట్లర్థచమత్కృతి, లేక, సౌరస్యము ప్రస్తుతశ్లోకమునందు సాధింపఁబడినది. పూర్వార్ధమందు కర్మము 'శమము'నకు ఎప్పుడు కారణ మగునో చెప్పిన పిదప దానిని విపరీతముగ 'శమ' మనునది 'కర్మకు' నెప్పుడు కారణ మగునదియు, నుత్తరార్ధమందు చెప్పఁబడినది. మొదట సాధనావస్థయందు 'కర్మ' యేశమమునకు,అనఁగా:యోగసిద్ధికి కారణ మగునని భగవంతుఁడు సెప్పెను. అనఁగా: యథాశక్తి నిష్కామకర్మలను జేయుచుండుటచే చిత్తము శాంత మగుటయు, దానివలన తుదకు యోగసిద్ధి గల్గుటయు సంభవించును; కాని యోగి యోగారూఢుఁడయి సిద్ధావస్థకు చేరె నేని కర్మమునకును, శమమునకు నుండు కార్యకారణభావము మాఱును గాన, కర్మ శమమునకు కారణము కాదు. శమమే కర్మకుఁ గారణ మగును. అనఁగా:యోగారూఢుఁడు తనసర్వకర్మలను కర్తవ్యము లని ఫలాశను వదలి శాంతచిత్తముతోఁ జేయుచునే యుండు నని తాత్పర్యము. సిద్ధావస్థయందు కర్మలు వదలిపెట్టవలయు నని యీశ్లోకమునకు భావార్థము కాదనియు, 'కర్మ'మునకు 'శమ'మునకును మధ్య నున్న సాధనావస్థయందలి కార్యకారణభావమే సిద్ధావస్థయందు మాఱుననియు గీత చెప్పుచున్నదని యిందలిసారాంశము. (గీతా. ర. ప్ర. ౧౧. పు. ౪౪౩-౪౪౫ చూడు) కర్మయోగి తుదకు కర్మలను వదలి వేయవలయునని గీతయం దెక్కడను చెప్పఁబడలేదు. మఱియు గీతల కట్టి యుద్దేశము లేదు. కాన సందు దొరకినప్పుడెల్ల నేదో యొక సంబంధమును కల్పించుకొని,గీతలలో నున్న యొకానొకశ్లోకమునకు సన్న్యాసపరముగ నర్థముం జెప్పకూడదు. గీతార్థము ప్రస్తుతమునం దనేకులకు దుర్బోధముగ నుండుట కిదియే కారణము. యోగారూఢుఁడు కర్మలను చేయవలయు ననునర్థమే ముందుశ్లోకమును బట్టియు, వ్యాఖ్యానమును బట్టియు వ్యక్త మగుచున్నది.—]

యదా హి నేంద్రియార్థేషు న కర్మ స్వనుషజ్జతే,
సర్వసంకల్పసన్న్యాసీ యోగారూఢ స్తదోచ్యతే. ౪
§§ ఉద్ధరే దాత్మనాఽఽత్మానం నాత్మాన మవసాదయేత్,
ఆత్మైవ హ్యాత్మనో బంధు రాత్మైవ రిపు రాత్మనః. ౫
బంధు రాత్మాఽఽత్మన స్తస్య యే నాత్మైవాత్మనా జితః,
అనాత్మనస్తు శత్రుత్వే వర్తే తాత్మైవ శత్రువత్. ౬

(౪) కారణమేమన: ఎప్పుడింద్రియములకు (శబ్దస్పర్శాది)విషయములతోడను, కర్మలతోడను ననుషంగ ముండదో, యెప్పుడు సర్వసంకల్పములను,అనగా: కామ్యబుద్ధిరూపమగు ఫలాశను—(సాక్షాత్కర్మలను కాదు)సన్న్యాసము చేయునో యప్పు డతనిని యోగారూఢుం డని చెప్పుదురు.

[ఈశ్లోకము వెనుకటిశ్లోకముతో సంబంధించినదే యనియు, వేరే ల? ముందున్నమూడుశ్లోకములను సంబంధించియున్న దనియు సైతము చెప్ప వచ్చును. దీనినిబట్టి యోగారూఢుండు కర్మలను వదలివేయక ఫలాశను మాత్రమే కాని, కామ్యబుద్ధిమాత్రమే కాని వదలి, శాంతచిత్తముతో నిష్కామకర్మలను చేయుచునే యుండవలయునని గీతాభిప్రాయ మయి నట్లు స్పష్ట మగుచున్నది. 'సంకల్పముయొక్క సన్న్యాస' మనుశబ్దము పైన రెండవశ్లోకమునందు ప్రయోగింపఁబడియున్నది. కాన నచ్చే నున్న యర్థమునే యీశ్లోకమునందును గ్రహింపవలయును. ఫలాశాత్యాగరూప మగు సన్న్యాసము కర్మయోగమునందే చేరును. కాన ఫలాశను వదలి కర్మలను చేయువాఁడె నిజమయిన సన్న్యాసి యనియు, అనఁగా: యోగారూఢుఁడనియు చెప్పవలయును. ఇప్పుడిట్టి నిష్కామకర్మయోగము గాని, లేక, ఫలాశాసన్న్యాసముగాని సిద్ధమగుట యనువిషయము ప్రతి మనుజునకు స్వాధీనముగనే యున్నది. స్వయముగ ప్రయత్నించెనేని యతని కది సిద్ధింపకపోదని చెప్పుచున్నాఁడు.—]

(౫) (మనుజుఁడు) తనంతట తానే తన్నుద్ధరించుకొనవలయును. తాను తన్ను (ఎప్పుడును) చెడఁగొట్టుకొనగూడదు. కారణ మేమన. (ప్రతిమనుజుఁడును) తనకు తానే బంధువు (అనఁగా: సహాయముచేయువాఁడు) గాని,శత్రువు గాని యగును (అని చెప్పఁబడినది). (౬) ఎవఁడు తనను తానే జయించెనో వాఁడు తనకు తానే బంధువగుచున్నాఁడు. ఎవఁడు తనను, తానె తెలిసికొనలేఁడో, వాఁడు తనకు తానే శత్రు వగుచున్నాఁడు.

§§ జితాత్మనః ప్రశాంతస్య పరమాత్మా సమాహితః,
శీతోష్ణసుఖదుఃఖేషు తథా మానాపమానయోః. ౭

[ఈరెండు శ్లోకములయందును నాత్మస్వాతంత్ర్యము చెప్పఁబడినది. కాన ప్రతిమనుజుఁడును తన్ను తానే యుద్ధరించుకొనవలయును. మఱియు ప్రకృతియెంత బలవత్తర మయినదయినను, దానిని జయించి యాత్మోన్నతిని గలుగఁజేసికొనుట యనువిషయము తమతమ స్వాధీనముగనే యున్న దనునది ప్రతిపాదింపఁబడినది. (గీతా. ర. ప్ర. ౧౦. పు. ౩౮౧-౩౮౭ చూడు) ఈవిషయము బాగుగ ననుభవములోనికి రావలయునను నూహతో నొకసారి యన్వయముఖముగను, అనఁగా: తంకే తాను మిత్రుఁడెప్పు డగునదియు మఱియొకసారి వ్యతిరేకముగను, అనఁగా: తనకు తాను శత్రు వెప్పు డగునదియు చెప్పఁబడినది. మఱియు నీవిషయమే మరల ౧౩. ౨౮ శ్లోకమునందును జెప్పఁబడినది. సంస్కృతమునం 'ఆత్మ' శబ్దమునకు (౧) అంతరాత్మ యనియు, (౨) తా ననియు, (౩) అంతఃకరణము, లేక, మనస్సనియు మూఁడర్థములు గలవు. ఆత్మశబ్ద మిక్కడను, ముందున్నశ్లోకములయందును ననేకపర్యాయములు ప్రయోగింపఁబడినవి. ఆత్మను స్వాధీనముగ నుంచుకొనుటచేఁ గలుగు ఫలము నిప్పుడు చెప్పుచున్నాఁడు—]

(౭) తనయాత్మను, అనఁగా,అంతఃకరణమును జయించినవానియొక్కయు, శాంతికలిగినవానియొక్కయు 'పరమాత్మ' శీతోష్ణములు, సుఖదుఃఖములు, మానాపమానములు అనువానియందు సమాహితమైనది, అనఁగా: సమమైనదియు, స్థిరమైనదియు నగుచున్నది.

[ఈశ్లోకమునందు 'పరమాత్మ' శబ్దము ఆత్మ యనునర్థమునందే ప్రయోగింపఁబడినది. దేహమునందున్న యాత్మ సామాన్యముగ సుఖదుఃఖోపాధులయందు మగ్నమై యుండును; కాని యింద్రియసంయమనము చేత నుపాధిని జయించినపిదప నీయాత్మయే ప్రసన్నముగ నుండును; గాన పరమాత్మరూపమయినది, లేక, పరమేశ్వరరూప మయినది యగుచున్నది. పరమాత్మ యనునది యాత్మకంటె వేఱగురూపముగల్గిన పదార్థము కాదు మానుషశరీరమునందున్న యాత్మయే నిజముగ పరమాత్మ యగుచున్నది; ముందు గీతలయందే (గీ. ౧౩. ౨౨ మఱియు ౩౧) చెప్పఁబడియున్నది మహాభారతమునందు సైతము—]

జ్ఞానవిజ్ఞానతృప్తాత్మా కూటస్థో విజితేంద్రియః,
యుక్త ఇత్యుచ్యతే యోగీ సమలోష్టాశ్మకాంచనః. ౮
సుహృన్మిత్రార్యుదాసీనమధ్యస్థద్వేష్యబంధుషు,
సాధుష్వపి చ పాపేషు సమబుద్ధిర్విశిష్యతే. ౯

ఆత్మా క్షేత్రజ్ఞ ఇత్యుక్తః సంయుక్తః ప్రాకృతైర్గుణైః,
తైరేవ తు వినిర్ముక్తః పరమాత్మేత్యుదాహృతః.

"ఆత్మయే ప్రాకృతమైన, అనఁగా: ప్రకృతిసంబంధములైన గుణములతో (అనఁగా: సుఖదుఃఖములు మొదలుగాఁ గలవికారములతో) బద్ధమై యుండెనేని క్షేత్రజ్ఞుఁడు, లేక, శరీరమందున్నజీవాత్మ యని చెప్పఁబడును. ఈగుణములనుండి దానికి విముక్తి గల్గునేని యదియే పరమాత్మ యగును" అని చెప్పఁబడినది (మ. భా. శాం. ౧౮౭-౨౪). అద్వైతవేదాంతముయొక్క సిద్ధాంతమును నిదియే యని గీతారహస్యమునందలి తొమ్మిదవప్రకరణమున స్పష్టము చేయఁబడినది. గీతయం దద్వైతము ప్రతిపాదింపఁబడలేదనియు, విశిష్టాద్వైతము గాని, లేక, శుద్ధమగు ద్వైతము గాని ప్రతిపాదింపఁబడినదనియు ననువారు 'పరమాత్మ' యనునది యొకసమాసపదమని చెప్పక 'పరం' 'ఆత్మా' యని రెండు పదములుగ విభజించి 'పరం' అనునది 'సమాహితః', అనుదానికి విశేషణ మని యనుకొనుచున్నారు. ఈయర్థము క్లిష్టముగ నున్నది; కాని యీయుదాహరణముచే సాంప్రదాయికటీకాకారులు తమ మతానుసారముగ గీతల నెట్లు తలక్రిందులు చేయుచున్నదియు స్పష్టమగును.]

(౮) ఎవనియొక్క యాత్మ జ్ఞానముచేతను, విజ్ఞానముచేతను, అనఁగా: వివిధమగు జ్ఞానముచేతను తృప్తి నొందినదో, యెవఁడు తనయింద్రియముల జయించెనో, యెవఁడు కూటస్థుఁ డాయెనో, అనఁగా: మూలమునకుఁ జేరినాఁడో, యెవఁడు, మట్టిగడ్డ, ఱాయి, బంగారము మొదలగువానిని సమానముగఁ దలఁచునో, యా (కర్మ-) యోగినే 'యుక్తుఁ'డని, అనఁగా: సిద్ధావస్థనొందినవాఁ డని చెప్పుదురు. (౯) స్నేహితుఁడు, శత్రువు, ఉదాసీనుఁడు, మధ్యస్థుఁడు, ద్వేషి, యోగ్యుఁడు, బంధువు ననువారియందును, సాధువులయందును, దుష్టులయందును, నెవనిబుద్ధి సమ మయినదో యతఁడే విశేషమైనయోగ్యత గలవాఁడని చెప్పవలయును.

§§ యోగీ యుంజీత సతత మాత్మానం రహసి స్థితః,
ఏకాకీ యతచిత్తాత్మా నిరాశీ రపరిగ్రహః. ౧౦

[సుహృత్ అనఁగా ప్రత్యుపకారమునందు కోరిక నుంచక సహాయము సేయువాఁడు. ఉదాసీనుఁడు అనఁగా : రెండు పక్షములలో దేనికిని మంచిచెడుఁగులను కోరనివాఁడు. మధ్యస్థుఁడు అనఁగా రెండుపక్షములును బాగుగనే యుండవలయు ననువాఁడు. మఱియు బంధువనఁగా సంబంధి యని టీకాకారు లర్థము చేసిరి. ఈపదములకు కొంచెము వేఱుగ నర్థమును చెప్పినను చెప్పవచ్చును. కారణమేమన: ఈశబ్దము లొక్కొకనికి వానికి వేఱుగునర్థములను చెప్పవలయునన్న నూహతోఁ బ్రయోగింపఁబడలేదు. అన్నియుఁ గలసి వ్యాపకమగు నొకయర్థమును చెప్పవలయును. దానియం దేమియు లోప ముండకూడ దనునూహతోడనే యనేకశబ్దములు ప్రయోగింపఁబడినవి. ఈరీతిగ నెవరిని యోగి యనియు, యోగారూఢుఁడనియు, లేక, యుక్తుఁ డనియు చెప్పవలయునో (గీ. ౨.౬౧; ౪. ౧౮. మఱియు ౫. ౨౩) సంక్షేపముగ చెప్పి యీకర్మయోగమును సిద్ధింపఁజేసికొనుటకుఁ బ్రతిమనుజుఁడు స్వతంత్రుఁడైయే యున్నాఁ డనియు, దాని, నిమిత్తమై మఱియొకని నెదురుచూచుచుండ నక్కఱలేదనియుఁ జెప్పఁబడినది. ఈకర్మయోగము సిద్ధించుటకు సాధనము నిప్పుడు నిరూపించుచున్నాఁడు:—]

(౧౦) యోగి, అనఁగా : కర్మయోగి యైనవాఁ డేకాంతమునందు నొంటరిగ నుండి చిత్తమును నాత్మను స్వాధీనపఱచుకొని యేవిధమైన కోరికలను గోరక పరిగ్రహమును, అనఁగా బంధనమును వదలి, యెప్పుడు నంతఃకరణమును యోగాభ్యాసముననే ప్రవర్తింపఁజేయవలయును.

['యుంజీత', యనుపదముచే పాతంజలసూత్రములలోఁ జెప్పఁబడిన యోగ మిచ్చో వివక్షిత మని ముందున్నశ్లోకమునందు వివక్షిత మగుచున్నది. అయినను కర్మయోగమును సాధింపుదమని యిచ్ఛయించువాఁడు తనయాయుర్దాయమునంతను పాతంజలయోగమునందే గడుపవలయునని యీశ్లోకమున కర్థము కాదు. కర్మయోగమునకు సంబంధించు సామ్యబుద్ధిని సంపాదించుకొనుటకు సాధన మని పాతంజలయోగ మీయధ్యాయమునందుఁ జెప్పఁబడినది; మఱియు నేకాంతవాసముసైత మందునిమి

శుచౌ దేశే ప్రతిష్ఠాప్య స్థిర మాసన మాత్మనః,
నాత్యుచ్ఛ్రితం నాతినీచం చైలాజినకుశోత్తరమ్. ౧౧
తత్రైకాగ్రం మనః కృత్వా యతచిత్తేంద్రియక్రియః,
ఉపవిశ్యాసనే యుంజ్యా ద్యోగ మాత్మవిశుద్ధయే. ౧౨
సమం కాయశిరోగ్రీవం ధారయ న్నచలం స్థిరః,
సంప్రేక్ష్య నాసికాగ్రం స్వం దిశ శ్చానవలోకయన్. ౧౩
ప్రశాంతాత్మా విగతభీ ర్బ్రహ్మచారివ్రతే స్థితః,
మనః సంయమ్య మచ్చిత్తో యుక్త ఆసీత మత్పరః. ౧౪

త్తమే చెప్పఁబడినది. ప్రకృతిస్వభావానుసారముగ నాలోచింప పాతంజలయోగమునందలిసమాధి యనేకుల కొకజన్మమందె సాధించుటకు శక్యము గాదు. అట్టి పురుషుఁ డాయుర్దాయముంతను పాతంజలయోగమునందే కోలుపోక వీలయినంతవఱకును బుద్ధిని స్థిరపఱచుకొని, కర్మయోగము నాచరించుచుండవలయును. ఆకారణముననే యనేకజన్మముల తుదను సిద్ధి కలుగునని యీయధ్యాయముయొక్క యంతమున భగవంతుఁడు చెప్పెను (గీ. ర. ప్ర. ౧౦. పు. ౩౯౭-౩౯౮).

(౧౧) మొదట దర్భాసనమును, దానిపై కృష్ణాజినమును, నందుపై వస్త్రమును పఱచి విస్తార మున్నతమును మిక్కిలిపల్లమును కాని తనయాసనమును శుద్ధమగు ప్రదేశమున పఱచి (౧౨) చిత్తముయొక్కయు నింద్రియములయొక్కయు వ్యాపారమును నిరోధించి, మనస్సు నేకాగ్రము చేసి యాత్మశుద్ధ్యర్థమై యాయాసనముపైఁ గూర్చుండి యోగము నభ్యసింపవలయును. (౧౩) కాయమును, అనఁగా వెన్నును, తలను, కంఠమును సమముగను, అనఁగా: నిలువుగను సరళముగను నిశ్చలముగను నిలిపి స్థిరుఁడై దిక్కులు చూడక తననాసిక చివర దృష్టి నుంచి (౧౪) భీతిని చెందక శాంతమగు నంతఃకరణముతో బ్రహ్మచర్యవ్రతమును పాలించుచు మనస్సును సంయమించుకొని చిత్తమును నాయందే యుంచి నాయందే తత్పరుఁ డయి యుక్తుఁ డగుచు కూర్చుండవలయును.

[‘శుద్ధమగు ప్రదేశమునందుఁ గూర్చుండి’, ‘శరీరమును, మనస్సును, శిరస్సును సమముగఁ జేసికొని’ యను శబ్దములు శ్వేతాశ్వరోపనిషత్తులో నున్నవి (శ్వే. ౨. ౮. మఱియు ౧౦ చూడు). మఱియుఁ బైచెప్పఁబడిన విషయమంతయు పాతంజలయోగమునందు చెప్పఁబడినది కాదు. ప్రాచీనము

యుంజ న్నేవం సదాఽఽత్మానం యోగీ నియతమానసః,
శాంతిం నిర్వాణపరమాం మత్సంస్థా మధిగచ్ఛతి. ౧౫

లగు నుపనిషత్తులయందలి యోగవర్ణనముతో మిక్కిలి సంబంధించి యున్నది. హఠయోగమునందు నింద్రియనిగ్రహమును బలాత్కారముగఁ జేయుచున్నారు. అటుల చేయక "మనసై వేంద్రియగ్రామం వినియమ్య"— మనస్సుచేతనే యింద్రియముల నిగ్రహించి— అని యీ యధ్యాయమునందె ముందు ౨౪-వ శ్లోకమునందు చెప్పఁబడినది. దీనిని బట్టి హఠయోగము గీతలయందు వివక్షితము కాదని స్పష్టమగుచున్నది. అటులే జన్మమంతయు యోగాభ్యాసమునందే గడపవలయునని చెప్పుటకు వీలులేదనియు నీయధ్యాయమునందె కడపట చెప్పఁబడినది. ఇప్పు డీ యోగాభ్యాసముయొక్క ఫలమునే నిరూపించుచున్నాఁడు.—]

(౧౫) ఇట్లెప్పుడును యోగాభ్యాసము చేయుచుండుటచే, మనస్సు స్వాధీనమగుటవలన (కర్మ-) యోగికి నాయందుండు నట్టియు, తుదకు. నిర్వాణప్రదమును, అనఁగా: నాయొక్క స్వరూపమునందు లయమును చేయునట్టియు శాంతి కలుగును.

[ఈశ్లోకమునందు 'సదా' యనుశబ్దముచే ప్రతిదినమును ౨౪ గంటలును అని యర్థము చేసికొనఁగూడదు. ప్రతిదినము నొకగడియయైనను యథాశక్తిగ నీయభ్యాసము చేయవలయునని యిచ్చో వివక్షితము. (౧౦-వ శ్లోకముమీఁద టీకను చూడుము.) ఇట్లు యోగాభ్యాసమును చేయుచు మచ్చిత్తుఁడవును, మత్పరాయణుఁడవును కమ్మని చెప్పుటకు కారణ మేమన: పాతంజలయోగమనునది మనస్సును నిరోధించుకొనుట యను నొకయుక్తి, లేక, క్రియ యయి యున్నది. ఈసాముచే మనస్సు స్వాధీనమయినను, ఆయేకాగ్రమగు మనస్సును భగవంతునియం దుంపక మఱియొక విషయమందుసైతము ముంపవచ్చును; కాని యేకాగ్రమగు చిత్తము నిట్టుల వ్యర్థముసేయక, పరమేశ్వరస్వరూపమును తెలిసికొనుటకే యుపయోగింపవలయును. అట్లుపయోగించినపుడే యీయోగము సుఖకర మగును. లేనిచో నిది క్లేశకరము మాత్రమే యగు నని గీత చెప్పుచున్నది. ఈవిషయమే ముందున్న ౨౯–౩౦ శ్లోకములయందును, ఈయధ్యాయముయొక్క కడపటి ౪౭-వ శ్లోకమునందును మరల చెప్పఁబడినది. పర

నాత్యశ్నతస్తు యోగోఽస్తి న చైకాంతమనశ్నతః,
న చాతిస్వప్నశీలస్య జాగ్రతో నైవ చార్జున. ౧౬
యుక్తాహారవిహారస్య యుక్తచేష్టస్య కర్మసు,
యుక్తస్వప్నావబోధస్య యోగో భవతి దుఃఖహా. ౧౭

మేశ్వాసనియమము నిత్యలేక యింద్రియనిగ్రహమును మాత్రము, లేక, వ్యాయామమును మాత్రము చేసినవానికి జారణము, మారణము, వశీకరణము మొదలగులోకోపద్రవమును గలుగఁజేయు శక్తులయందే మాత్రము ప్రవీణులుగ నుందురు. ఈయవస్థ గీతలకేగాక, యేవిధమైన మోక్షమార్గమునకు సమ్మతమయినది కాదు. ఇప్పుడు మరల యీ యోగక్రియనే విశేషముగ విస్తరించుచున్నాఁడు—]

(౧౬) ఓయర్జునా! ఈయోగ మధికముగ తిండితినువానికిని, బొత్తిగ తినని వానికిని, ఎప్పుడును నిద్రఁబోవువానికిని, ఎల్లప్పుడును మేల్కొనియుండు వానికిని సిద్ధింపదు. (౧౭) ఎవని కాహారవిహారములు తగునట్టుల నుండునో, కర్మాచరణము తగుమాత్ర ముండునో, నిద్రయు, మేల్కొనుటయు నెవరికి విపరీతముగ నుండునో, యట్టివానికి (ఈ) యోగము దుఃఖమును పోఁగొట్టును, అనఁగా: సుఖదాయక మగును.

[ఈశ్లోకమునందు 'యోగ' మనఁగా పాతంజలయోగముయొక్క క్రియ యనియు, 'యుక్త' మనఁగా తగునట్టుల నియతమైన, లేక, పరిమితమైన యనియు నర్థము. ఇటుతర్వాతనుండుశ్లోకములలో నొకటిరెండుస్థలములందు సైతము, యోగమనఁగా పాతంజలయోగమే యర్థము అయినను నంతమాత్రముచేత నీయధ్యాయమునందు పాతంజలయోగమే స్వతంత్రముగ ప్రతిపాద్యమని యర్థము కాదు. కర్మయోగమును సిద్ధింపఁజేసికొనుట యనునదియే జీవితకాలమునందుఁ బ్రధాన మగుకర్తవ్య మగుటచే దానికి సాధనమును నూహాతోమాత్రమే పాతంజలయోగము చెప్పఁబడిన దని పూర్వమునందు స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడినది. ఈశ్లోకమునందలి "కర్మలను యోగ్యముగ నాచరించుట" యనుశబ్దములచే నయిత ఖితరకర్మలను వదలివేయక యీయోగము నభ్యసింపవలయు నని స్పష్టముగ నున్నది. ఇప్పుడు యోగులను కొంచెము వర్ణించి పిదప సమాధిసుఖముయొక్క స్వరూపము ను వర్ణించుచున్నాఁడు—]

§§ యదా వినియతం చిత్త మాత్మ న్యే వావతిష్ఠ తే,
నిఃస్పృహః సర్వ కామేభ్యో యుక్త ఇ త్యుచ్య తే తదా. ౧౮
యథా దీపో నివాతస్థో నేంగ తే సోపమా స్మృతా,
యోగినో యతచి త్తస్య యుంజతో యోగ మాత్మనః ౧౯
యత్రో ఫరమ తే చి త్తం నిరుద్ధం యోగ సేవయా,

(౧౮) ఎవనియొక్క నిరోధింపఁబడిన మనస్సాత్మయందు యెప్పుడును స్థిరమగుచున్నదో, యెవని కెట్టియుపభోగమునందును నిచ్ఛ యెప్పుడునుండదో, యప్పుడు వాఁడు యుక్తుఁ డని చెప్పఁబడును. (౧౯) చిత్తము నిరోధించి యోగము నభ్యసించుయోగియొక్క స్థితి, గాలిలేని ప్రదేశమునం దుంపఁబడిన దీపముయొక్క జ్యోతిస్సువలె నిశ్చలముగ నుండును.

[ఈయుపమానమే కాక మహాభారతమునందు (శాంతి. ౩౦౦.౩౨,౩౪) "తైలముచే నిండింపఁబడిన పాత్రము శిరస్సునం దుంచుకొని వెళ్లు చున్నప్పుడుగాని, లేక, తుపాను కొట్టినప్పుడు నావను సంరక్షించుచున్నప్పుడుగాని మనుజుఁ డెట్లు 'యుక్తుఁడు', లేక, ఏకాగ్రుఁ డగుచున్నాఁడో యటులే యోగియొక్కమనస్సును నేకాగ్రముగ నుండు" నని చెప్పఁబడినది. సారథియొక్కయు, తేరుగుఱ్ఱములయొక్కయు దృష్టాంతము కఠోపనిషత్తునందుఁ బ్రసిద్ధముగనే యున్నది.మఱియు గీతలయం దీదృష్టాంతము స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడక పోయినను రెండవయధ్యాయమునందు ౬౭, ౬౮ శ్లోకములను,ఈయధ్యాయమునందలి ౨౫-వ శ్లోకమును నాదృష్టాంతమును మనస్సున నుంచుకొనియె చెప్పఁబడినది.యోగమనఁగా కర్మయోగ మని గీతలయందు పారిభాషికార్థ మయినను నాశబ్ద మితరార్థమునందు సైతము గీతలయం దుపయోగింపఁబడినది. ఉదాహరణ మేమనః ౯. ౫ మఱియు ౧౦.౭ శ్లోకములందు యోగమన: "అలౌకికము, లేక, యిష్టమైన దానినెల్ల చేయుశక్తి" యని యర్థము. వేయేల? యోగశబ్దమున కనేకము లగు నర్థము లుండుటచేతనే గీతలయందు పాతంజలయోగముగాని,సాంఖ్యమార్గముగాని ప్రతిపాద్యముగ నున్నదని చెప్పుటకు నాయాసాంప్రదాయికులకు ననుకూల మయినదని చెప్పవచ్చును. అది యట్లుండనిమ్ము; ౧౦-వ శ్లోకమునందుఁ జెప్పఁబడిన చిత్తనిరోధరూపమగు పాతంజలయోగమునందలి సమాధియొక్క స్వరూపము నిప్పుడు విస్తరించుచున్నాఁడు—].

యత్ర చైవాత్మనాఽఽత్మానం పశ్యన్నాత్మని తుష్యతి. ౨౦
సుఖమాత్యంతికం యత్తద్బుద్ధిగ్రాహ్యమతీంద్రియమ్,
వేత్తి యత్ర న చైవాయం స్థితశ్చలతి తత్త్వతః. ౨౧
యం లబ్ధ్వా చాపరం లాభం మన్యతే నాధికం తతః,
యస్మిన్ స్థితో న దుఃఖేన గురుణాపి విచాల్యతే. ౨౨
తం విద్యాద్దుఃఖసంయోగవియోగం యోగసంజ్ఞితమ్,
స నిశ్చయేన యోక్తవ్యో యోగో నిర్విణ్ణచేతసా. ౨౩

(౨౦) యోగానుష్ఠానముచే నిరుద్ధమయి చిత్త మెక్కడ రమించుచున్నదో, యెక్కడ తన్నుతాను చూచుకొని యాత్మయందె సంతుష్టుఁడగుచున్నాఁడో, (౨౧) ఎక్కడ (కేవలము) బుద్ధిగమ్యమును, నింద్రియములకు నగోచరమును నగు నత్యంతసుఖము వానివానియనుభవమునకు గోచర మగునో, యెక్కడ వాఁడు ఒకసారి స్థిరుఁడగునేని, తత్త్వమునుండి యెప్పుడును ప్రచ్యుతుఁడు కాఁడో, (౨౨) అటులే యేస్థితి ప్రాప్తమయినపిదప దానికంటె నేవిధమయినలాభము నతనిమనస్సునకు నిష్టము కాదో, యెక్కడ స్థిరుఁ డగునేని యెట్టిగొప్పదుఃఖము అయినను (అతనిని) చలింపచేయనేరదో; (౨౩) అట్టివానికి, దుఃఖసంయోగ వియోగము, అనఁగా: యోగమను పేరుగల్గిన స్థితి కల్గునని తెలిసికొనుచున్నారు. మఱియు నీయోగము మనస్సునందు విసుగుఁజెందక నెప్పుడును నాచరించి తీరవలయును.

[ఈనాలుగుశ్లోకములుకలసి యొకవాక్య మగును. ౨౩-వ శ్లోకారంభమున నున్నపూర్వాపరామర్శక మగు ‘తం’ అను సర్వనామముచే పూర్వపు మూఁడుశ్లోకములయందలి విషయ మంతయు నుద్దేశింపఁబడినది; మఱియు నాల్గుశ్లోకములును సమాధిని బూర్తిగ వర్ణించినవి. పాతంజలయోగసూత్రములందు “యోగశ్చిత్తవృత్తినిరోధః” — యోగ మనఁగా: చిత్తవృత్తినిరోధము — అని యే ‘యోగ’ లక్షణము చెప్పఁబడినదో, యట్టిదే ౨౦-వ శ్లోకారంభమునం దున్నశబ్దములచేఁ జెప్పఁబడింది. ఈచిత్తవృత్తినిరోధముయొక్క పూర్ణావస్థయే సమాధి యగును. దానికే ‘యోగ’ మని పేరు. ఈయోగశబ్దమునకు నూతనలక్షణము స్వయముగఁ జెప్పఁబడినది. నిగ్రహమును, నుద్యోగమును గలమనుజున కీయోగము సామాన్యముగ నాఱుమాసములలోనే సిద్ధించు నని యుపనిషత్తులయందును మహాభారతమునందును జెప్పఁబడినది. (మైత్ర్యు. ౬. ౨౮; అమృతనాద. ౨౯; మ. భా. అశ్వ. అనుగీత. ౧౯.

§§ సంకల్పప్రభవాన్ కామాం స్త్యక్త్వా సర్వా నశేషతః,
మనసైవేంద్రియగ్రామం వినియమ్య సమంతతః. ౨౪
శనైశ్శనై రుపరమే ద్బుద్ధ్యా ధృతిగృహీతయా,
ఆత్మసంస్థం మనః కృత్వా న కించిదపి చింతయేత్. ౨౫
యతో యతో నిశ్చరతి మన శ్చంచల మస్థిరమ్,
తత స్తతో నియమ్యైత దాత్మన్యేవ వశం నయేత్. ౨౬

౬౬). అయినను పాతంజలయోగమునం దున్న సమాధిచే లభించెడుసుఖము చిత్తనిరోధమువల్లమాత్రమే కాదు, చిత్తనిరోధముచే తాను తనయొక్క యాత్మను దెలిసికొన్నపిదప ప్రాప్త మగునని పూర్వమునందు ౨౦-వ శ్లోకమునందును, పిదప ౨౮-వ శ్లోకమునందును స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడినది. ఈదుఃఖవిరహితమగు స్థితినే బ్రహ్మానందమనికాని, యాత్మప్రసాదజ మగుసుఖమనికాని, యాత్మానందమనికాని చెప్పుదురు. (గీ. ౧౮. ౩౭; మఱియు గీతా. ర. ప్ర. ౯. పు. ౩౧౭ చూడుము); ఆత్మజ్ఞానముగల్గుటకు కావలసిన యీచిత్తముయొక్క సమత యీపాతంజలయోగముచేతమాత్రమే కలుగునని నియమము లేదు. ఇఁక నేమన:—చిత్తశుద్ధియొక్క పరిణామభూతమగు జ్ఞానభక్తులచేసైతము సంఘటిల్లు నని ముందున్నయధ్యాయములోఁ జెప్పఁబడినది. కావున నామార్గమె మిక్కిలి ప్రశస్తమును, సులభము నని చెప్పుచున్నారు. సమాధిలక్షణములు చెప్పఁబడినవి; ఇప్పుడు దాని నెట్లు సాధింపవలయునో చెప్పుచున్నాఁడు—]

(౨౪) సంకల్పమునుండి బయల్వెడుకోరిక లన్నింటిని, అనఁగా: వాసనలను నిశ్శేషముగఁ ద్యజించి సర్వేంద్రియములను నలుప్రక్కలవను బోనీయక మనస్సుచే నియమించియు (౨౫) ధైర్యముతోఁ గూడుకొన్నబుద్ధిచే క్రమక్రమముగ శాంతుఁ డగుచుండవలయును. మఱియు మనస్సు నాత్మయందు స్థిరపఱచి యేవిచారమును మనస్సులోనికి రానీయక యుండవలయును. (౨౬) ఈరీతిగ చిత్తము నేకాగ్రము చేయుచుండఁగా చంచలమును నస్థిరమును నగుమనస్సు బాహ్యవిషయములకుఁ బరుగెత్తునపుడెల్ల నిరోధించి దాని నాత్మకు నధీనమైనదానిఁగనే చేయవలయును.

[మనస్సును సమాధిలోఁ బ్రవేశపెట్టుట యనుక్రియ, కఠోపనిషత్తునందు రథముతోఁ బోల్చి మిక్కిలి వ్యక్తముగఁ జెప్పఁబడినది. (కఠ.౧.౩.౩)

ప్రశాన్తమనసం హ్యేనం యోగినం సుఖముత్తమమ్,
ఉపైతి శాన్తరజసం బ్రహ్మభూతమకల్మషమ్. ౨౭
యుఞ్జన్నేవం సదాఽఽత్మానం యోగీ విగతకల్మషః,
సుఖేన బ్రహ్మసంస్పర్శమత్యన్తం సుఖమశ్నుతే. ౨౮

రథముయొక్క గుఱ్ఱముల నిటునటు పోనియ్యక యుత్తముఁడగు సారథి వానిని సరళమగుమార్గమున నడిపించునటులనే 'మనుష్యుఁడు సమాధికొఱకు ప్రయత్నముఁ జేయుట యావశ్యకము. ఏవిషయమునం దైనను మనస్సును స్థిరపఱచు నభ్యాసముగల పురుషునకుఁ దీశ్లోకమునం దున్నరహస్యము శీఘ్రముగనే తెలియును. మనస్సు నొకవిషయమునుండి నిరోధించుటకుఁ బ్రయత్నించినను నది మఱియొకవిషయమును గుఱించి పరుగెత్తుచునే యుండును. ఇది నిరోధింపఁబడినగాని సమాధి దృఢ మగుటకు వీలు లేదు. ఇట్లు యోగాభ్యాసముచే మనస్సు స్థిరపడినచోఁ గల్గు నట్టిఫలము నిప్పుడు చెప్పుచున్నాఁడు.—]

(౨౭) ఈప్రకారముగ శాంతచిత్తుఁడును, రజోగుణశూన్యుఁడును, పాపశూన్యుఁడును, బ్రహ్మభూతుఁడు నయిన (కర్మ-) యోగికి యుత్తమమగు సుఖము ప్రాప్త మగును. (౨౮) ఇట్లెల్లప్పుడును నాత్మవిషయకమగు యోగాభ్యాసముఁ జేయు (కర్మ-) యోగి పాపములనుండి ముక్తుఁడై బ్రహ్మసంయోగమువలన ప్రాప్తమగు నత్యంతసుఖమును సులభముగ నుపభోగించును.

[ఈరెండుశ్లోకములయందును యోగి యనఁగా: 'కర్మయోగి' యని నేనర్థమును చేసినాను. కారణ మేమన: పాతంజలయోగమును, కర్మయోగమునకు సాధకమే యని చెప్పఁబడియుండుటచే పాతంజలయోగము నభ్యసించునిపురుషుఁడు కర్మయోగి యనియే వివక్షిత మగును. అయినను యోగి యనఁగా: సమాధియందు కూర్చున్నవాఁడన్ని యర్థము చేసినను చేయవచ్చును; కాని గీతలయందు ప్రతిపాద్య మగుమార్గము మాత్రము దీనికంటె వేఱుగ నున్నదని ప్రత్యేకముగ జ్ఞప్తియం దుంచుకొనవలయును. ఈన్యాయమే ముందున్న రెండుమూఁడుశ్లోకములయందు సైతము సంబంధించియున్నది. నిర్వాణ మను బ్రహ్మసుఖ మిట్లనుభవములోనికి వచ్చినపిదప సర్వభూతములయందును గలుగునట్టి యాత్మౌపమ్యదృష్టి నిప్పుడు చెప్పుచున్నాఁడు.—]

§§ సర్వభూతస్థ మాత్మానం సర్వభూతానిచాత్మని,
ఈక్షతే యోగయుక్తాత్మా సర్వత్ర సమదర్శనః. ౨౯
యో మాం పశ్యతి సర్వత్ర సర్వం చ మయి పశ్యతి,
తస్యాహం న ప్రణశ్యామి స చ మే న ప్రణశ్యతి. ౩౦
సర్వభూతస్థితం యో మాం భజత్యేకత్వ మాస్థితః,
సర్వథా వర్తమానోఽపి స యోగీ మయి వర్తతే. ౩౧

(౨౯) ఎవనియాత్మ (ఈరీతిగ) యోగయుక్త మయినదో యతనిదృష్టి యంతటను సమ మయినది యగునుగాన, సర్వభూతములయందు తానును, తన యందు సర్వభూతములును (నున్నట్లు) వానికి కాన్పించును. (౩౦) నే(పరమేశ్వరుం డగు పరమాత్మ) నన్నిచోట్ల నున్నా నని తెలిసికొనునట్టియు, నాయందు సమస్త మున్నదనితలచునట్టియు మనుజునకు నే నెప్పుడును కాన్పింపకపోను. అతఁడును నా కెప్పుడును కనఁబడక యుండఁడు.

[ఈరెండుశ్లోకములలోను మొదట నాత్మశబ్దమును బ్రయోగించి యధ్యాత్మదృష్టిచేత నవ్యక్తమును, పిదప ప్రథమపురుషను బోధించు నే ననుపదమును ప్రయోగించి భక్తిదృష్టిచే వ్యక్తమును, జెప్పఁబడినవి. కాని రెండుశ్లోకములకును నొకటే యర్థము. (గీతా. ర. ప్ర ౧౩. పు. ౫౯౧-౫౯౨. చూడుము). ఈ బ్రహ్మాత్మైక్యదృష్టియే మోక్షమునకును, కర్మయోగమునకును బుట్టినిల్లు యయినది. ౨౯-వ శ్లోకముయొక్క పూర్వార్థము కొంచెము శబ్దభేదముతో మనుస్మృతియందును (మను. ౧౨. ౯౧) మహాభారతమందును (శాం. ౨౩౮. ౨౧; ౨౬౮. ౨౨) నుపనిషత్తుల యందును (కైవ. ౧. ౧౦; ఈశ. ౬) నున్నది. వేయేల? సర్వభూతాత్మైక్య జ్ఞాన మనునదియే, యధ్యాత్మశాస్త్రము, కర్మయోగము ననువానికి మూల మయియున్నదని గీతారహస్యమున ౧౨-వ ప్రకరణమునందు నేను సవిస్తరముగ నిరూపించియున్నాను (పు. ౫౩౫ మొదలగునవి చూడు). ఇంద్రియనిగ్రహము సిద్ధించినను ఈజ్ఞానము గల్గిననేగాని యది వ్యర్థము కాకమానదు. కాన పరమేశ్వరవిషయక మగుజ్ఞానమును జెప్పుటకుఁ జెప్పఁబోవు యధ్యాయము మొదలుగాని యారంభింపఁబడినది.—]

(౩౧) ఏకత్వబుద్ధిని (అనఁగా: సర్వభూతాత్మైక్యబుద్ధిని) మనస్సునం దుంచుకొని, సర్వభూతముల్లయందుండు, నన్ను (పరమేశ్వరుని) భజించు (కర్మ-)

ఆత్మౌపమ్యేన సర్వత్ర సమం పశ్యతి యోఽర్జున,
సుఖం వా యది వా దుఃఖం స యోగీ పరమో మతః. ౩౨

అర్జున ఉవాచ.

యోఽయం యోగస్త్వయా ప్రోక్తః సామ్యేన మధుసూదన,
ఏతస్యాహం న పశ్యామి చంచలత్వాత్ స్థితిం స్థిరామ్. ౩౩
చంచలం హి మనః కృష్ణ ప్రమాథి బలవద్దృఢమ్,
తస్యాహం నిగ్రహం మన్యే వాయోరివ సుదుష్కరమ్. ౩౪

యోగి వ్యవహారములన్నింటిని చేయుచున్నను నాయందె యుండును. (౩౨) ఓయర్జునా! సుఖముగాని, దుఃఖముగాని తనవలె యితరులకు నను (ఆత్మౌపమ్య) దృష్టిచే నన్నింటిని సమానముగఁజూచు (కర్మ-) యోగి పరముఁడుగ (ఉత్కృష్టుఁడుగ) నెన్నఁబడుచున్నాఁడు.

[సర్వభూతములయందును నొకటేయాత్మయే యున్నదనువిషయము సాంఖ్యయోగ, కర్మయోగములరెంటియందును సమానముగనే యున్నది. అటులనే పాతంజలయోగమునందును, సమాధిలో నుండి పరమేశ్వరుని తెలిసికొన్నపిదప నీసామ్యావస్థయే ప్రాప్త మగును; కాని సాంఖ్యులకును, పాతంజలయోగులకును సర్వకర్మలయొక్క త్యాగము సమ్మత మగుటచే నీసామ్యబుద్ధిని వ్యవహారమునం దుపయోగించుకొనవలసిన యవసరమే యుండదు; గీతలలో వర్ణింపఁబడిన (కర్మ-) యోగి యట్లుచేయక యధ్యాత్మజ్ఞానముచేఁ బ్రాప్తమగు సామ్యబుద్ధిని వ్యవహారమునందును సర్వదా యుపయోగించుకొనుచు, లోకసంగ్రహార్థమై జగత్తునందలి సర్వకార్యములను జేయుచున్నా ననువిషయము వారిమతముకంటె విశేషము. కావుననే తపస్వికంటెను (అనఁగా: పాతంజలయోగికంటెను), జ్ఞాని (అనఁగా: సాంఖ్యమార్గీయుని) కంటెను (కర్మ-) యోగి శ్రేష్ఠుఁడని యీయధ్యాయముకడపట(౪౬-వ శ్లోకమున)స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడినది. ఈసామ్యయోగవర్ణనను విని యర్జునుఁ డిట్లు శంకించుచున్నాఁడు.—]

(౩౩) ఓమధుసూదనా! నీవు చెప్పిన సామ్యబుద్ధిచే ప్రాప్తమగు నీకర్మయోగము మనస్సు చంచల మగుటచే స్థిరముగ నుండునట్లు గన్పట్టదు. (౩౪) కారణమేమన, కృష్ణా! మనస్సు చంచలమైనదియు, పట్టుకొనుటకు సాధ్యమైనదియు, బలిష్ఠమైనదియు, దృఢమైనదియు, (అనఁగా: స్వాధీనము చేసికొనుటకు సాధ్యము

శ్రీభగవా నువాచ.

అసంశయం మహాబాహో మనో దుర్నిగ్రహం చలమ్,
అభ్యాసేన తు కౌన్తేయ వైరాగ్యేణ చ గృహ్యతే. ౩౫
అసంయతాత్మనా యోగో దుష్ప్రాప ఇతి మే మతిః,
వశ్యాత్మనా తు యతతా శక్యో ఽవాప్తు ముపాయతః. ౩౬

కొనిదియు) గాన వాయువును మూటకట్టుకొనుటవలె దీనిని నిగ్రహించుట మిక్కిలి దుష్కరముగఁ గన్పట్టుచున్నది.

[౩౩-వ శ్లోకమునందు సామ్యముచేత, లేక, సామ్యబుద్ధిచేత ప్రాప్తమగునది యనువిశేషణముచే యోగశబ్దమున కిచ్చోఁ కర్మయోగ మనియే యర్థము. పాతంజలయోగమందలి సమాధి పూర్వమందు వర్ణింపఁబడి యుండినను, ఈశ్లోకములోని యోగశబ్దముచే పాతంజలయోగము వివక్షితము కాదు. కారణ మేమన, రెండవయధ్యాయమునందు భగవంతుఁడే "సమత్వం యోగ ఉచ్యతే" (౨.౪౮)-"బుద్ధి సమానముగ నుండుటకే, లేక, సమత్వమునకే యోగ మనిపేరు." అని కర్మయోగమును వ్యాఖ్యానముఁ జేసినాఁడు. అది యటులుండ నిమ్ము. అర్జునుని శంక నొప్పుకొని యిప్పుడు సమాధానమును జెప్పుచున్నాఁడు.—]

శ్రీభగవంతుఁడు చెప్పుచున్నాఁడు.—(౩౫) ఓమహాబాహుఁడ వైన యర్జునుఁడా! మనస్సు చంచలమైనదియగుటచే దానిని నిగ్రహించుట దుర్ఘటమనువిషయమున సందేహ మేమియు లేదు. కాని యోకౌంతేయా! అభ్యాసముచేతను, వైరాగ్యముచేతను దానిని స్వాధీనము చేసికొనవచ్చును. (౩౬) అంతఃకరణము స్వాధీనములో లేనివాఁడీసామ్యబుద్ధిరూపమగు యోగమును సాధించుట కష్ట మని నాతలంపు. కాని యంతఃకరణమును స్వాధీనములో నుంచుకొని ప్రయత్నము జేయుచుండుమేని యుపాయముచే దీనిని సాధింపవచ్చును.

[మొదట దుర్ఘటమని తోఁచినదియో, పిదప యలవాటుచేతను, చిరకాలము ప్రయత్నించుటచేతను, సాధ్య మగునని తాత్పర్యము. అభ్యాసమన: (నేవిషయమునైన మరలమరలఁ జేయుట.) మఱియు వైరాగ్యమనఁగా: రాగము, లేక, ప్రీతి లేకపోవుట. అనఁగా: (నిచ్ఛామాన్యుఁడగుట) పాతంజలయోగసూత్రములయం దారంభముననే "యోగశ్చిత్త

అర్జున ఉవాచ.

శ్లో॥ అయతిః శ్రద్ధయోపేతో యోగాచ్చలితమానసః,
అప్రాప్య యోగసంసిద్ధిం కాం గతిం కృష్ణ గచ్ఛతి. ౩౭
కచ్చిన్నోభయవిభ్రష్టశ్ఛిన్నాభ్రమివ నశ్యతి,
అప్రతిష్ఠో మహాబాహో విమూఢో బ్రహ్మణః పథి. ౩౮

వృత్తినిరోధః"—చిత్తవృత్తి నిరోధించుటకే యోగ మనిపేరు—అని యోగలక్షణము చెప్పఁబడినది. (ఈయధ్యాయములోని ౨౦-వ శ్లోకమును జూడుము). తర్వాతసూత్రమునందు "అభ్యాసవైరాగ్యాభ్యాం తన్నిరోధః" "అభ్యాసముచేతను వైరాగ్యముచేతను, చిత్తవృత్తి నిరోధింపఁబడు నని" చెప్పఁబడెను. ఈశబ్దములే గీతలయందును గలవు గాన నాయర్థమునే యిచ్చోఁ జెప్పవలయును. కాని యంతమాత్రముచే గీతలయందున్న యీ శబ్దములు పాతంజలసూత్రములనుండి గైకొనంబడిన వని చెప్పుటకు మాత్రము వీలు లేదు. (గీతా. ర. పు. ౨౨౮ చూడుము). మనస్సును నిగ్రహించి, సమాధిలో ప్రవేశించుటయు నిజ్జే శక్యమైనను, నిగ్రహము చేసినకొలఁదిఁ కిది యీ అభ్యాసములలోనే ప్రాప్తమైనను ప్రకృతిస్వభావానుసారముగ, కర్మయోగమునందలి యీచరమావస్థ యనేకుల కొకటి రెండుజన్మములలోనైనను సాధ్యము కాదు. ఇట్టిపాతంజలయోగుల కీసిద్ధి యెట్లు లభించును? కారణ మేమన, ఒకజన్మమున శక్య మగునంత నింద్రియనిగ్రహము నభ్యసించి, కర్మయోగము నాచరించుచున్నను మరణ సమయమునం దది యపూర్ణముగనే యుండును. మరుజన్మమందు తిరిగి మొదటనుండియు నారంభింపవలయునని చెప్పుమేని యాజన్మమందును నట్లే యపూర్ణ మగుట సంఘటిల్లునని మఱియొక సందేహము వెలువడును. ఈకారణముచే నిట్టిపురుషుఁ డేమి చేయవలయునని యర్జునుఁడు రెండవ ప్రశ్నను వేయుచున్నాఁడు.—]

అర్జునుఁడు చెప్పుచున్నాఁడు:—(౩౭) ఓకృష్ణా! శ్రద్ధ యుండినను అయతి యగువాఁడు (అనఁగా: ప్రకృతిస్వభావానుసారముగఁ బూర్ణమగుప్రయత్నములేక సంయమము కానందున, యెవరిమనస్సు సామ్యబుద్ధి రూపమగు (కర్మ) యోగమునుండి చలించినదో వాఁడు) యోగసిద్ధినిఁ బొందక యేగతిని పొందును?

(౩౮) ఓమహాబాహువగు శ్రీకృష్ణా! మోహగ్రస్తుఁ డగుటచే బ్రహ్మ

ఏతంమే సంశయం కృష్ణ ఛేత్తు మర్హస్యశేషతః,
త్వదన్యః సంశయస్యాస్య ఛేత్తా న హ్యుపపద్యతే. ౩౯

ప్రాప్తిమార్గమునందు స్థిరుఁడుకాక, యిటునటుగూడ చెడిపోయినపురుషుఁడు చెదరిపోయిన మేఘమువలె (అమధ్యనే) నశించుఁడు గదా ? (౩౮) ఓకృష్ణా! యీ నాసంశయమును నీవే నిశ్శేషముగఁ దీర్పవలయును. ఈసంశయమును దీర్చుటకు నీవుదక్క మఱియొకఁడెవఁడును దొరకఁడు.

[నఞ్, సమాసమున నారంభమందున నఞ్, అనుదానికి సామాన్యముగ నభావమర్థమైనను నల్పార్థమందును సైతె మఱి యనేకస్థలములఁ బ్రయోగింపఁబడుచుండును. కావున (౩౭)-వశ్లోకమునం దున్న "అయతి" శబ్దమునకు "అల్పమైన (అనఁగా : అపూర్ణమైన) ప్రయత్నమును, లేక, సంయమమును జేయువాఁడు" అనియర్థముఁ జెప్పవలయును ౩౮-వ శ్లోకమునందు "రెండువైపుల నాధారము లేనివాఁడు," లేక, "ఇతో భ్రష్ట స్తతో భ్రష్టః" అని చెప్పినదానికి సయితము కర్మయోగ పరముగనే యర్థము చేసికొనవలయును. కామ్యబుద్ధితోనైనను, శాస్త్రానుసారముగఁ గర్మలను జేయునేని స్వర్గము లభించును. నిష్కామబుద్ధితోఁ జేయునేని వానిచే బంధింపఁబడక మోక్షము నొందును. కావున కర్మలు రెండుఫలములు గలవయి యున్నవి. కాని యిట్టి యుభయభ్రష్టుఁ డగు మనుష్యునియొక్క కర్మలు స్వర్గాదికామ్యఫలముల నియ్యవు. అట్టియుద్దేశము లేకుండుటయే దానికి కారణము; మఱియు సామ్యబుద్ధి సంపూర్ణతను జెందకపోవుటచే, మోక్షము గలుగుటకును వీలులేదు. కాన మోక్షమును, స్వర్గమును సైతము లేకపోయెను. నేయియు నెల వైపోయినది, నూనె సైతము నైపోయినది. పొగ ప్రాప్తించినది. ఇట్లు రెంటికిని చెడుటచే మూగవాని స్థితివలె యగునా యేమి ? యని యర్జునుఁడు ప్రశ్నించెను. ఈప్రశ్నము పాతంజలయోగరూప మగుకర్మయోగముయొక్క సాధనమునుమాత్రమె సంబంధించి యుండలేదు. కర్మయోగసిద్ధికొఱకు కావలసిన సామ్యబుద్ధి యొకానొకప్పుడు పాతంజలయోగముచేతను, నొకప్పుడు భక్తిచేతను, నొకప్పుడు జ్ఞానముచేతను ప్రాప్త మగునని ముందరియధ్యాయములోఁ జెప్పఁబడినది. మఱియు పాతంజలయోగ మనునిసాధన మొక జన్మయందె యపూర్ణముగ నుండుటకు సంభవ ముండునటులె, భక్తినిగాని

శ్రీభగవానువాచ.

పార్థ నైవేహ నాముత్ర వినాశస్తస్య విద్యతే,
న హి కల్యాణకృత్కశ్చిత్ దుర్గతిం తాత గచ్ఛతి. ౪౦
ప్రాప్య పుణ్యకృతాంలోకా నుషిత్వా శాశ్వతీస్సమాః,
శుచీనాం శ్రీమతాం గేహే యోగభ్రష్టోఽభిజాయతే. ౪౧
అథవా యోగినామేవ కులే భవతి ధీమతామ్,
ఏతద్ధి దుర్లభతరం లోకే జన్మ యదీదృశమ్. ౪౨
తత్ర తం బుద్ధిసంయోగం లభతే పౌర్వదైహికమ్,
యతతే చ తతో భూయః సంసిద్ధౌ కురునందన. ౪౩
పూర్వాభ్యాసేన తేనైవ హ్రియతే హ్యవశోఽపి సః,
జిజ్ఞాసురపి యోగస్య శబ్దబ్రహ్మాతివర్తతే. ౪౪

: జ్ఞానమునుగాని సాధనముగ నంగీకరించిన ప్రతివానికిని నొకజన్మమున నపూర్ణముగ నుండవచ్చును. కాన నర్జునుని పైప్రశ్నకు భగవంతుఁ డిచ్చిన యుత్తరము కర్మయోగమార్గమునందలి సాధనముల కన్నింటికిని సామాన్యముగ సంబంధించియే యున్నదని చెప్పవలయును.—]

శ్రీభగవంతుఁడు చెప్పుచున్నాఁడు—(౪౦) ఓ పార్థా! ఇహలోకమందుగాని పరలోకమందుగాని యిట్టిపురుషుఁ డెప్పుడు వినాశ మొందఁడు. కారణమేమనఁ: నాయనా! కల్యాణకారకము లగుకర్మలను జేయువాఁ డెవఁడు దుర్గతి నొందఁడు. (౪౧) యోగభ్రష్టుఁడు (అనఁగా: కర్మయోగమునుండి భ్రష్టుఁడైన వాఁడు) పుణ్యకర్మలను జేయుపురుషులకు లభించుస్వర్గాదిలోకములఁ జేరి యచ్చో ననేకవత్సరములు వసించి పిదప పరిశుద్ధులగు శ్రీమంతులగేహములందు జన్మించును. (౪౨) లేదా, బుద్ధిమంతులగు (కర్మ-) యోగుల కులమందె జన్మించును. ఇట్టిజన్మ (యీ) లోకమునందు మిక్కిలి దుర్లభమైనది. (౪౩) దానియందనఁగా: (అవ్విధముగ ప్రాప్తమయినజన్మమందు) పూర్వజన్మమందలి బుద్ధిసంస్కార మతనికి ప్రాప్తమగును; మఱియు నోకురునందనా! అతఁడు దానికంటె యధికమగు (యోగ) సిద్ధిని సంపాదించుకొనుటకుఁ బ్రయత్నించును. (౪౪) పూర్వజన్మసంబంధమైన యాతనియభ్యాసము చేతనే యవశుఁడై (స్వయముగ నిచ్ఛ లేకపోయినను) పూర్ణసిద్ధివైపునకు లాగఁబడును. ఎవరికి (కర్మ-) యోగముయొక్క జిజ్ఞాస

ప్రయత్నాద్యతమానస్తు యోగీ సంశుద్ధకిల్బిషః,
అనేకజన్మసంసిద్ధ స్తతో యాతి పరాంగతిమ్. ౪౫

అనఁగా: జ్ఞానము సంపాదించుకొనవలయు ననునిచ్ఛ కల్గినదో యతఁడు సైతము శబ్దబ్రహ్మకంటె బరమునకుఁ జేరును. (౪౫) ఇట్లు ప్రయత్నము చేయుచు నుఁడఁగ నుండఁగ పాపములనుండివి ముక్తుఁడై (కర్మ-) యోగి యనేకజన్మముల నొంది సంసిద్ధుఁడయి తుదకు నుత్తమగతి నొందును.

[ఈశ్లోకమునందు యోగ, యోగభ్రష్ట, యోగి శబ్దములు, కర్మయోగము, కర్మయోగమునుండి భ్రష్టుఁడైనవాఁడు, కర్మయోగి యనునర్థముల యందే ప్రయోగింపఁబడినవి. కారణమేమనః శ్రీమంతులకులమందు జన్మించుట యనుస్థితి యితరుల కిష్టమయి యుండు నని చెప్పుటకు వీలు లేదు. మొదట శక్యమగునంత శుద్ధబుద్ధితో కర్మయోగము నాచరించుటకు నారంభింపవలయును. కొంచెమైనను నిట్లు చేయఁబడు కర్మలే యీజన్మమందు కాకపోయిన రాఁగలజన్మలయందు గొప్పగొప్పసిద్ధులను సంపాదించుకొనుటకు కారణములై తుదకు పూర్ణమగు సద్గతి కలుగుటకు కారణము లగునని భగవంతుఁడు చెప్పుచున్నాఁడు. "ఈధర్మము కొంచెముగ నాచరింపఁబడినను గొప్పభయమునుండి తరింపఁ జేయుచున్నది." (గీ. ౨.౪౦ అనేక జన్మ లెత్తినపిదప వాసుదేవుని పొందును. (౭-౧౯) అను శ్లోకము లీసిద్ధాంతమునె బలపఱచుచున్నవి. (విశేషమగువివేచన గీతారహస్య ప్ర. ౧౦. పు. ౩౮౭-౩౯౦ నందు చేయఁబడినదిగాన చూడు). ౪౪-వ శ్లోకమునందున్న శబ్దబ్రహ్మశబ్దమునకు వైదికమగు యజ్ఞయాగాదికామ్య కర్మలని యర్థము. కారణ మేమన: నీకర్మలు వేదవిహితము లగుటచే వేదముపై శ్రద్ధనుంచికొనియే వానిని జేయుచుందురు. మఱియు వేదమన, సృష్టికంతకును పూర్వమందుండుశబ్దము (అనఁగా : శబ్దబ్రహ్మ యగును): ఎవరైనను మొదట కర్మల నన్నింటిని కామ్యబుద్ధితోడనే జేయుచుందురు. కాని యీకర్మలచే చిత్తశుద్ధి యెంతగల్గునో యద్దానికి తగినంతయే నిష్కామబుద్ధితో కర్మలు చేయవలయు నను నిచ్ఛ పుట్టును. కాన.—

ద్వే బ్రహ్మణి వేదితవ్యే శబ్దబ్రహ్మపరం చ యత్,
శబ్దబ్రహ్మణినిష్ణాతః పరం బ్రహ్మాధిగచ్ఛతి.

తపస్విభ్యోఽధికో యోగీ జ్ఞానిభ్యోఽపి మతోఽధికః,
కర్మిభ్యశ్చాధికో యోగీ తస్మాద్యోగీ భవార్జున. ౪౬

"బ్రహ్మ రెండువిధములుగ నున్నదని తెలిసికొనవలయును. అందు శబ్దబ్రహ్మమొక్కటి. రెండవది దానికంటె పరముగ నున్నది. (నిర్గుణము) శబ్దబ్రహ్మను బాగుగ నెఱింగినపిదప దానికంటె పరమగు (నిర్గుణ) బ్రహ్మను నొందును."—అని యుపనిషత్తులయందును, మహాభారతమునందును జెప్పఁబడినది. (మైత్ర్యు. ౬. ౨౨. అమృతబిందు ౧౭; మ. భా. శాం. ౨౩౧. ౬౩; ౨౬౯. ౧). జ్ఞానియగు పురుషునకు శబ్దబ్రహ్మయందున్న కామ్యకర్మలను జేయుటయం దేవగింపు కల్గినను, తుద కాకర్మలనే లోకసంగ్రహార్థమై చేయవలయు నని చెప్పుకర్మయోగ మిష్టమగును. మఱియు నీనిష్కామకర్మయోగము కొంచెమైనను మొదట నాచరించుట సంఘటిల్లును. అనంతరము "స్వల్పారంభాః క్షేమకరాః" యను న్యాయముచే నీస్వల్పాచరణమే యామనుజుని నీమార్గమునందు ముందుకు క్రమముగఁ జేర్చి యావల నిదానముగ పూర్ణమగు సిద్ధి నొందింపఁ జేయును. "కర్మ-యోగమును దెలిసికొనవలయు నని యిచ్ఛకలిగినను వాఁడు శబ్దబ్రహ్మకంటె పరమగుదానిం జేరును." అని ౪౪-వ శ్లోకమునందు జెప్పఁబడిన దాని కిదియె తాత్పర్యము. కారణ మేమన నీజిజ్ఞాస (కర్మ-యోగ) రూపమగు నిత్యఖండమునకు మొద లగుచున్నది; మఱియు నొకసారి యీయిత్యఖండము మొదలు దొరకునేని యీజన్మయందు కాకపోయినను ముం దేజన్మములోనైన పూర్ణమగు సిద్ధిని సంపాదించుకొని శబ్దబ్రహ్మముకంటె పరమందున్న బ్రహ్మను బొందక మానఁడు. జనకాదు లీసిద్ధి నొకజన్మయందె సంపాదించికొనిరని చూచుచుండగనే తోఁచును. కాని యథార్థమును విచారించితిమేని వారికిసయితము మీఫల మనేకజన్మల సంబంధమైనసంస్కారమువల్ల గలిగి యుండు నని తోఁచక పోనదు. అది యట్లుండనిమ్ము. (కర్మ-) యోగముయొక్క యల్పమయిన యాచరణము సైతము, వేయేల? జిజ్ఞాసయయిత మిట్లు తప్పక కల్యాణకారక మగుటచే, దానిచేతనే తుదకు మోక్షప్రాప్తియును నిస్సంశయముగ్గా నగునని భగవంతుఁ డిప్పు డర్జునున కిట్లు చెప్పుచున్నాఁడు.—]

(౪౬) తపస్వులకంటెను, జ్ఞానులకంటెను, కర్మఠులకంటెను (కర్మ-) యోగి శ్రేష్ఠుఁడని తెలిసికొనుచున్నారు. కావున నోయర్జునా! నీవు యోగివి కమ్ము.

[ఈశ్లోకమునందు తపస్వి యనఁగా: నరణ్యమునకు పోయి యుపవాసములు మొదలగు కాయక్లేశకరములగు వ్రతములచేకాని, హఠయోగమునందలి సాధనాదులచేగాని, సిద్ధిని సంపాదించుకొన్నవారని యర్థము. కావున సామాన్యముగ నయినను నీశబ్దమునకు నిదియె యర్థము. జ్ఞాని యనఁగా: చెప్ప నక్కఱలేకుండగనే "జ్ఞానయోగేన సాంఖ్యానాం" (గీ. 3. 3) అనుశ్లోకమున జెప్పఁబడిన జ్ఞానపదమునకు సాంఖ్యమార్గముచే గర్మలను వదలివేసి సిద్ధిని సంపాదించికొనెడిసాంఖ్యనిష్ఠు లని యర్థము. అటులే యీశ్లోకమునందలి "కర్మభ్యః" అనుపదమునకు గీతయందలి (గీ. ౨. ౪౨-౪౪; ౯. ౨౦,౨౧) శ్లోకములలోఁ జెప్పఁబడిన కామ్యకర్మలనే చేయునట్టియు, స్వర్గపరాయణులగునట్టియు మీమాంసకులగు కర్మఠులని యర్థము, ఈమూఁడుమార్గములను బట్టి ప్రతిమనుజుఁడును తనతన మార్గము చేతనే సిద్ధి లభించు నని చెప్పుచుండును. కాని తపస్విలకంటెను, కర్మఠులగు మీమాంసకులకంటెను, జ్ఞాననిష్ఠులగు సాంఖ్యులకంటెను (కర్మ-) యోగియే గాక, కర్మయోగ మనుమార్గముసైతము శ్రేష్ఠమయినది. మఱియు నీసిద్ధాంతమె పూర్వమునం దీకర్మకంటె కర్మ శ్రేష్ఠమైనది. (గీ. 3. ౮), కర్మసన్న్యాసముకంటె కర్మ-యోగము గొప్పది" (గీ. ౫. ౨) అను శ్లోకములయందు జెప్పఁబడినది. (గీతా.ర.ప్ర ౧౧. పు ౪౨౨,౪౨౩ చూడు) వేయేల? తపస్వి, మీమాంసకులు, జ్ఞానమార్గీయులు ననువారిలో ప్రతివానికంటెను కర్మ-యోగి శ్రేష్ఠుఁడు. కావుననే పూర్వమునందు యోగస్థుఁడవై కర్మలను జేయుము. (గీ. ౨. ౪౮; గీతా. ర. పు. ౬౯) లేక, "యోగము నాశ్రయించి లెమ్ము" (౪.౪౨) అని యర్జునున కుపదేశించినటులే యిక్కడను "నీవు కర్మ-యోగివి కమ్ము" అని మరల స్పష్టముగ నుపదేశించెను. మఱియు కర్మ-యోగ మిట్లు శ్రేష్ఠమని యంగీకరింపఁబడని యెడల "ఆహేతువువలన నీవు యోగివి కమ్ము" అను నుపదేశమందున్న "తస్మాత్"-(గనుక) అనుపదము నిరర్థక మగును. కాని సన్న్యాసమార్గీయులగు టీకాకారుల కీసిద్ధాంత మెట్లు సమ్మత మగును? కాన జ్ఞాని యనుపదమునకు నర్థమును మార్చి, జ్ఞానియనఁగా: శబ్దజ్ఞానము మాత్రమే గాని, పుస్తకజ్ఞానము మాత్రమే గాని కలిగినవాఁ డని యర్థముఁ గావించిరి. కాని యీయర్థము ముఖ్యముగ సాంప్రదాయకమగు నాగ్రహముచే జెప్పఁబడినది. కర్మవదలివేయు జ్ఞానమార్గము తక్కువది

యోగినామపి సర్వేషాం మద్గతేనాన్తరాత్మనా,
శ్రద్ధావాన్ భజతే యో మాం స మే యుక్తతమో మతః.౪౭

[ఇదియే గీతయొక్క యభిప్రాయ మనువిషయము టీకాకారుల కక్కఱలేదు. కారణ మేమన: నట్లొప్పుకొనినచో వారిసాంప్రదాయము గౌణ మయిన దగును. ఇందుచే నీకారణముననే "కర్మయోగో విశిష్యతే" (గీ. ౫. ౨) అనువాక్యమునకు వారర్థమును మార్పు చేసిరి. కాని దీనియొక్క పూర్ణ విచారము గీతారహస్యము ౧౧-వ ప్రకరణమునందు (పు. ౪౨౨) చేయబడియుండుటచే నీశ్లోకమునకు నేను వ్రాసిన యర్థపువిషయమై విశేషవిచారముఁ జేయను. కర్మ-యోగ మనుమార్గమే గీతానుసారముగ నన్నిటిలోను శ్రేష్ఠ మని మాత్రము మా యభిప్రాయము. ఇప్పుడు కర్మయోగులలో సైత మెట్టితారతమ్యము చూడవలయునో దానిని చెప్పుచున్నాఁడు.]

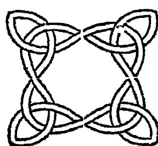
(౪౭) అయిన నన్ని (కర్మ-) యోగులలోను, ఎవఁడు నాయం దంతఃకరణమ్ము నుంచి శ్రద్ధచే నన్ను భజించుచున్నాఁడో యాతని నేనందఱిలో నుత్తముఁడైన యుక్తుఁ డని (అనఁగా: నుత్తమమగు సిద్ధినొందిన కర్మ-యోగి) తలచుచున్నాను.

[కర్మయోగమునందు సైతము భక్తిరూప మగు ప్రేమ గలియుటచే పాలలో పంచదార పడినట్లగునుగాన నాకర్మయోగి భగవంతునకు మిక్కిలి ప్రియుఁడగు నని యీశ్లోకమునకు తాత్పర్యము. ఇట్లనుటచే నిష్కామకర్మయోగముకంటెను, భక్తి శ్రేష్ఠమని యర్థము కాదు. కారణ మేమన: ముందు (౧౨) పండ్రెండవయధ్యాయమునందు ధ్యానముకంటె కర్మఫలత్యాగము శ్రేష్ఠమని భగవంతుఁడె స్పష్టముగఁ జెప్పియున్నాఁడు. (గీ. ౧౨. ౧౨) నిష్కామకర్మయొక్కయు, భక్తియొక్కయు సముచ్చయము శ్రేష్ఠ మనుమతమును, నిష్కామకర్మయోగమంతయు వ్యర్థమనియు భక్తియనునదియే శ్రేష్ఠమనియు చెప్పుమతమును భిన్నములే. గీతాసిద్ధాంతము మొట్టమొదటిది, భాగవతపురాణముయొక్క పక్షము రెండవది. క్రియాయోగమంతయు నధ్యాత్మజ్ఞానవిఘాతక మని భాగవతమున (భాగ. ౧. ౫. ౩౪) నిశ్చయింపఁబడినది. "నైష్కర్మ్యమప్యచ్యుతభావవర్జితం నశోభతే జ్ఞాన మలం నిరంజనమ్." నైష్కర్మ్య మనఁగా: నిష్కామ

ఇతి శ్రీభగవద్గీతాసు ఉపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం యోగశాస్త్రే
శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే ధ్యానయోగో నామ
షష్ఠోఽధ్యాయః. ౬

కర్మయును (భాగ. ౧౧. ౩. ౪౬) భగవద్భక్తి లేనిదే శోభింపదు వ్యర్థమగును. (భాగ. ౧. ౫. ౧౨. మఱియు ౧౨. ౧౨. ౫౨) అని భాగవతమందు మొదటిస్కంధమునను కడపటిస్కంధమునను జెప్పఁబడినది. భాగవతకారునకు భక్తియందుమాత్రమే కటాక్ష ముండుటచే నాయాస్థలముల యందు భగవద్గీతలోఁ జెప్పఁబడిన మతమునుసైతము నిరాకరించి ప్రవర్తించునని యీశ్లోకమునందుండి వ్యక్తమగును. మహాభారతమందును, గీతలయందును, భక్తి తగినంతగ వర్ణింపఁబడలేదని తలఁచియే వ్రాయఁబడిన భాగవతపురాణమునందుఁ జెప్పిన శ్లోకములవంటి వింకను గొన్ని యుండవచ్చును. అది యొకయాశ్చర్యము కాదు. కాని, నేను గీతాతాత్పర్యమునే విచారింపవలసినవాఁడను. భాగవతములో చెప్పినట్టి విషయమును జూడనక్కఱ లేదు. ఈరెంటియొక్క ప్రయోజనములును కాలములును వేర్వేఱుగనే యున్నవి. ఈహేతువుచే వానిరెండింటికి నేకవాక్యత చేయుట యుక్తము కాదు. అద్ది యట్లుండనిష్కః కర్మ-యోగమునందలిసామ్యబుద్ధిని సంపాదించుటకు నేసాధనము లపేక్షితములో వానిలో పాతంజలయోగమునందున్న సాధనము లీయధ్యాయమునందు నిరూపింపఁబడినవి. జ్ఞానము, భక్తియుం, నను నీరెండును నితరసాధనములుగ నున్నవి. మఱియు నిఁక చెప్పఁబోవు అధ్యాయము మొదలుకొని వానినిరూపణ యారంభింపఁబడుచున్నది.—]

ఈరీతిగ భగవంతునిచే గానము చేయఁబడిన ధ్యానయోగ మనుపేరి యాఱవ యధ్యాయము సమాప్తమయినది.

సప్తమోఽధ్యాయః

ఏడవయధ్యాయము.

[కర్మయోగము, సాంఖ్యయోగమువలెనే (మార్గమువలెనే) మోక్షప్రదమగును. కాని స్వాతంత్ర్యము దానికంటె శ్రేష్ఠమయినదియు నై యున్నది. మఱియు నీమార్గము స్వల్పముగ నాచరింపఁబడినను వ్యర్థముకాదని ప్రతిపాదించి యీమార్గముయొక్క సిద్ధినిమిత్తము కావలసినయింద్రియనిగ్రహమే ప్రకారముగఁ జేయవలసినదని నిరూపింపఁబడినది. కాని యింద్రియనిగ్రహము బాహ్యక్రియమాత్రమె యైనచో దాని నేల సాధింపవలయునో యింతవఱకు విచారింపఁబడలేదు. "కామక్రోధాదు లయినశత్రువు లింద్రియములయందుఁ బ్రవేశించి జ్ఞానవిజ్ఞానములనశింపఁజేయుచున్నారు. (౩.౪౦,౪౧) కాన మొదట నీయింద్రియముల నిగ్రహించి, నీశత్రువుల జయించికొనుము" అని భగవంతుఁడె యింద్రియనిగ్రహముయొక్క ప్రయోజనమును మూఁడవయధ్యాయమునందుఁ జెప్పినాఁడు. మఱియును బూర్వాధ్యాయమునందును నింద్రియముల నిగ్రహించుకొని "జ్ఞానవిజ్ఞానములచేఁ దృప్తుఁ డయినపురుషుఁడు, పరమేశ్వరుని సర్వభూతముల యందును, సర్వభూతములను పరమేశ్వరునియందును జూచుచున్నాఁడు." (౬.౨౯) అని చెప్పెను. కాన నింద్రియనిగ్రహ మెట్లు చేయవలయునో చెప్పినపిదప, జ్ఞానవిజ్ఞానము లనగ నేమియో, పరమేశ్వరుని బూర్ణముగ నెఱింగి కర్మలను వదలివేయక కర్మయోగమార్గమునందున్న యేవిధి నాచరించుటచే తుదకు నిస్సంశయముగ మోక్షము లభించునో యిప్పుడు తప్పక చెప్పవలసివచ్చినది. మఱియు నీవిషయమే యేడవయధ్యాయము మొదలు పదునేడవ యధ్యాయముచివరవఱకును, పదునొకండధ్యాయములలోఁ జెప్పఁబడినది; కడపటియధ్యాయమునందు (అనఁగా: పదునెనిమిదవయధ్యాయమున) కర్మయోగమంతయు నుపసంహరింపఁబడినది. సృష్టియందలి యనేకవిధము లగునట్టియు, ననేకములగు నశ్వరపదార్థములయన్నింటిలో

నవినాశి యగుపరమేశుఁ డొక్కఁడే నిండియున్నాఁ డని తెలిసికొనుటకే జ్ఞాన మని పేరు. మఱియు నిత్యుఁడైన పరమేశ్వరునియొక్కనిచేతనే, వివిధములును, నశ్వరములును అగుపదార్థము లెట్లుత్పన్నము లైనవో తెలిసికొనుటకు విజ్ఞాన మనిపేరు. (గీ. ౧౩.౩౦) మఱియు దీనినే క్షరాక్షర విచారమని చెప్పుదురు. ఇంతియకాక తనశరీరమందు (అనఁగా: క్షేత్రమునందు) ఆత్మయని చెప్పఁబడుదానియొక్క సత్యమగుస్వరూపము ఎట్టిదియు తెలిసికొనుటచేత పరమేశ్వరస్వరూపముయొక్క బోధ గల్గును. ఇట్టి విచారమునే క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞవిచారమని చెప్పుచున్నారు. వీనిలో క్షర-అక్షర విచారమును మొదట నారంభించి పిదప క్షేత్ర-క్షేత్రజ్ఞవిచారమును పదమూఁడవయధ్యాయమునందు చేయుచున్నాఁడు. కాని పరమేశ్వరుఁ డొక్కఁడైనను నతనియొక్కయవ్యక్తస్వరూపము బుద్ధికిమాత్రమే తెలియఁదగినదైనను, వ్యక్తము, ప్రత్యక్షావగమ్యమని, యుపాసనయొక్క దృష్టిచే దానియందు రెండుభేదములు గలవు. కాని బుద్ధిచే పరమేశ్వరు నెట్లు తెలిసికొనవలసినదియు, శ్రద్ధచేతఁగాని, భక్తిచేతఁగాని, వ్యక్తస్వరూపము నుపాసించి, దానిమూలమున నవ్యక్తము నెట్లు తెలిసికొనవలసినదియు, నీనిరూపణమందే చెప్పవలసివచ్చును. అప్పు డీవిచారమున కంతకును పదునొకండధ్యాయములు పట్టునేని యది యొకయాశ్చర్యము కానేరదు. ఇంతియకాక యీ రెండుమార్గములచేతను, పరమేశ్వరుని యొక్క జ్ఞానమును, నింద్రియనిగ్రహమును స్వయముగనే పొందవలసి యుండుటచేత, నింద్రియనిగ్రహమునుమాత్రమే సంపాదించుకొనెడి పాతంజలయోగమార్గముకంటె జ్ఞానము, భక్తియు ననునీరెండుమార్గముల యొక్క యోగ్యతయు మోక్షధర్మములయం దధికముగ నంగీకరింపఁబడినది. అయినను నీవివేచనమంతయు కర్మ-యోగమార్గముయొక్క యుపపాదములో నంతర్భూతమైనది. స్వతంత్రమైనది కాదని జ్ఞప్తియం దుంచుకొనవలయును. అనఁగా: గీతయొక్క మొదటియాఱధ్యాయములందును, కర్మయు, రెండవషట్కమునందు భక్తియు, మూఁడవషట్కమునందు జ్ఞానము అని గీతయందు చేయఁబడిన స్వతంత్రములగు మూఁడువిభాగములును యథార్థముగ విచారింతుమేని సత్యమైనవి కావు. స్థూలముగఁ జూచితిమేని యీమూఁడువిషయములు వర్ణింపఁబడినవే; కాని యవి స్వతంత్రములు

శ్రీభగవానువాచ.

మయ్యాసక్తమనాః పార్థ యోగం యుంజన్మదాశ్రయః,
అసంశయం సమగ్రం మాం యథా జ్ఞాస్యసి తచ్ఛృణు. ౧
జ్ఞానం తేఽహం సవిజ్ఞానమిదం వక్ష్యామ్యశేషతః,
యజ్జ్ఞాత్వా నేహ భూయోఽన్యత్ జ్ఞాతవ్యమవశిష్యతే. ౨

కావు. (కర్మ-) యోగమునకు నంగములుగ విచారింపఁబడినవని గీతారహస్యమునందలి పదునాల్గవ ప్రకరణమునందు (ప్ర. ౧౪. పృ. ౬౨౫-౬౨౯) ప్రతిపాదింపఁబడినవి. కాన నిచ్చట నావిషయములను మరలఁ జెప్పను. ఏడవ యధ్యాయమును భగవంతుఁ డెట్టు లారంభించెనో చూతము.—]

శ్రీభగవంతుఁడు చెప్పుచున్నాఁడు. (౧) ఓ పార్థా! నాయందు చిత్తము నుంచియు, నన్నే యాశ్రయించియు కర్మయోగము నాచరించుచు నీవు నన్ను యథాప్రకారముగ (విధిగను) పూర్ణముగను నిస్సంశయముగను నెట్లు తెలిసికొందువో దానిని వినుము. (౨) విజ్ఞానముతోఁ గూడుకొనిన యీజ్ఞానమును నేమియు శేషములేకుండునటుల నీకు నేను చెప్పుచున్నాను. దేన్నిని తెలిసికొనుటచే నీలోకమునందు మరలఁ దెలిసికొనఁదగిన దేమియు నుండదో దానిని చెప్పుచున్నాను.

[మొదటిశ్లోకమునందు "నన్నే యాశ్రయింపుము" అనుశబ్దములం బట్టియు, ముఖ్యముగ యోగశబ్దమునుబట్టియు, పూర్వాధ్యాయమునందు వర్ణింపఁబడినకర్మయోగము సిద్ధించుకొఱకై జ్ఞానవిజ్ఞానములు చెప్పఁబడినవి. కాని స్వతంత్రములైనవి కావనువిషయము స్పష్టమగుచున్నది. (గీతా. ర. ప్ర. ౧౪. పృ. ౬౨౪ చూడుము). ఈశ్లోకమునందే కాక గీతలలో మఱియొక చోటను సైతము "మద్యోగమాశ్రితః" (గీ. ౧౨.౧౧) "మత్పరః" (గీ. ౧౮.౫౭; ౧౧.౫౫) అనుశబ్దములు కర్మయోగము ననుసరించియే యున్నవనియు, కావున పరమేశ్వరుని యాశ్రయించి, యేయోగము నాచరింపవలయునని గీత చెప్పుచున్నదో యాయోగము పూర్వమందున్న యాఅధ్యాయములయందును ప్రతిపాదింపఁబడిన కర్మయోగమే యని చెప్పుటకు సందేహ మేమియు లేదు. విజ్ఞానశబ్దమునకు 'అనుభవసిద్ధమైన బ్రహ్మజ్ఞానము, లేక, బ్రహ్మసాక్షాత్కారము' అని యనేకు లర్థము చెప్పుచున్నారు. కాని పైనచెప్పినట్లు పరమేశ్వరజ్ఞానమునకే సమష్టిరూపము

మనుష్యాణాం సహస్రేషు కశ్చిద్యతతి సిద్ధయే,
యతతామపి సిద్ధానాం కశ్చిన్మాం వేత్తి తత్త్వతః. ౩

(జ్ఞానమును) వ్యష్టిరూపము (విజ్ఞానము) నని రెండు భేదములు కలవనియు, నవియే జ్ఞానవిజ్ఞానశబ్దములచే నిర్దేశింపఁబడుచున్న వనియు నాకుఁ దోఁచుచున్నది. (గీ. ౧౩.౩౦ మఱియు ౧౮.౨౦ చూడుము) రెండవశ్లోకమునందున్న "మరలఁ దెలిసికొనవలసిన దేమియు నుండదు" అనుశబ్దము లుపనిషత్తుల యాధారముచేతనే ప్రయోగింపఁబడినవి. ఛాందోగ్యోపనిషత్తునందు శ్వేతకేతువు తండ్రిని "యేన...అవిజ్ఞాతం విజ్ఞాతం భవతి"—"ఏ యొకవస్తువును తెలిసికొనుటచే నంతయుఁ దెలియఁబడుచున్నదో యది యేది?" యని ప్రశ్నింపఁగా "యథా సోమ్యైకేన మృత్పిండేన సర్వం మృణ్మయం విజ్ఞాతం స్యాద్వాచారంభణం వికారో నామధేయం మృత్తికేత్యేవ సత్యం" (ఛాం. ౬.౧.౪)—"నాయనా! యెటులొక్క మట్టిముద్దయం దేమి యున్నదియు, దెలియఁబడునేని, మిగిలిన మృణ్మయపదార్థము లన్నియు, నామృత్తికయొక్క వేర్వేఱగు నామరూపముల ధరించినవికారములేగాని మఱియొక టేమియు గాదని తెలియునో"—యటులే బ్రహ్మను దెలిసికొనుటచే మఱియొక వస్తువును దెలిసికొనవలసినది యుండదు. అని వివరింపఁబడినది; మఱియు ముండకోపనిషత్తునందును (ముం. ౧. ౧. ౩) "కస్మిన్ను భగవో విజ్ఞాతే సర్వ మిదం విజ్ఞాతం భవతి" "దేనిని తెలిసికొనినచో నితరము లగువస్తువులన్నియుఁ దెలియఁబడును" అని యారంభమునందే ప్రశ్న చేయఁబడెను. దీనిం బట్టి యొక పరమేశ్వరునియొక్క జ్ఞానవిజ్ఞానములు గలిగినచో నీజగత్తునం దితరమైనదేమియుఁ దెలిసికొనవలసిన నవసర ముండదని స్పష్టమగుచున్నది. కారణ మేమన: జగత్తుయొక్క మూలతత్త్వ మొక్కటియే. అదియే నామరూపభేదముచే జగత్తునంతటను నిండియున్నది. అదో దక్క యితరవస్తు వేదియు జగత్తునందు లేదు; అనునద్వైతసిద్ధాంతమే యిచ్చో నుద్దేశింపఁబడినట్లు కాన్పించుచున్నది. అట్లు కానిచో రెండవశ్లోకమునందలి ప్రతిజ్ఞ సార్థక మయినది కాకపోవును.]

(3) వేలకొలది జనులలో నొకానొకండె సిద్ధిని సంపాదించుకొనవలయునని యత్నించును; ప్రయత్నించుచున్నవారిలో సైత మొకానొకనికే నాయొక్క సత్యమైనజ్ఞానము కల్గును.

భూమిరాపోఽనలో వాయుః ఖం మనో బుద్ధిరేవ చ,
అహంకార ఇతీయం మే భిన్నా ప్రకృతిరష్టధా. ౪
అపరేయమితస్త్వన్యాం ప్రకృతిం విద్ధి మే పరామ్,
జీవభూతాం మహాబాహో యయేదం ధార్యతే జగత్. ౫
ఏతద్యోనీని భూతాని సర్వాణీత్యుపధారయ,
అహం కృత్స్నస్య జగతః ప్రభవః ప్రలయస్తథా. ౬
మత్తః పరతరం నాన్యత్ కించిదస్తి ధనంజయ,
మయి సర్వమిదం ప్రోతం సూత్రే మణిగణా ఇవ. ౭

[ప్రయత్నించుపురుషులు సిద్ధపురుషు లని యిచ్చట చెప్పఁబడినను పరమేశ్వరజ్ఞానము గల్గినపిదపనే వారికి సిద్ధి కలుగును. కాని యూరకఁ గలుగదని తెలిసికొనవలయును. ఈపరమేశ్వరజ్ఞానమున క్షరాక్షర విచారమనియు, క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞ విచారమనియు రెండుభాగములు గలవు. వానిలో క్షరాక్షరవిచారము నిప్పు డారంభించుచున్నాఁడు.—]

(౪) నాయొక్క ప్రకృతియే—పృథివి, జలము, అగ్ని, వాయువు, ఆకాశము (ఈయైదు సూక్ష్మభూతములు.) మనస్సును, బుద్ధియు, అహంకారమును అని యెనిమిదివిధములుగ విభజింపఁబడినది (౫) ఇది 'అపరా' (అనఁగా: నికృష్టముగు) ప్రకృతి. ఓబాహువా! యర్జునా! ఇదిగాక దేనిచే నీజగత్తు ధరింపఁబడుచున్నదో యట్టి 'పరా' (అనఁగా: శ్రేష్ఠమైనది) శ్రేణిలోని చైతన్యజీవస్వరూపము నా రెండవప్రకృతి యని యెఱుంగుము. (౬) ఈ రెంటినుండియు సర్వభూతములు నుత్పన్నములగుచున్న వని యెఱుంగుము. నేనే జగత్తున కంతకును ప్రభువును (అనఁగా: మూలభూతుఁడను) ప్రళయము (అనఁగా: చివర) నయి యున్నాను. (౭) ఓధనంజయా! నాకంటె పరమునం దేమియును లేదు. దారమునం దనేక మణులు గ్రుచ్చఁబడినటుల నాయందివి యన్నియుఁ గూర్చఁబడియున్నవి.

[ఈ నాలుగు శ్లోకములలోను క్షర + అక్షరజ్ఞానముయొక్క సారమంతయు నిరూపింపఁబడినది. మఱియు నీవిషయమే ముందుశ్లోకములలో విస్తరింపఁబడినది. సాంఖ్యశాస్త్రమునందు సృష్టికంతకును నచేతనమైన (అనఁగా: జడమైన) ప్రకృతియు, సచేతనుఁడైనపురుషుఁడును స్వతంత్రములగు రెండుతత్త్వములు కారణము లని చెప్పి యీరెండుతత్త్వముల

నుండియు, పదార్థము లన్నియు నుత్పన్నములైన వనియు, వీరెంటి కంటెను పరముగ మూఁడవతత్త్వము లేదనియు ప్రతిపాదింపఁబడినది; కాని, గీతలకు నీయద్వైతము సమ్మతము కాదు. ఒకపరమేశ్వరునకే, ప్రకృతియు, పురుషుఁడు అను రెండువిభూతులుగల వనిచెప్పి జడప్రకృతి యనునది కనిష్ఠమగు స్తంభమనియు, జీవము (అనఁగా: పురుషుఁడను వాఁడు) శ్రేష్ఠమగు స్తంభరూప మయిన విభూతి యన్నియు, నాలుగైక శ్లోకములయందుఁ జెప్పఁబడిన దనియు, నీరెంటియందుండి స్థావరజంగమ సృష్టియంతయు నుత్పన్నమైన దనియుఁ జెప్పఁబడినది. (గీ.౧౩. ౨౬ చూడు) వీనిలో జీవభూతమగు శ్రేష్ఠ ప్రకృతియొక్క విచారము; క్షేత్రజ్ఞుఁ డనునామాతో ముందు పదమూఁడవ్యధ్యాయమునందు విస్తరింపఁబడినది. మిగిలినది జడప్రకృతి. ఇది స్వతంత్రురాలు కాదనియు, పరమేశ్వరుని యధీనమై యుండి, సృష్టినంతను నిర్మించుచున్న దనియు, గీతయొక్క సిద్ధాంతము. (గీ. ౯. ౧౦) ప్రకృతి గీతలలో స్వతంత్రురాలని యంగీకరింపఁబడకపోయినను సాంఖ్యశాస్త్రమునందు విభజింపఁబడిన భేదములే కొంచెము మార్పుతో గీతయందును జెప్పఁబడినవి. (గీ. తా. ర. ప్ర. ౭. పు. ౧౬౭-౧౭౦); మఱియు పరమేశ్వరునియొక్క మాయచే జడప్రకృతి యుత్పాదింపఁబడినపిదప (గీ. ౭. ౧౪) ప్రకృతినుండి పదార్థము లెట్లు నిర్మింపఁబడెన్నదియు, సాంఖ్యులచేఁ బ్రతిపాదింపఁబడిన సిద్ధాంతము నైతము (అనఁగా: గుణోత్కర్ష యొక్క తత్త్వమును) గీతకు సమ్మతమే. (గీతా. ర. ప్ర. ౯. పు ౩౩౧ చూడుము) సాంఖ్యులు ప్రకృతియు, పురుషుఁడును కలసి మొత్తముపై యిరువదియైదు తత్త్వము లని యందురు. వీనిలో ప్రకృతివలన నిరువదిమూఁడు (౨౩) తత్త్వములు బయలు వెడలుచున్నవి. ఈయిరువదిమూఁడింటిలో స్థూలభూతము లైదును, పది యింద్రియములును, మనస్సు అను నీపదునాఱును మిగిలిన యేడు తత్త్వములనుండియు బయలుదేరినవి. (అనఁగా : వానివికారము లైయున్నవి.) కాన, "మూలతత్త్వములెన్ని" యని విచారించునపు డీ పదునాఱింటిని వదలుచున్నారు. మఱియు వీనిని వదలివేయుదుమేని బుద్ధి (మహాన్) అహంకారము, పంచతన్మాత్రలు (సూక్ష్మభూతములు) ను కలిసి యేడేమూలతత్త్వములు మిగిలి యుండును. సాంఖ్యశాస్త్రమున నీయేడింటినే ప్రకృతివికృతు లని యందురు. ఈ యేడు ప్రకృతివికృతు

రసోఽహ మప్సు కౌంతేయ ప్రభాస్మి శశిసూర్యయోః,
ప్రణవ స్సర్వవేదేషు శబ్దః ఖే పౌరుషం నృషు. ౮

లను, మూలప్రకృతియును గలిసి యిప్పు డెనిమిదివిధములగు ప్రకృతియే యగుచున్నది; మఱియు మహాభారతమునందు (శాం. ౩౧౦. ౧౦. ౧౫) దీనినే యష్టవిధమగు ప్రకృతి యనిచెప్పిరి. కాని యేడు, ప్రకృతివికృతులతో మూలప్రకృతిని లెక్కించుట గీతలకు యోగ్యమ్మని తోఁచలేదు. కారణ మేమన: ఎట్లగు నేని యొకటి మూలమనియు, దానికి నేడువికారములనియు భేదమును నిరూపించుటకు వీలులేదు. కాన నేడు ప్రకృతివికృతులను మనస్సును కలసి మూలప్రకృతి యెనిమిదివిధములుగ నుండు నని గీతలయందలి వర్గీకరణమునకును, మహాభారతమునందలి వర్గీకరణమునకును కొంచెము భేదము కలదు.(గీతా. ర. పు. ౨౮౬). సాంఖ్యులు సెప్పినటుల ప్రకృతి స్వాతంత్ర్యరాలని గీత యొప్పుకొనకపోయినను, ముందున్న విస్తృతమగు నిరూపణము రెండుపక్షములలో నొకటిగనే యున్నదని జ్ఞప్తియం దుంచుకొనవలయునని యిందలిసారాంశము. గీతలయందు వలెనె యుపనిషత్తులయందును పరబ్రహ్మమునుండియే సామాన్యముగ:—

ఏతస్మా జ్జాయతే ప్రాణో మనః సర్వేంద్రియాణి చ,
ఖం వాయుర్జ్యోతిరాపః పృథివీ విశ్వస్య ధారిణీ.

"వీనినుండి(పురుషునివలన) ప్రాణము; మనస్సును, అన్ని యింద్రియములును ఆకాశమును, వాయువు, అగ్నియు; జలమును, విశ్వమును ధరించు పృథివియు నను నివియన్నియు నుత్పన్నము లగుచున్నవి" అని చెప్పఁబడినది. (ముండ ౨. ౧. ౩; కై ౧. ౧౫; ప్రశ్న ౬. ౪) (మఱియు విశేషముగఁ దెలిసికొనుటకై గీతారహస్యముయొక్క యెనిమిదవ ప్రకరణమును జూడుము). పృథివి మొదలగు పంచతత్త్వములను "నేనే" యని నాల్గవ శ్లోకమునందుఁ జెప్పఁబడినది; ఇప్పు డీతత్త్వములయం దేగుణములు గలవో యవియును "నేనే" యనియుఁ జెప్పి పదర్థములన్నియు సూత్రములోని మణులవలె గుంఫితము లైయున్న వని పూర్వమునందు చెప్పఁబడిన విషయమునె స్పష్టీకరించుచున్నాఁడు.—]

(౮) ఓకౌంతేయా! జలములో రసము నేను. చంద్రసూర్యులలోని కాంతిని నేను. ప్రణవము (ఓంకారము) నేను. ఆకాశమునందలి శబ్దము నేను.

పుణ్యో గంధః పృథివ్యాం చ తేజశ్చాస్మి విభావసౌ,
జీవనం సర్వభూతేషు తపశ్చాస్మి తపస్విషు. ౯
బీజం మాం సర్వభూతానాం విద్ధి పార్థ సనాతనమ్,
బుద్ధి ర్బుద్ధిమతా మస్మి తేజ స్తేజస్వినామహమ్. ౧౦
బలం బలవతా మస్మి కామరాగ వివర్జితమ్,
ధర్మా విరుద్ధో భూతేషు కామోఽస్మి భరతర్షభ. ౧౧
యేచైవ సాత్త్వికా భావా రాజసా స్తామసాశ్చయే,
మత్త ఏవేతి తాన్ విద్ధి న త్వహం తేషు తే మయి. ౧౨

అందఱిలో నున్న పౌరుషమును నేనే యయి యున్నాను. (౯) పృథివియందున్న పుణ్యగంధము (అనఁగా: సువాసన) నేను. అగ్నియందున్న తేజస్సు నేను. సర్వభూతములయందున్న జీవనశక్తియును, తపస్సు జేయువారియొక్క తపస్సును నేనే. (౧౦) ఓ పార్థా! సర్వభూతములకు సనాతన మగుబీజమును, నేనే యని తెలిసికొమ్ము. బుద్ధిమంతులయొక్క బుద్ధిని నేను. తేజశ్శాలురయొక్క తేజస్సు సైతము నేనే. (౧౧) కామమును (వాసన) రాగము (అనఁగా: విషయాసక్తి) గాక బలవంతులలో బలమును నే నయియున్నాను. మఱియు నోభరతశ్రేష్ఠా! ధర్మమునకు విరుద్ధముగాని భూతములయం దున్న కామమును నేనే యయి యున్నాను. మఱియు సాత్త్వికములును, రాజసములును, తామసములు నగుభావము (పదార్థములు) అన్నియు నావలన బయలువెడలిన దనియుఁ దెలిసికొమ్ము. కాని యవి నాయందున్నవి. నేను వానియందు లేను.

[“అవి నాయం దున్నవి, నేను వానియందు లేను” అనువాక్యము నందలి యర్థము మిక్కిలి గంభీరముగ నున్నది. మొదటి (అనఁగ : తేటగా నున్న) యర్థమే మనపదార్థములన్నియు పరమేశ్వరునియందుండి వెలువడిన వైనందున మణులయందున్న దారమువలె నీ పదార్థములయందున్న గుణ ధర్మములును పరమేశ్వరుఁడే యయినను, పరమేశ్వరునివ్యాప్తి యంతటితో నాగలేదనియు, దీనిని వ్యాపించి పరమందును నాపరమేశ్వరుఁడే యున్నాఁడనియుఁ దెలిసికొనవలయును; మఱియు నీవిషయమే ముందు “ఈజగత్తంతయు నేనొక యంశచే వ్యాపించియున్నాను” (గీ ౧౦.౪౨) అను శ్లోకమునందుఁ జెప్పఁబడినది. కాని యీయర్థముగాక, మఱియొక యర్థము సైతము తప్పక వివక్షితమయియున్నది. అదేమన, త్రిగుణాత్మక

త్రిభిర్గుణమయైర్భావైరేభిః సర్వమిదం జగత్,
మోహితం నాభిజానాతి మామేభ్యః పరమవ్యయమ్. ౧౩
దైవీ హ్యేషా గుణమయీ మమ మాయా దురత్యయా,
మామేవ యే ప్రపద్యంతే మాయామేతాం తరంతి తే. ౧౪

[మనుజగత్తునందున్న నానాత్వము నావలన నిర్మింపఁబడినట్లు కాన్పించినను, నానానాత్వము నాయొక్క నిర్గుణస్వరూపమునం దుండదు; మఱియు నీ రెండవయుక్తమును మనస్సులో నుంచుకొని "భూతభృత్ నచ భూతస్థః" (౯. ౪ మఱి ౫) మొదలగుపరమేశ్వరునియొక్క యలౌకికమగు శక్తి ముందు వర్ణింపఁబడినది. (గీ. ౧౩. ౧౪-౧౬) పరమేశ్వరునియొక్క వ్యాప్తి యీరీతిగ సర్వజగత్తుకంటె నధికమైనచో నిజమయిన పరమేశ్వర స్వరూపము నెఱుంగుటకు నీమాయికమగు జగత్తుకంటెను పరముగ విచారింపవలయుననీ స్పష్టమగుచున్నది; మఱియు నీవిషయమునే స్పష్టముగ ప్రతిపాదించుచున్నాఁడు.—]

(౧౩) (సత్త్వమును, రజస్సును, తమస్సు నను నీ) త్రిగుణాత్మకములగు పదార్థములచే మోహితమైన యీ జగత్తంతయు, దీనికంటె పరముగ నున్నవాఁడును నవ్యయుఁడ (నిర్గుణమగు) నగువాఁడును నగు నన్ను తెలిసికొనలేదు.

[మాయ, లేక యజ్ఞానమనునది త్రిగుణాత్మకములగు దేహేంద్రియములధర్మముగాని యాత్మధర్మము కానేరదు. ఆత్మజ్ఞానమయుఁడును, నిత్యుఁడును, నయియున్నాఁడు—వాని నింద్రియములు భ్రమింపఁజేయుచున్నవి. అని మాయాసంబంధమున గీతారహస్యమునందలి తొమ్మిదవప్రకరణమున చెప్పఁబడిన సిద్ధాంతమే అద్వైతమతమునందలి సిద్ధాంతము. అదియే యీశ్లోకమునందు చెప్పఁబడినది. (గీతా. ౭. ౨౪. మఱియు. గీ. ర. ప్ర ౯. పు. ౩౨౩-౩౩౭ చూడు.—]

(౧౪) గుణాత్మకమును, దివ్యము నగు నా మాయ దుస్తరమైనది. కాన నన్నే శరణుజెందువా రీమాయను తరింతురు.

[సాంఖ్యశాస్త్రమునందు చెప్పఁబడిన త్రిగుణాత్మకప్రకృతినే గీతలయందు భగవంతుఁడు తనమాయ యని చెప్పుచున్నాఁడని దీనింబట్టి స్పష్టమగుచున్నది. మహాభారతమందలి నారాయణీయోపాఖ్యానమందు భగవంతుఁడు నారదునకు విశ్వరూపముఁ జూపి—

నమాం దుష్కృతినో మూఢాః ప్రపద్యంతే నరాధమాః,
మాయయాపహృతజ్ఞానా ఆసురం భావ మాశ్రితాః. ౧౫
చతుర్విధా భజంతే మాం జనాః సుకృతినోఽర్జున,
ఆర్తో జిజ్ఞాసు రర్థార్థీ జ్ఞానీ చ భరతర్షభ. ౧౬
తేషాం జ్ఞానీ నిత్యయుక్త ఏకభక్తి ర్విశిష్యతే,
ప్రియో హి జ్ఞానినోఽత్యర్థ మహం స చ మమ ప్రియః. ౧౭
ఉదారాః సర్వఏవైతే జ్ఞానీ త్వాత్మైవ మే మతమ్,
ఆస్థితః స హి యుక్తాత్మా మామేవానుత్తమాంగతిమ్. ౧౮

మాయా హ్యేషా మయా సృష్టా యన్మాం పశ్యసి నారద,
సర్వభూతగుణై ర్యుక్తం నైవ త్వం జ్ఞాతు మర్హసి.

"ఓ నారదా! నీవు చూచుచున్నది నాచే కల్పింపఁబడినమాయ యయి యున్నది. సర్వభూతములయొక్కయుగుణములతో నేను కూడికొనియున్నానని నీవనుకొనకుము—" అని శివుఁడు చెప్పెనని యున్నది. (శాం. ౩౩౯-౪౪) ఆసిద్ధాంతమే యిప్పుడిక్కడనైతము చెప్పఁబడినది. మాయ యన నేమియో గీతారహస్యమున ౯, ౧౦ ప్రకరణముల నిరూపింపఁబడినది చూఁడుము.—]

(౧౫) మాయచే నశించినజ్ఞానము గలవారును, మూఢులును, దుష్కర్ములును నగు నరాధము లాసురబుద్ధికి లోఁబడినందున నన్ను శరణుజెందరు.

[మాయయందు మగ్నులగులోకులు పరమేశ్వరుని మఱచిపోదు రనియు, నాశము నొందుదు రనియు చెప్పఁబడినది. ఇప్పుడు పరమేశ్వరుని శరణు జొచ్చి భజించువారిని వర్ణించుచున్నాఁడు.—]

(౧౬) ఓభరతశ్రేష్ఠుఁడ వగునర్జునుఁడా! ఆర్తులు (రోగపీడితులు), జిజ్ఞాసులు(జ్ఞానమును తెలిసికొనవలయునని కోరికగలవారు), అర్థార్థులు (ద్రవ్యము మొదలగువానిని గోరువారును), జ్ఞానులు ననునాల్గుతెగలవారు నన్ను సేవింతురు. మఱియు జ్ఞాని పరమేశ్వరుని తెలిసికొని కృతార్థుఁడగుటచే నేమియును సంపాదించుకొన నవసరము లేకపోయినను నిష్కామబుద్ధితో నన్ను భజించును,(౧౭) వీనిలో ననన్యభావమున, నన్ను భజించువాఁడును, ఎల్లప్పుడును నిష్కామబుద్ధితో వ్యవహరించువాఁడును నగు జ్ఞాని గొప్పవాఁడు; జ్ఞానికి నేను మిక్కిలిప్రియుఁడను. జ్ఞాని నాకత్యంతమును ప్రియుఁడు. (౧౮) ఈభక్తులెల్లరును మంచివారలు; కాని

బహూనాం జన్మనామంతే జ్ఞానవాన్మాం ప్రపద్యతే,
వాసుదేవస్సర్వమితి స మహాత్మా సుదుర్లభః. ౧౯

వారెల్లరలోను జ్ఞానియన 'నేనే' యని నామతము. కారణమేమన: యుక్తచిత్తుఁ డగుచు నందఱికంటె నుత్తమోత్తమగతియగు నాయందే వాఁడు స్థిరుఁడై యుండును. అనేకజన్మము లెత్తినపిదప "సర్వమును వాసుదేవుఁడే" యని యనుభవము లోనికి తెచ్చుకొని జ్ఞానవంతుఁడు నన్ను పొందుచున్నాఁడు. అట్టిమహాత్ముఁడు మిక్కిలి దుర్లభుఁ డగును.

[ప్రకృతి, పురుషుఁడు నను రెండును నాస్వరూపములే యనియు, నేనే నేకత్వముతో నలుప్రక్కల నిండియున్నాననియు తనయొక్కస్వరూపమును క్షరాక్షరదృష్టితోఁ దెలిపి యీస్వరూపమును భజించుటచే పరమేశ్వరునియొక్కజ్ఞానము గల్గునని భగవంతుఁడు పైనచెప్పినదానియం దున్నతాత్పర్యమును బాగుగ జ్ఞప్తియం దుంచుకొనవలయును. వ్యక్తోపాసనగాని, యవ్యక్తోపాసనగాని యందఱును చేయవలసినదే. కాని యీరెంటిలో వ్యక్తోపాసన మిక్కిలి సులభమయినదగుటచే దానినే యిక్కడ చెప్పుచున్నాఁడు. దానికే భక్తి యని పేరు. అయినను స్వార్థబుద్ధితో నొకానొకకారణముచే పరమేశ్వరుని భజించుటయనెడు భక్తిమార్గము నికృష్టమయినది. పరమేశ్వరజ్ఞానము కావలయు ననుతలంపుతో భజించువాఁడు (జిజ్ఞాసువు) నయితము నికృష్టుఁడే యని తెలిసికొనవలయును. కారణ మేమన: నతనిజ్ఞాన మిప్పటికిని పరిపూర్తి కాలేదని యతనియొక్క జిజ్ఞాసుత్వావస్థనుం బట్టియే స్పష్టమగుచున్నది. అయినను వీరందఱును భజించువారగుటచే సుదారులు (అనఁగా: మంచిమార్గమున నడుచువారు) అని చెప్పఁబడినది. (శ్లోక. ౧౮) కాని జ్ఞానప్రాప్తిచే కృతార్థుఁడయి, యీజగత్తునందు చేయఁదగినది కాని, లేక పొందఁదగినది కాని లేనివాఁ డగుజ్ఞాని (గీ. 3. ౧౭-౧౯) నిష్కామబుద్ధితో చేయుభక్తి (భాగ. ౧. ౭. ౧౦) యన్నింటికంటెను శ్రేష్ఠమయినదని మొదట మూఁడుశ్లోకములకును తాత్పర్యము ప్రహ్లాదనారదాదులభక్తి యీశ్రేష్ఠవర్గములోనిదే. ఈకారణముననే భక్తియోగమన "పరమేశ్వరునందు నిర్హేతుకము, నిరంతరము నయినభక్తి" యని భాగవతమునందు భక్తియొక్కలక్షణము చెప్పఁబడినది. (భాగ. 3. ౨౯. ౧౨; మఱియు గీతార. ప్ర. ౧౩. పు. ౫౮౮ చూడు)

కామై స్తై స్తై ర్హృతజ్ఞానాః ప్రపద్యన్తే౽న్యదేవతాః,
తం తం నియమ మాస్థాయ ప్రకృత్యా నియతాః స్వయా.
యో యో యాం యాం తనుం భక్తః శ్రద్ధయార్చితు మిచ్ఛతి,
తస్య తస్యాచలాం శ్రద్ధాం తామేవ విదధా మ్యహమ్. ౨౧

[‘ఏకభక్తిః’ అనియు, ‘వాసుదేవః’ అనియు ౧౭వ ౧౯వ శ్లోకములయం దున్న పదములు భాగవతధర్మములయం దున్నవి. వేయేల? పైనచెప్పిన భక్తులయొక్క విషయమంతయు భాగవతధర్మములనుండియే గ్రహింపఁబడినదనియు చెప్పవచ్చును. కారణమేమన: మహాభారతమునం దీధర్మములను జెప్పుచు—

చతుర్విధా మమజనా భక్తా ఏవం హి మే శ్రుతమ్,
తేషా మేకాంతి నశ్శ్రేష్ఠా యేచైవా నన్యదేవతాః.
అహ మేవ గతి స్తేషాం నిరాశీః కర్మకారిణామ్.
యే చ శిష్టా స్త్రయో భక్తాః ఫలకామా హి తే మతాః,
సర్వే చ్యవనధర్మా స్తే ప్రతిబుద్ధ స్తు శ్రేష్ఠభాక్.

మహా. భా. శాం. ౩౪౧. ౩౩-౩౫) అని నాల్గుతెగలభక్తులను మొదట నెత్తుకొని యనంతర మనన్యదైవతుఁడును, నేకాంతికుఁడును, ఫలాశారహితుఁడై కర్మలను చేయువాఁడును నగు భక్తునివలె మిగిలిన మువ్వురు భక్తులును కర్మలను చేయక యేదో యొకయుద్దేశమును మనస్సున నిడికొని భజించుచున్నారు. కాన చ్యవనశీలురను, నేకాంతప్రతిబుద్ధులును (అనఁగా: తెలిసికొన్నవారు) శ్రేష్ఠులని చెప్పఁబడినది. మఱియు నటుపిమ్మట “సర్వభూతాధివాస శ్చ వాసుదేవ స్తతో హ్యహమ్”—సర్వభూతములయందును నేను వసించుచున్నాను కాన నన్ను వాసుదేవుఁ డనుచున్నారు— అని వాసుదేవశబ్దమున కాధ్యాత్మికమగు వ్యుత్పత్తి చెప్పఁబడినది. (శాం. ౩౪౧. ౪౦) అది యట్లుండనిమ్ము. అంతటను నొకపరమేశ్వరుఁడే యున్నచో వేర్వేఱగుదేవతలను లోకు లెందు కుపాసించుచున్నదియు, నిట్టియుపాసకులకు నేమిఫలము సిద్ధించునదియు నిప్పుడు చెప్పుచున్నాఁడు.—]

(౨౦) తమతమ ప్రకృతినియమానుసారముగ నాయా (స్వర్గాదిఫలముల యందలి) వెట్టివెట్టికోరికల నొందినలోకు లాయాయుపాసనలయొక్క కోరికల ననుసరించుచు నితర (వేర్వేఱు) దేవతలను భజించుచున్నారు—(౨౧) ఏయే

స తయా శ్రద్ధయా యుక్త స్తస్యారాధన మీహతే,
లభతే చ తతః కామాన్ మయైవ విహితాన్ హి తాన్. ౨౨
అంతవత్తు ఫలం తేషాం తద్భవత్యల్పమేధసామ్,
దేవాన్దేవయజో యాంతి మద్భక్తా యాంతి మామపి. ౨౩

భక్తు లేయేరూపమును (అనఁగా: దేవతలను) శ్రద్ధతో నుపాసింపనిచ్చయించుచున్నారో వారివారి కా శ్రద్ధనే నేను స్థిరపఱచుచున్నాను. (౨౨) కాన, నా శ్రద్ధతో యుక్తుఁడై వాఁడా దేవతయొక్క యారాధనమును చేయుట కారంభించును; కాని నాచే నిర్మింపఁబడిన యా కామఫలములను మాత్రమే యాతఁడు సంపాదించుకొనుచున్నాఁడు. (౨౩) కాని యీ యల్పబుద్ధిగలవారికి కలిగెడు ఫలములు నశ్వరము లయి యున్నవి. (మోక్షమువలె స్థిరములుగ నుండునవి కావు.) దేవతలను భజించువారు దేవతల నొందుచున్నారు. నా భక్తులు నన్ను బొందుచున్నారు.

[పరమేశ్వరుఁడు మోక్షము నిచ్చువాఁడయినను సంసారమునందు కోరఁబడునట్టి యనేకములయిన నిష్టవస్తువుల నిచ్చుశక్తి దేవతకే యున్నది; కావున నా దేవతలనే యుపాసింపవలయును, అని సామాన్యజను లెన్నెదరు. దేవతలయొక్క యుపాసన యిట్లు ప్రాప్తమయినపిదప పుట్టినప్పటినుండియు నెవరికెట్టి శ్రద్ధ యుండునో దాని ననుసరించి, (గీ.౧౭. ౧-౬ చూడు) కొందఱు అశ్వత్థమును, కొందఱు శనివారమందు శనిని, పూజించుట కెట్లభ్యాసపడగలరో పైశ్లోకమునందు సుందరముగఁ జెప్పఁబడినది. దీనియందు ముఖ్యముగ గమనింపవలసినవిషయ మేమన: వేఱ్వేఱు దేవతలయొక్క యారాధనచే ప్రాప్తమగుఫలము, నా యా యి దేవత యిచ్చుచున్నదని మన మనుకొన్నను, నదియు నొకవిధముగ పరమేశ్వరునియొక్క యారాధనమే యగును. (గీ.౯.౨౩) ఫలములను మాత్రము పరమేశ్వరుఁడే యిచ్చుచున్నాఁడు. (శ్లో.౨౨); ఇంతియకాక, ఏదేవతనైన యారాధింతమని బుద్ధిని సైతము పూర్వకర్మానుసారముగ పరమేశ్వరుఁడే యిచ్చుచున్నాఁడు. (శ్లోక.౨౧) కారణ మేమన: ఈజగత్తునందు పరమేశ్వరునికంటె నితరమైన దేదియు లేదు. వేదాంతసూత్రములయందును (౩.౨.౩౮-౪౧) నుపనిషత్తులయందును నీవిషయమే సిద్ధాంతము చేయఁబడినది. (కౌషీ.౩.౮) ఈ వేఱ్వేఱు దేవతలను భజింపఁగా, బుద్ధిస్థిరమును, శుద్ధము నగుటచే తుదకు నొకఁడును, నిత్యుఁడు నగుపర

అవ్యక్తం వ్యక్తిమాపన్నం మన్యంతే మామబుద్ధయః,
పరం భావ మజానంతో మమావ్యయ మనుత్తమమ్. ౨౪
నాహం ప్రకాశః సర్వస్య యోగమాయా సమావృతః,
మూఢో ఽయం నాభిజానాతి లోకో మామజమవ్యయమ్ ౨౫

మేశ్వరునియొక్క జ్ఞానము కల్గుటయే యీ వేర్వేఱు పాసనలవలన గల్గు నుపయోగము. కాని యంతకుముందు కలుగుఫలములన్నియు ననిత్యము లయినవనియు, నీఫలాశయందు మగ్నుఁడు కాక, జ్ఞానియగు ప్రతివాఁడును భక్తుఁ డగుటకుఁ బ్రయత్నింపవలయు ననియు భగవంతుఁ డుపదేశించెను. అన్నిపనులను చేయువాఁడను, నన్నిఫలముల నిచ్చువాఁడను నయినను, వారివారికర్మానుసారముగ ఫలముల నిచ్చువాడను గాన (గీ.౪.౧౧) నిజముగ విచారించిన నేనేమియు చేయువాఁడను కానని చెప్పుదురు.(గీ.౫.౧౪) (గీతారహస్యమునందలి ౧౦, ౧౩, ప్రకరణములయందు, ౩౬౬, ౬౪౪ పుటలయం దీవిషయమై విశేషముగ చర్చింపఁబడినది, కాన చూడుము) ఇప్పుడు దేవతారాధనముయొక్క ఫలమును పరమేశ్వరుఁడే యిచ్చుచున్నాఁ డనువిషయమును మఱచిపోయి ప్రకృతిస్వభావానుసారముగ లోకులీదేవతలను వెంబడించుచున్నారని పైన చెప్పినవిషయమును స్పష్టీకరించుచున్నాఁడు—].

(౨౪) బుద్ధిశూన్యులు నాయొక్క శ్రేష్ఠము, నుత్తమోత్తమము నవ్యయము నగురూపమును తెలిసికొనలేక యవ్యక్తుఁడనైన నన్ను వ్యక్తుఁడనుకొనుచున్నారు. (౨౫) నేను నాయోగరూపకమగు మాయచే నాచ్ఛాదితుఁడ నగుటచే నెల్లవారికిని స్వస్వరూపముతోఁ గన్పట్టను. నే నజుఁడను, నవ్యయుఁడను నని మూఢులు తెలిసికొనలేరు.

[యోగ మనఁగా నవ్యక్తస్వరూపమును వదలివేసి వ్యక్తస్వరూపమును ధరించెడియుక్తి. (గీ ౪.౬; ౭.౧౫; ౯.౭ చూడు) దీనినే వేదాంతులు మాయ యని చెప్పుచున్నారు. మఱియు నీయోగమాయచే పరమేశ్వరుఁ డాచ్ఛాదితుఁడగు నేని వ్యక్తస్వరూపధారియగుచున్నాఁడు. వ్యక్తసృష్టి మాయికమును, ననిత్యమును నవ్యక్తుఁడగుపరమేశ్వరుఁడు మాత్రము సత్యుఁడును, నిత్యుఁడునునై యున్నాఁడని యీశ్లోకమునకు భావార్థము. కాని యిక్కడను నితరస్థలములయందును, మాయాశబ్దమునకు నలౌకికమగు, లేక

విలక్షణమను శక్తి యని యర్థము చేసికొని, యనేకు లీమాయ యసత్యమైనది కాదనియు పరమేశ్వరునివలె నిత్యమయినదనియు ప్రతిపాదించుచున్నారు. మాయాస్వరూపము గీతారహస్యమందలి తొమ్మిదవ ప్రకరణమునందు సవిస్తరముగ విచారింపఁబడి యచ్చో చెప్పఁబడెను: మాయ యనునది పరమేశ్వరునియొక్క యేయొకానొక విలక్షణమును ననాదియు నగులీల యని యద్వైతవేదాంతులును నొప్పుకొందురు. కారణ మేమన: మాయ యనునది యింద్రియములచే నుత్పాదింపఁబడినదియు, దృశ్యమైనదియు నైనను, నింద్రియములు పరమేశ్వరునియొక్క సత్తచేతనే యీ కార్యమును చేయుచున్నవి గాన మాయ తుదకు పరమేశ్వరునియొక్క లీలయె యని చెప్పవచ్చును. ఈ మాయ తత్త్వమును బట్టి చూడఁగా సత్యమైనదా? లేక మిథ్యాభూతమైనదా? యనునదిమాత్రమే యిట వివాదాంశము. మఱియు నీవిషయమై యే నామరూపాత్మకమగు మాయచే నవ్యక్తుఁడగు పరమేశ్వరుఁడు వ్యక్తుఁడుగఁ దలఁపఁబడుచున్నాఁడో యా మాయచేతనే దానిని యలౌకికశక్తి యనిగాని మఱియొకటి యనిగాని యనవచ్చును. అజ్ఞానముచే నుత్పన్నమైన, కాన్పించువస్తువు లేక మోహము గాన సత్యమగు పరమేశ్వరతత్త్వము, దీనికంటె భిన్నముగ నున్నదని యద్వైత వేదాంతమును ననుసరించియే, గీతయొక్కయు సిద్ధాంత మున్నదని పై శ్లోకమునుండి స్పష్టమగును. లేకపోయినచో 'నీబుద్ధి' యని గాని, 'మూఢ' యని గాని పదమును ప్రయోగించుటకు కారణమేమియు నుండదు. కాన మాయ సత్యమైనది కాదనియు, పరమేశ్వరుఁ డొక్కరుఁడె సత్యుఁడై యున్నాఁ డనియు నిందలి సారాంశము — మాయచే మోహితులగుటచే లోకు లనేకదేవతలను వెంబడించుచున్నారని గీత చెప్పుచున్నది. బృహదారణ్యకోపనిషత్తునందును (బృ. ౧. ౪. ౧౦) ఆత్మయును, బ్రహ్మయును నొక్కటే యని యెఱుంగక భేదభావముతో వేర్వేఱు దేవతలను పూజించువారు దేవతలకు పశువులని (అనఁగా: గోవు మొదలగు పశువులవలన మనుష్యులకు లాభమైన ట్లీయజ్ఞానులగు భక్తులవలన దేవతలకు మాత్రమే లాభము కలదనియు వారిభక్తులకు మోక్షము గలుగదని) చెప్పఁబడినది. మాయయందు మగ్నులై యనేకదేవతలను భేదభావముతో నుపాసించువారివర్ణన సమాప్తమయినది. ఇప్పు డామాయనుండి క్రమక్రమముగ విముక్తి యెట్లగునదియుఁ జెప్పుచున్నాఁడు —]

వేదాహం సమతీతాని వర్తమానాని చార్జున,
భవిష్యాణిచ భూతాని మాంతు వేద నకశ్చన. ౨౬
ఇచ్ఛాద్వేషసముత్థేన ద్వంద్వమోహేన భారత,
సర్వభూతాని సమ్మోహం సర్గేయాంతి పరంతప. ౨౭
యేషాం త్వంతగతం పాపం జనానాం పుణ్యకర్మణామ్,
తే ద్వంద్వమోహనిర్ముక్తా భజంతే మాం దృఢవ్రతాః. ౨౮
§§ జరామరణమోక్షాయ మామాశ్రిత్య యతంతి యే,
తే బ్రహ్మ తద్విదుఃకృత్స్న మధ్యాత్మం కర్మచాఖిలమ్. ౨౯
సాధిభూతాధిదైవం మాం సాధియజ్ఞం చ యే విదుః,
ప్రయాణకాలేఽపి చ మాం తే విదుర్యుక్తచేతసః. ౩౦

(౨౬) భూతభవిష్యద్వర్తమానకాలములయం దుత్పన్నములయిన సర్వ ప్రాణులను నేనెఱుఁగుదును. కాని, యో యర్జునా! నన్నెవరును తెలిసికొనేరరు. (౨౭) కారణమేమన: నో భారతా! యో పరంతపా! యింద్రియములయొక్క యిచ్ఛాద్వేషములవలన గల్గు (సుఖదుఃఖాది) ద్వంద్వముల మోహముచే సీసృష్టి యందలి సర్వభూతములును భ్రమఁ జెందుచున్నవి. (౨౮) కాని పాపములన్నియు నశించుటచే పుణ్యాత్ములగు వారు (సుఖదుఃఖాది) ద్వంద్వములయొక్క మోహము నుండి ముక్తులయి దృఢవ్రతులుగ నన్ను భజించుచున్నారు.

[ఇట్లు మాయనుండి ముక్తులయిన పిదప వారియొక్క స్థితి యెట్లుండునో ముందు చెప్పుచున్నాఁడు—]

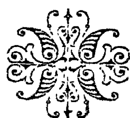
(౨౯) (ఈరీతిగ) నన్నాశ్రయించి జరామరణములనుండి ముక్తులగుటకు ప్రయత్నించువారు ఆ బ్రహ్మమును, నధ్యాత్మమును, సమస్తకర్మలను తెలిసికొను చున్నారు. (౩౦) మఱియు నధిభూతము, నధిదైవతము, నధియజ్ఞము ననునవి సైతము నేనే యైనట్లు తెలిసికొన్నవారు యుక్తచిత్తులు. వారు మరణసమయమునందు సైతము నన్ను తెలిసికొనుచున్నారు.

[అధ్యాత్మము, అధిభూతము, అధిదైవము, అధియజ్ఞము నన నేమో ముందటియధ్యాయమునందుఁ జెప్పఁబడినది. మరణసమయమునందు మనుజునియొక్క మనస్సునం దేబుద్ధి ప్రబలమై యుండునో తదనుసారముగ ముందుజన్మ గలుగునని, ధర్మశాస్త్రముయొక్కయు, నుపనిషత్తులయొక్క

ఇతి శ్రీభగవద్గీతాసు ఉపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం యోగశాస్త్రే
శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే జ్ఞానవిజ్ఞానయోగో నామ
సప్తమోఽధ్యాయః. ౭

యీ సిద్ధాంతము ననుసరించి "మరణసమయమునందు సైతము" అని యీ చివరశ్లోకమునందు చెప్పఁబడినది. అయినను మరణమునకంటె పూర్వము పరమేశ్వరుని పూర్ణముగ తెలిసికొనిన గాని యంత్యకాలమునందే యీజ్ఞానము గల్గుటకు శక్యము కాదని చివరశ్లోకమునందున్న 'అపి' యనుపదముచే స్పష్టమగుచున్నది (గీ. ౨. ౭౨ చూడుము) ముందటి యధ్యాయమునం దీవిషయము విస్తరింపఁబడినది. అధిభూతాదిశబ్దములచే ముందటియధ్యాయము యొక్క ప్రస్తావనయే యీరెండుశ్లోకములయందును చేయఁబడెనని యనఁ జెప్పవచ్చును.]

ఇట్లు శ్రీభగవంతునిచే చెప్పఁబడిన, యుపనిషత్తులయందు బ్రహ్మవిద్యాంతర్గతమగు (కర్మ-) యోగశాస్త్రమునందు శ్రీకృష్ణార్జునుల సంవాదమందలి జ్ఞానవిజ్ఞానము పేరుగల యేడవయధ్యాయము సమాప్తమయినది.

అష్టమోఽధ్యాయః.

ఎనిమిదవ యధ్యాయము.

[కర్మయోగాంతర్గతములగు జ్ఞానవిజ్ఞానముల నిరూపణమే యీయధ్యాయమునందును జేయఁబడినది. బ్రహ్మము, అధ్యాత్మము, కర్మ అధిభూతము, అధిదైవము, అధియజ్ఞము నని పూర్వాధ్యాయము కడపట పరమేశ్వర స్వరూప మనేక ప్రకారములుగఁ జెప్పఁబడినది. కాన వాని కర్థములు చెప్పి వానియందలి యథార్థమును మొదట వివేచన చేయుచున్నాఁడు. కాని యీవివేచన మీశబ్దములకు మిక్కిలి సంక్షిప్తముగ వ్యాఖ్యానము చేయుటచేత దీని నీయవతరణికయందు కొంచెము బాగుగ వివరించుట యావశ్యక మయినది. బాహ్యసృష్టిని చూచి సృష్టికర్త ననేకు లనేకవిధములఁ గల్పించుచున్నారు. సృష్టియందున్న నిఖిలపదార్థములును పంచభూతములయొక్క వికారములే యగుటచే నీపంచమహాభూతములు దక్క వీనికి మూలభూతమగు మఱియొకతత్త్వ మేదియు లేదని కొంద అందురు. గీతలయందలి చతుర్థాఽధ్యాయమునందుఁ జెప్పఁబడినట్లు జగత్తంతయు యజ్ఞములనుండి యుత్పన్నమయినవి కాన, పరమేశ్వరుఁడు యజ్ఞనారాయణస్వరూపుఁడగుటచే యజ్ఞములచేతనే యాయనను పూజింపవలయునని పలువురు ప్రతిపాదించుచున్నారు. సృష్టియందున్నవ్యాపారమును జడపదార్థములు, తమంతట తామే చేయనేరవు. కాని వానిలోఁ బ్రతిదానియందును యెవఁడో యొకసచేతనపురుషుఁడు గాని, యేదియో యొకదేవతగాని యుండును. ఆదేవతయే వ్యవహారమును జేయుచున్నది. కాని నాదేవతను మన మారాధింపవలయును. ఉదాహరణము. సూర్యుఁడనెడు జడమును, పాంచభౌతికము నగుగోళమునందున్న సూర్య డను పేరుగలపురుషుఁడె ప్రకాశము నిచ్చుట మొదలగు కర్మలఁ జేయును. కాన నతఁడే యుపాస్యుఁ డనికొంద అందురు. ప్రతిపదార్థమునందును నాపదార్థముకంటె వేఱొకదేవత వసించుచున్నదని చెప్పుట యుక్తము

కాదు. మనుష్యశరీరమున నాత్మ నివసించుచున్నటుల ప్రతివస్తువునందును నావస్తువుయొక్కయే, యేదో యొకానొకసూక్ష్మమగు రూపము(అనఁగా: నాత్మ నంటిసూక్ష్మశక్తి) వసించుచుండును గాన, నదియె యావస్తువునకు మూలమం దున్నదియు, సత్యమును నగుస్వరూపము. ఉదాహరణము- స్థూలము లగుపంచమహాభూతములందు సూక్ష్మములగు పంచతన్మాత్రలును, హస్తపాదాదిస్థూలేంద్రియముల యందు సూక్ష్మేంద్రియములును మూల భూతములయి యున్నవని మఱికొందఱ అందురు. ప్రతిమనుజునియొక్కయు నాత్మ సైతము వేర్వేఱుగ నుండుటచే పురుషు లసంఖ్యులుగ నున్నారను సాంఖ్యమత మీనాల్గవమతమునే యవలంబించి యున్నది; కాని ప్రకృత మునం దీసాంఖ్యమతము 'నధిదేహమను' వర్గమునందుఁ జేర్పవలసియున్నట్లు కన్పట్టుచున్నది. ఈనాలుగుపక్షములకే క్రమముగ నధిభూతము, అధి యజ్ఞము, అధిదైవతము, నధ్యాత్మము నని పేర్లు. 'అధి' యను నుపసర్గ నేశబ్దమున కైనను వెనుక ప్రయోగింతుమేని 'తమధికృత్య', 'తద్విషయక' 'దానిలోని' లేక 'దానియందుండెడి' యని యర్థమగును. ఈ యర్థాను సారముగ నధిదైవతమన ననేకదేవతలయం దుండుతత్త్వ మని యర్థము "అధ్యాత్మశబ్దమునకు "ఒకయాత్మయే యన్నింటియందు నున్నది యని ప్రతిపాదించుశాస్త్రము." అని సామాన్యముగు నర్థము; కాని యీయర్థము సిద్ధాంతపక్షములోనిది (అనఁగా: ననేకములగు వస్తువులయందును మను ష్యులయందును సైత మనేకములగు నాత్మలు కలవా యని చేయఁబడు పూర్వపక్షముయొక్క సిద్ధాంతములోనిది) యగుటచే వేదాంతశాస్త్రముచే నాత్మైక్యమనునది సిద్ధాంతీకరింపఁబడినది. కాన, నాపూర్వపక్షము విచా రింపవలసివచ్చినప్పుడు ప్రతిపదార్థముయొక్కయు సూక్ష్మమగు స్వరూపము (అనఁగా: నాత్మ) వేఱే యని యందురు. ప్రకృతమునం దధ్యాత్మశబ్ద మున కీయర్థమే చెప్పఁబడినది. ఒక వివేచనమే యధ్యాత్మము, అధిదైవ తము, అధిభూతము ననుదృష్టిచే నిట్లేల భిన్నమైనదియో మహాభారతము నందు మనుష్యుని యింద్రియములయొక్క యుదాహరణముతో స్పష్టము చేయఁబడినది. (మ. భా. శాం. ౩౧౩; మఱియు, అశ్వ ౮౧ చూడు.) మనుజునియొక్క యింద్రియములవివేచనము 'అధిభూతము, అధ్యాత్మము, అధిదైవతము నని మూఁడువిధములుగ చేయవచ్చు'నని మహాభారతకారుఁడు

సెప్పుచున్నాఁడు. ఈ యింద్రియములచే గ్రహింపఁదగినవిషయములు— అనఁగా: చేతులతోఁ దీసికోఁదగినదియును, వీనులచే వినఁదగినదియు, కన్నులతోఁ జూడఁదగినదియు, మనస్సుతో విచారింపఁదగినదియు) అన్నియు నధిభూతములే. మఱియు హస్తపాదాదికములయొక్క సాంఖ్యశాస్త్రోక్తమగు సూక్ష్మస్వభావము (అనఁగా: సూక్ష్మేంద్రియములు) లీయింద్రియములకు నధ్యాత్మములు; కాని యీరెంటిని వదలి యధిదైవతదృష్టిచే విచారింతుమేని హస్తములకు దేవత యింద్రుఁడనియు, పాదములకు విష్ణువనియు, గుదమునకు మిత్రుఁడనియు, నుపస్థకు ప్రజాపతియనియు, వాక్కునకగ్నిహోత్రుఁడనియు, నేత్రములకు సూర్యుఁడనియు, శ్రోత్రములకు దిక్కులనియు, లేక యాకసమనియు, జిహ్వకు జలమనియు, నాసికకు పృథ్వియనియు, త్వక్కునకు వాయువనియు, మనస్సునకు చంద్రుఁడనియు, నహంకారమునకు బుద్ధి యనియు, బుద్ధికి పురుషుఁడనియు నధిదేవతలు గల రని చెప్పి యీదేవతలే యాయాయింద్రియములయొక్క వ్యాపారములను చేయించుచున్నారని చెప్పుదురు. ఉపనిషత్తులయందును, నుపాసనార్థమై బ్రహ్మస్వరూపమునకుఁ జెప్పఁబడిన ప్రతీకములయందు మనస్సు, అధ్యాత్మ ప్రతీకమనియు, సూర్యుఁడుగాని, యాకసముగాని యధిదైవత ప్రతీకమనియు, చెప్పఁబడినది. (ఛాం. ౩. ౧౮. ౧) అధ్యాత్మము, అధిదైవతమను భేద ముపాసనకొఱకు మాత్రమే చేయఁబడినదికాదు. ఇది యేమన: వాక్కు, చక్షుస్సు, శ్రోత్రములు మొదలుగాఁగల యింద్రియములును, ప్రాణము ననువానిలో నేదిశ్రేష్ఠమైనది యనుప్రశ్నమును నిర్ణయించుటకొఱకును చేయఁబడినది. కావున నాప్రశ్న మొకప్పుడు చక్షుస్సు, శ్రోత్రమునను సూక్ష్మేంద్రియములను బ్రహ్మయొక్క పాదములునుగ గ్రహించి యధ్యాత్మ దృష్టితోడను, ఒకానొకప్పుడాయింద్రియములకే యగ్ని, సూర్యుఁడు, ఆకసము ననువారిని దేవతలనుగా గ్రహించి యధిదైవత దృష్టితోడను నుపనిషత్తులలో విచారింపఁబడినది. (బృ. ౧. ౫. ౨౧—౨౩; ఛాం. ౧. ౨-౩; కౌషీ. ౪. ౧౨, ౧౩) అధిదైవతము, అధిభూతము, అధ్యాత్మము మొదలగు భేదములు చిరకాలమునుండి నుఁ ప్రచారములోనే యున్నవనియు, పరమేశ్వరస్వరూపము విషయమై తేఁబడిన యీవెవ్వేఱు కల్పనలలో నేది నిజమైనది, యను ప్రశ్నయు నప్పటినుండియు నున్నదియే

అర్జున ఉవాచ.

కిం తద్బ్రహ్మ కిమధ్యాత్మం కిం కర్మ పురుషోత్తమ,
అధిభూతం చ కిం ప్రోక్తమధిదైవం కిముచ్యతే. ౧
అధియజ్ఞః కథం కోఽత్ర దేహేఽస్మిన్మధుసూదన,
ప్రయాణకాలే చ కథం జ్ఞేయోఽసి నియతాత్మభిః. ౨

యనియు నిందలి సారాంశము. సర్వభూతములయందును, సర్వదేవతలయందును, సర్వమగు నధ్యాత్మమందును, సర్వలోకములయందును, సర్వయజ్ఞములయందును, సర్వదేహములయందును నంతర్యామి వ్యాపించియుండెననియు, నవి యతనిని తెలిసికొనకపోయినను, వానిని యాడించుపరమాత్మ యొక్కఁడున్నాఁడనియు బృహదారణ్యకోపనిషత్తునందు యాజ్ఞవల్క్యఋషి యుద్దాలకుఁడగు నారుణియనువానికిఁ జెప్పెను (బృ. 3. 7). ఉపనిషత్తులయందలి యీసిద్ధాంతమే వేదాంతసూత్రములయందలి యంతర్యామ్యధికరణమునందు స్వీకరింపఁబడినది. (వే. సూ. ౧. ౨. ౧౮-౨౦), అక్కడనే సర్వాంతర్యామియగు నీతత్త్వము సాంఖ్యులు చెప్పునట్టి ప్రకృతిగాని, జీవాత్మగాని కాదనియు, పరమాత్మయే యనియు స్థిరపఱుపఁబడినది. ఈ సిద్ధాంతము ననుసరించియే మనుజునియొక్క దేహమునందును, సర్వభూతములయందును (నధిభూతమును) సర్వయజ్ఞములయందును (నధియజ్ఞమును) సర్వదేవతలయందును (నధిదైవతమును) సర్వకర్మలయందును సర్వవస్తువులయొక్క సూక్ష్మమగు (అనఁగా: నధ్యాత్మమగు) స్వరూపమునందును నొక పరమేశ్వరుఁడే నిండియుండుటచే దేవత, యజ్ఞము మొదలుగాఁగల నానాత్వము గాని, లేక వివిధప్రకారములగు జ్ఞానములు గాని, సత్యములైనవి కావని భగవంతుఁడిప్పు డర్జునునకుఁ జెప్పుచున్నాఁడు. ఏడవ యధ్యాయముయొక్క చివరయం దధిభూతము మొదలుగాఁగల శబ్దముల నుచ్చరించుటచే వానియొక్క యర్థమును దెలిసికొనవలయునని యిచ్ఛ కలిగినందున మొదట నర్జునుఁడిట్లు ప్రశ్న చేయుచున్నాఁడు.—]

అర్జును డడుగుచున్నాఁడు— (౧) ఓ పురుషోత్తమా! ఆబ్రహ్మమనఁగ నేమి? అధ్యాత్మమనఁగ నేమి? కర్మయన నేమి? దేని నధిభూత మనవలయును? దేని నధిదైవత మని చెప్పుచుందురు? (౨) ఓమధుసూదనా! అధియజ్ఞ మెటులుండునో, యీ దేహమునం దది యేదియో? (అనఁగా: నధిదేహమన నేమియో?)

శ్రీ భగవానువాచ.

అక్షరం బ్రహ్మ పరమం స్వభావోఽధ్యాత్మముచ్యతే,
భూతభావోద్భవకరో విసర్గః కర్మసంజ్ఞితః. ౩
అధిభూతం క్షరో భావః పురుషశ్చాధిదైవతమ్,
అధియజ్ఞోఽహమేవాత్ర దేహే దేహభృతాం వర. ౪

ఇంద్రియములను నిగ్రహించుకొన్నవారు అంతకాలమందు నిన్నెట్లు తెలిసికొనవలయునో చెప్పుము.

[బ్రహ్మము, అధ్యాత్మము, అధిభూతము, అధియజ్ఞము, అనుశబ్దములు పూర్వాధ్యాయమునందున్నవి. కాని యిప్పు డర్జునుఁడు వానినిగాక యధిదేహ మనఁగ నేమని నూతనముగ నొక దాని నడుగుచున్నాఁడని జ్ఞప్తియందుంచుకొందుమేని ముందు చెప్పఁబోవు సమాధానముయొక్క యర్థమును తెలిసికొనుటకు ప్రతిబంధక ముండదు.—]

శ్రీ భగవంతుఁడు చెప్పుచున్నాఁడు.—(౩) (అందరికంటెను) నుత్కృష్టమైన యక్షరము (అనఁగా: నెప్పుడును నాశనము నొందని తత్త్వము గలది) యనెడి బ్రహ్మము. ప్రతివస్తువునకును నున్న మూలభావము (స్వ-భావము) నధ్యాత్మ మని చెప్పుచున్నారు. (అక్షర బ్రహ్మమునుండి) తన్మాత్రలు మొదలుగాఁ గలిగిన (చరాచర) పదార్థముల నుత్పాదింపఁజేయు విసర్గము (అనఁగా: సృష్టివ్యాపారము) కర్మ యని చెప్పఁబడును.

(౪) (జన్మించినట్టి యధిభూతములయొక్కయు) క్షరమగు (అనఁగా: నామరూపాత్మకమగు, లేక నశ్వరమునగు) స్థితియే యధిభూతము; (ఈ పదార్థములయందుండు) పురుషుఁడు (అనఁగా: సచేతనమగు నధిష్ఠాత) అధిదైవతము. శరీరధారులలో శ్రేష్ఠుఁడవగు నో యర్జునా! అధియజ్ఞము (అనఁగా: సకలయజ్ఞములకు నధిపతి యని చెప్పఁబడువాఁడను) నేనే. ఈ దేహమునందు (అధిదేహ) నేనే యున్నాను.

[యీ (పై) శ్లోకమునందలి పరమశబ్దము బ్రహ్మశబ్దమునకు విశేషణము కాదు. అక్షరమునకు విశేషణము. సాంఖ్యశాస్త్రమువారు అవ్యక్తమగు ప్రకృతిని సైత మక్షరమని చెప్పుచున్నారు. (గీ. ౧౫. ౧౬). కాని వేదాంతుల మతమునందలి బ్రహ్మ యీయవ్యక్తమును, నక్షరము నగు ప్రకృతికంటె నత్యుత్తమ పరమైయున్నది. (ఈ యధ్యాయమునందలి ౨౦, ౩౧

శ్లోకములను చూడుము) కాఁబట్టి యొకయక్షరశబ్దమే సయోగింపఁబడినచో,
సాంఖ్యుల ప్రకృతియనియు బ్రహ్మము అనియు రెండర్థములను చెప్ప
వచ్చును. ఈసంశయమును నివారించుటకే 'అక్షర' శబ్దమునకు
పరమందున్న 'పరమ' అను విశేషణమును ప్రయోగించి బ్రహ్మమని వ్యాఖ్యా
నము చేయఁబడినది. (గీతార. ప్ర. ౯. పు. ౨౭౨, ౨౭౫. చూడుము)
స్వభావశబ్దమునకు మహాభారతమందు పైఁ జూపిన యభిప్రాయము ననుస
రించి యేపదార్థముయొక్కయైనను సూక్ష్మస్వరూపమని నేనర్థము
చేసినాను. నాసదీయసూక్తమునందు దృశ్యమగు జగత్తు పరబ్రహ్మముయొక్క
విసృష్టి (విసర్గము) యని చెప్పఁబడినది. (గీతార. పు. ౨౮౯; ప్రస్తుతమం
దు విసర్గశబ్దమున కాయర్థమే చేసికొనవలయును. విసర్గమనఁగా: యజ్ఞము
నందలి హవిరుత్సర్గమని యర్థము చేసికొన నక్కఱలేదు. ఈదృశ్యసృష్టినే
'కర్మ' యని యేల చెప్పినదియు, గీతారహస్యముయొక్క పదియవ ప్రక
రణమునందు (పు. ౨౭౯) సవిస్తరముగ నిరూపింపఁబడినది చూడుము.
క్షర మనఁగా: పదార్థమాత్రము యొక్క నామరూపాత్మకమగు వినశ్వర
మగు స్వరూపము; దీనికంటె పరమందున్న యక్షరతత్త్వము బ్రహ్మమని
తెలిసికొనవలయును. పురుషశబ్దముచే సూర్యునియందున్న పురుషుఁడును,
ఉదకముయొక్క దేవత, లేక, వరుణదేవుఁడు మొదలయిన చేతనులగు
నట్టియు, సూక్ష్మదేహధారు లగు నట్టియు, దేవతలు వినశ్వరములయినందున
హిరణ్యగర్భుఁడును నాపురుషశబ్దార్థమునందే చేరును. అధియజ్ఞశబ్దము
నకు భగవంతుఁ డిచ్చే వ్యాఖ్యానము చేయలేదు. కారణ మేమన:
యజ్ఞము విషయమై వెనుక మూఁడవ, నాల్గవ యధ్యాయములందు సవి
స్తరముగఁ జెప్పఁబడినది. మఱియు "నేనే సర్వయజ్ఞములకును ప్రభు
వును, భోక్తను" నని తిరిగి ముందును చెప్పఁబోవుచున్నాఁడు. (గీ. ౯.
౨౪; ౫. ౨౯; మఱియు మ. భా. శాం. ౩౪౧ చూడుము) అధ్యాత్మము
మొదలగువానియొక్క లక్షణముల నీరీతిగ చెప్పినపిదప తుదకు అధియజ్ఞ
మని దేనిని చెప్పుచున్నారో యదియు నాస్వరూపమే నాదేహమునం
దున్నదని (అనఁగా: మనుష్యదేహమునందున్న యధిదైవమును సకలయజ్ఞ
మును నేనే యయియున్నా నని) సంక్షేపముగఁ జెప్పఁబడినది. సాంఖ్యులు
ప్రతిదేహమునందును వేఱ్వేఱగు నాత్మ (పురుషుఁడు) యున్నాఁడనియు,

నాయాత్మ లసంఖ్యములనియు జెప్పుదురు. కాని వేదాంత శాస్త్రమునం దీమత మంగీకరింపఁబడక దేహము లనేకములయినను, వానియన్నింటియందును నొకయాత్మయే యున్నదని సిద్ధాంతము చేయఁబడినది. (గీతా. ర. పు. ౨౩౬–౨౩౮) ఈసిద్ధాంతమే 'యధిదేహమును నేనే' యనువాక్యమునందలి నేనే యయియున్నా ననుశబ్ద మొక యధియజ్ఞమును గాని, యొక యధిదేహమును గాని యుద్దేశించి చెప్పఁబడినదికాదు. అధ్యాత్మము మొదలగు పూర్వపదములతో దానికి సంబంధము వివక్షితమయినది. కాన వేర్వేఱగు యజ్ఞములను జూచినను, ననేక పదార్థములయందున్న యనేక దేవతలను జూచినను, వినశ్వరములగు పంచమహాభూతములను జూచినను ప్రతి పదార్థముయొక్క సూక్ష్మభాగమును, లేక వేర్వేఱగు నాత్మను జూచినను, బ్రహ్మనుజూచినను, కర్మనుజూచినను, లేక వేర్వేఱగు మనుష్యులయొక్క దేహములను జూచినను, ప్రతిస్థలమునందును నేనే(అనఁగానొక పరమేశ్వరతత్త్వమే) యున్నానని మొత్తముపై యర్థమగును. అధిదేహముయొక్క స్వరూపము స్వతంత్రముగ నిచ్చో వర్ణింపఁబడలేదనియు, నధియజ్ఞమును వ్యాఖ్యానముచేయుచు దానియం దధిదేహము పర్యాయముగఁ జెప్పఁబడినదనియు కొందఱు చెప్పుచున్నారు. కాని యీవిషయము నాకు మంచిదిగఁ గన్పట్టదు. కారణమేమన: గీతలయందేకాక, యుపనిషత్తులయందును, వేదాంతసూత్రములయందును (బృ. ౩. ౭. వే. సూ ౧. ౨. ౨౦) నీవిషయము చెప్పఁబడినచోట నధిభూతము మొదలయినవానియొక్క స్వరూపమునువలెనే శారీరమగు నాత్మనుసైతము విచారించి యంతటను నొకపరమాత్మయే యున్నదని సిద్ధాంతము చేయఁబడినది. అటులే గీతలయందును, నధిదేహమువిషయమై మొదట ప్రశ్నచేయఁబడుటచే నిక్కడ దానిని వేఱుగఁ జెప్పుట యవసరమైనది యని చెప్పుట సయుక్తికమగును. ఉన్న దంతయు పరబ్రహ్మమే యయినయెడల నధిభూతము మొదలగువాని స్వరూపము చెప్పునప్పుడు వానియందు పరబ్రహ్మను గణనచేయుట యావశ్యకము కాదని తోఁపవచ్చును. కాని బ్రహ్మము వేఱనియు, నాత్మ వేఱనియు, దేవత వేఱనియు, యజ్ఞనారాయణుఁడు వేఱనియు ననేక భేదములు కల్పించి నానావిధములగు నుపాసనల జేయువారి ననుసరించి యీనానాత్వము వర్ణింపఁబడియుండుటచే వారెన్నునట్లు కలుగఁబోవు భేదముయొక్క లక్షణమును మొదటఁ జెప్పి పిదప "ఇదంతయు నేనే" యని

§§ అంతకాలే చ మామేవ స్మరన్ముక్త్వా కళేబరమ్,
యః ప్రయాతి స మద్భావం యాతి నాస్త్యత్ర సంశయః. ౫
యం యం వాపి స్మరన్భావం త్యజత్యంతే కళేబరమ్,
తం తమేవైతి కౌంతేయ సదా తద్భావభావితః. ౬

సిద్ధాంతము చేయఁబడినదని తెలిసికొనినచో నేసందేహమును బొడమదు. అట్లుండుఁ గాక; అధిభూతము, అధిదైవతము, అధ్యాత్మము, అధియజ్ఞము, అధిదేహము మొదలుగాఁగల పద్ధతు లుపాసనార్థమై వేర్వేఱుగఁ గల్పింపఁబడినవి యైనను, నీ నానాత్వము సత్యమయినది కాదనియు, నిజముగ పరమేశ్వరుఁ డొక్కఁడే యంతటను వ్యాపించియున్నాఁడనియు, నీభేదమందున్న యథార్థముఁ జెప్పి యిప్పు డంతకాలమందు సర్వవ్యాపి యగు భగవంతు నెట్లు తెలిసికొనవలయు నను నర్జునునియొక్క కడపటిప్రశ్నకు నుత్తరము చెప్పుచున్నాఁడు.—]

(౫) మఱియు నెవఁ డంతకాలమునందు నన్నే స్మరించుచు దేహమును వదలివేయుచున్నాఁడో, వాఁడు నాస్వరూపము నొందుచున్నాఁడు. ఇందుకు సందేహములేదు. (౬) లేదా! ఓ కౌంతేయా! ఎప్పుడును (అనఁగా: జన్మ యంతయు) దానియందె యనురక్తమగునటు లభ్యసించినమనుజుఁడే యేభావమును స్మరించుచు తుదకు దేహమును వదలివేయునో యాభావమునే పిమ్మట బొందును.

[ఐదవశ్లోకమునందు మరణసమయమునందు పరమేశ్వరుని స్మరించుటయందుగల యావశ్యకతయు, ఫలమును చెప్పఁబడినది. కాని యింతమాత్రముచే మరణకాలమునందు స్మరించుటయే చాలునని యెవరయిన పొరఁబడవచ్చునని యూహించి యీఅఱవశ్లోకమునందు, యావజ్జీవము మనస్సునందున్న విషయము మరణకాలమునందు సైతము విడువదని చెప్పి మరణకాలమునందె కాక యావజ్జీవమును పరమేశ్వరుని స్మరించుట యొక్కయు నుపాసించుటయొక్కయు నావశ్యకత సిద్ధముచేయఁబడినది. (గీతా. ర. ప్ర. ౧౦. పు. ౩౯౬) ఈసిద్ధాంతము పరిశీలింతుమేని యంతకాలమునందు పరమేశ్వరుని భజించువారు పరమేశ్వరు నొందుదు రనియు, దేవతలను స్మరించువారు దేవతలను బొందుదురనియు, స్వయముగనే సిద్ధమగును. (గీ. ౭. ౨౩; ౮. ౧౩ మఱియు ౯. ౨౫ చూడు) కారణ మేమన: ఛాం

తస్మాత్సర్వేషు కాలేషు మామనుస్మర యుధ్య చ,
మయ్యర్పితమనోబుద్ధిర్మామేవైష్యస్యసంశయమ్. ౭
అభ్యాసయోగయుక్తేన చేతసా నాన్యగామినా,
పరమం పురుషం దివ్యం యాతి పార్థానుచింతయన్. ౮

దోగ్యోపనిషత్తునందు చెప్పినట్లు "యథాక్రతురస్మిఁల్లోకే, పురుషో భవతి తథేతః ప్రేత్య భవతి" (ఛాం. ౩. ౧౪. ౧)— ఈలోకమున మనుజుఁ డెట్టి క్రతువుగలవాఁడో (అనఁగా, సంకల్పముగలవాఁడో) అట్టి గతినే మరణానంతరమునఁ బొందును. ఇతరములగు నుపనిషత్తులలో సైత మిట్టి వాక్యములే యున్నవి. (ప్రశ్న. ౩. ౧౦; మైత్ర్యు. ౪. ౬). కాని యావజ్జీవము నొకభావమునందే మనస్సు నిరంతరము నుంచిననే కాని, యంత్యకాలమునందలి యాతనయందును, నీభావన కల్గుటకు వీలులేదు. అని గీత యిచ్చోఁ జెప్పుచున్నది. (వే. సూ. ౪. ౧. ౧౨), అను సిద్ధాంతము ననుసరించి భగవంతుఁ డర్జునున కిట్లు చెప్పుచున్నాఁడు.—]

(౭) కాన సర్వకాలములయందును నన్ను స్మరించుచుండుము. మఱియు యుద్ధము చేయుము. నాయందు మనస్సును బుద్ధిని సమర్పించితివేని (యుద్ధము చేసినను) నన్నే పొందుదువు. దీనియందు సంశయ మేమియు లేదు (౮) ఓ పార్థా! చిత్తమును రెండవవైపునకుఁ బోనియ్యక యభ్యాసముయొక్క సాయముచే స్థిరపఱచి, దివ్యుఁడగు పరమపురుషునిధ్యానము చేయుచుందువేని యాతనినే పొందుదువు.

[భగవద్గీతయందు సంసారమును వదలి భక్తి యొక్కటియే చేయఁదగినది యని ప్రతిపాదించునట్టివారు ముఖ్యమైన దగు నీయేడవ శ్లోకమునందలి సిద్ధాంతమును పూర్ణముగ గమనింపవలయును. మోక్షము పరమేశ్వరుని యొక్క జ్ఞానయుక్తమగు భక్తిచే లభించుననియు, మరణసమయమునందు సైతము నాభావనయే స్థిరముగ నుండుటకై యావజ్జీవము నాయభ్యాసమునే చేయుచుండవలయు ననియు నిర్వివాదముగ నున్నవిషయమే. కాని యందుకొఱకు కర్మలను వదలిపెట్టవలయు నని గీతయందలి యభిప్రాయము కాదు. ఇంతియగాక భగవద్భక్తులు స్వధర్మానుసారముగ ప్రాప్తము లగుకర్మల నన్నింటిని నిష్కామబుద్ధితోఁ జేయవలయుననియే గీతాశాస్త్రపు సిద్ధాంతము. ఆసిద్ధాంతమే "నన్నెల్లపుడును చింతింపుము, యుద్ధమును

§§ కవిం పురాణమనుశాసితార మణోరణీయాంసమనుస్మరేద్యః,
సర్వస్య ధాతారమచింత్యరూప మాదిత్యవర్ణం తమసః పరస్తాత్. ౯
ప్రయాణకాలే మనసాచలేన భక్త్యా యుక్తో యోగబలేన చైవ,
భ్రువోర్మధ్యే ప్రాణమావేశ్యసమ్యక్ సతంపరంపురుషముపైతిదివ్యమ్.
యదక్షరం వేదవిదో వదంతి విశంతి యద్యతయో వీతరాగాః,
యదిచ్ఛంతో బ్రహ్మచర్యంచరంతి తత్తేపదంసంగ్రహేణ ప్రవక్ష్యే.
సర్వద్వారాణి సంయమ్య మనో హృది నిరుధ్య చ,
మూర్ధ్న్యాధాయాత్మనః ప్రాణమాస్థితో యోగధారణామ్. ౧౨
ఓం ఇత్యేకాక్షరం బ్రహ్మ వ్యాహరన్మామనుస్మరన్,
యః ప్రయాతి త్యజందేహం స యాతి పరమాం గతిమ్. ౧౩

: కూడ చేయుము'' అనుశబ్దములచే స్పష్టపఱుపఁబడినది. అది యట్లుండు
: గాక. పరమేశ్వరార్పణబుద్ధితో యావజ్జీవమును నిష్కామకర్మను చేయు
: (కర్మ-) యోగి యంతకాలమున నైతము దివ్యుఁడగుపురుషు నెట్టుల చింతిం
: చునో యిప్పుడు వర్ణించుచున్నాఁడు.—]

(౯) కవియు (అనఁగా : సర్వజ్ఞుఁడును) పురాతనుఁడును, శాసించువాఁడును, అణువుకంటెనుగూడ చిన్నవాఁడును, అన్నింటికిని ధాతయు (అనఁగ నాధారభూతుఁడును లేక కర్తయు) అచింత్యస్వరూపుఁడును, చీకటికి వెలుపలభాగమున నున్న సూర్యునివలె దేదీప్యమానుఁడు నగుపురుషుని స్మరించువాఁడును (౧౦) అంతకాలమునందు (ఇంద్రియనిగ్రహరూపమగు) యోగముయొక్క సామర్థ్యము చేతను, భక్తిచేతను యుక్తుఁడయి మనస్సును స్థిరముగఁజేసి, ప్రాణమును కనుబొమలమధ్యయందు బాగుగ నునిచి భజించువాఁడును నగు పురుషుఁ డాపరమపురుషుని పొందును. (౧౧) వేదవేత్తలుదేని నక్షరమనిచెప్పుచున్నారో, వీతరాగులైన యతి దేనియందుఁ బ్రవేశించుచున్నాఁడో, యెవరినికోరి బ్రహ్మచర్యవ్రతము నాచరించుచున్నాఁడో యాపదమును (అనఁగా: ఓంకారబ్రహ్మను) నీకు సంక్షేపముగఁ జెప్పుచున్నాను. (౧౨) అన్ని (ఇంద్రియరూపములగు) ద్వారములను నరికట్టియు, మనస్సును హృదయమునందు నిరోధించియు తనప్రాణమును శిరస్సునఁ జేర్చియు, యోగధారణమును జెందియు (౧౩) "ఓం" అను నేకాక్షరబ్రహ్మను జపించుచు నన్ను స్మరించుచు దేహమును వదలివేయువాఁడు శ్రేష్ఠగతిని పొందును.

§§ అనన్యచేతాః సతతం యో మాం స్మరతి నిత్యశః,
తస్యాహం సులభః పార్థ నిత్యయుక్తస్య యోగినః. ౧౪
మాముపేత్య పునర్జన్మ దుఃఖాలయమశాశ్వతమ్,
నాప్నువంతి మహాత్మానః సంసిద్ధిం పరమాం గతాః. ౧౫

[౯-౧౧ శ్లోకముల వర్ణింపఁబడిన పరమేశ్వరస్వరూప ముపనిషత్తుల లోనుండి గ్రహింపఁబడినది. తొమ్మిదవశ్లోకమునందున్న "అణోరణీయాన్" అనుపదములును, చివరచరణమును శ్వేతాశ్వతరోపనిషత్తునం దున్నది. (శ్వేత 3. ౮ మఱియు ౯) ౧౧వ శ్లోకముయొక్క పూర్వార్థము నందలి యర్థమును నుత్తరార్థమునందలి శబ్దములును కఠోపనిషత్తునం దున్నవి. (కఠ ౨. ౧౫) కఠోపనిషత్తునందు "తత్తేపదంసంగ్రహేణబ్రవీమి" అనుచరణమునకు ముందు "ఓమిత్యేతత్" అని స్పష్టముగ చెప్పఁబడినది. దీనిఁబట్టి ౧౧వ శ్లోకమునందున్న యక్షరశబ్దములకు 'ఓం' అనెడి వర్ణరూపమగు బ్రహ్మ లేక 'ఓం' అనెడిశబ్ద మర్థమని తెలిసికొనవలయును. మఱియు పదమూఁడవశ్లోకమునందును నోంకారోపాసనయే యుద్దేశింపఁబడినదని స్పష్టముగనె దెలియుచున్నది. (ప్రశ్న. ౫ చూడుము.) అయినను నక్షరమన నవినాశియగుబ్రహ్మయనియు, పదమనగ బ్రహ్మస్థానమనియు నీయర్థములు సైతము భగవంతుని యొక్క మనస్సున లేవని చెప్పుటకు సాధ్యముకాదు. కారణమేమన 'ఓం' అనునది వర్ణమాలయందున్న యొక యక్షరమగుటచే బ్రహ్మయొక్క ప్రతీకమని యొకయర్థమే కాదు గాన 'యవినాశి' యనునర్థమును నున్నదని చెప్పవచ్చును. (ముందు ౨౧వ శ్లోకమునుచూడుము.) కావున పదునొకండవ (౧౧) శ్లోకముయొక్క భాషాంతరమందు 'అక్షర' మనియు 'పదము'నియు నర్థద్వయము గల్గిన మూలమునందలిశబ్దముల్లనే నేను ప్రయోగించినాను. ఈయుపాసనచే గలుగఁబోవు నుత్తమగతి నే యిపుడు స్పష్టముగ నిరూపింపఁబోవుచున్నాఁడు.—]

(౧౪) ఓపార్థా! అనన్యభావముచే నెల్లప్పుడును, నన్ను ప్రతిదినమునను స్మరించునట్టి నిత్యయుక్తులగు (కర్మ-)యోగులకు నేను సులభుఁడను (అనఁగా: వారు నన్ను నొందుట సులభము). (౧౫) నన్ను పొందినపిదప పరమసిద్ధి నొందిన మహాత్ములకు, దుఃఖమున కునికిపట్టును నశాశ్వత మగు పునర్జన్మ ప్రాప్తము కాదు.

ఆబ్రహ్మభువనాల్లోకాః పునరావర్తినోఽర్జున,
మాముపేత్య తు కౌంతేయ పునర్జన్మ న విద్యతే. ౧౬
§§ సహస్రయుగపర్యంతమహర్యద్బ్రహ్మణో విదుః,
రాత్రిం యుగసహస్రాంతాం తేఽహోరాత్రవిదో జనాః. ౧౭

(౧౬) ఓయర్జునా! బ్రహ్మలోకము మొదలుకొని స్వర్గాదిలోకములవఱకును, గల లోకములన్నియు (ఎప్పుడో యొకప్పుడు) పునరావర్తనమును (తిరిగివచ్చుట) బొందును. కాని, యోకౌంతేయా! నన్ను నొందుటవలన పునర్జన్మయుండదు.

[పదునాఱవశ్లోకమునందలి 'పునరావర్తిన' శబ్దమునకు పుణ్యమును అనుభవించినపిదప భూలోకమునకు తిరిగి వచ్చువాఁడని యర్థము. (గీ. ౯. ౨౧; మ. భా. వన. ౨౬౦ చూడుము). యజ్ఞము, దేవతారాధన, వేదాధ్యయనము, మొదలుగాఁగలకర్మలచే నింద్రలోకమును, వరుణలోకమును, సూర్యలోకమును, వేయేల? బ్రహ్మలోకముసైతము ప్రాప్తమయినను పుణ్యాంశము సమాప్తమయినపిదప నక్కడనుండి మరల వెనుకకుతిరిగివచ్చి యీలోకమునందు జన్మింపవలసి వచ్చును. (బృ. ౪. ౪. ౬), లేక కుట్టతుదకు బ్రహ్మలోకము నశించినపిదపనైనను, పునర్జన్మమనుచక్రములోఁబడుట యావశ్యకమగును. కావున నీగతులన్నియు నికృష్టములైనవి యనియు పరమేశ్వరునియొక్క జ్ఞానముచేతనే తిరిగిజన్మించుట లేకపోవుటచే నీగతియే సర్వశ్రేష్ఠమనియు, పదునాఱవ శ్లోకమునందలి భావార్థము (గీ. ౯. ౨౦, ౨౧). బ్రహ్మలోకప్రాప్తియును ననిత్యమని చివర చెప్పఁబడిన దానిని సమర్థించుటకయి బ్రహ్మలోకముసైతము ప్రతిసృష్టియందును, నుత్పత్తిని, లయమును మరల మరల నెట్లు పొందుచున్నదియు నిప్పుడు చెప్పుచున్నాఁడు.—]

(౧౭) అహోరాత్రములనగ నేమియో (యథార్థముగ) తెలిసికొనినవారు కృత, త్రేత, ద్వాపర, కలియనుచతుర్యుగములుకలసి యొకమహాయుగమనియు, వేయిమహాయుగములయొక్క కాలము బ్రహ్మదేవునియొక్క యొకదివసమనియు నట్టివేయియుగములు లాయనకు నొకరాత్రి యగుననియుఁ దెలిసికొనుచున్నారు.

[ఈశ్లోకము పూర్వమందున్న యుగమానముయొక్క. కోష్ఠకమును వేయక గీతలయందు చెప్పఁబడినది. మఱియు దానియర్థమును మఱియొకచోట వ్రాయఁబడిన కోష్ఠకమునుండి తెలిసికొనవలయును. ఈకోష్ఠకమును

అవ్యక్తాద్వ్యక్తయ స్సర్వాః ప్రభవంత్యహరాగమే,
రాత్ర్యాగమే ప్రలీయంతే తత్రైవావ్యక్తసంజ్ఞకే. ౧౮
భూతగ్రామ స్స ఏవాయం భూత్వా భూత్వా ప్రలీయతే,
రాత్ర్యాగమేఽవశః పార్థ ప్రభవత్యహరాగమే. ౧౯
§§ పరస్తస్మాత్తు భావోఽన్యోఽవ్యక్తోఽవ్యక్తాత్సనాతనః,

[గీతలయందున్న యీశ్లోకము మహాభారతమునందును (శాం. ౨౩౧. ౩౧) మనుస్మృతియందును (మను. ౧. ౭౩) చెప్పఁబడియున్నది. యాస్కుని యొక్క నిరుక్తమునందును నాయర్థమే వర్ణింపఁబడినది. (నిరుక్త. ౧౪. ౯). బ్రహ్మదేవునియొక్క దివసమునకే కల్పమని పేరు. అవ్యక్తమనఁగా, సాంఖ్యశాస్త్రమునందు చెప్పఁబడిన యవ్యక్త ప్రకృతి యని ముందుశ్లోకమునందు జెప్పఁబడినది. అవ్యక్తమన పరబ్రహ్మముకాదు. కారణ మేమనఁగా : బ్రహ్మరూపమగునవ్యక్త మీశ్లోకమునందు వర్ణింపఁపడిన యవ్యక్తముకంటె పరముగను, వేఱుగను, నున్నది యని, ముందు యిరువదవ (౨౦)వ శ్లోకమునందు స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడినది. అవ్యక్తమునుండి వ్యక్తమెట్లు సృష్టింపఁబడును ? దానిపూర్ణమగు వివరణమును, కల్పములయొక్కయు, కాలమానముయొక్కయు, కోష్ఠకమును గీతారహస్యముయొక్క యెనిమిదవ (౮వ) ప్రకరణమునందు (పృ. ౨౬౦-౨౬౨) చెప్పఁబడినది చూడు.—]

(౧౮) ఈ(బ్రహ్మదేవునియొక్క) దివస మారంభమగునేని యవ్యక్తమునుండి వ్యక్తమంతయు (పదార్థము)బయలు వెడలును. రాత్రియందు పూర్వోక్తమగు నవ్యక్తమందు లయించుచున్నది. (౧౯) భూతములయొక్క యాసముదాయమే (యీరీతిగ) తిరిగితిరిగి జన్మించి యవశ్యమయినదయి (అనఁగా, తన కిచ్ఛయున్నను లేకపోయినను యంత్రమునందు వేయఁబడిన దానివలె) రాత్రి యారంభముకాఁగానే లయముఁ బొందుచున్నది. ఓపార్థా ! దివసారంభముకాఁగానే తిరిగి పుట్టుచున్నది.

[అనఁగా: పుణ్యకర్మలచే నిత్యమగు బ్రహ్మలోకవాసము ప్రాప్తించినను ప్రళయకాలమందు బ్రహ్మలోకము నశించునది యగుటచే ప్రాణులు తిరిగి నూతనకల్పారంభమునందు జన్మింపక తప్పదు. అది తప్పుటకు గలయొక్క మార్గమునే యిప్పుడు చెప్పుచున్నాఁడు.—]

యస్స సర్వేషు భూతేషు నశ్యత్సు న వినశ్యతి. ౨౦
అవ్యక్తోఽక్షర ఇత్యుక్త స్తమాహుః పరమాం గతిమ్,
యం ప్రాప్య న నివర్తంతే తద్ధామ పరమం మమ. ౨౧
పురుష స్స పరః పార్థ భక్త్యా లభ్య స్త్వనన్యయా,
యస్యాంతః స్థాని భూతాని యేన సర్వమిదం తతమ్. ౨౨

(౨౦) కాని పైనచెప్పిన యవ్యక్తముకంటె పరమందున్నదియు, సనాతనము నగునదియు నుఱియొక యవ్యక్తపదార్థము సర్వభూతములు నశించినను, నశించునది కాదు. (౨౧) ఏయవ్యక్తము నక్షరమనియు చెప్పుచున్నారో యదియె పరమమని (అనఁగా: నుత్కృష్టమని, కడపటిగతియని) చెప్పఁబడినది. (మఱియు) దేనినొందిన తిరిగి జన్మించుటలేదో యట్టినాయొక్క పరమస్థానమును నదియే.

(౨౨) ఓ పార్థా! యెవరిలోపల నన్నిభూతములును నున్నవో, యెవనిచే నీసమస్తము విస్తరింపఁజేయఁబడినదో, లేక వ్యాపింపఁజేయఁబడినదో యా పరేముఁడు (అనఁగా: శ్రేష్ఠుఁడైనపురుషుఁడు) అనన్యభక్తిచేతనే పొందఁదగినవాఁడు.

[౨౦, ౨౧వ శ్లోకములు రెండును నొకవాక్యమే; వీనిలో ౨౦వ శ్లోకమునందున్న యవ్యక్తశబ్దము మొదట సాంఖ్యులయొక్క ప్రకృతిని (అనఁగా: పదునెనిమిదవ శ్లోకమునందున్న యవ్యక్తమగు ద్రవ్యమును) ఉద్దేశించి ప్రయోగింపఁబడినది. తర్వాత సాంఖ్యుల ప్రకృతికి పరమందున్న పరబ్రహ్మమునుద్దేశించి ప్రయోగింపఁబడినది; మఱియు నీరెండవ యవ్యక్తము నే యక్షరమనియు చెప్పుచున్నారని ౨౧న శ్లోకమునందు చెప్పఁబడినది; అటులనే యీయధ్యాయముయొక్క యారంభమునందును "అక్షరం బ్రహ్మపరమం" అని చెప్పఁబడినది. అవ్యక్తశబ్దమువలెనే యక్షరశబ్దమును గీతలయందు రెండువిధములుగ నుపయోగింపఁబడినది. సాంఖ్యులు చెప్పునట్టి ప్రకృతిమాత్రమే యవ్యక్తమును, నక్షరమును కాదు. ఇఁక నేమన: "సర్వభూతములును నశించినను నెవఁడు నశింపఁడో" ఆపరమేశ్వరుఁడును, లేక బ్రహ్మయును, నక్షరము, నవ్యక్తమను శబ్దములచేఁ జెప్పఁబడునని యిందలి సారాంశము. పదునైదవ (౧౫వ) యధ్యాయమునందు పురుషోత్తము లక్షణములను జెప్పుచు వాఁడు క్షరము, నక్షరము ననునీ రెంటికంటెను పరమందున్నాఁడని చెప్పఁబడియున్న దాని యందున్న యక్షరశబ్దము సాంఖ్యులయొక్క ప్రకృతి నుద్దేశించియె ప్రయోగింపఁ

§§ యత్ర కాలే త్వనావృత్తిమావృత్తిం చైవ యోగినః,
ప్రయాతా యాంతి తం కాలం వక్ష్యామి భరతర్షభ. ౨౩
అగ్నిర్జ్యోతిరహః శుక్లః షణ్మాసా ఉత్తరాయణమ్,
తత్ర ప్రయాతా గచ్ఛంతి బ్రహ్మ బ్రహ్మవిదో జనాః. ౨౪
ధూమో రాత్రిస్తథా కృష్ణః షణ్మాసా దక్షిణాయనమ్,
తత్ర చాంద్రమసం జ్యోతిర్యోగీ ప్రాప్య నివర్తతే. ౨౫

బడినదని సు దీనినుండి స్పష్టమగుచున్నది. (గీ. ౧౫. ౧౬-౧౮ చూడు). 'అవ్యక్తము', 'అక్షరము' అను నీవిశేషణములు రెండును నొకప్పుడు సాంఖ్యులయొక్క ప్రకృతిని, మఱియొకప్పు డీప్రకృతికంటె పరముగనున్న పరబ్రహ్మను నుద్దేశించి గీతలయందు యోజింపఁబడిన వని యెఱుంగ వలయు నని యిందుల తాత్పర్యము. (గీతా. ర. పు. ౨౩౩, ౨౩౪ చూడు) (వ్యక్తావ్యక్తములను పరమందున్న బ్రహ్మస్వరూపము గీతారహస్యముయొక్క తొమ్మిదవ ప్రకరణమునందు స్పష్టముగ నిరూపింపఁబడినది) అక్షర బ్రహ్మను (అనఁగా: నేస్థానమునకు చేరిన మనుజుఁడు తిరిగి జన్మించుట యను నుపద్రవమునుండి విముక్తుఁడగుచున్నాఁడో దానిని) వర్ణించుట యయినది. ఇప్పుడు మృతినొందిన పిదప నెవరికి ననావృత్తియో, (అనఁగా: తిరిగి జన్మింప నక్కఱలేదో), యెవరి కావృత్తికలుగునో (అనఁగా: స్వర్గమునుండి వెనుకకు మరలి వచ్చి పునర్జన్మయెత్తవలసి వచ్చునో) వారివృద కునుగల కాలముయొక్కయు, గతియొక్కయు భేదమును చెప్పుచున్నాఁడు.—]

(౨౩) ఓ భరతశ్రేష్ఠా! యిప్పుడు నీకు (కర్మ-)యోగి యేకాలమునందు మృతినొంది తిరిగి యీలోకమున జన్మించుటకురాఁడో, యేకాలమునందు మృతిఁ జెందుటచే తిరిగి యీలోకమున జన్మించునో యాకాలమును జెప్పుచున్నాను. (౨౪) అగ్ని, జ్యోతిస్సు, (మంట) దివసము, శుక్లపక్షము, ఉత్తరాయణ మాఱు మాసములు నను కాలమున మరణించిన బ్రహ్మవేత్తలు మృతిఁజెందినపిదప బ్రహ్మను పొందుచున్నారు. (తిరిగి జన్మింపరు) (౨౫) (అగ్ని) ధూమము, రాత్రి, కృష్ణపక్షము, దక్షిణాయన మాఱుమాసములు నను కాలమున (మృతిజెందిన) (కర్మ-)యోగి చంద్రునియొక్క తేజస్సును పొంది (అనఁగా: చంద్ర లోకము దగ్గఱకు వెళ్లి) తిరిగి (పుణ్యము క్షీణించిన పిదప) వచ్చుచున్నాఁడు.

శుక్లకృష్ణే గతీ హ్యేతే జగతశ్శాశ్వతే మతే,
ఏకయా యాత్యనావృత్తి మన్యయా వర్తతే పునః. ౨౬

§§ నైతే సృతీ పార్థ జానన్ యోగీ ముహ్యతి కశ్చన,
తస్మాత్సర్వేషు కాలేషు యోగయుక్తో భవార్జున. ౨౭

వేదేషు యజ్ఞేషు తపఃసుచైవ దానేషు యత్పుణ్యఫలం ప్రదిష్టమ్,
అత్యేతితత్సర్వమిదం విదిత్వా యోగీపరంస్థానముపైతిచాద్యమ్.౨౮

(౨౬) ఈరీతిగ శుక్లము, కృష్ణము (అంఁగా: ప్రకాశమయము, అంధకారమయము) అని జగత్తునకు శాశ్వతములగు రెండుగతులు (అంఁగా: స్థిరములగు మార్గములు) గలవని చెప్పఁబడినవి. ఒకమార్గమున బోయిరేని తిరిగి రారు. మఱియొకమార్గమునఁ బోయిరేని తిరిగి వత్తురు.

[ఈరెండు గతులును దేవయానమనియు (శుక్లము) పితృయాణమనియు (కృష్ణము)లేక యర్చిరాదిమార్గమనియు, ధూమాదిమార్గమనియు నుపనిషత్తులలోఁ బేర్కొనఁబడినవి. ఋగ్వేదమునందును నీమార్గములు సెప్పఁబడినవి. మృతినొందిన మనుజునియొక్క దేహమునకు నగ్ని సంస్కారానంతరమున (అగ్నినుండి) నీరెండుమార్గములును, అరబ్ధము లగుచున్నవి; కాన నిరువదియైదవ (౨౫వ) శ్లోకమునందు పూర్వశ్లోకమునందలి యగ్నిపదమును నధ్యాహారము చేసికొనవలయును. పూర్వశ్లోకమునందు వర్ణింపఁబడిన మార్గమునందును, రెండవమార్గమునందును గలభేదమును జెప్పుటయే యిరువదియైదవ (౨౫వ) శ్లోకమును జెప్పుటకు కారణమగుటచే నగ్నిశబ్దము మరల నాశ్లోకమునందు బ్రయోగింపఁబడలేదు. (ఈవిషయమై విశేషవిచారము గీతారహస్యమునందలి పదవ (౧౦వ) ప్రకరణము చివర (పు. ౪౦౫-౪౧౨ చేయఁబడినది చూడుడు). దానినుండి పైశ్లోకముయొక్క భావార్థము స్పష్టముగఁ దెలియును. ఈరెండు మార్గములయందలి యథార్థమును దెలిసికొనుటచే కలుగు ఫలము నిప్పుడు చెప్పుచున్నాఁడు—]

(౨౭) ఓ పార్థా! ఈరెండుమార్గములను (యథార్థముగ) దెలిసికొనిన, యే(కర్మ-)యోగియును మోహము నొందఁడు; కాన నోయర్జునా! నీవు సర్వకాలము (కర్మ-) యోగయుక్తుఁడవు కమ్ము.

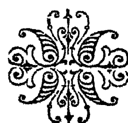
(౨౮) దీనిని (పైనచెప్పినతత్త్వమును) తెలిసికొనుసేని, వేదములయందును, యజ్ఞములయందును, తపస్సులయందును, దానములయందు నే పుణ్య

ఇతి శ్రీభగవద్గీతాసు ఉపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం యోగశాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే అక్షరబ్రహ్మయోగో నామ అష్టమోఽధ్యాయః. ౮

ఫలము చెప్పఁబడినదో దానిని నంతను (కర్మ-)యోగి యతిక్రమించును. దానికి పరమందున్న యాద్యస్థానమును బొందుచున్నాఁడు.

[ఏమనుష్యుఁడు దేవయాన పితృయాణములనెడి యీరెండుమార్గముల యందలి తత్త్వమును దెలిసికొనునో (అనఁగా: దేవయానమార్గముచే మోక్షము లభించినందున తిరిగి జన్మింపవలసిన యవసరము లేదనియు, పితృయాణమార్గము స్వర్గము నిచ్చునదియైనను మోక్షప్రదము కాదనియు తెలిసి కొన్నాఁడో) వాఁడీహేతువుచే వీనిలో తనకు నిజముగ కల్యాణమునిచ్చుమార్గ మును స్వీకరించును. మోహముచే క్రిందనున్న నికృష్టమార్గమందుఁ బడఁడని స్పష్టమయియున్నది; మఱియు నీవిషయము ననుసరించియే "ఈరెండు 'సృతులను' (మార్గములను)యథార్థముగ తెలిసికొన్నవాఁడు" అనుశబ్దములు మొదటిశ్లోకమునందు ప్రయోగింపఁబడినవి. దేవయానము, పితృయాణము ననురెండుమార్గములలో నేదియెచ్చోటికి పోవునో (కర్మ-) యోగికి తెలి యును. కావున వీనిలో నేది యుత్తమమార్గమో దానినే సహజముగ స్వీక రించును. మఱియును స్వర్గమును గుఱించి పోవుటకును, వచ్చుటకును సాధన మైన మార్గమునువదలి, దానికి పరమందున్న మోక్షపదమును బొందుదమని యత్నించునని యీశ్లోకముయొక్క భావార్థము. మఱియు నిరువదియేడవ (౨౭-వ) శ్లోకమునందారీతిగ నాచరింపుమని యర్జునున కుపదేశము సైతము చేయఁబడినది.—]

ఈరీతిగ భగవంతునిచే గానము చేయఁబడిన యక్షరబ్రహ్మయోగమను నెనిమిదియవ యధ్యాయము సమాప్తమయినది.—

నవమోఽధ్యాయః.

తొమ్మిదవ యధ్యాయము.

[(కర్మ-)యోగమునాచరించు పురుషుఁడు పరమేశ్వరుని పూర్ణముగఁ దెలిసికొని, మనస్సుయొక్క శాంతిన్ని, లేక ముక్తావస్థను నెట్లుపొందునో నిరూపించుటకై జ్ఞానవిజ్ఞానములయొక్క నిరూపణము, నేడవ యధ్యాయమునం దారంభించి, నక్షరుఁడును, నవ్యక్తుఁడు నగు పురుషునియొక్క స్వరూపము చెప్పఁబడినది మఱియు నంతకాలమునందుసైత మాస్వరూపము మనస్సునందు స్థిరముగ నుండవలయుననియు, పాతంజలయోగానుసారముగ సమాధినొంది యోంకారోపాసన నెట్లు చేయవలసినదియు పూర్వాధ్యాయమునందు చెప్పఁబడినది. కాని, యక్షరబ్రహ్మము యొక్క జ్ఞానము గలుగుటయే మొదటకష్టము. సమాధి యంతకంటెను కష్టసాధ్యము. అట్టిసమాధికావలయునని చెప్పితిమేని సామాన్యజను లీమార్గము వదలిరయే వేయుదు రనుసందేహమును మనస్సున నిడికొని యెల్లవారికి పరమేశ్వరజ్ఞానము సులభముగ సాధ్యమగుట కొకరాజమార్గమును భగవంతుఁ డిప్పుడు సెప్పుచున్నాఁడు. దీనినె భక్తిమార్గ మనిచెప్పుచున్నారు. ఇది గీతారహస్యమునందలి (౧౩ వ) పదమూఁడవ ప్రకరణమునందు సవిస్తరముగ వివేచింపఁబడినది. ఈమార్గమునందు పరమేశ్వరస్వరూపము ప్రేమచేఁ బొందఁ దగినదియును, వ్యక్తమైనదియు(అనఁగా: ప్రత్యక్షముగ తెలియునదియు)నై యున్నది. మఱియు నావ్యక్తస్వరూపమే, తొమ్మిది, పది, పదునొకండు, పండ్రెండు (౯,౧౦,౧౧, ౧౨)ను నగు నాలుగధ్యాయములయందును విస్తృతముగ నిరూపింపఁబడినది. అయినను నీభక్తిమార్గముసైతము స్వతంత్రమైనది కాదనియు, నేడవ యధ్యాయమునందు (కర్మ-) యోగసిద్ధికొఱకారంభింపఁబడిన జ్ఞానవిజ్ఞానములయందొక భాగమయి యున్నదనియు జ్ఞప్తియందుంచుకొనవలయును. మఱియు నీయధ్యాయముయొక్క యారంభముసైతము పైన చెప్పఁబడిన జ్ఞానవిజ్ఞానములకు నంగ మను నూహతో నారంభింపఁ బడినది.—]

శ్రీభగవానువాచ.

ఇదం తు తే గుహ్యతమం ప్రవక్ష్యామ్యనసూయవే,
జ్ఞానం విజ్ఞానసహితం యజ్జ్ఞాత్వా మోక్ష్యసేఽశుభాత్. ౧
రాజవిద్యా రాజగుహ్యం పవిత్రమిదముత్తమమ్,
ప్రత్యక్షావగమం ధర్మ్యం సుసుఖం కర్తుమవ్యయమ్. ౨
అశ్రద్దధానాః పురుషా ధర్మస్యాస్య పరంతప,
అప్రాప్య మాం నివర్తంతే మృత్యుసంసారవర్త్మని. ౩

శ్రీభగవంతుఁడు చెప్పుచున్నాఁడు. (౧) నీవసూయ లేనివాఁడవుకాన నిప్పుడు గుహ్యములలో గుహ్యమైనదియు, విజ్ఞానసహితమగుజ్ఞానమును, దానిని దెలిసికొనుటచే పాపములనుండి ముక్తుఁడవగుటకు నీకు జెప్పుచున్నాను. (వినుము.) (౨) ఇది (జ్ఞానము) గుహ్యముల యన్నింటికిని (రాజు) శ్రేష్ఠమయినది. రాజవిద్య యన, విద్యల యన్నింటిలోను శ్రేష్ఠమయినది. ఇది పవిత్రమును, నుత్తమమును, ప్రత్యక్షముగఁ దెలియునదియు, నాచరించుటలో సుఖకరమును, నవ్యయమునును, ధర్మ్యము నై యున్నది. (౩) ఓ పరంతపా! ఈ ధర్మమునందు శ్రద్ధలేనివారు, నన్ను నొందక మృత్యువుతోఁ గూడిన సంసారమునందు తిరుగుచున్నారు. (అనఁగా : వారికి మోక్షము సిద్ధింపదు).—

[రెండవశ్లోకమునందున్న రాజవిద్య, రాజగుహ్య, ప్రత్యక్షావగమ యను పదములయొక్క యర్థము, గీతారహస్యమునందలి పదమూఁడవ (౧౩వ) ప్రకరణమునందు (పు. ౫౭౨-౫౭౪) విచారింపఁబడినది. ఈశ్వరప్రాప్తిని గలుగఁజేయు సాధనము లుపనిషత్తులయందు విద్యయని పేర్కొనఁబడినవి. రహస్యముగనుంచుటయు సంప్రదాయమై యుండెను. భక్తిమార్గము, లేక వ్యక్తవస్తువుయొక్క యుపాసన, యనునీవిద్య యీగుహ్యవిద్యల యన్నింటిలోను శ్రేష్ఠమైనది. ఇంతియకాక, యీధర్మము ప్రత్యక్షముగ నేత్రములకుఁ గాన్పించునది. కావుననే యాచరించుటకు సులభముగనున్న దని చెప్పఁబడినది. అయినను నిక్ష్వాకువు మొదలగురాజులయొక్క పరంపరనుండియే యీ యోగము ప్రచారములోనికి వచ్చియుండుటచే (గీ.౪-౨) నీమార్గము రాజులయొక్క యనఁగా గొప్పవారియొక్క విద్య యను నర్థము చేతనై తమ్ము రాజవిద్యయనియుఁ జెప్పఁదగి యున్నది. ఏ యర్థమును

§§ మయా తతమిదం సర్వం జగదవ్యక్తమూర్తినా,
మత్స్థాని సర్వభూతాని న చాహం తేష్వవస్థితః. ౪
న చ మత్స్థాని భూతాని పశ్య మే యోగమైశ్వరమ్,
భూతభృన్న చ భూతస్థో మమాత్మా భూతభావనః. ౫
యథాకాశస్థితో నిత్యం వాయు స్సర్వత్రగో మహాన్,
తథా సర్వాణి భూతాని మత్స్థానీత్యుపధారయ. ౬

[గ్రహించినను నిది యక్షరము, లేకయవ్యక్తము నగుబ్రహ్మముయొక్క జ్ఞానమునను సరించినది కానందున రాజవిద్యాశబ్దముచే భక్తిమార్గమే యిచ్చో వివక్షితమని స్పష్టమయియున్నది. అట్లుండనిమ్ము; ఈరీతిగ నారంభమునందే యీమార్గమును ప్రశంసించి భగవంతుడిప్పుడు దానిని విస్తారముగ వర్ణించుచున్నాడు.—]

(౪) నేను నాయొక్క యవ్యక్త స్వరూపముచే నీజగత్తునంతను విస్తరించి నాను లేక వ్యాపించినాను. నాయందు సర్వభూతములును నున్నవి. నేను వానియందు లేను. (౫) మఱియు నాయందు సర్వభూతములును లేవు! నాయొక్క యీశ్వరశక్తి, లేక యోగసామర్థ్య మే విధమున నున్నదో చూడుము! భూతములను బుట్టించు నాయొక్క యాత్మ భూతములను ధరించుచున్నను, భూతములయందు లేదు. (౬) అంతటను వీచుచున్న గొప్పవాయు వెల్లప్పుడును నాకాశమందున్నట్లు సర్వభూతములు నాయందున్నవని తెలిసికొమ్ము.

పరమేశ్వరుడు నిర్గుణుడును, సగుణుడును నయి యుండుటచే నీ విరోధాభాసము గల్గుచున్నది. (ఏడవయధ్యాయమునందలి పన్నెండవ (౧౨వ) శ్లోకముయొక్క టీకను, గీతారహస్యమునందలి తొమ్మిదవ (౯వ) ప్రకరణమున పు. ౨౬౯, ౨౭౨ మఱియు ౨౭౩ చూడుము). ఇటు లాశ్చర్యముగల్గునటులు దనరూపమును వర్ణించి యర్జునుని జిజ్ఞాసను బురికొల్పి, యిప్పుడు తననుండి వ్యక్తమెట్లు సృజింపబడినదియును, తనవ్యక్తస్వరూపమేదియైనదియు పూర్వమునం (గీ. ౭. ౪-౧౫; ౮. ౧౬-౨౦) యేడవ, యెనిమిదియవ యధ్యాయములయందు వర్ణింపబడినదానికంటె కొంచెము భేదముగ ప్రసంగానుసారముగ భగవంతుడు మరల చెప్పుచున్నాడు. 'యోగ' శబ్దమునకు 'యలౌకిక సామర్థ్యము', లేక 'యుక్తి' యని యర్థము చేసికొన్నను నవ్యక్తము వ్యక్తమగుట యను 'యోగము' లేక 'యుక్తి'

§§ సర్వభూతాని కౌంతేయ ప్రకృతిం యాంతి మామికామ్,
కల్పక్షయే పునస్తాని కల్పాదౌ విసృజామ్యహమ్. ౭
ప్రకృతిం స్వామవష్టభ్య విసృజామి పునః పునః,
భూతగ్రామమిమం కృత్స్నమవశం ప్రకృతేర్వశాత్. ౮
న చ మాం తాని కర్మాణి నిబధ్నంతి ధనంజయ,
ఉదాసీనవదాసీన మసక్తం తేషు కర్మసు. ౯
మయాఽధ్యక్షేణ ప్రకృతిః సూయతే సచరాచరమ్,
హేతునాఽనేన కౌంతేయ జగద్విపరివర్తతే. ౧౦

: యననే 'మాయ' యగునని గీత (౭-౨౫) శ్లోకముయొక్క టీకయందును : గీతారహస్యమునందలి తొమ్మిదవ ప్రకరణమునందును (పు. ౩౨౨-౩౨౭) : ప్రతిపాదింపఁబడినది. ఈయోగము పరమేశ్వరునకు నత్యంతము సుల : భము. వేయేల ? యిది పరమేశ్వరునకు దాసురాలగుటచే, పరమేశ్వరుని : యోగేశ్వరుఁడని (గీ. ౧౮. ౭౫) చెప్పుచున్నారు. ఈయోగసామర్థ్యము : చేత జగత్తుయొక్క యుత్పత్తిలయము లెట్లుజేయఁబడుచున్నవో యిప్పుడు : చెప్పుచున్నాఁడు.—]

(౭) ఓకౌంతేయా! కల్పాంతమునందు సర్వభూతములును నాప్రకృతి నొందుచున్నవి. కల్పారంభమునందు(అనఁగా బ్రహ్మదేవుని పగటియొక్క యారంభమునందు నేనే వానిని మరల నిర్మించుచున్నాను. (౮) నేను నాయొక్క ప్రకృతిని స్వాధీనముచేసికొని, యాప్రకృతికి స్వాధీనులగుటచే నవశులైన (వారి వారి కర్మలచే బద్ధులయిన) యీభూతములయొక్క సముదాయము నంతను మరల మరల సృజించుచున్నాను. (౯)కాని ఓ ధనంజయా! (సృష్టిని నిర్మించుటయను) నీకర్మయందు నాకు నాసక్తిలేమిచే నే నుదాసీనునివలె నున్నాను గాన నాకర్మలు నన్ను బంధింపనేరవు. (౧౦) నేనధ్యక్షుఁడనై ప్రకృతినుండి చరాచర సృష్టినంతను ప్రసవింపఁజేయుచున్నాను. కావున నోకౌంతేయా! జగత్తున కుత్పత్తి లయములు జరుగుచున్నవి.

: [బ్రహ్మదేవుని పగటికాల (కల్పము) మారంభమగునేని యవ్యక్తప్రకృ : తినుండి వ్యక్తసృష్టి కలుగుచున్నదని (నిర్మింపఁబడుచున్నదని) పూర్వాధ్యా : యమునందు చెప్పఁబడినది. (౮.౧౮). కాని పరమేశ్వరుఁడు ప్రతిమను : జునియొక్కయు కర్మననుసరించియే వానికి మంచిదిగాని, చెడుదిగాని

§§ అవజానంతి మాం మూఢా మానుషీం తనుమాశ్రితమ్,
పరం భావమజానంతో మమ భూతమహేశ్వరమ్. ౧౧
మోఘాశా మోఘకర్మాణో మోఘజ్ఞానా విచేతసః,
రాక్షసీమాసురీం చైవ ప్రకృతిం మోహినీం శ్రితాః. ౧౨
§§ మహాత్మానస్తు మాం పార్థ దైవీం ప్రకృతిమాశ్రితాః,
భజంత్యనన్యమనసో జ్ఞాత్వా భూతాదిమవ్యయమ్. ౧౩.

యగు జన్మలనిచ్చువాఁడగుటచే, తాను కర్మలచే నలిప్తుఁడుగ నున్నాఁడను నది మొదలగు విషయము లచ్చో విశేషముగఁ జెప్పఁబడినవి. శాస్త్రీయ ప్రతిపాదనయందీవిషయములన్నియు నొక ప్రకరణముననే చెప్పవచ్చును. గీతలయందున్న పద్ధతి సంవాదాత్మకం బగుటచే నొకవిషయమే ప్రసంగానుసారముగ కొంచెమొకచోటను, మఱియొకచో మఱికొంచెమును చెప్పఁబడినది. పదవశ్లోకమునందు "జగద్విపరివర్తతే" యను పదములు వివర్తవాదము ననుసరించియే యున్నవని యనేకులందురు. కాని జగత్తున కుత్పత్తిలయములు జరుగుచున్నవి; అనఁగా : వ్యక్తము, అవ్యక్తమును మరల నవ్యక్తము వ్యక్తముగను నగుచున్నది యను దానికంటె 'విపరివర్తతే' యను పదమునకు విశేషార్థముండునటుల నాకు తోఁచదు. శాంకరభాష్యమునందును చెప్పలేదు. కర్మచే మనుజుఁ డపశుఁడెట్లగునదియు గీతారహస్యము నందలి పదవప్రకరణమునందు వివేచింపఁబడినది. చూడుఁ.—]

(౧౧) సర్వభూతములకును గొప్పయీశ్వరుఁడునగు నాయొక్క యుత్కృష్టమగు స్వరూపమును నెఱుఁగనట్టి మూఢులు నన్ను మానుషదేహమును ధరించినవానిగాఁదలచి యవమానముచేయుచున్నారు. (౧౨) వారియొక్క యాశలు నిష్ఫలములైనవియు, కర్మలు వ్యర్థములైనవియు, జ్ఞానము ఫలశూన్యమును, చిత్తము భ్రష్టమయినదియు నగుటచే వారు మోహాత్మకమును, రాక్షసమును, నాసురమగు స్వభావము నాశ్రయించి యున్నారు.

[అసురపురుషులను వర్ణించి యిప్పుడు దైవస్వభావము గలవారిని వర్ణించుచున్నాఁడు—].

(౧౩) కాని, ఓ పార్థా! నా దైవీ ప్రకృతినాశ్రయించి యున్న మహాత్ములు సర్వభూతములకును, నవ్యయమైనట్టి యాద్యస్థానమును నగు నన్ను దెలిసికొని యనన్యభావ

సతతంకీర్తయంతో మాం యతంతశ్చ దృఢవ్రతాః,
నమస్యంతశ్చ మాం భక్త్యా నిత్యయుక్తా ఉపాసతే. ౧౪
జ్ఞానయజ్ఞేన చాప్యన్యే యజంతో మాముపాసతే,
ఏకత్వేన పృథక్త్వేన బహుధా విశ్వతోముఖమ్. ౧౫
§§ అహం క్రతురహం యజ్ఞః స్వధాఽహమహమౌషధమ్,
మంత్రోఽహ మహమేవాజ్యమహమగ్నిరహం హుతమ్.

ముగలవారై నన్ను భజించుచున్నారు.(౧౪)మఱియు, యత్నశీలురును, దృఢవ్రతులును, నిత్యమును యోగయుక్తులు నగుచు, నన్నెల్లప్పుడును గొనియాడుచు, వందనముచేయుచు భక్తితోనుపాసించుచున్నారు. (౧౫)అటులే యనేకులు సర్వతోముఖుఁడనైన నన్నేకత్వముచేతను (అనఁగా: నభేదభావముచేతను) పృథక్త్వముచేతను (అనఁగా భేదభావముచేతను) లేక బహువిధములగు జ్ఞానయజ్ఞములచేతను యజించి యుపాసించుచున్నారు.

[జగత్తునందు స్పష్టముగఁ గాన్పించు దైవస్వభావముగల్గినట్టియు, రాక్షసస్వభావము గల్గినట్టియు పురుషులను నిచ్చో సంక్షేపముగవర్ణించి, యావిషయమునె ముందు పదునాఱవ యధ్యాయమున విస్తరించుచున్నాఁడు. జ్ఞానయజ్ఞ మనఁగ పరమేశ్వరస్వరూపమును జ్ఞానముచేఁ దెలిసికొని దానివలన సిద్ధిని సంపాదించుకొనుటయే యర్థమని పూర్వమునందు చెప్పఁబడియేయున్నది. (గీ. ౪. 33. పైన టిప్పణి చూడుడు) కాని పరమేశ్వరునియొక్క యీజ్ఞానముసైతము ద్వైతమును, నద్వైతమును మొదలగు ననేక ప్రకారములైనది కావచ్చును. కావున జ్ఞానయజ్ఞములు సైతము వేర్వేఱుగ నుండవచ్చును. కాని జ్ఞానయజ్ఞము లీరీతిగ ననేకములైనను, పరమేశ్వరుఁడు విశ్వతోముఖుఁ డగుటచే నీయజ్ఞము లన్నియు నాతనినే జెందునని పదునైదవ శ్లోకమునందలి తాత్పర్యము. 'ఏకత్వము'చేతను, 'పృథక్త్వము' చేతను మొదలగు పదములను బట్టి ద్వైతాద్వైతవిశిష్టాద్వైతాది సంప్రదాయము లర్వాచీనములైనను నీకల్పనలు బహుకాలము క్రిందటనే యున్నవని స్పష్టమగుచున్నది. ఈశ్లోకమునందు చెప్పఁబడిన పరమేశ్వరునియొక్క యేకత్వ,పృథక్త్వ మెద్దియో దానిని సైతము చెప్పుచున్నాఁడు.—]

(౧౬) క్రతువు(అనఁగా: శ్రౌతయజ్ఞము) నేను, యజ్ఞము(అనఁగా: స్మార్తయజ్ఞము) నేను, స్వధయును (అనఁగా : శ్రాద్ధములందు పితృదేవతల కర్పింపఁబడు

పితాఽహమస్య జగతో మాతా ధాతా పితామహః,
వేద్యం పవిత్రమోంకార ఋక్సామ యజురేవ చ. ౧౭
గతిర్భర్తా ప్రభుస్సాక్షీ నివాసశ్శరణం సుహృత్,
ప్రభవః ప్రళయః స్థానం నిధానం బీజమవ్యయమ్. ౧౮
తపామ్యహమహం వర్షం నిగృహ్ణామ్యుత్సృజామి చ,
అమృతం చైవ మృత్యుశ్చ సదసచ్చాహమర్జున. ౧౯

వన్నమును) నేను, ఔషధము (అనఁగా : వనస్పతులనుండి యజ్ఞార్థమై బయలు దేరిన యన్నమును) నేను, (యజ్ఞమునందు హోమము చేయుచు చెప్పఁబడు) మంత్రములును నేను. ఆజ్యమును నేను, అగ్నియు నేను, (అగ్నియందు హోమము చేయఁబడిన) యాహుతియు నేనే.

[క్రతువును, యజ్ఞము నను నీశబ్దములు మొదట సమానార్థకములే కాని, యజ్ఞశబ్దముయొక్క యర్థము, తర్వాత వ్యాపకమయినందున, దేవపూజ వైశ్వదేవము, నతిథిసంతర్పణము, ప్రాణాయామము, జపము మొదలుగా
౧ గల కర్మలును యజ్ఞశబ్దముచేఁ జెప్పఁబడినవి. (గీ. ౪. ౨౩-౩౦), అట్లు క్రతుశబ్దమున కర్థము వ్యాపకము కాలేదు. శ్రౌతధర్మములయం దశ్వమేధాదియజ్ఞములకును నీశబ్దమే ప్రయోగింపఁబడియుండుటచే నాయర్థమే తర్వాత స్థిరమైనది. కాన, నీస్థలమునందు క్రతుశబ్దమునకు శ్రౌతయజ్ఞములనియు నర్థము చేసికొనవలయునని శాంకరభాష్యమునందు చెప్పఁబడినది. మఱియు నీయర్థమె పైన వ్రాయఁబడినది. కారణమేమన, నటుల భేదము చెప్పకపోదుమేని క్రతు, యజ్ఞశబ్దములు సమానార్థకములగుటచే నీశ్లోకమునందవి నిష్కారణముగ రెండవపర్యాయము చెప్పినదోషమువచ్చును.—]

(౧౭) ఈజగత్తునకుఁ దండ్రిని, తల్లిని, ధాతను (ఆధారభూతుఁడను) పితామహుఁడను (తాతను) నేను, పవిత్రమైనవస్తువును, జ్ఞేయమైనవస్తువును, ఓంకారమును, ఋగ్వేదమును, సామవేదమును, యజుర్వేదమును, నేనే. (౧౮) (అందఱకు) గతిని, (ఎల్లవారికి) పోషకుఁడను, ప్రభువును, సాక్షిని, నివాసమును, శరణమును, సఖుఁడను, నుత్పత్తిని, ప్రళయమును, స్థితిని, నిధానమును, నవ్యయమగు బీజమును నేనే. (౧౯) ఓయర్జునా! నేను వేఁడిని కలుగఁజేయుచున్నాను. దానిని లేకయుండుటను జేయుచున్నాను. అమృతమును, మృత్యువును, సత్తును, నసత్తును నేనే యయి యున్నాను.

[పరమేశ్వరుని స్వరూపమిట్లే సవిస్తరముగ ౧౦, ౧౧, ౧౨వ యధ్యాయములయందు వర్ణింపఁబడినది. కాని యిచ్చోట విభూతిమాత్రమే కాక పరమేశ్వరునకు జగత్తునందలి భూతములతోనున్న సంబంధము, తల్లిదండ్రులు, మిత్రులు మొదలయినవారితో నున్న సంబంధమువలెనున్నదని విశేషముగఁ జెప్పఁబడినది. ఈరెండువిధములగు వర్ణనలలోను కొంచెము భేదమున్నది. అది యట్లుండనిమ్ము; సృష్టిని కలుగచేయుటయును, నాకర్షించుటయు నను నీరెంటిలో నొకక్రియయే మనదృష్టికి లాభదాయకమును, రెండవది నష్టమును కలుగజేయునదిగను నున్నను, తాత్త్వికదృష్టిచే నీరెంటిని పరమేశ్వరుఁడే చేయుచున్నాఁడని తెలిసికొనవలయును. ఈయభిప్రాయమునే మనస్సున నిడికొని పూర్వమునందు (గీ. ౭-౧౨) సాత్త్వికములును, రాజసములును, తామసములు నగుపదార్థములన్నింటిని నేనే పుట్టించినానని భగవంతుఁడు చెప్పుచున్నాఁడు. మఱియు ముందు పదునాల్గవయధ్యాయమునందు గుణత్రయవిభాగముచే నానాత్వ మెట్లుగలుగునో సవిస్తరముగ వర్ణింపఁబడినది. ఈదృష్టితోఁజూచితిమేని యిరువదియొకటవశ్లోకమునందు, సత్, అసత్ అను నీరెండుపదములకును యథాక్రమముగ మంచి చెడుగులని యర్థము చేయవలసివచ్చును. మఱియు గీతలలో నుత్తరగ్రంథమున (గీ. ౧౭. ౨౬-౨౭) నొకప్పుడు అట్లర్థము చేయఁబడియు నున్నది కాని 'సత్' అనఁగా 'నవినాశి'యనియు, అసత్ అనఁగా 'వినాశి'యనియు లేక నశ్వరము, అనియు సామాన్యములగునర్థములే (గీ. ౨-౧౬) యిచ్చో నుద్దేశింపఁబడి యుండును. మఱియు మృత్యువు, అమృతమును, సత్, అసత్ అనెడి ద్వంద్వాత్మకములగుశబ్దములు ఋగ్వేదమునందలి, నాసదీయసూక్తమునుండి గ్రహింపఁబడినవని తోఁచుచున్నది. అయినను నాసదీయసూక్తమునందు 'సత్' అనుశబ్దము దృశ్యసృష్టియనునుద్దేశముతోఁ బ్రయోగింపఁబడినది. గీతలో 'సత్' అను శబ్దమును 'పరబ్రహ్మ' యనునర్థమునఁ బ్రయోగింపఁబడినది. దృశ్యసృష్టిని 'అసత్' అనిచెప్పుచున్నది. ఇదియే వీనిలోనున్న (గీతా. ర. ప్ర. ౯. పు. ౨౩౨-౨౩౫ చూడు) భేదము; కాని యీరీతిగ పారిభాషికమగుభేద ముండినను 'సత్', 'అసత్' శబ్దములు రెండును నొకసారియే ప్రయోగింపఁబడినచో వానియందు దృశ్యసృష్టియు, పరబ్రహ్మయు నను నీరెండును నొకదానిలోచేరునని స్పష్టమగుచున్నది. కాని వేర్వేఱగు పరిభాషచే నొక్కదానిని 'సత్' అనియు, నొకదానిని 'అసత్'

§§ త్రైవిద్యా మాం సోమపాః పూతపాపా యజ్ఞైరిష్ట్వా స్వర్గతిం ప్రార్థయంతే
తే పుణ్యమాసాద్య సురేంద్రలోక మశ్నంతి దివ్యా న్దివి దేవభోగాన్.
తే తం భుక్త్వా స్వర్గలోకం విశాలం క్షీణే పుణ్యే మర్త్యలోకం విశంతి,
ఏవం త్రయీధర్మ మనుప్రపన్నా గతాగతం కామకామా లభంతే.

[అనియు నీవు చెప్పినను, రెండును పరమేశ్వరస్వరూపములేయని నిరూపించుటకై 'సత్' 'అసత్' అనునీశబ్దములకు వ్యాఖ్యానము చేయుక, 'సత్', 'అసత్', లు నేనే యైయున్నానని సామాన్యముగఁ జెప్పఁబడిన దనియు, నీవర్ణనకు భావార్థమును చెప్పవచ్చును. (గీ. ౧౧.౩౭ మఱియు ౧౩.౧౨ చూడుము) పరమేశ్వరుని స్వరూపము లిట్లనేకమయినను నేకత్వబుద్ధితో నుపాసించుటయును, ననేకత్వబుద్ధితో నుపాసించుటయు ననువానిలో నున్న భేదము నిప్పుడు చెప్పుచున్నాఁడు:—]

(౨౦) త్రైవిద్యులు అనఁగా ఋక్, యజుస్సు, సామము నను మూఁడు వేదములయందున్న కర్మ చేయువారును, సోమపులు (సోమపానము చేయువారును) నిష్పాపులునగువారు నన్ను యజ్ఞములచేఁ బూజించి స్వర్గలోకము నొందుదమని యిచ్ఛయించుచున్నారు. వారింద్రునియొక్క పుణ్యలోకమును జేరి స్వర్గమునందు దేవతలయొక్క ననేకములగు దివ్యభోగముల ననుభవించుచున్నారు. (౨౧) ఆవిశాలమగు స్వర్గలోకము ననుభవించి పుణ్యముక్షయించిన పిదప మఱల జన్మనెత్తి మృత్యులోకమునకు వచ్చుచున్నారు. ఇట్టి త్రయీధర్మముల (అనఁగా: మూఁడు వేదములయందలి యజ్ఞయాగాది శ్రౌతధర్మముల) నాచరించువారును, కామ్యములగు, నుపభోగములను గోరువారును (స్వర్గమునుగుఱించి) రాకపోకల జేయుచుందురు.

[యజ్ఞయాగాది ధర్మములచేగాని, నానావిధములగు దేవతలయారాధనచేఁగాని కొంచెము కాలము స్వర్గమునందుండినను, పుణ్యాంశము నశించిన పిదప మఱల భూలోకమునకు రావలసిన సిద్ధాంతము పూర్వము నందనేకపర్యాయములు చెప్పఁబడినది. (గీ. ౨.౪౨-౪౪; ౪.౩౪; ౬.౪౧; ౭.౨౩; ౮. ౧౬ మఱియు ౨౫) మోక్షమిట్టిదిగాదు. నిత్యమయినది. అనఁగా నొకపర్యాయము పరమేశ్వరునొందినపిదప తిరిగి జననమరణ చక్రములోఁ బడఁడు. మహాభారతమునందు (వన. ౨౬౦) వర్ణింపఁబడిన స్వర్గసుఖమును నిట్టిదె. కాని యజ్ఞయాగాదులచేతనే వృష్టిమొదలయినవి యుత్పన్నము

అనన్యాశ్చింతయంతో మాం యే జనాః పర్యుపాసతే,
తేషాం నిత్యాభియుక్తానాం యోగక్షేమం వహామ్యహమ్. ౨౨
§§ యేఽప్యన్యదేవతా భక్తా యజంతే శ్రద్ధయాన్వితాః,
తేఽపి మామేవ కౌంతేయ యజంత్యవిధిపూర్వకమ్. ౨౩

లాయెనుగాన- యజ్ఞయాగములను వదలినచో నీజగత్తునందలి యోగక్షేమము (అనఁగా: నిర్వాహము) ఎట్లగునని శంకకలుగును. (గీ. ౨. ౪౫ మీఁదటిప్పణిచూను. గీ. ర. పు. ౪౦౩ చూడుఁ.) కాన పైశ్లోకమునుగలిపియే దానికిప్పుడుత్తరమును జెప్పుచున్నాఁడు.—]

(౨౨) ఎవరు అనన్యనిష్ఠులయి నన్ను జింతించుచు నన్ను పాసించుచున్నారో యట్టి నిత్యయోగయుక్తులయిన పురుషులయొక్క యోగక్షేమములను నేనువహించుచున్నాను.

[అదివఱకు తనకు లేనివస్తువును సంపాదించుకొనుట యోగము. తనకున్నవస్తువును రక్షించుకొనుట క్షేమము. అని యోగక్షేమశబ్దములకు వ్యాఖ్యానము (శాశ్వతకోశమునందు ౧౦౦ మఱియు ౭౮౭ శ్లోకములను చూడుఁ) చేయఁబడియుండుటచే వానికి మొత్తముమీఁద సంసారమునందెల్లప్పుడును నవసరములగు వానియొక్క నిర్వాహమని యర్థము. కర్మయోగమార్గమున నీశ్లోకమునకేమి యర్థమైనది యను గీతారహస్యమునందల్లి పండ్రెండవప్రకరణమునందు (పు. ౫౩౨, ౫౩౩) విచారింపఁబడినది. నారాయణీయధర్మములయందును నిట్లే.

మనీషిణో హి యే కేచిత్ యతయో మోక్షధర్మిణః,
తేషాం విచ్ఛిన్నతృష్ణానాం యోగక్షేమవహో హరిః.

అని చెప్పఁబడినది. (మ. భా. శాంతి. ౩౪౭. ౭౨) ఈపురుషుఁడేకాంతభక్తుఁడైనను ప్రవృత్తిమార్గము నందున్నవాఁడని (అనఁగా: నిష్కామబుద్ధిచే కర్మలచేయుచున్నాఁడని యక్కడఁ జెప్పఁబడినది. అదియట్లుండనిమ్ము. ఇప్పుడు బహుత్వముతోఁ బరమేశ్వరుని సేవించువారికి కడపటగల్గుఫలమును జెప్పుచున్నాఁడు.—]

(౨౩) ఓకౌంతేయా! భక్తిశ్రద్ధాయుక్తులయి యితరదేవతలను యజించువారు సైతము నన్నే యజించినవారగుదురు; కాని యీయాయజనము శాస్త్రోక్తమయి

అహం హి సర్వయజ్ఞానాం భోక్తా చ ప్రభురేవ చ,
న తు మామభిజానంతి తత్త్వేనాతశ్చ్యవంతి తే. ౨౪

నదికాదు. (౨౪) కారణమేమన సర్వయజ్ఞములకును భోక్తను, స్వామిని నేనే యయియున్నాను. నాయొక్క తత్త్వము తెలియకపోవుటచే వారు మఱల జనన మరణప్రవాహమునఁ బడుదురు.

[ఈరెండుశ్లోకములయం దున్నసిద్ధాంతములో నున్నగొప్పతనము గీతారహస్యమునందలి పదమూఁడవ ప్రకరణమునందు (పు. ౫౭౦-౫౭౩) వివేచింపఁబడినది. ప్రతిదేవతయు భగవంతునియొక్క యొకవిధమగు స్వరూపమే యైయున్న దనుతత్త్వము వైదికధర్మములలో నతిచిరకాలమునుండియు వాడుకలోనే యున్నది. ఉదాహరణము. ఋగ్వేదమునందే "ఏకం సద్విప్రా బహుధా వదం త్యగ్నిం యమం మాతరిశ్వానమాహుః"(ఋ.౧. ౧౬౪. ౪౬) పరమేశ్వరుఁ డొక్కఁడే యైనను పండితు లాతని నగ్నియనియు, యముఁడనియు, వాయువనియు ననేకవిధములుగ బేర్కొనుచున్నారు అనిచెప్పఁబడినది; మఱియు దాని ననుసరించియే దీనిపైయధ్యాయమునందు పరమేశ్వరుఁ డొక్కఁడైనను నాతనియొక్క విభూతు లనేకములని జెప్పఁబడినది. అరీతిగనే మహాభారతాంతర్గతమగు నారాయణీయోపాఖ్యానమునందు చతుర్విధభక్తులలోను కర్మచేయు నేకాంతికభక్తుఁడు శ్రేష్ఠుఁడు. (గీ. ౭. ౧౯ మీదటిప్పణి చూడు) అని చెప్పినపిదప—

బ్రహ్మాణం శితికంఠం చ యాశ్చాన్యా దేవతాః స్మృతాః,
ప్రబుద్ధచర్యాః సేవంతో మామేవైష్యంతి యత్పరమ్.

"బ్రహ్మదేవునిగాని, శివునిగాని, యితరదేవతలనుగాని, భజించుసాధువులును నన్నే పొందుచున్నారు. (మ. భా. శాం ౩౪౧. ౩౫) అని చెప్పఁబడినది. (భాగ. ౧౦. పూ. ౪౦. ౮-౧౦ చూడు) నారాయణీయోపాఖ్యానమునందును—

యే యజంతి పితౄన్ దేవాన్ గురూంశ్చైవాతిథీంస్తథా,
గాశ్చైవ ద్విజముఖ్యాంశ్చ పృథివీం మాతరం తథా,
కర్మణా మనసా వాచా విష్ణుమేవ యజంతి తే,

"దేవతలు, పితరులు, గురువులు, అతిథులు, బ్రాహ్మణులు, గోవులు మొదలయినవానిని సేవించువారు పర్యాయముగ విష్ణునే యజించుచున్నారని

యాంతి దేవవ్రతా దేవాన్ పితౄన్ యాంతి పితృవ్రతాః,
భూతాని యాంతి భూతేజ్యా యాంతి మద్యాజినోఽపి మామ్. ౨౫

చెప్పఁబడినది. (మ. భా. శాం. ౩౪౧. ౨౬, ౨౭). భక్తి ముఖ్యముగ గ్రహింపఁబడుటచే దేవతారూప మగు ప్రతీకము గౌణమగును. లేక, విధి భేదమున్నను, నొక పరమేశ్వరునియుపాసనయే చేయఁబడు నని భాగవత ధర్మములు స్పష్టముగఁ జెప్పుచుండ, భాగవతధర్మీయులుసైతము, శైవులతో వివాద పెట్టుకొనుట యాశ్చర్యకరమైనది. అది యటులుండుగాక; ఏదేవత నుపాసించినను నాయుపాసన భగవంతునకే చేరు ననుసిద్ధాంతము నిజమయినను సర్వదేవతలును భగవంతుఁడే యనుజ్ఞానము లేకపోవుటచే మోక్షమార్గము తప్పిపోయినందున నాయా దేవతల నుపాసించువారికి వారి వారిభావము ననుసరించి భగవంతుఁడె వెవ్వేఱుఫలముల నెట్లిచ్చునో యిప్పుడు చెప్పుచున్నాఁడు.—]

(౨౫) దేవతలయొక్క వ్రతముచేయువారు దేవతలను, పితృలయొక్క వ్రతముచేయువారు పితరులను, నాయాభూతములఁ బూజించువా రాయాభూతములను, నన్ను యజించువారు నన్నును నొందుచున్నారు.

[ఒక పరమేశ్వరుఁడే యంతటను నిండియున్నను వారివారిభావానుసారముగ న్యూనాధికములగు ఫలములు వారికి లభించుచుండును; అయినను నీ ఫలములనుసైతము దేవత లియ్యరు. ఇఁక నేమన పరమేశ్వరుఁడే యిచ్చునని పూర్వము చెప్పినవిషయమును (గీ. ౭. ౨౦–౨౩) మఱుమఁగూడదని యిందలి సారాంశము. పైన యిరువదినాల్గవశ్లోకమునందు "యజ్ఞముల కన్నింటికి నేనే భోక్తను" అని భగవంతుఁడు సెప్పినదాని కిదియే తాత్పర్యము. మహాభారతమునందును—

యస్మిన్ యస్మింశ్చ విషయే యో యో యాతి వినిశ్చయమ్,
స తమేవాభిజానాతి నాన్యం భరతసత్తమ.

"ఎవఁడేయేభావమునందు కృతనిశ్చయుఁ డగుచున్నాఁడో, వాఁ డాయా భావమున కనురూపముగనె ఫలము నొందుచున్నాఁడు" అని చెప్పఁబడినది. (శాం. ౩౫౨. ౩)."యం యథా యథోపాసతే తదేవ భవతి" అని శ్రుతియుం దున్నది.(గీ. ౭. ౬ మీఁదటిప్పణి చూడుము). నానాత్వముచేత దేవతల నుపాసించువారికి (అనఁగా : ననేకదేవతల నారాధించువారికి)

§§ పత్రం పుష్పం ఫలం తోయం యో మే భక్త్యా ప్రయచ్ఛతి,
తదహం భక్త్యుపహృతమశ్నామి ప్రయతాత్మనః. ౨౬

లభించుఫలమును మొదటిచరణమునందు చెప్పినపిదప, రెండవచరణమునం దనన్యభావముచే భగవంతుని భజించువారికి నిజమయిన భగవత్ప్రాప్తి కలుగు నని యర్థము చెప్పఁబడినది. ఇప్పుడు భగవంతుఁడు తన భక్తుఁడు తనకేమి సమర్పించుచున్నదియు విచారింపక యతనిభావమును మాత్రమే విచారించి యతనియొక్క భక్తిని స్వీకరించుచున్నాఁ డనునది భక్తిమార్గమునందలి గొప్పతత్త్వ మని చెప్పుచున్నాఁడు.—]

(౨౬) ఏదో యొకానొకపత్రమునుగాని, పుష్పమునుగాని, ఫలమునుగాని, యథాశక్తిగ కొంచె ముదకమునయినను, భక్తితో నాకర్పించునట్టి ప్రయతాత్మునియొక్క అనఁగా: నియతచిత్తునియొక్క యీభక్తియను కానుకను నేనానందముతో స్వీకరించుచున్నాను.

[కర్మకంటె బుద్ధి శ్రేష్ఠము (గీ. ౨. ౪౯) అను కర్మయోగమునందలి సిద్ధాంతమునే భక్తిమార్గమునందు మఱియొకవిధమున పైశ్లోకమునందు వర్ణింపఁబడినది. (గీతా. ర. ప్ర. ౧౪. పు. ౬౫౨-౬౫౪ చూడుము). ఈ విషయమయి సుదామునియొక్క (కుచేలునియొక్క) యటుకులసంగతి ప్రసిద్ధమై యున్నది. భాగవతపురాణమునం దీశ్లోకము కుచేలోపాఖ్యానమునందే చెప్పఁబడినది. (భాగ. ౧౦. ఉ. ౮౧. ౪). పూజాద్రవ్యములు స్వల్పముగ నున్న వనువిషయమును నధికముగ నున్న వనువిషయమును నెప్పుడును మనుజునియొక్క స్వాధీనములోనే యుండదు. కావున యథాశక్తిగ ప్రాప్తమగు కొంచెమైన పూజాద్రవ్యముచేతనే గాక శుద్ధమగుభావముతో సమర్పింపఁబడిన మానసిక మగుపూజాద్రవ్యముచేతనైతము భగవంతుఁడు సంతుష్టుఁ డగుచున్నాఁ డని శాస్త్రములయందు చెప్పఁబడినది. దేవుఁడు భావము నపేక్షించును. పూజాద్రవ్యమును నపేక్షించువాఁడు కాఁడు. మీమాంసకులమార్గముకంటె భక్తిమార్గమునందలి విశేష మిదియే. యజ్ఞయాగములు చేయుటకు మిక్కిలి పటాటోపముచేఁసి, విశేషద్రవ్యము సంపాదింపవలసివచ్చును. కాని, భక్తియజ్ఞ మొకతుళసీదళముచే నైతము పూర్తియగును. దుర్వాసులవారు తమయింటికి వచ్చినప్పుడు ద్రౌపది యిట్టి యజ్ఞమునే చేసి భగవంతుని సంతోషింపఁజేసిన దని మహాభారతమునందు

§§ యత్కరోషి యదశ్నాసి యజ్జుహోషి దదాసి యత్,
యత్తపస్యసి కౌంతేయ తత్కురుష్వ మదర్పణమ్. ౨౭
శుభాశుభఫలైరేవం మోక్ష్యసే కర్మబంధనైః,
సన్న్యాసయోగయుక్తాత్మా విముక్తో మాముపైష్యసి. ౨౮

చెప్పఁబడినది. అది యట్లుండనిమ్ము; భగవద్భక్తులు తమకర్మలను చేయు నటుల, నీవును చేయుమని యర్జునున కుపదేశించి దానివల్లన గలుగుఫలము నిప్పుడు చెప్పుచున్నాఁడు.—]

(౨౭) ఓకౌంతేయా! నీవు సేయునదియు, భుజించునదియు, హోమము చేయునదియు, దానము చేయునదియు, తపము చేయునదియు, నాకు నర్పించుచుండుము. (౨౮) ఇట్లు చేయుటచే (కర్మలను చేసినను) కర్మలయొక్క శుభాశుభ ఫలరూప మగుబంధనమునుండి నీకు ముక్తి కలఁగును. మఱియు (కర్మఫలములను) త్యజించుట యనునియోగముతో యుక్తాత్ముఁడవు(అనఁగా: శుద్ధాంతఃకరణ కలిగినవాఁడవు) ను ముక్తుఁడవు నగుచు నన్ను నొందుదువు.

[భగవద్భక్తులు సయితము కృష్ణార్పణబుద్ధితో కర్మల నన్నింటిని చేయ వలయును. వదలఁగూడదని దీనింబట్టి స్పష్టమగుచున్నది; మఱియు "సమత మున నీరెండుశ్లోకములును గొప్పవి. "బ్రహ్మార్పణం బ్రహ్మహవిః" (గీ. ౪. ౨౪) ఈ జ్ఞానయజ్ఞముయొక్క తత్త్వమే యిప్పుడు భక్తియొక్క పరిభాష ననుసరించి యిరువదిఏడవ శ్లోకమునందు చెప్పఁబడినది. (గీతా. ర. ప్ర. ౧౩. పు. ౫౮౪-౫౮౫ చూడు) "మయి సర్వాణి కర్మాణి సన్న్యస్య" (గీ.3.30) "నాయందు కర్మముల నన్నింటి నుంచి యుద్ధముచేయుము." అని యర్జునునకు మూఁడవ యధ్యాయమునందు చెప్పఁబడినది. మఱియు నైదవ యధ్యాయమునందు "బ్రహ్మయందు కర్మల నర్పించి సంగరహితుఁడై కర్మలను చేయువానికి కర్మలేప ముండదు" (౫. ౧౦) అని మరల చెప్పఁబడినది. గీత లనుబట్టి చూడఁగ నిదియె నిజమగుసన్న్యాస మని తోఁచును. (గీ. ౧౮. ౨) ఈరీతిగ ననఁగా: కర్మఫలాశను వదలి, (సన్న్యస్య) సర్వకర్మలను జేయువాఁడె నిత్యసన్న్యాసి యగును. (గీ. ౫. ౩) కర్మత్యాగరూపమగుసన్న్యాసము గీతలకు సమ్మతము గాదు. ఈరీతిగఁ జేయఁబడుకర్మలు మోక్షమునకుఁ బ్రతిబంధకములు కావని పూర్వమునందనేకస్థలములయందు (గీ. ౨. ౬౪; ౩. ౧౯; ౪. ౨౩; ౫. ౧౨; ౬. ౧; ౮. ౩) చెప్పఁబడినది. ఆవిషయమునే మరల

౨౯ సమోఽహం సర్వభూతేషు న మే ద్వేష్యోఽస్తి న ప్రియః,
యే భజంతితు మాం భక్త్యా మయి తే తేషు చాప్యహమ్. ౨౯

అపి చేత్సు దురాచారో భజతే మా మనన్యభాక్,
సాధురేవ స మంతవ్య స్సమ్య గ్వ్యవసితో హి సః. ౩౦

క్షిప్రం భవతి ధర్మాత్మా శశ్వ చ్ఛాంతిం నిగచ్ఛతి,
కౌంతేయ ప్రతిజానీహి న మే భక్తః ప్రణశ్యతి. ౩౧

నీయిరువదియెనిమిదవ శ్లోకమునందు చెప్పెను. భాగవతపురాణమునందును, నృసింహరూపుఁడగు భగవంతుఁడు ప్రహ్లాదునకు "మయ్యావేశ్య మనస్తాత కురు కర్మాణి తత్పరః"—నాయందు చిత్తమును నిలిపి సర్వకర్మలను చేయుము—అని యుపదేశించెను. (భాగ. ౭-౧౦-౨౩) తర్వాత భగవద్భక్తులు సర్వకర్మలన్ను నారాయణార్పణము చేయవలయు నని యేకాదశస్కంధమందు భక్తియోగముయొక్క తత్త్వము సెప్పఁబడినది. (భాగ. ౧౧. ౨. ౩౬ మఱియు ౧౧.౧౧.౨౪ చూడు) అది యటులుండనిమ్ము; భక్తిమార్గము సులభమని యీయధ్యాయారంభమందు చెప్పఁబడినది. ఇప్పుడు దాని యందలి సమత్వరూపమను మఱియొక గొప్పవిశేషమును చెప్పుచున్నాఁడు.—]

(౨౯) నేను సర్వభూతములకును సమానుఁడనుగానే యున్నాను. నాకు (ఒకఁడు) ద్వేష్యుఁడుగాని (అనఁగా : నప్రియుఁడు) మఱియు (ఒకఁడు) ప్రియుఁడు(అనఁగా:నిష్టమైనవాఁడు)కాఁడు. కాని యెవరు నన్ను భక్తితో భజించుచున్నారో వారు నాయందును, నేను వారియందు నుందుము. (౩౦) విశేష దురాచారియైనను, నన్నన్యభావముతో భజించినచో నతఁడు సాధువే యని తెలిసికొనవలయును. కారణమేమియన : నతని బుద్ధికి మంచినిశ్చయముగలిగి యున్నది. (౩౧) వాఁడు శీఘ్రముగ ధర్మాత్ముఁడగును. మఱియు నిత్యమగుశాంతి నొందును. ఓకౌంతేయా! నాయొక్క భక్తుఁ డెప్పుడును నాశనము నొందఁ డని నీవు బాగుగ తెలిసికొనుము.

[భగవద్భక్తుఁడు దురాచారియైనను భగవంతున కిష్టుఁడేయగు నని ముప్పదవ శ్లోకార్థమును చేయరాదు. మొదట నెట్టిమనుజుఁడైనను(అనఁగా:దురాచారియైనను) నొకసారి పరమేశ్వరునిపైఁ దనబుద్ధిని నిల్పెనేని పిదప నతఁడేమియును దుష్కర్మను చేయఁడు, మఱియు నతఁడు క్రమక్రమముగ

మాం హి పార్థ వ్యపాశ్రిత్య యేఽపి స్యుః పాపయోనయః,
స్త్రియో వైశ్యాస్తథా శూద్రాస్తేపి యాంతి పరాం గతిమ్. ౩౨

ధర్మాత్ముఁడై సిద్ధి నొందును. ఈసిద్ధిచే వానిపాపములు పూర్ణముగ తుదకు నశించు నని మాత్రమె భగవంతుఁడు సెప్పుచున్నాఁడు. కావున నాఱవ యధ్యాయమునందు (౬. ౪౪) కర్మయోగమును దెలిసికొనవలయునని కోరికమాత్రమే పుట్టి ను చక్రములోఁ బడవేయఁబడినవానివలె యవశుఁడై మనుజుఁడు శబ్దబ్రహ్మముకంటె పరమగు పదమును బొందు నని చెప్పఁబడిన సిద్ధాంతమునే యిప్పుడు భక్తిమార్గమునకు సంబంధింపఁజేసి చూపించినాఁడని యిందలి సారాంశము. పరమేశ్వరుఁడు సర్వభూతములయందును సమానుఁడుగ నుండు నను విషయమునే యిప్పుడు విశేషముగ వివరించుచున్నాఁడు.—]

(౩౨) కారణ మేమన: నో పార్థా! నన్నాశ్రయించి, స్త్రీలును, శూద్రులును, నంత్యజులు మొదలగు పాపయోనులును సైతము పరమగతి నొందుచున్నారు.

[౩౨ వ శ్లోకమునం దున్న పాపయోనిశబ్దము విశేష్యము కాదనియు, స్త్రీలకును, వైశ్యులకును, శూద్రులకును విశేషమనియు,నందుకు కారణము పూర్వమునం దేదో యొక పాపము చేసిననే గాని స్త్రీ-వైశ్య-శూద్రులై యెవరును జన్మింపరనియు కొందఱుటీకాకారులు వ్రాసిరి. వారిమతమున పాపయోనిశబ్దము సామాన్యముగుటచే స్త్రీలు, వైశ్యులు, శూద్రులు నను భేద ముదాహరణార్థమయి చెప్పఁబడినది. కాని మాకీయర్థము సమ్మతమైనది కాదు. పాపయోనిశబ్దమున కీకాలమున దొరతనమువారిచే నపరాధులని యెన్నఁబడినవారని యర్థము వివక్షితమైనందున యాజాతివారికిని భగవద్భక్తిచే సిద్ధిగల్గునని యీశ్లోకమునందలి తాత్పర్యము. స్త్రీలును, వైశ్యులును, శూద్రులును నీవర్గములోనివారు కారు. ఇఁక వారికి మోక్షము సిద్ధించుటకు ప్రతిబంధ మేమన: వేదశ్రవణమునకు వారనధికారు లనుటయే. కావుననే భాగవతపురాణమునందు—

స్త్రీశూద్రద్విజబంధూనాం త్రయీ న శ్రుతిగోచరా,
కర్మశ్రేయసిమూఢానాం శ్రేయ ఏవం భవేదిహ,
ఇతిభారతమాఖ్యానం కృపయా మునినాకృతమ్.

"స్త్రీలు, శూద్రులు, కలియుగమునందలి నామధారులగు బ్రాహ్మణులు

కిం పునర్బ్రాహ్మణాః పుణ్యా భక్తా రాజర్షయస్తథా,
అనిత్యమసుఖం లోకమిమం ప్రాప్య భజస్వ మామ్. 33
§§ మన్మనా భవ మద్భక్తో మద్యాజీ మాం నమస్కురు,
మామేవైష్యసి యుక్త్వైవ మాత్మానం మత్పరాయణః. 34

నను వారికీసులకు వేదములు వినఁబడదగనందున వారు మూఢులుగ నుండకూడదని వ్యాసులవారు దయగలవారై మహాభారతమును ముఖ్యముగ గీతను వారికల్యాణార్థమయి రచించిరి" అని చెప్పఁబడినది. (భాగ. ౧. ౪. ౨౫) భగవద్గీతలయందున్న పైశ్లోకము కొంచెము పాఠభేదముతో నను గీతలలో నున్నది. (మ. భా. అశ్వ ౧౯. ౬౧, ౬౨). జాతియొక్కయు, వర్ణముయొక్కయు, స్త్రీపురుషాదులయొక్కయు, తెల్ల నలుపు, తెలుపు మొదలగు రంగులు మొదలగువానియొక్కయు భేదమును లక్ష్యముసేయక యెల్ల రకును సద్గతినిచ్చు భగవద్భక్తియను రాజమార్గముయొక్క నిజమగు గొప్పతనము, మహారాష్ట్రమునందలి సంతమండలి (సత్పురుషసముదాయము) యొక్క యితిహాసములనుబట్టి యందఱకును దెలియును. (పైశ్లోకమునకు విశేషమగు విచారము గీతారహస్యము ప్ర. ౧౩. పు. ౬౦౪-౬౦౬)లో చేయఁబడినది చూడుడు). ఈధర్మము నాచరించువిషయమయి యర్జునునకు 33 వ శ్లోకముయొక్క యుత్తరార్థమునందు చేయఁబడినయుపదేశమే ముందును జేయఁబడుచున్నది.—]

(33) ఇఁక పుణ్యమతులగు బ్రాహ్మణులును, నాకు భక్తులగురాజర్షులును (క్షత్రియులును) ననువారివిషయము చెప్పనేల ? ఈయనిత్యమును అసుఖమును (అనఁగా : దుఃఖము నిచ్చునదియు నగుమృత్యు) లోకమునందు నీవుంటివికాన, నన్ను భజింపుము. (34) నాయందు మనస్సు నుంచుము. నాభక్తుఁడవు కమ్ము. నాయొక్క యజనపూజనలఁ జేయుము. నన్ను నమస్కరింపుము. ఇట్లు మత్పరాయణుఁడవై నీయొక్కయోగము నవలంబించితివేని నన్నే పొందుదువు.

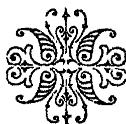
[యథార్థముగ విచారింతుమేని 33 వ శ్లోకమునందె యీ యుపదేశ మారంభింపఁబడినది. ప్రకృతియొక్క వ్యాపారము (అనఁగా: నామరూపాత్మక మగుదృశ్యసృష్టి) అనిత్యమును, పరమాత్మయె నిత్యము ననెడు యధ్యాత్మశాస్త్రముయొక్క సిద్ధాంతము ననుసరించి యనిత్యపదము 33 వ శ్లోకమునందుఁ బ్రయోగింపఁబడినది. మఱియు, నసుఖపద మీసంసారము

ఇతి శ్రీభగవద్గీతాసు ఉపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం యోగశాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే రాజవిద్యారాజగుహ్యయోగో నామ

నవమోఽధ్యాయః. ౯

నందు సుఖముకంటె దుఃఖ మధికముగ నున్న దనుసిద్ధాంతము ననువదించుచున్నది. అయినను నివర్తన మధ్యాత్మమార్గము ననుసరించినది కాదు. భక్తిమార్గము ననుసరించినది. కాన 'పరబ్రహ్మ' లేక 'పరమాత్మ' యనుశబ్దములను ప్రయోగింపక "నన్ను భజింపుము, నాయందు మనస్సు నుంపుము, నన్ను నమస్కరింపుము," అని వ్యక్తస్వరూపమును దెలియఁజేయు నుత్తమ పురుషప్రయోగముచే భగవంతుఁ డుపదేశించెను. ఈరీతిగ భజించి మత్పరాయణుఁడవై నియోగము (కర్మ-యోగమును) నవలంబించితివేని (గీ. ౮. ౧ చూడుము) కర్మబంధమునుండి ముక్తుఁడవై నిస్సంశయముగ నన్ను పొందుదు వని భగవంతుఁడు తుదకు చెప్పుచున్నాఁడు. మఱియు నీయుపదేశమే ౧౧ వ యధ్యాయమునందు కడపట మరల చేయఁబడినది. గీతయందలి రహస్యమంతయు నిదియే. ఒకప్పు డది యధ్యాత్మదృష్టితోడను, నొకప్పుడు భక్తిదృష్టితోడను చెప్పఁబడును. ఇదియే భేదము.—

ఈరీతిగ భగవంతునిచే గానముచేయఁబడిన రాజవిద్యారాజగుహ్య మనుపేరుగల తొమ్మిదవ యధ్యాయము సమాప్తమయినది.

దశమోఽధ్యాయః.

శ్రీభగవానువాచ.

భూయ ఏవ మహాబాహో శృణు మే పరమం వచః,
యత్తేఽహం ప్రీయమాణాయ వక్ష్యామి హితకామ్యయా. ౧
న మే విదుః సురగణాః ప్రభవం న మహర్షయః,
అహమాదిర్హి దేవానాం మహర్షీణాం చ సర్వశః. ౨
యో మామజమనాదిం చ వేత్తి లోకమహేశ్వరమ్,
అసమ్మూఢః స మర్త్యేషు సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే. 3

పదియవ యధ్యాయము.

[కర్మయోగసిద్ధికొఱకు. పరమేశ్వరసంబంధమైన వ్యక్తస్వరూపముయొక్క యుపాసనకు సంబంధించిన జ్ఞానవిజ్ఞానమార్గము పూర్వాధ్యాయమునందు చెప్పఁబడినది. కాన దానినే యీయధ్యాయమునందు కొంచెము వర్ణించి, యర్జునుఁ డడుగగా పరమేశ్వరునియొక్క యనేకములగువ్యక్తరూపములను (అనఁగా: విభూతులను తుదకు వర్ణించుచున్నాఁడు. మఱియు దానిని వినుటవలన ప్రత్యక్షమైనరూపమును జూడవలయు నని యర్జునునకు కోరికగలుగఁగా ౧౧ వ యధ్యాయమునందు భగవంతుఁడు తనవిశ్వరూపమును జూపి యర్జునుని కృతార్థునిఁజేసెను.—]

శ్రీ భగవంతుఁడు చెప్పుచున్నాఁడు:—(౧) ఓ మహాబాహువా! (నాసంభాషణముచే) సంతుష్టుఁడ వగునీయొక్క హితమునకై మరల చెప్పఁబోవు విషయమును వినుము. (౨) నాయొక్క ఉత్పత్తి దేవతలగణములును, మహర్షులకును సైతము తెలియదు. కారణమేమనఁగా : దేవతలకును, మహర్షులకును, అన్నివిధములచేతను, నేనే యాదికారణము. (3) నేను (పృథివి మొదలుగాగల యన్ని) లోకములకును గొప్ప యీశ్వరుఁడ నగుటచే నాకు జన్మయును, నాదియు లేదని తెలిసికొనువాఁడే మనుష్యులలో మోహవిరహితుఁడై సర్వపాపములనుండియు విముక్తుఁ డగుచున్నాఁడు.

§§ బుద్ధిర్జ్ఞానమసమ్మోహః క్షమా సత్యం దమశ్శమః,
సుఖం దుఃఖం భవోఽభావో భయం చాభయమేవ చ. ౪
అహింసా సమతా తుష్టి స్తపో దానం యశోఽయశః,
భవంతి భావా భూతానాం మత్త ఏవ పృథగ్విధాః. ౫

[దేవతలు పుట్టకమునుపే భగవంతుఁడు, లేక పరబ్రహ్మ, యుండెను. ననుపదించు తలు పిదప పుట్టిరి. ఈవిచారము ఋగ్వేదముయొక్క నాసదీయ సూక్తమునఁ జేయఁబడినది. (గీతార. ప్ర. ౯. పు. ౨౭౪ చూడుము.) దేవ యనుశబ్దము సూక్తలుండవనిమ్ము. ప్రస్తావన నిట్లు ముగించి తానందఱకును మూలస్సు సంపూర్ణ అది యటులైనది యని భగవంతుఁడు నిరూపించుచున్నాఁడు.—] తెలియఁజేసెద ఈశ్వరుఁ డెటు

(౪) బుద్ధియు, జ్ఞానము, అసంమోహము, ఓర్పు, సత్యము, దమము, శమము, సుఖము, దుఃఖము, భవము (పుట్టుట), అభావము (నాశము) అటులే భయము, అభయము (౫) అహింసయు, సమత, తుష్టి (సంతోషము) తపము, దానము, యశము, అయశము, మొదలుగాగల యనేకవిధములగు సర్వప్రాణుల యొక్కయు భావములు నావలననే పుట్టినవి.

[భావశబ్దమునకు "నవస్థ" (స్థితి లేక వృత్తి) యని చెప్పఁబడని యర్థము. సాంఖ్యశాస్త్రమునందు బుద్ధియొక్క భావమనియు, శారీరకమునందు చెప్పఁబడిన రభావమనియు, నావదమునకు నర్థభేదము చేయఁబడినది. సాంఖ్యులు పురుషుఁడు కర్త కాఁడనియు బుద్ధి యనునది ప్రకృతియొక్క వికారమని యందురు. మఱియు పశుపక్ష్యాదులయొక్క లింగశరీరమునకు వేఱ్వేఱు జన్మలు ప్రాప్తమగుటకు లింగశరీరమునందున్న బుద్ధియొక్క వేఱగు నవస్థలు లేక భావములను నవియె కారణములని వారు చెప్పుదురు. (గీతా. ర. ప్ర. ౮. పు. ౨౦౧–౨౦౫; మఱియు సాం. కా. ౪౦–౫౫ చూడుము). మఱియు నాభావములే యనేకములై పై రెండుశ్లోకములయందు వర్ణింపఁబడినవి. కాని ప్రకృతిపురుషుల కిరువురికంటెను పరమునందు మాత్రరూపమగు నేకనిత్యమగు తత్త్వమే కలదు. నాసదీయసూక్తమునందు వర్ణించినటుల దానియొక్క మనస్సునందే సృష్టిని సృజింపవలెనను నను సిచ్చ పొడమినది. పిదప దృశ్యమైన జగత్తంతయు నుత్పన్నమైనదని వేదాంతులు సిద్ధాంతము చేసిరి. మఱియు సృష్టియందున్న మాయాత్మకములగు పదార్థములన్నియు పరబ్రహ్మయొక్క మానసిక భావములే యని వేదాంతశాస్త్రమునందును చెప్పఁబడినది (ముందుశ్లోక

మహర్షయః సప్త పూర్వే చత్వారో మనవస్తథా,
మద్భావా మానసా జాతా యేషాం లోక ఇమాః ప్రజాః.౬

మును చూడుడు) తపము, దానము, యజ్ఞము మొదలగుశబ్దములచే తత్పరము లయిన బుద్ధియొక్క భావములే వివక్షితములయినవి. భగవంతుఁ డిప్పుడు చెప్పునదేమనగా:—]

(౬) సప్తమహర్షులును,నట్లె పూర్వమందున్న నలుగురగు మనువులును ఎవరి నుండి (ఈలోకమునందున్న) ప్రజలు గలిగిరో వారును, నాయొక్క మానసులే - (అనఁగా: మనస్సుచే నిర్మింపఁబడిన భావములే) యై యున్నారు.

[ఈశ్లోకమునందున్న శబ్దములు సులభముగ నుండినను, నేపౌరాణిక పురుషుల నుద్దేశించి యీశ్లోకము చెప్పఁబడినదో వారివిషయములలో టీకా కారులకు విశేషమతభేదములు కలవు. ముఖ్యముగ 'పూర్వే', 'చత్వారః' అనుపదములకు నేపదముతో నన్వయము చేయవలయు ననువిషయమున, ననేకు లనేకవిధములుగ చెప్పిరి. సప్తమహర్షులు ప్రసిద్ధులయ్యే యున్నారు. కాని బ్రహ్మదేవునియొక్క యొకకల్పమునందు పదునాలుగుమన్వంతరములు (గీతార. పు. ౨౬౧—౨౬౨ చూడుడు) కావున ప్రతిమన్వంతరమునకు మనువును, దేవతలును,మహర్షులును వెవ్వేఱుగ నుందురు. (హరివంశము ౧, ౭; విష్ణు. ౩. ౧; మఱియు మత్స్య. పు. ౯—చూడుడు). కాన 'పూర్వే' యనుపదమును, సప్తమహర్షులకును విశేషణముగఁజేసి ప్రకృతవైవస్వతమన్వంతరమునకు పూర్వమునందున్న చాక్షుషమన్వంతరమునందలి సప్తమహర్షులె యిచ్చో వివక్షితులయి యున్నారని యనేకులు సెప్పుచున్నారు. ఈసప్తర్షులు భృగ్వాదులు,అనఁగా: భృగువు, నభుఁడు, వివస్వతుఁడు,సుధాముఁడు, విరజుఁడు, అతినాముఁడు, సహిష్ణుఁడు అనువేడుగురు; కాని యీయర్థము సరియైనదికా దని నాయభిప్రాయము.కారణమేమన ప్రకృతమందున్న అనఁగా: వైవస్వతునికంటె పూర్వము(అనఁగా: నేమన్వంతరమునందు గీత చెప్పఁబడినదో యతనికంటె పూర్వము)న నున్న మన్వంతరమునందలి సప్తర్షుల నిచ్చట చెప్పుటకు కారణము లేదు. కాన ప్రస్తుతమునందున్న మన్వంతరములోని సప్తర్షులనే గ్రహింపవలయును. వీరికి, మరీచి, అంగిరస్సు, అత్రి, పులస్త్యుఁడు,పులహుఁడు,క్రతువు,వసిష్ఠుఁడు ననిపేర్లు. మహాభారతమున శాంతిపర్వమునందు నారాయణీయోపాఖ్యానములో

వ్రాయఁబడినవి. (మ. భా. శాం. ౩౩౯. ౫౭, ౫౯; ౩౪౦. ౬౪ మఱియు ౬౯); వారె యిచ్చో వివక్షితులని నామతము. కారణమేమన: నారాయణీయ (లేక భాగవతములగు) ధర్మము లెవ్వాని విధులతోఁగూడ గీతయందు ప్రతిపాద్యములై యున్నవి. (గీతా. ర. పు. ౧౨ చూడు) అయినను మరీచి మొదలుగాఁగల సప్తర్షులయొక్కయు పైచెప్పిన పేరులలో అంగిరస్సుయొక్క స్థానమున భృగువు నప్పుడప్పుడు జెప్పినట్లు స్పష్టముగఁ గన్పట్టుచున్నది. మఱియు కొన్నిస్థలములయందు, కశ్యపుఁడు, అత్రి, భరద్వాజుఁడు, విశ్వామిత్రుఁడు, గౌతముఁడు, జమదగ్ని, వసిష్ఠుఁడును ప్రస్తుతపు యుగమునందున్న సప్తర్షుల చెప్పఁబడినదని, యిక్కడ చెప్పుట యావశ్యకమయియున్నది. (విష్ణు. ౩. ౧. ౩౨ మఱియు ౩౩; మత్స్య. ౯. ౨౭ మఱియు ౨౮; మ. భా. అను. ౯౩. ౨౧); మరీచిమొదలుకొని పైన చెప్పఁబడిన సప్తర్షులలోను భృగువును, దక్షుని పరిగణించి, విష్ణుపురాణమునందు తొమ్మండుగురనియు, (విష్ణు. ౧. ౭. ౫-౬) వారియంతె నారదునిసైతము లెక్కించి బ్రహ్మయొక్క పదుగురుమానసపుత్త్రులని మనుస్మృతియందు చెప్పఁబడినది. (మను. ౧. ౩౪-౩౫) మఱియు మరీచ్యాది శబ్దములయొక్క వ్యుత్పత్తి భారతమునందు చెప్పఁబడినది. (మ. భా. అను. ౮౫) కాని సప్తమహర్షు లెవరనిమాత్రమె మనము విచారింపవలసినది. తొమ్మండుగురు పదుగురు నగు మానసపుత్త్రులుగాని, లేక వారియొక్క నామవ్యుత్పత్తులగాని యిచ్చో విచారింపవలసిన యావశ్యకత లేదు. 'పూర్వమందయిన' అనఁగా: పూర్వపుమన్వంతరమునందయిన సప్తమహర్షులని యర్థము కావించికొనుటకు సాధ్యము కాదని స్పష్టమయియున్నది. ఇప్పుడు పూర్వమందయిన నలుఁవురు అనుదానిని మనువులకు విశేషణముచేసి యనేకులు చేసినయర్థ మెంతవఱకు సయుక్తికముగ నున్నదో చూతము. మొత్తముపై మన్వంతరములు పదునాలుగు (౧౪). మఱియు నీ పదునాల్గింటికి పదునల్గురు మనువులు. వానిలో నేడేడుచొప్పున రెండువర్గములు కలవు. మొదటి యేడ్గురికిని స్వాయంభువు, స్వారోచిషుఁడు, ఔత్తమి, తామసుఁడు, రైవతుఁడు, చాక్షుషుఁడు, వైవస్వతుఁడు నని పేర్లు. వీరిని స్వాయంభువాదిమనువు లనెదరు. (మను. ౧. ౬౨ మఱియు ౬౩) వీరిలో నాల్గురుమనువులు గడచనిరి. ప్రస్తుతము ఏడవవాఁడగు వైవస్వంతుని మన్వంతరము జరుగుచున్నది. ఇతని యనంతరము రాఁబోవు యేడ్గురిమనువులలో మొదటి

ళ్ళానికి(భాగ.౮.౧౩.౭)సావర్ణికమనువని పేరు. వారికి సావర్ణి, దక్షసావర్ణి, బ్రహ్మసావర్ణి,ధర్మసావర్ణి,రుద్రసావర్ణి, దేవసావర్ణి,ఇంద్రసావర్ణియని పేర్లు. (విష్ణు. ౩.౨; భాగవత. ౮. ౧౩; హరివంశ. ౧. ౭).మనువు లిట్లు వేర్వేఱు సప్తకములుగ నుండుటచే నేవర్గమందయినను పూర్వమిరిదున్న అనఁగా: మొదటివారైన నలుఁవురే గీతలయందు వివక్షింపఁబడవలయు ననుదానికి కారణమేను చెప్పుటకు వీలులేదు. సావర్ణికమనువులలో మొదటివాఁడు గాక పిమ్మటను నలుఁగురు అనగా: దక్ష-బ్రహ్మ-ధర్మ-రుద్రసావర్ణు లొక కాలమునందే పుట్టిరని బ్రహ్మాండపురాణమునం దున్న (౪. ౧) కథనుబట్టి యీనలుఁవురు సావర్ణికమనువులే గీతయందు వివక్షితులైనారని యనేకులు చెప్పుచున్నారు.సావర్ణికమనువు లందఱును పిమ్మట కాఁబోవువారే యగుటచే "నెవరినుండి లోకములో నున్న ప్రజ లుత్పన్నులయిరో" అని భూతకాలమును దెలియఁజేయు ముందున్నవాక్యము కాఁబోవు సావర్ణికమనువులను జెప్పనేరదు. అని కొందఱీమతము నాక్షేపించుచున్నారు. ఇంతమాత్రముచే పూర్వమునందున్న నాలుగు అనుశబ్దమునకు మనుశబ్దముతో నర్థము చెప్పుట యుక్తము కాదు. కాన "పూర్వమునం దున్న నాలుగు" నను నీరెండుశబ్దములును, స్వతంత్రరీతిగ పూర్వమునందున్న నెవరో నలువురు ఋషులు లేక పురుషులను సంబంధించియున్నవని చెప్పవలసివచ్చును. మఱియు నట్లు చెప్పితిమేని పూర్వమందున్న నలువు రెవ రను ప్రశ్నము సహజముగనె వెలువడును. ఏటీకాకారు లీరీతిగ నర్థమును జెప్పిరో వారియొక్క మతమునందు సనక, సనందన, సనాతన, సనత్కుమారులు (భాగ.౩.౧౨.౪) అనువారె. యీనలువురు ఋషులును నగుచున్నారు. కాని యీయర్థమున నలువురు ఋషులును బ్రహ్మదేవునియొక్క మానసపుత్త్రులే కాని వారందఱు జన్మమొదలుకొని సన్న్యాసులయి యుండుటచే ప్రజావృద్ధిని చేయువారు కానందున బ్రహ్మదేవుఁడు వారిపై కోపగించె నని భాగవతమున నుండుటచే (భాగ. ౩. ౧౨; విష్ణు ౧. ౭) "ఎవరి నుండి యీలోకమునందున్న ప్రజలు పుట్టిరో"—'యేషాం లోక ఇమాః ప్రజాః' అను వాక్య మీనలువురుఋషులకును బొత్తుగ సంబంధించదని యాక్షేపము కలుగును. ఇంతియకాక, ఋషులు నలువురని పురాణములలో వర్ణించినను భారతమునందు నారాయణీయములైన (అనఁగా: భాగవత) ధర్మములయందు నలుఁవురిలోను సనుఁడు, కపిలుఁడు, సనత్సుజాతుఁడు

నను నీముప్పురు కలిసి యేడుగురు బ్రహ్మమానసపుత్త్రులనియు - మొదట నుండియు నివృత్తిధర్మమునందే యున్నారనియుఁ జెప్పఁబడినది. (మ.భా. శాం. ౩౪౦-౬౭, ౬౮). సనకాదిఋషు లిట్లేద్దు రని గ్రహింపఁబడుదు రేని వారిలో నలుఁవురినిమాత్రము గ్రహించుటకు కారణము కాన్పించదు. అట్లైన పూర్వమునందున్న నలుఁవు రెవరు ? అను ప్రశ్నను నారాయణీయములు లేక భాగవతధర్మములయొక్క-పురాణకథచేతనే సమాధానము చెప్పఁబడినది. కారణమేమనః భాగవతధర్మములే గీతలయందు ప్రతిపాద్యము అని మామతమునందలి సిద్ధాంతము గాన, భాగవతధర్మమునందు సృష్ట్యుత్పత్తి యెట్లు చెప్పఁబడినదో చూచితిమేని, మరీచి మొదలగు సప్తఋషులకంటె పూర్వమునందు వాసుదేవుఁడు (ఆత్మ), సంకర్షణుఁడు (జీవుఁడు), ప్రద్యుమ్నుఁడు (మనస్సు), అనిరుద్ధుఁడు (అహంకారము) నను నీనాల్గుమూర్తు లుత్పన్నము లయినవనియు వానిలో కడపటివాఁడగు ననిరుద్ధునివలన అనఁగా: బ్రహ్మదేవునివలన మరీచ్యాదిపుత్త్రులు పుట్టిరనియు చెప్పఁబడినట్లు స్పష్టముగఁ గాన్పించుచున్నది. (మ.భా. శాం. ౩౩౯. ౩౪-౪౦—మఱియు ౬౦-౭౨; ౩౪౦. ౨౭-౩౧) వాసుదేవుఁడు, సంకర్షణుఁడు, ప్రద్యుమ్నుఁడు, ననిరుద్ధుఁడు నను నీనలుఁగురికే చతుర్వ్యూహ మని పేరు. ఈ నలువురును స్వతంత్రు లని భాగవతధర్మములయందలి యొకతెగవారి మతము. మఱియొకతెగవా రీనలుఁవురిలోనే యిరువురో ముప్పురో ప్రధాను లని యందురు. కాని యీకల్పన భగవద్గీతకు సమ్మతమయినది కాదు. గీత యేకవ్యూహమును బోధించును. అనఁగా: నొకపరమేశ్వరునినుండియే చతుర్వ్యూహాదికమంతయు పుట్టిన దని ప్రతిపాదించుచున్నటుల నేను గీతారహస్యమందు నిరూపించితిని. (గీతార. పు ౨౬౪, ౨౬౫. ౭౩౭ చూడు) కాన వ్యూహాత్మకములగు వాసుదేవాదిమూర్తులను స్వతంత్రము లని యనక యీ నాలుఁగువ్యూహములును నొకపరమేశ్వరునియొక్క-(అనఁగా: సర్వవ్యాపి యగు వాసుదేవునియొక్క-) (గీ. ౭-౧౯) భావములే యని యీశ్లోకమునందు నిర్ణయింపఁబడినది. ఈదృష్టితో జూచితిమేని 'పూర్వమందున్న నలువురు' అనుశబ్దములు, భాగవతధర్మానుసారముగ సప్తమహర్షులకంటె పూర్వమం దుత్పన్నమైన వాసుదేవుఁడు మొదలుగాగలిగిన చతుర్వ్యూహమునకు సంబంధించినట్లు గాన్పించును. భాగవతధర్మములయొక్క- చతుర్వ్యూహాది భేదములు పూర్వమునుండి

౬౬. ఏతాం విభూతి యోగం చ మమ యో వేత్తి తత్త్వతః,
సోఽవికంపేన యోగేన యుజ్యతే నాత్ర సంశయః. ౭
అహం సర్వస్య ప్రభవో మత్తః సర్వం ప్రవర్తతే,
ఇతి మత్వా భజంతే మాం బుధా భావసమన్వితాః. ౮
మచ్చిత్తా మద్గతప్రాణా బోధయంతః పరస్పరమ్,
కథయంతశ్చ మాం నిత్యం తుష్యంతి చ రమంతి చ. ౯
తేషాం సతతయుక్తానాం భజతాం ప్రీతిపూర్వకమ్,
దదామి బుద్ధియోగం తం యేన మా ముపయాంతి తే. ౧౦

ప్రచారములోనే యున్నవని భారతమునందే చెప్పఁబడినది. (మ.భా.శాం. ౩౪౮-౫౭); ఈకల్పనను నేను నవీనముగ చేయలేదు. మహర్షులు (అనఁగా: మరీచ్యాదులనియు) పూర్వమందైన నలుగురు (అనఁగా: వాసుదేవాదిచతుర్వ్యూహ మనియు) మనువులు (అనఁగా: నాకాలముకంటె పూర్వమును, నాకాలమునందు నున్న స్వాయంభువాది యేడ్గురుమనువులు) ననియు నిందలిసారాంశము. భారతమునందున్న నారాయణీయోపాఖ్యానాను సారముగ నే నీశ్లోకము నిట్లన్వయించితిని.అనిరుద్ధుఁడు(అం:నహంకారము) మొదలగు నాలుగుమూర్తులును పరమేశ్వరునిపుత్త్రు లని మహాభారతమున మఱియొకస్థలమున కల్పింపఁబడినది. (మ. భా. శాం. ౩౧౧. ౭,౮ చూడు) పరమేశ్వరునియొక్క భావములు చెప్పఁబడినవి. వీనిని తెలిసికొని యుపాసన చేయుటచే కలుగునట్టిఫలము నిప్పుడు చెప్పుచున్నాఁడు.—]

(౭) నాయొక్క విభూతియందును (విస్తారము) యోగమునందును (ఈవిస్తరింపఁజేయుశక్తి లేక సామర్థ్యము) నున్నతత్త్వమును తెలిసికొన్నవారికి స్థిరమయిన (కర్మ-) యోగము ప్రాప్తించుటకు సంశయము లేదు. (౮) నేను సమస్తమునకు నుత్పత్తిస్థానమును, మఱియు నావలన సర్వవస్తుశ్రేణులును ప్రవర్తించినది. ఈవిషయమును తెలిసికొనినబుద్ధిమంతులు, భావయుక్తులగుచు నన్ను భజించుచున్నారు. (౯) నాయందు చిత్తమును నిలపియు, నాయందు జీవప్రాణముల నర్పించియు, ఒకరినొకరు బోధించుకొనుచు, నాకథలను జెప్పుకొనువారు, తమలోపల తామే యెప్పుడును సంతోషించుచు, రమించుచు నుందురు. (౧౦) ఈవిధమున నెప్పుడును యుక్తులయి (అనఁగా: సమాధియందుండి) ప్రీతిపూర్వకముగ నన్ను భజించువారికి నన్ను పొందుటకుఁ దగిన (సమత్వ-) బుద్ధిరూపమయిన యోగ

తేషామేవానుకంపార్థమహమజ్ఞానజం తమః,
నాశయామ్యాత్మభావస్థో జ్ఞానదీపేన భాస్వతా. ౧౧
అర్జున ఉవాచ.
§§ పరం బ్రహ్మ పరం ధామ పవిత్రం పరమం భవాన్,
పురుషం శాశ్వతం దివ్య మాదిదేవమజం విభుమ్. ౧౨
ఆహుస్త్వా మృషయ స్సర్వే దేవర్షి ర్నారద స్తథా,
అసితో దేవలో వ్యాస స్స్వయం చైవ బ్రవీషి మే. ౧౩

మును నేనే యిచ్చుచున్నాను. (౧౧) మఱియు వారి ననుగ్రహించునిమిత్తమై వారియొక్క యాత్మభావమందు (అనఁగా: వారి అంతఃకరణమునందు) ప్రవేశించి, ప్రకాశించుచున్న జ్ఞానదీపముచే(వారిమనస్సునందు)అజ్ఞానమువలన గలిగిన యంధకారమును నశింపఁజేయుచున్నాను.

[౭ వ యధ్యాయమునందు దానాదేవతలయందలి భక్తినిసయితము పరమేశ్వరుఁడే యిచ్చుచున్నాఁడని పైన పదియవశ్లోకమునందు చెప్పఁబడినది. కాన కర్మ-యోగముయొక్క జిజ్ఞాస యొకపర్యాయ మారంభమైనపిదప చక్రములో పడ్డదానివలె క్రమక్రమముగ మనుజుఁడు పూర్ణమగుసిద్ధిని జెందునని పూర్వమునందు (గీ. ౬. ౪౪) చెప్పఁబడినదానితో భక్తిమార్గమున నున్న యీసిద్ధాంతము సమానార్థకముగనే యున్నది. జ్ఞానదృష్టిచే (అనఁగా: కర్మవిపాకక్రియానుసారముగ)నీకర్తృత్వ మాత్మస్వాతంత్ర్యమువలన ప్రాప్తమగునని చెప్పఁగను. ఆత్మయును పరమేశ్వరుఁడే కాన, భక్తిమార్గమునందు దీఫలములను (లేక యీబుద్ధిని) పరమేశ్వరుఁడే వారి వారి పూర్వకర్మానుసారముగ నిచ్చుచున్నాఁడని చెప్పఁబడుచున్నది. (గీ. ౭-౨౦ మఱియు గీతార. ప్ర. ౧౩ పు. ౫౫౦ చూడు). ఇట్లు భగవంతుఁడు భక్తిమార్గమునందున్న తత్త్వమును జెప్పినపిదప.—]

అర్జునుఁడు ప్రశ్న చేయుచున్నాఁడు—(౧౨) నీవే పరబ్రహ్మవును, శ్రేష్ఠమగు స్థానమును, పరమపవిత్రమగు వస్తువునునై యున్నావు; దివ్యుఁడు శాశ్వతుఁడునగు పురుషుఁడును, నాదిదేవుఁడును, జన్మరహితుఁడును సర్వవిభువును (అనఁగా: సర్వవ్యాపి) నని (౧౩) నిన్ను ఋషులును, దేవర్షియగు నారదుఁడును, అసితుఁడును, దేవలుఁడును, వ్యాసులవారును చెప్పుచున్నారు. నీవును నాకు నా విషయమునే స్వయముగఁ జెప్పుచున్నావు.

సర్వమేతదృతం మన్యే యన్మాం వదసి కేశవ,
న హి తే భగవన్ వ్యక్తిం విదుర్దేవా న దానవాః. ౧౪
స్వయమేవాఽత్మనాఽఽత్మానం వేత్థ త్వం పురుషోత్తమ,
భూతభావన భూతేశ దేవదేవ జగత్పతే. ౧౫
వక్తుమర్హస్యశేషేణ దివ్యా హ్యాత్మవిభూతయః,
యాభిర్విభూతిభిర్లోకా నిమాంస్త్వం వ్యాప్య తిష్ఠసి. ౧౬
కథం విద్యామహం యోగిన్ త్వాం సదా పరిచింతయన్,
కేషు కేషు చ భావేషు చింత్యోఽసి భగవన్మయా ౧౭
విస్తరేణాఽత్మనో యోగం విభూతిం చ జనార్దన,
భూయః కథయ తృప్తిర్హి శృణ్వతో నాస్తి మేఽమృతమ్.

(౧౪) ఓకేశవా! నీవు నాకు చెప్పినవిషయ మంతయును సత్యమని తలంచెదను. ఓ భగవానుఁడా! నీయొక్క వ్యక్తిని (అనఁగా: నీయొక్క మూలమును) దేవతలుగాని రాక్షసులుగాని యెవ్వరు నెఱుఁగరు. (౧౫) ఓ భూతభావనా! యోభూతేశా! యోదేవదేవా! యోజగత్పతీ! యోపురుషోత్తమా! నిన్ను నీవు నీచేతనే తెలిసికొనుచున్నావు. (౧౬) నీయొక్క విభూతులు దివ్యములైనవి. వానిచే నీజగత్తునంతను వ్యాపించియుందువు. కావున నీవే (కృపయుంచి) నాకా విషయమును పూర్ణముగఁ జెప్పుము (౧౭) ఓ యోగీశ్వరుఁడా! యెల్లప్పుడును నీ చింతనము చేయు నేను నిన్నెట్లు తెలిసికొనవలయునో? మఱియు నోభగవానుడా! యేయేపదార్థములలో నిన్ను నేను ధ్యానింపవలయునో నాకుఁ జెప్పుము. (౧౮) ఓజనార్దనా! నీయొక్క విభూతిని, యోగమును, తిరిగి విస్తారముగ నాకుఁ జెప్పుము. కారణ మేమన, నమృతతుల్యమగు (నీయొక్క భాషణమును) విని నేను తృప్తి నొందకయున్నాను.

[విభూతి, యోగశబ్దము లీయధ్యాయమునం దేడవ శ్లోకమునందు చెప్పఁబడినవి. వానినే యిచ్చో నర్జునుఁడును ననువదించెను. యోగశబ్దమున కర్థము ను వెనుక నేడవ యధ్యాయమున నిరువదియైదవ శ్లోకమున వ్రాయఁబడినది. భగవంతునియొక్క విభూతి నర్జునుఁడు విచారించుట యాయావిభూతులను, దేవతలని ధ్యానము చేయుటకొఱకు గాదు. ఇఁక నేమన: నీవిభూతులయందు సర్వవ్యాపియగు పరమేశ్వరునియొక్క భావననే యుంచుకొనుటకు విచారింపఁబడినవని ౧౭ వ శ్లోకమునందు చెప్పఁబడినవిషయ

శ్రీభగవానువాచ.

§§ హంత తే కథయిష్యామి దివ్యా హ్యాత్మవిభూతయః,
ప్రాధాన్యతః కురుశ్రేష్ఠ నాస్త్యంతో విస్తరస్య మే. ౧౯
అహమాత్మా గుడాకేశ సర్వభూతాశయస్థితః,
అహమాదిశ్చ మధ్యం చ భూతానామంత ఏవ చ. ౨౦
ఆదిత్యానా మహం విష్ణుర్జ్యోతిషాం రవిరంశుమాన్,
మరీచిర్మరుతామస్మి నక్షత్రాణామహం శశీ. ౨౧
వేదానాం సామవేదోఽస్మి దేవానామస్మి వాసవః,
ఇంద్రియాణాం మనశ్చాస్మి భూతానామస్మి చేతనా. ౨౨

మును గమనింపవలయును. కారణ మేమన: పరమేశ్వరుఁ డొక్కఁడె యన్నిస్థలములయందును నున్నాఁడని తెలిసికొనుటకును, పరమేశ్వరుని యొక్క వెవ్వేఱువిభూతులు వెవ్వేఱుదేవతలయి యున్నవని తెలిసికొనుటకును భక్తిమార్గదృష్టిచే విశేషముగా భేద మున్నదని భగవంతుఁడు పూర్వమునందే (గీ. ౭. ౨౦-౨౫, ౯. ౨౨-౨౮) చెప్పియున్నాఁడు.—]

శ్రీభగవంతుఁడు చెప్పుచున్నాఁడు. (౧౯) ఓకురుశ్రేష్ఠుఁడా! మంచిది అటులే చెప్పెదను. కాని నాయొక్క దివ్యవిభూతులలో ముఖ్యములైనవానిని చెప్పెదను. కారణ మేమన: నాయొక్క విస్తారమునకు నంతము లేదు.

[ఈవిభూతివర్ణనానుసారముగనే యనుశాసనికపర్వమునందును (౧౪. ౩౧౧-౩౨౧) అనుగీతలయందును (అశ్వ ౪౩-౪౪) పరమేశ్వరునియొక్క రూపము వర్ణింపఁబడినది కాని గీతలలో నున్నవర్ణనము దానికంటె మిక్కిలి సరసముగ నుండుటచే నిదియే యితరస్థలముల ననువదింపఁబడుచున్నదని స్పష్టమగుచున్నది. ఉదాహరణమునకై భాగవతపురాణముయొక్క పదునొకండవ స్కంధమునందలి పదునాఱవయధ్యాయమునం దిట్టివిభూతివర్ణనమునే భగవంతుఁ డుద్ధవునకు నిరూపించెను. అది యీయధ్యాయమునందున్న వర్ణనవలె నున్నదని యక్కడనే (భాగ. ౧౧. ౧౬. ౬-౮) యారంభమునందు జెప్పఁబడినది.—]

(౨౦) ఓగుడాకేశుఁడా! సర్వభూతములలోపల నున్నయాత్మను నేనే. మఱియు (సర్వ)భూతములయొక్క యాదియు, మధ్యయు, నంతమును నేనే. (౨౧) ద్వాదశాదిత్యులలో విష్ణువును నేనే, తేజస్సులలో కిరణము లనెడు మాల గలిగిన సూర్యుఁడను, (యేడు లేక ముప్పదితొమ్మిది) మరుత్తులలో మరీచిని నేనే యయియున్నాను. నక్షత్రములలో చంద్రుఁడను నేనే. (౨౨) నేను వేద

ములలో సామవేదమునై యున్నాను. దేవతలలో నింద్రుఁడనై యున్నాను. ఇంద్రియములలో మనస్సునై యున్నాను. భూతములలో చేతన (అనఁగా: ప్రాణముల యొక్క కదలుట) నేనే యయియున్నాను.

[''వేదములలో సామవేదమును నేను'' అనుటచే సామవేదము ముఖ్యమని యర్థము. ఇట్లే మహాభారతమునం దానుశాసనికపర్వమున ''సామవేదశ్చ వేదానాం యజుషాం శతరుద్రియమ్'' (౧౪. ౩౧౭) అని చెప్పఁబడినది. కాని యనుగీతలయందు ''ఓంకార స్సర్వవేదానాం'' (అశ్వ. ౪౪. ౬) అని యోంకారమే వేదములన్నింటిలోను శ్రేష్ఠమని చెప్పఁబడినది. గీతలయందును వెనుక (౭. ౮) ''ప్రణవ స్సర్వవేదేషు'' అని చెప్పఁబడినది. అటులె ''ఋక్సామయజు రేవ చ''(గీ. ౯.౧౭) అనువాక్యమునందు సామవేదముకంటె ఋగ్వేదమునకు నగ్రస్థాన మియ్యఁబడినది. లోకములో సామాన్యజ్ఞానము నటులే యున్నది. ఈపరస్పరవిరుద్ధము లగువిధానములపై యనేకు లనేకకల్పనలఁ జేసిరి. ఛాందోగ్యోపనిషత్తునందు ఓంకారమే''ఉద్గీథ''మను పేరు గలది యనియు నీయుద్గీథము సామవేదముయొక్క సారమయి యున్నదనియు, సామవేదము ఋగ్వేదముయొక్క సారమనియు చెప్పఁబడినది. (ఛాం. ౧. ౧. ౨) ఛాందోగ్యమునందలి యీవాక్యముచే, వేదాంతములయన్నింటిలో శ్రేష్ఠమైన దేది యనువిషయముపై పైనచెప్పినవిధానములకు నేకవాక్యతను జేయవచ్చును. కారణమేమన: సామవేదము మఱియొక వేద మయినను దానియందున్న మూలమంత్రములు ఋగ్వేదమునుండియే గ్రహింపఁబడినవి; కాని; యంతమాత్రముచే తృప్తిఁ జెందక గీతలయందు సామవేదమున కియ్యఁబడిన ప్రాధాన్యమున కేదో యొకగూఢమగు కారణ ముండవలయు ననియనేకులు చెప్పుచున్నారు. ఛాందోగ్యోపనిషత్తున సామవేదమునకు ప్రాధాన్య మియ్యఁబడినను మనువు ''సామవేదముయొక్క ధ్వని యశుచిగ నున్న'' దని చెప్పెను (మను. ౪.౧౨౪). కాని సామవేదమునకు ప్రాధాన్య మిచ్చుగీత మనువుకంటె ప్రాచీనమయినదయి యుండునని కొంద ఱూహించిరి. గీతయొక్క కర్త సామవేది యగుటచే వారు సామవేదమున కిచ్చో ప్రాధాన్యము నిచ్చినారని మఱికొందఱు చెప్పుచున్నారు. కాని ''వేదములలో సామవేదమును నేను'' అనుదానికింతదూర ముపపత్తి చెప్పుటకు పఱుగిడుట యనవసరమని యెన్నెదను. భక్తిమార్గమునందు పరమేశ్వరునియొక్క గానపరమగు స్తుతికి తప్పక ప్రాధాన్య మీఁబడియుం

రుద్రాణాం శంకరశ్చాస్మి విత్తేశో యక్షరాక్షసామ్,
వసూనాం పావకశ్చాస్మి మేరు శ్శిఖరిణా మహాన్. ౨౩
పురోధసాం చ ముఖ్యం మాం విద్ధి పార్థ బృహస్పతిమ్,
సేనానీనామహం స్కంద స్సరసామస్మి సాగరః. ౨౪
మహర్షీణాం భృగురహం గిరా మస్మ్యేకమక్షరమ్,
యజ్ఞానాం జపయజ్ఞోఽస్మి స్థావరాణాం హిమాలయః. ౨౫

డును. ఉదాహరణము! నారాయణీయధర్మములయందు "వేదేషు సపురాణేషు సాంగోపాంగేషు గీయసే" (మ. భా. శాం. ౩౩౪. ౨౩) అని నారదులు భగవంతుని స్తోత్రము చేసిరి. వసురాజు "జప్యంజగౌ"—జప్యమును గానము చేయుచుండెను! (శాం. ౩౩౭. ౨౭; మఱియు ౩౪౨. ౭౦-౮౧ చూడుము). అని 'గై' ధాతువునె మరల ప్రయోగించెను. కాన భక్తిపరములగు ధర్మములచే యజ్ఞయాగాదిక్రియాత్మకము లగు వేదములకంటె గానపరమగు వేదమునకు (అనఁగా: సామవేదమునకు) నధిక మగుమహత్త్వము చెప్పఁబడుట యొకయాశ్చర్యము కాదు. మఱియు మామతానుసారముగ నిదియె "వేదములలో సామవేదము నేను" అని చెప్పుటకు సరళమును, సులభమును గు కారణముగ నున్నది.—]

(౨౩) మఱియు నేకాదశరుద్రులలో శంకరుఁడను నేనే, యక్షరాక్షసులలో కుబేరుఁడను అష్టవసువులలో పావకుఁడను నేను, సప్తపర్వతములలో మేరువును నేను (౨౪) ఓపార్థా! పురోహితులలో ముఖ్యుఁడగు బృహస్పతిని నేనే యని తెలిసికొనుము. సేనానాయకులలో నేను స్కందుఁడను (కుమారస్వామిని), జలాశయములలో సముద్రుఁడను నేనే. (౨౫) మహర్షులలో భృగువును నేను, అక్షరములలో నేకాక్షరమును (ఓంకారమును) నేనే. యజ్ఞములలో జపయజ్ఞమును నేనే, స్థావరములలో (స్థిరపదార్థములలో) హిమాలయమును నేనే.

["యజ్ఞములలో జపయజ్ఞమును నేను" అనువాక్యము మిక్కిలి గొప్పదే; అనుగీతలయందు (మ. భా. అశ్వ. ౪౪-౮) "యజ్ఞానాం హుతముత్తమమ్" అనఁగా: యజ్ఞమునందు అగ్నిహోత్రములో హవిస్సును సమర్పించుటచే సిద్ధమగు యజ్ఞ ముత్తమ మని చెప్పఁబడినది. మఱియు నిదియె వైదికులగు కర్మకాండతత్పరులయొక్క మతము. కాని భక్తిమార్గమునందు హవిర్యజ్ఞముకంటె నామయజ్ఞమును, జపయజ్ఞమును గొప్పవి గాన గీత

అశ్వత్థ స్సర్వవృక్షాణాం దేవర్షీణాం చ నారదః,
గంధర్వాణాం చిత్రరథ స్సిద్ధానాం కపిలో మునిః. ౨౬
ఉచ్చైశ్శ్రవసమశ్వానాం విద్ధి మామమృతోద్భవమ్,
ఐరావతం గజేంద్రాణాం నరాణాం చ నరాధిపమ్. ౨౭
ఆయుధానామహం వజ్రం ధేనూనామస్మి కామధుక్,
ప్రజనశ్చాస్మి కందర్ప స్సర్పాణామస్మి వాసుకిః. ౨౮
అనంతశ్చాస్మి నాగానాం వరుణో యాదసామహమ్,
పితౄణామర్యమా చాస్మి యమ స్సంయమతామహమ్. ౨౯

యందు "యజ్ఞానాం జపయజ్ఞోస్మి" యను వాక్యము చెప్పఁబడినది. మఱి యొకయజ్ఞమును చేసినను చేయకపోయినను జపముచేతనే బ్రాహ్మణుఁడు సిద్ధి నొందుచున్నాఁడని మనువును నొకచోట (౨-౮౭) చెప్పినాఁడు. భాగవతమువందు "యజ్ఞానాం బ్రహ్మయజ్ఞోహం" అని పాఠాంతరము కలదు.—]

(౨౬) వృక్షము లన్నింటిలో నశ్వత్థమును (రావిచెట్టును) దేవర్షులలో నారదుఁడను, గంధర్వులలో చిత్రరథుఁడను, సిద్ధులలో కపిలమహామునిని, (౨౭) గుఱ్ఱములలో నమృతమథనసమయమునందు పుట్టిన యుచ్చైశ్శ్రవ మను గుఱ్ఱమును నేనే. గజశ్రేష్ఠములలో నైరావతమును నేనే, మఱియు మనుజులలో రాజును, (౨౮) ఆయుధములలో వజ్రమును నేను. గోవులలో కామధేనువును నేనే. మఱియు ప్రజలను పుట్టింపఁజేయు మన్మథుఁడను నేనే, సర్పములలో వాసుకిని నేనే (౨౯) మఱియు నాగములలో ననంతుఁడను నేనే; యాదస్సు లలో (జలమునందు నివసించు జంతువులలో) వరుణుఁడను నేను; మఱియు పితృదేవతలలో నర్యముఁడను నేను; నియమించువారిలో యముఁడను నేను.

[వాసుకి యనువాఁడు సర్పములకు రాజనియు, అనంతుఁ డనగా శేషుఁ డనియు నిశ్చితమైనది. ఆయర్థమే యమరకోశమునందును మహాభారతము నందును చెప్పఁబడినది. (మ. భా. ఆది. ౩౫-౩౯ చూడు) కాని నాగముల యందును సర్పములయందును భేదము స్పష్టముగఁ జెప్పుటకు సాధ్యము కాదు. మహాభారతమునందలి యాస్తీకోపాఖ్యానమున నీశబ్దములు సమానార్థములుగనే ప్రయోగింపఁబడినవి. అయిన నిచ్చో సర్పశబ్దముచేతను, నాగశబ్దముచేతను, సామాన్యముగ సర్పములజాతులు రెండని చెప్పఁబడి

ప్రహ్లాదశ్చాస్మి దైత్యానాం కాలః కలయతామహమ్,
మృగాణాం చ మృగేంద్రోఽహం వైనతేయశ్చ పక్షిణామ్. ౩౦
పవనః పవతామస్మి రామశ్శస్త్రభృతామహమ్,
ఝషాణాం మకరశ్చాస్మి స్రోతసామస్మి జాహ్నవీ. ౩౧
సర్గాణామాదిరంతశ్చ మధ్యం చైవాహమర్జున,
అధ్యాత్మవిద్యా విద్యానాం వాదః ప్రవదతామహమ్. ౩౨
అక్షరాణామకారోఽస్మి ద్వంద్వస్సామాసికస్య చ,
అహమేవాక్షయః కాలో ధాతాఽహం విశ్వతోముఖః. ౩౩

నట్లు కాన్పించుచున్నది. శ్రీధరటీకయందు సర్పము విషయుక్తమనియు నాగము నిర్విషమైనదనియు చెప్పఁబడినది. మఱియు రామానుజభాష్యమునందు సర్ప మొకశిరస్సు గలదియు, నాగ మనేకశిరస్సులు గలదియనియు భేదము నిరూపింపఁబడినది. కాని యీరెండుభేదములును నిజముగఁ గాన్పింపవు. కారణ మేమనఁ గొన్నిచోట్ల నాగముయొక్క ముఖ్యములైన కులములనే చెప్పునపుడు 'అనంతుఁడును, వాసుకియు' ముఖ్యముగఁ జెప్పఁబడిరి. మఱియు నీరెండు ననేకశిరస్సులు కలవియును, విషముతోఁ గూడినవియునై యున్నవి. కాని యనంతుఁ డగ్నివర్ణము గలవాఁడనియు, వాసుకి పీతవర్ణముగల వాఁడనియు వర్ణింపఁబడినది. భాగవతములో నున్న పాఠము గీతలలో నున్నట్లే యున్నది.—]

(౩౦) మఱియు దైత్యులలో ప్రహ్లాదుఁడను నేనే, మ్రింగువారలలో కాలమునై యున్నాను. మఱియు పశువులలో మృగేంద్రుఁడను (సింహమును) నేను; మఱియు పక్షులలో గరుడుఁడను. (౩౧) వేగముగలవారిలో వాయువును నేనే, శస్త్రధారులలో రాముఁడను నేనే, చేపలలో మకరమును నేనే; నదులలో గంగను నేనే. (౩౨) ఓయర్జునా! సృష్టికంతకు, నాదియు, నంతమును, మధ్యమును నేనే; విద్యలలో నధ్యాత్మవిద్యను, వాదించువారలలో వాదమును నేనే.

[వెనుక యిరువదియవశ్లోకమునందు సచేతనములగు భూతములకు నాదియు, మధ్యము, నంతమును నేనే యన్ని చెప్పఁబడినది. మఱియు నిప్పుడు చరాచరసృష్టికంతకును నాదియు, మధ్యము, నంతమును నేనే యని చెప్పఁబడినది. ఇదియే నీరెంటికిని భేదము.—]

(౩౩) అక్షరములలో నకారమును నేనే; మఱియు సమాసములలో (సుధ

మృత్యుః సర్వహరశ్చాహముద్భవశ్చ భవిష్యతామ్,
కీర్తిః శ్రీర్వాక్చ నారీణాం స్మృతిర్మేధా ధృతిః క్షమా. ౩౪
బృహత్సామ తథా సామ్నాం గాయత్రీ ఛందసా మహమ్,
మాసానాం మార్గశీర్షోఽహ మృతూనాం కుసుమాకరః. ౩౫

యపదప్రధాన మగు) ద్వంద్వమును నేనే; నిమేషము, ముహూర్తము మొదలగువానిలో నక్షయమగు కాలమును నేనే. సర్వతోముఖుఁడను (అనఁగా: నలుప్రక్కల ముఖములుగల ధాత) బ్రహ్మదేవుఁడను నేనే. (౩౪) మఱియు నందఱను నశింపఁజేయుమృత్యువును, తిరిగి జన్మించువారికి నుత్పత్తిస్థానమును నేనే; స్త్రీలలో కీర్తి, శ్రీ, వాణి, స్మృతి, మేధ, ధృతి, క్షమ యనునవన్నియు నేనే.

[కీర్తి, శ్రీ, వాణి మొదలగుశబ్దములచే నాయాయిదేవతలు వివక్షితులయిరి. వీనిలో వాణి, క్షమ యనురెండును గాక మిగిలినయయిదును (పుష్టి, శ్రద్ధ, క్రియ, లజ్జ, మతి యనునైదును) కలిసి పది యగును. ఈపదుగురును దక్షునికన్యకలు. వీరందఱును ధర్మునకిచ్చి వివాహము చేయఁబడిరి. కాన వీరు ధర్మునిపత్నులని మహాభారతమున (ఆది. ౬౬. ౧౩, ౧౪) చెప్పఁబడినది.—]

(౩౫) అటులే సామలలో (అనఁగా : గానము చేయఁదగిన వైదికములగు స్తోత్రములయందు) బృహత్సామమును, ఛందస్సులలో గాయత్రీఛందస్సును నేను. మాసములలో మార్గశీర్షమాసమును నేను, ఋతువులలో వసంతుఁడను నేనే.

[మాసములలో మార్గశీర్షమాసమునకు నగ్రస్థాన మిచ్చుట యాకాలమునందు పండ్రెండుమాసములను లెక్కించునపుడు మార్గశీర్షమాసము మొదలుగ లెక్కపెట్టుటయను నలవా టుండుటచే నట్లు చెప్పఁబడియుండును. (మ. భా. అను ౧౦౬ మఱియు ౧౦౯; మఱియు వాల్మీకిరామాయణము ౩. ౧౬ చూడుడు). భాగవతము ౧౧. ౧౬. ౨౭ యందును నిట్లే చెప్పఁబడినది. మృగశీర్షనక్షత్రమునకు నాగ్రహాయణి యనియు వర్షారంభనక్షత్రమనియు పేరుండుటచే మృగశీర్ష మొదలుకొని నక్షత్రముల లెక్కించుట ప్రచారములో నున్నప్పుడు, మృగశీర్షనక్షత్రమునకు మొదట నగ్రస్థానము సంభవించెననియును మొదలగు విచారములను నాయొక్క (ఒరాయన్) గ్రంథమున చూడుము. గ్రంథవిస్తరభీతిచే నిచ్చట వ్రాయలేదు.—]

ద్యూతం ఛలయతామస్మి తేజస్తేజస్వినామహమ్,
జయోఽస్మి వ్యవసాయోఽస్మి సత్త్వం సత్త్వవతామహమ్.
వృష్ణీనాం వాసుదేవోఽస్మి పాండవానాం ధనంజయః,
మునీనామప్యహం వ్యాసః కవీనాముశనా కవిః. ౩౭
దండో దమయతామస్మి నీతిరస్మి జిగీషతామ్,
మౌనం చైవాస్మి గుహ్యానాం జ్ఞానం జ్ఞానవతామహమ్.
యచ్చాపి సర్వభూతానాం బీజం తదహమర్జున,
న తదస్తి వినా యత్స్యాన్మయా భూతం చరాచరమ్. ౩౯
నాంతోఽస్తి మమ దివ్యానాం విభూతీనాం పరంతప,
ఏష తూద్దేశతః ప్రోక్తో విభూతేర్విస్తరో మయా. ౪౦
§§ యద్యద్విభూతిమత్సత్త్వం శ్రీమదూర్జితమేవ వా,
తత్తదేవావగచ్ఛ త్వం మమ తేజోంఽశసంభవమ్. ౪౧
అథవా బహునైతేన కిం జ్ఞాతేన తవార్జున,

(౩౬) మోసముచేయువారలలో నేను జూదమును. తేజస్వంతులయొక్క తేజస్సును నేను. విజయశాలురగు పురుషులయొక్క విజయమును నేను; నిశ్చయము గలవారియొక్క నిశ్చయమును నేను; సత్వశీలురయొక్క సత్వమును నేను. యాదవులలో వాసుదేవుఁడను నేను. (౩౭) పాండవులలో ధనంజయుఁడను, మునులలో వ్యాసుఁడను నేను, కవులలో శుక్రాచార్యుఁడను కవిని; (౩౮) శిక్షించువారలయొక్క శిక్షను నేను. జయేచ్ఛగలవారలయొక్క నీతిని యనఁగ: సుపాయమును నేను, మఱియు రహస్యములలో మౌనమును నేనే; జ్ఞానులయొక్క జ్ఞానమును నేనే (౩౯) అట్లే ఓయర్జునా! సర్వభూతములకు బీజమును నేను, నేను లేకయుండు నట్టిచరాచరభూత మేదియు లేదు. (౪౦) ఓపరంతపా! నాయొక్క దివ్యములగు విభూతులకు నంతము లేదు. విభూతులయొక్క సవిస్తారము దిగ్దర్శనార్థముచెప్పఁబడినది.

: [ఈరీతిగ ముఖ్యములగు విభూతులను చెప్పి యీప్రకరణము నిప్పుడుపసంహరించుచున్నాఁడు.—]

(౪౧) ఏయేవస్తువు వైభవముతోడను, లక్ష్మితోడను, ప్రభావముతోడను కూడియున్నదో యదియంతయు నాసంబంధమైన తేజస్సుయొక్క యంశముచే నుత్పన్నమైనదనియే తెలిసికొమ్ము. (౪౨) లేక ఓయర్జునా! అక్కడక్కడ నుండు

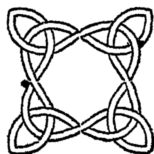
విష్టభ్యాహమిదం కృత్స్నమేకాంశేన స్థితో జగత్. ౪౨

ఇతి శ్రీభగవద్గీతాసు ఉపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం యోగశాస్త్రే
శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే విభూతియోగో నామ
దశమోఽధ్యాయః. ౧౦

యీవస్తువులను తెలిసికొనుట యేల? సంక్షేపముగ చెప్పుచున్నాను వినుము. నేను నాయొక్క యొకటియేయగు నంశముచేతను యీజగత్తునంతను వ్యాపించి యున్నాను.

[చివరశ్లోకము "పాదోఽస్య విశ్వా భూతాని త్రిపాదస్యామృతం దివి" అను పురుషసూక్తమునందలి ఋక్కుయొక్క (ఋ.౧౦.౯౦.౩) యాధారముచేఁ జెప్పఁబడినది. ఈమంత్రము ఛాందోగ్యోపనిషత్తునందును(ఛాం.౩.౧౨.౬) కలదు. అంశశబ్దమునకు గీతారహస్యమునందలి తొమ్మిదవ ప్రకరణముకడపట (పు. ౩౩౫. మఱియు ౩౩౬)అర్థము చేయఁబడినది చూడుము. భగవంతుఁడు తనయొక్క యొకయంశముచేతనే జగత్తునంతటను వ్యాపించి యున్నచో వీనియన్నింటికంటెను భగవంతునియొక్క మొత్తపుమహిమ, మిక్కిలి గొప్పదిగనే యుండవలయునని స్పష్టమగుచున్నది; మఱియు నావిషయమును చెప్పవలయునను తలంపుతోడనే కడపటిశ్లోకము జెప్పఁబడినది. పురుషసూక్తమునందు "ఏతావానస్య మహిమా అతో జ్యాయాంశ్చ పూరుషః"—ఇదంతయు నాతనిమహిమయయి యున్నది. దీనికంటె పురుషుఁడు శ్రేష్ఠుఁడని స్పష్టముగనె చెప్పఁబడియున్నది—].

ఇట్లు భగవంతునిచే గానముచేయఁబడిన విభూతియోగమనుపేరి పదవ యధ్యాయము సమాప్తమయినది.

ఏకాదశోఽధ్యాయః.

అర్జున ఉవాచ.

మదనుగ్రహాయ పరమం గుహ్యమధ్యాత్మసంజ్ఞితమ్,
యత్త్వయోక్తం వచస్తేన మోహోఽయం విగతో మమ. ౧
భవాప్యయౌ హి భూతానాం శ్రుతౌ విస్తరశో మయా,
త్వత్తః కమలపత్రాక్ష మాహాత్మ్యమపి చావ్యయమ్. ౨
ఏవమేతద్యథాఽఽత్థ త్వమాత్మానం పరమేశ్వర,
ద్రష్టుమిచ్ఛామి తే రూపమైశ్వరం పురుషోత్తమ. ౩
మన్యసే యది తచ్ఛక్యం మయా ద్రష్టుమితి ప్రభో,
యోగేశ్వర తతో మే త్వం దర్శయాత్మానమవ్యయమ్. ౪

పదునొకండవ యధ్యాయము.

[పూర్వాధ్యాయమునందు భగవంతుఁడు తనవిభూతిని వర్ణింపఁగా పరమేశ్వరునియొక్క యీవిశ్వరూపమును చూడవలయు నని తలఁచి యర్జునుఁడు విశ్వరూపమును జూపుమని యడుగ భగవంతుఁ డతనికి జూపినవిశ్వరూప మీయధ్యాయమున వర్ణింపబడినది. గీతలలో నిదియే యుత్తమమగునధ్యాయ మని గణింపఁబడినది. ఏలనన : ఇతరములగుగీతలను రచించినవారుసైతము దీనినే యనుసరించిరి. కావున నంతసరసముగ వర్ణింపఁబడినట్లు తెలియును. మొదట యర్జునుఁ డిట్లు ప్రశ్నించుచున్నాఁడు.—]

అర్జునుఁ డడుగుచున్నాఁడు. (౧) నాయందలి యనుగ్రహముచే నధ్యాత్మమను పేరుగల యీ గుహ్యమగు యీ గుహ్యమును నీవు చెప్పితివి గాన, నాయొక్క మోహము నశించినది. (౨) ఓకమలపత్రాక్షా: అటులనే భూతములయొక్క యుత్పత్తిలయములను నీనాశరహిత మగుమాహాత్మ్యమును నీవల్ల నేను సవిస్తరముగ వింటిని. (౩) ఓపరమేశ్వర! ఓపురుషోత్తమా! ఇప్పుడు నీవు వర్ణించునటుల నీయొక్క యీశ్వరసంబంధ మగురూపమును నేను ప్రత్యక్షముగ చూడ నిచ్ఛయించుచున్నాను. (౪) ఓయోగీశ్వరా! అట్టిరూపమును నేను చూడవచ్చునని నీకుఁ దోఁచెనేని నీయొక్క యవ్యయ మగుస్వరూపమును నాకుఁ జూపుము,

శ్రీభగవా నువాచ.

§§ పశ్య మే పార్థ రూపాణి శతశోఽథ సహస్రశః,
నానావిధాని దివ్యాని నానావర్ణాకృతీని చ. ౫

[ఏడవ యధ్యాయమునందు జ్ఞానవిజ్ఞానములను జెప్ప నారంభించి యేడు, యెనిమిది యధ్యాయములయందు పరమేశ్వరునియొక్క యక్షరమగు లేక యవ్యక్తమగురూపమును తొమ్మిదవ యధ్యాయమునను, పదియవ యధ్యాయమునను ననేకములగువ్యక్తరూపములను దెలియఁజెప్పి వానినె యధ్యాత్మ మని యర్జునుఁడు మొదటిశ్లోకమునందుఁ బేర్కొనెను. మఱియు నొక యవ్యక్తమునుండి యనేకము లగువ్యక్తపదార్థము లెట్లు నిర్మింపఁబడునో యేడు (౭. ౪-౧౫), యెనిమిది (౮. ౧౬-౨౧), తొమ్మిది (౯. ౪-౮) అధ్యాయములయందు వర్ణింపఁబడిన యావిషయమే భూతములయొక్క యుత్పత్తి లయశబ్దములచేత రెండవ శ్లోకమునందు వివక్షితమై యున్నది. మూఁడవ శ్లోకముయొక్క పూర్వోత్తరార్థములను వేర్వేఱగు రెండువాక్యములుగ కల్పించి వానికి "ఓ పరమేశ్వరా! నీవు నీయొక్క యేస్వరూపమును వర్ణించితివో అది నిజమే (అనఁగా: నేను తెలిసికొన్నాను) అనియు నో పురుషోత్తమా! నేను యిప్పుడు నీయొక్క యీశ్వరసంబంధ మగురూపమును చూడఁగోరుచున్నాను. అనియు, నర్థము చెప్పుచున్నారు. (గీ. ౧౦. ౧౪ చూడు) కాని రెంటిని గలిపి యేకవాక్యముగఁ జెప్పిన బాగుగనుండును. మఱియు 'పరమార్థప్రప' యనుటీకయం దట్లేకవాక్యము చేయఁబడినది. నాల్గవ శ్లోకమునం దున్న యోగేశ్వరశబ్దమునకు యోగములకు (యోగులకు కాఁడు) ఈశ్వరుఁ డని యర్థము. (గీ. ౧౮. ౭౫) యోగమనఁగా: నవ్యక్తరూపమునుండి వ్యక్తసృష్టిని నిర్మించెడుసామర్థ్యము లేక యుక్తి యని యర్థ మని పూర్వమునందు (గీ. ౭. ౨౫; మఱియు ౯. ౫) చెప్పఁబడినది. ఆసామర్థ్యముచేతనే విశ్వరూపమును జూపవలయును గాన యోగేశ్వర! యనుసంబోధన మిచ్చో సహేతుకముగ ప్రయోగింపఁబడినట్లు కాన్పించుచున్నది:—]

(౫) ఓ పార్థా! నాయొక్క యనేకవిధములైనదియు, ననేకములగు రంగులు గలదియు, నాకారములు కలిగిన యీవందలకొలదిగాని, లేక వేలకొలదిగాని దివ్యము లగురూపములను జూడుము.

పశ్యాఽదిత్యాన్ వసూన్ రుద్రాన్ అశ్వినౌ మరుతస్తథా,
బహూన్యదృష్టపూర్వాణి పశ్యాఽశ్చర్యాణి భారత. ౬
ఇహైకస్థం జగత్కృత్స్నం పశ్యాద్య సచరాచరమ్,
మమ దేహే గుడాకేశ యచ్చాన్యద్ద్రష్టుమిచ్ఛసి. ౭
న తు మాం శక్యసే ద్రష్టుమనేనైవ స్వచక్షుషా,
దివ్యం దదామి తే చక్షుః పశ్య మే యోగమైశ్వరమ్. ౮

సంజయ ఉవాచ.

§§ ఏవముక్త్వా తతో రాజన్ మహాయోగేశ్వరో హరిః,

(౬) ఇదిగో ! చూడు హేభారతా ! (ద్వాదశ) ఆదిత్యులను (నష్ట) వసువులను, (నేకాదశ) రుద్రులను (నిరువురగు) నశ్వినీ కుమారులను, అటులే (నలువదితొమ్మిది) మరుద్గణములను పూర్వమునందు నెప్పుడు చూడని యనేకాశ్చర్యములను చూడుము.

[నారాయణీయధర్మములయందు నారదునకుఁ జూపినవిశ్వరూపమునందు ద్వాదశాదిత్యుల నెడమవైపునను, ముందుభాగమున నష్టవసువులను, కుడివైపున నేకాదశరుద్రులను పృష్ఠభాగమున నిరువురగు నశ్వినీకుమారులను అని వేఱుగ నర్ణింపఁబడినది (శాం. ౩౩౯. ౫౦-౫౨) కాని యిదియే యంతటను వివక్షితమైనట్లు కాన్పింపదు. (మ భా. ఉ. ౧౩౦ చూడు) ఆదిత్యులును, వసువులును, రుద్రులును, అశ్వినీకుమారులును, మరుద్గణములు నను దేవతలు వేదములయందు, చెప్పఁబడిరి. వారిలో నాదిత్యులు క్షత్రియు లనియు, మరుద్గణములు వైశ్యులనియు, నశ్వినికుమారులు శూద్రులనియు, దేవతలకు చాతుర్వర్ణ్యమను భేదము మహాభారతమునందు (శాం. ౨౦౮. ౨౩, ౨౪) చెప్పఁబడినది. శతపథబ్రాహ్మణము (౧౪. ౪. ౨. ౨౩ చూడు).—]

(౭) ఓగుడాకేశా ! నే డిక్కడ నొకస్థలమునందే యున్న చరాచరజగత్తునంతను, మఱియు నీవు చూడఁదలఁచుకొన్న దాని నంతేను, (నాదేహమునందు) చూడుము (౮) కాని నీయొక్క యీచక్షుస్సుచే నన్ను జూడలేవు. నీకు నేను దివ్యదృష్టి నిచ్చుచున్నాను. దానిచే నాయొక్క యీశ్వరసంబంధమైనయోగమును అనఁగా: యోగసామర్థ్యమును జూడుము.

దర్శయామాస పార్థాయ పరమం రూపమైశ్వరమ్. ౯
అనేకవక్త్రనయన మనేకాద్భుతదర్శనమ్,
అనేకదివ్యాభరణం దివ్యానేకోద్యతాయుధమ్. ౧౦
దివ్యమాల్యాంబరధరం దివ్యగంధానులేపనమ్;
సర్వాశ్చర్యమయం దేవ మనంతం విశ్వతోముఖమ్. ౧౧
దివి సూర్యసహస్రస్య భవేద్యుగపదుత్థితా,
యది భాస్సదృశీ సా స్యాద్భాస స్తస్య మహాత్మనః. ౧౨
తత్రైకస్థం జగత్కృత్స్నం ప్రవిభక్తమనేకధా,
అపశ్యద్దేవదేవస్య శరీరే పాండవ స్తదా. ౧౩
తతస్స విస్మయావిష్టో హృష్టరోమా ధనంజయః,
ప్రణమ్య శిరసా దేవం కృతాంజలి రభాషత. ౧౪

సంజయుఁడు చెప్పుచున్నాఁడు—(౯) అని చెప్పి యోరాజా! ధృతరాష్ట్రా! యోగములకు గొప్పయీశ్వరుఁ డగుహరిచే నర్జునునకు తనశ్రేష్ఠమగు నీశ్వరసంబంధమైనరూపము (అనఁగా:విశ్వరూపము) చూపఁబడినది.(౧౦) దానికి యనఁగా: నా విశ్వరూపమునకు ననేకములగు ముఖములును, నేత్రములు నుండెను. వానియందనేకములగు నద్భుతములు గోచరించుచుండెను.(౧౧)మఱియు దానిపై ననేకవిధము లగుదివ్యములైన యలంకారము లుండెను. మఱియు దానిపై ననేకవిధము లగుదివ్యములైన యాయుధము లెత్తఁబడి (తళతళలాడుచు) యుండెను. (౧౨) అది యనంతమును, సర్వతోముఖమును, అన్నివిధములగు నాశ్చర్యములచే నిండియున్న దేవునియొక్క దివ్యమగు సుగంధముచేఁ బూయఁబడినదియు, దివ్యములగుపుష్పములను వస్త్రములను ధరించినదియు; నాకాశమునందు వేవురసూర్యులయొక్క కాంతి యొకపర్యాయమే వెలువడినచో నెట్లుండునో యాకాంతితో కొంచెము పోలియుండునదియు, (౧౩) దేవదేవునియొక్క యీశరీరమునందు నానావిధముల విభజింపఁబడిన జగత్తంతయు నొకస్థలమునందె యున్నటు లర్జునున కప్పుడు కాన్పించెను. (౧౪) మఱియు నాశ్చర్యమున మునిగినవాఁడగుటచే నతనిశరీరము గగురుపొడిచినవెంట్రుకలుగలది యయ్యెను. మఱియు శిరస్సుచే నమస్కరించియు, హస్తములు ముకుళించియు, నాయర్జునుఁడు భగవంతునితో మాటలాడుచున్నాఁడు అదేమన:—

అర్జున ఉవాచ.

§§ పశ్యామి దేవాంస్తవ దేవ దేహే సర్వాంస్తథా భూతవిశేష
సంఘాన్, బ్రహ్మాణమీశం కమలాసనస్థం ఋషీంశ్చ సర్వాను
రగాంశ్చ దివ్యాన్. ౧౫
అనేకబాహూదరవక్త్రనేత్రం పశ్యామి త్వాం సర్వతోఽనంత
రూపమ్, నాంతం న మధ్యం న పునస్తవాదిం పశ్యామి విశ్వే
శ్వర విశ్వరూపమ్. ౧౬
కిరీటినం గదినం చక్రిణం చ తేజోరాశిం సర్వతో దీప్తిమం
తమ్, పశ్యామి త్వాం దుర్నిరీక్ష్యం సమంతా ద్దీప్తానలార్క
ద్యుతిమప్రమేయమ్. ౧౭
త్వమక్షరం పరమం వేదితవ్యం త్వమస్య విశ్వస్య పరం నిధా
నమ్, త్వమవ్యయః శాశ్వతధర్మగోప్తా సనాతనస్త్వం పురు
షో మతో మే. ౧౮

అర్జునుఁడు పలుకుచున్నాఁడు. (౧౫) ఓ దేవా! నీయొక్క దేహమునందు దేవత లెల్లవారును, నానావిధములగుభూతములయొక్క సముదాయమును, అటులే దేవతల కందఱకును స్వామియును, కమలాసనమునందు కూర్చున్న బ్రహ్మదేవుఁడును, ఋషు లందఱును, వాసుకి మొదలగు దివ్యములగుసర్పము లన్నియును, నాకు కాన్పించుచున్నవి. (౧౬) అనేకములయిన బాహువులు, ననేకములయిన యుదరములు, ననేకములయిన ముఖములును, ననేకములగు నేత్రములును గలిగి యనంతరూపములు గలిగిన నిన్నే నేను నలుప్రక్కలను చూచుచున్నాను; కాని యోవిశ్వేశ్వరా! విశ్వరూపా! నీకు నంతమును, మధ్యమును, నాదియును నున్నటులు నా కెచ్చోటను కనఁబడదు. (౧౭) కిరీటమును, గదను, చక్రమును ధరించి నలుప్రక్కల కాంతితో తేజఃపుంజమై జాజ్వల్యమానమగు నగ్నిసూర్యులవలె దేదీప్యమానమై యీనానేత్రములతోఁ జూచుటకు నశక్యముగ నుండియున్న నీవే నాకు నలుదిక్కులను కాన్పించుచున్నావు. (౧౮) నీవే తుదకు జ్ఞేయుఁడవగు నక్షరుఁడవు. అనఁగా: బ్రహ్మవు నీవే. ఈ ప్రపంచమునకు కడపటి యాధారభూతుఁడవు నీవే. యవ్యయుఁడవును, శాశ్వతమైనధర్మమునకు రక్షకుఁడవును, సనా

అనాదిమధ్యాంత మనంతవీర్యమనంతబాహుం శశిసూర్య
నేత్రమ్, పశ్యామి త్వాం దీప్తహుతాశవక్త్రం స్వతేజసా
విశ్వమిదం తపంతమ్. ౧౯
ద్యావాపృథివ్యోరిదమంతరం హి వ్యాప్తం త్వయైకేన దిశ
శ్చసర్వాః,దృష్ట్వాద్భుతం రూపముగ్రం తవేదం లోకత్రయం
ప్రవ్యథితం మహాత్మన్. ౨౦
అమీ హి త్వాం సురసంఘా విశంతి కేచిద్భీతాః ప్రాంజల
యోగృణంతి, స్వస్తీత్యుక్త్వా మహర్షిసిద్ధసంఘాః స్తువంతి
త్వాం స్తుతిభిః పుష్కలాభిః. ౨౧
రుద్రాదిత్యా వసవో యే చ సాధ్యా విశ్వేఽశ్వినౌ మరుత
శ్చోష్మపాశ్చ, గంధర్వయక్షాసురసిద్ధసంఘా వీక్షంతే త్వాం
విస్మితాశ్చైవ సర్వే. ౨౨

తన పురుషుఁడవు నని నాకుఁ దోఁచుచున్నది. (౧౯) ఆదియు, మధ్యము, నంతము, లేనిదియు, నెవరికి యనంతబాహువులు కలవో, చంద్రుఁడును, సూర్యుఁడును నెవరికి నేత్రములో, ప్రజ్వలించుచున్నయగ్నిహోత్ర మెవరికి ముఖమో, యిట్టి యనంతశక్తి గలనీవే నీయొక్క తేజస్సుచే నీజగత్తునంతను తపింపఁజేయుచున్నటుల నేను చూచుచున్నాను. (౨౦) కారణ మేమనఁ: నాకసముయొక్కయు, పృథ్వియొక్కయు,మధ్య నున్న యంతరమునంతను,సర్వదిక్కులను నీవొక్కఁడవే వ్యాపించియున్నావు.మఱియు నీయొక్క యీ యద్భుతమును నుగ్రమును నగురూపమును జూచి యోమహాత్మా! లోకత్రయమును భీతిచే (ప్రవ్యథితం) కంపము నొందుచున్నది. (౨౧) దేవగణములు నీయందు ప్రవేశించుచున్నవి. మఱియు కొందఱు భయముచే చేతులు ముకుళించి ప్రార్థించుచున్నారు. మఱియు "స్వస్తి, స్వస్తి" యని చెప్పుచు ననేకవిధము లగుస్తోత్రములచే మహర్షులయొక్కయు, సిద్ధులయొక్కయు గణములు నిన్ను స్తోత్రము చేయుచున్నవి. (౨౨) అటులే రుద్రులును, ఆదిత్యులును, వసువులును, సాధ్యగణములును, విశ్వేదేవతలును, (ఇరువురు)అశ్వినీకుమారులును,మరుద్గణములును,ఊష్మపులును(పితృలును), గంధర్వులు, యక్షులు, రాక్షసులు, సిద్ధులు, ననువారియొక్క గణములన్నియు ప్రతిచోటను విస్మితములై మిమ్మును చూచుచున్నవి.

[శ్రాద్ధకాలమునందు పితృదేవతల కర్పింపఁబడినయన్నమును వేడి

రూపం మహత్తే బహువక్త్రనేత్రం మహాబాహో బహుబాహూరుపాదమ్, బహూదరం బహుదంష్ట్రాకరాళం దృష్ట్వా లోకాః ప్రవ్యథితాస్తథాఽహమ్. ౨౩

నభఃస్పృశం దీప్తమనేకవర్ణం వ్యాత్తాననం దీప్తవిశాలనేత్రమ్, దృష్ట్వా హి త్వాం ప్రవ్యథితాంతరాత్మా ధృతిం న విందామి శమం చ విష్ణో. ౨౪

దంష్ట్రాకరాళాని చ తే ముఖాని దృష్ట్వైవ కాలానలసన్నిభాని,
దిశో న జానే న లభే చ శర్మ ప్రసీద దేవేశ జగన్నివాస. ౨౫

వేడిగ నున్నంతవఱకే వారు గ్రహింతురు. కాన వారికి 'ఊష్మపు'' లని పేరు. (మను. 3. ౨౩౪) ఈపితృదేవతలయొక్క గణములు సోమసదులనియు, అగ్నిష్వాత్తులనియు, బర్హిషదులనియు, సోమపులనియు, హవిష్మంతులనియు, ఆజ్యపులనియు, సుకాలినులనియు నేడువిధములుగ మనుస్మృతియందు (3. ౧౯౪-౨౦౦) చెప్పఁబడినది. ఆదిత్యాదిదేవతలు వేదమునందుఁ జెప్పఁబడిరి. పైయాఱవ శ్లోకమును చూడుము. బృహదారణ్యకోపనిషత్తునందు (3. ౯-౨) అష్టవసువులును, ఏకాదశరుద్రులును, ద్వాదశాదిత్యులును, ఇంద్రుఁడును, ప్రజాపతియును కలసి ముప్పదిమువ్వురుదేవతలని చెప్పఁబడినది. మహాభారతము ఆదిపర్వమునను అ.౬౫,౬౬ శాంతిపర్వమునను అ. ౨౦౭. వీరియొక్క నామములు పుట్టుకయును చెప్పఁబడినవి.—]

(౨౩) ఓమహాబాహూ! నీయొక్క యీ గొప్పదియును, ననేకముఖములు గలదియు, ననేకనేత్రములు, ననేకబాహువులు, ననేకములగునూరువులు గలవియు ననేకము లగు పాదములు, ననేకము లగునుదరములు, ననేకము లగుకోరలు గలిగియుండుటచే వికృతముగ గాన్పించురూపమును జూచి లోకము లన్నియును, నేనును, భీతిఁ జెందినాము. (౨౪) ఓమహావిష్ణువా! ఆకాశము నొరయుచున్నదియు, తేజశ్శాలియును, ననేకము లగురంగులు గల్గినదియు, తెఱవఁబడిన ముఖములు గల్గినదియు, గొప్పవై ప్రదీప్తము లగునేత్రములు గల నిన్నుఁ జూచి యంతరాత్మ వ్యాకులమునొందుటచే, నాయొక్క ధైర్యము పోయినది. శాంతియు నశించినది. (౨౫) మఱియు దంతములచే వికృతములైనవియు మఱియు ప్రళయకాలమందున్న యగ్నివంటి నీయొక్క యీముఖమును చూచిన నాకు దిక్కులు తెలియుట

అమీ చ త్వాం ధృతరాష్ట్రస్య పుత్రాః సర్వే సహైవావని
పాలసంఘైః, భీష్మో ద్రోణస్సూతపుత్ర స్తథాఽసౌ సహాస్మ
దీయై రపి యోధముఖ్యైః. ౨౬
వక్త్రాణి తే త్వరమాణా విశంతి దంష్ట్రాకరాలాని భయాన
కాని, కేచిద్విలగ్నా దశనాంతరేషు సందృశ్యంతే చూర్ణితై
రుత్తమాంగైః. ౨౭
యథా నదీనాం బహవోఽంబువేగాః సముద్రమేవాభిము
ఖా ద్రవంతి, తథా తవామీ నరలోకవీరా విశంతి వక్త్రాణ్యభి
విజ్వలంతి. ౨౮
యథా ప్రదీప్తం జ్వలనం పతంగా విశంతి నాశాయ సమృద్ధ
వేగాః, తథైవ నాశాయ విశంతి లోకా స్తవాపి వక్త్రాణి సమృ
ద్ధవేగాః. ౨౯
లేలిహ్యసే గ్రసమాన స్సమంతా ల్లోకాన్ సమగ్రాన్ వదనై
ర్జ్వలద్భిః, తేజోభి రాపూర్య జగత్సమగ్రం భాస స్తవోగ్రాః
ప్రతపంతి విష్ణో. 30

లేదు. సుఖమును తోఁచదు. (అటులైనది) ఓ జగన్నివాసా! ఓ దేవదేవా! ప్రసన్నుఁడ వగుము. (౨౬) రాజులయొక్క సంఘములతోకూడ ధృతరాష్ట్రుని పుత్త్రులందఱును, భీష్ముఁడును, ద్రోణుఁడును, నటులె యీసూతపుత్త్రుండును (కర్ణుఁడు), మాపక్షమునం దున్నముఖ్యులగు యోద్ధలును; (౨౭) నీయొక్క వికృతమైన కోరలుగల్గినదియు, ననేకములైనదియు, భయంకరములైనదియు నగు ముఖముల యందు మిక్కిలి వేగముతో పడుచున్నారు. మఱియు కొందఱు దంతములయందు చిక్కుకొనుటచే వారితలలు చూర్ణమైనటుల కాన్పించుచున్నవి. (౨౮) నదులలోని జలమంతయు ప్రవాహములుగా సముద్రమందు మిక్కిలి వేగముతో ప్రవేశించు లాగున నీశూరులందఱు ప్రజ్వలించుచున్న నీముఖములందు ప్రవేశించుచున్నారు. (౨౯) మండుచున్న యగ్నిహోత్రమునందు మరణముకొఱకు మిక్కిలి వేగముతో మిడుతలు పడునట్లు నీయొక్క యనేకము లగునోళ్లయందు (ఈజనులు) మరణార్థమయి యతివేగముగ ప్రవేశించుచున్నారు. (౩౦) ఓ విష్ణూ! లోకములనన్నింటిని నీయొక్క జాజ్వల్యమానము లగుముఖములచే మ్రింగుచు, నీయొక్క జిహ్వను కదల్చుచున్నావు. మఱియు తేజస్సుచే జగత్తునంతను వ్యాపించుటవలన నీయుగ్రమగు

ఆఖ్యాహి మే కో భవానుగ్రరూపో నమోఽస్తు తే దేవవర
ప్రసీద, విజ్ఞాతుమిచ్ఛామి భవంతమాద్యం న హి ప్రజా
నామి తవ ప్రవృత్తిమ్. ౩౧

శ్రీభగవానువాచ.

§§ కాలోఽస్మి లోకక్షయకృత్ప్రవృద్ధో లోకాన్ సమాహర్తు
మిహ ప్రవృత్తః, ఋతేఽపి త్వాం న భవిష్యంతి సర్వే యేఽవ
స్థితాః ప్రత్యనీకేషు యోధాః. ౩౨
తస్మాత్త్వముత్తిష్ఠ యశో లభస్వ జిత్వా శత్రూన్ భుక్ష్వ
రాజ్యం సమృద్ధమ్, మయైవైతే నిహతాః పూర్వమేవ నిమి
త్తమాత్రం భవ సవ్యసాచిన్. ౩౩
ద్రోణం చ భీష్మం చ జయద్రథం చ కర్ణం తథాఽన్యానపి
యోధవీరాన్, మయా హతాంస్త్వం జహి మా వ్యథిష్ఠా
యుధ్యస్వ జేతాఽసి రణే సపత్నాన్. ౩౪

కాంతి నలువైపులను తపించుచున్నది. (౩౧) ఈయుగ్రరూపమునుధరించిన నీవెవం డవో నాకు చెప్పుము. దేవతలలో శ్రేష్ఠుఁడా! నిన్ను నమస్కరించుచున్నాను. ప్రసన్నుఁడ వగుము. నీవే యాదిపురుషుఁడ వని తెలిసికొనుటకు కోరుచున్నాను. కారణ మేమన: నీయొక్క కృత్యము నాకేమియు తెలియుటలేదు.

శ్రీభగవంతుఁడు చెప్పుచున్నాఁడు:—(౩౨) నేను లోకములను క్షయింప చేయునట్టియు,వృద్ధినొందినట్టియు కాలమునై యున్నాను. మఱియు నిచ్చో లోకములను సంహరించుటకుఁ బూనినాను. నీవు లేకపోయినను, అనఁగా : నీవేమియు చేయకపోయినను నొకరికొక రెదురుగనున్న యోద్ధలెల్లరును నశింతురు; (౩౩) కావున నీవు లెమ్ము ; యశస్సును సంపాదించుకొనుము. మఱియు శత్రువులను జయించి సమృద్ధమగు రాజ్యము నుపభోగింపుము. నేను వీరిని పూర్వమునందే చంపియున్నాను. (కావున) నోసవ్యసాచీ! (అర్జునా!) నీవు నిమిత్తమాత్రముగ నుండుము. (౩౪) ద్రోణుని, భీష్ముని, జయద్రథుని, కర్ణుని, యితరులగువీరులైన యోద్ధులను నేను పూర్వమునందే చంపియున్నాను. వారిని నీవు చంపుము. తొందరపడకుము. యుద్ధము చేయుము. యుద్ధమునందు నీవు శత్రువులను జయింతువు.

[సారాంశ మేమన: ఉద్యోగపర్వమునందు శ్రీకృష్ణుఁడు సంధిచేయుటకొఱకు పోయినపుడు దుర్యోధనుఁడు మంచిమాట లేమిచెప్పినను, వినఁ

సంజయ ఉవాచ.

§§ ఏతచ్ఛ్రుత్వా వచనం కేశవస్య కృతాంజలిర్వేపమానః
కిరీటీ, నమస్కృత్వా భూయ ఏవాఽఽహ కృష్ణం సగద్గదం భీత
భీతః ప్రణమ్య. ౩౫

అర్జున ఉవాచ.

స్థానే హృషీకేశ తవప్రకీర్త్యా జగత్ప్రహృష్యత్యనురజ్యతే
చ, రక్షాంసి భీతాని దిశో ద్రవంతి సర్వే నమస్యంతి చ సిద్ధ
సంఘాః. ౩౬

కస్మాచ్చ తే న నమేరన్ మహాత్మన్ గరీయసే బ్రహ్మణోఽ
ప్యాదికర్త్రే, అనంత దేవేశ జగన్నివాస త్వమక్షరం సదస
త్తత్పరం యత్. ౩౭

: డని తెలిసికొని, భీష్ములు "కాలపక్వ మిదం మన్యే సర్వ క్షత్రం జనా
: ర్దన" (మ. భా. ఉ. ౧౬౮.౩౨) ఈక్షత్రియు లెల్లరును "కాలపక్వ
: మయి యున్నారు" అని శ్రీకృష్ణునకు ప్రత్యక్షముగ చెప్పినవిషయము న్నే,
: యీప్రత్యక్షముగురూపముచే శ్రీకృష్ణుఁడు తనయొక్క విశ్వరూపమునుండి
: యర్జునునకుఁ జూపించెను. పైశ్లోకము ౨౬-౩౧ చూడుము. దుష్టుఁడు
: తన కర్మచేతనె చచ్చుటకు సిద్ధమగును. కాన వానిని చంపువాఁడు కేవలము
: నిమిత్తమాత్రుఁ డగుటచే చంపువానికి దోషము తగులదని కర్మవిపాక
: ప్రక్రియయొక్క సిద్ధాంతముసైతము ౩౩వ శ్లోకమునందు చెప్పఁబడినది.—]

సంజయుఁడు చెప్పుచున్నాఁడు:—(౩౫) కేశవుని సంభాషణను విని మిక్కిలి భీతుఁడై గద్గదస్వరముతోఁ గంపించుచు చేతులు జోడించి, నమస్కరించి యర్జునుఁడు శ్రీకృష్ణునితో మరల చెప్పుచున్నాఁడు.—(౩౬) ఓహృషీకేశా! జగత్తు (అంతయు) నీయొక్క గుణకీర్తనములచే నానందము నొందుచున్నది; మఱియు వానియం దనురాగముగలది యగుచున్నది. రాక్షసులు నీకు భయపడి (పది)దిక్కులకు పఱుగులిడుచున్నారు. మఱియు సిద్ధపురుషులయొక్క సంఘములు నిన్నే నమస్కరించుచున్నారు. (ఇవంతయు యోగ్యముగనే యున్నవి). (౩౭) ఓమహాత్మా! బ్రహ్మదేవునకును నాదికారణుఁడవును, వారికంటెను శ్రేష్ఠుఁడవు నగునిన్ను వారేల నమస్కరింపక యుందురు! ఓయనంతా! దేవదేవా! ఓజగన్నివాసా! నీవే

త్వమాది దేవః పురుషః పురాణ స్త్వమస్య విశ్వస్య పరం నిధానమ్, వేత్తాఽసి వేద్యం చ పరం చ ధామ త్వయా తతం విశ్వమనంతరూప. ౩౮
వాయుర్యమోఽగ్నిర్వరుణశ్శశాంకః ప్రజాపతి స్త్వం ప్రపితామహశ్చ, నమో నమ స్తేఽస్తు సహస్రకృత్వః పునశ్చ భూయోఽపి నమో నమ స్తే. ౩౯

సత్తువును, నసత్తువును నై యున్నావు. ఈరెంటికిని పరముగనున్న యక్షరుఁడవును నీవే యైయున్నావు.

[సదసచ్ఛబ్దములయొక్క యర్థ మిక్కడ క్రమముగ వ్యక్తము, నవ్యక్తము ననుశబ్దములతోగాని, క్షరాక్షరశబ్దములతోగాని సమానముగనే యున్నదని(గీత౭.౨౪;౮.౨౦; లేక ౧౫. ౧౬.)శ్లోకములను బట్టి కాన్పించును. సదసత్తులకంటె పరమం దున్నతత్త్వమే యక్షరమను మగుబ్రహ్మ యని గీతయందు(౧౩. ౧౨)నేను సత్తనుగాను,అసత్తనుగా నని స్పష్టముగనే చెప్పఁబడినది. అక్షరశబ్దము గీతయం దొకప్పుడు ప్రకృతి యనునర్థమునను, నొకప్పుడు పరబ్రహ్మ యనునర్థమునను బ్రయోగింపఁబడుచున్నది. (గీత.౯. ౧౯; ౧౩. ౧౨; మఱియు ౧౫. ౧౬ చూడుము).—]

(౩౮) నీ, వాదిదేవుఁడవు(పురాణపురుషుఁడవు) నీవే యీజగత్తునకు ముఖ్యమైన సాధారమవు. జ్ఞాతవును,జ్ఞేయమును నీవే. ఓయనంతరూపా! నీవే శ్రేష్ఠమగుస్థానమును,నీవే యీవిశ్వమును వ్యాపించినవాఁడవు.(౩౯) వాయువును, యముడవును,అగ్నియును, వరుణుఁడవును,చంద్రుఁడవును, ప్రజాపతివిని అనఁగా: బ్రహ్మదేవుఁడవును, ప్రపితామహుఁడవును నీవే. నిన్ను వేయిసారులు నమస్కరించుచున్నాను.

[బ్రహ్మదేవునిచే మరీచ్యాది సప్తమానసపుత్త్రులును నిర్మింపఁబడిరి.మరీచివలన కశ్యపుఁడును, కశ్యపునివలన ప్రజలును పుట్టిరి (మ. భా. ఆ. ౬౫. ౧౧); కాన నీమరీచాద్యులనే ప్రజాపతు లని చెప్పుచున్నారు (మ. భా. శాం. ౩౪౧. ౬౫). కావున ప్రజాపతిశబ్దమునకు కశ్యపాదిప్రజాపతులని కొందఱర్థము చెప్పుచున్నారు. కాని ప్రజాపతిశబ్ద మిచ్చో నేకవచనముగ నున్నది; కాన ప్రజాపతియనః బ్రహ్మదేవుఁడే యనునర్థము బాగుగ నుండునట్లు కాన్పించుచున్నది. ఇంతియకాక బ్రహ్మదేవుఁడు మరీచ్యాదులకు తండ్రి యనఁగా: నందఱకును పితామహుఁడు (తాత) అగుటచే పిమ్మట ప్రపి

నమః పురస్తా దథ పృష్ఠతస్తే నమోఽస్తు తే సర్వత ఏవ సర్వ,
అనంతవీర్యామితవిక్రమస్త్వం సర్వం సమాప్నోషి తతోఽ
సిసర్వః. ౪౦

సఖేతి మత్వా ప్రసభం యదుక్తం హే కృష్ణ హే యాదవ
హే సఖేతి, అజానతా మహిమానంతవేదం మయా ప్రమా
దాత్ప్రణయేన వాఽపి. ౪౧

యచ్చావహాసార్థ మసత్కృతోఽసి విహారశయ్యాసనభోజ
నేషు, ఏకోఽథ వాఽప్యచ్యుత తత్సమక్షం తత్క్షామయే త్వా
మహమప్రమేయమ్. ౪౨

తామహుఁడు (ముత్తాత) అనుపదముసైత ముండుటచే నది సార్థకమని వ్యక్తమగుచున్నది.—]

(౪౦) నీకు ముందుండి నమస్కరించుచున్నాను. వెనుకనుండి నమస్కరించుచున్నాను. ఓసర్వాత్మకా! నలుప్రక్కలనుండియు నమస్కారము నీకగుగాక; నీయొక్క శౌర్య మనంతము. నీయొక్క పరాక్రమ మతుల మగుటచే నెల్లవారి కంటెను పూర్ణుఁడవై యున్నావు. కావున నివి యంతయును నీవేయై యున్నావు.

[ముందునుండి, వెనుకనుండి 'నమస్కారము' అనుశబ్దము పరమేశ్వరుని యొక్క సర్వవ్యాపిత్వమును తెలియఁజేయుచున్నది. ఉపనిషత్తులయందున్న "బ్రహ్మైవేదం అమృతం పురస్తాత్ బ్రహ్మ పశ్చాత్ బ్రహ్మ దక్షిణత శ్చోత్తరేణ, అధశ్చోర్ధ్వంచ ప్రసృతం బ్రహ్మైవేదం విశ్వమిదం వరిష్ఠమ్"(ముం. ౨. ౨. ౧౧; ఛాం. ౭. ౨౫) అను బ్రహ్మయొక్క వర్ణన ననుసరించి భక్తిమార్గమునం దీ"నమనాత్మక"స్తుతి చేయఁబడినది.—]

(౪౧) నీయొక్క యీమహిమను తెలియక స్నేహితుఁడ వనుకొని యోరీ కృష్ణా! యోరీ యాదవా! యో సఖుఁడా! యని ప్రమాదముచేఁగాని, స్నేహముచేఁగాని యగౌరవముగ మాటలాడినందుకును (౪౨)మఱియు నోయచ్యుతా! యాహారవిహారములయందును, పరుండుట,కూర్చుండుట మొదలగువానియందును, నేకాకివిగ నున్నప్పుడుగాని, నలుఁవురిలో నున్నప్పుడుగాని హాస్యమునకు నిన్నవమానము చేసినందుకును, నన్ను క్షమింపవలయు నని యప్రమేయుఁడ వయిన నిన్ను నేను ప్రార్థించుచున్నాఁడను.

పితాఽసి లోకస్య చరాచరస్య త్వమస్య పూజ్యశ్చ గురుర్గ
రీయాన్, న త్వత్సమోఽ స్త్యభ్యధికః కుతోఽన్యో లోక
త్రయేఽప్యప్రతిమప్రభావః. ౪౩
తస్మాత్ప్రణమ్య ప్రణిధాయ కాయం ప్రసాదయే త్వామహ
మీశమీడ్యమ్, పితేవ పుత్త్రస్య సఖేవ సఖ్యుః ప్రియః ప్రియా
యార్హసి దేవ సోఢుమ్. ౪౪

(౪౩),(౪౪) కావున స్తుత్యుఁడవును, సమర్థుఁడవు నయిననీవు ప్రసన్నుఁడవగు మని కాయముచే నమస్కరించి నిన్ను ప్రార్థించుచున్నాను. ఓదేవా! తండ్రి పుత్త్రునియొక్కయు, స్నేహితుఁడు తనస్నేహితునియొక్కయు నపరాధమును క్షమించినటుల ప్రియుఁడవు (అనఁగా: నీవు) ప్రియునికొఱకు (అనఁగా: నిష్టుఁడ నయిన నాకొఱకు) లేక నా ప్రీతికొఱకు నాయపరాధముల నన్నింటిని క్షమింపుము.

[“ప్రియః ప్రియాయార్హసి” అనుశబ్దములకు ప్రియుఁడు తన ప్రియురాలికొఱకువలె నని యనేకు లర్థమును చెప్పుచున్నారు. కాని యది సరియైనదికా దని యెన్నెదరు. కారణ మేమన: ప్రియాయార్హసి యనుచో “ప్రియాః + అర్హసి” యనిగాని “ప్రియాయై + అర్హసి” యనిగాని పదవిభాగముచేయుట వ్యాకరణవిరుద్ధ మగును. మఱియు “ఇవ” యను నుపమాద్యోతకశబ్దము సైత మీశ్లోకమునందు రెండుపర్యాయములు ప్రయోగింపఁబడినది. కాన “ప్రియః ప్రియాయార్హసి” యను మూఁడవ వాక్యము నుపమేయమని యెన్నుట మిక్కిలి సరసమైయుండును. పుత్త్రుని యొక్క (పుత్త్రస్య) సఖునియొక్క (సఖ్యుః) అను నుపమానాత్మకములగు రెండుషష్ఠ్యంతశబ్దములవలె, నుపమేయమందును, ప్రియస్య (ప్రియునియొక్క) అను షష్ఠ్యంతపద ముండినచో మిక్కిలి రసమైయుండును; కాని “స్థితస్య గతిశ్చింతనీయా” యనున్యాయము ననుసరించి మన మిచ్చోట నుపపత్తిని చెప్పుకొనవలయును. ‘ప్రియస్య’ యను షష్ఠ్యంతమయిన పుంలింగపదము లేనందున ‘ప్రియాయాః’ అని వ్యాకరణవిరుద్ధముగ షష్ఠ్యంతస్త్రీలింగముగ పదమును విడఁదీయుటయు, నట్లు విడదీయఁబడినస్త్రీలింగశబ్ద మర్థమునకు సంబంధింపదు; కాన ‘నివ’ శబ్దము నధ్యాహారము చేసి “ప్రియః ప్రియాయాః”—ప్రియుఁడు తనప్రియురాలియొక్క—అని మూఁడవవాక్యమును కల్పించుటయు, నాకల్పించిన

అదృష్టపూర్వం హృషితోఽస్మి దృష్ట్వా భయేన చ ప్రవ్యథితం మనో మే,తదేవ మే దర్శయ దేవ రూపం ప్రసీద దేవేశ జగన్నివాస. ౪౫

కిరీటినం గదినం చక్రహస్తమిచ్ఛామి త్వాం ద్రష్టుమహం తథైవ, తేనైవ రూపేణ చతుర్భుజేన సహస్రబాహో భవ విశ్వమూర్తే. ౪౬

వాక్యము శృంగారముగ నుండుటచే, ప్రసంగవిరుద్ధముగ నుండుటయు యుక్తముకాదు; గాన మూఁడవవాక్యమును నుపమానముగ నంగీకరించుట నాకు యుక్త మనితోఁచును. ఇంతియకాక పుత్రస్య, సఖ్యుః, ప్రియాయాః అను నీమూఁడుపదములును ఉపమానములే యయినయెడల నుపమేయ మగుషష్ఠ్యంతపదము మూలమునందు లేకపోవుటచే 'మే''యనిగాని "మమ" యనిగాని తిరిగి యధ్యాహారము చేసికొనవలసివచ్చును. మఱియు నింతకల్లోలముచేసి యుపమానమునందును, నుపమేయమునందును, సమానవిభక్తికత్వమును సాధించినను రెండింటికిని లింగవైషమ్యమగును. మఱియొకదోష మప్పటికిని నుండియే యుండును. రెండవపక్షమునందు అనఁగా: ప్రియాయ+అర్హసి అని వ్యాకరణశుద్ధమును సరళమునైనపదచ్ఛేదమును చేసికొనినచో నుపమేయమునందు షష్ఠి యుండవలసినచోట "ప్రియాయ" యని చతుర్థియున్నదను నొక్కయాక్షేపణయే యుండును. మఱియు నదియు గొప్పదోషము కానేరదు. కారణ మేమన: షష్ఠివిభక్తియొక్కయర్థ మిక్కడ చతుర్థివలెనే యున్నది. మఱియు ననేకస్థలములయందు నీరీతిగ నుండును. 'పరమార్థప్రప' యనుటీకయందు నే చేసినటులనే యర్థము చేయఁబడినది.—]

(౪౫) ఎప్పుడును చూడనిదానిని చూచినందున నాకు మిక్కిలి సంతసమైనది. మఱియు భయముచే నామనస్సు వ్యాకులమైనది. ఓజగన్నివాసా? దేవదేవా! ప్రసన్నుఁడ వగుము. మఱియు నోదేవా! నీయొక్క యాపూర్వరూపమును జూపుము. (౪౬) కిరీటమును గదను ధరించినదియు, హస్తమున చక్రమును ధరించినదియు, పూర్వమునందువలె నన్ను నిన్ను చూడ నిచ్ఛగించుచున్నాను. కాన, నోసహస్రబాహూ! యోవిశ్వమూర్తీ! యానాలుగుభుజములుగల రూపముతోడనే కనఁబడుము.

శ్రీ భగవానువాచ.

§§ మయా ప్రసన్నేన తవార్జునేదం రూపం పరం దర్శితమాత్మ యోగాత్, తేజోమయం విశ్వమనంతమాద్యం యన్మే త్వ దన్యేన న దృష్టపూర్వమ్. ౪౭

న వేద యజ్ఞాధ్యయనైర్న దానైర్న చ క్రియాభిర్న తపోభి రుగ్రైః, ఏవం రూపః శక్యః అహం నృలోకే ద్రష్టుం త్వద న్యేన కురుప్రవీర. ౪౮

మా తే వ్యథా మా చ విమూఢభావో దృష్ట్వా రూపం ఘోరమీదృఙ్మమేదమ్, వ్యపేతభీః ప్రీతమనాః పున స్త్వం తదేవ మే రూపమిదం ప్రపశ్య. ౪౯

సంజయఉవాచ.

ఇత్యర్జునం వాసుదేవ స్తథోక్త్వా స్వకం రూపం దర్శయా మాస భూయః, ఆశ్వాసయామాస చ భీతమేనం భూత్వా పున స్సౌమ్యవపుర్మహాత్మా. ౫౦

శ్రీ భగవంతుఁడు చెప్పుచున్నాఁడు.—(౪౭) ఓయర్జునా! నీవిషయమున ప్రసన్నుఁడనైతిని; నీవుదక్క యితరులు పూర్వమునం దెప్పుడు చూడనట్టి యీ తేజోమయమును, ననంతమును, నాద్యమును, నుత్కృష్టమును, నగువిశ్వరూపమును, నాయోగసామర్థ్యముచేత నీకు చూపితిని. (౪౮) ఓకౌరవశ్రేష్ఠా! వేదములచేతను, యజ్ఞములచేతను, స్వాధ్యాయములచేతను, దానములచేతను, కర్మలచేతను, నుగ్రము లగుతపస్సులచేసైత మిట్టి నాయొక్కస్వరూపము నీకుదక్క యెవరికిని మనుష్యలోకమునందు చూచుటకు శక్యముకాలేదు. (౪౯) ఇట్టి నాఘోరరూపమును చూచి నీచిత్తమును తత్తరపడనీయకుము. మూఢతను చెందనీయకుము. భయమును వదలి సంతోషముతో నాయొక్క మొదటిరూపమును చూడుము. సంజయుఁడు చెప్పుచున్నాఁడు.—(౫౦) అనిపలికి వాసుదేవుఁ డర్జునునకు తన (పూర్వమందున్న) రూపమును మరల జూపెను. తిరిగి సౌమ్య మగురూపమును ధరించి యీ మహాత్ముఁడే భయపడిన యర్జునునకు ధైర్యము చెప్పెను.

[విశ్వరూపవర్ణనయందలి యీముప్పదియారు శ్లోకములయొక్కయు గీతలయందలి ద్వితీయాధ్యాయమునందున్న ౧౯, ౨౦, ౨౨, ౨౩, మఱియు ౨౯ శ్లోకములయొక్కయు, నెనిమిదియవ యధ్యాయమునందలి

అర్జున ఉవాచ.

దృష్ట్వేదం మానుషం రూపం తవ సౌమ్యం జనార్దన,
ఇదానీ మస్మి సంవృత్తః సచేతాః ప్రకృతిం గతః. ౫౧

శ్రీభగవానువాచ.

§§ సుదుర్దర్శమిదం రూపం దృష్టవానసి యన్మమ,
దేవా అప్యస్య రూపస్య నిత్యం దర్శనకాంక్షిణః. ౫౨
నాహం వేదైర్న తపసా న దానేన న చేజ్యయా,
శక్య ఏవంవిధో ద్రష్టుం దృష్టవానసి మాం యథా. ౫౩
భక్త్యా త్వనన్యయా శక్య అహమేవంవిధోఽర్జున,
జ్ఞాతుం ద్రష్టుం చ తత్త్వేన ప్రవేష్టుం చ పరంతప. ౫౪

[౯, ౧౦, ౧౧, ౨౮ శ్లోకములయొక్కయు, తొమ్మిదవ యధ్యాయమునందలి ౨౦, ౨౧ వ శ్లోకములయొక్కయు, పదునైదవ యధ్యాయమునందలి ౨-౫ మఱియు ౧౫ శ్లోకములయొక్కయు వృత్తమొక్కటియె యనఁగా: పదునొకండక్షరములుగల్గిన చరణములు గల్గియున్నవి. మఱియు వానియందు గణములయొక్క నియమము లేనందున కాళిదాసుని కావ్యమం దున్న ఇంద్రవజ్ర, ఉపేంద్రవజ్ర, ఉపజాతి, దోధక, శాలినీ మొదలగువృత్తములయొక్క నడక ననుసరించిన దని యెన్నుటకు వీలులేదు. అనఁగా: ఈవృత్తరచన యార్షము, అనఁగా: వేదసంహితయందలి "త్రిష్టుప్" వృత్తముయొక్కగతి ననుసరించి చేయఁబడినది. మఱియు నిందుచే గీత మిక్కిలి ప్రాచీనమయియుండు ననుసిద్ధాంతము బలవత్తర మగుచున్నది. గీతారహస్యము పరిశిష్టప్రకరణము పు. ౨౦౭. ౨౦౩ చూడుడు.—]

అర్జునుఁడు అడుగుచున్నాఁడు:—(౫౧) ఓ జనార్దనా! నీయొక్క యీ సౌమ్యమును మానుషమును నగురూపమునుఁ జూచి యిప్పుడు మనస్సు స్వస్థమగుటచే పూర్వమునందువలె సావధానుఁడ నైయున్నాను. శ్రీభగవంతుఁడు చెప్పుచున్నాఁడు:—(౫౨) నీచే చూడఁబడిన నాయొక్కస్వరూపమ్మును చూచుట మిక్కిలి కష్టము. దేవతలుసైత మీరూపమును జూడవలయు నని యెన్నుదురు. (౫౩) నీవు నన్ను చూచినటుల, వేదములచేత గాని, దానములచే గాని, యజ్ఞములచే గాని, యేవారును నన్ను చూచుటకు వీలులేదు. (౫౪) ఓ యర్జునా! యోపరంతపా!

§§ మత్కర్మకృన్మత్పరమో మద్భక్తస్సంగవర్జితః,
నిర్వైరస్సర్వభూతేషు యస్స మామేతి పాండవ. ॥౫౫॥

యనన్యభక్తిచేమాత్రమే యీరీతిగ నన్ను తెలిసికొనుటయు, నన్ను చూచుటయు. నాయందు ప్రవేశించుటయు సంభవించును.

[భక్తిచేతను, పరమేశ్వరుని మొదట తెలిసికొనవలయును. పిదప తుదకు భక్తులకు పరమేశ్వరుని తాదాత్మ్యము కలుగు నను నీసిద్ధాంతమే పూర్వమందు ౪. ౯. మఱియు ముందు ౧౮. ౫౫ శ్లోకములయందును చెప్పఁబడినది. దానియొక్క స్పష్టీకరణము గీతారహస్యమునందలి ౧౩ వ ప్రకరణమునందు (పు. ౫౪౯-౫౯౧) నే చేసితిని చూడుము. ఇప్పు డర్జునునకు సకలగీతార్థసారమును సంక్షేపముగ చెప్పుచున్నాఁడు.—]

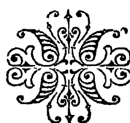
(౫౫) ఓ పాండవా! కర్మల నన్నింటిని నాసంబంధమ్మైనవి యనఁగా: పరమేశ్వరునిసంబంధము లైనవి యనుబుద్ధితో చేయువాఁడును, మత్పరాయణుఁడును, సంగరహితుఁడును, సర్వభూతములయందును వైరము లేనివాఁడును నగు నాభక్తుఁడు నన్నుఁ బొందుచున్నాఁడు.

[పరమేశ్వరార్పణబుద్ధితో ననఁగా: జగత్తునం దున్నకర్మలన్నియు పరమేశ్వరునివే యనుకొని, వాఁడె నిజమగుకర్తయనియు, కారయిత యనియు; మన మీకర్మలను నిమిత్తమాత్రము చేయుచున్నా మనియు, వాఁడు చేయించుచున్నాఁ డని నిరభిమానబుద్ధితో జగత్తునం దున్నవ్యవహారములను భగవద్భక్తులు చేయవలయు ననియు తాత్పర్యము. (పైన ౩౩వ శ్లోకము చూడుము) అనఁగా : నాకర్మలు శాంతికి గాని, మోక్షప్రాప్తికి గాని, ప్రతిబంధకములుగా వని పైశ్లోకమున కర్థ మగును. మఱియు నీశ్లోకమునందు గీతాశాస్త్రముయొక్కతాత్పర్య మంతయు నిమిడియున్న దని శాంకరభాష్యమునందును జెప్పఁబడినది. గీతలయం దున్నభక్తిమార్గ మేమియుఁ పని చేయక హరి హరి యనిచెప్పునది కాదు, జాజ్వల్యమాన మగుభక్తితోడను, సుత్సాహముతోడను, నిష్కామకర్మల నన్నింటిని చేయు మని చెప్పుచున్న దని దీనివలన స్పష్ట మగుచున్నది. నిర్వైరుఁ డనఁగా: సన్న్యాసమార్గీయులు చెప్పినటుల నిష్క్రియుఁ డనునర్థ మిచ్చో వినక్షితము కా దని వ్యక్తము చేయుటకై 'మత్కర్మకృత్' అనఁగా : కర్మ లన్నియు పరమేశ్వరునివి, శివికా వనితెలిసికొని పరమేశ్వరార్పణబుద్ధితో వానిని

ఇతి శ్రీమద్భగవద్గీతాసు ఉపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం యోగశాస్త్రే
శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే విశ్వరూపదర్శనం నామ
ఏకాదశోఽధ్యాయః. ౧౧.

: చేయ్యు మని యావిశేషణముచే కలుపఁబడినది. ఈవిషయమై గీతారహ
: స్యమునందలి పండ్రెండవ ప్రకరణమునందు (పు. ౫౪౧-౫౫౦) సవిస్తర
: మగువిచారణ చేయఁబడినందున యిచ్చో విశేషము చర్చింపఁబడదు.

ఈరీతిగ భగవంతునిచే గానముచేయఁబడిన విశ్వరూపదర్శన మనుపేరి పదునొకండవయధ్యాయము సమాప్తమయినది.

ద్వాదశో ఽధ్యాయః.

అర్జున ఉవాచ.

ఏవం సతతయుక్తా యే భక్తాస్త్వాం పర్యుపాసతే,
యే చాప్యక్షరమవ్యక్తం తేషాం కే యోగవిత్తమాః. ౧

పండ్రెండవ యధ్యాయము.

[కర్మయోగసిద్ధికొఱ కేడవయధ్యాయమునందు జ్ఞానవిజ్ఞానములనిరూపణ మారంభింపఁబడి యెనిమిదవదానియందు నక్షరమును, ననిర్దేశ్యమును నవ్యక్తము నగుబ్రహ్మయొక్క స్వరూపము చెప్పఁబడినది. పిమ్మట తొమ్మిదవయధ్యాయమునందు భక్తియనెడు ప్రత్యక్ష మగురాజమార్గముయొక్క నిరూపణ మారంభింపఁబడి పది పదునొకండవయధ్యాయములయందు తదంతర్గత మగువిభూతివర్ణనమును, విశ్వరూప దర్శనము నను రెండుపాఖ్యానములు చెప్పఁబడినవి. పిదప భక్తితోడను, నిస్సంగ బుద్ధితోడను, నన్నికర్మలను జేయవలయు నని సర్వార్థసారము ననుపేరున పదునొకండవ యధ్యాయము చివర నర్జునున కుపదేశింపఁబడినది. పిదప కర్మ-యోగ సిద్ధికొఱకు, ఏడు, ఎనిమిదియధ్యాయములయందు, క్షరాక్షరవిచారపూర్వకముగ పరమేశ్వరునియొక్క యవ్యక్తస్వరూపమే శ్రేష్ఠ మని సమర్థించి యవ్యక్తము యొక్క, లేక యక్షరముయొక్క యుపాసన (౭. ౧౯ మఱియు ౨౪; ౮. ౨౧) చెప్పఁబడినది. మఱి యుక్తచిత్తముతో యుద్ధముచేయుము మని(౮–౭) యుపదేశింపఁబడినది. పిమ్మట తొమ్మిదవ యధ్యాయమునందు వ్యక్తోపాసనారూప మగుప్రత్యక్ష ధర్మమును చెప్పి సర్వకర్మలును పరమేశ్వరార్పణబుద్ధితో చేయవలయు నని (౯. ౨౭; ౩౪; మఱియు ౧౧. ౫౫) చెప్పఁబడినది. ఈరెండింటిలోను శ్రేష్ఠమార్గ మేది యనుప్రశ్నయందున్నవ్యక్తోపాసన యనుశబ్దమునకు భక్తి యని యర్థము కాని యీభక్తి వేర్వేఱగు ననేకోపాస్యవస్తువులసంబంధమైన దనునర్థ మిచ్చో వివక్షితము కాదు గాన, నుపాస్యము, లేక ప్రతీక మేదియైనను, దానియందు సర్వవ్యాపి యగుపరమేశ్వరుఁ డొకఁడె యని, భావించి చేయఁబడిన భక్తియే నిజ మగు వ్యక్తోపాసనగ నున్నది. అదియే యీయధ్యాయమున నుద్దేశింపఁబడినది.—]

అర్జునుఁ డడుగుచున్నాఁడు.—(౧) ఇట్లెప్పుడును యుక్తులై యనఁగా:

శ్రీ భగవానువాచ.

॥శ్లో॥ మయ్యావేశ్య మనో యే మాం నిత్యయుక్తా ఉపాసతే,
శ్రద్ధయా పరయోపేతా స్తే మే యుక్తతమా మతాః. ౨
యే త్వక్షర మనిర్దేశ్యమవ్యక్తం పర్యుపాసతే,
సర్వత్రగమచింత్యం చ కూటస్థమచలం ధ్రువమ్. ౩
సన్నియమ్యేంద్రియగ్రామం సర్వత్ర సమబుద్ధయః,
తే ప్రాప్నువంతి మామేవ సర్వభూతహితే రతాః. ౪
క్లేశోధికతర స్తేషా మవ్యక్తాసక్తచేతసామ్,
అవ్యక్తా హి గతి ర్దుఃఖం దేహవద్భి రవాప్యతే. ౫
యే తు సర్వాణి కర్మాణి మయి సన్న్యస్య మత్పరాః,
అనన్యేనైవ యోగేన మాం ధ్యాయంత ఉపాసతే. ౬
తేషా మహం సముద్ధర్తా మృత్యుసంసారసాగరాత్,

యోగయుక్తులయి, యేభక్తులు నీయొక్కగాని, యవ్యక్తమైనయక్షరముయొక్క (బ్రహ్మయొక్క)గాని యుపాసన చేయుచున్నారో, వారలలో నుత్తమమైన, (కర్మ-)యోగవేత్త యెవరు ? భగవంతుఁడు చెప్పుచున్నాఁడు.—(౨) నాయందు మనస్సును నిలిపి యెల్లప్పుడును యుక్తచిత్తులై పరమశ్రద్ధతో నన్నుపాసించు వారే యందఱిలోను యుత్తము లగుయుక్తులు, అనఁగా: నుత్తమయోగు లని నాయుద్దేశము. (౩) కాని యెవరు, అనిర్దేశ్యము (అనఁగా: ప్రత్యక్షముగ చూపించుటకు శక్యముకానిది) నవ్యక్తమును, సర్వవ్యాపియు, నచింత్యమును, కూటస్థమును, (అనఁగా: నన్నింటికంటె పూర్వమం దుండునదియు) నచలమును, నిత్యమును నయిన యక్షరమును (అనఁగా: బ్రహ్మను) (౪) ఇంద్రియముల నన్నింటిని, నిరోధించి యంతటను సమబుద్ధిగలవారై యుపాసన చేయుచున్నారో! యాసర్వభూతములయొక్క హితమునందు తత్పరు లయినవారును (వారుకూడ)నన్ను పొందుచున్నారు.

(౫) (అయినను) వారియొక్క చిత్త మవ్యక్తమునం దాసక్తమగుటచే వారికి మిక్కిలి క్లేశము కలుగును. కారణ మేమన: (దేహధారులును, వ్యక్తులు నగుమనుజులకు) నవ్యక్తోపాస్తియొక్కమార్గము కష్టముచే సిద్ధముగ నున్నది. (౬) కాని యెవరు నాయందు సర్వకర్మల నర్పించి మత్పరాయణు లయి, యనన్య

భవామి న చిరాత్పార్థ మయ్యావేశితచేతసామ్.
మయ్యేవ మన ఆధత్స్వ మయి బుద్ధిం నివేశయ,
నివసిష్యసి మయ్యేవ అత ఊర్ధ్వం న సంశయః. ౮

యోగముతో నన్ను ధ్యానించి భజించుచున్నారో (౭) అట్టి మచ్చిత్తు లగువారిని నో పార్థా! విలంబము చేయక యీమృత్యుమయ మగుసంసారసాగరమునుండి నే నుద్ధరించుచున్నాను. (౮) (కాన) నాయందే మనస్సు నుంచుము. నాయందు బుద్ధిని స్థిరము చేసికొమ్ము. అటు లగునేని పిమ్మట నీవు నాయందే నివసింతువు. దీని యందు సంశయ మేమియును లేదు.

[భక్తిమార్గముయొక్క శ్రేష్ఠత నీయందు చెప్పఁబడినది. రెండవ శ్లోకమునందు భగవద్భక్తుఁడు త్తమయోగి యని సిద్ధాంతమును జెప్పి పిదప, మూఁడవశ్లోకమునందు 'తు' అను రెండవపక్షమును బోధించు యవ్యయ మును ప్రయోగించి, దానిని నాలుగవ శ్లోకమును సేతివాక్యము చేసి రెండు శ్లోకములయందును నవ్యక్తము నుపాసించువారు సైతము నన్నే పొందు చున్నా రని చెప్పఁబడినది. కాని యిది నిజమైనను నవ్యక్తోపాసనయొక్క మార్గము, మిక్కిలి క్లేశప్రద మని యైదవ శ్లోకమున జెప్పి యాఱు, ఏడు శ్లోకములయందు దానికంటె వ్యక్తోపాసనయొక్క సౌలభ్యమును వర్ణించి యెనిమిదవ శ్లోకమునందు నీ వాతీరు నాచరించు'' మని చివర కర్జునున కుప దేశించెను. "పదునొకండవ (౧౧వ) యధ్యాయముకడపట (గీ. ౧౧.౫౫) చేయఁబడిన యుపదేశమే, యర్జునుని ప్రశ్నగుండా, యిచ్చో దృఢీకరిం పఁబడినది." అని యిందలిసారాంశము. భక్తిమార్గమునందు గలసౌల భ్యము గీతారహస్యమునందలి పదమూఁడవప్రకరణమునందు సవిస్తరముగ విచారింపఁబడినది. గాన దాని నిచ్చో పునరుక్తము చేయను. అవ్యక్తోపా సన, క్లిష్టమైనదయినను, నదియును మోక్షప్రదమే యనియు, భక్తిమార్గ మున నైనకర్మలను విడలక, యాకర్మలనే యీశ్వరార్పణబుద్ధితో నవశ్య ముగ చేయవలయు ననియు, భక్తిమార్గీయులు జ్ఞప్తియం దుంచుకొనవలయు ననియు నీహేతువు చేతనే యాఱవశ్లోకమునందు "నాయందు సర్వకర్మలను సన్న్యసించి" యనుశబ్దములు ప్రయోగింపఁబడిన వనియుమాత్రమే చెప్ప దురు. భక్తియోగమునందున్న కర్మలను బొత్తుగ విడువ నక్కఱ లేదు. ఇంక నేమన: పరమేశ్వరునకు వానిని యునఁగా: వానియొక్క ఫలముల నర్పింప

§§ అథ చిత్తం సమాధాతుం న శక్నోషి మయి స్థిరం
అభ్యాసయోగేన తతో మామిచ్ఛాప్తుం ధనంజయ. ౯
అభ్యాసేఽప్యసమర్థోఽసి మత్కర్మపరమో భవ,
మదర్థమపి కర్మాణి కుర్వన్ సిద్ధి మవాప్స్యసి. ౧౦
అథైత దప్యశక్తోసి కర్తుం మద్యోగ మాశ్రితః,
సర్వకర్మఫలత్యాగం తతః కురు యతాత్మవాన్. ౧౧
శ్రేయో హి జ్ఞాన మభ్యాసాత్ జ్ఞానాద్ధ్యానం విశిష్యతే,
ధ్యానా త్కర్మఫలత్యాగ స్త్యాగా చ్ఛాంతి రనంతరమ్. ౧౨

వలయు నని, దీనికి స్పష్టమగునర్థము. భక్తుఁడైనవాఁడు "నాకిష్టుఁ" డని భగవంతుఁ డీయధ్యాయమునకడపట చెప్పుటయును నిష్కామ కర్మయోగమార్గమును దృఢపఱచుటకే యని తెలిసికొనవలయును. బొత్తుగ కర్మలను వదలుటకొఱకు కాదనియు దీనివలన స్పష్ట మగుచున్నది. అది యిటు లుండనిమ్ము; భక్తిమార్గముయొక్క సౌలభ్యమును, శ్రేష్ఠత్వమును నీతీఁన సమర్థించి యిప్పుడు పరమేశ్వరునియం దిట్టిభక్తి స్థిరపడుటకు నుపాయములును, సాధనములును నేవియో చెప్పి వానియం దున్నతారతమ్యములనుసైతము స్పష్టపఱచుచున్నాడు.—]

(౯). ఇప్పు డీవిధముగ నాయందు నిశ్చలముగ చిత్తము నుంచుట నీవలన కానిచో నోధనంజయా! యభ్యాసముయొక్క సాహాయ్యము చేననఁగా: పదేపదే ప్రయత్నించి నన్ను పొందవలయు నని యుత్సాహపడుము. (౧౦) అభ్యాసము చేయుటకును నసమర్థుఁడ వగుదువేని, నన్ను పొందునిమిత్తములు (శాస్త్రముల యందు చెప్పఁబడిన జ్ఞాన-ధ్యాన-భజన - పూజనాదులగు) కర్మలను చేయుచుండుము. మదర్థమై నీవు కర్మలను చేసినను సిద్ధి నొందుదువు. (౧౧) కాని దీనిని చేయుటకును నీ వసమర్థుఁడ వగుదువేని మద్యోగమును (అనఁగా: మదర్పణపూర్వక మగునేయోగము, (అనఁగా: కర్మ-యోగము కలదో దానిని) ఆశ్రయించి, నియతాత్ముఁడవై (అనఁగా: మెల్లమెల్లగ చిత్తమును నిరోధించుచు) పిదప సర్వకర్మలయొక్క ఫలమును త్యజింపుము. (౧౨) కారణ మేమన: నభ్యాసముకంటె జ్ఞానము మిక్కిలి మంచిది. జ్ఞానముకంటె ధ్యానము మిక్కిలి యోగ్యతఁగలది ధ్యానముకంటె కర్మఫలత్యాగము మిక్కిలి శ్రేష్ఠమైనది. మఱియు నీకర్మఫలముయొక్క త్యాగమువలన తర్వాత వెంటనే శాంతి కలుగును.

[ఈశ్లోకము కర్మ-యోగమును సమర్థించుటకు మిక్కిలి గ మఱియు దానియందు భక్తియుక్త మగుకర్మ-యోగము సిద్ధించుటకు నభ్యాసము, జ్ఞానము, భజనము, కర్మలు మొదలుగ గల్గిన సాధనములను చెప్పి, వీనికిని నితరసాధనములకును తారతమ్యమును విచారించి తుదకు కడపటిది యని ౧౨వ శ్లోకమునందు కర్మఫలత్యాగముయొక్క (అనఁగా: నిష్కామకర్మ-యోగముయొక్క) శ్రేష్ఠత్వము వర్ణింపఁబడినది. నిష్కామకర్మ-యోగముయొక్క యీశ్రేష్ఠత్వ మిచ్చట నే వర్ణింపఁబడలేదు. ఇఁక నేమన: పూర్వమున మూఁడు (౩. ౮), అయిదు (౫. ౨), ఆఱు (౬. ౪౬) అధ్యాయములయందును నీయర్థమే స్పష్టముగ వర్ణింపఁబడినది. తదనుసారముగనే ఫలత్యాగరూప మైన కర్మ-యోగము నాచరించుటసైత మక్కడక్కడ నర్జునున కుపదేశింపఁబడినది. (గీతా. ర. పు. ౪౨౨, ౪౨౩ చూడుడు.) కాని గీతాధర్మములకంటె భిన్నము లగుసంప్రదాయము గలవారి కిది విరుద్ధముగ నుండును. కాన వారు పైశ్లోకమునందును, ముఖ్యముగ పండ్రెండవ శ్లోకమునందును, నున్నపదములయొక్క యర్థమును మార్చుటకు ప్రయత్నించుచున్నారు. కేవల జ్ఞానమార్గీయు లగు(అనఁగా: సాంఖ్యులగు) టీకాకారులకు, జ్ఞానముకంటె కర్మఫలత్యాగము శ్రేష్ఠ మని నిశ్చయించుట యిష్టములేదు. కాన జ్ఞానశబ్దముచే గ్రాంథికజ్ఞానమును గ్రహింపవలయు ననిగాని, లేక కర్మఫలత్యాగముయొక్క ప్రశంస యర్థవాదము ని (అనఁగా: స్తుతి యని) తెలిసికొనవలయు ననిగాని వారు చెప్పుదురు. అటులే పాతంజలయోగమార్గీయులకు నభ్యాసముకంటె కర్మఫలత్యాగము గొప్పది యనినిశ్చయించుట సమ్మతము కాదు. మఱియు కేవలభక్తిమార్గీయులకు (అనఁగా: భక్తినితప్ప మఱియొకకర్మను చేయఁగూడ దనువారికి) కర్మఫలత్యాగముయొక్క శ్రేష్ఠత్వము (భక్తికంటె) సమ్మతము కాదు. పాతంజలయోగము, జ్ఞానము, లేక భక్తి యను నీ మూఁడుసంప్రదాయములకంటెను వే ఱగుసంప్రదాయము (అనఁగా: గీతలయందున్న భక్తియుక్త మగుకర్మయోగసంప్రదాయము) ప్రస్తుతము విశేషించి లుప్తమయినది. కావున నీసంప్రదాయమును ప్రశంసించిన, లేక వ్రాసిన టీకాకారులు లేరు. కాన ప్రస్తుతమునందు గీతలపై గాన్పించు వ్యాఖ్యానము లన్నిటియందును కర్మఫలత్యాగముయొక్క శ్రేష్ఠత్వ మర్థవాదాత్మకము (స్తుతి) అనియే నిశ్చయింపఁబడినది. కాని యిది తప్పని

నే తలఁచెద. గీతలయందు నిష్కామకర్మయోగమే ప్రతిపాద్య మని యంగీకరింపఁబడినచో నీశ్లోకముయొక్క యర్థమువిషయమై ప్రతిబంధక మేమియు నుండ నేరదు. కర్మను వదలినచో నేమియు నడువ నేరదు. నిష్కామకర్మలను తప్పక చేయవలయును. అని చెప్పుదుమేని స్వరూపముతో కర్మలను త్యజించు జ్ఞానమార్గమును, లేక యింద్రియములయొక్క వ్యాయామమునే బోధించు పాతంజలయోగము, లేక సర్వకర్మలను వదలుభక్తిమార్గము నను నవియే కర్మ—యోగముకంటె తక్కువయోగ్యత కల వని నిశ్చిత మగుచున్నది. నిష్కామకర్మయోగ మీరీతిగ శ్రేష్ఠ మని స్థిరపడినపిదప దానియందు నావశ్యక మగుభక్తియుక్త మయినసామ్యబుద్ధిని సంపాదించు నుపాయము లెవ్వియో దెల్పుటయే మిగిలిన పని. దీనికి నభ్యాసము, జ్ఞానము, ధ్యానము ననునీమూఁడును సాధనములు. వీనిలో నభ్యాసము శక్యముకానిచో జ్ఞానధ్యానములలో నేదుపాయమునైన స్వీకరింపవలయును. ఈయుపాయము నాచరించుట వెనుక చెప్పినక్రమమున సులభ మని గీత చెప్పుచున్నది. మఱియు నిదియు సాధ్యము కానిచో కర్మ-యోగము నాచరించుట తత్క్షణమే యారంభింపవలయు నని పండ్రెండవ (౧౨ వ) శ్లోకమును చెప్పఁబడినది. ఇప్పు డభ్యాసమును, జ్ఞానమును, ధ్యానమును శక్యములు గానివారికి కర్మయోగముమాత్ర మెట్లునడుచు నని సందేహము వెలువడును. అప్పుడు కర్మ-యోగ మన్నిటికంటె సులభమని చెప్పుటయే నిగర్థక మని యానేకులచే నిశ్చయింపఁబడినది. దానిని కొంచెము విచారించితిమేని దీనికంటె మంచిది వేఱొకటి లే దని కాన్పించును. కాని పండ్రెండవ శ్లోకమునందు కర్మఫలత్యాగ మొక్కపర్యాయమే చేయు మని చెప్పలేదు. ఇఁక నేమన: భగవంతునిచే వర్ణింపఁబడిన కర్మ-యోగమును మొదట నవలంబించి పిదప మెల్లమెల్లగ నీవిషయమును చివరకు సిద్ధింపఁజేసికొనవలయు నని చెప్పఁబడినది. మఱియు నిటు లర్థము చేసికొనిన నేమియు నసంగతముగ నుండదు. కర్మఫలత్యాగముయొక్క స్వల్పాచరణమే గాక (గీ. ౨. ౪౦) జిజ్ఞాసయైన (గీ. ౬.౪౪ మఱియు దానిపైనున్న నాటిప్పణి చూడుము) కలిగినచో మనుజుఁడు చక్రమునఁ బడినవానివలె తుదకు సిద్ధినిఁ జెందు నని పూర్వాధ్యాయమునందే చెప్పఁబడినది. కాన కర్మయోగము నాశ్రయించుట (అనఁగా: నామార్గము నాచరింపవలయు నని మనస్సులో నుంచుకొనుటయే) యీమార్గమునందు సిద్ధిని సంపాదించుకొనుటకు మొదటి

§§ అద్వేష్టా సర్వభూతానాం మైత్రః కరుణ ఏవ చ,
నిర్మమో నిరహంకారః సమదుఃఖసుఖః క్షమీ. ౧౩
సంతుష్ట స్సతతం యోగీ యతాత్మా దృఢనిశ్చయః,
మయ్యర్పితమనోబుద్ధి ర్యో మే భక్త స్స మే ప్రియః. ౧౪

సాధనము, లేక మార్గము. మఱియు నీసాధన మభ్యాస, జ్ఞాన, ధ్యానముల కంటె సులభముకాదని యెవరు చెప్పరు? మఱియు పండ్రెండవ శ్లోకము యొక్క భావార్థమును నిదియె. భగవద్గీతలయందే గాక సూర్యగీతలయందు సైతము—

జ్ఞానా దుపాస్తి రుత్కృష్టా కర్మోత్కృష్ట ముపాసనాత్,
ఇతి యో వేద వేదాన్తైః స ఏవ పురుషోత్తమః.

“జ్ఞానముకంటె నుపాసన (ధ్యానము) లేక, భక్తి యుత్కృష్టమైన దనియు, నుపాసనకంటె కర్మ - (అనఁగా: నిష్కామ- మయినది) శ్రేష్ఠమైన దనియు నీవేదాంతతత్త్వమును తెలిసికొన్నవాఁడె పురుషోత్తముఁ డనఁబడు యును.”—అని చెప్పఁబడినది. (సూర్య గీ. ౪. ౭౭) కర్మఫలత్యాగరూప మైనయోగమే (అనఁగా: జ్ఞాన, భక్తియుక్త మయిననిష్కామకర్మయోగమే) యన్నిమార్గములలోను శ్రేష్ఠ మయినది యని భగవద్గీతయొక్క సిద్ధాంతమతము గాన దాని కనుకూలమయినదియే గాక పోషకమును నగు యుక్తివాదముసైతము పండ్రెండవ శ్లోకమునందు చెప్పఁబడిన దని సారాంశము. ఇతరము లగు నేసంప్రదాయములకును నది సంబంధింపనిచో వానివి వదలివేయవలయును; కాని యర్థమును నిష్కారణముగ మార్పఁగూడదు. అది యటు లుండనిమ్ము; కర్మఫలత్యాగము నీతీరున శ్రేష్ఠ మని నిశ్చయించి యిప్పు డామార్గమునఁ బ్రవర్తించువారికి (కర్మలను పూర్తిగ వదలువారికి కాదు.) తుదకు ప్రాప్తమగు సమమును, శాంతము నగుస్థితిని వర్ణించి యిట్టి భక్తుఁడె నాకు మిక్కిలి శ్రేష్ఠుఁ డని భగవంతుఁడు కడపట చెప్పుచున్నాఁడు.—]

(౧౩) ఏవారిని ద్వేషించనివాఁడును, సర్వభూతములయందును మిత్రభావముతో సంచరించువాఁడును, దయగలవాఁడును, మమత్వబుద్ధిలేక, నహంకారమును లేనివాఁడును, సుఖదుఃఖములు సమానముగ నున్నవాఁడును, క్షమ గలవాఁడును, (౧౪) ఎల్లప్పుడు సంతుష్టుఁడును సంయమము గలవాఁడును, దృఢనిశ్చయము గలవాఁడును, నాయం దుంపఁబడిన మనోబుద్ధులు గలవాఁడును

యస్మాన్నోద్విజతే లోకో లోకాన్నోద్విజతే చ యః,
హర్షామర్షభయోద్వేగై ర్ముక్తో యస్స చ మే ప్రియః. ౧౫
అనపేక్షశ్శుచి ర్దక్ష ఉదాసీనో గతవ్యథః,
సర్వారంభపరిత్యాగీ యో మద్భక్తస్స మే ప్రియః. ౧౬
యో న హృష్యతి న ద్వేష్టి న శోచతి న కాంక్షతి,
శుభాశుభపరిత్యాగీ భక్తిమాన్ యస్స మే ప్రియః. ౧౭
సమశ్శత్రౌ చ మిత్రే చ తథా మానావమానయోః,
శీతోష్ణసుఖదుఃఖేషు సమస్సంగవివర్జితః ౧౮
తుల్యనిందాస్తుతి ర్మౌనీ సంతుష్టో యేన కేనచిత్,
అనికేతః స్థిరమతిర్భక్తిమాన్మే ప్రియో నరః. ౧౯

నగు నాకు భక్తుఁడును నగు(కర్మ-)యోగి నాకు మిక్కిలి ప్రియుఁడు: (౧౫) ఎవరిని లోకులు వ్యాకులపెట్టరో, లోకుల నెవఁడు వ్యాకులపెట్టఁడో యట్టివాఁడును, హర్షము, క్రోధము, భయము, విషాదము ననువానిచే వికారము నొందనివాఁడును నాకు ప్రియుఁడు. (౧౬) నిరపేక్షియును, శుచియును, దక్షుఁడును(అనఁగా: నేకార్యమునైన నాలస్యములేక చేయువాఁడును)- ఫలవిషయమై యుదాసీనుఁడు- ఎవరిని యేవికారమును చలింపచేయనేరదో మఱియు నెవఁడు కామ్యఫలములయొక్క- యారంభముల నన్నింటిని యనఁగా: సుద్యోగముల నన్నింటిని వదలెనో యట్టి నాభక్తుఁడు నాకిష్టుఁడు. (౧౭) ఎవఁడు (దేనివిషయమున నైనను) ఆనందము నొందఁడో, ద్వేషింపఁడో, శోకింపఁడో, యిచ్ఛగింపఁడో, శుభాశుభములను (కర్మఫలములను) వదలినాఁడో యట్టిభక్తి గలిగినపురుషుఁడు నాకిష్టుఁడు (౧౮) శత్రువులును, మిత్రులును, మానావమానములును, శీతోష్ణములును, సుఖదుఃఖములును నెవరికి సమానములుగ నుండునో, ఎవరికి దేనియందును నాసక్తి లేదో, (౧౯) నిందాస్తుతులు రెండును నెవరికి సమానము లైనవో, మితభాషి యెవఁడో, సంప్రాప్త మయినదానిచేతనే సంతుష్టుఁ డగువాఁ డెవఁడో, చిత్తము స్థిరమయినది యగుటచే నెవఁ డనికేతుఁడో (అనఁగా: నెవనియొక్క- కర్మఫలాశారూపమైననివాస మెచ్చటను లేదో) యట్టిభక్తి గలపురుషుఁడు నాకిష్టుఁడు.

[అనికేతశబ్దము గృహస్థాశ్రమమును వదలి, సన్న్యసించి, బిచ్చ మెత్తుకొనుచు, మఠములలో నుండుయతులను వర్ణించినప్పుడును ననేకస్థలముల

యందు ప్రయోగింపఁబడుచున్నది. (మను. ౬. ౪౩. చూడు) దాని కిల్లులేనివాఁ డనిఘాత్వర్థము. కాన నీయధ్యాయమునం దున్న 'నిర్మమః', 'సర్వారంభపరిత్యాగీ' 'అనికేతః' అనుపదములును నితరస్థలములయం దున్న "త్యక్తసర్వపరిగ్రహః" (౪. ౨౧) 'వివిక్తసేవీ' (౧౮. ౫౨) మొదలగు నీశబ్దములంబట్టి 'ఇల్లు వాకిండ్లను విడచి యిచ్ఛాశూన్యుఁడై మఠములలో నుండి జీవితకాలమును గడపువాఁ డని సన్న్యాసమార్గమునందలి ముఖ్య విషయమే గీతలయందుఁ బ్రతిపాదింపఁబడిన దని సన్న్యాసమార్గీయు లగుటీకాకారులు చెప్పిరి. వారికి నాధారముగ స్మృతిగ్రంథములయం దున్నశ్లోకములను వారు చూపించుచున్నారు ; కాని యీకేవలసన్న్యాస పర మగునర్థము సన్న్యాససాంప్రదాయిక్దృష్టిచే గొప్పదైనను గీతా వాక్యములకు నిజమయినయర్థము కాదు. కారణ మేమన : నిరగ్నియు, నిష్క్రియుఁడు నగుట గీతానుసారముగ నిజమగుసన్న్యాసము కాదు. ఫలాశనుమాత్రమే వదలవలయును. కర్మల నెప్పుడును వదలకూడదు. అను గీతలయొక్క స్థిరమైనసిద్ధాంత మని పైన పలుమార్లు చెప్పఁ బడియేయున్నది. (గీ. ౫. ౨; ౬. ౧, ౨ చూడు) కాన 'యనికేత' పదమునకు "ఇల్లు వాకిండ్లను వదలుట" యని యర్థము చేసికొనరాదు. గీతలయం దున్నకర్మయోగమునకు సంబంధించిన యర్థమునే చేసికొనవల యును. గీ. ౪. ౨౦ వ శ్లోకమునందు కర్మఫలము నపేక్షింపనిపురుషు నకే "నిరాశ్రయుఁడు" అను విశేషణము ప్రయోగింపఁబడినది. గీతా. ౬. ౧శ్లోకమునందు "అనాశ్రితః కర్మఫలం" అనుశబ్దములును నాయర్థ మందే ప్రయోగింపఁబడినవి. "ఆశ్రయము, నికేతము" అనుశబ్దములకు రెండింటికి నొకటే యర్థము. గాన యనికేతుఁ డనఁగా, గృహదార లను వదలినవాఁ డని యర్థము చేయఁదగదు. గృహదారాదులయందు మగ్న ముగాని మనస్సుగలవాఁ డని దానియర్థము. "ఎవరియొక్క సమారంభ ములు ఫలాశారహితములో వారికర్మలు జ్ఞానముచే దగ్ధము లగుచున్నవి" (గీ.౪. ౧౯) అనుశ్లోకముతో సమానార్థకముగను ననఁగా : "కామ్యము లగునారంభములను (అనఁగా : కర్మలను) విడచినవాఁడు." అని యర్థము కావింపవలసివచ్చును. ఇది. గీ. ౧౮. ౨ మఱియు ౧౮. ౪౮, మఱియు ౪౯ శ్లోకములనుండి సిద్ధమగుచున్నది. కావున గృహదారాదులయందును, లేక జగత్తునందలి యితరవ్యవహారములందును నిమగ్నమైనచిత్తముగలవారికి

§§ యే తు ధర్మ్యామృతమిదం యథోక్తం పర్యుపాసతే,
శ్రద్దధానా మత్పరమా భక్తాస్తేఽతీవ మే ప్రియాః. ౨౦

వానిమూలమున దుఃఖము గలుగుచున్నది. కాన నీవిషయముల యన్నింటి యందును చిత్తమును మరలింపఁజేయఁగూడ దనిమాత్రమే గీత చెప్పుచున్న దనియు, మనస్సుయొక్క యీవైరాగ్యస్థితిని చూపుటకే గీతల యందు "అనికేతః, సర్వారంభపరిత్యాగీ" మొదలగుశబ్దములు స్థితప్రజ్ఞుని యొక్క వర్ణనయం దుపయోగింపఁబడుచున్న వనియు, నీశబ్దములే యతుల యొక్క అనఁగా: కర్మత్యాగముచేయు సన్న్యాసులయొక్క వర్ణనల యందుసైతము స్మృతిగ్రంథములలోఁ బ్రయోగింపఁబడినవనియు, నంత మాత్రముచే కర్మత్యాగరూప మగుసన్న్యాసమే గీతలయందుఁ బ్రతి పాద్య మని చెప్పుట సాధ్యముకాదనియు, కారణ మేమన: నెవరిబుద్ధి యందు నీవైరాగ్యము పూర్ణముగ నున్నదో యట్టిజ్ఞానులును నీవిరక్త మగు బుద్ధిచేతనే ఫలాశనువదలి శాస్త్రమును బట్టి ప్రాప్త మగుకర్మల నన్నింటిని చేయవలయు ననియు, గీతలయొక్క మఱియొకనిశ్చిత మగుసిద్ధాంత మని సారాంశము. ఈపూర్వాపరసందర్భము నంతను గమనింపక 'అనికేత శబ్దము' వలె వైరాగ్యబోధకశబ్దము లేయెడనైనను గీతలలో వచ్చినచో నంత మాత్రముచేతనే కర్మసన్న్యాసపర మగుమార్గమే గీతలయందు ప్రతి పాదింపఁబడిన దని చెప్పరాదు.—]

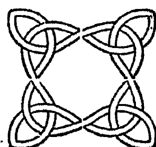
(౨౦) పైన చెప్పఁబడిన యీయమృతతుల్య మగుధర్మమును మత్పరు లగుచు శ్రద్ధతో నాచరించుభక్తులు నాకు మిక్కిలి యిష్టు లగుచున్నారు.

[భక్తుఁ డయినజ్ఞాని యెల్లవారిలో శ్రేష్ఠుఁ డని పూర్వమందున్నవర్ణనను (గీ. ౬. ౪౭; ౭. ౧౭) అనుసరించి భగవంతుఁడు, పరమభగవద్భక్తుఁ డగుకర్మయోగి, తన కత్యంతప్రియుఁ డని యీశ్లోకమునందు వర్ణించి చెప్పెను. గీ. ౯. ౨౯వ శ్లోకమునందు భగవంతుఁడే "నాకెల్లరును సమానులె, ఒకఁ డిష్టుఁడనియు, మఱియొకఁ డనిష్టుఁడనియు భేదములేదు." అని చెప్పినాఁడు. పైకి ఇది విరుద్ధముగఁ గాన్పించునను గాని, సగుణోపాసనను గాని, భక్తిమార్గమునుగాని సంబంధించునది యొకవర్ణన మనియు, రెండవది యధ్యాత్మదృష్టిచేఁగాని, కర్మవిపాకదృష్టిచేఁగాని చెప్పఁ బడిన దనియు నను యన్నుమానమేని యీవిరోధ ముండదు. గీతారహస్య

ఇతి శ్రీభగవద్గీతాసు ఉపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం యోగశాస్త్రే
శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే భక్తియోగో నామ
ద్వాదశోఽధ్యాయః. ౧౨

[మునందలి పదమూఁడవ (౧౩వ) ప్రకరణమునకు కడపట (పు. ౫౯౧-౫౯౨) ఖూశిపయమై చేయఁబడిన వివేచనమును చూడుము —]

ఈరీతిగ భగవంతునిచే గానము చేయఁబడిన భక్తియోగమను పేరి పండ్రెండవయధ్యాయము సమాప్తమయినది.

త్రయోదశోఽధ్యాయః.

పదమూఁడవ యధ్యాయము.

[అనిర్దేశ్యుఁడును, నవ్యక్తుఁడు నగుపరమేశ్వరుని బుద్ధియందు చింతించుటచేఁ దుదకు మోక్షము లభించుట నిజ మయినను దానికంటె శ్రద్ధతో పరమేశ్వరునియొక్క ప్రత్యక్షమును, వ్యక్తము నగుస్వరూపమును భజించి పరమేశ్వరబుద్ధితో సర్వకర్మలను చేయుచుండుటచే నామోక్ష మే సులభోపాయముగ లభించు నని పైయధ్యాయమునందు సమర్థింపఁబడినది. కాని యేడవ యధ్యాయమున జ్ఞానవిజ్ఞానములను చెప్పుటకు నారంభించుట యింతమాత్రముచేతనే సమాప్తము కాదు. పరమేశ్వరుని పూర్ణముగఁ దెలిసికొనుటకు బాహ్యసృష్టియొక్క క్షరాక్షరవిచారమువలెనే, మనుష్యునియొక్క శరీరమును, ఆత్మను, లేక క్షేత్రమును, క్షేత్రజ్ఞుని విచారింపవలసివచ్చును. అటులే జడప్రకృతివలన వ్యక్తపదార్థము లన్నియు నిర్మింపఁబడుచున్న వని సామాన్యముగఁ దెలిసినను ప్రకృతియొక్క యే గుణము చేనిది యంతయు బయలువెడలుచున్నదో, దానియొక్క క్రమ మేదియో, చెప్పిననేగాని జ్ఞానవిజ్ఞానములయొక్క నిరూపణము పూర్తిగఁ గానేరదు. కాన పదమూఁడవ యధ్యాయమునందు మొదట క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞవిచారమును, పిదప నాలుగధ్యాయములయందును గుణత్రయవిభాగమును చెప్పి పదునెనిమిదియవ యధ్యాయమున మొత్తముపై నున్నవిషయము లన్నియు నుపసంహరింపఁబడినవి. కడపటి యీ అధ్యాయములును స్వతంత్రములైనవి కావనియు, కర్మయోగసిద్ధికొఱకు నేడవయధ్యాయమున నారంభింపఁబడిన జ్ఞానవిజ్ఞానముల నిరూపణము పూర్ణముగ నీయీ అధ్యాయములయందును చేయఁబడిన దనియు నిందలి సారాంశము. (గీతార. ప్ర. ౧౪. పు. ౬౩౨-౬౩౮ చూడు) గీతలయొక్క యనేకపుస్తకములయం దీపదమూఁడవయధ్యాయారంభమున "అర్జున ఉవాచ — ప్రకృతిం పురుషం చైవ క్షేత్రం క్షేత్రజ్ఞమేవ చ, ఏతద్వేదితుమిచ్ఛామి జ్ఞానం జ్ఞేయం చ కేశవ" — అనుశ్లోకము వ్రాయఁబడియున్నది. "అర్జునుఁ డడుగుచున్నాఁడు. ప్రకృతిని,

శ్రీభగవా నువాచ.

ఇదం శరీరం కౌంతేయ క్షేత్రమిత్యభిధీయ తే,
ఏతద్యో వేత్తి తం ప్రాహుః క్షేత్రజ్ఞ ఇతి తద్విదః. ౧
క్షేత్రజ్ఞం చాపి మాం విద్ధి సర్వక్షేత్రేషు భారత,
క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞయో ర్జ్ఞానం యత్తత్ జ్ఞానం మతం మమ. ౨

పురుషుని, క్షేత్రమును క్షేత్రజ్ఞుని, జ్ఞానమును, జ్ఞేయమును అనఁగా : నేమియో యెఱుంగవలయు నని కోరిక యున్నది. కావున దానిని చెప్పుము'' అని యర్థము. కాని క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞవిచారము గీతలలోని కెట్లువచ్చినదో తెలియక యీశ్లోకము నిచ్చో నెవరో చేర్చినట్లు కాన్పించుచున్న దని కొందఱు టీకాకారు లీశ్లోకమును ప్రక్షిప్తమనుచున్నారు. అట్లు కానిచో గీతలయందలి శ్లోకములయొక్క సంఖ్యయు నేడు నందలకంటె నొక్కటి యధిక మగుచున్నది. కాన నేనును నీశ్లోకమును ప్రక్షిప్త మని తలఁచియే, శాంకరభాష్యమునంగుసరి యీయధ్యాయారంభమును గావించితిని.—]

శ్రీభగవంతుఁడు చెప్పుచున్నాఁడు.—(౧) ఓ కౌంతేయా ! యీశరీరమే క్షేత్ర మని చెప్పఁబడుచున్నది. దీనిని తెలిసికొనినవాఁడే క్షేత్రజ్ఞుఁ డని యీశాస్త్రము నెఱిగినవారు చెప్పుచున్నారు. (౨) ఓ భారతా ! సర్వక్షేత్రములయందున్న క్షేత్రజ్ఞుఁడను నేనే,యని యెఱుంగుము. క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞులయొక్క జ్ఞానమే నాయొక్క (పరమేశ్వరునియొక్క) జ్ఞాన మని చెప్పఁబడినది.

[మొదటిశ్లోకమునం దున్న క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞశబ్దముల కర్థము చెప్పఁబడినది; రెండవశ్లోకమునందున్న క్షేత్రజ్ఞశబ్దమునకు "పరమేశ్వరుఁడనైన నేను, లేక యేది పిండమునం దుండునో యదియే బ్రహ్మాండమునం దంతటను కలదు'' అని క్షేత్రజ్ఞునియొక్క స్వరూపము చెప్పఁబడినది. రెండవశ్లోకమునం దున్న 'చాపి'=సయితము అనుశబ్దమునకు క్షేత్రజ్ఞుఁడే గాక క్షేత్రము సయితము నేనే యని యర్థ మగుచున్నది. కారణ మేమన : క్షేత్రము, లేక శరీర మే పంచమహాభూతములవల్ల వెలువడుచున్నదో యది ప్రకృతి నుండి వెలువడినందున ప్రకృతి పరమేశ్వరునియొక్క కనిష్ఠ మగువిభూతియే యని, యేడు, తొమ్మిది యధ్యాయములయందు వర్ణింపఁబడినది. (౭. ౪; ౭. ౮; ౯. ౭ చూడు) క్షేత్రము లేక శరీర మిట్లు పంచమహాభూతముల

§§ తత్ క్షేత్రం యచ్చ యాదృక్చ యద్వికారి యతశ్చ యత్,
స చ యో యత్ప్రభావశ్చ తత్సమాసేన మే శృణు. 3
ఋషిభి ర్బహుధా గీతం ఛందోభి ర్వివిధైః పృథక్,
బ్రహ్మసూత్రపదైశ్చైవ హేతుమద్భి ర్వినిశ్చితైః. ర

యందుండి యుత్పన్నమయినందున క్షరాక్షరవిచారమునందు క్షరమని చెప్పుదానియందే క్షేత్రమును జేరుచున్నది. మఱియు క్షేత్రజ్ఞుఁడన పరమేశ్వరుఁడే కావున క్షరాక్షరవిచారమువలె క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞవిచారము నైతము పరమేశ్వరునియొక్క జ్ఞానమున కొక్క భాగమై యున్నది. (గీతార. పు. ౧౫౧, ౧౫౨, ౧౫౫ చూడు) ఈయభిప్రాయమునే మనస్సున నిడికొని రెండవ శ్లోకముకొనయందు "క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞులయొక్క జ్ఞానమే నాయొక్క (పరమేశ్వరునియొక్క) జ్ఞానము" అనువాక్యము ప్రయోగింపఁబడినది. అద్వైతవేదాంతము నంగీకరింపనివారు "క్షేత్రజ్ఞుఁడనుసయితము నేనే" యనువాక్యమును తికమకజేసి "క్షేత్రజ్ఞుఁడును పరమేశ్వరుఁడును" నను నీ యిరువురకు నభేదభావ మీవాక్యముచేఁ జూపఁబడ దని ప్రతిపాదింపవలసివచ్చును; మఱికొందఱు నాయొక్క (మమ) యనుపదమును జ్ఞానశబ్దముతో నన్వయింపక మతము (అంగీకరింపఁబడినది) అనుశబ్దముతో నన్వయించి "దీనియొక్కజ్ఞానమునే, నేను జ్ఞానమని యెన్నుచున్నాను" అని యర్థమును చేయుచున్నారు. కాని యీయర్థము సరళమైనది కాదు. దేహమునందు వసించు నాత్మను (అధిదైవము) నేనే యగుదును. "లేక పిండమందున్నదే బ్రహ్మాండమందును కలదు" అని యెనిమిదవ యధ్యాయారంభముననే వర్ణింపఁబడినది. ఏకవదానియందును జీవము నాయొక్క పరాప్రకృతి (౭. ౫) అని చెప్పఁబడినది. పిమ్మట నీయధ్యాయమునందున్న ౨౨, ౩౧ శ్లోకములయందును నటులె చెప్పఁబడినది. అదియటులుండనిమ్ము; ఇప్పుడు క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞవిచారము నెవ్వో నెవ్వరు చేసినదియు చెప్పుచున్నాఁడు-]

(3) క్షేత్రమనఁగా? నేమియో నది యెట్టిదియో, దానివికార మెద్దియో, (దానియందును) దేనినుండి యేది యుత్పన్నమగుచున్నదియో యటులే క్షేత్రజ్ఞుఁ డెవఁడో, యాతనిసామర్థ్య మేమియో నేను సంక్షేపముగఁ జెప్పుచున్నాను వినుము. (ర) అనేకవిధములుగ వివిధము లగు ఛందస్సులచేతను కార్యకారణ

రూప మగుహేతువును చూపించి పూర్ణముగ నిశ్చయింపఁబడిన బ్రహ్మసూత్రముల యందలిపదముల చేతను నీవిషయము గానము చేయఁబడినది.

[ఈశ్లోకమునం దున్న బ్రహ్మసూత్ర శబ్దముచేఁ బ్రస్తుతమం దున్న వేదాంతసూత్రములు నిర్దిష్టమైన దని గీతారహస్యమునందలి పరిశిష్టప్రకరణమునందు నేను సవిస్తరముగ నిరూపించితిని. (గీతార. పు. ౭౨౭,౭౨౯–౭౩౭, ౭౩౯ చూడుము) ఉపనిషత్తు లొకఋషీశ్వరుని గ్రంథములు కావు. అనేకు లగుఋషీశ్వరులకు వెవ్వేఱుకాలములయందును వెవ్వేఱుస్థలములయందును నధ్యాత్మవిచారసంబంధములో స్ఫురించినవిచారములు పరస్పరసంబంధము లేకుండగనే వేవ్వేఱగునుపనిషత్తులయందు వర్ణింపఁబడినవి. కావున నుపనిషత్తులు సంకీర్ణముగ నుండునట్లును ననేకస్థలములయందు పరస్పరవిరుద్ధములుగ నుండునట్లు కాన్పించుచున్నవి. పైశ్లోకముయొక్క ప్రథమపాదమునం దున్న 'వివిధ' 'పృథక్' అనుశబ్దము లుపనిషత్తులయొక్క యీసంకీర్ణస్వరూపమునే యుద్దేశించి ప్రయోగింపఁబడినవి. ఉపనిషత్తు లీతీరున సంకీర్ణములును పరస్పరవిరుద్ధములు నగుటచే వానియందున్నసిద్ధాంతమున కేకవాక్యతను కలుగఁజేయుటకై బాదరాయణులవారు బ్రహ్మసూత్రములను, లేక వేదాంతసూత్రములను రచించిరి. వానిలో నుపనిషత్తులయం దున్నవిషయముల నన్నింటిని విచారించి ప్రతివిషయమునకు నన్నియుపనిషత్తులలో నుండియు నొకసిద్ధాంతమే చేయవలసినదియు, సప్రమాణముగ కార్యకారణాదిరూపహేతువులను నిరూపించి పూర్ణముగ సిద్ధాంతము చేయఁబడినది. అనఁగా: నుపనిషత్తులయందలి రహస్యము తెలియుటకై వేదాంతసూత్రము లత్యావశ్యకము లగును. కాన నీశ్లోకమునందు రెండును నుల్లేఖింపఁబడినవి. బ్రహ్మసూత్రములయందలి రెండవ యధ్యాయమున నుండు మూఁడవపాదమున మొదటిపదునాలుసూత్రములయందును క్షేత్రమును, పిదప పాదసమాప్తిపర్యంతము క్షేత్రజ్ఞుఁడును విచారింపఁబడిరి. బ్రహ్మసూత్రములయం దీవిచారముండుటవలన వానికి శారీరసూత్రములు అనఁగా: శరీరమును లేక క్షేత్రమును విచారించుసూత్రము లనిచెప్పుచున్నారు. అది యట్లుండనిమ్ము; క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞవిచారము నెవ రెక్కడ చేసిరో చెప్పఁబడినది. ఇప్పుడు క్షేత్ర మనగా: నేమియో చెప్పుచున్నాఁడు—].

§§ మహాభూతా న్యహంకారో బుద్ధిరవ్యక్తమేవ చ,
ఇంద్రియాణి దశైకం చ పంచ చేంద్రియగోచరాః. ౫
ఇచ్ఛా ద్వేషస్సుఖం దుఃఖంసంఘాత శ్చేతనా ధృతిః,
ఏత త్క్షేత్రం సమాసేన సవికారముదాహృతమ్. ౬

(౫) పృథివ్యాది (స్థూలములయిన)పంచమహాభూతములును నహంకారము బుద్ధి(మహాన్)యు నవ్యక్తము (ప్రకృతి) అటులె పది (సూక్ష్మములగు) యింద్రియములును, మనస్సనునది యొకటియు, పంచేంద్రియములయొక్క (శబ్దము, స్పర్శము, రూపము, రసము, గంధము ననుసూక్ష్మములగు) నైదువిషయములును, (౬) ఇచ్ఛయు, ద్వేషము,సుఖము, దుఃఖము, సంఘాతము, చేతన (ప్రాణాదుల యొక్క వ్యక్తమగువ్యాపారమును) ధృతి (ధైర్యము) అనునీ(3౧)తత్త్వముల యొక్క(యు) సముదాయము సవికారమయినక్షేత్ర మని చెప్పఁబడినది

[క్షేత్రమునకును దానియొక్కవికారమునకును నీలక్షణము చెప్పఁబడినది. అయిదవశ్లోకమునందు సాంఖ్యులయొక్క యిరువదియైదుతత్త్వముల లోను, పురుషుని వదలి, మిగిలిన యిరువదినాలుగుతత్త్వములును చెప్పఁబడినవి. ఈయిరువదినాలుగుతత్త్వములయందే మనస్సును జేరును గాన నిచ్ఛయు ద్వేషము మొదలుగాగల మనోధర్మములను వేఱుగఁ జెప్ప నక్కఱలేకుండెను. కాని కాణాదులయొక్కమతమునందు నీధర్మము లాత్మసంబంధమయినవి. ఈమతము స్వీకరింపఁబడునేని యీగుణములు క్షేత్రమునందు జేరునా? చేరదా? యని శంక గలుగును. కానక్షేత్రశబ్దమును నిస్సందిగ్ధముగ వ్యాఖ్యానముచేయుటకై క్షేత్రమునందె యిచ్ఛాద్వేషాది ద్వంద్వములను నిచ్చో స్పష్టముగ సమావేశము చేయఁబడినది.
దానియందే భయాభయాది యితర ద్వంద్వములలక్షణమును జేరును. అన్నింటియొక్క సంఘాతము (అనఁగా: సముదాయము) క్షేత్రముకంటె స్వతంత్రకర్త గాదని నిరూపించుటకు నవి క్షేత్రములో లెక్కపెట్టఁబడినవి. చేతనాశబ్దమునకే యనేకస్థలములయందు చైతన్య మని యర్థము కలదు. కాని ప్రకృతమందు • చేతన యనఁగా: జడదేహమునందలి ప్రాణాదుల యొక్క దృగ్గోచరము లగువ్యాపారములు. లేక బ్రతికియుండుట యను చేష్ట యనిమాత్రమే యర్థము వివక్షితమైనందున, జడమునం దీచేతన దేని నుండి యుత్పన్నమగుచున్నదో యట్టిచిచ్ఛక్తికి చైతన్యము క్షేత్రజ్ఞరూప

అమానిత్వ మదంభిత్వ మహింసా క్షాంతి రార్జవమ్,
ఆచార్యోపాసనం శౌచం స్థైర్య మాత్మవినిగ్రహః. ౭
ఇంద్రియార్థేషు వైరాగ్య మనహంకార ఏవ చ,
జన్మమృత్యుజరావ్యాధి దుఃఖదోషానుదర్శనమ్. ౮
అసక్తి రనభిష్వంగః పుత్రదారగృహాదిషు,
నిత్యం చ సమచిత్తత్వ మిష్టానిష్టోపపత్తిషు. ౯

ముగ క్షేత్రమునకంటె భిన్నముగ నున్నదని పైన రెండవ శ్లోకమునందు చెప్పఁబడినది. ధృతిశబ్దము గీతలయందే ముందు (౧౮-33) వ్యాఖ్యానము చేయఁబడును. ఆఱవ శ్లోకమునందలి 'సమాసేన' యనుపదమునకు "ఇవ న్నియు కలసి యగునట్టి సముదాయము" అని యర్థము. గీతారహస్యము నందలి యెనిమిదవ ప్రకరణముయొక్క చివర విశేషవిచారము చేయఁ బడినది. (పు. ౧౯౧-౧౯౨-౧౯౩) క్షేత్రజ్ఞుఁ డనఁగా: పరమేశ్వరుఁ డని మొదట చెప్పి, పిదప క్షేత్రమనఁగా: నేమో విచారింపఁబడినది. ఇప్పుడు దేనిని జ్ఞానమని చెప్పవలయునో యాజ్ఞానమునకు మనుజునియొక్క స్వభావముపై నెట్టిపరిణామము సంఘటిల్లునో దానిని చెప్పుచున్నాఁడు; పిదప జ్ఞేయముయొక్క స్వరూపము చెప్పఁబడినది. ఈరెండువిషయములును పైకి వేఱుగనే కాన్పించును. కాని వాస్తవముగఁ జూచిన యీ రెండును క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞవిచారముతో చేరియున్నవి. కారణ మేమన: క్షేత్రజ్ఞుఁ డనఁగా: పరమేశ్వరుఁడే యని యారంభమునందే చెప్పఁబడినది. కాన క్షేత్రజ్ఞునియొక్క జ్ఞానమే పరమేశ్వరునియొక్క జ్ఞాన మగును. ఆతనిస్వరూపమే ముందు శ్లోకములలో వర్ణింపఁబడినది. ఇతరవిషయమును నడుమ వ్యర్థముగఁ జెప్పలేదు.—]

(౭) మానములేకుండుట, దంభములేకుండుట, అహింస, క్షమ, సరళత్వము, గురుసేవ, శుచిత్వము, స్థైర్యము, మనోనిగ్రహము, (౮) ఇంద్రియముల విషయములయందు విరక్తి, అహంకారము లేకపోవుటయు, జన్మము, మృత్యువు, జర, వ్యాధి, దుఃఖము అనునవి తనవెంట తగిలినదోషము లనియెన్నికొనుటయు, (౯) (కర్మలయందు) అనాసక్తియు, దారాపుత్రాదులు గృహము లోనగువాని యందు లంపటుఁడు కాకుండుట, ఇష్టమైనను, అనిష్టమైనను, ప్రాప్తమయినను

మయి చానన్య యోగేన భక్తి రవ్యభిచారిణీ,
వివిక్త దేశసేవిత్వ మరతి ర్జనసంసది. ౧౦
అధ్యాత్మజ్ఞాన నిత్యత్వం తత్త్వజ్ఞానార్థ దర్శనమ్,
ఏతత్ జ్ఞాన మితి ప్రోక్త మజ్ఞానం యదతోఽన్యథా. ౧౧

నొకవిధమననే యెప్పుడును చిత్తవృత్తి నుంచుట (౧౦) నాయందు ననన్యభావముచే వ్యభిచరింపనిభక్తియు నేకాంతమైన ప్రదేశమునం దుండుట సామాన్య జనులయొక్క సముదాయమును కోరకుండుట. (౧౧) అధ్యాత్మజ్ఞానము నిత్యమనుకొనుట, తత్త్వజ్ఞానముయొక్క సిద్ధాంతమును పరిశీలించుటయు ననునవి జ్ఞానమని చెప్పఁబడుచున్నవి. ఇవిగాక మిగిలినది యజ్ఞానమై యున్నది.

[క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞులయొక్క జ్ఞాన మన ప్రకృతిపురుషులసంబంధమైన వివేకమువలన గలిగినజ్ఞాన మని సాంఖ్యులమతము. ఇదియె యీయధ్యాయమునందు పిదప చెప్పఁబడినది. (౧౩. ౧౯-౨౩; ౧౪.౧౯). అటులె "అవిభక్తం విభక్తేషు" అనియు జ్ఞానస్వరూపమునకు వ్యాపక మగులక్షణము పదునెనిమిదియవ యధ్యాయమునందు (౧౮. ౨౦) చెప్పఁబడినది. కాని క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞజ్ఞాన మనఁగా: నీవిషయ మీవిధమున నున్నదని బుద్ధిచే నెఱుంగుట యనునర్థముమాత్రమే మోక్షశాస్త్రమునందు వివక్షితము కాదు. దేహస్వభావముపైన సామ్యబుద్ధిరూప మగునాజ్ఞానముయొక్క పరిణామము సంఘటిల్లవలయును. లేనిచో నాజ్ఞాన మపూర్ణమైనది. లేక యపరిపక్వమైనదియై యుండు నని యధ్యాత్మశాస్త్రముయొక్క సిద్ధాంతము. కాన జ్ఞానమనగా: బుద్ధిచే నాయావిషయముల నెఱుంగుట యనఁదగదు. మానము, దంభము, వదలిపోవుట, అహింస, అనాసక్తి, సమబుద్ధి మొదలగు పై నియైదుశ్లోకములయందు చెప్పఁబడిన యిరువదిగుణములును మనుజునియొక్క శరీరమునందు కాన్పించు నేని యది జ్ఞాన మని చెప్పవలయు నని జ్ఞానముయొక్క వ్యాఖ్యానము పైశ్లోకములయందు చేయఁబడినది. (గీతార. ప్ర. ౯. పు.౨౩౭. మఱియు ౨౩౯ చూడుడు) పదియవ శ్లోకమునందు,వివిక్త ప్రదేశమునం దుండుట, మఱియు చతుష్పథములు గుచింపకఁబోవుట యని జ్ఞానమునకు,చెప్పినలక్షణములనుబట్టి సన్న్యాసమార్గమే గీతలో నుద్దేశింపఁబడినదని, సమర్థించుట కనేకులు ప్రయత్నించుచున్నారు; కాని యీమతము సత్యము కాదు. ఈఅర్థమున నర్థముసైతము చేయుట యుక్తమైనదికాదని పూర్వమునందే నేను చెప్పియున్నాను (గీ. ౧౨.౧౯ పై

జ్ఞేయం యత్తత్ప్రవక్ష్యామి యజ్జ్ఞాత్వాఽమృతమశ్నుతే,
అనాదిమత్పరం బ్రహ్మ న సత్తన్నాసదుచ్యతే. ౧౨
సర్వతః పాణిపాదం తత్సర్వతోఽక్షిశిరోముఖమ్,
సర్వతః శ్రుతిమల్లోకే సర్వమావృత్య తిష్ఠతి. ౧౩
సర్వేంద్రియగుణాభాసం సర్వేంద్రియవివర్జితమ్,
అసక్తం సర్వభృచ్చైవ నిర్గుణం గుణభోక్తృ చ. ౧౪

[టిప్పణిని, గీతారహస్యము ప్ర. ౯వ చూడుము) జ్ఞానమనఁగా నేమియో యింతవఱకిచ్చో విచారించినాము. అజ్ఞానము అనఁగా: దారాపుత్రాదులు లేక లోకులయొక్క చతుష్పథములు వనువానియందు దనాసక్తి యనువిషయమై, యేవివాదమును లేదు. ఈజ్ఞానము గల్గినపిదప నీయనాసక్తబుద్ధి చేతనే దారాపుత్రాదులవిషయమున నట్లు ప్రవర్తింపవలయును ననిగాని, లేక గృహమునందుండి సర్వభూతహితార్థమై జగత్తుయొక్క వ్యవహారము నాచరింపవలయునా? వలదా? యనిగాని ప్రశ్న బయలువెడలును. కేవలము జ్ఞానముయొక్క వ్యాఖ్యానముచేతనే దానిసిద్ధాంతము సుచేయుట న్యాయము కాదు. కారణ మేమన: భగవద్గీతయందే భగవంతుఁడు పలుతావులలో జ్ఞాని కర్మలయందు లంపటుఁడుగాక యనసక్తబుద్ధితో నాకర్మలనే లోకసంగ్రహార్థము చేయవలయు నని చెప్పి, దానిసిద్ధికో ఱకు జనకునియొక్కయు తనయొక్కయు నాచరణరూప మగుదృష్టాంతము నిచ్చెను. (గీ. ౩. ౧౯-౨౪; ౪. ౧౪) పట్టణములయం దుండుట యిష్టము కాకపోయినను జగత్తుయొక్క వ్యవహారము కేవలము కర్తవ్య మనియెట్లు చేయుదురో సమర్థరామదాసుగారిచరిత్రవల్ల స్పష్టమగును. (దాసబోధ ౧౯. ౬. ౨౯ మఱియు ౧౯. ౯. ౧౧ చూడుము.) ఇది జ్ఞానముయొక్క లక్షణము. ఇప్పుడు జ్ఞేయముయొక్క స్వరూపమును చెప్పుచున్నాఁడు.—]

(౧౨) (ఇప్పుడు) దేని నెఱింగిన నమృతము (మోక్షము) లభించుచున్నదో దానిని (నీకు) చెప్పుచున్నాను. అది యనాది (అన్నింటికి) పరముగనున్న బ్రహ్మ యగును. అది సత్తని చెప్పుటకుగాని యసత్తని చెప్పుటకుగాని సాధ్యముగాదు. (౧౩) దానికి నన్నివైపులను హస్తపాదము లున్నవి; అన్నివైపులను నేత్రములును, శిరస్సులును, ముఖములును కలవు. అన్నివైపులను శ్రోత్రములుగలవు. అదియే యీలోకమునం దంతటను వ్యాపించియున్నది. (౧౪) (జ్ఞానయందు సర్వేంద్రి

బహి రంతశ్చ భూతానా మచరం చరమేవ చ,
సూక్ష్మత్వా త్తదవిజ్ఞేయం దూరస్థం చాంతికే చ తత్. ౧౫
అవిభక్తం చ భూతేషు విభక్తమివ చ స్థితమ్,
భూతభర్తృ చ యజ్జ్ఞేయం గ్రసిష్ణు ప్రభవిష్ణు చ. ౧౬
జ్యోతిషామపి తజ్జ్యోతి స్తమసః పరముచ్యతే,
జ్ఞానం జ్ఞేయం జ్ఞానగమ్యం హృది సర్వస్య ధిష్ఠితమ్. ౧౭

యములసంబంధ మయిన గుణములయొక్క యాభాసము కలదు. అయినను దానికి నేయింద్రియమును లేదు. అది యసక్తమయినది. వేఱుగ నుండియును, సమస్తమును ధరించును. నిర్గుణముగ నుండియు గుణముల ననుభవించును. (౧౫) అది సర్వభూతములయొక్క లోపలను, వెలుపలను నుండును. అచరమును చరమును నైనది. సూక్ష్మమగుటచే నవిజ్ఞేయ మైనది. దూరమం దున్నను సమీపమునందె యుండును. (౧౬) (తత్త్వతః) అది నిజముగ నవిభక్తమైనది. అఖండమయినది. (అయినను) సర్వభూతములయందును నానాత్వముచే వేఱువేఱైన దానివలె నున్నది. మఱియు సర్వభూతములను ధరించును. సంహరించును. ఉత్పన్నముచేయునదియును నద్దియె యనియెఱుంగవలయును. (౧౭) దానినే తేజస్సులకు తేజస్సనియు, అంధకారమునకు పరముగనున్న దనియుఁ జెప్పుచున్నారు. జ్ఞానమును తెలిసికొనదగినదియు (జ్ఞేయము) జ్ఞానగమ్యమును, అనఁగా: జ్ఞానముచేతనే తెలియునదియును నదియే యగుటచే నందఱిహృదయములయందును నదియే యధిష్ఠించియున్నది.

[అచింత్యము, నక్షరము నగుపరబ్రహ్మముయొక్క (అనఁగా: దేనిని క్షేత్రజ్ఞుఁ డని, పరమాత్మ యని చెప్పుచున్నారో (గీ. ౧౩. ౨౨) దానియొక్కయే) వర్ణనము పదునెనిమిదియవ యధ్యాయమునం దున్న అక్షరమగుబ్రహ్మయొక్కవర్ణనమువలె (గీ. ౮. ౯-౧౧) నుపనిషత్తులయొక్క యాధారముచే చేయఁబడినది. పదమూఁడవ శ్లోక మంతయు (శ్వే. ౩. ౧౬) మఱియు "సర్వేంద్రియ సంబంధము లయినగుణములయొక్క యాభాస కల్గినది. అయ్యును సర్వేంద్రియవిరహిత మయినది. అను మొందుశ్లోకము యొక్క పూర్వార్థమును శ్వేతాశ్వతరోపనిషత్తునందలి శబ్దములతోనే యున్నది. (శ్వే. ౩. ౧౭), మఱియు "దూరమునం దున్నదయినను సమీపమునం దున్నదే" యనుశబ్దము లీశావాస్యయందును (౫) ముండకోపనిషత్తు

నందును (౩. ౧౮) స్పష్టముగ కాన్పించుచున్నది. అటులే తేజస్సులక "తేజస్సు" అనుశబ్దములు బృహదారణ్యకమునందును (బృ. ౪. ౪. ౧౬) "అంధకారముకంటె పరమైనది" అనుశబ్దములు శ్వేతాశ్వతరమునందును (౩. ౮) నున్నవి. "ఏదిసత్, మఱియు నసత్ అని చెప్పుటకు సాధ్యము కాదో" అనునది ఋగ్వేదమునందు "నాసదాసీత్ నోసదాసీత్" అను ప్రసిద్ధ మగు బ్రహ్మపరసూక్తమును, (ఋ. ౧౦. ౧౨౯) అనుసరించియే యున్నది. సదసచ్ఛబ్దముల యర్థమును గుఱించినవిచారమును గీతారహస్య ప్ర. ౯. పుట. ౩౩౩. మఱియు. ౩౩౪. వీనియందు సవిస్తరముగను గీతా. ౯. ౧౯ శ్లోకము పైటీకయందును నిరూపింపఁబడినది. గీతా. ౯. ౧౯. లోసత్తును, నసత్తును నేనే" యని చెప్పఁబడినందున, సత్యముగు బ్రహ్మ సత్ కాదనియు, విరుద్ధముగ వర్ణింపఁబడినట్లు తోఁచుచున్నది. కాని నిజముగఁ జూచిన నీవిరోధము సత్యమయినది, కాదు. కారణ మేమన: "వ్యక్తమును (క్షర) అవ్యక్తమును(అక్షర)నగు సృష్టులు పరమేశ్వరునియొక్క స్వరూపములే యైనను సత్యమగుపరమేశ్వరతత్త్వ మీరెండింటికంటె పరముగ నున్నది. అనఁగా: పూర్ణముగ తెలిసికొనుటకు సాధ్యముకాదు" అనుసిద్ధాంతము పూర్వమునందు "భూతభృన్నచభూతస్థః" (గీ. ౯. ౫) అను గీతాశ్లోకమునందును పిదప (౧౫, ౧౬, ౧౭) పురుషోత్తమలక్షణములయందును స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడినది. అది యట్లుండనిమ్ము; ఏది నిర్గుణబ్రహ్మ యని చెప్పుదు రనియు, నది జగత్తులో నున్నదయినను జగత్తుకంటె పరము నెట్లున్నదనియు, లేక యది విభక్తముగ, నఁగా: నానారూపాత్మకముగ కాన్పించినను మొదట యవిభక్తము(ఒకటె) ఎట్లుయినదనియు మొదలగు ప్రశ్నలు గీతారహస్యమునందలి తొమ్మిదవ ప్రకరణమునందు పుట-౨౦౫ మొదలు విచారింపఁబడినది. అదియును మిచ్చోఁ జెప్పఁబడెను. ౧౬వ శ్లోమున "విభక్తముగనున్నదానివలె కాన్పించుచున్నది" అనునది "విభక్తమివ" యనుదానికి భాషాంతరము. ఈ ఇవ శబ్ద మీయర్థమునం యన్నఁగా: జగత్తునందున్న నానాత్వము భ్రాంతిమూలక మయినదనియు ఏకత్వమే సత్యమైన దనియు ననుయర్థమునవే యుపనిషత్తులలో ననేకస్థములయందు ప్రయోగింపఁబడినది. ఉదాహరణము. "ద్వైతమివ భవతి", "య ఇహ నానేవపశ్యతి" మొదలగువాక్యములఁ జూడుము(బృ. ౨. ౪. ౧౪ ౪. ౪. ౧౯; ౪. ౩. ౭). కావున నానానామరూపాత్మక మగుమాయ, భ్ర

§§ ఇతి క్షేత్రం తథా జ్ఞానం జ్ఞేయం చోక్తం సమాసతః,
మద్భక్త ఏతద్విజ్ఞాయ మద్భావా యోపపద్యతే. ౧౮

యనియు దానియం దవిభక్తముగ నున్న బ్రహ్మమాత్రమే సత్యమైనది యనియు నద్వైతసిద్ధాంతమే గీతలయందు ప్రతిపాదింపఁబడియున్న దని స్పష్టముగఁ గాన్పించుచున్నది. 'అవిభక్తం విభక్తేషు' అనఁగా: నానాత్వము నందు నేకత్వమును చూచుట యనునది సాత్త్వికమైనజ్ఞానముయొక్క లక్షణ మని గీ. ౧౮. ౨౦లో మరల చెప్పఁబడినది. "ఈసాత్త్వికజ్ఞానమే బ్రహ్మము," అనునది మొదలుగాగలవిచారము గీతారహస్యమునందలి యధ్యాత్మప్రకరణమునందు చేయఁబడినది. (గీతార. ప్ర. ౯. పు. ౨౯౦, ౨౯౧, ౨౯౨ మఱియు ప్ర. ౬. ౧౪౬, ౧౪౪, ౧౪౮ చూడుము.)—]

(౧౮) ఈరీతిగ క్షేత్రమును, జ్ఞానమును, జ్ఞేయమును నేదియో సంక్షిప్తముగఁ జెప్పఁబడినవి. వీనిని తెలిసికొను నేని నాయొక్క భక్తుఁడు నాస్వరూపమును బొందుచున్నాఁడు.

[అధ్యాత్మ (లేక వేదాంత) శాస్త్రముయొక్క యాధారముచే నింతవఱకును క్షేత్రమును, జ్ఞానమును, జ్ఞేయమును విచారింపఁబడినది. వీనిలో జ్ఞేయమనఁగనే క్షేత్రజ్ఞుఁడు లేక పరబ్రహ్మమనియు, జ్ఞాన మనఁగా రెండవ శ్లోకమునందు చెప్పఁబడిన క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞజ్ఞాన మనియును నర్థ మగుటచే పరమేశ్వరునియొక్క జ్ఞానమంతయు నిరూపింపఁబడినది. క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞ విచారమన: పరమేశ్వరునియొక్క జ్ఞాన మగుటచే దానియొక్క ఫలము మోక్ష మయ్యేయుండవలయు నని పిమ్మట యర్థమునసుండి సిద్ధమగుచున్నది. మఱియు నాసిద్ధాంతమే (౧౮వ) పదునెనిమిదవ శ్లోకమునందు చెప్పఁబడినది. వేదాంతశాస్త్రమునందలి క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞవిచారము ముగిసినది. కాని ప్రకృతినుండియే పాంచభౌతికమైనసవికార మగు క్షేత్రముత్పన్న మగుటచేతను, సాంఖ్యులు పురుషుఁ డని చెప్పువాని నధ్యాత్మశాస్త్రమునం దాత్మ యని పేర్కొనుటచేతను క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞవిచార మనఁగనే సాంఖ్యదృష్టిచే ప్రకృతిపురుషవివేకమై యున్నది. సాంఖ్యులవలె ప్రకృతియును పురుషుఁడు నను నీరెండుతత్త్వములును గీతాశాస్త్రమునందు స్వతంత్రముగ నంగీకరింపఁబడలేదు. ఈరెండును నొకపరమేశ్వరునియొక్కయే కనిష్ఠము, శ్రేష్ఠము నగురూపము లని యేడవ యధ్యాయము

§§ ప్రకృతిం పురుషం చైవ విద్ధ్యనాదీ ఉభావపి,
వికారాంశ్చ గుణాంశ్చైవ విద్ధి ప్రకృతిసంభవాన్. ౧౯
కార్యకరణకర్తృత్వే హేతుః ప్రకృతిరుచ్యతే,
పురుషఃసుఖదుఃఖానాం భోక్తృత్వే హేతురుచ్యతే. ౨౦

నందుఁ జెప్పఁబడినది. (౭ ౪,౫) కాని సాంఖ్యులయొక్క ద్వైతమునకు ప్రతినిధిగ గీతాశాస్త్రమునందలి యీయద్వైత మొకపర్యాయ మంగీకరింపఁబడిన పిమ్మట ప్రకృతిపురుషులను సంబంధించిన సాంఖ్యులయొక్క జ్ఞానము గీతలకును సమ్మతముకాదు. వేయేల? క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞజ్ఞానమునకే ప్రకృతిపురుష వివేక మనునది రూపాంతరముగ నున్నదని చెప్పినను చెప్పవచ్చును. (గీతార. ప్ర.౭ చూడుఁడు) కాన నింతవఱకును నుపనిషత్తులయాధారమునఁ జెప్పఁబడిన క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞజ్ఞానమునే సాంఖ్యులయొక్క పరిభాషానుసారముగఁ జెప్పుచు సాంఖ్యులయొక్క ద్వైతము నంగీకరింపక ప్రకృతిపురుషవివేక మనురూపాంతరముచే చెప్పుట కారంభించుచున్నాఁడు.—]

(౧౯) ప్రకృతి పురుషుఁడు అను నీరెండును అనాదు లని తెలిసికొమ్ము. వికారమును, గుణములు మొదలగున వన్నియు ప్రకృతినుండి యుత్పన్నము లగు నని తెలిసికొనుము.

[సాంఖ్యశాస్త్రానుసారముగ ప్రకృతి, పురుషుఁడు అను నీయిరువురు ననాదులే గాక స్వతంత్రములును, స్వయంభువలును నైయున్నారు. వేదాంతులు ప్రకృతి పరమేశ్వరునం దుండియే యుత్పన్నమైన దనియు, కావుననే స్వయంభువు కాదనియు, స్వతంత్రురాలును కాదనియుఁ జెప్పుదురు. (గీ. ౪. ౫, ౬) కాని "ప్రకృతి పరమేశ్వరునం దుండి యెప్పుడు బయల్పడెను" అనువిషయము చెప్పుటకు సాధ్యము కాకపోయినను పురుషుఁడు (జీవుఁడు) పరమేశ్వరునియొక్క యంశ (గీ. ౧౫. ౭) మగుట చేత, రెండును ననాదు లనిమాత్రము వేదాంతులు సెప్పుదురు. ఈవిషయమై విశేష మగువిచారము (గీతారహస్య ప్ర.౭.విశేషముగ పు.౨౧౬, ౨౧౭–౨౨౩–౨౨౪ మఱియు ప్ర. ౧౦. ౩౫౯–౩౬౪ చేయఁబడినది చూడుఁడు).—]

(౨౦) కార్యమనగ దేహమును, కారణమనగ నింద్రియములును నను నీ రెంటియొక్క కర్తృత్వమునకు ప్రకృతి కారణ మని చెప్పుచున్నారు. మఱియు

పురుషః ప్రకృతిస్థో హి భుఙ్క్తే ప్రకృతిజాన్ గుణాన్,
కారణం గుణసఙ్గోఽస్య సదసద్యోనిజన్మసు. ౨౧
§§ ఉపద్రష్టాఽనుమన్తా చ భర్తా భోక్తా మహేశ్వరః,
పరమాత్మేతి చాప్యుక్తో దేహేఽస్మిన్ పురుషః పరః. ౨౨

కర్త కాకపోయినను, సుఖదుఃఖముల ననుభవించుటకు పురుషుఁడు (క్షేత్రజ్ఞుఁడు) కారణమని చెప్పఁబడుచున్నాఁడు.

[ఈశ్లోకమునందు కార్యకరణ యనుదానికి మారుగ కార్యకారణ యనియును పాఠముగలదు. సాంఖ్యులయొక్క మహత్తత్త్వము మొదలుగ గలయిరువదిమూఁడుతత్త్వములును నొకదానియందుండి యొకటి యిట్టి కార్యకారణక్రమముచేత నుత్పన్నము లయినందున వ్యక్తసృష్టియంతయు ప్రకృతియందుండి బయలువెడలుచున్నదని దానికర్థము. ఈయర్థ మేమియు నసంగతమయినదికాదు. అయినను క్షేత్రజ్ఞవిచారమునందు క్షేత్రముయొక్క యుత్పత్తి విచారము ప్రస్తుతమున కాదు. జగత్తు ప్రకృతినుండి యెట్లు బయలుదేరినదియు పూర్వమునందు ౭-౯ యధ్యాయములయందు వర్ణింపఁబడినది. కాన కార్యకరణ యనుపాఠమే యిచ్చో ప్రశస్తమైనది. శాంకరభాష్యమునందు కార్యకరణయనుపాఠమే స్వీకరింపఁబడినది.—]

(౨౧) కారణ మేమియన: ప్రకృతియందు పురుషుఁ డధిష్ఠితుఁడైనచో ప్రకృతియొక్క గుణముల నతఁ డుపభోగించును. ప్రకృతిసంబంధమైన యాగుణములయొక్క యీసంయోగము మంచియోనులయందుగాని చెడుయోనులయందుగాని పురుషుఁడు జన్మించుటకు కారణ మగుచున్నది.

[ప్రకృతియొక్కయు పురుషునియొక్కయు పరస్పరసంబంధమును గుఱించియు, భేదమునుగుఱించియు సాంఖ్యశాస్త్రమునందు చెప్పఁబడినది. (గీతార. పు. ౨౦౭-౨౧౫ చూడు) వారిలో పురుషునే వేదాంతులు పరమాత్మ యనిచెప్పుదు రని, సాంఖ్యవేదాంతములకు పరస్పరసంబంధమును జెప్పుదురు. అట్లు చెప్పుదుమేని ప్రకృతి పురుషవిచారమునకును క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞవిచారమునకును పూర్ణమగు నేకవాక్యతగల్గును.—]

(౨౨) ప్రకృతియొక్క గుణములకు) ఉపద్రష్ట (అనఁగా: దగ్గఱ నుండి చూచువాఁడు,) అనుమోదించువాఁడు, భర్త, (అనఁగా: ప్రకృతిగుణములకు

య ఏవం వేత్తి పురుషం ప్రకృతిం చ గుణైస్సహ,
సర్వథా వర్తమానోఽపి న స భూయోఽభిజాయతే. ౨౩
ధ్యానేనాత్మని పశ్యంతి కేచి దాత్మాన మాత్మనా,
అన్యే సాంఖ్యేన యోగేన కర్మయోగేన చాపరే. ౨౪

వృద్ధిపొందించువాఁడు) మఱియు సుఖభోగించువాఁడు. ఇట్టివానినే యీ దేహమునం దున్న పురుషుఁడనియు, పరమేశ్వరుఁడనియు, పరమాత్మయనియు చెప్పుచున్నారు. (౨౩) పురుషుఁడు (నిర్గుణుఁడును) ప్రకృతి గుణములుగలదియును నని తెలిసికొనినవాఁ డెట్లు ప్రవర్తించుచున్నను నతనికి తిరిగి జన్మ కలుగదు.

[పురుషుఁ డన దేహమందున్న పరమాత్మ యని ౨౨వ శ్లోకమునందు సిద్ధాంతము చేయఁబడినది. పదపడి సాంఖ్యశాస్త్రానుసారముగ పురుషున కున్న యుదాసీనత్వమును, నకర్తృత్వమును, నాత్మయొక్క యకర్తృత్వ మగుచున్నది. మఱియు సాంఖ్యులయొక్క యుపపత్తికి వేదాంతముతో నేకవాక్యత గల్గుచున్నది. సాంఖ్యులు వేదాంతులకు శత్రువులని యనేకులగు వేదాంతగ్రంథకర్తలు తలచి సాంఖ్యులయొక్క యుపపత్తి బొత్తిగ త్యాజ్యమనుచున్నారు. కాని గీతలయం దట్లు చెప్పలేదు. క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞవిచారమునం దొకవిషయమే యొకప్పుడు వేదాంతదృష్టిచేతను మఱియొకప్పుడు (వేదాంతుల యద్వైతమతమును విడిచివేయక) సాంఖ్యదృష్టిచేతను ప్రతిపాదింపఁబడినది. ఇందువలన గీతాశాస్త్రముయొక్క సముబుద్ధి వ్యక్తమగుచున్నది. వేయేల ? ఉపనిషత్తులయందును గీతలయందును నున్న వివేచనములో నిది యొక గొప్పభేద మని చెప్పవచ్చును. (గీ. ర. పరిశిష్ట. పుట. ౭౨౩ చూడుము) సాంఖ్యులయొక్క ద్వైతవాదము గీతలకు సమ్మతము కాకపోయినను సాంఖ్యులయొక్క ప్రతిపాదనమునం దున్న సయుక్తిక మగు విషయ మంతయును గీతలకు సమ్మతమే యని దీనింబట్టి స్పష్టమగుచున్నది. క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞులయొక్క జ్ఞానమనగనే పరమేశ్వరునియొక్క జ్ఞాన మని రెండవ శ్లోకమునందు చెప్పఁబడినది. పిండమందును, జగత్తునందును నున్న పరమేశ్వరునియొక్క జ్ఞానమును సంపాదించి మోక్షమును సంపాదించుకొనుటకు మార్గ మేదియో ప్రసంగిమిసుబట్టి సంక్షేపముగఁ జెప్పుచున్నాఁడు—.]

(౨౪) కొందఱు స్వయముగనే తనయందు ధ్యానముచే నాత్మను చూచుచున్నారు. కొందఱు సాంఖ్యయోగముచేతను, కొందఱు కర్మయోగముచేతను

అన్యే త్వేవమజానంతః శ్రుత్వాఽన్యేభ్య ఉపాసతే,
తేఽపి చాతితరంత్యేవ మృత్యుం శ్రుతిపరాయణాః. ౨౫

§§ యావత్సంజాయతే కించిత్సత్త్వం స్థావరజంగమమ్,
క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞ సంయోగాత్తద్విద్ధి భరతర్షభ.. ౨౬

సమం సర్వేషు భూతేషు తిష్ఠంతం పరమేశ్వరమ్,
వినశ్యత్స్వవినశ్యంతం యః పశ్యతి సపశ్యతి. ౨౭

సమం పశ్యన్ హి సర్వత్ర సమవస్థితమీశ్వరమ్,
న హినస్త్యాత్మనాత్మానం తతో యాతి పరాం గతిమ్. ౨౮

చూచుచున్నారు; (౨౫) కాని యిట్లు స్వయముగ జ్ఞానము కలుగనివా రితరుల యుపదేశమును విని (శ్రద్ధతో పరమేశ్వరుని) భజించుచున్నారు. విన్నవిషయమును ప్రమాణ మని యంగీకరించి యాచరించు పురుషులును మృత్యువు నతిక్రమించుచున్నారు.

[పాతంజలయోగానుసారముగ ధ్యానము, సాంఖ్యమార్గానుసారముగ జ్ఞానము గల్గినపిదప కర్మసన్న్యాసమును, కర్మయోగమార్గము ననుసరించి నిష్కామబుద్ధితో పరమేశ్వరార్పణపూర్వకము కర్మలను చేయుటయును, జ్ఞానము లేకపోయినను శ్రద్ధతో నాప్తవాక్యముల విశ్వసించి పరమేశ్వరుని భజించుటయు (గీ. ౪. ౩౯) నను నాత్మజ్ఞానముయొక్క వెవ్వేఱగు మార్గము లీరెండుశ్లోకములయందును చెప్పఁబడినవి. ఏమార్గము నవలంబించినను చివఱకు భగవంతునియొక్క జ్ఞానము గల్గి మోక్షము సిద్ధించును. అయినను లోకసంగ్రహదృష్టిచే కర్మయోగము శ్రేష్ఠమని పూర్వమందు చేయఁబడిన సిద్ధాంతము దీనిచే బాధితముకాదు. ఇట్లు సాధనములఁ జెప్పినపిదప మొత్తముపై నున్నవిషయములను సామాన్యముగ ముందు శ్లోకమునందుపసంహరించినందున దానియందును, కాపిలసాంఖ్యమునకు వేదాంతశాస్త్రముతో సంబంధము గలుగజేయఁబడినది.—]

(౨౬) ఓభరతశ్రేష్ఠా ! స్థావరజంగమరూపమైన యేవస్తువైనను, క్షేత్రజ్ఞులయొక్క సంయోగమువలననే బుట్టు నని యెఱుంగుము (౨౭) సర్వభూతముల యందును సమానముగనే యుండునదియు సర్వభూతములు నశించినను నశించనదియు నగు పరమేశ్వర స్వరూపమును చూచినవారు నిజముగు తత్త్వము నెఱింగినవా రని చెప్పవలయు (౨౮) ఈశ్వరుఁడు సర్వత్ర సమానముగనే యున్నాఁడని తెలిసి

§§ ప్రకృత్యైవ చ కర్మాణి క్రియమాణాని సర్వశః,
యః పశ్యతి తథాత్మాన మకర్తారం స పశ్యతి. ౨౯
యదా భూతపృథగ్భావమేకస్థమనుపశ్యతి,
తత ఏవ చ విస్తారం బ్రహ్మ సంపద్యతే తదా. ౩౦
§§ అనాదిత్వా న్నిర్గుణత్వా త్పరమాత్మాయమవ్యయః,
శరీరస్థోఽపి కౌంతేయ న కరోతి న లిప్యతే. ౩౧
యథా సర్వగతం సౌక్ష్మ్యాదాకాశం నోపలిప్యతే,
సర్వత్రావస్థితో దేహే తథాత్మా నోపలిప్యతే. ౩౨

కొని యెవఁడు తనకుతాను కొల చేసికొనఁడో (అనఁగా : తాను తనంతటనే మంచి మార్గములోఁ బ్రవేశించుచున్నాఁడో) యతఁడు దానినుండి యుత్తమగతిని పొందుచున్నాఁడు.

[౨౭వ శ్లోకమునందు చెప్పఁబడిన పరమేశ్వరుని లక్షణములు వెనుక గీ. ౮–౨౦ శ్లోకమున చెప్పఁబడినవి. అది గీతారహస్యమునందలి తొమ్మిదవ ప్రకరణమున స్పష్టీకరింపఁబడినది. (గీతార. పు. ౨౯౬, ౨౯౭, మఱియు ౩౪౦ చూడుము) అటులె యాత్మ యనునది తనకు బంధువనియు, తనకు శత్రువనియు వెనుక (గీ. ౬. ౫–౬) చెప్పఁబడిన యర్థమే ౨౮వ శ్లోకమునందును మరలఁ జెప్పఁబడినది. ౨౬. ౨౭. ౨౮వ శ్లోకములయందు, సర్వభూతములయందును నుండు సామ్యబుద్ధి నిట్లు చెప్పిన పిదప దీనిని తెలిసికొనిన యేమియగునో చెప్పుచున్నాఁడు.—]

(౨౯) సర్వకర్మలును సర్వవిధములచేతను ప్రకృతిచేతనే చేయఁబడుచున్న వనియు నాత్మ యకర్తయనియు (అనఁగా : దేనిని చేయుదనియు) నెఱింగినవాఁడు నిజమగు తత్త్వమును తెలిసికొనె నని చెప్పవలయును. (౩౦) ఎప్పుడు సర్వభూతములయందును, నున్న పృథక్త్వము (అనఁగా : నానాత్వము) ఏకముగ కాన్పించునో, మఱియు నీయేకత్వమునుండియే సర్వమును విస్తృతమయినది యని కాన్పించునో యప్పుడు బ్రహ్మప్రాప్తమగును.

[ఆత్మ నిర్గుణమును, నలిప్తమును, నక్రియమును నెటులగునో యిప్పుడు చెప్పుచున్నాఁడు.—]

(౩౧) ఓకౌంతేయా ! అనాదియు నిర్గుణము నగుటచే నీయవ్యయ మగుపరమాత్మ శరీరమందుండినను దేనిని చేయనేరదు. మఱియు దానికి (ఏకర్మయొక్కయు) లేప (సంబంధము) ముండదు. (౩౨) ఇటు లాకాశముపలె నలుగడల వ్యాపించి

యథా ప్రకాశయత్యేకః కృత్స్నం లోకమిమం రవిః,
క్షేత్రం క్షేత్రీ తథా కృత్స్నం ప్రకాశయతి. భారత. 33
క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞయోరేవమంతరం జ్ఞానచక్షుషా,
భూతప్రకృతిమోక్షం చ యే విదుర్యాంతి తే పరమ్. 34

సూక్ష్మమై యుండుటచే దానికి (దేనియొక్కయు) సంబంధ ముండనేరదు. అటులే యాత్మ దేహమందంతట నుండునది యగుటచే దానికి (దేనియొక్కయు) లేపము తగులదు. (33) ఓ భారతా! ఏతీరున నొక్కడగు సూర్యుడు జగత్తునంతను ప్రకాశింపజేయుచున్నాడో యటులనే క్షేత్రజ్ఞుడు క్షేత్రముల నన్నింటిని (అనగా: శరీరములను) ప్రకాశింపజేయుచున్నాడు.

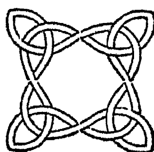
(34) ఇట్లు జ్ఞాననేత్రములచే క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞులయొక్క భేదమును, సర్వ భూతములకును (మూలభూతమగు) ప్రకృతియొక్క మోక్షమును తెలిసికొన్న వారు పరబ్రహ్మము నొందుచున్నారు.

[మొత్తమున పైప్రకరణములకన్నింటికి నిది యుపసంహారము. భూత ప్రకృతి మోక్షశబ్దమునకు సాంఖ్యశాస్త్రసిద్ధాంతానుసారముగనే నర్థము చేసినాను. మోక్షము లభించుట, లభింపకపోవుట యనునివి యాత్మ యొక్క యవస్థలు కావు; కారణ మేమన: నది నియతముగ నకర్తయు, నసంగము నయియున్నది. కాని ప్రకృతిగుణముల సంబంధముచే తనయందు కర్తృత్వము నారోపించుకొనుచుండును. ఈయజ్ఞానము నశించినచో దానితో సంయుక్తమగు ప్రకృతి వదలిపోవును. అనగా: దానికే మోక్షము గల్గును. పిదప నది పురుషునియెదుట నాట్యముచేయుట మానివేయు నని సాంఖ్యులయొక్క సిద్ధాంతము. కాన బంధమోక్షము లను నీ రెండవస్థలును తాత్త్వికదృష్టిచే ప్రకృతివే యని సాంఖ్యులు ప్రతిపాదించుచున్నారు. (సాంఖ్యకారిక ౬౨. మఱియు గీతారహస్య ప్ర. ౭. పు. ౨౨౦, ౨౨౧ చూడు) ఈసాంఖ్యసిద్ధాంతము ననుసరించియే "ప్రకృతియొక్క మోక్షము అనుశబ్దము లీశ్లోకమునందు ప్రయోగింపబడినవి యని నాకు దోచు చున్నది. కాని యనేకులు "భూతేభ్యః ప్రకృతేశ్చ మోక్షః" అను, పంచ మహాభూతములనుండియు, అనగా: మాయాత్మకము లగుకర్మలనుండియు నాత్మకు మోక్షము కలుగుననియు నీశబ్దముల కర్థమును చెప్పుచున్నారు. అది యట్లుండనిమ్ము; ఇది క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞ వివేక మనుజ్ఞానచక్షుస్సుచే

ఇతి శ్రీభగవద్గీతాసు ఉపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం యోగశాస్త్రే శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞవిభాగయోగో నామ త్రయోదశోఽధ్యాయః. ౧౩.

: తెలియునది (గీ. ౧౩. ౩౪). కాని తొమ్మిదవ యధ్యాయమునం దున్న రాజ విద్య ప్రత్యక్షము (చర్మచక్షుస్సుచే తెలియునది) గీ. ౯. ౨, విశ్వరూప దర్శనము పరమభగవద్భక్తులకును, కేవలము దివ్యచక్షుస్సుచేతనే తెలియఁ దగినది (గీ. ౧౧-౮) ఇది తొమ్మిది, పదునొకండు, పదమూఁడవ యధ్యాయములయం దున్న జ్ఞానవిజ్ఞాన నిరూపణమందలి భేద మని తెలిసికొన వలయును.—]

ఈరీతిగ భగవంతునిచే గానము చేయఁబడిన ప్రకృతి పురుషవివేకము అనగ క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞవిభాగయోగ మను పేరుగలిగిన పదమూఁడవ యధ్యాయము సమాప్తమయినది.

చతుర్దశోఽధ్యాయః.

పదునాల్గవ యధ్యాయము.

శ్రీభగవానువాచ.

పరం భూయః ప్రవక్ష్యామి జ్ఞానానాం జ్ఞానముత్తమమ్,
యజ్జ్ఞాత్వా మునయః సర్వే పరాం సిద్ధిమితో గతాః. 1
ఇదం జ్ఞానముపాశ్రిత్య మమ సాధర్మ్యమాగతాః,

[పదమూఁడవ యధ్యాయమునందు క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞ విచార మొకపర్యాయము వేదాంతదృష్టితోను, నొకపర్యాయము సాంఖ్యదృష్టితోను చెప్పఁబడిన దనియు నిజగత్తున కంతకును ప్రకృతియే కర్త యనియు పురుషుఁ (క్షేత్రజ్ఞుఁడు) డుదాసీనుఁ డనియు ప్రతిపాదింపఁబడినది. కాని ప్రకృతియొక్క యీ కర్తృత్వ మేవిధమున బ్రవర్తింపుచున్నదియు నిప్పటికిని విచారింపఁబడలేదు. కావున నొక ప్రకృతియం దుండియే నానావిధ సృష్టియు ముఖ్యముగ సజీవ సృష్టియు నెట్లుగలుగునదియు నీయధ్యాయమున నిరూపింపఁబడుచున్నది. మానవ సృష్టిని మాత్రమే విచారించితిమేని యీవిషయము క్షేత్రమును సంబంధించినది (అనఁగా : శరీరమును సంబంధించినది) యనుటచే, నది క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞవిచారమునందు చేరవచ్చును. కాని స్థావరసృష్టిసైతము త్రిగుణాత్మక మగు ప్రకృతియొక్క వ్యాప్తియే గాన నీప్రకృతిసంబంధములగు నాభేదములయొక్క వివేచనమే క్షరాక్షరవిచారముయొక్కయు భాగము కావచ్చును. కాన క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞ విచారమును క్లిష్ట మగునామమును వదలి యేడవయధ్యాయమునందు చెప్ప నారంభింపఁబడిన జ్ఞానవిజ్ఞానములే యిప్పుడు నీకు మిగుల స్పష్టముగ చెప్పఁబడుచున్న వని యీయధ్యాయారంభమునందు భగవంతుఁ డారంభించెను. సాంఖ్యశాస్త్రము ననుసరించి యీవిషయము సవిస్తరముగ గీతారహస్యమునందలి యెనిమిదవ ప్రకరణమునందు నిరూపింపఁబడినది. త్రిగుణములయొక్క వ్యాప్తి, యనుగీతలయందును, మనుస్మృతియందల్లి పండ్రెండవ యధ్యాయమునందును వర్ణింపఁబడినది.—]

శ్రీకృష్ణభగవానుఁడు చెప్పుచున్నాఁడు.—(1) మఱియును జ్ఞానములలో నుత్తమ మగుజ్ఞానము నిప్పుడు నీకు మరలఁ జెప్పుచున్నాను. దేనిని తెలిసికొనుటచే

సర్గేఽపి నోపజాయన్తే ప్రళయే న వ్యథన్తి చ. ౨
§§ మమ యోనిర్మహద్బ్రహ్మ తస్మిన్ గర్భం దధామ్యహమ్,
సంభవః సర్వభూతానాం తతో భవతి భారత. ౩
సర్వయోనిషు కౌంతేయ మూర్తయః సంభవంతి యాః,
తాసాం బ్రహ్మ మహద్యోని రహం బీజప్రదః పితా. ౪
§§ సత్త్వం రజస్తమ ఇతి గుణాః ప్రకృతిసంభవాః,
నిబధ్నంతి మహాబాహో దేహే దేహినమవ్యయమ్. ౫
తత్ర సత్త్వం నిర్మలత్వా త్ప్రకాశక మనామయమ్,
సుఖసంగేన బధ్నాతి జ్ఞానసంగేన చానఘ. ౬
రజో రాగాత్మకం విద్ధి తృష్ణాసంగసముద్భవమ్,

మును లందఱు నీలోకమునం దుత్కృష్టమయిన సిద్ధి నొందిరో (౧) (దానిని) ఈ జ్ఞానము నాశ్రయించి నాయొక్క సారూప్యము నొందినవారు సృష్టియొక్క యుత్పత్తికాలమునందుసైతము జన్మించరు. ప్రళయకాలమునందుసైతము వ్యథ నొందరు. (అనఁగా: జననమరణములనుండి యన్నివిధములచేతను విముక్తులగుదురు.)

[ఇది ప్రస్తావన. ఇప్పుడు ప్రకృతి నాయొక్క స్వరూపమే యని తొలుత చెప్పి సాంఖ్యులయొక్క ద్వైతమును త్రోసివైచినపిదప ప్రకృతి యొక్క గుణములగు సత్త్వరజస్తమస్సులచే సృష్టియం దున్న నానావిధము లగు వ్యక్తపదార్థము లెట్లు సృజింపఁబడినవనియు వేదాంతశాస్త్రమునకు విరోధము గాకుండు నటుల నిరూపించుచున్నాఁడు.—]

(౩) ఓభారతా! మహద్బ్రహ్మ (అనఁగా: ప్రకృతియనునది) నాకు యోనియై యున్నది. నేను దానియందు గర్భము నుంచుచున్నాను. అనంతరము దానియందుండి సర్వభూతములును బుట్టుట కారంభమగును. (౪) ఓకౌంతేయా! (పశుపక్ష్యాది) సర్వయోనులయందును బుట్టుచున్న దేహముల యన్నింటికి నామహద్బ్రహ్మయే యోనియై యున్నది. నేను బీజదాతనగు తండ్రిని. (౫) ఓమహాబాహువా! ప్రకృతినుండి యుత్పన్నములైన సత్త్వరజస్తమోగుణములు దేహమందున్న యవ్యయమగు (అనఁగా: నిర్వికారమగు) నాత్మను దేహమునందు బంధించివేయుచున్నది. (౬) ఓపాపరహితుఁడవగు నర్జునుఁడా! వీనిలో నిర్మలమయినదియు, ప్రకాశింపఁజేయునదియు, నేదోషమును లేనిదియు నగుసత్త్వగుణము సుఖముయొక్కయు, జ్ఞానముయొక్కయు సంగమముచే ప్రాణులను బంధింపుచున్నది.

తన్నిబధ్నాతి కౌంతేయ కర్మసంగేన దేహినమ్. ౭
తమస్త్వజ్ఞానజం విద్ధి మోహనం సర్వదేహినామ్,
ప్రమాదాలస్యనిద్రాభి స్తన్నిబధ్నాతి భారత. ౮
సత్త్వం సుఖే సంజయతి రజః కర్మణి భారత,
జ్ఞానమావృత్య తు తమః ప్రమాదే సంజయత్యుత. ౯

(౭) రజోగుణముయొక్క స్వభావ మనురాగస్వరూపమైనదనియు, తృష్ణ చేతను నాసక్తిచేతను బుట్టునదనియు తెలిసికొనుము. ఓ కౌంతేయా! అది ప్రాణులను కర్మసంగముచే (అనఁగా: కర్మ చేయుద మనునూహయొక్క సంగముచేత) బంధించి వేయుచున్నది. (౮) ఓ భారతా! తమోగుణ మజ్ఞానమువలన బుట్టిన దనియు ప్రాణులనన్నింటిని మోహింపఁజేయునదనియు, తెలిసికొనుము. ఇది జ్ఞానము నావరించి ప్రమాదమును కర్తవ్యమూఢతయందు. (అనఁగా: కర్తవ్యమును మఱచిపోవుట యందు) నాసక్తిని గలుగఁజేయుచుండును. (౯) సత్త్వగుణము సుఖమందుఁ బ్రవర్తింపఁజేయునది. రజోగుణము కర్మయందుఁ బ్రవర్తింపఁజేయునది. ఆసక్తిని యుత్పన్నముజేయుచున్నది. తమోగుణము జ్ఞానము నావరించి ప్రమాదకార్యముల యందు ప్రవర్తింపఁజేసి కర్తవ్యమూఢతయందు నాసక్తిని యుత్పన్నముఁ జేయుచుండును.

[సత్త్వరజస్తమోగుణములను వేర్వేఱుగ నిలక్షణములు చెప్పఁబడినవి. కాని యీగుణము లెప్పుడును వేర్వేఱుగ నుండవు. మూఁడు నొక్కచోటనే యుండును. ఉదాహరణము:—ఏ మంచికార్యమైనను చేయుట సత్త్వగుణముయొక్క లక్షణమైనను మంచిపని చేయుటయందు ప్రవృత్తి గల్గుట రజోగుణసంబంధ మగుధర్మము. కావున సాత్త్వికస్వభావమందు సైతము కొంచెమైనను రజోగుణము మిశ్రమై యుండకమానదు. ఇందుచే తమస్సుయొక్క మిధునము (జంట) సత్త్వమనియు, సత్త్వముయొక్క మిధునము రజస్సనియు ననుగీతలయందుఁ జెప్పఁబడినవి. (మ. భా. అశ్వ. ౩౯) వానియొక్క యన్యోన్యాశ్రయముచే లోకమయివున్నియు నొక దానితో నొకటి కలయుటచేత యందున్న పదార్థము లన్నియు పుట్టుచున్న, వని చెప్పఁబడుచున్నది (సాం. కా. ౧౨. గీతార. పృ. ౨౧౧-౨౧౩ చూడుము.) ఈతత్త్వమునే మొదట చెప్పి పిదప సాత్త్వికములైనట్టియు, రాజసములైనట్టియు, తామసములైనట్టియు స్వభావములయొక్క లక్షణములను చెప్పుచున్నాఁడు.—]

§§ రజస్తమశ్చాభిభూయ సత్త్వం భవతి భారత,
రజస్సత్త్వం తమశ్చైవ తమస్సత్త్వం రజస్తథా. ౧౦
సర్వద్వారేషు దేహేఽస్మిన్ ప్రకాశ ఉపజాయతే,
జ్ఞానం యదా తదా విద్యా ద్వివృద్ధం సత్త్వమిత్యుత. ౧౧
లోభః ప్రవృత్తిరారంభః కర్మణామశమః స్పృహా,
రజస్యేతాని జాయంతే వివృద్ధే భరతర్షభ. ౧౨
అప్రకాశోఽప్రవృత్తిశ్చ ప్రమాదో మోహ ఏవ చ,
తమస్యేతాని జాయంతే వివృద్ధే కురునందన. ౧౩
§§ యదా సత్త్వే ప్రవృద్ధే తు ప్రళయం యాతి దేహభృత్,
తదోత్తమవిదాం లోకా నమలాన్ ప్రతిపద్యతే. ౧౪
రజసి ప్రళయం గత్వా కర్మసంగిషు జాయతే,
తథా ప్రలీనస్తమసి మూఢయోనిషు జాయతే. ౧౫
కర్మణస్సుకృతస్యాహుస్సాత్త్వికం నిర్మలం ఫలమ్,

(౧౦) రజస్తమస్సులనణచి సత్త్వము విజృంభించును. (అప్పుడు దానిని సాత్త్వికమని చెప్పవలయును); అట్లే సత్త్వతమస్సులనణచి రజస్సును, సత్త్వరజస్సుల నణచి తమస్సును, విజృంభించును. (హెచ్చుచున్నవి). (౧౧) ఈ దేహము నందలి ద్వారములన్నింటియందును (ఇంద్రియములయందు) ప్రకాశమానమగు (నిర్మలమగు) జ్ఞాన ముత్పన్నమైనపుడు సత్త్వగుణము వృద్ధిపొందిన దని తెలిసికొనవలయును. (౧౨) ఓభరతశ్రేష్ఠుండా! రజోగుణము వృద్ధిపొందునేని లోభమును,కర్మలయందు ప్రవృత్తియు వానియారంభమును అతృప్తియు నిచ్ఛయు గలుగును. (౧౩) ఓకురునందనా! తమోగుణము వృద్ధినొందునేని యంధకారమును, ఏమియుచేయక పోవలయునన్నకోరికయు కర్తవ్యమును మఱచుటయును, మోహమును బుట్టును.

[మనుజుండు ప్రతికియందు త్రిగుణములవలన వానిస్వభావమునందు గల్గుభేదము చెప్పబడినది. ఇప్పుడీమూండు తెగల గుణములును గలమనుజులకు లభించు గతిని చెప్పుచున్నాడు.—]

(౧౪) సత్త్వగుణము వృద్ధిం బొందినపుడు ప్రాణి మరణించినచో, నుత్తమ మగుతత్త్వమును దెలిసినవారియొక్క (అనంగా: దేవతలు మొదలగువారియొక్క) నిర్మలములగు (స్వర్గాది) లోకములను పొందును. (౧౫) రజోగుణము ప్రబల

రజసస్తు ఫలం దుఃఖ మజ్ఞానం తమసః ఫలమ్. ౧౬
సత్త్వాత్సంజాయతే జ్ఞానం రజసో లోభ ఏవచ,
ప్రమాదమోహౌ తమసో భవతోఽజ్ఞానమేవ చ. ౧౭
ఊర్ధ్వం గచ్ఛంతి సత్త్వస్థా మధ్యే తిష్ఠంతి రాజసాః,
జఘన్యగుణవృత్తిస్థా అధో గచ్ఛంతి తామసాః. ౧౮

మైనప్పుడు మృతిజెందినచో నేని కర్మలయం దాసక్తమైన (జనులయందు) జన్మమెత్తును. తమోగుణము ప్రబలమైనప్పుడు మృతిఁజెందినచో నేని (పశుపక్ష్యాది) మూఢయోనుల యందు జన్మించును. (౧౬) పుణ్యకర్మకు నిర్మలమును, సాత్త్వికము నగుఫలము గల్గు ననియు రాజసకర్మకు దుఃఖఫలమనియు తామసకర్మ కజ్ఞానము ఫలమనియు చెప్పబడినది. (౧౭) సత్త్వమువలన జ్ఞానమును, రజోగుణమువలన కేవలము లోభ మును, బుట్టును. తమోగుణమువలన ప్రమాదమును, మోహమును మాత్రమేగాక యజ్ఞానముసైతము బుట్టును. (౧౮) సాత్త్వికు లయినపురుషు లూర్ధ్వగతిని (అనఁగా: స్వర్గాది లోకములను) జెందుదురు. రాజసులు మధ్యమగతిని (అనఁగా: మనుష్యలోకమును) జెందుదురు. కనిష్ఠమైన గుణవృత్తిచే తామసు లధోగతిని జెందుదురు.

[సత్త్వస్థుఁడైనమనుజుఁడు ధార్మికుఁడును పుణ్యకర్మలను చేయువాఁడు నగును కాన నతనికి స్వర్గములభించును. తామసుఁ డధర్మము నాచరించి యధోగతిని జెందుచున్నాఁడని సాంఖ్యకారికలయందు చెప్పఁబడినది (సాం. కా. ౪౪). ఈ పదునెనిమిదవ శ్లోకము అనుగీతలయందలి త్రిగుణ వర్ణనయందును నీయక్షరములతోడనే చెప్పఁబడినది (మ. భా. అశ్వ. ౩౯. ౧౦. మను. ౧౨. ౪౦ చూడు). కాని సాత్త్వికకర్మలచే స్వర్గములభించి నను, స్వర్గసుఖ మనిత్యమగుటచే పరమపురుషార్థము దానివలన సిద్ధింపదు. ఈ పరమపురుషార్థమును, లేక మోక్షమును బొందుటకై యుత్తముఁడగు సాత్త్వికుఁడయియుండుటయే గాక ప్రకృతి వేఱనియును (నేను) పురు షుఁడు వేఱని జ్ఞానముసైతము గలుగవలయు నని సాంఖ్యుల సిద్ధాంతము. దీనినే సాంఖ్యులు త్రిగుణాతీతావస్థ యని చెప్పుదురు. ఈస్థితి సత్త్వము, రజస్సు, తమస్సు అనుమూఁడుగుణములకంటె పరమందుండునదయినను నది సాత్త్వికావస్థయొక్క పరాకాష్ఠయే గాన, దానిని సామాన్యముగ సాత్త్వికవర్గమునందే చేర్చుచున్నారు: కావున త్రిత్వవి యగుసాల్గవయవస్థను

§§ నాన్యం గుణేభ్యః కర్తారం యదా ద్రష్టాఽనుపశ్యతి,
గుణేభ్యశ్చ పరం వేత్తి మద్భావం సోఽధిగచ్ఛతి. ౧౯
గుణానేతానతీత్య త్రీన్ దేహీ దేహసముద్భవాన్,
జన్మమృత్యుజరాదుఃఖైర్విముక్తోఽమృతమశ్నుతే. ౨౦

అర్జున ఉవాచ.

§§ కైర్లింగైస్త్రీన్ గుణానేతానతీతో భవతి ప్రభో,
కిమాచారః కథం చైతాంస్త్రీన్ గుణానతివర్తతే. ౨౧

కల్పింపవలసిన యవసరము లేదని గీతారహస్యమునందలి యేడవప్రకరణము కడపట (పు. ౨౨౫) చెప్పఁబడినది. అయినను ప్రకృతియు, పురుషుఁడు నను నీసాంఖ్యులయొక్క ద్వైతము గీతలకు సమ్మతము కానందున, ప్రకృతిపురుషులకు పరమందున్న యాత్మస్వరూపుఁ డగుపరబ్రహ్మను నిర్గుణబ్రహ్మ యని తెలిసికొనినవాఁడే త్రిగుణాతీతుఁ డని చెప్పవలయు నని సాంఖ్యులయొక్క సిద్ధాంతమే గీతయందు మఱియొక విధముఁ జెప్పఁబడినది. ఈయర్థమే వెనుకశ్లోకములయందు వర్ణింపఁబడు చున్నది.—]

(౧౯) ద్రష్టయనఁగా: నౌదాసీన్యముగఁ జూచు పురుషుఁడు. ప్రకృతిగుణములు దక్క మఱియొక కర్తలేఁడని తెలిసికొనినపుడును, త్రిగుణములకంటె పరమందున్న తత్త్వమును తెలిసికొన్నప్పుడును వాఁడు నన్ను బొందుచున్నాఁడు. (౨౦) దేహధారి యగుమనుజుఁడు దేహోత్పత్తికి కారణభూతములయిన నీమూఁడు గుణములను గడచి, జన్మజరామరణములయొక్క దుఃఖములయందునుండి ముక్తుఁడయి యమృతము.(అనఁగా: మోక్షము) ననుభవించును.

[వేదాంతులు మాయ యనుదానినే సాంఖ్యులు త్రిగుణాత్మక ప్రకృతి యనుచున్నారు. కావున త్రిగుణాతీతుఁడగుట యన, మాయనుండి విముక్తుఁడయి పరబ్రహ్మను తెలిసికొనుటయే (గీ. ౨. ౪౫); దీనినే బ్రాహ్మీస్థితి యందురు (గీ. ౨. ౭౨;౧౮-౫౩). అధ్యాత్మశాస్త్రమునందు జెప్పఁబడిన యీ త్రిగుణాతీతుని లక్షణములను విని వానిని బాగుగ నెఱుంగవలయు నని యర్జునునకు కోరిక బొడముటచే వనుక రెండవ యధ్యాయమున స్థితప్రజ్ఞనివిషయమై యడిగినటులే (౨-౫౪) యిప్పుడు స్థితిసుజ్ఞునిఁ డడుగుచున్నాఁడు.

అర్జునుఁ డడుగుచున్నాఁడు.—(౨౧) ఓ ప్రభూ! ఏలక్షణములచే నిమూఁడు

శ్రీభగవా నువాచ.

ప్రకాశంచ ప్రవృత్తించ మోహమేవచ పాండవ,
న ద్వేష్టి సంప్రవృత్తాని న నివృత్తాని కాంక్షతి. ౨౨
ఉదాసీనవదాసీనో గుణైర్యోన విచాల్యతే,
గుణా వర్తంత యిత్యేవ యోఽవతిష్ఠతి నేంగతే. ౨౩
సముదుఃఖసుఖః స్వస్థ స్సమలోష్టాశ్మకాంచనః,
తుల్యప్రియాప్రియో ధీరస్తుల్యనిందాత్మసంస్తుతిః. ౨౪
మానావమానయోస్తుల్యస్తుల్యో మిత్రారిపక్షయోః,
సర్వారంభపరిత్యాగీ గుణాతీతస్స ఉచ్యతే. ౨౫

గుణములను గడుచునో ? ఆత్రిగుణాతీతునియొక్క యాచారమెట్లుండునో ? వాఁడీమూఁడుగుణముల నెట్లుగడచునో ? నాకుచెప్పుము. భగవంతుఁడు చెప్పుచున్నాఁడు.—(౨౨)ఓ పాండవా ! ప్రకాశమును, ప్రవృత్తియును, మోహమును అనఁగా:ననుక్రమముగ సత్త్వరజస్తమోగుణములయొక్క కార్యములు (ఫలములు) ప్రాప్తము అయినను వాని నెవఁడు ద్వేషింపఁడో, ప్రాప్తములు కాకపోయినను వాని నభిలషింపఁడో,(౨౩)(కర్మఫలము విషయమై)యెవఁ డుదాసీనుఁడై యుండునో(సత్త్వరజస్తమో) గుణము లెవనిని చలింపలేవో గుణములు తమంతట తామే కార్యములుచేయుచున్న వని తెలిసికొని యెవఁడు స్థిరుఁడగునో, చలింపఁడో (అనఁగా : వికారము నొందఁడో) (౨౪) ఎవనికి సుఖదుఃఖములు సమానముగ నుండునో, యెవఁడు స్వ-స్థుఁడో, అనఁగా : తనయందే స్థిరుఁడుగను నుండునో, మృత్తికయు, ఱాయియు, బంగారమును నేరికి సమానములుగ నుండునో, ప్రియమును, నప్రియమును, నిందయు, స్తుతియును, నెవరికి సమానములుగ నుండునో (౨౫) ఎవరికి మానమును, నవమానమును సమములో, మిత్రుఁడును, శత్రుఁడును సమానులో ప్రకృతి యన్నింటిని చేయుచున్న దని తెలిసికొనుటచే (నెవరికి సర్వ (కామ్య) ఉద్యోగములును విడిపోయినవో యాపురుషుఁడు త్రిగుణాతీతుఁ డని చెప్పుదురు.

[త్రిగుణాతీతుఁడైనపురుషునియొక్క లక్షణములు నాచారములును నెటులుండు నను ప్రశ్నకు నిది సమాధానము. ఈ లక్షణములును, రెండవ యధ్యాయమునందున్న స్థితప్రజ్ఞునియొక్కయు (౨-౫౫. ౭౨); పండ్రెండవ యధ్యాయమునందున్న భక్తునియొక్కయు (౧౨. ౧౩-౨౦) లక్షణములును సమానములుగనే యున్నవి. వేయేల ? సర్వారంభపరిత్యాగీ,

§§ మాంచ యోఽవ్యభిచారేణ భక్తియోగేన సేవతే,
స గుణాన్ సమతీత్యైతాన్ బ్రహ్మభూయాయ కల్పతే. ౨౬
బ్రహ్మణో హి ప్రతిష్ఠాఽహమమృతస్యావ్యయస్య చ,

తుల్యనిన్దాస్తుతిః, ఉదాసీనః మొదలగు కొన్ని విశేషణములు సైతము రెండు మూఁడు స్థలములయందును నొక్కవిధముగనే యున్నది. దీనింబట్టి పూర్వాధ్యాయమునందు (౧౩. ౨౪-౨౫) చెప్పఁబడిన నాల్గుమార్గములలో, నేమార్గము నవలంబించినను సిద్ధిని పొందుపురుషునియొక్క లక్షణములును, నాచారములును, నన్నిమార్గములయందును నొకవిధముగనే యుండునని స్పష్టమగుచున్నది. అయినను వెనుక మూఁడు, నాల్గు, అయిదు మొదలగు నధ్యాయములలో నిష్కామకర్మతే వారిని నదలవని యొకరీతిగనే చేయఁబడిన సిద్ధాంతము బాధింపఁబడదు గావున స్థితప్రజ్ఞుఁడును, భగవద్భక్తుఁడును, త్రిగుణాతీతుఁడును కర్మయోగమార్గములోనివారే యని యెఱుంగవలయును. "సర్వారంభపరిత్యాగీ" యనుదానికి నర్థము (౧౨-౧౬) శ్లోకముయొక్క టిప్పణియందు చెప్పఁబడినది. చూడుము. సిద్ధావస్థ పొందినపురుషునియొక్క యాచరణము స్వతంత్రములయినవి యని కల్పించి సన్న్యాసమార్గీయులగు టీకాకారులు తమసంప్రదాయమే గీతలయందు ప్రతిపాదింపఁబడినదని చెప్పుచున్నారు. కాని యీయర్థము పూర్వాపర సందర్భములకు విరుద్ధమైనదియు, నసత్యమైనదియు నని గీతారహస్యము నందలి ౧౧, ౧౨ ప్రకరణములయందు (పు. ౪౪౭, ౪౪౮ మఱియు ౫౧౪) నేను సవిస్తరముగ ప్రతిపాదించినాను. అది యట్లుండనిమ్ము; అర్జునునియొక్క రెండుప్రశ్నలకును సమాధానము చెప్పఁబడినది. ఇప్పుడు పురుషుఁడు త్రిగుణముల నేవిధమున నతిక్రమించునదియుఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—]

(౨౬) మఱియు నెవఁడు (కర్మల నన్నింటిని నాకే యర్పించునట్టి) అవ్యభిచారమగు (ఏకనిష్ఠ గలిగిన) భక్తియోగముచే నన్ను సేవించుచున్నాఁడో వాఁడీమూఁడుగుణముల నతిక్రమించి బ్రహ్మభూతావస్థను సంపాదించుకొనుటకు సమర్థుఁడగును.

[త్రిగుణాతీతావస్థ సాంఖ్యమార్గసంబంధమైయుండ, కర్మపరమయిన భక్తియోగముచే నది యెట్లు ప్రాప్తించు ననుశంక యీశ్లోకమున గలుగవచ్చును. కావున భగవంతుఁ డిట్లు చెప్పుచున్నాఁడు —]

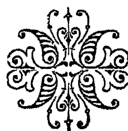
శాశ్వతస్యచ ధర్మస్య సుఖస్యైకాంతికస్య చ. ౨౭

ఇతి శ్రీమద్భగవద్గీతాసు ఉపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం యోగశాస్త్రే
శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే గుణత్రయవిభాగయోగోనామ
చతుర్దశోఽధ్యాయః. ౧౪.

(౨౭) కారణమేమనః నేనే యమృతమును, నమృతము నగుబ్రహ్మయొక్కయు శాశ్వతమైన ధర్మముయొక్కయు, నేకాంతికమైనది సుఖము(అనఁగాః పరమావధిగ్యైన) నత్యంత సుఖముయొక్కయు కడపటిస్థానమైనవాఁడను.

[సాంఖ్యులయొక్క ద్వైతమును వదలిన పిదప నంతటను నొక పరమేశ్వరుఁడే యుండుటచ్చే నాతనియందలి భక్తిచేతనే త్రిగుణాతీతావస్థయు ప్రాప్తమగు నని యీశ్లోకమునకు భావార్థము. అయినను పరమేశ్వరుఁడొక్కఁడుగనే యున్నాఁడని యంగీకరించినపిదప, సాధనవిషయమున గీతకు నేవిధమునగు నాగ్రహములేదు (గీ. ౧౩. ౨౪, మఱియు ౨౫ చూడుఁ). భక్తిమార్గము సులభ మగుటచే నెల్లరకును గ్రాహ్యమని గీతలలోఁ జెప్పఁబడినది నిజమే. అయినను నితరమార్గములు త్యాజ్యము లని గీతలయందెచ్చోటను చెప్పఁబడలేదు. గీతలయందు భక్తియే ప్రతిపాదింపఁబడు నని కొందఱును, జ్ఞానమే బోధింపఁబడు నని కొందఱును, యోగమే యని కొందఱును వారివారి సంప్రదాయములయందభిమానము గలవారలై యిటీపల గీతలను వ్యాఖ్యానముఁ జేయుచు వచ్చిరి. గీతలయందు నిజముగ ప్రతిపాద్యవిషయము వేఱుగనే యున్నది. మార్గ మేదియైనను పరమేశ్వరుని తెలిసికొనినపిదప సంసారమం దున్నకర్మలను లోకసంగ్రహార్థమై చేయువలయునా? లేక వలదా? యనునది గీతయందలి ముఖ్యమైన విషయమై యున్నది. కర్మయోగము శ్రేష్ఠమని పూర్వమునందే దానికి స్పష్టమైన సమాధానము చెప్పఁబడినది.

ఈరీతిగ భగవంతునిచే గానము చేయఁబడిన గుణత్రయవిభాగ మను పేరి పదునాల్గవ యధ్యాయము సమాప్తము.

పంచదశోఽధ్యాయః.

పదునేనవ యధ్యాయము.

శ్రీభగవానువాచ.

ఊర్ధ్వమూలమధశ్శాఖమశ్వత్థం ప్రాహురవ్యయమ్,
ఛందాంసి యస్య పర్ణాని యస్తం వేద స వేదవిత్. ౧

[క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞవిచారమును సంబంధించి పదమూఁడవ యధ్యాయమునందు తత్సదృశ మగుసాంఖ్యులయొక్క ప్రకృతిపురుషవివేకము చెప్పఁబడినది. మఱియు పదునాల్గవ యధ్యాయమునందు ప్రకృతియొక్క గుణత్రయముచే నొక్కొక్క మనుజునికిని స్వభావభేద మెట్లుత్పన్నమగు ననియు, దానివలన సాత్త్వికాది గతిభేదము లెట్లు కలుగునదియుఁ జెప్పి, త్రిగుణాతీతావస్థ లేక యధ్యాత్మదృష్టిచే బ్రాహ్మీస్థితి యేదియో, దాని నెట్లు సంపాదించుకొనవలసినదియు వివేచింపఁబడినది. ఈనిరూపణ లన్నియు సాంఖ్యులయొక్క పరిభాషలో నున్నమాట నిజమే. అయినను నవి సాంఖ్యులయొక్క ద్వైతము నొప్పుకొనక, ప్రకృతియు, పురుషుఁడును, నేపరమేశ్వరునియొక్క విభూతులో యాపరమేశ్వరునియొక్క జ్ఞానవిజ్ఞానము లను దృష్టితో నిరూపింపఁబడినవి. పరమేశ్వరస్వరూపము నీవిధమున నిరూపించుటయే గాక యధియజ్ఞము, నధ్యాత్మమును, నధిదైవతమును మొదలగు భేదముల నెనిమిదవ యధ్యాయమునందు జెప్పి యంతటను నొకపరమేశ్వరుఁడే నిండియున్నాఁ డనియు, క్షేత్రమం దున్నక్షేత్రజ్ఞుఁడును వాఁడే యనియు పూర్వమునఁ జెప్పఁబడినది. ఇప్పుడు పరమేశ్వరునిచేత నే నిర్మింపఁబడిన సృష్టియొక్క వ్యాప్తిని, లేక పరమేశ్వరునియొక్క నామరూపాత్మక మగువిస్తారము నే యప్పుడప్పుడు వృక్షరూపముగను వర్ణించుటకు బీజమేమియో మొదటచెప్పి పిదప పరమేశ్వరునియొక్క స్వరూపముల నన్నింటిలోని శ్రేష్ఠమగుపురుషోత్తమస్వరూప మీయధ్యాయమునందు వర్ణింపఁబడుచున్నది.—]

శ్రీభగవంతుఁడు చెప్పుచున్నాఁడు.— (౧) మొదలు పైనను, కొమ్మలు క్రిందను నుండి యేది యెప్పటికిని నశింపని దనియు, వేదములు దేనికి యాకులనియు, జెప్పిరో యా యశ్వత్థవృక్షమును దెలిసికొనినవాఁడే వేదముల నెఱింగినవాఁడు.

[ఇది బ్రహ్మవృక్షముయొక్క (అనఁగా: సంసారవృక్షముయొక్క వర్ణన "సంసారము లేక ప్రపంచము" అనఁగా: దారాపుత్త్రాదులతో నుండి నిత్యమును వ్యవహరించుట యర్థ మని సాధారణముగ వాడుకయై యున్నది. కాని ప్రకృతమునం దీసంకుచితార్థము సూచింపఁబడ్డలేదు. సంసారమన "కన్నులయెదుట కాన్పించు జగత్తంతయు, లేక దృశ్యసృష్టియంతయు నని యర్థము. దీనినే సాంఖ్యులు "ప్రకృతియొక్క విస్తార మనియుఁ (బ్రహ్మారణ్య మనియు) జెప్పిరి; (మ. భా. అశ్వ. ౩౫. ౪౭. చూడు.) ఒక సూక్ష్మమైన బీజమునుండి గొప్పదియును, నాకాశము నొరయునదియు నగు వృక్షము బయల్పడినటుల, నొకయవ్యక్తుఁ డగుపరమేశ్వరునియం దుండి దృశ్యసృష్టిరూపముగను, భవ్యముగను వెలువడిన దనుకల్పన లేక రూపకము, వైదిక ధర్మములయందేగాక యితరము లగు ప్రాచీనధర్మముల యందును స్పష్టముగఁ గాన్పించుచున్నది. ప్రాచీనయూరోపీయభాషల యందు దానికి విశ్వవృక్షము, లేకజగద్వృక్షమని పేరు. ఋగ్వేదమునందు ౧. ౨౪. ౭) వరుణలోకమునందు నొక వృక్షము కల దనియు, నావృక్ష సంబంధములైన కిరణములయొక్క మూలము పైం (ఊర్ధ్వమున) నుండు న నియు, దాని కిరణములు పైనుండి క్రిందికి (నిచీనాః) వ్యాపించుచున్న వనియు, వర్ణింపఁబడినది; మఱియు విష్ణుసహస్రనామములయందు "వారుణోవృక్షః" వరుణునియొక్కవృక్షము, అనునది పరమేశ్వరునియొక్క వేయినామములలో నొకనామ మని చెప్పఁబడినది. యముఁడును పితరులును, నే సుపలాశవృక్షములయొక్క క్రిందకూర్చుండి సహపానముచేయుదు న్నారో; (ఋ. ౧౦. ౧౩౫. ౧) యనియు, దేనియొక్క "యగ్రభాగమున రుచియగు పిప్పల ముండునో, దేనిపై రెండుసుపర్ణములు పక్షు లుండునో" యనియు (ఋ. ౧. ౧౬౪. ౨౨) "నేపిప్పలమును (అశ్వత్థమును) వాయుదేవత(మరుద్గణము)కదలించుచున్నదో" యనియు (ఋ. ౫-౫౪.౧౨)ఋగ్వేదమున చెప్పఁబడిన వృక్షమునునిదియే.అథర్వవేదమునందు దేవసదనమైన యశ్వత్థవృక్షము మూఁడవస్వర్గలోకమునం (వరుణలోకమునం) దున్నది యని వర్ణింపఁబడినదియు (అథర్వ ౫. ౪.౩, మఱియు ౧౯. ౩౯. ౬) నీవృక్షమే యైనట్లు కాన్పించుచున్నది. అగ్ని లేక యజ్ఞ ప్రజాపతి పితృయాణకాలమునందు దేవలోకమునుండి లేచిపోయి యీ వృక్షముక్రింద నశ్వము (గుఱ్ఱము)యొక్క రూపమును ధరించి యొకవత్స

రము రహస్యముగనుండినందున నీవృక్షమున కశ్వత్థ మని పేరువచ్చినటుల తైత్తిరీయబ్రాహ్మణమునందు (౩. ౮. ౧౨. ౨) నిర్వచనము చెప్పఁబడినది; (మ. భా. అను. ౮౫ చూడుడు.) అనేకులు నిరుక్తకారులు పిత్రుయాణమందలి దీర్ఘరాత్రులయందు సూర్యుని గుఱ్ఱములు యమలోకమునందీవృక్షముక్రింద విశ్రాంతిని జెందుచుండుగాన దీనికి నశ్వత్థమని (అనఁగా: గుఱ్ఱములుండుస్థలము) నామము వచ్చెనని చెప్పుచున్నారు. 'అ'=కాదు అనియు, 'శ్వ'=అనఁగ రేపుఅనియు, 'త్థ'=అనఁగా: నుండునది యనియు నాధ్యాత్మికమగు నిరుక్తి పిదప కల్పింపఁబడినది. నామరూపాత్మక మగు మాయయొక్క స్వరూపము నశించునది, లేక ప్రతిక్షణమునందు మాఱునది యగుటచే నది "రేపటిదాఁక నుండునది కాదు" అని యశ్వత్థశబ్దమున కర్థము చెప్పనచ్చును. నిజమే. కాని యీయభిప్రాయ మిచ్చోట నుద్దేశింపఁబడినదికాదని "యవ్యయము" అనఁగా: నెప్పుడును వ్యయము (నాశము) నొందనిదియను విశేషణమువలన స్పష్ట మగుచున్నది. రావిచెట్టు మొదట నుండియు నశ్వత్థ మనిచెప్పఁబడుచున్నది. కఠోపనిషత్తునందు (౬.౧)—

ఊర్ధ్వమూలోఽవాక్శాఖ ఏషోఽశ్వత్థః సనాతనః,
తదేవ శుక్రం తద్బ్రహ్మ తదేవామృతముచ్యతే.

అని చెప్పఁబడిన బ్రహ్మమయమును నమృతమును నగు నశ్వత్థవృక్షమును నిదియే. భగవద్గీతలోని వర్ణనము కఠోపనిషత్తునుండియే గ్రహింపఁబడెనని "ఊర్ధ్వమూల మధశ్శాఖం" అనుపదసాదృశ్యమును బట్టియే వ్యక్త మగుచున్నది. పరమేశ్వరుఁడు స్వర్గమునందుండుటచే, నచ్చోనుండి వెలువడిన జగద్వృక్షము క్రిందికి (అనఁగా: మనుష్యలోకమునకు) వచ్చుటచే నీవృక్షముయొక్క మూలము (అనఁగా: పరమేశ్వరుఁడు) పైనుండె ననియు, నావృక్షముయొక్క యనేకశాఖలు (అనఁగా: జగత్తుయొక్క విస్తారము) క్రిందికి నంకురించిన వనియు వర్ణింపఁబడినది. కాని మఱ్ఱిచెట్టుయొక్క యూడలు పైనుండి క్రిందికి వృద్ధినొందును గాన "ఈసంసారవృక్షము వటవృక్షముగ నుండవలయును, రావిచెట్టుగ నుండరాదు" అని మఱియొక కల్పనయును ప్రాచీనధర్మగ్రంథములలో స్పష్టముగ గాన్పించుచున్నది. ఉదాహరణము.—అశ్వత్థవృక్షము సూర్యునియొక్కయు, "న్యగ్రోధోవారుణోవృక్షః" న్యగ్రోధమనగా (న్యక్) క్రిందికి, (రోధ) వృద్ధినొందునది (అనఁగా: "వటవృక్షము=వరుణునియొక్కవృక్షము") అనివర్ణింపఁబడినది.

(గోభిలగృహ్యసూత్రములు ౪.౭.౨౪) మార్కండేయఋషి ప్రళయకాలము నందు బాలరూపుఁడగు పరమేశ్వరుఁడు (ఆ ప్రళయకాలమునందును నాశము నొందనివాఁడు గనుకనే) అవ్యయ మగు న్యగ్రోధముపై (అనఁగా: వటవృక్షముయొక్క స్కంధముపై) జూడఁబడెనని మహాభారతమునందు వర్ణింపఁబడినది. అటులే ఛాందోగ్యోపనిషత్తునందు అవ్యక్తస్వరూపుఁడగు పరమేశ్వరునియందుండి తుచ్ఛమును, దృశ్యమును నగు జగమెట్లు నిర్మింపఁబడినదియో చూపుటకు న్యగ్రోధముయొక్క బీజమే దృష్టాంతముగఁ జెప్పఁబడినది (ఛాం. ౬. ౧౨. ౧). శ్వేతాశ్వతరోపనిషత్తునందును జగద్వృక్షము వర్ణింపఁబడినది (శ్వే. ౬. ౬). కాని యీవృక్ష మేదియు నచ్చో స్పష్టముగ పేర్కొనఁబడలేదు. ముండకోపనిషత్తునం (౩. ౧) దీ వృక్షము తోడనే రెండుపక్షులు (జీవాత్మయు పరమాత్మయు) కూర్చుండు ననియు వానిలో నొకటి పిప్పలమును (అనఁగా: రావిచెట్టుఫలములను) తిను ననియు ఋగ్వేదమునఁ జెప్పఁబడినట్లే చెప్పఁబడినది. రావిచెట్టనియు, మఱ్ఱిచెట్టనియు మాత్రమేగాక యీసంసారవృక్షముయొక్క స్వరూపమునకు నౌదుంబరవృక్ష (మేడి లేక అత్తిచెట్టు) మని మూఁడవకల్పనయుఁ గలదు. ఇది పురాణములలో దత్తాత్రేయులవారి వృక్షమని చెప్పఁబడినది. పరమేశ్వరుని మాయచే నుత్పన్నమైన జగత్తు ఒకగొప్పరావిచెట్టనియు, మఱ్ఱిచెట్టనియు, మేడిచెట్టనియు నీమూఁడుకల్పనలును ప్రాచీనగ్రంథములలోఁ గన్పట్టుచున్నవి. ఈకారణముచేతనే "న్యగ్రోధోదుంబరాశ్వత్థాః" అని విష్ణువునకు వృక్షరూపము లగుమూఁడు నామము లున్నవనియు (మ. భా. అను. ౧౪౯. ౧౦౧) నీమూఁడువృక్షములే వాడుకలో సైతము దేవతాత్మకములనియు, పూజార్హములనియు నంగీకరింపఁబడుచున్న వనియు నిందలి సారాంశము. ఇంతియకాక విష్ణుసహస్రనామములును, గీతలును, మహాభారతములోని భాగములేగాన విష్ణుసహస్రనామములయందు ఔదుంబరము, వటము, అశ్వత్థ మని మూఁడు వేఱగు నామములు చెప్పఁబడినచో నశ్వత్థశబ్దముచే గీతలయందును రావి (ఔదుంబరముగాని, వటవృక్షముగాని కానేరదు) అనునర్థమునే చేసికొనవలయును. మూలమునందున్న యర్థమును నదియే. "ఛందాసి=వేదములు దేనియొక్క యాకులో" ఈవాక్యము నందలి ఛందాసి యనుశబ్దమునందు ఛద్=కప్పుట యనుధాతువు నుపయోగించి (ఛాం. ౧. ౪. ౨ చూడు.) వృక్షమును కప్పునాకులతో వేదములకు

అధశ్చోర్ధ్వం ప్రసృతా స్తస్య శాఖా గుణప్రవృద్ధా విషయ
ప్రవాలాః, అధశ్చ మూలాన్యనుసంతతాని కర్మానుబంధీని
మనుష్యలోకే. ౨

సామ్యము వర్ణింపఁబడినది. ఈవర్ణన అన్నియును వైదిక సంప్రదాయానుసారముగ నుండుటచే దీనిని తెలిసికొనినవాఁడు వేదవేత్త యని చెప్పవలయు నని తుదకు చెప్పఁబడినది. ఇట్లు వైదిక సంప్రదాయము చేసియున్న యీవృక్షమును మఱి యొకవిధముగ, అనఁగా: సాంఖ్యశాస్త్రానుసారముగ వర్ణించుచున్నాఁడు.—]

(౨) సత్త్వాదిగుణములు మూఁడింటిచేతను విస్తరించినదియు (శబ్ద-స్పర్శ-రూప-రస-గంధములను) విషయములను పల్లవములు బయలుదేఱుచున్నదియు, దాని కొమ్మలు క్రిందను, పైనను వ్యాపించియున్నవి; మఱియు తుదకు కర్మలయొక్క-స్వరూపమును బొందెడి దానియొక్క వేళ్లు క్రిందను (అనఁగా: మానుషలోకమునందు) వృద్ధినొందుచు బహుదూరము వ్యాపించినవి.

[సాంఖ్యశాస్త్రానుసారముగ ప్రకృతిపురుషులను రెండుతత్త్వములే యారంభమునం దుండును. పురుషునియెదుట త్రిగుణాత్మక ప్రకృతి తనదు కోణమును పెట్టుటకు నారంభించు నని మహదాదిగ నిరువదిమూఁడు తత్త్వములను నుత్పన్నములగును. ఆబ్రహ్మాండవృక్ష మెట్లు నిర్మితమగు నదియు గీతారహస్యమునందలి యెనిమిదవ ప్రకరణమునందు (పు. ౧౭౧) సవిస్తరముగ నిరూపింపఁబడినది. కాని వేదాంతశాస్త్రముయొక్క-దృష్టిచే, ప్రకృతి స్వతంత్రమైనది కాదు. పరమేశ్వరునియొక్క-యొకయంశమే యైయున్నది. త్రిగుణాత్మక ప్రకృతియొక్క-యీవ్యాప్తిని స్వతంత్రమైన వృక్ష మని వేదాంతశాస్త్ర మొప్పుకొనదు. ఈశాఖ లూర్ధ్వమూలమైన యశ్వత్థవృక్షముయొక్క-శాఖలె యని వేదాంతశాస్త్రముయొక్క-సిద్ధాంతము. ఈసిద్ధాంతమున ననుసరించి, మొదటిశ్లోకమున వర్ణింపఁబడినదియు, వైదికమగునదియు, నధశ్శాఖమైన వృక్షముయొక్క-"త్రిగుణములచే బయల్పడిన కొమ్మలు క్రిందనే గాక పైనను వ్యాపించిన" వని యిప్పుడు కొంచెము వేఱుగ వర్ణింపఁబడినది. కావున కర్మవిపాకప్రక్రియ ననుసరించి యటుల జెప్పఁబడినది యని తెలిసికొనవలయును. అనుగీతలయందున్న బ్రహ్మవృ[illegible] యొక్క-వర్ణనయును దీవృక్షమునకు వైదికమును, సాంఖ్యమును నగువర్ణనల

§§ న రూపమస్యేహ తథోపలభ్యతే నాంతో న చాదిర్న చ
సంప్రతిష్ఠా, అశ్వత్థమేనం సువిరూఢమూలమసంగశస్త్రేణ
దృఢేన ఛిత్త్వా. ౩

తతః పదం తత్పరిమార్గితవ్యం యస్మిన్ గతా న నివర్తంతి
భూయః, తమేవ చాద్యం పురుషం ప్రపద్యే యతః ప్రవృత్తిః
ప్రసృతా పురాణీ. ౪

యొక్క సంబంధమును కలుపవలె నని యాలోచింపక కేవలము సాంఖ్య శాస్త్రమునందుండి ఇరువదినాల్గు తత్త్వములుగల బ్రహ్మవృక్షమే వర్ణింపఁబడినది; (మ.భా.అశ్వ.౩౫. ౨౨,౨౩, మఱియు గీతార. ప్ర.౯.పు. ౨౪౧ చూడుము.) కాని గీతలయం దట్లు చెప్పక దృశ్యసృష్టిరూప మగు వృక్షమును సంబంధముచే పరమేశ్వరునియొక్క వేదములయందు కాన్పించుచున్న వర్ణనయును సాంఖ్యశాస్త్రోక్తమగు ప్రకృతిసంబంధమైన వ్యాప్తియొక్కయును, లేక బ్రహ్మాండవృక్షముయొక్కయును వర్ణనలును నీ రెండుశ్లోకముల యందును జెప్పఁబడినవి. మోక్షమునొందుటకు త్రిగుణాత్మకమును, నూర్ధ్వమూలము నగువృక్షముయొక్క వ్యాప్తినుండి ముక్తుఁడు కావలయును. ఈవృక్షము మొదలుసైత మెచ్చోనుండునో దెలిసికొనుటకు వీలులేనంత యసాధ్యమైనది. కాన నీమహావృక్షమును నశింపఁజేసి దానికిమూలమునందున్న యమృతత్త్వము నెఱుంగుటకు మార్గము నిప్పుడు చెప్పుచున్నాఁడు.—]

(౩) కాని (పైవర్ణించినటుల) యిహలోకమునందు దానియొక్క స్వరూపము గోచరింపదు. (దానియంతమును, నాదియు, నాధారస్థానమును కనఁబడదు) మిక్కిలి లోతుకు పాతుకొని పోఁగల యీయశ్వత్థము ననాసక్తి యనుబలిష్ఠమగు పట్టాకత్తితో ఛేదించి, (౪) పిదప (సృష్టిక్రమముయొక్క యీ) "పురాతన మగు ప్రవృత్తి యెవరివలన వెలువడినదో యా యాద్యుఁడగుపురుషునే నేను పొందుచున్నాను." (అనుసంకల్పముచే) నెచ్చోటికి పోఁగా వెనుకకు తిరిగిరాఁడో యాస్థానమును శోధింపవలయును.

[సృష్టియొక్క సంసారమన: నామరూపాత్మక మగుకర్మయే. ఈకర్మ యనాదియైనది. దానిని నశింపఁజేయుట యన దానియందున్న యాసక్తిబుద్ధిని వదలుటయే. మఱియొకవిధమున దానిని నశింపఁజేయుటకు వీలు

లేను. కారణమేమన: దానిస్వభావమును బట్టి యనాదియు నవ్యయమునైనది. ఈవివేచనలు గీతారహస్యమునందలి పదవ ప్రకరణమునందు (పు. ౩౯౨-౩౯౬. ౩౯౮ చేయఁబడినది, చూడుము.) కర్మ యనాది యనుసిద్ధాంతమే మూఁడవ శ్లోకమునందు "దానియొక్క స్వరూపముగాని, యాద్యంతములు గాని తెలియవు" అనుశబ్దములచే వ్యక్తము చేయఁబడినది. మఱియు నీకర్మ వృక్షమును నశింపఁజేయుటకు ననాసక్తి యనునది యొకటియే సాధన మని చెప్పఁబడినది. అటులే యుపాసన చేయుచున్నప్పుడే భావము మనస్సునం దుండునో దాని ననుసరించియే ఫలమును లభించును. (గీ. ౮-౬) కాన వృక్షచ్ఛేదన మనుక్రియ జరుగునప్పుడు మనస్సునెట్టి భావ యుండవలయునో నాల్గవ శ్లోకమునందు స్పష్టము చేయఁబడినది. "తమేవ చాద్యం పురుషం ప్రపద్యే" అని శాంకరభాష్యమునందు గ్రహింపఁబడిన పాఠమునందు వర్తమానకాలికమును నుత్తమపురుషైకవచనాంతమును నగు "ప్రపద్యే" యనుక్రియాపదముండుటచే నీయర్థము కావింపవలసి వచ్చినది. దానియందు "ఇతి" యనుపదము వంటిదానిని నేదోయొకటి నధ్యాహారము చేసికొనవలసివచ్చును. ఈప్రతిబంధమును తప్పించుకొనుటకు శ్రీరామానుజభాష్యమునందు వ్రాయఁబడిన "తమేవచాద్యం పురుషం ప్రపద్యేద్యతః ప్రవృత్తిః" అనుపాఠాంతరము నంగీకరింతుమేని "ఏస్థానమునకు పోయిన తిరిగి వెనుకకు రానక్కఱలేదో యాస్థానమును శోధించి నిశ్చయింపవలయును. (మఱియు) దేనినుండి పర్వసృష్టి యుత్పన్నమైనదో దానినే పొందవలయును" అని యర్థము చేయవలసివచ్చును. కాని "ప్రపద్" అనుధాతు వాత్మనేపదమగుటచే "ప్రపద్యేత్" అని దానికి విధ్యర్థమందు ప్రథమపురుషరూపము కానేరదు. 'ప్రపద్యేత్' అనునది పరస్మైపదమునందలి రూపముగాన వ్యాకరణదృష్టిచే తప్పగును. ఈకారణముచే శాంకరభాష్యమునందీపాఠము స్వీకరింపఁబడలేదు. మఱియు నదియే యుక్తమైనది. ఛాందోగ్యోపనిషత్తునందలి కొన్నిమంత్రములలో 'ప్రపద్యే' యనుపదమునకు 'నితి' శబ్దమును జేర్చక నీప్రకారముగనే యుపయోగము చేసికొనఁబడినది; (ఛాం. ౮. ౧౪. ౧.) 'ప్రపద్యే' యనుక్రియాపదముత్తమపురుషమైనను వక్తతో నవఁగా నీయుపదేశమును చేయుశ్రీకృష్ణునితో దానిని సంబంధింపఁ జేయుటకు వీలులేదని చెప్పనక్కఱలేదు. ఇప్పు డీరీతిన నాచరించుటచే లభించుఫలమును చెప్పుచున్నాఁడు.—]

నిర్మానమోహా జితసంగదోషా అధ్యాత్మనిత్యా వినివృత్తకా
మాః,ద్వంద్వైర్విముక్తాః సుఖదుఃఖసంజ్ఞైర్గచ్ఛంత్య మూఢాః
పదమవ్యయం తత్. ౫
న తద్భాసయతే సూర్యో న శశాంకో న పావకః,
యద్గత్వా న నివర్తంతే తద్ధామ పరమం మమ. ౬
§§ మమైవాంశో జీవలోకే జీవభూతస్సనాతనః
మనష్షష్ఠానీం ద్రియాణి ప్రకృతిస్థాని కర్షతి. ౭

(౫) మానమును, మోహమును లేనివారును, నాసక్తి, దోషమును జయించినవారును, నధ్యాత్మజ్ఞానమున్నం దెప్పుడును స్థిరులైనవారును, నిష్కాములును, సుఖదుఃఖములను ద్వంద్వములనుండి ముక్తులయిన జ్ఞానులవ్యయమగు స్థానము నొందుచున్నారు. (౬) ఏకడకుఁబోయి మరలరారో (యట్టిదే) నాయొక్క పరమమగుస్థానము దానిని సూర్యుఁడుగాని, చంద్రుఁడుగాని, యగ్నిగాని, ప్రకాశింపఁజేయలేరు.

[వీనిలో నాఱవ శ్లోకము శ్వేతాశ్వతరములోను(౬. ౧౪) ముండకములోను (౨. ౨. ౧౦) కఠములోను (౫. ౧౫) నున్నది. సూర్యుఁడు, చంద్రుఁడు, నక్షత్రములు మొదలగునవి నన్నియు నామరూపములయొక్క పక్షములోనివే యనియు, బ్రహ్మ యీనామరూపములన్నింటికంటె పరమైగ నుండు ననియు, పరబ్రహ్మయొక్క తేజస్సుచే సూర్యచంద్రాదులు ప్రకాశింపఁజేయఁ బడుచున్నారనియు పరబ్రహ్మ ప్రకాశించుటకును మఱియొకవస్తువుయొక్క యపేక్షలేదనియు, స్పష్టముగ సిద్ధమగుచున్నది. పైశ్లోకమునందున్న 'పరమం, ధామ' యనుశబ్దములకు పరబ్రహ్మయర్థము. ఈబ్రహ్మయందు తాదాత్మ్యము నొందుటయే, బ్రహ్మనిర్వాణమోక్షము. వృక్షమనురూపముచే నధ్యాత్మశాస్త్రమునందుఁ జెప్పఁబడిన పరబ్రహ్మము యొక్క జ్ఞానము వివేచింపఁబడినది. ఇప్పుడు పురుషోత్తమస్వరూపమునుఁ జెప్పవలయును; "కాని యెచ్చోటికేగిన మరలరాఁడో" యని చివరచెప్పఁబడినదానింబట్టి సూచింపఁబడిన జీవునియొక్క యుత్క్రాంతిని, దానిని సంబంధించిన జీవుని స్వరూపమును, మొదటఁజెప్పుచున్నాఁడు.—]

(౭) నాయొక్క సనాతనమగునంశరమే జీవలోకమునందు (కర్మభూమియందు) జీవుఁడయి ప్రకృతియందుండి, మనస్సుతోఁగూడి యాఱైన నవఁగా:

శరీరం యదవాప్నోతి యచ్చాప్యుత్క్రామతీశ్వరః,
గృహీత్వైతాని సంయాతి వాయుర్గంధానివాశయాత్. ౮
శ్రోత్రం చక్షుః స్పర్శనం చ రసనం ఘ్రాణమేవ చ,
అధిష్ఠాయ మనశ్చాయం విషయానుపసేవతే. ౯

మనస్సును, అయిదు (సూక్ష్మ) యింద్రియములును ప్రకృతితో నాఱగు నింద్రియములును, (అనఁగా: మనస్సును (సూక్ష్మ) ఇంద్రియములను) తనకై పునరు నాకర్షించుచున్నది. దీనినే లింగశరీర మని చెప్పుచున్నారు. (౮) ఈశ్వరునకు (అనఁగా: జీవునకు) శరీరము (స్థూల) ప్రాప్తించినప్పుడును, ఆ(స్థూల) శరీరమునుండి యాతఁడు దాటిపోయినప్పుడును, గంధముయొక్క పుష్పము మొదలగు నాశ్రయములనుండి వాయువు గంధమునువలె (జీవుఁడు) పైవానిని (మనస్సును పంచేంద్రియములను) కూడనే తీసికొని పోవుచున్నాఁడు. (౯) శ్రోత్రము, చక్షుస్సు, త్వక్కు, జిహ్వ, నాసికయు, నటులే మనస్సును ననువానియందు స్థితిఁజెంది (యీ) జీవుఁడు విషయముల నుపభోగించుచున్నాఁడు.

[ఈ మూఁడుశ్లోకములలోను మొదటిదానియందు సూక్ష్మము, లేక లింగశరీర మేదియో చెప్పి పిదప నాలింగశరీరము స్థూలదేహమునం దెట్లు ప్రవేశించుచున్నదో, దానియందుండి పై కెట్లు పోవుచున్నదో, మఱియు దానియందుండి విషయముల నెట్లు భోగించుచున్నదో, యీ మూఁడు స్థితులును వర్ణింపఁబడినవి. సాంఖ్యమతానుసారముగ నీసూక్ష్మశరీరము, మహత్తత్త్వము మొదలుకొని సూక్ష్మ పంచతన్మాత్రపర్యంతము లగు పదునెనిమిది తత్త్వములయొక్క సముదాయమై యున్నది; వేదాంతసూత్రములయందు (౩. ౧. ౧) పంచసూక్ష్మభూతములును, ప్రాణమును, దానియందుఁ జేర్పఁబడినవి; (గీతారహస్య. ప్ర. ౮. పు. ౨౫౩–౨౫౪ చూడుఁ.) అటులే మైత్ర్యుపనిషత్తునందు (౬. ౧౦) సూక్ష్మశరీరము పదునెనిమిదితత్త్వముల యొక్క సముదాయ మని చెప్పఁబడినది. దీనింబట్టి మనస్సును పంచేంద్రియములు ననుశబ్దములచే సూక్ష్మశరీరమునందున్నయితర తత్త్వములయొక్క సంగ్రహముసైతము మిచ్చో నుద్దేశింపఁ బడినదని చెప్పవలయును. జీవాత్మ పరమేశ్వరునియందుండి ప్రతిసమయమునందును క్రొత్తక్రొత్తగ పుట్టునది కానేరదు. అది పరమేశ్వరునియొక్క సనాతన మగు నంశయయి యున్నది (గీ. ౨. ౨౪. చూడుఁ). ఈసిద్ధాంతము వేదాంతసూత్రములయందు

ఉత్క్రామంతం స్థితం వాపి భుంజానం వా గుణాన్వితమ్,
విమూఢా నానుపశ్యంతి పశ్యంతి జ్ఞానచక్షుషః. ౧౦
యతంతో యోగినశ్చైనం పశ్యంత్యాత్మన్యవస్థితమ్,
యతంతోఽప్యకృతాత్మానో నైనం పశ్యంత్యచేతసః. ౧౧
§§ యదాదిత్యగతం తేజో జగద్భాసయతేఽఖిలమ్,
యచ్చంద్రమసి యచ్చాగ్నౌ తత్తేజో విద్ధి మామకమ్. ౧౨

నైతము 'నిత్య' 'అంశ' శబ్దములచే చెప్పఁబడినది. (వే. సూ. ౨. ౩, ౧౭ మఱియు ౪౩); గీతలయందున్న క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞవిచారము బ్రహ్మసూత్రములలోనుండి గ్రహింపఁ బడినదని పదమూఁడవ యధ్యాయమునఁ జెప్పఁబడినవిషయము (౧౩.౪) దీనిచే బలపఱుపఁబడుచున్నది (గీ.ర.పరి.పు.౭౩౭-౭౩౯ చూడు.) అంశశబ్దమునకు ఘటాకాశము మొదలగుదానివలె నంశమని యర్థము నెఱుంగవలయును. కోసి తీయఁబడిన యంశ కాదని గీతారహస్యమునందలి తొమ్మిదవ ప్రకరణమునందు (పు. ౩౩౫) నిరూపింపఁబడినది. శరీరమును ధరించుటయు, శరీరమును వదలిపెట్టుటయు విషయముల నుపభోగించుటయు ననునిమూఁడుక్రియలును నిట్లు జరుగుచుండ.—]

(౧౦) శరీరమునుండి వెడలిపోవునదియు,శరీరమునుండి గుణములతోఁగూడి (స్వయముగ కాదు) యుపభోగించునదియు నగునీజీవుని మూర్ఖులు తెలిసికొనలేరు. జ్ఞానచక్షుస్సుచేఁ జూచువారు (అతనిని) తెలిసికొనుచున్నారు (౧౧)అటులే ప్రయత్నము చేయుయోగులు తమయందున్న యీయాత్మను తెలిసికొనుచున్నారు. కాని యెవరియొక్క యాత్మ (అనఁగా: బుద్ధి)సంస్కరింపఁబడలేదో యట్టియజ్ఞులు ప్రయత్నమును చేసినను దీనిని తెలిసికొనలేరు.

[పది పదునొకండవ శ్లోకములయందు జ్ఞానచక్షుస్సుచే, లేక కర్మయోగమార్గముచే, నాత్మజ్ఞానము కల్గునని చెప్పి జీవునియొక్క యుత్క్రాంతి వర్ణనము పూర్తిచేయఁబడినది. వెనుక నేడవ యధ్యాయమునందు చెప్పినట్లు (గీ.౭.౮-౧౨చూడు.)ఆత్మసంబంధమైన సర్వవ్యాపిత్వముయొక్క ప్రస్తావనవిషయమందు కొంచెము మఱలచెప్పి, పిదప పదునాఱవ శ్లోకము మొదలుకొని పురుషోత్తమస్వరూపము చెప్పఁబడినది.—]

(౧౨) ఏ తేజస్సు సూర్యునియందుండి జగత్తునంతను ప్రకాశింపఁజేయుచున్నదో, యే తేజస్సు చంద్రునియందును, నగ్నియందును నున్నదో యది నా తే

గామావిశ్య చ భూతాని ధారయామ్యహమోజసా,
పుష్ణామి చౌషధీః సర్వాః సోమో భూత్వా రసాత్మకః. ౧౩
అహం వైశ్వానరో భూత్వా ప్రాణినాం దేహమాశ్రితః,
ప్రాణాపానసమాయుక్తః పచామ్యన్నం చతుర్విధమ్. ౧౪
సర్వస్య చాహం హృది సన్నివిష్టో మత్తః స్మృతిర్జ్ఞానమపో-
హనం చ, వేదైశ్చ సర్వైరహమేవ వేద్యో వేదాంతకృద్వే-
దవిదేవ చాహమ్. ౧౫

జస్సే యని తెలిసికొనుము (౧౩) యటులే పృథ్విలోఁ బ్రవేశించి నేనే (సర్వ) భూతములను నా తేజస్సుచే ధరించుచున్నాను. మఱియు రసాత్మకమైన సోముఁడనై (చంద్రుఁడనై) సర్వౌషధులను, అనఁగా: వనస్పతులనుఁ బోషించుచున్నాఁడను.

[సోమశబ్దమునకు సోమవల్లి (సోమలత) యనియును చంద్రుఁడనియు రెండర్థములు గలవు. చంద్రుఁడే రీతిగ జలాత్మకుఁడును, నంశుమంతుఁడును శుభ్రమైనవాఁడునై యున్నాఁడో యటులే సోమవల్లియు నుండు నని వేదములయందు చెప్పఁబడినది ఆయిరువురును వనస్పతులకు రాజులని చెప్పఁబడినది. అయినను పూర్వాపరసందర్భములంబట్టి యిచ్చోఁ జంద్రుఁడే యర్థము. చంద్రునియొక్క తేజస్సు నేనే యని యీశ్లోకమునందు చెప్పిన పిదప వనస్పతులను బోషించు చంద్రునిగుణమును, నేనే యని యీశ్లోకమునందే, చెప్పఁబడినది. చంద్రుఁడు జలమయుఁడగుటచే నీగుణ మతని యందున్నందున దానినుండి వనస్పతులు వృద్ధిఁబొందుచున్నవని శ్రుతియొక్క చోట సైతము చెప్పఁబడినది.—]

(౧౪) నేను వైశ్వానరరూపుఁడ నగునగ్నిహోత్రుఁడై ప్రాణులయొక్క దేహమునందుండి ప్రాణముతోఁడను నపానముతోఁడను కూడినవాఁడనై (భక్ష్యము, చోష్యము, లేహ్యము, పేయ మని) నాలుగువిధము లగు నన్నమును పచనము జేయుచున్నాను. (౧౫) అటులే యందఱియొక్క హృదయములను నేనే యధిష్ఠించి యుంటిని. స్మృతియు, జ్ఞానమును, అపోహమును (తన్నాశము) నావలన నే గలుగుచున్నవి. సర్వవేదములచేతను దెలిసికొనఁ దగినవాఁడను నేనే. వేదాంతములను జేయువాఁడను, వేదములను దెలిసికొనినవాఁడను నేనే.

[ఈశ్లోకముయొక్క రెండవచరణము కైవల్యోపనిషత్తునందున్నది. (కై. ౨. ౩) కాని యిచ్చోనుండు "వేదైశ్చసర్వై" అనుదానికి మారుగ

§§ ద్వావిమౌ పురుషౌ లోకే క్షరశ్చాక్షర ఏవ చ,
క్షరః సర్వాణి భూతాని కూటస్థోఽక్షర ఉచ్యతే. ౧౬
ఉత్తమః పురుషస్త్వన్యః పరమాత్మేత్యుదాహృతః,
యో లోకత్రయమావిశ్య బిభర్త్యవ్యయ ఈశ్వరః. ౧౭
యస్మాత్క్షరమతీతోఽహమక్షరాదపి చోత్తమః,
అతోఽస్మి లోకే వేదే చ ప్రథితః పురుషోత్తమః. ౧౮

"వేదైరనేకైః" అని మాత్రమే పాఠభేదమున్నది. దీనినే "వేదాంతమను శబ్దము గీతాకాలమందు ప్రచారములో లేదనియు నీశ్లోకము ప్రక్షిప్తమై యుండును, లేదా, దానియందున్న వేదాంతశబ్దమున కేదోమఱియొక యర్థముండి యుండుననియు" ననేకులు చేసినయూహ నిర్మూలమైనది. వేదాంతశబ్దము ముండకమునందును (ముం. 3. ౨. ౬) శ్వేతాశ్వతరమునందును (౬. ౨౨) కాన్పించుచున్నది. శ్వేతాశ్వతరమునందలి కొన్నిమంత్రములు లాశబ్దములనైన మార్పక గీతలయందు ప్రయోగింపఁబడినవి. ఇప్పుడు పురుషోత్తమలక్షణము లెవ్వియో నిరుక్తిపూర్వకముగఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—]

(౧౬) ఈలోకమున క్షరుఁడనియు నక్షరుఁడనియు నిరువురు పురుషులు గలరు. క్షరుఁడన నశ్వరములగు సర్వభూతములనియు, కూటస్థుఁ డనఁగా: నీసర్వభూతములయొక్క మూలమునందుండు (కూటమునందు ప్రకృతిరూపమై) యేయవ్యక్తతత్త్వము గలదో దాని నక్షరమనియుఁ జెప్పుచున్నారు. (౧౭) కాని యెవఁడు పురుషోత్తముఁడో వాఁ డీరెండింటికంటెను వేఱుగనున్నాఁడు. వానిని పరమాత్మ యని చెప్పుచున్నారు. ఆ యవ్యయుఁడగు నీశ్వరుఁడే త్రైలోక్యమును వ్యాపించి (త్రైలోక్యమును) పోషించుచున్నాఁడు. (౧౮) ఏకారణముచే నేను క్షరముకంటె పరమందున్నవాఁడను, అక్షరముకంటె నుత్తముఁడను నైయున్నానో యాకారణముచే లోకవ్యవహారమునందును, వేదములయందును పురుషోత్తముఁ డను శబ్దముచేఁ బ్రసిద్ధుఁడనయి యున్నాను.

[౧౬ వ శ్లోకమునందున్న క్షరము నక్షరము ననుశబ్దములును, వ్యక్తము, అవ్యక్తము—లేక వ్యక్తసృష్టియు, నవ్యక్తప్రకృతియు నను సాంఖ్యశాస్త్రమునందలి రెండుశబ్దములతో సమానార్థములై యున్నవి. వీనిలో క్షరమనఁగా: నశ్వరమగు పంచభూతాత్మకవ్యక్తపదార్థ మనియర్థము స్పష్టమయి యున్నది. కాని యక్షర మనువిశేషణము పూర్వమునం దనేకపర్యాయములు

పరబ్రహ్మ యనునర్థముననైతము ప్రయోగింపఁబడియున్నది. (గీ. ౮. ౩; ౮. ౨౧; ౧౧. ౩౭; ౧౨. ౩ చూడుము.) పురుషోత్తమునియొక్క వైలక్షణ్యముల యందలి యక్షరశబ్దమునకు నక్షరబ్రహ్మ యని యర్థముకాదు. సాంఖ్యుల యొక్క యక్షర మను ప్రకృతియే యర్థమని యెఱుంగవలయును. ఈసంశయము కలుగకుండునిమిత్తమే యక్షర మనఁగా కూటస్థము(ప్రకృతి)యని ౧౬వ శ్లోకమునందు ముఖ్యముగ వ్యాఖ్యానము చేయఁబడినది. (గీతారహస్య. పు. ౨౭౨, ౨౭౩-౨౭౭) వ్యక్తసృష్టికిని యవ్యక్తప్రకృతికిని పరమంబున్న యక్షరబ్రహ్మకంటెను (గీ. ౮. ౨౧-౨౨ పైన నాటీకను చూడుము), మఱియు క్షరమును (వ్యక్తసృష్టి) నక్షరము (ప్రకృతి) నను వానికంటెను పరముగనున్న పురుషోత్తముఁడును నను నీరెండును యథార్థముగ నొక్కటే యైయున్నది. ఇతనినే పరమాత్మ యనిచెప్పుచున్నారనియు, నీపరమాత్మయే శరీరమునను క్షేత్రరూపమున వసించుచున్నాఁడనియు పదమూఁడవయధ్యాయమున చెప్పఁబడినది. (గీ. ౧౩. ౩౧) దీని నుండి క్షరాక్షరవిచారముచేఁ గుదురు నిష్పన్నమగుమూలతత్త్వమైన యక్షరబ్రహ్మయే క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞవిచారమునకును పర్యవసానమనియు లేక పిండమందును బ్రహ్మాండమందును నొకపురుషోత్తముఁడే యున్నాఁడనియు సిద్ధమగుచున్నదని సారాంశము. ఇటులే యధిభూతము, నధియజ్ఞము మొదలగువానియందున్న, లేక పురాతనమగు నశ్వత్థవృక్షము నందున్న తత్త్వ మేదియో యనియుఁ జెప్పఁబడినది. జగత్తునందున్న యీ యైక్యమును తెలిసికొన్నవాఁడును "సర్వభూతములయందు నొకయాత్మయే"(గీ. ౬. ౨౯) కలదని జ్ఞానమును మరణపర్యంతమును మనస్సున నిలిపినవాఁడును (వే. సూ. ౪. ౧. ౧౨; గీ. ౮. ౬) కర్మయోగము నాచరించుచుండగనే పరమేశ్వరుని పొందుచున్నారని యీజ్ఞానవిజ్ఞానప్రకరణమునకు ముఖ్యతాత్పర్యము. కర్మలను చేయకుండ, పరమేశ్వరభక్తిమాత్రము చేత మోక్షము లభింపక పోనేరదు. కాని, గీతలయందున్న జ్ఞానవిజ్ఞాననిరూపణముల కది తాత్పర్యము కాదు. జ్ఞానముచేఁగాని, భక్తిచేఁగాని పరిపూతమగు నిష్కామబుద్ధితో సాంసారికకర్మల నన్నిఁటినిఁ జేయవలయుననియు, వానిని చేయుచుండగనే మోక్షమెట్లులభించుననియు నిరూపించుటకై యీజ్ఞానవిజ్ఞానములయొక్క నిరూపణ యారంభింపఁబడినదని యేడవ

యో మామేవమసమ్మూఢో జానాతి పురుషోత్తమమ్,
స సర్వవిద్భజతి మాం సర్వభావేన భారత. ౧౯
ఇతి గుహ్యతమం శాస్త్రమిదముక్తం మయానఘ,
ఏతద్బుద్ధ్వా బుద్ధిమాన్ స్యాత్ కృతకృత్యశ్చ భారత. ౨౦

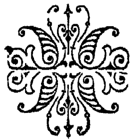
ఇతి శ్రీభగవద్గీతాసు ఉపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం యోగశాస్త్రే
శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే పురుషోత్తమయోగో నామ
పంచదశోఽధ్యాయః. ౧౫.

యధ్యాయారంభముననే చెప్పఁబడినది. అది యట్లుండ నిమ్ము. ఇప్పుడు దీనిని తెలిసికొనిన నేఫలము రాఁగలదో చెప్పుచున్నాఁడు.—]

(౧౯) ఇట్లు నేను పురుషోత్తముఁడ నని మోహమునుఁ జెందక యెవఁడు తెలిసికొనుచున్నాఁడో వాఁడు సర్వజ్ఞుఁడై సర్వభావముల చేతను నన్నే భజించు చున్నాఁడు (౨౦) ఓ నిష్పాపుఁడవగు భారతా! యిట్టిగుహ్యముల యన్నింటి లోను గుహ్యమగు శాస్త్రము నాచేఁ జెప్పఁబడినది. దీనిని దెలిసికొనుటచే మనుష్యుఁడు బుద్ధిమంతుఁడై (అనఁగా: బుద్ధుఁడు, లేక జ్ఞానియై) కృతకృత్యుఁ డగును.

[బుద్ధిమచ్ఛబ్దమునకు బుద్ధుఁడు (తెలిసికొన్నవాఁడు) అనియిచ్చోనర్థము. కారణమేమన: భారతమునం (శాం. ౨౪౮. ౧౧) దీయర్థమునందే బుద్ధ శబ్దమును, కృతకృత్యశబ్దమును ప్రయోగింపఁబడినవి. బుద్ధశబ్దమునకు బౌద్ధావతారమనురూఢార్థము మహాభారతమునం దెక్కడను లేదు. (గీతారహస్య. పరి. పు. ౪౯౯ చూడు.—]

ఈరీతిగ భగవంతునిచే గానము చేయఁబడిన పురుషోత్తమప్రాప్తియోగ మనెడు పదునేనవ యధ్యాయము సమాప్తమయినది.

షోడశోఽధ్యాయః.

పదునాఱవ యధ్యాయము.

శ్రీభగవానువాచ.

అభయం సత్త్వసంశుద్ధి ర్జ్ఞానయోగవ్యవస్థితిః,
దానం దమశ్చ యజ్ఞశ్చ స్వాధ్యాయ స్తప ఆర్జవమ్. ౧
అహింసా సత్య మక్రోధ స్త్యాగ శ్శాంతిరపైశునమ్,
దయా భూతేష్వలోలత్వం మార్దవం హ్రీరచాపలమ్. ౨

[పురుషోత్తమయోగ మను క్షర-అక్షరజ్ఞానముయొక్క పరమావధి ముగిసినది. మఱియు నిజముగ విచారించితిమేని, కర్మయోగము నాచరించుచుండ నందుచేతనే పరమేశ్వరునిజ్ఞానము గలిగి మోక్షమెట్లుగల్గునదియు నిరూపించుటకయి యేడవ యధ్యాయము మొదలుకొని చెప్పుట కారంభింపఁబడిన జ్ఞానవిజ్ఞానములిచ్చో సమాప్తములైనందున నిక నుపసంహారముమాత్రమే మిగిలియుండెను. అయినను తొమ్మిదవయధ్యాయమునందు (౯. ౧౨) రాక్షసు లగుమనుజులు, నాయొక్కయవ్యక్తము, శ్రేష్ఠము నగుస్వరూపమును దెలిసికొన లేరని భగవంతుఁడు సంక్షేపముగఁ జెప్పినవిషయమునే విస్తరించుటకయి యీయధ్యాయ మారంభింపఁబడినది; మఱియు మనుజులయం దిట్టిభేద మేలకలుగునలయునో తర్వాతనుండు నధ్యాయములలోఁ జెప్పి పిమ్మట పదునెనిమిదవ యధ్యాయమునందు గీతనంతను నుపసంహరించుచున్నాఁడు.—]

భగవంతుఁడు చెప్పుచున్నాఁడు.—(౧) ఓభారతా! అభయమును, శుద్ధమగు సాత్త్వికవృత్తియును, జ్ఞానయోగవ్యవస్థితియు (అనఁగా: జ్ఞానమార్గముయొక్కయు, కర్మయోగముయొక్కయు తారతమ్యవ్యవస్థను జేయుటయును), దాతృత్వము, దమము, యజ్ఞము, స్వాధ్యాయము, (అనఁగా: స్వధర్మానుసారముగఁ బ్రవర్తించుట) తపస్సు, సరళత, (౨) అహింస, సత్యము, క్రోధము లేకుండుట, త్యాగము. (కర్మఫలత్యాగము) శాంతి, అపైశున్యము, క్షుద్రబుద్ధిని

తేజః క్షమా ధృతి శ్శౌచమద్రోహో నాతిమానితా,
భవంతి సంపదం దైవీ మభిజాతస్య భారత. • 3

విడనాడి యుదారబుద్ధితో నుండుట, సర్వభూతములయందును దయ, లంప టుఁడు కాకుండుటయు, మృదుత, (దుష్కార్యములయందలి) లజ్జయు, చాపల్యములేకుండుట, అనఁగా: వ్యర్థపనులుచేయక పోవుట (3) తేజస్విత, క్షమ, ధృతి, శుచిగనుండుట, ద్రోహముచేయకపోవుట, అను నీగుణములు దైవీసంపత్తునందు జన్మించిన పురుషునకు ప్రాప్తములగును.

[దైవీసంపదయొక్క యీయిరువదియారుగుణములును, పదమూఁడవ యధ్యాయమునఁ జెప్పఁబడిన జ్ఞానముయొక్క యిరువదిలక్షణములును (గీ. ౧౩, ౭-౧౧) నిజముగ విచారించిన వేఱుకావు. ఈహేతువువలన బట్టి ముందుశ్లోకములయందు నజ్ఞానము నాసురీసంపదయందుఁ జేర్పఁబడినది. ఈయిరువదిగుణములయొక్క పట్టికయందున్న ప్రతిశబ్దమునకును సర్వాలోశలలోను వేర్వేఱుగనర్థములను జెప్పుటకు వీలులేదు. అట్టి యుద్దేశమును లేదు. ఉదాహరణము:—అహింసను గొందఱు కాయికమనియు, వాచికమనియు, మానసిక మనియు విభజించి క్రోధముచే నితరులమనస్సును నొప్పించుట యనునది యొకవిధమగు హింసయే యనిచెప్పుచున్నారు. శుచిగనుండుటనుసైతము మిట్లే త్రివిధమంగుమేని మనస్సుయొక్క శుచిత్వమందు క్రోధము చెందకుండుటయు, ద్రోహము చేయకుండుటయు మొదలగు గుణములును చేరును. మహాభారతమున శాంతిపర్వమునందు ౧౬౦ వ యధ్యాయము మొదలు ౧౬౩ వ యధ్యాయమువఱకును వరుసగ దమము, సత్యము, లోభము ననునవి సవిస్తరముగ వర్ణింపఁబడినవి. వీనిలో దమము నందే, క్షమ, ధృతి, అహింస, సత్యము, ఆర్జవము, లజ్జ మొదలగు నిరువది యైదుగాని, ముప్పదిగాని గుణములును జేరును. (శాం. ౧౬౦) సత్యముయొక్కనిరూపణయందు (శాం. ౧౬౨) సత్యము, సమత, దమము, అమాత్సర్యము, క్షమ, లజ్జ, తితిక్ష, అనసూయత, యాగము, ధ్యానము, ఆర్యత (లోకకళ్యాణేచ్ఛ) ధృతి, దయ, అనునీపదమూఁడుగుణములును, సత్యము నందే చేర్చు ననిచెప్పఁబడినది. అచ్చోటనే యీశబ్దములకు వ్యాఖ్యానము సైతము చేయఁబడినది. ఒకగుణమునందె యీతీరున ననేకగుణములఁ జేర్చుట యనునది పాండిత్యముచేఁ జేయుపనియై యున్నది. ప్రతిగుణమును

§§ దంభో దర్పోఽభిమానశ్చ క్రోధః పారుష్యమేవ చ,
అజ్ఞానం చాభిజాతస్య పార్థ సంపదమాసురీమ్. ౪
§§ దైవీ సంపద్విమోక్షాయ నిబంధాయాసురీ మతా,
మా శుచః సంపదం దైవీమభిజాతోఽసి పాండవ. ౫

గుఱించియు నొక్కొక్క ప్రత్యేకగ్రంథము వ్రాయవలసివచ్చును. దైవీ సంపత్తుయొక్క సాత్త్వికస్వరూపమును పూర్తిగఁ దెలియపఱచుటకే పైశ్లోకమునందు గుణములయొక్క సముచ్చయమంతయుఁ జేయఁబడినది. మఱియు నొకానొకశబ్దమున నేదైననొకయర్థ మిమిడియుండక మఱియొక శబ్దమునం దిముడఁగలదియు ననుతలంపునను, నట్లు చేయఁబడినది. అది యట్లుండ నిమ్ము; పైపట్టికయం దున్న జ్ఞానయోగవ్యవస్థితి శబ్దమునకు గీత ౪. ౪౧-౪౨ శ్లోకముల యాధారముచే కర్మయోగపరముగ నర్థము చేసితిని. త్యాగశబ్దమునకును, ధృతిశబ్దమునకును, వ్యాఖ్యానము భగవంతునిచేతనే పదునెనిమిదవ యధ్యాయమున జేయఁబడినది చూడుఁడు. (౧౮. ౪ మఱియు ౨౯) దైవీ సంపత్తునందుఁ జేరుగుణములను జెప్పి యిప్పుడు తద్విరుద్ధపక్షము నందున్న యాసురీ, లేక రాక్షసీ సంపత్తును వర్ణించుచున్నాఁడు.—]

(౪) ఓపార్థా! దంభము, దర్పము, అభిమానము, క్రోధము, పారుష్యము అనఁగా : నిష్ఠురత, అజ్ఞానము ననునవి యాసురీసంపత్తునందు (అనఁగా : రాక్షస సంపత్తునందు) జన్మించినవారికి (ప్రాప్తములగును.)

[మహాభారతమునందు, శాంతిపర్వము ౧౬౪, ౧౬౫ అధ్యాయముల యందు వీనిలోఁ గొన్నిదోషములు వర్ణింపఁబడినది. తుదకు నృశంసుఁడని యెవరిని యనవలయునో యావిషయము కూడ చెప్పఁబడినది. అజ్ఞానమను నది యాసురీసంపత్తుయొక్క లక్షణమని యీశ్లోకమునందుఁ జెప్పఁబడి నందున జ్ఞానమనునది దైవీసంపత్తుయొక్క లక్షణమని స్పష్టమగుచునే యున్నది. జగత్తునందు కాన్పించుచున్న ద్వివిధములగు స్వభావములను నిట్లువర్ణించి.—]

(౫) (వీనిలో) దైవీసంపత్తు (పరిణామమునందు) మోక్షదాయకమనియు, నాసురీసంపత్తు బంధకమనియు, చెప్పుచున్నారు.—ఓపాండవా! నీవు దైవీసంపత్తునందు జన్మించినవాఁడవు. శోకింపకు మనియుపదేశించెను.

[దైవీ సంపద గలవారికిని, యాసురీ సంపద గలవారికిని గలుగు గతి

॥ ద్వౌ భూతసర్గౌ లోకేఽస్మిన్ దైవ ఆసుర ఏవ చ,
దైవో విస్తరశః ప్రోక్త ఆసురం పార్థ మే శృణు. ౬.
ప్రవృత్తిం చ నివృత్తిం చ జనా న విదురాసురాః,
న శౌచం నాపి చాచారో న సత్యం తేషు విద్యతే. ౭
అసత్య మప్రతిష్ఠం తే జగ దాహు రనీశ్వరమ్,
అపరస్పరసమ్భూతం కిమన్య త్కామ హైతుకమ్. ౮

సంక్షేపముగఁ జెప్పఁబడినది. ఇప్పు డాసురసంపద గలవారిని విస్తారముగ వర్ణించుచున్నాఁడు.—]

(౬) ఈలోకమునందు జీవులు రెండువిధములుగఁ బుట్టుచున్నారు. ఒకఁడు దైవుఁడును, మఱియొకఁ డాసురుఁడును. వీరిలో దైవ (ప్రకారముయొక్క) వర్ణనముగఁ జేయఁబడినది. ఇప్పుడో పార్థా! యాసుర (ప్రకారమగు) వర్ణనను నేను జేయుచున్నాను వినుము.

[పూర్వాధ్యాయములయందు కర్మయోగి యెట్లు ప్రవర్తింపవలసినదియు, బ్రాహ్మీస్థితి యెట్లుండునదియు, లేక స్థితప్రజ్ఞుఁడు, భగవద్భక్తుఁడు, త్రిగుణాతీతుఁ డనియెవరిని చెప్పవలసినదియు, జ్ఞానమనఁగా: నేమియో యదియు నీ మొదలగు విషయములు చెప్పఁబడినవి. ఈ యధ్యాయముయొక్క మొదటి మూఁడుశ్లోకములయందునుఁ జేయఁబడిన దైవీసంపత్తుయొక్క వర్ణనమే, దైవీప్రకృతిగలవాని వర్ణనముగాన, దైవ వర్గముయొక్క వర్ణనము విస్తారముగ పూర్వమందు చేయఁ బడినదని, చెప్పఁబడినది. ఆసురసంపత్తి తొమ్మిదవ యధ్యాయమునందు (౯. ౧౧ మఱియు ౧౨) కొంచెము ల్లేఖింపఁబడినది. కాని యచ్చోటనుండు వర్ణన పూర్తికానిదగుటచే దాని నీయధ్యాయమునందిప్పుడు సంపూర్ణముగ వాక్రుచ్చుచున్నాఁడు.—]

(౭) ప్రవృత్తియు (ననఁగా: నేమి చేయవలసినదియు) నివృత్తియు (ననఁగా: నేది చేయకూడదో యదియు) నాసురులకు తెలియదు. శుచిత్వ, యాచారము, సత్యము ననునవి వారియందుండవు. (౮) వీరు (ఆసురులు) జగత్తంతయు నసత్యమనియు నప్రతిష్ఠమనియు (నిరాధారము) ననీశ్వరమనియు (అనఁగా: పరమేశ్వరుఁడు లేకనే యుండునది) అపరస్పరసంభూతమనియు (అనఁగా: నొకదానియందుండి మఱియొకటి పుట్టలేదనియు) కావుననే కామముదక్క (అనఁగా: మనుష్యుల యొక్క విషయోపభోగముల దక్క) యీజగత్తునకు మఱియొక ప్రయోజనమేమియు లేదనియుఁ జెప్పుదురు.

[ఈశ్లోకముయొక్క భావార్థము స్పష్టముగనున్నను వానియందలి పదముల కర్థమువిషయమై మిక్కిలి మతభేదములు గలవు. మాయమతానుసారముగ వేదాంతము, లేక కాపిలసాంఖ్యము ననుసరించుశాస్త్రములయొక్క జగద్రచనావిషయకమైన సిద్ధాంతము నొప్పుకొనని చార్వాకాదినాస్తికుల మతములను వర్ణించుచున్నదియు, కాన నీశ్లోకమునందున్న పదములు సాంఖ్యులయొక్కయు, నధ్యాత్మశాస్త్రమునందున్నవియు నగుసిద్ధాంతములకు విరుద్ధమగునర్థములుగల్గినవై యున్నవి. వేదాంతులు జగత్తు నశ్వరమని చెప్పి దానియందున్న యవినాశియగు సత్యమును-సత్యస్య సత్యం (బృ. ౨.౩-౬) శోధించి తీయుచున్నారు. ఆ సత్యమనుతత్త్వమే జగత్తునకు మూలాధారము, లేక ప్రతిష్ఠ యనియందురు.—బ్రహ్మపుచ్ఛం ప్రతిష్ఠా (తై. ౨.౫) కాని యాసురులీజగ దసత్యము, అనఁగా: దీనియందు సత్యము లేదో యట్టిది యనియు, నట్లే యప్రతిష్ఠము (అనఁగా: దీనికి ప్రతిష్ఠ కాని యాధారము కాని లేదో యది) అనియు నందురు. కాని యధ్యాత్మశాస్త్రమునందు ప్రతిపాదింపఁబడిన యవ్యక్తమగుపరబ్రహ్మ మీరీతిగ నాసురులకు సమ్మతము కాకపోయినను, భక్తిమార్గమునందున్న వ్యక్తుఁడగు నీశ్వరుని వారొప్పుకొందురా? యనుశంక కలుగనచ్చును. కాననీశ్వర(అ + ఈశ్వర) అనుమూఁడవ పదప్రయోగముచే నాసురులు జగత్తునం దీశ్వరుఁడును లేఁడని యందురని చెప్పఁబడినది. జగత్తుయొక్క మూలాధారము నీరీతిగ నంగీకరింపక పోవుదుమేని "ఆత్మన ఆకాశః సంభూతః। ఆకాశాద్వాయుః। వాయోరగ్నిః। అగ్నేరాపః। అద్భ్యః పృథివీ। పృథివ్యా ఓషధయః ఓషధీభ్యోఽన్నం। అన్నాత్పురుషః" మొదలగు నుపనిషత్తులయందున్న (తై. ౨. ౧) సృష్టిక్రమమును, లేక, ప్రకృతిపురుషులను స్వతంత్రములగు రెండు మూలతత్త్వములను నంగీకరించి సత్త్వ రజస్తమస్సులను గుణత్రయముయొక్క యన్యోన్యసంబంధముచే ననఁగా: పరస్పరమిశ్రణముచే వ్యక్తపదార్థములన్నియు నుత్పన్నములైనవి యనుసాంఖ్యశాస్త్రమునందున్న సృష్ట్యుత్పత్తిక్రమమును వదలవలసివచ్చును. కారణమేమన: నీగొలుసు లేక పరంపర యంగీకరింపఁబడినచో, దృశ్యసృష్టియందున్న పదార్థముల దగ్గర నుండి వెనుకకు పోనుపోను నీజగత్తునకేదైన మూలముండి తీరవలయు నని యంగీకరింపవలసి వచ్చును. కాన యాసురులు జగత్తునందున్న పదార్థములు (అ-పరస్పరసంభూతములు) అనఁగా: నొకదానినుండి యొకటియే క్రము

ముగా నుత్పన్నములైనవి) అని యంగీకరింపరు. జగత్తుయొక్క రచనా విషయమై యొకపరి యిట్లు నిర్ణయించిన పిదప మనుజుడు ప్రాణములనే ప్రధానములని నిశ్చయించి వానియొక్క కామవాసనలను, తృప్తిపొందించుట కొఱకే జగత్తునందున్న పదార్థములన్నియు ననియు వానికి మఱియొక ప్రయోజన మేమియు లేదనియు చెప్పనక్కఱలేకయే ప్రాప్తమగును. ఈయర్థమే "కిమన్యత్కామహైతుకం" కామములుదక్క దానికి రెండవకారణ మేమియుండదను. అను శబ్దములచే నీశ్లోకముయొక్క చివరను ముందుశ్లోకమునందును నీయర్థమే చెప్పఁబడినది. అనేకులగు టీకాకారులు "అపరస్పర సంభూతం" అనుదానికి 'కిమన్యత్' అను పదముతో నన్వయించి "పరస్పరము (అనఁగా: స్త్రీపురుషుల సంయోగమునుండి) పుట్టనిది మఱియొకటి కాన్పించునా? లేదు ఈపదార్థమే కన్పట్టునచో నీజగత్తు కామహైతుకముగనే (అనఁగా: స్త్రీపురుషులయొక్క కామేచ్ఛచేతనే) నిర్మింపఁబడినది" అనియర్థము చెప్పుచున్నారు. మఱికొందఱు "అపరశ్చ పరశ్చ, అపరస్పరౌ అనువిలక్షణ మగువిగ్రహమును చేసి, అపరస్పర యనఁగనే స్త్రీపురుషులను వారినుంచి యీజగత్తు పుట్టుటచే దానికి స్త్రీపురుషులయొక్క కామమే హేతువుగ నున్నది మఱియొక కారణమేదియు లేదు" అని యీపదములకే యర్థమును చెప్పుచున్నారు. కాని యీయన్వయము సరళమైనదికాదు. మఱియు నపరశ్చ పరశ్చ యనువానికి సమాసము అపర-పరౌ యని రూపమగును. మధ్యను అపరస్పర యని సకారమురాదు. ఇంతియకాక అసత్య, అప్రతిష్ఠ మొదలగు పూర్వమందున్న పదములను జూచినను అపరస్పర సంభూతశబ్దము, నఞ్, సమాసముగనే యుండవలయు నని కాన్పించుచున్నది. మఱియు నపరస్పర సంభూతశబ్దములచే సాంఖ్యశాస్త్రమునందు గుణములనుండి గుణములయొక్క యేయన్యోన్యజననము వర్ణింపఁబడినదో యదియే యిచ్చో వివక్షితమని చెప్పవలసివచ్చును (గీతారహస్య పు. ౨౧౧ మఱియు ౨౧౨, ౨౧౩ చూడు). "అన్యోన్య", "పరస్పర" శబ్దములు రెండును సమానార్థకములు. సాంఖ్యశాస్త్రములో నొకదానితో మఱియొకదానికి గలుగువిరోధమును జెప్పుచు నీరెండు శబ్దములును ప్రయోగింపఁబడినవి. (మ.భా. శాం. ౩౦౫; సాం. కా. ౧౨ మఱియు ౧౩ చూడు); గీతలయొక్క మాధ్వభాష్యమునం దీయర్థమునే స్వీకరించి జగత్తునందలి వస్తువు లొకదానివలన నొకటి యుత్పన్నమగు

ఏతాం దృష్టిమవష్టభ్య నష్టాత్మానోఽల్పబుద్ధయః,
ప్రభవంత్యుగ్రకర్మాణః క్షయాయ జగతోఽహితాః. ౯
కామమాశ్రిత్య దుష్పూరం దంభమానమదాన్వితాః,
మోహాద్గృహీత్వాఽసద్గ్రాహాన్ ప్రవర్తంతేఽశుచివ్రతాః ౧౦
చింతామపరిమేయాం చ ప్రలయాంతాముపాశ్రితాః,
కామోపభోగపరమా ఏతావదితి నిశ్చితాః. ౧౧
ఆశాపాశశతైర్బద్ధాః కామక్రోధపరాయణాః,
ఈహంతే కామభోగార్థమన్యాయేనార్థసంచయాన్. ౧౨

మన్నదియు నిరూపించుటకు "అన్నాద్భవంతి భూతాని ఇత్యాది—" అగ్నిహోత్రమునందు వేయఁబడిన యాహుతి సూర్యుని చేరును. కాన యజ్ఞమునుండి వృష్టి, వృష్టినుండి యన్నము, అన్నమునుండి ప్రజలును బుట్టుచున్నారు—అను నర్థముగల గీతలయందున్న శ్లోకమే ప్రమాణముగఁ జెప్పఁబడినది (గీ. ౩. ౧౪; మను ౩౭౬ చూడుము) కాని తైత్తిరీయోపనిషత్తునందున్న వచనములు దీనికంటె మిక్కిలి ప్రాచీనములును వ్యాపకములును గాన వానినే నేను పైప్రమాణముగ గ్రహించితిని. అయినను గీతలయందలి అ-పరస్పర సంభూతపదముచేత నుపనిషత్తులయందలి సృష్ట్యుత్పత్తిక్రమమే విశేషముగ వివక్షితమని నే నెన్నెదను. అది యట్లుండనిమ్ము; జగత్తుయొక్క రచనావిషయమై చెప్పఁబడిన యాసురమతము వారియొక్క ప్రవర్తనముపై నెట్లు పరిణమించునదియు నిప్పుడు చెప్పుచున్నాఁడు. పైశ్లోకమునందు కడపటనుండు కామహైతుక మనుపదమునకు యిదివివరణము.—]

(౯) ఇట్టియూహతో నల్పబుద్ధులు గలనష్టాత్ములును, దుష్టులును క్రూరకర్మల నాచరించుచు, జగత్తును నశింపఁజేయుటకొఱకుఁ బుట్టుచున్నారు. (౧౦) మఱియు) ఎప్పుడును పూర్ణముకాని కామముల (అనఁగా: విషయోపభోగేచ్ఛలను) నాశ్రయించి దంభము, మానము, మదము ననువానిచే వ్యాపింపఁబడినవారు (అసురులు) మోహముచేత నసద్గ్రహమును (అనఁగా: నబద్ధపుకల్పనలను) మనస్సునందు చేసికొని దుర్మార్గపుపనులను జేయుచున్నారు. (౧౧) అటులనే యామరణాంతమును (లెక్కలేని సుఖోపభోగములయొక్క) చింతలచే నాకులులయి కామోపభోగములయందు మగ్నులయి యదియే పరమసాధ్యమని నిశ్చయించుచున్నారు. (౧౨) అనేక లట్టి పాశములచే బద్ధులై, కామక్రోధపరాయణులై,

ఇదమద్య మయా లబ్ధమిమం ప్రాప్స్యే మనోరథమ్,
ఇదమస్తీదమపి మే భవిష్యతి పునర్ధనమ్. ౧౩
అసౌ మయా హతః శత్రుర్హనిష్యే చాపరానపి,
ఈశ్వరోఽహమహం భోగీ సిద్ధోఽహం బలవాన్సుఖీ ౧౪
ఆఢ్యోఽభిజనవానస్మి కోఽన్యోఽస్తి సదృశో మయా,
యక్ష్యే దాస్యామి మోదిష్య ఇత్యజ్ఞానవిమోహితాః. ౧౫
అనేకచిత్తవిభ్రాంతా మోహజాలసమావృతాః,
ప్రసక్తాః కామభోగేషు పతంతి నరకేఽశుచౌ. ౧౬
ఆత్మసంభావితాః స్తబ్ధా ధనమానమదాన్వితాః,
యజంతే నామయజ్ఞైస్తే దంభేనవిధిపూర్వకమ్. ౧౭
అహంకారం బలం దర్పం కామం క్రోధం చ సంశ్రితాః,
మామాత్మపరదేహేషు ప్రద్విషంతోఽభ్యసూయకాః. ౧౮
తానహం ద్విషతః క్రూరాన్ సంసారేషు నరాధమాన్,

సుఖోపభోగములకొఱకు న్యాయముగ పుష్కలముగ ధనము నార్జించుటయను నభిమానముగలవారగుచున్నారు. (౧౩) నేనీదినమున నింతసంపాదించితిని. ఈ కోరికను నెఱవేర్చుకొందును. ఈ ధనము నాదగ్గిర నున్నది. అదియును నాదేయగును. (౧౪) ఈశత్రువుల, నేజంపితిని. ఇంకను కొందఱిని నేను చంపుదును. నే నీశ్వరుఁడను. (నేనే) ఉపభోగించువాఁడను, నేను సిద్ధుఁడను, బలాఢ్యుఁడను, సుఖిని, (౧౫) నేను సంపన్నుఁడను. గొప్పకులమందుఁబుట్టితిని. నాతో సమానుఁడెవఁడు? నేను యజ్ఞమును జేయుదును, దానములిచ్చెదను, నేనానందము నొందుదును. అని యజ్ఞానముచే మోహమునొంది (౧౬) యనేకప్రకారములగు కల్పనలచే భ్రాంతులయి మోహజాలములోఁబడి విషయోపభోగములయందాసక్తులయిన యీయసురులశుచి యగునరకమందుఁ బడుచున్నారు! (౧౭) ఆత్మశ్లాఘనమునుఁ జేసికొనువారును, స్తబ్ధులును, ధనముయొక్కయు మానముయొక్కయు మదముతోఁ గూడినవారును, నగునాసురులు దంభముతో శాస్త్రవిధినిఁ వదలి కేవలనామమాత్రములగు యజ్ఞములచేయుచుందురు. (౧౮) అహంకారముచేతను, బలముచేతను, కామముచేతను, దర్పముచేతను, క్రోధముచేతను నిండినవారై తమ యొక్కయు, నితరులయొక్కయు దేహములందున్న నన్ను (పరమేశ్వరుని) ద్వేషించుచు,

క్షిపామ్యజస్రమశుభానాసురీష్వేవ యోనిషు. ౧౯
ఆసురీం యోనిమాపన్నా మూఢా జన్మని జన్మని,
మామప్రాప్యైవ కౌంతేయ తతో యాంత్యధమాం గతిమ్. ౨౦
§§ త్రివిధం నరకస్యేదం ద్వారం నాశనమాత్మనః,
కామః క్రోధ స్తథా లోభ స్తస్మాదేత త్త్రయం త్యజేత్. ౨౧
ఏతైర్విముక్తః కౌంతేయ తమోద్వారై స్త్రిభిర్నరః,
ఆచరత్యాత్మనః శ్రేయ స్తతో యాతి పరాం గతిమ్. ౨౨
§§ యః శాస్త్రవిధిముత్సృజ్య వర్తతే కామకారతః,
న స సిద్ధిమవాప్నోతి న సుఖం న పరాం గతిమ్. ౨౩
తస్మాచ్ఛాస్త్రం ప్రమాణం తే కార్యాకార్యవ్యవస్థితౌ,
జ్ఞాత్వా శాస్త్రవిధానోక్తం కర్మ కర్తుమిహార్హసి. ౨౪

నిందించుచు (౧౯) అశుభకర్మలను జేయుచు, ద్వేషించువారును, క్రూరులు నగు నీచరాధములను (ఈ) సంసారమునందు పాపయోనులయందే యెప్పుడును పడవేయుచుందును. (౨౦) ఓకౌంతేయా! ఇట్లు ప్రతిజన్మయందును నాసుర యోనులనే పొందుచు నీమూఢులు నన్నెప్పుడు పొందక మిక్కిలి యధోగతి నొందుదురు.

[అసురులును వారికి ప్రాప్తమగుగతియును వర్ణింపఁబడినది. ఇప్పుడు దీనియందుండి యెట్లు విముక్తులగుదురో చెప్పుచున్నాఁడు.—]

(౨౧) కామము, క్రోధమును, లోభము ననుమూఁడును మూఁడువిధము లగు నరకద్వారములు. అవి మనలను నశింపఁజేయుచున్నవి. కాన నీమూఁడింటిని వదలవలయును. (౨౨) ఓకౌంతేయా! ఈ మూఁడుతమోద్వారములనుండియు విముక్తుఁ డగునేని మనుజుఁడు దనకు దేనివలన మేలుగలుగునో దానినే యాచరింప నారంభించి పిదప నుత్తమగతి నొందును.

[మూఁడునరకద్వారములను వదలిపోవునేని సద్గతి లభించు నని స్పష్టముగనే దెలియుచున్నది; కాని యేవిధమున ప్రవర్తించుటచే వదులునో చెప్పలేదు. కావున నామార్గము నిప్పుడు చెప్పుచున్నాఁడు.—]

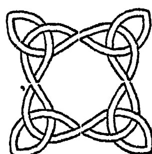
(౨౩) ఎవఁడు శాస్త్రోక్తవిధిని వదలి యిచ్ఛచొప్పున జేయుచున్నాఁడో వానికి సిద్ధిలభింపదు, సుఖములేదు, ఉత్తమగతియు లభింపదు. (౨౪) కావున కార్యాకార్యవ్యవస్థితిని (అనఁగా: కర్తవ్యమేదియో, యకర్తవ్యమేదియో) నిర్ణ

ఇతి శ్రీభగవద్గీతాసు ఉపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం యోగశాస్త్రే
శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే దైవాసురసంపద్విభాగయోగో నామ
షోడశోఽధ్యాయః.

యించుటకు నీవు శాస్త్రమునే ప్రమాణముగ గ్రహింపవలయును. శాస్త్రమునఁ జెప్పఁబడినదాని నెఱింగి తదనుసారముగఁ గర్మలం జేయుట యీలోకమున నీకు కర్తవ్యము.

[ఈ శ్లోకమునందుండు 'కార్యాకార్యవ్యవస్థితి' యను పదమునుబట్టి కర్తవ్యశాస్త్రముయొక్క (అనఁగా: నీతిశాస్త్రముయొక్క) కల్పనను కన్నుల యెనుట నిడికొని గీత యుపదేశింపఁబడినదని స్పష్టమగుచున్నది. దీనినే కర్మయోగశాస్త్రమని చెప్పుచున్నారని గీతారహస్యమునందు (పు. ౬౮-౭౦) స్పష్టముగ నిరూపింపఁబడినది.—]

ఇట్లు భగవంతునిచే గానము చేయఁబడిన దైవాసురసంపద్విభాగయోగమను పేర్గు గల్గిన పదునాఱవ యధ్యాయము సమాప్తమయినది.

సప్తదశోఽధ్యాయః.

అర్జున ఉవాచ.

యే శాస్త్రవిధిముత్సృజ్య యజంతే శ్రద్ధయాన్వితాః,
తేషాం నిష్ఠాతు కా కృష్ణ సత్త్వమాహో రజస్తమః. ౧

పదునేడవయధ్యాయము.

[కర్మయోగశాస్త్రానుసారముగ జగత్తుయొక్క ధారణపోషణలఁ జేయువారిని, జగత్తును నశింపఁజేయువారిని నిట్లు వర్ణించినపిదప మనుజులలో నిట్టి భేదమేలగలుగు నని సందేహము సహజముగఁ గలుగును. "ప్రకృత్యా నియతాః స్వయా"—వారివారి ప్రకృతిచే నియతులగుదురు (అనఁగా: నట్లుండుట వారికి స్వభావము) అని యేడవయధ్యాయమున నీశంకకు సామాన్య మగుసమాధానము చెప్పఁబడినది (౭. ౨౦) కాని సత్త్వ రజస్తమస్సు లనుగుణము లప్పుడు నివేచింపఁబడనందున నీప్రకృతిజన్యము లగుభేదములకు సవిస్తరమయిన యుపపత్తి యచ్చోఁ జెప్పఁబడలేదు. కాన పదునాల్గవ యధ్యాయమున గుణత్రయమును వివరించి, యిప్పుడు వానివల్లనే శ్రద్ధాదులయొక్క స్వభావవైచిత్ర్యము నైత మెట్లు గలుగునదియుఁ జెప్పి జ్ఞానవిజ్ఞానములయొక్క సంపూర్ణమగులక్షణ మీయధ్యాయములయందుఁ జెప్పఁబడినది. అట్లే తొమ్మిదవ యధ్యాయమునందున్న భక్తిమార్గమున నైత మనేకభేదము లేల గల్గినవో యీయధ్యాయమునందలి యుపపత్తిచే తెలిసికొనఁబడును (౯. ౨౩, ౨౪ చూడుము).—]

అర్జునుఁ డడుగుచున్నాఁడు.—(౧) ఓకృష్ణా! శ్రద్ధతోఁ గూడినవాఁడైనను శాస్త్రమునందలి విధిని వదలి యజనము చేయువానియొక్క నిష్ఠ (అనఁగా: మనస్సుయొక్క స్థితి) యెట్టిదని తెలిసికొనవలయును? సాత్త్వికమైనదా? రాజసమైనదా? తామసమైనదా?

[పూర్వాధ్యాయము కడపట శాస్త్రమునందలి విధినే నీవు నియమమును, పాలింపవలయు నని చెప్పినపిదప నర్జునున కీశంక కలిగెను. శాస్త్రమునందు నమ్మకమున్నను మనుజుఁ డజ్ఞానముచేఁ బొరఁబడును. ఉదాహరణము. సర్వవ్యాపి యగుపరమేశ్వరునియొక్క భజనపూజనములు సేయు

శ్రీభగవానువాచ.

త్రివిధా భవతి శ్రద్ధా దేవానాం సా స్వభావజా,
సాత్త్వికీ రాజసీ చైవ తామసీ చేతి తాం శృణు. ౨
సత్త్వానురూపా సర్వస్య శ్రద్ధా భవతి భారత,
శ్రద్ధామయోఽయం పురుషో యో యచ్ఛ్రద్ధ స్స ఏవ సః. ౩

వలయును శాస్త్రవిధిని విడిచి యితరదేవతలను పూజించుచున్నాఁడు (గీ. ౯. ౨౩) అయినను నట్టిపురుషునియొక్క నిష్ఠ (అనఁగా: నవస్థ లేక స్థితి) యెట్టిదని యర్జునుఁ డడిగెను. అపనమ్మకముచే శాస్త్రములను ధర్మములను తిరస్కరించువారి విషయమయి (అనఁగా: నాసురులగుఱించి) యీ ప్రశ్న చేయఁబడలేదు. అయినను ప్రసంగానుసారముగ వారి కర్మలయొక్క ఫలములుసైతము యీయధ్యాయమునందు వర్ణింపఁబడుచున్నది.—]

భగవంతుఁడు చెప్పుచున్నాఁడు.—(౨) సమస్త జీవులయొక్కయు శ్రద్ధ స్వభావమునుబట్టి సాత్త్వికమనియు, రాజసమనియు, తామసమనియు మూఁడు విధములు. అది యెట్లో వినుము. (౩) ఓభారతా! అందఱకును శ్రద్ధ వారివారి పూర్వజన్మసంస్కారముతోఁ గూడిన యంతఃకరణము ననుసరించి కలుగును. మనుష్యుఁడు శ్రద్ధామయుఁడై యున్నాఁడు. ఎవనికి దేనియందు శ్రద్ధ యుండునో యటులే వాఁడగును.

[రెండవ శ్లోకమునందు సత్త్వశబ్దమునకు దేహస్వభావము, లేక యంతఃకరణ మనునర్థము కఠోపనిషత్తున చెప్పఁబడినది. (కఠ. ౬. ౭) వేదాంతసూత్రములయొక్క శాంకరభాష్యమునందు క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞపదములు ప్రయోగింపఁబడినవి (వే. సూ. శాం. భా. ౧. ౨. ౧౨). రెండవ శ్లోకమునందున్న స్వభావశబ్దమును, మూఁడవ శ్లోకమునందున్న సత్త్వశబ్దమును, నీశ్లోకమున సమానార్థకములై యున్న వని సారాంశము. కారణమేమన: స్వభావమనఁగా: ప్రకృతి యనియు, ప్రకృతియందుండియే బుద్ధియు, నంతఃకరణమును బుట్టెననియు, నీ సిద్ధాంతము సాంఖ్యులకును వేదాంతులకును సమ్మతమే. ఎవరి కెట్టి శ్రద్ధగలదో వాఁ డట్లగుచున్నాఁ డను సిద్ధాంతము. "దేవతలను భజించువారు దేవతలను బొందుదురు" మొదలగు పూర్వమునందుఁ జెప్పఁబడిన సిద్ధాంతములను సామాన్యమైన యనువాదమైయున్నది (గీ. ౭. ౨౦-౨౩; ౯. ౨౫). గీతారహస్యమునందలి పద

యజంతే సాత్త్వికా దేవాన్ యక్షరక్షాంసి రాజసాః,
ప్రేతాన్ భూతగణాంశ్చాన్యే యజంతే తామసా జనాః. ౪

[మూఁడవ ప్రకరణమునం దీవిషయమును నేను విచారించితిని; (గీతార. పు. ౫౭–౫౮ చూడుము) ఎవరికెట్టినిశ్చయము గలదో వారి కట్టిఫలము గలుగును. ఈనిశ్చయము గలుగుటయు, గలుగకుండుటయు ప్రకృతిస్వభావము నవలంబించి యుండు నని చెప్పినపిదప దాని నెట్లు బాగు చేసికొనవలయునో యని మరల ప్రశ్న వెలువడును. ఆత్మ స్వతంత్రమైనది యగుటచే నిదేహస్వభావ మీయభ్యాసముచేతను, వైరాగ్యముచేతను మెల్ల మెల్లగ క్రమేణ మార్పవచ్చు ననునది దానికి సమాధానము. ఈవిషయము గీతారహస్యమునందలి పదియవ ప్రకరణమునందు (పు.౨౭౫, ౨౮౧–౨౮౪, ౨౮౭ వివరింపఁబడినది చూడుము.) ప్రస్తుతమున శ్రద్ధాభేద మేల? యనియు నది యెట్లుగలుగుచున్న దనియు మనము విచారింపవలసి యున్నది. కాన ప్రకృతి స్వభావానుసారముగ శ్రద్ధ మారుచని చెప్పిన పిదప నిప్పుడు ప్రకృతియును సత్త్వ రజస్తమోగుణములతో యుక్తమై యుండుటచేతనే, శ్రద్ధకును మనుజుల స్వభావమునకును, నెట్లు త్రివిధ భేదము గల్గుచుండునదియు వానికేమి పరిణామము గల్గునదియుఁ జెప్పుచున్నాఁడు,—]

(౪) సాత్త్వికము (సత్త్వగుణ ప్రధానములయిన) స్వభావముగలిగిన వారు దేవతలను యజించుచున్నారు; రాజసులు యక్షరాక్షసుల నుపాసించుచున్నారు. మిగిలినవారు (అనఁగా: తామసులు) ప్రేతలను భూతగణములను యజించుచున్నారు.

[శాస్త్రములయందు శ్రద్ధగలిగిన మనుజులును సత్త్వాది ప్రకృతిగుణములయొక్క భేదముచేఁ బొందుచున్న మూఁడుభేదములును వారియొక్క స్వరూపములును చెప్పఁబడినవి. ఇప్పుడు శాస్త్రమువిషయమై శ్రద్ధలేని కామపరాయణులయొక్కయు దాంభికులయొక్కయు వర్గమేదియో చెప్పుచున్నాఁడు. వీరు సాత్త్వికులు కారని స్పష్టమయ్యెయున్నది. కాని వారు కేవలము తామసులని చెప్పుటకును వీలులేదు. కారణమేమన: వారికర్మలు శాస్త్రవిరుద్ధములైనను వానిని చేయుటయందు వారికి ప్రవృత్తికలదు. ప్రవృత్తి రజోగుణధర్మమై యున్నది. ఇట్టివారు సాత్త్వికు లనిగాని,

§§ అశాస్త్రవిహితం ఘోరం తప్యంతే యే తపో జనాః,
దంభాహంకారసంయుక్తాః కామరాగబలాన్వితాః. ౫
కర్షయంతశ్శరీరస్థం భూతగ్రామమచేతసః,
మాం చైవాంతశ్శరీరస్థం తాన్ విద్ధ్యాసురనిశ్చయాన్. ౬
§§ ఆహారస్త్వపి సర్వస్య త్రివిధో భవతి ప్రియః,
యజ్ఞస్తప స్తథా దానం తేషాం భేదమిమం శృణు ౭

రాజసు లనిగాని, తామసు లనిగాని చెప్పుటకు వీలులేదు. కాన దైవీసర్గమనియు నాసురీసర్గమనియు రెండువర్గములను గల్పించి వానిలో నీదుష్టుల నాసురవర్గమునందు జేర్చవలయు నని సారాంశము. ఈయర్థమే ముందున్న రెండుశ్లోకములయందును జెప్పఁబడినది.—]

(౫) (కాని) ఎవరు దంభాహంకారములతోఁ గూడినవారయి కామముయొక్కయు నాసక్తియొక్కయు బలముచే శాస్త్రవిరుద్ధమయిన ఘోరతపస్సును జేయుచున్నారో వారవివేకులయిన యాసురబుద్ధి గలవారని యెఱుంగుము. (౬) మఱియు నెవరు శరీరమునందున్న పంచమహాభూతములు మొదలగువాని సముదాయమునేగాక శరీరములోనుండు నన్నుసైతము కష్టపెట్టుచున్నారో వారవివేకులయిన యాసురబుద్ధిఁ గలవారని యెఱుంగుము.

[ప్రకృతిస్వభావమునుబట్టి సాత్త్వికమును, రాజసమును, తామసమును గాఁగలను. తదనుసారముగ వారికర్మలలో భేదముండును. వారికర్మానురూపముగ వారికి వేర్వేఱగు గతి ప్రాప్తమగును. అయిన నింతమాత్రముచేతనే ప్రతిమనుజుఁడును నాసురవర్గములోనివాఁడు కాఁడు. ఇఁకనేమన: నాత్మస్వాతంత్ర్యము నుపయోగించుకొనియు, శాస్త్రప్రమాణముగఁ బ్రవర్తించుచు, ప్రకృతిస్వభావమును క్రమేణ సంస్కరించుకొనుటకుఁ బ్రతిమనుజుఁడును బ్రయత్నింపవలయును. ఇట్లుచేయక దుష్టమగు ప్రకృతిస్వభావముయొక్క యభిమానమునే వహించి శాస్త్రవిరుద్ధమైన యాచరణమునే చేయువా రాసురబుద్ధిగలవారని చెప్పవలయు నని యీశ్లోకముయొక్క భావార్థము. ఇప్పుడు శ్రద్ధానుసారముగనే యాహారము, యజ్ఞము, తపస్సు, దానము నను నవి సత్త్వరజస్తమస్సులనెడి ప్రకృతిగుణములచే నెట్లు వేర్వేఱగుచున్నదియు, నాకారణమున స్వభావవైచిత్ర్యముసైత మెట్లుగల్గునదియుఁ జెప్పుచున్నాఁడు—].

(౭) ప్రతిమనుజునకును నిష్టమగు నాహారముసైతము మూఁడువిధములుగ

ఆయుస్సత్త్వబలారోగ్యసుఖప్రీతివివర్ధనాః,
రస్యాః స్నిగ్ధాః స్థిరా హృద్యా ఆహారాః సాత్త్వికప్రియాః. ౮
కట్వమ్లలవణాత్యుష్ణతీక్ష్ణరూక్షవిదాహినః,
ఆహారా రాజసస్యేష్టా దుఃఖశోకామయప్రదాః. ౯
యాతయామం గతరసం పూతి పర్యుషితం చ యత్,
ఉచ్ఛిష్టమపి చామేధ్యం భోజనం తామసప్రియమ్. ౧౦

నున్నది. అట్లే యజ్ఞమును, తపస్సును, దానమును మూఁడువిధములు. వానిభేదమును జెప్పుచున్నాను వినుము. (౮) సాత్త్వికపురుషునకు రుచించు నాహారమాయుష్యమును సాత్త్వికవృత్తిని, బలమును, నారోగ్యమును, సుఖమును, ప్రీతిని వృద్ధిపొందించును. మఱియు రసయుక్తమును, స్నిగ్ధమును నై శరీరమందుఁ బ్రవేశించి చిరకాలముండునదియు మనస్సునకు నానందదాయకమును నగును. (౯) రాజసపురుషులకు నిష్టమగు నాహారము కారముగను, పులుపుగను, నుప్పగను, మిక్కిలి వేడియైనదిగను, మండునదిగను, రూక్షమైనదిగను, దాహమునుఁ జేయునదిగను, దుఃఖమును, శోకమును, రోగమును పుట్టించునదిగను నుండును.

[సంస్కృతమునందు కటువు అనఁగా : కారముగనుండునదియు తిక్తము చేదని యర్థమైనందున తదనుసారముగనే సంస్కృత వైదికగ్రంథములయందు మిరియములు కారముగలవియనియు, వేపాకు చేదనియు వర్ణింపఁబడెను. (వాగ్భటసూత్ర. అ. ౧౦. చూడు) కటు, తిక్త శబ్దములకు యథాక్రమముగ కారము చేఁదు అని యపభ్రంశరూపములు.—]

(౧౦) తామస పురుషులకు నిష్టమగు నాహారము, చాలసేపటికి క్రింద వండఁబడినదిగను, రసహీనమైనదిగను, దుర్గంధముగలదిగను, చద్దిదిగను నుచ్ఛిష్టమైనదిగను, నపవిత్రమైనదిగను నుండును.

[సాత్త్వికమనుజులకు సాత్త్వికమును, రాజసులకు రాజసమును, తామసులకు తామసమును నగు నాహారము రుచించును. ఇంతియకాక యాహారము సాత్త్వికముగనున్నచో మనుష్యునియొక్క వృత్తియు క్రమముగ సాత్త్వికము కాఁగలదు. "ఆహారశుద్ధౌ సత్త్వశుద్ధిః" అని యుపనిషత్తులలోఁ జెప్పఁబడినది. (ఛాం. ౭. ౨౬. ౨) కారణమేమన : మనస్సును బుద్ధియుఁ బ్రకృతి యొక్క వికారములగుటచే, నాహారము సాత్త్వికమగునేని తదనుసారముగ బుద్ధియు, తనంతట తానే సాత్త్వికమగును. ఆహారము

§§ అఫలాకాంక్షిభిర్యజ్ఞో విధిదృష్టో య ఇజ్యతే,
యష్టవ్యమేవేతి మనస్సమాధాయ స సాత్త్వికః. ౧౧
అభిసంధాయ తు ఫలం దంభార్థమపి చైవ యత్,
ఇజ్యతే భరతశ్రేష్ఠ! తం యజ్ఞం విద్ధి రాజసమ్. ౧౨
విధిహీనమసృష్టాన్నం మంత్రహీనమదక్షిణమ్,
శ్రద్ధావిరహితం యజ్ఞం తామసం పరిచక్షతే. ౧౩
§§ దేవద్విజగురుప్రాజ్ఞపూజనం శౌచమార్జవమ్,
బ్రహ్మచర్యమహింసా చ శారీరంతప ఉచ్యతే. ౧౪

యొక్క భేదము నిరూపింపఁబడినది. ఇప్పుడిట్లే యజ్ఞములయందలి మూఁడు భేదములను చెప్పుచున్నాఁడు.—]

(౧౧) ఫలాశనుఁ జెందక యజ్ఞమునుఁ జేయుట, తనకర్తవ్యమని యెన్ని కొని శాస్త్రవిధిప్రమాణముగ శాంతచిత్తముతోఁ జేయఁబడు యజ్ఞము సాత్త్వికము. (౧౨) ఓభరతశ్రేష్ఠా! ఫలమును గోరిగాని, దంభార్థమైగాని (అనఁగా: నైశ్వర్యమునుఁజూపుటకై చేయఁబడుయజ్ఞము రాజసమని యెఱుంగుము.

(౧౩) శాస్త్రవిధిని వదలి యన్నదానమును, మంత్రములును దక్షిణలును శ్రద్ధయులేకుండగ చేయఁబడిన యజ్ఞము తామసమని చెప్పుచున్నారు.

[ఆహారమువలెను, యజ్ఞమువలెను, తపస్సునైతము త్రివిధము. కాని మొదట కాయికము, వాచికము, మానసికము నని తపస్సును మూఁడువిధములుగ విభజించి యనంతరమునం దీమూఁడింటికిని ప్రత్యేకముగ సత్త్వరజస్తమోగుణములచేఁ గలుగు త్రైవిధ్యము వర్ణింపఁబడినది. తపస్సు అనఁగా: నేరణ్యమునకేగి పాతంజలయోగముచే శరీరమును కష్టపెట్టు కొనుట యనుసంక్షేపమగు నర్థమిచ్చో వివక్షితముకాదు. యజ్ఞయాగాది కర్మలును వేదాధ్యయనమును, చాతుర్వర్ణ్యానుసారముగ వారివారికర్తవ్యములగుకర్మలును, (ఉదాహరణము:—క్షత్రియుఁడు యుద్ధమునుఁజేయుట, వైశ్యుఁడు వ్యాపారమునుఁజేయుట మొదలగునవియున్నియు) వారివారి తపస్సులే యైయున్నవని తపశ్శబ్దమునకు మనువుచే వ్రాయఁబడిన వ్యాపకార్థమే (మను. ౧౧. ౨౩౬) గీతయందలి యీశ్లోకమున నుద్దేశింపఁబడి యున్నది.—]

(౧౪) దేవతలయొక్కయు, బ్రాహ్మణులయొక్కయు, విద్వాంసులయొ

అనుద్వేగకరం వాక్యం సత్యం ప్రియహితం చ యత్,
స్వాధ్యాయాభ్యసనం చైవ వాఙ్మయం తప ఉచ్యతే. ౧౫
మనఃప్రసాదః సౌమ్యత్వం మౌనమాత్మవినిగ్రహః,
భావసంశుద్ధిరిత్యేతత్తపో మానసముచ్యతే. ౧౬
§§ శ్రద్ధయా పరయా తప్తం తపస్తత్త్రివిధం నరైః,
అఫలాకాంక్షిభిర్యుక్తైః సాత్త్వికం పరిచక్షతే. ౧౭
సత్కారమానపూజార్థం తపో దంభేన చైవ యత్,
క్రియతే తదిహ ప్రోక్తం రాజసం చలమధ్రువమ్. ౧౮

క్కయందు పూజనమును, శుచిత్వము, సరళత, బ్రహ్మచర్యము, అహింసయనునవి శారీరకతపస్సులు (అనఁగా: కాయికతపస్సు) అని చెప్పుచున్నారు. (౧౫) (మనస్సునకు) నుద్వేగము నియ్యనిదియు, సత్యమును ప్రియమును, హితకరమును నైన భాషణమును, స్వాధ్యాయమును (అనఁగా: స్వకర్మయొక్క యభ్యాసమును) వాచికమైన తపస్సని చెప్పుచున్నారు. (౧౬) మనస్సును ప్రసన్నముగనుంచుట, సౌమ్యత, మౌనము, (అనఁగా: మునివలె ప్రవర్తించుట) మనోనిగ్రహము, శుద్ధభావన, అనునవి మానసతపస్సు లని చెప్పుచున్నారు.

[౧౫వ శ్లోకమునందలి సత్య, ప్రియ, హితశబ్దములు "సత్యం బ్రూయాత్, ప్రియం బ్రూయాన్న బ్రూయాత్ సత్యమప్రియమ్, ప్రియం చ నానృతం బ్రూయాదేష ధర్మః సనాతనః" (మను. ౪. ౧౩౮);—సత్యము, మాటలాడవలయును, ఇష్టముగ మాటలాడవలయును, సత్యమైనను అప్రియము నాడరాదు, ఇది సనాతన మగుధర్మము—అను మనువచనము ననుసరించి యున్నట్లు కన్పట్టుచున్నది. అయినను "అప్రియస్య చ పథ్యస్య వక్తా శ్రోతా హి దుర్లభః" అని మహాభారతమునందు విదురుఁడు దుర్యోధనునకుఁ జెప్పియున్నాఁడు (సభా. ౬౩. ౧౭ చూడు.) కాయికము, వాచికము, మానసికమునను మూఁడువిధము లగుతపస్సును మరల నెట్లు విభజింపఁ బడెనన.—]

(౧౭) ఈ త్రివిధమైన తపస్సును, ఫలాశనువదలి యధిక మగుశ్రద్ధతోడను, యోగయుక్త మగుబుద్ధితోడను, మనుజునిచే జేయఁబడినచో నది సాత్త్వికమని చెప్పఁబడుచున్నది. (౧౮) తనకు సత్కారము, మానము, లేక పూజ కావలయు ననిగాని, లేక దంభముతో ననుగాని చేయఁబడిన తపస్సును చలమయిన

మూఢగ్రాహేణాత్మనో యత్పీడయా క్రియతే తపః,
పరస్యోత్సాదనార్థంవా తత్తామ సముదాహృతమ్. ౧౯
§§ దాతవ్యమితి యద్దానం దీయతేఽనుపకారిణే,
దేశే కాలే చ పాత్రే చ తద్దానం సాత్త్వికం స్మృతమ్. ౨౦
యత్తు ప్రత్యుపకారార్థం ఫలముద్దిశ్య వా పునః,
దీయతే చ పరిక్లిష్టం తద్దానం రాజసం స్మృతమ్. ౨౧
అదేశకాలే యద్దాన మపాత్రేభ్యశ్చ దీయతే,
అసత్కృతమవజ్ఞాతం తత్తామసముదాహృతమ్. ౨౨

(అస్థిరమగు) తపస్సును, నిశ్చ (యనఁగా: శాస్త్రమున) రాజసమని చెప్పఁబడినది. (౧౯) వెఱ్ఱిపట్టుదలచే తన్ను పీడించునదియు లేక (జారణ, మారణాదికర్మలచే) లోకులను పీడించుటకై చేయఁబడునదియు నగుతపస్సు తామస మనుచున్నారు.

[తపస్సునందలి భేదములు నిరూపింపఁబడినవి. ఇప్పుడు దానమునందలి త్రివిధమగు భేదమును చెప్పుచున్నాడు.—]

(౨౦) దానము చేయుట తనకు కర్తవ్య మనుబుద్ధితో యోగ్యమగు స్థలమును, కాలమును, పాత్రమును విచారించి ప్రత్యుపకారమును కోరక చేయుదానము సాత్త్వికమని చెప్పఁబడినది. (౨౧) కాని (చేయఁబడిన) యుపకారమునకు బదులుగగాని, లేక ముందేదో యొక యాశ నుంచుకొనిగాని తప్పించుకొనలేక చేయఁబడుదానము రాజస మనిచెప్పఁబడినది. (౨౨) అయోగ్యస్థలమునందును, నకాలమునందును, నపాత్రయందును, సత్కారరహితముగ గాని, లేక యపమానపూర్వకముగగాని చేయఁబడుదానము తామసమని చెప్పుచున్నారు.

[ఆహారము, యజ్ఞము, తపస్సు, దానము ననువానివలెనే, జ్ఞానము, కర్మ కర్త, బుద్ధి, ధృతి, సుఖము ననునవియు, త్రివిధములుగ ముందరియధ్యాయమునందు వర్ణింపఁబడినవి. (గీ.౧౮. ౨౦. ౩౯) ఈయధ్యాయమునందున్న గుణభేదప్రకరణము సమాప్తమయినది. ఇప్పుడు బ్రహ్మను నిర్దేశించి పైనఁ జెప్పఁబడిన సాత్త్వికకర్మలయొక్క శ్రేష్ఠత్వమును, కర్తవ్యతను సిద్ధింపఁ జేయుచున్నాఁడు. కారణ మేమన: పైనుండు వివేచనమును బట్టి కర్మ సాత్త్వికమైనను, రాజసమైనను, తామసమైనను దోషమయమును దుఃఖకరమును నగుటచే నీకర్మలన్నింటిని వదలిననే గాని బ్రహ్మప్రాప్తి కలుగదనుసిద్ధాంతము నిజమయినచో, స్వాకర్మ సాత్త్వికమనియు, నీకర్మ

§§ ఓం తత్సదితి నిర్దేశో బ్రహ్మణ స్త్రివిధః స్మృతః,
బ్రాహ్మణా స్తేన వేదాశ్చ యజ్ఞాశ్చ విహితాః పురా. ౨౩

రాజసమనియు, చెప్పుటకు కారణ మేమి యని శంకకలుగవచ్చును. సాత్త్వికము, రాజసము, తామసము అను కర్మలయొక్క భేదము పరబ్రహ్మకంటె వేఱైనవి కావని యీ యాక్షేపమునకు గీతయందు సమాధానము చెప్పఁబడినది. బ్రహ్మార్పణముగ చేసితిమా యని చెప్పఁబడిన సంకల్పమునందే సాత్త్వికకర్మలును, సత్కర్మలును జేరుననియు, కావున నీకర్మ లధ్యాత్మదృష్టిచే త్యాజ్యములు కావనియు నిర్వివాదముగనే సిద్ధమగుచున్నది (గీతార. పు. ౩౩౪ చూడుము.) పరబ్రహ్మముయొక్క స్వరూపమువిషయమై మనుజునిచేఁ బొందఁబడిన జ్ఞానమంతయు "ఓం తత్ సత్" అను మూఁడుశబ్దములయొక్క నిర్దేశమునం దిమిడియున్నది. వీనిలో 'ఓం' అనునది అక్షరబ్రహ్మమగుటచె దానికి నుపనిషత్తులయందు వెవ్వేఱగు నర్థము చేయఁబడినది; (ప్రశ్న ౫; కఠ. ౨. ౧౫-౧౭; తై. ౧. ౮; ఛాం. ౧. ౧; మైత్ర్యు ౬. ౩. ౪; మాండూక్య. ౧. ౧-౨.) ఈసర్వరూప మగు బ్రహ్మమే జగత్తుయొక్క యారంభమునం దుండుటచే క్రియలన్నియు నచ్చోటనుండి యారంభమైనది. 'తత్'=అది. అనఁగా: సామాన్యమైనకర్మకంటె పరమందున్న అనఁగా: నిష్కామబుద్ధితో ఫలాశను వదలి చేయఁబడిన సాత్త్వికకర్మయనియు, 'సత్' అనఁగా: ఫలాశ యున్నను శాస్త్రప్రమాణముగఁ జేయఁబడిన శుద్ధమయిన కర్మయనియు నీ సంకల్పమునకు నర్థము. ఈ యర్థానుసారముగ నిష్కామబుద్ధితో జేయఁబడిన సాత్త్వికకర్మలును పరబ్రహ్మయొక్క సామాన్యము, సర్వసామాన్యము నగుసంకల్పమునందుఁ జేరుచున్నవి. కావున నీకర్మలు త్యాజ్యము లని చెప్పువా రన్యాయమాడినవా రగుదురు. 'తత్' 'సత్' అను రెండుకర్మలు దక్క అసత్ అనఁగా: చెడుకర్మ మిగిలియున్నది. కాని యది ఇహలోక పరలోకముల రెండింటియందును గర్హ్యమగుటచే నది యీ సంకల్పమునందు జేరదు. అని కడపటి శ్లోకమునందు నిరూపింపఁబడినది.—]

(౨౩) పరమాత్మ "ఓం తత్సత్" అని మూఁడువిధములుగ (శాస్త్రముల యందు) నిర్దేశముచేత (నే) పూర్వమునందు బ్రాహ్మణులును, వేదములును, యజ్ఞములును, నిర్మింపఁబడినవి.

§§ తస్మాదోమిత్యుదాహృత్య యజ్ఞదానతపఃక్రియాః,
ప్రవర్తంతే విధానోక్తాః సతతం బ్రహ్మవాదినామ్. ౨౪
తదిత్యనభిసంధాయ ఫలం యజ్ఞతపఃక్రియాః,
దానక్రియాశ్చ వివిధాః క్రియంతే మోక్షకాంక్షిభిః. ౨౫
సద్భావే సాధుభావే చ సదిత్యేతత్ప్రయుజ్యతే,
ప్రశస్తే కర్మణి తథా సచ్ఛబ్దః పార్థ! యుజ్యతే. ౨౬
యజ్ఞే తపసి దానే చ స్థితిః సదితి చోచ్యతే,
కర్మ చైవ తదర్థీయం సదిత్యేవాభిధీయతే. ౨౭

[సర్వసృష్టియొక్కయు ప్రారంభమునందు బ్రహ్మదేవుఁడను మొదటి బ్రాహ్మణుఁడును, వేదములును, యజ్ఞములును బుట్టినవని పూర్వమునందే (గీ. ౩. ౧౦) చెప్పఁబడినది. కాని యిదంతయు, నేపరబ్రహ్మయందుండి నిర్మింపఁబడినదో యాపరబ్రహ్మయొక్క స్వరూపము "ఓం తత్సత్" అను నీమూఁడుశబ్దములయందు నున్నది. కాన "ఓం తత్సత్" అను సంకల్పము సృష్టికంతకును మూలమయి యున్నదని యీ శ్లోకమునకు భావార్థము. ఇప్పుడీసంకల్పమునందున్న మూఁడుపదములను కర్మయోగదృష్టితో మఱియొకవిధమున నిరూపించుచున్నాఁడు.—]

(౨౪) "తస్మాత్" అనఁగా: ఈసంకల్పమునందుండి జగత్తు ప్రారంభింపఁబడినది గాన బ్రహ్మవాదులయొక్క యజ్ఞములును, దానములును, తపస్సులును, నితరములగు శాస్త్రోక్తకర్మలును నెప్పుడును ఓం అని యుచ్చరించి యాచరింపఁబడుచున్నవి. (౨౫) "తత్" అను శబ్దముచే ఫలాశను వదలి యజ్ఞము తపస్సు దానము మొదలగు యనేకవిధములగు క్రియలను, మోక్షార్థులు చేయుచున్నారు. (౨౬) అస్తిత్వమను నర్థమునను, సాధుత్వమను నర్థమునను (అనఁగా: మంచితనము) 'సత్' అను శబ్దము ప్రయోగింపఁబడుచున్నది. మఱియు, ఓ పార్థా! యిటులె ప్రశస్తమగు కర్మను బోధించుటకును సచ్ఛబ్దము ప్రయోగింపఁబడుచున్నది. (౨౭) యజ్ఞము, తపస్సు, దానము, ననువానియందలి స్థితియు (అనఁగా: స్థిరభావన నుంచుకొనుటయు) 'సత్' అని చెప్పఁబడుచున్నది. ఈ హేతువు చేతనే చేయఁదగిన్నకర్మలకును సత్ అని పేరు.

[యజ్ఞము, తపస్సు, దానము మొదలగు ధార్మికకృత్యములు, వానివిషయమై చేయఁబడుచున్న కర్మకే మీమాంసకులు యజ్ఞార్థమైన కర్మలని

§§ అశ్రద్ధయా హుతం దత్తం తపస్తప్తం కృతం చ యత్,
అసదిత్యుచ్యతే పార్థ! న చ తత్ప్రేత్య నో ఇహ. ౨౮

సామాన్యమగు పేరు పెట్టియున్నారు. ఈ కర్మలు సేయునప్పుడు ఫలాశ యున్నను, సది ధర్మమున కనుకూలమగుటచే నీకర్మలు 'సత్' అనువర్గమునం దంతర్భూతములగుచున్నవి. కాని నిష్కామకర్మలన్నియు "తత్"=అది (అనఁగా: పరమందయినది) అను వర్గమునందు జేరును. ఈరీతిగ ప్రతికర్మ యొక్కయు నారంభమునందుండు "ఓం తత్సత్" అను బ్రహ్మసంకల్ప మునం దీరెండుకర్మలను జేరుటచే నీరెండుకర్మలును బ్రహ్మప్రాప్తి కనుకూలమైనవే యని చెప్పఁబడినవి (గీతారహస్య. పు.౩౩౫ చూడు). మిగిలిన యసత్కర్మలయొక్క సంగతి యేమియో యిచ్చో చెప్పుచున్నాఁడు.—]

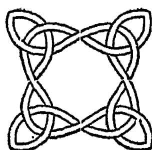
(౨౮) అశ్రద్ధతోఁ జేయఁబడిన హోమమును, దానమును, తపస్సును వేయేల? చేయఁబడినదంతయు (కర్మ)ను "అసత్" అని చెప్పఁబడినది. ఓపార్థా! ఆ కర్మ యీలోకమునగాని పరలోకమునగాని లాభించునది కాదు.

[తాత్పర్య మేమన: బ్రహ్మస్వరూపమునకు బోధకమగు సర్వసమ్మతమైన సంకల్పమునందే, నిష్కామబుద్ధితోఁ జేయఁబడిన, లేక కేవలము కర్తవ్యమనుబుద్ధితోఁ జేయఁబడిన సాత్త్వికకర్మయును శాస్త్రానుసారముగ సమబుద్ధితోఁ జేయఁబడిన ప్రశస్తకర్మయును, లేక సత్కర్మయుఁ జేరును. మిగిలినకర్మలు వ్యర్థములైనవే. బ్రహ్మనిర్దేశమునం దేకర్మలుఁజేరునో, బ్రహ్మదేవునితోఁగూడ నేకర్మ లుత్పన్నమైనవో (గీ. ౩. ౧౦); యేకర్మ లెవరికిని వదలుటకు సాధ్యములుకావో, వానిని వదలుమని చెప్పుట యోగ్యము కాదని యిందువలన సిద్ధమగుచున్నది. "ఓంతత్సత్" అను బ్రహ్మనిర్దేశమునకు పైనచెప్పిన కర్మయోగపర మగునర్థము నీయధ్యాయమునందే, కర్మవిభాగముతోఁ గలిపిచెప్పుట కిదియే కారణము. కారణ మేమన: కేవలము పరబ్రహ్మస్వరూపము వెనుక పదమూఁడవ యధ్యాయమునందును, తత్పూర్వమునందును వర్ణింపఁబడియే యున్నది. 'ఓంతత్సత్' అనుదానికి మొదటి యర్థ మేమియో గీతారహస్యమునందలి తొమ్మిదవప్రకరణముయొక్క చివర పు. ౩౩౫. చెప్పఁబడినది. సచ్చిదానందశబ్దములచే బ్రహ్మనిర్దేశింపఁబడుట ప్రస్తుతము ప్రచారములో నున్నది. కాని యట్లుచేయక "ఓంతత్సత్" అనుబ్రహ్మనిర్దేశమే యిచ్చోఁ జేయఁబడియుండుటచే సచ్చిదానంద మను

ఇతి శ్రీమద్భగవద్గీతాసు ఉపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం యోగశాస్త్రే
శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే శ్రద్ధాత్రయవిభాగయోగో నామ
సప్తదశోఽధ్యాయః. ౧౭.

బ్రహ్మనిర్దేశము సామాన్యమైన బ్రహ్మనిర్దేశరూపముగ నొకవేళ గీతలయనంతరమందు ప్రచారమునకు వచ్చెనేమో యని దీనింబట్టి యూహింపవచ్చును.—]

ఈరీతిగ భగవంతునిచే గానముచేయంబడిన శ్రద్ధాత్రయవిభాగ మనుపేరి పదునేడవయధ్యాయము సమాప్తమైనది.

అష్టాదశోఽధ్యాయః.

పదునెనిమిదవ యధ్యాయము.

[పదునెనిమిదవ యధ్యాయము గీతాశాస్త్రమున కంతకు నుపసంహారమగుచున్నది. కావున నింతవఱకును జెప్పఁబడిన విషయముల నన్నిఁటిని నిచ్చో సంగ్రహముగ సింహావలోకనముచేఁ జూతము. (విశేషముగ తెలుఁగుటీకా గీతారహస్యము ప్ర. ౧౪. చూడు.) స్వధర్మానుసారముగ ప్రాప్తమైన యుద్ధమును వదలి భిక్షాటనకు సిద్ధుఁడైన యర్జునుని స్వకర్తవ్యమునందు ప్రవర్తింపఁజేయుటకొఱకు గీత యుపదేశింపఁబడిన దని ప్రథమ అధ్యాయమునుం బట్టి స్పష్టమైయున్నది. గురుహత్య మొదలగుదోషయుక్తములగుకర్మలను చేయుటచేఁ దనకు కల్యాణము కలుగదని యర్జునుఁడు సందేహించుచుండెను. కాని నాత్మజ్ఞానులు స్వీకరించిన జీవితకాలమును గడపు రెండువిధము లగుమార్గములును రెండవ యధ్యాయముయొక్క ప్రారంభమునందుఁ జెప్పఁబడినవి. మొదటిది సాంఖ్యము. (సన్న్యాసము.) రెండవది (కర్మ-) యోగము. ఈ రెండుమార్గములును మోక్షప్రదము లైనను వానిలోసైతము కర్మయోగమే మిక్కిలి శ్రేయస్కర మని తుదకు సిద్ధాంతము చేయఁబడినది. (గీ. ౫-౨) వీనిలో కర్మయోగమునందు బుద్ధి శ్రేష్ఠమని యందురు. బుద్ధి స్థిరమును సమమును అయినచో కర్మలు బాధింపవు. కర్మ లెవరికి విడిచిపెట్టుటకు సాధ్యముకాదు. విడిచిపెట్టను కూడదు. ఫలాశను మాత్రము వదలినఁ జాలును. తనయొక్క యుపయోగముకొఱకు కాకపోయినను లోకసంగ్రహార్థమైనను చేయవలయును. బుద్ధి మంచిదైనచో జ్ఞానమునకును కర్మకును విరోధ ముండదు. పూర్వమందున్న పరంపరను విచారింతుమేని జనకాదు లీతీరు ననే యాచరించి రనునది మొదలుగాఁగల యుక్తివాదములు మూఁడవ యధ్యాయము మొదలు నైదవ యధ్యాయమువఱకును జెప్పఁబడినది. కర్మయోగసిద్ధ్యర్థమై యపేక్షింపఁబడు బుద్ధి నెట్లు సమముజేసికొనవచ్చునో యీ కర్మయోగము నాచరించుచుండగ, దానిచేతనే తుదకు మోక్ష మెట్లు సిద్ధించునో, యటుపిమ్మట

విచారింపబడినది. ఈ సమత్వమునొందుటకై యింద్రియముల నిగ్రహించి యొక పరమేశ్వరుఁడే సకలభూతములయందును నున్నాఁడని పూర్ణముగ తెలిసికొనవలయును. వేఱొకమార్గము లేదు. దీనిలో నింద్రియనిగ్రహము నాఱవ యధ్యాయమునందు వర్ణించి, యేడవ యధ్యాయము మొదలుకొని పదునేడవ యధ్యాయమువఱకును కర్మయోగము నాచరించుచుండగనే పరమేశ్వరుని జ్ఞాన మెట్లు కలుగునదియు, నాజ్ఞాన మేవిధమైనదియుఁ జెప్పఁబడినది. వీనిలో నేడవ దానియందును నెనిమిదవదానియందును క్షరాక్షరములయొక్క లేక వ్యక్తావ్యక్తముల యొక్క జ్ఞానవిజ్ఞానములను వివరించి, పరమేశ్వరునియొక్క వ్యక్తరూపము కంటె నవ్యక్తము శ్రేష్ఠమైనను పరమేశ్వరుఁ డొక్కఁడే యనుబుద్ధిని చెదర నీయక వ్యక్తమునే యుపాసించుట ప్రత్యక్షావగమ్యము గనుకనె యందఱకును సులభమను విషయము తొమ్మిదవ యధ్యాయము మొదలు పండ్రెండవ యధ్యాయమువఱకును చెప్పఁబడింది. పిదప క్షరాక్షరవిచారమున నవ్యక్తమని చెప్పఁబడునదియే మనుష్యులశరీరమునందలి యాత్మ యని చెప్పఁబడు క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞవిచారము పదమూఁడవ యధ్యాయమునందు చేయఁబడినది. పిదప నొకయవ్యక్తమునుండియే, ప్రకృతియొక్క గుణములచే జగత్తునందలి వివిధస్వభావముగల మనుజులును, లేక యితరమగు నానావిధవ్యాప్తియు (సంసారము) నెట్లు వెలువడినదో యను నీక్షరాక్షరవిజ్ఞానాంతర్గతములగు విషయములనుపదునాల్గవ యధ్యాయము మొదలిడికొని పదునేడవ యధ్యాయమువఱకును నాలుగధ్యాయములయందును సవిస్తరముగ విచారించి జ్ఞానవిజ్ఞాననిరూపణము సమాప్తము చేయఁబడినది. అయినను పదేపదే "నీవు కర్మ చేయుమనియే" యర్జునున కుపదేశము చేయఁబడినందున పరమేశ్వరుని భజించి శుద్ధాంతఃకరణముతో పరమేశ్వరార్పణపూర్వకముగ స్వధర్మము ననుసరించి కేవలము కర్తవ్యములే యని యామరణాంతము సర్వకర్మలను చేయుచునే యుండవలయు నను కర్మయోగపర మగుజీవితకాలమును గడపు మార్గమే యన్నింటిలో నుత్తమమయినదని సిద్ధాంతము చేయఁబడినది. భగవంతుఁడు జ్ఞానమూలకమును, భక్తిప్రధానమును నగుకర్మయోగము నిట్లు సాంగోపాంగముగ వివేచించినపిదప దానియొక్క ధర్మములను పదునెనిమిదవ యధ్యాయమున నుపసంహరించి యర్జునుని స్వేచ్ఛగ యుద్ధమునందుఁ బ్రవర్తింపఁజేసెను. గీతలయందు సర్వోత్తమ మని ప్రతిపాదింపఁబడిన యీ మార్గమునందు నీవు చతుర్థాశ్రమమును స్వీకరించి సన్న్యాసివి కమ్మని యర్జునునకు చెప్పలేదు. అయినను

అర్జున ఉవాచ.

సన్న్యాసస్య మహాబాహో తత్త్వమిచ్ఛామి వేదితుమ్,
త్యాగస్య చ హృషీకేశ పృథక్కేశినిషూదన. ౧

నీమార్గము నాచరించుమనుష్యుఁడు నిత్యసన్న్యాసిగనె (గీ.౫.3) యుండు నని చెప్పఁబడినది. కాన చతుర్థాశ్రమరూపమగు సన్న్యాసమును గైకొని సర్వకర్మల నెప్పుడైనను వదలవలయునను సిద్ధాంత మీకర్మయోగమార్గమునం దున్నదా? లేదా? యనియు, లేనిచో సన్న్యాసము త్యాగము నను నీరెండుశబ్దములకును నర్థమేమి యని యర్జునుఁ డడుగుచున్నాఁడు. (గీతారహస్య. పు. 3౪౪-3౪౭ చూడు).—]

అర్జునుఁ డడుగుచున్నాఁడు.—(౧) ఓ మహాబాహువా! ఓ హృషీకేశా! యో కేశిదైత్యనిషూదనా! సన్న్యాసమునం దున్న తత్త్వమును, త్యాగమునందలి తత్త్వమును వెవ్వేఱుగ నెఱుంగఁ గోరుచున్నాను.

[సన్న్యాసము త్యాగము ననుశబ్దములకు నిఘంటుకారులచే వ్రాయఁబడిన యర్థముగాని, లేక వానియందలి భేదమునుగాని విచారించుటకై యీ ప్రశ్న చేయఁబడలేదు. ఈరెంటికిని ధాత్వర్థము 'వదలిపెట్టుట' యని యర్జునునకుఁ దెలియకపోలేదు. ఇఁక నేమనః—భగవంతుఁడు కర్మలను వదలివేయవలయు నని యెచ్చోటను నుడువక నాల్గు, అయిదు, ఆఱు అధ్యాయములయందును (౪. ౪౧; ౫. ౧3; ౬—౧.) సన్న్యాసమును వర్ణించిన యితరస్థలములయందును కేవలము ఫలాశను త్యజించి (గీ.౧౨-౧౧) సర్వకర్మలను పరమేశ్వరునియందు సన్న్యాసమును (అర్పణమును) జేయుమని నుడివెను. (3-3౦; ౧౨-౬); ఉపనిషత్తులయందును 'న కర్మణా న ప్రజయా ధనేన, త్యాగే నైకే అమృతత్వమానశుః' (కై. ౧. ౨; నారాయణ ౧౨. 3)-సర్వకర్మలను త్యజించియే యనేకులు మోక్షమును సంపాదించుకొనిరి. అనియు "వేదాంతవిజ్ఞాన సునిశ్చితార్థాః సన్న్యాసయోగాద్యతయః శుద్ధసత్త్వాః" (ముండక 3. ౨-౬)—కర్మత్యాగరూపమైన సన్న్యాసయోగముచే శుద్ధులగు యతులు—అనియు 'కిం ప్రజయా కరిష్యామః' (బృ. ౪. ౪. ౨౨)—మాకు పుత్రపౌత్రాదులగు ప్రజలతో నేమిప్రయోజన మున్నది?—అనియు కర్మత్యాగపరములగు సన్న్యాసధర్మమును బోధించువచనములు కాన్పించుచున్నవి. అనఁగా: భగవంతుఁడు త్యాగసన్న్యాసశబ్దములు రెండును స్మృతిగ్రంథములయందు ప్రతిపా

శ్రీభగవానువాచ.

కామ్యానాం కర్మణాం న్యాసం సన్న్యాసం కవయో విదుః,
సర్వకర్మఫలత్యాగం ప్రాహుః త్యాగం విచక్షణాః. ౨

దింపఁబడిన నాలుగాశ్రమములలోను కర్మత్యాగరూపములయిన సన్న్యాసాశ్రమపరము లని చెప్పక యితరమగు నేయర్థమునందైన నాశబ్దములఁ బ్రయోగించెనేమో యని యర్జునుఁ డెన్నుకొని యావిషయమును బాగుగ వివరింపవలయు నని యడిగెను. (గీతారహస్య. ప్ర. ౧౧. పు. ౪౮౦-౪౮౨ చూడు.)—]

శ్రీభగవంతుఁడు సెప్పుచున్నాఁడు.—(౨) కామ్యములు నాఁబడు కర్మల యొక్క న్యాసమును (అనఁగా: వదలుటను) బుద్ధిమంతులు సన్న్యాసమని చెప్పుచున్నారు. మఱియు సర్వకర్మలయొక్క ఫలములను వదలుట పండితులు త్యాగమని చెప్పుచున్నారు.

[కర్మయోగమార్గమునందు దేనిని సన్న్యాసమనియు, దేనిని త్యాగమనియుఁ జెప్పుదురో యీశ్లోకమున స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడినది. కాని సన్న్యాసమార్గీయు లగుటీకాకారుల కీమతము సమ్మతము కానందున వారీశ్లోకమును మిక్కిలి తికమకఁ జేసిరి. శ్లోకప్రారంభమునందే కామ్యశబ్దము ప్రయోగింపఁబడినది కాన మీమాంసకులు సెప్పు నిత్యము, నైమిత్తికము, కామ్యము, నిషిద్ధము మొదలగు కర్మలయొక్క భేద మిచ్చో వివక్షితము కాదు. వీనిలో కామ్యములైన కర్మలనే వదలివేయవలయు నని భగవంతుఁ డుపదేశించినట్లు టీకాకారులు సెప్పుచున్నారు; కాని సన్న్యాసమార్గీయులకు నిత్యము, నైమిత్తికము లగుకర్మలు సేయనక్కఱలేదు. కాన నిత్యములు నైమిత్తికములు నగుకర్మలు కామ్యకర్మములలోనే జేర్పఁబడిన వని వారు చెప్పవలసివచ్చును ఇట్లు చెప్పినను యీశ్లోకముయొక్క యుత్తరార్థమునందు, ఫలాశను వదలవలయును, కర్మలను వదలఁగూడ దని చెప్పఁబడినది. (పిదప నా౯వ శ్లోకమును చూడు). సంగతేము కానందున తుదకు కర్మమార్గముయొక్క స్తుతి భగవంతునిచేఁ జేయఁబడిన దనియు, భగవంతునకు నిజమగు నభిప్రాయము, కర్మలను వదలివేయవలయుననియే యని యొఁ దమ్మ కిష్టమువచ్చినట్లు టీకాకారు లర్థముఁజెప్పి సమాధానము నొందుచున్నారు. సన్న్యాసము మొదలగువానికి సాంప్రదాయకుల యుద్దేశము ననుసరించి యీశ్లోకమునకు సరియగు నర్థము కుదురదని దీనివలన స్పష్టమగు

చున్నది. దీనికి నిజమైన యర్థము కర్మయోగపరము. అనఁగా : ఫలాశను వదలి యామరణాంతమును సర్వకర్మలను చేయవలయు ననుసిద్ధాంతము పూర్వమునందు గీతలలో ననేక పర్యాయములు చెప్పఁబడినదాని ననుసరించియే జేయవలయును. అది సరళముగనైన నుండదు. కామ్యశబ్దమునకు మీమాంసకులు చెప్పునదియగు నిత్యములును, నైమిత్తికములును, కామ్యములును, నిషిద్ధములు నైనకర్మ లర్థమైనపిదప నీకర్మవిభాగ మిచ్చో నుద్దేశింపఁబడినది కాదని ముందుగఁ దెలిసికొనవలయును. కర్మయోగమార్గమునందు సర్వకర్మలను కామ్యములనియు, (అనఁగా: ఫలాశను మనస్సున నిడికొని చేయఁబడిన పనియు) నిష్కామములైన పనియు, (అనఁగా: ఫలాశను వదలి చేయఁబడిన పనియు) రెండువిధములుగ విభజించుచున్నారు. మనుస్మృతియందలి యథాక్రమముగ ప్రవృత్తికర్మలనియు, నివృత్తికర్మలనియు పేర్కొనఁబడినవి. (మను. ౧౨. ౮౮-౮౯. చూడు). కర్మలు నిత్యములైనను, నైమిత్తికములైనను, కామ్యములైనను, కాయికమైనను, వాచికములైనను, మానసికములైనను, సాత్త్వికాదిభేదములు గలవియయినను, మఱియొకవిధమైనను, నవియన్నియు కామ్యములు, నిష్కామములు ననురెండువర్గములలో నేదోయొకవర్గములోనివై తీరవలయును. కారణ మేమన: ఫలాశయుండుటయు, లేకుండుటయు నను రెండింటికంటె వేఱుగు భేదము సంభవింపదు. ఏకర్మల కేఫలము శాస్త్రమునందుఁ జెప్పఁబడినదో (ఉదాహరణము. పుత్త్రప్రాప్తికొఱకు పుత్త్రేష్టి, యాఫలముకొఱకు చేయఁబడినకర్మ కామ్యమయినది) యాఫలమును మనస్సునఁ గోరక, యాకర్మ కేవలము కర్తవ్య మనుతలంపున చేయఁబడినచో నది నిష్కామము మని చెప్పవలయును. సర్వకర్మలను కామ్యమనియు, నిష్కామమనియు (లేక మనువుయొక్క పరిభాషానుసారము) ప్రవృత్తమనియు నివృత్తమనియు రెండువిధములుగ విభజించినపిదప కర్మయోగి సర్వవిధములయిన కామ్యకర్మలను బొత్తుగ వదలివేయుచున్నాఁడు; కాన కర్మయోగమునందును కామ్యకర్మలను సన్న్యసింపవలయుననియే సిద్ధాంత మగుచున్నది. పైన చెప్పఁబడినకర్మలయొక్క రెండువర్గములలోను నిష్కామకర్మలు మిగిలియున్నవి. ఈ నిష్కామకర్మలను కర్మయోగి చేయవలయు నని గీతలయందలి ముఖ్యమైన యభిప్రాయ మనుమాట నిజమె; కాని వానియందు సైతము ఫలాశను బొత్తిగా త్యజింపవలయును. (గీ. ౭.౨) కాన త్యాగ

త్యాజ్యం దోషవదిత్యేకే కర్మ ప్రాహుర్మనీషిణః,
యజ్ఞదానతపఃకర్మ న త్యాజ్యమితి చాపరే. 3
నిశ్చయం శృణు మే తత్ర త్యాగే భరతసత్తమ,
త్యాగో హి పురుషవ్యాఘ్ర త్రివిధ స్సంప్రకీర్తితః. ౪

[మును గుఱించిన సిద్ధాంతముసైతము గీతాధర్మములయందు స్థిరముగనే యున్నది. కర్మల నన్నింటిని వదలిపెట్టకపోయినను సన్న్యాసము, త్యాగము నను నీరెండుసిద్ధాంతములును కర్మయోగమార్గమునం దుండ నేయున్నవని యర్జునునకుఁ దెలియునిమిత్తమై సన్న్యాసమన కామ్యకర్మలయొక్క యత్యంతత్యాగమనియు, త్యాగమన చేయఁబడుచున్నకర్మలయందు ఫలాశాత్యాగమనియు నీయర్థములురెండును నీశ్లోకమునందుఁ జెప్పఁబడినవని సారాంశము. కావున సన్న్యాసము (లేక సాంఖ్యము) యోగము నను నీరెండును నొక్కటియే యని నిరూపించుచు సన్న్యాసశబ్దమునకును (గీ. ౫-౩-ఉపతీరుల. ౧. ౬చూడు) నీయధ్యాయమునందే 'త్యాగి' శబ్దమునకును నర్థము చెప్పఁబడినది. (గీ. ౧౮.౧౧) కావున నిచ్చోటను నాయర్థమునే చేయవలయును. బ్రహ్మచారియు, గృహస్థుఁడును, వానప్రస్థుఁడు ననుక్రమమున "తుదకు ప్రతిమనుజుఁడును" సర్వకర్మత్యాగరూపమైన సన్న్యాసమును (లేక చతుర్థాశ్రమమును) గైకొన్ననేగాని మోక్షప్రాప్తి లేదని చెప్పు స్మార్తమతపు మిచ్చో ప్రతిపాద్యము కాదు. సన్న్యాసియొక్క కాషాయవస్త్రము ధరించి, కర్మయోగి సర్వకర్మలను త్యజింపకపోయినను సన్న్యాసముయొక్క నిజమగు తత్త్వమును పాలించుచునే యుండును గావున, కర్మయోగమునకు స్మృతిగ్రంథములతో విరోధము లేదని దీనింబట్టి సిద్ధమగుచున్నది. ఇప్పుడు సన్న్యాసమార్గముయొక్కయు మీమాంసకమార్గముయొక్కయు మధ్య నున్న కర్మవిషయమైనవాదము నుపన్యసించి యీవిషయమై కర్మయోగశాస్త్రముయొక్క కడపటినిర్ణయము చెప్పుచున్నాఁడు.—]

(3) కర్మ దోషయుక్తముగావున దానిని బొత్తిగ వదలివేయవలయు నని యనేకులు పండితులు సెప్పుచున్నారు. మఱియు యజ్ఞము, దానము, తపస్సు, కర్మయు నను వాని నెప్పుడును వదలకూడదని మఱికొందఱు చెప్పుచున్నారు. (౪) అయిన నోభరతశ్రేష్ఠా! త్యాగమువిషయమై నానిర్ణయమును వినుము. ఓపురుష

> యజ్ఞదానతపఃకర్మ న త్యాజ్యం కార్యమేవ తత్,
> యజ్ఞో దానం తపశ్చైవ పావనాని మనీషిణామ్. ౫
> ఏతాన్యపి తు కర్మాణి సంగం త్యక్త్వా ఫలాని చ,
> కర్తవ్యానీతి మే పార్థ నిశ్చితం మతముత్తమమ్. ౬

శ్రేష్ఠుఁడా! త్యాగము మూఁడువిధము లని చెప్పఁబడినది. (౫) యజ్ఞము, దానము, తపస్సు, కర్మయను వానిని విడువఁగూడదు; వానిని (కర్మలను) జేయుచునే యుండవలయును. యజ్ఞము, దానము, తపస్సు ననునవి విద్వాంసునిసైతము పవిత్రము చేయును. అనఁగా: చిత్తశుద్ధిని గలుగఁజేయును. (౬) కావున నోపార్థా! (యజ్ఞదానాది) కర్మలనుసైత మాసక్తిని విడచి, ఫలములను త్యజించి (యితరము లయిన నిష్కామకర్మలను వలెనె లోకసంగ్రహార్థమై) చేయవలయును అని నాయొక్క ముఖ్యాభిప్రాయము. కావున నదియే యుత్తమమైనది.

[కర్మలకు ఫలాశనుబట్టి దోషము (బంధకత్వము) కలదు గాని వానిని చేయుటవలన లేదు. కాన ఫలాశను విడలి నిష్కామబుద్ధితో కర్మల నన్నింటిని చేయవలయు ననుకర్మయోగముయొక్క సిద్ధాంతము పూర్వము ననేకపర్యాయములు చెప్పఁబడుటచే దాని కిది యుపసంహారమై యున్నది. సర్వకర్మలును దోషయుక్తము కావుననే త్యాజ్యములను సన్న్యాసమార్గము నందలి సిద్ధాంతము గీతలకు సమ్మతము కాదు. (గీ.౧౮.౪౮. మఱియు ౪౯ చూడుము) గీత కేవలము కామ్యకర్మలయొక్క సన్న్యాసమును చేయు మని చెప్పదు; కాని ధర్మశాస్త్రమునందు ప్రతిపాదింపఁబడిన కర్మలను జూచితి మేని యవన్నియు కామ్యములే యగుటచే (గీ. ౨. ౪౨-౪౪) వానిని సైతము సన్న్యాసము చేయవలయు నని యిప్పుడు. చెప్పవలసియున్నది. అటుల చేయుదుమేని యజ్ఞచక్రము మునిగిపోయి (౩-౧౬) సృష్టియే నశించిపోవుటయు సంభవించును. అప్పు డేమి చేయవలయు ననుప్రశ్నకు గీత యజ్ఞదానాదికర్మలు స్వర్గాదిఫలముల నొందుటకొఱకు చేయుమని శాస్త్రములయం దుపదేశింపఁబడినను యజ్ఞముచేయుట, దానముచేయుట, తపస్సుచేయుట మొదలగునవి నాకుఁ గర్తవ్యములు. (గీ. ౧౭-౧౧. ౧౭. మఱియు ౨౦ చూడుము) అని నిష్కామబుద్ధితో లోకసంగ్రహార్థమై చేయుటకు సాధ్యములు కావని యుత్తరమిచ్చుచున్నది. కాఁ లోకసంగ్రహార్థమై స్వధర్మానుసారముగ నితరములగు నిష్కామకర్మలు, చేయఁబడుచున్నటులనే యజ్ఞయాగాదికర్మలనుసైతము ఫలాశను నాసక్తిని విడలి చేయవలయును.

§§ నియతస్య తు సన్న్యాసః కర్మణో నోపపద్యతే,
మోహాత్తస్య పరిత్యాగస్తామసః పరికీర్తితః. ౭
దుఃఖమిత్యేవ యత్కర్మ కాయక్లేశభయాత్త్యజేత్,
స కృత్వా రాజసం త్యాగం నైవ త్యాగఫలం లభేత్. ౮
కార్యమిత్యేవ యత్కర్మ నియతం క్రియతేఽర్జున,
సఙ్గం త్యక్త్వా ఫలం చైవ స త్యాగః సాత్త్వికో మతః. ౯

కారణ మేమన: నవి యెప్పుడును పావనములు (చిత్తశుద్ధికారకములు) పరోపకారబుద్ధిని వృద్ధి పొందింపఁజేయునవి. మూలమునం దున్న "ఏతాన్యపి=ఈ కర్మలుసైతము" అనుశబ్దములకు ఇతరములగు నిష్కామకర్మల వలె నీయజ్ఞదానాదికర్మలనుసైత మనియర్థము. ఇట్లు ఫలాశను వదలిగాని లేక భక్తితోఁగాని పరమేశ్వరార్పణబుద్ధితోమాత్ర మీకర్మలను జేయుదు మేని సృష్టి యనుఘటీయంత్రమును నడపించుచు కర్మలను జేయుచున్నను; మనయొక్క మనస్సునందలి ఫలాశ వదలిపోవుటచే నీకర్మలు మోక్షప్రాప్తికి ప్రతిబంధకములుగాక యన్నివిషయములకు బాగుగ నైకమత్యము గలుగఁజేయునని కర్మవిషయములో కర్మయోగశాస్త్రముయొక్క నిశ్చిత మగుసిద్ధాంతము (గీ. ౨. ౪౫ పైన నాటిప్పణిని చూడుము). మీమాంసకులయొక్క కర్మమార్గమునకును, గీతలయం దున్నకర్మయోగమునకును గలభేదము గీతారహస్యమునందు (పు.౪౦౧-౪౦౫ ౪౭౬-౪౭౮) మిక్కిలి స్పష్టముగఁ జూపింపఁబడుటచే నావిషయ మిచ్చో విశేషముగ చర్చింపఁబడదు. అది యటు లుండనిమ్ము; అర్జునునియొక్క ప్రశ్నను బట్టి సన్న్యాస, త్యాగ శబ్దములయొక్క యర్థ మిట్లు కర్మయోగదృష్టిచే వివరింపఁబడినపిదప సాత్త్వికాదిభేదములచే కర్మ చేయుటయం దుండుభేదము లేవియో చెప్పి యీయర్థమునే దృఢము చేయుచున్నాఁడు.—]

(౭) (స్వధర్మానుసారముగ) నియత మగుకర్మయొక్క సన్న్యాసము (అనఁగా: త్యజించుట), (ఎవరికిని) యోగ్యమయినదికాదు. మోహముచేఁ జేయఁబడిన యాత్యాగము తామస మనిచెప్పఁబడును. (౮) శరీరమునకు కష్టము గలుగు ననుభీతిచే (అనఁగా: దుఃఖకర మగునను తలంపుతో మాత్రమే) కర్మను వదలితి మేని యాత్యాగము రాజస మగుటచే త్యాగమునకు లభింపఁ దగినఫల మతనికి సిద్ధింపదు. (౯) ఓయర్జునా! సంగమును వదలి నిత్యమగుకర్మను విధిగనుక చేయువలయు

న ద్వేష్ట్యకుశలం కర్మ కుశలే నానుషజ్జతే,
త్యాగీ సత్త్వసమావిష్టో మేధావీ ఛిన్నసంశయః. ౧౦
న హి దేహభృతా శక్యం త్యక్తుం కర్మాణ్యశేషతః,
యస్తు కర్మఫలత్యాగీ స త్యాగీత్యభిధీయతే. ౧౧

నను తలంపుతోఁ జేయుచు ఫలమును వదలినచో నా త్యాగము సాత్త్వికమనఁబడును.

[ఏడవ శ్లోకమున 'నియత' పదమునకు నిత్యనైమిత్తికాదిభేదములు గల కర్మలలో, నిత్యకర్మ యర్థమని యనేకులు చెప్పుచున్నారు. అది న్యాయ్యము కానేరదు. "నియతం కురు కర్మ (గీ. ౩.౮). అను స్థలమునం దున్న 'నియత' పదముయొక్క యర్థమునే యిచ్చోటను స్వీకరింపవలయును. మీమాంసకుల పరిభాష యిచ్చో వివక్షితము కానేరదని పైన చెప్పఁబడియే యున్నది. 'నియత' శబ్దమునకు మాఱుగ 'కార్య' శబ్దము గీతలయందు ౩.౧౯ శ్లోకమునం దున్నది. ఇక్కడ తొమ్మిదవ శ్లోకమునందు, 'కార్య', 'నియత' శబ్దము లొక్కచోట ప్రయోగింపఁబడినవి. స్వధర్మానుసారముగ ప్రాప్తములయిన యేకర్మలను వదలివేయక వానినే కర్తవ్యము లనునూహతో చేయుట (గీ. ౩. ౧౯ చూడుము). సాత్త్వికత్యాగమని చెప్పఁబడుచున్నది. మఱియు కర్మయోగశాస్త్రమునందు దీనినే త్యాగమనిగాని, సన్న్యాసమనిగాని చెప్పుదురు. ఈ యధ్యాయారంభమున రెండవ శ్లోకమునఁ జెప్పఁబడిన విషయమునకే యిది సమర్థకము. 'త్యాగ' సన్న్యాసశబ్దములయొక్క యర్థమున కిది వివరణము. ఇప్పు డీసిద్ధాంతము ననుసరించియే నిజమగు త్యాగియు, సన్న్యాసియు నెవఁడో చెప్పుచున్నాఁడు.—].

(౧౦) ఒకకర్మ 'అకుశలమని' (అకల్యాణకరమని) దానిని ద్వేషింపకయు, మఱియొకకర్మ కల్యాణకరమని, లేక లాభదాయకమని దానియం దనురక్తినిఁ జెందకయు నుండువాఁడే సత్త్వశీలుఁ డగుబుద్ధిమంతుఁడును సంశయవిరహితుఁడైనత్యాగి యనియు (అనఁగా: సన్న్యాసి యనియు) చెప్పవలయును (౧౧)కారణమేమన: దేహధారి యైనవాఁడు కర్మను నిశ్శేషముగఁ ద్యజించుటకు వీలులేదు. కాన కర్మలను వదలక, కర్మఫలములనుమాత్రము వదలినవాఁడే నిజమగుత్యాగి, సన్న్యాసి, యని చెప్పఁబడును.

[కర్మను వదలక ఫలాశనుమాత్రము వదలి త్యాగియైనవానికి ఫల మేవిధమునను, బంధకము కాదని యిప్పుడు చెప్పుచున్నాఁడు.—]

§§ అనిష్టమిష్టం మిశ్రంచ త్రివిధం కర్మణః ఫలమ్,
భవత్యత్యాగినాం ప్రేత్య న తు సన్న్యాసినాం క్వచిత్. ౧౨
§§ పంచైతాని మహాబాహో కారణాని నిబోధ మే,
సాంఖ్యే కృతాంతే ప్రోక్తాని సిద్ధయే సర్వకర్మణామ్. ౧౩
అధిష్ఠానం తథా కర్తా కరణం చ పృథగ్విధమ్,
వివిధాశ్చ పృథక్చేష్టా దైవం చైవాత్ర పంచమమ్. ౧౪
శరీరవాఙ్మనోభిర్యత్కర్మ ప్రారభతే నరః,
న్యాయ్యం వా విపరీతం వా పంచైతే తస్య హేతవః. ౧౫
§§ తత్రైవం సతి కర్తారమాత్మానం కేవలం తు యః,
పశ్యత్యకృతబుద్ధిత్వాన్న స పశ్యతి దుర్మతిః. ౧౬

(౧౨) అత్యాగులకు మరణించిన పిదప 'ననిష్టము, ఇష్టము, మిశ్రము నను ముత్త్రివిధములగు ఫలములు ప్రాప్తము లగును. ఫలమును సన్న్యసించినవానికి (అనఁగా: ఫలాశను వదలి కర్మ చేయువానికి) నీఫల మెప్పుడును ప్రాప్తము కాదు. అనఁగా నవి బంధింపనేరవు.

[త్యాగము, త్యాగీ, సన్న్యాసియను వానివిషయమైనవిచారము పూర్వమునం (గీ. ౩. ౪-౭; ౫. ౨. ౧౦; ౬. ౧) దనేక స్థలములయందు చేయఁబడినందున యావిషయమే యిచ్చో నుపసంహరింపఁబడినది. అన్ని కర్మలయొక్కయు సన్న్యాసము గీతల కెప్పుడును నిష్టము కాదు. ఫలాశను త్యజించువాఁడే గీతానుసారముగ నిజమైనసన్న్యాసి (లేక నిత్యసన్న్యాసి గీ. ౫. ౩) నిజమైనత్యాగ మనఁగా: మమత్వయుక్తమైన ఫలాశయొక్క త్యాగమే (అనఁగా: నహంకారబుద్ధియొక్క త్యాగమే) యగును. ఈ సిద్ధాంతమునే దృఢపఱుచుటకై యిప్పుడింకను కారణములు సెప్పుచున్నాఁడు.—]

(౧౩) ఓమహాబాహూ! సర్వకర్మలును సిద్ధించుటకు సాంఖ్యులయొక్క సిద్ధాంతమునందు చెప్పఁబడిన యైదుకారణములను నేను చెప్పుచున్నాను వినుము. (౧౪) అధిష్ఠానము (స్థానము), కర్త, వెవ్వేఱగు సాధనములు, అనేకవిధములగను వెవ్వేఱుగనుండు (కర్తయొక్క) వ్యాపారమును నటులే యైదవది దైవమును. (౧౫) శరీరముచేతను, వాక్కుచేతను, మనస్సుచేతను మనుజుఁడు సేయ నారంభించిన శాస్త్రోక్తములుగాని, యశాస్త్రీయములుగాని యగుకర్మల నన్నింటికిని నీయైదే కారణములు. (౧౬) నిజమయిన స్థితి యిటులుండ బుద్ధి సంస్కరింపఁ

యస్య నాహంకృతో భావో బుద్ధిర్యస్య న లిప్యతే,
హత్వాఽపి స ఇమాఁల్లోకాన్ న హంతి న నిబధ్యతే. ౧౭

బడినది కావునను, నేనొక్కఁడనే కర్తనయి యున్నానని యనుకొనెడు దుర్మతి కేమియు తెలియదు. (అనిచెప్పబడును) (౧౭) ఎవనికి నేను చేయుచున్నా నను భావన లేదో మఱియెవనిబుద్ధి యలిప్తమైనదో యతఁడు లోకములను చంపినను, చంపినవాఁడు కాఁడు. మఱియు నాకర్మ లతనికి బంధకములును కావు.

[పదమూఁడవ శ్లోకమునం దున్న సాంఖ్యశబ్దమునకు వేదాంతశాస్త్ర మనునర్థము ననేకులగు టీకాకారులు చెప్పిరి. కాని పదునాల్గవ శ్లోకము నారాయణీయధర్మముల (మ. భా. శాం. ౩౪౭-౮౭) యందొకయక్షర మైన మార్పులేక యున్నది. అంతకు పూర్వమునం దా గ్రంథమున ప్రకృతి పురుషు లను కాపిలసాంఖ్యమునం దున్న సిద్ధాంతము లుల్లేఖింపఁబడియుం డుటచే, సాంఖ్యశబ్దముచే నిచ్చోటను కాపిలసాంఖ్యమే యుద్దేశింపఁ బడెనని నాయభిప్రాయము. కర్మఫలములను మనుజుఁడు కోరఁగూడదు. అనఁగా: నే నీపనిని చేయుచున్నా నని యహంకారబుద్ధిని మనస్సులో నుంచుకొనఁగూడదను. అనుసిద్ధాంతము పూర్వ మనేకస్థలములయందు గీతలలోఁ జెప్పఁబడినది. (గీ. ౨. ౧౯; ౨. ౪౭; ౩. ౨౭; ౫. ౮-౧౧; ౧౩. ౨౯) కర్మఫలములు సిద్ధించుటకు మనుజుఁ డొక్కఁడే కారణభూతుఁడు కాఁడని చెప్పి యావిషయ మిచ్చో దృఢము చేయఁబడినది. (గీతార. ప్ర. ౧౧. చూడు.) మనుజుఁ డీజగత్తున నుండినను, లేకపోయినను ప్రకృతిస్వభావానుసారముగ జగత్తుయొక్క యఖండవ్యాపార మెప్పుడును జరుగుచునే యున్నది. మనుజుఁడు తాను చేయుచున్నా నని తలఁచునదంతయు నతని ప్రయత్నముయొక్క ఫలమాత్రమే కానేరదు. అతని ప్రయత్నముయొక్కయు, జగత్తునందలి యితరవ్యాపారములు లేక చేష్టలు మొదలయిన వన్నింటియొక్కయు సాయముచేతనే యాకార్యము జరుగుచున్నదని పదునాల్గవ శ్లోకమున కర్థము. ఉదాహరణము:— వ్యవసాయమనునది యొకమనుజునియొక్క ప్రయత్నముపై మాత్రమే యవలంబించి యుండదు. క్షేత్రము, బీజము, వర్షము, నాగలి, ఎద్దులు మొదలగువానియొక్క గుణధర్మములయొక్కయు, వ్యాపారములయొక్కయు సాహాయ్యము క్షేత్రము ఫలించుటకు కావలసివచ్చును. అటులే మనుజుని

యొక్క ప్రయత్నము సిద్ధించుటకు జగత్తునందలి వివిధమగు వ్యాపారము లును సాహాయ్యము చేయవలసియుండును. వానిలో కొన్ని వ్యాపారములను మనము తెలిసికొనియుండుటచే వానియొక్క యానుకూల్యతను చూచు కొనియే మనము ప్రవర్తించుచున్నాము. కాని మనయత్నములకు ననుకూల ముగఁ గాని, ప్రతికూలముగఁ గాని కొన్ని సృష్టివ్యాపారములు గలవు. కాని యవి మనకుఁ దెలియవు. దీనినే దైవమని చెప్పుచున్నారు. మఱియు కార్యము సంఘటిల్లుటకు నిది యైదవకారణ మని చెప్పఁబడినది. మనుజుని ప్రయత్నము సఫలమగుటకై యీసామగ్రు లన్నియు నావశ్యకములు. కావున వానిలో నెక్కువభాగము మనస్వాధీనములో నున్నప్పుడుగాని, లేనప్పుడుగాని, తా నీపనిని జేయుచున్నానని యభిమానము నొందుటయు, లేక తనయొక్క కర్మ కిట్టిఫలము కావలయు నని కోరుటయు మూర్ఖత్వ మునకు లక్షణమని స్పష్టమగుచున్నది. (గీతార. పు. ౪౫౦ మఱియు ౪౫౨) అయినను ఫలాశను విడిచినవారు తమకుఁ దోఁచినట్లు కుకర్మను చేయవచ్చు నని పదునేడవశ్లోకమున కర్థమును చేయరాదు. సామాన్య మనుజుఁడు సేయునదంతయు స్వార్థలోభముతోఁ జేయుచుండుటచే నతఁ డొకప్పుడు దుర్వర్తనము చేయవచ్చును. కాని స్వార్థమును, లోభమును, ఫలాశయును పూర్ణముగ నశించి, సర్వభూతములయం దును సమదృష్టిగలవా రెవరికిని నహితమును జేయుటకు వీలులేదు. కారణ మేమనః దోషము బుద్ధియం దుండునదిగాని, కర్మయం దుండునది కాదు. కాన యెవరియొక్కబుద్ధి శుద్ధమును, పవిత్రము నయినదని మొదట నిశ్చయమైనదో వారుచేసిన యొకానొక పని లోకులదృష్టికి విపరీతముగఁ గాన్పించినను దానిని వారు సేయుటకు కారణము శుద్ధమైనదిగనే యుండ వలయు నని న్యాయమువలన ప్రాప్తమగుననియు, దానివిషయమై శుద్ధబుద్ధి గల మనుజుని యుత్తరవాదినిగ గ్రహింపఁగూడదనియు పదునేడవశ్లోక మునకు తాత్పర్యము. స్థితప్రజ్ఞునియొక్క (అనఁగా: శుద్ధబుద్ధిగలవాని యొక్క) నిష్పాపత్వవిషయమైన యీసిద్ధాంత ముపనిషత్తులయందును చెప్పఁబడినది. (కౌషీ. 3. ౧. మఱి పంచదశి ౧౪-౧౬౨-౧౬౩ చూడు). ఈ విషయమై గీతారహస్యమునందలి పండ్రెండవప్రకరణమునందు(పు.౫౧౨-౫౧౮) పూర్ణముగ వివేచింపఁబడియుండుటచే నిచ్చో విశేషముగ విస్త రింపఁబడదు. అర్జునుని ప్రశ్నవల్ల నుపస్థితమైన సన్న్యాస, త్యాగ శబ్దముల

§§ జ్ఞానం జ్ఞేయం పరిజ్ఞాతా త్రివిధా కర్మచోదనా,
కరణం కర్మ కర్తేతి త్రివిధః కర్మసంగ్రహః. ౧౮
జ్ఞానం కర్మ చ కర్తా చ త్రిధైవ గుణభేదతః,
ప్రోచ్యతే గుణసంఖ్యానే యథావచ్ఛృణు తాన్యపి. ౧౯

[యొక్క యర్థము నిట్లు విమర్శించి యహంకారరహితబుద్ధిని, ఫలాశను వదలి స్వధర్మానుసారముగ ప్రాప్తములగు కర్మలను చేయుట యనునదియే సాత్త్వికమైన (లేక నిజమైన) త్యాగమనియు, కర్మలను వదలుట సత్యమైనత్యాగము కాదనియు, నిరూపించి పదునేడవయధ్యాయమునందు ప్రారంభింపఁబడిన కర్మలయొక్క సాత్త్వికాదిభేదముల విచారమునే యిచ్చో కర్మయోగసిద్ధాంతముచేఁ బూర్తిచేయుచున్నాఁడు.—]

(౧౮) జ్ఞానమును, జ్ఞేయమును, జ్ఞాతయు నని కర్మచోదన మూఁడువిధములు. మఱియు కరణము, కర్మ, కర్త యని కర్మసంగ్రహము మూఁడువిధములు. (౧౯) జ్ఞానము, కర్మ, కర్త యనునవి మూఁడును (ప్రత్యేకము) సత్త్వము, రజము, తమము (అను గుణభేదములచే) మూఁడుమూఁడు విధములుగ నున్నవని గుణసంఖ్యాశాస్త్రమునందు (అనఁగా: కాపిలసాంఖ్యశాస్త్రమునందు) చెప్పఁబడినది. అది యున్నటుల (నీకు చెప్పుచున్నాను) వినుము.

[కర్మచోదనయును, కర్మసంగ్రహమును ననుశబ్దములు పారిభాషికములు. ఏకర్మయైనను నింద్రియములచేఁ జేయఁబడకమునుపు మనస్సుచే నిశ్చయింపఁబడవచ్చును. కాన నిమానసికవిచారమును కర్మచోదన (అనఁగా: కర్మనుచేయుటకు ప్రథమమైనప్రేరణ) యని చెప్పుచున్నారు. ఇది సహజముగ జ్ఞానమును, జ్ఞేయమును, జ్ఞాతయు నని ముత్త్రివిధములయి యున్నది. ఉదాహరణము:— కుండలమును జేయకమునుపు, తాను వీనిని చేయవలయు నని యనుకొనుటయు (జ్ఞేయమును) అవి యిట్లుండు ననియు (జ్ఞానము) కుమ్మరి (జ్ఞాత) తన మనస్సుచే నిశ్చయించుచున్నాఁడు. ఇది కర్మచోదన. మనస్సుచే నీ రీతిగ నిశ్చయించిన పిదప నాకుమ్మరి (కర్త) మృత్తిక, చక్రము మొదలగుసాధనములను (కరణములను) సంపాదించుకొని ప్రత్యక్షముగ భాండములను (కర్మ) పూర్తిచేయుచున్నాఁడు. ఇది కర్మసంగ్రహము. కుండలు సేయుట యనునది కుమ్మరిదేయైనను కుండ యనునది, మృత్తికయొక్క కార్యమనియు,

§§ సర్వభూతేషు యేనైకం భావ మవ్యయ మీక్షతే,
అవిభక్తం విభక్తేషు తజ్జ్ఞానం విద్ధి సాత్త్వికమ్. ౨౦

పృథక్త్వేన తు యద్జ్ఞానం నానాభావాన్పృథగ్విధాన్,
వేత్తి సర్వేషు భూతేషు తజ్జ్ఞానం విద్ధి రాజసమ్. ౨౧

యత్తు కృత్స్నవదేకస్మిన్ కార్యే సక్త మహైతుకమ్,
అతత్త్వార్థవ దల్పం చ తత్తామస ముదాహృతమ్. ౨౨

చెప్పుచున్నారు. కర్మచోదనాశబ్దము మానసికములగు (లేక యంతఃకరణమునందున్న) క్రియలను బోధించునది యగుటచే, కర్మసంగ్రహశబ్దముచే నామానసిక క్రియనే సంబంధించిన బాహ్యక్రియ నిరూపింపఁబడుచున్నదని దీనివలన స్పష్టమగుచున్నది. ఏకర్మనైనను పూర్ణముగ విచారింపవలసినచో చోదన, కర్మసంగ్రహము నను నీరెంటిని చూచుకొనవలయును. వీనిలో జ్ఞానము, జ్ఞేయము, జ్ఞాత (క్షేత్రజ్ఞుఁడు) అనువాని కధ్యాత్మదృష్టిచే లక్షణములు పూర్వమునందు (౧౩. ౧౮) చెప్పఁబడినవి. అయినను క్రియారూపమగుజ్ఞానముయొక్క లక్షణము కొంచెము వేఱగుటచే నీమూఁటిలో జ్ఞానముయొక్కయు, రెండవమూఁటిలో కర్మయొక్కయు, నిరూపణము నిప్పుడు చేయుచున్నాఁడు.—]

(౨౦) విభక్తమైనదియు (అనఁగా : వెవ్వేఱగు సర్వభూతములయందును నొక్కటియే యైనదియు) నవిభక్తమైనదియు, నవ్యయమైనదియు నగుభావము (లేక తత్త్వము) న్నదియని యేజ్ఞానముచే నెఱుంగఁబడునో యది సాత్త్వికజ్ఞానమని యెఱుంగుము. (౨౧) సర్వభూతములయందును వెవ్వేఱగు నానాభావములని పృథక్త్వబోధము గలిగించిన జ్ఞానము రాజసమని తెలిసికొనుము. (౨౨) ఇదియే సర్వస్వమని యేదోయొకవిషయమునం దేకారణము లేకయును, తత్త్వార్థమునకు వ్యతిరేకముగను గలుగు నల్పజ్ఞానము తామసమని చెప్పఁబడుచున్నది.

[నానావిధములగు జ్ఞానములయొక్క యీ లక్షణములు మిక్కిలి వ్యాపకములై యున్నవి. తన దారాపుత్రాదులే సంసారమనియెడు ననుజ్ఞానము తామసము. ఇంతకంటె కొంచెముదూరముగ విచారించినేని బుద్ధి మిక్కిలి వ్యాపకమై తమగ్రామమందును, పిదప దేశమందును నుండుమనుజులెల్లరును తనవారే యని తోఁచును; అయినను నాయాగ్రామములయందుండు

వారుగాని, లేక దేశములయందుండు వారుగాని వెవ్వేఱుగనే యున్నారను నూహామాత్రము దృఢముగనే యుండును. ఈజ్ఞానము రాజసము. ఇంత కంటె మఱికొంతదూరము నాలోచించెనేని సర్వభూతములయందును నొకయాత్మయే కలదని తెలంసును. ఈజ్ఞానము పూర్ణము, సాత్త్వికమునై యున్నది. విభక్తములయం దవిభక్తమును లేక నానాత్వమునం దేకత్వమును దెలిసికొనుట జ్ఞానముయొక్క లక్షణమని సారాంశము. ఇట్లే "నేహ నానాస్తికించన", ఈజగత్తునందు నానాత్వము లేదని తెలిసికొనినవాఁడు ముక్తుఁడును "మృత్యోస్స మృత్యుమాప్నోతి య ఇహ నానేవ పశ్యతి" (బృ. ౪. ౪. ౧౯)—"ఎవఁడు జగత్తునందు నానాత్వమును జూచుచున్నాఁడో వాఁడు జననమరణచక్రమునందు పడుచున్నాఁడు" అని బృహదారణ్యకమునందును, కఠోపనిషత్తునందును జెప్పఁబడినది. (కఠ. ౪. ౧౧) ఈజగత్తున దెలిసికొనదగినదంతయు నిదియె గావున(గీ. ౧౩. ౧౬) నిదియె జ్ఞానముయొక్క పరమావధియై యున్నది. కారణ మేమన, సర్వము నొక్కటియే యైనపిదప నేకీకరణమను జ్ఞానక్రియకు నవకాశమే యుండ నేరదు. (గీతార. పు. ౩౧౭. చూడు) ఏకీకరణము చేయు జ్ఞానమనెడుమానసిక క్రియ యెట్లు జరుగునదియు గీతారహస్యమునందలి తొమ్మిదవ ప్రకరణమునందు నిరూపింపఁబడినది. (పు. ౨౯౨ మఱియు ౨౯౩) ఈ సాత్త్వికజ్ఞానమే మనస్సున బింబించునేని దేహస్వభావమున, నతనికి గలుగు పరిణామమే దైవీసంపత్తని పదునాఱవయధ్యాయమున నారంభమునందే చెప్పఁబడినది. పదమూఁడవ యధ్యాయమునం (౧౩. ౭-౧౧) దీదేహస్వభావమే జ్ఞానమని పేర్కొనఁబడినది. దీనింబట్టి జ్ఞానశబ్దమునకు (౧) ఏకీకరణమను మానసక్రియయొక్క పూర్ణతయును, (౨) అపూర్ణతనుండి దేహస్వభావమున గలుగు పరిణామమును నీ రెండర్థములును గీతలయందు వివక్షితములని కాన్పించుచున్నవి. కాన నిరువదియవశ్లోకమునందు చెప్పఁబడిన జ్ఞానముయొక్క లక్షణములు దృష్టికి మానసికములగు క్రియాస్వరూపములుగఁ గాన్పించినను దానియందే యీజ్ఞానముచే దేహస్వభావమున కల్గుపరిణామముసైతము చేరుట యిష్టమని గీతారహస్యమునందలి తొమ్మిదవ ప్రకరణమునందు (పు. ౩౩౭-౩౪౦) స్పష్టము చేయఁబడినది. అది యటులుండనిమ్ము; జ్ఞానముయొక్క భేదము చెప్పఁబడినది. ఇప్పుడు కర్మయొక్క భేదమును చెప్పుచున్నాఁడు.—]

§§ నియతం సంగరహితమరాగద్వేషతః కృతమ్,
అఫలప్రేప్సునా కర్మ యత్తత్సాత్త్వికముచ్యతే. ౨౩
యత్తు కామేప్సునా కర్మ సాహంకారేణ వా పునః,
క్రియతే బహులాయాసం తద్రాజసముదాహృతమ్. ౨౪
అనుబంధం క్షయం హింసామనవేక్ష్య చ పౌరుషమ్,
మోహాదారభ్యతే కర్మ యత్తత్తామసముచ్యతే. ౨౫

(౨౩) ఫలప్రాప్తిని కోరని మనుష్యునిచే ప్రీతియైనను, ద్వేషమైనను మనస్సున నుంచుకొనక యాసక్తినివదలి (స్వధర్మానుసారముగ) నాచరింపఁబడిన కర్మ సాత్త్వికమని చెప్పఁబడును. (౨౪) కాని కామమును (ఫలాశను) కోరిగాని, లేక యహంకారబుద్ధితోఁగాని మిక్కిలి యాయాసపడి చేసిన కర్మ రాజసమని చెప్పఁబడును. (౨౫) అనుబంధమును (అనఁగా: ముందురాఁబోవు శుభాశుభ ఫలమును) నాశమును, హింసను, తనసామర్థ్యమును విచారింపకయే మోహముచే నారంభింపఁబడిన కర్మ తామసమని చెప్పఁబడుచున్నది.

[ఈ మూఁడువిధములగు కర్మములయందును కర్మలన్నియుం జేరును. నిష్కామకర్మయే సాత్త్వికమని (అనఁగా: నుత్తమమని)యేల చెప్పవలసినదియు గీతారహస్యమునందలి పదునొకండవప్రకరణమునందు చెప్పఁబడినది. ఇది నిజమైన యకర్మయె యగును. (గీ.౪. ౧౬ పైన టిప్పణి చూడు.) కర్మకంటె బుద్ధి శ్రేష్ఠమని గీతలయొక్క సిద్ధాంతమగుటచే కర్మయొక్క లక్షణముల చెప్పునప్పుడు కర్తృసంబంధమగుబుద్ధి ప్రతిసమయమునందు నుల్లేఖింపఁబడుచున్నది. కర్మయొక్క బాహ్యమైన పరిణామము ననుసరించియే యది సాత్త్వికమా? తామసమా? యని నిశ్చయింపఁబడదని తెలిసికొనవలయును. (గీతార. ప్ర. ౧౨. పు. ౫౭౪, ౫౭౫ చూడు.) అటులే ఫలాశ త్యజింపఁబడినచో వెనుకముందులనుగాన్ని, లేక సారాసారవిచారమునుగాని చూడకఁ దోఁచిన దంతయుఁ జేయవచ్చునని యెన్నఁగూడదని యిరువదియైదవశ్లోకమ్మునుబట్టి సిద్ధమగుచున్నది. కారణ మేమన: ననుబంధమును ఫలమును చూడక చేయఁబడినకర్మ తామస మగుచున్నది. సాత్త్వికము కాదని యిరువదియైదవశ్లోకమునందు స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడినది. (గీతార. పు. ౫౭౪, ౫౭౫ చూడు.) ఇప్పుడీసిద్ధాంతము ననుసరించియే కర్తలలో భేదమును చెప్పుచున్నాఁడు.—]

౸౸ ముక్తసంగోఽనహంవాదీ ధృత్యుత్సాహసమన్వితః,
సిద్ధ్యసిద్ధ్యోర్నిర్వికారః కర్తా సాత్త్విక ఉచ్యతే. ౨౬
రాగీ కర్మఫలప్రేప్సుర్లుబ్ధో హింసాత్మకోఽశుచిః,
హర్షశోకాన్వితః కర్తా రాజసః పరికీర్తితః. ౨౭
అయుక్తః ప్రాకృతః స్తబ్ధః శఠో నైష్కృతికోఽలసః,
విషాదీ దీర్ఘసూత్రీ చ కర్తా తామస ఉచ్యతే. ౨౮

(౨౬) ఆసక్తిలేనివాఁడును, నేనే చేయుదు నని గాని, [illegible] యని గాని యనకొననివాఁడును, కార్యము సిద్ధించినను, లేకపోయినను (మనస్సునందు) వికారముఁ జెందనివాఁడును (అయిన) ధైర్యమును ఉత్సాహమును గలవాఁడును నైన కర్మలను జేయువాఁడు సాత్త్వికుఁ డగుకర్త యనఁబడును. (౨౭) విషయాసక్తుఁడును, లోభియు (సిద్ధించుటవలనను, సిద్ధింపకపోవుటవలనను, యథాక్రమముగ) హర్షముతోడను శోకముతోడను కూడుకొనువాఁడును, హింసించువాఁడును, నశుచియు నగుకర్త రాజసుఁ డనఁబడుచున్నాఁడు. (౨౮) చలచిత్తుఁడును, నవివేకియు, జడుఁడును, మాయఁజేయువాఁడును, నితరులపనులను చెఱుచువాఁడును, సోమరియు, దుఃఖశీలుఁడును, ఘంటలోఁ జేయఁదగినపనిని నెలలకొలఁదిని జేయుచుండువాఁడును నగుకర్త తామసుఁడని చెప్పఁబడును.

[౨౮ వ శ్లోకమునందు 'నైష్కృతిక' (నిస్ + కృతి = భేదించుట, చెలుగుట) శబ్దమునకు నితరులకార్యమును చెఱచువాఁడు, లేక చెడఁ జేయువాఁడని యర్థము; కాని దీనికి మాఱుగ కొందఱు "నైకృతిక" యని పాఠమును గ్రహించుచున్నారు. నికృతుఁ డనఁగా : శఠుఁడని యమరకోశమునం దర్థము వ్రాయఁబడియున్నది. కాని శఠుఁ డనువిశేషణము పూర్వమునందు చెప్పఁబడుటచే నేను 'నైష్కృతి' యనుపాఠమునే గ్రహించితిని. అద్ది యట్లుండనిమ్ము; ఈమువ్వురుకర్తలలోను సాత్త్వికకర్త, యలిప్తకర్త, లేక కర్మయోగి యగుచున్నాఁడు. ఫలాశను వదలినను, కర్మలను చేయుఁడ మనుప్రయత్నమును, నుత్సాహమును, సారాసారవిచారమును దృఢముగ నే యున్నవని పైశ్లోకములవలన స్పష్టమగుచున్నది. జగత్తు యొక్క త్రివిధమగు వ్యాప్తినే బుద్ధికిని, ధృతికిని, సుఖమునకును నిప్పుడు సంబంధింపఁజేయుచున్నాఁడు. ఇచ్చో బుద్ధియనఁగా : రెండవ యధ్యాయమున (౨. ౪౧) చెప్పఁబడిన వ్యవసాయాత్మకబుద్ధి లేక నిశ్చయించు

§§ బుద్ధేర్భేదం ధృతేశ్చైవ గుణతస్త్రివిధం శృణు,
ప్రోచ్యమానమశేషేణ పృథక్త్వేన ధనంజయ. ౨౯
ప్రవృత్తిం చ నివృత్తిం చ కార్యాకార్యే భయాభయే,
బంధం మోక్షం చ యా వేత్తి బుద్ధి స్సా పార్థ! సాత్త్వికీ. ౩౦
యయా ధర్మమధర్మం చ కార్యం చాకార్యమేవ చ,
అయథావత్ప్రజానాతి బుద్ధి స్సా పార్థ! రాజసీ. ౩౧
అధర్మం ధర్మమితి యా మన్యతే తమసావృతా,
సర్వార్థాన్ విపరీతాంశ్చ బుద్ధి స్సా పార్థ! తామసీ. ౩౨
§§ ధృత్యా యయా ధారయతే మనః ప్రాణేంద్రియక్రియాః,
యోగేనావ్యభిచారిణ్యా ధృతి స్సా పార్థ! సాత్త్వికీ. ౩౩

: నింద్రియమని యర్థము కాదు. ఈ విషయము గీతారహస్యమునందలి యా
: అవ ప్రకరణము పు. ౧౮౬—౧౯౦లో వివరింపఁబడినది చూడు.—]

(౨౯) ఓ ధనంజయా! బుద్ధికిని ధృతికిని గుణములవలన గలుగు మూఁడు విధము లగు భేదములను వేర్వేఱుగను, నిశ్శేషముగను చెప్పుచున్నాను వినుము. (౩౦) ఓ పార్థా! ప్రవృత్తిని, (అనఁగా: నేవిషయమునయినను చేయనారంభించుటను), నివృత్తిని (అనఁగా: నేవిషయము నయినను చేయకుండుటను) కార్యమును (అనఁగా: నేపని చేయుటకు తగినదియో దానిని) అకార్యమును (అనఁగా: నేది చేయఁగూడనిదియో దానిని) దేనివలన భయపడవలయునో, దేనివలన భయపడకూడదో యాసంగతులను, బంధమోక్షములు దేనివలన గలుగునో, యావిషయమును తెలిసికొనినబుద్ధి, సాత్త్వికము. (౩౧) ఓ పార్థా! యేబుద్ధి ధర్మము యొక్కయు, నధర్మముయొక్కయు, లేక కార్యముయొక్కయు, నకార్యముయొక్కయు యథార్థమును నిర్ణయింపలేదో యది రాజసము. (౩౨) ఓ పార్థా! తమస్సుచే వ్యాప్తమగుటవలన నధర్మమును ధర్మమనుకొనునదియు, నన్నివిషయముల విపరీతముగా గ్రహించునదియు నగుబుద్ధి తామసము.

: [బుద్ధి యిట్లు విభజింపఁబడినది. సదసద్వివేక మనునది స్వతంత్ర మగు
: దేవత కాకపోవుటచే దానిని సాత్త్వికబుద్ధియందే చేర్చవలయు ననునది
: మొదలుగాఁగల వివేచనము గీతారహస్యమునందు పు. ౧౯౦ చేయఁబడినది.
: ఇప్పుడు ధృతియొక్క భేదమును చెప్పుచున్నాఁడు.—]

(౩౩) ఓ పార్థా! ఏయవ్యభిచారి యగు (అనఁగా: నికడ నాకడ భ్రష్టము

యయా తు ధర్మకామార్థాన్ ధృత్యా ధారయతేఽర్జున,
ప్రసంగేన ఫలాకాంక్షీ ధృతి సా పార్థ! రాజసీ. ౩౪
యయా స్వప్నం భయం శోకం విషాదం మదమేవ చ,
నవిముంచతి దుర్మేధా ధృతి సా పార్థ! తామసీ. ౩౫

గాని) ధృతితోఁ గూడిన పురుషుఁడు, మనస్సుయొక్కయు, ప్రాణములయొక్కయు, నింద్రియములయొక్కయు వ్యాపారమును (కర్మఫలత్యాగరూపమగు) యోగముచే ధరించుచున్నాఁడో యాధృతి సాత్త్వికము. (౩౪) ఓ యర్జునా! పార్థా! ఏధృతిచే ధర్మము, అర్థము, కామము నను పురుషార్థములను (ధర్మార్థకామ్యముల యందలి) ప్రసంగానుసారముగ ఫలమును గోరువాఁడై పురుషుఁడు ధరించుచున్నాఁడో యాధృతి రాజసము. (౩౫) ఓ పార్థా! ఏధృతిచే మనుజుఁడు దుర్బుద్ధిఁ గలవాఁడై నిద్ర, భయము, శోకము, విషాదము, మదము ననువానిని విడలఁడో యాధృతి తామసము.

[ధృతిశబ్దమునకు ధైర్యమని యర్థము. కాని శారీరకమగు ధైర్యమిచ్చో వివక్షితము కాదు. ఈప్రకరణమునం దీశబ్దమునకు దృఢనిశ్చయమని యర్థము నిర్ణయించుపని బుద్ధిదే యయియున్నది. బుద్ధిచే యోగ్యముగ నిర్ణయింపఁబడినను నది స్థిరముగ నుండుటకు నిశ్చయమున కీరీతిగ దార్ఢ్యము సంపాదించుకొనుట యనునది మనోధర్మమై యున్నది. కాన ధృతి లేక మానసికధైర్యము అనునిగుణము, బుద్ధులు రెండింటియొక్క సాయముచే నుత్పన్నమగు నని చెప్పఁబడినది. కాని యవ్యభిచారిణి యనఁగా: నీకడకు నాకడకు పరుగిడని ధృతిచే మనస్సుయొక్కయు, ప్రాణములయొక్కయు, నింద్రియములయొక్కయు వ్యాపారములను నడపించునది యని మాత్రమే చెప్పుటచే సాత్త్వికధృతియొక్క లక్షణములు పూర్తిగ కానేరవు. ఈవ్యాపారము దేనికై ప్రవర్తింపవలసినదియు, లేక యీవ్యాపారముయొక్క కర్మ యేమని చెప్పవలసినదియు నా 'కర్మయోగ' శబ్దముచేఁ జెప్పఁబడినది. అనఁగా: యోగశబ్దమున కేకాగ్రచిత్త మని మాత్రమే యర్థమని చెప్పినఁ జాలదు. కాన నేను కర్మఫలత్యాగరూపమగుయోగ మర్థమని పూర్వాపరసందర్భ మనుసరించి చెప్పితిని. సాత్త్వికకర్మయు, సాత్త్వికకర్తయు మొదలగువానిలక్షణములు చెప్పుచున్నప్పుడు ఫలముయొక్క యాసక్తిని విడుచుట యనుగుణము ప్రధాన మని యంగీక

§§ సుఖం త్విదానీం త్రివిధం శృణు మే భరతర్షభ,
అభ్యాసాద్రమతే యత్ర దుఃఖాంతం చ నిగచ్ఛతి. ౩౬
యత్తదగ్రే విషమివ పరిణామేఽమృతోపమమ్,
తత్సుఖం సాత్త్వికం ప్రోక్తమాత్మబుద్ధిప్రసాదజమ్. ౩౭
విషయేంద్రియసంయోగాద్యత్తదగ్రేఽమృతోపమమ్,
పరిణామే విషమివ తత్సుఖం రాజసం స్మృతమ్. ౩౮

రించినటులే, సాత్త్వికధృతియొక్క లక్షణములు చెప్పునప్పుడున్ను ఆగుణమే ప్రధానమని యంగీకరింపఁబడవలయును. ఇంతియకాక రాజసమైన ధృతి ఫలమునాకాంక్షించునదియే యని ముందుశ్లోకమునందే చెప్పఁబడినది. కాన సాత్త్వికధృతి దానికి విరుద్ధముగను నఫలాకాంక్షిగను(అనఁగా : ఫలమును కోరనిదిగను) నుండవలయు నని ముందుశ్లోకమును బట్టి సిద్ధమగుచున్నది. నిశ్చయముయొక్క దార్ఢ్య మనునది మానసికక్రియకే సంబంధించి యున్నదనియు, దానిని మంచిదానినిగఁగాని, లేక చెడుదానిగగాని, చేయుటకు క్రియను సంబంధింపచేయుకార్య మెటులున్నదని ముందుగ నాలోచింపవలయుననియు, నిద్ర, ఆలస్యము మొదలగుకార్యములయందే దృఢనిశ్చయ ముండునేని యది తామసమగుననియు, ఫలాశచే నిత్యము వ్యావహారికము లగుకార్యములను చేయుటయందుండెనేని రాజసమగుననియు, ఫలాశాత్యాగరూపమైన యోగమునందు దృఢనిశ్చయమై యుండెనేని యది సాత్త్విక మగుననియు ధృతియొక్క భేదము చెప్పఁబడిన దనిసారాంశము. ఇటులే సుఖమును గుణభేదముచే మూఁడుప్రకారము లేలాగున నగుచున్నదో చెప్పుచున్నాఁడు.—]

(౩౬) ఓభరతశ్రేష్ఠా ! సుఖమునకును మూఁడుభేదముల నిప్పుడు చెప్పుచున్నాను వినుము. అభ్యాసముచే (అనఁగా: నెల్లప్పుడును పరిచయము కలుగుటచే) నెచ్చో రమించునో, యెచ్చో దుఃఖము నొందకుండునో (౩౭) ఏది యారంభమునందు విషమువలె నుండియు, పరిణామమున నమృతతుల్యముగ నగునో, యాత్మనిష్ఠ కలిగినబుద్ధియొక్క ప్రసన్నతవలన గలుగు (అనఁగా : స్వాధ్యాత్మికమయిన) నాసుఖము సాత్త్విక మని చెప్పఁబడినది. (౩౮) ఇంద్రియములయొక్కయు వానివిషయములయొక్కయు కలయికవలనఁ గలుగునదియు (అనఁగా : నాధిభౌతికమగునదియు), మొదట నమృతమువలె నున్నను పరిణామమున విషమువలె నుండు

యదగ్రే చానుబంధే చ సుఖం మోహనమాత్మనః,
నిద్రాలస్యప్రమాదోత్థం తత్తామసముదాహృతమ్. ౩౯
న తదస్తి పృథివ్యాం వా దివి దేవేషు వా పునః,

నదియు నగుసుఖము రాజసమని చెప్పఁబడినది. (౩౯) ప్రారంభమునందును, పరిణామమునందును తనకు మోహమును గలుగఁజేయునదియు, నిద్ర, ఆలస్యము, ప్రమాదము (అనఁగా : కర్తవ్యమును మఱచుట) అను వానివలనఁ గలుగుసుఖము తామస మని చెప్పఁబడినది.

[౩౭వ శ్లోకమునందున్న 'ఆత్మబుద్ధిప్రసాదజ' మను పదమునకు 'ఆత్మనిష్ఠబుద్ధి' యని యర్థముఁ జెప్పితిని. కాని యాత్మ యనఁగా 'నేను' అని యర్థముచేసి, యా పదమునకు 'తనబుద్ధి' యనియు నర్థముఁ జేయవచ్చును. కారణ మేమన : వెనుక (౬.౨౧) అత్యంతసుఖము బుద్ధిచేతనే గ్రహింపఁదగినదనియు, నతీంద్రియమనియుఁ జెప్పఁబడినది. ఏవిధముగా నర్థము చేసికొన్నను తాత్పర్య మొక్కటియే యగును. సత్యము నిత్యము నగుసుఖ మింద్రియోపభోగమునందు లేకపోవుటచే బుద్ధిగ్రాహ్యమే యని చెప్పినను నది సత్యమును, నాత్యంతికమును, బుద్ధిచే ప్రాప్యమును నగుటకు నేమిచేయవలయు నని విచారించినచో బుద్ధి యాత్మనిష్ఠ యయిననే గాని యీ పరమావధి యగుసుఖము లభింప దని గీతలలో నాఱవ యధ్యాయమునుబట్టి స్పష్టమగుచున్నది. (గీ. ౬. ౨౧, ౨౨.) 'బుద్ధి' యింద్రియ మగునా? కాదా? అది యొకవైపునుండి త్రిగుణాత్మక ప్రకృతిని జూచుచున్నదనియు, రెండవ వైపునుండి యీ వ్యాప్తి నారంభమునందు (అనఁగా : సర్వభూతములయందు) నేకముగ నున్నదియు, నాత్మస్వరూప మయినట్టి బ్రహ్మమును చూచుచున్న దనియుఁ జెప్పఁబడినది. కాన నింద్రియనిగ్రహముచే త్రిగుణాత్మకప్రకృతియందలి వ్యాప్తి నుండి బుద్ధిని మరల్చి దానికి పాతంజలయోగసాధ్య మగునంతర్ముఖతను నాత్మనిష్ఠను సంపాదించినచో నది ప్రసన్నమగుటచే నిత్యమును, నాత్యంతికమును నగుసుఖము మనుజునకు ననుభవగోచర మగునని తాత్పర్యము. ఆధ్యాత్మికసుఖము యొక్క శ్రేష్ఠత్వము విషయమై గీతారహస్యమునందలి యైదవప్రకరణమునందు (పు. ౧౨౫-౧౨౯) చేయఁబడిన వివరణమును చూడుము. ఇప్పుడీ త్రివిధమగుభేదమే యీ జగత్తునందు నిండియున్న దని సామాన్యముగఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—]

సత్త్వం ప్రకృతిజైర్ముక్తం యదేభిః స్యాత్త్రిభిర్గుణైః. ౪౦

(౪౦) ఈ పృథివియందుఁగాని, యాకాశమునందుఁగాని, దేవలోకమునందుఁగాని, ప్రకృతియొక్క యీ గుణత్రయముచే విముక్తఁబడిన పదార్థ మేమియు లేదు.

[పదునెనిమిదవ శ్లోకము మొదలుకొని యింతదనుక జ్ఞానము, కర్మ, కర్త, బుద్ధి, ధృతి, లేక సుఖము ననువానియొక్క భేదమును నిరూపించి మొత్తముపై జగత్తునందు ప్రకృతియొక్క గుణభేదముచే వైచిత్ర్య మెట్లు కలుగుచున్న దని యర్జునునకుఁ దెలియఁజేసి యీ యన్నింటిలో సాత్త్వికము శ్రేష్ఠము గ్రాహ్యము నని భగవంతుఁ డుపదేశించెను. ఈ సాత్త్విక ప్రకారముల యన్నింటియందును, శ్రేష్ఠమగు స్థితియే గీతలయందు 'త్రిగుణాతీతావస్థ' యని పేర్కొనఁబడినది. త్రిగుణాతీతము లేక నిర్గుణము ననునది గీతానుసారముగ నొక స్వతంత్రమైన (అనఁగా : నాల్గవది యగు) భేదము కాదని గీతారహస్యమునందలి యేడవ ప్రకరణమునందు (పు. ౨౨౫) చెప్పఁబడినది. మఱియు నీయభిప్రాయముతోడనే మనుస్మృతియందును సాత్త్వికగతియే యుత్తమము, మధ్యమము, కనిష్ఠము నని విభజింపఁబడి యుత్తమమైన సాత్త్వికము మోక్షప్రద మైనదనియు, మధ్యమమైన సాత్త్వికము స్వర్గప్రద మనియుఁ జెప్పఁబడినది (మను. ౧౨. ౪౮-౫౦; ౮౯-౯౧ చూడు.) అది యట్లుండనిమ్ము; జగత్తునందలి ప్రకృతియొక్క వైచిత్ర్యము పూర్ణముగ నిరూపింపఁబడినది. ఇప్పుడీగుణవిభాగముచేతనే చాతుర్వర్ణ్యవ్యవస్థ యెట్లు గలిగినదియు నిరూపింపఁబడుచున్నది. స్వధర్మానుసారముగ తమకు నియతము లైనకర్మలను ఫలాశను వదలి, ధృతిని ఉత్సాహమును, సారాసారవిచారమును, దృఢముగనుంచుకొని, చేయుట యనునదియే యీజగత్తునందలి కర్తవ్య మని పైన యనేకస్థలములయందు చెప్పఁబడినది (౧౮. ౭-౯; ౨౩; ౩. ౮ చూడు.) కాని యీకర్మ నిత్యమగుటకు కారణ మిప్పటికిని నేకడను చెప్పఁబడ లేదు. వెనుక చాతుర్వర్ణ్యవ్యవస్థయొక్క త్రోటక ముల్లేఖింపఁబడుటచే (౪. ౧౩); కర్తవ్యాకర్తవ్యనిర్ణయము శాస్త్రానుసారముగ చేయవలయు నని చెప్పఁబడినది (గీ. ౧౬. ౨౪); కాని జగత్తుయొక్క వ్యవహారము బాగుగనడుపుటకు (గీతారహస్య. పు. ౪౬౧-౫౫౧. ౬౮౦-౬౮౧ చూడు.) నే గుణకర్మవిభాగముయొక్క సిద్ధాంతము ననుసరించి చాతుర్వర్ణ్యరూప మగు శాస్త్రవ్యవస్థ నిర్మింపఁబడినదో యది పూర్ణముగ నేకడను వివరింపఁబడియుండ

బ్రాహ్మణక్షత్రియవిశాం శూద్రాణాం చ పరంతప,
కర్మాణి ప్రవిభక్తాని స్వభావప్రభవైర్గుణైః. ౪౧
శమో దమస్తపశ్శౌచం క్షాంతిరార్జవమేవచ,
జ్ఞానం విజ్ఞానమాస్తిక్యం బ్రహ్మకర్మ స్వభావజమ్. ౪౨
శౌర్యం తేజో ధృతిర్దాక్ష్యం యుద్ధే చాప్యపలాయనమ్,
దానమీశ్వరభావశ్చ క్షాత్రం కర్మ స్వభావజమ్. ౪౩
కృషిగోరక్ష్యవాణిజ్యం వైశ్యకర్మస్వభావజమ్,
పరిచర్యాత్మకం కర్మ శూద్రస్యాపి స్వభావజమ్. ౪౪

లేదు. కావున నేవిధచే సమాజమునందలి ప్రతిమనుజునియొక్క కర్తవ్యమును నియతమగుచున్నదో (అనఁగా: నిశ్చయింపఁబడుచున్నదో) ఆ చాతుర్వర్ణ్యమునకు గుణత్రయవిభాగముచే నుపపత్తిని చెప్పి ప్రతివర్ణమునకు నిట్లు నియతములైన కర్తవ్యకర్మలనుసైత మిప్పుడు చెప్పుచున్నాఁడు.—]

(౪౧) ఓపరంతపా! బ్రాహ్మణ, క్షత్రియ, వైశ్య, శూద్రులయొక్క కర్మలు వారియొక్క స్వభావజన్యములైన (అనఁగా: ప్రకృతిసిద్ధములగు) గుణములనుబట్టి వేఱ్వేఱుగ విభజింపఁబడినవి. (౪౨) శమము, దమము, తపస్సు, శుచిగనుండుట, శాంతి, సరళత (ఆర్జవము) జ్ఞానము, (అనఁగా: అధ్యాత్మజ్ఞానము), విజ్ఞానము, (అనఁగా: వివిధజ్ఞానమును), ఆస్తిక్యబుద్ధియు, ననునవి బ్రాహ్మణులయొక్క స్వభావజన్యములైనకర్మలు (౪౩) శౌర్యము, తేజస్విత, ధైర్యము, దక్షత, యుద్ధములో వెనుదీయకుండుట, దాతృత్వము, ప్రజల నేలుట యనునవి క్షత్రియునకు స్వభావజన్యము లగుధర్మములు. (౪౪) కృషి, గోరక్షణము, (అనఁగా: పశుపాలనము మొదలగు వ్యాపారములు) బేరము ననునవి వైశ్యునియొక్క స్వభావజన్యము లైనకర్మలు. అట్లులే సేవించుట శూద్రునకు స్వభావజన్య మగుకర్మ.

[చాతుర్వర్ణ్యవ్యవస్థ స్వభావజన్య మైనగుణభేదముచేఁ జెప్పఁబడినది. ఈ యుపపత్తి గీతలయందే యపూర్వముగ నున్నది కాదు. మహాభారతమునందున్న వనపర్వమునందు నహుషయుధిష్ఠిరులయొక్కయు, ద్విజ–వ్యాధులయొక్కయు సంవాదములయందును, (వన. ౧౮౦–౨౧౧) శాంతిపర్వమునందలి భృగుభరద్వాజసంవాదమునందును, (శాం. ౧౮౮) అనుశాసనపర్వమునందుమాహేశ్వరసంవాదమునందును (అను. ౧౪౩) నశ్వమేధ

§§ స్వే స్వే కర్మణ్యభిరతః సంసిద్ధిం లభతే నరః,
స్వకర్మనిరతః సిద్ధిం యథా విందతి తచ్ఛృణు. ౪౫
యతః ప్రవృత్తిర్భూతానాం యేన సర్వమిదం తతమ్,
స్వకర్మణా తమభ్యర్చ్య సిద్ధిం విందతి మానవః. ౪౬

పర్వమందలి యనుగీతలయందును (అశ్వ. ౩౯. ౧౧) నీగుణభేదముయొక్క యుపపత్తి కొంతమార్పుతోఁ గన్పట్టుచున్నది. జగత్తునందలి వివిధవ్యవహారములును ప్రకృతియొక్క గుణభేదములచేతనే నడచుచున్న వని పూర్వమునందే చెప్పఁబడినది. ఎవ రేమిచేయవలసినదియుఁ జాతుర్వర్ణ్యవ్యవస్థచే నిశ్చయింపఁబడినవిషయము. ఇదియు ప్రకృతిసంబంధమైన గుణభేదముయొక్క పరిణామమే యని నిరూపింపఁబడినది. ఇప్పు డీకర్మలే ప్రతిమనుజుఁడును నిష్కామబుద్ధితోఁ (అనఁగా : పరమేశ్వరార్పణబుద్ధితో) జేయవలయును. లేనిచో జగత్తులోని వ్యవహారము నడవదు. అని ప్రతిమనుజుఁడును బ్రవర్తించెనేని దానిమూలముననే సిద్ధినొందును. సిద్ధిని సంపాదించుకొనుటకు నితరమగు నేయనుష్ఠానమును చేయనక్కఱలేదు. అని చెప్పుచున్నాఁడు.]—

(౪౫) తమతమ స్వభావజన్యములగు గుణముల ననుసరించి ప్రాప్తములైన కర్మలయందు నిత్యమునురతుఁడయిన పురుషుఁ డుత్తమ మగుసిద్ధి నొందును. స్వకర్మయందుతత్పరుఁడగుటచే సిద్ధి యెట్లులభించునో వినుము. (౪౬) ఎవరినుండి సర్వభూతములును ప్రవర్తించెనో, మఱియు నెవరిచే నీసర్వజగత్తును వ్యాపింపఁబడినదో వారియొక్క పూజ (స్వధర్మానుసారముగ) ప్రాప్తము లయినకర్మలచేఁ (కేవల వాక్కుచేఁగాని, పుష్పములచేఁగాని కాదు) జేయఁబడునేని మనుజులకు దానిచేతనే సిద్ధి ప్రాప్తమగును.

[చాతుర్వర్ణ్యానుసారముగ ప్రాప్తము లైనకర్మలను నిష్కామబుద్ధితో, లేక పరమేశ్వరార్పణబుద్ధితోఁ జేయుదుమేని యవి విరాట్స్వరూపి యగు పరమేశ్వరునియొక్క యొకవిధమగు యజనపూజనములే యగు ననియుఁ జెప్పఁబడినది (గీతార. పు. ౬౦౩). ఇప్పు డీగుణకర్మభేదమువలన స్వభావముచే ప్రాప్తములగు కర్తవ్యకర్మ లితరులదృష్టి కొకప్పుడు దోషయుక్తములుగను, నశ్లాఘ్యములుగను నుండవచ్చును. ఉదాహరణము : ప్రకృతస్థలమున, క్షత్రియధర్మమునందు హత్యసంభవించుటచే నది సదోషముగఁ

§§ శ్రేయాన్ స్వధర్మో విగుణః పరధర్మాత్స్వనుష్ఠితాత్,
స్వభావనియతం కర్మ కుర్వన్నాప్నోతి కిల్బిషమ్. ౪౭
సహజం కర్మ కౌంతేయ సదోషమపి న త్యజేత్,
సర్వారంభా హి దోషేణ ధూమేనాగ్నిరివావృతాః. ౪౮
అసక్తబుద్ధిః సర్వత్ర జితాత్మా విగతస్పృహః,
నైష్కర్మ్యసిద్ధిం పరమాం సన్న్యాసేనాధిగచ్ఛతి. ౪౯

గ్రాహ్యించును. అర్జునుని యెదుట నున్నయుద్ధము ... స్వధర్మమును వదలి యితరుల ... (గీ. ౩. ౩౫) లేక యేమైనను సరియే యనుకొని స్వకర్మను చేయవలయునా? యను ప్రశ్నయును, చేయవలయునేని యెట్లు చేయవలయు నను ప్రశ్నయును సమాధానము నీయధ్యాయమునందు మొదట (౧౭. ౬) యజ్ఞయాగాదికర్మల నుద్దేశించి చెప్పఁబడిన దానినే యనుసరించి యిచ్చట చెప్పుచున్నారు.—]

(౪౭) పరులయొక్క ధర్మము సుఖముగ నాచరించుటకు శక్యమైనను దానికంటె తనధర్మమే (అనఁగా : చాతుర్వర్ణ్యవిహిత కర్మమే) విగుణమైనను (అనఁగా : సదోషమైనను) మిక్కిలి శ్రేయస్కరమై యున్నది. తనస్వభావసిద్ధముగ (అనఁగా : గుణస్వభావము ననుసరించి నిర్మింపఁబడిన చాతుర్వర్ణ్యవ్యవస్థ చేత విధింపఁబడిన కర్మలను చేయుచున్నప్పు డేవిధమగు పాపమును నంట నేరదు. (౪౮) ఓ కౌంతేయా! ఏకర్మలు సహజమైనవో (అనఁగా : పుట్టుక మొదలు గుణకర్మవిభాగముచే నియతములయినవో) యవి సదోషములుగ నున్నను వదలకూడదు. కారణ మేమన : పొగచే నగ్నిహోత్రమువలె సర్వారంభములు (ఉద్యోగములు) నేదో యొకానొక దోషముతోఁ గూడియుండును. (౪౯) కాన దేనియందును నాసక్తినిఁ జెందక మనస్సును స్వాధీనములో నిడికొని నిష్కామబుద్ధితోఁ బ్రవర్తించినచో కర్మఫలములయొక్క సన్న్యాసమగును దాన పరమమగు నైష్కర్మ్యసిద్ధి ప్రాప్తమగును.

[పరధర్మముకంటె స్వధర్మము మంచిదన్నియు (గీ. ౩. ౩౫) నైష్కర్మ్యసిద్ధి ప్రాప్తించుటకు కర్మలను వదలవలసిన యావశ్యకత లేదనియు (గీ. ౩. ౪) పూర్వమునందుఁ జెప్పఁబడిన విచారమే యుపసంహారాత్మకముగ నీ యధ్యాయమునందును స్పష్టముగ వివరింపఁబడినది. నైష్కర్మ్యమనఁగా నేదియో, దేనిని నిజమగు నైష్కర్మ్యసిద్ధి యని చెప్పవలయునో

(గీ. ౩. ౪) పై టిప్పణియందు స్పష్టముగ నిరూపించితిని. సన్న్యాస మార్గీయుల దృష్టి మోక్షమునందుమాత్రమే యుండు ననియు భగవంతుఁడు మోక్షము, లోకసంగ్రహము నను నీరెంటిని సమానముగనే చూచుచు న్నాఁడనియుఁ దెలిసికొందుమేని యీ సిద్ధాంతమునందలి మహత్త్వము సహజముగఁ గాన్పించును. లోకసంగ్రహార్థమై (అనఁగా: సమాజము యొక్క ధారణపోషణార్థమై) జ్ఞానవిజ్ఞాన యుక్తుఁడైన పురుషునివలెనే రణాంగణమందు ఖడ్గమును గైకొని యుద్ధముచేయు శూరుఁడగు క్షత్రియునివలెను, కృషికర్మఁ జేయువాఁడును, బేరము చేయువాఁడును, సాలె వాఁడును, లోహకారుఁడును, కుంభకారుఁడును, మాంసమును విక్రయించు వ్యాధుఁడుసైతముకూడ నావశ్యకులయియున్నారు. కర్మలను వదలినగాని మోక్షము సిద్ధింపదని వీరెల్లరును తమతమ వ్యాపారములను వదలివైచి సన్న్యాసులే కావలయు ననునూహతో కర్మసన్న్యాసమార్గీయులు వీరిని విశేషముగ లెక్కపెట్టరు; గాని గీతలయొక్క యుద్దేశ మిట్లు సంకుచితమైనది కాదు. కావునఁ దమయధికారము ననుసరించి ప్రాప్తమైన వ్యాపారములను వదలి యితరుల వ్యాపారములు మంచివని వానిని చేయ నారంభించుట యోగ్యము కాదని గీత చెప్పుచున్నది. ఏవ్యాపారమున నైనను నేదో యొకదోషముండకతప్పదు. ఉదాహరణము: బ్రాహ్మణునకు ముఖ్యముగ విహితమైన శాంతియందు సైతమొకదోషము కలదు. (౧౮. ౪౨) క్షమావంతుఁడైనపురుషుని లోకులు 'దుర్బలుఁడని యెన్నుట' యను గొప్పదోషము కలదు (మ. భా. శాం. ౧౬౦. ౩౪). వ్యాధుని వ్యాపారమున మాంసవిక్రయమును చేయుట యనునదియు కష్టమయినపనియే. (మ. భా. వన. ౨౦౬) కాని యంతమాత్రముచే నీకర్మను వదలుట మంచిది కాదు. ఏకర్మను చేయువాఁడైనను నొకపరి స్వీయమని స్వీకరింపఁబడినకర్మ యెంతకఠినమైనదిగ నప్రియమైనదిగ నున్నను దానినే యాసక్తి వదలివైచి చేయవలయును. కారణ మేమన: మనుజునియొక్క గొప్పతనమును, కొద్దితనమును వ్యాపారము నవలంబించియుండదు. ఏయుద్దేశముతో నాకర్మలను చేయుచున్నాఁడో యాబుద్ధియందు వానియోగ్యత యధ్యాత్మదృష్టి నవలంబించియున్నది. (గీ. ౨. ౪౯) ఎవఁడు తనయొక్క మనస్సు శాంతమగుటచే సర్వభూతాంతర్గత పరమాత్మైక్యమును తెలిసికొనెనో వాఁడు కర్మనుబట్టిగాని, జాతినిబట్టిగాని వ్యాపారము చేయువాఁడైనను

§§ సిద్ధిం ప్రాప్తో యథా బ్రహ్మ తథాఽఽప్నోతి నిబోధ మే,
సమాసేనైవ కౌంతేయ నిష్ఠా జ్ఞానస్య యా పరా. ౫౦
బుద్ధ్యా విశుద్ధయా యుక్తో ధృత్యాఽఽత్మానం నియమ్య చ,
శబ్దాదీన్విషయాం స్త్యక్త్వా రాగద్వేషౌ వ్యుదస్య చ. ౫౧
వివిక్తసేవీ లఘ్వాశీ యతవాక్కాయమానసః,
ధ్యానయోగపరో నిత్యం వైరాగ్యం సముపాశ్రితః. ౫౨
అహంకారం బలం దర్పం కామం క్రోధం పరిగ్రహమ్,
విముచ్య నిర్మమః శాంతో బ్రహ్మభూయాయ కల్పతే. ౫౩

కటికవాఁడైనను నిష్కామబుద్ధితో వ్యాపారములను చేయును గాని, స్నానసంధ్యాశీలుఁ డగు బ్రాహ్మణునివలె గాని, శూరుఁడగు క్షత్రియుని వలె గాని గొప్పవాఁడునై మోక్షాధికారియగును. ఇంతియకాక కర్మలను వదలుటచే ప్రాప్తించు సిద్ధియే నిష్కామబుద్ధితో తనవ్యాపారములను జేయుచున్నవానికిని లభించు నని ౪౯వ శ్లోకమున స్పష్టముగ చెప్పఁబడినది. భాగవతధర్మములయం దున్న ముఖ్య మగురహస్య మిదియే. ఈరీతిగ నాచరించుమనీతత్త్వమును నాచరణములో నుంచుకొనుట యశక్యము కాదని మహారాష్ట్రదేశమందలి సంతమండలి (సత్పురుషసమాజము) యొక్క యితిహాసమువలన స్పష్టమగుచున్నది. (గీతార. ప్ర. ౧౩. పు. ౬౦౫-౬౦౬ చూడు.) ఇప్పుడు తనకర్మలయందు తత్పరుఁడుగ నుండుటచేతనే తుదకు మోక్ష మెట్లులభించునో చెప్పుచున్నాఁడు.—]

(౫౦) ఓ కౌంతేయా! (ఈరీతిగ) సిద్ధి లభించినపిదప (ఆపురుషునకు) జ్ఞానముయొక్క పరమావధి యగునిష్ఠ యయినను బ్రహ్మ మెట్లు ప్రాప్తమగునో దానిని సంక్షేపముగ నేను చెప్పుచున్నాను విను. (౫౧) శుద్ధబుద్ధితోఁ గూడుకొనినవాఁడై, ధైర్యముతోఁ దన్ను సంయమించుకొని శబ్దాదికము లగునింద్రియముల విషయముల విడచి రాగద్వేషములను వదలి (౫౨) ఏకాంతమగు స్థలమునందున్నవాఁడై, మితాహారియై మనోవాక్కాయములను స్వాధీనములో నుంచుకొని నిత్యమును ధ్యానయుక్తుఁడును విరక్తుఁడునై (౫౩) (అటులే యహంకారమును) బలమును, గర్వమును, కామమును, క్రోధమును, పరిగ్రహమును, ఆశాపాశమును, వదలివైచి శాంతుఁడును మమత్వరహితుఁడును నైనవాఁడు బ్రహ్మభూతుఁ డగు

బ్రహ్మభూతః ప్రసన్నాత్మా న శోచతి న కాంక్షతి,
సమః సర్వేషు భూతేషు మద్భక్తిం లభతే పరామ్. ౫౪
భక్త్యా మామభిజానాతి యావాన్యశ్చాస్మి తత్త్వతః,
తతో మాం తత్త్వతో జ్ఞాత్వా విశతే తదనంతరమ్. ౫౫
సర్వకర్మాణ్యపి సదా కుర్వాణో మద్వ్యపాశ్రయః,
మత్ప్రసాదాదవాప్నోతి శాశ్వతం పదమవ్యయమ్. ౫౬

టకు సమర్థుఁ డగుచున్నాఁడు. (౫౪) బ్రహ్మభూతుఁ డగునేని ప్రసన్నచిత్తుఁడై దేనిని కోరఁడు. మఱియు దేనిని ద్వేషింపఁడు. సర్వభూతములయందు సముఁడై నాయందు పరమభక్తిని సంపాదించుకొనును. (౫౫) నే నెంతవాఁడనో, నే నెవఁడనో యని తన (నాయందు) భక్తిచే నాతఁడు నిజముగాఁ దెలిసికొనును. ఇట్లు నాయొక్క తాత్త్వికజ్ఞానము గల్గినపిదప వాఁడు నాయందే ప్రవేశించును. (౫౬) నన్నే యాశ్రయించుకొని సర్వకర్మలను నియమముగఁ జేయుచున్నను, నాయొక్క యనుగ్రహముచే శాశ్వతమును నవ్యయమును నగుస్థానము నొందును.

[పైన వర్ణింపఁబడిన సిద్ధావస్థ కర్మయోగిసంబంధమైనదే. కర్మసన్న్యాసమును చేయువానిది కాదని యెఱుంగవలయును. ఆరంభమునందే (అనఁగా: ౪౯, ౫౦ శ్లోకములయం దాసక్తిని వదలి కర్మలను చేయువారి వర్ణన చేయఁబడినందున తుదకు "సర్వకర్మలను చేయుచున్నాను" అని ౫౬వ శ్లోకమునందు చెప్పఁబడినది. భక్తునియొక్క లేక త్రిగుణాతీతుని యొక్క వర్ణనవలెనే యీవర్ణనయుఁ జేయఁబడినది. వేయేల? కొన్నిశబ్దము లావర్ణనలో నుండియే గ్రహింపఁబడినవి. ఉదాహరణము:—౫౩వ శ్లోకమునం దున్న 'పరిగ్రహ' శబ్ద మాఱవ యధ్యాయమునందున్న (౬. ౧౦) యోగియొక్క వర్ణనయందుఁ బ్రయోగింపఁబడినది. ౫౪వ శ్లోకమునందున్న 'నశోచతి, నకాంక్షతి' యనుపదములు ౧౨వ యధ్యాయమున భక్తిమార్గముయొక్క వర్ణనలో నున్నవి. (౧౨. ౧౭) 'వివిక్తము' (అనఁగా: నిర్జనము) ఏకాంతమగు స్థలమునందుండు నను శబ్దములు పూర్వమునందు (గీ. ౧౩. ౧౦) శ్లోకమునందు కలవు. కర్మయోగి ప్రాప్తమగు నీకడపటి స్థితియును కేవలము మానసికదృష్టిచే నొక్కటియే యై యుండుటచే

§§ చేతసా సర్వకర్మాణి మయి సన్న్యస్య మత్పరః,
బుద్ధియోగముపాశ్రిత్య మచ్చిత్తః సతతం భవ. ౫౭

[అర్జునలు తమ మతమును బోధించుచున్నారని సన్న్యాసమార్గీయు లగు టీకాకారులు చెప్పుదురు. కాని యీయర్థము సత్యమైనది. కాదని పూర్వమునం దనేక పర్యాయములు చెప్పఁబడినది. అని యర్థముఁజేయవలెను; సన్న్యాసమనఁగా: కర్మను విడిచివేయుటకాదు. ఫలాశను విడుచుటయే సన్న్యాసమని చెప్పవలయును. గాన యజ్ఞయాగాదికర్మ లన్నియు నిత్యములైనను, కామ్యములైనను, నైమిత్తికములైనను, నితరములగు సర్వకర్మలనుగూడనే, ఫలాశ లేక నుత్సాహముతోను, సమబుద్ధితోను, చేయవలయు నని యీయధ్యాయారంభమునఁ బ్రతిపాదింపఁబడినది. పిదప జగత్తునందున్న కర్మలు, కర్త, బుద్ధి మొదలగు సర్వవిషయములును గుణభేదముచే నానావిధములైనను, వానిలో సాత్త్వికములైనవి శ్రేష్ఠములైనవనియు, చాతుర్వర్ణ్యవ్యవస్థచే స్వధర్మానుసారము లగుకర్మల నన్నిఁటిని యాసక్తివిరహితుఁడై చేయుటచేతనే పరమేశ్వరునియొక్క యజనపూజనాదులు సంభవించి వానివలననే క్రమక్రమముగా పరబ్రహ్మప్రాప్తి మోక్షము లభించుననియు, మోక్షమునకై కితర మగునను ష్ఠానమును చేయవలసిన యవసరము లేదనియు, లేక కర్మత్యాగరూప మగుసన్న్యాసమును వేఱుగ గ్రహింపనవసరము లేదనియు నొక కర్మయోగముచేతనే మోక్షమును, సర్వసిద్ధులును ప్రాప్తము లగుననియు, గీతారహస్యమునందలి ఫలితార్థము చెప్పఁబడినది. ఇప్పుడీకర్మయోగమార్గమునే స్వీకరింపవలయు నని యర్జునునకు తుట్టతుద నుపదేశించుచున్నాఁడు.—]

(౫౭) మనస్సుచే సర్వకర్మలను నాకర్పించి మత్పరాయణుఁడ వగుచు (సామ్య) బుద్ధియోగముయొక్క యాశ్రయముచే నాయం దెప్పుడును చిత్తము నుంచుము.

["బుద్ధియోగ" శబ్దము పూర్వమునందు రెండవ యధ్యాయమునందు ప్రయోగింపఁబడినది. (౨. ౪౯) అచట, ఫలాశను వీడక కర్మలను జేయుట యనుయుక్తి యని, లేక సమత్వబుద్ధి యని దాని కర్థము. ఈయర్థమే యిప్పుడును వివక్షితమైనందున కర్మకంటె బుద్ధి శ్రేష్ఠ మని రెండవ

మచ్చిత్తః సర్వదుర్గాణి మత్ప్రసాదాత్తరిష్యసి,
అథ చేత్త్వమహంకారాన్న శ్రోష్యసి వినంక్ష్యసి. ౫౮
§§ యదహంకారమాశ్రిత్య న యోత్స్య ఇతి మన్యసే,
మిథ్యైష వ్యవసాయస్తే ప్రకృతిస్త్వాం నియోక్ష్యతి. ౫౯
స్వభావజేన కౌంతేయ నిబద్ధః స్వేన కర్మణా,
కర్తుం నేచ్ఛసి యన్మోహాత్కరిష్యస్యవశోఽపి తత్. ౬౦
ఈశ్వరః సర్వభూతానాం హృద్దేశేఽర్జున తిష్ఠతి,
భ్రామయన్ సర్వభూతాని యంత్రారూఢాని మాయయా. ౬౧
తమేవ శరణం గచ్ఛ సర్వభావేన భారత,
తత్ప్రసాదాత్పరాం శాంతిం స్థానం ప్రాప్స్యసి శాశ్వతమ్. ౬౨

[యధ్యాయమునందు చెప్పఁబడిన సిద్ధాంతమునకే యిది యుపసంహారమై యున్నది. కర్మసన్న్యాసమనఁగా నేమియో దానియందె "మనస్సుచేత (సాక్షాత్కర్మచేతఁగాదు) గాక కేవల బుద్ధిచేతనే నాకు సర్వకర్మల నర్పించి" అను శబ్దములచేఁ జెప్పఁబడినది. ఆయర్థమే వెనుక గీతయందు ౩. ౩౦; ౫.౧౩ వర్ణింపఁబడినది.—]

(౫౮) నాయందు చిత్తము నుంచితివేని నాయొక్క యనుగ్రహముచే సర్వ సంకటములను (అనఁగా: కర్మయొక్క శుభాశుభఫలములను) తరించెదవు. కాని యహంకారముచె నామాట వినక పోదువేని నాశము నొందుదువు.

[౫౮వ శ్లోకము చివర నహంకారముయొక్క యేపరిణామము చెప్పఁ బడినదో దానినే యిప్పుడు విశేషముగ వివరించుచున్నాఁడు.—]

(౫౯) నేను యుద్ధము చేయ నని యహంకారమును నీవు చెందెదవేని నీయొక్క యీనిశ్చయము వ్యర్థము. ప్రకృతి (అనఁగా: స్వభావము) నీచే నాపనినిఁ జేయించును. (౬౦) ఓ కౌంతేయా! స్వీయ మగుస్వభావజన్య మైనయా కర్మచేత బద్ధుఁడ వగుటచె మోహామువలన దేనిని నీవు చేయుట కిచ్ఛగించవో దానినే పరతంత్రుఁడవయి (అనఁగా: ప్రకృతియొక్క స్వాధీనుఁడవయి) నీవు చేయవలసివచ్చును. (౬౧) ఓయర్జునా! ఈశ్వరుఁడు సర్వభూతములయొక్క హృదయమునందు నుండి యంత్రముమీద నెక్కించినటుల సర్వభూతములను (తనమాయచే) త్రిప్పుచున్నాఁడు. (౬౨) కాన నోభారతా! సర్వభావముల

ఇతి తే జ్ఞానమాఖ్యాతం గుహ్యాద్గుహ్యతరం మయా,
విమృశ్యైతదశేషేణ యథేచ్ఛసి తథా కురు. ౬౩

చేతను నాతనినే శరణునొందుము. ఆతని యనుగ్రహముచే పరమ మగుశాంతి, నిత్యమైన స్థానమును ప్రాప్తమగును. (౬౩) ఈరీతిగ గుహ్యములలో గుహ్య మగు జ్ఞానము నాచేఁ జెప్పఁబడినది. దీనిని పూర్ణముగ విచారించి, నీ యిచ్చ వచ్చినటులఁ జేయుము.

[పై శ్లోకమునందుఁ జెప్పఁబడిన కర్మస్వాతంత్ర్యముయొక్క గూఢ మగుసిద్ధాంతమునందలి విచారము, గీతారహస్యము. పదియవ ప్రకరణము నందు చేయఁబడినది చూడుము. ఆత్మ స్వయముగ స్వతంత్రమైనను జగత్తుయొక్క (ప్రకృతియొక్క) వ్యవహారము జూచుచున్నను కర్మ యనెడి ఘటీయంత్ర మనాదినుండియు నడుచుచున్నందున దానిపై యాత్మ యొక్క యధికార మేదియు లేదని స్పష్టముగఁ గాన్పించుచున్నది. తా నిచ్ఛయించక పోయినను వేయేల ? తనకు వద్దనుకొన్నను, శతములును, సహస్రములు నగువిషయములు జగత్తునందు నడుచుచున్నందున వాని యొక్క వ్యాపారముల పరిణామము నతని యాత్మయం దారోపింపఁబడు చున్నది. లేక యా వ్యాపారములయందే యున్నకొన్ని భాగములను మనము చేయవలసివచ్చును. చేయననినను తప్పదు. ఇట్టి సమయములయందు నిపుణుఁ డగుపురుషుఁడు తనబుద్ధిని నిర్మలముగ నుంచుకొనియును, సుఖదుఃఖ ములను సమానముగ నెంచుకొనియును నిజకార్యములనుఁ జేయుచున్నాఁడు. మూర్ఖుఁడు వానిపాశములలో బద్ధుఁ డగుచున్నాఁడు. ఈ యిరువురయొక్క యాచరణమునందును నిదియే గొప్ప భేదము. "భూతములు ప్రకృతియొక్క యలవాటునుబట్టి నడచును. అచ్చో నిగ్రహము పనిచేయనేరదు." (గీ. ౩. ౩౩) అని భగవంతుఁడు మూఁడవ యధ్యాయమున నే చెప్పియున్నాఁడు. ఇట్టి సమయములయందు కర్మలయం దాసక్తిని జెందకుము. ఇంతకంటె మోక్షశాస్త్రమును, నీతిశాస్త్రమును, నేమియుఁ జెప్పుటకు శక్తమైనది కాదు. ఆధ్యాత్మదృష్టిచేఁ జేయు విచారమైనది; కాని భక్తిదృష్టిచే ప్రకృతియైనను నీశ్వరునియొక్క యంశయే. కాన ౬౧, ౬౨ శ్లోకములలో నీశ్వరునకే సర్వకర్తృత్వమును జెప్పినందున నీసిద్ధాంతమే యిక్కడ చెప్పఁబడినది. జగత్తునందుఁ నడచుచున్న వ్యవహారమునంతను పరమేశ్వరుఁడు

§§ సర్వగుహ్యతమం భూయః శృణు మే పరమం వచః,
ఇష్టోఽసి మే దృఢమితి తతో వక్ష్యామి తే హితమ్. ౬౪
మన్మనా భవ మద్భక్తో మద్యాజీ మాం నమస్కురు,
మామేవైష్యసి సత్యం తే ప్రతిజానే ప్రియోఽసి మే. ౬౫
సర్వధర్మాన్ పరిత్యజ్య మామేకం శరణం వ్రజ,
అహం త్వా సర్వపాపేభ్యో మోక్షయిష్యామి మా శుచః. ౬౬

తనకుఁ దోఁచిన ట్లొనర్చుచున్నాఁడు. కావున నహంకారబుద్ధిని వదలి విద్వాంసుఁడు తనయాపత్తును పరమేశ్వరునియొక్క యధీనము చేయుటయే యోగ్యమైనది. ౬౩వ శ్లోకమునందు "నీయిచ్ఛ వచ్చినట్లు చేయుము" అని భగవంతుఁడు చెప్పినది నిజమే కాని దానియొక్క యర్థము మిక్కిలి గంభీరమైనదిగ నున్నది. జ్ఞానముచేతను, భక్తిచేతను బుద్ధి సామ్యావస్థను బెందునేని, చెడుకోరికయే యుండదు. గాన నిట్టి జ్ఞానియొక్క యిచ్ఛా స్వాతంత్ర్య మతనికిగాని జగత్తునకుగాని యెప్పుడును నపాయకరము గా నేరదు. "కాన నీజ్ఞానమును నీవు తెలిసికొందువేని (విమృశ్య) నీవు స్వయం ప్రకాశుఁడ వగుదువు. పిదప (ముందు కాదు) నీవు స్వేచ్ఛగఁ జేయుకర్మలె ధర్మ్యములును, ప్రమాణములును నగును. ఈవిధ మగుస్థితప్రజ్ఞునియొక్క యవస్థ నీకు ప్రాప్తమైనపిదప నీయిచ్ఛను ప్రతిబంధించుకొన నక్కఱ యుండదు" అని దానియందలి భావార్థము. అది యటులుండనిమ్ము; జ్ఞానము కంటె గీతయందు భక్తికే యెక్కువమహత్వము చెప్పఁబడిన దని గీతారహస్యమునందల్లి పదునాల్గవ ప్రకరణమునందు నేను నిరూపించియున్నాను. ఈసిద్ధాంతము ననుసరించి మొత్తముపై గీతాశాస్త్రమును నిప్పుడు భక్తిపరముగ నుపసంహరించుచున్నాఁడు.—]

(౬౪) సర్వగుహ్యములలో గుహ్యమైన యొకవిషయమును తుదకు మరల చెప్పుచున్నాను వినుము. నీవు నాకత్యంతము నిష్టుఁడ వగుటచే నీయొక్క హితార్థమై యీ విషయమును చెప్పుచున్నాను. (౬౫) నాయందు మనస్సు నుంచుము. నన్ను భజింపుము. న న్నుద్దేశించి యజనము చేయుము. నన్నుగురించి వందనము చేయుము; అట్లు సేయుదువేని నీవు నన్నే పొందుదువు. సత్యము. ప్రతిజ్ఞ చేయుచున్నాను. కారణ మేమనేః నాకు నీవిష్టుఁడవు. (భక్తుఁడవు) (౬౬) సర్వధర్మము

లను వదలి నన్నొక్కనినే శరణుజొందుము. నేను నిన్ను సర్వపాపములనుండియు ముక్తునిగఁ జేయుదును, భయపడకుము.

[కేవలజ్ఞానమార్గము లగుటీకాకారులకు భక్తిపర మగు నుపసంహారము రుచింపదు. కాన ధర్మశబ్దమునందే యధర్మమును గూడఁ జేర్చి "సర్వాధర్మములను, కృతమును, నకృతమును, భూతమును భవ్యమును, నను నన్నింటిని వదలి వీనికంటె వేఱుగ నున్న పరబ్రహ్మనే తెలిసికొనుము" అని యుపదేశింపఁబడిన దని చెప్పుదురు. కఠోపనిషత్తులో నుపదేశింపఁబడిన మంత్రముతో (కఠ ౨. ౧౪) నీశ్లోకము సమానార్థక మైనందున దీనియందు నిర్గుణబ్రహ్మను శరణుజెందు మని చెప్పినటుల వారు చెప్పుదురు. కఠోపనిషత్తులోని మంత్రము మహాభారతమునందును నిర్గుణబ్రహ్మనే నర్థించుచున్నది. (శాం. ౩౨౯. ౪౦. ౩౩౧. ౪౪). కాని రెండుస్థలములయందును సర్వాధర్మపదములు స్పష్టముగ నున్నట్లు గీతలయందు లేవు. గీతలకు నిర్గుణబ్రహ్మ మంగీకారమే కాన, నదియె పరమేశ్వరునియొక్క శ్రేష్ఠ మగు స్వరూప మని గీతలయందు నిర్ణయింపఁబడినది నిజమే. (గీ. ౭. ౨౪) అయినను వ్యక్తోపాసన సులభమును శ్రేష్ఠము ననియు గీతయొక్క సిద్ధాంతము. (గీ. ౧౨. ౫) కాన భగవంతుఁ డగు శ్రీకృష్ణుఁ డిచ్చట స్వీయ మగు వ్యక్తస్వరూపమునే యుద్దేశించి మాట్లాడుచుండుటచే నీయుపసంహారము భక్తిపరమైనదే యని నాయొక్క సిద్ధాంతము. అనఁగా: నిర్గుణబ్రహ్మ మీస్థలమునందు వివక్షితము కాదు. ధర్మశబ్దమునకు నహింసాధర్మము, సత్యధర్మము, మాతాపితృసేవాధర్మము, గురుసేవాధర్మము, యజ్ఞయాగధర్మము, దానధర్మము, సన్న్యాసధర్మము మొదలుగ గలిగిన యీ యనేకమార్గములు శాస్త్రమునందు పరమేశ్వరప్రాప్త్యర్థమై చెప్పఁబడినవో యవియే యిచ్చట నుద్దేశింపఁబడిన వని చెప్పవలయును. మఱియు మహాభారతముయొక్క శాంతిపర్వమునందును (శాం. ౩౫౪) అనుగీతలయందును (అశ్వ. ౪౯) ఈవిషయము చర్చింపఁబడిన స్థలములయందును, నీమోక్షోపాయములే ధర్మశబ్దముచే స్పష్టపఱుపఁబడినవి; కాని యిట్టి ధర్మములయొక్క గోలాహలములోఁ బడక "నన్నొక్కనినే భజింపుము నిన్ను నేను తరింపఁజేయుదును. భయపడకుము." అని భగవంతుఁ డిచ్చట గీతలయందు ప్రతిపాద్య మగు ధర్మము నుద్దేశించి నిశ్చయముగఁ జెప్పుచున్నాఁడు. (గీతార. ప్ర. ౧౩. పు. ౭౦౬, ౭౦౭,

§§ ఇదం తే నాతపస్కాయ నాభక్తాయ కదాచన,
న చాశుశ్రూషవే వాచ్యం న చ మాం యోఽభ్యసూయతి.
య ఇదం పరమం గుహ్యం మద్భక్తేష్వభిధాస్యతి,
భక్తిం మయి పరాం కృత్వా మామేవైష్యత్యసంశయః.౬౮
న చ తస్మాన్మనుష్యేషు కశ్చిన్మే ప్రియకృత్తమః,
భవితా న చ మే తస్మాదన్యః ప్రియతరో భువి. ౬౯
§§ అధ్యేష్యతే చ య ఇమం ధర్మ్యం సంవాదమావయోః,
జ్ఞానయజ్ఞేన తేనాహమిష్టః స్యామితి మే మతిః. ౭౦
శ్రద్ధావాననసూయశ్చ శృణుయాదపి యో నరః,

: ౬౦౮ చూడు.) నన్ను దృఢముగ భజించి మత్పరాయణ మగుబుద్ధితో స్వధర్మానుసారముగ ప్రాప్తము లగుకర్మలను చేయుచుండుము. అట్లు చేయుదువేని యిహలోకమునందును పరలోకమునందును నీకు కల్యాణము కలుగును. భయపడకుము. అని యర్జునుని నిమిత్తముగఁ జేసికొని భగవంతుఁడు తుద కెల్లవారిని నూరడించుచున్నాఁ డని సారాంశము. దీనినే కర్మయోగ మనుచున్నారు. ఇదియే గీతాధర్మమిల కంతకును సారము.— ఇప్పుడు గీతాధర్మముయొక్క జ్ఞానమూలమును, భక్తిప్రధానము నగు కర్మయోగముయొక్క పరంపరను ముం దెట్లు నడపింపవలయునో చెప్పుచున్నాఁడు.—]

(౬౭) ఇది (గుహ్యము) ఎవరికి తపస్సులేదో, యెవరికి భక్తిలేదో, యెవరికి వినవలయు నని కోరికలేదో నన్నెవఁడు నిందించునో వానికి నీవెప్పుడును దీనిని చెప్పకుము. (౬౮) ఎవఁ డీపరమగుహ్యమును నాయొక్క భక్తులకు తెలుపునో, వానికి నాయందు పరమభక్తి గలిగి వాఁడు నన్నే పొందును. సంశయములేదు. (౬౯) మఱియు నతనికంటె నాకు ప్రియముచేయువాఁడు, మనుజులలో మఱి యొకఁ డుండఁడు. మఱియు నీభూమియందు వానికంటె నాకు మిక్కిలి యిష్టుఁడు పుట్టనుస్పైతము పుట్టఁడు.

: [పరంపరను స్థాపించుటకొఱ కీయుపదేశమును సంబంధించిరియే యిప్పుడు ఫలశ్రుతినిఁ జెప్పుచున్నాఁడు.—]

(౭౦) మన యిరువురియొక్క యీ ధర్మసంవాదమును చదివినవాఁడు

సోఽపి ముక్తః శుభాంల్లోకాన్ ప్రాప్నుయాత్పుణ్యకర్మణామ్.
§§ కచ్చిదేతచ్ఛ్రుతం పార్థ త్వయైకాగ్రేణ చేతసా,
కచ్చిదజ్ఞానసమ్మోహః ప్రనష్టస్తే ధనంజయ. ౭౨

అర్జున ఉవాచ.

నష్టో మోహః స్మృతిర్లబ్ధా త్వత్ప్రసాదాన్మయాఽచ్యుత,
స్థితోఽస్మి గతసందేహః కరిష్యే వచనం తవ. ౭౩

జ్ఞానయజ్ఞముచే నన్ను పూజించినవాఁడగును అని నా మతము. (౭౧) అట్లే దోషముల్లనేమియు నెంచక శ్రద్ధతో వినినవాఁడును (పాపములనుండి ముక్తుఁడై) పుణ్యాత్ములు పోవు శుభలోకముల కేఁగును.

[ఇట్లుపదేశము సమాప్తమైనది. ఇప్పు డీధర్మ మర్జునుఁడు సరిగ తెలిసెనో లేదో తెలిసికొనుటకై భగవంతుఁ డతనిని ప్రశ్నించుచున్నాఁడు.—]

(౭౨) ఓ పార్థా! నీ వేకాగ్రమగుచిత్తముతో నిది వింటివా? ఓ ధనంజయా! నీయజ్ఞానరూపమగు మోహ మిప్పుడు పూర్తిగ నశించినదా? అర్జునుఁడు చెప్పుచున్నాఁడు.— (౭౩) ఓ యచ్యుతా! నీ యనుగ్రహముచే మోహము నష్టమైనది. మఱియు నాకు (కర్తవ్యధర్మము) స్మరణకు వచ్చినది. నే నిప్పుడు సందేహము లేనివాఁడనుగ నున్నాను. నీవు చెప్పినటుల (యుద్ధమును) చేయుచున్నాను.

[గీతాధర్మములయందును సంసారమును వదలుమని చెప్పఁబడిన దను విషయము సాంప్రదాయిక మనుకొనువారు కడపటిది యగు నీ (౭౩వ) శ్లోకమును నిరాధారముగనే విశేషముగ గడబిడ చేయుచున్నారు. అర్జునుఁడు దీనిని స్మరింపకపోయె నని చూతుమేని రెండవ యధ్యాయము నందు (౨. ౭) "నాయొక్క ధర్మము, లేక, కర్తవ్యము నా మనస్సునకు తెలియకయున్నది" (ధర్మసమ్మూఢచేతాః) అని యాతను చెప్పినట్లు స్పష్టమగుచున్నది; మఱియు నాకర్తవ్యధర్మమే యిప్పు డాతనికి స్మృతిలోనికి వచ్చిన దని యీశ్లోకమునకు సరళమైన యర్థము. అర్జునుని యుద్ధమునందుఁ బ్రవర్తింపఁ జేయుటకొఱకు గీత యుపదేశింపఁబడినందునను "కాన నీవు యుద్ధము చేయుము" అని చెప్పఁబడి యుండుటచే (గీ. ౨. ౧౮; ౨. ౩౭; ౩. ౩౦; ౮. ౭; ౧౧. ౩౪.) "నీవు చెప్పినటుల చేయు

సంజయ ఉవాచ.

§§ ఇత్యహం వాసుదేవస్య పార్థస్య చ మహాత్మనః,
సంవాదమిమమశ్రౌష మద్భుతం రోమహర్షణమ్. ౭౪
వ్యాసప్రసాదాచ్ఛ్రుతవా నేతద్గుహ్యమహం పరమ్,
యోగం యోగేశ్వరాత్కృష్ణా త్సాక్షాత్కథయతః స్వయమ్.

: చున్నాను" అనుదానికి "యుద్ధము చేయుచున్నా" ననియే యర్థము. అది
: యట్లుండనిమ్ము; శ్రీకృష్ణార్జునుల సంవాదము ముగిసినది. ఇప్పుడు మహా
: భారతమునందలి కథాసందర్భానుసారముగ ధృతరాష్ట్రునకు కథను చెప్పిన
: పిదప సంజయుఁ డుపసంహారమునుఁ జేయుచున్నాఁడు.—]

సంజయుఁడు చెప్పుచున్నాఁడు.—(౭౪) ఈరీతిగ శరీరముపై పులకలు వొడమునట్టి, వాసుదేవునియొక్కయు మహాత్ముఁ డగునర్జునునియొక్కయు నద్భుతమగుసంవాదమును నేను వింటిని. (౭౫) వ్యాసునియొక్క యనుగ్రహముచే నీపరమగుహ్యమును (అనఁగా: యోగమును అనఁగా: కర్మయోగమును) సాక్షాత్ యోగేశ్వరుఁ డగుశ్రీకృష్ణుఁడు స్వయముగఁ జెప్పుచుండగా నాకు వినుట సంభవించినది.

: [వ్యాసులు సంజయునకు దివ్యదృష్టి నిచ్చినందున రణభూమియందు
: సంఘటిల్లిన దంతయుఁ గూర్చుండియుండిన స్థలమునందె యతనికి ప్రత్యక్ష
: ముగఁ గాన్పించె ననియు, నటులె యాతఁడు ధృతరాష్ట్రున కెఱింగించె
: ననియు నారంభమునఁ జెప్పఁబడినది. శ్రీకృష్ణుఁడు చెప్పిన యోగము
: కర్మయోగమైనందున (గీ. ౪. ౧—౩) అర్జునుఁడు పూర్వమునందు దానిని
: యోగము (సామ్యయోగము) అని చెప్పెను (గీ. ౬. ౩౩), మఱియు నిప్పుడు
: సంజయుఁడును శ్రీకృష్ణార్జునుల సంవాదమును యోగ మనియె యీశ్లోక
: మునఁ జేర్కొనెను. దీనింబట్టి శ్రీకృష్ణుఁడు, నర్జునుఁడును, సంజయుఁడు
: నను నీముగ్వురిమతమునందును యోగమనఁగా: కర్మయోగమే గీతలయందు
: ప్రతిపాద్యమయిన విషయ మని స్పష్టమగుచున్నది. మఱియు నధ్యాయ
: సమాప్తిసూచకసంకల్పమునందును నదియె యనఁగా: యోగశాస్త్ర శబ్దమె
: ప్రయోగింపఁబడినది. కాని యోగేశ్వరపదమునం దున్నయోగశబ్దమున
: కర్థ మింతకంటెను వ్యాపకమయి యున్నది. యోగమనఁగా: నేకర్మనయిన

రాజన్ సంస్మృత్య సంస్మృత్య సంవాదమిమమద్భుతమ్.
కేశవార్జునయోః పుణ్యం హృష్యామి చ ముహుర్ముహుః. ౭౬
తచ్చ సంస్మృత్య సంస్మృత్య రూపమత్యద్భుతం హరేః,
విస్మయో మే మహాన్ రాజన్ హృష్యామి చ పునః పునః. ౭౭
యత్ర యోగేశ్వరః కృష్ణో యత్ర పార్థో ధనుర్ధరః,
తత్ర శ్రీర్విజయో భూతిర్ధ్రువా నీతిర్మతిర్మమ. ౭౮

చేయుటయందలి యుక్తికౌశలము, హిక్మతి, అని సామాన్యముగ నర్థము. ఈ యర్థమునంబె యనేకరూపము లగునీనవేషములను యోగముచే (అనఁగా: కౌశలముచే) వేసికొనుచున్నాఁడ నని భగవంతుఁడు చెప్పుచున్నాఁడు. కాని కర్మచేయుటయందలి యుక్తులయందు శ్రేష్ఠ మేది యని విచారింతు మేని పరమేశ్వరుఁడు మొట్టమొదట నవ్యక్తుఁడయి యేయుక్తిచేతను స్వయముగనే వ్యక్తరూపమును ధరించెనో యాయుక్తి లేక యోగ మన్నింటి లోను శ్రేష్ఠమయిన దని చెప్పవలసివచ్చును. గీతలయం దిదియే యైశ్వర యోగము (ఈశ్వరసంబంధ మగుయోగము) (గీ. ౯. ౫; ౧౧. ౮) అని చెప్పఁబడినది; వేదాంతమునందు మాయ యని చెప్పఁబడున దిదియే. (గీ. ౭. ౨౫) ఈ యలౌకిక మగుయోగమును సాధించినవారికి మిగిలిన యుక్తులు కరతలామలకము లగును. పరమేశ్వరుఁ డీయోగమునకు మాయకు నధిపతియై యున్నాఁడు కావున నాతనికి యోగేశ్వరుఁడని (అనఁగా: యోగములకు స్వామి) నామము వచ్చినది. యోగమనఁగా: పాతంజల యోగ మనునర్థము యోగేశ్వరశబ్దమున వివక్షితము కానేరదు.—]

(౭౬) ఓ రాజా! (ధృతరాష్ట్రా) కేశవునియొక్కయు, నర్జునునియొక్కయు నీయద్భుతమును, పుణ్యకారకము నగుసంవాదమును తలఁచుకొనుటచే నాకు మాటిమాటికి సంతోషము బయలువెడలుచున్నది; (౭౭) మఱియు నోరాజా! శ్రీహరి యొక్క యత్యద్భుత మగువిశ్వరూపస్మరణము నాకు మిక్కిలి విస్మయము కలుగుచున్నది. మాటిమాటికి హర్షము బయలుదేరుచున్నది. (౭౮) ఏకడ యోగేశ్వరుఁ డగుశ్రీకృష్ణుఁడును, ధనుర్ధరుఁ డగునర్జునుఁ డుందురో, యాకడనే లక్ష్మియు, విజయమును, శాశ్వత మగునైశ్వర్యమును, నీతియు నుండు నని నేను తలఁచుచున్నాను.

ఇతి శ్రీమద్భగవద్గీతాసు ఉపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం యోగశాస్త్రే
శ్రీకృష్ణార్జునసంవాదే మోక్షసన్న్యాసయోగో నామ
అష్టాదశోఽధ్యాయః. ౧౮.

[సారాంశ మేమన: నేకడ యుక్తియు, శక్తియు నేకీభవించినవో యాకడ బుద్ధియు,సిద్ధియుఁ దప్పక నివసించును. కేవలము యుక్తిచేఁ గాని, శక్తిచేఁ గాని కార్యము కానేర దని నియతముగ సిద్ధాంతమై యున్నది. జరాసంధుని వధనిమిత్తమై యుక్తులు పన్నుచుండ యుధిష్ఠిరుఁడు శ్రీకృష్ణునకు "అంధం బలం జడం ప్రాహుః ప్రణేతవ్యం విచక్షణైః" (సభా. ౨౦-౧౬); బలము గ్రుడ్డిది జడమైనది. దానికి నేర్పరి యగువాఁడు మార్గమును జూపింపవలయును" అని చెప్పెను. మఱియు శ్రీకృష్ణుఁడును, "మయి నీతిర్బలం భీమే" (సభా. ౨౦.౩) నాయందు నీతియు, భీమునియందు శరీరబలమును అనిచెప్పి భీమసేనుని కూడ వెంటఁ దోడ్కొనిపోయి యతనిచే జరాసంధునివధను యుక్తిచేఁ జేయించెను. కేవలము నీతిని బోధించు వాఁడు సగము చతురుఁ డనియెఱుంగవలయును. యోగేశ్వరుఁ డనఁగా: యోగమునకు లేక యుక్తికి నీశ్వరుఁడు. మఱియు ధనుర్ధరుఁ డనఁగా: యుద్ధముచేయువాఁ డని యర్థము. కావున నీరెండువిశేషణము లీశ్లోకమునందు సహేతుకముగఁ బ్రయోగింపఁబడినవి.—]

ఈరీతిగ భగవంతునిచే గానముచేయఁబడిన (అనఁగా: చెప్పఁబడిన) యుపనిషత్తులయందు బ్రహ్మవిద్యాంతర్గతమగు యోగ-కర్మ-యోగ - శాస్త్రమునందలి శ్రీకృష్ణునియొక్కయు, నర్జుననియొక్కయు సంవాదమునందలి మోక్షసన్న్యాసయోగమని పేర్కొనఁబడిన పదునెనిమిదవ యధ్యాయము సమాప్తమైనది.

["మోక్షసన్న్యాసయోగ" శబ్దమునందున్న "సన్న్యాస" శబ్దమునకు నీ యధ్యాయారంభమునందు చెప్పినటుల "కామ్యకర్మలయొక్క-సన్న్యాసమని యర్థము. చతుర్థాశ్రమరూపమగు సన్న్యాసము వివక్షితము కానేరదని యెఱుంగవలయును. స్వకర్మను విడనాడక దానిని పరమేశ్వరునియందు మనస్సుచే సన్న్యాసమును (అనఁగా: సమర్పణమును) చేయుటచే మోక్షము ప్రాప్తించునని యీ యధ్యాయమున ప్రతిపాదింపఁబడుటచే నిది మోక్షసన్న్యాసయోగమని పేర్కొనఁబడినది.—]

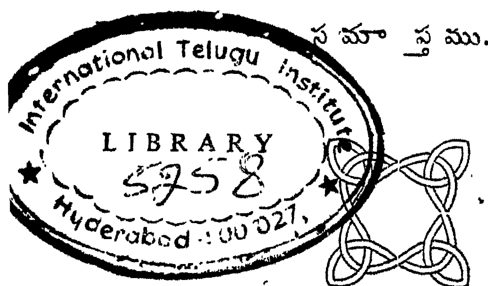
ఈరీతిగ బాలగంగాధరతిలకుచే రచియింపఁబడిన శ్రీమద్భగవద్గీతయొక్క రహస్యసంజీవన మను పేరి మహారాష్ట్రభాషాంతరమునకు టీకయు సమాప్తమైనది.

శ్లో. మహారాష్ట్రీయం బాలో ద్విజకులజ గంగాధర సుతో
వసన్ పుణ్యక్షేత్రే తిలక గృహనామా ప్రుతిరతః,
విరచ్యేదం శౌరేః పదమనయ దష్టాదశ శతే
రహస్యం గీతాయా మునిగణయుకేఽస్మిన్ శకమితే.

ఓమ్ తత్సత్, బ్రహ్మార్పణమస్తు.
శాంతిః పుష్టిస్తుష్టిశ్చాస్తు.

ఇట్లు బాలగంగాధరతిలకుగారిచే వ్రాయఁబడిన గీతారహస్యమునకు శ్రీ సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారిచే మహారాష్ట్రభాషనుండి యాంధ్రభాషలోనికి ననువాదము చేయఁబడినది.

సమాప్తము.

…గు చెన్నపురి వావిళ్ల. రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్‌వారి
గ్రంథాలయ [illegible] ప్రెస్సున ముద్రితము.—1918.

తప్పొప్పుల పట్టిక.

శ్రీ లోకమాన్య బాలగంగాధరతిలక మహాశయ్యునిచే మహారాష్ట్రభాష యందు రచింపఁబడిన యీమహాగ్రంథమును తెనిగించి ముద్రించునపుడు పని చేయువా రందఱును (అనఁగా తెనిగించినవారును, సాపు వ్రాయువారును, ముద్రణాలయమును, ప్రూఫుదిద్దువారును) నొక్క గ్రామమున నుండకపోవుటచే నీగ్రంథమునఁ బ్రమాదములు కొన్ని కానవచ్చెను. ఈమహాగ్రంథమంతయు నచ్చొత్తించిన పిదప నీగ్రంథవిషయమున నత్యాదరము గలకొందఱు పెద్దమనుష్యుల సహాయముచే సాధ్యమైనంత వఱకును సంస్కరించుటకు వీలైనది. కాన చదువరులీ గ్రంథ మసంగతముగఁ దోఁచినచోట నీతప్పొప్పులపట్టికనుఁ జూచుకొనవలయును.

పుట.	పఙ్క్తి.	తప్పు.	ఒప్పు.
౧	౪	తేజోవంత	తేజస్స్వంత
౨	౧౬	భగవానునితో	భగవానుని
౪	౩౦	విశిష్ట	నొక
౬	౨౨	తమవిశిష్ట	తమతమ
౭	౧౮	గీతా	గీత
,,	౨౨	తత్త్వసారాయిణ	తత్త్వసారాయణ
౮	౨౪	బిమ్మట	పూర్వము
౧౦	౭	పాత్రికపాలో పరకపాలో	పాతికయో పరకయో
౧౧	౨౫	నట్లును	నట్లు
౧౨	౨౩	యునూహింత	యూహింప
,,	౨౪	మితిచే	మితిచేతనే
,,	౨	లభ్యామే	లభ్యము
౧౩	౧౨	యను	మను.
,,	౨౪	స్పష్టి	స్పష్టి
౧౪	౭	జనమేజయుఁడు	జనమేజయునకు

పుట.	పఙ్క్తి.	తప్పు.	ఒప్పు.
౧౪	౭	యమునకు	యమునుండు
,,	౧౦	మనువి	మనువుని
౧౫	౨౨	తెరను	తెరమున
౧౬	౧౧	ప్రత్యాక్ష	యా
,,	౨౫	లట్టి	లుఃట్టి
౧౭	౧౭	సృష్టితో	సృష్టిలో
,,	౨౦	బ్రహ్మమాయ	బ్రహ్మయొక్క మాయ
౨౦	౧౧	చమత్కార	చమత్కారకారక
,,	౨౫	రచింప	ఐచింప
౨౨	౧	భక్తియోనసు	భక్తియోనను
౨౪	౫	శించినాడు	శించెను
,,	౧౨	గాకయీ	గావనియోనీ
,,	౧౩	సూక్ష్మత్వము	సూక్ష్మతత్త్వము
,,	౧౪	మునకు	ముకొటకు
,,	౧౫	మీద	లకు
,,	౧౬	యాఖ్యా	యాఖ్యను
,,	౨౩	ముగ్గు	మునందలి
౨౫	౨౧	దేడీథో	డేతీథో
౨౬	౧౯	ములునసై	ముసై
,,	౨౩	నాచార్యులు	నాచార్యులుసైతము
,,	౨౪	సైతమను	నను
౨౭	౨౨	లేదో	కాలేదో
,,	౨౩	సాంప్ర	సంప్ర
౨౯	౯	ప్రాయమొ	ప్రాయమో ? యొ
౩౦	౨౩	లగున-	ల
౩౧	౧౬	క్షరముగ	క్షరమును
౩౩	౨౯	పత్తులు	పత్తులును
,,	,,	ములవలె	ములునువలె
౪౦	౩[illegible]	ములో	ములలో
,,	౧౫	దగు	డునగు
౪౨	౩౦	కాపత్యి	కాపత్ని

పుట.	పఙ్క్తి.	తప్పు.	ఒప్పు.
౪౨	౧౫	విపరీతముగా	వ్యతిరేకముగా
,,	౧౯	ప్రమాణములని	ప్రమాణములునని
౪౩	౩	బుద్ధక్రీస్తు	బౌద్ధక్రైస్తవ
,,	౬	హింస	అహింస
,,	౧౬	చేతనులేక	చేతగు
,,	౨౬	నీతిననుసరించి	చే
౪౪	౧౧	యున్నవి అనగా	యున్నవి
,,	౧౫	సారము నే	సార
౪౫	౧౫	స్ఫారముగా నేరదు	స్ఫారములుగా నేరవు
,,	౨౨	వాఁడను	వాఁడగును
౪౮	౬	స్థిర	చిర
౪౯	౪	యముల	యములకు
౫౦	౪	ఉదాహరణము సిజ్విక్	సిజ్విక్
,,	౫	దానినే	దానినేయుదాహరణమునకై
౫౪	౨౨	గంగల	గంగుళ
౫౬	౧౪	కర్ణుడుచెప్పెను	కర్ణపర్వమునగలదు
,,	౧౬	ర్థంత్రే	ర్థంజ్వలితంత్రే
౫౮	౨౬	సురుపధ	సురునివధ
,,	,,	యెముకయుగువజ్రము	యెముక
,,	౨౭	రోగ	లోక
,,	౩౦	తనయెముకను	యెముకను
౬౧	౧౧	బ్రత్యక్షరముంటుటచే	నేమియుమార్పులేకుండనున్నది
౬౪	౧౫	వశ్యవత	వశ్యకత
౬౫	౮	హార్దేన	హార్దేన
౬౬	౨	వక్త్ర	ఉక్త్ర
,,	౧౨	పాత్రా	పాత్ర
౬౮	౭	కాలధర్మ	కాలమునందలిధర్మ
,,	౨౫	నిష్పైపచ్చిన	సకుతిటస్థించిన
౬౭	౨	సామాన్య	మాన్య
,,	౪	లకు	లకును
,,	౨౧	ఎంతవిచార	విచార

పుట.	పఙ్క్తి.	తప్పు.	ఒప్పు.
౫౯	౧	దైననుగర్త్రాకర్తలదైనను	యొక్కగానికర్త్రాకర్తలయొక్క
,,	౨౭	మ్మలుసంగ్రహింపఁబడినవి	ములసంగ్రహించెను [గాని
౬౪	౩	గుణించిరో	గుణించిదిరో
,,	౧౨	బడినదిక్కగవద్గీతబడినవేద	బడినదివేద
,,	౧౩	ఇత్యాదియజ్ఞ	అని భగవద్గీతయందలి రెండవ యధ్యాయమునఁ జెప్పినట్లుయజ్ఞ
,,	౨౭	లని	లునని
౬౭	౧౩	జెప్పను	జేయును
,,	౨౩	పాద్యము	పాదింపఁబడును
,,	౨౯	జ్ఞానిచే	జ్ఞాని
౬౮	౨౦	నను	నముల
౬౯	౨౫	నన్నది	నున్నమాట
౮౦	౫	మున	మునకు
,,	౧౦	లొనర్చు	నొనర్చు
,,	౨౫	జెప్పెను	జెప్పిరి
౮౨	౩	ఇంతవిషయమి	ఈవిషయమంతయుని
,,	౨౯	కశ్మ	కర్మ
౮౫	౨౧	దనియు	దియు
౮౯	౧౧	వచ్చియుండుటచే	నుండుటచే
౯౦	౧	సధర్మ	స్వధర్మ
,,	౧౬	యితి	ఇతి
,,	౨౧	చున్నాడు	చున్నారు
౯౧	౧౬	జేసియున్నాము	జేయుదుము
,,	౧౮	మేమంగీ	నేనంగీ
,,	౨౨	యోగ్యము	యోగకరము
,,	,,	మామోక్ష	మనమోక్ష
,,	౨౩	మేము	మనము
,,	౨౮	మాశాస్త్ర	మనశాస్త్ర
,,	,,	బడినదను	బడునను

పుట.	పఙ్క్తి.	తప్పు.	ఒప్పు.
౯౪	౨౬	ముండును	ముండదు
౯౫	౧౫	ప్రాప్తి	మును
౯౬	౭	ములుగా	ముగా
౯౮	౨౩	ఏలన: ఏసద్గుణము	అదియేమన: సద్గుణము
,,	౩౦	కార్యము	గుణము
౧౦౦	౨౩	గనిపట్టుట	గనిపెట్టుట
౧౦౧	౧౨	గురు	గౌరవ
౧౦౩	౭	కటోపల	నికషోపల
౧౦౪	౫	రెన్ను	రునెన్ను
౧౦౫	౨౧	అని	అనియిందలి
౧౧౨	౧	మందు	మందును
,,	౧౫	తట్ట	సిబ్బి
౧౧౪	౨౧	వెంబడిది	చిట్టచివరిది
౧౨౨	౨	లేక	యము లేక
౧౨౪	౨౦	తత్యము	త్యము
,,	౨౩	త్యము	త్వము
౧౩౧	Heading.	ఆధిభౌతిక సుఖవాదము	సుఖదుఃఖవివేకము
,,	౫	లని	లువని
,,	౧౮	లలో	ల
,,	౨౧	గాదు	లేదు
౧౩౨	౨౯	విల్ల	విల్లి
౧౩౩	Heading.	ఆధిభౌతికసుఖవాదము	సుఖదుఃఖవివేకము
,,	౧౯	యుండుటచే	నది
౧౩౫	Heading.	ఆధిభౌతికసుఖవాదము	సుఖదుఃఖవివేకము
,,	౭	దినము	దినమును
౧౩౭	౧	గీతా	గీతయొక్క
,,	,,	గానేరదు	గాదు
౧౩౯	౧	మేయయినది	మైనదియే
,,	౪	ముకొజ్ఞాలదు	ముండదు
౧౪౨	౧౭	నాగరికులను	నాగరికులనను

పుట.	పఙ్క్తి.	తప్పు.	ఒప్పు.
౧౪౨	౧౭	పను	దునను
,,	౨౮	నాటుట	బు[illegible]టు
౧౪౪	౧౩	మనైపు	ముల నైపు
,,	౨౮	యానాత్యము	యానసనము
౧౪౬	౨౪	యని	యని[illegible]
౧౪౯	౭	కౌశల్యము	కౌశలము
౧౫౧	౧	మరియుగర్త	గర్త
,,	౯	కుండ	పినుండి
,,	౨౦	కృత్యము	కృతము
,,	౨౧	కృత్య	కృత
౧౫౩	౬	ములు	ముల
,,	౬౭	యగు	యను
౧౫౪	౧౪	కవ	నవ
,,	౧౮	వగుటచే	వైనప్పుడు
,,	౨౪	కౌశల్యము	కౌశలము
౧౫౫	౫	డధికారము	డునధికారము
౧౫౬	౨	వైపు	వైపునను
,,	౨౩	శ్లోకము	శ్లోకముయొక్క
౧౫౯	౨	దీనినే	ఇదియే
౧౫౮	౨౮	మొదటిపరమును	మొదటను
౧౬౦	౨౨	కొలకుమూల	కుమూల
౧౬౧	౧౮	నందే	నందు
,,	,,	సత్తకును	సత్తకును
౧౬౧	౧౭	యశస్సునకును	యశస్సును
,,	,,	సంపత్తికిని	సంపత్తియుం
౧౬౨	౨	బాటు	బాటుగ
౧౬౩	౨౩	కొన్న	కొన
౧౬౮	౧	స్వభావ	వదిస్వభావ
,,	౭	మాత్యర్య	మాత్సర్య
౧౬౭	౧౧	సానము	స్థాన
౧౬౯	౮	సల్పుప	దానినిసలుప

పుట.	పఙ్క్తి.	తప్పు.	ఒప్పు.
౧౭౦	౨౩	ముఖ్యమగు	ముఖ్యములగు
౧౭౧	౨౩	లన్నింటి	లయన్నింటి
౧౭౨	౨	మాశాస్త్ర	మనశాస్త్ర
,,	౧౯	సేయువది	సేయునద్ది
౧౭౩	౭	మంతము	మతము
,,	,,	నిర్ణయము, అను	నిర్ణయమునను
౧౭౪	౨	రనరు	రుననరు
,,	౫	లేదని	ను లేదని
,,	౨౩	లెన్నదురు	లెన్నుదురు
౧౭౭	౯	చర్మమను	చర్మమునను
౧౭౮	౨౮	లన్నిటిము౦	లన్నిటినిము౦
౧౭౯	౧౬	దనియు	దమనియు
౧౮౧	౧౧	జెప్పఁబడి	జేయఁబడి
౧౮౨	౧౬	గించుటచే	గింపఁబడుటచే
,,	౨౦	బంధముచే	బంధమునుబట్టి
౧౮౩	౨౦	భేదరూప	రూప
,,	,,	నోటనుండి	నోటినుండి
౧౮౫	౮	బుద్ధి	బుద్ధికి
,,	౨౧	గలిగి	గలుగనందున
,,	౨౩	నికర్మ	నికర్మ
౧౮౮	౬	లేనిది	లేని
,,	౧౦	లందువిప	లవిప
౧౯౦	౯	ముగనున్న	ముగనున్న
౧౯౧	౨౦	నిరీక్షించుట	బరీక్షించుట
౧౯౩	౧౨	గాని	గానియిది.
,,	౧౭	ములను	ములును
౧౯౪	౨	యున్నారు	యున్నవి
౧౯౮	౧	జానికి	జానకును
౨౧౧	౨౦	నుండుటచే	నుండును
౨౧౨	౬	నదియగుటచే	ను
౨౧౩	౫	అగుటచేదాని	దాని

పుట.	పఙ్క్తి.	తప్పు.	ఒప్పు.
౨౧౩	౧౦	రూపము	రంగు
౨౧౪	౧౮	యుంద	యుండు
౨౧౫	౭	లెండవ	ఇతర
,,	౧౯	వైరుగా	వేఱుగా
౨౧౬	౫	నముటఱ్ఱెయుయున్న ట	ను
౨౧౮	౨౩	దేనినొప్ప	గానియొప్ప
౨౨౨	౭	లోనున్న	వీటిలోనున్న
,,	౧౯	విశిష్ట	విశేష
౨౨౩	౨౧	మైనను	మను
౨౨౫	౨౨	లనియంగీకరించుటచే	లనియు
౨౨౬	౨	ముండుటచే	మున్నదనియు
౨౨౮	౨౩	మర్తతా	మవర్తతా
౨౩౦	౧౬	దరి	జేదరి
౨౩౩	౫	మను [కి	మన
౨౩౪	౩	ప్రకృతియొక్కయీబుద్ధిదృష్టి	దృష్టికి.
,,	౫	నగుటచే	నగుచు
౨౩౫	౧౩	యునంతమగు	యునంతములగు
౨౩౬	౧౬	దమోత్కర్ష	దమోగుణోత్కర్ష
౨౩౭	౨౩	ఓష్ఠము	ఓష్ఠ్యము
౨౩౮	౭	కేవలక	కేవల
,,	౧౫	తేలి	తేలిన
౨౪౨	౧	భేదము. ఈయిరువది	భేదము. సాంఖ్యులీయిరువది
,,	౨	పమును స్సాంఖ్యులో	పమునొ
,,	౨౦	మ్యత్యు	మృత్యు
౨౪౩	౧౧	తత్వములనే	తత్వములకే
౨౪౭	౪	మేర్పడుటచే	యేర్పడి
౨౪౯	౭	క్లోటిజాతులు	కోటిబీజజాతులు
౨౫౦	౮	మనుని	మునునుని
౨౫౭	౧	రచింప	వచింప
,,	౨౬	సంబంధించియుండు	యున్వయించు
౨౫౯	౧౯	ప్రజల	ప్రబల

పుట.	పఙ్క్తి.	తప్పు.	ఒప్పు.
౨౬౨	౧౪	ఇట్టిని	ఇట్టివి
౨౬౩	౧౨	పుత్పన్నమగుటచే	త్పన్నమై
౨౬౪	౨౨	వడెనసెడి	వడిరనైడి
౨౬౫	౧	నుండవలయు	నుండిన్యూనపడవలయు
౨౬౭	౩	వర్తిల్లెను	ప్రవర్తిల్లెను
,,	౧౨	లగుటచే	లనియు
,,	౨౯	కాకపోవుటచే	కారనియు
౨౭౨	౫	యీశ్వరః	ఈశ్వరః
౨౭౩	౬	ఆకారము	ఆకాశము
,,	౨౯	బడున్నవి	బడుచున్నవి
౨౭౪	౨౬	డను	డునను
౨౭౫	౧	లేకపోవుటచే	లేదు
౨౭౬	౨౦	పురుషముచె	పురుషచే
,,	౨౧	సృష్టియు	సృష్టియందును
,,	౨౯	వ్యక్తమగు	వ్యక్తుఁడగు
౨౭౭	౧౮	దురు. మరియు	దురనియు
,,	౧౯	బొందరు	బొందరనియు
,,	౨౧	జేయుటచేనతడు	జేయుచు
౨౭౮	౨౧	డగుటచేన	డు. అ
౨౭౯	౨౪	నగుటచే	నేకాని
౨౮౦	౧౩	కారము	కారమగు
౨౮౧	౩	స్యమునవ్యక్తము	స్యుడునవ్యక్తుడు
౨౮౨	౧౫	బ్రహ్మాయొక్క	బ్రహ్మకు
౨౮౪	౯	ఆసత్తును	అసత్తును
౨౮౫	౭	యని	యనియుం
౨౮౬	౫	రూపియగు	రూపమగు
,,	౭	ననితోలుతో	ననియుద్వోలుత
౨౮౭	౧	ననియుననుు	ననియు
,,	,,	విషయముకు	విషయముల
,,	౮	లగుట్లుచేసా	లఘుయా
౨౮౯	౨౩	శక్తి	శక్తికి

పుట.	పఙ్క్తి.	తప్పు.	ఒప్పు.
౨౯౧	౫	లగు వేదాంత	లగునట్టి [illegible] ములనియున్న వేదాంత
౨౯౩	౧౩	నాకమును	నాకమునను
,,	౧౯	ముదలగు శేషత్వము	శేషత్వము
,,	౨౦	స్థూలమున	అస్థూలమున
౨౯౯	౪	ప్రత్యక్షములు	ప్రత్యక్ష
౩౦౪	౨	ప్రాణాధ్యక్ష	ప్రాణాధ్యక్ష
౩౦౬	౨	[illegible]	[illegible]
౩౦౭	౨	నాదమంత్రము	నాదము
,,	౬	చెప్పుటచే	చెప్పిన
,,	౨౩	మొదలుకొని	మొదలు గాగల
౩౧౨	౧౪	రూపులగ	రూపులుగ
౩౧౪	౪	మగు బ్రహ్మ	మగునది బ్రహ్మ
౩౧౭	౧౦	స్థితినా	స్థితినా
౩౨౨	౬	అనియా[illegible]	అనియును [illegible]
,,	౨౪	దాయభాగ్య	దాయక భాగ్య
,,	,,	యుంగున్న	యొక్క
౩౨౩	౨౦	కొన్న	నోక
,,	౨౪	సత్యమును	యసత్యమును
౩౨౪	౨౫	కాలేదను	కావలదను
,,	౨౭	నున్నది	నున్నవి
౩౨౫	౨౮	నెచ్చుతగ్గువి	హెచ్చువిగానితగ్గువి
౩౨౭	౫	యిటుల	యూనిటుల
౩౨౮	౧౬	నగు	నను
౩౩౧	౧౧	వాని	సునాని
౩౩౪	౨౦	అని పిలువబడినది	అని పేర్కొనబడినది
౩౩౫	౪	మరియు	అనియు
,,	౧౩	పూర్ణ మను	పూర్ణ మగు
౩౩౬	౩	మరియు	అనియు
,,	౨౫	యంశములు	నంశములు
౩౩౮	౬	యొక్క	నందలి
,,	,,	మగు	ములగు

పుట.	పఙ్క్తి.	తప్పు.	ఒప్పు.
౩౩౮	౧౨	తేదనియూ	నిదియు
౩౪౩	౧౮	దృష్టితో	దృష్టిచే
,,	,,	సూక్తమును	సూక్తము
౩౪౮	౨౫	దెవదున్నాడో	దుఃఖస
౩౪౯	౧౮	ఎవరు నెవరి	ఎవరెవరి
,,	౨౨	నది	యది
౩౫౪	౨౩	నిర్ణయించి	నిర్ణయింపబడి
,,	౨౮	బోషకములు	బోసకములగు
౩౫౯	౧౮	యైనను	యోగయొక
౩౬౦	౧౦	మైనందున	ము
,,	౧౨	యుండుటచే	కలవు
,,	౧౮	పురుషుడను	పురుషులను
,,	౨౯	మగుటచే	మనియు
,,	,,	నీయాకృతి	యీయాకృతి
౩౬౧	౧	నెలవేలగు	కానేరదు
,,	౧౯	మేమని	మైనదే
౩౬౩	౬	నామరూపములు	నామరూపములును
,,	౭	కర్మ ఎప్పుడు	కర్మయనెప్పుడు
౩౬౫	౧౩	నామరూపము	నామమునురూపమును
,,	,,	నామరూపము	నామమునురూపమును
,,	౧౫	నీజన్మ	యీజన్మ
౩౬౬	౨౧	మించి	మంచి
౩౬౭	౨౧	మాటు	నాటు
౩౭౦	౮	విచారింపవలయునో	విచారింపబడవలయునో
,,	౨౫	గర్తత్వ	గర్తృత్వ
,,	౧౧	రూపములు	రూపముతే
,,	౨౭	మనుజుని	మనుజుఁడను
౩౭౨	౨౭	సంచితమగు	సంచితములగు
౩౭౩	౨౩	లోనుండి	లోని
,,	,,	మైన	ములైన
౩౭౪	౬	నుండును	ప్రయోగింపఁబడినవి

పుట.	పఙ్క్తి.	తప్పు.	ఒప్పు.
౩౭౪	౧౪	విపాక క్రియ	విపాక ప్రక్రియ
,,	౨౦	గిఢ్లీ	[illegible]
౩౭౭	౨	నయిన	గాన
౩౭౮	౧౧	మట్లు	ములను
,,	౨౭	జ్ఞానమే	జ్ఞానమునందే
౩౭౯	౧౪	తెవరకె	తే వే
,,	,,	గలిగినదా	గలిగిన
,,	౧౮	యుండునుండె	నుండె
,,	౧౯	యాగస్య	నాగస్య
౩౮౧	౧	తత్త్వము	తత్త్వమును
,,	౧౩	భూతములనా	భూతములను యోగములనా
౩౮౨	౪	పిదపనొక	పిదపనొయుక
,,	౫	పోవుటచే	పోవుచుండుటచే
,,	,,	నతడుభ్రన	భ్రన
,,	,,	డుండె	డునుండె
,,	౧౩	తెంక	విషయములను
౩౮౩	౨౧	యోగానుబంధన	యోగాననుబంధన
౩౮౫	౫	తత్త్వమూర్జు	తత్త్వము [illegible]
౩౮౭	౧౭	కలడని	కలదని
౩౮౮	౬	సాధనమూల	సాధనములమూల
,,	౨౨	స్వాధీనత	యధీనత
,,	౨౬	లక్కిలనమూడుచెయును	లస్వాధీనములగును
౩౮౯	౨౨	కాలపడు	కాలమే
,,	౨౩	ముగి	మును
౩౯౦	౧౧	మగుసు	ముగిలును
౩౯౨	౨౦	యస్వాధీన	స్వాధీన
౩౯౪	౧	యాశుభములు	యాశుభాశుభములు
,,	౧౧	మధునా	ముగిలుగును
,,	౨౩	జేసి	జేసికొని
,,	౨౪	మగు	ములగు
౩౯౫	౧౯	తేనిది	తేనివి

పుట.	పఙ్క్తి.	తప్పు.	ఒప్పు.
౩౯౫	౧౯	నదియు	వియునగు
,,	౨౯	వించును	వింపక మానదు
౩౯౬	౫	యొక రీతిని	క రీతిగను
,,	,,	నుండక	ననుండక
౩౯౭	౧౦	మరణ	చేమరణ
,,	౧౯	అనారబ్ధ	పరమేశ్వరజ్ఞానమనారబ్ధ
,,	౨౦	గలది	గలదని
౩౯౮	౨	ప్రకరణమును	యీప్రకరణమును
,,	౯	భేదములు	మార్గములు
౩౯౯	౩	యను	యగ్రాహ్యములేవియను
,,	౨౫	ప్రతిపాదకులను	ప్రతిపాదకులకు
,,	౨౬	ప్రతిపాదకులను	ప్రతిపాదకులకు
,,	,,	ప్రస్తుతము	పేర్లు ప్రస్తుతము
,,	,,	నున్నది	నున్నవి
౪౦౦	౨౩	నున్నది	నున్నవి
౪౦౧	౨	లనువారిని	లనే
౪౦౪	౧౦	స్వర్గో	స్వర్గలో
,,	౨౬	మతియు	మనియు
౪౦౭	౨౮	మను	మనను
౪౦౮	౧౭	సూత్రము	సూత్రముల
౪౧౩	౫	దేకముగ	దునేకముగ
,,	౬	మగుటచేతః	మనియునీ
౪౧౪	౧౦	మొసర్చుట	మునోర్చుటయు
,,	౧౪	తప్ప	గాని
,,	౨౮	చైయుండుటచే	ది
,,	౨౯	మిదియేయగును	మిదియే
౪౧౫	౩	గాకపోవుటచే	గాదు
,,	౧౦	నిష్కామము	నిష్కామమగు
౪౧౬	౧౬	గమనమునకు తేవ	జెప్పన
౪౧౭	౭	నిత్తే	నిత్తేయనువాడు
,,	౧౦	మగునీసంగతి	ముగ

పుట.	పఙ్క్తి.	తప్పు.	ఒప్పు.
౪౧౭	౧౪	విషయము	విషయమున
,,	౨౭	నేక	నొక
,,	౨౯	యని	యునని
౪౧౮	౨	ఓపజ్ఞోము	ఆనిగాను
,,	౪	యనుచు	యుని యొనసుచు
,,	౧౫	మగు	ములగు
౪౧౯	౨	లోనో	లో గాని
,,	౩	నో పానిలో దేనియుందు	గాని
,,	౭	మను	మునను
,,	౮	మను	మునను
,,	౧౯	స్వాతంత్ర్ర ములన	స్వాతంత్ర్ర ములగ నేయన
,,	౨౬	చుటశక్యముకా	ప
౪౨౦	౮	బంధమైన	బంధము లైన
,,	౧౬	మగు	ములగు
,,	౧౯	మైయున్నది	శబ్దమునకర్థము
౪౨౧	౩	చూపియుండుటచే	చూపును
,,	౫	పుటియు 'అఘర'	'అపర'
,,	౨౭	ములుగు	ములను
,,	,,	నుండియే	నుండియు
,,	,,	గనున్న	నేయున్న
౪౨౨	౧	మగుటచే	మే
,,	౩	స్వీయమగు	చే కల్పింపబడి
,,	౫	మార్గీయ	మార్గ
,,	౧౯	అనియర్జును డారీ......నడిగెను	అని తానట్లు ప్రవర్తించుట మే అని తోచుటచే నర్జును డీ విషయము నడిగెను.
,,	౨౨	రయోగమను	రయోగమునను
౪౨౩	౧౫	సప్రకారముగన	ననియు
,,	౧౬	బడినది	బడినవి
,,	౨౪	యించి	యిధపబడి
౪౨౪	౩	కరింపెదరని	కరంచిన

పఙ్క్తి.	తప్పు.	ఒప్పు.
౪	స్పష్టముగనున్నది	యట్లు చెప్పుడురని స్పష్టమగుచున్నది.
౮	కృష్ణునకును	కృష్ణుడును
౯	సులభును	సులువు.
౧౫	బుదిచే	బుద్ధితో
,,	కర్మలుదగ్గముగుట	కర్మములునుదగ్ధములగుట
౫	ను త్తర	వ తర
౧౦	ప్రాప్తమగు	ప్రాప్తములగు
౧౨	యువిముం	ముం
౨౪	నవలం	నవలం
౨౦	శారీరము	శారీరమగు
౨౧	నిరువురకు	ని
౨౩	చున్నాడు	చున్నారు
౯	దనక	దనయు
౨౯	మిచ్చినో	లనిచ్చినో
౧౪	జెప్పవలసి	జేయవలసి
౧౯	యుయి	జేయబడి
౧౨	రెండవ	ఘటియొక
౨౭	విరజేత్	వవిరజేత్
౭	శుక	శుకులు
౧౯	చెప్పి	చెప్పబడి
౨౦	సూత్రములో	సూత్రములలో
౧౪	స్వార్థము	స్వార్థమును
,,	మునకు	మును
౨౦	బుట్టుట	బుట్టినది
౧౧	దించియుండుటచేన	దింపబడియున్నది
౨౩	యుతులు	యుతులో
౧౧	కామిచే	కాదనియు
౧౨	ములకులోని	మూలమైన
౧౫	శ్లోకమై	శ్లోకముసమానముగనే
౧౬	నర్థమునకుగాని	నర్థమునుగాని

పుట.	పఙ్క్తి.	తప్పు.	ఒప్పు.
౪౩౮	౨౧	కర్మసన్యాసము .... జెప్పుచున్నవి.	వైరా[illegible] [illegible] దీవిధమున [illegible]సన్యాసము (సాంఖ్య ము) [illegible] కర్మ[illegible] ([illegible]) [illegible]నురెండున్న [illegible] నిప్పన్న [illegible] వైకల్పి క[illegible] అని [illegible]గీతయొప్పు [illegible] గాని సన్యాసము [illegible] త్యాగము గొప్ప [illegible] చెప్పును.
,,	౨౫	ముందుమన్నా	ముందటి
౪౩౯	౭	మిప్పటికి	మున్పటికి
,,	౧౨	మగు	ములగు
౪౪౦	,,	త్యాగమును చేయుటలో	త్యాగము [illegible]
,,	౫	యుంచైన	లోన
,,	౨౧	మనుభవించు	ముననుభవించు
౪౪౧	౨	గావని	గావమనక
,,	౧౫	వాడు	నాడు
,,	౨౨	అనేజగత్తునందు	అనే
౪౪౨	౩	తప్పక	ఎప్పుడును
,,	౭	మానసుయొక్క	మాన
,,	౧౦	వైరాగ్యము	వైరాగ్యము నొందుట
,,	౧౪	కేకాపణము మిగిలియుండకు	కేమియూ కారణము లేదు
,,	౨౧	రీతిసే	స్వభావము[illegible]సే
,,	౨౭	వదలుట జ్ఞానికి	వదలక
౪౪౩	౧	విపరీతముగ	ఇంతియు గాక
,,	౬	పాతిపేయు	అని పేయు
,,	౧౧	ధ్యోజింప	ప్రయోగింపు
,,	౧౭	కోరికలను	కోరికలను
,,	,,	వాసనలను	వాసనలను
,,	౨౫	వదలుటు	వదలుటకు

పుట.	పఙ్క్తి.	తప్పు.	ఒప్పు.
౪౪౪	౩	వాసనచేతను	వాసన చేతగాని
,,	,,	చేతనునవి	చేతగానియవి
,,	౧౨	యొండ	తీర
,,	౧౭	యనియేమి	యగు
,,	౧౯	అనేకులకీ	అనుని
,,	,,	నతనికి	యతనికి
,,	౨౭	గలదిగనున్నది	గలది
౪౪౫	౭	నను	ను
,,	౧౧	మును	ములను
,,	,,	మును	ములను
,,	౧౨	ములు	కార్యములు
,,	౧౭	'నాది'	నాకు
,,	౨౩	యున్నది	యున్నవి
,,	౨౯	పోవును	యేపోవును
,,	౩౦	యైన	యున్నైన
౪౪౬	౨౧	మైన	ములైన
౪౪౭	౧	దేరుటయే	దేరుటకే
,,	౧౦	వాదము	వాదమే
౪౪౭	౧౨	మతీయునాది	నాది
,,	౨౫	నాయొక్క	నావియనియే
౪౪౮	౮	కానంబున	కాదు
,,	౨౭	చున్నానని కారణమును	చున్నదియు
౪౪౯	౧	నతిథి—వీరి	నతిథులైనను వారి
,,	౨౧	ఇచ్ఛ, ఆగ్రహము	ఇచ్ఛను నాగ్రహమును
,,	౨౮	మైనదో	మున్నైనదో
,,	,,	మట్టి	మట్టిది
౪౫౦	౧౧	మగునని	మగుననియు
,,	౨౧	జ్ఞాతమున జ్ఞాతమైన	జ్ఞాతములు నజ్ఞాతములునైన
౪౫౧	౮	అను	అనునది
,,	౧౧	నందున్న	నందున్న
౪౫౨	౪	బుద్ధిచే	బుద్ధితో

పుట.	పఙ్క్తి.	తప్పు.	ఒప్పు.
౪౫౨	౧౩	విడుఃదని	విడునాదనువిషయమును
,,	౧౭	శిరస్త్రము	విరస్త్రుడై
,,	౧౮	తమతోను	తన
,,	౧౯	న్విరియో	నదిరయో
,,	౨౬	గ్రహించె నేని	గ్రహింతు రేని
,,	౨౭	యతని	వారి
౪౫౩	౧౪	సమగ్రన	సమర్థనము
౪౫౪	౮	నేర్పుటను	నేర్పుటనాలన
,,	,,	గీతలలో నేమి	గీతలను నేమియును
,,	౧౫	సంగ్రహమునకు	సంగ్రహపదమునకు
,,	౧౬	వారిపై	వారికి
,,	౨౫	మార్గమునను	మార్గమున
౪౫౫	౫	యిచ్ఛ	యూహ
,,	౯	దానియందు	దానివలన
,,	,,	పితరులును,	పితరులును తృప్తిజెందింపఁబడుదు రనియు
,,	,,	యొక్క	యందలి
౪౫౮	౧౮	రూపముచే,	రూపము చేతనో
౪౫౯	౧౧	యేవ	వీవ
,,	,,	పదార్థ	పరార్థ
౪౬౧	౯	సాయమని	సానమని
,,	౧౭	మనసుసమము	సమము
,,	౨౪	అని	కాన
,,	౨౫	చెప్పఁబడినది	చేయఁబడినది
౪౬౩	౧౭	చెప్పుఃట్టి	చెప్పునట్టి
,,	౧౮	లేకపనిష్ఠ	పనిష్ఠ
,,	౨౯	ననియది	ననునది
౪౬౪	౨౧	క్రమేట	క్రమముగ
౪౬౫	౨౮	కాచరింప	కునాచరింప
,,	౨౨	సక్తిరూప	సక్తిర్యూప
,,	౨౮	స్పష్ట	నష్ట

పుట.	పఙ్క్తి.	తప్పు.	ఒప్పు.
౪౬౬	౩	ములును	ములను
,,	౨౦	వ్యాజ్యై	వ్యాజ్య
౪౬౭	౧౭	యందునిచ్చి	యందిచ్చి
౪౬౮	౨	సమ	రస
,,	౭	వీయ	వేయ
,,	,,	జెప్పెను	జెప్పబడెను
,,	౯	రూపక	రూప
,,	౧౮	అర్జునుఁడు	యని
,,	,,	కొనియెపదు	కొనియె యర్జునుడుపదు
,,	౨౫	క్రమముతె	క్రమములను
౪౬౯	౧౩	గార్హాస్త్య	గార్హాస్థ్య
,,	,,	యితరా	ఇతరా
,,	౨౧	మున్నది ?	మున్నది ? యనియు
౪౭౧	౨౫	భాగవతమని	భాగవతమునను
౪౭౨	౫	మాత్రమేయని	మాత్రమే
,,	౨౪	నిర్దేశింపక	నిర్దేశింపఁబడక
౪౭౩	౩	కొనుటయే	కొనుటయననునదియే
౪౭౪	౧౯	ములగు	ములగుఁట్టియు
౪౭౫	౧౫	అట్లే	అట్లు
,,	౧౯	నా బ్రా	బ్రా
,,	౨౧	యొక్కయే	యొక్క
,,	,,	కావో	కావు
,,	౨౫	పాద్యమైనను	పాదింపబడినను
౪౭౬	౨౦	యాచరణ	రోచరణము
,,	౨౫	లక్ష్యము	యనత్న్యము
౪౭౮	౩౦	మగుటచే	మనియు
౪౭౯	౧	మేదియో	మును
,,	,,	బడినది	బడినవి
,,	౪	జెప్పితి	గజాచితి
,,	౭	యందలి	కొను
౪౮౦	౧౬	మజ్ఞాన	ముజ్ఞాన

పుట.	పఙ్క్తి.	తప్పు.	ఒప్పు.
౪౮౨	౬	కొవనిన	కొవనిను
,,	౨౨	కూర్చుండుట	కూర్చుండుటవలన
౪౮౫	౧౨	రమోగిము.	రమోగినము క్తమైన
,,	౨౪	జీవులకిదానినే	జీవులకిదానికే
౪౮౬	౧	ప్రత్యక్షా	ప్రత్యక్ష
,,	౨౯	దాసియుంను	దాసియుంను
౪౮౮	౧	క్రము	రమ్ముము
౪౮౯	౨౬	చాతుర్వ	చాతుర్వ
౪౯౧	౨౨	యుచ్చే	ముచ్చే
౪౯౨	౧౬	యొక్క	యొన
౪౯౫	౧౮	తెను	మా
౪౯౬	౧౫	యనియు	యని
,,	౨౫	కలదను	గలదను
౪౯౮	౧౬	కర్తవ్యయము	కర్తవ్యమనుమాట
౪౯౯	౨౩	యున్నని	యున్నసమర్థము
౫౦౧	౧౬	నుండునది	నుండునని
౫౦౪	౫	సుతీక్ష్ణం	సుతీక్ష్ణం
౫౦౬	౬	సృష్టి	సృష్టి
౫౦౭	౧౫	దుండుట	దునుండుట
౫౦౮	౩	వారి	వారితోను
,,	౨౮	లనువాని	లనునవాని
,,	౨౯	ప్రాప్తముగను	తెలియును
౫౧౦	౨౨	యంగీకరింప	యంగీకరింప
౫౧౨	౨౧	నెప్పుడే	నెప్పుడును
౫౧౩	౧౫	వారికర్తలను	కర్తలను
౫౧౪	౨౦	కాష్ఠ	కాష్ఠ
,,	౨౭	ద సెను	లేద సెను
౫౧౫	౪	మునుండెడదో	మునుండెడదో
౫౧౬	౬	ఎప్పుడుదా	ఎప్పుడునదా
,,	౧౧	నెప్పుడు	నెప్పుడును
౫౧౭	౨౬	నైదకించి	నైనకించు

పుట.	పఙ్క్తి.	తప్పు.	ఒప్పు.
౫౧౭	౯	మను	మునను
,,	౧౩	శాంతిని	ఇతరుడుశాంతిని
,,	౧౯	మూలమువలన	మూలమున
౫౧౯	౧	ప్రజ్ఞావు	ప్రజ్ఞానవుష్టై
,,	౩	శాస్త్రమున	శాస్త్రమును
,,	౬	వేయుదునని	వేయుదునను
౫౨౧	౧౧	పూర్వావస్థ . . . తాత్పర్యము	పూర్ణావస్థలోనుండి వ్యవహారము లోనికివచ్చినప్పు డత్యుత్తమ ములైనధర్మాధర్మములయందు కొద్దియోగొప్పయోమార్పు చేయక తప్పదనునది నిర్వి వాదమేయని తాత్పర్యము.
౫౨౧	౧౫	పూర్వావస్థ	పూర్ణావస్థ
,,	౧౬	ధర్మలో	ధర్మములో
౫౨౨	౧౩	మేదియని	మేదియో
,,	౧౮	జేరినవిరో	చేరినవియునయ్యె
౫౨౩	౯	యని	యునని
౫౨౪	౮	నియమములును నే	నియమములుననునవిరో
,,	౧౪	వచనకృతం	వచనంకృతం
౫౨౬	౮	గ్రీసు	గ్రీసు
౫౨౯	౧౦	మగునుమఱియు	మగుననియు
,,	౧౧	లభించునుఅని	లభించుననియు
,,	౧౯	యధ్యాత్మిక	యాధ్యాత్మిక
౫౩౧	౨౯	మఱియొక	మఱియు
౫౩౨	౮	మాత్రము	మాత్రముచే
౫౩౩	౨౭	యను	యునను
౫౩౪	౬	హితముయొక్క	హితమును
,,	౮	యనేకులకు	ననేకులకు
౫౩౫	౧	డిట్లునడుచుటకు	నకట్లునడువవలయునని
౫౩౬	౧౯	జీవంతి	జీవితుం
,,	౨౭	యోచింపక	యోజింపక

పుట.	పఙ్క్తి.	తప్పు.	ఒప్పు.
౫౩౭	౧౫	పిమ్ము	తీసుము
,,	,,	జనరాజ	ఈవచ్చును
౫౩౮	౧౦	ప్రాప్తము	ననిప్పుడిప్పుడు మొలుగులదియునా
,,	౧౪	ప్రాణము యుక్తి యా	యోగము యుక్తి యోగ్యతనా
౫౩౯	౨౩	దగినసూదా	దిగినదానా
౫౪౦	౧౩	అర్థం	అరిం
,,	౨౬	అని	అనిని
౫౪౧	౭	శాస్త్రములు	శాస్త్రములనును
౫౪౨	౩౦	నాస్తికము	నాస్తికము
౫౪౩	౯	శ్రేష్ఠమని	శ్రేష్ఠమని
,,	౧౪	క్రమ్యంతు	క్రంధ్యంతు
౫౪౫	౨౭	కర్త	కర్తా
౫౪౬	౧౦	కొనుటనూవరమును	కొనుట, వరము
,,	౧౩	జేయనట్టి	జేయుటయునవనునట్టి
౫౪౮	౮	యుతితో	వారితో
,,	౧౧	జేశము నే	జేశనే
,,	౧౭	తద్యూఢ	తేనూఢ
,,	౧౯	నానినము	పరిగ్రహము
౫౪౯	౬	నందు	నందే
,,	౧౧	అసాధూ	అసాధూ
,,	౧౩	సాధువులచే	సాధుత్వముచే
,,	౧౭	సామాపచారము	సామాపాయము
౫౫౦	౧౧	కర్తలను	కర్తలు
౫౫౧	౨౫	సమాజమున్న	సమాజమున
౫౫౨	౫	మనుష్యమాత్రునకు	ప్రతిమనుష్యునకును
౫౫౩	౮	తాత్పర్యము	తాత్పర్యము
,,	౨౦	కేవలశాస్త్ర	కేవలసార్థ
[illegible]	౨౭	జేర్పఁబడి	జేర్పఁబడి
౫౫౬	౧౨	నదియుస్థితి	నడుమునన స్థితి
,,	౧౭	నుండుట	జేయుట
,,	౨౨	గాన్పించి	గనుపడుచు

పుట.	పఙ్క్తి.	తప్పు.	ఒప్పు.
౫౫౮	౨౯	యసి	యో
,,	౩౦	వచ్చును	వలసివచ్చును
౫౬౧	౧౯	మనుజు లెల్ల	మనుజుల కెల్ల
,,	౨౦	మగుయున్నత	మగుచున్నత
౫౬౩	౨౯	చేతన్య	చైతన్య
౫౬౪	౭	వ్యవహారికో	వ్యావహారికో
౫౬౫	౧౨	అనిత్యములైన	అనిత్యములునైన
౫౬౭	౪	బడినది	బడినవి
,,	౧౬	ద్వితీయః	ద్వితీయం
,,	౨౯	మవ్యక్తమ	మవ్యక్తము
౫౬౯	౨౬	శ్రద్ధప్రేమల	శ్రద్ధాప్రేమల [దనుని
౫౭౨	౩	దొకపరమేశ్వరుడేయనియూ	దునొకపరమేశ్వరుడేకల
౫౭౪	౨	ప్రదేశమునకు	ప్రదేశము
౫౭౫	౧౩	యొక్కటైనను	యొక్కటియైనను
,,	౧౫	సుఖసుఃఖకారకము	సుదుఃఖకారకము
,,	౨౫	ప్రజలును	విద్యలును
౫౭౬	౧౬	మిత్రువులు	మిత్రులు
,,	౨౭	లేమిచే	లేదనియుం దోచుటచే
౫౭౯	౧౨	నిరాకారుడగుట	నిరాకారుడై
౫౮౦	౨౪	శక్తియ	శక్తిక
,,	౩౦	మయము	మయములు
౫౮౧	౮	దానికి	వానికి
,,	,,	నున్నదని	నున్నాడని
౫౮౨	౮	యిత్తుగుయియూ	యిత్తురను
౫౮౩	౨	చెందుదుము	చెందుదురు
౫౮౫	౨౪	నేని	నని
౫౮౬	౫	లపరి	లునపరి
౫౮౯	౧౬	లుగను	లుగనున్నను
౫౯౦	౫	లందక	లునుదక
౫౯౨	౧౩	మూట	మూటి
౫౯౪	౭	మగుటచే	మనియు

పుట.	పఙ్క్తి.	తప్పు.	ఒప్పు.
౫౯౪	౮	దనియ	దనియైన
౫౯౫	౧	ష్రతివాదము	వాద ప్రతివాదములు
౫౯౬	౨౬	యను	యని
౫౯౭	౧౭	ఇచ్చినను	ఇచ్చువాడని చెప్పినను
,,	౨౭	వియో	వియోనే
౫౯౯	౧	యంగు	యంగును
,,	౫	లగునేని	లగుటచే
౬౦౧	౧౧	దనిపర	దనిపైపు
,,	౨౨	చేసిను	చేసినను
,,	౨౩	యేక విధమైన	యొక విధమైన
౬౦౩	౧౮	దున్నదియు	యున్నదియు
,,	౧౭	బడిఎదియు	బడినదియు
,,	౨౭	భావార్థమై బుద్ధుడు యున్నది	భావార్థము
౬౦౫	౨౩	యోపి	యోపి
౬౦౮	౧౩	మువలె	మువలెనుండును
౬౦౯	౪	విచాగము చే-	విచారము చేయుటచే
,,	౬	త్రోవయందు	త్రోవను
,,	౯	దీనిని	ఇది
౬౧౧	౧౫	సంభవించును	దోచును
,,	౧౮	నదియై	నవియై
౬౧౨	౯	బడవలయును	వలయును
౬౧౪	౯	తునిశక్యము	తునికి శక్యము
౬౧౫	౨౧	మగుటచే	మునగుటచే
౬౧౬	౩	జొచ్చుట	జచ్చుట
౬౧౯	౨౪	చేయనీవాడు	చేయనివాడు
౬౨౦	౨౮	సిద్ధము చేసి	సిద్ధమైనదనియు
౬౨౧	౧	వివేషనము	వివేచనము
౬౨౨	౧౩	గాస్త్రి	శాస్త్రి
౬౨౩	౩	నుట	వినుట
,,	౪	పోయినచో	పోవుటచే
,,	౧౬	ధ్యాయిము	ధ్యాయము

పఙ్క్తి.	తప్పు.	ఒప్పు.
౧౦	నాయు	న్యాయ
౧౨	ములయందు	ములకును
౧౪	నొకండపయధ్యాయము	నొకంగధ్యాయముల
౨౩	నొకడ	నొకపక్షిడా
౨౭	స్థిరముగను	స్థిరమును
౧౬	యొక్కయే	యొక్క
౧౧	బడినను	పడినది
౧౮	శ్వరుడగు	శ్వరుడనగు
౨౦	చెప్పుటను	చెప్పట
౨౬	ఖన్నింటికిని	లకన్నింటికిని
౧౩	వాడేదృశ్యసృష్టి	దృశ్యసృష్టి
౨౩	ప్రాప్తముగు	ప్రాప్తములగు
౨౦	యున్నవని	యున్నదని
౪	కాదు ఉపనిషత్తుల,	కాదనియుపనిషత్తుల
౧౬	నడుచునట్లు	నడచునట్లు
౯	అన్యాయమును	అన్యాయ్యమును
౨౮	నీతిమీమాంసా	నీతియుమీమాంసయు
౯	విషయమైనవి	విషయమైయుది
౧౩	నానియందు	దానియందు
౪	నైతమునిట్టి	నైతమిట్టి
౨౦	మీకవిషయ	యొకవిషయ
౨౩	డాయసను	డాయసనను
౧౯	కందరికంటె	యొందరికంటె
౨౫	మనస్సుశుద్ధము	మనస్స్వంతశుద్ధము
౨	దగినదికాదని	దగినవికావని
౯	సారాసారముయొక్క	సారాసారవిచారముయొక్క
౮	మూల్యములై	మూల్యమున్నై
౬	ననియిచ్చు	నను నిచ్చు
౨	మగుటచేతను	మైనది. ఉప
౨	విచారించుచునే	విచారించుచునే
౫	మనుజున్నియొక్క	మనుజులు

పుట.	పఙ్క్తి.	తప్పు.	ఒప్పు.
౬౬౬	౧౯	సంబంధముగురించి	సంబంధమునుగురించిన
౬౬౭	౧౪	హేముదేనికి	హేమములదేనికి
౬౬౮	౨౩	క్రీస్తుపండితుల	క్రైస్తవపండితుల
౬౬౯	౧౧	నారాచాయని	నా? కెట్లురావా? అను
౬౭౦	౭	వద్ధృత్యముగా	ద్ధృత్యముగా
౬౭౧	౨౧	ప్రాణ	ప్రాణములను
౬౭౪	౩	కంఠొన్నా	కలిపెనుగా
,,	౪	లోకి	లోకమున
౬౭౫	౨౦	మగుటచే	మగుటను
,,	౨౧	మనియొప్పుకొని	మనియను నొప్పుకొని
౬౭౬	౩	వానితో	వానిలో
,,	౧౨	నెల్లయా	నెల్లని
,,	౧౬	పరమై	పరమునై
౬౭౮	౪	చెప్పుదుగు	చెప్పును
,,	౧౫	మనుజులందఱకును	మనుజులకందఱకును
,,	౨౯	సన్యాసముగనే	సన్యాసపరములుగనే
౬౭౯	౧౧	రూపకముగ	రూపముగ
,,	౨౬	చెప్పఁబడినది	చెప్పినాను
౬౮౧	౨౫	కారకములగ	కారకములుగ
౬౮౩	౨౮	గూడినది.	గూడినను
౬౮౭	౫	చేసినదని	చేసినని
,,	౨౦	జూచి	జూడ
౬౮౮	౧౮	కొఱనే	కొఱకే
౬౮౯	౨౯	నకొక	నకునునొక
౬౯౧	౬	నొప్పి	నొప్పు
,,	౨౩	యొప్పి	యొప్పు
,,	౨౪	జాతిము	జాతమును
,,	౨౭	లకును	లను
,,	,,	లక్షను	లను
౬౯౨	౨౩	నగోచరము	గోచరము
,,	౨౪	మేయ	మేల

పుట.	పఙ్క్తి.	తప్పు.	ఒప్పు.
౧౯౩	౨	లప్పినచో	తప్పనిచో
౧౯౫	౫	షుని	మును
,,	౨౩	ఉన్న	ఉన్నాడను
౧౯౯	౨౪	నుపన్యసించుట	సన్యసించుట
౨౦౦	౨౨	కావ్యదృష్టి చేసైతము యోగ్యముగ నేయు	యోగ్యముగను
౨౦౪	౧౯	చెప్పఁబడినది	చెప్పెను
౨౧౧	౨౩	సంబంధ	సంపూర్ణ
౨౧౪	౨౪	యొక	యందలి
౨౧౨	౪	దనిని	దనియుని
౨౧౭	౨౧	షును	మున
,,	౨౨	మునను	మును
౨౨౧	౨౬	యున్నవి	యున్నది
౨౨౯	౩	ధ్యాత్మజ్ఞాన	ధ్యాత్మికజ్ఞాన
౨౩౦	౨౨	నవి	నది
,,	౨౩	యాంతబహువచన	యా బహువచనాంత
౨౩౪	౨౦	థాన్యై	యథాన్యై
,,	౨౬	బాధ	బాద
౨౪౨	౭	అన	అని
౨౪౯	౫	ములు	ములకు
౨౫౦	౯	జ్ఞానతు	జ్ఞాతు
,,	౧౯	దానికి	వానికి
౨౫౧	౧౧	చూతు లేని	చూచినేని
,,	౧౨	పాతుడగు	పాత్రియగు
,,	౨౮	వేష	వైష్ణవ
౨౫౨	౧౫	కృష్ణుఁడు	కృష్ణుని
,,	౫	యెంత	నెంత
౨౫౪	౮	ప్రవృత్తింప	ప్రవర్తింప
,,	౨౬	చున్నవి	మన్నది
౨౫౭	౨౯	గానివెప్ప	గానిచెప్ప
౨౬౨	౨	వవి	వని

పుట.	పఙ్క్తి.	తప్పు.	ఒప్పు.
౭౬౨	౨	చెప్పట	చెప్పటము
౭౬౭	౧౧	పుస్తానిక	ప్రస్థానిక
౭౯౧	౨౩	మేనఱి	మేనఱి
౮౦౫	౬	పై నదని	మానసులే నని
౮౩౫	౨	పుణ్యఫలం	పుణ్యఫల
,,	౫	కాంత	కాంత
౮౩౬	౨	తాత్పర్య	తాత్పర్య
౮౪౦	౨౨	వ్యాపకతము	వ్యాపకతము
౮౪౧	౨౪	నిష్పన్న	నిష్పన్న
౮౪౩	౬	శాస్త్రలాం	శాస్త్రలా
,,	౨౭	తేషుద్దే తే	తేషు దే తే
౮౫౪	౨౮	గలవు	గలవు
౮౫౬	౫	లను	లనను
,,	౭	కస్త్విత్వము	కస్త్విత్వము
౮౫౮	౬	మని	మునని
౮౬౧	౨౦	యపరి	నపరి
౮౬౪	౧౨	రుచేల	రల
౮౬౯	౭	వ్యవసాయమున	వ్యవసాయమునన
,,	౨౩	యనాని	యాని
౮౭౪	౧	బేవేషు	వేదేషు
౮౭౫	౬	నుదను	నుదనుము
౮౮౯	౨౬	దంతియు	దంతటను
౮౯౪	౧౦	(గీ. ౪౦. ౪౮)	(గీ. ౧౫. ౪౮.)
౯౦౫	౧౭	ముని	మునియుగ్మము
,,	౧౯	రని	దని
౯౦౬	౮	చెప్ప	చెప్పు
,,	౧౫	నాస్తే	నాస్తి
౯౦౮	౧	జనాః	జనాః
౯౦౯	౩	వ్యాపాం	వ్యాపాం
,,	౫	ఉత్సే	ఉత్సే
౯౧౦	౧	యదా	యథా

పుట	పఙ్క్తి.	తప్పు.	ఒప్పు.
౯౨౦	౧౦	నాసత్తి	నాసక్తి
,,	౨౪	ఆ(సర్వ...)ను	(సర్వ...)[illegible]
,,	,,	కిర్మయోగ	నాకర్మయోగ
౯౨౨	౬	మనశ్చ	మనుశ్చ
౯౨౭	౨	త్వక్త్వా	త్యక్త్వా
౯౪౨	౧౦	మున	మును
,,	౨౬	బడినవి	బడినది
౯౪౫	౯	సగ్ని	యగ్ని
౯౪౯	౧౯	ములను	ముల
,,	౨౧	పోవుటవలన	పోయెను
౯౫౩	౧౫	ములను	ముల
౯౫౮	౧౮	పహిం	సహిం
,,	౧౯	యుక్తము	యుక్తనను
౯౫	౨౭	యోగి	యోగియొక్క
౯౬	౧	స్వానుషజ్య	స్వానుషజ్జ
౯౬౮	౧	త్మానః	త్మనః
,,	౧౦	రేకమునను	రేకముఖమునను
,,	౧౫	బడినవి	బడినది
౯౭౪	౨౦	బడినది	బడినవి
౯౭౫	౨	దుష్టి(గా)హ్య	(గా)హ్య
,,	౧౬	వియోగము అన్నగా	వియోగకరము
,,	౨౩	వృత్త	వృత్తి
౯౭౭	౧౫	యుత్త	నుత్త
౯౭౮	౧౮	బుట్టతీటయు	బుట్టకీట
౯౭	౨౧	నను	డను
౯౮౦	౨౭	నిచ్ఛామా	నిచ్ఛాశా
౯౮౧	౪	కిచ్ఛిన్నో	కచ్చిన్నో
౯౮౩	౩	కృతాం	కృతాః
౯౮౬	౧౫	దీకర్త	దకర్త
౯౫	౨౫	పదర్థ	పదార్థ
[illegible]	౧౮	దనియు	వనియు

పుట.	పఙ్క్తి.	అప్పు.	ఒప్పు.
౯౯౭	౪	మాహేన	[illegible]
౯౯౮	౧౭	[illegible]	[illegible]
౯౯౯	౯	[illegible]	[illegible]
౧౦౦౩	౧	[illegible]	[illegible]
౧౦౧౨	౧౩	[illegible]	[illegible]
౧౦౧౫	౯	[illegible]	[illegible]
,,	౧౦	[illegible]జం	[illegible]
౧౦౧౮	౨	[illegible]	[illegible]
,,	౨౨	యానత్రి	[illegible]
౧౦౨౧	౬	బడినవి	బడిన[illegible]
౧౦౨౪	౯	మగు	మునను
౧౦౨౭	౮	[illegible]	[illegible]
౧౦౨౯	౩	స్నాతు	[illegible]
౧౦౩౬	౧౭	ఈఙ్ఞాన	అనుజ్ఞాన
౧౦౩౮	౧౫	విశేష	[illegible]
౧౦౩౯	౪	యుక్తైవ	[illegible]
౧౦౪౨	౨	దుఃఖ	[illegible]
౧౦౪౪	౨౯	చనిరి	చిరి
౧౦౪౯	౫	త్వ్యశేషేణ	[illegible]
౧౦౫౨	౨౫	హాంతి	[illegible]
౧౦౫౮	౧౫	ఏలనన	ఏలమన
౧౦౫౯	౨౭	తెనది	తెనవి
,,	౨౮	గలది	గలవి
౧౦౬౦	౨౭	రయోగి	యోగి
౧౦౬౩	౨	వక్రం	[illegible]
౧౦౬౪	౧౮	తైనవిచుూ	తెనవిమూ
౧౦౬౫	౨౦	నడచుూ	నవిమూ
,,	,,	నడిచుూ	నవిమూ
౧౦౬౬	౬	పితాృం	పితౄం
,,	౮	(తూ)ంభుత్స్వ	[illegible]
౧౦౬౭	౨	మానాః	మానః

పుట.	పఙ్క్తి.	తప్పు.	ఒప్పు.
౧౦౬౮	౨౫	చాగ్యల	చ్యాదుల
౧౦౬౯	౧౫	నివి	నిది
౧౦౭౦	౩	ప్రభావః	ప్రభావ
౧౦౭౨	౬	పంశక్త్యః	పశ్చక్త్యి
,,	౯	మన	పున
,,	౨౬	మహాత్శ్రీ	మాహాత్శ్రీ
౧౦౭౮	౨౮	చెప్పుసురు	చెప్పుదురు
౧౦౮౦	౧౦	మేన	మైన
౧౦౮౧	౧౫	శ్లోకముపు	శ్లోకమున
౧౦౮౨	౪	మేద్ధ్య	మద్ధ్య
౧౦౯౦	౪	దని	పని
,,	౮	ననథ్యా	నథ్యా
౧౦౯౧	౧౯	చేరదా	చేరవా
౧౦౯౬	౧	చున్నది	చున్నవి
౧౦౯౮	౧౮	తంత్రములు	తంత్రులు
,,	,,	భుపలు	భువులు
౧౧౦౦	౪	యోగేణ	యోగేన
,,	,,	యోగేణ	యోగేన
౧౧౦౧	౧౧	అన్యేత్యే	అన్యేత్యే
,,	,,	త్వానేభ్య	త్వాన్యేభ్య
౧౧౦౨	౧౯	యేమి	నేమి
౧౧౦౫	౧౪	యనుట	యగుట
౧౧౦౯	౨౯	క్రొత్తవి	క్రొత్తది
౧౧౧౦	౬	గుననే	గుణానే
౧౧౧౧	౯	తాస్న	తస్న
౧౧౧౨	౫	యున్నది	యున్నవి
౧౧౧౪	౮	ననియు	నదియు
౧౧౧[illegible]	౧	ఋషి	ఋషిచే
౧౧౧౮	౨	వాలాః	వాళాః
,,	౨౩	శాఖిత	శాఖల
౧౨౨	౧౯	మాత్ర	మాత్రల

పుట.	పఙ్క్తి.	తప్పు.	ఒప్పు.
౧౧౨౪	౨	సర్వా	సర్వ
౧౧౨౬	౧౨	నశించు	నసించు
,,	౨౮	ననిత్యు	నని యు
౧౧౨౮	౩	స్త్రీశ్వః	స్థిత్వః
౧౧౨౯	౧౧	జ్ఞానము నా	జ్ఞానమగా
౧౧౩౨	౨	కర్థ	యూ[illegible]
,,	,,	మూము	ము[illegible]ము
౧౧౩౩	౬	కిము న్యా	కిమన్యా
౧౧౩౫	౧౪	కొలుసు	కొలుకి
,,	౮	యొక్క దేహ	యొక్క మను దేహ
౧౧౩౯	౧౧	చున్నది	మున్నవి
౧౧౪౬	౫	వైరైనవికావని	వేర నగికాజని
,,	౧౬	మైనది	ము లైనవి
౧౧౫౩	౩	ప్రాహుః త్యా	ప్రాహుః స్త్యా
౧౧౫౫	౧౩	త్యాగి	త్యాగ
౧౧౫౯	౮	పిపరీతం	విపరీతం
౧౧౬౦	౨	హాత్యాస	హాత్యాపస
,,	౩	కర్తయై	కర్తనై
౧౧౭౨	౭	కృషిగా	కృషిగో
౧౧౭౫	౨	నుండు	యూండు
౧౧౭౯	౩	యితి	ఇతి
,,	౪	దైత్యప	ధైర్యసు
,,	,,	యుస్థే	యస్తే
౧౧౮౦	౨౫	స్త్రము	శాస్త్రము
౧౧౮౨	౧౦	నందును	నందుమగులను. అది
౧౧౮౩	౧౫	ధర్మమ్మల	ధర్మమున
౧౧౮౪	౨	కశ్చి	కచ్చి
,,	,,	త్యాస్తు	త్యాయో

చెన్నపురి: వావిళ్ల. రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్సు వారిచే
| గ్రంథాలయము వావిళ్ల ప్రెస్సున ముద్రితము:—1919.